Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e
Yakın Tarihimizin Belgesi

1908-1925

Sebîlürreşâd

Mecmuası

آبونه شرائطی

ممالك عثمانیه‌ده سنه‌لکی (٦٥) ، الق
آیلغی (٣٥) غروشدر .
ممالك اجنبیه‌ده سنه‌لکی (١٧) ، الق
آیلغی (٩) فرانقدر .

اداره خانه

باب‌عالی جاده‌سنده ورخان پلك خانینده
نومرو ٢٣—٢٦

اخطارات

آبونه پدلی پشیندر .

§

مسلکه موافق آثار مع‌المنونیه قبول
اولنور . درج ایدیلمه‌یین یازیلر
اعاده اولونماز .

اخطارات

رساله‌مزدن آلندیغی کوسترلمك شرطیله
یتون یازیلر هرهانکی برغزته طرفندن
اقتباس اولونه بیلیر .

§

مکتوبلرك ، امضالرك واضح و
اوقوناقلی اولمسی و آبونه صره
نومروسنی محتوی بولونمسی لازمدر .

§

ممالك اجنبیه ایچون آبونه اولانلرك
آدرسلرینك فرانسزجه‌سی‌ده یازلمسی
رجا اولنور .

§

اون آبونه قید ایدن ذاته بر آبونه
مجاناً تقدیم اولنور .

السبيل والرشاد

١٣٣٠ ، ١٠

دین ، علمی ، ادبی ، سیاسی هفته‌لق مجموعهٔ اسلامیه‌در

والله یهدی من یشاء الی صراط مستقیم

اتبعون اهدکم سبیل الرشاد

صاحب ومدیر مسئول : ع . اشرف ادیب

Sebîlürreşâd

Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

Cilt 11

Sayı 261-286

11 Eylül 1913 - 05 Mart 1914

Proje Yürütücüsü

M. ERTUĞRUL DÜZDAĞ

BAĞCILAR BELEDİYESİ

BAĞCILAR BELEDİYE BAŞKANLIĞI

Adres: Güneşli Mahallesi Kirazlı Caddesi NO:1-34200 Bağcılar / İstanbul
Tel:+90 212 410 06 00 Faks:+90 212 410 06 32
www.bagcilar.bel.tr/kultur@bagcilar.bel.tr

SIRÂTIMÜSTAKĪM - SEBÎLÜRREŞÂD KÜLLİYÂTI NEŞRİ: 11
Kültür Yayınları Dizisi No. 218/11
http://www.bagcilar.bel.tr/kategori/1137/6/siratimustakim.aspx

ISBN
978-605-9478-08-3 (11. c.)
978-605-86860-0-7 (Takım)

Yayınlayan
Lokman ÇAĞIRICI
Bağcılar Belediye Başkanı

Proje Yürütücüsü ve Editör
M. Ertuğrul DÜZDAĞ

Yayın Koordinatörü
Kenan GÜLTÜRK

Yayına Hazırlayan
İskender TÜRE

Çeviri Yazı Kurulu
İskender TÜRE - Numan YEKELER - Nedim PAKIRDAĞ
Yılmaz KARACA - Fuat RECEP – Osman USLU - Mehmet TAŞTAN - Nevzat SAĞLAM

Kapak Tasarım
Ahmet YILMAZ

Baskı
Seçil Ofset Ltd. Şti. Tel: 0212 629 06 15 (Pbx) Fax: 0212 629 20 20 www.secilofset.com

ARALIK 2017 - Bağcılar / İstanbul

SEBÎLÜRREŞÂD
Cilt 11

İÇİNDEKİLER

261. Sayı

09 Şevval 1331 **- 11 Eylül 1913 -** 29 Ağustos 1329

Fâtih Kürsüsünde – 5, *Şiir*,
Mehmed Âkif 3
Felsefe: İrân-ı Kadîmde Din,
M. Şemseddin 4
Terbiye ve Ta'lîm: Bizde Ahlâk, Bizde Terbiye – 3,
Abdüllatif Nevzad 5
Talebe-i Ulûmda Hareket-i Fikriyye: Mükâlemât ve Temrînât-ı Arabiyye Dersi,
M. Sâlih Vecdi (Dersaâdet Talebe-i Ulûmundan, Birgi - Bozdağ) 6
Makālât: Elvâh-ı İntibâh,
Müftî-zâde M. Es'ad 8
Mekâtîb:
Hindistan Mektupları: Edirne'nin Yeniden Fethi ve Hindistan Ahâlî-i İslâmiyyesinin Sevinçleri,
S[Sin]. M. Tevfik (Hindistan / Bombay)....9
Anadolu Seyyâr Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Kirmastı Kazâsı,
Ömer Fuad (Kirmastı)....11
Edirne Mektupları: 4,
H[Ha]. 12
Fedâkârların Âkıbeti,
A[Ayın] (Mısır) 14
Dersaâdet'te Sebîlürreşâd Mecmûa-i Müfîdesine,
Mehmed Ali (Karacabey Kazâsı Feyziye Mekteb-i İbtidâîsi Sâbık Muallim-i Evveli) ...14
Siyâsiyât: İcmâl-i Siyâsî,
Ahmed Agayef....14
Matbûât: Müslümanlar Ne Vakit Uyanacak? 16
Vesâik-ı Târîhiyye: Garbî Edirne'nin İ'lân-ı İstiklâl Beyânnâmesi 16
Şuûn:
Hükûmet-i Osmâniyye - Bulgaristan:
İstanbul Konferansı: Birinci İctimâ' 17
Trakya:
Garbî Edirne'nin İ'lân-ı İstiklâli....17
Bulgar Vahşeti:
Nâmûs-ı İslâm Ne Hâllere Geldi!....17
Trablus–Bingâzî:
Tobruk'ta Mücâhidîn-i İslâmiyyenin Muvaffakıyâtı....17
Rusya:
Mahmûd Es'ad Efendi Ufa'da....17

262. Sayı

16 Şevval 1331 **- 18 Eylül 1913 -** 05 Eylül 1929

Fâtih Kürsüsünde – 6,
Mehmed Âkif 19
Felsefe: Îrân-ı Kadîm'de Dîn,
M. Şemseddin 20
Bizde Ahlâk, Bizde Terbiye – 4: Hissiyât Üzerine Müesses Ahlâk,
Abdüllatif Nevzad 21
Edebiyât: Sahâif-i Tenkīd – Mehmed Âkif – Safahât – Birinci Kitap: Selmâ,
Ali Ekrem 22
Terbiye ve Ta'lîm: Talebe-i Ulûmda Hareket-i Fikriyye: Talebe-i Ulûmu Hayâta Da'vet:
Ey Talebe-i Ulûm Arkadaşlarım, Meskenet Yeter Artık!,
H. Osman Niyâzi (Talebe-i Ulûmdan) 24
Mekâtîb: Avrupa Mektupları – 5,
Ferid 24
Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Hissiyât-ı İslâmiyye:
Tebrîkler, Donanma, Cünbüşler, Nutuklar, Protestolar,
S[Sin]. M. Tevfik (Hindistan / Bombay) 26
Edirne Mektupları – 5,
H[Ha]. 30
Bulgaristan Müslümanlarının Feryâdı,
Bulgaristan'dan Firâr Eden Bir Müslüman (Romanya). 31
Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesi'ne,
Cemâlî-zâde Mehmed İsmet (Haleb Mekteb-i Sultânî Talebelerinden, Antakya). 32
Sebîlürreşâd['ın Yorumu]. 32
Dârülhilâfe'de *Sebîlürreşâd* Cerîde-i İslâmiyyesi'ne,
Mehmed Reşid (Talebe-i Osmâniyyeden, Londra). 32
"Hindistan Tehlikesi",
(İslamic Review) 33
Siyâsiyât: İcmâl-i Siyâsî,
Ahmed Agayef 33

263. Sayı

23 Şevval 1331 **- 25 Eylül 1913 -** 12 Eylül 1329

Fâtih Kürsüsünde – 7,
Mehmed Âkif 35
Terbiye ve Ta'lîm: Prens Abbas Halim Paşa Hazretlerinin Taht-ı Himâye-i Fahîmânelerinde
Heybeliada Sebîlürreşâd Mekteb-i İbtidâîsi – "Tahsîl-i İbtidâînin Neşr ü Ta'mîmi",
Sebîlürreşâd 36
Tebşîr-i Mühim Türkçe Tefsîr-i Şerîf,
Sebîlürreşâd 39
Edebiyât: Sahâif-i Tenkīd – Mehmed Âkif,
Ali Ekrem 39
Şâir Çocuk - Ciddî Baba, *Şiir*,
Tâhirü'l-Mevlevî 41
Kanlı Salîb,
M. V. 41
Terâcim-i Ahvâl: Mantıkī Mustafa Efendi,
Bursalı Mehmed Tâhir 42

Makālât: Müslümanlar, İstiklâllerini Ancak Hakīkaten Müslüman Olmakla Muhâfaza Edebilirler,
A[Ayın]. Fahreddin Necib 42
Musâhabe: Müslüman Kıyâfetinde Gezen Bir Protestan Misyoneri İle,
Aksekili Ahmed Hamdi 44
Mekâtîb: Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Edirne - Hissiyât-ı İslâmiyye,
S[Sin]. M. Tevfik (Hindistan / Bombay) 45
Anadolu Seyyâr Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Kirmastı Kazâsı,
Ömer Fuad (Kirmastı) 49

264. Sayı

01 Zilka'de 1331 **- 02 Ekim 1913 -** 19 Eylül 1329

Fâtih Kürsüsünde – 8,
Mehmed Âkif 51
Prens Abbas Halim Paşa Hazretlerinin Taht-ı Himâye-i Fahîmânelerinde Heybeliada Sebîlürreşâd Mekteb-i İbtidâîsi,
[Sebîlürreşâd] 52
Felsefe: İrân-ı Kadîmde Din,
M. Şemseddin 54
Makālât: Musâhabe: Müslüman Kıyâfetinde Gezen Bir Protestan Misyoneri İle 2,
Aksekili Ahmed Hamdi 56
Ehl-i Salîb Mezâlimi: Elvâh-ı İntibâh,
Müftî-zâde M. Es'ad 58
Mekâtîb:
Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Hind Eşiği, Kapısı: Bombay,
S[Sin]. M. Tevfik (Bombay) 59
Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesi Vâsıtasıyla A[Ayın]. Fahreddîn Necîb Bey'e,
Hasan Tahsin (Şehzâdebaşı) 62
Edirne'nin İstirdâdı: Habeşistan Müslümanlarında Sürûr ve Şâdmânî,
Ömer Avni (Habeşistan - Harâr) 63
İstanbul'da Gördüklerimden,
Sîretî (Balıkesir) 64
Siyâsiyât: İcmâl-i Siyâsî,
Ahmed Agayef 65
Vesâik-ı Târîhiyye: Ba'sü Ba'de'l-Mevt,
Umûm Çeteler Kumandanı 66
Suâl – Cevap: Ayntâb'da Patpat-zâde Mehmed Bahtiyar Efendi'ye,
M. A[Elif]. 66
Velîahd-i Saltanat ve Hilâfet, İslâm'ı Yıkmaya Uğraşanları Tahsîn Etmez 66

265. Sayı

08 Zilka'de 1331 **- 09 Ekim 1913 -** 26 Eylül 1329

Fâtih Kürsüsünde – 9,
Mehmed Âkif 67
Felsefe: Ferid Vecdi'nin Âsârından: Rûh-ı İnsân: "Felsefî, İlmî Bir Bahis" – 2,
Ömer Rıza (el-Kâhire) 68
Makālât: Musâhabe: Müslüman Kıyâfetinde Gezen Bir Protestan Misyoneri İle – 3,
Aksekili Ahmed Hamdi 69
Edebiyât: Tebcîl-i Resûl, *Şiir*,
Ziyâ Behlûl (Ünye) 71

Ehl-i Salîb Mezâlimi: Elvâh-ı İntibâh: Bulgar Boyunduruğu,
Müftî-zâde M. Es'ad 71
Terbiye ve Ta'lîm: Talebe-i Ulûmda Hareket-i Fikriyye: Ders Vekâlet-i Aliyyesi'ne Açık Arîza,
Osman Niyâzî (Talebe-i Ulûm Arkadaşlar Nâmına) 72
Mekâtîb:
Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Hind Demiryolları,
S[Sin]. M. Tevfik (Hindistan'ın Madras şehrinden) 73
Anadolu Seyyâr Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Bandırma'da Müslümanlarla Hıristiyanlar,
Ömer Fuad (Bandırma) 76
Siyâsiyât: İcmâl-i Siyâsî,
Ahmed Agayef 78
Vesâik-ı Târîhiyye: Muâhede-i Sulhiyye Metni 79

266. Sayı

15 Zilka'de1331 **- 16 Ekim 1913 -** 03 Teşrînievvel 1329

Fâtih Kürsüsünde – 10,
Mehmed Âkif 83
Felsefe: Ferid Vecdi'nin Âsârından: Rûh-ı İnsân: "Felsefî, İlmî Bir Bahis" – 3,
Ömer Rıza (el-Kâhire) 84
Makālât: Musâhabe: Müslüman Kıyâfetinde Gezen Bir Protestan Misyoneri İle – 4,
Aksekili Ahmed Hamdi 85
Edebiyât: Sahâif-i Tenkīd – Mehmed Âkif – Safahât – Birinci Kitap: Hasta,
Ali Ekrem 87
Ehl-i Salîb Mezâlimi: "Deliorman Mezâlimi",
Dobriçli *** (Deliorman'da hasbe'l-hamiyye seyahat eden) 89
Terbiye ve Ta'lîm: Talebe-i Ulûmda Hareket-i Fikriyye:
Ulemâ-yı Kirâm ve Talebe-i Ulûma Açık Mektup,
Mecdüddin 90
Mekâtîb: Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Madras Şehri,
S[Sin]. M. Tevfik (Hindistan - Madras) 90
Siyâsiyât: İcmâl-i Siyâsî,
Ahmed Agayef 95
Vesâik-ı Târîhiyye: İstanbul Muâhedenâmesi 96

267. Sayı

22 Zilka'de 1331 **- 23 Ekim 1913 -** 10 Teşrînievvel 1329

Fâtih Kürsüsünde – 11,
Mehmed Âkif 99
Felsefe: Îrân-ı Kadîm'de Din,
M. Şemseddin 100
Edebiyât: Sahâif-i Tenkīd – Mehmed Âkif – Safahât – Birinci Kitap: Hasta 2,
Ali Ekrem 102
İctimâiyât:
Kadınlara Hürriyet-i Mutlaka Vermek İsteyenlerin Elinden Vay O Bîçârelerin Başına!
Muhammed Ferid Vecdi (eş-Şa'b) 104
Terbiye ve Ta'lîm: Talebe-i Ulûmda Hareket-i Fikriyye: Medâris-i Husûsiyyeye Muhtâcız,
M. Sâlih Vecdi (Talebe-i Ulûmdan, Birgili) 105
Elvâh-ı İntibâh: (فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِى الْأَبْصَارِ),
[Reşid Rızâ] (Terc. Aksekili Ahmed Hamdi) 107

Mekâtîb:
Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Madras Şehri,
S[Sin]. M. Tevfik (Hindistan - Madras) 108
Anadolu Seyyâr Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:
Karesi Sancağı Meclis-i Umûmîsi'nin İn'ikād ve Mukarrerâtı,
Ömer Fuad (Balıkesir) 110
Siyâsiyât: İcmâl-i Siyâsî,
Ahmed Agayef 112
Vesâik-ı Târîhiyye: İstanbul Muâhedenâmesi 113
Tenkīd ve Takrîz: Muhadderât-ı İslâmiyye,
Ahmed Agayef 114
Hacı Murâd 114

268. Sayı

29 Zilka'de 1331 **- 30 Ekim 1913 -** 17 Teşrînievvel 1329

Fâtih Kürsüsünde – 12,
Mehmed Âkif 115
İctimâiyât:
Kadınlara Hürriyet-i Mutlaka Vermek İsteyenlerin Elinden Vay O Bîçârelerin Başına!
Muhammed Ferid Vecdi (eş-Şa'b) 116
Fıkıh ve Fetâvâ: Cevap: M. H. İmzâlı Varaka Sâhibine,
M. A[elif]. 117
Felsefe: Akāid-i İslâmiyye,
Aksekili Ahmed Hamdi 118
Terbiye ve Ta'lîm: Sebîlürreşâd İbtidâî Mektepleri 1, Heybeliada:
Prens Abbas Halim Paşa Hazretlerinin Taht-ı Himâye-i Fahîmânelerinde 121
Talebe-i Ulûmda Hareket-i Fikriyye: Ulemâ-yı Kirâm ve Talebe-i Ulûma Açık Mektup:
Muharriri Mecdüddin Efendi'ye,
Sa'dullah (Talebe-i Ulûmdan) 122
Edebiyât: Hilâl - Kartal, *Şiir*,
İştibli Nâci 122
Mekâtîb:
Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Madras Şehri,
S[Sin]. M. Tevfik (Hindistan - Madras) 122
Anadolu Mektupları: Birgi,
Aksekili Ahmed Hamdi 125
Antakya Kasabası Ahâlî-i Muhteremesine,
İsmail Hakkı Zîver (Yunanistan / Gargaliyan, Üserâ-yı Osmâniyye'den) 127
Siyâsiyât: İcmâl-i Siyâsî,
Ahmed Agayef 127
Vesâik-ı Târîhiyye: İstanbul Muâhedenâmesi 128
Şuûn:
Trablus-Bingazi:
Mücâhidîn-i İslâmiyye'nin Muvaffakıyâtı 129
Kafkasya:
İslâmları Rus Mekteplerine Celb İçin 129
Rusya:
Alenen Nakz-ı Sıyâm Edenler Hakkında Ulemânın Rus Hükûmetine Mürâcaatı 130
Elvâh-ı İntibâh: Vatandaşlık! 130

269. Sayı

06 Zilhicce 1331 **- 06 Kasım 1913 -** 24 Teşrînievvel 1329

Fâtih Kürsüsünde – 13,
Mehmed Âkif 131
İctimâiyât:
Kadınlara Hürriyet-i Mutlaka Vermek İsteyenlerin Elinden Vay O Bîçârelerin Başına!
Muhammed Ferid Vecdi 132
Edebiyât: Sahâif-i Tenkīd – Mehmed Âkif – Safahât – Birinci Kitap: Meyhâne,
Ali Ekrem 134
Makālât: İ'dâd-i Kuvvet,
Tâhirü'l-Mevlevî 136
Ehl-i Salîb Mezâlimi: Elvâh-ı İntibâh,
[Sebîlürreşâd] 140
Mekâtîb:
Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Madras Şehri,
S[Sin]. M. Tevfik (Hindistan - Madras) 141
Anadolu Seyyâr Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Bandırma,
Ömer Fuad (Bandırma) 142
Siyâsiyât: İcmâl-i Siyâsî,
Ahmed Agayef 144
Şuûn:
Afrika:
Şeyh Senûsî ve Fransızlar 145
Trablusgarb:
Mücâhidîn-i İslâmiyye'nin Muvaffakıyâtı 145
Japonya:
Aksâ-yı Şarkta Çalışan Müslümanlar / Japonya Darülfünûnunda İslâm Muallimler 145

270. Sayı

13 Zilhicce 1331 **- 13 Kasım 1913 -** 31 Teşrînievvel 1329

Yunan Dritnot Alıyormuş!
M. Şemseddin 146
Felsefe: Akāid-i İslâmiyye,
[Reşid Rızâ], (Terc. Aksekili Ahmed Hamdi) 148
Fıkıh ve Fetâvâ: Teaddüd-i Zevcât Hakkında İstifsâr,
(Zâkircan Alhan, Şûrâ Mecmûası, Orenburg) 150
Edebiyât: Sahâif-i Tenkīd – Mehmed Âkif – Safahât – Birinci Kitap: Meyhâne,
Ali Ekrem 150
Terbiye ve Ta'lîm: *Sebîlürreşâd* İbtidâî Mektepleri 1, Heybeliada:
Prens Abbas Halim Paşa Hazretlerinin Taht-ı Himâye-i Fahîmânelerinde 152
Hayât-ı Akvâm-ı İslâmiyye: Maskat Sultanlığı,
[Sebîlürreşâd] 152
Mekâtîb:
Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Madras'tan Seylan Adası'na,
S[sin]. M. Tevfik (Seylan Adası - Kolombo) 153
Japonya Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Tokyo'da Beynelmilel ve Beyneledyân Bir İctimâ',
Ahmed Münir (Vaside Dârülfünûnu - Tokyo) 156
Der-aliyye'de *Sebîlürreşâd* Cerîde-i Mergūbesine,
Hamevî-zâde Muhyiddin bin Nu'mân (Urfa'nın Yusufpaşa mahallesinde mukīm) ... 157

Ehl-i Salîb Mezâlimi: Elvâh-ı İntibâh,
[Sebîlürreşâd] 157
Matbûât: Hamiyet-i Dîniyye, Gayret-i İslâmiyye,
[Sebîlürreşâd] 159
Tenkīd ve Takrîz: *Medeniyyet-i İslâmiyye Târîhi*'nin Hatâları,
[Sebîlürreşâd] 159
el-Arab ve'l-Arabiyye: Bihimâ Sulhü'l-Ümmeti'l-İslâmiyye,
[Sebîlürreşâd] 159
Şuûn:
Sultan Murâd-ı Evvel'in Gömleği 160
Rumeli:
İslâm'ın Kara Günleri 160
Arnavutluk:
Bektâşî de Tarîkatini Düşünüyor 161
Mısır:
Donanma İânesi 161
İran:
Balkan Harbi ve İntibâh-ı İslâm 161

271. Sayı

20 Zilhicce 1331 **- 20 Kasım 1913 -** 07 Teşrînisânî 1329

Fâtih Kürsüsünde – 13,
Mehmed Âkif 162
Felsefe: Ferid Vecdi'nin Âsârından: Rûh-ı İnsân "Felsefî, İlmî Bir Bahis" – 4,
Ömer Rıza (ş-Şa'b Gazetesi Muharrirlerinden, el-Kāhire) 163
Akāid-i İslâmiyye,
[Reşid Rızâ] (Terc. Aksekili Ahmed Hamdi) 164
Tenkīd ve Takrîz: *Hayât-ı Hazret-i Muhammed (sav)* Ünvanlı Eser Hakkında – 1,
Tâhirü'l-Mevlevî 166
İncil ve Salîb,
[Sebîlürreşâd] 168
Elvâh-ı İntibâh: Cuma Namazlarında Minberde Kral Petro Nâmı Yâd Edilecek!
(Anadolu, İzmir) 168
Kāsımıyye Câmi'inde 700 Kiloluk Çan,
(Tanin) 168
Ehl-i Salîb Mezâlimi: Arnavutluk'ta,
[Sebîlürreşâd] 169
Mekâtîb:
Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Seylan Adası,
S[sin]. M. Tevfik (Seylan Adası - Kolombo) 169
Anadolu Seyyâr Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Köylünün Hayât-ı İctimâiyye ve İktisâdiyyesi,
Ömer Fuad (Bandırma) 172
Siyâsiyât: İcmâl-i Siyâsî,
Ahmed Agayef 173
Terâcim-i Ahvâl: Şeyh Ya'kûb-ı Afvî,
Bursalı Mehmed Tâhir 175
Âlem-i İslâm'ın Islâh-ı Hurûfa İhtiyacı,
[Sebîlürreşâd] 175
Şuûn:
Suriye:
İslâm İbtidâî Mekteplerinin İnhitâtı 176

Buhâra:
Teftiş-i İbâdât 176
İran:
Sükûn ve Âsâyiş / Meşrûtiyet Aleyhinde Hareketler 176
Hindistan:
Hüddâmü'l-Ka'be Cem'iyeti 176
İngiltere:
Haremeyn-i Şerîfeynin Himâyesi! 177
Arz-ı Mahmidet,
Bereket-zâde İsmail Hakkı (Başmüdde'î-i Umûmî) 177

272. Sayı

27 Zilhicce 1331 **- 27 Kasım 1913 -** 14 Teşrînisânî 1329

Ta'lîm-i İlim de mi Harâm?
A[elif]. N. 178
Felsefe: Akāid-i İslâmiyye,
[Reşid Rızâ], (Terc. Aksekili Ahmed Hamdi) 179
İctimâiyât: Aldanıyoruz ve Aldatıyoruz,
(Şelâle, Bakü) 182
Alman Kadınları
[Sebîlürreşâd] 183
Makālât: Fâzıl-ı Muhterem, M. Şemseddin Beyefendi'ye, Bu Millet İyilikle Para Vermez,
Hâlis Tal'at 183
Tenkīd ve Takrîz: *Hayât-ı Hazret-i Muhammed (sav)* Ünvanlı Eser Hakkında,
Tâhirü'l-Mevlevî 184
Mekâtîb: Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Seylan Adası Servet-i Tabîiyyesi,
S[sin]. M. Tevfik (Seylan Adası - Kolombo) 186
Siyâsiyât: İcmâl-i Siyâsî,
Ahmed Agayef 189
Şuûn:
Cem'iyet-i Hayriyye-i İslâmiyye 190
Medîne-i Münevvere:
Bedevîlerin Hüccâc-ı Müslimîne Taarruzları 191
Port-Said'de:
Bir Hacı Vapurunun Tevkīfi 191
Mısır:
Mısır'da el-Muvâsâtü'l-İslâmiyye Cem'iyet-i Hayriyyesi 191
Hindistan:
Hind Müslümanları ve Arnavud Emâreti 191
Times Gazetesinin Hind Müslümanlarına Bir Nasîhati 191
Afganistan:
Afganistan'dan *Novaya Vremya* gazetesine yazılıyor 192
Vesâik-ı Târîhiyye: Osmanlı-Yunan Muâhede-i Sulhiyye Metni 192

273. Sayı

05 Muharrem 1332 **- 04 Aralık 1913 -** 21 Teşrînisânî 1329

Fâtih Kürsüsünde – 15,
Mehmed Âkif 194
Terbiye ve Ta'lîm: Medresetü'l-Vâizîn,
H[Ha] 195

Felsefe: Akāid-i İslâmiyye,
[Reşid Rızâ], (Terc. Aksekili Ahmed Hamdi) 196
Tenkīd ve Takrîz: *Hayât-ı Hazret-i Muhammed (sav)* Ünvanlı Eser Hakkında – 3,
Tâhirü'l-Mevlevî 197
Makālât: Karantina Yalnız Hacılara mı?
H[Ha]. S[Se]. 200
[Zâriyât Sûresi 55],
Ebû Saîd el-Arabî el-Hindî 201
Sarık Mes'elesi:
Hakkında Bazı Beyânâtta Bulunan Talebe-i Ulûmdan Mecdüddîn, Sa'dullah Efendilere
Cemâlî-zâde Mehmed İsmet (Haleb Sultânî Talebesinden). 202
Hayât-ı Akvâm-ı İslâmiyye: Bakü'de İslâm Ticareti,
(Sadâ-yı Hak, Bakü) 202
Mekâtîb: Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Seylan Adası,
S[sin]. M. Tevfik (Seylan Adası - Kolombo) 203
Matbûât: Kavmiyet Tefrikası,
(ez-Zühûr - Bağdad) 205
Siyâsiyât: İcmâl-i Siyâsî,
Ahmed Agayef 206
Şuûn:
Hicaz:
Edâ-yı Hacc-ı Şerîf 208
Medine'de İslâm Dârülfünûnu 208
Kafkasya:
İslâmların Cebren Tanassur Ettirilmesi 208
Vesâik-ı Târîhiyye: Osmanlı-Yunan Muâhede-i Sulhiyye Metni 208

274. Sayı

11 Muharrem 1332 **- 11 Aralık 1913 -** 28 Teşrînisânî 1329

Makālât: Son Darbe Karşısında Milliyet Kavgaları – 1,
Mehmed Fahreddin 210
Edebiyât: Sahâif-i Tenkīd – Mehmed Âkif – Safahât – Birinci Kitap: Seyfi Baba,
Ali Ekrem 211
Terbiye ve Ta'lîm: Talebe-i Ulûmda Hareket-i Fikriyye,
H. Feyzi (Talebeden Ödemişli) 213
Tenkīd ve Takrîz: Mefkûre-i Vatan - Orduda Îmân,
[Sebîlürreşâd] 214
Tâhirü'l-Mevlevî Beyefendi'ye,
Lütfullah Ahmed 215
Mekâtîb:
Avrupa'ya Âid Sözlerden – Avrupa Mektupları–,
Ferid 216
Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Seylan Adası,
S[Sin]. M. Tevfik (Seylan Adası - Kolombo Kasabası) 218
Japonya Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Dârülfünûnun Otuzuncu Sene-i Devriyye Merâsimi,
Abdürreşid İbrahim Oğlu Ahmed Münir (Tokyo) 220
Anadolu Mektupları: Birgi Medreseleri,
Aksekili Ahmed Hamdi 221
Elvâh-ı İntibâh: İ'tirâf-ı Mezâlim - Pomakların Tebdîl-i Mezhebine Dâir,
(Kampana) 222

Siyâsiyât: İcmâl-i Siyâsî,
Ahmed Agayef.....222
Matbûât: Eyne Nahnü? - el-İslâmü Garîbün fî Bilâdihî,
(el-Belâğ).....224
Şuûn:
Hicaz:
Hüccâc-ı kirâm karantinaya tâbi' tutulacaklar!.....224
Hindistan:
Hind'in Genç Müslümanları / Hindistan'da Nümâyişler.....224
Afrika:
Afrika'da Büyük Bir İslâm Kongresi / Vaday'da Muhârebât.....225
Islâh-ı Hurûf Her Şeyden Mühim ve Akdem,
Milaslı İsmail Hakkı.....225

275. Sayı

19 Muharrem 1332 **- 18 Aralık 1913 -** 05 Kânûnievvel 1329

Fâtih Kürsüsünde – 16,
Mehmed Âkif.....226
İctimâiyât: İslâmiyet ve Teaddüd-i Zevcât – 1,
Aksekili Ahmed Hamdi.....227
Tenkīd ve Takrîz: Cevâbü'l-Cevâb,
Tâhirü'l-Mevlevî.....229
Fıkıh ve Fetâvâ: Ribe'l-Fazl ve Ribe'n-Nesîe,
A[Elif]. H[Ha]......231
Mekâtîb:
Avrupa'ya Dâir Sözlerden –Avrupa Mektupları –,
Ferid.....232
Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Seylan Adası,
S[Sin]. M. Tevfik (Seylan Adası - Kolombo sâhilinden).....234
Dârü's-saltana-i Kâbil: İdâre-i *Sirâcü'l-Ahbâr-ı Afgāniyye*,
Sebîlürreşâd Risâle-i Mu'teberesi İdâre-i Aliyyesi'ne
Mahmud Tarzî (Sirâcü'l-Ahbâr-ı Afgāniyye'nin müdür ve muharriri).....236
Hüccâc-ı Kirâm,
(el-İkbâl).....236
Matbûât:
Âlem-i İslâm'ı Tehdîd Eden Marazlardan: Kumar,
(eş-Şa'b).....237
Nasrâniyet Propagandacıları ve Ezher,
(el-Menâr).....237
Tan [İzmir'de neşre başlayan gazeteyi tebrik],
[Sebîlürreşâd].....238
Şehbâl Mecmûası,
[Sebîlürreşâd].....238
Hayât-ı Akvâm-ı İslâmiyye: Başkırd Müslümanları,
(Kuyaş).....238
Şuûn:
Trablus:
Mücâhidîn-i İslâmiyyenin Ahvâli.....239
Rusya:
Gurre-i Muharremü'l-harâm ve Âlem-i İslâm.....239

Kafkasya:
Neşr-i Maârif Cem'iyeti 240
Türkistan:
Türkistan'da İslâm Kütüphâneleri 240
Hindistan:
Hindistan'da İntibâh-ı Millî / İskender Şâh'ın Vasiyeti 240
İngiltere:
Londra Cem'iyet-i Umûmiyye-i İslâmiyyesi'nin Tekrar Teşekkülü 240
Çin:
Çin Müslümanlarında Hareket 241
Afganistan:
Afganistan'da Bir Matbaa / Muharrirlere Hürmet 241
İtalya:
Fıkh-ı Mâlikî'nin İtalyan Lisânına Tercümesi 241

276. Sayı

26 Muharrem 1332 **- 25 Aralık 1913 -** 12 Kânûnievvel 1329

Nisâiyât: Yine Tesettür Mes'elesi:
Muhammed Ferid Vecdi (eş-Şa'b) 242
İslâmiyet ve Teaddüd-i Zevcât – 2,
Aksekili Ahmed Hamdi 244
Edebiyât: Sahâif-i Tenkīd – Mehmed Âkif – Safahât – Birinci Kitap: Seyfi Baba,
Ali Ekrem 245
Makālât: Büyük Üstâd Hacı Zihni Efendi Merhûm,
Hâfız İbrahim (Beşiktaş) 247
[Zihni Efendi'nin Vefâtına Manzum Tarih], *Şiir*,
Tâhirü'l-Mevlevî 248
Terbiye ve Ta'lîm: Dârülfünûn-ı İslâmî,
[Sebîlürreşâd] 248
Hayât-ı Akvâm-ı İslâmiyye: Türkistan Müslümanları - Âdet-i Kabîha,
(Kuyaş) 249
Sebîlürreşâd['ın Yorumu] 249
Romanya Müslümanları: Köstence Kongresi ve Mukarrerâtı,
(Tasvîr-i Efkâr) 249
Mekâtîb: Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Seylan Adası,
S[Sin]. M. Tevfik (Seylan Adası - Kolombo sâhilinden) 250
Matbûât:
Cihâna İbret Olduk,
(eş-Şa'b) 254
Hind Müslümanlarındaki İntibâhın Te'sîrâtı,
(Novye Vremya) 254
Niçin Müslüman Oldum?
(Observer) 255
Şuûn:
Hicaz:
Medîne-i Münevvere'de Cem'iyet-i Hayriyye-i İslâmiyye Şu'besi 255
Irak:
Arap Kongresi 255
Girid:
Girid'in Ehl-i Salîb'e İlhâkı 255

Marakeş:
Mücâhidîn-i İslâmiyye'nin İspanyollara Çarşı Cihâdları 256
İran:
İran'ın Ahvâl-i Hâzırası.....256
Rusya:
Kiyef'de Hayât-ı İslâmiyye Başlıyor.....256
Afganistan:
Kandahar'da İğtişâş / Afganistan'da Meclis-i Maârif /
Afganistan'da Kavânîn ve Nizâmât-ı Cedîde / Millet Bahçesi 256
Hindistan:
Bir Günde Dört Yüz Nikâh 256
Bulgaristan:
Pomaklar Haklarını Aramaya Başlamışlar / Pomaklara Hücûm Ediliyor.....257

277. Sayı

04 Safer 1332 **- 01 Ocak 1914 -** 19 Kânûnievvel 1329

Kavm-i Cedîdci Ubeydullah-ı Afgânî ile *Sebîlürreşâd* İdârehânesi'nde Bir Muhâvere,
[Sebîlürreşâd] 258
Nisâiyât: İslâmiyet ve Teaddüd-i Zevcât – 3,
Aksekili Ahmed Hamdi.....259
Fıkıh ve Fetâvâ: *Sebîlürreşâd* Cerîde-i İslâmiyyesi'ne,
A[Elif]. H[Ha]......261
Makālât: Son Darbe Karşısında – 2: İslâm'da Kaç Milliyet Var?
Mehmed Fahreddin.....262
Tenkīd ve Takrîz: *Hayât-ı Hazret-i Muhammed (sav)* Hakkında Mütâlaât – 4,
Tâhirü'l-Mevlevî.....263
Terâcim-i Ahvâl: Mehmed Emin Üsküdârî,
Bursalı Mehmed Tâhir.....265
Üstâd-ı Mağfûr Hacı Zihni Efendi Hakkında, *Şiir*,
Ali Selahaddin.....265
Mekâtîb:
Avrupa'ya Dâir Sözlerden –Avrupa Mektupları –,
Ferid.....266
Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Seylan'dan Burma'ya,
S[Sin]. M. Tevfik (Seylan Adası - Kolombo sâhilinden).....268
Matbûât: Müslüman Memleketlerinde Misyoner Orduları! -
Hıristiyanlar Âlem-i İslâm'ın Rûhunu da İstîlâ Ediyor!
(eş-Şa'b) 269
Sebîlürreşâd['ın Yorumu] 271
Câmiatü'l-Kübrâ,
(el-Belâğ) 271
Şuûn:
Dârü'l-Hilâfe:
Yâ hasraten alel-müslimîn! 272
Yunanistan:
Yunanlıların Mukaddesât-ı İslâmiyye'ye Tecâvüzâtı 272
Bulgaristan:
Hıristiyanlığa Yakışır Zulüm.....272
Trablus:
İtalyanlar ve Şeyh Senûsî Hazretleri 272

Hindistan:
Hind Müslümanlarının Mühim Bir İctimâı ve Mukarrerâtı.....273

278. Sayı

11 Safer 1332 **- 08 Ocak 1914 -** 26 Kânûnievvel 1329

Dinin Şekl-i Aslîsine İrcâı Lüzûmu,
Halim Sâbit.....274
Esâret: Hakkında İslâm'ın Nokta-i Nazarı: Hasan Tahsin İmzâlı Mektup Sâhibine,
Mahmud Es'ad (Gedikpaşa).....276
Nisâiyât: Muhterem Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesi Hey'et-i Tahrîriyyesi Erkân-ı Kirâmına,
Fatma Zehra, (Kārielerinizden).....278
Sâhib-i İffet Bir Hanımın Mektubu,
(Şelâle, Bakü).....279
Kadınlarımızı Kollarımıza Takmakla Terakkī Edemeyiz!
(Şelâle, Bakü).....279
Mekâtîb:
Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Burma Eyâleti,
S[sin]. M. Tevfik (Rangon).....280
Beyrut Mektupları: 1, İlk Görüş,
Hâris İbni Hümâm.....281
Hayât-ı Akvâm-ı İslâmiyye: Hind Cezâir-i Şarkıyyesi Müslümanları,
Ebû Saîd el-Arabî el-Hindî.....283
Gâye-i Millî, Vahdet-i Miliyye,
(Tarsus).....285
Matbûât:
Mekteplerde Terbiye-i Dîniyye Mahvoldu!: Misyonerler Mekteplerimizi de İstîlâ Etti,
(Misbâh, Bosna-Saray).....283
Arab Müslümanlarını İntibâha Da'vet,
(el-Belâğ).....284
Dinin Sahte Müdâfi'leri,
(Babalık, Konya).....284
Gâye-i Millî, Vahdet-i Miliyye,
(Tarsus).....285
Şuûn:
Dârü'l-Hilâfe:
Sultân Osman-ı Evvel Dritnotu / *Hayât-ı Hazret-i Muhammed* Sâhibinin Garîb Bir Reklamı / Misyonerler Medresetü'l-Vâizîn Talebesine Musallat Olmuşlardır.....285
Irak:
Silah Toplanması / Basra Körfezi'nde İngiltere-Fransa İttifâkı / Beyne'l-kabâil Uygunsuzluklar.....286
Arnavutluk:
Müslüman Arnavudlara Hıristiyan Hükümdâr Olamaz / *Sebîlürreşâd*.....286
Mısır:
Misyonerlerle *el-Menâr* Sâhibinin Muhâkemesi.....287
Bosna:
İhtidâ.....288
Afrika:
İslâmiyet'in Sür'atle İntişârı.....288
İngiltere:
Britanya Adalarında Nûr-ı İslâmiyet Lemeân Ediyor.....288

Rusya:
Rusya Meclis-i A'yânı'nda İslâmiyet'e Tecâvüz 288
Afganistan:
Afganistan Muallim İstiyor.....289
Mehmed Âkif Bey'in Mısır ve Medîne'ye Seyâhati,
[Sebîlürreşâd] 289

279. Sayı

18 Safer 1332 **- 15 Ocak 1914 -** 02 Kânûnisânî 1329

Nisâiyât: Tesettür Mes'elesi Hakkında Son Söz,
Mahmud Es'ad.....290
Kānûn-ı Tabîat Tebdîl Olunamaz,
Abdürreşid İbrahim 291
Muhterem *Sebîlürreşâd* Cerîde-i İslâmiyyesi Hey'et-i Tahrîriyyesi Erkân-ı Kirâmına,
Meliha Nigar (Kāri'elerinizden).....292
Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesi Vesâtatıyle:
Mısırlı Fâzıl-ı Muhterem Ferid Vecdi Efendi Hazretlerine,
F. Latife (Kārielerinizden).....293
Tenkīd ve Takrîz: *Hayât-ı Hazret-i Muhammed (sav)* Müellifi Lütfullah Ahmed'in Mâhiyeti,
***.....294
Hayât-ı Hazret-i Muhammed (sav) Hakkında Tenkīdât,
Tâhirü'l-Mevlevî.....295
İncil ve Salîb,
Şerefüddin (Bayezid Câmi'-i Şerîfi Dersiâmlarından) 296
Makālât: Müslümanlık'ta Bir Millet Var,
M. Fahreddin 297
Edebiyât: Sultan Osman Hân-ı Evvel'e, *Şiir*,
A'yân-zâde Nâmık Ekrem.....299
Sultan Osman Dritnotu'na, *Şiir*,
A'yân-zâde Nâmık Ekrem.....299
Osmanlılara, *Şiir*,
A'yân-zâde Nâmık Ekrem.....299
Mekâtîb: Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Burma Eyâleti,
S[Sin]. M. Tevfik (Rangon) 299
Matbûât:
Asabiyet-i Kavmiyye Da'vâları Etrâfında,
[Sebîlürreşâd].....301
Mekteplerimiz Dinsiz, Vatansız Kimseler Yetiştirecekse
Milletin Câhil Kalması Daha Hayırlıdır,
(Tarsus) 302
Tanîn Refîkımızdan Bir Suâl 301
Şuûn:
Dârü'l-Hilâfe:
Cemâât-i İslâmiyye Teşkîlâtı / Hicaz Demiryolu'nun Evkāf Nezâreti'ne Devri /
Hicaz'dan Donanma İânesi Ahzı.....302
Hicaz:
Hakīkī Müslümanların Efkâr-ı Necîbâneleri 303
Yanya:
Yunan Mezâlimi 303
Arnavutluk:
Ehl-i Salîb Mezâlimi 303

Bulgaristan:
Cebren Tenassur ettirilen Pomak Müslümanlar.....303
Trablus:
Küffâr Ordularına Karşı Afrika'daki İslâm Kardeşlerimizin Mücâhedâtı.....303
Hindistan:
Hind Müslümanları Cem'iyeti'nin Kongresinde Mühim Nutuklar ve Müzâkereler.....304

280. Sayı

25 Safer 1332 **- 22 Ocak 1914 -** 09 Kânûnisânî 1329

Cihâd-ı Ekber: Genç Müslümanlık,
Halim Sâbit,.....306
Müdâfaât-ı Dîniyye: Ubeydullah-ı Afgānî Müdâfii M. C. Efendi'ye!
İsmail Hakkı (Dârülfünûn Muallimlerinden, İzmirli).....307
Nisâiyât: Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesi Hey'et-i Tahrîriyye-i Muhteremesine,
Âişe Makbûle (Kāri'elerinizden, Sultanahmed).....309
İctimâiyât: İslâmiyet ve Teaddüd-i Zevcât – 4,
Aksekili Ahmed Hamdi.....310
Hayât-ı Akvâm-ı İslâmiyye: Şimâlî Müslümanlık Âlemi:
Şimâlî Müslüman Kardeşlerimiz Arasında Ciddî Hareketler,
[Ufa Ulemâsı ve Halktan Kimseler].....312
Mekâtîb: Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Burma Eyâleti,
S[sin]. M. Tevfik (Rangon).....317
Matbûât: Hindistan İntibâhının İngiliz Mehâfilindeki Te'sîrâtı,
[Sebîlürreşâd].....318
Şuûn:
Dâru'l-Hilâfe:
Hükûmet-i Mu'azzama-i Hilâfet Ordusu / Müslümanlar İçin Müşterek Bir Vazife.....318
Hicaz:
Hindlilerin Mürâcaatı.....319
Suriye:
Es-Seyyid eş-Şerîf Muhammed Ukayl.....319
Trablus-Vaday:
İslâm Mücâhid Ordularının Muzafferiyetleri / Vaday Taraflarına Gelince /
1200 İtalyan Maktûl ve Mecrûhu.....319
Adalar:
Midilli'de Yunan Mezâlimi / Girid'de Yunan Tazyîkātı.....320
Bulgaristan:
Tenassur Ettirilen Pomaklar Hakkında Müslümanların Feryâd ve Enîni.....321
Mısır:
Mısır Dritnotu / Câmi-i Ezher'de Tebaa-i Ecnebiyye Müslümanları /
Sultan Osman Dritnotu ve Arab Matbûât-ı İslâmiyyesi.....321
Tunus:
İntibâh-ı Millî Başlıyor.....321
Türkistan:
İslâm Arâzisine Taarruz.....321
Hindistan:
Hindistan'da Galeyân-ı Hamiyyet.....321
İhtâr,
[Sebîlürreşâd].....321

281. Sayı

03 Rebîülevvel 1332 **- 29 Ocak 1914 -** 16 Kânûnisânî 1329

Âlem-i İslâm'ın Esbâb-ı İnkırâzı ve Çâre-i Salâhı,
Aksekili Ahmed Hamdi 322
Müslümanlık'ta Bir Milliyet Var – 2,
M. Fahreddin 324
Fıkıh ve Fetâvâ: Mütâlaât-ı Fıkhiyye: Şerîat-i İslâmiyye Nazarında Fâizin Mevkii,
Aliçe-zâde Hârun (Gedikpaşa) 326
Sebîlürreşâd['ın Yorumu] 329
Terâcim-i Ahvâl: İzmirî Mevlânâ Mehmed bin Veli bin Resûl,
Bursalı Mehmed Tâhir 329
Nisâiyât: *İctihâd*'daki Hezeyânlar Muhadderât-ı Azîzelerimin Enzâr-ı Dikkatine,
F. Latife 329
Hayât-ı Akvâm-ı İslâmiyye: Cava Müslümanları,
(eş-Şa'b) 330
Ehl-i Salîb Mezâlimi: Pomak Dindaşlarımız Hakkında Ehl-i Salîb Muhârebâtı Devam Ediyor!
Rumeli Muhâcirîn-i İslâmiyye Cem'iyeti Merkez-i Umûmîsi 331
Mekâtîb:
Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Burma Eyâleti,
S[sin]. M. Tevfik (Rangon) 331
Anadolu Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Aydıncık (Edincik) Nâhiyesi,
Ömer Fuad 333
Haçin'den Mektup: Müslümanlar Meskenette, Ermeniler Faâliyette,
Mehmed (Haçin) 334
Lazkiye'den: İstanbul'un Hakîkī Ulemâsı ile Dârülfünûn İlâhiyât Şu'besi ve Medresetü'l-Vâizîn'in Genç ve Fedâkâr Talebelerinin Nazargâh-ı Dikkatlerine,
*** (Lazkiye) 335
Nusayrîlerin Duâları 336
Şuûn:
Dâru'l-Hilâfe:
İslâm Ticârethânelerinin Bir Karârı 336
Trablus:
Trablus'daki Osmanlı Askeri 336
İtalya:
Trablusgarb Masârıf-ı Harbiyyesi 336
Aden:
Hind Ordusu'nda İtâatsizlik 336
İran:
İran'da Meşrûtiyet Aleyhinde / Talebe Arasında Mücâdelât 336
Kafkasya:
Bakü'de İslâmların Emlâki / Büyük Bir İslâm Bankası 336
Dağıstan:
Mehâkim-i Şer'iyyenin Lağvı Teşebbüsü 337
Fas:
Fransız Me'mûr-ı Siyâsîsinin Katli 337
Hindistan:
Hindistan'da Afgan Çeteleri 337
Afganistan:
Afganistan'da Askerî Casusluk Teşkîlâtı 337

282. Sayı

09 Rebîülevvel 1332 **- 05 Şubat 1914 -** 23 Kânûnisânî 1329

Hadîs-i Şerîf: *Sebîlürreşâd* Cerîde-i İslâmiyyesi Hey'et-i Tahriyye-i Muhteremesine,
Mehmed Hâşim (Sebîlürreşâd'ın Hürmetkâr Bir Kārii) 338

Cevap,
İzmirli İsmail Hakkı.....338

Makālât: Müslümanların Uğradıkları Felâketler Kendi Nefislerindendir,
Aksekili Ahmed Hamdi.....339

Müslümanlık'ta Bir Milliyet Var – 3,
Mehmed Fahreddin.....341

Tenkīd ve Takrîz: "Zât-ı Hazret-i Muhammed" Makālesine Müteallik,
Ali Suad (Kızıltoprak).....342

Nisâiyât: Muhterem *Sebîlürreşâd* Cerîde-i Muhteremesi Hey'et-i Tahrîriyyesi Erkân-ı Kirâmına,
Fatma Zehra (Kārielerden, Anadoluhisarı).....345

Müslüman Kadını Hürdür ve Mes'ûddur,
Âişe Meliha (Kārielerden, İzmir) 346

Sebîlürreşâd Cerîde-i İslâmiyyesine,
Sâliha (Kārielerden) 347

Tesettür Muârızlarına Meydan Okunuyor,
(Şelâle) 347

Osmanlı Hanımlarına, *Şiir,*
Muhsine (Bursa).....347

Hayât-ı Akvâm-ı İslâmiyye: Çin'de İslâmiyet,
Vasilyef (Terc. Mübâhât) 348

Mekâtîb: Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Burma Eyâleti,
S[sin]. M. Tevfik (Rangon) 349

Şuûn:

Dârü'l-Hilâfe:

Tesettür-i Nisvân Hakkında / Hükûmetin Dini Müdâfa'aya Azmi Tezâhürâtı /
Medenî İctihadcıların Mâhiyetleri 351

Trablus:

Trablusgarb'da İtalyanların Tenezzühü! 351

Mısır:

Mısır'da Meclis-i Teşrî'î'nin Resm-i İftitâhı.....352

Hindistan:

Hindistan'da Huddâmü'l-Ka'be Cem'iyeti /
Huddâm-ı Ka'be Cem'iyeti'nin Teşebbüsâtı / Hindistan Muhtâriyeti.....352

Avrupa:

Avrupa Ekâbiri Arasında Intişâr-ı İslâmiyyet.....352

Cava:

Tezâhürât-ı İslâmiyye / Şirketü'l-İslâm Cem'iyet-i Dîniyyesinin Büyük Bir Ictimâ'ı 352

Çin:

Çin Müslümanlarının Kıyâm ve Hareketleri.....353

İran:

İran'da Meşrûtiyet.....353

Yemen:

İmâm Yahya Hazretlerinin Donanmaya Muâveneti 353

283. Sayı

16 Rebîulevvel 1332 **- 12 Şubat 1914 -** 30 Kânûnisânî 1329

Tefsîr-i Şerîf: Necâib-i Kur'âniyye'den: Sûre-i Âl-i İmrân: – Âyet 103,
Bereket-zâde İsmail Hakkı 354
Hadîs-i Şerîf,
Ahmed Naim 355
Felsefe, Kelâm: Muallim Atâ Efendi'nin Suâline Cevap,
İzmirli İsmail Hakkı 357
İntikādât: Târîh-i İstikbâl – Celâl Nûri Bey,
Ferid 358
Vicdân-ı İslâm:
"Zât-ı Hazret-i Muhammed" Makālesi Münâsebetiyle Celâl Nûri Bey'e İkinci Hitâb,
Ali Suad 361
Makālât: İslâm'ın Hayât-ı Sâbıkını İâde,
Aksekili Ahmed Hamdi 363
Nisâiyât:
Sebîlürreşâd Mecmûa-i İslâmiyyesi,
Vesâtatıyle Dersaâdet Merkez Kumandanı Halil Beyefendi Hazretlerine
F. Latife 365
Refîka-i Mücâhidemiz Fâtıma Zehrâ Hanımefendi'ye,
F. Latife 365
Hayât-ı Akvâm-ı İslâmiyye: Çin'de İslâmiyet – 2,
[Vasilyef] (Terc. Mübâhât) 365
Mekâtîb: Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Burma Eyâleti,
S[sin]. M. Tevfik (Rangon) 366
Şuûn:
Trablusgarb:
Büyük Cihâd Hazırlıkları 368
Mısır:
Misyonerlerin Faâliyeti 368

284. Sayı

23 Rebîulevvel 1332 **- 19 Şubat 1914 -** 06 Şubat 1329

İslâmiyet'in Esâsları, Mâzîsi ve Hâli,
Ahmed Naim 369
Suâl - Cevap,
İzmirli İsmail Hakkı 377
Tefsîr-i Şerîf: İslâmiyet ve Teaddüd-i Zevcât – 5,
Aksekili Ahmed Hamdi 380
Makālât: Hıfz-ı Hayât, Hubb-i Vatan Emri Evâmir-i İlâhiyyenin En Mühimlerindendir,
M. Fahreddin 382
Mekâtîb:
Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Burma Eyâleti,
S[sin]. M. Tevfik (Rangon) 384
Beyrut Mektupları – 2: İctimâî Düşünceler,
Hâris İbni Hümâm (Beyrut) 385

Hayât-ı Akvâm-ı İslâmiyye: Britanya Adalarında İslâmiyet'in İntişârı,
[Sebîlürreşâd] 387
Matbûât: Uhuvvet-i İslâmiyye 1300 Sene Evvel Teessüs Etmiş Fıtrî Bir Râbıtadır,
(Sirâcü'l-Ahbâr) 388
Vesâik-ı Târîhiyye:
Düvel-i Muazzama'nın Notası / Bâbıâlî'nin Cevâbî Notası 389
Şuûn:
Afganistan:
Afgan Emîrine Sûikast 389

285. Sayı

30 Rebîulevvel 1332 **- 26 Şubat 1914 -** 13 Şubat 1329

Kelâm: Mehdî Mes'elesi - Muallim Atâ Efendi'nin Üçüncü Suâline Cevap,
İzmirli İsmail Hakkı 390
İctimâiyât: İslâmiyet ve Teaddüd-i Zevcât – 6,
Aksekili Ahmed Hamdi 392
Fıkıh ve Fetâvâ: "Şerîat-ı İslâmiyye Nazarında Fâizin Mevkii"
Makâlesi Sâhibi Alice-zâde Hârûn Efendi'ye,
Ahmed Sun'ullâh (Müntesibîn-i İlmiyyeden - Tire) 395
Tesâdüm-i Efkârdan Bârika-i Hakîkat Çıkar,
İbrahim Begoviç Abdülgani (Bosna Briçka Müderrisi) 395
İktisâdiyât: Acaba Bu Meziyetler Bizde Var mı?
M. Şemseddin 396
Terbiye ve Ta'lîm: "Medresetü'l-Meşâyıh" Dolayısıyla Bir Hâtıra,
Tâhirü'l-Mevlevî 398
Medrese, Mektep Birleşmeli,
Mehmed Şükrü 399
Hayât-ı Akvâm-ı İslâmiyye: Çin'de İslâmiyet – 3,
[Vasilyef] (Terc. Mübâhât) 400
Genç Hindistan,
[Gran Von Foniksberg] (Terc. Mübâhât) 402
Britanya Adalarında İslâmiyet: Ne İçin Müslüman Oldum?
Lord Hedley 403
Mekâtîb:
Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Burma Eyâleti,
S[sin]. M. Tevfik (Rangon) 404
Japonya Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: Ebeveyn Meşveret Cem'iyetleri,
Abdürreşid oğlu Ahmed Münir 406
Şuûn:
Hicaz:
Medîne-i Münevvere Merkez-i İrfân Oluyor 407
Trablusgarb:
İtalyanların Uğradığı ve Uğrayacağı Felâketler 408
Rusya:
İslâm Ticâretgâhlarının Ta'tîli / Tevhîd-i Mesâî ve Kuvâ 408
Müslümanlık Aleyhinde Yazılan
"Türk Kadınlığının Tereddîsi" Ünvanlı Kitabın Muharriri Salahaddîn Cimcoz Bey midir?
[Sebîlürreşâd] 408

286. Sayı

07 Rebîulâhir 1332 **- 05 Mart 1914 -** 20 Şubat 1329

Tefsîr-i Şerîf,
Şeyh Muhammed Abduh 409
Fıkıh ve Fetâvâ,
Mehmed Necmeddin (Erciş) 411
Cevap,
İzmirli İsmail Hakkı 412
İntikād: "Zât-ı Hazret-i Muhammed" – Celâl Nûri Bey'e Üçüncü Hitâbım,
Ali Suad 413
Terbiye ve Ta'lîm: Ders Vekâlet-i Celîlesi'nin Mühim Bir Teşebbüsü - Medresetü'l-Mütehassısîn,
[Sebîlürreşâd] 417
İslâm Askerine: İslâm Târîhinden Bazı Bahisler,
Târihü'l-Mevlevî 419
Mekâtîb:
Mekâtîb: Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan: *Şark-ı Karîb* Gazetesi,
S[sin]. M. Tevfik (Rangon) 421
Beyrut Mektupları – 3: Mevlid-i Nebevî İhtifâl-i Muazzamı,
Tayyârecilerimizin İstikbâl-i Muhteşemi,
Hâris bin Hümâm 422
Sebîlürreşâd['ın Yorumu] 424
Filipin Mektupları: 1. Yolda Bombay'dan / İkinci Mektup Aligarh Medrese-i İslâmiyyesi,
Mehmed Vecih 424
Mehmed Âkif Bey,
[Sebîlürreşâd] 425
Umûm Abonelerimizin Enzâr-ı Dikkatine,
[Sebîlürreşâd] 425

YAZAR İNDEKSİ 427

Sebîlürreşâd

Dînî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

Cilt 11

Sayı 261-286

11 Eylül 1913 - 05 Mart 1914

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد — Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl: H. Eşref Edib — والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

11 Eylül 1913 | 9 Şevval 1331 | Perşembe | 29 Ağustos 1329 | Cild: 11 - Aded: 261

FÂTİH KÜRSÜSÜNDE

– 5 –

– Demek ki: Câmi'i kurbündeyiz Süleymân'ın.
– "Demek" de var mı ya? Karşında!
– Lâkin insânın,
Nasıl kararmada mâzîye tırmanan nazarı!
Bugün, bizim tepemizden bakan şu âsârı
Sıyânet eylemeden âciziz, değil yapmak...
– Hakîkat öyle! Şu ma'bed nedir? Şu haşmete bak!
– Bırak ki câmi'i, dünyâda olmaz öyle eser;
Fakat nedir şu heyâkil, nedir şu medreseler!
Uzaktan andırıyorlar nitâk-ı sîmîni,
Ki sarmak isteyerek vahdetin nedîmesini,
Atılmış üç tarafından kemend olup beline;
Fakat değil beli, dâmânı geçmemiş eline!
Beşer değil mi? Teâlî de etse irfânı,
Nasıl kucaklayabilsin harîm-i Yezdân'ı?
Evet, medâris o vahdet-serây-ı muhteşemin
Önünde: Hürmetidir dîne her zaman ilmin.
Bütün şu kubbelerin mevce mevce silsilesi:
Huzûr-i Hak'ta kapanmış sücûd kāfilesi!
– Bugün de öyle mi lâkin?
– Değilse, kimde kusûr?
Bu nâ-halefliği biz yapmışız; selef ma'zûr.
Oyup sıçan gibi her dört adımda bir kemeri,
Deden mi açmış o miskin kılıklı kahveleri?
Hayır, deden sana bak hastahâneler yapmış;
Yanında Mekteb-i Tıbbiyye'ler, neler yapmış!
Şu gördüğün kocaman kütle yok mu? Dârü't-Tıb.
– Demek: Bu medrese, Tıbbiyye Mektebi'ydi...
– Ayıp!
– Ayıp nedir?
– Bunu olsun görüp de bilmemeniz.
– Bakılsa öyle... Fakat "bilmeyin!" diyen yine siz!
– Tabâbetin o kadar muhteremdi mevki'i ki:
Birer tabîb-i fünûn-âşinâ çıkar, eski
Müderrisînimizin en güzîde efrâdı.
Yazık, o nesl-i kerîmin vefâsız evlâdı,
Bırakmış öylece, hiç bakmamış müesseseye;
Neler görür neler insan girince medreseye!
Dolaşmak isteyerek daldığım olur ba'zı:
Adım başında asırlarca sa'yin enkāzı,
Takılmamak, hani, kābil değil ayaklarına!
Nazar nüfûz edecek olsa hangi bir yığına:
Ya bir müdekkıkin esrâr-ı târumârı defîn;
Ya bir müşerrihin âsârı saklı... Hem ne hazîn!
Çamurda saplı, geniş rahleler bütün mermer...
Demek: Muallimi teşrîhi vermemiş ezber;
Kitâb-ı na'şı serip taşların uzunluğuna,
Açıp açıp okumuş karşısında bulduğuna.
Bugün, o rahlelerin kendi na'ş olup yatıyor;
Üzerlerinde bekârlar fasulye kaynatıyor!

Mehmed Âkif

[2]

FELSEFE

İRÂN-I KADÎMDE DİN

Debistânü'l-Mezâhib'de Muhsin-i Keşmîrî, Hindistan'daki mecûsîlerle hindîlerin, Yahûdî ve hıristiyanların ve nihâyet İslâmların ve hukemânın mu'tekadât-ı dîniyyelerini bî-taraf ve nâfiz bir fikirle tedkîk eylemiştir.

Müellif, eserinde bir usûl-i muayyen ta'kîb ederek İran ve Hind ahâlîsinin akāid-i dîniyyelerine âid en küçük noktaları bile tedkîkātından hâriç bırakmamıştır. Eser, "*Ta'lîm*" nâmı altında ber-vech-i âtî on iki bâba ayrılmıştır:

1) Îrânîlerin akāidi, 2) Hindîlerin, 3) Tibetlilerin, 4) Yahûdîlerin, 5) Hıristiyanların, 6) Müslümanların, 7) Sâdıkıyyelerin, 8) Vâhidiyyelerin, 9) Rûşeniyyelerin Akāidi, 10) Akāid-i ilâhiyyeye dâir ta'lîm, 11) Hukemânın mesâlikine dâir ta'lîm, 12) Sûfiyyenin akāidine dâir ta'lîm

Muhsin-i Keşmîrî (تعلیم نخست از کتاب دبستان در معرفت عقاید پارسیان) ünvânlı bâbında Îrânîler nâmıyla da yâd olunan Parsîler ve Sipâsîlerin İzdiyân, Yezdâniyân, Âbâdiyân, Sipâsiyân, Hûşiyân, Enûşgân, Âzer-hûşiyân ve Âzeriyân şu'belerine ayrılmış olduklarını beyândan sonra bunların akāid-i asliyyelerinden bahse girişmiştir.

Sipâsiyyeler Allah'ın künh ü mâhiyetini bilmek mümkün olmadığına, sıfât-ı ilâhiyyenin zâtının aynı bulunduğuna, cüz'iyâta alâ-vechi'l-küllî âlim olduğuna, cihânda vukūa gelen herşeyin kendi irâdesiyle husûl bulduğuna i'tikād ederlermiş.

Müellif, Sipâsiyyelerin ibâdât u i'tikādâtından bahsederken bunların *Âbâd* ünvânlı kitaplarının ahkâmına, mûbidlerine dâir de ma'lûmât vermeyi unutmamıştır.

Parsîlerin akāidinden bâhis olan ilk kitap on beş bâba ayrılmıştır ve her bâbda sırasıyla Cemşâspayân, Sahrâdyân, Hazâiyân, Râveyân, Şîdrengyân, Peykeryân, Meylâiyân, Elaryân, Şîdabyân, Ahşiyân, Zerdüştyân, Mezdekyân mezheblerine dâir ma'lûmât-ı lâzime verilmiştir.

Debistân'ın yine bu kısmında *Zend-Avesta* ile *Desâtîr*'in mühim parçaları dercedilmiştir. Muhsin-i Keşmîrî *Zend-Avesta*'dan bahsederken diyor ki: *Zend*'de kâffe-i ulûmdan bahsedilmiştir. Fakat bunların bazıları remiz ve işâret tarîkıyla zikrolunmuştur. Kirmân "düstûr"ları nezdinde kadîm *Zend*'den el-yevm on dört "nesk" mevcûddur. *Zend*'in yedi neski İran'da zuhûr eden muhârebât esnâsında zâyi' olmuşlar ve bilâhare vukū' bulan taharriyât netîcesinde elde edilememişlerdir. Kirmân düstûrları (mecûsî âlimleri) nezdinde bulunan "nesk"ler ber-vech-i âtîdir:

1) Îtâ, 2) Âhû, 3) Viriyo, 4) Tarnûş, 5) Bûkastâl, 6) Eşâd, 7) Çîd, 8) Heçâ, 9) Nekhevîş, 10) Vezdâ, 11) Menkehû, 12) Setisnâ, 13) Nekhîş, 14) İstârem

İran'da hüküm sürmüş olan edyân hakkında *Debistân*'la beraber *Desâtîr* nâmı altında yâd edilen kitaptan da pek çok istifâde edilmiştir. Az-çok noksanlarıyla bu iki eserdir ki, kadîm İran'ı kaplayan sehâbe-i zulmânîyi dağıtarak ahlâfa bir sâha-i tetebbu' küşâd etmişlerdir.

"Fânî" mahlasıyla iştihâr eden Muhsin-i Keşmîrî'nin te'lîfi *Desâtîr*'e nisbetle daha ziyâde şâyân-ı vüsûk u i'timâd bir menba' sayılabilir. Keşmîrli Muhsin-i Fânî mîlâdın 1615'inci senesinde yani Şah-Cihân zamanında Hindistan'ın Keşmîr beldesinde tevellüd etmiş ve medîd bir hayât-ı sa'y ü tetebbu' mahsûlü olarak *Debistânü'l-Mezâhib*'i te'lîfe muvaffak olmuştu. Kâdî İbrâhim nâmında bir zât 1292 sene-i hicrîsinde Muhsin-i Fânî'nin bu kitabını Hindistan'da tab' u neşr etmiştir.

Desâtîr'e gelince; bu mecmûanın verdiği ma'lûmât hurâfât-ı esâtîriyye ile mâl-â-mâldir. Bunlar arasından hakîkati bulup çıkarmak için pek çok yorulmak îcâb eder. *Desâtîr*, peygamber olarak ta'dâd ettiği zevâtı aynı zamanda birer hükümdar gibi tasvîr ediyor. Herhalde *Desâtîr*'in verdiği ma'lûmât toptan alınırsa intikāda hiç tahammül göstermez.

Avrupa müsteşrikleri *Desâtîr* hakkında pek derin tetebbuâtta bulunmuşlardır. Mösyö Sasi (Sacy) vaktiyle Jurnal de Savan (*Yornnal des Savants)* ile neşr etmiş olduğu bir makālede *Desâtîr*'in son iki kitabının Hicret-i Muhammediyye'den altı veya yedi asır sonra Hindistan'da veya Hind'e mücâvir bir mahalde yazılmış olduğunu ve diğer kitapların da Hicret-i Nebeviyye'nin ikinci veya üçüncü asırlarına âid bulunduğunu iddiâ eylemişti. Fakat Sasi'nin şu mütâlâasına i'timâd edilse bile yine *Desâtîr*'in kıymet ü ehemmiyeti büsbütün inkâr edilemez.

Desâtîr; hurâfe-âmîz intizâmsızlığına, esâtîrî hikâyelerine rağmen yine kadîm İran'a âid harekât-ı fikriyye ve dîniyyeye dâir yegâne bir âbide-i mürâcaattir. Bu kitap, herhâlde, târîh-i felsefe nokta-i nazarından şâyân-ı tetebbu' bir eserdir. Münakkıd bir dimâğ, sonradan ilâve edilen kısımları ayıracak olursa, Îrân-ı kadîm an'anâtiyle meslek-i felsefiyyesine dâir *Desâtîr*'de pek çok hakîkatlere muttali' olabilir.

Desâtîr on beş kitaptan mürekkep bir mecmûadır. Gûyâ bu kitaplar İran'da zuhûr etmiş olan peygamberlere gönderilmiş imiş. *Desâtîr*, "Vahşûr" nâmıyla yâd ettiği bu peygamberler hakkında birçok hurâfât-ı esâtîriyye naklediyor.

Desâtîr'den anlaşıldığına göre, bu peygamberlerden birincisi Meh-âbâd, sonuncusu da İkinci Sâsân isminde olup meşhûr Zerdüşt de bunların onüçüncüsüdür. Meh-âbâd'ın *Büzürk-âbâd* nâmında bir kitabı vardır. Meh-âbâd bu kitapta "Mânistân" nâmını verdiği âlem-i misâlden uzun uzadıya bahs eylemiştir. Meh-âbâd'dan sonra gelen on dört peygamber **[3]** (Vahşûr) bu zâtın neşr etmiş olduğu dîni takviye etmeye me'mûr imişler.

An'ane, Meh-âbâd Hânedânı'nın hükümrân olduğu devri İran'ın en mes'ûd ve en ziyâde ihtişâm-âlûd bir asrı olarak tasvîr ediyor.

Fakat bilâhare, Meh-âbâd'ın ta'lîm ettiği ahkâm unutulmuş, birçok fenâlıklar zuhûr etmiş, halk ezilmeye başlamış ve bunun üzerine ikinci vahşûr olan Cî-Efrâm bin Âbâd gelmiş. "Cî" Âzerî lugatinde pâk ve nazîf ma'nâsınadır. Cî-Efrâm'ın[?] halkı yani üçüncü vahşûr "Şây Kelyûn Cî-Âlâd" nâmındadır. Şây Kelyû[n],[?] yeni bir hânedânın müessisidir. "Şây" ve "şâî" Hudâ-perest demek olup bu hânedân "Şâiyân" yani "Allah'a tapanlar" nâmıyla iştihâr eylemiştir. Şâiyân Hânedânı İran'da bin sene kadar hükümrân olmuştur. Sonuncuları "Şây Mebhûl"[?] zamanında bir takım ka-

rışıklıklar zuhûr etmiş ve halk tarîk-ı müstakîmden ayrılmış olduğundan dördüncü vahşûr olan Yâsân zuhûr etmiştir. Yâsân, Şây Mebhûl'ün[?] oğlu ve halefidir.

Yâsân, âkıl, müttakī ve aynı zamanda cesûr ve âdil bir zât olduğundan derhâl âsâyiş ve intizâmı iâde etmiş ve adl ü şefkatiyle herkesin meveddetini celb eylemiştir. Bu gibi evsâfı hâiz olması kendisine fermân-fermâ ma'nâsına olan Yâsân isminin verilmesine sebep olmuştur. An'ane-i Îrâniyyeden anlaşıldığına nazaran Yâsân'ın te'sîs ettiği hânedânın doksan dokuz "sâlâm" yani dokuz milyon dokuz yüz sene kadar hükümrân olmuştur. Sonuncuları Yâsân Âcâm[?] nâmındadır.

Yâsân Âcâm[?] vefât ettiği zaman kendisine halef olması îcâb eden mahdûmu Gülşâh vera' ve takvâ ile muttasıf, zühd g ibâdetle meşgūl bir zât olduğundan, hükümdârlığa meyil göstermeyerek gûşe-i inzivâsından ayrılmamışlar imiş. Fakat İran'da zuhûr eden ihtilâl, kanlı fâcialara yol açmış, ortalık herc ü merc olarak âsâyiş ve intizâm bozulmuş olduğundan Gülşâh gûşe-i inzivâyı terke mecbûr kalmıştır.

Gülşâh, ortaya atılarak evlâdlarını başına topladıktan sonra adl ü âsâyişin iâdesine çalışmış ve muvaffak olmuştur. Bu sebepten kendisine ebu'l-beşer ma'nâsına olarak "Keyûmers" nâmı verilmiştir. *Desâtîr*, Keyûmers'e semâdan kitap nâzil olduğunu kaydediyor.

An'ane-i Îrâniyye, Siyâmek, Hûşenk, Tehmurs, Cemşîd, Ferîdûn, Menûçehr, Keyhusrev ve Zerdüşt'ün Keyûmers'in ahfâdından olduklarını gösteriyor. Bunların kâffesi Mehâbâd Dîni'ni kabûl ederek vaz' etmiş olduğu âyîne sâdık kalmışlar ve yalnız Zerdüşt, muhâlefet ibrâzıyla yeni bir din ihtirâ' eylemiştir.

İran müverrihleri Gülşâh'a yani Keyûmers'e mensup olan hükümdârları Pîşdâdiyân, Keyâniyân ve Sâsâniyân nâmlarıyla dört tabakaya ayırmışlardır.

Desâtîr'de yekdiğerine muhâlif ve te'lîfleri gayr-i mümkün birçok hurâfeler münderictir. Rivâyete nazaran *Desâtîr*'in verdiği on beş peygamberin sonuncusu olan İkinci Sâsân, İstanbul İmparatoru Heraklius'un muâsırı bulunan Eyvan hükümdârı Hüsrev-i Pervîz zamanında gelmiş ve Sâsâniyân Devleti'nin târîh-i inkırâzından yani İran'ın Sa'd bin Vakkās tarafından istîlâsından dokuz sene evvel vefât etmiştir.

Zend, Pehlevî ve Fârisî lisânlarından büsbütün başka bir lehçe ile yazılmış olan *Desâtîr*, İkinci Sâsân tarafından kelime be-kelime Fârisîce tercüme edilmiş imiş.

Sâsân'ın tercüme etmiş olduğu *Desâtîr*, İngilizcesi'yle birlikte "Molla Fîrûz bin Kâvûs" tarafından mîlâdın 1818'inci senesinde Kalküta'da tab' ve neşr edilmiştir ki, eldeki kitaplar da bundan ibârettir. İran'da, Âteş-perestî Mezhebi'nin ilk evvel Zerdüşt tarafından te'sîs edilmiş olduğu hakkındaki zan hatâdan sâlim değildir. Çünkü İran'da âteş-perestlik (Prolatrie) Mezhebi'nin mûcid-i hakīkīsi pîşdâdiyân hükümdârlarından Hûşenk veya Menûçehr nâmındaki zâtlardan biri olduğu muhakkaktır. Ateşin mâhiyeti akvâm-ı mâziyye nazarında bir sır gibi telâkkī olunuyordu. Kâinâta ifâza-i hayât eden şemsin zıyâ ve harâretiyle ateş arasında pek yakın bir münâsebet olduğu görülüyor. Yıldırım, şimşek gibi âteşîn bir manzara ile zuhûr eden hâdisât-ı cevviyye ise câhil insanlarda havf ve haşyetle memzûc bir his uyandırıyordu. Ateşin hayât-ı beşere olan fâide ve lüzûmu ise havf ve hayret hissine bir de minnet ve meveddet hissi ilâve ediyordu. Akvâm-ı kadîme arasında ateşe karşı perverde edilen bu hislerdir ki, bilâhare âteş-perestliğe yol açmıştır. Bî-pâyân ovalar, berrak ve mükevkeb geceler Keldânîleri nücûm-perestliğe sevk etmiş olduğu gibi İran muhîti de, İranlıları ateşe tapmaya teşvîk eylemiştir.

İran'da, asetilen, etilen ve metan gibi kābil-i iştiâl müvellidü'l-mâ' karbonilerin mebzûl olduğundan ötede beride zuhûr eden "gaz-ı müştail"ler akvâm-ı câhile-i Îrâniyyenin ateşe karşı perverde ettikleri hiss-i hürmet ve teabbüdü bir kat daha artırmıştır. Âteş-perestlik beşeriyetin en kadîm akīdesindendir. Maamâfîh şems-perestliğin, âteş-perestîden daha evvel zuhûr etmiş olduğu da muhakkakāt-ı târîhiyyedendir.

Hind'in akvâm-ı kadîmesini teşkîl eden Ârîlerin "Ağnîleri" Hûşenk zamanında âteş-perestî şeklinde İran'a intikāl ederek Pîşdâdiyân Sülâlesi'nin hükümrân olduğu müddetçe resmî ve umûmî bir din hâlinde pâyidâr olmuştur. Fakat Pîşdâdiyân Sülâlesi munkarız olarak mevki'lerini Keyâniyân Hânedânı işgāl edince, âteş-perestlik akīdesi de revâc ve i'tibârını gāib etmiş ve yerine Keldânîlerin Sâibiyye Mezhebi yani şems ve kevâkibe ibâdet etmek âdeti kāim olmuştur.

Sâibiyye Mezhebi İran'a Keyâniyân Hânedânı'nın müessisi olan Keyhüsrev tarafından idhâl edilmiş ve Kistâsb zama[nı]na kadar mevki'-i hâkimiyyette kalmıştır.

[4] Sâibiyye Mezhebi'nin revâcı, kadîm âteş-perestîyi büsbütün unutturmamıştı.

Kistâsb zamanında zuhûr eden Zerdüşt, bu kadîm akīdenin üzerini kaplayan rimâd-ı nisyânı kaldırmış ve Âteş-perestî Dîni yeni baştan alev-rîz-i iştiâl olmuştur.

Zerdüşt "âder" nâmını verdiği ateşi ikinci sınıf ilâhlar miyânında ta'dâd eylemiştir. İskender-i Kebîr'in İran'a hücûmu Dârâ saltanatını ne bî-amân bir sadme ile sarmış ise, âteş-perestliğe de o kadar müdhiş bir darbe indirmiştir. İran şevketiyle birlikte sukūt eden âteş-perestlik Sâsâniyân Sülâlesi'nin zuhûruna kadar hâkister-i nisyân altında gizli kalmıştır.

Sâsânîlerin müessisi olan Erdeşir Babek İran saltanatını iâde ettiği gibi âteş-perestlik akīdesini de ihyâ ve ta'mîm eylemiştir. Üçüncü def'a ihyâ edilen bu akīde İslâmiyet'in târîh-i zuhûruna kadar mevki'-i hâkimiyyetini muhâfaza etmiştir.

M. Şemseddin

TERBİYE VE TA'LÎM

BİZDE AHLÂK, BİZDE TERBİYE

– 3 –

Epikür'e göre üss-i ahlâk "nef'"dir. O da kabûl ediyor ki, haz "lezzet" hayr-ı mutlaktır. Fakat bu haz, aynı zamanda devamlı, emîn ve her türlü âlâmdan masûn olmalıdır. Garîze ise kendi başına bizi bu netîceye îsâle kâfî değildir.

Aklın da işe karışması zarûrîdir. İşte ahlâk ilminin, yaşamak san'atının te'mîn-i fâide etmesi, bundan ileri geliyor.

Filvâki' Epikür'e göre iki nevi' haz vardır: 1) Hâl-i harekette bulunan haz ki, şedîd ve müessir olur. Fakat geçicidir; arkasından elemi de sürükler getirir. 2) Mu'tedil ve sâkin olur; devamlıdır ve bir netîce-i müellimesi yoktur. Muktezâ-yı hikmet; ikinciyi birinciye tercîh etmektir. Çünkü hayır, en sehlü't-tedârik olan şeydir. İhtiyâcât-ı tabîiyyenin tatmîni, elemin yokluğu demektir; başka şeye lüzûm yoktur. "Hakîm, bir arpa ekmeği ve biraz su ile mes'ûdiyette Jüpiter'le müsâbakaya girişebilir." Maamâfîh bu sıkı nazariye, Epikür'ün şâkirdi Metrodor (Métrodore) vâsıtasıyla "nazariye-i hazz"a istihâle etmiştir. Esâsen haz ve menfaat birbirlerine pek yakın komşudur. Her iki nazariyeye göre artık haz "lezzet", "hayır"dan ibâret olunca bir mebde' gibi takarrur eder ve herkes huzûz ve lezzâtı bulduğu yerde iltikām etmekte serbest olur. Sonra siz meselâ sâkin hazzı istersiniz, diğer biri şiddetli hazzı tercîh eder. Bu da bir keyif ve mizâç işidir.

Onsekizinci Asr'ın nihâyetinde yetişen İngiliz feylosoflarından Bentham ahlâkın ve hakkın mebde'-i evveli olmak üzere "fâide veya saâdet"i gösteriyor.

Saâdet, ona göre; "Yekûn-ı a'zamî-i âlâmdan tenzîl edilmiş hadd-i a'zamî-i huzûzdur. Bir fiil, lezîz netîcelerinin mecmûu elîm netîcelerinin yekûnunu tecâvüz ettiği hâlde müfîd, aksi takdîrde muzır olur. Binâenaleyh ahlâk, a'mâl-i insâniyyenin müfîdiyetini hesâb etmekten ibârettir. O, a'mâl-i mezkûrenin mu'tâd netîcelerini tecrübe sâyesinde keşfederek içlerinden müfîd ve muzır olanlarını ta'yîn eder; şâyân-ı tercîh ve ihtirâz olanlarını gösterir. Filvâki' her vazîfe, bir takım esbâb-ı hissiyye ve hafiyye ile değil, illet-i müfîdiyyet ile kesb-i tahakkuk eder. Meselâ i'tidâl ve istikāmet, birer vazîfedir. Çünkü her hesâba göre meydânda bir fazla-i haz bırakırlar.

Bu hesâbı yapabilmek için, Bentham'a göre, lezzât ve âlâmı muhtelif yedi nokta-i nazardan tasavvur etmek lâzımdır:

1) Şiddet

2) İmtidâd (Huzûz, şedîd veya za'îf, ânî veya mümtedd olabilir.)

3) Mücâveret.

4) Yakîn (Hazlar, karîb veya baîd, kat'î veya meşkûk olabilir.)

5) Mahzıyet (Haz mahz ve sâf, bütün elemlerden hâlî olandır.)

6) Bereket (Bir haz, kendini diğer birçok huzûz ta'kîb ettiği vakit bereketli olur.)

7) Bu'd (Bir haz, aynı zamanda ne kadar fazla eşhâs tarafından tezevvuk olunabilirse o kadar geniş olur.

Anlaşılıyor ki bu feylosof, hazları nisbet-i evsâfa göre tefrîk etmiyor: Ona göre bütün huzûz, hem-cinsdir veya aynı nev'e mensûbdur; birbirlerinden yalnız kemmiyeten (şiddet ve imtidâd) yahud hâlât-ı hâriciyye ile (mücâveret, yakîn… ilh.) ile ayrılırlar.

Şurası da şâyân-ı dikkattir ki; Bentham, fâide veya saâdetten, sûret-i zarûriyyede diğerlerinin nef'ini tarh ve ihrâc etmiyor. Bunun tamâmıyla aksine olarak, Bentham'a göre, mebde'-i meşrûiyyet, en büyük kemmiyette bulunan saâdet-i uzmâdır: Bununçün feylosof, vezâifi ta'yîn ederken nef'-i ictimâîye belki nef'-i şahsîden daha fazla merbût kalıyor. Öyle ki, onun düşüncesine göre; ferdî saâdet, umûmî saâdetten gayr-i kābil-i tefrîktir ve bunun başlıca iki sebebi vardır:

1) Ferd, kendini müdâfaa edemez, hayâtın ihtiyâcât-ı zarûriyye ve gûn-â-gûnunu cem'iyet hâricinde kendi başına tedârike muktedir değildir. O hâlde onun menfaati, diğerlerininki ile hâl-i tezâmundadır. "Arı, kovan hesâbına çalışırken, kendi nâmına da çalışmış olur."

2) İnsan, bir mevcûd-ı pür-teessürdür. Onun en şedîd hazları, **[5]** bizzât gördüğü yahud kendi hem-cinslerine hissettirdiği haz vâsıtasıyla tahassul eyler. Binâenaleyh hod-endîş; diğerlerinin saâdetini sâha-i endîşesinden iskāt etmekle hattâ kendi mes'ûdiyeti nokta-i nazarından bile fenâ bir hesap yapmış, hesâbında yanılmış demek olur.

Stuart Mil (Stuart Mill), Bentham'ın nazariye-i ahlâkıyyesini iki noktada ıslâh için çalışıyor:

1) Hazların yalnız kemmiyetini değil, keyfiyetini de hesâba alıyor. Bazı lezzâtta kendilerini gayr-i kābil-i mukāyese bir hâle koyan bir keyfiyet, bir kıymet-i hakîkıyye (valeur intrinseque) vardır. Bu nevi' hazlar, daha kemmiyetli, daha geniş… ilh., fakat daha kaba huzûz ile muvâzene edilince, şartları veya netîceleri âlâm-ı azîmeden ibâret bulunsa bile, yine onlara şâyân-ı tercîh görünür. Huzûz-ı rûhiyye veyâ kalbiyye ile huzûz-ı havâssin mukâyesesinden çıkacak netîce işte böyledir. "Nâ-hoşnûd bir Sokrat olmak, elbette mahzûz bir domuz olmaktan çok değerlidir."

2) Stuart Mil, ahlâkın mebde'-i evveli olmak üzere sûret-i kat'iyyede "saâdet-i beşeriyye"yi gösteriyor. Bu saâdeti i'lâya ma'tûf olan her amel iyidir, onu tehlikeye düşüren yahud ta'vîk eden her amel de fenâdır.

Abdüllatif Nevzad

İkinci makālede görülen "menhec-i ihtiyârî" ta'bîri "menhec-i ihtibârî" sûretinde tashîh olunmalıdır. Yine mezkûr makālenin sonlarına doğru okunan (Şurası da var: Haz denilen şey, fâ'iliyet-i insâniyyenin maksad ve binâenaleyh evveli değildir…) ibâresindeki "ve binâenaleyh" ta'bîrini oradan kaldırarak bir cümle sonra gelen ibâreyi şöyle okumalıdır: ("Gāye"de ve binâenaleyh "hayır"da bakâ'-i inbisât kābiliyetleri…..)

N.

Talebe-i Ulûmda Hareket-i Fikriyye:

MÜKÂLEMÂT VE TEMRÎNÂT-I ARABİYYE DERSİ

Medreselerin ıslâh ve ihtiyâcât-ı asırla mütenâsiben inkişâf ve terakkīsi için şimdiye kadar yazılan makālelere, ortaya sürülen fikirlere dikkatle nigeh-bân olur ve bir vakitler Âlem-i İslâm'a neşr-i envâr-ı maârif eden o müessese-i feyz-â-feyzin yükselmesini, evc-i terakkīye suûdunu münte-

sibîninden bulunduğum cihetle değil, salâh-ı ümmeti onda gördüğüm haysiyetle ve bütün mevcûdiyetimle ifrât-kârâne bir sûrette arzû ederdim. Fakat devr-i ikbâlinde beytü'l-hikmeleriyle, revâku'l-hikmeleriyle, dârülfünûnlarıyla âlem-i irfâna meydân okuyan medreselerin son zamanlarda eski rûh-ı ilmîyi zâyi' etmesi, ihtiyâcât-ı zamâneden bîgâne kalması sebebiyle girdiği girîve-i inhitâttan, hufre-i tedennîden kurtulabilmesiyçün yazılan bu makāleler acaba neye yaradı?!. Gerek bizde, gerek evliyâ-yı umûrda ne gibi te'sîrler bıraktı?!. Erbâb-ı ihtisâsımızdan mürekkep bir hey'et-i ilmiyye teşekkülü ve bu hey'et-i fâzıladan ihtiyâcât-ı asra muvâfık, tatbîkından semerât-ı nâfia iktitâf edilebilecek bir program tertîbi temennî edilmişti; bu temennîlerin hayyiz-ârâyı husûl olması için daha ne kadar zaman bekleyeceğiz?!. Cevabı hakîkaten bir âbide-i hacâlet teşkîl edecek olan şu hayret-âver istifhâmlara karşı insan ne diyeceğini bilmiyor.

Zannıma kalırsa, bu âna kadar yazılan makāleler, serd edilen fikirler bir ekseriyet-i munsıfeye lüzûm-ı ıslâhâtı takdîr ettirebilmekten başka bir şeye yaramadı. Lâkin yalnız ıslâhâtın lüzûmuna kāil olmakla iş biter mi idi? Heyhât!.. Hattâ senelerce bu fikir üzerinde ısrâr etsek –nitekim bidâyet-i Meşrûtiyet'ten beri yaptığımız gibi– tasavvurâtımızın âyîne-i fi'lde intıbâını te'mîn edemedikten sonra yine sıfru'l-yed çıkarız. Herkesin ağzında; "Medreseler muhtâc-ı ıslâhtır!" nakaratı deverân edip duruyor; yetişir artık! Bu da'vâ mertebe-i sübûta vardı, meydân-ı alâniyyete bütün uryânlığıyla çıktı; bu hakîkat-i bedîhiyyeyi tekrar edip durmakta bir fâide mutasavver değildir. Bundan sonra ıslâhâtın sâha-i fi'liyyâtında cevelân etmeli. Vaktin kıymetini takdîr edip bir muvaffakıyet göstermeksizin hâyhûy ile geçirdiğimiz dört seneye acımalıyız. Çünkü beklemeye tahammülümüz yoktur. İhtimâl ki, ıslâhât-ı matlûbe husûl-pezîr oluncaya kadar yine aylar, seneler geçer. Fakat bu def'a şimdiki programa bazı dürûs-ı nâfia ilâve ederek zararlarımızı mümkün mertebe telâfî etmeye çalışmalıyız.

Ez-cümle: Dershânelere Lisân-ı Arab'ın amelî sûrette tahsîlini te'mîn etmek üzere mükâlemât ve temrînât-ı arabiyye dersi ilâve etmek bizim için ne derece vâcip ve ne kadar fâidelidir? Biz nereye varsak; "Senelerce Arapça okuduğunuz hâlde Arapça konuşmaktan, bu lisânda tahrîran ifâde-i merâmdan âcizsiniz!" diye ithâmâtta bulunuyorlar. Fakat haklıdırlar. Çünkü bir lisânı öğrenmek demek, evvelâ, o lisân ile tekellüme kādir bulunmak, sâniyen, o lisânda yazılmış kitapları okuyup anlayabilmek, sâlisen, o lisânda ifâde-i tahrîriyyede bulunmak melekesini istihsâl edebilmekten ibârettir. İşte bu düstûra göre Lisân-ı Araba intisâb edebilmek için her hâlde dershânelere mükâleme-i arabiyye dersi koymaya mecbûruz. Böyle olmadığı sûrette Arabî müntesibi olduğumuzu kimseye kabûl ettiremeyiz.

Hem de bundan edeceğimiz istifâde pek azîm olacaktır. Evvelâ; bu usûl ile Lisân-ı Arab tahsîl olunduktan sonra pekçok lügat hâfızaya alınmış olacağından ilmî, fennî, ahlâkī, felsefî, târîhî ne kadar âsâr-ı Arabiyye var ise kolayca anlayabiliriz. Çünkü bu gibi âsâr, elimizdeki kavâid kitaplarında olduğu gibi dâimâ aynı kelimelerin tekerrürüyle hâsıl olan örfî bir lisân ile yazılmayıp hâlis Arapça ile yazılmıştır. Meselâ; târîhten İbni Kuteybe'nin *Kitâbu'l-İmâme ve's-Siyâse*'sinden bir bahsi veya İbnü'l-Esîr'in *Târîh-i Kâmil*'inden bir sahîfeyi yahut da *Mukaddimetü İbni Haldûn*'dan bir faslı açalım; dediğim lisân-ı örfîden eser görebilir miyiz? Ne gezer! Bilakis rengîn kelimelerle donatılmış revnakdâr cümleler, tabîîliğini, sâdeliğini, fasâhatini muhâfaza etmiş ma'nîdâr ibâreler gözümüze çarpar ki, asıl Arapça **[6]** budur. Halbuki usûl-i temrîn ve mükâleme üzere müddet-i medîde mümâresât-ı lisâniyyede bulunmadıkça bu gibi âsâr-ı nâfia kolaylıkla anlaşılamaz.

Sâniyen; Mısır, Bağdat, Şam, Sayda gibi şehirlerde milel-i İslâmiyyenin tehzîb-i ahlâkına, terfîh-i hâline, ilmiyenin terakkīsine hâdim Lisân-ı Arab ile yazılmış birçok mecelleler, mecmûalar neşrolunuyor. Bu mecellelerde tefsîre, hadîse, tevhîde, târîhe, fıkıh ve fetâvâya, lugāt ve edebiyâta, terâcim-i ahvâle, şuûn-ı ilmiyyeye dâir nâdîde makāleler, tefrikalar yazılıyor, Şeyh Muhammed Abduhlar, Ferîd Vecdîler gibi müstesnâ sîmâlar zuhûr ediyor da çoğumuzun bu hareket-i ilmiyyeden haberi bile olmuyor. İşte bunun başlıca sebebi de yine bizim lisândaki noksânî-i tahsîlimiz oluyor. Mesleğimiz nâmına bu hâl-i esef-iştimâle ne kadar ağlansa azdır. Lâkin Lisân-ı Arab böyle pratik sûrette mükemmelen tahsîl ettirildikten sonra bu hâllere, bu bîgâneliklere nihâyet verilir. Her tâlib-i ilim diğer merâkiz-i ilmiyyenin ahvâlinden, terakkīsinden, hareket-i fikriyyesinden, âsâr-ı münteşiresinden haberdâr olur. Ve bu sâyede bütün medâris kānûn-ı tekâmüle tevfîkan ka'be-i terakkīye vâsıl olur. Hem de bilumûm medreseliler kalb-i vâhid gibi olup aralarında meslek-i hissî, meslektaş sevgisi uyanır.

Mesleğimizin hayâtı nokta-i nazarından pek mühim olan bu mes'ele hakkında kat'iyyen ihmâlkâr davranmamalıdır. Çünkü tahsîl-i lisân için en emîn yol usûl-i temrîn olduğu âşikârdır. Bunu ilk evvel keşf eden "Emil Otto"dur. Bilâhare bu usûl bilumûm Avrupa lisânlarına tatbîk olunup bundan pek çok semereler iktitâf edildiğini, hattâ en çetin lisânlardan ma'dûd olan Alman ve İngiliz lisânları bile usûl-i mezkûre sâyesinde altı, yedi ayda tahsîl olunduğunu Beşîr Fuâd Bey *Usûl-i Ta'lîm*'inde makām-ı istihsânda söylüyor. Bütün milel-i müterakkıye böyle kolay ve müstahsen bir usûl sâyesinde bir mecbûriyet-i siyâsiyye ile yekdiğerinin lisânını anlamaya çalıştıkları sırada tahsîlinde mecbûriyet-i dîniyye bulunan Arapça'yı usûl-i mezkûreye tevfîk etmeye, tahsîlini sâdeleştirmeye niçin çalışmayalım?

Emîn olalım ki; iğlâkāt ve münâzaât-ı lâfzıyye ile, ta'mîkāt-ı beyhûde ile memlû olan hâl-i hâzır kavâid kitaplarından meleke-i lisâniyye husûlünü beklemek çok beyhûdedir. Biz kavâid-i Arabiyyenin gāyesi olan Lisân-ı Arabî'yi tekellümde hatâdan ihtirâzı ve kelâm-ı Arabî'yi dürüst okumayı lâyıkıyla hâsıl etmek için bile sâde ve muhtasar, bî-sûd kīl ü kālden ârî olan, fakat müctehidler yetiştiren müdevvenât-ı mütekaddimîne mürâcaat etmek ıztırârında bulunuyoruz.

Demek isterim ki; kavâidden maksûd olan gāyeyi bile te'mîn edemeyen elimizde mütedâvil kavâid-i Arabiyye kitapları tahsîl-i lisân için kat'iyyen kâfî değildir. Zâten kavâid, tahsîl olunmuş bir lisânı ta'mîr ve ıslâh içindir. Şu hâlde, insana lisânı öğretecek ya ehl-i lisânla ihtilât veya usûl-i temrîn

ve mükâleme ta'kîb etmekten başka bir şey değildir. Binâenaleyh yine tekrar ediyorum: Bu husûsdaki noksânımızı telâfî için bu seneden i'tibâren dershânelere "Mükâlemât ve Temrînât-ı Arabiyye" dersini ilâve derece-i vücûbdadır.

Birgi–Bozdağ **Dersaâdet Talebe-i Ulûmundan**
M. Sâlih Vecdi

MAKĀLÂT

Elvâh-ı İntibâh:

فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِى الْأَبْصَارِ [1]

Bulgarların Rumeli'de işgāl eyledikleri müslüman memleketlerinde medeniyet nâmına irtikâb ettikleri fazâyihin mühimlerinden birisi de tanassur maddesi olmuş, bu din düşmanları, bu meydânda da hayli at oynatmıştır.

Büyük Kral(!) Ferdinand'ın neşr ettiği ma'hûd beyânnâmesiyle muhârebenin Hilâl ve Salîb nâmına bir mücâdele olduğunu i'lân eylemesine rağmen, biz Rumeli[li]ler edyâna bu derece hürmetsizliğin Yirminci Asr-ı medeniyyette bu mertebeye vâsıl olacağını, Avrupa âlem-i medeniyyet ve insâniyyetinin karşısında din nâmına bu kadar vahşetleri irtikâb ettirecek kadar Bulgarların cesûr olduklarını tahmîn etmiyorduk.

Biz öyle zannediyorduk ki; bu asırda iki hükûmet, iki asker arasında hâdis olan bir muhârebede muhârebeye iştirâk edenler saff-ı harbde iken dûçâr-ı taarruz olur; muhârebede bulunmayanlar, ihtiyarlar, kadınlar, çocuklar tecâvüz görmezler, belki de onların her türlü hakkına hürmet olunur. Meğer öyle değilmiş; hukūk nâmına, insâniyet nâmına, medeniyet nâmına kâinâtta ne var ise bunların hepsini ayaklar altına almak Bulgarların şânından imiş.

Biz öyle zannediyorduk ki; muhârebe olacak, uğraşılacak, netîcede tarafeynden biri gālib gelecek, fakat gâlib gelen kuvvet, mağlûb olan hükûmetin mecrûhlarına, esîrlerine, saff-ı harbden hâric bulunanlara, muhârebesiz istîlâ gören memleketler ahâlîsine bir şey denilmeyecek, muhârebenin Yirminci Asır'a lâyık bir muhârebe olduğu fi'len de gösterilecek… Meğer öyle değilmiş; bu gibi âsâr-ı medeniyyeti, Bulgarlar gibi şeref nâmına hiçbir şeye mâlik olmayan, insaniyetin bütün hasâisından cidden mahrûm bulunan bir milletten beklemek, müfteris hayvanlardan rahm ü şefkat ümîd etmek kabîlinden imiş.

Biz öyle zannediyorduk ki; muhârebede her ne irtikâb olunursa olunsun, yalnız bir şey muhterem tutulacak: Dîn. Evet; dîne taarruzu, ma'bede tecâvüzü hiç bekleyemiyorduk. Meğer bunda da aldanmışız.

[7] Neşriyât ve mutâlââtımı mesmûâttan ziyâde meşhûdâta istinâd ettirmek yegâne mesleğim olduğu için, diğer makālelerimde olduğu gibi, bu hususda yine Siroz'daki hâlâttan bahs edeceğim:

Bulgarlar kasabamıza girdikleri vakit –her yerde olduğu gibi– zâbitân ve askerlerini, kışlalarda değil, müslüman hânelerinde yerleştirmişlerdi.

(Bu hâl, Bulgar–Yunan münâferetine kadar devâm etti. O adâvet başlayınca asker ve zâbitlerin bir kısmı da Rum dostlarımızın hânelerine yerleştirilmeye başlandı.)

Bidâyet-i istîlâda taksîmden bizim selâmlığa da iki zâbit ile iki nefer isâbet etti. Gitti, geldi; nihâyetine kadar hiç eksik olmadı. Yüzlerce müslüman evi, âdetâ birer askerî kulübü hâlini iktisâb eyledi.

Bir gece bu acı misâfirlerden birisi bize bir levha hediye etti ki, sabahleyin o levhadan bütün şehre, dükkânlara, kahvelere ta'lîk olunduğunu gördük.

Levha şu idi: Kırk santim arzında, altmış santim tûlünde beyaz bir zemînin yukarısında sağ cihetinde Kral Ferdinand, sol cihetinde Sırp Kralı Petre, aşağı cihetinde sağda Yunanîlerin o vakitki kralı ve şimdikinin pederi Yorgi, onun mukābilinde de Karadağ Kralı Nikola. Levhanın ortasında bir elinde murassa' bir kılıç, diğerinde müzeyyen bir Salîb tutan genç, yakışıklı bir kız. Bu kızın ayakları altında gözlerimi yaşartan, rûhumu sıkan, o dakîkada beni kendimden geçiren bir…. bir Osmanlı sancağı. Ötesi berisi yırtılmış, sapı kırılmış, delik deşik olmuş şanlı, fakat orada şansız, şerefsiz, sönük, muhakkar bir Hilâl. Bu levhanın bir hocaya, misâfir olduğu, evinde yattığı bir hâne sâhibine verilmesi sûretiyle gösterilen bu terbiyesizliğin, bu nezâketsizliğin ancak ve ancak Bulgar zâbitlerine hâs olduğunu şâyân-ı kayd görürüm. Bununla da kalsa iyi. Bu terbiyesiz binbaşı bende kaç gün misâfir kalmış ise elime almadığım bu levha odanın duvarına asılmış, mecbûren odaya girip çıktıkça kalbime, vicdânıma, canıma hançerler gibi saplanmıştır.

İşte bu levhaların intişârından sonra din nâmına dinsizlikler, hezeyânlar baş gösterdi. Köylerde birçok insanlar tehdîd ile tanassur ettirildi. Vetirna Karyesi'nin umûmu Hıristiyanlığa da'vet olundu. Kabûl etmeyen iki yüz elli müslüman şehîd edildi. Petriç'te, Cum'a-i Bâlâ'da altı yüz kişinin dinleri değiştirildi. Razlık Kazâsı'nda bir müslüman kalmadı. Koca bir kazâ halkının yüzde kırkı şehîd, ellisi tanassur ettirildi; ancak yüzde onu firâr edebildi. Nevrekop'un üç bin hâneye karîb olan Ablaniçe, Valfosel, Sanofça, Vulkova ve daha ismini bilmediğim dört-beş köy, ahâlîsi Bulgarlığı kabûl etmedikleri için muhârebeden tam iki ay sonra topa tutuldu, hâk ile yeksân edildi. Ahâlîsi erkek, kadın, çocuk bire kadar kılıçtan geçirildi. Drama'nın Veçeç[?] koluna bu maksadla giden bir müfreze ve birkaç papas ahâlîyi kandıramadıklarıyçün bu havâlîde bir şey yapamadıklarını merkeze haber vermeleriyle "isyân ettiler" diye taraf-ı hükûmetten gönderilen bir tabur asker ve bir batarya topla köyler ve köylüler tahrîb edildi.

İşte Yirminci Asr-ı medenîde dîn! İşte Yirminci Asır'da dîne hürmet! Bunu kim tahmîn ederdi, kim beklerdi? Bulgarların Makedonya ve Trakya'daki bu hâllerini, bu gibi zulümlerini, katillerini, tahrîblerini yazmaktan maksadımız "Avrupalılar görsün de bize yardım etsin" yahud "Bulgarlara bilmem ne yapsın" değil; aslâ ve kat'â bu maksadla yazmıyorum!

Yazıyorum ki; bunları bir taraftan Avrupalılar görsünler, utansınlar, arlansınlar. Şimdiye kadar himâye ettikleri

[1] Haşr, 59/2.

Bulgarların ne çiçek olduklarını anlasınlar. Sonra da bizim müslümanlarımız, ekserîsinin başı lâf anlamayan, ağzı gem tutmayan kalın kafalı müslümanlarımız, bu gibi ahvâli görerek dinlerine, dinlerini muhâfaza noktasından dünyâlarına adam akıllı sarılmak için ibret alsınlar da, biraz kendilerine gelsinler. Zîrâ nasîhat ile yola gelmeyen biz müslümanlar, bu son sergüzeştlerden de mütenebbih olmayacak, yola yatmayacak olursak, artık buyurun bu ümmetin cenâze namazına vesselâm.

Müftî-zâde
M. Es'ad

MEKÂTÎB

Hindistan Mektupları:

EDİRNE'NİN YENİDEN FETHİ ve HİNDİSTAN AHÂLÎ-İ İSLÂMİYYESİNİN SEVİNÇLERİ

Edirne'nin tekrar Osmanlılar tarafından fetih ve zabtı, Hindistan ahâlî-i İslâmiyyesinde azîm meserret hissini uyandırmıştır. Her evde, her mahallede, her mecma' ve mahfilde meserret ve sevinç alâimi nümâyân olmaya başlayıp ehl-i îmânın yüzleri gülmekte, kalbleri sürûr ve şâdmânî ile kabarmaktadır. Bu hissiyât-ı meserret-âmîzâne yalnız Bombay'a münhasır olmayıp bilcümle Hindistan'a sirâyet etmiştir, diyebilirim. Bu sözümü isbât için Hindistan'ın etrâf ve eknâf-ı karîbe ve baîdesinden Bombay Başşehbenderhânesi'ne vürûd eden tebrîki mutazammın telgrafları irâe etmek kâfîdir, zannederim.

Mubâlâğasız arz ederim ki; yüzlerce telgraf Bombay'daki Osmanlı Şehbenderhânesi'ne Hindistan'ın her tarafından, müslümanlardan, müslüman encümen ve klüplerinden gönderilmiş ve Edirne'nin fethi üzerine samîmî tebrîklerini takdîm eylemişlerdir. Edirne'nin sûret-i zabtıyla İbrâhim ve Enver Beyler tarafından gösterilen hıdemâtı mübeyyin sadrazam paşa hazretleri tarafından çekilen telgraf [Bo]mbay Başşehbenderi Vekîli Hasan Basri Bey tarafından İngilizce'ye tercüme edilerek Bombay'da intişâr eden yevmî gazetelere gönderilmek **[8]** sûretiyle resmen i'lân-ı keyfiyyet edilmesi üzerine, bura müslümanları akın akın berây-ı tebrîk konsulatoya koşmuşlardır.

İngiliz gazeteleri ise el-ân hissiyât-ı taraf-gîrânelerini kâğıda –matbûâta– derc etmekten bir türlü kendilerini alamıyorlar. Osmanlıların muvaffakıyâtını çekemediklerinden, muvaffakıyât-ı mezkûreyi mutazammın olan telgrafları "Crafty Turks" (Hîlekâr Türkler) ünvân ve serlevhası altında gazetelerine derc etmekten hayâ etmiyorlar. Fakat bu beyânâtla, bu bîçârelere Hind müslümanları tarafından aslâ ehemmiyet verilmemekte, bilakis kîn ve gayızları tahrîk edilmektedir.

Madras şehrindeki müslümanlar azîm bir miting akd ederek İngiliz matbûâtının bu taraf-gîrâne olan neşriyâtıyla, İngiltere ricâlinin hükûmet-i Osmâniyye aleyhindeki beyânâtlarını protesto ederek, Londra'daki Hindistan ve Müstemlekât Nezâreti'ne şikâyet-âmîz telgraflar çekmişlerdir.

Kalküta'da, Allahâbâd'da, Aligarh'da[1] intişâr eden *el-Hilâl*, *Hemderd*, *Vekîl* –Urdu lisânıyla intişâr eder gazetelerdir– ve İngilizce olarak Dehli'de çıkan *The Comrade* İslâm matbûâtının beyânâtı tamâmıyla lehimizdedir. Hattâ bizim İstanbul'da intişâr eden Türkçe gazeteleri bile bu kadar tarafdârâne ve ma'kūlâne makāleler yazamıyorlar. İngiltere hükûmetinin, tam bu sırada bî-tarafâne davranması lüzûmuna dâir Hindistan'ın her tarafında mitingler akd edileceğini, konferanslar verileceğini bâlâdaki gazetelerde haber verilmiştir. Mitingin akdinden sonra huzzâr tarafından ittihâz olunacak olan karâr bit-tabi' Londra'daki ricâl-i siyâsiyye ile İngiltere hükûmetine, kral hazretlerine bildirilecektir.

el-Hilâl –Kalküta'da Urdu Lisânı'yla intişâr eden bir gazetedir. Sâhibi *Şehbâl* risâle-i musavveresindeki resimleri tekrar basmak sûretiyle Osmanlı kahramanlarını, ricâl-i meşrûtasını Hind müslümanlarına tanıttırmayı vazîfe edinmiş ve bunun üzerine İngilizlerin nazar-ı dikkatlerini celb eylemiştir. Osmanlılar lehinde yazdığı makāleler o kadar güzel ve müdâfaa-kârâne bir üslûbda tahrîr edilmiştir ki, kendisine İngilizler tarafından bir-iki def'a mu'tedilâne bir tarzda yazı yazması ihtâr edildiği hâlde, ihtârât-ı mezkûreyi ehemmiyet ve i'tibâra almayarak, eskisi gibi makāle yazmakta devâm eylemektedir.– Gazetesi, son nüshasında işi daha ileriye götürerek Avrupa devletleriyle Balkan münâsebâtından, hâl-i hâzırdaki asâkir-i Osmâniyyenin Edirne'yi zabt eylemelerinden bahs ederken, hissiyât-ı İslâmiyyesini bir türlü zabt edemeyerek [2](اَلْكُفْرُ مِلَّةٌ وَاحِدَةٌ) demiş ve İngilizlerin bütün bütün hiddetlerini celb eylemiştir.

Bombay'da müsâfereten bulunmakta olan Hindistan'ın en meşhûr ulemâsından, Leknehur [Leknev] şehrindeki "Nedvetü'l-Ulemâ'" Reîsi Mevlânâ Şiblî Nu'mânî hazretlerini bugün ziyâret ettiğim sırada müşârun-ileyh hazretleri bu nüshayı bana gösterdikten sonra, pek yakın bir zamanda İngilizler tarafından bu İslâmî cerîdenin sâhibi başına bir belâ getirileceğini söz arasında söyledi. İslâmiyet ve Osmanlılık uğrunda menfaatini istihkār ve hayâtını tehlikeye ilkā eden bu zâtı Osmanlılar elbette takdîs ve tatyîb-i hâtırına himmet eyleyip bu sûretle hak-şinâs bir millet olduğumuzu Hindistan'daki müslüman kardeşlerimize fi'len göstermeliyiz.

Hemderd gazetesinde okunduğuna nazaran Madras müslümanları yalnız İngiltere'ye telgraf çekmekle iktifâ etmeyip bilcümle Avrupa Düvel-i Muazzaması'na da Osmanlı–Bulgar işlerinde bî-taraf kalmalarını tavsiye edeceklermiş. Edirne'nin zabtı münâsebetiyle *Hemderd* gazetesi başmakālesini *Kâyâmpet*[?] –Urdu lisânında inkılâb demektir– [3](وَتُعِزُّ مَنْ تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَنْ تَشَاءُ بِيَدِكَ الْخَيْرُ اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ) ünvânı altında tahrîr ederek Bulgarların hezîmetlerini pek fenâ ve ta'ne-âmîz bir lisânla yazıp Osmanlıların şehâmet ve celâdetlerini ber-âverde-i zebân tekrîm ve ta'zîm etmiştir.

Mezkûr makālenin can alacak cümlelerini kāri'lerime tercüme ediyorum. Okusunlar da buradaki müslüman kardeşlerinin hissiyât-ı uhuvvet-kârânelerini alkışlasınlar.

Hemderd diyor ki: "Osmanlı askerlerinin kolunu bü-

1 Metinde (علی کده) şeklinde yazılmıştır.
2 "Küfür tek millettir."
3 Âl-i İmrân, 3/26.

kecek başka bir asker dünyada yoktur. Böyle asker daha meşîme-i mâderden doğmamış ve doğmayacaktır. Vird-i zebânı kelime-i mübeccele-i tevhîd ve Allâhü Ekber olan bir ordu hiçbir zaman küffâr askerine mağlûb olmaz. Peygamber-i Zîşân'ın rûh-ı muhteremi bunlarla beraberdir. Evvelce mağlûb oldularsa, bu mağlûbiyet, Osmanlı ordusunu idâre eden câhillere, hâinlere şâmildir. Osmanlı askerini iyi idâre etselerdi, zahîre ve erzâkı yerli yerine vaktiyle yollasalardı Osmanlı askeri dağları yerinden oynatacaktı. Fakat eyvâh, yazıklar olsun ki, muhterem Osmanlı ordusunun başında, kumandanlığında Selânik'i beyhûde yere teslîm eden hâin, alçak Tahsin Paşalar bulunuyordu da onun için Osmanlılar mağlûb oldular.

Şimdi ise o nâmussuz, korkak herifler yerine İbrahim ve Enver Beyler gibi gençler bulunmaktadır. Bunların kalbinde nûr-ı İslâmiyet sâtı' ve lâmi' olduğundan, dâimâ muvaffak oluyorlar.

Gazetemiz umûm Hindistan ahâlî-i İslâmiyyesi nâmına uzak mesâfelerde, baîd memâlikte yaşayan İslâm kahramanlarına tebrîkât-ı samîmâneyi takdîm eyler."

Hemderd Gazetesi bu makālesini dört buçuk sütûnda bitiriyor. Ruslara, İngilizlerin uymamasını, çürümüş ipleriyle kuyuya inmemelerini pek ma'nîdâr bir sûrette tavsiye ederek âkıbet-endîşâne davranmalarını tavsiye ediyor.

Aksi takdîrde, İngiltere hükûmeti tekrar Osmanlıları tazyîk etmek sûretiyle siyâseten Edirne'den çıkartmaya teşebbüs edecek olursa, Hindistan'daki müslümanlar indinde nüfûz ve hürmetini gāib edeceğini müessir ve şedîd bir lisânla beyân ediyor. Makālesinin sonunda Fârisiyyü'l-ibâre olan:

عشاق را مکوکه همه کرم کینه اند
اینبها به یکدکر چومی وآبکینه اند

ma'nîdâr beyti derc eylemiştir.

Yukarda isimlerini ta'dâd eylediğim gazeteler Hindistan'ın en mühim şehirlerinde ta'lîm ve terbiye görmüş ve umûr-ı siyâsiyye ve iktisâdiyyeye bi-hakkın kesb-i vukūf eden genç müslümanlar tarafından neşr edilmektedir. Bu gençler tahsîl ve ta'lîmlerini Aligarh Dârülfünûn-ı İslâmîsi'nde ikmâle muvaffak olarak sırf İslâmiyet'in teâlî ve terakkīsiyle iştigāl eylemeyi kendilerine bir vazîfe-i mukaddese addeylemişlerdir. Bu gazetelerin mutâlaası sâyesinde Hind müslümanları arasında fevkalâde bir tenevvür-i efkâr hâsıl olmuştur. Az zaman içinde bu matbûât-ı İslâmiyyenin nüfûzu, Hindistan'ı baştan başa kaplamıştır.

İngilizler bu gazetelerin hâtırını saymakla beraber, nüshalarını harfiyyen tercüme ettirip mutâlaa eylemeyi vazîfe edinmişlerdir. Sâhib ve nâşirlerinin harekât ve sekenât-ı rûz-merrelerini tedkīk için birçok hafiyeler de hükûmet tarafından ta'yîn olunmuştur.

Hele İngiliz postahânelerinde dâî-i şübhe olan mektuplar pek kolaylıkla açılmakta ve muhteviyâtı zabt ve kayd edildikten sonra yine bu işe mahsûs bir âlet ve makine ile yapıştırılıp mürsel-i ileyhlerine îsâl edilmektedir. Bu gibi gazetecilerin mektupları ara sıra îcâb eylediği zaman açılır.

Hindistan'daki İngilizler, en ufak bir şeyden, bir hareketten korkarlar. Çünkü Hindistan'daki ihtilâller, kargaşalıklar pek ânî bir sûrette dâimâ vukū' bulmuştur. Hükûmet vaktinden evvel haber alamıyor. Bu acı tecrübeyi İngilizler mühlik ve fırtınalı vukūât netîcesinde öğrenmişlerdir. Onun için her türlü teşebbüsâta tevessül ederler.

Bengale Eyâleti'ndeki Hindûlar tamâmıyla İngilizler aleyhinde bulunup müstakil bir Hindistan hükûmetinin teşkîli için çalışmaktadırlar. Bunların kıyâfetlerini gören zât onları kara câhil zannediyor. Hâlbuki bu millî kıyâfetlere bürünen çehrelerde o kadar âsâr-ı zekâ ve fetânet ve hubb-ı istiklâl nümâyân ve bârizdir ki, insanın nazar-ı dikkatini derhâl celb ederler. Ciddî ve metîn bir tahsîle mâlik olan Bengaleliler dâhilde ve hâricde İngilizler aleyhinde entrika çevirmekten bir ân hâlî kalmıyorlar. Paris'de, Amerika'da, Lozan'da, İsviçre'de müteaddid komite ve gazeteleri vardır.

Paris'de Hindû "Madam Kâmâ"nın ma'rifetiyle çıkan gazete İngiltere'nin en müdhiş bir düşmanıdır. Bu gazetenin ismi *Zibandemataram*'dır ki, bu ismin altında Buda ve Brahma'nın en iyi sözlerinden olan bir cümle yazılmıştır: "Hayât, istiklâliyetten başka **[9]** bir şey değildir; istiklâllerini gāib eden milletlerle mezarlar içindeki ölüler beyninde bir fark yoktur." İşte bu cümle doğrudan doğruya İngilizlerin siyâset-i müsta'mirânelerinin aleyhinde bulunduğundan, mezkûr gazetenin Hindistan'a girmemesi için postahânelerde, sâhillerde teşebbüsât-ı fevkalâde ihtiyâr olunmuştur. Nüshası bir yerde bulunursa, bir kimsenin elinde tutulursa, o yer, o adam mahv olur, biter; menfâlarda, mahbesler[de] zencîr altında inlemeye mahkûm olur.

İngiltere'nin, Hindistan'daki İngilizlerin bu mezâlimini sathî gözle Hindistan'da gezenler göremezler. O sâde-diller, kûteh-bînler, yalnız Hindistan'ın temiz ve muntazam sokaklarını, bulvarlarını görüp de İngiliz idâresine aldanırlar.

Bombay Vâlîsi Lord Wellington birkaç ay evvel –yazın ibtidâsında– buraya muvâsaleti akībinde sayfiyelere gitmiştir. Usûlen Bombay'daki anâsır tarafından beyân-ı hoş-âmedî zımnında nutuklar –ki, ona adres[?] diyorlar– okunur ve mezkûr nutku muhtevî olan gümüş ve altun kutu bir hey'et vâsıtasıyla vâlîye takdîm edilir.

Bu hafta zarfında Bombay müslümanları tarafından bir hey'et intihâb edilip mezkûr nutkun kırâetiyle takdîmi için Bombay'dan Pona'ya –ki, yüz yirmi beş mil uzakta vâki' bir yerdir, kasabadır– gidildi. Bu hey'et on kişiden mürekkeb idi. Vâlînin sayfiyesine vakt-i muayyende kabûl olundular. Nutuk Mulay Refîuddîn Ahmed tarafından okunup Kāsım Ali Cîrâc-ı[?] Bahâî tarafından da vâlî olan lorda takdîm olunmuştur. Vâlî-i müşârun-ileyh bu esnâda –Edirne'nin Osmanlılara geçmesi münâsebetiyle– müslümanların hissiyâtına vâkıf olduğu cihetle pek mufassal bir cevap i'tâsına mecbûr olarak, dolayısıyla Osmanlıların lehinde de her nasılsa idâre-i kelâm etmiştir.

Bombay vâlîsinin nutku tamâmıyla Osmanlıların lehindedir. Kendi devletiyle bizim devletin arasındaki münâsebâtın iyiliğinden ve ileride daha ziyâde kesb-i kuvvet edeceğinden bâhisdir.

Hind müslümanlarını, Osmanlılara sıkıntıları esnâsında yardım ettiklerinden beyân-ı memnûniyyet edip kendi dîndaşlarına olan sadâkatlerini tahsîn ediyor. Aynı zamanda hükûmet-i Osmâniyyenin bu muhârebe esnâsında daha ziyâde tecrübe ve dersler aldığından ve bu dersler sâyesin-

de kuvvetli ve metîn bir hükûmet teşkîl etmeye muvaffak olacaklarını ümîd ettiğini söylemek sûretiyle müslümanları tatyîb eyliyor.

Nutk-ı mezkûrun ne gibi bir sâikla söylendiği, tabîî Edirne'nin istirdâdı üzerine, bu sırada, âşikâr ve ma'lûmdur.

Queen[1] of East –Şark Kraliçesi– ma'nâsını hâiz olan Bombay vâlîsinin nutkunda bize taalluk eden cümlelerin herbiri maânî-i adîde ve siyâsiyyeyi câmi'dir. Her bir kelimesi bizim için bir düstûru'l-amel ve üssü'l-harekât makāmındadır. İleride ne yolda davranmak lâzım geleceğini Osmanlılara bir lisân-ı edeble işâret ve beyân ediyor. Bombay vâlîsi bu âna kadar her ne icrâât yaptıysa, hep müslümanların lehinde idi. Müslümanların âmâlini tervîc etmeye son derece meyyâldir. Hattâ; "İslâm muhibbidir." diye müslümanlar arasında şöhret-şiâr bile olmuştur.

Fakat teessüf ederim ki, Bombay başşehbender-i sâbıkı, Pona'ya kadar ufacık bir zahmeti ihtiyâr etmemek için vâlî-i müşârun-ileyhle vedâ' etmeksizin Bombay'dan infikâk etti gitti. Bombay vâlîsine bir telgraf keşîde etmekle –görüşemeyeceğini beyân ederek– iktifâ eyledi. Bu hareket kendi devlet ve milleti için zarardan başka bir ma'nâyı tazammun etmez.

Ca'fer Beyefendi gibi zevât bundan sonra hâricde değil dâhilde istihdâm olunmalıdır. Zâten devletimizin siyâsetini vaktiyle çığırından –sû'-i tedbîr ve ictihâdıyla– çıkaran Rif'at Paşa'nın ta'yîn ettiği şehbender ve süferâlar bundan daha iyi bir harekette bulunamazlar.

Me'mûl ederim ki, Halîl Hâlid Beyefendi hazretleri Bombay'a muvâsaletten sonra Ca'fer Bey'in yaptıklarını telâfî eder de siyâsetimizi bir mihver-i müstakīme ircâ' eder.

هزاران نکته منی باید بغیر از حسن وزیبا کی

Hindistan / Bombay **S**[sin]**. M. Tevfik**

Anadolu Seyyâr Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

KİRMASTI KAZÂSI

Karacabey'den Kirmastı'ya dört sâattir. Maamâfîh araba ile üç sâatte gidilir. Yol ârızasız, düz olduğu için ma'hûd –Anadolu otomobili diyeceğim– yaylı ve makaslı arabalar insanın bağırsaklarını o kadar hurduhaş etmez. Tabîî yol râhatlığı kışın müstesnâdır; hattâ o zaman posta bile beygirler vâsıtasıyla icrâ olunur.

Yollarda tesâdüf olunan arâzîden başlıcaları, belki kısm-ı a'zamı Çiftlikât-ı Hümâyûn, Hazîne-i Evkāf'a âid Balıklı Çiftliği ile Gālib Paşa'nın cesîm çiftlikleridir.

* * *

Kirmastı kazâsı Bursa'ya 12, Bandırma'ya 8, Susurluk nâhiyesine 5 sâat mesâfede olup ancak Karesi'ye merbût Balat nâhiyesi Karesi'ye 18 sâat mesâfede olduğu hâlde Kirmasti'ye 12 sâattir.

Balat nâhiyesiyle Atranos Çayı'ndan gelen sular Camandar karyesinde birleşerek Kirmastı'nın ortasından geçip Apolyond Gölü'ne akar. Gölün de deniz ile ittisâli vardır.

Mukaddemâ Nâfia Nezâreti'nin Raûf Bey'e verip bilâhare nez' ettiği "Seyr-i Sefâin Şirketi" imtiyâzı buralarda da cârî idi. Eğer mezkûr şirket kuvveden fiile çıkmış olsa idi, Kirmastı'dan hareket eden bir vapur Marmara Denizi'nde soluğu alacak idi. Ne çâre ki, birçok ümîdler uyandıran mezkûr şirketten hiçbir şey çıkmadı.

* * *

Mahsûlât:

Kirmastı'nın toprağı gāyet münbit, mahsûldâr, kuvvetlidir. Ova cihetlerinde kış mahsûlü biçildikten sonra yaz mahsûlü yetiştirilir. Arpa biçilip yerine mısır ekildiği gibi. Elhâsıl türlü türlü meyveler ve sebzeler pek mebzûldür. Yağ ve peyniri meşhûrdur. Haziran ayında, yani yağın bol olduğu mevsimde İstanbul'da 18-20 guruşa satılan yağlar burada 12 guruşa alınabilir. Bunu bilen yağ toplayıcıları akın akın Kirmastı pazarına koşarlar.

* * *

Maâdin:

Kömür Ma'deni – Kirmastı kasabasına 5 sâat mesâfede Gün **[10]** doğdu karyesinde gāyet mebzûl ve bereketli kömür ma'deni olup hıristiyanlardan Gavril ve Andon nâm vatandaşlar(!) mezkûr ma'denin ruhsatını almışlar, bilâhare bir İngiliz kumpanyasına imtiyazını devir ve ferâğ etmişler. Hâl-i hâzırda Bursa İngiliz konsolosunun delâletiyle işletiliyor.

Petrol Gazı – Kasabaya bir buçuk [sâat] mesâfede gāyet güzel ve sâf petrol gazı bulunup Işıkoğlu İsmail, Sâatçi Kâzım Efendiler ile Çakıroğlu Hasan, Konyalı Hüseyin Ağalar müştereken ruhsatını almışlardır. Bu ma'den cıva ile karışık bir hâlde bulunuyor. Ayrıca cıvanın ruhsatını almaya çalışıyorlardı. Ecnebî kumpanyalar tarafından bu ma'denin nasıl bir ma'den olduğunu anlamak için ma'den simsarları, kimyâgerler gelip duruyor. Elbette bir gün emellerine nâil olacaklar. Ma'den sâhiblerinden Işıkoğlu İsmail Efendi'yle görüştüm. Dedim ki:

– Bu ma'deni kendiniz mi işleteceksiniz, yoksa imtiyâzını âhar bir kimseye mi ferâğ edeceksiniz?

– Lâkırdının doğrucası, ma'lûmunuzdur ki, bu ma'deni işletmeye bittabi' bizim vüs' ve tâkatimiz yoktur. İmtiyâzını satmak istiyoruz. Mukaddemâ İslâmlardan epey mürâcaat edenler bulundu ise de netîcede hiçbir şey çıkmadı.

– Kimlere imtiyâzını vermek istiyorsunuz?

– İslâmlardan gayrisine!... Çünkü bizim müslümanlar iş adamları, kâr ehli kimseler değillerdir. Dedikodu, sâfî lâkırdı ile iş görmeyi severler. Erbâb-ı mürâcaattan bazıları müteşebbis, iş ehli adamlar ise de bu gibilerin kuvve-i mâliyyesi ma'deni işletmeye kâfî gelmediğinden, diğer bir kısım ashâb-ı yesâr ve sermâyenin şirketler teşkîliyle beş, on, yüz müslümanın bir araya birleşip bizlere mürâcaat etmemesinden nâşî imtiyâzını İslâmlardan gayrisine vermeye mecbûriyet hissettik.

– Demek ki İslâmlara imtiyâzı satmıyorsunuz!

– Evet, satmayacağız; satmamaya karâr verdik!

– Gelin, inâdınızdan vazgeçin de imtiyâzı tercîhan müslümanlara satınız. Onlar da biraz para yüzü görsünler. Ma'den

[1] Metinde "Lueen" şeklinde yazılmıştır.

nedir, gaz nedir, para nedir, yaşamak nedir, öğrensinler. Memleketimizde tek bir gaz ma'deninin işletilememesinden ecnebî memleketlerine milyonlarca liralarımız akıp gidiyor. Hâlbuki Anadolumuz'un, bu mukaddes İslâm yurdunun ma'denleri işletilecek olursa binlerce fakîr, perîşân bizlerin terfîh-i hâline, birçok kimselerin zengin olmasına ve bu yüzden devletin istifâdesinden başka, müslümanları da diğer anâsır misilli yaşatmaya sebep olacaksınız. Esâsen ma'denin bulunduğu mahallin Kirmasti Deresi'ne yakın bulunması, er-geç mezkûr derenin seyr-i sefâine küşâde bulundurulması elzem ve zarûrî olduğundan bu ma'denden pek çok istifâde edilecektir.

– Müslümanlardan yahud müslüman şirketlerinden eli ma'den işletmeye yakışır, faâl uzuvlar bul da imtiyâzını satalım. Emîn ol ki, diğerlerine on guruşa verirsek hem-dinimize, hem-milletimize beş guruşa vereceğiz. Hani ya öyle bir adam? Hani ya öyle bir şirket? Hani ya öyle bir duygu?

Ben bir şey diyemedim. Cevap verebilen varsa buyursun, söylesin!

Câmi'ler, Medreseler:

Kirmastı'da 12 câmi', dört-beş mescid vardır. Başlıcaları Lala Şahin Paşa, Şeyh Mütfî, Züfer Bey, Hamza Bey Câmi'leri'dir. Bu cevâmi'-i şerîfe içerisinde Rumeli, Bulgaristan fâtihlerinden mücâhid-i a'zam Lala Şahin Paşa'nın kasabanın gâyet güzel, ferah-nâk bir mevki'inde inşâ-kerdesi olan câmi'in hâl-i hâzırı hakkında biraz ma'lûmât vermek istiyorum. Vâkıâ Kirmastı[lı] müslüman kardeşlerim benim bu yazdıklarımdan memnûn kalmayacaklardır. Fakat dinlerine bu derece lâkayd kalan bir halkın memnûniyetini düşünmeyi ben kendi nefsimce günâh telâkkî ediyorum. Müslümanlığı i'lâ vazîfesiyle mükellef olan müslümanların gelmeli de ma'bedlerini görmeli, ne ağlanacak hâl! Ey müslüman ağalar; kadri bilinmeyen ni'met elden gider. Bir gün gelir, nâkûs-ı Salîb sizi uyandırır; fakat o zaman Hilâl-i İslâm da bulutlara gömülmüş olur.

Câmi' ma'bedlikten çıkmış, bir vîrâne olmuş; pencerelerin çerçeveleri dökülmüş, kırılmış, camdan ise eser yok. İçinde tek bir kandîl mevcûd değil. Ortaya asılan gâyet eski ve rengi simsiyâh bir gaz lâmbası var ki, şişesi yok. Yere serilen kilimler lime lime olmuş; toz toprak içinde. Sıvalar dökülmüş, kiremitler bozulmuş, duvarlar yıkılmış…

Ey koca Şahin; mezardan kalk da kayıdsız ahfâdını gör!

Hâlbuki câmi'in vakfı da gâyet zengin. Birçok arâzî ve emlâki var. Hemân Kirmastı'nın yarısı bu câmi'in vakfıdır. Öyle iken Ramazan-ı Şerîf'de bir kandîl bile yakılmıyormuş. Cuma, bayram namazından gayri hiçbir vakit namaz kılınmıyormuş. Yolsuzluk bu kadar apâşikâre bir hâle gelmiş de yine ses çıkaran, mütevellîsine; "Yâhû! Vakfa ne bakmıyorsun? Günâh değil mi?" diyen yok. Haydi Kirmastı ahâlîsi demiyor, diyemiyor; ya Evkâf Nezâreti'nin müessesât-ı İslâmiyyeyi tedkîk eden seyyâr bir müfettişi yahud bu gibi işlerle uğraşır bir me'mûr-ı mahsûsu yok mu? Lala Şahin Vakfı mütevellîsi Bursa'da "Külâhî-zâdeler" imiş. Vech-i tesmiyeyi tahkîka vaktim olmadı. Eğer bu şukka-i âcizî Külâhî-zâdeler'in yed-i bî-insâfına vâsıl olursa, bütün müslümanlar nâmına teessüfümü teblîğ etsin.

Câmi'-i şerîfin ittisâlinde harâb bir medresesi de var. Medresede hiçbir talebe mevcûd olmadığı gibi, müderris efendi de her ay bir def'a gelip medreseyi ziyâret ediyormuş.

Câmi'-i şerîfin sağ tarafında mağfûrun türbesi bulunuyor. Merhûm ceddimi ziyâret ederek rûhuna bir Fâtiha okudum ve başı ucunda ağladım.

[11] Zâten bu İslâm diyârında herşey ağlıyor ve sizi ağlatıyor. Nereye baksanız bir levha-i giryân. Hangi taşı kaldırsanız altından göz yaşları çıkıyor. Bîçâre sâhibsiz memleket! Bakalım daha ne kadar zaman bu hâller devâm edecek?... Her tarafta Müslümanlık sözde kalmış. Ağızlarına bakarsanız herkes Müslümanlık iddiâsında. İsimlerini sorarsanız hep Ahmed, Mehmed. Fakat yaptıkları işlere gelince hiçbirinin Müslümanlık'la alâkası yok!

Ey Kirmastı'nın kayıdsız müslümanları! Eğer câmi'e ihtiyâcınız yok ise, bu mübârek, mukaddes mahalli dosta düşmana karşı bu hâlde bulundurmaktan ise, bari yıkınız da o taşlarla ihtiyâcı olanlar kendilerine bir ma'bed yapsınlar. Ey gâfil halk! Topraklarınıza, ma'bedlerinize sâhib olun! Zîrâ sâhibsiz mülke çok sâhib çıkar. Bir yere sâhib olmak için tapu senedi kâfî değildir. Allah, mülkünü sâlih kullarına, yani çalışkan, muhâfazaya muktedir, sâhib-i salâhiyet ve liyâkat kimselere tahsîs etmiştir: [1](اَنَّ الْاَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِىَ الصَّالِحُونَ)

Câmi'lerinizi, Allah'ın evlerini vîrân ederseniz, emîn olunuz ki, Allah da sizin hânelerinizi ma'mûr etmez. [2](اِنْ تَنْصُرُوا اللّٰهَ يَنْصُرْكُمْ) Rumeli'nden ibret alınız. O metrûk, o harâb câmi'ler şimdi çan sadâlarıyla inliyor, yaldızlarla boyanıyor. Sizin ma'bedleriniz ise baykuşlara, örümceklere me'vâ olmuş. Bu hâl karşısında ya utanıp yerlere giriniz yahud evlerinizden camları, kilimleri söküp damlarınızdan kiremitleri çıkarıp süpürge elinizde o ma'bed-i mukaddesi ihyâ ve i'mâr ediniz, tozdan topraktan kurtarınız.

Zîrâ putperestlerin bile ibâdethâneleri bu hâlde değildir. Bu hâle dostlar ağlar, düşmanlar güler. Dostlarınızı ağlatmayın, düşmanlarınızı güldürmeyin!..

Kirmasti **Ömer Fuad**

Edirne Mektupları:

4

Perşembe akşamı idi; alaturka on iki buçuk sularında bulunduğumuz otel koridorunda sarıklı bir hocaefendi gidip geliyordu. Arasıra garsonu görüyor, birşeyler söylüyor, yine geziniyordu. Yarım sâat kadar devâm eden bu hâl merâkımızı mûcib oldu. Nihâyet Abdürreşîd Efendi sordu:

– Hocaefendi; bu vakit niçin burada dolaşıyorsunuz?

Ellerini oğuşturarak: – Efendim! dedi. "İşgâl edilen Dimetoka'da yarın Cuma namazını kıldırmak için bir hatîb istemişler; müftî efendi bendenizin gitmemi münâsib gördü. Harcırâhın verilmesi için muhâsebeci beye göndermişti; gittim, fakat muhâsebeci mektupçu beyin imzâsı olmadan veremiyormuş. Mektupçu bey de şuradaki odada oturuyor.

[1] Enbiyâ, 21/105.
[2] Muhammed, 47/7.

Fakat garsona tenbîh etmiş; "Kimse ararsa, yoktur de" demiş.

– Bir sâat evvel maârif müdîriyle beraber geldiler, odaya girdiler, perdeleri indirdiler; oradadırlar.

– Evet efendim; nihâyet garson da gidip ne için beklediğimi söyledi fakat; "Muhâsebeciye gitsin, ne yaparsa yapsınlar" demiş. Hayrette kaldım, ne yapayım! Ona gidiyorum; "Filâna git!" diyor; buna geliyorum; "Ona git!" diyor. Halbuki bu gece yola çıkacaktık.

Şimdi şu hâle karşı ne demeli? Allah'ın inâyetiyle bir memleketimiz düşman elinden istirdâd olunuyor; yarın Salîb'den tathîr edilmiş câmi'-i şerîfde namaz kılınacak, Cenâb-ı Hakk'a şükür edilecek. Kumandan merkez-i vilâyetten hatîb istiyor; me'mûrîn-i kirâmımız ise keyiflerini terk edip de birini göndermenin çâresine bakmıyorlar, üzerlerine mâl bile etmiyorlar. Bu hâlleri gözünle gör de sonra teessüf etme, me'yûs olma. Söylesen düşman gülecek, kalbinde saklasan derd büyüyecek. "Allâh, cümlemize insâf ve salâh versin" diyelim de geçelim.

* * *

Ferdâsı gün Müdâfaa-i Milliyye'nin tertîb ettiği tren-i mahsûs İstanbul'dan beş yüze yakın züvvâr getirdi. Cumadan sonra Sultan Selîm'de mevlidler okundu, nutuklar söylendi, duâlar edildi. Tasvîri uzun sürmeseydi, zamanı da geçmeseydi pek latîf, pek müstesnâ olan ve Hind, Rusya, Mısır, Tunus gibi dünyanın muhtelif kıt'alarına mensûb müslümanların hâzır bulunduğu bu ictimâ'-ı dînînin, bu meclis-i rûhânînin kalblere bahş ettiği hazzı anlatırdım. Yalnız hülâsa olarak şunu söyleyeyim ki; ağlamadık asker, ağlamadık insan kalmadı. Mısırlı Abdülazîz Çaviş hazretlerinden sonra Abdürreşîd Efendi'nin nutk-ı müessirini o günün hâtırasını te'bîd için hülâsaten şuraya kayd ediyorum. Abdülazîz Çaviş sözünü bitirmek üzere iken, Abdürreşîd Efendi kürsüye çıktı. Âlem-i İslâm'ın şu iki büyük sîmâsı Sultan Selîm'in kürsî-i ihtişâmında iki kutb-ı cihân-kadr mehâbet saçıyordu. Bütün Afrika İslâmlarını temsîl edecek kadar rûha mâlik olan Abdülazîz Çaviş hazretleri Arapça gāyet belîğ ve fasîh nutkunu bitirir bitirmez Asya müslümanlarının mümessil-i zî-iştihârı Abdürreşîd Efendi hazretleri söze başladı:

"Selâmun aleyküm ey ihvân-ı müslimîn! Bin türlü felâketten sonra bize bu günleri nasîb eden Cenâb-ı Rabb-i Zü'l-Celâl'e hamd ü senâ olsun! Rûh-ı şefîkı hiçbir zaman ümmetinin üzerinden ayrılmayan Hazret-i Peygamber-i Zîşân'a da salât ü selâm olsun!

Ehl-i Salîb orduları tarafından çiğnenen İslâm'ın bu mukaddes ma'bed-i muazzamı bir hafta mukaddem kilise yapılmak için hazırlanıyordu. Duvarlarında nûr-efşân olan şu âyât-ı beyyinâtı kazımak, yerine putları takmak için herşey ihzâr olunmuştu. Vahdet-i ilâhiyyeyi tertîl eden diller koparılmış, küfür ve zulmet saçan lisânlar tanîn-endâz olmaya başlamıştı.

Biz Allah'a karşı ne kadar âsî olmuşuz ki, felâketlerin, ıkābların en büyüğüyle, en şedîdiyle musâb olduk. Memleketlerimiz gitti, yurtlarımız perîşân oldu, ırzlarımız, kadınlarımızın nâmûsları düşman ayakları altında çiğnendi, en nihâyet câmi'lerimiz de kiliseye kalb edildi. Musîbet nâmına, felâket nâmına ne varsa hepsini gördük, bir asırlık mezâlimi bir ayda çektik.

Bizi bu hâllere getiren ne idi; hangi yed-i kahhâr bir ân içinde İslâm'ı böyle hâk ile yeksân etti?

Ey müslümanlar! Bu yed-i kahhârı ne yerlerde arayınız, ne göklerde; ne denizlerde arayınız, ne fezâlarda! Bu yed-i kahhâr, sizin nefsiniz idi. Bizi perîşân eden yine biz idik. Bize bayram gelmişti, İslâm üzerindeki istibdâd, esâret kalkmıştı; fakat biz kıymetini takdîr etmedik. Aramızda fitneler çıkardık, birbirimize düştük. Bütün millet yekdiğerine karşı silâh çattı. Muhtelif kavimlerden başka aynı ırka mensûb müslümanlar bile birbirinin düşman-ı cânı kesildi. Nihâyet aramızdaki râbıta koptu, şîrâze bozuldu, koca Kitâb-ı Mübîn perîşân oldu, parça parça etrâfa dağıldı.

Milletin rûh-ı vahdeti uçmuş, eczâ-yı mütefessiha hâlinde öteye beriye dökülmüş, hudûdlar boş kalmış, beyin ihtilâle uğramış, hâsılı ümmetin bütün muvâzeneleri sarsılmış, Şark'tan Garb'dan alâmât-ı kıyâmet zuhûra başladığı hâlde yine millet kendini toplayamamış, nihâyet bir tarrâka-i hevlnâk ile arzın bu cüz'ünde kıyâmet kopmuş, **[12]** düşman orduları yürümüş, ana-baba günü olmuş, çoluklar çocuklar bırakılmış, herkes nefsinden başka bir şey göremez olmuş, böyle nâlân ve perîşân binlerce, yüz binlerce beşer topraklara münkalib olmuş, milyonlarca insan dağlarda, bâdiyelerde çörçöp hâline gelmiş, bir hâl ki, karşısında akıllar durur, ta'rîfinden lisânlar ızhâr-ı acz eder, az kaldı bu zelzele-i azîm İslâm'ı, Hilâfet'i bütün bütün mahv ediyor, yeryüzünden kaldırıyordu. Felâket son dereceye gelmişti. Fakat tam o sırada feyz-ı ilâhî tecellî etti; ölmüş kalblere yeniden hayât geldi, cenâzesi kaldırılmak üzere bulunan Hilâfet-i İslâmiyye ba'sü ba'de'l-mevte mazhar oldu. Diğer taraftan sarsar-ı felâket Ehl-i Salîb ordularına dönmüş, onları târumâr etmeye başlamıştı. Bundan bil-istifâde Hilâfet'in hayâtı için canlarını siper eden mü'minler, fedâkâr İslâm orduları yürüdü, silâh omuza, tâ eski hudûdlara kadar dayandı. Memleketlerimizi, ırzlarımızı, hayatlarımızı, ibâdethânelerimizi düşman elinden kurtardı. [1](هٰذَا مِنْ فَضْلِ رَبّی) İşte bu, ancak Cenâb-ı Hakk'ın fazl u keremidir, lutf u inâyetidir. Ey müslümanlar; bunun kadrini bilelim, bütün kusûrlarımızdan tövbe edelim, diğer memleketlerimizi geri almaya hazırlanalım!

Yâ Rabbî; Sana yüz binlerce şükürler olsun! Bizi öldürmedin, yeniden bize hayat nefh ettin; bu günleri nasîb eyledin. Artık ahd ediyoruz, Sen'in nâm-ı pâkini i'lâ için canlarımızı fedâdan zerre kadar çekinmeyeceğiz. Bir daha bu mukaddes memleketlere düşmanın mülevves ayağını kat'iyyen bastırmayacağız… Bakınız ey muhterem müslümanlar. Meclisimizde dünyanın her tarafından gelmiş müslüman kardeşler var. İşte bu zât-ı muhterem (Abdülazîz Çaviş hazretleri) Mısır'ın en be-nâm fuzalâsından. İşte ötede Tunus ulemâ-yı kirâmından bir fâzıl-ı şehîr. Anadolu'nun her köşesinden, Arabistan'ın her tarafından gelmiş müslüman kardeşler… Hepimiz el ele vermiş, Müslümanlığı müdâfaa için canlarımızı fedâya hazırlanmışız. Herkes kesesini açmış, mevcûdiyetini veriyor. İşte bir Mısırlı kardeşimiz iki yüz lirasını almış, Mısır'dan tâ buraya kadar gelmiş; iki yüzünü

[1] Neml, 27/40.

de Müdâfaa-i Milliyye'ye vererek hem canıyla, hem malıyla bu gazâya iştirâk ediyor. Bütün dünyanın müslümanları bu hâldedir. Yalnız bizden metânet bekliyorlar.

Ey muhterem zâbitân! Vazîfeniz pek büyüktür; ona göre davranın. Siz efrâda nümûne-i imtisâl olacaksınız. Sizin küçük bir yolsuzluğunuz, maâzallâh, büyük felâketlere sebep olur. Bütün Âlem-i İslâm'ın gözü, ümîdi sizdedir. Yüzlerce milyon müslümanın ümîdlerini mahv etmeyin. Her türlü kusûrlardan tövbe ederek halûk ve cesûr olun. Kalblerinizdeki nûr-ı îmân cihânı doldursun. Allah cümlemize hidâyet ve tevfîk ihsân buyursun; âmîn."

Müteâkıben Tunus ulemâ-yı meşhûresinden bir zât-ı kerîm tarafından gāyet belîğ bir duâ okunarak bu büyük meclise hitâm verildi.

H[ha].

FEDÂKÂRLARIN ÂKIBETİ

"Hamîdiye" Osmanlıların kara günlerinde, mâtemî bir kâbûs ile âfâk-ı Osmâniyyenin inlediği günlerde, muazzam hârikalarıyla kulûb-ı müslimîni dilşâd eylemişti. Küre-i Arz'ın üzerinde yaşayan bütün ehl-i İslâm o mu'cizât-ı harbiyyeyi yapan kahramanların cansiperâne müdâfaalarını, hârikulâde fedâkârlıklarını dâimâ ihtirâm ve tebcîl ederler.

Hamîdiye kahramanlarından Mustafa Ahmed Port Said Hastahânesi'nde esnâ-yı muâlecede vefât etti. Bu kahramanın vefâtı Hamîdiye kahramanlarının hâl-i hayâtta olduğunu isbât etti.

Çok vüzerânın, a'yânın, bir takım ağniyânın karyolaları üzerinde râhat râhat öldüklerini ve ba'de'l-mevt bütün hâfızalardan isimlerinin silindiğini gördük. Fakat Hamîdiye'nin kahramanı ne ileri gelen vüzerâdan, ne de ağniyâdan idi. Bilâkis vatanlarının hukûkunu herşeye takdîm ederek ervâh-ı muazzezelerini bu yolda fedâ etmekten çekinmeyenlerdendir. Mustafa diyâr-ı gurbette vefât etti. Fakat onun gördüğü âsâr-ı ta'zîmi hiçbir vezîr, hiçbir zengin görmemiştir.

Hamîdiye mâh-ı efrencînin 22'sinde Süveyş'ten hareket ettiği esnâda bu kahraman esîr-i firâş olmuştu. Kahramanın etrâfında ne müşfik vâlidesi, ne zevcesi, ne de oğulları vardı. Ancak kendisi gibi vatanlarını takdîs eden kahramanlar vardı. Kahraman Port Said Hastahânesi'ne nakl olundu ve orada vefât etti. Haber-i vefâtı intişâr eder etmez Port Said ahâlîsi fevc fevc hastahâneye toplanmaya başladılar.

Merhûmun na'ş-ı mağfiret-nakşı hastahâneden çıktığı lahzada Port Said'in ağniyâ, eşrâf ve ahâlîsi, İslâm yolunda rûhunu fedâ eden bu büyük kahramanın önünde âheste âheste yürüyorlar idi. Teşyî' edenlerin cümlesi şahsen hiç görmedikleri, hiç tanımadıkları ve fakat fedâkârlığını takdîr ettikleri merhûm Mustafa'yı ağlaya ağlaya mesken-i uhrevîsine tevdî' ediyorlardı.

Cenâzeyi teşyî' eden huzzârın adedi on beş bini mütecâviz idi. Câddenin etrâfına dizilen ahâlînin adedi ise kırk binden ziyâde idi. Na'şın etrâfına toplanan hıncahınç ahâlî na'şı yarımşar dakîka nöbetle kaldırmak şerefine nâil oluyorlardı. Elhâsıl o gün bütün Port Said ahâlîsi büyük kahramanın mâtemine bilfiil iştirâk ettiler.

İşte biz, merhûm kahramanın bu âkıbet-i muazzaması karşısında lâhûtî bir sürûr içinde müstağrak olduğumuz hâlde vatan yolunda îsâr-ı hayât edenler ile şahsiyâttan mâadâ hiçbir şeye kulak asmayanların aralarındaki koca farkı müşâhede ediyoruz. Rahimehullâhü rahmeten vâsiaten.

Mısır **A[ayın].**

DERSAÂDET'TE *SEBÎLÜRREŞÂD* MECMÛA-İ MÜFÎDESİNE

Cerîde-i ferîdelerinin 8 Ağustos sene 329 târîh ve 258 numaralı nüshasında muhâbiriniz vâsıtasıyla Karacabey Kazâsı İbtidâî Muallim-i Sânîsi ifâdesiyle bendenize müteallik olduğu anlaşılan bazı sözler hakkında hakîkat-i hâlin beyânı mecbûriyetini hissettim.

Evvelen şâkirdânın muallim-i sânîyi taşlamaları benim teşvîkimle olmayıp biz mektep şâkirdânıyla namaz kılarken mûmâ-ileyhin namaz kılmaması ve kılmayacağını söylemesi, *Kur'ân-ı Kerîm* okuturken şâkirdânı besmele-i şerîf tilâvetinden men' eylemesi, şâkirdânın hüsn-i hat için menfaati bedîhî ve öteden beri me'lûf oldukları karalama defterlerini; "Yazmayacaksınız!" emrini **[13]** vererek yırtıp atması ve *Kur'ân* dersini okuturken hürmet etmeyerek elleri ceplerinde çizme ile mektep derûnunda piyasa etmesi gibi evzâ' ve harekâtiyle muhîtin ahvâl-i rûhiyyesine riâyet etmeyerek şâkirdân velîlerinin hissiyâtını gıcıklaması olmuştur.

Sâniyen, gûyâ men' ettiğim beyit de "Vatan, eyvâh hakîr oldu, perîşân oldu; Düşman İstanbul'a girdi, bu dahi şân oldu" beytidir ki, milletin son derece me'yûsiyeti hâlinde bunun bâ-husûs "Düşman İstanbul'a girdi" sözünün muvâfık olamayacağını kendisine arkadaşça söyledim. Hattâ kendisine bunun için müdîriyetten tekdîr ve tevbîhnâme de geldi. Mes'elenin hakîkati bundan ibârettir. Müddeâmın her noktasını her sûretle isbâta hâzırım. Ez-cümle şâkirdânın velîleri tarafından mahalli komisyonuna mürâcaat ânifü'z-zikr muallim-i sânînin harekâtından dolayı şikâyet edildiği komisyonca da ma'lûmdur. Azlim ise tahkîkātın noksânlığından olduğuyçün bilâhare yine muallimliğe ta'yîn olunduğum emri de bu yanlışlığı ta'mîr eder vesâik-ı resmiyyedendir.

Karacabey Kazâsı Feyziye Mekteb-i İbtidâîsi
Sâbık Muallim-i Evveli
Mehmed Ali

SİYÂSİYÂT

İCMÂL-İ SİYÂSÎ

Beynelmilel hayât-ı siyâsiyye bugün İstanbul Konferansı etrâfında temerküz ediyor. Avrupa ve belki bütün cihanın mahâfil-i siyâsiyyesi nazar-ı dikkatini şu konferansın müzâkerât ve netâyicine atf etmektedir. Konferansa resmen Pazartesi günü ibtidâr edildi. Fakat her yerde her zaman bu gibi ahvâlde müzâkere edilecek esâslar, hattâ resmen ka-

bûl edilecek karârlar evvelce ve gayr-i resmî mülâkātlarda taayyün eder. Filhakîka Bulgar murahhasları İstanbul'a vürûd ettikten sonra gerek sadrazam paşa hazretleri, gerek Osmanlı hey'et-i murahhasası olan Tal'at Beyefendi ile mükerreren görüşüp teâtî-i efkârda bulundular, müzâkere edilecek mevâddın hutût-ı esâsiyyesi şu gayr-i resmî mülâkātta ta'yîn edildiği gibi tarafeyn yekdiğerinin nikāt-ı nazarlarına da vukūf hâsıl etmişlerdir. Binâenaleyh zemîn-i i'tilâf bir dereceye kadar hâzırlanmıştır. Bu münâsebetle meclisin resm-i küşâdında her iki taraftan îrâd edilen nutuklara evvelce görüşülüp anlaşılmış olan nikātın resmen i'lânı gibi bakılabilir. Binâenaleyh şu nutuklardan biz bir dereceye kadar âtîde müzâkerâtın alabileceği şekil, istihsâl edeceği netâyic hakkında beyân-ı efkâr edebiliriz.

Sadrazam paşa hazretleri meclisi küşâd ve murahhasları yekdiğerlerine takdîm ederken müzâkerâtın muvaffakıyetle, kısa bir zaman içinde, her iki devletin menâfi'-i hakīkıyyesine muvâfık bir sûrette netîce-pezîr olacağı ümîdini beyân buyurmuşlardır. Buna cevaben Bulgar Hey'et-i Murahhasası Reîsi Ceneral Savof da zât-ı hazret-i pâdişâhî hakkında sitâyişte bulunduktan sonra Bulgar murahhaslarının efkâr-ı sulh-cûyâne ile İstanbul'a gelmiş olduklarını ve iki devlet arasında iâde-i sulh ve müsâlemet için ellerinden geldiği kadar çalışacaklarını beyân eylemişlerdir.

İşte her iki tarafın akd-i sulh lüzûmunu beyân ve kısa bir zaman içinde müzâkerâta müsbet bir netîce verilmesi vücûbunu i'tirâf etmeleri, hakīkaten sulhun en kısa bir müddet esnâsında akd edileceğine zımân-ı kavî teşkîl ediyor. Bedîhîdir ki, Bulgar murahhasları gerek Osmanlı ricâl-i devleti ile temâsdan, gerek Osmanlı efkâr-ı umûmiyyesini mutâlaadan Osmanlı müddeayâtının gayr-i kābil-i redd olduğunu takdîr etmiş olmalıdırlar ki, bu kadar nîkbînâne beyânâtta bulunmaya kendilerinde cesâret hissetmişlerdir. Sadrazam paşa tarafından 19 Temmuz'da Düvel-i Muazzama'ya takdîm edilen nota ve bu notada vaz' edilmiş olan esâsât Osmanlı müddeayâtının hadd-i asgarîsini ihtivâ ettiğinden lâ-yetegayyerdir. Âşikârdır ki, Bulgar murahhasları Osmanlı ricâl-i devleti ile icrâ etmiş oldukları gayr-i resmî mülâkātlar esnâsında hakīkatin bundan ibâret olduğunu idrâk eylemişlerdir. Binâenaleyh artık mu'tâdları olan pazarlık, ta'vîk ve teallül yollarının fâide-bahş olmayacağına kanâat etmişlerdir. Filhakīka Bulgar murahhaslarından gerek Ceneral Savof, gerek Mösyö Naçoviç ecnebî gazetelerinin şehrimizde bulunan muhâbirlerine de beyân-ı mutâlaât ederek Trakya ve Edirne ile Kırkkilise mes'elelerinde inâd ve ısrâr etmeyeceklerini sarâhaten söylemişlerdir. Binâenaleyh bütün mes'elelere şimdiden bile halledilmiş gibi bakılabilir ve 19 Temmuz Notası'nda vaz' edilmiş olan esâsâtın karâr-gîr olduğuna hükm edilebilir.

Fakat bu miyânda iki mühim mes'ele de meydana atılmak üzeredir. Bunlardan birisi Bulgaristan'la hükûmet-i seniyye arasında, değil yalnız akd-i sulh, belki de bir ittihâd ve ittifâk akdine âiddir. Birçok işârât ve alâmâttan anlaşılıyor ki, Bulgar murahhasları İstanbul'a akd-i sulh etmekle beraber bir ittihâd akdi fikri ile gelmişlerdir. Murahhasların intihâbı bile bu işâretlerden birisidir. Ceneral Savof ve Mösyö Naçoviç tâ öteden beri Bulgaristan'da "İstanbulovist" Fırkası'na mensûbiyetle, binâenaleyh Osmanlı tarafdârlığı ile kesb-i iştihâr etmişlerdir. Filhakīka Ceneral Savof şehîd-i merhûm Mahmûd Şevket Paşa'nın ikinci def'a re's-i kâra geldiği ve müzâkerât-ı sulhıyyenin munkatı' olarak harbin teceddüdü ihtimâli kesb-i kuvvet ettiği esnâda Osmanlı Ordusu hakkında pek küstâhâne, şeref-şikenâne beyânâtta bulunmuştu. Fakat gayr-i muntazar muvaffakıyet ve muzafferiyetler ile sermest olan bir ceneral tarafından bu gibi şeyler pek tabîîdir. Bedîhîdir ki, Ceneral Savof bugün şu hatâsından **[14]** dolayı pek nâdim, pek peşîmândır. Hattâ bir ecnebî muhâbirine şu hâlet-i rûhiyyesini zımnen beyân eylemiştir. Maamâfîh gerek Savof, gerek Naçoviç Bulgaristan'da Osmanlı lehdârlığı ile müştehirdirler. Bulgaristan hükûmetinin bunları murahhas olarak intihâb etmesi elbette bir fikr-i mahsûsa müsteniddir. Zâten Bulgar Murahhası Natçoviç şu fikr-i mahsûsunu saklamıyor. Şu zât, Trakya mes'elesinde Devlet-i Aliyye'ye karşı müşkilât çıkarılamayacağını beyân ettikten sonra Manastır ve Kavala'nın Edirne ve Kırkkilise'den daha mühim olduğunu, Bulgaristan'ın âtîde Makedonya'ya doğru yürümesi elzem bulunduğunu, Devlet-i Aliyye ile Bulgaristan arasında hiç olmazsa yirmi senelik bir dostluğun vücûb-ı te'sîsini söylemiştir. Bu sözlerden pekâlâ anlaşılıyor ki, Bulgar ricâl-i devleti bizimle ittifâk ederek Yunanistan ve Sırbistan'a karşı yürümek fikrini şimdiden pek ciddî bir sûrette perverde ediyor.

Osmanlı kulağına Bulgar ittihâdı, Bulgar dostluğu sözlerinin pek garîb, pek acı geleceğinde elbette ki şübhe edilemez. Bulgarlar İslâm unsuruna karşı o kadar gaddârâne, zâlimâne davrandılar ki, Bulgar kelimesi her bir Osmanlı kalb ve rûhunda nefret ve adâvetten başka bir his tahrîk edemez. Filhakīka hayât-ı beyne'l-mileliyyede yalnız hissiyât üzerine istinâden hareket edilemez ve menâfi'-i milliyyenin dâimâ şu gibi hissiyâtın fevkında olması iktizâ ederse de, bütün bütün bu hissiyâtı da nazar-ı dikkate almamak kābil değildir.

İşte burada ânifen zikr ettiğimiz ikinci mes'eleye temâs ediyoruz: El-yevm Meriç Nehri'nin öteki tarafında yüz binlerce İslâm ahâlîsi silâh be-dest olarak Bulgar tâbiiyetini def' etmektedirler. Bunlar Bulgarlardan o kadar nefret ediyorlar ki, ölümü bile Bulgar tâbiiyetine tercîh ediyorlar. Hakları da vardır. Çünkü zâlim, gaddâr Bulgarların şimdiye kadar bu zavallıların hakkında revâ görmüş oldukları vahşî ve gayr-i beşerî muâmelât bundan sonra da can, mal, ırz, din ve hukūk-ı beşeriyyelerinden emîn olabileceklerine hiçbir vech ile kanâat telkīn ettiremez. İşte şu zavallılar da silâh be-dest olarak Bulgar boyunduruğu altına girmek istemiyorlar. Bedîhîdir ki, nehrin beri tarafında bulunan Osmanlılar hiçbir zaman şu zavallıların hâl-i pür-melâline yabancı, lâ-kayd kalamazlar. Bunları ebediyyen Bulgar tasallutundan kurtarmak, yine eski vatan evlâdı hâline koymak bugün Osmanlı hükûmetinin dâire-i iktidârındadır. Bunun için ordumuzun yalnız nehri geçmesi kifâyet eder. Fakat Devlet-i Osmâniyye 19 Temmuz Notası'nda Avrupa'ya karşı etmiş olduğu taahhüdü tecâvüz etmek istemiyor. Bugün yalnız şu evlâd-ı vatanın te'mîn-i hayât ve istirâhatleri, can, mal, ırz, din ve hukūk-ı beşeriyyelerinin sıyâneti ile kifâyet etmek istiyor.

İşte bizimle dostluk binâsını kurmak isteyen Bulgar ricâl-i devleti Osmanlı hükûmetinin şu vazîfesinin îfâsını da teshîl etmelidirler. Şu münâsebetle hakîkaten hüsn-i niyyet sâhibi, bizimle sadâkatle anlaşmak fikrinde olduklarını, hafî fikirler beslemekte olmadıklarını isbât edebilirler. Bulgarlar unutmamalıdırlar ki, her ne kadar Devlet-i Osmâniyye Avrupa'ya karşı taahhüdde bulunmuşsa da iş bir hâle gelebilir ki, efkâr-ı umûmiyye-i Osmâniyye hükûmeti bile sürükleyip şu mazlûm kardeşlerinin imdâdına yürümeye sevk eder.

Âşikârdır ki; Osmanlı murahhasları şu mes'eleyi de konferansın müzâkerâtına vaz' edeceklerdir. Ve işte o zaman Bulgarların ne derecede hüsn-i niyyet sâhibleri oldukları anlaşılacaktır.

Ahmed Agayef

MATBÛÂT

MÜSLÜMANLAR NE VAKİT UYANACAK?

Bosna-Hersek'te münteşir *Misbâh* refîk-ı muhteremimiz Edirne'nin istirdâdı münâsebetiyle yazdığı başmakâlede "İslâm'ın pâyitaht-ı kadîmi olan bu güzel şehrin Salîb'in pençe-i zulmünden kurtularak yine nâşir-i adâlet olan Hilâl'in âgûşuna gelmesiyle bütün İslâm Âlemi'nde hâsıl olan sevinci" bir lisân-ı samîmiyyet ve meserretle beyân ettikten sonra sözü Avrupa'nın adâletine(!) nakl ile diyor ki:

"Evet dâimâ adâleti ileri süren Avrupa, bin türlü tenâkuzlarla yine her dem adâletten dem vuran Avrupa, müsâvât-ı beşer nağmeleriyle her yerde sözünü yürüten Avrupa, dînî, ırkî bir münâsebetleri yok iken milyonlarca müslüman Faslıların Fransa tarafından çiğnenmesini, vatan ve istiklâl-i dînî ve millîlerini muhâfazaya çalışan Trablusgarb müslümanlarının İtalya tarafından mahv edilmesini, milyonlarca İranlı kardeşlerimizin Rus ve İngiliz boyunduruğu altına geçmesini tecvîz eden ve bu husûsda bir ses çıkarmaya tenezzül etmeyen Avrupa, Balkan müttefiklerinin Osmanlı Devleti'ne ansızın vukū' bulan hücûmlarında; "Muhârebenin netîcesi ne olursa olsun, statüko ve hâl-i hâzır hudûdları bozulmayacak" diyen Avrupa, nihâyet Makedonya ve Trakya ve sâir istîlâ olunan yerlerde nısfiyet üzere bulunan ahâlî-i İslâmiyyenin hukūkunu gözetmeyerek mevâîd ve taahhüdâtını ayak altına alan Avrupa, şimdi de Osmanlıların Edirne'den çıkması için çâreler taharrî ediyor. Diplomatları, sefîrleri gümrüğün yüzde on beşe iblâğı mukābilinde Osmanlıların Edirne'den vazgeçmelerini taleb eyliyorlar. Demek ki; vaktiyle nasılsa gasb ettikleri Osmanlı hukūku mukābilinde şimdilik bir hakk-ı sarîhini satın almak istiyorlar. Zihî adâlet!

Yâ Rab; ne vakte kadar Âlem-i İslâm bu adâletsizliği çekecek! Ne zaman "İnfâk fî-sebîlillâh" hikmetini anlayacak! Ne zaman [1](وَاَعِدُّوا...) emr-i celîlini yerine getireceğiz? Bir vakit gelecek mi ki, Âlem-i İslâm dahi sınâat, ticâret, ma'rifet ve hüner ma'rekelerinde gālibiyet göstersin? Üç yüz milyonluk bir ümmet-i muazzama iken Âlem-i İslâm neden bir eser-i hayât gösteremiyor? Sâir milletler, tervîc-i ma'rifet ve maârif için cem'iyetler teşkîl ediyor, fedâkârları küllî iâne vererek bunların deruhde ettiklerini teshîl eyliyor. Biz ise, hâzır cem'iyetlerden istifâde edemiyoruz. Her sene kıblegâhımız olan Mekke-i Mükerreme'de yüz binlerce huccâc toplanıyor. Bunlardan tezyîn-i belde ve neşr-i maârif nâmıyla yarımşar lira alınacak olsa ve toplanan meblağ, hüsn-i sûretle isti'mâl edilse, birkaç sene zarfında Mekke-i Mükerreme, bütün Âlem-i İslâm'a nümûne-nümâ[-yı] ma'rifet bir gülzâr şekline girerdi ve bütün levâzım ve şuabâtıyla büyük dârülfünûn ile de zâten mevcûd **[15]** olan kudsiyeti bir kat daha artardı ve bu vesîle ile gelen giden de tezâyüd ederdi ve beyne'l-müslimîn vahdet-i fikriyye, muârefe, muhabbet, sanâyi'e teşebbüs çoğalırdı. Bu işte bir zorluk da yok. Yalnız sâdık, sebâtkâr rehberler ister. Bir taraftan merkez-i Hilâfet diğer taraftan menba'-ı İslâmiyet olan beldeler, Âlem-i İslâm'a nûrlar saçacak bir hâle getirilmeli ki, ümîd-i necâtımız daha artsın."

VESÂİK-I TÂRÎHİYYE

GARBÎ EDİRNE'NİN İ'LÂN-I İSTİKLÂL BEYÂNNÂMESİ

Gümülcine, Dedeağaç, İskeçe, Koşukavak, Ahiçelebi, Eğridere, Darıdere, Kırcaali kasabalarının müftî ve eşrâf ve ulemâ ve mütehayyizânından iki yüz on üç imzâ ile hükûmet-i seniyyeye, matbûâta, ecnebî konsoloslarına bâ-telgraf teblîğ olunan beyânnâmedir:

"Bizler umûm Trakya'nın müslüman ahâlîsi aramızda âtîdeki esbâb ve ahvâl-i elîmeye binâen hukūk-ı medeniyye ve dînîyyemizi dünyâya tanıtmaya ve en son ferdimiz kırılsa bile Bulgar boyunduruğu altına girmemeye kat'iyyen ahd ü peymân eyledik:

1- Bulgarlar geçen istîlâda câmi'lerimizi kiliseye tahvîl etmekten, erkek-kadın umûm müslümanları cebren Bulgar ve hıristiyan yapmaktan, kadın ve kızlarımızın nâmûsunu dünyâda emsâli görülmemiş bir vahşet-i laîne ile kirletmekten, ahâlîmizi beşikteki çocuklarına varıncaya dek müdhiş katl-i âmlarla ifnâdan, mâl ve mülkümüzü yağmadan velhâsıl kâffe-i mukaddesâtımızı mahv u tahrîbden başka bir şey göstermediler.

2- Bulgarların ikinci istîlâsı dahi birinciye nazaran aynı mezâlimin tekerrüründen başka bir şey olmayacaktır. Binâenaleyh Garbî Trakya müslümanları bu ikinci hâin istîlâya karşı da kâmilen haşyet ve nev-mîdî içinde titremektedir.

3- Gümülcine, Kırcaali, İskeçe ve havâlîsi ahâlî-i İslâmiyyesi kâmilen ve müttehiden hayât ve nâmûslarını bir kere daha mahv edecek Bulgar mezâlimine karşı i'lân-ı isyânda nâ-çâr kalmışlardır. Buna binâen teşkîl ettiğimiz milis kuvvetiyle mübârezeye ve Bulgar müfrezelerini vatanımızın mukaddes hudûdundan dışarıya tard etmeye başladık ve muvaffak olduk.

4- Ma'rûz bulunduğumuz felâketin adem-i vukūuna yegâne çâre olmak üzere muvakkat bir hükûmet-i milliyyenin taht-ı itâatinde olmak üzere mücâhedâtımızda ebediyyen devâma karâr verdik.

[1] Enfâl, 8/60.

5- Dûçâr olduğumuz felâket ve mezâlimin aynına dûçâr edilen Rum vatandaşlarımızın da bu his ve karârımıza kâmilen iştirâk etmekte olduklarını te'mîn ederiz.

6- Bu sadâ-yı mazlûmiyyetimizi hiçbir kuvve-i zâlimenin bizi kendisinden ayırmasına imkân mutasavver olmayan hükûmet-i Osmâniyyenin ve yüz binlerce bî-çâreyi Bulgaristan siyâset-i cellâdânesine bilâ-insâf terk etmeyeceğine emîn olduğumuz medenî Avrupa'nın vicdân-ı merhametine îsâl eyler ve Bulgarların uğradığı yerleri nasıl kül yığınlarına, kan deryâlarına çevirdiğini görmek isteyenleri bilâ-tereddüd bedbaht vatanımıza da'vet ederiz."

ŞUÛN

Hükûmet-i Osmâniyye–Bulgaristan:

İstanbul Konferansı: Birinci İctimâ' – Hükûmet-i Osmâniyye ile Bulgaristan arasındaki mesâil-i muhtelifun-fîhâyı hall ü tesviye ile tarafeyn beyninde hâl-i harbe nihâyet vermek ve te'mîn-i sulh ve müsâlemet eylemek üzere Devlet-i Osmâniyye ve Bulgaristan hükûmetleri tarafından İstanbul'da müzâkerât-ı resmiyye icrâsına me'mûr edilen murahhaslar 1329 senesi Ağustos'unun yirmialtıncı ve 1913 senesi Eylül'ünün sekizinci Pazartesi günü pâyitaht-ı saltanat-ı seniyyede Hâriciye Nezâreti'nde tahsîs olunan dâirede toplanmış ve Hükûmet-i Osmâniyye Hâriciye Nâzırı Saîd Halîm Paşa hazretleri tarafından îrâd olunan nutk-ı iftitâhîyi müteâkıb İstanbul Sulh Konferansı resmen küşâd edilerek tarafeyn murahhasları birinci ictimâ'larını akd eylemişlerdir.

Matbûât Müdîriyet-i Umûmiyyesi ilk ictimâ' hakkında ber-vech-i âtî teblîğ-i resmîyi neşr eylemiştir:

"Zât-ı sadâret-penâhî murahhasları yek diğerine takdîm ettikten sonra kısa bir nutuk ile müzâkerâtın her iki memleket hakkında hayırlı bir sûrette bir ân evvel netîcelenmesini temennî eylemiştir. Bulgaristan Birinci Murahhası Ceneral Savof dahi zât-ı hazret-i pâdişâhînin saâdet ve âfiyet-i hümâyûnları temenniyâtında bulunduktan sonra zât-ı sadâret-penâhî gibi müzâkerâtın bir ân evvel memleketeyn için aynı sûretle fâide-bahş bir netîceye iktirân etmesi arzûsunu ızhâr etmiştir.

Ruhsatnâmeler tedkîk ve teâtî olunduktan sonra müşâvir-i mülkî ve askerîler yek diğerine takdîm ve müzâkerâta ibtidâr olunmuştur. Birinci Murahhas Tal'at Bey tarafından riyâset olunan işbu ictimâ'da hudûd ve tâbiiyet mes'elelerinin müzâkeresine ibtidâr olunarak bu bâbda teâtî-i efkâr olunmuştur.

Gelecek ictimâ'ın Perşembe günü ba'de'z-zevâl sâat üçte akdi takarrur etmiştir. Müzâkerât üçte hıtâm bulmuştur."

Trakya:

Garbî Edirne'nin İ'lân-ı İstiklâli – Avrupa'nın, memleketlerini idâre-i Osmâniyyeye geçmesine mümânaat etmesinden müteessir olan Garbî Trakya ahâlîsi âilelerini, nâmûslarını, topraklarını Bulgarların tekrar **[16]** çiğnemelerine meydân vermemek için i'lân-ı istiklâl ile Gümülcine'de bir hükûmet-i muvakkate te'sîs eylemişlerdir. Hükûmet-i muvakkate reîsi dört murahhasıyla birlikte hükûmete, konsolosların en kıdemlisi olan Fransız konsolosuna mürâcaat ederek Meriç'in garbında bulunan bilumûm ahâlînin Bulgar boyunduruğuna girmemek için bütün kuvvetleriyle memleketlerini müdâfaaya müheyyâ olduklarını ve Bulgaristan'ın, harâbeye çevirecekleri memleketlerini ancak bu yolda kendini fedâ eden ahâlînin cesedleri üzerinden geçerek zabt edebileceklerini arz etmişlerdir. Bu hey'et sadârete, dâhiliyeye ve bilumûm sefâretlere mürâcaat ve lâ-yetezelzel karârlarını teblîğ eylemek üzere İstanbul'a gelmişlerdir.

Bulgar Vahşeti:

Nâmûs-ı İslâm Ne Hâllere Geldi! – Bulgarların Filibe'de vahşî ve mel'ûn seciyelerini bütün çirkinliği ve çıplaklığıyla isbât eden bir teşebbüsleri istihbâr olunmuştur: Mel'ûnlar, zabt ettiği arâzîden birçok genç kızları memleketlerine nakl etmişlerdi. İşte Bulgaristan bu bedbaht kardeşler[le] bir umûmhâne açmayı ve bu en alçak vâsıta ile tedârik edecekleri parayı askerlikte ölen Bulgarların âilelerine vermeyi taht-ı karâra almışlardır. Bu öyle meş'ûm bir teşebbüs ki, altına ne bir cümle, ne bir kelimenin ilâvesine tahammülü vardır. İşte din ve vatan yolunda fedâ-yı cân etmeyen müslümanlar şimdi bu cehennemî levhalar karşısında yaşamak mümkün ise yaşasınlar.

Trablus–Bingâzî

Tobruk'ta Mücâhidîn-i İslâmiyyenin Muvaffakıyâtı – Trablusgarb'da Ebî-Şimâl[?] mevki'inde bulunan İslâm ordugâhından Mısır'da münteşir *eş-Şa'b* gazetesine gönderilen 13 Ramazân târîhli mektupta deniliyor ki:

"Efrencî Ağustos'un onbeşinci günü İtalyanlar Tobruk mevki'i ile havâlîsini işgâl etmek için üç fırka piyâde ve bir fırka süvârî ile istihkâmlarından hareket ettiler. Mevki'-i mezkûra muvâsalet edince, kendileriyle mücâhidîn-i Urbân arasında pek şiddetli bir musâdeme vukū' bularak tâm dört sâat devâm etti. Netîcede İtalyanlar ta'yîn-i mikdarı gayr-i kābil maktûl ve bir hayli esliha, zahîre ve hayvânât bıraktıktan sonra fenâ hâlde münhezim olmuşlar ve gayr-i muntazam bir sûrette ric'at etmişlerdir. Sâat üçte başlayan ve sâat yedide hıtâm bulan bu musâdemeden üç sâat sonra yani sâat on râddelerinde İtalyanlara imdâd geldiğinden bunlar tekrar Tobruk üzerine yürümüşlerse de bu def'a dahi kendileriyle mücâhidîn-i Urbân arasında vukū' bulup evvelkinden daha şiddetli devâm eden muhârebede yine İtalyanlar bir türlü mukāvemet edemeyerek mağlûb oldukları hâlde geldikleri yere ric'at etmişlerdir. Ertesi günü mücâhidînden oldukça mühim bir kuvvet İtalyanların istihkâmlar civârında ikāmet ettikleri yere hücûm ile otuz ester iğtinâm etmişlerdir. O günün gecesi dahi mezkûr kuvvete kabâilden diğer bir kuvvet daha inzımâm etmiş ve her iki kuvvet birlikte olduğu hâlde tekrar İtalyanlara hücûm ile bir seyyâr top, üç yüz güle ve yüz tüfek ve on bir at ve yirmi ester alınmıştır."

Rusya:

Mahmûd Es'ad Efendi Ufa'da – Müşârun-ileyh Haziran'ın otuzbirinci[?] günü sabâhleyin Ufa'ya vâsıl olmuş ve şehrin

mu'teberân-ı İslâm'ı tarafından gâyet parlak istikbâl edilmiştir. İstikbâl eden zevât miyânında meclis-i şer'î erkânından ve meşhûr Türk Târîhi sâhibi Kādî Hasan Atâ Efendi, meşâhîr-i ağniyâdan Necîb Hakîmof Efendi, Hasan Kerîmof Efendi, Sâlih Habîrof Efendi bulunmuştur. Trenden indikten sonra Mahmûd Es'ad Efendi hazretleri gâyet mutantan bir landoya irkâb olunmuş ve Ufa'nın en büyük oteli olan "Rusya" nâm otelde tahsîs olunan dâire-i mahsûsaya misâfir edilmiştir. Bir müddet istirâhatten sonra mu'teberân-ı İslâm Emîn-i müşârun-ileyhin nezdine çıkmışlar ve musâhabede bulunmuşlardır. Musâhabe hıtâm bulduktan sonra Hasan[1] Atâ Efendi Mahmûd Es'ad Efendi'ye mihmândâr ta'yîn edilmiş ve müşârun-ileyhin refâkatiyle şehrin ekâbirini ve şâyân-ı temâşâ yerlerini ziyârete azîmet eylemişlerdir. Müftî ziyâret-i vâkıadan gâyet memnûn kalmış ve Emîn-i müşârun-ileyhe fevkalâde ibrâz-ı iltifât eylemiştir. Ma'lûmdur ki, Ufa müftîsi umûm on milyon İslâm'ın müftîsi bulunduğundan makāmı gâyet mühimdir ve Mahmûd Es'ad Efendi müftîden ayrıldıktan sonra Birinci Mahalle Câmi'-i Şerîfi'ni ziyâret eylemiş ve oradan Ahund Cihângîr Efendi'nin hânesine misâfir olmuş ve bir müddet istirâhatten sonra meşhûr Medrese-i Osmâniyye'yi ziyâret eylemiştir. Emîn-i müşârun-ileyh Hasan Atâ Kādî'nin ikāmetgâhını ziyâretten sonra Ufa'nın en meşhûr mekâtib-i âliye-i İslâmiyyesinden bulunan Medrese-i Âliye ile Medrese-i Hüseyniyye ve Medrese-i Hikemiyye'yi nazar-ı temâşâdan geçirmişlerdir. Bu ziyâretlerin hıtâmında Mahmûd Es'ad Efendi Ufa vâlî-i umûmîsini ziyâret eylemiştir. Vâlî-i umûmî fevkalâde memnûniyetle Mahmûd Es'ad Efendi'yi kabûl eylemiş ve Emîn-i müşârun-ileyh ile bir sâat kadar Fransızca musâhabe eylemiştir.

Vâlî-i umûmî, Mahmûd Es'ad Efendi'ye bir hürmet-i mahsûsa olmak üzere müşârun-ileyhi kendi refâkatinde Ufa Müzehânesi'ne götürüp müzenin şâyân-ı temâşâ olan âsârını ve bilhâssa âsâr-ı Türkiyyeyi îzâhât-ı lâzime i'tâ ederek göstermiştir. Mahmûd Es'ad Efendi vâlîden ayrıldıktan sonra Necîb Hakîmof'un ikāmetgâhını ziyâret eylemiş ve oradan Hasandi[?] Kerîmof'un sayfiyesine gitmiştir. Bir müddet istirâhatten sonra Mahmûd Es'ad Efendi Kazan'a azîmet etmek üzere iskeleye inip "Amur" nâm vapura râkib olmuştur. Ufa vâlî-i umûmîsi beraberinde birçok polis ve jandarma olduğu hâlde iskeleye inip Mahmûd Es'ad Efendi'yi gâyet samîmâne teşyî' eylemiştir. Ufa mu'teberân-ı İslâm'ı dahi iskeleye inip Mahmûd Es'ad Efendi'yi gâyet parlak teşyî' eylemişlerdir.

Ufa mu'teberân-ı İslâm ve ulemâsı Mahmûd Es'ad Efendi ile musâhabetlerinde bir çok mesâil-i hâzıra hakkında görüşmüşler ve Emîn-i müşârun-ileyhin ilim ve irfânından müstefîd olmuşlardır.

Mahmûd Es'ad Efendi'nin gâyet mütevâzı' ve tekellüfsüz olması ve musâhabesi hoş ve ma'lûmâtı vâsi' bulunması Ufa İslâmları üzerine gâyet amîk ve güzel te'sîr eylemiştir.

Defter-i Hâkânî Emîni Ufa İslâmları ile vedâ' ederken gerek Orenburg gerek Ufa İslâmları tarafından hakkında ibrâz olunan hüsn-i kabûlden ziyâdesiyle müteşekkir kaldığını ve İslâmların efkâr ve etvârından gâyet memnûn olduğunu beyân eylemiştir.

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası'nda Basılmıştır

H. Eşref Edib

[1] Metinde (حسنى) şeklinde yazılmıştır.

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد — Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl: H. Eşref Edib — والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

18 Eylül 1913 | 16 Şevval 1331 | Perşembe | 5 Eylül 1329 | Cild: 11 - Aded: 262

FÂTİH KÜRSÜSÜNDE

– 6 –

– Vefâ'ya çıksa gerektir bu eğri büğrü sokak...
– Evet, Vefâ'ya iner.
– Gâlibâ epeyce uzak...
Değil mi?
– Hiç de değil... Sen yoruldun anlaşılan!
– Unutmuşum, hani, yoktur da geldiğim çoktan.
– Sapınca, doğru Vefâ meydanındayız şimdi.
– Biraz tanır gibi oldum... Ya az mı geçtimdi!
– Al işte istediğin: Türbe, taş konak, karakol...
– Fakat bunun nesi meydan? Bu âdetâ bir yol...
Tuhaf değil mi ya?
– Vaktiyle belki meydandı...
Kapanmış olsa da gittikçe, kalmış eski adı.
– Epeyce kahve de var...
– Nerde yok ki? Her yerde!
Onunla millet-i merhûme uğramış derde!
Bekâsı var mı cihânın düşünme âkıbeti!
Uzan şu peykeye: Buldun demektir âhireti!
Birinci def'a imiş binmiş ihtiyar kayığa;
Piyâde yağ gibi kaydıkça doğrulup açığa;
Işıldamış gözü, bir kav çakıp demiş: "Yâ Hay!
Ömür ömür bu ömür işte: Hem otur, hem kay!"
Şu peykeler de o tiryâkinin "ömür" dediği
Piyâdenin eşidir: Yan gelir misin... Ne iyi!
Hayat akıp gidecekmiş... Ne var kederlenecek?
Zaman zaman bu zaman... Durma bir nefes daha çek!
Safâna bak ki ya çıktın, ya çıkmadın yarına!
– Dönüp dönüp bakıyorsun... Ne geldi hâtırına?
– Şu karşılıklı binâlar düşündürür mü seni?
– Niçin düşündürecek, önce söyle hikmetini...
– Şu sağ taraftaki?
– Mektep.
– Evet, bu cebhedeki?
– Bir eski medrese olmak gerek... Değil mi?
– Peki.
– Pekî nedir? Biraz îzâh edilse, çok eksik!
– Zavallı milleti vahdet-cüdâ eden "ikilik"
Sırıtmıyor mu? O pis dişleriyle karşında?
Nasıl tükürmesin insan şu hâle baksın da?
Yıkılmamış, ne kadar yıkmak istesek, îmân;
Ayırmak istemişiz sonra dîni dünyâdan.
Ayırmışız, ederek Şer'i muttasıl ihmâl;
Asıl ikincisi olmuş, şu var ki, berzede-hâl!
Evet, bu sıska vücûdun yarın durur nefesi;
Fakat şu gördüğün "Ekmekçioğlu Medresesi"
Yaşar, demir gibi göğsüyle, belki on bin yaş...
Ya her kaburgası: Kurşunla bağlı yalçın taş!
Olaydı koskoca millette bir beyinli kafa;
"Vücûdu bir yana atmak, dimâğı bir tarafa,
Akıllı kârı değil" der de böyle yapmazdı.
Ne oldu, sor bakalım? Milletin öz evlâdı
Yabancıdan daha düşman kesildi birbirine!
– Sonunda kardeş olurlar tabîatıyle yine.
– Zaman bilir onu artık.

Mehmed Âkif

[18]

FELSEFE

ÎRÂN-I KADÎM'DE DÎN

İran'da zuhûr eden vekâyi'-i târîhiyye ve harekât-ı fikriyyeyi tamâmen zabt ve kayd etmiş mevsûk bir menba' bulmak gâyet müşkil görünüyor.

Desâtîr ve *Şehnâme* gibi kitaplar vukūâtı esâtîrî hurâfelerle karıştırmış olduklarından târîhî kıymetlerini gâib etmişlerdir. Evvelce de söylenildiği vechile *Desâtîr*, tenkīdâta o kadar mütehammil değildir. Pek yüksek ve lâ-yemût bir kıymet-i edebiyyeyi hâiz olan *Şehnâme* ise, târîh olmak i'tibârıyle, sened ittihâz edilecek derecede vesîkadâr addedilemez.

Avrupa müsteşriklerinin medîd ve mut'ib tetebbuâtı bile İran'ın mâzîsini kaplayan sehâib-i zulmânîyi tamâmıyle dağıtamamıştır. Maamâfîh bunların hayret-bahş mesâîlerini takdîr etmemek mümkün değildir. Bu mesâî netîcesindedir ki, Îrân-ı Kadîm'deki harekât-ı fikriyyenin tarz-ı inkişâfına dâir bugün az-çok müsennem bir kroki çizmek taht-ı imkâna girmiştir.

Îrân-ı Kadîm'de birçok mezhebler zuhûr etmiş, birçok muhtelif akīdeler binlerce insanları asırlarca yek diğeriyle çarpıştırmıştır. *Desâtîr*'in hâvî olduğu esâtîr, bize, İran'da on beş kadar müessis-i dîn (vahşûr) gelmiş olduğunu haber veriyor!..

Kadîm İran'da zuhûr eden mezâhib-i muhtelifeden ileride sırasıyla bahs edeceğiz. Bu muhtelif mezhebler arasında en ziyâde teammüm ve en çok iştihâr eder Zerdüşt Dîni olduğundan ilk evvel Zerdüşt'ten bahs etmek ve bunun vaz' etmiş olduğu âyîn-i dînînin esâslarını göstermek daha çok fâideli olacağını zannediyoruz. Ancak bu sâyede rehgüzâr-ı tetebbuâtımız daha ziyâde tenevvür edecektir. Çünkü diğer mezâhib erbâbının akīdeleri arasında Zerdüşt Dîni'nin azçok cürsûmelerini bulmamak kābil değildir.

Avrupa müsteşriklerinden "Anquetil Duperron" nâm zâtın *Zerdüşt'ün Hayâtı ve Zend-Avesta* (*Vie de Zorastre, Zend-Avesta)* ünvânlı eserine i'timâd edilirse Zerdüşt'ün kable'l-Mîlâd 585 senesinde İran'da kâin Urmi kasabasında tevellüd ve 549 târîhinde neşr-i dîne başlamış olduğunu kabûl etmek îcâb eder.

Zerdüşt Avrupa lisânlarında Zoroaster (Zoraastre) (Altın Yıldız) veya Zeretoştro (Zéréthosthrô=Parlak Yıldız) nâmıyla yâd edilmektedir.

Zerdüşt evvelâ mevlidi olan Urmi'de neşr-i dîne başlayarak te'mîn-i muvaffakıyyet ettikten sonra Bahteryân (Bactriane)'ın pâyitahtı olan Belh şehrine azîmet eylemiştir. Zerdüşt'ün Belh'deki muvaffakıyeti pek parlak olmuştu.

İlk evvel Belh hükümdârı kendisini tasdîk etmiş ve müteâkıben saray erkânı ve daha sonra da umûm ahâlî Zerdüşt'ün neşr ettiği dîni kabûl eylemişlerdi. Zerdüşt'ün şöhreti İran taraflarından Hind iklîmlerine kadar yayılmaya başlayınca neşr ettiği din hakkında kendisiyle mübâhasât ve münâkaşât-ı lâzimede bulunmak üzere Hind Brahmanlarından "Cenkernegehâçe"[?] nâmında birisi Belh'e kadar gelmişti. Mübâhase Zerdüşt'ün galebesi ve Brahmanın bu yeni dîni kabûl etmesiyle netîcelenmişti.

Debistânü'l-Mezâhib, o esnâda Belh'de hükümrân olan zâtın meşhûr İsfendiyâr'ın pederi Küstasp olduğunu beyân ediyor. Küstasp'ın Avrupa târîhlerinde Histasp (Hystaspe) nâmıyle yâd edilen hükümdâr olduğunda şübhe yoktur.

Zerdüşt on sene kadar Belh'de kaldıktan sonra kable'l-Mîlâd 529 senesinde neşr-i dîn etmek üzere Bâbilîler nezdine azîmet eylemiştir. Zerdüşt'ün bu esnâda Keldânistân taraflarında seyâhat icrâ etmekte olan Yunan hakîmi Pitagor (Pythagore) ile mülâkāt etmiş olduğuna ihtimâl verilmektedir.

Sen Kleman'ın (S. Clément) Pythagore'u Zerdüşt'ün bir şâkirdi gibi telâkkī etmesi bu ihtimâli te'yîd edecek karâindendir.

Zerdüşt üç sene imtidâd eden bu seyâhatten İran'a avdet ettiği zaman, Küstasb'ın yerine geçen İsfendiyâr'ın (Darius) istîlâ ettiği Keldânistân, Medye ve Belh taraflarında kendi mezhebinin tamâmıyle intişâr etmiş olduğunu görmek saâdetini hissetmişti. Zerdüşt bu parlak muzafferiyeti gördükten sonra kable'l-Mîlâd 508 senesinde, yetmiş yedi yaşında olduğu hâlde vefât eylemiştir.

Fransız müsteşrik "Anquetil"in Zerdüşt'ün hayâtına dâir vermiş olduğu ma'lûmât-ı sâbıka ile Yunan-ı Kadîm müelliflerinin Şark'ın bu meşhûr sîmâsı hakkındaki rivâyetleri arasında pek büyük bir fark müşâhede olunuyor. Filhakīka Hermodor (Hermedore), Zoroaster'in (Zerdüşt) Truva Muhârebeleri'nden beş yüz sene evvel gelmiş olduğunu iddiâ ediyor. Plutark (Plutarque), *Oziris ve İzis* ünvânlı kitabında aynı târîhi kayd ediyor.

Esâsen Yunan-ı Kadîm müelliflerinden ekserîsi İran maj (mages = gebr)larının Mısır râhiblerinden, hattâ Hind brahmanlarından daha eski olduklarını iddiâ edecek kadar ileri gitmişlerdir. Müverrihînden Justin (Yustine) ise Zerdüşt'ü Bakteriyân[?] (Belh tarafları) hükümdârlarından addettiği gibi, sihirbâzlık san'atının (art magique) îcâdını da ona isnâd eylemektedir. Justin'e göre aynı zamanda hem hükümdâr, hem müessis-i dîn olan Zerdüşt, Ninus (Uinus) tarafından mağlûb edilmiş imiş! Fakat Justin'in bu iddiâsı mukārin-i hakīkat değildir. Çünkü "maj"lar **[19]** yani sihirbâz kâhinler kadîm Fetişî Mezhebi'nin rüesâ-yı dîniyyesi idiler. Bütün bu muhtelif rivâyât arasından hakīkati bulup çıkarmak cidden müşkil bir keyfiyettir. Çünkü rivâyetlerin menşe'-i ihtilâfı esâtîr-i Îrâniyyedir.

Maamâfîh *Desâtîr* ile *Debistânü'l-Mezâhib*'e mürâcaat ederek şu muhtelif rivâyâtı te'lîf edebilmek mümkün gibi görünüyor. Filhakīka *Desâtîr*, İran'da on beş kadar peygamber gelmiş olduğunu ve bunların yeryüzünde fermân-fermâ olan hükümdârların en eskileri bulunduklarını beyân etmektedir. Şu hâlde Yunan müelliflerinin esâtîr-i Îrâniyyeye bakarak Zerdüşt'ü bu eski nâşir-i dîn hükümdârlardan addetmiş olmaları ihtimâlini kabûl etmekte hiçbir beis yoktur.

Zerdüşt'ün yaşadığı asırla tarz-ı hayâtı hakkındaki rivâyâtın ihtilâfı, müverrihîn-i ahîreden bazılarını Zerdüşt'ü eşhâs-ı esâtîriyyeden addetmek gibi bir fikre sevk eylemiştir. Fakat biz bu fikrin hatâ-âlûd olduğunu beyânda tereddüd etmeyeceğiz. Çünkü bizim kanâatimize göre İran'da Zerdüşt nâmında bir zâtın neşr-i dîn etmiş olduğu muhakkaktır. Bu

adamın bir hükümdâr, yahud yalnız nâşir-i dîn bir feylesof olmasının bizce hiçbir ehemmiyeti yoktur. Şâyân-ı ehemmiyet olan cihet Zerdüşt'ün *Zend-Avesta* nâmındaki bir kitap bırakmış ve bir din te'sîs etmiş olması keyfiyetidir. *Zend-Avesta* birçok kitaplardan mürekkeb bir kānûn-nâme-i dînîdir. Bu kitapta, karmakarış bir hâlde, bir kānûn-ı dînî, bir meslek-i i'tikādî ve felsefî[yi] müderecdir. Fakat bu kısımlar arasında bir tertîb, bir usûl mevcûd değildir. Zerdüşt bunların hepsinden, fakat karmakarış bir sûrette, bahs eylemiştir. "Zend" kānûn ve metin, "avesta" da ıslâh ve şerh ma'nâsına imiş. Zerdüştîler *Zend-Avesta*'yı "kānûn ıslâhı" veya "metin ve şerh" ma'nâsında tefsîr ediyorlar. *Zend-Avesta* kâinâtın "Hürmüzd" ve "Ahrimân" nâmında iki ilâh tarafından idâre edildiğini beyân ettiğinden Zerdüşt Dîni iki asla râci' bir dîn-i senâiyyet (Dualisme) olmak üzere tanılmıştır.

Fakat Zerdüşt Dîni'nde senâiyetin bir dereceye kadar, Ahura-Mazda (Hürmüzd) denilen ma'bûdu fenâlıkların mes'ûliyetinden tebri'e etmek için, kabûl edilmiş olmadığı [olduğu] anlaşılıyor. Çünkü Mazdeizm (Zerdüşt Dîni), Hürmüz ile Ahrimân'dan her ikisinin de "zervân – akaren" (zervane – akérène)in yani bî-nihâye zamânla bî-pâyân mesâfenin yegâne tâbi'i olduğunu beyân etmektedir. Şu hâlde Mazdeizm'in de esâs i'tibârıyle tevhîd (Monothéisme) olduğunu kabûl edebiliriz. Esâsen bu fikri te'yîd edecek daha başka vesîkalar da gösterilebilir.

Filhakîka Şehristânî merhûmla Muhsin-i Keşmîrî'nin beyânât-ı müttehidelerine göre İran mecûsîleri Ahrimân'ın (Hürmüzd)den sonra mevcûd olduğuna yani Ahrimân'ın ezelî olmadığına i'tikād ediyorlarmış. Esâtîr-i Îrâniyyeye nazaran Ahrimân Hürmüzd'den kendi kudretine olan şübhesinden tevellüd etmiş imiş! Ta'bîr-i dîğerle zulmet zıyânın refîkı olduğu gibi Ahriman da hılkatle müterâfık imiş.

Esâsen *Zend-Avesta*'nın tarz-ı ifâdesinden de Hürmüzd'ün Ahrimân'a gâlib olduğunu istintâc etmek mümkündür. "Zend"de münderic bir duâdan aldığımız şu parça gālibiyet keyfiyetini pek güzel ifhâm ediyor. Zend'de deniliyor ki: "Ben, a'zam, ahsen, ekmel, akvâ, a'lem, eltaf olan hâlik Ahuramazda, Hürmüzd'den istimdâd ve onu tebcîl ediyorum. Bizi yaratan, besleyen kendisi olduğu gibi mevcûdâtın kâffesinin en büyüğü de odur."

Zend'in şu satırlarından, eneiyetten ziyâde tevhîd ma'nâsı anlaşılmaktadır. Zend, Ahrimân'ı fenâlık ma'bûdu, zulümât hâkimi olarak tasvîr ediyor. *Zend-Avesta*'ya göre Ahrimân'ın kudret ü nüfûzu mahdûddur. O, bir ma'bûd-ı zî-kudret olmaktan ziyâde nazar-ı hâliktan düşmüş bir melek gibidir.

Zend-Avesta, tabîatın ömrünü, her biri üç bin senelik olmak üzere, dört devire ayırıyor: Birinci devirde hâkim-i mutlak Hürmüzd'dür. Fi'l-i hılkat kendisine râci'dir. İkinci devirde Hürmüzd ile Ahrimân bir mücâdele-i dâimede bulunuyorlar. Hürmüzd nûra, Ahrimân da zulmetlere hükümrân oluyor. Birisi herşeyin hayır, diğeri de bilâkis şer olmasını iltizâm ediyor.

Üçüncü devirde Ahrimân galebe ediyor ve kâinât Ahrimân'la muâvinleri olan "dev"lerin elinde kalıyor ve dünya nihâyetine yaklaşıyor. Dördüncü devirde Hürmüzd nihâyet Ahrimân'ı deviriyor, emvât günâhlardan temizlenmiş oldukları hâlde diriliyorlar. Artık şer ve cehennem ebediyyen gāib oluyor. Ahrimân günâhlarından istiğfâr ederek nûr âlihesinin (Hürmüzden) sâdık ve mutî' bir bendesi oluyor.

Görülüyor ki; *Zend-Avesta* Ahrimân'ın kudret ve faâliyetini hılkatten sonraya hasr ederek onun kudret-i hükümrânîsini tahdîd ediyor. *Zend-Avesta*'ya göre hılkatten evvel Ahrimân mevcûd değildi. Kıyâmetten sonra da yine hâlik-ı şer olarak bulunmayacak!

Zend-Avesta, semâ ve arzla beraber, arz üzerinde bulunan herşeyin Hürmüz tarafından yaratıldığını söylüyor. *Debistânü'l-Mezâhib*'in *Zend-Avesta*'dan nakl ettiği şu satırları okuyalım. Burada, Hürmüz Zerdüşt'e hitâben diyor ki: "Bütün insanlara anlat ki; cihânda lem'a-dâr ve zıyâ-pâş olan herşey, benim nûrumun revnak ve cilâsıdır. Kâinâtta hiçbir şey nûrun fevkında değildir. Ben cenneti, melekleri ve iyi olan herşeyi bu nûrdan halk ettim. Halbuki cehennemler, devler, zebânîler ve her türlü şerler zulmetlerin mahsûlüdür."

M. Şemseddin

* * *

[20] BİZDE AHLÂK, BİZDE TERBİYE

– 4 –

HİSSİYÂT ÜZERİNE MÜESSES AHLÂK:

Mebde'-i ahlâkı hissiyât üzerine te'sîs etmek isteyen nazariyât erbâbı, "nef'"den, "hod-gâmlık"tan "garazsızlık" mebde'inin istinbât olunması mümkün olmadığını anlamışlar, fakat onu "his"de bulabilecekleri zannına düşmüşlerdir. Binâenaleyh bunlar, hissiyâtta bir "garazsızlık ve ahlâk mebde'i" araştırmaya koyulmuşlardır.

Filhakîka onlara göre rûh-ı insânîde iki sıra hissiyât ve temâyülât vardır: Bir kısmı hod-gâmânedir; diğerleri bî-garazâne, ictimâî, hiç olmazsa gayr-i şahsîdir. Hulk (La moralité); ikincilerin birincilere tercîh olunmasını ve bu tercîhin hatt-ı harekette de eserini göstermesini îcâb eder.

His üzerine müesses nazariyât-ı ahlâkıyye başlıca üçe ircâ' olunabilir: 1) Tahassüs-i ahlâkī nazariyesi 2) Âtıfet nazariyesi 3) Alâka nazariyesi.

Tahassüs-i ahlâkī nazariyesi: Bu nazariyeye göre hayır ve şerrin verdiği duyguyu esâs kabûl etmek lâzım geliyor. Fakat bundan bir "kāide-i ameliyye-i ahlâkıyye" nasıl istinbât olunabilecek? İşte burası mechûl. Filhakîka;

Evvelâ: Hazz-ı ahlâkī, zâten diğer huzûz ile aslâ ihtilâf göstermez. O hâlde hazz-ı mezkûru, diğer hazlara tercîh etmeye hiçbir sebep yoktur. Haz, haz için olunca herkes zevkine uyanı intihâb eder ve mütevassıt bir hazzı, kendini daha kuvvetle cezb ve tahrîk eden diğer bir hazza aslâ tercîh etmez.

Sâniyen: His, eşhâsa göre değişir. Aynı amel, bazılarının tahassüs-i ahlâkīsini mahzûz ettiği hâlde diğerlerine bilâkis hazzını i'dâm eder. Bunlardan hangisi haklı, hangisi haksızdır? Aralarını bulmaya hiç çâre yok.

Sâlisen: Naks-âlûddur. Öyle ya; hiss-i ahlâkīsi olmayanlar da var. Onlara ne diyeceğiz? Bu adamları hakkında hiçbir fikre sâhib olmadıkları bir hazzı diğer bütün huzûza tercîh etmeleri lâzım geldiğine nasıl iknâ' edeceğiz?

Hâsılı; bu nazariyeye göre ahlâk, insâniyetin mütehavvil ve ekseriyâ hiss-i ahlâkī ile mütezâd teessürât ve tahassüsâtını ihtivâ eden bir uhlûtadan ibâret olacak.

Huçson'un âtıfet nazariyesi:

Huçson'a göre fezâil, âtıfetin telkīn ettiği a'mâldir. Bu ameller, ne kadar "hiss-i teneffu'"a kemâl-i şiddetle mukāvemet eden "hissiyât-ı taattuf" intâc ederse o nisbette şâyân-ı medh ü takdîr olur.

Bu nazariyeye de epeyce i'tirâz vardır. Hele âtıfeti, dedikleri gibi, diğer bütün hissiyâtın fevkinde kabûl edelim; fakat bu tefevvuku îzâh ve isbât etmek kābil değil mi? İşte nazariye sâhibi, bunu yapmıyor. Âtıfetin hod-gâmlıktan, garazdan değerli bir şey olduğunu tasdîk ediyor; fakat isbâtı yok!

Adam İsmit (Adam Smith)'in alâka nazariyesi:

Adam İsmit, pek mütehâlif hissiyâtın (yalnız âtıfetin değil) fezâili telkīn edebileceğini anlayarak insanlar tarafından bu hislere isnâd olunan tefevvuk ve teâlînin sebebini keşf etmek tecrübesinde bulunmuş ve onu "hiss"in bir kānûn-ı umûmîsinde, alâka (sympathie) hâssasında bulduğunu zannetmiştir.

Alâka, nasıl tefsîr olunursa olsun, bir hiss-i husûsî değildir. Bütün hissiyât arasında müşterek bir hâssadır ki, hisler, onun sâyesinde rûha intikāl eder. Biz, gayr-i irâdî bir sûrette şâd, kederli, hâif olmadıkça şâdînin, kederin, havfın şâhid-i âdili olamayız. Fakat şu cihetler şâyân-ı dikkattir:

1: Bütün hissiyât aynı derecede sârî veya alâkavî değildir. Adam Simit'e göre en az alâka, bir taraftan hissiyât-ı şedîde, diğer taraftan garaz-âlûd ve bed-hâh hislerde bulunur.

2: Alâka, bizzât, hazzın, elemin, arzunun tâlîsi olan hissiyâtın menşeidir. Haz ile diğerlerinin hissiyâtına iştirâkimizi hissederiz. Bilhâssa kendi hissiyâtımızdan diğerlerinin hisse-mend olduğunu görürüz. Alâkanın ademi, müellimdir. Binâenaleyh insan, benî-nev'inin alâkasını arzu eder ve onu istihsâle çalışır.

İşte bu tarz-ı tasavvurla evvel emirde "takdîr ve tahsîn" îzâh olunur: Bir ameli tahsîn etmek onu telkīn eden his ile alâkadâr olmak demektir.

"Mecbûriyet" de bu sûretle kābil-i îzâhdır: Mecbûriyet; sâikı, müşâhidlerin câlib-i nefreti olacak bir fiili düşündüğümüz zaman hissettiğimiz dîk ve zarûrettir.

"Liyâkat ve adem-i liyâkat"i de şöyle îzâh edeceğiz: Bir şahıs, diğerine iyilik ettiği zaman müşâhidin alâkası muzâafdır: Evvelâ o hayr-ı kâr ile alâkadâr olur, hatt-ı hareketini tahsîn eder. İyilik gören (minnetdâr) ile de hâiz-i alâka olur. Çünkü onun (minnetdârın) hissi, şükrân-sâzlık, hayıra hayırla mukābele etmektir. Binâenaleyh müşâhid de hayrın hayır ile karşılanmasını arzu eder ve "hayır"ın bir "cezâ-mükâfât"a istihkākına hüküm verir. Bir şahıs diğerine fenâlık ettiği zaman alâka, umûmiyetle müteaddîden ziyâde fenâlık görene müteveccih olur: Birinci şıkta olduğu gibi şerre şer ile mukābele olunması arzu edilir ve şerrin bir "cezâ"ya müstahak olduğuna hüküm verilir.

[21] Tasavvurât-ı sâlifeden tabîatıyle şu kāide istintâc olunacak gibi görünüyor: "Dâimâ en çok müşâhidlerde en ziyâde alâka îkāz edebilecek sûrette hareket et!"

Fakat Adam Simit, alâkanın sehv ü hatâdan masûn bir mihek olmadığını biliyor. Sokrat'ı tahrîk eden hissiyât, şübhesiz vatandaşlarının ekseriyetine karşı cüz'î hâiz-i alâka idi. Maamâfîh Sokrat onlara muhâlif bulunmakta haklı idi. Adam İsmit, bu mahzûru def' etmek için olacak ki, gāye olarak "bî-taraf ve bî-garaz bir müşâhidin alâkası"nı kabûl eden bir kāide vaz' ediyor.

Bütün his üzerine müesses nazariyâta îrâd olunan umûmî i'tirâzlar:

Hangi nevi' hissiyât intihâb olunursa olunsun ahlâkı "his" üzerine te'sîs etmek mümkün değildir. Çünkü;

Evvelâ: His, an-asıl mütehavvildir. İşte bu tahavvül yüzünden kendinden istinbât olunan nazariyât da sâbit olmuyor.

Sâniyen: His, "irâde"yi teşvîk, imâle ve sevk edebilse bile onu aslâ icbâr edemez. "İnsanlar, şu yolda hareket etmeye mâildirler." mukaddimesinden aslâ; "Binâenaleyh öyle hareket etmeye mecbûrdurlar" netîcesi istintâc olunamaz.

Abdüllatif Nevzad

EDEBİYÂT

SAHÂİF-İ TENKĪD

MEHMED ÂKİF

Safahât – Birinci Kitap

SELMÂ

"Hemşîre-zâdemdir, dört yaşında öldü."

Bütün gün işte boğuştum; biraz da dinlensem…
Yarın da aynı mezâhimle uğraşıp duracak
Değil miyim? Bana öyleyse, şimdi pek elzem
Ferâğ içinde düşünmek, dimâğı yormayarak,
Hayât ceng-i maîşet, cihânsa ma'rekedir;
Zaman zaman bu sükûnlar birer mütârekedir.

Deyip de yaslanıyordum. Fakat bizim bu huzûr
Beş on dakīka ya etmiş ya etmemişti devâm:
Bir eski komşu gelip "Vâliden selâm ediyor,
Diyor ki: "Hasta ağırlaştı, durmasın, akşam
Hemen bizim eve gelsin" deyince davrandım
O âşiyân-ı gam-kîne doğru yollandım.

Sarıldı boynuma annem girince ben içeri
Diyordu ağlayarak: "Görme Âkifim, çocuğu!
Senin değil, yedi kat ellerin yanar ciğeri
Ölüm döşekleri üstünde görse yavrucuğu.
Şükür, bugün azıcık farklıdır diyorduk dün…
O pembe pembe yanaklar kireç kesildi bugün.

Filân hekim" dediler. Geldi, baktı, anlamadı.
Hayır, filân daha bir anlayışlıdır dediler;
Meğer yalan yere çıkmış o sersemin de adı!
Bırak ki anlasalar var mı çâre hiç? Ne gezer!
Hekim ilâçları oğlum, bütün tesellîdir.
İlâç yiyip iyi olmak o bir tecellîdir.

Kesildi kardeşin artık yemekten, içmekten;
Lâkırdı dinlemiyor, kendini helâk ediyor.
O, hastadan daha şâyân-ı merhamet… Görsen…
Dedikçe "Anne çocuktan ümîdi kes... Gidiyor"
Telâş içinde kalıp büsbütün şaşırmadayım.
Eğer yetişmese imdâda yok mu komşu hanım…

–Görünmüyor, hani hemşîre nerededir? Gelsin
Benim sözüm ne kadar olsa başkadır, belki
Biraz bulurdu teselllî…
– Nasıl da söylersin!
Lâkırdı kâr edecek kim? Duyar mı hiç beriki?
Kolay bir iş mi? Senin anne olduğun var mı?
Çocuk o hâlde iken anne sözden anlar mı?

Bu hem kaçıncı felâket? Beşinci! Yâ Rabbi;
Tamam beşinci seferdir ki kız ölüm görecek!
Bu son ümîdi de şâyed giderse dördü gibi,
Zavallı kendini vaktinden evvel öldürecek!
Çıkıp da gör hele bir kerre şimdi Selmâ'yı…
Ne hâle koydu felek sevdiğin o sîmâyı!

Sabahleyin dili baktım biraz ağırlaşıyor…
Melil melil bakıyor şimdi bülbül evlâdım!
Ne zâlim illet imiş: Bir çocukla uğraşıyor!
O olmasaydı da ben keşke hasta olsaydım!
Şikâyet olmasın amma, tahammülüm bitti...
Günâha girmedeyim durmuşum da bak şimdi!

* * *

Ne manzaraydı ki: Bir kuş kadar uçan o melek
Dururdu bî-hareket, kol-kanat kımıldamıyor!
Gözünde nûr-ı nazar titriyor hemen sönecek…
Dudakta nâtıka donmuş; kulak söz anlamıyor!
Türâb rengine girmiş cebîn-i sîmîni?
Ölüm merâreti duydum öpünce leblerini!

[22] *Başında annesi –mâtem tecessüm etmiş de*
Kadın kıyâfeti almış gibi– durur mebhût;
Yanında komşu kadınlar, hurûşa âmâde,
Eğerçi ortada dönmekte bir mehîb sükût.
Girince ben odadan hepsi kalktılar ayağa,
Kızıyla annesi mıhlıydılar fakat yatağa!

Dedim! Nedir bu senin yaptığın, düşünsene bir…
Bırak şu hastayı artık biraz da kendisine.
Ne çâre, hükm-i kader âkıbet zuhûra gelir;
Cenâze şekline girmekte böyle fâide ne?
Senin bu yaptığın Allah'a karşı isyandır;
Asıl felâkete sabr eyleyenler insândır...

Şu yolda başlayan âvâre bir talâkatle,
Devâm edip gidecektim bu eski hikmette.
Ne oldu, hastaya bir şey mi oldu, anlamadım...
O beht içindeki kızdan kemâl-i şiddetle
Şu sayha koptu ki, hâlâ sımâh-ı dehşette:
– Ne taş yüreklisiniz!... Âh gitti evlâdım!...

Bu şiir nedir? Pek ufak bir vak'a, gāyet ehemmiyetsiz bir hâdise-i tabîiyye: Küçücük bir çocuk annesinin kolları arasında ölüveriyor; işte bu kadar! Bu bir şiir olabilir mi? Evet; hâdisât-ı tabîiyye ve ictimâiyyenin hemen hemen kâffesinden bir şiir çıkarılmak mümkündür. İnsanlara göre en büyük, en korkunç bir hâdise-i tabîiyye olan "mevt" her zaman şâirler için bir mevzû'-ı müellim olmuştur ve her zaman olacaktır. Tabîatin bir züheyre-i zî-hayâtı olan çocuk da şiirin ebedî mevzû'larındandır. Demek bir çocuğun ufûlü, iki mühim mevzû'dan müteşekkil bir hâdise-i şi'riyyedir. Elvâh-ı mevt, sîmâ-yı etfâl ne kadar nâ-mütenâhî ise bu hâdise-i şi'riyye de o kadar nâ-mütenâhî şekl-i taayyün ve zuhûra tâbi' kalır. Bütün bu eşkâle az çok tatbîk olunabilecek, fakat hiç birinin "şekl-i taayyünü"nü nazargâh-ı irfânda temsîl edemeyecek şiirler bir kıymet-i bedîiyyeyi hâiz olamaz. İşte eş'âr-ı kadîmemizle yeni şiirlerimiz arasında en esâslı fark budur: Kudemânın en yüksek, en parlak şiirlerini okuyunuz; bir takım "umûmî güzellikler" bulursunuz. Onlar ne tasvîrlerinde husûsiyet, ne tehassüslerinde kat'iyet ve husûsiyet gösteremezlerdi. Kendi gördüklerini, kendi hissettiklerini değil, herkesin görebileceği, herkesin hissedebileceği güzellikleri yazarlardı. Hattâ başka türlü şiir yazılamayacağına kāni' idiler. Nef'î, Fuzûlî gibi, hele bilhâssa Nedîm gibi dehâ-i tabîîlerinin sevkıyle "husûsât-ı bedîiyye" ızhârından kendini alamayan şâirlerimiz bile eserlerinde "umûmî" kalmak noksânından kurtulamamışlardır.

Meselâ Nedîm'in meşhûr bahçe tasvîrinden bir parça okuyalım:

Zemîninde güsterde dîbâc-ı hûr [ه]
Fezâsında câbûb giysû-yı hûr [ح]

Güneş hâke üftâde bir jâlesi
Mehin hâlesi bir kızıl lâlesi

Bahâr öyle etmiş fezâsında cûş
Sanırsın ki, gerdûna ermiş hurûş

Dizilmiş nihâlân-ı gül sû-be-sû
Kıtârıyla gelmiş meğer reng ü bû

Biribirin etmiş çü hûbân kenâr
Gülistân ü bûstân u bâğ u bahâr

Leb-i havzı mâh-ı nevin pâresi
Süreyyâ-feşân âb-ı fevvâresi

Bunu şübhesiz pek güzel buluruz; fakat acaba bu tasvîr hangi bahçeye âiddir? Daha doğrusu bütün bahçelere şâmil değil midir? İşte böyle bir şiir bizim bugün zevk-ı bedîimizi tatmîn edemiyor. "Tasavvurî" değil "mer'î", "hayâlî" değil "hakīkī" güzellikleri arıyoruz. Eş'ârımızda hey'et-i umûmiyyesi i'tibârıyle "mehâsin-i tabîati" tasvîre çalışmaktan artık ferâgat ettik, o mehâsine tecellîgâh olan "elvâh-ı mahsûsa"-yı yazmaya çalışıyoruz. Bu gāyet mühim bir eser-i tekâmül, pek esâslı bir terakkīdir. Bize Fransız edebiyâtından intikāl eden şu tarz-ı tefekkür ve ibdâ'da daha pek çok ilerlemeye muhtâcız; daha yüz binlerce "eş'âr-ı husûsıyye" yazmalıyız. Eş'âr-ı Garbiyye tedkīk edilirse görülür ki; en umûmî mevzû'lara bile bir renk-i husûsiyyet veriliyor. Fransızca'dan mensûr olarak tercüme etmeye çalıştığım şu küçük şiiri ufak bir misâl olarak gösterebilirim:

Beyaz Güvercin

"Hay, çamurlara batmış beyaz güvercin! Kendini bu kıyâfete koyduğun için mihmân-nüvâzlık görmeye değil, kapıdan koğulmaya lâyıksın. Sen âdî bir ördek palazı gibi çamurlarda yuvarlandın ha! Kanatlarının melek kanadı olduğunu düşünmeden çukurlara düştün; öyle mi! Kuyruğun çamura batmış, tüylerin alaca bulaca kesilmiş; yine geliyorsun da, gözümün önünde yelpâze gibi kuyruk açıyorsun. Âferin sana doğrusu! Sen ki, istersen lemha-i basarda fezâyı tayyedebilirsin; nasıl oldu da, bir saksının çamurlu suyuna ayaklarını batırdın? Gel bakalım buraya; seni yıkayayım! Hakkında gösterdiğim lütuf ve mürüvveti de takdîr et: Bu hâlinle esârete mühtehaksın; ben, sana hürriyetini iâde ediyorum."

Gâyet sâde, ehemmiyetsiz bir şiir. Buna, bir "nazm-ı sırf" demek de kābil. Maamâfih inkâr olunamaz ki, bu külfetsiz, bu pek sâde şiirceğizi seve seve okuruz. Çünkü bir "husûsıyet"i hâizdir; çünkü bize "her güvercin"i değil "bir güvercin"i tasvîr eder. Muallim Nâcî'nin bir zamanlar fevkalâde iştihâr eden *Kebûter* manzûmesi de işte şu okuduğumuz parçanın zıdd-ı kâmilidir: Birçok istiârât ve teşbîhâtı câmi' olmakla beraber bizde hiçbir hazz-ı bedîî tevlîd edemez.

Şimdi "Selmâ"ya atf-ı nazar edelim; derhâl anlarız ki, şiirin kıymeti husûsiyetinden münbaisdir. Hattâ "Selmâ"da husûsiyet belki de lüzûmundan biraz fazla mevcûddur. Lâkin Mehmed Âkif'in mesleğini tahlîl ettiğimiz zaman göreceğiz ki, bu şâir, eserlerinde doğrudan doğruya mevzûunu ihâta etmez; o mevzûa bir takım mukaddemât îrâdıyla vâsıl olur. Ta'bîr câiz ise, Mehmed Âkif şiirlerini "yaşadığı gibi yaşatmak" **[23]** emelindedir. Böyle bir meslekte nasıl ihrâz-ı muvaffakıyyet edilebileceğini ve mesleğin şerâit-ı muvaffakıyyetine Mehmed Âkif'in ne derecelerde riâyet gösterdiğini yine ileride söyleyeceğiz. Şimdilik şunu beyân edelim ki; "Selmâ" yaşanıldığı gibi yaşatılmış bir şiirdir; "Selmâ" bir tahayyül değil, bir vak'adır. "Selmâ"nın fâcia-i vefâtını şâir o kadar samîmî bir merâretle hissetmiş ki, o hissini bize olduğu gibi tasvîr etmekten kendini alamıyor, vak'ayı aynen yazıyor. Fakat ne kadar hâiz-i samîmiyyet olursa olsun, uzun mukaddimeler îrâdı bu kuş kadar küçük şiirin rûh-ı nâzik-terini ürperteceği için şâir, Selmâcık'ın yanına da'vet olunduğu zaman kendi bulunduğu hâli üç dört beyit ile tasvîr ediveriyor, mukaddimeciği gâyet tabîî oluyor.

–mâba'di gelecek hafta–

Ali Ekrem

TERBİYE VE TA'LÎM

Talebe-i Ulûmda Hareket-i Fikriyye:

Talebe-i Ulûmu Hayâta Da'vet:

EY TALEBE-İ ULÛM ARKADAŞLARIM, MESKENET YETER ARTIK!

Bugünlerde birçok ıslâhâttan bahs edildi; bir haylisine de teşebbüs olundu. Fakat bütün bu hareketler arasında bir şey hiç hâtıra gelmedi ve gelmiyor: Bîçâre medreseler.

Bu devr-i intibâhda da millet-i İslâmiyyenin şu en mühlik yarasına bir devâ-yı âcil bulunamaz ise bilmem hâlimiz ne olacaktır? Medreseleri bir yoluna koymanın hâlâ mı vakt-i merhûnu gelmedi? Her meslek için müceddidler, muhyîler meydâna çıktığı hâlde ne garîb bir bahtımız, ne bed bir tâli'imiz var imiş ki, medâris için derdini anlayacak, yarasına merhem olacak bir adam, tek bir adam zuhûr etmedi!...

Fakat ben, bu yoksulluğun, bu mahrûmiyetin taksîrini yine kendimize atf etmek istiyorum. Çünkü bütün muvaffakıyetleri ihtiyâc tevlîd eder; biz, müttefikan arz-ı ihtiyâc etmedikçe bizi kimsenin işitmeyeceğine, düşünmeyeceğine kat'iyyen emîn olmalıdır.

Onlar mu'tâdları üzere sabah, akşam dersleri ile dershânelerin tedrîsâtına nihâyet mâh-ı hâl-i Arabînin onbeşinci Çarşamba günü bed' ve mübâşeret olunacağını i'lân ederlerken; "Aman derslerimiz" derler; müdürlükler, muallimlikler îcâd edelim; oralardan da bir şey koparalım hırsında bulunurlar. Böyle iken biz hâlâ bu zevât-ı fâzılanın gözlerinin içine mi bakacağız? Bize acıyın! En kıymetdâr zamanlarımız bodrumlarda geçiyor, hayâtımız mahv oluyor! Hüdâyî nâbit bir sûrette yaşıyoruz; bu kadar mihen ve meşâkka yalnız tahsîl-i ilm ve ma'rifet için katlandığımız hâlde, binde bir emelimize nâil olamıyoruz. Ömrümüzü pabuç eskitmekle imrâr ediyoruz diye sızlanalım, orada kalalım mı? Bakmıyorlar, yapmıyorlar… diye söylenelim, içimizi çekelim, kanımızı yüreğimize mi akıtalım?...

Kaç arkadaş baş başa verdik, hayâtımız için dertleştik? Kaç arkadaş bir araya geldik de ne hâlde olduğumuzu anladık, kapı kapı dolaştık, hastalığımızı gösterdik, çâre aradık?

Bir kişinin, iki kişinin feryâdı kat'iyyen ilkā-yı te'sîr edemez. Biz, kendi kendimizi düşünemez isek, kimse bizi düşünmez.

Ekseriyetimiz böyle sâkit, sâmit, daha doğrusu âtıl kaldıkça aptallıktan kurtulamayınca, sözlerimiz bî-namâz özrü olmakta pek haklıdır. Bu gidişle bir âtî-i karîb, hiç şübhesiz, bugünkü hâli de aratacaktır.

Bu kadar nevmîdlik, bu kadar inkisâr-ı hayâl uyanmamız için kâfî değil mi? Daha ne arıyoruz, ne bekliyoruz?

Arkadaşlar; artık ne bekler isek kendi mevcûdiyetimizden beklemeliyiz? Yaşamak istiyorsak, bir emel etrâfında, gayr-i kābil-i iftirâk bir kitle hâlinde toplanmalıyız. Kānûn-ı devletin bahş buyurduğu dâireden ednâ bir inhirâf göstermemek şartıyla îcâb eden bütün tedâbîre tevessül etmeli, çalışmalıyız. Yek âvâz bağırmalı, çağırmalıyız.

Emîn olalım ki; emelimiz hak, rehberimiz kānûn olduktan sonra işiteceğimiz sadâ-yı teşvîk, göreceğimiz rû-yı tergībdir. Çünkü, muînimiz Rabb-ı Müsteân olacaktır.

Talebe-i Ulûmdan

H. Osman Niyâzi

MEKÂTÎB

Avrupa Mektupları:

– 5 –

Fransa ile İsviçre'yi gördükten sonra Avrupa'nın faâliye-

ti, medeniyeti ne demek olduğu hakkında az çok bir fikir hâsıl ettim. Oradan Berlin'e geldim. İnsan Alman toprağına ayak basar basmaz bir başka hâl hissediyor. Hakîkaten o toprakta başka bir feyiz var. Kulaklarımız Almanların sît-i terakkıyyâtıyla dolduğu için ben bu hissin kulak dolgunluğundan münbais bir hiss-i kâzib olduğuna hükm etmek istedim. Hiss-i kâzibden maksadım, Alman Kavminin terakkıyâtını inkâra müeddî olacak dalâl-i aklî değildir. Zîrâ insan idrâkine sâhib oldukça böyle meczûbâne bir fikre zâhib olamaz. Yalnız Almanya'yı bana Fransa'dan daha müterakkī gibi gösteren takdîr-i hissîye i'timâdda tereddüd ettim. Beni bu tereddüde sevk eden şey de, her iki memleket beynindeki terakkīye âid farkı biraz anlayabilmek için onların her birinde lâ-ekal birer ikişer sene oturmak, müessesât-ı muhtelifeleri hakkında mümkün olduğu kadar tedkīkāt-ı mükemmele icrâ eylemek lüzûmunu takdîr etmekliğim idi. Hâl böyle olmakla beraber, benim sırf hissî olan tahmînim Berlin'de gördüğüm şeylerle teeyyüd etti. İki millet arasında kendimce bir mukāyese yaptım; netîce-i mukāyeseyi şu teşbîhimle anlatabilirim:

[24] Almanya'yı reyeân-ı şebâba hâs füyûzun kâffesinden müstefîd bir gence benzettim. Öyle bir genç ki; vechinde nûr-ı âfiyet lemeân ediyor, yanaklarından kan damlıyor, saçının her teli güneşin hüzme-i zer-târına meydân okuyor. Yerlere mütehakkimâne basıyor; gürbüz kolları, salâbetli elleriyle tuttuğunu koparıyor. Dâimâ şen, dâimâ şâtır, dâimâ istikbâle, istikbâldeki feyz ve kemâle nâzır. Azmine hâil olan müşkilâtı iktihâm değil, âdetâ istihkār ediyor; tarîk-ı terakkīde giderken; "İstikbâl benimdir" nakarâtını tekrar ederek gidiyor.

Fransızlara gelince; onları da gençliğe vedâ' etmiş yahud vedâ' etmek üzere bulunmuş, yorgun, biraz da durgun bir adama benzettim. Hakîkaten vaktiyle gençliğin bütün letâfetlerine, bütün tarâvetlerine mâlik imiş (Kilise yıkıldıysa, kule-i nâkūs yerinde duruyor). Yüzünün rengi biraz soluk olmakla beraber yine mutarrâ gibi görünmekte, hele uzaktan bakılacak olursa, mutarrâ olduğuna hükm edilmektedir. Fakat biraz yaklaşıldı mı, yüzündeki tarâvet-i şebâbın göçtüğü yahud geçtiği yerlerde derince izler bıraktığı görülüyor.

Tahassür-i şebâb, onu sun'î tedbîrlerden istiâneye sevk etmiş; saçlarıyla bıyıklarının üzerinden gāyet mâhirâne bir fırça geçirilmiş. Dikkat edilecek olursa, ağzında ağrımak, çürümek gibi avârız-ı tabîiyyeden masûn birkaç dişi de var. Evzâ'ına mütehakkimâne demekten mütecellidâne demek daha muvâfıktır. Göstermek istediği şiddet ve salâbette dâimâ setrine çalıştığı bir eser-i rehâvet nümâyân! Kendi eser-i himmeti olan ta'mîr-i bedenden sonra aynaya baktıkça kendisinin hakîkaten genç, dinç olduğuna kendi de kāil olmakta, bu i'tikād sâikasıyla biraz da gençliğe hâs olan ifrâtlara, hıffetlere mütemâyil gibi görünmektedir.

İşte benim mukāyesem zihnimde bu iki hayâli tevlîd etti; doğru mudur, yanlış mıdır bilemem.

Medeniyette kendileri için pîşvâ arayanlar Almanların dâmen-i himmetine yapışmalıdırlar. Fakat kendilerine canlıca menfaatler göstermek şartıyla. Zîrâ Yirminci Asır'da hizmetin, himmetin şart-ı evvelîni menfaattir. Onsuz bir şey olmaz. Avrupa'da hissî muâmelâtın adı kalmış, daha doğrusu adı bile kalmamış. Onlar, hissiyâtının muktezâsına tâbi' adamlara sabiyy-i gayr-i mümeyyiz nazarıyla bakıyorlar. Muâmelât-ı câriyyede illet-i müessire, illet-i maddiyye, illet-i gāiyye menfaatten başka bir şey değil. Musâhabet esnâsında teâtî olunan dil-nüvâzâne sözler bile bir torba dolusu çürük ceviz gibi kuru takırtıdan, boş lakırdıdan ibâret.

Maksadımız Frenklerin ahvâl-i rûhiyyelerini teşrîh etmek değildir. Onların hakkında doğru yanlış ne bilirsek yeni öğrenmedik; bildiğimizi öteden beri biliyor idik. Müşâhedâtımız bu bâbdaki ma'lûmâtımızı ne tezyîd etti, ne de tenkīs. Şu hâlde yine Berlin'e nakl-i kelâm edelim.

Berlin'de herşey fen ile zevkin âhenk-i imtizâcını göstermektedir. Şehrin taksîmâtını, ondaki muhteşem binâların zarâfet ve metânetini görenler zannederim ki, onlara gerek fennî, gerek zevkī bir nakīsa isbât edemezler. Yalnız Fransızlar bu husûsda pek müşkil-pesendâne davranıyorlar imiş.

Almanlar tarafından vücûda getirilen her eser, onların tenkīdinden, hattâ tezyîfinden kurtulamıyor imiş. Bu söz benim değildir; orada işittiğimi söylüyorum. Bence bu pek tabîîdir. Fransızlar niçin başka milletlerle uğraşmıyorlar? Çünkü onların tenkīdine, istirkābına lâyık olan ancak Alman milletidir.

Almanlar ne yapmışlar ise onda azimlerinin, kudretlerinin müntehâsını göstermişler. İsti'dâdlarına âid mezâyânın hiç birini kuvvede bırakmamışlar, hepsini fiile çıkarmışlar; hâlâ da çıkarıyorlar. Meselâ Avrupa şehirlerinin hepsi güzel, hepsi temiz. Fakat Berlin, nezâfet ve intizâmda onların hepsine fâik. Berlin'deki temizlik başka memleketlerin hiç birinde olmasa gerek. Çünkü herşeyin, dâimâ göz, üstünde; el, içinde.

Garb'ın en büyük mezâyâsından biri de bu hâl. Şark'ta ise emir ber-aks. Avrupa'da asıl tekayyüd bir şeyin hıtâmından sonra başlıyor. Şark'ta bir şey bitti mi, ona âid tekayyüdâtın kâffesi de o şeyle beraber bitiyor. Hangi bir eser olursa olsun, vücûda getirdikten sonra; "İşte yaptık, bitirdik!" diyoruz, ondan ötesini tâli'in yed-i emânetine tevdî' ediyoruz. Halbuki Frenkler öyle demiyorlar. Yaptık, bitirdik; fakat asıl vazîfe bundan sonra başlıyor diyorlar, ellerini, gözlerini ilâ-nihâye o şeyden ayırmıyorlar. Farz-ı muhâl olarak bizim de Berlin'in en muntazam, en temiz bir sokağı gibi bir sokağımız olsa, o intizâmın, o nezâfetin muhâfazasında mümkün değil Almanların gösterdikleri tekayyüdü, i'tinâyı gösteremeyiz. Çünkü dâimâ yukarıda söylediğimiz fikr-i fâsidin hükmüyle âmiliz.

Avrupa'nın her yerinde olduğu gibi Berlin'de de sokakları mütemâdiyen yıkayorlar. Mahsûs adamlar ta'yîn etmişler; sokaklardan gelip geçen hayvanların medfûâtını küçük el arabalarına alıyorlar, sokağın bir taşı yerinden oynasa derhâl yerine koyuyorlar. Mesâkin ve emâkinde intizâma, nezâfete i'tinâ da kezâ. İnsan hangi eve, hangi otele, hangi müzeye, hangi bahçeye girse göze hoş görünmeyecek bir hâle tesâdüf etmiyor. Herşeyin tarhında, tanzîminde zevk-ı selîm, akl-ı müstakīm âsârı görülüyor.

Berlin sokaklarındaki yaya kaldırımlarının hemen kâffesi "mozayik". Bu mozayikleri vücûda getiren taşlar gāyet kü-

çük. Herifler üşenmemişler, usanmamışlar, bu taşları pösteki sayma kabîlinden olarak yere döşemişler, onların ferşinde de ayrıca bir eser-i san'at göstermişler. Taşlar yek renk olduğu hâlde hey'et-i mecmûasında nazarı okşayacak muntazam münhanîler görülüyor. Bununla da kanâat etmemişler; yaya yollarının yanında ayrıca çemenzârlar tarh etmişler. Nebâtât bahçesine gittiğim esnâda "Site Galiç"[?] civârında gördüğüm uzun cadde böyle idi. Tramvaylar o çemenzârın üzerinden geçiyor. Çemen öyle sık, öyle mutarrâ ki, insan vehle-i ûlâda zemîne yeşil bir atlas serilmiş zannediyor. Bunun sebebi var. Zîrâ Avrupa'da çemenleri kova ile sulamıyorlar. Çemenzârın üstüne meşînden ma'mûl uzun borular yatırıyorlar. Boruların üzerine boydan boya delikler açmışlar; su, deliklerden tıpkı pulverizatörden çıkar gibi toz hâlinde çıkıyor, buhâr-ı râtib gibi çemenlerin üzerine yayılıyor. Bu sûretle iskā edilen çemenler de dâimâ tarâvetini muhâfaza ediyor.

Berlin'deki nebâtât ve hayvânât bahçeleri, Almanların milel-i sâireye tefevvuklarının şevâhid-i nâtıkasındandır. Paris'in hayvânât, nebâtât bahçelerini gördüm. Fakat Berlin'deki bahçelerle aralarında çok fark var idi. Fenn-i nebâtât mütehassısı olmadığım için bahçenin ihtivâ ettiği muhtelif nebâtât hakkında bir şey söylemek salâhiyetini hâiz değilim. Benim söyleyeceğim şey, yalnız bahçenin intizâm ve mükemmeliyetidir. Bahçenin medhaline karîb bir mahalde büyük bir binâ var idi. Bu binâ eczâcı mektebi imiş. Zihî münâsebet!

O hıyâbân-ı İrem-nazîrin sâhasında büyük küçük müteaddid göller, göllerin içinde suda yetişen nebâtâtın envâ'ı var idi. Hele muhtelif iklîmlere mahsûs nebâtâtın muhâfazası için inşâ edilmiş olan o cesîm serlerin kıymeti, ehemmiyeti görmeden takdîr edilemez. Her serin içinde ekālîm-i hârreye mahsûs birçok nebâtât, bunların tabîatine, ihtiyâcına göre harâret var. Hayvânât bahçelerinde eğlenecek hayvânlar var da, herkes onları görmek için gidiyor diyelim. Peki, nebâtât bahçesine ne diyelim? Kadın erkek, çoluk çocuk oraya da gidiyorlar, oradaki menâzır-ı sâmiteyi de temâşâ ediyorlar. Serler bir taraftan doluyor, bir taraftan boşalıyor. Demek ki; herkes ordaki nebâtâtın temâşâsından lezzet alıyor, müstefîd oluyor.

Bahçeye girenlerden duhûliye alınmıyor. Yalnız haftada bir gün duhûliye veriliyor imiş. Bizim gittiğimiz gün o güne tesâdüf etti. İki kişi idik; yarım mark duhûliye verdik. Oradaki me'mûr bize altmış üç sahîfelik bir mükemmel risâle ile nebâtât bahçesinin mülevven bir harîtasını, bir de bilet verdi. Biletin iki ucunu makasla kesti, iki ucu kaldı. Onlarla duhûliye verilen günlerde iki def'a daha bahçeye girilebilirmiş. Berlin'de kalmayacağım için bileti arkadaşıma verdim. Nebâtât bahçesinin mükemmel bir ta'rifesi olan risâle ile harîtayı ziyâret hâtırası olmak üzere nezdimde alıkoydum. Duhûliye nâmıyla verilen para bu risâle ile ona merbût olan harîtanın bedeli bile değil idi.

[25] Hayvânât bahçesine gelince; o, bahçe değil, tabîatin mevlûd-i sâlisini teşkîl eden mahlûkātın hemen kâffesini câmi' bir meşher idi. İçindeki ağaçlar, çiçekler, lâklar, dâireler de hesâba katıldığı takdîrde ona meşherden ziyâde bir mesîre-i dil-küşâ demek daha muvâfık olur. Ahâlî fevc fevc o latîf bahçeye gelmekte, kitâb-ı tabîatin fasl-ı sâlisine âid mebâhisin eşkâl-i zî-hayâtı demek olan muhtelif hayvânâtı temâşâ ile müstefîd olmakta idi. Temâşâ-gerân miyânında kafesler önüne oturup hayvânâttan bazılarının resimlerini alan hüner-verânın mahâretleri de cidden görülmeye şâyân idi.

Ferid

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

HİSSİYÂT-I İSLÂMİYYE

TEBRÎKLER, DONANMA, CÜNBÜŞLER, NUTUKLAR, PROTESTOLAR

Bu hafta, diyebilirim ki, müslümanlar için büyük bir bayram teşkîl ediyordu. Emînim ki, İstanbul'da, Memâlik-i Osmâniyye'nin hiçbir tarafında, Edirne'nin tekrar Osmanlılar tarafından zabt ve istirdâdı üzerine, bu kadar sürûr ve şâdmânî, nümâyiş icrâ edilmemiştir. Bombay Başşehbenderhânesi Vekâleti'ne, Başşehbender Vekîli Hasan Basri Beyefendi'ye bu hafta zarfında Hindistan etrâf ve eknâfından, şehirlerinden, kasabalarından, köylerinden İslâm kulüp ve encümenlerinden gelen tebrîk-âmîz telgrafların haddi hesâbı yoktur.

Mezkûr telgrafnâmeler o kadar samîmâne, o kadar hassâsâne, o kadar meveddet ve meserret-engîzâne yazılmıştır ki, kırâetinden insana bir bükâ-yı sürûr târî oluyor. Bu telgrafnâme ve mektupların cevabı pek mufassal ve ma'nâlı bir sûrette –İngiltere politika ve siyâsetine dokunmamak şartıyla– Basri Beyefendi tarafından verilmiş ve tekrar müslümanlar tarafından bil-mukābele teşekkür îfâ kılınmıştır.

Sadr-ı a'zam fehâmetli Saîd Halîm Paşa hazretlerinin Hindistan ahâlî-i İslâmiyyesine teblîğ olunmak üzere Bombay Başşehbenderhânesi vâsıtasıyla çektikleri telgraf, Osmanlıların, Devlet-i Aliyye'nin Hind müslümanlarına karşı samîmî bir hiss-i menn ü şükrân ile mütehassis ve müteessir olduğunu göstermeye kifâyet edip Hind müslümanlarının hissiyât-ı minnet-dârânesini kat kat tezyîde hizmet etmiştir. Kalküta, Dehli, Lahor, Agra, Gucerât, Leknehur [Leknev], Madras, Ahmedâbâd, Suret,[?] Keraçi'de ve daha Hindistan'ın bilumûm büyük şehirlerinde çerâğān ve donanma icrâ edilerek fukarâlara para ve yemek tevzî' edilmiş, her hânede çalgı, raks ve sürûr alâiminin ihyâsına Edirne'nin fethi sebep olmuştur.

Osmanlılar'ın kevkeb-i tâli'leri tekrar dırahşân olmaya başlamış ve nâmûs ve haysiyetleri evvelkinden ziyâde Hind müslümanları nazarında parlamıştır.

Evvelce herkesin önünde beli bükülmüş, başı eğilmiş olan biz Osmanlılar, Edirne'nin tekrar zabtı üzerine haysiyet ve izzet sâhibi olduk. Her taraftan, herkesden, her yandan bize şâpâş ve tahsîn, âferîn ve merhabâ sadâları, alkışları yağmaktadır. Çarşılardan, sokaklardan, seyir yerlerinden arabamız, otomobilimiz geçerken müslümanlar tarafından "Yaşasın Osmanlılar!", "Müebbed olsun Devlet-i Aliyye-i

İslâmiyye!" âvâz ve sadâları ayyûka çıkıyor. O kadar ki; alkışlanmak beliyyesinden çekinmeye, gezmemeye, yerlerimizde, yurtlarımızda kapanmak mecbûriyetini yavaş yavaş hissetmeye başladık.

Bu kadarla da iktifâ edilse yine iyidir. Sabâhdan akşama kadar ahâlî ve mu'teberân-ı İslâmiyye Hindistan'ın her tarafından Osmanlı Şehbenderhânesi'ne tebrîk ve tehniyet îfâsıyçün hücûm eylemekte, onları kabûl etmek, onlara teşekkür etmek, mes'eleyi tafsîlâtıyle anlatmak keyfiyeti, insanı yemekten içmekten, iş görmekten bile men' ediyor.

Yarın sabâh posta tam hareket edeceği hâlde, ben bu mektubumu ancak şimdi sabâha karşı yazmaya vakit bulabildim. Da'vetler, zıyâfetler birbirini vely ediyor. Şurada burada, ötede beride yediğimiz içtiğimiz yemekler, şuruplar mi'demizi son derece bozmuş, cümlemizi mi'de sancılarıyla baş ağrılarına dûçâr etmiştir.

Osmanlılığın şerefine verilen ziyâfetlere da'vet olundukda, icâbet etmemek insanın elinden gelmez. Bittabi' kabûl ile mukābele edilmesi mecbûrîdir. Binâenaleyh Hindistan'a mahsûs olan bahârlı, kokulu yemekleri, şurupları içince insan büsbütün sıhhatini gāib eder. Fakat arz ettiğim gibi bunlara tahammül etmek lâzımdır.

Her da'vet ve ziyâfet esnâsında hâr ve samîmî nutuklara, mufassal beyânâta cevap vermek mecbûriyeti de azîm bir iş teşkîl eyliyor. Bir gün evvel, iki sâat evvel, bir gece evvel söylenen lakırdıları, sözleri tekrar etmemek veyahud renk ve kalıbını, mevzû' ve zemînini değiştirmek için ne kadar zahmet çekildiği ta'rîf ve tasavvurun fevkındedir. Bâlâda isimlerini beyân ettiğim Hindistan eyâlât ve vilâyâtında müteaddid mitingler, konferanslar, protestolar icrâ edilmiş ve İngiltere'nin bî-taraf kalmasıyla Devlet-i Aliyye'ye zahîr ve muîn olması umûmiyetle, bütün müslümanlar tarafından taleb edilmiştir.

İngiliz eâzımından biri geçen gün bana söylüyordu ki; Hindistan vâlî-i umûmîsine hitâben Hind müslümanları tarafından İngiltere'nin Devlet-i Aliyye'ye yardım etmesi husûsunda çekilmiş telgrafnâmeler on bini tecâvüz etmiş ve müşârun-ileyhin hayret ve istiğrâbını mûcib olmuştur.

Şunu da ilâve eyledi ki: "Siz Osmanlıların Hind müslümanları üzerine bu kadar nüfûza mâlik olduğunuzu bu âna kadar İngilizler zan ve tahmîn etmiyorlardı. Şimdi herşey açıktan anlaşıldı. Eğer İngiltere bî-taraf kalmayacak olursa ve Osmanlılara Edirne'nin Osmanlılarda kalması hakkında yardım ve muâvenet etmezse mevkiini, nüfûzunu, şeref ve i'tibârını kendi tebeaları olan Hind müslümanları nezdinde gāib eyleyeceği tahakkuk etti.

Binâenaleyh, İngiltere hükûmeti Hindistan'daki altmış veyahud seksen milyon İslâm tebeasını gücendirmemeye elbette sa'y ü gayret edecek ve onların âmâlini ta'kîb ve tatbîka mecbûriyet hisseyleyecektir."

Sübhâhallâh! Kuvvet, cidden haktır. Hak, kuvvetten başka bir şey değildir. Evvelce Hindistan'daki İngiliz matbûâtı bütün kuvvetleriyle, mevcûdiyetleriyle aleyhimizde makāle-serâ oldukları hâlde, Edirne'nin tekrar istirdâdından sonra kalemlerinin ucunu çevirip şimdi hep lehimizde beyânâtta bulunmaktadırlar.

Evvelleri fenâ ve iğrenç, müstekreh ve şenâat-âmîz karikatürlerle hâlimizi, ahvâlimizi, zaaf ve meskenetimizi halka temsîl ve tasvîr ederken, aynı gazeteler şimdi bizi arslan, fil, kaplan gibi düşmana, hasmına hücûm etmiş diye göstermektedir.

Kimi Devlet-i Aliyye'nin bakāsına tarafdâr, kimi de Osmanlıların yaşamak salâhiyetine mâlik cesûr ve intikām alıcı bir kavim olduklarını beyân etmek sûretiyle sahîfe ve sütûnlarını imlâ eyliyorlar.

Bu sözler, makāleler, resimler, bizim için, bizi sevdikleri için olmayıp ancak Hindlileri memnûn etmek için ihtiyâr olunduğunu söylemeyi zâid görüyorum.

İngiltere Devleti Hind vâlî-i umûmîsi, seksen milyon İslâm'ın hâtırını saymak mecbûriyetindedirler. Bundan ziyâde cambazlığa, yalancı pehlivanlığa, diplomasi oyunlarına lüzûm görmüyorlar. Çünkü hukūk-ı düvel ve milelin, kavânîn ve muâhedâtın, sulhnâme ve ahidnâmelerin hep kâğıd üzerindeki mürekkebden başka bir şey olmadığını buradaki müslümanlar artık pek yakından öğrendiler.

آن همه آو ازه ها ازشاه بود،
کرچه از حلقوم عبد الله بود

Hindistan matbûât-ı İslâmiyyesi, bu sırada o kadar müteheyyicâne, ma'nîdâr, **[26]** şiddetli makāleler yazıyorlar ki; bizim İstanbul gazetelerimiz bile bu makālelerin bir sözünü, bir tek harfini yazamıyorlar.

"Biz İngiltere'ye, İngilizlere dokunmayalım!" diye içimiz, yüreğimiz titriyor. Hâlbuki buradaki gazeteler İngiltere'nin, İngilizlerin ciğergâhına, a'mâk-ı kalblerine zehir gibi, ok gibi dokunur sözler yazmayı işten bile görmüyorlar.

The Comrade gazetesi başmakālesinde diyor ki: "Artık İngiltere nikābı, maskeyi yüzünden atmalı ve merdâne bir sûrette müslümanlara ya dost veya düşman olduğunu göstermelidir. Böyle yapmaya İngilizler mecbûrdurlar. Zîrâ müslümanlar bundan ziyâde aldanmamaya karâr vermişlerdir.

"İngiltere evvelce nasıl ki bî-taraflığı i'lân ve Hindistan müslümanlarına da bî-taraflığını bildirmiş ise, şimdi de öylece bî-taraf kalmaya çalışmalıdır. Zîrâ başka harekette bulunursa, yalancı bir devlet, kezzâb bir millet olduğunu kendi eliyle müslümanlara isbât etmiş olacaktır.

"Edirne Bulgarların eline geçince bî-taraf kalmayı bir vazîfe-i siyâsiyye telâkkī eden İngiltere, şimdi de, Edirne'nin Osmanlılara geçmesi üzerine sükûn ve metânetini bozmamaya gayret eylemelidir.

"Başka türlü hareket ederse, hattâ Rusya'yı devletin, millet-i Osmâniyyenin başına dolayısıyla musallat ederse, perde altından şaklabanlığa yeltenirse, ne mâl ve metâ' olduğunu biz Hindlilere tamâmıyla bildirmiş olacaktır."

Zemîndâr gazetesi –ki, Lahor'da Urdu lisânıyla intişâr ediyor– söylüyor ki: "Bu sıra bizim için bir imtihân ve tecrübe zamanıdır. Tebeası bulunduğumuz İngiltere Devleti'nin safveti, hud'ası, tamâmıyla bize zâhir ve âşikâr olacaktır. Zâten biz, zavallı Hindli müslümanları İngiltere ricâl-i siyâsiyyesinin, Sir Edward Grey cenâblarının planlarını işite işite, duya duya usandık, bıktık. Çünkü hiçbirisinin sözünün ucu bucağı çıkmadı. Hep lâf ü güzâf! Hem de öyle lâf ü güzâf ki, netîcesi bilumûm müslümanların zararına âid ve müteallikiltir.

"İran'ın inkırâz ve taksîminde, Meşhed ve Âzerbaycan'ın istîlâ ve bombardımanında, Merakeş'in taksîminde, Trablus'un zabtında, Rusya'daki mekâtib ve müessesât-ı İslâmiyyenin kapattırılmasında, Mısır'daki vatanperverlerin târumâr ettirilmelerinde hep sükût ettik, ihtiyâr-ı sükûtu âdetâ bir vazîfe telâkkī ettik. "Devletimizi gücendirmeyelim; rızâsına muhâlefet eylemeyelim" dedik. Balkan istîlâ ve mezâlimini, müslümanların katl-i âm edildiklerini, nâmûs ve ırzlarının, ma'sûm çocuklarının kılıçtan geçirildiklerini görüp sonra bi-gayri hakkın devletden selb edilen ve İstanbul'un hudûd-ı tabîiyyesinden addedilen Edirne'nin tekrar Osmanlılar tarafından zabt edildiği hâlde, hâh nâ-hâh Osmanlıları çıkarmak isterlerse, buna da sükût etmeyi, bu hâllere tahammül etmeyi artık hilm-i hımârî addederiz.

"Bu hâllere karşı sükût etmek insanın yed-i kudretinde değildir. El-ıyâzü billâh melâikeler bile bu oyunlara, bu haksızlıklara tahammül edemezler. Artık yeter! Yeter; zîrâ can dudağa geldi!

"İngiltere bu hâllere, bu tezebzüblere nihâyet vermelidir. Çünkü biz altmış milyon müslümanın ricâ ve arzumuzu duymaya, dinlemeye, icrâ etmeye mecbûrdur.

"Bizi, altmış milyon İslâmın sözünü dinlemeyecek olursa, bizi doğrudan doğruya tahkîr, tezyîf etmiş olur ki, nesl-i hâzır, şimdiki müslümanlar buna daha ziyâde tahammüle muktedir değildirler."

* * *

Münşî Muhammed Hasan Mukbih[?] **Hazretleri:**

Bu zâtın ne kadar mü'min, müslüman, Osmanlı hayr-hâhı olduğunu ben ta'rîf ve tasvîre bir türlü kādir değilim.

Münşî Muhammed Hasan Mukbih[?] hazretleri Bombay müslümanlarının zenginlerinden ve İngiltere Devleti tarafından kendisine, mahzâ müslümanlar –havâs ve avâm– üzerinde olan nüfûzundan dolayı "Justice of the Peace" yani Sulh Hâkimliği ünvânı verilmiştir.

Bu zât Bombay müslümanlarının te'sîs-kerdeleri olan "Encümen-i İslâmî"nin reîs-i sânîsi ve Bombay cevâmi' ve mesâcidine müslümanlar tarafından vakf edilen emlâk ve akārâtın da nâzırıdır. Öyle nâzır ki; senevî, ma'rifetiyle, tensîbiyle yüz seksen bin İngiliz lirası sarf ve tahsîl olunmaktadır.

Bu nüfûz ve hürmetiyle müşârun-ileyh o kadar mütevâzı', mütedeyyin ve Osmanlılara hayr-hâhdır ki, ta'rîfi pek güçtür.

Yüzünden nûr akan, kalbinden muhabbet-i İslâmiyye nebeân eden müşârun-ileyh, Edirne'nin fethini müteâkıb Bombay'ın en mu'teber ve büyük mesâcidinden bulunan "Cum'a Mescid"de ezândan sonra, Cenâb-ı Hakk'a Edirne'nin fethi münâsebetiyle namâz-ı şükrâne edâ edileceğini halka tefhîm için müezzinlere ezândan sonra nidâ eylemelerini emr eder ve câmi'de bizzât bulunup cereyâna nezâret eyler.

Cuma namazından sonra, şükrâne namazı kılınmış ve hatîb tarafından gāyet müessir, belîğ bir duâ, bir hutbe okunmuştur.

Ahâlî, kalbleri sürûr ve hubûr ile mâlî bulunduğu sırada câmi'de bulunanlar tarafından İngiltere kralıyla Hind vâlî-i umûmîsine Osmanlılara yardım ve muâvenet etmeleri için iki mufassal ve uzun telgraf çekilmiştir.

Mukbih[?] hazretleri bu kadarla da iktifâ etmemiş, Bombay demokratlarının, bütün müslüman esnâf ve kesebesinin kulübü demek olan "Encümen-i Zıyâ'ü'l-İslâm"da yevm-i mezkûrun gecesinde bir miting-i umûmî tertîb ve tanzîmine himmet ederek encümende binlerce halk hıncahınç toplandıktan sonra, Mukbih[?] hazretleri bizzât bir konferans vererek, asıl şimdi, bu sırada Osmanlılara yardım etmek lüzûmunu dermiyân eylemesi üzerine, huzzâr tarafından İngiltere'ye, Dehli'ye telgraflar çekilip Devlet-i Aliyye aleyhinde Avam ve Lordlar Kamarası'nda idâre-i kelâm eden zevâtın beyânâtını redd ü cerh ve kendilerini Kral'a protesto ederek Osmanlılara yardım edilmesi lüzûmundan bahs edilmiştir.

Mukbih[?] hazretleri, işini gücünü terk ederek bugünlerde hep Devlet ve Millet-i Osmâniyye'nin menâfi'-i maddiyye ve ma'neviyyesine taalluk edecek işlerle iştigāl etmekte ve bu hareketinden dolayı İngilizlerden bile çekinmemektedir. Zîrâ kendisinin ne derece doğru bir adam olduğunu herkese bildirmiştir.

Müşârun-ileyh ile bid-defeât görüşüp teveccühlerine mazhar olmaya muvaffak oldum. Halîm selîm ve kalbinde muhabbet ve meveddet-i Osmâniyye lâyîh ve sâtı'dır.

Benimle olan mükâlemesinde; "Sizi ve devletinizi ne kadar sevdiğimi bir türlü beyân edemedim. Cenâb-ı Hakk ile Fahr-i Âlem Efendimiz'e kalbimde beslediğim ubûdiyet ve meveddetten sonra bâkī kalan vidâd ve ihlâs hep Osmanlılarındır." buyurdu.

Osmanlı Balkan Muhârebesi esnâsında bu zât-ı şerîf kendisi bid-defeât iâne verdikten başka kardeşlerini, âilesini, konağındaki müstahdemîni bile iâne vermeye teşvîk ve tergīb etmiş ve buna da muvaffak olmuştur.

Bu zât, bu yaptıklarını tama' ve tebrîk için değil, yalnız Cenâb-ı Hakk'ın rızâsıyla İslâmiyet'in menfaati nâmına yapmıştır. Fakat bizlere de terettüb eden vazîfe bu zevâtın insâniyet ve hissiyâtlarına karşı taltîf ve mükâfât etmektir. Eğer Mukbih[?] hazretlerine birinci rütbeden bir nişân maa kordon verilse, vicdânıma yemîn ederim ki, çok değil, belki pek azdır!

Me'mûl ederim ki; bu beyânât-ı âcizâne ve bî-tarafânemi mutâlaa eden evliyâ-yı umûr bu hakīkī müslümanın sîne-i hamâset ve hamiyyetini arz ettiğim nişânla tezyîn etmeyi unutmazlar; [1](مَنْ لَمْ يَشْكُرِ الخلق لاَ يَشْكُرِ الحق) beyânât-ı şerîfesinin mâ-sadakı olmamaya çalışacaklardır.

Bir de birçok iânâtta bulunan Şeyh Kāsım bin İbrâhim hazretleriyle muhterem zevce-i âlîlerine ve yine birçok iânât dercine himmet eden Sir Fâzıl-Recây Kerîm-Bahây[?] hazretlerine hükûmetimiz büyük derecelerden nişânlar ihdâsını unutmamalıdır.

Bilmem, Bombay başşehbender-i sâbıkı bu bâbda, bu zevâtın hıdemât-ı bergüzîdeleriyle **[27]** taltîflerine dâir Bâbıâlî'ye, Hâriciye Nezâreti'ne bir şey yazmış mıdır? Yazmış ise hakīkati beyân etmiş ve yazmamış ise vazîfesinde kusûr etmiştir, zannederim.

---

[1] (مَنْ لَمْ يَشْكُرِ النَّاسَ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ) şeklinde Ahmed İbn Hanbel, Müsned, 7504; Tirmizî, Sünen, 1955.

***Zemîndâr* Gazetesi Sahibinin Muâvedeti:**

Lahor'da üsbûî olarak intişâr eden –Urdu lisânıyla– *Zemîndâr* gazetesinin sâhib-i imtiyâzı Zafer Ali Han hazretleri, bu hafta zarfında Dersaâdet'ten avdet eyledi. İskelede Başşehbender Vekîli Basri Beyefendi'yle beraber bu âciz de gitmişti.

Müstakbilîn arasında bulunmaklığımız keyfiyeti, bizim de pek hak-şinâs, kadr-dân, şükür-güzâr bir millet olduğumuzu onlar nazarında isbât etti.

Mûmâ-ileyhin muvâsalatının ikinci akşamı "Encümen-i Zıyâ'ü'l-İslâm"da şerefine bir ictimâ' ve kabûl da'veti verildi.

Zafer Ali Han'ın İstanbul'dan avdetini, Zât-ı Hilâfet-penâhî ile görüşüp dest-i mekârimlerini telsîm eylemeye muvaffak olduğunu işiten kimseler, encümene koşup berây-ı teberrük mûmâ-ileyhin elini öptüler.

En sonra Zafer Ali Han ayağa kalkarak üç buçuk sâat, mütemâdiyen söz söyledi.

Mûmâ-ileyh, Zât-ı Şâhâne'nin huzûruyla teşerrüf eylediğini, Sadr-ı a'zam Paşa hazretleriyle, bilcümle nâzırlarla görüştüğünü ve onlar tarafından hüsn-i kabûle mazhar olduğunu, kendisiyle pek samîmâne ve uhuvvet-kârâne bir sûrette teâtî-i hissiyyât eylediklerini huzzâra söyledikten sonra, Dersaâdet'le, Ankara, Konya, Adana, Mersin ve sâir Anadolu vilâyât ve emkinesinde görmüş olduğu âsâr-ı terakkī ve umrânı, maârif ve zirâatin terakkıyâtını, ahâlînin İslâmiyet dâiresindeki etvâr ve hareketlerini, herşeyin sür'at-i fevkalâde ile ilerlemekte bulunduğunu, teşebbüsât-ı iktisâdiyye ile bankalar te'sîsi hakkında Osmanlılarda hâsıl olan efkârı birer birer kemâl-i belâğat ve fesâhatle huzzâra tefhîm ve mükerrer alkışlarına mazhar olmuştur.

Zafer Han kardeşimiz Tal'at Bey ile de görüşüp ıslâhât hakkındaki nokta-i nazarlarını istifsâr eylediğini ve cevaben ıslâhât için ihzâr edilen projeyi kendisine gösterdiklerini söyleyerek ıslâhât-ı mezkûrenin tatbîkından sonra sâir anâsır-ı Osmâniyye –lâ-siyyemâ Arab ve Türk– arasında hiçbir gûnâ fark ve sû'-i tefehhüm kalmayacağına emîn olduğunu da dermiyân etti.

Mûmâ-ileyh, Osmanlıların bugün her türlü zekâ ve şuûra, hissiyâta sâhib olup memleketin teâlî ve tahlîsi için her gûnâ teşebbüsâta tevessül eylediklerini de söyledi.

Bundan başka mûmâ-ileyh âtîdeki cümleleri de ilâve eyledi:

"Siz zannediyorsunuz ki, İngiltere idâresi muntazam, âdil, mütemeddin bir idâredir. Zâhiri size, sizin gözünüze öyle görünüyor. Fakat bir kere ma'nen, iktisâden dakīka be-dakīka ne gibi felâketlere dûçâr olduğunuzu görüp de anlamıyorsunuz.

"Sizi nâmûsumla te'mîn ederim ki; Türkiye'de, Osmanlılarda daha ziyâde refâh ve intizâm mevcûddur. Orada bura kadar vergiler yoktur. Ahâlîyi hükûmet tazyîkāt-ı iktisâdiyye altına almamıştır.

"Temeddün cihetine gelince, yine sizi te'mîn ederim ki; İstanbul'da Londra'dan ziyâde temeddün gördüm. Ben Londra'daki sıraların birinde bir gün namaz kılarken kadın erkek ahâlî etrâfıma toplandılar. Kimi şarkı okumaya, kimi ıslık çalmaya başlayarak, kimi de; "Bu herif ne yapıyor; jimnastik mi, dans mı ediyor?" diye birbirlerinden istîzâhâtta bulunuyorlardı. Beni ibâdetimden, namazımdan âdetâ alıkoymak istiyorlardı. Sonra ötede beride yaptıkları kendi hezeyân-âmîz hareketlerini mi'yâr-ı medeniyyet addediyorlar. Binâenaleyh adâlet ziyâde olan yerlerde –ki, Türkiye bugün tamâmıyla buna zemîn olmuştur– insâniyet ve medeniyet de ziyâdedir.

"Eğer İngilizlerde adâlet, insâniyet hissi olaydı, menfaat duygusu o kadar ileri gitmemiş olsaydı, bütün memâlik-i İslâmiyye onların istîlâlarına ma'rûz kalmazdı. Kan deryâsı teşkîl eden mazlûmîn, mağdûrîn, bî-günâh kanları akıttırılmazdı.

"Şunu size hissen de beyân edebilirim ki; bir müslüman her zaman hıristiyana merhamet eder, acır. Çünkü onların kalbinde bu hissiyât-ı necîbe *Kur'ân*-ı Mecîd ve vesâyâ-yı eslâf-ı kirâm ile gars edilmiştir.

"Hıristiyan kalbi bu hissiyât-ı âliyyeden külliyyen mahrûmdur. Çünkü onlar kendi *İncil*lerini tahrîf ettiler. Binâenaleyh şimdiki hıristiyanlara da sahîh nasrânî nazarıyla bakamayız.

Fakat *Kur'ân*-ı Mecîd'i Cenâb-ı Hakk öyle bir lisân ile Peygamber'ine inzâl buyurmuştur ki; ilâ-yevmi'l-kıyâme bu lisân hay ve bâkī kalacak ve herkes o Kitâb-ı Rahmânî'den istifâde edecektir. Buna ne hâcet! Zâten Cenâb-ı perverdigâr kendisi *Kur'ân*-ı Mecîdi'nde; [1](إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ) "Biz *Kur'ân*'ı indirdik ve Biz onu muhâfaza edeceğiz!" buyurmuştur.

"Fakat İngiltere er-geç mesleğini ta'dîl etmezse, bu ölü yemek politikasını değiştirmezse, kendi eliyle kendini birçok felâketlere ma'rûz bırakacaktır.

"Zât-ı Hazret-i Pâdişâhî'nin huzûruyla teşerrüf ettiğimde, siz Hind müslümanlarına umûmen selâm-ı Hilâfet-penâhîsinin teblîğ olunmasını işbu kölesine emir ve irâde buyurdular. Ben de selâm-ı selâmet-encâm-ı hümâyûnlarını size teblîğ ediyorum ki, bu borç üzerimde kalmasın."

Huzzâr yek-zebân olarak; "Aleykümüsselâm ve rahmetullâhi ve berekâtüh" demekle selâm-ı Hilâfet-penâhî'ye cevap verdiler.

"Zât-ı Hilâfet-penâhî'nin avâtıf ve merâhim-i şehr-yârîleri siz Hind müslümanları hakkında pek çoktur. Sizin iâne olarak verdiğiniz birkaç mangır yerine sizi eltâf-ı dâimesiyle tesrîr edecektir.

Başşehbender Halîl Hâlid Beyefendi hazretleri yakında –fırtına zamanlarından sonra– buraya teşrîflerinde birçok tebşîrât ile geleceklerini me'mûl ederim.

"Dehli'deki "Cum'a Mescid"e yaymak için Zât-ı Hilâfet-penâhî sultânî fabrikalarında i'mâl edilen gāyet nefîs büyük bir halı ihsân buyurmuşlardır.

"Medîne-i Münevvere'de büyük ve İslâmî bir dârülfünûnun te'sîsi takarrur etmiştir. Evlâd-ı müslimîn burada pek güzel dersler telâkkī etmek sûretiyle az zaman içinde hem ulûm-ı dîniyye, hem de fünûn-ı dünyeviyye ile mücehhez olup halkı irşâda muvaffak olacaklardır. Bu dârülfünûnun projesi yapılmış ve karşılık masârıfı da ta'yîn edilmiştir. Ahvâl-i hâzıra akībinde hemen işe başlanılacaktır.

---

[1] Hicr, 15/9.

"Yine size başka müjde vereyim. Bizim sevgili Urdu Lisânımız'ın Dârülfünûn-ı Osmânî'de tedrîs ve ta'lîmi için de hükûmet-i hâzıra tarafından karâr verilmiştir. Ben muktedir bir muallim bulmaya bugün me'mûrum. İşte bakınız, Hind müslümanlarına karşı Osmanlıların hisseyledikleri ince ve rakîk, samîmî ve kat'î hissiyâtı bu teşebbüsden anlayabilirsiniz."

Bu mufassal beyânâtından sonra Zafer Ali Han kardeşimiz İngiltere'nin mezâlimini, lordlarla ricâl-i siyâsiyyesinden bil-iltizâm insâniyete, İslâmiyet'e fenâlıklar etmekle zevk aldıklarını mübeyyin edille ve berâhîni kendine mahsûs olan halâvet-i beyân ve talâkat-i lisân ile anlattı. Anlattıkça anlattı…

Nutku sonunda da Aligarh Dârülfünûnu Lisân-ı Arabî Mukarriri Seyyid Abdülhak tarafından *Kur'ân*-ı Şerîf tilâvet edildi ve onu müteâkıben konferans meclis reîsi Leknehur [Leknev] Nedvetü'l-Ulemâ Reîsi Mevlânâ Şiblî Nu'mânî hazretleri meclise duâ-yı devâm-ı ömr ü âfiyet-i Hilâfet-penâhî ve asâkir-i Osmâniyyenin nusret ve zaferleriyle Devlet ve Millet-i Osmâniyye'nin ile'l-ebed devâm ve bakâsı duâ-yı hayriyyet-edâsıyla hâtime verdi.

Bundan sonra da zât-ı Hazret-i Hilâfet-penâhî tarafından kendi hatt-ı hümâyûnlarıyla tevşîh buyurup Encümen-i Zıyâ'ü'l-İslâm'a –müzeyyen bir çerçeve derûnunda– ihdâ buyurdukları fotoğrafı Mevlânâ Şiblî Nu'mânî hazretleri kılıfından çıkarıp yüksek bir mevki'e ta'lîk ve huzûr tarafından ziyâret ve telsîm edilmeye başladı. Müteâkıben **[28]** Zafer Ali Han, Mevlânâ Şiblî Nu'mân, Başşehbender Vekîli Hasan Basri Bey ile âcizlerinin boyunlarına –Hindlilerde mu'tâd olduğu vechile– çiçeklerle gülleri muhtevî olan kılâde ve gerdânlıklar takılmış ve meclisin in'ikâdına büsbütün hâtime verilmiştir. Ayağa kalkıp arabamıza bineceğimiz sırada Basri Bey'le âcizlerinin eli meclisde hâzır olanlar tarafından öpülmek istenildi ise de, biz ona muvâfakat etmeyerek cümlesiyle musâfaha etmek sûretiyle tatyîb-i hâtırlarına çalıştık.

İngiliz hafiyeleri ise bu hâli tamâmıyla müşâhede ederek, emînim ki, jurnallerini lâyıkıyla tezyîn etmişlerdir.

Hindistan: Bombay

S[sin]. **M. Tevfik**

Edirne Mektupları

– 5 –

Yarın sabâh hareket edecek treni beklemekten ise bu akşam züvvâr ile birlikte İstanbul'a avdet etmek daha münâsib olacaktı. İstasyona geldik. Edirne'de kalmak korkusuyla daha iki sâat evvel vagonlara girip bekleyenlerin adedi az değildi. Züvvâr miyânında Japon ateşemiliteri de vardı ki, trenden iner inmez Abdürreşîd Efendi-zâde Ahmed Münîr Efendi ve Gâzî Osman Paşa-zâde Cemâl Beyefendi refâkatlerinde otomobille istihkâmları gezmeye gitmişlerdi. Trenin kalkmasına bir sâat var; fakat ne olur ne olmaz, herkes alesta. Sonra; "Neye hâlâ kalkmıyor?" diye kabâhat yine trende. Halbuki tembellik eden tren değil, acele eden müştekîler. Ben bile "Japon kalacak!" diye sıkılmaya başladım. Fakat Japon geldikten tam bir çeyrek sâat sonra tren kalktı. Nâfile üzülmüşüm.

* * *

Japon gelir gelmez küçük muhtıra defterini açtı, yalnız Enver Bey'le görüşmek kalmış. Onu da, teşyî'de bulunacak ümîdiyle bu zamana ta'lîk etmiş. Enver Bey biraz ötede babasıyla geziniyorlardı. Görüştürmek için delâlet vazîfesi bize düştü. Gidip sordum:

– Japon Ateşemiliteri Erkân-ı Harb Mîralayı Mora[?] Oka zât-ı âlinizle görüşmek istiyor; vaktiniz müsâid mi?

– Evet efendim; görüşebiliriz…

Japon Enver Bey'in elini sıktığı zaman pek mesrûr idi. Almanca konuştular. Bir Japon zabitiyle bir İslâm zâbitinin şu samîmî mülâkâtı beni pek mütehassis eyledi.

Bunlar görüşmekte iken Abdürreşîd Efendi de geldi. Meşhûr selâmını sünnet üzere vererek Enver Bey'in elini sıktı. Enver Bey'in Derne'de kendisine arkadaşlık eden hazrete karşı hürmet-i mahsûsası vardır.

Abdürreşîd Efendi hemen kalbini açtı:

– Uzun görüşmek isterdim; fakat bir türlü vakit olmadı. Koca Enver; nereye gitsen tevfîk-ı Hudâ rehberin olur. Milletin size çok i'timâdı vardır…

Dâimâ gülen o sevimli çehre yine o samîmî ibtisâmıyla:

– İyilik yolunda, bu i'timâdınızı boşa çıkarmayız inşâallâh! dedi.

– Hazret-i Fahr-i Kâinât muîninizdir.

– Zâten biz de ona güveniyoruz.

– Allah daha büyük muvaffakıyetlere mazhar etsin!

Kampana vurdu; tren kalkıyordu. Vedâ' ederek bindik. Tren de hemen hareket etti. Her vagondan Enver Bey'e kucak kucak selâmlar, hürmetler, vedâ'lar… Enver Bey de askerce selâm-ı ibtisâm-kârânesini bezl ediyordu. Yanık vagonlar, kaçırılamamış toplar arasından geçen tren insanları fark edemeyecek kadar uzaklaşmıştı. Fakat herkes vagondan başını sarkıtmış, Enver'i görüyor gibiydi.

* * *

Sâat zevâlî yedi. Beyaz nûrlarını ibzâl-kârâne başka ufuklara saçan güneş bizi ateş-nâk nazarlarıyla teşyî' ediyordu. İstihkâmlar arasından geçiyoruz. Yere gömülü toplar mehîb ağızlarını öbür tarafa çevirmişler, çehrelerinde bize karşı âsâr-ı infiâl görülüyor. Ağaçların bile bizi selâmlamaları serzeniş-kârâne. Halbuki biz o muhîtin topraklarına bile bezl-i muhabbet ediyor, iltifât saçıyoruz; bizim kalblerimiz ona muhabbetlerle dolu. Öyle iken dikkat etseniz, onun bütün lisânında bize karşı bir şemme-i iğbirâr var. İşte münfail çehreli topların serzenişlerini bütün vuzûhuyla duyuyorum:

– Ey Bizans'ın vefâsız medenî evlâdları! Sizin sâhte iltifâtlarınız bir türlü kalbimize neşve-bahş olamıyor. Biz düşmanla gece gündüz çarpışırken siz Bosfor kıyılarında kitâb-ı zevkin nûşîn yapraklarını çeviriyordunuz. Şimdi şakşakçılık zamanı gelince arz-ı dîdâr ettiniz! Ve herkesden ziyâde vatanperver oldunuz! Ricâ ederiz; bize bakmayınız. Zîrâ bizim çehremiz şimdi soğuktur, size iltifât edemez!.. Haydi, Allah selâmet versin Bizans'ın vefâsız evlâdları!..

* * *

Güneş bir müddet daha bizi teşyî' ettikten sonra çekildi;

ortalık kararmaya başladı. Herkes sepetini açıyor, nevâle tedârikâtında bulunuyor. Fakat karşıki köşede bir zât var ki, onun tedâriki pek firaklı! Küçük küçük tabaklara birçok şeyler kemâl-i i'tinâ ile sıralanıyor, küçük billûr kadehler güzelce siliniyor, henüz ağzı açılmamış bir şişe su içine konuyor… Bu hazırlık hemân yarım sâat kadar sürdü. Nihâyet herşey tamâm oldu. Garsona bir Taşdelen suyu da getirtildi.

– …Bey, haydi buyurun!

– Aman efendim, teşekkür ederim; bize de mi lütuf buyurulacak?.

– Monşer, bunun zevki yalnız çıkar mı ya? Biraz idâre ile gidersek, ikimize de kifâyet eder.

– Allah ömürler versin beyim efendim; teşekkürlerimi takdîm ederim…

Bizim nâzenîn bey şişeyi açtı, gümüş tepsi üzerindeki küçük ve ince billûr kadehlere yarıya kadar doldurdu; biraz da Taşdelen **[29]** ilâve edince gümüş köpükler taşmaya başladı. İki el uzandı; kadehleri aldı, biraz kaldırdıktan sonra kadehler telâkī etti: "Şıkır şıkır…" Başlar reverans yaptı. Ağızlar ibtisâm ile açıldı, kulaklara doğru gerildi. Derken, kadehler bir def'a daha telâkīye mazhar oldu: "Şıkır şıkır…" Mütekallis dudaklar bir şekl-i müdevver alarak bir def'ada kadehin muhteviyâtını içeriye nakl etti. Çehrede buruşukluk yok. Ne kadar pişkin! Meze için bile isti'câle lüzûm yok…

– Monşer, bu seyâhat bendenizi pek yordu.

– Ama beyim, pek çok şeyler müşâhede buyuruldu.

– Vallâhi bendeniz pek bir şey göremedim. Yalnız, belediye dâiresi güzel yapılmış, zarîf boyanmış; o hoşuma gitti.

– İstihkâmlara teşrîf buyurulmadı mı?

– Aman monşer, pek uzak… İşte gelirken karşıdan gördük ya, kâfî!..

– Ne hediyeler aldınız beyim?

– Hâh hâh… Aman monşer; bizim memleketin nesi var ki, bizim madmazele lâyık hediye olabilsin! O kaba kaba renkli sabunlar da takdîme lâyık bir şey mi ya?.. Bereket rakımı iki şişe almışım; yoksa, şimdi onsuz da kalacaktım. Hediyem, işte kendim. Madmazel bundan daha kıymetli hediyeyi ne yapacak?..

– Evet beyim, evet! Değersiz hediye!..

– Öyle değil mi ya monşer?..

Monşer bey keyiflendi: Gülerken maymun kıçı gibi çıkık alnı buruştu. Karga palazı gibi kulakları üstüne dökülen zülüfleri mevcelendi. Matrûş bıyıkları altındaki köfte dudağı burnuyla muânaka etti. Paris'in son modasına göre şakaklarındaki saçlar da kestirildiği cihetle çıkık alnına doğru iki siyah boynuz şeklinde uzanan taranmış saç kümesi biraz daha uzadı. Dizlere rahatsızlık veren paçaları kıvrık pantalon biraz daha yukarı çekildi. Paris'in son Bulgar modası koyu yeşil çoraplar büsbütün meydana çıktı. Yüksek topuklu, ipek bağlı rugan iskarpinler üzerine kazârâ düşen küçük bir çöp hemen cepte taşınan mendil ile silindi. Zarîf bir altın tabaka açılarak pipo cıgaralar dudağın sol tarafına yerleştirildi. Nârîn bir kibrit kutusu açılarak uzun tırnaklı parmaklar bir kibrit aldı, çaktı. Kendisi yakmadan monşerine uzattı.

– Aman beyim; müsâade buyurun…

– Ricâ ederim, istirhâm ederim…

– Aman beyim, estağfirullâh!... Kerem buyurunuz…

– Olmaz, vallâhi mümkün değil!

İkisi de ayağa kalktılar. Yanımızda oturan Japon, kavga edecekler zannetti. Tuhaf tuhaf bakmaya başladı. Nihâyet monşer beyin ısrârı ciddî olduğu anlaşıldı.

– Emrinizi yerine getirmekle iftihâr ederim efendim!..

Sözü arasında cıgara yakıldı. Şey… gibi dudakları arasında sarkan piponun kokusu evvelki kokulara iltihâk etti. Biraz geçince yine kadehler dolup boşalmaya başladı. Sâat alaturka biri geçti, ikiye geliyor. Tren, bazen ağır, bazen sür'atli muttasıl gidiyor.

* * *

Ben dalgın dalgın bu nâzenînleri seyr ederken düdük bağırdı; biraz sonra tren durdu. Kondüktör haber verdi: Pavli.

Demek Pavli İstasyonu'na geldik. Artık tamâmıyla geceye girmişiz. Her taraf simsiyâh. Yalnız istasyon civârındaki beşon çadırın bazılarında birer kandil gibi hafîf ziyâ veren ışıklar var. Burada yarım sâat kadar duracağız. Trenin gürültüsü kesilince, karşıdan çadırlar arasında hazîn bir kaval sesi gelmeye başladı. Şimdi herkes susmuş, şimdi herşey sükût etmiş, bütün o siyâh boşluklar içinde kaval söylüyordu. Anadolu'nun kim bilir hangi bucağından gelen bu kavalın ne hüzünlü, ne mâtemli, ne yanık sesi vardı! Bu sesde bütün İslâm'ın derdi, felâketi, acıları mündemicdi. Şimdi vagondan inmiş, karanlıklar içine doğru gitmiş, nazarlarımı o siyâhî-i zulmet içinde hafîf ziyâ neşr eden kandile tevcîh etmiş, kavalın giryelerini, Mehmed'in şarkılarını dinliyordum. Mehmed şimdi coşmuştu, en güzel bestelerini terennüm ediyordu. O söyledi, biz dinledik; o ağladı, biz iştirâk ettik.

Nihâyet kaval susdu. Fakat Mehmed şimdi müezzin olmuş, ezân okuyordu:

– Allâhu ekber, Allâhu ekber!.. Allâhu ekber, Allâhu ekber!..

Dün ehl-i küfrün çanlarıyla inleyen bu vâdîde Mehmed bugün bütün aşk-ı kalbiyle kelime-i tevhîdi yükseltiyor, tâ Arş-ı İlâhî'ye kadar işittirmek istiyordu.

Ezân bitti. Yolcuları görmek için gelen askerler namaza gitmeye başladılar. Yalnız birisi "ızreti" olduğu için gidemedi.

Biraz geçti, kampana vurdu; tren kalkacak. Bindik, "tamâm" oldu. Nihâyet düdük öterek tren âheste âheste harekete başladı. Biz karanlıklara doğru uzanırken uzaktan, vâdî içinden bir ses bizi teşyî' ediyordu:

– Semiallâhu limen-hamideh!.. Allâhu ekber!..

* * *

Bu sesin elhân-ı zevkıyle, elhân-ı ubûdiyyetiyle uyumak istedim; fakat karşımda sızıp da koltuğa leş gibi serilen monşer beyin ağılda yatan bir hayvan kadar kerîh harhara-i mestânesinden uyumak değil, göz kapamak bile mümkün olmadı.

H[ha].

* * *

[30] BULGARİSTAN MÜSLÜMANLARININ FERYÂDI

Otuz beş seneden beri Bulgaristan'da meskûn olan bir milyona karîb ve ikinci derecede ekseriyeti hâiz olan İslâm-

ların hukūk-ı milliyye ve dîniyyelerinin ne derecede himâyeden ârî olduğunu bilmeyen yoktur.

Bulgaristan'ın Bulgarlardan sonra en sâdık ahâlîsini müslümanlar teşkîl ettikleri hâlde bîçâreler seferberliğin i'lânından beri engizisyon mezâlimine rahmet okutturacak zulüm ve işkencelere ma'rûz kaldılar.

İki aydan beri Romanya işgāl-i askerîsi altında yaşayan Şimâlî Bulgaristan İslâmları bu kere Romanya ordusunun Bulgaristan toprağından çekilmeye başlamasıyla yeniden pek büyük tehlikeler geçirmektedirler.

Bulgarlar Romanya askeri çekilir çekilmez umûm İslâmları katl edeceklerini alenen söylemektedirler. Gerek sokaklarda, gerek hânelerde iki İslâmın görüşmesi şiddetle men' edilmiştir. Henüz Roman işgāl-i askerîsi altında bulunan Ziştovi kazâsında daha şimdiden envâ'-ı mezâlim vukū' bulmuştur. Bulgarlar geceleri İslâm hânelerine girip kadınların nâmûslarına taarruzda bulunmuşlar ve ellerine geçirdikleri eşyâları yağma etmişlerdir.

Ziştovi'ye mülhak Hiller Karyesi'nde bir müslüman Bulgarlar tarafından hayâtından kat'-ı ümîd edilecek bir sûret-i gaddârânede darb edilmiştir.

Ziştovi'de At Pazarı'ndaki İslâm mezârlığı askerî kumandanlığı tarafından zabt edilip askere ta'lîmgâh ittihâz edildi.

Vahşî Bulgar askerleri şanlı ecdâdımızın kemiklerini kanlı çizmeleri altında çiğnemekte, kalblerimize kan ağlatmaktadırlar.

Filibe ve İstanimaka'ya mülhak köylerde binlerce İslâmları cebren hıristiyan yaptılar.

Hükûmete her gün sûret-i resmiyyede edilen şikâyât ve niyâzımız sem'-i i'tibâra alınmamaktadır. Karîben vukūa gelmesi muhakkak olan taarruz ve kıtâlden kurtulmak için binlerce İslâm âileleri Romanya ordusuyla birlikte gitmeye karâr verdiler.

Varca, Niğbolu ve Ziştovi müslümanlarından bin iki yüz elli hâneden mürekkeb bir kāfile-i bedbaht-ı İslâm dünkü gün Romanya toprağına geçtiler.

Bir senedir "Regobiznisya"[?] nâmına bütün mallarımız ellerimizden alındıktan ve son üçüncü muhârebede Bulgar askerleriyle omuz omuza harb ederek yirmi binden ziyâde müslüman Bulgaristan uğrunda siyah topraklara büründükten sonra bugün katl-i âm korkusuyla Romanya toprağına ilticâya mecbûr oluyoruz.

Romanya ordusu çekildikten sonra Bulgaristan'da kalmak felâketine ma'rûz kalan kardeşlerimiz her ân dakīka-i şehâdetin hulûlüne intizâr edeceklerdir.

Bulgarlar kadar hûnhâr bir millet dünyada yoktur.

Bulgaristan'daki üserâ-yı Osmâniyyenin hâlleri ağlanacak bir derecededir. Bîçâreler en âteşîn sıcaklarda günde on beş on altı sâat arkalarında yüzden iki yüz kiloya kadar yük taşıttırılmak gibi en süflî hizmetlerde kullanılmaktadırlar. Üserâ-yı Osmâniyye Bulgaristan'a getirildiklerinde üzerindeki elbiseler Bulgarlar tarafından gasb edildiğinden zavallılar çırıl çıplak bırakılmışlardır. Hükûmet-i Osmâniyye Bulgaristan'la yapacağı muâhede-i sulhiyyede Bulgaristan'daki unsur-ı İslâm'ı taht-ı te'mîne almazsa, Bulgaristan İslâmlarının târîhde nâm ve nişânları kalmayacaktır.

Romanya: Bulgaristan'dan Firâr Eden
Bir Müslüman

SEBÎLÜRREŞÂD CERÎDE-İ İSLÂMİYYESİ'NE

Efendim!

Bütün İslâmların sebeb-i saâdeti olacak *Sebîlürreşâd* mecmûa-i İslâmiyyesi'nin bu def'aki nüshası ihvân-ı dînden "Terzi Osman Zeki Efendi'yi" tavsiye eyliyordu. Antakya'da *Sebîlürreşâd* kāri'lerinin cümlesi memnûn oldu. Bu vesîle ile âcizâne olarak size memleketimizdeki hıristiyanlar tarafından terzi inhisârını bildireceğim:

Memleketimiz olan Antakya kazâsında hiçbir İslâm terzi yoktur. Bütün bu san'at hıristiyanlar ellerinde kalmıştır. Bunlara, meccânen hizmet etmek üzere İslâmlar tarafından birisi terziliği öğrenmek için mürâcaat ettiğinde kabûl etmiyorlar, öğretmiyorlar. Hattâ şu günlerde yaptıkları bir ittifâka nazaran memleketimiz ahâlî-i İslâmiyyesinin İslâm tüccârlarımızdan aldığı çuhaları dikmiyorlar; yavaş yavaş çuha ticâreti de inhisâra düşecek. Bu derece âşikâr olan ittifâklarına karşı ağniyâ-i İslâmiyyemiz bir çâre düşündüyse de bir şey yapamadılar. Bugün bütün bu inhisârlara, bu musîbetlere nihâyet vermek için eşrâftan ma'lûmâtlı, zekî bir zât; i'lân ettiğiniz Paris Terzi Mektebi'nden diplomalı el-Hâc İbrâhim Efendi-zâde Osman Zeki Efendi'den taallüm etmek üzere tarafınıza gelerek meccânen hizmet etmek istiyor. Sizi İslâmların terakkīsine rehber bildiğimiz için mürâcaat ediyoruz. Lütfen bu gelecek zâtın ne sûretle kabûl göreceğini bildirmenizi İslâmiyet nâmına ricâ ederiz.

Antakya – Haleb Mekteb-i Sultânî Talebelerinden
Cemâlî-zâde
Mehmed İsmet

***Sebîlürreşâd* –** Mûmâ-ileyh Zeki Bey'le görüştük, gelecek zâtı maa'l-memnûniyye kabûl edeceklerini ve az zamanda terzilik san'atını öğretmek için son derece gayret ve fedâkârlıkta bulunacaklarını beyân ettiler. Zâten memleketimizde terzilik san'atını ta'lîm için yakında bir İslâm elbise fabrikası açıyorlar ki, bu sâyede gerek İstanbul'da, gerek Anadolu'da İslâm san'atkârlarının çoğalmasına pek büyük bir hizmet edilmiş olacaktır. Cenâb-ı Hak böyle nâmûslu, çalışkan, müteşebbis san'atkârlarımızı tezyîd etsin.

* * *

[31] DÂRÜLHİLÂFE'DE *SEBÎLÜRREŞÂD* CERÎDE-İ İSLÂMİYYESİ'NE

Muhterem Efendim hazretleri!

İslamic Review müdîrinden aldığım bir mektupta *Review* dâhilinde bulunan bu makālenin tercüme ve matbûât-ı Osmâniyyeden birisine gönderilmesini beyân ediyordu. *İslamic Review* –ki, başlıca Hind müslüman kardeşlerimizin

himmetleriyle neşr ediliyor ve neşrinde büyük bir sa'y gösteriliyor– gittikçe kesb-i ehemmiyet etmektedir.

Makālenin İngilizcesinde şedîd bir lisân isti'mâl edilmiştir. Tabîîdir ki; tercümesinde hafîf bir lisân ihtiyâr edildi. Makāle esâs i'tibârıyla az çok dînî bir esâs üzerine mevzû' olunduğundan muhterem gazetelerine irsâl eyledim.

Londra: Talebe-i Osmâniyyeden

Mehmed Reşid

* * *

"HİNDİSTAN TEHLİKESİ"

İslamic Review'den mütercemdir:

"Hindistan dâhilinde İngiltere idâre-i muannidânesine karşı galeyân tevessü' ediyor. Bu galeyân, İngiliz idâre ve bakā-yı hayâtını tehlikeye ilkā edecek, o zaman İngiltere ve İngilizlerin vaz'iyeti hâl-i hâzırdaki kabine ve politikasına lâzime-i şükrânî îfâ etmekten ibâret kalacaktır.

Kabinenin geçenlerde Balkan umûruna ve bâ-husûs Türkiye'ye taalluk eden beyânâtı esâsen bulanık olan suyu tekrar bulandırdı ve vaz'iyeti yine müşkil bir hâle îsâl etti. Bu yalnız adem-i memnûniyyetini teşdîd etmekle kalmayıp ehl-i İslâm'ın ittihâd ve iştirâkine de bâis oldu.

Bugün Hindistan İslâm mahâfilinde hareket-i milliyye kat'iyyen serî' hatvelerle neşv ü nemâ buluyor; memleketin her köşesinde harâretli mitingler akd ediliyor. Bu hatvelerle; müessir, faâl, kavî hatvelerle bütün milletin adem-i memnûniyyeti ızhâr ediliyor. Hindûlar hissiyâtımızla müştereken ileri atılıyorlar, müslümanların bu tezâhürât-ı gazûbânelerine tarafgîr oluyorlar. Bu ise, esâsen dil-gîr oldukları İngiliz idâre-i muannidânesine karşı tuğyân demektir. İngilizler Hindistan'da bulunan tebealarının kalbini kırmakta dakīka fevt etmediler. Kendileri için en mutî' tebea olan müslimlerin kalbi çâk edildi.

Trablus'da, Balkan'da, İran'da İslâmlara karşı büyük bir kayıdsızlık ve insâniyetsizlikle irtikâb edilen gaddârlıklar Avrupa'da ufak bir ıztırâbı mûcib olmadı. Ve bu gaddârlıkların, bu mezâlimin icrâ edildiği hengâmda Avrupa'dan, bâ-husûs seksen milyon İslâm tebeaya mâlik olan İngiltere'den hak için tek bir sadâ yükselmedi.

Zavallı Âlem-i İslâmiyân ise Avrupa'nın elinden kendileri için zuhûr edecek felâketlerin taht-ı te'sîrinde büyük bir havf içinde idi. Fakat! Onlar bugün canlanıyorlar; hayâtlarını, nâmûslarını, mülklerini tehdîd eden tehlikeye karşı yek-vücûd bir ittihâd vücûda getirmenin lüzûmunu şedîden hissediyorlar.

Ahvâl gösteriyor ki; İngiliz Hindistan idâresinin elleri zaîfliyor. Müstakbel ise dikenlerle memlûdur. Her vicdân hissediyor ki; İngiliz adâleti, iffeti, sıdk-ı kelâmı mahv olmuştur. Hindlilerin tahmînâtına göre, siyâsetleri hıyânetle müvâzî gidiyor.

Geçen hâdisât-ı müessife İngiliz idâresine karşı Hindilerin kalbinde unutulmayacak derin ve müterâkim te'sîrât bıraktı. Hind müslümanlarının hissiyât-ı ma'neviyyelerine te'sîr eden başlıca şeyler:

Kabinenin Balkan mesâilinde bî-taraflığını i'lân etmesinin hakīkī ve samîmî olmayıp müslimleri iğfâl ve Türkiye'nin muârızlarına muâvenet maksadıyla olması –İtalya'nın İngiltere'den te'mînâtsız Trablus'a tecâvüz etmesi mümkün olmayıp Türkiye'nin ise Mısır vâsıtasıyla Trablus'a olan muâvenetinin men' edilmesi– Trablus'da, Balkan'da, İran'daki vekāi' ve hâdisâtın Avrupa'nın re'yiyle olması –ve buna İngiltere'nin de iştirâk etmesi –İngiltere'nin Balkan'daki müslümanların imhâsına müsâid bulunması.

Hükûmet tarafından Hindistan dâhilinde mevcûd olan bu ıztırâbât tedkīk ve tahkīk edilmiyor. Yazıktır ki; bu hakīkat, avâm nazarından saklanıyor. İşte başvekîlin Türkiye hakkındaki beyânâtı bu ıztırâbı daha hadîd bir hâle îsâl etti. Kabine tarafından atılacak hatveler bu ıztırâbı az çok izâle edecektir. Ümîd edelim ki; bu hissiyât nazar-ı dikkate alınır ve kabine tarafından Türkiye hakkındaki haksız beyânât ve icrâât ta'dîl ve tebdîl olunarak Hind müslim tebeanın ıztırâbı da tahfîf edilmiş olur."

SİYÂSİYÂT

İCMÂL-İ SİYÂSÎ

Osmanlı–Bulgar müzâkerâtı bittabi' dikkat-i umûmiyyeyi celb etmekte ber-devâmdır. Geçen "İcmâlimiz"den şimdiye kadar vukū' bulan husûsî ve resmî ictimâ'lar daha muayyen ve müsbet bir netîceye vâsıl olamadı. Aralıkta vukū' bulan te'hîr ise Osmanlı efkâr-ı umûmiyyesini bi-hakkın dil-gîr etmekten hâlî kalmadı. Şu te'hîre resmî olarak gösterilen sebep gûyâ Bulgar murahhaslarının Bulgaristan hükûmetinden lâzım olan teblîgātı almamış oldukları imiş! Bu sebebin derece-i sıhhati adem-i vukūf dolayısı ile ta'yîn edilemez ise de, vaz'iyetteki vuzûh ve kat'iyet bu gibi te'hîrâta aslâ müsâid olmadığından, Osmanlı efkâr-ı umûmiyyesinde husûle gelmiş olan tereddüd pek tabîî idi. Hakīkat-i hâlde Osmanlı Millet ve Devleti ne istiyor? Sadr-ı a'zam paşa hazretlerinin 19 Temmuz'da Düvel-i Muazzama'ya teblîğ etmiş olduğu notada Osmanlı müddeayâtı kat'î ve gayr-i kābil-i tağyîr bir sûrette îzâh edilmişti. Edirne ve Kırkkilise de dâhil bulunduğu hâlde Trakya'nın şark ciheti Osmanlı yedinde kalmalıdır. Bu, Osmanlı müddeayâtının hadd-i asgarîsidir. Bu iddiânın bir zerresinden bile udûl edilemez. Zîrâ İstanbul ve Boğazlar'ın selâmeti her türlü tecâvüzâta karşı sıyâneti yalnız bu hudûd dâiresinde te'mîn edilebilir. Osmanlıların bu nokta-i nazarını bütün Düvel-i Muazzama, Londra Konferansı'nın karârlarına rağmen, bilâhare kabûl ettiler ve Bulgarlara kendileri için yegâne çâre-i istihlâsın Osmanlı Devleti ile doğrudan doğruya görüşerek anlaşmaları olduğunu teblîğ ettiler. Şu hâlde Bulgaristan hükûmeti de kendisi için en sağlam tarîkın hakīkaten şu hayır-hâh **[32]** nasâyih ve ilkāâta tebeiyyet ederek bizimle müzâkerâta girişmekten ibâret olduğunu i'tirâf ve teslîm etmiş olmalıdır ki, İstanbul'a resmî delegeler i'zâmına mübâderet etti. Devlet-i müşârun-ileyhânın şu hareketi 19 Temmuz Notası'ndaki esâsâtı zımnen evvelce kabûl etmiş olduğuna bir delîl idi. Zîrâ pek âşikâr idi ki; iki devlet arasında başka sûrette hiçbir vech ile i'tilâf kābil olamaz. Zâten Bulgar delegeleri İstanbul'a vârid

olur olmaz gerek mahallî, gerek ecnebî muhâbirleri ile icrâ etmiş oldukları mülâkātlarda Edirne ve Kırkkilise hakkında müşkilât göstermeyeceklerini beyân ettiler.

Fakat Edirne ve Kırkkilise yalnız başına Trakya'nın selâmetini ve İstanbul ile Boğazlar'ın sıyânetini hiçbir zaman te'min edemezdi. Meriç Nehri ve onun garbında vâki' bazı askerî nokta-i nazarından ehemmiyet-i fevkalâdeyi hâiz nikāt Bulgarlar elinde kalınca, Trakya'nın bizim tarafımızdan işgāl ve tasarrufu sırf muvakkat bir zaman için olduğu bedîhî idi. Bulgarların şimdi bulundukları vaz'iyetten yakayı kurtararak kendilerini topladıktan sonra istedikleri anda Edirne'ye hücûm ve Trakya'yı istîlâ edebilecekleri muhakkaktı. Bulgar ricâli gibi seciye, ahlâk i'tibârıyla bütün cihânca menfî bir şöhrete mâlik olan zevât tarafından bu husûsa âid bize verebileceği herhangi bir te'mînâta elbetteki biz ehemmiyet veremezdik. Hîle ve gadr… Bulgar siyâsetinin esâs ve rûhunu teşkîl ediyor. Binâenaleyh zâten Trakya'nın Osmanlı taht-ı hâkimiyyetinde kalmasını maddî bir sûrette te'mîn edecek ve Meriç Nehri ile onun garb tarafında vâki' bazı nikāt hakkındaki Osmanlı müddeayâtını da kabûl etmek mecbûriyetinde idiler. Osmanlıların bu iddiâlarını Bulgarlar hiçbir vech ile reddedemezdiler. Hukūk nokta-i nazarından elleri tamâmen boştu. Sırf kuvvet sâyesinde gasb ve zabt etmiş oldukları yerlerin bir kısmını bu kere de kuvvet sâyesinde terk etmek mecbûriyetinde idiler. Londra Sulh Konferansı'nın karârlarına hiç de güvenemezdiler. Bu konferansın karârlarını en evvel kendileri Bükreş Konferansı ile bozdular. Sâniyen 19 Temmuz Notası ve Düvel-i Muazzama'nın bu notaya sükûtla cevap vermeleri –Londra Konferansı'nı tâ esâsından mahv u nâ-bûd eylemişti. Binâenaleyh bu kere de Bulgarlar gasb etmiş oldukları yerlerin muhâfazası için yalnız kendi kuvvetlerine güvenebilirlerdi. Halbuki Bulgarların ne gibi hâl-i perîşânî ve nâ-tüvânîde bulunduklarını elbetteki herkesden evvel kendileri biliyorlar. Bugün Trakya'da mütehaşşid Osmanlı kuvvetine karşı Bulgaristan müsellahan hiçbir şey yapamayacak derecede zaîfdir. Kendilerinin böyle perîşân bir hâlde bulundukları esnâda Osmanlıların yalnız Şarkī Trakya ile iktifâ etmelerini Bulgarlar bir ni'met addetmeli idiler ve bu ni'metin şükrânı olarak Osmanlı müddeayâtını bilâ-tereddüd ve teahhur kabûl etmeliydiler.

Halbuki Bulgar ricâl-i devleti kendilerine hâs olan hîle ve desîse i'tiyâdından bir türlü ayrılamıyorlar. Bir taraftan Meriç ve Meriç'in öteki sâhilinde vâki' askerî nikāt hakkında hükûmet-i metbûalarından ta'lîmât almadıklarını ileri sürerek müzâkerâtı te'hire uğraşmak, diğer taraftan da Düvel-i Muazzama'ya mürâcaat ederek hâlâ da muâvenetlerini dilenmek evhâmına kapılmak istediler. Buna karşı Osmanlı efkâr-ı umûmiyyesi müttehiden isyân etti. Matbûât-ı Osmâniyye yek-zebân olarak bu gibi ta'vîkāt ve te'hîrâta meydân verilmemesini, Bulgar hîle ve tezvîrine yeniden aldanılmamasını, üç yüz binlik ordunun ilâ-nihâye Trakya'da dökülmesine[?] Osmanlı ahvâl-i mâliyyesinin aslâ müsâid olmadığı, mes'elenin sür'atle ve kısa bir zaman içinde hall ü fasl edilmesi lüzûmunu şiddetle taleb etti. Osmanlı matbûâtının bu münâsebetle ibrâz etmiş olduğu eser-i teyakkuz ve ittihâd hakīkaten şâyân-ı tebcîldir. Zîrâ İstanbul'da müzâkerâtı idâreye me'mûr olan Bulgar delegeleri hiç şübhe yoktur ki; reviş-i müzâkerâtın Osmanlılık üzerine icrâ ettiği te'sîrâtı anlamak için Osmanlı matbûâtını kemâl-i dikkatle ta'kīb ediyorlar. Ta'vîkāt ve te'hîrâtın Osmanlılar üzerinde pek fenâ te'sîr icrâ ettiğini ve iş böyle devâm ederse bilâhare efkâr-ı umûmiyyenin heyecânı önünde hükûmet-i Osmâniyyenin zebûn kalacağını pekâlâ takdîr etmiş olan Bulgar delegeleri üçüncü celseye artık salâhiyet-i kâmile ile gelerek "hükûmet-i metbûalarından teblîgāt almak" lüzûmunu dermiyân eylemediler. Binâenaleyh üçüncü celsenin netîcesi hakkında da matbûâta teblîğ edilen ma'lûmât-ı resmiyye gerek şekil, gerek mâhiyet i'tibârıyla tamâmen başkadır. İlk teblîgât hiçbir ma'lûmât-ı müsbeteyi hâiz olmadığı hâlde bu son teblîgātta; "Hudûd mes'elesine âid hutût-ı esâsiyye üzerinde tarafeynce i'tilâf hâsıl olmuştur." gibi bir cümleye tesâdüf ediliyor. Bu kere Osmanlı efkâr-ı umûmiyyesi daha ziyâde emniyetle müzâkerâtın netâyicine intizâr edebilir. Mâdem ki hudûd mes'elesine âid hutût-ı esâsiyye üzerinde i'tilâf hâsıl olmuştur, demek ki, Osmanlı müddeayâtı gerek Meriç'in beri, gerek öteki tarafında vâki' noktalar hakkında kabûl edilmiştir. Asıl mes'ele de bundan ibârettir. Mütebâkī mesâil teferruât kabîlindendir. Onlar hakkında müzâkerât istenildiği kadar uzayabilir. Elverir ki, Osmanlı müddeayâtının esâsı olan hudûd mes'elesi halledilmiş olsun. Bu münâsebetle Çarşamba günkü celse ehemmiyet-i fevkalâdeyi hâizdir. Zîrâ yine aynı teblîğ-i resmîde denilmiştir ki: "Hutût-ı esâsiyyesi hakkında i'tilâf hâsıl edilmiş olan hudûd mes'elesi Çarşamba günkü celsede bir sûret-i kat'iyyede halledilecektir!"

Ahmed Agayef

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası'nda Basılmıştır

H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

25 Eylül 1913 | 23 Şevval 1331 | Perşembe | 12 Eylül 1329 | Cild: 11 - Aded: 263

FÂTİH KÜRSÜSÜNDE

– 7 –

– Kemer gözüktü hele...
Gözükmesin mi ya? Bir hayli kısmı geçti bile.
– Zavallı saklanıyor: Hâli görmek istemiyor!
– Kurûn-i mâziyemizden bakan şu "gözler"e sor:
O neydi, dağ gibi erler ki arza hâkimdi...
Nedir karıncalanan nesl-i müzmahil şimdi?
– Hakîkat, öyle küçülmüş ki: "Yok!" de, geç artık...
– Asıl bu yok gibi varlık değil mi maskaralık?
– "Gebermeliydi" mi dersin? Gebermişiz, ne çıkar?
Kolay değil o da... İnsanca ölmenin yolu var.
Cemâatin arasından "Kalırsa: El beğenir;
Ölürse: Yer beğenir" dört adam çıkarsa, getir!
Bırak da ölmeyi, anlat şu gördüğün kemeri;
Büyüklüğünde midir, nerdedir bunun hüneri?
– Gelince baktılar Osmanlılar ki memlekete,
Su yok. Su, halbuki gâyet mühimdi...
– Elbette.
– Düşündüler suyu nerden, nasıl getirmesini;
Sonunda öyle bir iş yaptılar ki: Pek fennî.
Tutulmuyor ya esâsen bugün de başka tarîk,
Suyun isâlesi, tevzî'i mutlakā tazyîk
İ'ânesiyle olur...
– Şüphesiz.
– Fakat, makine
Henüz bilinmediğinden, o kuvvetin yerine,
Menâbi'in değişen râkımından istihsâl
Olunma bir sıkı tazyîk edilmiş isti'mâl.
Bulunca en iyi tazyîkın en kolay yolunu;
Kaçırmamak için artık onun tefâzulunu,
Hemen şu âbideler başlanılmış i'lâya...
Fakat mehâret-i san'at bununla bitti mi ya?
Hayır! Görülmelidir ayrı ayrı maksemler:
Bakınca hayret edersin... Ne ince iş, ne hüner!
Hakîkaten şaşacak şey... Ne vâkıfâne hesâb!
Su öyle bir dağıltılmış ki... –Olmasaydı harâb–
Alırdı hakkını her çeşme; damlanın kesri
Kadar tehallüfü hattâ sezerdi "ölçü"leri.
– Şu karşımızda duran kubbe gâlibâ türbe...
– Ayol! Namaz geçiyor... Amma dalmışız lâfa be!
Bırak da türbeyi sen şimdicek biraz çabuk ol!
– Canım neden koşalım? Var ya vaktimiz bol bol...
Yetişmemiş bile olsak, kazâsı mümkündür!
– Hayır, yetişmeli, mâdem edâsı mümkündür!
– Demek: Sığanmalı abdeste... Bâri bir çeşme
Olaydı...
– Çeşme mi? Al işte!
– Dur, fakat gitme!
– Senin uzun sürecek, anladım ki, abdestin;
Fotin çıkarması bilmem ne... Çünkü yok mestin.
Bırak da ben gideyim, sonradan gelirsin sen...
Gecikme ha!
– Gelirim... Görmek isterim zâten.

Mehmed Âkif

[34]

TERBİYE VE TA'LÎM

Prens Abbas Halim Paşa Hazretlerinin
Taht-ı Himâye-i Fahîmânelerinde

HEYBELİADA
SEBÎLÜRREŞÂD MEKTEB-İ İBTİDÂÎSİ

"Tahsîl-i İbtidâînin Neşr ü Ta'mîmi"
Sebîlürreşâd Hey'etinin Yeni ve Pek Hayırlı
Bir Teşebbüsü

Memleketimizde tâlî, âlî hiç biri müstesnâ olmaksızın bütün şuabât-ı tahsîlin ne kadar yolsuz devâm etmekte olduğunu zannederiz ki, erbâb-ı maâriften mâadâ pek çok kimseler takdîr etmeye muvaffak olabilmişlerdir. Hele tahsîl-i ibtidâî… Bu bütün bütün acınacak bir hâldedir.

Memleketimizin hiçbir köşesinde ele alıp da gösterilecek muntazam bir mekteb-i ibtidâî teşkîl edilememiştir. Hattâ nümûnelik olmak üzere küşâd edilmiş olan mektepler bile bu bâbda zerre kadar olsun âsâr-ı terakkī ibrâz edememişlerdir. Erkân ve erbâb-ı maârifte olan vukūfsuzluk, tecrübesizlik, maârif bütçesinin darlığı, bütün bunlara inzimâm eden fıkdân-ı sa'y ü gayret, hele memleketimizin ahvâl-i rûhiyyesine bîgânelik bu husûsdaki muvaffakıyetsizliği ihzâr eden esbâbın en büyüklerindendir. Maârif-i Umûmiyye Nezâret-i Celîlesi orta yaşlı bir insan ömrü yaşadığı hâlde, tevfîkāt-ı ilâhiyyeye mazhar mes'ûd bir şahsın görebileceği bir iş bile yapmaya muvaffak olamadı. Her şu'be-i tahsîle âid mekteplerin azlığı, bunların da tamâmıyla bozuk, çürük esâslar üzerine istinâd ettirilmiş olması, umûmen usûl-i terbiyye ve tedrîsin yolsuzluğu… Artık Maârif-i Umûmiyye Nezâret-i Celîlesi'nin öteden beri ne kadar yanlış yollara saparak hâlâ da o yolda devâm etmekte bulunmuş olduğunu irâe için kâfî bir delîldir.

Bu gidiş ile yolunu doğrultmak ihtimâli de yoktur. Zâten doğrultmuş olsa da ne yapacak, ne yapabilecek? Muhtelif cereyânların, yek diğerine zıd siyâsetlerin, müdhiş gavâilin ta'kībiyle muvazzaf olan hükûmetin bir şu'besi, hem de en âciz bir şu'besi demek olan Maârif Nezâreti'nden fazla bir hizmet beklemek doğru değildir. Böylelikle vakit geçirmek en doğru bir ta'bîr ile kendi kendimizi avutmaktan başka bir şey ile tefsîr olunamaz.

Efrâd-ı ahâlînin yiyip içeceklerini, hükûmetten, meselâ Zirâat Nezâreti'nden beklediklerine göre, aç ve sefîl kalmaları muhakkak olduğu gibi, insan için ekmek, su kadar lüzûmlu olan maârifi de hükûmetten bekleyerek bu husûsda teşebbüsü bırakacak kadar başkasına i'timâd etmek elbet ve elbet câhil kalmaktan başka bir netîce te'mîn etmez. İşte memleketimizin bugünkü hâli bu müddeâyı isbât etmek için pek celî bir burhândır.

Hey'et-i hükûmetin, erbâb-ı nezâretin en fedâkâr ve en gayûr olduklarına göre hayât-ı ictimâiyyede nâzım ve rehber bir unsur olmaktan daha ileri gitmeleri münâsib olamayacağı ma'lûmdur. Zâten hükûmetler millet ve tebeaların fıtratlarındaki isti'dâda göre ilerlemelerinde nâzımlık ve rehberlik derecesini geçerek kendi bildiklerince teşebbüs ve faâliyete başlayacak olurlar ise her türlü adl ü hakkāniyet ve hüsn-i niyyete rağmen zulümkârlıktan kurtulamazlar. Onunçün millet, tebea mümkün mertebe hükûmeti, erbâb-ı hükûmeti karıştırmaksızın kendi ihtiyâclarını kendileri tedârik etmeye, kendi âtîlerini kendileri hâzırlamaya çalışmalıdırlar. İşte millet bu seviye-i idrâk ve faâliyyete erişince şübhesizdir ki kurtulur, hiç olmazsa kurtulmak yoluna girmiş olur.

Her türlü şu'be-i ihtiyâcda olduğu gibi, bilhâssa ulûm ve maârif husûsunda, hele tahsîl-i ibtidâînin neşr ü ta'mîmi husûsunda asıl efrâd-ı milletin sa'y ü gayretlerine, teşebbüs ve faâliyetlerine pek kat'î, pek mübrem bir ihtiyâc vardır. Efrâd-ı ahâlî ulûm ve maârif yolunda fıtrat ve terbiyesinin ilhâmına göre istediği gibi ilerlemesini de bilmeli. İşte hükûmet de bu husûsda millete engel çengel olmayarak hayır-hâhâne rehberlik etmeli, milletin tarîk-ı terakkīde ilerlemelerini teshîl eylemelidir.

Fakat maatteessüf son zamanlarda efrâd-ı millet de bu mukaddes vazîfesini tamâmıyla ihmâl etmiş, hükûmete i'timâd hissi anûd bir cehâletin hüküm-fermâ olmasına sebebiyet vermiştir. Umûm ahâlînin ekmek, su kadar muhtâc bulunduğu tahsîl-i ibtidâî tamâmıyla yüz üstü bırakılmış, mahalle içerilerinde, câmi' ittisâllerinde binâ edilmiş küçük ibtidâî mektepleri zamana göre tensîk edilecekleri yerde eski hâllerini bile muhâfaza edememişler, birçokları da perîşân, harâb olup gitmişlerdir. Bu da şübhesiz son zamanlarda, daha doğrusu Maârif Nezâreti teşekkül edeliden beri ahâlînin pek yanlış bir i'timâd yüzünden, bu mübrem ihtiyâcın ta'lîmi cihetini vâsıta-i icrâiyyesi gāyet fenâ olan hükûmete terk etmesinden ileri gelmiştir. Binâenaleyh hiç olmazsa bundan böyle müteyakkız bulunmalı, şiddetle muhtâc bulunduğumuz tahsîl-i ibtidâînin neşr ü ta'mîmine kendimiz sa'y ü gayret etmeli, bu husûsda hükûmetin,… teşebbüsâtına bel bağlayarak câhil ve ümmî kalmamalıyız.

Zâten millet bu ihtiyâcı takdîr eder de, tahsîl-i ibtidâînin neşr ü ta'mîmini doğrudan doğruya iş edinirse, az bir zaman zarfında elbet pek büyük muvaffakıyetler te'mîn edilir: Efrâd-ı ahâlî arasında yabancı değil, millî bir maârifin uyandığı görülür.

[35] Bizim fikrimize göre milletin bu gāyeye doğru yürümesi pek de o kadar güç bir şey olmasa gerek. Çünkü müslümanlar bilâ-istisnâ, büyük küçük, âlim, câhil, mutlakā maârifin lüzûmuna kāni'dirler. Hiss-i maârif kulûb-ı ehl-i îmânda bir takāzâ-yı dînî olarak mevcûddur. Müslüman tabîatiyle maârif-perverdir.

Binâenaleyh ahâlî-i İslâmiyye arasında hiss-i maârif pek az bir himmet ile uyandırılabilir, i'tikādındayız. Elverir ki, memleketin, şehrin, kasabanın, köyün bu hakīkati takdîr edenleri, ileri gelenleri ahâlînin hissiyât-ı dîniyyelerini, millî duygularını okşayarak bu bâbda önayak olabilsinler. Biz emîniz ki, milletimiz, müslümanlar hiçbir vakit böyle hayırlı teşebbüslere karşı gelmezler, belki, bilâkis, pek az bir zaman zarfında bu ihtiyâcı takdîr ederek kendi başlarına çalışmaya başlarlar; nasılki bu hâl Şimâl müslümanları arasında tamâmıyla kendini göstermiştir.

İ'tikādımıza göre memleketimizde ahâlîye bu husûsda

önayak olabilecek birçok erbâb-ı hamiyyet vardır. Yalnız şehirlerde, kasabalarda değil, hattâ nâhiye merkezlerinde, köylerde bile neşr-i maârif mes'elesinde, meselâ mahallede, köyde bir ibtidâî mektebi küşâdı husûsunda rehberlik edecek, önayak olacak, başlangıç olmak üzere beş on para verecek, mektebe maddî, ma'nevî muâvenet ve müzâherette bulunabilecek kimseler bulunabileceğine kāniiz. Şu kadar var ki; bu ihtiyâc bir def'a tamâmıyla anlaşılmalı, anlaşıldıktan sonra da az çok fedâkârlığı göze aldırmalıdır. Şu hakîkati anlayanlarca bu kadarcık olsun fedâkârlık ibrâzının icrâsı dînen, vicdânen mecbûrî bir vazîfe olduğunu da takdîr etmelidir. O kadar ki; münâsib bir yerde bir mekteb-i ibtidâî te'sîsi o gibi erbâb-ı hamiyyet içinde âdetâ bir moda hükmünü almalıdır. Nasıl ki, Şimâl müslümanları arasında böyle hâl moda hâlini de geçmiş, âdetâ tabîî bir vazîfe hâlini almıştır. Köy, kasaba, şehir, mahallenin az çok zengince olanı etfâl-i müslimîn için usûl-i cedîde üzere mektep te'sîs etmeyi kendine borç biliyor, hâline göre bir, iki,… mektep te'sîs ediyor; îcâb eden fedâkârlığı seve seve yapıyor. Böyle yapıyor. Böyle yapmadıkça da gönlünde, vicdânında elem hissediyor. Bu elemi hissedecek kadar rikkat-i kalbe mâlik değilse elbet hemşehrîleri, dostları, arkadaşları lüzûmu vechile kendisini irşâd ediyorlar. Böyle de vazîfesini îfâ etmeyi düşünemeyenler artık mahalle kadınlarının, çoluk çocuğun dillerine düşmüş, ta'n u teşnî'lerini gözlerine aldırmış leîmler demektir.

Bu gibi millî, büyük teşebbüslere, şübhesiz, ibtidâ ileri gelenler tarafından başlanmalı. Millet sâyesinde zengin olanlar yahud dolgun maâş alanlar, şehzâdeler, dâmâdlar, paşalar, sultan hanımlar, zengin hanımlar, ticâretle kesb-i servet etmiş olanlar önayak olmalıdır. Fakat maatteessüf şimdiye kadar böyle bir şey işitemedik. Bir paşanın, bir şehzâdenin, bir sultanın,… böyle bir işte rehberlik ettiğini, meselâ zükûr için yahud inâs için bir mektep te'sîs etmiş olduğunu işitmek kābil olamadı. Anlaşıldığına göre bizim büyüklerimiz, paşalarımız mektep küşâd etmenin, millet çocuklarına yardım etmenin, te'sîs ettikleri ibtidâî mekteplerine giderek mini mini ma'sûm yavrucukların derslerini dinlemenin, onların esbâb-ı istirâhatini, esbâb-ı tefeyyüzünü düşünmenin, onları istikbâl için hâzırlamanın,… ne kadar büyük bir lezzet, ne kadar büyük bir saâdet te'mîn ettiğini henüz takdîr edememişler, demektir.

Fakat biz, bütün bu hakîkatlerin pek yakın bir zamanda memleketimizde de anlaşılacağından emîniz. Çünkü geçirdiğimiz, hâlâ da içinde yuvarlandığımız felâketlerin elbet seciyesizlik, cehâlet yüzünden ileri geldiğini takdîr ettirecek kadar te'sîr icrâ etmiş olduğuna mutmainniz. Onunçün gerek efrâd-ı millet, gerek ileri gelenlerimiz bu vukūâta karşı kat'iyyen lâkayd kalamazlar. Şimdiye kadar bizi, milletimizi bu hâl-i felâketten kurtarmak için askerlerimiz çalıştı ise, bundan sonra hepimizin el birliğiyle çalışması muktezîdir.

Binâenaleyh *Sebîlürreşâd* hey'et-i İslâmiyyesi de tezyîd-i faâliyet ederek yalnız kalemen değil, belki bil-fiil dahi tahsîl-i ibtidâînin ta'mîmine sa'y ü gayret etmeye azm etmiştir. Mektep küşâdına isti'dâd görülen yerlere yahud sözleri geçebilecek erbâb-ı hamiyyete mürâcaat edecek, yavaş yavaş bütün Memâlik-i Osmâniyye ve İslâmiyyede millî mektepler te'sîsine sarf-ı makderet edecektir. Çünkü biz, İslâmiyet'in şu felâketlerden kurtularak münevver bir âtîye doğru ilerlemesini, ancak el birliğiyle çalışarak Müslümanlık âleminde samîmî, harâretli bir intibâh-ı millî husûlünde görüyoruz. Millî bir tahsîl-i ibtidâînin bu husûsda pek büyük fâidesi olabileceğini bildiğimizden, artık bu vâdîde çalışmayı da vezâifimize idhâl etmeyi münâsib görüyoruz. Şu kadar ki; bu bâbda muvaffakıyetin te'mîni, her hâlde *Sebîlürreşâd* müntesiblerinin ve bütün müslümanların ma'nen, maddeten fedâkârlık göstermelerine mütevakkıfdır. Böyle olursa inşâallâh birkaç sene zarfında memleketin, diyâr-ı İslâmın her tarafında şümûs-ı irfânın neşr-i envâr ettiğini görmekle mübâhî oluruz.

* * *

İşte Sebîlürreşâd mekteplerinin birincisi, Prens Abbas Halim Paşa hazretlerinin himmet-i fahîmâneleriyle Heybeliada'da te'sîs olunuyor. O Abbas Halim Paşa hazretleri ki, Müslümanlık âleminde ilmî ve fikrî bir intibâhın husûlü için şimdiye kadar gerek ma'nen, gerek maddeten pek çok fedâkârlıklar etmiş, pek büyük himmetler sarf eylemiştir.

Sebîlürreşâd, şu hayırlı işe, böyle Müslümanlığın yükselmesi için çalışır; fî-sebîlillâh fedâkârlıktan zevk alır; tevfîk-ı Hudâ'ya mazhar ekâbir-i ümmetten bir zâtın taht-ı himâyelerinde başladığından dolayı Cenâb-ı Hakk'a müteşekkir ve feyz-ı ilâhînin tecellî-sâz olacağından ümîdvârdır. (والله هو الموفق)

Sebîlürreşâd

[36] Heybeliada Sebîlürreşâd Mekteb-i İbtidâîsi Dâhilî Nizâmnâmesidir

Madde 1- *Sebîlürreşâd* Mektebi evlâd-ı ehl-i îmâna mükemmel bir müslüman terbiyesiyle ma'lûmât-ı ibtidâiyye-i zarûriyyeyi usûl-i cedîde ile ta'lîm etmek üzere küşâd edilmiş bir müessese-i milliyyedir.

Madde 2- Mektep dört sınıflı olup bütün etfâl-i ehl-i İslâma açıktır.

Madde 3- Mektebe yedi ile on yaş arasında olan talebe kabûl olunur.

Madde 4- Mektebin ücret-i ta'lîmiyyesi şehrî 20-40 guruştur.

Madde 5- Mektep her nevi' teberruâtı kabûl ve îcâbına göre bütçesindeki açığı kapatmak üzere millî eğlenceler tertîb edip ashâb-ı hayrâtın hamiyetlerine mürâcaat eyler.

Madde 6- Bir def'ada yahud muayyen taksîtlerde senede lâ-ekal bir lira-yı Osmânî i'tâsını taahhüd edenler mektebin müessisi addolunurlar. (Müessisler re'y-i istişârîyi hâizdirler.)

Madde 7- Bir müdîrin taht-ı idâresinde olmak üzere îcâbı kadar muallim ve hademe bulunacaktır.

Madde 8- Mektebin bil-cümle umûr-ı dâhiliyye ve hâriciyyesini müzâkere ve rü'yet etmekle mükellef reîs, müfettiş, nâzır, bir de muhâsebeciden ibâret olmak üzere dört zâttan mürekkeb dâimî bir hey'et-i idâresi bulunacaktır. Tesâvî-i ârâ vukūunda reîs tarafı tercîh olunacaktır.

Madde 9- Ücret-i ta'lîmiyye her ay ibtidâsında peşîn alı-

nır. Aylıkların ay ibtidâsından nihâyet beşine kadar te'diyesi muktezî olup ayın onuna kadar aylığını vermeyen şâkird sınıfa kabûl olunmaz. Ay nihâyetine kadar aylığını getirmeyen şâkirdin kaydı terkîn olunur.

Madde 10- Derslere Eylül ibtidâsında başlanır, Mayıs yirmi beşte kesilir.

Madde 11- İmtihânlar husûsî ve umûmî olmak üzere iki nevi'dir. Husûsîler Kânûnievvel ile Mart ibtidâlarında, umûmî imtihân da Haziran'ın birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü günlerinde; tevzî'-i mükâfât resmi de on Temmuz gününde icrâ edilir. İmtihân-ı umûmî ile tevzî'-i mükâfât resmi arasında geçen müddet zarfında ders ve kitap okutulmayıp sırf amelî esâslar üzerine müretteb yazlık program ta'kîb olunur. Tevzî'-i mükâfâtı müteâkıb Eylül ibtidâsına kadar mektep ta'tîl olunur.

Madde 12- Tedrîsâta her gün zevâlî sâat dokuzda başlanır. Öğle vakti sâat on ikiden i'tibâren bir sâat tenefüs verilir. Sâat biri on geçe öğle namazı kılınıp üç-dört âyet tilâvetini müteâkıb kısaca dînî ve ahlâkî bir vaazdan sonra sâat ikide tekrar derslere başlanır. Namazda hâzır bulunup vaazı dinlemek talebe ve muallimler için mecbûrîdir. İmâmet, vaaz müdîrin vazîfesidir.

Madde 13- Her gün birinci dersden evvel ve son dersin nihâyetinde bütün talebe tarafından, müdîr ve muallimler de bulunduğu hâlde, devlet ve millet-i İslâmiyyeye, ebeveyn ve muallimler ile mektebe hayrı dokunmuş olanlara, din ve vatan yolunda şehîd olanlara hayır duâyı ve kendilerine füyûzât ve ilm-i nâfi' talebini mutazammın ilâhîler okunur.

Madde 14- Her şâkird mektebe gidip gelirken mektebin resmî elbisesini giymeye mecbûrdur. Mektebin resmî elbisesi yerli malından olacaktır.

Madde 15- Mektebe gelemeyen şâkirdin ma'zeretini mübeyyin velîsi tarafından imzâ edilmiş veya mühürlenmiş bir tezkire getirmesi mecbûrîdir. Tezkire getirmediği sûrette mektebe gelmemesinin sebebi istîzâh olunmak üzere mektep idâresi tarafından velîsine mürâcaat olunacaktır.

Madde 16- Mektebe kayıd ve kabûl için nüfûs tezkiresi, tabîb raporu ve aşı şehâdetnâmesinin ibrâzı mecbûrîdir.

Madde 17- Kayıd ve kabûl olunan etfâlin ebeveyn veya velîlerinin imzâ ve mühürlerinin tatbîk sûreti, mahall-i ikâmetleri sicil defterinde mukayyed olacaktır.

Madde 18- Talebe her ay nihâyetinde muâyene-i tıbbiyeye tâbi' tutulacaktır. Sârî hastalığı olanlar mektebe kabûl edilemediği gibi, sonradan hasta olanlar hakkında da tabîbin tasviyesinden hârice çıkılmayacaktır.

Madde 19- Şâkirdâna her ay ders notlarını müş'ir birer muhtıra defteri verilip bunlar velîleri tarafından imzâ edilerek mektep müdîriyetine gönderilir. Talebenin ahvâl-i rûhiyyesine ıttılâ' hâsıl edilmek üzere evde geçirdikleri hayât hakkında da velîlerinin her ay ibtidâsında tahrîrî yahud şifâhî olarak ma'lûmât vermeleri muktezîdir.

Madde 20- On âferîn varakası bir tahsîn varakasına, beş tahsîn varakası bir imtiyâz varakasına tebdîl edilecek ve imtiyâz varakası alanlar tevzî'-i mükâfât merâsiminde mükâfâtla taltîf olunacaklardır.

Madde 21- Derslerinde sa'y ü gayretleri meşhûd olanlar ile hüsn-i ahlâk, tahâret ve nezâfet husûsunda tekâmül gösterenlere âferîn varakaları verilir. Fakat bu husûslarda ibrâz-ı kusûr edenler de ta'lîmât-ı mahsûsada gösterileceği vechile cezâ-dîde edilirler. Darb ve sû'-i muâmele memnû'dur.

Madde 22- Şâkirdânın tütün içmesi kat'iyyen memnû'dur.

Madde 23- Sıraları kesmek, duvarları bozmak, çizmek ve sâir tahrîbât memnû' olup mütecâsir olanlara îkā' ettikleri zarar ve ziyân tazmîn ettirilir.

Madde 24- Muallim efendiler ders sâatlerine dakīkası dakīkasına riâyet etmeye mecbûrdurlar.

Madde 25- Derslerin ihtilâfına göre birinci sınıf üçer aydan ibâret üç, ikinci sınıf da iki devreye ayrılır. Ders zamanları kırkar, iki ders arasında olan teneffüsler de on beşer dakīkadır.

Madde 26- Müdîr ve muallim efendiler teneffüs esnâsında talebe ile beraber bulunup onların edeb ve terbiye dâiresinde oynamalarına nezâret edeceklerdir.

Madde 27- Muallim efendiler ve hademe vazîfeleri husûsunda müdîrin emirlerine tevfîk-ı hareket etmeye mecbûrdurlar.

Madde 28- Müdîr, mektebin nizâmnâme-i dâhilîsini ve programını tatbîk etmek husûsunda hey'et-i idâreye karşı mes'ûldür.

Madde 29- Müdîr, hissesine isâbet eden derslerden başka, mektebin dâhilî umûrunun idâresiyle, mükâfât ve mücâzâta dâir verilen karârları icrâ edip mektebin bir haftalık hayâtı hakkında idâre hey'etine rapor vermek vazîfeleriyle de mükellef bulunacaktır.

Madde 30- İşbu nizâmnâmenin hükmü hey'et-i idârenin vereceği karâr-ı ahîre değin kat'iyyen mer'iyyü'l-icrâdır.

Madde 31- Mektebe dâir ittihâz olunan mukarrerât ile mektebe verilen teberruât *Sebîlürreşâd* Mecmûası'nda i'lân edilecektir.

* * *

Heybeliada Sebîlürreşâd Mekteb-i İbtidâîsi'nin Ders Zamanlarıyla Müfredât Programı

Birici Sınıf

Birici Devresinde:

1) Elif-bâ, Yazı	Haftada 18 ders
2) Ma'lûmât-ı Dîniyye	Haftada 6 ders
[37]	
3) Kırâet	Haftada 6 ders
4) İdman	Haftada 2 ders
5) İlâhî	Haftada 3 ders

1- Üç aydan ibâret olan birinci devrede usûl-i savtiyye üzere elif-bâ ve yazı ta'lîm edilir.

2- Ağızdan olarak kelime-i tevhîd, kelime-i şehâdet, "Âmentü billâh…" ta'lîm edilir. Selâm vermek, selâm almak, işe güce besmele ile başlamak gibi âdâb ve şeâir-i İslâmiyye öğretilir.

3- Öğrenmiş oldukları harflerden müteşekkil birer heceli, sonra ikişer, üçer heceli kelimelerin tedrîcî bir sûrette kırâetine alıştırılır.

4- İsveç usûlü üzere harekât-ı bedeniyye yaptırılır.

5- Tegannî usûlü öğretilir.

* * *

İkinci Devresinde:

1) Yazı	Haftada 9 ders
2) Türkçe, Arabca Kırâet	Haftada 9 ders
3) Ma'lûmât-ı Dîniyye	Haftada 6 ders
4) Hesâb-ı Zihnî	Haftada 6 ders
5) İdman	Haftada 6 ders
6) İlâhî	Haftada 3 ders

1- b) Bazen taş, siyah tahta üzerine, bazen kurşun kalem ile kâğıd üzerine bir heceli kelimelerden başlayarak tedrîcî bir sûrette ikişer ve daha ziyâde heceli kelimeler, sonra ikişer, üçer kelimeden mürekkeb cümleler imlâ ettirilir.

c) İmlâ tarîkıyla yazabildikleri kelimeleri, cümleleri taş, siyah tahta üzerine ve bazen kurşun kalem ile kâğıd üzerine istinsâh ettirilir.

d) Gerek imlâ ettirilirken, gerek istinsâh esnâsında iyi vaz'iyet alarak sıhhî bir sûrette oturmalarına, kalemleri usûlü vechile tutmalarına pek ziyâde dikkat olunur.

2- Ağızdan olarak küçük sûreler, namaz duâları, Cenâb-ı Hakk ve Peygamber Efendimiz hakkında küçük manzûmeler ezberlettirilir.

3- b) Hareke ve sükûn, şedde ve tenvîn gösterilerek ikişer, üçer, dörder harfli Arabca muharrek kelimelerin okutturulmasına çalışılır.

c) Türkçe müfred ve cem' olan kelimeler, isimler, fiiller okutturulup ma'nâları hakkında îzâhât verilir. Her kelimeyi iyi bir sûrette telaffuz edip ma'nâsını ifâde etmeye alıştırılır.

d) İki, nihâyet kısaca üç kelimeden mürekkeb cümleler çokça okutturulur.

h) Okuttukları cümlelerin ma'nâları hakkında basît suâller îrâd olunup cevapları alınmaya çalışılır.

4- Birden ona kadar, sonra yüze kadar olan adedler saydırılır; bunlar ile tedrîcî bir sûrette cem' ve tarha âid küçük hesâblar yaptırılır. Bu husûsda "mihsâb" kullanılır.

5- İdman, usûlü vechile devâm olunur.

6- Tegannî usûlü gösterilir, küçük kolay çocuk şiirleri söylettirilir.

* * *

Üçüncü Devresinde:

1) Yazı	Haftada 7 ders
2) Kırâet	Haftada 6 ders
3) *Kur'ân-ı Kerîm*	Haftada 6 ders
4) Hesâb	Haftada 4 ders
5) Ma'lûmât-ı Dîniyye	Haftada 7 ders
6) İdman	Haftada 2 ders
7) İlâhî	Haftada 2 ders
8) Hüsn-i Hat	Haftada 2 ders

1- Yazı: Ber-vech-i sâbık imlâ ve istinsâh tarîkıyla yazıda devâm olunur. Fakat harekeli olmak üzere iki, üç, nihâyet dörder harfli Arabca kelimeler de yazdırılır.

2- Kırâet: Ber-vech-i sâbık kırâette devâm olunur. Bir, iki, nihâyet üç kelimeden mürekkeb Arabca cümleler kırâet ettirilir. Hurûf-ı şemsiyye ve hurûf-ı kameriyye hakkındaki kavâidi göstermeyerek yalnız amelî bir sûrette muarref kelimelerin kırâet ettirilmelerine alıştırılır.

3- *Kur'ân-ı Kerîm*: Tahtaya kısa bir âyet-i kerîmenin kelimeleri ayrı ayrı yazılıp okutturulur. Bu sûretle *Kur'ân-ı Kerîm* tilâvetine başlanmış olur.

4- Hesâb:

b) Erkāmın şekilleri gösterilir.

c) Ta'dâd ve terkīm hakkında ma'lûmât-ı ibtidâiyye verilir.

d) Küçük adedlerin cem' ve tarh ameliyeleri gösterilir.

h) Mihsâb ile hesâb-ı zihnî idmanları yaptırılır.

v) Yüzlere kadar adedlerin a'mâl-i erbaası gösterilir.

5- Ma'lûmât-ı Dîniyye: Amelî olarak namaz kılmak, abdest almak öğretilir.

6- İdman: Usûlü vechile devâm olunur.

7- İlâhî: Tegannî usûlü öğretilir. Küçük dînî, millî ilâhî ve şarkılar söylettirilir.

8- Hüsn-i Hat: Eşkâl-i hurûfu hatt-ı rik'a ile ibtidâ tahtalara yazdırarak sonra rik'a defterleri sırasıyla doldurulur. Meşk esnâsında alınacak vaz'iyet ile kalem tutmak usûlleri de ayrıca gösterilir. –mâba'di gelecek hafta–

TEBŞÎR-İ MÜHİM
TÜRKÇE TEFSÎR-İ ŞERÎF

Üstâd-ı muhterem Bereket-zâde İsmail Hakkı Beyefendi hazretlerinin yazdıkları tefsîr-i şerîfin [1](سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ) âyet-i kerîmesine kadar olan birinci cüz'ü bu kere idâremiz tarafından tab' ettirildi. Emr-i tab' pezîrâ-yı hitâm olmakla cüz'-i mezkûr birkaç güne kadar neşr olunacaktır. Ma'lûmdur ki; kırk-elli seneden beri müştâkīn-i ilm ü edeb lisânımızda bir tefsîr yazılmasını fart-ı şagaf ile arzu ediyorlar idi. Eyyâm-ı ahîrede bu arzunun hayyiz-i fi'ile çıkması umûmca derece-i vücûbda görüldüğü hâlde yine hiçbir hâme-i fazl u irfânda böyle bir emr-i hatîre teşebbüs için bir sa'y ü himmet uyanmadı. Arzû-yı umûmîyi hâsıl eylediği için tebrîk ve takdîr-i umûmîye sezâ olan fâzıl-ı müşârun-ileyhe Cenâb-ı Hak ecr-i cezîl ihsân eylesin. Nefâset-i edâ ve metânet-i müeddâsıyla dînen, ilmen, edeben fikir ve zevk-ı ümmeti okşayan bu bedîa-i belâğatten dolayı hey'et-i âcizânemiz bilhâssa vazîfe-i tebrîki îfâ eder.

Sebîlürreşâd

* * *

[38]

EDEBİYÂT

SAHÂİF-İ TENKĪD

MEHMED ÂKİF

–geçen nüshadan mâba'd–

Şu küçük mukaddimeye tahsîs olunan ilk iki bendden sonra büyük vâlidenin mecrûhâne feryâdlarıyla hikâye baş-

[1] Bakara, 2/142.

lıyor. Acıklı, pek acıklı bir hikâye: Bunda ne ufak bir tasannu' var, ne bir külfet ihtiyâr olunmuş. Kudret-i tasvîriyye "O pembe pembe yanaklar kireç kesildi bugün" mısrâ'ının gösterdiği levhaya ancak irtikā edebilmiş. Çünkü musavvir şâirin kendisi değil; musavvir büyük vâlide. Kadıncağız, Selmâ'nın hâlini daha müessir bir lisân ile de tasvîr edebilirdi. Fakat hissiyâtına kapılmazdan evvel kendisine müterettib bir vazîfe var: Oğluna hesâb vermek. Hemen bu vazîfesini îfâ ediyor: Hekîmler çağırılmış, tedâvîde kusûr edilmemiş; lâkin, heyhât:

Hekîm ilâcları oğlum bütün tesellîdir,
İlâc yiyip iyi olmak, o bir tecellîdir!

Bîçâre büyük vâlide, bu sûzişli hükmü verir vermez asıl maksadına geliyor: Oğlunu Selmâcığın hâlini göstermek, onun derdine dermân aramak için da'vet etmemiş, Selmâ'nın vâlidesi için çağırmış. Selmâ artık perî-i mevtin âgūşuna düşmüş bir melek, o perînin bir darbe-i cenâhıyla yükselip gidecek, dâmânına bütün annelerin yürekleri asılsa yine uçacak, evyâh! Fakat Selmâ'nın annesi var; onu helâk olmaktan kurtarmalı. İşte, vâlide oğlundan bunu bekliyor; oğluna; kardeşini kurtar diyor. Oğlu bu vazîfeyi der-uhde ediverdiği dakīkada ise ona nasıl bir bâr-ı girân tahmîl etmiş olduğunu düşünerek:

–Nasıl da söylersin?

Lâkırdı kâr edecek kim? Duyar mı hiç beriki?

sözleriyle yine feryâda başlıyor. Husûsiyle bu felâket birinci de değilmiş; Selmâcığın annesi dört evlâdını gömmüş. Zavallı büyükanne, Selmâ da giderse, artık kızının kendini vaktinden evvel öldüreceğine kāni', ye's-i küllî içinde yine Selmâ'ya rücû' ediyor, yine onun hâlini göz önüne getiriyor. Birinci tasvîr ne kadar bî-tekellüf, sâde ise, ikincisi de öyle. Yalnız; "Melîl melîl bakıyor şimdi bülbül evlâdım" mısrâ'ı, hem kadın lisânıyla söylenilmiş bir şiir, hem de daha ziyâde câzib-i rûh ve müessir. Bu levhayı tersîm eden kadın yüreği, hissinin son katresini dökmüş oluyor. Bundan sonra ne yapabilecek? Şikâyet mi etsin? Buna da Müslümanlığı mâni'. Bîçâre kadın ancak:

Şikâyet olmasın ammâ, tahammülüm bitti.

diyebiliyor. Büyük vâlidenin şu hikâyeciği, şu feryâdı o kadar samîmî, öyle hakīkīdir ki, insan, bu hikâyenin aynen vâki' olduğuna derhâl kanâat eder. O hâlde şâirin, san'atkârın burada yaptığı ne? suâli îrâd olunabilir. Buna cevaben deriz ki: "Şâir vak'ayı aynen yazmış. Şu kadar ki; sözler aynen büyükannenin sözleri değildir: Sözlerde –manzûm oluşundan kat'-ı nazar– fazla eksik bir şey yoktur; gāyet tabîî münakkahiyet hüküm-fermâdır. Tertîb-i kelâmda da pek san'at-perestâne bir mahâret gösterilmiştir: Büyük vâlide hikâyesine bilâ-fâsıla devâm etmiş olsaydı, –nazmın cezâlet-i beyânına rağmen– yeknesakī bâis-i kelâl olabilirdi. Nâzım bunu pek iyi bildiği için şiirinde büyük vâlidenin sözüne karışıyor, kendisi de birkaç lâkırdı söylüyor. Tabîî şiirler, tabîati olduğu gibi değil, bize göre olması lâzım geldiği gibi tasvîr eden sözlerdir.

Şimdi büyük vâlidenin hikâyesi nihâyet buldu; lisân-ı feryâdı ebkem kaldı. Artık şâirin uhdesine terettüb eden vazîfeyi îfâ etmesi, hemşîresine metânet bahş edebilecek birkaç söz söylemesi îcâb ediyor. Şâir Selmâcığın yattığı odaya girecek, mini mini ma'sûmu ölüm döşeğinde görecek. Demek, artık biz şiirde pek müessir, pek mükemmel bir tasvîr arayacağız? Mâdem ki şimdi musavvir şâirin kendisidir, tasvîriyesi ne kadar zî-hayât ve merâret-engîz olursa bizi o kadar meftûn eder. Halbuki, şiirde iki kıt'acık buluyoruz. Vâkıâ ikisi de güzel; fakat âmâde-i ufûl olan bir kevkeb-i hayât daha ne güzel tasvîr edilebilirdi; yavrucuğunun ölüm döşeğine vakf-ı mevcûdiyyet etmiş bir annenin hâli daha ne acıklı gösterilmek mümkün idi. Acaba Mehmed Âkif'in kudret-i tasvîriyyesi de sâde[?] bir kadının kābiliyet-i şi'riyyesi kadar mahdûd mu? Hayır: Böyle olmadığına okuduğumuz iki bend burhân-ı kâfîdir. O iki bendi yazan şâir –diğer birçok şiirlerinde fevkalâde bir kudret-i tasvîriyye göstermemiş olsa bile– bu eserinde birbirinden güzel daha birkaç bend yazabilirdi. Lâkin şiirin samîmiyeti, şiirin bir çocuk rûhu kadar küçük rûhu bundan tevahhuş eder, rencîde olurdu; henüz çocuğun rûhu uçmadan şiirin rûhu uçardı. Mini mini bir vücûdun küçücük levha-i memâtı bir gevher pâreye aks ettirilmiş, açılmadan solmaya başlayan bir goncaya bir şebnem-i nûr taktîr olunmuş. Kuvve-i hayâliyyeyi tabîiyet ve samîmiyetin âgūş-ı nevâzişinde teshîr edebilmek bazen ona büyük bir fezâ-yı tayerân bulmaktan daha müşkildir. İşte i'tikādımca Mehmed Âkif burada tasvîrini tahdîd etmekle böyle bir müşkili iktihâm etmiş oluyor.

Şâir, hemşîresine verdiği nasîhatlerde de küçük rûha küçük vücûd nazariyesini iltizâm ederek sözü kısa kesmiştir. Kendisi "âvâre talâkatiyle eski hikmette" devâm edip gideceğinden bahs ediyor ise de, hakīkat-i hâlde talâkatine bir feyezân-ı medîd vermek istemediği âşikârdır. Bunun aksini iddiâ ediyor; çünkü sözünü netîce-i mahûfenin zuhûruyla kestiğini anlatacak, yani o netîceye yine en tabîî bir yoldan vâsıl olacak. **[39]** San'atkârın bu maksadı ne güzel anlaşılıyor: Son kıt'adaki;

Ne oldu? Hastaya bir şey mi oldu? Anlamadım…

mısrâ'ı bir çocuğun ölümü, bir kuşun gözünü kapaması kadar ânî, bî-ıztırâb, âdetâ rûhânî bir hâdise olabileceğini insanın yüreğine nasıl için için söylüyor, derin derin anlatıyor! Hayır, koca şâir: Sen; ne oldu diyorsun amma, ne olduğunu pekâlâ anlıyorsun; bu, tecâhül-i ârifânen kalbimize son tîğ-ı şi'rini saplamak için ihtiyâr ettiğin hücûm vaz'iyetinden başka bir şey değildir! Biz bu muhâceme-i belâgatine göğsümüzü açarız; anne yüreğinin kanına boyanmış bir hançer kadar müessir olan senin şu:

Ne taş yüreklisiniz… Âh, gitti evlâdım.

mısrâ'ını rûhumuza kadar çekeriz; son katre-i zehrini doya doya içeriz! Bu te'sîr-i cân-rubâyı hâsıl etmek senin için bir hakk-ı a'lâdır; hakkını tamâmen aldığından emîn olabilirsin!

Mutâlaâtımızı icmâl edelim: Selmâ gāyet tabîî ve samîmî bir şiirdir; bir vak'anın lisân-ı şi'r ile aynen tasvîridir. Şâir bu eserini bir "vak'a" olarak yazmak istemiş, endîşe-i san'atle titreyerek planını çizmiş. Plan pek mükemmeldir: Mukaddimesi, tahkiyesi, tasvîri, netîcesi mevzû'a gāyet muvâfıktır. "Selmâ" küçük bir şiirdir; fakat nâzımının hassâsiyet-i fevkalâdesinden doğan, ta'bîr-i evzahıyla yüreğinden kopan

bu eser için "küçüklüğüyle büyük" demek en güzel tavsîf olur sanırım.

* * *

Bu kadar hissolunmuş, böyle güzel tasvîr edilmiş bir eserde hiçbir kusûr-ı san'at bulunamamalıydı. Lâkin böyle değil: Nazma atf-ı dikkat edince şâyân-ı müsâmaha addedilemeyecek iki üç nakīsa buluyoruz: Birinci bendin üçüncü mısrâ'ında bir "pek elzem" var; bilmem bu ufak kāide-şikenlik tecvîz olunabilir mi? Dördüncü kıt'anın sonunda gelen:

Telâş içinde kalıp büsbütün şaşırmadayım;
Eğer yetişmese imdâda, yok mu, komşu Hânım'.

beytinin kāfiyesi icbâr-ı tabîatle bulunmuş, ifâdesi de güzel değil. Altıncı benddeki "Bu son ümîdi de şâyed giderse dördü gibi" mısrâ'ı, kadın lisânına yakışacak kadar tabîî bir ifâde olamamış. Bu bendin sonundaki:

Çıkıp da gör hele bir kerre şimdi Selmâ'yı;
Ne hâle koydu felek, sevdiğin o sîmâyı!

beyti de çirkin: Kāfiyenin icbârıyla ikinci mısrâ'da gayr-i tabîî bir ifâde ihtiyâr olunmuş.

Dokuzuncu bendde bir "eğerçi" ta'bîri var ki; bugün lisânımızda metrûktür.

Gösterdiğimiz şu nakāis başka bir nazımda bulunsaydı, belki de nazar-ı dikkatimizi celb etmezdi. Fakat "Selmâ" gibi cenâh-ı serûşândan dökülmüş refrefeleri rûha ismâ' eden bir eser-i san'atte semâvî nağmeler en ufak bir âhenksizlikle ihlâl edilmemeli idi.

Ali Ekrem

* * *

Arş ileri, haydi! Fakat fi'l ile.
Sâde "terakkī" sözü pek nâfile!
Öyle heveskâr-ı teâlî olan,
Sa'y ile katlanmalı her müşkile.

Cedlerimiz, gökten alıp bayrağı,
Sâyesine çekti bütün toprağı.
Âh, o mübârek, o güzel bayrağın,
Tâ "Viyana" olmuş idi uğrağı!

[40] *Çünkü tutanlar onu, arslandılar.*
Kavle değil, himmete yaslandılar.
Sa'y ile dünyâları feth ettiler;
Hepsi de gāyetle çalışkandılar.

Bizse atâletle düşüp gaflete,
Uğradık ondan nice bin zillete!
Bilmiş ol oğlum ki atâlet gibi
Düşmen-i bed-hâh olamaz millete.

Bayrağımız indi semâdan yere!
Oldu o nâzende vücûdu bere!
Sanki o sancakla bugün memleket,
Bir yaralı kalbe kefen, makbere!

Düştü bugün toprağa… Lâkin yarın,
Ey yetişenler! Onu, siz kaldırın!

6 Eylül sene 329 **Tâhirü'l-Mevlevî**

ŞÂİR ÇOCUK – CİDDÎ BABA

– Bey baba! Gel, bak ki: Bu şeb gökyüzü,
Öyle açık: Andırıyor gündüzü.
Şenliği var, nûra bürünmüş, desem;
Pek sönük olmaz mı ki, "şenlik" sözü?

Dopdolu yıldızlarla semâ boşluğu;
Her biri aydınlatıyor loşluğu;
Hepsinin altında kurulmuş hilâl
Hepsinin üstünde fakat hoşluğu.

Sonra, hilâlin, önüne pek yakın
Bir küçücük yıldız oturmuş; bakın;
Sancağımız göklere çıkmış gibi,
Cedlerimiz etmede gûyâ akın.

Sancağımız gökte, felek yurdumuz.
Cümlesi yıldızlarının ordumuz.
Arş ileri! Arşa, deyip çekmeli!
Yol verir elbet bize ma'bûdumuz.

–Sen yine bak, şiire kapıldın oğul!
Kendine gel, doğru düşün, doğru ol!
Arşa kadar çıkması müşkil değil,
Lâkin oturmakla alınmaz ki yol.

Şi're, hayâlâta kapılmak alay!
Sonra atıp tutması gāyet kolay!
Pencereden; "Arş ileri!" denmenin,
Kıymeti yoktur, kalır oğlum kalay.

KANLI SALÎB

Rumeli… Bedbaht Rumeli… Mer'âların, toprakların göz yaşlarıyla, müslüman kanıyla sulandı. Yeşil bahârın, nermîn çiçeklerin zâlim, vahşî Hıristiyanlığın ateşli elleriyle kavruldu. Güllerin soldu, bülbüllerin sustu. Pembe bulutların mâtem rüzgârlarıyla kararmış, mâî ufukların barut dumanlarıyla morarmış. Zümrüd çayırları altın ve gümüşle kaplayan papatyalar yerine kandan lâleler, ateşten gelincikler açmış…

Yollar ıssız… Köyler harâb… Câmi'ler yıkılmış… Minâreler sernigûn… Hazîn ve rûhânî ezânların titrettiği ufuklar şühedâ-yı müslimînin rûh-ı ma'sûmuna mersiyeler, giryeler, mâtemler ithâf eden baykuşların feryâdlarıyla ağlıyor… Çobanların, genç kızların mesrûr terennümâtına bedel şimdi enîn ü girye… Çiçeklerin, çimenlerin muattar nağamâtına mukābil kan, barut kokuları… Dünkü müslüman yurdu bugün bir meşhed-i İslâm!..

Dereler, dağlar, ovalar, harâbeler müdhiş bir kâbûs, elemli bir sükûn altında uyukluyor… Cinâyetin, şenâatin te'sîriyle ağaçlar, taşlar bile medhûş ve sâmit… Gelin kızların hacle-i zifâfı maktel, libâs-ı arûsu kefen olmuş… İslâm'ın bu tâli'siz diyârında bekâret kalmamış… Ma'sûme kızlar dehşetinden, teessüründen çıldırmış… Bedbaht vâlideler, zavallı pederler evlâdlarının hâline göz yaşlarıyla nigerân… Ne müellim manzara!..

Bayramlarda dedelerinin, nenelerinin elini öpen ma'sûm çocuklar, kızlar, evlâdını şefkatle süsleyen vâlideler, birbirini tebrîk eden, kucaklayan delikanlılar, ihtiyarlar nerede?..

Mesîreler şimdi hep birer mezâr!.. Vahşetle yakılmış, parçalanmış cesedler… Gözleri oyulmuş, kulakları kesilmiş na'şlar… Müdhiş işkencelerle katl edilmiş delikanlılar… Karınları süngülerle yarılmış vâlideler… Analarının gözleri önünde canavarcasına boğazlanmış sabîler… Nehirlerde boğulmuş, duvarlara mıhlanmış zavallı ihtiyarlar… Oooof.. Salîb'e ve Hıristiyanlığa ebediyyen nefret ve la'net!...

Müslüman kahramanları… Hilâl'in, Müslümanlığın intikāmını almak her İslâm'a borçtur. Beş yüz bin şühedâ-yı müslimînin rûh-ı melûlünü şâd ediniz. Rumeli'nin kanlı toprakları altında, kanlı kefenler içinde yatan hemşîrelerinizin, kardeşlerinizin kanlı kemikleri; "İntikām" diye haykırıyor ve sizden intikām istiyor…

M. V.

* * *

TERÂCİM-İ AHVÂL

MANTIKĪ MUSTAFA EFENDİ

Asr-ı ahîrde yetişen fuzalâ-yı Osmâniyyeden bir zât-ı sütûde-simât olup Manastır civârındaki Filorina'dandır. Ale'l-usûl ikmâl-i tahsîlden sonra vatanında te'lîf ve tedrîs ile imrâr-ı hayât ederek 1244 târîhinde irtihâl eyledi. Ziyâret ettiğim kabr-i âlîleri Kışla arkasındaki makābir-i müslimîndedir. İlm-i mantıktaki ihtisâsından nâşî zamanında "Mantıkī" şöhretiyle benâm idi.

Âsârının tab'ına himmet olunmadığından fazl ü kemâli nisbetinde şöhret bulamamıştır. Bu âsârın mutâlaasından mazınneden bir zât-ı âlî oldukları anlaşılmaktadır. Görülebilenleri ber-vech-i âtîdir.

1- *Şerh-i Şifâ'-i Şerîf*: Dört cild üzere müretteb olup hatt-ı destiyle muharrer nüshası Filorina'da Tarîkat-i Nakşiyye'den Baba Efendi Dergâhı Kütübhânesi'ndedir.

2- *Hâşiyetü'l-Beydâvî*: *Tefsîr-i Beydâvî*'nin Nebe' Cüz'-ü'ne dâir olup bunun da bir nüshası Filorina müftî-i sâbıkı fuzalâ-yı zamâneden Ali Efendi'nin kütübhâne-i husûsîsinde mevcûddur.

3- *Nazîre-i Şemsiyye*: İlm-i mantıktan beyne'l-ulemâ mütedâvil olan *Şemsiyye*'ye nazîredir. Bunun da bir nüshası Ali Efendi'dedir.

4- *Tebşîru'l-Mülûk fî-Ahseni's-Sülûk*. 5- *Tefsîrü İnna'llâhe Ye'muru bi'l-Adli ve'l-İhsân:* Her ikisini de Sultan Mahmûd-ı Sânî'ye takdîm ederek mazhar-ı taltîf-i şehriyârî olmuştu. Nüshaları kezâ Ali Efendi'dedir.

6- *Bî-Nukat Kasîde-i Na'tiyye*: Arabiyyü'l-ibâre 53 beyit üzere nazm ettiği bu na't-ı şerîfi ahîran şerh etmiştir. Bir nüshası kütübhâne-i âcizîde vardır. **[41]**

7- *Risâle fî-Hakkı'ş-Şüyûh*: Hatt-ı destiyle muharrer müshası taraf-ı âcizîden Manastır Kütübhânesi'ne ihdâ kılınmıştı.

8- *Risâle fî-Hakki'l-İctihâd*: Ali Efendi'de.

9- *Risâle fî-Sünneti'l-Asr*: Ali Efendi'de.

10- *Şerh-i Avâmil*

11- *Risâletün mine'l-Akā'id*: Bir nüshası Es'ad Efendi Kütübhânesi'nde vardır.

12- *Risâle-i Vebâ ve Tâûn*: Müstevlî hastalıkların hüviyetiyle firâr ve adem-i firârın keyfiyet-i cevâzına dâirdir.

Bursalı Mehmed Tâhir

MAKĀLÂT

MÜSLÜMANLAR, İSTİKLÂLLERİNİ ANCAK HAKĪKATEN MÜSLÜMAN OLMAKLA MUHÂFAZA EDEBİLİRLER

Ser-levhamı görenler: "Niçin, biz hakīkaten müslüman değiliz de yalandan mı müslümanız?" diyeceklerdir. Ben, tekrar edeceğim: Biz müslümanlar ne vakit hakīkaten müslüman olursak, yani dinimizin ulviyet ve kıymetini takdîr ederek onun evâmirini hakkıyla îfâ edersek, o zaman dünyada mes'ûd yaşamak için ne lâzımsa hepsine mâlik olduğumuzu göreceğiz. Bu, muhakkaktır. Bugün düşünelim: Başımıza ne gibi fenâlıklar gelmişse hepsinin müsebbibi dinsizliktir. Bilinmelidir ki dinsizlik yalnız Ehl-i Kitâb'ın gayrı olmak demek değildir. Dininin evâmirini istihfâf eden bir müslüman da dinsiz, hem de katmerli dinsizdir. Âdî dinsiz, dînî olmadığından bir dereceye kadar ma'zûrdur. Fakat dînî olan ve bâ-husûs dünyanın en ulvî dinine sâhib bulunan bir müslümanın dînî istihfâfı, ona adem-i riâyet ve itâati hiçbir vakit ma'zûr görülemez.

Allâh, bize: Düşmanlarınız nasıl hâzırlanırsa onlardan geri kalmayınız! dedi. İşte size bir emr-i dînî. Yaptık mı? Dinimiz bize emr ediyor: Birbirinizi yemeyiniz, ittihâd ediniz. Biz ise, birbirimizin gözünü oyduk. Birbirimizin ayağının altına karpuz kabuğu koymaya çalıştık. Hırs, gözümüzü o kadar bürümüştü ki, arada memleketin fedâ olduğunu bile görmüyorduk. Dinimiz bize emr ediyor: Muhârebede düşmanın önünden kaçmayınız, din uğrunda çarpışınız, öldürünüz. Aksi takdîrde Allâhu Zü'l-Celâl sizi şöyle yakar, böyle tecziye eder. Biz, buna mukābil bilmem ne gibi bir sevkın taht-ı te'sîrinde; "Orduda bozgunluk var" sözünü çıkarıyor; çarpışacağımız, öldüreceğimiz yerde silâhımızı atıyorduk. Vatan uğrunda öleceğimiz yerde daha düşman gelmeden herşeyi terk ederek kaçıyorduk.

İşte biz dinimizin emirlerine bu sûretle itâatsizlik, riâyetsizlik ettik. Bütün bunları yaptık. Ne olduk? İki yüz bin askerimiz türlü türlü sûretlerde şehîd oldu. Mecrûhlarımız çamurlar içinde kıvranarak, düşman süngüleri altında inleyerek can verdi.

Beş yüz bin müslüman, Hazret-i Muhammed'in beş yüz bin ümmeti, Hilâl'in beş yüz bin evlâdı, Rumeli'nin beş yüz bin yavrusu, dünyanın en vahşî kavmine değil, en vahşî hayvanlarına rahmet okutacak sûrette boğazlandı, yakıldı. Yüz binden fazla hür ve muhterem müslüman evlâdı, Anadolu kuzusu düşmana esîr düştü, envâ'-ı işkencelere ma'rûz kaldı. En, en nihâyet tel örgüleri içinde en taş yüreklilerin tüylerini ürpertecek bir sûrette şehîd edildi. Câmi'lerimiz kilise, ahır oldu. Mehmedler, Ahmedler Niko, Yovan, İspiro oldu. Hilâl kırıldı, düştü; yerine Salîb bütün şeâmetiyle

dikildi. Dünyanın en sefîl mahlûkları önünde, Salâhaddîn-i Eyyûbî'nin haleflerinin kılıcı kırıldı. Eğilmeyen başımız göğsümüze düştü; sefîl olduk.. Hakīr olduk… Daha… Daha var; fakat saymak istemem.

Ey müslüman; işte dinine adem-i riâyetin cezâsı.

Şimdi olan oldu, biten bitti, giden gitti. Bundan "sonra"sına bakalım. Fakat bundan "evvel"ini de unutmayalım. Unutursak "sonra"sına bakmamış oluruz. Çünkü; bugünün "sonra"sı yarının değilse, öbür günün "evvel"idir.

Evet; "Bundan sonrasına bakalım!" dedik. İstikbâle doğru gözümüzü çevirip bir dakīka için deryâ-yı tefekküre dalalım; görürüz ki; bu lâhza-i tefekkürümüzde en ziyâde kulaklarımızda çınlayan sadâ şudur: "Müslümanlar; istikbâli kazanmak için denize hâkim olunuz!" İşte dîndaşlar; nazar-ı dikkatinizi celb edeceğim nokta budur. Bugün hayâtımıza kasd edecek kuvvet süngülerden ziyâde drednot toplarıdır. Bugün hayâtımızı kurtaracak da yine o toplardır: Ateş püsküren, lav fırlatan o demir ağızlardır. Garb hudûdumuzdaki bir iki devleti tepelemek için –iyi isti'mâl edilmek şartıyla– süngülerimiz kâfîdir evel Allah. Fakat bazısı bahren vücûdumuzun en nâzik bir noktasına, kalbimizin tâ ortasına hançerini saplayabilir. Biz ise kuvve-i bahriyyece, yüksek bir mevki'de bulunursak istiklâlimizin ebedî ve ezelî düşmanının lâ-yuad süngüsünü durdururuz. Yani ez-her-cihet yaşamak, istiklâlimizi pâyidâr etmek, müslümanları mes'ûd etmek istiyorsak kuvve-i bahriyyemizin i'lâ edilmesinin yolunu bulmalıyız.

Bugün üç yüz milyon müslüman esîrdir; Salîb'in esîridir. Bunları kurtarmak değilse de ezâ ve cefâya, tazyîka ma'rûz bırakmamak lâzımdır. Bu ise kavî, bilhâssa bahren hâtırımız sayılır olmakla olur. Şimdiki hâl-i pür-melâlimiz bile onlara, o mazlûmlara ayn-ı rahmettir. Biz olmazsak **[42]** vay o bî-çârelerin hâline… Demek ki; biz kendimizden başka üç yüz küsûr milyon müslümanı da düşünmeye mecbûruz.

Bütün bunlar, dinimizin emrine itâatle olur. Dinimizin iki emri, burada vehleten hâtıra gelir: Düşmanlarınızın silâhlandığı silâhlarla kendinizi techîz ediniz. "İâne" veriniz. Bâ-husûs iâne için müteaddid âyât-ı kerîme ve ehâdîs-i nebeviyye vardır. Biz bu emirlere itâat etmediğimizdendir ki, bu hâllere uğradık. Bugün muhakkaktır ki; eğer donanmamız Akdeniz'e hâkim olaydı, Yunan donanmasına tefevvuk edeydi, –ki, fâik olduğunu iddiâ eden mütehassıslar da vardır– bu hâllerin yüzde biri olmazdı. Fakat heyhât… Sanki Allah'ın emri bize değil de, dünyânın en sefîl, en bed-tînet adamlarına imiş. Bu, alçak, fakat hamiyetli millet bütün bu kazançlarını şimdilik Osmanlı toprağının yetiştirdiği bir Averof'a medyûndur. Yunanlılar, bu çalışkan millet, gālibiyetlerine rağmen yine çalışıyorlar. Nerede, satılık bir gemi olsa Yunanlı orada isbât-ı vücûd eder. Kuvve-i bahriyyesinin tezyîdi için hiçbir fedâkârlıktan çekinmez. Yunan ağniyâsından Mısır'ın, Amerika'nın, hattâ zaîf ve nahîf Türkiye'nin kanını emen bu sülüklerden bahs etmeyeceğim. Yunan Bahriye Nezâreti'nin kasalarının en büyük istinâdgâhı siz de şaşınız ben de, garsonlar alayıdır. Amerika'nın, Mısır'ın, Türkiye'nin meyhânelerinde, birahânelerinde,… ilh. Çalışan, herkesin en murdâr tefevvuhâtına eyvallâh diyen bu çalışkan arılardır. Emin olmalıdır ki; Yunan Bahriye Nezâreti'nin gazetelerde görülen son teşebbüsünün zahîri bu sefîl adamlardır.

Yunanlılar burada gemi alırken, Ruslar, bu sevgili dostumuz(!!?) onlar da her sene tezgâhlara müteaddid harp gemileri koyarken biz acaba ne yapıyoruz? Şimdi ey müslümanlar, düşününüz; bütün bunlara biz şimdi olduğu gibi seyirci kalmakta ber-devâm olursak, Allah'a karşı –Allâhümmahfaznâ– gelmiş olmaz mıyız?

Bu hâlden yukarıda zikr ettiğim hâllere rızâ-dâde(!?) olduğumuz ma'nâsı çıkmaz mı?

* * *

Muhterem Donanma Cemiyeti teşekkül etti. O, ümîd ediyordu, fakat heyhât... Herşeyde olduğu gibi bidâyette büyük bir şevk… Müsâbakalar, müzâyedeler, konserler, teberru'lar… Sonunda yine meş'ûm sükût ve sükûn… Bugün Donanma Cemiyeti'nin defterlerini karıştırmak bir müslümanı yerin dibine geçirmeye kâfîdir. Bizim gibi bir millet, hayâtı, istikbâli denizlerde olan bir millet böyle mi davranır?

Müslümanlar, gidiniz, bir karış sâhili olan Avusturya'ya bakınız; orada donanma cemiyetinin vâridâtını sorunuz? Gidiniz, bugün nerede ise İngiltere'ye: "Gel, boyumuzu ölçelim" diyecek olan Almanya'nın donanma cemiyetinin vâridâtını anlayınız. Bu, size… Kâfîdir..

Vatandaşlar, donanma bahsinde gözeteceğimiz rakīb, bazı devâtın dediği gibi Yunanistan değildir. En ziyâde ve en ziyâde kuvve-i bahriyyesini gözeteceğimiz millet, rakīb o… Ebedî ve ezelî düşman olmalıdır. Eğer ona kafa tutacak bir kuvve-i bahriyyeye mâlik olursak, Roma Rus sefîri; "Türkiye Bulgarlara harb açarsa Rusya da Türklere açar!" sözünü söyleyemez.

Bakınız: Brezilya'nın "Rio de Janeiro" ismindeki drednotu satılıyor. Bugün bizde bir parça eser-i hayât, hûn-ı hamiyyet bulunsaydı, şimdi belki bu drednot, "Hamîdiye"nin taşıdığı bayrağı hâmil bulunurdu. Nerede?.. Donanma Cemiyeti'ne gidip sorunuz; bu drednotu alsın! Cemiyet yüzünüze bakıp suratını çevirerek: "Bu millete güvenerek mi?" diyeceğinde şübhe etmeyiniz. Cemiyet bundan bir zaman evvel bir beyânnâme neşr etti. Bu beyânnâmesinde: Yirmi milyon Osmanlının şehrî birer guruş, yalnız 40 para vermelerini istiyor. Yedi yüz elli bin Osmanlının da şehrî birer lira vermelerini temennî ediyor. Ve buna, yalnız beş sene hasr ediyor.

Buna mukābil millete, beheri iki milyon iki yüz bin (2.200.000) liralık 10 aded birinci sınıf drednot, beheri bir milyon (1.000.000) liralık 10 aded birinci sınıf zırhlı kruvazör, beheri beş yüz bin (500.000) liralık 20 aded kruvazör birinci sınıf, beheri yüz bin (100.000) liralık 25 aded torpido muhribi birinci sınıf veriyor. Şimdi talebin azlığına, ehemmiyetsizliğine bakın; sonra da mukābilinin dehşet ve azametine bakın. Bir de gidiniz, cemiyete icâbet edenleri sorunuz: "Beş, altı." cevabını alınız; sonra da orada yüreğinize inivermesin bakayım.

Fil-hakīka bu yirmi milyon Osmanlıdan 6-7 milyonunu tayyetmek lâzımdır. Fakat buna mukābil de 300 milyon müslüman ilâvesi lâzımdır.

Âh yâ Rabbî; ne hissiz milletiz? Mezkûr beyânnâme ha-

sebiyle Donanma Cemiyeti Reîsi Şefîk Bey'e yazdığım bir mektupta: "Zanneder isem taleb ettiğiniz taahhüdâtı yerine getirmeyecek kimse yoktur. Bugün Trablusgarb Harbi münâsebetiyle: – Ah, bir donanmamız olsaydı, şu korsanları ne tepelerdik?" diye ızhâr-ı teessüf eden Osmanlılar Trablus'da kardeşlerinin intikāmını almak için bir şeyden çekinmeyecekleri âşikârdır." demiştim. Zavallı ben; ne kadar aldanmışım. Bugün Trablus'da işleyen obüslerle ikiye bölünen şehîdlere, beş yüz bin Rumeli şehîdi, iki yüz bin Anadolu yavrusu katıldı. Biz ise yine o âlemdeyiz…

Âh, düşünüyorum da, aklıma durgunluklar geliyor: Ramazân-ı şerîf münâsebetiyle her gece oyunlara, bir takım maskaralıklara, hokkabâzlıklara verdiğimiz paralar, mübârek bayram münâsebetiyle bütün felâketlere rağmen ecnebî kasalarına döktüğümüz paralar, Donanma Cemiyeti'nin kasalarına milletin te'mîn-i hayât ve istikbâli için dökülseydi ne olurdu? Bir yerimiz mi eksilirdi?

[43] Osmanlılar, Osmanlılar. Eğer siz, bundan sonra da hiç olmazsa Rum garsonları kadar donanmanıza yardımınız dokunmazsa, evlâdlarınızın, belki de –maâzallâh– sizin, artık bu dünyâda râhat yaşayamayacağınız gibi mezârdaki kemikleriniz de râhat yüzü görmeyecek, düşman çizmeleriyle kırılacak, konyak, şaraplarla yıkanacaktır. Buna emîn olunuz!

Ey Osmanlı zengin! Şimdiye kadar gösterdiğin cimrilikte devâm edecek misin? Rumeli zenginlerinin korkunç âkıbeti seni ürkütmüyor mu?

Donanmaya beş para vermeyen Sirozlu zenginin, düşmana bütün mâ-melekini verdiğini ve yine hayatını, karısının, kızının nâmûsunu kurtaramadığını duymadın mı? Bu fecî' âkıbet seni tedhîş etmiyor mu? Eğer sen de eski hâlinde devâm edeceksen, Rumeli zenginlerinden daha müdhiş bir âkıbete intizâr etmelisin!

Müslümanlar, müslümanlar, ey Hind'in, Mısır'ın hamiyetli müslümanları.. Size, vatandaşlarım kadar itâb edemem; fakat yine muâtebsiniz. Amerikalı, Mısırlı Rumun Yunanlılara ettiği yardımı, Mısırlı, Hindli müslüman maalesef Osmanlılara edemedi. Siz de himmetinizi arttırmalısınız. Hamiyetinizin, vicdânınızın sadâsını işitiniz. Bugün sizin de refâhınız, mes'ûdiyetiniz ayyıldızlı sancaktadır. O –Allâh, o günleri gösterme yâ Rab!– ölürse, sizin için felâketlerin en müdhişi doğar.

Bugün Donanma Cemiyeti kasaları sizi bekliyor… İstikbâl size intizâr ediyor… Dininizin büyük sözlerine, emirlerine itâat ediniz; felâh bulursunuz.

Yoksa korkarım ki; bir musîbet değil bin musîbet bile dîde-i intibâhınızı açamayacak; bu kaçıncısıdır?

Üsküdar:

A[ayın]**. Fahreddin Necib**

MUSÂHABE

MÜSLÜMAN KIYÂFETİNDE GEZEN BİR PROTESTAN MİSYONERİ İLE

Bu yaz berây-ı tebdîl-i havâ Ödemiş'in Birgi nâhiyesinin yaylası olan Bozdağı'na gittim. Bu sebeple iki buçuk aydan beri *Sebîlürreşâd*'a yazı da yazamadım. Bu seyâhatime dâir birçok notlarım vardır. İnşâallâh sırası gelince o tarafların hayât-ı ilmiyye ve iktisâdiyyesi hakkında bir hayli mühim şeyler yazacağım. Fakat müşâhedât ve mülâhazâtımı yazmaya başlamazdan evvel İzmir'de otelde tesâdüf ettiğim müslüman kıyâfetli bir misyonerle cereyân eden şâyân-ı ehemmiyet musâhabemizi, mübâhasemizi arz etmek isterim.

Otelci bizim hüviyetimizi tahkîk ederken yanı başımızda orta boylu biraz buğday renkli, siyah sakallı, geniş pantolonlu bıyıkları ve sakalları sünnet üzere kesilmiş fesli bir kimse duruyordu. Ben içeriye girdikten sonra derhâl o da yanıma gelerek şu sûretle söze başladı:

–Efendim, safâ geldiniz! Zât-ı fâzılâneleriyle çoktan beri görüşmek arzu ediyordum; çünkü müslümanlık âleminde Türkçe yegâne bir mecmûa-i İslâmiyye olan *Sebîlürreşâd*'da makālelerinizi gördükçe size gıyâben bir muhabbet besliyor, kendi kendime; "*Sebîlürreşâd* etrâfında toplanan zevât ile bir görüşebilsem" diye pek çok arzu ediyordum. Fakat bu arzuma muvaffak olabileceğimi zannetmezdim. Çünkü biz Beyrut'ta ikāmet ediyoruz. Bu def'a bir iş zımnında Dersaâdet'e gelerek bir ay kadar kalmış isem de, meşgūliyetimin kesreti orada sizleri ziyâret etmeye mâni' oldu. Elhamdülillâh şimdi sizin ile teşerrüf etmek nasîb oldu. İnşâallâh diğer refîkleriniz ile de teşerrüf ederim.

Ben de şu sûretle mukābelede bulundum: –Gerek refîklerim, gerek şahs-ı âcizâneme karşı gıyâben beslemiş olduğunuz teveccühâta teşekkür ederim. *Sebîlürreşâd* ile bütün müslümanlar alâkadârdır. Bu cerîde bizim değil, Âlem-i İslâm'ındır. Çünkü Müslümanlık Âlemi'nin maddî, ma'nevî terakkīsinden başka bir düşüncesi yoktur. Maa-hâzâ –doğrusunu söylemek lâzım gelirse– müslümanların *Sebîlürreşâd*'a karşı ibrâz ettikleri maddî, ma'nevî fedâkârlık nisbetinde bir hizmet edemiyoruz. Onun için bu cihet bizi cidden mahcûb ediyor. Maamâfîh bu fedâkârlık tevâlî ettikçe avn-i Hak ile bizim de hizmetimizi tevsî' edeceğimizde şübhe yoktur.

– Aman efendim; ne söylüyorsunuz! *Sebîlürreşâd* tâ bidâyet-i intişârından bu âna kadar Âlem-i İslâm'a karşı pek büyük hizmetler etmiştir. Tabîîdir ki, herşey kānûn-ı tekâmüle tâbi'dir. Mâdem ki *Sebîlürreşâd* Müslümanlık Âlemi'nin maddî ve ma'nevî ileri gitmesi için meydân-ı mücâhedeye atılmıştır, bu husûsda görülen ihtiyâc nisbetinde hizmetini tevsî' etmelidir. Maa-hâzâ siz de bu sûretle hareket etmekten hiçbir vakit geri durmuyorsunuz. Ez-cümle Mehmed Âkif Bey'in geçen sene bu zaman sanki ızhâr-ı kerâmet eder gibi Süleymâniye kürsüsünde intibâha da'vet etmesi, şu birkaç ay zarfında İslâmların uğradığı felâketleri tasvîr ederek onların ölmüş rûhlarını harekete getiren müheyyic şiirleri, sonra Âlem-i İslâm'a gönderilen muhbirler, daha sonra misyonerlerin neşriyâtına karşı vâki' olan mukābele-i hakîmâne bu kabîldendir. Bu kadar fedâkârlık gösteren hangi gazete var? Hele misyonerlere karşı yazdığınız yazıları sonra risâle şeklinde, aynıyla onların ta'kīb ettikleri bir usûlde tab' ettirerek meccânen tevzî' etmeniz, doğrusu misyonerlik âleminde pek mühim bir te'sîr bıraktı. Ben Beyrut'ta iken oraya

risâleler gelmemişti. Fakat gazetede yazılan şeyleri bit-tabi' kendim okuduğum gibi görmeyenlere de gösteriyor idim. İstanbul'a geldikten sonra da ikāmetgâhım Beyoğlu olduğu için, meccânen tevzî' edilen risâlelerin pek çok te'sîr bıraktığını anladım. Hele bu usûl onları pek telâşa düşürüyor. **[44]** Çünkü şimdiye kadar böyle bir mukābele, bâ-husûs kendilerinin yaptığı bir tarzda –yolda sokakta meccânen risâle, kitap tevzî' etmek gibi– bir mukābele görmemişlerdi. Onun için meydanı boş bularak muttasıl koşuyorlar, birçok hiyel ü desâyis ile sâf İslâmları iğfâle çalışıyorlardı. Sizin bu sûretle vukū' bulan teşebbüsâtınız onları bir dereceye kadar yıldırdı, kendilerinin yaptığı gibi müslümanların da yapabileceği fikrini zihinlerine yerleştirdi. Maa-hâzâ bu uğurda çalışıp muvaffak olmak için herşeyden ziyâde para lâzımdır.

Sebîlürreşâd'ın bu husûsda kuvveti olup olmadığını bilmiyorum. Fakat misyonerlerin bu uğurda sarf etmek için dokuz milyon liradan fazla bir meblağa mâlik olduklarını yakından biliyorum.

–Hakīkaten *Sebîlürreşâd*'ın neşriyâtı misyonerlik âlemine pek müdhiş bir te'sîr bıraktığını biz de anladık. Biz bu uğurda çalışmanın pek çok paraya mütevakkıf olduğunu da biliyoruz.

Bu uğurda sarf etmek üzere misyonerlerin dokuz milyon liradan fazla bir meblağa mâlik olmalarına mukābil bizim daha fazla bir kuvvetimiz vardır ki: O da, müslümanların intibâhıdır. Şimdiye kadar müslümanlar uykuda idi. Misyoner de bundan bil-istifâde ortaya atıldılar. Halkın gafletinden istifâde ederek müddeâ-yı bâtıllarını tervîc için mürâcaat etmedik hiyel ve desâyis bırakmadılar. Şimdi ise her tarafta bulunan müslümanlarda bir fikr-i intibah meydâna geldi. Bir de milletin mürşidleri olan ulemâda hareket-i fikriyye başladı. Binâenaleyh bu uğurda sarf etmek için bizim elimizde olan meblağ misyonerlerinkinden daha fazladır.

–Müslümanlık Âlemi sizin gibi münevver fikirli zevât yetiştirdikçe misyonerler hiçbir zaman bâtıl propagandalarından bir semere iktitâf edemeyeceklerdir azîzim. Fakat şimdi biz bizeyiz, değil mi. Doğrusunu söyleyecek olursak *Sebîlürreşâd*'da neşr edilerek bilâhare risâle şeklinde tab' ve meccânen tevzî' edilen bu risâlelerin misyonerler üzerinde pek mühim bir te'sîr bırakmasıyla beraber âcizâne olarak bunlarda bazı mühim hatâlar da görüyorum.

Bir kere Mahmûd Es'ad Efendi hazretleri kendi kelâmı ile misyonerlerin kelâmını tefrîk etmiyor. Gerçi onların sözlerini ince yazı ile yazıyorsa da, bunu herkes anlayamaz. Onun için; "Hatîb-i nasrânî şöyle diyor; biz de böyle cevap veririz." diyerek tasrîh etmelidir ki, müslümanlar aldanmasınlar.

Sâniyen; –ki, asıl bence hatâ olan budur– nasârânın kendi fikr-i bâtılları ile Ahd-i Atîk, Ahd-i Cedîd'i karıştırmamalıdır. Çünkü gerek *Tevrât*, gerek *İncil*, bunların hepsi de kütüb-i semâviyyedendirler; "Biz müslümanların" *Kur'ân-ı Kerîm* ile beraber bunlara da îmân etmekliğimiz lâzımdır. Bunları tasdîk etmeyenler mü'min değildirler. Zâten *Kur'ân-ı Kerîm*, *Tevrât* ile *İncil*'in de doğru kitap olduklarına, bunlarda da nûr-ı hidâyet olduğuna, onlara ittibâ' edenler de hidâyete ve doğru yola erişeceklerine birçok âyetler ile haber veriyor, değil mi ya? Bu böyle olduğu hâlde her nedense ulemâ-yı İslâmiyye tarafından bu husûsda yazılan reddiyelerde *Tevrât* ile *İncil*'e de ta'rîz ediliyor, nasârânın efkâr-ı sakīmesi reddedilirken *Tevrât* ve *İncil*'in de muharref olduğu, bunların kütüb-i semâviyye ıdâdına dâhil olamayacağı söyleniyor. Halbuki ahâlî-i İslâmiyyeye tefhîm edilecek en mühim mes'ele: *Kur'ân-ı Kerîm* ile beraber diğer kitapların –Zebûr, *Tevrât*, *İncil*'in– de Allah kitabı olduğu, bunların hepsi de insanları zulmetten nûra çıkarmak için Allah tarafından gönderilmiş bulunduğudur. Zîrâ bu kitapların birini doğru, diğerini eğri i'tikād ederse maâzallâh kâfir olur.

Bu böyle olduğu hâlde makām-ı müdâfaada İslâm ulemâsının *Kur'ân*'ı öbürlerine tercîh, hattâ onları tezyîf etmelerine ben şöyle ma'nâ veriyorum: Bir insan dâimâ kendi sâlik olduğu mesleği diğerlerine fâik görmek ister, diğerlerini de hak olduğunu bildiği hâlde, onlara sülûk etmek istemez. Bu kadar ile kalmayarak öbürlerine ta'n ü teşnî' etmekten de ferâgat etmez. Bunun en açık misâli "bizim dinimiz" olan Dîn-i İslâm'da meydâna gelen Eimme-i Erbaa arasında görülen ihtilâfdır. Bunların hepsi de bir dîne mensûb oldukları hâlde bir mezhebde bulunan diğer mezhebdekini ta'n ü teşnî' etmektedirler. Bir mezheb ehli diğer mezheb ile amel etmek istemiyorlar. Bu tabî'at-i beşer muktezâsındandır. Bir dînde bulunanlar böyle yaparsa muhtelif dîne mensûb olanların yek diğerini ta'n ve teşnî' edeceğinde şübhe yoktur. Maa-hâzâ fikren tenevvür edenlerde bu gibi şeyler olmaz ve olmamak lâzımdır. Hak ne ise onu kabûl ederek işin içinden çıkarlar. Fakat umûma karşı olan neşriyâtlarında bu fikirlerini meydâna komazlar. Çünkü ahâlînin hissiyâtını okşamak lâzımdır. Bit-tabi' zât-ı âliniz de böyle düşünürsünüz. Bir mezhebde, bir dînde taassub gösterip de diğerini tezyîfe kalkışmazsınız. Ama avâm ve havâssın nazarına çarpacak olan cerâide yazacak olursanız, yine mesleğinizi muhâfaza edersiniz.

Çünkü herkesin seviyesi bir değildir. Sonra fâide yerine mazarrat tevlîd eder. Bu gibi mesâil tedrîcî olarak öğretilir.[1](كلموا الناس على قدر عقولهم) düstûru ne güzeldir. Hakīkaten ben âcizâne olarak çok tecrübe ettim; umûm sırasında kabûl ettirilmesi pek güç olan bir mes'eleyi, çok kere, başka bir tarza ifrâğ ederek kabûl ettirmeye, hamd olsun, muvaffak oldum. Hem bu husûsda bir mes'eleyi; birden bire ve aynen kabûl ettireceğim diye uğraşmamalıdır. Yalnız o mes'eleye dâir fikrine ufacık bir şey ilkā etmek kâfîdir. Bir kere o fikir girdikten sonra kendi kendine düşünerek onu bulur yahud sorup öğrenir!..." –cevabımız gelecek haftada–

Aksekili
Ahmed Hamdi

* * *

[45]

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

EDİRNE – HİSSİYÂT-I İSLÂMİYYE

El-ân Hindistan'ın nümâyişleri, nutukları, mitingleri, ictimâ'ları, sürûr ve inbisâtları, protestoları devâm ve birbirini

[1] "İnsanlara akılları nisbetinde konuşun."

vely etmektedir. Bu hafta da Bombay'ın "Encümen-i İslâm" Kulübü'nde büyük bir ictimâ' akd edildi. Âcizleri de da'vet edilmiştim. Encümenin salonunda mübâlağasız olarak beş bin kişi toplanmıştı. Miting Bombay ağniyâ ve nüfûzlularından Hacı Yûsuf Sübhânî hazretlerinin riyâset-i âlîleri altında in'ikād etmiş ve müteaddid zevât-ı muhtereme tarafından Edirne hakkında nutuklar îrâd olunmuştur.

Nâtıkīn arasında Hindistan ulemâ-yı be-nâmından Mevlânâ Şiblî Nu'mânî hazretlerinin sözleri altın sahîfelere geçecek kadar metîn ve ma'nîdâr idi. Müşârun-ileyh hazretleri, Hindistan'da –hattâ bütün Âlem-i İslâmiyet'te– ilim ve fazlıyla iştihâr ettiğinden, sözleri doğrudan doğruya müstemiînin a'mâk-ı kalblerine nüfûz ediyordu. Bu zât vakūr çehresiyle, ak sakalıyla ayağa kalkıp söz söyleyeceği sırada medîd alkışlara mazhar olmuş ve kemâl-i talâkatle maksadını huzzâra anlatmıştır. Mevlânâ hazretleri diyordu ki:

"Avrupa düvel-i mütemeddine ve muazzaması "Berlin Muâhedesi"ni ayak altına almaktan çekinmedikleri hâlde Devlet-i Aliyye Londra Ahidnâmesi'ne –ki, henüz hâl-i ibtidâîde ve kat'iyet kesb etmemiştir– riâyet etmeye niçin mecbûr tutulsun?!

Avrupa devletleri, protokolleri, istatükoları, muâhedeleri çiğnediler. Devlet-i Aliyye'yi pek gaddâr ve alçak küçük hükûmetlere ezdirip Osmanlı toprağının tamâmiyet-i mülkiyyesini taht-ı zımâna almış iken Balkan hükûmetlerinin her türlü mezâlim ve tecâvüzlerine ses çıkarmadılar. Şimdi ise fırsattan bil-istifâde Devlet-i Aliyye Edirne'yi tekrar ele geçirip İstanbul hudûd-ı tabîiyyesini te'mîn eylediği hâlde, Avrupa devletleri ne hak ve salâhiyetle Edirne'nin tahliyesini taleb ediyorlar?! Avrupa bî-taraf iken, şimdi yaprağın döndüğünü, işlerin değiştiğini görünce tamâmıyla Bulgarlara taraf-gîrlikte bulunuyorlar.

Avrupa devletlerinden ziyâde İngiltere bî-taraflığını i'lân etmiş ve biz Hindistan müslümanlarını da kendi Halîfe'mize yardım ve muâvenet etmekten men' eylemişti. Biz ise kendi devlet-i metbûamızı gücendirmemek için tasavvurumuzda bulunan fedâkârlıkta bulunmadık.

Eğer İngiltere kendi sözünü tutup haysiyet ve şerefini muhâfaza etmezse, yahud Devlet-i Aliyye'yi Edirne'yi tahliye etmeye icbâra kalkışırsa, bize yalan söylemiş olduğunu, bizi aldatmış olduğunu bi-hakkın anlayacağız. O zaman Hind müslümanları da Devlet-i Aliyye'ye bedenen, mâlen yardım ve muâvenet etmeye dînen mecbûr olacaklardır.

İngiltere hükûmeti bir kere isterse bizi tecrübe etsin, bizim meydân-ı harbe gitmekliğimize müsâade etsin de baksın!

O vakit görecektir ki; Hindistan'dan beş milyon müslüman, Osmanlı din kardeşlerimizin imdâdına can atacaklardır. Biz Hilâfet'e, Halîfe'mize dînî ve ebediyyen zevâl bulmaz bir râbıta ile merbûtuz. *Kur'ân*, Hazret-i Peygamber bize bunu emr ediyor. Husûsıyle küffâra karşı cihâd etmekle mükellef ve muvazzafız. O hâlde değil Balkan hükûmetleri, hattâ Avrupa devletleri bile Devlet-i Aliyye'ye karşı harb açıp muhârebe edemezler.

[1](اِنَّ اللهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اَنْفُسَهُمْ وَاَمْوَالَهُمْ) âyet-i celîlesi bu sözlerime yegâne şâhiddir.

Binâenaleyh, bana kalırsa, bu ictimâ' netîcesinde İngiltere ricâl-i siyâsiyyesine, kralına, Hind vâlî-i umûmîsine çekeceğimiz telgraflarda hissiyâtımızı beyân etmeliyiz. Biz İngiltere'ye minnet etmeyiz. Yalnız bidâyet-i harbde nasıl bî-taraflı[ğı]nı i'lân etmişse, şimdi de aynı vaz'iyette kalıp kendi sözünü muhâfaza etmesini taleb ediyoruz."

Mevlânâ hazretleri o kadar alkışlandı ki, müddet-i ömrümde böyle mütemâdî hürmet ve alkışlara mazhar olan bir hatîb görmedim.

Müşârun-ileyhden sonra Hindistan meşâyih-ı kirâmından bir zât ayağa kalkıp birçok âyât-ı kerîme ile güzel bir kasîde tilâvet ederek Cenâb-ı Hakk'ın müslümanlara zahîr olduğunu ve onlara dâimâ fevz ü nusret bahş ettiğini edille ve berâhîn-i dîniyye ile isbât etti.

Ondan sonra diğer bir zât, Avrupa devletlerinin şenâat ve mezâlimlerini, haksızlıklarını, iki yüzlülüklerini, İslâm'a olan adâvetlerini manzûm bir nutuk ile okuyup medîd alkışlar arasında sözünü bitirdi.

Bu zâttan sonra Aka Han'ın mürîdlerinden olan –onlara hoca denir– bir zât yine âteşîn ve harâretli elfâz ile birçok sözler söyledi. İngiltere'nin, Sir Edward Grey'in sû'-i niyyetlerini huzzâra tefhîm eyledi.

Hâsılı, yedi sekiz kişi sıra ile kimi manzûm, kimi mensûr olarak nutuk îrâd ettiler. En sonra telgraflar yazılıp îcâb eden makāmâta derhâl gönderildi.

Encümen reîsi olan zât, nâtıkīne i'tidâl-i demlerini tavsiye ederken, meclisde bulunan gencin biri ayağa kalkıp reîsin, İngilizlere yaranmak istediğinden bahisle, nâtıkīni serbestâne söz söylemekten men' eylediğini dermiyân eyledi. Encümenin salonları, bahçesi leb-â-leb dolmuştu. Hissiyât, hep hıristiyanlarla İngiltere aleyhinde idi. Ufak bir işâret netîcesinde ihtilâl hâzır idi.

İngiliz hafiyeleri, matbûât murahhasları mitingin hâlini, cereyân-ı ahvâli kemâl-i sür'atle tahrîr ve tasvîr eylemekle iştigāl ediyorlardı. Mitingin hitâmında Bombay Başşehbenderi Vekîli Hasan Basri Beyefendi ayağa kalkıp gideceği sırada huzzâr tarafından üzerine hücûm edilip elleri öpülmeye başlandı. Encümenin kapısına vardığımızda encümen reîsi hazretleri kendi arabası yanında durmuş ve bizi konsulatoya îsâl etmeye müheyyâ olduğunu beyân ederek çifte atlı ve mükellef gerdûnesiyle beni ve Basri Bey'i şehbenderhâneye kadar götürdü.

* * *

Bombay Müslüman Talebelerinin İctimâı:

Bombay mekâtib-i İslâmiyyesinde tahsîl etmekle iştigāl eden müslim talebeler her sene bir ictimâ' akd ederek maârifin fevâidinden bahs edip kendi mekâtiblerinin nevâkısların ikmâle çalışırlar. Bu seferki ictimâ'ları ise bu hafta zarfında vukū' bulduğundan Şehbender Basri Bey'le beni de da'vet etmişlerdi.

Encümen-i İslâm Kulübü'nde olan bu ictimâ' pek parlak bir sûrette icrâ edildi. Hâr ve âteşîn nutuklar tüllâb-ı İslâmiyye tarafından îrâd olunup maârifin, ilim ve fazîletin menâfiinden bahs olunduğu sırada Edirne mes'elesi de dermiyân ve Cenâb-ı Hakk'a arz-ı şükrân olunmuştur.

[1] Tevbe, 9/111.

Celsenin hıtâmında da daavât-ı hayriyye-i pâdişâhî tekrar edilip Osmanlıların muvaffakıyet-i ahîreleri medîd bir sûrette alkışlanmıştı. Med'uvvîne çay ve şekerleme, dondurma, şurup, meyve ikrâm ve büfeye pek çok paralar sarf olunmuştur. Bu paraları talebeler, kendi aralarında iâne sûretiyle toplamışlardır. Bizde de talebe-i ulûma arasıra öyle muntazam mitingler akd edip ilim ve fazîletin mezâyâsıyla maârifin terakkıyât-ı hârika ve hâzırasından bahs etseler fenâ olmaz, zannederim.

* * *

Kanpûr Câmi'-i Şerîfi Mes'elesi ve Müslümanların İhtilâli:

Hind-i Vustâ vilâyâtından olan "Kanpûr" şehrinin "Meclis-i Pâzâr" Soka**[46]**ğı'nda Hinduların bir büthâneleriyle müslümanların bir câmi'leri vardır ki, yan yana değilse bir hizâda vâki' olmuşlardır.

Mezkûr sokağın tevsî'ine "Kanpûr" Beledî Meclisi tarafından karâr verildiği hâlde sokakta mevcûd olan büthâneye her nedense ilişilmeyip alâ-hâlihî bırakılmış ve müslümanlara mahsûs olan câmi'in abdest aldıkları mahalli tahrîb edilmiştir. Bu sarîh teaddî ve tecâvüze karşı bütün Hindistan matbûât-ı İslâmiyyesi müttehidü'l-lisân olarak şikâyât ve protestolarda bulunup yıkılan yerin tekrar inşâsını hükûmetten taleb eylemişlerse de, matâliblerine hükûmet-i mahalliyye tarafından ehemmiyet verilmemiştir.

Hindistan'ın her vilâyetinde mitingler, ictimâ'lar akd edilip kendi hissiyâtlarını beyân ve arzularını Hind vâlî-i umûmîsine telgrafla iş'âr eyledikleri hâlde yine hiçbir netîceye dest-res olamamışlardır. Bu hafta zarfında ise Kanpûr müslümanları yine bir miting yapıp câmi'in inşâsına derhâl karâr vererek inşâât işine hep birden başlamışlardır.

On bin kişi birden taş, kireç ve malzeme-i inşâiyyeyi ihzâr ettikten sonra câmi'in gasilhânesini bir-iki sâat zarfında ikmâl ve inşâ ile meşgūl bulundukları sırada İngiliz polis ve adliye me'mûrları tarafından mümânaat edilmiş ise de müslümanlar bu mümânaat-ı vâkıaya ehemmiyet vermeksizin işlerine devâm etmekte oldukları hâlde, polis ve jandarmalar tarafından kuvve-i cebriyye ile dağıtılmalarına teşebbüs edilmiş ve otuz yedi müslümanın katliyle mes'eleye hâtime verdirilmiştir. Müslümanlar ise jandarma ve polisleri taşla katl ve cerh etmek sûretiyle onlara mukābelede bulundular.

Ertesi günü buna ihtilâl şekil ve mâhiyetini veren İngilizler, müslümanların ileri gelmiş birkaç nüfûzlu ağniyâ ve ulemâsını tevkîf etmişlerdir.

Bu âna kadar taht-ı tevkîfe alınanların adedi yüz altmış yedi kişiye bâliğ olduğunu Hind hükûmetinin lisân-ı resmîsi demek olan –Allahâbâd'da münteşir– *The Pioneer* Gazetesi beyân ediyor. Böyle yapmakla fenâ ve âkıbeti vahîm bir siyâseti ta'kîb eden İngilizlere karşı müslümanların tevecciihü yüzde doksan, ihtimâl ki, yüzde yüz eksilmiş ve İngilizler aleyhinde pek müdhiş bir gayz ve kîn müslümanlar tarafından ızhâr edilmekte bulunmuştur.

Hindistan'ın birçok eyâlât ve vilâyâtında bulunan müslümanlar bu zulüm ve teaddîye karşı vâlî-i umûmîye şikâyet-âmîz telgraflar gönderip Kanpûr vâlîsinin te'dîb ve teczîyesiyle yıkılan câmi'in müceddeden inşâsı taleb olunmuştur.

Mes'ele bu âna kadar halledilmemiş bir sûrette kalmış ise de, derhâl halledilmesine çâr-çeşm ile intizâr edilmektedir.

Zannımca İngiliz me'mûrları eğer müslümanları kendilerinden gücendirmek istemiyorlar ise, bu câmi'le Edirne mes'elesinde tamâmıyla onların hissiyâtına göre bezl-i mesâîde bulunmalıdırlar. Aksi takdîrde Hindistan müslümanlarıyla Hinduları beyninde pek yakın bir zamanda büyük ve ciddî, samîmî bir ittihâd ve ülfet hâsıl olmaya sebebiyet vereceklerdir. Böyle bir hâl netîcesinde Kalküta'da dikiş tutturamadıkları gibi, Dehli'de de çok zaman kalamayacaklardır.

Kalküta putperestleri İngilizleri tehdîd etmekle, onları orada zaîf ve nâ-tüvân düşürdükleri gibi, müslümanlar da Dehli'de ve Hindistan'ın vilâyât-ı İslâmiyyesinde aynı muâmelede bulunacakları bedîhîdir.

Altmış milyon müslümanın teveccühü kolay kolay gāib edilmez. Edilse telâfîsi sühûletle hâsıl olmaz. Bu nâhoş hâllerin sonu gālibâ ileride İngilizlere çoğa oturacaktır.

Bu câmi' mes'elesi, Hind müslümanlarını o kadar asabî bir hâle, hastalığa dûçâr etmiştir ki, derhâl telâfî ve ta'mîri îcâb eder. Ben öyle görüyorum ki, bu mes'ele tâ İngiliz Parlementosu'nu işgāle kadar varacaktır. İhtimâl ki, İngilizlerin hoşuna gitmeyecek fenâ hâdisâta da bir başlangıç teşkîl eyleyecektir. Çünkü ahâlînin, tebeanın hissiyât-ı dîniyyelerine dokunmamak sûretiyle bunca seneden beri Hindistan'da te'mîn-i nüfûz ve mevki' eden İngiltere, ahîren böyle tehlikeli ve müdhiş oyunlarla iştigāl edecek olursa, Hindistan'daki hayât ve istiklâline kendi eliyle hâtime vermiş olmaktan başka bir şey yapmaz.

Şunu da bilmelidir ki; Hindistan'daki müslümanlar, Hindu ve putperestler gibi değildirler. Onların cesâret ve şecâat-i dîniyye ve kavmiyyelerine karşı isti'mâl-i cebr ve kuvvet pek güç bir iştir. Bir kere Hindistan müslümanları dalgalanmaya başlarsa, zannederim ki, altmış milyon bir kitlenin istîsâli güç ve gayr-i kābil bir mes'ele teşkîl edecektir.

Kibir ve gurûr, hod-bînlik ve nahvet en sonra –kendi ta'bîrlerince– Hind-i pür-zehebi İngilizlerin elinden çıkarır. Husûsıyle, ötede Hind hudûdunda Afgan kavmi böyle bir fırsatı dört gözle beklemektedir.

Zâten Japonlarla Hindular arasında hîn-i hâcette Hindistan istîlâsıyçün büyük ve mevâdd-ı şettâyı hâiz bir anlaşma (entente) hâsıl olduğuna İngilizler de kanâat-i kâmile vardır!

***Pioneer*[1] Gazetesi'nin Beyânâtı:**

Pioneer Gazetesi, Kanpûr ihtilâfı[nı]n mes'ûliyetini müslümanlara tahmîl ve İngiliz vâlîsiyle polis ve adliye me'mûrlarını âdetâ açıktan açığa himâye ediyor. Yapılan haksızlığa diğer haksızlık ilâve edilmesinden Hindistan ahâlî-i İslâmiyyesi köpürdükçe köpürüyorlar. Leknehu [Leknev] şehrinde büyük bir ictimâ' tertîb edilerek bu mezâlim ve haksızlıklara karşı Hind vâlî-i umûmîsine protesto etmişlerdir. Müslümanlar mes'eleye ehemmiyet vermeyerekten, herçi bâd âbâd dedikleri hâlde, İngilizler bu Kanpûr gürültüsünden kalben son derece münfail olmuşlardır. O kadar ki; müslümanlarla İngilizler yollarda bile birbirlerine yan bakmaktadırlar.

---

1 (پاینسیر) şeklinde yazılmıştır.

Zemîndâr Gazetesi Sâhibi Mulay Zafer Ali Han'ın Dehli'ye Vürûdu ve Selâm-ı Hilâfet-penâhîye Karşı Ahâlînin İhtirâmı:

Lahor'da intişâr eden *Zemîndâr* gazetesinin sâhibi Mulay Zafer Ali Han hazretlerinin Dersaâdet'ten Hindistan'a avdetiyle selâm-ı saâdet-encâm-ı Cenâb-ı Hilâfet-penâhî'nin Hind müslümanlarına teblîğine me'mûr olduğunu haber alan Dehli müslümanları müşârun-ileyhin istikbâli için fevkalâde tedârik ve ihzâratta bulunmuşlardır.

Zafer Ali Han Dehli İstasyonu'na muvâsalet ettiği vakit kendisini altmış bin kişi istikbâl eylemiştir. Sokaklar, caddeler dolmuş ve her ağızdan; "Yaşasın Halîfe!", "Yaşasın İslâm!", "Kahrolsun küffâr!" sadâları ayyûka çıkarılmıştır.

Zafer Ali Han'ı istikbâl için gelenlerin arabalarıyla atları Dehli sokaklarını ser-â-ser doldurup gelen geçenlerle tramvayın ubûr ve mürûrları güçleşmiştir.

Han üzerine o kadar çiçek ve gül nisâr ettiler ki, turuk ve maâbir ezhâr ile mâl-â-mâl olmuştur.

Müslümanlar dükkânlarını, hânelerini Osmanlı sancaklarıyla donatıp leyle-i mezkûrede büyük bir donanma icrâ ederek Zafer Ali Han'ın beyânâtını konferans sûretiyle istimâ' ve kendisini taltîf ve takdîrâta mazhar etmişlerdir.

Bu hürmet ve i'tibâr ise Zafer Ali Han'ın şahsına değil, ancak binlerce fersah uzaktan Hind müslümanlarına getirdiği, hâmil olduğu Halîfe hazretlerinin selâm-ı âlü'l-âl-i hümâyûnları içindir.

Bunu, bu mütâlaayı Zafer Ali Han ile beraber bilcümle Hindistan matbûât-ı İslâmiyyesi beyân eylemişlerdir.

Zafer Ali Han hazretlerinin bu sûretle, bunca tantana ve debdebe ile istikbâl edilmesi, tabîîdir ki, hey'et-i hâkime olan İngilizlerin pek de hoşlarına gitmemiştir.

Merâsim-i istikbâliyye esnâsında bir ihtiyar ayaklar altında ezilip vefât etmiş ve Hindistan matbûâtı bu zâtın selâm-ı şâhâneye kurbân olarak cennet-i a'lâya gittiğini yazmışlardır.

* * *

"Sir Adam Block"un Risâlesi ve İngilizler:

İstanbul Düyûn-ı Umûmiyyesi'nin İngiliz ve Alman Dâyinler Vekîli Sir Adam Block **[47]** *Come to Macedonia and Help Us* ünvânıyla ki, tercümesi "Makedonya'ya Gel ve Bize Yardım Et" demek olan musavver bir risâlede Bulgar ve Balkan hükûmât-ı müttefika-i sâbıkasının asâkir ve efrâdı tarafından müslümanlara karşı îkā' ve icrâ edilen mezâlim-i vahşiyâneyi, hâiz olduğu kudret-i ilmiyye ve kalemiyyesiyle tasvîr etmiş ve her nasılsa bu risâlenin birkaç nüshası Hindistan müslümanlarının eline geçmiştir.

Bu risâlenin muhteviyâtında inkılâb ve ihtilâle, yahud bu hâlin icrâsını teşvîk ve tahrîk eden hiçbir kelime yoğiken Hindistan'daki İngilizler, risâlenin heyecân-âmîz ve inkılâbı dâî bir sûrette tahrîr edildiğini bahâne ederek nüshalarını toplamaya tasaddî etmişlerdir.

Bu risâlenin bir İngiliz tarafından yazıldığını bilen "*The Comrade*" Gazetesi sâhibi Mister Muhammed Ali, risâleyi baştan aşağı kendi gazetesiyle derc ve neşr eder. Mes'elenin üzerinden haftalar geçtiği hâlde, mezkûr gazetenin nüshalarını da İngilizler ötede beride arayıp ellerine geçen nüshaları zabtile yok etmişlerdir.

Bu kadarla iktifâ etmeyerek bu hafta zarfında Mister Muhammed Ali'nin Dehli'de gazete idârehânesini de taharrîye kalkışıp orada mevcûd olan nüshaları zabt ederek mûmâileyhi de taht-ı muhâkemeye almışlardır. Hâl-i hâzırda bu muhterem kardeşimiz muhâkeme altında bulunmakta ve diğer taraftan yine gazetesiyle müdâfaâtını enzâr-ı âmmeye arz eylemektedir.

Fakat kelimetullâh, hak dâimâ âlî olduğundan, inşâallâh kendisine hiçbir şey olmaz ve tekrar hıdemât-ı İslâmiyyeye evvelkinden ziyâde muvaffak olur.

Esâsen Hindistan müslümanlarının hissiyâtını i'lâ eden Muhammed Ali, Doktor Ensârî, *Zemîndâr* Sâhibi Mulay Zafer Ali Han ve bunlara benzemekte olan gençlerin vücûd ve mevcûdiyetlerini İngilizler zâid görüyorlar.

Çünkü bunlar reşâhat-i aklâm ve beyânâtları sâyesinde Hindistan'da müslümanların kalbinde yeni bir hamâset ve harâret doğduğundan, günün birinde bu hâllerin İngilizlere çoğa mâl olacağını yakından idrâk eden beyazlar, daha şimdiden Hindlilerin, Hind müslümanlarının ilerideki kudret ve nüfûzlarından kendilerini vikāye etmek istiyorlar. Halbuki bana kalırsa bu teşebbüsât ve tazyîkātın hiçbir semere ve fâidesi olmayacak ve en sonra tabîat, hak ve adâlet yerini bulacaktır.

[1](كما تدين تدان) fahvâsınca müslümanlara, hükûmât-ı İslâmiyyenin hukūk-ı sarîhalarını pâyimâl eden İngiltere, en son darbeyi yediğinde eskisi gibi Osmanlıların, müslümanların muâvenetine mazhar olamayacaktır.

İran, Fas, Mısır, Girit, Balkan, Trablusgarb, Tunus ve Cezâyir mesâil-i İslâmiyyesinin cümlesinde müslümanlara fenâlık etmekten zerre kadar çekinmeyen ve bunda bir hazz-ı mahsûs te'mîn eden İngiltere ile ricâli, şübhesiz bu ettiklerinden bir gün pişmân olacaklar ve kan ağlayacaklardır. Zîrâ koca Hindistan ellerinden çıkarsa koca lordları eski hâl-i bedâvete rucû' ile deri giymeye, vücûdlarını süs ve tuvalet için boyamaya mecbûr olurlar.

İngilizleri refâh ve naîme gark eden Hindistan öyle vefâsız bir yâra benziyor ki, koca Cengizlere, Moğollara vefâ etmediği hâlde İngilizlere mi vefâ edecektir?!!!

* * *

Reuters Ajansı'nın Münâsebetsizlikleri:

Bu hâin yalancı ajans bil-iltizâm Osmanlıların dâimâ fenâlıklarından bahs eder durur. Cüz'î bir şeyi i'zâm ve o yalan haberlerini Hindistan'a, dünyanın hemen her tarafına neşr ve işâa eder.

Buraya geleliden beri Osmanlıların lehinde olarak bir tek havâdisine tesâdüf etmedim. Yalancılıkta, hâinlikte bu ajans kadar mâhir tasavvur edilmez.

Zâten İstanbul'daki muhâbirleri bâri nâmûslu ve sağlam ayakkabı olsalar yine bir şeydir. Fakat bilâkis asıl bu tatlı su frenkleri, insanlığın, beşeriyetin mesh olunmuş soyundandırlar.

Reuters Ajansı'nın İstanbul ve Memâlik-i Osmâniyye

---

[1] "Ne verirsen onu alırsın."

hakkında verdiği havâdisler hep fenâ ve yalandır. Yalan bir havâdisi neşr etmekten utanıp sıkılmayan bir ajans ise Reuters'dir.

Bana kalsa Reuters muhbirlerinin yüzlerine karşı hükûmet-i mahalliyye kapılarını seddedip onları köpek kovarcasına devâirden kovmalıdır. Çünkü bunlar havâdis peşinde nâmûskârâne bir sûrette gezmiyorlar. Ancak İstanbul meyhâne ve sokaklarından kaptıkları çirkefleri öteye beriye fırlatmakla iştigâl ediyorlar.

Hâriciye Nezâreti'nin İhmâli:

Reuters Ajansı'nın müftereyâtına, yalanlarına karşı Hâriciye Nezâreti hemen her gün kendi süferâ ve şehbenderlerine cereyân-ı ahvâl ve evzâ'-ı siyâsiyye hakkında telgrafla ma'lûmât verse, şehbenderlerimizin Reuters'in yalan ve hilâf-ı hakîkat olan rivâyât ve ekâzîbini tashîhe muktedir olacaklarına şübhe yoktur. Fakat maatteessüf Hâriciye Nezâreti her nedense bu vazîfesini unutmuştur, diyebilirim.

Edirne hakkında hemen her gün buradaki konsulatoya yüzlerce müslüman ma'lûmât almak için mürâcaat ettikleri hâlde me'yûsen avdet ediyorlar.

Hâriciye Nezâreti günde birkaç kelimelik telgrafla Reuters'ın terbiyesizliklerini bastırabilir. Bu sâyede hakāyıkı müslümanlara, Osmanlı muhiblerine teysîr etmek sûretiyle sû'-i tefehhümlere hâtime vermiş olur.

Bu fedâkârlık netîcesinde devlet ve millet için Hindistan'da fevâid-i azîme istihsâli mümkün olur.

* * *

Edirne Mes'elesi Bizim Hayât ve Memâtımızdır:

Edirne'yi Osmanlılar tahliye edecekler ve fakat buna mukābil Avrupa devletlerinden ıslâhât için biraz para koparacaklardır diye Reuters Ajansı'nın telgrafı buradaki müslümanlar üzerine pek fenâ te'sîrât bırakmaya sebep olmuştur.

Keyfiyeti istîzâh için takım takım konsulatomuza mürâcaat ediyorlar. Fakat kat'î bir cevap almaksızın avdet ediyorlar.

Eğer Edirne'den bu sefer Osmanlılar çıkacak olurlarsa, Hindistan'daki haysiyetlerini büsbütün gāib edeceklerine şübhe yoktur.

Eğer Edirne'de kalmayacak isek, niçin zabt ve istirdâdına teşebbüs ettik? Çıkmayacak isek, bu tezebzüblere nihâyet verip ciddî bir siyâset ta'kīb etmeliyiz. Hindistan'ın her tarafından hazîne eshâmı için konsulatoya mürâcaat edilmektedir. Gerek hükûmet, gerek sâbık Başşehbender Ca'fer Bey bu mes'eleyi lâyıkıyla düşünememişlerdir. Eğer hükûmet vaktiyle muvakkat senedler yerine hakīkī ve asıl senedleri tab' edip tevzîine ehemmiyet verseydi, bu âna kadar Hindistan'da birçok eshâm satmış olurdu. Fakat hükûmet bu ciheti düşünemediği gibi, Başşehbender-i sâbık Ca'fer Bey de muvakkat eshâm senedâtını buralarda küllî muâmelesi olmayan ve Hindlilerce gayr-i ma'rûf olan Fransız bankasına teslîm etmiş ve böylece gûşe-i nisyâna atılmıştır.

Ca'fer Bey mahzâ kendi râhat ve istirâhatini te'mîn için bu yolda hareket etmiş ve devlet ve milletinin menâfi'ini kāle almamıştır. Eğer Ca'fer Bey biraz ihtiyâr-ı zahmet etseydi, "bon du trésor"lardan küllî mikdarda satabilirdi. Fakat maatteessüf kendisi Fransızca Lisânı'ndan başka bir lisâna âşinâ olmadığından maksadını tefhîme gayr-i muktedir idi. Bundan başka Ca'fer Bey koleksiyon ve âsâr-ı atîkaya meraklı bir zât olduğundan Hindistan'daki müddet-i me'mûriyyetini hep bu gibi şeylere sarf etmiş ve devletin siyâsetine yeni bir revnak verememiştir. İâne cihetine gelince; bunda da ahâlîyi teşvîk ve tergīb için bir kıl ucu kadar teşebbüsde bulunmamış ve bilâkis iâne vermeye gelen müslümanlara karşı hiddet ve şiddetle muâmele ve mukābele eylediğini bizzât gördüm. Hâriciye Nezâreti me'mûr intihâbında biraz imsâk ve teemmül etse iyi yapar, zannederim.

Hindistan : Bombay **S**[sin]. **M. Tevfik**

Anadolu Seyyâr Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

KİRMASTI KAZÂSI

Köy Mektepleri:

Merkez-i kazâda iki ibtidâî, bir rüşdiye mektebi vardır. Köy **[48]** mekteplerinin birkaç tanesinde Rumeli'den gelen, ekserîsinde köylüler tarafından intihâb olunan muallimler bulunup bazılarında ise muallimin, hocanın ismi bile işitilmemiştir. Bîçâre halk, ne kadar ihmâl edilmiş, ne kadar hiç sayılmıştır! İnsan, bu sâf adamların, asıl kitle-i ümmeti teşkîl eden bu hamiyetli zâtların zavallılıklarını, metrûkiyetlerini gördükçe o derece müteessir oluyor ki, onlar bu hâlde kaldıkça yaşamak kendisine fazla geliyor. Onlara hiç gidilmemiş değil, gidilmiş, fakat her ne zaman gidildiyse mutlakā ya cebinden parasını çekmek, yahud o öküzünün yanı başından çocuğunu almak için gidilmiş. O, çocuğunun câhil kalmasını, okumak bilmemesini ister mi? Komşusu Nikoli'nin çocuğunu okur yazar gördükçe Ahmed Ağa'nın kalbi ne kadar sızlar? Geçen gün Bakkal Nikoli'den öteberi şeyler aldığı zaman çocuğunun kâğıd üstünde iki dakīka içinde hesâb görüşüne hayrân olmuş, hemen imâm efendiye giderek bunu hikâye etmiş, İbrâhim'in bu kadar zamandır mektebe gidip geldiği hâlde sayıları bile öğrenemediğinin sebebini sormuş; buna karşı sakalını karıştıran imâm efendiden: – Ona, sen bakma; o gavurdur, dünya onlarındır… Cevabından başka bir şey alamamış; bunun ne demek olduğunu düşüne düşüne yine sabanının başına gitmiştir.

Bir çok köy imâmları gördüm; doğrusunu söylemek lâzım gelirse, bunları terbiyece, ahlâkça, irfânca avâmdan daha geri buldum. Köylüler yalnız hâline kalsalar belki daha iyi olacak; başlarının çâresine bakmak lâzım geleceğini idrâk edebilecekler. Fakat imâm olduğu için artık kendilerini herşeyi düşünmekten vâreste addediyorlar. Bu sebeple köyler alabildiğine sukūt ediyor, inhitâta doğru sürükleniyor.

Bakınız; size, Kirmastı köylerinden birinde köy imâmlığı makāmını işgāl eden bir zâtı takdîm edeyim. Tercüme-i hâlini tedkīk ediniz; o vakit, köy mekteplerinin hâlini anlarsınız.

İki sene evvel elinde sopa, belinde kama reji kolculuğu eden …. Ağa, bugün başına bir sarık sarmış, köyün imâmıdır. Evet! Köy imâmeti gibi dînî, ictimâî mühim bir vazîfe; yüzlerce evlâd-ı vatanın dünyevî, uhrevî istikbâli bir reji kolcusuna teslîm edilmiş! Ciddî söylüyorum; bu imâm efendi mukaddemâ reji kolcusu imiş. Sonra bilmem me'mûriyetin-

den mi çıkarmışlar, yahud kârını az gördüğünden kendisi mi terk etmiş, ne olmuş, başına bir sarık geçirmiş, hâce-i dânâ olmuş. Nihâyet bir köy imâmlığı yakalayabilmiş. İnanmayan, gelsin görsün.

İşte bu reji kolcusu, ta'bîr-i âharla imâm efendi hazretleri köylüye rehberlik edecek, onu okutacak, ona dinini, dünyâsını öğretecek, onun ihtiyâcını düşünecek, derdine çâre-sâz olacak, hâsılı her husûsda kendisine rehberlik ederek köylüyü maddeten, ma'nen zengin etmeye, mes'ûd etmeye çalışacak! İşte köylü bütün saâdetini, bütün refâhını bu kolcunun irşâdından bekliyor.

Buna mukābil bir hıristiyan köy papasının ahvâlini tedkīk ediniz; göreceksiniz ki, ya dârülfünûndan me'zûndur, yahud en büyük papas mektebinden… Bir taraftan köylünün çocuklarını okutuyor, muallimidir; diğer taraftan köylünün her müşkilini halleder, mürşididir. Sonra her Pazar günleri köylüyü toplar, onlara ahvâl-i âlem hakkında haberler, fikirler verir. Merkezlerden gelen propagandaları yapar, istediği gibi onları hâzırlar.

İnsan bu hâli görür de nasıl müteessir olmaz? Anlaşılıyor ki; bu gibi işleri hükûmet lâyıkıyla beceremiyor. Ya işi çoktur, bunlarla uğraşmaya vakti olmuyor; yahud bu ahvâlden haberdâr değildir, ıslâhı için bir ihtiyâc duymuyor. Zâten maârif işi pek hükûmet işi değildir. Bu husûsda ilmî teşkîlât-ı milliyye lâzımdır. İşte hıristiyan köylerinde maârif hep bu sâyede ileri gitmiştir. Hiç şübhe olunmasın ki, sırr-ı muvaffakıyet budur. Resmî çalışmakla gayr-i resmî çalışmak arasında ne kadar fark vardır! Eğer halk bir def'a bunu anlasa, hükûmetten ümîdini kesse, başının çâresine kendisinin bakmak lâzım geldiğini takdîr etse o vakit herşey yoluna girmiştir. Fakat hâlâ bunu anlamak istemiyor. "Mektep yapmak, çocuklarımızı okutturmak hükûmete âiddir." diye bu bâbda çocuğunu düşünmeye bile lüzûm görmüyor. Sonra çocukların cehâletlerinden bahs ederseniz;

–Ne yapalım, hükûmet bize bakmaz ki!.. der.

–Size bakmaz da hıristiyanlara mı bakıyor ki, onların mektepleri muntazam, çocukları okur yazar?.. dediğiniz zaman da tefekküre dalar, düşünür…

Fakat bu husûsda köylüyü ilzâm etmekten ise onu irşâd etmek, vazîfesini öğreninceye kadar bir müddet için olsun kendisine rehberlik etmek lâzım. Kendilerinde kudret görebilenler bunları düşünmeli, bunlara bir çâre bulmalıdır. Zîrâ müslümandan başka bütün anâsır alabildiğine ilerliyorlar. Bizimkilerin bu hâlde duruşu bile inkırâzdır, izmihlâldir. Merkez-i kazâda bir Rum mektebi gördüm; cesâmet ve intizâmına hayrân oldum. "Haci Yorgi" nâmında bir zât inşâ ettirmiş; idâmesini de vakıflarla te'mîn etmiş. O kadar muntazam ve mükemmel bir mektep ki, Kirmastı'da öyle güzel bir binâ yok.

Belki bizim müslümanlar da böyle fedâkârlıklar yapabilirler. Fakat pek darma dağınık oldukları için kendilerini toplayacak, irşâd edecek bir hey'ete, bir hey'et-i ilmiyyeye pek ziyâde ihtiyâcları vardır. Bu husûsda bütün İslâm ulemâsının, bütün İslâm erbâb-ı hamiyyetinin nazar-ı dikkatlerini celb ederim.

Kirmastı: **Ömer Fuad**

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası'nda Basılmıştır

H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

2 Ekim 1913 | 1 Zilka'de 1331 | Perşembe | 19 Eylül 1329 | Cild: 11 - Aded: 264

FÂTİH KÜRSÜSÜNDE

– 8 –

اَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا فى اَنْفُسِهِمْ مَا خَلَقَ اللهُ السَّمٰوَاتِ...[1]

Tutun da "zerre"lerinden, çıkın "sehâbiyye"
Denen yığın yığın eşbâh-i âsümânîye;
Hülâsa, âlem-i imkânı devredin; o zaman
Şühûda bağlı bir îmanla hükmeder vicdan:
Ki hilkatin ne kadar şekli varsa: Ulvîsi,
Kesîfi, müdreki, uzvîsi, gayr-ı uzvîsi,
Kemâl-i şevk ile mahkûmu aynı kānûnun...
Bütün şu'ûn avâlim-i tecelliyâtı onun.
Nedir ki etmededir fıtratın bu kānûnu,
Fezâyı, gökleri, deryâyı, deşti, hâmûnu,
–Adımlarında zekâdan serî' olup hattâ–
Esîre hükm edecek füshatiyle istîlâ?
Evet, soruldu mu idrâke ansızın bu suâl,
Lisân-ı hâli şu düstûru haykırır derhâl:
"Bekāyı hak tanıyan, sa'yi bir vazîfe bilir;
Çalış çalış ki bekā sa'y olursa hakkedilir."
Konulsa rahle-i tedkîke hangi bir mevcûd:
Olur tekâsüfü bir sa'y-i dâimin meşhûd.
Ademle karşılaşan zıd vücûd olur, demeyin;
Onun mukābil olan kutbu sa'ydir. Sa'yin
Gezip dolaştığı ıssız, çorak fezâ-yı adem;
Bakarsınız ki: Çıkarmış vücûda bir âlem.
Tevakkuf ettiği hestî-serây-ı dûra-dûr,
Görürsünüz ki: Ademdir... Ne bir ziyâ, ne de nûr!

Kulak verin de neler söylüyor bakın idrâk:
Bu, lücce lücce tekâsüf, bu sa'y-i dehşet-nâk
Belîğ-i sa'yidir ummân-ı kudretin, ezelî;
Hurûş-i feyz-i ezel her kutayresinde celî!
Mükevvenâtı ezelden halâs edip ebede
Sürükleyen; onu hayret-fezâ hüviyyette
Tekallübât ile bir müntehâya doğru süren;
Hem istikāmeti dâim o müntehâya veren
İrâde hep ezelî sa'yidir, bakılsa, onun.
Kimin? O kudret-i mahzın, o sırr-ı meknûnun!
Ne dinlenir, ne de âtıl kalır, velev bir an,
Şu'ûn-i hilkati teksîf edip yaratmaktan.
Tasavvur eyleyelim şimdi başka bir kudret,
Ki hep kuvâyı doğurmuş, esâsı madde. Evet!
Nedir bu? Başka değil, aynı cilvenin işidir:
Bütün ezeldeki sa'yin tekâsüf etmişidir.
Şu madde yok mu ki birçok suverle eşkâli
Alır... Dayanmadadır sa'ye asl-ı seyyâli.
Neden mi? Çünkü bütün kudretin tekâsüfüdür.
Zaman da sa'ye çıkar: Çünkü hep onunla yürür.
Mekân da sa'ye varır: Sa'yi sıfra indiriniz,
Mekân tasavvur edilmez, muhâl olur hayyiz.

Mehmed Âkif

[1] Rûm, 30/8.

[50] Prens Abbas Halim Paşa Hazretlerinin Taht-ı Himâye-i Fahîmânelerinde

HEYBELİADA SEBÎLÜRREŞÂD MEKTEB-İ İBTİDÂÎSİ

Ders Zamanlarıyla Müfredât Programının mâba'di

İkinci Sınıf

Birinci Devresinde:

	Hafta Dersi
1) Yazı	7
2) Kırâet	6
3) *Kur'ân-ı Kerîm*	6
4) İlm-i Hâl	4
5) Hesâb	5
6) İdman	2
7) Resim	2
8) Hüsn-i Hat	2
9) Mûsikī-i Savtî ve İlâhî	2

1- Yazı:

b) İmlâ sûretiyle iki üç kelimeden mürekkeb cümleler yazdırılır.

c) İstinsâh kurşun kalem ile kâğıd üzerine yapılır. Fakat temizliğe, satırların intizâmına, lüzûmu kadar kenâr bırakılmasına dikkat olunur.

d) Yazı esnâsında alınacak vaz'iyetler kemâl-i dikkatle tekrar tekrar ta'lîm olunur.

2- Kırâet:

b) Açık ve kolay cümlelerden müteşekkil cümleler okutturulur.

c) Kelimeler hakkında ağızdan ma'lûmât verilir. Müfredin, cem'in, isim ve fiilin aralarındaki farklar gösterilir.

d) Talebe okuduğu her cümlenin mazmûnunu muntazam ve selîs bir sûrette ifâde etmeye alıştırılır. Talebenin lisânındaki rekâket ve kabalığın izâlesine gayret olunur.

3- *Kur'ân-ı Kerîm*: "Amme" Cüz'ü'nün nihâyetindeki küçük sûrelerden başlattırılır.

4- İlm-i Hâl: Amelî ilm-i hâl usûlü ta'kīb olunup *Birinci Amelî İlm-i Hâl Kitabı* okutturulur.

5- Hesâb: Ta'dâd ve terkīm hakkında ma'lûmât-ı ibtidâiyye verilip cem' ve tarh ameliyâtının küçük adedlere tatbîkātı gösterilir.

6- İdman: İsveç usûlü üzere devâm olunur.

7- Resim: Hendesî şekiller, yaprak ve meyve gibi şeylerin resimleri yaptırılır.

8- Hüsn-i Hat

9- Mûsikī-i Savtî ve İlâhî

İkinci Devresinde:

	Hafta Dersi
1) Yazı	5
2) Kırâet	5
3) *Kur'ân-ı Kerîm* (Tecvîd usûlüyle)	4
4) Hesâb	3
5) Resim	2
6) El İşleri	2
7) İdman	2
8) Lisân-ı Arabî	3
9) İlm-i Eşyâ	2
10) Hüsn-i Hat	2
11) Mûsikī	2

1- Yazı: İmlâ ve istinsâh sûretiyle yazıda devâm olunur.

2- Kırâet:

b) Ber-vech-i sâbık kırâet derslerine devâm olunur.

c) Sırası geldikçe ağızdan olarak ism-i cins, ism-i hâs, cemi' teşkîli, fiil, mâzî, hâl ve istikbâl hakkında ma'lûmât verilip talebenin anlayarak bellemesine gayret olunur.

3- *Kur'ân-ı Kerîm*: Usûlü vechile devâm olunur ve küçük sûreler tedrîcî bir sûrette ezberlettirilir. Ağızdan olarak ızhâr, ıhfâ', medler ta'lîm olunur.

4- Hesâb:

b) Cem' ve tarh ameliyâtında meleke hâsıl ettirerek Osmanlı evzân ve ekyâli ile meskûkâtı hakkında amelî ma'lûmât-i ibtidâiyye verilir.

c) Cem' ve tarha âid mesâil hallettirilir.

d) Evlerde yapmak üzere vazîfeler verilir.

5- Resim: Ber-vech-i sâbık devâm olunup gölge çıkartmak usûlü de gösterilir.

6- İdman: Usûlü vechile devâm olunur.

7- El İşleri: Fropalı[?] usûlü üzere.

8- Lisân-ı Arabî: Berlic usûlü üzere ta'lîm edilir.

9- İlm-i Eşyâ:

a) Vücûdumuz hakkında ibtidâî ma'lûmât

b) Havâss-i hamse ve a'zâ ve onların vezâifi hakkında ma'lûmât-ı mücmele.

c) Nasâyih-ı sıhhiyye.

d) Çocukların tanıdıkları ve dâimâ temâsta bulundukları hayvânât, nebâtât, ma'deniyât hakkında ibtidâî ma'lûmât.

h) Fusûl-i erbaa, hava, su, rüzgâr, sıcak ve soğuğa dâir ma'lûmât.

10- Hüsn-i Hat: Usûlü vechile devâm olunur.

11- Mûsikī-i Savtî ve İlâhî.

* * *

Üçüncü Sınıf

	Hafta Dersi
1) Yazı	2
2) Kırâet	4
3) Kitâbet	1
4) *Kur'ân-ı Kerîm* maa-Tecvîd	5
5) Muhtasar Sarf ve Nahv-i Osmânî	1
6) İlm-i Hâl	3
7) Hüsn-i Hat	2
8) Hesâb	3
9) Lisân-ı Arabî	3
10) Târîh	1
11) İlm-i Eşyâ	1
12) Resim	1
13) Coğrafya	1

14) Amelî Zirâat ve Bahçıvanlık Dersleri	5
15) İdman	2
16) El İşleri	1
17) Hüsn-i Hat	2
18) Mûsikī-i Savtî	1

1- Yazı: Ber-vech-i sâbık imlâ ve istinsâh sûretiyle devâm olunur.

2- Kırâet: Ber-vech-i sâbık kırâette devâm olunur. Fakat okuduklarını ifâde ederken nezîh ve selîs bir lisân kullanmalarına, kelimeleri açıkça ve iyi bir sûrette telaffuz etmelerine gayret olunur.

3- Kitâbet: Talebenin okuyup ifâde ettikleri küçük fıkra ve hikâyelerden birisi intihâb olunarak hutût-ı esâsiyyesi, yazılacak noktaları gösterilir. Sonra cümlelerin takdîm ve te'hîri, cümlelerin tertîb ve tensîkı husûsunda ma'lûmât-ı şifâhiyye verilip fıkra veyahud küçük hikâye usûl-i tahrîre muvâfık olarak yazdırılır. Talebenin bu husûsda meleke peydâ etmelerine gayret olunur. Evlerinde yazmak üzere vazîfeler verilir.

4- *Kur'ân-ı Kerîm*: Usûlü vechile devâm olunup evvelce öğrendikleri tecvîd kāideleri ağızdan tekrar ettirilip idğām, iklâb, kalkale, hükmü'r-râ', ve lafzatullâh bahisleri, amelî olarak mahâric-i hurûf ta'lîm edilir.

5- Muhtasar Sarf ve Nahv-i Osmânî: **[51]**

a) Esnâ-yı kırâette isim, sıfat, fiiller, zamîrler hakkında şifâhî ma'lûmât verilir.

b) Öğrenmiş oldukları kelimelerden ufak ufak cümleler teşkîl ettirilir.

c) Teşkîl ettikleri cümleler ma'lûmâtları dâhilinde tahlîl ettirilir.

6- İlm-i Hâl: *Amelî İlm-i Hâl*'in İkinci Kitâbı ta'kīb olunur.

7- Hüsn-i Hat: Usûlü vechile devâm olunur.

8- Hesâb:

a) A'mâl-i erbaa üzerine hesâb-ı zihnî.

b) Bellemiş olduklarını tekrar.

c) Kerrât cedveli.

d) Darb ve taksîm ameliyâtı.

h) Hall-i mesâil.

v) Kesirden nısf, sülüs, rub', sümün… hakkında zihnî ve terkīmî idmanlar.

9- Lisân-ı Arabî: Berlic usûlü üzere.

10- Târîh:

a) Talebenin gözleri önünde olup biten şeylerin geçirdikleri safhalar îzâh edilmek sûretiyle bir fikr-i târîhî verilir, safhalar tahlîl edilir.

b) Bir insanın, bir âilenin târîhi gösterilir.

c) Şifâhî olarak İslâmiyet'in zuhûru, Osmanlı Devleti'nin teşekkülü hakkında ma'lûmât verilir.

d) Meşâhîr-i İslâmiyye ve Osmâniyyenin kısaca ve çocukların anlayabilecekleri bir lisân ile tercümeleri söylenilir.

11- İlm-i Eşyâ: İkinci sınıfda gösterilen mevzûât hakkında daha ziyâde tafsîlât verilir.

12- Resim: İkinci sınıfdakinin daha muntazamcaları gösterilir.

13- Coğrafya:

a) Yerin avârızı.

b) Cihât-ı erbaa.

c) Ev, köy, şehir, kasaba, yol, köprü, sokak, uzaklık, yakınlık hakkında ma'lûmât-i ibtidâiyye.

d) Evin, köyün, mahallenin planı.

h) Coğrafya ıstılâhâtı.

14- Amelî Zirâat ve Bahçıvanlık Dersleri:

a) Nümûneleri irâe edilerek mahsûlât hakkında ma'lûmât-ı mücmele.

b) Zirâat ve bahçıvanlıkta müsta'mel âlât ve edevâtın isimleri, sûret-i isti'mâlleri.

c) Zirâat, bahçıvanlık ameliyâtının çocukların yapabilecekleri kolayca işleri.

15- İdman: Usûlü vechile devâm olunur.

16- El İşleri:

a) İkinci sınıfda yaptırılanların daha muntazamcaları.

b) Keser, balta, testere, çuvaldız, iğne kullanmak.

c) Ev dâhilindeki kırık dökük ta'mîrâtı.

17- Hüsn-i Hat: Usûlü vechile devâm olunur.

18- Mûsikī-i Savtî: Dînî ilâhîler ve millî şarkılar.

* * *

Dördüncü Sınıf

	Hafta Dersi
1) *Kur'ân-ı Kerîm* maa-Tecvîd	5
2) İlm-i Hâl	3
3) Kırâet	6
4) Muhtasar Sarf ve Nahv-i Osmânî	1
5) Hesâb	3
6) Hendese	1
7) Arabî	2
8) Târîh	2
9) Coğrafya	1
10) Ma'lûmât-ı Medeniyye ve Ahlâkıyye	2
11) Ma'lûmât-ı Fenniyye ve Sıhhıyye	2
12) Hüsn-i Hat	1
13) Resim	1
14) Amelî Zirâat ve Bahçıvanlık	2
15) Mûsikī-i Savtî	1
16) İdman	2
17) Kitâbet	2

1- *Kur'ân-ı Kerîm* maa-Tecvîd: Talebenin *Kur'ân-ı Kerîm*'i selîs ve tecvîd usûlü ile okumalarına gayret olunur. Bazı sûreler, cüz'ler, aşırlar ezberlettirilir.

2- İlm-i Hâl: *Amelî İlm-i Hâl*'in Üçüncü Kitâbı ta'kīb olunur.

3- Kırâet:

b) Ahlâkī hikâyelerden, târîhî ve hikemî fıkralardan, millî manzûmelerden müteşekkil bir kırâet kitabı intihâb olunur.

c) Talebenin ibâreyi şîveye ve tertîl kavâidine muvâfık olarak doğru okumasına, işârât-ı tahrîriyye usûlüne i'tinâ etmelerine ve bilhâssa Arabca, Fârisîce kelimelerin ma'nâlarını öğrenerek iyi telâffuz eylemelerine gayret olunur.

d) Talebenin okuduğu ibâreyi anlayarak mazmûnunu muntazam ve mantıkī bir sûrette ifâde edip hisse ve netîceyi istihrâc etmelerine çalışılır. Bir de talebenin fikir ve muhâkemesine intibâh ve faâliyet verecek suâller îrâd olunur.

h) Bazı millî manzûmeler, ma'nîdâr fıkralar, ahlâkī cümleler ezberlettirilir.

Bir de her derste küçük hikâye, târîhî fıkralar usûl-i tahrîre, sarf ve imlâ kavâidine muvâfık olarak yazdırılır. Ayrı ayrı tashîh olunup hatâlar hakkında umûmun müstefîd olabileceği bir sûrette îzâhât verilir.

4- Sarf ve Nahv-i Osmânî: En basît ve en lüzûmlu bazı kavâid ile Arabca ve Fârisîce kavâidin dahi bazı kolayca olanları ta'lîm edilir.

5- Hesâb:

b) Üçüncü sınıf dersleri tekrar ettirilir.

c) Vukūu çok olan mesâilin halli husûsuna pek ziyâde dikkat olunur.

d) Kesir hakkında îzâhât verilir. Küsûrâtın kıymetleri, yerleri, ta'dâd ve terkīmleri bellettirilir. Kesr-i a'şârînin a'mâl-i erbaası ile Osmanlı ölçüleri ve tatbîkāta pek ziyâde i'tinâ olunur.

6- Hendese: Ma'lûmât-ı ibtidâiyye ve hutût ve zâviyeler hakkında bil-amel ma'lûmât-ı mücmele verilir.

7- Arabî: Berlic usûlü ile ilerletilir.

8- Târîh: Muhtasar Osmanlı ve İslâm târîhi okutturularak bilhâssa Osmanlı kahramanları, İslâm ve Osmanlı büyükleri ve âlimleri, Hilâfet-i İslâmiyye ile meşhûr vak'alar hakkında îzâhât verilir ve bellettirilir.

9- Coğrafya: Memâlik-i Osmâniyye coğrafyası. –b) Harîta üzerinde olarak taksîmât-ı tabîiyye ve idârîyyesi, vilâyet merkezleri, sancakları, mühim şehirleri, mümtâz eyâletleri gösterilir.

c) Avârız-ı tabîiyyesi, iklîm ve havası, mahsûlâtı, nüfûsu, milletleri hakkında ma'lûmât-ı mücmele i'tâ olunur.

h) Harîta tanzîmi öğretilerek evvelce bazı tanzîm ve tersîmi kolay sancaklardan başlayarak tedrîcî sûrette vilâyet ve memleketin harîtaları yapılır, bazı meşhûr şehirlerin yerleri ta'yîn ettirilir.

Mücmel olarak kıtaât-ı hams ve coğrafya-yı umûmî hakkında ma'lûmât-ı mücmele verilir.

(Coğrafya derslerinin kat'iyyen harîtada ta'kîbi muktezîdir.)

10- Ma'lûmât-ı Medeniyye ve Ahlâkıyye: –b) Çocukların ebeveynine, akrabâ **[52]** ve taallukātına, büyüklere, müslümanlara, sâir insanlara karşı olan vezâifi.

c) Büyüklerin küçüklere karşı olan vezâifi.

h) Herkesin vatana, âmirlere, hükûmete karşı vazîfeleri.

v) Husûsî ve umûmî meclis ve mahallerde, sofrada iken mükellef olduğumuz vezâif hakkında.

z) Memleketin teşkîlât-ı idârîyye, teşkîlât-ı adliyye ve teşkîlât-ı askeriyyesi, me'mûrları, hükûmet, meclis-i a'yân, meclis-i meb'ûsân, intihâbât hakkında ma'lûmât-ı mücmele verilir.

hı) Tahsîl-i ibtidâî, askerlik, vergi hakkında îzâhât i'tâ edilir.

tı) Hürriyet, adâlet, başkalarının akīdesine ihtirâm, kānûn hakkında.

y) Uhuvvet-i insâniyye ve İslâmiyye hakkında.

11- Ma'lûmât-ı Fenniyye ve Sıhhıyye: –b) Vücûd ve teşekkülât-ı bedeniyye, fa'âliyet-i hayâtiyye, vezâif-i a'zâ, havâss ve bunlara âid tedâbîr-i sıhhıyye hakkında.

c) Fâideli ve zararlı olanları îzâh edilmek üzere me'kûlât ve meşrûbât hakkında.

d) Hayvânât, nebâtât ve ma'deniyât hakkında ma'lûmât-ı mücmele.

h) Hikmet ve kimyâya dâir ma'lûmât-ı ibtidâiyye.

12- Hüsn-i Hat: Usûlü vechile ileriye getirilir.

13- Resim: Cisimlerin, modellerin resimlerini almak, gölge vermek.

14- Amelî Zirâat: Bahçelerin tanzîm ve tarhı; bostanlar ve sebze ve yetiştirilmeleri, sulamaları ve sâire hakkında amelî ma'lûmât verilir.

15- Mûsikī-i Savtî: Ale'l-usûl ilerletilir.

16- İdman: İsveç usûlü vechile yaptırılır.

17- Kitâbet: Muallim efendi şifâhen küçük bir hikâye söyler. Hikâyenin hutût-ı esâsiyyesini gösterir. Hikâyenin ne yolda tevsî' –ne yolda yazılacağı hakkında îzâhât verir. Talebe dersden derse tedrîcî bir sûrette usûlü vechile tahrîre alıştırılır. Talebenin hatâları ayrı ayrı tashîh edildikten sonra talebenin müstefîd olacağı bir sûrette umûmî îzâhât verilir. Daha sonraları bir maksad zımnında olmak üzere ebeveyne, akrabâya ve sâir kimselere, temiz ve okunaklı bir sûrette mektuplar yazmak usûlü gösterilir. Bu bâbda meleke edinmelerine çalışılır.

–son–

(Talebe kaydına başlanılmıştır.)

FELSEFE

ÎRÂN-I KADÎM'DE DÎN

Esâs i'tibârıyle vahdet-i ma'bûd (Monothéisme) akīdesini ta'lîm eden Zerdüşt Mezhebi kabâyih ve zulümâtın "nûr" olan Hürmüz'e istinâd edilmemesi için zâhiren senâiyye (dualisme) rengine boyanmıştır.

Zerdüşt ulemâsı hılkat-i kâinâtı iki mebdee (principe) ircâ' eden bu rengi tahlîl için diyorlar ki: "Âlem, şer ve hayır, ziyâ ve zulmet, hak ve bâtıl, rûh ve madde gibi birisi "hüsn" diğeri "kubh" olmak üzere iki asıldan mürekkebdir. Bu iki aslı iki mebdee ircâ' etmek lâzımdır. Çünkü "nûr" olan "Hürmüz"den kabâyihın sudûru müstahîldir. O hâlde cihânda "hüsn" olan herşey Hürmüz'e nisbet edildiği gibi, kabâyihın da Ahrimân'a isnâd edilmesi îcâb eder. Zerdüştîlere göre hılkatten evvel Hürmüz, herşeyin fevkında olarak ilim ve sâfiyet-i tâmmesiyle ziyâ-yı kâinât içinde bulunuyordu. Hürmüz ilm-i muhîtı ile herşeyi vukūundan evvel gördüğü gibi vukūundan sonra da ne gibi şeyler intâc edeceklerse onları da bildiğinden a'mâl-i hılkati ilmine göre tertîb ederek mukaddes kelimeyi îrâd eylemiş ve cihân yaratılmıştır. Yani Hürmüz kâinâtı bil-amel değil, mukaddes "kelime" ile halk eylemiştir.*

Hürmüz'e pâye-i hâlikıyyet veren Zerdüşt, Ahrimân'ı hiçbir zaman bu kadar bülend bir mertebeye i'lâ etmemiştir.

An'anât-ı Zerdüştiyyeye nazaran Ahrimân yaptığı şeyle-

* Zerdüşt, *Tevrât*'ın rivâyeti gibi, Cenâb-ı Hakk'ı hâşâ bir amele sûretinde tasvîr etmeyecek kadar ulviyet-i fikriyye göstermiştir.
Hikmet-i İslâmiyye de hılkati "kün" emriyle îzâh eylemektedir.

rin netâyicini evvelden görebilmek iktidârından mahrûmdur. O, ef'âlinin intâc ettiği âsâr-ı tahrîbi ancak ba'de'l-fi'il müşâhede edebilir.

Hayır, şerden evvel olduğu gibi dâimâ da şerre gālibdir ve bir gün gelecek ki, ziyâ zulmeti, hayır şerri bil-külliyye bel' edecektir.

Zerdüşt mesleğine pek yakından merbût olan Gnostisizm (Gnosticisme) ve Mani (Manichéisme) mezhebleri ise hılkati sudûr ve tecellî (Émanation) sistemi ile îzâh eylemiştir.

Bu mezheblere göre Hürmüz, Ezeliyet (l'Éternité) veya Lâ-yetenâhiyetin (l'Infini) birincisidir. Evvelce sîne-i lâ-yetenâhiyyette zulümât (Les ténèbres) ile karışmıştı. Âlem de Hürmüz'ün bir tecellîsidir.

Fakat Hürmüz, mevcûdâtı doğrudan doğruya bil-fi'il yaratmamıştır. Onları bir "kelime" yani mukaddes honover (Honover) ile yaratmıştır.* Bu akîde *Zend-Avesta*'nın şu satırlarından istihrâc edilmiştir. *Zend-Avesta*'da Zerdüşt'e hıtâben deniliyor ki: "Ey Zerdüşt! Sana açıkça söylüyorum; mutahher ve mukaddes kelime (honover), semâdan evvel, sudan evvel, arzdan evvel, sürülerden evvel, ağaçlardan evvel, Hürmüz'ün oğlu ateşten evvel, insân-ı kâmilden evvel, devlerden evvel, fâideli ve zararsız hayvanlardan evvel, avâlimin kâffesinden evvel, bütün hayırlardan evvel, velhâsıl Hürmüz'ün verdiği bil-cümle sâf ve müzekkâ cürsûmelerden evvel mevcûd idi." Şu sözlerden anlaşıldığına nazaran ezel veya nâ-mütenâhîye nisbetle Hürmüz ne ise, Hürmüz'e nisbetle "kelime" de ondan ibârettir:

Yani "kelime", Hürmüz'ün fikri, rûhu, hayâli ve binâenaleyh bütün kâinâtın menba'-ı vücûdudur. "Kelime" hılkatten evvel mevcûddur ve kâinât bu "kelime"den sudûr eylemiştir.

[53] Zerdüşt dininde kelime-i mukaddeseden başka bir de feroerler (férouers) vardır. Kelime-i mukaddesenin dûnunda olan feroerler mesel-i Eflâtûn (les idées de Platon) gibi mevcûdât-ı mütenevvianın âlî misâlleri, lâ-yemût enmûzecleridir. *Zend-Avesta* insanın, ateş ve hayvânâtın, milletlerin, şehir ve eyâletlerin, meliklerin, kānûnun, hattâ bizzât Hürmüz'ün bile feroeri olduğunu beyân ediyor. Fakat Ahrimân ile devlerinin feroerleri (misâlleri) yoktur. *Zend-Avesta* diyor ki: "Feroerler (misâller) Hürmüz'ün rakîbsiz bulunduğu ilk devirde tevellüd etmişlerdir. Bunlar evvelce yalnız semâda mevcûd idiler. Sonra timsâli bulundukları mevcûdâtla birleşmişlerdir. Hayât-ı arzînin devâmı müddetince tabîatin aksâmı miyânında kalacaklardır. Feroerler, ervâh-ı habîse ile mücâdele etmeye me'mûr olmuşlardır.

Hürmüz, feroerleri semâdan iclâ ederken onlara hıtâben demiş ki: "Sizi dünyâya göndererek ecsâma taalluk ettireceğim. Orada Ahrimân'ın dev ve şeytanlarıyla muhârebe ediniz, onları yeryüzünden kovunuz. Sonra sizi yine eski âleminize alarak evvelki hâlinizi iâde edeceğim ve mes'ûd olacaksınız. Nihâyet sizi yine dünyâya göndereceğim ve siz ihtiyarlamaksızın, fenâlık görmeksizin orada lâ-yemût kalacaksınız." Görülüyor ki, *Zend-Avesta* feroerleri mahlûkātın bir timsâli gibi tasvîr ederek mevcûdâtın bu timsâllere göre yaratıldığını söylemek istiyor.

Zend-Avesta feroerlerden mâadâ bir takım ervâh-ı mukaddese ve meleklerden de bahs ediyor. Bunlar amşaspan (amschaspands) ve îzed (ized) nâmlarıyla başlıca iki sınıfa ayrılmaktadır.

Amşaspandlar (lâ-yemût mukaddesler) altı adeddir. Bunların birincisi olan "Behmen" sürülerin hâmîsidir; "Ardiheşt" ateşin sâhibidir, "Şehriyâr" yedi ma'denle tahte'l-arz medfûn olan hazâine müvekkeldir, "Sapandumat" arzın muhâfızıdır, "Kordât" ve "Âmirdât" sularla ağaç ve meyvelerin muhâfazasına müvekkeldir.

"İzed"ler ikinci derecede rûhlar (génies) olup sunûf-ı mürettebeye ayrılmış ve kâinâtın her tarafına dağılmışlardır.

İzedlerin bazıları günün sâatlerine, bazıları da senenin aylarıyla ayların günlerine nezâret ederler. İzedlerin en büyüğü "Mitra"dır. Mitra'ya (Mithra) Çeşm-i Hürmüz veya Eyâlet-i Îrân Muhâfızı nâmı da veriliyor.

Zerdüştîlerin an'anâtı Mitra'yı hâlikla mahlûkāt arasında bir vâsıta gibi tasvîr ediyor; ona arza zıyâ vermek, sulara yol açmak, cihânda âhenk ve intizâmı muhâfaza etmek vazîfesini tahmîl ediyor. Esâtîr-i Zerdüştiyye Mitra'yı Ahrimânların devlerini kovmak veya arzın kuvve-i inbâtiyyesini artırmak için elinde bir çomak veya bir hançeri hâmil bin kulaklı, on bin gözlü bir u'cûbe şeklinde tasvîr etmektedir.

Mitra'dan sonra "Siruş" geliyor ki, bu da Hürmüz'ün sath-ı arzda bir vekîli gibi telâkkī edilmektedir.

Zend-Avesta'nın rivâyetine göre Hürmüz, Amşaspandların muâvenetiyle kırk beş günde semâyı, altmış günde suyu, yetmiş beş günde arzı, otuz günde ağaçları, yirmi günde hayvanları ve nihâyet yetmiş beş günde de insanı yaratmış imiş!..

Zend-Avesta, cevher-i semânın ateş olduğunu beyân ettiği gibi, semâyı da müteharrik ve gayr-i müteharrik olmak üzere iki kısma ayırmaktadır. Gayr-i müteharrik semâ Hürmüz'ün ikāmetgâhı olup müteharrik semâ yani yıldızlar da "Mitra"nın idâresine mevdû' imişler. Yıldızlar yerden göğe kadar imtidâd eden bir dağın –ki, burç nâmıyla yâd ediliyor– etrâfında devr ederlermiş.**

Bu dağın tepesi arzın göbeğini teşkîl ediyormuş. Sular bu göbekten çıkarak bin kadar mecrâ ile sath-ı arza dağılıyor ve bu sûretle denizleri, gölleri, ırmakları, dere ve nehirleri tevlîd ediyormuş. Arz, birbirlerinden vâsi' denizlerle ayrılmış yedi kişvere münkasim imiş. Bu kişverler arasında en güzel ve en mes'ûdu Îrân-ı Behişt-âbâd olup eb-i beşer de bu kıt'ada zuhûr etmiş imiş!...

Zend-Avesta, bütün ağaçların tek bir ağaçtan, bütün hayvanların tek bir hayvandan ve bütün insanların da tek bir insandan teşa'ub ettiğini haber veriyor. Şöyle ki: Hürmüz'ün bahş ettiği tek bir sâktan evvelâ on bin nevi' nebât hâsıl olmuş. Sonra bu on bin nevi' de yirmi bin nevi' tevlîd eylemiş. Ağaçların bu ilk menşe'i "hûm" denilen yabanî ve ufak bir fidan imiş.

İlk hayvana gelince: Bu da "sevr" olup hayvancağız senelerce yaşadıktan sonra Ahrimân'la devleri tarafından

* Zerdüştâların kelime-i mukaddeseleri yani honoverleri (honover) ile İskenderiye'nin Yeni Eflâtun Mektebi'nin logosu (logos) şübhe yok ki, aynı şey olup her ikisi de emr-i tekvînden ibârettir.

** Bu hurâfe Kāf Dağı nâmı altında kütüb-i İslâmiyyeye de girmiştir.

öldürülmüş imiş. Fakat rûhu bilcümle sıfat-ı hayvâniyyeye tahavvül etmek sûretiyle yaşamış ve bunun tohumundan biri erkek, diğeri dişi olmak üzere iki boğa tevellüd ederek bunlardan da evvelâ envâ'-ı hayvânât ve sonra insan hâsıl olmuş imiş!

Sevr'in bir tarafından zuhûr eden ilk insan on beş yaşında bir genç olup "Keyûmers" nâmını taşıyormuş. Evvelâ Keyûmers de Sevr'in sergüzeştine ma'rûz kalmış, o da Ahrimân ile devlerinin şerrine uğramış ve en nihâyet tohumundan "Meşyâ" (Méschia) ve "Meşyâne" nâmında iki insan hâsıl olmuş! Bütün nev'-i beşer bu iki insandan teşa'ub etmişler imiş. Zendler'le Amşaspandlar hasenât-ı ilâhî olan Hürmüz'ün muâvinleri oldukları gibi devler de şer ilâhı olan Ahrimân'ın avenesini teşkîl ediyorlarmış. Hürmüz Ahrimân'la, Zend ve Amşaspandlar da dev ve şeytanlarla sûret-i dâimede harb ediyorlarmış. Dûzah Ahrimân'ın, Behişt de Hürmüz'ün imiş. İnsanların ilk ceddi olan Meşyâ ve Meşyâne Behişt-i Arzî'de âsûde yaşarlarken Ahrimân gelerek kendilerini iğfâl ve ıdlâl etmiş imiş!..

[54] *Zend-Avesta*'da deniliyor ki: "Ahrimân onların (Meşyâ ve Meşyâne'nin) efkârını istîlâ etti ve kendilerini ıdlâl ederek dedi ki: "Suyu, arzı, ağaçları ve hayvanları yaratan Ahrimân'dır." İşte Ahrimân onların huzûrunu bu sûretle ihlâl etti ve nihâyete kadar bu zâlim onları iğfâlden başka bir şey düşünmedi."

Ahrimân bu sûretle kazandığı ilk muzafferiyetin neşvesiyle iktifâ etmemiş, şürûr ve maâsînin ta'mîminden ibâret olan gāyesine vâsıl olmak için hiçbir fırsatı fevt etmemiştir. *Zend-Avesta* aşağıki satırlarla bu noktayı îzâh ederek diyor ki: "Yalandan başka bir şey söylemeyen "dev" daha ziyâde cesâret bularak ikinci def'a Meşyâ ve Meşyâne'nin yanlarına gitti ve onlara bir takım meyveler götürdü. Bu gāfiller o meyveleri yediler ve o ândan i'tibâren evvelce bahş edilmiş olan yüz kadar mazhariyetten kendilerinde ancak bir tanesi kaldı."

Zend-Avesta, Meşyâ ve Meşyâne'nin bir üçüncü def'a daha iğfâl edilerek süt içtiklerini, dördüncü iğfâlde ava gittiklerini, vurdukları hayvanın etini yedikleri gibi derisinden de elbise ve gömlek yapmış olduklarını da uzun uzadıya anlatıyor!...

M. Şemseddin

MAKĀLÂT

MUSÂHABE

MÜSLÜMAN KIYÂFETİNDE GEZEN BİR PROTESTAN MİSYONERİ İLE

– 2 –

Misyoner olduğunu sonradan anladığım Ya'kūb isminde olan bu sâhte müslümanın mütâlaâtını kemâl-i hayretle dinledikten sonra ben de şu yolda mukābelede bulundum:

– Efendi; serd etmiş olduğunuz mütâlaâtın şıkk-ı evveli bir dereceye kadar doğru olmakla beraber ikinci kısmı sizin anladığınız gibi değildir. Evet; ben de tasdîk ederim ki; Mahmûd Es'ad Efendi hazretleri bazı kere kendi mutâlaası ile misyonerlerin yazısını pek o kadar ayırmıyor, iki mütâlaa beynindeki fark yalnız birinin on iki punto, diğerinin on altı punto yazı ile dizilmesi oluyor; maa-hâzâ bu bir hatâ değildir. Bit-tabi' bu gibi yazıları okumak isti'dâdı olan kimseler bunu anlarlar. Onun içindir ki, her zaman tasrîha lüzûm görmüyor.

İkinci cihete gelince: Azîzim. Siz burada çok hatâ ediyorsunuz; sizin bu mes'elede –maatteessüf– bütün bütüne câhil olduğunuz anlaşılıyor. Müsâadenizle bunu îzâh edeyim: *Tevrât*, Zebûr, *İncil* gibi kütüb-i semâviyyeye de i'tikād edilmesi lüzûmunu *Kur'ân-ı Kerîm* hakîkaten bildiriyor. Kütüb-i semâviyyenin hepsine îmân etmeyenlerin îmânı makbûl değildir; onlara müslüman nazarıyla bakılmaz. Müslüman olabilmek için Cenâb-ı Hak tarafından peygamberlerine münzel olan kütüb-i semâviyyenin hak olduklarını tasdîk etmek lâzımdır. Fakat bu, sizin anladığınız gibi hâl-i hâzırda Yehûd ve nasârâ ellerinde mütedâvil olan Ahd-i Atîk, Ahd-i Cedîd'i tasdîk ve onlara îmân etmek lâzım demek değildir. Çünkü bunlar, Cenâb-ı Hak tarafından peygamberlerine gönderilen kitaplar değil, belki Yehûd ve nasârânın kendi keyiflerine göre uydurdukları şeylerdir. Bu kitapları okumuş iseniz görmüşsünüzdür ki; *Tevrât*, *İncil* nâmı verilen bu kitaplardan birçok peygamberlerin –hâşâ– zânî olduğu anlaşılıyor. Pekâlâ. Şimdi Allah tarafından münzel olan bir kitapta peygamberler zinâya nisbet edilir mi? Bunu hangi müslüman kabûl eder? Ulemâ-yı İslâmiyyenin bunları ta'n ve tenşnî' etmeleri pek haklıdır. Bunları okuyan kimse ne kadar fikr-i münevver ashâbından olsa yine bunları ta'n etmekten geri durmaz. Mezâhib-i Erbaa ile yaptığınız kıyâsda da çok hatâ ediyorsunuz. Siz *Tevrât* ile *İncil*'i yanlış anlayarak muhâkemelerinizi de o yolda yürütmüşsünüz. Siz bu muhâkemeyi kendi aklınız ile mi yapıyorsunuz, yoksa başka taraftan aldığınız bir fikir üzerine mi?

– Hayır efendim. Ben, yalnız aklım ile hareket etmiyorum; bit-tabi' evvelce ben de her müslümanın i'tikād ettiği gibi kütüb-i semâviyyenin hepsi Cenâb-ı Allah tarafından münzel olup bunların cümlesi hak kitaplar olduğuna i'tikād ediyordum. Fakat daha tahsîl filân görmeden bu kuru bir i'tikād idi. Ama sonraları tahsîl gördükçe *Kur'ân-ı Kerîm*'de *Tevrât* ile *İncil*'in sıhhatine dâir görmüş olduğum birçok âyât-ı kerîme bu bâbdaki i'tikādımı kuvvetleştirdi. Şimdi bende olan i'tikād, o âyet-i kerîmeler üzerine müsteniddir. Zâten bütün harekâtımı filân veyahud filân kimsenin kavline değil, yalnız *Kur'ân*'a tatbîk ederim. Çünkü *Kur'ân* Allâhu Teâlâ'nın kelimesidir; [1](وَكَلِمَةُ اللهِ هِيَ الْعُلْيَا) buyurulmuştur.

– *Tevrât* ile *İncil*'in sıhhatine şehâdet eden *Kur'ân-ı Kerîm*'in hangi âyetleridir; bunu lutfen söyler misiniz?

– Efendim; bu âyetler zât-ı âlîlerince de ma'lûm olduğu cihetle bunları size söylemek ma'lûmu i'lâm kabîlindendir. Maamâfîh, mâdem ki söylememi istiyorsunuz, zarar yok, söyleyelim. Anlamadığım yahud hatâ ettiğim cihetleri de öğrenmiş olurum. Çünkü böyle bir fırsat bir daha ele geçmez.

– Hay hay! Yek diğerimizden istifâde ederiz. Zâten mü-

[1] Tevbe, 9/40.

bâhase bir tarafın mâlı değildir; her ikimiz de bilmediğimizi öğreniriz. Olur ki, bu husûsda bendenizin cehâletim vardır, cehlimi izâle etmiş olursunuz?

– Efendim. Bir kere Cenâb-ı Allah *Kur'ân-ı Kerîm*i'nde buyuruyor ki: **[55]**

اِنَّا اَنْزَلْنَا التَّوْرٰيةَ فيهَا هُدًى وَنُورٌ يَحْكُمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذينَ اَسْلَمُوا لِلَّذينَ هَادُوا وَالرَّبَّانِيُّونَ وَلْاَحْبَارُ *

İşte bu âyet-i kerîme ile bir de *İncil* hakkında olup da bu meâlde olan diğer bir âyet ifâde ediyor ki; Allâh, *Tevrât* ile *İncil*i insanlara hidâyet olmak üzere inzâl buyurdu. Onlarda da nûr ve hüdâ vardır, onlar da Allah tarafından münzeldir; onlar ile de nebîler hükm edeceklerdir.

Sâniyen: Allâhu Teâlâ *Kur'ân*ı'nda; [1](يَا اَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلٰى شَىْءٍ حَتّٰى تُقيمُوا التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجيلَ) buyuruyor. Bu âyet-i kerîme de gösteriyor ki, ehl-i kitâb olanlar *Tevrât* ve *İncil* ile hükm ve onları ikâme etmedikçe Allah'ın makbûl kulları değildirler. Allah'ın sevgili kulları olmak için her hâlde *Tevrât* ile *İncil*'i tasdîk ve onlar ile amel etmeleri lâzımdır.

Sâlisen: Rabbimiz Teâlâ hazretleri; [2](وَلْيَحْكُمْ اَهْلُ الْاِنْجيلِ بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ فيهِ) buyuruyor. Bu da delâlet ediyor ki; *İncil* de taraf-ı ilâhîden münzeldir; Hazret-i Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem Efendimiz de bazen onun ahkâmıyla amel etmişlerdir.

Râbian: Yine Cenâb-ı Hak *Kur'ân*ı'nda buyuruyor ki: [3](يَا اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا اٰمِنُوا بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذى نَزَّلَ عَلٰى رَسُولِهِ وَالْكِتَابِ الَّذى اَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ) Bu âyet-i kerîme de pek sarîh olarak hükm ediyor ki: *Kur'ân*'a îmân edip de *Tevrât* ile *İncil*'e îmân etmeyen müslümanlar dalâlet içindedirler; *Kur'ân*'a olan i'tikādları gibi öbürlerini de i'tikād etmedikçe mü'min-i hakīkī değildirler. Çünkü evvelâ; (اٰمَنُوا) dedikten sonra ikinci def'a olarak; (اٰمِنُوا) diye emr ediyor.

Hâmisen: [4](وَقَالَ الَّذينَ كَفَرُوا لَنْ نُؤْمِنَ بِهٰذَا الْقُرْاٰنِ وَلَا بِالَّذى بَيْنَ يَدَيْهِ) buyuruluyor. Bu âyet-i kerîme teemmül edilince görülüyor ki; Mekke ahâlîsi *Kur'ân-ı Kerîm*'i bildikleri gibi *Tevrât* ile *İncil*'i de biliyorlar ve onlar ile amel ediyorlardı.

Sâdisen: Cenâb-ı Bârî Kelâm-ı Kadîmi'nde; [5](قُلْ فَاْتُوا بِكِتَابٍ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ هُوَ اَهْدٰى مِنْهُمَا) buyuruyor. Bu âyet gösteriyor ki; Hazret-i Muhammed sallallâhu aleyhi ve sellem onların da sahîh ve *Kur'ân-ı Kerîm*'e müsâvî olduklarını ikrâr etmiştir. Çünkü, (مِنْهُمَا) zamîri, *Kur'ân* ile *İncil*'e râci'dir.

Sâbian: [6](وَكَيْفَ يُحَكِّمُونَكَ وَعِنْدَهُمُ التَّوْرٰيةُ فيهَا حُكْمُ اللّٰهِ) âyet-i kerîmesidir. Bu âyet sarâhaten gösteriyor ki; *Tevrât* sahîh, sâlimdir; kendisinde hükm-i ilâhî vardır. *Tevrât*'a ittibâ' edenler, ondan başka bir kitap ile hükm etmeye muhtâc değillerdir.

İşte bu âyet-i kerîmelerden anlıyoruz ki; *Tevrât* ile *İncil* de hak, doğru kitaplardır. Bunların hepsi de Allah kelâmı olduğu için her hangisiyle hükm etmek yanlış bir şey değildir. Binâenaleyh!..."**

– Müsâadenizle ben de bu âyet-i kerîmelerden anladığımı size söyleyeyim de, her ne i'tirâzınız var ise ondan sonra ortaya atınız! Makām-ı istidlâlde zikr etmiş olduğunuz âyet-i kerîmelerden birinci âyeti ele alalım: Evet; bu âyet-i kerîme delâlet ediyor ki, Cenâb-ı Hak, *Tevrât* ve *İncil* isminde kitaplar inzâl buyurdu. Fakat *Kur'ân-ı Kerîm*'de doğruluğuna şehâdet edilen *Tevrât*, kitâb-ı şerîattir, kitâb-ı ahkâmdır. Gerek Hazret-i Mûsâ'nın, gerek ondan sonra gelen enbiyâ'-i Benî-İsrâîl'in kendisiyle hükm ettiği ahkâm ve şerâyi'dir. Yoksa, Âsûr ve Keldânîlerin mitolojiyasından muktebes bir târîh değildir. *İncil*'e gelince o da Cenâb-ı Hakk'ın Hazret-i Îsâ'ya vahy eylediği bir takım hikem ve mevâız ile bazı ahkâmdır. Hazret-i Mesîh onunla va'z ve nasîhat ederek içinde olan ahkâmı insanlara ta'lîm ediyordu. *Kur'ân*'ın şehâdet ettiği *Tevrât* ile *İncil*'e ittibâ' edenler, hakîkaten tarîk-ı hidâyeti bulmuşlar, zulümât-ı küfürden çıkarak nûr-ı îmân ile kalblerini tenvîr eylemişlerdi. Fakat vaktâ ki onları tahrîfe kalkıştılar, tarîk-ı müstakīmden inhırâf ederek şekāvete daldılar, o zaman nûr ve hidâyeti gāib ederek zulmetten zulmete düştüler. Bunun üzerinedir ki, onlara tarîk-ı hidâyeti ta'lîm etmek için Dîn-i İslâm, *Kur'ân-ı Kerîm* geldi. *Kur'ân*'a ittibâ' edenler tarîk-ı saâdeti buldular, diğerleri üzerine hâkim oldular.

Lisânımızda mecmûuna *Tevrât* nâmı verilen ve fakat bir çoklarının müellifleri bile gayr-i ma'lûm olan kütüb-i târîhiyyeye biz kat'iyyen *Kur'ân*'ın sıhhatine şehâdet ettiği *Tevrât* diyemeyiz. Çünkü bunların hepsi de Hazret-i Mûsâ'nın vefâtından sonra şunun bunun yazmış olduğu şeylerden ibârettir. Bunun bazısını Hezekiel, bir kısmını İşaya, bir kısmını da Danyal ve diğerleri yazmışlardır. Hazret-i Mûsâ'nın ne zaman ve nasıl vefât ettiği bile bunların içinde yazılmaktadır.

Kezâlik *İncil* diye hâl-i hâzırda elde mütedâvil olan dört aded kitap da, *Kur'ân*'ın şehâdet ettiği *İncil* değildir. Çünkü o kitap, vaktiyle zabt olunmadığından dolayı zâyi' olmuştur. Şimdi nasârânın ellerinde mevcûd Enâcîl-i Erbaa Îsâ'dan çok vakitler sonra ashâb-ı **[56]** enâcîl tarafından kilise târîhi

---

* [Mâide, 5/44] Bu âyeti okumaya başlayınca, kendi kendime dedim ki: "Gālibâ bu herif misyoner olmalı. Çünkü İstanbul'da iken de böyle İsmail isminde, müslüman kıyâfetinde, hattâ bazen selâtîn câmi'lerinde va'za çıkarak livâtanın hilline kadar giden, birçok âyetler okuyarak; "Bunların ma'nâlarını şimdiye kadar hiçbir müfessir anlayamamıştır. Bunların ma'nâsı yalnız bana ilhâm olundu" gibi safsatalarda, katmerli küfürlerde bulunan bir misyoner idârehâneye gelerek fakīr ile mübâhase etmek istedi ve makām-ı istidlâlde bu âyeti de ileriye sürmüş idi.

1 Mâide, 5/68.

2 Mâide, 5/47.

3 Nisâ, 4/136.

4 Sebe, 34/31.

5 Metinde (مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ) ibaresi atlanmıştır. Kasas, 28/49.

6 Mâide, 5/43.

** Bu âyetleri sırasıyla okuyup bitirdikten sonra karşımdaki müslüman kıyâfetinde mübâhase etmek isteyen herifin bir müslüman değil, belki tam ma'nâsıyla bir protestan misyoneri olduğunda hiç şübhem kalmamıştı. Çünkü üç ay evvel İstanbul'da görüştüğüm misyoner de aynı âyetleri okumuş, aynı sözleri söylemişti. Hattâ İstanbul'dakinin bir de not defteri var idi. Cevaptan âciz kaldıkça; "Sen biraz sabr et! Allâhımız'ın inâyetiyle buna da cevap veririm" diyerek cebinden ufacık bir defter gibi şey çıkarıp falcı kadınlar gibi oraya bakar, ondan sonra cevap vermeye çalışırdı. Anlaşılıyor ki; bunların fikirleri hep bir, hep aynı nakarâtı tekrar ediyorlar. *Kur'ân*'ın birkaç âyetini de âlet-i şer yapmak istiyorlar. Neûzü billâhi min-şürûrihim!

olarak yazılan ve adedi üç yüzü tecâvüz eden kitaplar içinde bir cem'iyet-i rûhâniyye tarafından intihâb edilen dört kitaptır.

Bunların içinden yalnız "Yuhanna" havâriyyûndan ve Hazret-i Îsâ'nın teyze-zâdesi olduğu söyleniyor. "Matta" Hazret-i Îsâ'yı yalnız semâya ref' olunduğu sene görmüş, "Luka" ise Hazret-i Îsâ'ya yetişmemiş, onu asla görmemiş, Hazret-i Îsâ'nın ref'inden sonra "Pavlo" yedinde hıristiyan olmuştur. "Markus" da Hazret-i Îsâ'yı aslâ görmeyip ref'-i Îsâ'dan sonra havâriyyûndan bulunan "Petro"nun yedinde hıristiyan olmuş ve Roma şehrinde *İncil*'i yazmıştır. Ne hâcet! Hazret-i Mesîh'in kendisiyle va'z u nasîhat eylediği *İncil* tesmiye edilen şeyin hepsini nasârânın muhâfaza edemediklerine dâir *Kur'ân-ı Kerîm* şehâdet etmiyor mu? [1](وَمِنَ الَّذينَ قَالُوا اِنَّا نَصارٰى اَخَذْنا ميثاقَهُمْ فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ)

Kur'ân-ı Kerîm, nasârâ hakkında vermiş olduğu bu hükmü, Yehûd hakkında da veriyor. Binâenaleyh âyet-i kerîme ile elde mütedâvil olan *Tevrât* ile *İncil*'in sıhhatini istidlâl etmeniz doğru değildir. –musâhabemiz bitmedi–

Aksekili

Ahmed Hamdî

EHL-İ SALÎB MEZÂLİMİ

Elvâh-ı İntibâh:

وَمَا عَلَيْنَا اِلَّا الْبَلَاغُ [2]

Yazmakla, anlatmakla bitmek şânından olmayan Bulgar vahşetlerinin bu nüshamızda mahdûd bir muhît içinde, tek bir kasaba dâhilinde müslümanların dinine, ibâdethânelerine karşı olan vaz'iyet-i mel'ûnânelerini teşrîh etmek istiyoruz. Bakıyyetü's-süyûf müslümanların dinlerini kökünden yıkmak, evkāf-ı İslâmiyyeyi esâsından mahv etmek, bu sebeple onları dinsiz, câhil, âtıl, rûhsuz yaşatmak politikasını ta'kîb eden Bulgar dostlarımızın ne çiçek oldukları bir kat daha anlaşılsın.

Bu din düşmanı Bulgarlarla evkāf-ı İslâmiyye mes'elesi mevzû'-ı bahs olduğu, bir netîce-i kat'iyyeye iktirân etmekte bulunduğu bir sırada esâsen hükûmetçe ma'lûm olması lâzım gelen bu hakîkatlerin, bu vesîkaların ayrıca bir mevki' tutarak bir fâide te'mîn edeceğini ümîd etmesek bile –hükûmetin ne kadar dost olursa olsun– Bulgar canavarlarına karşı ebediyyen bir düşman-ı bî-amân olarak yaşayacak, evlâd ve ahfâdına bu hissi telkîh edecek, beşikteki çocuklarını bu zulüm ninnileri ile uyutacak, mektep kitaplarını bunlar ile dolduracak efrâd-ı millet için bu da hazîn bir levha-i intikām teşkîl edeceğine de şübhe etmeyiz.

Yine sözü Siroz'a nakl edeceğim. Çünkü Siroz Bulgarların girdikleri günden çıktıkları güne kadar o derece fecâyi' ve vakāyi'-i elîmeye şâhid olmuştur ki….

Siroz mektepleriyle, câmi'leriyle, medreseleriyle, âlem-i ilm ü irfâna olan hizmetiyle, büyük ve müterakkī bir müslüman şehri olan bu sevimli kasaba dört yüz küsûr sene zarfında din nâmına, ilim nâmına âgūş-ı fütûhâtına aldığı bütün müessesâtını, mevcûdâtını dört gün zarfında gāib etmiş; bu kadar sene tepesinde ezân-ı Muhammedî okunan minârelerine, derûnundan tekbîrleri, tevhîdleri semâlara yükselten kubbelerine çanlar, salîbler takılmış; bir takımları hâk ile yeksân, bir takımları da hayvanlara ahır olmuştur.

Siroz'un câmi'leri ne kadar çok, şirîn, ahâlî ile ma'mûr ise, medreseleri de dâimâ şerefini muhâfaza etmiş, asker kaçaklarına değil, bi-hakkın tâlib-i ilm ü irfân olanlara dâimâ cilvegâh olmuştur.

Yirmiden fazla büyük câmi'-i şerîfe mâlik olan bu kasaba resmî ve husûsî mekteplerinden, leylî dârulmuallimînden mâadâ on beş kadar medrese-i ilmiyyeye de sâhib idi ki, bugün Balkanlar'ın vahşî ve gaddâr canavarları olan Bulgarlar ne câmi'lerden, ne mekteplerden, ne medreselerden hiçbir şey bırakmamışlar, hepsini mahv ü harâb etmişlerdir. Sıdk-ı müddeâya delîl olmak için değil, bir kasaba dâhilindeki bir hakîkate tamâmıyla vâkıf olmak, diğerlerini de buna kıyâs etmek için bu bâbda bir cedveli Âlem-i İslâm'ın nazar-ı dikkatlerine vaz' ediyoruz:

1- Sultan Murâd Câmi'-i Şerîfi (nâm-ı diğer Eski Câmi'):

Kiliseye kalb olunmuş; minâreleri, minberi, kürsîsi yıkılmış; mushaf-ı şerîfleri, levhaları yırtılarak sokağa atılmış; minâre, minber enkāzı da müslümanlara kaldırtılmıştır.

2- Katakinos Câmi'-i Şerîfi:

Daha istîlânın ikinci günü hâk ile yeksân edilmiştir.

3- Halîl Paşa Câmi'-i Şerîfi:

Bulgar ordusuna mahsûs hınzır etlerine depo ittihâz edilmiştir.

4- Gāzî Evrenos Câmi'-i Şerîfi:

İstîlâyı müteâkıb tamâm kırk beş gün araba öküzlerine ahır ittihâz edilmiş, muahharan vukū' bulan taleb üzerine tahliye olunmuştur.

5- Mustafa Paşa Câmi'-i Şerîfi:

Tahtaları ile kısm-ı hâricîsi tahrîb olunmuş, orta kısmı esliha deposu yapılmıştır.

6- Süleyman Efendi Câmi'-i Şerîfi:

Kışla yapılmış; bilâhare mutfaklara yakın olduğundan bil-külliyye yıktırılarak enkāzıyla yemek pişirilmiştir. **[57]**

7- Harâccı Muhyiddîn Câmi'-i Şerîfi:

Kısm-ı hâricîsi yıkılmış, derûnu hayvanlara ahır ittihâz edilmiştir.

8- İsmail Bey Mahalle Câmi'i:

Askere mesken olarak tahsîs edilmiştir.

9- Orta Mezarlık Câmi'-i Şerîfi:

Câmi' odaları, dergâh tahrîb olunmuş; câmi'in kısm-ı hâricîsi karakolhâne, kısm-ı dâhilîsi de erzâk deposu yapılmıştır.

10- Aynî-zâde Câmi'-i Şerîfi:

Dergâha âid mebânî ile misâfirhâneler tahrîb edilerek câmi' bir müddet askere mesken olmuş, kış zamanı da yıkılmış, yakılmıştır.

11- İzladi Câmi'-i Şerîfi:

Cephânelik olarak isti'mâl edilmiştir.

12- Na'lînli Câmi'-i Şerîfi:

[1] Mâide, 5/14.

[2] Yâsin, 36/17.

İstîlâ ile beraber aylarca asker ikāmet ettirilmiş, ahîran terk edilmiştir.

13– Kışla Câmi'i:

Bir müddet askere mesken, ahîran kilise, daha sonra kısmen tahrîb olunarak terk edilmiştir.

14- Mûsâ Çelebi Câmi'-i Şerîfi:

Tamâmen yıkılarak enkāzı mutfaklarda isti'mâl olunmuştur.

15- Selçuk Sultan Câmi'-i Şerîfi:

Bulgar komitelerine ikāmetgâh-ı leylî olmuştur.

16- Tatar Hatun Câmi'-i Şerîfi:

Evvelâ karakol hâline ifrâğ olunmuş, muahharan karakol İslâm hânesine nakl edilerek son zamana kadar erzâk ve esliha deposu yapılmıştır.

17- Parmaklı Câmi'-i Şerîfi:

Peksimed ve Edirne'den gelen vagonlar dolusu kaşkaval deposu yapıldı idi; muahharan yakıldı.

18- Medreseler:

Bir kısmı tahrîb, bir kısmı kışla, bir kısmı hastahâne yapılmıştır.

19- Mahramalı Câmi'i:

Bir müddet kapalı durmuş, sonra yakılmıştır.

20- Arpacılar Câmi'i:

Yıkılmıştır.

21- Mevlevîhâne:

Binâlar, türbeler, sandukalar, kitâbeler umûmen hedm olunmuş, kalanları yakılmıştır.

22- Bedreddîn Simâvî Dergâhı:

Pûşîdeleri sirkat, kitâbe ve türbe tamâmen tahrîb edilmiştir.

23- Ahmed Paşa'da Yûsuf Paşa Kabristânı:

Bilumûm kabirler, taşlar, yazılar, âsâr-ı atîkalar tahrîb edilmiştir.

24- Mezarlıklar:

Bilâ-istisnâ topçu ve süvârî hayvanlarına tımar, ta'lîm ve gezinti mahalleri yapılmıştır.

25- İslâm dârulmuallimîn ve mektepleri, kulüpleri kimi Bulgar metrepolithânesi, kimi erzâk ve un deposu, kimi hastahâne yapılmıştır. Dört-beş dâne de ihrâk edilmiştir.

İşte, ey koca müslümanlar!

Salîb'in, bilhâssa salîb taşıyan Bulgarlar gibi vahşî bir milletin girdikleri dâr, gezdikleri diyâr-ı İslâm'da mukaddesât-ı dîniyyenin, dinin, Müslümanlığın uğradığı felâketleri, hakāretleri görünüz. Müslümanlığın başına bu felâketleri Müslümanlık getirmedi; müslümanlar getirdi. Bunu da böyle biliniz. Müslümanların dinlerinden ayrılmaları, ahlâk-ı İslâmiyyeden uzaklaşmaları, vahdeti terk etmeleri, birbirleriyle çekişmeleri bu hâllere sebep oldu. Bunları unutmayınız, hükûmet istediği kadar dost olsun, ne olursa olsun, siz bu acıları kalbinizden çıkarmayınız. Bunları unuttuğunuz gün, kendinizi de unutunuz.

و ما علی سبیل الرشاد الا الارشاد

Müftî-zâde

M. Es'ad

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

HİND EŞİĞİ, KAPISI: BOMBAY

Nüfûsu:

Bombay nüfûsu bir milyona karîbdir. Nüfûs-ı mezkûrenin yüzde kırk beşi İslâm, mütebâkīsi putperest Hindûlardır. Bombay'daki Parsîler –mecûsîler– vaktiyle İran'dan gelmiş ve Hindistan'da tavattun etmişlerdir.

* * *

Anâsır-ı İslâmiyye:

Bombay müslümanları birkaç unsura taksîm edilir. Her unsurun mezhebi, i'tikādâtı, ahlâk ve âdâtı da başkadır.

1- Müyemmenler:

Bombay'da ve Hindistan'ın Gucerât, Ahmedâbâd, Surat, Karaçi ve sâir sevâhilde ikāmet ve ticâret etmektedirler. Müyemmenler sünniyyü'l-mezheb olup Hulefâ-yı Râşidîn'e son derece ızhâr-ı hürmet ettikleri gibi, tarîkat noktasından da cümlesi "Şeyh Abdülkādir-i Geylânî" kuddise sirruhu'l-azîz hazretlerinin te'sîs ettikleri "Tarîkat-i Kādiriyye"ye i'tikād ve irtibâtları vardır.

"Hazret-i Gavs-i Geylânî"nin evlâd ve ahfâdından bulunan Bağdâd Nakîbü'l-eşrâfı semâhatli siyâdetli "Seyyid Abdurrahmân" Efendi hazretleriyle aynı sülâle ve hânedâna mensûb bulunan zevâta ifrât derecesinde ihlâs ve ubûdiyet hissiyle mütehassis olan *Müyemmenler* birkaç ay evvel Hindistan'a berây-ı teferrüc ve seyâhat teşrîf eden aynı sülâleye **[58]** mensûb "Seyyid İbrâhim Seyfeddîn-i" Kādirî hazretleri hakkında hâtır ve hayâle sığmaz bir sûrette ikrâm ve i'zâzda bulunmuşlardır.

Binlerce halk, güller ve çiçeklerle kendilerini Apollo Bender rıhtımında alkışlarla istikbâl ederek muhteşem bir alayla kendisine tahsîs ettikleri ikāmetgâha kadar götürmüşlerdir. Müşârun-ileyhe hemen her gün bir sürü kadın ve erkek berây-ı ziyâret ve teberrük mürâcaatle ellerini öperek nezdlerine takdîm ediyorlar.

Bu Ramazân-ı Şerîf münâsebetiyle bir gece zât-ı âlîleriyle görüşmek üzere Bombay Başşehbenderi Vekîli Basri Beyefendi'yle beraber ikāmetgâhlarına gitmiştik. Hânesinde Bombay'ın en kibâr Müyemmen Cemâati rüesâları bulunmakta ve meclisde kemâl-i terbiyye ve edeble oturmakta idiler. Ufacık bir emrini infâz için can atıyorlardı.

Bağdâd nakîbi hazretlerinin nüfûzunu, şöhretini Hindistan'da, husûsıyle Bombay şehrinde pek fevkalâde buldum. Müşârun-ileyh hazretleri Hindistan'daki mürîdlerine istediğini, dilediğini yaptırabilir. Çünkü, körü körüne evâmir-i âlîlerine harfiyyen itâat edecekleri bedîhîdir.

Müyemmenlerin hiss-i dînîleri, gayret ve taassubları, Devlet-i Aliyye'ye olan hayr-hâhlıkları bî-pâyândır. Vesîle düştükçe mallarıyla bize iâne etmekte kusûr etmemişlerdir.

Aynı zamanda Bombay nüfûsu içinde en ziyâde cesâret ve şecâate mâlik olan yegâne anâsır-ı İslâmiyyedendirler.

Bu unsura mensûb olup küllî servet ve emlâke mâlik bulunan "Sît Hacı Abdullâh Kühendânî" beni konsulatoda tesâdüf ederek Pona'ya da'vet etti.

Pona Kasabası Bombay'dan yüz yirmi beş kilometre öte-

sinde vâki' ve yaz mevsiminde ağniyâlar için sayfiye vazîfesini görüyor.

Müşârun-ileyhin Pona'daki sayfiyeleri dil-rubâ ve zarîf büyük bir bahçenin içinde bir kattan ibâret bulunan bir kasr-ı muhteşemdir ki, Pona'da binlerce kusûr-ı âliyye içinde nümâyân ve cümlesine fâiktir. Dört günlük hayâtımı cennet-âsâ, dil-nişîn kâşânede geçirdim. Hele kasrın salonu o kadar tabîat üzerine telvîn ve tefrîş edilmiştir ki; Bombay vâlîsinin bile nazar-ı dikkatini celb etmiş ve onun tarafından mezkûr kasra, "Kühendevânî Kasrı" ma'nâsını ifâde eden "Khanduvoui Mesion" nâmı verilmiştir.

Saray sâhibi olan zât Avrupa'yı, İstanbul, Kudüs-i Şerîf ile Suriye'yi, Hicâz'ı dolaşmış ve Suriye ma'mûlâtından olarak gāyet nefîs mobilyalar satın alarak bu köşkünde yerleştirmiştir.

Köşk içinde her gece beş yüz elektrik armudu –lambası– yanıyordu. Bahçenin bir köşesinde inşâ edilen küçük bir binâ dâhilinde elektrik bataryası –motoru– tâ-be-sabâh işliyor ve ortalığı gündüze kalb ediyordu. Bu zât gāyet cömert ve semîh olduğundan, kasrına kapı nâmına bir şey takmamış ve gelen geçenlerin yüzüne[?] açık bırakmıştır. Kendisiyle beraber dört günlük ikāmetim esnâsında gece gündüz sofrasında birçok züvvâr ve ahibbâ yemek yerlerdi. Onlara ikrâm ve i'zâz etmekle mütesellî ve mahzûz olurdu.

Hele gāyet fasîh bir edâ ile –Hind şîvesiyle– Fârisî Lisânı'nı tekellüm eden müşârun-ileyhin mahdûmu "Yûsuf Sît" bana o kadar ikrâm etti ki, ile'l-ebed teşekküründen âcizim.

Hâmil olduğu sâat kösteğine asmak için bir Osmanlı lirasını yâdigâr olarak takdîm ettiğimde, Osmanlı sikkesini öpüp başına koyduktan sonra kabûl etti.

Kühendevânî ile birçok musâhabede bulundum. Bana burada, cerîdemize derci münâsib olmayan birçok şeyler söyledi. Bu zâtın misâfirperverliğinden maddî ve ma'nevî bir sûrette istifâde ettim. İngilizler ise bu adamdan o kadar memnûn değildirler. Çünkü tarz-ı siyâsetlerine aldanmıyor. Bilâkis asabiyet-i dîniyyesi onu dâimâ İngilizlerden uzaklaştırıyor.

Esbak Bombay vâlîsi Bombay'ın Town Hall Salonu'nda –ki, nutuk îrâdı için hükûmet tarafından bilhâssa inşâ edilmiş bir yerdir– bir nutuk îrâd etmek istemiş ve şehrin a'yân ve eşrâfını da'vet eylemişti. Kühendevânî biraz geç olarak oraya gittiğinde kendi makāmına göre oturacak bir sandalye bulamayınca, sıraları yararak ilerler ve Bombay polis ve jandarma nâzırına doğru yürüdükten sonra; "Efendi! Sen, şehrin âsâyişine me'mûrsun; burada da vazîfeni icrâ etmelisin. Binâenaleyh sandalyeni bana terk edeceksin" der ve onun yerine kurulur. Bunun bu gibi hâlleriyle, dik kafalılığından İngilizler aslâ memnûn değildirler.

Kendisinin Hicâz'da da emlâk ve akārı az değildir. Esnâ-yı musâhabette bana; "Eğer İngilizler beni bugün ta'cîz edecek olurlarsa, Bombay'daki emlâkimi satıp Hicâz'a gider ve orada ikāmet ederim." dedi.

Mûmâ-ileyh namâz ve niyâzını, duâ ve *Kur'ân*'nı unutmaz, gününün birkaç sâatini onunla geçirir.

2- İsmâiliye Bohra Cemâat-i İslâmiyyesi:

Bombay'daki anâsır-ı İslâmiyyeden biri de Bohralardır.[1] Bunlar Ehl-i Beyt-i Resûlullâh'a tâbi' ve âtîdeki zevâta son derece muhabbet ve meveddetleri vardır. Her ne kadar Bohralar i'tikād ve tâât noktasında tamâmıyla Ca'ferîlere benzemekte iseler de, hakīkat-i hâlde Eimme-i İsnâ-aşeriyye'nin bir kısmını tanıyıp mütebâkīsine ehemmiyet vermiyorlar. Bohraların i'tikād ve perestiş ettikleri zevât-ı kirâm şunlardır:

1- Fahr-i Âlem Hazret-i Muhammed aleyhi efdalü's-salâti ve's-selâm Efendimiz.

2- Fâtıma bintü'r-Resûl hazretleri.

3- Hazret-i Hasan.

4- Hazret-i Hüseyin.

5- Hazret-i Zeynelâbidîn

6- Muhammed el-Bâkır hazretleri.

7- Ca'fer es-Sâdık hazretleri.

Bohra Cemâati burada şîîlerden ayrılıp Ca'fer es-Sâdık'ın büyük oğlu olan İsmail'e -ki, ona Şâh İsmail ismini veriyorlar- pey-rev olmuşlardır.

8- Şâh İsmail (Medîne'den Mısır'a hicret etmiştir.)

9- Şâh Muhammed bin İsmail (İran'da Muhammedâbâd'da medfûndur.)

10- Şâh Vefâ Ahmed (İran'da Muhammedâbâd'da medfûndur.)

11- Şâh Takī Muhammed (El-Mu'tasım Billâh'ın emriyle Rey hâkimi tarafından öldürülmüştür.)

12- Şâh Rızâ Abdullâh (İstanbul'a giderek vaktiyle orada vefât etmiştir.)

13- Şâh Muhammed Mehdî (Hulefâ-yı Fâtımiyyenin birincisidir.)

14- El-Kāim Bi-emrillâh (Şâh Kāim) 322 Sene-i Hicriyyesi'nden tâ 334 senesine kadar on iki sene dokuz ay Mısır'da hilâfet etmiştir.

15- El-Mansûr Bi-emrillâh. 334'ten 341 senesine kadar yedi sene Mısır'da icrâ-yı hilâfet ederek 39 yaşında vefât etmiştir.

16- El-Muiz Li-dînillâh. Yirmi üç sene Mısır'da saltanat etmiş ve kırk beş yaşında iken rihlet eylemiştir.

17- El-Azîz Billâh. Yirmi bir sene Mısır'da saltanat ederek orada vefât etmiştir.

18- El-Hakîm Bi-emrillâh. Mısır'da doğarak yirmi beş sene icrâ-yı ahkâm etmiş ve 411 Sene-i Hicriyyesi'nde Mısır'da irtihâl eylemiştir.

19- Ez-Zahîr Li-ızzi dînillâh. On altı sene icrâ-yı hilâfet eylemiştir.

20- El-Mustansır Billâh. Mısır'da 427 Sene-i Hicriyyesi'nden 487 senesine kadar hilâfette bulunmuştur.

21- El-Müsta'lî Billâh. Pederi olan El-Mustansır'a halef olarak 487'den 495 senesine kadar Mısır'da saltanat etmiştir.

22- El-Âmir Bi-ahkâmillâh. Yirmi dokuz sene Mısır'da hilâfet etmiştir. **[59]**

23- El-Hâfız Li-dînillâh. Mustansır'ın büyük oğlu olup 524'ten 544 senesine kadar hilâfet etmiştir.

24-Ez-Zâfir Bi-emrillâh. 544'ten 549'a kadar Mısır'da icrâ-yı saltanat ederek katl edilmiştir.

25- El-Fâiz Billâh. 549'dan 555 senesine kadar saltanat ederek on bir yaşında ölmüştür.

[1] Metinde (بوره) şeklinde yazılmıştır.

26- El-Adud Li-dînillâh. 555'den 567 senesine kadar Mısır'da hilâfet etmiş ve vefâtı akîbinde Salâhaddîn-i Eyyûbî hazretleri bir müddet Mısır'da hulefâ-i Abbâsiyye[1] nâmına umûr-ı idâreyi ele alarak sonraları i'lân-ı istiklâl etmiş ve böylece hulefâ-yı Fâtımiyyenin hilâfetine hâtime çekilmiştir. Hulefâ-yı müşârun-ileyhimin cümlesi Mısır'da ve Mehdiye'de gömülü bulunmaktadırlar. Bohra Cemâat-i İslâmiyyesi" bâlâdaki zevâta pey-rev bulunmakla müftehir ve mübâhî bulunmakta ve Kerbelâ'ya, Necef'e ziyâret için gittiklerinde oralarda medfûn bulunan bil-cümle Eimme-i İsnâ-aşeriyye'yi ziyâret etmeyerek yalnız birkaçının ziyâretiyle iktifâ eylemektedirler.

Bunların gâyet vâsi' ve umûr-ı dîniyyeye sarf olunmak üzere bir iâne sandıkları vardır. Her Bûra günde beş para lâ-ekal bu sandığa vermeye mecbûrdur. Toplanan paralar bankaya tevdî' edilir. Mezkûr paranın nemâ ve fâiziyle umûr-ı hayriyye ve dîniyyelerini tanzîm ederler. Ez-cümle Atebât'a ziyâret için giden kendi tâifelerine mahsûs yollarda güzel hankâhlar inşâ ve te'sîs ederek onların her türlü râhat ve istirâhatlerini te'mîn etmişlerdir.

* * *

3- <u>İsmâiliye Hoca Unsûr-ı İslâmîsi:</u>

Bu unsur da Bohra Cemâati gibi bir dereceye kadar ca'feriyyü'l-mezheblere müşâbih ve mümâsil bulunmakta iseler de, bunlara "Aka Hânî" ta'bîr ediyorlar. Zîrâ hâcelerin cümlesi meşhûr Aka Han hazretlerinin hâs mürîdlerindendir.

İsmâiliyye unsuruna mensûb olan hâceler dahi Bohraların riâyet ve ihtirâm ettikleri hulefâ-yı Fâtımiyyeye i'tikādları ber-karâr olmakla beraber el-Mustansır Billâh'a kadar Bohralarla beraber mezhebce iştirâk ederek oradan –o noktadan– Bohralardan ayrılarak âtîdeki zevâta tebeiyet ediyorlar.

21- El-Mustafâ Li-dînillâh (Şâh Nazar). Mısır'da öldürülmüştür.

22- Şâh Hâdî: Küçük iken Hasan Sabbâh tarafından büyütülüp terbiyesine i'tinâ olunmuş ve sonraları pederine halef olmuştur.

23- Şâh Mühtedî.

24- Şâh Hasan (alâ zikrihisselâm): Mürîdleri tarafından böylece tekrîm ediliyor. Sekiz sene imâmlık etmiştir.

25- Şâh Alâeddîn Muhammed: Kırk altı sene saltanat etmiştir.

26- Şâh Celâleddîn Hasan: 11 sene altı ay saltanat eylemiştir.

27- Şâh Alâ' Muhammed: Otuz beş sene icrâ-yı saltanat ederek Hâce Nasruddîn-i Tûsî'yi zindana atmış ve ahîran Hülâgû tarafından tahlîs edilmiştir.

28- Şâh Ruknüddîn Hôrşâh: 654 Sene-i Hicriyyesi'nde Hülâgû Han -ibni Cengiz- saltanatını elinden gasb eylemiş ve Türkistan'a kaçarken Hülâgû'nun emriyle uğradığı bir nehirde batırılmıştır.

29- Şâh Şemsüddîn Muhammed: Şems-i Tebrîz nâmıyla ma'rûfdur. (*Mesnevî* Kitâb-ı Şerîfi'nde Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin murâdı olan zâttır.) Azerbaycan'da medfûndur.

30- Şâh Kāsım: Azerbaycan'da gömülmüştür.

31- Şâh Ahmed İslâmşâh: İran'ın Babek şehrinde ikāmet ederken Hindistan'a ahîran hicret ederek putperest Hindulara diyânet-i İslâmiyyeyi telkīn etmiş ve "Hoca" unsurunun teşekkülüne hizmet eylemiştir. Mezârı Babek'tedir.

32- Şâh Muhammed -bin İslâmşâh-

33- Şâh Mustansır Billâh (Ali Şâh)

34- Şâh Abdüsselâm Muhammedşâh

35- Şâh Abbâsşâh: "Şâh Garîb Mîrzâ" lâkabıyla da ma'rûfdur. İran'a tâbi' Kâşân şehrinin Encdân[?] karyesinde medfûndur.

36- Şâh Ebû-Zerşâh

37- Şâh Murâd Mîrzâ Alişâh

38- Şâh Zülfikārşâh

39- Şâh Nûreddînşâh

40- Şâh Seyyid Halîlullâhşâh

41- Şâh Nazar Alişâh: Bu zât "Atâullâh" lâkabıyla da yâd ediliyor. Hindistan ile İran hudûdunda vaktiyle kâin olan Kûhbendi'de[?] -ki, "Kûhek-ağa"[?] dahi tesmiye ediliyorda kendi mürîdlerini etrâfına toplamış ve onlara telkīnâtta bulunmuştur.

42- Şâh Bû'l-Hasanşâh: Selâtîn-ı Safeviyyenin sonuncusu olan Şâh Sultan Hüseyin tarafından kendisine "Beylerbey" ünvânı verilerek Kirmân Eyâleti'ne vâlî ta'yîn kılınmıştır.

43- Şâh Kāsım Alişâh: Yine Kirmân Vâlîliği'nde bulunmuştur.

44- Şâh Muhsin Hasanşâh: (Seyyid Hasan Bey nâmıyla da ma'rûfdur) Nâdir Şâh tarafından Zencirân ve Rîvekāme vilâyetlerine vâlî ta'yîn kılınıp müşârun-ileyhle beraber Hindistan'a gelip burayı istîlâ etmişlerdir. Vefâtından sonra cenâzesi Necef'e nakl edilerek orada defn edilmiştir.

45- Şâh Seyyid Ca'ferşâh: Kehlek[?] -İran- de doğup Kerbelâ'da gömülmüştür.

46- Şâh Bâkır Alişâh: "Aka Mîrzâ Bâkır" nâmıyla da meşhûr olup Kirmân Vâlîliği'nde bulunmuştur. Aka Muhammed Han Kaçar (Hâl-i hâzırdaki İran âile-i hükümdârîsinin müessisidir.) Saltanata geçtiğinde iki gözünü çıkartmıştır. Bu felâkete uğramasının yegâne sebebi ise, İran'da icrâ-yı saltanat eden Kerîm Han Zend'in oğlu bulunan Lutf-Ali Han'a saltanatı elde etmek husûsunda yardım ve muâvenetidir. Ahîran Maskat sâhiline kendi evlâd ve ahfâd ve mürîdleriyle hicret ederek orada vefât ettikten sonra na'şı Necef'e nakl edilmiştir.

47- Şâh Halîlullâh: İran vilâyâtından olan Mahallât Vâlîliği'nde bulunduğu esnâda kendi amcası kızıyla teehhül ederek ahîran şîî âlimlerinin fetvâlarıyla öldürülmüştür.

48- Şâh Muhammed Hasanşâh: "Hasen el-Hüseynî, Şâh Hasan-Ali" nâmıyla da ma'rûf olup sonraları Aka Han ismiyle Hindistan'da şöhret-şiâr olmuştur. 1217 Sene-i Hicriyyesi'nde İran'ın Mahallât şehrinde tevellüd ederek sonraları İran Şâhı Feth-Alişâh'ın kerîmesi bulunan Prenses Servicihân Hanım'la teehhül eylemiştir. 1235 senesinde de Hindistan'ın Sind Eyâleti'ne İran şâhı elinden kaçarak gelmiş ve ol esnâda İngilizler Hindistan'ı yeni istîlâya başlamışiken Aka Han onlara oldukça muâvenette bulunmuş ve müteâkiben İngilizlerin iltimâsı üzerine Karaçi'den 1845 Sene-i

[1] Metinde (هباسيه) şeklinde yazılmıştır.

Mesîhiyyesi'nde Bombay'a gelmiştir. Bombay'da İngilizler tarafından bu zâta fevkalâde hürmet, nezâket ve ihtirâm gösterilmiştir. 1881 senesinde de Bombay'da vefât ederek ikāmet ettiği kasrda defn edilmiştir ki, buraya "Hasanâbâd" nâmı verilerek el-yevm Hocalar tarafından bir ziyâretgâh ittihâz olunmuştur.

[60] 49- Ali Şâh (Aka Han 2): 1830 Sene-i Mesîhiyyesi'nde İran'ın Mahallât Kasabası'nda dünyâya gelerek sinn-i bülûğa vardığında teyze-zâdesi Bibi Şemsü'l-Mülûk Hanım -ki, Feth-Alişâh'ın torunudur- ile Bombay'da izdivâc ederek 1284 Sene-i Hicriyyesi'nde vefât edip cesedi Kerbelâ'ya nakl ü defn olunmuştur.

50- Şâh Aka Sultan Muhammedşâh: Ki, hâl-i hâzırdaki Aka Han'dır. İngiltere Devleti tarafından kendisine yazılan muharrerât-ı resmiyyede -prens olduğu için- fehâmetli ma'nâsına olan "his higness" ünvânı yazılıyor. Müşârun-ileyhe yine İngiltere Devleti tarafından "Sir" lâkabı da verilmiştir.

1295 Sene-i Hicriyyesi Şevvâli'nin 25'inde Hindistan'ın Karaçi şehrinde düyaya gelerek sekiz yaşında iken pederi vefât ettiğinde mürîdlere reîs ve imâm olarak tanınmıştır.

İngiltere Devleti'nin en mu'tenâ nişânlarını hâiz olmakla beraber aynı zamanda İran Devleti tarafından da kendisine en büyük nişân olan "Timsâl-i Hümâyûn" Nişânı Muzafferüddîn Şâh tarafından verilmiştir.

Müşârun-ileyh kendi amca-zâdesiyle teehhül etmiş ise de, ondan hiçbir evlâda mâlik değildir.

Senenin kısm-ı a'zamını Avrupa'da imrâr eder ve arasıra da Hindistan'a gelir.

Mürîdleri nüzûr ve hedâyâdan başka –rivâyet ve mesmûâta nazaran– kazançlarının yüzde on dördünü kendisine veriyorlarmış.

Aka Han Fârisî, Urdu, İngilizce, Fransızca lisânlarıyla tekellüm eder, yazar, okur.

Senevî vâridâtı takrîben altı yüz bin liradır. Bombay, Pufa, Karaçi ve Hindistan'ın bazı cihetlerinde pek çok emlâk ve akārı vardır.

Vâlideleri Şemsü'l-Mülûk Hanım ki, –Ser-kâr-ı Aliyye, Nüvvâbe-i Âliyye dahi tesmiye edilmektedir– el-ân altmış beş yaşında ve sağdır; müşârun-ileyhâ Hicâz'a gittiğinde tâm bir milyon lira sarf etmiştir. Urbân meşâyihine birçok hedâyâ verdiği gibi, İbnü'r-Reşîd'e de murassa' bir kılıç ihdâ eylemiştir. Kāfilesinde bulunan huccâcı it'âm eylemekle cümlesinin senâ ve medâyihini celb eylemiştir.

Balkan Muhârebesi esnâsında da kendi riyâseti altında hanımlara mahsûs bir miting teşkîl ettirerek birçok iânât cem'ine muvaffak olmuştur.

Müşârun-ileyhâ son derece diyânet-kâr ve zühd ü vera'la meşhûrdur.

Aka Han hazretleri ise, el-yevm Hind müslümanlarının en büyük liderlerinden ma'dûd ve siyâsî nutuklarıyla kıymet-i edebiyyesini herkese tanıttırmıştır.

Birkaç sene evvel Hindistan'daki Aligarh Lisesi'ni dârülfünûna kalb için Hindistan'da bir milyon liradan ziyâde iânât cem'ine muvaffak olmuştur.

Bombay Başşehbenderi Halîl Hâlid Beyefendi hazretleri de –yanılmazsam– müşârun-ileyhi tanır ve onunla son derece dostluk ve meveddetleri vardır.

Bu zevâtın yalnız Hindistan'da değil, Afrika'da, Zengibâr'da, İran'da, Irak'ta, Suriye'de, Mısır'da da birçok etbâ' ve pey-revleri olup kendine nüzûrât takdîm edip evâmirine imtisâl eyliyorlar. İşte Bombay'daki anâsır-ı İslâmiyye bunlardan ibârettir.

Bombay Muhâbir-i Mahsûsunuz

S[sin]. **M. Tevfik**

SEBÎLÜRREŞÂD CERÎDE-İ İSLÂMİYYESİ VÂSITASIYLA
A[ayın]. **FAHREDDÎN NECÎB BEY'E**

Muhterem efendim.

Her hafta muntazaman neşr olunan *Sebîlürreşâd* mecmûa-i güzîdesini kalb-gâh-ı millete bir devâ-yı âcil olmak üzere add ü i'tibâr ediyor ve intişârına büyük bir sabırsızlıkla intizâr eyliyorum. Çünkü pek güzel ve medâr-ı ibret dersler alıyorum. İslâmiyet'in rûhunu temsîl eden yegâne bu mecmûa-i hakāyık-feşânı takdîr ve tahsîn etmeyen hiçbir ferd mutasavver değildir, zannederim. Bendeniz diyebilirim ki; henüz onbirinci cildden i'tibâren devâm etmeye başladığım bu mecmûa-i dîniyye, ictimâiyye ve siyâsiyye, bütün rûhum ve bütün mevcûdiyetimle beni kendisine cezb etti. Ba'demâ mecmûa-i mezkûreyi ta'kīb ve devâma bir mecbûriyet hissettim. Umûmiyetle yek vücûd olarak muhabbetine iştirâk ettiğimiz şu vâlideyi, vatan-ı mukaddesimizi hepimizin ayrı ayrı gücü yettiği kadar maddî, ma'nevî bütün kuvvetlerimizle muhâfazaya borcumuz olduğunu bize ibret-âmîz safahâtıyla bildiren bu kıymet-dâr mecmûayı nasıl sevmeyeyim.

Onbirinci cildinin 263'üncü nüshasında "Müslümanlar İstiklâllerini Ancak Hakīkaten Müslüman Olmakla Muhâfaza Edebilirler" ser-levhalı makāle kalbime ne kadar te'sîr etti. Ve benim gibi kim bilir daha ne kadar müslümanları irşâd etmiştir. İşte efendim; büyük arzularını yerine getirmek için ben vazîfemi îfâ ediyorum. Şehrî bir guruş vermek şartıyla senevî on iki guruş Donanma Cem'iyeti'ne vermeyi taahhüd eyliyorum. Eyyâm-ı mübârekede ve sâir param olduğu günler beşer-onar guruş vermeye de çalışacağım. Hattâ ebeveynimi, akrabâ ve taallukātımı bu yola sevk ve irşâd ederek selâmet-i millet ve devlet nâmına elimden gelen gayreti dirîğ etmeyeceğim. Cenâb-ı Hakk bizlere kuvvet ve selâmet versin de, vatanımızı kurtarmak ve i'mâr etmek için bir azm-i Hudâ-pesendâne ile çalışalım. Rûhum, kalbim İslâmiyet için titriyor. Onu tabakāt-ı süfliyyede görmek istemem. O me'yûs olursa ben de müteessir oluyorum.

Bir şey daha arz etmek istiyorum: *Sebîlürreşâd*'a yazdığınız makāle-i mezkûreyi yahud daha te'sîrli ve âteşîn olmak üzere yazacağınız diğer bir makāleyi Donanma Cem'iyeti menfaatine dânesi bir guruş olmak üzere beş-on bin dâne tab' ettirseniz Donanma Cem'iyeti'nin muâvinleri, sâir ashâb-ı muâvenet vâsıtasıyla tevzî' ve fürûht etsek iyi olmaz mı; ne dersiniz? Bu husûsda mütâlaanız nedir? Bendeniz on sekiz, on dokuz yaşlarında bir gencim. Cüz'î bir hatîbliğim de vardır. Lâzım gelen yerde kırâet edebilirim. Bendeniz sizi ne gördüm, ne de tanırım. İşte *Sebîlürreşâd* cerîde-i muh-

teremesindeki makāle beni sizinle görüşmeye sevk etti. Zîrâ İslâmiyet, vatan hissiyâtı kalbimde büyük bir yer tutmuştur. Muhterem *Sebîlürreşâd*'ı okudukça gitgide tevessü' etmektedir. Büyüklerle görüşmek ve onlardan nasîhat almakla iftihâr ederim. Bâkī ellerinizden öperim. *Sebîlürreşâd* gazetesi vâsıtasıyla cevabını lutfen beklerim; muhterem efendim.

Şehzâdebaşı **Hasan Tahsin**

* * *

[61] EDİRNE'NİN İSTİRDÂDI

HABEŞİSTAN MÜSLÜMANLARINDA SÜRÛR VE ŞÂDMÂNÎ

Habeşistan ehl-i İslâmının ve Habeşistan'da mukīm Osmanlıların birkaç aydır duydukları meserret ve mefharet hislerini sevgili ve muhterem "*Sebîlürreşâd*ımız"a bildirmeye niyetlendiğim hâlde arasıra zuhûr eden mevâni', çâkerlerini takdîm-i arîzadan mahrûm bıraktı. Fakat Osmanlılık ve Müslümanlık nâmına bu havâlîde târîhî bir hâdise ve devre teşkîl eden birkaç ayın tecelliyât-ı mübâhât-bahşâsını sükût ile geçiştirmeyi de Devlet-i Ebed-müddet-i Aliyyemiz'in en muktedir, en âlî-haslet me'mûrlarından birini bil-intihâb Harâr'a göndermek sûretiyle hakkımızda erzân buyurulan mürüvet ve inâyet-i celîlelerine karşı âcizlerince ihtiyâr-ı sükût küfrân-ı ni'met olacağını der-pîş ederek kalem-i pür-kusûrun bidâasızlığına bakmayarak şu birkaç kelimeyi karalamayı boynuma borç bildim.

Başşehbenderimiz saâdetli Mazhar Beyefendi hazretlerinin gerek Harâr'ı teşrîfleri esnâsında şehre bir-iki sâat mesâfeden icrâ kılınan istikbâl nümâyişleri ve gerek îd-i millî ve îd-i saîd-i fıtr münâsebetleriyle cidden şeref ve iftihârımızı arttıracak sûrette tertîb olunan resm-i kabûller sırasında müşârun-ileyhe karşı muâmelât-ı ihlâsıyye ve ihtirâmiyye yalnız tebea-i devlete münhasır kalmayıp bütün Habeşistan ahâlî-i İslâmiyyesi bu husûsda tebea-i Osmâniyyeye âdetâ müsâbaka edercesine bir tehâlük göstermişlerdir.

Îd-i millî günü –10 Temmuz– Habeşistan İslâmları dahi bizimle bayram etmişler ve bâ-husûs o gün başşehbenderimiz bey, Edirne'nin asâkir-i Osmâniyye tarafından feth ve istirdâdıyla oralarda bulunan ahâlî-i İslâmiyyenin bi-tevfîkıhî teâlâ Bulgar mezâliminden tahlîs olunduklarını tebşîr eylediklerinden bil-cümle eşrâf ve nüvvâb-ı memleket fevc fevc şehbenderhâneye şitâbân olarak hem îd-i millî münâsebetiyle beyân-ı tebrîkât, hem de ceyş-i İslâm'ın bu gālibiyet ve muvaffakıyet-i ahîresinden ızhâr-ı meserrât-ı bî-gāyât etmişlerdir. Yevm-i mezkûrda şehbenderhânede icrâ olunan resm-i kabûl sabâhdan akşama kadar devâm etmiş, Harâr Vilâyeti vâlî-i umûmîsi –nîm-müstakıldır– hânedân-ı imparatorîden meşhûr Ras "Makonnen"in mahdûmu Dücâc Tafari hazretleriyle ricâl-i me'mûrîn-i Habeşiyye maiyetleri askeriyle kâmilen ziyâret ve tebrîke geldikleri gibi, düvel-i ecnebiyye konsolosları ve mu'teberân-ı ecânib dahi umûmiyetle resm-i kabûlde isbât-ı vücûd ve cümlesi fevkalâde ikrâm ve i'zâz edilmişlerdir. Şurasını arz edeyim ki; Başşehbenderimiz Mazhar Beyefendi hazretlerinin hükûmet-i mahalliyye nezdinde mazhar olduğu hüsn-i kabûl ve ihsâs ettiği ihtirâm şimdiye kadar hiçbir konsolosa müyesser olmamıştır. Umûm ahâlî-i İslâmiyyenin dahi –her gûnâ ve her husûsda görülen ikdâmât ve evsâf-ı hak-perestâneleri, gerek şer'î gerek kānûnî mesâildeki ihtisâs-ı tâmları, mahâsin-i etvâr ve ahlâkları hasebiyle– kendilerine peydâ ettikleri muhabbet ve hürmet yevmen fe-yevmen tezâyüd eylemektedir. Şimdiye kadar –*Sabâh* gazetesi sütûnlarında mükerreren arz ettiğim vechile– Habeşistan'da her türlü himâye-i kānûniyyeden mahrûm olarak bî-sâhib bulunan ve sâir ecnebîlere nazar-ı gıbta ile bakan Osmanlılar, bugün mîr-i müşârun-ileyhin geceli gündüzlü mesâî-i metînâne ve hakîmânesi semeresiyle her türlü hukūklarınca emîn bir mevki'de, hattâ diğer tebea-i ecnebiyyenin mağbûtu olacak bir derecede imtiyâzât-ı ecnebiyyeden maa-ziyâdetin istifâde ediyorlar. Şehbenderhânenin âdetâ bir merkez-i adâlet hâlini aldığını gören ahâlî-i mahalliyye-i İslâmiyye, hattâ ecânib, istihsâl-i adâlet için işlerinin devletimiz şehbenderhânesinde rü'yet ve tesviyesini cân u dilden arzu etmektedirler.

Bu hâl, ehl-i İslâm'ın Makām-ı Hilâfet-i Uzmâ'ya olan râbıta-i ma'neviyye-i kalbiyyelerini bir kat daha teşdîd ediyor. Ramazân-ı Şerîf'de şehbender hazretlerinin da'vetiyle yerli, Hindli, Osmanlı ve sâir mevâki'li mu'teberân-ı İslâmiyye şehbenderhânede iftâr ve edâ-yı salât ederek Makarr-ı Hilâfet'in bir cüz'ünde bulunmuşlar gibi neş'e-i ma'neviyyeden hisse-mend olmuşlardır.

Hele îd-i saîd-i fıtr münâsebetiyle icrâ olunan tezâhürât bilhâssa sezâvâr-ı terkīmdir. Şehbenderhâne sûr-ı belde hâricinde olduğundan vâlî-i vilâyetin şehbendere hâs bir cemîle olarak kapıcılara i'tâ eylediği emr-i mahsûs üzerine şehbenderhâneye gitmek arzu eden müslimîn için gecede kapı açılmış ve nısfu'l-leylde –şiddet ve dehşetiyle nüzûl eden emtâra rağmen– tekbîr-hân olarak bir çok ahâlî-i İslâmiyye şehbenderhâneye gidip orada tâ-be-sabâh zikir ve tevhîd ile meşgūl oldukları gibi, fecir zamanı dahi yüzlerce ahâlî-i İslâmiyye kısmen atlı, kısmen yaya olarak şehbenderhâneye gidip şehbender bey büyük üniformasını lâbis olduğu hâlde ictimâ' eden yüzlerce müslimîn tarafından ihâta olunarak kemâl-i ta'zîm ile tekbîr-hân olarak salât-ı îde mahsûs vâsi' bir meydâna getirilmişlerdir.

Orada saf-beste-i tekrîm olan yüzlerce asâkir tarafından selâm-ı resmî îfâ edilerek îfâ-yı salât-ı îde şürû' edilmiştir. Bütün Harâr İslâmları bu seneki bayram namazının feyz ve neşât-ı rûhânîsini müddet-i ömürlerinde tezevvuk etmediklerini beyân ve i'tirâf etmektedirler. Hazret-i Ebûbekir-i Sıddîk ahfâdından olan hatîb-i muhterem Muhammed Ahmed Efendi; (اللهم انصر امامنا وسلطاننا سلطان المسلمين امير المؤمنين وخليفهء رسولك فخر المرسلين السلطان ابن السلطان السلطان محمد رشاد خان.. الخ) duâsını tekraren ref'-i Bârgâh-ı Ahadiyyet ettiği zaman on bini mütecâviz cemâat-i İslâmiyyenin ez-dil ü cân âsmâna çıkardıkları sadâ-yı "Âmîn"i işitip de titrememek mümkün değil idi. Asâkir-i İslâmiyyenin nusret ve muvaffakıyeti duâsında Harâr dağları da ihtizâza gelmişti. Namazı müteâkıb bütün ahâlî-i İslâmiyyenin şehbenderimizle hem-saff-ı niyâz olarak edâ-yı salât ettiklerinden dolayı; "Yâ Rabbî; bize bugünü gösterdin" diye bülend âvâz ile Cenâb-ı Hakk'a hamd-i bî-nihâye ve yek diğerini tebrîk ve tehnie eylemelerini işitip de İslâmiyet'in şevket ve istikbâli nâmına eşk-rîz-i sürûr olmamak muhâldir.

[62] Hele bundan sonra bütün Harâr ahâlîsinin şehrin yarım sâat bu'd ve mesâfesinde bulunan –tebrîk için– şehbenderhâneden şitâblarına bir cûş u hurûş denilebilir. Mîr-i müşârun-ileyh hazretlerinin ise büyük-küçük bil-cümle züvvârı hâllerine göre ayrı ayrı taltîf ve kendilerine terakkıyât-ı memleketi teşvîkan hakîmâne ve hâtır-nüvâzâne nasîhatler i'tâ etmesi kulûb-i müslimîn-i mahalliyyeyi bir kat daha cezb ve tenşît eylemiştir. Şehbender beyin mevki' ve şeref-i ma'nevîsini te'mîn husûsunda gösterdikleri himemât sâikasıyladır ki, yalnız Harâr halkı değil, uzak mevâki'den dahi birçok meşâyih ve eşrâf-ı İslâmiyye kendilerinin ziyâretine koşmaktadırlar. Hükûmetimizin bu sûretle Habeşistan'da râbıta-i İslâmiyyeye bir hayât vermek husûsunda, –böyle maâlî-sıfât– bir zâtın isâbet ve ta'yîniyle himmet-i hakîmânesine, cümlemizin muhâfaza-i hukûkunu kemâl-i izz ü şerefiyle te'mîn eden şu teveccüh-i âlîsine cümle Osmanlılar ve müslümanlar ne kadar minnet ve teşekkür etsek azdır. Hemân Cenâb-ı Hak mîr-i müşârun-ileyhin muîni olsun; âmîn.

Şevvâl 3, sene 331 Habeşistan: Harâr

Ömer Avni

İSTANBUL'DA GÖRDÜKLERİMDEN

Efendim,

Hasbe'l-lüzûm İstanbul'a gelmiştim. Merkez-i Hilâfet'in mevâki'-i muhtelifesini gezdim, dolaştım. Nazar-ı dikkatimi bilhâssa bazı şeyler celb etti. Bunları "taşralı bir müslüman" sıfatıyla nazar-gâh-ı âlînize arz ediyorum:

1- Donanma Muâvenet-i Milliyye Cem'iyeti'ne âid mumlu kibritlerin henüz çıkarıldığını Balıkesir'de işitmemiş, görmemiştim. Burada rufekā-yı âcizânemden biri bana söyledi. Derhâl bu kibritlerden almak için bir dükkâna koştum. İstanbul'da hiss-i millînin uyanıp uyanmadığını anlamak için dükkâncıya;

– Bana bir mumlu kibrit ver!..

dedim ve donanma kibritini istediğimi tasrîh etmedim. Herif bana İtalyan kibriti gösterdi.

– Efendi; donanma kibriti almak istiyorum. dedim; "Yok!" cevabını verdi. Tabîî almayarak diğer bir zâta mürâcaat ettim. Bu adam vatandaşlarımızdan biri idi.

– Bana mumlu donanma kibriti veriniz!.. dediğimde; "Buyurunuz" diyerek önüme o da başka bir kibrit attı!..

– Donanma kibriti bu değildir!..

cevabıyla ben de verdiğini şiddetle atarak geri çekildim. Hiss-i merâk bu ya!.. Daha bazı dükkânlara da gittim, aynı muâmeleyi gördüm. Maamâfîh, ben de aynı muâmelede bulundum!.. Nihâyet bir adamdan donanma kibriti bulmaya muvaffak oldum. Sevine sevine aldım. Bu adam "İranlı bir müslüman" idi. Fakat bu da, evvel emirde İtalyan kibritini gösterdikten ve benim ihtârıma ma'rûz kaldıktan sonra donanma kibritini verdi! Kendisine bazı beyânâtta bulunarak geçtim. Bu hâli zihnime dokundukça dokundu. Arkadaşlardan birine de bu mes'eleyi anlattım. Onun söylediği sözler de şudur: "Kardeşim; bizim At Pazarı semtinde bir vatandaşımız var. O, her isteyene donanma mumlu kibriti verir. Fakat dikkat ettik ki, verdiği kibritler yanmamaktadır! Merâk ettik, tahkîk ettik. Meğer, o vatandaş donanma kibritlerini râtib ve pis bir yere koymuş, yanmayacak bir hâle getirmiş. Maksadı ise donanma kibritleri hakkında fenâ bir zan uyandırmakmış!.."

Gerek bizzât vukū' bulan meşhûdâtım, gerek arkadaşımın bu beyânâtı beni pek müteellim etti. Değil taşralara bil-iltizâm donanma kibriti göndermemek, hiç olmazsa Muâvenet-i Milliyye'nin gözü önünde ve Merkez-i Hilâfet'te yapılan bu rezâletleri olsun artık men' etmelidir. Binâenaleyh nazar-ı dikkatinizi bilhâssa celb ediyorum.

* * *

2- Beş sene evvelki hâl ile şimdiki hâl beyninde buraca az-çok bir fark vardır. Meselâ, oldukça muntazam bahçeler, yollar yapılmış olduğunu görüyorum. Binâenaleyh bilhâssa Şehremîni Cemîl Paşa hazretlerine karşı kalbimde bir hiss-i şükrân buluyorum. Ancak benim gibi bir taşralı bahçede de zâhiren küçük, fakat hakîkaten büyük bir kusûr görebiliyor: İşte levhalar!..

Yalnız bir bahçe müstesnâ olmak üzere, diğer bahçelerde göze çarpan i'lânât ihtârâtı levhaları ekseriyâ veya tamâmen Fransızca yazı ile yazılmıştır! Bu, ne kadar garîb ve hattâ ayıbdır!.. Eğer ecnebî lisânı yazmak zarûrî ise Merkez-i Hilâfetimiz'de Türkçe yazmak gayrı zarûrî değil a!.. Hem "Merkez-i Hilâfet" diyoruz, hem de bu merkezdeki ve bütün memâlik-i İslâmiyyeden gelen müslümanları ecnebî bir lisân karşısında bulunduruyoruz. Dünyada bundan büyük bir garîbe ve hattâ mahkûmiyet mi olur?.. Hiç olmazsa levhaların üst tarafına lisân-ı resmîmiz olan "Türkçe"yi yazmak, her hâlde şarttır. Mecbûriyet hâlinde altına Fransızcası ilâve olunabilir. Bu, güç bir şey değil… Yalnız nazar-ı dikkate alınmak lâzım ve kâfîdir.

* * *

3- Bazı şeyler almak için Büyük Çarşı'ya girmiştim. Oradaki sırf müslüman dükkânlarında da bu levha mes'elesi nazar-ı dikkatimi celb etti:

Müslüman dükkânlarının çoğunda levha bulunmuyor. Bunun için bir dükkânın müslümana mı, yoksa hıristiyana mı âid olduğunu ta'yîn etmek müşkildir. Esâsen hâl-i hâzırdaki tarz-ı telebbüsden de bu cihet anlaşılamıyor. Kıyâfetinden müslüman olduğunu maatteessüf ta'yîn edemediğim bir zâtın alış-veriş münâsebetiyle ismini sormuştum. Gālibâ; "Râşid'dir" dedi.

– Niçin isminizi levhaya yazarak ta'lîk etmiyorsun? dediğimde;

– İşte, ihmâl ediyoruz!..

cevabını verdi. Halbuki, beri tarafda bütün hıristiyan vatandaşlarımız, mağaza veya dükkânın kime âid olduğunu, ismini levhalarla, birçok reklamlarla i'lân edip duruyor. Artık müslümanlar gözünü açmalı; ticâretin medâr-ı mühimmi olan reklam hususunda ihmâl etmemelidir.

Bu varakam cerîdenize yazılırsa pek memnûn ve minnet-dâr olacağımı arz ile ihtirâmâtımı takdîm eylerim, efendim.

Balıkesirli

Sîretî

SİYÂSİYÂT

İCMÂL-İ SİYÂSÎ

Geçen icmâlimizde bazı alâim ve işârâta istinâden Balkanlar âtîsine âid beyân ettiğimiz efkâr bugün kesb-i hakîkat ediyor. Bu yangın ocağı yeniden alevlendi. Selanik'ten Draç'a, Draç'tan Manastır'a, Manastır'dan **[63]** Gümülcine'ye kadar herşey yeniden alt-üst oldu; her yerde bir herc ü merc-i umûmî hükümrândır. Yine bütün Avrupa'nın nazar-ı dikkati şu sâhaya doğru mün'atıf, yine bütün Avrupa kendi râhatını bozulmak üzere görmektedir.

Günler geçtikçe bu hâl daha ziyâde kesb-i şiddet edecektir. Avrupa Osmanlı hâkimiyetinin Balkanlar üzerinde ne kadar elzem olduğunu, sulh ve müsâlemet-i umûmiyyenin te'mîni için ne mühim bir âmil-i müessir bulunduğunu teslîm ve i'tirâfa mecbûr kalacaktır. Daha birkaç ay bundan evvel insâniyet, terakkī, teâlî, adâlet ve daha başka adı var, kendi yok şeyler nâmına Osmanlıların Avrupa sâhasından kovulmasını taleb edenler bu kere yine aynı şeyler nâmına Avrupa'nın râhat ve sükûnunu te'mîn için Osmanlıların yeniden Balkanlar'a gelmelerini arzu edeceklerdir. Zâten vakâyi' ve hâdisât-ı târîhiyyeyi mutâlaa ve tahlîl ederek onların ifâde ettikleri maânîyi derk etmeye alışkın olanlar, bugün cereyân-ı havâdisin bu mecrâya dökülmüş olduğunu görmekte güçlük çekmezler.

Filhakîka, Balkanlar'da şu hâdiseler zuhûr ederken İstanbul'da Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında sulh muâhedenâmesi imzâlandı. Şu iki devlet miyânında münâzaun-fîh olan bütün mesâil-i esâsiyye ve fer'iyye halledildi. Sadr-ı a'zam paşa tarafından 19 Temmuz'da büyük devletlerin müşterek notasında verilmiş olan cevapta serd edilen şerâit ve esâsâttan daha vâsi', daha muvâfık şartlar, esâslar üzerine akd-i sulh edildi. Gerek hudûd, gerek tâbiiyet, evkāf, hukūk-ı müslimînin sıyâneti hakkında o zamanlar besleyebileceğimiz ümîdlerin kat kat fevkında muvaffakıyetlere nâil olduk. Demek oluyor ki; Bulgarlar, bütün müddeayât ve mutâlebâtımızı fevkalâde bir sür'atle kabûl ettiler. Bütün tavır ve hareketlerinden bizimle ne olursa olsun, hangi fiyâta mâl olursa olsun yüzleşmek, anlaşmak istediklerini bu münâsebetle isbât etmiş oldular. Bu yolda hattâ bazı nümâyişlerde de bulundular ki, bütün cihânın dikkatini celb etti. İstanbul'daki Rus Sefîri Mösyö Giers cenâbları Bulgar delegelerinin şerefine olarak mutantan bir zıyâfet tertîb etmişti. Bütün ecnebî sefîrlerini, birçok ricâl-i devleti zıyâfete da'vet eylemişti. Fakat Bulgar delegelerinden kimse şu zıyâfete gitmedi. Bu nümâyiş Rus Devleti'nin ve matbûâtının canını pek ziyâde sıktı. Ruslar artık Bulgarların Islavlık âilesi içinden çıkmaya azm etmiş olduklarına hükm ediyorlar. Filhakîka Bulgaristan'da gerek Sırbistan'ın gadr u hıyâneti, gerek Rusya'nın adem-i muâvenet ve muzâhereti Islavlığa karşı azîm bir aks-i cereyân el-yevm hüküm-fermâdır. Hattâ Bulgarların toptan Ortodoks Kilisesi'ni, dînini terk ederek Katolik Mezhebi'ni kabûl edecekleri bile söyleniliyor. Biz bit-tabi' böyle bir şeyin vukū'una ihtimâl vermiyoruz; bir millet öyle kolay kolay toptan tebdîl-i dîn etmez. Fakat aynı zamanda da bütün bu hâller Bulgaristan efkâr-ı umûmiyyesinde, ahvâl-i rûhiyyesinde azîm tebeddülât vukū' bulduğunu irâe ediyor. Islavlık fikri peşinde koşmanın ne kadar vâhî, ne kadar muzır olduğunu Bulgarlar elbette ki takdîr ettiler. Bu fikir, sırf Balkanlar'da sâkin akvâmı Rusya'nın elinde birer âlet etmeye ma'tûftur. Bu kere Bulgarlar şu hakîkati re'ye'l-ayn gördüler. Balkan muzafferiyâtının en başlı müessiri, âmili oldukları hâlde Bulgarlar sırf Rus âleti olmak istemedikleri için netâyic-i muzafferiyetin kâffesinden mahrûm edildiler, müdhiş bir sûrette ezilmiş oldular; gālib iken mağlûb edildiler.

İşte bütün bu usûller Bulgarları tebdîl-i meslek etmeye, bundan sonra istikāmet-i faâliyetlerini başka vâdîlere dökmeye sevk eyledi. Bu vâdî de: Makedonya ve Balkanlar'dır. Bulgarların artık Trakya'da ve İstanbul cihetlerinde arayacakları bir şey yoktur. Burada Bulgar unsurundan eser kalmadığı gibi önüne çıkacak devlet de kendisinden hiç olmazsa altı, yedi kat kavîdir. Bulgarlar şu cihetlere atf-ı nazar ettikleri hâlde ezileceklerini pekâlâ takdîr edebilirler. Son muhârebedeki muzafferiyetler hakkında kendilerini elbette ki aldatmıyorlar. Bu muzafferiyetlerin sırf bir tesâdüf ve tâli' netîcesi olduğunu elbette ki takdîr ediyorlar. Tâli' ve tesâdüf ise târîhde ender vukū' bulur şeylerdir.

Halbuki Balkanlar ve Makedonya bütün bütün başka vaz'iyettedir. Evvelâ; Bulgarlar buralarda iki milyona karîb kan ve din kardeşlerini bırakıp geldiler. Sâniyen; aynı sâha üzerinde birçok Osmanlılar ve Arnavudlar da Sırp ve Yunanistan taht-ı tasallutunda kaldılar. Demek ki; bundan sonra cereyân-ı ahvâlin îcâbı ile şu üç unsurun mukadderât-ı âtiyyesi yek diğerine merbûttur. Binâenaleyh Bulgaristan'ın inkişâf-ı müstakbeli Balkanlar'a ve Makedonya'ya doğru sevk-ı tabîî ile ma'tûf olduğu gibi, bu vâdîde muvaffak olmaları için Osmanlılar ve Arnavudlar ile de teşrîk-i mesâî etmek mecbûriyetindedirler.

İşte bütün şu mutâlaât akd-i sulhun tesrî'i ve Bulgarlar tarafından îkā'-ı müşkilât edilmemesi üzerine icrâ-yı te'sîrden hâlî kalmadı. Bit-tabi' diğer ve daha mühim –meselâ Osmanlı Devleti'nin almış olduğu kat'î vaz'iyet, ordumuzun Bulgaristan'ı istîlâya müheyyâ bulunması, Bulgaristan'ın za'fı gibi– sebepler de sulhun serîan akdini şerâit-ı Osmâniyyenin kabûlünü te'mîn eyledi. Maamâfîh Bulgarların bu kere takviye şu usûlleri sür'atle takdîr etmeleri, pazarlıklara, tavassutlara mürâcaat etmemeleri bile bizimle çarçabuk uyuşarak Makedonya'ya doğru atf-ı faâliyet etmek niyetinde olduklarını isbât ediyor.

Şimdiden bile Bulgar çeteleri gerek Sırplar, gerek Yunânîler tarafından işgāl edilen yerlerde ibrâz-ı faâliyet etmektedirler. Bunların Arnavudlar ile teşrîk-i mesâî ettikleri şâyiası karîn-i sıhhat olsa gerektir. Behemehâl Bulgarların bundan sonra, yani bizimle akd-i sulh ettikten sonra buralarda daha ziyâde ibrâz-ı faâliyet edecekleri muhakkaktır. Arnavudluk'a gelince; Şimâlî Arnavudların Hudâ-pesendâne bir himmetle vatanlarını düşmanın pâ-yı **[64]** mezelletinden tahlîs etmek istemeleri kadar tabîî ve aklî hiçbir şey olamaz. Sırpların ve Yunânîlerin bu husûsa âid yaygaraları pek gülünçtür. Kavmiyet ve milliyet esâsları üzerine hareket ettiklerini iddiâ eden, gûyâ kan ve din kardeşlerini istihlâs için muhârebeyi iltizâm etmiş olan henüz geçen sene Arnavud kıyâmını bir hareket-i ahrârâne diye vasf eden Yunânîler ve Sırplar

neden bu kere aynı hareketleri takbîh eyliyorlar? Neden başka kavimleri kendi taht-ı tasallutunda tutmak istiyorlar? Tabiî bu gibi esâssız, isbâtsız yaygaralar fâide vermez, hiç biri de icrâ-yı te'sîr edemez. Arnavudlar da, Bulgarlar da bu kere mukāyese edilemeyecek derecede ağır, gayr-i kābil-i tahammül olan boyunduruklarını kırmaya bezl-i mesâî edeceklerdir ve Balkanlar'da alevlenmeye başlamış olan yangın gitgide kesb-i şiddet edecektir.

Acaba biz de lâ-kayd kalacak mıyız? İstesek bile kalamayız! Filhakîka akd-i sulhdan sonra biz, teşebbüsât-ı umrâniyyeye girişmek, Anadolu'nun maddî ve ma'nevî ihyâsını te'mîne çalışmak isterdik. Fakat yanı başımızda böyle yangınlar vukū' bulurken biz hangi huzûr ve sükûnla bu gibi teşebbüsâta girişebiliriz? Biz de Makedonya ve Balkanlar'da yüz binlerce, milyonlarca kan ve din kardeşleri bırakıp geldik! Bunların cıvıltıları, enînleri bizim vicdânımızı râhat bırakacak mıdır? Aynı Arnavudlar bizim din kardeşlerimiz değil midirler? Herşeye rağmen onları sıyânetle, onlara muâvenetle mükellef değil miyiz? Bütün bunlarla berâber, Yunanistan'ın el-yevm bile bize karşı almış olduğu vaz'iyet o kadar tahammül-fersâ, o kadar tahrîk-âmîzdir ki, her nevi' sabır ve i'tidâli bozmaya kâfîdir. Taht-ı tasallutuna geçmiş olan dîndaşlarımızın hukūk-ı beşeriyye ve dînîyyelerini bile te'mîn etmek istemiyor! Tâbiiyet ve evkāf mes'elelerinde şu hükûmetin ibrâz ettiği inâd ve unf yalnız başına bile sebeb-i harb olabilir!

İşte hâl ve mevki' böyle iken, Balkan Muhârebesi'ne bitmiş, tükenmiş gibi, bütün mesâil halledilmiş gibi bakılamaz. Daha âtîde birçok garîb sahîfelerin nümâyân olabileceğini şimdiden tahmîn edebiliriz. Yalnız elverir ki, biz burada müttehid olalım ve azm ü sebâtımızdan ayrılmayalım! [1](وَسَيَعْلَمُ الَّذينَ ظَلَمُوا اَىَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ)

Ahmed Agayef

VESÂİK-I TÂRÎHİYYE

BA'SÜ BA'DE'L-MEVT

Gümülcine ve havâlîsinde, İslâm çeteleri kumandanı tarafından Ropçoz ve havâlîsi ahâlîsine hitâben yazılıp bir sûreti elde edilen beyânnâme:

Gümülcine ve Ropçoz Ahâlî-i İslâmiyyesine

Koşukavak, Mestanlı, Kırcaali cihetlerinde bulunan Bulgar kuvâ-yı külliyyesi bi-avnillâhi teâlâ kâmilen perîşân edilerek bir kısmı esîr, itlâf edildi. Dinlerine, ırzlarına kıyan vahşî Bulgarlara karşı bütün o cihetler ahâlî-i İslâmiyyesi silâha sarılarak intikāmlarını aldılar. Sizler ki, câmi'leriniz kiliseye tahvîl edilmiş, dininiz, ırzınız dûçâr-ı tecâvüz olmuştur, artık izzet-i İslâmiyyenizi, erkekliğinizi göstereceğiniz zaman geldi. Bütün bu havâlîde Allah'a hamd ü senâlar olsun, Bulgar askerinden eser kalmamıştır. Her taraftaki İslâm kardeşleriniz gibi [kendinizi]; dininiz, ırzınız intikāmını vahşî korkak Bulgarlar'dan almaya, nâmûsunuzu temizlemeye hâzırlayınız. Bu mülkü yeniden Bulgarlara aldırmayacağız, yeniden dinimizi, ırzımızı onların hakāretlerine ma'rûz bırakmayacağız. din için, ırz için, vatan için ölecek zamandır.

Hemen bütün silâhlarınızla İskeçe'ye mürâcaat ediniz. İki gün sonra oraya geleceğiz. Bulgarların bugün uğradıkları makhûriyet, zulümleri, ırza tecâvüzleri netîcesidir. Siz de zulümden, ırza, nâmûsa tecâvüzden uzak bulununuz. Şerîat-i İslâmiyye tecâvüz ve taarruzu men' eder. İnâyet-i Bârî bizimle beraberdir."

16 Ağustos sene 329 **Umûm Çeteler Kumandanı**

SUÂL – CEVAP

Cevap:

Ayntâb'da Patpat-zâde Mehmed Bahtiyâr Efendi'ye:

Mi'râc-ı Nebevî'nin aslı – Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya kadar nass-ı *Kur'ân* ile sâbit olup münkiri ikfâr olunur. Mescid-i Aksâ'dan ilerisi için haber-i meşhûr ile sâbit olup münkiri tadlîl olunur.

Mi'râcın keyfiyetinde ümmet ihtilâf etmiştir; ekseriyet cismânî olmasına kāildir. Rü'yâda vukū'una kāil olanlar da vardır, lâkin rü'yâ dahi olsa, peygamberân-ı izâm hazerâtının rüyâsı vahiy kabîlinden olduğunda şübhe yoktur. Bu iki tarafın edillesi kütüb-i kelâmiyyede mastûrdur. Bunlar yek diğerini küfür ve dalâle nisbet etmezler.

Mutasavvife mi'râcın rûhânî olduğuna kāildirler. Lâkin, rûh, ta'rîf ve tavsîften âzâde olduğu gibi rûhânî olan şeyler de kāle sığmaz, hâl ile anlaşılır. Binâenaleyh bunu elfâz ile îzâha kalkışmak doğru değildir. "*Târîh-i Dîn-i İslâm*"ın Cild-i Mekkîsi'nde bu bâbda tafsîl vardır.

M. A[elif].

VELÎAHD-İ SALTANAT VE HİLÂFET, İSLÂM'I YIKMAYA UĞRAŞANLARI TAHSÎN ETMEZ

Haftalık risâlelerden birinin sâhibi Velîahd hazretleriyle vukū' bulan mülâkātını neşr ediyor. Bu risâle doğrudan doğruya İslâm'ı, şeâir-i İslâm'ı yıkmaya uğraştığı hâlde bu uğurdaki mesâîsinin, Velîahd-i müşârun-ileyh hazretleri tarafından takdîr buyurulmuş olmasına ihtimâl veremiyoruz. Binâenaleyh vukū'u ve tarz-ı vukū'u rivâyet olunan işbu mülâkāta ser-â-pâ müzevver nazarıyla bakmaktayız. Çünkü Hilâfet-i İslâmiyye tahtına nâmzed bulunan bir zât-ı mufahhamın doğrudan doğruya o taht-ı muazzamın istinâdgâhını baltalayacak mâhiyetteki hücûmları nazar-ı istihsân ile, hattâ nazar-ı lâ-kaydî ile görebileceğini kabûl etmek pek garîb bir mantıksızlık olur.

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası'nda Basılmıştır H. Eşref Edib

[1] Şuarâ, 26/227.

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

9 Ekim 1913 | 8 Zilka'de 1331 | Perşembe | 26 Eylül 1329 | Cild: 11 - Aded: 265

FÂTİH KÜRSÜSÜNDE

– 9 –

اَوَلَمْ يَنْظُرُوا فى مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ [1]

Ulûm-i şâhikadan fışkıran sütûn-i ziyâ
Dayandı göklere; lâkin yetişmiyor hâlâ
Bülend nüsha-i îcâdın ilk sahîfesine.
Bu ilk sahîfe müebbed zalâm içinde yine!
Görünmüyor ki okunsun sevâd-nâme-i gayb;
Yakîne sed çekiyor her satırda yüz bin reyb.
Ziyâya doğru yüzüp gitmek istedikçe hayâl,
Sürüklüyor onu girdâba dalga dalga leyâl!
Meâl-i hilkate imkânı yok yetişmemizin;
Fakat, o nüsha-i tekvîn-i hayret-engîzin
Başında pek iri bir hatla parlıyor, yalnız
Şu cümleler ki, eğer görmemişseniz, alınız:
"Bekāyı hak tanıyan sa'yi bir vazîfe bilir;
Çalış çalış ki bekā sa'y olursa hakkedilir."
Kamer çalışmadadır, gökle yer çalışmadadır;
Güneş çalışmada, seyyâreler çalışmadadır.
Didinmeden geri durmaz nücûm-i gîsû-dâr;
Bütün alın teridir durmayıp yağan envâr!
Yabancı sanmayınız seyredip de ecrâmı...
Bir eski âiledir, gökyüzünde ârâmı.
Şu var ki, merkezi tâ âsümânda olsa bile,
Gelip gelip bizi besler kemâl-i minnetle.
Fakat bu âile hiç benzemez bizimkilere:
Bozuşmamış onun efrâdı belki bir kerre.
Lisân-ı hâl-i tabîat lisandır onlara da,
Bir ihtisâs teâtîsidir dönen arada.
Bir ihtisâs ki pek incedir... Fakat keskin...
Ne hasbihâl-i semâvî! Nasıl belâğ-ı mübîn!
Görün şu âile efrâdının sevişmesini:
Küçük, büyüklerinin rûhu, kurretü'l-aynı;
Büyük, küçükler için dâyedir, mürebbîdir...
Gider, hayâtını tanzîm eder, görür gözetir.
Güneş, ki âilenin mihriban reîsi odur,
Serîr-i muhteşeminden süzüp fezâyı vakūr
Nazarlarıyle arar her tarafta mevkibini;
Nasıl ararsa bir âvâre yâr-ı gâibini.
Bulunca hepsini artık o nâzenîn sîne,
Alır birer birer âgūş-ı hârr-ı şefkatine.
Bu hânümânı tutan hep onun himâyesidir;
Üzerlerinde gezen sâye kendi sâyesidir.
O sâyedir ki: Yayıldıkça nûru eb'âda,
Hayât ışıkları başlar sarây-ı mînâda.
Evet, bu âile efrâdı durmuyor... El ele
Verip, ezelde çizilmiş bir istikāmetle,
Kemâl-i mümkini idrâke doğru hep koşuyor;
Fezâda füshati gördükçe büsbütün coşuyor!
Bu azm-i kāhiri nevmîd eder mi bir hâil?
Yolun uzunluğu, zîrâ, vazîfesinde değil!

Mehmed Âkif

[1] A'râf, 7/185.

[66]

FELSEFE

Ferid Vecdi'nin Âsârından:

RÛH-I İNSÂN

"Felsefî, İlmî Bir Bahis"

– 2 –

Rûhun ebediyeti ve mevcûdiyeti akîde-i celîlesini takrîr ve maddiyyûnun ileri sürdükleri iştibâhları reddetmeye başlayacağız. Bu pek çoğalmış iştibâhlardan bir ikisini ezberleyen, kendisini âdetâ pençe-i evhâmdan kurtulup sâha-i hakîkate vâsıl olmuş zannediyor. Bu kabîl gâfiller, dûr-endîşâne bir sûrette hâllerini tedkîk etseler, kuvve-i akliyyelerinin dalâletin derk-i esfelinde yuvarlandığını müşâhede ederler. Fakat her modanın mukallidleri pek çoktur.

Kāri'ler; âtîde serd edeceğimiz îzâhâttan, maddiyyûnun kurdukları binâ-yı evhâmın yıkılıverdiğini ve edille-i hissiyyenin bu gibi hurâfâtı zîr ü zeber ettiğini görecekler ve anlayacaklardır.

Bahsimizi bi-hakkın şerh etmek için ebediyet-i rûh akîdesinin ve bunu müteâkıb serd edeceğimiz edillenin târîhini, Eski Yunan ve İslâm feylesoflarının hulûd-ı rûh hakkındaki fikirlerini, asriyyûnun berâhînini, maddiyyûnun ileri sürdükleri iştibâhları, tenvîm-i mıknatısî ve ispirtizm fenlerinde mütebahhir olanların edille-i hissiyyelerini birer birer göstereceğiz. Hülâsa; ebediyet-i rûhu, edille-i sâtıa ile isbât edeceğiz.

* * *

Eski milletlerin cümlesi rûhun mevcûdiyet ve ebediyetini tasdîk ederlerdi. Kadîm Hindliler –hâlâ Hindistan'da mevcûd olan vesenîler– rûhun bir nefha-i ilâhiyye olduğuna îmân ederler ve ba'de'l-mevt gayr-i mer'î, şeffâf bir cesede bürünerek âlem-i bâlâya uçtuğunu söylerlerdi. İşte binlerce sene mukaddem Hindlilerin i'tikādı böyle idi.

Asr-ı hâzır âlimleri de âdetâ bu i'tikādı te'yîd edecek beyânâtta bulunuyorlar. Bunların re'yine göre: "Rûh bir gılâf-ı maddîye mâliktir. Bu gılâf, kavânîn-i tabîiyyenin ahkâmına münkād olmayan diğer bir tabîatta yaratılmıştır. Onunçün inhilâl etmez ve bu sâyede, âlem-i sânîde muhalled olur." Fil-vâki' bu fikir, eski milletlerin akîdelerine pek müşâbihdir.

Mîlâd-ı Îsâ'dan elli asır mukaddem Mısırlılar; "mevtin, bir hâlden daha ulvî bir hâle intikālden" ibâret olduğuna i'tikād ile "rûhun ba'de'l-mevt cesed-i dünyevîden daha müterakkī ve her müessirin te'sîrinden vâreste olan yeni bir cesedi iktisâ ettiği"ni söylerlerdi. Bu cesedin ismine "kâ" derlerdi. Çinliler ise hulûd-ı rûhu tasdîk eden milletlerin en eskilerindendir. Çinlilerin müşerri'-i a'zamı Konfüçyus, Mîlâd-ı Îsâ'dan altı asır mukaddem yaşadığı hâlde milletinin öteden beri ibâdet-i rûh ile müştehir bulunmasıyla iftihâr ederdi. Mösyö Boutier bir kitabında Konfüçyus'un akîdesi hakkında şöyle idâre-i kelâm ediyor:

"Konfüçyus; rûhun bir gılâf-ı cesedânîyi mâlikiyetini, fakat bu gılâfın cesed-i âdîden başka olduğunu, her bir müessir-i mühlikin te'sîrinden gayr-i müteessir bulunduğunu i'tikād ederdi. Bundan başka ervâhın tecessüd ederek zuhûr edebileceğine de kāil idi."

Çin'de "Diyânet-i Budiyye" intişâr edince "ibâdet-i rûh" takarrur etti.

Acemistan'da Resûl Zoroastre yeni bir usûl vaz' etti ve eski ezelî rûhdan (yani Allah'dan) mâadâ iki muhtelif ve mütezâd rûhun mevcûdiyetini söyledi: Birincisinin adı Hürmüz'dür ve halk ve îcâd ile mükellefdir. İkincisinin adı Ahrimân'dır. Bu da mahv u ifnâ ile muvazzafdır. Bu iki zıd kuvvet, yek diğeriyle dâimâ muhârebe etmektedir. Birinci rûhun ikinci derecedeki rûhlardan müteşekkil "muâvin"leri vardır ki; bu muâvinlerin vazîfesi, onun halk ettiği mevcûdâtı muhâfaza etmektir. Her insanın da bir muhâfızı vardır. Bu "ervâh-ı muhâfıza"nın vazîfesi "ervâh-ı şerîre" ile muhârebe ve birinci rûhun mahlûkātını mahv u fenâdan sıyânet etmektir. İnsan ölünce "muhâfız rûh" semâya suûd eder ve istiklâl-i ebedî ile tena'um etmeye başlar.

Eski Yunanlılar, rûhun mevcûdiyetini ve ebediyetini pek iyi bilirlerdi. Hattâ en büyük şâirleri Homeros şiirinde "Patroclus'un rûhu, Achilles'i kendi çadırında ziyâret etti." demiştir.

Maurier,[?] *Sihir ve Tencîm* nâm kitabında, Yunan filozoflarının; "her insanın şahsiyet-i ma'nevîsini temsîl eden bir rûh muhâfızı bulunduğu" i'tikādında idiler. Tabakāt-ı âmiyyenin "ervâh-ı muhâfıza"sı hiçbir sıfat-ı hâssaya mâlik değildi. Ukalânın ervâh-ı muhâfızası ise ervâh-ı âliyyeden idi." dediklerini kayd ediyor.

Mîlâd-ı Îsâ'dan yedi asır mukaddem yaşayan feylesof Thales ise; "âlemin ervâh ve şeyâtîn ile meşhûn olduğunu, bunların önümüzden ve arkamızdan gezdiklerini, onların bizi gördükleri hâlde bizim onları görmediğimizi" söylemiştir.

Müşerri'-i şehîr Solon'un muâsır-ı meşhûru Epimenides; rûhların kendisini irşâd ve onlardan heykellerin vahiylerini telakkī ettiğini kendi târîhinde îzâh ediyor. Bu feylesof "tenâsüh" akîdesini tasdîk ederdi. Herkese kendisinin birkaç defa tenâsüh ettiğini söyler ve bir def'ada "August" nâmında bir adamın cesedinde yaşadığını dâimâ muâsırlarına telkīn ederdi.

[67] Socrat ise, "Allah'ın, insan ile arasındaki bu'd-i mesâfeden dolayı âlemi, ervâh-ı mütevassıta ile doldurduğunu; mezkûr rûhların insanları muhâfaza etmek için yaratıldığını; efrâd ile milletlere havâdis-i gaybı telkīn ettiklerini; rûhun, cesedin hılkatinden mukaddem mevcûd ve cümle maârife âgâh olduğunu; cism-i insâna hulûl edince o maârifden tecerrüd ettiğini; müteâkıben, tedrîcî bir sûrette şuûn-ı hayât ile ihtikâk ede ede eski mâhiyetini iktisâb ettiğini; ilmin ancak mâzîyi tahatturdan, ölümün de rûhun dühûl-i cesedden evvelki hâline rücûundan ibâret bulunduğunu; bu hâlin ya naîm veya azâb olduğunu" söylerdi. Bundan başka; her rûhun diğer bir "rûh-ı muhâfaza"ya mâlik olduğunu; bunun asıl rûha hayât-ı dünyâda yarayacak şeyleri vahy ettiğini; insanın hâl-i hayâtta iken rûhlar ile tekellüm etmesinin imkânını" da serd etmiştir. Hattâ; bir rûhun kendisi ile dâimâ konuşarak râh-ı saâdete sevk ettiğini ve o ruhun sesini işittiğini, emrini yerine getirdiğini îzâh etmiştir.

Hülâsa; rûhun mevcûdiyeti ve ebediyeti umûmî bir akīdedir. Birinci faslı burada bitirerek gelecek makālemizde Yu-

nan feylesoflarının bakā-yı rûh hakkındaki mezheblerini ve ibrâz ettikleri edilleyi şerh edeceğiz.

El-Kāhire **Ömer Rıza**

MAKĀLÂT

MUSÂHABE

MÜSLÜMAN KIYÂFETİNDE GEZEN BİR PROTESTAN MİSYONERİ İLE

– 3 –

İkinci âyete gelince: Bu, hiç de yerinde değildir. Çünkü siz diyorsunuz ki: [1](يَا اَهْلَ الْكِتَابِ…) âyet-i kerîmesinden müstefâd olduğu vechile ehl-i kitâbın *Tevrât* ile *İncil*'i tasdîk ve ikāme etmeleri lâzımdır; *Tevrât* ve *İncil*'i tasdîk ettikten sonra başka bir şey lâzım değildir. Halbuki âyet-i kerîmenin mâba'dinden gaflet ediyorsunuz. Ben öyle zannediyorum ki siz, bu fikri mutlakā misyonerlerin neşriyât-ı müfsidânelerinden almışsınız. Zîrâ bu âyet-i kerîme bu kadar değildir; âyetin mâba'di vardır. Şimdi ben âyeti tekmîl edeyim de o zaman nasıl ma'nâ çıkacak bakınız! [2](يَا اَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلٰى شَىْءٍ حَتّٰى تُقِيمُوا التَّوْرٰيةَ وَالْاِنْجِيلَ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا فَلَا تَاْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ)

Bu âyet-i kerîme elde mütedâvil olan *Tevrât* ile *İncil*'in sıhhatini değil, belki Cenâb-ı Hak tarafından münzel olan *Tevrât*, Zebûr, *İncil*, *Kur'ân*-ı Azîmü'ş-şân'ı tasdîk ve onlara îmân etmedikçe ehl-i kitâbın müslim ve mü'min olamayacaklarını gösteriyor. Ehl-i kitâbın; "Bizim yanımızda *Tevrât* ile *İncil* var; binâenaleyh başka kitaba ihtiyâcımız yoktur" diyerek *Kur'ân*'a adem-i ittibâ'larını istidlâl etmelerinin ihticâc-ı bâtıl, taallül-i kâzibden başka bir şey olmadığını pek sarîh bir sûrette anlatmış oluyor. Çünkü *Tevrât* ile *İncil*'den sonra onlara inzâl buyurulan şey ancak *Kur'ân*'dır. Bu hakīkat daha birçok âyetlerle de îzâh olunmuştur. Hakīkat bundan ibâret iken tutup da âyetin yarısını okuyarak yarısından teâmî etmek kitabın bazısına îmân ederek bazısına küfr etmeyi emr etmek değil midir? Halbuki bunu ancak misyonerlerden başka kimse yapmaz! Bu gibi hareket, namaz kılması ihtâr edilen bir kimsenin; [3](لَا تَقْرَبُوا الصَّلٰوةَ) cümlesi ile istidlâl ederek namazın *Kur'ân*'da memnû' olduğunu iddiâ etmesine, alt tarafını kırâet etmesi teklîf olunduğu hâlde de; "Ben Mekke hâfızı değilim ya; orasını da sen okuyuver!" demesine benzemez mi? Binâenaleyh bu âyet sizin aleyhinize hüccettir.

Gelelim üçüncü âyet-i kerîmeye: Siz diyorsunuz ki: [4](وَلْيَحْكُمْ…) âyet-i kerîmesi elde mütedâvil olan *İncil*'in ind-i ilâhîden münzel olduğuna, Hazret-i Peygamber de bazen onun ahkâmıyla amel ettiğine delâlet eder." Halbuki bu kat'iyyen doğru değildir. Çünkü bir kere *Kur'ân-ı Kerîm*'deki *İncil*'den maksad ne olduğunu îzâh ettik. Binâenaleyh zihninize yerleştirdiğiniz *İncil*'i o sûretle tashîh ettikten sonra *İncil*'e dâir hiç söz kalmaz; elde mütedâvil olanlar solda sıfır kalır. Hazret-i Muhammed'in de ahkâm-ı *İncil* ile bazen amel ettiğinin bu âyet-i kerîmede haber verildiğine gelince: Bu da sırf bir iftirâdır; misyonerlerin ortaya çıkardıkları bir fikirdir. Onlar isterler ki; kendi kitaplarını hâtır ve hayâle gelmeyen bir sûrette tahrîf ve ifsâd ettikleri gibi bizim kitabımızı da ifsâd etsinler! Fakat şurasını hâtırdan çıkarmamalıdır ki, *Kur'ân-ı Kerîm* tahrîf ve tebdîlden masûndur. [5](إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ)

Bu âyet-i kerîmede iki kırâet vardır: Birisi "lâm"ın kesriyle (وَلْيَحْكُمْ…)'dır; ki, mâ-kabli olan [6](وَاٰتَيْنَاهُ الْاِنْجِيلَ) kavl-i şerîfine müteallikтır. Böyle olunca ma'nâ-yı âyet –Allâhu a'lem– şöyle olur: "Biz, Hazret-i Îsâ'ya *İncil*'i verdik ki, onun ehli, *İncil*'de olan ahkâm ile hükm etsinler!" Hazret-i Îsâ'nın ehli ise Benî-İsrâîl'dir. Çünkü *Kur'ân*-ı Azîmü'ş-şân'dan müstefâd olduğu üzere Îsâ Benî-İsrâîl'e irsâl olunmuştur.

Diğer kırâet de "lâm"ın sükûnuyladır. O zaman, emr-i sâbıkı hikâye ediyor demektir. Yani Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: "Biz, Îsâ'ya *İncil*'i verdik ve kendisini gönderdiğimiz kavmin onunla amel etmelerini de emr ettik!" Âyet-i kerîmede başka ihtimâller de varsa da, onları zikr etmek lâzım değildir. Zannedersem verilen îzâhât kâfîdir.

[68] Bir de dördüncü âyete atf-ı nazar edelim: Diyorsunuz ki: "[7](يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اٰمِنُوا…) âyet-i kerîmesi, *Tevrât* ile *İncil*'e de, *Kur'ân*'a olan îmânları gibi îmân etmeyen müslümanların dalâlette olduklarını gösteriyor."

Ben de diyorum ki: Bu iddiânız da evvelkiler gibi pek vâhî bir şeydir; çünkü biz öyle i'tikād ediyoruz ki: Nebîmiz Hazret-i Muhammed sallallâhu aleyhi ve sellem hak peygamber olarak ba's buyuruldu. Peygamberimiz, bize Allah'ın göndermiş olduğu resûllere, kitaplara îmân etmemizi emr eyledi. Fakat o kitaplar ile amel etmemizi teklîf etmedi. Çünkü elimizde her türlü tağyîrden, tahrîf ve tebdîlden masûn olan *Kur'ân-ı Kerîm* gibi bir kitâb-ı ilâhî var iken kütüb-i sâireden müstağnî olacağımıza hiç şübhe yoktur.

Maa-hâzâ, bu âyet-i kerîme ile kimlerin muhâtab olduğunda da müfessirîn-i ızâm ihtilâf etmektediler. Bazıları diyor ki: "Bu âyet zâhiren mü'min sûretinde olan münâfıklar hakkındadır; bununla muhâtab olan onlardır." Bazıları da diyor ki: "Bu âyetle muhâtab olanlar ehl-i kitâbın mü'minleridir. Yani kütüb-i semâviyyenin bazısına, meselâ; Cenâb-ı Peygamber Efendimiz'e, *Kur'ân-ı Kerîm*'e, Hazret-i Mûsâ ile *Tevrât*'a, Uzeyr aleyhisselâma îmân edip de diğerlerine îmân etmeyenler hakkında nâzil olmuştur." Bazıları da diyor ki: "Bu âyetin ma'nâsı: "Ey mü'minler! Îmânınızda sebât edin" demektir." Bundan başka fikirlerde bulunanlar da vardır ki, cümlesi de bizim kavlimizi te'yîd ediyor. Demek ki; bu âyet de lehinize değil, aleyhinize hüccettir.

Beşinci âyete gelince: Bu âyet-i kerîmede de sizin müddeânızı isbât edecek bir şey yoktur. Hattâ; "[8](بِالَّذِى بَيْنَ يَدَيْهِ)

[1] Mâide, 5/68.
[2] Mâide, 5/68.
[3] Nisâ, 4/43.
[4] Mâide, 5/47.
[5] Hicr, 15/9.
[6] Mâide, 5/46.
[7] Nisâ, 4/136.
[8] Sebe, 34/31.

nazm-ı celîlinden murâd, kütüb-i mütekaddimedir.” desek, yine müddeânız sâbit olamaz. Çünkü kâfirlerin îmânı terk etmelerinin sebebi *Kur’ân-ı Kerîm*’in da’vetidir. Yani, onlar demek istiyorlar ki: “Yâ Muhammed! Biz; “Cenâb-ı Hak tarafındandır!” diye getirmiş olduğun kitaba, kezâlik senden evvel yine Cenâb-ı Hakk tarafından sâir peygamberlere gönderildiğini iddiâ ettiğin kütüb-i sâireye kat’iyyen îmân etmeyiz.”

Pekâlâ! Şimdi bunun neresi delâlet ediyor ki; ehl-i Mekke bizâtihimâ *Tevrât* ile *İncil*’i biliyorlar, onları okuyup okutuyorlardı? Ne hâcet! Ehl-i Mekke, hattâ bütün Arab ümmî idiler. Bir rivâyete göre, içlerinde altı kişiden fazla yazı bilen kimse yok idi.

Bununla beraber, (وَلَا بِالَّذى بَيْنَ يَدَيْهِ) nazm-ı celîlini yevm-i kıyâmet ile, oradaki sevâb ve ikâba dâir tilâvet edilen şeyler ile tefsîr edenler de vardır ki, Allâhu a’lem, azher olan da bu rivâyet olsa gerektir.

Bir de altıncı âyeti gözden geçirelim: Azîzim; –gücenmeyesiniz amma– bunu burada söylediğiniz gibi sakın başka bir yerde söylemeyiniz. Çünkü daha âyeti doğru okumuyorsunuz; eğer bilerekten yapıyorsanız –ki, buna kat’iyyen ihtimâl vermiyorum– âyeti tahrîf ediyorsunuz demektir. Eğer bilmeyerek yapıyorsanız, âyetin nasıl olduğundan haberiniz yoktur. Âyet şöyle olacak: [1](قُلْ فَأْتُوا بِكِتَابٍ مِنْ عِنْدِ اللهِ هُوَ اَهْدٰى مِنْهُمَا اَتَّبِعْهُ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ)

Buradaki (مِنْهُمَا) zamîri, öyle sizin zannettiğiniz gibi *İncil* ile *Kur’ân*’a değil, belki *Kur’ân* ile *Tevrât*’a râci’dir. Çünkü mâ-kablinde olan şu âyet-i kerîme buraya delâlet etmektedir. [2](وَلَوْلَا اَنْ تُصيبَهُمْ مُصيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ اَيْديهِمْ فَيَقُولُوا رَبَّنَا لَوْلَا اَرْسَلْتَ اِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ اٰيَاتِكَ وَنَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنينَ. فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا لَوْلَا اُوتِىَ مِثْلَ مَا اُوتِىَ مُوسٰى اَوَلَمْ يَكْفُرُوا بِمَا اُوتِىَ مُوسٰى مِنْ قَبْلُ قَالُوا سِحْرَانِ تَظَاهَرَا وَقَالُوا اِنَّا بِكُلٍّ كَافِرُونَ)

Bu âyetler; mükâbirîn, muânidîn üzerine hüccet ve burhân-ı kâtı’dır. Bu âyetlerde *Kur’ân* ile *Tevrât*’ın her husûsda müsâvî olduklarına delâlet edecek bir şey yoktur. Çünkü müşrikînin Cenâb-ı Hak tarafından Hazret-i Mûsâ ile Hazret-i Muhammed’in getirmiş oldukları kitaptan daha doğru bir kitap getirmekten âciz olmaları, Hazret-i Mûsâ ile Cenâb-ı Peygamber’in taraf-ı ilâhîden getirmiş oldukları kitabın yek diğerine müsâvâtını iktizâ etmez. Bunu sana bir misâl ile îzâh edeyim: İlm-i mantığı bilmeyen, ulemâ-yı mantığa, mantık kitaplarına ta’n ve teşnî’ eden bir kimseye; “Bana bir kitap te’lîf et! Fakat, te’lîf edeceğin kitap her hâlde *İsagoji* ile *Basâiru’n-Nusayriyye*’den iyi olsun!” denilse, şimdi bu söz iki kitabın –*İsagoji* ile *Basâiru’n-Nusayriyye*– her cihetten yek diğerine müsâvî olduğuna delâlet eder mi? Tabîîdir ki, etmez! İşte, müşrikîne; “*Tevrât* ile *Kur’ân*’dan daha iyi bir kitap getirin de, sizin müddeânızın doğru olduğunu bilelim” denilmesi de bu kabîldendir.

Yedinci âyete gelince: Burada da âyetin yarısını bıraktınız. Biz onu da okuyalım: [3](ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ وَمَا اُولٰئِكَ بِالْمُؤْمِنينَ) Bu da sizin söylemiş olduğunuz şeye delâlet etmez. Siz diyorsunuz ki: “Bu âyet, *Tevrât*’ın sahîh, sâlim olduğuna; onun içinde de hükm-i ilâhî bulunduğuna,... ! delâlet eder.” Ben de iddiâ ediyorum ki; bu âyetin kat’iyyen oraya delâleti yoktur. Zîrâ âyet, Yahudilerin hâlinden taaccüb makāmında vârid olmuştur. Yahudiler Cenâb-ı Peygamber’in nübüvvetini tasdîk etmedikleri hâlde, bazı işlerinde Peygamberimiz’i hakem yapmak istiyorlardı. Meselâ kendi eşrâflarından birisi zinâ ettiği zaman Hazret-i Peygamber’i hakem yapmak istediler. Dediler ki: “Eğer Muhammed (sallallâhu aleyhi ve sellem) “celde” yani zânîye seksen değnek vurulması ile hükm ederse, hükmünü kabûl ederiz; recm ile hükm ederse kabûl etmeyiz”

Halbuki zânîye verilecek hüküm kendi kitapları olan *Tevrât*’ta mansûs idi. Fakat onlar eshel ve ehaf olan hükme ittibâ’ etmek istiyorlardı. İşte bu âyet-i kerîme ile kendi dinlerine, kendi kitaplarına –ki, Allah tarafından olup içinde hükm-i ilâhî olduğunu, başka kitaba ihtiyâcları olmadığını iddiâ ediyorlardı– i’timâd etmeyerek, başka bir şerîat sâhibinin hükmünü **[69]** taleb etmelerine, bir de kendi kitaplarında mansûs olan hükm-i şedîde muvâfık geldiği takdîrde hükmünü taleb ettikleri kimsenin vereceği hükme de râzî olmayacaklarına taaccüb olunuyor. Bunun içindir ki, Peygamber Efendimiz’i hakem kılmalarına dâir istifhâm-ı taaccübden sonra (ثُمَّ يَتَوَلَّوْنَ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ...) buyuruluyor. Yani, Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: “Yahudilerin kendi kitaplarına olan îmânları sahîh değildir. Zîrâ evvelâ ondan i’râz ederek seni hakem ittihâz etmek istediler. Bilâhare kitaplarında olan hükme muvâfık geldiği için senin hükmünden de i’râz ettiler. “Mâdem ki bizim elimizde *Tevrât* var, başka kitaba ihtiyâcımız yok” diyorlar, seni niçin hakem yapıyorlar? *Tevrât* ile hükm etseler ya!” Maamâfîh şurasını bilmeniz lâzımdır ki; bir kitapta hükm-i ilâhînin yahud ahkâm-ı müteaddidenin bulunduğunu söylemek, tekmîl o kitabın tahrîfden sahîh ve sâlim olarak Cenâb-ı Hak tarafından münzel olan şeylerin hepsini müştemil olduğunu iktizâ etmez. Meselâ ben derim ki: “Filân kitapta hükm-i ilâhî vardır.” Fakat bu sözümle o kitapta olan hükmün hepsinin hükm-i ilâhî olup tahrîfden sâlim olduğunu, başka kitaplara ihtiyâc olmadığını i’tikād etmem. Belki o kitapta hükm-i ilâhî olduğu gibi diğer bir takım kimselerin efkâr ve ârâsı, sıhhati ma’lûm olmayan nakiller olduğunu, binâenaleyh diğer kitaplara da muhtâc olduğumuzu i’tikād etmiş olurum.

Zihninize yerleşen şübhelerin doğruluğunu isbât etmek için makām-ı istidlâlde îrâd etmiş olduğunuz âyetler bu sûretle îzâh edildikten sonra hülâsa olarak derim ki: Bugün elde mütedâvil olan *Tevrât* ile *İncil*, *Kur’ân-ı Kerîm*’de mezkûr olan *Tevrât* ile *İncil* değildir; bunların hepsi de bir takım insanlar tarafından yazılmış kilise târîhleri, mitolojya kitaplarıdır. Müslümanların îmân etmeleri lâzım olan *Tevrât* ile *İncil* bunlar değil, belki Cenâb-ı Hak tarafından münzel olan ahkâm ve nasâyihdır. –musâhabemiz bitmedi–

Aksekili

Ahmed Hamdî

[1] Kasas, 28/49.

[2] Kasas, 28/47-48.

[3] Mâide, 5/43.

EDEBİYÂT

TEBCÎL-İ RESÛL

–O Nebiyy-i Zîşân'a:–

Sen ey nûr-ı ilâhî, cûş-i ummân-ı ulûhiyyet,
Senin feyzinle kıymet buldu ancak hâk-i süfliyyet;
O rütbe-i mevki'in peyveste-i arş-ı rubûbiyyet
Ki, iclâlindeki ulviyyeti kābil değil rü'yet.
Cihân-ı sermediyyette tecessüm eyleyen sensin,
Huzûr-ı Hak'da bî-pervâ tekellüm eyleyen sensin.

* * *

Cebînin hâle, fikrin hacle-i bedr-i tecellâdır,
Yüzün mir'ât-ı rahmet, ma'kes-i enzâr-ı Mevlâ'dır,
Gözünde aks-i sûzân-ı cemâlullâh peydâdır,
Sözünde bin hakīkat, cevher-i hikmet hüveydâdır.
Nebîler sâye-zârında tekaddüm eyleyen sensin,
Sürûd-ı aşk-ı ma'bûdu terennüm eyleyen sensin.

* * *

Teessür-yâb olurken kalb-i sübhânî melâlinden,
Nasıl rikkat getirmez en küçük bir ibtihâlinden?
Şefî'-i âsiyân kılmış seni lutf u kemâlinden,
Hurûşandır mürüvvet, âtıfet ka'r-ı makālinden.
Bütün eltâf-ı Mevlâ'dan tena'um eyleyen sensin,
Behişt-i havl-i vuslatta tenessüm eyleyen sensin.

* * *

Seni melce' tutan ümmîd ü îmânında aldanmaz,
Kapından ayrılıp da başka bir dergâha bağlanmaz;
Mukaddes nâmını yâd eyleyen bir başka ism anmaz,
Seni tertîl eden dârü'l-cezâda şübhesiz yanmaz:
Bizimçün nâr-ı dûzahdan tezallüm eyleyen sensin,
Bükâ-yı ye's ü husrâna tehakküm eyleyen sensin.

* * *

Şefî'im, dest-gîrimsin, penâhımsın, mu'înimsin;
Ümîdim, matlabım, âlemde maksûd-ı güzînimsin;
Benim dermân-ı derdim, çâre-bahşâ-yı enînimsin;
Şefâatten beni dûr etme, sultân-ı mübînimsin:
Garîbânın figānından teellüm eyleyen sensin,
Bakıp erbâb-ı isyâna terahhum eyleyen sensin.

Ünye **Ziyâ Behlûl**

EHL-İ SALÎB MEZÂLİMİ

Elvâh-ı İntibâh:

BULGAR BOYUNDURUĞU

Bulgarların *Sebîlürreşâd* ile neşr edilmekte olan fecâyi'ine bugün de devâm ediyoruz:

Bulgarlar Siroz'a girdikleri gün sabâhleyin bir belediye hey'eti teşkîl ettiler. O gün belediye hey'eti ictimâ' etti. Bulgar kumandanının teklîfi üzerine dört tane komisyon teşkîl olundu ki, şunlardır: **[70]**

1- İskân-ı Askerî
2- Hayvan, Araba
3- Erzâk
4- Müteferrika

} komisyonları

İskân-ı Askerî Komisyonu ikisi müslüman olmak üzere on iki kişiden, vazîfesi de şundan ibâret idi:

O gün Siroz'da mevcûd olan bir fırka asker ile umûm zâbitânın İslâm hânelerine, kulüplerine, han ve otellerine yerleştirilmesi. Komisyonun her a'zâsı yanına iki süngülü asker alarak ne kadar boş İslâm evi var ise doldurduldu. Mütebâkī askerin bir kısmı da hanlara, otellere yerleştirildi. Piyâde, süvârî, topçu milis zâbitleri, doktorlar hepsi İslâm ve eşrâf konaklarına misâfir verildi.

İlk nöbette iki yüzü mütecâviz Bulgar zâbiti ve bir misil fazla hizmetçi neferleri müslümanların misâfir-i muhteremi(!) oldu. Bir odada İslâm familyaları, bir odada zâbitân. Kadınlar sokağa çıkmak şöyle dursun, evinin içinde gezmek hakkından mahrûm. Akşamları sarhoşluk, na'ra, gürültü; uyuyabilirsen aşk olsun! Fazla olarak bunları beslemek, doyurmak da lâzım.

Çiftlikleri, dükkânları yağma edilmiş, cebinde beş on parası var ise bile çarşıya çıkmaktan âciz, çarşıya çıkınca birkaç türlü kazâya, sirkate ma'rûz kalacağı şübhesiz olan hâne sâhibi her türlü ihtiyâc, her türlü tehlike karşısında zorlu misâfirlere zorla yemek hâzırlamaya, kendisi çoluk çocuğuyla karışık ekmek, fasülye yiyebildiği hâlde bu yüzsüzlere kebâb, börek, tatlı tedârik eylemeye, gece yarılarında, sabâhın karanlıklarında sütlü çay takdîm etmeye mecbûr, hizmette küçük bir kusûr ve teehhuru vâki' olursa hakārete, düşnâma ma'rûz.

Komisyon, her ayda bir tebdîl olunmak şartıyla Yunanlıların geldiği güne kadar devâm etti. Asker, zâbit, mekârî gelmezden evvel gelecekleri telgrafla komisyona teblîğ ve o mikdar mahal ihzârı emr edilir. Askerler gelir gelmez bir sâat zarfında evvelce istihzâr olunan evlere yerleştirilir. Hele komisyon a'zâlarından birisi bir gün vazîfesine gitmesin değil bir sâat geç gelsin, hele birisi nöbetçi olduğu gece vazîfesinden bir dakīka ayrılsın, hele komisyonun biri yer yoktur desin, haddine mi düşmüş? Bir gün vazîfesine gitmekte geç kalan bir a'zânın, eşrâf-ı memleketten bir zâtın süngülü neferlerle cebren hânesinden çıkarıldığı, hasta olan bir a'zânın araba ile hükûmete, vazîfesine götürülerek iş işler iken düştüğünü, gece nöbetinden on dakīka evvel ayrılan bir kardeşimizin kumandanın edebsiz bir kâtibi tarafından tokatlandığını, bir mülâzime ev beğendirmekten âciz kaldığını makām-ı şikâyette kumandana ifâde eden bir komisyon reîsinin habs edildiğini gözümüzle gördük.

Bununla kalsa ne ise; hangi evde asker oturmuş ise, o evden hayır kalmamıştır. Zâten Bulgar çizmelerinin çiğnediği şeylerin, yerlerin hangisinden hayır kaldı! Oturdukları odanın döşemelerini yakmak bunların en birinci huyu.

Her tarafı pislemek babalarından kalma tabîatleri, giderken bulduklarını alıp göndermek büyük krallarından gördükleri san'atları. Evet bunlar, bilhâssa yerli komiteciler hakîkaten herşeyden aşağı. "Hınzır, altında yattığı ağaca diş kakmaz" derler; bunlar onu da yaptı. "Köpek, içinde yemek yediği çanağa tükürmez" derler; bunlar onu da geçti. "Kurt, yattığı yeri pislemez" derler; bunlar onları da geri bıraktı. Misâfir olduğu konak sâhibinin muşambasını, çizmesini giyerek utanmadan sâhibine; "İzbogum"[?] (Duâlar!) diyen

gospodinler bir dâne değil. Yattığı karyolayı şiltesiyle, yorganıyla, çarşafıyla, herşeyi ile kaldırıp arabasına yükletmek için hâne sâhibine de yardım ettirenler ise pek çok! İşte bu haşerâtı İslâm evlerine yerleştirmek vazîfesi ile muvazzaf olan iskân-ı askerî komisyonları ancak Yunanlıların Siroz'a gelmesiyle bu vazîfeden kurtulmuş, kalan müslümanlar da bu noktadan biraz râhat etmişlerdir.

Hayvan, Araba Komisyonu: İslâmların elindeki hayvânâtı, arabaları tahrîr, kānûn-ı askerî mûcebince makbûz mukābilinde almak için takdîr-i kıymet vazîfesiyle mükellef!! Birinci gün; "Askere yemek için koyun, keçi lâzım" dediler. Askerler ovalara, çiftliklere yayıldılar, ne var ise merkeze getirdiler, sevk ettiler. Komisyonun haberi bile yok. İkinci günü manda, öküz, sığır, sıpa, araba ne var ise geldi. Cuma-i Bâlâ tarîkıyla Sofya'ya doğru sevk olundu.

Üçüncü gün hayvânât sürüsü akın akın gelip geçti. Bunlardan da komisyonun ma'lûmâtı yok. Yalnız komisyon kasaba içinde ne buldu ise aldı, takdîr-i kıymet(!) etti. Ashâbına birer (raspiska) makbûz senedi verildi. Muahharan bu senedler de; "Sofya'ya berây-ı tasdîk gönderilecek" diye toplandı, gitti. Hâlâ da gider.

Erzâk Komisyonu: Arpa, buğday, çavdar, mısır, yulaf gibi zehâirin cem'ine me'mûr bir komisyon, bütün köylerde çiftliklerde, mîrî depolarda ne kadar mevcûd emvâl var ise, umûmunu merkeze, ambar me'mûrluğuna teslîm eder. Merkeze kâfî olan mikdar alıkonulduktan sonra mütebâkīsi askerin arkasından sevk olunur, gider.

Bu celb ve cem' keyfiyeti bilâhare kasabaya da teşmîl edildi. Komisyondan bir a'zâ, bir zâbit, bir jandarma bütün evleri gezdiler, ne buldular ise aldılar. İdâresi için bir mikdar buğday saklayanlar habs ve tevkīf olundular.

Müteferrika Komisyonu: Hep Bulgarlardan mürekkeb. Çarşı dükkânlarını, mağazalarını umûmen gezdiler. Gaz, tuz, şeker, peynir gibi askere lâzım **[71]** olan şeyler ma'hûd raspiskalarla toplattırıldı. Esnâfın nesi var, nesi yok ise hep alındı.

Ne hâcet? Koca bir binbaşının üç tane gazoz içerek; "Al parasını" diye imzâlı bir kâğıd verdiğini, "Git; hükûmetten parasını al" dediğini söylesem bu bâbda bir fikr-i umûmî hâsıl olur zannederim. Bunları görmeli! İbret almalı! Yalnız gazetede okumak, beş on dakīka vakit geçirmek ile iş olmaz. Bunlar, bizim için son bir ders-i felâket, bir levha-i ibrettir. Gözümüzü kendimiz açmazsak, korkarım ki, bilâhare gözümüzü patlatırlar. Fakat bize fâidesi olmaz.

Müftî-zâde
M. Es'ad

TERBİYE VE TA'LÎM

Talebe-i Ulûmda Hareket-i Fikriyye:

DERS VEKÂLET-İ ALİYYESİ'NE AÇIK ARÎZA

Fazîlet-meâb Efendim Hazretleri,

İdâre-i aliyyenizde bulunan biz talebe-i ulûm evlâdlarınız bugün lisân-ı sûzişimizle derdimizi huzûr-ı âtıfetinize dökü-yoruz.

Bilhâssa tahsîl-i ulûm ve fünûn için terk-i dâr u diyâr ederek merkez-i saltanata geldik. Kâbûs-ı batâet medârisimizi istîlâ etmiş, el-ân mevki'-nişîn-i ikbâlde bulunuyor. Medârisimizin devr-i terakkī ve teâlîsinin idrâk-i hulûlüyle mazhar-ı feyz olmak ecell-i âmâlimizdir. Hilâl-i îd gibi o yevm-i mübecceli bekliyoruz. Lâkin zamân geçtikçe ümîdlerimiz dûçâr-ı tezelzül oluyor, hayâlâta daldık zannediyoruz.

Tasvîr-i Efkâr gazetesinin 15 Eylül nüshasının "Âlem-i İslâm" sütûnu musâdif-i nazar-ı âlî olmuştur, Rusya gibi yegâne bir hükûmet-i müstebiddenin zulmü altında inleyen o millet-i mahkûme medârisini i'lâya bu kadar çabalar ise, ya ey şeref-i Hilâfet'le müftehir olan Devlet-i Aliyye-i Osmâniyye'nin maârif-i âliyye-i dîniyyesini tedvîr eden hey'et-i fâzıla(!) Dârulhilâfe medârisi nasıl bir mevki'-i âlü'l-âle ıs'âd edilmek lâzımdır? Memâlik-i ecnebiyye müslümanları medreselerimize hasret çekecek, ikmâl-i tahsîl için birçok talebe göndermeye savaşacaklar iken, biz İstanbul talebe-i ulûmu "Mısır" gibi bir dereceye kadar hür ve müterakkī bir beldenin dâru'l-irfânlarına değil, Moskof pençesindeki medreselere bile şu anda ma'nâ-yı tâmmıyla gıbta etmekteyiz. Hattâ; "Çin'de dahi olsa ilmi taleb ediniz!" emrine ıktifâ arzusundayız. Müsâade ve ibrâz-ı teshîlât istirhâmında bulunuyoruz.

Vâkıâ birçok dershâneler açıldı; muallimler, mubassırlar her dershâneye ayrı ayrı müdîrler ta'yîn ve tavzîf edildi. Birkaç da nizâmnâme meydâna atıldı. Fakat yalnız bunlarla hiç de muvaffakıyet elde edilemiyor. Sarf olunan tahsîsât heder, evet, heder oluyor. İşte dershâneler; ne muallim var, ne de müteallim. Geçen seneler gibi yine i'lâna başlanıldı. Gelmeyenlerin maâşları kesilecekmiş, dûçâr-ı mücâzât olacaklarmış. Hakīkaten talebenin istifâzası isteniyorsa, derslere böyle cebr ile, tahvîf ile değil, şevk ile, hâhişle devâm ettirmeye çalışmalı. Artık anlaşılıyor ki; bu da medreselerde büyük bir inkılâb ile olacak. Bugünkü hâl; câmi'lerde, dershânelerde geçirilen sâatler vakit zâyi' etmekten başka bir şey değildir. İmtihân-ı umûmî olacağını i'lân buyuruyorsunuz; lutfen birkaç dershâneyi bizzât teşrîf ediniz de, şu dört senelik tedrîsâtın semere-i feyzini görünüz. Geçirilen zamanın, verilen tahsîsâtların nerelere gittiğini anlarsınız.

Hem dershâneler mechûlât üzerine binâ edilmiştir. Ulûm-ı Arabiyye ile de aslâ irtibâtı yoktur. Birinci, ikinci sınıflarda akāid, celâl, tefsîr okuyanlar olduğu gibi üçüncü, dördüncü sınıflarda da ızhâr, câmî, Fenârî okuyanlar vardır. Derecât-ı tahsîl hiç de belli değildir. Dördüncü sınıfdan bir efendi tasdîknâme isteyerek mekâtibden birine girmek arzu etse, meselâ i'dâdîye alınacak mı? Hangi sınıfına girebilecek? O dersleri kaldırabilecek mi? Yoksa tasdîknâme hiç nazar-ı i'tibâra alınmayarak dühûl imtihânı mı taleb edilecek? Bunları ne muallimlerimiz biliyorlar, ne müdîrlerimiz. Yalnız tahsîl on iki sene imiş. İkmâl edilince mekâtib-i âliyye me'zûnu imtiyâzını hâiz bulunulacakmış. Fakat tarz-ı tedrîs bu hâlde devâm ettikçe yirmi sene de okusak, daha birçok dersler de ilâve edilse, icâzenâmelerimizin şimdikinden aslâ farkı olmayacak; dürûs-ı lâzime bi-hakkın tahsîl olunmayınca her taraf bizim için mesdûd kalacaktır.

Maiyet-i âlîleri bunları hâtırlarına getiremiyorlar. Arzu ettikleri bir şey var ise, dershânelerinin arı kovanı gibi dolup boşalması, "Dersler okunuyor." denmesidir. Fakat bu hâl devâm edemez. Vallâhi yazıktır; bu dîne, bu millete, bu vatana yazıktır. Selâmet-i umûmiyye, saâdet-i İslâmiyye yed-i âlînize mevdû'dur.

Muhterem hoca efendimiz! Afv buyurunuz! Size olan hürmet-i mahsûsamız sevkıyle şunları yazıyoruz, kalb-i mecrûhumuzu gösteriyoruz. Bu bir cür'etkârlık, küstâhlık ise, bunu da, hulûs-ı niyyetimize bağışlayınız.

Talebe-i Ulûm Arkadaşlar Nâmına
Osman Niyâzî

* * *

[72] MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

HİND DEMİRYOLLARI

İki gün evvel Bombay'dan gece vakti sâat on alafrangada Cenûb Şimendüfer Hattı'yla Madras şehrine geldim. Madras'a dâir bir şey yazmazdan evvel Hindistan şimendüferleri hakkında kāriîn-i kirâma biraz ma'lûmât vermeyi fâideden hâlî bulmadım.

Hindistan'da İngilizi yerleştiren, onları serv ü sâmân sâhibi eden, saâdet-i ebediyyelerini te'mîn eyleyen yegâne bir şey varsa, o da şimendüferdir. Şimendüferle İngilizler ticâret ve sanâyi'lerini Hindistan'ın her tarafına, her köşesine ve bucağına gönderiyorlar. Sükûn ve âsâyişi ihlâle uğrayan yahud uğramaya müstaid olan vilâyât ve ekālîme bir iki gün zarfında istediği mikdarda asker ve malzeme sevk edip herşeyi hâl-i aslîsine ircâa muktedir bulunuyorlar. Şimendüfer, Hindistan'ı baştan başa kaplamıştır. Örümcek ağından daha sık yapılan şimendüfer, Hindistan'ın şimâlini cenûbuna, şarkını garbına âdetâ ilhâk ve ilsâk eylemiştir. Bir hafta zarfında bir insan Hind'in etrâf ve cevânib-i erbaasını dolaşabilir: Memâlik-i hârre ve bârideye mahsûs olan eşcâr ve nebâtâtı ân-ı vâhidde ahâlî bulur ve istifâde eder.

İngiltere –yahud İngilizler– Hindistan'ı taht-ı idâresine geçirmezden evvel Hindistan'da şimendüfer hattı bulunmadıktan mâadâ şose yolları da yoğidi.

1852 sene-i Mesîhiyyesinin 18 Şubatı'nda Hindistan'da şimendüfer hayâtı, seyr ü seferi başlamış ve zavallı yerlilerin dehşet ve hayretlerini mûcib olmuştur. Az zaman sonra kemâl-i râhat ve istirâhatle Hindistan'ın ötesine berisine gitmeye alışan yerliler, o ni'metin kadr ü kıymetini bilmeye başlamışlardır.

Fî-yevminâ hâzâ Hindistan'daki şimendüferlerde yevmî 525.000 kişi istihdâm olunmaktadır ki, bu adedin 508.000'ini yerliler teşkîl etmektedir.

Şimendüfer sâyesinde ticâret, san'at, hırfet, umrân, servet, medeniyet ve daha birçok şeyler Hindistan'a nüfûz ve hulûl etmiştir. Bu memleketi, bu ucu bucağı olmayan kıt'ayı İngilizlere bahş eden işte şimendüferdir.

Hindistan şimendüferleri müteaddid şu'belere ayrılmışlardır. Cenûb, şark, garb, şimâl şimendüferleri hep bir kumpanyanın –tabîî İngiliz kumpanyasının– malı bulunmakla beraber, birkaç hat ve şu'beye taksîm olunmuşlardır.

Bombay'dan vilâyât-ı şimâliyyeye yolcu ve postayı her gün nakl eden hatta G.İ.P.R (Cis Rilvey) deniliyor ki, Great Indian Peninsula Railway kelimelerinin ilk harflerini teşkîl ediyor.

Böylece cenûb tarafına seyr ü sefer eden hatta da diğer bir isim takılmıştır. Fakat Hindistan'ın vilâyât-ı vustâ ve şimâliyyesine giden şimendüferler daha mükemmel ve muntazam olup yolcuların râhatı öteki hatlardan ziyâde te'mîn edilmiştir.

Bu hattın trenleri dakīkası dakīkasına hareket ettikleri gibi, kompartıman ve vagonlarında her türlü esbâb-ı âsâyiş ve istirâhat mebzûldür.

Yatmak, uzanmak, oturmak için ayrı kanepeler, arabalar derûnuna vaz' edildiği gibi, çay ve kahve içmeye, mutâlaa etmeye mahsûs masalar da vardır. Âilece yolculuk edenlere mahsûs öyle muntazam kompartımanlar tahsîs olunmuştur ki, içinde mutfağı bile vardır.

Bu trenler içinde birahâne, kahvehâne, taâm salonları, eğlence ve vakit geçirmek için de ayrıca küçük bir kütübhâne bile mevcûddur. Beytü'l-halâlarıyla el-yüz yıkamaya mahsûs olan yerleri o kadar nazîfdir ki, ta'rîf kabûl etmez.

Bu hatla seyâhat edenler, yemek içmek için kendi arabalarından inmek mecbûriyetinde olmayıp istedikleri şeyi ân ve dakīkasında şimendüfer hademeleri vâsıtasıyla bulurlar. Beriki hatlarla yolculuk edenler ise yemek ve çaylarını istasyonlarda inip tenâvül etmek mecbûriyetindedirler.

Şimendüfer kumpanyası hatve başında küçük ve büyük istasyonlar inşâ ederek mezkûr istasyonlarda bir yolcuya lâzım olacak her türlü eşyâyı ihzâr etmiştir.

Hindistan'daki şimendüfer ücûrâtı ikinci ve üçüncü mevâki' için ehven ve hattâ ucuz ise de, birinci mevki' biletleri fâhiş değil, efhaş bir fiâtla satılıyor. Râhat için ikinci mevki'e o kadar âdî adamlar biniyorlar ki, bir dereceye kadar vakūr ve temiz olanlar aynı mevki'de güç hâl ile kerhen yolculuk ederler. Birinci mevki'in fiâtı gālî olduğu cihetle oraya herkes binmez ve tehâcüm göstermez.

Hind şimendüferlerinin ikinci mevki'inde yolculuk edenlerden tahmînen şimendüfer kumpanyası sâat başına üç buçuk ve birinci mevki'dekilerden de sekiz guruş ücret almaktadır.

Birinci mevki'de vantilateur elektrikle dönen yelpaze ve elektrik ziyâsı vardır.

İngiliz kadınlarına mahsûs olan vagona, onlarla münâsebet ve karâbetleri olmayan kimseler binemediği gibi, İngiliz olmayıp da yerli ve Hindli olanlar ise bir İngiliz madamasıyla aslâ binemezler.

İngiliz erkekleriyle beraber aynı vagona bir yerli binmek salâhıyeti yoktur. Beyazlarla Hindliler arasında Hindistan'da büyük bir fark olduğunu bir yabancı hemen hemen muâmelât-ı umûmiyyeden derhâl öğrenebilir.

Bir İngilizin mâlik olduğu imtiyâz ve salâhiyetin aynına bir Hindli hiçbir zaman mâlik olamaz. Hâkimlik ile mahkûmluk fark ve alâimi Hindistan'da nümâyândır. Bir İngiliz, velev ki

cebinde bir akçesi ve üzerinde zerre kadar şeref ve i'tibârı olmasa bile, en muazzez ve muhterem Hindlilere ebnâ-yı cinsi –hükûmet– tarafından tercîh olunmaktadır.

Trenin hizmetçisi demek olan "guard of train" evvelâ beyaz yolculara bakıp onların evâmirini icrâ eder. Hindli yolculara yahud yabancılara İngilizlere yaptığı muâmelenin yüzde birini yapmaz.

Bombay–Madras yolculuğu esnâsında bu bâlâdaki adama biraz haddini tanıttırmak mecbûriyetini hissettim. Kumpanyanın her istasyonunda bir şikâyet defteri vardır ki, her yolcu kendi şikâyetini tafsîlâtıyla, târîhiyle oraya derc edebilir. Ben ise tren gardiyanından bu defteri istedim. "Ne yapacaksınız?" diye sorunca; "Seni, bilhâssa seni şikâyet için." cevabını verdim ve kusûrlarını birer birer yüzüne çarptım. Ellerime kapanmaya başladı ve o zaman ihtiyâcâtımla râhatımı te'mîne koyuldu.

Bombay İstasyonu, dünyânın en büyük istasyonu olduğunu söylemeyi zâid görüyorum. Böyle olduğunu bütün Avrupa istatistik ve şimendüfer kitapları da tasdîk ediyor. Bu istasyon için Hindistan Şimendüfer Kumpanyası mübâlağasız olarak bir milyon İngiliz lirasından ziyâde para sarf etmiştir. İstasyon binâsı gâyet metîn, âlî ve "goltik" usûl-i mi'mârîsi tarzında çıkıntılı girintili ve kubbeli inşâ olunmuştur.

Bu istasyonda iki yüz yolcuya birden yemek verebilen koca bir "restoran" olduğu gibi, yolcuların kadın ve erkeklerine mahsûs ayrı ayrı istirâhat ve tuvalet yerleri de vardır. İstasyonda bir de kütübhâne mevcûddur. Yolcular burada istedikleri kitap ve gazeteyi meccânen trenin hareket zamanına kadar mutâlaa edebilirler.

İstasyonda, yolculara her türlü ma'lûmat vermek ve ahâlînin istîzâhâtına cevap vermekle mükellef bir oda vardır ki, içindeki me'mûrlar sırf yolcu vezâifiyle iştigâl ediyorlar.

Bunlardan başka şimendüfer kumpanyası seyyâhîn ve yolculara iki ane –ane, rupiyenin aksâmına derler ki, on altısı bir rupiye eder. Bir anenin aksâmına da "peyse" ıtlâk olunur ki, dördü bir ane eder.– mukābilinde –ki, bizim paralarla **[73]** bir guruş demektir– matbû' ve Hindistan şimendüferlerini gösterir bir harîta ile beraber üç yüz sahîfeyi muhtevî olan "Guide"ı bir ta'rife kitabını istasyonda bilet satanlara sattırmaktadır. İngilizceye vâkıf olanlar, bu kitaptan fevkalâde istifâde edebilirler.

Mezkûr ta'rifenâmede Hindistan'ın şimendüferlerine dâir ma'lûmât-ı mufassala vardır. İstasyonlardan, makaslardan, hükûmât-ı muttasıla şimendüferlerinden, zirâî hatlardan, yük ve emânetlerin nakliyât fiâtlarından, bilet ücretinden bahs eder. Bu kadarla da iktifâ etmeyerek, hangi istasyonda yemek ve içmek lâzım geleceğine ve şehirlerde mevcûd olan hotellerin isimlerine dâir dahi yolculara ma'lûmât-ı mükemmele i'tâ eder.

Yine bundan başka, Hindistan'ın görülecek, târîhî ve âsâr-ı kadîmesi bulunan emâkin ve mevâki'in resimlerini muhtevî olan kartpostalların üç düzinesini pek az bir meblağ mukābilinde istasyondaki bilet gişelerinde, kumpanya sattırmaktadır.

Bombay ile Madras yolunda kâin Hotgi (Hootgi) İstasyonu'nda iki rupiyeye mukābil bana ekmel ve enfes bir akşam taâmı verdiler ki, yemek takımları hep gümüş idi. On altı guruşla bu kadar nefîs ve temiz bir taâm İstanbul'un en orta kılıklı bir restoranında bile mümkün değildir.

Birinci ve ikinci mevki' vagonlarda bir yolcuya lâzım olan ta'lîmât, matbû' ve çerçeveye konulmuş bir sûrette duvara asılmıştır. Aynı zamanda esnâ-yı râhda bir yangın yahud fâcialı veya âdâb-ı umûmiyyeye mugāyir bir hareket yolcuların birinden veyahud hâricden vukū' bulduğu takdîrde, hîn-i hâcette treni yolundan derhâl durdurabilmek için de mezkûr vagonlarda bir âlet vaz' edilmiştir. Ancak âlet-i mezkûreyi lüzûmsuz yere veyahud keyf için isti'mâl edenlerden kumpanya elli rupiye cezâ-yı nakdî alacağını i'lân eylemiştir.

Hindistan'daki şimendüfer hutûtunun tûlü 23.000 İngiliz milidir. Hutût-ı mezkûrenin yolcularla yük ve sâire ücûrâtından te'mîn ettiği meblağ –şu son senenin istatistikine göre– 1.272.000 İngiliz lirasıdır. Bu para sâfî olarak kumpanyanın, daha doğrusu İngilizlerin ceyb-i iktisâdına dâhil olur. İngilizleri, centilmen ve kibar yaşattıran Hindistan onların ellerinden çıksın da, sonra onları görmeliyiz.

Bombay'dan Madras'a kadar olan mesâfe otuz altı sâattir ki, hâl-i hâzırdaki Hindistan lokomotif maşınları sâatte ancak yirmi mil mesâfeyi tayyederler; bu hesâbca Bombay'dan Madras'a kadar olan mesâfe yedi yüz yirmi İngiliz milinden ibârettir.

Yollardaki istasyonlar elliyi mütecâviz ise de, çoğu küçük ve kasabadan ibârettir. Büyük istasyonlar Puna, Şolapur, Gulbarga, Şâhâbâd, Vâdî, Rayçur, Hotgi'dir. Bu yolculuk esnâsında şâyân-ı dikkat olan şey, Bombay–Puna arasında vâki' bulunan tünellerdir. Mezkûr tünellerin adedi yirmi beş olup onları vücûda getirmek için lâ-ekal on milyon İngiliz lirası sarf edilmiştir, zannederim.

Mezkûr tünellerin en küçüğü bizim İstanbul'daki tünelimiz kadar uzun ve üstü dağdır. Böylece dağları yarıp arasından şimendüfer hattını temdîd etmek, doğrusu İngilizler gibi ciddî ve metîn milletlere mahsûsdur.

Bu tünellerden şimendüfer geçer ve tedrîcî sûrette mürtefi' dağlara tırmanır. İhtiyât için mezkûr tünellerle dağlardan geçerken trenin arkasına da bir lokomotif rabt ederler ki, öndekine bir şey olursa arkadaki îfâ-yı vazîfeye müheyyâ bulunsun.

Bir de nazar-ı dikkatimi celb eden ikinci bir şey ise, Bombay–Madras yolu ortalarında geçen koca nehirler üzerine yapılan demir asma köprülerdir ki, bunda da fevkalâde bir mahâret-i fenniyye sarf edilmiştir.

Şimendüferin iki tarafında –güzergâhında– vâki' olan arâzînin cümlesini mezrû' bir hâlde buldum. Zavallı rençberler, köylüler geceli gündüzlü çalışıp harâret-i şemsden, rutûbetten vücûdları çürüdüğü hâlde zahmet ve meşakkatlerinin mükâfâtını bir türlü göremiyorlar. Zîrâ kazandıkları, elde ettikleri paraların yüzde yetmiş beşini İngilizler vergi nâmıyla ellerinden almaktadırlar. Bir köylü, bir zürrâ' uhdesindeki yeri isterse eksin, isterse ekmesin, Hind hükûmeti mezkûr yerin vergisini tanır ve alır. Ancak zirâate bir belâ-yı arz ve âsmânî târî olursa o zaman vergiler bir dereceye kadar ta'dîl edilir.

Bu arâzî-i mezrûayı gördüğümde, arâzî-i Irâkıyyenin zirâatsiz bir hâlde kalmasına teessüf etmedim desem, hatâdır. Haleb'den Bağdad'a –on sekiz günlük bir mesâfedir– kadar imtidâd eden arâzîyi geçtiğimde oraları umrân ve zirâatten hâlî gördüm. Halbuki arâzî-i mezkûre zer' edilse, hem milletin saâdetini, hem de devletimizin servetini ihyâ eder.

Bundan böyle hükûmet-i Osmâniyye eski hâllere, tezebzüblere nihâyet vermeli ve ahâlînin keseleriyle hazîne-i devleti altınla doldurmaya çalışmalıdır. Hükûmet, kâğıd ve havâle ile iştigāl ettikçe eski hâllerin ref' ve izâlesi kābil olamayacaktır. Defter-i Hâkānî, Evkāf nâzırları sıra ile birkaç kere Suriye ve Hıtta-i Irâkıyye'yi nazar-ı dikkat ve teftîşten geçirmelidirler ki, mesmûâta göre değil, mer'iyyâta nazaran iş görebilsinler. Hindistan'daki İngilizlerden ricâl ve me'mûrîn-i Osmâniyye bir ders-i ibret almaya muhtâcdırlar. Memleket böyle idâre ve i'mâr edilir. Yoksa masa arkasında, kâğıd yığınları arasında iş görülemez.

Emînim ki hükûmetimiz, ahâlîmize kemâl-i adl ü nasfetle muâmele eder. Zîrâ Hindistan'daki vergilerin birçoğunu milletimiz vermemektedir. Fakat keşke yerlerimiz, yurtlarımız i'mâr olunsa da, hükûmetimiz istediği kadar vergi alabilsin.

Hindistan'ın Yağmur ve Selleri:

Hindistan'daki yağmur ve seller pek müdhiştir. Birden bire akar gelir, rehgüzârındaki köyleri, kasabaları, insanları siler süpürür, götürür.

Bu sene ise sinîn-i sâbıkaya nisbeten pek ziyâde rahmet yağdığından birkaç def'a müdhiş sellerin akmasına sebebiyet vermiş ve bu yüzden binlerce hânümânları söndürmüştür.

Geçen hafta zarfında da Kalküta Eyâleti'ne tâbi' ve oraya pek yakın bulunan Bardvan kasabasına civârdaki dağlardan sel hücûm ederek koca kasabayı silip süpürmüştür. Binlerce insan ve hayvan telef olduktan mâadâ şimendüfer güzergâhını, köprülerini harâb ederek trenlerin Kalküta'ya olan âmed-şüdünü sâatlerce ta'tîle uğratmıştır.

Karaçi'deki Câmi' ve İngilizler:

Kânpur Câmi'-i Şerîfi'nin İngilizler tarafından tahrîb edilmesi üzerine Kânpur'da ahîran vukū' bulan ihtilâli geçen hafta tafsîlâtıyla kāri'lerime anlatmıştım. Bu hafta zarfında da diğer bir câmi' şimendüfer güzergâhına vâki' olduğunu bahâne ederek yine İngilizler tarafından yıkılmıştır. Kânpur vak'ası netîcelenmezden evvel Karaçi'deki müslümanların gayz ve hiddetlerini celb ettiler.

Bu âna kadar Hindistan'da envâ'-ı bahânelerle tahrîbe uğrayan mesâcidin adedi beşe bâliğ oluyor.

Hindistan Liderleri ve İngilizler:

Bir iki seneden beridir ki, Hindistan müslümanlarını hâb-ı gafletten uyandırmak için birkaç dindâr genç ortaya atılarak mevcûdiyetlerini tehlikeye koymuşlardır.

Bunların kim olduklarını söylemeyi ve onları uzun uzadıya kāri'lerime ta'rîf etmeyi zâid görüyorum.

Açık ve münevver fikirli Osmanlılar, meşrûtiyet-perver gençlerimiz bunları tanır, bilir. Bunların bir kısmı ahîran Hindistan'da teşekkül edip Dersaâdet'e azîmet eden Hilâl-i **[74]** Ahmer hey'etine dâhil olduklarından, İstanbul'dakilerle sıkı bir sûrette temâs ederek bütün hakāyık ve dekāyıka vâkıf olmuşlardır.

Bu zevât-ı kirâmın başında Dehli'de intişâr eden İngilizce üsbûî *The Comrade* sâhib-i muhteremi Mister Muhammed Ali Sâhib'dir.

İkincisi, yine İstanbul'a gelen *Zemîndâr* gazetesi –Lâhor'da Urdu Lisânı'yla yevmî intişâr eden bir gazetedir– sâhibi Mulay Zafer Ali Han hazretleridir.

Üçüncüsü, Hilâl-i Ahmer Hey'eti Reîsi sıfatıyla Hindistan'dan Dersaâdet'e gelip meydân-ı harbe giden ve orada aylarca bezl-i gayret ve himmet edip hıdemât-ı bergüzîdesiyle İstanbul'da ve Hindistan'da iştihâr eden Doktor Ensârî hazretleridir.

Bunlar hakīkaten Hindistan müslümanlarını uykudan, ağır bir kâbûsdan kaldırmak için var kuvveti bâzûya vererek çalışıyorlar. Yegâne maksadları, nokta-i nazarları diyânet-i İslâmiyyeye hizmet etmekten ibârettir. Bu uğurda Cenâb-ı Hakk'a tevekkül ederek bütün mevcûdiyetlerinden geçmişlerdir.

Hind müslümanlarının hakīkī liderleri asıl bunlardır. Yoksa Paris'de ve Londra'da sefâhetle îş ü nûş ile, sâde ve bâde ile imrâr-ı hayât eden, kendilerine Hind müslümanları lideri süsünü veren kimselere Hind müslümanları hiçbir zaman lider nazarıyla bakmazlar.

Bu hakīkī liderler miyânında Kalküta'da ve Hindistan'ın sâir yerlerinde de birkaç zât-ı muhterem vardır. Bu eşhâs-ı muhtereme hemen her gün Hind hükûmetinin, İngilizlerin kahr u cebrine uğramaktadırlar.

Fakat doğruluğu, hakīkat-perestliği, yegâne bir maksad telâkkī eden azm-perverlere bu sadmeler hiçtir. Bilakis onlara kendi mesâî-i cemîle ve meşkûrelerinin ehemmiyet ve büyüklüğünü fi'len isbâta yardım eder.

Rusya hükûmetini sedd-i mekâtib ve tahrîb-i cevâmi' husûsunda yeni moda kabîlinden olarak taklîde başlayan İngilizler biraz sonra bunun pek vâhî, boş bir siyâset olduğunu zemîn ve zamanın dehhâş ve acı tecrübeleriyle öğreneceklerdir.

Dîne, diyânete, mezâhibe, hissiyât-ı İslâmiyyeye ilişmemek sâyesinde bunca zamandan beri Hindistan'da dikiş tutturabilen İngilizler ahîran kibir ve gurûrları netîcesi olarak bu sû'-i siyâsete pey-rev olmaya başladılar. Hindistan nasyonalistlerini tazyîk ettikçe epeyce yol alan bu cereyânın sür'atle ileri gitmesine İngilizler hizmet ediyorlar.

Ne yaptıklarını sonradan anlayacaklar, peşîmân ve nâdim olacaklardır ki, o esnâda peşîmânlık hiçbir işe yaramaz.

Kalküta'da alenen mevki'lerini, nüfûz ve satvetini gāib eden İngilizler korkarım ki, Hind müslümanları nazarında öteden beri te'mîn ettikleri i'tibâr ve hürmeti de gāib edeceklerdir.

* * *

Hazîne Eshâmı Hindistan'da Nasıl Satılabilir?

Bombay Başşehbender-i sâbıkı Ca'fer Bey ten-perest ve râhat arar bir adam olduğu cihetle İstanbul'dan kendi ma'ri-

fetiyle satılmak üzere kendisine gönderilen hazîne eshâm senedât-ı muvakkatesini başından savmak için Bombay'daki bir Fransız bankasına tevdî' etmiştir.

Bu banka, burada yalnız komisyonculuk ile iştigāl etmekte ve Avrupa –İngiliz memâlikinden gayri yerler–deki tüccârın vekâleti vazîfesini îfâ eylemektedir. Bankasının ismini bilen, kapısını tanıyan bir ferd Hindistan'da tasavvur edilmez.

Ca'fer Beyefendi eğer biraz Afrika'daki Başşehbenderimiz Ohannes Efendi hazretlerinin mesâîsinin yüzde birini sarf etmiş olsaydı, bugün emînim ki, hükûmetimizin maddî, mâlî sıkıntılarını def'a muktedir olacaktı.

Hilâfet-i İslâmiyye'nin, Saltanat-ı Osmâniyye'nin mümessilleri hep böyle olursa, vay hâlimize! Yazıklar olsun!! Binâenaleyh hazîne eshâmını sattırmak için tetebbu' netîcesinde öğrendiğim bir çâre varsa, eshâm-ı mezkûreyi eşhâs-ı ma'rûfe vâsıtasıyla sattırmalıyız. Bu işi uhdelerine alan zevât elsine-i mahalliyyeye vâkıf, nâmûslu ve kefîlli adamlar olmalıdırlar. Zahmetleri mukābilinde hükûmetimiz tarafından yüzde … nisbetinde –her ne tensîb edilirse; fakat masârıf-ı râhiyyelerini, maîşetlerini bir dereceye kadar te'mîne kâfî bir şey terk edilmelidir ki, iş görmeye muktedir olabilsinler– kendilerine bir komisyon verilmelidir. Bu sûretle, hazîne eshâmından binlerce, hattâ yüz binlerce sened az müddet zarfında satılabilir.

Hind müslümanlarına azıcık bu eshâm hakkında ma'lûmât vermeyi –gazetelerle olsun– Ca'fer Bey tenezzül etmediği gibi, kendisine Hâriciye Nezâreti'nden gönderilen Fârisiyyü'l-ibâre i'lânları bile torbalarından çıkarıp tevzî' etmemiştir. Bunu eğer Ca'fer Bey inkâr ederse kalbi sağında bir adam olması lâzım gelir.

Vatanıma, milletime olan sadâkat ve muhabbetimden dolayı ben Ca'fer Bey'i tenkīd ediyorum. Bunu, vezâif-i vatanperverînin cümlesinden add ü telâkkī ederim. Bu gibi zevâtın kabâyih-ı a'mâlinden biz matbûât-ı Osmâniyye müntesibîni bahs etmeyecek olursak ve onların hatâyâsını setr ü imhâya kalkışırsak vatanımıza iyilik etmiş olmayız. Bilâkis bunların siyâsetini birer birer ta'dâd edip enzâr-ı umûmiyyeye arz etmeliyiz ki, sâirlerine bir ders-i ibret ve intibâh teşkîl etsin.

* * *

Madras Şehrine Muvâsalat:

Bu sabâh sâat sekiz buçuk alafrangada Madras İstasyonu'na muvâsalet ettim.

Madras'daki şehbenderimiz –fahrîdir– Hacı Abdülazîz Pâdşâ nâmında, gāyet vakūr, muhterem, mu'teber bir zâttır. İngilizlerle ahâlî indinde ifrât derecesinde hürmet ve i'tibâra mâliktir. Bu âile Madras'ın en asîl, en zengin ve kadîm ahâlîsindendirler. Fırsat ve vesîle düştükçe devlet ve milletimize hıdemât-ı müstahsene ve fütüvvet-i âliyye ibzâlinden bu âna kadar geri kalmamışlardır.

Yunan Muhârebesi'nde, Hicâz Demiryolu'nun inşâsı esnâsında, Trablus, şimdiki Balkan Muhârebesi'nde de birçok iânât-ı nakdiyye cem' ve irsâle muvaffak olmuşlardır. Müslümanlar beyninde fevka't-tasavvur bir nüfûza mâlik bulunmaktadırlar.

Bombay Başşehbenderi Vekîl-i Âlîsi Hasan Basri Beyefendi hazretleri *Sebîlürreşâd*'a, matbûât ve maârife derkâr olan teveccüh ve iltifâtından dolayı âcizlerini Madras'daki şehbenderimize teveccüh buyurmaları üzerine Madras İstasyonu'nda şehbenderimizin akrabâları tarafından istikbâl olunarak çifte atlı bir kupa arabasına râkiben müşârun-ileyh hazretlerinin kardeşi ve Madras Vilâyeti'nin resmen "şerîfi" –bu rütbe İngilizler tarafından her sene bir nüfûzlu yerliye veriliyor ki, pek değerli ve kıymetli bir pâyedir– Hacı Abdülkuddûs Sâhib hazretlerinin konak-ı âlîsine götürülüp orada misâfir edildim. Şehbenderimiz Hacı Abdülazîz Pâdşâ hazretleri ısıtmalı ve râhatsız bir hâlde bulunduğundan kendisiyle akşam vakti görüşmek üzere dâmâd-ı âlîsini benim nezdime açık bir faytonla göndermişti. Fırsatı ganîmet telâkkī ederek ziyâret-i âlîlerine şitâbân oldum.

Beni tenezzülen hasta hâliyle beraber pek samîmâne kabûl etti. Hakkımda son derece insâniyet-kârâne muâmelede bulundu. Balkan Muhârebesi'nden, Edirne'nin vaz'iyet-i hâzırasından, bizde kalıp kalmayacağından sordu. Aklım erdiği kadar ma'kūlâne ve mukniâne cevaplar verdim.

Benim buraya gelmezden evvel hareketimi menâbi'-i resmiyyeden(!)– bu menba'ın ne menba' olduğunu kāri'lerim anlamakta güçlük çekmezler zannederim– bildiğini şehbenderimiz beyân etti.

Şunu arz edeyim ki; bizim buradaki şehbenderhânemiz bir hâne değil, büyük bir şatodur. Bu muhteşem binâ birkaç dönümlük bir bahçenin içinde vâki'dir. Günlerden Cuma günü olduğu cihetle merkezin tâ damında rekz edilen muhteşem Osmanlı bayrağı mütemevvic idi. Hindistan'ın en cenûbî nikātında da bu mukaddes bayrağa kavuştuğumdan, kalbimde bir inşirâh hâsıl oldu.

[75] Abdülazîz Pâdşâ hazretleri pek çok zengin olduğundan Devlet ve Millet-i Osmâniyye'nin şân ve şerefini lâyıkıyla muhâfaza ve i'lâ eylemiştir. Müşârun-ileyhin nezdinden çıktığım zaman bahçede bilhâssa beni gezmeye götürmek için çifte atlı bir araba bekliyordu.

Hâsılı, burada mazhar olduğum iltifâtın şükrânını hep Hasan Basri Beyefendi'ye medyûnum. Bu asîl, necîb, gayûr ve mukdim vatanperverin bana olan iyiliklerini ile'l-ebed unutamayacağım. Muhterem kāri'lerimin enzâr-ı teveccüh ve muhabbetlerini müşârun-ileyhe karşı celb ederim.

İnşâallâh gelecek nüshada Madras hakkında gāyet müfîd ma'lûmât-ı mükemmeleyi muhtevî makālemi kāriîn-i kirâm mutâlaa buyuracaklardır.

Hindistan'ın Madras şehrinden

S[sin]. **M. Tevfik**

Anadolu Seyyâr Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

BANDIRMA'DA MÜSLÜMANLARLA HIRİSTİYANLAR

Kirmastı'da beş-altı gün kaldıktan sonra Bandırma'ya müteveccihen hareket ettim. Karacabey'de kalamayacak, eşyâlarımı alıp hemen yola devâm edecektim. Fakat muvâsalatımı haber alan ahâlî-i muhtereme Cuma günü yapa-

cakları kır zıyâfetinde âcizin de bulunmasına arzu gösterdiler. Bu teveccühlerine karşı maa'l-memnûniyye muvâfakat gösterdim. O gün müstesnâ bir hayât-ı samîmâne geçirdikten sonra ferdâsı Cumartesi günü öğle vakti ma'hûd arabalardan biriyle Bandırma'ya hareket ettim.

Altı altı buçuk sâat sonra Kapıdağı Şibh-i Cezîresi, biraz sonra Bandırma Kasabası gözüktü.

Kasabanın en güzel, merkeze nâzır bir cihetinde, "Livadya" ta'bîr olunan bir mahalde beyaz ve mavi boyalı muntazam, büyük Rum mektebi ile ona nâzır bir cihette yani kasabanın diğer bir dalyasında "Malta" denilen bir mahalde üzerinde İngiliz ve Fransız bayrağı asılı bir konsoloshâne. (Bandırma'nın dehşetli zenginlerinden, bilhâssa zahîre ticâretiyle meşgûl Rumlardan biri mezkûr konsoloshânede fahrî konsolosluk vazîfesini îfâ ediyor. Yani hem İngiliz hem de Fransız tebeasının umûr ve husûsâtına bakıyor.) Şâyed "Haydar Çavuş" Câmi'-i Şerîfi olmasa, "Bandırma'da şâyân-ı dikkat İslâm müessesâtından hiçbir şey yok" demek îcâb ediyor.

Bandırma'nın kara cihetinden merkeze doğru bakılırsa, karşıdan Kapıdağı Şibh-Cezîresi gözüktüğünden, âdetâ İstanbul'un Boğaziçi sâhilini andırıyor. Şu kadar ki; Boğaziçi'nin açıklığı buraya nazaran dar kalıyor.

Burada iki mühim köy vardır ki; birisi Rum mektebi ile meşhûr "Perama" Köyü, diğeri granit taş ocakları ma'deni ve bu ma'denin gâyet zengin Ermeni sâhibleriyle ma'rûf "Ermeni köyü"dür. Bu köyde iyi su vardır. Nefs-i Bandırma'nın içilecek iyi suyu bulunmadığından fıçılarla su bu köyden getirtiliyor.

* * *

Bandırma'da "hafta pazarı" evvelce Cuma günü olurmuş. Bilâhare müslümanlar uğraşmışlar, Perşembe'ye tahvîl etmişler. Sonra birkaç zât yine hafta pazarını Cuma'ya tahvîl etmişler. Hâl-i hâzırda Cuma günü pazar kuruluyor. Bu mes'ele için birkaç kişi mürâcaat etti. "Her dinin, her milletin her hafta mukaddes bir günü vardır. İslâmların mukaddes günü de Cuma'dır. Bugün hiçbir tarafta pazar kurulmadığı hâlde burada kuruluyor. Pazarın bu günden gayri bir güne tahvîli için cerîdenize yazmanızı ricâ ediyoruz."

Bu mes'ele hakîkaten mühimdir. Bir İslâm memleketinde Cuma günü pazar kurulması pek garîb bir mantıksızlıktır. Vâkıâ müslümanlar için Cuma günü sabâhdan akşama kadar alış veriş etmek men' edilmiş değildir. Memnû' olan zamân Cuma namazı okunduktan i'tibâren namazın hıtâmına kadardır. Fakat kurulmuş pazarı, öteberi şeyleri bir tarafa bırakıp câmi'e gitmek de mümkün olamayacağı tabîîdir. O hâlde namaz vaktindeki bütün alış-verişler harâm oluyor. Bandırma'daki müslüman kardeşlerimin bu hâllerine pek ziyâde müteessif oldum. Dünyanın hiçbir yerinde yoktur ki, Pazar günü hıristiyanlar, Cumartesi günü Yahûdîler pazar kursunlar, alış-veriş etsinler. Bunlardan ibret almalı. Gün yalnız Cuma'dan ibâret değil ya! Dîne bu kadar hürmetsizlik, milliyete bu derece kayıdsızlık, doğrusu afv olunur şeylerden değildir. Memleketin ileri gelenleri her hâlde bu mes'eleyi halletmeli, pazarı başka bir güne tahvîl etmelidir. Ve illâ namaz vaktindeki alış-verişlerinden dolayı hepsi Allah'ın emrine karşı gelmiş oluyorlar.

Mektepler:

Bandırma'da mevcûd mekteplerin en mükemmeli, belki de en birincisi Rum mektepleridir. Rumların Bandırma'da iki büyük mektebi vardır. Bunlardan birisi yukarıda söylediğim üzere Livadya'daki gâyet muhteşem ve muntazam mekteptir ki, Rum zenginlerinin parasıyla, fukarâsının arkasında taş taşımasıyla vücûda gelmiştir. Âdetâ Rum zenginleri bu mektepleri yaptırmak için müsâbakaya kalkışmışlardır. Ol derecede ki, zenginleri bile arkasıyla taş taşımıştır.

Bu mektebin yanında denize nâzır ve Bandırma'nın en güzel, en ferah-nâk bir mevki'inde etrâfı muntazam boyalı duvar ile çevrilmiş bir de kabristan vardır. Kabristanın kapısı üzerinde Rumca olarak şu ibâre yazılıdır:

"Makābir-i Emvât
Yunan Ortodoks Milletinin"

Halbuki bizim müslümanların kabristanlarına bakarsanız o sefâlete, o harâbîye ağlamamak mümkün olmaz. Taşlar kırık döküktür, perîşân. Etrâfında duvar nâmına hiçbir şeyler yok; köpekler girer, hayvanlar girer… Ne bakan var, ne de müteessir olan. Yazıklar olsun bizim müslümanlığımıza! Hayatımız zelîl **[76]** olduğu gibi, memâtımız da zillet içinde. Dünyâsı bu kadar hakîr ve perîşân olan milletin âhiretinden de hayır umulmaz.

İkinci Rum mektebine gelince; bu, Bandırma'nın karşısında "Perama" nâm köydedir. Kezâ bu mektep de müsâbaka ile yapılmıştır.

Zihninizde tasavvur ettiğiniz bu mektepleri bizim bildiğimiz dört tarafı kerpiç tuğlasıyla yapılan köy mekteplerine benzetmeyin. Bu mektepler binlerce lira ile vücûda gelmiştir. Âdetâ birer dârülfünûndur. Çünkü hıristiyanların, bilhâssa Rumların zenginleri; "Milletimize menfaatimiz, hayrımız, fâidemiz dokunsun" diye yaşar ve çalışırlar. İslâm zenginlerinin ise hemen hemen ekserîsi milletlerinin, dîndaşlarının selâmet ve âtîsini nazar-ı i'tibâra almayıp belki çocuklarının râhat ve müsterîh bir sefâhet hayâtı geçirmesi arzusunda bulunurlar.

Bandırma'nın en güzel, en yüksek bir mevki'inde katolik cizvitlerin mükemmel bir mektebi ile bir de kiliseleri vardır. Beş altı İslâm genci burada talebe sıfatıyla bulunuyorlar. Kezâ protestanların da buna benzer bir müessesesi vardır.

Ey müslüman kardeşler! Bu gayûr, çalışkan misyonerlerden olsun ibret alalım. Vatanlarını, memleketlerini terk edip din neşr etmek için lisânıyla, ırkıyla, mezhebiyle, milletiyle münâsebeti olmayan memleketlere tabur tabur geliyorlar; emellerine de muvaffak oluyorlar. Bizim ise memleketimizde hâlâ mektep denilmeye lâyık bir müessesemiz mevcûd değil. Mücâhede yalnız kılıçla değildir. Mücâhedenin envâ'ı vardır; can ile mücâhede olduğu gibi, para, mal, kalem, ilh…ile de mücâhede olur. İşte bizler bu hakîkatten tamâmen gâfil olduğumuz için günden güne mahv olup bitiyoruz.

İşte kendi memleketimizde bile hıristiyanlar bize galebe çalmış; gerek iktisâdca, gerek ilm ü irfânca bizi geçmişler. Onların birer dârülfünûn gibi muhteşem mektepleri yanında bizim mekteplerimiz birer sefâlet kulübesi gibi kalır. Hükûmete kalırsa, işte hükûmet bu kadar yapabiliyor. Bütün

efrâd-ı millet işe sarılmalıdır ki; bu zilletten, bu cehâletten kurtulalım. Yoksa bu hâl devâm edemez. Bu cedelgâh-ı hayâtta hak, kuvvetlilerindir; zaîfler mevki'lerini, hayâtlarını kavîlere terk etmek mecbûriyetindedirler.

Hıristiyan mekteplerini gördünüz. Şimdi bir de bizim mektepleri nazar-ı tedkîkten geçirelim: Mektep binâsına hâricden bakınca mektep olduğuna bin şâhid lâzım. İçerisine girilince, nazara bir levha-i sefâlet arz-ı endâm eder. Herşeyimizde hayâta karşı bir bıkkınlık, bir çöküklük vardır. Mektebin duvarları çökük, muallimleri çökük. Talebede bir neş'e-i hayât yok; sopa altında irfân tahsîl ediyor. Muallimler; "Ekmek parasını çıkarmak için bu çocukların derdine katlanıyor." Şevk yok, neş'e yok, meslek yok, rûh yok…

Bandırma'ya tâbi' Manyas Nâhiyesi'nin 76 kadar köyü vardır. Yalnız nâhiye merkezinde bir rüşdiye mektebi var. Öyle iken mektepte okutacak talebe bulunmuyormuş. Bir zât ile bu husûsda biraz görüştüm. Kısmen doğru, kısmen yanlış tuhaf tuhaf fikirler işittim. Bunları rehberân-ı ümmetin nazargâh-ı dikkatlerine arz etmeyi fâideli görüyorum. Zîrâ biz, halkın efkârına hiç ehemmiyet vermiyoruz… Vermediğimiz için de hiç bir şey yapamıyoruz.

– Birâder dedim. Bu gidişle hâlimiz ne olacak? Siz niçin kendinizi hiç düşünmüyorsunuz? Herşeyi hükûmetten beklemeyin. Hükûmet köylerde mekteb-i ibtidâî yapmak için binlerce, belki milyonlarca lira sarf etmek lâzım. Bu sebepten devletimizin hazînesi sarsılabilir. Bak! Şimdi muhârebe hâlindeyiz; her gün yüz binlerce lira masraf oluyor. Muhârebe bitse de, edilen masrafların acısı birçok seneler üzerimize yük kalacaktır. Onun için; "Hükûmet yaptırsın" diye bakarsanız, senelerce cehâlet içinde kalırsınız.

– Efendi. Biz hem maârif vergisi verelim, hem de mektepleri kendimiz yapalım; bu nasıl olur; hem zâten çok okuyup da ne olacak. Çocuklarımız bir parça okuma yazma öğrendi mi, elverir; fazlasını istemeyiz. Çünkü, işte okuyanları görüyoruz; hep ahlâksız oluyorlar. Bunlar okuyup da fenâ adam olmaktan ise, böyle kalmaları daha iyidir.

– Demek ki, okuyan adam fenâ olur? Öyle mi?

– Evet! Öyle… İşte hükûmetteki adamlara bakın! Meselâ: Bir işin düşer, derdini anlatmak için gidersin. Ne derdini dinler, ne işini yapar. Bizim evlâdımız okuyup yazdıktan sonra onlar gibi olacağına, hiç okumasın, daha iyi.

Halkta mekteplere karşı bir muhabbet, bir rabt-ı kalb yok. Çünkü o fabrikanın çıkardığı ma'mûlâtı görüyor, evlâdının öyle olmasını arzu etmek şöyle dursun, öyle olmasından korkuyor. O hâlde, mahsûlünü o fabrikaya nasıl verebilir? Bizim mektep fabrikalarının ma'mûlâtı bu hâlde kaldıkça, halk da mahsûllerini bu fabrikalara getirmekten imtinâ'da devâm edip gidecektir. Onun için herşeyden evvel biz bu fabrikaları ıslâh edelim; ahlâklı, mütedeyyin ma'mûlât çıkaralım. Halk onu, ondaki meziyeti görsün; bakınız o vakit nasıl herkes mahsûlünü getirecek, fabrikalara verecek, fabrika bulamazsa kendileri yapmaya mecbûr olacaklardır.

Ümmetin geri kalması, cehâlette yuvarlanması günâhının nısfı halka âid ise, nısfı da rehberlere âiddir.

Bandırma
Ömer Fuad

SİYÂSİYÂT

İCMÂL-İ SİYÂSÎ

Yunanistan'la müzâkerât, son harbin tesviye-i netâyicinde ikinci sahîfeyi teşkîl ediyor. Birinci sahîfe Osmanlı–Bulgaristan sulhünün **[77]** akdi ile bitmiş oldu. Şu sahîfe Osmanlı menâfi'i ve haysiyeti nokta-i nazarından, Edirne'nin istirdâdından evvelki hâle nisbetle, parlak bir şekil aldı. Yâr ve ağyâr Osmanlı ricâl-i devletinin bu münâsebetle ibrâz etmiş oldukları mahâret ve yararlığı müttefikan takdîr ve i'tirâf ediyorlar. Hülâsaten diyebiliriz ki; Bulgaristan'dan ne mümkün ise aldık. Hattâ Bulgaristan'daki eski tebea-i İslâmiyye için şimdiye kadar ecnebî tâbiiyetinde bulunan müslümanların hiç birinin de nâil ve hâiz olamadıkları hukûk ve imtiyâzât istihsâl edildi. Bu hâl, Hilâfet ile Osmanlılık hâricinde sâkin müslümanlar arasındaki alâka nokta-i nazarından yeni ve ez-her-cihet şâyeste-i şükrân bir devir açıyor.

Şimdi Osmanlılık için en mühim mes'ele Yunanistan ile aramızda devâm eden müzâkerât-ı sulhiyyenin hangi esâsât üzerine yürütüldüğüdür. Aralıkta yek diğerine tamâmen zıd iki nokta-i nazar mevcûddur: Yunan Devleti'nce Yunanistan'ın taht-ı işgālinde bulunan yerlerin mukadderâtı taayyün etmiş; gerek Makedonya, gerek Adalar hakkında kararlar verilmiş; devâm eden müzâkerât esnâsında bunlara âid hiçbir mübâhase açılmamalı imiş; müzâkerât yalnız teferruât üzerinde devâm etmeli imiş; yani mezkûr yerlerin bir kere Osmanlılık temellük ve tasarrufundan çıkmış olduğunu farz ederek yalnız iki devlet arasında teessüs edecek münâsebât-ı âtiyyenin teferruâtını ta'yîn ile tevaggul olunmalı imiş!

Yunanîler için son derece elverişli olan mes'eleyi esâs i'tibârıyla hallederek sırf cüz'iyât ve teferruât vâdîsine dökülen şu nokta-i nazarın te'yîdi için Yunanistan hükûmeti evvelâ Londra Konferansı'na, sâniyen Bükreş Konferansı'na istinâd etmek istiyorlar.

Londra Konferansı'nın mukarrerâtı ile el-yevm Yunan taht-ı işgālinde bulunan Adalar'ın mukadderât-ı âtiyyesini ta'yîn hakkı Düvel-i Muazzama'ya teslîm edilmiş imiş! Binâenaleyh Devlet-i Osmâniyye de el-yevm şu mes'eleyi mevzû'-ı müzâkere edemez ve Adalar'dan sarf-ı nazar ederek müzâkerâta devâm etmekle büyük devletlerin karâr-ı kat'îlerine muntazır bulunmalı imiş!

Makedonya'ya gelince; şu kıt'anın da mukadderâtı Bükreş Konferansı ile taayyün etmiş imiş! Bükreş Konferansı el-yevm Makedonya sâhasında Yunanistan'ın taht-ı işgālinde bulunan bütün yerlerin Yunanistan'a âidiyetini kabûl ve teslîm etmiş imiş! Binâenaleyh şu mes'ele de, Devlet-i Osmâniyye ile Yunanistan arasında devâm etmekte olan müzâkerât esnâsında mevzû'-ı müzâkere olamazmış!

Yunanistan hükûmetince iltizâm edilen şu iki nokta-i nazarın ne kadar çürük olduğu kendi kendisince âşikârdır. Londra Konferansı'nı en evvel bozan yine Yunanistan başta olarak Balkan Düvel-i Müttefikası oldu. Bu konferansın vermiş olduğu karârların kâffesi evvelâ mezkûr ittifâkın bozulması; sâniyen Balkan Devletleri arasına konferanstan sonra düşmüş olan muhârebe; sâlisen Bükreş Konferansı'nın vermiş olduğu karârlar ile tamâmen altüst oldu.

Bütün şu vak'alar Londra Sulh Konferansı'nı keen-lem-yekün bir hâle getirdi. Trakya mes'elesi de şu hakîkati bâliğan mâ-belağ isbât etti. Filhakîka şu mes'ele münâsebeti ile Düvel-i Muazzama Londra Konferansı'nı bahâne ittihâz ederek müdâhale etmek istedi, hattâ bu yolda Bâbıâlî'ye müşterek bir nota da takdîm etti ise de, Bâbıâlî, yukarıda serd edilen mutâlaât ve mülâhazâta ibtinâen gerek müdâhale ve notayı red, gerek kendisinin Bulgaristan'la harekât ve ef'âlinde serbest olduğunu beyân ve kabûl ettirdi. Binâenaleyh büyük devletler bile kavlen ve fi'ilen Londra Sulh Konferansı'nın keen-lem-yekün olduğunu kabûl etmiş oldular. Yunanistan Devleti'nin bugün herkesçe metrûk ve mensî olan böyle çürük bir esâs üzerine istinâd etmek istemesi, kendi vaz'iyetinin pek mütezelzil olduğunu isbât etmekten başka bir netîce vermez. Bundan mâadâ: Devlet-i Osmâniyye Adalar'ın mukadderât-ı âtiyyesini büyük devletlerin mukarrerâtına tevdî' ederken bile hukûk ve menâfi'ini te'mîn edecek bazı kuyûd-ı ihtirâziyye dermiyân eylemişti. Şu kuyûd ve şerâitle Adalar'ın Yunanistan elinde kalmasına hiçbir vech ile râzî olamayacağını zımnen beyân eylemişti. Filhakîka Adalar mes'elesi o kadar mühim ve Osmanlılığın âtîsi için o kadar vahîmdir ki; bu mes'eleyi böylece ceffe'l-kalem başkalarının keyf ve idâresine bırakamazdı. Sevâhil-i Bahr-ı Sefîd'e yakın büyük adaların mukadderâtı Anadolu-yı Garbî'nin mukadderâtı ile merbût ve tev'emdir. Bunları yek diğerinden ayırmak kābil değildir. Bu gibi adaları başkasının elinde bırakmak, Anadolu-yı Garbî'yi yeni bir Makedonya şekline ifrâğ eylemekten başka bir şey olmaz.

İşte bütün şu mülâhazâta istinâden Devlet-i Osmâniyye de bilâkis Londra Konferansı'nın keen-lem-yekün olduğunu, Adalar mes'elesini de idhâl-i müzâkerât ederek doğrudan doğruya Yunanistan'la halletmek hakkına mâlik olduğunu ileri sürüyor. Zâten başka sûretle de hareket edemez.

Bükreş Konferansı'na gelince şu konferansın da vermiş olduğu mukarrerât hakkında Yunanistan hükûmeti tarafından yürütülen mutâlaâtın tamâmen çürük olduğu âşikârdır. Biz Bükreş Konferansı'na iştirâk etmedik, onun mukarrerâtını imzâ eylemedik. Bilâkis vakti ile Yunanistan hükûmeti bizi şu konferansa sokmamayı bir mahâret-i siyâsiyye addetti. Binâenaleyh bizce mechûl olan, mukarrerâtı tasdîk ve imzâmıza makrûn olmayan şu konferans da Osmanlılık nokta-i nazarından keen-lem-yekündür. Bükreş'de ictimâ' edenler tarafımızdan hiçbir vekâlet-nâmeyi hâiz olmadıklarından mülkümüz hakkında da hiçbir karâr vermek hakkını hâiz olamazdılar. Böyle bir harekette bulunmakla onlar fuzûlî ve binâenaleyh bizce hiçbir hükmü olmayan bir iş yapmış olduklarını göstermişlerdir. Aynı Bükreş Konferansı Şarkî Trakya'nın da Bulgaristan'a âidiyetini taht-ı karâra almıştı. Ne oldu? Şarkî Trakya Bulgaristan'ın elinde kaldı mı? Bu konferansı imzâlamış **[78]** olan Romanya kralının Osmanlı ordusu Edirne'ye doğru yürürken küstâhâne savurmuş olduğu tehdîdler hangi netîceyi bahş eyleyebildi?

Evet! Bu gibi indî, keyfî, mâhiyet i'tibârıyla sırf gasb ve gāretten ibâret olan karârlar yalnız kuvve-i te'yîdiyye üzerine istinâd edildiği hâlde bir hükmü hâiz olabilir. Eğer bil-farz Balkan ittifâkı bâkī, Osmanlı kuvveti evvelki gibi perîşân, zaîf ve nâtüvân bir hâlde bulunsaydı –gasb ü gārete karşı ister istemez teslîm-i nefs etmek mecbûriyetinde bulunurdu. Fakat bi-hamdillâh ki, bugün Yunanistan gasb ü gāretini te'yîd edebilecek vesâitten mahrûmdur. Allah bizi îkāz için cezâlandırdı ise de, İslâmiyet'in bu kadar hor ve zelîl olmasına da bilâhare râzı olmadı. Düşmanlarımızın arasına ilkā-yı tefrika, bizi de ittihâd, azm ü sebâta sevk eyledi. Bugün fazl-ı ilâhî ile hâl ve vaz'iyet tamâmen başkadır. Kuvvetimiz Yunanistan'ınkine kat kat fâik olduğu gibi şu hükûmetle aramızda karârlaşmış, imzâlanmış hiçbir şey de yoktur. Hâl-i harb ta'tîl edilmiş ise de bâkīdir. Bulgaristan'la Edirne'ye doğru yürüdüğümüz esnâda vaz'iyetimiz ne idiyse, bugün de Yunanistan'la odur. Ne Londra Konferansı, ne de Bükreş Konferansı bizim serbestî-i harekâtımızı tahdîd edemez. Yunanistan kadar biz de muhârebeyi arzu etmiyoruz; fakat kendisini ezebilecek bir kuvvete mâlik olduğumuz hâlde de Adalar ve Makedonya gibi mesâilin müzâkere ve menâfi'-i Osmâniyyeye muvâfık bir sûrette hallettirmek hakkından da bizi hiçbir mülâhaza ve mutâlaa vazgeçiremez. Binâenaleyh Yunanistan hükûmeti hakîkaten sulhun akdini istiyorsa, muhârebenin teceddüdünü arzu etmiyorsa çürük esâsâta ibtinâen tazyî'-ı evkāt etmemelidir ve Devlet-i Osmâniyye'nin nikāt-ı nazarını kabûl ederek Adalar ve Makedonya mesâilini idhâl-i dâire-i müzâkerât eylemekle mes'elenin halli çâresini tehyi'e eylemelidir.

Ahmed Agayef

VESÂİK-I TÂRÎHİYYE

MUÂHEDE-İ SULHİYYE METNİ

Osmanlı ve Bulgar murahhasları arasında imzâ edilen muâhede-i sulhiyye metninin sûret-i matbûası tercümesidir:

Londra Muâhedesi'nin akdinden beri cereyân eden hâdisâtın tevlîd ettiği ahvâli, bir esâs-ı metîne müsteniden ve dostâne bir sûrette halletmek ve milletlerinin selâmeti için pek ziyâde lâzım olan hüsn-i münâsebât-ı hem-civârî ve dostîyi te'sîs eylemek arzusuyla hareket eden zât-ı şevket-simât-ı pâdişâhî ile haşmetli Bulgaristan kralı, bu muâhedeyi akde karâr vermiş ve bu bâbda murahhasları olarak:

Zât-ı şevket-simât-ı pâdişâhî nâmına:

Dâhiliye Nâzırı devletli Tal'at Bey, Bahriye Nâzırı devletli Mahmûd Paşa, Şûrâ-yı Devlet Reîsi devletli Halil Bey;

Bulgaristan kralı nâmına:

Nâzır-ı sâbık Ceneral Savof cenâbları, Nâzır-ı sâbık Mösyö Naçoviç cenâbları, Murahhas Elçi Mösyö Toşef cenâbları intihâb edilmiştir ki; mezkûru'l-esâmî murahhasîn hâiz oldukları salâhıyet-i kâmileyi teblîğ ve tebellüğ eyledikten sonra mevâdd-ı âtiyyede i'tilâf eylemişlerdir:

Birinci Madde

İki memleket arasındaki hudûd, Bahr-ı Siyâh'da vâki' Sen İvan Manastırı'nın cenûbunda Rezavaya nehrinin munsabbından bed' eder, Kâmilağa köyünün garbında Pirogu ve Deliva Nehirleri'yle telâkī ettiği noktaya kadar mezkûr

nehri ta'kîb ve munsab ile yukarıda zikr edilen mahall-i telâkī arasında, Rezavaya nehri evvelâ cenûb-ı garbîye tevcîh ve Plaka'yı Türkiye'de bırakarak bir dirsek teşkîl ve ba'dehû evvelâ şimâl-i garbîye ve sonra cenûb-ı garbîye teveccüh eder; Madzura ve Pirgoplo karyeleri Osmanlı arâzîsinde kalır. Rezavaya nehri Pirgoplo'dan i'tibâren takrîben beş kilometre kadar cenûb istikāmetini ta'kīb eyledikten sonra şimâl-i garbîye doğru bir dirsek teşkîl ve ba'dehû şimâle doğru hafîf bir inhınâ peydâ ederek garbî istikāmetçe temâdî eyler. Bu kısımda Likodi, Kladara, Bulgar arâzîsinde, Çıknıgori, Mavrodyo ve Lafva karyeleri Türkiye'ye kalmaktadır. Ba'dehû hudûd yine Rezavaya nehrini ta'kīb ve Torfu çiftliğini Bulgaristan'a terk ederek cenûb-ı şarkîye teveccüh eder ve Radoslavos karyesini Osmanlı toprağında bırakarak mezkûr karyenin takrîben sekiz yüz metre cenûbundan garba doğru bir inhınâ yapar ve Kâmilağa [Kamila] köyünü Osmanlı arâzîsinde bırakarak mezkûr karyenin takrîben dört yüz metre garbında ve Rezavaya ile Pirogu ve Deliva nehirleri'nin telâkī ettikleri bir noktaya vâsıl olur.

Hatt-ı hudûd Pirog ve Deliva nehirlerinin mahall-i telâkīsinden i'tibâren şimâl-i garbî istikāmetince ve yine mezkûr nehir boyunca imtidâd ederek ve Paspala, Kandilcik, Deli karyelerini Türkiye'ye bırakarak Soğuksu'nun şarkında nihâyet bulur. Bu son karye Türkiye'ye, Şeveligü karyesi ise Bulgaristan'a kalmaktadır.

Hatt-ı hudûd Soğuksu ile Şeveligü arasından ba'de'l-mürûr şimâl-i garbî istikāmetinde 687, 619, 563 râkımları üzerinden geçen tepeyi ta'kīb edecek ve 563 râkımının ötesinde Çağlayık (Çayırlık) karyesini Osmanlı arâzîsinde bırakarak ve mezkûr karyeyi üç kilometre şark ve şimâlinden çevirerek Golema deresine vâsıl olur. Hudûd Golema deresini takriben iki kilometre kadar ta'kīb ve aynı derenin Karabanlar (Karabağlar)'ın cenûbundan gelen diğer kolu ile mülâkī olduğu noktaya vâsıl olur. Bu nokta-i telâkīden i'tibâren hatt-ı hudûd Türkalanlı'dan gelen nehrin şimâlindeki tepelere geçerek eski Osmanlı–Bulgar hudûdunda nihâyet bulur.

Yeni hat ile eski hatt-ı hudûdun mülâkī oldukları nokta; Türkalanlı'nın 4 kilometre şarkında ve eski Osmanlı–Bulgar hudûdunun Aygırıyol istikāmetinde şimâle doğru bir dirsek teşkîl eylediği mahaldedir.

Hudûd, bu noktadan i'tibâren, Tunca'nın garbında ve Dervişka-Mog [Derviştepe] karyesinin şimâlinde vâki' Balabanbaşı'ya kadar tamâmen eski hatt-ı hudûdu ta'kīb eder.

Yeni hatt-ı hudûd, Balabanbaşı civârında eski hudûddan ayrılarak hatt-ı müstakīm istikâmetinde Değirmendere'ye iner. Yeni hudûdun eski hudûddan ayrıldığı nokta Dervişka-Mog karyesi kilisesinde iki kilometre mesâfede bulunmaktadır. Hudûd, Dervişka-Mog karyesini Osmanlı toprağında bıraktıktan sonra Bulgar Lefke karyesine kadar Değirmendere mecrâsını ta'kīb eder ve mezkûr karyeyi Bulgaristan'a bırakır.

Hatt-ı hudûd, Bulgar Lefke'nin şark ve cenûb kenârından i'tibâren Değirmen**[79]**dere mecrâsını terkle garba doğru teveccüh etmekte ve Müslim Lefke, Dimitriköy karyelerini Osmanlı arâzîsinde bırakarak Büyük Dere ile Demirhan Dere arasındaki suların hatt-ı inkısâmını ta'kīben Meriç'in Mustafapaşa'nın şarkında şimâle doğru teşkîl eylediği dirseğinin en şimâlî noktasına vâsıl olmaktadır.

Hudûd, Değirmen'e kadar Meriç dirseğinin garb kısmını ta'kīb ile oradan hatt-ı müstakīm istikāmetinde olarak şimendüfer köprüsünün şimâlinde vâki' Çirmen Dere'ye vâsıl olur.

(Çirmen Dere: Çirmen karyesinin üç kilometre şarkında Meriç'e akan deredir.) Ba'dehû hudûd, şimâlden Çirmen'i çevirerek Tazıtepesi'ne gider.

Hudûd, Çirmen'i Türkiye'ye bırakır ve Çirmen Dere mecrâsını ta'kīb ederek Çirmen'in şimâl-i garbîsinde şimendüfer hattını kat' eder ve dâimâ aynı nehri ta'kīb ederek Tazıtepesi'ne çıkar (613). (Hatt-ı hudûdun, Çirmen'in şimâl-i garbîsinde şimendüfer hattını kat' ettiği nokta, Çirmen karyesinden beş kilometre ve Mustafapaşa Köprüsü'nün garb kısmından 3200 metre mesâfededir.)

Hudûd, Tazıtepesi'nin en mürtefi' noktasını Osmanlı arâzîsinde bıraktıktan sonra, bu noktadan i'tibâren Osmanlı arâzîsinde kalan Yaylacık, Gölcük karyelerinden geçerek Arda ve Meriç nehirlerinin hatt-ı inkısâmını ta'kīb eylemektedir.

Gölcük'ten i'tibâren hudûd, 449 râkımından mürûr eder ve ba'dehû 367 râkımına iner ve bu râkımdan i'tibâren cenûb istikāmetinde hemen de hatt-ı müstakīm şeklinde Arda'ya teveccüh eyler. Bu hatt-ı müstakīm Osmanlı arâzîsinde kalan Bektaşlı'nın bir kilometre garbından mürûr eder.

Hatt-ı hudûd Arda'da 367 râkımına vâsıl olduktan sonra şarka doğru Arda'nın sağ sâhilini ta'kīben Çıngırlı karyesinin bir kilometre cenûbunda bulunan değirmene vâsıl olur ve bu değirmenden i'tibâren Gaydahor Dere'nin şarkında bulunan nehirlerin hatt-ı inkısâmını ta'kīb eder. Gaydahor karyesinin bir kilometre şarkından mürûr ve Dranişbe karyesini Bulgaristan'a bırakarak ve mezkûr karyenin takrîben bir kilometre kadar şarkından geçerek Penepo[?] karyesinin bir kilometre cenûbunda vâki' Ateren Dere'ye iner; oradan cenûb-ı garbî istikāmetinde en kısa tarîk ile Akalan ve Kaylıklıköy arasında akan derenin munsabbına doğru gider ve Kızıldeli'ye inmek üzere mezkûr suyun yatağını ta'kīb eder. Hudûd, bu dereden i'tibâren Gökçepınar'ı Bulgaristan'a bırakarak Kızıldeli Dere'ye geçer ve oradan Mandriçe'nin dört kilometre cenûbunda ve Soğanlık-ı Bâlâ'nın üç kilometre şarkında bulunan noktadan cenûba ayrılan dere yatağını ta'kīben aynı derenin munsabbına gider. Ba'dehû, en kısa tarîkla Mandıra Deresi'ne iner ve Mandriçe'nin garbında Meriç'e mülâkī olmak üzere menba'ından i'tibâren Mandıra Deresi'ni ta'kīb eder. Bu kısımda Kırantu karyesi Bulgaristan'a ve Başkilise, Ahıryanpınar ve Mandıra karyeleri Türkiye'ye kalmaktadır.

Bu noktadan i'tibâren hudûd, Kaldırgöz karyesinin iki buçuk kilometre cenûbunda iki kola ayrıldığı noktaya kadar Meriç nehri yatağını ta'kīb eder; oradan, Bahr-ı Sefîd'e müntehî olmak üzere Ferecik'in yakınından geçen sağ kol yatağını ta'kīb eder. Bu kısımda Aksu bataklığı, Keneli ve Kazıklı Gölleri Türkiye'ye, Tuzla, Drama Gölleri Bulgaristan'a kalmaktadır.

İkinci Madde

İşbu muâhedenin murahhaslar tarafından imzâsından on gün sonra, taraf-ı diğere âid arâzîde bulunan tarafeyn-i âkıdeyn orduları arâzî-i mezkûreyi tahliye ve on beş gün zarfında taraf-ı diğer me'mûrlarına teslîme şitâb edeceklerdir.

Şurası da mu'telefün-fîhdir ki; devleteyn-i müşârun-ileyhimâ işbu muâhedenin imzâsından i'tibâren üç hafta zarfında ordularını terhîs eyleyeceklerdir.

Üçüncü Madde

Tarafeyn-i âkıdeyn arasında işbu muâhedenin imzâsından i'tibâren, münâsebât-ı siyâsiyye ve posta ve telgraf ve şimendüfer muâmelâtı derhâl teessüs edecektir. İşbu muâhedenin ikinci lâhıkasını teşkîl eden Müftîler İ'tilâf-nâmesi bütün Bulgaristan arâzîsinde tatbîk edilecektir.

Dördüncü Madde

İki memleket arasındaki münâsebât-ı iktisâdiyyenin inkişâfını te'mîn etmek maksadıyla tarafeyn-i âkıdeyn, işbu muâhedenin imzâsından sonra ve yevm-i mezkûrdan i'tibâren bir sene zarfında 6-19 Şubat 1911 târîhinde mün'akıd Seyr-i Sefâin ve Ticâret Mukāvelenâmesi'nin mevki'-i icrâya vaz'ı ile mahsûlât-ı sınâiyye, zirâiyye ve sâire hakkında diğer devletlere karşı mevcûd taahhüdâtla kābil-i te'lîf bil-cümle teshîlât-ı rüsûmiyyenin irâesini taahhüd ve kabûl eyler.

18 Teşrînisâni, 2 Kânûnievvel 1909 târîhli Konsolosluk Beyânnâmesi dahi aynı müddet zarfında mevki'-i icrâya vaz' olunacaktır. Maamâfîh tarafeyn-i âkıdeyn, diğer devlet konsolos me'mûrlarının kabûl edildikleri mahallerde ceneral konsolosluk, konsolos vekîlliği te'sîsine salâhiyetdârdır.

Bundan başka tarafeyn-i âkıdeyn bir ticâret mukāvelesi ile konsolosluk mukāvelesi hakkında müzâkerâtta bulunmak üzere mümkün olduğu kadar kısa bir müddet zarfında muhtelit komisyonlar teşkîlini taahhüd ederler.

Beşinci Madde

Üserâ ve mevkūfîn-i harbiyye, muâhede-i hâzıranın imzâlandığı günden i'tibâren nihâyet bir ay zarfında ve mümkün olduğu takdîrde daha evvel mübâdele olunacaktır.

Bu mübâdele muâmelesi tarafeynden ta'yîn olunacak me'mûrîn-i mahsûsanın nezâreti tahtında icrâ edilecektir.

Üserâ ve mevkūfînin masârıf-ı iâşeleri, üserâ-yı mezkûrenin nezdinde bulundukları hükûmetlere mahmûldür.

Maamâfîh hükûmât-ı mezkûre tarafından te'diye edilen zâbitân maâşâtı, zâbitânın mensûb oldukları hükûmet tarafından te'diye edilecektir.

Altıncı Madde

Muhâsamâta iştirâk eden veyahud muâhede-i hâzıradan mukaddem tahaddüs eyleyen vakāyi'-i siyâsiyyede medhaldâr bulunan eşhâsa tarafeyn-i âkıdeynce, bilâ-istisnâ afv-ı umûmî bahş olunmuştur.

Terk edilen arâzî ahâlîsi de, oralarda hâdis olan vakāyi'-i siyâsiyye husûsunda afv-ı umûmî ahkâmından aynı sûretle istifâde edeceklerdir.

Arâzî-i mezkûrenin Bulgaristan tarafından işgāl olunacağı esnâda teessüs edecek olan hükûmât-ı kānûniyye tarafından ahâlîye karşı ta'yîn ve i'lân olunacağı vechile, işbu afv-ı umûmî ahkâmından istifâde mühleti, târîh-i i'lândan iki hafta sonra nihâyet bulacaktır.

Yedinci Madde

Hükûmet-i Osmâniyye tarafından Bulgaristan Krallığı'na terk edilen arâzî ahâlî-i asliyyesi Bulgar tebeası idâdına dâhil olacaklardır.

Bulgar tâbiiyetine geçen işbu ahâlî-i asliyye dört sene zarfında, Bulgar hükûmet-i mahalliyyesine ale'l-âde bir beyânnâme vermek ve hükûmet-i Osmâniyye konsoloslukla rına kayd edilmek sûretiyle oldukları yerde Osmanlı tâbiiyetini ihtiyâr etmek hakkını hâiz olacaklardır.

Bu beyânnâme, memâlik-i ecnebiyyede Bulgar konsoloshânelerinden birine verilecek ve Osmanlı şehbenderlikleri tarafından kayıd ve tahrîr olunacaklardır. İhtiyâr-ı tâbiiyet hakkı, şahsa münhasır olup hükûmet-i seniyye için bir mecbûriyeti mutazammın değildir.

El-yevm sabî bulunanlar, sinn-i rüşde vusûllerinden i'tibâren dört sene zarfında ihtiyâr-ı tâbiiyet etmek hakkını hâiz bulunacaklardır.

Terk edilen arâzîdeki Bulgar tebeası hâlini iktisâb eden ahâlî-i İslâmiyye, **[80]** bu mühlet zarfında, hiçbir hizmet-i askeriyyeye tâbi' tutulmayacak ve hiçbir harb vergisi vermeyeceklerdir.

İntihâb-ı tâbiiyyet hakkını isti'mâl eden müslümanlar nihâyet sâlifü'l-arz dört sene zarfında, arâzî-i metrûkeyi terk edecek ve emvâl-i menkūlelerini ihrâcât rüsûmuna tâbi' olmayarak beraber götürmekte salâhiyetdâr bulunacaklardır. Maamâfîh şehir dâhil veya hâricindeki emlâkleri muhâfaza etmek veya eşhâs-ı sâliseye idâre ettirmek hakkını da hâiz olacaklardır.

Sekizinci Madde

Bulgar arâzîsinde Bulgar tebeasından bulunan müslümanlar, aslen Bulgar olan tebeanın hâiz bulunduğu umûm hukūk-ı medeniyye ve siyâsiyyeye mâlik olacaklardır.

Hürriyet-i vicdân, hürriyet ve merâsim-i dîniyye husûsunda tamâmıyla serbest bulunacaklardır; âdât-ı İslâmiyyeye hakkıyla riâyetkâr bulunulacaktır. Nâm-ı hümâyûnun, sıfat-ı Hilâfet'e izâfeten esnâ-yı ibâdâtta yâd ve tezkârına kemâ-fi's-sâbık devâm olunacaktır.

Hâl-i hâzırda müesses bulunan ve ileride te'sîs edilecek olan cemâât-i İslâmiyye ve cemâât-i İslâmiyyenin silsile-i merâtibi, imtiyâzâtı mer'î ve mu'teber olacak ve bu cemâât bilâ-müdâhale rüesâ-yı mezhebiyyenin taht-ı idâresinde olacaktır.

Dokuzuncu Madde

Türkiye'deki Bulgar cemâati, Memâlik-i Osmâniyye'de bulunan sâir cemâât-i Hristiyâniyyenin hâiz olduğu hukūk-ı hâzıradan istifâde edecektir. Osmanlı tebeasından olan Bulgarlar, emvâl-i menkūle ve gayr-i menkūlelerini muhâfaza edecek ve hukūk-ı şahsiyye ve mülkiyyelerinden müstefîd olmak husûsunda bir gûnâ müşkilâta dûçâr edilmeyeceklerdir. Vakāyi'-i ahîrede vatanlarını terk ederek firâr edenler nihâyet iki sene zarfında memleketlerine avdet edebileceklerdir.

Onuncu Madde

İlhâk-ı arâzîden mukaddem mevcûd olan hukūk-ı müktesebe ile salâhiyetdâr me'mûrîn-i Osmâniyye tarafından icrâ ve akd edilen muâmelât ve mukāvelât-ı adliyye, bir delîl-i selbî-i kānûnî hâdis olmadıkça, mu'teber addolunacak ve nakz edilemeyecektir.

Onbirinci Madde

Metrûk arâzîdeki hakk-ı tasarruf-ı emlâk, şehir dâhil veya hâricinde bulunan emvâl-i gayr-i menkūle hakkındaki kavânîn-i Osmâniyye ahkâmı dâiresinde bilâ-tahdîd mu'teber olacaktır.

Arâzî-i mezkûredeki emvâl-i menkūle ve gayr-i menkūle ashâbı muvakkat veya dâimî bir sûrette Bulgaristan hâricine nakl-i mekân etseler dahi, hukūk-ı mülkiyyetlerinden müstefîd olacaklardır. Ashâb-ı emlâk, mülklerini îcâr ve iltizâm veya şahs-ı sâlis vâsıtasıyla idâre edebileceklerdir.

Onikinci Madde

Arâzî-i metrûkedeki müstesnâ, mülhaka, icâreteynli, mukātaalı ve icâre-i vâhideli evkāf ile a'şâr-ı vakfiyye, kavânîn-i hâzıra-i Osmâniyyenin müfâdı mûcebince mu'teber kalacak ve merci'-i âidi tarafından idâre olunacaklardır. Kıymetlerine muâdil tazmînât peşînen verilmedikçe tâbi' oldukları idâre-i husûsiyye ta'dîl olunamaz.

Müessesât-ı dîniyye ve hayriyye-i Osmâniyyenin arâzî-i metrûkedeki hâsılât-ı vakfiyye üzerinde, icâre-i vâhide ve mukātaa ve suver-i sâire, bedel-i misl, a'şâr-ı vakfiyye, ...ilh. nâmıyla olan hukūku ve kezâlik binâ hâlinde olan veya olmayan evkāf üzerindeki hukūk-ı sâiresi masûn ve mahfûz bulunacaktır.

Onüçüncü Madde

Zât-ı hazret-i pâdişâhî ile Hânedân-ı Osmânî a'zâsının emlâk-i husûsiyyeleri bâkī ve masûn kalacaklardır. Zât-ı hazret-i pâdişâhî ve Hânedân-ı Osmânî a'zâsı, emlâk-i husûsiyyelerini vekîl-i murahhasları vâsıtasıyla îcâr ve iltizâm sûretiyle idâre ve fürûht edebileceklerdir.

Devlete âid olan emlâk-i husûsiyye-i emîriyye hakkında dahi aynı ahkâm ma'mûlün-bih olacaktır. Bey' ve ferâğ vukū'unda şerâit-i mütesâviye dâhilinde, Bulgar tebeası hakk-ı rüchânı hâiz bulunacaktır.

Ondördüncü Madde

Tarafeyn-i âkıdeyn, vilâyâttaki me'mûrlarına kabristânlar ve ale'l-husûs meydân-ı harbde terk-i hayât eden asâkirin makberlerine lâzime-i hürmeti îfâ ettirmek için îcâb eden evâmiri vermeyi taahhüd ederler.

Me'mûrîn-i hükûmet, muhârebede telef olup ecnebî toprağında medfûn bulunan asâkirin bakāyâ-yı ızâmını nakl etmek teşebbüsünde bulunan ebeveyn ve eviddâya mümânaat etmeyeceklerdir.

Onbeşinci Madde

Devleteyn-i âkıdeyn tebeası her iki tarafa âid arâzîde evvelce olduğu vechile ikāmet edebilecekleri gibi oradan mürûr etmek hak ve salâhiyetini de hâiz bulunacaklardır.

Onaltıncı Madde

Bulgaristan hükûmet-i krâliyyesi kendisine terk edilen arâzî dâhilinde bulunup da imtiyâzı Rumeli Demiryolu Şirketi'ne âid bulunan hat aksâmı için hükûmet-i seniyyenin mezkûr şirkete karşı hâiz bulunduğu hukūkta îfâsına mecbûr olduğu taahhüdâtta hükûmet-i seniyye makāmına kāim olmaktadır.

Bulgaristan hükûmeti şirkete âid olup da muhârebe esnâsında musâdere eylediği mevâdd-ı müteharrike ile eşyâ-yı sâireyi bilâ-te'hîr iâde eylemeyi taahhüd eder.

Onyedinci Madde

İşbu muâhedenâmenin Onbirinci, Onikinci, Onüçüncü, ve Onaltıncı Maddeleri'nin tefsîr ve tatbîkinden dolayı tahaddüs etmesi melhûz bulunan nizâ' ve ihtilâfât, metn-i muâhedeye merbût Üçüncü Lâhıka mûcebince Lahey Sulh Mahkemesi'nde hakem usûlüyle hall ü fasl olunacaktır.

Onsekizinci Madde

Birinci Lâhıka'yı teşkîl eden hudûda müteallik protokol müftîlere âid i'tilâfnâme (İkinci Lâhıka), Hakem Mukāvelenâmesi (Üçüncü Lâhıka), Meriç Nehri'yle demiryolundan bâhis bulunan protokol (Dördüncü Lâhıka), Onuncu Madde'ye âid olup da Beşinci Lâhıka'yı teşkîl eden beyânnâme, merbût bulundukları işbu muâhedenâmenin bir kısm-ı lâ-yenfekkini teşkîl ederler.

Ondokuzuncu Madde

Londra Protokolü'nde hükûmet-i seniyye ile Bulgaristan'a müteallik bulunan ahkâm, bâlâdaki mevâd mûcebince hükümden sâkıt olmamış veya ta'dîl edilmemiş ise mer'î ve mu'teber addedilecektir.

Yirminci Madde

İşbu muâhedenâme imzâ edilir edilmez ma'mûlün-bih olacaktır.

Muâmele-i tasdîkıyye târîh-i imzâdan i'tibâren on beş gün zarfında îfâ ve ikmâl edilecektir.

Tarafeyn murahhasları bâlâda mezkûr mevâd ve ahkâmı tasdîk ve muâhede zîrini tahtîm ve imzâ eylemişlerdir.

İşbu muâhedenâme fî 16 Eylül 329, 29 Eylül 1913 târîhinde İstanbul'da nüshateyn olarak tanzîm edilmiştir.

Bulgaristan nâmına Hükûmet-i seniyye nâmına

(İşbu muâhedeye tezyîl edilen protokoller de gelecek hafta derc olunacaktır.)

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası'nda Basılmıştır

H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

16 Ekim 1913 | 15 Zilka'de 1331 | Perşembe | 3 Teşrînievvel 1329 | Cild: 11 - Aded: 266

FÂTİH KÜRSÜSÜNDE

– 10 –

اَوَلَمْ يَنْظُرُوا فى مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ [1]

Ne ıttırâd-ı müebbed! Ne muntazam hareket!
Ya ellerindeki bernâmec, etseniz dikkat,
Bir incelikle mesâîye münkasemdir ki:
Ne inceliktir o, kābil değildir idrâki.
Görülmüyor birinin istirâhat eylediği...
Onun tevakkufu, zîrâ, bütün bir âileyi
Dakīkasında perîşân eder, ezer, bitirir.
Demek ki: İstese bir zerre bin cihan devirir!
Fakat o zerre için nerdedir atâlete meyl!
Bakın durur mu Süreyyâ, bakın durur mu Süheyl?
Görüp Süheyl'ini Şi'râ da her zaman çalışır;
Bakar uzaktaki Ayyûk'a, Ferkadan çalışır.
Karârı yok hele Râmih'le A'zel'in bir an.
Hülâsa, his ile yâhud nazarla farkolunan,
Nücûm-i nâ-mütenâhî bütün çalışmakta;
Sükûn tasavvuru kābil mi bu'd-i mutlakta?
Bu mevkibin, gece gündüz koşan bu kāfilenin
Mürettebâtı birer saltanatlı âilenin
Reîs-i dâimidir. Vâkıâ bu âileler
Görünmüyor bütün eb'âdı yoklasak yer yer;
Fakat delâlet-i nûruyle gezseniz ilmin,
Vücûdu anlaşılır her adımda bin necmin!
Bu âilât-ı semâviyye ittihâd ederek,
Doğar ki sîne-i mînâda bir kabîle, gerek
Serîr-i şânı, gerek zâtı dâimâ mestûr
Kalan reîsine münkād olup, sürekli, vakūr,
Fakat sevimli bir âheng-i tâm-ı vahdetle,
Çalışmadan geri durmaz o muhteşem kütle.
Bu kütle işte bizim kâinâtımızdır ki:
– Kuşatmasıyle beraber nazarda eflâki–
Hudûdu çevriliyor kehkeşan nitâkıyle.
Geçin nücûmu... Sehâbiyyeler de, hakkıyle
Tekâmül etmek için uğraşır, döner; didinir,
Birer kabîle, birer kâinât-ı vâsi'dir.
Bu kâinât-ı semâviyyenin –ki bir takımı
Deminki âile şeklindedir– kalan kısmı,
Henüz meşîme-i hilkatte saklı efrâda
Hayat vermek için muttasıl çalışmakta.
Nedir ki sâha-i kudret denen bu zıll-i medîd?
Ziyâ adımları hattâ mesâhadan nevmîd!
Nedir nizâm-ı mesâî bu küll-i sâ'îde?
Nedir ki sevk ediyor hiç dağıtmadan ebede?
Bu bî-nihâye avâlim idâresiz yürümez...
Fakat idâre için hangi noktadadır merkez?
Nedir ki mevki'i, eb'âda sığmayan bu yığın
İçinde, şimdi bizim kendi kâinatımızın?
Harîm-i hikmet-i eşyâya hiç sokulmamalı:
O bir cihân-ı muammâ ki büsbütün kapalı!

Mehmed Âkif

[1] A'râf, 7/185.

[82]

FELSEFE

Ferid Vecdi'nin Âsârından

RÛH-I İNSÂN

"Felsefî, İlmî Bir Bahis"

– 3 –

Rûh Hakkındaki Eski Yunan Feylesoflarının Mezâhib-i Felsefiyyeleri – Yunan Felsefesi o büyük azameti ile beraber bir felsefe-i kelâmiyyedir ki edille-i hissiyye ile idrâk asrının ihtiyâcâtını temîn edemez. Fakat herhalde felsefe-i Yunaniyye'nin akvâl ve berâhînini, rûh bahsinin silsile-i târîhiyyesini ikmâl için muhtasar bir sûretde serd etmek zarurîdir.

Yunan feylesoflarının bazıları rûhu buhar, bazıları harâret, bazıları esîr addederlerdi. Mîlâd-ı İsâ'dan 548 sene mukaddem yaşayan Feylesof Tales rûhu "üss-i harekât" sayardı. Feylesof Pitagoras'ın hem-fikirleri, rûhun kendi kendine hareket eden bir alet olduğu i'tikādında idiler. Eflatun ise iki rûhun mevcûdiyetini tasdîk ederdi. Bunlardan birisi "rûh-ı âkıledir" ki makarrı dimâğdır ve bu rûh muhalleddir. İkincisi gayr-i âkil ve gayr-i muhalleddir, ki iki kısma münkasemdır: Rûh-ı gadabî ki makarrı göğüs, rûh-ı şehvânî ki makarrı karındır. Aristo ise rûhu "kasrî bir kuvvet ile yaşayan bir cism-i tabîînin aslı ve sûret-i tabî'iyyesidir" diye tahdîd ederdi. Mecmû'-ı cismin enhâsında üç rûhun bulunduğunu ve bunların rûh-ı gāziyye, rûh-ı hayvâniyye, rûh-ı âkıle olduğunu söylerdi.

Meşhûr İslâm feylesofu Ebulvelîd bin Rüşd bu taksîm-i müsellesi kabul ettiğinden mezkûr mezhep on yedinci asırda yetişen Feylesof Bacon neşr-i efkâr edinceye kadar revâc buldu. Bakon bu üç rûhdan rûh-ı gāziyyeyi hazf edip diğerlerini bırakmıştır. Feylesof Descartes dahi rûh-ı hayvânîyi hazf ederek rûh-ı âkıleyi ibkā etti, ve rûhu cisimden tefrîk ile her birinin hasâisini temyîze çalıştı. Descartes rûhu bir cevher addederdi. Onun fikrince bu cevherin en büyük hâssiyeti fikirdir ki cemî' ârânın meşeidir. Cisim de ehass-ı sıfâtı temeddüd olan bir cevherdir. Sûret ve hareket ise cismin ahvâlindendir. Bu iki cevher birbirinden tamamıyla müteferriktir. Birincisi tecezzî ve inkısâmı kabul etmez. Eczâsında adem-i tecânüs de yoktur. İkinci cevher ise inkısâm, tecezzî ve teğayyürü kabul eder. Rûh ile cisim ayrı şeyler olduklarından şüphesiz âkıbetleri bir değildir. Cisim fenâ bulur, rûh ise bâkīdir.

Bu mezheb-i felsefenin tarafdarânı, cisim ile rûhu birbirine bağlayan bir râbıta aramak lüzûmunu hissettiler. Çünkü muhtelif tabîatlarda yaratılan bu cevherlerin ittihâdı aralarında bir hatt-ı ittisâlin mevcûdiyetini gösteriyor. İşte bu tarz-ı tefekkürden üç rey teşe'ub etmiştir:

Feylesof Malebranche diyor ki: Rûh ile ceset arasında kat'iyyen bir ittisâl yoktur. Fakat her birinin hareketi diğerinin hareketine mukābil olarak yaratılmıştır. Hiç birinin hareketi diğerinin hareketini intâc etmiyor. Böylece Hâlık, icad ettiği kavânîn ve nevâmîs ile hem cismi tahrîk ediyor, hem rûhun infi'âlâtına hükümrân oluyor, yahut rûhda bir takım infi'âlâtı heyecana getirerek harekât-ı ecsâdı icad ediyor. Fakat Feylesof Leipniz[1], Malebranche'a muhâlefet ederek başka bir tarîka sapmıştır. Rûh ile ceset birbirinden ayrıdır. Birinin infi'âli diğerinin infi'alini intâc etmez. Fakat Hâlık, rûh ile cesedi öyle yaratmıştır ki her birinin hareket ve sükûnu diğerinde ona mukābil bir hareket veya sükûn icad ediyor. Feylesof, fikrini şu misâl ile teyîd etmeye çalışıyor: Zenberekleri bir anda dolduran ve bir vakitde tedvîr edilen iki sâatin harekât ve sekenâtı birbirine mütevâfıktır; fakat aletler muhtelif ve müteferriktir. Feylesof Godart diğer bir reyde bulunuyor: "Rûh ile ceset arasında ne rûh ve ne ceset olan bir şey var. Bunun vazifesi rûh ile cesedi tevhîd ve yekdiğerinin teessürlerini kabul etmek isti'dâdına mâlik etmektir. Pascal ise rûh ile cismin ittisâli mes'elesinin nâ-kābil-i idrâk olduğunu söylemiştir. Çünkü insan, o mahlûk-ı hayret-engîz cisminin ve rûhunun ne olduğunu idrâk etmekten âcizdir. Onun için bunların arasındaki ittisâli havsalası almaz.

On sekizinci asırda revâc bulan bütün bu efkâr; asr-ı hâzır müdekkiklerini iknâ' edemez. Çünkü hissî bir kuvve-i te'yîdiyeden mahrûmdur. Bu sözlerin vâhîliğine en büyük delîl feylesofların ihtilâfıdır. İhtilâfa göğüs açan bir mes'ele şüphesiz bir akīde olarak telakkī edilemez.

Husûsiyle asr-ı hâzırda herkes edille-i hissiyye istiyor. Bizim bütün bu akvâli arz etmekten maksadımız ise kāri'lerimize rûh hakkındaki i'tikādâtın ufak bir târîhçesini arz etmektir.

* * *

Rûhun Aslı – Rûhun aslını taharrî etmek en büyük ve mühim mes'elelerdendir. Bunun hakkında üç rey vardır.

Birinci re'y: Rûhun cisimden mukaddem mevcûdiyeti,

İkinci rey: Rûhun sulb-i pederde bir mikrop şeklinde istikrâr etmesi.

Üçüncü rey: Her cism-i cedîdde yeni bir rûhun bulunmasıdır.

Birinci fikrin eski feylesoflardan taraftarları Pitagoras ile Eflatun ve Orijen'dir. Yeni feylesoflardan da John Reynold iltizâm ediyor. Bunların cümlesi, hayât-ı dünyeviyyenin rûhlar âleminden sonra gelen bir hayât olduğuna kâni'dirler ve her rûhun nâ-kābil-i mukāvemet bir kuvvet sevkiyle bir cesede girmeye mecbûr kaldığını söylemişlerdir.

[83] Mösyö John Reynold diyor ki: Peder ile mâder ve oğul beyninde mutlaka bir münâsebet-i sâbıka vardı ve bizi ailelerimize sevk eden kavânîn-i tabî'iyye vardır. Kezâlik ailelerimizde bizi kendilerine doğru cezb eden bir kuvve-i câzibe vardır.

İkinci fikrin sâhibleri Feylesof Tirtolyan[?] ile Luther ve Leipniz'dir.

Üçüncü de bir çok hıristiyanların reyidir.

Rûhun Dâire-i Nüfûzu – Descartes'ın mukaddemâ şerh ettiğimiz mezhebinden bir netice çıkıyor: Rûha ve cisme nisbet edilen a'mâlin ne olduğunu ayrı ayrı anlamaktır.

"Animizm" mezheb-i felsefîsi müessisi Stahel[?] diyor ki: "Rûh, hayatın, hissin ve aklın aslıdır. İnsanın şahsiyetini tekvîn eden harekât-ı akliyye ve ma'neviyyesi kuvve-i hayâtiy-

[1] Metinde (لايبينچ) şeklinde yazılmıştır.

yesi ile ittifâk ederek o harekâtı yapar. Cemî' harekât rûhun âsâr ve mezâhirindendir." Fakat Feylesof Biberlorokes[?], kuvve-i hâfızanın harekât-ı cismâniyyeden ibâret olduğunu söylüyor. Feylesof Ben Doberan[?] ile Burdas Dimolan[?] ilim, akıl ve irâdeyi rûha, his ve tasavvuru cisme izâfe ediyorlar. Hazm ile ifrâzâtı da buna misâl olarak gösteriyorlar.

Bu Feylesofların Berâhîni – Bu mezhebin feylesofları rûhun hulûd vasfını; sıfat-ı tabî'iyyesinde, yani inhilâl etmemesinde buluyorlar ve diyorlar ki: "Ölüm, hayat ile hey'et-i terkîbiyyesini muhâfaza eden ve kâbil-i inhilâl olan cismin inhilâlidir. Rûh cisim olmadığından ve basit yani gayr-i mürekkeb olduğundan inhilâl etmez ve onun için ölmez".

Rûhiyyûnun en ileri sürdükleri delil budur. Yunan, Roma, Arap feylesoflarının sözleri de böyledir. Fakat bunlar; idrâk asrının istilzâm ettiği gibi hissî değildir. İdrâk asrı olan bu asır, görmek, yahud lems etmek istiyor. Filan şey mevcuttur demek ile iktifâ edemiyor, "gözlerimle gördüm, ellerimle lems ettim, dilimle tattım" gibi kanâat-bahş ihsâsât ile kâni' olabiliyor.

Edille-i mahsûse pek çoktur. Bunları bir bâb-ı mahsûsda îzâh edeceğiz.

Maddiyûnun İ'tirâzları – Maddiyyûnun feylesofları, rûhu, akıl, irâde ve hissin mecmû'-ı zevâhiri olarak telakkî ederler; fikrin ancak uzvî bir vazîfe-i bedeniyyeyi îfâ ettiğini söylerler.

Fransız Feylesof Mösyö Gabanis diyor ki: "Fikrin a'mâlini iyice anlamak için beyni bir uzuv olarak bilmeli. Onun hâssiyeti intâc-ı efkârdır. Midenin ve bağırsakların vazîfesi hazım olduğu gibi. Beynin intâc-ı efkâr etmesi hâdisesi, bir takım müessirlerin beyne tevârüd etmesi ve onu işletmesi ile oluyor: Gıdâlar da mideye indiği anda onu tahrîk ederek o sâyede tahallül ederler".

Alman tabî'iyyûnundan Üstâd Bohner diyor ki: "Fikir beyinde ictimâ' eden kuvvetlerin mahsûlüdür. Bu netîce gözle görülmez, ancak âsâr ve zevâhir ile görülür. Elektirîkî bir kuvve-i asabiyyenin neticesidir".

Maddiyyûnun i'tirâzları bundan ibâretdir. Biz bütün mantîkî ve aklî burhânların berâhîn-i müsbite ile nâ-kâbil-i tatbik olduğunu i'tirâf etmekle beraber i'tirâzât-ı mezkûrenin pek müflis olduğunu iddiâdan da hiç çekinmeyiz.

Mösyö Gabanis'in sözü kendisinin pek fâsid kıyâslara kapıldığını gösteriyor. Çünkü i'mâl-i fikriyyeyi hazma kıyâs etmek pek büyük bir cesaretdir. Hazm fikr ile nâ-kâbil-i kıyâsdır. İstihsân, istihcân, muhabbet, kerâhet, tenkīd ilh. a'mâl-i ma'neviyyedendir. Hazım ise bir amel-i maddîdir ki tabî'atin a'mâline pek müşâbihdir. Tebahhür, te'affün buna bir misaldir. Fikir ise bir amel-i ma'nevîdir ki bütün mükevvenât-ı mahsûseyi ihâta ve onları tedkīk tenkīd eder. Görülüyor ki hiç de hazım ile kâbil-i kıyâs değildir.

Biz maddiyyûnun rûhu inkar etmelerinden ziyade böyle fâsid fikirleri ihtirâma şâyeste akīse-i felsefiyeden add etmelerine ta'accüb ederiz.

el-Kāhire: **Ömer Rıza**

MAKÂLÂT

MUSÂHABE

Müslüman Kıyafetinde Gezen Bir Protestan Misyoneri İle

– 4 –

Misyoner, makām-ı istidlâlde zikr etmiş olduğu âyetlerin doğrudan doğruya kendi maksadını temin etmeyeceğini his edince -mu'tâdları vechile- cevabdan âciz kaldığını bildirmemek için mecrâyı değiştirdi; bu âyetleri daha serbest düşünmemizi teklif eyleyerek dedi ki:

– Efendim, bendeniz bu âyetleri gāyet serbest bir fikir ile düşünüyorum; âyete, başkalarının fikrini kat'iyyen karıştırmıyorum. Eğer siz de bu suretle düşünür, bu yolda muhâkeme ederseniz mutlaka bizim müdde'âmız sâbit olacaktır. Mamafîh bir gün gelip de bu hakikatlerin hepsi meydana çıkacak, gizli kapalı bir şey kalmayacaktır. Bir de serd etmiş olduğunuz mutala'ât, *Tevrât* ile *İncil*'in muharref olduğunu neden icab etsin? Elde mütedâvil olan *Tevrât* ile *İncil*'in Hazret-i Musa ve Hazret-i İsa'dan sonra yazılması bunların asıl *Tevrât* ile *İncil* olmadığını mı icab eder? *Kur'ân-ı Kerîm*'de Cenâb-ı Peygamberin vefâtından sonra sahâbeler tarafından toplanmadı mı? Binâenaleyh *Tevrât* ile *İncil* hakkında vârid olan i'tirâz *Kur'ân-ı Kerîm* hakkında da vâriddir! Biz onlara muharref diye**[84]**cek olursak onlar da *Kur'ân-ı Kerîm*'e muharref demezler mi? Maahazâ evvelce de söylediğim vechle maksadımız izâh-ı hakīkatdir; fırsatdan bil-istifâde zât-ı âlîleriyle bir musâhabede bulunmaktır.

– Azîzim, o âyetleri ne kadar hür, serbest düşünecek olsan yine onlardan *Tevrât* ile *İncil*'in sıhhatine dâir bir hüküm çıkmaz. Hem, uzun söze ne hâcet! Mâdem ki *Kur'ân-ı Kerîm*'e îmânımız vardır; o halde *Kur'ân*'ın dediği gibi amel etmemiz lazımdır. Elde mütedâvil olan *Tevrât* ile *İncil*'in muharref olduğuna *Kur'ân-ı Kerîm* şehadet ediyor. Bunu yukarıda izah ettik. Yok eğer *Kur'ân*'a îmânın yoksa o zaman tarihe müracaat ederiz. Her iki suretde de bunların muharref olduğu meydandadır; binâenaleyh bu bâbda fazla söze hacet görmüyorum. Sonra –zannedersem başka bir şeye ima ederek- "Bu hakikatlerin hepsi meydana çıkacak." diyorsunuz. Hay, hay! Bütün hakāyık meydana çıkarak İslâm'ın bir dîn-i fıtrî, bir dîn-i umûmî olduğu bir gün gelip de bütün dünyaca teslim edilecektir. Bunda hiç şüphe etmemeniz lazımdır. [1](فِطْرَتَ اللهِ الَّتى...!), [2](سَنُرِيهِمْ اٰيَاتِنَا...!)

Elde mütedâvil olan *İncil* ile *Tevrât*'ın sonradan yazılmasını, *Kur'ân*'ın vefât-ı peygamberîden sonra toplanmasına kıyâs ediyorsunuz ki bunun kadar mantıksızlık olamaz. Ya hu sen ne yapıyorsun! *Kur'ân*'ın vefât-ı peygamberîden sonra toplanması elde mütedâvil olan *Tevrât* ile *İncil*'in sonradan yazılmasına benzer mi? Bu ne kadar saçma bir söz. Birkaç sene evvel "Emirhan" nâmında birisi "*Kur'ân* mı muharref *İncil* mi?" diyerek bir kitap neşr ediyor, o da aynı sizin söylediğiniz gibi söylüyordu. Zavallı, *Kur'ân-ı Kerîm*'in muhar-

[1] Rûm, 30/30.
[2] Fussilet, 41/53.

ref olduğun isbâta çalışıyordu. Zannedersem siz de bu fikri oradan almışsınız. Fakat "Emirhan" cenâbları daha o zaman *Sırâtımüstakīm*'den iyi bir ders almıştı. Mâdem ki *Kur'ân-ı Kerîm*'in sûret-i cem'i hakkında zihninize bir şüphe geliyor buraya dair biraz tafsîlât vermek lazımdır. Bakınız! *Kur'ân-ı Kerîm* ahd-i celîl-i risâletde mahfûz ve mektûb idi. Cenâb-ı Peygamber efendimizin Hazret-i Ali, Osman, Muaviye..! gibi ecille-i sahâbeden bir çok vahiy kâtibleri var idi; bu zevât-ı kirâm peyderpey nâzil olan suver-i şerîfe-i *Kur'âniyey*i ayrı ayrı istinsâh ediyorlardı. Binâenaleyh ahd-i celîl-i nebevîde suver-i *Kur'âniye*'nin her biri bir kitâb-ı müstakil gibi yazılmış. Bir çok kurrâlar tarafından ezber edilmişti. Cenâb-ı Peygamber'imizin böyle her sûreyi ayrı ayrı sahîfelere yazdırması da şüphe yok ki *Kur'ân-ı Kerîm*'in bütün halka neşr ve ta'mimini teshîl hikmetine mebnî idi. Hattâ Hazret-i Ali bin Ebî Tâlib, İbni Mes'ûd, Ubey bin Ka'b, Zeyd bin Sâbit, Mu'âz bin Cebel gibi ecille-i ashâbın *Kur'ân-ı Kerîm*'i cem' ettikleri bile rivâyet olunmuştur.

Demek oluyor ki Hazret-i Peygamber zamanında müteferrik bir suretde -yani her sûre bir kitap gibi olarak- *Kur'ân-ı Kerîm* harfiyyen yazılmış ve ezber edilmiş idi; bunda hiç şüphe yoktur, hattâ yalnız böyle müteferrik bir halde kalmayıp belki mârru'z-zikr müşârun-ileyhim hazerâtı tarafından cem' edildiği de mervîdir. Bilâhare Cenâb-ı Peygamber'in irtihâlini müte'âkib zuhûr eden Yemame Muhârebesi'nde birden bire yetmiş kadar kurrânın –hâfız–ın şehit olması ashâb-ı kirâm hazerâtı tedhîş eylemişti, bunun üzerine bir gûnâ ihtilâf ve tahrîfe düçar olmamak için Fârûk-ı A'zam efendimizin ihtârıyla Yâr-ı Gâr-ı Peygamber cenâb-ı sıddîk-ı ekber efendimiz kâtib-i vahiy Zeyd bin Sâbit hazretlerine emr ederek *Kur'ân-ı Kerîm*'i kat'-ı müteferrikadan sebt-i sahâyif ettirdi. Hattâ Zeyd bin Sâbit, bu husûsda pek ziyâde ihtiyât ederek mücerred ashâb-ı kirâmın ezberinde olmasıyla iktifâ etmedi; ezberinde olmak ile beraber o zâtın ezberinde olan âyeti huzûr-ı pür-nûr-ı risâletde yazmış olmasına da itinâ etti. Bununla da iktifâ etmedi, huzûr-ı risâletde yazılmış olması bile şâhideyn-i âdileyn ile kabul olundu.

Binâenaleyh Zeyd bin Sâbit hazretleri her bir âyeti kat'-ı müteferrikadan sebt-i sahâyif eder iken hem sahâbenin ezberinde olmasına, hem de sahâbenin o âyeti huzûr-ı risâletde yazdıklarına dâir iki tane şâhid-i âdilin bulunmasına itinâ ediyordu. İşte bütün ayetler bu suretle cem' olundu; ancak Sûre-i Berâe'nin âhiri olan âyetin huzûr-ı risâletde yazılmış olması iki şâhid ile değil, belki fahr-i risâlet efendimizin hâl-i hayâtlarında iki şahit makāmında addettikleri Ebû Zü'ş-Şehâmeteyn Huzeyme bin Sâbit hazretlerinin şehâdetleriyledir.

Hazret-i Sıddîk-i ekberin irtihâli üzerine bu suhuf-ı mutahhara Fârûk-ı A'zam hazretlerinin yed-i emânetlerine geçti, Fârûk-ı A'zamın irtihâlinden sonra da kerîme-i muhteremeleri ezvâc-ı tâhirâtdan Hazret-i Hafsa'ya intikāl etti. Bilâhare istinsâh-ı suhufa lüzum görüldü; bunun için yirmi beşinci sâl-i hicrîde Hazret-i Osman-ı Zinnûreyn, Hazret-i Hafsa'dan suhuf-ı mutahharayı alarak bu nüsha-i mutahharadan ale't-tertîb mushaf-ı vâhide cem'ini Zeyd bin Sâbit, Abdullah bin Zübeyr, Sa'îd bin Elâs, İbni Abbas, Enes bin Mâlik hazerâtına emr etti. Bu meclisde ashâb-ı kirâmdan on iki zât var idi. Bunun üzerine bir çok nüshalar istinsâh edilerek etrafa neşr olunup bir nüshasını da kendi yanında alıkoydu. Nüsha-i asliyye tekrar Hazret-i Hafsa'ya iâde edildi.

Pek a'lâ! Şimdi zerre kadar akıl ve iz'ânı olan bir kimse için *Kur'ân-ı Kerîm*'in suret-i cem'i ile elde mütedâvil olan *Tevrât* ile *İncil*'in şunun bunun tarafından sonradan yazılması arasında bir münasebet tasavvuruna imkân var mı? Bu güne kadar bir harfi bile tahrîf edilemeyen ve kıyâmete kadar da mahfûz kalacağı taraf-ı ilâhîden mev'ûd olan *Kur'ân-ı Kerîm*'in her bir âyeti Cebraîl aleyhisselâm vesâtatıyla Cenâb-ı Hak tarafından Hazret-i Peygamber'e teblîğ olunduğu anda sahâbe-i izâm tarafından ezbere alınır, bu kadarla da kalmayarak huzûr-ı risâletden kalkmadan sebt-i sahâyif edilirdi. **[85]** Hattâ orada yazdıklarına dâir iki tane şahid-i âdil bulundurmaya da mecbur idilir. Âyât-ı kerîmenin tertibi bile tevkîfî, yani vahye müstenid olduğunda ittifâk vardır; Hazret-i Cibrîl, hîn-i teblîğinde âyât-ı kerîmenin mevzi'lerini de ta'lîm eder, şu âyet filan yere, bu âyet de filân yere yazılacak der idi. Bunların hepsi de tarîhen müsbettir.

Halbuki elde mütedâvil olan *Tevrât* ile *İncil* böyle mi? Yukarıda ber-tafsîl izah ettiğimiz vechile onlar Hazret-i Musa ve Hazret-i İsa'nın irtihâlinden sonra bir takım kimselerin yazmış olduğu mitolojya kitapları, kilise tarihleridir; asıl *Tevrât* ile *İncil* ortada yoktur; Te'lîf başka, cem' ve tertip yine başkadır; Azîzim. Siz mâdem ki tetebbu'a meraklısınız, zihninizi asıl ve esasdan ârî şeyler ile işgāl etmeyerek her şeyin hakīkatini taharrî etmeye, bir mes'eleyi yarım yamalak değil, künh ve hakīkati ile öğrenmeye gayret etmelisiniz. Bu gibi safsatalar, tetebbu'u noksan olanları iğfâl maksadıyla misyonerlerin ortaya attıkları şeylerdir, ki hakīkatden pek uzak olduğunu kendileri de i'tirâf etmektedirler.

Binâenaleyh bu mes'ele için bu kadarla iktifâ edelim; çünkü şark tarafı ağarmış, güneş doğma zamanı takarrub ediyor demektir. Arzu ederseniz yarın akşam yine birleşebiliriz.

– Peki efendim, burada olduktan sonra inşâallâh yine birleşiriz.

Bundan sonra yatağıma uzanıp zâten iki gündür uykusuz olduğum cihetle birkaç saat rahat yatmışım; uyandıktan sonra saate baktım Ödemiş treninin kalkmasına üç saat kalmış. Çarşıya çıkarak bazı ehibbâyı gördüm; Akşamki garîb sözlerin İslâm kıyafetinde bir kimsenin ağzından sudûr ettiğini nakl edince o kimsenin İslâm değil, belki müslümanları iğfâl etmek maksadıyla orada burada serseri gibi dolaşan bir misyoner olduğunu söylediler. Zaten sözleri kendisinin bir Protestan propagandacısı olduğunda tereddüde mahal bırakmayan bu herifin mahiyetini tamamen anladıktan sonra düşündüm; bu misyonerlerin vazîfe uğrundaki faaliyetleriyle bizim -verese-i enbiyâyız diye iftihar eden- ulemâ-yı İslâmiye'nin gayretlerini mukâyese etmek istedim; fakat ne gezer! Gerçi onlardaki mütemadî bir faâliyete mukābil bizimkilerde boş değil: Çünkü dâimî bir atâletde…! Maahazâ ulemâ-yı İslâmiyyede de o kadar kabahat göremiyorum; Zira misyonerlerin sekiz buçuk milyon lirasına mukābil bizim hükümet ne veriyor? Hiç, değil mi?

Evet, İstanbul'da bulunan ulemâya az para verilmiyor; fakat yazık ki bir kişinin göreceği vazîfe için yüz elli kişiye maaş veriliyor, bir dersiâmmın göreceği vazîfenin başına yüz kişi geçiriliyor. Bu ise zulmün, yolsuzluğun en büyüklerindendir. Hükumet, Bâb-ı Meşîhat o vazîfeyi adam akıllı bir kişiye tahmîl ederek diğerlerini de âlem-i İslâm'ın her köşesine sevk etmiş olsaydı hem şimdiye kadar uğradığımız felaketlerin yüzde birini görmezdik, hem de İslâmiyet şunun bunun elinde maskara olmazdı. Dünyanın her tarafına -evvelce olduğu gibi şimdi de- müslümanlar hâkim olurlardı. Maatteessüf başımıza bu kadar felaket gelmiş iken Bâb-ı Meşîhat'de bol bol maaş alanlar hâlâ bu dakîkadan gaflet ediyor, zâhiren dinsiz görünen Avrupalılar her türlü hiyel ve desâyis ile Nasrâniyeti neşre çalışırlar da biz hâlâ rahat döşeğinde uzanıyoruz. Sûr-ı İsrâfîl'in mukaddimesi kulaklarımızı çınlatıyor da biz hâlâ duymak istemiyoruz. Öyle görünüyor ki bizi hâb-ı gafletden uyandırmak için Sûr-ı İsrâfîl de az gelecek, bilmem ki bu gece ne kadar uğursuz, bu gaflet uykusu ne kadar da uzun imiş? En son sözü üstâd-ı muhterem Hazret-i Âkif'e terk ediyorum:

"Ne trenlerle vapurlar sizi bîdâr etti;
Ne de toplar bu derin uykuya bir kâr etti!
Sizi kim kaldıracak, sûru mu İsrâfîl'in?
……"

Aksekili
Ahmed Hamdi

EDEBİYÂT

SAHÂİF-İ TENKİD

MEHMED ÂKİF

Safahât-Birinci Kitap

HASTA

"Vak'a Halkalı Zirâat Mektebi'nde geçmişti."

– Bence doktor, onu siz bir soyarak dinleyiniz;
Hastalık çünkü değil öyle ehemmiyyetsiz.
Sâde bir nezle-i sadriyye mi illet? Nerde!
Çocuğun hâli fenâlaştı şu son günlerde:
On gün evvel ameliyyâta çıkarken talebe;
O da gelmişti, fakat yolda nöbetler galebe
Ederek vermedi bîçâreye bir dem râhat.
Dedim: "Oğlum, neye geldin! Hadi git mektebe, yat!"
O zamandan beridir za'fı tezâyüd ediyor;
Şüpheler doğrusu gittikçe teeyyüd ediyor.
Uyku yokmuş, gece hep öksürüyormuş; ateşin
Olmuyormuş azıcık dindiği…
[86] *– Ben zâten işin*
Bir ay evvel biliyordum ne vahim olduğunu..
Bana ihtâra ne hâcet a beyim şimdi bunu?
Maamâfih yeniden bir bakalım dikkatle:
Hükmü kat'î verebilmek için olmaz acele.
Çağırın hastayı gelsin.
Kapının perdesini
Açarak girdi o esnâda düzeltip fesini
Bir uzun boylu çocuk.. Lakin o bir levha idi!
Öyle bir levha-i rikkat ki unutmam ebedî:
Rengi uçmuş yüzünün, gözleri çökmüş içeri,
Elmacıklar iki baştan çıkıvermiş ileri.
O şakaklar göçerek cepheyi yandan sıkmış;
Fırlamış alnı, damarlar da beraber çıkmış!
Bet beniz kül gibi olmuş uçarak nûr-ı şebâb;
O yanaklar iki solgun güle dönmüş, bî-tâb!
O dudaklar morarıp kavlamış artık derisi;
Uzamış saç gibi kirpiklerinin her birisi!
Kafa bir yük kesilip boynuna, çökmüş bağrı,
İki değnek gibi yükselmiş omuzlar yukarı.
– Otur oğlum, seni dikkatlice bir dinleyelim..
Soyun evvelce fakat..
– Siz soyunuz yok hâlim!
Soydu biçareyi üç beş kişi birden, o zaman
Aldı bir heykel-i uryân-ı sefâlet meydan!
Bu kemik külçesinin dinlenecek bir ciheti
Yoktu. Zannımca tabîbin coşarak merhameti,
"Bakmasak hastayı nevmîd ederiz belki." diye,
Çocuğun göğsüne yaklaştı biraz dinlemeye:
Öksür oğlum.. Nefes al.. Alma nefes.. Oldu. Giyin.
Bakayım nabzına.. A'lâ! Sana yavrum kodein
Yazayım; öksürüyorsun o, keser pek iyidir..
Arsenik hapları al, söylerim eczâcı verir.
Hadi git kendine iyi bak…
– Nasıl ettin doktor?
– Edecek yok, çocuk artık yola girmiş, gidiyor!
Sol tarafdan rienin zirvesi tekmil çürümüş
Hastalık seyr-i tabîîsini almış yürümüş.
Devr-i sâlisdeki âsârı o mel'un marazın
Var tamamıyle, değil hiç biri eksik arazın.
Bütün a'râz şehîkıyle zefîriyle…
– Yeter!
Hastanın çehresi meydanda ya, insanda meğer
Olmasın his denilen şey… O değil, lakin biz
Bunu "Tebdîl-i hevâ!" der de nasıl göndeririz?
Şurda üç beş günü var.. Gönderelim: Yolda ölür..
"Git!" demek hem düşünürsek ne büyük bir züldür!
Hadi göndermeyelim.. Var mı fakat imkânı;
Kime dert anlatırız? Bulsana dert anlayanı.
– Sözünüz doğru müdür bey; ne yapıp yapmalı tek
Bu çocuk gitmelidir. Çünkü yaşarsa pek pek
Daha bir hafta yaşar; sonra sirâyet de olur:
Böyle bir hastayı göndermede mektep ma'zûr.
– Bir mubassır çağırın.
– Buyrun efendim.
– Bana bak:
Hastanın gitmesi her halde muvâfık olacak.
"Sana tebdîl-i hevâ tavsiye etmiş doktor.
Gezmiş olsan açılırsın.." diye bir fikrini sor.
"İstemem! der o, fakat dinleme, iknâ'a çalış:
Kim bilir. Belki de bîçâre çocuk anlamamış:

Şimdi tebdîl-i hevâ var mı benim istediğim?
Bırakın hâlime artık beni râhat öleyim!
Üç buçuk yıl bana katlandı bu mektep, üç gün
Daha katlansa kıyâmet mi kopar? Hem ne için
Beni yıllarca barındırmış olan bir yerden,
"Öleceksin!" diye koğmak? Bu koğulmaktır.. Ben
Kimsesiz bir çocuğum, nerde gider yer bulurum.
Etmeyin sonra sokaklarda kalır mahv olurum!
Anam ölmüş, babamın bilmiyorum hiç yüzünü;
Kardeşim var o da lâkin bana dikmiş gözünü:
Sanki âtîdeki mevhûm refâhım giderek,
Onu çalkandığı hüsranlar içinden çekecek!
Kardeşim, kurduğun âmâli devirmekte ölüm;
Beni göm hufre-i mensiyyete, âtîni de göm!
Hangi bir derdim için ağlayayım, bilmiyorum.
Döktüğüm yaşları ma'zûr görün: Mağdûrum!
O kadar sa'y-i belîğin bu sefâlet mi sonu?
Biri evvelce eğer söylemiş olsaydı bunu,
Çalışıp ömrümü çılgınca hebâ etmezdim.
Ben bu müstakbele mâzîmi fedâ etmezdim!
Merhamet bilmeyen insanlara bak yâ Rabbi,
Koğuyorlar beni bir sâil-i âvâre gibi! **[87]**
– Seni bir kerre koğan yok, bu sözün pek haksız.
"İstemem, yollamayın." dersen eğer kal. Yalnız
Hastasın…
– Hem veremim! Söyle ne var saklayacak?
– Yok canım öyle değil…
– Öyle ya herkes ahmak!
Bırakırlar mı eğer gitmemiş olsam acaba!
Doğrudur gitmeliyim.. Koşturunuz bir araba.

* * *

Son sınıfdan iki vicdanlı refîkın koluna
Dayanıp çıktı o bîçâre sefâlet yoluna.
Atarak arkaya bir lemha-i lebrîz-i elem,
Onu teb'îd edecek paytona yaklaştı "Verem!"
Tuttu, bindirdi çocuklar sararak her yerini,
Öptüler girye-i mâtem dökerek gözlerini:
– Çekiver doğruca istasyona…
– Yok yok, beni tâ
Götür İstanbul'a bir yerde bırak ki: Gurebâ
– Kimsenin onlara aldırmadığı bir sırada-
Uzanıp ölmeye bir şilte bulurlar orada!

Bir şiirin güzelliğine hâsıl ettiği te'sîr mi'yâr-ı hakîkî olabilir, şu kadar ki teessür-yâb olacak muhît-i muvâfık bulunmalıdır. *Safahât*'ın birinci kitâbı İstanbul Mekteb-i Sultânî-si'nde edebiyât muallimi bulunduğum sırada neşr olundu. Mektebde derslere başlayalı henüz üç dört ay olmuş idi. Bu kadarcık bir tedrîs ile talebeme gavâmız-ı edebiyye ve mehâsin-i şi'riyyeyi ta'lîm etmek nerede kalır, henüz eş'ârı mevzûn olarak okuyabilmek melekesini bahş edememiş idim. Biz daha elfâz ve esâlibe ait bahislerle uğraşıyorduk, mesâil-i bedî'iyyeye –o da birkaç şiiri inşâd ederken– pek az temâs edebilmiş idik. Talebemin arasında tab'an edebiyât heveskârı olanlar, şiiri sevenler de nâdir idi. Mamafîh *Safahât*'da pek ziyâde beğendiğim şiirlerden "Hasta" manzûmesini mektebin dördüncü sınıf şâkirdânına inşâd ederek şiirin kābiliyet-i te'sîriyyesini anlamak istedim. Fikrimce bu manzûmenin güzelliği tahkîk için mektep muhîtinden muvâfık bir muhît olamazdı: Mekteblilere mektep hayâtı kadar hiçbir tasvîr müessir olamaz; Mehmed Âkif'in "Hasta" şiirinde ise mektep hayâtı da değil, daha hususî olarak bir mekteplinin pek elîm bir safha-i hayâtı tasvîr ediliyordu. Şâir eserinde ihrâz-ı muvaffakiyyet edebilmiş ise, yani bu şiir inşâd olununca ona herkesden ziyâde muhâtap olan mektepliler kendileri gibi bir mekteblinin âkıbet-i fecî'asını "gāyet tabîî ve samîmi" olarak anlayabiliyorlarsa şiir enâfis-i âsâr-ı san'atdan olacaktı. "Hasta" manzûmesi için bir mektep muhîti bir meclis-i şu'arâ muhîtinden bile muvâfıktır. Hususiyle şiirde ancak erbâb-ı ihtisâsın fehm edebileceği rakîk ve hafî mehâsin-i bedî'yyeden ziyâde doğrudan doğruya kalbe, kalb-i şebâba hitâb eden mehâsin-i tabî'iyye mevcuttur. Böyle bir mektepliye ait hakîkî bir fâciayı gāyet samîmî olarak tasvîr eden bir şiir için ma'rifet-gâh-ı mektebden mükemmel ma'kes-i zuhûr ve inkişâf olabilir mi?

"Efendiler, dedim, size bugün Mehmed Âkif'in bir şiirini okuyacağım. Biraz dikkatlice dinlerseniz bu şiiri pek güzel anlarsınız. Lisânı sadedir, anlayamayacağınız kelimelere tesadüf etmeyeceksiniz. Bu manzûmede öyle parlak, yüksek hayaller, yahut mübhem, muzlim tasavvurlar, hattâ incelikler, gizli güzellikler yoktur. Adetâ bir hikâyedir… Fakat… fazla söylemeyeyim bakalım şiiri nasıl bulacaksınız."

Sınıftan bir şâhbâl-i dikkat geçer gibi oldu, bir hevâ-yı hareket yükseldi, küçük başlar biraz ileriye uzandı, sıraların üzerine birkaç defter açıldı, bir kurşun kalemi düşürülüp yine alındı…. Nihâyet sükûnet ve sükût.

Başladım:

Hasta!

"Vak'a Halkalı Zirâat Mektebi'nde geçmişti"

Bu sernâmeden sonra ufak bir tevakkufla karşımdaki küçük âlem-i intizâra baktım: Çehrelerde başka bir halâvet, gözlerde pek bâriz bir lem'a-i dikkat belirdi. Mektebe ait bir vak'a dinlenileceği işitilince mekteplilerin kalbi yüzlerine gelmiş idi. Şu ilk teessürü en ufak bir ibhâm ile rencîde etmemek için dedim ki "Mektebin müdürü ile doktoru konuşuyorlar, söze başlayan müdür beydir." Sonra şiiri okudum.

"– Çağırın hastayı gelsin." Sözlerine gelince durdum. Sanki sınıfın hayâtı da benim sesimle beraber duruyordu. Küçük başlar bilâ-ihtiyâr kapıya doğru çevrilmiş, hemen hemen sınıfın kapısından hasta giriverecekmiş gibi bekliyorlardı.

Kapının perdesini
Açarak girdi o esnâda düzeltip fesini

Burada kānûn-ı inşâda nazaran tevakkuf etmek lazım gelmiyordu. Fakat ben kānûn-ı tedkîka inkiyâd ile yine biraz durdum, şu tasvîr-i hakîkînin te'sîr-i mahsûsunu görmek istedim. Karşımdaki simalarda bir tebessüm-i memnûniyyet belirdi: Müdür beyin huzuruna fesini düzelterek girmek her mekteblinin i'tiyâd-ı terbiye-kârânesi değil midir? Talebe aynen kendi hallerini görmüş oldular, şâirin mektebliler hak-

kında şu takdîr-i zımnîsinden pek memnun oldukları anlaşılıyordu.

Şiiri ağır ağır her kelimeye hakk-ı tasavvutunu vererek, sadâda lüzumuna göre tahavvülât iltizâm ederek inşâd ettim. **[88]**

Hadi git kendine iyi bak

Sözlerine gelince yine durdum. Karşımdaki çehreler sap sarı kesilmişti. Gözlere bükâya mukaddime-i zuhûr olan baygınlıklar dolmuştu. Ma'nâ-yı hüznü, meâl-i merhameti dest-i feyyâz-ı tabî'atin tersîm ettiği elvâh-ı zî-hayâtda görmek için şu sınıf halkına bakmak kâfî idi: İnşâda devâm ettim.

Kim bilir belki de bîçâre çocuk anlamamış.

Mısrâını okuduktan sonra muhâtablarımı bir kere daha tedkîke lüzum gördüm. Şimdi sınıfdaki çehreler bir birinden bütün bütün başka iki manâ ifâde ediyor gibiydi: Talebenin bir kısmı müdürün tereddüdlerini pek haklı görüyor, hattâ bu tereddüdlerin bir şekl-i takarrur almasını, hastanın mektebden gönderilmemesini temennî ediyor, diğer kısmı da doktoru haklı görmek istiyordu. Simalarda pek bâriz inkişâfât gösteren şu iki ma'nâ-yı mütezâddın üstünde de bir elem-i umûmî, müheyyâ-yı feverân bir ıstırâb-ı rûh temevvüc eder gibiydi.

Şiiri son parçasını da tamamen okuyarak bitirdim. Artık sınıfın halini görmeli idi: Feryâd-ı rûhunu ağlamakla teskîn edebilmek sa'âdetinden mahrûm olacak kadar fıtratın buhl-i mürüvvetine uğramış birkaç bedbaht ile hissiz iki üç ruhâm-pâre-i beşer simadan başka herkes ağlıyordu. Ben de ağladım.

Bu samîmî hengâme-i teessür birkaç dakîka devam etti. Belki de daha ziyâde sürecekti. Ara sıra duyulan hıçkırıklar arasında sordum:

– Bu şiiri nasıl buldunuz?

Umûmî bir savt-ı bülend: – Pek güzel! Cevabını verdi.

Dedim ki: "Size ben bundan çok güzel şiirler okudum. Daha geçen dersde Abdülhak Hâmid'in eserinden bir parçayı tedkîk ettik. Acaba niçin o eserlerden hiç biri size bu kadar te'sîr etmedi? Şimdi ağlıyorsunuz, fakat neden dolayı ağlıyorsunuz, anlamak isterdim?"

Nazarlar ilk sırada oturan Kemaleddin Efendi'ye teveccüh etti; sınıf halkı suâle cevap vermeyi ona havâle ediyordu. Kemaleddin Efendi bu vazîfeyi hemen bilâ-tereddüd îfâ etti:

– Bu şiir bize kendi halimizi tasvîr ediyor. Mektebli hayâtını gösteriyor. İçimizden biri, Allah esirgesin! Verem olsa da mektebden çıkarılsa biz ne hale gireriz? İşte siz şiiri okurken biz bir arkadaşımızı karşımızda görür gibi olduk, onun için ağladık.

Diğer bir sadâ duyuldu:

– Sonunu iyi anlayamadık.

– Beni Gurebâ Hastahânesi'ne götürün demek istiyor.

– Anlaşılmıyor değil mi efendim?

– Anlaşılıyor ama, tabî'î bir ifâde değil.

–mâba'di gelecek hafta–

Ali Ekrem

* * *

EHL-İ SALÎB MEZÂLİMİ

"DELİORMAN MEZÂLİMİ"

Dobruca'dan idârehânemize gönderilmiştir:

Nerede kaldı cihânı velveleye veren Balkan akvâm-ı mazlûme! Seni müdâfa'a eden Bakston cenâbları?.. Bugün Bulgaristan'da Deliorman'da boynu bükük müslümanlar hakkında Bulgar ahâlîsi tarafından revâ görülen mezâlim, irtikâb olunan vahşetler kurûn-ı vustâyı çoktan unutturmuştur. Bu mezâlimi Balkan Komitesi reîsi sıfatıyla iftihâr eden Bakston cenâbları tenezzülen okursa vazîfesini bî-tarafâne îfâ etmediğini anlayacak, Salîb nâmına yapılan canavarlıkları görünce kendisiyle beraber Salîb'in de yüzü kızaracaktır. Bugün Bulgaristan'ın Romanya hudûduna yakın köylerinde cereyân eden, hâlâ yüzlercesi devâm etmekte olan vekāyi'-i zâlimâne ve hunhârânenin bir çoğunu re'ye'l-ayn müşâhede ettiğim gibi bir takımı da köy amcalarımızın yevmî şikâyâtından müstebân olmaktadır. Gezdiğim yerlerde amcalar Bulgarların barbarlıklarından saf lisânlarıyla şöylece şikâyet etmektedirler:

"Efendi ağa; bize Bulgarlar çok eziyet ediyorlar. Ağlanacak yerimiz yok, olsa da dinlemiyorlar. Malımız yağma, kadın ve kızlarımızın namusuna geçiyor. Gece evlerimizde bile rahat yok. Hergün bir, iki Bulgar kapıya dikilir "Be Torçin! Çabuk gelini çıkar" diyerek elindeki balta ile içeri hücum eder. Halimiz ne olacak? Dayanamayacağız! Köyümüz boşaldı, hep topraklarını bırakarak göçtüler… diye bir vaz'-ı tezallümkârâne ile yana yakıla anlatıyorlar.

Ben bir gazeteci değilim. Lakin saf kalbimle müdâfi'-i hakîkat kaleminize mürâcaat ediyorum. Hergün gördüğüm her amca, arz ettiğim tarzda tezallüm ediyor. Âdil! Bulgar hükümetinin idâre-i zâlimânesini lisân-ı millîleriyle anladıyor. Me'mûrları Bulgar canilerini himâye mesleğinde berdevâm. Ber-vech-i âtî arz edeceğim vekâyi'-i zâlimânenin ayn-ı hakîkat olduğunu mukaddesâtım nâmına te'mîn ederim. Makām-ı âidiyle medenî! hükümetinin vekillerine tuhfe-i medeniyetlerini teblîğ edersiniz. Bu vahşetlerin nihâyeti yoksa, olmayacaksa himâye-i hayvânât cem'iyyetleri te'sîs eden Avrupa daha şimdiden bir milyon Bulgaristan müslümanlarının berât-ı i'dâmını imzâ etsin. İstanbul gazetelerimiz, emvâli yağma, ırzı pâymâl, kendileri mecbûr-ı hicret edilmiş müslümanların hicretinden şöylece bahs etti: "Bulgaristan'dan beş yüz İslâm muhâciri gelmiştir" yavan bir satır değil mi? Muharrir efendi esbâbını aramak lüzûmunu bile his etmemiş.

1 Eylül sene 329 tarihinden 6 Eylül sene 329 tarihine kadar Deli **[89]** orman'da Bulgarlar tarafından irtikâb edilen vahşetlerden bir numûne listesi:

1- Prevadi kazâsında Araplar köyünde Mehmed Ağa ve zevcesini Bulgarlar canavarca parçaladıktan sonra on dört yaşında kerîmesini dağa kaldırmışlar, tanassur ettirerek ismini Marika'ya tahvîl etmişlerdir.

2- Tanassur ettirerek Beştepe karyesinde Hasan Ağa'nın küçük gelinini Bulgarlar dağa çıkarmışlar, sabahleyin üryân

bir halde salıvermişler, bu vahşetlerine mâni' olmak isteyen on beş yaşında bir çocuğun burnunu kesmişlerdir.

3- Dobric kazâsında Gökçedelik karyesinde Bulgar vahşîleri iki müslümânı katl etmişler, bu hareketlerine mâni' olmak isteyen karyenin bakkalı Rumu suret-i fecî'ada parçalamışlar.

4- Pravadi. Peçeli karyesinde Hacı Hasan'ın evine bir çete gelerek para isterler, Hacı Hasan "İskeleye gidemiyorum, bir şey satmadım" derse de dinlemezler. Balta ile hâneye hücum, kapıyı parçaladıktan sonra buldukları eşyayı yağma ile gelini de alarak dağa getirirler. Hacı Hasan'ın muhtelif şikâyetlerini dinleyen yok. Bir hafta sonra gelini salıverirler.

5- Pravadi. Pamukçu karyesinde. Hacı Süleyman nâmında birinin on iki yaşında kerîmesi dağa kaldırılır. Bikri izâle olunduktan sonra salıverilmiş ise de üç gün sonra vefât etmiştir. Kızın vâlidesi de son derece esîr-i firâşdır.

6- Şumnu kazâsında Mehmuzlu karyesinde üç gelin ve iki kızı dağa almışlar, harekât-ı sibâânelerini icrâdan sonra bırakmışlar.

7- Şumnu kazâsında Senebirlik karyesinden dört kadın, iki kız dağa çıkarılmış, üç gün sonra salıverilmiştir.

8- Pravadi Araplar karyesinde Tekdeli nâm pehlivanın kerîmesini almışlar, bir hafta sonra başı yarık, bir kolu kırık olduğu halde terk etmişlerdir.

9- Pravadi Çanakçı karyesinden dağa kaldırılan beş kadın ve kızın on beş gündenberi nâm ve nişânı yoktur.

10- Pravadi Karagözler karyesinden beş bâkirenin nerede olduğu bilinemiyor.

11- Küçük Ahmedler karyesinden alınan on beş kadının yirmi iki günden beri avdet etmedikleri bize şikâyet ediliyor.

12- Pravadi Beştepe karyesinde Hacı Kaytan Ağa'nın gelini evden alınmış, on günden beri yoktur.

13- Pravadi Dırahi Karyesi tekmîl müslümanlarına Bulgarlar hücum etmiş, eşya ve ırz ve namusları yağma edilmiştir.

14- Türk Arnavutluğu (Şumnu kazâsı) karyesinde tecâvüzât yedi, sekiz yaşlarında ma'sûmlara kadar teşmîl edilmiş. Müdâfa'ada bulunan Kahveci Mustafa Ağa odun darbesiyle yere serilmiştir.

Köydeki müslümanların üzerlerine Bulgarlar baltalarla hücum ederek soymuşlardır.

15- Şumnu Akbaba karyesinin tekmîl müslümanları aç ve bî-ilac köylerini terke icbar edilmişlerdir.

16- Şumnu Secneli karyesinde Abdullah Çavuş'un gelinine tecavüz vâki' olmuş, ölüm derecesinde darb ve cerh olunduktan sonra salıverilmiştir. Kadın sonradan vefât etmiştir.

17- Şumnu Göçre karyesinde Rüstem oğlu Osman hânesine Bulgarlar gelir, otuz kişilik bir çete familyasının namusunu pâymâl eder.

Müdür efendi,

Şuraya kadar saydığım vekâyi'-i zâlimâne; cihân-ı insâniyyeti ürkütecek, vicdân-ı medeniyyeti ürpertecek derecede çok olan Bulgar mezâliminden bir nümûnedir. Dünkü Balkan vahşetlerine âlem-i medeniyet nasıl bîgâne kaldıysa bunlara da nazar-ı istihfâf fırlatacağında şüphe yok. Bu satırlar karalanırken bilir misiniz Deliorman'da nice bî-günahlar darb ve cerh olunuyor, ne kadar ma'sûmların namusları parçalanıyor, hânümânları söndürülüyor!.. Bu vekâyi'i gözümüzle görüyoruz. Tutrakan, Silistre, Dobriç sokakları torbalı sâilîn-i İslâmiyye ile doldu.

Şu vekâyi'in cerîde-i ferîdenizin bir köşeciğine dercine lutuf buyurulursa âlem-i insâniyyet nâmına, bilhâssa Bulgaristan müslümanları nâmına teşekkürler ederim.

Dobriç 18 Eylül sene 329

Deliorman'da hasbe'l-hamiyye
seyahat eden **Dobriçli:**

***

TERBİYE VE TA'LÎM

Talebe-i Ulûmda Hareket-i Fikriyye:

ULEMÂ-YI KİRÂM VE TALEBE-İ ULÛMA AÇIK MEKTUP

Muhterem meslekdaşlarım!

İ'lân-ı Meşrûtiyet'den beri sınıf-ı ilmiyye hakkında pek çok yazılar yazıldı, ilmiyenin suret-i ıslâhından bahs edildi. Fakat en mühim olan bir nokta var ki –maatteessüf– hiç kimsenin hatırına bile gelmedi. İşte şu birkaç satır yazı ile muzlim kalan noktayı hatırınıza getirmek istiyorum ki o da sarık mes'elesidir.

Ma'lûmdur ki: Her sınıfın kendine mahsûs bir alâmeti vardır; onunla **[90]** sunûf-ı sâireden temeyyüz eder. O alâmeti diğerleri takamazlar. Meselâ zâbitânın kendine mahsûs bir alâmeti vardır; o alâmet görüldüğü gibi rütbesinin ne olduğu anlaşılır, o alâmeti –rütbesi müsait olmayan– diğer bir kimse takınacak olursa cezâya uğratılır. Bunun gibi sarık da ilmiyenin alâmet-i mahsûsası olarak kabul edilmiştir. Fakat son zamanlarda meslek-i ilmiyyeye karşı gösterilen kayıtsızlık bütün bütüne bu mesleğin bir takım câhiller elinde kalmasına sebep olduğu gibi meslek-i ilmîye sülûk edenlerin alâmet-i mümeyyizesi olan sarık da alâmet-i cehl olmuş. Bugün bir ders-i âmmın, bir ders vekîlinin, bir şeyhülislâmın sardığı sarığı, bir hamalın, bir kahvecinin…! de başında görüyoruz. Bunun için her sarıklının câhil olduğuna hüküm ediyorlar. Binâenaleyh ben size soruyorum: Herkesde sarık bulunmasına râzı mısınız? Bunun ıslâhı ne suretle olmalıdır?

Mecdüddin

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

MADRAS ŞEHRİ

Madras, Hindistan'ın en kadîm ve en müzdahim şehirlerinden biridir. Hindistan'ın cihet-i cenûbîsinde vâki' olan şehr-i mezkûr, en meşhûr sevâhil-i ticâriyyeden ma'dûddur.

Sahilinin boyu on İngilliz mil-i bahrîsi tahmin olunduğu gibi, şehrin muhîti dahi otuz mile yakındır.

Şehir dahilinde kemâl-i sükûn ve asayişle imrâr-ı hayât eden ahalînin mikdarı altı yüz bin kişiden ibarettir. Anâsır-ı muhtelifeye münkasem olan nüfusun 35,000'i Hindu, 80,000'i İslâm, 45,000'i hıristiyan 3,500'ü Avrupalı –İngiliz– dir. Hind İngilizi vilâyâtı içinde en ziyâde hıristiyana mâlik olan yegâne şehir Madras'dır. Hıristiyanların çoğu yerli ve vaktiyle Avrupa'dan buraya gelen ve yerlileşen kimselerdir ki, İngilizler bu makûle hıristiyanlara Eurasians derler. Burada en ziyâde konuşulan lisân ise Famil lisânıdır ki, yerli Hinduların lisân-ı aslîsidir ve Sanskrit lisânından müştaktır. Madras yerlilerinin dörtde biri de telugo –yine Hindu lisânlarından biridir– lisânıyla tekellüm ederler. İngilizce lisânına gelince umûr-ı hükümet ve ticaretle, alış verişle uğraşanlar tarafından müsta'meldir.

Madras şehrinde İngilizler 1639 sene-i Mîlâdîsinde görünmeye başlamışlardır. Mr Francis Day (Mister Fransis Di) nâmında bir İngiliz vaktiyle Vijaynagar (Jicayanager) Racasından –ki, Madras üzerine de icrâ-yı ahkâm ediyordu– Madras'da bir fabrika te'sîs etmek için ruhsat almaya muvaffak olmuş ve bu hud'a ve hîle sâyesinde arazî istimlâkine başlamıştı. Bu adam git gide, ebnâ-yı cinsini Madras'a davet ederek yerleştirmiştir.

1702 sene-i Mîlâdîsinde Hindistan'da icrâ-yı saltanat eden selâtîn-i Moğoliyye'den Evrenk Zîb, Madras'ı kendi kumandanlarından biri olan Serdâr Davud Han vâsıtasıyla muhâsara etmiş ise de ahâlînin müdâfa'ât-ı dilîrânelerine mukāvemet edemeyerek ric'ate mecbûr olmuştur.

Yerli Maratalılar 1741 senesinde Madras şehriyle kalesini tahkîm ve tarsîn ederek 1743 senesinde de şehrin evvelki hisar ve kalesinin etrâfına diğer bir duvar ve hisar çevirmişlerdir. Mezkûr kale ve hisar el-ân alâ hâlihî bâkīdir. Ancak yıkılan bazı yerleri polisler tarafından karakolhâne ittihâz olunmuştur.

1746 senesinde Fransızlar Madras Şehrini istîlâ ve zabta muvaffak olarak, üç sene kadar burada kalabilmişlerdir. Daha sonraları 1758 senesinde de Lali nâmında yerli Hindulardan birinin mu'âvenetiyle tekrar Fransızlar Madras'ı üç ay kadar teshîre muvaffak olmuşlar ise de, ahîran İngiliz filosu şehrin kalesini elde edip Fransızları oradan tarda kudret-yâb olmuştur. O tarihten itibaren İngilizler Madras şehr-i şehîrini İngiliz müstemlekâtına idhâl ve böylece memleketi bilâ-hâdise ve vukū'ât muhâfaza etmektedirler.

Marata kavmi Hindu anâsırı içinde en ziyâde dilîr ve cesur oldukları halde kendi rüesâ ve müteneffizânları beyninde vukū'a gelen hased ve adem-i ittifâk beliyyeleri neticesinde istiklâllerini, şan ve şereflerini böylece gâib ve zâyi' etmişler ve el-yevm Madras'daki İngilizlerin arabalarını –para mukābilinde– elleriyle çekmek hızlân ve zilletine düşmüşlerdir.

Madras Mebânî ve Hotelleri:

Madras'da bir çok hotel var ise de en mümtâz ve mükemmel olanları, Royl Elphinstone –Mavnet Rod Caddesi'nde– vâki'dir. Dent's, Albany Garden hotelleridir. Bunlar Madras'ın en birinci sınıf hotellerini teşkîl etmekte ve cümlesi güzel arsa ve bahçeler ortasında havadâr yerlerde vâki'dirler.

Lippert's Hotel rıhtım ve denize karşı vâki' ise de orada insan, kayıkçılarla o makūlelerin dâimî gürültülerinden istirâhat edemez.

Bu hoteller yabancılar içindir. İngilizler ise Madras'a geldikleri zaman Madras Club (Madras kulübüne) inerler. Bu kulube yerleşebilmek için a'zâlarından birisiyle âşinâ veyahut kulube a'zâ kayd olmak İngilizler için pek kolaydır. Mezkûr kulüpde kırk kadar oda vardır. Ziyâsı, suyu, elektrik yelpazesi mebzûldür. Mevki'i de Neill's statue (Neil heykelinin) karşısında büyük bir bahçenin derûnundadır. Esbâb-ı istirâhat ve refah hep içinde müheyyâdır.

Bekar İngilizler bu kulüpde az para mukābilinde yer, içer, yatar. Bu kulübe İngilizlerden –hem de rengi beyaz olmak şartıyla– başkasını a'zâ kabul etmezler ve onlardan mâ'adâsına içeriye ayak bile attırmazlar. Ben ise şimendüferde beraber yolculuk ettiğim bir İngiliz ahbâbım tarafından bu kulüpde çay içmeye davet edildim ve bâlâdaki hâlleri öğrendim.

Mezkûr kulübe, a'zâ olanlar istedikleri İngiliz madamasını davet bahânesiyle götürürler. İçlerinde ayrı, gayrı bulunmadığı için içerde vâki' olan hâlâta dışarıdan hiçbir kimse vâkıf olmaz.

Madras Limanı:

Madras'da sun'î bir liman vücûda getirilmiştir. Denizden gelen dalgalardan sefâini muhâfaza etmek ve onları suhûletle limanda barındırmak için iki dalga kıran inşâ edilmiştir. Bu setler iki uzun kol şeklinde ve bin yarda uzunluğunda ve yedi kulaç derinliğinde –denizin suyu altında bütün usulüyle– mütefennin mühendislerin nezâretleri altında imâl olunagelmiştir. Mezkûr süddeleri vücûda getirmek için gāyet ayrı ve her biri bir küçük tepe kadar yüksek bulunan bir milyon taş sarf edildiği halde 1881 sene-i Mîlâdîsinde hüküm-fermâ olan cyclone (siklon) rüzgarları mezkûr metîn ve muhkem süddeleri kırıp, yarım mil öteye fırlatmıştır.

Madras'ın sâhil-i garbîsinde de diğer bir şiddetli fırtına esnâsında hasârât-ı külliyye husûle gelmiş ve böylece Madras şehrinde vapurlar, barınamayacak bir hale gelmişler iken ahîran birkaç sene evvel hükümet-i mahalliyye buna ciddî bir çare düşünerek sâhilde **[91]** gāyet muhkem ve mazbût bir rıhtım inşâ etmek suretiyle hem şehrin revnakını tezyîd, hem de âmed-şüd eden vapurların rıhtıma yanaşmalarını taht-ı te'mîne almıştır.

Madras Kayıkları:

Madras'da bir nevi' kayık vardır ki, ona yerliler Masula ta'bîr ederler. Bu kayıklar ince tahta kerestelerden ma'mûl ve Cocoa ağacının elyafıyla gāyet metîn ve sanatkârâne bir suretde birbirine iliştirilip, yerli kayıkçılar, bu nevi' kayıklarını fevkalâde bir mahâretle denizin müthiş dalgaları üzerinde idâre ederler. Mezkûr kayıklardaki koyu renkli, çıplak ve ince bacaklı kayıkçıların manzaralarıyla konuşmaları bir seyyâh için oldukça eğlenceli bir şey teşkîl eder.

Madras Feneri:

Rıhtım ve sâhil boyu ile fener ciheti dâimâ kayıkçı, yerlilerle müzdahim ve fa'âlâne bir hayât içinde bulunmaktadır. Madras Feneri granit taşından ma'mûl ve 125 feet –İngiliz kademi– yüksekliğinde olup, on beş mil uzakta bulunan vapurlar tarafından görülür.

Eski ve Yeni Kasaba:

Madras şehri White Town –Beyaz Kasaba–, Black Town –Siyah Kasaba– nâmıyla ikiye tefrîk olunmuştur. İsimlerinden anlaşılacağı üzere birincisi İngilizler, ikincisi yerliler tarafından meskûndur. İngiliz kralı velîahd iken Hindistan'a berây-ı seyâhat geldiği zaman Madras Şehri'ne uğradığından yerlilerin istirhâmı üzerine siyah ma'nâsına olan Black kelimesi yerine eski kasabaya George's town –Corc Kasabası– nâmı verilmiştir.

Yeni kasaba İngilizlerin ikāmetgâhlarıyla ticârethânelerini ihtivâ etmekte ve gāyet vesî' caddelere mâlik bulunmaktadır. Beyaz Kasaba umûmiyetle pek az adamla meskûn ve tenha bir yer olduğu cihetle seyyâhlar için şayân-ı istifâde bir yer değildir.

Corc Kasabası ise pek çok yerlilerin ticâret ve ikāmet yerlerini teşkîl edip fevkalâde müzdahim bulunduğundan, oralarda ahâlînin âdât ve ahlâkıyla alış verişlerini görmekle yabancılar daha ziyâde mütesellî ve müstefîd olabilirler.

Nehirlerle Çamaşır Yıkayanlar:

Madras'da Adyar nâmıyla bir nehir vardır ki şehrin içine kadar sokulmuştur. Mezkûr nehrin kenarı da dâimâ çamaşır yıkayanlarla gürültülüdür. Hindistan çamaşırcıları, müşterîlerinin çamaşırlarını nehirlerin kenarına götürüp, oradaki taşlara çarpa çarpa yıkarlar. Bu manzarayı görenler, Sa'dî-i Şîrâzî aleyhirrahmenin

زنند جامهٔ ناپاك كازران برسنك

Şiirini mutlakâ tahattur ederler.

Hind çamaşırcılarına Dhoby (Dobi) –Hindce bir kelimedir– derler. Bunlar çamaşırları yıkamak husûsunda sabun isti'mâl etmeksizin kirlerini almakta hüner ve maharet sarf ederler ise de, hayfa ki onlara verilen çamaşır sık sık taşa vurulduğundan, az vakit içinde yırtılır. Bunun için bu çamaşırcılardan başka Hindistan'ın bütün şehirlerinde whshing company (çamaşır yıkamağa mahsûs kumpanyalar) teşekkül etmiştir ki, bunlar çamaşırları taşa çarpmayarak sabunla tathîr ederler. Bu kumpanyalar yünlü kumaşları da eczâ ile yıkamakta ve onları yeni bir hâle ircâ' etmekte mahâretleri vardır. Ancak ücrete gelince ötekilere nisbeten pek pahalıdır.

Râkid Havuzlar:

Gerek Madras'da gerek Bombay'da şehir dahilinde büyük, küçük bir çok râkid, müdevver havuzlar vardır ki bunlara İngilizce Fank, Hindce Kalab, derler. Madras'dakiler ise Spur, Nangambakum Vasauvalh, perambore bunlardırlar.

Mukaddes Bir Nehir:

Madras'dan altı mil uzak bulunan Priplicane köyünde Hindularca mukaddes bir nehir vardır ki, Ganç nehri kadar muhteremdir. Brehmenlerin zu'm-ı fâsidince nehr-i mezkûra ölü bir adam atılsa bile dirilecekmiş!

Bâlâdaki köyde Madras valisinin büyük bir sayfiyesi vardır.

Madrasdaki Park (Parc):

Madras'ın eski kasabasında ahâlî için belediye tarafından bir park yapılmıştır. Mezkûr mahal âdetâ Millet Bahçesi vazîfesini görüyor. Bahçenin muhîti 116 İngiliz dönümü kadardır. İçindeki hıyâbânlar, caddeler güzel taksîm edilmiş, Hindistan'a mahsûs eşcâr, nebâtât ve çiçekler gars olunmuştur. Bundan başka mezkûr bahçenin bir hıyâbânı altı mil tûlünde imtidâd eder. On bir göl ve havuza mâlik olan bu bahçe letâfetiyle beraber istasyonun da kurbünde vâki' bulunmuştur. Hergün müzika bandosu orada güzel havalar çalmak suretiyle ahâlîyi rûz-merre ta'b ve mezâhimlerinden dinlendirir. Yine bu bahçe derûnunda İngilizlerin Lawn-Fennis top oyunlarına mahsûs güzel bir arsa ile yüzmeleri için iyi bir havuz tertip edilmiştir.

Mukaddes Bir Tepe:

Madras'ın sahil boyunda küçük bir tepe vardır ki, 68 sene-i Mîlâdîsinde st. thomas (Sent Tomas)ı Brehmenler orada öldürdüklerinden, Rum Katolik hıristiyanları indinde mezkûr tepe pek mukaddes addedilmektedir. Mezkûr tepenin altında hayvânât-ı vahşiyye inine müşâbih bir mahzen bulunuyor ki, hıristiyanların zu'munca Sent Tomas burada kendisini Brehmenlerin elinden saklıyormuş.

Mezkûr tepe üzerinde vaktiyle Nastûrîler yahut Ermeniler tarafından bir küçük kilise inşa edilmiş ve 1547 sene-i mîlâdisinde Portekizler Madras'ı zabt ve istîlâ ettiklerinde bu tepe üzerinde bir takım muvakkat askerî kışlalar te'sîs eylemişlerdir ki, enkâzı el-ân bâkīdir.

Her ne hâl ise mezkûr tepeden Madras deniziyle kasabası pek güzel bir manzara teşkîl ediyor.

Madras'ın Tarihî Binâları:

Madras'daki tarihî ebniyelerden biri "Karnatik nüvvâb[ı]"nın sarayıdır ki, İngilizler her nasılsa onu sâhibine çok görerek, idâre-i mâliyyeye zabt ve tahsîs eylemişlerdir. Büyük saray meşhûr Chepak parc'da vâki'dir. Sarayın diğer muhteviyâtını da mühendis mektebi ittihâz etmişlerdir. Mezkûr binâ Hind usûl-i mimârîsi üzerine inşâ ve onu yapan mühendis ve mimarlar, maharet ve zarâfet-i sanatkârânelerini kâmilen sarf etmişlerdir.

Madras Dârülfünûnu'yla koleji dahi mezkûr parkın bir tarafında kasr-ı mezkûrun taklîdi olarak vücuda getirilmişlerdir ki, hakīkī sarayın binasıyla tevâfuk ve tetâbuk ediyor.

Madras'daki Arsenal binasında Hindistan'ın ezmine-i kadîmesinde Hind asâkir ve zâbitleriyle kumandanları tarafından giyilen, kullanılan zırh, elbise, esliha mevâki'-i mahsûsaya konulup, seyyâhîn ile zâirîne arz olunmaktadır. Esliha-i mezkûre içinde şâyân-ı temâşâ ve câlib-i nazar-ı dikkat olarak, sâbık Hindistan padişahlarından zabt olunan iki top vardır ki, uzunlukları on iki İngiliz kademiyle kutrları üç kademdir. Bundan başka Hindistan ezmine-i kadîmesinde

muhâriblerce isti'mâl olunan âlât ve edevât-ı harbiyye dahi burada teşhîr edilmektedir.

Madras Müzehânesi:

Müzehânede en ziyâde göze çarpan şeyler, hep târih-i tabîîye ait şeylerdir. **[92]** Madras'da sayd olunan balıkların, süngerlerin, mercanların, sedeflerin envâ'ı burada mevcuttur. 1874 senesinde Mangalore sâhilinin kenarında ölü bir halde bulunan bir balina balığıyla iri bir köpek balığının iskeletleri buraya nakl edilmiş, cidden şâyân-ı temâşâ bir şey teşkil eylemiştir. Birincisinin tûlü elli ve ikincisinin ise on dokuz İngiliz kademidir.

Müzehânenin diğer kısmında da ilm-i nebâtâta, tabakâtü'l-arza, ma'âdine, hiref ve sanâyie, sanâyi'-i nefîseye ait eşyaların envâ'ı teşhîr edilmiştir.

Bu zâtın 400 ve 500 sene-i Mesihiyyesinde yapılan muhtelif heykelleri ile Panjore, Vizag, Bidri, Frichinopoli patam'da çıkan ve orada imal olunan evânî-i nühâsiyye ve ma'deniyye ve Hindistan'a mahsûs mücevherât, altın, gümüş kuyumculuğuna, el ile dönen kârhânelere ait bir çok şeyler de müzenin sâir odalarında züvvârın nazar-ı dikkatlerini celb etmektedir.

Hele müzenin diğer bir odasında zevk-i selîm ile camekanlar içinde yerleştirilen Hindistan meskûkât-i kadîme ve cedîdesi fevkalâde kâbil-i temâşâdır. Müzehâne me'mûrî[ni] nin beyânâtından anlaşıldığına nazaran son sene Madras müzesini dört yüz bin kişi ziyâret etmiştir.

Madras Kiliseleri:

Madras'da Protestanların otuz bir, Rum Katoliklerin on beş kiliseleri vardır. Mezkûr kiliselerin çoğu eski ve bir kıymet-i târihiye ve mi'mâriyeyi hâ'iz değildirler.

Mekâtib-i İ'dâdiyye ve Âliyye:

Madras'daki mekâtib içinde, en ziyâde talebeye mâlik olan müessese İskoçyanî misyonerler tarafından te'sîs olunan Madras christian college and university of the free church of S-cotland mektebidir. Burada dârülfunûn derecesinde âlî tahsîl görenlerin adedi 600 ve rüşdî ve i'dâdî tahsîlinde bulunanların mikdarı 1000'dir. Kemâl-i ciddiyyetle ulûm ve fünûn talebeye öğretildiği gibi, zımnen hıristiyanlık için de telkīnât icrâ edilmektedir.

Gospel college nâmında dört yüz talebeye mâik diğer bir mekteb-i i'dâdî var ise de, maatteessüf orada dersden ziyâde Hıristiyanlık'dan bahs edilir ve sırf propaganda için te'sîs edildiğini İngilizler bile i'tirâf ediyor. Bunun için bu mektebe devâm eden talebelere yemek, elbise, yatak vesâir levâzım-ı ma'îşet rüşvet-i tahsiliyye makāmında veriliyor.

Bu iki mektebden başka dârülmuallimîn vazîfesini gören The Feacher'o college Tıbbıye İ'dâdîsi makāmında olan medical college ve Hendesehâne-i mülkiye demek olan Phe civil engineering college müesseselerde doktor ve umûr-ı nâfi'a ve belediye içinde mühendisler, kondüktörler yetiştirilmektedir.

Hükûmet nâmına te'sîs olan The presiduucy Governmen college mektebinde de epeyce talebe vardır ki, bütün bu mekâtib-i i'dâdiyye mezûnları, ismini bâlâda zikr ettiğim İskoçyalı misyonerler tarafından te'sîs edilen dârülfünûnda ikmâl-i tahsîl eylemeye mecbûrdurlar. Madras'da bir çok mekâtib-i ibtidâiyye ve rüşdiyye dahi vardır ki, cümlesi misyoner papazları tarafından tesîs ve idâre olunmaktadır.

Misyonerlerin Hindistan'da yaptıkları, icrâ ettikleri fazâyih ve şenâ'yi'i bir makāle ile değil, bir kitâb ile teşrîh ederek inşâallâh kâri'lerimin ma'lûmâtını tevsî'e çalışacağım. Zirâ misyonerlerin i'mâl-i denâet-kârânelerini bir makāle ile bitirmek ve anlatmak pek müşkildir.

Madras'da cem'iyyât-ı hayriyye vâsıtasıyla da idâre edilen husûsî mekâtib ve hastahânelerle dârülmecânîn pek çoktur.

Madras Çarşı ve Ticârethâneleri:

Madras, yerli çarşılarında alelâde şeylerle ticâret ve alış veriş edenler çok olmakla istifâdeleri pek mahdûddur. Memleketin hakīkī kârını götürüp, temettu' edenler İngiliz tüccâr ve komisyoncularıyla bankalarıdır. Bunlar ise tamamen mağazalarını şehrin en ferah-fezâ ve latîf mevki'ini teşkîl eden Mount road caddesinde te'sîs ve inşâ eylemişlerdir. İngiliz mağazaları kira değil, kendi mülkleri bulunuyor. Tüccâr-ı mezkûre cevâhircilik, tuhâfiyecilik, terzilik, elbise ve tuvalete müteallik bilcümle eşyâyı fâhiş, hattâ efhaş bir fiyatla satmaktan aslâ çekinmiyorlar.

Hükûmet-i mahalliye bunlara her türlü teshîlât-ı maddiyye ve ma'neviyye îrâs etmekten hâlî kalmıyor. Bir kere İngiltere'den celb ettikleri emti'a ve eşyâdan gümrük resmi almıyor. Böylece celb edilen emvâl ve emti'a gāyet ucuz bir fiyatla mağazalara dahil olur ve üzerine derhal etiketler yapıştırılır ve kan bahasına satılır. Herhangi İngiliz mağazasına gittimse bir şey almağa cesaret edemedim. İstanbul'daki mağazalara nisbeten mallarını bin kat pahalıya satıyorlar. Bunun sebebi ise mağazada kullandıkları beyaz İngilizlere, bol keseden çokça maaş verip, onları geçindirmekten münba'is oluyor. Yerliler, Hindistan'ın dahilinde, İngiltere'de imal olunan yünlü ve pamuklu mensûcâtı her ne kadar imal etmeye başlamışlar ise de hükûmetçe metâ' ve ma'mûlât-ı dahiliyye üzerine pek azîm bir vergi tarh edildiğinden, Londra ve İngiltere fabrikalarından celb olunan metâ'lara, emti'a-i dahiliyye bir türlü rekābet edemiyor. Yoksa, Hindistan'da imal olunan eşyâ gerek devam ve metânet, gerekse fiyatça ehven bulunmasından İngiliz emvâlini az müddet içinde kesâda uğratacaktı. Emti'a ve mensûcât-ı dahiliye imal eden fabrikalardan pek yüksek vergi aldıklarına dâir, bana bir çok tafsîlât veren yerli fabrikatörlerin –hususiyle müslümanların– şikâyât-ı muhıkkaları insanı kan ağlatıyor.

Bu erbâb-ı servetden biri ahîran benimle vukū' bulan mülâkātında "Efendi! Memleketinizin, istiklâlinizin, şerefinizin kıymetini biliniz. Hükümetinizi ikide birde vesâil-i şettâ ile za'fa düçâr etmeyiniz! Nifâk ve şikākınız yüzünden en sonra haliniz bize dönecek ve peşîmân olacaksınız. Hürriyet ve istiklâl kadrini biz sizden daha iyi anlıyoruz, çünkü bu nimet-i giran-bahâyı kaybettik. Şimdi ise onu elde etmek bizim için pek çetindir. Binâenaleyh ittihâd ve ittifâk edip, kardeş gibi yaşayınız. Hükûmetinizi kuvvetlendirmek için varınızı yoğunuzu bile fedâ etseniz azdır." Hâsılı müşârun-i-

leyhin bu nesâyih-i hayr-hâhânesini vatandaşlarımın kulağına îsâl eylemeyi vicdânen kendime bir farîza bildiğim için harfiyyen bu makāleye derc ettim. Me'mûl ederim ki bizimkiler, okur da biraz akıllarını kafalarına devşirirler.

Madras Sanâyi'i:

Madras'da bir çok hiref ve sanayi vardır. Cümlesi de nefîs ve güzeldir. Altın ve gümüş üzerine gāyet a'lâ kabartma resimler yapıyorlar. Resimler ise Hinduizm ve putperestliğin edvâr-ı kadîmesine âittir. Ma'mûlât-ı mezkûre üzerine Hindu putlarının resimleri dil-rubâ bir suretde nakş edilmekte ve yerliler, Avrupalıları kendi sıfatlarıyla cezb etmektedirler. Altın mina ve oyma işleri de şâyân-ı takdîrdir. Bakır, çinko, sarı ma'denden salon tezyînâtı için yine güzel şeyler yapılmaktadır. Katı ma'denler üzerine el ile her türlü nakış ve resim işlemek, zannedersem Madras'a mahsûs bir san'attır.

Abanos, sisem ve mahun ağaçlarıyla, banbu kamışından salonlarla bahçe ve terasalar için pek zarîf mobilyalar dahi Madras'da i'mâl olunur. Bu işleri san'atkarâne öğrenmek için de ayrıca bir sanâyi' mektebi vardır.

Sandal, fil dişi üzerine de oyma işleri yapmak ve çeşit çeşit resim çıkartmak yine bu muhîte mahsûsdur. Güzel kilim ve seccadeler de Madras'daki hapishânelerde i'mâl olunmakta ise de, zavallıların kazandıkları paranın üçte biri kendilerine verilir, mütebâkīsi İngiliz hükûmetinin kasasına girer. Mahbûslar tarafından kazanılan para hapishâne sandığında biriktirilir ve çıkacakları zaman kendilerine teslîm edilir ki, derhal bir iş tutup meşgūl olabilirler.

[93] Kilim, halı, seccâde, şal ve ona mümâsil şeyleri yerli müslümanlar vaktiyle İranî usta ve muallimlerden öğrenmişlerdir. Fakat metânet ve zarâfet noktasından buradaki kilim ve halılar İranınkilere nisbeten hiçbir şeydir.

Bundan başka Madras'da güzel ipekli, yünlü, pamuklu peştemaller ve akmişe dahi imal ediliyor. Hâsılı sanayi Madras'da gereği gibi terakkī etmiştir. Hayvânât boynuzlarından gāyet güzel kaşıklar, baston sapları, tarak ve malzeme fevkalhad bir zarâfetle yapılmaktadır.

Madras Hapishâneleri:

Madras hapishânelerini ta'rîf ve tavsîfe mecbûrum. Zirâ burası cidden bir dârü'l-edeb ve dâru's-sınâ'a bir yer teşkîl ediyor. Hapishânedeki intizâm ve mükemmeliyet, sükûn ve asayiş, ta'lîm ve terbiye, kavânîne olan ri'âyet ve inzibât cidden şayân-ı taklîd ve takdîrdir.

Madras hapishânelerine giren bir adam mutlakâ ta'accüb edecektir. Mahbûsların koğuşları, sofaları, bahçeleri gāyet muntazam ve temizdir. Hergün muayene ve dezenfekte olunuyor. Doktor her sabâh mahbûsları muayene ve mu'âlece eder.

Hapishânede ders koğuşları, tahsîl ve ta'lîme mahsûs âlât ve edevât mebzûldür. Muallimler evkāt-ı mu'ayyenede tedrîsât ile iştigāl eylemekte, cânî ve mücrim talebelere ta'lîm ve mevâiz-i hasene ilkā etmekte kusûr etmiyorlar. Bir mahbûs az bir zamanda bir iki lisânı okuyup yazmayı suhûletle öğrenir. Diğer tarafta hapishânedeki dâru's-sınâ'alarda mahbûslara güzel ve nefis sanâyi' öğretilmektedir.

Nâfia işleri için bu mahbûslar en iyi bir âmil teşkîl ediyorlar. Taşları kırıp yere döşemeye, köprü yapmaya, yol yapmaya mahbûslar kullanılıyor. Az müddet zarfında mahbûslar birer yapıcı, kaldırımcı, ustası, hattâ kondüktör kesilirler.

Müddet-i mahkûmiyyeti esnâsında hüsn-i hâli görülen mahbûslara mükâfât olmak üzere sülüsân müddetini ikmâl ettikten sonra serbest bırakılırlar. Bilakis, şerîrlikte bulunanların müddetine bir mikdar zam ve ilâve olunur. En şerîr ve cânî bir adam bu mahbeslerde terbiye, edeb, ilim ve san'at öğrenir.

Mahbûsların üzerindeki elbise bir takye ile bir gömlekten ibarettir. Gece vakti kendilerine ziyâ verilmediği gibi, tütün içmeye de müsaade olunmaz. Kendilerine verilen ekmek ve mu'ayyen çorba ve katıktan başka hâricden bir şey tedârik etmeye müsaade edilmiyor.

Ayak yoluna da evkāt-ı mu'ayyenede ancak gidebilirler. Mahbûslar gündüzün kemâl-i faâliyetle işleriyle iştigāl ederek, gece vakitlerini sükûn ve istirâhatle imrâr ediyorlar. Hapishâneye mahsûs hastahâne, çamaşırhâne, eczâhâne, hamam dahi hapishânenin aksâm-ı mütemmimesini teşkîl eyliyor.

Madras Cevâmi'-i Şerîfesi:

Madras'daki müslümanlar Hindulara nisbeten pek az bir yekun teşkîl ettikleri halde bir çok cevâmi' ve mesâcide mâliktirler. Asabiyet-i dîniyye husûsunda Madras İslâmları son derece ileri gitmişlerdir. O derecede ki hânesinde hiçbir kimse namaz kılmıyor. Herkes namaz zamanı mutlak câmi'e koşup cemâ'atle namazı edâ etmeye mecburdur. Bu hal ise âdetâ bir örf ve âdet hükmünü almıştır. Bî-namâz bir adam Madras'da yoktur. Çünkü cemâ'at-İslâmiyye içinde yaşayamaz. Ma'zeret-i meşrû'ası olanlar bittabi' ma'zûrdurlar.

Yalnız Madras'da bir hal hoşuma gitmedi. O da ölülerinin cenazeleri önünde hıristiyanlar gibi dört direk üzerinde bulunan bir örtü götürülüyor ki, nasrânîler buna "bisât-ı rahmet" ıtlâk ediyorlar. Bunun sebebini sorduğumda âdettir dediler.

Hele Bombay'da Müyemmen cemâ'atlerinin, kendi kızlarını mîrâs almaktan mahrûm bırakmaktaki hikmeti anlayamadım. Onlarca irs sırf oğlana mahsûs bir şeydir. Hattâ İngiltere hükümetine vaktiyle verdikleri istidâda Hindu diyâneti usûlüyle mîrâs mu'âmelâtının icrâsını resmen Müyemmen Cemâ'ati talep etmişlerdir. Hinduizm'den İslâmiyyet'e sirâyet eden bir çok âdât ve ahlâk-ı seyyie maalesef el-yevm müslümanlarca ma'mûlün-bihdir.

Madras Puthâneleri:

Nefs-i Madras'da ve Madras'ın mülhakātında Hindulara mahsûs kıymet-i mimârîyi hâiz bir sürü puthâneler vardır ki, ekserîsi eski zamandan, dağların tepesinde kayalıkların eteğinde, orman kenarlarında vâki' olmuştur. Bu puthânelerde, el-yevm kurâ ve kasabâttaki putperestler âyîn-i dînî icrâ ediyorlar.

Hindistan: Madras **S**[sin]**. M. Tevfik**

SİYÂSİYÂT

İCMÂL-İ SİYÂSÎ

Bulgaristanla sulh akd ve imzâ edildikten sonra bütün nazarlar Osmanlı-Yunanistan münâsebâtına ma'tûf kalmıştır. Avrupa sâhasında şu mes'eleden ve son zamanlarda Fransa ile İspanya arasında vukū' bulan takarrüb nümâyişlerinden başka mahâfil-i siyâsiyyeyi cidden işgāl eden mes'ele ma'dûm gibi gözüküyor. Fi'l-vâki' el-yevm gerek Arnavutluk'da, gerek Garbî Trakya'da mühim vukū'ât cereyân etmektedir. Fakat şu vukū'ât efkâr-ı umûmiyyeyi pek de işgāl etmiyor. Osmanlı-Yunanistan münâza'ası hall ü fasl edildikten sonra Arnavutluk ve Garbî Trakya'da da asayiş ve sulhün takarrur edeceği zannı gālibdir.

* * *

Osmanlı-Yunanistan müzâkerâtı gāyet batî ve ağır suretde devam edip duruyor. İleriye doğru daha bir hatve bile atamadı. Son Osmanlı murahhası olan Hırand Bey'in Atina'ya azîmet ederken ne gibi şerâiti hâmil bulunduğu sarâhaten ma'lûm değildir. Lakin gerek Avrupa, gerek Osmanlı mahâfil-i siyâ[siyye]sinde musırran şayi' olan rivâyâta bakılırsa Adalar mes'elesi dâire-i müzâkerâtdan haric imiş! Gûyâ Osmanlı hükümeti kendisi bile şu mes'elenin henüz mevki'-i müzâkereye koyulacak vaktin hulûl ettiğine kâni' değilmiş! Zirâ Adalar mes'elesini muvaffakiyetle halletmek için deniz üzerinde gālib ve mütefevvik bir kuvvete mâik olmak elzemdir, bu ise henüz te'mîn edilmemiştir, binâenaleyh Adalar mes'elesi diğer mesâilden ayrılarak bilâhare müzâkere edilmek üzere bir tarafa bırakılıyormuş! Zâten mezkûr mes'elenin hall ü faslı da Londra Konferansı'nın mukarrerâtı ile büyük devletlere tevdî' edilmiş, Osmanlı Devleti de şimdilik şu mes'elenin bir tarafa bırakılarak vakt-i merhûnunda halledilmesi taraftarı imiş!

Şu nokta-i nazarın te'yîdi için bazı mütâla'ât-ı mâliyye de serd ediliyor. Deniliyor ki: Balkanlarda sulh takarrur etmeyince, muhârebenin neticeleri kat'î **[94]** bir surette tesviye edilmeyince Avrupa muhârib tarafların hiçbirisine, ez cümle Osmanlı devletine hiçbir istikrâzda bulunmayacaktır. Devlet-i Osmaniye ise paraya şiddetle muhtâcdır. Parasız, lüzumu teslîm ve icrâsı takarrur eden ıslâhâta girişemez. Harb münâsebeti ile açılmış olan rahneleri de ta'mîr edemez. Binâenaleyh ilk evvel, Adalar mes'elesini bir tarafa bırakarak, mesâil-i sâirenin halli üzerine sulhün akdini ta'cîl etmelidir. Bu sâyede istikrâz akd ederek bilâhare Adalar mes'elesinin halline bakmalıdır. Zâten o zamana kadar İrşâdiye Diritnotu da ikmâl edilir. Diğer birkaç sefâin-i harbiyye de iştirâ olunur. Adalar mes'elesi kendi kendine ve bizim lehimize olarak halledilmiş olur…

Biz şahsiyyen şu nokta-i nazara iştirâk etmiyoruz; Adalar mes'elesinin halli zamanının hulûl etmiş olduğuna tamamen kâni'iz. Fakat bununla beraber devâir-i resmiyyede tekevvün eder gibi görünen yukarıda serd ettiğimiz mutâla'âtın da bir çok hakāyıkı ihtivâ ettiğini teslim ederiz. Eğer filvâki' Devlet-i Osmaniye şimdilik Adalar mes'elesinin müzâkeresinden kat'-ı nazar eylemiş ise, müzâkerât yalnız diğer mesâil etrafında ceryân ediyorsa.. pek yakın bir zamanda Yunanistanla da aramızda te'sîs-i münâsebât ve akd-i sulh edileceğine şimdiden hüküm edilebilir. Zira mesâil-i mütebâkiyye pek mühim, lakin behemehâl teferru'âtdan addedilebilecek mâhiyeti hâizdir. Ez cümle meselâ tâbiiyet, evkāf, uhûd-ı atîka mesâili… Bunların kâffesi mühim olmakla beraber hiçbir zaman yeni bir muhârebenin açılmasına sebebiyet verilebilecek kadar mâhiyeti hâiz addedilemezler. Yunanistan hükümeti bütün bâlâ-pervazlığına rağmen mesâil-i mezkûrenin kâffesinde bilâhare Osmanlı nokta-i nazarını kabul etmeye mecbur kalacaktır. Zirâ evvelâ Yunanistan şu mesâile ait serd ettiği mütâlaâtda son derece haksız ve esâssızdır. Sâniyen şu müddeayâtını te'yîd ve takviye ettirecek kuvvete mâlik değildir. Binâenaleyh er, geç Yunan hükümeti bu günkü bütün ta'vîkāt ve te'hîrâtına rağmen teslim-i nefs eylemek mecburiyetinde bulunacaktır.

Lakin acaba bu suret ve şekilde akd edilmiş olan bir sulh devamlı olabilir mi? Biz bu suâle menfî cevâp vermek mecburiyetindeyiz. Zirâ el-yevm Makedonya'da öyle hâdiseler, vâkı'alar cereyân etmektedir ki bunlar bilâhare ister istemez hükümet-i Osmâniyyeyi de yeniden o kıt'aya doğru sevk eyleyecektir. Rumlardan mâ'adâ Makedonya'da sâkin bütün ahâlî –ister İslâm olsun, ister hıristiyan– ne Sırp, ne de Yunan boyunduruğunu çekemiyorlar. Bunlar bu boyunduruktan kurtulmak hevesi ve aşkını şimdiden âsârıyla izhâr ediyorlar, bugün Garbî Trakya'da cereyân eden vekāyi'in yarın bütün Makedonya'ya sirâyet edeceği muhakkaktır. Yunanistan hükümeti şu hakīkati hissetmiştir.

Buna karşı gayz ve hiddetle, şiddet ve unfle çıkmak istiyor. Şimdiden İslâm, Bulgar, Yahûdi ahâlîsine karşı ta'kībât-ı şedîde icrâsında bulunuyor. Fakat ahâlîsi umûmen uyanık ve bir çok zamandan beri çeteciliğe, komitacılığa alışmış bulunan bir kıt'a bu gibi tedâbîr ile güç teskîn edilebilir. Bilakis şiddet, hiddet bunların asabiyet-i milliyelerini daha ziyâde tahrik edecektir. Bilâhare yani pek az bir zaman sonra Makedonya yeni bir yangın ocağı hâlini kesb eyleyecektir. Öteki taraftan Bulgaristan'da elbette intikām almaya, Yunanîler tarafından görmüş oldukları ihânet ve gadre mukābelede bulunmaya elbette müheyyâ bulunacaklardır. Hiçbir kuvvet, hiçbir vâsıta Bulgaristan'ı o zaman Makedonya üzerine atılmaktan tutamayacaktır. O zaman biz de elbette ki bütün bu ahvâllere karşı lâkayt kalamayız. Biz de ister istemez müdâhale mecburiyetinde kalacağız. Zan edilmesin şu tahmin ettiğimiz hallerin vukū'u uzak zamanların mürûruna mütevakkıfdır. Hayır! Belki birkaç aylık mes'eledir! Zirâ Yunanistan'ın temellük etmek istediği yerler kendi hacminden ziyâdedir. Bu ise tevâzün-i kuvâ kā'idesine muhâlif olduğundan gayr-i tabîî, binâenaleyh gayr-i kâbil-i husûldür.

Şu halde bizimle Yunanistan arasında şerâit-i müteferrika üzerine her ne kadar akd-i sulh mümkün, hattâ karîb ise de, şu maslaha[tı]n pek de devam edemeyeceğini, olsa olsa bir seneden ziyâde ömrü olmayacağını şimdiden tahmin etmek pek kolaydır.

* * *

Fransa ile İspanya arasındaki takarrüb nümâyişlerine gelince bu nümâyişlere Fransa Reîsicumhûru Mösyö Puvankare'nin seyahati sebebiyet vermiştir. Mösyö Puvankare aslen Almanya tarafından 1870'de Fransa'dan istirdâd edil-

miş olan Loren eyâletindendir. Bu zât kalbinde Almanlara karşı azîm bir kin taşıyor; Alzas-Loren eyâletlerinin Almanya elinden alınması, Almanlardan ahz-ı sâr edilmesi âmâlini tâ öteden beri kendisine bir dîn, bir vazîfe edinmiştir. Bununla beraber gāyet faâl, zeki, kâr-âzmûdedir. Almanya'yı hal-i infirâdda bırakmak, etrafını demir çenberle kuşatmak için her ne lazım ise yapıyor. Bir zamanlar Puvankare Balkan Muharebesi'nin vereceği netâyice, Şarkî Avrupa'da Fransa'ya zahîr olabilecek azîm bir Islav kuvvetinin teşekkül eyleyebileceğine îmân ediyordu. Bu sebeple bütün kuvvet ve iktidârı ile Balkan İttihâdı'nın devamına, kuvvet bulmasına çalıştı. Fakat Balkanlarda cereyân eden ahvâl, Balkan İttifâkı'nın bozulması, müşârun-ileyhin şu ümitlerini alt üst etti. Şimdi, Mösyö Puvankare nazarını şarktan garba doğru çevirdi. Irk ve din münâsebeti ile Fransa'ya pek karîb olan İspanya'yı kazanmak istiyor. Ber-vech-i ma'lûm Marakeş mes'elesi münâsebeti ile Fransa ile İspanya arasına bir burûdet sokulmuştu. Almanya şu burûdetden istifâde ve Marakeş mes'elesine mütehevvirâne bir surette müdâhale ederek İspanya'yı teyîd etmekle Fransa'nın arka **[95]** cihetinde kendisine bir dost ve muâvin kazanmak istiyordu. Fransa'yı Marakeş mes'elesinde İspanya'ya karşı mu'tedil bir vaz'iyyet almaya, İspanya müdde'ayâtını is'âf etmeye icbar eden esbâb arasında şu vaz'iyyet belki en birinci müessir rolünü oynamıştır. Şimdi ise Fransa İspanya'yı bütün bütün kazanmak ve Almanya'dan tecrîd ettirmek istiyor. Mösyö Puvankare'nin İspanya seyahati şu emelin husûlüne ma'tûfdur. Fakat Almanya imparatoru da kolay kolay mağlûb edilecek rakîblerden değildir. Bittabi' o da Fransa'nın şu siyâsî çıkışına karşı birşeyler düşünüyor ve zannediyoruz bilhâssa nazarını şimâle, Rusya'ya doğru atf ediyor. Almanya da Rusya'yı Fransa'dan ayırmaya, tecrîd etmeye bezl-i mesâ'î etmektedir. Hattâ bunun tecelliyâtı şimdiden gözükmeye başladı. Rusya matbûâtında Rus diplomatları tarafından yazılmış ve Rusya-Fransa ittifâkının Rusya için hiçbir menfaat te'mîn etmediğine ait makāleler neşr ediliyor. Puvankare'nin sağ eli ve Puvankare kadar Almanya'ya hiss-i kin beslemekte olan Fransa'nın Petersburg Sefîri Delkase'nin vaz'iyyeti de tezelzüle uğradı. Müşârun-ileyhin Petersburg'dan infikâk edeceğine ait şâyiât kesb-i kuvvet eyliyor. Fakat Fransa ile Almanya arasında oynanılan şu diplomasi şatrancının ne gibi netâyic vereceğini şimdiden tahmîn etmek pek güçtür. Balkan hâdisâtı da isbât ettiği gibi bazen cereyân-ı hayât en zekî ve en müdebbir diplomatların bile tertib etmiş oldukları planları bir dakikada alt üst ediyor.

Ahmed Agayef

VESÂİK-I TÂRÎHİYYE

İSTANBUL MUÂHEDENÂMESİ

1- Numaralı Melfûf

1- Numaralı Protokol

A– Tarafeyn-i âkıdeyn işbu muâhedenin birinci maddesinde münderic hudûd ta'rîfâtına mülâhazât-ı âtiyenin ilavesini tensîb etmişlerdir:

1- Hudûd 1/200000 mikyâsındaki Avusturya Erkân-ı Harbiyyesi haritasına tevfîkan ta'rîf edilmiş ve hudûd-ı mezkûr güzergâhı işbu haritadan müstensah merbût kroki üzerine işaret olunmuştur. Meriç'in kısm-ı süflâsı ile tâbiine ait ta'rîfât 1/50000 mikyâsındaki topoğrafya haritasına göre sebt ve kaydedilmiş ve ta'rîfât-ı mezkûre "Mander"den nehr-i mezkûrun munsabbına kadar olan hudûd-ı kat'iyyeyi irâe eden kısm-ı mezkûrun mufassal ve mükemmel bir haritası üzerine geçirilmiştir.

2- Yeni hudûdun haritası Osmanlı ve Bulgar zâbitânından mürekkeb muhtelit komisyonlar vâsıtasıyla işbu hattın her iki cihetinden iki kilometre bir mesâfe üzerinde ve 1/25000 mikyâsında tersîm olunacak ve kat'î hudûd bu harita üzerinde gösterilecektir.

Bu komisyonlar üç şubeye taksîm edilecekler ve âti'z-zikr kısımlarda yani Bahr-i Siyah sâhilinde Meriç ile Arda beyninde ve Arda ile Mandra arasında kâin arâzîde aynı zamanda ameliyâta ibtidâr eyleyeceklerdir.

İşbu ameliyâtdan sonra hatt-ı hudûd arâzî üzerinde tatbik olunacak ve mezkûr muhtelit komisyonlar ma'rifetiyle hudûd üzerinde ehramlar inşâ edilecek ve kat'î hudûda müte'allik protokoller komisyonlarca tanzîm kılınacaktır.

3- Hatt-ı hudûdun tersîmi esnâsında komiserler hudûdun beri veya öte tarafında kalan arâzî-i husûsiyye veya mîriyyenin planını ahz edeceklerdir.

İki hükümet bu gibi arazînin işletilmesinden dolayı ileride tahaddüs edebilecek olan ihtilâfâtı men' için ittihâzı lazım gelen tedâbîri tedkîk eyleyeceklerdir.

Şurası mukarrerdir ki bu husûsda bir i'tilâf akd olununcaya değin ashâb-ı emlâk mülklerinden kemâ fi's-sâbık serbestce istifâdeye devam edeceklerdir.

4- Eski Osmanlı-Bulgar hudûdunun el-yevm alâ halihî ibkā olunan aksâmı hakkında tarafeynce mukaddemâ tanzîm olunmuş olan protokoller mer'iyü'l-icrâ kalacaktır. İşbu aksâmda bulunan hudûd işâretleri veya kuleler harâb veya hasâr-zede olmuş ise bunların tecdîd veya tamirine ibtidâr olunacaktır.

5- Tunca ile Meriç ve Arda nehirleri müstesnâ olduğu halde nehirlerle ırmaklara gelince hatt-ı hudûd bunların talvagını[?] ta'kîb edecektir. Sâlifü'z-zikr üç nehre ta'alluk eden hatt-ı hudûd protokolde tamamıyla gösterilmiştir.

B– Meriç'in mecrâsında kâin adalara müte'allik tahdîd-i hudûd mu'âmelâtı bir komisyon-ı mahsûsa tevdî' edilecektir.

Şurası da mukarrerdir ki iki hükümet Meriç'in seyr ü sefâine sâlih bir hale ifrâğı için vakt-i merhûnunda beynlerinde akd-i i'tilâf etmeyi ta'ahhüd eylerler.

C– Her iki taraftaki Bulgar ve müslüman ahâlînin ve bir de onların bütün hudûd-ı müştereke boyunca nihâyet on beş kilometrelik bir mıntıka dahilindeki emlâkinin ihtiyârî olarak mütekābilen mübâdelesini teshîl husûsunda iki hükümet beyninde ittifâk hâsıl olmuştur. Mübâdele köylerin tamamıyla mübâdelesi suretinde vukū' bulacaktır.

Nefs-i kurâ ile etrafındaki emvâlin mübâdelesi iki hükü-

metin himayesi tahtında ve mübâdele olunacak köyler heyet-i ihtiyâriyyesinin iştirâkiyle icrâ olunacaktır.

İki hükümet cânibinden ta'yîn olunacak muhtelit komisyonlar mebhûsün-anh karyeler ile efrâd-ı ahâlî beyninde mübâdele-i emvâle ve îcâb eder ise bu mübâdelâtdan münbais farkları ta'vîze ibtidâr edeceklerdir.

İşbu protokol 16-29 Eylül sene 1913 tarihinde iki nüsha olarak Dersaadet'de tanzîm olunmuştur.

Devlet-i Aliyye nâmına: Talat, Mahmud, Halil.

Bulgaristan nâmına: Savof, Naçoviç, Toşef.

2- Numaralı Melfûf
Müftülere Müteallik Mukāvelenâme

Birinci Madde

Sofya'da bir başmüftü bulunacak ve müftî-i mûmâ-ileyh Bulgaristan'daki müftülerin şer'-i şerîfe müteallik umûr-ı mezhebiyye ve hukūkıyye için makām-ı celîl-i cenâb-ı Meşîhât-penâhî ve Bulgaristan Mezâhib nezâretiyle vukū' bulacak münâsebâtına vesâtat eyleyecektir. Başmüftü emr-i intihâbı icrâ için suret-i mahsûsada ictimâ' edecek olan Bulgaristan'daki müftüler tarafından ve miyânından intihâb kılınacaktır. Müftü vekîlleri işbu ictimâ'a ancak müntehib sıfatıyla iştirâk edeceklerdir. Bulgaristan Mezâhib Nezâreti başmüftünün intihâbını Sofya Sefâret-i Seniyyesi vâsıtasıyla makām-ı mu'allâ-yı cenâb-ı Meşîhât-penâhîye teblîğ edecek ve taraf-ı âlî-i Meşîhat-penâhîden müftî-i mûmâ-ileyhe bir menşûr ve umûr-ı me'mûresini ifâ ve bu bâbda kendisi dahi Bulgaristan'ın diğer müftülerine aynı mezûniyeti i'tâ edebilmesi için bir mürâsele gönderilecektir.

Başmüftü ahkâm-ı şer'iyye dâiresinde Bulgaristan müftülerinin mu'âmelâtını ve müessesât-ı mezhebiyye ve hayriyye-i İslâmiyeyi ve müessesât-ı mezkûre hademe ve mütevellîlerini nezâret ve teftîş altında bulundurmak hakkını hâiz olacaktır. **[96]**

İkinci Madde

Müftüler Bulgaristan müslüman müntehibleri tarafından intihâb olunur.

Başmüftü intihâb olunan müftünün şer'an matlûb olan kâffe-i evsâfı câmi' olup olmadığını bit-tahkīk muvâfık bulduğu halde iftâya mezûniyeti hâvî mûmâ-ileyh nâmına menşûr i'tâsı lüzumunu Bâb-ı Meşîhat'e iş'âr eder ve müftî-i cedîde bu suretle istihsâl olunacak menşûr ile beraber ahâlî-i müslime beyninde icrâ-yı ahkâm-ı şer'iyye için me'zûniyeti hâvî icab eden müraseleyi i'tâ eyler.

Müftüler dâire-i me'mûriyyetleri dahilinde ve lüzum görülen mahallerde işbu mukāvelenâmede muayyen vezâifi mahalli müftülerinin doğrudan doğruya nezâreti altında olarak îfâ etmek üzere müftü vekîlleri ta'yînini teklîf edebilirler. Şu kadar ki bu intihâbı başmüftüye tasdik ettirmeleri meşrûtdur.

Üçüncü Madde

Başmüftü ile müftülerin ve müftü vekîllerinin ve bir de onların aklâmındaki me'mûrîn ve müstahdemînin maaşâtı Bulgaristan hükümeti tarafından tesviye olunacak ve bu maaşlar onların vak' u haysiyetleri ve mevki'lerinin derece-i ehemmiyyeti nazar-ı itibâre alınarak ona göre ta'yîn edilecektir.

Başmüftülük teşkilâtı başmüftü tarafından tanzîm edilecek bir nizâmnâme ile ta'yîn olunacaktır.

Başmüftülerle müftüler ve müftü vekîlleri ve bir de bunların ma'iyyetleri me'mûrları Bulgar me'mûrînine kavânîn ve nizâmâtın bahş u te'mîn ettiği kâffe-i hukūku hâiz olacaklardır.

Dördüncü Madde

Müftülerle vekîllerinin azli me'mûrîn-i hükümet hakkındaki kānûna tevfîkan vukū' bulacaktır. Başmüftü veya tevkîl ve terhîs edeceği bu memûr bir müftünün veya bir müftü vekîlinin azli hakkında Tedkīk-i Ahvâl-i Me'mûrîn Komisyonu'nca karar verileceği zaman komisyon-ı mezkûrda bulunmaya davet edilecektir.

Maahazâ başmüftünün veya me'mûrunun re'y ve mütâlaası meclis-i mezkûrda sırf mâhiyet-i dîniyyeyi hâiz olan şikâyâtın takdîrince esâs teşkîl edecektir. Bir müftünün veya bir müftü vekîlinin azli varakasında halefinin yevm-i intihâbı dahi ta'yîn kılınacaktır.

Beşinci Madde

Müftüler tarafından ısdâr olunan hüccet ve i'lâmlar başmüftü tarafından tedkīk olunacak ve başmüftü bunları ahkâm-ı şer'iyyeye muvâfık bulduğu takdîrde tasdîk ile mevki'-i icrâya konulmak üzere ait olduğu dâireye tevdî' edecektir.

Ahkâm-ı şer'iyyeye adem-i tevâfukundan dolayı tasdîk edilmeyen hüccet ve i'lâmlar bunları veren müftülere i'âde olunacak ve müteallik oldukları işler ber-nehc-i şer'-i şerîf yeniden tedkīk ve fasl edilecektir. Ahkâm-ı şer'iyyeye tevâfuk etmediği anlaşılan veyahut Bâb-ı Fetvâ'ca tedkīki alakadârân tarafından talep edilen hüccet ve i'lâmlar başmüftü cânibinden makām-ı celîl-i Meşîhat-i ulyâya gönderilecektir.

Başmüftü tarafından veya makām-ı ulyâ-yı Meşîhat-penâhî cânibinden tasdik olunan hüccet ve i'lâmlara Bulgar memûrîn-i âidesi tarafından mevki'-i icrâya vaz' olunacaktır. Bu takdîrde bu hüccet ve i'lâmlara Bulgarca birer tercümesi rabt edilecektir.

Altıncı Madde

Başmüftü îcâbı takdîrinde nikâh, talâk, vasiyyet, verâset, vesâyet, nafaka ve sâir mevâdd-ı şer'iyye ile emvâl-i eytâmın idâresine müteallik mesâilde diğer müftülere vesâyâ ve teblîğât-ı mukteziyye ifâ edecektir. Bundan mâ'adâ müftî-i mûmâ-ileyh mesâlih-i mebhûsaya dâir olan şikâyât ve müsted'ayâtı tedkīk ve ahkâm-ı şer'iyyeye nazaran ne yapılmak lazım geleceğini dâire-i âidesine iş'âr eyleyecektir.

Müftüler nezâret ve idâre-i evkāf ile dahi mükellef olduklarından başmüftünün başlıca vezâifinden biri de onlardan hesâb talep etmek ve buna müteallik hesâb defterleri hazırlatmaktadır.

Evkāf hesâbâtına müte'allik defâtir Türkçe tutulabilecektir.

Yedinci Madde

Başmüftü ve müftüler inde'l-hâce Bulgaristan'daki Maârif-i Umûmiyye meclislerini ve mekâtib-i İslâmiyyeyi ve medreseleri teftîş ve lüzum görülen mahallerde mektepler ihdâsı zımnında teşebbüsât-ı lâzıme icrâ edeceklerdir. Başmüftü lüzum var ise Maârif-i Umûmiyye-i İslâmiyye'ye müteallik umûr ve mesâlih için dâire-i aidesine müracaat edecektir.

Bulgaristan hükümeti Bulgar Maârif-i Umûmiyye kānûnuyla ta'yîn olunan nisbet dâiresinde ve masârıfı kendine ait olmak üzere mekâtib-i ibtidâiyye ve rüşdiyye-i İslâmiyye te'sîs edecektir. Tedrîsât Türkçe olarak ve resmî proğrama tevfîkan icrâ olunacak ve Bulgar lisânının tahsîli mecbûrî olacaktır.

Tahsîl-i mecbûrîye ve muallimînin adediyle hukūkuna müte'allik bilcümle kavânînin cemâât-i İslâmiye hey'et-i tedrîsiyyesine tatbîkine devam olunacaktır. Bu müesseseler heyet-i tedrîsiyesiyle memûrîn ve müstahdemîn-i sâirenin maaşâtı Bulgar müessesâtı heyet-i tedrîsiyyesi hakkında cârî olan aynı şerâit dâiresinde olarak Bulgar hazînesi tarafından tesviye olunacaktır.

Nüvvâb yetiştirmek üzere bir müessese-i mahsûsa dahi te'sîs edilecektir.

Sekizinci Madde

Nüfûs-ı kesîre-i İslâmiyyeyi câmi' olan her bir mahal veya şehirde evkāf işleri ve tedrîsât-ı umûmiyye-i rüşdiyye ile mükellef bir cemâat-i İslâmiyye'nin intihâbına ibtidâr edilecek ve bu cemâatin şahsiyyet-i ma'neviyyesi kâffe-i ahvâlde ve bilcümle memûrîn-i hükümetçe tanınacaktır.

Her bir mahallin evkāfı oradaki cemâat-i İslâmiyye tarafından kavânîn ve ahkâm-ı şer'iyyeye tevfîkan idâre olunacağı cihetle cemâat-i mezkûrenin şahsiyyet-i ma'neviyyesi evkāf-ı mezkûrenin sâhibi add ü i'tibâr olunacaktır. Umûmî müslüman mezarlıkları ile cevâmi' kurbünde kâin mezarlıklar cemâât-i İslâmiyeye ait emvâl-i vakfiyye zümresine idhâl olunacak ve cemâât-i mezkûre bunları kendileri istedikleri vechile ve kavâid-i hıfzıssıhhaya tevfîkan isti'mâl eyleyeceklerdir. Emvâl-i vakfiyyeden hiç biri ait olduğu cemâate bedeli tesviye olunmadıkça hiçbir vechile istimlâk olunamaz.

Bulgaristan'da bulunan emlâk-i mevkūfenin hüsn-i muhâfazasına dikkat ve i'tinâ olunacak ve bir mecbûriyet-i mübremeye mübtenî ve kavânîn ve nizâmât-ı mer'iyyeye muvâfık bulunmadıkça mebânî-i dînîyye veya hayriyyeden hiç biri hedm edilemeyecektir. Esbâb-ı mübreme[de]n nâşî mebânî-i mevkūfeden birinin istimlâki icab ettiği takdîrde bu binanın mebnî bulunduğu mahalle nisbetle aynı kıymeti hâiz diğer bir arsa irâe edilmedikçe ve bir de binânın bedeli tesviye olunmadıkça buna teşebbüs olunamayacaktır.

Esbâb-ı mübremeye mebnî istimlâk olunacak olan emvâl-i mevkūfenin kıymetleri olarak te'diye olunacak mebâliğ mebânî-i vakfiyenin ta'mîr ve termîmine tamamen sarf ve tahsîs olunmak üzere cemâat-i İslâmiyye'ye tevdî' ve teslîm kılınacaktır.

Dokuzuncu Madde

İşbu mukāvelenin imzâsından i'tibâren altı ay müddet zarfında Bulgaristan hükümeti tarafından başmüftünün dahi bi-hakkın dahil olacağı bir komisyon-ı mahsûs ta'yîn olunacak ve bu komisyon zaman-ı teşekkülünden i'tibâren üç sene müddet zarfında mütevellîler veya onlara mensûb ashâb-ı hukūk taraflarından vukū' bulacak metâlibi tedkīk ve tahkīk vazîfesiyle mükellef bulunacaktır.

Komisyonun mukarrerâtını kendilerince mûcib-i hoşnûdî addetmeyecek olan alakadârân mehâkim-i âide-i mahalliyeye müracaat edebileceklerdir.

İşbu mukāvelenâme 16-29 Eylül 1913 tarihinde iki nüsha olarak Dersaâdet'de tanzîm edilmiştir.

Devlet-i Aliyye nâmına: Talat, Mahmud, Halil.

Bulgaristan nâmına: Savof, Naçoviç, Toşef.

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası'nda Basılmıştır

H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

23 Ekim 1913 | 22 Zilka'de 1331 | Perşembe | 10 Teşrînievvel 1329 | Cild: 11 - Aded: 267

FÂTİH KÜRSÜSÜNDE

– 11 –

اَوَلَمْ يَنْظُرُوا فى مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ... [1]

Bilir misin, ne kadar hîç imişsin ey idrâk!
Bu ukdeler edecek miydi böyle sîneni çâk?
Ya sen, ne âciz imişsin zavallı akl-ı beşer!
Mücâheden çıkacak mıydı bi'n-netîce heder?
Evet, avâlimi, hiç şüphe yok ki, bir kānun
İdâre etmede... Lâkin nedir meâli onun?
Cihan şu gördüğümüz kütleden ibâret mi?
Bütün avâlim-i meşhûde, yoksa, hiç ismi
Bilinmeyen, sayısız, kâinât-ı uhrânın
Kemîne cüz'ü müdür? Mâverâsı ekvânın,
Adem değilse, nasıldır, nedir vücûdu aceb?
Neden bu leyl-i serâir açılmıyor yâ Rab?
Bu cûş-i cür'eti etmekte ansızın mebhût
Şu ses ki, mevc-i bülendiyle çalkanır melekût:
"Unutma kendini, hem bilmiş ol ki ey insan,
Müebbeden kalacak hilkatin esâsı nihan.
Semâyı alması kābil mi bir avuç hâkin?
O sâhalar ki yetişmez ziyâ-yı idrâkin,
Tasavvur et: Ceberûtum için bidâyettir!
Mükevvenât ki fikrince bî-nihâyettir,
Kemîne zerresidir âsümân-ı hilkatimin.
Gelip kenârına ummân-ı sermediyyetimin,
Rükû eder ebediyyen, kıyâm eden idrâk;
Zekâ sücûda varır, vehm olur karîn-i helâk.

Senin o sâhada yoktur işin! O sâha, benim
Bütün halâika mesdûd Kābe Kavseyn'im!
Harîmi zâir-i tahmîn için küşâde değil;
Sarây-ı vahdetimin durma karşısında, çekil!
Çekil de feyz-i mübînimle tâ ezelde sana
Müsahhar eylediğim bir cihânın ortasına
Atıl... Fezâyı dolaş, âsümâna çık, yere in;
Lisân-ı gaybım olan beyyinât-ı hikmetimin
Vücûdu inleten âheng-i yek-meâlini duy!
Düşünme, haydi şu âheng-i sermediyyete uy:
"Bekāyı hak tanıyan sa'yi bir vazîfe bilir;
Çalış çalış ki, bekā sa'y olursa hakkedilir."
Alın da bir küçücük taş, ziyâ-yı ilme tutun,
Bütün nikātını evvelce; sonra, kalkın onun
Bakın vücûduna bir hurdebîn alıp, lâkin,
Bu hurdebîn olacak kendi nûru idrâkin.
Zemin kadar büyütün; âsüman kadar büyütün;
Hülâsa, koskocaman bir cihan kadar büyütün;
Görürsünüz ki: O bir damlacık vücûduyle,
Katılmak isteyerek durmayıp giden seyle,
Önünde azmine hâil ne varsa, hep aşıyor.
Demek ki: Şimdi bu taş canla, başla uğraşıyor
"Bütün avâlimi lebrîz eden mesâîye
Benim de sa'yim olunmak gerek ilâve..." diye.

Mehmed Âkif

[1] A'râf, 7/185

[98]

FELSEFE

İRÂN-I KADÎM'DE DİN

Bir milletin temâyülât-ı rûhiyyesi; en ince ve en derin noktalarına kadar; o milletin an'anât-ı dîniyyesinde tecellî eder. Rûhuna nüfûz edilmek istenilen bir kavmin târihinden ziyâde dinini tetkîk etmek lazımdır.

Filhakîka bir milletin tarihi her husûsda tamamıyla kendisine ait değildir. Tarihde milletin rûhuyla uygun olmayan, hattâ ona muğāyir bulunan birçok vak'alar bulunabilir fakat dînî an'aneler münhasıran milletlerin rûhundan doğmuşlardır. Dînî an'anelerdir, millî masallardır ki milletlerin seviye-i fikriyyesini, temâyülât-ı rûhiyyesini ebediyyen yaşatırlar. Nasıl ki tarihleri uzak asırların kesîf karanlıkları içinde gāib olan bir çok milletlerin rûhunu, bugün dînî an'aneler yardımıyla pek güzel tahlîl edebiliyoruz.

Tarihe mürâcaat edecek olursak İran'ın mâzîsine dâir alacağımız ma'lûmât beş on hükümdârın esâmîsiyle vukū'ât-ı harbiyyelerine inhisâr eder ve hemen hiçbir şey öğrenmiş olmayız. Fakat, İrânîlerin dînî manzûmeleri, masalları, kitapları bize bu kadîm ırkın rûhunu pek güzel tanıtmaktadır. Edvâr-ı mâziyyede yaşayan Hindlilerin rûhuna da ancak masalları, an'aneleri, dînî kitapları yardımıyla nüfûz edilmemiş midir?

Masallar, an'aneler milletlerin rûhunu gösterir birer ma'kes-i şuûndur. Geçmiş insanların düşüncelerini, tahayyüllerini, hülâsa bütün rûhlarını bu ma'keslerde; istediğimiz gibi, temaşâ ve tedkîk edebiliriz. Dîn, her asırda bâr-ı ıztırâb altında inleyen insanlara tesliyet-bahş bir penâh-ı samîmî vazîfesini îfâ eylemiştir.

Esâret altında inleyen, kahhâr pençeler arasında hırpalanan, mühlik hastalıklar, elîm sefâletler içinde yuvarlanan beşeriyet, ezmine-i evveliyyeden beri, ancak dinin harîm-i şefîkında bir nefha-i tesliyet ve ümid aramıştır. Böyle olduğu içindir ki milletlerin güzâriş-i hayâtları hakkında en samîmî ma'lûmâtı dînî an'aneler arasında bulabiliyoruz.

Yine bu sebebe mebnîdir ki şarkın rûhunu anlamak için asırlarca bu iklimlerde hüküm sürmüş olan an'anât-ı dîniyyeyi tedkîk etmek mecburiyeti hâsıl oluyor.

* * *

Zerdüştîlerin an'anesi, Meşya ve Meşyane'nin sergüzeştlerine dâir garîb hikayelerle mâlâ-mâldir. Bu an'anelere göre silsile-i beşeriyetin birinci halkasını teşkîl eden Meşya ve Meşyane bilâhare demirin keşfine muvaffak olmuşlar ve bu sâyede ağaçları keserek kendilerine bir mesken yapmışlar ve nihayet muâmelât-ı zevciyyede bulunmuşlar imiş!. Fakat bunların sefâletine vâris olan evladları hırs ve haset sâikasıyla birbirlerine karşı silahlanmışlar ve kendi felaketlerinin sebeb-i hakīkīsi olan deve (Ahriman'a) tapınmaya başlamışlar! Bunun üzerine poroşasb (Poroschasd) ile Doğdo (Dogdo)'nun oğlu olan Zerdüşt nev'-i beşeri tarîk-ı hidâyete da'vet etmeye, insanlara dîn-i hakkı göstermeye gelmiş imiş!...

Zerdüşt dîni bütün insanların Meşya ve Meşyane'den hâsıl olduklarını yani aynı bir peder ve mâderin evlatları bulunduklarını ta'lîm ettiğinden, Hindistan'da olduğu gibi insanlar arasında birbirlerinden mümtâz sınıflar bulunacağı esâsını kat'iyyen red etmiştir.

Vendidad-Sade'nin şu: "Ey Hum! Sana arz-ı münâcat ediyorum. Senin nezdinde fakīr ile büyüğün hiçbir farkı yoktur." İbâresi bu hakīkatin lisân-ı beyânından başka bir şey değildir.

Zerdüşt mezhebinin âlimlerine "Mobed" ve "Düstûr" nâmı verilir. Mobedlerin reisleri ise Mobed-i Mobedân ve Düstûr-ı Düstûrân ünvânını hâizdir.

Zerdüşt, hayât-ı ailede zevcin reis ve hânenin hâkim-i mutlakı olduğunu beyân ve zevcenin kendisine itâ'at-ı mutlakada bulunmasını tavsiye ediyor! Hayât-ı zevciyyetde Meşya ve Meşyane'nin numûne ittihâz edilmesi Zerdüşt'ün evâmiri cümlesindendir. Zerdüşt, hayâtı bî-sükûn u âram güzerân eden bir devre-i mücâdele gibi tasvîr ediyor.

İnsan, hîlekâr olduğu kadar da şerîr olan düşmana karşı kendini müdâfaa edebilmek için bütün kuvâ ve melekâtın tenmiye edilmesi lüzûmu Zerdüşt'ün en mu'tenâ evâmirindendir. Zürdeşt'e göre bu ma'reke-i cidâlde insanın en büyük hasmı kendi nefsiyle tabî'attır.

Ahriman tabî'ati kuvâ-yı âsiyye ve hayvânât-ı muzırrasıyla, nefsi de, ihtirâsât-ı sefîlesiyle insana musallat etmiş olduğundan bunlarla edilecek mücâdelede esbâb-ı galebeyi te'mîn edebilmek için rûhen ve bedenen kuvvetli olmaya çalışmak Zerdüşt'e tâbi' olan her ferdin en birinci vazîfesidir.

Vendidad-Sade'de deniliyor ki: "İyi yemeyince, insan kuvvetsiz düşer, ve iyi işler ifâsına kudret-yâb olamaz. Zayıf ve cılız bir insan kuvâ-yı faâleye, sağlam ve çevik çocuklara mâlik olamaz. Dünyâ bulunduğu tarzda; ancak gıdâ ile yaşamaktadır!..."

Zerdüşt ulemâsı nuru ilim ve zulmeti de cehl ile tefsîr ederek Hürmüzle Ahriman'ın mücâdelesini, ilim ile cehlin çarpışması tarzında tasvîr ediyorlar. Zerdüşt'ün kurmuş olduğu mücâdele esâslı, ahlâk için geniş bir sâha-i tatbik açmıştır: Nefis ve fikrin tathîr ve tasfiyesi yolunda mütemâdiyen mücâhedâtda bulunmak Zerdüşt'ün en samîmî ihtârâtındandır.

[99] Zerdüşt, insanın her nevi' sa'âdâtı ancak kendi sa'y ve faâliyetinden beklemesi icab ettiğini sarîh bir lisânla beyân ediyor! Tahâret ve nezâfete riâyet etmek husûsu Mazdeizm'in en mühim ahkâmındandır!

Zerdüşt yalan söylemeği şiddetle men' etmiştir. Zerdüştîler arasında en menfûr ahlâksızlık yalancılıktır. *Zendavesta*, ancak sıdk ve hulûs sâyesinde Hürmüz'e yaklaşılabileceğini tasrîh eylemiştir.

Zerdüşt'ün telkīnâtına göre Hürmüz akıl ve zekâsıyla bütün kâinâta nezâret etmekte imiş! Hürmüz Zerdüşt ile doğrudan doğruya mükâleme ederek kānûnunu ona ta'lîm eylemiş imiş!...

Zerdüştîler, Hürmüz'ün kendi emir ve nehiylerini Mitra vâsıtasıyla ve ilhâm tarîkiyle doğrudan doğruya insanlara da teblîğ ettiğine i'tikād ederler. Esâtîr-i Gebriye Mitra'nın mâhiyetini nûr-ı semâvîden ibaret olarak tasvir ettiğinden Zerdüştîler Mitra'nın cihânda her şeyi görüp tenvîr ettiğine inanırlar. Mahlûkātın tenâsülüne nezâret etmek vazîfesiyle de mükellef olan Mitra, her şahsın hareketini ve işlediği fiili

gördüğü cihetle a'mâl-i hasene erbâbına mükâfât ve ef'âl-i seyyie ashâbına da mücâzât takdîr edermiş!...

Zerdüşt rûhun ebediyyetine ve haşr-i cismânînin vukū' bulacağına kāil olduğu gibi haşrı bütün tabî'ata da ta'mîm eylemektedir. Fakat Zerdüştîlerin akīdesine göre haşrdan maksat, azâb ve ikābı te'yîd değil, bilakis ona bir nihâyet vermek, rûhânî ve cismânî her nevi' fenalığı ortadan kaldırmaktır!

Zerdüştîlerin i'tikādına göre, rûh bu âlemden çıktıktan sonra Çinevad (tchinevad) köprüsünün başında Mitra tarafından karşılanarak muhâkemeye çekilir imiş. Eğer hasenâtı seyyiâtına gālib ise bu dar ve keskin köprüden bilâ tehlike murûr eder ve behişt-i a'lâya gidermiş. Aksi takdîrde köprüden geçemeyerek altındaki gayyâ-yı müdhişe düşer ve devlere refîk olurmuş. *Zendavesta*'da deniliyor ki: "Yevm-i haşrda her rûh dünyâda iken beraber yaşadığı cesedi bulacak ve hasenât ve seyyiâtına göre o cesetle beraber cennete (gorotmau) veya dûzaha girerek mükâfât veya mücâzât görecektir. Bu müdhiş devre-i imtihân neticesinde fenalar ayrılarak cehenneme atılacaklar ve orada cismen ve rûhen üç gün kadar müthiş azâblar görerek tasfiye edileceklerdir. Devre-i tasfiyye hitâm bulduktan sonra –fena bir vücut kalmayacağı cihetle– artık cehenneme de lüzum kalmayacak ve bütün insanlar müsâvât-ı mutlaka üzere rûhen ve cismen ezvâk-ı ezeliyyeyi tadacaklardır! Müsâvât-ı mutlakaya mazhar olanlar Mitra'nın hüsn-i şehâdet ve sevkiyle, Hürmüz'ün atabe-i celâleti olan cennât-ı âliyâta dahil Hürmüz'ün taht-ı ceberûtîsi pîşgâhında azamet ve celâlinin temâşâsıyla bahtiyar olacaklar, ve lâ-yemûtiyet kisvesini giyerek her nevi' ihtiyaçtan âzâde bulundukları halde pür-zevk ve sa'âdet bir hayât-ı câvidânî imrâr edeceklerdir!.. Hürmüz bütün bu işleri ikmâl ettikten sonra kemâl-i şân ve azametle istirâhat edecek. Ahriman ise kusûrlarından istiğfâr ve Hürmüz'e arz-ı itâ'at ederek mazhar-ı afv ve gufrân olacaktır". Kadîm İrânîler mevti, fena rûhların galebesi addettiklerinden bir kimse öldüğü zaman etrafdaki kötü rûhları tard ve def' etmek için mevtânın bulunduğu mahalde *Zendavesta*'dan bazı duâlar okumağı i'tiyâd edinmişlerdi.

* * *

Doğrudan doğruya Zerdüşt tarafından vukū' bulmuş olan telkīnât tetkīk edilirse bu adamın hakîm bir zat olduğunu i'tirâf etmemek mümkün olamaz. Zerdüşt'ün vaz' ettiği dîni, umûr-ı dünyeviyye ve uhreviyyece te'mîn-i intizâm edecek bir esâsa istinâd ettirmeye çalışmış olduğu görülüyor. Zerdüşt'ün nâsutî ve kat'î telkīnâtıyla Hind'in atâlet-bahş ve muhadder Brahmanizm'i arasında derin bir uçurum vardır. Zerdüşt, Brahma gibi mürîdlerine lâhûtiyâtın müsahhar ve nûşîn câzibesi taht-ı te'sîrinde dâimî bir hayât-ı hayret ve istiğrâk tavsiye etmemiştir. O, atâlete sûret-i mutlakada nefret etmiş, bütün talâkatıyla; bir ma'reke-i cidâlden ibaret olan şu cihânda, te'mîn-i galebeye çalışmayı tavsiye eylemiştir.

Zerdüşt Brehmenlerin zillet ve meskenete müeddî olan tevekkül-i vecd-âmîzlerine şiddetle hücum etmekten çekinmemiştir. Zerdüşt'ün bu kat'î emirlerinden mülhem olan Mobedler Hürmüz'le Ahriman arasındaki cidâl-i ezelîyi sa'âdet ve bedbahtînin mücâdelesi suretinde tasvîr ederek bu mücâdelenin nihâyet saâdetin galebesiyle tetevvüc edeceğine kāil bulunuyorlar!...

Zerdüşt, ziyâ ve harâretin bulunmadığı yerde hayât olamayacağına kâni' idi. Ziyâ ve harâreti Hürmüz'e nisbet etmesi de bu iki kuvvette bir hâssa-i hayâtiyye görmesinden neşet etmiştir. Zerdüşt'e göre ziyâ ve harâretin menba'ı şemsdir. Şemsin sath-ı arz üzerindeki timsâli de ateşten ibarettir. Fakat Zerdüşt'ün "timsâl-i âfitâb" olarak tasavvur ettiği ateş bizim bildiğimiz ateş değildir. Timsâl-i âfitâb olan ateşin eşyânın gölgesini yere düşürmeyecek kadar saf olması lazımdır. Çünkü gölge Ahriman'a ait bir zulmettir.

Zerdüşt'ün tehayyül ettiği timsâl-i âfitâb, bir suret-i zihniyyeden ibâret olduğu için haricde vücudu olamayacağı cihetle bunu der-hâtır ettirmek üzere; hiç olmazsa; sönmemek şartıyla âdî ateş yakılması mecburi tutulmuş ve bu suretle Zerdüst dîni ateş-perestlik kisvesini iktisâ eylemiştir.

Kadîm İrânîler Zerdüşt'den evvel de ateşe perestiş ediyorlardı. Fakat ateş-i mukaddesin hıfzına mahsûs ma'bedleri yoktu. Gebrler (ateşperestler) dağlar üzerine çıkarak oralarda ateş yakar ve icrâ-yı âyîn ederlerdi. Dağ tepelerinde; aynı zamanda; yıldızlara da perestiş edilirdi.

Gebrler ateşe "Âder" nâmı verirlerdi. Âteşperestî âyininin **[100]** icrâsı için husûsî mabed ilk def'a Güştasb zamanında Zerdüşt tarafından inşâ edilmiştir. "Âteşgede" nâmı verilen bu ma'bedlerde sûret-i dâimede ateş yakılırdı. Ateşgede muhâfızlarının (Âzerbânların) vazîfeleri ateşin sönmemesine nezâretten ibâretti.

Kadîm İrânîler âteşgedelere Âzbîgân (dyree) ismini verirlerdi. En büyük Âzbîgânlar Kirman vilayetinde ve Mâzenderân taraflarında bulunuyordu. Mâzenderân mülhakātından Sari beldesindeki ateşgede pek ziyâde meşhûr idi.

Buhteriye kıt'asında Âzerâbâdgân, Âzerberzin, Âzerabetin, Âzerhazdâd, Âzerhazîn, Âzerbehram, Âzerzerdüşt nâmında yedi adet ateşgede mevcut idi. Fars vilayetinde İstahrâbâd şehrindeki ateşgede en meşhûr Âzerbîgânlar miyânında ta'dâd olunuyordu.*

Asr-ı hâzırda İran'ın Kirman vilayetiyle Hindistan'ın Gücerat şibh-i cezîresinde birkaç tane âteşgede mevcuttur. Hindistan'ın Daman beldesinde Hind mecûsîlerinin bir âteşgedeleri vardır ki burada bin iki yüz küsur seneden beri hiç sönmeksizin ateş yanmaktadır?!...

Ateşgede dahilinde tarz-ı ibâdet şöyledir: Âteşgedelerde büyücek bir taş üzerine mevzû' sarı bakırdan ma'mûl bir kap vardır. Bu kabın içinde sûret-i dâimede mukaddes "Hum" ağacıyla diğer ağaçlar ve buhûrât yakılır.**

Zerdüştîler tahârete son derece riâyetle me'mûr olduklarından âteşgedeye girecek gebr evvelâ kemâl-i i'tinâ ile tetahhür eder, ağzını bir dülbent ile örter, ellerini bezlere sarar ve kemal-i huşû' ile kıble mesâbesinde telakkī edilen bakır kabdaki ateşe teveccüh ve tekarrub eder, ve "Athar-

* İstahrâbâd âteşgedesinin velâdet-i nebeviyye gecesi birden bire sönmüş olduğunu müverrihîn rivâyet ediyorlar.

** Cevâmi'-i şerîfelerle tekâyâda ve mevtâ bulunan mahallerde, ibâdetle alakadâr olan sâir mahfillerde öd ağacı, buhûrât gibi şeyler yakılması âdetinin İslamlara İrânîlilerle, Rumlardan intikāl etmiş olduğunda şüphe yoktur.

van"ın yani Mobed'in delâletiyle *Zendavesta*'da münderic münâcâtdan bazılarını bir lahn-i mahsûs üzere inşâd etmeye başlar. Esnâ-yı teğannîde rükû' ve sücûd etmek üzere bir de raks yapar. Bu işler bittikten sonra nezirler arz olunarak dışarıya çıkılır.

Âzerbeygân dahilindeki ateş kazârâ sönecek olursa iki odunu birbirine sürtmek suretiyle veyahut çakmak vâsıtasıyla tekrar îkâd ederler. Ateşin kibrit veya sâire ile yakılmayarak tarz-ı ibtidâîye müracaat edilmesi Mecûsîliğin ahkâm-ı dînîyyesindendir. Kibrit gibi muhtere'ât-ı cedîdeden olan vesâitle mukaddes ateşi îkâd etmek bid'at-ı kabîhadan ma'dûd olduğu cihetle şiddetle memnû'dur. Fersler, kıbleleri olan ateşi ağızlarıyla üflemek ve yelpaze kullanmaktan sûret-i kat'iyyede men' edilmişlerdi.

Âteşgede hademeleri nefesleriyle ateşin sönmesine sebebiyet vermemek için nikābsız ateş-i mukaddese tekarrub edemezlerdi.

Ferslerin ibâdeti şemsin tulû', zevâl ve gurûbunda olmak üzere üç vakte münhasır idi. Birisi i'tidâl-i rebîî ve diğeri i'tidâl-i harîfî esnâsında olmak üzere iki bayramları vardı. Birincisine Nevruz ikincisine de Mihrican nâmını verirlerdi.

Zerdüşt, malın öşür ve zekâtının verilmesini ve hayvânât-ı muzırranın itlâfını tavsiye etmiş olduğundan mecûsîler, buna pek ziyâde riayet ederlerdi.

Kadîm Ferslerce erkek kardeş kız kardeşiyle, baba kendi kızıyla ve evlâd anasıyla izdivâc edebilirdi. Fakat bu âdet-i kabîha bilâhare ta'dîlâta uğramıştır.

M. Şemseddin

EDEBİYÂT

SAHÂİF-İ TENKİD

MEHMED ÂKİF

Safahât-Birinci Kitap

HASTA

– 2 –

"Hasta" şiirinin kıymet-i bedîiyyesini söylemek için mekteblilerin rûhunda hâsıl ettiği te'sîr-i azîmi göstermek kâfîdir sanırım. Vâkıa muhîtin pek muvâfık olması şiire mertebe-i hakīkiyyesinden fazla bir yükseklik verebilirdi; fakat şiir güzel olmasaydı, hattâ pek güzel olmasaydı, onun inşâdından heyecâna gelmeyecek, aslâ müteessir olmayacak muhît de yine mektep muhîti idi. Şiir gāyet tabîî, bütün ma'nâsıyla "hakīkī" bir tasvîr teşkîl etmeseydi, yine mekteblilere bu kadar te'sîr edemeyecekti: Son iki beytin tabîiyyetten inhirâf edivermiş olması "derhal" anlayamadık telakkīsine mazhar olmadı mı? Eserin hey'et-i umûmiyyesi hakkında muhâtabların şu gördüğümüz fart-ı teessürüyle de bir fikr-i kat'î hâsıl etmiş olmakla beraber yine "Hasta"daki güzellikleri tahlîl edeceğiz. Çünkü bu kadar kendilerine ait bir eser-i san'atı bu kadar iyi hisseden mekteblilerin bile o eser-i edebî hakkındaki tahlîlâtdan yine bazı istifâdeler te'mîn edebileceklerine kâniiz:

Mehmed Âkif'in bu şiiri de "Selma" manzûmesi gibi nasıl yaşanılmış ise öyle yaşatılmış bir eserdir: Şâir Halkalı Zirâat Mektebi'nde muallimdir, mektep hayâtını pek iyi bilir. "Hasta"sını hayalhânesinde değil, mektebde buluyor; müdür ile doktorun muhâveresini tasavvur etmiyor, onu işitiyor; hasta çocuk muâyene olunurken kendisi bizzât hazır bulunuyor; **[101]** müteverrimin hırçınlıklarını görüyor vak'a muhayyel değildir ve olamaz. Bu halde şâirin deruhde edeceği vazîfe hadd-i zâtında bir levha-i elem, bir şi'r-i zî-hayât olan "vak'a-i hâriciyye"yi kendi vicdânında hâsıl ettiği bütün te'sîrât ile tasvîr etmekten ibarettir. Acaba şair bunda muvaffak olabilmiş mi? O derecelerde ihrâz-ı muvaffakiyyet etmiş ki "Hasta" şiirine eş'âr-ı Osmâniyye'nin en güzellerinden biri demekte tereddüt etmeyeceğim:

Mektebde bir hasta çocuk bulunduğunu müdür ile tabîbin muhâveresinden anlıyoruz. Bunda fazla, eksik bir söz yok, lakin hastanın hastalığı nedir? Muhâvereden bu da anlaşılıyor. Şu kadar ki kārie hastalık hakkında bir fikr-i kat'î verecek derecede değil. Onu şüpheye düşürecek, "Bu hasta çocuk bir müteverrim olmalı" dedirecek kadar anlaşılıyor. Çünkü şâir bizzât gördüğü müteverrimi kārie gösterecektir. Bunu iltizâm etmiş, ilk muhâvere ile kāriini göstereceği levha-i fecâatin temâşâsına hazırlamış bulunuyor. Derken müdür "Çağırın hastayı gelsin" emrini veriyor. Hasta da:

Kapının perdesini
Açarak girdi o esnâda düzeltip fesini
Bir uzun boylu çocuk lâkin o bir levha idi
Öyle bir levha-i rikkat ki unutamam ebedî.

Sözleri okununca odaya girmiş oluyor.

Şiirde bir tasvîrin şerâit-i muvaffakiyyeti nedir? Bir levha tersîm olunurken eşyâ-yı hâriciyyenin, meşhûdâtın hangileri ihtiyâr ve kabul olunarak o levhada yaşatılır, hangileri nazar-ı i'tibâra alınmaz? Bunlardan yine ileride bahs edeceğiz; Mehmed Âkif'in tasvîrlerinde hikmet-i bedâyie göre muayyen olan düstûrlara ne kadar mütâbaat edebildiğini ve bu kâvânîn-i tabîiyyeden ne zamanlar inhirâf ettiğini de yine ileride şâirin hüviyet-i mahsûsasını tedkik ederken göstereceğiz. Şimdilik şu kadarcık söyleyelim: Hastanın odaya girerken fesini düzelttiğini yazmak mektep hayâtını, mektep terbiyesini göz önüne getirmek için pek üstâdâne bir muvaffakiyetdir. Bu, mâhir, bir ressâmın levhasında en can alacak noktayı bir fırça darbesiyle göstermesine benzer. Böyle bir muvaffakiyetin hâsıl edebileceği te'sîr-i mahsûsu da yukarıda beyân etmiş idik.

Şimdi şâirin unutamadığı levha-i rikkati görünüz, burada tekrar yazmaktan kendimi alamadığım şu beş beyti bir kere daha okuyunuz:

Rengi uçmuş yüzünün, gözleri çökmüş içeri;
Elmacıklar iki baştan çıkıvermiş ileri.
O şakaklar göçerek cebheyi yandan sıkmış;
Fırlamış alnı, damarlar da beraber çıkmış!
Bet beniz kül gibi olmuş uçarak nûr-ı şebâb,
O yanaklar iki solgun güle dönmüş, bî-tâb!
O dudaklar morarıp kavlamış artık derisi

Uzamış saç gibi kirpiklerinin her birisi!
Kafa bir yük kesilip boynuna, çökmüş bağrı;
İki değnek gibi yükselmiş omuzlar yukarı.

Şiirimizin yirmi otuz senelik son devre-i teceddüdünde "verem" bir mevki'-i mahsûs ihrâz etmiştir. Veremden büyük küçük bir çok şâirlerimiz bahs eder; hattâ mahzûnluk için verem, parlaklık için güneş teşbîhi kadar mebzûl olmuştur; fakat bunların hiç biri i'tikādımca Mehmed Âkif'in şu verem tasvîri kadar hâiz-i ehemmiyet değildir. Ararsak o şiirler arasında pek güzellerini belki bulabiliriz. Yalnız görürüz ki onların hepsinde –ta'bîr câiz ise– veremin "ma'neviyet"i tasvîr edilmiştir; halbuki Mehmed Âkif veremin "maddiyeti"ni tasvîre muvaffak olmuş: Bize bir müteverrimde görülebilecek evzâ' ve eşkâl-i hüznü değil, müteverrimin kendisini, aynını gösteriyor.

Sarı bir güldün ey adem çiçeği
İstemezdim sana verem demeği

Beytini okuduğumuz zaman beğeniriz: Bir müteverrimin çehresini sarı bir güle benzetmek pek güzel bir tahayyül, sonra ona adem çiçeği demek pek müessir, gāyet latîf bir tasvîrdir; fakat bu beyit her müteverrime ait olabilir, bir müteverrimi göz önüne getirmez, yine umûmî ve husûsî tasvîrler arasındaki farktan bahs etmek istiyorum. İşte Mehmed Âkif'in şu husûsî tasvîri sıhhat ve kat'iyyet i'tibâriyle bir hârikadır. O derecede ki: Şu beş beyte bir "tasvîr-i fennî" denilse şâyân olur. Etıbbâya sorulsa emînim ki şu tasvîri bir müteverrimin haline pek muvâfık bulurlar.

Tasvîri ta'kīb eden muâyene parçası da gāyet tabîîdir. Pek güzeldir. Şâir bunda müteverrimin vücudunu birkaç sözle gözönüne getiriyor, iltizâm-ı ihtisâr ediyor. Sîmâ tasvîrinden sonra bir de vücudun tasvîrine girişseydi belki de güzel bir parça yazamayacaktı. Bunu takdîr etmek ehemmiyetsiz bir muvaffakiyet-i sanatkârâne değildir. Bu muvaffakiyeti pek kolay bir şey de zannetmemeli: Şiirde iltizâm-ı ihtisâr etmek, tatvîle düşmekten güç olur. Mehmed Âkif'in başka manzûmelerini tahlîl ederken nasıl her zaman ihrâz-ı münakkahiyyet edemediğini göreceğiz.

Hasta odadan çıkınca müdür ile doktorun arasında cereyân eden musâhabe tamamen mevzûa muvâfıktır. Bu mükâleme ile mevzû'-ı şiir nihayet buluyor, artık söylenecek bir söz kalmıyor. İşte hastanın mektebden çıkarılmasına karar verildi. Artık başka ne söylenilebilir? Olsa olsa şiire bir netice vermek, eseri bir hüsn-i hâtime ile tetvîc etmek için hastanın mektebden nasıl çıkarıldığı tasvîr olunur, yani son parça yazılır: Bîçâre müteverrimin arkadaşları yüzünü gözünü öperler, onu bir arabaya korlar, mektebden gönderirler… Lakin şâir hiç de böyle düşünmemiş, o mevzûunu bütün kudret-i ibdâiyyesiyle ihâta etmiş: Müteverrimi hiç beklenilmediği halde birden bire tekrar gözönüne getiriyor. Çünkü veremin "maddiyeti"ni **[102]** nasıl tasvîr etmiş ise "ma'neviyeti"ni de öyle tasvîr etmek istiyor. Burada şâirin maksûdu olan "ma'neviyet" yine bir "ma'neviyet-i şi'riyye" değil, belki bir ma'neviyet-i fenniyye: Müteverrimler gāyet asabî, pek ziyâde hırçın olurlar, zaman olur ki en sevdiklerine bile hakāretler yağdırırlar. Onları hiçbir şeyle memnûn etmek, ne yapılsa, ne söylenilse hiddet ve şiddetlerine nihayet vermek kābil olamaz. Hattâ etibbâ nazarında veremin a'râzından biri de bu hâl-i asabiyyettir. Fakat bîçârelerin bu hırçınlıkları, bu şiddetleri çok zaman devam edemez. A'sâbda husûle gelen o yalancı galeyân-ı şiddet vücuttaki za'f-ı küllînin te'sîriyle müteverrimin çehresi gibi soluverir, pek çabuk söner! Hastada bir sükût-ı nâdimâne, bir teslimiyet-i kâmile âsârı görünür. Ah bu inhitât-ı kuvâ, bu sukūt-ı rûh ne kadar acıklıdır! İşte Mehmed Âkif müteverrimlerdeki şu a'râz-ı rûhiyyeyi yakından tedkīk etmiş, kalb-i hassâsı cerîhadâr-ı teessürât olarak bize gördüğünü yazıyor, bize veremin "ma'neviyet-i fenniyyesi"ni şiirin "kudret-i ibdâiyyesi" ile gösteriyor. Ortada bir müteverrimi değil, en sahîhü'l-bünye bir genci bile pek ziyâde ıstırâblara düşürecek, âdetâ çılgınlıklarına bâdî olacak bir hâdise de var. O genci mektebinden çıkarıyorlar, hayât-ı ma'neviyyesini durduracaklar. Artık ne yapsa, ne kadar hırçınlık etse ma'zûrdur. Müteverrimde ise bu galeyân-ı hissiyât bittabi' muzâaf olur. Demek ki tabîî olmakla beraber hâiz-i mümtâziyyet bir şiir mevzûu ancak bu kadar intihâb olunabilir. Hem tabîî, hem orijinal olabilmek de şiirde müntehâ-yı merâtib-i muvaffakiyyettir. Bu nokta-i nazardan düşünülürse denilebilir ki Mehmed Âkif'in "Hasta" manzûmesi şiirlerinin en güzelidir. Fâide-i ictimâiyye i'tibâriyle de "Hasta" şiiri "Tükürün" manzûmesinden sonra Âkif'in en yüksek eseridir: O manzûme bütün milleti ağlatacaksa, bu şiir de bütün mekteblileri ağlatacak, husûsiyle bütün şâirleri hayrân edip duracaktır!

* * *

"Hasta"yı nazım nokta-i nazarından tedkīk etmek istemezdim: Bu kadar mümtâz ve müstesnâ bir şiirde nekāis-i san'at nasıl bulunabilir? Hayfâ ki "Hasta"nın bence büyük bir kusûru var: Sonu. Sınıfda okuduğum zaman talebenin anlaşılmıyor hükmüne mazhar olan bu intihâ hakīkaten pek gayr-i tabîîdir: Şâir müteverrimi Gurebâ Hastahanesi'ne göndermek istiyor, daha doğrusu onu Halkalı Zirâat Mektebi'nden Gurebâ Hastahanesi'ne göndermişler, vak'ayı aynen hikâye etmek emeline düşüyor; "gurebâ hastahanesi" şâirin ihtiyâr ettiği "feilâtün" veznine girer, sığar şeyleden değil, yalnız "gurebâ" kelimesini alarak hastahaneyi kimsesizlere tahsîs olunmuş bir mahall-i mevt olmak üzere anlatmaya kalkışıyor. Bu iltizâm şâirin kendi sözleriyle hikaye edilmiş olsaydı bile pek garîb olurdu; halbuki:

– Yok, yok, beni tâ
Götür İstabul'a bir yerde bırak ki gurebâ
– Kimsenin onlara aldırmadığı bir sırada-
Uzanıp ölmeye bir şilte bulurlar orada!

Parçası arkadaşlarının koluna girerek kendisini ilelebed mektebinden ayıracak, belki de hâbgâh-ı ebedîsine götürecek arabaya giren hasta çocuğun lisânından duyuluyor! O halde bulunan bir bîçâre, bir nîm-mürde Gurebâ Hastahanesi'ne gideceğini böyle çetrefil bir ifâde ile nasıl söyler? Bu garâbet iltizâm edileceğine hastanın arabaya kadar götürüldüğü, yerleştirildiği nazmen söylenilse de şiire "Arabanın içinden bir ses duyuldu" ma'nâsını müfîd ve gāyet tabîî bir ifâde-i nazmiyye ile nihayet verilerek bu ifâdeye nesren

"Gurebâ Hastahanesi'ne!" sözleri ilâve ediliverseydi acaba daha iyi olmazmıydı? Sanırım ki o zaman şiir gâyet tabîî olurdu. Hattâ bir manzûmenin sonuna iki üç kelime de nesir ilâve olunabileceği gösterilerek şiirin mümtâziyet-i mahsûsası gibi nazım da bir orijinalite ihrâz eylemiş bulunurdu.

Bu esâslı kusûru gördükten sonra nazımda şayân-ı tenkîd ve muâheze daha bir iki nokta bulabiliriz.

Birinci mükâleme parçasında rahat ile yat kafiyesi. –Rahat kelimesi daha evvel geldiği için Arabî şîvesiyle okunabildiğinden– hoş düşmemiş.

Muâyene kısmında doktor kodein yazayım diyor, sonra da arsenik hapları verilmesini eczâcıya söyleyeceğinden bahsediyor. Acaba arsenik haplarını da yazamaz mıydı? Sakın "eczâcı verir" birinci mısrâın sonundaki "iyidir" lafzına kâfiye olmak için yazılıvermiş olmasın?

– Sözünüz doğru müdür bey, ne yapıp yapmalı, tek
Bu çocuk gitmelidir çünkü yaşarsa pek pek

Beytinde görülen tek lafzı bilmem o kadar şîvemize muvâfık olarak yazılmış mıdır? Bu beyti ta'kîb eden beytin "olur, mağdûr [ma'zûr] kâfiyeleri de hoş değil. Hastanın sözlerinde tabîati muhill addolunabilecek şu mısrâ' var:

Onu çalkandığı hüsranlar içinden çekecek

Bu mısrâ'dan sonra gelen beytin "ölüm, göm" kâfiyeleri de hiç iyi değil: Kâfiyenin semâî olduğunu kabul eden bir nâzım bunu nasıl tecvîz edebilir?

Keşke "Hasta" manzûmesinin yukarıda gösterdiğimiz esâslı kusûru olmasaydı da böyle ufak tefek nakîsaları daha ziyâde bile görülseydi! Bu cidden fevkalâde nazmın ötesine berisine düşen benekler, serv-i sîmînlere boğulmuş ummânlara sehâp-pârelerden âkis gölgecikler gibi kalıyor!

Ali Ekrem

* * *

[103] **İCTİMÂİYÂT**

KADINLARA HÜRRİYET-İ MUTLAKA VERMEK İSTEYENLERİN ELİNDEN VAY O BÎÇÂRELERİN BAŞINA!

Mısır'da çıkan cerîdelerin biri almış olduğu bir mektûbu neşr ediyor. Bu mektûbun sâhibi diyor ki: "Kasım Emin Bey'in mezheb-i ma'rûfu vechile tesettürü büsbütün kaldırmak için Kâhire'nin ma'lûmâtlı gençlerinden bir cem'iyet teşekkül etti; Avrupa mekâtib-i âliyyesinden yetişmiş bir hayli kimseler de bu cem'iyete girdi".

Bu mektûbu okuduğumuz zaman kadın mes'elesinde sarf edilmek istenilen şu ma'kûs himmete şaştığımız gibi, mestûriyetin gerek eski, gerek yeni aleyhdârları eliyle bîçâre kadınların getirildiği hâl, teessürümüzü büsbütün arttırdı.

Temiz rûhlarda pek derin acılar uyandıracak hâlâtdandır ki her tabakaya mensûb gençler, sokakta giden kadınların, kızların ahlâkını ifsâd için, el birliğiyle uğraşmakta; gâh yalnız, gâh cemâat halinde bazen yaya, bazen arabaya binerek o bîçâreleri ta'kîb ile yollarını kesmekte; yetişebildiklerini edebsiz nazarlarıyla, rezil sözleriyle bîzâr etmekte iken –eğer mektûbun rivâyeti sahîh ise– şimdi de kalkmışlar: İffetin, ahlâkın külliyen mahv olmasını, milletin de namusa karşı en mübâlâtsız milletler derekesine düşmesini te'mîn için kadınların erkeklerle ihtilâtına mâni' olan perde-i mestûriyeti kaldırmak maksadıyla aralarında cem'iyyetler vücuda getiriyorlar.

Zâten Mısır gençlerinin kısm-ı a'zamında ahlâk o kadar düşkün bir haldedir ki: Namuslu bir kadın, mestûriyetine, korunmasına rağmen, yanına ötekinin berikinin taarruzunu def' edecek uşak almadıkça; yahut gideceği yere bir an evvel götürecek bir arabaya binmedikçe sokakta gezemiyor. Hattâ bu kuyûd dahilinde bile gelip geçenlerin tecâvüzünden hemen de kurtulamıyor!

Pekala! Ahlâkın bu düşkünlüğüyle beraber okur-yazar gençlerimiz –ki her biri mutlakâ ırzının selâmetini arzu ettiği birer aileye mensûbdur– kadınlarımızı örtülerinden çıkarmak suretiyle musîbetin alabildiğine büyümesini; ahlâksız heriflerin bir kat daha cür'et almasını düşünebilirler mi?

Doğrusu böyle murdâr bir memlekette kadınları tesettürsüzlüğe teşvîk etmeyi hâtıra getirmek bile gerek bizce, gerek bütün erbâb-ı insâf nazarında cinâyât-ı ahlâkıyyeden ma'dûddur. Artık rezâili tervîce, muharremâtı ibâhaya müeddî olacak böyle bir esâsı ta'mîm için cem'iyetler teşkîl etmek; bu husûsda bezl-i mechûd eylemek nerde kalır siz tasavvur ediniz!

Kendilerinin, kadınlar açık gezmelidir, tarzındaki kanâatlerinde sâbit bulunduklarını farz ettiğimiz halde, bu gençler için evli olan delikanlıları taşkınlıktan men' edecek bir çare bulmak; namussuz herifleri kadınların yolunu kesmekten men' etmek; elhâsıl, kadınların masûniyet-i iffetini kavî damânlar altına vaz' için son dereceye kadar çalışmak idi.

Vallâhi, kadınlara hürriyet vermek, yahut tesettürü kaldırmak sözünü işitince hayretler içinde kalıyoruz. Acaba müslümanlarda kadın ne zaman esâret içinde idi? Acaba tesettür, nazar-ı basîrete ne vakit çirkin görünmüş idi?

Müslüman kadınları hiçbir zaman hiçbir tabakadaki erkeklerin esîri olmamışlardır. Hattâ en aşağı tabakada bulunan erkeklerin kadınlarca şikâyeti mûcib olan yalnız ahlâklarıdır. Meselâ karılarını döğüyorlar.. Halbuki dayak atmak bunların tabîatidir. Hem sâde kadınlara değil, kendi tabakalarında bulunan erkeklere de! Kezâlik karılarının üzerine erleniyorlar; yahut iddet, hizâne gibi işlerde kadınların hakkını yiyorlar. Dikkat olunursa görülür ki bunların hiç biri kadının erkeğe esîr olmasından değil, ancak teaddüd-i zevcâtı ibâha eden, zevcenin zevce karşı hukûkunu kâfil olan nusûs-ı şer'iyyenin tatbîkindeki basîretsizliktendir. Bu noksânın çaresini tesettürü kaldırmakta aramamalıdır; bunun ilacı bu gibi mesâil ile uğraşan zevâta işi maksûd-ı şerîat olan hukûk-ı tabîiyyenin rûhu ile kâbil-i te'lîf olabilecek bir sûrette telâfî ettirmektir. Türk ulemâsının son zamanlarda yapmış oldukları gibi.

Orta tabakadaki kadınlara gelince bunlar aynı seviyedeki Avrupalı kadınlar tarafından kocalarının ahlâksızlığı hakkında serd edilen şikâyâtın bir kısmına bile iştirâk etmezler.

Bilmem kadınlarımıza hürriyet-i kâmile vermek isteyen zevât-ı kirâm bu tabakadaki Avrupalı kadınların hukūk-ı tabîiyyelerinden derece-i mahrûmiyyetlerini gāyet açık bir surette gösteren istatistiklere ne buyuruyorlar? Bununla beraber şikâyât-ı vâkıanın kâffesi âdât-ı mahalliyyeden, kavânîn-i mevzûadan ileri geliyor, yoksa işin açık, yahut kapalı gezmekle aslâ münâsebeti yoktur.

Gözle görülen bir hakīkatdir ki bir taraftan âdet, diğer taraftan Mısır erkeklerinin yumuşaklığı, bizim orta tabakadaki kadınlarımıza ibâha-i mutlakaya karîb bir hürriyet vermiştir. Hattâ ahvâl-i ictimâiyyemizi ıslâh etmek isteyenler, erkeklerimizi kadınlara karşı gerek kendilerinin, gerek bütün Mısırlıların haysiyetini mahv edecek derecede müsâmahakâr davrandıklarından, onların bütün hevesâtına bu kadar hürmet ettiklerinden dolayı muâhezede muztar kalırlar.

Yüksek tabakadaki kadınlarımıza gelince bunlar ile öyle bir hürriyetden, daha doğrusu öyle mutlak bir ibâhadan mütena'im bulunuyorlar ki dünyanın hiçbir tarafındaki kadınlara nasîb olmamıştır. Bu ise öyle bir felakettir ki Avrupalıları dehşet içinde bırakmıştır da kendilerine bizim kat'î bir mecburiyet görmedikçe kābil değil ağzımıza alamayacağımız sözleri söyletmiştir.

Acaba kadınlarımıza hürriyet vermek isteyenler bu müşâhedâta karşı ne söyleyecekler? Acaba esâs diye ortaya sürdükleri çürük nazariyelerin bu hacâlet-âver mezâhir huzûrunda ne kıymeti olabilecek?

Hem acıklı, hem gülünç tenâkuzlardan değil midir ki bir tarafdan Mısır erkekleri karılarının açık saçık, hem alabildiğine süslü olarak istedikleri yere gitmelerine müsâade etmekte, işitilmesi mûcib-i şeyn olacak her türlü uygunsuz sözlere karşı kulaklarını tıkamakta iken; diğer taraftan kadınlara hürriyet vermek dâiyesiyle bir cem'iyetin zuhûr ettiğini görüyoruz? Gûyâ Mısır erkekleri için gevşekliğin, gayretsizliğin bu derecesini de hoş görmek elvermiyormuş da, kalkmışlar, onların daha semâhatkâr olmalarını; karılarına rezâilin, fuhşun her türlüsünü yapabilecek kadar geniş bir hürriyet vermelerini istiyorlar.

Acaba müslüman kadınının zulüm gördüğü erkekten şikâyet etmesine; yahut kendi malında istediği gibi tasarruf eylemesine; yahut kābiliyetinin müsâid olduğu ulûm ile meşgūl olmasına; yahut seyâhate çıkıp hâdisât-ı ilmiyye, ictimâ'iyye hakkında tetkīkātta bulunmasına; yahut te'lîfler vücuda getirmesine; yahut mesâil-i şer'iyyede fetvâ, mebâhis-i ilmiyyede re'y vermesine, yahut kānûnun erkek hakkında cevâz gösterdiği metâlibden her hangi birini istemesine; âdet olsun, şerîat olsun hiçbir zaman mâni' olmuş mudur?

Aslâ. O halde hani kadının esâreti? Hani yüzünde, gözünde o esâretin nişânesi?

İyi bilmelidir ki Avrupa kadınları hukūkun bu derecesini hâlâ istihsâl edememişlerdir. Onlar kocalarının rızâsı olmadıkça kendi mallarında tasarruf edemedikleri gibi şerî'at-i İslâmiyye'nin müslüman kadınlarına vermiş olduğu hakk-ı fetvâyı, hakk-ı hükmü kānûn ötekilere bahş etmemiştir. Öyle ise müslüman kadınları için hürriyet isteyenler acaba ne istiyorlar?

Evet, hiç şüphe yoktur ki bunlarca kadının hürriyeti nâmına istenilen şey onun örtüden sıyırılması; harîm-i beytinden dışarı uğrayıp balolarda, tiyatrolarda dolaşması; erkeklerin enzâr-ı şehvetine ma'rûz kalması; müsâmerelerde kocasından başkalarıyla raksa kalkması; hülâsa istediği yere kemâl-i serbestî ile gidebilmesidir.

[104] İşte kadınlarımızın hesâbına talep olunan hürriyet bundan başka bir şey değildir. Zirâ müslüman kadınları ibâhanın ancak bu tarzından mahrûm. Bize gelince, bu gibi ma'kûs temâyülâtı gördükçe, medeniyet-i hâzıranın yalnız zevâhirine kapılan, hem de bu incizâbı o medeniyetin en zayıf noktalarını, en fâsid cihetlerini, en murdâr taraflarını bile aynı aynına almak lüzûmuna kanâat derecelerine kadar vardıran bir kısım halkımıza teessüf etmekten başka bir şey yapamayacağız.

Biz o i'tikāddayız ki: Merhûm Kasım Emîn Bey tarafından *Tahrîrü'l-Mer'e - El-Mer'etü'l-Cedîde* ünvânlarıyla neşr edilen iki eserde münderic efkâr-ı esâsiyye *el-Mer'etü'l-Müslime*'mizde tamamıyla reddolunmuştur.*

Nisvânın hürriyet-i mutlakasına taraftar olanlar kendilerinde mezheblerini müdâfaa edebilecek kadar kuvvet görüyorlarsa fikirlerini, nazariyelerini ortaya koysunlar. Görecekler ki müddeâlarının haklı olduğunu te'yîd edebilecek hiçbir delil getiremeyeceklerdir. Hakīkat hiçbir zaman mevki'-i müstahkeminden indirilemez.

Şuracıkta *eş-Şa'b* cerîdesinden bir ricâda bulunacağım: Fikirlerini kemâl-i hürriyetle serd edebilmeleri için sahîfeleri arasında muârızlarımıza yer göstersin; onlar da son mermilerine varıncaya kadar atsınlar. Tâ ki çürük nazariyelerin nasıl yıkıldığını, metîn hakīkatlerin nasıl pâyidâr olduğunu âlem bir kere daha görsün. [1](وَاللهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِى السَّبيلَ)

(eş-Şa'b) **Muhammed Ferid Vecdi**

TERBİYE VE TA'LÎM

Talebe-i Ulûmda Hareket-i Fikriyye:

MEDÂRİS-İ HUSÛSİYYEYE MUHTÂCIZ

Ne kadar bedbaht imişiz ki mesleğimiz beş seneden beri devre-i salâha giremedi. Söylediklerimizin hâlâ tecelliyâtını göremedik. Artık hakīkat tamamıyla tecelli etti ki hükümetden, ders vekâletinden ıslâhât beklemek beyhûdedir. Zâten her şeyi hükümetden beklemek i'tiyâd-ı sakīmi her işimizde pek fena te'sîrler bırakmış, bizi pek çok geriletmiştir. Bundan sonra bu seciyenin verdiği mazarrâtı derpîş ederek yaralarımızı teşebbüs-i şahsî devâlarıyla tedavi etmeye çalışmalı, hükümetin ıslâhât-ı umûmiyyesi sâha-i fi'le gelinceye kadar elimiz kolumuz bağlı durmamalıyız. Çünkü geçen bir zamanın dakikası bile iâde olunamıyor. Halbuki biz boşu boşuna seneleri geçirdik.

Çalışmalı, durmamalı diyoruz. Fakat ne yapmalı? Evet!

* Bu eser başmuharririmiz Mehmed Âkif Bey tarafından Müslüman Kadını ünvânıyla tercüme edilerek neşredilmiştir.

[1] Ahzab, 33/4. Metinde sehven (يَقُولُ) kelimesi yerine (يتولى) yazılmıştır.

Memleketimizde Naim Bey, Dârülfünûn müdür-i sâbıkı İsmail Hakkı Bey, Mahmud Es'ad Efendi, Musa Kâzım Efendi, Bereket-zâde İsmail Hakkı Bey', Mehmed Âkif Bey, Hâfız-ı Kütüb İsmail Efendi, Riyâzî-i şehîr Fatin Efendi, Manisa Mebûsu Mustafa Efendi, Şeyh Salih et-Tûnûsî Efendi, Halim Sabit Efendi, Ali Rıza Efendi, Antalyalı Hamdi Efendi… gibi ilim ve fazlıyla temeyyüz etmiş, ta'lîm-i ulûmu kendilerine mukaddes bir vazîfe bilen bir çok nâdir simalar var. Bunlar bir araya gelip bir husûsî nümûne medresesi vücuda getirseler, hemen bir proğram tertîb edip teşnegân-ı irfânı, genç talebeleri bu müessesenin âğûş-ı feyyâzına davet etseler ilmiyeyi ihyâ etmiş olacakları gibi, dîne, vatana da pek büyük hizmet etmiş olurlar. Böyle memleketimizin ekâbir-i ulemâsı ittihâd edip birkaç medrese-i husûsiyye açsalar ve ciddiyetle çalışsalar pek çok münâkaşalara sebebiyet veren ıslâh-ı medâris mes'elesi kolayca kısmen halledilmiş olur. Biz o i'tikāddayız ki: Medreseleri bulunduğu gayyâ-yı inhitâtdan kurtaracak yegâne çare, en sür'atli tedbîr: Ulemâmızın el ele vererek böyle müessesât-ı husûsiyye vücuda getirmeleridir. Eğer beş sene evvel bu gibi bir müessese vücuda getirilseydi şimdi talebeleri tahsîl-i tâlîyi ikmâl etmiş bulunurdu. Ne çare ki olamadı.

Bakınız! Maârifin her tarafda muntazam mektepleri olduğu halde yine erbâb-ı mekâtib durmuyor, çabalıyor, husûsî mektepler açarak maârif mektepleriyle müsâbaka edercesine çalışıyor. Bu teşebbüslerinden hem hey'et-i tedrîsiyye, hem şübbân-ı vatan müstefîd oluyor. Hattâ rekābetin te'sîriyle mekâtib-i husûsiyyeden resmî mekteplerden ziyâde muktedir talebeler çıkıyor. Acaba ilmiye, muntazam bir müesseseye mâlik olmadığı halde, bu kadar mekâtib-i husûsiyyeye mukābil niçin bir medrese-i husûsiyye vücuda getirmiyor.

İşte bizde teâlî husûsunda fikr-i teşebbüsün fıkdânıdır ki medreseleri bu derekeye getirdi. Bu halin şân-ı ilmiyyeye îrâs-ı şeyn eden afv olunmaz bir kusûr olduğu şüphesizdir. Binâenaleyh bundan sonra olsun bu hallere nihayet verilmelidir, fuzelâmızın, erbâb-ı ihtisâsımızın cenâh-ı lutflarına sığınarak istirhâm ederiz ki: Bizi yapayalnız, hüdâyî nâbit bir halde bırakmasınlar. Çünkü medreseleri yükseltecek herhalde onların dest-i himmetkârıdır. Eğer sâât-i mesâ'îlerinden bir parçasını biz talebe-i ulûmun tehzîb-i ilm ü hikmet etmesine hasr edip arz ettiğim vechile şimdilik –velev bir tane olsun– bir nümûne medresesi vücuda getirirler ise kalb-i milletde ilelebed yaşayacaklardır. Bunu herhalde kendilerinden beklemeye hakkımız vardır.

Bizim için ne hazîn, ne kadar merâret-engîz bir levha-i ibret ki: Mülkümüzün her köşesinde Avrupa'dan, Amerika'dan gelen ecnebîler, insanı hayretlere gark eden mebânî-i azîme, mektepler vücûda getirmişler; orada zâhirde şarka ders-i irfân vermeye gelen bu medenî insanlar gizli, gizli şe'âir-i dîniyyeyi, âdâb-ı İslâmiyye ve milliyyeyi tâ kökünden kal' edip zavallı İslâm talebelerine akāid-i Nasrâniyyet'i ta'lîm ediyorlar. Bu husûsda sarf ettikleri paralar milyonlara bâliğ oluyor. Bu gibi müessesât-ı Nasrâniyye'den çıkanlarda ise ne hiss-i din kalıyor, ne de milliyet. Burada İzmir şehrinin hâricinde gāyet müferrih bağlar, bahçeler arasında yüz dönüm arâzî üzerine inşâ edilen bir Amerikan mektebini hatırlamamak kābil değildir. Ah!.. İnsan, **[105]** bizde, nazîri olmayan bu muhteşem binayı görünce âteş-i hicâb içinde yanmamak, yüzleri kızarmamak, yerlere geçmemek imkân haricindedir.

İşte şevket-i İslâmiyye'nin sönmesini, Hilâl'in zümrüdîn vatanımızın rengîn semâsından ufûlünü, Salîb'in İslâm âfâkında tulûunu yegâne emel ittihâz eden âlem-i Nasrâniyet böyle çalışıyor. Memleketlerindeki ezvâk-ı medeniyyeyi, huzûr ve rahatı bâtıl dinleri yolunda feda ederek Arabistan'ın susuz çöllerinde, sıcak sâhillerinde neşr-i dîn için her türlü meşâkk u mihnete mukāvemet ediyorlar.

Fakat bizler berâhîn-i sâtıasıyla bilumûm edyâna tehaddî eden dîn-i mübînimizin muhâfazası için ne yapabiliyoruz? Evet biz âlem-i Nasrâniyyet'in mütemâdî çalışmasına mukābil derin bir gaflet göstererek hâb-ı meskenetten uyanmak istemediğimizi anlatıyoruz. Artık yetişir! Bu din düşmanlarına aman vermeyelim. Bunlara karşı koyabilmek ancak tedrîsât-ı İslâmiyyeyi bir an evvel ıslâh edip müdâfi'-i dîn yetiştirecek müessesât-ı dîniyye vücuda getirmek ile olur.

Bugün dîn-i celîl-i İslâm, ashâbının –misyonerlerin, ecânibin ifsâdıyla– ziyg ü dalâle uğradığını, akāid-i hakkanın sarsıldığını; bizim hâb-ı gaflete daldığımızı görerek feryâd ediyor. Dinin bu feryâd-ı canhırâşından bizler hiç müteessir olmuyoruz; çünkü olsaydık a'dânın muhâcemâtından vikāyeye ve bu vikāyenin îcâb ettiği tedâbîre tevessül ederdik; zannedersem bu feryat herkesden ziyâde sımâh-ı ulemâya müteveccihdir. Çünkü salâh-ı dîn i'tilâ-yı İslâm onların çalışmalarına vâbestedir. Eslâf-ı kirâm (rahimehumullâh) vazîfe-i dîniyyelerini ma'a ziyâdetin ifâ etmişler. Dinin müdâfaası neye tevakkuf ediyorsa onu elde etmeye çalışmışlar ve muvaffak da olmuşlar. Bu sâyede dîni mesâlik-i bâtıla erbâbının hücumundan muhâfaza eylemişlerdir.

Biz bugün onlara halef olmak iddiâsında bulunuyorsak onlar gibi çalışmalıyız. Biz hem ne kadar çalışsak onların giriftâr olduğu mezâhime dûçâr olmayız. Çünkü dinin i'lâ-yı şânına vakf-ı vücûd eden o âlî-cenâb İslâmiyet hâmîleri bir hadîsin sıhhatini öğrenmek için memleketleri, kıt'aları devr etmişlerdir. Zamanımızda ise matbûât ulûm ve fünûnu teshîl etmiş, bizi pek çok zahmetlerden kurtarmıştır. Fakat atâletimizden, kendimizde fikr-i teşebbüsün mevkūdiyetinden şimdiye kadar hiçbir vâsıtadan istifâde edememişiz.

Binâenaleyh bundan sonra olsun çalışalım. Hiç olmazsa Beyrut'da ve sâir yerlerde sırf dîn-i İsevî'nin parlaması için açılan müesseselerden utanarak biz de payitahtta bir tane müessese-i İslâmiyye vücuda getirelim.

Sebîlürreşâd, İbtidâî İslâm Mektepleri küşâdına başladığı gibi, buna da teşebbüs ederse avn-i Hak'la muvaffak olacağına ümidimiz vardır. Lüzumu olan para cihetine gelince *Sebîlürreşâd* başta olunca bütün müslümanların beşer kuruş; onar kuruş, zenginlerinin beşer lira, onar lira; en fakîrlerinin de kırkar para olsun vereceklerine hiç şüphemiz yoktur. Zirâ artık herkes hakîkati görmüş, anlamıştır. *Sebîlürreşâd*'ın âlem-i İslâmdaki mevkii malûmumuz olduğu cihetle bu emr-i hayr-ı azîme bütün dünya müslümanlarının muâvenet edeceklerine emîniz. Sonra hükümet de buna muzâheret ve mu'âvenet eder ümidindeyiz. Bâlâda ism-i âlîlerini arz ettiğim zevât-ı kirâmın hemen toplanarak bu mes'eleyi tedkîk

ve müzâkere buyurmalarını bütün talebe-i ulûm arkadaşlarım nâmına istirhâm ederim. Düşünmeli, taşınmalı, hâsılı bu emr-i hayrın husûlü her neye mütevakkıf ise teşebbüs edip meydana getirmelidir.

İhtimal ki bu teşebbüse muârız kalacak kimseler bulunur. Çünkü biz an'anâta bağlı bir milletiz ki ondan bir lâhza –velev terkinin din ve millete fâidesi meczûm olsun– ayrılmak istemeyiz. Beri tarafından hissiyât-ı dînîyye ve milliyyeyi rencîde edecek tecâvüzlere ma'rûz kalırız da hiç aldırmayız. Halbuki bu gibi yerlerde teceddüd göstermek vâcibdir. Şimdi yapılacak muârazalara kat'iyyen ehemmiyet vermemelidir. Bunların müddet-i devâmı iki üç aydan ibaret kalacaktır. İmâretlerin lağvı mes'elesinde de böyle olmamış mıydı? O zaman ne kadar sadâ-yı i'tirâz yükselmişti?! Fakat bugün talebenin ihtiyâcâtını mehmâ-emken te'mîn ettiği görülerek istihsân olunuyor. İşte nümune medresesi mes'elesi de böyle olacak, bir senelik bir tecrübe muârızlara bir cevâb-ı belîğ teşkîl edip onları iskâta kâfî gelecektir, müteşebbislerini dahi bütün müslümanlar teşekkürler, takdîrler içinde bırakacaklardır. Kendimizde hüsn-i niyyet bulununca Cenâb-ı Hakk'ın dâimâ muvaffakiyet ihsân edeceğinden ümitvâr olmalıyız.

Talebe-i Ulûmdan
Birgili: M. Sâlih Vecdi

ELVÂH-I İNTİBÂH

فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِى الْأَبْصَارِ [1]

Rumelimizi çiğneyen, yıkan, yakan Balkancılarda bütün müslümanlarca dikkate alınması lazım gelen tezâhürât ve mu'âvenât-ı milliyyenin; bir çok matbûâtın belki de umûm Osmanlı matbûâtının sütunlar, sahîfeler dolusu neşriyâtına, bu bâbda yazılan bir çok âsâra, hattâ kitaplara rağmen hiç de ehemmiyete alınmadığını; Balkan devletlerinin, efrâdındaki bu tezâhürât-ı milliyyeden ne kadar büyük istifâdeler yaptığını ve hattâ Rumelili Osmanlı! hıristiyanlarının yine bu hissiyât-ı milliyyelerinden hükûmât-ı müstevliyyenin ne mertebe semerât iktitâf ettiğini de hiç mi hiç düşünmediğimizi büyük teessürlerle görüyoruz!

Hergün, her dakîka görür, işitirsiniz: Balkanlılar herhangi memlekete girmişlerse daha o dakîka o memleketin bir İslâm, bir Osmanlı şehri olduğunu bildirecek ne var ise tebdîl ettiler. Kucaktaki çocuklardan **[106]** tutunuz ağa babasına mülâkī olmak üzere hazırlanan bir ayağı çukurdaki ihtiyârlara, körlere, topallara varınca hepsinin elbiseleri, hâkim olan devletin bayrağını teşkîl eden renklerde; umûmunun başında o devletin kabul ettiği serpuş. Hiç unutmam seksen beşlik bir ihtiyâr Rum, Siroz'a Bulgarların geldiği gün başından fesini çıkarmamış. Bulgarlar bunu görünce fesini yırttılar, sonra da Rum olduğunu lisânından anladıkları için üzerine bir de dayak attılar. Aynı günde bir Bulgar delikanlısı her nasılsa fesini atmayı unutmuş. Sen adam olmayacaksın diye herifi hapse tıkadılar.

Bütün dükkanlarda kırmızı beyazlı perdeler, muşambalar yırtıldı; aylı yıldızlı camlar, camekanlar kırıldı; eskiden kırmızıya, beyaza boyanan hanelerin, otellerin ve sâir yerlerin boyaları değişti. Hem de cebren. Koca Siroz'un rengi bile üç gün zarfında Bulgarlaştı.

Hiçbir Bulgar, Rumlardan, müslümanlardan, Yehûdilerden alış-veriş etmiyorlardı. Bunlar Siroz'a geldikleri zaman orada hiç Bulgar dükkan ve mağazası mevcut olmadığını gördüler. Hemen üç beş Bulgar büyücek bir bakkāliye şirketi açtılar. Yan tarafta bir kitapçı ve kağıtçı dükkanı, ötede bir kırâathâne, daha ötede bir gazino, bir otel, bir lokanta küşâd eylediler. Dokuz ay Siroz'da durdular. Bir Bulgar Bulgar'dan başka kimseye on para vermedi. Parasız aldıkları müstesnâ!!!

Yalnız bu kadar değil. Dükkanlarında, gazinolarında, otellerinde her şeylerindeki adamları, hizmetçileri de Bulgar, Bulgar çocukları. Gazete bâyi'leri onlar da Bulgar, tuhaf! Bir iki kıbtî çocuğu Bulgarlara gazete satmak için kabul olunmuşlar. İki üç gün gazete sattılar. Çocukların birisi gazete satarken "Pravo on para" diye bağırdığı için koğulmuş. Diğeri "Deset bari Pravo" diye sattığı için ilâ nihâye bâyilikte kalmıştır.

Bir Bulgar hiçbir zaman Bulgarca'dan başka bir lisan ile söylemiyor. Bir Bulgar bir müslüman ile görüşeceği zaman evvelâ Bulgarca söyler, ancak müslümânın Bulgarca bilmediğini anlarsa o vakit Türkçe söylemeye başlar ve kızar. Bir Bulgar gazinosunda, bir Bulgar lokantasındaki hademede Bulgarca'dan mâadâ bir sadâ işitemezsiniz. Bütün mağazalar, dükkanlar, hanlar, hamamlar, hattâ Osmanlı Bankası, Amerikan Singer kumpanyaları gibi müessesât-ı ecnebiyye bile kapılarına behemehâl Bulgarca ve büyük yazı ile birer levha koymaya mecbur.

Bunda birkaç türlü fâide görüyorlar: 1. Hâkimiyet, zevk-i millî: Herhangi millete mensûb olursa olsun bütün dükkanlarda, mağazalarda büyük hurûfât ile Bulgarcayı görmek. 2. İntizâm: Bütün çarşılarda yeknesak levhalarla tezyînât. 3. Belediyeye vâridât: Her levha için senede iki taksît olmak üzere on franga kadar resm (Bunun birinci taksîti Siroz'da dokuz bin frank tutmuştu. Şehremâneti'nin nazar-ı dikkati celb olunur.) 4. Müşterîlerin dükkanı anlaması: Bulgar mıdır müslüman mıdır? Rum mudur? Bunu anlasın da bir Bulgar Bulgar'dan mâadâsının dükkanına girmesin. Zâten giremez. Girerse bunun için teşekkül etmiş husûsî bir komitenin cezâsından yakayı kurtaramaz.

Şimdi o koca müslümanlar! Bunların bu hallerini, sonra da Allah aşkına bir kere de kendi memleketimizde kendi hâlimizi gözünüz önüne getiriniz. Daha sonra da istikbâlimiz hakkında verilecek hükmü veriniz. Bu yazdıklarımı bildiğinizde ben şüphe etmem. Fakat bunların nazar-ı dikkate alındığını göremedim.

Memâlik-i ecnebiyyede, bilhâssa Balkanlarda Osmanlı olmayanların Osmanlılara mahsûs fes giymeleri millî cinâyetlerden ma'dûd iken ve Osmanlılar bile serpuş-ı millîlerini hür, serbest giymekten âdetâ memnû' iken bizim memleketimizde ecnebîlerin değil, gayr-i müslim Osmanlıların bir kere kafalarına bakın! Ne kadarında fes göreceksiniz?

Gayr-i müslim mahallelerde kaç tane müslüman bakkalı, mağazası bulabilirsiniz? Çarşıda, pazarda müslüman dük-

[1] Haşr, 59/2.

kanlarında ne kadar gayr-i müslim görebilirsiniz? Bir defa da müslüman mahallelerini gözden geçiriniz, hepsinde bir ecnebî bakkalı ki müşterîlerinin onda dokuzu müslümandır. Düşünmüyoruz ki kendi paramızla hem ona hizmet, hem de diğer bir düşman devlete muâvenet ediyoruz. Çünkü şüphemiz olmasın ki o bakkalın, o manifaturacının penceresi başka bir payitahta nâzırdır.

Hiç şüphemiz olmasın ki bu sülükler Osmanlı devletine verdikleri vergilerden fazla düşmanlara da vergi veriyorlar. Fakat bizden kazanıyorlar da veriyorlar. Biz onlara veriyoruz da onlar veriyorlar.

Daha ileri gideceğim: Bizde hiç utanmak da yok. Bir müslüman lokantasına girersiniz. On tane garsonun sekizi başka tebaadan. Lokanta içinde "Arhoma, Amesusdan" geçilmiyor. Lokantacı utanmıyor, müşteri de sıkılmıyor. Otellerimiz de böyle, gazinolarımız da böyle, vapurlarımız da böyle, her şeyimiz böyle. Biz çalışıyoruz, onlar kazanıyor. Bunları açık açık söylemeliyiz. Garsonları istediğimiz gibi kimseler olmayan, içinde Türkçe tekellüm olunmayan yerlere girmeyeceğimizi anlatmalı ve girmemeliyiz. Alış verişimizi mümkün olduğu kadar müslümanlardan yapmalı. Kendi paramızı kendi memleketimizde bırakmalıyız. Gördük, gözümüzle gördük dünyâ da anladı; bunların rûhları, îmânları, idealleri bütün dünyâya malûm oldu. Hoş! Yine bizi sevenleri daimâ severiz; hâlis, özü, sözü Osmanlı vatandaşları dâimâ güzel gözle görürüz; fakat onların menfaati için kendi zararımıza çalışamayız. Teessüf olunur ki bunu onlar anladı da hâlâ biz anlamadık.

Müftî-zâde
M. Esad

* * *

[107] **MEKÂTÎB**

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan

MADRAS ŞEHRİ

Madras'daki Arabalar:

Madras'da araba ücreti pek ucuz ve ehvendir. Çifte atlı bir arabanın gündeliği –on iki saat olmak üzre– yedi rupye –elli altı kuruş–tur. Fakat asıl insanın tuhafına giden bir şey varsa insanla çekilen ve tek adamın rükûbuna mahsûs küçük arabalardır. Bu arabalara binip de, kendilerini insanlara çektirenler, zannımca insâniyeti tevhîn ve tahkîr eden kimselerdir. Bu nokta-i nazarımı misâfiri bulunduğum hâne sâhibinin damadına söylediğim zaman gülmesin mi?!

Bundan başka Madras'da iki tekerlekli ve ancak bizim İstanbul'daki gaz sandıkları vüs'atinde olan arabalar da vardır ki, ona Urdu lisânıyla "cetke" ta'bîr ediyorlar. İnsan buna bindiği zaman, âdetâ salıncağa binmiş gibidir. Her hangi tarafa kımıldanılsa derhal muvâzene bozulur.

Madras'da ayrıca bir tramvay kumpanyası tarafından elektrikli tramvaylar dahi işlettirilmekte, hanelerde, mağazalarda elektrik ziyâsıyla, elektrikle dönen yelpazeler tevzî' edilmektedir.

Madras Mebânî-i Emîriyyesi:

Mebânî-i emîriyyeden hükûmet konağı görülmeye cidden lâyıktır. Dört mil bir muhît içinde vâki' olan binânın etrafında mükemmel bağ ve bahçe, tarla, orman yetiştirilmiş ve envâ'-ı kuşlarla ava mahsûs hayvânât-ı ehliyye bulundurulmaktadır. Tuyûr-ı mezkûre tenâsül ve tevelüd etmek sâyesinde günden güne tekessür ve tezâyüd ederek Madras vâlîsi cenâbları için bir av zemîni teşkîl etmiştir.

Aynı zamanda deniz kenarında vâki' olan Hiqh court dedikleri mehâkim-i adliyye binâsı o kadar metîn ve cesîm bir binâdır ki, onu görenler nazarında şân-ı adâlet bilâ-ihtiyâr büyüyor. Posta ve telgraf idârehâneleri cesîmdir.

Büyük banka binâları da o nisbette âlî ve üslûb-ı metîn üzerine inşâ edilmişlerdir. Hele deniz kenarında bu misillü resmî binâların adedi pek çok olup, İngiltere'nin Hindistan'da yerleştiğini nâzırîne lisân-ı hâl ile tefhîm etmek istiyor. Âcizleri ise hemen öğleden sonra saat dört alafrangada misâfiri bulunduğum zâtın çifte atlı arabasına râkiben Madras'ın her tarafını nevbetle gezmekte ve cerîdemizle muhterem kāri'leri için ma'lumât elde etmekteyim.

Madras Putperestleri:

Memleketin yerlilerini teşkîl eden Hindûlar yaz mevsiminde –ister zengin, ister fakîr olsun– iki peştamal kullanmak suretiyle vücutlarını örtüyorlar. Peştemallerin birini sırtlarına, diğerini de bellerine sararlar. Elbiseleri böyle sâde olduğu halde ayakları da çıplaktır. Müslümanlara gelince pek cüz'î ve hafîf bir surette giyiniyorlar ise de, onlar da ayaklarına yaz, kış çorap giymiyorlar. Çorap giymek âdeti ise en kibâr tabakalarına mahsûs bir şeydir.

Bura Hindûları kâkül bırakıyorlar. Kafalarının ortasından sarkmakta olan saçları tâ omuzlarına, hattâ bazen bellerine kadar iniyor. Uzaktan erkekle kadını tefrîk etmek pek çetindir.

Madras ahalîsinin renkleri de gāyet koyu ve siyahtır. Yerliler içinde beyaz renge mâlik olan adam ender olmakla, esmer olanlar da nâdirdir.

Madras Matbûâtı:

Madras'da biri Urdu lisânıyla *Şemsü'l-Ahbâr* diğeri İngilizce olarak *The Mohamadan* (*Zî Muhammedân)* nâmıyla usbûî iki gazete intişâr eder. Her ikisi Madras'la Hindistan'daki nikāt-ı cenûbiyyede ikāmet eden müslümanların mürevvic-i efkârlarıdır. Bu gazeteleri çıkaran ve yazan sâhibleriyle görüştüm. Gazetelerini okudum. Tamamıyla Osmanlıların lehinde ve Avrupa ile İngiltere'nin bize karşı açıktan açığa her fırsat düştükçe ittihâz ettikleri vaz'iyet-i hak-şikenânelerini pek acı ve sûzişli bir lisân ile tenkit ediyorlar. Matbûât-ı İslâmiyye ve mahalliyyeden ma'dûd olan cerâid-i mezkûre oldukça münteşir ve efkâr-ı umûmiyeye hâkim bulunmaktadırlar.

Bunlardan başka Madras'ın civarında bulunan *Haydarâbâd Deken,* Urdu lisânıyla intişâr eden *Sahîfe-i Rûzâne Ahbâr* ve *Muhbir Deken* gazetelerinin nüshaları da burada okunuyor. Onlar da tamamıyla Osmanlıların hukûkunu müdâfaa ve onlara taraftar bulunuyorlar.

Madras'da, aleyhimizde ara sıra makāle yazıp, fenâ havâdislerimizi neşr eden diğer büyük ve sâhibi İngiliz olan bir gazete vardır ki *The Madras mail*'dir. Her akşam intişâr eden bu gazeteyi ahîren müslümanlar okumamaya ve satın almamaya başladıklarından dolayı şu son günlerde biraz aklını başına toplayıp mu'tedil davranmaya yeltenmiştir.

Madras Müslümânları ve Hükümet-i Hâzıra-i Osmâniyye:

Bura müslümanları ifrât derecesinde mutaassıbdırlar. O derece ki, had ve ta'rîf kabul etmez. İ'lân-ı Meşrûtiyet'den sonra herkes Abdülhamid'in taraftarı kalmış ve uzun bir zamana kadar Cuma hutbesini de onun nâmına, imâmlarına kırâat ettirirlerdi. Sonra yavaş yavaş sû'-i tefehhüme zâhib olduklarını öğrendiklerini müteâkib şimdiki padişahın nâmına hutbeyi okutturmaya başlamışlardır.

Madras Fahrî Şehbenderimiz:

Hacı Abdülaziz Padşa, Madras'da bizim fahrî şehbenderimizdir. Bu zât yirmi iki seneden beri bu vazîfe-i fahriyyede bulunmaktadır. Kendisinin külliyetli akār ve arâzîsiyle vâsi' ticâreti vardır. Ticârethânesinde bilâ-mübâlağa kırk kadar kâtib ve me'mûra mâliktir. Pek mütevâzı ve ihtiyâr olan bu zât elinden geldiği kadar bize karşı iyilikten geri kalmamıştır. Rütbe ve nişânları olsa gerektir. Benim hakkımda me'mûlden ziyâde insâniyet ve iyiliği sebk ettiğinden kendisine karşı alenen izhâr-ı teşekkür ederim.

Madras Misyonerleri:

Madras misyoner papazları gece gündüz Hıristiyanlığı neşr için çalıştıkları halde, buradaki ulemâ-yı İslâmiyye daha ayn ve dâdın, hâ-i hattînin mahrecleriyle iştigāl ediyorlar. Buradaki ulemâ-yı mahalliyye kadar kör körüne mutaassıb ve câhil adam tasavvur etmem. İslâmiyet'i, kavâid ve âdâb-ı mezhebi sırf kendi menâfi'-i hasîseleri için alet ittihâz etmişlerdir. Bu budalalar, misyonerlerin binde biri kadar çalışmış olsalardı bu ana kadar Madras'da bir tek putperest kalmamıştı. Fakat bu herifler hâb-ı gaflette pûyân oldukları halde, misyonerler hergün Hindûlardan sürü sürü adamları envâ'-ı hiyel ve desâyisle hıristiyan edip duruyorlar.

Bir misyoner papazı bu ümniye uğrunda hiçbir şey düşünmez. Meşrû' ve gayr-i meşrû' bütün vesâile teşebbüs eder. Onun gāye-i emeli diğer mezâhibde bulunanları nasrânî etmekten ibarettir. Hıristiyanlığı tervîc için, kilise, mektep, hastahâne, kitaphâne ve bir çok vesâit ile çalışıyorlar. Seyyâr erkek ve kadın vâizleri her kapıya, her deliğe sokulur. Müslüman hânelerine vâiz râhibelerle, propagandistler sellemehü's-selâm girip çıkıyorlar. Hâne sâhibi olan müslüman, İngiliz hükümeti korkusundan bu kaltakları kovamadığı gibi, men' etmeye de salâhiyeti yoktur.

Birkaç sene evvel bu kadar açık hayâsızlıktan usanç getiren, bir müslüman birkaç defa râhibeye hânesine gelmemeyi söyler. râhibe teannüd gösterince, günün birinde râhibenin başına zikri çirkin ve buraya derci münâsib olmayan fena bir felâket **[108]** getirmiştir. Hükümet-i mahalliyyede bunun kokusunu herkese duydurmamak için mes'eleyi meskûtün-anh geçmiştir. Râhibeler girdikleri evde Urdu lisânıyla Hazret-i İsa'nın mezâyâsından, anasının babasının evsâfından bahs edip dururlar.

Bu kadarla iş kalsa yine iyidir. Hayır daha ilerisi vardır. Misyonerler sinematoğraf aletini, fenn-i cedîdini kendi maksatlarına güzel bir alet bilerek şehirlerde ve köylerde dolaşıp, bedâvâ manzaralar halka irâe etmek bahânesiyle, Hazret-i İsa'yı ân-ı vilâdetinden, dakīka-i memâtına kadar olan hâlâtıyla, geçirdiği safahât-ı hayâtiyyesini teşhîr ve böylece propaganda eyliyorlar.

Bu hafta zarfında Madras'daki sinematoğrafda bu arz eylediğim hâli ben de müşâhede ettim ve hayretten kendimi alamadım. Sinematoğrafcıya hergün bu iş için mebâliğ-i külliyye verdiklerini işittim.

Hindistan'da Tarz-ı Telebbüs:

Hind ahâlîsi garîb ve acîb sûrette kendilerini giyindiriyorlar. Her milletin, her unsurun elbise giymek hususûnda da âdât-ı mahsûsaları vardır. Yabancı bir insan Bombay, Madras, yahut Hindistan'ın diğer bir şehrinde gezerken çarşı ve pazarlarda gözüne ilişen manzaradan hayretlere gark olur. Yalnız serpuş mes'elesi o kadar mütenevvi' ve muhtelifdir ki ta'rîfe gelmez. Kiminin başına mendil, kiminin külah, kiminin takye, fes, yaşmak, kalpak, sarık –o da yüz türlü bağlanmak şartıyla– görülür. Fesleri bizim feslere müşâbih ise de kalıbı pek acîbdir.

Sonradan kendi ihtirâ'kerdeleri olmak üzere Hind müslümanları yeşil, sarı, siyah, beyaz, mavi çuha ve kadifelerden fes yapmaya başlamışlardır.

Sarıkları da pek mütenevvi'dir. İpekten, sırmadan, ketenden, canfesden, abaniyeden türlü türlü sarıklar yaptırırlar. Sarık sarmaya mahsûs Hindistan şehirleri çarşılarında yüzlerce dükkan vardır.

Külahlar ve kalpaklar da öyledir. Hâsılı ahâlîsinin kafaları renkli, muşa'şa' papağan kuşlarının kanat ve tüylerine benzer desem hakīkati söylemiş olurum.

Elbise de öyledir. Pantalondan tutup da geniş iç donlarına varıncaya kadar şeyler giyinilmekte ve hattâ halkın çoğu da bacaklarına bir beyaz keten veya muslinden bir peştamal geçirmektedirler.

Kırgızlara ve Rusya Türklerine mahsûs bizim redengota müşâbih olup, Türkistan-ı Rûsî'de ona (Şirvânî) –Şirvan vilâyetine mensûbdur– ıtlâk eyledikleri bir nevi' entari burada çokça müsta'meldir. Hele müslümanlar bu şirvânî palto ve entarisinin kesip biçmesinde bir çok ictihâdda bulunarak, herkes istediği şekil ve mâhiyette kestirip biçiyor.

Sarıklar, müsemmen, müselles, murabba', müdevver, müstatîl, muayyen, hâsılı bilcümle eşkâl-i hendesiyye üzerine sarılıp başa vaz' olunur.

Sıcak mevsiminde ise Madras ahâlîsinin elbiselerini iki ince beyaz muslinden ma'mûl atkı teşkîl ediyor. Birini üstünden diğerini altından giyerler. Müslümanlar ise bir don gömlekle iktifâ ediyorlar. Fakat herkesin sırtında enli ve büyük bir mendil mutlakâ bulunacaktır.

Gerek Madras'da ve gerek Hindistan'da ayakkabı giymeyen milyonlarca halk vardır. Meselâ Madras müslüman tüccârının cümlesi ince bir ayakkabı giyiyorlar ise de maatteessüf çorap giymeye bir türlü alışamamışlardır.

Madras Hindû erkekleri kâkül bırakıyorlar. Kafalarından uzun bir demet saçın omuzları üzerine sarkıtıldığı dâimâ görülür.

Kadınların Tarz-ı Telebbüsü:

Hindistan'ın yerli kadınları içinde en kibâr ve zarîf bir sûrette telebbüs edenler ve her şeyi kendilerine pek iyi yakıştıran ve vücutlarının –yüzleriyle elleri müstesnâ olarak– her tarafını örten bir tâife var ise Pars kadınlarıdır.

Pars-Zerdüştî kadınları aynı zamanda Hindistan'da bulunan sâir tâife-i nisâdan da daha güzel ve melîhdirler. Hele tezhîb ve terbiye ile umûr-ı beytiyye idâresi husûsunda İngiliz madamalarına bile izhâr-ı tefevvuk ediyorlar.

Parsîler, kendi kızları için Bombay'da gerek ibtidâî, gerek i'dâdî derecede müteaddid ve muntazam mekâtib inşâ ve te'sîs ederek, terbiye ve ta'lîmlerine son derece dikkat ve i'tinâ eylemektedirler. Tahsîl-i âlî görmüş Pars kadınları Bombay'da pek çoktur. Mükellef bir salon ve musâhabe meclisinde bulunan Pars kadınları cidden o yeri şenlendirirler.

Onlardan sonra Hindû kadınları da şu son zamanlarda ta'lîm görmeye başlamış ise de, onların kâ'bına varamıyorlar. Bir kere Hindûların diyânetinde haşv ve zâidle hurâfât o kadar çoktur ki, diyânet-i mezkûre ile mütedeyyin olan bir kadın hiçbir zaman nezâfet ve tahâret, güzel giyinip tuvalet yapamaz.

Hindû kadınlarının –mezâhib-i muhtelifelerine göre– tarz-ı telebbüsleri pek muhteliftir. Yüzde doksan beşlerinin baldırları çıplaktır. Bazılarının kollarıyla göbekleri de meydandadır. Bu kadınlar, burunlarında, kollarında, kulaklarında, parmaklarında, ayaklarında, ayaklarının parmaklarında bile bilezik ve halka taşırlar.

Derece ve sınıflarına göre halkalarla bileziklerin mâhiyeti tehallüf eder. Bu zînetler hayvan boynuzlarından, kemiklerinden başlar, gümüş ve altınla nihâyet bulur.

Marvari tâifesine mensûb olan bir Hindû kadının kulağında yirmi küpe ile her iki kolunda yüzden ziyâde bilezik bulunur. Burun deliklerinin her iki tarafına müteaddid halkalar taktıkları gibi ayaklarına da bir çok zilli halka ve bilezikler takarlar. Bu makûle kadınlar yayan yürüyüp, çarşıdan geçtikleri zaman vücutlarının hemen her tarafına taktıkları zînetin kesretinden büyük bir gürültüyle mevcûdiyetlerini gösterirler. Tuhafı şurasıdır ki, bu kadınlar yüzlerini örttükleri halde, memeleriyle göbekleri ve kolları kâmilen meydanda bulunur. Marvari kadınları öteki diğer Hindû kadınları gibi renkleri siyah ve esmer değil, âdetâ süt gibi bembeyazdır.

Hindûlar içinde Marvarilerden sonra hüsn ü ân husûsunda (Benya) –ki yine Hindûluğun bir mezhebidir– kadınları ikinci dereceyi teşkîl ediyor.

Zâten Benya ve Marvariler Hindû mezâhibinin en ileri gelenleridir. İslâmiyet'de siyâdet ne ise, Hindûlukta da bu iki tâife aynı şerâfeti hâizdir.

Bundan başka mezâhibe mensûb olan kadınların baldırları çıplak ve ayakları da çıplak olarak gezerler. Hindû kadınlarının bazıları kollarında ve bacaklarında öyle kalın bilezikler taşırlar ki, bilâ-mübâlağa bir iki okka gümüş ve altın teşkîl eder.

Hele siyah ve bakır renkli olan Hindû kadınlarının ihtiyârları pek kerîhü'l-manzaradır. Müslüman kadınları hoca unsuruna mensûb olanlardan mâadâları hep perde ve hicâb altındadırlar. Akahan'a [Ağa Han] mensûb olan hoca kadınları açık gezdikleri gibi, şu son zamanlarda mekteplere de devam etmeye başlamışlardır. Hizmetçi ve aşçı sınıflarına mensûb olan müslüman kadınlar da yüzlerini örtmüyorlar.

Müyemmen, bura anâsır-ı İslâmiyyesi'ne mensûb olan tâife-i nisâ, ne çarşılarda gezerler, ne de yüzlerini görmek mümkündür. Fakat müslümanlar içinde ifrat derecesinde bulunan bu tesettürden dolayı kadınların yüzde sekseni verem illetinden ölürler. Bu istatistik ile sâbit olmuştur.

Pan Yemek Âdet-i Seyyiesi:

Hindistan'daki yerliler umûmen ister müslüman ister Hindu, ister erkek, ister kadın olsun hepsi pan yiyorlar.

Pan dedikleri şey kalb –yürek– şeklinde gâyet ince ve gevrek bir yaprak olup, o yaprağın içine zırnık, kât-i Hindî sürdükten sonra derûnuna bir mikdar tütün, nevfel, karanfil, cozebuh ve sâir Hindistan baharlarını koyarak murabba' veya müdevver, yahut eşkâl-i sâire biçiminde sararak ağızlarına atıp çiğnerler, mevâdd-ı mezkûre dişler altında ezildikten sonra insanın ağzında kırmızı bir mâyi' **[109]** hâsıl olur. Hindliler o mâyii ağızlarından dışarıya –tükürmek suretiyle– atarlar. Yerler, yollar, caddeler hep bu kırmızı mayi'le doludur. Elbise üzerine damlayacak olursa bir daha çıkmaz, ebedî bir leke teşkîl eder.

Binâenaleyh Hindlilerin ağızlarıyla dudakları dâimâ kerîh kırmızı rengindedir. Hele bizim gibi alışmayanlar için bunların ağız kırmızılıklarıyla, dâimî surette kırmızı tükürmeleri işmi'zâzı mûcibdir.

Biz nasıl ki tütünü o kadar çok kullanırız, Hindiler de panı o kadar ziyâde isti'mâl ediyorlar.

Pan yapraklarıyla içine koydukları bahar ve edviye için, zengin kadınlar gümüşten, altından –bazen da murassa'– kutular yaparlar.

Mükellef, büyük bir ziyâfette yemekten sonra dediğim dolu pan yaprakları ince altın ve gümüşten ma'mûl küçük şişlere takılı bir vaz'iyyetde misâfirîne takdîm edilir. İsteyen derhal alır ağzına atar, çiğnemeye başlar. O zaman herkes önünde bulunan tükürüklüğe kırmızı tükürmeğe başlar.

Şurası kābil-i inkâr değildir ki: Bu pan dişleri çürümekten muhâfaza ve sıyânet ettiği gibi yemeğin de hazmını teshîl eyler. Bunun için Hindlilerin dişleri dâimâ sağlamdır.

Hindistan: Madras **S**[sin]. **M. Tevfik**

Anadolu Seyyâr Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

KARESİ SANCAĞI MECLİS-İ UMÛMÎSİ'NİN İN'İKĀD VE MUKARRERÂTI

Kānûn-ı Esâsî'nin bahşettiği ni'metten birisi de her sene vilâyât ve elviye-i müstakille mecâlis-i umûmiyesinin in'ikādıdır. Lehü'l-hamd Bu sene de Karesi meclis-i umûmîsi ikinci def'a olarak reis-i evveli mutasarrıf-ı livâ Reşid Beyefendi

ile reis-i sânî Edremit Mebûs-ı sâbıkı Ferhat Beyefendi'nin taht-ı riyâsetinde ictimâ'ını ve verilen mukarrerât-ı mühimme ve nâfi'ayı görmekle mübâhî oluyoruz.

Karesi meclis-i umûmîsi Eylül evâsıtında ictimâ başlayarak memleketin muhtac olduğu terakkî ve ıslâhâtın bir an evvel hayyiz-i husûl ve mevki'-i tatbîka vaz'ı için geceli gündüzlü çalışması muhterem meclis hey'etinin ciddî ve kat'î bir iş göreceğine berâhîn-i kat'iyye teşkîl etmiş ve bilhâssa Reis-i sânî Ferhad Bey'in meclisin müzâkerât ve mukarrerâtını ihzâr ve mevki'-i icrâya vaz'ı zımnında gece sâat sekizlere kadar çalışması da ayrıca teşekkür olunur ahvâlden bulunmuştur.

Meclis evvel emirde memleketin gerek maârife, gerek yollara, gerek zirâatin tarz-ı ıslâh ve sâiresine dâir olan ihtiyâcâtını anlamış, elindeki bütçenin vâridât hânesindeki yekûnuna göre bu ihtiyaçlardan hangilerinin ve ne kadarının bu senede kābil-i tatbîk olacağını düşünmüş olduğundan evvelâ bir "ihtiyac kadrosu" vücuda getirmiştir. Bu ihtiyac kadrosu sebebiyle bundan sonra gerek hükümetin, gerek meclis ve milletin elinde sarîh ve kat'î bir vesîka var demektir.

Bu vesîkaya, meselâ: Mektepler faslına bakan herkes Karesi sancağı mülhakātında –kazâ, nevâhî, kurâsında– ne kadar mektebe ihtiyac vardır, bunlar hangi karye, nâhiye ve kazâdadır? İbtidâî mi, rüşdî mi, i'dâdî midir, dârülmuallimîn midir? Bunları bir bakışta görebilecektir. Şu halde bilfarz bir mutasarrıf değişir, yenisi gelirse vazîfesi derhal ihtiyac kadrosuna bakarak ihtiyâcın def' edilmemiş kısmını tatmîn ile uğraşmak olacaktır. İnşâallâh gelecek sene meclis-i umûmîsi de aynı esâs ve proğram ta'kîb edecektir. Çünkü ellerinde mufassal ve muvazzah bir proğram bulunuyor.

Sâniyen: Yollar bahsinde de aynı esâs ve proğram ta'kîb edilmiştir. Yani Karesi sancağı dahilinde kaç kilometre yol vardır, ne kadar yola daha ihtiyâc vardır, bunlar nereden nereye kadar yapılacaktır, beheri kaç kilometredir, elindeki bütçeye göre bu seneden i'tibâren hangi yolların yapılması kābildir? Velhâsıl buna müteferri' bilcümle mesâil.

Mekâtib:

Gelelim mektepler kadrosuna: Meclis-i umûmî rüşdiye ve ibtidâiye mektepleri kadrosunu tanzîm ederken hâl-i hâzırda mevcut bulunan muallimînin refah ve saâdetini te'mîn etmek ve yeniden ta'yîn olunacakların da evsâf-ı matlûbe ve ehliyetini aramak ve bu meslek-i mukaddese sülûk edeceklerin celb ve davetini teshîl etmek için muallimîn maaşına zammiyât icrâsından çekinmiyor. Kadrolarda muallimîn maaşâtı ber-vech-i âtî gösteriliyor:

Zükûr için 600 muallim, 500 muallim muâvini, 300 üçüncü muallim, 200 mubassır; inâs olursa zükûr mektepleri kadar muallime bulunacağı ve maaşlarca da bir fark ve tefâvüt olmayacağı gibi ayrıca 300 kuruş maâşlı bir nakış muallimesi de ilave kılınıyor.

Hâl-i hâzırda mevcûd mektep binaları bilhâssa köy mekteplerinin hâli pek elîm olup bir ahırdan farkı yoktur. Gāyet karanlık ve mukassî, içerisine bidâyet-i inşâsından beri güneş girmemiş yekdiğerine müşâbih hâneye benzer obalar, tabîîdir ki her şeyde bir intizâm arandığı gibi mektep binalarının da tarz-ı inşâsında esâs aranılmalıdır. Bu sebebden meclis, mekteplerin tarz-ı inşâsını yeknesak bir hâle ifrâğ zımnında "bina kadrosu" vücuda getirmiştir. Bu kadro mûcebince muntazam, mükemmel bir kroki projesi yapılıp tab' ettirilerek bütün köylere gönderilecek ve ba'demâ mektep yapılacak her köy bu plana nazaran mektebi yaptırıp öyle sellemehü's-selâm mektep yaptırılmayacaktır.

Bu kere yapılan kadro mûcebince Karesi livâsı dahilinde:

Zükûr ibtidâîsi 261, inâs ibtidâîsi 21, inâs rüşdîsi 4, zükûr rüşdîsi 23, i'dâdî (Bandırma ve Edremit kazâlarında) 2, 1 Dârülmuallimât, 1 Dârülmuallimîn, açılmak lazım geliyor. Ve bu kadroyu itmâm zımnında da ber-vech-i âtî mikdarda mektep açılması lazım gelip bu suretle kadro ikmâl olunuyor. Âtîde: 101 aded zükûr ibtidâîsi, 14 inâs ibtidâîsi, 20 zükûr rüşdîsi, 3 inâs rüşdîsi, 2 i'dâdî (Bandırma ve Edremit kazâlarında) 1 dârülmuallimîn, bunlara mukābil masârıf 17 bin lira kadar olacaktır.

Umûr-ı Nâfia:

Livâ dahilinde 223.783 metre yol mevcut olup bunda **[110]** 170.642 metresi ta'mîrât-ı mütemâdiyyeye, 24 bin metresi ta'mîrât-ı esâsiyyeye muhtâctır. Bunlardan başka sancak dahilinde 270.181 metre yeniden yola ihtiyaç olduğu gibi 63.928 metre yolun da tesviye-i türâbiyyesi kısmen icrâ edilmiş, bir kısmı da nâ-tamâm bir halde kalmıştır. Nâtamâm kalanları da ikmâli zarurîdir. Bütün ameliyâtın birden icrâsı lazım gelse 278 bin lira kadar bir paraya ihtiyac mesmediyor. Halbuki livânın tefrik[1] bütçesi 17 bin lira kadardır. İşte meclis hâl-i hâzırdaki bütçesine ve takdîmü'l-ehem ale'l-mühim kāidesine göre ehem olanları yapacak ve mühim olan mütebâkī yolların da yapılması çarelerini taharrî edecektir.

Filhakīka Karesi livâsı mülhakātından bilhâssa yol i'tibâriyle bîçâre kalmış bir mahal varsa o da nefs-i Balıkesriye'ye 18 saat mesâfede vâki' Balat nâhiyesidir. İnsan Balıkesri-Balat yolunu bilmek ve anlamak için oraya gidip görmek lazımdır. Esâs i'tibâriyle bu nâhiyenin sun'î yolu olmayıp hüdâ-yı nâbit üçer dörder karış eninde keçi yolu ta'bîr olunan ve kumsal kayalık ile uçurumlar ve sarp balkanlardan müteşekkil bulunan bir râh-ı necât! mevcuttur. Öyle yol ki hayvânın nalı yolda çıkmaz ve insan bir iki defa havyandan düşmezse büyük bahtiyarlık sayılır. İnşâallâh Balat mektûbumda sergüzeştimi bu yol yüzünden bîçâre ahâlînin çektiği zahmet ve müşkilât hakkında tafsîlât vereceğim.

Evvel-emirde Balıkesri-Balat yolu yapılmak îcâb ediyor. Sonra Bigadiç-Sındırgı, Balıkesri-Bigadiç, Balıkesri-Balya, ve nâ-tamâm Bandırma-Gönen yolları yapılmak iktizâ eder. Her ne kadar Bigadiç-Sındırgı yolu Balat yolunun kardeşi ise de mesâfenin az olması hasebiyle Balat'a nazaran şose sayılabilir. Meclis-i umûmî bu yolları yapmak için bâlâda arz eylediğim vechile yavaş yavaş yapmak tarîkini bizzarûre ihtiyâr eyleyecektir. Çünkü livânın me'murîn ve vesâit-i fenniyye-i hâzırasına göre senede 30 bin liradan fazla para sarfı kābil olamıyor. Meselâ: Mühendisin eline yol inşası için 100 bin lira verilse sene nihâyetinde 70 bin lirası sarf edilemeyeceğinden mühendisin cebinde kalacaktır. Çünkü ne

[1] Metinde (ريق) şeklinde yazılmıştır.

kâfî mikdarda mühendis vardır, ne de amele. İşte Meclis-i umûmî yukarıda mikdarı gösterilen yollar için bütün projelerini hazırlamış ve her yolun güzergâhını ta'yîn etmiş olduğundan sene be-sene yapılmaları esbâbını düşünüyor.

Balıkesrî
Ömer Fuad

SİYÂSİYÂT

İCMÂL-İ SİYÂSÎ

Avrupa'nın yangın ocağı olan Balkanlar yeniden ateş püskürmeye başladı. Zâten ilk yangın bile henüz tamamen itfâ edilmemişti. Osmanlı hâkimiyetinin Balkan sâhasından çekilmesini müteâkib Balkanlarda bir devr-i sa'âdet başlayacağını vaad ederek Avrupa efkâr-ı umûmiyyesini senelerden beri aldatmış olan şarlatanları bugün cereyân-ı vekāyi' pek bâriz surette tekzîb ediyor. Bir gün gelecektir Avrupa'nın kendisi bile yine Osmanlı hâkimiyetinin Balkanlar üzerinde iâdesini ni'met-i ilâhî gibi telakkī ve arzu edecektir.

Avusturya hükûmeti bu kere doğrudan doğruya, Avrupa ile istişâre etmeksizin, kendisini işe müdâhale etmek mecbûriyetinde bulunuyor. Sırbistan'a ültimatom vererek yakın zaman içinde Arnavutluk hudûdunu tahliye etmesini talep ediyor, etmediği takdîrde vesâil-i cebriyyeye mürâcaat eylemek mecbûriyetinde kalacağını ilave ediyor.

Sırbistan ise buna cevap olarak Avusturya'dan mukābeleten Arnavutların Londra Konferansı'nda ta'lîk edilen hudûdu fîmâ-ba'd tecâvüz etmeyeceklerini te'mîn etmesini talep eyledi. Böyle bir te'minât vukū' buluncaya kadar askerî nokta-i nazarından mühim addettiği Arnavutluk dahilinde bulunan noktaları tahliye etmeyeceğini söyledi. Şu iki müddeî arasındaki zıddiyet-i tâmme pek âşikârdır; bu münâsebetle bir daha Londra Konferansı'nda verilmiş olan kararların ne derecede sun'î ve gayr-i tabîî olduğu, hayâta karşı duramadığı isbât edilmiş oluyor.

Son muhârebe hangi nâm ve esâs üzerine irtikâb edilmişti? Milliyet ve cinsiyet üzerine değil mi? Bu halde muzaffer muhâriblerin başka milletlere tasallut etmemeleri îcâb ederdi. "Balkanlar Balkanlılarındır" esâsını kabul etmiş olan düvel-i muazzama şu prensibe sonuna kadar riâyet etmeliydiler. Halbuki şu esâs yalnız bize karşı ve muhârebeye bir reng-i meşrûiyyet verilmek için icad edildi. Diğerlerine gelince o esâsı bozmak esâsdan addedildi. Onlar hakkında bir de "hakk-ı feth" esâsı kabul edildi! İşte bu kadar karışık, yekdiğerine tamamen zıt olan esâslar üzerine hareket etmiş olan Londra Konferansı'nın Balkanlarda çizmiş olduğu yeni harita son derece gayr-i tabîî ve sun'î idi. Bunun pâyidâr olmayacağı tâ ilk günden âşikârdı. Sırbistan Arnavutların mezkûr konferans tarafından ta'yîn edilen hudûdu tecâvüz etmeyeceklerine âid te'minât talep etmek hakkını iddiâ etmek için evvel be-evvel şu hudûd dâiresinde Arnavutluk'dan bir kısm-ı mühimmin bulunmadığını isbât etmelidir. Halbuki bunu isbât edemez. Zirâ kendisi de, bütün âlem de pekalâ biliyor ki Londra Konferansı Sırbistan ve Yunanistan lehine olarak Arnavutluğu parçaladı ve milliyet nâmına muhârebeyi açmış olan şu devletler de bu harekete râzî oldular. Şimdi de bunun tabîî neticelerini çekmek mecbûriyetindedirler. Hangi mantık ve akl-ı selîm aynı hakkı Sırblar ve Yunanîliler için kabul ve Arnavudlar için inkâr edebilir? Mâdem ki üss-i harekât "milliyet"tir, mâdem ki Sırblar ve Yunanîler kendileri bile şu esâs üzerine hareket ediyorlar, Arnavutlar neden edemesinler?

Binâenaleyh Avusturya hükümeti Sırbistan'ın bu husûsa ait müddeayâtını kabul edemez. Etse bile hiçbir ehemmiyyeti olamaz. Zirâ Sırbistan'ın zabt ve tasallut etmiş olduğu Arnavud yerlerinde Arnuvutlar bâkī **[111]** kalıncaya kadar bedîhîdir ki Arnavutluk hissiyât ve efkârı da galeyân edecektir. Dünyâda hiçbir kuvvet bunun önüne geçemez.

Bundan mâadâ böyle bir te'minât Avusturya'nın işine de gelmez, Avusturya kendisini İtalya ile beraber tâ ötedenberi aynı Arnavutluğa, bütün Balkanlara, bilhâssa Makedonya'ya çeşm-i tama'ını dikip duruyordu. Bu kere Sırbistan Avusturya'nın önüne geçti, karşısında bir sed îkā' eyledi. Tabîîdir ki Avusturya ve İtalya şu seddin kesb-i metânet etmesini hiçbir zaman arzu etmezler. Bilakis onu yıpratmak, yıkmak için her nevi' vesîleye, vâsıtaya mürâcaatdan hâlî kalmayacaklardır. Son Arnavutluk harekâtında Avusturya, İtalya ve Bulgaristan'ın parmakları olduğuna şüphe edilebilir mi? Bu gibi harekâtı âtîde de mezkûr devletlerin tahrîk ve teşvîk edecekleri muhakkak değil midir?

Sırbistan ve Yunanistan'ın ma'rûz kalacakları müşkilâta bu hareketler yalnız hafif bir mukaddime teşkil ediyor. Biraz geçsin de Bulgaristan belini doğrultsun, o zaman asıl ma'rekeyi göreceklerdir! Bulgaristan Arnavutluk'ta hattâ Balkanlarda yüz binlerce kalmış olan İslâm çetelerinin neler yapacaklarını en karîb bir zamanda müşâhede eyleyeceklerdir. Şu gibi hareketlere kim mâni' olabilir? Yukarıda da zikr ettiğimiz gibi bunlar da o "milliyet" esâsının tabîî birer tecelliyâtı olacaktır. Avusturya, yahut başka bir devlet bu gibi gayr-i kābil-i men' harekâtın olmayacağını şimdiden nasıl te'mîn edebilir? Eğer Sırbistan şu te'minâtı talep etmekle âtîsini sigorta altına almak, tesâdüfî olarak zabt etmiş olduğu yerleri rahatca taht-ı tasarrufunda saklamak hülyâsında ise pek aldanıyor. Böyle sigortayı kimse kendisine yapmaz. Bilhâssa Avusturya ki yangından behemehâl menfaatdâr olacaktır.

Binâenaleyh verilmiş olan ültimatomu Sırb ricâl-i hükûmeti şu cevabları ile red edemezler. Ya Avusturya'nın teklifini kabul ederek hemen Arnavutluk hudûdunu tahliye eyleyecektir. Yahut kendilerini pek azîm müşkilât karşısında bulacaklardır. Tabîî ve bedîhîdir ki birinci şıkkı tercîh eyleyeceklerdir. Şu aralık Avusturya ile bozuşmak cihetini irtikâb eyleyemeyeceklerdir. Nasıl ki dünkü telgraflar Sırbistan'ın, askerine ric'at emrini verdiğini bildiriyordu. Fakat Sırbistan bununla da kendisini kurtarmış olmayacaktır. Çünkü bugünkü vaz'iyeti tevlîd etmiş olan esbâb bâkī kaldıkça kendi netâyicini gösterecektir.

Yunanistan da aynı vaz'iyyettedir. Bu devlet de milliyet kavgasına giriştiği halde zabt etmiş olduğu yerlerde diğer bir çok milletleri taht-ı tasallutuna aldı. Bunlar da Arnavut-

lardan daha ziyâde Yunanistan'ın taht-ı idâresinde kalmak istemezler. Binâenaleyh şimdi Arnavudluk'da vukū' bulan hâlâtın Makedonya kıt'asında da tekerrürüne intizâr etmek tabîî olur. Bulgaristan hükümeti bizimle akd-i sulh ettikten sonra Garbî Trakya hükûmeti ile uyuşmak üzeredir. Garbî Trakya'da sakîn ahâlî-i İslâmiyye'nin bütün müddeayât ve metâlibini Bulgarlar kabul ettiler. Buradaki müslümanlar muhtâriyete yakın vâsi' hukūk ve imtiyâzâta mâlik olacaktır.

Umûr-ı rûhâniyye, maârif, evkāf idâresi kendi ellerinde olacağı gibi bütün kaymakamlar, mutasarrıflar da müslümanlardan ta'yîn edileceklerdir. Bulgaristan müslümanlar hakkında yeni ve başka bir siyâset ta'kīb etmek fikrinde olarak bunları ma'nen ve maddeten kazanmak istiyor. Bütün hiddet ve gazabını, bütün intikām hissini Rumlara, Sırblara hasr etmek fikrindedir. El-yevm Bulgar hükümeti Garbî Trakya'yı işgāl için külliyetli asker sevk ediyor. Bir kere Bulgarlar buralarda yerleşsinler ve İslâm ahâlîsinin efkâr ve hissiyâtından itmînân hâsıl etsinler de Yunanîlerin ma'rûz kalacakları belâlar zuhûr eder. O zaman Sofya ve Trakya tarîki ile Makedonya'ya akacak çetelerin, bombacıların Makedonya'da sâkin Bulgar, İslâm ve Yehûdî ahâlîsi kıyâmlarının sonu gelmez.

Acaba Yunanistan, Sırbistan bütün bunlara karşı koyulması icab edecek kuvvet ve vesâite mâlik midirler? Bittabi' şu suâle yalnız hayır ile cevap verilebilir. Zirâ nasıl ki vaktiyle Osmanlılığa karşı îkā' edilmiş olan şu gibi harekâtın arkasında Yunanistan ve Sırbistan bulunuyordu. Bu kere de Makedonya ve Arnavutluk'da zuhûr edecek vekāyiin mâverâsında başka kuvvetler bulunacaktır. Avusturya bugün bile kendisinin bu gibi kuvvetlerden birisi olduğunu ihtifâya lüzum görmüyor ve açıktan açığa Arnavutluğu iltizâm ederek ültimatomlar yağdırıyor.

Binâberin bizimle Yunanistan arasında gāyet batî ve âtıl bir surette cereyân eden müzâkerât-ı sulhiyye muvaffakiyetle neticelense bile sulh ve müsâlemet-i umûmiyyenin teessüs etmiş olduğuna inanmak kadar hatâ olmaz. Sulh olsa olsa birkaç aylıktır. Yine dâimâ mütebassır ve müteyakkız olmakla mükellefiz. Perdenin arka cihetinde daha bir çok gizli vekāyi' durmaktadır ki en karîb bir zamanda kendisini gösterecektir.

Ahmed Agayef

VESÂİK-I TÂRİHİYYE

İSTANBUL MUÂHEDENÂMESİ

3 Numaralı Melfûf
TAHKÎMNÂME

Birinci Madde

Bir taraftan hükûmet-i Osmâniyye ve diğer taraftan Bulgaristan Krallığı arasında bugünkü târihiyle akd olunan muâhedenâmenin on yedinci maddesi ahkâmı vechile bir ihtilâf veya münâzaa tahaddüs ettiği takdîrde işbu ihtilâf veya münâzaa âti'z-zikr ahkâm mûcebince Lahey Hakem Mahkemesi'ne havâle edilecektir.

İkinci Madde

Müddeî hükümet tahaddüs ettikçe Lahey Hakem Mahkemesi'ne tevdî' etmek fikrinde bulunduğu mes'ele veya mesâili müddeâ-aleyh hükûmete iş'âr edecek ve mesâil-i mezkûre hakkında muhtasar ve fakat sarîh izâhât i'tâ eyleyecektir.

Üçüncü Madde

Mes'ele veya mesâil-i mezkûrenin tevdî' edileceği hakem mahkemesi zîrde beyân **[112]** olunduğu vechile ta'yîn edilecek beş a'zâdan mürekkeb olacaktır. Tarafeynden her biri sür'at-i mümkine ile ve madde-i sâbıkada beyan olunan iş'âr târihinden i'tibâren iki mâhı tecâvüz etmeyecek bir müddet zarfında iki hakem ta'yîn edecektir. Hakem ale'l-hakem İsveç ve Norveç ve Felemenk kralları miyânından intihâb edilecektir. İşbu üç hükümdardan birinin intihâbı emrinde ittifâk hâsıl olmaz ise kur'a usûlüne mürâcaat edilecektir. Müddeâ-aleyh olan taraf iki aydan ibâret olan mârrü'z-zikr müddet zarfında hakemlerini ta'yîn etmediği takdîrde hakem mahkemesinin ilk yevm-i ictimâına kadar bu hakemleri tayîn edebilecektir. Bu müddetin mürûrunda müddeî olan taraf hakem ale'l-hakem intihâb edecek olan hükümdarı tayîn ve irâe eyleyecektir. Mezkûr hakem ale'l-hakemin intihâbından sonra mahkeme hakem ale'l-hakem ile müddeî cânibinden müntehab iki hakemden mürekkeb olarak makbûl ve mu'teber olacak surette teşekkül edecektir.

Dördüncü Madde

Beynlerinde nizâ' zuhûr eden devletler ihtilâfât-ı düveliyyenin suret-i muslihânede tesviyesine mahsûs Lahey Mukāvelenâmesi'nin altmış ikinci maddesi ahkâmına tevfîkan hakem mahkemesi nezdine kendi taraflarından me'mûr müşâvir veya avukatlar i'zâm eyleyeceklerdir.

Hakem vezâifinin bir gûne teehhüra dûçâr olmaması için işbu me'mûr müşâvir ve avukatlar mezkûr taraflarca vakit ve zamanında ta'yîn kılınacaktır.Maamâfih müddeâ-aleyh olan taraf bundan imtinâ' ederse hakkında gıyâben icrâ-yı muâmele edilecektir.

Beşinci Madde

Hakem mahkemesi teşekkül ettikten sonra hakemler tarafından ta'yîn edilecek olan bir târihde ve hakem ale'l-hakemin ta'yîninden i'tibâren bir mâh müddet zarfında Lahey'de ictimâ' eyleyecektir. Usûl-i muhâkemeye aid olarak tahaddüs edebilecek olan ve işbu tahkîmnâmede musarrah bulunmayan kâffe-i mesâilin 1907 tarihli Lahey Mukāvelenâmesi'nin mazmûn ve müfâdına tevfîkan hallinden sonra mârrü'z-zikr mahkeme ictimâ'-ı âtîsini ta'yîn edeceği târihe ta'lîk eyleyecektir. Maamâfih şurası muharrerdir ki mahkeme mesâil-i münâzaun-fîhâ hakkındaki müzâkerâta ne iki ay evvel ne de muhtıra-i mütekābilenin veyahut yedinci maddede musarrah müdâfaanâme-i mütekābilin tevdî'inden i'tibaren üç ayı mütecâviz bir zaman sonra ibtidâr edemeyecektir.

Altıncı Madde

Usûl-i muhâkeme-i hakemiyye biri tahrîren icrâ olunacak tedkīkāt ve diğeri tarafeynin mahkeme huzûrundaki

müdâfaalarının şifâhen tavzîh ve teşrîhinden ibaret olacak olan müzâkerât olmak üzere muhtelif iki safhayı ihtivâ eyleyecektir. Mahkemece isti'mâl edilecek ve mahkeme huzûrunda isti'mâline müsâade olunacak yegâne lisân Fransız lisânı olacaktır.

Yedinci Madde

Müddeî olan taraf ikinci maddede musarrah teblîğ ve iş'âr târihinden itibaren nihâyet on mâh zarfında müddeâsını müsbit olan ve mes'ele ve mesâil-i münâza'un-fîhâya ait bulunan evrâkın kâffesini havî muhtıranın el yazısı ile yazılmış veya tab' edilmiş olan suretlerinden beş nüshası hakem mahkemesi a'zâsından herbirine ve otuz nüshasını dahi müddeâ-aleyh olan tarafa tam olarak tevdî' eyleyecektir. Müddeâ-aleyh olan taraf işbu tevdî' keyfiyetinden nihayet on ay zarfında muhtıra-i mütekābilesinin el yazısıyla yazılmış veya tab' edilmiş olan sûretlerinden mârrü'z-zikr mikdardaki nüshasını bunu müeyyid bilcümle evrâk ile beraber mahkeme a'zâsından her biri ile müddeî olan tarafa tam olarak tevdî' edecektir. Müddeî olan taraf bir müdâfa'anâme i'tâsı niyetinde olduğu halde bunu tevdî' keyfiyetinden bir ay müddet zarfında hakem mahkemesi reîsine iş'âr edecek ve bu halde mârrü'z-zikr müdâfa'anâmeyi işbu iş'âr târihinden itibaren nihayet dört ay zarfında muhtıraya müteallik aynı şerâit dâiresinde tevdî' eyleyecektir. Müddeâ-aleyh olan taraf kendi müdâfaanâme-i mütekābilini işbu iş'âr târihinden itibaren beş ay zarfında ve muhtıra-i mütekābileye müteallik aynı şerâit dâiresinde i'tâ edecektir. Madde-i hâzıra ile ta'yîn olunan müddetler muvâfık bir karara destres olmak için tarafeynce müttefikan veya lüzum gördüğü takdîrde mahkeme cânibinden temdîd edilebilecektir. Fakat kendi tarafından ta'yîn olunan son müddetin inkızâsından sonra tarafeyn cânibinden kendisine i'tâ edilecek muhtıra ve muhtıra-i mütekābilerle evrâk-ı sâireyi nazar-ı i'tibâra almayacaktır.

Sekizinci Madde

Tarafeynden biri veya diğeri muhtıralarda veyahut teâtî edilen diğer evrâkta sırf yedinde bulunup suretini rabt etmemiş olduğu bir vesîka veya varakaya istinâd veya telmîh ve îmâ eylerse diğer taraf bunu talep eylediği takdîrde vesîka veya varakanın suretini nihâyet otuz gün zarfında ona i'tâ etmeye mecbur olacaktır.

–mâba'di gelecek nüshada–

TENKİD VE TAKRÎZ

MUHADDERÂT-I İSLÂMİYYE

Târihde büyük büyük hatıralar bırakmış olan müslüman kadınlarını hayât-ı irfân ve fazîletleriyle beraber tasvîr eden gâyet mühim bir eserdir. Kemâl-i mübâhât ile okuduğumuz bu kitabın müellifesi Mısırlı Kadriye Hüseyin Hanımefendi hazretleridir ki eserlerinde, Cevdet Paşa merhûmun *Kısas-ı Enbiyâ*'da kullanmış oldukları lisân kadar açık, onun kadar mûnis, onun kadar ağır başlı bir lisân kullanmışlardır. Mürâcaat edilen me'hazler de i'timâda şayân olan âsâr-ı bâkiyyedir. Biz matbûât-ı Osmaniyye sâhasında böyle değerli bir kitabın zuhûrunu memleketimizin fuyûz-ı âtiyyesi için azîm bir beşâret sûretinde telakkī ediyoruz. Eserin müellife-i fâzılasına an samîmi'l-kalb teşekkürler etmekle beraber bu kıymetdâr, bu muhalled kitabın ikinci, üçüncü ciltlerini de bir an evvel neşr buyurmalarını kendilerinden ricâ ederiz.

Cenâb-ı Hak, ricâl-i müslimîne muhadderât-ı İslâm hakkında hürmet hissi telkīn edecek fâzılât-ı nisvânı eksik etmesin âmîn.

HACI MURÂD

Rusların en meşhûr edîbi olan Tolstoy'un târihî bir hikâyesidir ki bütün Osmanlılar mutlakâ okumalıdırlar. Temiz bir lisân ile tercüme olunan bu eser bizim için serâpâ ibrettir. En büyük, en metîn adamlarımızın sırf ihtirâs sâikasıyla nasıl küçüldükleri, memleketimize göz diken yabancıların bizi birbirimize nasıl düşman ettikleri, ahlâk-ı İslâmiyye'ye sarılıp yükseldiğimiz zaman düşmanlarımızın bize nasıl bir hiss-i hürmet beslediklerini; lakin, hevesâtımıza mağlûb olarak düştüğümüz vakit o hissi nasıl değiştirdikleri bu eserde gözle görülüyor, kulakla işitiliyor. Mütercim-i fâzılına teşekkürler ederiz; bize bu yolda daha bir çok müfîd eserler yazmalarını hamiyyetlerinden bekleriz.

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası'nda Basılmıştır

H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

30 Ekim 1913 | 29 Zilka'de 1331 | Perşembe | 17 Teşrînievvel 1329 | Cild: 11 - Aded: 268

FÂTİH KÜRSÜSÜNDE

– 12 –

اَوَلَمْ يَنْظُرُوا فى مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ [1]

Bu seng-pâreyi siz şimdi görmeyin nâçîz...
O, bir vücûd-i muazzam; o, bir cihân-ı vecîz;
Ki –encümiyle, şümûsuyle, âsümâniyle,
Tevâbiiyle, sehâbiyyesiyle– aynıyle,
Bizim şu bildiğimiz kâinâtı gösteriyor!
Hayâl o manzaranın dehşetinden ürperiyor:
Birer kabîledir eczâ-yı ferdi; zerrâtı
Sırayla âilelerdir; alın zureyrâtı:
Görünmemekle berâber yığın yığın efrâd.
Demek, o, sîne-i eb'âdı inleten feryâd;
O, her taraftaki âheng-i sa'y-i gulgule-hîz;
O gîrûdâr-ı umûmî... Bakılsa en nâçîz
Taşın mazîk-i vücûdunda mündemic... Hayret!
Bu seng-i câmidin eczâ-yı ferdi bir vahdet,
Bir imtizâc-ı müebbedle eyliyor deverân,
Ki her tekâsüfü mahsûl-i sa'yinin o zaman,
Temessül etmede birçok kuvâ-yı gâlibeye:
Ya inkılâb ediyor hey'etiyle câzibeye;
Ya başka türlü hüviyyet alıp ziyâ oluyor;
Ya reng-i şu'le-i berkîde rû-nümâ oluyor;
Ya bir harâret-i seyyâle eyliyor te'sîs;
Ya ihtizâz ediyor mevce mevce mıknâtîs.

Aceb, nümûne-i ekvân olan bu, zâten ufak,
Vücûdu nâ-mütenâhî küçültecek olsak?
Küçüldü, farz edelim, oldu âkıbet zerre...
Görün, şu zerreyi tedkīk edin de bir kerre.
Nasıl hurûş ile kalbinde eyliyor darabân,
Avâlimiyle berâber şümûs-i bî-pâyân!
Semâlarında uçan aynı muttarid âhenk;
Denizlerinde gezen aynı sa'y-i rengârenk.

Bakın ki: Zerre de bir hîç olan vücûduyle,
Muvaffak olmadadır kâinâtı temsîle;
Görün ki: Zerreyi etmektedir cihan tanzîr.

Fakat bu bahr-i serâir ki mümteni' takdîr,
Güneşte, gölgede, her yerde cûşa geldikçe,
Atar kenâra şu yüksek meâli bir mevce:
"Bekāyı hak tanıyan sa'yi bir vazîfe bilir;
Çalış çalış ki bekā sa'y olursa hakkedilir."

Görün kuvâ-yı tabîatte sa'y-i mu'tâdı:
Çalışmasaydı harâret mevâsim olmazdı.
O, bir zaman azalıp, sonra bir zaman çoğalıp;
Buhâr eder suyu, teksîf eder buhârı alıp.
Ziyâ durur mu ya? Zulmetle dâimâ yarışır...
Ne varsa hâsılı... Toprak, deniz, bütün çalışır.
Tesa'udâtı buhârın bulut yığar havaya,
Teressübâtı sehâbın nehir yayar ovaya.
Zemin semâya alev püskürür içinden tâ;
Mukābilinde sağar yıldırım zemîne semâ.
Duyup hurûşunu cevvin hurûş eder enhâr;
Köpük saçar bunu gördükçe bâd-ı velvele-dâr!
Nedir bu gökte[ki] sesler? Nedir bu yerdeki cûş?
Evet, kuvâ-yı tabîiyyenin bu dûşâ-dûş
Mücâhedâtı ki bir bî-nihâye silsiledir;
Tezâhumuyle yerin sînesinde, yükseltir
Hayâtın ismini te'bîde bir büyük timsâl,
Ki cebhesinde tecellî eder durur şu meâl:
"Bekāyı hak tanıyan sa'yi bir vazîfe bilir;
Çalış çalış ki bekā sa'y olursa hakkedilir."

Mehmed Âkif

[1] A'râf, 7/185

[114] **İCTİMÂİYÂT**

KADINLARA HÜRRİYET-İ MUTLAKA VERMEK İSTEYENLERİN ELİNDEN VAY O BÎÇÂRELERİN BAŞINA!

Kadınların hesabına hürriyet istemekte olanlardan sormuştuk ki: Nisvân üzerinde ağır bir yük olarak kalmasını kendi temâyülât-ı ahrârânelerine yediremedikleri esâretin şekilleri neden ibarettir. Cerîdelerin birinde gelişi güzel yazılan mübhem beş on cümleyi istisnâ edersek suâlimize cevap veren olmadı demektir.

Evvelce demiştik ki: Kadınların hürriyetini talep edenler böyle yapacaklarına gitmeli; orta ve yüksek tabakadaki bir çok erkeklerden izzet-i recûliyyelerini karılarına bahş etmiş oldukları hürriyetin tahdîdine sarf etmelerini istemelidirler. O hürriyetin ki çarşılarda, mesîrelerde tezeyyün nâmına en çirkin tezâhürât ile tecellî edip duruyor. Bizim bu talebimize karşı biri şöyle cevap veriyor:

"Erkekte şâyân-ı muâheze gördükleri bu gevşeklik, bazılarının zannı gibi, onun teseyyübünden, bilmezliğe vuruşundan değildir; ancak kadın için de hayâtdan nasîbini almak, kendisine münâsib olan hürriyeti istihsâl etmek lazım geleceğini idrâk eylemesindendir."

Bu sözleri yazan muharrir, Allah rızâsı için olsun, bana haber versin ki erkeğin karısını, yahut kızını çehresine allı, beyazlı, karalı düzgünlerden sun'î bir yüz daha ilâve ederek sokaklarda göğsü, boynu, kolları çıplak bir halde dolaşmaya, sağına soluna gizli gizli nazarlar ibzâl etmeye; sonra, bir sürü namussuz herifler tarafından ta'kîb olunmaya terk etmesi acaba o erkeğin kadına nasîbe-i hayâtını, hürriyet-i münâsibesini vermek îcâb edeceğine dâir olan ilmi netîcesi midir?

Acaba o erkeğe göre karısının nasîbi olan hayât, hevesâtın arkasında koşması; çarşılarda pazarlarda perde-bîrûnâne dolaşması mıdır? Yoksa karısı için istediği hürriyet, ahlâkın, külliyen inhitâtını, revâbıt-ı edebin inhilâlini gösterecek bir kılıkla ibâha-i mutlaka âlemine çıkması mıdır? Hayır, muharrir böyle ma'kûs bir âkıbete râzî olmuyor. Zirâ bakınız ne söylüyor:

"Lakin, yazıklar olsun ki, bizim bu güzel arzularımız yaşayabilecek muhît-i muvâfıka düşemedi. Evet, aralarında henüz terbiye-i ahlâkıyye teammüm etmemiş erkeklerle terbiyeden büsbütün mahrûm kadınlara tesâdüf etti. Artık hareket-i ilmiyyenin seyrindeki idâresizlik yüzünden meydâna gelen bu ma'kûsiyetler karşısında insan ne yapabilir?"

Bilmem ki, muharrir bir taraftan hayırhâhâne arzularının muvâfık muhîte düşemeyerek karşısında terbiye-i ahlâkıyyeden mahrûm kadınlarla erkekler bulduğunu i'tirâf ederken diğer taraftan nasıl oluyor da erkeğin teseyyübünü, müsâmahasını, vurdum duymazlığını kabul etmeyebiliyor?

Acaba memleketin ahlaksızlığı karısının dizginlerini alabildiğine koyuvermekten erkeği men' edebildi mi?

Acaba gençlerin ekseriyetindeki sukūt-ı ahlâkī gayretini tahrîk etti de bu izmihlâl-i ma'nevîyi hiç olmazsa tahdîd eylemek taraflarına yanaşmak istedi mi?

Heyhât! Bunların hiç birini yapmadı. Yaptığı iş kadınları açık saçık gezdirmek, bu haliyle onu erkeğin esâretinden kurtulmuş addetmek maksadına hâdim cem'iyetler tesîsinden ibaret, doğrusu maksadda istikāmet, nazarda isâbet bu kadar olur!

Hayır, muharrir kendisinin müşkil mevki'de kaldığını pekâlâ anlıyor. Lakin bu fikri ortaya sürenlerin gayretini gütmek istediği için onları ma'zûr gösterecek noktalar arıyor; bundan başka hiç söylemedikleri sözleri onların hesabına söyleyiveriyor. Diyor ki:

"Kadın mes'elesiyle uğraşanların maksatları zannetmem ki esbâb-ı lâzımeyi ihzâr etmeksizin tesettürün birden bire ref'inden ibaret olsun; benim kanâatim şu merkezdedir ki: Bu fikri ileri süren cem'iyyet, mesâîsinin muvaffakatle neticelenmesini kâfil olacak ve efkâr-ı umûmiyye ile usûl-ı dîniyyeye tevâfuk edebilecek bir takım esâslar vaz' etmiştir."

Bize gelince, deriz ki: Haydi, şahsiyetini meydana çıkarmayıp yalnız mevcûdiyetini i'lân eden bu cem'iyyete hüsn-i zanda bulunmak isteyelim de proğramları her şeyden evvel memleketin hâlini ıslâh etmek çarelerini gözetiyor, diyelim. Lakin acaba bu ıslâh öyle bir iki senelik iş midir? Yoksa mekteplerle matbûâtın, hükûmetle ahalinin kâmilen birleşerek bütün bir milletdeki ma'kûs gāyeleri, muzır temâyülleri tebdîle elverecek kadar seneler sarf edip çalışmalarına mı mütevekkıfdır?

Bir memlekette ki, namuslu bir kadın sokağa çıktığı zaman arabacıların, hammâlların, amelenin, kahvelerde oturanların, tramvayda bulunanların, yüksek sesle attıkları rezîlâne sözlerden kulakları sağır olmaksızın evine dönemez hale gelmiştir; evet, böyle bir memlekette kadınların mestûr ve her türlü kuyûd-ı ihtiyâta riâyet ederek çıkmasından başka türlüsü doğru olamaz.

Biz erkeklerimizin çoğundaki teseyyübden, ihmâlden, gevşeklikten şikâyet ettiğimiz zaman bu şikâyeti meşhûdât-ı vâkıa üzerine bina etmiş idik. Şimdi yine sesimizi alabildiğine yükselterek deriz ki: Karısının böyle fâsık bir memlekette ihtiyâtsız çıkmasına müsâade eden her erkek izzet-i recûliyyete karşı kusûr etmiş olduktan başka bu halin devâmına rızâsı **[115]** müfsidlerin ahlâksızlıklarında bir o kadar daha ileri gitmelerine muâvenet demek olur.

Bizce mestûriyyetin kaldırılması fikri hiçbir zaman kadınların teâlîsine hizmet arzusundan neşet etmiyor. Bu fikir de bize medeniyet-i garbiyyenin füsûnkâr te'sîrlerinden biridir. Doğrusunu söylemek lâzım gelirse ben bu sihirin gizli kuvvetinden müteessir olanları bazı cihetlerden ma'zûr görmek istiyorum. Zirâ bu hâl meâsir-i medeniyyede terakkī etmiş milletlerle temasda bulunan gayr-i müterakkī milletlerin kâffesi için pek tabîî bir hâldir. Yemin ederim ki eğer bu gün nevbet-i medeniyet Çinlilerde olsaydı; biz de onların nüfûz-ı ma'nevîsi altında bulunsaydık, Çin kadınlarının ayaklarındaki küçüklük, başlarındaki yuvarlaklıkla beraber libâslarının şekli, elhâsıl bütün âdetleri nazarımıza âlî bir medeniyetin kadınlarımız için imtisâli farz olan muzâhiri şeklinde görünürdü. Erkeklerimiz de çubuklu Çin kumaşlarından başka bir şey giymezler; bıyık nâmına kenarda iki üç tüy, sakal nâmına çene altında bir demet kıl bırakırlar; kafalarını

kâmilen traş ederek yalnız enselerinden aşağı tek bir örgü salıverirlerdi.

İşte şu hâl başka milletlerle temasda bulunan her milletin düştüğü bir haldir ki inkılâbât-ı ictimâiyye-i âlem tedkîk edilirse bu kabîlden pek acîb emsâle tesâdüf olunur.

Yine o muharrir diyor ki:

"Biz ta'lîm, terbiye görmüş, çarşafsız kadın istiyoruz ki riyâzet-i bedeniyyeden, saf havadan nasîbini alabilsin; kocasıyla beraber bahçelerde, çarşılarda gezsin de çocuklarımızın zevki, temâyülü yükselsin. Avrupalı kadınların bahçelerde gezindiğini, yanı başında evlâdının koşup oynadığını gördükçe, doğrusu, yüreğimizin yağı eriyor".

Bize gelince: Bu gibi sözler mestûriyetin kaldırılmasına taraftar olanların asıl nereden müteessir olduklarını açıktan açığa göstermektedir. Zirâ kendisi bir bahçenin ortasında oturan, evlâdı da yanı başında koşup oynayan bir kadının yalnız bu halini görmek –diğer mahzûrâtı nazar-ı dikkate almamak şartıyla– rûhda güzel bir teessür husûle getirir. Lakin insan dâire-i nazarını biraz geniş tutarak deminki kadının yerinde bir Mısırlı kadın tasavvur eder; etrafında ise bir sürü edebsizin pervane gibi dolaşıp ona işaretler ettiğini, murdâr murdâr baktığını gözünün önüne getirirse, bu manzaradan iğrenir; hayır hayır bizim istediğimiz bu değildir; biz her şeyden evvel memleketin ıslâhını, ahlâksız heriflerin kadınları ta'kîbden men'ini istiyoruz der.

Haydi farz edelim ki istedikleri bu olsun. Lakin hiçbir mütefekkir çıktı da memleketi ıslâh etmeyi düşündü mü? Sonra, acaba bizim diyârı ıslâh etmek o kadar kolay bir iş midir?. Bundan başka –eğer kadının açılmasında menfaat varsa– şu mühlik muhîtin hâlini ıslâh etmezden evvel onu açmayı düşünmek doğru mudur?

Bizim diyarda muhît-i ictimâîyi ıslâh etmek için hiç olmazsa bu nesil gidip yerine diğer bir neslin gelmesi lazımdır. Zirâ içinde yaşadığımız nesil gayretsizliğin o derekesine indi ki: Menâkıb-ı rezâleti ensâl-i müstakbeledeki erbâb-ı nâmûsun istiğrâbını mûcib olacaktır.

Edebsizin biri çıkıyor, içi insan dolu bir kahvenin önünden geçen Mısırlı kadına laf atıyor da bu çirkin manzaraya karşı cemâatden birinin hamiyyeti galeyâna gelmiyor! Yine o kadını çapkının biri ta'kîb ediyor, sıkıştırıyor da oturdukları yerden bu rezaleti görenler dur bakalım ne olacak diye eğlene eğlene temâşâya devâm ediyorlar!

En rezîl bir erkek koluna taktığı açık saçık bir fâhişe ile en büyük caddelerden, en namussuz bir surette geçiyor da bunların halinden hiç kimse.. hattâ önlerinde duran polis bile müteessir olmuyor!

İyi ama, bugün kadına hürriyet vermek isteyenler acaba ne istiyorlar? Adlarını, kim olduklarını bildirsinler ki bu nesl-i mütenevvirin hangi evlâdları olduklarını anlayalım. Sonra istinâd ettikleri esasları i'lân etsinler ki ne mâhiyettedir öğrenelim.

Egypt gazetesi muharriri Doktor Edmon diyordu ki: "Kadının tehzîbi, ıslâhı mes'elesi yine kendisine bırakılmalıdır. Zirâ onlar kendi dertlerini, kendi zayıf yahut kuvvetli taraflarını erkeklerden iyi bilirler." Biz böyle demeyeceğiz. Yalnız bu mes'elede ileri atılan adamların hiç olmazsa müteehhil olmalarını, bir de kadın işlerinde namuslarıyla tanılmış bulunmalarını şart ittihâz edeceğiz. [1](وَالسَّلَامُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى)

(eş-Şa'b) **Muhammed Ferid Vecdi**

FIKIH VE FETÂVÂ

CEVAP

M. H[he]. **İmzâlı Varaka Sâhibine:**

Suâl ettiğiniz mesâil kütüb-i fıkhiyyede ber-tafsîl mastûrdur. Vukū' bulan istîzâhınıza binâen bazıları me'hazlerinin irâesiyle âtiyen beyân olunur:

Evvelâ, Oruç Mes'elesi – Bazı ârızalardan dolayı oruç tutmamak câizdir.

Ez-cümle müddet-i sefer mikdarınca yolculuk eden kimse, hattâ yolculuğu bir garaz-ı fesâda bile mebnî olsa, oruç tutmayabilir. Şu kadar ki kendisine veya refîkına müşkilâtı dâî olmadığı takdîrde tutması evlâdır.

[116] Hâmil olan veya süt emziren kadın gerek kendi nefsi ve gerek çocuğu için tehlike görürse oruç tutmayabilir.

Marîz olan kimse hastalığının tezâyüdü, sahîh olan kimse hastalığa dûçâr olacağı, çamaşır yıkamak ve yemek pişirmekle meşgûl olan kadın zayıf düşeceği hakkında –bir emâreye, kendilerinin veya başkalarının tecrübelerine, yahut bir tabîb-i hâzık-ı müslimin ihbârına binâen– galebe-i zan hâsıl ederse oruç tutmayabilirler.

Harâretin şiddetli zamanında bir harkı tathîr veya sed etmek gibi bir iş için giden kimseler açlık veya susuzluktan helâk korkusuna ma'rûz bulunurlarsa iftâr edebilirler.

Velhâsıl bir kimsenin açlık veya susuzlukla hayâtı tehlikede olur veya aklına noksân geleceği anlaşılırsa iftâr etmesi câizdir.

Muhârebeye giden asker dahi dûçâr-ı za'f olmamak için iftâr eder.

Fakat işbu özür sâhiblerinin ileride muktedir oldukları vakit fidye vermeksizin kazâ etmeleri lazımdır; şayet özür zâil olmaksızın vefâtları vukū' bulursa fidye i'tâsını vasiyyet etmelerine ihtiyac yoktur. Ammâ özrün zevâlinden sonra vefât ederlerse bilâ-özr yaşadıkları gün kadar vasiyyet etmeleri lazım gelir.

(*Dürr-i Muhtâr ve Redd-i Muhtâr,* Cild 2. Sahîfe 185 ve mâba'di)

* * *

Sâniyen Kadınların Mestûriyeti Mes'elesi – Câriyelerde göbeğinin altından diz kapaklarına kadar yeri avret mahalli olduğu gibi, batnı ile arkasından batnına mukābil gelen yeri dahi avret mahallidir. Ve kezâ yan tarafları onlara tebaan avret mahallidir. Amma sadrı ile arkasından ona mukābil gelen yerleri avret mahalli değildir. Hattâ başkasının taht-ı temellükünde bulunan bir câriyenin oralarına bakmakta beis yoktur.

(*Dürr-i Muhtâr ve Redd-i Muhtâr,* Cild 1. Sahîfe 419 ve mâba'di)

Zirâ câriye efendisinin havâyicini tedârik etmek üzere hizmet elbisesiyle sokağa çıkmaya muhtacdır.

[1] Tâhâ, 20/47.

(*Mecma'ü'l-Enhur,* Cild 2. *Fî Beyânı Ahkâm-ı Nazar*)

Hür olan kadınların bütün bedenleri ve saçları avret mahallidir; ama yüzleri ile avuçları ve ayakları ve sesi ve bazılarına göre bilekleri avret mahalli değildir.

(*Dürr-i Muhtâr* mine'l-mahalli'l-mezkûr)

Zirâ onlar ahz ü i'tâ için yüzlerini ve ellerini açmaya mecburdurlar.

(*Mecma'ü'l-Enhur,* mine'l-mahalli'l-mezkûr)

Abdullah bin Mes'ûd radıyallâhü anh hazret-i peygamber sallallâhü aleyhi ve sellemden şu hadîs-i şerîfi rivâyet ediyor: (طَلَبُ الْكَسْبِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ وَمُسْلِمَةٍ) "Kesbini aramak erkek kadın her müslim için farzdır" Diğer bir hadîs-i şerîfde dahi (طَلَبُ الْكَسْبِ بَعْدَ صَلَاةِ الْمَكْتُوبَةِ) "Farz olan namazdan sonra kesbini aramak farîzası gelir" buyurulmuştur. Çünkü ferâiz-i ilâhiyyeyi yerine getirmek ancak kesb ile olur. Bir kere ibâdetin edâsı kuvvet-i bedeniyyeye, kuvvet-i bedeniyye ise yiyip içmeye mütevekkıfdır, bunlar ise kesb ile elde edilebilir. Hattâ abdest almak için evânîye, namaz kılmak için avret mahallini setr edecek elbiseye ihtiyac vardır. İstihsâl-i servetin işbu farz olan derecesinden sonra bir takım derecâtı ve her birinin ahkâm-ı mahsûsası vardır. Ve kezâ tahsîl-i ilm dahi erkek kadın her müslim için farzdır. Bunun da kezâ merâtib-i mütefâvitesi vardır.

(*Mecma'ü'l-Enhur*, Fi'l-kesb)

Genç kadınların erkekler içinde yüzlerini açmaları men' olunur; ama bu memnûiyyet yüzlerinin avret mahalli olmasından değil, belki fısk u fücûrun önünü almak maksadına mebnîdir. İhtimâl ki erkeklerden onlara nazar-ı şehvet ile bakan bulunur. Ama fısk u fücûr korkusu olmazsa açmaktan men' olmazlar.

Erkekler için de genç kadınların yüzlerine şehvet ile bakmak câiz değildir. Hattâ şehvet ile olmasa bile bilâ-sebeb bakmak mekrûhdur.

Ama bir hâcete mebnî şehvet ile dahi olsa bakmak câizdir: Aleyhine hüküm edecek hâkimin, veya aleyhine şehâdet edecek şâhidin, veya nikâhına tâlib olan hâtıbın bakması gibi; şu kadar ki baktığı sırada şehvetinin kazâsını değil, belki vazîfesinin îfâsını düşünüp niyet etmelidir.

(Redd-i Muhtâr, Cild 1. Sahîfe 419 ve mâba'di)

Bazılarına göre kadın kendini hamur yoğurmak, yemek pişirmek çamaşır yıkamak gibi şeyler için îcâr ederse bileklerine ve ayaklarına dahi bakılabilir.

Kadınlara elbiselerinin üzerinden bakmakta beis yoktur. Ama libâsı bedenine yapışık olup da a'zâ-i bedeni belli olursa bakmak câiz değildir, velev ki libâsının kesâfetine binâen derisi görülmez bir halde olsun.

(*Dürr-i Muhtâr ve Redd-i Muhtâr,* Cild 5, Sahîfe 364)

Genç kadınların yüzlerine ve ellerine yapışmaktan erkekler sûret-i mutlakada men' olunurlar, velevki şehvete mukârin olmasın.

Ama her iki taraf için mahzûrdan sâlim olduğu takdîrde yaşlı kadınların ellerini tutup musâfaha etmekte beis yoktur.

(Redd-i Muhtâr, Cild 5, Sahîfe 362)

Velhâsıl Dîn-i İslâm bi-hakkın mütemeddin ve zî-vakār bir millete lâyıktır, azîzim.

M. A[elif].

[117]

FELSEFE

AKĀİD-İ İSLÂMİYYE*

29- Vahdâniyet ve Aksâmı:

Ulemâ-yı mütekellimînin müteahhirleri vahdâniyet bahsini üç mes'eleye ayırıyorlar: "Vahdâniyet-i zât", "Vahdâniyet-i sıfât", Vahdâniyet-i ef'âl".

Cenâb-ı Hak, min ciheti'z-zât vahdâniyetle mevsûfdur. Evet, vâcibü'l-vücûd vâhiddir. Müteaddid değildir; bununla beraber zât-ı ilâhî ecsâmın aslını teşkîl eden cevher-i ferd olmadığı gibi zâtında terkîb de mutasavver değildir; Cenâb-ı Hak mürekkeb olmaktan, tecezzî ve inkısâmdan, şerîk ve nazîrden münezzehdir. İşte vahdâniyet-i zâtın ma'nâsı budur. Eğer zâtında vâhid olmasaydı mürekkeb olması lazım gelirdi; bu ise hudûsü iktizâ ettiği cihetle muhâldir.

Maamâfih vahdâniyetten maksad; vâcibü'l-vücûd olmasında, hâlikıyetde, ilâhü'l-âlemîn olmasında şerîk ve nazîri olmamak demektir. Yoksa bi-tarîkı'l-aded vâhiddir, demek değildir. Vahdâniyetin bu ma'nâya olduğunu İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe hazretleri (الله واحد بمعنى لا شريك له لا بطريق العدد) kavliyle ifâde etmektedir. Cenâb-ı vâcibü'l-vücûd hazretleri havâdise muhâlif olduğu cihetle şüphe yok ki ferd olup da cüz' olmamak ma'nâsına olan vahdâniyet kendisinden meslûbdur.

İkincisi "vahdâniyet-i sıfât"dır. Cenâb-ı Hak zâtında vahdâniyet-i sıfât ile mevsûfdur demek, bir cinsden olan sıfât-ı ilâhiyyede teaddüd yok demektir. Binâenaleyh vâcib teâlâ için iki veyahut daha ziyâde ilim, kudret, yoktur; belki vâcib teâlânın bütün ma'lûmâtı muhît bir ilmi, cemî'-i eşyâda nâfiz bir irâdesi, kendisine karşı mümkinâttan hiçbir şeyin muhâlif gelemeyeceği bir kudreti vardır. Diğer sıfât-ı kemâliyye-i ilâhiyye de bunların gibidir.

Evet, Cenâb-ı Allah'ın cemî'-i sıfâtı hadd-i zâtında birdir; teaddüd ve tekessürü, taallukātı itibariyledir. Bir de Cenâb-ı Hakk'ın sıfât-ı ilâhiyyesinden hiç birisinin misli mahlûkātda bulunmaz, zâhirde hâlık ile mahlûkun sıfatları arasındaki görülen muvâfakat yalnız isim itibariyledir; zâhirde isim itibariyle beynlerinde bir muvâfakat görülüyor, meselâ: Sem', basar…. Sıfatları Cenâb-ı Hakk'a ıtlâk olunduğu gibi mahlûkāta da ıtlâk olunuyorsa da bu muvâfakat yalnız isimdedir; hakīkat-i hâlde mahlûkātın hiç birisinde Cenâb-ı Allah'ın sıfât-ı ilâhiyyesine müşâbih bir sıfat yoktur. Çünkü sıfât-ı ilâhiyye vâcib, kadîm, bâkīdir. Mahlûkātın sıfâtı ise mümkün, hâdis, fânîdir.

Üçüncüsü de "vahdâniyet-i ef'al"dir. Evet, her fiilin masdarı ancak Cenâb-ı Hakk'dır; kâinâtda Allah'dan başka müessir-i hakīkī yoktur. İşte vahdâniyet bahsini bu suretle taksîm etmek, Senûsi zamanından bu ana gelinceye kadar "ilm-i tevhîde" dâir kitap yazanların mesleğidir.

Ulemâ-yı mütekaddimînin mesleği böyle değildi. Çünkü onlar, bu mesâilin hepsini vahdâniyet bahsine katmıyorlar,

* Bu bahse dâir yazmış olduğumuz makālât 250. nüshadan sonra yazılmamış idi.

belki ayrı ayrı mebhaslerde zikr ediyorlardı; zirâ Cenâb-ı Hak'dan terkîbi nefy etmek ma'nâsına olan vahdet ile, sıfât-ı ilâhiyyenin mahlûkātından hiçbir kimsenin sıfâtına benzememesi bahislerini "mebhas-i tenzîh"de idhâl ediyorlar, orada zikr ediyorlardı.* Binâenaleyh bu itibar ile vahdâniyet bahsinde bir de terkîbin zıddı olan "vahdet" ile, "vahdet-i sıfât" kısmı mevzû'-ı bahs olmazdı.

Bir cinsden olan sıfât-ı ilâhiyyenin –meselâ: İlim, kudret… sıfatları gibi– teaddüdünü tasavvur etmeye gelince: Bu tasavvur, felsefe-i efkârda taammuktan ileri gelmiş idi; bilâhare bu tasavvuru da nefy etmeye lüzum hissedilerek bunun doğru olmadığı bildirilmiştir. Zâten bir cinsinden olan sıfât-ı ilâhiyyenin müteaddid olması i'tikādında bulunacak hiçbir ümmet olmadığı gibi, bu cihete iltifâtı dâî bir şey de yoktur.

Cenâb-ı Allah, her şeyin hâlıkı olup bütün mümkinātın vücudu ancak kendisine istinâd ettiği mes'elesi de vâcibü'l-vücûd bahsinde dahildir.**

Evet, ibâdın a'mâl ve kesbi mes'elesinin bu mebhase tealluku vardır; fakat biz bu mes'eleyi –ehemmiyetine binâen– makāle-i mahsûsa ile izâh edeceğimizden burada mevzû'-ı bahs etmekten sarf-ı nazar ediyoruz. Binâenaleyh şu tafsîlâtdan müstebân oluyor ki: "Vahdâniyet" mutlak olarak söylendiği gibi "Lâilaheillallâh" kelime-i münciyyesinin mefhûmuna sarf edilmek lazımdır; yani "vahdâniyet" denildiği zaman hatıra gelecek şey, Allah'dan başkasından ulûhiyetin menfî olması, ulûhiyetin yalnız ona maksûr bulunmasıdır. Halbuki ma'nâ-yı ulûhiyyetden mütebâdir olan ancak ma'bûdiyet, ma'nâ-yı ilâhdan mütebâdir olan ise ma'bûddur.

Şu halde "vahdâniyet"dan maksûd olan ma'nâ, ancak "vahdâniyet-i ibâdet"dir; Cenâb-ı Hak vahdâniyet ile muttasıfdır, demek; Cenâb-ı Allah'dan başka ma'bûd-ı hakīkī yoktur; ibâdet de yalnız ona mahsûsdur; başka kimselere duâ ve ibâdet etmek câiz değildir, şirktir; demektir. İşte vahdâniyet bahsinde en ziyâde mevzû'-ı bahs olacak mes'ele budur. Biz bu mes'eleyi bundan evvel*** ber-tafsîl îzâh ettiğimiz cihetle bittabi' burada tekrar etmeyeceğiz. **[118]**

30- Cenâb-ı Hakk'ın Birliğine Burhan – Burhân-ı Temânü':

Kâinâtın hâlık ve müdîri olan zât-ı ecell ü a'lâdan başka ma'bûd-ı hakīkī olmadığı cihetle bu hâlıkın vâhid olup da hiçbir suretle şerîk ve nazîri olmadığını vahdâniyet bahsinde müberhen ve müdellel olarak isbât etmek lazımdır. Onun içindir ki, şimdiye kadar yazılan tevhîd kitaplarının hepsinde muhtelif ibâreler ile bu cihet izâh edilmiş, ve bu bâbda isbât-ı müddeâ için getirilen delillere de "bürhân-ı temânü'" adı verilmiştir.

Evet, isbât-ı tevhîd hususunda beyne'l-mütekellimîn meşhûr olan delil burhân-ı temânü' nâmı verdikleri şeydir. Maamâfih biz burada ekser mütekellimînin bahsettiği bir tarzda bürhân-ı temânü'den bahs edecek değiliz. Çünkü bu delil, ilâh-ı âlemin zâten vücudunu bilip de mertebe-i ulûhiyyetin azm-ı şânını itiraf edenlere karşı ikāme olunan bir şeydir; halbuki bu asırda mevcûdiyet-i ilâhiyyeyi tasdîk edenler içinde Allah'ın iki, yahut üç olduğunu iddiâ edecek bir millet tasavvur olunamaz.**** Bir de mütekellimînin, [1](لَوْ كَانَ فيهِمَا اٰلِهَةٌ اِلَّا اللهُ لَفَسَدَتَا) nazm-ı celîlinden istinbât ederek adına da bürhân-ı temânü' nâmı verdikleri şey –Kadı İbni Rüşd'ün de izâh ettiği vechile– pek de yerinde değildir; âyet-i kerîmenin tazammun ettiği delil, "Lâilâheillallâh" kelime-i tevhîdinin tazummun ettiği delilin aynıdır. Fakat buraya dâir serd edilen delili bütün bütün terk etmek istemediğimiz cihetle şu suretle izâh edeceğiz:

Vâcibü'l-vücûd üzerine ikāme edilen bürhân şüphe yok ki: Ancak vâcib-i vâhide sâdıktır; bundan başka diğer bir vâcibin vücûduna değil, belki adem ve intifâsına delildir. Yani vâcibü'l-vücûd üzerine ikāme edilen delil birden başka vâcib olamayacağına hüccet-i kat'iyyedir. Bunu ber-vech-i âtî birkaç suretle isbât edebiliriz:

1. Vâcibü'l-vücûd müteaddid olsa muhâl lâzım gelir. Çünkü zât-ı vâcibin mukteziyâtından olan vâhidin fevkında aded yoktur. Öyle ise her bir aded-i mefrûz için –kendisi üzerine teaddüd câiz olan şeye nisbetle nazar-ı akılda mütesâvî olan a'dâd-ı sâire üzerine tercîh edecek– bir müreccah lazımdır. Eğer müreccah bulunursa onun ile mesbûk olan vâcibin hâdis olması lâzım gelir; çünkü bu surette vâcibin vücûdu muktezâ-yı zâtı olamaz. Halbuki yukarıda vâcibin kadîm olduğu bil-bürhân sâbit olmuş idi. Binâenaleyh vâcib farz ettiğimiz şeyin vâcib olmaması lâzım gelir, bu ise tenâkuzdur; muhâldir.

Yok! Eğer müraccah bulunmazsa vâcib kendisine müntehî olduğu farz olunan adedin min gayri müraccah başkası üzerine tercîhi lâzım gelir ki bu da muhâldir. Binâenaleyh bunlar muhâl olunca nakīzı sâbit olur ki o da vâcibin vâhid olup müteaddid olmamasıdır.

2. Vâcibü'l-vücûd hissen değil, ancak aklen ma'lûmdur. Akıl, kâinât-ı mümkinenin sahâif-i tabîiyyesini nazar-ı im'ân ile mütâlaa ediyor; netice-i mutâlaâtında görüyor ve hükmediyor ki: Kâinât, pek muhkem bir hilkat, gāyet sâbit nizâm ve intizâm üzere bulunuyor; sünen ve kavânîni dâimâ muttarid olan nevâmîs-i sâbite ile karşısına çıkan bu avâlim bir kere kendiliğinden meydana gelmiş değildir; bu avâlim; mutlakâ vâhid, vâcib, irâde, kudret sâhibi olan bir zâtdan sâdır olmuştur; bunun mûcidi odur. Müşâhedesiyle akılların vâlih ve hayran olduğu bu avâlim, kendiliğinden olmak kābil değildir; binâberin müteaddid zevât tarafından meydana getirilmiş de değildir. Çünkü zevât-ı müteaddide tarafından meydana getirilmiş olsaydı hepsinin yekdiğerine muğāyir ilmi, irâdesi, kudreti olmak lâzım geldiği cihetle kâinât da nizâm-ı vâhid üzere cereyân etmeyerek masâdirinin ihtilâfıyla muhtelif olurdu. Halbuki kâinâtın nizâm ve intizâmında halel olmadığı gibi sünen ve nevâmîsinde ihtilâf da yoktur. Binâenaleyh kâinâtın zevât-ı müteaddideden değil, ancak zât-ı vâhidden sudûr etmiş olması vâcibdir. (لَوْ كَانَ فيهِمَا اٰلِهَةٌ اِلَّا اللهُ لَفَسَدَتَ…!)

---

* Cild 10, aded 244'e mürâcaat

** Cild 10, aded 243'e mürâcaat

*** Cild 10, aded 248, 249, 250'ye mürâcaat

**** Biz bu iddi'âda bulunuyorduksa da bu hafta gelen el-Menar'da görmüş olduğumuz bir suâl bu asırda bile teaddüd-i âlihe kāil olanlar bulunduğunu iş'âr ediyor.

[1] Enbiyâ, 21/22.

3. Vahdet-i sâni' üzerine mecmû' kâinât ile istidlâl olunduğu gibi kâinâtı teşkîl eden zerrâtın her birisiyle istidlâl etmek de mümkündür. Bunun içindir ki şâir: [1](وفی کل شئ له آیة – تدل علی انه واحد) diyor. Bunu da muhtasaran şu suretle isbat ederiz:

Madde-i avâlimin esâsını teşkîl eden –cüz'-i ferd, yahut cüz' ellezî lâ-yetecezzâ gibi–zerrâtdan her birinin icadına bir çok iradenin taalluk ettiğini farz edelim: Bu suretde ya o irâdelerin hepsi de tenfîz-i ahkâm ederler; yahut onlardan yalnız birisi tenfîz-i ahkâm eder. Eğer hepsi de nâfiz olursa eser-i vâhid-i basit üzerine bir çok müessirin ictimâı lâzım gelir. Bu ise muhâldir. Eğer yalnız birinin irâdesi nâfiz olup da o zerrât ancak onun kudreti ile vücûd-pezîr olmuş ise o irâde-i nâfize, kudret-i müessire sâhibi –icad ancak kendisine istinâd eden– vâcibden ibaret olur; bundan başka olarak mefrûz olan diğer vâciblerin vücudu bâtıl olur; onlar için bir hakīkat olamaz. [2](الا کل شئ ما خلا الله باطل)

Bu suret, mefrûz olan vâcibîn-i müteaddidenin zerreyi icadda müttefik olmaları üzerinedir. Bir de zerreyi icad hususunda muhtelif olduklarını farz edelim: Meselâ vâcibin birisi icadını, diğeri de adem-i icâdını murâd etsin; o zaman da ya her iki irâde müctemian nâfizdir, yahut yalnız birisi nâfizdir. Birinci surette tenâkuz-ı muhâl lâzım gelir; zirâ zerrenin hem bulunması, hem de bulunmaması lazımdır. İkinci surette sâhib-i irâde mümkinâtın mahall-i sudûru olan vâcibü'l-vücûddan ibaret olur. Binaenelayh onunla beraber vâcib-i âharın vücudunu farz etmek bâtıldır; hakīkati yoktur. Çünkü bizim vâcib için anladığımız ma'nâ vücudu **[119]** kendi nefsinin muktezâsı olan zâtdır. Mevcûdât-ı mümkinenin kâffesi kudret, irâde, ilim ile ondan sâdır olmuştur.

4. Farz edelim ki: İlm-i tâm, irâde-i nâfize, kudret-i kâmile sâhibi iki vâcibü'l-vücûd var; bunların her ikisi de bir şeyin vücud bulmasını murâd ettikleri vakit şüphe yok ki her iki irade nâfiz olamaz. Çünkü şey-i vâhid için yekdiğerine muğāyir iki vücud olup bunlardan her biri için de diğerininkine muğāyir mahall-i sudûr olmak lazım gelir. Bu ise muhâldir. Yalnız irâdenin biri nâfiz olmak da câiz değildir. Zirâ âhar üzerine tercih edecek bir müreccah yoktur. Çünkü bunların mütesâvî oldukları mefrûzdur. O halde vâcibin teaddüdünden mümkinâttan hiçbir mümkünün bulunmaması lazım gelir; halbuki mümkinâtın vücudu bil-müşâhede sâbitdir. Binâenaleyh kâffe-i mümkinâtın vâcib-i vâhidden sudûru bizzarûre taayyün eder. [3](لا اله غیره ولا رب سواه).

5. Vahdet-i sânia delâlet eden edilleden birisi de cumhûr-ı ulemâ-yı tabîatin kavilleridir. Ulemâ-yı tabîat diyor ki: Kâinâtın hey'et-i mecmûasının madde ve kuvvet cihetiyle bir mebdei vardır; fakat bunun künh ve hakīkati malûm değildir. Yine ulemâ-yı tabîat diyorlar ki: Madde-i ûlâyı nizâm ve ibdâın müntehâ-yı kusvâsına bâliğ olan bir sünen-i muttaride dâhilinde; tavırdan tavıra intikāl ettiren fâil, mevcûd bir şeydir ki ona kuvvet nâmı verilir. Fakat hakīkat-ı vâhideden ibaret olan o kuvvetin künh ve mâhiyeti malûm değildir. Nizâm ve intizâm üzere yapmış olduğu amel taakkul olunamıyor; şu kadar var ki ilim ve hikmetden sudûr eden bir amel olduğunda şüphe yoktur.

Şimdi bu kuvvetin maddeye sonradan ârız olduğunu [olmadığını!] iddiâ etmek de doğru değildir; çünkü o zaman maddede müşâhede edilen tatavvurât-ı terkîbiyyenin ezelî olması lazım gelir; ma'a-hâzâ bu tatavvurâtın hudûsü kat'îdir. İşte ulemâ-yı tabîatin bu kavilleri vücûd-ı sânii pek güzel isbât ettiği gibi vahdet-i sâni' üzerine de delâlet etmektedir. Çünkü kâinâtın esâsını teşkîl eden mevâddın fevkinde bir kuvvet olduğunu ikrâr ediyorlar.*

31. Sıfât-ı Kemâliyye:

Buraya kadar mufassalan beyân edildi ki: Müşâhede etmekte olduğumuz mevcûdât-ı mümkinenin masdarı, bir vâcibü'l-vücûddur; vâcibü'l-vücûd mümkinâta müşâbehet ve mümâseletden münezzehdir; vâhiddir, hiçbir surette şerîk ve nazîri yoktur. Bu vâcibü'l-vücûd mahlûkātın hâlikı olduğu cihetle onlar tarafından yapılacak ibâdete müstehak olan da ancak kendisidir. Lisân-ı şerîatde Allah, nâmı verilen bu vâcibü'l-vücûddan başkası için ibâdet olunmak câiz değildir; çünkü kesb-i ibâd kendisine taalluk eden esbâb-ı zâhirenin verâsında Allah'dan başkasının ne bir te'sîri vardır, ne de hüküm ve saltanatı. Belki esbâb-ı zâhirenin verâsında olan teessür, mutlakâ saltanat-ı gaybiyye, kuvve-i kāhire ancak Allah'a mahsûsdur. İstediğini yapar, dilediği gibi hüküm eder. Binâenaleyh bu kuvveti, bu saltanatı i'tikād etmek üzerine binâ kılınan huzû' –ki rûh-ı ibadettir– da zâhiri ne kadar teaddüd eder; eşkâli ne kadar muhtelif olursa olsun ancak o Allâhü a'zama muhtasdır.

Bu hakīkati ber-tafsîl izâh ettikten sonra da nâs beyninde veseniyyetin taammüm ettiği zamanlar enbiyâ-yı izâm hazerâtının kendisini nâsa takrîr ve tefhîm etmek için ba's buyurduldukları tevhîd-i hakīkī, dîn-i hâlis ancak bu olduğunu da söylemiş idik.

Şimdi de diyoruz ki: Vâcibü'l-vücûd olan bu Allah-ı hakīkī kendisine lâyık olan sıfât-ı kemâliyye ile muttasıfdır. Bunu akıl tasdîk ettiği gibi nakil de delâlet etmektedir. Öyle ya, mâdem ki bu vâcibü'l-vücûdun zâtı ekmel-i zevâtdır; sıfât-ı ilâhiyyesinin de ekmel-i sıfât olacağında kat'iyyen şek ve şüphe yoktur. Maamâfih milel-i muhtelifeye mensûb olan insanlarda, sıfât-ı ilâhiyyeyi anlamak hususunda bir çok mezhebler vardır.

Bunlar tedkīk edilince ekserîsi gāibi şâhide kıyâs. Mümkünde olan hükmü vâcibe, hâdisde olan hükmü kadîme teşmîl etmek, bir de kütüb-i münzele ve kelâm-ı enbiyâda vârid olan elfâzı hiç anlayıp taakkul etmeden hemen olduğu gibi kabul edivermek asıllarına rücû' ediyor.

Ma'a-hazâ, dînde basîret sâhibi olanlar için bu mezâhibin birisini tutmak, yahut bu mezâhibe mensub olanlardan birinin re'yine bağlanıp kalmak doğru bir şey değildir; erbâb-ı basîret, evvelâ vâcibü'l-vücûda lâyık, ulûhiyet kendisi üzerine mütevekkıf olan sıfâtı berâhîn ile isbât etmek için kendi aklına mürâcaat eder; sonra da isbât-ı risâlet hususuna atf-ı nazar eder; bir kere bunlar aklen sâbit olduktan

[1] "Her şeyde onun alâmeti, işâreti vardır, onun bir olduğuna delalet eder."

[2] "Allah'ın olmadığı her şey bâtıldır."

[3] "Ondan başka ilah yoktur, onun dışında sahip de yoktur."

* Bu bahis bilâhare mufassalan izâh edilecektir.

sonra burhân-ı aklî ile sâbit olan şeylere mutâbık bir surette Resûlün Cenâb-ı Hakk'a isnâd ettiği sıfâtı anlamak o kimse için mümkündür.

Aksekili Ahmed Hamdi

TERBİYE VE TA'LÎM

SEBÎLÜRREŞÂD İBTİDÂÎ MEKTEPLERİ
–1–
HEYBELİADA

Prens Abbas Halim Paşa Hazretlerinin Taht-ı Himâye-i Fahîmânelerinde

Müessis ve a'zâ-yı kirâmın mâhiye taahhüd ettikleri mikdâr-ı mebâliği müş'ir cetveldir:

Sıra numarası	Kuruş
1. Feyzi Paşa-zâde Tâhir Bey	40
2. Erkân-ı Harb Miralayı Zeki Bey	20
[120]	
3. Adalar Şirketi Müdürü Yusuf Bey	20
4. Prens Abbas Paşa hazretleri müdîr-i umûru Kemal Bey	20
5. Fermân-ı hümâyûn kaleminden mütekâid Rüstem Bey	20
6. Defter-i Hâkânî İstatistik Kalemi Müdüriyeti'nden müsta'fi Zekai Bey	10
7. Hanedân-ı Mısriyye'den Prens Fâzıl Osman Beyefendi	54
8. Bahriye Kaymakamlığından Mütekâid Nuri Bey	20
9. Mısırlı Mirlivâ Ali Celal Paşa	54
10. Bahriye Miralaylığından Mütekâid Hüsnü Bey	20
11. Mekteb-i Bahriye Müdürü Binbaşı Mahmud Bey	20
12. Doktor Âkil Muhtar Bey	20
13. Ferîkân-ı Mısriyye'den Yusuf Ziya Paşa	20
14. Doktor Behcet Bey	10
15. Orman Nezâreti memurlarından Cafer Bey	10
16. Mısırlı Aziz İzzet Paşa	120
17. Bahriye Miralaylığından Mütekâid Sami Bey	10
18. Bahriye Miralayı Doktor Şükrü Bey	20
19. Hariciye Tercüme Şubesi Mümeyyizi Ferid Bey	20
20. Bahriye Binbaşılığından Mütekâid Habib Bey	20
21. Cebel-i Lübnan Mebus-ı sâbıkı Sezai Bey	15
22. İ'lâmât-ı Nizamiyye İcrâiye Memuru Bekir Bey	20
23. Meclis-i A'yân katiplerinden Raif Bey	20
24. Maliye Mümeyyizliğinden Mütekâid Raûf Bey	20
25. Bahriye Kol Ağalığından Mütekâid Halid Bey	10
26. Heybeliada İslâm Kahvecisi İbrahim Efendi	5
27. Bahriye Yüzbaşılarından Mehmed Tevfik Bey	10
28. Heybeliada'da Muallim Mehmed Receb Efendi	5
29. Bahriye Kaymakamlığından Mütekâid Tâhir Bey	10
30. Bahriye Kolağalığından Mütekâid Hasib Efendi	5
31. Bahriye Kalyon Kâtiplerinden Emin Bey	10
32. Yusuf Şetevan Bey	20
33. Erkân-ı Harbiye Binbaşılarından Müfid Bey	10
34. Mekteb-i Bahriye'den Ahmed Tevfik Bey	10
35. Bahriye Binbaşılığından Mütekâid Seyyid Ali Bey	5
36. Mekteb-i Bahriye Sertabîbi Hayri Bey	20
37. Hâfız Rıfat Bey	10
38. Bahriye Kolağalarından Mütekâid Mehmed Efendi	5
39. Bahriye Mülazımlarından Naci Bey	20
40. Bahriye Binbaşılığından Mütekâid Hurşid Bey	5
41. Musika-i Hümayun Kolağalarından Mütekâid Hakkı Bey	5
42. Ticâret Kapudân Mektebi Müdürü Hamîd Naci Bey	10
43. İmâm Hâfız Şevket Efendi	10
44. Bahriye Kaymakamlarından Münir Bey	10
45. Heybeliada Tahsildârı Nuri Bey	10
46. Heybeliada Telgraf Müdürü İbrahim Bey	5
47. Manastır İstînâf a'zâsından Sabri Bey	5
48. İnâs Numûne Mektebi Müdürü Ali Şevki Efendi	15
49. Heybeliada Câmi'-i şerîf Fesci Hâfız Ahmed Efendi	15
50. Bahriye Yüzbaşılarından Zeki Bey	5
51. Bahriye Miralaylığından Mütekâid Haşim Bey	5
52. Haşim Bey mahdûmu Remzi Bey	5
53. Bahriye Binbaşılığından Mütekâid İhsan Bey	5
54. Bahriye Binbaşılığından Mütekâid Ahmed Fethi Bey	5
55. Bahriye Binbaşısı Faik Bey	5
56. Bahriye Mülâzımlarından Salahaddin Bey	5
57. Defter-i Hâkânî Senedât Müdür Muavinliğinden Mütekâid Hamdi Bey	5
58. Göztepe Bânîsi Mehmed Efendi-zâde Niyazi Efendi	5
59. Kömür Madeni Tüccârı Emir Bey	20
60. Da'vâ Vekili Fuâd Bey	10
61. Lahm Müteahhidi-zâde Sabri Bey	10
62. Bank Vekili Tüccârdan Mehmed Bey	20
63. Biletçi Süleyman Efendi	3
64. Bahriye Mülazımlarından Hüseyin Efendi	3
65. Mehmed Ferîd Bey	5
66. Binbaşı Eşref Bey	5
67. Kolağası Vâsıf Bey	10
68. Kaymakam Ahmed Bey'-zâde Mülâzım Burhaneddin Bey	5
69. Posta Telgraf Umûmî müfettişlerinden Ali Rıza Bey	5
70. Hakkı Bey'in damadı Mustafa Bey	3
71. Alican-zâde Bahriye Kolağalarından İsmail Bey	5
72. Bahriye Mülâzımlarından Fevzi Bey	3
73. Da'vâ vekillerinden Mustafa Efendi	10
74. Bahriye Mülâzımlarından Kemal Bey	3
75. Sadık Bey'in hemşiresi Hatice Hanım	5
76. Bahriye Mülâzımlarından Halil Bey	5
77. Evkâf Muhâsebeciliğinden Mütekâid Zühdü Bey	5
78. Hasib Bey-zâde İrfan Bey	5
79. Hacı Sâlim Efendi	3
80. Miralaylıktan Mütekâid Hulûsî Bey	10
81. Muharrir-i şehîr Hüseyin Rahmi Bey	10
82. Bahriye Doktoru Salahaddin Bey	10
[121]	
83. Bahriye Binbaşılarından Osman Cevdet Bey	20
84. Bahriye İmamlarından Ziya Efendi	5
85. Eczâcı Tahir Bey	5
86. Dârülfunûn Elsine Muallimlerinden Orhan Salahaddin Bey	10
87. Telgraf Kontrol Kaleminde Cemal Bey	5
88. Telgraf Kontrol Kaleminde Receb Bey	5

Talebi-i Ulûmda Hareket-i Fikriyye:

ULEMÂ-YI KİRÂM VE TALEBE-İ ULÛMA AÇIK MEKTUP

Muharriri Mecdüddin Efendi'ye

Geçenki makālenizle çoktan beri düşündüğüm halde izhâr edemediğim sarık mes'elesini bendenize tekrar tahattur ettirdiniz. Filhakīka ilmiyenin, ashâb-ı ilmin bir alâmet-i mahsûsası olan sarığı herkesin –hattâ sizin dediğiniz gibi bir hamalın bile– başında görünce insan sâika-i asabiyyetle hemen onu yakalayıp başındaki sarığı yırtmak istiyor. Zavallı sarık! Kimlere mahsûsdu, kimlerin elinde geziyor!

Bazı kimseler –yine başına sardığı sarıkla– şurada burada safsatalar neşr ediyor. Maksadı birkaç kuruş koparmaktan ibaret olup da o alâmet-i fazîleti esbâb-ı tese'ül ve teekkül addeden bu nevi' hazele yakalanıp tecziye edilmeli; vaaz etmek, sarık sarmak salâhiyeti hâiz olanlara Bâb-ı Meşîhat bil-imtihân hüviyet varakaları vermeli, bu varakayı hâmil olmayanlar ashâb-ı fazîlete mahsûs kürsülerden atılmalıdır.

Ah!.. Bir kere cer zamanı taşraya gitseniz de baksanız: Başına sardığı sarıkla zavallı köylüleri soyan ve neticede onların saf zihinlerine de birkaç esâtîr yerleştiren kaç tane "takma hoca"ya rast geleceksiniz. Taşraya da hâcet yok. Bir kere Ayasofya'ya geliniz de bakınız: İslâmiyet'in en büyük câmiinde bile –Cuma namazından sonra yüksek kürsüde vaaz eden hoca efendi gibi bazı erbâb-ı hakīkatden müstesnâ– laf söylemekten âciz, hakāik-ı dîniyyeden bî-haber, bir takım hurâfâtçılar vaaz etmeye cesaret ederlerse artık taşralardaki sû'-i isti'mâli düşününüz. Bu "esâtîr-i mahzenleri" dinleyip de istihzâkâr bir vaz'iyyetle gülen ecnebîleri görmek İslâmlar için ne büyük zillet! Bu halleri görünce emin olunuz ki, patlıyorum, bütün asabiyet-i dîniyye ve milliyyem tepemden yukarı fışkırıyor. Fakat ne çare ….?

Billâhi –kasemle söylüyorum– usûl-i atîka mu'terizlerini, efkâr-ı cedîde sâhiblerini küfür ile ithâm eden vâizleri yine Ayasofya'da gözümle gördüm. Bir defa bakınız: Herkesin, her mesleğin enzârı istikbâle, istikbâlin parlak, parlak keşfiyât ve teceddüdâtına ma'tûf olduğu halde bunlar bilakis gözlerini geri çevirerek eslâf-perestliklerinde devâm ediyorlar.. Ah.. Zâten bizi –yani talebe-i ulûmu– bütün tekdīkāt-ı hâliyye ve istikbâliyyeye bîgâne bırakan hep eslâf-perestlik değil midir? Artık bu hakīkati bütün acılığıyla tasdik edelim. Böyle hocalara ve vâizlere "verese-i enbiyâ" değil, "abede-i fülûs" demeli. Acaba Fahr-ı Kâinât aleyhisselâm efendimizin "Ümmetimin ulemâsı Benî İsrâil gibidir" diye medih ve iftihâr ettiği kimseler böyle mi olmalıydı?. Meslek-i ilmiyye içerisinde müzmin bir mikrop halinde tufeylîlikle yaşayan bu gibi ehliyetsizleri artık içimizden tard etmeliyiz. Gerçi aralarında erbâb-ı kemâlât yok değil. Fakat onlar tarafından parlatılan birkaç lem'a-i fazîlet bu vâsi' zulmet-i cehâlet ve taassubu tenvîre kâfî gelmiyor. Bilakis o fezâ-yı zulmet içinde intıfâya mahkûm oluyor.

Hülâsa, meşîhat-i İslâmiyye'nin sem'-i ıttılâına vâsıl olmak için umûm talebe arkadaşlar birlikte bağırıyoruz: Biz ıslâhât isteriz; teceddüdât isteriz; bu alâmet-i fazîlet olan sarığı nâ-ehiller, hurâfâtçılar başında görmek istemeyiz.

Talebe-i Ulûmdan
Sa'dullâh

EDEBİYÂT

HİLÂL - KARTAL

Garb ordusunun son karargâhı olan "Fiyerir"-Avlonya yolu üzerinde "Beştan" tepesindeki çadırım önünde ma'şûk-ı vicdânım olan hilâlin tulûunu temâşâ ederken bir tarafda temevvüc eden kartal bayrağının gönlümde husûle getirdiği inkisâr ve teessürle Avlonya harbiye nâzırını muhâtap addederek karalamıştım. Hâtıra-i harb olmakla beraber binnetîce kartalın çok yaşamayacağı alâimi de bilirim ki başladığı cihetle ihdâ ve takdîm ediyorum.

İştibli Naci

Gazâ-yı ekber-i İslâm'a şâhid olmuştu
Hilâl, o nûr-ı semâvî, o cilve-i Yezdân...
Hilâli hûn-ı şehîdâna yüz sürer gördü,
Gezerken arz-ı cihâd üzere bir gece sultân.
O pâdişâh-ı gazâ baktı öyle ibretle,
Makāsıd-ı şühedâyı beyâna himmetle
Çizip hilâli de ber-râyet eyledi îcâd:
Dedi, muhâtab edip sonradan biz ahfâdı:
"Bakıp bu sancağa gördükçe hûn-ı ecdâdı,
Hilâle benzesin âmâliniz teâlîde;
Hep i'tilâ ile vâris olun bu ecdâde."
Siyah bulutlar içinde kalırsa da bir gün,
[122] *Yine hilâli görürsün semâda cilve-nümûn.*
Hilâl o benzemez aslâ Salîb'e.. Âlîdir;
Hilâl o zübde-i târîh-i pür-maâlîdir.
Senin şu kartalın elbet hilâle dek uçamaz,
Epir yamaçlarını bir karış bile geçemez!
Yemişti lâşe-i İskenderi de bî-pervâ...
Sakın bu lâşe yiyen kartala sen aldanma!
Hakīkati ne güzel söylemiş bakın emsâl:
Fenâ bulur, yaşamaz çok bu müfteris kartal!

Naci

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

MADRAS ŞEHRİ

Hindistan Yemekleri:

Hindliler yemeklerini dâimâ ifrât derecesinde yağlı, baharlı, biberli yerler. Yemeğe o kadar yağ, bahar ve biber katarlar ki, et ve sebze mâhiyet-i asliyyesini kaybeder. Bir okkalık ete lâ-ekall yüz dirhem biber, yüz dirhem de bahar katarlar. Bahara da Urdu lisânıyla masalih derler.

Bu kadar hâr olan bir yemeği yemek bizim için gayr-i kābildir. Çünkü lokma ağzımızdan iner inmez gözlerimiz yaşarmaya başlar. Biberli yemekleri yiyen kimselerin mak'adları da yanmaya başlar ki azâb-ı elîmden başka bir şey değildir.

Hindlilerin güzel zerde pilavı ile ona mümâsil tatlı yemekleri vardır ki, hadd-i zâtında pek nefîs olduğu halde ifrât derecesinde yağlı pişirildiği cihetle bizim için ağır bir şey teşkîl eder.

Bizler bu yemekleri yersek, herhalde ertesi günü mutlakâ bir müshil ilacı alıp, midemizi tashîhe çalışmalıyız. Fazla olarak bir de iki gün perhiz etmek mecbûriyetinde kalırız. Hindlilerin pek fenâ bir âdetleri de var ki, yemeklerini elleriyle –çatal, bıçak ve kaşık isti'mâl etmeksizin– ekl ederler. Parmakları arasında yağların su gibi damladığını gören yabancı bir misafir, mezkûr et'imelerinden bir lokma bile yiyemez olur.

Hele mutaassıb müslümanlar, bu kadar yağlı yemekleri yedikten sonra ellerini sabunla da yıkamazlar, biraz soğuk su ile ellerini yıkadıktan sonra elhamdülillâh diyerek sakallarına sürerler. Sıcak mevsimlerde bu gibi mutaassıb ve âmmî müslümanlar yanında insan oturduğu zaman burnuna mutlakâ yağ kokusu gelir ki, işmi'zâzlarını mûcib olur.

Yayan Gezmek ve Tramvaya Binmek Ayıptır:

Hindistan'ın ağniyâ ve ekâbiri nezdinde yayan gezmek veyahut tramvaya binmek külliyen ayıptır. Böyle adamlara hürmet ve i'tibâr etmezler. Kâfî derecede yemeği olmayan bir insan mutlakâ Hindistan'da ağzından, boğazından kesip at ve arabaya masraf eder.

Zenginlerin ıstablında mutlakâ üç dört araba ile birkaç at bulunmak şarttır. Hele iki üç otomobile birden mâlik olanlar çoktur.

Elbiselerinin temizliğine o kadar ehemmiyet vermedikleri halde, at ve arabalarının mükellef olmasına son derece riâyet ve dikkat ederler. İyi at ve araba saklamakla dâimâ iftihâr ederler. Hele bazı nevvâblarda öyle çocukcasına huylar vardır ki, insanın hayret ve istihzâsını mûcib olur. Evet, zengin nevvâblar, sakallarıyla beraber damlara çıkıp uçurtma uçururlar, horoz döğüştürürler.

Beyhûde yerde meselâ elli uşak ve yirmi otuz adam maiyyetlerinde bulundururlar. Nevvâbın suyuna, nargilesine, panına, gazetesine, ayak yoluna, çayına ve kahvesine, husûsî işlerine bakanlar hep ayrı ayrı adamlardır.

Nevvâb isteyecek olursa, huzurundaki uşaklar derhal parmaklarını birbirine çalmağa mecburdurlar.

Bu yoldaki sefâhat sâyesinde servetini, varlığını kaybeden nevvâblar çoktur.

Evlerini zengince tefrîş etmek, bahçelerini donatmak, vücudlarına güzel koku ve mücevher takmak, mutantan, müdebdeb hayât sürmek ile imrâr-ı evkāt eden nevvâblar, hep Haydarabad'da ve hükümet-i müstakille dahilindedirler.

Bir nevvâb mâ-yahtâcı olan yemek için, elbise ve sâiresini kendisi bizzât tedârik etmez. Mutlakâ kahyalarıyla uşakları tarafından tedârik edilecektir. Zirâ çarşıya, mağazaya gidip alış-verişte bulunmak onlarca ayıptır.

Biz nevvâb kızını, kâsib ve tüccâr adama hiçbir zaman vermez. Kızının kocasını mutlakâ –isterse maaşı ayda yarım liradan ziyâde olmasın– hükümet me'mûru olmalıdır! Gömlekleriyle yakalarını yıkayıp kolalatmak için Hindistan'dan Londra'ya gönderen ve bu kadar fazla posta ücretini veren sefîh nevvâblar vardır ki, insan bunlara deli diyeceği geliyor. Fil beslemek, file binmek, fil ile ormanlar içinde hayvânât-ı vahşiyye avına gitmek hep nevvâbların hasâisindendir. Bir nevvâbın konağında, sarayında, câmi', tiyatro, büyük bir bahçe, müteaddid havuzlarla, fiskiyeler, bilardo odası, müteaddid mükellef salonlar mutlakâ bulunacaktır.

Nevvâbın hususî bir veya birkaç tabibi, bir iki eczâcısı ile eczâhânesi, nedîmi, palyaçosu mutlaka bulunmalıdır. Asîl ailelere mensûb olan nevvâbların kendilerine mahsûs alâmet-i fârikaları bulunur ve konaklarının önünde de yirmi dört saatte beş defa –evkāt-ı hamsede–- nöbet çalınır.

Böyle büyük nevvâbların kendilerine mahsûs armaları da vardır.

Haydarabâd ve Hindistan nevvâblarının çoğunun lakapları vardır. Bu lakaplar derece-i rütbe ve asâlete göredir. Meselâ Haydarabâd Deken Hakimi olan zâtın lakabı şunlardır:

Feth-i Cenk, Nizâmü'd-devle, Nizâmü'l-mülk, Asâfcâh, Mîr Osman Ali Hân Bahâdır.

Bu zâtın ismi yad edileceği zaman satır ve ibare arasında yazılmaz, belki kağıdın tâ üstüne yazılır. Dalkavukluk Haydarabâd'da resmiyâtın içine bile girmiştir!

Şimdiki Haydarabâd hâkiminin pederine vaktiyle birisi bir güzel kanarya kuşu takdîm eder. Nevvâb herife der ki, hayvâna mukābil benden sen de bir hayvân iste. Herif bir fil isterim der ve birkaç kuruşluk kanarya kuşuna mukābil kıymeti beş yüz İngiliz lirası eden bir fili almaya muvaffak olur!

İleride Haydarabâd'dan bahs edeceğim sırada kâri'lerimin hatır ve hayallerine sığmaz şeyler, hikâyeler arz ederim. Şimdilik nevvâblara ait bu kadarlık ma'lûmât yetişir.

Kânpur Câmii ve Kânpur İhtilâli:

Kânpur Câmii'ni, sırf keyfî olark tahrîb eden İngilizlere karşı isyân eden müslümanlardan yüz altmış kişiyi hükümet-i mahalliye tevkîf eylemesi üzerine, mahbûsîn ve mücrimîn ile vefât edenlerin aileleri üzerine sarf ve infâk edilmek için Hindistan'ın her tarafında iânât cem'ine başlanıldığı gibi, mevkūfîn-i mûmâ-ileyhimi mahkemede müdâfaa edecek olan meşhûr İngiliz Avukatı Mister Karton günde bin rupiye ile şimdiden müslümanlar tarafından elde ve ihzâr edilmiştir.

Huddâm-ı Ka'be Cem'iyyeti:

Hindistan'da Huddâm-ı Ka'be Cem'iyyeti nâmıyla büyük bir cem'iyyet teşekkül etmek üzeredir. Proğram ve nizâmnamesi de derdest-i tahrîrdir. Cem'iyetin merkezi Dehli'de olacaktır. **[123]** Bu cem'iyetin maksadı kendi a'zâ ve mensûbîni ile sair müslümanlardan her sene birkaç defa para toplamak ve mebâliğ-i mezkûre ile hükûmet-i Osmâniye için asker ve donanma hazırlamaktır. Bu muâvenet mukābilinde Devlet-i Aliyye dahi Harameyn-i Şerîfeyn'i eydî-i tecâvüz-i küffârdan daha ziyâde sıyânet ve muhâfaza etmek esbâbını bir kat daha fazla istikmâle himmet edecektir. An-karîb göreceğiz ki, milyonlarca halk bu yeni cem'iyet-i

mukaddeseye iştirâk ve intisâb etmişler ve milyonlarca da para cem'ine muvaffak olmuşlardır.

Hindistan gençlerinden Mister Şevket Ali geçenlerde Kalküta'da ve Allahabâd şehirlerinde bu ümniyenin husûlü için bir iki konferans vermiş ve umûmun takdîrâtına mazhar olmuştur.

Afganistan Emîri ve Osmanlılar:

Afganistan emiri hazretleri de Edirne'nin tekrar Osmanlılar tarafından zabt ve istirdâdı üzerine son derece memnûn olarak Cenâb-ı Hakk'a teşekkürler etmiş ve Kābil'de birkaç gün mütemâdiyen ilân-ı sürûr ve şâdumânî eylemesini umûma emr eylemiştir.

Aynı zamanda Osmanlıların muzâyaka-i maliyyeye düçar olduklarını istihbâr eden emîr-i müşârun-ileyh hazretleri bilcümle memâlik-i Afganiyye'den iâne derc olunmasını emr ve ferman buyurmuş ve bu suretle devlet ve millet-i necîbe-i Osmaniyye'ye olan teveccüh ve irtibâtını evvelkinden ziyâde isbat eylemişlerdir.

Afganistan'da Terakkiyât:

Emîr hazretleri Gazneyn şehrini yeniden binâ ve te'sîs etmek istiyor. Kasaba-i mezkûreyi usûl-i hendesî üzerine Avrupa'nın büyük şehirleri haline koymak istiyorlar. Bir de Kâbil'de el-ân işlemekte olan beylik makinalarını bundan sonra kuvve-i elektrikiyye ile çevirmek için Kâbil şehrinde bir elektrik dârussınâasının ihdâsına teşebbüs ederek, yakın zamanda ümniyesine nâil olacaktır.

Madras Kazâsından Biriyle Sir Edvar Grey:

Ajans Royter'in iş'ârâtına nazaran Madras mahkeme-i âliyyesi hükkâmından Mister İbrahim nâm zât –ki şimdi me'zûnen Londra'da bulunmaktadır– İngiltere Hariciye Nezâreti'ne gidip, nâzır Sir Edvar Grey ile Edirne hakkında uzun uzadıya konuşmuştur.

Mûmâ-ileyh, Edvar Grey'e edille ve berâhîn-i kat'iyye ile Edirne'nin Osmanlılarda kalması muhassenâtından bahs etmiş ve eğer İngiltere bî-taraflığını muhâfaza etmeyip de işe müdâhale neticesinde Osmanlılar Edirne'den çıkmaya icbâr edilecek olursa, Hind müslümanlarının ayağa kalkacaklarını İngiltere hükümetine i'lân-ı isyân edeceklerini, bunun mesûliyetinin Edvar Grey'e ait olacağını kendisine söylemiştir. Ben Madras'da iken teessüf ederim ki bu zât burada bulunmuyor. Bunun için kendisiyle görüşmek nasîb olmadı.

Madras'da Şenlikler:

Edirne'nin artık Osmanlılar elinde kalacağına kanaat getiren Madras müslümanları günlerce beri şehr-âyîn ve izhâr-ı sürûr ve şâdmânî eylemişlerdirler. Bu vesile ile Madras Hilal-i Ahmer Cem'iyyeti ahâlîden iâne toplamaktadır.

Edirne'nin bizde kalması münâsebetiyle Madras şehri "şerîfi" (İngiltere hükümet-i mahalliyesi her şehir için bir şerîf tayîn ediyor ki bu zâtın mahsûs üniforması ve maiyyeti vardır. Mehâkim-i cinâiyyede de heyet-i ithâmiyye ile jüri heyetinin riyâset vazîfesini ifâ ediyor. Ayda da sekiz bin kuruş –bin rupiye– maâşı vardır.) Eşrâf ve a'yân-ı İslâmiyye'den Han Bahadır Abdülkuddus Paşa hazretleri de konaklarını pek emsâlsiz bir surette elektrik ziyâsıyla tenvîr etmiş ve bir çok mu'teberânı da davet eylemişti.

Âcizlerini de bu vesile ile lutfen davet eylediği cihetle med'uvvîn arasında bir mevki'-i mahsûs işgāl ediyordum. Mevzû'-ı bahs hep Osmanlılarla Devlet-i aliyye idi.

Hazîne eshâmı hakkında benden tafsîlât istemeleri üzerine kendilerine ma'lûmât-ı mükemmele i'tâ eyledim. Bunun üzerine hazîne eshâmından mikdâr-ı küllî satıp almaya ve fâizini de Donanma-yı Osmânî Cem'iyyeti'ne terk etmeye karar verdiler ki bu suretle hem bize muâvenet, hem de nâil-i ecr u mesûbât olmuş olsunlar.

Hükümet-i hâzıra hakkında Edirne'nin tekrar zabt ve teshîrinden sonra, değil yalnız burada, umûm Hindistan'da büyük bir teveccüh ve itibar hâsıl olmuş, herkes onları samîm-i kalbden alkışlamakta ve muhâfız-ı İslâmiyyet addeylemektedir.

Hele Arablarla Türklerin de arası son derece düzeldiğinden ve her iki unsur-ı necîbin müttehiden İslâmiyet'i müdâfaa ve muhâfazaya kat'î surette karar verdiklerinden dolayı Hindistan ahâlî-i İslâmiyyesi'nin fevkalâde mahzûziyetlerini mûcib olmuştur.

Sadrazam Said Halim Paşa hazretlerinin dehâ ve siyasetiyle umûr-ı idâredeki vukūf ve tecrübe-i âlîleri hemen her müslüman tarafından takdîr edilmekte ve müşârun-ileyhi müncî-i İslâm telakkī etmektedirler.

Madras ulemâsından biri –ki, Madras'da azîm bir nüfûza mâlik olduğundan dolayı hükümet-i mahalliyye tarafından da kendisine Şemsü'l-ulemâ lakabı verilmiştir.– Bana Said Halim Paşa'nın aynı zamanda pek uğurlu bir zât olduğunu ve müşârun-ileyhin zaman-ı sadaretinde millet ve devlet-i Osmaniyye'nin fevz ü necâha nâil olacağını cifr ile nücûmdan istihrâc ve istinbât eylediğini de söyledi.

Londra'da Halil Halid Beyefendi hazretleriyle peydâ-yı muârefe eden Hindistan'ın tabaka-i münevveresi, müşârun-ileyh hazretlerinin Bombay Başşehbenderliği'ne ta'yîn olunmasından son derece memnun ve müteşekkir bulunuyorlar.

Madras'da avukatlık eden bir zât, bâlâda beyan eylediğim ziyâfet meclisinde bana ve huzzâra hitâben: "Devlet-i aliyye bu sene Hindistan'a en fâzıl ve değerli ricâlinden birisini tayîn etmiş ve bu suretle Hind müslümanlarını memnun etmeyi unutmamışlardır" dedi.

Müşârun-ileyhin ilim ve fazîletiyle, asâlet ve necâbetine dâir bu âcizde huzzâra bildiğim ma'lûmâtı vermekle cümlesini daha ziyâde memnun etmeye çalıştım.

Halil Halid Bey vakūrâne vaz'iyyetle vüs'at-i ilm ve ma'lûmâtı sâyesinde az müddet zarfında Hindistan müslümanlarını Makām-ı Hilâfet-i İslâmiyye ile yeni idâreye ısındıracağına emînim. İnşâallâh bu sâyede bir çok hazîne eshâmını da Hind müslümanlarına satın aldırmaya muvaffak olacaktır.

Bana kalırsa Bâbıâli, Hariciye Nezâreti müşârun-ileyh Dehli Başşehbenderliği'ne tayîn ve Bombay şehbenderliğine de genç ve faâl bir zâtı intihâb etmelidir.

Kânpur Câmii:

Kânpur Câmii'nin tahrîbi yüzünden Kânpur'da hâsıl

olan ihtilâli teskîn ile ihtilâlci müslümanları İngilizler bi-gayri hakkın katl, cerh ve tevkîf ettiklerini evvelki makālelerimde izâh eylemiştim.

İngiliz ricâlinin müslümanlara karşı ittihâz eyledikleri harekât-ı muannidâne ve anîfâneyi Londra'daki İngiliz ricâl-i siyâsiyesine arz ve beyan ile muâmelât-ı mezkûreyi medenî vesâitle protesto etmek için bu hafta Hindistan'dan iki zât Londra'ya azîmet etmişlerdir. Zevât-ı mezkûrenin biri Hindistan Cem'iyyet-i Umûmiyye-i İslâmiyesi'nin kâtib-i husûsî Mister Vezîr Hasan Han, diğeri de Dehli'de İngilizce lisânıyla intişâr eden *Zi Kömrid* gazetesinin sâhib ve nâşiri Mister Muhammed Alidir.

Hindistan'daki İngiliz memurlarıyla Hind müslümanlarının araları Kânpur Câmii'nin tahrîbiyle müslümanları bi-gayri hakkın katl etmelerinden dolayı fenâ surette açılmış ve husûmet emâre ve alâimi Hindistan'ın her tarafına sirâyet etmeye başlamıştır.

Hindistan matbûât-ı İslâmiyyesi'nin beyânâtına bakılırsa İngiltere idâresinin gûnâ gûn mezâliminden, cevr ü teaddiyâtından bîzâr olan birçok zengin ve sermayedar müslümanlar memâlik-i Osmaniyye'nin Hicaz ve Irak ve Anadolu vilâyâtına hicret etmeye karar vermişlerdir. Bunlar terk-i tâbiiyyet ettikten sonra arâzî ve akār istimlâkine teşebbüs edeceklermiş. Allah vere de bu sözler doğru çıksın. Bu vesîle ile memleketimize yeniden bir çok sermaye ve servet dâhil olacak ve git gide ümrân ve terakkīye vesîle teşkîl edecektir.

[124] İngilizlerin ciddi bir idâre memuru olduklarını uzaktan işiten Osmanlılar, Hindistan'a gelseler de görseler hayretden hayrete düşeceklerdir.

Hindistan'daki kavânîn ve nizâmât hep kağıt üzerinde kalmış mürekkeb lekesinden başka bir şey değildir. Kavânîn-i mezkûre hüsn-i sûretle isti'mâl edilmemekte ve keyfî, kānûn-şikenâne muâmelât gereği gibi cârî bulunmaktadır.

Zulüm ve teaddînin bu derecesi hiçbir yerde cârî değildir. Ahâlîyi envâ'-ı vergilerle sefâlet derecesine îsâl eden İngilizler, yerlilerin menâfi' ve âmâl-i meşrû'asını ayak altına almaktan zerre kadar çekinmiyorlar.

İngiliz memurları istedikleri gibi sellemehüsselâm davranmakta, her türlü mezâlim ve teaddiyâtı icrâ eylemektedirler.

Kavânîn-i mevzû'a sırf zavallı, perişan Hindliler içindir. İngilizler her şeyden âzâde ve müstesnâ bulunmaktadırlar.

Kânpur Câmii mes'elesinde mahalli mutasarrıfının şehâdetine mürâcaat etmek için kendisinin mahkemeye celbini talep eden müslümanların kānûnî talebleri mahkeme riyâseti tarafından red edilmek suretiyle açıktan açığa hak ve adâlet ve kavânîn-i mevzûa ayak altına alınmıştır.

İngiliz mehâkim-i adliyyesinin binalarının büyüklüğüne bakıp da aldanmamalıdır. İçinde hak ve adâlet nâmına bir şey yoktur. Hep riyâ ve haksızlık hüküm-fermâdır.

Yerliler istedikleri kadar muktedir, afîf olsunlar, onlar aslâ büyük memûriyetlere ta'yîn edilmezler. O gibi mevâki'-i celîle ve menâsıb-ı âliyye sırf İngilizlere mahsûsdur.

Yerlinin aynı vazîfesini ifa eden bir İngiliz ayda yüzlerce lira maaş aldığı halde yerlilere yüzde birini bile vermiyorlar.

Londra'nın sokak takımları ki kendi ekmeklerini tedârikden âciz bulunuyorlar. Hindistan'a âlî vazîfe ve memûriyetlerle taltîf edilirler. Orada müddet-i hayâtlarında tramvaya binecek kadar bir paraya mâlik olamadıkları halde, Hindistan'a tayîn olunduktan sonra otomobillerle gezerler.

Müsâvât, hürriyet, adâlet kelimelerinin Hindistan'da yeri yoktur. Bu mübârek şeyler Hindistan'a uğramamışlardır. Uğramış olsa bile İngilizlere münhasır kalmıştır.

Hülâsa olarak şunu kemâl-i cesaretle iddiâ edebilirim ki, Hindistan'ın üç yüz otuz milyon ahâlîsi sırf İngilizleri mes'ûd yaşatmak için yaratılmışlardır.

İngilizlerin bu müsâvât-şikenâne ve haksız muamelelerine hemen her gün hatve başında tesâdüf edilmektedir.

Bu hallerden bıkan, usanç getiren Hindler –hususiyle Bengaleliler– bu ribka-i ubûdiyetle, zencir-i esâreti kırmak için kemâl-i gayret ve faâliyetle çalışmaktadırlar.

Aynı zamanda müslümanlar da İngilizlerin nâ-hemvâr muâmelâtından müşmeiz olmaya başlamışlardır. İngilizlerin bu sû'-i siyasetleri ahîren müslümanlarla Hinduların ittifâk ve ittihâd etmelerine hizmet etmiştir.

Günün birinde –ki bana kalırsa pek de uzak olmasa gerektir– Hindistan'da öyle bir ihtilâl başlayacaktır ki, Portekiz ve Çin inkılâblarına hiç de benzemeyecektir. Hukūk-ı mağsûbeleriyle istiklâllerinin iâde ve istirdâdı için putperestler de öyle bir his ve hâheş uyanmıştır ki, bunun tarîfi gayr-i kābildir.

İngiliz idâresi öyle zehirli haplarla ilaclara benziyor ki pek mühlik olduğu halde, hâricdeki yaldızları insanın gözlerini kamaştırır!

Hindistan: Madras **S**[sin]. **M. Tevfik**

Anadolu Mektupları:

BİRGİ

Bu yaz, tebdîl-i havâ için Birgi nâhiyesinin yaylası olan Bozdağ'a gittiğimi, bu münâsebetle ora ahvâline dâir bazı ma'lûmât vereceğimi bundan birkaç hafta evvel söylemiştim. Birgi ve Bozdağ'da iki ay kadar bulunduğum cihetle hakīkaten oralara ait pek çok ma'lûmât elde etmek mümkün idi; lakin biz, esâsen sağlam bir vücud ile gitmediğimiz için bittabi' bu gibi şeyler ile o kadar iştiğāl edemedik. İnşâallah *Sebîlürreşâd*'ın Anadolu Seyyâr Muhbiri Ömer Fuâd Bey, bu tarihî belde hakkında bize pek mühim ma'lûmât verecektir. Maamâfih orada kaldığım müddetçe elde edebildiğim ma'lûmâtı da kâriîn-i kirâma şimdiden arz edeceğim:

Bugün Anadolu içerilerinde tarîh-i kadîm, ilm-i âsâr-ı atîka nokta-i nazarından câlib-i ehemmiyyet öyle kasabalar, köyler var ki onlardan hiç birimiz –maatteessüf– haberdâr değiliz! Bulunduğumuz beldenin ne tarihîni biliyoruz, ne de orada yetişen eâzım-ı eslâfdan haberimiz var. Bu ise bir millet için pek hazîn, pek esefli bir hâldir.

Birgi nahiyesi her nokta-i nazardan câlib-i ehemmiyyet kasabalarımızdan biridir. Her fenne ait müellefâtıyla cihân-ı İslâm'da şöhret-şiâr olan İmâm Birgivî Mehmed Efendi hazretlerinin orada medfûn olması Birgi'nin ziyâretgâh-ı enâm

olmasına sebep olmuştur. Hattâ Anadolu'nun bir çok yerlerinde öyle i'tikād ediyorlar ki: Hacca giden bir kimse mutlakâ İmâm Birgivî'yi de ziyâret etmelidir.

Bu cihetten Birgi pek ehemmiyetli bir kasaba olduğu gibi tarih nokta-i nazarından da pek ziyâde câlib-i dikkattir. Çünkü üç dört bin senelik bir belde-i kadîmedir. Bu kadîm belde Lidya hükümeti zamanında Diyasyerun[?] nâmını almış iken Keyhüsrev'in istîlâsından sonra Farslılar bu şehrin nâmını değiştirmişler, şehirde olan yeşillik ve nezârete bakarak –yeşil yaprak manasına olan berke nisbetle– Birgi tesmiye etmişler. Bilâhare Rum'un Acem'e galebe etmesi üzerine memleket Acem istilâsından kurtulmuş, ismi de Hristoblu'ya çevrilmiştir.

Bugün Lidyalıların âsârından olarak şehirde Eskihisar denilen kal'a harâbesiyle tahte'l-arz kireç duvar ile örülmüş lağımlar, hamam yıkıkları meşhûd olmaktadır. Daha sonra bu memleket Rumlarda da kalmamıştır; 707 tarîh-i hicriyyesinde ümerâ-yı Selçukiyye'den Aydın Bey oğlu Mehmed Bey tarafından feth olunarak o zamandan itibaren râyet-i İslâm altına geçmiş, buununla beraber ism-i kadîmi olan Birgi muhâfaza edilmiştir. Bu itibar ile Birgi'nin fâtihi Selçukîler olmuştur. Selçukîler kendi âsârlarından yâdigâr olarak iki medrese ile iki câmi'-i şerîf bırakmışlardır.

Nihayet hükümet-i Selçukiyye de harita-i âlemden silinerek o zamanlar sît ve gālibiyetleri afâkı titreten Osmanlılar, Selçukîlerin hükümetine vâris olmuşlardır. İşte bu tarihden itibaren bu memleket de Osmanlı memâliki arasına girmiştir.

* * *

Birgi, Ödemiş kazasına merbût ve Ödemiş'e bir buçuk saat mesafededir. Şimdi hatıra gelir ki: Böyle ziyaretgâh-ı enâm olan bir kasabaya mutlakâ güzel bir şose vardır, behemehal mükemmel arabalar gidip gelmektedir. Evet, gāyet muntazam bir şose vardır. O kadar ki iki sene mukaddem yıkılmış olan bir köprü –intizâmına halel getirmemek için– hâlâ yapılmamış; her nasılsa bu sene yapmaya karar vermişler. Arabalara gelince: O kadar mükemmeldirler ki, yaya olarak bir saat yirmi dakîkada gidilen Birgi'ye bir buçuk saatte varabiliyorlar.

Ödemiş'den başlayan bu şose ile Birgi'ye varılırken en evvel göze çarpan –beldenin ortasından geçen ırmağın (çay) feyziyle– bir yeşil[l]ik, bahardan nişâne veren pür-nezâret bahçeler, ağaçlardır. Memleket bu yeşilliğin ortasında bulunuyor demektir. İnsan, kudret-i fâtıranın bahşettiği bu tabîî manzarayı görünce, bu manzaranın içinde gizlenmiş olan beldenin cennet misâli bir yer olacağını hâtırlıyor. Fakat ne gezer! Karşıdan şu menâzir-ı ferah-bahşâya, bu güzel vadiye bakmaya doyamayan insan, beldeye girdiği vakit inkisâr-ı hayâle uğrar; evvelki menâzır-ı bedîaya mukābil şimdi enkâz kütleleri ile memlû bir vadi! Harâb, vîrân evler; kasvet-engîz sokaklar görünmeye başlıyor. Evvelce o menâzır-ı tabîiyyeden almış olduğu **[125]** zevk-ı ma'nevî yerine şu enkâz yığınından, sun'î çirkinlikten me'yûs ve münkesir oluyor. Adetâ sâhibsiz bir yer olduğuna hükmedeceği geliyor. Bilmem ki nice zamanlar bir ma'mûre halinde bulunan, ve el-yevm ziyâretgâh-ı enâm olmasıyla ehemmiyeti derkar olan böyle bir kasabanın harâbiyetine, ümrândan uzak bir halde bulunmasına nasıl razı oluyoruz?

Birgi'de olan âsâr-ı eslâf gösteriyor ki vaktiyle bu belde pek muntazam bir şehir imiş. Halbuki bugün vîrânelikten başka bir şey değildir. Acaba evvelce ma'mûr, âbâdân olan pek çok beldelerimizin bugün harab bir halde bulunmasına sebep nedir? Ben, öyle zan ediyorum ki: Bunun başlıca sebebi son zamanlarda müslümanlara târî olan cehâlettir. Evet, o cehâlet sebebiyledir ki müslümanlar dinlerini unuttular; sa'y ve amel, iktisâb-ı servet din ve dünyanın medâr-ı kıvâmı olduğunu hatırlarından çıkardılar; müslümanların dünya adamı olmayıp âhiret adamı olduğu –her nereden geldi ise– zihinlerine yerleşti. Onun için eslâf-ı izâmın mütemâdî bir surette çalışmalarına, her girdikleri yeri ıslâh ve i'mâr etmelerine mukābil ahlâfda alabildiğine bir atâlet başladı; bu suretle dünyâmız harab olduğu gibi âhiretimiz de bozuldu. Çünkü dünyâsı bozuk olan bir milletin âhireti de öyle olacağına hiç şüphe edilmemelidir. Biz müslümanlar ne zaman dinimize sarılmış, evâmir-i dîniyeyi iyi anlamış isek o zamanlar harikulâde terakkiyât göstermiş dinden tebâüd ettikçe de inhitâta düşmüşüz. Demek ki müslümanların terakkī ve tedennîleri dinlerine temessük ve ittibâ' ile mütenâsibdir; bu temessük ve ittibâ' ne kadar kavî olursa müslümanlar o kadar müterakkī, ne kadar zayıf olursa o nisbette mütedennî bulunurlar. A'sâr-ı ahîrede müslümanların tedennîsi ise ahkâm-ı dîniyyelerine ittibâ' etmemelerinden ileri gelmiştir. Buna, vahdâniyet-i ilâhiyyeye olan imânım kadar kanâatim vardır.

Öyle ya! Din sa'y ile emrederken, insan için sa'yinden başka bir şey yoktur ki; biz tutar da mâhiyeti mechûl bir tevekkül ile oturursak bittabi' evvelce ma'mûre halinde bulunan memleketlerimiz şimdi baykuşlara dünek olur. *Kur'ân*; arzı kimler ıslâh ve imâr ederse oraya onlar vâris olur dediği halde mü'min ve müslüman olduğumuzu iddiâ eden bizler kendi evimizin bile i'mâr ve ıslâhından gaflet edersek cenâb-ı âdil ve hakîm olan zât-ı ecell ü a'lâ memleketimizi elimizden alır da onu ıslâh edecek olanlara verir!

Bundan pek yakın zamanlar elimizden çıkan memleketlerin ne hale geldiğini görüyoruz. Ben, Birgi'ye girdiğim zaman geçen sene Bulgaristan'da gezdiğim hatırama geldi. Oradaki otomobiller, lastikli arabalara mukābil bizdeki yaysız arabaları düşündüm. Sonra memleketin imârı, nezâfeti, içindekilerin mütemâdî faâliyeti…!

Bugün Birgi imâr edilse, gerek mevkiinin gerek âb ü havâsının letâfeti hasebiyle ne dil-nişîn kasaba olur. Zannolunmasın ki belediyesi fakīrdir de onun için beldenin imâr ve ıslâhına bakılamıyor. Hayır! Bilakis belediyenin zengin olduğunu da yine kendileri söylüyorlar. Hattâ kasabanın ortasından geçen çay, belediye tarafından mühim bir meblağa satıldığı halde belediye çayın mecrâsını bile tanzîm edemediğinden yağmurun şiddetli zamanlarında çayın feyezân etmesi sebebiyle oraya buraya icrâ-yı tahrîbât etmesine mâni' olamamıştır. Anlaşılıyor ki memleketlerimizin harâbiyetine sebep, bizim fukarâlığımız değilmiş; bunun yegâne sebebi bizim iş adamı olmadığımız, bir de vazîfe nâ-şinâs bulunduğumuzdur.

Memleketin ortasından geçen suyu mühim bir meblağa sattığı halde suyun mecrâsını tanzîme muktedir olmayan veyahut tanzîm etmeyen ve bu suretle memleketin orasına

burasına icrâ-yı tahrîbât etmesine sebep olan hükûmetden, belediyeden o memleket için ne gibi bir i'mârât beklenebilir?

* * *

Bu kadîm kasaba kurûn ve edvârın yâdigârı olan birçok medreseler, câmi'ler, zaviyeler nazar-ı temâşâmıza arz etmektedir ki biz bunları bilâhare birer birer ta'dâd edeceğimizden şimdilik bu kadarla iktifâ edeceğiz.

Aksekili Ahmed Hamdi

* * *

Millet-i İslâmiyye Uğrunda Hizmeti Meşhûd ve Meşkûr Olan Muhterem *Sebîlürreşâd Cerîde-i Behiyyesi* vesâtatıyla

ANTAKYA KASABASI AHÂLÎ-İ MUHTEREMESİNE

Terziler yüzünden görülen müşkilâta rağmen Osman Zeki Efendi nâmında bir zâtın terzilik san'atını elde etmek için Dersaâdet'e gönderildiğini bu kere elde ettiğim muhterem *Sebilürreşâd*'ın bir nüshasında okudum. Bu teşebbüsünüzü tebrîk ve mûmâ-ileyh Osman Zeki Efendi'nin de bu gayretini takdîr eylerim. Cenâb-ı Hak muvaffak bil-hayr eylesin âmîn. Şuracıkta bir şey arz edeceğim. Antakya kasabasının senevî yetiştirdiği külliyetli ipeğin harice gönderilmesinden sarf-ı nazar edilse de Haleb, Şam, Beyrut, Hama ve sâir memleketlerimizde olduğu gibi kasabanızca da tezgâhlar kurdurulup envâ' kumaşlar, türlü türlü mensûcât yetiştirilmesi için el birliğiyle sa'y u gayret olunsa velev vesîle ile hem millete, hem de memlekete bir kat daha hizmetde bulunsanız bittabi' fenâ etmiş olmazsınız. Bâ-husûs Şerbetçi-zâdeler'in kalîl bir müddet zarfında elde etmiş oldukları halı mensûcâtı (ayrıca tebrîk olunur) nın evlâd-ı memlekete öğretilmesinde de pek büyük bir muhassenât görüleceğinden bu gibi san'atların oraca da terakkîsi çaresi her neye mütevakkıf ise esbâbına tevessül ve delâlet buyurulmasını ve işbu marûzâtımın kabulünü de muhterem çalışkan ahâlînizle hâssaten ileri gelen tüccârân ve mu'teberân (Bereket, İzzet, Müftü, Miskî, Şerbetçi Küçük Mehmed ve Urfalı-zâdeler ve sâire) ağaların âlî himmetinden temennî ederim.

Bir de şu noktayı da ilaveten arz etmekliğimi münâsib görüyorum. O da şudur ki kasabanızda bazı kimseler (hâssaten Uzunçarşı'da Hasan Ağa'nın… !) kış gecelerinde hurâfât kabîlinden olan bir takım vâhî kitapları okutturup sâmiînin beyhûde yere zihinlerini tahrîş etmekten ise gerek o, gerekse diğer o gibi mecma'-ı nâsda önümüzdeki kış gecelerini (*Sebîlürreşâd*'ın kütübhânesinde) satılan *Safahât:* Mehmed Âkif; *Dînî, Felsefeli Musâhabeler, Avrupa Siyâseti* ve *Türklerin Felâketi; Türkiye İçin Necât ve İ'tilâ Yolları*; husûsen Şemseddin Bey'in eseri olan *Zulmet'den Nûrâ* ve daha bu gibi müfîd ve güzel kitaplar getirtilip okutturulması için tavsiye eylemenizi ve milletimizin dimâğlarını telzîz ile fikirlerini öylece uyandırıp her şeye vâkıf olmaları daha muvâfıktır zannındayım. Bu da himmetinize mütevekkıf olduğundan artık bu bâbda görülecek sa'y u gayretin meşkûr olmasını Cenâb-ı Hak'dan niyâz eylerim efendim.

Yunanistan'da Gargaliyan kasabasında Üserâ-yı Osmâniyye'den

İsmail Hakkı Zîver

SİYÂSİYÂT

İCMÂL-İ SİYÂSÎ

Almanya imparatoruyla Avusturya veliahdi arasında av münâsebeti ile vukū' bulan mülâkāt mûcib-i kīl ü kāl olarak mahâfil-i siyâsiyyenin nazar-ı **[126]** dikkatini celb eylemektedir. Bu güft u gûlara meydan veren bilhâssa görüşenlerin şahsiyetleridir. Almanya imparatorunun faâliyeti, re'y-i hodu ile idâre-i umûr ettiği malûmdur. Şu tâcdâr ara sıra ve gayr-i muntazar çıkışları ile Avrupa'yı hayretler içine sokmayı âdet edinmiştir. Her hareketinin, her sözünün altından mühim bir vak'anın fırlayacağına intizâr edilmek an'ane sırasına geçmiştir. Avusturya veliahdine gelince o da şahsiyetini ihsâs ettirir zevâttandır. Bir müddetden beri tedvîr-i umûra fiilen iştirâk ederek Avusturya siyâsiyât-ı dâhiliyye ve hâriciyyesi üzerine oldukça mühim te'sirât icrâ etmekten hâlî kalmıyor. Şu iki şahsiyeti yekdiğerine rabt eden aralarında başka bir nokta-i müştereke de mevcuttur. O da Cermanizm âmâl ve makāsıdının şiddetle taraftarlığıdır. Bunlar Cermanizm'in âdetâ birer alemdârlarıdır. Islavlık cereyânına sed çekmek, Hohenzollern ve Hamburg âilelerini bütün Avrupa üzerine siyâseten hükümrân ettirmek… İşte bunların emel ve maksadları! Balkanlarda Balkan ittifâkının ihrâz etmiş olduğu muvaffakıyetleri müteâkib birkaç devlet tarafından bu emel ve maksad üzerine azîm bir darbe indirilmek üzere idi. Avrupa'nın cenûbunda Cermanizm'e karşı azîm bir kuvvet teşekkül etmekte idi. Lakin Almanya ve Avusturya mâhir bir manevra ile şu kuvveti kırmaya, bir daha teşekkül edemeyecek halde bırakmaya muvaffak oldular: Bulgaristan'ı kendilerine celb ederek hırs ve tamaını tahrîkle ikinci Balkan Muhârebesi'nin açılmasına zemin hazırladılar. Bu sâyede Balkan ittifâkı bozuldu. İttifâk-ı mezkûrun mühim a'zâsından olan Bulgaristan parçalanarak kendisini terk etti. Maamâfih üç diğer a'zâlar yine kemâ fi's-sâbık yekdiğerine merbût ve Avusturya'ya karşı oldukça mühim bir kuvvet irâe ediyorlar.

Bükreş Konferansı'nı müteâkib şu konferansın vermiş olduğu kararların ıslâh ve tebdîlini Almanya ve Avusturya talep etmekte idiler. Maksad ittifâkın bâkīsini bozmaktı. Bunun için düvel-i mezkûre Londra Konferansı'nın yeniden toplanarak Bükreş Konferansı'nın vermiş olduğu kararlar hakkında bazı ta'dîlât icrâ etmesi taraftarı idiler. Bununla Almanya ve Avusturya Bulgaristan'a yeni bir cemîle göstererek Sırbistan ve Yunanistan'ın muvaffakiyetlerini küçültmek maksadını ta'kīb eyliyorlardı.

Halbuki bu kere bilâkis Almanya, Avusturya Londra Konferansı'nın ictimâına mümânaat ediyorlar. Câlib-i dikkatdir ki evvelce konferansın toplanması taraftarı oldukları halde bu noktaya ait tebdîl-i meslek etmeleri işte yukarıda zikrettiğimiz Almanya imparatoruyla Avusturya veliahdi arasında vukū' bulan mülâkāt esnâsında zuhûr etti. Bunun içindir ki av bahanesi ile tertib edilmiş olan şu mülâkāta bu kadar ehemmiyet atf ediliyor. Şimdi en ziyâde şâyân-ı dikkat mes'ele şu tebeddülün esbâbını araştırmaktan ibarettir.

Bizce esbâb-ı mezkûre arasında Osmanlı-Bulgaristan arasında takarrur etmiş olan sulh birinci derecede adde-

dilse gerektir. Bu sulh bizimle Bulgaristan arasındaki bütün münâzâun-fîh mes'elelere nihâyet vermiş oluyor. Aralarında birçok nikāt-ı müşterekenin mevcûd olduğunu da irâe ediyor. Bu münâsebetle ve kendi kendine Avrupa-yı Şarkî'de iki zümre-i düveliyye teşekkül etmiş bulunuyor. Bir taraftan Sırbıstan-Yunanistan, diğer taraftan Devlet-i Aliyye-Bulgaristan, bu iki zümre arasında âtîde bâdî-i münâzaa ve ihtilâf olacak bir çok mesâil-i muallaka mevcuttur. Bulgaristan hiçbir zaman eski müttefiklerinden almış olduğu darbeleri yemeye tahammül etmeyecektir. Makedonya'da bırakıp geldiği milyonlarca Bulgarların mukadderât-ı âtiyyesine lâkayd kalmayacaktır. Gerek Sırbistan, gerek Yunanistan'dan intikām almayı kendisi için bir emel-i millî diye perverde edecektir. Osmanlılığa gelince biz de Makedonya'da bıraktığımız müslümanların mukadderâtına yabancı kalamayacağımız gibi Yunanistanla aramızda Adalar gibi esâs-ı hayâta ait mes'eleler de mevcuttur. Binâenaleyh bu kere Devlet-i Aliyye ile Yunanistan arasında sulh takarrur etse bile bu sulhün pek de uzamayacağı muhakkaktır.

İşte şu yeni vaz'iyet karşısında Almanya, Avusturya devletleri tebdîl-i meslek ettiler. Müşârun-ileyh devletler için Balkanlarda kendi kendine teşekkül etmiş olan iki zümre-i düveliyye arasındaki mübhemiyetin devâmı daha ziyâde elverişlidir. Londra Konferansı'nın yeniden toplanarak mesâil-i muallakayı hall ü fasl ve vaz'iyete bir kat'iyyet ve sarâhat-i beyne'l-mileliyye vermesi onların menfaatine ve âtî için kurdukları planlara tevâfuk etmiyor, bilakis Balkan zümre-i düveliyyesi arasındaki mübhemiyeti tezyîd ettirmek kendilerince daha münâsib addediliyor. İşte bunun içindir ki yine Avrupa mahâfil-i siyâsiyyesinden Almanya ve Avusturya'nın Romanya Devleti'ni de Osmanlı-Bulgar zümresine idhâl etmeye çalıştıkları söyleniliyor. Filhakīka Bulgaristan Romanya'nın müzâheretine değilse de, hiç olmazsa adem-i müdâhale ve bî-taraflığına kanâat hâsıl ettiği gün Yunanistan ve Sırbistan üzerine atılacaktır. Şu bî-taraflığı te'mîn etmek ve o sâyede Balkanlardaki Islav ve Ortodoks kuvvetlerini yekdiğerine çarpıştırmak, ezdirmek… Cermanizm'in akdem-i âmâlidir! Âtî-i karîb Almanya, Avusturya'nın şu maksada ne şekil ve surette nâil olabileceklerini gösterecektir.

Etrafımızda şu cereyânlar vukū' bulduğu halde biz de Yunanistanla müzâkerât-ı sulhiyyeyi ta'kīb ediyoruz. Ber-vech-i malûm şu müzâkerât esâs-ı mes'ele olan Adaları bir tarafa bırakarak ikinci derecede hâiz-i ehemmiyet olan evkāf, müftîler gibi mesâil etrafında dolaşıyor. Yunanistan Devleti'nin bir çok müşkilât ve bâlâ-pervâzlıklardan sonra şu mesâil-i müteferriaya ait Osmanlı Devleti'nin nikāt-ı nazarını kabul edeceğine ve karîb bir zamanda sulhün akd edileceğine hükmedilebilir. Fakat Yunanistan kendisi de pekalâ biliyor ki teferruât üzerine te'sîsine çalışılan sulh pek de devam edemeyecektir. **[127]** İşte bunun içindir ki hükûmet-i müşârun-ileyhâ aynı zamanında kemâl-i tehâlükle istihzârât-ı askeriyyesini unutmuyor. Makedonya sâhasına peyderpey asker sevk ediyor, dritnotlar almaya koyuluyor.

Filhakīka Adalar mes'elesi Londra Konferansı'nın karârına tevdî' edilmiştir. Fakat evvelâ yukarıda serd ettiğimiz beyânâtdan da anlaşıldığı vech ile şu konferansın yeniden toplanacağı pek meşkûk bir şekil aldı. İttifâk-ı Müselles böyle bir konferansa iştirâk etmezse bittabi' konferans da teşekkül etmez. Diğer taraftan İttifâk-ı Müselles'in iştirâki ile konferans teşekkül etse bile Adalar hakkında vereceği karârın her iki tarafı irzâ ve iknâ' edeceği pek meşkûktur. Mes'elenin bilâhare kalem ile değil, kılıç ile halledileceği pek vâzıhdır. Bunu Yunanistan hükûmeti şimdiden görüyor ve lâzım olan istihzârâtda bulunuyor. Bizim zimâmdârân-ı umûrun da vaz'iyyeti aynı nokta-i nazardan muhâkeme ederek istihzârât halinde bulunduklarını ümit ediyoruz. Bütün alâim ve işârât akd edilecek sulhün pek muvakkat olacağını ispat ediyor.

Biz bütün düvel-i muazzama ile ayrı ayrı i'tilâflar tertîb ederek aramızda öteden beri mütekevvin münâzaun-fîh mesâilin halline kemâl-i faâliyetle çalışıyoruz. Bazıları ile i'tilâf hâsıl oldu. Diğerleri ile olmak üzeredir. Bu sâyede biz bir dereceye kadar bazı gavâil ve müşkilâtdan kurtularak harekât ve icrââtımıza da serbestîye mâlik olacağız. Ondan sonra önümüzde dâhilen vâsi' bir sâha-i faâliyet ve hâricen de menâfi'-i hayâtiyye-i milliyyeyi te'mîn için teşebbüsât-ı mübreme açılıyor. Dahilde ıslâhâta girişmekle beraber haricen de Makedonya ve Adalar'ın yeniden ve en karîb bir zamanda bir meydân-ı mücâdele olacağını nazarımızdan bir an bile dûr tutmamalıyız.

Ahmed Agayef

VESÂİK-I TÂRÎHİYYE

İSTANBUL MUÂHEDENÂMESİ

3 Numaralı Melfûf

Tahkîmnâme

(267. nüshadan mâba'd)

Dokuzuncu Madde

Hakem mahkemesinin mes'ele veya mesâil-i münâzaun-fîhâ hakkındaki kararları işbu mes'ele veya mesâile müteallik olan müzâkerâta reisi tarafından nihâyet verildikten sonra hadd-i a'zamî olarak bir ay müddet zarfında i'tâ edilecektir.

Onuncu Madde

Hakem mahkemesinin hükmü kat'î olacak ve bir gûne teahhur vukū' bulmaksızın tamamıyla icrâ edilecektir.

Onbirinci Madde

Tarafeynden her biri kendisine ait olan masârıfla beraber mahkeme masârıfını da seyyânen tesviye eyleyecektir.

Onikinci Madde

İşbu tahkîmnâmede musarrah olmayan husûsâtın kâffesinde ihtilâfât-ı düveliyyenin sûret-i muslihânede fasl u tesviyesine mahsûs 1907 tarihli Lahey Mukāvelenâmesi ahkâmı işbu tahkîmnâmeden münbais hakem usûllerine dahi tatbîk edilecek ve ma'a-zalik âkidler tarafından haklarında

kuyûd-ı ihtirâziyye dermiyân edilmiş olan maddeler bundan müstesnâ olacaktır.

İşbu mukāvelenâme 16-29 Eylül sene 1913 târihinde iki nüsha olarak Dersaâdet'de tanzîm olunmuştur.

Devlet-i Aliyye nâmına: Talat, Mahmud, Halil
Bulgaristan nâmına: Savof, Naçoviç, Toşef.

4 Numaralı Melfûf
2 Numaralı Protokol

Hudûd güzergâhı Meriç Nehri'ni ve Osmanlı ve Bulgar arazîsinden geçen ve Mustafapaşa, Edirne, Dedeağaç şimendüfer hattını kat' ettiği cihetle münâsebât-ı ticâriyye ve sâirenin en ufak mevâni'den vikāyesi için el-yevm gerek Meriç Nehri ve gerek mârrü'z-zikr şimendüfer hattı üzerindeki muâmelât-ı ticâriyye hakkında cârî olan nizâmât ile usûl ve âdât ve sâire ile kābil-i te'lîf olan kâffe-i teshîlâtın bahş olunması tarafeyn-i âkideyn beyninde kararlaştırılmıştır.

Hükûmeteyn-i müteâkideyn ile sâlifü'z-zikr şimendüfer ve nehir idâreleri arasında evvelce bir i'tilâf akd olunmadıkça onlarca bir gûne ta'dîlât icrâ olunamayacaktır.

Ahkâm-ı sâlife şimendüfer için ancak tarafeynden Bulgaristan kendi arâzîsinde Adalar Denizi'ne bir iltisâk hattı ve Devlet-i aliyye de mezkûr denize müntehî bir hattı aynı zamanda inşâ edecekleri güne kadar tatbîk olunacaktır.

Şurası müstağnî-i beyândır ki vakt-i hazarda Bulgaristan nihâyet on sene zarfında vücuda getirilecek olan hatt-ı mebhûsün inşâsına kadar gerek mezkûr şimendüfer ve gerek nehir üzerinde efrâd-ı cedîde ile asâkir, esliha, mühimmât, me'kûlât ve sâire nakl ettirmekte muhtâr olacaktır. Hükümet-i Osmâniyye îcâb eden tedâbîr-i teftîşiyyeyi ittihâz etmek hakkını dâimâ hâiz olacaktır.

Maamâfih asâkir ve sâirenin işbu nakliyâtına ancak bugünden başlamak üzere üç aydan itibaren ibtidâr olunabilecektir.

İşbu protokol 16-29 Eylül sene 1913 târihinde iki nüsha olarak Dersaâdet'de tanzîm olunmuştur.

Devlet-i Aliyye nâmına: Talat, Mahmud, Halil
Bulgaristan nâmına: Savof, Naçoviç, Toşef.

5 Numaralı Melfûf
Beyânnâme

Muâhedenin onuncu maddesi münâsebetiyle hükümet-i Osmâniyye terk olunan arâzînin Bulgar kuvâ-yı askeriyyesi tarafından işgālinden beri Bulgar hükümetinin hukūk-ı hükümrânîsini tahdîd fikriyle efrâda bazı hukūkun terk ve ferâğına aslâ muvâfakat etmemiş olduğunu beyân eyler.

İşbu beyânnâme 16-29 Eylül sene 1913 târihinde iki nüsha olarak Dersaâdet'de tanzîm olunmuştur.

Devlet-i Aliyye nâmına: Talat, Mahmud, Halil
Bulgaristan nâmına: Savof, Naçoviç, Toşef.

* * *

[128]

ŞUÛN

Trablus-Bingazi:

Mücâhidîn-i İslâmiyye'nin Muvaffakıyâtı – Sellum'da es-Seyyid Muhammed bin Muhammed eş-Şârif imzâsıyla Kāhire'de çıkan *eş-Şa'b* gazetesine gönderilen mektupta o taraf ahvâli hakkında ber-vech-i âtî ma'lûmât verilmiştir:

İtalyanların 24 Şevvâl tarihinde Ebû Kurey'ife[?] mevkiine doğru sevk eyledikleri mühim kuvvetin esnâ-yı râhda Araplar tarafından abluka edilip üzerlerine dehşetli ateş açılmasıyla bunlardan ancak firâr edebilenler kurtulabilerek diğerleri itlâf olunmuş ve bütün esliha ve eşyâları Araplar tarafından iğtinâm edilmiştir. Bundan başka Senûsî mücâhidler dahi Trablusgarb'da Roma Bankası memûrlarına ait olup Havzatü'l-karkinî[?] cihetinde ra'y eylemekte olan hayvânât ve mevâşînin kâffesini zabt eylemişlerdir. Bu mücâhidlerin bu güne kadar İtalyanlara ait olmak üzere zabt ve müsâdere eyledikleri kāfilelerin adedi yetmişe bâliğ olmuştur. Bu suretle Arapların kuvve-i ma'neviyyeleri ile ahvâl-i sâireleri günden güne iyileşmektedir. Araplar bugün Tobruk'dan itibaren Abâdile kabâiline kadar –muharrerü'l-esâmî– muhtelif nikātta tam on karargâha mâliktirler. Fevz ü nusret dâimâ onların refîkleri olup İtalyanlar dâimâ havf u hirâs içinde bulunuyorlar. İtalyanların ne vakit istihkâmlarından çıktıklarını işitirlerse bu haberi Araplar memnûniyetle istikbâl ediyorlar. Arapların derece-i kuvvetini göstermek için geçenlerde Abâdile mevkiinde vâki' olan muhârebeyi zikr etmek kâfîdir. Çünkü yedi gün, yedi gece devâm eden bu muhârebede İtalyanlardan on dört bin maktûl düşmüş ve Araplar sayı ile zabt ve ihsâsı mümkün olmayan esliha ve cebehâne ile hayvânât ve mevâşî ve sâire iğtinâm eylemişlerdir. Bütün bu kuvvet ve muzafferiyetlere rağmen Arapların mevkiini zayıf ve mütezelzil gösteren havâdislerin hep İtalyanlar tarafından verilen ma'lûmâtdan müteressih olduğu şüphesiz olup yoksa Araplar telgraf gibi serî' bir vâsıta-i muhâbereye mâlik olmadıklarından nusret ve zaferleri hakkındaki malûmâtın neşrine tabîatiyle teahhurât vukū' bulmaktadır."

Kafkasya:

İslâmları Rus Mekteplerine Celb İçin – Âtîdeki fıkra, Kafkasya vâlî-i umûmîsinin bu sene Rusya imparatoruna takdîm ettiği raporundan müstahrecdir:

"Kafkasya'da sâkin akvâmda hiss-i milliyyet kuvvetli değildir. Binâenaleyh muntazam ve mükemmel Rus mektepleri ile Kafkasya'da Rus medeniyetinin layıkıyla neşr edileceği bir emr-i muhakkaktır. İslâm etfâline mahsûs Rus mekteplerinde ulûm-ı dîniyye layıkıyla tedrîs edilecek olur ise İslâmların Rus mekâtibine tamamıyla rağbet edeceği ve Rus mekteplerinin İslâm ahâlî arasında büsbütün taammüm eyleyeceği şüphesizdir.

Zâten Kafkasya'da bulunan şimdiki İslâm mekteplerinde muktedir ve iyi muallimler yoktur. Türkiye'den gelen muallimlere bizzât ahâlî bile nazar-ı iştibâh ile bakıyor. Bundan başka İslâm mekâtibinde talebeye bir çok âyât-ı *Kur'âniyye* ibâre-i Arabiyyesi üzere ezberlettirilmekte ve bu suretle

talebenin zihni yorgun düşüp tahsîli geçmekte olduğundan İslâmlar bu mekteplerde sür'atle terakkī ve tahsîlden eser görmüyorlar. İslâmlar kendi mekteplerinin bu hâlini sür'atle ve mükemmel suretle tedrîsâtda bulunan Rus mekâtibi ile mukāyese ederek nihâyet kendi mekteplerini büsbütün terk edecekleri ve İslâmlar arasında Rus mekteplerinin takarrur ve taammüm edeceği muhakkaktır".

Rusya:

Alenen Nakz-ı Sıyâm Edenler Hakkında Ulemânın Rus Hükûmetine Mürâcaatı – Petersburg'da intişâr etmekte olan *Müslüman* gazetesi son nüshasında "Bizim hazretler" yani "Rusya İslâmları Ulemâsı" sernâmesi altında yazmış olduğu bir makālede Rusya'da bazı imâmların hükûmete mürâcaat ederek Ramazân-ı şerîfde İslâmların alenen nakz-ı sıyâm eylediklerini beyân ile bundan sonra alenen nakz-ı sıyâmın polis ma'rifetiyle men' edilmesini iltimâs eyledikleri haberini nakl ettikten sonra diyor ki:

"Bu gibi münâsebetsizlikler olan yerlerde müslüman gençlerinin ahlâkı ne derecede olduğunu bilmiyoruz. Fakat bu vak'a mollaların nasıl bir zihniyette olduğunu pek güzel gösteriyor. Filvâki' gençlerde a'mâl-i dîniyyeye karşı polis kuvvetine mürâcaat etmekten başka çâre görülmemesi hatâdır. Bu gibi husûsâtda ulemânın gençlerin rûhuna nüfûz ederek hakîmâne telkīnât ile tashîh ve ıslâh-ı ahlâk etmeleri lazımdır. Hâl-i hâzırda çaresi olan usûl-i va'z gāyet nâkıs olup kat'iyyen akıl ve hikmete mukārin değildir. Eğer sınıf-ı ulemâ bi-hakkın vazîfe-i irşâdı îfâ eylese acze delâlet eden polise mürâcaat gibi bî-fâide tedbîrlere teşebbüse mecbur olmazlardı."

Elvâh-ı İntibâh

VATANDAŞLIK!

Osmanlı mebuslarından! Kozmidi'nin 27 Şa'bân 331-18 Temmuz 329 târihinde Gümülcine'de Yunan bayrağını rekz ettiği gün îrâd ettiği nutkun orada hâzır bulunan bir zât tarafından aynen zabt olunan sûretidir:

"Ey ahâlî! Şu dikilen sancak Yunanistan'ın âdil sancağıdır. Bu sancak dikildiği mahalleri adâlet nûruyla nûrlandırmıştır. Siz şimdiye kadar göremediğiniz adâlet ve hürriyet-i hakīkıyyeyi ancak bu sancak altında göreceksiniz. Bunu size Yunan hükûmeti nâmına beyân ederim ve sizi samîmiyetle tebrîk eylerim. Zito Kostantin! Zito Venizelos!" Şak! Şak! Şak!

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası'nda Basılmıştır

H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

6 Kasım 1913 | 6 Zilhicce 1331 | Perşembe | 24 Teşrînievvel 1329 | Cild: 11 - Aded: 269

FÂTİH KÜRSÜSÜNDE

– 13 –

اَوَلَمْ يَنْظُرُوا فى مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ [1]

Zevil-hayâta bakın... Koşmuyor mu hakk-ı hayât
Peşinde cümle nebâtât, cümle hayvânât?
Müessirât-ı tabîatle dâim uğraşarak;
Bütün cihan gibi onlar da istiyor yaşamak.
Avâmilin kimi te'yîd eder bekālarını;
Hücûm eder kimi ta'cîl için fenâlarını.
Zavallılar, hani, bir ân içinde bin kerre,
Kaçıp ikinci takımdan koşar birincilere.
Hayâtı hak tanıyanlar yorulmuyor... Heyhât!
Sükûn nedir, onu görmüş müdür ki uzviyyât?
Bu kâr-zâra düşen hangi ferd-i uzvî ki
Kımıldamaz, onu çiğner geçer hemen öteki.
Bu intihârı fakat nerden ihtiyâr edecek?
İlerleyip duruyor işte hiç kesilmeyerek
– Ezelde rûhuna mevdû'-i dest-i fıtrat olan–
Güzîde bir emelin arkasında koşmaktan.
Değil visâli, ki bir gāyedir hayâtı için,
Hayâl-i vaslı da câzib o nâzenîn emelin!
Bu gāyenin, bu hayâlin ümîd-i idrâki,
Dolaştırır gece gündüz o rûh-i çâlâki.
Zemîni kendine hasretmek isteyip çalışır;
Şu var ki başka emeller de ansızın karışır.
Tezâhum etti mi âmâli birçok efrâdın;
Kesilmez arkası artık cihâd-ı mu'tâdın!
Bu harb işinde kazanmaktadır çalışmış olan;
Çalışmayıp oturandır gebertilen, boğulan.
Nedir murâdı, bilinmez; fakat Hakîm-i Ezel
Cihânı ma'reke halk eylemiş, hayâtı cedel.
Kimin kolunda mesâî denen vefâlı silâh
Görülmüyorsa, ümîd etmesin sonunda felâh.
Gerek hücûma geçilsin, gerek müdâfaaya;
Müsellâh olmalı mutlak giren münâzaaya.

Fakat cidâl-i hayâtın bütün bu gulgulesi;
Kalanların acı, ölmüşlerin acıklı sesi;
Zaman zaman göğe yaprak nisâr eden eşcâr;
Zemin zemin yere kâliçeler yayan ezhâr;
Bahâra karşı tuyûrun garîb nevhaları;
Şikâr önünde vuhûşun mehîb sayhaları;
Bedâyiiyle bahârân, şedâidiyle hazân;
Bu şi'r-i hilkati inşâd eder durur her ân:
"Bekāyı hak tanıyan sa'yi bir vazîfe bilir;
Çalış çalış ki bekā sa'y olursa hakkedilir."

Değil mi ceng-i hayâtın zebûnu âdem de?
Mücâhedeyle yaşar çâresiz bu âlemde.
Evet, mücâhede mahsûlüdür hayât-ı beşer;
O olmadıkça ne efrâd olur, ne âileler.
Görün birer birer efrâdı: Muttasıl çalışır;
Bakın ki âileler durmayıp nasıl çalışır!
Alın sırayla cemââti, sonra akvâmı;
Aceb cidâl-i maîşetten ayrılan var mı?
Nizâm-ı kevne nigehbân o sermedî kānûn,
Bütün cihânı tutarken tahakkümünde zebûn,
Garîb olur beşeriyyet çıkarsa müstesnâ..
Hayır! Adâlet-i fıtratta yoktur istisnâ.
Hayâta hakkı olan kimdir anlıyor, görüyor;
Çalışmayanları bir bir eliyle öldürüyor!
Bekāyı gāye sayanlar koşup ilerlemede;
Yolunda zahmeti rahmet bilip müzâhamede.
Terakkıyâtını milletlerin gören, heyhât,
Zamân içinde zamân etse, haklıdır, isbât.

Mehmed Âkif

[1] A'râf, 7/185

[130] **İCTİMÂİYÂT**

KADINLARA HÜRRİYET-İ MUTLAKA VERMEK İSTEYENLERİN ELİNDEN VAY O BÎÇÂRELERİN BAŞINA!

Da'vâ Vekîli İbrahim Ali Efendi hazretleri bize mukābelede bulunuyorlar. Biz bu bâbda münâkaşaya girişmezden evvel makālelerini, yine kendileri tarafından kullanılan elfâzı kullanmak şartıyla, telhîs ederek muhterem kāri'lerimize arz etmek istiyoruz.

Buyuruyorlar ki:

"Kadın insâniyetin nısf-ı mütemmimidir; âilelerin rûhu, cem'iyetin esâsı kadın olduğu gibi ırkın ilk menşei yine odur.

Eski Mısırlılarda kadın bütün hukūkuna mâlik idi. Erkeğine yardım eder; kendi vazîfesini görür; cem'iyetlerde sadra geçerek rakîk sesiyle huzzârı mehbût bırakır; hazîn nağmeleriyle mūsikīye letâfet verirdi.

Mısır kadınlarının bugünkü hali ise pek acıklıdır. Zirâ gerek terbiye işlerinde, gerekse münâsebât-ı âiliyyeyi idâme hususunda iyiyi kötüden ayıramayacak kadar câhildir.

Artık bizim şu halimiz meydanda iken bilmem nasıl oluyor da içimizden bazısı çıkıp daha i'lân-ı harb edilmezden evvel ortalığı hezîmet-i kat'iyye ile tehdîde kalkışıyor?

Kadınlarımız mahcûz olarak yaşıyorlar. Zamanlarının kısm-ı a'zamını evlerinde geçiriyorlar, dünyâ nâmına gāyet mahdûd bir muhît görebiliyorlar.

Kadınlarımız ilmî, fikrî bütün cem'iyetlerden mahrûmdurlar. Dîne dâir de mevzû'-ı bahs edilecek bir şey bilmezler.

Kadınlarımız pek zavallı bir haldedir: Ancak bir türlü hava teneffüs ederler, ancak bir türlü manzara görürler.

Kadınlarımız bize göre ev eşyâsı kabîlindendir; erkekler bîçârelere en fenâ muâmelede bulunur. Kadınlarımız pek cılızdır. Zirâ bir yerden diğer yere çıkamıyor; sırf kendisine ait işlerini görmek için olsun gezinmek suretiyle, riyâzat-ı bedeniyyede bulunamıyor. Saf hava alamıyor; güzel manzaralar temâşâ edemiyor.

Kadınlarımız tehzîb-i ahlâka medâr olacak hitâbeler dinlemekten; yahut rûhu telzîz edecek mûsikī işitmekten; hülâsa bütün bu hukūk-ı tabîiyyeden mahrûm yaşıyor.

Biz rûhu, ahlâkı tehzîb edilmiş hür kadın istiyoruz ki evlâdını terbiye etsin de cem'iyetin seviyesini yükseltsin. İşte nâsı kadınlığı i'lâya da'vet maksadıyla teessüs eden Cem'iyet vazîfe-i ıslâhı bu sevâikin te'sîriyle deruhde etmiştir."

Hazret-i muharrir bir aralık bizimle birleşerek gençlerin terbiyesizliğinden şikâyet ettikten sonra diyor ki:

"Biz bu yolsuzluklara karşı i'lân-ı harb etmekten geri durmayacağız. Ancak bizim muhârebemiz cem'iyetin nısf-ı mütemmimini kurban etmek suretiyle olmayacak. Belki bir taraftan bu hususda şedîd bir kānûn vaz' edeceğiz; diğer taraftan da mevcûd olanların tatbîkini talep eyleyeceğiz.

İşin bir anda husûlü muhâl olacağından biz de maksada tedrîc ile, sebât ile varmak istiyoruz. İyi şeylerin kötü tarafları bulunmak tabîî olduğu gibi fedakârlıklar ihtiyârı da zarûrîdir.

Kadının düşmüş olduğu hâle bir sebep varsa o da erkeğin kör kıskançlığıyla kara câhilliği bir de büyük mikyâsdaki hodkâmlığıdır.

Biz kadınların harîm-i beytinden çıkıp da kocalarından başka erkeklerle meclis kurmalarını istemiyoruz. Biz teehhül mes'ele-i müşkilesini halletmek istiyoruz. Zirâ gençlerin kısm-ı a'zamı evlenmek istemiyor; bir çoğu da Avrupalı kadınlara meyl ediyor. Memleketin ukalâsı bu mes'eleyi nazar-ı dikkate almalıdır; ancak hissiyât ile an'anâtı hâl-i hâzırı ibkāya vesîle ittihâz etmemelidirler."

İşte hazret-i muharririn hülâsa-i makāli budur ki okuyanlar mevzû'-ı bahsden hârice çıkılmış olduğunu göreceklerdir. Zirâ mestûriyet, adem-i mestûriyyet mes'elesiyle kadının terbiyesi tehzîbi mes'elesi başka başka şeylerdir.

Biz ulûm ve âdâb-ı ictimâiyyeye muvâfık olmak şartıyla kadına bütün hukūk-ı tabîiyyesinin verilmesine hiçbir zaman muârız değiliz. Zâten evvelce söylemiştik ki: Şerîat-i İslâmiyye müslümân kadınlarına Avrupalı kadınların mâlik olmadığı bir çok hukūk bahş etmiştir. Maamafîh kadınlardan bir kısmının bu hukūktan mahrûm kalmalarıyla mestûriyet yahut adem-i mestûriyyet arasında aslâ münâsebet yoktur. Bu müddeâmızın delili şudur ki: Hukūklarından en ziyâde mahrûm kalan, erkeklerin zulmune en çok ma'rûz bulunan kadınlarımız hep mestûr olmayanlardır. Aşağı tabakadakilerle fellâh karıları gibi bütün zamanlarını kocalarıyla beraber çalışmakta geçiren kadınlar bu zümreye dahildir.

Eğer kadınların hukūk-ı tabîiyyelerinden mahrûmiyetlerine sebep denildiği gibi mestûriyet olsa idi; fellâhlarla bedevî kadınları o hukūktan en ziyâde müstefîd olan kadınlardan olmak îcâb ederdi.

Hele Afrika, Avusturalya kadınları gayr-i mestûr değil de âdetâ çırçıplaktır; bununla beraber esâretin o derekesine inmişlerdir ki: Erkek nazarında zerre kadar kıymetleri yoktur… Karı öldürmek kabâhat bile değildir!

Mâdem ki hakīkat-i hâl bu merkezdedir, mes'ele milletin ta'lîm ve terbiyesiyle her iki cinsin hukūkunu ulûm ve âdâb-ı ictimâiyye dâiresinde tahdîd etmekten ibaret kalıyor.

Bu pek açık bir hakīkat iken bir takım gençlere cidden şaşıyoruz ki evli olmadıkları, binâenaleyh hukūk ve vezâif-i zevciyyeyi ancak nazarî bir surette bildikleri halde kalkıyorlar da bütün bu fenâlıkların illet-i asliyyesi odur, diyerek mestûriyeti kaldırmak istiyorlar. Bununla beraber mestûriyetin taallüme, tehezzübe mâni' olmadıktan başka, erkekle kadının, her iki taraf hakkında muzır olabilecek, ihtilâtâtına meydan bırakmayacağı için bilakis o maksadı teshîl edeceğini de biliyorlar.

Hazret-i muharrir müslüman kadınını acıklı bir halde görüyorlar. Bilmelidirler ki bu hâl hem kadının hem erkeğin cehlinden ileri geliyor, başka bir şeyden değil. Cehlin çaresi ise malûm: Mektepler açılır; ta'lîm, terbiye usulleri teshîl edilir. Yoksa, bunun diğer bir yolu olamaz.

Şayet mestûriyet gerek esâs olan ta'lîm ve terbiyeye, gerek ona müteferri' bulunan hukūk ve vezâif-i âiliyyeyi öğrenip ona riayet etmeye mâni'dir, **[131]** zannında bulunuyorlarsa delillerini meydana koysunlar.. Eğer delilleri varsa.

Bize gelince biz deriz ki: Mestûriyetin kaldırılması erkekle kadının ihtilâtına müeddî olur; bu ise cemâat-i İslâmiyye arasındaki nizâmın müthiş bir perişanlığıyla neticelenir. Daha sonra, müslüman kadınları –vazîfeleri sırf dâhilî olmak itibariyle– şerîat-i İslâmiyye ile âdât ve an'anât-ı şarkıyye tarafından kendilerine bahş edilmiş olan; halbuki Avrupalı kadınlara henüz verilmeyen hukūk-ı azîmesini tamamıyla gāib eder. Artık maîşetini te'mîn için sa'y ve amel meydanına atılarak fabrikalarda, tezgâhlarda erkeklerle omuz omuza çalışmak mecburiyetinde kalır. Hattâ sefâhetine, içkisine para yetiştirmek için kocaları karılarını bu suretle didinmeye sevk eder. Nihâyet kadınlarımız bütün esâretlerin fevkinde bir esârete giriftâr olur. Nasıl ki milyonlarca nisvân-ı garb bugün o vaz'iyet-i elîme içinde kıvranıp duruyor. Zavallıların yüzleri fabrika ocakları karşısında kavruluyor; belleri hayâtın şedâidi altında daha genç iken iki kat oluyor da bütün bu felaketler Avrupa'da kadına iş bulmak, kadını esâretden kurtarmak mes'ele-i azîmesini ihdâs ediyor.

Ben bu icmâli ne zaman arzu edilirse tafsîle hâzırım.

Hazret-i muharrir buyuruyor ki: Mısır kadınları evlerinde mahcûz bir halde yaşarlar. Mahdûd bir muhîtden başka manzara görmezler; bozulmuş bir havadan başkasını teneffüs etmezler; kendilerine ait işleri görmek için bile gezinerek riyâzat-ı bedeniyyede bulunamazlar ilh…

Şu sözleri okuyanlar doğrusu hazret-i muharririn bizimle beraber Mısır'da yaşamakta olduğuna şüphe ederse haklıdır. Zirâ pek garîb tenâkuzlardandır ki: Bir taraftan şehirliler kadınların alabildiğine süslenerek caddelerde, mesîrelerde, ticâret mahallerinde erkeklerle omuz omuza gelmesinden feryat edip dururken; diğer tarafdan kadınlara hürriyet vermek dâiyesiyle ortaya atılan bir Cem'iyet kalkıyor da kadınların evlerde kapalı kaldığından, nefsini yalnız âilesine hasr ettiğinden şikâyet ediyor.

Yâ hazret-i muharrir! Acaba Mısırlı kadının süslü, açık saçık bir halde isbât-ı vücûd etmediği bir yer var mıdır! Görmüyor musun ki tiyatrolar, mesîreler, sefâhet mahalleri kadınlarla ağzına kadar dolmuş da onların ibtizâlinden, erkeklerin teseyyübünden Allah'a şikâyet ediyor!

Hazret-i muharrir zanneder mi ki çarşaf denilen bu incecik örtü kadınları saf hava almaktan men' edebilsin?

Biz bu uygunsuzluklara karşı şiddetli bir kānûn ile harb edeceğiz; yoksa cemâât-i İslâmiyye'nin nısf-ı mütemmimi olan kadını kurban etmeyeceğiz… buyuruyorlar.

Pekala! Muharririn "kurban etmek" ta'bîriyle kasd ettiği şey acaba nedir?

Aman Yâ Rabbi! Kalkıyorlar da kadınlar Mısır'da kurban ediliyor, heder ediliyor, diyorlar; halbuki erkeklerinin vurdum duymazlığı sebebiyle kadınların ele geçirdikleri hürriyet-i vâsia yerleri gökleri inletiyor.

Hazret-i muharrir kadının esâret-i hâzırasına sebep erkeğin kör kıskançlığıyla geniş mikyâsdaki hodkâmlığıdır, diyor. A benim efendi kardeşim! Nerde erkeğin o kör kıskançlığı? Nerde onun hodkâmlığı?

Sen de bizimle beraber bu memlekette bulunmuyor musun? Sen de Mısırlı erkeği hamiyyet-i recûliyyesinden tamamıyla muarrâ gösterecek kadar ma'yûb bir lâkaydî içinde görmüyor musun?

Her Mısırlı erkek Mısır kadınlarının mesîrelere, ticâretgâhlara dalıp çıktığını görür; halbuki hiçbir Avrupalı kadını bu vaz'iyette görmez. Her Mısırlı erkek Mısır kadınlarının arabalara binip gelenin geçenin işiteceği kadar yüksek sesle şarkı söylediğine rast gelir; halbuki hiçbir Avrupalı kadının şu haline tesâdüf etmez. Kadınlarımız tiyatro localarında öyle kahkahalar salıveriyorlar ki nisvân-ı garb hiçbir zaman bu hususda onlarla müsâbakaya girişmiyorlar!

Mesîrelerde el ele tutuşup hicâbı, namusu titretecek harekâtda bulunan; arabalardan etrafa elleriyle gözleriyle işaretler savuran Mısır kadınlarının hali Avrupalı kadınlarda görülebilir mi?

Pekala! Acaba bütün saydıklarımız Mısır erkeğindeki kör gayretin, müfrit hodkâmlığın neticesi midir?

Kırk bir kere mâşaallâh bu gayrete! Doğrusu bu kıskançlık dediğiniz gibi kör bir kıskançlık olacak. Zirâ açık gözlü olsa idi ortadaki rezaletleri mutlakâ görürdü!

Avrupalılar gerek gayret-i recûliyye hususunda, gerek, şekle riâyet suretiyle olsun, namus-ı âilîyi sıyânet mes'elesinde bugün Mısırlıların çok fevkindedir.

Yâ hazret-i muharrir! Bize lâyık olan, erkeklerimizin kör gayretinden! müfrit hodkâmlığından! şikâyet edeceğimize; kadınlara hürriyet-i mutlaka vermek isteyen muharrirlerimizin sâye-i himmetlerinde çoktan rahmet-i Hakk'a vâsıl olan o gayret-i recûliyyenin el birliğiyle mâtemini tutmaktır!

Ben başka şeyden değil, bu yeni Cem'iyet'in kenar memleketlerde kalan bakiyye-i gayret ve âdâba, hücum etmesinden korkuyorum.

Hazret-i muharrir buyuruyor ki: Bu yeni Cem'iyet teehhül mes'ele-i müşkilesini halletmek istiyor. Gûyâ kendisi Mısır'da değilmiş de gençlerin bugün namusu, terbiyesi yerinde kadın aramadıklarını, belki, ne mâhiyette olursa olsun, zengin karı almak istediklerini bilmiyormuş.

Bununla beraber teehhül mes'ele-i müşkilesi Avrupa'da da olanca şiddetiyle hüküm sürüyor. Demek ki mestûriyetin bu işte hiç dahli yokmuş. **[132]** Evet işin içinde diğer bir takım esbâb var ki ne zaman mübâhaseye girişmek arzu edilirse tafsîline hazırız.

Elhâsıl, eğer kadına hürriyet vermek isteyen Cem'iyet erkânının maksadı cidden memlekete hizmet ise "mestûriyeti kaldırmak" sözünü bil-ittifâk ağıza almasınlar; o mel'ûn sözü ki Mısır erkeklerindeki bakıyye-i haysiyet ve vakārı büsbütün bitirdi de Mısır kadınlarının kısm-ı a'zamına rezâlet yollarını açtı. Sonra bütün himmetlerini ulûm ve âdâb-ı sahîhanın neşrine hasr etsinler; bir de amellerinin mebrûr, sa'ylerinin meşkûr olmasını istiyorlarsa, içlerine münâsebât-ı zevciyyeye müteallik ahkâmı hakkıyla bilen evli barklı erkeklerden başkasını kabul etmesinler. [1](وَيَهْدِيهِمْ اِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ)

Muhammed Ferid Vecdi

[1] Mâide, 5/16.

EDEBİYÂT

SAHÂİF-İ TENKİD

MEHMED ÂKİF

Safahât – Birinci Kitap

MEYHÂNE

Hurûşân bâd-ı süfliyyet derûnundan, kenârından,
Girîzân rûh-ı ulviyyet harîminden, civârından;
Çıkar bin nâle-i nevmîd hâk-i ra'şedârından,
İner bin zulmet-i makber fezâ-yı şeb-nisârından;
Gelir feryâdlar ebkem duran her seng-i zârından:
Yıkılmış hânümanlar sanki çıkmış da mezârından,
Dehân-ı hasret açmış rahnedâr olmuş cidârından!
Çöker bir dûd-ı mâtem titreyen kandîl-i târından:
Sönüp gitmiş ocaklar yükselir gûyâ gubârından!
Giren bir kerre nâdimdir hayât-ı müsteârından,
Çıkan âvâredir artık cihânın kâr u bârından.

Dökülmüş âbrûlar bâde-i pesmande hâlinde...
Emel bir münkesir peymânedir saff-ı niâlinde!
Boğulmuş rûh-ı insânî şarâbın mevc-i âlinde.
Nümâyan mel'anet sâkîsinin çirkin cemâlinde!
Ne mâzî var, ne âtî bak şu ayyâşın hayâlinde…
Tutup bir zehr-i âteş-nâk dest-i bî-mecâlinde,
Zevâl-i ömrü bekler hem şebâbın tâ kemâlinde!
Merâret ıntibâ' etmiş cebîn-i infi'âlinde...
Derin bir iltivânın sîne-i zerd-i melâlinde
Odur ancak hüveydâ sır-nüvişt bî-meâlinde;
Müebbed bir de nisyan nazra-i sengîn-i lâlinde.

* * *

Canım sıkıldı dün akşam, sokak sokak gezdim;
Sonunda bir yere saptım ki önce bilmezdim.
Bitince bir sıra ev, sonra bir de vîrâne,
Dikildi karşıma bir han kılıklı meyhâne:
Basık tavanlı, karanlık, sefîl bir dükkân...
İçinde bir masa, yahut civar tabutlukdan
Atılma çok ölü görmüş acıklı bir teneşir!
Yanında hurdası çıkmış bir eski püskü sedir.
Sakat, bacaksız on on beş hasırlı iskemle,
Kırık dökük şişeler, bir de çinko tepsiyle
Beş on kadeh, iki üç desti.. Sonra tezgâhlık
Eden yan üstüne devrilme kirli bir sandık.
Sönük sönük yanıyor rafda isli bir lamba...
Önünde bir küme: Fes, takke, hırka, salta, aba
Kımıldanıp duruyorken sefîl bir sohbet
Bu isli zulmete vermekte büsbütün vahşet:
– Kuzum Dimitri, bu akşam biraz ziyâdece ver..
– Ziyâde, anladık amma ya içtiğin şişeler?
– Çizersin..
– Öyle mi? Lakin silinmiyor çetele!
Bakın tavan tebeşirden görünmez oldu…
– Hele!
– Bizim peşin paramız… Almadın mı dün guruşu?
– Ayol, tükendi mezen.. Bari koy biraz turşu.
– Arattı kendini ustan.. Dinince dinlensin…
– Hasan be! Sen de nasıl nazlı nazlı söylersin?
Nedir o türkü.. Aman başka yok mu? Hah şöyle!
– Ömer, ne nazlanıyorsun? Biraz da sen söyle.
– Nevâzil olmuşum Ahmed, bırak sesim yok hiç..
– Sesin mi yok? Açılır şimdi: Bir imam suyu iç!
– Yarın ne işdesin Osman?
– Ne işdeyim.. Burada!
– Dimitri çorbacı, doldur! Ne durmuşun orada?
– O kim gelen?
– Baba Ârif.
– Sakallı, gel bakalım..
Yanaş.
– Selâmün aleyküm.
– Otur biraz çakalım…
– Dimitri hey, parasız geldi sanma, işte para!
– Ey anladık a kuzum…
– Sar be yoldaşım cigara..
– Aman bizim Baba Ârif susuz musuz içiyor!
– Onun bi dalgası olmak gerek: Tünel geçiyor.
– Moruk, kaçıncı kadeh? Şimdicek sızarsın ha!
– Sızarsa mis gibi yer, yatmamış adam değil a.

* * *

Yavaş yavaş kafalar, kelleler kızışmıştı,
Ağız, burun, hele sesler bütün karışmıştı.
Dikildi ağzına, baktım, açık duran kapının
Fener elinde bir âdem, yanında bir de kadın.
[133] *Beş on dakîka süren bir düşünceden sonra,*
Kadın da girdi o zulmet-sarây-ı menfûra.
Gözünde ebr-i teessür, yüzünde hûn-ı hicâb,
Vücudu ra'şe-i nâçâr-ı ye's içinde harâb,
Teveccüh eyleyerek sonradan gelen babaya:

– Demek, taşınmalı artık çoluk çocuk buraya!
– Ayol, nedir bu senin yaptığın? Utan azıcık...
Anan da, ben de, yumrucakların da aç kaldık!
Ne iş, ne güç, gece gündüz içip zıbar sâde;
Sakın düşünme çocuklar aceb ne yer evde?
Evet, sen el kapısında sürün işin yoksa;
Getir bu sarhoşa yutsun, getir paran çoksa!
Zavallı ben.. Çamaşır, tahta hergün uğraş da
Sonunda bir paralar yok, el elde baş başda!
O tahtalar, çamaşırlarda geçti: Yok hâlim..
Ayakta sallanışım zorladır Hudâ âlim!
Çalışmadın, beni hep bunca yıl çalıştırdın;
O yavrucakları çıplak, sefîl alıştırdın;
Bilir mahalleli kim aldığın zamanda beni,
Çeyiz çimenle donatmıştı bey babam evini.
Ne oldu şimdi o eşyâ? Satıp kumarda yedin...
Evet, kumarda yedin, hem de karşılarda yedin!
Kızın yetişti, alan yok, nasıl olur ki soran
"Şu sarhoşun kızı İffet değil mi? Vazgeç aman!"
Diyen kadınlara "pek doğru pek.." deyip gidiyor.
Bu söz zavallıyı bilsen ne türlü incitiyor!
Benim güzel meleğim, hiç de tâli'in yokmuş:

Anan benim gibi sersem, babansa bir sarhoş!
Necib de minderi koltukta geldi mektebden..
Demiş ki kalfa: - Sekiz aydır almadım hele ben
Ne haftalık, ne de aylık.. Senin baban olacak
Kumarcı, oğlu için az yesin de tutsun uşak!
Koğuldum anne! deyip ağlıyor zavallı çocuk..
Ne yapsın annesi? Dünyâda bir güvendiği yok!
O bâri bir adam olsun da kalmasın câhil,
Demiştim olmadı.. Lâkin kabâhat onda değil:
O her sabâh okuyordu gürül gürül cüzünü;
Ayırmıyordu kitaptan ne olsa hiç gözünü.

Üç akşam oldu ki yoksun. Necib: Babam nerde?
Ben isterim onu mutlak, demez mi? Bak derde!
Sular karardı; bu sâatde hiç gezer mi kadın?
O, sarhoşun biri. Tut kim sokak sokak aradın...
Nasıl bulursun a yavrum? Yarın gelir belki,
Dedim. Fakat çocuğun durmuyordu, baktım ki
Avutmanın yolu yok; komşunun Hüseyin Ağa'yı
Alıp dolaşmadayım yatsı vakti dünyâyı.
Anam benim gibi evlâd doğurmaz olsaydı,
Bu hâli görmeden evvel gözüm yumulsaydı!
Herif, şu hâlime bak, merhametli ol azıcık..
Bırak o zıkkımı, içtiklerin yeter artık.
Efendiler, ağalar, siz de bir nasîhat edin
Sizin de belki var evlâdınız…
– Hasan, ne dedin?
– Bırak, köp'oğlu kadın amma çalçeneymiş ha!
– Benimki çok daha fazlaydı.
– Etme!
– Elbet ya!
Onun için boşadım. Sen işitmedin mi Halim?
– Kadın lâkırdısı girmez kulağma zâti benim.
Senin kadın dediğin âdetâ pabuç gibidir:
Biraz vakit taşınır sonradan değiştirilir.

Kadın bu sözleri duymaz, tazallüm eylerdi;
Herif mezar taşı tavrıyla sâde dinlerdi.
Açıldı ağzı nihâyet, açılmaz olsa idi!
Taşıp döküldü içinden şu la'net-i ebedî:

– Cehennem ol seni hınzır orospu, git: Boşsun!
– Ben anladım işi: Sen komşu, iyice sarhoşsun!
– Ayıltınız şunu yâ hu!
– İlişmeyin!
– Bırakın!
Herif ayıldı mı, bilmem, düşüp bayıldı kadın!

Mehmed Âkif

Mehmed Âkif'in şiirleri, ekseriyet-i azîmesi itibariyle, "tasvîr" ve "tahkiye"dir. Gerek tasvîrde, gerek tahkiyede hâkim olan düstûr-ı üslûb ise tabîiyyetdir. Tabîiyyetden maksûd sadelik olmadığını îzâha lüzum göremem: Tabîiyyet kānûn-ı uslûbu da elvâh-ı tabîat kadar mütefâvittir. Yıldırımlarla bülbül terâneleri, yıldızlarla şebtâblar arasında ne kadar fark varsa esâlîb-i tabîiyye arasında da öyle farklar bulunmalıdır ki ifâdeler mevzû'larla mütenâsib olabilsin. Mehmed Âkif bu dakīka-i san'atı yalnız bir nazariye olarak anlamış değildir, onu bütün şumûlüyle, en ince derecât-ı temâyüz ve ihtilâfıyla ihâta ederek eserlerinde tatbîk eder ve cidden fevkalâde muvaffakiyetler gösterir. Hattâ esâlîb-i nazmının fevkaladeliğinden dolayıdır ki şiirlerindeki ehemmiyetsiz kusûrlar, küçük nakīsalar göze ilişir, batar kalır; münekkid bunları görmekten âdetâ müteezzî olarak müşkilpesendliğe düşer. Bu hâl, aynen ter ü taze çiçeklerden bağlanmış bir demetde çürük yapraklar görmeye benzer ki onları ezhâr-ı nevîn-i hayât arasından söküp koparmak meftûn-ı mehâsin olanlar için mukāvemet-sûz bir ihtiyaçtır. Bugün tedkīk edeceğimiz "*Meyhâne*" şiiri de nazım nokta-i nazarından bir hârikadır. Bu şâhdâne-i bedîîyi bütün şa'şaasıyla kāri'lerime temâşâ ettireceğim, o son kısmında görülen şevâib-i siyâhı da, silmeye muktedir olamadığım için, göstermekle çaresiz iktifâ edeceğim:

İlk iki kıt'anın bir kelimesine, bir harfine ilişmek kābil değildir. **[134]** Nazımda fevkalâde muvaffakiyet işte bu kadar olur. Fakat bu nazmı tertîb etmek nisbeten âsân olduğunu unutmamalı: Şâir teferruât ve cüz'iyyâtıyla meşhûdâtını değil, kendi hissiyâtını tasvîr ediyor. Bu iki parçayı okuyunca biz bir meyhâne görmüyoruz. Bütün meyhânelerin nasıl müstekreh bir maktel-i beşeriyyet olduğunu anlıyoruz. Bizde bu hissi umûmî tasvîrlerle tevlîd etmek mümkündür, dâire-i husûsiyyete girmedikçe de nâzım için füshat-sarây-ı makālde tayerân o kadar âsân olur ki cenâh-ı san'atı hiçbir mâni'aya ilişmeden, yorulmadan uçar, süzülür, yükselir, burûc-ı muvaffakiyetin en yükseğine vâsıl olabilir. Her darbe-i bâli nazarlara bir mevce-i nûr döker, şu iki parçanın her mısra'-ı bercestesinde olduğu gibi; nâzım vazîfesinin bir bâr-ı girân olmadığını pek iyi bildiği için şiirini müselsel olarak yazmaktan bile çekinmemiş, gāyet âhenkdâr bir vezin ihtiyâr etmiş, en güzel kāfiyeleri bulmuş. Nazım fevkalâdedir, şu kadar ki Mehmed Âkif o fevkalâdeliği ufak bir himmetle istihsâl edebilir.

Şiirin ikinci kısmı hakkında bunu söyleyemeyiz: Burada gördüğümüz muvaffakiyet Mehmed Âkif için bile büyük himmetler sarfına tevakkuf eder. Çünkü şimdi meyhâne aynen yazılacaktır; dâire-i tasvîr "mahdûd ve münhasır"dır. Ahenk-i elfâz, selâset-i beyân eşyânın "ayniyyeti"ni gösteremez; o ayniyyeti temsîl edecek eşkâl-i mahsûsa bulmalıdır. Şâir bunu pekala takdîr ettiği için hemen vezn-i ahengdârını, kāfiye-i nağme-bârını terk ediyor, tabîi bir vezin ve kāfiye ile yazmaya başlıyor. Tasvîrini iki kısma ayırmış: Birinci kısım pis bir meyhâneyi, gāyet süflî bir dâr-ı nekbeti hudûd ve eşkâliyle, mülevves eşyâsıyla, süflî müdâvimleriyle altı yedi beytin içinde gösteriveriyor; gāyet selîs ve tabîî bir nazım. İkinci kısım sarhoşların mükâlemesini nakl ediyor. Lisân-ı nazm ile mükâleme yazmak ne kadar güçtür, bunu şiir ile uğraşanlar bilir; husûsiyle böyle ipsiz sapsız bir takım herifleri kendi lisânlarıyla görüştürmek lazım gelince vazîfe bütün bütün ağırlaşır; maamafîh işte ne kadar müşkilpesend olsak, hangi nokta-i nazardan tedkīk etsek bu parçanın da en ufak bir kusûrunu bulamıyoruz. Hele sarhoş külhan-beyi lisânı sahîhen fevkalâde bir muvaffakiyetle taklîd edilmiş-

tir. Lakin nâzım bu muvaffakiyetinden pek mağrûr oluyor, sarhoş Ârif'i aramak için meyhâneye kadar gelen karısına da uzun uzadıya sözler söyletiyor, sarf ettiği bütün mesâîye rağmen nazmında tabîiyyeti her zaman muhâfaza edemiyor. Mehmed Âkif bu son parçayı yazarken kendi meslek-i muhtârına muhâlefet etmiştir: Yeknesak ve mütemâdî bir parçanın tab'a kelâl-âver olduğunu, hele uzun bir lâkırdının dinlenemeyecek kadar sakîl düşeceğini "*Selma*", "*Hasta*" gibi şiirler yazan Mehmed Âkif bilmem bu meyhâne şiirinde nasıl unutmuş? Sarhoş Ârif'in karısı yirmi beyitden fazla söz söylüyor! Acaba hâzırûndan biri, yahut meyhâneci bir aralık bu karının sözünü kesemez miydi? Bu yirmi yirmi iki beyit serâpâ tabîî, bir kadının ağzına tamamen muvâfık sözlerden ibaret olsaydı nazmın uzunluğu selâset-i beyâna bağışlanabilirdi, lakin öyle de değil:

Evet, sen el kapısında sürün işin yoksa;
Getir bu sarhoşa yutsun, getir paran çoksa!
. . . . . .
O tahtalar, çamaşırlar da geçti: Yok hâlim..
Ayakta sallanışım zorladır Hudâ âlim!
. . . . . .
Çalışmadın, beni hep bunca yıl çalıştırdın;
O yavrucakları çıplak, sefîl alıştırdın;
Bilir mahalleli kim aldığın zamanda beni,
Çeyiz çimenle donatmıştı bey babam evini.
. . . . . .
Kızın yetişti, alan yok, nasıl olur ki soran
"Şu sarhoşun kızı İffet değil mi? Vazgeç aman"
Diyen kadınlara "pek doğru pek.." deyip gidiyor.
Bu söz zavallıyı bilsen ne türlü incitiyor!
. . . . . .
Demiş ki kalfa: - Sekiz aydır almadım hele ben
Ne haftalık, ne de aylık.. Senin baban olacak
Kumarcı, oğlu için az yesin de tutsun uşak.
. . . . . .
O, sarhoşun biri. Tut kim sokak sokak aradın..
Nasıl bulursun a yavrum? Yarın gelir belki,
Dedim. Fakat çocuğun durmuyordu. Baktım ki
Avutmanın yolu yok; komşunun Hüseyin Ağa'yı
Alıp dolaşmadayım yatsı vakti dünyâyı.
. . . . . .

Beyitlerini okurken hiç de beğenemiyoruz: İfâdeler selîs, tabîî olamamış; sözler kadın sözü olamamış, nazımda bîlüzûm takdîm ve te'hîrler, fazla ibareler, gayr-i mümtezic râbıtalar; hattâ ki yerine "kim" gibi metrûk tabirler kabul edilmiş.

Bu parçadan sonra gelen ve şiiri itmâm eden son kısım yine mükemmel bir nazım, sarhoşlar söz söyledikçe nazım da fevkalâde oluveriyor. Acaba bunun sebebi nedir? Sarhoşları o kadar tabîî lisânlarıyla konuşturan nâzım, kadının lisânına da öyle bir tabîiyyet ve kemâl ifâza edemez miydi? Öyle zannediyorum ki iki lisân arasındaki fark mevzûun esâsından neşet etmektedir: Şâir bir meyhâne yazmak istemiş; çünkü meyhâneyi görmüş, tedkîk etmiş. O levha-i sefâletden rûhu teessür-yâb olmuş, bu teessür hakîkî ve sahîhî olduğu için onu bize teblîğ eden lisân da samîmî ve binâenaleyh mükemmel oluveriyor. Halbuki bir kadının meyhâneye gelerek kocasını o âlem-i sefâletden kurtarmaya çalışmasını şâir görmemiş, o biçarenin sözlerini işitmemiş; bu kadın "hakîkî" değil, "tasavvurî"dir. **[135]** Kadın hikayeyi ikmâl için mevzûa bir "ekleme"dir. Bunu şâir gayr-i mu'ayyen hutût ve eşkâliyle ancak bir ekleme kadar yazabiliyor; asıl mahâret-i nazmiyyesini ise kendi rûhuna bütün merâret-i sefîlânesiyle ıntıbâ' etmiş olan meyhâne âlemini tasvîrde gösteriyor. –mâba'di gelecek hafta–

Ali Ekrem

MAKĀLÂT

İ'DÂD-İ KUVVET

Bu sene Ramazan'da idi ki Fâtih Câmi'-i şerîfi avlusundaki kitap sergisinde *Telhîsü Resâili'r-Rumât* nâmında bir eser, gözüme ilişti. Tîr endâzlığa müteallik olduğu ve bu hususda 270 sayfalık ma'lûmâtı hâvî bulunduğu için satın aldım, iftardan sonra da mütâlaasına başladım.

Bu kitabın muharriri, Mustafa Kânî isminde bir zât olup Sultân Mahmûd-ı Sânî'nin kahveci-başılığını ifâ ettiği gibi pederi de Sultan Abdülhamid-i Evvel'in peşkir ağası imiş.

Sultan Mahmûd'un ok atmada ihtisâsı ve mâhir atıcılar yetiştirmeye merakı olduğu cihetle bendegânına bizzât kabza verir.* Ve ta'lîm-i remy edermiş, sâhib-i eser de hâkān-ı müşârun-ileyhden kabza almış, 1251 senesinde Okmeyda-

* İbtidâ bu fenne heves-yâb olan zâta şöyle teslîm-i kabza olunur ki: Üstâdı olan evvelâ "rızâen lillâh Fâtiha" deyip şâkirdiyle beraber salavât-ı şerîfe ve Fâtiha ve üçer İhlâs kırâat olunup hâsıl olan ecr-i mislini pîrimiz cenâb-ı Sa'd bin Ebî Vakkās ve eimme-i rumât-ı mezkûre sahâbe-i güzîn rıdvânullahi teâlâ aleyhim ecmaîn hazerâtının ervâh-ı saâdetlerine ve sâniyen cümle-i tîr endâzân-ı sahâbe-i güzîn ve bu fende eimme ittihâz olunan ecille-i tâbiîn ve tâbi'ü't-tâbiîn hazerâtı ervâh-ı saâdetlerine, sâlisen bu demden zamân-ı saâdete vâsıl oluncaya kadar iman ile sebkat mukadder olmuş kemankeşân ervâhına ihdâ, râbi'an suhûletle tahsîl-i fenne nâiliyeti cenâb-ı feyz-bahşâ-yı kerîmden temennî ederek emr-i Hudâ ve sünnet-i cenâb-ı Resûl-i müctebâya imtisâlen niyet-i gazâ ile pîrimiz hazret-i Sa'd radıyallâhü teâlâ anhden bu deme gelince vukūu üzere üstâdân ve üstâdımdan mesmû' ve meşhûdum vechile seni dahi bu tarîka kabul edip meşk ve ta'lîmine ibtidâ ettik deyip yed-i yesârıyla kabzasını zahrından tuttuğu kavsi, besmele-i şerîfe ile şâkirdin yed-i yesârına kabzasından teslîm edip ol da alıp öpüp ba'dehû yumruğunu bağlayıp kabzatını düzeltip üç kere çeker. Ba'dehû zeylde tahrîr olunan misillü tarîk-ı meşkı ta'rîfe şürû' olunur.

Hafî olmaya ki: İlm-i remyin ta'lîmi erbâb-ı istihkākına sünnet olduğu misillü mechûlü'l-ahvâl olan eşhâsa ve tab'ında televvün ve ebleh ve bî-şuûrdan ketmi dahi sünnet-i seniyyeden olduğu *Gunyetü'l-merâm* nâm kitapta muharrerdir ve hayatta oldukça, imkânı bulundukça terk etmeyip vâcibü'l-katl mûziyât ve cevâz-ı şer'î kadar sayd ve şikârdan mâadâ eti yenmez ve cildi giyilmez hayvânâta ve müslüman ve muâhidîne ve ahvâli malûm ve manzûr olmayan mahallere ok atmayıp ve abdestsiz tîr ü kemâna dest vurmamak şartlarını ba'de'l-muâhede ber-vech-i mezkûr kabul ve ta'lîme mübâşeret oluna. *Telhîsü Resâilü'r-Rumât*

nı'nda* ve nezd-i hümâyûnda bulunduğu sırada pâdişâhın şu irâdesini telakkī etmiş:

Bu fenn-i celîl hakkında Hüseyin Yunînî ve Ebû Musa es-Serahsî ve Ebû Ca'fer bin Hasen el-Herevî ve Ebû Musa el-Horasânî ve Saîd bin Hanîf-i Semerkandî ve Muhammed bin Yusuf er-Râzî ve Abdullah bin Meymûn ve İmâm Taberî ve el-Hâc Mustafa el-Bosnevî ve Şeyhü'l-meydân-ı Tîr endâzî el-merhûm Kâtib Abdullah Efendi *Resâil-i Rumâtiyye'*lerinden mâadâ manzûm ve mensûr, Arabî ve Fârisî ve Türkî risâle-i kesîre-i vefîreler tertib olunmuş ise de bu fenne heves-yâb olanların cümlesi, cümlesini tedârik mümkün olamayıp olunsa bile mütâlaa ve istifâde olunmak emr-i asîr ve ekseri "darb vurma" ve sâir hüner-i bî-fâide-i fünûn-ı metrûke ile mutavvelce ve muğlak olup muahharan Vahîd Efendi'nin tertîbi olan risalenin dahi nüshası misillü fevâidi kalîl olup bu suretle nüket ve mezâyâ ve fezâili ve ta'lîm ve taallümü lisândan lisâna cârî ise de tâlibân-ı fen, künh ve hakīkatine mahrem olamayarak imrâr-ı eyyâm ile muhtefî olacağı melhûz olmakla bu sünen-i hazret-i bâlâ-dest-i haydar-ı risâlet aleyhi etemmü't-tahiyyeyi sâye-i şâhânemde tâlibân etrafıyla kesb-i malûmât ederek sa'y-i belîğ ile derecât-ı dâreyne vâsıl olmaları için resâil-i mezkûre ve kütüb-i ehâdîs ve sâir siyerleri mütâlaa ederek ve bizzât zât-ı hümâyûnumdan havsala-i isti'dâdınca tahsîl edebildiğin ma'lûmâtını muhtasar ve müfîd nef'an li'r-râğibîn fî zamâninâ hâzâ müsta'mel olan usûlleri cem' ve tahrîr ile bir risâle-i rumâtiyye tertib eyle."

İrâde-i vâkıa üzerine tetebbuât-ı lâzımede bulunup bir mukaddime, dört bâb ve bir hâtime üzerine matlûb eseri yazmış, baş tarafına da teberrüken *Tezkiretü'r-Rumât Risâlesi'*ni derc etmiş.

Bu risâle, fezâil-i remy ve rumât hakkındaki ehâdîs-i şerîfeden kırk tanesini hâvî olup, Ebû Eyyûb el-Ensârî hazretlerinin câmi'-i şerîfi İmâm-ı Evveli Abdullah Efendi merhûm tarafından toplanılmış ve şerh olunmuştur.

Tezkiretü'r-Rumât'ın ilk hadîsi "i'dâd-ı kuvvet"i tavsiye buyuran bir emr-i peygamberî olduğu cihetle o fermân-ı nebevîyi tercümesi ve şerhiyle beraber aynen yazmak ve ifâdâtımı yine o risâle-i şerîfe mündericâtı ile te'yîd eylemek üzere buna dâir âcizâne birkaç söz söylemek emelinde bulundum.

الحديث الاول فى صحيح مسلم. عن عُقْبَةَ بْنَ عَامِرٍ رضى الله عنه انه قال: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ عَلَى الْمِنْبَرِ، يَقُولُ «أَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ، أَلَا إِنَّ الْقُوَّةَ الرَّمْيُ، أَلَا إِنَّ الْقُوَّةَ الرَّمْيُ، أَلَا إِنَّ الْقُوَّةَ الرَّمْيُ.»[1] **[136]**

Ma'ne'l-hadîs – Bu hadîs-i şerîfi, İmâm Müslim rahimehullâhü teâlâ *Sahîh*'inde şöyle rivâyet buyurur ki:

Sahâbe-i kirâmdan Ukbe bin Âmir radıyallahü teâlâ anhü hazretleri, Resûl-i ekrem ve nebiyy-i efham sallallâhü aleyhi ve sellem hazretlerinden rivâyet buyururlar ki: Vaktâ ki (أَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ)[2] âyet-i kerîmesi nâzile oldukta –ma'nâ-yı latîfi bu ki: Ey mü'minler! Sizler, müşrikîne galebeye ve kefere ve fecereyi kahra sebep olacak kuvveti, gazâya mübâşeretden akdem hâzır edip ta'lîm ve taallümüne sa'y edin demektir. – Bu âyet-i münîfeden murâd-ı ilâhî ne idiği mücmel olduğundan ol hallâl-i müşkilât ve mübeyyinü'l-mücmelât sallallahü te'alâ aleyhi ve sellem hazretleri, minber-i şerîfe hurûc ve muvâcehe-i ashâb-ı kirâmda bu âyet-i kerîmede icmâl olunan "kuvvet"i beyâna şürû' buyurup buyurdular ki: Ey makām-ı itâatda olup emr-i ilâhîye münkād olan ashabım! Sizler âgâh olun ki: Bu nazm-ı münîfde Cenâb-ı Hallâk-ı cihânın ihzâr ve teheyyüüne emir buyurdukları kuvvet ile murâd-ı aliyyesi "remy"dir, diye üç defa tekrar buyurdular.

Hemen emr-i hâlika itâat murâd edenler "tîr ve keman" remyi taallümüne şürû' eylesinler. Şürrâh-ı hadîs, bu bâbda şöyle hall-i müşkil ettiler ki:

Bu âyet-i belîğada (أَعِدُّوا) emr-i şerîfi vücûb içindir. Öyle olunca her mü'mine "i'dâd-ı silâh" farz olmak lâzım gelir.

Gunye sâhibi, şu gûne cevap vermiştir ki: Bu farz; farz-ı kifâyedir, farz-ı ayn değildir. Bazı mü'minler, bu emre imtisâl etseler âhardan farz sâkıt olur. Bazılar dahi cevap verdiler ki: Bu âyetde olan hitâb, hitâb-ı âmmdır. Her bir mü'mine teheyyü'-i silâh farz-ı ayndır. Lakin silâhdan murâd, kendiye layık olan silâh demektir. Zirâ her ahadin tecellîsi ve hilkat ve cibillet ve isti'dâdı ve mazhariyeti mütenevvi'dir. Hattâ bazılar, şöyle tafsîl ve ta'yîn ederler ki:

Mülûk-ı izâm ve selâtîn-i kirâm nasarahumullâhü teâlâ ilâ yevmi'l-kıyâm hazerâtının eslihaları: Cünûd ve âlât-ı harbdir. Eimme ve ulemâ-i izâmın eslihaları: Şerâyi'-i dîni beyân ve mütemerridînin şüphelerini ve dîn-i mübîne ve tarîk-ı Hakk'a ta'n edenlerin ta'nını ecvibe-i kātı'a ile red etmek bâbında vüs'lerini sarfdır. Fukarâ ve zuafâ ve merzâ ve acezenin eslihaları: Mülûk ve selâtîne sâlih duâda bezl-i himmet etmeleridir. Ağniyânın eslihaları: Fukarâya ve guzâta mâl ile iâne etmektir diye cevap vermişlerdir.

İmdi her mü'min ki hâline mülâyim olan kuvvete sa'y eyleye, bu emr-i vâcibü'l-itâaya mutî' olmuş olup zimmetinde olan farîzayı edâ etmiş olur. İntehâ"

Evvelâ: Nazm-ı kerîmi müfessir olan kavl-i peygamberîdeki "remy"i doğrudan doğruya masdar ma'nâsına alıp hadîs-i şerîfden kuvvet, atmaktan ibârettir meâlini çıkarmak,

* Fatih Sultan Mehmed Han hazretleri, Edirne'den ibtidâ hâlâ meydân-ı tîr-endâz olan (Kasımpaşa üzerindeki Okmeydanı) mahalle nüzûl ve ol mahalden nâil-i fütûhât, teysîr-i Rabbü'l-ibâd olup Ayasofya-i Kebîr'de mevcûd olan Vüd ve Süvâ' ve Yeğus ve Yeuk ve Nesr misillü on iki nâmdâr haçları ol mahalle nakl ve cevânib-i erbaa-i meydana vaz' ettirip guzât-ı İslâm'a üç gün hedef-i ta'n u düşnâm ve icrâ-yı sünnet-i Hazret-i Seyyidü'l-enâm için remy-i sihâm ettirdiklerin Seyyâh-ı Zemîn-i Ahbâr cerîde-i âsârında mufassalan tahrîr etmiştir. Ve sâhibü'r-risâle Abdullah Efendi'nin tahkīk ve tahrîrine nazaran maiyyet-i Fatih'de mevcûd bulunan ulemâ ve meşâyih ve bâ-husus Akşemseddin kuddise sırruhû hazretlerinin keşif ve irâde ve ifâdeleriyle meydân-ı mezkûr remy-i sihâma tahsîs ve hudûduyla aklâma kayd olunup fermân i'tâ olunduğu ve devlet-i İslâmiyye-i ebed-karârın zuhûrunda kevkebe-i İslâmiyye'de esliha-i selâseden müraccahı tîr ü keman olduğuna mebnî hâlâ iclâs-nişîn-i taht-ı devlet-i İslâmiyye olan şevketlü azametlü kudretlü kerâmetlü efendimiz es-Sultân el-Gāzî Mahmûd Hân-ı Adlî eyyedehullâh hazretlerinin bi-tevfîki'llâhi teâlâ bu fenn-i şerîfe riâyet-i şehenşâhîlerinde fütûr buyurmadıkları cümlenin malûm ve manzûrudur. *Telhîsü Resâili'r-Rumât*

1 Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-İmâre, 52.

2 Enfâl, 8/60.

sâniyen "remy"i masdar bi-ma'nâ mef'ûl i'tibâr ile "kuvvet, mermiden ibarettir" müfâdını istihrâc etmek mümkündür.

Şu halde birinci ma'nâya göre atmak ve atıp da vurmak için atmasını bilmek, atmasını bilmek için de ta'lîmler, temrînler icrâsıyla silah endahtını öğrenmek lazımdır.

Nitekim Resûlullâh sallallâhü aleyhi ve âlihî ve sellem efendimiz bu lüzumu تعلموا الرمى بالسهام ولاترغبوا عنه فإن بين)[1] تعلموا) ve (الهدفين من المسافة روضة من رياض الجنة. رواه ابوهريرة)[2] ve (الرمي والقرآن. رواه ابو سعيد الخدرى حق الولد على الوالد أن يعلمه)[3] ve (الكتابة وأن يعلمه السباحة وأن يعلم الرمى بالسهام وأن يورثه بالطيب. رواه ابو رافع) gibi ve emsâli ehâdîs-i şerîfe ile ümmetine ihtâr buyurmuştur ki, birinci hadîs-i şerîfin meâli "Ok atmasını öğrenin ve ondan i'râz etmeyin. Zirâ ok atılan yerden nişângâha kadar olan mesâfe, riyâz-ı cennetden bir bahçedir", ikinci hadîs-i şerîfin ma'nâsı "Ok atmasını ve *Kur'ân* okumasını öğrenin", üçüncü hadîs-i şerîfin müfâdı da "Bir baba, evlâdına yazı yazmasını, suda yüzmesini, ok atmasını öğretmeye ve bırakacağı mîrâsı tayyib ve helâl olarak terk etmeye mecburdur" demektir.

Nebiyy-i hakîm aleyhissalâtü vetteslîm efendimiz böyle evâmir-i kavliyyede bulundukları gibi teşvîkāt-ı fi'liyyeden de geri durmazdı. Ashâb-ı kirâmını terğīb için onların ok atışlarına ve koşu yarışlarına bizzât iştirâk buyururdu.

İşte bunun iki şâhidi:

عن سَلَمَةَ بن الاَكْوَع رَضِيَ اللَّهُ تعالى عَنْهُ أنّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، خرج عَلَى قَوْمٍ مِنْ بَنى أَسْلَمَ يَتَنَاضَلُونَ بِالسُّوقِ، فَقَالَ: «ارْمُوا بَنِي إِسْمَاعِيلَ! فَإِنَّ أَبَاكُمْ كَانَ رَامِيًا، وَأَنَا مَعَ بَنِي فُلاَنٍ»
فَأَمْسَكُوا بِأَيْدِيهِمْ، فَقَالَ: النبى صلى الله تعالى عليه وسلم: ما لكم؟ قالوا: وَكَيْفَ نَرْمِي؟ وَأَنْتَ مَعَ بَنِي فُلاَنٍ؟ قَالَ النبى صلى الله تعالى عليه وسلم: «ارْمُوا وَأَنَا مَعَكُمْ كُلِّكُمْ. رواه البخارى»[4]

Meâli:

Şüc'ân-ı sahâbeden Mesleme bin el-Ekva' nakl eder ki: Resûlullâh sallallâhü aleyhi ve sellem hazretleri, bir gün Benî Eslem'den ok ta'lîmi eden bir cemâatin yanına geldi ve: Ey evlâd-ı İsmail! Atın, ceddiniz İsmail de ok atardı. Ben de filân takımla beraberim buyurdu. Taraf-ı mukābilde kalanlar, ellerini çektiler, aleyhissalât efendimiz; ne oldunuz? Suâlinde bulundu. Onlar da: Yâ Resûlallâh! Nasıl atalım? Sen filân takımla berabersin, dediler. Bunun üzerine nebiyy-i rahîm hazretleri: Atın, ben hepinizle beraberim diyerek atıcıları devâma teşvîk eyledi.

* * *

عن عبد الله بن جراد رضى الله تعالى عنه قال: كان النبى صلى الله تعالى عليه وسلم يعجبه الرمى بين العرضين وكان يعدو واصحابه. رواه ابن ابى الدنيا.

Meâli:

Abdullah bin Cerâd der ki: Resûl-i ekrem sallallahü aleyhi ve sellem hazretlerini ok atanların nişângâha doğru ok atmaları mahzûz eylerdi. Ashâb-ı kirâmı koşmaya başlayınca zât-ı risâletleri de onlara iştirâk buyururdu.

Sahâbe-i güzînin müsâbaka ettikleri mevkii ta'yîn ve o resm-i müfîdi ihtâr için Medîne-i münevvere hâricinde inşâ olunup Kubbetü's-Sebk denilen âbide-i latîfe el-ân mevcuttur.

* * *

Sallallahü aleyhi ve sellem efendimiz, remyin taallüm ve devâmı hakkında teşvîkāt-ı mütemâdiyyede bulunmakla beraber öğrenmiş olanları da terk ve tekâsülden şedîden **[137]** tahzîr ederlerdi ki rivâyât-ı âtiyye, bu tahzîrâtı göstermektedir:

عن ابن عمر رضى الله عنها عن النبى صلى الله تعالى عليه وسلم انه قال: نعم لهو الرجل بالسهام ومن ترك الرمى بعد ما علمه فهو نعمة كفرها. اخرجه الديلمى.

Meâli:

Abdullah bin Ömer Resûl-i ekrem sallallahü aleyhi ve sellem efendimizden rivâyet eder ki: "Bir kimsenin oklarla oynaması, yani ok ta'lîmi yapması ne güzel şeydir. Remy öğrendikten sonra terk eden de küfrân-ı ni'metde bulunmuş olur".

* * *

عن عبد الرحمن بن شماسه ان قسيم الليثى قال لعقبة بن عامر رضى الله عنه يختلف بين هذين العرضين: كيف تختلف بينهما وأنت رجل كبير السن؟ قال: لو لا كلام سمعته من رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم اعانه لم اعانه. فقال: سمعته يقول: من تعلم الرمى بسهمه ثم تركه فليس منا. اخرجه الديلمى.

Meâli:

Abdurrahman bin Şimâse der ki: Kuseym el-Leysî isminde bir zât, ashâb-ı kirâmdan olup ok atmak için mahall-i remy ile nişângâh arasında gidip gelen Ukbe bin Âmir'e: İhtiyâr bir zât olduğun halde niçin böyle gidip gelmek suretiyle zahmet çekiyorsun? diye sordu. Ukbe de: Resûlullah sallallahü aleyhi ve sellemin "Ok atmasını öğrenip de terk eden bizden değildir" buyurduğunu işitmeseydim bu zahmeti çekmezdim cevabını verdi."

* * *

عن محمد بن الحنفية رضى الله عنهما قال رأيت أبا عمر والانصارى رضى الله عنه يوم صفين وكان عقبيًا بدريًا احديًا وهو صائم يلتوى وهو يقول لغلامه: ترسنى بالترس فترسه الغلام ووقاه من العدو به حتى نزع نزعًا ضعيفًا حتى رمى ثلثة أسهم وهو لم يرد عليها فقال: سمعت رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم يقول (من رمى بسهم فى سبيل الله ورضائه فبلغ سهمه العدو اوقصر عنه كان ذلك الرمى نورًا له سعى بين يديه يوم القيمة) فقتل قبل غروب الشمس فى ذلك اليوم. اخرجه الطبرانى.

Meâli:

İmâm Ali-zâde Muhammed bin El-Hanefiyye hazretleri der ki: Akabe'de bey'at eyleyen ensârdan ve Bedir ile Uhud gazvelerinde bulunan Ebû Amr ve'l-Ensârî'yi Sıffîn Vak'ası'nda (Hazret-i Ali maiyyetinde) gördüm ki oruçlu olup savmın verdiği zaaf ile titrediği halde kölesine "Beni kalkanla muhâfaza et" diyordu. Köle, kendisini siper altına aldığı sırada kemâl-i za'f ile tîrkeşinden üç tane ok çıkarıp bâğīlere doğru attı. Lakin hiç biri hedefe vâsıl olmadı. Onun üzerine: Resûlullâh sallallahü aleyhi ve sellemden işittim "Bir kimse fi sebîlillâh ve rızâen lillâh ok atsa, attığı ok, düşmana vâsıl olsun olmasın o remy, kıyâmette bir nûr olup onun önünde gider" buyurdu dedi. O gün, güneş gurûb etmezden evvel de şehîden irtihâl eyledi."

* * *

[1] Benzer şekilde, el-Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl,* 1981, c. 4, s. 355.
[2] el-Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl,* 1981, c. 4, s. 355.
[3] Benzer şekilde, Suyûtî, *Câmiu's-Sagîr,* 6478.
[4] Benzer şekilde, Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Menâkıb, 6.

Gelelim ikinci i'tibâra yani "remy"in "mermi" ma'nâsına olması ihtimâline:

عن عقبةَ بن عامرٍ رضى الله عنه قال: سمعتُ رسولَ الله صلَّى الله تعالى عليه وسلم يقول: ''إنَّ الله يُدخلُ بالسَّهم الواحد ثلاثةَ نَفَرٍ الجنةَ: صانعَه يحتسِبُه في صَنْعَتِه الخيرَ، والراميَ ومُنْبلَه. رواه ابو داود.

Meâli:

Ukbe bin Âmir der ki: Resûlullâh salallahü aleyhi ve sellemin şu hadîsi beyân buyurduğunu işittim: "Cenâb-ı Hak, bir ok sebebiyle üç kişiyi cennete koyacaktır. Biri: Hayır kasdıyla oku i'mâl eden, diğeri: Gazâ niyyetiyle düşmana atan, üçüncüsü de: Atılmışı toplayıp atana getirendir".

* * *

عن انس رضى الله تعالى عنه قال: قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم (من اتخذ قوساً فى سبيل الله نفى الله تعالى عنه الفقر والاحتياج ببركتها) اخرجه ابو الشيخ.

Meâli:

Enes bin Mâlik der ki: Resûlullâh salallahü aleyhi ve sellem şu hadîsi ifâde buyurdu "Bir kimse sebîl-i ilâhîde bir yay ittihâz ve muhâfaza eylese onun bereketiyle Cenâb-ı Hak, o kimseden fakr u ihtiyâcı izâle eder".

* * *

عن ناجية رضى الله تعالى عنه قال: مررت بنبل فى يدى فادا شيخ كبير السن قاعد على باب بنى سليم. فقال لى: هل تبيع ما فى يدك ام لا؟ قلت: ابيعها. فقال الشيخ: انى اشتريها ومابى رمى. ثم قال لخادمته: يا جارية! هلمى قرابى وانظرى حالها هل هى مملوة ام لا؟ ولكم سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقلول (تعاهدوا اقرابكم) اخرجه ابو الشيخ.

Meâli:

Ashâbdan Nâciye hazretleri der ki: Bir gün elimde bir ok bulunduğu halde Bâb-ı Benî Süleym'den geçiyordum. Orada oturan bir ihtiyâr: Elindeki oku satar mısın? diye sordu. Satarım cevabını verdim. Onu alacağım, fakat atamam dedikten sonra hizmetçisine hitâb ederek: "Yâ câriye! Git, tirkeşime bak. Dolu mu, boş mu? Zira Resûlullâh salallahü aleyhi ve sellemin "Tîrkeşlerinize mukayyed olun" buyurduğunu çok işitmiştim dedi.

Evvelki hadîsler, remyin lüzûm-ı taallümüyle devâmı, bunlar da merminin cem' ve iddihârı hakkında delîl-i kâfîdir sanırım. (Gösterilen edille, sırf yayla oka dâirdir) tarzındaki suâl-i mukadder ve muhayyele de o vakitki usûl ve esliha-i harb ile şimdikiler göz önüne getirilirse bu hususda cevap beklemek külfetinden vâbeste kalınmış olur derim.

[138] Târîh-i İslâm okuyanların malûmudur ki:

Zuhûr-ı İslâm'dan evvelki zamanlarda Arapların muhârebesi mübâreze ve kerr ü ferr usûlünde idi. Mübâreze: İki tarafdan çıkan muhâribilerin teker teker döğüşmesi, kerr ü ferr ise: Karışık bir surette umûmî hücumlar yapılması idi. Bu hücumlarda bir cengaver hasmına saldırır, şayet zora gelirse tabanları kaldırır, fırsat bulduğu takdîrde tekrar savlet gösterirdi.

Vaktâ ki [1](إِنَّ اللهَ يُحِبُّ الَّذينَ يُقَاتِلُونَ في سَبيلِه صَفًّا كَاَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ) nazm-ı celîli nâzil oldu; İslâm mücâhidleri, saff-ı harbler teşkîl ederek düşmanlarını attıkları oklarla mitralyözler gibi taramaya başladılar.

Saff-ı harb (zehaf) usûlüne hicretin 13. senesindeki Yermük Muhârebesi'ne kadar riâyet edildi. O vak'ada Serdâr-ı İslâm olan Hâlid bin el-Velîd hazretleri, Rumların askerlerini "kürtis" dedikleri taburlara, ordularını da "pişdâr", "cenâhlar", "merkez", "dümdâr" olmak üzere müteaddid kıtaâta ayırmış olduklarını görünce hemen kendi ma'iyyetini de o suretle ta'biye eylemiş, "kürtis" lafzı Arapça'da at sürüsü, süvari alayı ma'nâsına gelen kerdus kelimesine tebdîl edilerek taburların mecmûuna kerâdîs denilmiş ve beş büyük kısma ayrılan orduya da hamîs nâmı verilmiştir. Demek ki nazm-ı kerîm ile ta'lîm buyurulan zihaf usûlü, Cenâb-ı Peygamber'in intikālinden iki sene sonra tebdîl olundu. Çünkü düşmana, düşmanın tertîbâtıyla mukābele icab ediyordu.

Esliha mes'elesine gelince:

Arapların silâhı: Yay, ok, mızrak, kılıç, hançerden ibâret idi. İki taraf karşılaştı mı? Evvelâ ok atışırlar, sonra mızrakla girişirler, daha sonra kılıçla döğüşürlerdi. Hattâ birbirlerine taş fırlattıkları da olurdu ki *Taberânî*'nin tahrîc eylediği bir hadîsde mezkûr olduğuna göre Resûlü'l-melhame sallallâhü aleyhi ve sellem efendimiz, Bedir Gazvesi'nin vukū' bulacağı günün gecesinde nezd-i risâletlerinde bulunan muhâcirîn ve ensâra "Yarın küffâr ile nasıl harb edeceksiniz?" suâlinde bulunmuş, ensâr-ı kirâmdan Âsım bin Ebi'l-Eflah da Yâ Resûlallâh! Yayımızı alıp bekleriz. Düşman, iki yüz arşına kadar yaklaşınca ok atmaya, daha ziyâde sokulursa taş fırlatmaya başlarız. Taş menzilini geçerse mızraklarla, ondan sonra kılıçlarla harp ederiz. İşte usûl-i harbimiz budur." Cevabını verince nebiyyü's-seyf efendimiz "Düşmanla mukātele eden Âsım'ın usûlüyle etsin" buyurmuştur.

Halbuki, zât-ı risâlet-penâhîleri Tâif Muhâsarası'nda Selmân-ı Fârisî'nin tavsiyesi üzerine mancınık isti'mâline emir vermiş ve harp etmek mutlakâ oka, mızrağa, kılıca münhasır olmadığına îmâ eylemiştir.

Sonraları esliha-i nâriye icad olunup her milletin ordusunda isti'mâle başlanılmış ve esliha-i kadîme hâl-i hâzırda külliyen isti'mâlden kalmıştır. Binâenaleyh nakl eylediğimiz ehâdîs-i şerîfedeki "kavs" kelimesini bugünün iktizâsına göre "tüfenk" ve "top" ma'nâsına, "sehim" lafzını da ale'l-ıtlâk "mermi" meâline te'vîl etmekten bizi kimse men' eyleyemez. O halde (أَلَا إِنَّ الْقُوَّةَ الرَّمْيُ) kavl-i nebevîsini "Bilmiş olun ki: Kuvvet, usûl-i endahtı bilmek ve icabında atmak için her türlü mermiyât ile onları atacak âlât ve edevâtı cem' etmektir" diye tefsîr ederiz.

Bu tefsîre göre fikr-i âcizânemce Müdâfa'a-i Milliyye Cem'iyyet-i Aliyyesi'yle Osmanlı Efrâd-ı İslâmiyesi'ne bir vazîfe-i dîniyye terettüb eder ki, Müdâfa'a-i Milliyye'nin vazifesi: Yalnız sandık dolaştırmak ve iâne toplamakla vakit geçirmek olmayıp taraf taraf ta'lîmhâneler açmak ve muallimîn-i mahsûsa ta'yîni ile halkı esliha-i hâzıra isti'mâline alıştırıp tamamıyla bir millet-i müsellaha haline getirmektir.

Müslüman Osmanlıların vazîfesi de: Vakit buldukça bu ta'lîmhânelere gidip –hem dînî, hem vatanî bir amel-i sâlih olan– silah ta'lîminde bulunmak ve sia-i hâli onların kendi silah ve mühimmâtından mâadâ ihvân-ı dininden bulunan fukarâ-yı müslimîn için esliha, vatan-ı İslâmî için de esbâb-ı müdâfaa istihzârına çalışmaktır ki şu ümniye, fezâ-yı hayâlden sâha-i hakīkate gelecek olursa hîn-i hâcetde milyonlar-

[1] Saf, 61/4.

ca süngü çıkacak ve düşmanlarımızın çıkası gözleri önünde şimşekler gibi parlayacaktır.

* * *

Bu, böyle olmakla beraber ehâdîs-i mezkûrenin ayrıca maânî-i zâhiresine de ittibâa, yani esliha-i cedîde ta'lîmhâneleriyle beraber esliha-i kadîme meşkhâneleri küşâdına da mâni' yoktur.

Zamanımızda takviye-i beden için spor yahut idmanın lüzumu vardır diye yurtlar, ocaklar açıldı. Avrupa'nın bilmem neresinden çıkan lastiklerle bol bol top oynanıyor. Acîbü'ş-şekl serpuşlar giyilip, tavîlü'l-kad bastonlar yakalanıp uzun uzun gezintiler yapılıyor. Hattâ ma'neviyâtından sarf-ı nazar edildiği takdîrde bile pek iyi bir idman harekâtı olan namazlar, Dârüşşafakatü'l-İslâmiyye gibi bazı mekâtibde ihtiyârî tutulduğu halde etek dolusu paralar sarfıyla spor elbisesi tedârikine ve jimnastik mahalli inşâsına kalkışılıyor. Neticeleri ise: Allâhü a'lem para sarfıyla yorgunluk kazancından ibaret kalıyor.

Bu ocaklardaki iştigālât-ı tıflâne, gündeliğe kullanılmasa da ara sıra da –ecdâdımızın takviye-i bedenine hizmet ettiği gibi hem hazarda, **[139]** hem seferde işlerine yarayan– cirit, lobud, kılıç, kalkan, ok, yay ta'lîmleri yapılsa; keçeye kılıç çalmak; destiye kurşun atmak idmanları icrâ edilse; idmancılarımız, sade top atmasını değil, hem atıcılığı, hem vuruculuğu, hem kesiciliği öğrenmiş, bununla beraber takviye-i bedene de hizmet etmiş olmazlar mı? An'anât-ı eslâfı muhâfaza eylemek şerefi de caba! Seyyâh-ı şehîr Abdürreşîd İbrahim Efendi, Japonya'nın her köyünde ok yay ta'lîmhânesi bulunduğunu ve bunların önünden geçen her Japon'un mutlaka bir ok atmakta olduğunu *Âlem-i İslâm*'ında yazıyor. Japon ordusu ok ve yay ile mücehhez değilken koca millet, ecdâdının an'anesini terk etmek istemiyor. Acaba bizim derece-i terakkīmize vâsıl olamadılar da onun için mi?

İstanbul fethinde Fâtih'in çadır kurduğu, sonra da Meydân-ı tîr-endâzân olmak üzere vakf ettiği bir Okmeydanı var. Fâtih'den sonraki padişahlar da oraya gitmişler, ok atmışlar, idman yapmışlar. Hattâ orada bir tekke binâ etmişler, vakıflar tahsîs eylemişler. Yakın zamanlara kadar ilkbahar mevsimlerinde bu tekke açılır ve civarında kemankeşler tarafından ok idmanları yapılırdı. Hâkān-ı sâbık zamanında bu usûl lağv edilip tekke kapandı. Maatteessüf devr-i celîl-i Meşrûtiyet'te de ihyâ ve idâmesi düşünülmedi. Mevsim-i küşâd hulûl ettikçe zavallı dergâhın der u dîvârı:

Küşâd-ı gonca-i dil kaldı bir bahâra dahi!

Diye feryat edip duruyor. Belki bu nidâ-yı istirhâmı Evkāf-ı Hümâyûn nâzır-ı fa'âlinin gûş-i dikkatine vâsıl olur da o da o hâl-i metrûkiyyetten kurtulur ve bazı ıslâhât ile bir temrînât-ı kadîme meşkhânesi ittihâz edilir.

Tâhirü'l-Mevlevî

EHL-İ SALÎB MEZÂLİMİ

Elvâh-ı İntibâh:

Ehl-i Salîb ordularının en hunhârı olan Bulgarların eline düşen zavallı müslümanların gördükleri zulümler, çektikleri azâblar hakkında *Tanîn* muhâbirinin Tuzla'daki esîrlerden dinlediği şu sözleri, şu fecîaları bütün müslümanlar hiçbir zaman unutmamalı, şu büyük ibret levhalarını buradan kesip hânelerinin duvarlarına asmalı, çocuklarına elif-bâ ile beraber bu mezâlimi, bu esîrlik hayâtını göstermelidirler:

Çankırı Birinci Alayı'nın Üçüncü Taburu İkinci Bölüğü efrâdından Mustafa bin Hasan hayât-ı esâretini hemen aynen şu yolda anlatmıştır:

"Vize muhârebesinde esîr düştüm. Kalçamın üzerindeki kurşun yarasıyla inlemekte iken bir Bulgar neferi tarafından kaldırılarak Pınarhisar'a doğru sevk edilmeye başlandım. Benim gibi nice yaralılar yürüyerek Pınarhisar'a gittik. İslâmlar hicret ettikleri için yalnız Rumlar ile Bulgarlardan ibaret olan ahâlî üzerlerimize hücum ile bir çoklarımızı sopa ile inlete inlete öldürdüler. Yürürken mecâlsizlik ile bir adım geri kalmak, vücudun süngü ile bir defa daha delinmesine kifâyet ediyordu. Bizi buradan da alarak bir gece sonra Kırkkilise'deki hapishâneye tıktılar. Dokuz ayı mütemâdiyen hep bu hapishânede geçirdiğimiz halde ancak üç defa muâyene edildik. Ordunun ileri hareketi Kırkkilise'de haber alınınca bizi de Yanbolu'ya sevk etmeye kalkıştılar. O gün bir Bulgarın, ordumuzun iki yüz Bulgarı katl ettiği yolunda çıkarttığı şâyia üzerine artık ölümü bekliyorduk. Bütün neferler süngü ile hep aramızda dolaşıyorlar, "Bir sâat sonra!..." diyorlardı. Bundan anlaşılıyordu ki bir sâat sonra bir felaket baş gösterecekti. Kırkkilise'de geçen günlerimiz hep açlık ve ihtiyaç içinde geçmiştir. Bazen on kişi bir ekmek ile iktifâ ederdik. Küflü peksimetler, çamurlu ekmekler hep önümüze atılıyordu. Yanbolu'ya hareket eden 5000 kişi ile üç buçuk günde ilâcsız ve ekmeksiz kalarak yürüdük ve ikinci merhale-i esârete vâsıl olduk. İlk günü üzerlerinde para olduğu haber alınan üç arkadaşımızı kaybettik. Zira arkaya bakmak memnû' olduğundan patlayan silahların nereye ve kime atıldığını anlamak mümkün olmuyordu. Yanbolu'da geçen günler zarfında Bulgarların görülmedik hallerine tesâdüf ediyorduk. Parası olan, üzerinde saati bulunan askerlerin para ve saatlerini alıyorlardı."

Edirne'de esîr düşüp İslimye'de müddet-i esâretini ikmâl eden diğer bir nefer de hayât-ı esâretini pek sûzişli anlatmıştır:

"Mart'ın on ikinci günü Cevizlik istihkâmâtında müdâfaa etmekte iken şehirde bir kargaşalık hâsıl olarak Edirne'nin sukūt ettiği i'lân edildi. Bulunduğumuz mahal fevkalâde mahfûz olduğundan Bulgarların attıkları şarapnellerden müteessir olmuyorduk. Hepimiz Bulgar'a esîr olunca ilk günü Kokarca'da bizi bekletti. Buradan ilk kāfile olarak tefrîk ettiği 2800 kişiyi Sarayiçi'ne sevk etti. Hergün her sâat burada artmakta idik. Muhârebeden yorgun düştüğümüz halde dört gün ekmeksiz Sarayiçi'nde bekledik. Bundan sonra bir gün için beş kişiye bir tayın ekmeği vermeye başladılar. Burada 14 gün bekledikten sonra bin eziyet içinde Bosna Köyü'ne gönderildik. Burada da altı gün ekmeksiz kaldık. Bazı defa birer küflü kaleta ekmeği hepimizin ortasına atılıp bir lokma ekmek için gösterdiğimiz tehâlükü Bulgar zâbitleri seyr

ederlerdi. Burada üç buçuk ay kalarak hergün, istihkâmât etrafında birbirine karışan dikenli tel örgüleri bize ayırttılar. Artık hiç birimizde sağlam el kalmamıştı. Burada her türlü rezâlet yapılıyordu.

[140] 2800 mevcûddan beş yüz tanesi bakımsızlıktan, bir mikdarı da üzerlerinde kıymetli eşyâ var ümidiyle süngü ve tüfenk ile öldürüldüler. Hepimiz hergün bir ölümle pençeleşiyorduk. Havalar iyice ısınmadığı için soğuktan müteessiren ölenlerimiz de var idi. Buradan 1000 kişiyi evvelâ İslimye'ye, bilâhare Lahna'ya sevk ettiler. Yanbolu'ya vardığımız zaman aramızdan 400 kişi eksilmişti! Za'fiyetten yürüyemeyenler, unutup arkasına bakanlar, ağır yaralı olanlar hep birer fırsatta öldürüldüler. Bir balkan aşarken vücudunda bir kurşun ve bir süngü yarası olan Konyalı Ali Onbaşı'yı on beş yerinden daha süngüleyerek çukura attılar.* Bunu da gördükten sonra artık ölümden değil, yaşamaktan korkuyorduk! Arkadan patlayan tüfenkler bir adım ileride yanımızda bir arkadaşımızı devirir geçerdi. Yaptığımız hesaba göre bu suretle 490 arkadaşımızı kaybetmiştik.

Yolda güzerân olan müddet zarfında ya en ağır olanları veyahut onlara muâvenet edebilecek kuvvetlileri sebebsiz suâlsiz öldürdüler. İslimye'de mütemâdiyen angaryada kullandılar. Bahçeleri kirizme etmek, hayvanlara bakmak, sokakları süpürmek hep bizim üzerimize havâle edilmişti. Yüzde iki kişiye bazen beşer kuruş vererek hepimizi saatlerce çalıştırırlardı. Yalnız on Temmuz günü hep ölmeyi bekliyorduk.

Bulunduğumuz yerin etrafına dört mitralyöz vaz' edilerek emre intizâr edildi. Eğer Osmanlı askeri hudûdu tecâvüz etse idi bizi de orada mitralyöz ateşi ile kırıp mahv edeceklerdi. Bereket versin hudûd geçilmemiş olacak ki bize bir şey yapmadılar. Fakat Edirne'nin tekrar işgālinden İstanbul'a hareketimize kadar eski muâmeleyi görüyorduk. Hakāretler, istihzâlar tevâlî edip duruyordu.

İslimye'de vefât eden mecrûhlardan birkaç tanesini lağımlara atan Bulgarlar zuafâyı öldürmek ve hastalığı sirâyet ettirmek için on kişinin yatabileceği yerde altmış kişiyi yatırmaya icbâr ederlerdi!..

Bir çok sağlam arkadaşlarımız hastalanarak terk-i hayât ettiler. Çektiklerimiz esâret değil, belki isrâf edilen hayâtların, bâzice olan canların bir lahza evvel bitmesine intizâr etmekti!

Lahna'ya sevk edilen üserâya tesâdüf eden Bulgar kadınları silâhlanarak "Kocalarımızı siz kestiniz" sözleri ile üzerlerimize bil-hücûm 500 esîri şehit etmişlerdir. Hep bu vekāyi' zâbitânın gözü önünde cereyân ettiği halde ma'sûmiyetimizi anlayan, anlatan kimse yoktu. Hayâtın kıymeti hiçe inen bu yerlerde geçen müddet zarfında nısfımızı hastalık, ölüm mahv etti… İşte şu gördüğünüz gûyâ sağlam askerler şimdi on ay sonra memleketlerine avdet ediyorlar."

* Ali Onbaşı üç gün sonra bulunduğu çukurdan kalkarak mâşiyen İslimye'ye kadar gitmiş ve müddet-i esâretini orada imrâr etmiştir. Bilâhare İstanbul'a gelerek vücudundaki yaralardan bir kısmı henüz kapanmadan evvelki gün memleketine gitmiştir!

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

MADRAS ŞEHRİ

Madras Rasadhânesi:

Madras'da şâyân-ı rü'yet ve temâşâ olan yerlerden biri de rasadhânedir. Kasabanın ortasında kâin olan bu rasadhâne içinde ecrâm-ı semâviyyeyi tarassud için gāyet iri ve temiz teleskoplar ve âlât ve edevât-ı sâire mebzûlen mevcud bulunmaktadır. Tûl ve arz dâireleri vâsıtasıyla istenilen memleketin tûl ve arzı birkaç sâniye zarfında tayîn olunmakta müşkilât çekilmez. Sâbit ve seyyâr yıldızlar kemâl-i suhûletle tarassud edilebilir. Teleskoplar öyle bir surette yerleştirilmişlerdir ki, bir çocuk bile onları kolaylıkla idâre ve tahrîke muvaffak olur.

Rasathâneyi görmek ve ziyâret etmek için müdürüyle evvelce muhâbere ve ruhsat istihsâli îcâb eder.

Rasathânede harâreti, yağmuru, havayı, rutûbeti, hâsılı bu gibi şeyleri ta'yîn için de pek güzel dereceler vardır ki, şâyân-ı istifâde şeylerdir.

Madras Balıkhanesi:

Kasabanın sâhilinde ve mesîregâh bir yerde vâki' balıkhâne dahi görülmeye sezâvârdır. İki pise –ki on paradır– duhûliye resmi mukābilinde insan bu güzel müesseseyi kemâl-i serbestî ile görebilir. İçi deniz suyuyla dolu bulunan billûr havuzlar içinde mütenevvi' denizlere mahsûs olan envâ' balıklar züvvârın nazar-ı dikkatlerini celb ederler. Hikmet-i tabîiyye ile iştigāl eden talebe-i ulûm için bu gibi müesseselerin ne kadar faydası olduğunu söylemek zâiddir.

Öyle irili, ufaklı, renkli, çizgili, acîbü'l-hılka balıklar vardır ki, insan seyr ü temâşâsına doymaz.

Bahr-i Muhît'e, Akdeniz'e, Karadeniz'e, Bahr-i Ahmer'e, Çin ve Japon denizlerine mahsûs balıklar küllî para ve masârıfla elde edilip buraya getirilmiş, muhâfaza ve it'âmlarına pek ziyâde i'tinâ olunmuştur.

Madras Ticâreti:

Madras ticârî ve zirâî bir memlekettir. Burada erzâk ve hubûbâtın envâı yetişir. Evvelce Avrupa'ya hubûbât ihracı külliyetle vukū' bulurken, şu son senelerdeki kaht u galâdan dolayı ihrâcâtın mikdarı azalmıştır. Hayvan derilerinin ticâreti için Madras büyük bir merkez teşkîl ettiği gibi, ipek ve pamuk mensûcâtı için de mühim bir yerdir. Deri ihracâtı yüzünden memlekete her sene külliyetli paralar celb olunmakta ve bir çok tüccârın erbâb-ı servet olmalarına hizmet eylemektedir.

Madras'da gümüş evânî i'mâl edildiği misillü, girânbahâ mücevher ve taşlar dahi pek güzelce yontulmaktadır. Hakkâklık, nakkāşlık Madras'da pek müterakkīdir. Oymacılık, doğramacılık san'atları cidden Avrupa kadar taammüm etmiştir. Yerliler, Avrupa'da yapılan en nefis mobilyaları pek ucuz ve ehven bir fiyatla i'mâl ve ihzâr ve Avrupa'ya sevk etmek suretiyle rekābet etmektedirler. İhtiyâcât-ı ahâlîyi te'mîn **[141]** için Madras'da bir iki bez ve pamuk fabrikaları

var ise de, hükûmet-i mahalliye mezkûr fabrikalardan pek çok vergi aldığı cihetle emsâlinin teksîrine ciddî bir mâni' teşkîl etmiştir.

İngilizlerin yerli fabrikalardan çokça vergi almalarının esbâbı, sırf Mancester, Liverpol ve İngiltere emtia ve mensûcâtının Hindistan'da sattırılmasına ma'tûfdur.

Yerli fabrikalarını ziyâret ettiğimde mensûcâtının nefâset ve metânetine hayran oldum. Bununla beraber tüccâr-ı mahalliyye günden güne fabrikaların tekâsür ve tezâyüdüne bezl-i himmet eylemekten geri kalmıyorlar.

Madras müslümanları içinde pek büyük sermâyeli tüccâr vardır ki, bunlar küre-i arzın her tarafında vekîllere, acentalara, ticârethânelere mâlik bulunuyorlar. Ticârethânelerinde yüzlerce kâtip, muharrir, muhâsib bulunmakta ve Avrupa tüccâr ve kumpanyaları gibi muâmelât kemâl-i sür'at ve intizâm ile icrâ edilmektedir.

Çivit, kokova, bahâr, Hind cevizi, karanfil, kaküle, darçın ihrâcâtı büyük bir yekûn teşkîl ediyor.

Ahîren yerli müslümanlarla Hindû tüccârları ittihâd ve ittifâk ederek kendilerine mahsûs husûsî bir ticâret odası teşkîl edip, bir de ticârî bir gazete neşrine muvaffak olmuşlardır.

Bundan mâadâ bu ticâret odası tarafından her sene ticârete âit büyük bir kitap neşr edilmektedir ki, cidden şâyân-ı mütâlaadır. Mezkûr ticâret odasının müteaddid âmil ve gayr-i âmil a'zâları ve biri Hindû, diğeri de müslüman olmak üzere iki husûsî kâtibi vardır.

Birkaç ay mukaddem mezkûr ticaret odası için deniz kenarında ayrı bir yer satın almak için tüccâr-ı mahalliye kendi aralarında iki bin lira iâne toplayarak, el-yevm bu ümniyelerine muvaffak olmuşlardır.

Neşr ettikleri gazete ve kitâbda muâmelât-ı ticâriyyeye ait her türlü ma'lûmât ve tafsîlât ve ihsâiyyât derc edilmiş ve güzel ticârî makāleler mütehassısları tarafından kaleme alınmıştır.

Hükümet-i mahalliyye, bütün devâir-i resmiyye mezkûr ticâret odasıyla muhâbere ediyor.

Yaprak sigaraları Madras şehrine tâbi' Frichinopoli kasabasında pek nefis bir surette imal ve gāyet ucuz bir fiyatla satılmaktadır. Maal-iftihâr güzel sigaralar imal edenler içinde Muhammed Yusuf nâmında bir müslüman nefis sigaralar imâlinden dolayı Avrupa ve Amerika nümâyişgâhlarından bir çok madalyalar ihrâzına muvaffak olmuş ve el-yevm büyük bir fabrika ve depoya mâlik bulunmaktadır.

Hilâl-i Ahmer Menfaatine Bir Tiyatro:

İcrâ-yı lu'biyyât için Bombay'dan Madras'a gelen Fârisî bir tiyatro kumpanyası yerli müslümanlara bir cemîle olmak üzere Hilâl-i Ahmer menfaatine bir oyun vermeye karar vermiş ve bir çok biletler satmaya muvaffak olmuştur. Tiyatro hınca hınc müslümanlarla dolu idi. Tiyatro binasının içine ve dışına, şanoya rengarenk Osmanlı bayrakları asılmış, tiyatronun hitâmında da zât-ı hazret-i padişâhînin marş-ı âlîsi çalınmaya başlanmış ve huzzâr tarafından kāimen istimâ' olunmuştur.

Sâfî hâsılâtın yüz elli lira kadar bir meblağ teşkîl eylediğini tiyatro müdürü haber verdi.

Teneffüs esnâsında da Madras Darülfünûnu talebesinden bir genç müslüman şanoya çıkıp Edirne'nin Osmanlı elinde kalacağına dâir huzzâra te'minât vermeye kalkıştıktan mâadâ, Edirne'nin istirdâdı hususunda Osmanlı siyâsiyyûnunun, muhterem kumandanlarının hidemât-ı cânsiperânelerini medh ü sitâyiş ederek, Enver Bey'i pek mümtâz ve sitâyiş-âmiz kelimât ile temcîd eyledi.

Onu müteâkıb ikinci teneffüs esnâsında da Haydarabâd'da intişâr eden bir gazete muhbiri sahnede ahz-ı mevki' ederek Hilâfet-i İslâmiyye'nin bekā ve devâmının bilumûm yeryüzündeki müslümanlar için mûcib-i fahr ve mübâhât, şeref ve izzet olduğunu, eğer bu hükümet-i muazzama-i İslâmiye Hudâ-nekerde ınkırâza uğrayacak olursa, hükûmât-ı Nasrâniyye idâresinde bulunan müslümanların hâli tebâh ve perişan olacağını edille ve berâhîn-i mantıkiyye ile ispat ettikten sonra, her müslüman üzerine can ve mal ile Devlet-i Aliyye'ye yardım etmenin farz olduğunu söylemekle, huzzârın medîd alkışları arasında mevki'-i hitâbeti terk edip çekilmiştir.

Tiyatronun hitâm bulması üzerine tam dışarıya çıkacağımız sırada tiyatroda bulunanlar işbu âcizle musâfaha etmek için üzerime hücum ederek etrafımı aldılar. Ben de cümlesiyle musâfaha edip taltîf ve tatyîb-i hâtırlarına elimden geleni yaptım.

Bu hafta zarfında harâret fevkalâde ve tahammül-fersâ bir dereceye gelmiştir. Geceleri sıcaktan kat'iyyen uyumak bizim gibiler için müteazzirdir. Bir iki gün sonra Kolombo Adası'na gitmekliğim mukarrer olduğundan inşâallâh gelecek makālelerim ora ahvâlinden bâhis olacaktır.

Hindistan: Madras **S**[sin]. **M. Tevfik**

Anadolu Seyyâr Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

BANDIRMA

Sanâyi' ve Ticâret:

Her yerde olduğu gibi Bandırma'da dahi müslümanlar sanayi nokta-i nazarından geridedirler. Müslümanlarda sanat nâmına hemen hemen bir şeyler yoktur. Burada dahi ne sanayi varsa hep hıristiyanlar elindedir. Vâkıa dört sene evvel bazı uyanık, fa'âl, azim sâhibi, müteşebbis müslümanların teşvîkıyla bir şayak fabrikası te'sîsi için uğraşılmış ise de, maatteessüf ehemmiyetsiz bir mes'ele üzerine bu hayırlı teşebbüs de kısır kalmıştır.

Zaten bu hâl bizim tabîatimiz olmuştur. Hem iş yapmayız, hem de yapmaya teşebbüs edincene yine kendimiz bir engel çıkarır, o güzel teşebbüsü alt üst ederiz. Biz böyle didişirken öteden hıristiyanlar memleketin bütün hayat damarlarını ellerine alır, kendi memleketimizde bile bizi kendilerine esîr ederler. İşte Anadolu'ya ayak atan bir adam ilk adımda bu fecâyiin şâhidi oluyor.

Bir müslüman için bu haller, ne kadar müellim, ne kadar acıklıdır! Meselâ Bandırma'nın bütün müslümanları elbiselerini hıristiyan terzilere diktirmek mecburiyetinde bulunu-

yorlar, çünkü bütün terziler hıristiyandır. Yalnız köylülere mahsûs elbise diken bir müslüman vardır ki nefs-i Bandırma'da mukīm müslümanlar onun yanına bile yanaşmıyorlar. Ara sıra köylüler gelip bîçârenin hatırını sorarlar, beş on kuruş alış veriş ederler. Kalan paralar hep hıristiyanların cebine akıyor.

Kunduracılığa gelince şimdi tek tük bu san'atla müslümanlar da iştigāle başlıyor. Fakat hıristiyanlarla rekābet ne mümkün! Hıristiyanlar müslümanlarda bu intihâbı hisseder etmez, hemen inhisârlarını te'mîn için bir takım tedbîrler ittihâzına tevessül etmişler; san'atlarını inceltmişler, modaya muvâfık **[142]** zarîf fotin kunduralar yapmaya başlamışlar; hâsılı ne yapıp yapıp müslümanları geride bırakmışlardır. Müslüman san'atkarlarının bildiğinden şaşmaması, zamanı hiç nazar-ı i'tibâra almaması, herkesi kendi keyfine mecbur tutması kendilerini mahv ediyor. Öyle iken yine inatlarından vazgeçmiyorlar. Şaşılacak hal! Ayol, sen giyecek değilsin ya. Sen de biraz san'atında incelik göstersene.

Maamafîh şimdi tek tük münevver fikirli İslâm san'atkârlarına tesâdüf olunuyor. Fakat böyle müstesnâ erbâb-ı himmetle ümmetin hayatı kurtulamaz. Herkes, bütün efrâd-ı esnâf bu hakīkati anlamalı; zamanı, ihtiyâcâtı nazar-ı i'tibâra almalı, ona göre hareket etmelidir. Yoksa bir adam, iki adam, karşısındaki yüz adama, iki yüz adama karşı ne yapabilir? Elbet birgün mağlûb olur, gider.

Bandırma'da debbağ-derici esnafından Derviş-zâde Ahmed Efendi nâmında gayretli bir zât gördüm, ne kadar sevindim. Adamcağız bin müşkilâta rağmen, gece gündüz çalışıyor, san'atını yeni usûlde ilerletmeye uğraşıyor. Sonra bir ayakkabı mağazası da açmış, namusuyla, istikāmetiyle terakkī edip duruyor. Ne a'lâ! Bütün müslümanlar böyle çalışsalar, teceddüde doğru umûmî bir gayret, bir hareket gösterseler ne olur: Hem kendileri zengin olurlar, çoluk çocuklarını sefâletden halâs ederler, hem devleti kazandırır, Avrupalı muhtekirlere avuç açmaktan kurtarırlar.

Sonra Manifaturacı Hâfız Sami Efendi, Taşçı-zâde Reşad Bey; hırdavât işiyle meşgūl Evyapan-zâdeler, kantâriye (şeker, kahve, pirinç… ilh.) üzerine muâmele yapan Hacı Ahmed Efendi (Merkezi İstanbul'da Kantarcılar'dadır: Hüseyin Efendi) demir üzerine muâmele yapan Tatar Hacı Abdüllatif, Hacı İslâm ve şürekâsı, şayak metâıyla meşgūl Abbâs ve İbrahim Efendiler istisnâ edilecek olursa hemen Bandırma sanayi ve ticaretinin kısm-ı a'zamı hıristiyanların elindedir. İnsan ara sıra böyle gayretli, sâhib-i himmet müslümanlara da tesadüf etmese, emin olunuz, ye'sinden ölür, bir adım ileri gidemez. Bereket bunların verdiği şevk ve ümit ile insan yaşıyor, tarîk-ı mesâîsinde ilerliyor.

Düşününüz, ne hale gelmişiz ki kendi memleketimizde bir İslâm sanatkârına, bir İslâm tâcirine tesadüf etmek için günlerce dolaşırız. Halbuki cihânın bütün milletleri kendi memleketlerinde san'atı, ticareti bitirdikten, derece-i kemâle getirdikten sonra dünyâya yayılmışlar, yabancı muhîtlerde bile işlerini kurmuşlar, çalışıp duruyorlar; etekler dolusu altınlar toplayarak memleketlerine gönderiyorlar; kendilerinin hayatlarını, milletlerinin şân ve şevketlerini refâh içinde, şeref içinde yükseltiyorlar. Sonra biz kendi memleketimizde parasızlıktan, açlıktan sefâletden kırılıp durmaktayız. Bunlar ne kadar şâyân-ı ibret ve teessüf hallerdir!

Bandırma'da bütün zahîre ticareti Rumların elindedir; bir Mûsevî tüccârı da bunlara iltihâk etmiş: Anadolu'nun o civardaki bütün köylü müslümancıkların mahsûlâtı bunların mağazalarına, depolarına, fabrikalarına, değirmenlerine akıyor, buralardan lâzım gelen yerlere sevk ediliyor. Yüz binlerce köylü müslüman kuru ekmekle çalışıyor; beş, altı büyük Rum tüccârı refah ve na'îm içinde ömür sürüyor.

Sonra "Yine burada müsâvât yok!" diye bağıran hıristiyanlar oluyor! Evet, biz de onların bu feryadlarına iştirâk etmeliyiz. Onlarla hem-avâz bağırmalıyız: Burada müsâvât yoktur! Müslümanlar yiyecek ekmek peynir bulamaz; hıristiyanlar ise kazandıkları altınları kasaları almaz, hârice sevk edip duruyorlar!...

Fakat onların mâlında, kazanmalarında bizim gözümüz yoktur. Allah versin, daha zengin olsunlar, daha müreffeh yaşasınlar, yalnız "müsâvât" kelimesini ağızlarına almasınlar, çünkü haksızlık ederler.

Teessüf ettiğim bir cihet varsa o da bizim müslümanların hamâkatidir. Tenbelliğidir, miskinliğidir! Tabîî değil midir: Çalışan kazanır, kahvede nargile çeken, iskanbil kağıdıyla ömrünü geçiren açlığa, sefâlete mahkûm olur.

Bakınız, size iktisâdî bir vak'a arz edeyim de bizim hamâkatimizi budalalığımızı anlayın:

Bandırma'nın karşısında suyunun iyi olmasıyla meşhûr Ermeni köyü civarında, şehirlerin büyük cadde ve sokaklarının döşemesine mahsûs gāyet mebzûl granit taş ocakları vardır. Burada paket kaldırım taşı yapıyorlar. Buranın sermayedârı her hususda baş başa veren, ittifâk eden Ermeni vatandaşlarımızdır. Bu hazîneden müstefîd olan onlardır.

Birgün Bandırma'da kırâathânede oturuyordum. Mezkûr taş sermaye sâhiblerinden biri –ki Karacabey kazasında kendisiyle görüşmüş idik– yanında âbânî sarıklı, ayağı şalvarlı, bir İslâm ile beraber geldiler, sohbete koyuldular. Kulak misâfiri oldum. İkisinin de konuşması taş ocaklarına ait idi. Sermayedâr Ermeninin İslâm'a fevkalâde ehemmiyet vermesi nazar-ı dikkatimi celb etti. Bir müddet sonra Ermeni dostum da İslâm'ın yanından ayrıldı, gitti. Bunun üzerine ben bizim şalvarlı babaya yaklaştım:

– Baba, dedim, Ermenilerin yanında mı bulunuyorsun?

– Hayır oğlum! Karacabey-Bandırma sınırında ve deniz kenarında bereketli küfeği taşı ocağı buldum. Ruhsatını aldım. Sonra görüştüğüm vatandaşların kumpanyasına yirmi lira mukābilinde sattım.

– Acâib! Tarifine nazaran böyle kıymetdâr, zengin bir ocak hiç yirmi liraya satılır mı?

[143] - Ne ise oldu! Vaad etmiş bulundum. Söz bir Allah bir bence vaad borçtur. Onun için hattâ ecnebî tebaasından bir zengin her sene yüzer lira vermek ve on senede ödenmek şartıyla bin lira-yı Osmânî mukābilinde bana satmasını teklif etti. Fazla olarak ocağın yanında bekçi sıfatıyla bulunursam beher ay altı, yedi lira kadar bir maâş verecek idi. Ecnebînin ricâ ve ısrarına rağmen teklif-i vâkıı reddettim.

Eğer elimde iktidar olsaydı, herifin yanağına aşk ile bir

tokat indirir, bu suretle belki aklını yerine getirebilirdim. O derece bu hamâkate hiddetlendim. Daha fazla dinlemeye tahammül edemedim.

– Çok iyi yapmışsın baba, çok iyi! Allah akıl, fikir versin! diyerek savuştum.

Bandırma **Ömer Fuad**

SİYÂSİYÂT

İCMÂL-İ SİYÂSÎ

Osmanlıların Avrupa'dan koğulması ile kendi rahat ve sükûnunun te'mînini ümit eden Avrupalılar bugün intizârlarının aksini görmek ve yeniden Osmanlıların Balkanlara avdetini arzu eylemek mecburiyetindedirler. Arnavutluk etrafında îkā' edilen gavâil, müşkilât buna bir şâhittir. Bugün Balkan şibh-i cezîresinin garb ciheti hakîkaten bir cehennem şeklini almıştır. Bir taraftan Sırblar ile Arnavutlar, diğer taraftan Yunanlılarla yine Arnavutlar çarpışmaktadırlar. Sırbistan ve Yunanistan Arnavutluğu iki tarafdan sıkıştırarak ezmek istiyorlar. Halbuki yine iki taraftan –şimâlde Avusturya, cenûbda İtalya taraflarından– aynı nokta üzerine hırs ve tama' nazarları atf edilmektedir. Şu iki devlet de aynı derecede Arnavutluğa mâlik olmak istiyorlar ve bittabi' Sırb ve Yunan âmâline karşı çıkmak mecbûriyetindedirler. Avusturya'nın Sırbistan harekâtına karşı almış olduğu kat'î vaz'iyet kāri'lerimizin malûmudur. Avusturya tehdîdine, ültimatomuna karşı Sırbistan dayanamayarak evvelce işgāl etmiş olduğu mevâkii tahliye eylemek mecbûriyetinde kaldı. Sırbistan'ın bu kadar tehâlükle Avusturya müddeayâtını kabul etmesi Avusturya için hattâ bir adem-i muvaffakiyet addediliyor. Zirâ Sırb ve Yunanı sokulmuş oldukları yerlerden çıkarmaya behemehâl azm etmiş ve Sırbistan'ın son hareketini bu maksadın husûlü için gāyet müsâid bir bahâne addeylemiş olan Avusturya, Sırbların müddeayât-ı mezkûre karşısında serfürû etmeleri ile böyle bir bahaneden mahrûm oldu. Fakat maksad gāile ve müşkilât îkā' etmekten ibaret olduğu halde bahâne, vesîle dâimâ icâd edilebilir. Nasıl ki edildi de:

Bu kere Avusturya ve İtalya, tehdidlerini Yunanistan'a rücû' ettirmişlerdir. Yunanistan hükümeti de son Arnavutluk iğtişâşından bil-istifâde bazı Arnavut nikātını işgāl etti. Bundan mâadâ bu hükümet düvel-i muazzama tarafından Arnavutluk hudûdunu tayîn için teşkîl edilen komisyona birçok müşkilât ve mevâni' îkā' etmekten hâlî kalmıyor. Meselâ taht-ı işgālinde bulunan yerlerin ahâlîsini tahrîk, teşvîk ederek Yunan tâbiiyyetinde kalmak arzu ve temennîsinde gûyâ bulunduklarına ait hükûmât-ı muazzamaya mürâcaatda bulunduruyor. İşte Avusturya, İtalya devletleri bu gibi şarlatanlıklara tahammül etmeyerek Yunan devletine teblîğ etmiş oldukları bir ültimatomda gerek işgāl etmiş olduğu noktaların müddet-i muayyene içinde tahliyesini, gerek yerli ahâlîyi tazyîk ederek düvel-i muazzamaya mürâcaata icbâr etmekten tevakkī eylemesini kat'î bir lisanla talep eylemişlerdir. Son vârid olan haberler bu talebin gûyâ Atina mahâfilinde hayretle karşılanmış olduğunu işâa ediyor. Lakin hakîkat-i hâlde hayret yerine azîm bir me'yûsiyetin kāim olduğu muhakkaktır. Sırblar ve Yunanîler yavaş yavaş anlıyorlar ki böyle kolayca vâsi' ve kendi hacimlerinden ziyâde olan kıtaâta mâlik olamaz. Hattâ Sırbistan ve Yunanistan'ı şiddetle iltizâm eden *Tan Gazetesi* bile bu kere Yunan mahâfilinin Selanik ve Makedonya'ya temellük fikirlerinin bir hülyâdan ibaret olduğunu kemâl-i esefle takdîr etmeye başladıklarını yazıyor.

Avusturya ve İtalya tarafından Sırb ve Yunan'a karşı alınmış olan şu vaz'iyyet bittabi' gerek Bulgaristan, gerek bizce memnuniyet ve meserretle telakkī ediliyor. Bedîhîdir ki şu vaz'iyete karşı îkā'-ı müşkilât edecek ne biz, ne de Bulgaristan olacaktır. İşte bunun içindir ki yine Avrupa mahâfilinde gûyâ bizimle Avusturya, İtalya ve Bulgaristan arasında Balkanlara âit hafî bir i'tilâfın akdinden bahsedilmeye başlandı. Biz bittabi' şu şâyianın derece-i vüsûku hakkında hiçbir ma'lûmâtı hâiz değiliz. Maamafîh burası da muhakkaktır ki bir i'tilâfın mevcûdiyeti mutlak tahrîrî bir mukāvelenâmenin mevcûdiyetine vâbeste değildir. Bazen i'tilâflar menâfiin iştirâkinden kendi kendine doğar. En metîn, en esâslı i'tilâflar ale'l-ekser bu gibileridir. Âşikârdır ki Sırb ve Yunan'ın Balkanlardaki yeni vaz'iyetlerini tezelzüle, teşettüte uğratabilecek herhangi bir kuvvet gerek bizim, gerek Bulgaristan tarafından muâvenet ve müzâheretden başka bir şey göremez. Bunun için tahrîrî mukāveleye bile lüzum yoktur.

Lakin bazı mahâfil-i siyâsiyyede işte Yunanistanla bizim aramızda cereyân eden müzâkerâtın uğradığı ta'vîkāt ve teahhurâtı bizimle Avusturya ve İtalya arasında gûyâ vukū' bulmuş olan hafî i'tlâfa atf ediyorlar. Zan ediliyor ki müzâkerât-ı mezkûre kasden bizim tarafımızdan teahhurâta dûçâr olunuyor ve Devlet-i Aliyye Balkanlarda bir takım gāilelerin zuhûrunu bekleyerek akd-i sulha sür'atle yanaşmıyor.

Biz şu tahmînâta iştirâk etmiyoruz. Bâbıalî'nin ciddî ve samîmî olarak akd-i sulh arzusunda bulunduğuna emîniz. Zâten Devlet-i aliyye müzâkerât hakkında almış olduğu gāyet mu'tedilâne vaz'iyeti, göstermiş olduğu hüsn-i **[144]** niyyeti ile şu arzusunu isbât eylemiştir. Fakat aynı zamanda da bu arzu Osmanlılığın menâfi'-i hayâtiyyesini feda edecek derecesine elbette ki varamaz. Sulh edeyim diye her şeyden vazgeçilemez. Bilakis bugün fedakârlık en ziyâde Yunanistan'a düşer. Bu devletinin el-yevm düşmüş olduğu girîveden istifâde etmek, bizim hakk-ı meşrûumuzdur. Ve zannediyoruz ki Yunanistan bilâhare Osmanlı Devleti'nin hadd-i asgarî olarak vaz' etmiş olduğu müddeayâtı kabul ve akd-i sulha mübâderet edecektir.

Garbda şu mesâil ile uğraşırken şark cihetinde de Devlet-i Osmâniyye'ye karşı bazı müşkilâtın îkā' edilmesi arzu olunuyor. Müşkilât-ı mezkûrenin mâhiyeti bütün Avrupa mahâfil-i siyâsiyyesini geçen hafta zarfında işgāl etmiş olan Rusya Hâriciye Nâzırı Sasanof'un *Ruskoya Slovo Gazetesi*'ne vâki' olan beyânâtında mündemicdir. Müşârun-ileyh Rusya hükümeti tarafından Vilâyât-ı Şarkiyye'de tatbîk edilmek üzere gûyâ Almanya ve Fransa'nın da tasvîbine iktirân etmiş bulunan bir ıslâhât projesinden bahsetmiştir. Bu proje

hutût-ı esâsiyyesi i'tibâriyle Vilâyât-ı Şarkiye'ye, yahut daha doğrusu ora ahâlîsinin ekalliyet-i kalîlesini teşkîl eden Ermenilere bir muhtâriyet i'tâsından ibarettir. Fakat Sasanof'un Almanya ve Fransa'nın tasvîbi hakkında söylemiş olduğu sözle Alman ve Fransa'nın nîm resmî matbûâtı tarafından tashîh, hattâ bir dereceye kadar tekzîb edildiği gibi Bâbıâlî devâirinde bütün proje pek bâridâne bir surette karşılandı! Bize öyle geliyor ki Bâbıâlî ecânib tarafından tertîb edilmiş olan hiçbir projeyi kabul etmeyecektir. Bâbıâlî kendisi en vâsi' ıslâhât taraftarı olduğu ve şu ıslâhâtı da ecnebî mütehassısları muâveneti ile tatbîk etmeye karar verdiği için ecânibin müdâhalesi ile tatbik edilmek istenilen projelerin kâffesini bilâ-tereddüd reddetmelidir. Zirâ hakîkat-i hâlde ecânibin maksadı ıslâhâtın tatbîkinin ziyâde bahâne ve vesîle elde ederek gavâil ve müşkilât îkâ' etmektir. Bu hakîkati bütün Osmanlı târîhi bütün üryânlığı ile meydana atmıştır. Artık bundan sonra da bu gibi dolaplara tutulmak kābil değildir.

Rusya bizimle bu taraflarda uğraşmaya kalkışırken Bulgaristan'da kendisine karşı azîm cereyânlar vukū' bulmaktadır. Bugün Rusya'yı bütün kalbi, bütün mevcûdiyeti ile tel'în etmeyen bir Bulgar yoktur. Bulgarlar bütün felaketlerini Rusya'nın iki yüzlü politikasına atf ediyorlar. Hattâ bu cereyân son zamanlarda gāyet acîb ve câlib-i dikkat bir şekil aldı. El-yevm Bulgaristan'da Ortodoksluk kilisesinden ayrılarak Katolikliğe dahil olmak meyelânı garîb levhalar irâe ediyor. Ahâlî toplanarak Ortodoksluk aleyhine pür heyecan sözler söylüyor. Tebdîl-i mezheb emelinde bulunduğunu izhâr eyliyor. Bütün bunlara sebep, Islavlardan, Ortodokslardan görmüş oldukları hıyânet ve ihânetdir! Cereyânın ne netice vereceği şimdiden kestirilemezse de –behemehâl Bulgarların azîm bir buhrân-ı ma'nevî içinde bulundukları muhakkaktır.

Ahmed Agayef

* * *

ŞUÛN

Afrika:

Şeyh Senûsî ve Fransızlar – Berlin'den 29 Teşrînievvel târihiyle *Matin Gazetesi*'ne bildiriliyor: Darfur'dan vârid olan şâyân-ı i'timâd havâdislere göre Senûsî şeyhlerinden birinin şark tarafda Fransızlar tarafından katli hasebiyle Senîsilerle Fransız askeri arasında muhârebe vukūa gelmektedir. Maktûl şeyhin intikāmını almak üzere Senûsî şeyhinin biraderi Seyyid Hilal es-Senûsî Fransızlar üzerine yürümüştür. Fransızların mevkii pek müşkil bulunmaktadır.

Trablusgarb:

Mücâhidîn-i İslâmiyye'nin Muvaffakiyâtı – Bu hafta Trablusgarb'dan şehrimize vârid olan ma'lûmâta nazaran Senûsîlerin İtalyan asâkirine karşı vukū' bulan muhârebeleri gitgide kesb-i şiddet etmektedir. Bu cümleden olmak üzere, Trablus şimâlinde vukū' bulan son müsâdemât fevkalâde hûnîn ve müdhiş olmuştur. Şehr-i cârînin on birinde Senûsîler İtalyanlara şiddetli bir hücum icrâ etmişlerdir. Günlerce devam eden muhârebât neticesinde İtalyanlar şimâle doğru tamam 10 kilometre püskürtülmüşlerdir. Bu muhârebede İtalyanlar 3.000 maktûl ve mecrûh vermişlerdir. Mecrûhîn miyânında pek ağır yaralı olmak üzere General İrminis de vardır. Senûsîler de 170 mecrûh, 60 şehîd vermişlerdir. Muhârebât kemâl-i şiddetle devâm etmektedir.

Japonya:

Aksâ-yı Şarkta Çalışan Müslümanlar – Tokyo muhâbir-i mahsûsumuz Abdürreşid Efendi-zâde Münir Bey yazıyor: İngiltere sefîrinin ricâsı üzerine *el-İslâm* nâm dînî, siyâsî, Japonca, İngilizce gazetenin adem-i intişârına hükümet tarafından karar verilmiştir. El-yevm mezkûr gazete yerine kāim olmak için *Ziyâ-yı İslâm* nâmında yalnız dînî bir mecmûa neşrine sarf-ı gayret edilmektedir. İngiltere sefîrinin dediğine bakılırsa Japonya'da intişâr eden *el-İslâm* ve ondan evvel *Uhuvvet-i İslâmiyye* mecelleleri Hindistan âlem-i İslâmîsinde pek büyük, pek müdhiş bir İngiliz aleyhdarlığı tohumunu saçmıştır. İngiltere'nin müttefiki olan bir memlekette böyle âsârın intişârına müsâade etmek ise ittifâkın mütekābil te'sîrlerini kaybetmeye sebep olabilirmiş…… Hükümet Japonya'da bu sebebe mebnî *el-İslâm Cerîdesi*'nin muharriri Bereketullâh Efendi'ye ya profesörlükten resmen istîfâ veya cerîdeyi neşirde devâm etmemeyi tavsiye etmiştir.

Japonya Darülfünûnunda İslâm Muallimler – El-yevm Tokyo'da mevcûd elsine-i ecnebiyye mektebinde 16 lisân tahsil ettirilmektedir. Mektebin muallimîni miyânında el-yevm iki İslâm muallim bulunmaktadır. Bunlardan birisi Urdu Lisânı Muallimi Muhammed Bereketullâh Efendi, diğeri Malayo Lisânı Muallimi Ahmed bin Embe' Efendi'dir. Mektebde tahsîl olunan lisânların ekserini o lisân ile mütekellim zevât ta'lîm etmekte olduğundan mezkûr mektep muallimîni hakîka[t]en beynelmilel bir hey'et teşkîl etmektedir. Ta'lîm olunan elsine şunlardır: Çince, Moğolca, Tibetce, Siyamca, Urduca, Fransızca, Almanca, İngilizce, İtalyanca, İspanyolca, Rusca, Urduca ve sâire. Son günlerde Maârif Nezareti'nde Türkçe'nin de idhâli için bir fikir uyandığı söylenmektedir.

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası'nda Basılmıştır

H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد — Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl: H. Eşref Edib — والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

13 Kasım 1913 | 13 Zilhicce 1331 | Perşembe | 31 Teşrînievvel 1329 | Cild: 11 - Aded: 270

YUNAN DRİTNOT ALIYORMUŞ!

Lâ-kayd dudaklarla bir işmi'zâz-ı acîb ile havaya fırlattığı şu cümleyi son günlerde birçok defalar işittim. Fakat her beyinde korkunç bir volkan koparması icâb eden şu haber lâkayd ve hissiz muhîtimizde ânî bir intibâh bile uyandıramadığı görülüyor. Alelâde haberler gibi bu da hevâ-yı nesîmîde birkaç sâniyelik birkaç mevce tevlîd ederek sönüp gideceğe benziyor. Hiçbirimiz şu haberin yarın ne korkunç bir hakîkate münkalib olacağını düşünmek bile istemiyoruz. Halbuki ajansların bu teblîği beyinlerimizde dritnotun güllelerinden daha müdhiş tarrâkalar hâsıl etmeli idi!

Yunan drintnot alıyormuş!... Bu cümlenin mefhûm-ı belîğini iyice anlamak için Adalar'dan ne sûretle tard olunduğumuzu, bedbaht Rumeli'yi niçin gâib ettiğimizi biraz düşünmek kifâyet eder. Donanmasızlık yüzünden Akdeniz'i Yunan teknelerinin bî-kayd ve bî-havf bir cevelangâhı olmaya bırakmak mecbûriyetinde kaldığımız günde Rumeli'nin istikbâli, Adalar'ın tâlii çizilmişti. Rumeli'den tardımızla neticelenen harb-i ahîrdeki inhizâmın en mühim avâmilinden biri de donanmasızlık olduğu inkâr kabûl etmez bir hakîkattir. Yunan teknelerini Pire'ye sokabilecek kuvvetli bir donanmamız olsaydı, Anadolu kahramanlarını vakt ü zamanıyla Rumeli sahillerine dökerek Sırp ve Yunan derneklerini târmâr etmek o kadar müşkil bir iş olmayacaktı. Ne çare ki millet vaktiyle donanmanın ehemmiyetini lâyıkıyla takdîr edemedi. Canı kurtarmak için malı fedâ etmek icâb edeceği hakîkati bir türlü zihinlerimize girmedi.

Bugün Anadolu'nun birer nigehbân-ı tabîîsi olan Adalar'ımızı Yunanın elinden kurtaramıyoruz. Çünkü donanmamız yok. Bugün mevcûd donanmasıyla Adalar'a hâkim olan Yunan, yarın birkaç dritnot alacak olursa acaba daha nerelere hâkim olmak istemeyecek?.. Ve istemekte hakkı yok mu? Bu gibi mesâilde hissiyât bahsini bırakarak biraz ciddî ve riyâzî düşünmek îcâb eder. Çünkü şuûn-ı kâinât bizim hissiyâtımıza göre cereyan etmez. Her şey gibi o da kavânîn-i tabîiyyeye göre tecellî eder.

Bu âlemde hakk-ı bekā gālibe verilmiştir. Bu, öyle bir hakîkattir ki yerde, gökte, hükmünden hâriç hiçbir şey yoktur ve olamaz. Cihânda çalışan, didinen, ölmemek için fedâkarlıktan çekinmeyen yaşayabilir. Oturan, bekleyen, yarını düşünmeyen de hakk-ı bekādan mahrûm kalır. Zillet ve sefâletle adem çukuruna yuvarlanır gider.

Yunanîler çalışıyor ve yaşamak hakkını hâiz olduklarını göstermek istiyorlar! Dün muzafferen harpten çıkan bu millet, gurûr ve azametle yarın için yeni yeni muzafferiyetlere hazırlanıyor. Milletinin fedakârlığına istinâden, dritnotlar, tahtelbahirler alıyor. Acaba biz de yarın karşımıza dikilecek tehlikeleri bugünden takdîr ederek icâb eden teşebbüsât-ı fedâkârâneye girişiyor muyuz? Yunanîlerin dritnotlarına mukābil biz de seyyar kal'alar almak çârelerini araştırıyor muyuz? Yunan milleti gibi biz de; bu husûs için; hükûmetimizin eline icâb eden mebâliği verebiliyor muyuz? Maatteessüf hayır. Elîm teessürle i'tirâfa mecbûruz ki biz, Yunan milletinin ettiği fedâkârlığın binde biri kadar olsun fedakârlığa katlanamıyoruz. Yunanîler kadar âkıbet-bîn değiliz.

Yunanın dritnot aldığına dâir vürûd eden telgraflar mütefekkir sayılanlarımız arasında bile ehemmiyet-i lâyıkıyyesiyle telakkī edilemiyor. Hiç birimiz, bugün basit bir haberden ibâret olan telgrafların yarın ne elîm mâcerâlara yol açacağını düşünmek bile istemiyoruz. Halbuki o müdhiş âtîyi **[146]** bu günden takdîr ederek zuhûru muhakkak olan mâcerâların lehimizde cereyân etmesi esbâbını şimdiden te'mîn etmeye mecbûruz.

Her şeyden evvel Yunan'a gālib bir donanma vücûda getirmek için iktizâ eden esbâba teşebbüs etmek her müslümana farz-ı ayndır. Bu farzı îfâ etmez isek ufk-ı şuûnda dolaşan muzlim sehâbelerin akıtacağı seylâbe-i belâ, hepimizi diyâr-ı ademe sürükleyecek, Müslümanlık nâmına ne varsa hepsini maâzallah yeryüzünden silip süpürecektir.

Görüyoruz ki asırlarca imtidâd eden derin bir uykunun sabâh-ı felâket-âmîzi bir tûfân-ı hûnîn ile başladı. Uykudan henüz tamâmıyla ayılmamış iken bayıldık. Doğrulmadan

yıkılmaya mecbûr olduk. Bu hâl, nevâmîs-i şuûnun bir netîce-i tabîiyyesi idi. Çünkü o uzun seneler zarfında biz uyurken düşmanlarımız kudurmuşçasına çalışıyorlardı. Hâb-ı atâletimiz o kadar ağır idi ki etrâfımızdakiler bu uykuyu ölümün mukaddimesi bile addettiler. Fakat bir hârika tecellî etti. Öleceğimize ayılmaya başladık. Bu halden kuşkulanan düşmanlar, tamâmıyla ayılmadan başımıza çullandılar. Medîd bir devre-i sübâtînin verdiği şaşkınlıkla ne olduğumuzu bilemedik: Fâcialar tevâlî etti gitti!...

Fakat artık devre-i intibâh gelmiş olmalı değil mi? Yaşamak istiyorsak yaşamak azmini göstermemiz icâb etmez mi?

Yunan hükûmeti fedâkâr milletine istinâden drintnot alıyormuş!... Biz bu haberi Yanko bir meyhâne açıyormuş, Petro bir kayık yaptırıyormuş! havâdisi kadar ehemmiyetsiz görecek, o kadar bir lâ-kaydî ile mi karşılayacaktık?...

Bu haber beyinlerimizde bir bomba dehşetiyle patlamalı idi. Çünkü bize, dinimizin, vatanımızın, hayatımızın tehlikede olduğunu ifhâm ediyordu! Telgraf vârid olduğu gün, livâ-yı Hilâfet altında bulunan memleketlerin kâffesinde bütün bu mukaddesâtı kurtarmak gibi hudâ-pesend bir emel ile ictimâ'lar yapılmalı, herkes elinde avucunda ne varsa Donanma Cemiyeti'ne dökmeli idi.

Böyle mi yapıldı. Heyhât!.. Gözümüzü etrafımıza çevirirsek ne yaptığımız, nasıl bir âkıbet-i müdhişeye koştuğumuz bütün fecâatiyle nazarlarımıza çarpar!...

Yunan hükûmeti drintnot alıyor. Çünkü arkasında vatanlarının teâlîsini düşünen fedâkar bir millet var. Öyle bir millet ki "megalo-idea" hayâlinin tahakkuku için elindekini, avucundakini vermekte aslâ tereddüt etmiyor. Öyle bir millet ki cerâd-ı münteşire gibi; sevgili vatanımızın en küçük köyünden en büyük kasabasına kadar, her tarafı istîlâ eden efrâdı garsonluktan, boyacılıktan bed' ile bankerliğe kadar menâbi'-i ticâreti kâmilen zabt ediyor, bizi, bizim gibi gâfilleri istedikleri gibi; hem de tahkîr ile, terzîl ile; soyup soğana çeviriyorlar, dolmaz ceplerine akan Osmanlı liralarını emîn mecrâlarla Atina'ya döküyorlar. Ve, bu paralarla Yunan Averof alıyor, drintnot sipariş ediyor!...

Yunan donanması Midilli'ye geldiği gün gâfil ve basîretsiz İslâmlar sâyesinde her biri bir milyoner olan muhterem vatandaşlar! Averof'un iâne sandığına bir günde binlerce liralar akıtmışlardı!? Kundara boyacılığıyla geçinen bir Rum, servet-i müddeharesi olan elli lirayı Averof'un kumandanına tevdî' ederken sevincinden ağlamıştı!... Onların bu aşkıyla bizim kayıtsızlığımız karşılaştırılırsa son felâketlerimizin esbâbı nazarlarımızda bütün üryanlığıyla tezâhür eder.

Biz kendi donanmamızı hiç düşünmüyoruz. Fakat Yunan donanmasının teâlîsi için o kadar çok muâvenette bulunuyoruz ki!...

Bizim gafletimiz ve onların gayretiyle meydana gelen Averoflar hunhâr kartallar gibi Adalar'ı cism-i vatandan ayırıyorlar, sonra da doymaz gözlerini İstanbul'a, İzmir'e, daha bilmem nerelere dikiyorlar. Biz de bütün gayretimizle bu batası teknelere birkaç tane daha ilâve edilmesini istiyormuşuz gibi elimizde avucumuzda ne varsa Yunan meyhânelerine, Kozmidi ve Boşoların kardeşlerinin mağazalarına döküyoruz.

Dünya yüzünde kendi kendinin felâketini hazırlamaya çalışan bizim kadar gâfil bir millet tasavvur edilemez. "Mavi-Beyaz" perestişkârlarından birçoklarını bilirim ki bir müslüman tüccarından alış veriş etmeleri şöyle dursun bir müslüman berbere traş olmayı bile tecvîz etmezler de haftada iki defa Beyoğlu'na kadar şedd-i rahl etmeyi göze alırlar. Halbuki biz paramızı, bir müslümana vermemek için ne kadar bayağı mütâlaalar yürütürüz, ne kadar iğrenç hoppalıklar gösteririz. Şıklık satmak, kibarlık taslamak, gibi bayağı zihniyetlerle muhakkırâne tavırlarına rağmen, hayâ etmeksizin, paralarımızı mutlakâ bir Yanko'nun, bir Teofanidis'in kesesine boşaltmaktan zevk alırız. Acaba verdiğimiz paraların nerelere gittiğini hiç düşünüyor muyuz?

Düşünmüyorsak ne acıklı gaflet! Bile bile yapıyorsak ne menfûr ihânet!

Emîn olmalıyız ki Averoflar bizim düşünmeksizin "Mavi-Beyaz" perestişkârlarına verdiğimiz paralarla meydana gelmiştir. Bu gaflette devam edersek Yunan daha pek çok Averoflar alacak, drintnotlar sipariş edecektir.

İstîlâyı müteakip zavallı müslümanlar Midilli'den çıkarken bir Yunan neferi kendilerine hitâben: "Nereye gidiyorsunuz? Anadolu'ya mı? Emîn olunuz ki pek yakında Mavi-Beyaz oraları da istîlâ edecektir. İnanmazsanız çıkacağınız sâhillerdeki evlere, binâlara bakınız. Hepsini Mavi-Beyaz renkte göreceksiniz. Mağazalara, gazinolara, kahvehanelere gidiniz. Oralarda halâskâr bayrağımızın tatlı rengi gözlerinizi kamaştıracak! Bir lokma ekmek almak için mürâcaat edeceğiniz yegâne bakkal dükkânında bile kralımızın muhteşem resmini göreceksiniz. Gideceğiniz yerlerde de bugünkü **[147]** hâl yarın yine başınıza gelecektir. Beyhûde yerinizi yurdunuzu terk etmeyiniz. Başınızdan fesi, kafanızdan köhne Müslümanlığı çıkarınız. Kaba Türkçenizi ebediyyen unutunuz. Milliyetimizi, dinimizi kabûl ediniz de burada rahat rahat oturunuz. Anadolu müslümanları bugün de iktisâden bizim esîrimizdir, yarın da!..." dediğini kendi kulağımla işitmiştim.

Yedi yaşından yetmiş yaşına kadar bu kanâatte olan Yunanîler, vatanımızda yine bu kanâatle çalışıyor, zavallı müslümanları iktisâden, ırkan mahvediyorlar!

Müslümanın alnı teriyle kazandığı paralar bin türlü hilelerle elinden alınıyor. Emîn mecrâlarla Atina'ya, Yunan Bahriye Nezâreti'ne gönderiliyor. Bu paralarla alınan zırhlılar ise Anadolu sahillerini, Çanakkale Boğazını tehdît ediyorlar!...

Gaflet çukurları içinde didinen zavallı müslümanlar! Atâlet bataklıklarında inleyen tâli'siz İslâmlar! Bilseniz, hiss-i millî ve endîşe-i ferdâdan mahrûmiyetiniz yüzünden bu bedbaht vatanın sînesinde ne müthiş yılanlar besleniyor. Bu hâlinizle vatanınıza ne korkunç bir âkıbet hazırlıyorsunuz!

Yunanîlerden ibret alalım. Ve uğradığımız felâketleri göz önüne getirelim! Düşmanlarımızın hazırlıklarına karşı biz de onlar kadar fedakârlık gösterelim! Donanma için muâvenet icâb etti mi zenginlerimizin îmânı gibi elleri de kuruyor. Fakat "Mavili-Beyazlı" mağazalardan birine yüzlerce liralar bırakmakta aslâ tereddüt etmiyoruz.

Bir millet ki efrâdında gayret-i dîniyye, hissiyât-ı milliyye yoktur; öyle bir kavmin cihandan nasîbe-i hestîsi mefkūd

demektir. Kâinâtı titreten şu son felâketten bile mütenebbih olamadığımızı gördükçe insanın beyni donuyor. Vatanımızın muhtelif yerlerinden Yunan Bahriye Nezâreti'ne açılmış olan mecrâlara avuçlar dolusu para dökmekten hâlâ mı kendimizi alamayacağız? Mavi-Beyaz perestişkârlarının fedâkârlığı Yunanistan'a en son sistemde drintnotlar aldırıyor. Biz de bilmeyerek var kuvvetimizle bu husûsta çalışanların servetlerini artırmaya gayret ediyoruz. Geçenlerde İzmir'in Mavi-Beyaz markalı mağazalarından birisi kurban bayramının takarrübü münâsebetiyle ucuzluk yapacağına dâir başı şapkalı, kravatı hevâî renkli bir i'lâncıyı İslâm mahallâtına göndermiş. Herif her kapı önünde birkaç defa haykırmak şartıyla bütün mahalleleri dolaşıyor ve falan gün falan mağazada ucuzluk olacağını safdil müslümanlara anlatıyordu. Sevk-ı merâkla ucuzluk olacağı i'lân edilen gün ben de ma'hûd mağazaya kadar gittim. Aman Yâ Rab! Ne izdihâm, ne kalabalık! Ta'bîr-i mahsûsuyla iğne atılsa yere düşmeyecek! Kadın, erkek müşterilerin hepsi müslüman. Bir İslâm bolluğu ki sorma gitsin! Alan alana! Kapının önündeki mavi kravatlı kasadâr, hanımların, beylerin, önüne bıraktıkları sarı liraları kasaya doldururken, sanki drintnotların hayâl-i âhenîni Yenikale önünde görüyormuş gibi; sevincinden çıldırıyordu. Averof Midilli'ye geldiği zaman oradaki vatandaşların! sîmâlarında da aynı beşâşeti görmüş idim. Herif bir taraftan paraları yerleştiriyor, diğer taraftan müstehzî nazarlarıyla yeni gelen gâfilleri süzüyor ve ihtimâl ki bî-çârelerin hamâkat ve gafletlerine gülüyordu!...

Kalabalık arasında Selanik'ten, Manastır'dan, Kavala'dan, Drama'dan, Adalar'dan, Siroz'dan İzmir'e can atmış, Yunan mezâliminden kaçmış kadın erkek birçok müslüman bulunduğu kıyâfet ve lehçelerden anlaşılıyordu. Bu manzara karşısında fazla durmaya tahammül edemedim.

Dimâğımı yakan kânûn-i hacâlet ve nevmîdî fazla durmaklığa mâni' idi. Kendimi sokağa attım. Rıhtıma doğru koşarken Midilli'den kaçan müslümanlara Yunan neferinin söylemiş olduğu sözleri bir daha hatırladım. Hırçın deniz gürültülü dalgalarıyla sâhili döverken nazarlarım ufkun arkasında Barbaros Hayreddin'in doğduğu Midilli önlerinde Yunanistan'ın yeni drintnotunun İzmir'e müteveccih hayâlini görür gibi oldum.

Akdeniz'in sînesinden kopup gelen rûzgârlar; yuvasına yılan hücûm eden felâketzede bir kuş misâli mevlidinin semâ-yı fecîadârında dolaşan Barbaros'un rûh-ı nâledârından kopan mezâmîr-i iştikâyı tertîl edercesine derîn bir inilti ile esiyordu. Bu inilti arasında Barbaros'un: "Siz bu gidişte devam ederseniz Yunan daha pek çok drintnotlar alacak, doğduğum topraklar düşman ayakları altında inleyecek, ve siz, son melceinizde de barınamayacaksınız!..." tarzında muhakkır bir şikâyetini duyar gibi oldum.

Rûzgâr sert hamleleriyle alnımı şamarlarken düşünüyordum ki: Acaba bu zavallı millet ne vakit gaflet uykusundan uyanacak? İslâmlar, ecnebi kasalarına doldurdukları paraları vatanı kurtaracak drintnotlar almaya tahsîs etmek lüzûmunu ne vakit hissedecekler? Ne zaman bizde de Etiniki Eterya Cem'iyeti gibi çalışabilecek bir Hey'et-i Tenvîriyye-i Milliyye teşekkül edecek?... Acaba koca bir millet içinde hayâtını bu uğura hasredecek ve bu yolda çalışacak beş fedâkâr çıkmayacak mı?...

M. Şemseddin

FELSEFE

AKĀİD-İ İSLÂMİYYE

32- Sıfât-ı Sübûtiyyenin Taksîmi:

Ulemâ-yı mütekellimînin müteahhirleri sıfât-ı ilâhiyyeyi, sıfât-ı selbiyye ve sübûtiyye olmak üzere ikiye taksîm ediyorlar. Sıfât-ı selbiyye; vâcibü'l-vücûd ma'nâsından, **[148]** tenzîh-i bârîden müstanbat olan sıfatlardır: Kıdem, bakā' ... gibi* sıfât-ı sübûtiyye de, sıfât-ı selbiyyeye mukābil olan şeylerdir. Bunlara sıfât tesmiye edilmesi ise bazı müteahhirîn tarafından vaz' olunan bir ıstılahtır, ki bugüne gelinceye kadar müellifler bu husûsu taklîd etmişlerdir. Mutlaka sıfâtı taksîm ettikleri gibi sıfât-ı sübûtiyyeyi de ikiye taksîm ediyorlar: Sıfât-ı zât, sıfât-ı ef'âl. İ'tibâr-ı âhar ile muhkemât ve müteşâbihâta taksîm ediyorlar. Sonra sıfât-ı zâtı da, sıfât-ı nefsiyye, sıfât-ı meânî, sıfât-ı ma'neviyyeye ayırıyorlar. Sonra da vücûd, sıfat-ı nefsiyyeden ibârettir; vücûddan başka sıfat-ı nefsiyye yoktur diyorlar.

Fakat, bunların hepsi de bir takım uglûta-i ilmiyyedir ki bazı müteahhirînden sâdır olmuş; bugüne gelinceye kadar birçok kimseler de onlara tâbi' olmuşlardır. Nasıl ki sıfât-ı ma'neviyyeyi isbât etmek husûsunda da bu sûretle tebaiyyet etmişlerdir.

Maamâfîh bu gibi ıstılâhât, Cenâb-ı Hak tarafından nâzil olmadığı gibi, bu ıstılâhât üzerine aklen bir hüccet ve bürhân olmadığını müslümanlara tenbîh ve ifhâm edecek ulemâyı da fazl-ı ilâhî müslümanlar üzerinden eksik etmemiştir; hiçbir asır yoktur ki o asırda müslümanlar, bu gibi ulemâdan mahrûm kalsınlar!

Kurûn-ı ûlâda yaşayan ulemâdan meşhûr olarak bize geldiğine göre onlar "sıfat" lafzını yalnız müteşâbihâta ıtlâk ediyorlardı; cumhûr-ı ulemâ ise –hattâ el-yevm bile– sıfât-ı meânîyi isbât etmek üzeredirler!

Bu husûsta kendilerine mahsûs birçok tefsîr ve ahkâm vardır ki bunların hiçbirisi selef-i sâlihînden duyulup bilinmemiştir. Muhkem ile müteşâbihâttan başka ne *Kur'ân-ı Kerîm*'de ne sünnet-i seniyyede, ne de âsâr-ı tâbiînde şu ıstılâhâttan hiçbir şey yoktur. Kezâlik sıfât-ı ilâhiyyenin zâtının aynı, yâhud gayrı, ne aynı ne de gayrı olduğuna dâir de bir şey vârid olmamıştır. Bunları söylemekle bu ıstılâhâtı vaz' edenlerin ilmine, dinine, ta'n etmiyoruz. Belki biz –Cenâb-ı Hakk'ın emrettiği vechile– [1](رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِاِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْاِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فى قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ اٰمَنُوا رَبَّنَا اِنَّكَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ) deyip geçeriz.

Biz ancak selef-i sâlihînin tutmuş olduğu tarîkı ihtiyâr ediyoruz. Çünkü bu tarîk, –halefin de ittifâk ettiği vechile–

* Cild 10, aded 244'e mürâcaat.

[1] Haşr, 59/10.

eslem ve ahkemdir. Hatta biz diyoruz ki: Eslem ve ahkem olan tarîk bu olduğu gibi, a'lem olan da budur. Gerçi çok kimseler buraya muhaliftirler; onlar öyle tevehhüm ediyorlar ki: İlm-i Akāid'de şu ıstılâhât, bâhisîne basîret verir, fehm etmek husûsunda kendisine mu'în olduğu gibi, bürhân ve basîrete de yaklaştırır. Biz, –muhâlifînin bu tevehhümüne rağmen– öyle i'tikād ediyoruz, tecrübe ve müşâhede de te'yîd ediyor ki: Akīdelerini bu ıstılâhâttan belleyenlerin çokları zulumât-ı hayret ve tahayyür içinde boğulup kalıyorlar da kör körüne taklîd ile almış oldukları bu akīde-i ıstılâhiyyeyi asl-ı akīdede olan taklîde zammediyorlar.

Kur'ân-ı Kerîm'in göstermiş olduğu tarîk, –ki sadr-ı evvel ulemâsı o tarîkı tutmuşlardı– şüphe yok ki en ulvî bir tarîkdir. *Kur'ân*'ın bize irâe etmiş olduğu bu tarîk; mahlûkātı ukūl-i beşere arz ederek her hangi sûretle olursa olsun o mahlûkāta nazar ve im'ân eylemesi akıldan talep olunmaktır. Binâenaleyh biz de bu tarîka rücû' ederek akılda ulûhiyyetin tahakkuku kendilerine mütevakkıf olan ilim, irâde, kudret, hayât sıfatlarını bu tarîk ile isbât edeceğiz ki üstâd-ı muazzam Şeyh Muhammed Abduh merhûm da *Tevhîd* risâlesinde bu tarzı kabûl etmiştir.

Zâten *Akāid-i İslâmiyye* makālâtının ibtidâlarında bu vâdîde yürüyeceğimizi söylemiş idik; şu kadar var ki: Sıfât-ı ilâhiyyedeki ıstılâhât-ı müteahhirîne işâret ederek bu ıstılâhât olmaksızın da akīdeyi fehm etmek kolay olduğunu beyân etmek mecbûriyetinde bulunduk. Çünkü akāidde şâyi' olan usûl dâiresinde taallüm edenler öyle zannediyorlar ki: Kendisinde yirmi sıfât zikrolunmayan akīde nâkıstır; hatta cehâlet içinde pûyân olanlar, mü'min olmak için bu da kâfî olmayarak yirmi sıfâtın hıfzı ile beraber bunların ezdâdını da hıfz etmek lâzım olduğunu tevehhüm ediyorlar. Bunun içindir ki sıfât-ı ilâhiyyedeki ıstılâhât-ı müteahhirîne işâret ederek bu ıstılâhât bulunmaksızın akīdeyi anlamak daha suhûletli olduğunu beyâna lüzûm gördük. Müteşâbihâta gelince: Bunu evvelce mufassalan îzâh ettiğimiz cihetle burada tekrara lüzûm yoktur; isteyen oraya mürâcaat eder.*

33- Hayat

Ulemâ-yı mütekellimîn, hayâtı şöyle ta'rîf ediyorlar: "Hayat; bir sıfattır ki: Kendisiyle muttasıf olanların âlim, mürîd, kādir olmalarını tashîh eder." Üstâd-ı muazzam, Şeyh Muhammed Abduh *Tevhîd Risâlesi*'nde diyor ki: "Hayat, ilim ve irâdeyi müstelzim olan bir sıfattır." Bu ibârenin evvelkinden daha vecîz, daha sâlim olduğu âşikârdır.

Hayat, sıfât-ı sem'iyyedendir. İlim, irâde, kudretin vücûduna akıl doğrudan doğruya delâlet ettiği gibi hayâtın varlığına da akıl başlı başına delâlet edemez. Zîrâ hiçbir fert için mümkün değildir ki: Bedî', muntazam bir san'at vücûda getiren bir sâni' tasavvur etsin de sonra da o sâni'in ne yaptığını bilmediğini, yâhud amelden âciz bulunduğunu, itkān ve ihkâmın kusvâsına vâsıl olan o amelin o sâni'den sudûru irâde ve ihtiyâr ile olmayıp da tesâdüf ve ittifâk netîcesi olduğuna kāil olabilsin! Evet, bu sûretle tasavvur edecek bir ferd yoktur.

İşte nizâm ve intizâm üzere gördüğümüz şu kâinât-ı bedîa, bunu ibdâ' ve îcâd eden zâtın her halde alîm, hakîm, mürîd, kadîr olmasına doğrudan doğruya yani bizzât delâlet ediyor. Fakat mübdi'-i kâinâtın **[149]** "hayy" olmasına delâleti bizzât değil, belki bil-vâsıtadır. Zîrâ biz, biliyoruz ki: Âlim, kādir olan zât; her halde hayy olmak lazımdır; hayât sıfatı bulunmayınca ilim, kudret sıfatı da bulunamaz. Lakin bu bilgi bize nereden geliyor? Şüphe yok ki kendi nefsimizde, emsâlimizde gördüğümüz şeyden geliyor.

(Demek oluyor ki hayât olmaksızın ilim, kudret gibi şeylerin bulunamayacağını kendi nefsimiz ile emsâlimizde görülen hâletten anlıyoruz da onun üzerine her kimde ki hayât yoktur, onda ilim ve kudret bulunmak mümkün değildir; ilim, kudret ... bulunan her zâtın mutlakâ hayy olması lâzımdır; kazıyyesini ortaya atıyoruz.)

Binâenaleyh Cenâb-ı Vâcibül-vücûd hazretlerinin âlim, mürîd, kādir olmasından dolayı hayât ile de muttasıf olması lüzûmunu istintâc etmek gāibi şâhide, kadîmi hâdise kıyâs etmeye benziyor; bu ise doğru ve müntic olmayan bir kıyâstır. Bunun içindir ki: Mütekellimînden bazıları; hayât, sıfât-ı sem'iyyedendir; Cenâb-ı Hak kendi nefsini "Hayyü'l-kayyûm" ile tavsîf etmese biz sıfat-ı hayâtı isbât edemeyiz diye tasrîh etmişlerdir.

Lakin, üstâd-ı muazzam Şeyh Muhammed Abduh hayât sıfatının da aklen sübûtunu istidlâl husûsunda bir mesleğe sülûk etti ki onun takrîr ettiği vechile bunu diğerlerinde göremüyoruz. Binâenaleyh –merhûmun bu bâbda takrîr ettikleri şey bir çok kimselerin idrâk edemeyeceği kadar yüksek ise de– biz onu burada îrâd edeceğiz. Merhûm evvelâ vecîz, belîğ, umûmî, umûmî olduğu kadar da ma'nîdâr bir mukaddime ile başlayarak diyor ki:

Hayât: –Vücûdun ma'nâsı her ne kadar aklen bedîhî ise de lakin vücûdun akla temessülü, evvelâ zuhûr ile, sonra da sebât ve istikrâr iledir. Vücûdun kemâl ve kuvveti bil-bedâhe bu ma'nânın, yani zuhûrun, sebât ve istikrârın kemâl ve kuvvetiyle mütenâsibdir.

Merâtib-i vücûddan her bir mertebe zikr olunan ma'nâda kendisi için kemâl olan sıfat-ı vücûdiyyeden bir sıfatı bizzarûre istilzâm eder. Eğer böyle olmasa vücûdun bu mertebeden başka bir mertebe için olması lazım gelirdi. Halbuki vücûd, o mertebe için farz olunmuştu. Binâenaleyh vücûd, merâtib-i vücûdun hangi mertebesinde ise o mertebe için lazım olan sıfât ile muttasıf olması zarûrîdir? Eğer böyle olmazsa hilâf-ı mefrûz lâzım gelir.

Müsül-i vücûddan nefse tecellî eden şeyler münhasır değildir. Herhangi mertebesinde olursa olsun misâlin ekmeli; halel ve teşvîşten arî bir vech üzere nizâm ve kevne makrûn olan misâldir. Binâenaleyh bir kere nazar ederiz: Eğer o nizâm; –velev ki nevi'de olsun– vücûd-ı müstemirri iktizâ edecek bir tarzda olursa sâhib-i misâlde olan ma'nâ vücûdunun kemâline daha ziyâde delâlet etmiş olur.

Buradan müstebân oluyor ki: Her bir nizâmın masdarı olmak üzere merâtib-i vücûddan bir mertebe nefse tecellî ederse o mertebe merâtibin ekmeli, a'lâsı, erfa'ı, akvâsı olmak üzere ünvân olur. O mertebe her cihetten merâtibin bâlâsında olur.

Bundan evvel edille-i kat'iyye ile isbât edildiği vechile

* Cild: 10, Aded 245, 247'ye mürâcaat.

vâcibü'l-vücûd kâffe-i mevcûdât-ı mümkinenin masdarıdır. Binâenaleyh bu i'tibâr ile vâcibü'l-vücûd, bil-cümle mevcûdâtın akvâ ve a'lâsı olduğu sâbit olmuştur. Öyle ise bütün mevcûdâtın a'lâsı olan vâcibü'l-vücûdun o mertebe-i ulyâya mülâyim olan sıfât-ı vücûdiyyeyi istilzâm edeceği zarûrîdir.

Herbir şey ki; onu akıl; kendisini ihâta eden zuhûr, istikrâr, sebât ma'nâsı haysiyetle vücûdda kemâl-i tasavvur etti ve o şey de vücûd için mümkün oldu, onun nefsü'l-emrde vücûda sâbit olması vâcibtir.

Şüphe yok ki vücûdun; nizâm-ı âleme, gāyet muntazam bir sûrette tedbîr-i umûr ve tasrîf-i a'mâle masdar olması vücûdun kemâlinden ma'dûddur, ki yukarıda söylemiş idik. Öyle olunca: Kemâline delâlet eden bu sıfatın vücûda sâbit olması vâcibtir. Binâenaleyh vâcibü'l-vücûd, o mertebe-i ulyânın iktizâ ettiği sıfât-ı vücûdiyyeden aklen sübût ve tasavvuru mümkün olan sıfatı istilzâm eder.

Şeyh Muhammed Abduh merhûm, Vâcibü'l-Vücûd hazretlerine sübûtu vâcib olan sıfat-ı hayâtı isbât için umûmî olan şu mukaddime-i vecîzeyi ityândan sonra diyor ki: Vâcibü'l-Vücûd hazretlerine sübûtu vâcib olan sıfatlardan birisi de hayât sıfatıdır. Hayât, ilim ve irâdeyi istilzâm eden bir sıfattır. Çünkü hayât, vücûd için kemâl i'tibâr olunan şeylerden olduğu bil-bedâhe sabittir. Zîrâ hayât tevâbii ile beraber nâmûs-ı hikmetin, nizâm-ı kevnin masdarıdır. Bir de hayât, hangi mertebede olursa olsun o mertebede zuhûr ve istikrârın mebde'idir. Binâenaleyh hayât, kemâl-i vücûdîdir; vâcibin de onunla ittisâfı aklen mümkündür. Vâcibin kendisiyle ittisâfı aklen mümkün olan her kemâl-i vücûdînin vâcibe sübûtu vâcibtir; öyle ise vâcibü'l-vücûd "Hayy"dır; sıfat-ı hayât ile muttasıftır. Maahâzâ vâcibü'l-vücûdun muttasıf olduğu hayât, mümkinâtın hayâtına mübâyindir; hayât-ı mümkinâta aslâ benzemeyen bir hayât ile ittisâfı vâcibtir. Çünkü, vücûd için kemâl olan şey; ancak ilim ve irâdenin mebdeidir. Eğer, ilim ve irâdenin mebdei olan bu sıfât vâcibü'l-vücûd için sâbit olmasaydı, mümkinât içinde vücûd i'tibâriyle ondan daha ekmel bir şeyin bulunması lazım gelirdi. Halbuki: Vâcibü'l-vücûd, mevcûdâtın a'lâ ve ekmeli olduğu yukarıda da isbât edilmişti. Bütün tevâbii ile beraber vücûdu vâhib ve mu'tî olan şüphe yok ki vâcibü'l-vücûddur; o halde fâkıdü'l-hayât olsaydı bunları i'tâ etmek nasıl mümkün olurdu? Binâenaleyh vâcibü'l-vücûd, hayâtın masdarı olduğu gibi kendisi için de hayât sabittir.

Mütercimi: **Aksekili Ahmed Hamdi**

* * *

[150]

FIKIH VE FETÂVÂ

TEADDÜD-İ ZEVCÂT HAKKINDA İSTİFSÂR

Zâkircan Alhan isminde bir zât Orenburg'da münteşir *Şûrâ Mecmûası*'na yazdığı bir mektupta diyor ki: ... kendim Başkırd kavmine mensûbum. Başkırd kavmi arasında büyüdüm, Başkırd'ın öteden beri teaddüd-i zevcât husûsunda pek ileri gittiklerini, bu yüzden Başkırd aileleri içinde birçok hırgürler olduğunu; birçok genç, fakat kıskanç kadınların verem olarak öldüklerini görüp canım yanıyordu. Bu defa Altay Kazakları içinde seyahat ettim. Orada da aynı hâlin müşâhidi oldum. Bunun üzerine bende merâk arttı. Dîn-i mübînimizin hikmetine, adâletine emîn olduğumdan şerîate mürâcaat etmeye karar verdim.

Elime *Kur'ân-ı Kerîm*'i aldım, çünkü bütün insanları tarîk-ı hidâyete da'vet, bütün insanları irşâd, dünya yüzünde hüküm-fermâ olan zulümleri esasından söküp kaldırmak için min-tarafillâh inzâl edilmiş olan *Kur'ân-ı Kerîm*'in bu mes'eleyi elbet zulme, fesâda meydân vermeyecek bir sûrette halledeceğine bütün kalbimle îmân ediyordum. Filhakîka *Kur'ân-ı Kerîm*'i açar açmaz derhal gözüme [1](فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ) âyet-i kerîmesi ilişti. Çünkü bu âyet-i kerîmeye ben pek ziyâde âşinâ idim, bu âyet-i kerîmeyi pek çok defalar işitti idim; iki üç kadın almış olanların çoğu bu âyet-i kerîmeyi okuyor; kadınlarına olan zulümlerini bu âyet-i kerîmenin tahtında setretmeye çalışıyordu. İşte bu âyet ... dedim. Fakat dillerimize doladığımız bu âyet-i kerîmenin tam olarak ezberlenmemiş olduğunu anladım. Çünkü âyet-i kerîmenin ibtidâsı (وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِى الْيَتَامٰى) cümle-i şartıyyesi olup (فَانْكِحُوا مَا طَابَ...) bunun cezâ ve cevabı olarak gelmiş olduğunu anladım. Bir de bu âyet-i kerîmeye (فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ذٰلِكَ اَدْنٰى اَلَّا تَعُولُوا) âyet-i kerîmesinin atıf ve tezyîl edilmiş olduğunu gördüm. Diğer bir yerde de [2](وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا اَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ) buyurulmuştur.

İşte bu âyet-i kerîmelerden kendi fikr-i âcizânemle küçük tedkīkātıma göre; ikiye, üçe, dörde kadar evlenmenin çocuğuyla dul kalmış kadınlar hakkında olduğunu, yani böyle kadınlara şefekaten meşrû' edilmiş bulunduğunu anladım. Hele (لَنْ تَسْتَطِيعُوا اَنْ تَعْدِلُوا) âyet-i kerîmesinden asıl tek bir kadın ile kanâatin daha iyi olduğuna dâir fikir hâsıl ettim.

İşte ben öteden beri müslümanlar arasında müteârif olan hâl ile bu anlayışım arasında büyük bir fark bulduğumdan tahayyüre düştüm; işin içinde anlayamadığım, belki de fikrimin eremediği cihetler bulunması ihtimâline mebnî, bu mes'elenin îzâhını ricâ zımnında ulemâ-yı İslâm'a mürâcaat etmeye karar verdim.

* * *

EDEBİYÂT

SAHÂİF-İ TENKĪD:

MEHMED ÂKİF

Safahât-Birinci Kitap

MEYHÂNE

–geçen nüshadan mâba'd–

"Meyhâne" şiiri Mehmed Âkif'in güzel eserlerinden biridir. Bunu "*Hasta*" hatta "*Selmâ*" derecesinde güzel ad-

[1] Nisâ, 4/3.

[2] Nisâ, 4/129.

demeyiz; maamâfîh *Meyhâne*'yi okurken pek müteessir oluruz, beşerin bir sefâlethâne-i sukūtu bütün menâzır-ı fecâatiyle gözümüzün önüne gelir. Anlarız ki şâir meyhâne âleminin gösterdiği elvâh-ı sefâletten derin derin ızdıraplar hissetmiştir. O ızdırâbât-ı elîme şiiri inşâd ettikçe bizim de rûhumuza dökülür, iki bendden müteşekkil olan birinci parçanın hey'et-i umûmiyyesi müstesnâ bir şiir teşkîl eder. Hele birkaç beyti gāyet yüksektir:

Yıkılmış hânümânlar sanki çıkmış da mezârından
Dehân-ı hasret açmış rahnedâr olmuş cidârından!
.....
Çöker bir dûd-ı mâtem titreyen kandîl-i târından
Sönüp gitmiş ocaklar yükselir gûyâ gubârından.
.....
Boğulmuş rûh-ı insânî şarâbın mevc-i âlinde
Nümâyan mel'anet sâkīsinin çirkin cemâlinde.
.....
Merâret intibâ' etmiş cebîn-i infiâlinde
Derin bir iltivânın sâye-i zerd-i melâlinde.

İşte bu kadar canlı böyle müessir sözlerle pîrâyedâr olan şu iki bend bir tasvîr olmaktan ziyâde bir feryâddır. Şâir meyhâneyi tasvîr için bu iki bendi yazmakla iktifâ etseydi meslek-i muhtârı olan "tasvîr-i hakīkī" nazariyyesine muhâlefet etmiş olurdu; fakat o böyle yapmıyor: Meyhânelerin elvâh-ı sefâletinden hissettiği âlâmı muhâtapların rûhuna ilkā edecek iki parça yazar yazmaz kendi gördüğü meyhâneye geliyor, "tasvîr-i hakīkī"sine başlıyor: Umûmiyetten husûsiyete intikāl Mehmed Âkif'in meslek-i muhtârına muhâlif değil, bilakis onu müeyyiddir. Bir kere de dâire-i husûsiyyete girdi mi, şâir yükseldikçe yükselir, meşhûdâtından ihtiyâr **[151]** edeceği eşyâyı her zaman iyi intihâb edemezse bile intihâb ettiği şeyleri her zaman iyi yazar. *Meyhâne*'nin ikinci kısmında ise hem eşyâ-yı hâriciyyeden müntehabât, hem tasvîrât fevkalâde güzeldir:

Dikildi karşıma bir han kılıklı meyhâne

Mısrâıyla başlayan ve beş beyitte hitâm bulan tasvîr, öyle canlı bir levhadır ki okuyanların tüylerini ürpertir. Şâir bu levhayı en mümtâz ve müstesnâ hutût-ı fârikasıyla, tafsîlâta girişmeden, aynen birkaç rengi birbiriyle imtizâc ettirivermekle küçük bir sâha-i tersîmde büyük bir levha-i zî-hayât gösteren sâhib-i kemâl ressamlar gibi çizmiştir. Bu levhayı tersîm ederken ihrâz ettiği muvaffakiyet-i hârikulâdeyi kendisi de pek iyi takdîr ediyor ki hemen tasvîrden mükâlemeye geçiyor, canlı levhasının eşhâsına aralarındaki musâhabeti hikâye ederek rûh-ı sânî ifâza ediyor. Musâhabette eksik ziyâde bir şey yok: Bir gürûhun sıfat-ı mümtâzesini tamâmen gösterir bir mükâleme ki o gürûhun ipsiz sapsız külhanbeyi takımı olduğu her kelimesinden anlaşılıyor. Sar be yoldaşım cigara, imâm suyu iç, onun bir dalgası olmak gerek, moruk gibi külhanbeyi ta'bîrât ve kelimâtı da mükâlemenin ötesine berisine lüzûmu kadar serpiştirilmiş. Şu mükâlemeyi tabîî tasvîrler arasında gāyet mükemmel buluruz.

Yavaş yavaş kafalar kelleler kızışmıştı.
Ağız burun hele sözler bütün karışmıştı!

Beyti ise âlem-i âbın üzerine tutulmuş bir pertevsûz gibidir: Ona bakınca bütün müstekrehât-ı mestî beş on kat büyür de nazargâh-ı ibrette tecessüm eder.

Kadını meyhâneye getiren iki üç beytin de güzel ve tab'-ı selîme göre mi'yâr-ı ihtisâra muvâfık olduğunu söyledikten sonra kadının sözlerine geçelim. Bu bîçâre, babasını arayan çocuğunun ısrârlarına tahammül edememiş, gece yarıları alçak kocasını aramak için meyhâneye kadar gelmiş, nâmûslu bir kadın, evlâdını seven bir vâlide için dünyâda bundan elîm bir mecbûriyet olamaz. Böyle bir bâr-ı girân-ı ızdırâb altında ezilen, meyhânenin, o cehennemî ömrün kapısına kadar sürüklenen bir zevce, bir annenin rûhundan kopacak feryâd ya bir enîn-i mecrûh, yahud bir feryâd-ı tuğyân olabilir. Şâir acaba hangisini ihtiyâr etmiş? Kadın, alçak kocasının merhametini celb etmek, onu meyhâneden çekip götürmek için hazîn hazîn ağlıyor mu? Yoksa artık çektiği meşakkatlere, uğradığı belâlara tahammül edemeyerek o cellât herife karşı isyân ediyor da başına feryâd yıldırımları mı yağdırıyor? Okuduğumuz parçadan bu iki şıkkın hiçbiri muayyen ve mukarrer bir sûrette anlaşılamadığını söylemek mecbûriyetinde miyiz: Şâir, ricâ ve serzeniş arasında bir lisân ihtiyâr etmiş, tabîiyyete olan meyl ve incizâbı meyhâneye getirdiği kadını sarhoş Ârif'in zevceliğine lâyık bir mahalle karısından yukarı tutamamış. İ'tikādımca kadını mahalle karısı olarak tasvîr etmek şiirin mukaddemâtına, mevzûuna göre pek muvâfık ise de mahalle karısının hissiyât-ı rakīka, yahud hissiyât-ı şedîde ibrâzında yükselemeyeceğini, dâimâ küçük kalacağını tasavvur ve kabûl etmek doğru değildir. Her halde kadın, sarhoş kocasının seyyiâtını daha şedîd ve müessir bir lisân ile yüzüne vurmalıydı. Yahud daha müellim bir lisân ile ağlamalı idi. Şâirin ihtiyâr ettiği gibi hem ağlayacak, hem ateş yağdıracaksa bunlar da ne kadar tabîî olursa olsun, daha ziyade müessir ve müheyyiç olabilmeli idi. Halbuki kadın başına gelen belâları, çocuklarının uğradığı ızdırapları döküp saçıyor da yine rûhta elîm bir teessür, amîk bir merhamet uyandıramıyor. Nazmın yukarıda gösterdiğimiz rekâketleri de bu maksadın husûle gelememesine hayliden hayli yardım etmiştir. Hâsılı *Meyhâne* şiirinin lafzı da, ma'nâsı da kadının bu feryadıyla bir şey kazanmıyor, bilakis gāib ediyor. O kadar ki bu parça nihâyet bulup da şarhoşların mükâlemesi tekrar başlayınca kāri' bilmecbûriye ta'kīb ettiği yabancı bir fikirden ayrılıp da yine mevzû'-ı hakīkīye rücû' ettiğinden dolayı âdetâ memnûn oluyor.

Böyle yirmi beyt temâdî etmekle beraber müessir ve müheyyiç olamayan bir hitâbe yazılacağına yukarıki tasvîrler kadar zî-hayât beş altı beyt feryâd nazm edilseydi şiir elbette daha ziyâde elîm ve rûhdâr olurdu.

Netîce pek iyidir: Sarhoşun karısını boşaması, kadının bayılması intizâr olunan bir netîce-i tabîîyye; fakat:

Herif ayıldı mı bilmem düşüp bayıldı kadın.

Mısrâını beğenemeyiz: Son mısrâ'da böyle bârid bir tezâd bulunması tabîî bir neticeye kisve-i sun'iyyet ilbâs edivermiş.

Ali Ekrem

TERBİYE VE TA'LÎM

SEBÎLÜRREŞÂD İBTİDÂÎ MEKTEPLERİ
–1–
HEYBELİADA

Prens Abbas Halim Paşa Hazretlerinin Taht-ı Himâye-i Fahîmânelerinde

Müessis ve a'zâ-yı kirâmın mâhiyye taahhüd ettikleri mikdâr-ı mebâliği müş'ir cetveldir:

Sıra Numarası	Guruş
89- Bahriye Hukūk Müşâviri Hâlis Bey	20
90- Bahriye Yüzbaşısı Vâsıf Bey	10
[152]	
91-Mekteb-i Bahriyye kâtiplerinden Recep Bey	5
92- Mekteb-i Bahriyye kâtiplerinden Şevket Bey	5
93- Mekteb-i Bahriyye Riyâziye muallimi Tevfîk Bey	5
94- Bahriye Mülâzımlarından Fahri Bey	5
95- Bahriye Mülâzımlarından Tal'at Bey	10
96- Bahriye Mülâzımlarından Ali Haydar Bey	10
97- Mekteb-i Bahriyye kâtiplerinden Hüsnü Bey	5
98- Mekteb-i Bahriyye muallimlerinden Yüzbaşı Kâzım Bey	10
99- Mekteb-i Bahriyye muavinlerinden İhsan Bey	5
100- Bahriye mülâzımlarından Safiyyüddin Bey	5
101- Mekteb-i Bahriyye Kütüphâne Me'mûru Tahsin Bey	5
102- Mekteb-i Bahriyye Motor Me'mûru Yüzbaşı Hakkı Bey	5
103- Mekteb-i Bahriyye Cerrâhı Râşid Bey	
104- Mekteb-i Bahriyye Akāid muallimi Hacı Ahmed Efendi	10
105- Dîvân-ı Muhâsebât A'zâlığından İsmail Rif'at Bey	20

HAYÂT-I AKVÂM-I İSLÂMİYYE

MASKAT SULTANLIĞI

Geçenlerde bazı gazeteler telgraf havâdisi sırasında Maskat Sultanı Seyyid Faysal hazretlerinin vefâtını ihbâr ediyorlardı. Bizim gazetelerde, bu zâtın hayâtına, tercüme-i hâline dâir küçük bir makāle olsun yazılmadı; biz bittabi' matbûatımız için bunu bir lâkaydî telakkī edecek değiliz. Çünkü bizde bu gibi, hatta daha ehemmiyetli vekāyi' nazar-ı iltifâta alınmaz. Meselâ kendi memleketimizde vefât eden büyüklerin, büyük âlimlerin bile müseccel tercüme-i hâllerinden mâadâ hayât-ı ilmî, yahut hayât-ı siyâsîleri, meslekleri ve sâir hutût-ı mümtâzeleri hakkında ele alıp da okunacak hiçbir şey yazılamıyor.

Arapça intişâr eden gazeteler, mecmûalar her halde bizimkilere nazaran daha ziyâde müteyakkız gibi görünüyorlar. Osmanlı ve pâyitaht ekâbirinin vefâtı münâsebetiyle bazı Arapça gazetelerde mühim makāleler görülüyor ki bunlar da bizimkilerden ziyâde fikr-i ta'kīb olduğunu gösteriyor.

İşte Maskat Sultanı Seyyid Faysal'ın vefâtı münâsebetiyle Beyrut'ta münteşir *el-Musavver Mecmûası*'nda mühim bir makāle gördük, ki meâlen ber-vech-i âtî naklediyoruz:

* * *

Merhûm Sultan Seyyid Faysal 1864'de tevellüt edip 1888'de câlis-i taht-ı saltanat olmuş idi.

Merhûm açık fikirli bir zât idi. Memlekette fikr-i terakkī ve maârifin intişârına pek ziyâde gayret ediyordu. Onun için karyelere varıncaya kadar birçok mektepler, medreseler binâ ettirmişti.

Âlem-i İslâm'da cereyân eden vukūâtı ta'kīb eder, âlem-i İslâm'da tekevvün eden bütün teessürâta iştirâk eylerdi.

Maskat ahâlîsi ekseriyet i'tibâriyle zengindir. Maskat sevâhilinde denizlerinde çıkan inci ve mercân Maskatlılara senevî üç milyon İngiliz lirası te'mîn eder.

Ummân:

Basra Körfezi'nin garbında Cezîretül-Arab'ın şarkında kâindir. Hudûdu Kuveyt'in cenûbundan Maskat Burnu'na kadar devam eder. Mesâha-i sathiyyesi 81 bin mil-i murabbaındadır. Sevâhili de 1500 mil kadardır.

Mikdâr-ı nüfûsu, Vitker nâmında bir İngiliz'in takvîmine göre, yirmi beş bin kadar gösteriliyor ise de bu rakamın, mikdâr-ı hakīkīsinden pek dûn olduğu şüphesizdir. Ekseriyet Araplarda olup Acem, Hindû, Belucistanlı ve sâir ticâretle meşgûl birçok akvâm da mevcûddur.

Ummân'ın Târîhi:

Ummân'ın târihi pek kadîmdir. İslâmiyet'in zuhûr ve intişârı zamanlarında oralarda Ezd, Hart, Kinde, Nebhan, Atfan kabîleleri geşt ü güzâr ediyorlardı.

Ummân ahâlîsi târihlerde, Hazret-i Ali'ye olan fart-ı muhabbetleri, sonraları da bunun aksine olarak şiddet-i gayz u adâvetleri ile şöhret bulmuşlardır. Ummânlılar 22 sene-i Hicriyyesinde vukûa gelen Sıffîn muhârebesine iştirâk ile Hazret-i Ali (rdh) tarafını iltizâm etmişlerdi. Fakat Hazret-i Ali'nin Muâviye tarafından bir desîse-i siyâsiyye olarak teklîf edilmiş olan hakemin verdiği hükme rızâ göstererek askerlerinin mühim bir kısmını teşkîl eden Ummanlıların re'yi hilâfında muhârebeden vazgeçmesiyle bunlar Hazret-i Ali'ye darılmış, onun idâresinden hurûc etmişlerdi. Fakat Muâviye tarafını da kat'iyyen tanımıyorlardı. Bunlar Hazret-i Ali'den ayrılınca Abdullah bin İbâd el-Merrî nâm zâtı kendilerine reîs intihâb ettiler. İşte o vakitten i'tibâren bunlar İbâdî nâmıyle yâd olunmaya başladılar.

Bu sûretle müstakil bir fırka-i İslâmiyye olarak meydana çıkmış olan İbâdîler:

لا حكم فى امر الخلافه الا حكم الله وما يأتى به القضاء

diyorlardı, onun için Emevîlere beyat etmek hatırlarından bile geçmiyordu.

Emevî halîfelerine karşı açmış oldukları muhârebelerinde kemâl-i sebât ve gayret ile hicretin 130 senelerine kadar devam ettiler.

Sonraları Cezîretülarab'ın şarkına, Hadramut, Umman, Tihâme, Yemâme, Bahreyn taraflarına intişâr ettiler. Saltanat ve nüfûzları tâ Afrika'nın Trablusgarb ve Tunus taraflarına kadar imtidâd etti.

Emevîler münkariz olarak Abbâsîler devri başlayınca İbâdîler kesb-i istiklâl ederek Cünd bin Mes'ûd el-Ezdî el-Yemenî nâmındaki zâtın riyâseti altında icrâ-yı saltanata başladılar. Bu saltanat kemâl-i istiklâl ile dört **[153]** asır kadar pâyidâr oldu ise de, sonraları zimâm-ı saltanat Ezdîlerin sülâlesinden çıkarak Kahtânîlerin eline geçmiş bulunuyordu.

Sonraları 1500 târîh-i mîlâdîlerine doğru buraları meşhûr Dogaman'ın kumandası altındaki Portekizliler tarafından istîlâ edildi.

205 sene kadar yani 1125 târîh-i hicrîlerine kadar Portekizlilerin idâresinde kaldı. Portekizliler oralarda hükümran oldukları müddetçe birçok âsâr meydana getirdikleri gibi yerlileri de içerilere doğru sürmüşlerdi.

Sonraları yerlilerde bir intibâh husûle gelmeye başladı. Araplar arasında Portekizlileri koğmak hissi uyandı. Pek az bir zaman zarfında bu galeyân şiddet peydâ etmiş, artık Portekizliler yerlilere karşı mukāvemet edemeyecek bir hale gelmişti. Seyf bin Sultan bin Yusuf bin Mâlik bin Yu'rabün-Nebhânî el-Kahtânî nâmında kahraman bir imâmın idare ve kumandası altında ittihâd etmiş olan yerli Araplar, Portekizlileri Maskat ve civârından tard ettikleri gibi techîz eyledikleri kuvvetli donanmalarıyla ta'kîbe koyuldular. Zengibar tarafları, bütün şarkī ve cenûbî Afrika ve Madagaskar adaları Portekizlilerden tamamıyla temizlendi. Bütün bu memleketler Kahtânî imamların zîr-i idâresinde kaldı. Bir müddet sonra imâmet tekrar Ezdîlerin eline geçti: İbni Ahmed bin Saîd bin el-Hamed Ebû Saîd el-Ezdî imâm oldu. Maskat, Bahreyn, Zengibar, ve sâir bazı bilâd-ı Afrîkıyye'yi zîr-i idâresine aldı.

* * *

Bir müddet sonra bütün buraları koca Hindistan kıt'asıyla beraber İngiltere'nin zîr-i himâyesine girdi. Bugün istiklâl-i dâhilîlerini tamamiyle muhâfaza etmekle beraber, sâir devletler ile münâsebette ve hârice karşı bir gûne taahhüdâtta bulunmak hakkını hâiz değildir.

Son günlerde Yemenli Şeyh Abdullah'ın din nâmına olarak hükûmet-i mahalliyye ve İngilizler aleyhinde idâre etmekte olduğu ihtilâller sebebiyle memleket hayli sarsıldı. Bazı İngilizlerin rivâyetine göre Maskat imamı İngiltere-Hint hükûmetine mürâcaat ederek himâyesini talep etti. Hindistan hükûmeti ihtilâli bastırmak üzere sefâin-i harbiyye ile bir miktar asker gönderdi.

Fakat asıl Maskatlıların sözüne bakılırsa İngilizlerin bu rivâyetleri doğru değildir. Her ne kadar İngilizlerin tensîbiyle Hindistan hükûmeti bir miktar sefâin-i harbiyye ile asker gönderdi ise de bu bir bahâneden ibâret idi. Çünkü Şeyh Abdullah tarafından idâre edilmekte olan ihtilâller o kadar mühim değildi. Hükûmet-i mahalliyye bu ihtilâlleri bastırmak husûsunda kat'ıyyen rehâvet göstermiyordu. Hatta son ihtilâller merhûm Seyyid Faysal'ın oğlunun zîr-i idâresindeki asker tarafından bastırıldı; âsâyiş iâde edildi.

* * *

Sultan Faysal'ın dokuz oğlu olduğu rivâyet olunuyorsa da Avrupa takvîmlerine göre yalnız iki oğlu olup birinin ismi es-Seyyid Timur, diğerinin ismi de es-Seyyid Nâdir'dir. Bugün İmâm Seyyid Faysal'ın vefâtı üzerine makām-ı imâmeti oğlu Seyyid Timur işgāl etmiştir.

Seyyid Timur fâzıl, mütedeyyin olup merhûm pederi gibi açık fikirli terakkī-perver bir zâttır. Tahsîlini Bombay Dârü'l-Fünûn-ı İslâmîsi'nde ikmâl etmiştir.

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

MADRAS'TAN SEYLAN ADASI'NA

Madras-Tutikorin:

Madras'ta tetebbuâtımı ikmâl ederek, Seylan'a doğru hareket ettim. Madras'tan Seylan'a gitmek için yirmi dört sâat şimendüferle, on iki sâat de vapurla yolculuk etmek lâzımdır.

Hindistan'ın ma'mûr sevâhil-i cenûbiyyesinden biri de Tuticorine (Tutikorin) kasabasıdır ki, buradan vapura binilip Seylan adasına gidilir. Madras ile Tutikorin arasındaki mesâfe 474 mil olup, yirmi dört sâatte şimendüferle tayyedilir. Mezkûr şimendüfer South İndian Railway Hind-i Cenûbî Kumpanyası'na mensûptur. Birinci mevki'lerinde bir yolcu ancak rahat edebilir. İkinci mevkii hem dar, hem de el yüz yıkamaya mahsûs olan sâbit leğen ve musluk aynı vagonda bulunuyor ki, temizliğe riâyet edilemez. Fakat mezkûr trenin içinde yemek salonu vardır. Yolcular çay, kahve, yemek ve her istediklerini kemâl-i suhûletle hademeler vâsıtasıyla sipâriş edebilirler. Yiyecek ve içecek şeylerin de fiyâtı fâhiş olmayıp pek mu'tedil ve temizdir. Meselâ bir öğle taâmı on iki guruş mukābilinde nefîs olmak şartıyla te'mîn edilebilir.

Madras kasabasının içinde üç şimendüfer istasyonu vardır ki, biri Bombay ile Hindistan şimendüferlerine mahsûs olup, diğer ikisi sevâhil-i cenûbiyyeye âmed-şud eden trenler içindir. Bu iki mevkıfın de yeri deniz ve rıhtım kenarında vâki' olup münâkalât-ı ticâriyyenin suhûletle icrâsını taht-ı te'mîne almıştır.

Madras'a tâbi' olan kasaba ve karyelerin cümlesi ekin ve zirâatle ma'mûrdur. Şimendüfer hattının her iki tarafında vâkı' olan tarlaların cümlesi mezrû' bir halde olup, zirâatsiz bir karış yere bile ender tesâdüf olunur. Dakīka başında trenin sağında ve solunda vâki' olan köyler, yolculara kendilerini müftehirâne bir sûrette arz ediyorlar. Kulübeler bazı fakīrü'l-hâl köylerde kamıştan, elyaftan ve sâireden ma'mûl ise de, diğer seviyede –zengin– bulunan köylerin kulübeleri âdetâ güzel kâşânelerden ibârettir. Madras'tan Tutikorin sâhiline kadar gözüme ilişen köylerin yüzde doksan beşi Hindûlarla meskûn ve onlar tarafından zirâat ediliyordu. Hindû köylerini insan pek çabuk ve kolay tefrîk edebilir. Zîrâ köyün medhalinde ve mahrecinde mutlakā küçük bir kütüphane bulunuyor. Köylüler zahîre ve erzaklarını kendi öküz arabalarıyla şoseden suhûletle istasyona sevk ve îsâl ediyorlar.

Madras-Tutikorin yolculuğu esnâsında gāyet ince ve uzun cocoanut kokova cevizi ağaçlarına mebzûlen tesâdüf olunur. Bundan başka Hindû çiftçilerinin **[154]** üryân bir

halde çoluk çocuklarıyla birlikte güneşin yakıcı harâret ve eşi'ası altında tarlalarda çift sürmekle meşgūl oldukları görülür. Bunca zahmet ve meşakkatle elde edilen mahsûlün yüzde altmışı hükûmet tarafından tahsîl ve cibâyet olunur. Tarla, su münâzaalarına aslâ mahal kalmamıştır. Zîrâ su ve arâzî kadastro usulüyle zürrâa vaktiyle tevzî' olunmuş ve ona göre vergileri alınmaktadır.

Bu yolculuğumda tünele hiç rast gelmedim. Bilakis iki üç büyük köprüden geçtik. Mezkûr köprülerin inşâsına diyebilirim ki yüzer bin lira sarf edilmiştir.

İstasyonlarda İntizâm:

Her istasyonda posta ve telgrafhâne, kitapçı dükkânı, erkek ve kadınlara mahsûs beytülhalâlar, su muslukları mevcûddur.

Umum şimendüferler kumpanyası tarafından her sene yeniden neşr olunan Guide –Ta'rife–lerde trenin her istasyonda kaç dakīka tevakkuf edeceği îzâh edildiği cihetle, yolcular ona göre arabalardan inip mevkıfta dolaştıktan sonra, trenin hareketini iş'âr eden çanın çalınması üzerine tekrar yerlerine giderler.

Öteberi satanlar, trenin istasyona muvâsalatı üzerine eşyâlarını yolculara derhal arz ederler. Oldukça bu yüzden para kazanan fakīr esnaflar bu sûretle âilelerinin maîşetlerini te'mîne muvaffak olurlar.

Her istasyonda bir iki polis ve büyük mevkıflarda polis komiseri ortalığa dikkat etmektedirler. Îcâb ederse yolcuları yoklamaya, isticvâba, tevkīfe salâhiyetleri vardır.

Tren her istasyona vâsıl oldukta, "Şef" –İstasyon Me'mûru– ten pratika alır ve öylece yoluna devam eder. Her tevakkuf olunan mevkıfta posta ahz ve teâtî olunur.

Madras-Tutikorin arasında on yedi büyük istasyon vardır. Bu mevkıfların her biri koca bir kasabadır ki, bizim livâlardan daha ma'mûr, büyüktür. Mezkûr mevkıflarda güzel fabrikalar da te'sîs olunmuştur. Halbuki bizim livâlarda şöyle dursun, vilâyâtımızda bile bir fabrikaya tesâdüf olunmuyor. Ticâret, zirâat, alış-veriş dâimâ hâl-i faâliyyettedir. Hükûmet vergiler yüzünden kasalarını senenin hitâmından evvel doldurmaya muvaffak olur.

Ormanlar:

Şimendüfer hattı üzerinde vâkı' olan ormanlar insanın nazar-ı dikkatini celbe sezâvârdır. Ormanın müteaddid koruculari dâimâ vazîfeleri başında bulunup, ağaçlara numara vaz' etmek, ormanı süpürtmek, ağaçların zâid dal budaklarını kestirmekle iştigāl ettikleri görülür. Bu ormanların içinde bazen şose yolları da vardır. Ruhsatsız bir ağaç kesilemez. Kesilse, derhâl cezâ-yı nakdî ve hapis mütecâvizi tehdîd eder. Hindistan'daki ormanlar hadd ü hasra gelemez. Mezkûr ormanlarda tuyûr, canavar, haşerât ve boğa yılanları mebzûldür. Ormanın ağaçları üzerinde kemâl-i şetâretle canbazlık eden maymunların gürültüleri pek hoştur. Mezkûr ormanlarda av peşinde koşanlar mutlakā beledî ruhsatnâmesini hâiz olmaları şart ittihâz olunmuştur. Ruhsatnâmeyi hâiz olmayanlar ne tüfenk taşıyabilir, ne de av vurabilirler. Bundan mâadâ vurulacak, sayd olunacak hayvânât da hükûmet tarafından ta'yîn ve tahdîd olunmuş ve hudûd-ı mezkûre hâricinde bulunan hayvânâtı avcılar sayd edemezler.

Kolombo'ya Muvâsalat:

Eylül-i efrencînin on altısında Tütikorin kasabasından vapura binerek ertesi günü ales-sabâh Seylan adasının makarrı olan Kolombo şehrine yetiştik.

Vapurları barındırmak ve münâkalât-ı ticâriyyeyi fırtınalı zamanlarda karaya ve vapura indirip yükletmek için iki uzun ve geniş koldan ibâret olan dalgakırandan vapurumuz sun'î limana dâhil olarak kasabanın bir çeyrek mil uzaklığında demir attı. Mezkûr dalgakıranlar uzun bir hatt-ı münkesir şeklinde sâhilin iki tarafından denize doğru uzanmış ve hattın her iki nokta-i intihâiyyesinde de birer fener kulesi inşâ edilmiştir. Gece gündüz vapurlar hiçbir zahmet ve meşakkat his etmeksizin limana girip barınırlar. Evvelce Seylan adasının limanı ve makarr-ı hükûmeti Gales idi. Fakat sonradan Kolombo sun'î bir liman hâline ifrâğ olundukta burası Seylan adasının yegâne ticâret sâhili olmaya başlayarak, Gales limanını söndürmüştür.

Liman ve Dalgakıranlar:

Sun'î liman beş yüz –Acre– İngiliz dönümü vüs'atinde cezir zamanında yirmi altı ve med zamanında kırk İngiliz kademi umkundadır. Dalgakıranların ilk temel taşı 1875 senesinin 8 Kânûnievvelinde İngiliz Veliahdı Prens Dugal[?] tarafından vaz' olunmuştur. O sıralarda şimdiki kralın müteveffâ pederi Yedinci Edvard berây-ı seyâhat Hindistan'a gelmiş ve Kolombo adasına da uğramışidi. Bu sun'î dalgakıranlar 1885 senesinde hadd-i hitâma ermiş ve adaya yeni bir hayat ve faâliyet-i ticâriyye bahş etmiştir.

(İstıtrâd: –Beyrut'ta da böyle bir dalgakırana tesâdüf etmişidim. Fakat maatteessüf ikmâl edilmemiş ve böylece kırık dökük taşları gelen geçenlerin nazar-ı dikkatini celb edip, bizim iş adamı olmadığımızı lisân-ı hâl ile beyân eylemektedir.)

Mezkûr dalgakıranların temelleri hâlis demirden olup, üzerindeki taşlar ise granittir. Kolların uzunluğu birer mildir. Kolların karaya bitişik olan nikāt-ı ibtidâiyyeleri altmış iki İngiliz kademi kalınlığındadır.

Bu inşââtta isti'mâl olunan taşlar Kolombo'nun on iki mil ötesinde bulunan bir dağdan kırılıp ameliyât mahalline getirilmiştir. Bu taşların hacmi ikiye ayrılmıştır. Büyük olanların ağırlığı otuz iki, küçüklerinki ise on altı tonilatodur.

Denizin fırtınalı zamanlarında bahr-i muhît-i Hindînin tâ kalbgâhından kabaran dalgalar bu süddeye şiddetle hücûm ettiğinde elli İngiliz kademi kadar birden bire sular irtifâ' eder ve nâzırîne Niyagara şelâlesi bir manzarayı irâe eyler. Ciddiyet ve faâliyet-i beşeriyyenin ne hârikalar ibdâ' ve îcâd ettiğini görmek arzu edenler bu manzarayı temâşâ etmeleri muktezîdir.

Mezkûr süddeyi inşâ eden zât İngiltere'nin en mâhir üstâd mühendislerinden Sir Gohn Coode cenâplarıdır. Süddenin masrafı bir milyon liraya karîb olup, ameliyât ve inşâât tam on sene zarfında ikmâl edilmiştir. Südde üzerinde mezkûr

bulunan fenerin ışığı on mil uzakta seyr eden vapurlar tarafından kemâl-i vuzûhla görülmektedir.

Bu dalgakıranların inşâsından evvel adadan vapurlara ve vapurlardan adaya haml ve nakl olunan emtia ve emvâl-i ticâriyye dalgaların hücûmundan mütehassıl olan sulardan zarar-dîde olurdu. Ayda bir iki yelken kayığı batar ve içindeki ahmâl ve eskāl denizin a'mâkına gömülürdü.

Şimdi ise bu mahzûrlar ref' edilmiş ve tüccârın şükrân ve minnetini hükûmete karşı te'mîn eylemiştir.

Bu süddelerin Kolombo'ya bahş edildiği umrân ve servet günden güne tezâyüd etmekte ve ahâlî ile hükûmetin kasalarını nakit ile doldurmaya hizmet eylemektedir.

Bu taş âbide hitâm bulduktan sonra ilk senesinde Kolombo'dan vapurlara tahmîl edilen metâ'ların sıkleti –evvelce 1 700 000 tonilato iken– beş milyon tonilatoya fırlamıştır ki, aradaki farkın ne kadar çok olduğu derhal anlaşılır.

Ada hükûmeti vaktiyle bu südde ile, şimendüfere, zirâatin ameliyât-ı iskāiyye **[155]** ve irvâiyyesine, umûr-ı nâfiaya sarf edilmek üzere üç milyon liralık bir istikrâz-ı dâhilî akd etmek sûretiyle, memleketin i'mârına muvaffak olmuştur.

Rüzgâr sert esmediği zamanlarda bu süddenin üzerinde râhatla gezmek mümkündür.

Kolombo emîn ve sâlim bir liman hâlini almazdan evvel arâzî ile emlâk ve akārın fiyâtı pek düşkün iken, fî yevminâ hâzâ bir metre-murabba' yerini bir buçuk İngiliz lirasından aşağı satın almak gayr-ı kābildir.

Hülâsa adanın servet ve i'tibârı birden bire fırlamış ve evc-i a'lâyı bulmuştur.

Taharriyât:

Vapurumuz limana dâhil olduktan sonra polis ve gümrük me'mûrları bizi ziyâret etmekte kusûr etmediler. Polisin suâl ve istîzâhlarına îcâb eden cevabı verip, elinden kurtuldum ise de gümrükçünün elinden yakayı bir türlü tahlîsa muvaffak olamadım. O muttasıl eşyam içinde şarap, tütün, afyon, haşhaş, mücevher bulunup bulunmadığını sorardı. Yirmi beş sigaradan başka bir şey'in bizde mevcûd bulunmadığını anlayınca çantalarımın açılmasını arzu etti. Derhâl açtım. Bir aşağı bir yukarı baktıktan sonra pekalâ diyerek elime bir ilmühaber sıkıştırdı.

Kolombo Şehbenderinin İltifâtı:

Karaya inmezden evvel Kolombo'daki fahrî şehbenderimiz tüccâr-ı mahalliyeden Hacı Muhammed Makar Marikar Efendi bir kayıkla vapura doğru gelerek kemâl-i lütf ve insâniyetle benimle musâfaha ettikten sonra beraberce kayığa atladık. Karada duran kupa arabası bizi gāyet mükellef ve muhteşem bir konağa –daha doğrusu bir yalıya– îsâl eyledi. Mîr-i mûmâileyh üç sene evvel Avrupa'yı dolaştıktan sonra İstanbul'u ziyâret etmiş ve Boğaziçi'ndeki köşkleri hayli tedkīk eylemiştir. Buraya avdetinden sonra bizim yalılar tarzında şimdiki kâşânesini beş bin İngiliz lirasıyla inşâ Villa Stamboul eyleyerek Villa İstanbul nâmı vermiştir.

Bu mükellef, müzeyyen ve âlî binânın üzerinde Cuma günleri Osmanlı bayrağı bir şükûh ve azamet-i fevkalâde ile temevvüç ediyor. Benim hakkımda yapılan bunca hüsn-i kabûl ve insâniyyetin senâ ve teşekkürâtını, beni şehbenderimize tavsiye eden Bombay Başşehbenderi vekîl-i âlîsi Hasan Basri Beyefendi'ye medyûnum. Bu genç beyefendinin bana ettiği uluvv-i cenâb ve insâniyetine karşı ilelebed minnetdâr kalacağım. Bu sûretle *Sebîlürreşâd* cerîdesine gösterdiği teveccüh ve iltifât sezâvâr-ı teşekkür ve takdîrdir.

Seylan Adası İdâresi:

Seylan adası tamamıyla bir armut veyahut bir kalb şeklindedir. Mezkûr adanın hükûmeti, tarz-ı idâresi, parası, banknotları, polisi, jandarması, mehâkimi, hâsılı her şeyi ayrı ve müstakil olup Hindistan hükûmetiyle bir râbıtası yoktur.

Kolombo, Seylan adasının merkez ve makarr-ı hükûmetidir. İngiltere hükûmeti adanın mizâc ve havasıyla ahâlîsinin tabâyi' ve ahlâkına göre kānûnlar tanzîm etmiş ve fakat cümlesinde kendi hukūk-ı hükümrânîsini maa-ziyâdetin muhâfazaya dikkat ve i'tinâ eylemiştir.

Takayyüdât:

Adaya hüviyeti, şahsı meçhul ve hükûmetçe tanınmayacak hiçbir kimse ayak atamaz. Mutlak bir hırfet ve san'atı, iş ve ticâreti, yahud seyahat için gelmiş olması şarttır.

Yolcuların eşyâları dikkatle muâyene edilir. Mevâdd-ı memnûa –esliha, afyon, haşhaş, tütün ve sâire gibi– müsâdere edilir. Bir yolcu ancak yanında yüz sigara bulundurabilir.

Kolombo kasabasının iskelesi kereste ve tahtadan ma'mûldür. Muntazam merdivenlerle iskeleye ve sonra karaya çıkılır. Karaya çıkar çıkmaz polis dâiresi, karşısında da gümrük idârehânesi herşeyden evvel yolcunun nazar-ı dikkatini celb eder.

Vesâit-i Nakliyye:

Adanın beledîsi tarafından hamallarla, arabacı ve el arabacılarına, –ki burada mebzûlen bulunur ve yolcularını el ile çekip istenilen yere götürürler– kayıkçılara mahsûs pek muntazam bir ta'rife tanzîm olunmuştur. Haklarından ziyâde yolcudan bir şey talep etmeye hakları yoktur. Ufacık bir gürültü netîcesinde da'vâyı sokakta duran polis neferi halle me'zûndur. Binâenaleyh yolcu ve seyyâhîn burada suhûlet ve rahatla geşt ü güzâr edebilirler. Mezkûr ta'rifenin en lüzumlularını buraya derc etmeyi münasip görürüm.

Meskûkât:

Tafsîlâta girişmezden evvel Kolombo'nun meskûkâtı hakkında kāri'lerime bir az ma'lûmât verceğim. Bu ada dâhilinde darb olunan rupyeler santim hesabına –suhûlet-i ahz u i'tâ için– taksîm olunmuştur. Bir rupiye yüz, yarım rupiye elli, çeyrek rupiye 25 santim ve bu meskûkâtın cümlesi gümüştür. Küsûr on, beş, 1, yarım santimlik paralar ise bakırdır.

Nakliye Ta'rifeleri:

Kayıkçı bir yolcuyu yirmi santim mukābilinde karaya çıkarır. Yolcu ile beraber olan hafif eşyadan kayıkçı para alamaz. Sâhibi başka olan eşyadan parça başına beş santim ücret alır. 24x10x18 inç uzunluğunda bulunan çantalardan

on santim ve daha büyüğünden on beş ve fevkalâde cesîm olanlardan yirmi beş santim ücret talep edilir.

İskeleden arabaya kadar küçük eşya dört ve büyük parçalar onar santim mukābilinde hammâliye ücretine tâbi'dirler. El ile çekilip Rickshaw (Rikşa) tesmiye olunan arabalar –ki bir kişinin rükûbuna mahsûstur– birinci sâat için yarım ve ondan sonraki sâatler için bir çeyrek rupiyeye koşulurlar.

Arabalara birinci sâatte bir rupiye, ondan sonraki sâatler için yarım rupiye verilir.

Şimendüfer hamallarına bir parça yük için beş, daha ziyâde olursa mecmûuna on santim verilmelidir. Hotelde oda hademeliği îfâ eden bir çocuğa ilk gün için 25, üç gün için elli santim vermek lâzımdır.

Posta ve Telgraf:

Ada dâhilinde telgraf ve posta ücreti pek ucuzdur. Hindistan'a gönderilecek mektup ve telgraflar için ehven fiyat alınır. Ancak memâlik-i ecnebiyyeye gönderilecek telgraf ve mektuplardan fazlaca para alınmaktadır.

Evzân:

Her yerde olduğu gibi evzân-ı muhtelife Seylan adasında da hüküm-fermâ ise de, hükûmet tarafından ta'yîn olunan evzân üzerine satılan erzâk ve me'kûlâtın fiyâtı muayyen ve mahdûd olup fiyât-ı mezkûre hâricinde hiçbir esnâf fazla para talep edemez. Çünkü cezâya ma'rûz kalacağı tabîîdir.

Seylan Adası: Kolombo **S**[sin]. **M. Tevfik**

Japonya Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

TOKYO'DA BEYNELMİLEL VE BEYNELEDYÂN BİR İCTİMÂ'

Birkaç vakitten beri, Amerika ulemâsından ve Amerika'nın muvahhidîn-i Hıristiyâniyye cemâati a'zâsından Doktor Sanderland nâm zât, Japonya'da **[156]** bulunmakta, mütenevvi' mesâile dâir felsefî konferanslar vermektedir. Bu zât Amerika ve Avrupa'da mevcûd muvahhidîn-i Hıristiyâniyye mezhebinin ileri gelenlerinden olup el-yevm Panama kanalının resm-i küşâdı münâsebeti ile açılacak sergi vaktinde Amerika'da in'ikād edecek Edyân Kongresi'ne iştirâke edyân-ı sâire ulemâsını dahi da'vet ve aynı zamanda bir devr-i âlem edip ulemâ-yı edyân ile mahallinde müdâvele-i efkâr etmek için muvahhidîn mezhebinin hey'et-i idâresi tarafından tevkîl olunmuştur. Doktor Sanderland Japonya, Rusya, Almanya, Fransa, İngiltere, Balkan, ve Türkiye'de seyahat ettikten sonra, İstanbul'da İslâm ulemâsı ile görüşecek ve onların bu kongreye iştirâk hakkındaki fikirlerini istimzâc ettikten sonra Hindistan, Çin ve Moğolistan gibi edyân-ı mütenevvia merkezlerini dahi ziyâret ederek yine Japonya'ya gelip seyahati hakkında konferanslar verecektir. Ba'dehû Amerika'ya avdetle orada kongrenin akdi için hazırlıkta bulunacaktır.

Kongrenin maksadı muvahhidîn arasında takarrüb yollarını aramaktan ve edyân-ı mütenevvianın felsefesi hakkında hakīkī ma'lûmât istihsâlinden ibâret olacaktır.

Japonya'nın mütenevvi' merkezlerinde bulunan İslâmlar bunun ehemmiyetini takdîr ederek Tokyo Elsine Mektebi'nde Urdu lisânı muallimlerinden Muhammed Bereketullah Efendi'nin himmeti sâyesinde Doktor Sanderland'a büyük bir ziyâfet verdiler. Mecliste milel-i mütenevviaya mensup İslâmlar, Amerikalı İngilizler ve Japonya ekâbir-i siyâsiyyûnundan, meclis-i a'yân ve meb'ûsân a'zâsından, ulemâdan, muallimlerden, hutabâdan yetmişe karîb misâfir bulunmakta idi.

Müsâfirînin, ekseri Doktor Sanderland'ın seyahatinin te'lîf-i kulûb yolunda atılan birinci adım olduğunu söyleyerek tebrîk ve yahud tevhîd-i edyân fikrinin sulh-i umûmîye edeceği hidemâttan bahs ile gāyet belîğ nutuklar îrâd ettiler.

Cem'iyet-i İslâmiyye, Doktor Sanderland'ı ve Japonya ekâbirini da'vetle onlara uhuvvet-i İslâmiyyenin ne kadar samîmî olduğunu göstermek istiyordu ve emînim ki bunda muvaffak olmuştur. Zîrâ dün Dîn-i İslâm'a muhabbet eden bir Japon'un bugün müslümanlarla olan samîmî irtibâtı, dün İslâmiyet'i kabûl eden bir Japon'un bugün taâma ism-i ilâhîyi zikr ile mübâşereti ve bunun gibi evvel emirde göze çarpan ahvâl, ki İslâmları dâimâ mesrûr eder, ecânibe dahi te'sîrsiz kalmayacaktır.

Misyoner erâcîfini okuyup İslâmiyet hakkında ma'lûmât toplayan bir Amerikalı'da bu nevi' ahvâl câlib-i dikkattir ve İslâmiyet'in mübeşşirîn-i Nasrâniyye tarafından neşr olunan yalanlardan derecât ile âlî olduğunu da gösterecektir. Hatta denebilir ki tedkīkāt-ı dîniyyede bulunan bir âlim için bu ahvâlin daha bazı müstahsen ve mühim te'sîrâtı da görülecektir. Âlim-i mûmâileyhin Deraliyye'yi ziyâreti esnâsında İslâm ulemâsı ile icrâ edeceği mülâkātların te'sîrsiz kalmayacağı şüphesizdir.

Her fırsattan istifâde yolunu tutmak ve her vâsıta ile dîn-i mübîn-i Ahmedî'nin lâ-yuad ve lâ-yuhsâ mezâyâsını ecânibe de göstererek dîn-i ilâhînin memâlik-i garbiyyede te'sîrini tezyîd yolunda sarf-ı gayret etmek ulemâmıza bir vazîfedir zannederim.

El-yevm Amerika misyonerleri, Fransa Cizvitleri âlemi kaplayıp her tarafta neşr-i dîn ediyorlar. Bâtıl olduğuna velev kısmen kendileri bile kāil oldukları Ortodoksluğu neşr için Ruslar her sene kırk beş ilâ elli bin ruble (bir ruble 12.5 kuruş) sarf ederek Japonya'da bir hey'et-i mübeşşire bulunduruyorlar. Amerikalı misyoner cem'iyetleri senevî yedi yüz bin Frank, Cizvitler yarım milyon Frank kadar nakit sarf ediyorlar da biz hâlâ hükûmetimizin mübeşşirlik edeceğini bekliyoruz. Her dindâr müslim din yolunda, müellefe-i kulûbün saâdeti yolunda üç, beş kuruş vermeli iken, biz onu yalnız ecânibte görüyoruz. Karneci, Rokfeller gibi ağniyâ milyonlar sarf ettiği gibi Con, Simon, yahut Dimitri dahi dinini neşr için kazandığı cüz'î bir meblağdan senede bir iki Mecîdiye ayırıyor. Halbuki biz beş para vemedikten başka Japonya gibi müstaidd-i terakkī ve tefekkür bir memlekette neşr-i Dîn-i İslâm yolunda himmetini, vaktini, rahatını, sıhhatini acımadan çalışan zevâta ve husûsan Bereketullah Efendi gibi ulemâ-yı muhteremimize itâle-i lisân ederek onun hıristiyan misyornerleri ile müttehiden çalıştığını söyleyerek leke sürmeye çalışan bazı nâmussuz, dinin ne olduğundan

bî-haber bazı ahlaksızlar dahi ortaya çıkıp etrafa erâcîf neşr etmekten hâlî kalmıyorlar. Başlarına bir şapka geçirmekle medenî olduklarını zanneden bu nevi' erâzîl ehl-i hakka her yerde taarruz ettikleri olağan hallerden ise de, ecânibin ahvâlini, ahlâkını dâimâ tedkîk ve tetebbu' etmeyi âdet edinmiş Japonlar miyânında ne kadar teessüf olunsa azdır, ve pek fenâ te'sîrler bırakacağından korkulmaktadır. Lakin dinine muhabbetli, Hilâfet-i Muazzama-i İslâmiyyeye kalben, rûhan merbût ve her anda kendini bile fedâya hâzır zevât-ı muhteremenin himmeti hiçbir vakit öyle safsatalarla sarsılmayacağına şüphem yoktur.

Tokyo, Vaside D[ârü]lfünûnu: **Ahmed Münir**

DER-ALİYYE'DE *SEBÎLÜRREŞÂD* CERÎDE-İ MERGÛBESİNE

Cânib-i sâmî-i hazret-i Meşîhat-penâhîye mütekaddim arzuhâlimin sûretidir:

Ma'rûz-ı bende-i dîrîneleridir ki

Urfa Mahkeme-i Şer'iyyesi'nin fî 30 Rebîülevvel sene 1331 târîhli i'lâmına inde't-temyîz Fetvâhâne-i âlî'nin fî 15 Şa'bân sene 331 ve Meclis-i Tedkīkāt'ın fî 26 Şevvâl sene 1331 târîhli tasdîk tahşiyelerinde sehven nihân kalan hâlâtın birincisi Ahmed Paşa nâm-ı diğer Rıdvâniye Evkāfı'nın 1154 târîhli vakfiyesinde Rakka eyâleti dâhilinde medîne-i Ruha'nın Bozâbâd nâhiyesine tâbi' Hevak karyesinde vâkı' hudûd ve mikdarı mechûl yalnız bir kıt'a zemînin vakfiyeti muharrer ise de vakf-ı mezkûr nâmına mevki'-i mezbûrda elyevm cem'an on altı kıt'a tarla bir kıt'a bahçe zemîni ve dört tümen tohum istîâb eder bir kıt'a arâzî mevcûd olduğu halde vakf-ı mezkûra meşmûl **[157]** olmayan ve ilk tahrîrde sübût-ı hakk-ı karâra mebnî 1281 târîhli üç kıt'a sened-i hâkānî mûcebince ilâ vefâtihî pederimin taht-ı temellük ve tasarrufunda iken vefâtıyla çâkerlerine irsen intikāl etmiş olan bir kıt'a bahçe ile altı kıt'a arâzî-i emîriyyenin tamâmı ve bir kıt'a arâzî-i emîriyyenin nısfının dahi yalnız bir kıt'a zemîn hakkında aleyhimde li-garazın küşâd ettirilen da'vâ hükmüne idhâl edilmiş olması sâniyen vakf-ı mezkûra 1267 târîhinde Mustafa Bey'in cânib-i şer'den mütevellî ta'yîn kılındığına dâir hüccet-i şer'iyye-i müseccelenin târîh-i lühûkundan Mustafa Bey'in târîh-i vefâtı olan 1322'sine değin elli beş sene müddet mürûr etmiş ve Mustafa Bey'in târîh-i tevliyyetinden vefâtına değin hasbe't-tevliyye vakf-ı mezkûrun leh ve aleyhine müteaddid da'vâ muhâkemeleri Urfa ve Halep Mahkeme-i Şer'iyyeleri ve Fetvâhâne-i âlî kuyûdâtıyla müsbet bulunmuş ve mûmâileyhin muvâcehesinde tedâvül-i eyâdî vâkı' olmaksızın pederimin kırk bir sene müddet bilâ-nizâ' fiilen temellük ve tasarrufu resmen tahakkuk etmiş iken senedât-ı hâkānînin yoklamadan verilmiş denilerek bilâ-mürûr-ı sultânî mürûr-ı zamân ıskāt ve da'vâ-yı bâtıla-i mezkûre istimâ' kılınmış olması sâlisen atîk Rakka eyâleti nazar-ı im'ândan hazf ancak Urfa'nın Haleb'e tebaiyyeti ve Haleb'in arâzî-i harâciyye olması hasebiyle bilâ-temlîknâme-i hümâyûn velâ-tedkīk esâsen dâhil-i da'vâ olmayan ve hâric-i vakfiyye bulunan diğer arâzî ve bahçemin dahi vakfiyyeti yoluna gidilmiş olması râbi'an eşcârın kimler tarafından ve ne târîhte gars olunduğu tedkīkātına girişilmemesi hâmisen irs beyyinesinin rüchâniyyeti hakkındaki cevâz-ı şer'înin bilâ-sebeb mühmel bırakılması değil lâ-yuhtî bir hey'et-i ilmiyyenin zât-ı semûhîlerinin dahi mütâlaasıyla tahakkuk edeceğinden asr-ı adâlet-i hilâfet-penâhîde mazlûm ve mağdûr kalmamak üzere Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin 1840'ıncı maddesi hükmüne tevfîkan nikāt-ı ma'rûzadan nâşî iâde-i muhâkemeye emir verilmesini nazar-ı insâfınıza arz ederim. Mezkûr tevliyet hücceti ve vakfiye ve Fetvâhâne ve Meclis-i Tedkīkāt tahşiyesi sûretlerini dahi takdîm eyledim. Mezkûr i'lâm-ı ibtidâî dahi Urfa Mahkeme-i Şer'iyyesi'nde mahfûz bulunduğundan celb ve tedkīk buyurulmasını istirhâm eylerim. Ol bâbda emr ü fermân hazret-i veliyyü'n-ni'met efendimiz hazretlerinindir.

Fî 24 Zilkade sene 1331 ve fî 11 Teşrînievvel sene 1329
Urfa'nın Yusufpaşa mahallesinde mukīm Hamevî-zâde
Muhyiddin bin Nu'mân

EHL-İ SALÎB MEZÂLİMİ

Elvâh-ı İntibâh:

Yirminci Asrın Kanlı Nâsıyesi

Bu hafta zarfında Selanik'ten İstanbul cerâid-i yevmiyyesine gönderilen mektuplardan iktibâs olunan âtîdeki mezâlim ve fecâyii bütün müslümanlar kemâl-i dehşetle okumalı ve intikām için bütün kuvvet ve iktidârıyla hazırlanmalıdır!

Mala, Cana Taarruz:

İslâmları ezmekte, İslâm kanı dökmekte mahâret iktisâb eden yalancı halâskârlar denî programlarını tatbîkte kusûr etmiyorlar.

Ahîren Ustrumca muhâcirîn-i İslâmiyyesi hakkında revâ görülen tecâvüzât müslümanları pek me'yûs eylemiştir. Bundan on beş, yirmi gün evvel memleketlerine dönmek üzere yola çıkan altı yüz kadar İslâm Bulgar karakolları tarafından memleketlerine kabûl edilmeyince Doyran kazâsının Berarde[?] karyesine gelerek ahz-ı mevki' etmişlerdi. Zavallılar, me'yûs ve nevmîd bir halde imrâr-ı vakt ederken geçen Perşembe gecesi ansızın Bulgarların tecâvüzâtına hedef olmuşlardır. Bu taarruz üzerine otuz yedi kişi mecrûh düşmüştür.

Bu fecî' hâdiseden haberdâr olan diğer muhâcirler ne yapacaklarını, ne sûretle hareket edeceklerini şaşırmışlar. Bir taraftan Bulgarların taarruzât-ı vahşiyâneleri, diğer taraftan Yunanîlerin taarruzât-ı rezîlâneleri yüzünden İslâm unsurunun ma'rûz kaldığı hâl-i perîşânî her türlü tasavvurların fevkındedir. Hayât-ı nâmûsunu muhâfaza için hicreti ihtiyâr eden İslâmlar gittikçe çoğalıyor, her taraf gittikçe unsur-ı İslâm'dan hâlî kalıyor.

Yunanistan hükûmetinin tazyîk ve icbârıyla memleketlerini ihrâk ederek Yunan süngüleri altında Selanik'e kadar hicret eden ve kısm-ı a'zamı ovalarda aç ve meskensiz kalan binlerce dindaşımız, bugün pek elîm ve fecî' şedâide ma'rûz bulunuyorlar. Hükûmet-i Yunâniyye Türkiye'nin kendisine

karşı olan vaziyetinde husûle geldiğini gördüğü tebeddül üzerine tazyîk ve imhâ politikasını daha sıkı, daha devamlı bir sûretde tatbîka başladı ve bugün bu tazyîkātında devam ediyor. Evvelce, Selanik ve civârında bulunan muhâcirîni cebren vapurlara irkâb ederek adalara atarken, şimdi de köylerinde oturan İslâmları cebren vagonlara irkâb ederek Selanik'e getiriyor, buradan da vapurlara bindirerek adalara gönderiyor.

Yunan hükûmeti silah taharrîsi bahânesiyle Langaza İslâm gençlerini toplayarak Selanik'e getirdi. Bu gençler bugün en şedîd tazyîkāt altında bulundurulmakta ve hatıra geldikçe itlâf edilmektedir. Langaza'da kalan mütebâkī halk da Yunan askerlerinin mütemâdî tehdîdleri altında bulunmaktadır.

Drama civârında da tazyîkāt el-ân devam ediyor, hatta bu tazyîkāt katliâm şekli almış bulunuyor. Ezcümle Drama metropolidi Doksat nahiyesi merkezini ihrâk ve ahâlî-i İslâmiyyesini kâmilen katl ettirmiştir.

Bundan başka muhârebe esnâsında Kavala'ya ilticâ etmiş olan muhâcirîn-i İslâmiyyeyi avdete mecbûr etmiş ve esnâ-yı avdetde bunlardan 15-20 bin kadarı katl edilmiştir.

Balkan Harbi'nin ibtidâsından beri bu sûretle katl ve itlâf edilen kardeşlerimizin mikdarı yüz binleri geçiyor. Bu kan böyle akıp giderse buralarda İslâmlık nâmına kimler isbât-ı mevcûdiyyet edecek? Halbuki işte bu kan akmakta devam ediyor.

Drama Balkanlarında kalmış olan Ropçoz ve kısmen Çeşme nâhiyesi muhâcirîn-i İslâmiyyesi de aç ve sefîl bir halde bulunuyorlar. Kışın hulûlüyle bu zavallıların ma'rûz kalacakları şedâid tezâuf edecektir. Bunlar açlık yüzünden hergün beş on kurban veriyorlar.

Irza Taarruz:

Balkan Harbi'nin müdhiş fecâyiinden nasılsa kurtularak muhâfaza-i bekâret eden hemşirelerimizin de, ırzlarına tecâvüz ediliyor. Ezcümle geçen gün Kılkış civârında Sarıgöl karyesinin erkekleri silah taharrîsi bahânesiyle tevkîf edilmiş ve elleri bağlanarak sevk olunmuştur. Bundan sonra meydanı boş bulan Yunanlılar hânelere girerek kadınların ırzlarına tecâvüz etmişlerdir.

Siroz'un Kobac karyesinden Ali Ağa'nın paralarını almak için kendisini tazyîka giden birkaç palikarya evvela bu zavallıyı, başını taş altında ezmek sûretiyle katl, ba'dehû zevcesinin ellerini keserek ırzına tecâvüz etmişler ve nihâyet paraları alarak savuşmuşlardır.

Irzına tecâvüz olunan iki kızın biri derhâl ölmüş, diğeri ümîdsiz derecede mecrûh olmuştur.

Dîne Taarruz:

Bilhâssa tanassur mes'elesi, bil-cümle kulûb-ı ehl-i îmânı dilhûn edecek kadar hûnîn **[158]** safahâtı muhtevîdir, ezcümle Zihne'nin Pravişte karyesinden Râşid bin Ali, Nikrita'nın[?] Açude[?] karyesinden Ahmed bin Ali, Esad bin Receb, Siroz'un Munof karyesinden Mahmud, zevcesi ve üç çocuğu Siroz'dan diğer bir çocuk ile Zihne'nin Vitasta, Anceste, Küpköy ve sâir köyler ahâlî-i İslâmiyyesi kâmilen Rumlar tarafından tanassur ettirilmiştir. Hatta Zihne kazâsı dâhilinde İslâm kalmamış gibidir.

Sonra Kratova taraflarından gelen haberler de aynı fecâati hâvîdir. Orada da birer birer derci pek uzun sürecek birçok kimseler tanassur ettirilmiş, muhâlefet etmek isteyenler katl ve itlâf edilmiş, genç kızların ırzlarına tecâvüz olunmuş ve nihâyet evlerini teslîm etmek istemeyen bazı köyler de ihrâk edilmiştir.

Hatta bu tanassur kazıyyesi Karaferye ve Vodina'ya kadar sirâyet etmiş, bura İslâmları da bin türlü işkencelere ma'rûz kalmaya başlamışlardır.

Kāsımıyye Câmii kiliseye tahvîl olunmuş, bugünlerde Ayos Dimitriyos ünvânı altında küşâd edilmiştir. Şenliklerin âyini de burada yapılacaktır.

İ'tirâf-ı Mezâlim

Kanlı, vahşî Ehl-i Salîb'in bu mezâlim ve şenâati hakkında tereddüde düşenler olursa işte Sofya'da münteşir *Narod* gazetesinin son nüshalarının birinde Doktor Elhinof imzâsıyla yazılan âtîdeki i'tirâfnâmeyi okusunlar:

"Bir sene evvel bizim halâskârlar hudûdu geçtiler, Osmanlı askerini püskürttüler. Osmanlı idâresi bizim halâskârların idâresiyle tebdîl edildi. Derhâl Pomakların sâkin oldukları mahallerde dehşetli faâliyet zuhûra geldi. Evvel emirde hiçbir sebeb-i mantıkī yok iken kâffe-i kurâ yakıldı. İhtiyar erkeklerin ekseri hiçbir sebep ve bahâne olmaksızın ailelerinden ayrılarak hayvan gibi Filibe'ye getirildiler. Bulgar ordusunun nümûne-i medeniyyeti! onlara bizzât gösterildi. Ba'dehû Dâhiliye Nâzırı Gospodin Lodiskanovik'in[?] zâbıta me'mûrlarıyla birlikte âsâyiş-i mahallî ve istirâhat-i âmmeyi muhâfazaya me'mûr olan kumandanlar en menfûr ve müstekreh cânîlerin yapmadığı rezâletleri irtikâb ettiler.

Pomaklar fil-hakîka kurtuldular, ama neden? Evvela paralarından, sonra sıra ile hayvanlarından, çergelerinden, elbiselerinden, boyunlarında taşıdığı dizilerinden, ev eşyalarından, kış için hazırladıkları nafakalarından... hepsi soyulup soğana çevirildiler. Pomaklar şâyân-ı merhamet değildiler. Yerlerde gömülü patateslerini bile çıkarıp aldılar. Velhâsıl Pomağın mal ve can ve nâmûsuyla istedikleri gibi oynadılar.

Pomak için ne kānûn, ne de hak vardı. Fakat bu da kâfî gelmedi. Daha Pomaktan alınacak şey var idi. Hepsi soyulmamıştı. Pomakta daha öyle bir hazîne kalmıştı ki Pomak onu gözbebeği gibi muhâfaza ediyordu. O da Pomağın dîni idi. Biz ona da taarruz ve tecâvüz ettik. Rûhânî elbise ile mülebbes olanlar bir elinde salîb, diğer elinde kılıç olduğu halde meskenden, nafakadan, libâsdan, herşeyden mahrûm olan bu bîçârelere Hazret-i Îsâ gibi teselli verecekleri yerde –hâlet-i ihtizârda bulunan bir askerin kesesi soyulduğu gibi– Pomakların da en mukaddes olan dinlerini soydular, son nefere kadar hıristiyan edildiler. Pomakların bu sûretle tebdîl-i dîne mecbûr edilmeleri ne kurûn-ı ûlâda görülmüş, ne de hiçbir millette işitilmiş bir şey değil idi. Geçirdiğimiz halâskârlar muhârebesi târîhini en ziyâde terzîl edecek, en

ziyâde la'netlerle andıracak bir hâtıra varsa o da bu Pomaklar mes'elesi olacaktır.

İşte Pomaklar, halâskârları böyle tanırlar ve onları istemezler, Pomaklar dünkü mütecâsirlere karşı çalışıyorlar. Onlar ise yine saklıdır. Onlar Sofya'da sıcak nezâretlerde, saraylarında müsterîhâne bir sûrette mükâfâtlarını, harcırâhlarını bekliyorlar. İrtikâb ettikleri rezâletlerin mukābilini istiyorlar. Onlar milletimizin (Bulgar milletinin) haysiyetsizliğini bütün cihâna yaydıkları gibi, yeni istîlâ ettiğimiz ahâlî nazarında da bizim barbarlığımızı tanıttılar. Hükûmet-i sâbıka, karârgâh-ı umûmî, istîlâ ettiğimiz yerlerde bize lazım olmayan işlerle iştigāl ettiklerinden dolayı ma'nen mes'ûldür. Ahâlî-i mahalliyyenin hürriyetine, hayâtına, malına, vicdânına taarruz ettiklerinden şimdiye kadar dökülen kanların mes'ûliyeti de onlara âittir."

MATBÛÂT

HAMİYET-İ DÎNİYYE, GAYRET-İ İSLÂMİYYE

Tasfîr-i Efkâr cerîde-i İslâmiyyesi, Trablusgarb'da son günlerde vukū' bulan bir muhârebede İtalyanlara üç bin telef, iki bin zâyiât verdirmek sûretiyle havârık-ı besâlet ve kahramânî gösteren mücâhidîn-i İslâmiyyenin –geçen haftaki nüshamızda münderic– muzafferiyâtı haberini derc ettikten sonra âtîdeki mülâhazâtı ilâve eylemiştir:

"O muhterem mücâhidînin toplar, tüfenkler, bombalar karşısında durarak el-ân İtalyanlara, Trablusgarb mâcerâsına giriştiklerinden dolayı belki pek çok pişmanlık hissettirecek sûrette, darbe vurabilmelerinin yegâne sâiki ise hiç şüphesiz salâbet-i dîniyyeleri ve Dîn-i İslâm'ın, yanlış telkīn edilen vesâyâ-yı medeniyye ile safvet-i ahlâkıyyesi bozulmamış gönüllere bahşettiği mezâyâ-yı ulviyyenin âsâr-ı i'câzkârânesidir. Trablus'daki dindaşlarımızın iki senedir kanları bahâsına dünyada bir misli daha görülmemiş sûrette isbât ettikleri şu hakīkat, memleketimiz için çâre-i necâtı dîni istihfâfta gören sathî nazarâtımızı derîn düşündürse, biraz ibret ve insâf ile harekete sevk etse gerek..."

TENKİD VE TAKRÎZ

MEDENİYYET-İ İSLÂMİYYE TÂRÎHİ'NİN HATÂLARI

258'inci nüshadan mâba'd

İşte *Kitâbü'l-Harâc* elimizde; bu kitabı okuduk, alt üst ettik, bir iki defa okumakla falan iktifâ etmedik, birbirini müteâkıb kerrât ile gözden geçirdik, süzdük; Emeviyye vâlîleri hakkında bir kelime bile bulamadık. Ebû Yusuf, Harun er-Reşid'e vâlîlerinin sû'-i isti'mâlâtını haber almış olması münasebetiyle vaaz ve nasihat ediyor: Nihâyet diyor ki:

"Ey emîrelmü'minîn, seni Allah'a yaklaştıracak bir yol tutsan, bir ayda yahud iki ayda bir meclis kursan da mazlûmun şikâyetini dinlesen, zâlimin de hakkından gelsen ne hoş olur! Gönlüm, seni tebaasının ihtiyâcâtından gizlenmeyen bir halîfe görmek istiyor. Göreceksin, sen dediğim gibi bir iki meclis kurar kurmaz, bütün vilâyât ve merâkizde iş, şâyi' olacak, artık zâlim, senin vâkıf olmandan korkarak zulüm yapamaz olacak... Bundan başka vâlîler, ayda değil, yılda bir gün bile mesâlih-i âmme ile meşgûl olduğunu anlayınca Allah'ın izniyle derhal zulümden vazgeçecek, yola gelecekler..." (*Kitâbü'l-Harâc*, Sahîfe, 63 ve 64)

[159] Allah senden râzı olsun, ağzın kapanmasın ey Ebû Yusuf; sen doğruyu açıktan açığa söyledin, iyiliği emr ettin, nehy-i ani'l-münkere cesâret gösterdin, Berâmike'yi perîşân eden Harun er-Reşid gibi bir melik-i cebbâra karşı koydun. Senin de ey müellif-i fâzıl Corci Zeydan, bu işte gösterdiğin en büyük cür'et; Benî Ümeyye vâlîlerinin sîret ve hasletlerini kemâl-i dikkat ve istiksâ ile tetebbu' ettikten sonra o gibi yolsuzluklara dest-res olamayınca hemen Harun er-Reşid'in vâlîlerindeki sîret-i ma'hûdeyi yakalayarak Emevilere mal edivermek, âleme de öyle göstermeye çalışmakta bulunmandır.

Müellif diyor ki:

"Vâlîler, feth ettikleri memleket halkının emvâlini gasb etmeye bir şeyi mâni' görmezlerdi; çünkü yukarıda sözü geçtiği gibi onları kendileri için ganimet tanırlardı." (Dördüncü cüz: Sahîfe 25)

"Yukarıda sözü geçtiği gibi" demekle hatıra getirdiği, ikinci cüzdeki şu sözüdür:

"Benî Ümeyye'nin Araplık yolunda ve diğer milletleri hakīr görmek husûsunda gösterdikleri taassubun cümle-i netâyicinden biri de şudur: Feth ettikleri memleketlerin halkını ve bu halkın mâmelekini kendileri için rızk-ı helâl biliyorlardı. Buna Irak Vâlîsi Saîd bin el-As'ın şu sözü delâlet eder: Emlâk-i umûmiyye, karyeler, Kureyş'in bir bahçesi demektir. Ondan istediğimizi alır; dilediğimizi bırakırız. Amr bin el-Âs da kendilerine teklîf olunan cizyenin miktarını soran birine şöyle cevap vermişti: Siz, bizim hazînemizsiniz. İhtiyacımız çoğalırsa fazla alırız, azalırsa sizden az istemeye başlarız." İkinci Cüz: Sahîfe 19.

İşte müellif yerinde olmayan bu sözleriyle Arapların ve Benî Ümeyye'nin halkın emvâline istedikleri gibi tasarruf ettiklerine ve emlâk ve a'râz-ı umûmiyyenin kendilerine mübâh bulunduğu zannına düştüklerine istidlâl etmek istiyor.

–devam edecek–

EL-ARAB VE'L-ARABİYYE BİHİMÂ SULHÜ'L-ÜMMETİ'L-İSLÂMİYYE

Hindistan'da Algarh şehrinde kâin Dârülfünûn-ı İslâmî'nin Arapça muallimi Bağdadlı Abdülhak A'zamî nâmındaki zât tarafından te'lîf edilmiş bir risâledir. Risâlenin mevzûuyla müellif-i muhtereminin maksadı risâlenin isminden pek güzel anlaşılıyor. Eserin baş tarafları âlem-i İslâmın dûçâr olduğu zaafı ve bunun netîcesi olarak uğradığı felâ-

ketleri îzâh ediyor. Sonra âlem-i İslâmın ıslâhiyle ahâlî-i İslâmiyyenin tarîk-ı medeniyyete îsâli husûsunda ittihâz edilmiş olan çârelerin faydalı bir netîce veremediğini söylüyor.

Bazı vesîleler bularak İngilizlere senâ-hânlığı da unutmuyor. Müellif-i muhteremin fikrine göre bilumûm ahâlî-i İslâmiyyenin yegâne çâre-i salâhı iki cihete münhasırdır:

1) Arapça lisânının bütün akvâm-ı İslâmiyye arasında lisân-ı tekellüm, lisân-ı tahrîr, hatta lisân-ı teâmül olarak ta'mîmi.

Müellif bu bâbda bütün talâkatini sarf ediyor. Lisân-ı Arab'ın hâvî olduğu esrâr ve mezâyâyı te'sîrât-ı nâfiasını ber-tafsîl anlatıyor.

Hele Kitap ve Sünnet'in Arapça oluşu müellif-i muhterem için bu husûsta pek büyük bir istinâdgâh teşkîl ediyor. Çünkü Arapça'ya vukūfu olamayanların te'sîri, pek kat'î ve mücerreb olan Kitap ve Sünnet'in irşâdât-ı dîniyyesinden mahrûm kalacaklarını, böyle oldukça da hiçbir vakit nâil-i hidâyet olamayacaklarını; başka türlü medeniyete, terakkīye ısınamayacaklarını ileri sürüyor.

2) Arap kavminin intibâhı. Arapların uzun zamanlardan beri dalmış oldukları hâb-ı gafletten uyanmadıkça, millet-i İslâmiyye, eski şevket ve azametini tekrar iktisâb edemez. Onun için millet-i necîbe-i Arap hemen uyanmalı; bugüne kadar istiklâllerini muhâfaza ederek, küre-i arzdaki bütün akvâm-ı İslâmiyyeyi temsîl etmekte olan Türk, Fars mücâhidlerine karışmalı, İslâmiyet'in teâlîsi uğrunda onlara yardım etmeli.

Müellif bu noktaya gelince Trablusgarb mes'elesini, sâir bilâd-ı Arab'a ecânibin nüfûzu mes'elesini hatırlıyor da daha ziyâde heyecana geliyor. Diyor ki:

"Ecânibin bilâd-ı Arabiyyeyi istîlâsından İslâmiyet'in başına inecek musîbetin pek büyük olacağını söylemeye bile hâcet yoktur. Çünkü Araplar anâsır-ı İslâmiyyenin rûhu mesâbesinde olduğu gibi yerleri de memâlik-i İslâmiyye'nin merkez noktalarını teşkîl eder. Şu hâle göre Arapların ecânib tarafından mağlûb edilmeleri İslâmların şimdiye kadar dûçâr oldukları sâir musîbetlere benzemez; doğrudan doğruya bütün ahâlî-i İslâmiyye'nin zelîl ve hakīr olmalarına sebebiyet verir. Nasıl ki Resûl-i Ekrem Efendimiz: (إِذا ذَلَّتِ العَرَبُ ذَلَّ الإِسْلامُ) buyurmuşlardır.[1]

Binâenaleyh ahâlî-i İslâmiyye arasında mevcûd olan irtibâtın bekāsı ümmetin hayâtı, şerîatin devâm-ı nüfûzu, hukūk-ı İslâmiyyenin sıyâneti, devlet-i İslâmiyyenin düvel-i mevcûde içinde kudret ve şevketi... arzu olunursa; kelime-i tevhîdin küre-i arzdan kalkmaması, İslâmiyet'in gösterdiği yoldan âlem-i insâniyyetin ıslâhı, dünya ve âhiretteki saâdeti... isteniliyorsa; Arap, Acem, uzak, yakın mutlakā bütün müslümanların ne yapıp yapıp memâlik-i Arabiyyenin ihyâsı, Arap kavminin kuvvetlenmesi uğrunda çalışması ve bu bâbda her türlü fedâkârlıktan çekinmemesi lazımdır..."

Sonra intibâha da'vet zımnında doğrudan doğruya millet-i necîbe-i Arabı muhâtab ittihâz ederek idâre-i lisân ediyor ve risâlesini ber-vech-i âtî hutbe ile hitâma erdiriyor:

[1] (رواه باو يعلى فى مسنده عن جابر بن عبدالله) *Câmiu's-Sagîr* [nu: 1508].

[160]

ايها العرب الاجواد اقوموا على بركة الله، فتناسوا الصفائن والاحقاد، وتباعدوا عن المشاضات والمنازعات، وتجاهلوا المسآأت القديمات، وجددوا الروابط والصلات وانفروا خفافًا وثقالا، شبانا وشبوخاً وكهولا. اناثاً وذكروا، بدواً وحضرا لتنميم مابدأتم به وتشييد ما وضعتم اساسه قوموا اقال الله عشرتكم، وايقظكم من نومتكم فاجعلوا العزم امامكم، والحزم امامكم، والصبر جنتكم، والثبات عدتكم، وحماية الدين والامة اعلى مرامكم، وصيانة حقوق البشر نهاية مساعيكم واسلاح العالم الفرض المقصود من قيامكم، واعلاء كلمة الله اول وآخر اعمالكم، فانتم لاغيركم يا اشرف قوم، الوسيلة العظمى فى هذا اليوم، فالسلام على الدنيا ومافيها ان لم تتركوا النوم، فان النوم فى هذا الزمان سبات، فمن نام مات، ومن مات فات.

ŞUÛN

Sultan Murad-ı Evvel'in Gömleği – Bulgarların Edirne'yi hîn-i istîlâsında Sultan Selîm Câmi-i Şerîfi'nden sirkat edilen üzeri tekmîl âyât-ı celîle-i *Kur'ân*iyye yazılı Sultan Murad-ı Evvelin gömleği Viyana Sefâret-i Seniyyesi'nce elde edilerek Avrupa'dan avdet eden Besim Ömer Paşa vedâatiyle şehrimize gönderilmiştir.

Rumeli:

İslâmın Kara Günleri – Selanik'te Hilâl'in ufûlüyle Salîb'in îkā'-ı mezâlime başladığının sene-i devriyyesi (26-27 Teşrînievvel-i Efrencî) münâsebetiyle bütün Yunanlı halk hükûmetle beraber azîm şenlikler icrâ etmişler, 48 sâat geceli gündüzlü sûr-ı zaferle ufukları inletmişler, Kāsımıyye Câmi'-i şerîfini kiliseye tahvîl ederek âyîn-i bâtıllarını da orada icrâ eylemişlerdir. Onlar zafer şenlikleri yaparken bütün İslâmlar da kanlı yaşlarını kalplerine akıtmışlardır.

Hayasız herifler, utanmadan bu şenlikleri tertip eden komisyona iki İslâm a'zâyı da da'vet etmişler ve gelmesi muhtemel olan Kral'ın resm-i istikbâlinde belediye reîsinin, müftî efendinin de nutuk okumalarını teklîf eylemişlerdir.

Bu terbiyesizce da'vetleri kemâl-i şiddetle reddolunduğu gibi, teklîfleri de yüzlerine çarpılmıştır. Belediye reîsi demiştir ki:

"Benim bir İslâm olduğumu unutmamalısınız; me'yûs bir milletin efradından bulunuyorum. Memleket vekîli olduğum için Kral'a ihtirâm etmek vazîfem ise de, beni İslâm ahâlî yevm-i felâketlerinin tes'îdine tevkîl etmemiştir; îcâb ederse mevkiimi terk edebilirim."

Müftî Efendi de şu cevabı vermiştir:

"Hiçbir İslâm buna iştirâk edemez; esâsen nümâyiş nâ-bemahaldir. Buradaki İslâm unsurunun sizinle vatandaş olması isteniyorsa onların hissiyâtını daha az rencîde etmelisiniz; sonra Osmanlı hükûmeti İstanbul'un yevm-i fethini tes'îd etmemiştir. Çünkü taht-ı tâbiiyyetinde yaşayan hıristiyanların izzet-i nefsini kırmamak ister."

Acaba bu fecî', bu elîm hallerden ibret alıyor muyuz?...

Arnavutluk:

Bektâşî de Tarîkatini Düşünüyor – *Osmanişer Luid*'in bu hafta zarfında Viyana'dan aldığı husûsî bir telgrafnâmeye nazaran: Avlonya'daki Bektâşî Şeyhi Londra Konferansı'na iştirâk etmiş olan devletlere bir muhtıra teblîğ ederek Bektâşî Tarîkati'nin ma'rûz kaldığı mezâlim ve i'tisâfâtı beyân etmiştir. Şeyh Yunanîleri katl ve yağma ile ithâm ediyor.

Mısır:

Donanma İânesi – Brezilya hükûmeti nâmına İngiltere'de yapılmakta olan drintnotun Devlet-i Aliyye'ce satın alınmak istendiğine dâir vârid olan telgrafların Mısır ahâlî-i İslâmiyyesi arasında fevkalâde bir hüsn-i te'sîr icrâ ettiğini bazı mu'teber Mısır gazeteleri yazıyor; ahâlî, bilhâssa zengin olanlar iâne dercine teşvîk ediliyor.

İran:

Balkan Harbi ve İntibâh-ı İslâm – İran'ın meşhûr muharrirlerinden bir zâtın yazdığına göre muhârebe-i zâilenin bütün memâlik-i İslâmiyyede olduğu gibi İranlı Şiî kardeşlerimiz arasında da büyük bir intibâh husûle getirdiği anlaşılıyor. Âlem-i İslâm ve bilhâssa Şiîlik âlemi dâhilinde pek ziyâde münteşir olan *Hablü'l-Metîn* cerîde-i muhteremesinin ateşli makāleleri bütün İranlıları heyecâna getirmiştir. İran dâhilinde ve hâricinde az çok işi gücü yolunda bulunanlar mücâhidîn-i İslâmiyye ve Hilâl-i Ahmer menfaatine iâne derci husûsunda âdetâ yekdiğeriyle müsâbaka edercesine çalışmışlardır. Yalnız *Hablü'l-Metîn* cerîdesi vâsıtasıyla toplanıp Hind Hilâl-i Ahmer Cem'iyeti'ne teslîm edilmiş olan meblağ üç milyon rupiye kadar bir yekûn tutmuştur. Bender-i Lence, Bahreyn, Horasan ahâlîsinin gönderdikleri iânât da bu hesaba dâhil değildir.

Bir de Caşek şehrinde mukīm tüccâr-ı mu'tebereden es-Seyyid Yusuf Salih nâm zâtın Belucistan ahâlîsinden toplayıp Bombay'daki konsolosumuz vâsıtasıyla Dârülhilâfe'ye irsâl eylemiş olan iânât da 3445 kronu tecâvüz etmiştir.

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası'nda Basılmıştır

H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

20 Kasım 1913 | 20 Zilhicce 1331 | Perşembe | 7 Teşrînisânî 1329 | Cild: 11 - Aded: 271

FÂTİH KÜRSÜSÜNDE

– 13 –

اَوَلَمْ يَنْظُرُوا فى مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْض [1]

Bakın mücâhid olan Garb'a şimdi bir kere:
Havâya hükmediyor kāni' olmuyor da yere.
Dönün de âtıl olan Şark'ı seyredin: Ne geri!
Yakında kalmayacak yeryüzünde belki yeri!
Nedir şu bir sürü fenler, nedir bu san'atler?
Nedir bu ilme tecellî eden hakîkatler?
Sefîneler ki yarar kıt'a kıt'a deryâyı;
Şimendüfer ki tarar buk'a buk'a dünyâyı;
Şuûn ki berka binip seslenir durur ovada;
Balon ki rûh-ı kesîfiyle yükselir havada...
Hülâsa, hepsi bu âsâr-ı dehşet-âkînin,
Bütün tekâsüfüdür toplanan mesâînin.

Adûya karşı cehennem kusan mehîb efvâh;
Omuzlarında savâik yatan sehâb-ı sipâh;
Uyûn-ı hırsa aman vermeyen ridâ-yı medîd:
Kovuklarında yanardağ duran husûn-ı hadîd;
Refâh içinde ömür sürmeler, meserretler;
Huzûr-ı hâtıra makrûn büyük saâdetler;
Teeyyüd etmiş emeller, nüfûzlar, şanlar;
Küçülmeyen azametler, sürekli umrânlar...
Eder netîcede sa'yin tecessümünde karar.

Zaman zaman görülen âhiret kılıklı diyâr;
Cenâzeden o kadar farkı olmayan canlar;
Damarda seyri belirsiz, irinleşen kanlar;
Sürünmeler; geberip gitmeler; rezâletler;
Nasîbi girye-i hüsrân olan nedâmetler;
Harâb olan azamet, târumâr olan ikbâl,
Sukūt-ı rûh-ı umûmî, sukūt-ı istiklâl;
Dilencilikle yaşar derbeder hükûmetler;
Esâretiyle mübâhî zavallı milletler;
Harâbeler, çamur evler, çamurdan insanlar;
Ekilmemiş koca yerler, biçilmiş ormanlar;

Durur sular, dere olmuş helâ-yı câr îler;
Isıtmalar, tifolar, türlü mevt-i sârîler;
Hurâfeler, üfürükler, düğüm düğüm bağlar;
Mezar mezar dolaşıp hasta baktıran sağlar...
Atâletin o mülevves teressübâtı bütün!

Nümûne işte biziz... Görmek isteyen görsün!
Bakın da hâline ibret alın şu memleketin!
Nasıldın ey koca millet? Ne oldu âkıbetin?
Yabancılar ediyormuş –eder ya– istikrâh:
Dilenciler bile senden şereflidir billâh!
Vakārı çoktan unuttun, hayâyı kaldırdın;
Mukaddesâtı ısırdın, Hudâ'ya saldırdın!
Ne hâtırâtına hürmet, ne an'anâtını yâd…
Deden de böyle mi yapmıştı ey sefîl evlâd?
Hayâtın erzeli olmuş hayât-ı mu'tâdın;
Senin hesâbına birçok utansın ecdâdın!
Damarlarındaki kan âdetâ irinleşmiş;
O çıkmak istemeyen can da bir yığın leşmiş!
İâde etmenin imkânı yoksa mâzîyi,
Bu mübtezel yaşayıştan gebermen elbet iyi.
Gebermedik tarafın kalmamış ya pek, zâten
Sürünmenin o kadar farkı var mı ölmekten?
Sürünmek istediğin şey! Fakat zaman peşini
Bırakmıyor, atacak bir çukur bulup leşini!
Bugün sahîfe-i âlemde sen ki bir lekesin;
Nasıl vücûdunu kaldırmasın? Neden çeksin?
"İşitmedim" diyemezsin; işittin elbette:
Tevakkufun yeri yoktur hayât-ı millette.
Sükûn belirdi mi bir milletin hayâtında;
Kalır senin gibi zillet, esâret altında.

Mehmed Âkif

[1] A'râf, 7/185

[162] **FELSEFE**

Ferid Vecdi'nin Âsârından:

RÛH-I İNSÂN

"Felsefî, İlmî Bir Bahis"

– 4 –

Rûhiyyûnun Maddiyyûna Cevapları:

Rûhiyyûn maddiyyûna verdikleri cevaplarında derler ki:

"İnsan îlâd-ı efkâr etmek için beyine muhtaçtır, fakat beyinin kendisi müvellid-i efkâr değildir.

Bunlar, maddiyyûnun ileri sürdükleri iştibâhât ile kat'iyyen tetâbuk etmeyecek ahvâl-i akliyyenin mevcûdiyetini dahi söylerler. İnsanın âkıl bir kuvve-i hâfızaya mâlik olması, mes'ûliyet-i zâtiyyesini hissetmesi vahdet-i şahsiyyesinin tecelliyâtındandır. Bütün bu tecelliyât ise insanın eneiyyet-i şahsiyye-i hâzırası ve mâziyyesi arasında bir irtibât-ı dâimînin bulunmasını îcâb eder. Bu irtibât-ı dâimî, ve insanın bilâ-vâsıta kendisini bilmesi, maddiyyûnun iştibâhları ile te'lîf edilemez.

Biz o maddîlere deriz ki: Beynin sebeb-i idrâk olmasının sübûtu beynin müdrik olduğuna delâlet etmez. Ona âlet-i idrâk demek daha evlâdır. Meselâ gözler görmek için bir âlettir.

Maddiyyûnun "İnsandaki idrâkin büyümesi şeklinin ve terkîb-i kimyevîsinin tekâmülüne vâbestedir" demeleri tam bizim kuvve-i bâsıra gözlerin sıhhatine ve selâmet-i a'zâsına, şekil ve terkîb-i kimyevîsinin tekâmülüne nisbeten kuvvetli olur dememize mutâbıktır. Kezâlik kuvve-i sâmia a'zâsının selâmetine göre kuvvetli olur. Fil-vâki' gören ve işiten göz ile kulak değildir. Gözler her türlü âfetten sâlim ve açık olduğu halde çok defalar insan bir mes'ele ile iştigâlinden dolayı bir şeye şiddetli baktığı halde göremez. Yanında yüksek bir sadâ ile bağıranı işitemez. Eğer hakîkaten "gören" ve "işiten" göz ile kulak olsaydı bunlar kat'iyyen vâki' olmazdı.

Bir mu'teriz "İnsanın bu gibi hallerde görememesi ve işitememesi ancak aklının başka bir şey ile iştigâlinden nâşîdir" diyebilir. Buna cevaben: En ufak bir meşgūliyet o kuvvetleri durduruyor ise artık onun maddî olması aklen aslâ kabûl edilmez. Çünkü âlât-ı maddiyye ancak maddî bir hâil ile dûçâr-ı ta'tîl olur. Meselâ bir aynaya bakan bir şahıs kendi sûretini görür. Aralarına bir hicâb-ı kesîf çekilmekten sonra o adam dâimâ kendi şahsını görür. Eğer beyin bir sâatin âleti gibi mahzâ maddî olaydı o artık başka bir meşgūliyete insirâf etmezdi. Çünkü müteellim veya korkan bir adamın meşgūliyeti ma'nevîdir, yahud vehimdir. Yani hareket havâssının birisinden değildir. Bir şimendüfer korktu da hatt-ı hadîdîden ayrıldı, yahud bir saat hastalandı da te'hîr-i hareket etmeye başladı denilemeyeceği gibi, beyinin teellüm ettiği, yahud korktuğu iddiâ edilemezdi.

Bundan mâadâ beynin terkîbâtı ve dâhilindeki mevâddın cümlesi ma'rûf ve onların havâssı ma'lûmdur. Bütün o idrâksiz câmid maddelerden nasıl oluyor da bir cevher-i zî-hayât terekküb ediyor. Hem de öyle bir cevher-i zî hayât ki bî-pâyân idrâke, lâ-yetenâhî tasavvurâta mâlik!...

Bir mu'teriz "Bütün hayvânât zî-hayât ve müdriktir. Acaba bunların hayatta bulunmalarından ve idrâk etmelerinden muhalled ervâha mâlikiyetleri istintâc edilebilir mi?" diyebilir. Buna cevaben deriz ki: Hayvânât ervâha mâliktir. Fakat onların ebediyetine dâir biz bir şey söylemedik. Biz sâde onların zî-rûh olduğuna hükmettik. Mücerred bir nazar onların öyle olduklarını isbât eder. Bir insan usûl-i felsefeden ne kadar bî-haber olsa yine bir taş ile onun yanındaki nemâdâr bir şecereyi ve bunun üzerinde uçuşan tuyûru müsâvî tutamaz. Nebâtât zî-hayâtdır. Fakat onların hayâtı hissiz, şuursuz bir hayât-ı sefîledir. Hayvan dahi rûh ile zî-hayâtdır. Fakat hayâtının kuvvetleri mahdûddur. Onlarda ne dûrbîn bir nazar, ne bî-pâyân bir fikir vardır. Elhâsıl sathî bir nazar hayât-ı hayvânın, kezâlik sıfâtının mahdûdiyyetini irâe eder. İnsan da rûh-ı hayvân tarzında olmayan müdebbir bir rûh ile zî-hayâtdır. Rûh-ı insân lâ-yetenâhî bir kābiliyet-i teâlîye mâliktir. Rûh-ı insân muhalleddir diyorsak bu hükmümüzü iki rûhun arasındaki cesîm farklar üzerine binâ ediyoruz. O farklar tam mütenâhî ve gayr-ı mütenâhînin arasındaki fark gibidir.

Biz bunu bir manzûmemizde îzâh etmiştik. Manzûmemizin matlaı böyle idi:

حياتك يا انسان كد واشجان
وقلبك هذا للواعج ميدان
ألا ايها الانسان مهلا فلا تهن
وانت على كل العوالم سلطان
فما الشمس الامن سناك مضيئة
ولم يسم الا من علائك كيوان
يشاركك الحيوان فى الجسم انما
لروحك شأن لايقار به شان
اذا كنت والحيوان فى النوع واحدا
فما لك ترقى وهو للأن حيوان
اراه قنوعا ان ينل ملء بطنه
وانت وان نلت البسيطة جوعان
تطاول بالفكر النجوم وان سمت
وتزعم ان الكل فيك وان بانوا

[163]

وكل علاء دون علياك حطة
وكل كمال دون ذاتك نقصان
فياليت شعرى هل الى الطين تعتزى
معاليك هذى وهو جلمد صوان
ارى الطين ميتا لا يجاوب سائلا
فمن اين فكر قد اتاك ووجدان
دع القوم غرقى فى الضلال فانهم
عن الرشد والعرفان لا شك عميان
وخذ حججا للروح لاح ضياؤها
لها الحى اصل والتجارب اركان
فهل بعد محسوس الشهود ادلة
وهل بعد ملموس التجارب برهان *

* İşbu ebyat-ı hakîmânenin tercümesi:

"Ey insan: Kendini hakīr görme... Sen bütün avâlimin sultânısın. Güneş ancak senin nûrundan lem'a-pâş-ı ziyâ oluyor...

Vâkıâ hayvan seninle cisimde iştirâk eder. Fakat rûhunun öyle bir ehemmiyet-i hârikulâdesi var ki bütün ehemmiyetler ona nisbeten pek dûndur. Evet sen hayvan ile bir nevi'den olaydın, sen fezâ-yı teâlîde pervâz ederken o dâimâ hayvan kalmazdı. Hayvan karnını doldurdu mu artık kanâat eder. Fakat sen bütün âlemi kabza-i teshîrine geçirsen de yine aç görünürsün.

Hayât-ı insân ve hayât-ı nebât ve hayât-ı hayvân arasındaki farkları îzâh etmek için bu kadar söyleyebildik.

Maa-hâzâ bütün mesrûdâtımız kelâmîdir. Ona yine mukābele edilebilir. Asr-ı idrâk olan bu asır ise bunlarla kābil değil mülzem olmaz. Ona edille-i hissiyye lâzımdır. Gelecek bâblarda bunları mufassalan şerh edeceğiz.

El-Kāhire *eş-Şa'b* gazetesi muharrirlerinden

Ömer Rıza

AKĀİD-İ İSLÂMİYYE

34- Hayât-ı İlâhiyyenin Hayât-ı Mümkinâta Mübâyeneti ve Bahs-i Sâbıkın Îzâhı:

Bundan evvelki makālenin nihâyetlerine doğru görmüş idik ki: Sıfât-ı ilâhiyyeden olan Hayât, mümkinâtın hayâtına mübâyindir; Cenâb-ı Hakk'ın muttasıf olduğu hayât, hiçbir vechile hayât-ı mümkinâta benzemez. Şimdi bu bahsi daha ziyâde îzâh için hayât-ı mümkinâtın ne sûretle olduğunu hülâsaten beyân edeceğiz:

Hükemâya göre hayât, bir kuvvetdir ki i'tidâl-i nev'îye ittibâ' eder ve kuvâ-yı hayvâniyye-i sâire kendisinden feyezân ederler. Mürekkebât-ı unsuriyyeden her nev'in kendine mahsûs bir mizâcı vardır, ki o nev'e nisbetle eslah-ı emzice odur. İşte envâ'-ı hayvâniyyeden her nevi'de mevcûd olan hayat, i'tidâl-i nev'î denilen mizâca tâbi' olan bir kuvvetdir. Mürekkeb-i unsurîde i'tidâl-i nev'î hâsıl olduğu zaman mebde'-i feyezândan onun üzerine kuvve-i hayât feyezân eder, bu sûretle kuvve-i hayât feyezân ettikten sonra o kuvvetten havâss-i zâhire, havâss-i bâtıne, –def'-i mazarrat ve celb-i menfaat için uğraşan– kuvâ-yı muharrike gibi kuvâ-yı sâire inbiâs eder. Bunların hepsi de şüphe yok ki azîzü'l-alîm olan zât-ı vâcibin takdîriyledir. Binâenaleyh kuvve-i hayâtiyye mizâc-ı nev'îye tâbi', kuvâ-yı sâirenin metbûudur. Tabîiyyûn diyor ki: Hayât, hareket ve harâret gibi imtizâcât-ı maddiyye ile hâdis olan tabîî bir keyfiyettir.

İ'tidâl-i mizâcîye tâbi' olup his ve hareketi iktizâ eden bir kuvvettir; diyenler de vardır. Bazılarına göre: Hayât, tagdiye ve tenmiyyenin mebdeidir. Bazıları da diyor ki: Hayât, ya i'tidâl-i mizâcdır; yahud his ve hareketi iktizâ eden bir kuv vettir; yahud gerek his ve hareketi iktizâ eden kuvvetin kendisi, isterse ona mugāyir olsun i'tidâl-i mizâca ittibâ' eden bir kuvvettir. Kādî Beydâvî merhûm da şöyle diyor: Hayât, kuvve-i hassâse, yahud onu iktizâ eden şeyler de hakīkattir, kuvve-i nâmiyye de mecazdır.

Hülâsa: Mümkinâta nisbetle hayât, ya mizâc-i nev'înin i'tidâli; yahud bu i'tidâle tâbi' olan bir kuvvettir. Yahud da his ve hareketi iktizâ eden bir kuvvettir...! Her nasıl tefsîr edilirse edilsin bu ma'nâca olan hayât Cenâb-ı Allâh'da kat'iyyen mutasavver değildir. Onun hayâtı, hayât-ı hakīkıyyedir.

Şeyh Muhammed Abduh merhûm [1](اَللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ اَلْحَیُّ الْقَیُّوْمُ) âyet-i kerîmesinin tefsîrinde diyor ki: " 'Hayy', zî-hayât demektir; hayâtın ma'nâsı ise şuûr, idrâk, hareket, nümüvvün mebdeidir. Bu ma'nâca olan hayât ile nebâtât ve hayvânâtın hepsi de muttasıftır; maamâfîh Cenâb-ı Hak, bu ma'nâya olan hayâttan münezzehtir. Cenâb-ı Vâcibü'l-vücûda nisbetle hayât; mebde-i ilm, mebde-i kudrettir. Yani vâcibü'l-vücûda nisbetle hayât bir vasıftır ki: İlim, irâde, kudret ile ittisâf ancak onunla taakkul olunur. İşte bu vasıf, maddiyyûnun kavlini ibtâl ediyor. O maddiyyûn ki: **[164]** mebde-i kâinâtın kendi tab'ı ile müteharrik olup kendi nefsini, hareketini, kendisinden neş'et eden ef'âl ve âsârı gayr-ı müdrik bir illet olduğunu zu'm ediyorlar. Ta'bîr-i âharla mahlûkātta olan şu nizâm ve ahkâmı şuursuz, ilimsiz olan madde-i meyyitenin âsârı olmak üzere kabûl ediyorlar."

Şeyh Muhammed Abduh merhûmun sıfat-ı hayât hakkında bundan evvelki makālede ber-tafsîl görülen kelâmını nakl ettikten sonra müellif diyor ki: "İşte bu, pek ince bir tahkīktir ki imâm-ı ârif, hakîm-i muhakkık olan üstâd-ı muhteremden başkasında bu gibi bir tahkīkāta tesâdüf olunmaz; bunu ancak üli'l-elbâb olanlar düşünebilirler. Ben de üstâd-ı rahimehullâhın talebi üzerine bu asrın maârifine lâyık, bu asrın tullâbına fâide-bahş bir tarzda te'lîf etmiş olduğum akāid kitabında hayâtullâh hakkında –ifhâma karîb– bazı kelâm yazmıştım. Merhûm ona muttali' olunca taaccüb bile etmişti. Binâenaleyh bu makāmda îrâd etmek istiyorum. Çünkü ben; ne kütüb-i tefsîrde, ne kütüb-i kelâmiyyede bu makāma münâsib bir kelâm göremedim.

Bu bâbda yazmış olduğum şey suâl ve cevap tarzındadır; medresede bulunan mübtedî bir talebe suâl ediyor, ki biz ona tilmîz diyoruz. Bunun suâllerine asr-ı hâzırın ulûm ve fünûnuna vâkıf, bununla beraber fenn-i tabâbete müntesib olan kardeşi ile âlim, sûfî olan babası cevap veriyorlar. Kardeşinden "Şâbb", babasından "Şeyh" ile ta'bîr edeceğiz:

Tilmîz: – Ağaçlar ufak olarak bittiği halde sonra –hatta az zaman zarfında– neşv ü nemâ bulup kuvvetleşiyor. Acaba bu ziyâde nereden geliyor, ağacın bünyesine o ziyâde nasıl dâhil olup da her tarafına dağılıyor ki o ziyâdeden saçaklar, dallar, budaklar, yapraklar, meyveler, hülâsa her birisi kendi nasîblerini alıyorlar?

Şâbb: – Nebâtâtın bünyesine dâhil olan bu ziyâdenin bir kısmı yerden, bazısı da havadandır. Nebât, bir cism-i "hayy"-dır; muttasıf olduğu hayat sıfatıyla arzın, havanın anâsırından kendi gıdasına sâlih olanları alarak onlar ile tegaddî eder; hayvânât, yiyip içtiği şeyler ile tegaddî ederek büyüdüğü gibi nebâtât da onlar ile neşv ü nemâ bulur.

Nücûm ne kadar yüksek olursa olsun, sen yine fikrinle onlara meydan okursun. Senin dehâ-yı muhîtin her şeyi –uzaklığına rağmen– istîâb eder.

Ey insan –senin ulviyyetinden başka bütün ulviyyetler sâkıtdır. Senin kemâlinden mâadâ bütün kemâller noksandır.

Acaba senin bütün bu maâlî-i hârikulâden nasıl oluyor da çamura nisbet ediliyor. Hem öyle çamura ki câmid bir taşdan başka bir şey değildir.

Çamur ölüdür. Hiçbir suâle cevap veremez. Acaba ona fikir ile vicdân nereden geldi.

Ey insan –gözleri a'mâlaşan, gayyâ-yı dalâlete düşen bir kavmi bırak! Çünkü şüphesiz onlar idrâk ile irfândan vârestedirler.

Rûh hakkında şa'şaa-pâş olan edilleyi al, hem öyle edille ki mahsûs esaslar üzerine müstenid ve tecrübeler ile müsbettir.

Artık mahsûs şâhidlerden sonra delîl; el ile tutulabilecek tecrübelerden sonra bürhân olabilir mi? A[ayın].R.

[1] Bakara, 2/255.

Tilmîz: – Biz; gerek yerde gerek havada ne madde-i nebâtiyyeden ne de levn, taam, râyiha gibi sıfatlarından hiçbir şey görmüyoruz.

Şâbb: – Nebâtât yerden, havadan yalnız anâsır-ı basîtayı alır. Binâenaleyh havadan azot, karbon, bir de havadan cüz olmadığı halde âdeten havada bulunan bazı emlâhı alır. Arzın anâsır-ı kesîresi içinden de potas, fosfor, hadîd, emlâh... gibi kendisine münâsib olan şeyleri alarak bunlardan gāyet muntazam –hatta en büyük kimyâgerlerin bile misilinden âciz oldukları– bir sûrette amel-i kimyâvî ile kendi gıdasını alır.

Şurasını da hatırdan çıkarma ki: Eşkâli, sıfâtı muhtelif olan bu sûretlerin hepsi de birdir, yekdiğerlerine nisbetle görülen ihtilâf; terkîb-i kimyeviyye, amel-i tabîiyyenin ihtilâfından ileri gelmiştir. Hatta sükkerin maddesi, kendisinden hanzal tekevvün eden maddeden başka bir şey değildir. Elmas, ile fahm-ı hacerî de bir unsurdandır.

Şeyh: – Nebâtâtın kendisinde hayat yoktur. Eğer nebâtât; neşv ü nemâsında, keyfiyetinde zikr etmiş olduğun ameli kendisine isbât edilen sıfat-ı hayâtın muktezâsı olarak işlemiş olsaydı o zaman nebâtâtın; işlediğini âlim, amelinde muhtar olması lazım gelirdi. Halbuki bu bâbda bir nakil vârid olmadığı gibi aklen de sâbit değildir. Binâenaleyh nebâtâtın neşv ü nemâ bulması ancak kudret-i ilâhiyye iledir; başka değil.

Şâbb: – Nebâtâtın ilmi olduğuna dâir delîl olmadığı gibi ilmi olmadığına da delîl yoktur. Binâenaleyh yapmış olduğu amelde nebâtât da, i'mâl-i muntazama işleyen hayvânât ile insanın uzvu gibidir. İnsanın a'zâları birtakım muntazam ameller yapıyor ki onları insanın şuuru olmadığı gibi ilminden, tedbîrinden sudûr etmiş değildir. Meselâ: Taâmı hazm etmek husûsunda mi'de ile ciğerin amelleri gibi. Biz mi'deye mahsûs bir ilim olduğunu bil[me]diğimiz gibi, olmadığını da bilmiyoruz. Lakin biz biliyoruz ki sâhibinin hayâtı ile mi'de de "hayy" bir uzuvdur. Sahibinden ayrılarak kendisine bir taâm vaz' olunduğu vakit amel-i hazmı îfâ edemiyor. Bir de her şeyin kudret-i ilâhiyye ile olması, herşeyin bir sebeb dâhilinde cereyan etmesine mâni' değildir. Cenâb-ı vâcibü'l-vücûd hakîmdir; her şeyi bir nizâm ile yapar. [1](مَا تَرٰى فِى خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفَاوُتٍ) Furkān-ı Hakîm.

Tilmîz: – Pekâlâ öyle ise, nebâtât için bu hayât-ı nebâtiyye, hayânât için de bu hayât-ı hayvâniyye nereden bulundu? Nebâtâtın kendisiyle tegaddî ettiği madde "hay" (=diri) de hayâtı oradan mı alıyor?

Şâbb: – Hayır öyle değil. Mevâdd-ı gıdâiyye bi-nefsihâ hayy değildir. Görmüyor musun: İnsan, bir hayvanı ekl edeceği zaman kesmek, pişirmek sûretiyle evvela onun hayatını izâle etmedikçe yemiyor! Kezâlik nebâtâtı da hiç olmazsa kat' edip çiğnemek sûretiyle hayâtını izâle ediyor da ondan sonra ekl ediyor. İşte nebâtât da böyledir. Lakin gerek ağacın kendisinden tevellüd ettiği "nüvvât"(=çekirdek)da, gerek hayvânâtın tevellüd eylediği beyzada tegaddî ile neşv ü nemâya müstaid gizli bir hayat vardır. Bunu kâinâtta müşâhede ediyoruz. İşte gerek nüvâtta, gerek yumurtada olan bu hayatın künhü, bu hayatın mebdei –hatta bugün bile– meçhuldür. Künhü, mebdei husûsunda bu hayatın hâl ve şânı, maddenin hâl ve şânından daha hafîdir.

Şeyh: – Mâdem ki siz bu ilminiz ile kâinâtın esâsını teşkîl eden bütün anâsırı; eseri ma'lûm, hakîkati meçhûl bir şeye ircâ' **[165]** ediyorsunuz! O halde size ne oluyor ki: Nebâtât, hayvânât gibi bazı mevâddın hayatında tevakkuf ediyorsunuz; bunların hayatının mebdeini, hakîkatini bilmiyoruz diyorsunuz? Buraya gelince neden duruyorsunuz da "cemî'-i zerrât kendi zâtından sudûr eden şey, bütün hayat kendi hayatından sudûr eden Hayyü'l-kayyûm'dan ibârettir" diyemiyorsunuz?!

Şâbb: – Hiç şek ve şüphe yok ki: Kadîm olan Vâcibü'l-vücûd, Kayyûm olduğu gibi "Hayy"dir. Kayyûmiyyetinin ma'nâsı, Cenâb-ı Hak bi-nefsihî kāimdir: mükevvenât ise Cenâb-ı Hak ile kāimdir, demek olunca hay olması da böyledir. Evet, Cenâb-ı Hak bi-zâtihî "Hayy"dir. Bundan başka olan hayatlar onun ile haydirler; yani diğerlerinin hayatı ondan istimdâd ederler. Çünkü nebâtâtta, hayvânâtta bulunan hayât-ı sâirenin hepsi de hâdistir; hâdisin vücûdu ise bi-zâtihî olmayıp gayrisi tarafındandır. Binâberîn hayat emr-i vücûdîdir; belki vücûdun merâtib-i a'lâsıdır. Öyle ise hangi âkıl kāil olur ki: Bütün eşya, zât-ı ezeliyyeden bilâhayât sâdır oldu da bilâhare o eşyadan bazısı kendi nefsi için hayat ihdâs etti? Bunu düşünmek o kadar hamâkat, hiffettir ki hiçbir âkılın hatırına bile gelmez. Ne hâcet insan küre-i arz üzerinde hayatın en yüksek tabakalarına ermiş bir uzuvdur; çünkü hayât-ı insaniyyenin –külliyâtı bilmek, irâde, tedbîr, nizâm gibi– bir çok eserleri vardır. Böyle olduğu halde insan gerek kendi nefsine gerek başkasına i'tâ-yı hayât etmekten yine âcizdir. Bu bâbda hayât-ı insâniyyenin aczi zâhir olunca hayât-ı sâirenin acze ehak olacağı evlâ bit-tarîkdir. Binâenaleyh mevâdd-ı nebâtiyye ve hayvâniyyede olan hayatın da; mâhiyetini anlayamadığımız bir hayattan zuhûr ettiği şüphesizdir.

Tilmîz: – İlim, irâde, tedbîr, nizâm kendi eseri olan hayat; merâtib-i hayâtın en yükseği olup bu da hayât-ı insâniyyeden ibâret olunca bundan hayât-ı insâniyyenin hayâtu'llâha müşâbeheti lazım gelmez mi? Çünkü bu hasâis Cenâb-ı Hakk'ın hayatı için de sâbittir.

Şeyh: – Oğlum; iyi belle ki: Allah'ın zâtı hiçbir zâta benzemez. Bu böyle olduğu gibi sıfâtı da hiçbir sıfâta benzemez. Senin hatırına gelen şeyler ancak eser-i hayâta dâirdir; çünkü hayatın hakîkati meçhûldür. İki hayat arasındaki farka iyi dikkat et! Allah'ın hayatı, hayât-ı zâtiyyedir; kendi zatındandır. İnsanın hayatı ise Cenâb-ı Allah'tandır. Allah'ın hayatı, ezelîdir; insanınki hâdisdir, sonradan gelmiştir. Allah'ın hayatı kendinden müfârakat etmez; insanın hayatı mevt ile ayrılıp gider. Allah'ın hayatı her diri olan şeye hayat ifâza eder; insanın hayatı ise yalnız kendine mahsûstur. İlim, tedbîr, irâde, nizâm da böyledir. Bunların hepsi de insanlarda nâkıs olarak mevcuttur. Halbuki Cenâb-ı Hak, nekāisden münezzehtir; zâtında sıfâtında olan kemâl-i mutlak ancak kendine intihâ eder.

Mütercimi **Aksekili Ahmed Hamdi**

* * *

[1] Mülk, 67/3.

TENKİD VE TAKRÎZ

HAYÂT-I HAZRET-İ MUHAMMED (SAV) ÜNVANLI ESER HAKKINDA

– 1 –

Bu nâm ile intişâra başlamış olan eseri, ben de alıyordum. Lakin: –İnşâallâh hitâm-pezîr olur da hepsini birden okurum, diye şimdilik mütâlaasına lüzûm görmüyordum. Fakat abd-i âcize hüsn-i zan besleyen bazı zevâtın, bu eser hakkında mütâlaât-ı kemterânemi sorması, *Sebîlürreşâd* kāri'lerince de idârehâneden istîzâhât vukū' bulması üzerine kitabın bitmesini beklemeden çıkan formaları okumaya ve mündericâtından bana garîb görünenleri işâret ederek onlara dâir bildiğim kadar söz söylemeye mecbûr oldum.

İfâdâtımın butlânıyla ma'lûmât-ı mündericenin sıhhatine dâir müellif-i muhteremi tarafından yazı yazılmak istenildiği takdîrde o yazılar, *Sebîlürreşâd*'a derc edilerek bu husûsta gerek benim, gerek benim gibi bellemiş olanların fikri tashîh kılınmış ve neşr edilmekte bulunan kitabın da kadr u meziyyeti artırılmış olacaktır.

Be-şart-ı ân ki: Mürâcaat edilecek me'âhiz-i mu'teberenin cild ve sahîfe numaraları da lütfen işâret buyurulsun. Bir de hayât-ı peygamberîden bâhis bir kitabın tekemmülü fikriyle vâkı' olacak beyânâtım, hulûs-ı niyyetime bağışlanılsın.

* * *

Mevzû'-ı bahs olan eserin on yedinci ve "Temhîdât-ı İbtidâiyye" faslının birinci sahîfesinde Arabistan kelimesine müteallik şöyle bir hâşiye var:

"Arbâ kelimesi elsine-i Sâmiyyede çöl, bâdiye ma'nâsını ifâde eder. İbrânîlerden evvel Bâbilîlerle Âsûrîler bu kıt'aya "Arbâ" ismini vermişlerdi. İbrânîlerde ilk defa bu kıt'ayı "Arbîm" tesmiye eden, *Tevrât*'ta ismi mezkûr, Îsâî'dir."

Arabistan ki, Cezîretü'l-Arab'tır, *Kāmûs-ı Fîrûz-abâdî Tercümesi*'nde şu sûretle ta'rîf olunuyor:

"Cezîretü'l-Arab: Bahr-i Hind ile Bahr-i Şâm ve bir taraftan nehr-i Dicle ve Fırat ihâta eden ülkedir, yahud tûlen Aden-i Ebyen'den etrâf-ı Şâm'a kadar ve arzan Cidde'den Ma'mûre-i Irak'a kadar mahdûd olan arzdan ibarettir. Mütercim der ki: Tahdîdeyn, müttehiddir ve kütüb-i coğrafyada şarkan Bahr-i Hürmüz ki ötesi Bahr-i Hind'dir ve cenûben Bahr-i Hind ve garben Bahr-i Kulzum ile muhât olan arzdır ki cezîre şeklindedir. Cümle sükkânı Arab olmakla onlara muzâf olmuştur."

Arabca, ki elsine-i Sâmiyyedendir, kelimâtının ekserini muhît olan *Kāmûs*'ta "Arbâ" lafzı da ber-vech-i âtî îzâh ediliyor:

"el-Âribe ve'l-arbâ" "hamrâ" vezninde ve "el-Arbe" ferha vezninde Arab lafzından me'hûzdur. Te'kîd içindir. Hulûs ve sarâhat ve hakîkat ma'nâsını müfîdlerdir: (يقال: عرب عاربة وعرباء وعربة اى صرحاء، جمع صريح و هو الخالص).

[166] "Urb" kelimesi için de şu ma'lûmât veriliyor:

"el-urb" aynın zammı ve ra'nın sükûnuyla ve "el-Arab" fethateynle Acem'in hilâfı olan tâife-i insânîdir. Burada Acem'den murâd, mâadâ-yı Arabtır ki Türk ve Fars ve Rum ve Hind ve sâir tavâiftir ve Arab kelimesi müennestir, tâife te'vîliyle, (يقال العرب العاربة والعرب العرباء وعرب) "Sükkân-ı emsâr" yani beldelerde sâkin olanlarına mahsûstur. Alâ kavl-i beledî ve bedevîye şâmildir ve a'râb ki hemzenin fethiyle cemi' sûretinde, yahud fil-asl cemi'dir, bâdiye-nişîn olanlarına ıtlâk olunur ki bedevî ta'bîr olunur. Bunun müfredi yoktur, "eârîb" üzere cemi'lenir. Müellifin *Besâir*'de beyânına göre A'râba nisbetinde A'râbî denir. Zîrâ a'râb kelimesinin müfredi yoktur, yani Arab lafzından cemi' değildir. Arab ism-i cinsdir. Lakin Râgıb'ın beyânına göre A'râb, fil-asıl Arabın cem'i olup ba'dehû bedevî sınıfına isim olmuştur. Nisbeti ensârî gibi olur. Ve Misbâh'ın beyânına göre Arab, a'rab üzere cemi'lenir: Zemen ve ezmen gibi ve urub üzere cemi'lenir: Esed ve üsüd gibi.

Demek ki "Arbâ" kelimesinde öyle çöl, bâdiye ma'nâsı olmayıp "hâlis" mefhûmunda imiş gibi "Arab" lafzına vasf olarak kullanılır ve *–Kāmûs* şârihinin şehâdetiyle– "Ya'rub bin Kahtan lisânı üzere tekellüm edenler" meâlini ifâde etmek üzere "Arab-ı arbâ" denilirmiş. Yine *Kāmûs*'ta "Arabe" kelimesi var ki şerhinde şu satırlar yazılmış:

"el-Arabetü" fetehâtla şol ırmağa denir ki cereyânı tünd ve şedîd ola nehr-i Zab gibi ve araba, nefs ve zât ma'nâsınadır. (تقول: طابت به عربتى اى نفسى). Ve Araba* Medîne-i Münevvere kurbünde bir nâhiye adıdır. Ve Araba, asıl Bâhatü'l-Arab** ismidir ki (باحة دار ابى الفصاحة) İsmail aleyhisselâmdır. Kureyş kabileleri onda ikāmet etmeleriyle tâife-i Arab ona nisbet olundular. Müellifin muktezâ-yı siyâk-ı kelâmı Araba'dan murâd, sâha-i Mekke-i Mükerreme'dir ki arz-ı harâm-ı lâzımü'l-ihtirâmdır. Lakin şârihin Ubâb'dan nakline göre Araba, arz-ı Tihâme'nin ismidir ki ibtidâ İsmail aleyhisselâm nâzil olup ve evlâdı orada neş'et eylediler. Ba'dehû Cürhüm ve Amâlîk dahi sâkin oldular. Mütekessir olduklarında arz-ı merkūmeye gencîde olmayıp sâirleri etrafa münteşir ve hemen kabîle-i Kureyş orada mütemekkin oldular.

Hülâsası budur ki: Çün halîle-i hazret-i İbrahim, yani Sâre cenâblarının gayretine mebnî bâ-emr-i ilâhî hazret-i İbrahim, Hacer ile ferzend-i saâdet-perverleri olan hazret-i İsmail'i alıp arz-ı Mekke'ye getirdi. Arz-ı Mekke ol hengâmda bil-cümle mîşezâr olup ve mevzı'-ı Beyt-i şerîf bir kızıl tepe idi. İsmail ile Hacer'i oraya inzâl edip onlara ağaçtan bir sâyebân tertîb eyledikten sonra avdet buyurdular. Ba'dehû Cibrîl-i emîn nâzil olup cenâhını hizb eyledikte çeşme-i zemzem nübû' eyledi. Bir müddet mâder ve ferzende onda ikāmet edip nâgâh Cürhüm kabîlesinden oraya bir tâife mürûr ve bil-istîzân arz-ı merkūmede mü[te]mekkin oldular. Hazret-i İsmail onlardan tezevvüc edip lisanları Arabî olmakla onların lisanlarınca tekellüm eylediler ve hazret-i İbrahim'in lisanı İbrânî idi. Min-ba'd evlâd-ı İsmail, Arabî oldular ve vech-i mezkûr üzere Cürhüm ve Kahtan mukaddemâ "Araba" alâ kavlin "Arabât" nâm mahalde sâkin olmalarıyla ona nisbetle Arabî ıtlâk olundular ve inde'l-ba'z sebeb-i tesmiye elsine-i sâireye nisbetle îzâh ve beyân ve fesâhati müştemil olmasıdır ve ber-mûceb-i hadîs-i şerîf beş nefer peygamber-i zî-şân cins-i Arab'tan neş'et eylediler. Hazret-i Muham-

* Bu nâhiye, *Mu'cemü'l-Buldân*'da Arab şeklinde mazbût olup Abdülmelik bin Devvân tarafından şâir "Kesîr"e iktâ' edildiği muharrerdir.

** Bâha: Sâha ma'nasınadır.

med ve İsmail ve Şuayb ve Salih ve Hud aleyhimü's-salâtü ve's-selâmdır. İntehâ. Ve şâir işbu: (وعربة ارض مايحل حرامها من الناس الا للوذعى الحلاحل) beytinde zarûret-i vezn için Araba lafzının ra'sını iskân eylemiştir. Yani: Arz-ı Arba, bir zemîn-i güzîndir ki hürmetini bir kimse tahlîl eyleyemez. Meğer ol asîl ve necîb ve nebîl ve fatan ve edîb olan zât-ı şerîf tahlîl eder ki murâd-ı Hazret-i Peygamber-i âlî-güherdir, aleyhi's-salâtü ve's-selâm. Zîrâ feth-i Mekke günü bâ-emr-i ilâhî nehârdan bir sâat mikdarı tahlîl eylemekle Kureyş ile muhârebe olunup ba'dehû hürmet-i sâbıkası ilâ yevmi'l-kıyâm ibkā olundu. Pes Arbe'den murâd: Harem-i muhterem olur."

Bu şerh-i mufassaldan anlaşılıyor ki evvelâ sâha-i Mekke'ye "Araba" ta'bîr olunurmuş. Ba'dehû bu isim, hudûd-ı Harem dâhiline, hatta bütün arz-ı Tihâme'ye ta'mîm edilmiş, sükkânına da –mevki'leri i'tibârıyle– "Arabî" denilmiş. Sonra da "Araba" lafzı; Keldânîler, Âsûrîler, Süryânîler, Fenikeliler, İbrânîler misillü diğer ümem-i Sâmiyyenin lisanlarına da intikāl eyleyerek "Arbâ" ve "Arbîm" gibi teleffuz edilmeye başlamış, daha sonra da "Ârâbî" şekl-i efrencîsini alıp bütün Cezîretü'l-Arab kıt'asının ünvânı olmuş.

Yâkūt-ı Hamevî'nin *Mu'cemü'l-Buldân'*ında da Araba kelimesi hakkında uzun bir bahis yürütülmüş ve hülâsatü'l-hülâsa olarak bütün bilâd "Araba" ta'bîr edildiği ve "Arabât" hey'etinde cemi'lendirilip nisbetinde Arabî denildiği söylenilmiştir.

*Hayât-ı Hazret-i Muhammed'*in 19'uncu sahifesinde ve "İslâmiyet'in Zuhûrundan Evvel Arablar" ünvânlı bahiste şu satır var:

"Cezîretü'l-Arab'ın en eski kavimleri Sâm'dan dördüncü batında zuhur eden Kahtan bin Habr'ın nesilleri ..."

Benim gördüğüm târîh kitaplarında Kahtan bin Habr nâmında bir isim muharrer bulunduğunu tahattur edemiyorum. Vâkıâ Yemen'de teşkîl-i hükûmet eylemiş Kahtan isimli bir zat biliyorum. Fakat onun nesebi sahâif-i tevârîhde Kahtan bin Âbir bin Şâlih bin Erfehaşd bin Sâm bin Nûh aleyhisselam olmak üzere mastûr, hatta *Tevrât*'ta Yaktan unvanıyla merkūm olduğu mezkûrdur. İsbât-ı müddeâ zımnında ezcümle *Târîhu Ebi'l-Fidâ*'nın ibâre-i âtiyesini gösterebilirim:

(ان بعد تبلبل الالسنة و تفرق بنى نوح أول من نزل اليمن قحطان بن عامر بن شالح المقدم الذكر وقحطان المذكور اول من ملك أرض اليمن ولبس التاج) (Cild 1 sahîfe 66) Meâli:

Tebelbül-i elsine vukūuyla evlâd-ı Nûh'un dağıldığı sırada Yemen'e ilk giden Kahtan bin Âbir olmuş ve orada tasaltun ederek taç giymişti. Bunun babası bulunan Âbir'in Hûd aleyhisselâm olacağına dâir de yine *Târîhu Ebi'l-Fidâ*'da (اما هود فقد قيل انه عابر ابن شالح المذكور) Cild 1 sahîfe 12 ibâresiyle bir rivâyet vardır.

Şu halde müellif-i muhteremin bahsettiği Kahtan, Himyer mülûkünün cedd-i a'lâsı olan Kahtan ise İbni Habr değil, İbni Âbir'dir. İhtimal ki ayn harfini telaffuz edemeyen bir Frenk muharriri o harfi Ha'ya tebdîl eylemiştir.

[167] Kahtan bin Habr'e âid satırları müfessir olmak üzere o sahîfe zîrine şu yolda bir hâşiye tahrîr olunmuş:

"Müverrihîn-i Arab, Arabistan şibh-i cezîresinde Arab ünvân-ı umûmiyyesi altında birbirini velî ve istihlâf eden ırkları Arab-ı Âribe, Arab-ı mütearribe, Arab-ı müste'ribe nâmlarıyla tesmiye ederler.

Arab-ı Âribe: Bunlar İslâmiyet'in zuhûrundan pek çok zaman evvel munkariz ve mahv olmuşlardır.

Arab-ı Mütearribe: Kahtan bin Habr'ın zürriyetinden türeyip evvela Yemen'de mütemekkin iken sonraları her tarafa yayılmışlardır. Him[ye]rîler Arab-ı mütearribedendir.

Arab-ı Müsta'ribe: Hazret-i İsmail'in neslinden olup aslen Hicaz taraflarında tavattun ederlerdi; bilâhare Arabistan'ın her tarafına münteşir oldular.

Bunlar târîhin zabt edemediği zamanlardan beri Mekke-i Mükerreme civârında sâkin olmuşlardır. Fahr-i kâinâtın mensûb olduğu Kureyş kabîlesi Arab-ı müsta'ribedendir."

"Âribe" kelimesi hakkında "Arbâ'" lafzıyla beraber ma'lûmât verilmişti. Şimdi "mütearribe" ve "müsta'ribe" hakkında da tetebbuâtda bulunalım.

"el-Mütearribe mütekarribe vezninde ve el-müste'ribe müstevcibe vezninde hâlis ve hakīkī olmayıp sonradan Arab'a dahîl ve muhtelit olmağla taarrüb eden kimselere ıtlâk olunur. (يقال: عرب متعربة اى دخلاء جمع دخيل شارح عرب عرباء) Ya'rub bin Kahtân lisânı üzere tekellüm edenlerdir ve Ya'rub, lisân-ı Süryânîyi en evvel Arabîye nakl eden kimsedir ve müsta'ribe, lisân-ı hazret-i İsmail üzere tekellüm edenlerdir." *(Kâmûs Tercümesi)*

Kâmûs'un şu beyânâtından iki şey anlaşılıyor ki birincisi: Müellifin yazdığı gibi "Mütearribe" ve "Müsta'ribe" ta'bîrlerinin ayrı ayrı olmayıp ikisinin bir olduğu, ikincisi de: Evlâd-ı Kahtan'ın yine müellifin dediği gibi Arab-ı mütearribeden olmayıp Arab-ı âribeden bulunduğudur.

Bir de zîrdeki ibâreyi gözden geçirelim:

(وقد قسمت المورخون العرب الى ثلثة أقسام بائدة وعاربة ومستعربة اما البائدة فهم العرب الاول الذين ذهبت عنا تفاصيل أخبارهم لتقادم عهدهم وهم عاد وثمود وجرهم الاولى وكانت على عهد عاد فبادوا ودرست اخبارهم واما جرهم الثانية فهم من ولد قحطان وبهم اتصل اسماعيل بن ابراهيم الخليل عليهما السلام ولم يبق بن ذكر العرب البائدة الا القليل على ماتذكره الآن وأما الوب العاربة: فهم عرب اليمن من ولد قحطان وأما العرب المستعربة: فهم ولد اسماعيل بن ابراهيم عليهما السلام) (*Târîhu Ebi'l-Fidâ.* Cild 1 sahîfe 99)

Meâli:

Müverrihler, Arab kavmini "Bâide", "Âribe", "Müsta'ribe" namlarıyla üçe taksîm etmişlerdir. Arab-ı Bâide: Kıdem-i zamanlarından dolayı tafâsîl-i ahbârından tamamıyla haberdâr olamadığımız eski Arablardır. "Âd" ve "Semûd" ile kavm-i Âd'a muâsır bulunan "Cürhüm-i ûlâ" gibi ki kendileri hâlik ve haberleri munkatı' olmuştur. Lakin "Cürhüm-i sâniyye" Arabları evlâd-ı Kahtan'dan idiler ki hazret-i İsmail, bunlarla sıhrıyet peydâ etmişti. Arab-ı bâideye dâir pek az rivayet vardır ki onları da zikr eyleyeceğiz.

Arab-ı Âribe: Kahtan evladından olan Yemen Arabları, Arab-ı müsta'ribe de cenâb-ı İsmail bin İbrahim aleyhima's-selamın evlâd ve ahfâdıdır.

1331 sene-i hicriyyesinde târîhe âid bir kitap yazan muharrir-i muhterem ile 732 sâlinde irtihâl eylemiş olan el-Melikü'l-Müeyyed İmâdüddin İsmail Ebi'l-Fida gibi muhakkık bir müverrihden hangisine i'timâd edelim. Birinin: Arab

müverrihleri, böyle diyor dediğini, diğeri: Yine Arab müverrihleri, şöyle diyor diye bambaşka bir sûrette rivâyet ediyor. Sonra muharrir-i muhteremin "Bunlar târîhin zabt edemediği zamanlardan beri Mekke-i Mükerreme civârında sâkin olmuşlardır" demesindeki ibhâm dolayısıyla "bunlar"dan maksat ne olduğu ve tabakāt-ı Arab'dan hangisi bulunduğu anlaşılamıyor.

Arab-ı bâidenin Mekke civarına gelmediği ma'lûm olmakla bunlar, her halde "âribe" ile müsta'ribe Arabları olacak. O halde ise "Târîhin zabt edemediği zamanlardan beri" kaydı ma'nasız kalır. Çünkü: Arab-ı âribeden Mekke'ye ilk defa gelen zât, Kahtan bin Âbir'in oğlu "Cürhüm" idi ki hicretten takrîben 3107 sene mukaddem belde-i mükerreme sâhasına vürûd eylemiş ve "Cürhüm-i sâniyye" ünvânıyla hükûmet, yahud riyâset eden şu zâtlar gelip geçmiştir:

Cürhüm, Abdü Yaleyl bin Cürhüm, Cürşüm bin Abdi Yaleyl, Abdülmeddân bin Cürşüm, Sakîle bin Abdilmeddân, Abdülmesîh bin Sakîle, Mazzâz bin Abdilmesih, Amr bin Mazzâz, Hâris bin Mazzâz, Amr bin Hâris, Bişr bin Hâris, Mazzâz bin Amr.

İşte Hazret-i İsmail, bu Mazzâz bin Amr'ın kerîmesiyle izdivâc ederek husûle gelen evlâd ve ahfâdından Arab-ı müsta'ribe zuhûr eylemiştir. Tabîî şu ma'lûmât da târîhlerin zabt eyledikleri rivâyât ve vekāyi' cümlesinden istinbât olunmuştur.

Târihrü'l-Mevlevî

İNCİL VE SALÎB

Katolik râhib-i sâbıkı ve muvahhidînden Abdülahad Davud Efendi'nin te'lîfi olan *İncil ve Salîb* nâmındaki eser forma forma olarak intişâr ediyor. Şimdiye kadar mütâlaa ettiğimiz formaların muhteviyâtına ve intişâr edecek olan formaların fihristlerine bakılacak olur ise, eserde gāyet ciddi ve herkesin bulup da mütâlaa edemeyeceği mesâilin mevzû'-ı bahs edildiği anlaşılıyor. Mevzû'-ı bahs edilen her mes'ele Hıristiyanlığa dâir tahsîl-i âlî görmüş bir zâtın karîhasıyla tedkîk ediliyor; Hıristiyanlığın şimdiye kadar İslâmiyet âlemi için, kim bilir, belki de pek az istisnâ ile Hıristiyaniyyet târîhindeki karışıklıklar, yolsuzluklar irâe ediliyor. Mevki'-i münâkaşaya konulan her mes'ele hakkında kuvvetli denilebilecek muhâkemeler yürütülüyor. Her muhâkeme ve münâkaşanın da bazı esâsât-ı Hıristiyâniyyeden mühim akīdelerin hilâf-ı hakîkat, yahud ta'lîmât-ı Mesîhiyyeye gayr-ı muvâfık olduğu netîcesine doğru îsâl ettiği görülüyor.

Fakat Hıristiyâniyyet usûl-i akīdesine, târîhine müstenid olarak icrâ edilen tenkīdâtta görülmesi pek tabîî olan karışıklığa bir de muharrir-i muhtereminin Türkçe yazmaktaki melekesizliği de inzimâm edince eser büsbütün **[168]** muğlakıyyet kesb ediyor. Hatta bazı yerleri karîne ile de anlaşılamıyor. Maamâfîh kitap umûmiyet i'tibâriyle şâyân-ı tavsiye ve şâyân-ı mütâlaadır. Erbâbının, bilhassa Darülfünun İlâhiyat Şu'besi ve Medresetü'l-Vâizîn talebesinin işlerine yarayacağı me'mûldür.

ELVÂH-I İNTİBÂH

CUMA NAMAZLARINDA MİNBERDE KRAL PETRO NÂMI YÂD EDİLECEK!

Üsküb'den İzmir'de münteşir *Anadolu* gazetesine yazılıyor:

Bundan on beş gün evvelisi hükûmet-i mahalliyye tarafından sabahleyin câmi'-i şerîf duvarlarına ber-vech-i âtî beyannâme ta'lîk olunmuşidi:

"Mahalle Muhtar ve İmamları Dikkatle Okusunlar"

"Otuz seneden beri beklediğiniz hürriyet bayramı bir seneden beri vatanınıza gelmiştir. (صربيه اصلوا بوديادر) namazınıza gitmelisiniz. Ba'demâ câmi'lerinizde Cuma namazının edâsından sonra nâmûs ve hayâtınızı te'mîn edecek Kral Petro'nun ismini yâd edeceksiniz. Yoksa evvelce olduğu gibi Halîfe'nizin ismi yâd edilmek tasavvur edilir, yahud her ne olursa olsun yâd edildiği ihbâr edilirse şedîden tecziye edileceksiniz. Hem de bu vatanınızdan da mahrûm kalacak, ebediyyen saâdet ve refâh yüzü görmeyeceksiniz."

İşte bu sebeple câmi'lerimiz iki Cuma oluyor açılamıyor, Cuma namazı edâ edilemiyor.

Kāsımıyye Câmi'inde 700 Kiloluk Çan

Selanik'ten *Tanin* gazetesine gönderilen bir mektuptan:

"Selanik'in fethi yevm-i meş'ûmu münâsebetiyle 26 Teşrînievvel'de, icrâ edilen nümâyişlere Kral Kostantin iştirâk etmemekle beraber velîahdi göndermiştir. Bugünün İslâmları en fazla müteessir eden vak'ası, Kāsımıyye Câmi'inin kiliseye tahvîlinin icrâ olunmasıdır. Ma'bede mahsûs olmak üzere tam yedi yüz kiloluk bir çan taktılar ki ilk defa çalmak şerefini ihrâz etmek için bütün halk müsâbakaya girişmişti, kimi yarım lira kimi bir lira veriyordu, nihâyet bu gûyâ büyük bir şan ve şeref te'mîn eden teşebbüs beş lira veren bir şekerciye nasîb oldu. Pek şiddetli bir yağmurun ortalığı çamur ve su altında boğmasına rağmen halk yerinden ayrılmıyor, dünyanın en mukaddes ve en gayr-ı kābil-i i'tirâz bir serbestîsine, din ve mezheb hürriyetine karşı irtikâb olunan bu resmî vahşeti alkışlara boğuyordu.

Sonra evleri içinde bu nümâyişin kendilerine çıkaracağı hisse-i taarruzu düşünerek korku ve heyecan ile gizlenen zavallı İslâm unsuru karşısında merâsim-i dînîyyelerini îfâ ettiler, sokaklarda uzun tezâhüratta bulundular. İlk duâ pek başka bir tarzda oldu: Şimdiye kadar krala ettikleri duâlarda İstanbul'un zabtı, Ayasofya'da âyîn-i rûhânî yapılması temennîsini izhâr ediyorlardı. Bugün böyle olmadı: Krala merâsim-i mahsûsa ile Bizans bayrağını takdîm ettiler. Koca Kostantin iki papazın bereket duâsıyla Bizans'a sahip oldu. Asker geceleyin fener alayı yaptı; hepsinin ağzında bir temennî, aynı nakarat dolaşıyordu. İstanbul ve İzmir'in zabtı, sonra on gün içinde Sofya'yı istîlâ, iki ay zarfında bütün Bizans'ın Yunanistan vatanına ilhâkı... Asker mütemadiyen bağırıyordu: İstanbul'u zabt etmek vazîfemizdir. Yaşasın Selanik fâtihleri..."

Dün iki İslâm kadını caddede geziyordu; iki Rum yüzlerine tükürmeye başladılar. Necîb Selanik fâtihleri uzaktan

bu alçak taarruzu seyrediyor, dünyanın her tarafında herkesin mecbûr-ı hürmet ve müdâfaa olduğu iki kadın tahkîr ve düşnâm altında yapacak bir şey bulamayarak susuyorlardı.

İşte ey müslüman kardeşler, kendinizi kurtarmak, yarın diğer vatan parçalarının aynı mahrûmiyet ve ezâ altında kaldığını görmemek için bütün servetlerinizi, bütün varınızı yoğunuzu donanmaya sarf ediniz! Vatan ve haysiyet elden gidince ne servetin, ne malın kıymeti kalmadığını görüp bizzat tecrübe etmeden evvel bunu yapınız. Burada dilenciler bile o gün kapı ve etek peşinde kazandıkları ekmek parasını donanmaya veriyor, nüfûsça, yerce, servetçe daha yüksek bir seviyeye sahip bulunan –Osmanlı ahâlîsinin bu küçük ve asâletsiz millet karşısında âciz kalması ne kadar ayıptır, düşününüz!

EHL-İ SALÎB MEZÂLİMİ

Arnavutluk'ta:

Arnavutluk'tan alınan haberlere göre, Sırpların İslâmlara karşı îkā' ettikleri mezâlim-i müdhişe tüyleri ürpertecek derecededir. Sırplar, merkez-i İslâmiyyet'ten uzak kaldıklarını takdîr ettikleri İslâmlar üzerinde pek fecî' cinâyetler îkā' etmektedirler.

Bugün Ohri kazâlarında bir tek câmi' kalmamıştır. Geçen günler Pirlepe kazâsının yalnız Lijan karyesinde otuz yedi İslâm katl edilmiştir. Nefs-i Pirlepe'den yetmiş üç İslâm alınmış, bunlardan beş, on tanesi bin müşkilât ile topladıkları birkaç lirayı rüşvet vererek kurtulmuş, diğerleri de Ali Çayırı nâm mahalle çıkarılarak, kalın sopalarla döğülmüş, ve netîcede hayat ve mematlarından haber almak kābil olamamıştır

Diğer taraftan Hup karyesinden alınan 31 kişiden 30'u en şenî' vahşetlere kurban edilmiştir. Manastır'ın Preside karyesinden 13 kişi katl olunmuştur. Pirlepe'nin Çarşı Câmii ve daha birkaç ibâdethânesi ihrâk, bir kısmı da ahır haline ifrâğ edilmiştir. Hiçbir İslâm **[169]** yoktur ki sokaklarda dûçâr-ı tahkîr olmaksızın gezebilsin. Yine hiçbir İslâm yoktur ki, bâ-tapu mutasarrıf olduğu bir mülke, bu benim mülkümdür diyebilsin. Diğer taraftan Sırbım diye Sırpları iğfâl eden Bulgarlar İslâmların tarlalarını zabt etmişlerdir. Kasaba hâricinde bir İslâm görmek kābil değildir. Kadınların ırzı ve namusu hava gibi meccânî bir metâ' olarak telakkī ediliyor.

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

Seylan Adası

Adanın Taksîmâtı:

Vilâyât	Merâkiz	Arâzî Mil-i Murabbaı	Nüfûs
Garbı	Kolombo	1 432	935 212
Vasatı	Kandy	2 299	622 832
Şimâli	Jaffna	3 363	342 109
Cenûbu	Gal	2 146	566 690
Şarkı	Batticaloa	4 036	174 156
Şimâl-i Garbî	Kurunegala	2 996	353 703
Sabaragamova	Ratnapura	1 901	321 262
Ova	Badulla	3 154	191 925
Şimâl-i Vasatî	Anuradhapura	4 002	79 101

* * *

Unsur ve Diyânet Noktasından Adanın Nüfûsu:

	Nüfûs
Avrupalı	6 300
Köylüler (Putperestler)	23 482
Sinhânî (Putperestler)	2 330 807
Tamil (Putperestler)	951 740
Moralı (Kısmen Müslümandırlar)	228 034
Malayalı (Kısmen Müslümandırlar)	11 902
Vavalı	3 971
Hıristiyan (yerlilerdir)	349 239
Buzalılar	2 141 404
Hindû	826 826
İslâm	500 000
Yekûn	7 373 705

* * *

Zirâat Olunan Yerlerle İhrâcâtın Mikdarı:

Cins	Dönüm-i Arâzî*	İhrâcâtın Kıymeti Rupiye
Prinç (dahilde sarf olunur)	700 000	0000
Hubûbât-ı sâire (dahilde sarf olunur)	150 000	0000
Kokova Cevizi	1 000 000	30 119 600
Palmo ağaçları	200 000	30 000
Çay	500 000	65 389 765
Lastik	200 000	2 482 000
Kaoka	40 000	2 500 000
Tarçın	50 000	3 000 000
Tütün	30 000	1 000 000
Bahar	15 000	6 000 000
Limon	50 000	1 500 000
Yekûn	2 935 000	112 021 365

Kolombo'ya hâriçten sekiz milyon küsûr lira girmektedir ki, bu yalnız öteye beriye gönderilen zehâir ve me'kûlâtın kıymetini gösterir. Bundan başka Kolombo ve Seylan adasını ziyâret eden binlerce, yüzbinlerce seyyâhın dâhilde ve sarf ettikleri ve elden satın aldıkları mücevherâtın kıymeti de bu istatistike zam ve ilâve edilirse her halde yirmi milyonu tecâvüz eder.

Bizim Kastamonu vilâyeti lâyıkıyla i'mâr edilse Seylan adasını solda bırakır. Çünkü bizim Bolu ve Sinop ve Daday ormanları o kadar ferah-fezâ ve tab'a muvâfık ve sıhhîdir ki, buradaki ormanlardan bin kat iyidir.

* * *

* İngiliz dönümüdür ki akr derler

Adadaki Mevâkiin Sath-ı Bâhirden Olan İrtifâ'ları

Mevâki' İsmi	İrtifâı/Foot İngiliz Kademi
Kolombo Kasabası	40
Kandy Kasabası	1654
Nuwara Eliya	6188
Jaffna	9
Gal	48
Envar Zapura	295
Badula	2225
Ratnapura	48

* * *

Seylan Adasında Câri Olan Nehirler:

İsimleri	Kurbünde Cereyân Eden Dağın İsmi	Tûlü Mil
Mahaweli Ganga	Terniko Mali	206
Malvato Oya	Manar	104
Kelani Ganga	Kolombo	90
Deduru Oya	Çilav	87
Valav Ganga	Hambuntuta	83
Maha Oya	Negombo	78
Kalu Ganga	Kalutara	70
Cen Ganga	Gal	70

* * *

Seylan Adasındaki Dağlarla İrtifâ'ları

İsimleri	İrtifâ'ları İngiliz Kademi
Yeduro Talagala	8296
Kirigalpotta	7832
[170] Thotupola	7746
Âdem Tepesi*	7353
Garb Dağı	7264
Mahako Dagala	6901
Nami Takülikanda	6680
Knuckles	6115
Hunnasgriya	4955
Alagala	3394

Köyler:

Seylan adasını ziyâret eden bir seyyâh yalnız makarr-ı hükûmet olan Kolombo'yu görmekle iktifâ eylememelidir. Asıl görülecek, köylerdir. Hükûmet-i mahalliyye tarafından inşâ olunan şimendüfer insanı adanın her tarafına pek az bir para ile götürür. Şimendüferin Kolombo'da iki istasyonu vardır. Biri adanın ortasıyla nikāt-ı şimâliyyesine kadar seyr ü sefer eden trenlerin, diğeri de adanın cenûbuyla sevâhiline doğru temdîd olunan hattın mevkıfleridir.

Bir iki gün zarfında adanın en mühim mevki'leri ziyâret olunabilir. Her yerde yolcuların istirâhati belegan mâ-belag taht-ı te'mîne alınmıştır. Envâ'-ı hoteller, misâfirhâneler –ki hükûmet tarafından inşâ edilerek, az bir para mukābilinde yolculara yemek ve yatmaya âid olan mevâd ihzâr edilir– evler, barakalar mebzûldür.

Şimendüfer hattı boyunca gāyet güzel köyler, köy kulübeleri nazar-ı dikkati celb eder. Ormanların medhal ve mahrecindeki köyler o kadar latîf ve ferah-fezâdır ki insan kendisini İsviçre'de zanneder.

Kolombo Şehri:

Nefs-i Kolombo kasabası gāyet güzel bir yerdir. İçinde vâsi', zift, çakıl taşı ve ağaç elyafıyla tefrîş edilmiş temiz caddeleri vardır.

Hükûmet konağıyla, bankaların, sâat kulesinin, büyük ticâret mağazalarının bulunduğu Foot cadde ve çarşısı şâyân-ı temâşâdır.

El ile çekilen bir arabaya binilirse, ceste ceste, yavaş yavaş kasabanın her tarafı lâyıkıyla gezilir.

Kolombo'nun ortasında da oldukça büyük ve neşât-bahş bir göl vardır. Gölün etrafında akşam vakitleri İngilizlerle madamaları piyasa ederler.

Kolombo'nun deniz kenarları da piyasa mevkiidir. Yollar gāyet sâde ve zarîf bir tarzda tesviye edilmiş ve demirden ma'mûl kanepeler her on adımda bir konulmuştur.

Kelenya Puthânesi:

Buzalılara mahsûs ma'bed –Kelania Femple=Kelanya Puthânesi– şâyân-ı temâşâdır. Buzalılarca bu ma'bed gāyet mukaddestir. Mayıs-ı Efrenci ayında adanın her tarafından Buzalılar ziyaretine gelir ve nezirlerini, hedâyâlarını bu zâtın koca büyük heykeli önünde takdîm ederek icrâ-yı ibâdet eylerler. Bu zâtın heykelden başka ma'bed dâhilinde birçok Hindutizme âid resimler, heykeller dahi vardır.

Eski Kal'alar:

Kolombo'nun en işlek ve ticâretgâh yeri Fort –Kal'a-dır ki, burada vaktiyle icrâ-yı ahkâm eden Doç'lar, Portekizliler şehrin istihkâmı için azîm kaleler inşâ eylemişlerdi. Ada İngiltere'nin idâresine geçince Kolombo'daki kale yıkılmış ve el-yevm yerinde en birinci bankalar, hükûmet konağı postahâne, telefon idarehânesi ve bil-cümle ticârethaneler inşâ olunmuştur. Emlâk ve akārın günden güne kıymet kesb ettiğini nazar-ı dikkate alan hükûmet-i mahalliyye beyhûde ve semeresiz olan kaleyi –ki işittiğime nazaran hiçbir kıymet-i târîhiyye ve sınâiyyeyi de hâiz değilmiş– tahrîbe; iktisâd, umrân noktasından mecbûr olmuştur.

Yine deniz kenarında İngiliz asâkir ve zâbitleri için de güzel, âlî dâireler binâ edilmiştir.

Hoteller:

Kolombo'da beş on hotel vardır ki, cümlesi muhteşem ve âlî olup, yolcuların rahat ve istirahatleri gereği gibi buralarda te'mîn edilmektedir. Mezkûr hoteller içinde en ziyâde güzel ve âlî olanları ve The Galle Face Grande Oriental Globe, Peria British india Hotels, Bristol, şunlardır. Fakat bana kalırsa hepsinden mevki'ce daha iyi ve Amerika ve Avustralya tarzında tefrîş edilen ve o iklîmin ahâlîsini memnûn edecek sûrette inşâ edilmiş yegâne bir hotel varsa Mount Lavinia hotelidir. Bu hotel bir dağın zirvesinde kâin olup,

* Âdem aleyhisselâmın ada dâhilindeki bu dağın tepesine indiği mervîdir.

Kolombo'nun yedi mil uzaklığında vâki'dir. Bu hotelden deniz tamamiyle yeşil bir tepsi gibi görünür. İçinde levâzım-ı istirâhatten sun'î elektrik yelpazeleriyle elektrik ziyâsı ve buna mümâsil her şey mebzûldür.

Postahâne:

Kolombo Postahânesi de hatırı sayılır binâlardandır. Kolombo'ya mahsûs posta pulları mektuplara ilsâk edilir ki, mezkûr pullar müstemlekâta mahsûstur. Dâhil için yarım ons olan mektuplar beş santimlik, Hindistan ve memâlik-i ecnebiyye altı santimlik –mektup ağır olursa müstesnâdır– benim makālem için üç kuruşluk pul gitmiştir– pula tâbi'dirler. Hindistan ile adaya mahsûs olan kartlara iki santimlik pul yapıştırılır.

Postahâne her türlü havâle ve emânâtı kabûl ettiği gibi, banka gibi emânet ve para kabûl eder. Fâizini yüzde üç hesâbıyla sâhibine verir. Aile kasaları da vardır. Zürrâ' ve rençberler alelekser âileleri nâma biriktirebildikleri mebâliği postahâneye tevdî' ederler. İstedikleri zaman kendi paralarının cümlesini veyahud bir kısmını geri alıp ihtiyaçlarına sarf ederler.

Hindistan Banknotları:

Hindistan banknotları Kolombo'da râiç değildir. Mezkûr banknotların değiştirilmesi için sarrâfiye alınır. Bu adaya gelenler paralarını Hindistan'da veyahud buraya en yakın olan bir sâhilde az bir sarrâfiye mukābilinde değiştirirlerse daha kârlı çıkarlar.

Tramvaylar:

Kolombo tramvayları Madras'ınkilere nispeten hem daha ehven, hem de daha temizdir. Hindistan tramvaylarının birinci mevkii yoktur. Adanınki ise birinci mevkiinde muhterem bir zât birkaç santim fazla vermek sûretiyle oturabilir.

Misyonerlerin Faâliyeti, Ulemâ-yı İslâmiyyenin Himmetsizliği:

Kolombo kasabası küçüklüğüne rağmen içinde müteaddid kiliselerle misyonerlere mahsûs kız ve erkek ve hatta kadınlara mahsûs mektepler vardır. Her kilisenin duâ ve âyîn-i rûhânî vakti başka başkadır. Mekteplerde ise İseviyyete dâir propagandacılık gereği gibi hüküm-fermâdır. Bu tervîc ve telkīn keyfiyeti yalnız Kolombo'ya münhasır olmayıp, adanın her kasaba ve köyüne sirâyet etmiş ve bu uğurda mebâliğ-i külliyye sarfı sâyesinde yirmi seneden beri Hıristiyanlık fevkalâde bir sûrette taammüm ve intişâr eylemiştir.

Maatteessüf Kolombo'da hakīkī bir âlim bulunmadığı gibi, ulemâ-yı İslâm'dan hiçbir zât dahi buraya gelmemiştir. Rûz-i cezâda kendi vazîfelerini bi-hakkın îfâ etmeyen ulemâyı İslâm –zannımca– en ağır cezaya dûçâr olacaklardır.

Eğer Tamil lisanına vâkıf –bura yerlilerinin lisânıdır– bir mütebahhir âlim buraya gelse emînim ki bir iki sene zarfında yarım milyon putperesti İslâm edebilir. Çünkü **[171]** İslâm'ın iyi ve sağlam bir din olduğunu anlayan vesenîler, ara sıra kendi arzû-yı vicdânîleriyle İslâmiyet'i kabûl etmekte ve halleriyle hıristiyan misyonerlerini hayretlere ilkā eylemektedirler.

Maatteessüf bu ümniyenin husûli için bir para vakf eden tek bir müslüman bulunmadığı halde, el-yevm Amerika, Avrupa ve İngiliz ağniyâsı Hıristiyanlığın tevsîi için milyonlarca sarf etmektedirler.

Evkāf-ı müslimînin âidâtı ise, hep bir takım tenbel, ten-perver, şehvet-perest kimselerin cebine girmekte ve bu yüzden dîn-i mübîn için bir paralık fayda ve menfaat te'mîn edilememektedir.

Yazık olsun müslümanlara! Doğrusu ben bu halleri –Hıristiyanlığın zorla, para kuvvetiyle, nüfûz-ı hükûmetle ileri gittiğini– görünce kan ağlıyorum. Buradaki Mevlevîler –ulemâ olacak herifler– bizim hocalardan bin kat echel ve mefaatperesttirler. İslâmiyet'i öyle fenâ bir hale sokmuşlardır ki, yavaş yavaş putperestliğe sevk ediyorlar.

Mesela Kolombo ve Seylan adasında kavâid-i İslâmiyyet'in doğrudan doğruya aleyhinde bulunan "Drahoma" âdeti cârîdir. Bu seyyieyi ortadan kaldırmak için yerli Mevlevîler hiçbir teşebbüste bulunmamışlardır. El-yevm Bombay ve Madras'ta, Hindistan'ın hemen her tarafında İslâmiyet ile hiçbir alâkası olmayan o kadar iğrenç ve fena akīdeler vardır ki, cümlesi ahkâm-ı dîniyye hükmünü almış, ulemâ-yı mahalliye iki paralık menfaat-i dünyeviyyelerini ihlâl etmemek için mezkûr hallere karşı ihtiyâr-ı sükût etmişlerdir. Doğrusu bu miskîn heriflerle kötü ahlâklarını gören bir adam, diğer tarafta bir misyoner papazının –sırf Hıristiyanlığın tevsîi için– fa'âlâne, sâiyâne teşebbüslerini görünce ye'sinden çıldıracağı geliyor.

Bu husûsta daha ciddî bir şey yazmadım. Çünkü kısa kesmek işime gelir. İnşâallâh İstanbul'a avdetimde buradaki misyonerler hakkındaki meşhûdâtımı ayrı bir kitap ile neşr edeceğim. O zaman muhterem kāri'lerim misyonerlerin a'mâl ve telkīnâtına dâir mezkûr kitapta daha mufassal ma'lûmâta tesâdüf edeceklerdir.

Âczâne olarak arz ediyorum ki:

Bâb-ı Meşîhat'le Evkāf Nezâreti artık bu gibi işlerle yavaş yavaş iştigâl etmelidirler. Sırf kâğıt yığınlarının havâlesiyle uğaşmak kâfî değildir. İslâmiyet'in cümlemiz üzerinde bir hakk-ı âlî, ma'nevîsi vardır ki, hepimiz bunda kusûr ediyoruz. Başta ulemâmız, ağniyâmız, dervîşlerimiz, tekkecilerimiz, sûfîlerimiz, hükûmetimiz, hocalarımız, daha sayayım mı? Hâsılı her ferdimiz mukassırız. Yazık, eyvah, efsûs, sadhezâr efsûs!!

Kendi dininin maâliyyâtını bir Buza reîs-i rûhânîsi kadar neşre çalışmayan bir hoca efendinin mevcûdiyeti biz müslümanlara ne fayda verir.

Otuz sene "Darabe Zeydün Amran" okur, en sonra iki satırlık bir Arapça kitabını okuyup, anlatamaz. İlim ve şerîat bunlara bu meskeneti öğretmiyor. Bu devr-i intibâh ve mücâhededе bu hallere millet-i necîbe-i Osmâniyye var kuvvetiyle bir çâre-i salâh bulmalıdır. Çünkü kendi paramızla, kendi sa'yimizle kendimizi âleme maskara ve gülünç ediyoruz. Misyoner papazları kadar hiç olmazsa ulûm ve fünûn-ı cedîde ve elsine-i İslâmiyye ve ecnebiyye ile mücehhez hoca ve imâm efendilerin techiz ve tehzîbine çalışalım. Yok-

sa Evkāf ve Meşîhat kapılarını çivilemeliyiz... Zîrâ fayda yerine mazarrat görüyoruz.

Hele kendisini hilâfet-i İslâmiyyenin mümessili addeden Osmanlılar şimdiden hâb-ı girân-ı gafletten uyanıp, İslâmiyet'in –Afrika, Hindistan, Cava, Sumatra, Malaya, Çin ve Japonya'da– neşrine çalışmayacak olurlarsa maâzallâh misyonerler bir asır sonra yeryüzünde tek bir müslüman bırakmayacaklardır.

Bâb-ı Meşîhat'le Evkāf Nezâreti, sâir memâlikte bulunan, yaşayan müslümanların evzâ' ve etvârı hakkında hiçbir ma'lûmâtları yoğiken, Amerika ve İngiltere misyoner cem'iyyetlerine her sene değil, her ayda buralardan müteaddid raporlar, istatistikler gönderilir. Misyonerliğe âid bu âna kadar yazılan kitaplar bir araya getirilse büyük bir kütaphâneyi doldurur!

Cenâb-ı Hak âdildir. Kıyâmet gününde ulemâmızın, mürşidlerimizin ihmallerini elbette soracak ve ona göre hesaplarına bakacaktır. Onların, Dîn-i Celîl-i İslâmiyyet'i neşre dînen me'mûr oldukları halde, arpalık, elkāb, sırmalı biniş peşinde koşuyorlar. İslâmiyet'in tervîci uğurunda bir adım atmadıkları gibi, ta'mîm ve intişârı için de bir kitap yazmamışlardır.

Bir talebe, senesinin nısfını dilencilik ve fodula peşinde sarf edip kalanını da i'lâl ve i'râb ile geçirirse Müslümanlık ondan hayır mı bekler?

Elbette her sabah ve akşam sütlü çay ve envâ' külbastılarla –kemâl-i refahla imrâr-ı hayat eden– tegaddî eden papaz efendi daha iyi çalışır.

Ne vakit biz, talebe-i ulûm-ı dîniyyemizi bu râddeye getirirsek, o zaman fevz ü felâh kapıları yüzümüze karşı açılacak ve idrâk-i saâdât-ı dünyeviyye ve uhreviyyeye muvaffak olacağız. Yok dilencilikle, fodulacılıkla te'mîn-i maîşet eden talebe efendilerden hayır yoktur. Ya bu zavallıların hayatlarına, maîşetlerine, gıdalarına bakalım, tahsîllerini intizâma koyalım; yahud bu bîçâreleri beyhûde yere el-ân bu vâhiyyât arkasında bu sefâletle koşmaktan kurtaralım. Hiç olmazsa birer bakkāliye dükkânı açsalar millete daha kârlı ve hayırlı işler te'mîn edebilirler!

Memâlik-i şarkıyyede Îseviyyeti tervîc için hasr-ı mesâî eden misyonerlerin teşebbüsât-ı fa'âlâneleri sâyesinde, şu iki sene zarfında Afrika'da, buralarda, Çin'de on altı bin kişi Hıristiyanlığı kabûl etmişlerdir. Bu ise resmî istatistiklerle sabittir. İşte bu müthiş yekûnu hocalarımız, sarıklılarımız okusunlar da isterlerse ağlasınlar. Şimdi insan hangisini takdîr eder? Bizim miskinleri mi, yoksa misyonerleri mi?

İsterlerse, bizimkiler beni tekfîr, tel'în etsinler, ben iddiâ edebilirim ki İslâmiyet'i biz batırdık, bu hale getirdik. Milyonlarca müslümanları kendi haline bıraktık.

Telkīnât, tervîcât, neşr-i dîn şöyle dursun, daha *Kur'ân*ımızı, Türkçe'ye adam akıllı tercüme eden olmamıştır. Kendi kitâb-ı dînîsinin ma'nâsını, mazmûnunu anlamayan bir gencin dindar olması mümkün mü? Dinin hikem ve mââliyyâtından, felsefesinden, bu âna kadar kim bahsetmiş ve yahud edebilmiştir? İşte bunları bilmeyen gençler birer birer elimizden çıkıp gidiyor. Bizim ulemâ tabakasının kirli, pejmürde kıyâfetlerini gören temiz, mühezzeb bir genç hiç onlara yaklaşır mı; o dâimâ onları âlî seviyede arar, görmek ister! Asıl illet, hastalığı bu noktalarda, bu ahvâl-i rûhiyyede aramalı, bulmalı, çaresine bakmalıdır. Yoksa ıslâhât için komisyon teşkîl etmek, muhteviyâtı icrâ edilmeyen programlar yazmak herkesin kârıdır.

Ben burada misyonerlerin faâliyeti karşısında müslümanların perîşânlığından, zavallılığından o derece müteessir oldum ki günlerce ağladım, yaşlarımı kalbime akıttım. Bunları yazdım ki, biraz da Bâb-ı Meşîhat'in kaba döşeklerinde murabba'-nişîn-i atâlet olan ulemâ-yı kirâmın keyifleri kaçsın. Fakat müteessir olacaklarını hiç de zannetmem.

كوش اكر كوش تووناله اكر نالهٔ من،
آنچه البته بجايى نرسد فرياد است!

Seylan Adası: Kolombo **S**[sin]. **M. Tevfik**

Anadolu Seyyâr Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

KÖYLÜNÜN HAYÂT-I İCTİMÂİYYE VE İKTİSÂDİYYESİ

Yine bu hafta vücûd-ı İslâm'ı çürüten çıbanlardan birini deşeceğim. Çünkü artık tahammül kalmadı; biraz daha bu hâl devam ederse İslâm'ın o kuvvetli bünyesini çöktüren, onu kadîd bir hale sokan müstevlî mikropların –maâzallâh– zehirlerini kalbe îsâl eylemelerinden korkulur.

[172] Bizim ulemâ-yı kirâmımız İstanbul'da siyâset bataklıkları içinde cübbelerini çamurlatırken; yahud İslâm'ın, Abdülgafûr'un faydasız münâkaşalarıyla ömürlerini çürütürken beride müslümanlar rehbersizlik, irşadsızlık yüzünden günden güne düşüyor, seneden seneye münkarız olup gidiyor. Dışardan, içerden müdhiş bir istîlâya ma'rûz kalmışlar, karşı duramıyorlar, istinadgâhsızlık kendilerini mağlûb ediyor, o koca sel bu çör çöp kitlesini silip götürüyor.

Böyle mi olacaktı, ümmetin rehberleri bu derece vazîfelerini unutacak, bu mertebe gaflet deryâsına dalacaklar mıydı? Bunun vebâli azîmdir. Küçük bir hocadan tutunuz, tâ en büyüğüne varıncaya kadar bütün ulemâ-yı İslâm –yani bütün ashâb-ı imâme– milletin bu inhitât[ın]dan mes'ûldür. Doğrusu, ben ulemâ-yı kirâmımızın bu derece himmetsizliklerini, gafletlerini tasavvur edemiyordum. Seyahate çıktıktan, köy be-köy Anadolu'yu cevelâna başladıktan sonra bu elîm hakîkatlere vâkıf oldum.

Şimdi bakınız ulemânın bu himmetsizliği, bu gafleti ne gibi ahvâl-i fecîayı intâc etmiş: Başlarında bir mürşidden, bir rehberden mahrûm kalan köylü ya bir Anastaş'ın, ya bir Nikoli'nin pençesine düşmüşler, orada kanları emile emile nihâyet öyle bir hale gelmişler ki, görüp de ağlamamak mümkün olmuyor. Bu müstevlî mikroplar senelerden beri İslâm köylülerinin ahlâkını, rûhunu kemirmişler; necâbet-i fıtrıyyesini bozmuşlar; fazîlet nâmına, meziyet nâmına nesi varsa ona göz dikerek mahvına uğraşmışlar; hâsılı elden gelebilen bütün fenâlıkları yapmışlar.

Tahkīk ederseniz, vâkıf olursunuz ki: Bundan şu kadar sene evvel bu köy fazâiliyle, ahlâkıyla, şehâmetiyle tam

ma'nâsıyla bir İslâm yurdu imiş. Sonra günün birinde burada bir Anastaş, yahud bir Nikoli peydâ oluyor. Şurada bir bakkāl dükkanı açıyor: Beş, on okka pirinç, beş on okka şeker; biraz tuz, biber ... tedârik ediyor. Evvela kendisine ehemmiyet veren olmaz. Fakat bir müddet geçince Nikoli'nin dükkânı cayır cayır işlemeye başlar. O zaman Nikoli dükkânın köşesine bir fıçı, birkaç da bardak yerleştirir. Ahmed Ağa'nın oğlu gürbüz delikanlı şeker almak için gelir. Bunları görür, sorar:

– Bunlar nedir Nikoli çorbacı?...

– Ağam efendim, buna imam suyu derler. Pek hoş, pek keyiflidir. Azıcık tadınız da bakınız ne kadar güzeldir!

Delikanlı tadar, ağzını buruşturur; bırakır. Fakat Nikoli yakasını bırakır mı? İkinci, üçüncü defa da mutlak bir yudum olsun delikanlıya içirir. Derken bir müddet sonra İslâm delikanlısı keyiflenmeye başlar. Bir kere Ahmed Ağa'nın oğlu keyfe başladı mı, arkadaşları Mehmed Ağa'nın, Hasan Ağa'nın oğulları da ona refâkatte gecikmezler. Yavaş yavaş bütün delikanlılar bu yola dökülür. Artık iş mecrâ-yı tabîîsini buluyor. Nikoli'nin fıçıları dolup boşalıyor. Dört, beş lira ile köye gelen Nikoli iki, üç sene sonra bir ev tedârik etmiş, sermâyesini büyültmüş, Yunan donanmasına iâne göndermeye bile başlamış bulunuyor.

Artık Nikoli köyün çorbacısıdır, bankasıdır. Köylü para lazım olursa ona gider, bir şey îcâb ederse onun vesâtatına mürâcaat eder. Defterde her ağanın hesabı vardır. Her şey bâd-ı hevâ! Köylü beş para vermeden her istediğini alır, deftere, geçirtir, Nikoli'nin fazla yazmayacağına i'timâdı vardır! Sonra vaktâ ki harman zamanı gelir, çorbacı harman başında bekler. Biri iki, ikiyi dört yazan Nikoli defter elinde mahsûlatı toplar.

Şimdi beş on sene sonra Nikoli merkez-i kazâda büyük bir zahîre tüccarıdır. Artık bakkallıkla uğraşamaz. Onu amcasının oğlu Anastaş'a terk etmiştir.

İşte bu sûretle meydana çıkan Nikoliler, Anastaşlar bugün Anadolu'nun bütün sâhil vilâyetlerini haraç altına almışlardır. Hiçbir köylü yoktur ki onlara borcu olmasın, mahsûlâtının hemen hepsini bunlara vermesin.

Köylü dayı işrete de başlamışsa birkaç sene sonra üç dört dönüm tarlasını da Nikoli'ye ferâğ eder. Fakat yine borçtan kurtulamaz. Artık bundan sonra boğaz tokluğuna Nikoli çorbacının bendesi oluyor.

Kızgın güneşin yakıcı harâreti altında Hasan Dayı Nikoli'nin tarlasını sürer. Alelekser kuru çavdar ekmeği, bazen da biraz îmansız peynir ile ömrünü geçirir. Hasan Dayı gıdasızlık yüzünden vücûddan düşer, bir sıska olur. Nazarında dünya bir dâr-ı mihnet ve belâ kesilir. İki yakası bir yere gelmeyen gömleğinin merhametsizliği dolayısıyla güneşin yaktığı, kararttığı kadîd göğsüne başınızı koyup zavallılarının kalbini dinleyiniz, bakınız size ne nevhalar; hayata karşı ne şekvâlar terennüm edecektir. Ben çok amcanın bu giryelerine iştirâk ettim, bu dâğ-ı derûnuna hemderd oldum.

Fakat bîçâre; kendisini bu hale getiren esbâbdan, avâmilden bî-haberdir. Onun rûhunu, hayatını kemiren mikrobu bilemiyor, göremiyor. Ona hele Yunanlı çorbacısı hakkında bir şey söyleyiniz, babasına tecavüz etmiş gibi size hiddetlenir. Çünkü Nikoli onun bütün hayâtına hâkim olmuş, bütün rûhuna nüfûz etmiştir. O derece ki aile beyninde, meselâ karı koca arasında bir nizâ' olsa aralarını bulmak için Nikoli'ye müracaat olunur. Zaten Hasan Dayı'nın karısı da Nikoli'den kaçmaz. O veliyy-i ni'metleri, en büyük "sağdıç"ları* , azîz dostlarıdır.

O, eve misâfireten geldiği zaman ne kadar hürmet görür! Evde hemen bir telaştır başlar. Bütün hâne halkı kemâl-i ubûdiyyetle çorbacıyı **[173]** karşılar. En baş tarafa oturtulur. Altına en kıymetdâr şeyler serilir. Tütün takdîm edilir, ocağa cezve sürülür, tavaya kahve konur.** Köylülerin, karıları, kızları hizmet etmeye başlar.

Ben bizzat bu garip hali görünce sinirlendim, müslüman bir dayıya:

– Yâhu? Bu ne haldir? Siz karılarınızı, kızlarınızı bu çorbacılardan niçin saklamıyorsunuz? diye sordum. Herif ne cevap verse beğenirsiniz? Dedi ki: –Hıristiyanlara nikâh düşmez, onun için!

Cehlin bu derecesine dudaklarımı ısırdım. Zavallılar, bakılmaya bakılmaya ne hâle gelmişler. Vergi için gelen tahsîldârdan yahut asker için gelen jandarmadan başka hiçbir hükûmet adamının –meselâ bir kaymakamın, bir mutasarrıfın– yüzünü görmemiş, tatlı sözünü işitmemiş, iltifât ve teşvîkine mazhar olmamış. Ramazanlarda sadaka-i fıtır toplamak için gelen heybeli hoca efendiden başka hiçbir mürşidin irşâdına müyesser olmamış: Onun mürşidi(!) de hâmî-i şefîkı(!) de hep Nikoli olmuş! Onun için Nikoli'ye karşı kalbindeki merbûtiyet zevâl-nâ-pezîrdir.

Beride "Fatih"'te rahle başında kemâl-i ciddiyyetle hoca efendi yana yakıla "Kāle'nin aslı kavele" olduğunu senelerce anlatıp dursun; burada İslâmlar günden günden cehle dalıyor, seneden seneye nesiller münkarız olup gidiyor.

Ey ümmetin rehberi, mürşidi olan ulemâ-yı kirâm! Ümmeti bu halde bıraktığınızdan dolayı bilseniz ne kadar vebâl-i azîm içindesiniz!... Bunu takdîr için Allah size idrâk ve iz'ân verseydi; emînim ki hicâbınızdan bir dakîka huzûr-ı ümmette duramaz, yerin dibine geçerdiniz... Fakat yazıklar olsun ki, bu halleri görecek gözünüz, işitecek kulağınız kalmamış!... (فریاد ازین نوع وجود عدم آلود..!)

Bandırma: **Ömer Fuad**

SİYÂSİYÂT

.....

İCMÂL-İ SİYÂSÎ

Son icmâlimizden beri vukū' bulmuş olan hâdisât-ı siyâsiyye arasında en mühimmi elbette ki Osmanlı-Yunan müzâkerâtının sulha müncer olmasıdır. Bu vâkıa gayr-ı muntazar bir zamanda vukū' bulduğundan gerek bizde, gerek Avrupa'da bir nevi' hayret ve taaccübü mûcib oldu. Filhakīka

* Anadolu köylüleri aziz dostlarına sağdıç derler.

**Anadolu köylerinde adettir: Bir misafir geldi mi, şehirlerde olduğu gibi, hazır döğülmüş kahve kullanmazlar. Derhal misâfirin yanına gelirler kahveyi tavaya koyarak kavururlar, değirmende çekerek taze taze salarlar, misâfire takdîm ederler.

akd-i sulhden henüz birkaç gün evvel müzâkerâtın teahhura uğramış olduğu, pek batî bir halde devam ederek yakın bir zamanda netice-pezîr olacağı ümîd edilmediği muhakkaktır. Hatta bazı mahâfilde müzâkerâtın inkıtâa uğrayacağı, bizimle Yunan arasında yeni bir muhârebenin zuhûr edeceği farz ediliyordu. Fakat işler ânî denilecek bir sür'atle başka bir cereyân aldı, netîce-i ma'lûmeye müncer oldu.

İşte vekāyiin böylece gayr-ı muntazar bir şekilde cereyân etmiş olmasıdır ki Romanya hükûmetine büyük bir te'sîr icrâsı isnâd edilmektedir. Zevâhir-i ahvâl de bu isnâdı bir dereceye kadar te'yîd etmektedir. Bizimle Yunanistan'ın arası pek soğuk olduğu, müzâkerâtın atâlete uğradığı bir zamanda Romanya Dâhiliye Nâzırı "Take Yunesku"'nun İstanbul tarîkı ile Atina'ya seferi vukū' buldu. Müşârun-ileyh İstanbul'a tevakkuf ettiği az bir müddet esnâsında Osmanlı Dâhiliye Nazırı Tal'at Beyefendi ile görüştü. Bilâhare Atina'ya muvâsalat ettikten sonra orada da Osmanlı sulh murahhası bulunan Gâlib Kemâlî Beyefendi ile mülâkāt eylediler. Aynı zamanda bittabi' Yunanistan ricâl-i devleti ile görüşüyordu. İşte bütün şu mülâkātların netîcesi olarak bizimle Yunanistan arasında sulh bir sûret-i fevkalâdede çıkıverdi. Her iki taraf eski müddeayyâtlarında mütekābil fedâkarlıklarda bulunarak bin-netîce sulh imzâlandı. Bu münâsebetle sulhün şeref-i akdi de Romanya hükûmetine atf edilmeye başladı. Bugün Avrupa efkâr-ı umûmiyyesinde Romanya'ya Balkanların nâzım ve hâkimi nazarı ile bakılmaya başlandı. Romanya nasıl ki Bükreş Konferansı ile Balkan hükûmetlerinin muhârebelerine nihâyet verdi, gûyâ müdâhale-i hâkimânesi ile Osmanlı-Yunanistan münâzaalarına da hitâm vermiş oldu. Şu iddiâ yalnız bir dereceye kadar doğrudur. Filhakīka yekdiğerine karşı buğz u adâvetle mâlî olan Balkan hükûmetleri arasında Romanya bir dereceye kadar hâkimlik rolünü oynayabilir. Romanya kuvvetinin her hangi bir tarafa meyl etmesi o tarafa tefevvuk ve galebeyi te'mîn edebilir.

Fakat bu hâl yalnız Balkan hükûmetlerine âiddir. Bize gelince vaziyet başka bir şekil alıyor. Romanya hükûmeti bizim üzerimize icrâ-yı hükm ve te'sîr edecek her nevi' vâsıta ve kuvvetten mahrûmdur. Bizi tazyîk edebilecek hiçbir tarîka mâlik olmadığından başka kuvâ-yı mevcûdesi de buna kifâyet edecek derecede değildir. Bundan mâadâ Romanya bu gibi vesîle ve kuvvete mâlik olsa bile bizi tazyîk etmek onun menfaati iktizâsından değildir. Binâenaleyh Romanya'nın bizim üzerimize icrâ-yı nüfûz ederek sulhü te'mîn etmiş olduğunu iddiâ edenler aldanıyorlar. Şerâit-i sulhiyyenin mütâlaası da bu ciheti isbât eder. Her nevi' ehemmiyetten ârî olan mütevellîlere âid mes'eleden başka Yunan hükûmeti bizim bütün müddeayyâtımızı kabûl etmiş bulundu. Zaten evvelce söylediğimiz vech ile müşârun-ileyh hükûmet **[174]** için Osmanlı müdeayyâtını kabûl etmekten başka çare yoktu. Bu hakīkati kendisi de pekalâ takdîr ediyordu. Fakat aralıkta bir şeref-i nefs, bir haysiyet mes'elesi vardı. İşte şu şeref-i nefs ve haysiyeti muhâfaza için kendisine dost, hatta efkâr-ı âmmede müttefik addedilen Romanya gibi bir hükûmetin tavassutu ile Osmanlı müddeayyâtını kabûl etmek tarîkını iltizâm eyledi. Şu tarz-ı hareket aynı zamanda Romanya için de bir eser-i nezâket ve cemîle idi.

Romanya'ya gelince şu devlet için de Bükreş Muâhedenâmesi'nin kararlarını te'mîn eylemek bir vazîfedir, hatta pek mühim bir mes'ele-i siyâsiyyedir. Halbuki Romanya hükûmeti pekalâ takdîr ediyor ki Bulgaristan'ın mezkûr muâhedeye karşı almış olduğu vaziyet ve bu muâhedenin tebdîl ve tagayyürü fikirini bir emel olarak beslemesi –Yunanistan'la Osmanlı arasında husûmet devam ettiği hâlde– Bükreş kararlarını dâima mütezelzil, Balkanlardaki vaziyeti her an tehlikede bulundurabilir. Binâenaleyh Yunannistan'ı Osmanlı ile barıştırmak, aralarındaki husûmet ve adâveti def' eylemek, bu münâsebetle Osmanlılar ile Bulgaristan arasında mukārenete meydan vermemek Romanya devletinin Balkanlara âid bugünkü mesleğinin esâsını teşkîl etse gerektir. İşte bu mütâlaâta binâendir ki Romanya devletinin bizimle Yunanistan arasına girerek bizim müddeayyâtımızı Yunanistan'a kabûl ettirmekle bugünkü hâl-i teşevvüşe nihâyet vermiştir. Binâenaleyh buna aslâ hayret etmemelidir.

Fakat acaba akd edilen sulh münâsebeti ile bizimle Yunanistan arasında ravâbıt-ı tabîiyyenin ihyâsı kābil midir? Bu suâle en kat'î cevabı pek de uzak olmayan bir istikbâl verecektir. Unutmayalım ki akd edilen sulh yalnız teferruât kabîlinden olan şerâit üzerine yapılmıştır. Asıl can alacak nokta, hayâtî mes'ele –Adalar mes'elesi– hâl-i muallakta kalıyor. Bizimle Yunanistan arasında teessüs edecek münâsebâtı şu mes'elenin tarz-ı halli ta'yîn edecektir. Eğer Romanya hükûmeti Yunanistan hükûmetini akıl ve mantığa da'vet eder, bu mes'ele-i hayâtiyyede i'tidâl ve nasfete sevk edebilirse emeline nâil olmuş addedilebilir. Ve illâ bugünkü sulh hiçbir şeyi te'mîn etmiş addedilemez; istikbâl yine mübhem ve meşkûk kalır.

* * *

Yunanistan'la aramızda sulh akd edilirken Osmanlılıkla herkesten ziyâde el-yevm alâkadâr olan iki devletin –İngiltere ve Rusya'nın– başnâzırları Mister Askit ve Mösyö Kokofçef Osmanlılığa âid bazı mühim beyânâtda bulundular. Rusya başnâzırı Paris'teki son beyânâtından evvel Berlin'de de bazı beyânâtda bulunmuştu. Şu birinci beyânâtı Osmanlı efkâr-ı umûmiyyesini tatmîn edecek bir mâhiyet ve şekilde tecellî etmedi. Kokofçef Vilâyât-ı Şarkıyye'den bahsederken âdetâ Avrupa'ya müdâhelesinin lüzûmunu, beynelmilel bir kontrolün te'sîsini iltizâm ediyordu.

Halbuki bu kere müşârun-ileyh Paris'te vukū' bulmuş olan yeni beyânâtında efkârının sû'-i tefehhüme uğramış olduğundan bahsetmiş, yalnız "Usûlü dâiresinde, medenî ıslâhâtın tatbîkı tarafdârı olduğunu, bunun için de ıslâhât taraftarları için evvel be-evvel devlet-i Osmâniyye ile anlaşmak lazım olduğunu" beyân etmiştir. Adalar mes'elesine gelince müşârun-ileyh askerî ve diğer nikāt-ı nazardan Osmanlılığa tamâmen hak vermiş, Avrupa devletlerinin Adalar mes'elesini hallederken şu nikātı nazar-ı dikkate alacaklarını ümîd eylediğini söylemiştir.

Mister Askit'e gelince şu zât da "Bütün âlem-i İslâm'ca takdîs edilen makāmât-ı mukaddesenin kâffesini ihtivâ eden Asya-yı Osmânî'nin tamâmiyet-i mülkiyyesini haleldâr edecek her hangi bir hareket İngiltere'nin milyonlarca İslâm

tebaa-i sâdıkasını rencîde edeceğinden bu gibi harekete mâni' olmak İngiltere için bir vazîfe teşkîl ettiği gibi Vilâyât-ı Şarkıyye ıslâhâtı mes'elesinde İngiltere Devleti'nin Devlet-i Osmâniyye'ye her nevi' muâvenet ve müzâherete de hâzır bulunduğunu" beyân eylemiştir.

Şu iki nutuk efkâr-ı umûmiyye-i Osmâniyyeyi tatmîn edebilecek mâhiyeti hâizdirler. Yegâne arzumuz memleketimizle herkesten ziyâde alâkadâr olan iki muazzam devletin başnâzırları tarafından ibrâz edilen şu esaslara gerek kendilerinin, gerek sâir Avrupa devletlerinin sâdık kalmalarından ibârettir. Biz de başka bir şey istemiyoruz. Zâten gerek Devlet-i Osmâniyye, gerek efkâr-ı Osmâniyye de gāyet vâsi' ıslâhât taraftarlarıdır. Yalnız istediğimiz şey Avrupa'nın müdâhele etmemesi, bize fırsat vermesi, mütehassıs ve para gibi muhtaç bulunduğumuz mevâd-ı ıslâhiyyeyi bizden dirîğ etmemesidir. Asya-yı Osmânîye gelince mâdem ki tamâmiyet-i mülkiyye esası kabûl ediliyor, bunun netîcesi olarak Adalar'ın bize iâdesi mecbûrîdir. Çünkü sevâhil-i bahr-i Sefîd'e karîb büyük adalar Asya-yı Osmânî'nin mukadderât-ı âtiyyesi ile o kadar alâkadârdır ki bunlarsız Asya'nın tamâmiyet-i mülkiyyesi hiçbir vechile te'mîn edilmiş addedilemez. Zaten Rusya başnâzırı şu hakîkati pekalâ takdîr etmiş ve onu beyândan da tevakkī etmemiştir.

Ahmed Agayef

TERÂCİM-İ AHVÂL

ŞEYH YA'KŪB-I AFVÎ

Tarîkat-i Celvetiyye fuzalâ-yı meşâyihinden bir zât-ı irfân-simât olup tarîk-ı mezkûr şüyûh-ı kirâmından Odabaşı Şeyhi lakabıyla be-nâm Amasyalı Fenâî Mustafa Efendi sulbünden 1089 târîhinde Topkapı civarında âlem-i şuhûda gelmişlerdir. Tahsîl-i ilmîsini peder-i fâzılıyla zamanı efâzıl-ı ulemâsından **[175]** ikmâl ettikten sonra Üsküdar'da Çavuşderesi kurbünde binâ ettikleri Celvetî dergâhında neşr-i irfân etmekte olan Bilecikli Şeyh Osman Efendi'ye intisâb ederek az zamanda himmet-i mürşidle feyz-yâb oldular ve min ciheti't-tarîka mazhar-ı hilâfet olmakla beraber nâil oldukları sıhriyet cihetiyle de ulüvv-i menzilet iktisâb eylediler. Ve 1140 târîhinde mürşid-i âlîlerininin tensîbiyle ve kasr-ı yed sûretiyle dergâh-ı münîfleri meşîhatiyle uhdelerinde bulunan Âsitâne-i Celvetî Seccâde-nişînliği'ni ihrâz ettiler. Ve şeyh-i müşârun-ileyh de bir hafta sonra âlem-i bekāya intikāl eylediler ve 1147 târîhinde Üsküdar'da Cedîd Vâlide Sultân ve müteâkıben İstanbul'da Şehzâde cevâmi'-i şerîfeleri kürsü şeyhlikleri tevcîh olunduysa da az bir müddet îfâyı hizmetten sonra her ikisinden de ferâgatle hazret-i pîrin Âsitâne-i feyz-âşiyânlarında neşr-i feyz ve ma'rifet buyurdular. Ve "Şeyh-i Râhil" terkîbinin delâleti olan 1149 târîhinde azm-i Celvethâne-i bakā eyleyip vasiyetleri üzere İnâdiye'den Karacaahmed'e giden caddenin sağ tarafında ve yol kenarında vâlide-i muhteremeleri yanına defn olundular.

Âsâr-ı fâzılâne ve ârifâneleri:

1- İlm-i hadîsten *Mesâbîh Şerhi Mefâtîh*: Arabiyyü'l-ibâre bir eser-i fâzılâne olup hatt-ı destleriyle muharrer takım kütübhâne-i umûmîde Cârullâh Veliyyüddin Efendi kitapları arasındadır.

2- *El-Vesîletü'l-Uzmâ ilâ Hazreti'n-Nebiyy-i Müctebâ*: Siyer-i Nebeviyye ve fezâil-i salavât-ı şerîfeden bâhis beş bâb üzere müretteb ve matbû' Arabî bir eser-i güzîndir. Sahhâflar Şeyhi Ahmed Efendi tarafından tercüme olunmuştur ki bir nüshası Yerebatan mahallesindeki Es'ad Efendi Kütüphanesi'ndedir.

3- *Netîcetü't-Tefâsîr* : Sûre-i Yûsuf tefsîrini mübeyyin bir eser-i münîf olup Arabiyyü'l-ibâre ve matbû'dur.

4- *Lem'a-i Nûrâniyye*: Pîr-i âlî hazret-i Hüdâyî'nin "Ezelden aşkla biz yana-geldik, hakîkat şem'ine pervâne geldik" matla'lı nutk-ı sâmîlerinin şerhidir ki nüshası hângāh-ı pîr kütüphanesinde vardır.

5- *İlhâkāt ale't-Tecelliyât*: Hazret-i pîrin âsâr-ı kudsiyyelerinden olup ârif-i samedânî Abdülganî Nablûsî tarafından *Lemeâtü'l-Berki'n-Necdî Şerhu Tecelliyât-ı Mahmûd Efendi"* ismiyle şerh olunan *Tecelliyât'*ın mukaddimesine âid ilhâkāt olup bunun da nüshası mezkûr kütüphanede vardır.

6- *Hülâsatü'l-Beyân fî Mezhebi'n-Nu'mân*: Hazret-i İmâm-ı A'zam'ın menâkıb-ı aliyyeleriyle ictihâd ve istinbât buyurdukları belli-başlı mesâil-i fıkhıyyeden bâhis olup nüshası kütüphâne-i mezkûrda vardır.

7- *Kenzü'l-Vâizîn,* 8- *Hediyyetü'l-Vu'âz*: Mecâlis tarzında mevâiz-i aliyyeden bâhis olup her ikisinin nüshaları da kezâ mezkûr kütüphanede mevcuttur.

9- *Hediyyetü's-Sâlikîn*: Sülûk-i Celvetiyye'yi mübeyyin Türkçe bir risâle-i ârifâne olup el-yevm âsitâne-i hazret-i pîr seccâde-nişîni reşâdetlü Mehmed Gülşen Efendi tarafından tab'ına himmet olunmuştur.

Dîvânçe teşkîl edecek kadar ilâhiyyât-ı ârifâneleri de vardır. Bir ilâhîleri matlaından:

Nider âşık hayâlâtı, cemâlindir münâcâtı
Nider ma'şûk münâcâtı tecellî eyle yâ Allah

Bursalı **Mehmed Tâhir**

ÂLEM-İ İSLÂM'IN ISLÂH-I HURÛFA İHTİYACI

Bir hayli vakitlerden beri âlem-i İslâm'ın diğer milletlerden geri kaldığı ma'lûmdur. Hatta maatteessüf bunu Dîn-i İslâm'ın terakkīye mâni' olduğuna haml etmek cesâret-i câhilânesinde bulunanlar bile vardır. Vâkıâ mâdem ki âlem-i İslâm her tarafta geri kalmıştır, ve bir türlü kendisini kurtaramıyor, o cihetle noksânı dinin kendisine atfetmek kolayca hatıra gelir bir keyfiyettir. Fakat iyice tedkīk edilirse bütün âlem-i İslâm'ın geri kalmasının en hakīkī sebebi maârifsizlikten, maârifsizliğin sebebi de miftâh-ı maârif olan elif-bânın eksikliğindendir. Ma'lûm olduğu vech ile yazı ta'mîm-i maârif için bir âlet olup âlet ne kadar tam olursa netîcenin de o nisbette tam olacağı muhakkaktır.

Başka milletlerde bu âlet tam ve şerâit-i fenniyyeye muvâfık olduğundan aralarında okuyup yazmak çabucak taammüm ediveriyor. Bizde ise bilakis okur-yazar olanlar bir

türlü çoğalamıyor. Ve "âlet işler el öğünür" meseli muktezâsınca hadd-ı zâtında yazılanlarının tamamlığından münbais olan bu tefevvuku milliyetlerine, dinlerine atf ederek iftihâr ettikleri görülmektedir. İşte buralarını düşünerek elif-bâmızın noksanlarını ikmâle eşedd-i ihtiyâc ile muhtacız. Ve bu ihtiyaç vesâit-i harbiyye ihtiyacı gibi gāyet mühimdir. Hakîkat müslümanlar vaktiyle cihânı kılıç, mızrak gibi âlât ile feth etmişler idi diye muhârebelerde bugün yine kılıç kargı ile te'mîn-i muzafferiyâta kalkışmak ne kadar abes ise yazımızı diğer milletlerin yazıları mertebesinde ıslâh etmeksizin ta'mîm ve terakkī-i maârifce onlara yetişmeye sa'y etmek de o kadar abes olur. Şu hâlde ilk yapacağımız şey hurûfumuzu, hurûf-ı Arabiyyeyi değiştirmeksizin ma'kūl ve fennî sûrette ıslâh etmektir. Arnavutlar gibi Latin harflerini kabûle kalkışmak değildir. İşte bu husûs-ı ehem Doktor Milaslı İsmail Hakkı kardeşimiz tarafından nazar-ı i'tibâra alınarak gāyet ciddî sûrette çalışılmış ve hurûf-ı Arabiyyemiz değiştirilmeden sâdece selef-i sâlihînce emsâli mesbûk bir sûrette harekeleri kelime aralarına almaktan ibâret bir ıslâh-ı basît ile milel-i ecnebiyyenin harflerine müreccah bir hale getirilmiştir.

"Ta'mîm-i Maârif ve Islâh-ı Hurûf Cem'iyeti" ile "Yeni Yazı Öğretme Derneği" tarafından kabûl edilmiş olan bu tarz-ı ıslâh en büyük ulemâ-yı **[176]** Arab tarafından tasvîb edilmiş olduğu gibi ahîren Cem'iyet-i Hayriyye-i İslâmiyye'de Arap, Türk, Kürt, İran ulemâ ve üdebâsından mürekkep olarak ictimâ' etmiş olan hey'et-i ilmiyyece dahi esas i'tibâriyle kabûl edilmiştir. Âlem-i İslâm için cidden pek büyük bir hizmet olan bu ıslâhı *Sebîlürreşad* herkesten evvel takdîr ve tebcîl eder. Bu cem'iyet ve dernek taraflarından bu yeni yazı ile neşr edilen Türkçe, Arapça elif-bâlar ve ilm-i hâl kitapları ve sâir risâleler meccânen tevzî' edilmektedir ki cidden görülmeye şâyân eserlerdir.

Hemen Cenâb-ı Hak âlem-i İslâm'ın terakkīsinde pek büyük âmil olacak olan bu teşebbüsün âcilen semeredâr olduğunu görmek müyesser buyursun. Âmîn.

ŞUÛN

Suriye:

İslâm İbtidâî Mekteplerinin İnhitâtı – Beyrut'ta münteşir *el-İkbâl* refîkımız bir başmakālesinde Suriye taraflarında millî mekâtib-i ibtidâiyyenin azlığından, ahâlî-i İslâmiyyece bu husûsa i'tinâ edilmediğinden yanarak, yakılarak bahsediyor. Bir dereceye kadar da hükûmete, bilhassa kendi evlatları için acımayan, onların halini düşünmeyen, onların cahil kalmalarına yahud ecnebî mekteplerine gidip de zehirlenmelerine razı olan gafil ebeveyne karşı acı ta'rîzler yağdırıyor. Hıristiyan Arapların bilâ-istisnâ köylülerine varıncaya kadar bu husûsa vermekte oldukları azîm ihtimâmlardan olsun ibret alamayan müslüman kardeşlerine esefler ediyor, nihayet ma'sûm İslâm yavrularının, memleketimizde zehirler saçmak üzere küşâd edilen ecnebî mekteplerine göndermenin din, terbiye, siyâset nokta-i nazarlarından müthiş zararlar tevlîd ettiğini söylüyor. Hülasa ve netice olarak Suriye'de maârif-i milliyyenin ta'mîmi husûsunu düşünmek üzere erbâb-ı fikr ve hamiyyetten bir Maârif-i Milliyye Cem'iyeti teşkîlini talep ediyor.

Buhâra:

Teftiş-i İbâdât – Buhara reîsi (Polis müdürü) sabah namazını her gün başka bir câmi'e gibip kılıyor. Namazdan sonra bir yoklama yapıyor: Gelen, gelmeyen anlaşılıyor. Namaz ve sâir ahkâm-ı ibâdât hakkında küçük bir imtihan da icrâ edildikten sonra câmi'e gelemeyenler ile iyi cevap veremeyenlere güzel bir kırbaç vuruluyor. Buhâra ve Türkistan ulemâsı reîsin bu muâmelesini lüzumlu görüyorlar. Kırbaca da ta'zîr nâmı veriliyor. Binâenaleyh kırbaç vurmayı şer'î addediyorlar. Bu husûsta tereddüde düşen bazı müslümanlar tarafından Kettekorgan'dan (Buhara Emâreti dâhilinde bir şehirdir) Orenburg'da münteşir *Şûrâ* mecmûasına bir mektup gönderilerek bunun şer'î ve faydalı bir iş olup olmadığı sorulmuştur.

İran:

Sükûn ve Âsâyiş – Tahran'dan Bakü'de münteşir *Sadâ-yı Hak* gazetesine yazıldığına göre: Nâibüssaltana Nâsırulmelik İran'a avdetinden beri bütün İran'da sükûn ve âsâyiş müşâhede olunmaktadır. Herkes kendi işiyle gücüyle meşgūldür. Nâbiüssaltana'nın ortalığa olan te'sîri her vechile kendini göstermektedir.

Luristan taraflarında ki iğtişâşlar da hemen söndürülmek üzeredir. Salâruddevle mes'elesi de kendi kendine kapanmaya yüz tutmuştur.

Ahâlî umûmiyet i'tibâriyle Nâibüssaltana'nın Avrupa seyahati netîcesi olarak hazırlamış olması me'mûl projelerini tatbîk ile tanzîmâta başlamasını bekliyorlar. Fakat Naibüssaltana'nın daha bu husûsta hiçbir vechile şakk-ı şefe ettiği yoktur.

Meşrûtiyet Aleyhinde Hareketler – Meclis-i millî intihâbâtı mes'elesine gelince bu da pek acâibdir. Vaktiyle intihâbâtı sabırsızlıkla bekleyen, meşrûtiyetin istihsâli uğurunda pek ziyâde yorulan Demokratlar (Avâm Fırkası) bile derin bir sükûnet içinde bulunuyorlar: Yeni intihâbâtın başlanması için hiçbir teşebbüste bulunmuyorlar. İrticâiyyûn ise alabildiğine yürüyor. Ahâlî arasında meşrûtiyet fikri tamamiyle sönmek üzeredir. Me'mûrîn-i hükûmetden, ileri gelenlerden hiçbir kimse meşrûtiyeti ağzına bile almıyor. Mutlakıyet-i istibdâd taraftarı günden güne çoğalıyor.

İrân-ı Cenûbî ahâlîsi arasında yeni intihâbâtın başlanması husûsunda az çok bir hareket meşhûd olmakla beraber, asıl Muhammed Ali Şah'ın hal'iyle meclis-i millînin küşâdı ve meşrûtiyetin teessüsü uğrunda hayli çalışmış olan Şimâlî İranlılar tamamiyle iltizâm-ı sükût ediyorlar. Azerbaycan'da ise müthiş bir irticâ' hüküm-fermâdır. Tebrizliler meşrûtiyet aleyhinde yaygaralar koparıyorlar.

Hatta yeni intihâbât başlanırsa dükkân, pazarları kapayarak meclise boykot yapacaklarını söylüyorlar.

Hindistan:

Hüddâmü'l-Ka'be Cem'iyeti – Hindistan gazetelerin-

de görüldüğüne nazaran Hindistan'da Hüddâmü'l-Ka'be nâmıyla bir cem'iyet-i hayriyye teşkîl edilmiştir. Cem'iyete intisâb edecek kimseler evvel emirde milel-i ecnebiyye tarafından Ka'be-i Muazzama'ya, arâzî-i mukaddeseye küçük bir tasallut vukūa gelirse bütün varlıklarıyla müdâfaa edeceklerine yemîn ettiriliyor. A'zâdan senevî birer rupiye alınıyor. Bu cem'iyetin bilumûm memâlik-i İslâmiyye'de şu'beleri olacaktır.

İngiltere:

Haremeyn-i Şerîfeynin Himâyesi! – Yeni Londra şehremîninin şerefine Kildhal dâiresinde verilen ziyâfette Başvekil Mister Askit cenapları îrâd ettikleri bir nutukta Balkanlar harbi münasebetiyle ahvâl-i umûmiyye-i siyâsiyye hakkında bir takım beyânât-ı mühimmede bulunduktan sonra Asya-yı Osmânî'deki İngiliz menâfiine nakl-ı kelâm ile demiştir ki:

"Şark vekāyi'-i ahîresinde bizce câlib-i memnûniyyet başka bir madde vardır ki o da harbin Asya-yı Osmânî vilâyâtına sirâyet etmemesidir. Asya-yı Osmânî tamâmiyetinin halelden masûn kalması İngiltere'ce arzu olunur. Asya-yı Osmânî'de, bütün âlem-i İslâm ve milyonlarca İngiltere'nin sâdık ve fedâkâr tebaasından bulunan İslâmlar nazarında mukaddes addolunan mevâkı'-ı mübâreke mevcuttur.

Bu makāmât-ı mübârekenin taht-ı tehdîdde kalmasına veyahut İslâmların elinden çıkması ihtimâline karşı lâ-kaydî göstermek bizim için mümkün değildir. Müstağnî-i beyân olduğu üzere düvel-i sâire ile müştereken Asya-yı Osmânî tamâmiyet-i mülkiyyesinin tecâvüzden masûn kalmasını arzu etmemiz için sâir ve daha umûmî sebepler vardır."

ARZ-I MAHMİDET

Burada ve gerek baîd ve karîb vilâyât-ı şâhânede ikāmet-güzîn efâzıl-ı kirâm tarafından tefsîr-i şerîfin tebrîki vesîlesiyle peyâpey şeref-tevârüd eden envâ'-ı nâme-i iltifâta azîm teşekkürler eder ve kesret-i mesâlih-i resmiyyeye mebnî ayrı ayrı ecvibesini takdîm edemediğimden *Sebilürreşad*'ı arz-ı ma'zerete tavsît eylerim.

Başmüdde'î-i Umûmî
Bereket-zâde İsmail Hakkı

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası'nda Basılmıştır H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

27 Kasım 1913 | 27 Zilhicce 1331 | Perşembe | 14 Teşrînisânî 1329 | Cild: 11 - Aded: 272

TA'LÎM-İ İLİM DE Mİ HARÂM?

Bosna'da Briçka belediye reîsinden aldığımız bir mektupta açılmak üzere olan bir kız mektebine iânede bulunan erbâb-ı hamiyyetin azim ve himmetini tevhîn eden bazı ulemânın vücûdu haber veriliyor. Bunlar [1](لا تعلموا النساء خطا) ibâresiyle kimsenin ma'lûmu olmayan bir hadîs-i şerîfe gûyâ istinâd ederek milletin istikbâlini hazırlayacak anaların câhil kalmasını tervîc ediyorlarmış. Sâhib-i mektûbda: "Bu hadîs-i şerîf mûcebince kızların tahsîli harâmdır deniyor. Halbuki [2](طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مسلم ومسلمة) hadîs-i sahîhi bu bâbdaki teşebbüsâtımızın lüzûmunu âmirdir" diyor. Ve "Müderris efendinin iddiâ eylediği hadîs doğru mudur? Eğer sahîh ise bu ikisi (yani bu iki hadîs) arasında ki tezâd ne demektir? Şer'an, dînen, hâlen kızlarımızın tahsîli lazım mıdır? ... ilh." diye soruyor.

Bu mektûbu mütâlaa ederken nasıl hayretten hayrete düştüğümüzü tasavvur ediniz. Hâlâ ilmin lüzûm-ı tahsîlini isbâta muhtaç gören müslümanlar, hem de cezâ-yı cehl olarak giriftâr oldukları esâret üzerinden kırk yıl kadar zaman da geçtiği, avâmil-i terakkī ve tedennînin her gün binlerce şevâhid ve âyâtı gözleri önünde teselsül ettiği halde hâlâ müslümanların nısfına tahsîl ve taallümün hürmetine kāil ulemâ(!!) var imiş. Bu ne gaflet, bu ne donukluk! Mısır Kıptîlerinin avâid ve akāidiyle perverde olan Benî İsrâil'in Musa aleyhisselâm gibi bir peygamber-i zî-şâna inkıyâd ve ittibâa alışması için sahrâ-yı Tîh'de kırk yıl sefîl ve sergerdân olmak kifâyet etmişti. Ne acâyib şuûm-ı tâli'dir ki eban an ceddin dîn-i celîl-i Muhammedî ile perverişyâb olmuş bir kavmin yine o dinin ahkâmına iktidâ etmek üzere aklını başına devşirmesi için kırk senelik zillet ve esâret kifâyet etmemiş!

Her ne hâl ise biz temeddün ve terakkīnin hiçbir ferd-i âkıl için artık şâyeste-i bahs ve münâkaşa olmayan sâik-ı âcil ve mübremi ile benât-ı İslâm'a taallüm-i ilmi tahrîm eden müderris efendinin şerîat nâmına söylediği sözler arasında mütehayyir kalan bîçâre belediye reîsine dönelim de bu müşkilini halledelim.

Bu zâta her şeyden evvel tebşîr edeyim ki mütedâvil olan kütüb-i ehâdîsde (لا تعلموا النساء خطا) hadîsine tesâdüf edemediğimiz gibi ma'nâsına yaklaşacak ehâdis-i şerîfeye de müsâdif olmadık. Bu söz beyne'l-ulemâ kesb-i şöhret etmiş ehâdîs-i mevzûa miyânında da zikr edilmiyor. Müderris efendi bunu mu'teberât-ı kütüb-i ehâdîsin hangisinde görmüş ise beyân etsin ki biz de tanıyalım ve derece-i kuvveti hakkında tetebbuâtda bulunabilelim.

(طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مسلم ومسلمة) hadîsine gelince: Hazret-i Enes radiyallâhu anhden mervî olan [3](اطْلُبُوا الْعِلْمَ وَلَوْ بِالصِّينِ، فَإِنَّ طَلَبَ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ) hadîsinin bir cüz'ü olup (ومسلمة) ziyâdesi bildiğimiz hadîs kitaplarında yoktur. Bu hadîs bazı muhaddisîne göre mevzû' addediliyorsa da Süyûtî, *Mevzûât'*ında turuk-ı müteaddide ile sâbit olduğunu söylüyor. *Sıhâh-ı sit[te]nin* biri olan *Sünen-i İbni Mâce*'nin de (طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مسلم) ibâresini bir hadîs başı olarak rivâyet ettiğine nazaran bunu bir hadîs-i şerîf olarak tanırız. (ومسلمة) ziyâdesinin rivâyet edilmemesi ise nisâ'-ı mü'minât hakkında taallüm-i ilmi harâm etmek şöyle dursun farzıyet-i taallümü bile iskāt edecek şe'n ve salâhiyette bile değildir. (هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ) âyet-i kerîmesinin hükm-i celîline zükûr ve nisâ dâhildir. Lisân-ı şerîfde her nerede cem'-i müzekker sîgasıyla bir emir vârid olmuş ise alâ tarîkı't-tağlîb nisâya şâmildir. Kadınlarla erkeklerin müstesnâ oldukları ahvâl ya sarâhaten, veya galebe-i karâin ile taayyün eder.

Müderris efendi hatırını yoklayan –vârid veya gayr-ı vârid– bir şüphe için kadınlarımıza yazıyı meçhul –ve agleb ihtimâlâta göre yakın zamanlarda mevzû'– bir hadîse istinâden tahrîm etmek bin-netîce kadınlarımızın kayd-ı cehâletden **[178]** tahlîs-ı girîbân etmelerine mâni' olmak istiyor. Acaba kadınları câhil bırakmakla vesvesesinden kurtulmuyor mu? Bunları yine ilmi vâsıta-i te'dîb ederek merâtib-i kemâle îsâl etmesi din ve dünyâsını bilir, îmânı kavî müslüman evlâd yetiştirir bir hale getirmesi daha sâlim bir çâre-i tahaffuz değil midir?

Müderris efendi kadınları ilimden nasıl hacr edebilir ki. Mesâil-i şer'iyyenin pek mühim bir kısmı –bir kavle göre sülüsü, bir kavle göre nısfı– ümmühât-ı mü'minîn ve bilhassa hazret-i Âişe radıyallâhu teâlâ anhâ tarafından ümmete

---

1 (وَلَا تُعَلِّمُوهُنَّ الْكِتَابَةَ) şeklinde Beyhâkî, *Şu'abu'l-Îmân*, Bombay, 2003, c. 4, s. 90, nu: 2227.

2 el-Bagavî, *Tefsîrü'l-Bagavî,* Beyrut, 1420, c. 2, s. 405.

3 Beyhâkî, *Şu'abu'l-Îmân*, Bombay, 2003, c. 3, s. 193, nu: 1543.

ta'lîm edilmiştir. Kadınlarımızı cehâlete nasıl mahkûm edebilir ki âlem-i İslâm'da hadîste, fıkıhta, şiirde ve hatta tasavvufta ricâle üstâz olmuş nice fâzılât yetişmiştir. Müderris efendi dininden gâfil olan bugünkü kızlarınızın ahd-i karîbde Katolik veya Ortodoks evlâd yetiştirmesine tarafdar değil ise, İslâm'ın bu günkü hâl-i perîşânına yüreği zerre kadar sızlıyorsa, Bosna kıt'asında yarım asır içinde İslâm nâmının inkırâzına mahal vermek istemiyorsa lütfen kızlarınızın okumasına mâni' olmasın. "Deylemî"nin *Firdevs* nâmındaki hadîs kitabında İbni Abbâs tarîkıyla mervî olan bir hadîs-i şerîfte [1](ذَنْبُ العالِمِ ذَنْبٌ واحِدٌ وَذَنْبُ الجاهِلِ ذِنْبانِ) "Âlimin günâhı bir, câhilin günâhı iki günâhtır" buyuruluyor. Acaba taallüm-i ilmi men' eden, [2](مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ اَثيمٍ) âyet-i kerîmesinin hükmüne dâhil olan kimsenin günâhı kaç günâh olabileceğini tahmîn edebiliyor mu?

Reîs efendi, Bosna'da müderris efendiden başka elbette kitap ve sünnetten az çok haberdâr, kulağı delik, aklı başında ulemâ vardır. Onlara da bir kere sorunuz. Elbette size diyeceklerdir ki kızlarınıza ahkâm-ı şer'iyye dâiresinde, din ve dünya vezâifini hüsn-i îfâya elverişli bir terbiye vermek maâzallâh harâm değil, farzdır. Düşününüz ki çocuklarınızı ilk terbiye edecek, dinlerini en evvel ta'lîm edecek analardır. Zihni hurâfât ve cehâlât ile memlû, tahâretten, hıfz-ı sıhhatten, hakāyık-ı îmândan gâfil kadınların çocuklara vereceği terbiye ne olabilir? Gönül isterdi ki ilmin fazâiline dâir vârid olan ehâdîs-i şerîfeyi bilâ-noksân burada zikr edelim. Fakat böyle bir arzunun husûlü müstakıl bir kitap yazmaya mütevakkıf olduğundan buna şimdilik zaman müsâid değildir. Maamâfîh me'hazlarını göstererek birkaç hadîs-i şerîfi teberrüken buraya nakl etmeden de geçemeyeceğiz:

– (الْعِلْمُ خَزَائِنُ وَمِفْتَاحُهَا السُّؤَالُ، فَاسْأَلُوا يَرْحَمْكُمُ اللهُ، فَإِنَّهُ يُؤْجَرُ فِيهِ أَرْبَعَةٌ: السَّائِلُ وَالْمُعَلِّمُ وَالْمُسْتَمِعُ وَالْمُجِيبُ لَهُمْ) "İlim bir takım hazînelerdir ana anahtarları da suâldir. Allah size rahmet etsin sorun; zîrâ ilim sâyesinde dört kişi me'cûr olur: Biri soran, biri öğrenen, biri dinleyen, diğeri de bunları seven." *(Hılye-i Ebî Nuaym)*[3]

– (إِذَا أَتَى عَلَيَّ يَوْمٌ لَا أَزْدَادُ فِيهِ عِلْمًا يُقَرِّبُنِي إِلَى اللهِ فَلَا بُورِكَ لِي فِي طُلُوعِ شَمْسِ ذَلِكَ الْيَوْمِ) "Öyle bir günüm ola ki onda beni Allâhu Teâlâ Hazretlerine yaklaştıracak ilmim artmasın da işte o günün tulû'-ı şemsi benim içün mübârek olmasın." (Taberânî'nin *Mu'cem-i Kebîr*'i, İbni Adiyy'in *Müsned*'i, İbni Nuaym'in *Hılye*'si)[4]

– (إِذَا مَرَرْتُمْ بِرِيَاضِ الْجَنَّةِ، فَارْتَعُوا. قالوا وَمَا رِيَاضُ الْجَنَّةِ قَالَ: مَجَالِسُ الْعِلْمِ) "Cennet bahçelerinden geçtiğiniz zaman kendinizi hisse-mend edin cennet bahçeleri nedir? Suâline karşı da mecâlis-i ilimdir cevabını verdiler." (Yine Taberânî'nin *Mu'cem-i Kebîr*'i)[5]

– (مَنْ طَلَبَ العِلْمَ كَانَ كَفَّارَةً لِمَا مَضَى) "Her kim ilim taleb ederse bu talebi geçmiş günahlarına kefâret olur. *(Tirmizî)*[6]

– (مَنْ عَلَّمَ عِلْمًا فَلَهُ أَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهِ، لَا يَنْقُصُ مِنْ أَجْرِ الْعَامِلِ) "Her kim bir ilim ta'lîm ederse o ilim ile âmil olanın ecrinden nasîbedâr olur. Âmilin de ecrinden bir şey eksilmez." *(İbni Mâce)*[7]

– (مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهْهُ فِي الدِّينِ) "Cenâb-ı Hak her kimde hayır murâd ederse onu dinde âlim kılar." *(Buhârî, Müslim, Müsned-i Ahmed bin Hanbel, İbni Mâce)*[8]

– (النَّاسُ رَجُلَانِ؛ عَالِمٌ وَمُتَعَلِّمٌ، وَلَا خَيْرَ فِيمَا سِوَاهُمَا) "Halk iki sınıftır. Ya âlim veya müteallimdir. Bunların mâadasında ise hayır yoktur." (Taberânî'nin *Mu'cem-i Kebîr*'i)[9]

– (إِنَّمَا بُعِثْتُ مُعَلِّمًا) ".... ben ise ancak muallim olayım diye ba's olundum." *(İbni Mâce)*[10] Müderris efendiye sorarız. Acaba fahr-i âlem efendimizin bi'seti yalnız erkeklere mi münhasır idi?

– (فَقِيهٌ وَاحِدٌ أَشَدُّ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنْ أَلْفِ عَابِدٍ) "Bir tek fakīh şeytana bin âbidden daha ağır gelir." *(Tirmizî* ile *İbni Mâce)*[11]

– (فَضْلُ العَالِمِ عَلَى العَابِدِ كَفَضْلِي عَلَى أَدْنَاكُمْ. إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ وَأَهْلَ السَّمَوَاتِ وَالأَرَضِينَ حَتَّى النَّمْلَةَ فِي جُحْرِهَا وَحَتَّى الحُوتَ لَيُصَلُّونَ عَلَى مُعَلِّمِ النَّاسِ الخَيْرَ) "Âlimin âbide karşı fazîleti benim en ednânız üzerindeki fazîletim gibidir. Şüphesiz Allâhü Teâlâ ile melekleri ve yuvasındaki karınca ile denizdeki balığa varıncaya kadar bütün ehl-i semâvât ile ehl-i arz halka hayrı ta'lîm eden kimseye salât ederler." *(Tirmizî)*[12]

A[elif]**. N.**

FELSEFE

ÂKĀİD-İ İSLÂMİYYE

35-İlim:

Cenâb-ı Vâcibü'l-vücûd hazretlerine sübûtu vâcib olan sıfât-ı kemâliyyeden birisi de ilim sıfatıdır. Ma'nâ-yı ilm, nefsinde bedîhîdir; Eam olan ta'rîfine göre ilim, bir şeyin ona müstaid olan kimse için inkişâf etmesidir. Münkeşif olan şeye ma'lûm, kimin için münkeşif olduysa **[179]** ona da âlim denilir. İlmin müteallakı çok olduğu vakit o ilmin sahibine alîm, yahud allâm nâmı verilir. İşte bunun içindir ki *Kur'ân*'da mutlak olarak Cenâb-ı Allah'a âlim lafzı ıtlâk olunmamıştır. Ne zaman ki Cenâb-ı Hakk'a âlim lafzı ıtlâk olunmuş ise ma'lûma izâfetledir. [13](عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ) gibi. *Kur'ân*'da allâmü'l-guyûb lafzı da vârid olmuştur.

Alîm lafzına gelince: Gerek ta'rîf, gerek tenkîr sîgalarıyla bunun Cenâb-ı Hakk'a ıtlâkı pek çoktur. Çünkü fa'îl vezni sıfât-ı sâbiteye delâlet eder. [14](هُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ), [15](وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ).

[1] Suyûtî, *Câmiu's-Sagîr,* 6795.
[2] Kalem, 68/12.
[3] Ebu Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ,* Beyrut, 1974, c. 3, s. 192.
[4] Ebu Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ,* Beyrut, 1974, c. 8, s. 188.
[5] Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr,* Kahire, 1994, c. 11, s. 95.
[6] Tirmizî, *Sünen*, Ebvâbü'l-İlm, 2.
[7] İbn Mâce, *Sünen,* İftitâhu'l-Kitâb, 20.
[8] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-İlm, 10.
[9] Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr,* Kahire, 1994, c. 10, s. 201.
[10] İbn Mâce, *Sünen,* İftitâhu'l-Kitâb, 17.
[11] İbn Mâce, *Sünen,* İftitâhu'l-Kitâb, 17.
[12] Tirmizî, *Sünen,* Ebvâbü'l-İlm, 19.
[13] En'am, 6/73 ve muhtelif âyetler.
[14] Hicr, 15/86; Yâsin, 36/81.
[15] Bakara, 2/29; En'am, 6/101; Hadid, 57/3.

Fâilden sudûr eden ne kadar fiil varsa onun isminden fâile mahsûs ve fâile haml olunabilen bir vasıf müştak kılınır.

Bazı ef'âl için fâilin nefsinde sâbit mebde'-i hâs vardır ki; fiil ancak o mebde'den sudûr eder. Bazısı için ise böyle bir mebde'-i hâs yoktur; onlar, yalnız mebde'-i âmma istinâd ederler. Birinciye misâl rahmet, fakīr üzerine şefekat ve merhamettir. İkinciye misâl de, meşy=yürümek fiilidir. Meşy, kudrete istinâd eden bir fiildir; bunun için mâşînin nefsinde bir mebde'-i hâs yoktur.

Bazı ef'âl de var ki bir kere husûle geldi mi, nefiste sâbit ve mestemir olur; nefisten kat'iyyen ayrılmaz: İlim gibi. Çünkü ilim, hâsıl olunca sâbit, müstemir olur. Bir kısım ef'âl de var ki onlar böyle değildir; onlar hâsıl olduktan sonra yine munkatı' olurlar: Şemm, i'tâ fiilleri gibi. Bir fiil ki nefs-i fâilde kendisi için mebde'-i hâs var, fâilin nefsinde istikrâr ve istimrâr ediyor, böyle olan fiiller sıfat-ı zâtiyye namı verilmeye münâsibdir. Böyle olmayan fiillere de sıfat-ı fi'liyye namı verilmek lâyıktır.

Elfâzın tefsîrine âid tedkīkātda bulunanlar diyorlar ki: İlim; âlim olan zât için bir şeyin fiilen münkeşif olmasına ıtlâk olunduğu gibi, bu inkişâfın nefiste olan mebde' ve masdarına da ıtlâk olunur. Bu inkişâfın hakīkati ister bilinsin, isterse bilinmesin! Şurası da hatırdan çıkmasın ki bunların hepsi insana nisbetle zâhirdir.

Delîl ve bürhân ile sâbit olan ilm-i ilâhîye gelince: Bu, Cenâb-ı Vâcibü'l-vücûd hazretlerinin her şeyi alîm olmasıdır; bu ilim, Cenâb-ı Hak için ezelen ve ebeden sâbittir; Cenâb-ı Hakk'ın ilmi, bütün ma'lûmâtı muhîtdir; bu ma'lûmât mevcûd değil iken de ilm-i İlâhî bunları muhît olduğu gibi mevcûd olduktan sonra da muhîtdir. Cenâb-ı Hakk'ın eşyâ-yı gayr-ı mevcûdeye olan ilmine "İlmü'l-Gayb", eşyâ-yı mevcûdeyi bilmesine de "İlmü'ş-Şehâde" denir. Binâenaleyh Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücûd hazretleri hem gāibi, hem şâhidi bilir: [1](عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ)

İlm-i İlâhî'ye dâir sözü uzatmak, ilm-i İlâhî için Teâlâ ve tekaddes hazretlerinin kendi nefsiyle kāim bir mebde' olduğuna dâir mübâhasât yürütmek; vâcibi mümküne, kadîmi hâdise kıyâs etmeye benzer. Bu ise doğru değildir. İşte, mütekellimîni hayretten hayrete düşüren, şübühât deryâlarına ilkā eden bu gibi bahislerdir. Çünkü ilim, irâde gibi sıfât-ı zâtiyyelerin zât ile kāim vücûd-ı müstakılleri vardır; eğer bizden hicâb keşf olunsa onları görürdük; gibi kaviller vâcibin teaddüdünü iktizâ eder. Bazıları bu şüpheden kurtulmak maksadıyla "Sıfât-ı Zât", zâtın aynıdır: Demişse de bu kelâm red olunmuştur. Cumhûr-ı ulemâya göre sıfât-ı İlâhiyye zâtının aynı olmadığı gibi, gayrı da değildir.

Cenâb-ı Hak, bu felsefî bahislerin hiçbirisiyle bizi mükellef tutmamıştır; ancak bizim mükellef olduğumuz, Cenâb-ı Hakk'ın herşeyi alîm olduğunu i'tikād etmektir. Cenâb-ı Vâcibü'l-vücûd hazretlerinin herşeyi alîm olduğu ise bürhân-ı aklî ile sâbittir. Hukemâ-yı âlim, mümkünâtın bile künhüne, hakāyıkına vâkıf olmaktan âciz kaldılar. O halde vâcib, kadîm olan zât-ı ecell ü a'lânın sıfât-ı aliyyesini anlamak, bunların künh ve hakīkatine vukūf peydâ edebilmek bizim için kābil olur mu? Bu mümkün müdür? [2](سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ)

36- İlm-i İlâhîye Delîl:

Kitâb-ı Azîz'in [3](اَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ) kavl-i kerîmiyle irşâd buyurduğu hakīkatü'l-hakāyık ilm-i ilâhîye bürhân-ı kâfî değil midir? Evet, bir sâatin âletini îcâd ve ibdâ' eden sâni' ve mübdiin, yaptığı şeyler ile onu ihtirâ' etmek için mevkûfün-aleyh olan ulûm ve fünûnun hepsini gayr-ı âlim bulunduğunu akıl kat'iyyen tasavvur edemez.

Buna dâir makām-ı istidlâlde itâle-i kelâma hâcet göremüyoruz! Çünkü –âlemde– kâinât için bir hâlikın vücûdunu isbât edip de onun her şeyi muhît bir ilmi olduğunu inkâr edecek bir kimse bulunmaz.

Bu koşu meydanında yürümek, geçmek isteyenler için mahal vâsi'dir; alel-husûs, –cemâdât, mâî, gaz, hayvânât, nebâtât gibi ecsâma müte'allik– ulûm-ı tabîiyye ile felekiyâta, ilm-i hey'ete vukūfu olanlar için!

Çünkü bu ulûmda kendilerinden bahs olunan avâlimin, kâinâtın hepsi de esâs-ı hikmet üzerine binâ kılınmış nizâm-ı kâmil ile kāimdir. Bunlara âid sünen-i muttaride, nevâmîs-i sâbite vardır; bu ulûm ile iştigâl edenler bu nevâmîsin bazısına muttali' oldukça bu ibdâ' ve itkānda akılları hayretlere düşüyor.

Bu bedâyi'-i fıtrat önünde vâlih ve hayrân olup kaldıkları gibi ondan öğrendikleri şeyler de ilim ve hakîm hazretlerinin [4](وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا) kavl-i Samedânîsinin sıdkı üzerine bunlara delîl oluyor. Öyle ya! Câhil-i mutlak olan kimsenin aklına bilinmesi lâyık olan şey hutûr etmez ki sâni'-i âlemin her şeyi bileceğini zannetsin!

[180] İnsan, her ne zaman ulûm-ı sahîhanın mesâilinden bir mes'eleye destres olursa o mes'ele ile kendisi için kâinâtta birçok şeyler münkeşif ve onun verâsında da daha pek çok müşâhedât-ı azîme olduğu tahakkuk eder; bu sûretle cehline olan ilmi ziyâdeleşir de daha ziyâde taleb etmeye başlar. Bunun içindir ki hadîs-i şerîfte: (منهومان لايشبعان منهوم العلم ومنهوم المال) buyurulmuştur. İşte İmâm-ı Şâfiî hazretleri bu ma'nâyı mülâhaza ederek ebyât-ı âtiyeyi söyledi:

كلما ادبنى الدهه – رارانى نقص عقلى
واذا ما ازددت علما – زادنى علما بجهلى

İnsan ekmel-i mahlûkāt olduğu hâlde şu hikmetlerin küllîsini idrâk etmekten, şu nizâm ve intizâmın hepsini ihâtadan âciz olunca nasıl olur da bu bedâyi'-i fıtratın, bu nizâm ve intizâmın masdarı aklen insanın dûnunda olan bir şey olur? Bu nasıl sahîh olabilir?

Pekalâ! Gerek eşref-i mahlûkāt olan insan, gerek aklen onun dûnunda olanlar bu bedâyi'-i san'atın masdarı olamayınca nerede kaldı ki "Maddiyyûn"un ikide bir yâveledikleri "Maddenin Hareketi" bu nizâm ve intizâma masdar olabilsin! Bu kābil midir? Madde arzdan başka bir şey midir? Arz kabîlinden olan şeyin, şu nizâm-ı bedîa masdar olması aklen sahîh olabilir mi? Elbette olamaz!

[1] Tegâbûn, 64/18.

[2] Saffat, 37/180.

[3] Mülk, 67/14.

[4] İsrâ, 17/85.

Maddiyyûnun ne kadar gaflet ettiklerine bak ki, mikroplardan bed' ile hayvânâta, insanlara varıncaya kadar bütün bu avâlimin fâil ve müdîri ancak maddenin hareketinden ibârettir diyorlar! Evet, o mikroplar ki birkaç milyonu en ufak bir su damlasının içinde yaşar, orada yüzerek en muntazam bir sûretde tegaddî ve tevâlüd eder. Bunlar için bir takım a'mâl vardır ki onlardan insanlar âcizdirler.

Bir yere mikrop askerleri bir kere hücûm edince harbin kızıştığı bir zamanda en büyük kumandanların bile âciz kaldığı tahrîbâtı icrâ ederler; gerek hayvânâtta, gerek nebâtâtta pek büyük te'sîrleri görülüyor.

Akl-ı selîm, insan ile hayvânâtın a'zâsından her bir uzvuna alel-husûs meşâire âid olan hikmette hayretlere düşüyor. Çünkü göz, bir takım tabakalardan müellefdir. Bunlar içinde bir takım bağlar, evrideler, şerâyîler, eşkâl-i hendesiyye, levnler vardır. Bunların hepsi de nûrun sünen ve nevâmîsine muvâfıktır; o kadar ki: Evzâından bir vaz' tagayyür etse vazîfeleri muhtel olur; görmek kalmaz. Pekalâ! Şimdi bunların hepsi "Madde"nin hareketinin fiili mi? Yoksa alîm, hakîm olan bir zâtın fiili midir? Şüphe yok ki bunların cümlesi alîm ve hakîm olan bir kādir-i mutlaktan sudûr etmiştir. Başka türlü tasavvur etmek mümkün değildir.

Üstâd-ı muazzam, Şeyh Muhammed Abbduh merhûm diyor ki: Cenâb-ı Allah'a sübûtu vâcib olan sıfâtlardan birisi de ilim sıfatıdır. İlimden maksûd olan ma'nâ, bu sıfat her kim için sâbit olursa onun yanında bir şeyin münkeşif olmasıdır. Yani o kimse için şey'-i mezkûrun inkişâfı o sıfattan ileri geliyor; inkişâf oradan sudûr ediyor. Zîrâ ilim; vücûdda kemâl addedilen sıfât-ı vücûdiyyedendir. Bununla beraber vâcibü'l-vücûda sâbit olması da aklen mümkün idi. Vücûdda kemâl addolunan sıfatlardan olup da aklen vâcibe sübûtu mümkün olan her şeyin, vâcibe sübûtu vâcibdir. Binâenaleyh vâcibü'l-vücûd ilim sıfatı ile muttasıftır.

Bir de bedâhet hükmediyor ki: İlim; mevcûdât-ı mümkinede dahi kemâl olduğu gibi, mümkinât içinde âlim bir zâtın bulunması da mümkinât cümlesindendir. İmdi vâcibü'l-vücûdun sıfat-ı ilim ile muttasıf olmadığı farz olunsa mevcûdât-ı mümkine içinde vâcibü'lvücûd ekmel bir şeyin bulunması lazım gelirdi. Bu ise –yukarıda geçtiği vechile– muhâldir. Bir de âlem-i imkâna ilim veren vâcibü'l-vücûddur; masdar-ı ilim olan bir zâtın ilimden mahrûm olması ise kat'iyyen düşünülemez.

Vâcibin ilmi, vücûdunun levâzımındandır; nasıl ki görüyorsan! Mâdem ki vâcib teâlânın ilmi, vücûdunun levâzımından imiş, öyle ise vücûd-ı mukaddesenin mevcûdât-ı sâire üzerine ulviyeti nisbetinde ilm-i ilâhîsi de bil-cümle ulûmun fevkındedir. Binâenaleyh ulûmda ilm-i ilâhîden a'lâ, ondan ekmel hiçbir ilim mutasavver değildir. Öyle ise ihâtası, bilinmesi mümkün ne kadar şey var ise ilm-i ilâhî onların hepsini muhîtdir. Eğer böyle olmasa akıl, ilm-i ilâhîden daha şümullü bir ilim tasavvur eder. Aklın tasavvur ettiği bu ilim de şüphe yok vâcibü'l-vücûddan ekmel bir vücûd için sâbit olmak lazım gelir; bu ise muhâldir.

Bir şey ki, vâcibü'l-vücûd için lazım ve vâcibdir; bit-tâbi' ondan ayrılamaz. Onun fenâ-pezîr olması, yahud bakā bulması vâcibin fenâ ve bakāsıyladır. İşte vâcibin ilmi de levâzım-ı vücûdundandır. Bunun içindir ki zât-ı vâcibden başka bir şeye müftekır değildir; ilm-i ilâhî ezelîdir, ebedîdir; âlâtdan, cevelân-ı fikirden efâîl ve harekât-ı nazardan mugnîdir. Hülâsa ulûm-ı mümkinâta biz-zarûre muhâlifdir. Çünkü mümkünâttan mevcûd olan her şey, o ilim ile inkişâf eden şeye muvâfıktır. Eğer böyle olmasa ilim olmazdı.

Vâcibü'l-vücûda ilmin sübûtuna delâlet eden edilleden birisi de; mümkünâtın nizâm ve intizâmında müşâhede etmekte olduğumuz ihkâm ve itkān, her şeyin yerli yerine konması, her mümkünün vücûd ve bakāsında muhtâc olduğu şeylere, esbâb ve vesâita mukārin kılınması; her hâdisenin kavânîn-i muttaride, nevâmîsi sâbite dâhilinde cereyân etmesidir.

Bu nizâm ve intizâm, bu muttarid cereyân, a'yân-ı mevcûdenin büyüğünde, küçüğünde; ulvîsinde, süflîsinde; hülâsa: Avâlim-i ulviyye ve süfliyyede mevcûd olan en ufak bir zerreden tut da en büyüklerine varıncaya kadar bilâ-istisnâ hepsinde meşhûd olmaktadır. Bu, nazar-ı celîye mâlik bulunanlar için pek zâhirdir.

[181] Başımızı semt-i semâya doğru kaldırıp da orada parlayan avâlim-i kevkebiyyeye atf-ı enzâr edecek olursak; kevâkib arasında pek muntazam, gāyet esaslı revâbıt mevcûd olduğunu müşâhede ediyoruz. Bunların her birisi devir ve hareketlerinde, sükûnlarında bir kānûna tâbi' bulunuyorlar. Kevâkib-i bî-nihâye arasında mevcûd olan şu revâbıt, sâbit olan şu nisbet ve izâfet o kadar metîn bir üslûba, o kadar rasîn bir kāideye merbûtdur ki o kāide kendileri için mukadder olan vaz' üzerine bakālarını te'mîn, her kevkebin de kendisi için ta'yîn edilen medâr ve mahreki ta'kīb etmesini ilzâm ediyor. Bu kāideye göre her kevkeb kendisi için mevzû' olan medâr ve mahreke mülâzemete mecbûrdur; eğer oradan çıkacak olursa kendi âleminin, hatta bütün avâlimin nizâm ve intizâmı muhtel olur; bir an zarfında herc ü merc yüz gösterir. Gerek şuracıkta avâlim-i ulviyyeye dâir işâret ettiğimiz bir nebze, gerek ulûm-ı felekiyyede ber-tafsîl beyân olunan daha bir çok kavânîn ve nizâmâtın hepsi şehâdet ediyor ki bu avâlimin sâni' ve müdîri olan zât, alîmdir, hakîmdir; (ilim ve hikmetle muttasıf olmayan ittifâk ve tesadüften, maddenin hareketinden bunların sudûru mümkün değildir.)

Âvâlim-i ulviyyeyi nazar ve im'ân ve basîretle mütâlaa ettikten sonra bir de üzerinde yaşadığın küre-i arza atf-ı nazar eyle! Bunlarda da erbâb-ı ukūlü hayretlere ilkā eden ne kadar hârikalar var ki cümlesi sâni' ve müdîrinin alîm ve hakîm olduğuna bürhân-ı kavîdir. Burada da avâlim-i külliyyeyi bırak! Yalnız cüz'iyyât-ı nebâtiyye ve hayvâniyyede görülen bedâyi'-i fıtrata atf-ı nazar et! Bak ki bunlar için fıtratın vaz' ettiği kavânîn-i muttaride mûcebince hâiz oldukları kuvvetler nasıl îfâ-yı vazîfe ediyorlar; hiç birinin vazîfede tekâsülü görünmüyor, te'mîn-i hayâtı, kıvâm-ı vücûdları için muhtâc oldukları âlât ve a'zâ kendilerine verilmiş; bunların her biri bedenlerinde yerli yerine konmuştur.

Bu cüz'iyyât içinden nebâtât gibi gayr-ı hassâs olanlarına da "meyl" denilen bir kuvvet tevdî' olunmuş; bütün ne-

bâtâtta o kuvvet ile kendilerine münâsib olan gıdâları alıp tenâvül eder, mülâyim gelmeyenleri bırakıp terk eder. İşte bu kavânîn-i sâbitenin îcâbâtı olarak görüyorsun ki "hanzal"* tohumu, "karpuz" tohumu ile bir yerde defn olunuyor, bir yere ekiliyor; sonra bunların her ikisi de bir su ile sulanıp bir inâyet, bir yardım ile neşv ü nemâ buluyor.

Lakin hanzal, mevâdd-ı gıdâiyyenin acı ve tuzlu kısmını imtisâs ediyor, karpuz ise halâvetli ve lezîz olanları ahz ve tenâvül ediyor. Bunun içindir ki netîcede birisi acı birisi tatlı oluyor.

Hassâs olmayanlar böyle olduğu gibi, hassâs olanlar da kendilerine bahş ve ihsân olunan o edevât ve a'zâyı sarf ve isti'mâle, hâiz oldukları kuvvetten her birini kendileri için takdîr olunan şeylere sevke irşâd olunmuşlardır; binâenaleyh hassâs olanlar da bu sûretle hareket ederler.

Velhâsıl: Her şeyi yerli yerinde koyan o zât-ı vâcibü'l-vücûddur ki daha nutfe, alaka halinde iken "cenîn"in hâletini bilir; halk ve tekvîni; hilkati şekil ve sûreti tekâmül edip de onu; amelinde müstakıl "hayy"e mahsûs bir neş'e ile ifâza-i hayât ettiği zaman ellere, ayaklara, gözlere, meşâm ve âzâne; ihtiyâcını; kezâlik bunları hayâtını idâme, vücûdunu ikâme ve mevâni'-i adîdeden vikâye edecek şeylere isti'mâl edebilmek için sâir meşâir ve kuvâ-yı bâtıneye olan iftikârını da bilir. Gerek eşhâs, gerek envâ' kendileri için mukadder olan ecel-i mahdûda kadar nümüvv ü bakāda mi'deye, kalbe, kebede, rieye ve husûsda lâbüd olan bu misilli a'zâ-yı sâireye muhtâc olduklarını da bilir.

Cenâb-ı vâcibü'l-vücûd o hakîm-i kādir, o allâmü'l-guyûb'dur ki: Kelb yavrusunun –meselâ– hâletini, ve onun büyüdüğü zaman müteaddid yavrular doğuracağını bilir de ona pek çok tabîbler ihsân eder.

Hülâsa: Bunlar ve bunların gayrı olup da hadd ü ihsâsı kudret-i beşer hâricinde daha birçok acâib-i hâdisât vardır ki hepsi de sâni'-i âlemin ilim ve hikmetine birer bürhân-ı celîdir. Bunların birçokları ilm-i nebâtât, ilm-i hayvânât kitaplarında; târîh-i tabîî ve menâfiu'l-a'zâ denilen fenlerde; ilm-i tıb ve fürûâtında ber-tafsîl zikr olunmuştur.

Maahâzâ, bu fenlerin hepsinde mübâhasât ve münâzarâta, tecârib ve tetebbuâta dalanlar bütün mesâî ve himemâtını bezl ve sarf ederek birçok esrâr keşf ettikten sonra yine şu bahsin bidâyetinde kalmışlardır.

Ukūl ve efkâr; ancak onun esrârına, dekāık-ı hikmetine vukūf ve ıttılā' hâsıl etmekle tefâzul edebildiği bu sanîa-i fıtrat delâlet etmez mi, ki ona masdar olan zât-ı celîlü's-sıfât; her şeyi hakkıyla âlimdir; her şeyi halk edip sonra vesâit-ı hayâtiyyesine irşâd ve hidâyet eden ancak O'dur. Maddiyyûn ve tabîiyyûnun tesâdüf nâmı verdikleri ittifâk-ı mücerred; âlemde görülen bu nizâm ve intizâma menba' olabilir mi? Bu mümkün müdür? Bil-cümle vücûd-ı ekvânın –azîminin, hakīrinin– devâm ve bakāsını te'mîn eden şu kavâid-i sâbite ve kavânîn-i muttarideyi tesâdüfün vaz' edebilmesi, bunların hepsinin tesâdüfen oluvermesi mümkün müdür? Aslâ! Belki o bedâyi'-i fıtratın, o kavânîn-i muttaridenin cümlesinin mübdii bir kādir-i kayyûm, bir alîm ve hakîmdir ki yerde, gökte zerre mikdarı bir şey bile onun ilminden gizli kalmaz. [1](وَهُوَ السَّميعُ الْعَليمُ)

Mütercimi: **Aksekili Ahmed Hamdi**

* * *

[182] # İCTİMÂİYÂT

ALDANIYORUZ VE ALDATIYORUZ

Bu ünvân ile Bakü'de münteşir *Şelâle* gazetesinin kadınlar mes'elesi hakkında neşr ettiği makāle:

Son zamanlarda İslâmiyet için fevkalâde muzır bir hâl karşısında bulunuyoruz. Aldanıyoruz ve aldatıyoruz? Yahud, aldanmaya, aldanıp düştüğümüz girîveye başkalarını da sürüklemeye çalışıyoruz. Yapacak bir işimiz, görecek bir vazifemiz kalmadı gibi, doğrudan doğruya dîne temâs eden noktalar üzerine icâle-i kalem ile aklımıza ne gelirse yazmaya, söylemeye başladık. Gûyâ bizim mâni'-i terakkī ve selâmetimiz kadınlarımızın tesettürü, baş ve üstümüzdeki kisve, kıldığımız namaz, tuttuğumuz oruç, inandığımız mu'tekadât imiş gibi birçok kişiler alabildiğine bunlar aleyhinde yazıyor, çiziyor, söylüyor. Emînim, ki kendileri de ne söylediklerini, ne yaptıklarını bilmiyorlar. Eğer bilmiş olsalar, yerine bir şey konmadan, daha mükemmelini ihzâr edip meydana çıkarmadan; bir esâsı, bir akīdeyi, bir fikri yıkmak kadar büyük bir hatâ olmayacağını takdîr ederler; efrâdından bulundukları milleti girdâb-ı felâkete sürüklemeye elleri, dilleri varmazdı.

Fil-vâkı' erbâb-ı kalemin vazîfesi mensûb oldukları milleti îkāz ise de bu da icâle-i kalem edilen husûsu sâhib-i kalemin tamâmiyle, gavâmızına vâkıf olmak sûretiyle bilmesine vâbestedir. İnsan bilmediği bir mes'eleyi parmağına dolayarak meydâna atılır ise kendisini gülünç bir vaz'iyyete koymaktan başka bir işe yaramaz. Yalnız bu kadarla da kalsa beis yoktur diyelim; fakat, kuyuya bir taş atar, ki kırk akıllı çıkaramaz. Bundan da hizmet etmek istediği millet mutazarrır olur.

Bu gibi mühim mes'elelerde fayda veya mazarrat olup olmadığını bilmek, İslâmiyet'i bi-hakkın bilip anlamış olmaya mütevakkıftır. Ancak o ma'lûmât ve ihâtaya mâlik olanlar bu gibi husûsâtda yazı yazmak hak ve salâhiyetini hâiz olurlar. Ve o vakit yazdıkları yazılar okunur, söyledikleri şeyler düşünülerek tedkīk edilir. Doğru olduğuna kanâat hâsıl olunca makbûl görülür. Yoksa, İslâmiyet'i Doktor Dozi'nin,

* "El-Hanzal" ca'fer vezninde ma'lûmdur ki Ebû Cehil karpuzuna denir. Efdali sarı nev'idir. Müsta'mel olan şahmıdır. Mafâsıla munsab olan balgam-ı galîzi şürbü ya ihtikānı müshil ve malihulya ve sara' ve efkâr-ı fâside ve dâüs-sa'leb ve cüzâm illetlerine nâfi' kezâlik şahmı husûsan kökü yılan ve akrep soktuğuna müfîd ve dânesiyle buhuru veca'-i dandana ve matbûhunu hâneye serpmek ihlâk-i bîrâğside[?] müessir ve yeşini delk-i araki'n-nisâ illetine azîmü'l-menâfi'dir. Ve nebâtında münferiden nâbit olanı kanaldır[?]... *Kāmûs*

[1] Bakara, 2/137 ve muhtelif âyetler.

Filozof Makyavel, veya bir diğer profesörün kitabından anlamış, akāid dersini pek sathî görmüş veyahud hiç görmemiş, ecnebi lisânlarından bir veya bir kaçına vâkıf olmak ile kendilerini âlim sanmış adamların bu husûsda meydana atılmaya hak ve salâhiyeti kat'iyyen yoktur.

Dîne karıştırılmış bir takım hurâfâtın ayrılmasına, biz de tarafdarız; hatta bunun elzem olduğuna kāniiz. Zîrâ bu gibi hurâfâttır, ki dinin esâsını bilmeyenleri dinsizlik tarîkını iltizâma sevk eder. Ve bu gibi hurâfâttır, ki muzırdır. Fakat, bir muzırrı izâle için müfîdi de zâyi' etmek, pek büyük, âdetâ afv edilmez bir hatâdır.

Göz ağrısını tedâvî edeyim, der iken gözü bütün bütün görmez eden diplomasız câhil kehhâller gibi hurâfâtı kaldırayım, der iken mukaddesât-ı dîni rahnedâr eyleyen adamlar, yaptıkları hatâyı anlarlar ise –eğer adam iseler– şüphesizdir, ki vicdânen muazzeb olurlar.

Eğer mâni'-i terakkī, tesettür-i nisvân, kisve ve kıyâfet, mezheb ve i'tikād ise; bu şeyler, İslâmların inhitâta başladıkları zamandan beri îcâd olunmuş şeyler değildir. Değil bizim, bütün Avrupa târîhlerinin de i'tirâf eyledikleri vechile ulûm [ve] fünûnda, medeniyet ve san'atta fevkalâde yüksek bir mevki'-i şân ve şerefi işgāl eden edvâr-ı evvelîn-i İslâmiyye'deki kadınlarda dahi tesettür vardı. Bağdad, Endülüs, Şam hükûmetleri zamanında da İslâmların elbiseleri Frenklerin libâsına benzemiyordu. İ'tikādât ise şimdiki hâlinden her halde daha çok ve kavî idi. O zamanlar mâni'-i terakkī olmayan şeyler, şimdi neden mâni'-i terakkī oluyor? Acaba bugün Avrupalıların terakkīsi, teâlîsi şapka giydiklerinden, kadınları açık gezdirdiklerinden ve sâireden midir?

Emîn olunuz, ki: Hayır.

Çünkü kerâmet şapkada; kisvede olsa idi; Avrupa'da ve Amerika'da sefâlet olmamak îcâb ederdi.

Kadınların açık kıyâfetle sokağa çıkmaları terakkīyi te'mîn etse idi asırlardan beri çır-çıplak gezen Afrika zencileri terakkī etmiş olmalıydı.

Habl-i metîn-i dîne en ziyâde yapışmış olan eski İslâmların müteddennî kalması îcâb eylerdi.

Hurâfâta inanmak terakkīyi men' etse idi, inandıkları hurâfât her halde bizden birkaç kat fazla olan bazı akvâm-ı hıristiyâniyyenin geri kalmaları lazım gelirdi.

Halbuki herkes bilir, ki sefâlet, Avrupa'da bizden ziyâdedir. Afrika zencileri medeniyetten, terakkīden mahrûmdur.

Eski İslâmlar, –kendi asırlarında ki– Avrupalılardan daha âlim, daha mütefennin idiler.

Bizden ziyâde hurâfât ile zihinleri memlû olan akvâm dün de, bugün de terakkī etmiş ve ediyor.

Veyl, bizlere!

ALMAN KADINLARI

Rusya gazetelerinde okunmuştur:

İngiliz ve Fransız kadınlarının hukūk-ı siyâsiyyeye nâil olmak için sarf ettikleri mesâîye Alman kadınları iştirâk etmiyorlar. Bunlar **[183]** bilakis tamâmıyla ev işlerine hasr-ı mesâî eylemeyi arzu ediyorlar. Fakat bil-mukābele bir şart dermiyân ediyorlar ki o da zevc, peder, birâder gibi âileleri erkânının ötede beride gezmemeleri, boş zamanlarını kendilerinin yanında geçirmeleri husûsundan ibârettir. Bu maksatla Alman kadınları birkaç yüz bin imzâyı muhtevî bir şikâyetnâme hazırlamışlardır. Bu şikâyetnâmede kulüp ve sâir bu gibi erkek ictimâ'gâhlarının adedi zâbıta tarafından tahdîd olunması talep edilmektedir.

Fil-hakīka Alman kadınları kulüplerin ve sâir ictimâ' mahallerinin sâatlerce zevclerini, erkeklerini alıkoyarak yemek vakitlerini geciktirmeye, fazla masraf ihtiyâr eylemeye sevk ettiğini beyân eyliyorlar.

Zâbıta; zevc, peder, birâder, oğul gibi âile erkeklerini bu gibi mahallerde dolaşmaktan men' edebilmek için bir çâre arıyor ve pek ziyâde müşkilât içinde bulunuyormuş.

MAKĀLÂT

FÂZIL-I MUHTEREM, M. ŞEMSEDDÎN BEYEFENDİ'YE

Muhterem efendi hazretleri

Öteden beri kalbimi parçalayan, Donanma İânesi hakkındaki lâ-kaydlığa dâir arz edeceğim birkaç söz meşgūliyetinize mâni' değilse lütfen okuyunuz:

Bu Millet İyilikle Para Vermez!

İnkılâb yapılmakla, hükûmetin şekli değişmekle o hükûmete mensûb insanların da ahlâkı değişmez ya. Sinîn-i vefîreden beri ezâ ve cefâya alışmış, dayakla para vermeyi usûl, âdet ittihâz etmiş, tahsîldârlara, jandarmalara vereceği vergiye yakın bir mikdar rüşvet verip hânesinde meşrû' imiş gibi beslemeyi kāide tanımış bir millet sözle müteessir olur da adama para verir mi? Tabîî vermez!

Sebîlürreşâd'a bu bâbda yazılan makālât ile cerâid ve resâil-i sâirede yine bu husûsdaki irşâdâtdan şimdiye kadar ne netîce hâsıl oldu? Böyle binlerce makālât, yüzbinlerce konferanslardan müteessir olmayan ve geçirilen bu kadar fecâyia karşı kaderi ileri sürerek lâ-kayd kalan bir kavme hitâb edip durmakta ma'nâ nedir? Yaza yaza belki bir semere hâsıl olur fikri ise, sizi kasem ile te'mîn ederim ki bizim kansızlığımızı, hamiyetsizliğimizi gidermek, bizi sözle yola getirmek muhâl ile uğraşmak kabîlindendir.

Yunan zırhlı alıyormuş, bize karşı tefevvuk-ı bahrîsini bu sûretle büsbütün te'mîn edecekmiş, Adalarımızı vermedikten başka yarın pâyitahtımızı, Anadolu'muzu tehdîd edecekmiş ve daha sonra donanmamızı tezyîde gayret etmez isek devletin bakāsında da şüphe varmış gibi insanı; fakat dikkat buyurun insanı diyorum; mahv edici, hüngür hüngür ağlatıcı bu kadar acı hakīkatlerin bize te'sîr edeceğini hâlâ me'mûl ediyor musunuz? Arz ettiğim vechile, bütün ma'nâsıyla hisden mahrûm, sefîl bir kitle-i beşer sefâhetten başka ne düşünür!? Bizi yalnız mensûb olduğumuz âile efrâdından birine gelecek bir musîbet belki biraz örseler, yoksa gözümüzün önünde yüzbinlerce dindaşımız mahv edilse, bunların

bî-kes ve yetîm âile ve evlâdları yine o çıkası gözler önünde aç ve susuz sürünse, düşmanlarımız maâzallâh tekrar ırz ve nâmûsumuzu ayaklar altına alarak bizi kâinattan çıkarmaya çalışsa yine biz lâ-kayd, yine biz bî-gâne! Şimdi fazâil-i insâniyyenin şu derekelerine kadar tenezzül eden bir his ile mütehallî biz müslümanlardan makāle veya sözle iâne cem'i kābildir mülâhazasında bulunanlar sâf-derûn değil de nedirler? Vatan muhabbetini, milliyet sevdâsını ömründe bir kere hissetmemiş bir kavme karşı ancak cebr ve şiddet iş görebilir. Artık biz bu kanı kurumuş insanlara söz anlatmak devri çoktan geçti, hükûmet bu bâbda başka çareler düşünmeli, başka menâbi' taharrî etmeli.

Nüfûs başına ayda bir kuruş lütfedin âvâze-i hamiyyetiyle feryâd eden *Donanma Mecmûası* acaba dellâllığını çıkarabildi mi? Mes'eleye ciddî girişmek devresindeyiz, bizim hissiyât-ı milliyyemiz müstesnâ elfâz isti'mâliyle galeyâna gelmez, çünkü yok ... Bunu zaman bize anlattı.

Hükûmet tarafından her nüfûs ayda bir kuruş vermeye mecbûr edilmeli, her hâne hâvî olduğu nüfûsu kadar kuruş vermeli. Hamîdiye-Hicaz Demiryolu'na mahsûs ilmühaberler tarzında donanma iânesine mahsûs pullar meydân-ı tedâvüle çıkarılmalı, istid'âlara ve evrâk-ı sâire-i resmiyyeye ilsâk edilmeli, bütün sevâhil-i Osmâniyyede –ecnebî ve hıristiyanlar müstesnâ– vapurlardan çıkacaklardan donanma iânesine mahsûs olmak üzere bir mikdar arzıye alınmalı, me'mûrîn maâşâtından harp vergisi namıyla kat' edilen mebâliğ gibi iâne-i bahriyye vergisi namıyla da maâş nisbetinde bir şey kat' edilmeli. Ashâb-ı emlâk ve ağniyâ-yı meşhûre olacak ruhsuzlardan servetleri nisbetinde ayrıca maktû' bir vergi tahsîl etmeli. Hâsılı daha aklımın eremediği bir çok menâbi' arayıp bulmalı da işe ciddî sûrette sarılmalı yoksa ...

Allah aşkına hükûmete hitâb edin bu husûsda ne gibi vesâita mürâcaat ederse muhık görüleceğinden emîn olsun. Vesâit-ı mezkûre takvîn edilmek sûretiyle meşrû'dur, herkes te'diyeye mecbûr kalır. Artık bizim gibi îmânı gevşek insanlara hitâb etmeyin. Bizim mukadderâtımız kuvve-i bâzû ile dönmeye alışıktır.

Hâlis Tal'at

TENKİD VE TAKRÎZ

HAYÂT-I HAZRET-İ MUHAMMED (SAV) ÜNVANLI ESER HAKKINDA

– 2 –

Mevzû'-ı bahsimiz olan kitabın 20'inci sahîfesinde "Kerek [كره ك] ve Belka' [بلقع] beldelerinin münbit ovaları ..." diye bir ibâre var. Arabistan'daki Kerek [كره ك] **[184]** ve Belka' [بلقع] yazılıp okunan iki memleket bulunduğu hatırıma gelmediği cihetle düşündüm, hatta Yâkūt-ı Hamevî'nin *Mu'cemü'l-Buldân'*ını da epeyce karıştırdım. Nihayet bunların Kerek [كرك] ve Belkā' [بلقاء] beldeleri olduğunu, nasılsa zühûl edilerek yanlış istinsâh kılınmış bulunduğunu anladım ve haklarında, iki mu'teber eserde münderiç ma'lûmâtı bil-iktibâs ber-vech-i âtî yazdım:

"Kerek: Birinci ve ikinci harfinin fethiyle a'cemî bir kelime olup Belkā' nevâhîsinde ve Şam cihetindeki dağlar üzerinde mebnî müstahkem bir kal'adır. Baalbek civârında kâin ve uzun bir mezarı muhtevî bulunan bir köyün adı Kerek'dir. O taraflar ahâlîsi, bu mezarın Nuh aleyhisselâmın kabri olduğuna mu'tekıddır." *(Mu'cemü'l-Buldân,* Yâkūt-ı Hamevî)

"Kerek: Suriye vilâyetinde ve Dımeşk-ı Şâm'ın 250 kilometre cenûbunda olarak Belkā hıttasında ve Bahr-i Lût'a dökülen Vâdî-i Kerek mecrâsı kurbünde, ahîren teşkîl olunan Maân sancağına merkez ittihâz olunmuş bir kasaba olup 8 000 ahâlîsi ve müesses olduğu kayanın şimâl-i garbî köşesi üzerinde Bibris Kal'ası nâmıyla eski bir kal'ası ve bunun içinde kiliseden mübeddel harap bir câmii, Ehl-i Salîbden kalma diğer bir kal'asıyla içinde birçok kuyularla sarnıçları ve arabânla hayvânât ve tütün ve pirinç ticâreti vardır.

Kerek, ezmine-i kadîmede büyücek bir şehir olup kal'a ve mevkiinin metânetiyle meşhûr idi. Ehl-i Salîb bu kal'ada tûl müddet mukāvemet etmişlerse de nihâyet Salahaddîn-i Eyyûbî feth etmişti. Ahâlîsinden 1800'ü hıristiyan ve kusûru müslim olup cümlesi bir hâl-i bedeviyyette yaşıyorlarsa da merkez-i livâ ittihâzı, terakkīsini mûcib olacağı me'mûldür." *(Kāmûsü'l-A'lâm,* Şemseddin Sami Bey)

"Belkā': Dımeşk sancaklarından biri olup Şam ile Vâdi'l-Kurâ arasındadır ve merkez-i idâresi Amman beldesidir. Ma'mûr köyleri olup kesret-i felâhatiyle, alelhusûs buğdayının gāyet iyi olmasıyla meşhûrdur. Amman bin Lût'a, yahud Beni Asel bin Lut'dan Belkā' bin Süveyde'ye nisbet edilmiştir. Karye-i Cabbârîn ile Kehf ve Rakīm bu arâzî dâhilindedir." *(Mu'cemü'l-Buldân,* Yâkūt-ı Hamevî)

"Belkā': Suriye'nin kısm-ı cenûbîsinde ve Filistin'in şarkında bir hıttanın ismi olup asıl Belkā hıttası Şerî'a, yani Ürdün nehriyle Bahr-i Lût'un şarkındadır. Merkez-i kadîmi Amman kasabası idi.

El-yevm Beyrut vilâyetine mülhak Belkā sancağı ise nefs-i Belkā hıttasından başka Filistin'in hudûd-ı Mısrıyye'ye ve Akabe körfezine kadar olan kısm-ı cenûbîsini ve yine Filistin'in Şerîa nehriyle Akdeniz arasında olan kısm-ı şimâlîsini dahi hâvî ve bu cihetle Kudüs Mutasarrıflığı'nı üç taraftan muhîttir…

Bu livânın kısm-ı garbîsi zamân-ı kadîmde Sâmiriyye ismiyle ma'rûf olup ahâlîsi, Benî İsrâil'e husûmetleriyle ve şirkteki ısrâr ve inâdlarıyla meşhûrdurlar. Kısm-ı şarkîsinde dahi zamân-ı kadîmde hayli ma'mûriyet bulunup Amman, Hasban, Vâdi-i Mûsâ (Petra) gibi meşhûr şehirlerin harâbeleri mevcûddur. El-yevm kazâ merkezi olan Kerek kasabası dahi Salîbiyyûn muhârebâtı zamanında hayli ehemmiyeti hâiz bulunmuştur..." *(Kāmûsü'l-A'lâm,* Şemseddin Sami Bey)

Yine kitâb-ı mebhûsün-anhın 21'inci sahîfesinde ve "Cezîretü'l-Arab'ın muhtelif kısımları hakkında ma'lûmât-ı târîhiyye, Yemen Kıt'ası ve sülâle-i Himyeriyye" ünvânlı bahisde şu satırlar görülüyor:

"Yemen'in üçüncü hükümdarı olan Abd-i Şems Sebâ'nın mîlâddan dört yüz sene evvel Himyer ve Kahtan isimlerinde iki evlâdı dünyâya geldi. An'anât-ı târîhiyyeye göre gerek Arab-ı âribenin, gerek İsmailîlerle karışmış olan Arapların ecdâdı bunlardır.

Himyer'in nesilleri nisbeten daha ziyâde medeniyete meyl gösterdiler; şehirlerde ikāmet edip temeddün ettiler. Kahtan'ın evlâd ve ahfâdı ise bedevîlik âleminde yaşadılar.

Her iki neslin de kendine mahsûs bir lisânı vardı. Himyerî lisânı şehirlerde tekellüm edilir ve elif-bâsı da tertîb ve teşkîl edilmiş olduğundan kitâbet de olunurdu.

Benî Kahtan, lisân-ı Arapla tekellüm ederlerdi; onlar Arapça'yı Cezîretü'l-Arab'ın şimâlinde sâkin olan Benî İbrahim'e mensup aşîretlerle ihtilât ederek ahz ve iktibâs ettiler. Benî Kahtan'da hat ve kitâbet asr-ı Nebevî'de îcâd olundu. Kahtânîler, şiirlerini Arapça söylerlerdi. Himyerî lisânında söylenmiş bir şiirin ne eserine, ne de an'anesine kat'iyyen tesâdüf edilmemiştir."

Müverrihler, Kahtan bin Âbir'in Yemen'de teşkîl-i hükûmet etmesini hicret-i Nebeviyyeden tahmînen ve takrîben otuz asır evvel olmak üzere gösteriyorlar ve:

"Kahtan'ın peder-i âlîleri Âbir (Hud aleyhisselâm) Hadramut ve Şihr ve Umman havâlîlerindeki kavm-i Âd'a meb'ûs nebiyy-i zî-şân olmakla târîh-i mukaddes kısmında gösterildiği üzere kavm-i mezkûrun helâklerinden sonra nebiyy-i müşârun-ileyh, nübüvvetini tasdîk eden mü'minlerle beraber orada ikāmet buyurmuşlar idi. Vefâtından sonra ferzend-i necîbi ve İbrahim aleyhisselâmın cedd-i emcedi Fâliğ evlâd ve müteallikātını alıp cezîre-i Mâbeyne'n-nehreyn havâlîsine azîmet eylediği gibi, diğer veled-i necîbi Kahtan evlâd ve etbâıyla Hadramut'tan Yemen'e giderek orada bir devlet-i müstakille te'sîs eyledi. Kable'l-Hicre (3065)"

Diyorlar. Şu hesâb-ı tahmînîye göre Kahtâniyye hükûmeti, mîlâd-ı Îsâ'dan yirmi beş asır kadar evvel teessüs etmiş oluyor. Burasını unutmayalım.

Kahtan'ın; Ya'rub, Cürhüm, Hadramut, Âd, Ummân namlarında beş oğlu bulunduğu mervîdir. Vefâtında Ya'rub, babasının câ-nîşîni olmuş ve birâderlerinden Cürhüm'ü Hicaz'a, Âd'ı Şıhr'a, Hadramut'ı Cibâl-i Şıhr'a Ummân'ı Ummân taraflarına me'mûren göndermiş ve pederinin Arab-ı bâideden öğrenmiş olduğu lisânda ıslâhât icrâsına muvaffak olmuştur. Hatta Hassân bin Sâbit radıyallâhu anh hazretlerinin şu manzûmesinde Ya'rub'ın ismi hürmetle zikr edilmiştir:

تعلمتم من منطق الشيخ يعرب ابينا وصرتم معربين ذوى فقر
و كنتم قديماً مالكم غير عجمة كلام وكنتم كالبهائم فى

Ya'rub'ın vefâtında yerine oğullarından Yeşcub[1] geçmiş, Yeşcub'e de oğlu Abd-i Şems Sebâ halef-i hükûmet olmuştur.

Abd-i Şems'in evlâd-ı adîdesi arasında Himyer, Kehlan, Amr, Âmile, Eş'ar namındaki oğulları meşhûr olup birer kabîle pederleridir.

Demek ki Abd-i Şems Sebâ Kahtâniyye hükümdarlarının üçüncüsü değil, dördüncüsü imiş. Muharrir-i muhterem, bu husûsta zühûl eylediği gibi evlâdının mîlâddan dört yüz sene evvel doğduğunu ve Kahtan isminde bir oğlu olduğunu yazmakla da hatâya düşmüş.

Çünkü: Birkaç satır yukarıda söylenildiği üzere mîlâddan yirmi beş asır evvel teşekkül etmiş bir hükûmet tahtına döründüncü olarak oturan **[185]** bir zâtın yirmi bir asır sonra çocukları olması; sahâif-i tevârîhde değil, rivâyât-ı esâtîr miyânında bile görülemeyecek takavvülât-ı acîbeden, Kehlan isminin Kahtan sûretinde yazılması da isimleri kitabın baş tarafına dizilmiş olan me'hazlara bakılmadığını gösterecek edilledendir.

Muharrir-i muhteremin, "Himyer'in nesilleri nisbeten daha ziyâde medeniyete meyl gösterdiler. Şehirlerde ikāmet edip temeddün ettiler. Kahtan'ın evlâd ve ahfâdı ise bedevîlik âleminde yaşadılar" demesi de doğru değildir. Zîrâ, Kehlan, yahud muharrir-i muhteremin yazdığı vechile Kahtan! birâderinden sonra Yemen taht-ı hükûmetine geçmekle beraber evlâd ve ahfâdı arasından Gassânîler Şam taraflarında teşkîl-i hükûmet eylemişler, yine Kehlan-zâde olan Huzâîler Mekke-i Mükerreme riyâsetini elde etmişler Evsîler ile Hazrecîler de Yesrib beldesinde ikāmetle oraların i'mârına çalışmışlardı.

Muharrir-i muhteremin tenevvü'-i lisân hakkındaki mütâlaası da şâyân-ı tedkîktir. Buna dâir *Mu'cemü'l-Buldân*'da bir rivâyet var ki nakl ediyorum:

Arz-ı "Araba"ya mensûb olmak üzere ve "Müsned", "Zebûr", "Zakzaka", "Havîl", "Reşk", "Mübîn" nâmlarıyla altı lehçe vardır ki: Müsned Himyerîlerin, Zebûr bazı ehl-i Yemen'le Hadramîlerin, Reşk, Aden ve Cend[?] ahâlîsinin, Havîl Mührelilerin, Zakzaka Eş'arîlerin, Mübîn de Muadd bin Adnân evlâd ve ahfâdının şîve-i lisânıdır.

Bunlardan birincisi: Âd, Semûd, Amâlika, Cürhüm-i Ûlâ, Abd bin ez-Zahm[?], Tasım[?], Cüdeys ve Ummîm kabâilinе mensûb olup –aslen Süryâniyyü'l-lisân olan– Kahtan bin Âbir, bu lehçeyi onlardan öğrenmiş, oğlu Ya'rub da ıslâhât-ı lâzıme icrâ eylemiştir.

İkincisi: Cürhüm bin Fâlic isminde bir zât ile evlâdına, üçüncüsü Yaktun bin Âmir nâmında bir kimse ile evlâdına, dördüncü ve beşincisi Medyen ve Yafeş ebnâ İbrahim'e , altıncısı da İsmail bin İbrahim aleyhimesselâma isnâd olunuyor.

Yâkūt-ı Hamevî'nin bunlardan beheriyle ashâbını zikr ettikçe (لسانهم المسند و كتابهم المسند) ve (لسانهم الزبور وكتابهم لزبور) deyişinden de zann-ı âcizâneme göre zikr olunan lehçelerin konuşulmakla beraber yazıldığı da anlaşılıyor.

Maamâfîh bu lehçelerin öyle büsbütün ayrı birer lisân değil, şîve tehâlüfünden ve zaman geçtikçe yeni yeni kelimât ve ta'bîrât isti'mâliyle beraber i'râb farkından ileri gelmiş olacağını zannediyorum. Çünkü: İbrânice ile Arapça arasında fark-ı küllî mevcûd iken İbrânice *İncil*'deki (الاى اِلٰهي لم تركتنى) ibâresinin (الاى لما طراقتنى) ma'nâsına geldiği rivâyet edilmekte iken bir kıt'a dâhilinde ve topluca bir kavim arasında konuşulan lisânların ayrı ayrı şeyler olmasına ihtimal verilemez. Arab-ı müsta'ribeden bulunan Kureşîler, berây-ı ticâret yazın Şam'a, kışın Yemen'e gittikleri vakit Arab-ı âribeden bulunan Yemen ve Medîne ahâlîsiyle konuşup anlaşırlardı. Hatta cedd-i Peygamberî Abdülmuttalib hazretleri Seyf bin Zîyezen'in cülûsunu tebrik için huzûruna girmiş ve bilâ-tercümân mükâlemede bulunmuştu, hatta Himyer kabîlesinden bulunan bir sahâbîye taraf-ı risâletten Himyer şivesiyle (ليس من امير امصيام فى امسفر) buyurulmuştu

[1] *Târîhu Ebi'l-Fidâ*'da "Ha" ile "Yeşhab" yazılması sehv-i nâsihdir. *Kāmûs*'da da "cim" ile mazbûtdur. (*Mir'âtü'l-İber*-Diyarbekirli Saîd Paşa. Cild 2, sahîfe 177).

ki bunun Kureyş Arapçasıyla olan farkı harf-i ta'rîflerin elif-mim olarak isti'mâlinden ibârettir.

Uzağa gitmeye ne hâcet. Bugün Osmanlıca konuşan pâyitaht ahâlîsiyle Rumeli ve Anadolu halkının telaffuzundaki şîve farkı epeyce mühim olmakla beraber aradaki farklar dolayısıyla İstanbulca, Rumelice, Anadoluca diye birer müstakıl lisân addetmek kimsenin hatırına gelmez.

Vâkıâ *Mukaddime-i İbni Haldun* tercümesinde şu satırlar var:

"Mudar lisânına i'tinâ olunması ancak bunun içindir ki memâlik-i Şâm ve Mısır ve Mağrib'i istîlâ ettiklerinde eâcim ile ihtilâtlarından nâşî lisân-ı mezkûr fâsid ve melekesi mütegayyir olarak başka bir lügate münkalib olup *Kur'ân-ı Kerîm* ise ol lisân üzere münzel ve ehâdîs-i Nebeviyye ol lügat ile menkūl idiğine ve bunlar dahi asıl ve esâs-ı dîn ve millet olduklarına mebnî lisân-ı mezkûrun fıkdânıyla *Kur'ân* ve ehâdîsin fehmi muğlak ve müşkil olur diye havf olunduğundan bu lisânın vaz'-ı kavânîn ile ahkâmını tedvîn lazım gelip bu cihetle ebvâb ve fusûl ve mukaddimât ve mesâili hâvî bir ilim meydana gelerek ashâbı ona İlm-i Nahiv ve Sanâat-ı Arabiyye tesmiye eylediler. Ve eğer bu asırdaki lisân-ı Arabî'yi i'tinâ ve ahkâmını istikrâ eylesek bunda dahi harekât-ı i'râbiyyeye bedel bulunur ki onların dahi kavânîn-i mahsûsası olur ve ihtimâl ki umûr-ı mezkûre yine evâhirde bulunur. Fakat lügat-i Mudar, mesleğinden başka bir usûlde olur. Velhâsıl bil-cümle elsine ve lügāt ile bunların melekâtı hep böyle kavânîn-i mürettebe-i mahsûsa üzeredir. Ve lisân-ı Mudarî dahi lisân-ı Himyerî'ye nisbetle bu mesâbede idi ki Mudar indinde lisân-ı Himyerî'nin mevzûât ve tesârîf-i kelimâtından çoğu tegayyür etmiştir. Nitekim indimizde mevcûd olan nükūl buna şehâdet eyler ve bazı ukūl-i kāsıra ashâbının re'yi bu takdîrimize muhâlifdir ki Mudar ve Himyer lisânlarını lügat-i vâhide zannıyla lügat-i Himyeriyye'nin kıyâsât ve kavânînini lügat-i Mudariyye üzere icrâsına çalışıyorlar. Nitekim bazılarının lisân-ı Himyerîde kīlin kavilden iştikākını ve buna mümâsil bir takım şeyleri zu'm ve i'tikād eyledikleri gibi ... Ancak bu zehâbları sahîh olmayıp bu asırdaki Arap lügati, lügat-i Mudar ile mütegāyir olduğu gibi lügat-i Himyer dahi pek çok evzâ' ve tesârîf ve harekât-ı i'râbda lügat-i Mudar'a mugāyir başkaca lügattir."

Bu satırların mütâlaasından Himyer ve Mudar lügatlerinin birbirine mugāyir olduğu anlaşılıyor. Fakat bu mugāyeretin i'râb ve bazı tasarrufât neticesi olduğu bildirilerek bugünkü Arapça ile Mudar Arapçası arasındaki fark ne ise Mudar Arapçası ile Himyer Arapçası arasında o kadar fark vardı demek isteniliyor.

Abd-i âciz de yukarıda bu mütâlaayı dermiyân etmiş ve "bu lehçelerin öyle büsbütün ayrı birer lisân değil, şîve tehâlüfünden ve zaman geçtikçe yeni yeni kelimât isti'mâliyle beraber i'râb farkından ileri gelmiş olacağını zannediyorum" demiştim. Evet, bugünkü Arapça ile Mudar Arapçası arasında fark-ı küllî bulunduğu halde, Mudar şîvesini hemen unutmamış olan Hicaz bedevîleriyle Tanca sâhilinden kalkıp gelen bir mağribî –o kadar şîve **[186]** farkıyla beraber– görüşüp konuşuyor, hem de bizim gibi o mübârek lisâna büsbütün yabancı olanlardan ziyâde anlaşıyor.

Yazı mes'elesine gelince:

Habib Efendi merhûmun *Hat ve Hattâtân* ünvânlı kitabından ve "Hatt-ı Arabî'ye Dâir Mukaddime-i İbni Haldun'dan Müstahrecdir" unvanlı bahisten âtîdeki fıkraları nakl ediyorum:

"Diyâr-ı Arap'ta Himyerî mevsûm hatt-ı Arabî mülûk-i tebâbia vaktinde hadd-i kemâle bâliğ olup devletlerinin vüs'at ve kuvveti ve ricâlinin fünûn ve sanâyie rağbetleri sebebiyle hatt ve kitâbetleri dahi mergūb olmuş idi. Ba'dehû arz-ı Irak'ta mülk-i Arabı tecdîd eden Âl-i Münzir zamanında hat, bilâd-ı Hîre'ye müntakıl olup onlarda hoşnüvîs kâtipler zuhûr eyledi. Lâkin bu devlet, tebâbia devleti mertebesine varamayıp kitâbette ve sâir sanâyi'de onlardan aşağı kaldı. Ba'dehû fenn-i kitâbet Hîre'den ehl-i Tâif ve Kureyş'e nakl olunup onlar dahi ehl-i kalem oldular. Ehl-i Tâif ve Kureyş'ten ibtidâ isti'mâl-i kalem eyleyen Ebû Süfyân ve diğer rivâyette Harb bin Ümeyye olup kitâb-ı Hîre'den Eslem bin Sidre nâm kimseden ahz ve taallüm eylemiş idi. İmdi muhakkak budur ki: Ehl-i Hicâz, fenn-i hattı ehl-i Hîre'den ve ehl-i Hîre, Himyer'den ahz edip cezîre-i Arab'da hattın şüyûu bu vechile olmuştur ...

Kabîle-i Himyer'in müsned ismiyle mevsûm bir nev'-i kitâbet-i mahsûsaları dahi var idi ki eşkâl-i hurûfu yekdiğerden munfasıl olup rüesâsının izinleri olmadıkça kimseye ta'lîm olunmazdı.

Ba'dehû kabîle-i Himyer'den kabîle-i Mudar, kitâbet-i Arabiyyeyi taallüm ettiler ise de bâdiye-nişîn A'râbdan olduklarından sâir sanâyi' gibi san'at-ı kitâbetin dahi mezâyâsına vâsıl olamadılar."

Tâhirü'l-Mevlevî

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

SEYLAN ADASI SERVET-İ TABİİYYESİ

Coğrafya Noktasından Seylan Adası:

Seylan adasının mine'l-kadîm aynı vaz'iyet-i hâzıraya mâlik bir ada olduğunu iddiâ eden eski ve yeni coğrafya ulemâsının mütâlaalarına rağmen, şu son asırlardaki mütefenninlerin jeoloji (geologiy) noktasından ettikleri tedkīkāta nazaran mezkûr ada vaktiyle hâl-i hâzırından daha vesî' ve daha büyük bir şekil ve mâhiyette bulunduğunu ve avârız-ı tabîiyye, arzıyyeye ma'rûz kaldığı cihetle adanın aksâm-ı sâiresinin mahv ve nâbûd olup deniz altına girdiğini iddiâ ediyorlar. Bazıları da mezkûr adanın diğer Afrika, Maldiv, Şagu kıt'a ve cezâyiriyle merbût ve yine tûfân ve zelzele avârızına tâbi' ve ma'rûz bulunması üzerine arâzî ve kıtaât-ı mezkûre ile fekk-i irtibât ederek, şekl-i hâzıra münkalib olmuş olduğunu dermiyân eyliyorlar. Hatta bu kadarla da iktifâ etmeyerek, adada mevcûd bulunan hayvânâtla Afrika ve sâir kıt'alarda yetişen hayvan ve nebat beyninde müşâbehet-i tâmme ve karîbe mevcûd olduğunu ken-

di müddeâlarını te'yîd ve te'kîd için başlıca delil ve şâhid göstermişlerdir. Başkaları da adanın Moris ve Madagaskar cezâyiriyle merbût ve muttasıl bulunduğunu ve ahîren avârız-ı tabîiyye ve fevkalâdenin vukūuyla bu hâle geldiğini kaviyyen isbât eylemektedir.

Seylan Dağlık ve Kayalık Bir Adadır:

Seylan adasının, müntehâ nikāt-ı şimâliyyesiyle, sâhilinin bir kısmı kayalıktan müstesnâ olduğu halde, adanın hemen her tarafı ve her yeri dağlık ve kayalıktır. Dağlarla kayaların salâbet ve teşekkülâtına bakılırsa, binlerce seneden beri ada şekil ve mâhiyetini muhâfaza ettiği istidlâl edilmektedir. Yalnız şâyân-ı tedkīk ve mütâlaa olan cihet mezkûr adada el-yevm mevcûd bulunan cibâl ve tilâlin avârız-ı tabîiyyeye bid-defeât ma'rûz kalmış olduğundan, mürûr-ı zamanla irtifâ' ve inhitât peydâ etmiş olması kaziyyesidir.

Kayalarla dağlar tamamıyla Hindistan-ı Cenûbî'de mevcûd olan dağ ve kayaların cinsinden ve gāyet koyu renkli, sert ve metîndir. Aynı zamanda açık renkli kayalar da adada az bulunmadığından, cümlesinin mevâdd-ı ma'deniyye ve kimyeviyyeyi hâiz bulundukları lede't-tedkīk anlaşılmıştır. Mezkûr kayaların ihtivâ ettikleri meâdin açıktan açığa kendilerini göstermektedirler. Şimendüferle, dağlar arasından geçildiği zaman kayaların parıl parıl parlamakta oldukları görülür. Granit taşı Seylan adasında mebzûlen bulunduğu gibi i'mâl-i sınâıyyeye yarayan seng-pâreler de çoktur.

Adanın Meâdini:

Seylan adasına, İngilizler tarafından Gen contry (mücevher memleketi) nâmı verilmiştir. Fil-hakīka bu adada her türlü ahcâr-ı zî-kıymet ile miyâh-ı ma'deniyye, kömür, grafit, Çin alçısı, adi alçı, neft ve gaz yağı, altın, gümüş, alufiyyum, platin, ve sâire bulunmakta ve memleketin başlıca servet ve sâmânını teşkîl etmektedir.

Grafit Ma'deni:

1903 sene-i mîlâdiyyesinden beri her sene adadan 23.943 tonilatoluk grafit Avrupa'ya sevk ve irsâl olunmaktadır ki grafitin (Graphite) beher tonilatosu adadaki kumpanyalara beş yüz rupiyeye satılmaktadır. Bu sene zarfında Seylan adasına grafit kıymeti olmak üzere, ecnebi parası olarak 11.971.500 rupiye –ki 798.100 İngiliz lirası eder– girmiştir. Grafitten kurşun kalemleri yapıldığını söylemek zâiddir. Demek oluyor ki, kullanıp istihlâk ettiğimiz kurşun kalemlerin en esaslı maddesi bu adadan çıkar. Mezkûr ma'den Seylan adasının garp ve cenup taraflarında mebzûlen mevcûddur. Bu ma'den, ocaklardan kemâl-i zahmetle çıkarıldıktan sonra iki defa tasfiye olunur ve büyük fıçılar derûnunda konulup Kolombo'ya ve Avrupa'ya sevk edilir. Grafit ma'deninden siyah kurşun dahi i'mâl edilmektedir ki, kıymetinin günden güne artmasına sebep olmuştur.

Mika Ma'deni:

Bu ma'den dinamo, ve motor işleri için gāyet kullanışlı olup, kemiyet-i vâfire ile Seylan adasının dağlarıyla kayalıklarında istihsâl ve istihrâc olunmaktadır.

Altın Ma'deni:

Seylan adasında cârî olan nehirlerin yatağında ve "pedi" zirâat ettikleri tarlalarda, vâdîlerde ve husûsiyle sath-ı bahrdan üç bin İngiliz kademi yüksek bulunan Nuwara elia (Nuvara Elya) kasabasının dağlarında mebzûldür. Vaktiyle bu ma'denin keşf ve isti'mâline Sir Samuel Baker Seylan adası vâlîsi bezl-i himmet ederek, Avustralya'dan mütehassıs ma'dencileri adaya celb etmek sûretiyle ümniyesine muvaffak olmuştur. Daha sonraları Transval muhârebesi esnasında İngilizler tarafından esir alınan "poer"ler bu adaya sevk edilmişler ve altın ve platin ma'denlerinin zâhire ihrâcına onlar da yardım etmişlerdir.

Platin Ma'deni:

Platin ma'deni altın ma'deni kadar henüz mebzûl değilse de, adanın bazı mevâkiinde bulunuyor. Bu günlerde mezkûr ma'denin taharrîsi için hükûmet-i mahalliyye tarafından teşebbüsât-ı muktezıyyede bulunulmuş ve bu iş için İngiltere, Avustralya'dan bazı mütehassıslar celb edilmiştir.

[187] Demir Ma'deni:

Adanın Balouhoda kasabasında demir ma'deni külliyetli miktarda istihsâl edilmektedir. Gāyet temiz ve cüruf–kir–siz bir sûretde hârice çıkarılan bu ma'denden fevkalâde bir sûretde ahâlî ve hükûmet müştereken istifâde etmektedirler. Nefs-i adada bir takım makine ve motorlar bu sayede i'mâl olunmaktadır. Hele zirâat ve harâsete âid olan âlât ve edevât-ı hadîdiyye ve sâire tamamıyla memleketteki fabrikalar vâsıtasıyla i'mâl olunup, ucuz bir fiyatla zürrâa –taksîtle– satılmaktadır. Mezkûr ma'den yüzünden ticâret ve iktisâd, umrân ve servet lâyıkıyla Seylan adasında hükmünü icrâ etmiştir. Mezkûr demirlerden şu son zamanlarda çelik dahi yapılmakta, Mançester'deki Şefild fabrikasının ma'mûlâtına yakın bir zarâfetle birçok eşya ve ma'mûlât meydâna getirilmektedir. Adanın yerlileri olan "Sinhali"ler demir işlerinde mahâret-i fevkalâdeye mâliktirler.

Cevâhir ve Ahcâr-ı Zî-kıymet:

Seylan adası öteden beri mücevher taşlarıyla ma'rûf ve meşhûrdur. Ahcâr-ı mezkûre adanın, hazret-i Âdem tepe –zirve–sinin silsile-i cibâlini teşkîl eden dağların garb-ı cenûbîsinde kesret ve vüfûr ile bulunmaktadır. Seylan ma'den taşları pek mu'teberdir. Çünkü yeryüzünde bulunan sâir ma'denlerden hâsıl olan zî-kıymet ahcâra nazaran buranın taşları daha cilalı, ağır ve metîndir. Bu girânbahâ taşlar, ocağın tâ ilk tabakasında bulunur ki, pek az bir zahmetle meydâna çıkarılabilir. Aynı zamanda ocağın yüz İngiliz kademi umkuna kadar ma'den tabakaları alel-ittisâl uzanıp gitmiştir.

Ma'denciler taşları çıkardıktan sonra fevkalâde bir dikkatle onları yıkar, temizler ve yontarlar. Bu ameliyât senenin en kuru mevsimi olan Efrencî Kânûnievvel ayından Mart ayına kadar icrâ olunur. Seylan adasında bulunan ahcâr-ı zî-kıymet bunlardır: (Maâdin-i mezkûrenin çoğunun Türkçe mukābili bulunmadığı cihetle Latin ve İngilizcesini yazıyorum. Ancak mâhiyetini lâyıkıyla ta'rîf edebilmek için renkleriyle kıymetlerini yazmak sûretiyle muhterem kāri'lerime bir fikr-i mahsûs vermeye çalışırım.)

1- Corundum:

Gāyet ağır, mütehammil, metîn ve fevkalâde mücellâ bir taştır. Her renkte bulunur. Renksizine beyaz Sapphire derler ki, tamamıyla elmas gibi parlar. Bazen elmas yerine acemi müşterilere satılabilir. Kırmızı renklisi ise tamamıyla yâkūt gibidir. Hatta bu yâkūtlara İstanbul ve Avrupa cevâhircileri yeni yâkūt ma'deni tesmiye ediyorlarsa da doğru değildir. Hadd-ı zâtında hâs ve müstakil bir ma'dendir. Mebzûliyetle meydâna çıktığından kıymeti pek ucuzdur. Memâlik-i şarkıyyede, herkes bu taşı isti'mâl ediyor.

2- Ruby (Yâkūt):

Seylan adasının en nefis ve en kıymetli bir ma'denidir. Husûsiyle güvercin kanı "Pigeon oblood" renginde bulunup, leke ve damarsız olursa pek pahalıya satılır. Seylan yâkūtlarının kısm-ı a'zamı, renkleri mâîye çalıyor. Hâlis kırmızı yâkūt nâdiren bulunur. Hele şu zamanlarda enderdir. Fakat gözü açık yerliler bunun çaresini bulmakta güçlük çekmiyorlar. Yâkūtun mâîliğini gidermek için taşı ateşle yakarlar. Bu ameliyattan sonra mâîlik taştan tamamıyla gāib olur. Hakīkī bir yâkūtu tefrîk etmek herkesin kârı değildir. Mutlakā san'atın, işin eri ve mütehassısı olmalıdır.

3- Sapphire (Mâî Yâkūt) Yahud Zafir Dediğimiz Taş:

Bu adada külliyetlice ihrâc olunmaktadır. Zafirin mutlaka mâî olması da şart değildir, mezkûr taşın her rengi vardır. Hatta beyazı ve siyahı bile. Fakat en ziyâde matlûb, mergūb olanları, şeffaf ve mâîleridir.

Zafirin fıstık, mor renklileri de bulunur. Bunların birincisine Amethyst, ikincisine de Tourmarline tesmiye ederler.

Hakīkī, şeffaf, parlak ve mâî bir zafirin kıymeti yâkūttan aşağı değildir. Yüzüğe mahsûs iyi bir taş üç yüz ve beş yüz –4000X400 guruş– rupiyeye ancak satın alınabilir. Fakat mâî renginde bulunmayan taşların kıymeti ise pek ehvendir. Bu ma'denin sarı renklisi de vardır. Yine ucuz satılmaktadır. Portakal renklisi de pek hoş ve iyi bir manzara teşkîl eder. Türkçe'de bunların esâmî-i mahsûsası yoktur, zannederim Arapçası zeberced, Fârisîsi de la'l olacaktır.

Yâkūt ile mâî zafir ma'den taşlarını yontucular yontarken ara sıra taşın içinden kubbeli ve gāyet müdevver diğer bir taş çıkar. Bu taşa "yıldız" derler. Alelekser bu gibi yıldızların renk ve letâfeti mükemmel olur ve gāyet ağır bir kıymet mukābilinde satılır.

Lekesiz ve damarsız yâkūt ile zafir az olduğundan, bunun için mezkûr taşların kıymeti dâimâ yüksekçedir.

Seylan adası, bilhâssa yâkūt, zümrüt, zafirin yeridir.

4- Zümrüt Ma'deni:

Bu ma'den de yâkūt gibidir. Alelekser içinde ince –kıl gibi– bir çizgi bulunur, lekesiz ve çizgisiz olanlarının kıymeti yâkūttan da ziyadedir. Kolombo fahrî şehbenderimizin parmağında bulunan yeşil bir zümrüt yüzüğünün –ufak bir fındık veyahud iri bir nohut tanesi kadardır– kıymetini sorduğumda dört yüz lira verdiler satmadım demesin mi! Halbuki, ben onu elli liraya tahmîn etmiştim. Zâten saf, şeffaf ve yeşil zümrüt kadar rengi hoş bir cevher tasavvur etmem ki diğerlerine müreccah olmasın.

Bir Hikâye:

1292 sene-i Mesîhiyyesinde adayı seyâhaten ziyâret eden Yunanlı seyyâh (Marcopolo) Markopolo'nun rivâyetine nazaran Seylan kralında kol hacminde ve el biçiminde ayıpsız, illetsiz ve ateş gibi parlayan bir yâkūt-pâre görmüş imiş. Kıymetini sorduğunda, kral "Bunun için Hindistan hükümdarı bana bir memleket vermiştir. Atalarımdan bana yâdigâr olarak intikāl ettiği cihetle satmaya râzı olmadım" demiştir. Bu hikâyeyi İngilizler mezkûr seyyâhtan nakl ve iktibâs eylemişlerdir.

Seylan'ı zabt ve istîlâ ettikleri sırada İngilizler Seylan kralının mücevherâtını da gasp ettiler. Mücevherât-ı mezkûre miyânında zümrüt ile yâkūttan birkaç yüz taneden mürekkep iki tesbîh bulunuyordu. Mezkûr taşlarla tesbîhlerin İngiltere Müze-i Kralîsi'nde mevcûd olduğu mütevâtiren burada söylenmektedir.

5- Zircon. Arapçası Zirkān'dır.

6- Garnet

7- Topaz

8- Beryl

9- Chrysoberyl

10- Spinel

11- Quarts

12- Felspar

13- Cordierite

14- Mooustone. Aynüşşems'dir.

15- Ondaluslte

Bâlâdaki taşların her biri bir renkte ve cümlesi mücevherâttan addedilmektedirler. Kıymetçe bazıları pek ucuz, bazıları da ucuz ve bir kısmı da pahalı fiyata satılmaktadır.

[188] 16- Catseye. (Aynü'l-hir)

Türkçesi kedi gözü taşı cidden güzel ve gāyet makbûl ve zarîftir. Gece vakti kedi gözü gibi ziyâdâr, rengi mütehavvildir. Kıymeti de ucuz değildir.

Mercan ve inci ve sâir ahcâr-ı zî-kıymet mebzûlen Kolombo ve Seylan adasında bulunur. İnci sayd etmek için hükûmet-i mahalliyye tarafından müteaddid dalgıçlara maâş tahsîs edilmiş ve çıkarılan *inciler* Avrupa'ya gönderilip satılmaktadır.

Hükûmet, kendisini alış-verişçi ve muhtekir derekesine indirdiği cihetle ahâlî nazarındaki hürmet ve i'tibârını ziyadesiyle gāib etmiş ve hatta mezkûr inci ticâret ve sarfiyetle iştigāl edenlerin husûmetini de celbe sebebiyet vermiştir. Seylan adasındaki cevâhircilikle ona taalluk eden sanâyi'-i sâirenin cümlesi Moralı ve Seylan adasının müslümanları elindedir.

Buraya berây-ı seyâhat gelen binlerce Amerikalı ve Brezilyalıların paralarını çekmekte son derece mahâret ve ihtisâs kesb eylemişlerdir.

Bir liralık taşı lâ-yefhem Frenklere beş on lira mukābilinde satıyorlar. Mağbûn olup aldanmamak gayr-ı kābildir. Mücevherci dükkânına girildiği zaman bir taş mukābilinde

talep olunan paranın onda ikisi taşın kıymetini teşkîl ediyor. Müşteri mal sahibine ne teklîf etse üst tarafı kâr kalıyor. Bu hâlet-i rûhiyyeyi bana bu işlerde mâhir olan bir müslüman söyledi.

Adada miyâh-ı ma'deniyye, kömür bakır ma'denleri de vardır. Maâdin-i mezkûre peyderpey meydâna çıkarılıp işlettirilmektedir.

Adanın Ahvâl-i Târîhiyye ve Coğrafiyyesi:

Seylan adasının ahvâl-i târîhiyye ve coğrafiyyesi hakkında Ptolemy–Batlamyus– Cosmas (Sindbad)– ki buraları vaktiyle ziyâret ettiğini iddiâ eden bir müslüman kaptanıdır, altı yüz sene evvel yazmış olduğu seyahatnâmede Seylan ahvâlinden de bahseylemiştir– birçok mütâlaâtda bulunmuşlar ise de, cümlesi hikâyât ve rivâyât kabîlindendir. Yalnız muhakkak bir şey varsa Seylan adası hulefâ-yı Benî Abbâs'ın zîr-i idâresine geçmiş olduğu ve buraya Basra, Irak'tan, Bahreyn, ve Maskat'tan, Ummân sevâhilinden, İran, körfezindeki sevâhil-i Îrâniyyeden inci sayd etmek tamaıyla yüzbinlerce halkın gelip yerleştiği, hâl-i hâzırda adada mevcûd bulunan tavâif ve anâsırın teşekkülât-ı bedeniyye ve hutût-ı vechiyyelerinden kolayca anlaşılır. Aynı zamanda adanın yerlileriyle, ezmine-i sâbıkada buraya muhâceret ve tavattun edenler arasında ahlâk ve âdât, tabâyi' noktasından da büyük bir fark zâhir ve âşikârdır. Geçen asırlarda da ticâret için Seylan adası büyük bir merkez ve mutavassıt bir nokta teşkîl ediyordu. Cesîm yelken gemileri, ceyş [Habeş!] ve hacâir [Hicaz!], Suriye, Aden, Yemen sevâhilinden buraya kendi metâ'larını getirip satarlardı. Fakat yerine nakit değil yine adanın emtia ve akmişe-i nefîsesinden alıp, Hindistan'a, Maskat'a, Ummân ve İran körfez ve sevâhiline, Basra ve Bağdad'a kadar götürüp orada satarlardı.

Mübâdele usûlüyle Seylan adasında ticâret icrâ olunduğu cümle müverrihînin taht-ı tasdîkındadır. Buna ne hâcet, fî-yevminâ hâzâ mezkûr mübâdele usûlünün Seylan köylerinde hüküm-fermâ olduğunu gören, bâlâdaki müddeâyı tabîatiyle tasdîk eder.

Adanın Çin hükûmetiyle de geçen ezminede irtibâtı bulunduğunu Çin müverrihleri beyân ederek, kendi müddeâlarına delil olmak üzere de vaktiyle Çin imparatorluğu tarafından Seylan adasına gönderilen bir hey'ete karşı ahâlî-i mahalliyye tarafından vukū' bulan tecâvüz ve tahkīr üzerine Çin hükûmeti, 1408 senesinde adanın kralını tahte'l-hıfz olarak Çin'e celb ettirip cezalandırıldığını şâhid gösteriyorlar.

Seylan İrlanda adası cesâmetindedir. Seylan adası tûlen tam 270 ve arzan 140 mildir. Adanın cesâmeti de 25.481 mil-i murabba'dır ki, İrlanda adasının vüs'atindedir.

Seylan Adası: Kolombo **S**[sin]. **M. Tevfik**

* * *

SİYÂSİYÂT

.....

İCMÂL-İ SİYÂSÎ

Son muhârebenin te'sîrâtı düvel-i muazzama arasındaki münâsebât üzerine hâlâ da devam etmektedir; Bükreş Konferansı'nın vermiş olduğu netîceler düvel-i mezkûreyi Balkanlara karşı iki muhâlif meslek ta'kīb etmeye sevk ediyor; İ'tilâf-ı Müselles devletleri netâyic-i mezkûrenin ibkā ve devâmını arzu ve te'yîd ediyorlar; bunlar arasında da en fa'âli ve herkesten ziyâde ön ayak olanı –Rusya'dır; fil-hakīka Rusya'nın Balkanlardaki siyâseti fiilen iflâs etmiştir; bize karşı Balkan devletlerini birleştirerek muhârebeye sevk eden şu devlet Balkanlarda kendisine tâbi', istediği gibi idâre ve sevk edecek bir kitlenin teşekkülünü arzu ediyordu; halbuki Bulgaristan ve Rusya devletleri bütün şu arzu ve planlarını kendi hareketleri ile zîr u zeber eylediler; Balkanlarda Rusya'ya tâbi' bir kitle değil iki yekdiğerine muhâlif ve hasm-ı cân olan kuvvetler teşekkül etti; bunlardan birisi olan Bulgaristan'da Rusya aleyhine açıktan açığa bir cereyân-ı umûmî hüküm-fermâdır; Bulgarlar bugün eski düşmanlarından ziyâde Rusya'yı tel'în ediyorlar ve bütün felâketlerini Rusya'ya atf etmektedirler; bununla beraber Bulgarlar Bükreş Konferansı'nın husûle getirmiş olduğu netîce ve vaz'iyete aslâ serfürû edemeyeceklerini, ilk fırsattan istifâde ederek bu netîceleri alt üst edeceklerini de söylemekten çekinmiyorlar; İttifâk-ı Müselles devletlerinden Avusturya ve İtalya da Bulgaristan'ın şu temâyülât ve arzularını himâye ve tervîc ediyorlar; Rusya kendi müttefikleri ile Bükreş Konferansı netâyicini müdâfaa ve muhâfaza etmek için ne kadar çalışıyorsa Avusturya ve İtalya da o nisbette konferansın netâyicini ber-taraf etmeye mütemâyil görünüyorlar; bittabi' bu miyânda Balkanlar ile alâkadâr ve Balkanlarda kuvvet i'tibâriyle herkesten ziyâde ehemmiyeti hâiz olan Osmanlılığın alacağı vaz'iyet derpîş-i nazar ediliyor. Her ne kadar biz Bükreş Konferansı'nın vermiş olduğu netâyice lâ-kayd davranıyor ve bütün dikkat ve vaktimizi Anadolu'nun ihyâ ve i'mârına sarf etmeye musammim isek, Bulgaristan'la aramızda teessüs etmiş olan münâsebât, efkâr-ı âmme ve mahâfil-i siyâsiyyeyi işgāl etmekten hâlî kalmıyor. Bunun sebebi gāyet açıktır: Bizim de Bulgaristan kadar harbin netâyicinden gayr-ı memnûn olmamız iktizâ eder. Bizim de hiç olmazsa Bulgaristan kadar şu netâyic-i elîmenin ta'mîr ve tashîhini arzu etmemiz tabîî olur. İşte menâfi' ve arzuların şu iştirâkinden bazı mahâfildeki bizimle Bulgaristan arasında bir ittihâdın teessüsünden bahsedilmektedir.

İşte Rusya'yı düşündüren mes'elelerden birisi de budur. Bu devleti bize karşı bir vaz'iyet-i hasmâne alarak bazı teşebbüsât-ı bedhâhâneye sevk **[189]** eden maddelerden birisi de şu haldir: Rusya bizi kımıldamayacak, bir daha Rumeli, Makedonya işlerine müdâhale edemeyecek halde bırakmak istiyor. Vilâyât-ı Şarkıyye mes'elesini de bu münâsebetle çıkarmıştır. Rusya'nın asıl maksadı Vilâyât-ı Şarkıyye'de Ermenilere hukūk ve ıslâhât te'mîn etmek olsaydı evvela kendi tebaası olan Ermenilere Osmanlı Ermenilerinin el-yevm hâiz bulundukları hukūk ve imtiyâzâtın hiç olmazsa yüzde birini bahşederdi ve sâniyen bütün memâlik-i Osmâniyye'de vâsi' ıslâhâtın tatbîkine karar vermiş olan hükûmet-i Osmâniyye'ye bir az dikkat ve fırsat verirdi! Rusya'yı bilenler, Rusya efkâr-ı umûmiyyesinde mahâfil-i siyâsiyyesinde Ermenilere karşı beslenilen his ve fikr-i nefret ve huşûnete vâkıf olanlarca ma'lûmdur ki Rusların şarkta en ziyâde nefret ve istikrâh ettikleri bir kavim var ise o da Ermenilerdir. Emsâli Osman-

lı târîhinin en muzlim devrelerinde bile görünmemiş olan mezâlim ve şiddetleri meselâ kilise emlâkinin müsâderesi esnâsında Ermeni kiliselerini, râhib hâneleri topa tutmak gibi Ermeniler hakkında zulüm ve şiddet icrâsı husûsunda Rusya devleti hiçbir zaman tereddüd bile etmemiştir! El-yevm bile Rusya mahbeslerinde yüzlerce Ermeni gençleri, mütefekkirleri inlemektedirler. Rusya'da sâkin bir buçuk milyon Ermenilerin Duma'da yalnız bir muhahhasları vardır!!

Bilmiyoruz Ermeni vatandaşlarımız böyle bir devletin iğfâlâtına aldanıyorlar mı? Aldanıp onun samîmiyet ve hüsn-i niyyetine inanıyorlarsa teessüf etmelidir. Rusya Ermenilerin selâmet ve felâhı için değil, Ermeniler ve Türkler için kuyu kazmak istiyor: Bu kuyuya kendi ayaklarımızla bilerek ve düşünerek düşersek, artık kabahat Rusya'dan ziyâde bizim kendimize âiddir!

İşte böyle bir zamanda ve tam Rusya'nın Ermenileri elde bahâne ederek Osmanlılığı müşkilât ve gâile içinde boğmak istediği bir anda –muhtelit, Ermeni Meclis-i Millîsi'nin muhterem Ermeni Patriği vasıtası ile hükûmete mürâcaat ederek gayr-ı kānûnî, gayr-ı örfî bir talepde bulunması– gāyet mâ'nîdâr değil midir? Taleb-i mezkûr herkesçe ma'lûmdur. Patrik Efendi Adliye Nezâreti'ne takdîm etmiş olduğu bir muhtırada el-yevm icrâsı için istihzârâtda bulunulan intihâbât-ı umûmînin "temsîl-i nisbî" usûlü üzerine yapılmasını talep etmiştir; temsîl-i nisbî demek –bu kavmin aded ve efrâdı nisbetinde meclis-i millîye meb'ûslar göndermesi demektir. Bu usûl kabûl edildiği yerlerde her kavim yalnız kendine aid meb'ûsları intihâb eder, başkalarına re'y vermez! Demek ki Ermeni Muhtelit Meclisi –memalik-i Osmâniyye'nin her hangi bir kıt'asında veyahud noktasında sâkin Ermenilerin yalnız Ermeni kavmine mensûb namzedlere re'y vermesini ve bu namzedlerin de adedi, kavmin hâiz bulunduğu efrâdı adedi nisbetinde evvelce ta'yîn edilerek behemehâl intihâb edilmelerini talep eyliyor.

Biz burada bu talebi te'yîd eden ve muhtırada serd olunmuş bulunan esbâb-ı mûcibeyi tahlîl ve tedkîk etmeyeceğiz; her ne kadar mezkûr esbâb-ı mûcibenin karîn-i sıhhat ve muhıkk olduğu hakkında birçok muvâfık ve muhâlif mütâlaât serd edilirse de –biz bunlardan sarf-ı nazar ederek ve bütün esbâb-ı mûcibeyi bir hakîkat-i muhıkka farz eyleyerek vâkı' olan talep yalnız muvâfık-ı kānûn olup olmadığını mütâlaa edeceğiz! Muhtırada talep olunan şey– el-yevm mer'î olan usûl-i intihâbâtı tebdîl ederek yerine yeni bir usulün vaz'ından ibârettir. Ve bu talebi kuvve-i icrâiyyeye hitâben serd ediyorlar! Halbuki bugün elde mevcûd olan ve icrâsı kuvve-i icrâiyyece mecbûrî bulunan usûl-i intihâbât kavânîn-i esâsiyyesinin musarrah bir maddesi mûcebince vaz' edilmiştir. Demek ki talep edilen şey hakîkat-i hâlde –Kānûn-ı Esâsî'nin tebdîl ve tegayyürüdür. Diğer taraftan yine Kānûn-ı Esâsî– bu gibi tebdîlât ve tegayyürâtın tarîk-ı kānûnîsini kendisi sarâhaten ta'yîn eylemiştir. Kavânîn-i Esâsiyye'nin bir maddesi tebdîl edilmek istenildiği halde Meclis-i Meb'ûsân'a bir teklîf vâkı' olur. Meclis-i Meb'ûsân o teklîfi müzâkere eder ve hakkında karar verir. Arzu edilen tebdîl kabûl olunduğu halde Meclis-i A'yân'a gider ve Meclis-i A'yân da Meclis-i Meb'ûsân'ın kararını kabûl ettiği halde irâde-i seniyyeye arz edilir. Ve yalnız irâde-i seniyyesi çıktıktan sonra tebdîl-i vâkı' kānûn şekil ve mâhiyetini hâiz ve kuvve-i icrâiyyece de icrâsı mecbûrî olur.

Hâl böyle iken nasıl olur da münevverü'l-efkâr ve kānûn-perest zevâtdan müteşekkil bir hey'et-i muhtereme bir makāmın vâsıtası ile kuvve-i icrâiyyeye mürâcaat ederek gayr-ı kānûnî bir harekette bulunmayı teklîf eder? Biz adliye nâzırının şu gayr-ı kānûnî ve muhâlif-i meşrûtiyyet olan teklîfi bir lisân-ı münâsible red etmesini elbette ki tasvîb ediyoruz. Ve ümîd ederiz ki Ermeni vatandaşlarımız da yanlış bir yola sapmış olduklarını takdîr ederek şu gayr-ı kānûnî ve gāileli tarîkden vazgeçerler ve lüzumsuz bî-fâide ve lâkin hatarlı gürültülere meydan vermezler.

Ahmed Agayef

ŞUÛN

Cem'iyet-i Hayriyye-i İslâmiyye

Sekiz on ay evvelisi Mısırlı Muhammed Şerîf Paşa hazretlerinin teşebbüs ve da'veti üzerine Perapalas otelinde bilictimâ' Cem'iyet-i Hayriyye-i İslâmiyye ünvânı altında bir cem'iyet te'sîsi kararlaştırılmış, akībinde Türkçe bir nizamnâme de meydâna getirilmiş idi. Fakat o zamanlar âlemin söylediği gibi, kalpleri büsbütün başka emeller ile meşbû' olduğu halde sırf her yeni işin başında bulunmayı şeref ve menfaatleri iktizâsından bilen gayr-ı mütecânis **[190]** a'zânın işe karışmış olmasından mı, yahud o devreye âid herc ü mercin te'sîrâtıyla mı, her nasılsa birden bire ibrâz-ı faâliyyet edememiş işe başlayamamış idi. Onun için küçük bir perhîz yapmak, az çok müshil kullanmak îcâb etmişti.

Bu sûretle vukūa gelen az bir devre-i tevakkufdan sonra, muktedir, gayûr hülâsa bir cem'iyetin ihyâ ve idâmesi için îcâb eden her türlü mezâyâyı hâiz a'zânın mesâî-i mütemâdiyyesi sâyesinde cem'iyetin teşekkülât-ı dâhiliyyesi ikmâl edilmiştir.

Cem'iyetin riyâset-i celîlesi de velîahd-i hilâfet devletlü necâbetlü Yusuf İzzeddîn Efendi hazretleri tarafından kabûl buyurulmuş ve artık cem'iyet de ciddî bir sûretde işine mübâşeret ederek mühim hatvelerle ilerilemeye başlamıştır. Birkaç gün evvelisi cem'iyetin Arapçalaştırılmış nizamnâmesi Mısır cerîdelerinde i'lân edildi. Bir de *eş-Şa'b* cerîde-i muhteremesinin son nüshalarından birinde cem'iyetin umûm ehl-i İslâma karşı Arapça olarak neşr ettiği bir beyannâmesi de derc olunmuş idi.

Cem'iyet-i muhtereme bu beyannâmesinde âlem-i İslâmın her tarafında meşhûd olan umûmî inhitâtı, herc ü merci, ittihâdsızlığı, seciyesizliği ve bütün bunlar ile beraber memâlik-i İslâmiyyede mevcûd hazâin-i İlâhiyyeden istifâde edememek yüzünden müslümanlar arasında hüküm-fermâ olan fakr u sefâleti, ecânibe karşı olan umûmî ihtiyâcı... bir lisân-ı müessir ile zikr ederek bunların hepsini de ahâlî-i İslâmiyye arasında bütün fezâatiyle hüküm-fermâ olan cehâlete atf ediyor. Müslümanların ahkâm-ı dîniyyelerini hakkıyla bilemediklerinden dolayı ahlâk ve seciyeleri bozulmuş oldu-

ğunu, ulûm ve fünûn-ı dünyeviyyeye ve maârif-i ictimâiyyeye ehemmiyet vermediklerinden dolayı da sefâlet-i hayâtiyyeye ma'rûz kaldıklarını ve bütün bunların netîcesi olarak da hayatımızı, maîşetimizi, saâdetimizi, hatta ırz ve nâmûsumuzu, varlığımızı ecnebîlere medyûn kalmak gibi müdhiş bir tedennî ve tenezzüle uğradığımızı söylüyor. Cehâletin umûmiyet i'tibâriyle te'sîrât-ı hafiyye ve rûhiyyesinden, gerek dîne, gerek dünyaya âid bütün cehâletler arasında samîmî münasebetler bulunup, bunlar arasında dâimâ gizli bir telâzüm ve müzâheret bulunmasından bahsediyor. Ve netîce olarak bilumûm ehl-i İslâmı adüvv-i ekberimiz olan cehâlete karşı mücâdele ve mücâhede ile bütün müslümanların intibâhına, aralarındaki hüsn-i uhuvvet ve ittihâdın neşv ü nemâsına... hizmet etmek üzere teşekkül eden "Cem'iyet"e muâvenet ve müzâherette bulunmaya da'vet ve bil-fiil işe başlanılmış olduğunu i'lân ediyor.

Medîne-i Münevvere:

Bedevîlerin Hüccâc-ı Müslimîne Taarruzları – Mısır, Şam mahmillerinin hareketinden bir iki gün sonra, İranlı kardeşlerimizi hâmil olarak Medîne-i Münevvere'den hareket eden kāfile-i hüccâc, Ravza-i Nebevî'den ancak beş altı kilometrelik mesâfede vâkı' Bi'r-i Urve, ve Âbâr-ı Alî taraflarında geşt ü güzâr eden "Sürûhî" ve Beni Avf kabilelerine mensûb bedevî Arapların tecâvüzlerine ma'rûz kalmışlardır. Kāfilenin muhâfızlarıyla, bedevîler arasında birçok silahlar atılarak kanlı bir müsâdeme vukūa gelmiştir. Nihâyet bedevîler gālib gelerek kāfilenin üzerine yürümüş, önlerine geleni soymaya başlamışlardır. Zavallı hacıların bu ma'rekeden kurtulmaya muvaffak olanları dahi kanlar içinde olduğu halde kimi yayan, kimi develeri üzerinde olarak Medîne-i Münevvere'ye ilticâ edebilmişlerdir. Bedevîler de kafalarına doğru nişan alarak yollamakta oldukları kurşunlar ile bu zavallıları Medîne-i Münevvere'nin kapılarına kadar ta'kîb ettikten sonra yol boyunca dökülmüş eşyâyı, kalmış develeri toplayarak çekilip gitmişlerdir...

(İşte misâfir-perverlik böyle olur. Vakitlerini, nakitlerini sarf ederek sırf Allah rızâsı için hac niyetiyle yola çıkmış, vatanlarından, çoluk çocuklarından ayrılmış olan bu zavallıların, arâzî-i mukaddesede sevgili Peygamberlerinin mübârek ravzaları yakınında, yine o kardeş sandıkları müslümanlar tarafından dûçâr-ı taarruz olmalarına ve bu halin asırlardan beri aynı vahşetle devam edip gitmesine ne kadar teessüf olunsa azdır. İslâmiyet'in mehd-i zuhûru, bütün müslümanların merkez-i rûhânîsi demek olan bu mukaddes toprakta bu gibi esfelî hâllerin eksik olmaması bütün ahâlî-i İslâmiyye için, bilhassa öteden beri hükûmet ve Hilâfet'in başında olan Türkler ile, haccın farziyetini i'lân eden sâhib-i şerîat Peygamberimiz Muhammed Mustafa sallallâhu aleyhi ve sellem efendimizin mensûb olduğu kavmiyete intisâbla iftihâr eden yerli Araplar için silinmez bir yüz karalığı olsa gerektir.)

Port-Said'de:

Bir Hacı Vapurunun Tevkîfi – Îd-i adhâdan birkaç gün evvel Beyrut'tan altı yüz küsur hüccâcı hâmil olduğu halde Port-Said'e gelen bir vapurun karantina tezkiresini hâmil olmaması yüzünden Port-Said Karantinahânesi'nce hareketi men' edilerek bu sûretle beyne'l-hüccâc galeyân ve heyecân hâsıl olmuş ve iş isti'mâl-i silâha ve kaptanın tehdîdine müncer olduktan sonra Beyrut Karantinahânesi'nden vürûd eden bir telgrafla mes'ele bastırılarak vapur Kanal'a girmiştir.

Mısır:

Mısır'da el-Muvâsâtü'l-İslâmiyye Cem'iyet-i Hayriyyesi – Merkezi Kāhire'de olmak üzere beş altı sene evvelisi teşkîl edilmiş olan el-Muvâsâtü'l-İslâmiyye Cem'iyeti hayli zamanlardan beri mensî bir halde kaldıktan sonra nihayet son günlerde tekrar canlandı. Kendini toplamak husûsunda **[191]** bazı hareketler icrâsına başladı. Bu cümleden olmak üzere cem'iyetin riyâset-i fahriyyesi âile-i hidîviyyeden büyük prens Mehmed Ali Paşa'ya teklîf edilmiş; paşa-yı müşârun-ileyh dahi bu teklîfi maal-memnûniyye kabûl eylemiştir. Bu hal a'zâ-yı cem'iyyet arasında hüsn-i te'sîr icrâ etmiş; Kāhire, İskenderiye ve sâir memâlik-i Mısrıyye'de cem'iyet için iâne dercine bed' olunmuştur.

Hindistan:

Hind Müslümanları ve Arnavud Emâreti – Hindistan gazetelerinde okunduğuna göre Madras şehri müslümanları tarafından tertîb edilmiş olan büyük bir ictimâ'-ı umûmîde verilen karar üzerine yetmiş milyonluk Hindistan müslümanları namına İngiltere Hariciye Nâzırı Sir Edvar Grey'e mürâcaat edilmiş; Arnavutluk Emâreti'ne hükûmet-i Osmâniyye ve Hilâfet-i İslâmiyye'nin taht-ı himâye ve vesâyetinde olarak bir İslâm emîrinin ta'yîni husûsunda gayret buyurulması istirhâm olunmuştur.

Hindistan'ın sâir İslâm şehirlerinde dahi bu yolda umûmî ictimâ'lar tertîb edilmek üzere yerli mu'teber müslümanlarca istihzârâtda bulunulduğu söylenmektedir.

***Times* Gazetesinin Hind Müslümanlarına Bir Nasîhati –** Hindistan muhâbirimizin mektuplarını ta'kîb edenler, Hindistan genç İslâmları arasında ciddî bir intibâh devresi başlamış olduğunu elbette takdîr etmekte gecikmezler. Hindistan gençleri, Hindistan'ın milliyet, din, vatan düşüncesiyle müteheyyic olan yiğitleri, uzun zamanlardan beri devam edip giden, fakat gittikçe de zararlarına çıkan hâb-ı gafletten uyanıp içinde pûyân oldukları samt ve sükûtu sırasını bularak ihlâl etmeye karar verdikleri anlaşılıyor.

Genç müslümanların Hindistan'ın her tarafında icrâ-yı harekâta başladıkları işitiliyor. İşte bu harekât-ı milliyye netîcesiyle olacak ki, öteden beri İngiliz tarafdârlığıyla, İngiltere'nin Hindistan'a karşı kullandığı âdî bir âleti olmakla meşhûr fakat Hind müslüman gençleri arasında i'tibârı pek düşkün olan Emîr Ali, Hindistan Cem'iyet-i Umûmiyye-i İslâmiyyesi Riyâseti'nden isti'fâ ettirilmiştir. Buna tebaan ikinci reîs Ağa Han hazretleri de isti'fâ etmiştir. Bu sûretle cem'iyet-i mezkûre inhilâl etmiş müslüman gençleri kazanmış bulunuyor demektir. Halbuki cem'iyetin İslâmiyet nâmı altında olduğu için Hindistan müslümünları arasında büyük bir mevkii vardı. İngiltere hükûmeti de cem'iyetin nüfûz-ı ma'nevîsinden reîsleri, bilhâssa Emîr Alileri vâsıtasıyla istifâdeden geri kalmıyordu.

İşte bu cem'iyetin gāye-i emelleri İngiltere'ni[n]kine tevâfuk etmeyen Hindistan genç müslümanlarının galebesiyle inhilâl edivermesi elbet dûr-endîş olan İngilizlerin hoşuna gitmemiştir. İngiliz âleminde mu'teber mahâfil mensûbîni bu halden müteessir oldukları gibi, yalnız İngiliz kafasıyla düşünen *Tayms* gazatesi de bunun için bir başmakālesini tahsîs etmiştir. İşte şu makālesinde mes'elenin sûret-i cereyânını îzâh ettikten sonra Hind müslümanlarına karşı nâsihâne bir vaz'iyet alarak diyor ki:

Hindistan müslümanları şu sıralarda şiddetli bir buhrân-ı asabiyyet içinde çırpınmaktadırlar. Bu buhran birçok mukaddimelerin bir netîce-i tabîiyyesi olmakla beraber, zuhûru, zuhûruna meydan verilmiş olması elbet şâyân-ı teessüftür. Ağa Han bu husûsa dâir yazmış olduğu mektûbunda Hind müslümanları mukadderât-ı âtiyyelerini ancak kendi sa'y ü gayretlerine medyûn olmak istiyorlar, diyor. Demek oluyor ki Hindistan genç müslümanlarının ta'kīb etmekte oldukları gāye-i emel, Hindistan'ın umûr-ı idâresine karışarak kendi düşüncelerine muvâfık bir idâre te'sîs eylemektir. Fakat Hindistan'ın bu genç müslümanları mensûb oldukları kavmin terakkī ve medeniyet nokta-i nazarından pek geride olup henüz kendi kendilerini idâre edemeyecek bir halde olduklarını hatırlarına bile getirmiyorlar. Bu kavmin tarîk-ı terakkīde ilerileyerek sinn-i rüşde vüsûl ile bütün mes'ûliyyeti dûş-i tahammülüne alabilmesi için hayırhâh bir vesâyete ihtiyâcı olduğunu unutuyorlar. Sözün kısası: Hindistan genç müslümanları, rüesâsını darıltarak cem'iyet-i İslâmiyyeyi bozmakla pek büyük bir hatâyı irtikâb etmişlerdir. Bundan anlaşılıyor ki Hindistan gençleri yapmaktan ziyâde yıkmak tarafdarıdırlar. Ümîd edelim ki Ağa Han ve sâir işbilir tecrübeli zevât tekrar cem'iyete intisâb ederler. Riyâset vazifesiyle meşgūl oldukları zaman pek ileri götürmeleri münâsib görülmeyen kuvvetli nüfûzlarını sırf bir a'zâ sıfatıyla isti'mâl ederek Cem'iyet-i İslâmiyye'yi ihyâ ile ahâlî-i İslâmiyyeyi tarîk-ı savâba irşâda muvaffak olurlar.

Afganistan:

Afganistan'dan *Novaya Vremya* Gazetesine Yazılıyor – Muhârebe-i zâile, Afganistan müslümanları arasında büyük intibâha sebep oldu. Afganlılar arasında hiçbir vakit Türklere karşı şimdiki kadar âsâr-ı uhuvvet ibrâz edildiği görülmemiştir. Osmanlı dilâverlerinin, Osmanlı askerlerinin hukūklarını varlıklarını müdâfaa uğrundaki mücâhedeleri burada pek ziyâde alkışlanıyor. Burada Türklere karşı büyük bir ihtirâm uyanmaktadır.

Türklere-Müslümanlara karşı icrâ edilen Balkan mezâliminin resimleri elden ele dolaştırılıyor. Bütün müslümanları ortalıktan kaldırmayı kurmuş olan Avrupalılara karşı müdhiş bir kîn ve gayz uyandırmaya gayret ediliyor. Afganistan gazeteleri de bu vak'aları güzel bir vesîle ittihâz ederek propagandalarına devâm ediyorlar. Afganlıları Türkiye müslümanlarına cânen, mâlen muâvenette bulunmayı, hiç olmazsa kalben olsun mücâhidîn için duâ etmeyi zavallı mazlûmlar için acımayı tavsiye ediyorlar. Türkiye mevcûdiyetini muhâfaza edemezse, Müslümanlık için **[192]** hayat kalamayacağını i'lân ediyorlar. Burada Ruslar aleyhine de büyük bir propaganda vardır. Türkiye müslümanlarının başına gelen bütün bu felâketlerden dolayı Rusya muâheze ediliyor.

Afganistan'ın ulemâsı da sâir vakitlerdeki gibi samt ve sükûn içinde bulunmuyor. Bunlar da kendi hisselerine düşen vazifelerini îfâdan geri durmuyorlar: Ahâlî arasında sözleri geçen bu zevât mütemâdî propaganda yapıyor, ahâlîyi Türkiye müslümanlarına karşı muâvenete da'vet ediyorlar. Afganistan matbûât ve ulemâsı Rusları ithâm etmek husûsunda müttefiktirler. Onun için burada Rusya'ya karşı uyanmakta olan adâvet pek şiddetlidir. Fakat İngiltere'nin Türkiye müslümanlarına karşı bir zarar ve ziyânı olmadığı i'tikādı hüküm-fermâdır. Almanlara karşı da küçük bir ihtirâm besleniyor. Muhârebe-i zâilede Almanların Türkiye müslümanlarına karşı ibrâz ettikleri muâvenetlerden dolayı bilumûm ehl-i İslâmın Alman imparatoruna minnetdâr oldukları söylenmektedir. Burada Almanların birçok İslâm memleketlerini istîlâ etmiş olan Rus ile Fransızları bir gün gelip de mağlûb edeceklerine, işte o zaman ehl-i İslâm için göz açıp başkaldırmak kābil olacağına inanılmaktadır.

VESÂİK-I TÂRÎHİYYE

OSMANLI-YUNAN MUÂHEDE-İ SULHİYYE METNİ

Zât-ı şevket-simât-ı hazret-i pâdişâhî ile haşmetlü Yunan kralı hazretleri beynlerinde teyemmünen iâde olunan ravâbıt-ı sulh ve muvâlâtı tahkîm ve teşdîd etmek ve beyne'd-devleteyn münâsebât-ı tabîiyyenin yeniden teessüsünü teshîl eylemek arzusuyla mütehassis olduklarından bir mukāvele akdine karar vermişler ve bunun için zât-ı şevket-simât-ı hazret-i pâdişâhî Gālib Kemâlî Bey'i ve haşmetlü Yunan kralı hazretleri Hâriciye Nâzırı Mösyö D. Panas'ı murahhas ta'yîn eylemişlerdir.

Murahhasân-ı müşârun-ileyhimâ salâhiyetnâmelerini ba'de't-teâtî mevâdd-ı âtiyeyi kararlaştırmışlardır:

Birinci Madde– İşbu mukāvelenin imzâsını müteâkıb Devlet-i Aliyye ile Yunanistan beyninde münâsebât-ı diplomasiyye tekrar başlayacak ve tarafeyn konsoloslukları tekrar teessüs ve her iki memlekette îfâ-yı vazîfe edebilecektir.

Hükûmet-i Osmâniyye terk olunan arâzînin hâlen düvel-i ecnebiyye konsolos me'mûrları bulunan mevâkıı ile Yunan hükûmetinin konsolos me'mûrlarını kabulde mahzûr görmeyeceği bil-cümle mevâkı'de şehbenderlikler ihdâs eyleyebilecektir.

İkinci Madde– Münâsebât-ı diplomasiyyenin hîn-i inkıtâında beyne'd-devleteyn mün'akıd veya mer'î bulunan muâhedât ve mukāvelât ve muâkadât mukāvele-i hâzıranın imzâsından i'tibâren tekrar tamamıyla kesb-i mer'iyyet edecek ve her iki hükûmet ile tebaalarının muhâsamâttan evvel mevcûd vaz'iyyetleri tekrar aynı sûretle te'sîs kılınacaktır.

İşbu mukāvelnâmeye merbût üç numaralı protokol Yunanistan'ın bil-cümle memâlikinde tatbîk olunacaktır.

Üçüncü Madde– Muâhede-i hâzıradan evvelki vekāyi'-i siyâsiyyede medhaldâr bulunan bil-cümle eşhâs hakkında tarafeyn-i âkıdeynce tam ma'nâsıyle afv-ı umûmî bahş olunmuştur. Binâenaleyh muhârebe ile her ne sûretle olursa olsun taalluk ve münâsebeti olan ef'âlden dolayı hiçbir kimse şahsı veya emvâli veyahud hukūkundan istifâdesi i'tibâriyle ta'kīb veya ta'zîb edilemeyecek ve bu gibi ef'âle mübtenî olarak cihet-i adliyyeden sâdır olan bütün mahkûmiyet kararları ve cihet-i idârece ittihâz olunan tedâbîr bil-fiil hükümden sâkıt olacaktır.

Dördüncü Madde– Yunanistan'ın zîr-i idâresine intikāl eden arâzî-i Osmâniyye'de mütemekkin kesân Yunan tebaası olacaklar Yunan me'mûrîn-i âidesine bir beyânnâme i'tâsı ve Osmanlı şehbenderhânelerinde bir muâmele-i kaydiyye icrâsı sûretiyle bugünden i'tibâren üç sene zarfında tâbiiyyet-i Osmâniyye'yi ihtiyâr eylemek salâhiyetini hâiz olacaktır. İşbu beyânnâme memâlik-i ecnebiyyede Yunan konsoloshâneleri kançılaryalarına tevdî' edilecek ve Osmanlı şehbenderhâneleri tarafından kayd ve tescîl olunacaktır. Maamâfîh bu hakk-ı hıyârın isti'mâli alâkadârânın nakl-i mekân etmelerine ve Yunanistan hâricinde ihtiyâr-ı ikāmet eylemelerine tâbi' bulunacaktır.

Bu müddet zarfında memâlik-i Osmâniyye'ye veya memâlik-i ecnebiyyeye hicret edecek veyahud oralarda ihtiyâr-ı ikāmet eyleyecek olan eşhâs Osmanlı kalacaklar ve emvâl-i menkūleleri için ihrâcât rüsûmundan ma'füviyeti hâiz olacaklardır. İhtiyâr-ı tâbiiyyet keyfiyeti şahsî olacaktır.

Mezkûr üç sene zarfında İslâmlar hizmet-i askeriyye îfâsına tâbi' tutulmayacakları gibi bir gûnâ bedel-i askerî de te'diye etmeyeceklerdir.

Sagīr bulunanlar sinn-i rüşde vüsûllerinden i'tibâren hakk-ı hıyârlarını isti'mâle başlayacaklardır.

Beşinci Madde– Terk olunan arâzînin işgāline kadar iktisâb olunan hukūka ve bir de me'mûrîn-i müteallika-i Osmâniyye tarafından mu'tâ evrâk ve vesâik-ı adliyye ile senedât-ı resmiyyeye riâyet olunacak ve aksi kaziyye kānûnen sâbit oluncaya değin bunlar nakz ve ihlâl edilmeyecektir.

İşbu madde Paris'te Balkan Mesâil-i Mâliyye Komisyonu'nca ittihâz edilebilecek olan mukarrerât üzerinde hiçbir vechile icrâ-yı te'sîr etmeyecektir.

Altıncı Madde– Terk olunan arâzî ahâlîsinden mukāvele-i hâzıranın dördüncü maddesi ahkâmına tevfîk-ı hareket ve tâbiiyet-i Osmâniyyeyi muhâfaza edip de memâlik-i Osmâniyyeye veyahud ecnebiyyeye hicret edecek veyahud oralarda ihtiyâr-ı ikāmet eyleyecek olanlar arâzî-i mezkûrede kâin emvâl-i gayr-ı menkūlelerini muhâfazaya ve iltizâma vermeye veyahud eşhâs-ı sâlise ma'rifetiyle idâre ettirmeye devâm edeceklerdir.

Yunanistan'a terk olunan mahallerde cânib-i hükûmet-i Osmâniyyeden mu'tâ senedât veyahud Osmanlı kānûnu mûcebince efrâd tarafından şehir ve kasabât ve kurâda tasarruf olunan emlâk üzerinde mevcûd olan ve işgālden mukaddem bulunan hukūk-ı tasarrufiyye hükûmet-i Yunâniyyece tanınacaktır.

Sâlifü'z-zikr işgālden mukaddemki kavânîn-i Osmâniyye mûcebince eşhâs-ı ma'neviyye nâmına mukayyed olan veya eşhâs-ı mezkûre tarafından tasarruf olunan mârru'l-beyân emvâl üzerindeki hukūk-ı tasarrufiyye hakkında da bu yolda muâmele olunacaktır. Hiç kimse usûl ve nizâmı vechile mütehakkık menfaat-i umûmiyyeye müstenid olmadıkça ve mukābilinde evvel be-evvel muhakkak bir ta'vîz verilmedikçe hukūk-ı tasarrufiyyesinden kısmen veya kâmilen doğrudan doğruya veyahud dolayısıyla mahrûm edilemeyecektir.

Yedinci Madde– Zât-ı hazret-i pâdişâhînin emvâl-i husûsiyye-i hümâyûnları ile hânedân-ı saltanat-ı seniyye a'zâsının emvâl-i husûsiyyesi mahfûz ve bâkī kalacaktır. Zât-ı hazret-i pâdişâhî ile hânedân-ı saltanat-ı seniyyeleri a'zâsı bunları vekîlleri ma'rifetiyle füruht veya îcâr edebileceklerdir.

İşbu maddenin tefsîr veya tatbîkı husûsunda zuhûr edecek olan bil-cümle ihtilâfât veya münâzaât akd olunacak bir tahkîmnâmeye tevfîkan Lahey'de hakem usûlüyle fasl olunacaktır. –mâba'di vardır–

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası'nda Basılmıştır

H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

4 Aralık 1913 | 5 Muharrem 1332 | Perşembe | 21 Teşrînisânî 1329 | Cild: 11 - Aded: 273

FÂTİH KÜRSÜSÜNDE

– 15 –

اَوَلَمْ يَنْظُرُوا فى مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْض [1]

Nedir bu meskenetin, sen de bir kımıldasan a!
Niçin kımıldamıyorsun? Niçin? Ne oldu sana?
Niçin mi?.. "Çünkü bu fânî hayâta yok meylin!
Onun netîcesidir sa'ye varmıyorsa elin."
Değil mi?.. Ben de inandım! Hudâ bilir ki yalan!
Hayâta nerde görülmüş senin kadar sarılan?
Zorun: Gebermemek ancak "ölümlü dünyâ"da!
Değil hakîkati, mevtin hayâli rü'yâda
Dikilse karşına, hiç şüphe yok, ödün patlar!
Düşün: Hayâta fedâ etmedik elinde ne var?
Şeref mi, şan mı, şehâmet mi, din mi, îman mı?
Vatan mı, hiss-i hamiyyet mi, hak mı, vicdan mı?
Mezar mı, türbe mi, ecdâdının kemikleri mi?
Salîb'i sîneye çekmiş mesâcidin biri mi?
Ne kaldı vermediğin bir çürük hayâtın için?
Sayılsa âh giden fidyeler necâtın için!
Çoluk çocuk kesilirken; kadınlar inlerken;
Zavallılar seni erkek sanır da beklerken;
Hayâyı, ırzı ekip yol boyunca, çırçıplak,
Kaçarsın, öyle mi, hey kalp adam sıkılmayarak!
Değil ki "dön!" diye binlerce yalvaran geride;
Dikildi karşına ecdâdının mekâbiri de;
"Yolumda durma kaçarken!" dedin, basıp geçtin!

*İşitmedin mi ne söylerdi muhterem ceddin:**
"Zafer ilerdedir oğlum, hücûm edip aşarak
Hudûd-ı düşmanı, hiç yoksa, bir mezâr almak;
Geçip de ric'ate bin yıl muammer olmaktan
Hayırlıdır."… Ne yaman söz, ne kahraman îman!
Yazık ki sen şu büyük rûhu şerm-sâr ettin:
Bütün mekâbir-i İslâm'ı küfre çiğnettin!
Birer lisân-ı tazallüm uzattı her makber…
Zavallı taşlara lâkin bakan mı var? Ne gezer!
Değil mezardaki na'şın enîn-i tel'îni,
Figânı bunca hayâtın çevirmemişti seni!
Merâmın: Ölmeyebilmek, fenâ değil bu karâr.
Fakat hayât için elzem hayâtı istihkâr.
Hayât odur ki: Nihâyet bahâsı hûn olsun;
Senin hayât-ı sefîlin: Bahâ-yı nâmûsun!
Deden ne türlü yaşarmış… Adamsan öyle yaşa:
"Eğer hümâ-yı zafer konmak istemezse başa;
Harâm olur sana kuzgun üşürmemek leşine!"
Nasıl, bu sözleri tutmak gelir mi hiç işine?
Mezelletin o kadar yâr-ı cânısın ki, yazık,
"Ucunda yoksa ölüm" her belâya göğsün açık!

Mehmed Âkif

---

[1] A'râf, 7/185

* Gâzî-i muhterem Tiryaki Hasan Paşa rahmetullâhi aleyh.

[194] **TERBİYE VE TA'LÎM**

MEDRESETÜ'L-VÂİZÎN

Bizde garîb bir hal var: Nasılsa bir ihtiyâc sâikasıyla işe başlıyoruz. Sûret-i zâhirede ne yapmak iktizâ ediyorsa hepsini yapıp yakıştırıyoruz. O iş hâriçten bakılırsa âdetâ bir şeye benziyor gibi oluyor. Biz kendimiz de, başkaları da, o işin yapılmış olduğuna kāni' oluyoruz. Fakat aradan az çok zaman geçer geçmez mes'elenin hakîkati meydana çıkıyor; hiçbir şey yapılmamış, matlûb olan gāyeye doğru hiçbir adım atılmamış olduğu anlaşılıyor. Yapılan masrafların, edilen gürültülerin hiçbir fayda te'mîn etmediği tezâhür ediyor.

Dört sene evvelisi Bâb-ı Meşîhat'te Islâh-ı Medâris Encümeni nâmıyla bir hey'et teşkîl olundu idi. Bu hey'et bir netîceye erişmemek, yahud eriştirilmemek üzere aylarca çalıştı. Kağıt üzerinde olarak medreseler birçok dâirelere, şu'belere... ayrıldı. Her şu'be için mükemmel, muntazam ders programları hazırlandı. Fakat işe başlamaya vakit bulamadan komisyon inhilâl etti. İşte encümen, medâris-i âliyedeki tahsîl-i âlîyi tefsîr, hadîs, fıkıh, usûl-i fıkıh... gibi şu'belere ayıracak, tahsîlde ihtisâs usûlünü vaz' edecekti. Bu teşkîlâtta vâizîn ve mürşidîn yetiştirmeye mahsûs şu'be de mühim bir mevki' işgāl ediyordu. Bu sıralarda her hangi hayırlı bir ilhâmın netîcesi olarak Evkāf nâzır-ı muhtereminin zihninde Evkāf Nezâret-i Celîlesi'ne merbût bir medresetü'l-vâizîn te'sîsine karâr verdiği işitildi. Islâh-ı Medâris Encümeni'nin vâizîn şu'besine mahsûs olarak çizdiği program Evkāf Nezâreti'nce ulemâdan tanıldığı halde bu gibi husûsâtta bir fikir sâhibi olmayan bazı kimselerin nazar-ı tenkīd ve tasvîbine arz edildi.

Program üzerinde öte-beri ameliyât icrâ edilerek "İşte iyi oldu, tatbîk edilebilir!" fetvâsı verildi. Fakat Islâh-ı Medâris Encümeni'nin hazırladığı bu programın medâris-i tâliyyede dînî, ilmî, fennî terbiye görerek tahsîl-i âlî için kesb-i isti'dâd eden ve şerâit-i hâzıraya göre âdetâ hoca sayılabilecek kimseler için tertîb edilmiş olduğu hatırlara bile gelmedi. Bununla beraber azimperver ve büyük hüsn-i niyyet sâhibi olan nezâret-i celîlenin işe başlaması için hiçbir mâni' kalmamıştı. Dershânelerden birisi medrese ittihâz olundu. Bir iki müstesnâ ile ekserîsi, Dârülfünûn'un işe yaramayan muallimlerinden olmak üzere bir hey'et-i ta'lîmiyye tertîb edildi. Medresetü'l-Vâizîn tertîbâtı husûsunda ma'lûmâtı bulunmak lazım gelmeyen bir zât-ı muhterem de burasının idâresini eline aldı. Talebe bulmakta da güçlük çekilmedi. Az bir zaman zarfında lüzûmundan ziyâde talebe toplandı. Tedrîsât başladı. Her muallim bildiği telden çalıyordu. Birkaç sahîfe tefsîr, birkaç hadîs-i şerîf, biraz da târîh-i İslâm, yine Dârülfünûn'un İlâhiyât Şu'besi derslerinden bazıları şöyle böyle takrîr edildi. Talebe de hergün mektebe gelip gidiyor; o günlerde moda olduğu üzere bol bol fırkacılıktan bahs ediyorlardı. Yaz hulûl etti. İmtihân zamanları gelmiş idi. Sathîce bir imtihân icrâ edildi. Zâten talebenin kazanmış olduğu ma'lûmât-ı maddiyyenin sıfır derecesinde olduğu evvelden ma'lûm idi. İkinci senesi de birinciden çok farklı olmadı: Yine eski dersler, yine o eski muallimler, yine o cansız, ruhsuz takrîrler, yine o gāyesiz, emelsiz gidiş, yine o nihâyetsiz sönüklük...

Bu ikinci sene-i tahsîliyyenin nihâyetinde tek bir netîceye erişildi: Talebesi muallimleri hatta Evkāf Nezâreti bu medreseden hiçbir fayda hâsıl olamayacağını anladı. Talebe bu medreseye devâm netîcesi olarak fazla bir ma'lûmât elde edemediklerini bizzât anladıkları gibi, gönüllerinde fazla bir hiss-i dînî, zâid bir şevk-ı îmân uyandığını da duyamıyorlardı. Acaba ahlâken, rûhen mi yükseliyorlardı? Yahud kalblerinde bir hiss-i irşâd, vâizâne bir duygu mu uyanıyordu? Maatteessüf bunların hiçbiri yoktu. Şu halde niçin buraya devam ediyorlardı? Ümîd ettikleri gāyeye erişemediklerini, erişemeyeceklerini düşünerek müteessif; nakid demek olan vakitleri faydasız yere sarf ettiklerinden, az da olsa evkāf-ı İslâmiyyenin parasını neticesiz yediklerinden dolayı vicdânen muazzeb olmuyorlar mı idi? İşte cevapları bulunamayan suâller.

Muallimîn de talebeleri üzerine hiç hayırlı ve müfîd bir te'sîr icrâ edemediklerini büyük fedakârlık ihtiyârıyla karşılarına gelen talebeyi, matlûb olan gāyeye doğru îsâle muktedir olamadıklarını elbet takdîr etmişlerdir.

Çünkü karşılarındaki talebede bir vakār-ı dînî, vâizâne, mürşidâne bir hiss-i ulvî uyandıramadıklarını, uyandıramayacaklarını da elbet görüyor, biliyorlardı. Bu kusûr kısmen idâreye ve tarz-ı terbiyyeye âid olmakla beraber, kısmen de muallimînin tedrîsâtındaki, takrîrâtındaki cansızlığa; kalblerindeki nûr-ı îmânın, fikr-i irşâdın, daha doğrusu zevk-ı dînînin noksânına âiddir. Biz talebede hiçbir kusûr bulamıyoruz. Çünkü talebe kendilerindeki kusûru i'tirâf etmemiş olsa idiler, elbet fedakârlık ihtiyârıyla medreseye devâm etmek mecbûriyetini hissetmezlerdi. İşte talebe kemâl-i teslîmiyyetle medreseye geliyor, muallimînin halka-i tedrîsine giriyor, dinliyor... Demek oluyor ki talebe, kendilerindeki kusûru i'tirâfdan başlayarak hisselerine isâbet eden bütün vezâifi icrâ ediyorlardı. Şu halde hey'et-i idâre ile hey'et-i ta'lîmiyyenin el ele vererek hakîmâne, mürşidâne terbiyeleriyle, kuvvetli îmânlarıyla, ahlâk-ı fâzılalarıyla sâf ve pâk **[195]** olan ilimleriyle, fenleriyle, telkīnleriyle, hülâsa her türlü vesâit-i aklıyye ve dînîyye ile karşılarındaki, idârelerindeki talebeyi matlûb olan gāyeye doğru sevk etmeleri lazım gelmez mi idi? Yok, bunlar bu gāyeyi takdîr edemiyor, yahud takdîr ettikleri halde bu vâdîde çalışamıyor iseler, artık biz ne diyebiliriz? Mes'ûliyet-i vicdâniyye, mes'ûliyet-i dünyeviyyeyi hiç sayan bu kimselere mes'ûliyet-i uhreviyyeyi hatırlatmaktan başka bir şey elimizden gelmezdi.

Evkāf Nezâreti de birçok fedâkarlıklar ihtiyârıyla te'sîs etmiş olduğu bu medresenin hiçbir fayda te'mîn etmediğini anladı. İşte bunun bir netîce-i fi'liyyesi olarak bu sene hey'et-i idâre, hey'et-i ta'lîmiyyede tensîkāt icrâsına lüzum gördü: Müdîr tebdîl edildi. Bazı muallimler çıkarıldı; bazıları mevki'lerini muhâfaza ettiler. Programa idhâl edilen dersler için yeni muallimler intihâb olundu. İşte bu sene Medresetü'l-Vâizîn yine eski şerâit dâhilinde olmakla beraber, yeni hey'et-i idâre ile yeniden teşekkül eden hey'et-i ta'lîmiyyenin uhdesine tevdî' olunmuş demektir.

Anlaşılıyor ki Evkāf Nezâreti evvelce yapmış oldu-

ğu kusûru bu sûretle ta'mîr etmek istedi. Zâten Medresetü'l-Vâizîn'in teşkîlâtı husûsundaki birinci kusûrlar nezâret-i müşârun-ileyhânın hatâlarıyla başlamıştır. Hatta idârenin, hey'et-i ta'lîmiyyenin ikinci derecede olarak da talebenin muvaffakıyetsizlikleri hep nezârete âid hatâların netâyicindendir. Çünkü Evkāf Nezâreti Medresetü'l-Vâizîn'i ibtidâ te'sîse karar verdiği zaman gāye-i matlûbeyi iyiden iyiye tedkîk edemedi. Bu medreseyi niçin yaptığını, buradan yetişecek olanların ne gibi işe yarayacaklarını tamâmıyla kestiremedi. Bunun netîcesi olarak hey'et-i idâre, hey'et-i ta'lîmiyyenin ta'yîn ve intihâbı husûsunda büyük bir hatâ irtikâb etti. Hey'et-i idâre, hey'et-i ta'lîmiyyenin nasıl idâre, nasıl tedrîsâtta bulunacaklarına dâir ellerine hiçbir ta'lîmât-nâme verilmedi. Bunlar bildikleri gibi hareket ettiler. Medresenin idâresi gāyesiz olarak teşekkül eden alelâde maârif mekteplerininkinden farklı olmadığı gibi, tedrîsâtında da zerre kadar bir başkalık yok idi. Bütün tedrîsât câmi'-i şerîf ve Dârülfünûn İlâhiyat Şu'besi'ndekilerden de fenâ cereyân ediyordu. Bunların hiç birisinde kat'iyyen bir gāye-i meslek gözetilmediği gibi, hiç olmazsa bir gāye-i ilmî de ta'kîb olunamıyordu. Halbuki Medresetü'l-Vâizîn'in büyük bir husûsiyeti olduğundan idâre ve tedrîsâtın hep bu husûsiyet dâiresinde cereyân etmesi muktezî idi. Bu husûsiyetten zerre kadar bir inhirâfın gāyeden büsbütün uzaklaştıracağında hiç şüphe yoktu. Hakîkaten de böyle oldu. İşte bunun içindir ki yeni teşkîlâta lüzum görüldü. Bu teşkîlâtın da muvaffakıyet te'mîn edip etmeyeceği şimdiden tamamıyla kestirilemez ise de bu husûstaki tahmînâtımızı bazı karâine istinâden âtiyen ikinci bir makāle ile îzâh etmek fikrindeyiz..

H[ha].

* * *

FELSEFE

AKĀİD-İ İSLÂMİYYE

37- İrâde:

Sıfat olmak cihetiyle ilm-i ilâhîye müteallik geçen bahis, irâde ile sıfât-ı zâtiyyeden olan diğer sıfatlarda da cârîdir. İrâde; bir sıfattır ki fâil o sıfatla fiilinde mütekābil olan vücûh-ı mümkinenin bazısını; vücûh-ı tahsîs ve tercîhi ilmi hasebiyle; diğer bazısı üzerine tahsîs eder. Binâenaleyh irâdenin vazîfesi, kendisinde hikmet ve maslahat olduğunu ilmin cezm ettiği amel üzerine kudreti ba's etmektir.

İrâdenin ma'nâsını anlamak husûsunda pek çok kimseler iştibâha düştüler: Bazıları, irâde, muhabbet ve rızâ ma'nâsınadır zannettiler de irâdenin zıddı kerâhettir; dediler. Halbuki savâb olan, irâdenin zıddı –adem-i irâde– birkaç ma'nâya sâdık olmaktadır. Bir kere irâdenin zıddı, fiilin icbâr ve ikrâh ile sâdır olmasıdır. Bir de fiilin illetle, tab' ile sudûr etmesine denir. Hak olan şudur ki: Cenâb-ı Allah'ın dilediği olur, dilemediği olmaz. Şurası da bilinmelidir ki Cenâb-ı Hak, ancak ilm-i ezelîsinde sebk eden şeyleri diler. Böyle olmasa cehl lazım gelir. [1] (تعالى الله عن ذلك علوا كبيرا)

[1] (وَتَعَالٰى عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوًّا كَبِيرًا) şeklindeki İsrâ 17. âyete telmih vardır.

Bazı kimseler de irâde-i ilâhiyye ile irâde-i insâniyye beynini tefrîk edemeyerek irâde-i vâcibden maksûd olan ma'nâ, kendisi sebebiyle vâcib için kasd ettiği şeyi infâz edip etmemek sahîh olan sıfattır, diye tevehhüm ettiler. Halbuki bu ma'nâca irâdenin vâcib tarafında bulunması muhâldir. Nasıl ki üstâd-ı muhterem Şeyh Muhammed Abduh merhûmun biraz aşağıdaki beyânât-ı hakîmânesi de bu ciheti îzâh etmektedir.

38- İrâde Sıfatının Cenâb-ı Hakk'a Sübûtuna Delîl:

Vâcib Teâlâ hazretlerine irâde sıfatının sübûtu için ikāme edilecek delîle gelince: Bu, ilim sıfatını isbât eden delîle lazım gelir; çünkü Cenâb-ı Hak, herşeyin hâlikı olmasını istidlâl ederek ilm-i ilâhînin de herşeyi muhît olacağını, bilinmeyen şeyin halk edileceği aklen câiz olmadığını cezm eden, bununla beraber kâffe-i mahlûkātın bulundukları şekil ve sûretten başka bir şekilde bulunmaları –meselâ büyüklerin küçük, siyahların beyaz olmaları gibi vücûh-ı mümkine ve mukābillerinden biri olmak– aklen câiz olduğunu bilen kimse şu mezkûrâtı ihâta ettikten sonra yakînen bilir ve cezm eder ki: Vücûh-ı mümkineden şu görmüş olduğumuz şeyleri bi-hasebi'l-ilm diğerleri üzerine tercîh edip bu sûretle bulunmalarına kudreti sevk eden şey, ancak irâde sıfatıdır.

Üstâd-ı muhterem Şeyh Muhammed Abduh merhûmun irâde sıfatına dâir olan beyânât-ı hakîmâneleri de ber-vech-i âtîdir: "Vâcibü'l-vücûd hazretlerine **[196]** sübûtu vâcib olan sıfatlardan biri de "İrâde" sıfatıdır; İrâde, bir sıfattır ki âlimin fiilini vücûh-ı mümkinesinden birine tahsîs eder.

Bir kere, mümkināta vücûd veren ancak vâcibü'l-vücûd olduğu, ve kendisinin ilim ile muttasıf bulunduğu, mümkināt-ı mevcûdenin kâffesi her halde onun ilm-i ezelîsine muvâfık olarak mevcûd olabileceği tahakkuk ettikten sonra o zât-ı akdes-i kibriyânın "Mürîd" olduğu da bizzarûre sâbit olur. Çünkü mürîd demek; ancak muktezâ-yı ilmine göre iş yapan zât demektir. Sonra mümkināta tevcîh-i nazar edince görüyoruz ki her mevcûd; bir kader-i mahsûs, bir sıfat-ı muayyene üzerine bulunuyor; kendileri için bir zaman, bir mekân-ı mahdûd var. İşte bunlar bir takım vücûh-ı mümkinedir ki vücûh-ı sâire-i mümkine terk edilerek mevcûdât için bunları tahsîs etmek de bizzarûre ilme muvâfık bulunmuştur. Zâten "İrâde" için bundan başka ma'nâ yoktur.

İrâdenin "fâil için kasd ettiği şeyi infâz ve ondan rücû' eylemek kendisiyle sahîh olan şeydir" diye ta'rîf edilen ma'nâsına gelince: Bu ma'nâca olan irâdenin vâcibü'l-vücûdda bulunması muhâldir; çünkü bu ma'nâ hümûm-ı kevniyyeden, kābil-i fesh-i azâim ve niyyetlerdendir. Bu ise ilimde şâibe-i noksân ma'dûddur. Binâenaleyh hükmün tegayyürü, fiil ve terke bâis şeyler beyninde fâilin tereddüdü hasebiyle bu ma'nâya olan irâde tegayyür eder." Halbuki irâde-i ilâhiyye tegayyür ve tebeddülden münezzehtir.

39- Kudret:

Kudret; öyle bir sıfattır ki: Fiil, te'sîr, tahvîl, tağyîr onunla olur. Kudret sıfatının Cenâb-ı Allah'a sübûtuna delil "Mümkinâtın kâffesi vâcibü'l-vücûddan sudûr etmiştir; mümkinâtın vâcibden sudûru ancak, ilm-i ezelîsine mutâbık olan

tahsîs ve tercîhi iledir." tarzında bundan evvel sebk eden beyânâtımızdır.

Mâdem ki böyledir; o halde ilminden neş'et eden irâde ile fâil olan zâtın kādir olamaması taakkul olunabilir mi? Hayır! Kat'iyyen bu düşünülemez. [1](إِنَّ اللهَ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ قَدِيرٌ)

Şimdi biraz da Şeyh Muhammed Abduh'un kelâmını dinleyelim: "Vâcibü'l-vücûd hazretlerine sübûtu zarûrî olan sıfatlardan biri de "Kudret" sıfatıdır. Kudret; bir sıfattır ki îcâd ve i'dâm onunla hâsıl olur. Cenâb-ı Allah kudret sıfatıyla da muttasıftır; diyoruz. Evet, mâdem ki vâcibü'l-vücûdun muktezâ-yı ilm ve irâdesi üzerine mübdi'-i kâinât olduğu mertebe-i sübûta vâsıl oldu; öyle ise şüphesiz; "Kādir" olduğu da bil-bedâhe sâbittir. Zîrâ âlim, mürîd olan zâtın bildiği, irâde eylediği şeydeki fiili, ancak o fiile gücü yetmekle olur, "Kudret" için bundan başka bir ma'nâ yoktur."

40- İhtiyâr; Nizâm:

İhtiyârın ma'nâsı, fâil olan zât işlediği fiili bir mûcibin îcâbı, bir kāhirin kahrı, yahud illet-i amyâ ile, kendisinde şuûr bulunmayan tab' ile değil; belki kendi kudretiyle, ilmine muvâfık olan irâdesiyle ısdâr edip yapmaktır. Zâten bu ma'nâ, sıfât-ı selâse –ilim, irâde, kudret sıfatları– nin sübûtunun muktezâsıdır; bir kere şu üç sıfat sâbit oldu mu ihtiyâr sıfatı da lazım gelir. Nizâm ve ihtiyârın sübûtu bu sûretle bilindikten sonra bir de bunlarda olan kemâle bakalım: Ef'âl-i ihtiyâriyyenin kemâl ve nizâmı, itkān ve ihkâmı; hikmet ve nizâmın mevki'lerini, mesâlihin vecihlerini ilim ve ihâtanın kemâline göredir. Bu mevâkii, bu vücûhu ne kadar bilir, ne derece ihâta ederse ef'âl-i ihtiyâriyyenin kemâli de o nisbette olur. Sıfât-ı sâiresi gibi Cenâb-ı Allah'ın ilmi de müntehâ-yı kemâlde olduğu cihetle ef'âl-i ilâhiyyenin de gāye-i kemâlde olacağı bedîhîdir. [2](اَلَّذى خَلَقَ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ طِبَاقًا مَا تَرٰى فى خَلْقِ الرَّحْمٰنِ مِنْ تَفَاوُتٍ فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرٰى مِنْ فُطُورٍ. ثُمَّ ارْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ اِلَيْكَ الْبَصَرُ خَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ) Teâlâ ve tekaddes hazretlerinin ilmi; nizâm ve intizâmdaki kemâli ihâtadan, yahud kudret-i ilâhiyyenin kendisinde kemâl olduğunu bildiği şeyleri infâz etmekten kāsır olduğu mümkün olaydı, ilim ve hikmetinin, irâde ve kudretinin eseri olan şu avâlimin de nâkıs ve nizâmı gayr-ı tâm olması mümkün olurdu. Halbuki bu mümkün değildir. Bu mümkün olmadığı gibi, bunun üzerine terettüb eden, buna lazım olan şey de mümkün değildir. Binâenaleyh hüccetü'l-İslâm İmâm Gazzâlî hazretlerinin: (ليس فى الامكان ابدع مما كان) kavli sâbittir.

Bazı ehl-i ilmin tevehhüm ettiği gibi bu söz kudretin noksâniyetini müstelzim de değildir. Belki bu; kudretin, ilmin, irâdenin, hikmetin kemâline lazımdır. Kudret ile irâde sıfatı ancak mümkinâta taalluk eder; bundan başkasına –vâcibe muhâle– taalluku yoktur; bununla beraber vâcibin i'dâmına, yahud müstahîli îcâda adem-i taalluku kudret sıfatı hakkında bir naks da değildir. Geçen makālelerin birinde de bu mes'ele mevzû'-ı bahs olmuştu.

Bir de Şeyh Muhammed Abduh merhûmun "İhtiyâr" sıfatına dâir olan beyânât-ı âlimânelerini görelim: "Şu üç sıfatın –ilim, irâde, kudret sıfatlarının– sübûtu; bizzarûre "İhtiyâr"ın sübûtunu istilzâm eder. Çünkü "İhtiyâr"ın ma'nâsı; ilmin muktezâsı, irâdenin hükmü üzere kudretle eser ısdâr eylemekten ibârettir. "İhtiyâr"ın bundan başka ma'nâsı yoktur. Binâenaleyh vâcibü'l-vücûd fâil-i muhtârdır; ef'âlinden hiçbir fiil, mahlûkātındaki tasarrufundan hiçbir tasarruf kendisinden illiyet-i mahza ile sudûr etmiş değildir. Böyle olmadığı gibi şuursuz, ilimsiz istilzâm-ı vücûdî ile de değildir. Mesâlih-i kevnden hiçbirine lüzûm-ı teklîf ile –yani riâyet etmemiş olsa tenkīd ve i'tirâza ma'rûz kalacağı mülâhazasıyla levm-i lâimden kendisini tebrie için– mürâat etmesi de lazım değildir. (تعالى عن ذلك علواً كبيراً) Lakin şu kadar var ki kâinâtta meşhûd olan nizâm, ona **[197]** mahsûs olan mesâlih-i uzmâ; bil-cümle mevcûdâtın ekmel ve erfaı olan zât-ı ecell ü a'lânın eseri olmak i'tibārıyla kevne mahsûs olarak takarrür etmiştir; binâenaleyh kevnde görülen kemâl "Mükevvin"in kemâline tâbi'dir; îcâd ve ibdâın itkānı, bunlarda görülen bedîa-i san'at, nizâm ve intizâm da ancak mûcid ve mübdi'inin uluvv-i mertebesini izhār etmektedir. Nizâm ve intizâmın gāye-i a'lâsına bâliğ olan şu vücûda vâcib teâlânın ilm-i şâmili, irâde-i mutlakası taalluk edince kevn-i mezkûr şu üslûb-ı bedî', bu kemâl-i refî' üzere sâdır olmuş ve hâlâ da olmaktadır. [3](تَعَالٰى عَمَّا يَقُولُونَ عُلُوًّا كَبِيرًا)

İşte ulemâ-yı mütekellimînin, "Ef'âl-i ilâhiyye ağrâz ile ta'lîl olunamaz; lakin abesden münezzehdir; ef'âl-i ilâhiyyede olan hikmetlerden bazı şeyler nazarımızda hafî olsa da ef'âl-i ilâhiyyenin hüküm ve mesâlihden hâlî olması müstahîldir" sözünden kasd ettikleri ma'nâ budur.

Mütercimi: **Aksekili Ahmed Hamdi**

TENKİD VE TAKRÎZ

HAYÂT-I HAZRET-İ MUHAMMED (SAV) ÜNVANLI ESER HAKKINDA BAZI MÜTÂLAÂT

– 3 –

22'inci sahifede şu satırlar var:

"Mîlâdın üçüncü asrının nihâyetine doğru Yemen'de hükûmet eden Himyeriyye sülâlesine mensûb Mülûkü Tebâbia'dan Abdü Külâl Nasrâniyet'i kabûl etti. Ona halef olan Hassân Tübba' Mekke-i Mükerreme'de sâkin kabîlelerle bir muâhede akd edip o târîhden i'tibâren Cezîretü'l-Arab'ın vasatında mutavattın kabâil-i Arab'a mülûk-i Himyeriyye'nin metbûiyyetini tanıttırdı. Hassân Tübba'dan sonra gelen Mersed bin Abdi Külâl umûr-ı dîniyyede müsâmahakâr olduğundan Roma İmparatoru Konstans'ın kendisine gönderdiği elçi vasıtasıyla vukū' bulan talep ve iltimâsı üzerine biri kadîm San'a'da, ikincisi Aden'de ve üçüncüsü de Basra körfezinde olmak üzere hıristiyanların üç kilise inşâ etmelerine müsâade etti."

Evvelâ: Himyer mülûkünden Nasrâniyet'i kabûl etmiş olmak üzere Velîa yahud Vekîa bin Mersed'den başkasını bilmiyorum ki o da mütereddid ve mütelevvin bir adam olup evvelce Yahudiliğe, sonra da Hıristiyanlığa temâyül

[1] Bakara, 2/20 ve muhtelif âyetler.

[2] Mülk, 67/3-4.

[3] İsrâ, 17/43.

göstermişti. Mûseviyet ise mülûk-i Himyer arasında daha ziyâde münteşir idi ki "Tübba'-ı Evsat" denilen "Ebu Kerb Es'ad" ile "Zür'a Zûnüvas" gibi meşâhîr-i Tebâbia hep bu dîne sâlik olmuşlardı.

Abdü Külâl'e gelince: Bu zâtın devr-i hükûmeti, Sâsâniyândan Şâpûr bin Hürmüz'ün zamân-ı satvetine müsadiftir. Şâpûr, Arabistan üzerine yürümüş, Hasa ile Katîf'e kadar gelip oradan Diyarbekir ve Rebîa'ya dönmüş, tuttuğu Arapların kürek kemiklerini çıkarmış,* bulduğu kuyuları doldurup menba'ları kapatmak suretiyle Cezîretü'l-Arab dâhilinde icrâ-yı tahrîbât eylemişti. Kable'l-hicre 295. Binâenaleyh böyle bir hengâmda Yemen hükümdârı olan Abdü Külâl'in tebdîl-i dîn etmekle değil, ancak mülkünü ve hükûmetini kurtarmak için çalışmakla meşgûl bulunacağı hatıra gelir.

Sâniyen: Abdü Külâl'e halef olan Hassân Tübba' değil, Tübba bin Hassân'dır ki Tübba'ü'l-Asgar ünvânıyla ma'rûfdur ve birâder-zâdesi Hâris bin Amr** vâsıtasıyla Hicaz kıt'asını taht-ı nüfûz ve hâkimiyetine alan budur.

Vâkıâ mülûk-i Himyer arasında bir de Hassân bin Tübba' vardır ki Tübba'-ı Evsat Ebu Kerb Es'ad'ın oğlu Tübba' bin Hassân'ın babasıdır. Lakin bu zât, Abdü Külâl'in halefi değil. Onun selefi Amr bin Tübba'ın da selefidir.

Sâlisen: Roma İmparatoru Konstans'ın elçi göndermesi üzerine Mersed bin Abdi Külâl'in memleketinde üç tane kilise inşâsına müsâade etmesi de muhtâc-ı îzâhdır.

Vâkıâ yukarıda da söylenildiği vechile Mersed bin Abdi Külâl li-külli mezheb yezheb mütelevvin bir adamdı. Hatta şu hâl-i tezebzübî bil-âhire hal'ini mûcib olmuştu. Vâkıâ İmparator Konstans da mezheb işlerine karışmış ve zamanında Ariyus mezhebdârânı ile Ortodokslar arasında mücâdelât cereyân etmişti. Fakat Yemen hükümdarına elçi gönderip de kilise inşâsına müsâade istemek kadar hıristiyan taraftarlığında ileri gitmiş mi idi? Yoksa Hıristiyanlık, Suriye taraflarından gelmek sûretiyle mi Yemen dâhiline ve bilhassa Necran kıt'asına girmişti?

Necran ki Yemen'in şimâl-i şarkî cihetinde ve Dehnâ çölünün kenarında vâkı' bir yerdir, hıtta-i Yemâniyye'de Nasrâniyet'in ilk mahall-i intişârı olmak üzere meşhûr ve buna dâir *Mu'cemü'l-Büldân*'da rivâyet-i âtiyye mezkûrdur:

"Necranlıların Hıristiyan olmalarına sebep: Şam nevâhîsinde Feymiyûn yahud Kaymiyûn isminde Îseviyyü'l-mezheb bir zât vardı ki âbid ve mücâhid olup müstecâbü'd-da've idi. Seyahatle vakit geçirir ve bir mahalde hüviyeti anlaşılınca başka tarafa giderdi. Elinin emeğiyle geçinmek için dülgerlik yapar ve Pazar günleri çalışmayıp tâat ve ibâdât için sahrâya çıkardı. Şam köylerinden Sâlih namında biri, bu zâtı sever ve onun haberi olmaksızın ta'kîb ederdi. Bir gün, Feymiyûn kıra çıkmış, orada icrâ-yı ibâdete başlamıştı. Sâlih de ber-mu'tâd bir tarafa gizlendiği halde Feymiyûn'a bakıyordu. Birden bire büyük bir yılan peydâ olup Feymiyûn'un üzerine doğru yürüdü. Feymiyûn, bunu görüp duâ etti. Duâsı müstecâb olup yılan geberdi.

Sâlih, yılanın geldiğini görmüş, fakat geberdiğini anlamamıştı. Kemâl-i telâş ile:

– Aman, yılan var! diye bağırdı. Feymiyûn, cevap vermeyip ibâdetine devam etti.

Vaktâ ki ibâdet bitti. Sâlih, meydana çıkıp Feymiyûn'un refâkatine kabûlünü ricâ **[198]** eyledi, o da muvâfakat gösterdi. Köylüler, Feymiyûn'un azm-i kadrini bilirler, hürmet ve riâyette bulunmakla beraber hastalarını getirip okuturlardı. Kendine mürâcaat edenlere okur ve duâ eder, lakin çağırılan yerlere gitmezdi.

Bir gün bir adam gelip yapılacak işim var, diye Feymiyûn'u evine getirdi. Eve gidince a'mâ bulunan oğlunu gösterip hakkında duâ etmesini ricâ eyledi. Feymiyûn duâ edince a'mânın gözleri açıldı. Fakat iyice tanınmış olduğu cihetle kendisi orada duramadı. Sâlih'le beraber köyden köye, belki de çölden çöle gezmeye başladı.

Esnâ-yı seferde, bir Arap kāfilesi bunları esir ederek Necran'a götürüp sattı. O vakit Necran ahâlîsi büyük bir ağaca tapar ve senede bir kere o ağacı donatıp altında bayram yapardı.

Feymiyûn ile Sâlih'i eşrâf-ı Necran'dan iki zât almıştı. Feymiyûn'un oturduğu odanın nûr içinde kalması, efendisinin nazar-ı dikkatini celb eylediği cihetle kölesinin dinini sordu. O da:

–Siz, faydası ve zararı olmayan bir ağaca tapmakla bâtıl bir harekette bulunuyorsunuz. Vâhid-i lâ-şerîk olan ma'bûduma duâ edecek olursam derhal o ağaç kurur, dedi. Efendisi de:

– Duâ et bakalım. Dediğin gibi olursa biz de onu bırakır, senin ma'bûduna perestiş ederiz, cevabını verdi.

Feymiyûn, kalkıp Cenâb-ı Hakk'a duâ etti. Derhal bir fırtına peydâ olup ağacı kökünden çıkardı ve zemîn-i pestîye devirdi.

Bunun üzerine Necranlılar, Feymiyûn'a ittibâ' ederek Îsevî oldular. Bilâhare akîde-i tevhîdleri değişip erbâb-ı teslîs mezhebine girdiler.

İbni İshak der ki:

Şu nakledilen Vehb bin Münebbih'in ehl-i Necran'dan rivâyet ettiği kıssadır. Muhammed bin Ka'b el-Kurazî'den Yezîd bin Ziyâd ve Necran ahâlîsinden bazılarının naklinde ise:

Necran köylerinden birinde büyük bir sihirbâz olup ahâlînin çocuklarına sihir ta'lîm ederdi ki bu sırada Feymiyûn, gelip Necran ile sihirbâzın bulunduğu köy arasında çadır kurmuştu.

Necran eşrâf-zâdelerinden Abdullah bin es-Sâmir de her gün sâir çocuklarla beraber sihirbaza gidip sihir öğrenir, lakin Feymiyûn'un çadırı önünden geçerken onun tâât ve ibâdâtına hayrette kalırdı. Bir müddet sonra sihirbazı bırakıp Feymiyûn'un çadırına devama başladı ve sihir yerine şerîat-i Îseviyyeyi tahsîl eyledi. Babası ise oğlum, sihirbazlık öğreniyor, zannediyordu.

Bilâhare Abdullah bin es-Sâmir, Necran köylerini dolaşıp hastaları ve ma'lûl olanları, iyi olursa Îsevîliği kabûl etmek şartıyla okumaya başladı. Okuduğu iyi oluyor, Îsevîlik de bu sûretle intişâr ediyordu.

Şu hal, hükümdara aks edince Abdullah'ı celb eyleyerek ölümle korkutmak istedi. O da:

* Bu münâsebetle Araplar, Şâpûr'a Zü'l-ektâf demişlerdir.

** Hâris bin Amr da Hicaz'da Mûsevîliği kabûl eylemiştir.

– Sen, beni öldüremezsin, cevabında bulundu.

Fil-vâkı' Abdullah'ı dağdan attılar, nehre fırlattılar, ölmedi. Sonra hükümdara hitâben:

– Beni öldürmek istersen muvahhid ol. O vakit öldürebilirsin, dedi. Hükümdar Îsevîliği kabûl ettikten sonra elindeki asâ ile şakağına vurunca Abdullah teslîm-i rûh etti.

Ba'dehû, hükümdar bir takım hendekler açtırıp içlerini ateşle doldurdu ve Îsevîlikten irtidâd etmeyenleri onların içine attırdı ki *Kur'ân-ı Kerîm*'de [1](قُتِلَ اَصْحَابُ الْاُخْدُودِ. اَلنَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِ) nazm-ı kerîmiyle hikâye buyurulmuştur.

Şu cinâyeti işleyen herifin kim olduğunda ihtilâf vardır. İbni İshak'a göre Necran hükümdarı Abdullah es-Sâmir'i öldürdükten sonra kendisi de helâk olmuş, Necran ahâlîsi de dîn-i Îsâ'yı muhâfaza edebilmiş. Muahharan Yemen hükümdarı Zûnüvas askeriyle bunların üzerine yürüyüp Yahudi olmaları için çabalamış, kabûl etmememeleri üzerine kulak, burun kesmek, öldürmek, ateşe yakmak sûretiyle yirmi bin nüfûsu ta'zîb eylemiş. İmâm Tirmizî ve Müslim rivâyetlerinden Ubeydullah el-Fakīr ise bu rivâyete i'tirâz ederek:

–İbni İshak'ın "Necran ahâlîsini katl eyleyen Zûnüvas'dır" demesine hayret ederim. Çünkü: Zûnüvas, dîn-i Mûsâ'ya girmiş ve Yehûd ulemâsından iki zâtı yanına almıştı. Şu halde mü'min ve muvahhid idi. Şerîat-i İseviyye de *Tevrât*'ı müeyyed olarak geldiği cihetle onunla âmil bulunanlar da muvahhid idiler. Bu rivâyet doğru olduğu takdîrde kātilin de maktûlünün de erbâb-ı tevhîdden olmaları lazım gelir. Halbuki Cenâb-ı Hak, kātil ve muharrıkı kelâm-ı kadîminde zemm etmiştir. Binâenaleyh ateşle ta'zîb-i ibâd eden Zûnüvas değil, başka bir hükümdâr-ı cebbâr idi, demiştir."

Nakl ettiğim şu rivâyet, Hıristiyanlığın Suriye cihetlerinden Yemen dâhiline girmiş olduğunu ayân beyân gösteriyor. Kiliseler mes'elesine gelince: Yine Necran'da Bey'a nâmıyla bir ma'bed bulunduğu, bunun üç yüz deriden yapılmış bir çadırdan ibâret olduğu yine *Mu'cemü'l-Büldân*'da muharrerdir. Fakat Ebrehe'nin yaptırdığı meşhur kiliseden mukaddem Yemen kıt'asında başkaca bir Nasârâ ibâdethânesi olduğunu bilemiyorum. Muharrir-i muhterem, bunların mevki'lerini bildirirlerse kendilerine müteşekkir kalırız.

Biraz da şu satırları okuyalım:

"Bu târîhde Yemen kıt'asının ahâlîsi kısmen Yahudilerden ve kısmen de Sâbie mezhebine mensûb sünnetli putperestlerden ibâretti"

Bir satır yukarıda İmparator Konstans'ın iltimâsıyla kadîm San'a'da, Aden'de, Basra körfezinde birer kilise inşâ edilmesine müsâade olunduğu yazılmıştı. Bunlar yapıldıysa içinde âyîn-i Nasrâniyyeti icrâ edecek kimse yok muydu?

"Mersed'in vefâtından sonra Yemen'e Habeşliler müstevlî oldular. Bunlar Hıristiyan idiler. Necâşî'nin bir kumandanı olan Ebrehe Hıristiyanlığın Cezîretülarab'da taammüm etmesi için pek çok uğraştı. Ondan i'tibâren Habeşistan'la Yemen'in mukadderât-ı târîhiyyeleri arasında irtibât peydâ oldu. Yemenliler, Habeşlilere karşı İran'dan istimdâd ettiler. 575 târîh-i mîlâdîsinde vukūa gelen büyük bir muhârebede Habeşliler inhizâma uğradılar; ancak İranlılar 597 târîh-i mîlâdîsinde icrâ ettikleri ikinci bir muhârebenin netîcesinde bu kıt'aya sahip olabildiler. Bundan sonra Yemen İran'ın bir vilâyeti hükmüne girdi."

Mersed'in vefâtından sonra Habeşliler, Yemen'e girmedi. Mersed'in irtihâlini müteâkıb oğlu Vekîa ondan sonra Ebrehe bin es-Sabâh ondan sonra Sahbân bin Mahres[?] ondan sonra Amr bin Tübba' ondan sonra Zûşenâtir[2] ondan sonra da Zûnüvas adlı hükümdarlar geldi.* Hatta Zûnüvas'dan sonra Zûceden namında birinin hükümdarlığı muhtelefün-fîhdir. Gālibâ muharrir-i muhteremi Ebrehe isimlerinin müşâbeheti şaşırtmış olacak ki Mersed'in vefâtını müteâkıb Habeş kumandanı Ebrehe'yi Yemen'e sokup ta'mîm-i Nasrâniyyete başlatıyor. Halbuki Habeşliler, Yemen'e kendiliklerinden gelmediler. Biraz yukarıda yazıldığı vechile Zûnüvas'ın Necran hıristiyanlarına işkenceler yapmaya başlaması üzerine rüesâ-yı **[199]** Nasrâniyyeden Devs bin Sa'lebân namında biri Habeş Necâşîsine ilticâ ve hem-mezhebleri hakkında yapılan mezâlimden iştikâ eyledi. Bu münâsebetle de Necâşî, Şarkī Roma İmparatorluğu'ndan istîzân eyleyerek amca-zâdesi Erbat'ın maiyyetinde Yemen'e bir ordu gönderdi. Zûnüvas, bu orduyu karşılayıp döğüştü. Askerinin mağlûb olduğunu görünce Habeşlilerin eline düşmektense ölmek evlâdır diyerek atını da denize sürdü ve intihâr etti. Kable'l-hicre 95.

Kumandan Erbat, Necâşî namına Yemen'in vâlîsi oldu. Bilâhare maiyyetinde bulunan meşhûr Ebrehe ile bozuşup harbe kalkıştı. Muhârebe yerine mübârezeye karar verdiler. Düello esnâsında Ebrehe'nin burnu yarıldı.* Erbat'ın da beyni dağıldı. Bunun üzerine Ebrehe, Yemen vâlîsi oldu ve Necâşî tarafından me'mûriyyeti tasdîk edildi.

Evet, Ebrehe, Hıristiyanlığın Yemen'de intişârına çok çalıştı. Arapları Ka'be ziyâretinden vazgeçirmek için San'â'da bir müzeyyen kilise yaptı. İhtimâl ki bu vesîle ile bütün Cezîretülarab hükümdarlığını kurmuştu.

Fîl vak'asını müteâkıb helâk olunca yerine oğlu Yeksûm ondan sonra da diğer oğlu Mesrûk geçti. Yemenliler, bu yabancı âileyi tabîî sevmiyor ve istemiyorlardı. Himyer prenslerinden Seyf bin Zîyezen'i hurûca teşvîk ettiler. O da Kisrâ-yı İran Perviz'den istimdâd eyledi. Kisrâ'nın Vehrez namında bir kumandan maiyyetinde gönderdiği evbâş gürûhuyla Mesrûk'u mağlûb ederek ecdâdının tahtına geçti, oturdu. Fakat Kisrâ-yı İran'a her sene bir mikdâr-ı muayyen vergi i'tâsına mecbûr oldu.

Cülûsunu tebrik için Arabistan'ın her tarafından hey'etler gittiği sırada cedd-i Peygamberî Abdülmuttalib hazretleri de berây-ı tehniyyet azîmet buyurmuşlar ve Seyf'in fevkalâde ikrâm ve ihtirâmına mazhar olmuşlardı. Zîyezen, Habeşlilerden bir maiyyet-i askerî tertîb etmişti. Hükûmetinin birinci senesinde iken bunlardan biri fırsat bulup kendisini öldürdü. Müşârun-ileyhin vefatıyla Yemen kıt'ası İran'ın bir vilâyeti hükmüne girdi. Vehrez, Velican, Hardan, Nuşcan, Merzan, Bâzân ismindeki vâlîlerle idâre olundu.

---

[1] Burûc, 85/5-6.

[2] Metinde (شفاتر) şeklinde yazılmıştır.

* *Târîhu Ebi'l-Fidâ*

**Bundan dolayı Ebrehe'ye Ebrehetü'l-esrem derler.

Kisrâ'nın son vâlîsi bulunan Bâzân yedinci sene-i hicriyyede İslâm'a gelmiş ve taraf-ı âlî-i risâletden yine Yemen vilâyetinde ibkā buyurulmuştur.

Tâhirü'l-Mevlevî

* * *

(Hayât-ı Hazret-i Muhammed (sav) müellifi Lütfullah Ahmed Efendi tarafından gönderilen cevap geç geldiği cihetle gelecek haftaya kalmıştır.)

* * *

MAKĀLÂT

.....

KARANTİNA YALNIZ HACILARA MI?

Bu sene Cidde'de vukūa gelen birkaç şüpheli hastalıktan dolayı bilumûm hüccâc-ı kirâmın karantinaya tâbi' tutulmaları Dâire-i Umûr-ı Sıhhıye'ce taht-ı karâra alındığı *Şuûn* kısmımızda derc olunmuşidi. Bu karârın beynelmüslimîn güft ü gûyu mûcib olduğu, hatta Arapça münteşir bazı İslâm gazetelerinin i'tirâzına ma'rûz kaldığı da söylendi idi. Mısır'da hıristiyan Arap ve Kıptîler tarafından neşr olunup uzaktan yakından İngiliz mefkûresinin intişârına hizmet eden *el-Ehrâm* gazetesi Hıristiyanlık ile hiç de münâsebeti olmayan ve doğrudan doğruya Müslümanlık âlemine âid olan bu mes'ele hakkında uzun bir başmakāle neşr ediyor. İbtidâ, karantinalar meclisinin verdiği o karar aleyhinde yazı yazan bir müslümanı ta'yîb ve techîl ediyor. Bu müslümanın karantinalar hakkında beynelmilel taht-ı karâra alınan kavânînden haberi olmadığını ileri sürüyor. Sonra bundan on iki sene evvelisi, kıt'a-i Mısrıyye'de vukūa gelen bir felâket-i azîmeyi tasvîr ve ihtâr ederek söze başlıyor. Gûyâ 1901 senesi doksan iki bin Mısırlıyı alıp götüren, altmış bin kadar Mısırlı ağniyâ ve tüccarı işinden, gücünden alıkoyan kolera mikrobu, Moşeli[?] bir hacının hıyâneti ile karantinadan kaçırılan Hicaz hurmasıyla Zemzem-i şerîf suyunda barınarak kıt'a-i Mısrıyye'ye dâhil olmuş imiş! Bir de üç sene evvelisi Hicaz'da zuhûr eden bulaşık bir hastalık Şam, Anadolu, İstanbul yollarını ta'kīb ederek Makedonya, Rumeli, İtalya, Rusya, Avusturya memleketlerine kadar intişâr etmiş imiş!..

İşte bunun için sâir memleketler gibi, kıt'a-i Mısrıyye'nin de koleradan, bulaşık hastalıklardan muhâfazası için emrâz-ı sâriye menbaı olduğu anlaşılan Hicaz'dan gelecek hüccâcın kat'iyyen karantinaya tābi' tutulması iktizâ ediyormuş...

İşte bir hıristiyanın Hicaz, hüccâc-ı kirâm hakkındaki düşüncesi!.. Demek oluyor ki onların fikrine göre şu birkaç seneden beri hüküm süren bulaşık hastalıklar hep Hicaz vâsıtasıyla Hicaz'dan geliyormuş. Ne garîb düşünce! Acaba Mısır'da 1901 senesi felâketini hazırlayan kolera mikrobunun mutlakā Hicaz hurmasında, Zemzem suyunda gelmiş olması neden ma'lûm oluyor? Mısır'a yalnız Hicaz'dan avdet edenler mi geliyor? Mısır'ın kapıları başkaları için, başka memleketlerden gelenler için kapalı mı? Bir de üç sene evvelisi zuhûr eden kolera mikrobunun ibtidâ Hicaz'dan gelmiş olduğu ileri sürülüyor. Bu da kat'iyyen doğru değildir. Çünkü memleketimizde üç dört sene evvelisi zuhûr eden bu koleranın Hicaz'dan değil, belki hac mevsiminden evvel Odesa tarîkıyle Rusya'dan; Rusya'ya da, **[200]** Japon-Rus Muhârebesi meydanı olan Mançurya'dan gelmiş olduğu ma'lûmdur. Hatta hatırımızda kaldığına göre Rusya'da münteşir bazı muhâlif gazeteler ile Avusturya'nın meşhûr cerîdelerinden biri, Mançurya'da bi-gayri hakkın kanları heder edilen şühedâ ve maktûlînin ruhları kolera mikrobu şeklinde temessül ederek intikām almak için, bu melhameye sebebiyet veren Petersburg'a doğru yürümekte olduğunu yazdı idiler...

Bir de öteden beri ma'lûm olan bir mes'ele var: Emrâz-ı sâriye ve bilhassa kolera mikrobu pek soğuk memleketlerde dikiş tutturamadığı gibi, sıcak ve kuru memleketlerde de uzun müddet yaşayamıyor. Kıt'a-i Hicâziyye de kuru ve sıcak bir memlekettir. Buraları senenin pek az günleri müstesnâ olmak üzere mütemâdî bir sûrette umûm emrâz-ı sâriyye mikroblarının düşmanı olan güneşin altında kalmaktadır. Onun için Hicaz kıt'asında öteden beri tâûn, vebâ gibi hastalıkların dikiş tutturamadığı i'tikādı hüküm-fermâdır. Demek oluyor ki, bu kıt'anın bulaşık hastalıkların menbaı addolunması da doğru değildir.

Fakat bütün bunlar ile beraber biz hiçbir vakit fenne, ilme karşı gelmek fikrinde değiliz. Hüccâc-ı kirâmın fennen karantinaya tâbi' tutulmaları iktizâ ediyorsa buna diyeceğimiz yok. Fakat bunun tatbîkātı husûsunda, müslümanlara mahsûs muâmelede bulunarak fazla tazyîkāt icrâ etmemeli. Müslümanların da ihtirâma lâyık, her hukūkları mahfûz, yaşamak hakkını hâiz sâir milletler gibi, insanoğlu insan olduklarını unutmamalıdır.

* * *

Öteden beri gönlümüzde bir ukde vardı, sırası gelmişken bunu da söyleyelim: Umûmiyet i'tibâriyle karantinalar hakkındaki kavânînin tatbîkātında müsâvâtsızlıklar görüyoruz. Karantinaya tâbi' tutulmak husûsunda bir müslüman ile bir hıristiyanı farklı buluyoruz. Bu cihet, bilhassa hac mes'elesinde daha ziyâde kendisini gösteriyor. Bugün bir hacıya yapılan muâmele ile, bir heciye edilen muâmele beyninde fark vardır. Hicaz'da, esnâ-yı râhda küçük bir hastalık alâimi görülmek bütün hüccâcın karantinaya tâbi' tutulmasına kifâyet ettiği halde, Kudüs'deki, Kudüs yolcularındaki hastalıklar kat'iyyen nazar-ı i'tibâra alınmıyor. Kudüs yolcularının karantina bekledikleri hemen işitilmemiş gibidir. Şu halde karantinalar hakkındaki kavânîn ve nizâmâtın yalnız hüccâc-ı müslimîne mahsûs bir şey gibi olduğu anlaşılıyor, demektir. Çünkü bu kavânînin başka kimseler, başka yolcular hakkında tatbîk edilmesi pek nâdir vukūa geliyor. Bu da Odesa, Sivastopol ile İstanbul arasındaki müslüman yolcularına mahsûs gibidir. Yoksa koleralı Odesa'dan şimendüfere binip de Avrupa vâsıtasıyla, Viyana'yı Peşte'yi geçerek İstanbul'a gelen yahud kolera vukūâtı olduğu zaman İstanbul'daki Sirkeci istasyonundan binip de bütün Avrupa'yı dolaşan bir kimse için karantina beklemek mecburiyeti olmadığı ma'lûmdur. İşte bunun içindir ki bazı Kazan hacıları Rusya içerilerinde bulaşık hastalıklar olduğu zaman Bosfor ağzındaki Kavak karantinasından kurtulmak için tüccar pasaportu alarak (Hacı değil) Avrupa vasıtasıyla İstan-

bul'a çıkıyor, yahud Marsilya'dan İskenderiye'ye gidiyorlar. Bu sûretle hacı pasaportunu hâmil olmamak sâyesinde sâir insanların müstefîd oldukları serbestî-i seyâhatten müstefîd olabiliyorlar.

İşte bütün bunları vaktiyle mülâhaza ettikten sonra, hacı veyahud hac pasaportunu hâmil olmayanların ve sâir yolcuların üzerinde eşyâlarında, mi'de ve em'âlarında kolera, vebâ gibi emrâz-ı sâriyye hastalıklarının mikrobu yaşayamıyor mu? diye hatırlara geliyor. Âh, fennin, ilmin tavsiyesiyle yapılan bu gibi husûslarda olsun müsâvâta riâyet edilse ne olurdu?...

H[ha]. **S**[se].

وَذَكِّرْ فَإِنَّ الذِّكْرٰى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ[1]

يا ليت عين رسول الله ناظرةً

Ey müslümanlar! İbret gözünü açınız da âlem-i İslâm'ın başına gelen felâketleri görünüz; nâsıye-i pâk-i şerîate sürülen lekeleri seyr ediniz! Etrâfınıza göz gezdirirseniz ne kadar muazzam mefâhirin, ne kadar muhteşem hükûmât-ı İslâmiyyenin yeryüzünden büsbütün kalktığını; târîh sahîfelerinden başka yerlerde nâmı, nişânı kalmadığını görürsünüz.

Hind'in o muazzam saltanat-ı İslâmiyyesini tahattur sizin için ne ibret-engîz, ne müfîd bir dersdir! Âh! Tam bin sene cihân-ı Hind'i tenvîr eden o güneş nihâyet Rangon'da gurûb etti. Hind şâhenşâhının torunu bugün Hind sokaklarında derbeder, perîşân bir kıyâfetle dolaşıp duruyor. İngiliz hükûmeti o tâli'siz şâhzâdeye açlıktan ölmeyecek kadar bir para... Yirmi lira veriyor!

Cava pâdişahlarının, Felemenk hükûmeti elinde perîşân olan o zavallıların halini söylemekten ise söylememek daha iyidir. Bîçârelerde ne tâc-ı saltanat kaldı, ne külâh-ı şevket!

Hân-ı Hîve, Emîr-i Buhâra bugün ruhsuz cesed hükmündedir. Madagaskar'ın, Zengibar'ın Maskat'ın giriftâr olduğu musîbetler elbette sizce mechûl değildir. Mısrîlerin, Sudânîlerin hali ma'lûm. Merakeş'de müslüman kanı hergün su gibi akıyor! İran'da Ruslar İngilizlerle birleştiler. Müslümanlar katl-i âmma mahkûm oldu. Ulemâ-yı İslâm darağaçlarına çıkarıldı. Trablusgarb'da binlerce Allah'ın kulu sırf "Lâ ilâhe illallâh Muhammedün Resûlüllâh" dedikleri için koyun gibi boğazlandı. Balkanlarda sel gibi akıtılan ma'sûm müslüman kanlarını düşünmek bile insanın müfekkiresini yakıyor!

Lakin biz elimize bütün edyânın efdali, bütün şerâyiin ekmeli olan **[201]** bir dîn-i mübîn dururken, o dîn-i muazzam bize [2](وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ) derken nasıl olur da günden güne inhitâta, inkırâza doğru gidiyoruz? Hiç bunun sebebini düşünmek istemiyoruz.

Sükûtumuzun iki mühim sebebi vardır ki biri ahkâm-ı şerîati muattal bırakışımız; diğeri de Avrapa'yı kör körüne taklîd edişimizdir. Ne garîbdir ki garbın ne kadar fenalıkları varsa biz kemâl-i tehâlükle kabûl ettik; bizim ne kadar fazâilimiz varsa onlar elimizden aldılar!

[1] Zâriyât, 51/55.

[2] Hacc, 22/78.

كشور تهذيب كيرد آنجنان وحشى كروه؛
علم ودولت را برد از ما ببين قومى چنين!

Meselâ hayatın birçok mesâili, muâmelâtı sene hesâbâtına mütevakkıftır. Vâ esefâ ki biz bu işte de Frenklere ittibâ' ettik: Sene-i Hicriyye'yi bıraktık da sene-i Nasrâniyye'yi aldık. Bilmem ki târîh-i Mîlâdın ne gibi mehâsini var? Bilmem ki sene-i Hicriyye'nin ne gibi meâyibi görülmüş. Kānûn-ı muhabbet îcâbınca âşık sevdiğine âidiyeti olan maddî, ma'nevî her şeye karşı kalbinde bir incizâb duyar. Meşhûrdur ya! Mecnûn yolda rast geldiği bir köpeği tutup yüzünü, gözünü öpmüş. Ne yaptığını sormuşlar. "Bu köpek bir kere Leyla'nın mahallesinden geçmiş idi" cevabını vermiş. Halbuki Mecnûn'un Leyla'ya olan incizâbı ile aleyhi's-salâtü ve's-selâm Efendimize karşı olan aşkımız arasında nisbet bile tasavvur edilememek lazım gelir. Evet, o Nebiyy-i zî-şânın zât-ı fevkalhayâli bizim için bir âyîne-i Hudâ-nümâdır. Biz Allah'ı ancak o âyînede görebildik, ancak o âyîne sâyesinde tanıyabildik.

Seyyidü'l-mürselîn Efendimiz hazretlerinin bi'set-i hümâyûnlarından evvel bizler *Kur'ân*-ı Pâk'in [3](يَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ) sûretindeki tasvîrine mazhar birer behâim sürüsü idik. İnsâniyetden, medeniyetden, fazîletden haberimiz bile yoktu. Lakin o nûr-ı mübîn-i irfânın tulûu üzerine en mütemeddin millet kesildik; bütün âlemin üstâd-ı ma'rifeti olduk.

O halde ne mürüvvetsizlik, ne vefâsızlıktır ki hicret-i Nebeviyyeye nisbeti olan târîh-i hicrîyi ihtiyârımızla terk edelim de sene-i mîlâdiyyeyi kabûl edelim! Nasrânîler sene-i mîlâdiyyeyi kabûl etmişlerse kendi hesablarına haklıdırlar. Lakin bize ne oluyor?

Bundan başka aleyhi's-salâtü ve's-selâm efendimizin hicreti ne azîm mu'cizâta, ne azîm vekāyia mahall-i zuhûr olmuştur! Öyle ya bütün bir memleket rahmeten li'l-âlemîn olan vücûd-ı hümâyûnlarını yok etmek için el birliğiyle hücûm etmiş, o kadar sıkı ta'kîbâtda bulunmuş iken maksadlarını istihsâl edemediler. [4](فَكِيدُونِي جَمِيعًا) [5](وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ) âyât-ı kerîmesi bu muhâcimlerin şiddetini artırıp durduğu halde o Nebiyy-i ekrem, o şâhzâde-i izzet ve celâl muhât olduğu cemâât-i kuddûsiyyân ile birlikte mansûr ve muzaffer olarak Mekke'ye girdi.

Târîh-i mîlâdîyi düşünelim. Enâcîlin beyânına göre Hazret-i Îsâ'yı habs etmişler. O da bütün gece (ایلی ایلی لما سبقتنی) diye feryâd eylemiş. Kendisine Allah'ın oğlu, daha doğrusu Allah'ın kendisi nazarıyla bakılırken yine enâcîlin beyânına göre Yahudiler tarafından asılmış da hiçbir kudret-i ulûhiyyet ızhâr etmemiş.

Biz müslümanlar şununla iftihâr edebiliriz ki: İçimizden milyonlarca din kardeşimiz kitâbullahı hâfızalarında taşıyıp duruyorlar. Şu kubbe altında hangi millet vardır ki böyle bir mazhariyetle mübâhî olabilsin?

Enâcîle gelince Hazret-i Îsâ'dan yüz elli sene sonra şunun bunun rivâyetine mürâcaatla meydana getirilen; sonra da *İncil* namı verilen bu kitaplarda yekdiğerine mütezâd bir-

[3] Muhammed, 47/12.

[4] Hud, 11/55.

[5] Mâide, 5/67.

çok beyânât vardır. [1](وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللهِ لَوَجَدُوا فيهِ اخْتِلَافًا كَثيرًا) Onun için enâcîl-i mevcûdeyi kitâb-ı ilâhî olarak tanımak elimizden gelmez.

Sene-i mîlâdiyye fikri Râhib Viyanais Eksikus tarafından 532'de meydâna çıkarıldı. Karn-ı sâdisde İtalya'da revâc buldu. 816'da hey'et-i ruhbâniyye toplanarak artık bu târîhin umûmiyetle kabûlünü tervîc ettiler. Cermanya hükümdârı üçüncü Çarls 879'da aynı târîhi kendi memleketinde isti'mâle başladı.

Hindistan'daki putperestlerin târîhleri de kendi sene-i mezhebiyyeleridir. Bütün muâmelât-ı ticâriyye ve sâirede hep onu kullanırlar.

Artık bütün müslümanların seneleri, ayları karma karışık olmamak için sene-i hicriyyeyi re's-i târîh-i müşterek olarak kullanmaları Makām-ı Muallâ-yı Hilâfet tarafından emr ü fermân buyurulmalıdır.

Ebû Saîd el-Arabî el-Hindî

SARIK MES'ELESİ

Hakkında Bazı Beyânâtta Bulunan Talebe-i Ulûmdan Mecdüddîn, Sa'dullah Efendilere

Sebîlürreşâd mecmûa-i İslâmiyyesinin ulvî sahîfelerinde, mühim makālelerinizi okudum. Muhterem muallimleriniz tarafından bu gayr-ı musîb fikriniz tashîh edilir ümîdinde bulunuyordum. Fakat Sa'dullah Efendi'nin ikinci bir makālesi; şu âciz, küçük fikrimde bir infiâl-i dînî husûle getirdi ve şu satırları yazmaklığa mecbûr oldum.

Mecdüddin Efendi'nin hiç hatıra gelmeyen bu mes'ele-i mühimmeyi birinci defa olarak bildirmesi şâyân-ı teşekkürdür; lakin bu sûretle ıslâh edilecek sarık mes'elesi şüphesiz İslâmiyet'e bir darbedir. Çünkü ıslâhât nâmı altında istediğiniz şey, maatteessüf ıslâh değil, bir nevi' inhisârdır. Maamâfîh yazdığınız makālelerin bir kısmı gāyet doğrudur. Buyurduğunuz gibi; Anadolu'nun hücrâ köşesindeki ma'sûm, sâf fikirli İslâmlar; para âşıkı, hâin sahte hocaların fâsid sözlerini "Âmennâ ve saddaknâ" diyerek kabûl ediyorlar ve böylece din perdesi altında din ile aslâ alâkası olmayan muzır i'tikādlar sâf-derûn Mehmedciklerin **[202]** kalbinde silinmez bir eser-i taassub bırakıyor. Öyle ise bu hâli men' etmek için herkesin başındaki muhterem sarığı, o Sünnet-i Seniyye-i Nebeviyyeyi mi almalıyız?

Yukarıda "İslâmiyet'e şüphesiz bir darbedir" dedim; evet! Çünkü sarık, o pür hikmet sünnet-i Peygamberî, hiçbir vakitde alâmet-i fazl değil, alâmet-i İslâm'dır. Zîrâ sarığın sünnet olduğunu inkâr edemezsiniz; öyle ise hadd-ı zâtında sünnet olan bir şey her İslâm için sünnetdir. Binâenaleyh yalnız âlimlere mahsûs değildir.

Emîn olunuz ki fazla, dehâya, irfâna alâmet istemez; ancak bu zâtların dehâlarının, fazllarının mahsûlü olarak ağızlarından ümmet-i İslâma saçtıkları *inciler* kendileri için bir alâmet-i lâ-yetegayyerdir.

[1] Nisâ, 4/82.

Makālenizdeki "Herkesin –hattâ sizin dediğiniz gibi bir hamalın bile– başında görünce insan sâika-i asabiyyetle hemen onu yakalayıp başındaki sarığı yırtmak istiyor" sözlerini okuduğumda, hissiyât-ı şedîdenizi; akıl ile tashîh, teemmül ile idâre edemeyerek kaleminizi sâika-i asabiyyetle galeyân-ı taassubunuzun cereyân-ı mütemâdîsine kaptırdığınıza hükm ettim.

Ve yine "Hülâsa; Meşîhat-i İslâmiyye'nin sem'-i ıttılâına vâsıl olmak için umûm talebe arkadaşlar birlikte bağırıyoruz: Biz ıslâhât isteriz; teceddüdât isteriz; bu alâmet-i fazîlet olan sarığı nâ-ehiller, hurâfâtcılar başında görmek istemeyiz" diyorsunuz.

Islâhât isteyişiniz pek güzel bir fikirdir; fakat sarığı nâ-ehiller, hurâfâtcılar başında görmek istemeyişiniz, ıslâhâtın bütün bütün zıddıdır. Ey İslâmlar! İttihâd edelim, paramızı kimseye kaptırmayalım diye bağırışıyoruz. Acaba İstanbul'da, taşrada muhtelif unsurdaki hamalların, yahud tüccarların İslâmları başlarına o sünnet-i şerîfi sarsalar da müsâfirîn-i İslâmiyye bütün ahz u itâlarını onlarla yapsalar asıl arzumuz, bağırıştığımız saâdet hâsıl olmaz mı? Hatta diyeceğim ki: Vicdanlarımızın kan ağladığı şu zamân-ı tedennî-i müslimînde, yukarıda arz ettiğim iktisâd nokta-i nazarından, her İslâm için sarık sarmak farzdır; lakin askerliğin şerefini sû'-i isti'mâl eden askerlerin tecziye edildiği gibi, sarığın şerefini de muhâfaza edemeyenler, hocayım diye herkesi iğfâl edenler tecziye edilsin.

Ve yine: "Bugün bir dersiâmmın, bir ders vekîlinin, bir şeyhülislâmın sardığı sarığı; bir hamalın, bir kahvecinin....! de başında görüyoruz. Bunun için her sarıklının câhil olduğuna hükmediyorlar. Binâenaleyh ben size soruyorum: Herkesde sarık bulunmasına râzı mısınız?" diyorsanız ben de cevaben derim ki: Evet râzıyız; esbâbını bâlâda arz ettim. Birinin cehli âhirine taalluk etmez.

"Bunun ıslâhı ne sûretle olmalıdır?" dediğinizde mes'ele bütün bütün başka bir şekil alıyor. Yoksa sizin zehâbınız gibi ıslâh; sarığı sardırmamakla olmaz, ancak her sınıfın kendine mahsûs bir türlü sarık sarmasıyla olur.

Haleb Sultânî Talebesinden: **Cemâlî-zâde Mehmed İsmet**

* * *

HAYÂT-I AKVÂM-I İSLÂMİYYE

BAKÜ'DE İSLÂM TİCÂRETİ

Bakü'de münteşir *Sadâ-yı Hak* gazetesinin bir makālesinden:

Bakü ticâret nokta-i nazarından Kafkasya'nın, belki Rusya'nın en büyük şehirlerinden ma'dûddur. Bakü neft şehri addolunuyor; fakat manifatura, demir, meyve, pirinç, un, buğday üzerine de pek büyük bir ticâret vardır. Kafkasya'nın sâir taraflarında İslâmlar ticâret nokta-i nazarından pek müterakkī görünmüyor iseler de, Bakü şehri böyle değildir. Bakü'de müslümanlar ticârete hayli rağbet ediyorlar. Onun için burada İslâm ticâreti epey terakkī etmiştir. Şu ka-

dar var ki son günlerde müslümanlar arasında ticâret nokta-i nazarından bazı gevşeklikler görünmeye başladı. Henüz büyük sermayeler umûmiyet i'tibâriyle müslümanlar elinde olmakla beraber bank muâmelâtında müslümanlara karşı tas'îbât gösteriliyor. Onun için şerâit-i hâzıra dâhilinde İslâmların ticâret etmesi, muâmelâtına germî vermesi güçleşiyor, demektir. Hatta geçenlerde sekiz dokuz yüz binlik bir müslüman manifaturacısının on bin rublelik kadar ehemmiyetsiz bir cirosu bankaca red edilmiştir. Daha da buna benzer birçok uygunsuzluklar oluyor. Halbuki şimdiye kadar tertîb olunan istatistiklerden ma'lûm olduğuna göre Bakü müslümanları arasında sâir milletlere nazaran iflâs gāyet az olmuş, vukūa gelen ehemmiyetsiz iflâsların da bir hîle veya ehliyetsizlik netîcesi olduğu anlaşılmıştır. Şu hale göre müslümanların bankalardan tamamıyla müstefîd olamamalarını neye haml edebiliriz?

Bizim fikrimize göre bunun sebebi pek âşikârdır.

Evvelâ: Müslümanlar kendi hukūklarını müdâfaa etmek üzere hiçbir teşebbüsde bulunmuyorlar.

Sâniyen: Zengin ve sâhib-i servet olan müslümanlar yekdiğerini tutmuyorlar.

Sâlisen: En büyük sermâyeler müslümanlar elinde bulunduğu halde bankaların meclis-i idârelerinde lüzûmu kadar müslüman bulundurmaya gayret edilemiyor. Gayr-ı müslim a'zâların ise müslümanları kayırmadığı, müslümanlara yardım etmek istemediği ma'lûm; birçok emsâliyle sâbit olmuştur.

Onun için müslümanlar iş işten geçmeden bu hâb-ı gafletten uyanarak kendilerini toplamalıdırlar. Bilhassa bu zamanda ilimsiz, bilgisiz, ticâret olamayacağını da takdîr ederek sâir milletlerin yaptıkları gibi biz müslüman tüccârı da çocuklarımızı ticâret mekteplerine vermeliyiz. Sâir milletler ile ticâret husûsunda mücâdele etmeye, rekābete alışmalıyız... Gayr-ı müslimlerin mücehhez oldukları silâhlar ile mücehhez olmaya çalışmalıyız. Biz ancak bu sâyede âlem-i iktisâddaki varlığımızı, servet-i milliyyemizi, milyonlarımızı muhâfaza edebiliriz.

* * *

[203] **MEKÂTÎB**

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

SEYLAN ADASI

Adanın Teşkîlât-ı Arzıyyesi:

Adadaki arâzînin kısm-ı a'zamı düz ve musattah ise de etrâf-ı erbaası dağlık ve kayalıktan müteşekkildir.

Adanın cenûb-ı garbîsinden ve sahilden bed' eden mezkûr kayalıklarla dağlar âdetâ bir silsile-i cibâl vaz'iyetini alarak tedrîcî bir sûretde yükselmeye ve adanın şimâline kadar intihâ bulup, en yüksek zirvesi Âdem Tepesi dedikleri noktadır ki, sath-ı bahrdan 8296 İngiliz kademi irtifâındadır.

Arâzî ve cibâl-i mezkûre tabîatin avârız-ı müdhişesine ma'rûz kalmış ve böylece irtifâ' ve inhitât peydâ eylemiştir. Kolombo'dan Kandy'e şimendüferle müsâferet eden zevât bu ahvâl-i tabîiyyeyi gözleriyle müşâhede edebilirler.

Nehirler:

Adanın çay ve nehirleri alelâde nehirlerdendir, fakat içindeki suların sür'ati pek ziyâdedir. Mezkûr nehirlerin sür'atinden elektrik kuvveti suhûletle elde edilebilirse, seyr-i sefâin için –sür'atinden dolayı– o kadar elverişli değildir. Adanın en cesîm nehri Mahaiseli Ganga nehridir ki, iki yüz altı mil uzunluğunda ve birçok arâzî, ormanları saky ve irvâ ettikten sonra Frincomalee kasaba ve sâhilinden denize munsab olmaktadır.

Adada birkaç sun'î gölden başka zikre şâyân göller yoktur.

Adanın Şose Yolları:

İngiltere idâresine geçinceye kadar adada şose yolu yok idi. İngilizler şose yollarının inşâsına her şeyden evvel başlamışlardır. Hâl-i hâzırdaki şoseler ise dört bin kilometreden ibârettir. Mezkûr şoseler o kadar temiz ve muhkem sûretde vücûda getirilmişlerdir ki, otomobiller kemâl-i suhûletle üzerlerinden mürûr edebilir.

Adanın Mezrû' Olan Arâzî ve Tarlaları:

Adada mezrû' olan arâzînin mikdarı 3.650.000 dönümden ibâret olup, bâlâdaki yekûnun dört misli kadar daha kābil-i zer' ve harsdır. Arâzî-i mezrû'a alelekser adanın garb, cenûb, vasatında vâkı'dır. Şimâlinde ise pek az mezrû' arâzî vardır.

En ziyâde zirâat olunan mevâd kokovo cevizi 750 bin dönüm, pirinç 600 bin dönüm, çay 380 bin dönümdür.

Adanın Ormanları:

En ziyâde mebzûl bir şey varsa, ada dâhilindeki ormanlardır. Ormanlar adayı kaplamışlardır. Şöyle ki, birbirini mütevâlî bir sûretde mülâhık olan ormanlarda günlerce haftalarca insan dolaşabilir ve güneşe aslâ tesâdüf etmez. Mezkûr ormanlar, ağaçlar, hayvânât-ı sâire ile dâimâ pür revnaktır.

Adanın Âb u Havası:

Seylan adasının âb u havası her kasaba ve sâhile göre tehallüf eder. Kurâ ve sevâhil-i cenûbiyyede az çok rutûbet ve harâret hüküm-fermâ ise de, adanın ortasında, şimâlinde vâkı' olan cihât tamamıyla serin, rutûbetten azâde bir haldedirler.

Adanın yağmur zamanları Hindistan'ın aynı zamanı ise de cenûbda pek hafif ve nikāt-ı şimâliyyede şiddetle hükmünü icrâ eder. Haziran ayında –ki yağmurların şiddetle yağdıkları aydır– rutûbet gereği gibi adada icrâ-yı te'sîr eder.

Senenin hemen her ayında yağmur yağar. Adanın dağlık ve ormanlık yerlerinde bazen günlerce yağmur kesilmez. Bunun sebebi ise eşcârın mebzûlen bulunmasıdır. Yağmurlar esnâsında elbise, eşya, me'kûlât, maâdin herşey paslı bir halde bulunur. Sık sık eşyayı temizlemek mecburiyeti vardır.

Kânûnisânî, Şubat ayları adanın en güzel mevsimleridir. Seyyâhîn, züvvâr alelekser bu zamanlarda adayı ziyârete koşarlar. Bu esnâda hava soğuk, yâbis, rutûbetsiz bir halde devam eder. Rûzgârlar da müddet-i muayyenede adayı, adanın kurâ ve sevâhilini ziyâret etmekte kusûr etmez. Sevâhilde, rûzgârların hübûbundan dolayı ahâlî dâimâ nez-

le, romatizma, buna mümâsil emrâz ve a'râzından şikâyet ediyorlar. Sâhil ahâlîsi sıcağı soğuğa tercîh etmektedirler.

(Zoology) Zoloci:

Seylan adasının ahvâl-i zolojiyyesi de şâyân-ı istifâde ve dikkattir. Nebâtâta nisbeten hayvanların mikdarı daha az ve ehemmiyeti de o nisbetde olduğundan hayvânâta dâir muhtasar sûrette bahsedeceğim.

Seylan adası her ne kadar Hindistan'a pek yakın ise de, adadaki hayvânât ile Hind hayvanları arasında şekil ve cesâmet-i hilkat, hüviyet noktasından büyük bir fark ve mübâyenet olup, bilakis Afrika ve Malaya hayvânâtıyla müşâbehet-i tâmme vardır.

Seylan adasının cenûb, garb ve vasatında zirâat ve medeniyet o kadar taammüm ve intişâr etmiştir ki, hayvânât-ı –muzırra– vahşiyye için cevelângâh olacak, bir yer kalmamıştır.

Adanın bu kısmında insanlarla ülfet peydâ eden hayvânât-ı ehliyye ile çakal, bazen yılanlar bulunmakta ise de adanın nikāt-ı şimâliyyesinde –husûsan dağ, ormanlarda– fil, kaplan, pars, tilki, kurt, ayı, domuz, boğa, kobra, ef'î yılanlar mebzûldür.

Adanın mevâkı'-ı şimâliyyesinde öyle ormanlar vardırki henüz adım atılmamıştır. İri, sâl-horde ağaçlarla kokova, yambu ağaçları arasında pek müdhiş hayvan ve canavarlar mebzûldür. Memeli (zâtü's-sedy) dört ayaklı (zâtü'l-erba') yere sürünen (zevâhif) ve uçan (tuyûr) kuşların envâ' ve eşkâli Seylan adasında bulunur.

Ada mükemmel bir av yeridir. Hayvânât-ı vahşiyye, tuyûr, fil avına meraklı olanlar, yılan tutmak ve öldürmek isteyenler bu adaya geliyorlar.

(Yılan, boğa ve o gibi zevâhif-i muzırrayı itlâf edenlere hükûmet tarafından mükâfât-ı nakdiyye veriliyor.)

Hevâm ve haşerât için de Seylan iyi bir nümâyişgâhdır.

Kelebek yakalamak sûretiyle koleksiyonlarını tezyîn ve tekmîl etmek arzu eden tuhaf meşrebli, Amerikalı, Brezilyalı madam ve madmazeller için Seylan adası ikinci bir cennet teşkîl ediyor.

Ormanlarda yırtıcı hayvan peşinde yalnız başına avcı gitmez. Çünkü gidemez. Yolu gāib etmemek için delîle evvelâ muhtâcdır. Sonra hadem, haşem, alışkan filler, muallem köpekler, daha neler neler lazımdır. Ancak bu sûretle yırtıcı hayvanların itlâfı mümkün olur. Aksı takdîrde ölüm muhakkaktır.

Ormana girildi mi, âdetâ hayvânât panayırına girilmiştir gibi insana geliyor. Yüzbinlerce tuyûrun cıvıltıları, maymunların ağaçlar ve dallar üzerindeki tuhaf tuhaf oyunları, canbazlıkları, şaklabanlıkları, fillerin iri, ufaklı yavrularıyla, sürüleriyle gezinmeleri, hâsılı bu hayata i'tiyâd edenler Seylan adasından fevkalâde mahzûz olurlar.

Avcılığın en çetin kısmı arslan, kaplan, fil avlarıdır. Maymunları tül ile avlamak usûlü burada cârîdir. Kuşlarla, yılanlar da kolaylıkla tutulabilirler.

[204] Ruhsat-ı resmiyyeyi hâiz olmayanlar hiçbir şey saydına me'zûn değildirler. Bu saydiyye rüsûmunun Seylan adasında büyük bir yekûn teşkîl ettiğini söylemek zâiddir.

Hükûmet-i mahalliyye her türlü hayvânâtın –husûsiyle filin– tekessürüne son derece dikkat ve ihtimâm etmektedir. Seylan adasının filleri Afrika filleri kadar cesîm değillerdir. Dişleri de iri ve kalın olmaz. Ancak zekâ ve dirâyetçe bil-cümle yeryüzündeki fillere müreccahtır.

Saydların en a'lâ, istifâdeli, eğlenceli ve tehlikelisi fil ve inci saydlarıdır.

Fil Nasıl Avlanır?

Seylan'da bu işin erbâbı ve ehli vardır. Fil saydı umûmiyetle her sene vukūa gelmez. Vukū' bulduğu zamanlar mutlakā Kandy (ki Kolombo'dan içeride adanın vasatında sath-ı bahrdan iki bin küsur İngiliz kademi irtifâında bir kasabadır. Bura âb ve havası latîf ve mu'tedil bulunduğu cihetle, evvelce Seylan hükümdarlarının payitahtı idi) rüesâ-yı mahalliyyesi (Seylan hükümdarlarının sülâlelerinden kalma birkaç kişi vardır ki, nîm-vahşî bir sûrette Kandy kasabasında imrâr-ı hayât ediyorlar. Bunlara İngiliz hükûmeti tarafından birer mikdar maâş tahsîs olunmuştur. Hükûmetin âmâl ve efkârına göre hizmet etmekte kusûr etmiyorlar. Kendilerine Chief –reîs demektir– lakabı verilmiştir.) ma'rifetleriyle vukū' bulur. Bu eğlenceye iştirâk eden yerliler –ki hepsi fil avında mahâret ve tecrübe sâhibi olmuşlardır– uzun mızraklarıyla müsellah ve mücehhez olarak ormana dalarlar. Bunların maiyyetlerinde alışkan filler bulunur. Avcılar o zamanda büyük ve birkaç mil genişliğinde bir dâire teşkîl etmek üzere dağılırlar. Birkaç gün zarfında dâireyi gittikçe küçültürler. Ellerindeki boynuzlarla dâimâ üfürmek sûretiyle müstekreh bir sadânın ormanda aks-endâz olmasına çalışırlar. Sürü halinde yavrularıyla, ihtiyarlarıyla serbestâne ve bî-haberâne bir vaz'iyyetde ötede beride gezen zavallı filler boynuzların ortaya velvele saldığı sesten ürkerler, nereye gideceklerini, ne yapacaklarını şaşırırlar. En sonra yerliler dâireyi daha ziyâde sıklaştırırlar. Filleri kendi ortalarına alıp ihâta ederler. Uzaklarda kazdıkları vâsi' çukura doğru filleri ta'kīb etmeye başlayarak, zavallıların cümlesini tuzağa –çukura– düşürünceye kadar uğraşırlar.

Çukur kazıldıktan sonra üstünü ağaçların dal ve lifleriyle örterler ki, fillerin nazar-ı dikkatlerini celb etmesin. Can havliyle koşa koşa bu çukura doğru kaçan zavallı hayvanların arkalarından boynuz üfleyen ve ellerinde meş'alelerle –fil ateşten son derece korkar bir hayvandır– sürüyü korkutan –fillerden daha vahşî olan– bu yerliler en sonra hayvanları çukura düşürürler. Burada komedinin birinci ve ikinci perdesi hitâm bulur.

Üçüncü perdesine gelince mezkûr hayvanları günlerce aç, bî-ilâc bir sûrette bıraktıktan mâadâ günde birkaç defa dahi ellerinde ağaç kütükleriyle hayvanlar üzerine hücûm edip zavallılara mükemmel bir dayak ziyâfeti çekerler.

Dördüncü perdede, çukurdan çıkmaya muktedir olmayıp, bîtâb, âciz bir halde bulunan filleri tedrîcî birer birer dışarıya çıkartıp, etrafını alışkan fillerle kuşatdıktan sonra ard ayaklarını çaprazvârî muhkem ve metîn bir orman ağacına bağladıktan sonra emirlerine tâbi' olan fillerin hortumlarıyla döğdürürler. Biraz geçtikten sonra vahşî file biraz yemiş ve ekmek ve sâire takdîm etmeye başlıyorlar.

Hayvan hiddetinden yemeğe hiç yanaşır mı? Aslâ! Bu hal –yani darb, tehdîd nevâziş ve taltîf– bir iki gün devam eder, durur. Diğer taraftan alışık filler vahşî filin yanına gelip hortumlarıyla onu okşamaya, teselli vermeye sa'y ettikten sonra, yerlilerin takdîmesi olan latîf yaprak ve meyveleri yemeye –yutmaya– başlar. Böylece gittikçe alışır. O zaman ayağını çözerler, alışkan fillerin ortasına salıverirler. Yavaş yavaş zavallı vahşî fil artık hürriyetini ebediyyen gāib etmiş olduğuna tahassür ve teessüf etmekle beraber zâlim feleğin, merhametsiz insanların âmâline tâbi' olmaya mecbûr olur gider.

Filler birer birer bu sûretle alıştırılıp, kasabaya, şehirlere sevk olunurlar. Filleri düşürdükleri çukura veya mahalle yerliler Kraal tesmiye ederler. Bu vahşiyâne, zâlimâne harekâtı seyr için Seylan adasına sûret-i mahsûsada her sene binlerce tuvâletli, şık mösyö ve madamlar tâ dünyanın öbür ucundan gelip, sayda iştirâk eylerler.

Fillere Gördürülen İşler:

Şehirlerde, fabrikalarda, nâfia işlerinde, husûsiyle köprü inşââtı için filler isti'mâl olunurlar. En ağır yükleri, en tahammül-fersâ işleri fillere gördürürler. Binâ yıkmakta, uzun, enli ve ağır keresteleri fabrikaya, inşâât mahalline îsâl için filleri kullanırlar. Köprü kurmak, cesîm keresteleri yerine koyup yerleştirmek husûsunda filler kadar mâhir bir mühendis tasavvur edilemez. O kadar ki, gördüğü işin sağlam görüldüğüne kanâat hâsıl edinceye kadar zavallı heyûlâ, ağır cüssesiyle uğraşır durur. İri keresteleri gerek arzan, gerek tûlen yerli yerine yerleştirdikten sonra keresteleri muâyene etmek için adam gibi sağ dizini çöker, kafasını eğer, bir gözünü kapar, kerestenin doğru yerleşip yerleşmediğini tedkīk eder. Eğer eğri ise, onu yerinden hortumuyla kaldırır, tekrar yerine vaz' eder. Böylece kanâat hâsıl edinceye kadar işine devam eder ki, bir insan bile bu kadar zahmete, meşakkate aslâ tahammül edemez. Binâenaleyh temiz iş görmekle Seylan filleri meşhûrdurlar. Her file muayyen gündelik –ücret– verilir. Adada, gördüğü işlerden dolayı günde beş lira ücret alan filler vardır. Bu kadarla da iktifâ edilmiyor. Ağır toplar, çelik ve demirden ma'mûl makineler, motorlar hep filler vasıtasıyla dağlara, öteye beriye sevk ve îsâl edilir.

Beş on file mâlik olan bir fabrikatör veya bir adam cidden zengindir. Hayvanlar boyuna aleddevâm iş görür, sahiplerine para kazandırırlar. Zavallılar az buçuk yiyecekleri mukābilinde ölünceye kadar, ağır hamallık vazifesiyle mükelleftirler.

Öldükten sonra kendisini rahat bıraksalar yine iyidir. Fakat tama'kâr, harîs insanlar için kābil mi?! Kemiklerini, dişlerini, sinirlerini, bütün vücûdunu keser, sökerler, her parçasından bir metâ' ve mal yaptırıp, koca mağazaları tezyîn ederek, müşterilere fâhiş fiyatla satarlar. İşte insanlık!

Hükûmet-i mahalliyye dahi kendi hesabına bu avcılığı icrâ ettirmekte kusûr etmiyor. Seylan'daki askerî kışlalarda birçok filler vardır. Bunlar topların haml ve nakli vazîfesiyle muvazzaftırlar.

Filin Zekâ ve Dirâyeti:

Dünyada bu ağır vücûdlu, siyah benizli hayvan kadar zekî ve fatîn bir mahlûk tasavvur edilemez. Bir kere o kadar halûk, mûnis, hassâstır ki, insanın merhamet, iltifâtını celb eder. Yuları, semeri olmadığı halde, sahibinin yalnız tek sözüyle emrini icrâ eder. Son derece mutî' nâzik olan bu hayvan ormanlarda gezerken, ağaçların en yüksek dallarından, leziz meyveleri hortumuyla koparıp sırtında kemâl-i azamet ve gılzatla kurulan filciye veya sâhibine kemâl-i hürmetle takdîm eder. Sâhibi nezdine takarrub edince onu selamlamak için derhal hortumunu yukarıya kaldırır. Evâmirini harfiyyen icrâ eder.

Fil aynı zamanda gāyet temiz bir hayvandır. Suda sık sık yıkanmayı sever. Çaya, göle girmek için can atar. Böyle tabîî bir yere tesâdüf etmezse, musluk altına geçip, hortumuyla musluğu açar yıkanır, işini bitirdikten sonra musluğu kapar. Fil meyvelerin envâını, kokova cevizini, nohudu, körpe hubûbâtla nebâtâtı sever, iştihâ ile onları hortumuyla ağzına götürüp, koca mi'desine yuvarlar.

[205] Fil kendi yavrusunu insandan ziyâde sever. Ona el bile dokundurmaz. Koca bir filin arkasında veyahut dört ayağı altında ve yanında bulunan yahud yürüyen küçük bir fili görmek kadar zarîf bir manzara olamaz. Küçüğünü yıkar, okşar, yedirir, emzirir.

Fil son derece hayâlı ve mahcûb bir hayvandır. Gece vakti suda nehirde birbirleriyle çiftleşirler. Gündüz ve herkesin gözü önünde sâir hayvanlar gibi çiftleşmezler.

Fil şakayı, mizâhı da sever. Fakat mîzâhın aşırı derecede, edeb ve terbiye hâricinde olmamasını arzu eder. Aksi takdîrde kendisine karşı istihzâ ve tahkīr edenlere şiddetle muâmele eder.

File dâir birçok hikâyât ve rivâyât vardır ki, cümlesini buraya derc edecek olsam başlıca bir kitap olur.

Filin Hassâsiyeti:

Fil sâir hayvanlardan ziyâde hassastır. Filin bütün hissi, duygusu kuvve-i lâmisesindedir. Filin kuvve-i lâmisesinin yegâne âleti de hortumudur.

En ağır şeylerden tutup, iğneye varıncaya kadar hortumuyla kaldırır. Hortumuyla yemeği ağzına kor.

Ağaçları kökünden hortumuyla koparır. Silâhı, âleti, herşeyi hortumudur. Fil kadar vefâlı bir hayvan olamaz. Kendisine ufacık bir şey –yemiş ve sâire– veren bir adamı dâimâ tanır ve ona tesâdüf edince hissiyât-ı minnetdârânesini beyân etmek için elinden geleni yapar.

Filin kıymeti burada yüz liradan bin liraya kadardır.

Seylan Adası'nın Kolombo Kasabası'ndan:

S[sin]. **M. Tevfik**

MATBÛÂT

KAVMİYYET TEFRİKASI

Bağdad'da münteşir *ez-Zühûr* gazetesi "Türk, Arap" ünvânı altında yazdığı bir başmakālesinde vahdet-i İslâmiyyeyi ihlâl edebilecek bir mâhiyette cereyân eden Türklük ve Araplık cereyânlarını şiddetli bir sûrette tenkīd ediyor. Bazı

Türk muharrirleri tarafından yekdiğerine zıd olmadığı iddiâ edilen bu iki cereyânın öteden beri kardeş, öteden beri yekdiğerine zahîr olarak gelen ve bütün mukadderâta beraber katlanan bu iki İslâm unsuru arasında müdhiş bir uçurum peydâ olmaya başladığını ileri sürüyor. Târîhin iki ikiz kardeş gibi kayd ettiği bu iki kavmin hiçbir sebeb-i ciddî olmadığı halde yalnız bazı menfaat-perestlerin kurmuş oldukları kavmiyyet tuzağına düşmekten men'-i nefs edemediğine teessüfler ediyor. Türklük cereyânını idâre edenler hakkında hiçbir şey demiyor ise de, Irak taraflarında Araplık cereyânı başında bulunanların henüz kendilerini idâreden âciz birkaç mektep çocuğundan ibâret olduğunu söylüyor. Mukadderât-ı milletin böyle henüz aklı başına gelmemiş çocuklar elinde oyuncak olmasına, ve buna müsâade edilmesine hayretler ediyor. Ve nihâyet makālesine devâm ile diyor ki:

"Bunlar Araplık iddiâ ettikleri halde hiç birisi maatteessüf nesl-i Arab'a intisâbını kat'iyyen isbât edemezler.

Maamâfîh necîb olan bir kavme –velev ki müntesib olsun– intisâb her halde mûcib-i fahr ise de, ben bu kavme mensûbum diye akvâm-ı sâire-i İslâmiyyeyi tahkīr dahi âdîlikten başka bir şey olmadığından bu âdîliği yapanlar öyle necîb bir kavme mensûbiyet iddiâ ederlerse o kavmin şerefine bir nakīsadır.

Evet, sen eğer bulunduğun kavmin necâbetini i'lân, tamâmî-i terakkīsini istiyor isen, o kavmin şeref ve necâbetini muhil bir harekette, terakkīsini men' edecek tefrikada bulunma ki o kavim dahi senin ile iftihâr etsin.

Bu gençlerin nâşir-i efkârı olup geçenlerde intişâr eden *en-Nehda* gazetesinin bir başmakālesinde "Câmia-i Türkiyye" diye bir makāle münderic ve bu makālede dahi Türklerin Anadolu'da, Kafkasya, Buhara, Hîve ve Türkistan-ı Kebîr'deki Türkler arasında bir câmia teşkîline sarf-ı mesâî ettiklerini ve bunu Arap siyâsetine mugāyir gördüğü için ona mukābil olmak üzere Berberistan, Yemen, Suriye ve Irak'da bir Arap câmiası teşkîline çalışılması lazım geldiğini bir fikr-i siyâset-fürûşâne ile beyân ediyor.

Biz burada haktan başka hiçbir şeye tâbi' olmayarak söyleriz ki: Türkler sâde Kafkasya, Buhara, Hîve ve Kırım'da bir Türklük câmiası teşkîli için değil; aynı zamanda Hind'de Afganistan'da, Çin'de, Afrika'da İran'da bir câmia-i İslâmiyye teşkîline hasr-ı mesâî etmiş bulunuyorlar ki bunu da vekāyi'-i hâliyyeyi ta'kīb edenler, gazetelerde okuyanlar elbette bilir ve takdîr ederler. Geçen sene Fas'tan Fransızlar tarafından ittihâd-ı İslâm için çalıştıkları bahânesiyle ihrâc olunan Türk zâbitleri değil mi idi? Şu halde Türklerin bu hareketi neden fenâ oluyor? Hem Türkler hem Araplar aynı maksatla aynı hatt-ı hareketi ta'kīb etseler mi daha iyi olur; yoksa birbirine düşman iki gurup halinde bulunsalar mı? Bu ciheti takdîr etmeyecek bir sâhib-i akıl bulunabilir mi?."

SİYÂSİYÂT

İCMÂL-İ SİYÂSÎ

Hükûmet-i Osmâniyye'ye göz açmak, kendisini toplamak fırsatını vermemeye Rusya'nın azmetmiş olduğu artık bütün vuzûhu ile tebeyyün etmektedir. Son hafta esnâsında vukū' bulan bütün hâdisât peyderpey şu hakīkati isbât etti. Görünüyor ki bizim Balkan hükûmetleri ile birer birer akd-i sulh ederek muhârebe-i fecîanın netâyic-i elîmesini haysiyet ve menâfi'-i milliyyemizi muhâfaza sûretinde tesviye etmemiz, bilâhare kendi dâhilî işlerimize tevcîh-i faâliyyet eyleyerek ıslâhât-ı kat'iyye ile memleketin cerîhalarını iltiyâma kalkışmamız, Rusya'nın işine gelmiyor. Komşumuz dâimâ bizi bir bardak su içinde boğulur bir halde görmek istiyor. Bizi ebediyyen gavâil ve müşkilât içinde bulundurarak, serbestî-i harekâtımızı tahdîd ederek dâhilî ıslâhâtla uğraşmaya vakit bulma[ma]mızı arzu ediyor.

[206] Balkan Muhârebesi'nin netâyici Rusya'nın arzu ettiği vechile olsaydı, bu hükûmet zâten maksadına varmış olacaktı, binâenaleyh başka teşebbüsâta mürâcaat etmek lüzûmunu hissetmezdi. Son hafta esnâsında Paris gazetelerinde Balkan hükûmetlerinin sûret-i ittifâkı, muhârebeyi hazırladıkları hakkında vukū' bulmuş olan resmî vesâika müstenid ifşâât; gerek ittifâkın, gerek muhârebenin Rusya tarafından hazırlanmış olduğuna artık hiçbir şübhe bırakmıyor. Bu hükûmetin asıl maksadı, bizi Balkanlılar tarafından ezdirterek bilâhare ağır şerâit-i sulhiyye, altından çıkılmaz tazmînât-ı harbiyye ile ebediyyen zaaf ve nâ-tüvânîye sevk etmekti. Fakat vukūâtın almış olduğu cereyân, bu maksadın tamâmen te'mînine mümânaat eyledi. Balkan ittifâkının bozulması, Edirne'nin Osmanlılar tarafından istirdâdı, Osmanlılığın bu münâsebetle ibrâz etmiş olduğu eser-i hayât, Bulgarların bize yanaşması, diğer Balkan devletlerinin de binnisbe hafîf şerâit üzere, tazmînâtsız akd-i sulha mecbûr olmaları ... Rusya'yı sukūt-ı hayâle uğrattı. Rusya'da başka cereyânlar başladı. Şu cereyânların mâhiyetini gerek Rus Duması'nda îrâd edilen nutuklardan, gerek Rus matbûâtının lisanından öğrenebiliriz. Rus mahâfil-i siyâsiyyesi Osmanlıların şu son felâketlerlerden ibret alarak azîm bir heyecanla ta'mîr-i mülk ve ihyâ-yı millete kalkışacaklarına, az bir zaman içinde Anadolu'nun kesb-i hayât ederek kuvvet bulacağına kanâat hâsıl etmiştir. Bu ise Rusya için bir tehlike addediliyor. Zîrâ Rusya'da elyevm zencîr-i esâret altında inleyen otuz milyona karîb, kendini anlar, menâfiini düşünebilir, Osmanlılığa din ve kan râbıtaları ile bağlı bir unsur vardır. Osmanlılığın yeniden kesb-i kuvvet etmesi, gûyâ bu unsura bir takım ümîdler bahşedecekmiş, gûyâ şu ümîdler sâyesinde Rusya dâhilî tehlikeye ma'rûz kalacakmış! İşte şu ihtimâlâta meydan vermemek için Rusya bir taraftan bizi, diğer taraftan da kendi tâbiiyyetinde bulunan müslümanları ezmeye karar vermiştir. Rusya'dan vârid olan son İslâm gazetelerinin kâffesi Rus hükûmeti tarafından İslâmların tazyîkı için düşünülen vesâit hakkında uzun uzun ma'lûmât veriyorlar. Bu ma'lûmâtdan anlaşılıyor ki Rus hükûmeti İslâm mekteplerini, medreselerini, matbûâtını kaldırmak için elinden geleni yapmaktan geri durmayacaktır. Osmanlı Türkçesini, Arap ve Fârisî lisanlarını men' eyleyecektir, İslâmların Osmanlılıkla alâka-i maddiyyelerini, gidip gelişlerini de mümkün derecede kesecektir.

Rusya hükûmeti dâhilen şu gibi vesâita mürâcaat ederken hâricen bizi ezmek içen diğer vesâita da mürâcaat edi-

yor. Bu vesâitten birisi de evvelki icmâllerimizde de işâret ettiğimiz ıslâhât mes'elesidir. Rus Başvekîli Kokofce'nin şu mes'ele etrâfında Avrupa'yı dolaştığı da ma'lûmdur. Şimdi anlaşılıyor ki müşârun-ileyhin ıslâhât hakkında düşündüğü tedâbîr şunlardan ibârettir:

1- Vilâyât-ı Şarkıyye için Avrupa devletleri tarafından bir müfettiş-i umûmî muâvini ta'yîn edilecektir. Her ne kadar müfettiş-i umûmî Devlet-i Aliyye tarafından ihtiyâr ve ta'yîn edilecekse de muâvini Avrupalı olup Avrupa tarafından intihâb ve nasb olunacaktır, şu zât en vâsi' salâhiyete mâlik olacaktır. Onun tasvîb etmediği hiçbir şey icrâ edilemeyecektir. Onunla müfettiş-i umûmî arasında ihtilâf vukū' bulduğu halde hall-i mes'ele için Bâbıâlî'ye mürâcaat edilecektir. Fakat Bâbıâlî de i'tâ-yı re'yde müstakil değildir. Evvelce Dersaâdet'de mukīm düvel-i muazzama süferâsı ile istişâre eyleyecektir.

Sâniyen; bütün Vilâyât-ı Şarkıyye için bir meclis-i umûmî tertîb edilecektir. Bütün yapılacak ıslâhât şu meclisden geçecektir. Meclisteki a'zânın vilâyâtta isti'mâl edilecek bütün me'mûrîn gibi yarısı hıristiyan, yarısı da İslâm olacaktır.

Şimdi şu ıslâhât projesi mütâlaa ve tedkīk edilsin! Maksat ne olduğu tamâmen taayyün eder. Bir kere proje istiklâl ve hâkimiyet esâsına gayr-ı kābil-i tahammül bir darbe indiriyor. Avrupa tarafından müfettiş-i umûmî muâvini ünvânı ile intihâb ve nasb edilen ve beş sene müddet esnâsında lâ-yen'azil olan zât hakīkat-i hâlde hâkim-i mutlak sıfatını hâiz olacaktır. Bu adama karşı ne müfettiş-i umûmî, ne de Bâbıâlî bir şey yapmak hakkına mâlik olmayacaktır. İstediğini yapacaktır, yahud istemediğini yaptırtmayacaktır. Harekât-ı keyfe mâ-yeşâsına karşı yegâne merci' süferâ hey'eti olacaktır. Süferâ hey'eti ise elbetteki bir taraftan kendilerince intihâb ve nasb edilmiş olan adamı tutacaklardır, diğer taraftan da i'tâ-yı re'y ederken memleketin ve devletin menâfiinden ziyâde kendi menfaatlerini düşüneceklerdir. Hülâsa muâvin Avrupa müdâhelâtı, bazı devletlerin entrikaları, âmâlinin tervîci için en keskin bir âlet olacaktır.

Sonra meclis-i umûmînin sûret-i teşekkülüne bakınız! Vilâyât-ı Şarkıyye'de hıristiyanların adedi İslâmların adedine nisbeten yüzde yirmi altıyı bile teşkîl etmiyor. Maamâfîh proje diyor ki: Meclis a'zâsının yarısı İslâm, yarısı da hıristiyan olacaktır. Bu ise yine entrika, hîle, müdâhale için tertîb edilmiş bir âlettir. Zîrâ bedîhîdir ki İslâm unsuru haklarının böyle en bâriz bir sûrette çiğnenmelerinden hoşnud olmayacaktır. Bu münâsebetle hıristiyan unsuruna karşı bir hiss-i iğbirâr ve keder duyacaklardır, muâvin ise elbetteki dâimâ hıristiyan unsuruna istinâd eyleyecektir. İşte bu münâsebetle ebedî ve dâimî bir bâb-ı münâzaa, iğtişâş açılacaktır. Zâten maksat da ıslâhât değil, Vilâyât-ı Şarkıyye ahâlîsi içinde bu gibi iğtişâşâta, münâzaalara kapı açarak müdâhalâta vesîle ve bahâne bulmaktır.

İşte hukūk-ı beşeriyyemize, şân ve haysiyetimize, menâfi'-i hayâtiyyemize tecâvüzden başka bir şey olmayan bu projenin hükûmet-i Osmâniyyece bu sûrette kabûl edilmeyeceği bedîhîdir. Devlet-i Osmâniyye en vâsi' ıslâhâtın bilâte'hîr **[207]** yapılması tarafdârıdır. Bunun için Avrupa'dan mütehassıslar celb eylemek arzû-yı samîmîsini de besliyor. Fakat işte Rusya bir taraftan ciddî ıslâhâtın yapılmamasını istiyor, diğer taraftan da şu ıslâhâtı eline dolaştırarak onu bizim için hayât yerine memâta çevirmek emelindedir.

Bize şu projeyi kabûl ettirmek için her nevi' vesîleye mürâcaat ediyor. Ezcümle elyevm elinde en keskin âlet olarak bize para verdirmemeye çalışıyor. Rusya bizim paraya eşedd-i ihtiyâcımız olduğu, parasız hiçbir şey yapamayacağımızı pekâlâ takdîr ettiği için müttefiki bulunduğu Fransa'yı Osmanlı istikrâzını yapmamaya da'vet eyliyor. Son defa Paris'de "Ermeni Hâmîleri" nâmı altında ictimâ' eden beynelmilel bir kongre de şu maksat üzerine teşekkül etmiştir. Bu kongrede herkesten ziyâde ön ayak olan Rus ricâl-i devletinden Milyokof'du. Kongrenin Rusya tahrîki üzerine ictimâ' etmiş olduğu da bu münâsebetle taayyün ediyor. Kongre kabûl etmiş olduğu kararnâmede düvel-i muazzamaya hitâben hükûmet-i Osmâniyye Vilâyât-ı Şarkıyye'ye âid ıslâhât projesini kabûl etmeyince para verilmemesini, gümrük rüsûmunun tezâyüdüne muvâfakat edilmemesini, patent rüsûmunun vaz'ına müsâade olunmamasını tavsiye eylemiştir.

İşte hakkımızda elyevm Rusya tarafından çevrilen entrikalar! Biz Rusya'nın ve Rusların bu gibi harekâtta bulunmalarına aslâ hayret ve taaccüb etmiyoruz. Bütün nefrîn ve la'neti Osmanlı ve İslâm nâmını taşıyarak aynı vâdîde hareket eden hâinlere âiddir. Bunlardan birisi –Şerîf Paşa nâmını taşıyan hâin herif– Paris'te neşr ettiği *Meşrûtiyet* nâm mecmûasında Avrupa'ya hitâb ederek Paris Kongresi'nde icrâ-yı hareket eden Milyokoflardan daha şedîd bir lisanla hükûmet-i Osmâniyye'ye para verilmemesini tavsiye ve taleb ediyor. Bu rezîl hâinle Milyokofların farkı budur ki Milyokoflar hiç olmazsa ıslâhât nâmına iş görüyorlar. Şerîf ise İslâmiyeti Avrupa için azîm bir tehlike şekil ve mâhiyetinde göstererek Avrupa'yı îkāz! eyliyor. Bu hâin diyor ki:

"Arap, Türk, Kürt, hülâsa bütün Osmanlı akvâm-ı İslâmiyyesi rüesâsı elyevm gāyet vâsi' "İttihâd-ı İslâm" tertîbâtını kurmak üzeredirler. Bunlar bütün Afrika'ya, Asya'ya adamlar göndererek hissiyât ve efkâr-ı İslâmiyyeyi tahrîk ve îkāz etmek üzeredirler. Bunlar "Cem'iyyet-i Hayriyye-i İslâmiyye" altında Dersaâdet'de toplanmışlardır ve an-karîb Avrupa'nın başına belâlar açacaklardır. Osmanlılığa para verildiği gün bu belâlar, bu kıyâmetler kopacaktır. El-Cezâyir, Tunus, Mısır, Hindistan, hep kıyâm edeceklerdir. İngiltere, Fransa, Rusya mahv olacaklardır. Binâenaleyh ey Fransa, ey İngiltere, ey Rusya müteyakkız bulunun, para vermeyin, verdirmeyin, çünkü taht-ı tehlikedesiniz."

Zannedilmesin ki biz ı'zâm ediyoruz. Bilakis bu hâin herifin yazmış olduklarının onda birisini bile zikr etmiyoruz.! İşte ey Osmanlılar, ey Osmanlı anâsır-ı İslâmiyyesi! Bakınız, İslâmiyet, saltanat ne müthiş hücûmlara, ne fecî' ihânetlere ma'rûzdur!

Ahmed Agayef

* * *

ŞUÛN

Hicaz:

Edâ-yı Hacc-ı Şerîf – Mekke-i Mükerreme'den yazılıyor: Hacc-ı şerîf kemâl-i sıhhat ve âfiyetle edâ edildi. Hüccâc-ı kirâmın sinîn-i sâbıkaya nazaran kesretiyle beraber hiçbir şüpheli bulaşık hastalık görünmedi. Hükûmet tarafından ibrâz olunan takayyüdât-ı sıhhıyye de hakîkaten şâyân-ı şükrân bir sûrette cereyân etti. Karışık, izdihamlı yerler sıkı, mütemâdî bir teftîş ve dikkat altında bulunduruldu. Şerâit-i mevcûde dâhilinde icrâsı kābil bütün tedâbîr-i fenniyye tatbîk edildi.

Medîne'de İslâm Dârülfünûn'u – Medîne-i Münevvere'den iş'âr olunuyor: Sene-i cedîde münâsebetiyle bugün bil-cümle a'yân ve eşrâf-ı izâm ve kabâil-i urbân rüesâlarıyla mücâvirîn-i kirâm ümerâ-yı mülkiyye ve askeriyye önlerinde şeyhülharem-i hazret-i Nebevî ve muhâfız ve kumandân-ı belde mevcûd oldukları halde Mescid-i Râye kurbünde Dâvûdiye mevkiinde mûsikanın terennümü, ve ulemâ-yı kirâmın hutab-ı belîgası, ahâlînin alkışları arasında nâm-ı nâmî-i hazret-i pâdişâhîye niyâbeten Dârülfünûn'un vaz'-ı esâs-ı taşı üstâd-ı muhterem Şeyh Abdülaziz Çâviş hazretleri tarafından ihtifâlât-ı fevkalâde ile konulmuş ve da'vât-ı mefrûza-i hilâfet-penâhî ber-âverde-i zebân tilâvet kılınarak merâsim-i ihtifâliyyeye nihâyet verilmiştir.

Kafkasya:

İslâmların Cebren Tanassur Ettirilmesi – Bakü'de intişâr eden Türkçe *İkbâl* gazetesinde Ali Kulu Şecefof nâmında bir zât Sohum'da 24 İslâm karyesi ahâlîsinin cebren tanassur ettirilmekte olduğu hakkında âtîdeki ma'lûmât-ı fecîayı neşr etmiştir:

"Biz Mâverâ-i Kafkasya kıt'asının Kutayis vilâyeti Sohum sancağında sâkin Abhaz nâm kabîlesindeniz. Abhaz İslâmlarının 24 karyesi misyonerler ma'rifetiyle nüfûs defterine hıristiyan olarak kayd edilmiştir. Misyonerler bu kayddan bil-istifade bizi cebren hıristiyan yapmaya gayret ediyorlar. Ahâlî ise salâbet-i dîniyye sâhibi olduklarından hıristiyan olmak teklîfine karşı şiddetle muhâlefet ediyorlar. Fakat misyonerler bizi iğfâl ve tazyîk ile hıristiyan edemeyeceklerini anladıklarından şimdi tehdîdâta kıyâm eylediler ve ahîran bizi cem' edip "Her halde hıristiyan olmalısınız, yoksa size zirâat için bir karış toprak verilmeyecektir." diye tehdîdâtta bulundular. Geçen îd-i fıtırda salât-ı îdi edâdan bizi alenen men' ettiler. Misyonerler Abhaz imamlarından, bundan sonra ahâlîye cemâat ile namaz kıldırmayacaklarına ve İslâm meyyitlerini cenâze namazı okuyarak defn etmeyeceklerine dâir imzâ almışlardır. İşte biz Abhaz İslâmları gāyet müşkil ve fecî' bir mevki'de bulunuyoruz. Cenâb-ı Hakk'dan başka yardımcımız yok. Halimizi Müfti'l-İslâm'a arz için Tiflis'e bir hey'et-i murahhasa göndermiş idik. Maksadımızı müfti efendinin vesâtatıyla halimizi Kafkasya vâlî-i umûmîsine bildirmek idi.

Müfti ise hey'etimizi, "Acele etmeyiniz, inşâallâh işiniz düzelir" diyerek kuru söz ile geri döndürmüştür. İslâmları her husûsta muhâfaza ve müdâfaa etmesi lazım olan rüesâ-yı şer'iyyemiz dinimizin muhâfazası husûsunda bile lazım gelen sa'y ü gayretde bulunmuyorlar."

Şimâl İslâm matbûâtı bu havâdisi nakl ettikten sonra Sohum'daki İslâmların cebren tanassur ettirilmesinin esbâb-ı hakīkıyyesi hakkında ma'lûmât-ı âtiyyeyi ilâve ediyor:

"Kazan'da Sevetay Gori nâmında bir Rus misyoner cem'iyeti vardır. Bu cem'iyetin erkânı İslâmları tanassur ettirmek için pek çok gayret etmektedir. Mezkûr cem'iyetin reîsi, nâm-ı müsteâr-ı rûhânîsi Piskop Andrey olan Prens Ohtomski bundan üç sene evveline kadar Kazan ve Mamadiş İslâmlarını tanassur ettirmek için pek çok ta'zîb eylemiş idi. Son derecede faâl olan Prens Ohtomski açıkgöz olan Kazan İslâmlarına karşı ihrâz-ı muvaffakıyyât edemeyeceğini anladığından üç sene mukaddem Sohum sancağı piskoposluğa nakl eylemiş idi. Abhaz İslâmlarının şikâyetine bakılır ise Prens Ohtomski'nin vaktiyle Kazan ve Mamadiş'te gösterdiği faâliyeti şimdi Sohum'da ibrâz etmekte olduğu anlaşılmaktadır."

* * *

[208] VESÂİK-I TÂRÎHİYYE

OSMANLI-YUNAN MUÂHEDE-İ SULHİYYE METNİ

–geçen sayından mâba'd–

Sekizinci madde– Üserâ-yı harbiyye ile askerliğe veya huzûr ve âsâyiş-i umûmîye âid tedâbîr îcâbâtıyla tevkīf olunmuş olan diğer bil-cümle eşhâs muâhede-i hâzıranın imzâsından i'tibâren bir ay müddet zarfında veya mümkün ise daha evvel mübâdele kılınacaktır. İşbu mübâdele tarafeynce sûret-i mahsûsada ta'yîn olunan komiserler ma'rifetiyle icrâ olunacaktır.

Üserâ-yı harbiyyeye müteallık olarak tarafeyn-i âkıdeynce mütekābilen vâkı' olacak metâlib akd olunacak bir tahkîmnâmeye tevfîkan Lahey'de hükme havâle kılınacaktır.

Maamâfîh hükûmet-i Yunâniyyece te'diye olunan zâbıtân maâşı zâbıtân-ı mûmâ-ileyhimin mensûb oldukları hükûmet cânibinden tesviye edilecektir.

Dokuzuncu madde– Mukāvele-i hâzıranın imzâsını müteâkıb hükûmet-i Osmâniyye i'lân-ı harbden evvel zabt olunup hâlen tevkīf edilmekte bulunan Yunan bayrağını hâmil bil-cümle sefâin ile merâkib-i bahriyyeyi salıverecektir.

Yunan sefâini ile hamûlelerinin zabt ve müsâderesi yüzünden alâkadârânın dûçâr oldukları zarar ve ziyanların tazmînine âid metâlib bil-ittifâk kararlaştırılacak olan bir tahkîmnâmeye tevfîkan her iki tarafça ta'yîn olunacak dört hakemden ve bir de tarafeyn-i âkıdeynce veyahud beynlerinde mübâyenet-i efkâr zuhûru takdîrinde İsviçre hükûmât-ı müttehidesi meclisince düvel-i bahriyye tebaası miyânında intihâb edilecek diğer üç hakemden mürekkeben teşekkül edecek bir mahkeme-i hakemiyyeye havâle kılınacaktır.

Onuncu madde– Selanik'deki asâkir-i Osmâniyye nezdinde mevcûd olup hükûmet-i Osmâniyyece iâdeleri taleb edilmekte bulunan eslihaya dâir belde-i mezkûrenin teslîmi hakkında fî 29 Teşrînievvel-i Rûmî sene 1912 târîhinde

mün'akıd protokol ile buna merbût olarak ferdâsı günü imzâ edilen protokolün tefsîr-i mündericâtından münbais ihtilâfın halli için her iki hükûmet bu bâbda akd edilecek bir tahkîmnâmeye tevfîkan Lahey'de bir mahkeme-i hakemiyyeye mürâcaat edeceklerini dahi taahhüd ederler.

Onbirinci madde– Yunanistan'a terk olunan mahaller ahâlîsinden zîr-i idâre-i Yunâniyye'de kalacak olanların can ve mallarıyla ve nâmûs ve din ve mezhebe ve âdâtına kemâl-i ihtimâm ile riâyet olunacak ve bu kısım ahâlî an asıl tebaa-i Yunâniyye'den olanların hâiz oldukları aynı hukûk-ı medeniyye ve siyâsiyyeyi tamamıyla hâiz bulunacaktır. Müslümanlar hürriyet-i dîniyyeye ve âyîn-i dînînin alenen icrâsı husûsunda serbestîye mâlik olacaklardır.

Zât-ı hazret-i pâdişâhînin nâm-ı nâmî-i Hilâfet-penâhîlerinin hutbelerde zikrine devâm olunacaktır. El-yevm teessüs etmiş veya âtiyen teessüs edecek olan cemâat-i İslâmiyyenin muhtâriyyetine ve silsile-i merâtib i'tibâriyle teşkîlâtına ve onlara âid nükûd ve emvâlin idâresine aslâ îrâs-ı nakîsa edilemeyeceği gibi ahâlî ve cemâât-i İslâmiyyenin Dersaâdet'de Makām-ı Meşîhat-i Ulyâ'ya tâbi' bulunacak olan rüesâ-yı dîniyyeleriyle olan münâsebâtına dahi asla îrâs-ı nakîsa olunamayacak ve başmüftînin menşûru Makām-ı Âlî-i Meşîhat'ten i'tâ kılınacaktır. Müftîlerden her biri kendi dâiresi dâhilinde müslüman müntehibler tarafından intihâb olunacaktır.

Başmüfti Yunanistan'daki bil-cümle müftilerden mürekkeb bir meclis-i intihâb tarafından intihâb ve irâe olunan üç namzed miyânından bit-tefrîk haşmetlü Yunan kralı hazretlerince ta'yîn olunur.

Hükûmet-i Yunâniyye başmüftinin intihâbını Dersaâdet'deki Yunan Sefâreti vâsıtasıyla Makām-ı Âlî-i Meşîhatpenâhî'ye teblîğ edecek ve taraf-ı âlî-i Meşîhatpenâhî'den müftî-i mûmâ-ileyhe bir menşûr ve umûr-ı me'mûresini îfâ ve bu bâbda kendisi dahi Yunanistan'daki diğer müftilere hüküm ve iftâ salâhiyetini bahşedebilmesi için bir mürâsele gönderilecektir.

Müftiler sırf dînî umûr ve husûsât hakkındaki salâhiyetlerinden ve emvâl-i vakfiyyenin idâresi üzerindeki teftîş ve nizâmâtlarından mâadâ, nikâh, talâk, nafaka, vesâyet, velâyet, isbât-ı rüşd, müslümanlara aid vasiyetler, ve tevârüs ve tevliyet gibi mevâdda beynelmüslimîn icrâ-yı ahkâm edeceklerdir.

Müftiler tarafından ısdâr olunan i'lâmlar Yunan me'mûrîn-i âidesi tarafından icrâ edilecektir.

Umûr-ı âtiyyeye gelince müslümanlardan işde alâkadâr olan taraflar evvel be-evvel beynlerinde i'tilâf hâsıl ettikten sonra hakem sıfatıyla müftîye mürâcaat edebilirler. Bu vechile sâdır olacak hakem kararına karşı mehâkim-i mahalliyyeye vukū' bulacak her türlü mürâcaatlar kabûl olunacaktır. Meğer ki aksi kazıyyeyi mübeyyin olarak sarâhaten bir kayd ve şart mevcûd olmuş ola.

Onikinci madde– Terk edilen arâzîde kâin icâre-i vâhideli, icâreteynli, mukātaalı evkāfa işgāl-i askerî zamanında kavânîn-i Osmâniyye ile muayyen oldukları üzere ister mazbûta ve mülhaka, ister müstesnâ olsun riâyet olunacak ve bunlar terk olunan arâzîdeki cemâât-i İslâmiyye tarafından idâre edilecek ve cemâât-i mezkûre mütevellîleriyle galledârların hukūkuna riâyet edilecektir.

(Yunanistan'a terk edilen arâzî dâhilindeki bilâd ve kasabât ve kurâda mevcûd ve vâridâtı Memâlik-i Osmaniyye'de kâin müessesât-ı dîniyye ve hayriyyeye muhtas olan bil-cümle emlâk-i vakfiyye-i mazbûta veya mülhaka dahi Evkāf Nezâreti tarafından füruht edilinceye değin sâlifüzzikr cemâât-i İslâmiyye ma'rifetiyle idâre olunacaktır. Şurası mukarrerdir ki galledârların evkāf-ı mezkûre üzerindeki hukūkuna nezâret-i müşârun-ileyhâca riâyet edilecektir.

Evkāfın usûl-i idâresi evvel be-evvel muhıkk bir ta'vîz verilmedikçe ta'dîl ve tagyîr olunamayacaktır.

A'şâr-ı vakfiyye fesih ve ilgâ edildiği cihetle şâyet işbu fesih ve ilgâ üzerine Yunanistan'a terk olunan arâzîdeki tekkelerle câmi', medrese, mektep ve hastahânelerden ve sâir müessesât-ı dîniyye ve hayriyyeden bazıları âtiyen idârelerine kâfî vâridâtdan mahrûm kalacak olurlarsa hükûmet-i Yunâniyye bunun için iktizâ eden tahsîsâtı i'tâ edecektir.

İşbu madde ahkâmının tefsîr veya tatbîkı husûsunda zuhûr edecek bil-cümle ihtilâfât Lahey'de mahkeme-i hakemiyyeye mürâcaatla fasl edilecektir.)

Onüçüncü madde– Tarafeyn-i âkıdeyn mezarlıklara ve alelhusûs meydân-ı harbde terk-i hayât eden asâkirin medfenlerine riâyet ettirmek üzere vilâyâtdaki me'mûrlarına emir vermeyi taahhüd ederler.

Me'mûrlar ecnebi toprağında medfûn emvâtın izâmını almaktan bunların taallukāt ve ihyâsını men' etmeyeceklerdir.

Ondördüncü madde– Hükûmet-i Yunâniyye Selanik-Manastır şimendüferleriyle Şark şimendüferlerinin ve Selanik-Dedeağaç iltisâk şimendüferinin Yunanistan'a terk olunan arâzî dâhilindeki aksâmı için mezkûr şimendüfer kumpanyalarına karşı mevcûd hukūk ve vezâif ve taahhüdâtca hükûmet-i Osmaniyye makāmına kāim olmuş olduğundan bunlara müteferri' mesâilin kâffesi Paris'deki Balkan Mesâil-i Mâliyye Komisyonu'na havâle olunacaktır.

Onbeşinci madde– Tarafeyn-i âkıdeyn fî 30 Mayıs sene 1913 târîhli Londra Muâhedenâmesi ahkâmını muâhedenâme-i mezkûrun beşinci maddesi ahkâmı da dâhil olduğu halde kendilerine taalluk eden husûsâtda îfâ etmeyi taahhüd eylerler.

Onaltıncı madde– Muâhede-i hâzıra imzâ edilince der-akab mer'î olacak ve buna müteallik tasdîknâmeler bugünden itibaren on beş gün zarfında teâtî kılınacaktır. Tasdîkan lil-makāl tarafeyn murahhasları bunu imzâ ve mühürleriyle tahtîm etmişlerdir. 1-14 Teşrînisânî sene 1913 tarihinde iki nüsha olarak Atina'da tanzîm olunmuştur.

İmza Mühür	İmza Mühür
D. Panas	**Gālib Kemâlî**

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası'nda Basılmıştır

H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد — Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl: H. Eşref Edib — والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

11 Aralık 1913 — 11 Muharrem 1332 — Perşembe — 28 Teşrînisânî 1329 — Cild: 11 - Aded: 274

MAKĀLÂT

Son Darbe Karşısında Milliyet Kavgaları

– 1 –

Bir millet için en büyük musîbet, en gayr-i kābil-i ta'mîr felâket a'dâsının–kemâl-i faâliyet ve sür'atle hazırlamakta olduğu– son darbesi karşısında bile efrâdının –enâiyetleri, muânedeleri, reh-i nârefteleri bırakıp– birleşememesi, sükûn ve i'tidâl ile müttehiden çalışarak son mevcûdiyet-i milliyyesini, bakıye-i vatandan elinde kalan bir avuç toprağı olsun müdâfaa ve muhâfaza edememesi, bilakis düşmanın âmâl-i istîlâ-cûyânesini kendi öz elleriyle teshîl ve ikmâl ederek göz göre mahvolup gitmesidir. Hayât-ı şahsiyyesi üzerine titreyen, mümkün olsa kavânîn-i tabîiyyenin –kendi varlığına, kendi saâdetine münâfî gördüğü– ahkâmını tağyîr ve tebdîlde bir an bile tereddüd etmeyecek olan insanın hayât-ı cem'iyyet ve milliyyeti tâ bu rütbe istihfâf ve istihkār etmesi en basit, en bedîhî hakāyık-ı akliyye ve kazâyâ-yı mantıkiyyeyi idrâk edemeyecek kadar fıkdân-ı rüşdüne delîl değil midir?

İşte sukūt-ı idrâk ve iz'ânın tâ bu derekesini vicdân muhâl görmek istiyor da sonra bu fecî' levha-i hakîkat, karşısına dikilince muvâzenesini kaybedecek derecede medîd bir sekte-i veleh ü hayrete düşüyor, hiddet ve hicâbından yerlere geçiyor.

A zâlim insan! Pekâlâ bilirsin, ki o kadar sevdiğin varlığını, o derece meftûn olduğun hayatını şu cem'iyetin sîne-i himâyesine medyûnsun; düşman gelir, bu cem'iyeti mahvederse seni sağ mı bırakır! Sen, hayât-ı cem'iyyeti istihfâf ile kendi öz canına sû'-i kasd etmiş olursun da haberin yok!

Sübhânallâh! Târîh-i beşerde emsâline pek az tesâdüf olunur müdhiş bir darbe-i kahhâr-ı felâket tepemize indi, üç milyonluk koca bir uzvumuzu vücûd-i cem'iyyet ve milliyyetimizden koparıp a'dâmıza verdi. Mebnâ-yı İslâmiyyet'in mühim bir rüknünü yıktı da bizim ciğerlerimiz sızlamak, kanımız kaynamak, rûhumuz titremek şöyle dursun bir kılımız bile oynamadı!

Vücûd-ı milliyyetimiz boylu boyunca zemîn-i helâke uzanmış bir na'ş-ı bî-rûh! Hayvânât-ı müfterise üzerine üşüşmüş her uzvunu ayrı ayrı çekip koparıyorlar! Eğer onda zerre kadar hayat olsa bir hareket-i mezbûhâne olsun göstermez mi?

اماتكم من قبل موتكم الجهل وجركم من خفة بكم النمل
ولو كنتم ممن يدبر امره لما صرتم نسل الذى ماله نسل

Hangi millet böyle müdhiş bir felâketin yüzde, hattâ binde birine dûçâr olur da feryâdı cihânı doldurmaz? Bu kadar zelîlâne, bu rütbe lâ-kaydâne kabûl ettiğimiz bu hâil-i sille-i mağlûbiyyeti, her vilâyeti Belçika vüs'atinde, bir Felemenk cesâmetinde olan o bedbaht Rumeli'den on beş gün zarfındaki matrûdiyetimizi, üç milyon dindaşımızı Ehl-i Salîb'in en vahşî Piyer Lermitlerine, en hûnhâr şövalyelerinin kılıçlarına terk edişimizi târîhimize ne yüzle, ne vicdânla yazabileceğiz? Nasıl rûhlarımız i'tidâlini kaybetmeyecek? Nasıl ellerimiz titremeyecek? Nasıl kalbimiz taşmayacak? Nasıl gözlerimiz coşmayacak?

Ey târîh-i insâniyyet! Ya sen yüzbinlerce şühedânın nehirler gibi dökülen kanlarıyla bu hıred-sûz hâile-i felâketi nasıl sahîfelerine kabûl edeceksin? O câmi'lere doldurularak bombalarla ber-hevâ edilen, o kasap-vârî ağaçlara gerilerek parçalanan müslümanların, o süngü uçlarında **[210]** kıvrana kıvrana, çırpına çırpına can veren ma'sûmların enîn ve feryâdlarına nasıl ma'kes olacaksın?

O müslüman zevcelerinin, gelinlerinin, gelinlik kızlarının en fâhiş, en fâzıh, en vahşî bir tarz-ı mel'anetle yağma edilen nâmûs ve ismetlerini, fuhşânelerde Islav, Helen nesillerine hizmete, analığa mahkûmiyetlerini nasıl tasvîr edebileceksin?

Yâhu! Bir hâneden cenâze çıkar, âilesi efrâdı hüzünlere, elemlere, mâtemlere girerler; cenâzeyi gasledecek derecede gözyaşları dökerler, hıçkırıklar, hafakānlar içinde boğulmak râddesine gelirler, beytü'l-hazenlerinde enînden, feryâddan başka bir şey işitilmez; sâatlerce boğazlarından bir lokma ekmek, bir yudum su geçmez.

Ya bir milletin bir âileden, bir vatanın bir hâneden farkı nedir? Söyleyiniz nedir?

Muhît-i vatanın hangi köşesi, hangi şehri, hangi kasabası, hangi karyesi vardır ki: Evlâdının şehâdetiyle, zevcinin gaybûbetiyle, pederinin ziyâıyla Rumeli felâketine iştirâk, etmeyen siyahlara bürünmeyen bedbaht bir ana, dul bir zevce, duvağı yüzünde bırakılmış tâli'siz bir gelin, beşikte veya eşikte yetîm kalmış bir evlâd, bir nûr-dîde, bir ciğer-pâre bulunmasın?

Henüz nevbahâr-ı şebâbını idrâk etmiş en körpe uzuvlarından yüz binlercesi kesilip doğranmış olan vücûd-ı milliyyet neden feryâd etmiyor? Niçin sesi işitilmiyor? Hani câmi'lerde dînî ictimâ'lar? Nerede millî mâtemler? Nerede a'dâdan intikām! İntikām! Âvâzeleri! Nerede o ictimâî, millî, fiilî, hamiyetperverâne teşebbüsler? Nerede? Nerede? Biz, değil bu ulvî hislerden, hattâ bakıyye-i mevcûdiyyetimizi olsun kurtarmak duygularından bile mahrûmuz. Bu duyguların kalplerimize gelmesini bile istemiyoruz! Bakıyye-i vatan bir mahşer-i erâmil ve eytâm kesildi. Rumeli'den birer felâket kāfilesi teşkîl ederek Bulgarların, Sırpların, Helenlerin mezâlim-i vahşiyânelerinden, taaddiyât-ı dîn ü nâmûs-şikenânelerinden kaçıp gelenler câmi'lere, dolanlar sokaklarda, vîrâneliklerde kalanlara nisbet kendilerini bahtiyâr addettiler!

Hele o başları açık, yalın ayak, nîm uryân yavrucukların caddeler üzerinde, sokaklar başında tiril tiril titreyerek sapsarı bir sîmâ-yı mevt-âlûd ile gelene geçene bir lokma için boyun büküşleri, avuç açışları en taş yüreklileri bile ağlatacak, sâika-i kahr ile olduğu yerde cansız bırakacak menâzır-ı felâketlerden değil mi?

Rumeli'nin nâz u naîm içinde yaşayan dünkü kārûnlarını bugün başında yağlı bir fes, sırtında yırtık, yakasız bir palto, altında aylarca yıkanmamış simsiyah bir gömlek, ayaklarında parmaklarını gösteren yırtık bir kundura ile görmek aklı olanlar için ne büyük bir levha-i ibrettir!

İşte bu felâketler sırf bizim tefrikalarımızın, henüz mâder-i inkılâbın bir tıfl-ı şîr-hârı olduğumuzu unutarak sanki asır-dîde bir hayât-ı hürriyyet ve meşrûtiyyet içinde tekemmül etmişiz gibi kör körüne Avrupa'ya taklîden fırkalar teşkîline, millet içinde milliyetler, kavmiyetler, unsuriyetler icâdına kalkışmamızın cezâ-yı mâ-yelîkıdır. Bu felâketleri biz kendi şımarıklığımızla, kendi azgınlığımızla celb ettik! Kendimiz çanak tuttuk!

Efsûs… ki hâlâ akıllanmadık! O müdhiş uçurumdan yuvarlanan Rumeli'den ibret almadık, mütenebbih olmadık!

Sinek tabîatında mıyız neyiz, muttasıl düşmanın gerdiği ağın etrâfında uçuşuyoruz! Kendi ayağımızla o tuzağa tutulmaya çalışıyoruz!

Mehmed Fahreddin

EDEBİYÂT

SAHÂİF-İ TENKİD: MEHMED ÂKİF

Safahât – Birinci Kitap

Seyfi Baba

Geçen akşam eve geldim. Dediler: Seyfi Baba
Hastalanmış, yatıyormuş.
– Nesi varmış acaba?
– Bilmeyiz, oğlu haber verdi geçerken bu sabah.
– Keşke ben evde olaydım.. Esef ettim, vah vah!
Bir fener yok mu, verin.. Nerde sopam? Kız çabuk ol..
Gecikirsem kalırım beklemeyin.. Zîrâ yol
Hem uzun, hem de bataktır..
– Daha a'lâ kalınız:
Teyzeniz geldi, bu akşam, değiliz biz yalnız.

* * *

Sopa bir elde, kırık camlı fener bir elde;
Boşanan yağmur iliklerde, çamur tâ belde!
İki üç yüz sene evvel döşenen kaldırımın
Câ-be-câ yâd-ı nihânîsi olup, bastonumun
Nâdiren yoklayarak bulduğu ahcâr-ı remîm
Üzerinden sekerek hayli zamanlar gittim.
Daha seyrekleşivermez mi o taşlar giderek?
Düştü artık bize göllerde sıbâhat etmek!
Yakamozlar yaparak her iki yandan fenerim,
Zevrak-âsâ yüzüyorduk, o yüzer, ben yüzerim!
Çok mu yüzdük, bilemem toprağı bulduk neyse;
Fenerim başladı etrâfını tek tük hisse.
Vâkıa ben de yoruldum, o fakat pek yorgun...
Bakıyordum daha mahmûrluğu üstünde onun:
Gâh olur, kör gibi çarpar sıvasız bir duvara;
Gâh olur, mürde şuââtı düşer bir mezara;
Gâh bir sakfı çökük hânenin altında koşar;
Gâh bir ma'bed-i fersûdenin üstünden aşar;
Vakit olur pek sapa yerlerde, bakarsın, dolaşır;
Sonra en korkulu eşhâsa çekinmez sataşır!
[211] *Gecenin sütre-i yeldâsını çekmiş, üryân,*
Sokulup bir saçağın altına gûyâ uyuyan
Hânümân gümşüde binlerce sefîlân-ı beşer;
Sesi dinmiş yuvalar, hâke serilmiş evler;
Kocasından boşanan bir sürü nisvân-ı zelîl;
Lânesinden atılan bir alay etfâl-i sefîl;
Lücce-i zulmet içinden kabaran mezbeleler!
Evi sırtında sokaklarda gezen âileler!
Gece rehzen, sabah olmaz mı bakarsın sâil!
Serseri, derbeder, âvâre, harâmî, kātil,
Ne kadar manzaralar varsa nazar-sûz ü rezîl
Bana göstermeden olmazdı bizim kör kandîl.
Ya o bîçâre de rahmet suyu nûş eyleyerek,
Hatm-i enfâs edivermez mi hemen "cız!" diyerek?
O zaman sâmianın, lâmisenin sevkıyle
Yürüyen körlere döndüm. O ne dehşetti hele!
Sopam artık bana hem göz, hem ayak, hem eldi..
Ne yalan söyleyeyim kalbime haşyet geldi.

* * *

Hele yâ Rabbi şükür, karşıdan üç tane fener
Geçiyor.. Sapmayarak doğru yürürlerse eğer,
Giderim arkalarından. Yolu buldum zâten.
Yolu buldum, diyorum, gelmiş iken hâlâ ben!
İşte karşımda bizim yâr-ı kadîmin yurdu!
Bakalım var mı ışık? Yoksa muhakkak uyudu.
Kapının orta yerinden ucu değnekli bir ip
Sarkıtılmış olacak, bir onu bulsam da çekip

Açıversem.. İyi ammâ kapı zâten aralık…
Gālibâ bir çıkan olmuş.. Neme lâzım, artık
Girerim ben diyerek kendimi attım içeri.
Ayağımdan çıkarıp lastiği geçtim ileri.
Sağa döndüm, azıcık gitmeden üç beş basamak
Merdiven geldi ki zorcaydı biraz tırmanmak!
Sola döndüm, odanın eski şayak perdesini
Aralarken kulağım duydu fakīrin sesini:

– Nerde kaldın? Beni hiç yoklamadın evlâdım!
Haklısın bende kabâhat ki haber yollamadım.
Bilirim çoktur işin, sonra bizim yol pek uzun..
Hele dinlen azıcık anlaşılan yorgunsun.
Bereket versin ateş koydu demin komşu kadın..
"Üşüyorsan eşiver mangalı, eş eş de ısın."

Odanın loşluğu kasvet veriyor pek, baktım,
Şu fener yansa, deyip bir kutu kibrit çaktım!
Hele son kibriti tuttum da yakından yüzüne,
Sürme çekmiş gibi nûr indi mumun kör gözüne!
O zaman nîm açılıp perde-i zulmet, nâgâh,
Gördü bir sahne-i üryân-ı sefâlet ki nigâh,
Şâir olsam yine tasvîri olur bence muhâl:
O perîşânlığı derpîş edemez çünkü hayâl!

Çekerek dizlerinin üstüne bir eski abâ,
Sürünüp mangala yaklaştı bizim Seyfi Baba.
– Ihlamur verdi demin komşu.. Bulaydık şunu bir..
– Sen otur ben ararım
– Olsa içerdik iyidir
Aha buldum aramak istemez oğlum, gitme..
Ben de bir karnı geniş cezve geçirdim elime,
Başladım kaynatarak vermeye fincan fincan,
Azıcık geldi bizim ihtiyarın benzine kan.

– Şimdi anlat bakalım neydi senin hastalığın?
Nezle oldun sanırım, çünkü bu kış pek salgın.
– Mehmed Ağa'nın evi akmış. Onu aktarmak için
Dama çıktım, soğuk aldım oluyor on beş gün.
Ne işin var kiremitlikte a sersem desene!
İhtiyârlık mı nedir şaşkınım oğlum bu sene.
Hadi aktarmayayım.. Kim getirir ekmeğimi?
Oturup kör gibi, nâmerde el açmak iyi mi?
Kim kazanmazsa bu dünyâda bir ekmek parası:
Dostunun yüz karası, düşmanının maskarası!
Yoksa yetmiş beşi geçmiş bir adam iş yapamaz,
Ona ancak yapacak beş vakit abdestle namaz.
Hastalandım, bakacak kimseciğim yok; Osman
Gece gündüz koşuyor iş diye, bilmem ne zaman
Eli ekmek tutacak? İşte sâat belki de üç
Görüyorsun daha gelmez.. Yalnızlık pek güç.
Bazı bir hafta geçer uğrayan olmaz yanıma.
Kimsesizlik bu sefer tak dedi artık canıma!
– Seni bir terleteyim sımsıkı örtüp bu gece:
Açılırsın sanırım terlemiş olsan iyice.

İhtiyar terleyedursun gömülüp yorganına..
Atarak ben de geniş bir kebe mangal yanına,
Başladım uyku taharrîsine, lâkin ne gezer?
Sızmışım bir aralık neyse yorulmuş da meğer.
Ortalık açmış uyandım. Dedim, artık gideyim
Önce ammâ şu fakīr âdemi memnûn edeyim.
Bir de baktım ki tek onluk bile yokmuş kesede,
Mühürüm boynunu bükmüş duruyormuş sâde!
O zaman koptu içimden şu tehassür ebedî:
Ya hamiyetsiz olaydım, ya param olsa idi!

15 Kânûnisâni 323

Mehmed Âkif

Ben bu şiiri okuduğum zaman hayretler içinde kalmıştım, eser bana hem pek mümtâz ve müstesnâ, hem de oldukça garîb göründü. Hâlbuki Seyfi Baba da Mehmed Âkif'in diğer bir çok şiirleri gibi bir hikâyeden ibâret; hem belki bütün hikâyelerinden sâde bir şiir: Seyfi Baba, bîçâre, fakīr bir ihtiyâr hastalanıyor; şâir onun mihnetgâhına kadar gidiyor, biraz zaman derdlerini dinledikten sonra ihtiyârı terletiyor, uyutuyor; kendi de geceyi fakīrin yanında geçiriyor, işte bu kadar. Mevzûa ilâve olunan netîce de şu:

Bir de baktım ki tek onluk bile yokmuş kesede,
Mühürüm boynunu bükmüş duruyormuş sâde!

Mevzûu, netîcesi bu kadar sâde, bu derecelerde tabîî bir şiir acaba neden dolayı Âkif'in diğer âsârından ziyâde nazar-ı dikkatimi celb etmiş idi? Bu suâlin cevabını verebilmek için şâirin anlayabildiğim kadar meslek-i mahsûsunu îzâh etmeliyim. O mesleğin derecât-ı muvaffakiyyetini, esbâb-ı sukūt ve suûdunu, bir kelime ile söylemek lâzımsa "felsefesini" şimdiye kadar âtîye ta'lîk ettiğimiz tedkīkāttan anlayacağız; fakat mesleğin neden ibâret olduğunu burada söyleyebiliriz: Mehmed Âkif'in şiirde meslek-i muhtârı "tasvîr ve tahkiye"dir; bir tasvîr veya bir hikâye olmayan hattâ ikisini de cem' etmeyen ehemmiyetli bir şiirini görmedim. Hikâye ve tasvîrde ise şâirin iki usûlü vardır: Ya "*Selma*", "*Hasta*", "*Meyhâne*" şiirlerinde gördüğümüz gibi doğrudan doğruya mevzûa tealluk eden elvâh ve menâzır-ı eşyâyı, ihtisâsât-ı zâtiyyeyi yazar; yahud "*Fâtih Câmii*", husûsiyle "*Süleymâniye Kürsüsünde*" şiirlerinde görüldüğü gibi mevzû'-ı aslîden mütebâid, hattâ bazen pek baîd meşhûdât ve hissiyât ve muhâkemâta girişerek mevzû'-ı muhtârına bir çok i'vicâc-ı efkârdan sonra rücû' eder. İşte Seyfi Baba Mehmed Âkif'in bu ikinci mesleğine muvâfık bir şiirdir; bilhassa nazar-ı dikkati câlib olması da mesleğin hem muvâfık hem merdûd addolunabilecek safahâtını câmi' bulunmasından neş'et ediyor. Maksadımızı îzâh edelim:

[212] Şâirin bir "Seyfi Baba"sı varmış. Bu adamcağızın kendine göre hâiz-i ehemmiyyet olduğunu size şiirinin mukaddimesinde anlatıyor: Evine gelip de Seyfi Baba'nın hastalandığını haber alır almaz sokağa fırlıyor. Fakat bastonunu, fenerini almayı unutmuyor. Size yoldan bahsedeceğini de:

Gecikirsem kalırım beklemeyin… Zîrâ yol
Hem uzun hem de bataktır.

Sözleriyle ihtâr ediyor. Şimdi şu mukaddimeciğe göre şii-

rin tertîb-i tabîî ve mantıkîsi ne olmak lâzım gelir? Muhâtaba Seyfi Baba'yı, o mühim "levha-i şiir"i biran evvel göstermek; nâmı nihâyet bir Seyfi Baba olabilen bir fakîrin hastalığını bütün bîçâreliğiyle, bütün perîşânlığıyla tasvîr etmek. Muhâtab bit-tabi' buna muntazırdır. İntizârı tatmîn olunmazsa ıztırâblara düşer, mevzû'dan hâriç tafsîlâtı dinlemekten rencîde-hâtır olur. Muhâtabı Seyfi Baba'ya yetiştirecek yol hakkında birkaç söz söylenileceği kendisine şiirin mukaddimesinde ihtâr edildiği için muhâtab o birkaç sözü dinlemeye âmâdedir; fakat ister ki yol bahsi uzayıp gitmesin, mevzûa irtibâtı olmayan bu bahs-i şedîdü'l-lemeân, iki üç beytin âgûşunda görünüp geçiversin. Lâkin işte böyle olmuyor, bilakis mevzû'-ı hakîkī unutuluyor, başka bir mevzû' tasvîr ediliyor: Muhâtab:

Sopa bir elde, kırık camlı fener bir elde;
Boşanan yağmur iliklerde, çamur tâ belde!

Beytiyle Seyfi Baba'nın hayâlinden cüdâ düşmeye başlıyor ve şiiri okudukça o hayâli zihninden bütün bütün silmek mecbûriyetinde kalıyor. Böyle bir mecbûriyet münkād-ı kavânîn-i san'at olan bir fikir için pek elîm olmak lâzım gelir; halbuki şiirin şu parçası elîm olmak nerede kalır, i'tikādımca fikr-i san'ati güzelliğine çırpına çırpına hayrân edecek bir bedîadır. Evet, yol tasvîri *Seyfi Baba* şiirinde bir mu'teriza, hem de muhîti gāyet vâsi' bir mu'terizadır; fakat o mu'teriza hâle kadar güzeldir. Böyle mevzû'-ı aslîden hâriç ilâveler mûsikînin "kadans"larına benzer. Mûsikîde imtidâdı i'tibârıyla fazlaca olmakla beraber güzel kadanslar yazmak ne kadar müşkil ise şiirde de böyle azamet-i nûrâniyyesiyle müşa'şa' mu'terizalar çizmek o kadar güçtür. Bu kadar müşkil bir vazîfeyi şâir şîrâne bir hamle ile deruhde etmekten çekinmemiş, suhûr-ı mevâni'den enhâr-ı şelâle-feyezân gibi aşmış taşmıştır! O kadar ki şiirde yabancı olan bu tasvîrin yabancılığı hâtıra bile gelmiyor; parça, bârân tûfânları arasında amâik-ı âsmânda parlayıveren bir kavs-i kuzeh gibi nazar-rübâ-yı rûh oluveriyor. Aynen kavs-i kuzehin elvânı gibi tasvîrin de elvânı kesîr, mütebeddil, hele birbirinden latîf: Şâir fenerinin sönükçe nûrlarını evvelâ eşyâ-yı hâriciyyeye, maddiyâta döküyor; size duvarları, mezarları, sakfları, ma'bedleri elektrik ziyâsını perdeye lâyıkıyla aksettiremeyen bir sinematoğraf sür'atiyle müşevveş nûrlar, aydınlıkça gölgeler içinde aksettiriyor. Sâniyen o donuk ziyâların mehâbıt-ı mübhemesinde ma'neviyâtı tecellî ettirmek emeline düşüyor. Bu emel şâirin ahvâl-i vicdâniyyesinden inbiâs etmiştir: O, kör kandîli elinde, gâh batarak gâh çıkarak uzun, uzun olduğu kadar da kasvet-engîz yolculuğunda devâm ederken beşeriyetin âsârından ahvâline, eşyâ-yı hâriciyyeden mesâib-i rûhiyyeye intikāl ediyor. Fenerin gölgeli nûrlarında hayâl meyâl seçilen binâlar şâire oralarda sâkin olan bîçâregânı ihtâr etmekten hâlî kalmıyor. Korkunç manzaralar, korkunç hayâller tevlîd ediyor.

Fenerin sönük ziyâları duvarlarda, sakflarda seyrettikçe siz, saçak altına sokularak uyumuş kalmış hânümân-gümşüdeler, sesi dinmiş yuvalar, hâke serilmiş evler, zelîl kadınlar, sefîl çocuklar, muzlim mezbeleler, serseri âileler, rehzenler, kātiller, harâmîler görüyorsunuz.

Ne kadar manzaralar varsa nazar-sûz u rezîl

Hepsi, hepsi şâirin:

Bana göstermeden olmazdı bizim kör kandîl

Mısrâıyla anlattığı bütün o levhalar şâirle beraber sizin de nazarınızdan geçiyor, daha doğrusu rûhunuza yapışıyor. Bütün bu korkunç levhaları teressüm eden donuk fener, o müzevvir refîk-ı râh, o muannid rehber-i mefsedet de şâirin kudret-i tasvîriyyesinden hisse-mend olmuş: Hem bu hisse o kadar zî-hayâttır ki fener hakkında okuduğumuz iki üç beytin musavvirâne şiirler arasında nazîrini pek nâdir buluruz. Lâkin o da, o kör kandîl bile rahmet suyu içerek hatm-i enfâs ediveriyor. Şâir karanlıklara boğuluyor, hâleyi bir siyah bulut örtüveriyor, mu'teriza infisâh ediyor!

Ne yalan söyleyeyim kalbime haşyet geldi.

Netîce-i tabîiyyesine vâsıl oluyoruz. –mâba'di de haftaya–

Ali Ekrem

TERBİYE VE TA'LÎM

Talebe-i ulûmda hareket-i fikriyye:

"Ne doğmaz günmüş ey âcizlerin kudretli Hallâk'ı!"

Epeyce zamandan beri, fâsılalarla, talebe-i ulûmun meslekleri hakkında usûl-i hâzıra aleyhinde idâre-i kelâm edegeldikleri herkesin ma'lûmu olsa gerektir. Talebenin –belki de isyân-ı rûh demeye lâyık olan– şu hâlet-i rûhiyyesi karşısında alâkadârânın bazısında âsâr-ı me'yûsiyyet, bazısında da alâim-i mesrûriyyet müşâhede ediyoruz. Biz; her iki tarafa da **[213]** meslek nâmına medyûn-ı şükrân bulunduğumuzu söylersek yalan söylememiş oluruz. Çünkü: Bizim şu hâlimizden müteessir olanlar, şüphesiz, tarîk-ı nâ-savâba saptığımıza zâhib olarak bir hiss-i şefakatle bize acıyorlar. Mesleğimizin tezelzüle uğraması endişesiyle münkesir oluyorlar.

Harekâtımızdan memnûn olanlar da bizde, şöyle böyle, her hareket-i fikriyyenin uyanmaya başladığını görmekle selâmet-i millet nâmına bizi alkışlıyorlar.

İşte görülüyor ki: Zâhiren her iki tarafın da kalbleri muhabbetle meşbû', hepsi bizi seviyorlar. Binâenaleyh biz de hepsine takdîm-i teşekkürât ediyoruz. Fakat, zâhirinden çıkarılınca iş başkalaşıyor, her iki zümreye de nâçizâne suâllerimiz teveccüh ediyor:

Evvelâ, bizim hareketimizi tahsîn edenlere sorarız ki: Mâdem ki bizim akvâl ve ef'âlimizin zımnında bir takım mezâyâ görüyor, takdîre lâyık bir teşebbüsde bulunduğumuzu ihsâs ediyorsunuz da niçin bizlere, muhtâc-ı nusret olanlara, dest-i muâvenetinizi uzatmıyorsunuz? O mehâsinin, o mezâyânın sâha-i aleniyyete çıkmasına neden himmet buyurmuyorsunuz? Hep bu satırlar, bu bağırmalar kīl ü kāl olmaktan ileriye geçmeyecek mi? Hâlâ karşımızda bir hey'et-i müttehide-i ulemânın arz-ı mehâbet ettiğini görmek saâdetine mazhar olmayacak mıyız? El-ân öyle bir meclis-i muazzamın tecelliyât-ı âmirânesi önünde ser-fürû etmeye mecbûr olmayacak mıyız? Acaba şu zaîf ve kanbur belleri-

miz ne vakit öyle metîn bir istinâdgâh bulup da müftehirâne arz-ı i'timâd edecek?

Şöyle dökük saçık sözlerimizden müteessir olanlara da deriz ki: Bilirsiniz ki, her nerede her hangi sınıfda olursa olsun umûmiyetle hayât-ı tahsîl güçtür. Fakat "talebe" hayatı, alel-husûs bu zamanda diğerlerine kıyâs kabûl etmeyecek kadar müteassirdir. Öyle ya: Vatanın eb'âd-ı muhtelifesinden kopup gelen gençler, bir takım kimsesizler burada kendi kendine "yer" bulacak, "para" bulacak, "hoca" bulacak ve daha bilmem neler… neler bulacak.. Bunlar kolay şey mi? –Acaba bu kadar meşakkatleri ıktihâm eden bir alay gencin yegâne emeli nedir? Hiç şüphesiz ki tahsîl-i ilm. Öyle değil mi? Lâkin hangi ilimleri tahsîl edeceğiz? Yine şüplesiz ki: Ulûm-ı 'âliye-i dîniyyeyi. Fakat ricâ ederim: Fâtih'in, Bayezid'in, Ayasofya'nın, Şehzâde'nin ve daha bazı mesâcid-i şerîfenin zemînini tefrîş edecek kadar mebzûl olan rahlelerin acaba kaç tanesi kütüb-i mukaddese-i dîniyyeyi dûş-ı tahammülüne alıyor? Zâten bu gidişle, bu çığırda devâm ile şöyle bir tahsîl mümkün mü? Meselâ: Bugün tahsîle başlayan efendiler on, on beş sene zarfında –eğer sabırları varsa– icâzet alacaklar ve nihâyet, fıtraten fazla zekâya mâlik bulunan bir kısım-ı kalîl, ya bir ruûs kazanacak veya Mekteb-i Nüvvâb'a girecek. Mektebe dehâlet edenler girdikleri günden i'tibâren bu devletin me'mûrları sırasına geçmiş olacaklarından yukarıda söylediğimiz ulûm ile uğraşamazlar. Ruûs kazananlar ise yine yeni baştan – (Radiyallah…)'dan ibtidâ ederek tâm on, on beş sene ulûm-ı âliye tedrîsiyle meşgûl olurlar. Ve bunun akabinde bir icâzet vererek otuz sene kadar uzun bir sa'yin netîce-i tabîiyyesi olan yorgunluğu izâle etmek hevesine düşerler, gûşe-nişîn-i istirâhat olurlar.

Biz; kendi kanâat-i vicdâniyyemize ittibâan deriz ki: Cüz'î bir ivaz mukābilinde –hele istibdâdda– şu kadar uzun ve mütemâdî bir çalışmak, doğrusu, az fedâkârlık değildir. Lâkin neye yarar? Yolunda sarf olunmayan himmetler ne iş görür? Öyle ya: Yirmi otuz sene kadar tedrîs ve tederrüs ile uğraşılsın da yine tefsîrler, Buhârîler, kelâmlar, hikmetler, felsefeler kütüphâne beklesin, bahr-i gubâra boğulsun. Yazık değil mi?

İşte zaman zaman *Sebîlürreşâd* sütunlarını işgāl eden şu nâçiz yazılarımızla demek istiyoruz ki: Zamân-ı tahsîl âlet kitaplarına münhasır olmasın. Asıl maksûd-ı bizzât olan ulûm-ı 'âliyye tahsîli unutulmasın, belki tefsîr, hadîs, kelâm, hikmet ve sâire gibi fenler başlı başına birer şu'bede ve muallimîn-i muktedirenin taht-ı tedrîsinde bulunsun ve bu şu'beler bir ruûs, bir Mekteb-i Nüvvâb kadar imtiyâza mâlik olsun. Bu sâyede buralardan şu yoksul vatana faâl uzuvlar, nevvâr dimağlar yetişsin. Tâ ki zalâm-ı cehl içinde kararan gözler ulûm-ı İslâmiyyenin şa'şaa-i feyziyle parıl parıl parlasın.

İşte fikrimizin hülâsası, bunda mûcib-i işmi'zâz olacak bir şey var mı?

Hüner böyle şeylere karşıdan karşıya homurdanmakta değil, iş görmektedir iş. Zâten bunda kızılacak ne var? Geçen sene imtihân edilecek diye bir ay evvel ders kestirmek, bilâhare bayram arasına ta'lîk etmek, bayram arasını da yine imtihânlarla geçirtmek, imtihânlarda da Tasavvurât talebelerine Avâmil suâlleri sormak gibi tuhaflıklar, bundan sonra da ilâ-nihâye kur'a imtihânları ile uğraştırmak gibi gayr-i münâsib hâlleri gören yok mu? Maksad imtihân ise ciddî bir imtihân kâfî değil mi?

Hayır bunları nazar-ı i'tibâra alan yok. Bizleri hiç düşünen yok. Demek işimiz gücümüz acz-i mutlak içinde çırpınmak.

Aylardan beri intizârda bulunduğumuz "Islâh-ı Medâris" Encümeni'nin netîce-i müzâkerâtı hâlâ mechûlümüz. Muharrem'de bu encümenin himmetiyle yeni programların sâha-i tatbîkāta çıkacağını işitiyorduk. İşte Muharrem geldi. Fakat tatbîkāt yok. Hâlâ iş sürüncemede, havâlede. Hâlâ o, şems-i ümîd tulû' etmedi.

"Ne doğmaz günmüş ey âcizlerin kudretli Hallâh'ı!"

Talebeden Ödemişli

H. Feyzi

* * *

[214]

TENKİD VE TAKRÎZ

MEFKÛRE-İ VATAN

Orduda Îmân

Müellifi, Piyade Binbaşısı Grebeneli Bekir Fikri Bey'dir, muhterem kāri'lerimizin bu sevimli, mûnis ismi tanımak husûsunda bizden geride kalmayacaklarını biliriz. Geçen sene koca Garb Ordusu darma dağınık olup vatanımızın büyük bir kısmı düşmanın ayakları altında ezilirken; ırzımız, nâmûsumuz, haysiyetimiz murdâr ayaklar altına alınıp çiğnenirken; telgraflar, postalar, evrâk-ı havâdis bütün bizim üzerimize çöken felâket haberleriyle mahmûl iken umûmî bir me'yûsiyyet içinde parlayan tek bir şu'le-i ümîd gibi, birkaç sâdık ihvânıyla ref'-i livâ-yı cihâd ederek düşman içine dalmış; esârete, mağlûbiyete, ölüme, mahrûmiyete, hiçbir şeye boyun eğmeyerek tam bir müslüman yüreğiyle mütâreke zamanına kadar çarpışmış, neferinden kralına kadar bütün düşmanları tiril tiril titretmişti.

İşte bu mücâhid-i muhterem şu eser-i güzînini bütün bu gazevâtı esnâsındaki müşâhedelerine, tecrübelerine, duygularına müstenid olarak meydana getirmiştir. Bu sûretle eserin kıymeti bir kat daha artmış bulunuyor demektir. Müellif-i muhterem bu eseri yazarken hangi maksadları esâs ittihâz etmiş olduğunu îzâh için "Eserden Maksadım" ünvânı altında mukaddime olarak şu yolda icâle-i kalem ediyor:

1) Memlekette lafzen bir vicdân-ı müşterek hâlinde tasvîr edilen ve ma'nâsı milletin kendi lisânıyla anlaşılabilen bir ma'neviyet husûle gelemez ise inkılâbât her vakit bir "ihtilâl-i vatan" şeklinde vücûd-ı vatanı cerîhadâr edeceğini anlatmak;

2) Memleketimizin idrâkine, ref'-i ihtiyâcâtına nazaran fikr-i vatanperverîyi ta'rîf etmek;

3) Senelerden beri a'dâmızın pâ-yı tahkīri altında ezilen sevgili vatanın efkâr-ı millette hâricî, ictimâî, askerî mevkiini ta'yîn etmek;

4) Vatanı tahlîs için esâslı bir fikri kānûnen, ictimâan Osmanlı efrâdı miyânında kabûl ettirmek.

5) Osmanlı efrâdı arasında müşterek bir "mefkûre-i vatan" hâsıl olamazsa vatanın selâmetinden emîn olmak sâfdillik olduğunu isbât etmek;

6) "Osmanlı vatanı" fikri üzerine müesses bir millet vücûda getirdikten sonra bir Osmanlı ordusu vahdet-i fikriyye ve terbiyyesinden emîn olmak;

7) Askerliği, bir askerlik ismet-i i'tikādıyla sevebilmek imkânını ta'rîf etmek esâsına müsteniddir.

İşte bu eser şu yedi büyük maksadın îzâh ve isbâtı zımnında yazılıyor. Bu maksadlar hakîkaten tecrübeye, hisse, şühûda müstenid olarak isbât ediliyor. Mevzû'ların, meşhûdâtın teaddüd ve dağınıklığıyla beraber eserin tahrîrinde usûl-i tedvîn ve tasnîfe pek de riâyet edilmemiş olduğundan az çok karışıklık yok değil ise de, eser mütâlaa edilirken, insan kendisini âlâmıyla, ekdârıyla, fecâatıyla, bazen de zevkiyle, sefâsıyla, bütün şa'şaa ve ihtişâmıyla yaşayan canlı bir hayat içinde buluyor. Muharririn hissettiğini, eseri mütâlaa eden de duyuyor. Muharririn bütün kanâatleri kāriin zihninde kendiliğinden tecellî ediveriyor.

Tedrîcî bir sûrette ilmin halletmesi iktizâ eden din, milliyet esâslarına müstenid bazı mesâil-i mühimme sırf hissiyât dâiresinde mütâlaa edilmiş olmakla beraber eser hey'et-i mecmûası i'tibârıyla gāyet mühimdir. Bilhassa hayât-ı askeriyyeye, vatan-ı İslâmî, vatan-ı Osmânî mefkûrelerine dâir yazılan uzun bendler hakîka[te]n sâde masa başında düşünülerek değil, doğrudan doğruya hissedilerek; duyularak yazılmıştır. Bu hâl de eser için ayrıca bir kıymet-i hakîkıyye bahşetmiştir.

Yukarıda yazdığımız mukaddimede gösterilen mevzû'lar hakkında uzun uzadıya teşrîhât ve îzâhâtta bulunduktan sonra hülâsa ve hâtime olmak üzere "Netîce-i Felâh" serlevhası altında eserin rûhunu teşkîl eden ber-vech-i âtî yazılar ile eser ikmâl ediliyor:

"Dünyânın yegâne müstakil müslüman hükûmeti olan muazzam Devlet-i Osmâniyye'nin; binâ-yı mevcûdiyeti, şu esâsât üzerine mevzû' olmalıdır:

1) "Vatan-ı İslâm" ve zâten kavî olan bir Hıristiyan mefkûresinden mütevellid "Osmanlı Vatanı" mefkûresinin Osmanlı milletine umûmen, kerhen, tav'an kabûlü.

2) Kitabına kalben, fiilen, sâdık olan dindar bir askerlik üzerine müesses Osmanlı ordusu.

3) Ordu, iyi bir ma'lûmât-ı maddiyye ve fakat fenâ bir îmâna istinâd ederse memleketi mahveder. Orduda ma'lûmâtı az, ma'neviyâtı yerinde olan bir zâbit, bir kumandan Almanya'da tahsîl gören mahrûm-ı ma'neviyet bir zâbitten daha iyi olacağının bilinmesi.

4) Almanya tahsîli görmüş, memleketi tanımış, ma'neviyâta mazhar olmuş bir zâbit Osmanlı ordusunun rehber-i istikbâli olacağının anlaşılması.

Vatanın elîm sukūtları karîb bir âtîde kemâl-i azamet ve ihtişâm ile telâfî edeceğine emîn olduğumuz bu yolda "mefkûre"nin "ma'neviyetin" umûmen idrâki; istikbâlimizin tebşîri demektir. Bir memlekette müşterek bir vicdân, bir îmân doğunca! Gāye-i matlûba derhâl vâsıl olunur. Vaktiyle dedelerimizin: "Bir müslüman=On düşman" demesini istihfâf etmemeliyiz.

Eğer biz de menâbi'-i mukaddeseden mütevârid bir "din askeri" teessüs ederse "Bir müslüman= Yirmi düşman" olacağına kat'iyyen emîn olmalıyız. Balkan muhârebesi, bize gösterdi ki, "ordu kemmiyet" ile değil, keyfiyet ile harp eder. Keyfiyeti ise şimdiye kadar yalnız esnâ-yı harbde ve zâbitin feryâd ettiği "kuvve-i ma'neviyye" (mefkûre-i askeriyye) üzerine te'sîs eylersek "vatan" bizimdir. Hattâ elimizden giden "Rumeli de" bizimdir. Gittiğini zannettiğimiz Rumeli bizim sînemizde bütün harâretiyle yaşar iken onu Balkanlılar kolay kolay öldüremez. Vaktiyle meydanda hiçbir şey yok iken bir avuç insandan cihângîr bir devlet çıkaran ecdâdımızın yerine biz: "Basra'dan Rumeli içine kadar hâzır bulduğumuz müdhiş bir devleti –hiç olmazsa– bir Balkan devleti kuvvetiyle muhâfaza edebiliriz. Düşünelim ki, mülkümüz, yirmi otuz Yunanistan'ı, Bulgaristan'ı, Sırbistan'ı ve Romanya'yı istîâb eder.

Cenâb-ı Hak bütün şuûn ve hâdisâtı, azm-i insâna zebûn kılmıştır.

Eder tedvîr-i âlem bir mekînin kuvve-i azmi
Cihân titrer, sebât-ı pâ-yı erbâb-ı metânetten

Mefkûre-i vatan esâsına müstenid; azim, metânet, cesâret, ma'neviyet, şanlı bir millet, muzaffer bir ordu elbet doğuracağına îmân edelim. Cenâb-ı Hak çalışanların zahîr ve muâvini; çalışmayanların adüvv-i bî-emânıdır!.."

Bu eseri bilumum muhterem kāri'lerimize, ihvânımıza tavsiye ederiz.

Sebîlürreşâd

* * *

[215] TÂHİRÜ'L-MEVLEVÎ BEYEFENDİ'YE

Sebîlürreşâd mecmûa-i mevkūtesinin yüz yetmiş bir [271] numaralı nüshasında, "Hayât-ı Hazreti Muhammed" ünvânı tahtında neşretmekte olduğum eserin bazı nikātına tevcîh edilen intikādâta cevabım:

Hayât-ı Hazreti Muhammed (sav)'in on dokuzuncu sahîfesinde 1 rakamıyla murakkam hâşiyede şöyle demiştim:

"Arbâ" kelimesi elsine-i sâmiyyede çöl, bâdiye ma'nâsını ifâde eder. İbrânîlerden evvel Bâbillilerle Âsûrîler bu kıt'aya "Arabâ" ismini vermişlerdi. İbrânîler de ilk defa bu kıt'aya "Arbim" tesmiye eden *Tevrat*'ta ismi mezkûr İsâî'dir."

Zât-ı âlîniz bunu istiğrâb ediyorsunuz; niçin?

Ben, "Arbâ" kelimesi elsine-i sâmiyyede çöl ma'nâsını ifâde eder dedikten sonra İbrânîleri, Keldânîleri, Âsûrîleri zikrettim; o hâlde bu kelimenin o ma'nâda isti'mâlini elsine-i sâmiyyenin bu şu'belerine hasreyledim. Bir lisân-ı Sâmî olan Arabî'de de bu ma'nâyı müfîd olduğunu dermiyân etmedim ki dûr ü dırâz *Kāmûs-ı Fîrûzâbâdî* ve sâir lugaviyyûn ile istişhâd eyliyorsunuz.

Lâkin şu dakīka da nazar-ı dikkatinizden mestûr kalmamalıydı ki "Arabâ" kelimesi Âsûrî, Keldânî, İbrânî lisânlarında ifâde ettiği çöl ma'nâsını Arapça'da da muhâfaza ediyor. "Arab" lafzının müfred makāmında şâyi' cem'i olan "A'râbî" kelimesinin bâdiye-nişîn ma'nâsına gelmesi ve "Arab-ı âribe",. "Arab-ı arabâ'", "Arab" kelimelerinin îzâh-ı maânî-

sinde *Kāmûs*'un "alâ kavlin beledî ve bedevîye şâmildir" demesi müddeâmın isbâtı için pek celî bir bürhândır.

Zâten elsine-i Sâmiyye'de müşterekü'l-isti'mâl olan diğer bir çok kelimeler de bir lisânda edâ ettikleri ma'nâları diğer lisâna intikāllerinde büsbütün zâyi' etmemişlerdir. Meselâ İbrânî'de iki yüzlü demek olan "hunefâ" kelimesi Arabî'de "hanîf" şeklini ahz ederek (*Kur'ân-ı Kerîm*'deki müeddâsı bahsin hâricinde) kable'l-İslâm hem *Tevrat*, hem *İncil* ahkâmıyla âmil olanlara yani iki cihete meyyâl bulunanlara vasf oluyor.

"Allahümme" kelimesi de İbrânî'de ilahlar ma'nâsına dâl olan "Alohim"den me'hûz olup hem "yâ Allah" makāmında kullanılır, hem de müctemi' duâ addolunarak cemî'-i esmâ-i ilâhiyye ile duâ etmek ma'nâsına gelir.

Şuûb ve ensâl-i Arab'ın sûret-i taksîmi bahsine gelince: Siz, müverrih Ebu'l-fidâ ile beraber şuûb-ı Arab'ı mutlaka bâide, âribe, müsta'ribe ünvân-ı umûmîleri tahtında üçe taksîm etmek istiyorsunuz ve meselâ: İbni Haldûn'un sizin bâide dediğiniz tabakaya âribe, âribe dediğiniz tabakaya müsta'ribe, müsta'ribe dediğiniz tabakaya Arab-ı tâbia li'l-Arab ve Mısır, Cezayir, Fas sekenesine de müsta'ceme demesini kabûl etmediğiniz gibi benim de sizin bâide dediğiniz tabakaya âribe, âribe dediğiniz tabakaya mütearribe dememi tecvîz etmiyorsunuz.

Hâlbuki benim iltizâm ettiğim sûret de dâhil olduğu hâlde bu suver-i taksîmin kâffesi keyfî ve hayâlîdir; esânîd-i ilmiyye-i târihiyyeye kat'iyyen müstenid değildir. Nahv-i ilmîye (metod siyantifik) muvâfık bir tarz-ı taksîm aranırsa o da şuûb ve ensâl-i Arab'ı tabaka-i ûlâ, tabaka-i sâniyye, tabaka-i sâlise tarzında taksîm etmektir.

Arab-ı mütearribenin cedd-i a'lâsı addolunan şahıs-ı hurâfî "Kahtân"ın babasının ismi dediğiniz gibi "Âbir"dir. "Habr" yazılmasının sebebi ise îmâ etmek istediğiniz gibi bir frenk eserinde öyle görülüp öyle istinsâh edilmiş olması değildir. Benim de, mürettibin de zühûlümüzün bir eseridir.

"Bunlar târîhin zabt edemediği zamanlardan beri Mekke-i Mükerreme civârında sâkin olmuşlardır." Sözünde ben zerre kadar ibhâm görmüyorum. Karîbe işârete mevzû' olan "bunlar" ta'bîrinin hemen üst tarafındaki satırda mezkûr "müsta'ribe" Araplarına tealluk edeceği sarâhaten anlaşılır.

"Arab-ı bâidenin Mekke civârına gelmediği ma'lûm" diyorsunuz; halbuki ne geldiği, ne de gelmediği kat'iyyen ma'lûm değil; çünkü bu iki şıktan birini nefy ve isbât edecek bir vesîka-i târîhiyye ele geçmedi.

Arab-ı müsta'ribenin Mekke civârına vürûdunu hicretten takrîben üç bin yüz yedi sene evvele atf ve ircâ' ediyorsunuz ki bu da hemen hiçbir vesîka-i mu'tebere-i târîhiyyeye istinâd etmeyen bir kavl-i mücerred.

Zât-ı âlînize şunu da arzedeyim ki meşâgil-i kesîrem hasebiyle bundan böyle vukū' bulacak intikādât ve istîzâhâta kat'iyyen cevap veremeyeceğim.

İhtirâmât-ı samîmânemin kabûlü temennîsiyle hatm-i güftâr eylerim efendim.

Lütfullah Ahmed

MEKÂTÎB

Avrupa'ya Âid Sözlerden

–Avrupa mektupları–

Almanların dehâ-i millîlerini gösteren âsâr-ı mühimmeden biri de "Posta Müzehânesi"dir. Bu müze hakîkaten görülecek, taaccüb edilecek bir müessesedir. Medenî milletlerin nazarında her şeyin bir kıymeti bir ehemmiyeti var, onlar hiçbir şeye nazar-ı lâ-kaydî ile bakmıyorlar. İnsâniyete âid olan her eser onlar için bir şeydir. Avdeti müstahîl olan geçmiş zamanların maddî, ma'nevî şuûnuna karşı daima bir alâka gösteriyorlar. Ummân-ı ademe doğru akıp giden şuûn-ı müteselsilenin yalnız kitap sahîfelerine nakşıyla iktifâ etmeyip o şuûnu aynen tespit etmek, ensâl-i âtiyyeyi geçmiş zamanlarda da **[216]** yaşatmak istiyorlar. Bu sûretle ensâl-i âtiyyenin bir günlük hayatı asırların ihtivâ eylediği şuûn ile tevşîh edilmiş oluyor. İşte asıl tûl-i ömr de budur. Yoksa zaman denilen imtidâd-ı mevhûmun boş boşuna idrâki velev bin sene bile olsa tûl-i ömrden ma'dûd olmasa gerektir.

"Posta Müzehânesi" insanlar beyninde te'mîn-i muhâbere için en eski zamanlardan bu âna gelinceye kadar ne gibi vesâite mürâcaat edilmiş ise onların cümlesini ihtivâ eylemektedir. Müzehâne Çinlilerin, Tatarların, Rusların, Türklerin, Arapların, Frenklerin, el-hâsıl yeryüzündeki kâffe-i akvâmın sûret-i muhâbere ve mürâselelerini gösteren mücessem numûnelerle mâ-lâ-mâldir.

İlk defa olarak Almanya'da inşâ edilmiş olan postahânenin küçük kıt'ada bir numûnesiyle ondan sonra inşâ edilen postahânelerin bir numûnelerini hâvîdir. Postahânelerin zamân-ı te'sîsinden beri posta arabaları, posta çantaları, mektup kutuları ve sâire… Kaç şekle, kaç sûrete girmiş ise müzede hepsinin birer numûnesi var. Her memleketin posta pullarından mükemmel kolleksiyonlar tertip etmişler. Erbâbı için bitmez tükenmez birer hazîne-i tetebbuât vücûda getirmişler.

Müzenin telgrafa mahsûs olan kısmında da aynı hâl meşhûd. Telgrafın zamân-ı ihtirâından bu âna kadar ne kadar telgraf âleti yapılmış ise hepsi mevcûd. Telgraf merkezinin birine vaktiyle bir yıldırım düşmüş. Âlât ve edevâtı, telleri, bardakları tahrîb etmiş. Onları hey'et-i mecmûasıyla müzeye getirip mevki'-i teşhîre vaz' etmişler, beşerin menâfiine hâdim olan o yaman seyyâlenin bazı kere sebebiyet verdiği hâlât-ı müdhişeyi, görmek isteyenlere göstermişler. Merkez salonda bir takım balonlar, tayyâre felanlar da var idi. Teşekkülü i'tibârıyla yalnız yeryüzünde gezmek için yaratılmış zannolunan benî beşerin cevv-i havâya hâkim olmasını, en serî' kuşlarla rekābet eylemesini te'mîn eden bu vesâiti temâşâ ettikçe hakîkaten insanın kalbinde başka bir zevk hâsıl oluyor.

El-hâsıl vesâit-i mürâseleye âid ta'dîlât ve tekemmülâtın en küçüğünden en büyüğüne kadar hepsini göstermişler; hiçbirini peygüle-i nisyânda bırakmamışlar. Ne büyük gayret! Ne büyük himmet!

Belki memleketimizde şu satırları okurken bıyık altından gülenler, bu gibi müessesâtın lüzûmsuzluğuna kāil olanlar da bulunur. Fakat medeniyetin ilcââtı o gibi efkâr-ı basîtaya,

daha doğrusu sehîfeye çoktan hâtime çekmiş, tefekkürâtın ibresini başka bir istikāmete tevcîh etmiştir. Eğer Avrupalılar da bizim gibi düşünmüş olaydılar bugün onların da bizim gibi olmaları, bizim bulunduğumuz derekede kalmaları lâzım gelirdi. Onların gözü dünyâyı başka türlü görüyor, fikr-i nakkādları, nazar-ı sâibleri her şeyin kıymetini başka türlü takdîr ediyor. Mâzîlerine âid şuûnun müfredâtı tamâmıyla mazbût; hâlleri, terakkī nokta-i nazarından bizim takdîr edemeyeceğimiz bir sûrette mâzîlerine merbût! Mâzî ile alâkalarını kesmiyorlar. Çünkü mâzîlerine âid şuûnun kâffesine süllem-i tekâmül ve teâlîlerinin muhtelif kademeleri nazarıyla bakıyorlar. Bize gelince mâzîmize âid şuûnun hiçbirinde âtî için bir menfaat mülâhaza etmiyoruz. Daima mâzîmizi hufre-i nâbûdîye gömüp üzerini türâb-ı nisyân ile örtüyoruz. Maîşet emrinde olduğu gibi herşeyde "yevmun cedîd rızkun cedîd" düstûrunun muktezâsıyla âmil oluyoruz. Onun için her zaman aç kalmak tehlikesine ma'rûz bulunuyoruz.

Avrupalıların silsile-i ef'âli gibi silsile-i a'sârı da birbirine merbût. Silsile-i ef'âlin irtibâtına gelince: Avrupa'da ferdin hayatı daima hayât-ı cem'iyyete hâdim. Çünkü manzûme-i faâliyyetlerinin tarz-ı tertîbi bunu istilzâm ediyor. Mesâî-i münferide ile sa'y-i umûmî arasında inhilâl-nâ-pezîr bir râbıta var. Herkes kendi hesâbına çalıştığı hâlde sa'yinden umûm için pek büyük bir hisse-i menfaat çıkarıyor. Bu tezâmun-ı ef'âl yalnız medenî memleketlere mahsûsdur. Zîrâ oralarda mesâî-i umûmiyye ve husûsiyye arasındaki şîrâze-i irtibât pek kavîdir. Böyle olmayan yerlerde mesâî-i şahsiyyenin sa'y-i umûmî ile pek o kadar münâsebeti, o sa'y üzerine zannolunduğu derecede te'sîri yoktur. Zîrâ sa'y-i münferidi sa'y-i umûmîye merbût kılan şey müsessesât-ı medeniyyenin kesret sûretinde tecellî eden vahdetidir. İnsanın a'zâ-yı muhtelifesi nasıl bir gāyete hâdim ise müessesât-ı muhtelife-i medeniyye de daima bir gāyete müteveccihdir. Müessesât beynindeki bu irtibât-ı kavî mesâî-i husûsiyyeyi tevhîd ediyor. Bir yerde ki müessesât-ı medeniyye bu tevhîdi husûle getirecek mertebeye vâsıl olamamıştır, orada sa'y-i şahsî kendi dâiresini tecâvüz edemez; perâkende su katreleri gibi az bir zaman içinde nâbûd olur. Hâlbuki medenî memleketlerde, müessesât-ı muhtelife beynindeki irtibâttan dolayı kaviyyen birbirine merbût olan mesâî-i münferide, perâkende su damlaları gibi nâbûd olmayıp daima yekdiğerine inzimâm ediyor. Bu sûretle bir ummân-ı faâliyet ve saâdet vücûda getiriyor.

* * *

Posta müzehânesinin muhteviyâtı hakkında vâkıfâne ma'lûmât verebilmek için günlerce, hattâ aylarca tedkīkāt ve tetebbuâtta bulunmak lâzımdır. Geçici bir zâir gözüyle bundan fazla bir şey görülemez idi.

Ondan sonra esliha müzesini de ziyâret ettim. Bu müzede topların, tüfenklerin, tabancaların, obüslerin, humbaraların, hülâsa insanları diyâr-ı ademe götüren vesâit-i tahrîbiyyenin hiçbiri eksik olmamak üzere hepsi mevcûd idi.

Uzaktan gözüme bir âvize iliştî? Acâyib burada âvizenin ne işi var? diye o tarafa doğru gittim. Âvize zannettiğim şey bir çok kılıç ve tabancaların gāyet zarîf bir sûrette ve âvize şeklinde telfîfinden husûle gelmiş bir silâh âvengi imiş. Bu silâh âvizesi 1870 muhârebesinde Fransızlardan alınan kılıç ve tabancalardan yapılmış. Muhtelif sistemde bir çok esliha-i nâriye ile bunların küçük kıt'ada numûneleri saymakla, bakmakla biter [**217**] tükenir şeyler değil idi. Hele muhârebât-ı meşhûrenin mücessem resimleri cidden görmeye şâyân idi. Cesâmet-i tabîiyyede atlarla süvârîleri, yine o cesâmette ve muhtelif kıyâfette bir takım asker timsâlleri Alman ordusunun edvâr-ı muhtelifesine âid tahavvülâtı gösteriyor idi.

Bunu görünce bizim askerî müzehânesi gözümün önüne geldi. Kendimce bir mukāyese yaptım, müzeyi vücûda getiren zât-ı âlî-kadri kalben tebcîl ettim.

Askerî müzehânemizi ziyâret ettiğim esnâda memleketimizde ilk defa olarak vücûda getirilen bu müessese-i mühimmeyi kendimce pek mükemmel bulmuş, ileride daha mükemmel bir şekle ifrâğ edileceğini düşünerek cidden mesrûr olmuş idim. İ'timâdım olan bazı zevâtın bu müesseseler hakkındaki fikirlerini sordum. Hepsi askerî müzehânemizin hiçliğini söylediler. Ben de sükûta mecbûr oldum. Fakat şimdi hakīkat-i hâlin onların dediği gibi olmadığını anladım.

Bizim müzemiz de bir şey, hem de epeyce bir şey. Tanzîmine, tevsîine himmet olunursa emînim ki ileride gāyet mühim, gāyet mükemmel bir müessese-i milliyye olur. Fakat hükûmet müessis-i muhteremini teşvîk etmeli, biz de kendilerine karşı borçlu olduğumuz teşekkürü îfâ eylemeliyiz. Vâ esefâ ki memleketimizin halkında garîb bir hâl var. Buna hâl demekten ziyâde bir maraz demek daha muvâfıktır. Biz dünyâda kendimizden başka kimseyi, kendi yaptığımız şeyden başka bir şeyi beğenmeyiz. Felâketimizi tesrî' eden esbâb-ı adîdeden biri de budur. Meselâ bir meclisde insan yanılıp da birinin bir tek meziyetinden bahsedecek olsa o meclisde hâzır bulunanların kâffesi "fil-hakīka öyle ammâ!" mukaddime-i müzevveresiyle söze başlayıp o bîçâre adamın hakkında söylemedik söz bırakmazlar, onun meziyetini ondan nez' etmek için nekāıs ve rezâile ne isnâd etmek mümkünse birinin isnâdında kusûr etmezler. İnsan o adamın hesâbına yerin dibine geçer; söylediğine, söyleyeceğine bin kere peşîmân olur.

Kezâ biri hâline, iktidârına göre bir eser vücûda getirir. Kimse bîçâreyi gayretinden, hüsn-i niyyetinden dolayı takdîr etmez; boyuna tahkīr eder. Vücûda getirdiği eseri hiç menzilesine tenzîl için olanca kuvvetini, olanca talâkatini sarfeder. Zavallı adam, hakkında bezl edilen bu iltifâta vâkıf olunca işlediği günâhdan dolayı tâib ve müstağfir olup başını hırkasına çeker!

Fil-hakīka insanın metîn olması, bu gibi ta'rîzât ve taarruzâta ehemmiyet vermemesi lâzım gelir. Fakat herkesin fıtratı bir olmaz. Çok kimselerin mizâcı o gibi tecâvüzâta mütehammil değildir. Memleketimizde nice isti'dâdlar bir takım erbâb-ı hasedin haksız tecâvüzâtıyla sönüp gidiyor! Bunu bir ma'rifet zanneden gāfiller de ma'rifetleriyle iftihâr ediyorlar!

Askerî müzehânemizi hiç menzilesine indirmek isteyenlerin de o gürûhdan olduklarını şimdi anlıyorum.

Ma'rifet iltifâta tâbi'dir – Müşterisiz metâ' zâyi'dir.

Eslâfımız:

"Ebnâ-yı dehr her hünere âferîn verir – Yâ Rab bu âferîn ne tükenmez hazînedir" diye âferînden şikâyet etmişler. Hâlbuki zamanımızda onu bile dirîğ ediyorlar. Âferîn yerine ta'n u nefrîn yağdırıyorlar. İnsâf kadar büyük bir meziyet olamaz, ne olurdu biz de onunla muttasıf olaydık! Çi fâide ki değiliz. Daima kendimizi büyük, herkesi küçük, kendimizi âlim, kâinâtı câhil görürüz. En ufak bir meziyeti kimseye vermek istemeyiz. Başkalarının hâiz oldukları mezâyâyı onlardan nez' ile nefsimize hasretmek isteriz.

Elimizden hiçbir iş gelmediği hâlde oldukça bir iş yapanları, bir eser vücûda getirenleri beğenmeyiz. Bir adamın eserini batırmak için ne yapmak mümkünse yaparız, bununla da iktifâ etmeyiz. Eserden müessire bil-intikāl sâhib-i eserin nâmûsunu, haysiyetini ihlâl için yapmadık şey, söylemedik söz bırakmayız. Bir milletin bâdî-i felâketi olan zemâimin en berbâdı budur. Ne diyelim, Allah cümlemize insâf versin.

Görüyoruz ki Avrupa'da [silik] Frenkler içlerinden yetişen adamlara nazar-ı ihtirâm ile bakıyorlar. İsimlerini ansiklopedilerine geçiriyorlar. Yetişen kimselerle iftihâr ediyorlar. Ansiklopedilere isimleri derc edilen adamların hepsi havârıktan, dühâttan ma'dûd değildir. Vasat derecede bir eser vücûda getirenlerden çok kimselerin isimleri de orada yer buluyor.

Frenklerin kadirşinâslığına bundan büyük delîl olmaz. Bizde ise pek büyük eserler vücûda getirenlerin isimleri kāle bile alınmıyor. İslâmiyet zübde-i mekârim iken yazık ki biz mehâsini de garblılardan öğrenmeye mecbûr oluyoruz. Hülâsa iftihâr edecek hiçbir meziyetimiz yok; onun için erbâb-ı meziyeti de takdîr edemiyoruz. (لا يعرف ذالفضل الا ذوه) "Fazîletin ne demek olduğunu ancak ona sâhib olanlar anlar." Fazîletten bî-haber olanlara fazîletten bahsetmek körler mahallesinde mum satmaya, sağırlar meclisinde konser vermeye benzer.

Ferid

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

SEYLAN ADASI

Servet-i Tabîiyyesi:

Seylan Adası küçük bir ada olmakla beraber âb [ü] havâca, servet-i tabîiyyece, hayvânâtça pek zengin bir iklîmdir. Âb ü havânın ihtilâfıyla yağmurların muhtelif zamanlarda yağması keyfiyeti memleketin nebâtâtını zenginleştirmeye yardım etmiştir. Dünyânın her tarafında, her iklîminde yetişen nebât ve ezhâr burada yetiştikten mâadâ adanın kendisine mahsûs olarak bir çok çiçek ve otları vardır. Hubûbât, bahâr, çiçek, eşcâr dâhil olduğu hâlde bu adada üç bin türlü nebât mevcûddur. Nebâtâtın bir kısmı Malaya, Cava, Sumatra ve Hind-i Cenûbî memâlikinde hâsıl olan nebâtâtla müşâbehet ve karâbeti olduğu fennen sâbit olmuştur. Aynı zamanda Madagaskar, Afrika, Moris ada ve karalarında yetişmekte olan nebâtâtın cümlesi Seylan Adası'nda kemâl-i suhûletle yetişip, neşv ü nemâ bulmaktadır.

[218] Yosun gibi enhâr, göllerde yetişen çiçeklerle, nebâtât dahi bu adada yetişmekte ve envâının mecmûu bin çeşide bâliğdir.

Dâimî sûrette yağmur eksik olmadığı cihetle senenin on iki ayında –her mevsimde– her mevsime göre envâ' çiçekler, bukūl ve fevâkih ve erzâk yetişiyor.

Bilhassa Seylan Adası'nda yetişmekte olan ezhâr, nebâtâtı, eşcâr, teallukātını görmek için Kolombo'dan Kandy kasabasına ihtiyâr-ı sefer ve zahmet ettim. Bu kasaba Kolombo'dan şimendüferle dört sâat uzakta ve müteaddid ormanların ortasında vâkı'dır. Mesâfe yetmiş iki mil olup, bir yolcu için yol esnâsında görülecek pek çok istifâdeli şeyler vardır. Pirinç tarlaları, güneş görmez ormanlar, çay çiftlikleri, kokoa, lastik, bambu, koko ağaçları, müteaddid –sür'atle akan– nehirler, altı büyük tünel gibi şeylerle mürtefi' dağların zirveleri, tepeleri, iri kayalar yolcuları eğlendirir. Adayı ziyâret edenler bu kasabayı mutlak görmelidirler.

Kandy kasabasında da bir zâir, seyyâh için görülecek pek çok şeyler vardır. Görülen şeyler adanın servet-i tabîiyyesini teşkîl eden, nebâtât, hayvânâttan başka, adanın kadîm usûl-i mi'mârîsi ve hâl-i hâzırdaki hiref ve sanâyii insana bir fikr-i mahsûs vermeye kifâyet eder.

Şimendüferin birinci mevkiiyle gidip gelmek ücreti dokuz rupiye –yetmiş iki guruş– olup, yemek ve içmekle araba ücreti de dâhil olduğu hâlde Kandy kasabasında yirmi dört sâat kalmak için min-haysü'l-mecmû' bir İngiliz lirası kâfîdir.

Kasabanın irtifâı sath-ı bahrdan iki bin küsür İngiliz kademi olarak, İsviçre kasabalarına son derece müşâbeheti vardır. Bu küçük kasaba daima züvvâr, seyyâhînin uğradıkları bir merkez teşkîl ettiği cihetle hükûmet-i mahalliyye tarafından tezyîn ve tekemmülüne fevkalâde bir sûrette himmet edilmiş ve züvvârın istirâhatleri belegan mâ-belağ te'mîn olunmuştur.

Kasabada gāyet güzel ve a'lâ hoteller Avrupalılar tarafından te'sîs edildikten başka hükûmet-i mahalliyye tarafından da Rest house (istirâhathâne) nâmıyla (Peradonya) mevkiinde, nebâtât bahçesinin –doğrusu nebâtât meşherinin– karşısında güzel bir ikāmetgâh kurulmuştur.

Bu istirâhathânede temiz yatak, gusulhâne mevcûd olup, yemek, içmek dâhil olmak şartıyla pek az para mukābilinde bir yolcu günlerce ârâm edebilir. Kasabanın büyük hotellerine gidilse lâ-ekal günde bir İngiliz lirası sarfetmek icâb eder.

Ben ise istirâhathâneye kapağı attıktan sonra, karşısındaki nebâtât bahçesine –ki bilhassa onu görmek için buraya gelmişidim– fırladım. Bahçe medhalinde bir iki oda vardır. Burada seyyâhîn ve züvvâr imzâlarıyla, nereli olduklarını ve günün târîhini yazdıktan sonra bahçeye girerler.

Her şeyden evvel şunu arzedeyim ki, bahçedeki müstahdemînin cümlesi ehl-i fen ve erbâb-ı ihtisâsdan kimselerdir. Bahçenin nezâreti ilm-i nebâtâtta vüs'at-i ilmiyyesi olan bir zâta tevdî' edildiği gibi maiyyetine de Avrupalı olarak yedi diğer zât ta'yîn olunmuştur. Bunlar sırf nezâret, evâmir ve nevâhî ile iştigāl edip, asıl işin çetin ve âdî kısmıyla iştigāl edenler ise yerli bahçıvânlarla, hammâllardır.

Bu bahçede hayvânât da bulunsaydı buna ben numûne çiftliği nâmını verirdim. Bahçıvanlarla hammâllar iki yüz kişilik bir cem'iyet teşkîl ediyorlar. Bahçede mevcûd olan nebât, eşcâr, ezhârın tafsîlâtını, sûret-i garsını, nasıl yetiştiği-

ni, nereden getirildiğini beyân eden resimli bir kitap, bahçe müdîriyeti tarafından züvvâra bir buçuk rupiye mukābilinde satılır. Fakat bu kitabı mütâlaa etmek vaktinden evvel –yani bahçeyi ziyâret etmezden evvel– veya sonra daha faydalı bir şey olup, bahçe ziyâreti esnâsında bir zâir bununla iştigāl edemeyeceği tabîî bulunduğu cihetle, her hâlde bahçedeki yerli müstahdemîninden birini beraber almak mecbûriyetindedir.

Bu nazariyeye binâen ben de yerli bahçıvânlardan yirmi dokuz seneden beri bu bahçede bahçıvânlık etmekte olan (Di Silva) nâmında bir ihtiyâr adamı beraberimde alarak yoluma devâm ettim.

Bu adam oldukça İngilizce konuşur ve bana istediğim tafsîlâtı veriyordu. Mezkûr bahçe 1821 sene-i Mîlâdîsi'nde 150 –acre– İngiliz dönümüdür– dönüm bir mesâha üzerinde teessüs etmiştir.

Bahçeyi tezyîn için sadef kabukları; renkli çakıl taşları, kum ve sâire kullanılmıştır.

Bahçenin müntehâsında büyük bir nehir akmaktadır. Züvvârın istirâhatleri için nehrin kenarında zarîf ve iki kişiye mahsûs demir kanepeler vaz' edilmiştir.

Bahçenin sath-ı bahrdan olan irtifâı 1600 İngiliz kademidir.

Bahçenin sağ cihetinde 1860 senesinde Burma'dan celb edilip gars olunan Amherstia nobilis ağaçları pek latîf, emsâlsiz şeylerdir. Senede bir defa Nisan ayında ceviz kadar bir meyve verir.

Daha ileride Honduras mahogauy indian, Suoitenia maho gauy, Chrysophyllum cainits, Storapple ağaçlarıyla bu mevkiin karşısında oil Palm ve Eloeisguiueensis ağaçları da Afrika'dan sûret-i mahsûsada yirmi beş sene evvel getirilip dikilmiştir.

Dalları hurma dallarına benzeyen Palm ağaçlarının elli nev'ine tesâdüf edilir ki, herbiri Afrika, Brezilya, Amerika, Madagaskar, Burma, Çin, Japon, Hindistan, Sumatra ve Seylan adalarına mahsûs olup, büyük fedâkârlıklarla yerlerinden celb edilip bu bahçeye gars olunmuşlardır.

İnce dalları yılan şeklinde olup birbirine sarılan ve ağaca acîb bir şekil bahşeden Bauhinia anguina ağacıyla yaprakları dilim dilim insan parmağına müşâbih olan Monstera deliciosa ağacının manzaraları şâyân-ı temâşâdır.

Yaprakları ehrâm şeklinde olup, Amerika-yı Vüstâ'dan celb edilen Selgaginella loevigoto ağaç o kadar güzel ve latîfdir ki, insan seyrine doymaz.

Meksiko'dan getirilen Pitonia ve Monstera ağaçları da pek garîb ve acîb bir ağaçtır. Bunun yaprakları tabîatıyla delik ve deşik bir hâlde, meyvesi de ananas kadar lezîz olduğunu delîlim söyledi.

Ördek şeklinde bir çiçeğe mâlik olup, sinek avlamak hâsiyetini hâiz bulunan Aristolocchia Gigas ağacı cidden zâirînin hayret, istiğrâblarını celb etmektedir. Bâlâdaki çiçeğin tabîî bir kapağı olup, sinek içine girince tabîatıyla kapanıverir.

Kabuğunu yarmak sûretiyle içinden akan mâî içki makāmında kullanılan –yerliler hep bunu içiyorlar– ve yapraklarından yelpaze, suyundan mürekkeb istihsâl edilen Elegans ağacıyla Palmira Palms ağacı da görülecek şeylerdendir.

Brezilya'dan buraya nakil ve gars edilen Bignonia magnifeca ağacının sarmaşıklarını görmek her hâlde insanın hoşuna gider.

Ormanlarda gezen seyyâhînin lede'l-hâce itfâ-yı atş ve harâretlerine büyük yardımı dokunmakta olan Fravellers palm ağacı da şâyân-ı temâşâdır. Mezkûr ağaç tamâmıyla muz ağacı gibi ise de hacmen pek iri ve cesîm olduğu hâlde meyvesi yoktur. Fakat kabuğu bıçak veya sivri bir âletle deşildiği zaman içinden küçük bir destiyi dolduracak kadar serin, lezîz bir mâyi' çıkıyor ki, yolcuların susuzluğunu teskîne kâfîdir.

Kırk yarda uzunluğunda olan nutmug tree ağacıyla otuz yarda yüksekliğinde bulunan clove ağacından güzel bahârlar hâsıl olur ki bura yerlileri için bir ni'mettir.

Doktorlarla dişçilerin işine ziyâdesiyle yarayan kokain ağacı ile dile çiçeği dokunduğu zaman iki güne kadar insanı konuşmaktan men' eden, kırmızı ve sarı bir çiçeğe mâlik olan Duncane ağacı hakîkaten tuhafdır.

(Papires) Mısır'dan celb edilerek ekilmiştir.

Tnipeurn yine sinek yakalayan çiçeklerdendir.

[219] Durian ağacının meyvesi sarımsak gibi fenâ kokuyor. İnsana son derece kuvvet verdiğini bahçıvân söylüyordu. Malaya'dan getirilen bu ağacın uzunluğu altmış metre kadar vardır.

Sealign vax palm –kırmızı balmumu demektir– çiçeğinin dibi kırmızı renkte bulunduğundan dolayı bu nâmı almıştır.

Anthurium kalp şeklinde, iri yapraklara mâlik acîb bir mahlûktur.

Dendrobium formusum gigenteum ağacını Brezilya'dan getirerek ekmişlerdir. İri, kalın bir çiçeğe mâlik olup, çiçeğinin rengi penbe ise de her yaprağı üzerinde mâî, sarı ve lâciverd benekleri vardır.

Orchid penbe ve beyaz bir çiçektir. Yapraklarında ufacık beneklere mâliktir. Butterfly orchid âdetâ çiçeği kelebek şeklindedir.

Douer kısa bir ağaçtır. Yaprakları murabba' ve dörder yapraktan mürekkebdir. İngilizlerin zu'munca bu yapraklardan birisini koparıp cebine koyan adamın tâlii, bahtı uyanırmış. Ben de bir tanesini koparıp cebime attım!

Palm trees palma ağacının envâ'ları bu bahçede mevcûddur. Fakat birisinin yaprakları gāyet latîf, körpe ve beyaz idi. Delîlim, bunun yapraklarından İngilizlerin en a'lâ şapkalar i'mâl eylediklerini söyledi.

İndian Rubber lastik ağacıdır.

1835 senesinde bu ağaç Seylan'a getirilip, hükûmet tarafından ahâliye gars edilmesi için teşvîkāt-ı lâzıme icrâ edilmiş, el-yevm bu ağaç yüzünden Seylan Adası'na her sene milyonlarca rupiye para giriyormuş. Seylan'dan kıtaât-ı mütemeddineye külliyetli mikdarda lastik gönderilir. Hele bu sene lastik mahsûlü o kadar çoktur ki, fiyâtı son derece sinîn-i sâbıkaya nazaran inmiştir. Bu yüzden lastik ağaçlarına mâlik olanların neşeleri biraz kaçmıştır.

Cocoanut tree kokoa ağacıdır. Adada bu ağaçtan daha mebzûl ve külliyetli hiçbir şey yoktur. İri bir kadla[?] kadar ceviz gibi bir meyve veren bu ağaç memleketin başlıca menâbi'-i servetini teşkîl etmektedir. Beş on sene evvel bu ağaçların yüzünü bin rupiyeye satarlarken fî yevminâ hâzâ bin liraya bile güçlükle satılır.

Cevizlerinin bin tanesi yine evvelce otuz rupiye kıymetinde iken el-yevm tam yüz rupiyeye satılmaktadır. Bu ağaca mâlik olanların servetleri birden bire evc-i a'lâya varıp, milyoner olmuşlardır. Bunun sebebi ise mezkûr cevizlerden istihsâl olunan yağlardır ki, nebâtî bir yağ olduğu cihetle Avrupa'da son derece makbûl ve mergūb olmuş, hattâ Almanya hükûmeti hayvânî terayağları yerine işbu koko[a]dan hâsıl olan nebâtî tereyağını askerine yedirmeye karar vermiştir ki, bu yüzden mezkûr kokoa ağaçlarının fiyâtı birden bire fırlamaya başlamıştır.

İstanbul'da, Avrupa'da isti'mâl olunan en nefîs bisküvilerle ona mümâsil hamur işlerinin cümlesinde terayağı yerine bu kokoa yağları kullanılmaktadır.

Kokoanın yağını istihsâl için Kolombo ile Seylan Adası'nın muhtelif yerlerinde müteaddid fabrikalar inşâ edilmiştir. Kokoanın yağında az bir koku var ise de eczâ-yı kimyeviyye vâsıtasıyla mezkûr kokunun ref' ve izâlesi mümkün olmuştur.

Bundan başka bu cevizden burada envâ' yemekler, helvalar, tatlılar, turşular yapıldığı gibi, aynı zamanda elyafından süpürgeler, hasırlar, paspaslar, yazlık kalın perdeler, beytü'l-helâ terlikleri, sâire yapılmaktadır. Dallarından da yelpaze ve ona mümâsil bir çok eşyâ meydana getirilmektedir.

Irak'ta biraz himmet edilse hurma ağacından da bir çok ma'mûlât meydana getirilebilir. Hâl-i hâzırda ise bir takım ufak tefek şeyler yapılıyor ise de zarâfetsizliğine binâen Avrupa'ya sevkedilecek bir hâlde değildir.

Bu bahçede daha binlerce ağaç, çiçek var ise de cümlesini buraya sığıştırmak gayr-i kābil olduğundan bu kadarla iktifâ ediyorum.

Mezkûr bahçede gāyet vesî' bir park vardır ki, herkes burada ağaçların gölgesi altında uzanıp istirâhat etmeye veyahud oturup mütâlaa etmeye me'zûndur. Akşamları İngiliz çocukları buraya gelip topla oynar, a'mâl-i bedeniyyede bulunurlar.

Bahçenin bir tarafında da Experimental garden nâmıyla nebâtât ve çiçek yetiştirmeye mahsûs ayrı bir yer vardır. Bambu ağaçları nehrin kenarında ekilmiş vâsi' bir yeri işgāl eylemiştir.

Bahçede mevcûd ağaçların en tuhafı Banian trees banyan ağacıdır ki cesâmeti her hâlde yetmiş metreden ziyâdedir. Bu ağacın dalları yere sarktıktan sonra köklerle birleşir. Yerdeki kökleri yarım arşın irtifâ' kesb ederek, ağacın etrâfını ihâta eder. Bu ağaçların herbiri için lâ-ekal yirmi metre murabbaı bir muhît lâzımdır.

Bahçede bir çok meyveli ağaçlar da vardır ki, herbiri ayrı bir memleket, bir iklîme mahsûs olup, buraya sûret-i mahsûsada celb edilip dikilmişlerdir.

Adanın bir kısım yerlileri olan Sinhalılar bahçıvânlıkta nâmlılar ise dümdüz olan ağaçların tepesine çıkmakta mahâretleri vardır.

Seylan Adası'nda pamuk, kahve, çay, zencefil, darçın, kakule, bambetu[?], hardal, –hattâ zeytin– enbe[?], payao, muz, karabiber, temr-i hindî, ipekli pamuk ve yüzlerce nâfi' ve zengin eşcâr ve esmâr yetişmektedir.

Hükûmet tarafından arâzî, tarlalarla mezrûât, ve mağrûsâtı iskā için ameliyât-ı iskāiyye ve irvâiyyeye vaktiyle pek çok para sarfederek adanın her tarafını sîr-âb edecek sûrette nehirler, kanallar hafr etmiş, borular vâsıtasıyla her tarafa suyu îsâl etmiştir.

Hâsılı nebâtât, tabakāt-ı arz, maâdin, miyâh, hikmet-i tabîiyye ulûm ve fünûnuyla iştigāl edenler için bu ada pek elverişlidir. Her istedikleri şeye mebzûlen tesâdüf edebilirler.

Seylan Adası'nın Kolombo kasabasından:

S[sin]. **M. Tevfik**

Japonya Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

DÂRÜLFÜNÛNUN OTUZUNCU SENE-İ DEVRİYYE MERÂSİMİ

Teşrînievvel'in on yedinci günü mektebimizde otuzuncu sene-i devriyye münâsebetiyle şenlikler icrâ olundu. Gündüz sâat birde mektebin jimnastik ta'lîmlerine mahsûs gāyet vâsi' meydanında 30 bin kişiyi ihtivâ eder iki çadır tevhîd olunup, yağmur olduğundan mezkûr çadırlar içinde ictimâ' olundu. Gazetelerin rivâyetine göre Dârülfünûn, i'dâdî ve rüşdî talebesinden mâadâ yalnız mektebi ikmâl etmiş efendiler ve misâfirînin adedi 15 ilâ on yedi bin râddesinde olmuştur.

İctimâa riyâset eden mektebin müdîri Doktor (Tanaka) belîğ bir nutuk ile mektebin otuz senelik muhtasar bir târîhini söyledi. Doktor cenâbları nutkunda şu otuz sene içerisinde Dârülfünûnun geçirdiği ağır günleri, fakrını ve ibtidâ-yı küşâdında yalnız altı nefer genç muallimin himmetine istinâden her gün hâne-berdûş bir hâlde imrâr-ı vakt ettiğini ilâveten, bazen efkâr-ı fâside erbâbı tarafından envâ'-ı tahkīrlere de ma'rûz kaldığını, yalnız dâimî sa'y, mütevâlî terakkī yolu ile bugüne kadar ilerlediğini söyledi. "Mektebin ibtidâ-yı küşâdı senesi yalnız 35 talebesi bulunmuştur; bunların da ekseri fakīr olduğundan meccânen tahsîl ettirilmişlerdir **[220]** ve ibtidâ-yı te'sîsinde hey'et-i idârenin elinde mektebe âid olmak üzere yalnız 35 lira kadar bir meblağ bulunmuştur. El-yevm mektebin idâresi tahtında 8-9 fakülteli bir Dârülfünûn, bir dârü'l-muallimîn, bir rüşdiye, bir de gece fukarâya mahsûs ucuz fiyâtla ta'lîm eder mihanik mektebi mevcûddur. Bu mekteplerin mecmû' talebesi 17 bine bâliğ olmaktadır.

Ba'dehû mektebin fahrî reisi ve hâmîsi Kont (Okoma) bir nutuk îrâd edip mekâtib-i 'âliye ve fünûn-ı hâzıranın Japonya'da tevlîd ettiği terakkiyâttan bahsettikten sonra dedi ki: "Sadâreti terkettiğim vakit fırak-ı siyâsiyyenin te'sîri hâricinde bir iş görmek ve vatanıma müfîd millî bir unsur-ı müteceddid yetiştirmek emeli beni daima tahrîk ettiğinden o vakte kadar bir lise hâlinde bulunan şu mektebi dârülfünûn hâline ifrâğ için çalıştım. Dârülfünûn olarak i'lân olunduğu günden i'tibâren de millî bir rûh, millî bir fikir meydana getirmek yolunda sarf-ı gayret ettim ve hamd olsun, şimdi 30 senelik îdini icrâ ettiğimiz şu dârülfünûn, onu ikmâl eden muhterem efendiler, onların tuttukları meslekler benim bu arzumun hayyiz-i fi'le çıktığını bana isbât etti."

Ba'dehû mektebin cihet-i mâlîsini idâre eden hey'etin reîs-i fahrîsi meşhûr ağniyâdan Baron Şibozava bir nutuk îrâd edip mektebin 30 senelik bütçesinin kısa bir hesâbını, el-yevm sermâyesinin 900 bin yene, yani yüz bin İngiliz lirasına bâliğ olduğunu, bundan sonra mektebin o kadar büyük meblağlar sarfetmeye pek ihtiyâcı olmadığından sene be-sene bunun tezâyüd edeceğini söyledi.

Baron Şibozava'nın nutkundan sonra imparator, başvekîl, maârif nâzırı, Tokyo belediye reisi, meclis-i meb'ûsân reisi ve bazı sefâretlerden gelen tebrîknâmeler mahsûs gönderilmiş me'mûrîn tarafından ihtirâmât-ı mahsûsa ile okundu.

Ba'dehû birkaç yüz tebrîk telgrafları gelmişse de bunların cümlesini okumak büyük bir zaman işgāl edeceğinden kırâatından sarf-ı nazarla yalnız esâmîsi arzolundu. Avrupa'nın en meşhûr Kembric, Berlin, Viyana dârülfünûnlarından Yunanistan'ın Atina Dârülfünûnu'na kadar ve Amerika'nın birkaç dârülfünûnlarından tamâm 375 dârülfünûn ismi zikredildi. Yalnız bizim Dersaâdet Dârülfünûnu'nun ismini işitemedim. Ba'dehû mütenevvi' dârülfünûnlar tarafından gönderilmiş vekîller, şu cümleden Oksford, Waşhington, San Fransisko, Moskova dârülfünûnlarının vekîlleri müzeyyen kutulara mevzû' tebrîknâmelerini kırâat ve takdîm ettiler.

Müsâfirîn miyânında Amerika Cemâhîr-i Müttefikası reisi nâmına sefîri, Rusya sefîri, Çin Cumhûriyeti sefîri (İslâm) Ma Efendi, Arjantin sefîri, bulunmakta idi.

Akşam sâat 6'da talebe tekrar mektebin meydanında ictimâ' edip küçük Japon fenerlerine mumlar yakıp imparator sarayının önüne kadar giderek orada millî marşlar teganni ettiler. Resm-i geçitte herbir fakülte kendi bayrağını beraber götürmekte idi. Fakültemizin alemdârlığını da fahriyyen bana tevzî' ettiler. Avn-i Hak'la Japonların müstakbeldeki münevver bir tabakasının alemdârlığı vazîfesini îfâ etmek şerefine nâil oldum.

18 Teşrînievvel'de mektebin kayık yarışları, 19'unda güreş ve sâir müsâbakalar icrâ olunup yirmisinden yirmi beşine kadar da her fakülte kendi dâiresinde Japonya'nın elli senelik târîhine âid ve kendi ihtisâsı dâhilinde mütenevvi' müzeler, sergiler küşâd etmişti. Sergiler miyânında ticâret ve mihanik fakültesinin sergileri şâyân-ı hayret idi. O kadar güzel ve ince düşünülmüş eşyâ mevcûd idi ki misline hakîkī sergilerde bile nâdir tesâdüf olunur. Müzehâneler miyânında da hukūk, siyâset fakültelerinin tertip etmiş oldukları müzeler şâyân-ı dikkat olup Japonların yarım asırdaki terakkiyât-ı fikriyyelerini, tebeddülât-ı siyâsiyyeyi irâe ediyordu. Bu müzehâne ve sergileri beş gün zarfında 80-90 bin züvvâr seyretmiştir.

Talebe miyânında bir de bin İngiliz lirası kadar bir meblağ toplanıp mektebin ücret-i tahsîliyyesini veremeyen talebe için mektebe te'diye etmek üzere ve bundan yirmi sene sonradan i'tibâren isti'mâl olunmak şartıyla bankaya tevdî' olunmuştur.

Tokyo: Abdürreşid İbrahim oğlu
Ahmed Münir

Anadolu Mektupları:

BİRGİ MEDRESELERİ

Evvelce yazdığım vechile Birgi kasabası Anadolu'nun pek mühim kasabalarındandır. Denilebilir ki, zamanımızda bazı Avrupa merâkiz-i ilmiyyesi ne ise bir vakitler Birgi de öyle imiş; "Medînetü'l-ulûm" ıtlâkına şâyeste bir memleket imiş.

Bunun içindir ki –herbirisi zamanının âdetâ birer dârülfünûnu mesâbesinde olan– bir çok medreseler binâ edilmiş; o zamanın ağniyâsı –zamanımızdaki zenginler gibi buldukları paraları sefâhete değil, milletin saâdet ve selâmeti me'mûl olan yerlere sarfetmeyi kendilerine bir şeref bildiklerinden– bunların pâydâr olabilmesi için mühim iânâtta, vakfiyelerde bulunmuşlar. Bu cihetle nisbeten ufak bir kasaba olan Birgi'de otuz, otuz beş kadar medrese meydana gelmiş olduğu söyleniyor. Fakat bugün ortada o medreselerden, zamanında her birisi birer dârülfünûn olan o âsâr-ı eslâfdan pek de bir şey kalmamıştır. Bunların bazısı yıkılmış, enkāzı belirsiz bir hâlde mer'âya kalb olunmuş. Bazı ise bahçe ittihâz edilip ağaçlar gars edilmiştir. Bunların medrese olduğunu memleketin –ayaklı kütüphâneleri makāmında olan– ihtiyârlarından başka kimse bilmiyor. Ancak binâsını bir dereceye kadar muhâfaza edebilmiş olan medreseler ber-vech-i âtîdir:

1- Sultân Şâh Medresesi; bu medresenin bânîsi ümerâyı Selçûkıyye'den Mehmed Bey'in zevcesi Sultân Şâh Hanım'dır. Bin on beş târîhinde yaptırmıştır. Bulunduğu mevki' gāyet güzeldir.

2- Tabanoğlu Medresesi; bu medresenin bânîsi (1100) senelerine doğru Kara-zâde'den evvel derebeyliği eden Tabanoğlu'dur.

[221] 3- Miskin-zâde Medresesi; bânîsi ma'lûm değildir.

4- Damad-zâde Medresesi; bunun bânîsi ulemâ-yı mahalliyyeden Damad Efendi'dir.

5- Mehmed Bey Medresesi; ümerâ-yı Selçûkiyye'den Mehmed Bey'in binâ-kerdesidir. Meşhûr Dâvûd-ı Karsî hazretleri bu medresede müderrislik etmiştir.

6- Birgivî Medresesi; ulûm-ı akliyye ve nakliyyede sâhib-i yed olup pek çok müellefâtıyla meşhûr-ı enâm olan İmâm-ı Birgivî hazretlerinin medresesidir; bu medrese Birgivî hazretlerine mükâfât olmak üzere Sultân Bayezid-i Sânî tarafından kârgîr olarak inşâ ettirilmiştir.

7- Bey-zâde Medresesi; ekâbir-i ağniyâdan Bey-zâde'nin binâ-kerdesidir.

8- Oğuz Ağa Medresesi; ekâbir-i ağniyâdan ve ulemâdan Oğuz Ağa nâmında bir zât tarafından inşâ edilmiştir.

9- Bedel Medresesi (iki dâiredir) Birgi derebeylerinden Ankaralı Arslan Bey tarafından yapılmıştır.

10- Karaoğlu Medresesi (iki dâiredir) Karaoğlu Hacı Mehmed Bey tarafından binâ edilmiştir.

11- Karaoğlu Medresesi; bânîsi, Birgi derebeylerinden Hacı Mehmed Bey'in mahdûmu Hacı Mustafa Bey.

12- Zıbın[?] Medresesi. Bânîsi ma'lûm değildir.

13- Cerîd Ali Efendi Medresesi. Bânîsi ma'lûm değildir.

14- Hâcı Osman Medresesi. Ekâbir-i ağniyâdan Osman Ağa tarafından yapılmıştır.

15- Hacı Fahreddîn Medresesi. Bu medresede yalnız bir oda var; diğer kısımları kâmilen yıkılmıştır. Hâlbuki vaktiyle bu medresenin değil müderrislerine, talebesine bile it'âm-ı taâm tahsîsâtı olduğu söyleniyor.

16- Emine Hatun Medresesi.

17- Sun'ullah Efendi Medresesi.

18- Dârülhadîs Medresesi.

Vaktiyle otuz, şimdi de bu kadar isimleri sayılabilen medreselerin vakıfları acaba nereye gitti? Medreseler ile beraber onlar da hufre-i nisyâna mı gömüldü? Nereye gittiğini sormaya hiç hâcet var mı ya! Medreselerin binâları baykuşlara mesken olduğu gibi evkāfı da mütevellîlere, Evkāf İdâresi'ne me'kel olmaktadır. Buradaki evkāf, hemen diyebilirim ki, bir yerde yoktur. Bununla beraber hâl böyle!

Birgi'de hâl-i hâzırda iki veyahud üç medresede ders okunuyor. Talebeye gelince: O da boş değil; on beş yirmi kadar talebe bulunuyor. Demek ki her medreseye bir talebe ancak isâbet ediyor. Zâten Anadolu'nun her hangi tarafına gidilse iş bu merkezde değil mi?

Eslâfımızın büyük büyük emekler sarfıyla vücûda getirmiş oldukları o mebânî-i muazzamanın her birisi –bizim gibi şerrü'l-halef evlâdlarının atâleti yüzünden– baykuşlara me'vâ olmuş; evkāfı da bir takım mütegallibeye me'kel olmuştur. Aman ya Rab bu ne kadar acınacak hâl! Acaba Evkāf Nezâreti, Bâb-ı Meşîhat bu mes'eleyi hâlâ düşünmek istemiyorlar mı? Zâten Meşîhat'ten bütün ümîdler münkatı' olmaktadır. Çünkü bu kadar vekāyie rağmen henüz bir eser-i hayât gösteremediler; Dersaâdet medreselerini bile hâlâ bir esâsa rabt edemediler. Evkāf Nezâreti'ne gelince: O da bu husûs için bir karar ittihâz edemiyor. Hâsılı medreseler tam ma'nâsıyla eski hâl-i perîşânîsini muhâfaza etmektedir.

Fikr-i âcinâneme kalırsa bugün Birgi kasabasında medrese nâmına hiçbir şey bırakmamalı; bunların hepsini de tâ temelinden yıkarak Birgi'nin en güzel mevkiine büyük bir medrese yapmalı; medreselerin vakıflarını da cem' ederek bu medreseye sarfetmeli. Birgi'de şimdi birer medrese yakalayan hocaları da o büyük medreseye –şimdilik herkesin iktidârı nisbetinde– muallim ta'yîn etmeli. Eğer böyle olursa hem, hâl-i hâzırda Birgi'de bulunan ulemânın, hem de o medreseye girecek olan talebe-i ulûmun maîşetleri te'mîn edilmiş olur. Binâenaleyh medrese âdetâ bir dârülfünûn şeklini alır.

O medreseleri yıktığımızdan dolayı eski bânîler; evkāfı bir takım ekelenin elinden alıp mâ-vudia-lehine sarfettiğimizden dolayı da vâkıflar bize gücenecek zannedilmesin. Bilakis onlar bizden râzî olacaklardır. Binâenaleyh Evkāf Nezâreti ile Bâb-ı Meşîhat bu bâbda daha ziyâde beklemeyerek medreselerin ne yolda ıslâh edileceğini düşünmeli ve derakab işe başlamalıdırlar.

Aksekili Ahmed Hamdi

ELVÂH-I İNTİBÂH

İ'TİRÂF-I MEZÂLİM

Pomakların Tebdîl-i Mezhebine Dâir

8 Teşrînisâni 913 târîhli *Kampana* gazetesinden:

"Pomaklar târîhe, merâsim-i dîniyyeye ve bugüne kadar muhâfaza etmiş oldukları âdâta nazaran vaktiyle hıristiyan idiler. İslâmiyet'i cebren kabûl ettiler. İslâmiyet hissiyât-ı dîniyye ve ictimâiyyelerine o kadar te'sîr etti ki bizzat Türklerden ziyâde mutaassıb oldular. Fakat son derece câhil oldukları için ma'lûmât-ı dîniyyeleri pek azdır. Harbi müteâkib Trakya'nın Pomaklarla meskûn kısmını biz işgāl ettik ve ilk günden i'tibâren bazı vatanperverân birkaç asır mukaddem İslâmiyet'i kabûl eden bu kavmi Hıristiyanlığa ircâ' için çalışmaya başladı. Sofya'daki Sinod Meclisi bile bu nevi' vatanperverânın imdâdına yetişti. Rahiplerden; piskoposlardan teşekkül eden iki hey'et derhâl müctehid vazîfesini îfâya başladı. Fakat bunun için vesâit-i mu'tedileye mürâcaat etmedi, Pomakları Hıristiyaniyet'i kabûle, silâh kuvvetiyle, tehdîdle, havf ve dehşetle icbâr etti, mukaddes ve âlî bir vazîfe îfâ etmek hissinin bahşettiği galeyânla târîhi, *İncil*'i ve kavânîn-i dîniyyeyi, Hıristiyanlığın cebri kat'iyyen men' ettiğini unuttu.

Bu esnâda Hıristiyaniyet'in hakīkī rehberleri *İncil*'in kuvvetine mürâcaat ediyorlardı. Bu hey'et hukūk-ı İsa'nın evâmirine riâyet etmedi, mesâî-i masrûfeleri akīm kaldı ve İseviyyet hedef-i istihzâ oldu. Bu hey'etin bazı a'zâsı o kadar şâibedâr idi ki nefreti mûcib oldu ve Pomaklar bi-hakkın kendi kendilerine Hıristiyanlık bu mu? Suâlini îrâd ettiler.

Evet, kiliseye perestişkâr böyle kazanılmaz. Bu milleti tahsîl ettiriniz, senelerce beraber çalışınız, uyuşmuş olan hissiyât-ı dîniyye ve milliyelerini tahrîk ediniz, ve o vakit tebdîl-i mezheb ettiriniz, cebren tebdîl-i dîn ettirmenin netîcesi bizce ma'lûmdur. Rusya'da bir misyoner hey'eti vardır ki azîm mikdarda para sarfediyor, misyonerlere mahsûs bir dârülfünûna mâlik bulunuyor ve senelerden beri çalışıyor.

Bu hey'etin mesâîsinin netîcesi ancak 1905'de müsâadât-ı mezhebiyye bahşolunduğu zaman anlaşıldı! Yani binlerce eşhâs dîn-i aslîlerine (İslâmiyet'e) rücû' ettiler. Misyonerlik âlî bir hizmettir. Eğer **[222]** bu âlî vazîfeyi îfâ edenlerin hayât-ı husûsiyyeleri şâibedâr olmazsa ve Hazreti İsa'nın evâmirine tebaiyyet eder, onun hatt-ı hareketini ta'kīb ederlerse iyi bir netîce istihsâl ederler, aksi takdîrde kilisenin aleyhine çalışmış olurlar. Hükûmet bilhassa şimdi Trakya'da bu misyonerlerin harekâtına mâni' olarak Hıristiyaniyet'i dûçâr-ı istihzâ olmaktan kurtarmalıdır."

SİYÂSİYÂT

İCMÂL-İ SİYÂSÎ

Devlet-i Aliyye hizmetine celb edilen Alman hey'et-i askeriyyesi mes'elesi efkâr-ı umûmiyye ve matbûâtı işgāl etmekte ber-devâm ise de; eski ehemmiyetini, harâretini gāib etti. Herşeyden aleyhimizde istifâde etmek hazırlığında bulunan Rusya hükûmeti şu mes'eleyi eline dolaştırmak ve etrâfında gürültüler yapmak istedi. Bir iki hafta zarfında Rus ve Rusların peyki olan Fransız matbûâtında münâkaşalar, harâretli makāleler devâm etti. Bunlar Almanların celbini âdetâ Devlet-i Aliyye'nin zimâm-ı mukadderâtını Alman

eline teslîm etmek sûretinde telakkī etmek istediler, mes'eleyi de Avrupa efkâr-ı umûmiyyesine böylece vaz' eylemek fikrinde bulundular. Fakat yapamadılar: İngiltere şu gürültülere aslâ karışmadı; tamâmen bî-gâne kaldı. Almanya, Avusturya, İtalya matbûâtı ise mes'eleyi olduğu gibi göstererek Avrupa efkâr-ı umûmiyyesinin bu kere olsun iğfâl edilmemesine çalıştılar. Bilâhare Rus ve Fransızlar da gürültülerden aslâ bir şey çıkamayacağını, ne Devlet-i Aliyye'nin ne de Almanya'nın kararlarından matbûât dedikoduları ile ric'at etmeyeceklerini anlayarak kendileri ric'ate başladılar. Fil-hakīka mes'elede Rus ve Fransız menâfiini ihlâl edecek hiçbir nokta yoktu. Felâketli bir muhârebeden sonra Devlet-i Aliyye'nin kendi kuvâ-yı berriye ve bahriyyesinin ihyâ ve tanzîmine çalışması gāyet tabiî bir vazîfedir. Bunun için hükûmet-i Osmâniyye İngiltere'den bahrî zâbitân celb ettiği gibi, Almanya'dan da berrî zâbitân celb etmektedir. Devlet-i Osmâniyye tâ öteden beri bu tarîk üzerine hareket etmiyor muydu? Devlet-i müşârun-ileyhânın şu hakkını inkâr edecek kadar hak-nâ-şinâslık gösteren şimdiye kadar oldu mu? Neden bu defa bunca gürültüler îkā' ediliyor? Evet, bu kere celb edilen zâbitâna daha vâsi' salâhiyetler bahşolunuyor; hey'et-i askeriyye reisi General Liman Fon Sanders İstanbul Kolordu kumandanı ta'yîn edilecektir. Kendisi ile gelecek yirmi zâbitân da fiilen Osmanlı ordusunda istihdâm olunacaktır; işte Ruslar ve Fransızlar da asıl tehlikeyi bu noktada bulmak istiyorlardı; bir kolordu kumandanının Alman olması gûyâ Osmanlı ordusunu fiilen Alman yedine teslîm etmek imiş; Almanlar Boğazlara, Memâlik-i Osmâniyye'ye hâkim olacaklarmış; bu ise Rusya'yı ve dolayısı ile Fransa'yı da tehlikeye ilkā edecekmiş! Fakat bu kabîl mütâlaât o kadar çürük ve bî-esâsdır ki Avrupa efkâr-ı umûmiyyesinde bile yer tutamadı; Osmanlı hizmetine alınmış, Osmanlı nâzırlarına tâbi', Osmanlı zâbitânı ünvânını taşıyan bir general ile otuz zâbit nasıl bütün bütün bir devleti, bir orduyu, bir mülkü elde edebilirler? Bu suâle ne Ruslar, ne de Fransızlar cevap bulamazlar; fakat esâsen bunların maksadı da bir hak ve hakīkati ileri sürerek müdâfaa etmekten ibâret değildi; mümkün ise Osmanlı ordusunun emr-i tanzîm ve ıslâhını akīm bırakmaktı! Vâzıh ve âşikâr olan şu maksada karşı hükûmet-i Osmâniyye'nin alacağı vaz'iyet muayyen idi: Sebât etmek ve azim göstermek! Nasıl ki gösterdi de. Son vârid olan haberler Rusya ve Fransa devletlerinin hey'et-i askeriyye mes'elesi münâsebeti ile Devlet-i Aliyye nezdinde hiçbir teşebbüs-i resmiyyede bulunmadıklarını, böyle bir teşebbüs fikrinden vazgeçmiş olduklarını ihbâr ediyor.

* * *

Vilâyât-ı Şarkiyye ıslâhâtı münâsebeti ile mevzû'-ı müzâkere edilmiş olan kontrol mes'elesi de aynı tarîk üzerinde yuvarlanıp gitmektedir. Bu mes'ele de suya düşmek üzeredir. Devlet-i Osmâniyye ıslâhât icrâsı hakkında perverde ettiği fikrinin ciddiyet ve metânetini bütün âleme isbât etti; bütün memlekete ve ez-cümle Vilâyât-ı Şarkiyye'ye âid gāyet vâsi' ıslâhâtı mutazammın bir proje hazırladı; projenin tatbîki için Avrupa devletlerine mürâcaat ederek mütehassıslar talep eyledi; aynı zamanda da vilâyât-ı mezkûrede emn ü âsâyişi te'mîn için dâire-i iktidârında bulunan bütün vesâite mürâcaat eyledi. Dokuz bin kadar jandarma efrâdı i'zâm edilerek öteden beri icrâ-yı şekāvet eden çeteler tenkîl olundu. Diğer ciddî, ahâlinin inkişâfât-ı ma'neviyye ve maddiyesini te'mîn edecek ıslâhâtın icrâsına girişmek için de evvelâ büyük istikrâzın akdine, sâniyen devletler tarafından lâzım olan mütahassısların kendisine tavsiyesine muntazırdır! Bunlar da yapılır yapılmaz hemen bilâ-te'hîr ıslâhâtın tatbîkine koyulacaktır. Fakat Devlet-i Aliyye gāyet tabîi ve müsterîh olarak ıslâhâtı kendisi yapmak istiyor. Celb edilecek mütehassısları vâsi' salâhiyetler bahşetmekle beraber Osmanlı me'mûrları sıfatı ile istihdâm eylemek istiyor. Hâlbuki bazı devletler şu mes'eleden de bizim aleyhimize olarak istifâde etmek istediler. Islâhâtı akāmete dûçâr ettirmek için ıslâhâtın tatbîki üzerine bir kontrol vaz'ını talep eylediler. Devlet-i Aliyye'ce böyle bir kontrole râzı olmak. İntihâr etmekten başka şey olamazdı. Kontrolü kabûl etmek, Anadolu-i Şarkī'de bir yeni Rumeli hazırlamak, daima müdâhalât-ı ecnebiyyeye ma'rûz kalmak, mülk-i devleti müşkilât ve gavâil içinde boğdurtmak demekti. Bedîhî idi ki Devlet-i Osmâniyye kendi meyl ve rızâsı ile bu gibi intihâra hiçbir zaman râzî olamazdı. Binâenaleyh ıslâhâtın kendi tarafından icrâsına, hattâ Avrupa'dan bunun için lâzım olan mütehassısları celb etmeye müheyyâ olmakla **[223]** beraber her nevi' kontrolü reddeylemek mecbûriyetinde idi. Düvel-i muazzamadan bir çokları da Devlet-i Aliyye'nin mes'elede haklı olduğunu i'tirâfda güçlük çekmediler. Hükûmet-i Osmâniyye'nin ıslâhât hakkında perverde ettiği efkârın samîmiyetine inanmamak kābil değildi. İşte bir çok kīl ü kāllerden sonra ıslâhât mes'elesinde de devletlerin müdâhale ve kontrol fikrinden vazgeçmek üzere bulunduklarını son haberler teblîğ ediyorlar.

* * *

Alman prenslerinden Veyd(?) cenâblarının Arnavutluk Kraliyeti'ne düvel-i muazzamaca ta'yîn edildiği kesb-i hakīkat ediyor. Almanya imparatoru müşârun-ileyhe büyük devletlerin kararını resmen teblîğ eylemiştir. Yeni tâcdâr bugünlerde Avlonya'ya doğru azîmet eylecektir. Mezkûre şehirde kendisine mülâkī olarak Arnavutluk'a kadar teşyî' etmek üzere sâbık Osmanlı sadrazamı ve Osmanlı Meclis-i A'yân Reîsi Ferid Paşa'nın biraderi Süreyya Bey muntazır bulunuyormuş. İslâmiyet için ne kadar fecî' bir levha! Akvâm-ı İslâmiyye'nin tenezzül etmiş oldukları ahlâkī inhitâtın dereke-i pestîsini bu levha pekâlâ irâe ediyor. Dünyâda bir mülk ve devlet yoktur ki başında bulunan hükümdâr ekseriyet-i ahâlinin dininden gayrisine mensûb bulunsun. Fakat İslâmiyet için bu da oldu. Ahâlîsinin ekseriyet-i azîmesi İslâm olan Arnavutluk'un başına bir hıristiyan hükümdâr geçti. Vakti ile Yunanistan'a ve Bulgaristan'a ta'yîn edilmiş olan Protestan ve Katolik prensler bilâhare mezheblerini değiştirerek Ortodoks olmak mecbûriyetinde kaldılar. Hâlbuki Arnavutluk'ta hükümdâr ile ekseriyet-i ahâlî arasında ihtilâf, mezhebî değil, dînîdir! Kral Veyd'in[?] hiçbir zaman, hiçbir vechile İslâmiyeti kabûl etmeyeceği de bedîhiyâttandır. Binâenaleyh Arnavutluk'ta İslâmiyet'in azîm bir tehlike karşısında bulunduğu âşikârdır. İslâm ahâlisinin şu tehlikeye karşı ne gibi bir vaz'iyyet alacağı bilâhare teayyün eder.

* * *

Fransa'da gayr-i muntazar bir zamanda vukūa gelmiş olan buhrân-ı vükelâ devâm edegelmektedir. Hey'et-i vükelâ teşkîli ile muvazzaf olan birkaç ricâl-i devlet teşebbüslerinde muvaffak olamadılar. Bu vazîfe şimdi de radikal sosyalistlerden addedilen Dö Merag'ın[?] üzerine tahmîl edilmiştir.

Ahmed Agayef

MATBÛÂT

EYNE NAHNÜ?

El-İslâmü Garîbün Fî Bilâdihî

el-Belâğ cerîde-i muhteremesi bu ünvân ile neşrettiği bir makālede Fransız donanmasının Beyrut ve Lübnan sularına gelmiş olması münâsebetiyle Lübnanlıların öte beri nümâyişkârâne vaz'iyyetlerini, patrikin, bazı gençlerin, bazı gazetelerin ma'nîdâr nutuklarını, makālelerini, yakışık almayacak bir sûrette icrâ ettikleri hareketlerini takbîh ediyor. Bilhassa Lübnan rüesâ-yı rûhâniyyesinden birisinin Fransız donanmasını ziyâreti esnâsında amiralin izhâr-ı sürûru hâvî riyâkârâne îrâd ettiği nutka karşı reîs-i rûhânînin: "Bilâ-istisnâ bütün Suriyeliler Fransa'yı sevmek husûsunda müttefiktirler…!" Fıkrası *el-Belâğ* tarafından şiddetle reddediliyor, deniliyor ki:

"Bu sözleri söyleyen kat'iyyen yalancıdır. Çünkü Suriye Kıt'ası'nda ekseriyet-i mutlakayı hâiz olan müslümanların Marakeş, Tunus, Cezâir'deki din kardeşlerine icrâ-yı zulm eden Fransızları sevmelerine imkân yoktur.

"Bu hâller devâm edip dururken, Fransızlar Marakeş'te, Cezâir'de, Vaday'da binlerce müslüman kardeşlerimizi bi-gayri hakkın boğazlarken yalnız Suriyelilerin değil, hiçbir müslümanın Fransızları sevmeye hakları yoktur. Bugün Devlet-i Aliyye Fransa'yı dost görebilir; belki de bu siyâset iktizâsıdır. Siyâsetin bir çok şeyleri tecvîz ettiği ma'lûmdur. Fakat muhabbet başka bir şeydir. Bu öyle kolay kolay hâsıl olamaz. Müslümanlar yekvücûddurlar; onun için a'zâsından birisi az çok ağrı hissederse hemen bütün a'zâsına sirâyet eder, hepsi müteessir olurlar. Bugün Tunus'daki, Cezâir'deki, Marakeş'teki, Vaday'daki kardeşlerimizin kanlı zulümler altında inlemesi, Hicazlı, Iraklı, Suriyeli, Türkistanlı, Arap ve Acem bilâ-istisnâ bütün müslüman kardeşlerin derin teessürlerine sebebiyet vermektedir. İnce bir hassâsiyet ibrâzı husûsunda pek müstesnâ bir kābiliyet gösteren müslümanların Fransızları sevmemek husûsundaki ısrârlarına kim ne diyebilir. Suriyeliler de dâhil olduğu hâlde bütün müslümanların bu husûsda ne kadar haklı olduklarını bizzat Fransızlar kendileri de teslîm etmekte gecikmezler zannederiz."

ŞUÛN

Hicaz:

Hüccâc-ı Kirâm Karantinaya Tâbi' Tutulacaklar! – Cidde'de birkaç hacının şüpheli a'râz gösteren hastalığa tutulmuş olmaları Dâire-i Umûr-ı Sıhhiye'ce istihbâr edilmiş olduğundan bu senenin hacılarında bulaşık hastalık bulunduğu netîcesine gidilmiştir. Onun için bu sene hüccâc-ı kirâm karantinaya tâbi' tutulacak, icâb eden mahallerde taht-ı murâkabede bulundurulacaklardır!

Karantinalar Meclisi'nin bu kararı, bazı Arapça münteşir İslâm gazetelerinin i'tirâzına hedef oldu. Hacca gidip de küçük bir vesîle bularak Tûr-ı Sînâ'da karantina bahânesiyle haftalarca hapsedilen, müslümanlara hayvân nazarıyla bakan İngilizler tarafından zulmedilen, soyulan, hakāret gören bazı ihtiyâr hacı babaların da i'tirâzları eksik olmadı. Hülâsa denilebilir ki ber-vech-i bâlâ şerâit dâhilinde cereyân eden bu karar yalnız Araplar, Mısırlılar arasında değil, umûmiyet i'tibârıyla İslâm mahâfilinde hüsn-i telakkīye mazhar olamamıştır. **[224]** Arafât, Müzdelife, Mina gibi hac seferinin en karışık, en izdihâmlı safhalarında kendini gösteremeyen kolera mikrobunun bi'n-nisbe gāyet tenhâ ve temiz olan Cidde'de zuhûr etmiş olmasına ihtimâl verilemiyor. Cidde'de zuhûr eden hastalıkların dizanteri gibi âdî hastalıklardan ibâret olduğuna inanılıyor.

Bit-tabi' buraları şimdilik bizim için ma'lûm değildir. Onun için bu husûsda hiçbir şey söyleyemeyiz; fakat bununla beraber hüccâc-ı kirâmın Tûr-ı Sînâ'da çektikleri, daha doğrusu çektirildikleri eziyetlerin had ve hesâbı olmadığı da ma'lûmdur. Onun için müslümanların bu husûsdaki şikâyetlerine hak vermemek de elimizden gelmez. Sözlerimizin nüfûz ve te'sîri olabileceğini anlamış olsaydık, elbet mürâcaat eder, müslüman hacılarının da, Kudüs hacıları gibi, hiç olmazsa sâir insanlar gibi benî âdemden olup şefekate, merhamete lâyık olduklarını anlatmaya çalışırdık; sözümüzün makbûle geçeceğini ümîd etseydik, Dâire-i Umûr-ı Sıhhiye'nin vesâtatına mürâcaat eyler, bu sû[r]etle İngilizlerden Tûr-ı Sînâ Karantinahânesi'nde hüccâc-ı müslimîne insanca muâmele edilmesini istirhâm eylerdik.

Hindistan:

Hind'in Genç Müslümanları – Hindistan müslümanları her vesîle ile vazîfe-i uhuvveti îfâdan geri kalmıyorlar. Uzaklardaki kardeşlerinin elemlerine, kederlerine iştirâk etmek lüzûmunu hissettikleri gibi icâbına göre müdâfaa-i hukūkları husûsunda da müzâheret gösteriyorlar. Müslümanlık elbet böyle olur. Yoksa âlem-i İslâm'ın bir tarafı mezâlim ve sıkıntılar altında ezildiği hâlde, beri tarafda hiçbir şey yokmuş, âlem-i İslâm müslüman kardeşler serâpâ saâdetler içinde imiş gibi davranmak, her şeye lâ-kayd kalmak. Elden bir şey gelmiyorsa, hiç olmazsa kanlı yaşlar akıtarak kardeşlerin kurtulmaları için duâlar etmemek… Bilmeyiz, Müslümanlık ile ne kadar kābil-i te'lîf bir günâhdır? İşte Hindistan müslümanları, bizim gibi kalpleri kararmış, damarlarında Müslümanlık kanı azalmış lâ-kayd hamiyetsizlere belîğ bir ders-i hamiyyet takrîriyle bir vazîfe-i dîniyyeyi ihtâr etmiş bulunuyorlar, demektir.

Birkaç gün evvelisi telgraflar, Hindistan efkâr-ı umûmiyyesini temsîl eden Hindistan Genç Müslümanlar Cem'iyeti'nin İngiltere Hâriciye Nezâreti'ne mürâcaat ettiklerini kaydediyorlardı. Hamiyetli genç müslümanlar Balkanlardaki

müslüman kardeşlerinin Berlin Muâhedenâmesi'yle te'mîn edilmiş hukūklarından müstefîd olabilmeleri için İngiltere Hâriciye Nezâreti'nin Balkan hükûmetleri nezdinde teşebbüsâtta bulunmasını istirhâm etmişlerdir.

Genç müslümanların bu mürâcaatı İngiltere hükûmetince nazar-ı dikkate alınmış, Balkanlardaki tebeddülâtın muâhedenâmenin hâvî olduğu bu husûsdaki mevâddına menfî bir te'sîr icrâ etmediğini, binâenaleyh şimdiye kadar olduğu gibi, bu muâhedenin imzâsından beri mer'î olan hukūkun bâkī olduğunu beyân etmiştir.

Hindistan'da Nümâyişler – Hindistan'dan gelen haberlere nazaran Transval'daki müslüman Hindûlara İngilizler tarafından yapılan sû'-i muâmelâttan müteessir olan Hindistan müslümanları İngiltere hükûmetini protesto etmişlerdir. Her tarafda mitingler tertip olunmaktadır.

Afrika:

Afrika'da Büyük Bir İslâm Kongresi – Beyrut'ta münteşir olup uhuvvet-i İslâmiyye'nin ihyâsına çalışan *el-Belâğ* cerîde-i İslâmiyyesi'nin neşretmiş olduğu bir başmakālesinde Afrika'da hâl-i in'ikādda bulunan Büyük İslâm Kogresi a'zâsından Cezâirî Muhammed Emîn imzâsıyla yazılan bir mektup mevzû'-ı bahs ediliyor. Anlaşıldığına göre kongreye iştirâk eden a'zâda büyük bir ciddiyet meşhûd oluyor; dimâğ vâsıtasıyla kalplerden çıkan samîmî ve harâretli hutbeler, nutuklar a'zâ-yı kirâm üzerinde amîk te'sîrler icrâ ediyor. Bilhassa dördüncü celsedeki müzâkerât pek harâretli olmuş, İslâmiyet'in eski şevket ve kuvveti nasıl iâde edilebileceği münâkaşa edilmiş, netîcede bunun ancak ilim ve kuvvet ta'bîr-i diğerle medrese ve top ile iâde edilebileceği husûsunda ittifâk-ı ârâ hâsıl olmuştur. İşte bu kanâatin ilcâsıyla birinci teşebbüs olmak üzere "El-Câmi'atü'l-İslâmiyye" isminde büyük bir medrese-i İslâmiyye te'sîsine karar verilmiştir. Kongreye iştirâk eden ekseriyetin fikrine göre bu medresenin bir çok esbâb-ı mühimmeden dolayı Beyrut şehrinde te'sîsi münâsib görülmektedir.

Biz, kongrenin muvaffakiyeti, a'zâ-yı kirâmın gıll u gıştan, asabiyet-i kavmiyye esâslarına müstenid hislerden âzâde olarak İslâmiyet'in, kelimetullâhın yükselmesi için faydalı mukarrerât ittihâz edebilmeleri hakkında duâlar ederiz.

Vaday'da Muhârebât – Roma 3 Kânûnievvel – Bingazi'den vârid olan haberler Vaday'da Fransız askerleri ile Senûsîler beyninde pek ciddî müsâdemât vukūa gelmekte olduğunu te'yîd ediyor. Cenâb-ı Hak müslüman kardeşlerimize nusret ihsân buyursun.

ISLÂH-I HURÛF HER ŞEYDEN MÜHİM VE AKDEM

Müslümanlar! Ey kıymetli din kardeşlerimiz! Ricâ ederiz biraz hâlimizi düşünelim. İçinde bulunduğumuz tehlikeyi ve hele önümüzdeki cehennemî uçurumları görelim, anlayalım da çâresine bakalım.

Umûmen biliyoruz ki biz müslümanlar her yerde diğer milletlere bakarak pek geriyiz ve bunun yegâne sebebi maârifsizliğimizden, âlet-i maârif olan elif-bâmızı tebeddül-i ezmân ile tekâmül ve tekemmül ettirmediğimizdendir. İşte bu sebebe mebnîdir ki bugün en evvel yapacağımız şey her şeyden ehem ve akdem olan âlet-i kırâ'at ve kitâbımızı yani elif-bâmızı diğer milletlerin âlet-i kırâ'at ve kitaplarında mevcûd olan mezâyâya maa ziyâdetin mâlik bir hâle getirmektir. Ve bu olmaz bir şey değildir. Nitekim olmuştur! Bazılarının zan ve teklîf ve hattâ koca bir ülkemizin ziyâını ve mevcûdiyetimizin zaafını mûcib olan Arnavutların kabûl ettiği gibi Latin hurûfuna ihtiyâcımız yoktur. Mücerred hurûf-ı Arabiyyemizi munfasıl yazıp aralarına birkaç savâit komakla Latin harflerine her vech ile fâik bir yazıya mâlik oluyoruz. Birkaç kereler yazdığımız vech ile âlem-i İslâm için a'cel ve elzem olan bu yazı mes'elesini biran evvel netîcelendirmek derece-i vücûbdadır.

İşte buna binâen Ta'mîm-i Maârif ve Islâh-ı Hurûf Cem'iyeti ile Yeni Yazı Öğretme Derneği taraflarından tedkīkāt-ı amîka netîcesinde kabûl ve bir çok ulemâ ve üdebâ-yı Arab taraflarından takdîr edilen ve selef-i sâlihînce yapılmış ıslâhâta mutâbık ve bil-cümle akvâm-ı İslâmiyye lisânlarına muvâfık olan yeni yazının numûnesini yine neşrediyoruz. Ümîd ederiz ki, din ve devlet ve millet için en hakīkī bir çâre ve esâs-ı saâdet olan bu husûsun biran evvel hüsn-i kabûl ve ta'mîmi müyesser olur da bi-avnihî teâlâ [1](عَلِّمُوا وسَهِّلوا،) (يَسِّرُوا وَلاَ تُعَسِّرُوا وَبَشِّرُوا وَلاَ تُنَفِّرُوا وَإِذَا غَضِبَ أَحَدُكُمْ فَلْيَسْكُتْ hadîs-i şerîfinin meâl-i âlîsine muvâfık hareket ederek [2](طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مسلم ومسلمة) fermân-ı celîli ile âmil olmaklığımıza mâni' kalmaz. Ve minallâhi't-tevfîk.

Milaslı İsmail Hakkı

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası'nda Basılmıştır

H. Eşref Edib

[1] (وسَهِّلوا) olmaksızın Suyûtî, *Câmiu's-Sagîr,* 7474.

[2] el-Bagavî, *Tefsîrü'l-Bagavî,* Beyrut, 1420, c. 2, s. 405.

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

18 Aralık 1913 | 19 Muharrem 1332 | Perşembe | 5 Kânûnievvel 1329 | Cild: 11 - Aded: 275

FÂTİH KÜRSÜSÜNDE

– 16 –

اَوَلَمْ يَنْظُرُوا فى مَلَكُوتِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْض... [1]

Dilenci mevki'i, milletlerin içinde yerin!
Ne zevki var, bana anlat bu ömr-i derbederin?
Şimâle doğru gidersin: Soğuk bir istikbâl;
Cenûba niyyet edersin: Açık bir istiskāl!
"Aman Grey! Bize senden olur olursa meded...
Kuzum Puankare! Bittik... İnâyet et, kerem et!"
Dedikçe sen, dediler karşıdan: "İnâyet ola!"
Dilencilikle siyâset döner mi, hey budala?
Siyâsetin kanı: Servet, hayâtı: Satvettir;
Zebûn-küş Avrupa bir hak tanır ki: Kuvvettir.
Donanma, ordu yürürken muzafferen ileri;
Üzengi öpmeye hasretti Garb'ın elçileri!
O ihtişâmı elinden niçin bıraktın da,
Bugün yatıp duruyorsun ayaklar altında?
"Kadermiş!" Öyle mi? Hâşâ, bu söz değil doğru:
Belânı istedin, Allah da verdi... Doğrusu bu.
Taleb nasılsa, tabî'î, netîce öyle çıkar;
Meşiyyetin sana zulmetmek ihtimâli mi var?
"Çalış!" dedikçe Şerîat, çalışmadın, durdun,
Onun hesâbına birçok hurâfe uydurdun!
Sonunda bir de "tevekkül" sokuşturup araya;
Zavallı dîni çevirdin onunla maskaraya!
Bırak çalışmayı, emr et oturduğun yerden;
Yorulma, öyle ya, Mevlâ ecîr-i hâsın iken!
Yazıp sabahleyin evden çıkarken işlerini;
Birer birer oku tekmîl edince defterini;
Bütün o işleri Rabbim görür: Vazîfesidir...
Yükün hafifledi... Sen şimdi doğru kahveye gir!
Çoluk, çocuk sürünürmüş sonunda aç kalarak...
Hudâ vekîl-i umûrun değil mi? Keyfine bak!
Onun hazîne-i in'âmı kendi veznendir!
Havâle et ne kadar masrafın olursa... Verir!
Silâhı kullanan Allah, hudûdu bekleyen O;
Levâzımın bitivermiş, değil mi? Ekleyen O!
Çekip kumandası altında ordu ordu melek:
Senin hesâbına küffârı hâk-sâr edecek!
Başın sıkıldı mı, kâfî senin o nazlı sesin:
"Yetiş!" de, kendisi gelsin, ya Hızr'ı göndersin!
Evinde hastalanan varsa, borcudur: Bakacak:
Şifâ hazînesi derhal oluk oluk akacak;
Demek ki: Her şeyin Allah... Yanaşman, ırgadın O;
Çoluk çocuk O'na âid: Lalan, bacın, dadın O;
Vekîl-i harcın O; kâhyan, müdîr-i veznen O;
Alış seninse de, mes'ûl olan verişten O;
Denizde cenk olacakmış... Gemin O, kaptanın O;
Ya ordu lâzım imiş... Askerin, kumandanın O;
Köyün yasakçısı; şehrin de baş muhassılı O;
Tabîb-i âile, eczâcı... Hepsi hâsılı O.

Ya sen nesin? Mütevekkil! Yutulmaz artık bu!
Biraz da saygı gerektir... Ne saygısızlık bu?
Hudâ'yı kendine kul yaptı, kendi oldu Hudâ;
Utanmadan da tevekkül diyor bu cür'ete... Ha?
Yehûd Üzeyr'e, Nasârâ Mesîh'e ibnu'llâh
Demekle unsur-i tevhîd olur giderse tebâh;
Senin bu kopkoyu şirkin sığar mı îmâna?
Tevekkül öyle tahakküm demek mi Yezdân'a?
Kimin hesâbına inmiş, düşünmüyor, Kur'ân...
Cenâb-ı Hak çıkacak, sorsalar, muhâtab olan!
Bütün evâmire i'lân-ı harb eden şu sefîh,
Mükellefiyyeti Allah'a eyliyor tevcîh!
Görür de hâlini insan, fakat, bu derbederin;
Nasıl günâhına girmez tevekkülün, kaderin?

Mehmed Âkif

[1] A'râf, 7/185

[226]

İCTİMÂİYÂT

İSLÂMİYET VE TEADDÜD-İ ZEVCÂT

–1–

Çoktan beri teaddüd-i zevcât, talâk… mes'eleleri gibi –ecânibden başka– içimizde İslâmiyeti ağızdan belleyenler, avâmdan öğrenenler, Müslümanlığı İslâmların hâliyle mukāyese edenler nazarında da mûcib-i ta'n u teşnî' olan bazı mes'eleler hakkındaki tetebbuâtımı, bu bâbdaki ahkâm-ı *Kur'âniyyeyi* beyân ile bazı muzlim noktaları tenvîr, yanlış zehâbları tashîh etmek istiyordum. Buna birkaç defa niyet ettiğim hâlde bazı mevâniin haylûleti vakt-i âhara ta'lîk etmeme sebep olmuştu. Fakat, bundan birkaç hafta evvel *Sebîlürreşâd*'ın "Fıkıh ve Fetâvâ" kısmında "Teaddüd-i Zevcât Hakkında İstifsâr" ünvânlı makāle bu mes'eleye dâir tetebbuâtımı yazmak için iyi bir sâik oldu.*

* * *

Ma'lûmdur ki: Gerek Avrupalılar, gerek onları kör körüne taklîd etmek hevesinde bulunanlar bazı mesâili hedef-i taarruz ittihâz ederek ikide birde İslâmiyet'i baltalamak istiyorlar. Şurası da şâyân-ı teaccübdür ki, İslâmiyet'i yıkmak için – "Esâs-ı İslâmiyyet" diye– meydana atılan bu mes'elelerin ekserîsi erkân-ı İslâmiyye'den değildir. İşte teaddüd-i zevcât mes'elesi de bu cümledendir. Şimdiye kadar teaddüd-i zevcât hakkında gerek Frenkler, gerek her husûsda onları taklîde yeltenenler tarafından bir çok i'tirâzât vukū' bulmuş, bunun İslâmiyet'e bir şeyn olduğu söylenilmiştir; lâkin bunların hiçbirisi de İslâmiyet'te teaddüd-i zevcâtın mevkiini, hikmetini, şerîatin bu bâbdaki hükmü neden ibâret bulunduğunu tedkīk etmemiş, yahud etmek istememiştir. Çünkü bu mes'eleye dâir serd edilen efkârın kâffesi –dikkat edilecek olursa– Dîn-i İslâm'ca teaddüd-i zevcâtın zarûriyât-ı dîniyyeden olması üzerine binâ ediliyor.

Evet biz de inkâr edemeyiz ki İslâmiyet'te bir teaddüd-i zevcât vardır; hem de en mühim mesâil-i ictimâiyyedendir; bununla beraber –maatteessüf– pek yanlış anlaşılan mebâhisdendir. Fakat bu mes'ele bir kāide-i umûmiyye olarak değil, belki hîn-i zarûrette tevessül olunacak bir ruhsat olmak üzere meşrû' kılınmıştır. İslâmiyet'te asıl ve kāide-i umûmiyye vahdet-i zevcedir. Böyle olduğu hâlde mu'terizler tarafından erkân-ı İslâmiyye'den gibi gösterilmek isteniyor.

Frenklerin ekserîsi, İslâmların âdetlerinden, dînî olan hareketlerinden, kadınlara hürmet ve ta'zîm husûsunda ileri gitmelerinden; bir de mücerred temettu' ve telezzüz-i hayvânî maksadıyla –teaddüd-i zevcât hakkında *Kur'ân-ı Kerîm*'de vârid olan kuyûd ve şürûta riâyet etmeyerek– birden fazla kadın ile tezevvüc eden bir çok müslümanların hâline dâir işittikleri şeylerden, bir zevce ile çocuk sâhibi olan müteaddid kadınlardan mürekkeb âile hey'etleri arasında yekdiğerine karşı vukū' bulan hased, buğz, kin, gürültü patırtı dolayısıyla zuhûr eden fiten ve fesâddan, ahkâm-ı şer'iyyeyi bilmemezlik yüzünden kadınlar hakkında vukūa gelen bazı sû'-i isti'mâlâttan müteessir olarak İslâmiyet'in mübâh kılmış olduğu teaddüd-i zevcâtın ahlâk-ı umûmiyyeyi ihlâl, hayât-ı ictimâiyyeyi ifsâd eylediği zu'munda bulunarak bunu Müslümanlık için pek büyük bir kusûr sayıyorlar.

İşte yalnız bâlâda gösterdiğimiz nokta-i nazardan mülâhaza edilerek teaddüd-i zevcâtın mutlaka fesâdına, gayr-i meşrû' olduğuna, hey'et-i ictimâiyye için gāyet muzır bir âdet olduğuna hükmediyorlar. Hâlbuki mesâil-i ictimâiyyenin en büyüklerinden sayılan böyle bir mes'elede bir hüküm verebilmek için bu kadarcık bir nazar kâfî değildir. Belki, bu mes'ele-i mühimme hakkında bir hüküm vermezden evvel erkek ile kadının tabîatlerine, zevciyetten maksad, zevciyetin ma'nâsı i'tibârıyla kadın ile erkek arasındaki nisbete, akvâm ve ümem içinde kadın ile erkekten hangisinin daha çok olduğuna; maîşet-i âile mes'elesine yani erkekler kadınları mı himâye edebilecekler, yoksa kadınlar erkekleri mi taht-ı damânlarına alacaklar, yahud bu iki nevi'den hiçbirisi de yekdiğerinin himâyesine muhtâc olmayarak müstakıllen yaşayıp yaşayamayacaklarına; insanların bedeviyet devirlerinde bir erkek yalnız bir kadın ile iktifâ edip etmediğini anlamak için beşeriyetin târîh-i zuhûruna; İslâmiyet ne gibi bir millet içinde zuhûr ettiğine atf-ı nazar etmek lâzımdır. Bu mevzû'ların hepsini tedkīk ettikten sonra bir de *Kur'ân-ı Kerîm*'e bakmalı: Acaba *Kur'ân*, teaddüd-i zevcât mes'elesini her hâlde icrâsı matlûb bir emr-i dînî olarak mı ta'lîm ediyor, yoksa hîn-i zarûrette –hem de bir çok şerâitin taht-ı tazyîkinde– bir ruhsat-ı şer'iyye olmak üzere mi gösteriyor?…

Mes'eleyi bu sûretle nazar-ı tedkīkten geçirdikten sonra teaddüd-i zevcâtın muzır, yahud nâfi' olduğuna dâir bir hüküm vermeye hakkımız olabilir. Bunun içindir ki bu bâbdaki hükm-i *Kur'ân*îyi zikretmezden mukaddem ber-vech-i âtî mukaddemâtın bilinmesine lüzûm vardır:

1– Ulûm-ı tabîiyye ile iştigāl edenler herkesden ziyâde bilirler ki erkeğin tabîati ile kadının tabîati bir değildir; beynlerinde mühim bir tebâyün vardır. Bizim icmâlen bildiğimiz şey, erkeğin muktezâ-yı tabîati olarak kadına olan meyl ve arzusu, kadının erkeğe meyl ve arzusundan daha çoktur.

[227] Tabîî ve cibillî olarak erkeklerin kadınları arzu ve talep eylemeleri çoktur; bu arzû-yı tabîî kadınlarda erkekler kadar yoktur. Pek nâdir olarak muktezâ-yı tabîati kadınları istemeyen "ınnîn" erkekler bulunabilir. Lâkin kadınlardan tabîatlariyle erkekleri istemeyen pek çoktur. Eğer kadın, erkeklerin kendilerine olan muhabbetlerine son derece harîs olmamış, erkeğin yanında bulacağı mevki'-i hürmet, kadını çokça düşündürmemiş olsaydı; kadınlar içinde tezevvüce rağbet etmeyenler şimdi gördüklerimizden kat kat fazla bulunurdu.

---

* Bu bahsi yazmazdan mukaddem mürâcaat ettiğimiz âsâr-ı ictimâiyye ve dîniyye: *el-Menâr* Mecelle-i İslâmiyyesi sâhib-i zî-iktidârı fâzıl-ı şehîr Şeyh Reşîd Rızâ Efendi'nin kadınlık ve teaddüd-i zevcât hakkında yazmış olduğu âsâr ve fetvâlar – Mısır müftîsi merhûm Şeyh Muhammed Abduh'un kadınlık hakkındaki makālâtı ve teaddüd-i zevcâta dâir fetevâ-yı mühimmesi – *el-İslâm Rûhü'l-Medeniyyet – Lord Kromer ve İslâm – Hüsnü'l-Usve – el-Mer'etü'l-Müslimetü – en-Nisâiyât – Faslu'l-Hitâb fi'l-Mer'eti ve'l-Hicâb – Terbiyetü'l-Mer'eti ve'l-Hicâb – Mecelletü'l-Melâzi'l-Abbâsiyye – Tahrîrü'l-Mer'eti – el-Mer'etü'l-Cedîdetü – Ümmü'd-Dünyâ – el-Fârûk ve't-Tiryâk fi Teaddüdi'z-Zevcât ve't-Talâk* – İbni Cerîr'in tefsîri – *Tefsîr-i Âlûsî* – Fahreddîn-i Râzî – Ebussuûd – Şeyh Muhammed Abduh'un tefsîri – Kādî Beydâvî ve sâire…

Lâkin kadınların en ziyâde harîs oldukları bir şey varsa o da erkeklerin nazarında iyi görünerek onların muhabbetini kendilerine celb etmek, erkeklerin yanında bir mevki'-i hürmet kazanmaktır. Maamâfîh kadında olan bu hırs, kadın ile erkekte olan tenâsül arzû-yı tabîîsinden tevellüd eden meylden başkadır. Bu öyle bir şeydir ki: İhtiyâreleri, tezevvüc ümîdinde olmayan kadınları bile zevciyete nâmzed olan bâkir kızların tezeyyün ettikleri şeyler ile zînetlenmeye sevkediyor. Bunun en büyük sebebi ictimâî bir şeydir ki o da: "Kadın erkeğin himâyesine muhtâcdır; erkeğin kadına vereceği ehemmiyet, her hâlde kadının erkeğin yanında olan mevkii, mikneti, kadına olan meyl ve muhabbeti nisbetinde olur" diye pek uzun zamanlardan beri kadının tabîatinde yer bulan, i'tikādında rüsûh peydâ eden bir fikirdir.

Bunu kadın pek çok asırlardan beri hissetmiş, bilmiş, hattâ kendilerinde bir meleke-i mevrûse hâlini iktisâb etmiştir. Bundan dolayı kadın daima erkeğin muhabbetini kendi tarafına celb etmeye çalışır; erkeğin gözüne girmek, onun yanında müstesnâ bir mevki' kazanmak, kendisinden başkaya muhabbet ettirmemek için ne lâzımsa hepsini yapar; fakat –yukarıda söylediğimiz gibi– bu meyl, tenâsül arzû-yı tabîîsinden neş'et eden bir şey değildir; belki himâyesine muhtâc olduğu erkeğin yanında mevkiinin yükselmesi, imtiyâzâta nâil olması; onun yanında kazandığı mevki' ve imtiyâzâtı ilelebed elinden çıkarmamasıdır. Bu mukaddimeden elde edeceğimiz netîce, erkekte olan arzû-yı nesl, kadındakinden daha kavîdir.

2 – Erkek ile kadından herbirinin –izdivâcı dâî olan bir meyl ile– yekdiğerine meyletmelerindeki hikmet-i ilâhiyye, nev'in muhâfazasına sebep olan tenâsüldür. Evet, tagaddîye olan hırs ve şehvetteki hikmet, şahsın muhâfazası olduğu gibi, izdivâcdan maksad-ı aslî de nev'in muhâfazası, devâm ve bekāsıdır; bu ise tenâsüle mütevakkıfdır. Tenâsül olmasa şüphe yok ki idâme-i nev' mümkün olamaz.

İzdivâc üzerine, müctemian yaşamak, bir istinâdgâh, bir himâye bulmak, âile münâsebetini tanzîm etmek gibi daha bir çok fevâid terettüb ediyorsa da maksad-ı aslî idâme-i nev'dir, ki bu da tenâsül ile olacaktır. Hâlbuki kadının nesle olan isti'dâdı ancak, insanın ömr-i tabîîsi olan yüz senenin nısfındadır. Elli yaşından sonra kadının nesle isti'dâdı kalmaz. Bunun da sebebi, çok kere ellisinden sonra kadının kuvveti hamlden zaîf düşer, rahmindeki tenâsül yumurtaları, dem-i hayz münkatı' olur. Çünkü kadınların hayız, nifâs, haml, vilâdet, irdâ', iyâs gibi –tafsîli etibbâca ma'lûm olan– ahvâl-i tabîiyyeleri onların kuvvetlerini zaîf kılıyor; tabîatıyle sinn-i iyâsa duhûl ile istirâhata muhtâc oluyor. Bu hikmete binâen elli, elli beş yaşından sonra kadının nesle isti'dâdı kalmıyor.

Eğer erkeklerin birden ziyâde kadın ile tezevvüc etmelerine ruhsat verilmeseydi, ömr-i tabîîlerinin nısfı izdivâcdan maksad-ı aslî olan nesilden muattal olurdu. Bu, erkeğin yaşta kendisine müsâvî olan bir kadın ile tezevvücü farz olunduğu takdîrdedir. Bazen olur ki kendisinden büyük bir kadın ile, bazen de sinnen dûnunda olan bir kadın ile tezevvüc eder. Her hangi sûretle olursa olsun, erkeğin ömr-i tabîîsinin bir kısmı nesilden mahrûm kalarak zâyi' olup gidecektir. Hattâ elli yaşında bir erkek on beş yaşında bir kadın ile tezevvüc etse yine ömr-i tabîîsinin on beş senesi heder olur; nesilden muattal kalır.

Gerçi ömr-i tabîîsi olan yüz seneye bâliğ olmazdan daha evvel erkeğin mevt, ihtiyârlık, ve sâir bazı emrâz-ı tabîiyyeye mübtelâ olacağı vârid-i hâtırdır. Fakat bu hâl, aynıyla kadınlar hakkında da cârî değil midir. Bazen olur ki, daha sinn-i iyâsa gelmezden kadına bir maraz târî oluverir de bu sûretle nesilden kalır. Hülâsa erkeğin nesle isti'dâdı kadından kat kat fazladır; bu husûsda erkek ile kadın beyninde pek büyük fark vardır.

Kadın ile erkek arasındaki şu farkı mülâhaza eden bazı frenk hükemâsı diyor ki: Bir erkeği yüz tane kadın ile beraber bir sene bırakmış olsak o bir sene zarfında erkeğin neslinden yüz insan elde etmemiz mümkündür. Lâkin aynı müddet zarfında yüz erkeği bir kadın ile beraber bırakırsak nihâyet o yüz erkeğin neslinden alabileceğimiz tek bir insandır. Hattâ böyle olan kadının bir insan bile tevlîd etmemesi ağleb-i ihtimâldir. Çünkü erkeklerden birinin bırakmış olduğu tohumu diğerleri ifsâd eder. Kānûn-ı tabîatte, ümem ve akvâmın hâlinde kesret-i neslin ehemmiyet-i azîmesini düşünenler için kadın ile erkek arasında meşhûd olan şu farkın azm-i şânı pek zâhirdir. Ber-vech-i bâlâ serdetmiş olduğumuz şu mukaddimeden bil-istintâc diyebiliriz ki: Teaddüd-i zevcât, kavânîn-i tabîate tamâmıyla mutâbıktır.

3– Küre-i arzın pek çok yerlerinde kadın, erkekten daha ziyâde bulunmaktadır. (Burası münâzaun-fîh bir mes'ele ise de İngiltere ve sâir muhârib memleketlerin hepsinde bit-tecrübe sâbittir) Erkeklerin kadınlardan az olmasıyla **[228]** beraber görüyoruz ki erkeklere kadınlardan ziyâde mevt, izdivâcdan alıkoyacak mevâni' ârız olmaktadır.

Bu mevâniin, bu ilel ve emrâzın en büyükleri askerlikte, muhârebe meydanlarında, esbâb-ı maîşet uğurunda ârız olduğu gibi; izdivâc için lâzım gelen hazırlıkları, nafakātı, tahsîlden âciz olması da erkeğin evlenmesine mâni' olmaktadır. Çünkü bunların hepsi de erkeklerden bekleniyor; nizâm-ı fıtratta, kabâil ve ümemde cârî olan sünen ve kavânînde asıl olan budur. Bu nizâma, bu sünen ve kavânîne muhâlif olanlar varsa da onlar ehemmiyetten sâkıttır.

Binâenaleyh isti'dâdı olan bir erkek için birden ziyâde kadın almaya müsâade edilmemiş olsa bu hâl, döl tarlaları demek olan bir çok kadınların muattal bir sûrette kalmalarına; tabîatin, ümmetin kendilerinden talep etmekte olduğu nesilden men' olunmalarına sebep olur ve bu sûretle tabîatlerindeki arzû-yı nesle karşı mücâhedeye mecbûr olurlardı. Bu ise pek çok emrâz-ı bedeniyye ve akliyye ihdâs eder; bu sûretle zavallı kadınlar hey'et-i ictimâiyye-i beşeriyye için bir ni'met iken ümmet üzerine bir yük, hey'et-i ictimâiyyenin başına belâ-yı muazzam kesilirler. Yahud ırzlarını şunun bunun enzâr-ı şehvetine arzetmeyi ibâha ile zinâya râzî olurlar ki kadınlar için bunda da ne kadar musîbetler vardır; alelhusûs fakīr olup da hüsn-i cemâli hoşa gidecek bir nisbette olmayanlar için!

Meşrû' bir sûrette olan teaddüd-i zevcâta mesâğ verilmediği cihetle Avrupa memleketlerinde bu mesâib pek ziyâde intişâr etmektedir; bunun içindir ki bugün frenk ulemâ

ve hükemâsından bir çok zevât bu yüzden tahaddüs eden fenâlığın ilâcına dâir nazariyeler serdediyorlar; bu bâbda herbirisi risâleler, uzun uzun makāleler neşrediyorlar. Hattâ bazıları bu fenâlığın önünü almak için yegâne çâre teaddüd-i zevcâtı mübâh kılmaktır diye açıktan açığa söylüyor, ki ileride bunları birer birer ta'dâd edeceğiz.

En ziyâde şâyân-ı teaccüb olan cihet, bu fenâlığın yegâne çâresi, teaddüd-i zevcâtı ibâha etmek olduğunu İngiliz muharrirelerinden bir çok fâzılât-ı nisvânın ortaya atmalarıdır. Şâyân-ı teaccüb diyoruz; çünkü kadınlar, –verecekleri hükümde maslahat ve burhândan ziyâde, vicdân ve şuûrlarının muktezâsıyla hareket ettikleri cihetle– teaddüd-i zevcâttan tab'an müteneffirdirler. Bu mes'ele, –kadınlarına tebean– ricâl-i efrence göre de bir mes'ele-i vicdâniyye idâdına geçmiştir; hattâ frenklerden öyle feylesoflar var ki garazdan, ivazdan hâlî olarak mücerred keşf-i hakîkat için bu mes'elenin fevâidinden, buna olan ihtiyâcdan bahsetmeye kādir olamıyor.

Bu mukaddimeden çıkan netîce de şudur: Hey'et-i ictimâiyyenin, bilhassa kadınların maslahat ve menfaati noktasından teaddüd-i zevcâta –hîn-i hâcette tevessül olunmak için– mesâğ verilmek her hâlde lâzımdır.

Aksekili Ahmed Hamdi

* * *

TENKİD VE TAKRÎZ

CEVÂBÜ'L-CEVAB

Lütfullah Ahmed Beyefendi'ye:

Nâm-ı âcizâneme yazılan tezkirenizi, geçen haftaki *Sebîlürreşâd*'da okudum. Cevabının zarûrî olarak bu haftaya kalması dolayısıyla arz-ı i'tizâr ederim.

Evvelâ: Cevabnâmenizde "Arabâ" kelimesinin elsine-i Sâmiyye'den İbrânî, Keldânî, Âsûrî lisânlarında çöl, bâdiye ma'nâsına geldiğini bil-beyân, bu ma'nâyı o lisânlara hasr eylemiş ve Arapça'da aynı ma'nâyı müfîd olduğunu dermiyân etmemiş bulunduğunuzu söylüyorsunuz.

Arapça'nın da elsine-i Sâmiyye'den olduğunu bilen bir adam, yazmış olduğunuz "Arabâ kelimesi elsine-i Sâmiyyede çöl, bâdiye ma'nâsını ifâde eder" ibâresini okuyunca acaba sizin kasdettiğiniz ma'nâ-yı mukayyedi mi anlar, yoksa elsine-i Sâmiyye idâdında bulunan bil-cümle lisânlarda bu lafzın; çöl, bâdiye meâlini ifhâm eylediğini mi tefehhüm eder?

Kendinizi muvakkaten kāri'lerinizden biri farzedecek ve o fıkranızı dikkatle mütâlaa eyleyecek olursanız anlatmak istediğiniz fikri, evvelce anlatamamış olduğunuzu bu defa pek kolay anlarsınız.

"*Kāmûs-ı Fîrûzâbâdî* ve sâir lugaviyyûn ile istişhâd eyliyorsunuz" deyişiniz bendenize pek garîb göründü.

Bir kere *Kāmûs-ı Fîrûzâbâdî* lugaviyyûndan değil, siz de bilirsiniz ki lügat kitabıdır. Sâhibi olan Mecdüddîn-i Fîrûzâbâdî lügaviyyûndandır. Bundan başka yazdığım makālelerde kāmûs tercümesinden mâadâ bir lügat kitabıyla te'yîd-i müddeâ ettiğimi hatırlayamıyorum. "Sâir lügaviyyûn"dan maksadınız, *Mu'cemü'l-Büldân*'ından nakl-i meâl eylediğim Yakūt-ı Hamevî ise müşârun-ileyh, lügavî olmadığı gibi eser-i meşhûru da lügat kitabı değildir. Hurûf-ı hecâ tertîbinde ma'lûmât-ı coğrafiyyeyi hâvî sekiz cildden ibâret bir kitaptır ki Şemseddîn Sâmî Bey merhûmun *Kāmûsü'l-A'lâm*'ı için de me'haz ittihâz edilmiş âsâr-ı mu'teberedendir. Ara sıra gözden geçirilmesi târîh-i İslâm muharrirlerine mûcib-i istifâde olur.

Sonra "Arabâ" kelimesinin Âsûrî, Keldânî, İbrânî lisânlarında ifâde ettiği bâdiye, çöl ma'nâsını Arapça'da da muhâfaza eylediğini söyleyerek "A'râbî" lafzının "bâdiye-nişîn" demek olduğunu makām-ı istişhâdda gösteriyorsunuz.

Kāmûsda (Ayın, Ra, Be) maddesindeki elfâzın hepsini şuraya naklediyorum:

[229] Arb, Arab, Âribe, Arbâ, hamrâ vezninde Araba, Arabî, A'râb, Arâb, A'reb, Muarrebe, Ta'rîb, Arâbe, Arrâbe, İsti'râb, Urûb, Urûbe, Araba, İbni Ebi'l-Urûbe, Urub, Urb, Arbib, Arâb, Ârib, Âribe, Arabet, Arabât, Arîb, Mu'arreb, Urbân, Arabûn, İrbûn, Arabân, Ya'rub, Urrâb, Arâbî, Urâb, Taarrub, Arûbâ, İbnü'l-Arabî, Artebe, Arzeb, Artabe, Artûb, Arâkîb, Tapru'l-arâtîb, Taarkub, Arkabe, görüyorsunuz ya! Kelimât-ı menkūle arasında rânın sükûnuyla "Arbâ" var. Fakat o da "hâlis" demek "râ"nın fethiyle "Arabâ'" yok. Siz onu nereden buldunuz? Fetehât ile olan "Araba" lafzından mı, yoksa *Sebîlürreşâd*'ın 167'inci sahîfesinde sehv-i tertîb olarak "Arabâ'" dizilen "Arbâ'" kelimesinden mi istihrâc eylediniz? Bir de "elsine-i Sâmiyyede müşterekü'l-isti'mâl olan diğer bir çok kelimeler de bir lisânda edâ ettikleri ma'nâları, diğer lisâna intikâllerinde büsbütün zâyi' etmemişlerdir" diyorsunuz, hattâ İbrânî'deki "Alohim" kelimesinin Arapça'da "ya Allah" ma'nâsına geldiğini söylemek istiyorsunuz.*

Olabilir ya. Ben de bu husûsda Ahmed Midhat Efendi merhûmun *Beşâir*'inde gördüğüm "Alay alay lemmâ tarâkatini" ibâre-i İbrâniyesi'nin "İlâhî ilâhî lem teraktenî" meâl-i Arabîsi'ni müfîd olduğunu yazmıştım. Bu defa da *İncil ve Salîb* ünvânlı eserde okuduğum "şelem" "şalum" "selâm" lafızlarını ilâve ediyorum ki: Birincisi Süryânî, ikincisi İbrânî olup her ikisi de Arapça'nın "selâm"ına muâdil imiş.

Buna binâen zât-ı âlîniz de "Arapların "arabası"sını, sâir ümem-i Sâmiyye "Arabâ" şekline komuşlar, yahud onların "arabâ"sını, Araplar "araba" hey'etinde kullanmışlar" demiş olsaydınız "a'râbî" kelimesindeki bâdiye-nişînlik meâlinden "arabâ" lafzının çöl, bâdiye ma'nâsını çıkarmaktan ziyâde isâbet eylemiş bulunurdunuz.

Sâniyen: Ebu'l-Fidâ'dan nakl ü istişhâd ettiğim "bâide, âribe, müsta'ribe" ta'bîrâtına mukābil, İbni Haldûn'un "âribe, müsta'ribe, tâbia li'l-Arab ve müsta'ceme" ta'bîrlerini kullandığını söylüyorsunuz. Fakat hangi eserinde ve o eserin kaçıncı sahîfesinde gördüğünüzü beyân etmiyorsunuz. Müverrih-i müşârun-ileyhe atfen, resâil-i mevkūteden birine derc olunan makāle-i târihiyyede müşâhede eyledinizse o makāle, pek şâyân-ı i'timâd değil. Çünkü: "Benî Kahtânîler" gibi (جدس) ve (طبح) gibi Benî Cürhüm'ü Medîne'de ikā-

* "Hanîf" kelimesini takyîd eylemiş olduğunuz için ona dâir bir şey söylemeyeceğim.

met ettirmek gibi lafzî ve ma'nevî hatîât ile mâlî. "Maârif Nezâreti'nin en son programına muvâfık olarak yazılmış ve bil-cümle mekâtib-i rüşdiyeye kabûl edilmiş" olduğu kabında yazılı bulunan *Târih-i İslâm'*dan iktibâs eyledinizse o kitap da acâyib bir şey. Ez-cümle 62'inci sahîfesinde ve Hicret-i Peygamberî bahsinde "hicret" diye bir resim var ki tamâm sekiz tane deveyi ve bir çok eşhâs ve eşyâyı gösteriyor. Peygamberin bu kadar kalabalıkla hicret etmediği ma'lûm. Böyle uydurma bir resmi ihtivâ eden kitabın, mündericâtı da ona göre olacağı şüphesiz.

Bendeniz, *Mukaddime-i İbni Haldûn*'dan Cevdet Paşa merhûmun tercüme eylediği kısmı araştırdım. Söylediğiniz ta'bîrler, gözüme ilişmedi. Yalnız 283'üncü sahîfede "şimdiki "Ciyel-i müsta'cem" olan kabâil-i Arab, bu asırda selefleri olan "Arab-ı müsta'ribe"nin evzânından hâriç vezinlerde şiirler inşâd ve tegazzül ve medh ve mersiye ve hiciv envâını müştemil olarak pek uzun şiirler îrâd ve kelâmda bir fenden diğere ve bir sadedden saded-i âhara hurûc ve intikālde istıtrâd ederler" fıkrasını gördüm ve beyânâtınıza muhâlif buldum. Zîrâ: İbni Haldûn, "Ciyel-i müsta'cem" dediği kabâil-i muâsırasının eslâfı "Arab-ı müsta'ribe" olduğunu söylüyor da "Tâbia li'l-Arab" ta'bîrini kullanmıyor.

Başka yerde dediğiniz gibi söylediyse bilmem. Tabîîdir ki ta'yîn-i mahal ile bunu isbât etmek size ve isbât olunabildiği takdîrde beyân-ı mütâlaa eylemek de bendenize âiddir.

Birisi daha var ki: Siz, bu defa İbni Haldûn'un sözüyle istişhâd ettiğiniz hâlde evvelce ona da muhâlefet eylemişsiniz çünkü rivâyetinize göre müşârun-ileyh, kavm-i Arabı; "Âribe, Müsta'ribe, Tâbia li'l-Arab, Müsta'cime" diye taksîm ettiği hâlde siz "Arab-ı âribe, Arab-ı mütearribe, Arab-ı müsta'ribe" demişsiniz. Şimdi evvelki ifâdeniz mi doğru, ikincisi mi?

Müsta'cime ta'bîrine gelince: Evet, bu ta'bîr muhdes olmakla beraber müteehhirîn-i müverrihînce kabûl edilmiştir. Hattâ taraf-ı âcizânemden yazılıp *Mektepli Mecmûası*'na derc olunan bir makālede "Arab-ı müsta'cime: Müslümanlığın zuhûrundan sonra neşr-i dîn için muhârebeler ederek beldeler feth eyleyen mücâhidîn-i Arab'ın, akvâm-ı sâire ile ihtilâtından hâsıl olan çocuklarla Arapların tâbiiyetine girip Arapça konuşmaya başlayan kavimlerdir ki bugün Araplık iddiâsında bulunanların pek çoğu, bu tabakadan yukarı çıkamaz" denilmişti.

"Arab-ı Âribe" "Arab-ı müsta'ribe" kimlere denildiğine iki şâhid daha isterseniz şu satırları da okuyunuz:

أول من تكلم بالعربية المحضة، وهي عربية قريش التي نزل بها القرآن إسمعيل. وأما عربية قحطان وحمير فكانت قبل إسمعيل، ويقال لمن يتكلم بلغة هؤلاء العرب العاربة، ويقال لمن يتكلم بلغة إسمعيل العرب المستعربة

(*Sîretü'l-Halebiyyeti*. Cild 1 sahîfe 18)

Meâli: *Kur'ân-ı Kerîm*'in nâzil olduğu hâlis Arapça ile –ki Kureyş'in lehçesidir– ilk defa tekellüm eden, İsmail aleyhi's-selâmdır. Kahtân ve Himyer Arapçası ise müşârun-ileyhden evvel söylenirdi. Kahtân ve Himyer lügati ile **[230]** konuşanlara "Arab-ı âribe", lügat-i İsmailiyye ile tekellüm eyleyenlere "Arab-ı müsta'ribe" denilir.

Anlaşılıyor ya.

"Müverrihîn, tâife-i Arabı üç büyük kısma tefrîk ediyor. Bâide, Âribe, Müsta'ribe –*(Zübdetü'l-Kısas* sahîfe 60 Abdurrahman Şeref Bey)

Şu ta'bîrât için müverrihîn arasında hemen ittifâk var. Zâten Ebu'l-Fidâ da (وقد قسمت المورخون العرب الى ثلثة اقسام) diyerek "Bâide, Âribe, Müsta'ribe" ta'bîrâtında kendinden evvelki müverrihlerin müttefik bulunduğunu îmâ ediyor.

Müteahhirînden bazıları, başkaca taksîmâtta bulunmuş, ez-cümle Hidiv-i Mısır Abbâs Hilmi Paşa'nın hac seferinde yanında bulunup *er-Rıhletü'l-Hicâziyye* ünvânlı bir eser yazmış olan Lebîb Bey o kitapta (وقد رأيت ان اقسم الامة العربية النسبة لاصلها الى ثلثة اقسام: القسم الاول العماليق اوالعرب البائدة، الثانى العرب القحطانية، الثالث العرب العدنانية) demiş ise de Lebîb Bey'in de söylediği vechile bu bir taksîmin başka bir nokta-i nazardan olduğunu siz de i'tirâf edersiniz sanırım.

Mâdem ki "benim iltizâm ettiğim sûret de dâhil olduğu hâlde bu suver-i taksîmin kâffesi keyfî ve hayâlîdir" diyorsunuz, bu keyfî taksîmâtta hiç olmazsa icmâ'-ı müverrihîne yaklaşan sûretini kabûl ediniz ki cumhûra muhâlefet eylemiş olmayasınız.

Sâlisen: "Arab-ı Mütearribe'nin cedd-i a'lâsı olan şahıs hurâfî Kahtân.." ibâresiyle "Kahtân"ın hurâfî ve esâtîrî bir şey olduğuna îmâ etmek istiyorsunuz. Lâkin "Arab-ı Mütearribe'nin cedd-i a'lâsı olan" vasfıyla da kendi fikrinizi, yine kendiniz cerh ediyorsunuz. A efendim! Sizin de ma'rûfunuz bulunduğu üzere koca bir kavmin cedd-i a'lâsı, bir şahs-ı hurâfî olur mu?

Me'hazlarınızın esâmîsi arasında Eyüb Sabri Paşa merhûmun *Mir'ât-ı Mekke'*si de var. *Mir'ât*'ın 261'inci sahîfesine bakarsanız şu satırları görürsünüz:

"Bazı müverrihlerin zehâb ve i'tikādınca Kahtân, an asl bir ferişte idi. İrtikâb eylediği cürüm ve hatâ sebebiyle hil'at-i melekiyyeti nez' olunup insan şeklinde rû-yı zemîne gönderilmiş ve hîn-i nüzûlünde kerâyim-i Amâlika'dan birini tezevvüc eylediğinden "Cürhüm-i" sâlifü'z-zikr husûle gelmiştir! Lâkin bu i'tikāda zâhib olanların hatâları derkârdır. Ferişte dedikleri "Kahtân" evlâd-ı Nûh aleyhi's-selâmdan "Âbir bin Şâlih"in oğludur. Tebelbül-i elsine vukūunda arz-ı Yemen'e nüzûl ile kendine arz-ı tâbiiyyet edenlere hükümdârlık edip Yemen hükümdârlarının birincisi olmuştur."

Yine o kitabın 223'üncü sahîfesindeki şu satırları nazar-ı dikkatinize arzederim: "Şimdi Hazret-i İsmail'in eser-i sulbü olan tavâife beyne'l-kabâil "Arab-ı Müsta'ribe" ve Kahtân ile Cürhüm kabâiline müntehî bulunan akvâma "Arab-ı Âribe, Arab-ı Arabâ" denir." Sıhhat-i mündericâtına kāil olup da me'haz edindiğiniz bir kitap, Kahtân hakkındaki rivâyât-ı sehîfeyi reddeyliyor, siz ise aksini i'tikād ve îrâd ediyorsunuz.

Râbian: Bunlar târîhin zabtedemediği zamanlardan beri Mekke-i Mükerreme civârında sâkin olmuşlardır, sözünde ben zerre kadar ibhâm görmüyorum. Karîbe işârete mevzû' olan "bunlar" ta'bîrinin hemen üst tarafındaki satırda mezkûr "müsta'ribe" Araplarına tealluk edeceği sarâhaten anlaşılır" buyuruyorsunuz.

Bendeniz de derim ki:

Bazı edebiyât müellifleri, vuzûh bahsinde La Fonten'in

"En güzel mevzû'larda düşündürecek bir şey bırakmalıdır" düstûruna ittibâan "Âsâr-ı şi'riyyede zıll-ı hafîf-i ibhâmın şa'şaa-i vuzûha rüçhânı eâzım-ı üdebâca mu'terefdir" diyor. Bu, bir dereceye kadar doğru olabilir. Fakat o zıll-ı hafîf-i ibhâm, ebr-i kesîf-i ta'kīd şeklini alırsa, setretmiş olacağı ma'nâ da büsbütün karanlıkta kalır. İşte ma'nânın bu ta'kīd zulmetine düşmemesi, kāri'lerin de uzun uzadıya düşünceye düşürülmemesi için fikrin münevver ve ifâdenin açık olması lâzımdır. Husûsiyle ilmî ve fennî mebâhisde.

Zât-ı âlîniz tabakāt-ı Arabı "Arab-ı Âribe, Arab-ı Mütearribe, Arab-ı Müsta'ribe" diye birer fıkra olarak saydıktan sonra ayrıca bir fıkra ile "Bunlar, târîhin zabtedemediği zamanlardan beri Mekke-i Mükerreme civârında sâkin olmuşlardır" diyorsunuz.

Acaba bu fıkradan ism-i işâretin delâletiyle "bunlar"ın müşârun-ileyhi "Arab-ı müsta'ribe" olduğu def'aten anlaşılabilir mi? Öyle diyeceğinize "Arab-ı Müsta'ribe, Hazreti İsmail'in neslinden olup târîhin zabtedemediği! zamanlardan beri Hicaz taraflarında sâkin olmuştur, gibi bir şey yazmış olsaydınız, elbet ifâdeniz daha sarîh ve daha vecîz olurdu.

Hâmisen: Arab-ı bâidenin Mekke civârına gelip gelmediği hakkında elinize vesîka-i târihiyye geçmemiş.

Müslim bin Kuteybe'nin *Kitâbü'l-Maârif* nâmında eşher ve mu'teber bir eseri vardır. O kitabın onuncu sahîfesini okursanız, Arab-ı bâideden Âd kavminin Ahkāf'da Semûd kavminin Hicr'de Tasm ve Cedis kavminin Yemâme'de Amâlika'nın, Şam, Mısır ve Fars taraflarında Ümeym kavminin ise yine Fars cihetlerinde ikāmet eylemiş olduklarını anlarsınız. İşte size bin senelik antika bir vesîka. Çünkü İbni Kuteybe, üçüncü asr-ı Hicrî muhakkıkīninden.

Sâdisen: Arab-ı Müsta'ribe'nin Mekke civârına vürûdunu *Mir'âtü'l-İber*'den naklen hicretten takrîben üç bin bu kadar evvel [g]österişime kavl-i mücerred! Diyorsunuz. Pek de öyle değil. Ay aydın, hesâb meydanda. Hazreti İbrahim aleyhi ve alâ nebiyyina's-salât ve't-teslîmin mîlâd-ı İsa'dan 2366, yahud 2122 sene mukaddem doğduğunu müverrihîn-i ecnebiyyenin rivâyet ettikleri, *Mir'ât-ı Mekke*'nin 155'inci sahîfesinde mukayyed. Şimdi rakamların en azı olan (2122)yi **[231]** alır; buna hicret farkı bulunan (622)yi de zammedersek (2744)e bâliğ olur. Sonra Cenâb-ı Halîlullâh'ın, mülûk-ı Himyer'den "Sa'b-ı Zülkarneyn" ile muâsır olup müşârun-ileyh ile muânaka eylediğine dâir sahîhinde bir hadîs vardır. Zülkarneyn ise Himyer mülûkunun on beşincisidir. Bu on beş kişi, yirmişer yıl hükûmet sürseler, müddet-i mecmûa üç yüz sene eder. İlk defa Hicaz'a giden Cürhüm bin Kahtân bulunduğu da nazar-ı dikkate alınırsa *Mir'âtü'l-İber*'den nakleylediğim üç bin senelik hesâb takrîbî, ferâh ferâh dolar.

Sâbian: Meşâgil-i kesîreniz hasebiyle ba'demâ cevap vermeyeceğinizi söylüyorsunuz. Bendeniz, siyer-i peygamberîden bâhis bir eserin tekemmülü emeliyle tenkīdâta başlamıştım, müsâadenizle devâm da edeceğim. Binâenaleyh afv-ı âlînizi temennî ile arz-ı ihlâs ve ihtirâm eylerim efendim.

Tâhirü'l-Mevlevî

FIKIH VE FETÂVÂ

RİBE'L-FAZL VE RİBE'N-NESÎE

Suâl:

Biri ribâ fi'n-nesîe; diğeri ribâ fi'z-ziyâde nâmıyla iki nevi' olup şer'-i şerîfde asıl tahrîm buyurulan ribâ fi'z-ziyâde nev'i olduğu ve ribâ fi'n-nesîenin ise ya fukahâ-yı ashâbdan veya meşâhîr-i eimmeden biri tarafından tecvîz edildiği vaktiyle mesmûum olmuştu. Buna dâir kütüb-i fıkhiyyede bir şey var mıdır?

E[elif]. **Nâfi'**

Cevap:

İbnü'l-Kayyım el-Cevziyye'nin *İ'lâmü'l-Muvakkıîn*'inde tahkīkine göre ribâ iki kısımdır:

Celî, hafî. Celî olan ribâ zarar-ı azîmden nâşî harâm olandır; hafî olan ise ribâ[ya] vesîle olduğundan nâşî harâm olandır. Celî olan ribâ kasden, hafî olan ribâ vesîleten harâmdır. Celî olan ribâ ribe'n-nesîe, hafî olan ribâ ribe'l-fazl (ribâ fi'z-ziyâde)'dir.

Ribe'n-nesîe zamân-ı câhiliyyette meşhûr ve müteârif olan ribâdır ki deyni te'hîr ederek malı artırmaktan ibârettir. Ribe'n-nesîe her hâlde hulûl-i ecelden sonra li-ecli'l-insâ (te'hîr) olur. Eğer böylece deyn üzerine fazl-ı ayn tekerrür ederse o vakit "Ribe'l-muzâaf" olur.

Ribe'n-nesîenin sûreti budur: Zamân-ı câhiliyyette bir adamın diğer bir kimseden müeccel olarak meselâ 1000 dirhem alacağı olur idi; ecel hulûlünde medyûn parayı tedârik edemez ise dâyin "Ya hakkımı ver veya malımı artır, ben de eceli artırayım" der idi; hem mal, hem ecel artar idi. Ecel-i sânî hulûlünde yine böylece yapılır idi. Borç hemen bir misline bâliğ olur idi. Ecel-i sâlis, ecel-i râbi' ilh… hulûlünde yine böyle yapılarak borç 10.000 dirheme, ez'âfü muzâafaya bâliğ olur idi. Dâyin ez'âfü muzâafeyi alır idi. Şârih-i hakîm ve rahîm medyûnu son derece zarara dûçâr eden ve beyne'l-câhiliyye müteârif olan ribâyı harâm kılmıştır, ribe'n-nesîe *Kur'ân*-ı Mübîn ile sâbittir.

Ribe'l-fazl: Akidde meşrût olan ziyâde-i ayn-ı mâldır, deyn-i müecceldeki ziyâde-i ûlâ velev ki te'hîr için olsun ribe'l-fazldır, buna "ribe'n-nakd" da derler.

Ribe'l-fazl sedd-i zerâyi' için tahrîm olunmuştur, ribe'l-fazl ehâdîs-i şerîfe ile sâbittir:

الذَّهَبُ بِالذَّهَبِ، وَالْفِضَّةُ بِالْفِضَّةِ، وَالْبُرُّ بِالْبُرِّ، وَالشَّعِيرُ بِالشَّعِيرِ، وَالتَّمْرُ بِالتَّمْرِ، وَالْمِلْحُ بِالْمِلْحِ، مِثْلًا بِمِثْلٍ، سَوَاءً بِسَوَاءٍ، يَدًا بِيَدٍ، فَإِذَا اخْتَلَفَتْ هَذِهِ الْأَصْنَافُ، فَبِيعُوا كَيْفَ شِئْتُمْ، إِذَا كَانَ يَدًا بِيَدٍ[1] -اخرج الستة الا البخارى-

لاَ تَبِيعُوا الذَّهَبَ بِالذَّهَبِ إِلَّا بِسَوَاءٍ [2] -الحديث. اخرج البخارى-

لا تبيعوا الدينار بالدينارين[3] -الحديث. اخرج الطحاوى-

Ribe'l-fazlın hürmeti kat'î değildir, ribe'n-nesîenin hürmeti kat'îdir. Ribe'l-fazlda ihtilâf vardır, ribe'n-nesîede ihtilâf yoktur.

[1] Müslim, *Sahîh*, (1587) 81.

[2] Buhârî, *Sahîh*, Kitâbü'l-Buyû', 77.

[3] (لا تبيعوا الدرهم بالدرهمين، ولا الدينار بالدينارين) şeklinde Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 2010, c. 3, s. 21.

Zamân-ı câhiliyetteki ribe'l-muzâaf bilâ-şek ve bil-icmâ' harâmdır.

İbnü'l-Kayyım'ın *İ'lâmü'l-Muvakkıîn*'de tahkîkine göre İmâm Ahmed bin Hanbel'e : –Asla şek olmayan ribâ hangisidir? diye sorulmuş; imâm-ı müşârun-ileyh şu cevabı vermiştir:

– Bir adamın deyni olur, ona dâyin: "Ya kazâ-i deyn et veya malı artır" der, medyûn kazâ-yı deyn etmezse dâyin malı artırır, bu münâsebetle eceli de artırır."

Ribe'l-fazl hürmeti kat'î olmayan ribâdır. Üsâme ve İbni Abbâs gibi ashâba ve bunlara tâbi' olan fukahâ-i Mekke'ye göre câizdir: [1](لاَ رِبًا إِلَّا)[2] (-انما الرِّبَا فِي النَّسِيئَة – رواه مسلم والطحاوى -فِي النَّسِيئَة – رواه البخارى)

İbnü'l-Kayyım'ın tahkîkine göre kasden harâm kılınanlar zarûret hâlinde sedd-i zerâyi' için harâm kılınanlar hâcet zamanında mübâh kılınır.

İşte şer'-i şerîfde asıl tahrîm buyurulan ribâ fi'z-ziyâde değil, belki ribâ fi'n-nesîedir. Bazı fukahâ-yı dîn tarafından tecvîz edilen ribâ fi'n-nesîe değildir, belki ribâ fi'z-ziyâdedir.

A[elif]. **H**[ha].

MEKÂTÎB

AVRUPA'YA DÂİR SÖZLERDEN

–Avrupa Mektupları–

Lost Garden'de kâin yeni ve eski müzeleri gördüm. Hâvî oldukları âsâr-ı san'atin temâşâsıyla cidden mütelezziz oldum. Fakat beni en ziyâde memnûn eden şey "Müzehâne-i Kralî"yi ziyâretim idi. Çünkü bu müzede eski Türklere âid pek çok âsâr var idi.

[232] Berlin'de Ulûm-ı Siyâsiyye ve İktisâdiyye Mektebi'nde ikmâl-i tahsîl etmiş olan müstaid gençlerimizden Mehmed Emin Bey beni Berlin Dârülfünûnu elsine-i Şarkıyye muallimlerinden Doktor Friedrich Giese ile görüştürdü. Bu zât otuz beş yaşlarında gāyet halûk ve nâzik bir adam idi. Güzel Türkçe söylüyor idi. Türk şâiri Emin Bey'in eserlerini Almanca'ya tercüme ettiğini şimdi de Âşık Paşa-zâde'nin eserlerini tercüme ile meşgūl olduğunu söyledi. Ta'yîn ettiğimiz gün refâkatimizde Emin Bey de olduğu hâlde Muallim Giese'nin delâletiyle Müze-i Kralî'ye gittik. Her müzenin muhteviyâtı tamâmıyla değilse bile kısmen yekdiğerine müşâbih olduğundan müzehânelerin ziyâreti insanın fikri üzerinde hemen aynı te'sîri icrâ ediyor. Fakat "Müze-i Kralî" böyle değil idi. Orada Türklük damarlarını tehyîc edecek bir takım âsâr var idi:

Muallim Giese bu müzede sizin için görülecek şeyler Türk âsârıdır. Buyurunuz onları ziyâret edelim, dedi. Ve bizi alıp müzenin Türk âsârını ihtivâ eden mahalline götürdü. Giese bu eserlerin Almanlar tarafından Türkistan-ı Çinî'de kâin "Turfan" şehrinde icrâ olunan hafriyât esnâsında zuhûr ettiklerini, târîh nokta-i nazarından gāyet kıymetdâr âsârdan ma'dûd olduklarını söyledi.

Turfan'da zuhûr eden eski ma'bedlerin duvarlarından hey'et-i asliyyeleriyle bu müzehâneye nakledilen renkli tasvîrler hakîkaten görülecek, hayret edilecek âsârdandır.

Câmekânların içi eski Türklere âid diğer eserlerle mâ-lâmâl idi. Mensûcâta huliyyât-ı nisvâna müteallık âsâr-ı san'atin kâffesinde Türklerin mahâretleri, selîka-i san'atkârîleri tecellî ediyordu. Câmekânların birindeki el işlerinin arasında gözüme hercâyî menekşeyi andırır güzel bir çiçek iliştî. Ve çiçeğin zarâfet ve letâfeti nazar-ı dikkatimi celb etti. Dikkatle baktım, i'mâlindeki mahârete hayrân oldum. Hattâ gözüme inanmamak istedim. Zîrâ birkaç bin bahâr ve hazân görmüş olan bu latîf çiçeği vücûda getiren ipeklerin renginde zerre kadar bir tebeddül yok idi. Bugün işlenmiş gibi mutarrâ bir hâlde bulunuyor idi. İ'mâlindeki mahârete gelince, bu nazar-pîrâ çiçek zamanımızda "singer" makinesiyle işlenmiş olan çiçekler kadar zarîf ve latîf idi. Eski Türklerin zevk-i san'atten behredâr olmadıklarını iddiâ edenlerin bu çiçeği gördükten sonra emînim ki yüzleri kızarır.

Türklerin taş, tuğla ve sâireden yaptıkları büyük küçük statüler kendilerinin hakkıyla dekāık-ı san'ate vâkıf, tamâmıyla zevk-i bedâyi'den behredâr olduklarını gösteriyor idi. Hattâ ben bu heykellerden bazılarıyla Yunanîlerin bıraktıkları o gibi âsâr-ı san'at arasında bir müşâbehet görmekte olduğumu söyledim; muallim beni tasdîk etti. Hakîkaten timsâllerin libâslarında görülen katlar, kıvrımlar tamâmıyla Yunan statüleri model ittihâz edilerek yapılmış zannolunuyor idi.

Câmekânların içinde bir takım kumaş parçaları da var idi ki nakışlarındaki zarâfete hayrân olmamak mümkün değil idi.

Milel-i mütemeddinenin kâffesi gibi Almanların da âsâr-ı atîkaya verdikleri ehemmiyet, onların hüsn-i muhâfazaları emrinde gösterdikleri i'tinâ ve dikkat de ayrıca zikre şâyândır. Ceviz hacminde bir taşın nazarlarında pek büyük bir kıymeti, ufacık bir bez parçasının onlar için dünyâlar kadar ehemmiyeti var. Küçük bir bez parçasını sûret-i mahsûsada i'mâl edilmiş olan sehpaların üzerine rabt ile câmekânlarda teşhîr etmişler. Çünkü âsâr-ı atîkanın ne demek olduğunu biliyorlar.

Her fennin bir cihet-i nazariyyesi bir de cihet-i ilmiyyesi olduğu gibi târih-i medeniyyetin sâha-i ameliyyesi de müzehânelerdir. Meselâ kimyâ, hikmet, nebâtât fenleri için "laboratuvar"lar, nebâtât bahçeleri ne ise târîh için müzehâneler de odur. Bundan dolayı Avrupalılar müzehânelerin ehemmiyetini takdîr, onların terakkīsi uğurunda milyonlar sarfediyorlar.

Onlar dünyânın her tarafında bilhassa mehd-i medeniyet olan Asya Kıt'ası'yla Anadolu'da külle yevmin hafriyât icrâ ederek a'mâk-ı zemînde meknûn olan hazâin ve defâini memleketlerine götürüyorlar. Bu sûretle müzelerini bulundukları hâl-i kemâle îsâl ediyorlar.

Avrupa'da şimdiki ma'nâsıyla te'sîs edilmiş olan ilk müzehâne Birinci Kozma dö Medici tarafından on beşinci asırda Floransa'da vücûda getirilen müzehânedir.

[1] Müslim, *Sahîh,* (1596) 101.

[2] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Buyû', 79.

Diğer müzehâneler onu taklîden sonradan te'sîs edilmiştir. Dünyânın en meşhûr müzehânesi olan British Müseum 1755 târîhinde te'sîs olunmuştur. Bu müzehâne sekiz dâireye münkasemdir. Zemîn katında otuz bin cildi mütecâviz yazma, beş yüz bin cild de basma kitap ile Yunanistan'dan, Mısır'dan, Anadolu'dan çıkarılan âsâr-ı atîka vardır. Müzenin üst katları târih-i tabîî kolleksiyonlarına tahsîs edilmiştir. Dâire şeklinde olan mütâlaa salonu kütüphâneler için numûne ittihâz edilmeye şâyândır. Bu salonda üç yüz kişi istediği gibi tedkīkāt ve tetebbuât-ı ilmiyyede bulunabilir. Müzenin aksâm-ı sâiresinde fayans, taş, toprak, fil dişi ve sâireden ma'mûl âsâr ile elvâh-ı nefîse, heyâkil-i gûnâ-gûn ve sâire mevcûddur.

"Luvr" Müzehânesi'nin bidâyet-i teessüsü Birinci "Fransuva" zamanına kadar çıkar. Fakat asıl müze 1793 târîhinde te'sîs edilmiştir. Dünyânın en mükemmel, en zengin müzelerinden biri de budur.

El-hâsıl müzehâneler müessesât-ı medeniyyenin en mühimlerindendir. "Arkeoloji" denilen âsâr-ı atîka ilminin me'hazleri kısmen o müesseselerde bulunur. Yalnız bu cihet müzehânelerin ehemmiyetini takdîre kâfîdir. Bu ilme müntesib olanlar âsâr-ı atîkanın kâffesi hakkında tedkīkāt icrâ ederek medeniyetin târîh-i sanâyi' nokta-i nazarından seyrini ta'yîn etmişlerdir. Bu ilim, medeniyetin **[233]** menşei ile muhtelif medeniyetler arasındaki râbıta-i karâbeti, bir memleketteki medeniyetin diğer memlekete sûret-i intikālini, bir kavmin başka bir kavimden iktibâs ettiği medeniyeti ne vech ile ta'dîl, ve kendisine hâs olan hüviyetin o medeniyet üzerine ne sûretle icrâ-yı te'sîr eylediğini bildirir, bunlara mümâsil daha bir takım mühim mesâili halleder.

İnsanlar bu ilim sâyesinde pek çok hakāyıka destres olmuşlar, mâzînin habâyâ-yı muzlimesini bu fen sâyesinde tenvîr eylemişlerdir.

Meselâ Bâbil ile Istahr şehrindeki âsâr-ı atîkanın yekdiğerine mukāyeseleri netîcesinde Fırat sâhilleriyle Fârsistan dağları arasındaki medeniyete âid râbıta-i karâbeti ta'yîn eden bu fendir.

Bâbil medeniyetinin Asya-yı Suğrâ'ya, Ermenistan'a, Finike'ye nasıl geçtiğini bilâhare bazı ta'dîlâta iktirân ederek Pelaj'lar tarafından Cezâir-i Bahr-i Sefîd'e, Yunanistan'a, İtalya'ya ne sûretle intikāl ettiğini bildiren de bu fendir.

Mısır üslûb-ı san'atiyle "Etrüsk" denilen Yunan-ı kadîm üslûbu arasındaki müşâbehetten Mısır medeniyetinin "orijinal" bir medeniyet olmadığını istidlâl eden yine bu fendir.

İşte Avrupalılar gerek bu fennin, gerek onun mütemmimât-ı zarûriyyesinden olan müzelerin ehemmiyetini takdîr ederek en büyük şehirlerden en küçüklerine kadar müteaddid müzehâneler inşâ etmişler, bu müessesât-ı nâfia ile hem şehirlerini tezyîn hem de erbâbı için pek büyük istifâdeler te'mîn eylemişlerdir.

Bize gelince pâyitaht-ı saltanatta henüz bir tek müzehânemiz vardır. Fakat muhteviyât i'tibârıyla çok müzelere fâiktir. Fil-hakîka müzemizin muhteviyâtı az, lâkin gāyet kıymetdârdır. Bilmem erbâbının bu bâbdaki fikirleri ne merkezdedir. Osmanlıların merhûm Hamdi Bey'e medyûn-ı şükrân olmaları lâzım gelir; o adamın gayreti sâyesinde oldukça mükemmel bir müzehâneye mâlik olduk. İnşâallâh Halil Beyefendi'nin himmetiyle müzemiz daha mükemmel bir hâle gelir.

Hiç şüphe yok ki memleketimizde yerin altı üstünden çok zengindir. Yoluyla hafriyât icrâ edilecek olursa kıymetlerini takdîre imkân mutasavver olmayan bir çok âsâr-ı atîka elde edilebilir. Bunun için bir çok para sarfı lâzım gelecektir. Fakat elde edilecek nefâis-i san'atin kıymetine nazaran sarfedilecek para lâ-şey mesâbesinde kalır. Keşke bütçemiz müsâid olsa da biz de Avrupalılar gibi bu uğurda bir çok fedâkârlıklar ihtiyâr etsek. Fakat o gibi teşebbüsât henüz bizden pek uzaktır. Halkımızda müzehânenin ne demek olduğunu bilenlerden bilmeyenler çoktur. Bilenlerden ekserinin idrâki, nüfûz-ı nazarı da müzedeki taş heykellerin idrâkinden, nüfûz-ı nazarından fazla değildir.

Belki müzelere başka bir nokta-i nazardan ta'rîz edenler de bulunur. Fakat eslâfımızın salâbet-i dîniyyeleri bizim salâbetimizle kābil-i kıyâs değil idi. Hazreti Fâtih ile ondan sonra gelen selâtîn-i izâm Ka'riye ve Fethiye câmi'lerini esâsından hedm ettirebilirler idi. İhtimâl ki Hazreti Fâtih'e veya selâtin-i izâmdan başka birine o câmi'lerin hedmi değilse bile der ü duvarlarındaki tesâvîrin mahvını tavsiye edenler olmuştur.

Fakat te'sîri görülmemiş, o eserler bize kadar vâsıl olmuş, Vâ esefâ ki biz onların kadrini bilmemişiz, nazîrine dünyânın bir yerinde tesâdüf olunamayan o mozaiklerin üzerine çamur sıvamışız! Dökülenlerini yerine koymayıp beş on para mukābilinde şuna buna satmışız. Hiç şüphe yok ki eslâfımızda bizden ziyâde takdîr-i nefâis hissi var imiş! Onlar hem dinlerini, hem de dünyâlarını bizden çok iyi anlamışlar. Ne câhilâne taassubla kendilerini varta-i hızlâna atmışlar, ne de gāfilâne tefelsüfle akıl ve mantık dâiresinden çıkmışlar. Ben eslâfımızın fezâiline ve her vechile bize rüchânlarına kāilim. İnhitâtımızı mûcib olan ahvâl hakkında kendimce hâsıl ettiğim fikir tamâmıyla başkadır.

Bugün şurada burada nice âsâr-ı atîkamız var. Bunlardan yağma edilenleri yağma edilmiş, elde kalanlar her zaman zâyi' olmak tehlikesine ma'rûz bulunmuştur. Bâri bunların ziyâ'larına meydan verilmese! Müzehânelerdeki âsâra şöylece bir göz gezdirmek bile zihinde mühim tahavvülât husûle getirir: İnsanı garîb hissiyât ile mütehassis kılar. Hakīkaten ümem-i sâlifenin ma'bûd ve mescûdları olan heyâkil-i câmidenin ibret gözüyle temâşâsı insanı iki hiss-i mütehâlifin zebûnu ediyor. İnsan bir tarafdan benî nev'inin aklına hayrân, diğer tarafdan idrâksizliğine esefhân oluyor! Âlem-i insâniyyet ne tavırlar geçirmiş, ne fikirlere ne i'tikādlara zâhib olmuş! Kim bilir bundan böyle daha ne tavırlar geçirecek, ne fikirlere, ne i'tikādlara zâhib olacak? İşte Avrupa'da ahâli her gün fevc fevc gelip bu müzehâneleri ziyâret ediyor, hâline, iktidârına göre ziyâretinden müstefîd oluyor. Gerek müzedeki, gerek hâriçteki âsâr-ı san'atin birine kimse parmağının ucuyla dokunmuyor. Belki kendisini onların muhâfazasıyla mükellef biliyor. Âsâr-ı atîkaya dest-i taaddîyi uzatmak şöyle dursun, çoluk çocuk kadın erkek bahçelerde, parklarda sâatlerce vakit geçirdikleri hâlde kimsenin bir tek çiçek kopardığı görülmüyor. Ekser mahallerde umûmî

çemen-zârlara "ahâlinin muhâfazasına tevdî' olunmuştur" ibâresini hâvî levhalar ta'lîk olunmuş, halkın terbiyesi hasebiyle bu kadarcık bir tedbîr kâfî görülmüştür.

Ferid

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

SEYLAN ADASI

Kandy Nüfûsu:

Kandy kasabasının nüfûsu günden güne çoğalmaktadır. Hâl-i hâzırdaki nüfûsu 29020'ye bâliğdir. Kandy kasabasının ortasında gayr-i muntazam bir göl vâkı'dır. Bu gölü eski Kandy hükümdârları meydana getirmişlerdir. Gölün sath-ı bahrdan olan irtifâı 1655 İngiliz kademidir. Derece-i harâret 50'den 57'e kadardır. Posta, telgrafhâne istasyonun kurbundadır.

[234] Hoteller:

Kandy'deki hotellerin en a'lâları Florence ve Gueen'o hotelleridir ki, bâlâda ta'rîf olunan gölün kenarında vâkı' olmuşlardır. Kasaba içinde hotellerden başka İngiliz madamaları tarafından idâre olunan apartmanlar da vardır. Kışın bu aydan sonra Seylan Adası'na binlerce züvvâr ve seyyâh gelir. Bu hoteller, evler hep dolar. Alış veriş son derece-i faâliyetini bulur.

Müessesât-ı İlmiyye ve Sınâiyye:

Kandy'de müteaddid kulüplerle bir iki banka şu'besi, bir sanâyi' mektebi, birkaç misyoner mektepleri de vardır. Kandiye'de üç dört kitâbhâne var ise de en iyisi Oryantal (Oriental Lıbrary) kitâbhânesidir. Bu kitâbhânede, İbrânî, Keldânî, Arabî, Fârisî, Urdu, Kamil Sinhalı lisânlarıyla yazılmış ve el yazısı olarak bir çok kitaplar vardır. Buzalıların mukaddes kitaplarından da birkaç nüsha mezkûr kitâbhânede mevcûddur. Mezkûr kitapların cildleri pek musanna' ve Buza âlihelerinin resimleriyle müzeyyendir. Kâğıdları ise bizim dülgerlerin kalın ve yumuşak talaşlarına benzer bir nevi' yaprak kabuğudur. Yazıyı muhâfaza etmek hâsiyetine mâlik olan bu kabuk üzerindeki ibâreler, âdetâ kurşun kalemle yazılmışa benziyor.

Mezkûr kitâbhâne göl kenarında vâkı' bulunduğu için evvelce Kandy hükümdârlarına hamam vazîfesini görüyormuş. Gölün muhîti 45 İngiliz dönümünden ibârettir. Gölün üç tarafı hoteller, güzel ikâmetgâhlarla donatılmış ise de, rutûbetten sâlim değillerdir.

Gölün kenarında beledî tarafından vaz' edilen demir kanepeler üzerinde oturanlar, caddeden gelen geçenleri, gölde yıkanan filleri seyretmekle mahzûz olurlar. Gölün etrâfını gezmek için en münâsib zaman sabah ve akşamdır.

Gölün biraz yukarısında kasabaya mahsûs küçük bir müzehâne vardır. Burada Kandy sanâyiiyle ahâlisinin tarz-ı telebbüsünü, maîşetini gösterir eşyâ teşhîr edilmiştir.

Müzehânede ayrı bir dâire daha vardır. Orada Kandy'de bakır, sarı ma'denden eşyâ ve edevâtı yapan san'atkârlar işliyorlar. Hükûmet bunlara maâş verip, i'mâlkerdeleri olan eşyâyı bu müzenin bir odasında teşhîr ettikten sonra seyyâhîne pek pahalı bir fiyât mukābilinde satar.

Teşhîr edilen eşyâ, bakır, sarı ma'den ve gümüştür. Musanna', beşik, oyma, eşkâl, nukūş kabartma ve oturtma usûlüyle maâdin-i mezkûre üzerine vücûda getirilen eşyâ hadd-i zâtında pek antika, zarîf şeylerdir. Eşyâ-yı mezkûre tepsi, şamdân, ibrik, leğen, tas, kutu, vazo ve ona mümâsil bir salonu tezyîn edecek şeylerdir. Gümüş ve bakırdan sigara tabakaları, sıgara külüne mahsûs tabaklar, iri, ufak filler, yılanlar, ef'îler, akrepler, hâsılı cici bici şeyler hep maâdin-i mezkûreden yerli ustalar ma'rifetiyle vücûda getirilmiştir.

Kandy Puthânesi:

Kandy kasabasının ümrânına başlıca hizmet eden avâmilden biri de bu puthâne olup, senede bir defa adanın, Burma Cezîresi'nin etrâf ve eknâfından yüz binlerce Buzalılar buraya gelip mezkûr puthâneyi ziyâret ettikten sonra hedâyâ, nezirlerini Buza'ya takdîm ederler.

Bu merâsim Ağustos ayında vukū' bulur. O sırada kasaba bir panayır hâlini iktisâb eder.

Puthâne müteaddid dâirelere taksîm olunmuştur. Asıl ziyâretgâh ve pek mukaddes olan yer, Buza'nın dişi bulunan oda ile Buza'nın uzandığı dâirelerdir. Ben her ikisinin içine girdim. Buza'nın dişi zu'm olunan nesne o kadar büyüktür ki, insan dişine aslâ benzemedikten başka kurd dişi şeklinde ve fil dişinden ma'mûl bir diştir. Mezkûr tek diş büyük bir gümüş kubbe içinde altın tellerle dikili bir vaz'iyyette bulunmaktadır.

Bu zâtın uzandığı yer –tabîî heykelidir– ise murabba', gāyet dar bir oda olup içi karanlıktır. Mum yaktırmak için hademeye biraz para vermeye mecbûr oldum. Bu zâtın bu heykeli, üç metre tûlünde, kafası iki büyük karpuz kadardır. Bir elini kulağının arkasına koyduğu hâlde öbür elini boyuna bacağı üzerine uzatmıştır. Yüzü müdevver, başında saç yoktur. Heykelin önünde de ayrı bir ayak izi vardır ki, Hazreti Âdem'in ayağının izi olduğunu Hindûlar iddiâ ediyorlarmış. Buza heykelinin etrâfında birkaç âlihe heykeli daha var ise de cesâmetçe, vaz'iyyetçe Buza'dan pek farklıdırlar.

Puthânenin aksâm-ı sâiresinde de böylece küçük, alçak tavanlı odalarda bir çok put, Buza heykelleri mevcûddur. Ancak berikiler oturmuş ve ayakta durmuş vaz'iyyetlerdedir.

Bu puthânede bence kıymet-i sanâiyyeyi hâiz olan yegâne bir şey varsa puthânenin duvarlarıyla tavanındaki nakışlardır. Nukūş-ı mezkûre Hind, Geyzem, Buza târih-i dînîsine âid esâtîr, hurâfâtı nâzırîne bi-hakkın irâe etmektedir. Mezkûr nukūşun sâbit boyalarıyla san'atlerindeki incelikler cidden şâyân-ı temâşâdır.

Kandy Buzalıları her sene vergilerini koca bir filin sırtı üzerine koyarak, filin arkasında Kandy putperestlerinin eşrâf ve rüesâsı ile bütün Buza peyrevânı ziller, davullar çalmak sûretiyle puthâneye doğru getirip, Buza'nın heykeline takdîm ederler. Bu vergi ise, hükûmet vergisi olmayıp Buza'ya mahsûs dînî bir vergidir.

Puthânenin döşeme taşlarının kısm-ı a'zamı Moonotone aynü'ş-şems –ma'den– taşıdır. Mezkûr taşlar üzerine bir çok nakışlar, resimler hakkedilmiştir.

Puthânenin bir galerisinde de günâh işleyenlerin ne yolda devler, şeytânlar tarafından cezâ gördüklerini musavvir nukūş, rüsûm bir duvar üzerinde tersîm edilmiştir. Bütün bu rüsûm dört yüz küsür sene evvel meydana getirildiği hâlde el-ân cilâ ve revnakları, boyaları sâbit kalmıştır.

Seyyâhîn için puthânenin en münâsib seyir zamânı sabah, akşamdır. Zîrâ o sıralarda Buzalılar âyîn-i rûhânî icrâsı için puthâneye gelirler ki tarz-ı ibâdetlerini görmek de mümkündür.

Buza Rahipleri:

Buza rahipleri yahud rüesâ-yı rûhânîleri vücûdlarındaki saç, kılları sık sık izâle edip, sarı –karantina bayrağı renginde– renkli bir ince bezle omuzlarını, göğüslerini, sırtlarını, avret yerlerini örterler. Güneşte gezerken yine sarı renkte bir şemsiye taşırlar. Buzalılar indinde sarı en mukaddes bir renktir. Puthânelerinin duvarları da mezkûr renkte boyanmıştır.

Bu rahipler tramvaya, şimendüfere bindiklerinde para vermezler. Çünkü para taşımazlar. Paranın ne olduğunu bilmezler. Fakat bunların bilet parasını tramvayda ve şimendüferde bulunan Buza peyrevleri derhâl kumpanyaya teslîm ederler. Adanın her tarafında mezkûr rahiplerin ikāmetleri için peyrevân tarafından binâlar inşâ edilmiştir. Bunlar için evkāt-ı muayyenede yemek, içmek getirirler.

Kandy Müstevlîleri:

Kandy ile Seylan Adası'nı evvelâ Portekizler ve sonra Duçlar zabt ve istîlâ etmişler ise de yerlilerin muhâcemât ve müdâfaât-ı dilîrânelerine mukāvemet edemeyerek bir kısmı firâr ve kısm-ı diğeri de son neferlerine kadar katledilmişlerdir. Mezkûr katilgâhların Kandiye'de yeri el-ân bâkīdir.

1815 senesinde İngilizler adayı zabt ve istîlâya harp ile değil siyâsetle **[235]** –hikmet-i amelî usûlüyle– muvaffak olduktan sonra Kandi hükümdârının tahtdan indirilmesine teşebbüs eylemişlerdir. Fakat Kandy hükümdârı o sırada Kandy'de mevcûd ve "Macor Davi"nin kumandasında bulunan İngiliz askerlerini de Portekizliler gibi kesmişlerdir.

Anâsır ve Tavâif:

Adanın efendileri olan İngilizlerle burada ticâretle iştigāl eden bil-cümle Avrupalıların mikdarı yedi bin kişiden ibârettir. İngilizlerin çoğu asker, zâbit, hükûmet me'mûru, mütebâkīsi ticâretle iştigāl edenlerdir. Bu kadarlık bir kuvvetle hîn-i hâcette memleketi teskîne muktedir görünmeyen müstevlîler, ayrıca da Kolombo Limanı'nda dâimî sûrette iki harp gemisi bulundurmaktadırlar. Bana kalırsa bu fazladır. Hükûmet-i mahalliye istediği vakit buraya kuvâ-yı imdâdiyye sevk ve îsâline muktedirdir. Çünkü harp ve nakliye gemileri bu vazîfeyi îfâya müstaiddirler. Aynı zamanda Hind-i Cenûbî ile ada beynindeki mesâfe bir gecelik mesâfeden ibâret olup, Madras'dan iki gün içinde buraya asker celb etmek mümkündür.

Köylüler Unsuru:

Bunlar vaktiyle Avrupalı olup bu adaya hicret ederek mürûr-ı zamân ve eyyâm ile yerlileşmişlerdir. Bunlar da iki kısma ayrılır. Birincisi fakīrü'l-hâl olan Portekizliler, ikincisi oldukça hâl ve vakitleri iyi olan Duçlardır. Portekizliler bir dereceye kadar kendi âdât-ı kavmiyyelerini muhâfaza edebilmişler ve aralarındaki ittihâd noktasından meclis-i idâre-i vilâyette bir a'zâya mâlik olmaya muvaffak olmuşlardır.

Duçlar ise adanın bütün ticâretgâhlarında icrâ-yı kitâbet etmekle evkāt-güzâr olmaktadırlar. Pek ucuz bir maâş mukābilinde hükûmet me'mûriyetlerine de ta'yîn edilmekteler ise de vezâif-i âliyyede istihdâm olunmamaktadırlar.

Sinhalılar:

Adanın hâs yerlileridirler. Fakat bu âna kadar câhil ve mutaassıb bir hâlde kalmışlardır. Zirâat ve felâhatte mahâret-i fevkalâdeye mâliktirler. Fakat maatteessüf günden güne misyonerler bu câhil zavallıları envâ'-ı hiyel ve desâisle iknâ' ederek, hıristiyan ediyorlar. Hıristiyanlığın adedi misyonerlerin faâliyet ve ciddiyetleri sâyesinde bu adada gittikçe çoğalmaktadır. Hiçbir köy yoktur ki, bu ebâlisenin bir iki kilisesi, ma'bedi, mektebi, vaaz yeri, aşerâtla adamları olmasın!

Tamiller:

Bu unsur da iki kısımdır. Biri yerli Tamiller olup, yüzlerce seneden beri buraya muhâceret edip yerli hâlini iktisâb ederek, etvâr ve ahlâk-ı kadîmelerini unutmuşlardır. Diğeri de Madras'dan ve Hind-i Cenûbî'den buraya iş güç bulmak için gelenlerdir ki, bunlarda izzet-i nefs, terbiye, tehzîb külliyyen mefkūd olduğu gibi fikirleri, düşünceleri de pek mahdûd ve renkleri simsiyahtır.

Bu ikinci makūle adanın en süflî işleriyle iştigāl edip ekmeklerini kazanırlar. Maamâfîh Seylan Adası'nda tesâdüf ettikleri refâh ve ni'meti vatanlarında bulamazlar. Ada bunlar için bir nevi' cennet teşkîl ediyor.

Müslümanlar:

İslâmlar an asıl Moris Adası'ndan buraya iş ve ticâret için gelmişlerdir. Hutût-ı vechiyeleriyle salâbet-i ahlâkıyyelerine bakılırsa bu Morisliler an asıl Arap unsur-ı necîbine mensûb olup, âbâ vü ecdâdları vaktiyle Hicaz'dan, Mısır'dan Hadramut kıt'alarından Hindistan'a ve buraya muhâceret edip yerli kadınlarla izdivâc ve münâkeha netîcesinde bir dereceye kadar eski ırk ve kavmiyetlerini gāib etmişlerdir. Lisânları Tamil lisânı olup, akıl ve zekâ, tecrübe ve fetânet noktasından adanın en mümtâz anâsırından ma'dûd bulunup, izzet-i nefslerini müstevlîlere karşı bi-hakkın muhâfaza etmeye muvaffak olmuşlardır. Bir müslüman açlıktan canı çıkacak olsa aslâ hammâllık ve umûr-ı süfliyye ile iştigāl etmez. Bilakis daima nâmûskârâne bir sûrette ticâret ve alış-verişle uğraşırlar.

Seylan Adası'nda milyonlara mâlik İslâmların adedi aşerâta bâliğdir.

Malayalılar:

Malaya Adası'nın yerlileri olup kırk elli seneden evvel buraya askerlikle gelmişler ise de ahîran askerlikten çıktıktan sonra Seylan Adası'nda yerleşmeyi tercîh eden sınıftır. Bunlar mülâyim tabîata mâlik ve son derece mutî' oldukları cihetle hükûmet-i mahalliye tarafından polislikle, beledî

çavuşluğuyla, bu gibi işlerle istihdâm olunmaktadırlar. Aynı zamanda bil-cümle hotel uşakları, ticârethâne kapıcıları da bu unsur efrâdında[ndı]rlar.

Karadalılar:

Bunlar ise pek vahşî ve tuhaf hilkat ve tabîata mâlik kimselerdir, ki daima ormanlarda, dağlarda gezerler.

Seylan Adası'nın cihet-i şarkîsinde vâki' olan kasaba ve dağlarda bunlara çokça tesâdüf edilir. Fakat gittikçe adedleri eksilmektedir. Hakîkī Karadalılar ormanlardan dışarı çıkmazlar. Daima orada ele geçirebildikleri bal, ve tuyûr-ı hayvânât etleriyle tagaddî ederler. Ok ve yay kullanmakta bunların son derece mahâretleri oldukları rivâyet olunmaktadır.

Maîşet, Tarz-ı Telebbüs, Yemek İçmek:

Bâlâda arzeylediğim her unsurun kendisine mahsûs millî taâmları, elbiseleri, tarz-ı maîşetleri vardır. Herbirisinin elbisesi, yiyeceği, maîşeti, ahlâkı diğerine benzemez. Lisânları da ayrıdır.

Meselâ Sinhalılar saç besliyorlar ise de Tamiller kadar saçlarını uzatmayıp kısa bir hâlde bulundururlar. Aynı zamanda başlarına serpûş koymayıp, hilâl şeklinde bir tarak takarlar. Bazı yerliler Salı ve Cuma gününü hayırsız günlerden addettikleri cihetle eyyâm-ı mezkûrda hiçbir işle iştigāl eylemezler.

Umûmiyetle ada halkı Hindistan ahâlisine nisbeten son derece temiz ve nazîf bulunuyorlar. Hemen her gün yıkanırlar. Elbiseleri daima temiz ve beyazdır. Bacaklarını alel-ekser ipekli veyahud ketenden ma'mûl peştemallerle örterler.

Seylan'da beledî kānûnları da biraz şiddetlidir. Ahâlîyi temiz bulundurmaya kavânîn-i belediyye dahi çok yardım etmiştir. Ahâlî fakīr olmakla beraber elleriyle sümkürmek, sokaklarda tükürmek âdetine mübtelâ değildirler. En fakīr bir kimsenin lâ-ekal iki mendili vardır. İngilizce (Cleanliness is next. Or even superior, to Godliness.) darbü'l-meseli bizim (النظافة من اليمان) hadîs-i şerîfine pek müşâbehet ve mutâbakatı vardır. Demek isterim ki nezâfeti İngilizler kavânîn ile ahâliye öğretirler. Zannederim ki, bizim Cemil Paşa da aynı metodu İstanbul'a tatbîk etmeye çalışmaktadır. Zâten başka çâre varmı ya?!

Hülâsa olarak Seylan ahâlisi ne Çinli, ne de Hindli sayılıp, ikisinin arasında bir kavmiyet teşkîl ediyorlar.

Seylan Adası: Kolombo sâhilinden **S**[sin]. **M. Tevfik**

Dârü's-saltana-i Kâbil
İdâre-i *Sirâcü'l-Ahbâr-ı Afgāniyye*

SEBÎLÜRREŞÂD RİSÂLE-İ MU'TEBERESİ İDÂRE-İ ALİYYESİ'NE

Efendim,

Haleb mahfil-i askerîsi müdîri Nâzım Beyefendi'nin lütfen Afganistan Medresesi **[236]** şâkirdânına, *Sebîlürreşâd* gibi müslümanların mûcib-i iftihârı olan yegâne risâle-i dîniyyenin bir senelik abonesini, hediye etmesi bizi fevkalâde müteessir etmiştir. İşbu tuhfe-i mukaddeseden son derece memnûn olan Afganlı talebelerin teşekkürât-ı minnetdârânelerinin cerîde-i mu'tebereniz vâsıtasıyla Nâzım Beyefendi'ye beyân buyurulmasını temennî ederiz.

Hediye-i kıymetdârın Osmanlı ve Afganlılar arasında mevcûd meveddet ve irtibât-ı birâderânenin tezyîd ve takviyesine bâdî olması da ayrıca mûcib-i şükrândır.

Bâkī, ihtirâmât-ı fâikamızın kabûlü müsterhamdır efendim.

Fî 19 Zilhicce sene 1331 Müdîr ve Sermuharrir
Mahmud Tarzî

HÜCCÂC-I KİRÂM

Mekke-i Mükerreme'den Beyrut'ta çıkan *el-İkbâl* refîkımıza yazılıyor:

"Bu sene deniz tarîkıyle gelerek Cidde'den geçen hüccâc-ı kirâmın adedi 96 bine bâliğ olmuştur. Bunlardan 35 bini Cava taraflarından olup kalanları da sâir memâlik-i İslâmiyye ahâlisindendir. Hicaz Demiryolu vâsıtasıyla gelenlerin adedi de 40 bin kadar tahmîn olunmaktadır. 20 bin kadarı ehl-i Yemen, 45 bini de Cezîretü'l-arab'ın şark ve sâir kabâil mensûbîninden olmak üzere kara tarîkıyle doğrudan doğruya Mekke-i Mükerreme'ye gelmiş olanların mikdarı 65 bin râddesine çıkmıştır. Mekke-i Mükerreme, Medîne-i Münevvere, Cidde civârından bu senenin hacc-ı şerîfine iştirâk edenlerin adedi 100 binden ziyâde olduğu zannedilmektedir. Şu hâle göre bu sene Arafât vakfesinde hâzır olan hüccâc-ı kirâmın adedi üç yüz bini mütecâviz olduğu anlaşılıyor demektir.

Mübârek Zilhicce'nin gurresi Cuma gününden sâbit olup Arafât vakfesi Cumartesi icrâ edildi. Mekke-i Mükerreme'ye eyyâm-ı teşrîkın üçüncü, dördüncü günleri inildi. Sıhhat-i umûmiyyeyi ihlâl edecek hiçbir hâdise vukūa gelmedi. Hamden lillâh hacc-ı şerîf kemâl-i âfiyetle icrâ edildi.

Emniyet-i umûmiyyeyi bozacak hâdiseler de olmadı, denilebilir. Bu husûsda Mekke emîrinin ibrâz ettiği gayret her hâlde tebcîle şâyândır. Hele celd, kat'-ı yed, kısâs gibi hudûd-ı şer'iyyenin icrâsı husûsundaki ta'mîm ortalıkta amîk bir te'sîr husûle getirdi. Arafât, Mina ve sâir yerlerde münâsebetsizliği görülen, hırsızlığı duyulan, hüccâc-ı kirâma zararı dokunan Bedevîler üzerinde bu şer'î cezâlar bil-fiil icrâ da edildi. Yevm-i teşrîkın ikinci günü, birisi "Şebâbîn" diğeri "Uteybe" kabâilinden "Hemarika" koluna mensûb sevâbık-ı mükerrere ashâbından iki kimsenin hırsızlık ettikleri âdil şâhidlerin şehâdetiyle ve kendilerinin i'tirâflarıyla mertebe-i sübûta vâsıl olduğundan bâ-emr-i emâret-penâhî elleri kat' edilmiştir. Bu cezânın daha dört kimse üzerinde icrâ edileceği rivâyet olunuyor.

Mağrib, Marakeş, Tanca taraflarından gelen hüccâc-ı kirâm, bu sene farîza-i haccın îfâsı için buralara gelmiş olan sâbık emîrleri Mulay el-Hafîz'in şiddetli aleyhinde bulunuyor ve "Bâyi'u'l-müslimîn" lakabıyla tahkīr ediyorlar.."

Acaba hakîkaten mes'ele böyle midir, Faslı hüccâc-ı kirâm bu husûsda aldanmıyorlar mı?

MATBÛÂT

ÂLEM-İ İSLÂM'I TEHDÎD EDEN MARAZLARDAN: KUMAR

Mısır'da çıkan *eş-Şa'b* cerîde-i muhteremesi sırasıyla birkaç numarasının başmakâlelerini, gizliden gizliye âlem-i İslâm'ı tehdîd etmekte olan "kumar"ın nefse, rûha, ahlâka olan te'sîrât-ı vahîmesini teşrîhe hasretmiştir.

Bu makâlelerde ibtidâ kumarın mâhiyeti, gâyeti, ahvâl-i umûmiyyesi hakkında îzâhâtta bulunuluyor. Sonra vücûda, a'sâba, dimâğa, binâenaleyh ahlâka olan te'sîrât-ı muzırrası hakkında fikirler yürütülüyor. Nihâyet kumarın hayatta en büyük rol îfâ eden kuvve-i akliyyenin yıpranmasına ve gitgide büsbütün bozulmasına sebebiyet verdiği netîcesine doğru gidiliyor, bu husûsdaki bütün îzâhlar pek vuzûhludur.

Fil-hakîka kumar, bilâ-istisnâ bilumum insanlar arasında taammüm etmiş rûhî bir hastalıktır. Her kavim ve unsurun, her milletin bu hastalıkları kendi isti'dâd ve zihniyetlerine göre muhtelif oyunlar şeklinde tecellî etmiştir. İslâmiyet'te ise bunların her hangi nev'i olursa olsun nusûs-ı kat'iyye ile tahrîm edilmiştir, kendisinde gizli ve âşikâr ma'nâ-yı kumar bulunan her oyun İslâmiyet'te kat'iyyen memnû'dur. Fakat bütün bununla beraber ehl-i İslâm arasındaki taammüm ve intişârı da hemen hiçbir milletinkinden eksik değildir. Şehirlilerimizden, kasabalılarımızdan başlayarak köylülerimize, hattâ daha göçebeliğini terkedemeyen kardeşlerimize varıncaya kadar hepsinde bu hastalık vardır. Sâdât ve şürefâ-yı kirâm huzûr-ı Ka'be'de büyük babaları ve Peygamber-i celîlimizin nezd-i rûhâniyyetlerinde, türbelerde, Harem-i Şerîf civârında; beylerimiz, paşalarımız milletin saâdeti mukâbilinde kurdukları âşiyâne-i istirâhatlerinde; köylülerimiz kulübelerinde, müteaffin kahvehânelerinde; göçebelerimiz de çadırlarında, salaşlarında yan gelerek bu hastalık altında kıvranıyor, her günün sâatlerce zamanını, Allah'ın bahş ve ihsân buyurduğu akıllarını bu oyunların bî-sûd netîceleri uğurunda fedâ ediyorlar. Bir müslüman kalbi, hattâ alel-âde bir insan kalbi taşıyan hamiyetli bir kimsenin bütün bunlara acımaması elden gelmez. Hele bizim gibi, hayat, maîşet, faâliyet, vazîfe ne demek olduğu anlaşılamayan; ömrün, zamanın kadr u kıymeti takdîr olunamayan milletler arasında bu gibi nefsî, rûhî hastalıkların ne kadar elîm netâic-i ahlâkıyye ve ictimâiyye tevlîd edeceğini düşünerek müteellim olmamak kābil değildir. Hazreti Allah hepimize tevfîk ve hidâyet ihsân buyursun!

[237] NASRÂNİYET PROPAGANDACILARI VE EZHER

el-Menâr mecellesi yazıyor:

"Gerek Mısır, gerek bilâd-ı sâirede hıristiyan propagandacılarının İslâmlar üzerine olan hücûmları bu sene pek ziyâde şiddet kesbetti; bütün misyoner cem'iyetleri bu husûsda birleştiler; bunlar Ezher'de mücâvir olan bazı kimseleri iğvâ ile kendi dinlerine celb etmek için var kuvvetlerini sarfediyorlar. İslâmiyet hakkında ta'n ve teşnî'ler yağdırıyorlar. Biz biliyoruz ki Ezher'de mücâvir olanlar senelerden beri orada ikāmet ettikleri hâlde kütüb-i akāidden bir kitap alıp okumuyorlar; bunlardan bir çokları da okudukları akāid kitaplarından doğru bir ma'nâ istihrâc edemiyorlar. *Akāid-i Senûsiye, Cevhere, Nesefiye* şerh ve hâşiyeleri gibi mütedâvil olan bu kitapları anlayanlar da bunlardan hıristiyan propagandacılarının şüphelerini, İslâmiyet hakkındaki ta'n ve teşnî'lerini reddedecek bir ma'lûmât elde edemiyorlar. Çünkü bu kitaplarda bulunan mesâil mahdûddur.

Ezher'in Meclis-i A'lâsı, Meclis-i İdâresi düşünmüyor mu ki: Bu mücâvirler, edyâna hürriyet-i ta'nın mutlak bırakıldığı; her sene *Kur'ân-ı Kerîm*, Nebiyy-i Zî-şân hakkında ta'n u teşnî' ile dolu binlerce kütüb ve resâil tab' olunan bir memlekette bulunuyorlar!

Ezher hiç düşünmüyor mu ki: Bu gibi memlekette akāidin ilm-i kelâmın ihtiyâcât-ı zamân, ihtiyâcât-ı mekâna muvâfık istidlâl ve istiklâl tarîkı üzerine ta'lîmi vâcibdir; *Akāid-i Senûsiye, Nesefiye, Devvâniye* bu zamana kâfî değildir?

Meclis bunu düşünmelidir ki akāidin usûl-i ta'lîminde olan bu za'fiyetle beraber Ezher'de cereyân eden bu hâl-i esef-iştimâl, bazı mücâvir câhillerin tanassur etmeleriyle âr ve hacâleti mûcib olacaktır. Çünkü Ezher mücâvirlerinden velev ki bir tanesi tanassur edecek olursa bunu hıristiyan propagandacıları küre-i arzda bulunan en büyük ulûm-ı İslâmiyye müessesesinin İslâmiyet'i müdâfaa ve Nasrâniyet'in şüphelerini ibtâlden âciz bulunduğuna hüccet ittihâz edecekler.

Binâenaleyh Ezher Meclis-i A'lâsı için hemen şu çârelere tevessül etmek vâcibdir: (1) Akāid, ilm-i kelâm tedrîsinde câri olan usûlü tağyîr ederek Nasrâniyet'in şüphelerini, İslâmiyet aleyhine vukū' bulan ta'n u teşnî'leri sûret-i kat'iyyede reddedecek bir sûrete ifrâğı. (2) Ezher talebesini nizâm-ı cedîd ile hasrederek meclis-i idâre ve revâk şeyhlerince bunların sîret ve ahvâli suhûletle bilinmeli, her isteyen talebe, hıristiyan propagandacılarının mahâfiline gidememeli. Oraya gitmekten garaz ne olduğu, bu husûsdaki isti'dâdı anlaşılmadıkça hiçbirine izin verilmemeli.

Me'zûnen gideceği zaman kendisine lâzım gelen vesâyâ verilmeli, geldikten sonra da işittiği şeylerin nefsinde ne gibi te'sîrler yaptığını anlamalı, bu mahâfile gidecek kimselere Müslümanlık ile Nasrâniyet beynindeki hilâfa dâir mevzû'lar üzerine yazılan kütüb-i nâfiayı okumak için irşâdâtta bulunmalı. Bu şerâit dâhilinde hareket etmeyenlerin isimlerini Ezher'in defterinden silerek hakîkat-i hâli de i'lân etmeli, ki başkası da bu sıfatta bulunamasın. Meclis re'yimizi kabûl ettiği zaman şu kadarcık icmâl kâfî geleceği cihetle tafsîlden müstağnîdir. [1](وَاللهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِى السَّبِيلَ)

* * *

el-Menâr mecmûa-i dîniyyesinden meâl ve hülâsaten naklettiğimiz şu makāle hem şâyân-ı dikkat, hem de mûcib-i ibrettir. Misyonerlerin faâliyetine, ulemâ-yı İslâm'ın da himmetsizliğine bakınız ki Ezher'de bulunan müslümanları –hem de tahsîl-i ilm ile meşgûl olanları– bile hıristiyan yapmalarından korkuluyor!

Bizim ulemâ-yı kirâm istedikleri kadar kahve köşelerinde

[1] Ahzab, 33/4.

verese-i enbiyâyız diye bağırmakta devâm etsinler; herifler kemâl-i cesâretle giderek câmi'lerdeki müslümanları bile Hıristiyanlığa da'vet ediyorlar. Allah göstermesin misyonerlerin Mısır'daki faâliyeti tamâmıyla İstanbul'a da girecek olursa İstanbul ulemâsı câmi'lere ders okutmaya da gidemeyecekler gibi görünüyor. Çünkü âlet-i müdâfaa, noksan değil, hiç yok! Burada topu iki misyoner olduğu hâlde onlar bile yetip artıyor. Fâtih, Bayezid gibi câmi'-i şerîflerin önlerinde dolaşarak talebe-i ulûma, mekteplilere meccânen; hem de güler yüz, tatlı söz ile; İslâmiyet hakkında ta'n u teşnî' ile dolu risâleler tevzî' ederek onları iğfâl etmekte oldukları hâlde verese-i enbiyâ olanlar ses bile çıkarmıyorlar!

Geçen gün idârehânemize gelen Medresetü'l-Vâizîn talebesinden bir zât naklediyordu: Misyonerlerden biri Medresetü'l-Vâizîn'in kapısı önüne giderek talebeler çıkınca yanlarına sokulmuş, onlara ma'hûd risâlelerden vererek kendileriyle mübâhase etmek istemiş, fakat talebeler hep birden yanından dağılıp gitmişler. Bunu hikâye eden zâta: –Niçin dağıldınız diye suâl edince; dedi ki: –Bizde ona karşı isti'mâl edecek âlet-i müdâfaa yok; binâenaleyh dağılmaktan başka ne yapabiliriz? Mübâhaseye girip de mağlûb olmaktan ise hiç girmemek daha hayırlı değil midir?

Bir dereceye kadar tenevvür etmiş bulunan Medresetü'l-Vâizîn talebesi böyle olursa diğerleri bunlara kıyâs edilmeli de artık bu gibi hâlâtın sebeb-i yegânesi bulunan usûl-i tedrîsimizi zemîn ve zamana göre ıslâh ederek misyonerler ile mübâhaseye girince onların bâtıl iddiâlarını eski paçavra gibi yüzlerine çarpacak talebe-i ulûm yetiştirmeye bakmalıdır. Ve illâ hüsrân muhakkaktır.

TAN

İzmir'de intişâra başlamış olan *Tan* refîkımızı kemâl-i samîmiyetle tebrîk eyler ve birinci sayısının ilk sahîfesinde "Maksad ve Meslek" ünvânı altında çizdiği hatt-ı hareketi bırakmayarak muvaffakiyetle ilerlemesi için duâlar ederiz.

ŞEHBÂL MECMÛASI

Müntericâtı husûsunda pek de muayyen bir gâye ta'kîb etmemekle beraber, küçük mülâhazalar ile kāri'lerinin pîş-i mütâlaalarına vaz' ettiği elvâh-ı nefîsenin hüsn-i intihâb ve temsîlinde büyük bir tekâmül gösteren *Şehbâl* mecmûa-i musavveresi 86'ıncı adedinin 265'inci sahîfesinde bütün müslümanların ibret ve teessürle görmesi lâzım gelen dört fecî' levha gösteriyor: Kırkkilise'deki Büyük ve Kapan câmi'-i şerîfleriyle Edirne kurâsından Koyungavur köyündeki mescid-i şerîfin hâl-i harâbî ve perîşânîleri.. Şarap deposu ittihâz olunan diğer bir karyedeki câmi'-i şerîfin fıçılarla dolu bir resmi.. Bütün o elîm hakîkatleri, gözlerimizin önünde bütün fecâatlarıyla canlandıran bu resimler görüldükten sonra mecmûanın şu yolda bir mütâlaasına tesâdüf olunuyor:

"Edvâr-ı ahîrede mahzâ Müslümanlık sebebiyle düşmanlardan gördüğümüz muâmelât-ı vahşiyâne –zübdeten olsun– hakkıyla takdîr edilmedikçe savlet-i intibâhiyyemizin samîmiyeti tekemmül etmiş olmayacaktır. Risâlemiz o vahşetleri kudreti nisbetinde bir belâğatla telkîn ve irâeye çalışmakta ve böyle yaparken vatana karşı vezâifinden birini îfâ eylediğine kāni' olmaktadır. Kāri'ler, bir ibâdet-i sâkinâneye melce' olmaktan başka kabâhati olmayan câmi'lerin nasıl bir ıttırâd-ı lâ-yetegayyer ile yıkıldığını, yahud –**[238]** harâb edildiği zaman– şarap deposu ittihâz olunduğunu elbette ibret ve dikkatle müşâhede edeceklerdir.

Unut felâket-i şahsiyyenin sebebini
Fakat hakāreti affetme vâliden vatana….

Bir de 271'inci sahîfesinde bütün müslümanları kan ağlatacak gāyet acıklı iki resim derc edilmiştir. Bunlardan biri bir râhibenin taht-ı himâyesine sığınmış büyük küçük zavallı iki öksüz hemşîreyi, diğeri de bir râhibin yanındaki öksüz bir çocuğu irâe ediyor, resimlerin altında da risâlenin şu yolda bir mütâlaası vardır:

"Yüzbaşı Âsım Bey isminde bir Osmanlı zâbitinin haremi olan Sadberk Hanım Dedeağaç'ta Bulgarlar tarafından şehîd edilmiş ve bu bîçâre kadınla yine o kadar şâyân-ı merhamet olan zâbitin üç çocuğu ana şefkatinden –ona en ziyâde muhtâc oldukları bir devre-i hayâtiyyelerinde– mahrûm kalmışlardı. Resimlerini yukarıya derc ettiğimiz bu üç öksüz orada rahip ve râhibeler tarafından taht-ı sıyânete alınmış ve Salîb nâmına îkā' olunan bu cerîha yine Salîb'in taht-ı tedâvîsine tevdî' olunmuştur. Fakat acaba şehîd olan "Sadberk"ler bir taneden, öksüz kalan yavrular üç taneden ibâret midir? Ötekiler –hattâ belki biraz da berikiler– için bir şey düşünmek bize müterettib değil midir?.."

HAYÂT-I AKVÂM-I İSLÂMİYYE

BAŞKIRD MÜSLÜMANLARI

Kazan'da çıkan *Kuyaş* gazetesinden tercüme ve iktibâs olunmuştur:

Belebey* taraflarındaki Başkırd** köyleri ekseriyet i'tibârıyla büyük nehirlerin sâhilleri boyunda te'sîs edilmişlerdir. Abık, Dim, Orşak nehirlerinin iki sâhili bütün Başkırd köy ve kışlalarıyla doludur. Birkaç sene evvelleri bütün bu geniş sahrâlarda hep Başkırdların atları, koyunları, sığırları, davarları otluyordu.

Sâkinâne akmakta olan nehir boylarındaki çalılıklarda, kamışlıklarda Başkırdların kaz, ördek, hindi gibi muhtelif cinslere mensûb hadsiz, hesâbsız çok olan kuşları uçuyordu. Fakat şimdi hâller değişmeye başladı. Ortalık, geniş sahrâlar daralıyor. Başkırdlar yerlerini yavaş yavaş ellerinden çıkarıyorlar. O güzel yerler muhtelif ellere geçiyor. Buralara akın akın muhâcir geliyor. Şimdilik bir Başkırd köyünün bulun-

* Ufa vilâyeti dâhilinde bir sancağın ismidir.

** Başkırdlar, Türk –Tatar kavmine mensûbdurlar. Şîve farkıyla Tatarca konuşurlar, hepsi müslümandır. Rusya'nın bugünkü teşkîlât-ı mülkiyyesine göre Ufa, Orenburg, Samarra vilâyetleri dâhilindeki geniş Başkırd arâzîsinde sâkindirler.

duğu yerde hemen beş on da yabancı Rus köyleri peydâ oldu..

Yerleri darlaşınca hayvânları da yavaş yavaş azalan Başkırdlar artık o eski bolluk hayatı yaşayamıyorlar. Süt, yoğurt, kımız, et.. Artık eskisi gibi çok değil, her hangi bir şâirâne hissin ilcâsıyla Başkırdlar kendilerinin öteden beri sevdikleri nehir boylarını, çalılıklarını yabancılara kaptırmamış olduklarından kuş beslemek husûsunda yine eskisi gibi devâm ediyorlar. Atları, sığırları, koyunları yüzde seksen eksilmiş olmakla beraber, kuşları yine eskisi kadar çoktur. Nehir sevâhili yine o eski millî manzarasını muhâfaza etmektedir. Zâten Başkırdlar öteden beri o güzel nehirlerine karşı büyük bir meftûniyet gösteriyorlar. Vaktiyle at, koyun arkasından koşan Başkırdlar, artık kaz ördek terbiyesiyle meşgûl oluyorlar. Vaktiyle atlarının kesretiyle, sığırlarının çokluğuyla, kısraklarının sütlüğüyle iftihâr eden Başkırdlar artık akar sularıyla, Dimleriyle, Orşaklarıyla, iftihâr ediyorlar; şarkılarında, türkülerinde bu nehirlere büyük bir mevki' veriyorlar.

Başkırdlar arasındaki "Kaz Bayramı" da zikre şâyândır. Fakat bu bayram erkeklerden ziyâde kadınlara mahsûsdur. Güz günleri havalar soğumaya başlayınca nehir boylarında, ekin toplanmış tarlalarda yürüyerek semirmiş olan kaz, ördekleri kesip temizlemek, tüylerini yolmak için kadınlar, kızlar arasında emeceler toplanıyor, emece esnâsında şen, şâtır olmak da âdât-ı milliyedendir. Kazlar, ördekler yolunurken ne kadar söz söylenirse gelecek sene de kuşlar o kadar çok, ne kadar çok gülünürse tüyler de o kadar çabuk yolunurmuş; işte bunun için bu âdetlere pek ziyâde riâyet etmeye çalışılıyor. Şetârete muhâlif bir harekette bulunmak millî bir bid'attir.

İş tamâm olunca kadınlar, kızlar bayramlık millî elbiselerini giyip evin büyük odasında ictimâ' ediyorlar. Darı ununundan kaz yağıyla pişirilmiş beylen[?] (çörek gibi bir şey) ile çay da hâzır oluyor. Çay içiliyor. Beylen[?] yeniliyor. Yaşlı kadınlar da Başkırd hayatının mâzîsine dâir târîhî masallar rivâyet ediyor. Mâzîdeki fevka't-tabîa olan kahramanlarından bahsediyorlar. Gençler de kemâl-i hâhişle dinliyorlar. Sıra gençlere geliyor. Bunlar da Başkırd'ın uzun perdeli millî şiirlerini söylüyor, hâzırûnu mest ediyorlar. Bu sûretle üç dört sâat geçiyor. Artık akşam yemeği de gelmiş oluyor. Kaz yağıyla pişirilmiş darı butakası[?] (pilav yahud lapa), et yeniliyor. Sonra "ülüş" yani kaz etinden hisselerine isâbet eden parçalar veriliyor. Ülüş, emeceye iştirâk eden herkes için kazın "ortacılığı"[?] ile bir budu, yarım yüreği, yarım başı, bir bacağı veriliyor. Emeciler için mevcûd kazın yarısını pişirmek de âdettir.

Şu hâlde yirmi kaz kesen kimsenin on tanesi emeciler için pişirmesi lâzım demektir. Ülüşler evlere getirilir. Kazların ülüşleri, çıkarılmış gövdeleri de erkeklerin hissesi demektir. Kadınlar gidince erkekler çağırılır. Bunlara da kaz yağında pişirilmiş yemekler yedirilir. **[239]**

§ Başkırdlar, bizim Anadolulular gibi ekseriyet i'tibârıyla tenbelcedirler. Yerleri geniş, memleketleri vâsi' olmakla beraber çalışmamak yüzünden aza kanâat ederek vakit geçirirler. Son günlerde şu tenbellikleri, hayatı takdîr edememeleri yüzünden geniş yerleri de daralmaya başladı. Ehemmiyetsiz bir para, yâhûd bir çuval un, patatis için dönümlerle arâzîyi başkalarına satmak Başkırdlar arasında âdettir. Böyle ucuzlukla elde edilen Başkırd yerlerinde bir çok yabancı köyler teessüs etmiştir. Hâlâ da bu gibi uygunsuzlukların önü alınabildiği yoktur. Maârifleri de bizim Anadolulu kardeşlerimizinkinden ileride değildir. Mektep, medreseye olan ihtiyâc Başkırdlar arasında pek az takdîr olunuyor. Son günlerde bu cihet az çok anlaşılmaya başlamış olmakla beraber, henüz lüzûmu kadar ilerleyememiştir. Her köyde güzel câmi'ler yok değil ise de, ahâlî ibâdet husûsunda hayli tenbeldirler. Bazı köyün câmi' kapıları ancak haftadan haftaya açılıyormuş.. Zâten hayat, maîşete âid vezâifin îfâsında tekâsül gösterenlerin, vezâif-i dîniyyelerinde ciddiyet ve intizâm aramak abestir.

ŞUÛN

Trablus:

Mücâhidîn-i İslâmiyyenin Ahvâli – Bilumûm matbûat-ı İslâmiyye'de Trablus'daki mücâhidîn-i muhteremenin ahvâline dâir haberler seyrekledi. Asıl Dârülhilâfe etrâfında cereyân eden felâketler o uzaktaki kardeşlerimizin ne hâlde bulunduklarını düşünmeye vakit bırakmadı. Bütün bununla beraber oradaki kalbleri nûr-ı îmânla dolu azim-perver azîz kardeşlerimizin öyle kolay kolay küfre, Salîb'e boyun eğmeyecekleri me'mûldür. Zâten öteden beriden, bazı ecnebî menba'larından teraşşuh eden haberler de bu ciheti te'yîd ediyor. Anlaşıldığına göre mücâhid kardeşlerimiz düşmanla, küfürle çarpışmakta devam ediyorlar. Âlemin Rabbi, müslümanların ma'bûdu, hakîkatin hâmîsi olan büyük Allah'ımız, din, îmân, vatan yolundaki mücâhedelerinde kiyâset gösteren ihvânımızın yardımcısı olsun!

Bazı gazetelerde okunduğuna göre İtalyanlar top, tüfenk kuvvetiyle başa çıkamadıkları bu ilâhî ordunun büyük duâcısı olan Şeyh Senûsî hazretleriyle barışmak istedikleri anlaşılıyor. Evvelleri görüp konuşmak üzere İslâmiyet iddiâsında bulunan münâfıklardan birkaçının istîcâr edilerek Şeyh Senûsî hazretlerinin huzûruna gönderilmiş oldukları bazı Arapça gazetelerde görüldü idi. Bittabi' Senûsî hazretlerinin bu münâfıkları koğmuş olduğundan şübhe edilemez. Bu defa da görüşüp gûyâ müzâkerâtta bulunmak üzere Eritre Vâlî-i umûmîsi Marki Salgator me'mûr edilmiş imiş… Bakalım bunun alacağı cevap ne olur…

Rusya:

Gurre-i Muharremü'l-harâm ve Âlem-i İslâm – Kazan gazeteleri, bu sene Muharremü'l-harâm gurresinin 17 Teşrînisânî Pazar gününden i'tibâr edilerek yeni sene başı olmak münâsebetiyle o gün mağazalar, dükkânlar, fabrikalar kapanarak bayram yapılmış tebrîkât icrâ edilmiş olduğunu yazıyorlar.

Mısır'da, Beyrut'ta, Şam'da Trablusşam'da.. Çıkan bütün gazeteler, mecmûalar, sene-i cedîdi tehniye ve geçen

seneyi de teşyî' ederek uzun siyâsî, edebî makāleler kasîdeler yazdılar. Cenâb-ı Hak'tan bu seneyi, geçen sene gibi menhûs değil, bütün âlem-i İslâm için mübârek etmesini istediler, duâlar ettiler. Bâri biz de Şimâlli, Cenûblu müslüman kardeşlerimizin ettikleri duâlara "âmîn" diyelim!..

Kafkasya:

Neşr-i Maârif Cem'iyeti – "Bakü"'de İslâmlar tarafından te'sîs edilen "Neşr-i Maârif Cem'iyyeti"nin şimdiden 13 mektebi ve 28 muallimi vücûda gelmiş ve bu mekteplere devam eden şâkirdânın mikdarı da 983'e bâliğ olmuştur. Mekteplerin ekserîsi şehr-i mezkûr civârındaki fakīr İslâm karyelerinde müesses bulunmaktadır.

Türkistan:

Türkistan'da İslâm Kütüphâneleri – Türkistan'ın en mühim merâkizinden "Hokand" şehrinde İslâm gençlerinin himmetiyle "Mansûriye Kütüphânesi" ismiyle büyük bir dârü'l-maârif te'sîs edilmiştir. Mezkûr kütüphâne yeni ve eski her türlü âsâr-ı Türkiyyeyi celb etmekte bulunmuştur. Şehr-i mezkûr İslâmları böyle bir müessesenin vücûda gelmesinden gāyet memnûndurlar.

Hindistan:

Hindistan'da İntibâh-ı Millî – Hindistan'dan gelen haberlere göre müslüman, Brahma bilumûm Hindliler arasında şedîd bir heyecân hüküm-fermâdır. Hindistan'ın her tarafında büyük ictimâ'lar, mitingler tertîb ediliyor; İslâm, Brahma hatîbleri heyecanlı hutbeler, nutuklar îrâd ediyor, Cenûbî Afrika'daki Hindlilere karşı reva görülen mezâlimi, takbîh eyliyorlar. Asıl mazlûm oldukları, hükûmetin İngilizlere nazaran müstesnâ ve daha şiddetli kānûnlara tâbi' bulundurmak istedikleri Cenûbî Afrika'daki Hindliler, yalnız mitingler, ictimâ'lar tertîb etmekle iktifâ etmiyorlar; belki ciddî, mühim nümâyişler icrâsına kalkışıyorlar: Hepsi hukūk-ı milliyye ve hayâtiyyelerinin müdâfaası için seslerinin çıkacağı kadar bağırıyorlar. Hattâ son günlerde gelen bazı haberlere göre Darban cihetlerindeki nümâyişciler bütün kalabalıklarıyla şehrin istasyonu üzerine yürüyerek trenin hareketine mâni' olmuşlardır. Bazı taraflarda zâbıta ile nümâyişciler arasında kıtâl dahi vukūa geldiği rivâyet olunuyor. Ahâlîde umûmiyet i'tibârıyla büyük bir heyacan mevcûd. Beyazlar havf ü hirâs içinde imişler..

Daily News gazetesi bu husûsa dâir neşretmiş olduğu bir makālesinde diyor ki:

"Cenûbî Afrika'da, Natal taraflarında hükûmetin kuvvet ve müzâheretine mazhar olan müesseselerin, kapitalistlerin, Hindli ameleyi cebr ve tazyîk altında, hattâ bazen sopa ve revolver ile tehdîd ederek çalıştırmakta oldukları husûsundaki rivâyetler büsbütün mübâlağadan hâlî olmamakla beraber, esâsından doğru değildir, demek de muvâfık-ı insâf olamaz. Natal taraflarında Hindlilere, Hindli ameleye karşı sû'-i **[240]** muâmele edildiği hiç şübhesizdir. Sûret-i zâhirede bunların himâye edildikleri, îcâbına göre muhâkemeye mürâcaat ederek şikâyet etmeye hakları bulunduğu.. ma'lûm ise de, hiçbiri ciddî değil, hepsi sûrî şeylerden ibâret, göz boyasıdır. Doğrusu Afrika-yı Cenûbî hükûmetinin Hindlilere, Hindli muhâcirlere karşı tatbîk etmek istediği siyâset pek de hakîmâne, âdilâne olmasa gerek… Cenûbî Afrika hükûmetinin böyle mes'eleleri Büyük Britanya İmparatorluğu dâhilindekilere hissettirmeyerek yatıştırmaya çalışmak iktizâ ederdi. Mâdem ki iş bu râddeye varmıştır; şu hâlde bizim diyeceğimiz söz de pek kısa ve pek kat'îdir; biz, hangi cins ve milletten olursa olsun tebaamızın zulüm altında inlemelerini istemeyiz; biz, bütün tebaamızın saâdetini arzu ederiz. Onun için bu gibi hâllere biran evvel nihâyet vermek lâzımdır…"

İşte bütün bu vak'alardan anlaşılıyor ki Hindistan'da büyük bir intibâhın mukaddimeleri görünmektedir. Hele müslümanlar ile Brahmaların bu husûsda tevhîd-i fikr etmiş olmaları pek ziyâde nazar-ı dikkati câlib olsa gerek. Çünkü şimdiye kadar bu iki büyük unsur, emelleri muhtelif olmamakla beraber, mesâîlerini birleştirmiyorlardı. Bu vak'a gösteriyor ki bu iki unsur arasındaki anlaşamamazlık artık zâil olmak üzeredir. Me'mûldür ki bundan sonra bütün teşebbüslerinde tevhîd-i mesâî etmeye muvaffak olurlar.

İskender Şâh'ın Vasiyeti – Hindistan'ın Pişâver şehrindeki ulemâ-yı İslâmiyye'den Seyyid İskender Şâh, son zamanlarında âilesi efrâdıyla maiyetini huzûruna celb ederek: "Size son bir vasiyette bulunacağım, sakın sözümü kesmeyiniz ve sözlerimi iyice dinleyip icrâsında ihmâl etmeyiniz" demiş ve bu vasiyeti ber-vech-i zîr takrîr etmiştir: "Pâdişâha itâat ve İslâmiyet'e ölünceye kadar hizmet ediniz" İskender Şâh vasiyetini müteâkib terk-i hayât etmiştir. Rahmetullâhi aleyh rahmeten vâsiaten.

İngiltere:

Londra Cem'iyet-i Umûmiyye-i İslâmiyyesi'nin Tekrar Teşekkülü – *Times* gazetesi yazıyor: "Londra Cem'iyet-i Umûmiyye-i İslâmiyyesi tekrar teşekkül etmiştir. Reîs Emîr Ali, Reîs-i sânî Latîf ve fahrî veznedâr Unik[?] efendiler isti'fâlarını geri almışlardır. Ahîren akdedilen bir ictimâ'da Ağa Hân tarafından Hindistan'dan mersûl bir telgrafnâmede müşârun-ileyh riyâset-i fahriyyeyi kabûl ettiğini bildirmiş olmakla îcâbı icrâ edilmiştir. Hey'et isti'fâlarını geri alan zevât ile Ağa Hân'a teşekkürât-ı mahsûsasını bildirmiştir.

Cem'iyetin tekrar teşekkülü bir emr-i mes'ûddur, ki ahîren beyân ettiğimiz vechile bazı genç islâmların harekâtı üzerine tahaddüs eden bir buhrânı izâle etmiş oluyor. Mukaddemâ Ağa Hân hazretleri tarafından cem'iyetin tekrar teşekkülü ve muhâdenetin teessüsü hakkında dermiyân edilen ümîdler kuvveden fiile çıkmış demektir.

Muhammed Ali ve Vezîr Hasan nâm zevât tarafından tavsiye edilen meslek-i müfritâneden tehaddüs eden ihtilâf Hind Cemâ'at-i İslâmiyyesi'nin mücerreb ve muhâkemeli erkân-ı mühimmesinin müzâheretiyle ber-taraf olmuştur. Hindistan'ın en mühim cemâât-i İslâmiyyesi Emîr Ali hazretlerinin tekrar vazîfe-i riyâseti deruhde etmesini ricâ etmişler ve müşârun-ileyh de bunu kabûl etmiştir.

Lord Kriyo[?] ile Mister Askit'in isimleri evvelce zikredilen iki genç islâmı kabûlden imtinâ' etmeleri de Hindistan efkâr-ı umûmiyye-i İslâmiyyesini tatyîb etmiş ve cem'iyetin tekrar teşekkülü husûsunda bir âmil-i diğer teşkîl eylemiştir."

Bu husûsda *Sebîlürreşâd*'ın 272 [sayısının] birinci nüshasının 191'inci sahîfesinde îzâhât vardır. Bu fıkranın ledünniyâtını anlamak için o mütâlaâtı gözden geçirmelidir.

Çin:

Çin Müslümanlarında Hareket – Londra'dan *Novye Vremya* gazetesine yazılıyor: "Pekin'den alınan haberler, Çin'in Garb-ı Şimâlî cihetinde bulunan Kansu vilâyeti müslümanlarının cumhûriyete karşı kıyâm ettiklerini müş'irdir. Erbâb-ı kıyâmın reîsi bulunan Ceneral Maanliya'nın taht-ı kumandasında yirmi bin asker bulunmaktadır. Kansu emîri ile birlikte hareket etmekte olan Ceneral Maanliya bütün Çin müslümanlarını Çin hükûmetinden ayırmak fikrindedir."

Afganistan:

Afganistan'da Bir Matbaa – Afganistan şehzâdelerinden İnâyetullâh Hân Kâbil'de kendi masârıfıyla gāyet muazzam bir matbaa te'sîs ettirmiştir. Matbaada ilk tab' edilen kitaplar meşhûr Jul Vern'in *Seksen Günde Devr-i Âlem* nâm eserinin Fârisî tercümesi ile, gāyet kıymetdâr bir mecmûa-i edebiyât-ı Fârisiyye'dir.

Muharrirlere Hürmet – Afganistan Emîri Habîbullâh Hân'ın üçüncü mahdûmu Serdâr Emânullâh Hân'ın Afganistan muharrirîn-i cedîdesinden Mahmûd Tarzî nâm zâtın kerîmesiyle akdi icrâ edilmiş ve emsâlsiz sûrette mutantan bir velîme tertîb edilmiştir. Şimdiye kadar şehzâdelerin izdivâcında asîlzâdelik aranırken bu defa sırf kıymet-i ilmiyyeye ehemmiyet verilmiş olması şeref-i nesli şeref-i ilimden daha mu'teber tutmakta olan Afganistan efkâr-ı umûmiyyesine pek azîm te'sîr icrâ eylemiştir.

İtalya:

Fıkh-ı Mâlikî'nin İtalyan Lisânına Tercümesi – El-yevm Roma'da bulunan gāyet mevsûk bir zâttan sûret-i husûsiyyede vukū' bulan istihbârâtımıza göre İtalya hükûmeti fıkh-ı Mâlikî'yi İtalyan lisânına tercüme ettiriyor imiş. Bundan maksadı Trablusgarb'da tatbîk edeceği kānûnları ora ahâlîsinin mezhebinde olan Mezheb-i Mâlikî'ye göre tanzîm etmek imiş!

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası'nda Basılmıştır

H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد — Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl: H. Eşref Edib — والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

25 Aralık 1913 — 26 Muharrem 1332 — Perşembe — 12 Kânûnievvel 1329 — Cild: 11 - Aded: 276

NİSÂİYÂT

YİNE TESETTÜR MES'ELESİ

Görüyoruz ki kadınların açık gezmesi tarafdârı olanların kalplerinde şüphe eksik olmuyor. Son günlerde hukūkiyyûndan Abdullah Efendi hazretleri bu mevzûa dâir müteselsil bir takım makāleler neşretti. Tesettüre dinî, ictimâî, iktisâdî cihetlerinden hücûm etti. Biz de kendi mesleğimizi müdâfaa için müşârun-ileyhin makālât-ı müteselsilesini ta'kīb etmeyi elzem gördük. Zâten bu gibi ictimâî mesâili ortaya atmak hiçbir zamân faydadan hâlî olamaz.

Şimdi kendileriyle münâkaşaya girişmezden evvel şuracıkta ilk makālelerini telhîs etmemiz îcâb ediyor. Tâ ki kāriîn-i kirâm bu bâbda re'yini verebilmek için her iki tarafın sözlerini dinlemiş olsun.

Buyuruyorlar ki: "Ne *Kur'ân*'da ne de hadîsde kadınların mestûriyetini, erkekten kaçmalarını, erkeklerle ihtilâtta bulunmalarını, yüzleri açık olduğu hâlde sokağa çıkmalarını nehy eden bir nas yoktur. Yalnız aleyhisselâtü vesselâm efendimizin zevcâtına tesettürü emreden âyetler vardır ki bunlardaki emir ancak onlara mahsûsdur. Sâir müslüman kadınları bu emir ile mükellef değildir.

Fukahâ diyor ki: Kadının yüzü, elleri, ayakları nâ-mahrem değildir. O hâlde kadın erkeklerle ihtilât ve muâşerette bulunabilir. Bundan da kendisine hiçbir vebâl terettüb etmez. Fukahâdan bazısı kadının hâkim olabilmesini tecvîz ediyor. Şu vazîfe, tabîîdir ki o kadının gerek mahkeme kâtibleriyle ihtilâtını, gerek ashâb-ı mürâcaâtla karşı karşıya gelmesini îcâb eder.

Mestûriyet bizim için ne bir âdet-i kavmiyye, ne de dîniyyedir. Ancak zengin tabakaya mahsûs bir i'tiyâddır. Zâten servetin öyle sâhir bir kuvveti vardır ki çirkini güzel gösterir; dini, ahlâkı hîleye, riyâya perde gibi kullanır.

Köylü kadınlar açık olarak çıktıkları gibi fakīr tabakaya mensûb kadınlar da böyledir. Bunlar bütün işlerde erkeklerine yardım ederler; zengin karılarının mahsûdu olacak bir hürriyet içinde yaşarlar. Biz, onların şu hâlini muâhaze eden hiç kimse görmüyoruz. Bununla beraber bu hür kadınlar ahlâk-ı fâzıla sâhibidir. Milletin ekseriyetini de bunlar teşkîl ediyor. Eğer Mısır kadınları müslüman iseler bilmelidirler ki mestûriyet Mısır âdâb-ı İslâmiyyesinden değildir.

Kör bir kıskançlık, eşe dosta sû'-i zan sâikasıyladır ki zenginler karılarından hürriyet-i şahsiyyeyi selb etmiştir. İlh…"

İşte hazret-i muharririn ilk makālesini telhîs etmiş olduk. Bize gelince deriz ki: Müslümanlık cem'iyet-i insâniyyenin te'mîn-i salâhı için iki gāye gözedir ki, birincisi: Nüfûsu levs-i hayvâniyyetten kurtarıp nezîh, pâk bir hüviyette kemâl-i ma'nevî sâhasına i'lâ etmektir; ikincisi ise: İnsanların hayât-ı fâzıla esâslarını yıkmayan bir saâdet-i maddiyyeye vusûlleri imkânını te'mîn için beşeriyeti sağlam bir fıtrat üzerinde bulundurmaktır. Cenâb-ı Hak buyuruyor ki: [1](وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا اَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا خَيْرًا لِلَّذِينَ اَحْسَنُوا فى هٰذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَلَدَارُ الْاٰخِرَةِ خَيْرٌ وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ)

İşte bunlar İslâm'ın en birinci gāyeleridir ki her ikisi de her zaman ilmin de, hikmetin de gāyesi olmuştur. Daha doğrusu insan bu iki gāyeye doğru koşmak fıtratındadır. Eğer ortada gerek doğrudan doğruya kendisinin, gerek kendisine rehberlik edenlerin hevesâtı gibi mudill bir yığın avâmil olmasaydı, beşeriyet bu iki gāye-i bülende en kesdirme yoldan vâsıl olurdu da insâniyetin hâli bugünkü hâlinden çok daha iyi bulunurdu.

Şimdi kadın hakkında vârid olan âyât-ı celîleye bakalım da görelim ki Müslümanlık kadının hangi hadde kadar ve ne gibi bir garaz için açılmasına müsâade vermiştir. [2](يَا اَيُّهَا النَّبِىُّ قُلْ لِاَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلَابِيبِهِنَّ ذٰلِكَ اَدْنٰى اَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُورًا رَحِيمًا)

[242] Ulemâ-yı mütekaddimîn Cenâb-ı Hakk'ın kadınlara emir buyurduğu (اَدْناء)'nın mâhiyeti hakkında ihtilâf ettiler. Taberî, tefsîrinde İbni Abbâs'dan nakl ile diyor ki: Bunun ma'nâsı yüzlerini, başlarını örterek ancak bir gözlerini meydanda bırakmalarıdır.

[1] Nahl, 16/30.
[2] Ahzâb, 33/59.

Yine Taberî Ubeyde'den naklen diyor ki: Ubeyde'ye bunu sormuşlar; o da ayağa kalkıp arkasındaki libâsı burnunu, sol gözünü örtecek bir sûrette başına almış, sağ gözünü meydanda bırakmış, üst taraftan da kaşına kadar indirmiştir.

Diğer bir kısım ulemâ ise: (اَدْناء) kadınların örtülerini alınları üzerinden bağlamasıdır, demişler. Fukahâ da bunu kabûl ederek yüzün ve ellerin açılmasını –zînet olmamak şartıyla– ibâha etmişler. Bunlara göre saç ile, beyaz, kırmızı, siyah, her nevi' boya, her türlü huliyyât zînete dâhildir. Maamâfîh bu müsâade de fitne olmamak şartıyla kāimdir. Yoksa fitne zuhûru muhtemel ise yüzün kapanması vâcib olur.

Sonra, Müslümanlık muharririn zannettiği gibi kadına erkeklerle ihtilât etmesi, oturup konuşması için yüzünü açmak müsâadesinde bulunmamıştır. Bu ihtilâtı ona külliyyen tahrîm etmiştir. Allah'ın evi demek olan câmi'lerde bile ona bu müsâadeyi vermemiştir. Nitekim cemâatlerde, Cuma, bayram namazlarında, cenâzelerde bulunmak vazîfesi kendilerinden sâkıttır. Meğer ki erkeklerin göremeyecekleri bir tarafda bulunsunlar. Bundan başka erkeğe kadının yüzüne bakmayı tahrîm ettiği gibi, kadına da erkeğin yüzüne bakmayı harâm kılmıştır.

Allâme Nizâmüddîn-i Nişâbûrî tefsîrinde diyor ki: Ulemâ bilâ-sebeb yabancı bir kadının yüzüne kasden bakmayı tecvîz etmiyorlar. Şâyed göz ânî olarak yabancı bir kadına in'itâf edecek olursa hemen çevirmek îcâb eder: [1](قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ اَبْصَارِهِمْ) âyet-i celîlesiyle [2](يَا عَلِيُّ لَا تُتْبِعِ النَّظْرَةَ النَّظْرَةَ، فَإِنَّ لَكَ الْأُولَى وَلَيْسَتْ لَكَ الْآخِرَةُ) hadîs-i şerîfi bunu müeyyiddir. Sonra, Nişâbûrî li-sebebin helâl olan nazarı îzâh ederek diyor ki: Bu, nikâh ile alınacak bir kadına, yâhûd satın alınacak câriyeye, yâhûd alım-satım, yâhûd şehâdet işlerinde olan nazardır. Maamâfîh bunlarda da şehvet, fitne işin içine girerse yine o nazar harâm olur. [3](العينان تزنيان – حديث)

Erkekler için harâm olan bu nazar kadınlar için de harâmdır:

وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ اَبْصَارِهِنَّ – قرأن.[4]

Ümmü Seleme'den mervîdir ki: Meymûne ile beraber aleyhissalâtü vesselâm efendimizin yanında bulunduğu bir sırada İbni Ümmü Mektûm yanlarına gelmiş. Aleyhisselâtü vesselâm efendimiz: "Başınızı örtün!" demiş. "Yâ Resûlallâh! Bu adam a'mâdır. Bizi görmez" demişler. Aleyhissalâtü vesselâm efendimiz de: "O sizi görmüyorsa siz onu görmüyor musunuz?" buyurmuşlardır.

Artık muharrir hazretlerince âşikâr olmak îcâb eder ki zînetten ârî olmak şartıyla yüzün açılması, göz dikip bakılmamak, bir de fitne zuhûrundan emîn olmak kaydıyla mukayyeddir. Yoksa def'-i münker erkek, kadın her müslüman için vâcib olur. Şu hâlde muharririn: "Ne *Kur'ân*'da, ne hadîsde kadınların mestûriyetini emreden, erkeklerle ihtilâtlarına mâni' olan hiçbir nas yoktur!" sözü *Kur'ân*'ın, hadîsin nassıyla merdûd oluyor demektir.

Yukarıda Müslümanlığın ta'kîb ettiği iki yüksek gāyenin neden ibâret olduğunu söylemiş idik. Bütün evâmirinde, bütün nevâhîsinde o iki gāyete iltizâm-ı riâyet eden Müslümanlık kadın mes'elesinde de aynı i'tinâyı aslâ dirîğ etmemiştir. Binâenaleyh kadınların erkeklerle ihtilâtını her iki taraf hakkındaki sû'-i te'sîri men' için tahrîm etmiştir. Kadının yalnızca yüzünü örtmesi husûsunda o kadar şiddetli davranmaması da fitne zuhûrundan emîn bulunmak şartıyla bazı îcâbâtı gözettiği içindir. Yoksa mahâfilde, mecâlisde erkeklerle burun buruna gelmeleri için değildir.

Müslümanlığın rûhu budur ki hem nas, hem târih onu tecellî ettirmektedir. Şimdi bu rûha kendi kalıbından mâadâsını giydirmek maksadıyla ileri sürülen her taleb vaktiyle bir çok erbâb-ı edyânı hâk-i helâke seren tahrîfât-ı dîniyye cümlesinden addolunmak zarûrîdir. Bu husûsda mükâbereye kalkışanlar da'vâlarına delîl olarak bize: Gerek sahâbe ve tâbiînin, gerek onların mesleğine sâlik bulunan selef-i sâlihin kadınları arasından öyle yüzleri açık bir hâlde erkeklerle ihtilât eden, erkek mecâlisinde bulunan kadın göstersinler! Tabîidir ki erkeklerin göremeyeceği bir köşede oturan kadınlar müstesnâdır.

İbâhiyecilerle bekarlar, bir de karıları kendilerine çekilmez bir yük sûretinde görenler İslâmiyet'in bu gibi âdâtını çirkin buluyorlar. Çünkü bunlar başkalarının karılarından istifâde etmek istiyorlar. Lâkin gerek selîm bir fıtrat, gerek bu gibi hevesât-ı rezîleden nezîh olan bir rûh o âdetleri, o esâsları hem kulûbün nezâheti, hem medeniyet-i insâniyyenin en kātil emrâz-ı ictimâiyyeden selâmeti için en kavî bir zımân sûretinde telakkī eder. İnşâallâh gelecek makālemizde şu icmâli tafsîl edeceğiz.

Biz şimdiye kadar yazdığımız yazıların hiçbirinde: Kadınların yüzlerini örtmesi bilâ-kayd u şart vâcibât-ı dîniyyedendir, demedik. Ancak mestûriyet, dinî, ictimâî bir takım esbâbdan dolayı zarûret hükmüne girmiştir dedik. Dinî olan esbâb kadının düzgünden, süsden, mücevherâttan hâlî olarak dışarıya çıkmamasıdır [çıkmasıdır.] Nitekim bedevî ve köylü kadınları bu hâldedir. İşte bu zînettir ki din onun bilâ-müsâade setrini emrediyor. Esbâb-ı ictimâiyyeye gelince o da asr-ı hâzırdaki ibâha-i mutlakadan, taammüm-i fuhştan ibârettir.

Müslümanlığın nokta-i nazarını söyledik. Medeniyet-i hâzıraya gelince onun **[243]** gāyesi rûhî, ahlâkî her türlü gāyeden mücerred bir terakkī-i maddîden ibârettir. Onun için nazar-firîb zevâhirden başka bir şeyle mukayyed olmak yoktur.

Binâenaleyh yalnız âdâb-ı zâhireye riâyet şartıyla kadınların açık saçık gezmesini, erkeklerle ihtilâtta bulunmasını ibâha ediyor. İşin iç yüzüne aslâ ehemmiyet vermiyor. Bu ihtilâtın selâmet-i ahlâka te'sîri yoktur, zannında bulunanlar, kendi kanâatlerinde sâbit kalabilirler. Yalnız el ile tutulabilecek derecede mahsûs olan bedîhiyâtı halkın nazarında başka bir sûretle göstermeye uğraşmamalıdırlar.

Hazret-i muharrir diyor ki: "Kadınlar hakkında kör bir kıskançlıkla, eşe dosta karşı revâ görülen sû'-i zan zenginleri zavallı kadınların hürriyetini gasba sevk ediyor." Biz kendilerinin nâsa karşı gösterdikleri bu hüsn-i zanna bir şey diyecek değiliz. Ancak hevesât-ı nefsâniyyenin mertebe-i te'sîrini herkesten ziyâde bilmesi îcâb eder kendileri gibi bir zâtın bu kadar –sathî nazar– olmasına teessüf ederiz.

[1] Nûr, 24/30.
[2] Ebû Dâvud, *Sünen,* Kitâbü'n-Nikâh, 44.
[3] Ahmed İbn Hanbel, *Müsned,* 3912.
[4] Nûr, 24/31.

İlk makāleleri hakkında mütâlaamız bundan ibârettir. İkinci makāleye dâir olan cevabımız da gelecektir.

(*eş-Şa'b*) **Muhammed Ferid Vecdi**

İSLÂMİYET VE TEADDÜD-İ ZEVCÂT

–2–

4- Bundan evvelki mukaddimelerden anlaşıldığı vechile, teaddüd-i zevcât kānûn-ı tabîata tamâmıyla muvâfıktır. Maamâfîh şimdi bu mes'eleyi bir kere de başka noktadan tedkīk etmek istiyoruz, ki o da maîşet-i zevciyyedir. Nazarımızı maîşet-i zevciyyeye çevirir, bu bâbda akl-ı selîmin, fıtratın hükmü neden ibâret olduğunu tedkīk edersek; görürüz ki: Kadın, ancak erkeğin himâyesinde, onun taht-ı zımânında yaşayabileceği, evin reisi yalnız erkek olabileceği derece-i vücûbdadır. Çünkü erkek bedenen, aklen, rûhen, kadından daha kuvvetli olduğu gibi âileyi beslemek için çalışmaya, müdâfaaya da daha ziyâde kādirdir. İşte, [1](اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا اَنْفَقُوا مِنْ اَمْوَالِهِمْ) nass-ı *Kur'ân*îsi'nin hükmü burada tecellî etmektedir.

Kadının yalnız ev işlerini tedbîr, çocukları terbiye ile meşgūl olması vâcibdir, çünkü kadınlar, rikkatli, sabırlı olurlar. Bununla beraber ihsâs ve taakkulda erkek ile çocuk beyninde kadınlar hadd-i vasldır; bu cihetle tedrîcî bir sûrette erkek çocukları recûliyete, kız çocuklarını da amel-i tabîîleri olan şeylere isti'dâda nakletmeye pek güzel bir vâsıtadır.

Bu mes'eleyi îzâh etmek için şöyle de diyebiliriz: Bir çok evlerin bir araya gelmesi büyük bir memleket olduğu gibi, her ev de ufak bir memlekettir. Bu ufak memleketin dâhiliye nâzırı ile maârif nâzırı kadındır reîs-i nüzzâr ile mâliye, harbiye, hâriciye, nâfia nâzırları da erkektir; binâenaleyh kadının ameli sırf dâhilîdir; hâriç ile meşgūl olamaz.

Şeyh Muhammed Abduh merhûm diyor ki: "Cenâb-ı Allah, kadınları ev işlerini tedbîr için halk buyurmuştur. Ev, mahdûd bir dâiredir, ki orada kadınların reisi, hâkimi erkeklerdir. Binâenaleyh kadınların aklı da evi tedbîr ve idâre etmek için muhtâc oldukları mikdardan fazla değildir. Şerîat de fıtrata mutâbık olarak geldiği cihetle ahkâm-ı şer'iyyede de kadınlar, ne ibâdette, ne şehâdette, ne de mîrâsda erkeklere lâhık olamadılar. Hem fıtraten, hem de şer'an bu iki nevi' beyninde fark vardır."

"Kadın erkekten zaîfdir; erkek kadının seyyidi ve reisidir; kadının vazîfesi evinin eşiğine kadardır; ondan ileriye geçmez."

(Kasım Emin Bey)

Kadın hem tab'an hem de haml, vilâdet, redâ', terbiye-i etfâl gibi kendisini evde hapis ve men'a sebep ola[n] bir takım hâlât dolasıyla başka işler yapmaktan zaîf düştüğü, âciz kaldığı cihetle kadının yalnız umûr-ı beytiyye ile meşgūl olması, ameli yalnız evde mahsûr kalması muktezâ-yı nizâm-ı fıtrat olunca, her hâlde erkeklere muhtâc olacakları vâreste-i îzâhdır. O hâlde –bazılarının zu'mu vechile– kadınları erkeklerin himâyesinden çıkararak müstakıllen yaşamalarını, hattâ erkekler üzerine bile icrâ-yı siyâdet etmelerini teklîf etmek zulmün, haksızlığın en büyüklerinden olmaz mı?

Felsefe-i hissiyye ve ilm-i ictimâ' müessisi bulunan "Auguste Comte" diyor ki: "İnkılâbât-ı ictimâiyye edvârının herbiri zamanımızda olduğu gibi kadınların ahvâl-i ictimâiyyeleri hakkında bir takım ârâ-yı bâtıla tevlîd etmiştir. Lâkin bu cins-i mergūb olan kadını hayât-ı beytiyyeye tahsîs etmiş olan kānûn-ı tabîî hiçbir zaman azîm bir tegayyüre ma'rûz kalmamıştır. Zîrâ bu kānûn o kadar sahîh ve kat'îdir ki kendisine muârız olan safsataların bekāsıyla beraber kimsenin himâyesine, müdâfaasına muhtâc olmaksızın kendi kendine icrâ-yı hâkimiyyet etmiştir."

İctimâî-i şehîr-i fâzıl-ı muhterem Ferid Vecdi Beyefendi hazretleri *el-Mer'etü'l-Müslimetü** ünvânlı kitabında diyor ki: "Kadın için hayât-ı insânîde gāyet büyük bir vazîfe vardır ki nev'-i beşerin muhâfazasından, te'mîn-i devâmından ibârettir; kadına hâs olan bu vazîfenin haml, vaz'-ı **[244]** haml, ırzâ' terbiye-i tıfl gibi birbirini müteâkib gelen devirleri ve bunların da gayr-i mufârık bir takım levâzımı vardır. Bir kadın ta'dâd etmiş olduğumuz şu devirde a'mâl-i hâriciyye ile kat'iyyen meşgūl olamaz. Meselâ dokuz aydan ibâret olan devr-i haml zarfında kadın hiçbir işi güzelce yapamaz; hattâ umûr-ı beytiyyesini bile kemâl-i meşakkatle, muhâtara ile îfâ edebilir. Zîrâ bu müddet zarfında karnındaki cenîn muhtelif devirlere girer. Her devrin vâlide üzerinde görülen bir takım âsârı, alâim-i emrâzdan geri kalmayan bir takım a'râzı vardır. Çünkü cenînin böyle devirden devire intikāli bir çok muâmelât-ı dâhiliyye netîcesidir. Bu taâmülât da bünyenin hey'et-i mecmûasına, bedenin za'fına, kuvvetine göre muhtelif bir te'sîr îfâ eder.

Kadınların edvâr-ı hayâtı içinde bu devre mahsûs bir çok şerâit-ı sıhhiye vardır ki hâmil bir kadın kendisini de, çocuğunu da sâlimen kurtarmak isterse bunlara lâyıkıyla i'tinâ etmeli, hamlin sâir edvârına da tatbîk eylemelidir.

Vaz'-ı haml devrine gelince: Bu devrin tehlikesi daha çoktur; bu devirde kadın bir takım âlâm-ı şedîdeye ma'rûz bulunur; sonra hakīkī bir maraza, müdhiş bir zaafa giriftâr olur. Bu cihetle daima kendisini etibbânın tavsiyesi üzere bulundurması lâzımdır.

Devr-i irzâa gelince: Bunun vâlide hakkındaki muhâtarâtı iki evvelki devre nisbetle hafîf ise de çocuk hakkında öyle değildir. Çocuğun menfaati nokta-i nazarından yemek, içmek ve sâir husûsâtta bu devrin de lâyıkıyla riâyet edilmesi iktizâ eden kavâid-i mahsûsası vardır.

Meselâ vâlide baharlı yemeklerden fazlaca yememesi, hadd-i lâzımından fazla emzirmemesi lâzım olduğu gibi, çocuğun doğduğu günden i'tibâren sütten kesileceği zamana kadar gıdâsı, libâsı, nezâfeti hakkında dikkat olunacak bir çok şerâit vardır ki bunlardan birine karşı revâ görülecek ihmâl çocuk üzerinde fenâ bir te'sîr hâsıl eder.

[1] Nisâ, 4/34.

* Ferid Vecdi'nin bu kitâb-ı muazzamı, müslümanların ictimâî büyük şâiri üstâd-ı muhterem Mehmed Âkif Beyefendi tarafından "Müslüman Kadını" ünvânıyla Türkçe'ye de tercüme edilmiştir. Hâl-i hâzırdaki kadınlık cereyânlarının hakīkatine vakıf olmak, âtîde bunun tevlîd edeceği vehâmeti şimdiden görmek, anlamak için bütün müslümanların bu kitabı okumaları elzemdir; hattâ diyebilirim ki: "Müslüman Kadını" her müslümanda mutlaka bulunmalıdır.

Devr-i terbiyeye gelince: Bu devirde vâlide en mukaddes, en şâyân-ı ihtimâm bir vazîfe karşısında bulunuyor. Zîrâ çocuk âlem-i gaybdan sâha-i şühûda geldiği zaman âyîne-i vicdânı bütün suverden hâlî, bütün şevâib-i ahlâkıyyeden, maâyib-i nefsiyyeden âzâde olduğu gibi, kendisine arz olunan her türlü sûreti hey'et-i asliyyesiyle telakkī kābiliyetini hâizdir. Binâenaleyh bu devirde kadının vazîfesi pek mühimdir; vazîfenin ehemmiyeti başka işler ile uğraşmaya müsâid değildir. Çünkü bu devirde vâlidenin cüz'î ihmâli sebebiyle o çocuk büyüdüğü zaman benî nev'inin başına ister istemez bir belâ olacak; yahud hiç olmazsa mensûb olduğu kavmine bir faydası dokunmayacak, vücûdunun zerre kadar ehemmiyeti olmayacak. Fakat vâlidenin terbiyeye verdiği ehemmiyet sâyesinde büyüdüğü zaman ümmetlerin medâr-ı saâdeti olan, onları celâil-i azm ü himmetiyle evc-i azamete i'lâ eden bahtiyârân-ı efrâddan biri olacağında şüphe yoktur."

Şu mesrûdâttan müstebân oluyor ki: Muktezâ-yı tabîat ve vazîfesi olarak kadının geçirmekte olduğu edvâr-ı muhtelifede kadın kat'iyyen hâricî işler ile meşgūl olamaz; binâenaleyh hâricî, hattâ bazen dâhilî işleri bile tedvîr etmek için kadın erkeğin himâyesine muhtâcdır.

Kadın için mahzâ kendi nef' ve salâhı nâmına olarak doğrudan doğruya erkeğin himâyesi altında bulunmak vâcibdir. Zâten bu himâyeyi rızâsıyla kabûl etmeyecek olsa da bilâhare mecbûren edecektir. Zîrâ kadın hayât-ı hâriciyyeye âid umûrdan hangisinde olursa olsun erkekle müsâbakaya, müzâhameye kudret-yâb olamaz. Çünkü bu korkunç mübârezede galebe her şeyden evvel adalâtın kuvvetini, bedenin şedâid ve metâibe, el-hâsıl her türlü müessirâta mukāvemet edebilecek kadar salâbetini iktizâ eder.

Buna en büyük delîl ise kadınların bidâyet-i hilkatlerinden bu âna kadar erkek boyunduruğuna katlanıp durmalarıdır; artık felsefe-i hayâliyye varsın serd etmekte olduğu muhteşem ifâdelerle –muktezâ-yı hükmü kavînin zaîfi ezmesinden, esîr etmesinden ibâret bulunan– kānûn-ı tabîatın şevketini kıracağım diye uğraşsın dursun!

Zîrâ onun bu gayretten nasîbi, akvâm-ı zaîfeyi ümem-i kaviyyenin pençesinden kurtarmak isteyenlerin, yahud kuvvetli bir adama bulunduğu mevki'-i bülend-i tahakkümden inerek, zebûn bir adam ile her husûsda bir seviyede bulunmayı teklîf edenlerin alacakları hisseden başka bir şey değildir.

Çünkü hikmet-i ilâhiyenin a'mâl-i beşer üzerinde icrâ-yı siyâdet etmek üzere îdâ' eylediği kavânîn-i fıtrat için öyle efrâd-ı beşerden birkaçının –ki mevcûdâtın bulunduğu ve daima bulunacağı hâl-i tabîîde olmayıp kendilerinin tahayyül ettikleri gibi olmasını isterler– keyfine tebaiyetle velev biran için olsun faâliyetini ta'tîl etmek, ahkâmını îfâdan geri durmak kābil değildir.

(Bu dördüncü mukaddime hakkında inşâallâh gelecek hafta daha bazı îzâhâtta bulunulacaktır.)

Aksekili Ahmed Hamdi

EDEBİYÂT

SAHÂİF-İ TENKİD: MEHMED ÂKİF

Safahât –Birinci Kitap

SEYFİ BABA

–geçen haftadan mâba'd–

Bu netîceden sonra müfekkirenin asıl mevzû'-ı şiiri, Seyfi Baba'yı aramaması kābil değildir. Hayfâ ki şâir böyle düşünmemiş: Mevzûuna birden bire rücû' eylemek istemiyor, bir takım mukaddimât îrâdına kalkışıyor, âdetâ bir ikinci mu'teriza açıyor. Böyle ikinci bir mu'teriza çizmek, dâiresi nûrânî bile olsa, nigâh-ı dikkati tenvîr edemedikten başka göze batar. Çünkü artık müfekkire birinci mu'teriza ile sîrâb-ı melâhat olmuştur, **[245]** mevzû'-ı aslî olmayan diğer bir bedîayı bile temâşâ kudreti yoktur. Kaldı ki mevzûa vusûl için temhîd edilen mukaddemâtta güzellikten eser bulamıyoruz, yazılan birkaç beyit tafsîlât-ı zâideden ibâret kalmış: İşte yâr-ı kadîmin yurdu; bakalım ışık var mı? Yoksa uyumuştur. Kapının orta yerinde ucu değnekli bir ip sarkıtılmış olacak. Şunu bulsam da çekip açıversem…" yolundaki hikâyeler, sonra "ayağımdan lastiği çıkardım, sağa döndüm, merdivenden çıktım, sola döndüm…" meâlindeki ilâveler hep haşviyyâttan ibârettir. Şâir ihtimâl ki "tasvîrde iltizâm-ı hakīkat" dâiyesiyle böyle tafsîlâta girişiyor. Fakat tasvîrde "hakīkī, sahîh" olmak hâtıra gelebilecek bütün teferruât ve cüz'iyyâtı sıraya dizmekle değil, onların arasında tab'-ı selîmin, hüsn-i tabîatın intihâb edeceği bazı şeyleri hüsn-i teblîğ edebilmekle kāimdir. Bu mes'ele "meşhûdât-ı hâriciyyeden ne gibi şeylerin bir eser-i san'atta câ-yı kabûl bulabileceği" bahsidir ki hikmet-i bedâyia göre fevkalâde hâiz-i ehemmiyettir. Mehmed Âkif'in hikmet-i bedâyii nasıl anlamak istediğini ileride tedkīk ettiğimiz sırada bu bahsi ta'mîka çalışacağız. Şimdilik şu kadar söyleyeyim: Fikrimce bu mukaddimât pek ziyâde ihtisâr edilmeli idi, parçanın yalnız şu iki beytini yazmak kâfî olurdu.

Hele ya Rabbi şükür karşıdan üç tane fener
Geçiyor sapmayarak doğru yürürlerse eğer
Giderim arkalarından… yolu buldum zâten
Yolu buldum ne demek gelmiş iken hâlâ ben.

Bu beyitlerden sonra Seyfi Baba'nın sözleri pekâlâ başlayabilirdi. Şâir mevzûa girmeden evvel iki beyitlik mukaddimeyi kâfî görememiş; şu kadar var ki fenerin sönük nûrlarında gördüğü levha kadar zinde ve müessir elvâh-ı hakīkıyye yazamayacağını kendisi de anladığı için yine tasvîrinde iltizâm-ı ihtisâr etmek, mu'terizasını küçültmek istemiş. Yoksa kapının ipini çekmek, bir sağa bir sola dönmek, lastiği ayağından çıkarmak, merdivenden tırmanmak, odanın perdesini açmak gibi tafsîlâta girişen bir san'atkâr daha yazmak için neler bulurdu: Evin manzara-i hâriciyyesini, avlunun karanlığını, merdivenin sallanışını, tahtaların ses vermesini, duvarların gölgelerini, el-hâsıl meşhûdâtının daha bir çoğunu yazabilirdi. Mâdem ki bunların hiçbirini yazmamış, ihtisârında daha ziyâde şümûl ve kat'iyyet iltizâm etmiş

olsaydı da şimdi söylediğim gibi mukaddimesini iki beyte hasretseydi bence elbette bin kere daha büyük bir muvaffakiyet-i san'atkârâne göstermiş olurdu. Mutlaka iki beyitten fazla söz söylemek lâzımsa mevzû'-ı hakīkīden evvel müfekkireyi yolculuk mu'terizasına rücû' ettirerek o menâzırı bir şimşek ziyâsıyla ân-ı vâhidde tekrar göstermek için bütün o elvâh-ı dehşetnâke ifâza-i hayât etmiş olan feneri, o kör kandili güzel bir beyitle mevzû'-ı bahs edivermek mümkün değil miydi? Vâkıâ fenerden mevzû'-ı hakīkī meydana çıktıktan sonra tekrar bahsediliyor, hem de pek güzel bahsediliyor; maamâfîh evin kapısından girilince de fener gāyet güzel bir iki beytin rûh-ı sünûhu olabilirdi sanırım.

Şu îzâhâttan hayretimin esbâbı anlaşılmıştır: Seyfi Baba şiirini okuduğum zaman bir şiirde mevzû'dan inhirâf edildiğini afv ettirecek, hattâ mevzûunu unutturarak insanı yeni bir bedîanın meftûnu edecek kadar latîf ve mükemmel bir ikinci şiir-i enfes mündemic bulunmasına sonra da bu fevkalâde tasvîre ehemmiyetsiz, âdî bir takım tafsîlâtın terdîf edilmesine bakarak muvaffakiyet ve sukūtun arasında müfekkirem taaccüblere giriftâr olmuş idi. Bilmem haksız mıyım?

Şiirin mükâleme ile başlayan son kısmı gāyet sâde olmakla beraber pek latîfdir. Denilebilir ki bir fakīrin hâlini olduğu gibi yazıvermekten bir şiir çıkar mı? Bana göre çıkar: Böyle sâde bir eserde büyük bir şiir; parlak bir bedîa-i hayâliyye ararsak bulamayız; fakat âsâr-ı san'atın güzellikleri de tabîatın güzellikleri kadar mütefâvittir. Mehmed Âkif her zaman ulvî, fevkalâde müstesnâ ve mümtâz, gāyet bârîk ve nâzân şiirler yazmıyor, hattâ ihtimâl ki yazamıyor; fakat sâde, mahviyetli, rakīk ve hazîn şiirler yazıyor, hem pek güzel yazıyor. Bu az muvaffakiyet değildir. Ben öyle zannediyorum ki *Seyfi Baba* gibi bir şiir bir milletin defîne-i eş'ârı arasında pâyidâr olur. Sâdeliği, tabîiyyeti beğenemeyip de müstesnâ şiirler, yüksek bedîalar arayanlar da *Seyfi Baba*'da fenerin ziyâlarıyla titreyen elvâh-ı leyle nigâh-endâz olsunlar, bütün bir cihân-ı şiir temâşâ ederler. *Seyfi Bab*a manzûmesinde "şâh beyt" ıtlâkına sezâvâr olan sözler de vardır:

Yakamozlar yaparak her iki yandan fenerim,
Zevrak âsâ yüzüyorduk, o yüzer, ben yüzerim!
……
Ne kadar manzaralar varsa nazar-sûz ve rezil
Bana göstermeden olmazdı bizim kör kandil
……
Kim kazanmazsa bu dünyâda bir ekmek parası:
Dostunun yüz karası, düşmanının maskarası!
……
Hele son kibriti tuttum da yakından yüzüne,
Sürma çekmiş gibi nûr indi mumun kör gözüne!
Bir de baktım ki tek onluk bile yokmuş kesede
Mühürüm boynunu bükmüş duruyormuş, sâde!

Hele şu son beyit sâdeliğiyle beraber ne kadar güzeldir. Manzûme bu beyit ile nihâyet bulmalı idi. Bir fakīre bezl-i muâvenet için imkân bulunamamasından kalbin hissettiği yeis ve ıztırâba mühürün boynunu bükerek kese dibinde tek ü tenhâ kaldığını söylemek kadar güzel bir tasvîr ile tercümân olmak kolay istihsâl olunan muvaffakiyetlerden değildir. Şâir böyle bir **[246]** muvaffakiyete vâsıl oluyor, bu kadar belîğ ve hazîn bir beyit yazıyor da yine manzûmesini o beyit ile bitirmiyor, bu canlı levha-i şiire:

O zaman koptu içimden şu tehassür-i ebedî:
Ya hamiyetsiz olaydım, ya param olsa idi!

Beyti gibi nazm-ı sırfdan ibâret, ma'nâsı, lafzı ehemmiyetten ârî bir beyit ilâve ediyor. Acaba niçin? Acaba neden dolayı Boileau'nun "bazen ilâve, fakat ekseriyet üzere tayyediniz" nasîhatine şâirler her zaman ittibâ' edemiyorlar? Bu nakīsa, bu ibtilâ-yı iksâr en büyük şâirlerin en muazzam eserlerinde bile görülür: Abdülhak Hâmid gibi bir dâhî-i şiir meselâ "Fâtih'i Ziyâret" manzûmesini:

Titrerdi secdegâhın oldukça sen cebîn-sây
Hâlâ gelir zemînden tekbîr-i zâr-zârın..

Beytiyle bitiremiyor, bu kadar ulvî bir hayâl ile kanâat edemiyor da bu şâh beyitten sonra:

Ecr-i azîm-i vasfın kaydında gönlüm ey şâh
Afv eyle bu kusûrun sen ol günâhkârın
Medhinde şâirâne ilhâmlar gerektir
Ta'rîfi yerde bitmez arşa çıkan kibârın

Sözlerini yazıyor. Tevfîk Fikret gibi rûh-ı san'ata hakkıyla vâkıf bir üstâd-ı şi'r "*Nef'î*" manzûmesinde:

Öyle bir nehr-i muazzam gibi cûş etmişsin
Fakat eyvâh çorak yerde akıp gitmişsin

Beytine Nef'î'nin rûhundan kopmuş kadar zinde ve ma'nîdâr olan bu söze:

Sana bir başka zemîn, başka zaman lâzımdı
Sana bir âlem-i lâhût –nişân lâzımdı

Beytini bu kadar kuvvetsizliğiyle beraber ilâve etmekten çekinmiyor! Daha aranılırsa pek güzel şiirlerde bu kusûrun bir çok misâlleri bulunabilir. Bilmem mütâlaam musîb midir, bana öyle geliyor ki şu hatâ-yı san'atın başlıca iki sebebi var:

Birincisi yazılıvermiş şeyleri çizmeye kıyamamak. Şâir bir çok kāfiyeler buluyor, o kāfiyeleri birleştirmek için beyitler yazıyor. Bir kere de beyitler yazıldı mı onlara evlâdı imiş gibi dokunmaktan ihtirâz ediyor. İşte gösterdiğimiz misâllerde Hâmid'in son beyitleri bu kabîldendir. İkinci şâir kendisinin pek güzel anladığı meâlin başkalarına karanlık kalmasından çekiniyor, onu tefsîre, te'yîde kalkışıyor. Tevfîk Fikret'in, Mehmed Âkif'in *Nef'î* ve *Seyfi Baba* manzûmelerinde son beyitler de işte bu lüzûm-ı muhayyele binâen yazılmıştır.

* * *

Seyfi Baba şiirinin lisânını tedkīk edersek nazmın bir hârika-i muvaffakiyet olduğunu görürüz: Hiçbir kusûru yoktur. Mehmed Âkif'in bu nazmında yeni lisân-ı şiirimizin rûhuna infâz-ı nazar ettiğini delâil-i müteaddidesiyle isbât ediyor; hele hüsn-i ıtnâba en güzel numûneler gösteriyor, bunları îrâda hâcet görmüyorum: Ufak bir dikkat-i nazar bu dekāik-ı san'atı ihâta için kifâyet eder. *Seyfi Baba* manzûmesi Mehmed Âkif'in diğer bir çok şiirleri gibi ma'nen, lafzen şebâbın hâtıra-i ihtirâmını tezyîn edecek âsâr-ı milliyyemizdendir.

Ali Ekrem

MAKĀLÂT

BÜYÜK ÜSTÂD HACI ZİHNİ EFENDİ MERHÛM

5 Kânûnievvel 1329

Dün, öğleden sonra, muhterem bir refîkımla Çengelköyü iskelesine doğru –nef'-i vatan ve millete dâir– söyleşerek ilerliyorduk. Refîkım bir aralık inler bir sesle: "Hacı Zihni Efendi pek hasta!" dedi. Of.., bu haber benim kulaklarımda bir bomba kadar müdhiş bir tarrâka husûle getirmişti.

Ben bu kara habere bir türlü inanmak istememiştim. Nasıl inanabilirdim ya?.. Hasta döşeğine girmeden bir gün evvel lütf-i tesâdüfle vapurda ziyâreti ve samîmî, mebzûl iltifâtıyla müşerref olduğum bu zât-ı memleketimizin, âlem-i İslâm'ın ilimce, amelce en yüksek bir sîmâsı, sîmâ-yı fazl ü kemâli olarak tanımıştım. Böyle muhterem, muazzez bir vücûdun ufûle meyline ihtimâl vermemekte haklı değil mi idim?..

Evime geldiğim zaman hâlâ o meş'ûm haberin elîm te'sîriyle muztarib bulunuyor idim, kendi kendime: Şu mübârek zât ölmeseydi.. Beş on yıl daha yaşasaydı!.. Demiş ve Allah'dan bu metîn ve azimkâr âlim-i İslâm için sıhhat ve ömür dilemiştim!..

Müvezziin bu sabah –ber-mu'tâd– kapı aralığından bıraktığı *Tasfîr-i Efkâr*'ı okurken dün hastalığını duyduğum zâtın gaybûbet-i ebediyyesini mübelliğ sütûr-ı siyâhın gözlerime birdenbire ilişivermesi beni ne kadar dil-hûn eyledi!..

Bu acı hakîkat bana sâatlerce elem yaşları döktürdü. Mâdâme'l-ömr hep aynı teessür ile kalbim sızlayacak ve ağlayacaktır.

Vah, vah, nev'i şahsına münhasır* başlı başına bir cihân-ı fazl ü ma'rifet olan el-Hâc Mehmed Zihni Efendi de ufûl etti ha?..

Hayf, sad-hezâr hayf.!.. Şu son yıl biz müslümanlar için ne felâketli, acıklı bir yıl oldu! Rabbim tekrarını göstermesin.

Bahtı kara vatanın o melek kadar sevimli, gelin kadar süslü, Hâtem-i Tâî kadar vergili uzuvları vahşî, hunhâr, gaddâr düşmanlarımızın mülevves **[247]** ayakları altında çiğnendi, ve gasb olundu; yarım milyondan fazla kadın, erkek, genç, ihtiyâr ma'sûm din kardeşlerimiz Salîb nâmına kuduran Balkan canavarları tarafından pek şenî', pek fecî' bir sûrette boğazlandılar, diri diri ateşlere atıldılar, gömüldüler!.. Bu kadar zâyiât kâfî gelmemiş gibi dest-i ecel bu bîçâre ümmete hâme-i kudret ve irfânlarıyla hizmeti ecell-i vezâif bilen ulemâ ve fudelâmızdan da birkaçını çekip almıştı. Onlar hep o gayr-i kābil-i telâfi ziyâ'lardan değil mi idiler?..

Felâket felâketi ta'kîb edermiş!.

Evet, kırk yıldan beri daima artan bir gayret, bir aşk-ı îmân ile bütün âlem-i İslâma hep selâmet ve hakîkat nûr ve tohumları saçmış ve en büyük zevk-i rûhîyi bu uğurda uğraşmaktan almış bir necm-i feyz-bâr daha söndü, gitti!..

Bugün Beylerbeyi Câmi'-i şerîfinde namazı kılınan Hacı Zihni Efendi merhûmun na'ş-ı mağfiret-nakşı şu dakîkalarda mâtemler içinde çınlayan hânesi civârındaki kabristanda ihzâr edilen hâtırasının [hazîresinin] sîne-i pür-sükûnuna tevdî' olundu; rûhu pek sevdiği Peygamber'ine, Allah'ına kavuştu.!

Hak, ona ganî ganî rahmet, keder-dîde efrâd-ı âilesine, gaybûbetinden cidden müteessir olan telâmize-i irfânına sabırlar ihsân eylesin..

* * *

Ben İstanbul'da büyüdüğüm hâlde Hacı Zihni Efendi nâmını hiç duymamıştım, maatteessüf duyuran da olmamıştı.

320 senesi Trabzon'da Arapça öğrenmek hevesine düşerek bir sarf ve nahiv edinmeye kalkışmıştım. Daima alış-veriş ettiğim bir kitapçının kirli câmekânı içinde tozlara batmış bir kitap gözüme ilşimiş idi! *el-Müntehab*..

Kitapçının istediği parayı memnûniyetle vererek kitabı almakla rûhumun ne büyük bir atş-ı irfânını tatmîn etmiş olduydum!..

Çok geçmeden *el-Muktedab*ler, *el-Hakāyık*ler; *Ni'met-i İslâm* külliyât-ı nefîsesi, *el-Kavlü Ceyyid*, *Meşâhîrü'n-Nisâ*lar… Benim için tükenmez birer hazîne-i tetebbu' ve istifâza olmuşlardı.

İşte ben mağfûr-ı müşârun-ileyhi rehberî-i tâliimle edindiğim şu muazzam, lâ-yemût eseriyle tanımış idim.

Merhûm benim en ziyâde sevdiğim bir üstâd, bir muallim-i irfân idi. *Kenzü'l-Hikem* nâmıyla tab' ve neşrettirdiğim *Müntehabât*'taki ehâdîs-i şerîfenin bir çoğunu müşârun-ileyh tercüme etmişlerdi. Hacı Zihni Efendi, ne kadar mütevâzı' ve mahviyetkâr idiler!..

Beş altı ay mukaddem Sofya'dan merhûma bir mektup takdîm eylemiştim. Cevher-i cân gibi sakladığım cevab-nâme-i hakîmânelerini aynen âtîye derc ediyorum:

Oğlum Hâfız İbrahim Efendi

Sofya'dan yolladığınız mektûbu târîhinden bir hafta sonra aldım. Hayatınıza sevindim; esâretinize yerindim. Ehl-i İslâm'ın bu seferki musîbeti tasavvur hâricindedir. Mevlâ-yı müteâl encâmı hayreylesin. Damadım Doktor Binbaşısı Rif'at Efendi bidâyet-i harbdeki sefâletle ve onun damadı Yüzbaşı Halil Efendi düşman kurşunuyla şehîddirler. İkisi dahi metîn ve ehl-i dîn kimseler idi. Mevlâ garîk-ı rahmet etsin.

Dîn-i İslâm'ın anâsır-ı gayr-i müslimeyi himâyesi onların hîn-i fethden bu âna kadar memâlikimizde mevcûdiyetiyle müsbettir. İspanya'nın ehl-i İslâm elinden çıkması ve İstanbul'un ehl-i İslâm eline girmesi bir zamana tesâdüf etmiştir. Orada bir müslim kalmamış ve kalanlar da ateşlere yakılmıştır! Burada ise yerlilere bir çok İspanya muhâciri Yahudiler ve Asya düşkünü Ermeniler munzam olmuştur. Selîm-i Evvel'in İstanbul ve Rumeli hıristiyanlarını İslâm etmek için katil teşebbüsünden Zenbîlî Ali Efendi nâmındaki müftînin mümânaatı men' etmiştir, ki zimmet-i İslâm'ı kabûl edip cizye veren raiyye katl olunamaz demiştir. Muktezâ-yı hükm-i şer' dahi budur. (……..)

"(انما بذلوا الجزية لتكون دماؤهم كد مائنا واموالهم كاموالنا) buyurulmuştur, ki onlar yani milel-i gayr-i müslime kanları kanımız ve malları malımız gibi olmak için bezl-i cizye ettiler, demektir. Devlet-i İslâmiyye'ye raiyye olup cizyesini veren gayr-i müslim "zimmî" nâmını alır. Zimmîler bizce müste'menlerden yani düvel-i ecnebiye tebaasından olup da

* Dün Vahyî böyle diyordu.

memâlikimizde muvakkaten bulunanlardan mümtâzdırlar. (Muvakkaten diyorum, ki ecnebîler memâlik-i İslâmiyye'de bir seneden ziyâde duramamakla ve duracak olurlar ise zimmî olmakla mükellefdirler.) Bir zimmîyi bi-gayri hakkın katleden bir müslim kısâsen katl olunur. Bir zimmînin malını sirkat eden sârık-ı müslimin eli kesilir. *Kur'ân-ı Kerîm*'de [1](اَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْس الخ) kavl-i kerîmi mutlak vârid olmuştur. *Müslim-i Serîf*'in tashîh ve tahşiyesi bendenizi epeyce meşgûl etmekte olduğundan bundan ziyâde yazamadım. *Bedâi'* ve *Fethu'l-kadîr* ve *Bahr-i Râik* ve *Tebyîn-i Hakāyık* kütüb-i fıkhiyyemizin matbû' ve mu'teberlerindendir.

25 Mayıs sene 329, Mehmed Zihni"

Beşiktaş'tan: **Hâfız İbrahim**

Yine hayfâ ki sîne-i vatanı Bir zıyâ'-ı müessir incitti;
Yine bir fâzıl-ı yegânesini İlm ü irfân-ı cihânı gayb etti.
Son zamanlarda âlem-i İslâm Ne mühim zâyiât ile bitti!
Düştü bir nev-hasâr ma'rifete Hacı Zihni Efendi de gitti.

1332

Adne pervâz eden o rûh-ı güzîn Bulsun a'le'l-merâtibi âmîn.

Tâhirü'l-Mevlevî

TERBİYE VE TA'LÎM

DÂRÜLFÜNÛN-I İSLÂMÎ

Medîne-i Münevvere'de şehrin hâricinde Bâbü'ş-şâmî cihetindeki Davud Paşa'nın vakıf bahçesi derûnunda inşâsı mukarrer olup bin üç yüz otuz iki sene-i hicriyyesinin birinci günü (Cumartesi Teşrînisâni 16) vaz'-ı esâs-ı resmî icrâ edilen Dârülfünûn-ı İslâmî'nin nizâmnâme-i esâsîsi:

[248] Madde 1- Fahr-i Kâinât aleyhi efdalü's-salâvât ekmelü't-tahiyyât efendimiz hazretlerinin rûhâniyet-i seniyye-i nebeviyyelerinden bil-istimdâd Medîne-i Münevvere'de "Medrese-i Külliye" nâmıyla Evkāf Nezâreti tarafından leylî bir dârü'l-ulûm te'sîs olunmuştur.

Madde 2- Maksad-ı te'sîsi; talebenin hakāyık-ı celîle-i İslâmiyye'yi neşr ü ta'mîme te'mîn-i ehliyetidir.

Madde 3- Medrese-i Külliye lüzûmu kadar şuabâtı muhtevîdir, Medrese-i Külliye'ye merbût ibtidâî ve tâlî kısımlar da vardır.

Madde 4- Medrese-i Külliye'de tedrîs olunacak derslerin envâını ta'yîn meclis-i idâre-i merkeziyyeye âiddir.

Madde 5- Medrese-i Külliye'nin umûr-ı idâresi meclis-i idâre-i merkeziyyeye ve hey'et-i idâre ile medresenin müdîrine mevdû'dur.

Meclis-i İdâre-i Merkeziyye: Evkāf nâzırının taht-ı riyâsetinde olmak üzere ibtidâen nâzır tarafından müntehab ve bâ-irâde-i seniyye mansûb on a'zâdan müteşekkildir. A'zânın tebdîli ve hall vukūunda diğerinin ta'yîni ancak re'y-i hafî ve a'zâ-yı mürettebenin sülüsân ekseriyet-i ârâsıyla bâ-irâde-i seniyye icrâ olunur. Meclis-i idâre-i merkeziyye Dersaâdet'te ictimâ' eder ve ekseriyet-i ârâ ile mukarrerât ittihâz eyler.

Hey'et-i İdâre: Şeyhü'l-harem-i hazreti nebevînin taht-ı riyâsetinde olmak üzere Medîne-i Münevvere muhâfızı ve Harem-i Şerîf ve Medrese-i Külliye ve i'dâdî müdîrleriyle meclis-i idâre-i merkeziyyece mahalli ulemâsından müntahab üç ve hey'et-i ta'lîmiyye nâmına müzâkerâta iştirâki tensîb olunan bir veya müteaddid zevâttan müteşekkildir, kararlarında ekseriyet-i mutlakla mu'teberdir.

Madde 6- Medrese-i Külliye'nin idâre ve teşkîlât-ı dâhiliyyesi nizâmnâme-i dâhilîde ta'yîn olunacaktır.

Madde 7- Meclis-i idâre-i merkeziyyenin vazîfesi Medrese-i Külliye'nin nizâmnâme-i dâhilîsini ve ders programlarını tanzîm ve ta'yîn ve ihtiyâca göre ta'dîl ve tebdîl ve umûr-ı mâliyyesini tedvîr ve senevî masârıfını ihtiyâca göre tezyîd ve taklîl ve ta'lîmât ve mukarrerâtının hüsn-i sûretle tatbîki esbâbını i'dâd ve murâkabe ve te'mîn ve senevî vâridât ve masârıfı bütçesini tedkīk ve muvâfık gördüğü şekle ifrâğ veya tasdîk ve medresenin devâm-ı mevcûdiyeti esbâbını istikmâl ve hey'et-i idâre ile müdîr arasında tekevvün eden ihtilâfâtı hall ü fasl ve muallimîn ile Medrese-i Külliye'nin idâre me'mûrlarını ta'yîn ve lede'l-îcâb azl ü nasb ve ihtiyâca göre me'mûrîn ve müstahdemîni tezyîd ve vazîfelerini mukteziyât-ı hâl ve maslahata göre tevsî' ve tahdîd ve müessese nâmına vukū' bulan teberruâtı kabûl ve müesseseyi temsîl gibi husûsât ile müessesenin terakkiyâtına ve gāye-i te'sîsine hâdim tedâbîr ve mukarrerâtı ittihâz etmektir.

Madde 8- Hey'et-i idârenin vazîfesi nizâmnâme-i dâhilîde muayyen vezâifin, meclis-i idâre-i merkeziyyeden teblîğ olunacak mukarrerâtın icrâsıyla işbu nizâmnâme ile ta'lîmâtın ve meclis-i idâre-i merkeziyyece ittihâz ve teblîğ olunan kâffe-i mukarrerâtın tamâmî-i tatbîk ve tenfîzini murâkabe ve teftîş ve her üç ayda bir netîce-i teftîşâtını mübeyyin takrîrini meclis-i idâre-i merkeziyyeye irsâl ve müessesenin husûl-i terakkiyâtı ve te'mîn-i intizâmı için icâb eden ıslâhâtı teklîf ve müdîriyetin bu kabîl iş'ârâtını müzâkere ve muâvin ve muallimlerden mâadâ müstahdemîn-i müessesenin azl ü nasbları hakkında müdîriyetce verilen kararları i'tirâz vukūunda tedkīk ve icâbâtını ta'yîn etmektir.

Madde 9- Hey'et-i idâre tarafından vukū' bulan iş'ârâtın meclis-i idâre-i merkeziyyeye vusûlü târîhinden i'tibâren üç ay zarfında cevap verilmesi tasvîb-i telakkī olunur.

Madde 10- Medrese-i Külliye'nin muallimleri ta'lîm ve tedrîs edecekleri ulûm ve dürûsda ihtisâs-ı tâm ile mütehassıs ve ma'rûf ve gāye-i te'sîsi te'mîne medâr sıfât-ı matlûbe ile müştehir ve mevsûf bulunmaları meşrûttur.

Madde 11- Şerâit-i duhûl ve kabûl meclis-i idâre-i merkeziyye cânibinden tanzîm olunacak ta'lîmâtnâme ahkâmına tâbi'dir.

Madde 12- Müessese aksâmından her birinde ikmâl-i tahsîl edenlere verilen şehâdetnâmeler tedrîsât i'tibârıyla mümâsili müessesât-ı resmiyye şehâdetnâmeleri gibi mu'teberdir.

Madde 13- Müessesede lisân-ı tedrîs Arapça'dır.

Madde 14- Medrese-i Küliyye'nin vâridâtı Evkāf Hazînesi'nden verilecek senevî bir milyon guruş ile hibe ve vasiyet ve vakıf ve hedâyâ ve teberruâttan ibârettir.

[1] Mâide, 5/45.

Madde 15- Meclis-i idâre-i merkeziyye Medrese-i Külliye'nin teâlîsi için lüzûm gördüğü zevâtı a'zâ-yı fahriyye intihâb etmeye salâhiyetdârdır.

Madde 16- İşbu nizâmnâmenin icrâ-yı ahkâmına Evkâf Nezâreti me'mûrdur.

HAYÂT-I AKVÂM-I İSLÂMİYYE

TÜRKİSTAN MÜSLÜMANLARI

Âdet-i Kabîha

Kuyaş gazetesine yazılan bir mektuptan muktebesdir:

Lût Kavmi'nin fenâ âdeti bugün Türkistan müslümanları arasında günden güne terakkī etmektedir.

Lût Kavmi'nden Yunanîlere, Yunanîlerden Îrânîlere, Îrânîlerden Türkistanlılara sirâyet etmiş olan bu fenâ âdet, Türkistan toprağında müdhiş bir sûrette neşv ü nemâ bulmuştur. Büyük ve küçük, avâm ve havâs herkes bu pis âdetin esîridir. Bu hâl buralarda âdetâ mübâhlar sırasına geçmiştir. Korkulur ki bu âdet dâimî sûrette Türkistanlılar ile münâsebâtta bulunan Şimâl müslümanlarına da geçmesin!

Söylemesi bile istikrâhı mûcib olan bu âdet-i kerîhe Türkistan, Buhârâ'nın hâkimlerine, hocalarına, âlimlerine kadar sirâyet etmiş, maatteessüf pek muhterem tanılan kimseler bile bu rezîl hastalığa mübtelâ olmuşlardır. Hattâ Türkistanlı bir mollanın dediğine göre –hâşâ sümme hâşâ– *Kur'ân-ı Kerîm* ve ehâdîs-i şerîfede livâtanın hürmetine delâlet edecek sarîh bir nas yokmuş!.. "Habâis" cümlesinden de olamazmış, çünkü livâta habâisden sayılamazmış!.. Buranın ulemâsı, hâkimleri bu gibi fenâlıklara ön ayak oluyorlar; ötede beride bunun o kadar şiddetli harâmlardan olmadığını iddiâ ediyorlar. Düğün, bayram, nevrûz, nevsâl.. gibi her münâsebetlerle meclisler tertip ederek "peçe"ler oynatıyorlar. Böyle meclislere de "bezm" deniliyor. Bâri ulemâ, hâkimler, me'mûrlar bu gibi bezmlere iştirâk etmeyeydiler, belki de bu fenâ âdetin önü alınabilirdi. Fakat maatteessüf bu husûsda hiçbir istisnâ yok: Herkes aynı derecede bu hastalığın mübtelâsıdır. Onun için şimdilik bu âdetin önüne geçmek imkânı maatteessüf yok gibidir.

Maamâfîh, hükûmet, ötede beride tek tük kalmış olan erbâb-ı takvâ (ki bunların bulunacağında şüphe yoktur) bunu merâm etmiş ola idiler, asırlardan beri köklenmiş olan bu âdeti birden bire söküp atmak kābil olmasa bile her hâlde tedrîcî bir sûrette azaltmak için yol **[249]** hazırlanabilirdi. Çünkü ahâlide "Allah korkusu" tamâmıyla sönmüş değildir. Ahâlîde şerîate karşı hâlâ büyük bir ihtirâm vardır. Hatîbler, vâizler hurâfeler neşredeceklerine biraz da bu fenâ âdetlere mevzû'-ı bahs etseler, iknâ' etmek husûsundaki mahâretlerini biraz da bu cihete sarfetseler elbet bunun hayırlı te'sîrleri görülürdü…

Sebîlürreşâd

İşte vaktiyle İmâm Buhârîleri, İmâm Ebulleysleri, Burhâneddînleri, Tâcüşşerîaları, Hoca Ahmed Yesevîleri, İmâm-ı Rabbânîleri, Abdülhâlık Gucdüvânîleri… yetiştiren bu memleket ahâlisinin bugünkü hâli!... Vaktiyle buraları birer kahraman yatağı idi. Buhârâ, Semerkand birer edeb, ilim ocağı idi. Zimmîliğe, harâca dâir olan bütün ahkâm-ı fıkhiyye bu memleketlerde tamâmıyla tatbîk ediliyordu. O zaman müslümanlar bu memleketin efendisi idiler. Alel-âde bir müslüman sokaktan geçerken, zimmînin işini gücünü bırakarak selâm durması, süvârî ise atından inmesi kānûn-ı mahsûs muktezâsı olup İslâmiyet'in vakārı icâbâtından sayılıyor idi. Buhârâ kelimesine "şerîf" vasfı terdîf olunuyordu.

Bir zimmî bir şehir dâhilinde esb-süvâr olamazdı. Her vazîfeşinâs müttakī müslüman bütün ma'nâsıyla muhterem ve zî-vakār idi. Fakat bugün ise uzun yenli hırkalarıyla, koca sarıklarıyla pis peçelerin, murdâr oğlanların peşlerine düşen fâsıklar, birkaç ümmî Rus'un huzûrunda tiril tiril titremek mecbûriyetini hissediyorlar. Vaktiyle âdî bir zimmî haklı olarak büyük bir müslümana karşı vaz'iyyet-i ihtirâmkârâne almak mecbûriyeti hissettiği hâlde, şimdi ise tam aksine, fâsık bir müslüman âdî bir Rus'a karşı selâm verip mürâîlik etmek hissini duyuyor… Selef ile halef arasında ne kadar mühim bir fark!..

ROMANYA MÜSLÜMANLARI

KÖSTENCE KONGRESİ VE MUKARRERÂTI

Köstence Kongresi, Teşrînisânî'nin yirmi birinci Pazar günü, Romanya hükûmetinden, müslümanların hukūk-ı dîniyye ve siyâsiyyelerini tanımasını talep etmek ve Romanya müslümanlarının ıslâh-ı ahvâli hakkında icrâ-yı müzâkerât ve ittihâz-ı mukarrerât eylemek maksadıyla in'ıkād etmiştir. Kongreye iştirâk eden murahhaslar iki yüz elliyi mütecâviz idi. Bunların ekserîsi yeni Romanya ahâlisinden ise de Köstence'den, Tutrakan'dan da iştirâk edilmiş idi.

O gün öğle üzeri, kongrenin a'zâsı Romanya hükûmeti tarafından inşâ ettirilen câmi'-i şerîfde toplanmışlar ve kırâat olunan mevlid-i nebevîden sonra kongrenin resm-i küşâdını icrâ eylemişlerdir. Kongrenin esnâ-yı küşâdında murahhaslardan bazı zevât ile Köstence mutasarrıfı, belediye reisi tarafından nutuklar îrâd olunmuş, Köstence Osmanlı Şehbenderi Kadri Bey tarafından zemîne münâsib vukū' bulan beyânât kongreciler üzerinde fevkalâde hüsn-i te'sîr husûle getirmiştir. Nutukları müteâkib bir müddet müzâkerâtta bulunulmuş, akşam üzeri de şehbenderimiz Kadri Bey'in kırâat ettiği mevlid-i nebevîde hâzır bulunulmuştur.

21-22 Teşrînisânî 913'de Köstence'de akdolunan Romanya müslümanlarının birinci kongresinin programı.

– Resmî –

1- Kral ve hükûmete arîza-i şükrân.
2- Başmüftîlik ihdâsı.
3- Mehâkim-i şer'iyye ihdâsı (Balçık ve Tutrakan'da)
4- Dârü'l-muallimîn küşâdı.
5- Medrese-i İslâmiyye'nin ıslâhı mes'elesi.
6- Mekâtib-i İslâmiyye-i husûsiyye mesâili.
7- Mekâtib-i İslâmiyye Müfettişliği.
8- Müslüman vakıf komisyonlar tasdîki.
9- Yeni Dobruca'daki müslümanların hukūk-ı siyâsiyyeleri.

10- Romanya'daki müslümanların hicreti mes'elesi.

11- İslâmların askerliği husûsunda imtiyâzât.

12- Sanâyi' ve zirâat mektebine muayyen mikdarda müslüman çocukların meccânen kaydı.

– Husûsî –

1- Encümen-i Fazîlet-i İslâmiyye teşkîli.

2- Mekâtib-i İslâmiyye'deki programların tevhîd ve ıslâhı.

3- Kız sanâyi' mektebi küşâdı.

4- Cemâat-i İslâmiyye vakıf komisyonları teşkîli.

5- İkrâz sandıkları ihdâsı.

6- Ticâret depoları küşâdı.

7- İslâmlar tarafından bir hastahâne inşâsı.

8- İslâm hukūkunu müdâfaa için bir gazete te'sîsi.

Köstence Cemâat-i İslâmiyye Hey'eti

Böyle mühim ve mufassal bir rûznâme ile işe başlayan kongrenin müzâkerâtı üç gün devâm etmiş ve ittihâz olunan mukarrerâtı Romanya hükûmetine tebliğ eylemek ve is'âf ettirmek üzere Bükreş'e on iki zâttan mürekkeb bir hey'et-i murahhasa gönderilmiştir.

Birinci Köstence Kongresi, yukarıya nakledilen rûznâmenin kısm-ı husûsîsi ile meşgūl olmak istememiş, bu kısımdaki mevâddın ileride in'ıkād edecek olan muallimîn kongresine havâlesine karar vermiştir. Bundan mâadâ kısm-ı resmîdeki ikinci ve dokuzuncu maddeler tayyedilmiş, yalnız mütebâkī on bir madde ile iştigāl olunmuştur. Başmüftîlik ihdâsı talebinden sarf-ı nazar olunması ma'kūl bazı esbâbdan ileri gelmiştir. Ez-cümle diyorlar ki:

Romanya'daki müftîlere Bâb-ı Meşîhat menşûr verecektir. Ahâlî-i İslâmiyye ne bunların müddet-i me'mûriyetlerine, ne de azillerine müdâhale etmemektedir ki bu; aramızda bazı ihtilâfâtın zuhûrunu men' ediyor. Başmüftîlik ihdâsı ise belki vukūunu istemediğimiz müşkilâtı bâdî olabilir!..

[250] Kongre müslümanlar arasındaki, "nikâh", "talâk", "verâset" gibi mesâil-i şer'iyyeyi hall ü hasm edecek mehâkim-i şer'iyye ihdâsını Romanya hükûmetinden talebe karar vermiştir. Bu mahkemeler, Romanya müslümanlarının arzu ettiklerine nazaran, Balçık, Tutrakan, Akkadınlar ve Kurupınar'da olmalıdır.

Rûznâmenin dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci maddeleri umûr-ı maârife mütedâirdir ki Romanya müslümanları diğer bütün husûsâttan ziyâde buna ehemmiyet veriyorlar. Bu sebeple kongre en ziyâde maârif mes'eleleriyle iştigāl etmiştir. İstedikleri de pek muhik, mantıkī ve şâyân-ı kabûl şeylerdir. Romanya'da şimdiye kadar –hattâ el-ân da– cârî olan usûle göre müslümanlar çocuklarını, evvelâ Romanya "çocuk bahçesi"ne vermek mecbûriyetindedirler. Etfâl-i müslimîn lisân-ı mâder-zâdlarını öğrenmeden, bir terbiye-i dîniyye görmeden analarının kucaklarından alınıyor, dînî bir terbiyeden mahrûm bırakılıyorlar. Fil-hakîka "çocuk bahçesi"nden sonra bunların müslüman mekâtib-i ibtidâiyyesine girmelerine cevâz varsa da bu hem ancak iki sene imtidâd edebilir, hem Silistre'nin iltihâkını müteâkib yapıldığı gibi, bu kabîl müslüman mektepleriyle mekâtib-i ibtidâiyye de Romen muallimler gönderiliyor. Gerçi bu muallimler müslümanlar tarafından kabûl olunmamışsa da, olunsun olunmasın, bu iki sene müddetin hitâmını müteâkib yine Romanya mekteplerine idhâl ediliyor ki bunun hürriyet-i tedrîsi, hattâ hürriyet-i dîniyye ve mezhebiyyeyi muhil bir usûl olduğuna şüphe yoktur. İşte müslümanlar bu usûlün ref'ini, müslüman çocuklarının on bir yaşına kadar dört senelik mekâtib-i ibtidâiyye-i milliyyeye devâm etmelerinin kabûlünü, mekâtib-i rüşdiyyede de lisân-ı tedrîs ittihâz olunmamasını talep ediyorlar. Balkan hükûmetleri içinde İslâmlara karşı en insâniyyet-perverâne muâmele ettiği kābil-i inkâr olmayan Romanya hükûmetinin bu muhik ve meşrû' talepleri is'âf edeceği ümîd edilebilir.

Kongre mekâtib-i İslâmiyye için dört müfettişlik ihdâsını, Mecîdiye'de mevcûd medreseden mâadâ Romanya hükûmetinin tensîb edeceği bir mevki'de ikinci bir medrese inşâ ettirilmesini, Bükreş Sanâyi' ve Zirâat Mektebi'ne yirmi müslüman çocuğunun meccânen kabûl olunmasını, Romanya'ya ilhâk edilen arâzîde bulunup Bulgarlar tarafından zabt edilen mekâtib ve evkāf-ı İslâmiyye'nin müslümanlara iâde edilmesini Romanya hükûmetinden talep etmeye karar vermiştir ki bu metâlibin is'âfı takdîrinde Romanya müslümanları da ni'met-i maârifden hisse-mend olabileceklerdir. Yoksa şimdiki kuyûd bâkī kaldıkça bu dindaşlarımızın mazhar-ı refâh olmalarına imkân yoktur. Çünkü kendileri de takdîr ediyor ve söylüyorlar: Tenevvür etmiş bir muhîtte, câhil kalmak bedbahtlığına dûçâr olanların nasîbi daima ezilmektir.

Kongre a'zâsı hicret aleyhindedirler. Bunun için hükûmetin buna mâni' olmasını istiyorlar. Fakat diyorlar ki mümânaat vesâit-i maddiye ve zecriyye ile değil, güzellikle olmalı, hükûmet muhâcirîne vatanlarını ne için terk ettiklerini, ne gibi müşkilâtın kendilerini memleketlerinden uzaklaştırdığını sormalı, öğrenmeli ve esbâb-ı hicreti ref' ve izâle eylemelidir. Bu da pek doğru bir fikir ve mütâlaa olsa gerek.

Kongrecilerin diğer mühim bir arzu ve talepleri de var: Romanya ordusunda îfâ-yı hizmet eden müslüman asâkir için tabur imâmlıkları ihdâsı, eyyâm-ı mübâreke-i İslâmiyye'de bu efrâdın me'zûn addolunmaları…

Sonra, kongrede arâzî mese'elesi de mevzû'-ı bahs olmuştur. Silistre ve mülhakātı ahâlisi bâ-tapu veya tapusuz mutasarrıf oldukları arâzî üzerindeki hakk-ı tasarruflarının tasdîkını istiyorlar, bilâ-tapu olan hukūkumuzu şâhidlerle isbât ederiz, diyorlar. Bu talebdeki nasafet ve hakkāniyet de âşikârdır. Her memleketin kānûn-ı medenîsi şühûd ile isbât hakkı kabûl etmiştir. Her yerde tapu bir hakk-ı tasarruf isbât etmez, ancak sıhhat-ı tasarrufun delîli olur. Binâenaleyh Romanya müslümanlarının bu talebine de bi-hakkın iltifât olunabilir.

(*Tasvîr-i Efkâr* refîkımızdan muktebes)

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

SEYLAN ADASI

Edyân:

Seylan Adası'nda tâ evvelden beri Budistlik, Hinduizm,

Müslümanlık diyânetleri esâslı olarak hüküm-fermâ idi. İngilizlerin istîlâsından sonra Hıristiyanlık da icrâ-yı ahkâm etmeye başlamış ve adadaki edyânın rükn-i râbiini teşkîl etmiştir.

Budistlikle Hinduizm beyninde i'tikādât ve ibâdât noktasından büyük ihtilâf ve esâslı bir fark vardır. Buza, diyânetini tasavvuf kılığında peyrevânına takdîm etmiş ve âlâyiş-i dünyevî ile pek âlûde olmamalarını tavsiye eylemiştir.

Hindûlar üç "ilâh"a –birincisi hâlık, ikincisi hâfız, üçüncüsü kātil, cebbâr ve i'dâm edicidir– inandıkları hâlde Budistlerin i'tikādı büsbütün başkadır.

Hindistan'daki akāidi şimdilik lâyıkıyla kāri'lere ta'rîf etmek bir, iki makāle ile kābil değildir. İnşâallâh ileride Hindistan'daki edyân hakkında yine *Sebîlürreşâd* ile kāri'lere ma'lûmât-ı mükemmele i'tâ olunacaktır.

Seylan'daki Buza rahipleri de üç kısma tefrîk edilmiştir:

İki kısmı yerli rahiplerdir ki, bir kısmı sağ kollarını, diğer kısmı da sol kollarını çıplak bırakmak sûretiyle birbirlerinden farklıdırlar. Üçüncü kısım ise Sisam rahipleridir ki, her iki kısma riyâset edip rahiplere Buza diyâneti hakkında tedrîsât ve telkīnâtta bulunuyorlar.

Ahlâk:

Yerlilerle, Avrupalılar beyninde yalnız renkçe, siyahlık, beyazlıkça değil, iş güç ta'kībinde de küllî fark vardır.

Bir İngiliz muntazam çalışır, vaktinde iş başına koşar, her türlü mes'ûliyeti kabûl eder. Sıcaktan, rutûbetten, avârız-ı tabîiyyeden İngiliz aslâ çekinmez, yalnız işini ve vazîfesini bilir.

[251] Yerliler ise her ne kadar münevver, mühezzeb, vâkıf olsa bile yine ara sıra tenbellikten vazgeçmez, yağmuru, sıcağı, soğuğu bahâne eder. Hele mes'ûliyet usûlüne aslâ tâbi' ve kāil olamazlar. Bu noktadan İngilizler gerek burada, gerek Hindistan'da daha pek çok zamanlar icrâ-yı ahkâm hakkına tabîatıyla mâliktirler. Faâliyet ve intizâm Şarklılarda yoktur. Onlar çarçabuk bıkar, usanırlar. Muntazam iş görmek, yaşamak Şarklıların işine aslâ elvermez.

Bundan başka bir çok hasâil ve avâid daha vardır ki, bunlar ancak mürûr-ı zamânla Şarklıların damarından, zihninden, müfekkirelerinden çıkar. Ez-cümle Seylan Adası'nın yerlileri beyninde rüşvet ve irtişâ meşrû' bir şey hükmünü almıştır. Gûyâ alınan rüşvet görülen işe mukābil bir ücret imiş. Hâlbuki Avrupa'da ve İngilizler indinde rüşvet bir cürm ü cinâyet teşkîl eder. Daha buna mümâsil bir çok âdât-ı redîe el-ân hüküm-fermâdır. İngilizler buna karşı en şedîd bir kānûn ve cezâ ta'yîn ettikleri hâlde kal' u kam'a muvaffak olamamışlardır.

Derebeylik:

Derebeylik usûlü, el-ân Seylan ve Hindistan yerlilerinin fikirlerinde râsihdir. Daima kendilerinden ilmen, amelen, meziyeten, serveten yüksek pâyede olanlara karşı kör körüne itâat etmeyi vazîfe bilen alçak tabakalar bir türlü hürriyet-i hayâtiyye ve ma'neviyyenin, istiklâl-i fikrin lezzetini tatmamışlardır. Bu sûretle izzet-i nefs, hiss-i kavmiyyet ve fikr-i istiklâlden mahrûm kalmışlardır. Bir memleketi bir İngiliz idâre edebilir. Çünkü ahâlide hubb-i istiklâl hissi büsbütün mefkūddur.

Memâlik-i sâirede, her gün, her sâat katil, cerh, kavga, gürültü sokaklarda, çarşılarda ötede beride eksik olmadığı hâlde, Hindistan'da burada bu gibi şeylere hiç tesâdüf etmedim desem sezâdır. Bir polis bütün cehâletiyle beraber kendi muhîtini idâreye belegan mâ-belağ muktedirdir. Bu ise ahâlinin teâlî-i fikriyye ve tehzîbiyyeye, hayât-ı ictimâiyyeye olan vukūflarından olmayıp, tabîatlarında merkûz olan cübn, korku, inhitâttan nâşîdir.

Seylan Adası'nda derebeylik usûlü el-ân hüküm-fermâdır. İngilizler buna çâre bulmamışlardır. Ahâlîye terbiye-i âliyye vermeye muvaffak olamıyorlar. Çünkü o isti'dâd fıtratlarında yoktur.

Derebeylik usûlüyle eski zamanlarda bu adada, Hindistan'da ameliyât-ı iskāiyye ve irvâiyye, inşâât-ı nâfia ve ona mümâsil işler icrâ ediliyordu ki bizde "suhrecilik" ta'bîr ederler. Irak'da el-ân bu ahvâl cârîdir.

Sanâyi' ve Hiref:

Seylan Adası'nda iki bin seneden evvel sanâyi' ve hiref hâl-i hâzırdan daha müterakkī olduğunu, bir çok âsâr-ı bâkıyye göstermektedir. Medeniyet ilerledikçe, sanâyi' ve hiref-i Şarkıyye mahv ü nâbûd oluyor. Bunun yegâne sebebi şudur ki, Avrupa her metâın taklîdini, kalıbını yapıp memâlik-i Şarkıyyeye suhûletle sevkeder ve gāyet ucuz fiyâtla satar. El ile yapılan işler pek çok vakit ile vücûda geldiği cihetle bit-tabi' daha metîn ve daha gālî olarak satılır ki, bu gibi metâ'ları her fakīr satın alıp gönlünü hoş edemez. Onun için Almanya ve Mançester metâ'ları –her ne kadar devâmlı ve metîn olmasalar bile– bir fakīri muvakkaten memnûn eder ve ucuz bir fiyâtla satıldığı cihetle el işlerine tercîh olunur.

Seylan Adası'nda her şey eski zamanlarda yapılırdı. Âdetâ ikinci bir İran kadar –halbuki İran'da da sanâyi' ve hiref günden güne mahv u inkırâza mahkûm olmaktadır– sanâyi' de zengin idi. Git gide bu güzel sanâyi' munkarız olup gitmiştir. Güzel kapı perdeleri, gümüşçülük, bakırcılık, kaytan, oya, fisto işleri, dokumacılık ve o gibi sanâyi' el-ân dahi mevcûd ise de günden güne rağbetten –Avrupa'nın rekābeti sâyesinde– düşmektedir.

Bir masa örtüsü üç ayda vücûda getirildikten sonra, âmili bunu on guruşa bit-tabi' satamaz. Ötede Avrupa malı bu fiyât mukābilinde satın alınır, onun için hep bu zarîf, dil-rubâ, câzib şark sanâyii ölüp gidiyor. Şu son senelerde ada hükûmet-i mahalliyyesi bu hâllere bir çâre düşüneyim derken, sanâyi'-i mahalliyyeyi kendi kontrolü altına almış ve çarşılarda –hükûmet depolarından başka– nefîs hiçbir şey yapılmamaktadır. Zîrâ hükûmet sanâyii yed-i ihtikârıyla gasb eylemiştir. Çalışanlar hep hükûmet hesâbına çalışıyorlar. Vücûda getirilen mallar eskisinden daha pahalıya mal olduğu cihetle, satılmayarak depolarda kalmıştır ki, günün birinde de hükûmet şimdiki zevkinden, teşebbüsünden bir fayda göremeyince her şeye hâtime çeker geçer.

Seylan Adası'nda hükûmet hem âmirlik, hem de ticâretle meşgūldür. Bu kadar ihtikâr, iğtisâb hiçbir yerde görülmemiştir.

Böyle yapmakla hükûmet ahâlinin menâbi'-i irtizâklarıyla maîşetlerini seddediyor. İnci saydı evvelce yerliler tarafından icrâ ediliyordu ki, yüz binlerce halk bu sâyede geçiniyorlardı. Şimdi ise mezkûr inci saydını Londra'daki bir İngiliz sendikasına hükûmet-i mahalliye satmıştır. Fakat Allah'ın adâletine karşı bir şey yapamamışlardır. Beş seneden beridir ki, denizin dibindeki sadef-pârelerden bir tane inci bile tekevvün etmiyor. Sadefler hep hasta ve bî-tâb bir hâldedirler.

İngiltere'den, Avrupa'dan bu felâketin def'i çâresine bakmak için binlerce lira para mukābilinde müteaddid mütehassıslar celb edildiği hâlde iki para edecek bir çâre taharrîsine muktedir olamamışlardır.

Günden güne sefîl ve maîşetsiz kalan köylüler açlıktan mahvoluyorlar. Kendilerinde biraz kudret görenler ise Afrika'ya muhâceret etmektedirler. İşte İngiltere hükûmet-i âdile-i mütemeddinesinin idâre-i âdilesi!

El-ân bizim budalalar İngiltere idâresini büyük bir şey zannediyorlar. Hâlbuki buralara gelip de pamukla ahâliyi yaktıklarını, envâ'-ı hiyel-i siyâsiyye ve iktisâdiyye ile zavallı ahâlinin paralarını ne yolda çektiklerini görseler o vakit anlarlar ki, tebaa-i Osmâniyye'den mes'ûd dünyâda hiçbir tebaa yoktur.

Benim bu yazılarımı okuyanlar, benim mutaassıb ve Hıristiyanlık ile Avrupa devletleri aleyhinde bir fikre mâlik olduğuma haml ederlerse cidden yanılıyorlar. Ben hakîkati yazıyorum. Ne görürsem kāri'lerime onu sâdeliğiyle, besâtatıyla –bir köylünün bile anlayabileceği bir tarzda– tefhîme, ta'rîfe, tasvîre, tecsîme çalışırım. Kimsenin aleyhinde olmadığım gibi hissiyâtıma da kapılmam.

Hudâ bilir ki, bazen ahvâl-i siyâsiyyemizi göze alarak, gördüklerimi öğrendiklerimi lâyıkıyla yazmıyorum. Eğer her bildiğimi yazsam o zaman Avrupa'da, Avrupalıların a'mâk-ı kalbinde adâlet, merhamet, insâniyyetten zerre kadar bir eser olmadığını kāri'lerim anlar.

Fil-hakîka bu gördüğüm Avrupalılar insan kıyâfetinde kurdlardır ki, zâhirleri insanı aldatır. Bâtınlarına vâkıf olanlar, bunları insan tanımaktan istinkâf eder.

Dev Raksı:

Seylan Adası'nda merâsim ve düğünler esnâsında boynuzlu, boncuklu, zilli elbiseli ve yüzüne maske geçirmiş adamlara tesâdüf edilir.

Bunların bir de uzun kuyrukları –takma– da vardır. Oyun ve raksları hadd-i zâtında muntazam olmakla beraber bizim gibi yabancılar nazarında hem eğlenceli, hem de tuhafdır.

Seylan'da Müslüman Nasıl Tefrîk Edilir?:

Müslümanların bayrağı tam bizim ay-yıldız olduğu gibi başlarında da aled-devâm fes giyerler. Fesden başka bir serpûş giydirmek için husûsî sûrette hükûmet-i mahalliyye son derece çalışmış ise de buna bir türlü muvaffak olamamıştır. Müslüman mahallesine gidildiği zaman o kadar çok fesliye tesâdüf olunur ki insan âdetâ kendisini İstanbul'da veyahud memâlik-i Osmâniyye'de zanneder.

[252] Bir de cevâmi' ve mesâcidde, ictimâ' mahallerinde daima Osmanlı arması, tuğrâsı ve bize mahsûs bir çok şeylere tesâdüf olunur ki, bunların burada isti'mâllerini tervîc için elden çalışılsa, ancak bu kadar bir muvaffakiyet hâsıl olur. Şunu demek isterim ki hissiyât-ı İslâmiyye tamâmıyla bizim lehimizdedir.

Seylan'da Tarz-ı Hükûmet:

Bura vâlîsi doğrusu Londra'dan gelir. Muhâberâtı re'sen müstemlekât nezâretiyledir. Yeni vâlî bugünlerde vâsıl olmuş ve evvelce müstemlekât nezâretinin sekreterlerinden imiş. Bu zâtın senevî maâşı sekiz bin lira olup, ayrıca tahsîsâtı da vardır.

Adanın iki meclisi olup, biri meclis-i umûmî, diğeri de meclis-i idâredir. Meclis-i umûmîde yerliler tarafından birkaç nümâyende –a'zâ– intihâb edilir ve onlar miyânından vâlî istediklerini –İngiltere siyâsetinin tarafdarı olanları– seçer.

Bu meclisde adaya mahsûs nizâmât ve bazı mukarrerât ittihâz olunur. Fakat asıl mühim meclis, idâre meclisidir. Burada hazîne me'mûru –defterdâr– asâkir-i mahalliyye kumandanı, müfettiş-i umûmî, adliye müdîri ve daha bir iki zât a'zâ-yı tabîî sıfatıyla vâlînin riyâseti tahtında memleketin umûr-ı mâliyye, askeriyye ve bil-cümle umûru hakkında teâtî-i efkâr ettikten sonra mukarrerât-ı müttehazesinin tatbîki için de devâir-i âidesine vâlînin sekreteri tarafından evâmir-i lâzıme ısdâr olunur. Evâmir-i mezkûre kime teblîğ olunursa derhâl icrâsına mecbûrdur. İhmâl ve itâatsizlik, ta'vîk ve te'hîr işin içinde yoktur. Me'mûrlar ise hep mes'ûldürler.

Meclis-i umûmînin on yedi a'zâsı olup, reisleri vâlîdir. Bu meclisde adada mevcûd olan anâsırdan müteaddid a'zâlar vardır. Kısası vâlî her istediğini yapmaya muktedirdir. A'zâlar ona muhâlefet etmezler, çünkü işlerine gelmez.

A'zâları yine ahâliden intihâb olunan beledî, sıhhiye, ticâret meclisleri de vardır.

Kasabâta da –bizim kaymakamlar gibi– vâlî acentesi nâmıyla me'mûrlar ta'yîn edilmiştir.

Adanın sene-i mâziyye vâridâtı 40.030.661 rupiye ve masârıfâtı da 22.644.215 rupiyeye bâliğ olmuştur ki, masrafın tarhından sonra takrîben yedi milyon hükûmet sandığına girmiştir.

Aynı zamanda adanın düyûn-ı umûmiyyesi de 72.719.099 rupiyedir ki, bu paralar adanın umûr-ı nâfia, şimendüfer, ameliyât-ı iskāiyye ve irvâiyye ve ona mümâsil şeylere sarfedildiği iddiâ olunur.

Kolombo Müzehânesi ulûm-ı tabîiyye ile meskûkât-ı kadîme meraklıları için görülecek yerlerdendir.

Burada maâdin, nebâtât, tuyûr, hayvânât-ı bahriyye iskeletleri, meskûkât, yerlilerin hayât-ı ictimâiyye ve tarz-ı maîşetleri, usûl-i tezeyyün ve telebbüsleriyle Hinduizm'in, Budistlerin eski zamanlarda ne gibi sanâyi'-i âdiyye ve nefîse ile iştigāl ettiklerine dâir züvvâra ma'lûmât-ı mükemmele i'tâ edebilir.

Osmanlılar Lehinde Mühim İctimâ'lar:

Benim buradaki on dört günlük ikāmetim esnâsında nefs-i Kolombo'da Osmanlılar lehinde iki ictimâ' vâkı' olmuştur. Biri Morislilerin reîs-i cemâatleri olan Mister Abdülaziz tarafından meydana getirilmiş ve bizim Kolombo fahrî şehbenderimizin riyâseti altında in'ikād eylemiştir. Mister Abdülaziz, bizim ahvâl-i târihiyye ve an'anât-ı askeriyyemiz-

den, şanlı fütûhâtımızdan uzun uzadıya bahsettikten sonra sözünü Osmanlı-Balkan muhârebesine intikāl ettirerek İslâmiyet'in bu muhârebe esnâsında gāib ettiği maddî ve ma'nevî zâyiâtı, telefât ve hasârâtı bast ve îzâh eyledikten sonra Edirne'nin tekrar Osmanlılar tarafından ne yolda teshîr olunduğunu ve el-ân ora hükûmetimizin ne kadar askere mâlik bulunduğunu, Bulgarların hezîmet-i vâkıalarını ve mezâlimlerini Avrupa'nın evvel ve âhir takındığı maskeyi vâkıfâne bir sûrette huzzâra beyân etmiş ve bundan sonra Osmanlılara ciddî muâvenette bulunmak icâb ettiğini de ilâve eyleyerek huzzârın medîd alkışları arasında mevki'-i hitâbetten çekilmiştir. Mûmâ-ileyhden sonra birkaç zât daha söz söylemişler ise de, Mister Abdülaziz'in söylediği şeylere bir şey ilâve edemeyerek, yalnız onu te'yîd edebilmişlerdir.

İslâm ve Felâketleri:

İkinci ictimâ' ise birinci ictimâ'dan daha parlak ve kendi iddiâlarına bakılırsa bu âna kadar adada, ne böyle bir ictimâ', ne de böyle bir nutuk îrâd olunmuştur.

İkinci ictimâ' Londra'dan buraya gelen ve burada yirmi dört sâat kaldıktan sonra Hindistan vâlî-i umûmîsiyle görüşmek üzere azîmet eden Londra müstemlekât me'mûrlarına, İslâm ve Hindû diyânetlerine âid hukūk-ı dîniyye derslerini veren Doktor –felsefe doktorudur– Seyyid Abdülmecid hazretlerinin şerefine tertip olunmuştur. Müşârun-ileyh gelmezden evvel mahallî gazeteler tarafından resmiyle, ahlâk ve meziyeti, bu âna kadar olan iştigālâtı hakkında uzun makāleler neşrolunmuştur.

Buraya muvâsalat ve infikâkinde ada müslümanları tarafından hakkında cidden parlak bir istikbâl ve teşyî' merâsimi icrâ edildiğini gördüm. Müşârun-ileyhin hotel ve araba ve buradan Hind-i Cenûbî'ye kadar olan vapur masârıfı hep yerli müslümanlar tarafından tesviye edildiği gibi şerefine de mufassal bir çay ziyâfeti Kolombo'nun en birinci hotellerinden olan "The gole tace Hotel"de verilmiş ve ertesi günü de İslâm mahallesinde kâin Büyük Câmi'in civârında bulunan "Hamîdiye Mektebi"nin –hâkān-ı mahlûun yirmi beşinci sene-i devriyyesi mülâbesesiyle bu mektep ada müslümanları tarafından te'sîs olunup Hamîdiye nâmı verilmiştir– büyük salonunda bir konferans verilmesi müşârun-ileyhden istirhâm olunması üzerine Doktor Abdülmecid icâbet ederek, nutkunu "İslâm ve Felâketleri" ünvânı altında İslâmiyet'in ahvâl-i sâbıka ve lâhıkasını, târihini, i'tikādâtını, maârifsizliğini, hâsılı bütün nekāis-ı ictimâiyye ve kavmiyyelerini beyân eyledikten sonra geçen sene zarfında Balkan muhârebesinin ibtidâsında İstanbul'a gittiğini ve kabine a'zâlarıyla görüştüğünü, Kamil Paşa'nın siyâsetini beğenmediğini ve avdetinde Londra'da bulunan İslâmları toplayıp Sir Edvar Grey'e bir "memorandum" takdîm ettiklerini, İngiltere hükûmetinin mesâil-i Şarkıyye ve İslâm hükûmetleri hakkında şu son senelerde ta'kīb ve tatbîk etmekte olduğu sû'-i siyâseti edille ve berâhîn-i kaviyye ile huzzâra tefhîm etmiş ve mezkûr siyâset netîcesinde İngiltere Şark'ta ve İslâmlar nazarında i'tibâr ve hürmetini gāib ettiğini de ilâve eylemiştir. Bunlardan sonra sözünü tekrar Osmanlılara çevirerek hâl-i hâzırımızın pek iyi olduğunu ve şimdi kuvvetli bir vaz'iyyet-i siyâsiyye ve askeriyyeye mâlik olduğumuz, ve bundan başka memleketimizdeki ihtilâfât-ı unsuriyye ve kavmiyyenin ref' ve zâil olduğunu, Edirne'nin istirdâdından sonra, genç, ihtiyâr bil-cümle Osmanlıların müttehid bir kitle teşkîl eylediklerini, bu sâyede kesb-i kuvvet eylediklerini Avrupa'ya gösterdikten, Avrupa siyâsiyyûnunun nokta-i nazarlarını celbe muvaffak olduklarını da dermiyân ettikten sonra, hükûmet-i Osmâniyye'nin yalnız kuvvetli bir donanmaya ihtiyâcı bulunduğunu ve her müslüman iâne nâmıyla senevî bir meblağ verecek olursa, az bir zaman içinde hükûmet-i Osmâniyye kendi kuvve-i bahriyyesini tezyîde muvaffak olup, din düşmanlarına meydan okuyabileceğini söylemiştir.

Bu muâvenet-i nakdiyyeye hükûmet-i mahalliyenin de ses çıkarmaması için Haremeyn-i Şerîfeyn iânesi nâmıyla, iâneye dînî bir şekil ve mâhiyet verilmesi lüzûmunu tavsiye eylemiştir.

Konferans mahalli Osmanlı bayraklarıyla donatılmış idi. Huzzârın başında fesden başka bir serpûş da yoktu.

Konferans eşrâf-ı mahalliyyeden ve ada meclis-i umûmîsi a'zâsından Onurabel (Honorable) Mister Abdurrahman Sâhib'in riyâseti altında teşekkül etmiş ve doktordan başka bir çok zevât tarafından da birkaç nutuk îrâd olunmuş idi.

[253] Âcizleri ise sûret-i mahsûsada da'vet olunduğum için, konferans mahalline gittiğimde kemâl-i hürmetle istikbâl edildim ve hatîblere mahsûs mevkie götürüldüğüm için, benim de birkaç söz söylemekliğim icâb eyledi.

Binâenaleyh huzzârın anladıkları İngilizce ile siyâsetimize, mevkiimize dâir birkaç söz sarfettikten sonra bütün âlem-i İslâmiyyet tarafından muhârebe esnâsında devletime, milletime vukū' bulan yardım ve muâvenetten dolayı bir Osmanlı ferdi sıfatıyla huzzâra teşekkürât-ı amîkamı takdîm ederek sözüme hâtime verdim.

Nutukların hitâmından sonra huzzârın boynuna alel-âde bir çiçek kılâdesi –gerdanlığı– takıldı. Derakab câmi'e gidip öğle namazını kıldık. Orada *Kur'ân*-ı Şerîf tilâvet edildi, Devlet-i Aliyye'nin teâlî-i şân ve şerefine, nusretine hayır duâlar olunduktan sonra ayrıldık.

Fahrî Osmanlı şehbenderi yeni misâfir olan Doktor Seyyid Abdülmecid'i birkaç zât ile beraber öğle taâmına da'vet ederek, konağında da burada derci icâb etmeyen samîmî muhâvereler cereyân etti. Doktor-ı müşârun-ileyh bugün infikâk etti. Kendisini vapura îsâl için büyük bir istimbot ihzâr edilmiş ve grandi direğine de müşârun-ileyhin şerefine koca bir Osmanlı bayrağı çekilmişidi. Müşârun-ileyh huzzârın ellerini kemâl-i samîmiyetle sıktıktan sonra bir çok zevât ile beraber vapura doğru yollandı. Arkasından mendiller sallandı, hurrâlar bağırıldı.

Meşâyih-i Şâzeliyye'nin Hidemâtı:

Kolombo ve Seylan Adası'nda İslâmiyeti neşre en ziyâde hizmet eden Şâzeliye meşâyihleridir. Ahâlînin cümlesi Şâfiiyyü'l-mezheb olduklarının yegâne sebebi ise meşâyih-i Şâzeliye tarafından bir çok gayr-i müslimlerin İslâm edildiklerinde kendilerine Şâfiî Mezhebi usûlü öğretilmiştir.

Burada en çok nüfûza mâlik olan şeyh ise Mekke-i Mükerreme'deki Şâzeliye Dergâhı posntişîni "Şeyh İbrahim El-Arab" hazretleridir. Müşârun-ileyh iki senede bir defa bu-

raya, Hind-i Cenûbî'ye uğrar, mürîdleriyle temâsda, kendilerine telkīnât-ı dîniyye ve mezhebiyyede bulunur.

Bu sırada zât-ı âlîleri kardeşiyle beraber buradadır. Ziyâretime geldi. İâde-i ziyârette bulundum. Tarîkat-i Şâzeliye için Kolombo'da ve Seylan Adası'nın her kasabasında müteaddid zâviyeler açmaya muvaffak olduğunu söyledi. Çocuklarına taâlim-i dîniyye icrâsı için yeni mekâtib-i İslâmiyye açtırmaya gayret ettiğini söyledi. Müşârun-ilehin beyânâtının hep doğru olduğunu ahâliden fiilen öğrendim. Ada müslümanları nazarında müşârun-ileyh son derece muhteremdir.

Cenâb-ı Hak bu gibi İslâm mürevviclerini, hâdimlerini eksik etmesin. Kolombo'daki tetebbuâtımı ikmâl ettiğim için yarın ales-sabâh inşâallâh Rangon'a azîmet etmekliğim mukarrerdir.

Seylan Adası'nın Kolombo sâhilinden: **S**[sin]. **M. Tevfik**

MATBÛÂT

CİHÂNA İBRET OLDUK?

Hüseyin Salih imzâsıyla *eş-Şa'b* gazetesine yazılan makāleden:

"Avrupalılar Mısır'a girdikleri gibi, iyi ve kötü âdetlerini, medeniyetlerini de beraber getirdiler. Bir çok Mısırlılar da evlâdlarını gördükleri Avrupalılar gibi yetiştirmek üzere yabancı memleketlerin, yabancı mekteplerine gönderdiler. Bu zavallı pederler oğullarının iyi, mükemmel bir terbiye görerek avdet etmelerini bekliyorlardı. Sözde bu sûretle vazîfe-i vataniyye ve dîniyyelerini îfâ etmiş olacaklardı. Heyhât; mes'ele başka türlü çıktı. Bu gençler ilim, ma'rifet, terbiye, medeniyet, san'at getireceklerine fenâ âdetler ile beraber, bir çokları da şapkalı yabancı madamalar ile avdet ettiler. Gûyâ millete karşı: "İşte biz kendimize lâzım olanı bulduk!.." demek istiyorlardı. Fakat bizim bu husûsda gözlerimizi iki açmaklığımız lâzımdır. Bu yabancı madamaların bizim pâk, temiz âilelerimizi zehirleyeceklerinden şüphe etmemelidir. İşte Devlet-i Aliyye'nin târîhi meydandadır. Bu koca memleketi uçurumlara sürükleyen unsurun, herşeyden ziyâde ensâl-i fâside olduğu muhakkaktır. Mâyelerine frenk kanı karışan, frenk taklîdi bozuk nesil, koca kavuklu müslüman babayiğitlerin te'sîs ettikleri memlekete bi-hakkın vâris olamadılar…

İşte biz Mısırlılar bu hakīkati unutmayalım, neslimizi yabancı, helâl süt emmeyen unsurların kanıyla telvîs etmeyelim…"

HİND MÜSLÜMANLARINDAKİ İNTİBÂHIN TE'SÎRÂTI

Geçenlerde Londra'dan *Novye Vremya* gazetesine şu yolda bir makāle yazılmıştı: "Son günlerde Hindistan müslümanları arasında serzede-i zuhûr olan harekât, İngiltere mahâfil-i âliyyesinde büyük bir adem-i hoşnûdîyi mûcib olmaktadır. Fil-hakīka 1897 senesi, Osmanlıların Yunanlılara gālib geldiği zaman dahi böyle hareketler görülmüş idi. Fakat o zaman mes'ele başka türlü idi. Hind müslümanlarında görülen bütün o hareketler, bir uhuvvet-i İslâmiyye netîcesi olarak değil, belki merhûm Abdurrahman Hân'ın İngiltere'ye karşı kullandığı bir siyâset netîcesi olarak cereyân ediyordu. Bu defa ise, Abdurrahman Hân ber-hayât bulunmuyor. Habîbullâh Hân ise kendi memleketi dâhilindeki işleriyle, güçleriyle meşgūl bulunuyor. Hindistan işlerine karışacak bir hâlde değil.. Doğrusunu söylemek icâb edersе, bu defa Hindistan müslümanlarının Osmanlılara karşı ibrâz ettikleri müzâheret-i samîmiyye, hiç şüphesiz kulûb-ı müslimînde uyanmış olan uhuvvet-i İslâmiyye'nin netâic-i fi'liyyesindendir. Zamanımızdaki bütün bu harekât da gazeteler, mecmûalar, hatîbler tarafından idâre olunmaktadır. Bunlar bütün kuvvetleriyle müslümanları İngiltere aleyhine tahrîkte bulunuyorlar, İngiltere'nin Osmanlı müslümanlarını Avrupa'dan çıkarıp Asya'daki memleketlerini ellerinden almak istediğini i'lân ediyorlar. Gûyâ İngiltere'nin sâir hıristiyan devletleriyle birleşerek Mekke-i Mükerreme, Medîne-i Münevvere'deki makāmât-ı mukaddeseyi tahrîb etmek istediğini söylüyorlar.. İttihâd-ı İslâm fikrinden başka bir şey ile tefsîr olunamayan bütün bu hareketlerin merkezi de Peşâver, Aligarh, Dehli, Lucknow şehirlerinden ibârettir.."

Bu makāle münâsebetiyle muharrirîn-i İslâmiyye'den büyük bir zâtın *el-Belâğ* cerîde-i İslâmiyyesi'nde yazdığı bir bendde deniliyor ki:

"Hindistan müslümanları arasındaki harekâtın hiçbiri İngiltere'nin **[254]** aleyhinde değildir. Bu gibi harekât hiçbir müslümanın hatırından bile geçmez. Yalnız bütün Hindistan müslümanları, İngiltere hükûmetinin, Osmanlılara müzâheretini talep etmek husûsunda müttehiddirler.

İngiltere hükûmetinin siyâset-i hâriciyyesi, Hindistan müslümanları tarafından harfi harfine ta'kīb olunuyor. Ekseriyet üzere olduğu gibi, İngiltere hükûmeti, sâir hıristiyan hükûmetleriyle birlikte olarak İslâmiyet'i temsîl eden hükûmet-i Osmâniyye aleyhinde bulundu mu, Hind müslümanları derhâl harekete gelir. Taht-ı tâbiiyyetinde bulundukları hükûmete mürâcaat ederek protestoda bulunurlar. Bazen bu husûsda şiddet ibrâzından geri kalmazlar. Hindistan kıt'asında milyonlarla kardeş olduklarını ilâve etmeyi de unutmazlar.. Fakat bütün bu talep ve mürâcaatlar hiçbir vakit kıyâm ve ihtilâl ma'nâsını tazammun etmez. Zâten bir çok iyi düşünür munsıf Avrupalı hıristiyanlar bile, düvel-i muazzamanın hükûmet-i Osmâniyye'ye karşı revâ gördükleri haksızlıklara karşı i'tirâz etmekten geri kalmıyorlar. Şu hâlde Hindistan müslümanlarının, kardeşleri hakkındaki mezâlime karşı lâ-kayd kalmaları nasıl mümkün olabilir?

Evvelki hareketlerin Abdurrahman Hân tarafından, şimdikilerin ise matbûât ve hutebâ tarafından idâre edilmiş olmasında hiçbir fark yoktur. Avrupalılar iyi bilmelidirler ki bunların her ikisi de, daha olacakları da hep bir menba'dan neş'et eder. *Kur'ân-ı Kerîm*'i okuyan küre-i arzdaki bütün müslümanlar yekdiğerinin kardeşi olduğunu pekâlâ bilirler. Bütün müslümanlar yekdiğerinin elemiyle müteellim, sürû-

ruyla mesrûr olurlar. Artık Avrupalıların da bu ciheti anlamaları, takdîr etmeleri lâzımdır..”

NİÇİN MÜSLÜMAN OLDUM?

Lord Heydli bu ünvân altında İngilizce münteşir *Observer* nâmındaki gazetenin 23 Teşrînisâni târîhli nüshasında neşrettiği makâlede diyor ki:

“Birçok cerîdelerin dînî i’tikādım hakkında sütunlar dolusu yazı yazdıklarını görüyorum. Hakkımda yazılan bu intikādâttan hiçbirinin canımı sıkacak derecede bulunmamasından dolayı da pek ziyâde memnûnum. Zâten tebdîl-i mezheb gibi beyne’n-nâs gayr-i mu’tâd bu hâdisenin enzâr-ı dikkati celb etmeden geçip gitmesi mümkün olmadığını evvelden biliyordum.

Muhtemeldir ki bazı dostlar, İslâmiyet’i kabûlümün hâriçten, ehl-i İslâm taraflarından icrâ edilen bir te’sîr netîcesi olarak vukūa geldiğine zâhib olmuşlardır. Fakat mes’ele böyle değildir: Benim İslâmiyet’i kabûlüm, senelerden beri, uzun uzadıya icrâ ettiğim taharriyât ve tefekkürâtın netîcesidir. Her ne kadar burada tahsîlde bulunan İslâm talebeler ile dînî mevzû’lar üzerine öte beri müzâkerâtta bulundu isem de, bu ancak birkaç haftalık bir hâdisedir. Bu müzâkerâtın bende yeni bir te’sîr uyandırdığını bilemiyorum. Şu kadar var ki bütün bu müzâkerât netîcesinde kanâatimin haklı olduğunu anlayarak sevindim. Çünkü İslâmiyet hakkındaki tefekkürâtımın, ta’lîmât-ı İslâmiyye’ye tamâmen muvâfık olduğunu öğrenmiş idim... Öteden beri görüşmekte olduğum dostum Kemâleddîn’in dahi, hakîkī bir İslâm mübeşşirine lâyık olduğu vechile hiçbir te’sîr icrâ etmek teşebbüsünde bulunduğunu hatırlamıyorum. Efendi-i mûmâ-ileyh benim için canlı bir kāmûs vazîfesini görmekten başka bir şey yapmıyordu. *Kur’ân-ı Kerîm*’in kendi kendime anlayamadığım âyetlerini o bana îzâh ederdi. Fakat bundan hârice çıkmazdı. Zâten *Kur’ân-ı Kerîm*’in ta’lîmâtına göre Dîn-i İslâm’ın kabûlü husûsunda ikrâh câiz değildir. Herkesin kendi irâde ve ihtiyârıyla kabûl etmesi lâzımdır. Bu husûsda hîleye, cebre mürâcaat etmek kat’iyyen câiz değildir.

Ta’lîmât-ı İslâmiyye’deki ma’kūliyet, hürriyet, amel-i sâlih her hâlde muhtelif kiliselerin tercümân oldukları ta’lîmât-ı Mesîhiyye’ninkinden daha vâsi’dir. Mesîh’in ulûhiyeti mes’elesine gelince, bu zâten hatırıma bile gelmiş bir şey değildir. Hazret-i Mesîhi ben, büyük bir peygamber olmaktan başka bir sıfatla tanıdığım yoktur. Hakîkaten bu husûsda müteredd id ve şüpheli bulunsa idim, elbet benim için hidâyet kolay olmazdı. Fakat hamden lillâh, benim fikrim, hiçbir vakit öyle bir vâdîlere dökülmemiştir. Hazret-i Mesîh ve ta’lîmâtı hakkındaki i’tikādım, sâir müslüman kardeşleriminkinden zerre kadar farklı değildir, fikrindeyim..

Bir de Hazret-i Mesîh’in de ta’lîmâtından anlaşıldığına göre İslâm ile Mesîhînin kardeş olup aralarında büyük bir fark bulunmadığına kāniim. Her ne kadar bazı ıstılâh ve ta’bîrât farkları yok değil ise de, bunlar hep sûrî şeylerden ibâret olup esâs-ı mes’eleye tealluk etmezler.

Zamanımızda gayr-i tabîî dinlere karşı büyük bir inkâr hüküm-fermâ olmakla beraber, ma’kūl esâslara müstenid fıtrî dinlere karşı da büyük, samîmî bir incizâb mevcûddur. İşte bundan dolayıdır ki bir müslümanın ilhâdı işitilmiş şeylerden değildir. Her ne kadar bu bâbda öteberi şeyler söyleniyor ise de, ben bunda inanmak husûsunda hayli müteredd id bulunuyorum…”

ŞUÛN

Hicaz:

Medîne-i Münevvere’de Cem’iyet-i Hayriyye-i İslâmiyye Şu’besi – Dârü’l-hilâfeti’l-aliyye’deki merkeze merbût olmak üzere Medîne-i Münevvere’de “Cem’iyet-i Hayriyye-i İslâmiyye” şu’besi teşkîl edilerek hamiyet-mendândan elli kadar a’zâ kaydedilmiş, bunlardan on beş zât hey’et-i idâreye intihâb edilmiştir. “Yenbuu’l-bahr” ile Cidde şu’beleri de yakında teşkîl olunacaklardır.

[255] Irak:

Arap Kongresi – Gazetelerde okunduğuna göre Basra meb’ûs-ı sâbıkı Tâlib Bey’in teşebbüsüyle ümerâ-yı Arab’dan müteşekkil bir kongre tertip edilmektedir. Bu kongreye Kuveyt Şeyhi Mübârek es-Sabâh, İbnü’s-Suûd, İbnü’r-Reşîd Paşalar dahi iştirâk edecekmiş, Basra, Müntefik, Muhammere taraflarından dahi meb’ûslar bulundurulmasına çalışılıyormuş..

Girid:

Girid’in Ehl-i Salîb’e İlhâkı – Nihâyet Girid Adası da Yunanistan’a ilhâk olundu. Yunan kralı adamlarıyla beraber Girid’e azîmet ederek bir âyîn-i rûhânî icrâ ettikten sonra Salîbli Yunan bandırasını Farka[?] kal’ası üzerine kendi eliyle keşîde etti. İşte bu sûretle Girid Yunanistan’a ilhâk edilmiş, o koca kıt’a da o kadar müslüman kardeşlerimiz ile birlikte bizden ayrılmış bulunuyor, demektir. Artık bundan sonra Dârü’l-Hilâfe etrâfındaki müslümanlar ile Girid’deki kardeşlerimizin vazîfeleri pek açık bir sûrette teayyün etmiştir ki o da bir asra karîb bir mücâhede netîcesi olarak elde ettiğimiz bu kıt’ayı ve kardeşlerimizi unutmayıp, oradaki kardeşlerimiz revh-i ilâhîden aslâ ümîdi kesmeyip kemâl-i azm ü metânetle cebr-i mâ-fâte çalışmaktır.

Marakeş:

Mücâhidîn-i İslâmiyye’nin İspanyollara Karşı Cihâdları – Arapça gazetelerde okunduğuna göre Marakeş müslümanlarında hâlâ kuvvetli bir heyecân hüküm-fermâdır. Buranın müslümanları küffâra boyun eğmenin dînen harâm olduğunu takdîr etmek husûsunda şâyân-ı gıbta bir tekâmül göstermekte oldukları anlaşılıyor. Yüz binlerce hüccâc-ı kirâm telbiye alarak Arafât’tan, Müzdelife’den Mina’ya inerken, bütün erbâb-ı îmân da kalpleri havf u recâ arasında çarpındığı hâlde kurban bayramı namazını kılmak için tekbîrler ile câmi’lere akın akın giderken Marakeşli kardeşlerimiz de avcı vaz’iyetiyle tüfenkleri ellerinde İspanyolları bekliyorlar-

dı. Acaba hüccâc-ı kirâm ile bayram namazı kılan müslimînin Marakeş'teki mücâhid kardeşlerin muzafferiyetleri için duâlar etmek hatırlarına geldi mi idi? Sâir müslimînin duâ sûretiyle olsun o zamanki vazîfelerini îfâ edip etmediklerini pek de hatırlayamıyoruz. Fakat Marakeş'teki kardeşlerimizin hâlâ vaz'iyet-i mücâhidânelerini muhâfaza etmekte oldukları istihbâr ediliyor. Cenâb-ı Hak muînleri olsun…

İran:

İran'ın Ahvâl-i Hâzırası – İran gazetelerinde mütâlaa olunduğuna göre Tahran kabinesi hâlâ keşmekeşten kurtulamamıştır. Nâzırlar arasındaki adem-i tecânüs azm ü metânetle iş görmeye mâni' oluyor. Bunun başlıca sebeplerinden biri de mahlû' Muhammed Ali Şâh'ın mensûbîninden olan Aynüddevle'nin dâhiliye nâzırı sıfatıyla kabineye dâhil olmasıdır. Rus Sefâreti'nden mülhem olan bu nâzır kabineye devâm etmemekle beraber, işleri karıştırmakta pek ziyâde mahâretli imiş.. Son günlerde Bahtiyârîlerin Tahran'daki yolsuzluklarına dahi bu zâtın sebebiyet verdiği rivâyet olunuyor. İran'ın sâir cihetlerinde de öte beri uygunsuzluklar eksik değildir. Cenâb-ı Hak müslüman kardeşlerin imdâdına kendisi yetişsin..

Rusya:

Kiyef'de Hayât-ı İslâmiyye Başlıyor – Kiyef şehrinden yazılıyor. "Kiyef eski bir Rus şehridir. Vaktiyle müslümanlar için bu şehrin yalnız ismi ma'lûm idi. Son günlerde şimâl müslümanları ticâret ve san'atlarıyla Rusya'nın her tarafına intişâr ederek çan sesinden başka bir şey işitmeyen bazı siyyâh Rus şehirlerine "Allahu Ekber" sadâsını da beraber idhâl etmeye başlamış oldukları ma'lûmdur.

Kiyef şehrinde takrîben bin üç yüz kadar müslüman bulunmaktadır. Bunlardan beş yüz kadarı Anadolu müslümanlarıdır ki ekseriyet i'tibârıyla güzel, temiz kahvehâneler, kırâathâneler bunların elindedir. Bazıları da ticâretle, fırıncılıkla meşgûldürler. Beş altı yüz kadar da şimâl müslümanları vardır. Bunlar da umûmen ticâretle iştigâl ederler. Kalanları da Dağıstanlı, İranlı müslümanlardır. Bir de Kiyef'in üç âlî mektebinde yetmişten ziyâde İslâm talebe bulunmaktadır.

İşte yüz binlerce Rus arasına düşmüş olan bu hamiyetli müslümanlar kendilerine bir câmi'-i şerîf meydana getirmek için teşebbüsâtta bulunmak üzere bir komisyon intihâb etmişlerdi. Hazırlanan lâyihaya göre câmi'-i şerîfin meydana gelmesi için otuz beş bin ruble icâb edecekti. Kiyef Belediyesi bu câmi' için "Gogol" caddesinde güzel bir yer ta'yîn etti; iâne derci için de teşebbüsâta başlandı idi. Şimdiye kadar toplanan iânenin mikdarı 17-20 bin ruble râddesinde olduğu söyleniyor. İâne dercinde devâm edilmek üzere geçenlerde câmi'-i şerîf binâsının vaz'-ı esâs resmi icrâ edildi; bu sûretle bil-fiil işe mübâşeret edilmiş oldu."

Afganistan:

Kandahar'da İğtişâş – Afganistan vilâyetlerinden Kandahar'da ahâli ile vâlî arasında tahaddüs eden cüz'î bir ihtilâfa binâen iğtişâş zuhûr etmiş ve Kandahar kādısı ile oğlu evbaş tarafından katlolunmuş ise de bilâhare Kandahar'da mevcûd kuvve-i askeriyyenin müdâhelesiyle bastırılmış ve mu'teberân-ı ahâlî tarafından emîr hazretlerine takdîm olunan "809" imzâlı arîza ile arz-ı sadâkat edilmiştir.

[256] Afganistan'da Meclis-i Maârif – Afganistan'da mevcûd mekteplerin ümîd edildiği derece fayda vermemekte oldukları emîr hazretlerinin nazar-ı dikkatlerini celb ederek bu cihetleri teftîş ve ıslâh maksadıyla Şehzâde İnâyetullâh Hân hazretlerinin taht-ı riyâset-i fahîmânelerinde bir meclis-i maârif teşkîli husûsunda irâde-i şâhî sâdır olmuştur.

Afganistan'da Kavânîn ve Nizâmât-ı Cedîde –Afganistan'ın büyük ve mütefekkir hükümdârı olan Emîr Habîbullâh Hân hazretlerinin, bir tarafdan terakkī-i maârif husûsunda bezl-i himmet buyurmalarıyla beraber diğer tarafdan ahâlinin seviyesine göre yeni kānûnlar tanzîm ettirmekte olduklarını *Sirâcü'l-Ahbâr* refîkımız mufassalan yazmaktadır. Memleketin ashâb-ı vukūf ve tefekküründen mürekkeb olarak bâ-irâde-i seniyye geçen sene in'ikād eden meclisin sa'y ü himmetiyle iki ay zarfında milletin seviyesine tamâmen muvâfık olmak üzere üç kānûn vücûda gelip tasdîk-ı şâhâneye iktirân eylemiştir. Bunların birincisi pasaport kānûnudur ki Afganistan'da bundan evvel bu husûsda bir kānûn olmayıp duhûl ve hurûc edenlere polis dâiresinden bir kâğıd parçası verilmekte idi. Yeni tasdîk olunan pasaport kānûnu ise "115" maddeli mükemmel bir kānûndur.

Sonra hükûmetin muayyen bir cezâ kānûnu da yok idi. Mücâzât hep keyfî bir sûrette icrâ olunuyordu. Hapishâneler o mertebe vahşiyâne idi ki mücrimler i'dâm olunmayı mahbesde yatmaktan ehven addederlerdi. Bu cihet de şâyân-ı memnûniyet bir tarzda ıslâh olunmuştur. Eski hapishâneler mahvedildiği gibi, kat'-ı yed ve i'dâm cezâları dahi yalnız mevâdd-ı şer'iyyeye tahsîs kılınmıştır.

Afganistan'da emr-i izdivâc da son derece güçleşmişti. Kimsenin izdivâca tahammülü yok idi. Herkes kızına istediği kadar mehir vaz' eder idi. Düğünler pek müsrifâne icrâ olunuyordu. Kānûn-ı münâkehât ile bu cihetler de ıslâh olunmuştur. Düğünde israfât men' edilerek mehir dahi üç kısma taksîm ve her biri için ber-vech-i âtî bir mikdar ta'yîn kılınmıştır: 1) Esnâf arasında yüz rupiyeden beş yüz rupiyeye kadar (rupiye beş guruştur). 2) Eşrâf için yüz rupiyeden bin rupiyeye kadar. 3) Hânedân-ı hükümdârî için de mehrin hadd-i nihâîsi beş bin rupiyedir.

Millet Bahçesi – Emîr hazretlerinin irâdeleri ile Kâbil'in hâricinde "Kavmî Bağ" (Millet Bahçesi) nâmı ile büyük ve muhteşem bir "park" vücûda getirilmiştir. Bu park bizimkiler gibi yalnız tenezzühe mahsûs olmayıp milletin diğer bir kısım ihtiyâcâtını da izâleye hâdim oluyor: Düğün, ta'ziye veya ziyâfeti olan adam, kim olursa olsun, birkaç gün evvel bahçıvâna haber verir, yevm-i mev'ûdda misâfirlerini bahçeye da'vet eder, râsime-i mezkûre bahçıvânın zîr-i idâresinde kemâl-i intizâm ile icrâ edildikten sonra masârıfını bahçıvâna verir.

Hindistan:

Bir Günde Dört Yüz Nikâh – Hindistan'ın "Surat" şehrinde sâkin "Livarini" nâmındaki tâifenin garîb âdetleri vardır: Bunlar arasında hiçbir kimse istediği vakit izdivâc edemez; her on senede bir kere umûmî bir meclis akd edip bütün nikâhlarını o meclisde icrâ ederler. İşte geçenlerde bu

tâife arasında ber-mu'tâd bir günde dört yüz nikâh akd edilmiştir. Gelin ve damadların en büyüğü on iki yaşında olup aralarında henüz süt emen mini mini çocuklar da bulunmakta imiş.

Bulgaristan:

Pomaklar Haklarını Aramaya Başlamışlar – Geçenlerde cebren tansîr edilen Pomak müslüman kardeşlerimizden bir kısmı ile onları tansîre gelen papas âyîn-i Hırisyitâniyye ile bir cenâzeyi kaldırmak ister, Pomaklar i'tirâz ve şiddetle muhâlefet eyler, nihâyet iş büyür, yetmiş kişi kadar Pomak cebren giydirilen kalpaklarıyla Sofya'ya giderler. Osmanlı sefîr-i muhteremi mücâhid-i muazzez Fethi Beyefendi delâletiyle iş Gospodin Radoslavof'a bildirilir. Radoslavof bu Pomak müslimlere hürriyet-i dîniyye ve mezhebiyyelerine kimsenin taarruza hakkı olmadığını bizzat söyler, kaymakamlara şiddetli yeni bir emir verir, câmi'lerine gitmek, müslüman kalmak isteyen Pomak ahâliye kimsenin ilişmemesini ekîden tenbîh eder. Sofya'dan dönen Pomak müslümanlar fesleriyle, sarıklarıyla dönerler.

Hakkını aramayı bilen milletler, bi-eyyi hâl haklarını kurtarırlar. Tekmîl Pomak müslüman kardeşlerimiz hakîkati görüp müsterîh olmalıdırlar, ve bir takım gayr-i kānûnî adamların zulmüne boyun eğmek istemezlerse onları müdâfaa edecek kānûn ve siyâset kuvvetinden emîn olmalıdırlar. Fakat hak, müdâfaa edilmek için sabır ve tahammül, sebât ve metânet ister. "*Balkan*"

Kalpleri îmânla dolu olan Pomak kardeşlerimizin sabır ve sebât ile icâbına göre her türlü fedâkârlıktan çekinmeyeceklerine emîniz. Allah yardımcıları olsun.

Pomaklara Hücûm Ediliyor – Yine *–Balkan* gazetesinde okunduğuna göre, yukarıda söylendiği vechile Başvekîl Gospodin Radoslavof'un Filibe'ye mülhak Çine kazâsındaki Pomak müslümanların hürriyet-i dîniyye ve mezhebiyyesine kimsenin taarruza hakkı olmadığını söyleyerek kaymakamlara da bu vâdîde şiddetli emirler göndermesi üzerine oradaki mutaassıb bir papas ile birkaç edebsiz birleşerek zavallı Pomaklara hücûm etmişler. Şiddetli bir mudârebe vukūa gelmiş; netîcede elli kadar zavallı Pomak müslüman mecrûh olmuştur. Hükûmet mahall-i vak'aya asker sevketmiştir. Tahkīkāt icrâ etmek üzere Filibe Mutasarrıfı Dimitrof me'mûr edilmiştir.

Hattâ müslüman kalmayı isteyen Pomakların dinlerini muhâfaza etmeleri matlûb olup bunun hilâfında harekâtta bulunanların taht-ı tevkīfe alınmaları da Radoslavof'un evâmiri cümlesinden imiş.

Bu mes'elenin elbette Pomak müslümanlarının mücâhedelerindeki himmet ve gayretleri nisbetinde hayırlı netîcelere ereceğinden emîniz. Onun için kardeşlerimize tekrar sebât ve gayret tavsiye ederiz.

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası'nda Basılmıştır

H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد — Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl: H. Eşref Edib — والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

1 Ocak 1914 — 4 Safer 1332 — Perşembe — 19 Kânûnievvel 1329 — Cild: 11 - Aded: 277

KAVM-İ CEDÎDCİ UBEYDULLAH-I AFGĀNÎ İLE SEBÎLÜRREŞÂD İDÂREHÂNESİ'NDE BİR MUHÂVERE

"Ubeydullah-ı Afgānî" nâmında bir zât tarafından geçenlerde *Kavm-i Cedîd* ünvânıyla neşrolunan yazı yığını hakkında bazı muhterem kāri'lerimiz tarafından *Sebîlürreşâd*'ın nazar-ı dikkati celb olunmak istenilmiş, bu husûsda tenkīdâtta bulunulması arzusu izhâr buyurulmuş idi. Hâlbuki o kitabı daha çıkar çıkmaz biz de görmüş idik; fakat saçma sapan bir takım sözlerden ibâret olduğu için onu tenkīde kalkışmakla ona lâyık olmadığı bir ehemmiyeti vermiş olmamak için sükûtu ihtiyâr etmiş idik. Sonra geçen gün koca *Kavm-i Cedîd*ci, yanında bir delîli ile idârehânemize çıkageldi. O sırada bazı mesâil-i ilmiyyenin müzâkeresi zımnında Mehmed Âkif Bey, Dârülfünûn muallimlerinden İlâhiyât Şu'besi müdîr-i sâbıkı İsmail Hakkı Bey, Şevket Bey, Fehmi Efendi, Rasadhâne Müdîri Fatin Efendi hazerâtı da idârehânede bulunuyorlardı.

– Kavm-i cedîdci Ubeydullah-ı Afgānî!

Diye kendi kendisini huzzâra takdîm edince ortalığı bir hayret ve sükût kapladı. Afgānî sebeb-i ziyâretini yüksekten bir ifâde ile anlattı. Bunun üzerine huzzâr ile Kavm-i Cedîdci arasında bir muhâvere cereyân etti. Bu muhâvere *Kavm-i Cedîd*ci'nin mâhiyet-i ilmiyyesi hakkında lâyıkıyla bir fikir vereceği için aynen nakli münâsib görülmüştür:

*Kavm-i Cedîd*ci: –Bizim *Kavm-i Cedîd* hakkında bazı i'tirâzlar etmişler. Buna dâir Şeyhülislâm'dan bazı şeyler soracağım. *Sebîlürreşâd*'a yazar mısınız?

Eşref Edîb: – Sizin tuttuğunuz yol *Sebîlürreşâd* gibi bir cerîde-i İslâmiyye'nin mesleğine muhâlif olduğundan kabûlde ma'zûruz.

K – Ben evvelce de bir kere buraya gelmişidim. Bir makāle vermişidim. Kabûl etmediniz.

Eşref Edîb: –Sizden, yazdığınız bazı ehâdîs-i şerîfenin naklini, senedlerini istemiştik. Getirmediniz. Senedsiz, nakilsiz sizin iddiâ eylediğiniz hadîse nasıl hadîs-i şerîf diyelim? Ehl-i ilm bize bu bâbda usûl-i hadîs ta'lîm etmişlerdir. Biz de o usûl-i hadîse riâyete mecbûruz.

Sonra, siz geçenlerde *Kavm-i Cedîd* nâmıyla bir de risâle neşrettiniz. Bütün müslümanları dil-hûn eylediniz. Gelişi güzel, bilir bilmez, bir çok mes'eleler karıştırdınız. Müslümanlar arasına tohm-ı fesâd saçtınız. Artık siz İslâmlar nazarında müslümanlar arasına fesâd salmakla müttehem bir cür'et-kârsınız. İslâmiyet'e hizmetle müftehir olan bu cerîde sizin ancak tevbenizi kabûl edebilir. Bu gibi fitne ve fesâdlardan tevbe ediyorsanız evvel emirde onu yazalım, sonra makālelerinizi derc ederiz; *Sebîlürreşâd* sahâifi her müslümana açık olduğu gibi, size de açık olur.

İsmail Hakkı Bey –Yazdığınız *Kavm-i Cedîd* muhteviyâtına mu'tekid misiniz? Yoksa sizin ağzınızdan mı yazmışlardır?

K – Evet tamâmıyla mu'tekidim, hak öyledir.

İsmail Hakkı Bey –Öyle ise sözünüz yanlıştır. O, hezeyân mecmûasıdır.

K – Ben âyetten, hadîsden başka bir şey tanımam. Sizin hocalarınızın sözünü dinlemem.

İsmail Hakkı Bey –Onları da bilmezsiniz.

[258] K – Sen ne karışıyorsun? Sen ne anlarsın? Sus. Bu, sarıklı işidir. Fesliler böyle şeylere karışmaz.

Bunun üzerine İsmail Hakkı Bey hiddetlenerek ayağa kalktı: – Beni fesli gördüğünden dolayı mı böyle diyorsun? İşte fesimi çıkardım. Lütfen veriniz Fehmi Efendi, şu sarığınızı …. Ya hu! Sen *Kur'ân*'dan, sünnetten başka delîl tanımaz mısın?

K – Hayır tanımam.

İsmail Hakkı Bey –*Kur'ân*'a nasıl i'tikād ediyorsun? Mücmel midir, muhkem midir, müteşâbih midir? Bu bâbda mezhebin nedir?

K –.. (Hiçbir cevap vermedi)

İsmail Hakkı Bey –İşte sen *Kur'ân*'dan da bir şey bilmiyorsun. Hadîse nasıl i'tikād ediyorsun? Hangi kısmı ile âmilsin? Sünnet-i şâyia ile mi, ehâdîs-i müsnede ile mi, ehâdîs-i mürsele ile mi amel ediyorsun? Hadîs-i zaîf de delîlin midir!

K –… (Buna da cevap vermedi. Sözü başka tarafa çevirmek istedi): Siz kadere tâbi' oluyorsunuz. Asıl müslümanlar –ki *Kavm-i Cedîd*cilerdir– böyle i'tikād etmez.

İsmail Hakkı Bey –Evvelâ şunu sorayım: Müslümanlık peygamberimizin haber verdiği gibi midir, yoksa onu nazar-ı i'tibâra almayıp bizim anladığımız gibi midir?

K –Peygamberimizin haber verdiği gibidir.

İsmail Hakkı Bey –İşte doğru olarak söylediğiniz yegâne söz budur.

Bu bâbda târîhe mürâcaat edelim. Kader mes'elesi asr-ı celîl-i risâlette yok idi. En evvel kaderden bahseden (انّ الامرَ اُنُفٌ) diyen, seksen târîhinde Basra'da katl olunan Ma'bed el-Cühenî idi. Gaylan-ı Dımeşkī de ona tâbi' oldu. Ma'bed bu i'tikādı Esvârî'den ahz etmişti. Sonra kadere dalanlar çoğaldı. Vâsıl bin Atâ ibni Bâb, Cehm bin Safvân da kaderden bahsettiler. Selef-i ümmet bunları reddetti. Acaba kader mes'elesinde bu zevâttan hangisinin mezhebini kabûl ediyorsunuz?

K – … (Yine cevap veremeyip kendisi suâle başladı): Siz nasıl i'tikād edersiniz?

İsmail Hakkı Bey –Bizim i'tikādımız şudur: Emir müste'nef değildir. Şuûn, ilm-i Bârî ile mesbûktur. Yani senin anlayacağın, ilm-i ilâhî hayır ve şer bütün şuûnu evvelden muhîttir.

K – Böyle ince mes'elelerin sırası değil şimdi…

İsmail Hakkı Bey –Sen âyeti de bilmiyorsun, hadîsi de bilmiyorsun, ilm-i kelâmı da, târih-i ulûmu da bilmiyorsun, İlmî olarak bir sözün yoktur. Kitabın ve sözlerin serâpâ hezeyândır.

K – Siz benim kitabıma hezeyân diyorsunuz. Asıl hezeyân *Halebî*'dedir. Çünkü orada……. gibi ağzınıza alamayacağınız mes'eleler var.

Mehmed Âkif Bey –Be adam! *Halebî* fıkıh kitabıdır. Fıkıh ise bir fendir. Fen mesâilinde ayıb olmaz. Meselâ bir adam vücûdunun şer'an, âdeten mestûr olmak icâb eden a'zâsını açık bulunduramaz. Lâkin kalkıp Mekteb-i Tıbbiye'nin teşrîhhânesine girse teşrîh masaları üzerinde müşerrih tarafından gerek erkeklerin, gerek kadınların cihâz-ı tenâsülleri üzerinde uzun uzadıya ameliyât-ı teşrîhiyye icrâ olunduğunu, a'zâ-yı tenâsülün adalâtına, a'sâbına, evridesine, şiryânlarına varıncaya kadar birer birer o fenni okumak ihtiyâcında bulunanlara gösterildiğini görür. Bu nasıl bir ihtiyâc-ı mübrem olması dolayısıyla ayıb değilse, o senin *Halebî*de, yahud diğer fıkıh kitaplarında görüp diline doladığın mesâilin bast ü temhîdi de tıbkı onun gibidir. Aslâ ayıb değildir. Bir ayıp varsa o da senin şu câhilâne sözlerindir.

K – Siz ne derseniz deyin, benim kitabım pek çok satıldı. Kıymeti oradan anlaşılır.

Âkif Bey – Pek doğru! Zâten halkın ahlâkına, dinine, nâmûsuna, mukaddesâtına yürüyen ne kadar âsâr-ı sefîle varsa maalesef pek çok revâc görüyor. Kitabının çok satılması senin lehinde değil, aleyhinde çıkıyor da farkında değilsin. Kitabını ben de aldım. Fakat estağfirullâh, istifâde için değil, belki ne hezeyân savurduğunu anlamak için.

Fatin Efendi –Hoca efendi senden bir ricâm var: İslâm'ın bu felâketli günlerinde aralarına tefrika salacak bu kabîl yazılardan, kitaplardan gelecek faydayı fedâ et. Yine yirmi, otuz seneden beri iştigāl ettiğin çiftinle, çubuğunla uğraş. Her hâlde daha me'cûr olursun.

Bunun üzerine Ubeydullah Efendi kalkıp gitti. Umulur ki yaptığına nâdim olmuş, Cenâb-ı Hakk'a rücû' ederek, an gafletin yaptığı bir hatâdan dolayı tevbe eylemiştir.

NİSÂİYÂT

İSLÂMİYET VE TEADDÜD-İ ZEVCÂT

– 3 –

el-İslâmü Rûhü'l-Medeniyyeti ünvânlı kitapta şu satırlar muharrerdir: "… Erkek ile kadın her ikisi de mahlûkāt-ı hayvâniyyeden olduğu hâlde hilkat i'tibârıyla Cenâb-ı Hak bunları muhtelif olarak yaratmıştır. Cisimlerinin terkîbi, kuvvet, akıl, tedbîr ve tasarruf gibi bir çok ahvâlde erkeğin kadın üzerine temâyüz ve rüchâniyeti vardır. Bundaki hikmet, **[259]** –aralarında ittifâk, ülfet ve muhabbet mümkün olabilmek için– bu iki nevi'den birinin diğeri üzerine hâkim olabilmesidir. Eğer böyle olmayıp da her ikisi de kuvvet, akıl, adalât i'tibârıyla yekdiğerine müsâvî olaydı beynlerinden hiçbir sûretle imtizâc mutasavver değildi. Zâten bu kâinâtta müşâhede olunan nizâm ve intizâmda tesâvî-i küllînin ademi üzerine müesses değil mi? Evet, kâinâtın ecnâs ve envâı beyninde tesâvî-i küllî bulunsaydı kat'iyyen bu nizâm ve intizâm olamazdı. Belki bunun için envâ' ile ecnâs beynini her hâlde bir fârık bulunmak lâbüddür ki kavî zaîfi muhâfaza, zaîf kavîye münkād olmak sûretleriyle aralarında bir mücâneset bulunabilsin.

İşte bu, kâinâtta sâbit, muhkem bir nizâmdır ki pek büyük bir hikmet üzerine binâ kılınmıştır. Bu nizâm-ı Rabbânî'yi hiçbir kimsenin bozabilmesi mümkün değildir.

Eğer küre-i arzdaki insanların hepsi de sultân, hâkim olsalardı, şüphe yok ki hey'et-i ictimâiyye mahvolur, hayât-ı mes'ûde bozulurdu; bunun gibi kadın da her vechile erkekle müsâvî bir hilkatte olaydı kadın erkeğin taht-ı âmirânesinde bulunmaktan sûret-i kat'iyyede imtinâ' edeceği gibi, erkek de kadının taht-ı tahakkümünde bulunmayı hiçbir zaman kabûl etmeyecekti. Binâenaleyh bu iki nevi' arasında bir mücâneset değil, dâimî bir nefret hâsıl olacaktı. Bu nefret devâm ettikçe bit-tabi' tezevvüc de olamayacağı cihetle nizâm ve intizâm, insan ve medeniyet gibi şeyler de bulunamazdı.

O hâlde nizâm ve intizâmı te'mîn etmek için bu iki nevi'den birinin behemehâl diğerine karşı ser-fürû etmesi, ona mutî' ve münkād olması zarûriyât-ı hayâtiyyedendir. Bunu mükâbirîn ve muânidînden başka hiçbir kimse inkâr edemez. Şimdi bir cihet kalıyor ki o da bu iki nevi'den hangisi hangisinin himâyesine girebileceği mes'elesidir. Kadın mı erkeğin hükmü altında bulunmalı? Yoksa erkek mi kadının nüfûzu tahtına geçmelidir?

Bir kere ikinci şık kabûl edilemez; çünkü erkeği kadının nüfûz ve saltanatına ser-fürû etmeye icbâr edersek hiç değil, şâirin:

(ومكلف الايام ضد طباعها. متطلب فى الماء جذوة نار) kavline mâ-sadak oluruz. Çünkü kadından fazla olarak erkekte bulunan kuvvetler, garîzeler, kendisini gālib mevkiinde bulundurduğundan kadına münkād olmaz. Fakat, kadını erkeğin saltanat ve hükmü altında bulundurmak istersek buna pek kolay muvaffak oluruz. Zâten bidâyet-i hilkatten bu âna kadar kadın, erkeğin himâyesinde, hıfz u emânında yaşamış olması da bunun bâhir bir delîlidir.

Evet, kānûn-ı fıtrat erkeğin hâiz olduğu garîzeler ile kadını kendisinin hıfz u emânına tevdî' etmiştir; erkek onun hâmîsi, hâfızıdır; o cins-i rakīk üzerine kavvâmdır. [1](اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللهُ بَعْضَهُمْ عَلٰى بَعْضٍ وَبِمَا اَنْفَقُوا مِنْ اَمْوَالِهِم)

[1] Nisâ, 4/34.

* Bunları da Ferid Vecdi'den dinleyelim: "Kadın ile erkek arasındaki farklara gelince: İlim bit-tecrübe isbât ediyor ki erkeğin tûl-i vasatîsi kadının tûl-i vasatîsinden on iki santimetre ziyâdedir. Hem bu fark mütemeddin insanlarda görüldüğü gibi akvâm-ı vahşiyyede, hattâ çocuklarda bile zâhirdir.

Siklet-i bedene gelince: Erkekte vasatî olarak yetmiş dört kilogramdır, halbuki bu siklet yine vasatî olmak üzere kadında fark iki buçuk kilogramı geçmez.

Cümle-i adaliyyenin tekemmülü kadınlarda erkeklere nisbeten pek dûndur. Doktor "Dukarini" *Muhîtü'l-Ulûm*'da cümle-i adaliyye bahsinde şu sözleri söylüyor: "Bu cümle kadınlarda erkeklerinkinden üçte bir nisbetinde daha az hacimli, daha hafif, harekâtı daha batî, kuvveti daha azdır."

Kuvve-i hayâtiyyenin merkezi olan kalbe gelince: O da kadınlarda daha küçük ve vasatî olarak erkeklerinkinden altmış gram hafiftir. Cihâz-ı teneffüs ise, erkeklerde daha kavîdir. İlmen sâbittir ki bir erkek sâatte takrîben on bir gram karbon ihrâk eder, halbuki aynı müddet zarfında bir kadın altı küsür gramdan ziyâde karbon yakamaz…

Havâss-i hamse gelince: Esâtize-i fenden "Nikolas" ve "Bilye" isbât ediyorlar ki bu havâs kadınlarda nisbeten daha zaîftir…

Zâika ve sâmiaya gelince: Bu hisler de erkekte bi'n-nisbe çok dakīkdir ki –*Muhîtü'l-Ulûm*'da musarrah olduğu üzere –tuûmun temyîzi, asvâtın tedkīk-i âhengi, piyano gibi sazların tedkīk-i nagamâtı için müntahab ehl-i hibrenin kâmilen erkek olması bu iddiâya bir delîl-i kâfîdir.

Hâsse-i lâmisenin de erkeklerde daha dakīk olduğu müşâhede ile sâbittir.

Erkeğin merkez-i idrâk nokta-i nazarından olan rüchânına gelince Psikoloji denilen ilmü'r-rûhun şehâdetiyle bu husûsda münâkaşaya bile mahal yoktur. Zîrâ erkekle kadının dimâğı arasında şeklen ve maddeten gāyet büyük bir fark vardır. İlmen sâbittir ki erkeğin dimâğı vasatî olarak kadının dimâğından yüz gram daha ağırdır…

Bundan başka kadının dimâğındaki teârîc (beynin üzerindeki çıkıntılar) bi'n-nisbe daha az; kezâlik telâfîf (beynin üzerindeki girintiler) daha az muntazamdır ki şu müşâhede ulemâ-yı fen nazarında iki cins arasındaki vücûh-ı ihtilâfın en büyüğüdür.

Kezâlik dimâğda nokta-i müdrike addolunan cevher-i sincâbî de kadınlarda bi'n-nisbe lâyıkıyla hissolunacak derecede azdır. Lâkin buna mukābil ihtisâs ve teheyyüc merâkizi kadınlarda nisbeten daha mükemmeldir. "Dukarini" diyor ki: "Şu hâl iki cins arasında rûhan medâr-ı temâyüz ve ihtilâf olacak şeylere tamâmıyla mutâbıktır; zîrâ erkeğin zekâ ve idrâk cihetleriyle kadına fâiktir, kadında da infiâl ve teheyyüc daha ziyâdedir. Şüphesiz bu ihtilâfât-ı dimâğiyye bize berâhînin en vâzıhıyla göstermektedir ki merkez-i idrâk erkekte daha mükemmel olduğu için bu cins idrâkçe öbüründen daha ileridedir.

Görülüyor ki: Kānûn-ı tabîat, nâmûs-ı fıtrat erkeğin kadın üzerine sultân, hâkim olmasını iktizâ ediyor. Öyle ise kadını muhît-i tabîatinden çıkararak onu erkeğe müsâvî, yahud erkeğin üzerine hâkim kılmaya çalışmak bir nevi' cinnettir; nizâm-ı kevne muhâliftir; kānûn-ı tabîata isyândır.

Kadınların kuvveten, aklen, erkeklerden dûn bulunması; adalâtının zaîf olması gibi erkeklerin mâ-bihi'l-imtiyâzı olan, kadınlar üzerine erkeklerin siyâdet ve kavâma istihkākına sebeb olan sıfâtlara gelince: Biz burada onlardan bahsedecek değiliz; bunun sıhhatini tahkīk etmek isteyenler etibbâya sorarlar, yahud bu bâbda te'lîf olunan kitaplara mürâcaat ederler. O zamân anlarlar ki bu iki nevi' hakkında söylemiş olduğumuz şeylerde kat'iyyen hilâf yoktur.*

[260] Kadının mertebesi erkeğin mertebesinden dûn olmakla beraber erkeğin istediği gibi elinde çevireceği bir âlet de değildir. Kadın üzerine erkeğin siyâdeti var demek, her nasıl isterse öyle tasarruf edecek demek de değildir. Erkeğin vazîfesini kadın yapamadığı gibi kadının göreceği işleri de erkek göremez. (Burası bilâhare daha ziyâde îzâh olunacaktır.)

Hülâsa: Metâib-i hayâtı, hâricî mihen ve meşakkati tahammül etmek husûsunda kadın, erkek kadar mütehammil değildir; ber-vech-i bâlâ ma'lûm olan şu fark-ı aslî sâyesinde erkekler kadınları geçmiş ve geçeceklerdir. İki nev'in yekdiğerine her vechile müsâvâtını istemek, muhâli taleptir.

On dokuzuncu asrın ansiklopedisinde (*Muhîtü'l-Ulûm*'unda) diyor ki: "Kadının terkîb-i bedenîsi çocuklarınkine yakındır; bunun için kadınlar da çocuklar gibi müfrit bir hassâsiyete mâliktir: Sevinç, elem, korku gibi ihtisâsât-ı muhtelifeden çabuk müteessir olurlar. Hâlbuki bu müessirât bilâ-taakkul icrâ-yı fi'l ettiği için uzun müddet devâm etmeyerek serîan mahvolur. İşte bundan dolayı kadınlar sebâtsızlığa ma'rûzdurlar."

İştirâkiyyûndan feylesof-ı şehîr Proton *İbtikârü'n-Nizâm* nâmındaki kitabında diyor ki: "Kadınların aklı bizimkinden ne kadar zaîf ise vicdânları da o kadar zaîfdir; ahlâkları bizim ahlâkımız tabîatinde değildir. Kadınlar tarafından bir şeyin hüsn ü kubhuna dâir verilecek hüküm erkeğin vereceği hükmün aynı olamaz. Kezâlik bize nisbetle kadınlar lâyıkıyla terbiye edilmemiş addolunabileceğinden her hâli iyice nazar-ı im'âna alınırsa adâlete karşı ifrâttan, tefrîtten hâlî kalmadığı görülür; zîrâ müsâvâtsızlık onun hasâisindendir. Hukūkun, vezâifin tevâzününe kadında bir meyl görülemez; halbuki erkeği müteellim eden; teskîn edemediği sûrette ebnâ-yı nev'ine karşı harp açmasını intâc eden sâik bu meyilden ibârettir. Kadının bu âlemde en ziyâde sevdiği, perestiş ettiği bir şey varsa imtiyâzâta, husûsiyyâta nâil olmaktır. Hele sunûf-ı beşeri bir seviyeye getiren adâlet kadının çekemeyeceği bir yüktür."

Dâiretü'l-maârifi'l-kübrâ diyor ki: "Erkeğin zekâsı, idrâki fazladır; kadının da infiâli, teheyyücü çoktur."

Üstâd "Jul Simon" diyor ki: "Evinin hâricinde çalışan bir kadın, âdî bir işçinin göreceği işi görmüş olur, lâkin bir kadının kadınlığa âid olan vezâifini göremez. Kadınlar bugün dokumacılıkta, matbaacılıkta, buna benzer diğer bir çok işlerde kullanılmaktadır. Kezâlik hükûmet de bunları bir takım muâmelâtta istihdâm ediyor; kadınlar da bu yüzden birkaç

para kazanıyorlar. Fakat pek cüz'î olan bu paraya mukābil bünyân-ı âilelerinin esâslarını ciddî bir sûrette yıkmış oluyorlar. Evet, erkekler karılarının mahsûl-i sa'yinden müstefîd olmaya başladılar. Lâkin buna mukābil –kadınlar a'mâl-i hâriciyyede erkeklerle müzâhameye, müsâbakaya kalkıştıklarından dolayı– erkeklerin kazancı azaldı."

Auguste Comte *Nizâm-ı Siyâsî* nâmındaki kitabında diyor ki: "Kadının hayatı mümkün olduğu kadar beytî olmalıdır. Kadın, vazîfe-i asliyyesini istenildiği gibi güzelce îfâ edebilmek için her bir amel-i hâricîden el çekmek, el çektirilmek vâcibdir." *Rûhü'l-Medeniyye*'nin sözü hülâsaten budur.

İşte bunlar felâsife-i ictimâın, ulemâ-yı umrânın akvâlidir. Bütün bunlar şehâdet ediyor ki erkekler ile kadınların tesâvîsi, yahud ikincilerin evvelkiler üzerine icrâ-yı siyâdeti câiz değildir. Bunda nizâm-ı âlemin fesâdı, hey'et-i ictimâiyyenin helâki vardır. Kadının işi her hâlde beytî olmak lâzımdır. Bu hudûdu tecâvüz edecek olursa hem kendi nefsine zulmetmiş olur, hem de âilenin harâbiyetini, medeniyetin inhilâlini intâc eder. [1](وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ)

Pekâlâ! Kadınların adeden erkeklerden daha fazla olduğu teayyün eder, bununla beraber kadın –a'mâl-i hâriciyyeyi îfâ edemeyeceği cihetle– erkeğin taht-ı zımânında bulunmak; erkekler kadınlar üzerine hâkim olmak vâcib olursa –nasıl ki buraya kadar serdetmiş olduğumuz tafsîlât bu vücûbu bâligan mâ-belağ isbât etti– şimdi ne yapmak lâzımdır? Hey'et-i ictimâiyye-i beşeriyyenin nizâm ve intizâmı husûsunda –lüzûm görüldüğü zaman– bir erkeğin birden fazla kadını himâye etmesine müsâade verilmek elyak olmaz mı? Bilhassa pek çok erkekleri mahv ü helâk ederek kadınları hâmîsiz, yardımcısız, perîşân bırakan, aç bî-ilâc sokak ortalarına dökülmelerine sebebiyet veren muhârebelerin akībinde bu ihtiyâc bütün üryânlığı ile kendisini göstermez mi?

Hiç şüphe yok ki, tabîb ilâcı illete göre tertip eder, amel iktizâya mebnî olur; öyle ise insan, ihtiyâc-ı sahîh ile muhtâc olduğu bir şeye me'zûn olmak her hâlde o şeyden memnû' olmaktan daha a'lâ değil mi?

Bazıları da diyor ki: Erkeklerin vazîfesi hâric-i beytte olduğu cihetle kendilerine pek çok yardımcı bulabilirler. Fakat ev başka kimseleri harîm-i iştimâline alamaz; evde bulunacak olan, yalnız o evin ehli olmak lâzımdır. Hâlbuki evin içinde kadının göreceği pek çok işler vardır? Bunları başa çıkarabilmek için kadın yardımcıya muhtâcdır. İlm-i iktisâdın taksîm-i a'mâl husûsunda göstermiş olduğu kavâid de bunu icâb ediyor. Pekâlâ ev işlerinde kadına kim yardım etmeli? Bir kere ona yardımcı olacak kimsenin hâricî bir erkek olması kat'iyyen câiz olamaz; çünkü bunda mefsedet vardır. Binâenaleyh memleket-i suğrâ olan evi i'mâr etmek, onu iyi idâre eylemek için evde –yine o evin ehli olmak üzere birden fazla kadınlar bulunmasında menfaat ve maslahat vardır. Netîce:

Teaddüd-i zevcâta mesâğ verilmek hem kānûn-ı tabîata, hem de maslahata muvâfıktır.

Aksekili: Ahmed Hamdi

* * *

[1] Talâk, 65/1.

[261] FIKIH VE FETÂVÂ

SEBÎLÜRREŞÂD CERÎDE-İ İSLÂMİYYESİ'NE

Suâl:

Molla Hüsrev hazretlerinin usûl-i fıkıhdan *Mir'âtü'l-Usûl* nâm kitabının hâtimesindeki "İctihâd" bahsinde şürût-ı ictihâdı ta'dâd ederken icmâın hilâfına ictihâd câiz olamayacağı mülâhazasına mebnî "mevârid-i icmâı" bilmek dahi müctehid-i mutlakın şerâitinden bulunduğunu beyân buyurmuşlardır.

Müstağnî-i ihticâcdır ki mesâil-i icmâiyyenin bize nakl ü îsâli sünnet-i seniyyenin nakl ü îsâli gibi ya mütevâtir veya meşhûr ve yahud âhâd tarîkıyle olur. Şu hâlde sünnet gibi avârızdan kat'a'n-nazar ve bi-hasebi'l-asl icmâın dahi yakīn ifâde edeceği bir emr-i meczûm ise de mevârid-i icmâın kâffesini bilmek mümkün müdür? Mesâil-i icmâiyye mahdûd ve muayyen midir? Mücmaun-aleyh bil-cümle mesâili şâmil müstakil bir eser te'lîf olunmuş mudur ki envâıyla her birerleri hakkında iktisâb-ı ma'lûmât edilmek ihtimâli tasavvur olunsun; tenezzülen îzâh buyurulursa teşekkür ederim.

Hayrabolu'da 27. Alay, 2. Tabur Nizâmiye Tabur İmâmı

Mehmed Fahreddin

Cevap:

Şerâit-i ictihâd eimme-i usûliyyîn arasında muhtelefün-fîhdir; icmâın delîl-i şer'î olduğuna kāil olanlar icmâa muhâlif fetvâ vermemek için mevârid-i icmâı bilmeyi şart ediyorlar. Mevârid-i icmâın kâffesini bilmek şart değildir. Ancak verdiği fetvânın icmâa muhâlif olmadığını bilmek şarttır.

İmâm Ebû Hâmid-i Gazzâlî hazretleri *el-Mustasfâ*'da der ki: Nasıl ki hilâfına iftâ etmemek için ma'rifet-i nusûs lâzım ise öylece mevâkı'-ı icmâı bilmek de lâzımdır. İcmâ'da cemî' mevâkı'-ı icmâı ve hilâfı hıfzetmek lâzım değildir; belki iftâ edeceği mes'elede fetvâsının icmâa muhâlif olmadığını bilmek lâzımdır; icmâ' husûsunda ulemânın mezâhibinden bir mezhebe muvâfık olduğunu bilmek ve yahud böyle bir vâkıa-i mütevellide hakkında ehl-i icmâın beyânı olmadığını bilmek kâfîdir.

Mücmaun-aleyh olan mesâilin hangileri olduğunda da ihtilâf vardır. Eimmeden bazıları o mes'ele hakkında icmâı hikâye ettiği hâlde diğeri icmâı kabûl etmiyor; kezâ birinin indinde mücmaun-aleyh olan mesâil diğerinin indinde mücmaun-aleyh olmuyor.

Nitekim Hulefâ-i Râşidîn'in ittifâkları İmâm Ahmed bin Hanbel ile eimme-i Hanefiyye'den Kādî Ebû Hâzım indinde icmâ' olduğu hâlde diğerleri indinde icmâ' olmuyor.

Fukahâ-yı Irâkıyyûn ve Hicâziyyûna göre ashâbdan mâadâsının şart-ı ma'lûm üzere ittifâkları icmâ' olduğu hâlde fukahâ-i zâhiriyyûn indinde icmâ' değildir.

Ashâbın icmâ'-ı sükûtîsi de muhtelefün-fîhdir; ekser-i Hanefiyye'ye göre hüccet-i kat'iyye olduğu hâlde eimme-i Şâfiiyye'den İbni Ebî Hüreyre'ye göre icmâ'-ı sükûtî ifşâ olur ise icmâ'dır, hüküm olur ise icmâ' değildir. Âmidî ile Kerhî'ye göre icmâ'-ı zannî, İmâm-ı Şâfiî'ye ve Kādî Ebûbekir Bakıllânî'ye ve İsa bin Ebân'a göre hüccet bile değildir.

Kāşânî, İbrahim en-Nazzâm icmâı inkâr ediyorlar.

İcmâı kabûl edenler indinde şüphesiz olan icmâ' ashâb-ı kirâmın kavlen ve fiilen olan icmâ'larıdır ki orada ehl-i Medîne, ehl-i Beyt, Şeyhayn, Hulefâ-i Râşidîn dâhil olurlar.

İşte buna mebnî ictihâda göre icmâ' tahallüf eder. Burada icmâın kâffesini bilmek meşrût olmadığından bu cihet nazar-ı i'tibâra alınmamış ve mücmaun-aleyh olan bilumum mesâili hâvî bir kitap manzûrumuz olmamıştır.

Maamâfîh müteehhirînin hilâfe kitaplarında mesâil-i mücmaun-aleyhâ gösterilmiştir; ez-cümle "*Rahmetü'l-Ümmeti fî İhtilâfi'l-Eimme*" nâm kitapta her bir bâbda mücmaun-aleyh ve müttefikun-aleyh ve muhtelefün-fîh olan mesâil gösterilmiştir.

Şurası unutulmasın ki mesâil-i mücmaun-aleyhâ her müellifin ictihâd ve tahkîkine göre tebeddül eder. Daha ziyâde ma'lûmât almak için ahîran cüz'-i evveli tab' olunan *İlm-i Hilâf* ile sâlifü'l-ism *Rahmetü'l-Ümmeti fî İhtilâfi'l-Eimme* ve *Mîzân-ı Kübrâ*'ya mürâcaat olunmak gerektir.

A[elif]. **H**[ha].

MAKĀLÂT

SON DARBE KARŞISINDA

– 2 –

İslâm'da Kaç Milliyet Var?

İslâm'da milliyet, diyânetle tev'emdir. Nezd-i ilâhîde ezelen ve ebeden makbûl olan "dîn-i hak" ise ancak "İslâm"dır, başka değil: [1](اِنَّ الدّينَ عِنْدَ اللهِ الْاِسْلَامُ) "Din" esâs i'tibârıyla teaddüd etmez. Birdir, çünkü o bir hakîkatü'l-hakāyıktır. İslâm'dan başka "dîn-i hak" olmaz, olamaz; olursa mahsûl-i vehm ü hayâl, metâ'-ı hüsrân-ı dü-bâl olur: [2](وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْاِسْلَامِ دينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ)

Evet, "dîn-i hak" teaddüd etmez. Belki onun bazı fürû'-ı ahkâm-ı evâmir ve nevâhîsi –beşeriyetin hayât-ı istikbâlini açmak, şâh-râh-ı terakkī ve tekâmülünü göstermek, çıkmaz yollara sapmaktan, karanlık çukurlara düşmekten, vahşet ve felâket uçurumlarına yuvarlanmaktan korumak için– nesh ü tebdîl olunur. Beşeriyetle beraber bu hâkdâna şeref-nâzil **[262]** olan "dîn-i hak" mâhiyet ve hakîkati i'tibârıyla "Dîn-i İslâm"dan başka bir şey değildi, fakat, ne esrârengîz hikmettir ki, insanlar rü'yetinden mahcûb oldukları Hâlik-ı Kâinât'ın ihsân buyurduğu kānûnu tanımamak, tanıyanların çoğu da hoşlarına gitmeyen mevâddını tağyîr ve tahrîf etmek, tebdîlen gönderilen daha mükemmelini red ve tekzîb ile mer'iyyetten sukūt eden eskisine dört el ile sarılmak gibi akl-ı selîmi istihfâf eden harekât-ı mecnûnâne cür'et-yâb oldular.

İşte bu musırrâne isyânın, bu mütemerridâne tuğyânın netîcesi olarak meydana –fakat yalnız biri doğru olmak üzere– üç din çıktı: Yahudilik, Hıristiyanlık, İslâm. Yahudiler kendi öz elleriyle tahrîf eyledikleri *Tevrat*'ın, hıristiyanlar –zâten aslını hiç de görmedikleri– *İncil*'in, müslümanlar da –on asırdan beri bir tek harfine dokunulmamış indallâh –tahrîf ve tağyîrden mahfûz bulunan ve bütün kavânîn-i sâlifenin mer'î kalmış ahkâmını ihtivâ eden– Hazret-i *Kur'ân*-ı Hakîm'in etrâfına toplandılar.

Bu temhîd ile şunu anlatmak isteriz ki diyânet, ayn-ı milliyettir. Milletleri vücûda getiren dindir. Milletler de akvâm ve anâsırdan mürekkebdir. İnsanın kavmiyet ve unsuriyeti ne olursa olsun îmân ettiği dînin milletindendir.

Meselâ: Bir Rum tehevvüd etse onu Rumlar kabûl ederler mi? Artık o Yahudililiğin malı, Yahudi milletindendir değil mi? "Din ve millet" aynı ma'nâyı, aynı hakîkati ifâde eden elfâz-ı müterâdifedendir, mugāyeretleri vasfî ve i'tibârîdir. "Din" Cenâb-ı Hakk'a (celle şânühû), "millet" Resûl-i Zî-şânına (aleyhi's-salâtü ve's-selâm) mensûbdur. Çünkü insanları "dîn-i hakk"a da'vet buyuran ve onlardan bir millet vücûda getiren zât-ı hümâyûnlarıdır.

Görülmez mi: "Dîn-i ilâhî" denir de "millet-i ilâhiyye" denmez. "Din" Allah'ın (celle şânühû) "millet" Resûlullâh'ındır. (aleyhi's-salâtü ve's-selâm)

"Din" rûh ise "millet" onun –tecezzî ve inkısâm kabûl etmez– vücûdudur.

"Dîn-i hakk"a îmân eden akvâm ve anâsıra gelince onlar –maddiyet i'tibârıyla –bir vücûdun a'zâ-yı tabîiyyesi mesâbesindedir. Vücûd-ı İslâm'ın gövdesi –meselâ– veliyyü'n-ni'met-i hidâyet ve saâdetimiz olan Araplar ise anâsır-ı diğer de o gövdenin a'zâ-yı sâiresi hükmündedir. El, ayak emsâli a'zânın vücûda nisbet mugāyereti nasıl ki yalnız şekilde kalıyor, nasıl ki bir "küll"ün eczâsından ibâret oluyorsa işte mütenevvi' kavmiyetler, unsuriyetler de vücûd-ı milliyetimize, milliyet-i İslâmiyyemize nisbetle aynı mevki'de bulunuyor.

Dîn-i Celîl-i İslâm, şa'şaa-i âlem-ârâsıyla çeşm-i cihânı kamaştıran bir mihr-i münîr-i milliyyettir. Kavmiyetler, unsuriyetler de onun deryâ-yı envârına müstağrak yıldızlardır. Hiç güneş varken yıldızlar ona rekābet edercesine kendi varlıklarından bahsedebilirler mi? Kendilerini gösterebilirler mi? Milliyet-i İslâmiyye, maddî ve unsurî olmaktan ziyâde rûhî ve lâhûtîdir. Milliyet-i İslâmiyye'nin tenezzülgâhı rûh-ı beşeriyet, kalb-i insâniyyettir. Bu mukaddes milliyet öyle rûhu ölmüş, kalbi dönmüş mütefessih, müteaffin ecsâm-ı sefîleye tenezzülden şânı münezzeh ve müteâlîdir.

İslâm'ın ne kadar mukaddes bir diyânet, ne kadar muazzam bir milliyet olduğunu takdîr ve ihâtadan âciz kalanlar her gün hâriçten fevc fevc dâire-i necât-ı bâhire-i tevhîdine koşan milliyet-i fıtriyye ve insâniyyelerine can atan bahtiyârân-ı ihtidâya sorsunlar! Sorsunlar ki muhît-i kasvet-engîzinde doğup büyüdükleri[n]i neden terk ediyorlar?

Niçin gözlerinden sirişk-i aşk u garâm dökerek müştâkkâne, mütehassirâne kollarını açarak âgūş-ı İslâm'a atılıyorlar? İşte yine dün bu azîm ni'met-i dâreyne, bu yegâne saâdet-i kevneyne nâiliyetle müşâr bil-benân olan "Lord Abdullah Hadley Efendi" hazretlerine sorsunlar da cevâb-ı fahr-âverîni alsınlar.

Müşârun-ileyh Dîn-i Celîl-i İslâm ile teşerrüfü esbâbını şu ulvî sözleriyle âlem-i insâniyyete karşı yüksek sesle söylüyor:

[1] Âl-i İmrân, 3/19.
[2] Âl-i İmrân, 3/85.

"Dîn-i İslâm'da esâs, yalnız Vâcib Teâlâ hazretlerine ibâdettir. Hâlık Teâlâ hazretlerine karşı çocukluğumdan beri büyük bir hiss-i ubûdiyyet beslerdim. Kendimi beyândan men' edemem, ki son senelerde İslâm'a karşı muhabbet ve merbûtiyetim kalp ve dimâğıma hâkim oldu. Bu îmân ile bugüne kadar hissedemediğim bir selâmet ve mes'ûdiyet hisseyledim.

Bir çok muhtelif, mütenevvi' esâtîr altında ezilen Hıristiyanlık'tan bugün kurtulmakla âdetâ sâf bir deniz havası teneffüs ediyor gibiyim. Bu sebepten İslâm'ın sâde ve akıl ve mantıkla münevver âlemine geçmekle kendimi sisli bir tünelden şems-i münîr ile münevver bir hayata erişmiş telakkī ediyorum. İsterim ki İslâm, Garblılar için de bir "din" olsun."

Ey bu mukaddes diyânet ve milliyetin takdîr-i mezâyâsından, ihâta-i maâlîsinden âciz kalmak felâketine düşen zavallı! Taşıdığın kisve-i insâniyyet, iddiâ ettiğin akıl ve idrâk-i hakāyık nâmına teklîf ederim: Her harfi bir cevher-i girânbahâ gibi gözlerinin önünde parıl parıl parıldamakta olan şu satırlar üzerinde başını avuçlarının arasına al da düşün, hem de pek derin bir hiss-i im'ân ile düşün, ki Lord Abdullah Efendi hazretleri bu sözleriyle ne demek istiyor?

Bak, Hıristiyanlık'ta –kezâ ondan evvel Yahudiyet'te zerre kadar rûh-ı hakīkat kalmış mı? Bak, insanlar için "İslâm"dan başka hakīkī bir "din", "millet-i Muhammediyye"den mâadâ zinde bir "milliyet", sahîh bir "medeniyet" varmıymış?

Azıcık hikmet-i fikre, selâmet-i akl ü idrâke mâlik bir insan için "dîn-i hak", "millet-i Muhammediyye" hâricinde kalmakla karanlık, havasız bir mezarda nefessiz, cansız yaşamak müsâvî değil miymiş?

İşte Abdullah Hadley Efendi hazretleri bu boğucu, öldürücü **[263]** mezarı bütün kuvvet-i rûh ve îmânıyla sarsarak yarıp çıkıyor, ufukları hurşîdlere gark olmuş bir firdevs-i insâniyyet, bir cinân-ı medeniyyet içinde bulunuyor; tehâcüm-i envâr ile kamaşan gözlerini oğuşturarak ra'şedâr bir hiss-i mesâr ile: (يا ليت قمى يهتدون الى دين الحق وملة النبى الا صدق!) sayha-i temennîsi tâ a'mâk-ı rûhundan görülmeyerek fezâ-yı kâinâtı dolduruyor.

Şu temennîdeki ulviyet-i İslâm'a, azamet-i tevhîde bakınız! Bakınız ki feyz-i cihân-şümûl-i İslâmiyyet nasıl her harfinden fışkırıyor! Evet, rûhu –zerre-vâr hurşîd-i îmâna müncezib olarak– arş-ı bâlâ-terîn-i insâniyyete urûc eden her mü'min işte böyle bütün ihvân-ı beşeriyyetini mezâr-ı zulmetten kurtarmaya, hazîz-i maddiyyetten, derk-i esfel-i hayvâniyyetten arş-ı insâniyyete çekip almaya çalışır. Bu hiss-i ulvî îmân-ı billâhın sıfat-ı celîle-i kemâlidir. (لاَ يُؤْمِنُ أَحَدُكُمْ، حَتَّى يُحِبَّ لِأَخِيهِ مَا يُحِبُّ لِنَفْسِهِ) "Sizden hiçbiriniz îmânın rütbe-i bâlâ-terîn-i kemâlini ihrâz edemez tâ ki kendi nefsi için istediği saâdetin aynını da ihvân-ı beşeriyyetine temennî etmedikçe." *(Buhârî*, cild 1-9)[1]

Lord hazretlerinin Londra'da yüz bin lira sarfıyla bir de câmi'-i şerîf yaptırmak emelinde bulunduğunu istibşâr ediyoruz. İşte bu arzu müşârun-ileyh hazretlerinin ne kadar sâf, ne kadar parlak bir cevher-i îmâna mâlik olduğuna ikinci bir delîl-i fi'lî teşkîl ediyor. Demek, bütün şümûl-i ma'nâsıyla muhterem olan bu yeni –fakat rûhen pek kadîm– din ve millet kardeşimiz İslâmiyet'i Londra'ya götürmek istiyor. Burada zenginler çılgın bir hırs-ı Kārûn-pesendâne ile oteller, apartmanlar, gazinolar, kafe şantalar yaptırmakla meşgûl iken Cenâb-ı Hak Londra'da bir Abdullah Quilliam'ı, bir Abdullah Hadley'i ve daha yüzlerce İngilizi ihdâ buyuruyor. Mihr-i münîr-i İslâmiyyet Garb'da ifâza-i envâr-ı tevhîde başlıyor! Allah (celle şânühû) bize buyuruyor: [2](يَا اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دينه فَسَوْفَ يَاْتِى اللّٰهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ اَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنينَ اَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فى سَبيلِ اللّٰهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ) "Ey Mü'minler! Sizden her kim dininden döner, milletine arka çevirirse bilmiş olsun, ki kendine eder, kendi nefsine kıymış olur. Allah, bir kavm-i diğeri ihdâ eder, onları sever, onlara rahmet-i rıdvânını ifâza eder. Onlar da Allah'ı severler, din kardeşlerine hâk-i pây olurlar, din düşmanlarına karşı da bir şîr-i jiyân kesilirler. Allah yolunda mal ve canlarıyla mücâhede ederler ve hiçbir lâimin levm ve ta'rîzinden zerre kadar bile korkmazlar." (Sûre-i Celîle-i Mâide, Âyet 54) Şu hâlde bilmem dünyânın son günlerinde güneşin Garb'dan tulû' edeceği hârikası neden istib'âd olunsun! İşte güneş Şark'tan çekiliyor, Garb'a gidiyor! İşte küre-i arzın Şark'ı Garb Garb'ı da Şark oluyor! İşte Şark'ta istihfâf olunmaya başlanılan "milliyet-i Muhammediyye" Garb'a hicret ediyor!

Sakın bu azîz müslümana milliyetini sormayınız, mahcûb olursunuz! Görmüyor musunuz: Bugün milliyet-i hakīkıyyesi olan "Dîn-i İslâm"ın, kalbine, dimâğına, rûhuna, bütün varlığına hâkim olduğunu nasıl bir lisân-ı aşk ve istiğrâk ile söylüyor! Görmüyor musunuz "millet-i Muhammediyye"ye mensûbiyet şeref-i cihân-bahâsıyla iftihârlar ediyorlar! Onun "millet-i İseviyye"ye mensûb olan eski kavmiyetle bugün kalben ve rûhen zerre kadar bir münâsebet ve alâkası tasavvur olunabilir mi? (من له عقل سليم، يقتدى بالمصطفى)

Mehmed Fahreddin

TENKĪD VE TAKRĪZ

HAYÂT-I HAZRET-İ MUHAMMED (SAV) HAKKINDA MÜTÂLAÂT

– 4 –

23'üncü sahîfedeki "Hîre hükûmeti" ünvânlı bahis de biraz karışık. Ez-cümle "Habeşlerden müteneffir olan Yemenliler, bir kıyâm-ı umûmî netîcesinde onları memleketlerinden tard ve Hîre mülûkünün himâyesini kabûl ettiler" deniyor. Hâlbuki Habeşlilerin nasıl tenkîl olunduğunu ve Seyf bin Zilyezen'in ne sûretle ecdâdının tahtına oturduğunu, onun kalîlede Yemen Hıttası'nın Hîre mülûku idâresine değil, İran kisrâlarının taht-ı hükmüne geçtiğini yazmıştım. Bir de "Nu'mân, İran sarayına Hîre'nin güzel kızlarını takdîm etmekten imtinâ' etmiş olmak sebebiyle kisrânın emriyle i'dâm edildi" ma'lûmâtı veriliyor. Bu da yanlış. Çünkü: Nu'mân, kisrânın sarayına güzel kızlar göndermek denâetini irtikâb etmek değil, kendi kızını isteyen Perviz'e bile cevâb-ı

[1] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Îmân, 6.

[2] Âyet numarası "59" olarak yazılmıştır.

red vermişti. Zîrâ hıristiyan olmuştu. Ve dîn-i cedîdinden dolayı Roma imparatoruna teveccüh göstermiş olmakla müttehem görülmüştü. Kisrâ ise hem Mecûsî idi, hem de Romalıların hasmı ve muhâribi idi.

Tay kabîlesinden Hîre hükûmetine geçen zâtın ismi de "Yâs bin Kubeyse" yazılmıştır. Âtîde görüleceği üzere onun ismi de "Yâs bin Kubeyse" değil "İyâs bin Kubeysa" idi.

İşte bu gibi yanlışlıkların tashîhi ve mübhem bırakılan vekâyiin tavzîhi için Hîre ve Hîre hükûmeti hakkında *Mu'cemü'l-Büldân* ile *Târihu Ebi'l-Fidâ'*da münderic ma'lûmâtı hülâsaten naklediyorum:

"Hîre: Kûfe'den üç mil uzakta ve Necef denilen mevki'de kâin bir belde idi ki "Bahr-i Fars"in buraya kadar ittisâli zannolunurdu. Havarnak kasr-ı meşhûru da bu şehrin bir mil uzaklığında mebnâ idi.

Hîre tesmiyesi hakkında rivâyât-ı adîde vardır. Ez-cümle "Tübba'u'l-Ekber" Horasan'a gideceği sırada askerinin bir mikdarını burada bırakmış **[264]** ve "Etrâfı zer' ederek Hîre* hâline getirin" demişti. İşte onun "Hayyirû" diye verdiği emir, mevkiin Hîre nâmını almasına sebep oldu diye mervîdir.

Zeccâcî der ki:

Hîre'ye ilk defa olarak gelen Mâlik bin Züheyr bin Amr bin Fehm bin Teymullah bin Esed bin Vebre bin Sa'leb bin Hulvân bin İmrân bin Elhâf bin Kuzâa" olup burada hayrlar** yaptırması ve maiyyetine arâzî iktâ' etmesi bâdî-i tesmiye olmuştur.

Bazılarına göre Erdeşir Nebat meliki Urduvan üzerine saldırmış ve bu melik ile Urduvan'dan her biri Araplardan istimdâd ederek onların iskânı için Urduvan Hîre'yi, Nebat meliki de "Anbar"ı binâ eylemiştir.

Ahmed bin Muhammed el-Hemedânî'nin kitabında muharrerdir ki:

Tübba', askeriyle buraya vâsıl olunca kılavuzun yolu gayb edip dûçâr-ı hayret olması dolayısıyla mevkie Hîre nâmı verilmiştir.

Ebu'l-Münzir Hişâm bin Muhammed demiştir ki:

Yehûd bin Yakub aleyhi's-selâm evlâdından Yuhanna'ya Buhtı Nasr'ın arz-ı Arab'a sevkiyle onların te'dîb edilmesi vahyen bildirilmiş, o da aldığı emri Buhtı Nasr'a teblîğ eylemişti ki o zaman Maadd bin Adnan ber-hayât idi.

Buhtı Nasr, evvelâ memleketinde ne kadar Arap varsa toplatıp Hîre mevkiine doldurdu ve üzerlerine muhâfızlar ta'yîn etti. Ba'dehû Arabistan üzerine yürümek teşebbüsünde bulundu.

Bunu haber alan ve mukāvemet edemeyeceklerini anlayan Araplardan bir çokları gelip Buhtı Nasr'a dehâlet eylediler. Buhtı Nasr, ne yapalım? diye Yuhanna'dan sordu. O da kabûl edilmelerini va haklarında hüsn-i muâmele olunmasını tavsiye eyledi. Onun üzerine Fırat sâhilinde "Anbar" şehrini binâ ederek mültecîleri içine doldurdu. Bunlar; burada, evvelkiler de Hîre'de kaldılar. Buhtı Nasr ölünce Hîre'dekiler de Anbar'a nakl-i mesken ettiği cihetle Hîre, müddet-i medîde metrûk ve harâb bir hâlde kaldı.

Bu sıralarda Maadd bin Adnan evlâdı Tihâme vâdîlerine yayılmışlar ve aralarındaki muhârebelerden dolaylı mecbûr-ı muhâceret olmuşlardı. Geniş yerler, sulak ve otlak mahaller bulmak için Yemen ve Şam taraflarına doğru dağılmaya başladılar.

Kabâilden bazıları, Bahreyn'e geldiler. Orada Ezdîlerden bazı kabâil sâkin idi ki "Amr bin Âmiri Mâi's-Semâ bin el-Hâris el-Gıtrîf bin Sa'lebe bin İmre'i'l-Kays bin Sa'lebe bin Mâzin[1] bin el-Ezd" zamanında gelmişlerdi.

Bu defa gelenler de "Mâlik ve Amr Ebnâ Fehmi bin Teymillâh bin Esed bin Vebere bin Tağlib bin Hulvân bin İmrân bin el-Hâf bin Kuzâa" ile "Mâlik bin el-Zümeyr bin Amr bin Teymullah bin Esed bin Vebre" ve Haykān bin el-Hîve bin Umeyr bin Kans bin Maadd bin Adnan idi. Yanlarında da kabîleleri halkı vardı. Muahharan "Gatafan bin Amr bin Tamsan bin Avzımenat bin Yakdem bin Efsâ bin Da'mî bin İyâd" da bunlara iltihâk ederek Bahreyn'de ictimâ' eylediler. Orada yerleşip birbirine muâvenette müzâherette bulunmayı kararlaştılar ve "Tenûh" ünvân-ı umûmîsini aldılar.

Ba'dehû Mâlik bin Züheyr bin Amr bin Fehm, Cezîmetü'l-Ebraş bin Mâlik bin Fehm'i Tenûh'a da'vetle kendisine hemşîresi Lemîse binti Züheyr'i tezvîc etti. O da maiyyeti halkı ile oraya gelip yerleşti ve Ezd kabâili toplu bir cem'iyyet hâline girdi. Bu ictimâ' ve tavattun, İskender'in İran'a galebesi ve irtihâlini müteâkib, teshîr ettiği memâlikin çorba hâline gelmesi zamanlarına müsâdif idi. Tenûh Arapları, fırsatı ganîmet bilerek Irak'ın sulak yerlerine doğru yayılmak istediler.

İbtidâ memâlik-i Acem'e müteveccihen yola çıkan Haykān ile maiyyeti oldu. Bunlar, Musul nevâhîsindeki ahâliyi püskürtüp Anbar'daki Araplara iltihâk eylediler.

Sonra Tenûh kabâilinden diğerleri de gelip Hîre'de yerleştiler ve Acemlerin taht-ı hükmüne girdiler. Daha sonra Tübba' Ebû Kerb'in getirip bıraktığı asker de bunlara karıştı.

Bu muhâcirîn içinden ilk defa hükümdâr olan Mâlik bin Fehm idi ki Anbar civârında ikāmet ederdi. Ba'dehû biraderi ve onu müteâkib oğlu Cezîmetü'l-Ebraş mesned-i hükûmete geçti ki Hîre, Anbar, Bukka, Hît, Aynü't-temr ile etrâfı taht-ı hükmünde idi. Onun vefâtında hemşîre-zâdesi Amr bin Adiy bin Nasrullahmî hükümdâr olup Hîre'yi merkez-i hükûmet ittihâz etti ve kesb-i istiklâl eyleyerek İran hükümdârlarını tanımaz oldu.

Vaktâ ki Erdeşir bin Bâbek zuhûr ederek mülûk-ı tavâifi tenkîle başladı. Tenûhîlerden çoğu, Irak'ta oturup Erdeşir'in istibdadına boyun eğmesine tahammül edemediğinden Şam'a doğru giderek oradaki Kuzâîlere iltihâk eyledi.

Hîre sekenesi üç kısım olmuştu. Bir kısmı, Fırat'ın garb tarafında ve Hîre ile Anbar arasında oturan hayme-nişînler idi. Bir kısmı Hîre'de evler inşâ ederek ikāmet ve hükümdârlarına mutâvaat eyleyen medenîler idi. Bir kısmı da ehl-i Tenûh'dan olmayıp da sonradan gelen ve Hîre'de ihtiyâr-ı ikāmet edenler idi.

Hülâsa: Hîre, Buhtı Nasr zamanında i'mâr edilmiş ve

* Hîre: Mîre vezninde çayırlı çimenli sebze-zâr yere denir. *Kāmûs Tercümesi.*

** Hayr: Gayr vezninde mevâş ağılına, yahud çayır kuruluğuna teşbîh olan yere denir. *Kāmûs Tercümesi*

[1] Metinde (مازق) yazılmıştır.

irtihâlini müteâkib **[265]** metrûk ve harâb olmuştu. Sonra Anbar kesb-i umrân ederek 550 yıl kadar ma'mûriyeti devâm eyledi. Ve Adiy bin Amr'ın merkez-i hükûmet ittihâzı dolayısıyla bu ma'mûriyet, tekrar Hîre'ye intikāl etti, mücâhidîn-i İslâm'ın Kûfe şehrini binâ etmesine kadar da beş yüz otuz bu kadar sene Hîre beldesi ma'mûr kaldı"

Tâhirü'l-Mevlevî

TERÂCİM-İ AHVÂL

MEHMED EMÎN ÜSKÜDARÎ

Ulûm-ı Arabiyye'nin ekser şuabâtında behre-i küllî sâhibi efâzıldan bir zât olup pîr-i efham Azîz Mahmud Hüdâî hazretlerinin kerîme-zâdeleri Seyyid Abdülhay Efendi'nin mahdûm-ı fezâil-mevsûmudur. Sinn-i farka duhûlüyle beraber zamanı fudelâsından tehakkī-i ulûma ibtidâr ile şürekâsı arasında mütemeyyiz bir hâlde ahz-i icâzete mazhariyetten sonra alel-usûl tedrîs-i ulûma başladı. Ve az zamanda intişâr eden sît-i fazlına binâen halka-i tedrîsine pek çok tâlibîn-i ilm toplandı. Ve i'tâ-yı icâzeye muvaffak olarak ilâ-âhiri'l-ömr te'lîf-i âsâr ile evkāt-güzâr iken "ma'denü'l-fazl ve'l-edeb" terkîbinin delâleti olan 1149 târîhinde âzim-i dârü'l-karâr oldu. Üsküdar'da Bülbülderesi kabristanında medfûndur. Tarîkat-i Halvetiye'ye intisâb ile de ayrıca feyz-yâb-ı ma'nevî olmuşlardır. Kitaplarıyla metrûkât-ı ilmiyyesi Atîk Vâlide Sultân müderrisi olup Emîr Hâce demekle ma'rûf fudelâ-yı urefâdan Abdülkādir Efendi'ye intikāl eylemiş; bu zâtın vefâtıyla da vâlide-i müşârun-ileyhâ câmi'-i şerîfi dolabında hıfzedilmiştir. Bu kitapların kısm-ı a'zamı el-yevm câmi'-i şerîfin kıble cihetinde Evkāf Nezâreti himmetiyle ihyâ edilen kütüphânede mahfûzdur. Âsâr-ı fâzılâneleri otuzu mütecâviz olup görülebilenleri ber-vech-i âtîdir:

1) Kādî Beydâvî'nin *Fâtiha Tefsîri*'ne hâşiye (Hatt-ı destiyle muharrer nüshası kütüphâne-i mezkûrdadır.)

2) *Dürer Hâşiyesi* (Hatt-ı destiyle muharrer nüshası kütüphâne-i mezkûrdadır.)

3) *Menâr Şerhi Nazratü'n-Nüzzâr* (Hatt-ı destiyle muharrer nüshası kütüphâne-i mezkûrdadır.)

4) Celâl-i Devvânî'nin *İsbât-ı Vâcib Risâlesi Hâşiyesine Hâşiye* (Hatt-ı destiyle muharrer nüshası kütüphâne-i mezkûrdadır.)

5) *Kasîde-i Nûniyye Şerhi'ne Hâşiye* (Hatt-ı destiyle muharrer nüshası kütüphâne-i mezkûrdadır.)

6) *Mîr Ebu'l-fethin Âdâb Hâşiyesine Hâşiye* (Hatt-ı destiyle muharrer nüshası kütüphâne-i mezkûrdadır.)

7) *Âkāid-i Adudiyye'nin İlim Bahsine Şerh* (Hatt-ı destiyle muharrer nüshası kütüphâne-i mezkûrdadır.)

8) *Birgivî Mehmed Efendi'nin Âdâb Risâlesi'ne Şerh* (Hatt-ı destiyle muharrer nüshası kütüphâne-i mezkûrdadır.)

9) Isâm'ın *Vaz'iyye Şerhine Hâşiye* (Hatt-ı destiyle muharrer nüshası kütüphâne-i mezkûrdadır.)

10) *İsbât-ı Tenâhi'l-Eb'âd ve Butlân-ı Teselsüle dâir suâl ve cevaplı berâhîn-i hams şerhi* (Hatt-ı destiyle muharrer nüshası kütüphâne-i mezkûrdadır.)

11) *Akāid-i Nesefiye Şerhine Hâşiye*

12) *Cihet-i Vahdet Risâlesi* (Matbû'dur)

13) *Eczâ-yı Kaziyye Risâlesi* (Matbû'dur)

14) *Vahdet-i Vücûd Risâlesi*

15) *Akāid-i Nesefiye Şerhine Hayâlî Hâşiyesi'ne Hâşiye*

16) *Kâfiye Şerhi Molla Câmî'ye Hâşiye*

17) *Hayâlî*[1] *Hâşiyesi'ne Ta'lîkāt*

18) İlm-i Hesâb'dan *Bahâiye'ye Şerh*

19) Mirza Can'ın *İsbât-ı Vâcib Risâlesi'ne Hâşiye*

20) *Fenârî Hâşiyesi Kara Halil Efendi'ye Hâşiye*

21) Nahivden *Isâm'a Hâşiye*

22) Seyyid Şerîf'in *Mutavvel Hâşiyesi'ne Hâşiye*

23) *Mefhûmât-ı Kazâyâ Risâlesi*

Bunlardan başka Allâme Aynî merhûmun 24 cildden ibâret *Akdü'l-Cümmân* ismindeki târîh-i meşhûrunun cild-i evvelini de tercüme etmiştir ki hatt-ı destiyle muharrer nüshası el-yevm otuz beş bin kütüb-i mütenevviayı hâvî olan Yıldız kütüphânesindedir.

Bursalı

Mehmed Tâhir

ÜSTÂD-I MAĞFÛR HACI ZİHNİ EFENDİ HAKKINDA

فانمالمرء حديث بعده
فكن حديثاً حسناً لمن روى

Bu ne boşluk, bu ne fıkdân, bu ne esrâr-ı İlâh,
Hâce-i ilm ü edeb göçtü cihândan eyvâh!
Düştü bir sâye gibi nûr-ı fazîlet hâke,
Kenz-i mahfî sığamaz hâke değil eflâke!
Yalınız kabri midir âşık-ı pâk cismi.
Yoksa efvâc-ı melâik sufûf-ı haşemi?
Yâd-ı hürmetle taşır nâmını candan hattâ
Leb-i esrâr gibi kalb-i selîm-i ulemâ.
Edebiyât-ı Arab, fıkh u hadîs ü tefsîr
Rûh-ı feyyâzını rahmetle ederler tebşîr.
En büyük şâhid-i irfânı olan âsârı
Ömr-i sânîsini ihyâ edecek envârı.
Hilm ü âsâr-ı tevâzu'la teâlî etmek
De'b-i âdâbı idi.. Şânını tebcîl gerek.
Sırr-ı ser-beste gibi samt-ı amîkında onun
Mend-i mecdi ne kadar feyz-sühan, rûh-ı şuûn!
Fevk-ı kabrinde güneştir ezelî fânûsu,
Geceler hâcib-i mahcûbu olan nâmûsu.
Süpürür kabrini ibcâl ile dâmân-ı leyâl,
Mevkib-i encüm ederler ona îsâr-ı leâl.
Mahv ü îcâd ile perverde olan topraktan
Fışkıran ma'den-i irfân ile kāim bu vatan.
Yoksa ahcâr-ı mekābir gibi nâdândan
Çıkamaz fikr-i bekā, hiss-i şeref, cevher-i şân.
Mün'adim olmak için mi bu kadar hizmetler,
Muntafî olmak için mi bu kadar gayretler?
Milletin hâce-i irfânına lâ-kayd olmak
Koca bir kavmin olur mahvına bâdî mutlak.

[1] Metinde (حياتى) yazılmıştır.

Arkasında bütün el bağladı erbâb-ı nühâ
O musallâda duran çünkü imâmü'l-fudelâ.
Minber-i hükm-i kazâ varsa musallâdır hep,
Vaz'-ı mebhûtu bütün rûh-ı müâddır hep,
Zihn-i vakkād gibi hâmil-i ma'nâdır hep,
Âhiret yurdu, evet menzil-i ukbâdır hep.
Bir sekînetle omuzlarda gezen tâbûtu
Şüphesiz cevher-i şehdânesinin mebhûtu!
[266] *Bir sadef-pâre o tâbût ki dürdânesini*
Yine toprak olarak kendini kıldı mugnî.
Öyle bir şâhika-i fazl ü kemâli çekecek
Bir haşeb-pâre-i nâçîz değil. Belki felek.
Yarılan kalb gibi kabri açıldı ne mehîb
Sığdı bir koskoca âlem oraya emr-i acîb!
Gömülen fâzıl-ı müncîyle o dâr-ı vahşet
Kesb-i ünsiyyet edip buldu makām-ı rif'at.
Nefehât-ı seherin verdiği enfâs-ı hayât
Ser-i kabrinden o zâtın alacak rûh-ı necât.
Muntavî zerre-i hâkinde cihânın ademi,
Müncelî kurb u civârında vücûdun kıdemi.
Çeşm-i dikkat gibi binlerce şikâf-ı hayret
Adem-âbâda bakarlar da alırlar ibret!
Nerede bizde o dikkat, o basîret heyhât,
Ne teâmî bilemem yoksa muammâ mı hayât!
Fikr-i muzmer gibi kabrinde yatan zâta bütün
Ağlasın mahfil-i aklâm u muhâbir her gün.
Var mı bilmem aceb zâtına akrân şimdi,
Bir tutar eldi edebde fakat elden gitti.
.....
Göz yaşlarımla yazdım târîhini mücevher
Zihnî Efendi buldu vahdet-sarây-ı vaslı

1332

Ali Selahaddin

MEKÂTÎB

AVRUPA'YA ÂİD SÖZLERDEN

–Avrupa Mektupları–

Muallim Gize'nin delâletiyle Müzehâne-i Kralî'yi ziyâret ettikten sonra birlikte Kütüphâne-i Kralî'ye geldik.

Milyonlarla dimâğ-ı mütefekkirden tereşşuh eden mâü'l-hayât-ı ma'rifetin lâ-yefnâ bir hazînesi demek olan o binâ-yı metîn ve muhteşem ma'rifet nâmına rekz olunmuş muazzam bir heykel gibi fikir üzerinde derin bir te'sîr husûle getiriyor idi.

(اطْلُبُوا الْعِلْمَ وَلَوْ بِالصِّينِ)[1] hadîs-i nebevîsiyle (الْحِكْمَةُ ضَالَّةُ الْمُؤْمِنِ اخذها حَيْثُمَا وَجَدَهَا)[2] kavl-i güzîninin nasıl lâ-yetegayyer birer düstûr-ı hikmet olduğunu bu binâ-yı muhteşemi daha hâriçten temâşâ ederken anladım. Muallim "Gize" ile doğru kütüphânenin mütâlaa salonuna gittik.

Salonda birer kişilik küçük küçük masalar, masaların üzerinde yeşil abajurlu elektrik lambaları var idi. Erbâb-ı mütâlaa bu masaların başında müteabbidâne bir sükûn ile kitap okumakta, yazı yazmakta idi.

Mütâlaa-hânede o kadar sükûn, o kadar sükût hüküm-fermâ idi ki insan meşgûl olanları görmeyip de kapısından kulak tutmuş olsa içinde ferd-i âferîde yok zanneder idi.

Ricâl ve nisâdan on sekizer, yirmişer yaşında gençlerin, husûsiyle bâr-ı girân-ı zindegânîyi taşıya taşıya belleri bükülmüş, gerdûne-i eyyâmın seyr-i serîi safha-i cebînlerinde uzun uzun izler bırakmış olan ihtiyârların çifte gözlükle mücehhez fersiz gözlerini kitap sahîfelerinin üzerinde gezdirdiklerini, verîdleri takallus, şiryânları tekellüs etmiş buruşuk, titrek elleriyle muttasıl bir şeyler yazdıklarını görmek hakîkaten ibret alınacak, hayret edilecek bir levha teşkîl eylemekte idi.

Salonda humûd denecek bir sükûn, cümûd denecek bir sükût hüküm-fermâ idi. Herkes nefesini bile hesâb ile almakta, ihlâl-i sükûn edecek ahvâlin kâffesinden mümkün olduğu kadar ictinâb eylemekte idi.

Fakat bu gibi zevâyâ-yı ma'rifette meşhûd olan sükûna hareket demek daha muvâfık olur; çünkü kâinâtın menşe'-i hayâtı, mebde'-i harekâtı odur.

Bu sa'y u gayret levhasını bir müddet temâşâ eyledikten sonra çekildik.

Muallim Gize beni kütüphânenin hâfız-ı kütübü Muallim Herman Mulle'ye takdîm etti. Ve kütüphânenin âsâr-ı Şarkıyyeyi hâvî olan kısmını ziyâret etmek istediğimi muallime söyledi.

Muallim Herman bizi nâzikâne, mültefitâne bir sûrette alıp kütüb-i Şarkıyyeyi hâvî olan dâireye götürdü. Evvelâ vâsi'ce bir salona girdik burada uzun câmekânlar var idi. İçleri elsine-i selâse üzere muharrer kütüb-i kadîme-i İslâmiyye ile mâ-lâ-mâl ve kitapların hepsi açık idi. Câmekânların üzerinden şöylece bir göz gezdirdim; eserlerin kimi edebiyâta, kimi tasavvufa, kimi fıkıha, hülâsa herbiri bir fenne dâir idi.

Bizim aslâ ehemmiyet vermediğimiz, elimize almaya tenezzül etmediğimiz, o yazma kitapların Avrupalılar nazarında pek büyük kıymetleri, ehemmiyetleri var idi.

Ama onların nokta-i nazarı başka imiş, varsın olsun. Yine her şeye karşı bir eser-i kıymet-şinâsî gösteriyorlar ya; iş orada. Dünyâda hiçbir şeyin kadr u kıymetini bilmeyen, bu kādir-nâ-şinâslığından dolayı kendisinin de iki paralık kadr u kıymeti olmayan bir millet varsa o da biziz. Yalnız tabl-ı tehî gibi güm güm öteriz. El-hâletü hâzihî beynimize yediğimiz tokmaklar hep bundan ileri geliyor. Pek şiddetlisinden Allah saklasın.

Bu salondan sonra üst katta diğer bir dâireye gittik. Burası da lebâleb dolu idi. Fakat buradaki kitaplar câmekânların içinde değil yerde ve raflarda idi. Bu dâirede yazma basma binlerce âsâr-ı İslâmiyye'den başka Sanskrit, Çin, Japon, İbrânî, Süryânî, Arabî, Fârisî lisanlarıyla sâir Şark lisânları üzere muharrer bir çok mücelledât var idi. Hattâ ceylan derisi üzerine muharrer bir metre tûlünde koca bir *Tevrat* da var idi. Bir kısım müellefât ise henüz denk hâlinde duruyor idi.

Hülâsa herifler çâr-aktâr-ı âlemde kitap nâmına ne gördüler, ne buldularsa toplayıp kütüphânelerine doldurmuş-

[1] Beyhâkî, *Şu'abu'l-Îmân,* Bombay, 2003, c. 3, s. 193, nu: 1543.
[2] (اخذها) olmaksızın, İbn Mâce, *Sünen,* Kitâbü'z-Zühd, 15.

lar; adam sende neye yarar? diye pâ-yı tahkîr ile çiğneyip geçmemişler. Bunun sebebini, hikmetini bizim Hindistan cevizi fasîlesinden olan kafalarımız takdîr edemez! Takdîr edebilmek için o kafalara sâhib, o müfekkirelere mâlik olmak lâzım gelir.

Bir kere şu hâle baktım bir kere de hâlimizi mülâhaza ettim.

حیوانرا خبر از عالم انسانی نیست

Mısrâını tekrarda muztar kaldım.

Bu kütüphânedeki yazma Arabî kitapların *Keşfü'z-Zünûn* tarzında yazılmış olan fihristi on büyük cild teşkîl ediyor idi.

Türkî, Fârisî kitapların iki cildden ibâret olan fihristleri de kāmûs cildlerine yakın idi.

Kütüphâne-i Kralî Berlin'de mevcûd olan yedi kütüphânenin en mühimmidir. Bu kütüphâne Brandenburg lektörü Frederick William[1] tarafından on yedinci asırda te'sîs edilmiştir. İçinde altı yüz bin kitap vardır.

Avrupa'nın her yerinde olduğu gibi Almanya'nın muhtelif mahallerindeki kütüphânelerin adedi de insanı dûçâr-ı hayret edecek derecedir. Meselâ Beşinci Alber tarafından Münih'de te'sîs edilmiş olan kütüphânede yirmi iki bini yazma olmak üzere sekiz yüz, Breslav kütüphânesinde üç yüz, Köninsburg kütüphânesinde iki yüz bin kitap vardır. Bon kütüphânesindeki mücelledâtın adedi yüz yirmi bindir.

Drest'deki müteaddid kütüphânelerden Lektör Agust tarafından 1656 **[267]** senesinde te'sîs edilmiş olan kütüphânede üç yüz bin cild kitap varmış.

Liepzig Dârülfünûnu kütüphânesindeki kitapların adedi yüz elli bini mütecâviz imiş.

Göttingen kütüphânesinde 500.000, Stuttgart kütüphânesinde 300.000, Tubnigen kütüphânesinde 250.000, Wolfenbüttel ve Hamburg dârü'l-kütüblerinde ikişer yüz ellişer bin Goethe kütüphânesinde 160.000, Weimar kütüphânesinde 140.000, Kassel kütüphânesinde 104.000, Kiel'de 100.000, Mainz kütüphânesinde 100.000, Karlsruhe'de 90.000, Frankfurt kütüphânesinde de 80.000 cild kitap varmış. Bize gelince her şey gibi kitap husûsunda da sıfru'l-yed denecek kadar fakīriz, iki ummân-ı ma'rifetin mültekāsında bulunan pâyitaht-ı saltanat-ı seniyyede kırk beş kadar kütüphâne vardır. Hepsindeki kitapların mecmûu da yetmiş bin cild râddesindedir. Topkapı Sarây-ı Hümâyûnu'ndaki sekiz on bin cild kitap bu yekûndan hâriçtir.

Bu kitapların içinde kim bilir ne kadar nefâis vardır. Bursa Meb'ûsu Tâhir Bey geçende bu kütüphânelerin birinde zuhûr eden bir *Şehnâme*'den bahsettiği sırada bu nüsha-i nefîseye on bin lira kadar bir kıymet takdîr olunduğunu söylüyor. Şimdiye kadar çalınmadığına taaccüb ediyor idi.

O çalınmadıysa kim bilir onun gibi neler çalınmıştır. Her şeyde olduğu gibi bizde eli uzunlukta da yed-i tûlâ sahipleri çoktur. Şimdiye kadar kitapların değil kütüphânelerin çalınmadığına taaccüb etmeliyiz.

Pek saded dâhilinde değilse de pek de ondan hâriç değildir. Söz sırası gelmiş iken biraz da kütüphânelerin târîhinden bahsedelim. Mevcûd kütüphânelerin cedd-i ekberi Mısır hükümdârlarından Sesostris'den evvel gelmiş olan Ozymandias'ın Teb şehrindeki sarayında te'sîs ettiği kütüphânedir. Bu kütüphânenin kapısının üzerinde "Gıdâ-yı rûh hazînesi" ibâresi mahkûk idi.

İbrânîlerin de Kudüs-i Şerîf'de yalnız kütüb-i mukaddesenin hıfzına mahsûs büyük bir kütüphâneleri var idi.

Yunanistan'da ilk defa olarak te'sîs edilmiş olan kütüphâne Pisistratus tarafından Mîlâd'dan altı asır evvel Atina'da te'sîs edilen kütüphâne idi. Sonraları onu taklîden Atina'da bir çok husûsî kütüphâneler vücûda getirildi. Bunlardan Orpid ile Aristo'nun kütüphâneleri meşhûrdur. Mülûk-ı Batâlise'dan Suter Milad'dan üç asır evvel İskenderiye'nin Brokiyum ismindeki mahallesinde bir kütüphâne yaptırdı.

Frenklerin Hazret-i Ömer yaktırdı diye feryâd ettikleri meşhûr kütüphâne budur.

Yine Batlamyuslardan Fladelf Aristo'nun Atina'daki kütüphânesinde mevcûd kitapları da İskenderiye Kütüphânesi'ne naklettirdi, başka yerlerden ele geçirdiği diğer kitapların ilâvesiyle bu kütüphâneyi dünyânın en mükemmel bir kitabhânesi hâline getirdi.

Bunların ahlâfından olan ikinci Orjenit Mısır'a ne kadar kitap idhâl olunduysa hepsini müsâdere ve istinsâh ettirdikten sonra asıllarını İskenderiye Kütüphânesi'ne istinsâh olunan nüshaları da sahiplerine iâde ettirdi.

Brokiyum'da kütüphânenin mevcûdu dört yüz bine iblâğ olundu. Serapeum'daki üç yüz bin kitap da bu mevcûda ilâve olunduktan sonra kitapların adedi yedi yüz bine çıktı. Fakat bu kitaplar şimdiki mücelledât gibi değil idi. Meselâ bir varakadan ibâret bir manzûme de bir cild i'tibâr olunur idi.

Sezar İskenderiye'yi istîlâ ettiği esnâda bu kütüphâneyi yaktı, Hazret-i Fârûk'a isnâd olunan ihrâk-ı kütüb keyfiyeti kizb-i sarîh, ifk-i fazîhdir.

Gûyâ Hazret-i Ömer bu kütüphânede kitaplarla altı ay şehrin hamamlarını teshîn ettirmiş imiş. Masal!

İskenderiye Kütüphânesi derecesinde hâiz-i ehemmiyet olan bir kütüphâne de Bergama hükümdârlarından İkinci Eumenes tarafından te'sîs edilen kütüphânedir. Bu kütüphânede iki yüz bin kitap vardır.

Romalıların pek o kadar kitaba merakları olmadığından bidâyeten öyle kütüphâne te'sîsine felan kalkışmadılar. Hattâ Kartaca'yı fethettikleri esnâda ele geçirdikleri kitapları Afrika'daki küçük hükümdârlara hediye ettiler.

Roma generallerinden Paul Emile Milad'dan 160 sene evvel Makedonya kralı Perse'yi mağlûb ettikten sonra Roma'ya bir mikdar kitap getirip, Romalıları oldukça mühim bir kitabhâneye sâhib etmiştir.

Ondan sonra Roma'da yekdiğerini müteâkib bir çok kitabhâneler te'sîs edildi. "Publius Viktor" dördüncü asırda Roma'daki kütüphânelerin adedi yirmi dokuza kadar çıktığını söylüyor. Yalnız Roma'da değil diğer şehirlerde de küçük büyük bir takım kitabhâneler vücûda getirilmiş idi.

Hıristiyanlar dinlerini izhâr edecek hâle geldikten sonra kütüphâneler te'sîs etmeye başlamışlardı.

Kayseri, Antakya kütüphâneleri bu kabîldendir. Kostantin İstanbul'da altı bin cild kadar kitap cem' eylemiş. İmpa-

[1] Metinde (كييوم) şeklinde yazılmıştır.

rator Vasil bu kitapların adedini yüz yirmi bine çıkarmış idi.

İmparator Şarlman, Saint Gall manastırında bir büyük kitaphâne te'sîs etti. Vefâtından sonra bu kütüphânedeki kitaplar satılarak hâsıl olan meblağın fukarâya verilmesini vasiyet ve Milad'ın dokuzuncu, onuncu asırlarında gerek Bizans'da gerek İspanya'da ilim ve ma'rifet meydan alındı. Şark imparatorlarının hızânetü'l-kütübü nefâis-i âsâr ile doldu.

Ondan sonra Avrupa'nın her tarafında lâ-yuad kütüphâneler te'sîs olundu.

Mülûk-i İslâmiyye'den hemen kâffesinin de mükemmel kitabhâneleri vardır. Hakem el-Müstansır tarafından Kurtuba'da te'sîs edilmiş olan kütüphâne mülûk-i İslâmiyye tarafından vücûda getirilen kütüphânelerin en mükemmellerindendir. Hakem el-Müstansır bu kütüphâneyi te'sîs ettiği esnâda Mısır'a, Suriye'ye İran'a adamlar gönderip bir çok âsâr-ı nefîse iştirâ ettirdi.

Mülûk-i Sâmâniyye'nin de mükemmel bir kütüphâneleri vardır. Hattâ İbni Sînâ Nûh bin Nasr-ı Sâmânî'ye hülûl ettikten sonra bu kütüphâne kendisinin yed-i emânetine tevdî' edilmiş, İbni Sînâ orada istediği gibi icrâ-yı tetebbuâtta bulunmuş idi. Aradan bir müddet geçtikten sonra kütüphâne yandı. Bazı kimseler İbni Sînâ için kütüphâneyi kasden ihrâk etti derler. Öyle bir hakîm-i zû-fünûndan böyle bir eser-i cinnet sudûru istib'âd olunur.

İstanbul kütüphânelerinin çoğu eâzım-ı devlet tarafından te'sîs edilmiştir. Bunlardan Ayasofya, Nûr-ı Osmânî, Fâtih, Köprülü kütüphânelerinde gâyet kıymetdâr âsâr mevcûddur. Fakîrin vâlide tarafından cedd-i ekberim olan Defterdâr Âtıf Efendi'nin Vefâ'da inşâ ettirdiği kütüphâne de güzel bir hızânetü'l-kütübdür. Hâl böyle olmakla beraber henüz bizde Avrupa kütüphâneleri derecesinde bir kütüphâne mevcûd değildir. İnşâallâh bundan sonra vücûda gelir.

Ferid

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

SEYLAN'DAN BURMA'YA

Kolombo'dan Bibby Line Kumpanyası'nın Berby shire vapuruyla Burma eyâletinin merkez ve makarr-ı hükûmeti olan Rangoon (Rangon)'a doğru açıldım. Mezkûr vapurların hatt-ı sefer ve hareketleri Liverpol ile Rangon'da intihâ bulur. Esnâ-yı râhda Londra, Marsilya, Portsaid, Süveyş, Aden, Kolombo'ya uğrayan mezkûr kumpanya vapurları büyük bir ticâret te'mîn ediyorlar. Vapurları gâyet cesîm ve son derece temizdir. Bu şirket vapurlarında ikinci ve üçüncü ve güverte yolcuları için yer olmayıp, yalnız birinci mevkie mahsûs olan yolcular[ı] almakla iktifâ eylemektedirler. Üç yüz kadar birinci kamara yolcusu el-ân –râkib olduğum– "Derbişayr" vapurunda âsâyiş ve istirâhate mahsûs her türlü âlât, esbâb müheyyâ ve mükemmel idi. Güverte üzerinde madamlara, erkeklere mahsûs güzel mefrûş salon ve kahvehâne görülecek şeylerdendir. Telsiz telgrafla da mücehhez olan mezkûr vapurda her gün mühim havâdisler alınırdı. Vapurda küçük bir kilise dahi vardı ki, oraya Pazar günleri İngilizler icrâ-yı **[268]** ibâdet için girip çıkmakta ihmâl ve terâhî göstermezlerdi. Vapurun ikinci güvertesinde vâkı' olan müşterilere bakmak ve güzel berber salonu vapurun muhteviyâtından sayılırdı. Kamaralarını, ayakkaplarını boyamak ve temizlemek için erkek kamarotlar, kadınlar için de kadın kamarotlar ta'yîn olunmuş idi.

Vapurun yemekleri de gâyet iyi olup, yalnız bu sıcak hava ve muhîtlerde İngilizlerin sık sık her yemek esnâsında domuz etlerini kemâl-i iştihâ ile yedikleri şâyân-ı taaccüb idi.

Günde üç defa mufassal yemek ve iki defa çay vermekle yolcuların midelerini top gibi doldurup, her yemekte Londra'nın irili ufaklı patateslerini İngilizlerin boğazlarına tıkamak sûretiyle âsâr-ı mihmân-nüvâzî gereği gibi îfâ ediliyordu. Hazarda ve seferde külfeti, merâsimi râhat istirâhat gibi bir âdet telakkî eden İngilizler akşam taâmı esnâsında "rob" ve "simokin"lerini giymekte kusûr etmezlerdi.

Beyaz göğüsleri açık olan madamaların taâm sofrasında isbât-ı vücûd etmeleri ve envâ'-ı cilve ve cünbüşlerde bulunmaları başkaca misterlerin iştihâlarını tezyîde hizmet ediyordu. Yemekten sonra güverte üzerindeki salona çıkıldıktan sonra artık erkek kadın –kendi ta'bîrleri vechile –Pell-moll– karma karışık bir sûrette ve vaz'iyyetlerde ihtilât, imtizâc ederek tâ gece yarılarına kadar vakit geçirdikten sonra kamaralarına inerlerdi.

Benim tayyedeceğim mesâfe beş günden ibâret olduğundan ve Kolombo'dan Rangon'a gidecek başka bir vapur bulunmadığından hâh nâ-hâh on İngiliz lirası verip birinci kamara biletini aldıktan sonra Kolombo'daki fahrî şehbenderimizle orada kendileriyle ülfet peydâ ettiğim bazı zevât ile vapura kadar teşyî' edildim. Başımda fes olduğunu gören İngilizler ertesi günü benim müslüman olduğumu bildikleri cihetle hiçbiri semtime uğramayarak, beni yalnız bırakmak lütfünde bulundular.

Bu gibi muntazam, büyük kumpanyalara mensûb olan vapurlarla müsâferet edenlerin isimleri kumpanya acenteleri tarafından her iskelede gazetelerle i'lân olunduğu cihetle bit-tabi' benim ismim de Kolombo gazetelerine geçmiş, mezkûr gazeteleri mütâlaa eden benim Osmanlı olduğumu anlamışlardı.

Birinci gün vapurda vaktimi sırf mütâlaa ve murâkabe ile geçirdim. Bu hâlimden, sükûnetimden pek memnûn iken, ertesi günü vapurun kumandanı nezdime gelerek kemâl-i nezâketle pek yalnız bulunduğumu ve kimse ile temâs ve ihtilâtta bulunmadığım için ihtimâl ki canımın sıkıldığını istîzâh ettikten sonra bir müddet bana refâkat etti. Bazı İngilizlerle beni görüştürdü. Maamâfîh havâî meşreb ve hodperest olan İngilizlerle bir türlü benim aram düzelmedi. Bir türlü onlarla sıkı konuşup gezmek nasîb olmadı. Yalnız vapurdaki keferelerin en ma'külleri olan mister ve madam Albert'le aramızda oldukça bir dostluk peydâ oldu. Zîrâ bu çiftin ahvâl-i rûhiyyeleri vakār ve sekîneleri tamâmıyla Şarklılara benzemekte, kendileri bile İngiliz oldukları hâlde İngilizlerin ahlâk, etvârından nefret eylemekte idiler. Bu koca ve karı baloya, oyunlara, daha bilmem o gibi şeylere aslâ iştirâk etmiyorlardı. Vapurdaki sâir madamlar Madam Albert'in bu

asır kadını olmadığını, a'sâr-ı mâziyyeye göre yaratılmış bir kadın olduğunu utanmayarak birbirlerine alenen söylüyorlardı. Mister Albert müskirât, domuz etinden hoşlanmadığını makām-ı iftihârda bana beyân ediyordu. Hele vapurda bulunan üç dört Yahudi'nin hâli pek fenâ idi. Bunlar yemek başına gelmiyorlardı. Meyve, çay, süt, şekerleme, bisküvi gibi şeylerle yaşarlardı. Hele bunlardan biri benimle konuştuğu sırada "Azîzim. Liverpol'den çıkalı ağzıma et koymadım. Zayıfladım. Zaafdan bayılıyorum. Bu murdârların kestikleri hayvân etini yiyemiyorum. Belâya bak üste de yemek parasıyla beraber altmış İngiliz lirası verdim." Bana derdini sızlaya sızlaya anlatıp, İngilizlere küfürler savuruyordu. İngilizler ise kimseyi aldırmayarak, kendi evlerinde imişcesine kendi zevk ve hazlarına, deniz oyunlarına kahkahalarla, cünbüşlerle devâm edip durmakta idiler.

Denizde bile spor ve oyundan mahrûm kalmak istemeyen bu herifler vapurun güvertesinde envâ' oyunlar icâd ettiler.

Bu gidişle beş gün zarfında Kolombo ile Rangon beynindeki bin iki yüz elli mil-i bahrîyi aşıp Burma eyâletinin merkez, makarrı olan Rangon'a muvâsalat ettik.

Rangon:

Rangon kasabası tamâmıyla bir körfez olup, Basra ile adım adıma mutâbık ve müşâbihdir. Basra kasabasına nasıl ki Fav Boğazı'ndan Şattü'l-Arab'a sonra Aşâr nehrine girilirse, Rangon'a öylece girilir.

Rangon Hindistan'ın eyâlât-ı kebîresinin beşinci ve Burma adasının –ülkesinin– de en büyük sâhili, merkez ve makarrıdır. Mezkûr kasaba cesîm (İravadi) İrrauvaddy nehrinin –deltasının– denize munsab olan müselles noktasında vâkı'dir. Kasabadan denize kadar olan mesâfe tam yirmi bir mil-i bahrîdir.

Vapurlara delâlet etmek üzere, nehrin derin noktalarının iki tarafında kırmızı boyalı fıçılar demirlere merbût ve sâbit bir vaz'iyette rekz edilmiş olup, büyük vapurlar kemâl-i teennî ile limana girmektedirler. İşbu kasabanın nüfûsu iki yüz elli bine yakın olup, kırk beş bin İslâm mezkûr adede şâmildir.

Rangon limanını teşkîl eden nehrin iki tarafındaki bağ, bahçeler, küçük köyler, fabrikalar, dârü's-sınâaların manzarası pek dil-rubâdır.

Budistlerin en büyük maâbidinden ma'dûd bulunan Shuvay Dagon Puthânesi'nin yaldızlı kubbesinin üstündeki sivri mızrağı tâ uzaklardan kendisini zâirîne arzederek, kasabanın manzarasını zînetlendirmeye hizmet ediyor.

Vapurlar rıhtıma yanaşmakta ve yükleriyle yolcularını suhûletle indirmektedirler. Rıhtım boyunda gümrük, karantina idârehâneleriyle, liman dâiresi, yolcu, eşyâ salonları te'sîs olunarak dâimî sûrette gece gündüz kalabalık bir hâlde bulunmaktadır.

Bu kasaba ile beraber Burma eyâleti 1852 sene-i Milâdîsi'nde İngilizler tarafından işgāl ve zabt olunup, mezkûr târîhden i'tibâren umrân, terakkī kemâl-i faâliyetle bu eyâlet dâhilinde ilerlemeye başlamıştır.

Rangon'da bir çok hotel var ise de The Royal Strand Hotel, Minto Mansions Hotel en mu'teberleridir. Birinci hoteli, vaktiyle buraya gelmiş olan Ermeni Serkis biraderler idâre ediyorlar.

Ermeni, Rum, Yahudi olarak memâlik-i Osmâniyye'den vaktiyle buraya gelerek te'mîn-i maîşet, servete muvaffak olan bir çok kimseler vardır ki, tabîatla cinsiyetlerini, tâbiiyyetlerini değiştirip, İngiliz tâbiiyyetine girmişlerdir.

Matbûat:

Rangon'da İngilizce olarak *Rangon Gazette* ve *Times The Rangon* nâmıyla iki yevmî gazete ile üsbûî *Brahmartikon* ünvânıyla bir Urduca gazete intişâr etmektedir. Bu Urdu gazetesi tamâmıyla İngiliz politikasını ta'kīb ediyor. Kendisine hükûmet tarafından tahsîsât verilmekte olduğunu müslümanlar söylüyor.

Burma müslümanları Trablus ile Balkan muhârebeleri esnâsında Osmanlılar için iâne topladıkları esnâda bu Urdu gazetesi ahâlinin fikrini tesmîm etmek, iâneyi durdurmak için mebâliğ-i mezkûrenin Hindistan müessesât-ı İslâmiyyesi'ne sarf olunmasını, Hindlilerin pek fakīr olup, kendileri muhtâc-ı himmet, muâvenet oldukları hâlde, paralarını hârice göndermekten bir fayda elde edemeyeceklerini, hükûmet-i Osmâniyye'nin Hindlilere hiçbir iyilikte bulunamayacağını uzun bir başmakāle ile sâhib-i imtiyâz beyân etmiş, Cenâb-ı Hak tarafından olacak ki o gün Hindlilerin hücûmuna ma'rûz kalarak, temiz bir dayak yediği gibi yüzüne de tükürülmüştür. Efkârı, bu münâfık herif el-ân fırsat düştükçe akrep gibi zehirlemekte kusûr etmiyor.

Seylan Adası'nın Kolombo sâhilinden: **S**[sin]. **M. Tevfik**

* * *

[269] **MATBÛÂT**

MÜSLÜMAN MEMLEKETLERİNDE MİSYONER ORDULARI!

Hıristiyanlar Âlem-i İslâm'ın Rûhunu da İstîlâ Ediyor!

Mısır'da münteşir *eş-Şa'b* cerîde-i muhteremesinin neşretmiş olduğu bir başmakālesinde, hıtta-i Mısriyye'deki ecnebî mektepleri mevzû'-ı bahs ediliyor. Muhtelif cereyânlara mensûb bu mekteplerin Mısır kıt'asında yekdiğerine zıd, isti'dâdları mütefâvit anâsır ihtilâf hazırlamakta ve bu sûretle memleketin şîrâze-i âhengi ihlâl edilerek düşman ecnebîlerin entrikalarına, müdâhale-i fâsidânelerine yol açılmakta olduğu îzâh ediliyor. Hele kendileri dinsiz, i'tikādsız oldukları hâlde dini siyâsî entrikalara âlet ittihâz eden ecnebî mekteplerinin istikbâlin eri olacak vatan yavrularının i'tikādlarını, dinlerini bozmakta olduğuna teessüfler ediliyor ve sonra deniliyor ki:

"Bakılacak olursa maatteessüf memleketimizde mevcûd olan müessesât-ı tedrîsiyyenin hemen üçte biri ecnebîler elinde bulunduğu görülür. Birkaç sene evvelleri, muhtelif akvâmın muhtelif mezheblerine sâlik bir çok papazlar mem-

leketimize gelerek öteye beriye intişâr ettiler. Sûret-i haktan görünerek ötede beride mektepler te'sîs ettiler. Gûyâ bunlar cehâletle mücâdele edeceklerdi. Mısırlılar da bunları ilmin yardımcıları sanıyorlardı. Neşr-i ilm uğurunda her türlü fedâkârlığı, her türlü meşakkati gözlerine aldırmış insâniyyet muhibbi oldukları[n]ı zannetmişlerdi. Bunların elinden memleketin hayırlı faydalar göreceği ümîd ediliyordu. Az zaman zarfında kıt'a-i Mısriyye'nin her tarafında bir çok ecnebî mektepleri açıldı. Müslümanlar da çocuklarını bu mekteplere göndermek husûsunda tereddüd göstermediler. Bu mektepler gittikçe çoğaldı. Âdetâ memleketimizde bir şebeke teşkîl ettiler. Bu iddiâmızı isbât etmek üzere bu senenin millî ve ecnebî mektepler hakkındaki ihsâî adedlerini gösterelim: Nefs-i Kāhire şehrinde 286 mektep vardır. Bunlardan 180'i millî, 106'sı da ecnebîdir İskenderiye'de ise 170 mektep bulunup 90'ı Mısırlı, 80'i de ecnebîdir. Sâir muhâfızlıklarda dahi 19'u millî, 40'ı ecnebî olmak üzere 59 mektep mevcûddur. Kıt'a-i Mısriyye'nin deniz boyu cihetlerinde 207 mektep bulunup bunlardan 164'ü millî, 43'ü de ecnebîdir. Mısır'ın cihet-i cenûbiyyesinde 413 mektep mevcûd olup 354'ü millî, 59'u da ecnebîdir. Demek oluyor ki 1135 mektepten 807[s]i Mısırlı, 328'i de tamâmıyla yabancıdır.

Bu yabancı mektepler tedrîcî bir sûrette Mısırlılardaki rağbet ile mütenâsib olarak tezâyüd etmiştir. Hakîkaten bu mekteplerin her türlü gıll u gıştan, şâibeden âzâde, çocuklarımızın îmân ve i'tikādlarına, ahlâk ve seciyelerine ihtirâmkâr olduklarını göreydik, elbet biz bunları memleketimiz için en nâfi' müesseselerden addederdik.

Fakat maatteessüf bu mektepler, bu müesseseler hiç de bizim umduğumuz gibi çıkmadılar. Bu mürâî papazların, bu yabancı müesseselerin ta'lîm ve terbiye husûsuna Hıristiyanlık akīdesinin telkīni kadar olsun i'tinâ etmedikleri görülmektedir. Bunların bütün emelleri, bütün merakları, bizim azîz yavrularımıza kendilerinin din ve i'tikādlarını telkīn etmek, o zavallı yavrucakları yoldan çıkarmaktır. Hakîkaten bu müesseselerde çocuklarımızın i'tikādlarını gevşetecek, dinlerini zayıflatacak gizli telkīnâtta bulundukları, hiç olmazsa yabancı akīdelerin nüfûzu için ma'sûm kalplerde ince menfezler açmaya çalıştıkları görülmektedir. Biz bu sözleri gelişi güzel olarak söylemiyoruz. Tahkīkātımız, müşâhedâtımız bütün bu iddiâlarımızın sıhhatine delâlet etmektedir. Bu müesseselerin yetiştirdikleri yüzlerce yâdigârın hâline az çok bir im'ânla bakmak, bu mes'elenin kesb-i vuzûh etmesine kifâyet eder. Bu papazlar açıktan açığa i'tirâf etmemekle beraber, bu müesseselerin ilmî, edebî olmaktan ziyâde dînî olduklarına hiç şüphe edilmemelidir."

Sonra sâhib-i makāle, bu müesseselerin zararı yalnız müslümanlara, müslüman çocuklarına münhasır olmayıp başkalarının da mutazarrır oldukları, binâenaleyh bütün matbûâtın bil-ittifâk bu husûsda ref'-i sadâ etmelerini tavsiye ediyor. Müslümanların, Kıbtîlerin bu husûsda sükûtu ihtiyâr etmelerine hiçbir ma'zeretleri bulunmadığını ileri sürüyor ve diyor ki:

"Müslümanlar, Kıbtîler bu müesseselerin zararına uğramak husûsunda müsâvîdirler. Müslüman çocukları akīde-i dîniyyelerince mutazarrır oldukları gibi, Kıbtî yavruları da akīde-i mezhebiyyelerince zarara uğruyorlar. Zâten bu müesseseler iyilik etmekten ziyâde memleketi karıştırmak için yapılmışlardır. Kapılarından girildiği gibi, ekseriyet i'tibârıyla muallimlere tesâdüf edileceğine, gözler siyahlara bürünmüş papazlara ilişiyor. Mektepler de birer dârü'l-ilm olmaktan ziyâde birer kiliseye benzer şeylerdir… Muallim kıyâfetindeki papazlar zavallı çocukları yavaş yavaş ebeveyninin dinlerinden bezdirirler, kalbindeki nûr-ı îmânı yavaş yavaş söndürerek yerine tohum-ı küfr ekerler. Zavallı talebe mektepten ayrıldığı zaman Hulefâ-yı Râşidîn hazerâtının sîretinden haberi olmadığı hâlde, havâriyyûnun menâkıbını öğrenmiş, kendi dinini unutmuş, yahud hiç de öğrenmemiş olduğu hâlde, Hıristiyaniyet'in bazı safhalarını, *İncil*'in bazı âyetlerini bilmiş olur. Hülâsa şöyle böyle derken mektebin sâlik olduğu mezheb-i Hıristiyanî, talebe için âşinâ, mûnis bir din olur; o eski yabancılıktan eser kalmaz…

Acaba ne zannedersiniz. Meselâ biz evliyâ-yı etfâl, bu kimselerin misyonerlik etmeyerek yalnız ta'lîm-i ilm ile meşgūl olmalarını, çocuklarımızın i'tikādlarını, dinlerini, milliyetlerini karıştırmamalarını, ricâ eder isek, nazar-ı i'tibâra alırlar mı, dersiniz? Emîn olmalısınız ki bizim bu husûsdaki ricâlarımız papazlarca kat'iyyen nazar-ı i'tibâra alınmaz. Şu hâlde üzerimize çöken bu belânın def'i çâresini kendilerimiz aramak icâb eder. Çünkü bu musîbeti şimdiden takdîr etmez isek, yakın bir âtîde telâfîsi gayr-i kābil dînî, millî, ictimâî zararlara dûçâr olacağımızı muhakkak bilmelidir…"

* * *

Amerika'nın "Buenos Aires" şehrinde münteşir *es-Selâm* cerîdesinin "Fransa Donanması Suriye Sularında" ünvânıyla yazdığı bir başmakālesinde, açık bir lisân-ı muhâlefet ile Fransa donanmasının niçin Suriye sularına gelmiş olduğunu tedkīk ediyor. Bunun için bir çok siyâsî sebepler gösteriyor. Fransa dinsiz bir hükûmet olduğu hâlde, donanmasının Mârûnî patriki huzûrunda resm-i geçîd icrâ etmesinin ma'nâ-yı siyâsîsini irâe ediyor.

Mütedeyyin olan Suriye hıristiyanlarının bu husûsdaki taassublarını okşayarak onları kendine ısındırmak istediğini, ve bilhassa Devlet-i Aliyye'den koparmış olduğu imtiyâzât için yerlilerin de zımnen rızâ ve muvâfakatlarını talep ettiğini söylüyor… Bir de Fransa hükûmetinin Şarkta en ziyâde zînüfûz olduğunu âleme karşı isbât etmek ve bunun netâic-i fi'liyyesine karşı dâhildeki, hâriçteki efkâr-ı umûmiyyeyi hazırlamak istemiş olduğunu; **[270]** ve zâten Fransa'nın Şarktaki bu siyâsî nüfûzunun, buralarda te'sîs etmiş olduğu altı yüz şu kadar mektepleri ile de çoktan isbât edilmiş olduğunu yazıyor ve sonra diyor ki:

"Yesûî papazları Şarktaki 14 küçük büyük mekteplerinde 12000, Gebuşî papazları 155 mektepte 6355, Lazarîler ise 155 mektepte 7327 talebenin ta'lîm ve terbiyesiyle meşgūl olmaktadırlar. Râhibeler de 300'den ziyâde yetîm ile 587 yetîme, 509 kadar da küçük çocuk, 3867 kadar da kızcağızın ta'lîm ve terbiyesine i'tinâ etmektedirler. Bunlardaki mektepler ile dârü't-terbiyeleri de dâhil-i hesâb değildir. Frerlerin Beyrut, Trablus, İskenderiye'deki mekteplerinde 2000 kadar talebe çalışmaktadır. Frermarilerin mekteplerinde de 953 kadar talebe mevcûddur. "Âile-i mukaddese rahipleri"nin

idârelerindeki yedi mektepte de 1400, Marsilya râhibelerinin idârelerindeki yirmi mektepte de 2766 kadar şâkird bulunmaktadır. Beyrut'taki çocuk mektepleri ise bu hesâba dâhil değildir…"

* * *

Mösyö Jorj Leyg de Fransa Meclis-i Meb'ûsânı Hâriciye Encümeni huzûrunda Balkan Muhârebesi'nden sonra Avrupa'nın iktisâb etmiş olduğu vaz'iyete ve Fransa'nın Bahr-i Sefîd havza-i Şarkıyyesinde hâiz bulunduğu menâfiine dâir beyânâtta bulunurken Suriye'deki, Lübnan'daki Filistin'deki Fransız menâfiinin gûyâ diplomasice lüzûmu kadar müdâfaa edilmediğini, bu ihmâlin büyük zararlara bâdî olabileceğini dermiyân ettikten sonra demiştir ki:

"An'anât-ı kadîme, mekâtib, misyonerlerimizin müessesât-ı hayriyyesi, lâik müessesâtımız, Beyrut Dârülfünûnu, Katoliklerin himâyesi, hatâ ve noksanlarımıza rağmen bizi mümtâz bir mevki'de bulunduruyorlar. Bu müessesât-ı tedrîsiyye sâyesinde her sene binlerce Şarklı lisânımızı öğreniyorlar, efkârımızı benimsiyorlar, bize dost oluyorlar. Bu te'sîsât-ı hayriyye sâyesinde bedbahtlar, bîçâreler Fransa'nın mütahallik olduğu haslet-i sehâvet-kârâne ve rehâ-kârâneye kesb-i vukūf ediyorlar.

Kendilerini açıkça müdâfaa cesâretinde bulunmaklığımız icâb eden bu müessesâtın hey'et-i umûmiyyesini yalnız, mükemmel, fâide-bahş ve şeref-bahş olmaları i'tibârıyla müdâfaa etmemiz kâfî değildir. Müessesât-ı tedrîsiyye ve hayriyye, Katoliklerin himâyesi büyük bir kuvvet temsîl eder…"

Sebîlürreşâd

İşte *es-Selâm* cerîdesinin yukarıdaki makālesiyle Mösyö Jorj Leyg'in Fransa Meclis-i Meb'ûsânı Hâriciye Encümeni'nde söylediği sözler dikkatle mütâlaa edilecek olur ise *eş-Şa'b* cerîde-i İslâmiyyesi'nin yukarıda derc ettiğimiz o makālesine hak vermemek elimizden gelmez. Avrupalılar, garb hıristiyanları meşrû', gayr-i meşrû' her türlü vesîleler ile memleketimizi, İslâmiyet'i, mevcûdiyetimizi kemirmeye, çürütmeye çalışıyorlar. Hâriciye nâzırları, sefîrleri geceli gündüzlü entrikalar çevirerek –maâzallâh– mülkümüzün batmasına sâî oldukları hâlde, sözde târik-i dünyâ olmaları lâzım gelen siyah-pûş mürâî papazları da sûret-i haktan görünerek müslümanlar arasındaki râbıta-i îmânı kırmaya, hiss-i uhuvveti söndürmeye gayret ediyorlar.

Biz müslümanlar büyük küçük, avâm havâs hepimiz hıristiyan devletlerinin bu husûsdaki fenâ emellerine vâkıf olduğumuz hâlde bir türlü bunun çâresini düşünemiyoruz. Siyâsî entrikaların, maddî hücûmların önüne geçmek kābil olamıyorsa, bunun için henüz bizde hazırlık ve isti'dâd yok ise bâri memleketimiz dâhilinde âdî papazların kurdukları tuzaklara düşmeyecek kadar olsun düşüncemiz yok mudur?

Yukarıda gösterilen ihsâî adedlerden de anlaşıldığı üzere memleketimiz dâhilinde bu kadar ecnebî mekteplerinin barındığını görüyoruz, binlerce ma'sûm yavrularımız, kalpleri îmân-ı fıtrî ile dolu ciğer-pârelerimiz, bu din düşmanlarının eline tevdî' olunarak zehirleniyorlar. Kalplerine gizliden gizliye Hıristiyanlık telkīn ediliyor. Açıktan açığa Hıristiyanlık âyinine iştirâk ettiriliyorlar. Zavallı şâkird yavaş yavaş dinini unutuyor. Milletini, kavmini sevmez oluyor. Bütün müessesât-ı milliyemizden soğuyor, memleketinin, milletinin, âdetinin, vatanının, dininin yabancısı oluyor. Bunlar için millet, vatan, din kelimeleri, elfâz-ı mübhemeden ibâret olup hiçbir ma'nâ ifâde etmezler… Jorj Leyg'in de dediği vechile bu zavallılar mensûb oldukları mektebin efkârını benimsiyor, düşmanlarına bilmeyerekten dost oluyorlar. Zâhiren müslüman, bâtınen hıristiyan, görünüşü de Osmanlı, hakīkatte vatansız olan bu garîbe-i hilkat zavallılar memleket, vatan, din için birer unsur-ı muzır kesiliyorlar. Dinin, vatanın bunlardan çektiği zarar her hâlde hâriçteki düşmanlarımızınkinden daha ziyâde olduğuna şüphe yoktur…

Milletimizin, müslümanların bu hakīkati takdîr ederek bunun çâresine bakmazlar ise, dûçâr olacağı felâketin pek müdhiş olacağına inanmaklığımız lâzımdır. Dâhilen vukūa gelen inhilâlin hariçten gelecek hücumlardan daha fecî' netîceler hazırlayacağına artık kanâat getirmeliyiz. İşte bu mektepler bizi dâhilen inhilâl ettirmek, bizim kuvve-i ma'neviyyemizi söndürmek, râbıtamızı yıkmak için te'sîs edilmiş oldukları bizzat kendilerimiz değilse, bâri düşmanlarımızın ağızlarından işiterek olsun takdîr eylemeliyiz…Bu mektepleri kaldırmak, kapatmak elimizden gelmiyorsa (geldiği de muhakkaktır) bâri, çocuklarımızı, ciğer-pârelerimizi buralara göndermeyelim. Kendi elimiz, kendi teşebbüsümüz ile kendi çocuklarımızı kendimize düşman etmeyelim. Emîn olmalıdır ki zararı cehâletinkine de fâiktir. Cehâletten bir mutazarrır oluyor isek, bu mekteplerden bin mutazarrır oluyoruz. Zâten bu mekteplerin hiçbir müfîd ilim te'mîn etmediklerini de artık öğrenmekliğimiz icâb ederdi. Milliyet rûhuyla aşılanmamış ilmin hiçbir fâide-i ciddiyyesi olmadığı bütün dünyâca ma'lûm olan hakīkatlerdendir. Bunca acı tecrübelerimiz olsun bu hakīkatlerin anlaşılmasına hizmet etmemeli mi idi?

Artık müslümanlar, Osmanlılar çocuklarımızı bu mekteplere göndermenin bir cinâyet-i milliyye olduğunu takdîr etmelidirler. Bundan sonra kendi çocuklarımızı bu mekteplere göndermek câiz olamayacağını anlamakla beraber, dostlarımızın, komşularımızın, kardeşlerimizin de bu husûsda nazar-ı dikkatlerini celb etmeliyiz; bunun bir cinâyet-i milliyye olduğunu anlatmalıyız. Ne yapıp **[271]** yapıp da bir müslüman çocuğunun bu mekteplere girmemesine gayret etmeliyiz. Bu, bugün bir vazîfe-i milliyyedir, bir vazîfe-i dînîyyedir; bunun îfâsı milleten, dînen vâcibdir. Bu husûsda her türlü fedâkârlığı göze aldırmak her hâlde Müslümanlık iktizâsıdır. Bütün ihvân-ı kirâmı kemâl-i sabr u sebâtla bu vazîfe-i milliyye ve dînîyyenin îfâsına da'vet eyler ve muvaffakiyetleri için Cenâb-ı Hakk'a duâlar ederiz…

CÂMİATÜ'L-KÜBRÂ

el-Belâğ cerîde-i İslâmiyyesi, *el-Câmiatü'l-Kübrâ* ünvânıyla yazmış olduğu bir başmakālede son zamanlarda ufak, büyük bütün devletlerin, hükûmetlerin nazar-ı dikkatini celb edecek bir sûrette Şarkta uyanan hareket-i uzmâdan bahsediyor; daha dün tohum hâlinde olan bu hareketin bugün filiz hâline geldiğini, yarın da dalları, saçakları metîn bir ağaç

hâline geleceğini yazdıktan sonra bunun İslâmiyet'in te'sîs etmiş olduğu câmia-i kübrânın semeresi olduğunu îzâh ediyor. Daha sonra âile râbıtasından bed' ile on sekizinci asırda başlayan râbıta-i kavmiyye ve cinsiyyeyi îzâh ile bu râbıtalar bulunmadıkça milletlerin mahv olacağını, fakat râbıta-i kavmiyye yalnız başına kâfî gelmeyeceği cihetle câmia-i kübrâ olan râbıta-i İslâmiyye ile râbıta-i cinsiyye beynini tevfîk etmek lâbüd olduğunu beyân ettikten sonra diyor ki:

"Ümmet-i İslâmiyye'yi teşkîl eden akvâmın hepsi tarafından husûsî olarak bütün müslümanların selâmeti için râbıta-i kübrâ olan câmia-i İslâmiyye'yi vücûda getirmek için tevessül olunacak tedâbîr şunlardır:

1- Bütün müslümanlara âm ve şâmil olmak üzere âlem-i İslâm'ın sabah akşam teveccüh ettikleri Ka'be-i Muazzama'nın bulunduğu yerde bir İslâm merkezi te'sîs etmek.

2- Siyâsî Hilâfet'in şânını i'lâ ederek onunla bütün ümmetleri kavî bir sûrette bağlamak.

3- Neşriyât ile, etrâfa gönderilen –bilhassa hac zamanında– murahhaslar, elçiler ile intibâh-ı İslâm'a da'vete vesâil hazırlamak.

4- Edyân-ı sâireye riâyet ve mensûblarını Cenâb-ı Hakk'ın üzerimize farz kıldığı sûrette muhâfaza etmek; bununla beraber def'-i udvân kâidesine de ittibâ' etmek.

5- *Kur'ân-ı Kerîm*'in ahlâk, ictimâiyât, siyâsiyât hakkındaki ahkâm-ı âliyyesini anlatmak için lisân-ı dînimiz olan Arapça'yı her tarafa neşretmek.

6- İntibâh-ı İslâm vesâilini meydana getirmek için Mekke-i Mükerreme'de bir İslâm beytü'l-mâli te'sîs etmek.

Biz öyle görüyoruz ki memâlik-i Şarkiyye hutût-ı hadîdiyye, turuk-ı azîme, muvâsalât-ı muhtelife ile rabt edildikten sonra bunların vücûd bulması hiç de müsteb'ad değildir."

* * *

ŞUÛN

Dârü'l-Hilâfe:

Yâ Hasraten Alel-müslimîn! – Müteahhirîn-i ulemânın en büyüklerinden olduğu icmâ'-ı ümmetle sâbit bulunan Mevlânâ Hacı Zihni Efendi hazretlerinin daha birkaç gün evvelki irtihâli üzerine mâtem yaşları döken zavallı âlem-i İslâm, ne elîm bir musîbettir ki henüz o yaşları silecek kadar olsun vakit bulamadan kendilerinin yegâne siyâsî muharrirlerini ebediyyen gâib ettiler.

Evet Bâbân-zâde İsmail Hakkı merhûm müslümanların en muktedir, en hamiyetli, en vukūflu bir muharrir-i siyâsîleri idi. Yirmi seneden beri şuûn-ı siyâsiyye-i cihânı günü gününe ta'kîb eden, mesleği hâricinde hiçbir şeyle iştigāli sevmeyen bu muhterem vücûd gerçi beş sene evveline gelinceye kadar yalnız kendisini yakından tanıyanların mazhar-ı ihtirâmı idiyse de, şu son beş buçuk seneden beri imzâsı altında neşrettiği pek kıymetli, pek ehemmiyetli bir çok makālât ile irfânını, hamiyetini bütün cihân-ı İslâm'a tanıtmış; yâr u ağyârı fezâil-i ilmiyyesine karşı ihtirâma mecbûr etmişti. Vatan-ı İslâm'ın daha kendisinden pek çok mebrûr hizmetler, meşkûr sa'yler beklediği bu vücûd-ı nâdirin ansızın, hem pek nâ-be-hengâm ufûlüne karşı "el-hükmü lillâh" demekten başka bir şey yapamamak, bu ziyâı telâfi edecek bir hâlde bulunamamak, felâketler içinde kıvranıp duran bîçâre müslümanlar için ne acıklı bir ıztırârdır. Cenâb-ı Hak bu iki rûh-ı güzîni saâdet-i ebediyyeye nâil buyursun âmîn.

Yunanistan:

Yunanlıların Mukaddesât-ı İslâmiyye'ye Tecâvüzâtı – Haber aldığımıza nazaran Aydonat'ta bulunan İslâmlara iki devlet arasında akd olunan muâhedenâme ahkâmına rağmen bir çok mezâlimde bulunulmaktadır. Evvelâ silahları toplanmış, böylece icrâ olunacak mezâlime karşı her türlü müdâfaadan âciz bir hâle getirildikten sonra ağnâm ve hayvânâtı, bütün bu zavallı harp zarar-dîdelerinin son varı yoğu yağma edilmiştir. Aydonat kaymakamı sulh esnâsında Aydonat Çarşı Câmii'ne gitmiş ve hatîbi çağırıp minâresine Salîb'li bir bayrağın ikāmesini emretmiştir. Zavallı hatîb hiç olmazsa bandıranın Salîbsiz olmasını teklîf etmiş ise de buna mukābil dayak ve tahkīrden başka bir muvaffakiyet elde edememiştir. Hattâ darb için orada bulunan bir çok jandarma ve başıbozuk gürûhuna da emirler verilmiştir. Sonra câmi' telvîs edilmiş, kütüb-i dîniyye ayaklar altında çiğnenmiş ve kaymakam minâreye çıkarak Hilâl üzerine Salîb'in tahakkümünü anlatmak istemiş ve bayrağı dikmiştir. Ertesi gün câmi' mahallinin mukaddemâ kilise yeri olduğu hakkında bir şâyia çıkarıldı ki bundan maksadın ne olduğu bellidir. Katil, cerh, yağma gibi cerâim her gün gittikçe çoğalmakta, bütün İslâm unsuru fenâ bir vaz'iyet içinde bulunmaktadır.

[272] Bulgaristan:

Hıristiyanlığa Yakışır Zulüm – *Balkan* gazetesi yazıyor: Cebren hıristiyan yapılan Pomak köylerinden Çilli karyesinde Mehmed Ali oğlu Süleyman nâmında bir müslümanın karyeyi terk ile İstanimka kasabasına gelmesinden bil-istifâde karye-i mezkûre Bulgar ahâlisinden Dimitri Kostandinof isminde biri bîçârenin kızı Safiye'yi çalmış, Filibe'de bulunan pederine telgraf çekmiş ise de, ümmet-i Muhammed'i zorla kiliseye sevke me'mûr papas efendiler tarafından derhâl nikâhı yapılmış, müslüman kızı Safiye Dimitri'ye tezvîc edilmiştir. Papas kızı esâsen müslüman tanımayıp evvelâ vaftiz edilmiş bir hıristiyan kızı gibi tezvîc etmiştir. Bu vicdân-hırâş mes'elenin alacağı rengi de bit-tabi' yazacağız. Öğrendiğimize göre kız biraz muhtellü'ş-şuûr imiş. Her hâlde kānûnen velîsine teslîmi iktizâ edecektir. Fakat bakalım kānûn eli papas eli üstüne çıkacak mı?

Trablus:

İtalyanlar ve Şeyh Senûsî Hazretleri – Geçenlerde İtalya asâkir ile urbân arasında Tobruk, Elminye, Derne civârında vukū' bulan şiddetli muhârebe netîcesinde İtalyanların hayli telefâta uğradıkları, bu muhârebede iki büyük rütbeli zâbitin maktûl, bir ceneralin esîr, bir çok erzâk ve cephâne iğtinâm edildiği yazılmış idi. Bu hezîmet ve mağlûbiyet üzerine Vâlî-i umûmî Amilyo tarafından sâbık meb'ûslardan Ferhad'ın taht-ı riyâsetinde bir hey'et tertip edilerek sahrâda bulunduğu haber alınan Şeyh Senûsî hazretlerine gönderilmiş, terk-i silâh ettiği takdîrde kendilerine iki milyon lira

verileceği ve taht-ı idâre ve himâyesinde buluna zâviyelerin masârıfâtını te'mîn ve sâbık imtiyâzâtı muhâfaza edileceği mezkûr hey'et tarafından teklîf edilmiş ise de, her zaman olduğu gibi, bu defa dahi müşârun-ileyh hazretlerinin sarsılmaz bir azim, metîn bir îmân ile mukâbelede bulunduğu ve Ferhad'ın dahi esîr edildiği Trablus'dan gelen mektuplardan anlaşılmıştır.

Hindistan:

Hind Müslümanlarının Mühim Bir İctimâı ve Mukarrerâtı – Hindistan'da çıkan *Zemîndâr* cerîde-i meşhûresinde görülmüştür:

"Hind müslümanları geçenlerde fâzıl-ı meşhûr Ebû Saîd el-Arabî el-Hindî hazretlerinin evinde ve müşârun-ileyhin riyâseti altında bir encümen akd ettiler. Reîs-i müşârun-ileyh ayağa kalkarak huzzâra buyurdular ki:

"İngiltere Hâriciye Nezâreti sağlam bir siyâset ta'kîb etmiyor. Kemâl-i vukûf ile diyebiliriz ki İngiltere'de ricâl-i siyâset kalmamış; hükûmet lordların elinden çıkarak misterlerin, sirlerin eline düşmüştür. Bu sebepten hükûmet-i hâzıra İngiliz kavminin vesîle-i şevketi, izzeti olan meslek-i kadîmini bırakmıştır. Müslümanlara karşı meveddet göstermekte imsâk etmesi, Rusya ile i'tilâf akd eylemesi, hep bu yeni siyâsetin âsârıdır.

Evet, İngiltere hükûmeti müslümanların düşmüş olduğu zaaf ve inhitât-ı küllîye bakarak artık bunların elinde kendisi için istifâdeyi, menfaati mûcib bir şey kalmadığına hükmetti; bu hükmü müteâkib rûhen, bedenen Ruslarla birleşmeye karar verdi.

Lâkin İngiltere Hâriciye Nezâreti nazar-ı im'ânı iyice açarak Avrupa muâhedât-ı düveliyyesinin icâbında nasıl parça parça edildiğini, Rusya hükûmetinin bu gibi muâhedâta ne dereceye kadar ehemmiyet verebildiğini tedkîk etmelidir.

Büyük Petro'nun Hind'i istîlâ tavsiyesinde bulunan meşhûr vasiyetnâmesi acaba hatırlanmak istenilmiyor mu?

Eğer İngiltere hükûmeti memleketinin bekâsını, şevketinin tezâyüdünü arzu ediyorsa müslümanların sadâkatini, muhabbetini te'mîne çalışmalıdır ki bu sadâkat de ancak Halîfe-i müslimîne karşı meveddet ibrâzıyla elde edilebilir. Evet, bu mükellef gāyeye varmak için tırmanılacak merdivenin ilk basamağı budur, başka bir şey değildir.

Hükûmetin bazı me'mûrları Hind müslümanlarına karşı şiddetli davranıyorlar; bunu da; gafletleri icâbı olarak, satvet-i hükûmeti idâme için yegâne siyâset zannediyorlar. Böyle bir zanda bulunanlar bilmelidirler ki: Memleket kuvvetle, şiddetle pâyidâr olmaz. Buna en büyük şâhid ise târîhtir. Mensûb olduğu hükûmetin tazyîkātına, icbârātına ma'rûz kalan her milletin göğsünde intikām ateşleri için için tutuşur; günün birinde alevlenerek vahîm netîcelere meydan verir…"

Söz buraya geldikten sonra hatîb-i müşârun-ileyh Hindistan'dan tahsîl-i ilm için gerek Londra'ya, gerek civârına giden müslüman talebeye karşı hükûmet tarafında vaz' olunan usûl-i murâkabeyi; Hindistan'da çıkan cerâid-i İslâmiyye'den kefâlet-i nakdiyye istenilmesini, ikide birde başmuharrirlerinin nefy olunmasını muâhaze ederek bu gibi muvâfık-ı ma'delet olmayan hareketlerden dolayı müslümanların pek müteessir olduğunu, başka hükûmetlere isnâd olunan keyfî, istibdâdî muâmelâtın İngiltere hükûmetinden sudûru müslümanlar için elîm bir sû'-i tâli' eseri bulunduğunu söyledi.

Şu hâlde müslümanlar için vatandaşları bulunan Mecûsîlerle elele vererek, birlikte çalışarak vatan-ı müştereklerini kurtarmak lâzım geliyor. Encümen bunun üzerine şu mukarrerâtı ittihâz etti:

1- Ruslara karşı göstermekte olduğu sadâkati bundan böyle müslümanlara göstermesi için İngiltere hükûmetine nesâih-i lâzımede bulunulması.

2- Kânpur Câmii'nin hedmine sebep olan vâlî ile mutasarrıfın azli; câmiin yıktırılan taraflarının hükûmet tarafından yaptırılması; gerek müslümanların gerek Mecûsîlerin ma'bedlerine hiçbir zaman bu gibi tecâvüzâtta bulunulmayacağının i'lânı husûslarının hükûmetten talep edilmesi.

3- Bundan böyle Hindilere karşı tıbkı ihtilâl-i sâbıkı müteâkib Viktorya tarafından i'lân olunduğu sûrette yani İngilizlerle yerliler arasında müsâvât-ı kâmile ile muâmele olunmasının istenilmesi.

4- Mâdem ki kurban bayramında mutlaka öküz kesmek lâzım değildir; bundan sonra nâ-hak yere Mecûsîleri müslümanların aleyhine kaldırmamak için bayramlarda koyun kesilmesinin taht-ı mecbûriyete alınması.

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası'nda Basılmıştır

H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد — Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl: H. Eşref Edib — والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

8 Ocak 1914 | 11 Safer 1332 | Perşembe | 26 Kânûnievvel 1329 | Cild: 11 - Aded: 278

DİNİN ŞEKL-İ ASLÎSİNE İRCÂI LÜZÛMU

Umûr-ı hayâtiyyede olduğu gibi, umûr-ı dîniyyemizde de büyük bir lâ-kaydî ve tesâmüh içinde bulunuyoruz. Hayâtımızda azîm yolsuzluklar göründüğü gibi, dîniyyât ve ibâdâtımızda da birçok ciddiyetsizlikler hüküm-fermâdır. Hayâtımızdaki ciddiyetsizlikler müdhiş maddî mahrûmiyetler ile netîceleniyor. Husûsât-ı dîniyyemizdeki ciddiyetsizlik yüzünden ise hem maddî hem ma'nevî mahrûmiyetlere dûçâr oluyoruz.

Hayât sırf şekil ve sûretten ibâret olmayıp bunda bir hakîkat olduğu gibi, ibâdâtta da bir rûh, bir maksad bulunmak lâzımdır. Biz hayâtta olan hakîkati öğrenemediğimiz gibi, ibâdâtımızdaki rûh-ı gâyeyi de ferâmûş etmişizdir. Biz Müslümanlığı dûçâr olduğu bu hâl-i pür-melâlden kurtarmak istiyorsak elbet bunun bir çâresine bakmaklığımız lâzımdır.

Hayâtımızı eski an'anelerimize sâdık kalmak şartıyla bütün yenilikler ile tanzîm ve ıslâh etmekliğimiz îcâb ediyorsa; dîniyyât ve ibâdâtımızı da keyfiyet-i meşrûiyyetini taharrî, birçok edvâr-ı fetretin mürûruna rağmen hâlâ vücûdunu hissettiğimiz kuvvet ve nüfûzu vermek sûretiyle şekl-i aslîlerine ircâ' etmekliğimiz muktezîdir.

Hayât ile din arasında pek samîmî münâsebetler bulunduğu ma'lûmdur. Onun için hayâttan din, dinden hayât müteessir olur. Bu teessür de pek ciddî, pek kuvvetlidir. Binâenaleyh birinin salâhı ancak diğerinin kemâliyle tamâm olur.

Hayâtımız, hayâtımızı teşkîl eden bütün ef'âl ve harekâtımız doğrudan doğruya dînin taht-ı te'sîrinde bulunan melekât-ı nefsiyye ve rûhiyyemizin tecelliyât-ı muhtelifesinden başka bir şey değildir. Şu hâlde hayâtımızla beraber, belki de hayatımızdan evvel dinimizi nazar-ı dikkate almaklığımız lâzımdır. Fakat maatteessüf görüyoruz ki bugün dînimiz eski kuvvetini, eski zindegîsini gâib etmiştir. Eskiden dînimizin sehhâr bir te'sîr-i belîği varken bugün maatteessüf o hâl mevcûd değildir. Büyük, küçük, avâm ve havâs ta'lîmât-ı dîniyyeden pek az müteessir oluyor. Bu hâl varlığımızın her noktasında kendisini göstermekten hâlî kalmıyor. Dinimizden dünyâda müstefîd olamıyoruz. Bu lâ-kaydî, bu mübâlâtsızlık devâm ettikçe âhiretteki istifâdemiz de maâzallâh pek şüphelidir.

Biz vaktiyle azîm ve hârikulâde te'sîrleri görülen, hâlâ da bu te'sîrât-ı belîğanın gölgesi altında yaşadığımız İslâmiyet'in, bugünkü te'sîrsizliği için birçok sebebler görüyoruz. Bu sebeblerin hiçbirisi mukaddes dinimize değil, hepsi de bize âiddir. Fil-hakîka bu sebeblerin birçok teferruâtı mevcûd olmakla beraber, esâs i'tibârıyla iki noktada ictimâ' ederler:

1) Telkînât-ı dîniyye ve usûl-i ilkâdaki kusûrumuz. Biz öteden beri ta'lîmât ve telkînât-ı dîniyye husûsunda tarîk-ı peygamberîden, siyer-i nebeviyyeden uzaklaşmışızdır. Bu husûsda ta'kîb ettiğimiz bid'at usûller tamâmıyla sakîmdir. Hiçbiri usûl-i nebevîye, ta'lîmât-ı *Kur'âniyye* usûlüne muvâfık değildir. Onun için te'sîrât-ı hasenesi görülemiyor. Dîni, İslâmiyeti Asr-ı sa'âdet'de olduğu gibi, küffâr huzurunda değil, müslümanlara bile canlandırmıyor. Bugün ortalığın Müslümanlığı zamanımızdaki telkînâtın netîcesi değil, belki de eski devirlere, asıl telkîn ve ta'lîmin sağlam ve tabiî olduğu devirlere âiddir. Fakat emîn olmalıdır ki o devir uzaklaşıp telkînât ve ta'lîmât-ı cedîde icrâ edilmez ise, mümkün değil, Müslümanlık hâl-i hâzırından fazla kuvvet iktisâb edemez; belki de pek tabiî olduğu vechile, yüz üstü bırakılan diğer şeyler gibi şimdikinden bile zayıflaşır, [**274**] dinin te'sîri kalmaz. Bu hakîkati anlayıp da çâresine bakmaz isek, bunun pek yakın devirlerde husûl bulacağına kanâat getirmekliğimiz lâzımdır.

İşte dînimizi canlandırmak, eski kuvvetini vermek, dinimizden âhiretçe olduğu gibi dünyâca da müstefîd olmak arzu eder isek usûl-i ta'lîm ve tarz-ı telkîninde ıslâhât yapmaklığımız, yani *Kur'ân-ı Kerîm*'in gösterdiği, Peygamber Efendimiz hazretlerinin tatbîk buyurdukları usûlü ihyâ etmekliğimiz lâzımdır.

2) Ta'lîmât-ı dîniyyenin tatbîkâtı husûsundaki ihmâlimizdir. Biz i'tikâda, amele, muâmeleye âid bütün ahkâm-ı şer'iyye ve dîniyyenin tarz-ı tatbîk ve icrâsı husûsunda bütün

bütün yanlış yollara sapmışızdır. İ'tikādımız birçok hurâfeler ile karışmış; ahkâm-ı i'tikādiyyeden diyerek telkīn ve ta'lîm ettiğimiz, hattâ inandığımız birçok şeyler, uzun zamanların, husûmetlerin, bozuk siyâsetlerin doğurduğu mesâilden ibârettir. Biz bu sûretle İslâmiyet'in sâde i'tikādını karıştırarak güçleştirmişizdir. Güçleştirdikçe de rûh-ı İslâmiyet'ten, tarîk-ı nebevîden bütün bütün tebâüd etmişizdir.

Muâmelâta âid ahkâm-ı şer'iyyede en büyük hâkim "maslahat" olduğu hâlde biz bunu kat'iyyen nazar-ı i'tibâra almamış, gûyâ şer'an, dînen öyle îcâb ediyormuş gibi bir takım mahdûd düstûrlar içinde kapanıp kalarak hayâtımızda birçok durgunluklara ma'rûz kalmışız. Bu ciheti takdîr etmemekte, fetvâhânelerimiz hâlâ o tercüme edilmiş üç dört fetvâ mecmûalarından hârice çıkmamakta devam edecek olur ise, hayâtça dînce daha nice azîm felâketlere ma'rûz kalacağımıza inanmalıyız.

Onun için gerek i'tikādâta, gerek muâmelâta âid bütün ahkâmı tensîk ve tanzîm etmeye ihtiyâc vardır. Ahkâm-ı i'tikādiyyeyi tanzîm ve tehzîb husûsunda *Kur'ân-ı Kerîm* ile yine *Kur'ân-ı Kerîm*'in tefsîr ve îzâhı mesâbesinde demek olan ta'lîmât-ı nebeviyye esâs ittihâz edilmeli. Bütün ahkâm-ı i'tikādiyyeyi yek-diğerine mütebâyin olmayan şu iki esâsa ircâ' etmeli, bu esâslara ircâ'ı kābil olmayanları da bırakmalı, terk etmeli.

Muâmelât husûsunda da şerîatin desâtîr-i esâsiyyesine âid kontrolü kabûl etmekle beraber îcâb-ı hâl ve maslahatı medâr ittihâz etmeli. Bütün ahkâm-ı muâmelât bu vâdîde tensîk ve tehzîb edilmelidir.

Ahkâm-ı ameliyye, yani ahkâm-ı ibâdâta gelince bu husûsda da büyük, fakat dakīk ve ciddî ıslâhât icrâsına ihtiyâc vardır.

Çünkü ibâdâtımız, senelerin, asırların mürûru, eski dinlerden kalma bazı âdât ve merâsimin iltihâkı ile şekl-i aslîsinden uzaklaşmış birçok çirkin bid'atler ile karışmıştır. Aynı zamanda telkīnât ve ta'lîmât husûsundaki kusûrlarımızın, hayâtımıza karşı olduğu gibi, dînimize karşı da yapdığımız ihmâl ve lâ-kaydî netîcesi olarak birçok ibâdetlerimizde ma'nâ-yı meşrûiyyet ve rûh gāib olmuş, bu sûretle ibâdetlerimiz yalnız şekil ve harekâttan ibâret cansız vücûd gibi kalmıştır. Biz birçok ibâdâtı lezzet, zevk, rûhânî bir his duyarak değil, belki bir makinenin yaptığı harekât gibi sırf melekenin yardımıyla şuûrsuz, olarak icrâ ediyoruz. Fahr-i Kâinât sallâllâhu aleyhi ve sellem efendimizin [1](جُعِلَتْ الصَّلَاة قُرَّةُ عَيْنِي) buyurdukları vechile biz hemen ekseriyet i'tibārıyla namâzda o hâli hissedemiyoruz. Hazret-i Allah'ın *Kur'ân-ı Kerîm*'inde [2](وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ)[3] (اِنَّ الصَّلٰوةَ تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ) buyurdukları vechile namâzlarımız, bizi "fahşâ", "münker", "bağy"den men' etmiyor. Biz ise Peygamber'imize *Kur'ân*'ımıza elbet inanırız. İnanmaklığımız lâzımdır. Fakat mes'ele, hâdise başka türlü çıkıyor. Şu hâlde kusûru elbet bizim kıldığımız namâzlara isnâd etmek, kıldığımız namâzların, *Kur'ân-ı Kerîm*'in Hazret-i Peygamber'in namâzlarına muvafık olmadığına hükmetmekliğimiz îcâb eder. Çünkü kıldığımız namâzların zevk-ı rûhî ve te'sîr-i ahlâkīsi olmadığını görüyoruz…

Hac, zekât, Cum'a, bayram namâzları da böyledir. Her sene milyonlarca zekât ve sadakāt-ı vâcibe paraları hebâ olup gidiyor. Nısfı, rub'u olsun mâ-vuzi'a-lehine sarf olunamıyor. Hey'et-i İslâmiyye, Müslümanlık âlemi, hattâ efrâd-ı İslâmiyye bile bu paralardan istifâde edemiyor. Vaktiyle *Kur'ân-ı Kerîm*'de mezkûr sunûf-ı semâniyyeden yalnız bir sınıfa yani "fî sebîlillâh"dan murâd olan sınıfa sarf olunan meblağ i'lâ-yı kelîmetullâh için çalışan, cihâd eden büyük orduların techîzine kifâyet ediyordu. Kalanları da *Kur'ân-ı Kerîm*'de mezkûr olduğu vechile en mübrem ve en mühim yerlere sarf olunuyordu. Şimdi ise âlem-i İslâm tevessü' ettiği, servet ve sâmân bi'n-nisbe çoğaldığı hâlde bunlardan hiç biri yapılamıyor. Elbet bunun çâresini düşünmek, bu hâle bir nihâyet vermek, İslâmiyet düşmanların tazyîk-i maddî ve ma'nevîsi altında kıvranıp dururken elbet dînimizin verdiği bu milyonlardan müstefîd olmak lâzımdır.

Hele hacdaki, Cuma ve bayram namâzlarındaki hutbelerin şekl-i zâhirî ve bâtınîleri, tarz-ı tertîbleri bozulmuş olduğu gibi ma'nâ-yı meşrûiyyet ve hikmet-i teessüsü de tamâmıyla ferâmûş edilmiştir.

Bugün okunmakta olan hutbelerin şekl-i zâhiri ve tarz-ı tertîbleri hadîs ve siyer kitaplarında mervî olan hutab-ı me'sûreye benzemiyor. Hutab-ı me'sûrede görülen "hamd", "senâ", "temcîd", "şehâdet", "tavsiye bil-mukarrebât", "nehy ani'l-müb'adât"dan hiç biri hutbelerimizde aynıyla muhâfaza edilmemiştir. Bazı Arab ulemâsı tarafından tertîb edilmiş hutbeler müstesnâ olmak şartıyla bizim Türk, Arnavud, Laz ve sâir müslümanlar tarafından okunmakta olan hutbeler, hemen ekseriyet i'tibārıyla, muhdesdir. Hattâ erkân-ı hutbede bile şekl-i me'sûra riâyet olunmuyor. Binâenaleyh hutbeler husûsunda asırlardan beri dalâlette olduğumuzu hatırlamak, hatırlatmak vazîfe-i dîniyye olsa gerek..

[**275**] Bir de vaktiyle hutab-ı me'sûrenin ihtivâ ettiği "tezkîr ve tahzîr" yani mev'iza kısmı zamanına, hâline, îcâbına göre tebdîl olunur, hiçbir vakit aynı nakarât, aynı kelimât tekrar edilmezdi. Fil-hakīka hutab-ı me'sûrenin yukarıda söylenen muhteviyâtı bazen sîga, kelime farkı gibi küçük farklar ile aynen tekrar edildiği hâlde mev'iza kısmının mebâdî ve mukaddimelerinden mâadâsı hep zamana, hâle, hattâ mevkia göre îrâd olunurdu. Bu mev'izalar hâzırûn üzerinde amîk bir te'sîr bırakırdı. Hattâ esnâ-yı hutbede Fahr-i Kâinât efendimizin mübârek gözleri yaşarırdı. Ashâb-ı kirâm hazerâtı da müteessir olurlardı. Zâten bilumum ulemâ-yı İslâm, eimme-i müctehidîn hazerâtı mev'izadan maksad tezkîr ve tahzîr olduğunu beyân husûsunda müttefiktirler.

Halbuki bugün biz hutbelerimizde bu ciheti kat'iyyen nazar-ı dikkate almıyoruz. Hutbelerin mev'iza kısmındaki tarz-ı meşrûiyyet ancak böyle olup bunun hilâfı bid'at olacağını hatırlayamıyoruz.

Mev'izadan maksad "tezkîr ve tahzîr" olduğunu düşünmeden ahâlinin anlayamayacağı bir lisân ile, yapma kalıp bazı ma'lûm olan şeyleri tekrar edip duruyoruz. Ahâlinin ekseriyet-i azîmesi bunları anlayamadığından "tezkîr ve tahzîr" maksadı husûl bulamıyor. İşte bu bir bid'at demektir.

---

[1] (جُعِلَتْ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ) şeklinde, Ahmed İbn Hanbel, *Müsned,* 14037.

[2] Ankebut, 29/45.

[3] Nahl, 16/90. Sehven bu âyet önceki âyetin devamı gibi verilmiştir.

Zâten bizim hutbelerimizde anlayanlar için bile mûcib-i ibret olacak sözler söylenmiyor. Bu ise yukarıda arz ettiğim vechile fi'l-i nebevî, fi'l-i ashâba muhâlif olup muhdes, bid'at ve binâenaleyh dalâlettir.

Şu hâlde Cuma ve bayram namâzlarındaki, hattâ Halîfe veyahud vekili tarafından bilumum müslimîne hitâben okunmakta olan hacdaki hutbeleri ıslâh etmek, yani ma'nen şekl-i aslîsine, şekl-i me'sûruna ircâ' etmekliğimiz lâzımdır. Fikr-i âcizânemize göre bu husûsda iki esâsa riâyet edilirse maksad hâsıl olur. Her hâlde hutbeler husûsundaki bid'atcilikten de sırf gramafon gibi okuyup kovanları gibi dinlemekten de kurtuluruz.

1) Hutbenin hamd, senâ, temcîd, şehâdet kısımları, tercüme edilmek şartıyla, âyet-i kerîme ve hadîs-i şerîfleri Arapça olarak okunur. Fakat bu husûsda sünnet-i seniyyeden ayrılmamak, seci', kāfiye hâtırı için sekāmet terkîbinden sakınmak iktizâ eder.

2) Hutbenin "mev'iza", "tavsiye bil-mukarrebât", "nehy ani'l-müb'adât", "duâ" kısımları da lisân-ı mahallî üzere îrâd olunur. Bu sûretle hutbenin bu kısımlarından maksûd olan cihet de husûl bulmuş olur. Zâten hutbenin bu kısımları anlaşılır bir lisân ile îrâd edilmedikçe hutbe de nâ-tamâm kalır. Bu hâl elbet kerâhetten hâlî olmasa gerek…

***

Sâir ibâdetlerimiz de namâzlarımızdan, hutbelerimizden farksızdır. Hepsi şekl-i aslî, şekl-i meşrû'larından az çok inhirâf etmiş, hepsi de ekseriyet-i azîmemize göre ma'nâ-yı meşrûiyyetlerini zâyi' eylemiştir. Şu hâlde umumiyet i'tibârıyla hepsini de birer birer tedkîk ve tahlîl etmek, hepsini de şekl-i aslîlerine göre tensîk ve tehzîb eylemek lâzımdır. Bid'at üzerinde ısrârın ma'nâsı yoktur. Yanlış bahâneler ile dîne, şerîate, ta'lîmât-ı nebeviyyeye muvâfık, gayr-ı muvafık mahzâ her eksikliği, her alıştığımız tarafdarlık yüzünden bu gibi bid'atlerin, yanlışlıkların idâmesi kat'iyyen câiz değildir. Bu vâdîde çalışmaya, dinimizi canlandırmaya gayret etmek erbâb olan her müslümanın vazîfe ve borcu olsa gerek. Va'llâhu a'lemü bi's-savâb.

Halim Sâbit

ESÂRET

HAKKINDA İSLÂM'IN NOKTA-İ NAZARI

Hasan Tahsin imzâlı mektup sâhibine

"Esâret" hakkındaki esâsât-ı İslâmiyyeden suâl ediyorsunuz. Bu mes'ele husamânın dîn-i İslâma karşı serd ettiği i'tirâzâttan biridir. Bu bâbda şimdiye değin gerek ulemâ-yı İslâm, gerek müsteşrikler tarafından pek çok muhâkemeler yürütülmüş, mütâlaalar serd edilmiştir. Biz muhâkememizi başka bir vâdîden yürüteceğiz.

Ma'lûm olduğu üzere insanlar beyninde kadîmü'l-eyyâmdan esâret usûlü cârî idi! Hey'et-i ictimâiyyeden bir kısmı insâniyetten hâric bırakılmış idi. Bu usûlün meydâna gelmesine üç sebeb vardır:

Birinci; muharebedir. Ezmine-i atîkada her kavim âlem-i beşeriyyeti biri medenî, diğeri vahşî olmak üzere ikiye taksîm ederdi. Medenîler kendileri, vahşîler başkaları idi. Vahşîler hiçbir hakka mâlik olmayıp her hak kendilerinin idi. Vahşîleri esîr etmek, öldürmek mübâh idi. Bir muhârebe vukūunda gālib gelen taraf bir ferd bırakmamak üzere mağlûbları katl ve evlâd ü ıyâllerini esîr ederdi. Buna dâir târîhde ve bil-hâssa *Tevrat*'da pek çok misâller irâe edilebilir.* –Ba'dehû mağlûbları katletmeyerek esâret tarîkıyle gāliblerin memleketlerine nakletmek âdeti meydâna gelmiştir. Mısır Firavunları ehrâmların inşâsında ve hidemât-ı sâirede memâlik-i meftûha ahâlisinden celb ettikleri yüz binlerle üserâyı istihdâm ederlerdi, Asur hükümdârları tarafından Benî İsrail'in kirâren Horasan ve Babil cihetlerine nakledilmeleri dahi bu kabîldendir– Âdât-ı akvâm kesb-i mülâyemet ettikçe mağlûbları memleketlerinden ihrâc etmez oldular. Şu kadar ki [**276**] hukūk ve hürriyetleri selb, emvâl-i zâtiyyeleri gasb olunur ve gālibler için çalıştırılır idi. –Târîh-i harbde memâlik-i meftûha ahâlisinin hukūk ve hürriyetlerini kendilerine terk ederek yalnız hakk-ı hâkimiyetlerini nez' etmek derecesindeki terakkīyi şerîat-i İslâmiyye ibrâz eylemiştir. Çünkü onun nazarında efrâd-ı beşeriyyeden her birinin bir sıfat-ı zimmeti vardır ki rahm-i mâdere onunla beraber düşer, birlikte doğar, birlikte neşv ü nemâ bulur, birlikte ölür, hattâ bazen kendisinden sonra da devam eder. Bu sıfat-ı mergūbe mûcebince lehine ve aleyhine bir takım ahkâm terettüb eder, hukūk ve vezâife ehil olur. İnsan hangi kavimden ve hangi mezhebden olursa olsun bu sıfatını muhâfaza eder. Kendisinden onun nez'i ve terk ve ferâğı kābil değildir.

İkincisi, borcdur. Ale'l-husûs Yunanîlerde bir medyûn îfâyı deynden âciz kaldığı sûrette dâyin onu esîr makāmında satar ve istîfâ-yı matlûb ederdi.

Üçüncüsü; zarûrettir. Fakr u ihtiyâcın ilcâsıyla ahâli nefislerini ve çocuklarını satarlardı.

Târîhin şehâdetiyle akvâm-ı kadîmenin hemen cümlesinde esâret usûlünün cârî olduğu görülür. Mısır'da, Asur ve Babil'de, hükûmât-ı İraniyye'de, Hind ve Çin'de cârî idi. Yunanîler üserâya âdetâ canlı makine nazarıyla bakarlardı. Romalılarda dahi esîr pazarları kurulurdu. Üserâ ahvâl-i memleketin bir kısm-ı mühimmini teşkîl ederlerdi. Esîr saydı için takım takım Afrika'ya gidilirdi. İskender-i kebîr uzak mahallerde işe yaramayan adamları katlettirir, işe yarayacak zükûr ve nisvânı memleketine getirirdi. Benî İsrail'de[1] dahi esâret usûlü mer'î idi.

Arab-ı câhiliyyede dahi esâret şenî' bir sûrette mevcûd idi. Dîn-i İslâm bunu tahdîd etti, tas'îb etti.

Tahdîdi, sebeb-i rıkkiyyet cihetindendir. Şerîat-i Ahmediyyede borc veyâ zarûret ilcâsıyla "esâret" meydâna getirmek mümkün değildir. Hür olan Benî Âdem bey'a mahal olmadığından bey'i bâtıldır. Esâret yalnız harbîlerle edilen muhârebelerde istîmân etmeyerek veyâ istîmân edenlerden

* Şu nokta-i nazardan bile *Tevrat*'a mu'tekid ve gayr-ı müslim Avrupa'nın İslâm'a hakk-ı i'tirâzı olmamak lâzım gelir. Yoksa biz de "kendi gözünüzdeki merteği görmeyerek başkasının gözündeki çöpü görüyorsunuz" deriz. Hazret-i İsa'nın hükm-i *Tevrat*'ı tebdîl için geldiğini ise tabîî nasârâ inkâr edemez.

1 "İsrâil" kelimesinin yazılışında matbaa hatası vardır.

birine ilticâ eylemeyerek harben ahz u zabt edilen kimseler hakkında ve pek mahdûd bir dâirede ibkā edilmiştir. Şimdi size suâl ederim: Meydân-ı harbde asker-i İslâm tarafından tutulmuş olan üserâ hakkında ne muâmele edilecekti? Belki siz dersiniz ki: "Zamân-ı sulha kadar esârette tutulsun, ba'dehû memleketlerine iâde edilsin" – Fil-hakīka zamanımızda böyle olmak lâzım gelir. Çünkü beyne'l-akvâm cârî olan hâl-i aslî, sulhtür. Muhârebe fevkâlâde bir hâl olup nihâyet bir muâhede akdiyle sulhe müncer olur. Halbuki daha yakın vakitlere gelinceye değin devletler beyninde cârî olan hâl-i aslî, harb idi. Beynlerinde ebedî bir husûmet, gayr-ı mahdûd bir adâvet cârî idi.*

Sulh ise bir mütâreke-i muvakkateden ibâret bulunurdu. O vakitler tarafeyn yek-diğerinden aldıkları üserâyı mübâdele ederler veyâ fidye vererek kurtarırlarsa esâret de nihâyet bulurdu. Hilâfı hâlinde esîr ahz eden taraf elindeki üserâyı ne yapacak idi? Sulh akd olunmayacaktı ki onları memleketlerine iâde etsin. Hâl-i harb devam edip durur iken onları iâde etmek ise düşmanın kuvvetini arttırmak demek olacağından elbette buna kimse râzı olmazdı. Şu hâlde esîri katletmekle hayâtta bırakıp işinde kullanmak veyahud bir bedel ile diğer birine teslîm etmek tarîklerinden başka çâre kalmazdı.

(Zamanımızda bile Balkan muhârebâtının sulha müncer olacağı muhakkak iken Balkan hükûmât-ı Nasrâniyyesi tarafından katl ve itlâf edilen üserâ-yı Osmaniyye'nin sayısını ancak Allah bilir…) İşte cihânın hâli öyle olduğu zamanlarda ehl-i İslâm ne yapmalı idi? Meydan-ı muhârebede hayâtını tehlikeye koyarak ahz ettiği üserâyı bırakıp düşmanın adedini mi arttırmalı idi? Bittabi' bunu kimse teklîf edemez. Memleketine iâde mümkün olmadığı hâlde ise onları katletmek mi ehven idi, yoksa hâl-i esârette ibkā eylemek mi? Elbette ikincisinin müreccah olduğunu inkâr edecek kimse bulunmaz. Hattâ sefk-i dimâyı tenkīs için esîr ahzına müsâade etmek tarîkıyle gāliblere bir fayda göstermenin bile muvâfık-ı insâniyyet olduğu derkârdır. Şimdi aradan asırlar mürûr ettikten, ahvâl ve efkâr tebeddül eyledikten sonra vaktiyle tuttuğu esîrleri katletmeyip hâl-i esârette ibkā eylemesi mi şerîat-i İslâmiyye hakkında sebeb-i levm ve takbîh olacak? Hıristiyanlar dahi bir dîn-i semâvîye mu'tekıd oldukları hâlde niçin yakın vakitlere kadar esâreti ibkā etmişlerdi.

Şerîat-i İslâmiyyenin esâret usûlünü "tas'îb" etmesi dahi muâmele cihetindendir. Akvâm-ı sâirede üserâ hayvan mesâbesinde olup mâlik olan kimse ona her ne isterse yapabilirdi, öldürmeye bile me'zûn idi. –Şerîat-i İslâmiyye'de ise cümle insanlar dergâh-ı ulûhiyyette müsâvî olduklarından üserânın sâhibi olan kimse onun mâliki değil, muhâfızıdır, her türlü hukūk-ı şer'iyyesine riâyetle mükelleftir. Kölesini evlâdından farklı tutamaz, hayâtı tehlikede olmadıkça uykusundan uyandıramaz, evlâdı hakkında şer'an câiz ve vâcib olan hâlâttan başka yerlerde darb ve tekdîr ve tevbîh edemez, şer'an mücâz olan yerlerde dahi evlâd hakkında meşrû' ve vâcib olan dereceyi tecâvüz eyleyemez. Bu ise esîr almak değil, esîr olmak demektir. Bundan başka şerîat-i Ahmediyye üserânın i'tâkını efdal-i ibâdât addetmiştir. Köle âzâd etmek keffârât envâındandır.

Azîzim! Öteden beri Hıristiyan Avrupa'da esâretin muhtelif nâmlarla müteaddid nevi'leri cereyân etmiş ve "kānûnen" ref'i daha yakın zamanlarda müyesser olmuştur. Maamâfîh siz onların parlak sözlerine bakmayınız. Amerika'ya tevârîh-i muhtelifede muhâceret eden Avrupa akvâm-ı mütemeddinesi(!) otuz [**277**] milyon râddesinde tahmîn edilen bîçâre yerli ahâliyi mahv ede ede bugün bir milyon derecesine indirmişlerdir. Onlar da bir âtî-i karîbde mahva mahkûmdurlar. Eğer Endülüs fecâyii zuhûr-yâfte olmasaydı da ehl-i İslâm tarafından kuvve-i karîbeye getirilmiş olan Amerika keşfiyâtı netîce-pezîr olup oraları medeniyet-i İslâmiyyeye cevelângâh olsaydı bugün o yerli ahâli mevcûdiyetlerini muhâfaza ederlerdi. Bilirsiniz ki İspanya, Cenûbî Fransa, İtalya'nın mühim bir kısmı, Sicilya, Sardunya, Macaristan, Yunanistan, Eflak ve Boğdan ve helümme cerran… Nice memâlik ve büldân asırlarca müddet ehl-i İslâm elinde kaldığı hâlde yerli hıristiyanlar muhâfaza edilmiş idi. Ba'dehû nasârâ eline geçen bu memâlikteki ahâlî-i İslâmiyye ne oldu? Nümûnelik olmak üzere bir ferd olsun bırakıldı mı? Nasârâ, İslâm'ın esaretinden bahsederken biraz yüzü kızarmalıdır. Hâlâ bugün müstemlekâtta yerli ahâli hakkında edilen muâmelâtı yakından tahkīk ediniz, bu bâbda yazılan eserleri okuyunuz. Bîçârelerin ne fecî' bir hâl geçirdiklerini anlarsınız, ale'l-husûs Amerika'da bîçâre Zencileri köle gibi istihdâm ettikten başka onların unsurunu bil-külliyye mahv ve izâle için ne türlü tedâbîr-i şeytanet-kârâneye mürâcaat edildiğini görürsünüz. Balkan akvâm-ı mütemeddinesinin(!) yâverî-i tâli' ile elde ettikleri vilâyât-ı Osmaniyye sekene-i müslimesi ve hattâ kendi kavmiyetlerine mensûb olmayan ahâli-i gayr-ı müslime hakkında irtikâb edilen teaddiyâtı nazar-ı i'tibâra almak nasârânın derece-i medeniyyetini irâeye kâfi değil mi?

1900 sene-i Mîlâdiyyesinde Çin'de serzede-i zuhûr olan Boxserlerin isyânı üzerine bütün Avrupa düvel-i muazzamasıyla Amerika ve Japonya devletleri tarafından Çin'e müşterek bir ordu sevk edilmiş ve bu ordunun idâresi Alman kumandanına tevdî' olunmuş idi. İşte bu ordunun hîn-i hareketinde Almanya imparatoru hazretleri askere bir nutuk etti. Verdiği emir ne idi, bilir misiniz? "Düşmana emân yoktur!" –Protestan âleminin âdetâ bir reis-i rûhânîsi olan ve müteaddid âsâr-ı dîniyye kaleme alan bu haşmet-meâbın verdiği emir hiçbir vechile şâyân-ı istiğrâb değil idi. Çünkü yedinde bulunan Kitâb-ı Mukaddes daha üç bin sene evvel düşmanın hayvanlarına bile emân vermiyordu. İşbu Ehl-i Salîb ordusu Çin'e ayak basar basmaz mukaddes imparatorun verdiği evâmir-i kudsiyâneyi harfiyyen icrâ etti. Sâhilden Pekin'e kadar teneffüs eder bir zî-rûh, dikili bir ağaç, taş üzerinde taş bırakmadı. Tafsîle muttali' olmak isterseniz nümûne olarak Balkan muhârebâtındaki vekāyi'-i salîbiyyeyi gözünüzün önüne getiriniz.

İşte bütün dünyânın "düşmana emân yoktur" dediği zamanlarda şarktan bir din çıkıyor, düşmana emân verdikten başka hukūk-ı beşeriyyesini de tasdîk ediyor. Şu kadar ki meydân-ı muhârebede silâh be-dest olarak elde ettiği düş-

* Âlem-i Nasrâniyet'in ehl-i İslâm'a karşı bu yoldaki fikir ve nazarı hâlâ bir gûne tebeddüle uğramamıştır.

manı memleketine iâde mümkün olmadığından katletmeksizin evlâd gibi muâmele görmek şartıyla esârette ibkā ediyor. Şimdi ona deniliyor ki: "Sen niçin onu hâl-i esârette ibkā ettin?" Eğer "düşmana emân yoktur" prensibine o da riâyet etse idi ihtimâl ki şimdi memdûh olacaktı…

Gedikpaşa
Mahmud Es'ad

NİSÂİYÂT

MUHTEREM *SEBÎLÜRREŞÂD* CERÎDE-İ İSLÂMİYYESİ HEY'ET-İ TAHRÎRİYYESİ ERKÂN-I KİRÂMINA

Âcizeniz, muhterem *Sebîlürreşâd*'ın en eski kārielerinden ve en ciddî hayr-hâhlarındanım. Daima efâzılımızın nâfi' eserlerini, irşâdkârâne makālelerini, bâ-husûs şâir-i muhterem Âkif Beyefendi'nin âlî ve müessir şiirlerini mütâlaa eder, gâh inşirâh-ı kalb hisseder, âtîden ümîdvâr olurum, gâh ise yeise düşer, bilâ-ihtiyâr gözyaşları dökerim.

Bîçâre İslâm! Ne bed-baht imiş ki milyonlarca hâricî düşmanı kendisini boğmak için üzerine savlet etmekte iken sinesinde büyüttüğü evlâdları bugün birer yılan, birer akreb olmuş, zehirlerini kalbine îsâl için hâricdeki düşmanlardan ziyâde sarf-ı mel'anet ediyor. Dünyâda hiçbir millet yoktur ki denâetin, şenâatin bu derecesine tahammül edebilsin! Dünyâda hiçbir hükûmet yoktur ki ümmetin bünyân-ı mevcûdiyetine karşı bu derece küstâhâne tecâvüzlere karşı göz yumabilsin!

Bir müddetten beridir "Nisâiyyûn" nâmıyla ortaya atılan bir sürü gençler, biz müslüman kadınlarının cebîn-i pâkimizdeki sütre-i ismeti yırtmak için kirli tırnaklarını uzatıp durmaktadırlar. Yüzlerinden hayâ kalblerinden îmân, vicdân silinen bu gürûh-ı esâfil düştükleri hazîz-ı mezelletten şems-i münîr-i ismet ve iffeti lekeleyebilmek için murdâr elleriyle çamurlar savurmaktan biran fârig olmuyorlar. Câzibe kānûnu savurdukları çamurları kendi yüzlerine sıvadığı hâlde yine bu sefîller icrâ-yı mel'anetten geri durmuyorlar!

Artık bu gürûh-ı rezîlenin cür'etleri ziyâdeleşti. Ümmetin huzurunu selb edecek dereceye geldi. Memleketin âsâyişi nâmına kendi üzerine toz kondurmayan hükûmet biraz da halkın hissiyât-ı samîmesini düşünsün, erbâb-ı namusun iffetini muhâfaza için sesini yükseltsin. Çünkü bu heriflerin ne mantıktan, ne hikmetten, ne kavânîn-i ictimâiyyeden, ne de âdâb-ı insâniyyeden, hiçbir şeyden nasîbleri yoktur. Kaç defalar efâzıl-ı ümmet tarafından ilimle, mantıkla cevap verildiği hâlde bu derbederler bütün bu hikmetlerden teâmî ederek bin türlü mugālatalarla halkı idlâle çalışıp durmaktadırlar.

[**278**] Gûyâ "esâret içinde kalan müslüman kadınlarının hukūkunu istirdâd, hürriyet-i mutlakalarını te'mîn" için ortaya çıkan bu histen muarrâ utanmaz herifler kimler oluyormuş? Bunlar ne salâhiyetle müslüman kadınları nâmına söz söyleyebilirlermiş? Kendilerine hangi namuslu bir İslâm kadını hâlinden şikâyette bulunmuş? Çok değil, bir tane, iffetine, ismetine toz kondurmamış tek bir müslüman kadını göstersinler ki hukūk-ı mansûbesini(!) istirdâd için ictihâdda bulunmak üzere kendilerini tevkîl etmiş bulunsun!

Eğer isimleri bir takım paçavralarda sürüklenen misyoner yetiştirmesi sefîl "kadınlar", "hürriyet-i mutlaka"larını te'mîn için kendilerine mürâcaatta bulunmuşlar ise isimlerini tasrîh ederek onlar nâmına babalarına, yâhud kocalarına karşı şikâyâtta, müdâfaâtta bulunsunlar. Eğer Beyoğulları'nda sürtüklük eden kendi karıları, kızları, kardeşleri nâmına çırpınıp durmakta iseler hiç bağırmaya çağırmaya hâcet yoktur. Bu husûsta tamamıyla hürriyet-i şahsiyyeye mâliktirler. İstedikleri yerlere gider, istedikleri gibi hürriyet-i mutlakalarını te'mîn edebilirler. Emin olsunlar ki yüzlerine tüküren bile olmaz.

Her şeyin bir haddi, bir kānûnu olduğu gibi terbiyesizliğin de bir dâiresi vardır. Fâilinin şahsına münhasır kaldıkça kimse bir şey diyemez. Fakat bir kimse kendisi, âilesi alçak fıtratta bulunmuş olmakla bunu başkalarına da teşmîle kalkışırsa artık onlar ahlâk anarşistleri sayılır ki erbâb-ı iffet onlara karşı lâzım gelen vaz'iyeti almakta gecikmez.

Sefîh herifler, sürüdükleri hâk-i mezellete erbâb-ı namusu da düşürmek istiyorlar. Fıtratın kendilerini mahrûm ettiği iffet ve ismete karşı pür-gayz u kîn hücum edip duruyorlar:

"Müslüman kadını esârette imiş, müslüman kadını habs içinde imiş, müslüman kadınının hiç hürriyeti yok imiş!"

Terbiyesiz herifler, erbâb-ı iffete iftirâ da ediyorlar. Kara kalbleri dalâlet içinde çırpınıp durmakta olduğu için herkesi kendileri gibi hapis ve esâret içinde sanıyorlar. Ne büyük hüsrân, ne azîm dalâlet!

Bütün dünyâ bilsin ki: Biz müslüman kadınları esâret altında değil, hakīkī bir saâdet içindeyiz. Âlî şerîatımızın vaz' ettiği bir takım kuyûd-ı insâniyye ve ahlâkıyye, bu kabîl ahlâk ve namus düşmanlarına karşı bizim için birer hısn-ı hasîn-i iffet ve ismettir. Biz özü müslümanlar Müslümanlığımızla iftihâr eder, ahkâm-ı dîniyyemizi hırz-ı cân ile îfâ eyleriz. Bu, bizim için büyük bir şereftir. Cân u gönlümüzle bu semâ-yı saâdette pervâz ederiz. Milyonlarca bütün müslüman hemşirelerim benimle hem-efkârdır. Üç buçuk südü bozuk fıtrat-ı sefîhenin enfâs-ı habîsesi ile İslâm'ın semâ-yı pâki taaffün eder mi?

Onlar, yılanlar gibi mezellet ve sefâlet topraklarında sürüklenip dursunlar, elbet bir gün tepelerine müdhiş bir kakma indiğini görürler.

Muhîtimizde türeyen bu ahlâk ve namus anarşistlerine karşı hârisîn-i iffet ve şerîatin bir tedbîr düşünmekte olduklarından büyük bir itmi'nân-ı kalb ile ümîdvâr olarak hatm-i güftâr eylerim.

Kārielerinizden
Fatma Zehra

(Mûmâ-ileyhâ Fatma Zehra Hanımefendi'nin lütfen adreslerini idârehânemize bildirmeleri ricâ olunur.)

SÂHİB-İ İFFET BİR HANIMIN MEKTUBU

Bu mektup, akıllı, namuslu münevver bir hanım tarafından, Bakü'de münteşir *Şelâle* gazetesinde, Halûka Hanım'a hitâben neşrolunuyor. Rusya müslümanları tesettür mes'elesini halletti! diye o muhterem dîndâr kardeşlerimize iftirâ eden südü bozuk Bizantinler bu mektubu görsünler de utansınlar!

"Sevgili kardeşim Halûka

Senden almış olduğum sevimli ve ruhlu mektubuna bir aydan beri her gün cevap vermek istiyorum. Fakat vatan ve millet için yetiştirmeye çabaladığım mini mini yavrularımla olan meşgüliyetlerim beni yazmaktan men' ediyordu. Bu gece işte onları parlak târîhimize âid tatlı masallarla uyuttuktan sonra sana yazmak üzere vakit bulabildim. Öyle zannederim ki sevgili kardeşim son mektubunu pek heyecanlı bir zamanında yazmışsın. Açıkça söyleyeyim: Hayâta ve onun felsefesine dâir olan fikirlerini ben biraz fazla müfrit buluyorum.

Evet, bilmem, sevgili Halûka, nasıl ve ne gibi bir sâik sana dünyâda insanların ve bilhassa biz kadınların aslâ hür, serbest ve aynı zamanda da mes'ûd olamayacağımızı kabûl ettiriyor?.. Hayır, ben bu fikrine iştirâk etmiyorum. Çünkü bugün ben, senin mes'ûd olabilmeleri aslâ kābil olmadığını kabûl ettiğin o kadınlardan biri bulunuyorum, aynı zamanda da mes'ûd ve bahtiyârım.

Şübhesiz değil mi Halûka? Şu dakīka beni cidden seven bir refîk-ı hayâta mâlikim ve kendisiyle olan müşterek, sâf, samîmî ve lekesiz hayâtımızın nurlu ve pek sevimli iki tane de şâhid-i hakīkī ve delîl-i zâhirîsi var.. Biz biribirimizi hürmetlerle seviyoruz… Bu iki yavrumuz da bizim bu hürmetlerimizi ve bu muhabbetlerimizi her dakīka başka başka şuhluklarıyla takviyeye çalışıyorlar…

Mektubunda: Kadın, diyorsun, hayât akıntısı ortasında açılmış bir çiçek, yalnız ve kimsesiz bir gonca, bir nilüfer!... Fakat bu nilüferin, neden o akıntının dalgacıklarıyla daima müteessir olarak yıprandığını kabûl ediyorsun?..

Evet, kadınlık, cereyân-ı hayât ortasında açılmış bir goncadır ki senin dediğin gibi bu cereyânın dalgacıkları onu ezip, yıpratmaz. Bilakis hafif darbeleriyle onun ince güzelliklerini, onun sevimli rikkatlerini, bir kat daha tarâvettâr kılar. Bu gonca hiçbir zaman o cereyânın ortasına atılmış, yalnız ve kimsesiz bir esir değildir. Bilakis o kendisini dâimâ nevâzişlerle okşayan o dalgacıkların ortasında hayât bulmuştur. Binâenaleyh hiçbir vakit muhiti ona yabancı olamaz. Yalnız yeter ki o yaşamayı, kendisini muhâfaza etmeyi bilebilsin!..?... Avrupalılar kendi kirli ve lekeli kavânîn-i ictimâiyyeleriyle bizimkilerini mukāyese ederek daima yanlış netîceler çıkarıyor ve bizi, biz müslüman kadınlarını erkeklerimizin esîri olarak görüyorlar. Lâkin hayır!..

İşte bugün benim bir zevcim var. Halbuki ben onun esîri olmadığım gibi kendisi de bana esîri olmaklığımı hiçbir zaman emir veyâ teklîf etmedi. Aksine olarak buna aslâ hakkı olmadığını her dakīka tekrar etmekte!...

Evet, sevgili Halûka, biz hiçbir vakit erkeklerimizin esîri değiliz ve kendini [**279**] bilen erkeklerimizden hiçbiri de böyle mantıksız bir iddiâda bulunmuyor…

Bu fikir bize doğrudan doğruya Avrupalılardan gelmiş bir yalandır. Avrupalılar dinimizin "tarz-ı telebbüsümüz" hakkında vaz' etmiş olduğu biraz müfrit olmakla beraber tamâmıyla muhik bulunan usûlleri "tesettür" kānûnlarını görüyor ve onu yalan yanlış anlayarak köpürüyorlar… Neden, niçin?!.. Dînimizin emretmiş olduğu tesettürün fenalık neresinde?..

Tesettür; bizim terakkīmize mi mâni'dir? Tesettür, bizim hayâtımızı mı tahrîb eder? Tesettürün birçok ictimâî ve ahlâkī fevâidi bir taraf, o bizim hangi kābiliyetimizin inkişâfına bir sed çeker?!..

Evet, şübhesiz, tesettürü taassubla karıştırırsak, şübhesiz ki bundan pek büyük fenâlıklar meydâna çıkar. Fakat dinimiz bize tesettürü emretmekle hiçbir zaman kadınlığı esâret altına almamıştır. Kadınların tesettüre mecbûr bulunmaları i'tibârıyla esârete ma'rûz kalmış olmaları İslâmiyet'i günden güne kemiren taassub mikroplarının mahsûl-i muharribidir.

Tesettür, bilakis kadınlığa, biz kadınlara fayda vermek üzere vaz' olunmuş iyi bir usûldür. Dinimiz hiçbir vakit kadınları okuyup yazmaktan, kābiliyet-i dimâğiyyelerinin tenmiyesine çalışmaktan men' etmiyor. Dinimiz hiçbir vakit maddeten zengin bir kadını ticâretle meşgūl olmaktan ve ma'nen zengin bir kadını ise beşeriyet için ve ona fâide-bahş olmak üzere uğraşıp didişmekten alıkoymuyor. Avrupalıların zannettikleri gibi, biz esîr değiliz. Dinimiz bize en hakīkī bir serbestî ve en ma'kūl bir hürriyet bahşetmiştir.

Zevc ve zevcenin hattâ her husûsta yek-diğerine mütekābil muâmelede bulunacaklarını emreden bizim dinimiz "İslâmiyet" değil midir?

Böyle bir din ile mütehassis olan hakīkī bir müslüman nasıl olur da kadının kendi esîri bulunduğunu iddiâ edebilir?... Yaparsa küfretmiş olmaz mı?

Hayır, hayır!... Bugün ben erkeğimin aslâ esîri değilim. Ben yalnız zevcimin kadını, çocuklarımın vâlidesi, evimin de hâkimesiyim!…"

KADINLARIMIZI KOLLARIMIZA TAKMAKLA TERAKKĪ EDEMEYİZ!

Yine *Şelale* mecmûasında Lyon Ticâret Enstitüsü talebesinden A[ayın]. Feridun Efendi tarafından neşrolunan bir makālenin şâyân-ı dikkat fıkralarını da aynen âtîye naklediyoruz. Din kaydından âzâde kalmak için Avrupa'yı dolaşmayı tavsiye eden cibilleti bozuk sefihler, Avrupa'da tahsîl eden şu necîb İslâm gencinin mütâlaât-ı dindârânelerine acaba ne diyeceklerdir?

"Bugün Avrupa'daki hayât-ı nisvâna, uzaktan, atf-ı nazar edecek olursak, 12 yaşından i'tibâren, kadın ve kızlarda icrâ-yı hükm eden rezâleti anlar ve hiçbir vakit hemşirelerimizin de öyle bir hayât geçirmeye mecbûr olmasına razı olmayız. Fakat bittabi' komşularımızın geçirmekte olduğu o hayât-ı müstekrehi nazar-ı i'tibâra almayanlarımız sâhib-i vicdân addedilemez.

Fransa gibi medenî bir memlekette izdivâcın günden

güne tenâkus etmesine yegâne sebeb, onların o hayât-ı rezîlidir. Zîrâ kadınlar erkeklere o kadar serbestlik vermişler ki her erkek müşkilât-ı hayâtı kendisine bir bahâne ederek izdivâcdan uzaklaşıyor ve aynı zamanda da milletine, memleketine büyük büyük darbeler vuruyor. Orada izdivâc için bir erkeğin kalbini kazanabilmek bir kız için büyük bir muvaffakiyettir. Almanya, İngiltere ve sâirlerinin de Fransızlardan pek de geri kalmadıklarını –zannederim– i'tirâfa hâcet yoktur.

Bugün Amerika kadınlarının ateş ile barutun ihtilâtıyla hâsıl olan parlamanın kendi istikbâlleri için ne kadar muzır olduğunu anlayarak erkeklerden günden güne uzaklaştıklarını mecmûalarda okuyoruz ki bu kadınlar, sefâhetin, açıklığın ne olduğunu artık anlamışlardır. Sefâhet tatlı bir şeydir; onun istikbâlde vereceği mazarratı içine dâhil olduktan sonra nazar-ı i'tibâra almak çetindir. Lâkin sefâhete girişmeden düşünmeye muktedir olan bittabi' yüzde doksan dokuz kendisini men' edebilir.

Okuyanlardan pek çoğumuzun son zamanlarda güzel dinimizi ayaklar altına alarak çiğnediğini her gün görüyoruz. Ve pek çoklarımızı içki, kumar gibi âlemin ikrâh ettiği şeylerin fâili, hem de o ef'âli bir şeref addeden fâili müşâhede ediyoruz. Aynı zamanda da terakkī ve tahsîlden, açıklıktan dem vuruyoruz. Şübhe yok ki böyle şeylerin bâis-i mazarrat olduğunu anlayan câhil bir peder evlâdının kumarbaz, içkici hattâ bî-dîn olmasına râzı olmayarak cehâlette kalmasını tercih eder. Binâenaleyh bizler –kadın olsun, erkek olsun– kendimizi sâf, mütedeyyin ve sâhib-i vicdân göstermeye gayret edecek olursak bittabi' kardeşlerimiz de tahsîl ve medeniyete tarafdar olurlar. Aksi takdîrde kadınlarımızı kollarımıza takmakla hiçbir vakit terakkī edemeyiz."

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

BURMA EYÂLETİ

(Şevay Dagon) Puthânesi:

Buzilerin en cesîm ve mühim ma'bedleri olan bu puthâne Rangon kasabasının en mürtefi' bir noktasında ve dört millik bir muhît içinde inşâ edilmiştir. Budistler her tarafdan bu ma'bedi ziyâret için geliyorlar. Hüsn-i tâli'den olarak benim buraya muvâsalatımla beraber ma'bedin ziyâret mevsimi de başlamış ve gece vakti şehirdeki Budistler ibâdethâneye hürmeten hâne, ikāmetgâhlarını, ticârethânelerini donatmışlardır. Ma'bede dört taraftan merdivenlerle çıkılır ise de Rangon kasabasının cebhe-i cenûbiyyesine karşı olan merdivenlerden puthânenin tepesine hemen her gün pek ziyâde bir cem'iyet girer çıkar.

Bu puthânede Buza diyânetine, mezhebine pek ziyâde hizmet eden –ve Buzalıların zu'munca dünyâya bereket ve revnak veren– dört Buza'nın emânâtı muhâfaza edilmekte olduğundan yeryüzündeki Budistlerin ziyâretgâhı ve ka'besi vâkı' olmuştur. Çin'den Japonya'dan, Hindistan'dan, hâsılı Budistler muhîtinden her sene bu mevsim zamanında binlerce halk berây-ı ziyâret Rangon'a geliyorlar.

"Kau Kathou"nun su bardağı, "Kothapa"nın hırkası, "Gaunagohn"un entârisi ve "Goudama"nın saçlarından sekiz aded tel işbu puthânede mahfûz ve mevcûd bulunduğundan Budistler indinde pek mukaddes bir ma'bed teşkîl eylemiştir. Bâlâdaki dört ismin herbiri bir Buda'nın ismidir ki peyrevlerinin zu'munca dünyâ ve mâ-fîhâya bereket vermiş ve cihânın bekā ve devamına hizmet etmişlerdir.

Bir de mezkûr puthâne bâkī ve kāim kaldıkça cihân ve cihâniyân âsâyişle imrâr-ı hayâta muvaffak olacak ve eğer yıkılacak olursa kıyâmetin kopacağına Budistlerde kanâat-i kâmile vardır.

Puthâneye üç yüz merdivenle çıkılır. Merdivenlerden çıkarken İngilizlerden başka –ki sırf bu imtiyâz onlara mahsûs olup, esmer renkli hıristiyanlar bile bundan mahrûmdurlar– bil-cümle anâsır-ı muhtelife ayakkabılarını çıkardıktan sonra, kirli ve envâ'-ı evsâh ve kesâfât ile meşbû' bir hâle gelmiş olan merdivenleri tırmanıyorlar.

[**280**] Merdivenler bitince zâir kendisini 170 İngiliz kademi yüksekliğinde dümdüz bir yerde ve mürtefi' noktada "Baguda" dedikleri sipsivri, kubbeli ve kubbeleri şemsiye biçiminde saçaklı, irili ufaklı bir takım ma'bedler karşısında buluyor. Bu binaların cümlesinde Buza bağdaş kurmuş bir vaz'iyette oturmaktadır. Buza sağ elini sağ dizi üzerine uzatmış diğer elini de göğsünün altına getirip açmıştır.

Buza'nın mütebessimâne, mahzûzâne olan bu vaz'iyet-i lâ-kaydânesi pek latîftir.

Ma'bedlerin bulundukları müstevî ve mürtefi' mahallin tûlu dokuz arzı yedi yüz İngiliz kademidir. Bu mevkiin tam ortasında 1355 kademlik bir muhît içinde bâlâda arz ettiğim Buza emânâtının mahfûz bulunduğu ma'bed inşâ edilmiş ve mezkûr binâ üzerinde şemsiye şeklinde ucuna kadar tedrîcî bir sûrette sivrileşen bir kubbe vücûda getirilmiştir ki binanın sathından kubbenin sivri noktasına olan irtifâ' dahi 370 İngiliz kademine tahmîn edilmektedir.

İşbu kubbenin sivri ucuna da diğer küçük şemsiye gibi bir süs vaz' edilmiştir. Buna Burmalılar tâc tesmiye ediyorlar. Her ma'bedin kulesinde, ucunda böyle bir şey vardır. Bu tarz-ı inşâ Burmalılarla Buzalılara mahsûstur. Kendi lisanlarıyla buna Sein-bu diyorlar.

Mezkûr kubbe, ince bir kâğıd tabakası hâline getirilen altın yapraklarla donatılıp sivri ucuna da altından ma'mûl küçük ziller takılmıştır. Rüzgâr esdikçe kubbenin tepesinden akorsuz bir kānûn veyâ santor sesine benzer bir takım sesler aşağıya doğru akseder.

Mezkûr altın zillerden başka kubbenin tepesine mütezehhid, müteabbid Buza peyrevleri tarafından da altın zencir, köstek, sâat, bilezik, mücevherli yüzükler, zümrüdlü, yakutlu gerdânlıklar ta'lîk edilmiştir. Bu kubbe 1871 sene-i milâdîsinde yeniden ta'mîr olunduktan sonra Burma Hâkimi Mindon Min tarafından merâsim-i iftitâhiyyesi icrâ olunduğu esnâda bâlâda arz eylediğim zî-kıymet eşyâyı yerli Buzalılar kubbenin sivri mızrağına nezir ve teberrük kabîlinden olmak üzere ta'lîk eylemişlerdir.

Bu sivri şemsiye ile mızrağı som altından ma'mûl olup etrafındaki mücevherât ile beraber yetmiş bin İngiliz lirası kıymetindedir.

Bu büyük kubbenin etrâfında yüzlerce küçük ve orta biçimde ve cesâmette diğer puthâneler rekz ve ikâme edilmiştir.

Sarı bir örtü ile vücûdlarını örten Poun gyee (Pungi) Buza râhibleri ötede beride dolaştıkları, ellerinde, boyunlarında Hind cevizlerinin küçük tanelerinden ma'mûl olan tesbîhlerin bulunduğu görülür. Bunlar aynı zamanda okuma-yazma bilmedikleri hâlde kendilerine müneccim, tabîb süsünü vermektedirler.

Ma'bedin cihet-i şarkîsinde on dört kadem irtifâında, kırk iki ton ağırlığında, sekiz kadem kutrunda koca bir çan "Peak" ağacından ma'mûl kuvvetli bir sehpaya ta'lîk olunup, zavallı akıl fukarâsı olan Buzalılar bu heyûlâyı iki de birde sallayıp duruyorlar. Bundan mütehassıl olan sadâ o kadar garîb ve müstekrehdir ki sesi kısılmış ihtiyârın âvâz ve sadâsını andırıyor.

Mezkûr 1840 senesinde Burma Hâkimi Pharrawaddi tarafından ma'bede nezir makāmında peşkeş ve takdîm kılınmıştır.

Puthânelerde sıra ile yek-nesak oturan Buza heykellerinin boynuna sarı renkli güller, çiçekler asılmış ve önlerine de müteaddid mumlar yakılmıştır. Mum, ispermeçet kokusundan insan boğulacak bir hâle geliyor. Birçok a'mâ dilenci puthânenin demirbaş ve dâimî mobilyaları makāmında addedilebilirler. Ma'bede çıkan geniş merdivenlerin her iki tarafında tahta sandıklar üzerine gül, sigara, mum, ispermeçet, çiçek,bazı yiyecek, ufak tefek şeyler teşhir eden genç ve ihtiyâr Burma kadınları gelen geçene öteberi satmak sûretiyle enzâr-ı dikkati celb ediyorlar.

Ma'bedi ziyâret etmek için gurûb, mehtâblı geceler en münâsib ve elverişli bir zamandır. Hele bu münevver ve mukammer gecelerde yerlilerle İngilizler puthânenin etrâfında vâkı' olan sık ağaçlar altında sevdikleri kadınlarla tatlı ve leziz vakitler geçirmekte kusûr etmezler.

Buza'nın bu ma'bedinde aşk u garâm, nâz u hirâm, cilve ve cünbüş o kadar mebzûldür ki yabancılar bile bundan derhâl istifâde edebilirler. Ma'bedin müstevî tepesine çıkıldıktan sonra her türlü kayıd, ref' u zâil olur. Buza'nın rûhu zâirlerin başı üzerinde uçmaya başlayarak onlara umduklarından ziyâde bir hürriyet ve serbestî bahşetmekle taltîf ve tatyîb-i hâtırlarına müsâraat eyler.

El ele veren, kol kola giren çiftler bî-pervâ gezip dolaşıyorlar. Puthânelerin saçağında isti'mâl olunan tahtalar kavî ahşâb olmağla beraber pek mutarraz ve musanna' bir sûrette işlenmiştir. Tahta oymacılığı Burma'da son derecede müterakkī bir hâldedir. Hiçbir memlekette bu kadar zarîf, ince iş vücûda getirilmez.

Buza peyrevlerinin pis yerler üzerine iki diz üzerinde oturup ibâdetlerini, duâlarını Burma lisanıyla edâ ve îfâ ettiklerini görmek pek eğlenceli şeylerdendir. Bu taş ve çamura tapanların a'mâk-ı kalbinde câygîr olan hutû' ve huzû' bir türlü kābil-i tasvîr ve ta'rîf değildir.

Puthânenin medhaline yakın bulunan dükkânlarda kafesler derûnunda birçok güvercinler bulunuyor ki bunları Buza'nın müteverri', mütedeyyin peyrevlerine satıyorlar. Satın alanlar onları âzâd ediyor ise de diğer taraftan kuşlar kendi arzu ve istekleriyle kuşçu dükkânına geri uçup gelmekte tereddüd etmezler.

Rangon'da bu puthâneden başka dokuz puthâne daha vardır ki onların herbirine binlerce lira sarf edilip meydana getirilmişlerdir.

Mezkûr puthânelerin etrâfında hüccâc ve züvvâr için ikāmetgâh ve ârâmgâh olarak birçok hâneler inşâ olunmuştur.

Kasabanın ortasında da diğer ma'bed mevcûd olup mîlâd-ı İsa zamanında inşâ edildiği zu'm olunmaktadır.

Kasabanın hâricinde ve hayvanât bahçesinin kurbünde diğer büyük bir puthâne vardır. Bu puthânede yalnız Buza'nın iki heykeli vardır. Biri bağdaş kurmuş bir vaz'iyette diğeri de uzanmış bir hâldedir. Oturmuş olan heykelin kulaklarında yüz bin İngiliz lirası kıymetinde bir çift büyük pırlanta parlamaktadır.

Birinci heykel oldukça i'tinâ ile vücûda getirilmiş ise de ikinci heykel sırf âdî taştan Mısır'da "isfenks" –Ebu'l-Hevl– biçiminde yapılmıştır. Fakat bu heykel ne Ebu'l-Hevl kadar büyük ne de o kadar musanna'dır.

Bu ma'bedin eteğinde suyu râkid güzel bir göl vardır. Gölün içindeki tenbel balıklara Buzistler ekmek doğrayıp it'âm ediyorlar.

Rangon'da küçük bir müzehâne ile bir hayvanât bahçesi var ise de ziyârete değmezler.

Rangon **S**[sin]. **M. Tevfik**

Beyrut Mektupları:

– 1 –

İLK GÖRÜŞ

Hep bir araya toplanan bir sürü fikrî ve hissî âmiller pek latîf ve kâmkâr şerâitle mahmûl yedi günlük bir seyahatten sonra nihâyet beni Beyrut'a yaklaştırmıştı. Trablusşam'da "Saîdiye"nin sîne-i şi'r ü fünûnundan ayrılarak bir iki sâatlik cevelândan sonra artık müfekkiremi, kuvve-i hissiyye ve hayâliyyemi, bilhassa bütün havâssimi yarın sabâh kavuşacağım Beyrut'un ilk [**281**] hamelât-ı intibâına hazırlamakla meşgūl olmaya başlamıştım. Bütün bu istihzârât; ferdâsı günü erken uyanmak için kuvvetli bir "telkīn" yerine geçmişti. Sabahleyin hemen vapur halkının yerli olan takımıyla beraber uyandım. Vapurumuz sol tarafa düşen Lübnan dağlarına ve sâhile muvâzî bir hat ta'kīb ederek müstağniyâne ilerliyor, diğer taraftan gece gündüze son nefeslerini teslîm ediyordu. Zâten on on iki sâatten beri zebûn-ı heyecân olan ruhum bu Akdenizler –Suriye sabahının huzûr-ı cemâlinde, hâşi' ve teslîmkâr, çırpınıyordu.

Şark, evvelâ bir yasemin deryâsı hâlinde idi. Yavaş yavaş bu muhît-i muattarın ortasında bir âğūş-ı gülgûn açıldı. Güneş doğuyordu. Onunla beraber ufkun meşîme-i zer-târından Beyrut da doğmaya başladı. Bu sevgili vatan-pâreyi istikbâl için gönlümle beraber bütün tabîat ayaklanmıştı.

Güneş, âyîn-i visâlin mevki'-i şerefini işgāl ediyor, biz onun âheng-i hakk-serâsına peyver oluyorduk.

* * *

Beyrut'un umûmî manzarasını doya doya temâşâ ederek yaklaşıyorduk. Nihâyet iskele, liman, vapurlar, zırhlılar… Hep açık saçık görünmeye başladı. Evet vapurlar, zırhlılar, bize yabancı ve rakîb bayraklarla göğüs kabartan vapurlar, zırhlılar ve bunların ortasında aylardan beri boğulup kalan, rahîm bir el bekleyen "Avnullâh"ımız.. Beyrut'ta yediğim ilk hançer, işte bu oldu: Allah muînimiz olsun mu?

Vatanımın kapısında kazandığım bu ilk yara. Aynı rahmet oldu. Toprağımıza aklımı başıma alarak ayağımı attım. Artık sabahın cemâline, iklimin kemâline, yıldızların melâline vedâ' etmek lâzım geliyordu. Şimdiye kadar bu mübârek toprak nâmına zihnimde tekâsüf ve teressüb eden menkūlât-ı ma'rifeti birer birer îkāz ettim. Artık hem hissetmek, hem düşünmek, hem tahayyül etmek istiyordum. Size bu mektubumda ilk görüşten bahsedeceğim için duygum, düşüncelerimde de bu hudûdu muhâfaza etmek isterim:

Beyrut, medeniyet-i hâzıranın temsiline uğraştığı şehirlerimizden biridir. İnsan ilk nazarda bu hakîkatle karşı karşıya gelir. Büyük ticârethâneler, büyük binâlar, caddeler, elektrikli tramvaylar… Medeniyet-i garbiyyenin buralarda salgın bir istîlâ gösterdiğini anlatır. Fakat bütün bu tecelliyâtın etekleri nde batî ve hâsir bir şark ruhu nâlândır. Meselâ büyük ve elektrikli tramvayla mutarraz bir caddeden geçersiniz ki iki tarafında garb ve şarkın temâsîl-i ticâreti saf-beste-i ikbâl ve idbârdır. Pâk sokaklardan birine giriniz, kendinizi Beyrut'un kurûn-ı vüstâya âid çarşılarından birinde bulursunuz. Fakat bunların da kendilerine göre bir letâfeti, bir hây u hûyu vardır. Caddelerin, vesâit-i nakliyyenin izdihâm-ı fa'âlinde fes, her nevi' serpûşa gālibdir. Beyrut'un ekseriyet-i nüfûsunu teşkîl eden Hıristiyan Arablardan şapkalıya nâdir tesâdüf olunur. Arabça en şâyi' lisandır. Fransızca bilenler çok bulunur. Yüksek ve orta ticârethânelerde hemen ekseriyetle Fransızca bilenler vardır. Ticâret-i umûmiyye ekseriyeti teşkîl eden Arab hıristiyanların elindedir. Müslüman Arap kardeşlerimiz de ticârete bîgâne değildir. Onların da ticârethâneleri vardır. Esâsen burada unsur-ı İslâm pek de atâletle tavsîf olunamaz.

Yirmi seneden beri unsur-ı İslâm'ın ticâret âleminde pek ileri gittiğini salâhiyetdâr bir ağızdan kemâl-i mesâr ile işittim. Şimdi artık müslümanlar, servet-i umûmiyyenin yüzde kırk-elli gibi mühim bir kısmını ellerine geçirmişler.

Lisân, sîmâ, kıyâfet, hattâ ekser isimler müslümanlarla hıristiyanlar arasında aslâ alâmet-i fârika olamıyor. Muhammed, Ali, Hasan, Hüseyin, Mustafa gibi târîh-i dîn-i İslâmda yaşayan isimler müstesnâ olmak üzere diğerleri hemen tamamen müşterekti r.

Arapça'dan, Fransızca'dan bahsettim de Türkçe'yi kāle almadım. Çünkü Beyrut'ta Türkçe cidden mühim bir mevzû'dur. Bir iki satırla bu işin içinden çıkılmış olmaz. Şimdilik yalnız Türkçe Beyrut'da kendine bir mevki' kazanmak için aslâ çalışmamıştır ve çalışmıyor diyeceğim. Türkçe burada nîm revâcdadır, çarşıda âdetâ bir yabancı para gibi geçer. İnşâallâh ileride Beyrut'da Türkçe, Beyrut'ta Fransızca ve hatta Beyrut'ta Arapça müstakillen birer mektubuma mevzû' olacaktır. Sevgili Arapçamız da bura halkının ağzında pek perîşân bir hâle geldiği için hakīkaten imdâda muhtâcdır.

Burada yevmî müteaddid ve muhtelif gazeteler çıkar. Ekseri Arapça'dır. Bir iki tane de Fransızca var, bilhassa *Le Reveil* gazetesi ile *Journal de Beyrouth* ellerde görünür.

Fete'l-Arab, el-Islâh, Re'yü'l-âm, Lisânü'l-hâl, el-Beşîr, en-Nasîr..ilh. Arapça neşrolunur. İlk üçü müslüman gazetesidir. Bu türlü türlü gazetelerin herbiri bir hava çalmaktadır. Bunlarda ilme, alın terine tevakkuf eden makāleler okumak nadiren müyesser olur, havâ-yı siyâset ise soğuk sıcak eser durur. *Ulûm-ı İctimâiyye* mecelle-i mevkūtesi ciddiyet ve revâca nâmzed bir mecmûa-i yegâne gibidir. Bunlardan başka haftalık intişâr eden bir iki gazete daha işitilir.

Beyrut hakkında yazılacak ilk mektupta "belediyeden" bahsetmemek hemen hemen bir günâh-ı hissî sayılabilir. İnsan her şeyden evvel bu güzel, bu ma'mûr şehirde güzellik ve temizlikten anlar ve bunun için didinir bir belediye görmek ister değil mi? Fakat yalnız istemekle kalsın, hiç aramasın. Sokakların en mu'tenâ câddelerin en büyük derdlerinden biri "belediyeden iltifât görmemek"dir. Kışı "sürekli yağmurlar"dan ibâret olan Beyrut'ta insan "sokaklar çamur deryâsı halinde" sözünün ma'nâsını bir eski İstanbullu kadar çabuk anlayabilir. Bunun için burada herkes belediyeden da'vâcı. Hattâ belki belediye de hâlinden müştekîdir.

Beyrut'umuzda büyük müslüman şehirlerinin fezâlarını tezyîn eden yüksek [**282**] minâreleri arayan gözler, yorulur. Câmi' nâm-ı şerîfinin Ayasofya'yı, Fâtih'i, Süleymaniye'yi görenlerin muhayyilesinde yaşattığı sûretlere takrîbi hemen de mümkün olmayan bir "büyük câmi'"mizden sonra artık mescidler sayılmaya başlar.

Amerikalıların, Fransızların, şu Almanların hattâ Rusların buraya kurdukları müdhiş irfân tuzaklarından "İlk Görüş" mektubumda nasıl bahse cesâret edebilirim? Dillerde destan olan Amerikan ve Fransız müessesât-ı maârifi, diyebilirim ki her ilk teveccüh eden basar ve basireti kamaştırıyor, bağlıyor. İnsan bu muazzam binâların karşısında küçülüp kalıyor ve soruyor: "Neredeyim?" Nerede olduğunu anlayan dimâğ, yine duramıyor: "Nasıl olmuş?" diyor. İşte biz bu son suâl için cevap bulmaya çalışmalıyız.

Evet, nasıl oluyor da onlar yapıyor, biz yapamıyoruz. O hâlde nasıl yaptıklarını nasıl çalıştıklarını öğrenmeliyiz. Çalışmak usûlünü bilmemek; bugün bizim en büyük cehlimizdir. Ben; ben burada nasıl çalıştığını kābil olduğu kadar öğrenmeye çalışacağım. Hakîkate, vâkıâta karşı yüzümüzü ekşitmek, canmızı sıkmak, hiç de hayra delâlet etmez. Her şeyden evvel orta yerde gözümüze batıp duran bu dil-rübâ nefâisi takdîr etmeli, sonra hemen meşk almaya başlamalıyız. Çünkü bize zaman o kadarcık bir müsâade bile gösterirse yine bir şeydir. Çünkü bu fırsat nâzik ve fettândır.

İlk mektubumun son sözünü şöyle intihâb ediyorum: Son zamanlarda başımıza gelen felâketlerin en fâci'lerini gözlerimle gördüm. Bunların hiç biri beni me'yûs ve bedbîn edemedi. Şimdi de Beyrut'tayım. Fakat yine bedbîn, yine me'yûs değilim!

Hâris İbni Hümâm

HAYÂT-I AKVÂM-I İSLÂMİYYE

HİND CEZÂİR-İ ŞARKIYYESİ MÜSLÜMANLARI

Hind cezâir-i şarkıyyesi denilince Cava, Sumatra, Burneo adalarıyla o havâlîde diğer bir takım adalar murâd olunur ki ahâlisi –pek az mikdarı istisnâ edildiği hâlde– kâmilen müslümandır.

Ma'lûmdur ki bu adalar Felemenk hükûmetinin idâresi altında bulunuyor. Felemenk hükûmeti esâsen kuvvetli bir hükûmet olmadığı için müslümanları âciz, perîşân bir hâlde bulundurmak, onların intibâhına mâni' olacak her türlü mezâlimi icrâ etmek siyâsetini ta'kîb ediyor. Meselâ bir müslüman bulunduğu şehirden yanı başındaki diğer bir şehire gitmek istese mutlaka mürûr tezkiresi almak mezbûriyetindedir. Bu tezkire de bedâva olmayıp muayyen bir para mukābilinde verilir.

Ahâli aslâ mektep açamazlar. Hükûmetin mekteb-i resmîsi ise pek ibtidâî bir hâldedir. Bu mektepte târîh-i İslâm dersi sûret-i kat'iyyede memnû'dur. Matbûâta gelince müslümanlar gazete çıkarmak hakkına mâlik değildirler. Hicaz'a gitmek isteyenlere fevkalâde müşkilât gösterilirdi ki hâlâ da öyledir. Müslüman ahâli Mekke-i Mükerreme'ye hicret eder korkusuyla hükûmet gidip gelme tezkiresi vermeksizin kimseyi hacca bırakmaz.

Bereket versin ki Allah bu mazlumların imdadına yetişti. Şuûn-ı âlemde birçok inkılâbât husûle geldi. Ruslarla Japonlar arasında cümlenin ma'lûmu olan muhârebe zuhûr etti. Japonların muvaffakiyet-i kâmilesiyle nihâyetlenen bütün cihân-ı medeniyeti hayretler, dehşetler içinde bırakan bu harb aksâ-yı şarka yakın olan müslümanların gözünü açtı. Gazeteler çıkarmaya, mektepler açmaya başladılar. Felemenk hükûmeti de artık mektep açmaya mecbûr oldu. Gerek ahâlinin gerek hükûmetin te'sîs ettiği mekteplerin adedi binleri buldu. Gazeteler de intişâra başladı.

Çin'de İbnü's-Semâ i'tikād olunan hükümdârın sukūtu, cumhûriyetin i'lânı üzerine Cava müslümanları biraz daha intibâha geldiler. Encümen-i İslâm nâmıyla bir cem'iyet vücûda getirdiler. A'zâsının adedi binlere bâliğ olan bu encümenin maksadı vatanların vatandaşlarının ilmî, iktisâdî terakkiyâta mazhar olmasıdır. Cem'iyet ahâlinin zarûret-i kat'iyye olmadıkça ecnebi emtiası almamasını bütün havâicin masnûât-ı mahalliyye miyânında te'mîn edilmesini bir kānûn sûretinde kabûl etti. Bu sâyede ahâlide yeni yeni hisler uyanmaya, sanâyi'-i mahalliyye terakkī etmeye, Avrupalıların cebine akmakta olan servetler memleket içinde kalmaya başladı.

İkinci bir cem'iyet daha teşekkül etti ki Gençler Encümeni nâmını verdikleri bu cem'iyetin hedef-i mesâîsi cehlin izâlesi, ilmin, irfânın ta'mîmidir. Bunlar ahâliyi cehaletten kurtaracaklar, kendilerine hayât-ı hürriyetin, hayât-ı ma'rifetin zevkini anlatacaklar.

Üçüncü bir cem'iyet daha var ki bunun maksadı müslümanlar arasında hakīkī bir vahdet, ebedî bir ittifâk husûle getirmektir.

Ağustos ayında mühim bir hâdise zuhûr etti:

Felemenk hükûmeti kendi hürriyet ve istiklâlinin sene-i devriyyesi münasebetiyle cezâir-i şarkiyyede azîm bir ihtifâl tertîb ederek şenliklere iştirâk etmeleri için umûm ahâliye da'vetler gönderdi. Gazete sâhibi olan müslüman gençlerinden birçoğu bu da'vete icâbet göstermediler. "Mâdem ki bizim memleketimizde hürriyet yoktur; mâdem ki bizim istiklâlimiz başka bir kavmin tahakkümü altında mahv olup gitmiştir, âharın hesabına bizim hürriyet bayramı yapmamız pek ma'nâsız bir hareket olur" dediler.

Tabii bu hâl hükûmetin şiddetini celb etti. Da'vetine icâbet göstermeyen gençleri tutup habse attı. Ancak müslümanlar bu şiddete karşı el birliğiyle kıyâm ediverince hükûmet de yelkenlerini suya indirdi. [**283**] Nasıl ki "Lord Harding" de Hind müslümanlarının kıyâmına karşı aynı muâmelede bulunmuştu.

Cava müslümanları bugün Kahire'de Cava lisânı üzerine bir cerîde çıkarıyorlar ki maksadları vatandaşlarının ittihâdını, intibâhını te'mîn etmektir. Bunların Hilâfet'e karşı fevkalâde hürmetleri, muhabbetleri vardır. Devlet-i Osmaniyye'nin muhât bulunduğu felâketlerden kurtulup eski şevketini iktisâb etmesini candan arzu ederler.

Ebû Saîd el-Arabî el-Hindî

MATBÛÂT

MEKTEPLERDE TERBİYE-İ DÎNİYYE MAHVOLDU!

Misyonerler mekteplerimizi de istîlâ etti

Bosna-Saray'daki inâs rüşdiyesinin Cizvitlerin terbiye-kerdesi olan bir takım mutaassıb Katolik madam ve matmazellerin taht-ı idâresinde bulunmasından dolayı *Misbâh* cerîde-i İslâmiyyesinin biraz şiddetli i'tirâz ve tenkīdâtta bulunması bazı sivri kafalı İslâmları müteessir etmiş, bunun üzerine *Misbah* âtîdeki bir başmakāle ile maksad-ı hâlisânesini teşrîha lüzûm görmüştür:

"Bir milletin terakkīsine yardım eden, inhitâtını mûcib olan zâhirî sebeplerden mâadâ daima göze görünmeyen, görünmesi inceden inceye tedkīk ve tetebbuâta tevakkuf eyleyen bir takım ma'nevî ve hakīkī sebebleri vardır.

Bu esbâb-ı ma'neviyyeyi gereği gibi anlamak, dînin hakāyık ve hikmetini bilmeye ve anlamaya mütevakkıftır. Bu ise kolay bir iş değildir. Bir defa düşünelim, tefekkür edelim. Teâvün ve şefakat gibi iki haslet-i celîleyi âmir, terakkī ve tekâmül gibi iki meziyet-i beşeriyyeye hâdim, hürriyet ve fazîlet gibi iki seciye-i ulviyyeye sâî, istibdâd ve zulüm gibi iki seyyie-i merdûdeyi mâhî bir dîne,yani dîn-i mübîn-i Muhammedîye tâbi' olan dört yüz milyon ehl-i İslâm'ın sebeb-i inhitâtı nedir?...

Hiç şübhe yok ki dinin hakāyıkını anlamaya çalışmamaktan i'tikāda ârız olan zaafın te'sîriyle kuvve-i ma'neviyyenin zaaf ve fıkdânıdır.

Zâten kuvve-i ma'neviyyeden mahrûm, mücerred mad-

diyyâta istinâden hareket eden bir milletin vesâit-i maddiyyesi tükendi mi o milletin başka bir istinâdgâhı kalmadığından dolayı mahv u inkırâzı muhakkaktır.

Fakat asıl menba'-ı kuvve-i zindegîsi olan ma'neviyâta sâhib bir millet,vesâit-i maddiyyeyi sarf etse bile gene hayâtından kat'-ı ümîd etmez, yeise giriftâr olmaz. Merdân-ı Hudâ'ya mahsûs bir azm-i kavî, bir i'tikād-ı metîn, bir îmân-ı tâm ile be-tekrar işe sarılır. Maddî ve ma'nevî vesâitin istikmâline, esbâb-ı lâzımenin tehiyyesine irâdesini sarf eder ve en nihâyet dahi kendini kurtarır.

Asrımızda İslâmların en büyük ve en ma'rûf simâlarından biri olan fâzıl-ı muhakkık, şâir-i hakîm Mehmed Âkif Beyefendi'nin:

"Âtîyi karanlık görerek azmi bırakmak
Bilmem ki ölüm var mıdır? Ondan daha alçak"

Beyt-i hakîmâneleriyle başlayan nasîhat-âmîz neşîde-i edebiyyesi müddeâmızın tenvîrine kâfidir.

Binâenaleyh bizim için çocuklarımıza ve ta'bîr-i esahla ricâl-i müstakbelemize metîn ve esâslı olmak şartıyla dînî ve ahlâkī bir terbiye vermek muktezî ve bu sûrette onları maddî ve ma'nevî vesâitle mücehhez, te'mîn-i hayât ve bekā için mûcib ve zarûrî olan mübârezât ve mücâdelât-ı müdhişeye ihzâr etmek lâzımdır. Zîrâ yaşamak sağlam ve metîn bir ahlâka, ulvî ve nezîh bir vicdâna, ciddî ve hakīkī bir iktidâr ve metânete mâlik olmaya mütevakkıfdır. Bugün her kim ne derse desin terbiye-i dînîyyeden mahrûm olanların ahlâk ve vicdânı bir emr-i mevhûm, bir lafz-ı bî-ma'nâdır. Bu keyfiyet ise –Atheizm– dinsizlik, –Libere-penser– hür-endîşî ve sâir bunun gibi manzûme-i felsefiyye nâmıyla yâd olunan efkâr-ı mülhidânelerine firîfte olan dinsizlerin yapmış ve yapmakta bulunmuş oldukları maddî ve ma'nevî cinâyât-ı müdhişe ve adîde ile sabittir. Asr-ı ahîrde bir belâ-yı âsumânî gibi insâniyete musallat olan bu heriflerin din ve millet kaydından, ahlâkiyât ve ma'neviyât düstûrlarından külliyyen hâric olarak çıkarmış ve çıkarmakta bulunmuş oldukları hezeyânnâmelerin fikir ve metânet-i matlûbeyi hâiz olmayan ve ale'l-husûs terbiye-i dînîyye ve İslâmiyyeden mahrûm olan gençler üzerinde ne kadar sû'-i te'sîr icrâ eylediğini görmemek basar ve basîretten külliyen mahrûm olmaya mütevakkıftır.

Şimdi hakka'l-insâf düşünelim! Ber-vech-i bâlâ arz olunan hakāyık nazar-ı i'tibâra alındığı takdîrde mekteplerimizde verilen terbiye-i dînîyyenin noksanından dolayı ikide birde ref'-i âvâze-i şikâyet eden *Misbah*'ın hakkı yok mudur?

…Bu mektep sırf İslâmlara mahsûs bir mekteptir. Sene be-sene tevsîine bakılacak olursa haberimiz olmadan bile bir gün gelip bizim için bir dârülmuallimât olacağı şüpheden vârestedir. Şimdi düşünelim, bu mektep kimin elindedir.! Taassubu umûma ma'lûm ve müsellem olan Madam Tandaric cenâblarının değil mi?!. Muallimeleri kimdir? Cizvitlerin terbiye-kerdesi olan bir takım mutaassıb Katolik kız ve kadınları değil mi?!..

Bu mektebe devam eden kızlarımız, hemşirelerimiz terbiye-i dînîyyeyi kimden alacaklar? Terbiye-i milliyye ve ahlâkiyyeyi kimden tahsîl edecekler? Bunlardan değil mi?!..

Bunlar yarın muallime oldukları vakitte kendilerine tevdî' olunacak çocukları kavâid ve ta'lîmât-ı dîniyye ve ahlâkiyye dâiresinde terbiye edebilecekler mi?..."

[284] ARAB MÜSLÜMANLARINI İNTİBÂHA DA'VET

el-Belâğ cerîdesi "es-Siyâsetü fî Usbû'" ünvânıyla sulhten sonra Avrupa'nın umûmiyet i'tibârıyla şarktaki siyasetinin nokta-i teveccühünü îzâh zımnında yazdığı bir makālede Osmanlı müslüman âleminin Balkan herc ü mercini müteâkib tesvîlât-ı ecnebiyyeden kurtularak terakkī ve salâha doğru yürümek için fırsat bulmak husûsunda güçlük çekmekte olduğunu söylüyor. Müslümanların adüvv-i bî-emânı olan Rusya Devleti'nin hiç yoktan icâd ettiği Ermeni mes'elesi hakkında Avrupa'nın, bilhassa Rusya'nın Osmanlılara, müslümanlara karşı ta'kīb ettiği siyâset, Ermenilere karşı hissedilen bir rahm u şefakat netîcesi olmayıp doğrudan doğruya âlem-i İslâm'a karşı beslenen adâvetin, sû'-i niyyetin bir netîcesi olduğunu yazıyor. Sonra esâsen Arab ırkına mensûb olmayan bazı Suriyeli, Lübnanlı hıristiyanlar ile nasılsa uhuvvet-i İslâmiyyelerini unutan bazı müslüman Arablar vâsıtasıyla Fransa hükûmetinin çevirdiği, çevirmek istediği tesvîlâtı zikrediyor. Arab müslümanlarını bu husûsta intibâha da'vet ediyor. Sonra da diyor ki:

"Rusya ile Fransa'nın ta'kīb etmekte oldukları siyâset Osmanlı Müslümanlık âlemi için pek de iyi değildir. Ermeni mes'elesi halledilmiş olmamakla beraber Arab mes'elesi artık halledilmiş demektir.

Bâbıâlî ile Arablar arasında mün'akid ittifâk Arabların ekseriyet-i azîmesi tarafından alkışlarla karşılandı. Artık netîcesine intizâr olunuyor. Fakat bu husûsta Fransa'nın işe karışması hiçbir vakit hayırlı netîceler vermez. Tabîatlarıyla, cibilletleriyle Osmanlı olan bilumum Suriyelilerin ıslâhât talebi emrinde yabancıları karıştırmaksızın yalnız kendi hükûmetleriyle anlaşmaları lâzımdır… Bâbıâlî de Arablara karşı vaad ettiği ıslâhâtı icrâ etmek husûsunda kat'iyyen tereddüd göstermemelidir. Türk, Arab biz bil-umum müslümanlar da vatanımızın ecnebilerden muhâfazası uğrunda elele verelim, ittifâk edelim, ecnebilerden sakınalım. Çünkü bunların zararları hepimize âid olacaktır. Çünkü bunlar hepimize düşmandır. Onların tesvîlâtlarına aldanmayalım Bugün Fransa'nın Tunus, Merakeş, Cezâir'deki icrâât-ı zâlimânesini unutmayalım… Ermenilerin Ruslara âlet oldukları gibi biz de Fransızlara âlet-i şer olmayalım…"

DÎNİN SAHTE MÜDÂFİ'LERİ

Konya'da çıkan *Babalık* gazetesi "Hep Aynı Nakarât" unvanıyla yazdığı bir başmakālesinde dîn-i mübînimizin öteden beri erbâb-ı ihtirâs ve siyâset tarafından âlet ittihâz edilmekte olduğunu beyân ediyor. Bu sıralarda yine ötede beride "Dîn gidiyor!..." terânelerinin işitilmekte olduğunu söylüyor. Bunun ne kadar azîm iftirâklara, nifâklara sebebiyet vermiş olduğunu hatırlattıktan sonra diyor ki:

"Bu terâne her intihâb zamanında tekerrür etmekte, te'mîn-i menâfi' ve teskîn-i ihtirâs kılındıktan sonra unutulmakta idi. Bunun en vâzıh delili de İtalya ve Balkan muhârebât-ı meş'ûmesinde pek ra'nâ bir sûretle tecelli eder. O muhârebât ve felâket zamanlarında bu kadar mülk elimizden gitmiş, yüz binlerce ehl-i İslâm envâ'-ı fecâyia uğratılmış, katl-i âm edilmiş, İslâm kızlarının ismetleri çâk çâk olunmuş, câmi'ler, mescidler, kiliselere, meyhânelere, kerhânelere tahvîl ve kubbelerine Salîbler, minâreleri yıkılarak yerlerine nâkūslar konulmuş iken "din gidiyor!" feryâdını vird-i zebân edenlerden hiç biri ortada görünmemiş, milyonlarca din kardeşinin fiilen değil, kavlen bile imdâdına şitâb etmemişti. Halbuki İslâm dîni, İslâm namusu, İslâm ismeti, İslâm şerefi o vakit gidiyordu… Ey safvet-i kalb sahibi ahâli! Artık aklınızı başınıza toplayınız, din gidiyor, diye sizi aldatarak teneffu' etmek, yek-diğerinize düşürmek isteyenlerin iğfâlâtına kapılmayınız, din, vatan hâinleri tarafından neşrolunan *Kavm-i Cedîd* ve emsâli kitaplarla çevrilmek istenilen fırıldaklara asla kulak asmayınız…"

GĀYE-İ MİLLÎ, VAHDET-İ MİLLİYYE

Tarsus gazetesinin bir makālesinde terbiye-i ictimâyye ve ahlâkiyyenin eksikliği mevzû'-ı bahs ediliyor. İttihâdın faydalı, tefrikanın zararlı olduğu söylendiği hâlde bunun sûret-i icrâsı bizce mechûl kaldığını, bu hâlin bütün ef'âl ve harekâtımızda meşhûd olduğunu söylüyor. Bir de ekseriyet, belki de hemen umûmiyet i'tibârıyla bir gāye-i milliyye uyanamadığını, bir hareket-i milliyye başlayamadığını anlatıyor ve bunu birçok ahvâl ile îzâh ediyor. Meselâ ictimâ'larındaki gāyesizliği anlatırken diyor ki:

"Kahvehânelerde, kulüblerde ötede beride toplanıyoruz. Fakat bu toplanışların hiç biri bir maksad-ı millî-i ictimâî düşünerek değil. Hemen bilmeyerek gayr-ı muntazam bir cereyâna tâbi' olarak. Toplandığımız yerde de dedikodular, i'tirâzlar, mâ-lâ-ya'nîler ile vakit geçirerek dağılıp gidiyoruz. Maddî bir fayda görülmeyince, millî bir lezzet duyulmayınca ikinci bir ictimâa gitmeye kimsenin arzusu olmuyor.. "

Müslümanların imtizâcsızlıklarını, ittihâdsızlıklarını îzâh ederken de diyor ki:

"Hükûmetlerin, milletlerin biri Katolik, biri Ortodoks, bir diğeri Protestan olduğu hâlde yek-diğeriyle ittifâk ediyorlar da biz hepimiz müslüman, hepimiz aynı dine sâlik ve bir Peygamber'in ümmeti olduğumuz hâlde neden birleşemiyoruz. Neleri paylaşamıyoruz. Neden bu derviştir, bu hocadır, bu yerlidir, bu muhâcirdir, bu zengindir, bu fakīrdir, bu sofudur, bu alafrangadır, bu alaturkadır, bu şalvarlıdır, bu pantolonludur… diyoruz. Acaba hepimizin müslüman olmaklığımız, hepimizin gāye husûsunda milletimizin, İslâmiyet'in teâlîsi husûsunda birleşmekliğimiz ittihâdımıza kifâyet etmiyor mu?"

ŞUÛN

Dârü'l-Hilâfe:

Sultân Osman-ı Evvel Dritnotu – Brezilya hükûmeti nâmına İngiltere destgâhlarında inşâ edilmekte olan Rio de Jenerio süper dritnotu avn-i Hakla Hükûmet-i Osmaniyye tarafından iştirâ olunmuş ve "Sultân Osman-ı Evvel" tesmiye kılınmıştır. Devletü'l-hilâfe'nin bekā-yı mevcûdiyeti için [**285**] ihtiyâr olunan bu fedakârlık bütün Osmanlı ve İslâm âleminde şedîd galeyânları, meserretleri mûcib olmuştur. Her tarafta bütün müslümanlar feverân-ı hamiyyetle külliyetli i'ânelerde, fedâkârlıklarda bulunmaktadırlar. Müslümanlar böyle eser-i hayât ve fedakârlık gösterdikçe şevket-i kadîmeyi inşâallâh az zamanda iâdeye muvaffak olacaklardır. Cenâb-ı Hak fevz ü felâh ihsân buyursun.

Hayât-ı Hazret-i Muhammed Sâhibinin Garîb Bir Reklamı – *Hayât-ı Hazret-i Muhammed* nâmıyla intişâr etmekte olan eserin sâhibi Meşrûtiyet'ten beri hiçbir ciddî eser neşrolunmadığını ve fakat kendi eserinin ciddiyeti rağbet-i âmmeye nâiliyetine sebeb olduğunu beyân ediyor. Herkes malını sürmek için dilediği yolda medh ü senâ edebilir. Lâkin kendi malını medh etmek için sâirlerine bir hisse-i ta'rîz çıkarmaya salâhiyeti de olmamak lâzım gelir. Bir kere Bâbıâlî caddesindeki kütübhânelerin câmekânlarına bakılacak olursa dört beş seneden beri dînî, siyâsî, ilmî ve edebî nice âsârın intişâr ettiği görülür. Bu nokta-i nazardan iddiâsı merdûddur. Bundan başka onun şu iddiâsı kendi aleyhine de bir delîl teşkîl eder. Çünkü mukāyese edilirse kendi malı olmak üzere neşretmekte olduğu eserin mebâhisinden kısm-ı a'zamı ibârece bazı ta'dîlât ile hemen harfiyyen Mahmud Es'ad Efendi'nin *Târîh-i Dîn-i İslâm*'ından iktibâs edildiği ve hattâ bazen bu iktibâsta hatâ ederek tenkīdimize dûçâr olduğu görülür. Halbuki *Târîh-i Dîn-i İslâm*'ın cild-i Mekkîsi gerçi devr-i sâbıkta intişâr etmiş ise de medhal kısmıyla cild-i Medenîsi Meşrûtiyet'ten muahhar neşrolunmuştur. Eğer bu ciddî bir eser değilse onun ekseriyet üzere âdetâ bir kopyası demek olan *Hayât-ı Hazret-i Muhammed*'in dahi ciddî olmaması lâzım gelir. Asıl şâyân-ı hayret olan cihet *Târîh-i Dîn-i İslâm* müellifinin nice senelik mesâî netîcesinde husûle getirdiği bir eseri bazı ilâvât ile başkası tarafından tab' ve neşr olunduğunu görüp durur iken protesto veyâ ikāme-i da'vâya teşebbüs etmemesidir. Gerçi bu cihet bize âid değildir. Lâkin hakīkatin böyle olduğu meydanda iken diğer âsâr-ı ciddiyye ashâbının kadrini tenkīs edecek yolda neşriyâtı kendi eserine reklam addetmek de muvâfık-ı insâf değildir.

Misyonerler Medresetü'l-Vâizîn Talebesine Musallat Olmuşlardır – Medresetü'l-Vâizîn talebelerinin beyânına nazaran burada bulunan misyonerlerden biri her gün ta'tîl zamanlarında içeriyi girerek ma'hûd risâlelerden tevzî' ediyormuş. Şâyân-ı teessüf ki ne idâre, ne de talebeler akıl ve mantık dâiresinde bu herifi bir daha kapıdan içeri ayak basmamak üzere yemin ettiremiyorlar. Maamafih misyonerin o sûretle hareketi Medresetü'l-Vâizîn için bir ders-i ibrettir. Çünkü onların vazifesi de aynıyla öyle olacaktır. Âtiyen nasıl bir hatt-ı hareket ta'kīb etmek lâzım geleceğini görsünler.

Irak:

Silah Toplanması – Irak gazetelerinde okunduğuna göre hükûmet, Bağdad havzasındaki kabâilin silahlarını toplamaktadır. İngiltere hükûmeti de Maskat taraflarındaki ahâli-i İslâmiyyenin silahlarını topluyormuş.

Basra Körfezi'nde İngiltere-Fransa İttifâkı – Basra Körfezi sevâhilinde silah kaçakçılığının önüne geçmek için Fransa ile İngiltere hükûmetleri arasında ittifâk edilmiş olduğu rivayet olunuyor.

Beyne'l-kabâil Uygunsuzluklar – Bağdad'dan bildirildiğine göre Remzi ve Salih beylerin kumandasında olarak Semâve taraflarında icrâ edilen harekât-ı askeriyyenin kat'î bir te'sîri görülememiştir. İbrahim Naci Bey'in kuvvetli ve serî' âteşli topları göstererek icrâ ettiği vaaz ve nasihatler sâyesinde birçok rüesâ ve usât arz-ı itâat etmiş iseler de el-Berekât, el-Bûciyaş, ez-Ziyâd kabîleleri serkeşliklerinde sebât etmekte oldukları görülmüş, bunun üzerine şiddetli bir hareket-i askeriyye icrâsına karâr verilerek topların, mavzerlerin, ağızları bunların üzerlerine çevrilmiş, tahassun ettikleri eski biçimde birçok kal'aları yıkılmıştır. An-karîb fitnenin tamamıyla önü alınacağı ümîd edilmektedir.

Zufeyr aşiretiyle Ma'alber kabilelerinin bazı kolları arasında müsâdemeler vukûa gelmiş, fakat Zufeyr, Ma'alber'e gâlib gelerek birçok develeri gasb etmişlerdir.

Gazze [Aneze!] aşiretinin bazı kabâili ile Şemmar aşîreti arasında müsâdemeler vukûa gelmektedir.

İşte müslümanların hâli… Bütün âlem-i küfr toplarıyla, tüfenkleriyle, yalanlarıyla, hileleriyle, bütün ağırlıklarıyla üzerlerine yüklendiği hâlde, bu zavallılar da ta'lîmât-ı *Kur'âniyyeyi* büsbütün ferâmûş ederek kendi aralarında boğuşuyorlar. Acaba bunun neresine Müslümanlık demeli, kendi aralarında boğuşan, kılınçlarıyla, toplarıyla, tüfenkleriyle, hasedleriyle, yalanlarıyla bütün ihtirâslarıyla yek-diğerini batırmaya çalışan yek-diğerini mahv ü perîşân etmek için ehl-i küfr ile, İslâmiyet düşmanlarıyla karşı karşıya yüz yüze gelerek fısıldaşan Müslümanlık âlemi, nasıl olur da düşmanlarının hücumuna göğüs gerebilir. Nasıl olur da haysiyet ve namusunu muhâfaza ederek yaşamak hakkına mâlik olduğunu âleme anlatabilir?

Büyük Rabbimiz asırlardan beri uyuyan, asırlardan beri gaflet içinde pûyân olan, kalbinde zevk-i dîni, din muhabbeti duymayan, bütün müslümanların kardeş olduklarını anlamayan, kalbine kasvet gelmiş zavallı müslümanları tarîk-ı hakka hidâyet etsin. Kalblerimizdeki kasveti izâle ederek îmân nuru ile nurlandırsın da bizde muhabbet-i dîniyye uyansın. Zulmet, fetret vâdîsinden kurtulalım. Hak ile bâtılı seçerek dostlarımız ile düşmanlarımızı fark edelim. Pâk, mutmain bir kalb ile münevver, mes'ûd bir hayâta girelim..

Arnavudluk:

Müslüman Arnavudlara Hıristiyan Hükümdâr olamaz – Hıristiyan devletler tarafından Arnavudluk hükümdârı ta'yîn olunan Prens Vid[?] Kanûnisânî nihâyetlerine doğru Arnavudluk'a gelecekmiş. Arnavudların hiss-i millî ile mütehassis olmayan beylerinden bazıları da krallarını istikbâl için azîmet etmişlermiş.

Arnavudluk menâbiinden işitildiğine göre şimaldeki Arnavud müslümanları, ekseriyet-i azîmesi Dîn-i İslâm ile mütedeyyin olan Arnavudluk'a bir Hıristiyan kral intihâb edilmesinden pek ziyâde müteessir görünüyorlar. Hattâ evlerdeki çoluk çocuğa, kadınlara varıncaya kadar bütün Arnavudlar bir Hıristiyan krala tâbi' olmanın bir Halîfe'nin eli altından çıkıp da bir din düşmanına bey'at etmenin çirkin bir iş olduğunu takdîr ediyorlar. Her evde sevinmekten ziyâde bir mâtem alâmeti vardır. Vaktiyle o gürültüler, felâketler esnâsında takdîr edilemeyen o acı hakîkatler yavaş yavaş anlaşılmaya başlamış, bu hâllere sebebiyet verenler la'netler ile yâd edilmeye başlanmıştır. Hele hükûmet-i muvakkateyi teşkîl edenler ile bu kralı intihâb husûsunda işe karışanlara bilhassa Arnavudların Müslüman olduklarını düşünmeyerek gelmeye cesâret eden Prens Vid'e karşı büyük bir infiâl hüküm-fermâdır. Bu infiâlin günden güne artmakta hattâ galeyân hâlini almakta olduğu da ilâve olunuyor… [**286**]

***Sebîlürreşâd* –** Zavallı kardeşlerimiz için acımamak elimizden gelmez. Biz bunların yüzünden pek azîm felâketlere ma'rûz kaldı isek de hiss-i uhuvvet, vicdân-ı dînimiz, yine bu kardeşler için acımayı emrediyor. Dün devlet-i İslâmiyyenin en mühim, en şâyân-ı iftihâr bir rüknü olan Arnavud müslümanlarının bugün İslâmiyet merkezinden ayrılıp da bir Hıristiyan kralın etrafına toplanmaları ne kadar fecî'dir. Dün Halîfe hazretlerinin kumandası altında "lâ ilâhe illâllah" terânesiyle cihâd eden, i'lâ-yı kelimetullâh için çalışan, şehâdeti, Allah uğrunda fedâ-yı nefs etmeyi cana minnet bilen o gayûr, fedâkâr Arnavud dilâverlerinin bugün Salîbli bir kralın haç çıkararak i'lâ-yı kelime-i küfr için vereceği kumanda altına girmesi ne kadar müdhiştir! Dün "lâ ilâhe illâllah" yazılı bir İslâm bayrağı altında toplanan Arnavud mücâhidlerinin bugün kara kuşlu kral bayrağı altında ictimâ' etmeleri ne felâkettir!..

Fil-hakîka bugün mevcûd olan müslümanların kısm-ı a'zamı maatteessüf Hıristiyan krallarının taht-ı tâbiiyetlerinde bulunuyorlar. Bir çok müslüman memleketleri Hıristiyan kral ve imparatorlarının taht-ı idârelerindedir. Fakat Arnavudların kralı ile sâir müslümanların hâlleri arasında azîm farklar vardır. Meselâ Rusya çarı, Rusların kralıdır. Müslümanların memleketleri de zorla Rusların eline geçmiş, memleketleri Rus İmparatorluğu dâhilinde kalmıştır. Bu sûretle ister istemez Rus taht-ı tâbiiyyetinde kalmışlardır. Yoksa hiçbir vakit Rus imparatoru, müslümanların kralı değildir. Müslümanlar onu hiçbir vakit kral intihâb etmemişlerdir. Müslümanların krala olan tâbiiyetleri bir beyat-i resmiyyeden başka bir şey değildir. Rusya imparatoru Rusya'daki bütün Ortodoks milletlerinin mümessili olmakla beraber hiçbir vakit müslümanların mümessili addolunmaz. Bunun böyle olduğunu bir Rusyalı müslüman da bilir, kral da anlar…

Fakat Arnavudluk Krallığı böyle değildir. Bugün Arnavudlar müslüman olmak şartıyla Arnavudluk'un ekseriyet-i azîmesini teşkîl ederler. Gayr-ı müslim Arnavudlar bi'n-nisbe sesleri işitilmeyecek derecede ekalliyettedirler. Şu hâlde Arnavudluk bir müslüman memleketidir. Binâenaleyh bu müslüman memleketinin bu müslümanların mümessili de elbet müslüman olmak lâzım gelirdi. Bir müslüman mille-

tini nasıl olur da bir hıristiyan temsil edebilir? Îmânlı kalb taşıyan müslümanların şahsiyet-i ma'neviyyesi nasıl olur da haçlı bir hıristiyanda tecellî edebilir? Papalık makāmında bir Yahudi, Hilâfet kürsüsünde bir Hıristiyan nasıl câiz görülemiyor ise müslüman olan Arnavudların mümessili de hıristiyan olamaz. Meğer ki ötede beride söylendiği gibi Arnavudların ekseriyet-i azîmesi Hıristiyanlığı kabûl ile irtidâd etseler ki bu imkân dâhilinde değildir. Yahud Prens Vid ihtidâ etmeli ki bu hâdise az çok bir şekl-i mantıkī almış olur.

Bu hakīkatler siyâsî ihtirâslar altında boğulan hıristiyan devletlerince takdîr edilemiyor, takdîr edilmek istenilmiyorsa, acaba asıl işe alâkadâr olan Arnavud müslümanlarınca da ehemmiyetle telakkī olunmuyor mu? Arnavud müslümanlarında hakīkaten hamiyet-i dînîyye bu kadar eksik midir? Hakīkaten âlemin dediği gibi İslâmiyet Arnavudluk'ta hakkıyla yerleşememiş mi? –Fakat biz bu ciheti pek de kabûl edemeyiz. Şu hâlde bu lâ-kaydîyi, hıristiyanlar tarafından oynanılan bu oyuna daha doğrusu Arnavudluk Müslümanlığına karşı icrâ edilen bu hakārete karşı Arnavudlarca boyun eğilmesini ne ile tefsîr ve îzâh etmeli?

Acaba Arnavudlar hakīkaten de Hıristiyan krala ittibâ' edecekler mi? Hıristiyan kralı kendilerine velî ittihâz edecekler mi? Hazret-i Allah'ın *Kur'ân-ı Kerîm*'inde sarâhaten nehy buyurduğu* bu münâsebetsizliği irtikâb edecekler mi? Kendilerinde bunu yapacak kadar bir cesâret gördükleri sûrette nasıl müslüman olduklarını iddiâ edebilecekler.. *Kur'ân-ı Kerîm*'i okuyan, *Kur'ân-ı Kerîm*'e, Peygamber'e, yevm-i âhirete îmân eden kimselerin bir gayr-ı mü'mine bey'at etmelerini biz anlayamıyoruz. Bizim buna aklımız ermiyor.

Arnavud kardeşlerce de bu ince mes'elenin yakında takdîr edilmesi me'mûldür. Müslüman kalmak isterlerse elbet takdîr etmeleri de îcâb eder. Yukarıda derc edildiği vechile Şimâlî Arnavudluk'taki ahvâl de bunu te'yîd ediyor. Yok Arnavudluk'u teşkîl eden ekseriyet-i azîmede ahâlide bunu anlayacak kadar olsun bir hiss-i dînî inkişâf etmemiş ise dakīka fevt etmeden bu husûsu anlayan müslümanların, Arnavud kardeşlerini irşâdda bulunmaları lâzım gelir. Bugün her müslümanın tanıdığı, görüştüğü Arnavud kardeşinin bu husûstaki his ve fikrini okşaması, tenvîr etmesi namâz kılmak, hac etmek gibi bir farz-ı dînîdir. Bâb-ı Meşîhat'in evrâk havâlesiyle, eskiliği, batâeti idâme ile meşgūl olmaktan ziyâde bu gibi esâs-ı diyânete tealluk eden mesâili îzâh etmesi îcâb ederdi. Hele ulemânın, hocaların bu husûsta efkâr-ı umûmiyyeyi tenvîr etmeleri, hatta îcâbına göre (ki bugün îcâb etmiştir) nasıl yapıp yapıp da Arnavudluk'a kadar gitmeleri, köy köy dolaşarak mes'eleyi Arnavud müslümanlara anlatmaları lâzım gelirdi. Hele büyük, küçük Arnavud hocaların bugün buralarda durarak vakit geçirmeleri, hemşehrîlerinin hâllerini unutmaları kat'iyyen câiz olmasa gerek. Bu gibi mes'eleleri düşünemeyen, takdîr edemeyen kimseler hiss-i dînî, zevk-ı dînîden mahrûm addedildikleri gibi, umûr-ı müslimîne ihtimâm etmeyen kimse[**287**]ler de bizden sayılmazlar. Şu hâlde vazîfe-i dîniyyelerini îfâ etmeyen hocaları biz nasıl olur da ulemâ-yı İslâmiyyeden, hatta bizden addedebiliriz? Cenâb-ı Hak hepimize tevfîk, hidâyet ihsân eylesin!

Mısır:

Misyonerlerle el-Menâr Sâhibinin Muhâkemesi – Kārîîn-i kirâmca ma'lûmdur ki bu senelerde misyonerler pek dehşetli bir sûrette ibrâz-ı faâliyyet etmektedirler. Hele Mısır'da pek ileri gittiklerini hatta Ezher'de tahsîl-i ilm ile meşgūl olanları bile tenassur ettirmeye çalıştıklarını müteaddid defalar yazmış idik. Mısır'da bunlara karşı en ziyâde mücâhedede bulunan *el-Menâr* mecellesi idi. Hele iki seneden beri Doktor Sıdkı imzâsıyla Nasrâniyet'e dâir mütemâdiyen neşredilen makālât, elde bulunan *Tevrat* ve *İncil* nâmındaki hurâfât mecmûlarının artık zerre kadar bir ehemmiyeti olmadığını ortaya koyduğu cihetle misyonerler buna karşı şakk-ı şefe edemeyecek bir hâle gelirgelmez bunun üzerine Lord Kitchner'e mürâcaat ederek *el-Menâr* mecellesinin intişârı men' olunmasını sâhib-i imtiyâz ile bu makālât-ı mühimmeyi yazan Doktor Sıdkı Efendi'nin mahkemeye verilmesini taleb ederler. Mahkeme müşârun-ileyhi celb ederek isticvâb eder. Bu muhâkemeden bahseden sâhib-i mecelle diyor ki:

"Nasrâniyet propagandacılarının Mısır'da müteaddid mektepleri var. Her sene yüzlerce kitâb ve risâle neşrediyorlar ki içleri *Kur'ân-ı Kerîm*'e, Hazret-i Peygamber'e ta'n u teşnî' ile doludur. Gerek bu mekteplerde, gerek konferanslarda, gerek neşrettikleri kütüb ve resâilde ta'kīb ettikleri yegâne meslek müslümanları İslâmiyet'ten tenfîr ederek tenassur ettirmektir.

Menâr'da Nasrâniyet aleyhinde neşrolunan şeylerden dolayı isticvâb olunduk ve cevaben dedik ki: Bu bâbda bizim mevkiimiz tecâvüzî değil tedâfüîdir. Yani bu işe en evvel misyonerler başladılar. Bizim yazdığımızdan bin kat fazlasını onlar bizim kitabımıza, dînimize karşı –hem de bî-edebâne bir sûrette– yazdıktan sonradır ki biz de kendimizi müdâfaa için bu işe mübâderet eyledik. Hem bu müdâfaa şer'an bize vâcibdir. Belki farz-ı kifâyedir. Çünkü müslümanlardan bazıları çıkıp da dinleri aleyhine vukū' bulan bu tecâvüze karşı müdâfaada bulunmayacak olursa hepsi de günâhkâr olurlar.

Bununla beraber bu tecâvüzler sükût ettiği takdîrde biz de sükûtu tercîh ediyoruz. İşin en fenâ ciheti biz onların peygamberine, ona nâzil olan kitaba karşı ta'n u teşnî' etmediğimiz, hattâ bu yolda vukū' bulacak neşriyâtı küfür ad-

---

*

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَاْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ اَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِى صُدُورُهُمْ اَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْاٰيَاتِ اِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ

Sûre-i Âl-i İmrân [118]

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُوًا وَلَعِبًا مِنَ الَّذِينَ اُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكُفَّارَ اَوْلِيَاءَ وَاتَّقُوا اللّٰهَ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

Sûre-i Mâide [57]

اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً وَاللّٰهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

Sûre-i Tevbe [16]

dettiğimiz hâlde onlar doğrudan doğruya *Kur'ân-ı Kerîm*'e, Nebiyy-i zî-şân efendimize küfrediyorlar, söğüyorlar…"

Felâkete bakınız ki kendi memleketlerimizde bile dinimizi serbestçe müdâfaa ettirmeyecekler. İstanbul'da intişâr eden yevmî rüfekâmızın birini de bugünlerde mahkemeye verdikleri, hattâ cezâ-yı nakdîye bile mahkûm ettirdikleri ma'lûmdur. Demek oluyor ki her tarafta birden başladılar. Geçenlerde *Sebîlürreşâd* tarafından neşredilen müdâfaaları Mekteb-i Tefeyyüz talebesinden İhsan Efendi'nin Beyoğlu taraflarında hıristiyanlara tevzî' ettiğini gören misyonerler mûmâ-ileyhe bu işten vazgeçerse epeyce para vereceklerini, hattâ Mahmud Es'ad Efendi'nin de bu işten vazgeçmesini musırran teklîf etmişlerdir. İhsan Efendi bunlara lâyık olduğu cevabı verdiği gibi, biz de i'lân ediyoruz ki Mahmud Es'ad Efendi müdâfaalara yine başlayacaktır. Biz şuna teessüf ediyoruz ki bu herifler haftada on on beş risâle neşrettikleri hâlde bizim verese-i enbiyâmız hâlâ sükût ediyorlar! Yalnız sükût ile kalsalar ona da bin kere teşekkür edeceğiz! *Sebîlürreşâd*'ın arasıra bu yoldaki neşriyâtı ve bu neşriyât dolayısıyla bazı acı hakîkatleri ortaya koyması bile işmi'zâzlarını mûcib oluyor.

Bosna:

İhtidâ – Islavonyalı Doktor Dimitri-Konyeviç ile Sırbistan'da Semederov'da muallimelik eden zevcesi Olga, ahîren kendi kanâat-i vicdâniyyeleri netîcesinde dîn-i mübîn-i İslâmı kabûl ederek Bosna'da Briçka kasabasında şerîat-i Ahmediyyeye tevfîkan tecdîd-i nikâh ve be-tekrar Islavonya'ya avdet etmişlerdir. Bu yeni iki dindaşı tebrîk eder ve saâdet-i dâreyne mazhariyetini temennî eyleriz.

Afrika:

İslâmiyet'in Sür'atle İntişârı – Amerika gazetelerinde okunduğuna göre "*Methodist*" Protestan misyonerlerinden olup Afrika'da sekiz ay seyahatten sonra bu kere New York'a avdet etmiş olan Piskopos Jozef Herchell, Afrika'da İslâmiyet'in fevka'l-me'mûl bir sûrette tevessü' ve intişârı neşr-i dîn etmekte olan misyoner hey'etlerince ve Hıristiyan kiliselerince mûcib-i endîşe bir mes'ele teşkîl ettiğini ve bu husûsta Hıristiyanlığın İslâmiyet'e kıyâsen pek geride kaldığını beyân etmiştir.

İngiltere:

Britanya Adalarında Nûr-ı İslâmiyet Lemeân Ediyor – Londra'dan yazıldığına göre, İngiltere'nin en zengin ve asîl âilesine mensûb olup ilmiyle, fazlıyla, ahlâkıyla temeyyüz eden Lord Headley'in İslâmiyet'i kabûlü, dîn-i mübîn-i İslâm'ın İngilizler arasında sık sık mevzû'-ı bahs edilmesine sebebiyet vermiştir. Ağırbaşlı bazı İngilizler arasında İslâmiyet'e karşı bir meyil uyanmaktadır. Geçenlerde Cem'iyet-i İslâmiyye'nin teşebbüsüyle Cuma namazı Keston salonunda edâ edilmiştir. Yeni müslüman Lord Headley de Cuma namâzında hâzır bulunarak bir hutbe îrâd etimiştir. Hoca Kemaleddin Bey namâzı itmâm [**288**] edince ayak üzere kalkarak Vikont Bodver, Mister Stanley, Marki, Markizlili Ranon nâmındaki muhterem zâtların da kabûl-i İslâm ile müşerref olduklarını i'lân etti, yüksek tabakadan iki hanımın da İslâmiyetlerini i'lân etmek teşebbüsünde olduklarını ilâve etti. Hâzırûn iltihâk eden yeni kardeşler için gāibâne duâlar ettiler. Onlar için Allah'tan yümn ü bereket istediler. Sonra beyaz saçlı iri yarı vakūr Lord Headley yüzünde nûr-ı îmân parladığı hâlde kalkarak hutbe îrâdına başladılar:

"Bu kolay fakat pâk, temiz, aynı zamanda ma'kūl, hem ilâhî olan dîn-i mübîn-i İslâmın bütün İngiltere'de intişârını arzu ediyorum. Pek ziyâde sevdiğim milletimin de bu dîni kabûl ederek kalblerinin nurlanmasını istiyorum. Ben ömrümün müsâid olduğu kadar bu husûsa çalışmaktan da geri durmayacağım. Zâten çalışıyorum da. Bir çok dostlarım ile muhâbere ediyorum, dostlarımda İslâmiyet'e karşı büyük incizâb görerek seviniyorum. Allah'ıma hamd ü senâlar ediyorum. Yakında İslâmiyetlerini i'lân edeceklerini de tebşîr edebilirim. Şu kadar var ki kendilerine bu husûsta acele etmemelerini yazdım. Hem-cinsleri olan İngilizlerden çekecekleri meşakkatleri, âileleri tarafından görecekleri istiskālleri hatırlattım. Yeni bir dini bilhassa İslâmiyet'i kabûl eden kimsenin mütevekkil, her türlü ahvâle karşı mütehammil olması lâzımdır. Bu da alışmakla, idmanla, nûr-ı îmânın kalbinde çoğalmasıyla olabilir. Ben bu husûsu kendimde tecrübe ettim. El-hamdülillâh kendimi sağlam buldum… Ben İslâmiyet'i büyük ve mukaddes bir din i'tikād ediyorum. İslâmiyet'in fevkinde bir din mevcûd bulunamayacağına da kāniim. İşte bunun için sevgili milletim, vatandaşlarım arasında başka bir dînin intişâr etmiş bulunmasına pek ziyâde müteessifim. Fakat ne çâre ki zavallı milletime dîn-i Mesîhî'den mâadâ bir din erişmemiş, kendilerine başka bir din teblîğ edilmemiştir…"

Sonra Lord Headley Hoca Kemaleddin Bey'e tevcîh-i hitâb ederek: "Din-i mübîn-i İslâm'ın neşri husûsundaki şeref-i tekaddüm zât-ı âlîlerine âiddir. Bütün müslüman kardeşlerimizin, sizin muvaffakiyetiniz için duâlar edeceklerinden emînim…" buyurmuşlardır.

Rusya:

Rusya Meclis-i A'yânı'nda İslâmiyet'e Tecâvüz – Rusya hükûmeti Rusya'daki mekâtib-i harbiyyenin İslâm şâkirdânına ulûm-ı şer'iyyenin ta'lîmi için lâzım gelen tahsîsâtı bir lâyiha-i kānûniyye ile parlamentodan taleb etmek mecbûriyetinde kalır, parlamento da bunu kabûl edip Meclis-i A'yân'a gönderir. Fakat layiha-i mezkûreye Meclis-i A'yân'da şiddetle i'tirâz edilir. Ve bu münâsebetle İslâmiyet'e karşı pek münâsebetsiz taarruzât vukū' bulur.

Varşova Arşipiskoposu Nikolay lâyiha-i mezkûreye şiddetle i'tirâz ederek birçok tefevvühâtta bulunmuş ve ez-cümle demiştir ki:

"Harbiye Nezâreti'nin tedrîsât-ı şer'iyye için taleb ettiği tahsîsât cüz'î bir şey ise de mes'elenin ehemmiyeti tahsîsâtın azlığında ve çokluğunda olmayıp belki esas i'tibârıyla Rusya hazînesinden Dîn-i İslâm'ın tedrîsâtı için tahsîsât verilmesi câiz olup olmamasındadır. Bizim i'tikādımıza nazaran bütün benî âdem için dîn-i ilâhî ancak bir tanedir ki o dahi Hıristiyanlık'tır(!) İslâmiyet ise ilâhî değildir(!) Çünkü İslâmiyet'te taraf-ı ilâhîden emredilmesi gayr-ı mümkün şeyler vardır(?) Meclis-i A'yân'a i'tâ olunan lâyihada ise Dîn-i İslâm'ın tedrîsi için hazîne-i devletten tahsîsât taleb olunuyor. Bu taleb Rus-

ya'da İslâmiyet'in mevkiini Hıristiyanlığın mevkiine çıkarmaya müsâvîdir. Hıristiyanlığı inkâr eden dinler Rusya'da hiç hukūk ve muâvenete mazhar olamaz…"

Bu İslâm düşmanı mutaassıbın teklîf ve mütâlaâtına 65 kadar a'zâ daha iltihâk eylemiştir ki eğer dokuz a'zâ daha iltihâk etseydi lâyiha-i mezkûre reddedilecekti.

Afganistan:

Afganistan Muallim İstiyor – Kâbil'de münteşir *Sirâcü'l-Ahbâr* refîk-ı muhteremimizde okunduğuna göre: Afganistan hükûmeti Kâbil'de müesses Medrese-i Habîbiyye için dört muallim istiyor.

1) Hikmet, kimya, nebâtât, hayvânât, tabakātü'l-arz muallimi. Bunları okutacak muallimin hikmetle kimyadan elinde diploması olması, diğer saydığımız fenlere âid de ma'lûmât-ı kâfiyyesi bulunması şarttır. Ayda üç yüz rupiye maâş verilecektir.

2) Coğrafya, târîh-i umûmî, bilhassa târîh-i İslâm ile asr-ı hâzır târîhi muallimi, bu muallim bir mekteb-i âlîden diplomalı olacak, târîh-i umûmî ile târîh-i İslâm ve coğrafyada ma'lûmât-ı mükemmelesi bulunacaktır. Maâşı iki yüz elli rupiyedir.

3) Resim ve harita çizmek muallimi: Dârülmuallimînden a'lâ derece şehâdetnâmesi olacaktır. Maâşı yüz yirmi rupiyedir.

4) Fennî el işleri muallimi: Dârülmuallimîn'den me'zûn bulunacak. Maâşı yüz yirmi rupiye.

Şerâit-i lâzıme: Muallimin müslüman olması, kâfî derecede Fârisî bilmesi lâzımdır. Bu lisana vukūf-ı tâmmı yoksa bile hiç olmazsa çocuklara merâmını, vereceği dersi anlatabilmelidir. Muallim hüviyeti, mahall-i ikāmetini, hangi mektepten me'zûn ise oradan istihsâl eylediği ehliyetnâme sûret-i musaddakasını Afgan hükûmeti Muînü's-Saltanası nâmına irsâl etmelidir. Manzûr-ı âlî olduktan sonra şâyân-ı kabûl görülürse hemen yola çıkması için harcırâhı kendisine gönderilecektir.

Mehmed Âkif Bey'in Mısır ve Medîne'ye seyâhati

Başmuharririmiz Mehmed Âkif Beyefendi Salı günü berây-ı seyâhat Mısır'a azîmet buyurmuşlardır. Avdetlerinde Medîne-i Münevvere'ye uğrayarak aleyhi's-salâtü vesselâm Efendimiz'in leyle-i mukaddese-i velâdetlerinde orada bulunacaklardır. Cenâb-ı Hak tevfîkler, selâmetler versin.

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası'nda Basılmıştır

H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد — Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl: H. Eşref Edib — والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

15 Ocak 1914 | 18 Safer 1332 | Perşembe | 2 Kânûnisânî 1329 | Cild: 11 - Aded: 279

NİSÂİYÂT

TESETTÜR-İ NİSVÂN MES'ELESİ HAKKINDA SON SÖZ

Ali Re'fet imzalı mektup sâhibine

"Tesettür-i nisvân" mes'elesini Şimâlî Rusya Türklerinin nasıl halletmiş oldukları hakkında îzâhât taleb ediyorsunuz. Bu mes'elenin bir mes'ele-i şer'iyye olduğu ve Şimâl Türklerinin asırlardan beri müstebid bir hükûmet-i ecnebiyye idâresinde her türlü müşkilâta rağmen salâbet-i dîniyyelerini muhâfaza etmiş bir müslim kavim bulunduğu ma'lûm iken nasıl halletmiş olacakları muhtâc-ı istîzâh mıdır? *Kur'ân-ı Kerîm*'de [1](فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ فى شَىْءٍ فَرُدُّوهُ اِلَى اللهِ وَالرَّسُولِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ) "Ey mü'minler dîne müte'allik bir şeyde ihtilâf ettiğiniz takdîrde eğer hakîkaten Allah'a ve yevm-i âhirete îmân ediyorsanız Allahu te'âlânın kitabına ve Resûl'ünün sünnetine mürâcaat ediniz" buyuruluyor. Bundan bir müddet evvel tesettür mes'elesi hakkındaki ahkâm-ı şer'iyyeyi müstefsir vârid olan bir mektûba cevaben kütüb-i mu'tebere-i şer'iyyeden istinbât edebildiğimiz mesâili *Sebîlürreşâd*'ın 17 Teşrînievvel târîh ve 268 numaralı nüshasına derc etmiş idik. Eğer o makāle mütâlaa buyurulmamış ise oraya mürâcaatla mes'elenin ne yolda halledilmesi lâzım geleceğini görürsünüz.

İ'lân-ı Meşrûtiyet'ten beri kadın mes'elesi güyâ tesettür mes'elesinden ibâret imiş gibi mütemâdiyen bu mes'ele ile iştigāl edildiğini ve her eline kalem alanın muhâkeme yürütmeye kalktığını görüyoruz. Bu bâbda o kadar çok söz söylenmiş ve yazılmıştır ki artık kıdv-ı ma'rûfunu geçmiş ve herkese usanç gelmiştir. Hem de bu mes'eleyi mevzû'-ı bahs edenler zannediyorum ki hiç kendilerine tealluku olmayan bir şey ile meşgūl oluyorlar. Bunun bir mes'ele-i şer'iyye olmasına nazaran bu bâbda muhâkeme-i akliyye tarîkına gitmek mes'eleyi çıkmaz yola sokmak demektir.

Hem de böyle şekle âid bir mes'ele ile senelerce uğraşmaktan ne çıkacağını anlamıyorum. Beş senedir bununla iştigāl ediliyor. Bir fâide-i ameliyyesi görüldü mü? Nisvânımızın bir hatve olsun ilerlemesine te'sîri oldu mu? Ale'l-husûs şer'an hallolunmuş bir şeyi yeniden hal ile uğraşmak tahsîlü'l-hâsıl kabîlinden değil midir? İstihsâl edilecek netîce eğer şerîate muvâfık ise sarf edilen mesâ'î abes ile iştigāl olur, eğer muhâlif ise Allah'a ve yevm-i âhirete inanan hiçbir müslim ona tâbi' olmaz.

Lâkin biz acîb adamlarız. Esâsı bırakır, şekil ile uğraşır duruyuz. Bu ise havanda su döğmek kabîlindendir. Zannımca halledilmesi lâzım gelen mes'ele nisvânın ta'lîm ve terbiyesidir. İşte Allah'ın ve Resûl'ünün emreylediği budur. Bununla ne kadar iştigāl edilirse o kadar değeri vardır. Seyâhat-i ahîremde Rusya İslâmlarının merkez-i şer'îsi ve müftünün ikāmetgâhı bulunan Ufa beldesinde mülâkātıyla müşerref olduğum *Târîh-i Kavm-i Türkî* eserinin müellifi Kādı Hasan Atâ hazretlerinden aldığım ma'lûmâta göre: Ufa beldesinde bundan yirmi beş sene evvel yalnız bir İslâm mahallesi ile bir mescid ve bir mektep mevcûd imiş, şâkirdânı da eski usûlde tedrîs olunur, yedi çocuktan ibâret imiş. Şimdi beş İslâm mahallesi meydâna gelmiş, her mahallede birer mescid ve birer mektep inşâ olunmuş. Bunları Kādı hazretleriyle birlikte gezdik, cümlesini gördüm, hangi zevât tarafından hangi târîhlerde ve ne sûretle inşâ olunduklarını [**290**] tedkīk ettim. El-yevm bunlarda usûl-i cedîde üzere tedrîs edilen şâkirdânın adedi bini mütecâvizdir. Sinn-i tahsîle vâsıl olan kızlardan ta'lîm ve terbiye görmeyen hiç ama hiçbir ferd yoktur. Maddî ve ma'nevî terakkīyi gördünüz mü? İşte ciddiyet buna derler.

Kadınlar ne yolda tesettür etmelidir? gibi hükm-i şer'îsi ma'lûm olan mesâil ile uğraşmak onların akıllarına bile gelmez.

Ey beş seneden beri "tesettür-i nisvân" mes'elesi hakkında icâle-i kalem eden muharrirîn-i kirâm? Sizin İstanbulu-

[1] Nisâ, 4/59.

nuzda kadınlar şöyle dursun, erkeklerinizin içinde okur-yazar kaç kişiniz vardır? Meşrûtiyet'ten beri ta'lîm ve terbiye-i nisvân husûsunda ne kadar terakkī husûle getirdiniz? Kadınlarınızı Atina'da tahsîl görmüş, ne idiği belirsiz bir takım hekîm bozuntularının dest-i tahrîbkârîsine teslîm ediyorsunuz. Onları tedâvî edecek bir tabîbe-i müslime yetiştirdiniz mi? Yahud yetiştirmeye teşebbüs ettiniz mi? Kadınlara dâir böyle halledilecek binlerle mesâil durup durur iken şekle âid bir mes'elenin etrâfında dolaşıp duruyorsunuz. Bu öyle bir mes'ele ki hallinde bir fayda olmadıktan başka idâmesinde zarar vardır. Tarafeyn beynine adâvet ve husûmet ilkā etmekten, tefrika husûle getirmekten başka bir faydayı müfîd değildir. Selâmet-i memleket nâmına bu mes'eleyi artık mevzû'-ı bahs etmekten vazgeçiniz.

Bir de ara sıra "tahrîr-i mer'e" yani kadınlara hürriyet vermek mes'elesinin mevzû'-ı bahs olduğunu görüyorum. Böyle bir mes'elenin mevzû'-ı bahs olması Avrupa'yı çok bilmekliğinize mukābil kendi hukūkumuzu bilmediğinizden neş'et ediyor sanırım. Avrupalılar bu mes'ele ile meşgūl oluyorlar ya! İşte bu kadar kâfî! Biz de meşgūl oluyoruz. Ama onlar ne için meşgūl oluyorlar. Bunu taharrî edenimiz yok. (Görüyorsunuz yâ! Bazı ihvânımızı rencîde etmemek için Avrupa mukallitliğimizden bahsetmiyorum.) Biz kadınlarımıza şerîat-i İslâmiyyenin bahşettiği hukūku te'mîn edelim, ondan ziyâdesine ihtiyâcları yoktur. Ona Avrupalı kadınlar da gıbta eder.

Şaşarım! Erkekleri bile henüz hür olmayan bir memlekette kadınlara hürriyet vermekten bahsolunuyor. Gerçi memleketimizde Meşrûtiyet i'lân olundu. Bununla nâil-i hürriyyet mi olduk zannediyorsunuz? Halbuki siz yalnız üzerinizden maddî olan istibdâdı ref' edebildiniz. İstibdâd-ı maddî her vakit kuvve-i maddiyye ile ref' ve izâle edilebilir. Lâkin bununla insanlar hür olmuş olmaz. Asıl hürriyet cehl ve taassubun istibdâdını ref' ve izâle ile hâsıl olur. Câhil bir kavme siz istediğiniz kadar hürriyet veriniz! O yine şiddetli bir esâret zincîri altında inlemektedir. İstibdâd-ı maddîyi izâle ile milletin işi nihâyet bulmuş değildir, belki yeni başlamıştır. Çünkü evvelce mevâni'-i maddiyyeden dolayı istibdâd-ı ma'nevîyi izâleye çalışmak mümkün olmazdı. Ancak fedâkâr bir takım zevâtın himmetiyle bu maksadın istihsâlinden sonra çalışmak için meydan açıldı. Acaba o vakitten beri millet kendisini cehl ve taassubun istibdâdından kurtarmaya çalıştı mı? İşte düşünülecek mes'ele budur. Siz erkek, kadın herkesi Allah'ın emri ve resûlünün sünneti üzere ta'lîm ve terbiye ediniz, onlar şerîat-i mübeccelenin kendilerine bahşettiği hukūku öğrenir ve hüsn-i isti'mâl ederler. Siz insanlara hürriyet esâsına müstenid olan bir şerîatten daha ziyâde hukūk bahşedemezsiniz. Zîrâ her hakkın bir nihâyeti vardır ki başkasının hakkını ihlâl etmedikçe onu tecâvüz mümkün değildir. O had dâhilindeki hukūku ise şerîatimiz te'mîn eylemiştir. Biliniz ki bir hakkın derece-i mer'iyyeti ma'lûmiyetiyle mütenâsibdir. Ma'lûm olmayan bir hak mevcûd da değildir. Siz yalnız kadınlara değil hattâ erkeklere hürriyet vermek ister misiniz? Onlara hak ve vazifelerini anlatınız, yoksa her türlü mesâîniz abestir ve mahkûm-ı akāmettir.

Mahmud Es'ad

"KĀNÛN-I TABÎAT TEBDÎL OLUNAMAZ"

Tab'an ve fıtraten zaîf olan mahlûkāt hiçbir zaman kavî olamaz. Kadınlar hilkaten zayıftır. Bunlara ne kadar süs verilirse verilsin hiçbir zaman hiçbir memlekette ricâle müsâvî olamazlar. Müsâvî olmak isterlerse kānûn-ı tabîate karşı hareket etmiş olduklarından dolayı kendileri için mazarrattan başka bir şey tevlîd edemez. Bugün kadınların fıtraten erkeklere müsâvâtını da'vâ edecek kadar ahmak adam dünyâda tasavvur olunamaz. Zîrâ bu aklen, şer'an, fennen, bedâheten ve bütün cihânda muâmeleten dahi âşikâr ve zâhir olduğu cihetle bu bâbda söz söylemek bile fazladır. Maamâfih hak ve hakîkat düşmanlarına daima şeytân muîn olduğundan bazı sâde-dilânın iğfâl olunabilmek ihtimâline mebnî birkaç söz söylemeye lüzûm görülmüştür.

Bir kere bizim İslâmiyet'te [1](اَلرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ) nass-ı kātı'dır. Sonra bugün dünyânın en medenî Avrupalıların hangisinin parlamentosunda kadınlardan a'zâ bulunuyor? Hiçbir memlekette yoktur. Acaba kadınlarına müsâvât vermişler zannettiğimiz Avrupalılar ne için kadınlarına bu hakkı vermiyorlar? Ne için nezâretlerden bir mevki' vermiyorlar? Ne için büyük müessese-i mâliyyelerden birinde olsun idâre kendilerine tevdî' olunmuyor? İşte şu sûretle arîz ve amîk mülâhazalar ile birçok suâl îrâd olunursa hepsine yegâne cevap: Erkek derecesinde akıl ve tedbîre mâlik olamamalarıdır.

Değil erkekler işine karışmak, bütün dünyâda fiilen kadınlar doğrudan [**291**] doğru kendi vazifelerinde dahi erkeklerle rekābet edememişlerdir. Meselâ aşçılık bütün dünyâda kadınlara münhasır olması lâzım iken ilâ yevminâ hâzâ bütün cihânda aşçı ustaları erkeklerdir.

Bugün kadınların kendi kıymetlerini takdîr ve erkeklere karşı mevki'lerini te'mîn için giyindikleri elbiselerini dikmek, elbiselerin modasını düşünmek kendileri için en mühim ve doğrudan doğru kendilerine âid olmak îcâb ederken yine bunları erkekler ihtirâ' eder, erkekler düşünürler. Kadın elbise ve şapkalarına âid terzilerin en mühimleri erkeklerdir.

Daha nice bu gibi hakāyık meydândadır ve Avrupa ukalâsı tarafından dahi tasdîk olunmuştur. Hatta bütün küre-i arz medenîlerinin müsellemi olan Rus meşâhîr-i üdebâsından Kont Tolstoy dahi nisvânın ricâle müsâvî olamayacağını en vâzıh berâhîn ile şerh etmiştir.

Bizde kadınların müsâvâtından bahsetmekte olanlar kâmilen değil ise de kısm-ı a'zamı birtakım âile hayâtından mahrûm sefele gürûhudur. Bunlar o derece hayâsız heriflerdir ki fiilen taht-ı nikâhında olan kendi kadınlarının kātilleridir. Bunların en büyük "müctehid"lerinden yüzünden mel'anet akar birini pek yakından bilirim: Haremini haftada birkaç def'alar bastonlar ile döğdükten mâadâ eyyâm-ı şitâda soğuk günlerde kadını tatlîk ederek bir odaya kapatır, kömür yaktırmadığı gibi yemeğini dahi vermezdi. Soğuklar geçtikten sonra tekrar nikâh eder, alırdı. Kaç seneler bu sûretle kadını her nevi' hukūk-ı insâniyyeden mahrûm ederek, birçok talâklardan sonra bir aralık kendi yaşından dört misli küçük parası çokça sürtüğün birini bulur bulmaz hemen bîçâre kadını sokağa atmıştır. Hatta kendisinin pek

[1] Nisâ, 4/34.

samîmî ehibbâsı dahi bu mes'eleden dolayı kendisiyle kat'-ı alâka etmişlerdi. Diğer bir beyefendi de haremini ikiz çocuk dünyâya getirdiği için tatlîk etti. Bu müsâvâtcılardan yalnız bize isimleriyle ma'lûm olanlardan bu gibi muâmeleleriyle üç dört talâk bir sene zarfında vâkı' olmuştur.

Şu hâl lâyıkıyla mülâhaza olunursa bu müsâvâtcıların esas maksadları bîçâre kadınların o zâfiyetlerinden bil-istifâde namuslarına kadar tecâvüzden başka bir şey olamayacağını artık söylemeye hâcet bile yoktur.

Bu son zamanlarda Rusya Tatarlarında bazı nisvân-ı İslâm mekâtib-i âliyyeyi ikmâl ederek kesb-i imtiyâz etmişler ise bunların yekûnü de otuz milyon müslüman içinde ancak iki üç yüz kadından ibârettir. Bunların da birkaç tanesi tenassur, birkaç tanesi de sû'-i ahlâk ile medeniyetine hitâm vermiştir. Bunların iç yüzünü tamamıyla biliyoruz. İlerde îcâb ederse şerh ve beyân da ederiz.

Ehl-i insâf için Avrupa medeniyetinin kadınlara bahşettiği sû'-i netîceyi mülâhaza etmek için bütün Avrupa bilâd-ı mütemeddinesinde sokaklarda sürünmekte olan umûmen "Brastituee" nâmıyla ma'rûf mağdûr kadınların yalnız şu taşıdıkları ünvânı mülâhaza etmek kâfidir. En büyük âilelere mensûb olup erkeklerin zulmü netîcesi olarak bu nâmı taşımaya mecbûr olmuş binlerce kadın en mütemeddin milletler içinde mevcûddur. Medenî Avpuralılar yaldızlı kelimeler ile hayvânâtın hukûkunu himâye cem'iyetleri yaparlar, fakat hem-cinsleri olan bu bîçârelere merhamet şöyle dursun en şenî' tahkîrlerden geri kalmazlar.

Bu husûsta pek büyük adamlar tarafından gâyet mühim eserler yazılmış iken Avrupa akvâm-ı mütemeddinesine kat'iyyen te'sîr etmemiştir.

Şu hâlde bizim serserilerin sözlerine kat'iyyen sem'-i i'tibâr etmemek lâzım iken bazı bed-tînet sefîleler sefâhet ve ahlâksızlıkta göklere kadar yeltenmek isterler.

Abdürreşid İbrahim

MUHTEREM *SEBÎLÜRREŞÂD* CERÎDE-İ İSLÂMİYYESİ HEY'ET-İ TAHRÎRİYYESİ ERKÂN-I KİRÂMINA

Tesettür hakkında Fatma Zehra Hanımefendi tarafından yazılıp *Sebîlürreşâd*'ın 278 numaralı nüshasına derc edilen mektûb-ı mühimmi okudum. *Sebîlürreşâd* gibi mu'teber ve muhterem bir cerîde-i İslâmiyye sahîfelerinde isimlerini yâd etmeyi pek büyük zül addettiğim bir takım hezeyânnâmelerle şu son günlerde tesettür hakkında savurdukları türrehâta karşı hemşîrelerimden biri tarafından yazılmış bir müdâfaaya tesâdüf edememekliğim beni cidden mahzûn eder dururdu. Fatma Zehra Hanımefendi'nin mektupları hamd olsun bu hüznümü izâle etti. Yalnız bununla kalmayıp müşârun-ileyhânın bu bâbda izhâr buyurmuş oldukları, hissiyât-ı diyânet-perverî beni kendilerine an-samîm arz-ı teşekküre ve bu vesîle ile dîn-i mübîn-i İslâm'ın biz müslüman kadınlar hakkında pek büyük bir ni'meti demek olan tesettür emr-i mühimmi hakkında aklımın erdiği, dilimin dönebildiği kadar beyân-ı efkâr ve mütâlaaya sevk eyledi. Kıllet-i bidâ'am hasebiyle bu mektûbumda tesâdüf edilecek olan hatîâtımın hüsn-i niyetime bağışlanacağından ümidvarım.

Tesettür aleyhine şimdiye kadar yürütülen şikâyât başlıca şu üç maddede hülâsa edilebilir: Tesettür kadınların ihrâz-ı kemâlât eylemelerine mâni' imiş, kendilerini erkeklerin esîri kılarmış, ictimâî ve ahlâkī hukûkundan mahrûm edermiş, işte bu gibi müddeayât hiç şübhe etmemeli ki diyânet-i celîle-i İslâmiyyenin hakāyıkına, muhadderât-ı İslâmiyyenin mevki'-i hukūkī ve ictimâîlerine vâkıf olmayan daha doğrusu İslâmiyet'le alâkası bulunmayan bir takım sebükmağzânın eser-i mütâlaa ve cehlleridir. Âcizeniz tesettüre tamamıyla riâyetkâr olduğum hâlde tahsîl-i ilm ve ma'rifete devam ve birçok erkek muallimlerin rahle-i tedrîslerinde istifâza ediyorum. İktisâb-ı kemâlât yolunda tesettürden hiçbir vakit müşkilât görmedim ve görmeyeceğime de mutmainnim. Dinimizin bizlere emrettiği tesettürün te'mîn etmiş olduğu ictimâî ve ahlâkī fevâidden burada uzun uzadıya bahsetmeyeceğim. Bu bâbda pek çok âsâr-ı âliyye vücûda getirildi. Cenâb-ı Hak müelliflerinden râzı olsun. Tesettür ciddî terbiye-i İslâmiyye görmüş bir âile [**292**] içinde yetişen her müslime kadın için pek büyük bir şereftir. Tesettür keyfiyeti muhadderât-ı İslâmiyye nazarında bir haslet-i memdûha olup bunu istikmâl edenler beyne'l-akrân temâyüz ederler. İnsâniyete ve ahlâka hâdim pek mühim bir kayd olan tesettür kadınların iffet ve ismetlerinin yegâne zâminidir. Acaba tesettürün hangi maddesi kadınların esbâb-ı hürriyet ve saâdetini selb etmiş? İslâm kadınlarına bahşolunmak istenilen hürriyet her hangi bir din ve mezhebe mensûb akl-ı selîm sâhibi kadınların bulunmaktan tehâşî edecekleri bir takım umûmî mahallere girip çıkabilmeleri, erkeklerle kol kola gezmeleri ise biz hâlis müslüman kadınları bizim için nâ-mütenâhî mazarrât ve felâket tevlîd edecek olan böyle mutlak bir hürriyeti istemek şöyle dursun bunu hatırımızdan bile geçirmeyiz. Kadınların teâlîsinden maksad son zamanlarda görüldüğü üzere gâyet acîb libâslara bürünmüş bir takım hanımların trutuvarlarda mesirelerde arz-ı endâm etmeleri, istedikleri kimselerle bî-muhâbâ ihtilât ve sohbet edebilmeleri ise bizler bu yolda teâlîden dahi bir haz duymamakla i'lân-ı mübâhât ederiz. Böyle terakkī ve teâlîden mücânebeti vecîbe biliriz.

Erkeklerin taht-ı esâretinde yaşamak bahsine gelince bu iddiâ dahi sâirleri gibi bâtıldır. Dîn-i celîl-i İslâm'ın ahkâm ve hakāyıkına vâkıf bir müslüman peder veya zevc kızına veya zevcesine hiçbir vakit esir muâmelesi yapamaz. Çünkü inkâr kabûl etmez bir hakīkattir ki kadınların hürriyet-i meşrû'alarını gasb etmek, binâenaleyh bunları bi-hakkın okuyup yazmaktan men' eylemek, erkekler için, yalnız erkekler için değil hattâ hey'et-i ictimâ'iyye için pek büyük fenâlıklar tevlîd edebilir. Kānûn-ı fıtratın kadınlara tahsîs eylediği husûsât-ı beytiyyenin hakkıyla îfâsı kadınların ilim ve ma'rifetten hisseyâb olmalarına mütevakkıfdır. Ni'met-i maârifden mütena'im olan bir kadın umûr-ı beytiyyesini kemâ hiye hakkuhâ îfâ eder. Ve ancak bu sûretle zevc ve zevce âile hayâtı lezâizinden vâye-mend olur. Şerîat-i İslâmiyyenin ahkâm-ı münîfesini tedkīk edenler görürler ki İslâm'da kadınlar ilim ve ma'rifetten men' olunmak şöyle dursun, sâhib-i şerîat efendimiz biz kadınları tahsîl-i kemâlâta şiddetle

teşvîk buyurmuştur. Nitekim müslüman kadınlarının halka-i tedrîsinde istifâza etmiş pek çok erkekler sayılabilir, bu bir hakîkat-i târîhiyyedir ki aslâ inkâr edilemez.

Muhadderât-ı İslâmiyyenin ilim ve irfân cihetiyle pek dûn bir seviyede kaldıklarını görüp doğrudan doğruya tesettür aleyhine yürümekten ise bunun esbâb ve avâmilini aramak, tesettürün hikmet ve meşrûiyetini tedkîk etmek ve kadınların terbiye-i İslâmiyye kānûn-ı hakīkīsi mukteziyâtına göre tehzîbine çalışmak daha munsifâne hareket olmaz mı? Tesettür bir takım efkâr-ı bâtıle ashâbının dedikleri gibi kadınların iktisâb-ı kemâlât etmelerine mâni' olsaydı, tesettürün hakkıyla icrâ-yı ahkâm eylediği Sadr-ı İslâm'da hattâ daha sonraları yüzlerce fâzılât-ı nisâ yetişir mi idi! Târîh okuyanlarca teslîm olunmak gerektir ki mîlâd-ı İsa'dan hemen altı asır evvel teşekkül etmiş ve sonraları büyüyerek medeniyetin gāye-i kemâline vâsıl olmuş olan Roma hükûmet-i mu'azzamasının şevket ve satvetini cihâna tanıttırdığı, âlemi zîr-i hâkimiyetine aldığı âvânda Roma kadınları tesettüre tamamıyla riâyet ederlerdi. Şunu demek istiyorum ki kadınların mestûr oldukları bir zamanda Romalılar her husûsdaki terakkī ve tekâmül ettiler. Yine bu Romalılar değil midir ki kadınlarını sokağa çıkarmaya, mehâfil ve mecâlis-i îş ü işrette bulundurmaya başlayınca dûçâr-ı inhitât ve inkırâz oldular. O muazzam hükûmet erkeklerin, evet kadınları yoldan çıkaran erkeklerin böyle mübâlâtsız hareketleri yüzünden ka'r-ı fenâya yuvarlanıp gitti.

Mestûriyetin zevâliyle hey'et-i ictimâ'iyyemiz için tevellüd edecek mazarrâtı burada birer birer saymaya hâcet görmüyorum. Bu vâdîde yazılmış nice âsâr vardır ki bizleri müdâfaa zu'm-ı bâtılında bulunan bir takım safsatacılar âsâr-ı mezkûreden hiç olmazsa birini mütâlaa külfetine katlansalar o emrâz-ı ictimâ'iyyenin nelerden ibâret olduğunu görürler de efkâr-ı sakīmelerinden fârig ve tarîk-ı müstakīme sâlik olurlar.

Zâten intisâbıyla müftehir bulunduğumuz dîn-i mübînin de hakāyıkı meydandadır. Tesettür maddesindeki mehâsin ve fevâidi görmek pek çok dirâyet ve reviyyete mütevakkıf değildir. Fakat ne çâre ki kalbleri kararmış, gözlerine amâ târî olmuş erbâb-ı dalâlet leb-i hakīkati idrâk edemeyerek nazarlarını daima zâhirdeki kışra atfedegelmişlerdir.

Şu mektubu yazmaktan maksad-ı aslî nisâiyyûn nâmı altında sivrilen müfsitlerle muhâtaba ve münâkaşaya tenezzül değil, onların telkînine yeltendikleri hezeyânlara karşı milyonlarca öz hemşîrelerimle birlikte nefret ve la'netler yağdırmakla beraber onların cür'etleri artık tâkat-fersâ bir hâle geldiğini söylemek ve bu gibi neşriyât-ı mefsedet-kârânenin erbâb-ı iffet ve namusun hissiyât-ı dînîyyelerini hayliden hayli rencîde etmekte olduğu gibi şu son günlerde makām-ı Hilâfet-i mu'azzamaya irtibât-ı dînîlerini her vesîle ile izhâr ve te'yîdden hâlî kalmayan âlem-i İslâm üzerinde pek büyük bir sû'-i te'sîr husûle getirebileceğini hükûmetimizin nazar-ı dikkat ve ehemmiyetine arz eylemek ve işbu ahvâl-i gayr-ı lâyıkaya nihâyet verecek tedâbîr-i kat'iyye ittihâzını ricâ etmektir. Vesselâmu alâ meni'ttebe'a'l-hüdâ.

Kāri'elerinizden
Meliha Nigar

SEBÎLÜRREŞÂD CERÎDE-İ İSLÂMİYYESİ VESÂTATIYLA

Mısırlı fâzıl-ı muhterem Ferid Vecdi Efendi hazretlerine

Sırâtımüstakīm–Sebîlürreşâd'ın mündericâtı arasında görülen tesettür-i nisvâna dâir makālât-ı mahsûsalarıyla ahîren Mehmed Âkif Beyefendi tarafından Türkçe'ye tercüme edilen "Müslüman Kadını" nâm eser-i hakîmânelerini okudum. Bu bâbda vâkı' olan himem-i ulvî-i diyânet-perverîlerine ez-dil ü cân arz-ı minnet [**293**] ve şükrâniyet eylerim. Allahu zü'l-celâl hazretleri sizden hoşnud olsun, sizin gibi fâzıl, gayûr ve hamiyet-mendân-ı İslâm'ın vücûdlarını eksik etmesin âmîn.

Ma'lûm-ı fazîletleridir ki bir zaman "din" şimdi de "tesettür mâni'-i terakkīdir" iddiâ-yı sakīminde bulunanların cümlesi erkeklerdir. Bunlar "terakkī-i nisvân" perdesi altında oynamak istedikleri mel'abe-i fâsideyi erbâb-ı irfân ve îmân çoktan beri keşfeylemiştir. Şâyân-ı teessüfdür ki bir takım gāfile hemşîrelerimiz, kızlarımız, hatta vâlidelerimiz bile bu zümre-i fâsidenin telkīnât ve teşvîkât-ı muzırralarına aldanarak şahıslarına karşı hâmî-i müşfik nazarıyla bakmakta ve efkâr-ı bâtılelerini bir ân evvel mevki'-i icrâya koymak için mütemâdiyyen çalışmaktadırlar. Müsâadenizle şuracıkta biraz onlarla hasbihâl edeceğim.*

Ey gāfile hemşîre ve kızlarımız! Himâyetine sığındığınız, delâletine güvendiğiniz o teceddüd-perver erkeklerin düşüncesi bizim terakkī ve teâlîmiz için değildir. Bilakis huzûzât-ı nefsâniyyelerinin tevsî' ve serbestîsi maksadıyla nisvân-ı garbiyyeyi taklîden yüzümüzden nikābı (Rabbim göstermeye) ta'bîr-i hakīkatle hicâbı kaldırdıktan sonra bizi kollarına takarak piyasa mevki'lerinde gezmek, birahâne ve sefâhethânelerde oturup müştereken işret etmek, her mahalde istedikleri kadınla buluşup serbestçe görüşmek velhâsıl bizi ve kendilerini böylece âleme teşhîr ve rüsvâ eylemekle şeref-i İslâmiyye ve meziyet-i nisvâniyyemizi pâymâl etmekten başka bir netîce vermeyeceğini tefekkür etmeliyiz. Bir kere insâf ederek düşününüz. Bizim muhâfaza-i iffetimiz, selâmet ve saâdetimiz tesettür ve mahremiyetin ref'iyle mi, yoksa bekāsıyla mı kāimdir? Bizler ki erkeklerden ziyâde sâhibe-i gurûruz. Gerek cismânî ve gerek rûhânî olsun cümle âmâlimiz sevilmek ile beraber kıymet-i şahsiyyemizin daima yükselmesi değil midir? Şu hâlde tesettürle hicâbı kaldıracak olur isek erkeklerin nazarında acaba ne meziyetimiz kalır? Maa hâzâ bu mecnûnâne ve itâat-şikenâne harekâtımızla Hâlik-ı A'zam (celle celâlühû) ve Resûl-i Ekrem (sav) efendimiz hazretlerini gücendirmiş ve rûh-ı peygamberi incitmiş olmaz mıyız? Tesettür neden mâni'-i terakkīmiz olsun? Mestûriyet bizim elimizi dilimizi bağlıyor mu? Kadınlardan yetişen bunca âlime, muharrire, muallime, aşçı, dikişçi, nessâc ve sâire yok mudur? Bununla beraber bizim ihtiyâcımız ancak vezâif-i nisvâniyyeye müteallik umûr-ı beytiyye ile evâmir-i dîniyye ve çocuklarımızın terbiye-i şahsiyye ve ma'neviyyelerine dâir malûmâtı tahsîlden ibârettir. Bil-farz

* Evâmir-i şer'iyyeye hürmet ve tesettüre riâyet eyleyen nisvân-ı muhtereme müstesnâdır.

erkeklere âid sanâyi' ve ulûm-ı mütenevvi'ayı öğrenip hâricen meşgûl olur isek evde bulunan çocuklara, ihtiyâr peder ve vâlidelerimize veya hastalarımıza kimler bakacak? Yemek pişirmek, çamaşır yıkamak, nezâfet ve tahâret gibi hidemât-ı mühimme ve zarûriyyeyi kediler mi îfâ edecektir? Bizim için elzem olan "analık" vazifesini öğrenmektir. Yoksa "Dimyat'a pirince gidirken evdeki bulgurdan olduk" fehvâsınca avukatlık, mühendislik, tayyârecilik ve emsâli gibi nisviyetimizle aslâ münâsebeti olmayan ulûm ve fünûn-ı zâideyi tahsîl ve tatbîka kıyâm eder isek bilâhare nâdim ve mutazarrır oluruz. Hem de bu gibi işleri erkeklerle beraber yapmak îcâb eder ki mahzûriyeti sebebiyle şer'an ve aklen gayr-ı câizdir. Hülâsa-i kelâm "Sürüden ayrılan koyunu kurt kapar" fehvâsınca biz şerîat-i celîlenin dâire-i ahkâmından uzaklaştıkça âkıbet pençe-i sefâlet ve musîbete giriftâr oluruz. Binâenaleyh dâreynde rehber-i saâdetimiz *Kadınlar Dünyâsı* değil, ancak kānûn-ı ilâhîdir. Misâl-i intibâh olmak üzere Râşid-i Ayıntâbî'nin şu "Kıyâm-ı şer'le kāim binâ-yı devlet ü dîn, kitapsız yaşayan inkılâbsız yaşamaz" beytini naklen hatm-i makāl eylerim.

Kārielerinizden
F. Latife

TENKĪD VE TAKRÎZ

HAYÂT-I HAZRET-İ MUHAMMED (SAV) MÜELLİFİ "LÜTFULLAH AHMED"İN MÂHİYETİ!

Hayât-ı Hazret-i Muhammed kitabının muharriri kimdir? Bundan takrîben iki üç ay evvel Fransızca Vie de Mahomet ta'bîrinin mukābili olmak üzere "Hayât-ı Muhammed" ünvân-ı garîbi altında cüz' cüz' bir eser intişâr etmeye ve gazetelerde sütun sütun i'lânlar ve acîb acîb reklamlarla medh ü senâ edilmeye başladı. Günler geçtikçe cüz'ler birbirini ta'kīb ediyor, reklamlar tevâlî eyliyordu. Şu kadar ki öyle nâ-şinîde bir ta'bîr ile siyer-i celîle-i Muhammediyyeye dâir bir kitâbın neşredilmesi ehl-i İslâm'dan bir takım zevâtın nazar-ı dikkatini celb etmekten hâlî kalmadı. Gerçi eserin nâşiri ünvânın intihâbında hatâ ettiğini anlayarak bir "Hazret" kelimesi ilâvesiyle ilk hatâsını tasrîh etti. Lâkin müellif olmak üzere gösterilen isimden ve bahislerde frenk mukallidliğini setr edemeyen bazı ahvâlden yine erbâb-ı tedkīk kuşkulanmakta devam etti. Gerek nefs-i eserde ve gerek gazetelerin sahîfe sahîfe i'lânlarında ittihâz edilen bâlâ-pervâzâne lisandan o yüksekten atmalardan herkes acaba bu eserin muharriri olan Lütfullah Ahmed kimdir? diye yek-diğerinden sormaya ve hatta fazl u kemâlinden istifâde için ziyaretiyle müşerref olmak arzusuna düşmeye başladı. Lâkin bu yolda taharrîye kalkışanların hep mesâîsi boşa çıktı. Şerîat-i İslâmiyyeden öyle âmirâne ve hâkimâne bir sûrette bahseden nihrîr-i[1] mu'azzam ile mülâkāt şerefine nâil olamadılar. Şu kadar ki reklamların parlaklığı müşterîleri celb ediyordu. Bir tab' olmadı, ikinci tab' onu ta'kīb etti velhâsıl muharrir tahmîninin fevkinde muvaffakiyete nâil oldu. Fakat yine erbâb-ı tedkīk bu muharrir-i âlî-nihrîrin[1] kim olduğunu bilmek arzusunda devam ettiler. Onların bu arzusu pek meşrû' idi. Çünkü ma'rûf olan kāidenin aslı gibi aks olan (لا تنظر الى ما قال وانظر الى من قال) kāidesi de doğrudur. [**294**] Yalnız söylenilen sözlere bakma[ma]lı, acaba bunu söyleyen kimdir? Bu ciheti de tedkīk etmelidir. Çünkü biz biliyoruz ki Afrika'da ve diğer bazı memâlik-i İslâmiyyede Hıristiyan misyonerleri âsâr-ı İslâmiyyeyi ve hattâ *Kur'ân-ı Kerîm*'i tab' ettirip meccânen tevzî' eylemektedirler. Elbette bundan gayr-ı İslâmî bir maksadları olacağı derkâr değil mi? Bu mes'elede dahi Lütfullah Ahmed nâmıyla kitap yazan ve sûret-i ifâdesi sağlam bir ayakkabı olmadığına delâlet eden zâtın öyle Dîn-i İslâm'a dâir eser neşretmesinde elbette bir maksadı olmak lâzım gelir idi.

İşte erbâb-ı tedkīkin bu kuşkulanması ehl-i İslâm beyninde bir teyakkuz ve intibâh husûle getirdi. Tâhiru'l-Mevlevî hazretleri gibi bir takım zevâtı tenkīdâta sevk eyledi.

Şimdi biz herkesi meraktan kurtarmak için haber verelim ki bu muharrir-i nihrîrin[1] ne diyânetle ve ne dinsizlikle hiçbir alâkası yoktur. Onun yegâne emeli hükümrân-ı âlem olan akçedir. Bu zât akçe için her şeyi irtikâb eder, îcâb ederse mütedeyyin görünür, lâzım gelirse dinsiz olur. Gerek devr-i sâbıkta ve gerek devr-i lâhıkta bu prensipten zerre kadar inhirâf etmemiştir.* Devr-i sâbıkta cüz'î bir maâş ile bir nezâretin devâmsız bir kâtipceğizi iken ma'şûk-ı hâssını elde etmek için zamanın modası olan her türlü vesâite!! mürâcaat etmiş ve bu maksad ile baş vurmadık taş bırakmamıştır. Meşrûtiyet'ten sonra ahvâl-i memdûha-i sâbıkasına binâen arada [ayda!] bir kere iki üç yüz guruş maâşını almak için uğradığı dâirenin kapısı kendisine seddedilmiştir. Onun tahammül-nâ-pezîr olan ahvâli âilesinin kapısını bile yüzüne karşı seddettirmiştir.

Biz hiç kimsenin ahvâl-i husûsiyye ve şahsiyyesiyle meşgûl olmayız ve böyle şahsiyât [ile] uğraşanları takbîh ederiz. Fakat din kardeşlerimizi erbâb-ı dalâlin iğvââtından tahzîr etmeyi de vecîbeden biliriz. İşte bu sebebe binâen deriz ki bu zât-ı muhterem resmî ve husûsî her türlü kapıların kendine karşı mesdûdiyetini görünce başka çâreler taharrîsine kalkıştı. Zamanı dînsizliğe müsâid fa[r]z ederek "sevmek" yolunu gösterir âr ve namusu muhil, mel'anetkârâne bir eser neşretti.

Lâkin bir taraftan erbâb-ı hamiyyet ve diyânetin gazete sütunlarında levm u takbîhine hedef olduğunu ve diğer taraftan karşısında müteyakkız bir hükûmetin derhâl demir pençe ile kendi bileğini şikest ettiğini ve bî-edebâne eserini men' eylediğini gördü. Böyle bir İslâm memleketinde dinsizlik ve ahlâksızlığın revâc bulmayacağını anlayarak bir müddet kemîngâhına çekildi.

Bu defa matlab-ı a'lâsı olan akçeye nâiliyet için diyânet perdesine bürünmek daha emîn bir tarîk olacağını düşündü, kendisine karşı müdâfaa etmeyecek namuskâr bir zâtın rağbet-i âmmeye mazhar olan bir eser-i diyânetkârânesini intihâl eder ve ona frenk kisvesi giydirirse en kesdirme bir yol tutmuş olacağını anladı. Bu sûretle eserini herkese

[1] Metinde (تخرير) şeklinde yazılmıştır.

* Fransızların Cizvitler hakkında şu meâlde bir darb-ı meseli vardır: Onlar nâil olmak için her şey yaparlar, hatta îcâb ederse iyilik yaparlar.

okutturacağına hiç şübhe etmiyordu. Erbâb-ı mütâla'adan bir kısmı bahislerin esasına diğer bir kısmı şekline rağbet edecek idi. Bunun için Mahmud Es'ad Efendi hazretlerinin *Târîh-i Dîn-i İslâm* nâmıyla ma'rûfiyet kesb etmiş olan eserini intihâb etti. Daha kitâbın birinci sahîfesinde "mürâcaat edilen me'hazlar" ünvânı altında *Kastallânî*'ye kadar gösterilen eserler bu kitâbın *Târîh-i Dîn-i İslâm*[a] bir rakîb teşkîl edeceğine delâlet ediyordu. Biz kat'iyyen eminiz ki bu eserlerin bazılarını hazret-i müntahil kitapçı dükkânlarında bile görmemiştir. Eserin 33'ncü sahîfesinde "menba'lar" unvanlı bahis ise bîçâre *Târîh-i Dîn-i İslâm*'ın pek gaddârâne bir intihâle ma'rûz olduğuna hiç şübhe bırakmıyordu. Bu bahsin mücerred Mahmud Es'ad Efendi hazretleri tarafından tertîb edilmiş olduğuna biz o kadar kāniiz ki bunun aynen diğer her hangi bir eserde bulunduğunu isbât edene yüz lira mükâfât veririz. Hatta otuz dördüncü sahîfenin son fıkrasında "Mes'ûd" şeklinde münderic bulunan isim "Mes'avî" olmak lâzım gelir iken *Târîh-i Dîn-i İslâm*'ın tab'ında sehven "yâ"nın sükûtuna bile müntahil muttali' olamamıştır. Ondan sonra bahislerin yerlerini değiştirerek, ibârelerini *Sevmek Yolu*'nun şive ve kitâbetine tatbîk eyleyerek: Hâmişteki bahsi kitabın dâhiline ve dâhilindekini hâmişine alarak bazı yerlerini tafsîl bazılarını da telhîs ederek eseri hemen serâpâ intihâl eylemiştir. İntihâli pek vâzıh gösteren bahislerden biri de 283'ncü sahîfeden başlayan mi'râc bahsidir ki bu bahsi Mahmud Es'ad Efendi hazretleri muhtelif âsârdan cem' ve te'lîf sûretiyle meydana getirmiştir. Bizim hazret-i müntahil ise kendi tarafından te'lîf edilmiş sûrette göstermekten çekinmemiştir. Kitâbın bazı bahislerinde "Fâzıl-ı muhterem Mahmud Es'ad Efendi" diye rüşvet-i kelâmiyye i'tâsını da unutmamıştır.

Ancak intihâli yek-nazarda belli olmamak için hâricden bazı ilâvât icrâ ve bu sırada frenk kitaplarından da iktibâs etmiştir. İşte bazı müntekidlerin intikādını da'vet eden şu frenk muktebesâtıdır.

Namuslu bir adam on sene ömür sarf etmiş her cümlesini bir kitaptan her kelimesini bir kāmûstan toplayarak bir eser meydana getirmiş. Onu tebdîl ve tağyîr ederek kendine nisbet etmek âdetâ onun on senelik ömrünü heder eylemek demektir. Bu muvafık-ı insâf olur mu? diye bir şeyi hatırınıza getirmeyiniz. Böyle akçe kullarında diyânet, insâf denilen şey bulunur mu? Onlar böylelikle âlemin gözünü boyayarak birkaç guruşunuzu ceblerine nakledebilirse yegâne emellerine nâil olmuş olurlar. Biz hiç şübhe etmeyiz ki eğer *Târîh-i Dîn-i İslâm*'ı tağyîr etmeyerek her hangi bir tâbi' aynen bastırmış olsa idi, mugāyeret-ı kānûniyyesiyle beraber Mahmud Es'ad Efendi hazretleri râzı ve belki memnûn olurdu. Çünkü onun te'lîfde [**295**] hasran maksadı olan erbâb-ı mütâla'anın istifâdesi bu sûretle daha ziyâde husûle gelirdi ve içinde yanlış muktesebât dâhil olmazdı. İstihbârımıza nazaran irtihâl-i nebevî bahsine kadar neşredilmiş olan *Târîh-i Dîn-i İslâm*'ın Hulefâ-yı Râşidîn devri dahi hazırlanmış olup derdest-i tab' iken matbû' olan aksâmının böyle nehb ü gāret edilmesi müellifinin cesâretini kesr ederek tab'ından şimdilik sarf-ı nazar ettirmişir.

İhvân-ı dîn! Görüyorsunuz yâ! Sizi iğfâl için erbâb-ı dalâl ne türlü tedâbîre tevessül ediyorlar. Gâh dinsiz olarak *Sevmek Yolu*'nu gösteriyorlar, gâh mütedeyyin kıyafetine girerek *Hayât-ı Hazret-i Muhammed* ünvân-ı mübecceli altına gizleniyorlar. Siz öyle din husûsunda icrâ edilen reklamlara bakmayınız. Tanımadığınız adamların teşvîkātına kapılmayınız. Memleketimizde fazl u kemâl ve diyânet ü ahlâkı ile ma'rûf olan zevâttan gayrısına mensûb bir eser elinize geçtiğinde erbâbından tahkīk etmedikçe mündericâtına i'timâd etmeyiniz. Size nice eserler gösterebiliriz ki bir müslim nâmı altında neşredildiği hâlde küfriyât telkīn ediyor. "*Müdâfaa*"-lar muharrir-i muhteremi tekrar neşriyâtına başlayınca bu yolda nazar-ı dikkatinizi câlib nice ahvâle muttali' olacaksınız. Bizce sevmek yollarını gösteren paçavrayı hükûmetin men' etmesi bile o kadar hâiz-i ehemmiyet değildi. Çünkü bunun habâseti yek-nazarda meşhûd olduğundan erbâb-ı nâmûs eline almaktan tehâşî eder. [1](اَلْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ) kavl-i kerîmi mûcebince ona ancak muharririyle hem-hâl olanlar rağbet ederler. Ve men' edilse de onlar arar bulurlar. Asıl Lütfullah Ahmed gibi İslâm ismiyle İslâmiyete dâir el altından kitap neşreden erbâb-ı dalâlin neşriyâtını men etmelidir. Çünkü bunların neşriyâtı âdetâ tedrîcen te'sîrini icrâ eden zehir-nâk şerbetlere benzer.

***

HAYÂT-I HAZRET-İ MUHAMMED (SAV) HAKKINDA TENKİDÂT

–mâba'd–

"Hîre'de ilk Arab hükümdârı olan Mâlik bin Fehm bin Gânim[2] bin Devs bin Adnan bin Abdillah ve Zehran[3] bin Ka'b bin el-Hâris bin Ka'b bin Mâlik bin Nasr bin el-Ezd idi ki mensûb-ı ileyhi bulunduğu Ezd'de Kehlan bin Sebe bin Yeşcub bin Ya'rub bin Kahtan evlâdından idi.

Bu hükûmet, İran'ın tavâif-i mülûkü, yani Eşkaniyân devrinde teessüs etmişti.

Mâlik'ten sonra Amr bin Fehm ondan sonra da Cezîme bin Mâlik serîr-i hükûmete geçti, Cezîme'de baras illeti olduğundan Cezîmetü'l-abraş derlerdi.

Cezîme'nin Rakāş nâmında bir hemşiresi ve Beni İyad'dan Adiyy bin Nasr bin Rebîa isminde bir nedîmi vardı. Bunların ikisi de genç olduklarından sevişmişler ve izdivâcları için Cezîme'den müsâade istemeye karâr vermişlerdi. Adiyy, bir gece Cezîme'nin şarâb meclisinde böyle bir istirhâmda bulundu. O da ser-hoşlukla cevâb-ı muvâfakat verdi. Adiyy, ruhsatı aldığı gibi zifâfı icrâ etti.

Sabahleyin aklı başına gelen Cezîme vak'ayı haber alınca fena hâlde hiddetlendi. Adiyy de hükümdârın gazabından korkup kaçtı. Sonra buldurulup öldürüldüğü de mervîdir.

Gebe kalan Rakāş, bir erkek çocuk doğurdu ve kendisine Amr bin Adiyy ismini verdi. Sonra Cezîme de bu çocuğu evlâdlık ittihâz eyledi. Bir aralık nevzâd gāib oldu. Cinler kapmıştı! denirken Mâlik ve Akīl adlı iki adam onu bulup getirdi.

---

[1] Nûr, 24/26.

[2] Metinde (علم) şeklinde yazılmıştır.

[3] Metinde (هزان) şeklinde yazılmıştır.

Cezîme pek memnûn oldu ve mükâfâten ne istediklerini sordu. Onlar da ölünceye kadar nedîmlikte istihdâmlarını taleb eylediler. Matlûbları is'âf edildi ve birbirinden ayrılmayan sâdık dostlar hakkında îrâd olunmak üzere "Kendmani Cezîme" meseli kaldı.

Cezîme'nin zamân-ı hükûmetinde Amr bin ed-Darb* bin Hassan el-Amelikī nâmında biri cezîre-i mâ-beyne'n-nehreyni ve Fırat'ın yukarı taraflarıyla Şam cihetlerini teshîr eylemiş, Cezîme ile de aralarında muhârebât-ı adîde vukū' bulmuştu.

Nihâyet Cezîme, galebe ederek Amr bin el-Darb'ı öldürdü Maktûlün Nâile adlı ve –saçlarının çokluğu münasebetiyle– Zibbâ lakablı bulunan kızı babasının câ-nişîni olup hîle ile Cezîme'yi celb ederek pederinin intikāmını almak üzere katlettirdi.

Cezîme katledilince yerine hemşîre-zâdesi Amr bin Adiyy geçti ki Lahm bin Adiyy Amr bin Sebâ evlâdından idi. Bu da dayısının intikāmını almak için onun kölesi Kusayr burnunu yardırıp kamçı ile döğdürdükten sonra koğdu. Kusayr mecrûh ve madrûb olarak Zibbâ'ya iltecâ etti ve rû-yi kabûl görüp aldığı müsâade ve sermâye ile ticârete başladı. Günün birinde bin deveden mürekkeb bir kârvânla geldi. Develerin üzerindeki sandıklar indirilip kapakları açılınca beherinden birer cengâver fırladı. Bunlar Zibbâ'nın kal'asını zabt ile kendisini katleylediler. Bu sûretle Cezîme'nin intikāmı alınmış oldu. Zibbâ'nın tesemmüm sûretiyle intihâr eylediği de mervîdir.

Amr bin Adiyy, uzun bir müddet hükümdarlık etti. Vefâtında oğlu İmruü'l-Kays câ-nişîni oldu. Muahharan bunun oğlu Amr mesned-i hükûmete geçti. Arabların Zü'l-ektâf dedikleri Şâpûr bunun zamanına müsâdif idi. Amr bin İmrui'l-Kays'ı müteâkib Amâlika'dan Evsel bin Kelam ve ondan sonra yine Amâlika'dan biri, Cidde hükümdârı oldu.** Ba'dehû Amr bin İmrui'l-Kays evlâdından ikinci İmruü'l-Kays serîr-i hükümdârîye cülûs etti. Buna Muhrık ünvânı verilmiştir. Çünkü yüz kişiyi ateşe yaktırmıştı. Oğlu Nu'mân el-A'ver halef-i hükümeti oldu. Meşhûr kasr-ı Havernak'ı yaptıran ve mi'mârı Sinimmâr'ı –başka yerde işini yapmamış! diye– damdan attırıp öldürten, Acem şâhlarından Behrâm Gûr'u büyütüp yetiştiren budur. Âhir-i ömründe tezehhüd ve terk-i hükûmet eylediği cihetle yerine oğlu Münzir, ondan sonra da hafîdi Esved bin Münzir geçmiştir.

Esved bin Münzir, Gassânîler üzerine yürüyüp hükümdârlarını katletti ve birçok esîr aldı. Üserâyı âzâd eylemek istediği sırada amca-zâdelerinden [**296**] Ebû Ezniye maktûl biraderinin intikāmı için bunların öldürülmesini taleb zımnında

ما كل يوم ينال المرء ما طلبا
ولا يسوغه المقدار ما وهبا
لا تقطعن ذنب الافعى وترسلها
ان كنت شهما فاتبع الرأس ذنباً

Beyitlerini hâvî olan meşhûr kasîdeyi nazm eyledi.

Yukarıki satırlar İbni Hallikân'ın hatt-ı destiyle muharrer eserinden iktibâs edilmiş. *İbnü'l-Esîr Târîhi*'nde ise de başka türlü rivâyetler görülmüştür. Müverrih-i müşârun-ileyh der ki:

Esved bin el-Münzir'i Gassânîler katletti ve Ferûz zamanında eyyâm-ı hükûmeti münkazî oldu. Ondan sonra biraderi Münzir bin Munzir bin el-Nu'mân el-A'ver, ba'dehû Beni Lahm'dan Alkame ez-Zümeylî, müteâkiben İmruü'l-Kays bin en-Nu'mân bin İmrui'l-Kays daha sonra da Münzir bin İmrui'l-Kays bin en-Nu'mân serîr-i hükümete geçti.

Bu Münzir'e vâlidesine nisbet edilerek İbnü Mâ'i's-semâ denilir, Mâviyye binti Avf bin Ceşm nâmında olan vâlidesine de hüsn ü cemâlinden dolayı Mâ'ü's-semâ ta'bîr edilirdi.

İran kisrâsı olan Kubad Münzir'i Hîre hükûmetinden hal' ederek yerine Kinde kabîlesinden Hâris bin Amr bin Hacer'i iclâs etti. Çünkü Kubad'ın girdiği Mezdek mezhebine Münzir girmediği hâlde Hâris dâhil olmuştu.

Nûşirevân, İran tahtına oturunca Mezdekîleri tenkîl eyledi[ği] sırada Hâris bin Amr'ı da Hîre hükûmetinden tard etti ve Münzir bin Mâ'i's-semâ'yı eski mesnedine getirdi.

Münzir'den sonra oğlu Amr Hîre hükûmdârı oldu ki buna Muzarritü'l-Hicâra denilir, vâlidesi de Hind nâmında bir kadın olduğu için Amr bin Hind diye yâd olunur. Müşârun-ileyhin sekizinci sene-i hükûmetinde velâdet-i Peygamberî şeref-vukū' bulmuştu.

Sonra biraderi Kābûs bin el-Münzir hükûmete geçti, yahud geçmedi de hükümdâr-zâde bulunduğu için hükümdârân esâmîsi arasında nâmı yâd olundu.

Münzir yahud Kābûs'tan sonra Münzir bin el-Münzir ondan sonra da Nu'mân bin el-Münzir bin el-Münzir Hîre hükümdârı oldu.

–devâm edecek–

Tâhirü'l-Mevlevî

İNCİL VE SALÎB

İntişâr etmekte olan *İncil ve Salîb* nâmındaki eser ilm-i edyân ile uğraşanlar için pek mühim bir hâdise-i ilmiyyedir.

An-asıl Keldânî cemâatine mensûb bir zât yetişmiş olduğu dinî ma'lûmât ile sabâvet devresini ikmâl ettikten sonra Avrupa'ya Roma'ya gidiyor. Orada usûlen tahsîl senelerini geçiriyor. Elsine-i kadîmeden İbrânî, Süryanî, Latin, Eski Rumca, Arapça'yı öğreniyor, yeni lisanlarda İtalyanca'yı orada ve Fransız, İngiliz lisânlarını dahi Paris ve Londra'da ikmâl ediyor.

Bu birinci derecede râhib ehliyetnâmesini ihrâza muvaffak olan *İncil* ve *Tevrat*'ın lisanlarına pek yakından kesb-i vukūf eden gerek Katolik gerek Protestan mezhebinde bulunan en mütemeddin Hıristiyan âlimlerini gören zât vicdâ-

* Bazı eserlerde Amr bin ez-Zarb olmak üzere mersûmdur.

** İmruü'l-Kays'dan sonra oğlu Amr, Hîre pâdişâhı olmuştur. Müddeti yirmi senedir. Amr, mülûk-i Fars'dan Yezdücürd zamanında vefât etmekle Yezdücürd Amâlika'dan Evs bin Kallam namında birini Hîre hükûmetine ta'yîn eylediyse de beş sene sonra maktûl olduğundan o vakit Fars pâdişâhı bulunan Behram bin Şâpûr İmriü'l-Kays bin Amr'ı Hîre hükûmetine ta'yîn etti. Mir'âtü'l-iber-Diyarbekirli Said Paşa.

nen kanâatsizlik hissediyor, *İncil* ve *Tevrat*'ta hâkim olan ruhu tahlîl etmeye başlıyor.

Beşeriyetin devre-i tufûliyyetine âid olan *Tevrat* ve bunu ikmâl eden *İncil* ile vazîfe-i nübüvvet ve irşâdın tamam olmadığını, insâniyetin mükemmel bir din beklemeye hakkı olduğunu ve bu kitapların âdetâ bir istihzâr mâhiyetinde bulunduğunu görüyor.

Ve belki senelerce devam eden bu muhâkeme ve mücâhede netîcesinde hareket-i fikriyyesinin önünde parıldamakta olan envâr-ı *Kur'ân*'ı buluyor.

İşte bu zât *İncil ve Salîb* müellif-i muhteremi Abdülahad Davud Efendi'dir. İbtidâ hâkān-ı mahlû'a atılan bomba târîhi esnâsında idi ki da'vet-i vâkıası üzerine ziyaretine gitmiş olduğum merhûm Ahmed Midhat Efendi tarafından yek-diğerimize tanıttırılmış olduğumuz bu zâtı hükûmet-i sâbıka o vakitler pek çok sıkıştırmış ve kendisini dâimâ tecessüsden hâlî bırakmamış idi.

Fakat pâyitaht-ı Hilâfet-i İslâmiyyeye gelmiş olan o gönüllü müslim bu hâllerden müteessir oluyor idiyse de âtîye dâir ufak bir tesliyet ile sükûnet buluyor ve dâimâ kalbinde Dâru'l-Hilâfeti'l-İslâmiyye'ye karşı beslediği muhabbeti çıkaramıyor idi.

Uzun seneler imtidâd eden hayât-ı tahsîliyyesinin semeresi olarak der-âğūş ettiği dinin en büyük tecelligâhlarından biri merkez-i Hilâfet'i olan İstanbul'da kim bilir ne sâf bahisler, ne samîmî dostluklar tasavvur ediyor idi.

Fakat dâimâ inkisâr-ı hayâle uğramaktan mütevellid bu hakīkat âşığının tatlı hüznüne iştirâk etmekten ve kendisine tesliyet verip bu hayâtı beraber yaşamaktan mütelezziz oluyor idim. Dâimâ o yeni bir menba'dan ümîd alıyor ve her zaman mücâhedeye hâzır bulunuyor idi. Benim tesliyetlerim sırf bana âid bir vazîfe gibi kalıyor idi. Bir çok gecelerimi onun "Museviyyet" ve "İseviyyet"i gāyet ciddi muhik tenkīdleri ve bu ilmî tenkīdler ile nazarımda inkişâf eden İslâmiyet'in ulviyetini takdîr ve temâşâ ile bazen de böyle bir dine sâlik olan bizlerin ne kadar tenbel, ne kadar ni'met-nâşinâs olduğumuzu idrâk ile geçirir idim. Bir vakit olup da bu semerât-ı ilmiyyesini bütün âlem-i İslâm'a neşredeceğini bilir ve bunu kalbimde güzel bir ümîd olmak üzere saklardım. Dindaşlarıma verilecek bu hediyenin kıymetini düşündükçe sevinir idim.

İşte ey merkez-i Hilâfet-i İslâmiyyede ve ey sâir mahallerde bulunup da bu İslâm mecellesini okuyan din kardeşlerim! O vaktin hulûl ettiğini size tebşîr ederim. Siz de bu kitâbı okuyun, içindeki hakīkatleri görün de Allahu azîmü'ş-şânın ne büyük bir lütf[un]a mazhar olmuş olduğumuzu bu kitap vâsıtasıyla bir daha idrâk edin. El-hamdü lillâhi alâ dîni'l-İslâm..

Bu öyle bir eserdir ki yalnız ehl-i İslâm olan bizlerde değil diyâr-ı İslâm [**297**] ile münâsebeti uzak olan yerlerde dahi okuyanları vardır. Londra'dan *Tanîn* matbaası vâsıtasıyla abone kayd olunmak isteniliyor.

Şimdiye kadar âlem-i İslâm'da mütekaddimîn âsârı müstesnâ olmak üzere Hoca Rahmetullah Efendi'nin *İzhâru'l-Hakk*'ı derecesinde bir eser neşrolunmamıştır. *İncil ve Salîb*'de ise onda bile olmayan bir takım ma'lûmât vardır.

Bu eserden yalnız âlem-i İslâmiyet değil, bilumum insâniyet âlemi memnûn olmalıdır. Çünkü herkesin taharrî ettiği hakīkatin bu kitap bir mir'ât-ı incilâsıdır.

Her formasının ehemmiyeti tezâyüd ale'l-vilâ ile ilerliyor. Kitabın şimdiye kadar çıkmış olan on beş formasının her sahîfesi belki her satırı biribirinden daha mühim hakīkatleri ihtivâ etmektedir.

Avrupa'daki din aleyhdârları gibi kütüb-i kadîmeyi esâssız göstermek isteyerek hakīkati yıkmak sûretiyle yalnız bazı kûteh-bînlerinde ufak iltibâslar ile hakīkat zannolunan mugālatalara bu eserde asla câ-yi kabûl yoktur. Hatta bu yolda yazılmış eserlerden ehl-i İslâm'ın tevakkī etmelerini bile müellif-i muhterem bilhassa tavsiye ediyor.

Bu kitap kâffe-i i'tirâzdan sâlimdir. Ne tecâvüzî ve ne de nevâkısîdir. Bu eseri Dârülfünun'un ulûm-ı dîniyye şu'besi, Medresetü'l-Vâ'izîn ve bilumum cevâmi'-i şerîfe talebesi mutlaka okumalıdırlar. Okusunlar, ehl-i îmâna dahi müellif-i muhtereminin dediği gibi "eyyâm-ı ahîrede dûçâr olduğumuz felâketlere, mâtemlere, hakāretlere, esâretlere karşı tesliye-i vicdân, takviye-i îmân olmak üzere" okumayı tavsiye etsinler.

(الحق يدخل الاذن بلا اذن) müfâdınca bu kitaptaki hakīkatler evvel-i emirde insanın kalbine yapışmakta olduğundan ibâre tezyînâtına zâten ihtiyâc yoktur. Kitap serâpâ mühim olduğundan kāriîn-i kirâm[a] derece-i ehemmiyetine dâir bir fikir vermek üzere her hangi bir mebhasi tercîhi ta'bîr-i meşhûruyla tercîh bilâ-müreccah buldum. Fakat Türkçemize "en yücelerde Allah'a hamd, yeryüzünde selâmet, adamlarda hüsn-i rızâ" diye tercüme olunan İsâ aleyhi's-selâmın doğduğu gecede Suriye çobanlarına melâike-i kirâmın semâdan vukū' bulan nidâlarını müellif-i muhteremin asl-ı Yunânîsini tahlîl ile (الحمدلله فى العلى، على الارض اسلام، وللناس احمد) beşâret-i azîmesini gayr-ı kābil-i i'tirâz bir sûretle isbât etmekte olduğunu söylemeden geçemeyeceğim.

Tekrar ederim ki bu eseri hepimiz alıp okumalı ve hırz-i cân edinmeliyiz.

Ba[yez]id Câmi'-i Şerîfi dersiâmlarından

Şerefüddin

* * *

MAKĀLÂT

MÜSLÜMANLIK'TA BİR MİLLET VAR

Hayât-i cem'iyyeti, rûh-ı milliyyeti (dîn-i tevhîd-i Muhammedî) olan bir millet efrâdı isterse kisve-i maddiyye-i beşeriyyenin bin şekil ve renginde, bin hasletinde, seciyesindeki muhtelif kavmiyet ve unsuriyetlerden müteşekkil olsun bunun o muazzam, o lâhûtî rûh-ı milliyyet üzerinde zerre kadar bile te'sîri olamaz.

İnsan, bir kere amâ-yı maddiyet ve unsuriyyetlerden kurtulup da o büyük mahiyetini, o yüce hakīkatini gördükten, rütbe-i bâlâ-terîn-i insâniyyetini anladıktan sonra artık parlak bir derinin setr eylediği o bir katre mâ'-i dâfikten o bir avuç mütefessih, müteaffin topraktan ibâret olan vücûd-ı

maddîsiyle hiç iftihâra tenezzül eder mi? İnsan, maddiyetle mi insandır? Elbette hayır!

Ya o hâlde cevher-i hakīkatini, hakīkat-i ulviyye-i insâniyyesini bilmeyen yarın mezâra atılarak üzerine kerîh râyihası, muzır mikropları intişâr etmemek için –yığınlarla toprak çekilmeye mahkûm olan bir torba etle kemikle gurûr getirene ne nâm verilmeli?

الناس من جهة التمثال آكفاء ابوهم آدم والام حواء
فأن يكن لهم فى اصلهم شرف يفاخرون به فالطين والماء

Siz hiç hayvan lafzının insana karşı makām-ı ta'zîm ve ihtirâmda kullanıldığını meselâ: "Zât-ı âlî-i hayvâniyet-perverîleri…" diye hitâb e[di]ldiğini gördünüz veyâ işittiniz mi? Bilakis dâimâ tahkīr sadedinde: "Hayvan herif! Şu hayvana bakınız!" denilir ve muhâtabı tarafından şiddetli bir feverân-ı teessür ve infiâl ile kāil-i mütecâvizine red ve iâde kılınır değil mi! Halbuki "hayvâniyet yani: Milliyet ve unsuriyet i'tibârıyla zî-hayât olmak– insanın mahiyetinden bir cüz'dür. İnsanın ta'rîf-i mantıkīsi "hayvan-ı nâtık"dır. İnsanı sâir hayvanattan ayıran işte bu "nâtıkıyet" vasf-ı mümtâzıdır.

Şu mahiyet-i cinsiyyesiyle hayvandan başka bir şey olmayan insan, acaba neden hayvanlığı kabûl etmiyor? Niçin ondan bu derece tevahhuş ve teneffür ile âğūş-ı insâniyyete atılıyor? Evet, çünkü hayvaniyet: Hamâkatten, fıkdân-ı akl ü idrâkten, şeref ve izzet-i nefsten mahrûmiyetten kinâye, hem de hakīkat kadar meşhûr bir kinâyedir de onun için.! Cevher-i insâniyyetin bu derece kadr-şinâsı geçinen bir adam ya sonra nasıl oluyor da –Darwinizim nazariyât-ı felsefiyyesiyle!– hayvâniyeti insâniyete tercih etmek garâbetini gösteriyor.

Yâ Rabbî, insanda bu ne esrâr-engîz tezâd! Bu ne hired-fermâ tenâkuz!

İslâmiyet'ten evvel bu millet nerede idi? Müdhiş bir hummâ-yı [**298**] cehâlet ve behîmiyetin pençe-i kahhârında inim inim inliyor, müfrit bir sevdâ-yı kavmiyyet çılgını bir mestî-i asabiyetle bir vücûdun tamamıyla dağılmış her biri bir tarafa atılmış a'zâsına benziyordu.

Rûhlarında hayât-ı cem'iyyet ve medeniyyet duygusu bütün bütün ölmüş, o kadar ölmüş ki iki çadır halkı değil a iki kardeş oğulları bile bir yerde yaşayamıyor, bir dedenin öz torunları olduklarını der-hâtır etmek bile istemeyerek bir birine hasm-ı cân kesiliyordu.

Bu vahşî, bu idrâk-sûz asabiyet belâsıyla idi ki kabâil, butûn ve efhâze, şa'b ve fesâile ayrılıyor. Kılletten kıllete, zaaftan zaafa, vahşetten vahşete düşe düşe hayvanâtı bile kendilerine acındırıyorlardı. Kesîf bir zalâm-ı vahşet ve cinnet içinde bu zavallılar da ne yaptıklarını bilemiyorlardı: Gâh o kânûn-ı asabiyyetleri yanar dağlar gibi feverân ediyor. Kendilerini kabristanlara kadar koşturarak ecdâdlarının –çoktan dendân-ı arza gıdâ olmuş… vücûd-ı adem-âlûdlarıyla, çürümüş, belki eseri bile kalmamış kemikleriyle tekâsür[1] ve tefâhür ediyorlar, gâh da birinin kanına susamış yırtıcı hayvanlar gibi yek-diğerine saldırıp paralaşıyorlar, maktûllerden fışkıran kanlarla fahriyeler, destân-ı zaferler yazıyorlardı.

Sultân-ı İslâmiyet arş-ı istifnâsı olan Hira dağından şeref-bahş-i nüzûl olduğu zaman vücûd-ı milleti işte böyle dağınık her uzvu bir çölde, bir vâdide, bir berzahta çırpınır, can çekişir fecî' bir hâlde buldu. Onları senelerce uğraşarak, bin mezâhim, bin müşkilât-ı tâkat-fersâ ile birer ikişer topladı, bir araya getirdi. Onlara insanlıklarını öğretti. Bir babanın bir ananın evlâdları olduklarını, zât-ı hümâyûnlarının, kendilerini bu hummâ-yı asabiyyetten bu fecî' tefrika felâketinden, bu behîmî hayât-ı süflîden kurtarmak vazîfe-i ulviyyesiyle geldiğini anlattı. Anlattı ki hayât-ı insâniyyet cem'iyette, medeniyette, ilim ve ma'rifettedir. Anlattı ki insanların en hayırlısı, en âkılı, en kâmili, en ziyâde hâdim-i insâniyyet, en ziyâde saâdet-hâh-ı cem'iyyet, en ziyâde terakkī-cû-yi medeniyyet olandır.

Anlattı ki asabiyet da'vâsıyla cem'iyeti tefrika uçurumlarına sürüklemeye çalışan, asabiyet sevdâ-yı vahşet-perestânesiyle bi-gayrı hakkın kan dökülmesine sebebiyet veren, bu hamiyet-i câhiliyye ile ölen, hey'et-i ictimâ'iyye-i İslâmiyyeden, muhît-i medeniyyet-i tevhîdden matrûddur. Onları livâ'ü'l-hamd-i İslâmiyyet altında birleştirdi, barıştırdı, öpüştürdü, o asabiyet sevdâ-yı mecnûnânesinden o kadar soğuttu, o kadar teneffür ettirdi, kalblerini, dimâğlarını, ruhlarını envâr-ı medeniyyet-i İslâmiyye ile o derece tenvîr etti, mübârek lisanından cûşân olan ruhlar ile sanki sûr-ı İsrâfîl'e uğramış vesî'u'l-enhâ bir kabristân gibi koca bir iklîm-i mevt-âlûdu diriltti. Sanki milyonlarca ebnâ-yı beşer yeniden bir daha hilkatten geçti. [2](يُحْيِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا) sırr-ı celîli tezâhür etti.

Lâ-yetezelzel, lâ-yenhedim bir bünyân-ı mersûs cem'iyet ve milliyet teşkîl eden, nâm-ı akdes-i tevhîdden başka bir şey tanımayan, vicdânlarında ittihâd-ı İslâmdan, uhuvvet-i dîniyyeden, aşk-ı insâniyyetten, sevdâ-yı ma'âlîden mâadâ hiçbir emel, hiçbir arzu beslemeyen bu sâbıkīn-i evvelînin, bu müessisîn-i medeniyyetin ikbâl-i istikbâllerine öyle pür-ihtişâm, öyle cihângîrâne bir şâh-râh-ı iclâl açtı ki bir tarafı Türkistan üzerinden aşarak Çin surlarına dayanırken bir ucu da Pirene şevâhıkından atlayarak hemen Paris'e kadar uzanıyor. Aksâ-yı Şark ve Garb'ı âğūş-ı tevhîdine alıyordu.

Yüzlerce akvâm ve anâsır-ı beşeri bulundukları ayn-ı hâl-i asabiyyet ve hayvâniyyetten, ayn-ı hummâ-yı vahşet ve hûnhârîden, ayn-ı maraz-ı şirkten kurtarıp vücûd-ı İslâma yeni yeni uzuvlar katıyordu. Hülâsa: Bu millet-i tevhîdi hiç yoktan işte o kâinâtın yegâne insân-ı ekmel ve ecmeli, o en büyük vâzı'-ı kavânîn-i cem'iyet ve medeniyyeti, o insâniyyetin, insanların en muazzam, en mukaddes, en muhterem veliyyü'n-ni'met-i cihân-kıymeti olan zât-ı celîlü's-sıfât aleyhi ekmelü's-salavât –yüzlerce akvâm ve anâsıra– libâs-ı kavmiyet ve unsuriyetlerinden bit-tecrîd– kisve-i İslâmiyyet ve insâniyyet ilbâs etmek sûretiyle– cedd-i emced-i risâlet-penâhîleri cenâb-ı Halilürrahman nâm-ı pâkine vücûda getirdi.

Şimdi hakk u hakīkat nâmına, hayât-ı dîniyye ve milliyemiz nâmına, hayât-ı namus ve istiklâlimiz nâmına, akıl ve mantık nâmına düşünelim! Düşünelim ki mâhiyet-i mukadesesi mihr-i cihân-efrûz-ı Muhammedî'nin (aleyhi's-salâtü vesselâm) envâr-ı nübüvvet-i risâlet-i a'zamîle-

[1] (اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ. حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ)= "Kavmiyet ve asabiyetle tekâsür ve tefâhür sizi o kadar işgāl etti ki dirilerinizi bitirdiniz, ölülerinizi saymak için kabristanlara koştunuz." [Tekâsür, 102/1-2]

[2] Rûm, 30/19.

rinden muktebes böyle bir milliyet-i dîniyye ve lâhûtiyyenin tecezzîsi: "Millet-i Arabiyye, millet-i Türkiyye, millet-i Kürdiyye ilh…"ye inkısâmı mekânı nasıl tasavvur olunabilir? Siz, eşi'a-i hûrşîdin parçalandığını hiç gördünüz mü?

İslâm'da "millet", "din"den ibâret olunca her hangi bir unsur-ı İslâm tarafından dermiyân olunacak "milliyet" da'vâsı o "millet"ten ve binâenaleyh o "din"den ayrılmak demek olmaz mı?

"Millet-i İslâmiyye" ya vardır, ya yoktur. Varsa onu teşkîl eden anâsır-ı muhtelifeden her biri kavmiyetine müstakil birer milliyet mâhiyet-i muhayyelesi verince "millet-i İslâmiyye" nerede kalır?

Vahdet-i milliyye-i İslâmiyye içinde milliyet da'vâsına akıl erdirecek, bunun imkânını, vücûdunu isbât edebilecek, bir sultân-ı hükemâ varsa lütfen bize anlatsın!

Meğer biz sübût-ı hakāyıkı –safsata-perdâzân-ı sofistâiyyeden (indiyyûn) gibi– kendi keyfimize tâbi' kayalığa, kendi vâhimemize esîr etmeye [**299**] özendirmek ise…: O hâlde biz "Gün muzlim, gece münevverdir" demekle gerçekten gün zifiri karanlık, gece de karanlıklar neşr ü ifâza eden bir güneşle (?) apaydınlık oluversin öyle mi!!

وهبنى قلت هذا الصبح ليل
ايعمى العالمون عن الضياء؟

Hakîkat ki haktan müştaktır, hiç âciz insanların şımarık keyiflerine mahkûm, çılgın arzularına esîr olur mu? Kavânîn-i fıtrat, çocuk oyuncağı mı?

–mâba'di gelecek hafta–

M. Fahreddin

EDEBİYÂT

SULTAN OSMAN HÂN-I EVVEL'E

Ey nâmı semâlarda gezen Hazret-i Osman
Bir saltanat-ı dâimeye adl ile bünyân
Kurdun; ne şehâmet bu tecellî-i firûzân!
Hem-nâmın alır işte bugün nâmına meydân
Tutsun yine âfâkı o ünvân-ı dırahşân

§

A'sâr geçer şöhret-i destânın unutulmaz
Encüm gibi âsâr-ı ıyânın unutulmaz
Sâhât-ı cidâl ü cevelânın unutulmaz
Âyât-ı kemâl ü lemeânın unutulmaz…
Tâ haşre kadar nâm u nişânın unutulmaz.

* * *

SULTAN OSMAN DRİTNOTU'NA

Ey mâlike-i bahr, görün, debdebelerle,
Deryâları titret o mehâbetli nazarla,
Âl bayrağını aç, yürü, ikbâl ü zaferle
Güldür, şu zavallı vatanı şânlı seferle
Ey kal'a-i seyyâre bezen, nûr-ı seherle…

§

Ey dalgaların sîne-i şevkinde yüzen şîr
Sensin dikecek Akdeniz'e râyet-i teshîr
Ey hamle-i dehhâşı eden göklere te'sîr
Yak, yık bütün a'dâ ilini eyle tedmîr
Her dilden erişsin sana bir sayha-i takdîr

* * *

OSMANLILARA:

Cihâna hâkim olan devlet-i mu'azzamanın
Penâh-ı muhteşemi şânlı bir "donanma"sıdır
Şükûh ve şa'şaanın satvet-i mücessemenin
O peyk-i ra'd-feşân anlı bir donanmasıdır.

§

Bakın sevâhil-i Osmaniyânın hep öksüz
Sevimli yurdumuz efsürde-i melâl, ölgün
Bugün yüreklere artık dokunmasın mı şu söz:
Vatan muhabbeti varsa verin donanma için

§

Hayât-ı mülke inen darbeler, tehâcümler…
Nedendir anlamadık mı? Henüz şu zulüm ve zarar
Bu hâl-i ye'se tahammül mü kaldı, âh! Yeter!
Vatan muhabbeti varsa verin donanma için

§

Medâr-ı hükm ü nüfûz en mehîb tâb ü silâh:
"Donanma" işte bu cevvâle-i necât ü felâh
Bulur o sâyede millet selâm, sulh ve salâh
Vatan muhabbeti varsa verin donanma için.

§

Verin donanma için derd-i rûh-ı devlet için
Verin, terahhum edin, ihtiyâc-ı ümmet için
Hamiyyet! İşte budur! Bir necîb millet için
Vatan muhabbeti varsa verin donanma için.

A'yân-zâde:

Nâmık Ekrem

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

BURMA EYÂLETİ

Rangon Gölleri:

Kasabanın hâricinde bahçeler arasında kutru üç milden ibâret bulunan müteaddid sun'î göller beledî tarafından meydana getirilmiştir. Mezkûr göller ortasında büyük adalar mevcûddur. Gölün içindeki kayıklarla bu dediğim adalara gidilir. Göllerin etrâfında bahçe tarzında sâde çimenlikler yapılıp üzerinde demir kanapeler vaz' olunmuştur.

[**300**] Haftada üç gün burada muzika çalınır, yerlilerle İngilizler gezmek ve teferrüc için her akşam buraya gelip bir iki sâat vakitlerini geçirirler. Arabalarla atların âmed-şüdleri için göllerle çemenzârın etrâfında temiz yollar, câddeler yapılmıştır. Yerlilerle, Avrupalıların tuvaletlerini görmek arzu edenler mutlaka burayı ziyârete mecbûrdurlar.

* * *

Cevâmi':

Rangon'da yirmi kadar câmi' vardır. Dördü büyük ve kasabanın en ma'mûr ve müzdehim noktalarında vâkı'dır. Sûratî Mescid hepsinden iyidir. İçi elektrikle tenvîr edildiği gibi vantilatörle de mücehhezdir. Cum'a namâzını kılarken vantilatörler musallîlerin başları üzerinde dönüp, onları latîf ve serin hava ile okşar.

Rangon'da işbu asra göre ne bir âlim ne de bir hatîb görebildim. Hatîb efendi yedi yüz sene evvel yazılan hutbe kitâbını minber üzerinde el üstünde açık tutup Arapça bilmeyen Hindlilere okur. Eğer kendilerine bir iki küfür bile savuracak olsa sözünü anlayana tesâdüf edilmez.

Misyonerlerin târâcgâhı olan Burma gibi mühim bir yerde adamakıllı bir âlim ve fâzılın bulunmadığına teessüf olunur.

* * *

Mekâtib-i İslâmiyye:

Bereket versin ki Rangon'daki müslümanlar tarafından bir iki erkek ve kız mektebi vücûda getirilebilmiştir.

Zengin bir kadın sekiz bin İngiliz lirası sarf ederek Büyük Mescid'in karşısında iki katlı büyük bir İslâmî mektep vücûda getirmiştir. Mektebi ziyâret ettiğimde intizâm ve mükemmeliyetini beğendim. Birkaç sene zarfında kollej hâlini iktisâb eden mezkûr mektep talebeleri ulûm ve fünûn-ı âliyye tahsîliyle iştigāl etmektedirler.

Tüccâr-ı mahalliyyeden Mister Mahmud Bahimya tarafından da küçük ve fakat pek muntazam bir ibtidâî mektep te'sîs olunmuştur. Kızlar da bu mekâtibde çocuklarla beraber tahsîl ederler.

* * *

İslâm Çarşıları:

Kasabaların ortasında Sûratî Pazar nâmıyla müslümanlar tarafından vaktiyle bir şirket te'sîs edilip, bir örtülü çarşı inşâ olunmuştur. Şirketin bir sehmi iki İngiliz lirası iken fî yevminâ hâzâ dört yüz liraya güçlükle satılır. Mezkûr çarşıdaki dükkânların hesâbâtına, idâresine bakmak üzere eshâm sâhibleri tarafından birkaç kişi direktör intihâb olunmuşlardır. Mezkûr çarşının vâridâtı dört bin İngiliz lirası olup sehimdârların cümlesi müslümanlardır.

Rangon'da pirinç, kereste ve sâir fabrika ve ma'den ashâbı olan zengin müslümanların adedi aşerâta bâliğdir. Bunlar fevkalâde zengin ve birçok emlâk ve akāra mâlik bulunuyorlar. Rangon'daki emlâk ve akārın hepsi değilse yarısından ziyâdesi müslümanların malıdır.

* * *

Rangon Hayâtı:

Rangon'da iki türlü maîşet ve hayât hüküm-fermâdır. Gündüz ve gece ve hayât ve faâliyetleri. Her memlekette olduğu gibi burada da gündüz herkes kendi işi gücüyle meşgūl olduktan mâadâ gece vaktinde de çarşı ve sokaklarda, panayırlarda olduğu misillü muvakkat çadırlar, kanape ve iskemleler, portatif lamba ve fânûslar kurulur ve herkes metâını yerlere serer.

Bu muvakkat dükkânlarda me'kûlât, melbûsât ve her türlü metâ' satılır. Şehrin en izdihâmlı noktası gece vakti Çinlilerin sâkin bulundukları mahalledir. Bu mevkie Dhiua Bazar derler.

Bu mahallede Çinlilerin dükkân ve ikāmetgâhları, hükûmetleri pek güzel bir sûrette her gece renkli ve kâğıddan ma'mûl fenerlerle donatılır. Kapıları önünde balkonlarda geniş elbiseleriyle, uzun saçlarıyla afyon nargilelerini çeken Çinlilerin manzaraları şâyân-ı dikkat ve temâşâdır.

Sokakta taâm satan muvakkat dükkânların önünde oturup da iki sivri ağaç parçalarıyla haşlanmış ve kaynatılmış pirinç tanelerini ağzına –bir tanesini düşürmemek şartıyla– atan Çinlilerin yemek yemeleri de pek hoş bir manzara teşkîl ediyor.

Çinlilerin kulüpleri muhtasaran kumar, şarap[1], afyon yeridir. Bu kulübler dâhiline kendilerinden başka kimseye ayak attırmazlar. İçeride her türlü esbâb-ı îş u râhat âmâde ve müheyyâdır.

Son derece ahlâk ve âdât-ı kavmiyyelerinin muhâfaza ve sıyânetine mukayyed olan Çinliler kulübleri dâhilinde tamamıyla bir Çin hayât ve muhitini hazırlamışlardır. Hatta Çin'den güzel ve gözleri sivri ve ayakları gāyet mini mini olan kızları bol para ile celb ederek kulüblerinde yerleştirerek ezvâk-ı behîmiyyelerini ikmâl etmeyi bile unutmamışlardır. Kulübe a'zâ olanlar, sıra ile kızlara nâmzed olurlar. Bu nâmzedlik öyle bir kānûn ve nizâm ile icrâ edilir ki nizâ' ve cidâle aslâ mahal kalmıyor.

Polis ve emniyet-i umûmiyye müdürü olan zât bu kulüblerden –daha doğrusu harâbâttan– her rüşvet nâmına dört beşbin lira alır. Tabîidir ki mebâliğ-i mezkûrenin bir kısmını vâlîye, sekreterlerine veriyor. Binâenaleyh rüşvet usûlünün İngilizlerde, İngiliz me'mûrları beyninde câri olmadığını iddiâ edenler buraya gelseler o zaman İngilizlerin bile bunu irtikâb ettiklerine kanâat hâsıl ederler.

* * *

Çinlilerin Kabristânı:

Rangon'da her millet için ayrı ayrı makbereler, mezarlıklar tahsîs olunmuştur. Fakat Çinlilerin mezarları kadar muntazam temiz bir mezarlık tanzîmi gayr-ı kābildir.

Çin hâneleri tarzında inşâ olunan küçük makberelerin içi dışı Çin-kârî saksılarla donatıldığı gibi mezarın içi de donatılmıştır.

Çin mezarlıkları milyonlar değer. Her mezarın büyük bir kıymet-i maddiyyesi vardır. Ölülerin bir müddet sonra tekrar dirilip işbu dâr-ı fenâya hatve-endâz oldukları akīdesi Çinlilerce râsih bir i'tikād teşkîl ettiğinden, öldükten sonra ölülerine en fâhir ve kıymetli elbiselerini giydirip başı ucuna da münakkaş, mutarraz bir kutu derûnunda altın, mücevherât koyup defnederler. Tâ ki dirildikten sonra parasız, harçlıksız kalmasın.

Her mezarda az çok bir servet medfûndur. Geçenlerde zengin bir Çinlinin mezarı gece vakti deşilmiş ve içinde iki bin liralık altın ve mücevherât çalınıp, zavallı ölüyü harçlıksız bırakmışlardır.

Rangon **S**[sin]. **M. Tevfik**

[1] Metinde (شراف) şeklinde yazılmıştır.

MATBÛÂT

ASABİYET-İ KAVMİYYE DA'VÂLARI ETRÂFINDA

Muhterem kari'lerimizin hâtırlarında olsa gerek; birkaç ay evvelisi memleketimizin, vatanımızın en ziyâde sarsıldığı, ittihâda, vifâka en ziyâde muhtâc olduğu bir sırada idi ki ajanslar, gazeteler, Suriyeli vatandaşlar [**301**] "Paris'de Suriyelilerin İttihâdı" nâmıyla bir kongre tertîb etmiş olduklarını haber veriyorlardı. Ötede beride söylendiğine göre bu kongre Fransızların, bilhassa Hıristiyan Suriyelilerin teşvîki ve ön ayak olmasıyla toplanmış idi. Şimdiki Ermenilik harekâtında Rusların teşvîkâtı olduğu gibi. Suriyeli vatandaşların bu kongrelerine birkaç gün evvelisi evrâk-ı havâdisin Meclis-i A'yân a'zâlığına ta'yîn olunduğunu haber verdikleri Zehrâvî nâmındaki zât riyâset ediyordu. Unutulmamış olsa gerek: Bâbıâlî bunlarla anlaşmış, i'tilâf etmiş idi. İşte bu sıralarda Şeyh Abdülaziz Çâviş Efendi hazretleri bir konferans vermiş ve o konferansında Suriyelilerin nâ-be-câ hareketlerini tenkîd etmiş, böyle asabiyet-i kavmiyye, tefrika-i vataniyye esâsları üzerine müstenid cereyânların makdûh olduğunu söylemiş idi. Suriyeli, Lübnanlı hıristiyanların ihtirâı eseri olarak oralarda bazı sivri fikirli, fakat sâf kalbli bazı tecrübesiz müslümanlar arasında intişâr etmekte olan Arapcılık, Suriye vatanperverliği gibi fikirlerin ta'lîmât-ı İslâmiyyeye muvâfık olmadığını, İslâmiyet'te Arapcılık, Türkçülük, Kürdcülük ve sâirecilik olmadığını, kavmiyet esâslarına müstenid vatancılık da bulunmadığını ileri sürmüş, İslâmiyet'te "ancak Müslümanlık vatanı" vardır demiş idi… İşte Şeyh Abdülaziz Efendi hazretlerinin bu hutbeleri Suriye hıristiyanları arasında şiddetle tenkîd olunmuş, haksız ta'rîzlere uğratılmış idi. Fakat Suriye müslümanları ekseriyet, hattâ umumiyet i'tibârıyla buna karşı tamamıyla lâ-kayd kalmışlardı. Bu hâl matbûâtı ta'kîb eden Suriyeli kardeşlerimizin Şeyh Abdülaziz ile hem-fikir olduklarına delâlet ediyordu. Zâten İslâm terbiyesi görmüş bir müslümanın başka türlü hareket etmesi de muhtemel değil idi. Bu da ecnebi mekteplerinde zehirlenmiş Suriyeli bazı hıristiyanların hoşlarına gitmedi. Canları sıkıldı idi. Bunların idârelerinde olan gazeteler uzun uzun makâleler yazmışlardı. Geçen haftanın bu mes'elesiyle gelen Amerika'da münteşir *es-Selâm* nâmındaki Suriyeli Hıristiyan cerîdesinin tekrar bu mes'eleyi kurcaladığını gördük. Bu mes'ele için tahsîs etmiş olduğu bir başmakâlede; Şeyh Abdülaziz Çâviş'in bu hutbesiyle Arap âleminde te'sîr icrâ ettiği, hayliden hayliye toplanmış olan fikirleri dağıtmış olduğunu yazıyor ve teessüfler ediyor, sonra da diyor ki:

"Şeyh Abdülaziz Çâviş: "İslâmiyet'te kavmiyetle mahdûd bir vatanperverlik olamaz" sözüyle râbıta-i dîniyyenin, mutlaka râbıta-i kavmiyye ve vataniyyeye râcih olduğunu anlatmak istiyor, gûyâ diyor ki Suriyeli bir müslümanın Arap olmayan diğer ihvânıyla beraber meselâ Suriyeli bir Hıristiyan kardeşlerinin aleyhinde ittihâd etmek, İslâmiyet iktizâsındandır.. Bu fikir yalnız Abdülaziz Çâvişlere mahsûs olsa ne ise… Fakat maatteessüf mes'ele böyle değil, efkâr-ı umûmiyye-i müslimîni idâre etmekte olan hür fikirli, terakkī-perverler de bu fikri iltizâm ile râbıta-i dîniyyeyi, râbıta-i vataniyye ve kavmiyyeye tercîh ediyorlar. *Menâr* sâhibi Reşîd Rıza'nın da bu mesleğe sâlik olduğu ma'lûmdur. Hatta geçenlerde bu vâdîde bir makāle de yazmış idi. Abdülaziz, Reşîd Rıza gibilerin "İslâmiyet'te vatancılık yoktur" sözünden ne murâd ettiklerini anlayamıyoruz. Millet-i Osmâniyye'nin bir rüknünü teşkîl eden gayr-ı müslimleri nereye bırakmak istiyorlar, bunlar acaba hiç de dâhil-i hesâb edilmiyorlar mı?

Müslüman kardeşlerimiz arasında tuhaf bir kanâat hüküm-fermâdır. Gûyâ beyne'l-müslimîn ittihâd husûle gelmedikçe İslâmiyet pâyidâr olmayacakmış. İşte bu kanâatin bir netîcesi olarak bu vâdîde çalışılıyor. Bu fikrin, bu yolun mukaddes olduğu i'lân ediliyor. Bunun hilâfında hiçbir şey kabûl edilmiyor. Vatancılık, kendi aramızda anlaşmak gibi şeyler reddolunuyor.

Bu fikir ibtidâ Abdülhamid tarafından tervîc olundu idi. Sultân-ı müşârun-ileyh memleketin ancak Arap, Acem, Hindli, hülâsa her müslümanın ittihâd ederek hilâfet etrâfında toplanmalarıyla mukarrer olacağına kanâat eylemişidi.

Hükûmet-i hâzıranın da bu siyâsete kısmen iştirâk ettiği görülüyor. Bu siyâsetin gittikçe de revâc bulacağı me'mûldür. Çünkü râbıta-i vataniyyeyi esâs-ı siyâset ittihâz eden gençlerin bile yavaş yavaş râbıta-i dîniyye esâsına yaklaşmakta oldukları hissediliyor. Hakîkaten bilumum ehl-i İslâm arasında râbıta-i dîniyye hissinin, râbıta-i vataniyye hissine tamamen gālib olduğunu anlamak güç bir iş değildir. Hele son İtalya ve Balkan muhârebeleri esnâsında bu bâbda şâyân-ı dikkat hâllere tesâdüf ettik. Hind, Rusya, Acemistan müslümanlarının Devlet-i Osmâniyye'ye karşı ne kadar açık sûrette müzâherette bulunduklarını gördük… Anlaşılıyor ki Hindli bir müslüman, vatandaşı olan Hıristiyan'dan ziyâde Osmanlı müslüman kardeşini, Osmanlı bir müslüman da Hıristiyan vatandaşından ziyâde Hindli müslüman kardeşini seviyormuş.

İslâmiyet'te vatancılık olmadığına, vahdet-i İslâmiyye fikrine kāil olanlar, Devlet-i Aliyye ile müslümanların aralarında koca memleketler, geniş denizler olduğunu acaba unutuyorlar mı? Bir de bunun Devlet-i Aliyye'yi kurtaracağına emîn oluyorlar mı?

Evet, Türkiye hâricinde müslümanlar daha çoktur. Daha kalabalıktır. Bunlar bir dereceye kadar Türkiye'deki kardeşlerine, karşılık ümîdine düşmemek şartıyla, yardım da edebilirler, fakat bütün bunlar râbıta-i dîniyyenin râbıta-i vataniyye hissine râcih olup sâir memleketlerdeki müslümanlar ile bil-iktifâ memâlik-i Osmâniyyedeki hıristiyanlardan yüz çevirmek câiz olduğuna delâlet etmez. Zâten Türkiye hâricindeki müslümanlar Devlet-i Osmâniyye'ye karşı ne gibi bir iyilikte bulunabilirler? Bu iyilik olsa olsa bazı iânât cem'i husûsunda tecellî eder değil mi? Evet, meselâ bir Hindli gönüllü olarak asâkir-i Osmâniyyeye iltihâk edebilir. Fakat Hindlinin bunu bil-fiil yapması câ-yı şübhe olmakla beraber bir Hıristiyan Osmanlı da bu işten kaçmasa gerek…

Bütün ehl-i İslâm bir memleket, bir vatan dâhilinde yaşa-

makta iseler ne ise, râbıta-i dîniyyenin, râbıta-i vataniyyeye tercîh edilmesine imkân vardır denilebilirdi. Zâten bu sûrette bu iki râbıtanın birleşmesiyle daha sıkı daha kuvvetli bir câmia husûle gelirdi. Fakat mes'ele böyle değil, müslümanlar müteferrik, dağınık bulunuyorlar. Şu hâlde Osmanlılar için râbıta-i dîniyyeye sarılmak doğru olmasa gerek, maamâfîh hükûmet-i Osmâniyye için bu râbıtalardan her ikisini tervîc etmek imkân dâhilindedir. İşte bu mülâhazalara göre "İslâmiyet'te vatancılık yoktur" sözünün ne gibi esbâb dâhilinde söylenmiş olduğuna aklımız ermiyor.

Acaba Devlet-i Osmaniyye râbıta-i dîniyye siyâsetiyle beraber râbıta-i vataniyye hissini de ta'kîb etse olmaz mı?

Acaba Rusyalı müslümanın, Osmanlı kardeşine olan muhabbeti Osmanlı hıristiyanının vatancılığına dokunmaksızın husûl bulamaz mı?

Acaba Osmanlı hıristiyanı, Osmalı müslümanın vatancılığını kabûl etmekle beraber onun râbıta-i diniyye de ta'kîb etmesine iğmâz-ı ayn edebilir mi?

Her hâlde Sultân Abdülhamid ve hükûmet-i hâzıranın bu husûsta ta'kîb ettikleri siyâset ile ileri gelen İslâm muharrirlerinin yazılarında şâyân-ı dikkat cihetler vardır." [**302**]

MEKTEPLERİMİZ DİNSİZ, VATANSIZ KİMSELER YETİŞTİRECEKSE MİLLETİN CÂHİL KALMASI DAHA HAYIRLIDIR

Tarsus cerîdesi "En büyük bir hakk-ı ictimâîmiz" ünvânıyla yazdığı bir başmakâlesinde memleketimizdeki becerîksizliği mevzû'-ı bahs ediyor. Bilhassa intizâm-perverlik, vazîfe-şinâslık, milliyet-perverlik, fikr-i ta'kîb, emel, millî ve dînî dilek (ideal), tefekkür gibi melekât-ı fâzılanın halkımızda, me'mûrlarımızda, hatta ileri gelenlerimizde, ulemâmızda bile henüz teessüs edememesinden şikayet ediyor. Hâlâ da bu husûsa ehemmiyet verilmemesinden mekteplerimizde bu gibi melekât-ı fâzıla ve milliyyenin uyanmasına çalışılamamasından bahsediyor ve nihâyet diyor ki:

"Tahsîl, okumak, yazmak.. ikinci derece kalır. Bu memleketin bütün bütün câhil, hiç olmazsa kör körüne memleketi sevenlerden mürekkeb olması, azçok okuma yazma bilir, fakat mutasallif, vatansız, dinsiz kimselerden müteşekkil olmasına her hâlde bin kere müreccahtır. İşte maatteessüf mekteplerimiz bu semereyi tamamen veremiyor. Mektepten yeni çıkan bir efendi yalnız ezberci oluyor, yahud az bilir, fakat memleket için muzır bir unsur olarak neş'et ediyor. Çünkü ya vazifesini takdîr edemeyen, bir muallimliği ezbercilik telakkî eden muallimînin dest-i istibdâdında ömür çürütüyor yahud yaptığından ne netîce çıkacağını anlamayan kararsız muallimlerin zehir-nâk sözleriyle tesemmüm ediyor…"

Bu husûsu bazı müşâhedât ve misâller ile îzâh ettikten sonra diyor ki:

"Kendi mekteplerimizden birinde talebe ve tâlibâta Cenâb-ı Mesîh'in ibnullâhlığından, Hazret-i Meryem'in ümmüllâhlığından, Hıristiyanlığın İslâmiyet'i gölgede bıraktığından bahsolunuyor. Henüz yedi yaşına varamayan etfâl-i İslâmiyet'e Jezvitlerin misyonerlerin icrâ edemeyecekleri bir cesâretle terbiye-i Hıristiyaniyye ile zihinleri doldurulur.

Biz bunları şuhûd ile vesâik ile isbâta hazırız. Biz bu yolsuzluklardan alâkadârlarına bahsettik. Fakat aldığımız cevap "aman kimse duymasın"dan ibâret oldu."

TANÎN REFÎKIMIZDAN BİR SUÂL:

Doktor Dozy'nin *Târîh-i İslâmiyet*'i gibi Müslümanlık aleyhinde en şenî' bühtânlarla mâlî olan rezîl bir eseri lisanımıza sitâyişlerle, takdîrlerle nakl ü tercüme eden bir İslâm düşmanı hakkında *Tanîn* refîkımız reklam yaparken: "Garbın en mühim âsâr-ı ilmiyye ve bed[â]yi'-i edebiyyesinden bir haylisini lisânımıza tercüme etmek himmetinde bulunmuş olan … biraderimiz …." diyor. Acaba mezkûr hezeyânnâme de bu "en mühim âsâr-ı ilmiyye ve bedâyi'-i edebiyye" miyânında dâhil midir?

ŞUÛN

Dâru'l-Hilâfe:

Cemâât-i İslâmiyye Teşkîlâtı – Evkāf-ı mahalliyyeyi ıslâh ve tanzîm ile ihtiyâcât-ı ümmete göre idâre ve temşiyet etmek ve emvâl-i eytâmın muhâfaza ve tenmiyesine nezâret ve müslümanların vezâif-i dîniyye ve terbiye-i medeniyye ve şerâit-i ictimâiyyelerini te'mîn edecek esbâba tevessül eylemek, bilhassa beyne'l-İslâm maârifin neşr ü ta'mîmine çalışmak üzere her kazâda birer Cemâât-i İslâmiyye Hey'eti teşkîline dâir bir madde-i kānûniyye bir de nizâmnâme tanzîm edilmekte olduğu, yakında ikmâl edilerek Meclis-i Vükelâ'ya takdîm edileceği haber alınmıştır.

Hicaz Demiryolu'nun Evkāf Nezâreti'ne Devri – Meşrûtiyet'ten evvel Kâtib-i Sânî İzzet Paşa'nın riyâseti altındaki bir komisyona tâbi' olan Hicaz Demiryolu İdâresi Meşrûtiyet'ten sonra böyle fevka'l-kānûn bir komisyon idâresi altında bulunamayacağından bir aralık Nâfia'ya, sonra da Harbiye Nezâreti'ne verilmişti. Hat, memâlik-i Osmaniyye'nin uzunluk i'tibârıyla el-yevm en büyük hatlarından biri olduğu gibi bittabi' idâresi de en güç olanıdır. Her ne kadar hattın müdüriyet-i umûmiyye hâlinde bir idâre-i merkeziyyesi mevcûd ise de bütün bu keşmekeşlerden pek ziyâde müteessir olmuş idâresi ehemmiyetiyle mütenâsib bir intizâma mazhar olamamıştı. Bu miyânda hattın inşâsı mutasavver bir çok mühim şu'beleri de inşâ edilememiş, her tebeddül her yeni projeyi çürütmüştür. İşte bilhassa hattın her şeyden ziyâde hemen kâmilen iânât-ı müslimîn ile vücûda gelmiş bir müessese-i İslâmiyye olduğu nazar-ı dikkate alınarak hattın idâresi bu defa sûret-i kat'iyyede Evkāf Nezâreti'ne verilmiştir.

Hicaz'dan Donanma İânesi Ahzı – Îfâ-yı farîza-i hacc-ı şerîf için Hicaz'a şimendüferle azîmet edecek olan hüccâc-

dan beher bilet başına donanma iânesi olarak birer mecidiye ahz edilmesi hakkında Donanma Cem'iyeti'nce bir madde-i kānûniyyeye lüzûm gösterildiği haber alınmıştır.

Hicaz:

Hakīkī Müslümanların Efkâr-ı Necîbâneleri – Medîne-i Münevvere'den Şekîb Arslan imzâsıyla *eş-Şa'b* gazetesine yazılan mektûbda deniliyor ki:

"Sâf, hâlis bir Arab'ın hiçbir vakit hükûmet-i Osmâniyye aleyhine harekette bulunmak, yek-diğerine kardeş demek olan Türk ile Arab'ın arasına tefrika sokmak gibi bir cinâyet hatırından bile geçmez. Böyle yapanlar varsa onlar mutlaka memleketimizin enkāzı üzerinde yurd kurmak arzu eden düşmanlarımızın tesvîlâtına âlet olan gāfillerdir. Cezîretü'l-Arab'ın ümerâsı meselâ toplanır da bu husûsta ittifâk ederlerse bilmelidir ki o husûs mutlaka Hilâfet-i İslâmiyyeyi hâiz olan Devlet-i Osmâniyye'nin te'yîd ve takviyesine, Cezîretü'l-Arab'a, Haremeyn cihetlerine ecânib tarafından idhâli mümkün olan desâisin ibtâline ma'tûfdur. Bizim bildiğimize göre ümerâ-yı garbın başka bir düşünceleri yoktur. Osmanlı Arab gençlerinden birkaçının bazı Avrupa şehirlerindeki ictimâ'ları ümerâ-yı Arapça kat'iyyen beğenilmemiş, Devlet-i Aliyye'nin, İslâmiyet'in dehşetli sarsıldığı bir zamanında bu gençlerin ötede beri ecânib huzûrunda ümmet-i Arabiyye nâmına olarak şakk-ı şefeh etmelerine hiç kimse tarafından müsâade e[d]ilmemiştir. Avrupa şehirlerinde Araplık nâmına icrâ edilen bu hareketler, Cezîre'nin asıl Arabları tarafından esefler ile karşılanmıştır. Hatta bu husûs için Mekke-i Mükerreme'de vukūa gelen bir ictimâ'da bu harekâtın mütecâsirleri levm ve takbîh olunmuş, bunlara kulak asan hükûmet me'mûrlarına da teessüfler edilmiş idi. Artık Arablık nâmına yapılan o kabâhati unutmak "ıslâh" nâmıyla ortaya sürülen büyük günâh için de i'tizâr etmek lâzımdır…"

[**303**] Şekîb Arslan Beyefendi tarafından yazılan bu mektubun orada cereyân eden ahvâle ne dereceye kadar tercüman olup olmadığını tamamıyla kestiremiyoruz. Fakat âlem-i İslâm'ın yüreği mesâbesinde olan Cezîretü'l-Arab ümerâsının doğrudan doğruya büyük babalarının ve Peygamber'imizin lisanı üzere münzel kānûn-ı şerîate muhâlif tefrikalara meydan vermeyeceklerine elbet mutmain olabiliriz.

Yanya:

Yunan Mezâlimi – Alınan ma'lûmâta göre Yanya'da Yunan zulümleri müsâlahanın ahkâmına rağmen pek şenî' bir sûrette devam etmektedir. Beş altı bin müslümandan henüz hicret edemeyen bir avuç dindaşlarımız her gün mukaddesât-ı dîniyye ve milliyyelerine birer sûretle tecâvüz edildiğini görüyorlar. Yunan hükûmeti akdolunan müsâlaha ile mebânî-i dîniyyeyi, mekābir-i İslâmiyyeyi muhâfaza edeceğine taahhüd etmişken her gün birer vesîle ile cevâmi'-i şerîfeyi zabt etmekte ber-devâmdır. Meselâ ancak on senelik son derece latîf Yeni Câmi' mîrî otomobil istasyonuna tahvîl edildiği gibi Fethiye Câmi'i de mühimmât ve eczâ deposu ittihâz edilerek Veli Paşa Câmi'i'nin kapı ve pencereleri seddedilerek esrâr-engîz ictimââta makar ittihâz edildiği gibi Namâzgâh mahallesindeki mezaristan da tevsî'-i tarîk bahanesiyle tahrîb edilmiştir. Zamân-ı fetihte inşâ edilip ilk Cum'a namâzının orada edâ edilmesi hasebiyle Namâzgâh Câmi'i tesmiye ve Yanyalılarca pek mukaddes addolunan ma'bedin kapı ve pencereleri de geçenlerde mevâdd-ı gāita ile telvîs edilmiştir.

Nüfûs-ı İslâm'ı tamâmıyla mahv veya hicrete mecbûr etmeye karar veren Yunan hükûmeti ashâb-ı emlâkin hukūkunu kat'â tanımamıştır. İslâm ashâb-ı emlâk, Rum çiftçilerin bin türlü ricâlar ile âtıfeten verdikleri mikdara çâr-nâ-çâr kanâat ediyorsa da bazıları bundan da mahrûm bulunuyorlar. İşte herkesin emvâl ve emlâkini yok bahasına satıp muhâceret etmelerinin sebebi bundan ibârettir.

Mücrimîn-i siyâsiyyenin afvı muâhede ahkâmından iken sukûttan pek çok evvel gûyâ bir râhibi katlettikleri bahanesiyle tevkīf edilip zindana konan zavallı altı yedi İslâm hâlâ kal'adaki müteaffin bodrumlarda çürümektedir. Müftü efendinin bütün mürâcaât ve şikâyâtı istihzâ ile karşılanmıştır. Taşrada ise mezâlim daha müdhiş ve daha korkunçtur. Yanya hapishaneleri hep bîçâre Filat ve Aydonat ahâlî-i müslimesiyle doludur… Herkes bu mezâlimin netîcesini düşünmekle meşgūldür.

Arnavudluk:

Ehl-i Salîb Mezâlimi – Ajans Reuter'in *Daily Telegraph* gazetesine teblîğ eylediği bir telgrafa ve ahîren bütün Arnavudluk'u ziyâret eden Amerikalı William Hadrid'in i'tâ eylediği ma'lûmâta nazaran Sırp orduları geçen beş ay zarfında Arnavudluk'ta yüzden ziyâde köy tahrîb, on iki bin hâne ihrâk, binlerce kadın, çocuk katl ü telef eylemişlerdir. Bu zavallı insanların bir kısmı ihrâk edilmek sûretiyle müdhiş bir eser-i vahşet gösterilmiştir. Mevsim-i şitâda yüz binden fazla insan mesken ve me'vâsız kalmıştır. Bu zavallı ve zulüm-dîde halkın kısm-ı a'zamı İlbasan, Tiran ve İşkodra'ya muhâceret ederek canlarını kurtarabilmişlerdir.

Bulgaristan:

Cebren Tenassur Ettirilen Pomak Müslümanlar – Pomak müslümanlar için Çepine[1] kazâsında tahkīkāt icrâsına me'mûr bir hey'et-i tahkīkiyyeye Bulgar hükûmeti tarafından Ceneral Popof, Filibe Liberal Bürosu Reisi De Nomanef, Sobranya a'zâ-yı İslâmiyyesinden Avukat Hâfız Sıdkı Efendi ta'yîn edilmiş ve hareket emrini almışlardır. Binâenaleyh Bulgaristan hükûmeti tarafından dîn-i aslîleri olan İslâmiyet'e avdetlerine bir mâni' olmadığı resmen beyân olunan Pomaklar mes'elesi inşâallah yakında ber-vech-i matlûb hallolunur.

Trablus:

Küffâr Ordularına Karşı Afrika'daki İslâm Kardeşlerimizin Mücâhedâtı – *eş-Şa'b* gazetesinden muktebestir: Husûsî, fakat mevsûk haberlerden anlaşıldığına göre Benî Gāzî, Cebel-i Ahdar taraflarında vukūa gelen cihâdın tafsîlâtı

[1] Metinde (چينه) şeklinde yazılmıştır.

şöyledir: Üstâz-ı ekber Seyyid Ahmed eş-Şerîf es-Senûsî hazretleri Sellum, Defne taraflarındaki mücâhidîn-i kirâmı ziyâret maksadıyla Sellum taraflarına gidecek olmuştu. İşte bu sıralarda İtalyanların fırsattan bil-istifâde Rafi', Zâviye-i Beyzâ taraflarına hücum ettikleri işitildi. Şeyh Senûsî hazretleri bu haberi işitir işitmez kararından vazgeçerek ihvân-ı kirâmıyla hemen harb vaz'iyetini aldılar. Kumandayı bi'z-zât Şeyh Senûsî hazretleri deruhde etmişlerdi. Artık mücâhidîn seviniyordu. Ölümü, şehâdeti canlarına minnet bilerek ilerlemeye başladılar. Düşman kaçmaya vakit bulamadan karşılarında arslan mücâhidleri gördüler. Kanlı muhârebeler başladı. Mücâhidlerin fedakârlığına hadd ü hesâb yok idi. Gûyâ cenneti görüyormuş, gûyâ Bedir, Uhud mücâhidlerinden imdâd alıyormuş gibi ölüme atılıyorlardı. Düşman dikiş tutturamayacağını anladı, bozgun bir sûrette kaçmaya başladı. Muhârebe yerinde yirmisi zâbit olmak üzere bin iki yüz kırk sekiz kadar maktûl bırakmıştı. Erzak yüklü altmış deve, otuz katır, iki büyük top, bin tüfenk ve sâir birçok mühimmât da mücâhidîn tarafından iğtinâm edildi. Zilkade'nin 15 ve 16'ncı günlerindeki muhârebede dokuzu zâbit olmak üzere seksen dokuz asker ile İtalyan hizmetinde bulunan beş yüz kadar bedevînin canları cehenneme gönderildi.

[**304**] Râfi' taraflarındaki muhârebe pek şiddetli olmuştur. Mücâhidîn yalın kılıç hücûm ederek düşmanın harb safları içine, metrisleri dâhiline girerek boğaz boğaza gelmişlerdir. Metrisleri dâhilinde olarak ölümden kurtulmayı ümîd eden düşmanlar birer birer boğazlanmışlardır. Şehâdetin ne demek olduğunu anlamayanlar için bu manzara pek büyük bir ders-i ibret teşkîl edecek bir mâhiyette idi. Bu manzara İslâmiyetin –kuvvetli– îmânından haberi olmayanların göremeyeceği kadar yüksek idi.

Hîniye taraflarındaki muhârebe de pek şiddetli olmuş, düşman ölülerini toplayacak kadar vakit bulamadan kaçmak lüzûmunu hissetmiştir.

15 Zilhicce târîhiyle vârid olan haberlerden anlaşıldığına göre Şeyh Senûsî hazretlerinin huzûruyla Benî Gāzî'de vukūa gelen muhârebe de pek kanlı olmuş, külliyetle elde edilen emvâl-i ganîmet mücâhidîn-i kirâmı sevindirmiştir.

Mısırlı Aziz Bey'in avdetinden sonra burada evvelkilere nazaran pek şiddetli ve pek kanlı muhârebeler vukūa geldi. Zâten sonraları birçok Arab kabîlelerinin İtalyanlar tarafını iltizâm etmeleri ortalığı hayli karıştırmış, düşmanı âdetâ tehlikeye atılacak kadar kudurtmuş idi. Fakat hamd olsun ki Şeyh Senûsî hazretleri bi'z-zât kabâil içine dalarak vaaz ve nasîhat etti. Ehl-i İslâm'ın hamiyet damarlarına bastı, cihâdın mâ-dâme'l-hayât farz olduğunu anlattı, tende can varken düşmana boyun eğmenin câiz olamayacağını anlattı. Bütün kabâil tekrar canlandılar. İtalya'nın din ve millet düşmanı olduğuna kanâat getirdiler. Ölünceye kadar akrabâ ve âilesinden kimse kalmayıncaya kadar düşmanla mücâhedâtta bulunmak için söz verdiler.

Şimdi mücâhidînin idâre ve kumandanı doğrudan doğruya bi'z-zât Şeyh Senûsî hazretlerinin idâre ve kumandaları altında bulunuyor. İtalyan askeri bulunan her yerin karşısında mücâhidîn ahz-ı mevki' etmiş bulunduğundan her türlü harekâtı tarassud ve ta'kîb olunuyor.

İdâre ve kumanda bi'z-zât Şeyh Senûsî hazretleri tarafından deruhde edileliden beri şimdiye kadar vukūu görülmemiş büyük ma'rekeler, kanlı müsâdemeler oldu. İtalyanlara binlerce telefât verdirildi, düşmanın bütün hastahâneleri mecrûhlar ile doludur. Yalnız bu vak'alar esnasında iğtinâm edilen topların adedi elliyi mütecâvizdir. Tüfenklerin, mühimmât-ı harbiyyenin hadd ü hesâbı yoktur.

Erzâk, zahîre buradaki mücâhidîni idâre edecek kadar çoktur. Hülâsa bugün mücâhidîn İtalyanlardan iğtinâm ettikleri mühimmât-ı harbiyye ve erzâk ile idâre ediliyorlar.

İtalyanlar hemşehrîlerinden, Avrupalılardan utanmaya idiler kat'iyyen buraları çoktan bırakmış kaçmış olurlardı. Zâten İtalyanların bu işten artık bıkmış, usanmış olduklarına delâlet edecek birçok emâreler mevcûddur."

İşte bu haberleri yazan zât-ı muhteremin umûm ehl-i İslâm'a hitâben yazdığı hitâbeyi kendi ibâresiyle ber-vech-i zîr aynen naklediyoruz:

«فيا أيها المسلمون لاتتركوا اخوانكم الذين شادوا لكم شرفا ورفعوا لكم ذكرا ولاتدعوا الطليان يتحكمون فيهم ويقضون على استقلالهم لانهم ان ظفروا بهم لم يرقبوا فيهم الا ولاذمة وأعادوا بلاد هم رومانية كما كانت منذ ١٢٠٠ سنة.

يا أيها المسلمون لا يخدعنكم قول مفسديكم وقول بعض الشرقيين ان هناك مدينة وانسانية واصلاحا وفلاحا فالمسئلة كلها مسئلة امم كثر عددها وضاقت اراضيها عليها فهى تريد ان تستولى على بلاد المسلمين لتجعلها معاشا لها وتردها ملكا لها كما كانت قبل الفتح الاسلامى وهى لاجل هذه الغاية تقاتل الاسلام بكل الوسائل وتسعى فى اذلاله.

يا ايها المسلمون من شاء منكم ان يجاهد مع اخوانه فانه لايعدم ظريقا ومن كان منكم يستصعب الجهاد بنفسه لن يعجز ان يجاهد بماله فان الجهاد يكون بالانفس والاموال وان هؤلاء المجاهدين لايحتاجون منكم سوى الاعانة المالية بما يسدقوتهم الضرورى انظروا الى اليونان هذه الامة الصغيرة وتأملوا فى تطوع افرادها بالحرب البلقانية وفى الاعانات التى كانت تجعمها لحكومتها فيكون هؤلاء الاروام الامة القليلة الفيرة اعظم همة من المسلمين.»

Hindistan:

Hind Müslümanları Cem'iyeti'nin Kongresinde Mühim Nutuklar ve Müzâkereler – Hindistan'ın Karaçi şehrinde hâl-i in'ikādda bulunan Hind Müslümanları Cem'iyeti'nin kongresinde İngiltere hükûmetinin Ruslar ile birlikte olarak Osmanlılık aleyhindeki siyâset-i hâriciyyesi şiddetle tenkīd olunuyor. İngiltere hükûmetine bu husûsta müteyakkız bulunması tavsiye olunuyor. Hind müslümanları, imparatorluk tarafından diyâr-ı hilâfetteki müslüman kardeşlerine karşı gizli ve âşikâr olarak icrâ edilen haksızlıkları hazmedemeyeceklerini söylüyorlar. Hatîblerden bazıları hutbe ve nutuklarında ince ve siyâsî kelimeler kullanmaya çalışıyor iseler de kalpleri hamiyet-i İslâmiyye ile dolu olan gençler bu husûsta hiçbir kayd altına girmeye tahammül edemiyorlar. İngiltere hükûmetinin doğrudan doğruya İslâmiyet ve Osmanlı-

lık düşmanı olan Rus hükûmeti ile tevhîd-i mesâî etmesini Hind genç müslümanlarının kanâat-i kalbiyyelerine, dinlerine karşı tahkîr addediyorlar. Bütün hâzırûn tarafından bu şiddetli nutuklar kemâl-i harâretle alkışlanıyor. Millî İslâm gazeteleri de bunları büyük harfler ile yazıyorlar.

Hatîblerin cesâret-i medeniyye, hamiyet-i dîniyyeleri takdîr olunuyor. Ahâli bu genç müslümanlar için duâlar ediyor, bu sûretle erbâb-ı hamiyyete iştirâk ettiklerini, dâimâ beraber bulunduklarını anlatmak istiyorlar, demektir.

İngiltere hükûmetinin diğer dostlarıyla beraber şarkta ta'kîb ettiği siyâsetin aks-i te'sîri olarak Hindistan müslümanlarında husûle gelen heyecân, Karaçi Kongresi'nin sinîn-i sâbıkaya nazaran daha harâretli, daha hamiyet-perverâne olmasına sebebiyet veriyor. Hatta kongrenin diğer ictimâ'larında da harâretli nutuklar söyleniyor. Hele Cenûbî Afrika'daki Hindlilere karşı revâ görülen mezâlim şiddetli bir sûrette protesto ediliyor. Reis, Hindliler ile İngilizler arasındaki bilumum mesâil-i muhtelefün-fîhânın halli için Londra'da ictimâ' etmek üzere bulunan meclise emniyet edilemeyeceğini dermiyân ediyor. Diğer ateşli, harâretli, aynı zamanda ahâli-i İslâmiyye arasında müstesnâ bir mevki' sâhibi olan meşhûr bir hatîb de Hind müslümanlarını Brehmenler ile hangi mezhebe sâlik olursa olsun sâir Hindliler ile i'tilâfa, ittihâda da'vet ediyor… Müslümanlar tarafından uzatılan bu samîmî elin, Hindûlar tarafından dost bir vatandaş sıfatıyla karşılanarak kemâl-i hürmetle sıkılacağını söylüyor. Kongre a'zâları bu nutku alkışlıyorlar. Hindistan'ın bilâ-istisnâ bütün millî gazeteleri bu fikri kemâl-i harâretle tervîc ediyorlar. Bunun hilâfında olarak ötede beride işe aklı ermeyen, yahud İngiliz menâbiinden ilhâm alan kimseler tarafından söylenen sözler şiddetle reddolunuyor.

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası'nda Basılmıştır

H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد — Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl: H. Eşref Edib — والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

22 Ocak 1914 | 25 Safer 1332 | Perşembe | 9 Kânûnisânî 1329 | Cild: 11 - Aded: 280

CİHÂD-I EKBER: GENÇ MÜSLÜMANLIK

Her hangi bir âmilin te'sîri altında olursa olsun bugünün gençleriyle dünün gençleri arasında büyük fark vardır. Dünün mürâî, mesleksiz, beceriksiz, aynı zamanda dinsiz, milliyetsiz gençleri yerine bugünün kalbleri fikr-i millî ve dînî ile çarpmaya başlayan yiğit gençleri kāim oluyor. Dînsiz, vatansız, milliyetsiz, aynı zamanda mutaassıb olan eskiliğin yerine vatan ve milletini sever mütedeyyin ve aynı zamanda münevver bir yenilik geliyor. Şerâit-i mütefessiha üzerine teessüs eden eski zihniyetler yavaş yavaş bozuluyor. Derbeder kalbler cereyân-ı millîye uymak mecbûriyetini hissediyor. Teessüs edeli beri vatansızlık, dinsizlik, milliyetsizlik cereyânı hazırlamakla meşgūl olan maârif-i umûmiyyemiz bile ağır ağır olsa da veche-i istikāmetini tebdîl ediyor: Fıtrî milliyet-perverlik cereyânını idâre eden ahâlinin arzularına temâyül gösteriyor. Programlarını az çok millîleştiriyor. Millî dersler ilâve ediyor. Ma'lûmât-ı dîniyye dersleri için sâir ilmî dersler kadar sâat ayırıyor. Ma'lûmât-ı dînıyye muallimlerini sâir muallimler ile müsâvî tutuyor. Bu vâdîde yeni, faydalı kitaplar yazmak için müsâbakalar tertîb ediyor. Bu hâl erbâb-ı maârif ve tabaka-i münevvere ile millet ve ahâli arasında pek o kadar kuvvetli değilse bile bir hatt-ı ittisâl bulunduğunu irâe eder. Son günlerde Osmanlılık âleminin ötesinde berisinde parlamakta olan intibâh-ı millî, intibâh-ı dînî cereyânları kesb-i vüs'at ettikçe bu cereyân eski bî-sûd taassub şeklinden çıkıp da ma'kūl, münevver, fakat canlı bir çığıra girdikçe tabaka-i fâzıla ve erbâb-ı maârifimiz ile millet arasındaki ittisâl elbet daha ziyâde samîmiyet kesb edecektir. Hem böyle de olmalıdır. Hâricden aldığımız maârif dînimiz, medeniyetimiz ile hayât ve maîşetimiz ile bunlar da kaynamalı birleşmelidirler.

Dînî, medeniyeti, maârifi, hayât ve maîşeti hüsn-i imtizâc edemeyen millet canlı, kuvvetli bir hüviyet-i milliyye ibrâzına muktedir olamaz, yaşayamaz.

* * *

Efrâd-ı ahâlimiz, an'anât-ı milliyye ile ta'lîmât-ı dînıyye arasındaki imtizâc-ı düstûru keşf ve tatbîk husûsunda hârikulâde bir mahâret gösteregeldikleri hâlde maatteessüf milletin tâli'sizliğine karşı ilimleriyle, fikirleriyle kesb-i imtiyâz eden münevver tabakamız öteden beri bu husûsta ehliyetsizlik ibrâzından hâlî kalmadı. Dînsizlik, milliyetsizlik, vatansızlık âdetâ bir şey zannolunuyor, böylelerine mütefekkir, feylesof nâmı veriliyordu.

Memleketimizin, milliyetimizin ruhsuz devrelerinde türeyen bu zavallılar, memleket, millet için pek mühim zararlar îrâs etmişlerdir. Henüz bir hüviyet-i milliyye gösteremeyen bir millet içinde hayâttan bıkkınlık esâsı üzerine kurulan yanlış felsefeye âid fikirlerin intişâr etmesi sû'-i tâli' netîcesinden başka bir şey olmasa gerek. Fikr-i dinîyi, fikr-i millîyi söndüren zehâblar ekseriyet i'tibârıyla devre-i tekâmüliyyesini geçirip inhitâta başlamış milliyetler içinde zuhûr eder ki inkırâz ve tefessühün ilim ve fen şeklinde tezâhür eden bir mukaddimesi demektir. Fakat biz ise henüz bu istenilmeyen devre-i tekâmüle varamadık. Biz ise henüz milliyetimizi, milliyet-i İslâmiyyemizi tamamıyla teşkîl ve te'sîs edemedik. Biz henüz milliyet-i mütekâmilenin mazhar olduğu ni'metlere nâil olamadık. Biz hâlâ yol üzerinde bulunuyoruz. Onun için maksada ermeden alâim-i inhilâl gösterir ve buna meydan verir isek çok yazık olur. Binâenaleyh bizim bu husûsta müteyakkız bulunmaklığımız lâzımdır. Biz vatansızlığa, dinsizliğe, hülâsa milliyetsizliğe karşı bütün kuvvetimizle karşı gelmeliyiz. Biz bu husûsta azm ü sebât gösterir isek muvaffakiyetimiz muhakkaktır. Milliyetsizlik vâdîsinde teessüs eden zayıf zihniyetler kendiliklerinden sönüp [**306**] giderler. Kuvvetli, canlı bir cereyân-ı millî önünde, eski, bozuk hayâttan usanç eseri olan milliyetsizlik fikri elbet dikiş tutturamaz.

Bir de cereyân-ı millîmizin önünde dinsizlik, milliyetsizlik fikri ne kadar muzır ise, bî-sûd kara taassub da o kadar zararlıdır. Çünkü her ikisi de cereyân-ı millîye karşı kurulmuş siyah, kırmızı mâni'ler demektir. Binâenaleyh bugün memleketimizde kuvvetli bir cereyân-ı millî-i İslâmî uyandırmak isteyenlerin birinci vazîfeleri bu siyah, kırmızı taassubları

yıkıp yerine dinin, medeniyet-i milliyye ve an'anemizin birleşmesi ve kaynaması sûretiyle husûle gelen bir fikr-i millî-i İslâmî ikâme etmek olmalıdır. Bu fikr-i millî de bütün İslâm kardeşler için umûmî bir mefkûre hâlini almalıdır. Her müslüman bu mefkûreyi takdîs etmeli, bunun muhît-i intişârını tevsîa çalışmalıdır. Bu mukaddes fikrin düşmanlarıyla göğüs göğüse gelerek din, îmân, milliyet, ilim kuvvetlerinden istimdâd ederek çarpışmalı, mücâhede etmeli, bugünkü cihâd-ı ekber de işte bundan ibâret olsa gerek.. [1](وَالَّذينَ جَاهَدُوا فينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا)

Halim Sâbit

MÜDÂFAAT-I DÎNİYYE

UBEYDULLAH-I AFGĀNÎ MÜDÂFİİ M. C. EFENDİ'YE!

İctihâd mecmûsının 87 numaralı nüshasındaki mektûbunuzu okudum. 277 numaralı *Sebîlürreşâd* nüshasındaki muhâvereden dolayı Ubeydullah-ı Afgānî'yi iskât ve ilzâm eden ve mâhiyet-i ilmiyyesi hakkında kāriîne bir fikir veren rüfekāma âcizleri de dâhil olduğu hâlde taarruza kalkışıyorsunuz!

Ubeydullah-ı Afgānî'nin cevaptan âciz kalmasından bahsetmeyip kitabın mündericâtı hakkında hezeyân denilmek îcâb etmeyeceğini kitapta âyât-ı kerîme ve ehâdîs-i şerîfe ile cihâdın fezâilinden bahsolunmuş idiğini, tenkīd olunacak olan cihetler de ta'yîn-i mâdde ederek ona karşı edille-i şer'iyye ile cevap verilmesi lâzım geldiğini beyân ediyorsunuz!

Muhâveremizde yazıldığı üzere Ubeydullah-ı Afgānî hakkında ceffe'l-kalem bir hükümde bulunmadık, ma'hûd kitâbı okuduk, onu kavânîn-i müeyyede-i İslâmiyye ile, kavâid-i celîle-i şer'iyye ile kābil-i tatbîk bulmadık, kitâba ehemmiyet bile vermedik. Çünkü ilmî bir söz yok idi.

Vaktâ ki müellif *Sebîlürreşâd* idârehânesine geldi, aramızda bir muhâvere cereyân etti. Mahzâ mâhiyet-i ilmiyyesi hakkında bir fikir vermek maksadıyla muhâvereyi aynen yazdık, yoksa kitap hakkında tenkīdâta hâcet görmedik.

Bu husûsu, muhâveremizde tasrîh ettiğimiz hâlde sizin başka bir vâdîye sevk-i kelâm etmeniz kavâid-i felsefiyye ile kābil-i tatbîk olur mu? Biz bu bâbda kavâid-i felsefiyyeye riâyet ettik, tahlîl kāidesini tatbîk ettik.

Evvel emirde müellifin âyât-ı kerîme ve ehâdîs-i şerîfe hakkında ne gibi bir prensip kabûl ettiğini öğrenmek istedik, erbâbının ma'lûmu olacağı vechile birer kıymet-i ilmiyyeyi hâiz olan suâllerimize hiçbir cevap veremedi.

İnsâf ediniz, prensibi bilinmeyen bir delîl ile nasıl medlûle intikāl olunur? Hangi meslek-i felsefî buna müsâiddir? Hangi ilim bunu tecvîz eder? *Kur'ân-ı Kerîm* ve hadîs-i şerîfin hüccet olması hakkında hiçbir ma'lûmâtı olmadığı hâlde onlar ile nasıl ihticâc eder? Burasını garîb bulmuyor musunuz? Müellif prensip hakkında bir cevap vermiş olsaydı mübâhasemiz âyât ve ehâdîs-i şerîfenin aksâmına intikāl edecek idi? Eğer ona da cevap vermiş olsaydı işte o vakit mübâhasede tenkīde yol açılmış olacak idi, artık kendisinden sûret-i istinbâtı ve mezhebi mûcebince sûret-i istidlâli soracak idik. Edille-i şer'iyyeyi bilmediği, usûl-i şer'iyyeden bî-haber olduğu zâhir olunca nasıl münâzaraya ehil olur? Delîl-i ilmîye müstenid olmayan mesâilin hangisini ta'dâd edelim?

Haydi nümûne olmak üzere ta'yîn-i madde ederek birkaç mes'elesini beyân edelim:

1- Müellif 38. sahîfenin nihâyetinde: "Kavm-i atîk erkân-ı dîni beş şeye yani savm, salât ve hac ve zekât ve kelîme-i şehâdete hasr ederler" diyor ve 52. sahîfede de erkân-ı dîni akıl, kelîme-i şehâdet diye gösteriyor.

Red – Müellifin bu sözü hadîs-i şerîfe tamâmıyla muhâliftir. [2](بُنِيَ الإِسْلاَمُ عَلَى خَمْسٍ: شَهَادَةِ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، وَإِقَامِ الصَّلاَةِ، وَإِيتَاءِ الزَّكَاةِ، وَالحَجِّ، وَصَوْمِ رَمَضَانَ) Hadîs-i şerîfi, tamamıyla kavm-i atîk addettiği zevâtın akāidine muvâfık ve kavm-i cedîd addettiği kesânın akāidine muhaliftir.

2- 39. Sahîfede: "Kavm-i atîk hakkında kâffe-i muâmelât ve harekâtta evâmir-i *Kur'ân*iyye ve ehâdîs-i nebeviyye hilâfında olsa da kendilerine Birgivî, Halebî, Şâfiî, Kenz, Münyetü'l-Musallî, Mâlikî, Fetâvâ, Hanbelî ilâ âhirihî gibi bir takım kitapları düstûru'l-amel ittihâz ederler" diyor.

Red – Müellifin burada böyle bir takım esâmîyi ta'dâd etmesinde hiçbir kıymet-i ilmiyye yoktur. Burasını ehline arz ediyoruz. Kavm-i atîk gösterdiği zevât indinde kitaplar ancak birer rehberdir. Şer'a muvâfık ise kabûl olunur. Yoksa kabûl olunmaz. Hattâ ashâb-ı kirâmın bile mücerred re'yleriyle haber verdikleri husûsta ittibâa mecbûriyet yoktur. Fahru'l-Mürselîn efendimizden mâadâsının kavli hem ahz olunur hem terk olunur, dâimâ kavli ahz olunup aslâ terk olunmayan zât: Ancak Hâtemü'l-Enbiyâ efendimiz hazretleridir. [3](وَمَا اٰتٰيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ)

Müellifin bu sözü ilm-i kelâma, usûl-i fıkha, târîh-i ulûma tamâmıyla muhâliftir.

[**307**] 3- 42. Sahîfede îmân bil-kaderi kavm-i atîk akāidinden gösteriyor, bittabi' kendisi kabûl etmiyor.

Red – Müellifin bu akāidi *Kur'ân-ı Kerîm* ve hadîs-i şerîfe tamamıyla muhâliftir:

(قال الله تعالى:انَا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ)[4]، (وقال الله تعالى: وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَاَجَلٌ مُسَمًّى)[5]، (وقال تعالى: انَّ ذٰلِكَ فِى كِتَابٍ)[6]، (وقال تعالى: مَا اَصَابَ مِنْ مُصيبَةٍ فِى الْاَرْضِ وَلَا فى اَنْفُسِكُمْ اِلَّا فى كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَبْرَاَهَا)[7]، (وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: جَفَّ القَلَمُ بِمَا أَنْتَ لاَقٍ – بخارى)[8]، (وقال صلى الله عليه وسلم: فَإِنَّ لَهَا مَا قُدِّرَ لَهَا – بخارى)[9]، (وقال صلى الله عليه وسلم: تَعَوَّذُوا بِاللَّهِ مِنْ جَهْدِ البَلاَءِ، وَدَرَكِ الشَّقَاءِ، وَسُوءِ القَضَاءِ، وَشَمَاتَةِ الأَعْدَاءِ – بخارى)[10]

[1] Ankebut, 29/69.

[2] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Îmân, 1.

[3] Haşr, 59/7.

[4] Kamer, 54/49.

[5] Tâhâ, 20/129.

[6] Hacc, 22/70.

[7] Hadîd, 57/22.

[8] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Nikâh, 8.

[9] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Kader, 4.

[10] Buhârî, *Sahîh*, Kitâbü'l-Kader, 13.

Muhâverede beyân olunduğu üzere Ubeydullah-ı Afgānî kadar mes'elesine dâir sorduğum suâle de cevap verememiş, kendisi suâle başlamış, ona karşı verdiğim cevaba: İnce mes'elelerin sırası değil! demekle iktifâ etmiş idi. Müellifin kader mes'elesinde fırak-ı kelâmiyyeden hangisinin mezhebine tâbi' olduğunu maatteessüf anlayamadık.

4– Herkes eceliyle ölür i'tikādını da kavm-i atîk akāidinden gösteriyor! Bunu da kabûl etmiyor.

Red – Müellifin bu akāidi de *Kur'ân-ı Kerîm*'e muhâliftir.

(اِذَا جَاءَ اَجَلُهُمْ فَلَا يَسْتَاْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ)[1] Müellifin maktûl hakkındaki akāidi bazı Mu'tezile'nin mezhebine muvâfıktır.

5– Kavm-i atîkin fürûât-ı a'mâlini beyân sadedinde "Ramazân-ı şerîfin yirmi yedinci gecesi Kadir'dir" diyor. Bundan maksadını tamamıyla anlamak kābil olamıyor. Burada iki mes'ele vardır: Biri Leyle-i Kadr'in fazîleti, diğeri Leyle-i Kadr'in Ramazân'ın yirmi yedinci gecesine mahsûs olmasıdır. Eğer Leyle-i Kadr'in fazîletini münkir ise bir sûre-i celîleyi tamamıyla inkâr etmiş olur. (قال الله تعالى: انّا اَنْزَلْنَاهُ فى لَيْلَةِ الْقَدْرِ. وَمَا اَدْرٰيكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ. لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ اَلْفِ شَهْرٍ... الاية)[2]

Ve eğer yirmi yedinci gecesine mahsûs olmasını inkâr ediyor ise zâten bu gecenin Leyle-i Kadr olması muhtelefün-fîhdir. Şu kadar ki yirmi yedinci gece olabilmesine dâir hadîs-i şerîf vardır: (قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: هِيَ فِي العَشْرِ الأَوَاخِرِ، هِيَ فِي تِسْعٍ يَمْضِينَ، أَوْ فِي سَبْعٍ يَبْقَيْنَ – بخارى)[3] Müellifin maksadı ne olur ise olsun ilmî bir söz söylemiyor. (وقس عليه البواقى)

Yine tekrar ediyorum ki maksad kitabı tenkīd değil, belki pek kolay red ve cerh edilebileceğini beyândır.

Biz buralarını bildiğimiz için müellif de muhâveresiyle münâzaraya ehil olmadığını isbât ettiği için ulûm-i şer'iyyeden bî-behre olduğunu anladık ve yüzüne karşı cehlini bildirdik. Artık ehl-i İslâm'ın edille-i şer'iyyesiyle ma'lûmları olan birçok akāid ve hissiyâtına pek fenâ bir sûrette taarruz ederek ilme müstenid olmayan efkâr ve akāid hezeyân olmaz mı?

Ulûm-ı şer'iyyenin erkân-ı mühimmesinden biri olan usûl-ı fıkhın "Hâss ve âmm" bahislerini der-hâtır etmiş olsaydınız kitap hakkında hezeyân mecmûasıdır ta'bîrine küstahlık demez idiniz. Böyle bir küstâhlıkta bulunmaz idiniz.

Eğer müellifin maksadı fezâil-i cihâdı beyândan ibâret olsaydı ve Kitâbullâh'a, Nebiyy-i Zî-şân efendimiz hazretlerinden telakkī olunan sünnet-i seniyyeye, kavâid-i şer'iyyeye muvâfık olsaydı başımızın tâcı olur idi. Bu gibi ümmet-i Muhammediyye'nin müttefik olduğu mesâile hangi müslim i'tirâz eder? Bunu iddiâ eser-i gaflet değil mi? Bu husûsta ümmet-i Muhammediyye'yi kavm-i cedîd ve atîk diye ikiye ayırmak, kavm-i atîka la'net etmek, tedmîrlerine duâ etmek hezeyân değil de nedir? Ubeydullah-ı Afgānî'nin bu yoldaki sözleri bazı kesânı aldatabilir. Âlem-i İslâm'da parlak gibi görünen sözler ile telkīnâtta bulunmak pek eskidir. Bu misillü sözler hakkında biz vâris-i ilm-i Nebî imâm-ı mükerrem seyyidünâ Ali kerremallâhu vecheh hazretlerinin (كلمة حق اريد بها الباطل) kavl-i hakîmâneleriyle âmil olduk.

Beyefendiler!

Efkâr-ı cedîdenin ilk temel taşı olan "hürriyet-i vicdân taarruzdan masûndur" kaziyyesini evvel be-evvel Ubeydullah-ı Afgānî farkına varmaksızın hedm etmiyor mu?

Biz kendi fikrini din namına gösteren, (...وَلَا تَتَفَرَّقُوا)[4] nazm-ı celîline, (مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ)[5] hadîs-i şerîfine aslâ kulak asmayan, ilm-i dîni sarıkta arayıp feste bulamayacak derecede kûteh-bîn olan bir kimseye karşı müdâfaada bulunduk.

Evet kavâid-i felsefiyye muktezâsınca hürriyet-i beyân da taarruzdan masûn ise de hürriyet-i vicdân gibi gayr-ı mahdûd değildir. Belki hürriyet-i beyân hukūk ile mahdûd, diğer bir kimsenin hukūk-ı hürriyetine tecâvüz etmemek şartıyla meşrûttur. Fazla olarak sizin "*Kavm-i Cedîd* müslümanları neden dil-hûn eder" sözünüze şaşmamak kābil olamıyor. *Kavm-i Cedîd* nâm kitap müslümanlar arasına tohm-ı fesad saçmadı mı? Müslümanlar arasında kīl ü kāle sebebiyet vermedi mi? Şöyle bir zamanda şikāk kapısı açmak hoş mu? Bu ise pek büyük bir hatâ değil mi? Sizinle bizim aramıza şikāk girmedi mi? Bize taarruz etmiyor musunuz? Biz de sizin kullandığınız ta'bîrâtı ma'a-ziyâdetin hatta aynen kullansak hoşunuza mı gider?

Yeni bir fitne mi uyansın? Maksadınız bu ise emîn olunuz ki bizi o vartaya düşüremezsiniz.

İslâmiyet'i müdâfaa uğrunda ortaya atılmış olan bir gazete hakkında istihzâlarınız size yakışır mı?

Sizin nazar-ı istihfâf ile gördüğünüz *Sebîlürreşâd* cerîdesinde akvâl-i hakka, efkâr-ı sâibe, âlimâne sözler, feylesofâne düşünceler dâimâ muhterem ve memdûh; bilakis akvâl-i bâtıla, efkâr-ı sehîfe, câhilâne sözler, âmiyâne düşünceler dâimâ merdûd ve makdûhtur.

Müslümanlık Peygamber'imizin haber verdiği gibi midir; yoksa o cihet nazar-ı i'tibâra alınmayıp bizim anladığımız gibi midir? suâline gelince onda da [**308**] bir mâhiyet-i ilmiyye var idi. Bu suâl ilm-i akāid ulemâsı arasında muhtelefün-fîh olan bir mebhase işâret idi. Müellif suâlin kıymetini anlayamadı. Verdiği cevap tamamıyla kitabının aleyhinde idi. Farkına varmaksızın kitabını kendisi cerh ediyor idi. Gördünüz mü gafleti?

Hülâsa kavâid-i müebbede-i şer'iyyeye veya kavâid-i kat'iyye-i felsefiyyeye veya kavâid-i müeyyede-i ilmiyyeye müstenid olan sözleriniz var ise can kulağıyla dinleriz. Yoksa laf dinlemeyiz.

Dârülfünûn Muallimlerinden İzmirli

İsmail Hakkı

---

[1] Yûnus, 10/49.

[2] Kadir, 97/3.

[3] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü Salâtü't-Terâvîh, 4.

[4] Şûrâ, 42/13.

[5] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Îmân, 3.

NİSÂİYÂT

SEBÎLÜRREŞÂD CERÎDE-İ İSLÂMİYYESİ HEY'ET-İ TAHRÎRİYYE-İ MUHTEREMESİNE

Efendim, tesettür-i nisvân hakkında *Sebîlürreşâd* cerîde-i İslâmiyyesinin 278 ve 279 numaralı nüshalarında sâhib-i iffet ve fazîlet birkaç hanımefendi tarafından yazılmış mektupları kemâl-i şükrân ile okudum. Bu mektupların birinin hâtimesinde tesettürün ref'i hakkında Dâru'l-Hilâfeti'l-İslâmiyye'de çıkan bazı hezeyânnâmelerin neşriyâtından dolayı hükûmetimizin nazar-ı dikkati celb ediliyor. Fil-hakîka tesettür-i nisvânın kadınlarda iffet ve namusun yegâne kâfili olduğuna kāni' bulunan milyonlarca müslüman kadınları dahi neşriyât-ı mebhûsün-anhânın men'i için tedâbîr-i kat'iyye ittihâzını hükûmetimizden kemâl-i ehemmiyetle taleb ve istid'âyı vecîbe-i dîniyyeden bilirler. Âcizeniz de muhadderât-ı İslâmiyyeden biri olmak haysiyetiyle kudretsizliğime bakmayarak bu husûsta bazı mütâlaât serdine kendimde bir hak gördüm.

Kānûn-ı ahlâk-ı İslâmiyyet Allah'a îmândan sonra hayâyı emrediyor. Fahr-i Kâinât efendimiz hazretleri medeniyet-i hakīkıyye-i İslâmiyyeyi hayâ ve hüsn-i hulk esâsı üzerine te'sîs buyurmuşlardır. İşte böyle metîn esâslara istinâd eden hey'et-i ictimâ'iyye-i İslâmiyye az zaman içinde medeniyetin mertebe-i kusvâsına vâsıl olmuştur. Esâsât-ı mezkûreden inhirâfa başladığımızdan beri ictimâiyât ve ahlâkıyâtta uğradığımız inhitât meydândadır. Ahlâk-ı İslâmiyyeden tebâüd yüzünden başımıza gelen felâketlerin hangi birini sayalım? Yüz binlerce ihvân-ı dînimizin kanına giren muhârebât-ı ahîreden ibret alalım da bu esnâda uğradığımız maddî ve ma'nevî zarar ve ziyânları telâfîye çalışalım. Bu husûsta sarf edeceğimiz mesâînin semeredâr olması ancak ahlâk-ı İslâmiyye ile mütehallik olmaklığımıza mütevakkıftır. Ahlâk-ı İslâmiyye hey'et-i ictimâ'iyyemizin saâdet ve teâlîsini bâliğan te'mîn etmiştir. Sad hezâr teessüf! İçimizde bir gürûh-ı esâfil, selâmet-i memleketi garb âdât ve ahlâkını taklîdde buluyorlar. Ne büyük gaflet! Senelerden beri garb âdât ve ahlâkını taklîde yeltendik; bundan fayda yerine mazarrat hâsıl oldu. Sefîne-i memleketi varta-i helâkten tahlîs müyesser olmadı. Garb lisânı öğrenmek, garbın terakkiyât-ı fenniyyesini iktibâs eylemek memleketin âtîsi için elbet hayırlı olur. Fakat şunu da unutmayalım ki ahlâk ve âdât-ı dîniyyemizi haleldâr olmaktan vikāye mu'tekadâtımızı takviye etmezsek bizim için hakk-ı hayât yoktur. Yarım asırdan az bir zamanda kendisini derebeylikten kurtararak hayât-ı ictimâ'iyyesini tanzîm eden ve cihângîrliği kurmuş koca bir devlete büyük bir ders-i ibret veren, binâenaleyh şevket ve satvetini âleme tanıttıran Japonya'da erkek kadın her sınıf halkın milliyetlerine olan riâyet-i kâmilelerini nazar-ı dikkate alalım. Japonya'da kadınlar erkek işlerine karışmayarak sırf kadınlığın terakkī ve teâlîsi için gece gündüz çalışmaktan hâlî kalmıyorlar. Hâtırımda kaldığına göre bir vakit kadınların hakk-ı intihâba mâlik olmasına çalışan nisâiyyûn, Avrupa pâyitahtlarından birinde bir kongre küşâd etmişler idi. Bu kongreye iştirâke da'vet edilen Japon kadınları kendilerinin vatanı kurtaracak evlâd terbiyesiyle meşgūl olduklarından bahisle siyâsetle iştigāle vakitleri olmadığı cevabını vererek da'vet-i vâkıaya icâbet etmemişlerdir.

İnhitât-ı ictimâ'îmizi nazar-ı im'âna alacak olursak, vatana her şeyden ziyâde kalbleri vatan aşkıyla çarpan bir unsur lâzım olduğunu anlarız. Bu unsur-ı mühimmi yetiştirecek de kadınlardır. Kadınlarımız kavâid-i İslâmiyye dâiresinde ta'lîm ve terbiye görmezlerse o unsur yerine bir sürü serseri zuhûr eder ki vatanın bunlardan gördüğü ve göreceği fenâlığı burada ta'dâda lüzûm görmüyorum. Bu derbederlerin ef'âl ve akvâli, vatanın istikbâliyle alâkadâr olanları dil-hûn etmekten hâlî kalmıyor. Son senelerde nisâiyyûn nâmı altında ortaya atılan serseriler, tesettürün ref'iyle hey'et-i ictimâ'iyyenin nâzım-ı hakīkīleri olan kadınları üryân olarak sokağa atmakla kendilerini memlekete hizmet etmiş addediyorlarsa zehî cehâlet!

Bu serseriler memleket için cüz'î bir hüsn-i niyyet perverde ediyorlarsa tesettürün ref'ine çalışacaklarına kızlarımızın, şerîat-i garrâ-yı İslâmiyyenin vaz' ettiği kuyûd ve şürût dâiresinde ta'lîm ve terbiyeleri esbâbını istikmâle çalışsınlar!

Kızlarımız umûr-ı beytiyyelerini hüsn-i idâre, saâdet-i âileyi te'sîs edebilecek intizâm ve azim-perver birer ev kadını olmakla kānûn-ı tabîatın kendilerine tahmîl eylediği vezâif-i asliyyelerini dört mühim devreye ayırırsak, bu devrelerin her birine mahsûs ahvâl ve müşkilâtı nazar-ı dikkate alacak olursak, bu vezâifin hüsn-i îfâsıyla fıtraten mükellef olan kadınlardan daha başka ne gibi hizmetler beklenir.

Tesettür-i nisvân aleyhinde savrulan türrehâttan müteessir olan hemşirelerim! Şerîat-i İslâmiyye'nin en mühim rüknü olan tesettür-i nisvân keyfiyeti, diyânet-i İslâmiyyenin hakāyıkından bî-haber, cevher-i ismet ve iffetin kadr ü kıymetini idrâkten âciz, bir iki serserinin keyfi için hiçbir vakit fedâ edilemez. Bu işte en ziyâde acınacak sâf-dil beş on İslâm kadınlarıdır ki bu zavallılar kendilerine rehbet ittihâz ettikleri beş on sefîhin [**309**] yüzünden hey'et-i ictimâ'iyye içindeki mevki'lerini zâyi' ederek muhadderât-ı İslâmiyye nazarında aslâ kıymetleri kalmamıştır. Bu zavallılar bir takım serserilerin bâzîçe-i hevesâtı olmuşlar, sefâlet ve sefâhet uçurumlarına yuvarlanıyorlar, farkında değillerdir. İşte memleketimizde maârif-i İslâmiyyenin bi-hakkın teessüs edememesi dîn-i mübîn-i İslâm'ın erkân ve esâsâtına tecâvüze kalkışan bir takım derbederlerin hey'et-i ictimâ'iyyemiz içinde zuhûr etmesine sebeb olmuştur.

Kızlarımızın ta'lîm ve terbiyeleri için vaktiyle mektepler te'sîs ve küşâdına ve bunlarda hakāyık-ı İslâmiyyeden bâhis kitaplar tedrîsine ehemmiyet verilmiş olsaydı hakīkī terbiye-i İslâmiyye görmüş vâlidelerin âğūş-ı terbiyetinde yetişmiş evlâd-ı vatandan şerîat-i İslâmiyyenin esâsâtına muhâlif ednâ bir hareket sâdır olur mu idi? İşte bu dîn-i celîlin ahkâm-ı âliyyesine mugāyir harekette bulunan kimseler, ecnebi mekteplerde hasm-ı dînimiz olan muallimlerden veyahud hânelerinde Avrupalı mürebbiyelerden gördükleri garb terbiyesini hazm edemeyerek milliyetlerinden tecerrüd etmiş bir takım serserilerdir. Ne garîb hâlet-i rûhiyyedir! Ben bazı zevât tanıyorum. Bir kısım gençlerimizin din husûsundaki mübâlâtsızlıklarını görüp müteessir oluyorlar. Fakat teessürlerini bâis olan hâlin esbâb ve avâmilini aramaksızın henüz erkân-ı dînini öğrenmeyen çocuklarını ecnebi mekteplerine

vermekten hâlî kalmıyorlar. Evliyâ-yı etfâl düşünmüyorlar ki: Daha ilmihâlini öğrenmemiş çocuğu ecnebi mektebine vermekle vatana en büyük hiyânetini kendileri irtikâb etmiş oluyorlar. Çocuklarını mekâtib-i ecnebiyyeye vermekteki hikmet ve maksad bunlara sorulsa, hiç şüphe etmemelidir ki "Memlekette muntazam mekâtib-i İslâmiyye yok, çocuklarımız câhil kalacak" cevabını vereceklerdir. Mekâtib-i ecnebiyyeden gûyâ âlim, fakat milliyetlerinden gâfil olarak çıkmış ekser müslüman gençlerinin bu vatana karşı lâkayd kalmakta olduklarını hiç düşünmezler mi? Mekâtib-i İslâmiyyenin adem-i intizâmlarına bizler dahi müştekîyiz. Fakat bu şikâyetimizi ismâa ne vakit çalıştık? Parası olanlar çocuklarını hemen ecnebi muallimlerin taht-ı terbiyetine vermeyi ma'sûm dimâğların tesmîm edilmesini, mekâtib-i İslâmiyyenin te'mîn-i intizâm ve mükemmeliyeti için teşebbüsten daha kolay buluyorlar. İstitâat-ı mâliyyeleri gayr-ı müsâ'id olanlar da şikâyetlerini ismâ' ettiremeyince çocuklarını programsız, gayr-ı muntazam mekteplerde bulundurmaya mecbûr oluyorlar. İşte gāyet hüzn-engîz iki manzara! Bu hâllerin devamından vatanımızın göreceği zarar lâ-yuad ve lâ-yuhsâdır. Bunları zimâmdârân-ı hükûmet elbette bizlerden ziyâde takdîr ederler. Memleketimizde günden güne tevessü' etmekte olan ecnebi müessesât-ı tedrîsiyyesinde tahsîl etmiş (bulunmuş) gençlerimizden yüzde kaçı hissiyât-ı dîniyye ve vataniyyelerini muhâfaza edebilmiştir? Evet maatteessüf söylüyorum ki: Memleketimizde mekâtib-i ecnebiyye günden güne tevessü' ediyor, her tarafa dal budak salıyor. Bizler ise çocuklarımızı yollayacak mektep bulamıyoruz. Şu sözüm mübâlağa ve ifrâta haml edilmesin! Tahsîl-i rüşdîyi ikmâl eden kızlarımızı geçen sene Bayezid'deki inâs i'dâdîsine verdik, bir sene okudular, hey'et-i ta'lîmiyyenin gösterdiği sa'y ü gayret ve hüsn-i niyyet âsârı olmak üzere kızlarımızda büyük terakkī gördük. Aynı zamanda kızlarımızda da müslüman kadını olmak için âlî fikirler uyanmış idi.

Halbuki mekteb-i mezkûr bu sene Maârif Nezâreti'nce Cerrâhpaşa'ya nakledildi. İsmine de Sultânî denildi. Şehrimizdeki vesâit-i nakliyyenin fıkdânı yüzünden kızlarımızı kış günlerinde Sultânahmed'den Bayezid'e göndermekte tesâdüf ettiğimiz müşkilâtı vatana bir hizmet-i müftehire olmak üzere iktihâm ettik. Fakat mektebin bu sene Cerrâhpaşa'ya nakli, Sultanahmed civârında bulunan evliyâ-yı etfâli hakīkaten hazîn ve müşkil bir mevkie ilkā eyledi. Çünkü zavallı kızlar, evlerde hocasız kalarak masal kitaplarıyla vakit geçirmeye mecbûr oldular. Gerçi bunların taksîm-i a'mâl kāidesince umûr-ı beytiyyeye iştirâkleri tabîî ise de iki üç sene daha mektebe devam ile i'dâdî derslerini ikmâl etmeleri selâmet-i memleket nokta-i nazarından lâbüd idi. Bu mektubumu Maârif nâzır-ı âlîsi beyefendi hazretleri de mütâlaa buyururlar da kızlarımızın ni'met-i maâriften mütena'im olmaları esbâbını istikmâl etmek üzere Sultânahmed civârında dahi i'dâdî derecesinde bir mektep küşâdını ve ders programlarına hakāyık-ı İslâmiyyeden bâhis bir iki kitap idhâlini te'emmül ederler ümidiyle hatm-i kelâm eylerim efendim.

Sultanahmed: Kāri'elerinizden
Âişe Makbûle

İCTİMÂİYÂT

İSLÂMİYET VE TEADDÜD-İ ZEVCÂT

– 4 –

5– Bundan evvel de söylediğimiz vechile birçok kimseler teaddüd-i zevcât âdetini İslâmiyet vaz' etmiş olduğu i'tikādında bulundukları gibi bunun İslâmiyet'teki mevkiini de behemehâl icrâsı matlûb bir emr-i dînî olmak üzere telakkī ediyorlar. Biz bu mes'eleye dâir yazacağımız silsile-i makālâtta evvelâ teaddüd-i zevcâtın İslâmiyet'ten evvel de mevcûd olduğunu, İslâmiyet'in bu mes'elede bir te'sîri varsa o da bunu tenkīh ve tahdîdden ibâret olup İslâmiyet'te teaddüd-i zevcât me'mûrun-bih değil, me'zûnun-fîh olduğunu beyân etmek istiyoruz.

Buraya kadar yazmış olduğumuz mukaddemât bize gösterdi ki hîn-i zarûrette tevessül olunmak üzere teaddüd-i zevcâta ruhsat verilmek gayr-ı tabîî bir şey değildir. Binâenaleyh şimdi bir kere de başka mevzû'dan tedkīk etmek istiyoruz ki o da beşeriyetin târîh-i neş'etidir.

İlk evvel beşeriyette izdivâc, âile hayâtı ne yolda başladığını tedkīk edecek olursak göreceğiz ki: Ümem ve akvâmdan hiç birisinde [**310**] –ekseriyetle– yalnız bir kadın ile iktifâ eden erkekler bulunmamıştır. Burada bunun esbâb-ı tabîiyyesinden bahsedecek değiliz.

Tedkīkāt ve mübâhasât-ı ilmiyye ile sâbit olmuştur ki: Kabâil-i mütevahhişede kadınlar erkekler için bir hakk-ı mükteseb, bir hakk-ı müşterek idi. Bir kadının bir erkeğe yahud bir erkeğin bir kadına ihtisâsı yok idi. Hayât-i âile bu merkezde olan kabâil-i ibtidâiyyede çok kere babanın kim olduğu teayyün etmediği cihetle bittabi' âile reisi de yalnız vâlideler idi. Binâenaleyh çocuklar analarına nisbet olunurdu.

Beşeriyet irtikā ettikçe bu şüyu' ve ihtilâtın mazarratını da takdîr ederek ihtisâsa meyl ediyordu. Bu kabâil arasında başlayan ihtisâsın birinci kademesi bir kabîlenin kadınlarını yalnız o kabîlenin erkekleri alabileceği sûretinde idi. Bu devirde kadın lâ alet-ta'yîn her erkek için bir hakk-ı mükteseb ve müşterek olamıyordu. Bir kabîleye mensûb olan kadın, yalnız o kabîlenin erkekleri arasında müşterek olabilirdi. O kabîlenin erkekleri de müştereken onu müdâfaa ve iâşe ederlerdi ki devr-i evvele nisbetle bu da bir ihtisâs sayılabilir.

Mürûr-ı ezmân ile her ân bir devre-i terakkīye vâsıl olan beşeriyette mes'ele-i izdivâc da o nisbette meşrû' bir dâireye giriyordu. Bir zaman geldi ki bir erkek aded-i mu'ayyen ile mukayyed olmayarak istediği kadar müteaddid kadınlar almakla ihtisâs ediyordu. Evvelce bir kadının etrâfında müteaddid erkekler toplanmış görülüyor iken bu devirde bir erkeğin istediği kadar kadını başına cem' ettiğini görüyoruz.

Bu zamandan i'tibâren âile târîhi yeni bir devreye girmiş bulunuyordu. Evvelce reis-i âile, esâs-ı beyt, âmûd-ı neseb kadın iken şimdi erkeğe intikāl ediyordu. İngiliz, Alman ulemâ-yı müteahhirîninden bazılarının âile târîhine dâir yazmış oldukları kitaplarda bu cihet pek güzel bir sûrette izah olunmaktadır.

Bundan bil-istidlâl bazı frenk uleması diyorlar ki: "Te-

rakkiyât-ı beşeriyyenin nihâyeti bir erkeğin bir kadın ile ihtisâsından ibârettir" evet, bu bizce de müsellemdir ve âile hayâtında asıl olan da ancak bu olmak daha lâyıktır. Fakat avârız-ı tabîiyye ve ictimâiyye dolayısıyla gerek bi'z-zât kadınların, gerek hey'et-i ictimâ'iyye-i beşeriyyenin maslahat ve menfaati, erkeğin tabîatında olan isti'dâdı hasebiyle bir erkeğin birden ziyâde kadınları zâmin olması zarûrî olunca buna ne diyecekler? Bu avârız-ı tabîiyye ve ictimâiyye onların da taht-ı tasdîkinde olduğu hâlde –hîn-i zarûrette– teaddüd-i zevcâta mesâğ verilmenin gayr-ı meşrû' bir şey olduğuna hükmetmeleri nasıl doğru olur?

Bize haber versinler ki bugüne kadar ümem ve akvâmdan hiçbir ümmette bu ihtisâsa râzı olmuş, bir zevce ile kanâat etmiş kaç erkek gösterilebilir?

Acaba teaddüd-i zevcâtın fenâlığından, hey'et-i ictimâ'iyyenin harâbiyetine sebeb olduğundan bahseden Avrupa akvâmının yüz bin erkekte bir tane zinâ etmeyen var mı? O hâlde bari Avrupalılar bu mes'eleden bahsetmesinler. İleride bunu bi'z-zât Avrupa ulemâsının kendi sözleriyle de isbât edeceğiz. Onlardan birinin sözünü buracıkta da zikredelim: "Fi'l-vâkı' memâlik-i mütemeddinede vahdet-i zevce usûlü kānûnen vaz' olunuyor ise de yine pek çok erkekler taaddüt-i menkûhaya müşâbih bir hâl üzere yaşamaktadırlar. Yüz bin kişide ancak bir kişi bulunabilir ki ölüm döşeği üzerinde istiğfâr-ı zünûb eyleyeceği sırada ömründe yalnız bir karıdan mâadâsıyla mukārenette bulunmadığına yemîn edebilsin."

6– Buraya kadar beşeriyetin târîh-i neş'etinde âile hayâtının ne sûretle olduğunu mücmelen gördük. Şimdi de İslâmiyet'ten evvel kavm-i Arab ne hâlde idi. Oraya atf-ı nazar edelim: Arabların kable'l-İslâm'a âid olan târîhini tetebbu' edersek görürüz ki hayliden hayliye terakkī etmişler. Âile teşkîlâtında ancak izdivâc-ı meşrûu asıl ittihâz edecek dereceye kadar yükselmişler idi. Evin reisi, nesebin aslı yalnız erkek idi. Lâkin teaddüd-i zevcât bir aded-i mu'ayyen tahtında olmadığı gibi, bir şart ile meşrût da değildi. Herkes istediği kadar kadın alabilirdi. Bu husûs için ne bir aded-i müntehâ tanılır ne bir şart dermiyân edilirdi. Bir kadının muhtelif erkekler ile temâsta bulunması mezmûm olan zinâdan ma'dûd idi.

Zinâ çok olmakla beraber hemen câriyelere mahsûs gibi bir şey idi. Hürre olanlarda zinâ eden pek nâdir bulunurdu. Şu kadar var ki karısının gidip de diğer bir kimse ile münâsebette bulunmasına kocası izin verirse o zaman hürre olanlar da gidip zinâ edebilirlerdi.

Zinânın erkekten sudûru ayıb ve âr değildi. Ma'yûb olan hürre olan kadından sudûr etmesi idi.* Halbuki İslâmiyet, zinâyı [**311**] alel-ıtlâk harâm kılıyordu. Bunda erkek, kadın, hürre, eme herkes müsâvî idi. Onun için bu kadar tazyîk ile beraber teaddüd-i zevcâta da ruhsat vermemiş olsaydı İslâmiyet'i kabûl ve ahkâmıyla âmil olmak erkekler üzerine hakīkaten pek güç gelecekti. Eğer teaddüd-i zevcât me'zûnun-fîh olmasaydı şüphe yok ki frenklerin memleketlerinde olduğu gibi memâlik-i İslâmiyyede de zinâyı ibâha etmek zarûret hükmünü alacaktı.

7- Buraya kadar serdetmiş olduğumuz mesâili bilmek ile beraber şunu hatırdan çıkarmamak lâzımdır ki: Hey'et-i ictimâ'iyyenin nizamına müteallik olan terakkīnin gāyeti âilenin saâdeti, evin ancak –yek-diğerine pek samîmî bir ihlâs ile merbût olan– bir kadın ile bir erkekten teşekkül etmesindedir.

Hülâsa: Ber-vech-i bâlâ serdolunan mukaddemâtın hepsine dikkatle bakılır onların usûlü ve fürûu iyice nazar-ı irfâna alınırsa şu netîce elde edilir: Hayât-ı beytiyye ve saâdet-i zevciyyede asıl olan vahdet-i zevce usûlüdür. Bu bâbdaki

---

* Dârülfünun Müdîr-i sâbıkı ilm-i ahlâk, siyer ve felsefe muallimi fâzıl-ı şehîr İzmirli İsmail Hakkı Beyefendi hazretleri kable'l-İslâm âdât-ı Arabı ta'dâd ederken diyor ki:

"Kable'l-İslâm kavm-i Arab'da yedi türlü nikâh var idi:

1- Dîn-i mübîn-i İslâm'da takarrur eden nikâh-ı ma'lûm

2- Nikâh-ı istibzâ', nikâh-ı istibzâ'ın sûreti şöyle idi: Erkek haremine "hayızdan pâk olduğun vakit filan zâta git, ondan mücâmaa taleb et" der idi. Haremi o zâttan gebe kalıncaya kadar erkek haremine takarrub etmezdi. Kadının hamli tebeyyün ettikten sonra zevci muhabbet ederse haremiyle mücâmaa eder idi. Nikâh-ı istibzâ'dan maksad, asîl ve necîb bir döl kazanmak idi. Bundan dolayı döller eşrâf ve rüesâdan taleb olunur idi."

3- On kişiden az olmak üzere bir takım halk uyuşarak bir kadın ile mukārenette bulunurlar idi. Kadın kendisi ile mukārenette bulunanları vaz'-ı hamlinden birkaç gece geçtikten sonra taleb eder idi. Bunlar her hâlde kadının yanına toplanırlar idi. Kadın onlara: Yaptığınız işi bilirsiniz! İşte bir çocuk doğdu, dedikten sonra her kimi severse ona hitâben bu çocuk senindir der idi. **[311]** Artık çocuk onun olur idi. Erkek çocuğu kabûl etmemek edemez idi. Adem-i kabûl elinde değil idi.

4- Bir takım zâniyeler var idi ki kapılarına bayrak asarlar idi. Bayraklar üzerinde erkek için bir alâmet var idi. Her kim arzu ederse bu bayraklı zâniyelere gider idi. Şurası unutulmasın ki kable'l-İslâm Arablarda zinâ, yalnız câriyeler arasında cârî idi. Hürre zinâ etmez idi. (Asîl bir döl kazanmak için kocası izin verirse başka) Nitekim Hind binti Utbe feth-i Mekke günü Peygamberimiz Efendimiz hazretlerine (اتزنى الحرة؟) demiş idi. Zâniyelerden biri vaz'-ı haml edince kadına giden erkekler toplanırlar, bir de kāif da'vet ederler idi. Kāif çocuğu babasına ilhâk eder idi. Babası da onu kabûle mecbûr olur idi.

5- Nikâh-ı hadindir: Kadın kendisi için bir dost edinip ancak onunla gizlice cimâ' eder idi. Böyle gizli dostlarıyla zinâ edenlere "müttehazât-ı ahdân" ve alenî zinâ edenlere "zevânî ve müsâfihât" derler idi. Zâtü'l-hadin yalnız dostuyla, müsâfiha her kimse ile zinâ eder idi. Arab-ı câhiliyye gizli zinâyı tecvîz, fakat alenî zinâyı tahrîm ederler idi. Bundan dolayı (اما ما ظهر منه فهو لوم واما ماخفى فلا بأس بذلك) kavlince nikâh-ı hadin gizli kaldıkça ayıb değil idi. Ancak meydana çıkarsa bâis-i levm idi, ayıb idi.

6- Nikâh-ı bedeldir. Nikâh-ı bedel şöyle yapılır idi: Bir adam "Ben senin karına gideyim, ona bedel sen de benim karıma git" der idi. Böylece yek-diğerlerinin karılarına giderler idi.

7- Nikâh-ı müt'adır. Nikâh-ı müt'a: Bir adam bir kadını meselâ bir gece veya iki gece veya bir hafta müddetle muayyen bir vakit için bir şey mukābilinde alıp istimtâ' ve intifâ' ettikten sonra salıvermektir. Nikâh-ı müt'a sadr-ı İslâm'da mübâh idi. Sonra mensûh oldu. Mensûh olmadığını iddiâ edenler de var idi."

Arab-ı câhile âdâtından olmak üzere buraya nakletmiş olduğumuz suver-i nikâhın en fâhişlerini, bugün en medenî ve en müterakkī tanıdığımız milletlerin erkân ve rüesâsı miyânında cârî olduğunu gördükçe insan o zamanki milletlere vahşî, câhil demekte tereddüd ediyor. Ya o zamanki insanlar medeniyetin evc-i bâlâsına çıkmışlar imiş, yahud asr-ı hâzır medeniyeti de ric'at-ı kahkariyye ile yine oraya doğru gidecektir demeye mecbûr kalıyor.

terakkiyât-ı beşeriyyenin gāyeti de ancak bu olduğu gibi insanların kendisi üzerine terbiye olunmaları, onunla kanâat etmeleri lâyık olan kemâl de işte ancak budur. Fakat bazen olur ki beşeriyet, erkekler ile kadınların maslahat ve menfaati nokta-i nazarından bir erkeğin birden ziyâde kadını himâyesine alması gibi –bütün erkeklere şâmil olmayan– hâcât-ı zarûriyye karşısında bulunur ki bunu def' etmek için teaddüd-i zevcâta mesâğ verilmenin lüzûmu vardır. Eğer buna mesâğ verilmeyecek olursa her iki taraf için de birçok fenalık vardır. Ez-cümle zinaya mecbûr olmaları muhakkaktır. Çünkü birine ruhsat verilmeyince o birisine mecbûr olacak, bu sûretle hem dinini, hem malını, hem de sıhhatini mahv edip biterecektir. Bununla beraber kadınlar için bu cihet, aralarında adâlet etmek şartıyla –ki İslâmiyet'teki ibâha-i ta'addüdün şartı da budur– üzerine birisini almaktan daha fenadır. İşte bunun içindir ki teaddüd-i zevcâtın kānûnen memnû' olduğu memleketlerde zinâ mübâh kılınmıştır. Çünkü başka sûretle hareket kābil değildir. Teaddüd men' olunduğu gibi, zinâya; zinâ men' olunduğu gibi teaddüde ruhsat verilmek lâzımdır.

Bazen teaddüd, yalnız efrâdın değil, hey'et-i ictimâ'iyyenin de maslahat ve menfaati iktizasından olur. Meselâ: Gerek İngiliz memâlikinde, gerek binlerce erkeklerin mahvına sebeb olarak kadınları hâmîsiz, kocasız bırakan muhârebelerin cârî olduğu memleketlerde kadınlar pek fâhiş, bir sûrette tekessür etmektedir. Zâten tevellüd i'tibârıyla da kadınların fazla olduğu yevmî tutulan istatistiklerden ma'lûmdur. Buna bir de erkeklerin muhârebelerde mahv olup azalmaları ilâve edilince artık kadınların erkeklerden pek ziyâde fazla olacakları şüphe götürmez.

Hâl böyle iken erkeklerin de taht-ı nikâhlarında birden fazla kadın bulundurmamaları dînen mecbûrî bir şey olursa o zaman bu hâmîsiz kadınların ne yapması lâzım gelir?...

Bugün teaddüd-i zevcâtın resmen memnû' olup da zinânın kānûnen mücâz olduğu memleketlerde zavallı kadınların başında ne müdhiş felâketler dönüyor: Kimisi yevmiye üç beş kuruş mukābilinde en ağır işlerde kullanılıyor, kimisi de ırz ve namusunu bir sürü behâimin enzâr-ı şehvetine arz ederek o sûretle kūt-ı yevmiyyesini çıkarmaya, bununla beraber oradan kazanmış olduğu ve kendisi için ilelebet yüz karası olan veled-i zinâyı da iâşe etmeye çalışıyor ki âlem-i nisvân için bundan büyük felâket olamaz.

Bunun içindir ki İngiliz muharrirelerinden bazıları gerek muâmelât, gerek emâkin-i umûmiyyede alışan kızların ırz ve namuslarını hetk etmek, bu yüzden her türlü felâket ve musîbetlere giriftâr olmak gibi hâllerine bakarak teaddüd-i zevcâtın vücûbuna –ruhsat değil– kāil olmuşlardır. Lâkin İslâmiyet'te teaddüd-i zevcâtı mübâh kılan esbâb ancak zarûret olup, zarûretler de kendi mikdarlarınca takdîr olunduklarından, bir de erkeklerin bu işe –ta'addüde– teşebbüs etmeleri çok kere maslahat ve menfaat mülâhaza [**312**] etmeyerek yalnız şehvetlerini teskîn için olması muhtemel olup halbuki âile hayâtında matlûb-ı aslî olan kemâlin de adem-i ta'addüd olduğundan İslâmiyet'te teaddüd-i zevcât ancak bir ruhsattan ibâret kılınmıştır. Binâenaleyh teaddüd-i zevcât bi-zâtihî ne vâcibdir ne mendûbtur, belki hîn-i zarûrette tevessül olunacak bir ruhsat, hem de her babayiğitin hakkından gelemeyeceği birçok müşkil şartlar ile mukayyed bir ruhsattır.

İşte taaddüt-i zevcâtı takyîd eden şartlar şu âyet-i kerîmede beyân ve mükerreren te'kîd olunmaktadır:

وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِى الْيَتَامٰى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ذٰلِكَ اَدْنٰى اَلَّا تَعُولُوا[1]

(Gelecek makālede âyet-i kerîme tahlîl ve tefsîr olunarak teaddüd-i zevcât hakkındaki ahkâm-ı İslâmiyyenin neden ibâret olduğu mufassalan îzâh olunacaktır.

Aksekili Ahmed Hamdi

HAYÂT-I AKVÂM-I İSLÂMİYYE

ŞİMÂLÎ MÜSLÜMANLIK ÂLEMİ

Şimâlî Müslüman Kardeşlerimiz Arasında Ciddî Hareketler

Muhterem kāri'lerimizce şimâl müslümanları arasında ciddî bir intibâh-ı dînî husûle gelmekte olduğu ma'lûm olsa gerek, öteden beri sırası geldikçe oradaki dînî, millî hareketleri kāri'lerimize aksettirmekten geri kalmıyoruz. İşte bu sıralarda da şimâl müslümanları arasında mühim mes'eleler mevzû'-ı bahs oluyor. Medreselerdeki ders programları, din nokta-i nazardan tedkīk olunuyor. Bu derslerin dînen ehemmiyetleri bulunup bulunmadığı düşünülüyor.

Hemen iki üç aydan beri bilumum şimâlî müslüman ulemâsı, hocaları bu mühim mes'ele ile meşgūl oluyorlardı. Bu gibi dînî, millî hareketlerde dâimâ ön ayaklık eden şimâl matbûât-ı İslâmiyyesi de bu işe bîgâne kalmıyor. Uzun uzadıya mütâlaalar yürütüyorlardı. Bu mes'elenin hod be-hod yalnız mahkeme, müftü ve kādılar tarafından hallolunmayıp belki hâricdeki ulemânın da mütâlaaları alınması lüzûmu ileri sürülüyordu.

Matbûât bütün bu husûslardaki mütâlaalarında bilumum şimâl müslümanlarına tercümanlık vazîfesini îfâ ediyor, İslâm efkâr-ı umûmiyyesi hangi tarafa müteveccih olduğunu gösteriyor demekti. Son günlerde bu hakīkat hükûmetçe nazar-ı dikkate alındı. Hükûmetin bir kapısı demek olan mahkeme-i İslâmiyye, müftülük de bu cereyâna karşı lâkayd kalamadı. Mes'elenin şûrâ ile halline karâr verildi.

Rusya Edyân ve Mezâhib Müdîriyeti'nin tensibi Dâhiliye Nezâreti'nin müsâadesi üzerine müftülük makāmı tarafından harekât-ı milliyyeye pek az iştirâk eden muhtelif merâkizdeki ulemâdan bazılarına da'vetnâmeler gönderildi. 1913 senesi Kânûnievveli'nin 14'ncü günü Ufa şehrinde kâin mahkeme-i şer'iyyede hâzır bulunmak lüzûmu yazılıyordu.

Hakīkaten mezkûr târîhde Rusya'nın muhtelif şehir ve kasabalarından gelen imâm ve hazretler* sabâh sâat dokuzda mahkemenin büyük salonunda hâzır bulunmuşlardı.

[1] Nisâ, 4/3.

* Şimâl müslümanları ilimleriyle, takvâ ve fazîletleriyle temeyyüz eden zevâta "hazret" derler.

Müftü hazretleri de geldi. Riyâset mevkiini işgāl etti. A'zâlarından İnayetullah Kabkay, Hasan Ata Muhammed, Nur Muhammed Mamalı hazretleri de kendi yerlerine oturdular. Müftü hazret, meclisin küşâdı hakkındaki fermânı bi'z-zât kırâat etti. Sonra da'vete icâbet edip meclis-i meşverete iştirâk etmek üzere hâzır bulunan imâm ve hazretlerin isimleri okundu: "Ahund Hâcı Ahmed bin Abdüzzahir Rahmankul, Ahund Zarif bin Şâkir Yunus, Abdullah bin Şâkir Yunus, Abdullah bin Hasan Şemseddin, Ahund Cemaleddin Horamşa, Ahund Şâkir bin Veliyyillah Gaffâr, Hasan bin Salih Tahir, Mes'ûd Ubeydullah Atâullah bin İbâdillah, Celaleddin bin Necmiddin, Ahund Ubeydullah bin Salih Tâhir, Yusuf bin Hamîdullah Said, Mîrzâ Abdurrahman bin Abdilcebbâr Zübeyr, Safâ bin Bahâüddin, Ahund Hâcı Muhammed Abdülgafûr, Ömer bin Hikmetillah Bekay, Abdülvekil Müslim" imâm efendi ve hazretlerden ibâret idi.

Müzâkere gizli cereyân edecek olduğundan med'uv olmayanlar salonu terk ettiler. Müftünün işâreti üzerine Ahund Cemaleddin Horamşa *Kur'ân-ı Kerîm* tilâvet etti. Müslümanlara şefkatli olması için imparatora duâ edildi. Meclisin küşâdı münâsebetiyle imparatora sadâkat telgrafı gönderilmeye karâr verildi. Bu vazifeyi görmek üzere Ahund Cemaleddin intihâb edildi. Mes'ûd Hazret Ubeydullah Rusça için Atâullah Hazret Ubeydullah da müslümanca için kâtib intihâb olundular.

Abdullah Şemsüddin söze başlayarak Edyân ve Mezâhib Müdîriyeti tarafından gönderilen suâllerin tedkīkini, rûznâme-i müzâkerâtın ta'yînini taleb etti. Müftü hazretlerinin işâreti üzerine suâller okundu. Sonra müftü bazı îzâhât verdikten sonra mevzû'dan çıkmayıp yalnız şu suâller için şer'î, dînî cevaplar bulmak lâzım geldiğini ancak bu vâdîde söz söylemek câiz olacağını söyledi. Sonra şehir ve karyedeki imâm, ulemâ, ahundlar tarafından müftü hazretleri nâmına gelen bu husûstaki lâyihalar tedkīk olunmaya başlandı. Lâyihalardaki âyet, hadîs, deliller tasnif edilip sâat ikide meclise fâsıla verildi.

Akşam üzere sâat altıda tekrar meclis açıldı. Birinci celsede okunamayan lâyihalar mütâlaa edilip müdîriyet tarafından gönderilen birinci suâl müzâkereye konuldu.

[**313**] S 1 – Müslümanların dînî mektep ve medreseleri şerîatte neden ibârettir?

Uzun bir müzâkere netîcesinde ber-vech-i âtî âyât-ı kerîme ve ehâdîs-i şerîfe ile icmâ'-ı ümmetten târîh ve tevârüsden ahz [ve] istinbât ederek bil-ittifâk şu yolda cevap verildi:

C – "Ahkâm-ı dîniyye ve ahlâk-ı İslâmiyyeyi öğretip dünyâ ve âhiret için lüzûmlu ma'lûmât veren yerdir."

Bu husûsta me'haz olarak gösterilen âyât-ı kerîme:

1- [1](كُونُوا رَبَّانِيّنَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ)

2- [2](بَلِّغْ مَا اُنْزِلَ اِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَاِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ)

3- (هُوَ الَّذى بَعَثَ فِى الْاُمِّيّنَ رَسُولًا مِنْهُمْ), Cuma [62/2].

4- (وَاِذْ اَخَذَ اللهُ ميثَاقَ الَّذينَ اُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ), Âl-i İmrân [3/187].

5- [3](اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذى خَلَقَ)

Ehâdîs-i şerîfe:

1- [4](وَمَا اجْتَمَعَ قَوْمٌ فِي بَيْتٍ مِنْ بُيُوتِ اللَّهِ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ وَيَتَدَارَسُونَهُ بَيْنَهُمْ إِلَّا نَزَلَتْ عَلَيْهِمُ السَّكِينَةُ وَغَشِيَتْهُمُ الرَّحْمَةُ وَحَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ وَذَكَرَهُمُ اللَّهُ فِيمَن – مشكاة)

3- [5](لِيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ مِنْكُمُ الغَائِبَ)

4- [6](سَيَأْتِيكُمْ أَقْوَامٌ يَطْلُبُونَ الْعِلْمَ)

5- [7](تَدَارُسُ الْعِلْمِ سَاعَةً ... خَيْرٌ مِنْ إِحْيَا...), (?)

6- (من رسول الله... بمجلس الحديث – مشكاة)

7- [8](مَنْ اتى مَسْجِدِي هَذَا، لَمْ يَأْتِهِ إِلَّا لِخَيْرٍ يَتَعَلَّمُهُ أَوْ يُعَلِّمُهُ، فَهُوَ بِمَنْزِلَةِ الْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَمَنْ اتى لِغَيْرِ ذَلِكَ، فَهُوَ بِمَنْزِلَةِ الرَّجُلِ يَنْظُرُ إِلَى مَتَاعِ غَيْرِه – ابن ماجه)

8- [9](تَفَقَّهُوا قَبْلَ أَنْ تُسَوَّدُوا – مشكاة)

9- [10](ارْجِعُوا إِلَى أَهْلِيكُمْ فَعَلِّمُوهُم – مشكاة)

10- [11](جَاءَتِ امْرَأَةٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى الله عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، ذَهَبَ الرِّجَالُ بِحَدِيثِكَ، فَاجْعَلْ لَنَا مِنْ نَفْسِكَ يَوْمًا نَأْتِيكَ فِيهِ تُعَلِّمُنَا مِمَّا عَلَّمَكَ اللَّهُ، فَقَالَ: «اجْتَمِعْنَ فِي يَوْمِ كَذَا وَكَذَا فِي مَكَانِ كَذَا وَكَذَا» ، فَاجْتَمَعْنَ، فَأَتَاهُنَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَعَلَّمَهُنَّ. الحديث – بخارى)

Târih ve tevârüs:

1- Resûlullah (sav) Erkām bin Erkām el-Mahzûmî hücresinde din ta'lîm buyurdular.

2- [12](وَولي عمر رضى الله عنه ففتح بِلَاد الْفرس طولا وعرضاً وَفتح بلاد الشَّام كلهَا والجزيرة ومصر كلهَا وَلم يبْق إِلَّا وبنيت فِيهِ الْمَسَاجِد وَنسخت الْمَصَاحِف وَقَرَأ الْأَئِمَّة الْقُرْآن وَعلمه الصّبيان فِي الْمكَاتب شرقا وغرباً), *Milel-i İbni Hazm,* İkinci Cüz.

İcmâ'-ı ümmet:

Asr-ı sa'âdetten zamanımıza kadar geçen zaman zarfında bil-umum ehl-i İslâm ta'lîm ve tedrîsin, mektep ve medresenin lüzûmu hakkında ittifâk etmişlerdir.

* * *

S 2 – Mektep ve medreseden gāye nedir?

C – Mektepten gāye: Evlâd-ı ehl-i îmâna okumak yazmak öğretip ahkâm-ı İslâmiyyeyi bildirmek, ahlâk-ı hasene ile terbiye edip dünyâ ve âhirette mes'ûd olmak için îcâb eden doğru yolu göstermek, memleketimizin saâdet ve rahatına hizmet etmek.

---

1 Âl-i İmrân, 3/79.

2 Mâide, 5/67.

3 Alak, 96/1.

4 Hatib et-Tebrizî, *Mişkâtü'l-Mesâbih,* Beyrut, 1985, c. 1, s. 71.

5 2. numaralı madde sehven atlanmıştır. (اتى) fiili yerine (جاء) fiilleri ile Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-İlm, 37.

6 İbn Mâce, *Sünen,* İftitâhu'l-Kitâb, 22.

7 Dârimî, *Sünen,* 271.

8 İbn Mâce, *Sünen,* İftitâhu'l-Kitâb, 17.

9 Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-İlm, 15. Hadisin sonuna sehven "Mişkât" yazılmış olmalıdır.

10 Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-İlm, 25. Hadisin sonuna sehven "Mişkât" yazılmış olmalıdır.

11 Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-İ'tisam, 9.

12 İbn Hazm, *Milel,* Kahire, c. 2, s. 67.

Medreseden gāye:

İşbu mekteplerdeki gāyeyi canlandırıp başkalarına da gösterecek ulûm-ı dîniyye ve fünûn-ı dünyeviyyeye âşinâ, ahvâl ve iktizâ-yı zamâna vâkıf olan müftü ve kādılar, müderris ve müderriseler, muallim ve muallimeler, âlim ve fakīhler, hatîb, imâm, müezzinler yetiştirmektir.

Bu husûsta edille-i şer'iyye:

Âyât-ı kerîme:

1- (فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِى الدِّينِ وَلِيُنْذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا اِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ), Tevbe [9/122].

2- [1](اِقْرَاْ وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُ. اَلَّذى عَلَّمَ بِالْقَلَمِ. عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ)

3- [2](كُونُوا رَبَّانِيّنَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ)

Ehâdîs-i şerîfe:

1- [3](ارْجِعُوا إِلَى أَهْلِيكُمْ فَعَلِّمُوهُم – بخارى)

2- [4](الدِّينُ النَّصِيحَةُ)

3- [5](خذوا شطر دينكم عن الحميراء)

(Geceleyin sâat 12'de meclise fâsıla verildi. 15'nci Kânûnievvel sabâh sâat dokuzda tekrar müzâkere başladı. Kazan'dan gelen tebrîk telgrafı müftü tarafından meclise arz edildi. Sonra tekrar suâller için hazırlanan cevaplar mütâlaa edilmeye başlandı. Netîce olarak her suâl için ber-vech-i âtî mukarrerât ile cevaplar verildi.)

* * *

S 3 – Mektep ve medresede ittihâz olunacak usûl-i ta'lîm ve tedrîs hakkında şerîatin nazarı nedir?

C – Usûl-i ta'lîm ve tedrîsin kolay ve maksada mümkün mertebe çabuk îsâl eder bir sûrette ana lisânı ve hurûf-ı Arabiyye ile olması lâzımdır.

Bu husûstaki edille-i şer'iyye:

Âyetler:

1- [6](يُرِيدُ اللهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ)

2- [7](يُرِيدُ اللهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ)

[**314**] Hadîsler

1- [8](إِنَّ الدِّينَ يُسْرٌ، وَلَنْ يُشَادَّ الدِّينَ أَحَدٌ إِلَّا غَلَبَهُ)

2- [9](يَسِّرُوا وَلاَ تُعَسِّرُوا، وَبَشِّرُوا، وَلاَ تُنَفِّرُوا – بخارى)

(Sâat on birde müftü, imparator tarafından cevap olarak teşekkür telgrafı okudu. Alkışlandı.)

* * *

S 4 – Şerîat nokta-i nazarından mektep, medreselerin ders programları nasıl olmalıdır?

C – Mektepte:

1- Sarf, nahiv ve inşâ kāidelerine muvâfık olarak ana lisânı üzere yazıp okumak, 2- *Kur'ân-ı Kerîm* maa tecvîd, 3- İlm-i hâl, 4- Ahlâk ve âdâta dâir ehâdîs-i şerîfe, 5- İlm-i ahlâk, 6- Târîh-i İslâm, 7- Târîh-i millî, 8- Rusya târîhi, 9- Coğrafya, 10- Hesâb, 11- Hıfzussıhha, 12- Riyâziyât-ı bedeniyye, 13- Eş'âr-ı meşrûa, ilâhî ve münâcât, 14- Eşyâ dersleri yani cinâyât[?], cemâdât, nebâtât, maâdin, zirâate tealluklu ma'lûmât, 15- Resim, eşkâl ve hüsn-i hat.

Medresede:

Mektep dersleri üzerine ilâve olarak:

1- Ulûmü'l-*Kur'ân* (Resmü'l-mesâhif, tefsir, vücûh-ı kırâat, vukūf), 2- Ulûmü'l-hadîs (Istılâhât-ı hadîs, Tabakātü'r-ricâl, Ahvâlü'r-rivâyât gibi ilimler), 3- İlmü'l-kelâm, 4- İlmü'l-fıkh, 5- İlm-i usûl-i fıkh, 6- İlmü'l-mantık, 7- Lisân-ı Arab edebiyâtı ile, 8- Siyerü'n-Nebî ve târîh-i İslâm, 9- Târîh-i edyân, 10- Târîh-i tabiî, 11- Târîh-i umûmî, 12- Târîh-i millî ve vatan târîhi, 13- Hükûmet lisânı, 14- İlm-i ahlâk, 15- İlm-i usûl-i ta'lîm ve terbiye, 16- Usûl-i va'z ve hitâbet, 17- İlm-i hayât-ı beşer, 18- Riyâzât-ı bedeniyye, 19- Kavânîn-i mevzû'a, 20- Lisân-ı Fârisî, 21- İlm-i iktisâd, 22- İlm-i ahvâl-i rûh, 23- Edebiyât-ı Türkiyye bütün teferruât ve aksâmı ile, 24- Hikmet-i tabîiyye ve ilâhiyye, 25- Hey'et, 26- Hendese, 27- İlm-i münâzara, 28- Hıfz-ı sıhhat, 29- İlm-i hesâb ve cebir, 30- Coğrafya bütün aksâmı ile, 31- İlm-i maâş (Bahçıvanlık, zirâat gibi), 32- Eş'âr ve münâcât-ı ilâhiyye, 33- Hüsn-i hat, 34- Ma'lûmât-ı tıbbiyye, 35- Felsefe-i dîniyye, 36- Kimya fen ve ilimleri okunmak lâzımdır.

Mekâtib ders programının şer'î olduğu hakkındaki edille-i şer'iyye:

1- [10](اِقْرَاْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذى خَلَقَ. خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ. اِقْرَاْ وَرَبُّكَ الْاَكْرَمُ. اَلَّذى عَلَّمَ بِالْقَلَمِ. عَلَّمَ الْاِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ)

2- [11](ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ)

3- [12](قَيِّدُوا هَذَا الْعِلْمَ) (Okuyup yazmak hakkında)

4- [13](وَرَتِّلِ الْقُرْاٰنَ تَرْتِيلًا), [14](فَاقْرَؤُا مَا تَيَسَّرَ مِنَ الْقُرْاٰنِ), [15](تعلَّمُوا الفَرائِضَ والقُرْآنَ), [16](خَيْرُكُمْ مَنْ تَعَلَّمَ القُرْآنَ وَعَلَّمَه – بخارى) (*Kur'ân-ı Kerîm* maa tecvîd hakkında)

5- [17](وَمَا اٰتيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا), [18](فليبَلِّغِ الشَّاهِدُ مِنْكُمُ الغَائِب – بخارى) (Ahlâkī hadîsler hakkında)

6- [19](تعَلَّمُوا الفَرائِضَ) (İlm-i hâl hakkında)

7- (كُنْتُمْ خَيْرَ اُمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَاْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ), Âl-i İmrân [3/110]

(خُذِ الْعَفْوَ وَاْمُرْ بِالْعُرْفِ وَاَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ), A'râf [7/199]

(لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فى رَسُولِ اللهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ), Ahzâb [33/21] (Ahlâk dersleri hakkında)

---

1 Alak, 96/3-5.
2 Âl-i İmrân, 3/79.
3 Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-İlm, 25.
4 Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Îmân, 40.
5 Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ,* 1198.
6 Bakara, 2/185.
7 İbrahim, 14/4.
8 Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Îmân, 28.
9 Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-İlm, 11.
10 Alak, 96/1-5.
11 Kalem, 68/1.
12 Dârimî, *Sünen,* 508.
13 Müzzemmil, 73/4.
14 Müzzemmil, 73/20.
15 Suyûtî, *Câmiu's-Sagîr,* 6199.
16 Buhârî, Sahîh, *Kitâbü Fezâilü'l-Kur'ân,* 21.
17 Haşr, 59/7.
18 Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-İlm, 37.
19 Suyûtî, *Câmiu's-Sagîr,* 6199.

8- (لَقَدْ كَانَ فى قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولِى الْأَلْبَابِ), Yûsuf [12/111]

(أُولٰئِكَ الَّذينَ هَدَى اللهُ فَبِهُدٰيهُمُ اقْتَدِهْ) En'âm [6/90] (Târîh-i mukaddes hakkında)

9- (وَمَنْ يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُ الْهُدٰى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّه مَا تَوَلّٰى وَنُصْلِه جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصيرًا), Nisâ [17/115] İcmâ'-ı ümmet (Târîh-i İslâm hakkında)

10- (وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ), el-Hucurât [49/53] [1](تعلموا من الانساب ما تصلون به انسابكم) (Târih hakkında)

11- [2](سيرُوا فِى الْأَرْضِ ثُمَّ انظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكَذِّبِينَ), En'âm [6/11]

(وَاِلَى الْاَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ), el-Gāşiye [88/20]

(وَفِى الْاَرْضِ اٰيَاتٌ لِلْمُوقِنِينَ), Zâriyât [20/51] (Coğrafya hakkında)

12- (لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ وَالْحِسَابَ) Yunus [10/5] (آيات مواريث، علم فرائض معرفتك فن حسابه توقفى) (Hesâb hakkında)

13- [3](علموا أولادكم السباحة والرماية والركوب) (İdmân hakkında)

14- [4](الطُّهُورُ شَطْرُ الْإِيمَانِ), [5](فِرَّ مِنَ الْمَجْذُومِ فِرَارَكَ مِنَ الْأَسَدِ), [6](اغْتَنِمْ خَمْسًا قَبْلَ خَمْسٍ) (Hıfz-ı sıhhat hakkında)

15-

(اذا كتبت بسم الله الرحمن ارحيم فطول الباْ وفصل السيئات ولاتفور الميم... الحديث)

(خط لنا رسول الله صلى الله عليه وسلم خطا, ثم قال: هذا سبيل الله وخطه...الحديث)[7]

(عَن عبد الله خَطَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَطًّا مُرَبَّعًا وَخَطَّ خَطًّا فِي الْوَسَطِ خَارِجًا مِنْهُ وَخَطَّ خُطُطًا صِغَارًا إِلَى هَذَا الَّذِي فِي الْوَسَطِ مِنْ جَانِبِهِ الَّذِي فِي الْوَسَطِ وقال: «هَذَا الْإِنْسَانُ وَهَذَا أَجَلُهُ مُحِيطٌ بِهِ وَهَذَا الَّذِي هُوَ خَارِجٌ أَمَلِه – مشكاة)[8]

(Hat ve resm-i eşkâl hakkında)

Medâris ders programının şer'î olduğu hakkındaki edille-i şer'iyye:

1- Ulûm-ı *Kur'ân*iyye hakkındaki delîl-i şer'î: [9](تعَلَّمُوا...القُرْآنَ)

2- Ulûm-ı hadîs hakkında: [10](وَمَا اٰتيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ), [11](فليُبَلِّغِ الشَّاهِدُ مِنْكُمُ الغَائِب – بخارى)

[**315**] 3- İlm-i kelâm, delîli: [12](قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ) (اُدْعُ اِلٰى سَبيلِ رَبِّكَ), Nahl [16/125]

(اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذى حَاجَّ اِبْرٰهيمَ فى رَبِّه), el-Bakara [2/258]

(وَتِلْكَ حُجَّتُنَا), En'âm [6/83]

4- İlm-i fıkıh ve delîli: [13](لِيَتَفَقَّهُوا فِى الدّينِ) [14](تَفَقَّهُوا قَبْلَ أَنْ تُسَوَّدُوا)

5- İlm-i usûl-i fıkıh ve delîli: (لَعَلِمَهُ الَّذينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ), Nisa [4/83]

6- İlm-i mantık ve delîli: [15](قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ)

7- Lisân-ı Arab ve edebiyâtı taallümünün lüzûmu hakkındaki delîller: [16](وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنَاهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا)

8- Siyer-i Nebevî ve târîh-i İslâm dersleri hakkındaki delîl: (لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فى رَسُولِ اللهِ اُسْوَةٌ), Ahzâb [33/21]

9- Târîh-i edyân ve delîl-i şer'îsi:

(اِنَّ الَّذينَ اٰمَنُوا وَالَّذينَ هَادُوا وَالصَّابِئينَ وَالنَّصَارٰى وَالْمَجُوسَ وَالَّذينَ اَشْرَكُوا), Hac [22/17]

(شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدّينِ مَا وَصّٰى بِه نُوحًا ... اِبْرٰهيمَ... وَعيسٰى – الآية), Şûrâ [42/13]

10- Târîh-i tabîî ve delîli:

(وَاَلْقٰى فِى الْاَرْضِ رَوَاسِىَ اَنْ تَميدَ بِكُمْ), Nahl [16/15]

(وَتَرَى الْاَرْضَ هَامِدَةً فَاِذَا اَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَاَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهيجٍ), Hac[17] [22/5]

(وَاللهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِنْ مَاءٍ فَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشى عَلٰى بَطْنِه وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشى عَلٰى رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَنْ يَمْشى عَلٰى اَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللهُ مَا يَشَاءُ), Nûr [24/45]

11- Târîh-i umûmî ve delili:[18](قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسيرُوا), Benî İsrâîl [İsrâ, 17/17] [19](وَكَمْ اَهْلَكْنَا مِنَ الْقُرُونِ مِنْ بَعْدِ نُوح... الآية), (فِى الْاَرْضِ

12- Târîh-i millî ve vatan târîhi hakkındaki delîller: Sâbık deliller ile (وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ), Hucurât [49/13]

13- İlm-i ahlâk hakkındaki delîller zikredildi.

14- Usûl-i ta'lîm ve delîli:

(كُونُوا رَبَّانِيّينَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكِتَابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ), Âl-i İmrân [3/79]

(يُرِيدُ اللهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا), Bakara [2/185]

(وَقُرْاٰنًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَاَهُ عَلَى النَّاسِ عَلٰى مُكْثٍ وَنَزَّلْنَاهُ تَنْزيلًا), Benî İsrâîl) [İsrâ, 17/106]

15- Usûl-i va'z ve hitâbet hakkındaki edille-i şer'iyye: (اُدْعُ اِلٰى سَبيلِ رَبِّكَ), Nahl [16/125] (وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ اُمَّةٌ), Âl-i İmrân [3/104] [20](وَذَكِّرْهُمْ بِاَيّامِ اللهِ) (وَذَكِّرْ فَاِنَّ الذِّكْرٰى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنينَ), Ez-Zâriyât [51/55]

---

[1] Benzer şekilde, el-Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl,* 1981, c. 10, s. 274.

[2] Âyetin başına fazladan (افلم) eklenmiş, (ثُمَّ) kelimesi yazılmamıştır.

[3] Benzer şekilde, el-Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl,* 1981, c. 16, s. 443.

[4] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü't-Tahâre, 1.

[5] Ahmed İbn Hanbel, *Müsned,* 9722.

[6] Beyhâkî, *Şu'abu'l-İmân*, Bombay, 2003, c. 12, s. 476, nu: 9767.

[7] Hatib et-Tebrizî, *Mişkâtü'l-Mesâbih,* Beyrut, 1985, c. 1, s. 58.

[8] Hatib et-Tebrizî, *Mişkâtü'l-Mesâbih,* Beyrut, 1985, c. 3, s. 1450.

[9] Suyûtî, *Câmiu's-Sagîr,* 6199.

[10] Haşr, 59/7.

[11] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-İlm, 37.

[12] Bakara, 2/111. İki âyet de Nahl Suresi âyeti gibi birleşik yazılmıştır.

[13] Tevbe, 9/122.

[14] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-İlm, 15. Hadisin sonuna sehven "Mişkât" yazılmış olmalıdır.

[15] Bakara, 2/111. İki âyet de Nahl Suresi âyeti gibi birleşik yazılmıştır.

[16] Tâhâ, 20/113. Metinde (وَكَذٰلِكَ) yerine (انا) yazılmıştır.

[17] Sure adı sehven "Kaf" yazılmıştır.

[18] Âl-i İmrân, 3/137.

[19] İsrâ, 17/17.

[20] İbrahim, 14/5.

16- İlm-i hayât-ı beşer hakkındaki edille-i şer'iyye:

(وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَىْءٍ حَيٍّ), Enbiyâ [21/30]

(هَلْ اَتٰى عَلَى الْاِنْسَانِ حينٌ مِنَ الدَّهْرِ)[1]

(وَاللّٰهُ اَنْبَتَكُمْ مِنَ الْاَرْضِ نَبَاتًا), Nûh [71/17]

17- Riyâzât-ı bedeniyye hakkındaki delîller geçti.

18- Kānûn dersleri hakkındaki edille: (اِعْدِلُوا هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوٰى), Mâide [5/8]

19- Lisân-ı Fârisî, tefsîr ve bazı dînî kitaplarımızda Fârisî lisânı çokluk üzere kullanılmış olduğundan bunları hakkıyla anlamak için bu lisânı bilmek lâzımdır.

20- İktisâd ilmi hakkındaki delîl-i şer'î: [2](وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً اِلٰى عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ)[3] (فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فى سُنْبُلِه) (مَا عَالَ مَنِ اقْتَصَدَ)[4]

21- İlm-i ahvâli'r-rûh hakkındaki delîl-i şer'î: [5](فَاِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فيهِ مِنْ رُوحى)

22- Edebiyât-ı Türkiyye ve teferruât ve aksâmı hakkındaki edille yukarıda zikredildi.

23- Hikmet-i tabîiyyenin ders programında bulunması lâzım geldiği hakkındaki delîl: [6](وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ) [7](وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ كَمَا اَرْسَلْنَا)[9] (وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ اُوتِىَ خَيْرًا كَثيرًا)[8] (فيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ يَتْلُوا... الآية)

24- İlm-i hey'et hakkındaki delîl: [10](اِنَّ فى خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَاخْتِلَافِ... الآية) [11](وَيْلٌ لِمَنْ لَاكَهَا بَيْنَ بين لحيبه يتفكر معناها)

25- Hendese hakkındaki delîl: [12](وَكُلُّ شَىْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ)

26- Usûl-i münâzara hakkındaki delîl: [13](وَجَادِلْهُمْ بِالَّتى هِىَ اَحْسَنُ)

27- Hesâb ve cebir hakkındaki delâil zikredildi.

28- Sanâyi' ve ilm-i maâş hakkındaki delîl: [14](وَجَعَلْنَا لَكُمْ فيهَا مَعَايِشَ قَليلًا)

29- Terbiye-i evlâd, terbiye-i beytiyye dersleri hakkındaki edille-i şer'iyye: [15](نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعيشَتَهُمْ فِى الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا)

30- Eş'âr-ı meşrû'a hakkındaki delîl geçti.

31- Hüsn-i hat hakkındaki deliller geçti.

32- Ma'lûmât-ı tıbbiyye hakkındaki delîller: [16](إِنَّ اللّٰه لَمْ يُنْزِلْ دَاءً إِلَّا نَزَّلَ لَهُ دَوَاءً) [17](إِنَّ اللّٰه أَنْزَلَ الدَّاءَ وَالدَّوَاءَ وَجَعَلَ لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءً, فَتَدَاوَوا وَلَا تداوَوْا بحرامٍ – مشكاة)

33- Felsefe-i dîniyye hakkındaki delîl: [18](اُدْعُ اِلٰى سَبيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ)

34- Kimya hakkında: Me'mûrun-bih olan tefekküre yardım ettiğinden tıbbın mevkūfun-aleyhi olduğundan…

Umûmiyet i'tibârıyla her türlü ulûm ve fünûnun şerîatçe mu'teber olup ders programlarında bulunmaları lâzım geldiğine delâlet eden daha birçok edille-i şer'iyye mevcûddur. Ulûm ve fünûna tergīb husûsunda vârid olan âyât ve ehâdîs-i şerîfe de bu husûsta delîldir.

* * *

S:5- Hey'et-i ta'lîmiyye kimlerdir ve nasıl olmalıdır?

C:- Hey'et-i ta'lîmiyye muallim ve muallimelerden, müderris ve müderriselerden ibârettir. Hey'et-i ta'lîme ve tedrîsiyyeye dâhil olabilmek için şer'an ehliyet şarttır. Her hangi nesilden olursa olsun ber-vech-i âtî şerâit dâhilinde her müslim ve müslime hey'et-i ta'lîmiyyeye intisâb edebilir:

a- Mütedeyyin ve müttakī olmak

b- Ahlâk-ı hasene sâhibi olmak [**316**]

c- Usûl-i ta'lîm ve terbiyeden haberdâr olmak

d- İktidâr-ı kâmil

Bu husûsta edille-i şer'iyye de şundan ibârettir:

(وَاِذِ ابْتَلٰى اِبْرٰهيمَ... قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِى الظَّالِمينَ), Bakara [2/124]

(قُلْ هٰذِه سَبيلى اَدْعُوا اِلَى اللّٰهِ عَلٰى بَصيرَةٍ اَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنى), Yûsuf [12/108]

(فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَليظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ), Âl-i İmrân [3/159]

(وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ اُمَّةٌ يَدْعُونَ اِلَى الْخَيْرِ), Âl-i İmrân [3/104]

(اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰيكُمْ)[19]

(إِنَّ هَذَا الْعِلْمَ دِينٌ، فَانْظُرُوا عَمَّنْ تَأْخُذُونَ دِينَكُمْ)[20]

(أَكْمَلُ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا)[21]

(وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِه عِلْمٌ)[22]

(لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرَنَا وَيُوَقِّرْ كَبِيرَنَا – ترمذى)[23]

1912 senesi 15'nci Kânûnievvel'de geceleyin karâr verilip müftü hazretleri, mahkeme-i şer'iyye a'zâları,isimleri yukarıda zikredilen zevât-ı muhtereme ile imâm ve müderris Ziyâüddîn el-Kemâlî, Ufa imâmlarından Sâbir Hasan, Muhammed el-Hâdî Fahrüddîn ve sâir zevât tarafından mukarrerâtın zîri imzâ edilmiştir.

---

1 İnsan, 76/1.
2 İsrâ, 17/29.
3 Yûnus, 12/47
4 Ahmed İbn Hanbel, *Müsned,* 4269.
5 Hicr, 15/29; Sad, 38/72.
6 Târık, 86/11.
7 Bakara, 2/151.
8 Bakara, 2/269.
9 Bakara, 2/151.
10 Âl-i İmrân, 3/190.
11 (وَيْلٌ لِمَنْ لَاكَهَا بَيْنَ فَكَّيْهِ وَلَمْ يَتَأَمَّلْ فِيهَا) şeklinde, Fahrüddîn Râzi, *Mefâtihü'l-Gayb,* Beyrut, 1420, c. 9, s. 458; Ayrıca (ويل لمن قرأ هذه الآية ثم لم يتفكر فيها) şeklinde, el-Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl,* 1981, c. 1, s. 570.
12 Rad, 13/8.
13 Nahl, 16/125.
14 A'râf, 7/10.
15 Zuhruf, 43/32.
16 Taberânî, *Mu'cemü'l-Evsat,* Kahire, c. 6, 268.
17 Hatib et-Tebrizî, *Mişkâtü'l-Mesâbih,* Beyrut, 1985, c. 2, s. 1282.
18 Nahl, 16/125.
19 Hucurât, 49/13.
20 Müslim, *Sahîh,* Mukaddime, 5.
21 İbn Dâvud, *Sünen,* Kitâbü's-Sünne, 16.
22 İsrâ, 17/36.
23 Tirmizî, *Sünen,* Kitâbü'l-Birr, 15.

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

BURMA EYÂLETİ

Siyâsiyât ve İctimâiyât:

Geçenlerde Kânpur Câmii mes'elesiyle İngilizlerin müslümanlar hakkında ne gibi mezâlim ve nâ-revâ fecâyi' icrâ ettiklerini tafsîlâtıyla muhterem kāri'lere bildirmiştim.

Müslümanların umûr-ı dîniyyelerine dokunmamayı, Hindistan'ı istîlâ ettikleri zaman İngilizler uzun bir fermân ile ahâliye karşı taahhüd eyledikleri hâlde ahîren sokakları tevsî' etmek bahanesiyle Kânpur Câmii'nin bir kısmını hedm etmişlerdi. Bu teaddî ve tecâvüz yalnız Kânpur müslümanlarını değil, bil-cümle Hindistan ahâlî-i İslâmiyyesinin hiddet ve tehevvürlerini celb eylemişti.

Ahîren Kânpur müslümanları Edirne'nin fethinden sonra câmii kendi elleriyle ta'mîr ve tersîm etmek üzere teşebbüs ettikleri sırada İngiliz polisleriyle jandarmaları tarafından hücûma ma'rûz kalmışlar ve yüz bu kadar telefât vermeye mecbûr olmuşlardı.

Bu zulüm ve teaddîlerini örtmek ve müslümanları kabâhatli çıkartmak için evvelki mezâlimleriyle iktifâ etmeyerek birkaç yüz müslümanın tevkîf ve hapsine de çalışmışlardı. İş mahkemeye tabîatıyla aksetmiş ve gazetelerle mecâmî'-i İslâmiyyenin enîn ve şikâyetlerinin ayyûka çıkmasına sebebiyet vermişti.

Evliyâlarını gāib eden âilelerle mahbûs olanlara sarf edilmek üzere Hindistan müslümanları tarafından iâne toplanmaya başlandığı gibi diğer taraftan mezâlim ve teaddiyât-ı vâkıayı Londra'daki İngiliz ricâl-i siyâsiyye ve idâriyyesine arz etmek için Hindistan müslümanlarının hakīkī liderleri *Zemîndâr* ve *Zî Gomrid* gazetelerinin sâhib ve nâşirleri olan zevâtın azîmetlerine de iyi bir sebeb teşkîl eylemişidi.

Bu adem-i hoşnûdî ve teneffür âsârı günden güne neşv ü nemâ bulmuş ve en sonra Hindistan vâlî-i umûmîsinin nazar-ı dikkatini celb eylemiş olduğuna binâen müşârun-ileyh bu hafta zarfında Kânpur'a gelerek mahbûsînin tahliyeleriyle hedm olunan câmiin tekrar ta'mîri için hükûmet-i mahalliyyeye evâmir-i lâzıme ısdâr eylemiştir. Vâlî-i umûmî kurnazlıkla hem teaddî ve tecâvüzde bulunan İngilizleri, hem de müslümanları memnûn etmeye çalışmıştır. Şöyle ki hedm olunan câmiin ta'mîrine dâir öyle bir plan kurmuştur ki, istenilen câdde elde edildiği gibi müslümanların işini gören vuzû' ve tahâret mahallinin de inşâsı mümkün olmuştur.

Fakat ötede velîlerini gāib eden eytâm ve erâmil ile bî-vâyelerin terfîhine dâir müşârun-ileyh hiçbir lütufta bulunmadığı cihetle ahîren Kalküta'da altmış bin kişiden mürekkeb İslâmî bir miting akdedilip vâlî-i umûmîye câmi hakkında ittihâz ettikleri karârı tefhîm etmişlerdir. Bengale müslümanları câmiin kemâ kân hâl-i aslîsine ircâıyla İngiliz polislerinin kurşunlarıyla hayâtlarını terk edip âilelerini bî-kes bırakan çoluk çocukların maîşetlerinin te'mîni ve bundan sonra müslümanların umûr-ı dîniyyelerine dokunmamak üzere bil-cümle Hindistan evliyâ-yı umûruna evâmir-i ekîde-i kat'iyye verilmesini şiddetle taleb eylemişlerdir.

Kânpur'daki müslümanlara hitâben îrâd ettiği nutukta vâlî-i umûmî mahbûsîn-i İslâmiyyenin kendi tarafından afv olunduklarını beyân etmiş işbu afv kelimesinin isti'mâlinden Hindistan müslümanlarının lisân-ı hâlleri olan gazetelerin adem-i memnûniyyetlerini tekrar celb eylemiştir. Matbûât-ı İslâmiyye, mahalliyye afv kelimesinin lüzûmsuz bir ta'bîr olduğuna ve bu kelimenin bilâ-lüzûm kurnazlık olmak üzere vâlî-i umûmî tarafından isti'mâl edildiğine dâir uzun makāleler neşrederek şiddetle nutk-ı mezkûru tenkīd eylemişlerdir. Kabâhat, cürüm işlemeyenlere karşı vâlî-i umûmînin afv kelimesinin isti'mâli müslümanlar nazarında ikinci bir zulüm ve tecâvüz sûretiyle telakkī edilmektedir.

Hindûları kendilerinden büsbütün gücendirmiş olan İngilizler Kânpur Câmii mes'elesinin hudûsünden nâ-hoşnûd kalan müslümanların İngilizler aleyhinde bulunan Hindûlarla ittifâk etmemeleri için bu son oyunu oynadıkları herkesçe ma'lûmdur.

İngiliz idâresi eski revnakını Hindliler nazarında gāib eylemekte ve günden güne nüfûzlarını zâyi' etmektedirler. Müslümanların hukūkuna Kânpur mes'elesinde İngilizlerin, teaddî ve tecâvüz ettikleri vâlî-i umûmînin teşebbüsât-ı ahîresiyle zâhir olmuştur. Tuhafı şu ki bütün bu fecâyi'le beraber vâlî-i umûmî Hind müslümanlarından sadâkat beklediğini nutkunda beyân ediyor.

Bu o kadar gülünç bir şeydir ki âdetâ vâlî-i umûmî kurnazlıkla "Ben kafanızı kırsam bile sesinizi çıkarmayınız" demek istiyor. Fakat heyhat! Hindistan'da öyle bir cereyân başlamıştır ki birkaç sene sonra İngiltere bu cereyânı harb gemileriyle bile tevkīf edemez. Üç yüz otuz milyon bir cem'iyetin arzu ve emellerine karşı değil İngiltere bütün Hıristiyanlık ve Nasrâniyet âlemi mukāvemet edemeyecektir.

§ Bombay'a yakın Conker hükûmet-i müstakillesinin daha on üç yaşında bulunan müslüman nüvvâbını İngilizler zorla anasından ayırıp Londra'ya tahsîl için göndermek istiyorlar. Nüvvâbın anası tek çocuğunun terbiye ve ta'lîmini lâyıkıyla deruhde eylediği hâlde İngilizler buna kāni' olmayarak dediklerini icrâya ilhâh ve ısrâr etmektedir.

Kalküta'da intişâr eden *The Begalee Gazette*'in beyânâtına bakılırsa İngilizlerin ısrarlarının esbâbı mahzâ genç hükümdârı İngilizleştirip kendi âdât ve ahlâklarıyla tahalluk etmek için olduğu anlaşılıyor.

Halîfe Mümessilinin İstikbâl Merâsimi:

Bombay– Daha doğrusu Hindistan– Başşehbenderliği'ne yeniden ta'yîn olunan fâzıl-ı muhterem Halil Hâlid Beyefendi umûm Hind müslümanları nezdinde Londra'da iken te'lîf ettiği âsâr-ı ber-güzîdesiyle şöhret-şi'âr bulunduğundan müşârun-ileyhin Bombay'a muvasalatına bütün müslümanlar sabırsızlıkla intizâr ediyorlardı.

Bana son derece lütuf ve iltifâtı olan müşârun-ileyh hazretlerinin Bombay'a muvâsalatlarını re'ye'l-ayn müşâhede etmeyi son derece arzu ediyor idiysem de [**317**] maatteessüf bu şeref ve ni'mete muvaffak olamadım. Bu hafta zarfında Bombay'da kendisiyle ülfet peydâ ettiğim eşrâf-ı mahalliyyenin birisinden aldığım mektupta Halil Hâlid Beyefendi hazretlerinin muvasalatlarıyla sûret-i istikbâllerini tafsîlâtıyla bana iş'âr eylediğinden aynen dercine müsâraat ediyorum:

"Hâlid Beyefendi hazretleri geldi. Parlak ve emsâli gayr-ı mesbûk bir sûrette karşılandı. Apolo Bender'den –(sırf hükümdârlarla, vâlî-i umûmînin karaya çıktıkları bir iskeledir. Başkalarına müsâade olunmuş [olunmaz] her kim olursa olsun bâlâdaki zevâttan gayrı başka iskelelerden karaya çıkarlar– Halil Hâlid Beyefendi'ye bir cemîle ve hürmet-i fevkalâde olarak bu iskeleden karaya çıkmasına hükûmet-i mahalliyye müsâade etmiştir) karaya çıkarıldı.

Bir istimbotla vapura gittik, kendisini çiçek çelenkleri, buketleri içine boğdular. Encümen-i İslâm nâmına eşrâf ve a'yân-ı mahalliyyeden Mister Sübhânî, Encümen-i Ziyâül-İslâm nâmına da Mister Kādir Bay müşârun-ileyh hazretlerine beyân-ı hoş-âmedî zımnında hâr ve samîm nutuklar îrâd ettiler. Sonra istimbotla Apolo Bender'e avdet ettik.

Vapurda, müstakbiller birer birer Başşehbender Vekâleti'nde bulunan Hasan Basri Beyefendi tarafından Başşehbender Halil Hâlid Beyefendi hazretlerine takdîm olundu.

Müşârun-ileyh hazretleri istimbottan karaya ayak atar atmaz müslümanlar "Allahu ekber" nidâlarıyla karşıladılar. Otomobile güç hâl ile binebildi.

Herkes Halil Hâlid Beyefendi hazretlerinin elini –daha doğrusu ellerini– elbiselerini takbîl, telsîm ediyordu. Bu, büyük bir şeref, ni'met telakkī olunuyordu. Müşârun-ileyhin ellerini öpmekte, kapışmakta herkes müsâbakat etmekte idi.

Müstakbilîn o kadar çok idiler ki iğne atılsaydı, izdihâmdan yere düşmezdi.

Müşârun-ileyhin râkib oldukları otomobil çiçeklerle, güllerle donatılmış idi. Bir müddet sonra istikbâle gelenler içinden müşkilâtla bir yol açıp müşârun-ileyhi otomobile bindirdik. İskeleye pek yakın bulunup, Bombay'ın en a'lâ ve birinci hotellerinden ma'dûd bulunan Tâcmahal Hoteli'ne îsâl ettik. Hotelin cesîm ve şâhâne salonunda müşârun-ileyh hazretleri müstakbilîni kabûl etti. Kendilerini taltîf ve tatyîb etmekte son derece nezâketle, samîmiyetle çalışıyorlardı. Hâlid Beyefendi'nin beyânât-ı âlîlerini dinlemek için huzzâr göz kulak kesilmişlerdi.

Ahâlinin ziyâretinden müşârun-ileyh hazretleri güçlükle yemek yemeye vakit bulmaktadır.

Müşârun-ileyh hazretlerine son derece hürmet gösterilmektedir. Bu ana kadar Hindistan'a bu kadar fâzıl, âlim, muhterem ve vakūr bir mümessil gönderilmemiştir. Devlet-i Aliyye'ye, millet-i Osmaniyye'ye inşâallâh bu vakūr ve kibâr çehre azîm menâfi' te'mînine muvaffak olacaktır.

Bombay valisi tarafından müşârun-ileyhe bugün yarın resmî bir sûrette beyân-ı hoş-âmedî îfâ kılınacak ve şerefine şüphe yoktur ki pek mükellef bir ziyâfet de keşîde olunacaktır." Muhibbimin mektûbu bundan ibârettir.

Ben Bombay'da iken herkesten her ağızdan Halil Hâlid Beyefendi'nin senâ ve sitâyişlerini, medâyihini işitiyordum. Londra'da bulundukları esnâda kendileriyle görüşmek şerefine nâil olan Hindistan müslümanlarının kalbinde müşârun-ileyhin ta'yîninden dolayı azîm meserretler hâsıl olduğunu görüyordum. Halîfe-i İslâm hazretlerinin mümessili olan müşârun-ileyh hazretlerinin Hindistan'da devlet ve milletimiz için parlak muvaffakiyetler te'mîn edecekleri kaviyyen me'mûldür. *Sebîlürreşâd* nâmına müşârun-ileyh hazretlerinin muvâsalat-ı âlîlerini tebrîk eder ve muvaffakiyetlerini Cenâb-ı Hakk'tan temennî ederim.

Rangon: **S**[sin]**. M. Tevfik**

* * *

MATBÛÂT

HİNDİSTAN İNTİBÂHININ İNGİLİZ MEHÂFİLİNDEKİ TE'SÎRÂTI

Hindistan'ın Agra şehrinde müslüman hey'et-i ittihâdiyyesindeki hutabânın, İngiltere'yi müslüman aleyhdârlığıyla ithâm eylemeleri, Hind matbûâtının yek-âvâz ve lisân olarak âlem-i İslâm'da intibâh ve teyakkuzlar vücûda getirmek üzere neşriyât-ı mütevâliyyede bulunmaları, İngiliz mahâfilinde pek mühim te'sîrât hâsıl eylemiş, hele *Morning Post* gazetesini hayli asabîleştirmiştir. Mezkûr gazete bu münâsebetle yazdığı bir makāle-i esâsiyyede mevzûunu pek geniş tutarak ber-vech-i muharrer idâre-i kelâm eyliyor:

"Hindliler anlamalıdırlar ki İngiltere'nin siyâset-i hâriciyyesini onlar idâre edecek değillerdir. Kezâlik o ittihâd-ı İslâm vâveylâları husûlü gayr-ı mümkün bir takım hayâlâta müsteniddir… Hindiya'da yetmiş milyon nüfûsa bâliğ olan müslümanlar bilmiyorlar mı ki Türkiye'deki müslümanların mecmûu ancak on milyondur? Her mes'elede Türkiye!.. Türkiye!... diye bağırıyorlar… İngiltere müstebid Abdülhamid'in hükûmeti ile nasıl dost olamaz idiyse, hâl-i hâzır hükûmetiyle de tabîî i'tilâf edemez?! Şu da ma'lûm olmalıdır ki İslâmlar Sünnî ve Şîî olarak iki esâslı şu'beye ayrılmışlardır ki bu ihtilâf-ı dînî, İslâmlar tarafından umûmî bir hareket icrâsına mâni'dir. Meselâ bu sûretle Şîî olan İrânîler, bir hareket-i umûmiyyede Sünnî olan Türklerle beraber hareket edemezler… Hind gazetelerinin beyânâtı bahsinden daha mühim bir şey söylemek isteriz ki o da dârülfünûnlarımızda elsine-i şarkiyye mes'elesine ehemmiyet verilmemesi ve bu sûretle milyonlarca şarklı ve müslim tebaamızla hüsn-i imtizâc hâsıl olamamasıdır. Biz bu husûs için Londra'da bir Elsine-i Şarkiyye Mektebi açılması ve bu cihetin kemâl-i dikkatle nazar-ı mütâla'ada tutulması fikrinde bulunuyoruz."

ŞUÛN

Dâru'l-Hilâfe:

Hükûmet-i Mu'azzama-i Hilâfet Ordusu

Nâmûs-ı hilâfeti müdâfaa için ordunun hazırlığı – Devlet-i Aliyye-i İslâmiyye Harbiye Nâzır-ı muhteremi Enver Paşa hazretleri tarafından ordu kumandanlıklarına hitâben âtîdeki üç beyânnâme irsâl edilmiştir ki ehemmiyet-i azîmesi derkârdır:

1) "Ordumuzun vazîfesini hakkıyla yapamaması yüzünden sevgili vatanımızın en ma'mûr parçaları elimizden gitti. Osmanlı milleti büyük felâketler geçirdi. Bu hâllerden

kalb-i hümâyûnları pek mükedder olan sevgili baş [**318**] kumandanımız şevketlü pâdişâhımız efendimiz hazretleri – Allah göstermesin– bir daha böyle kara günler görmemek ve nâmûs-ı Hilâfeti Osmanlılığın târîhî celâdetiyle müdâfaa edebilmek için orduyu hâzırlamaya kullarını me'mûr etti. Vazîfenin ağır ve büyük olmasına rağmen Allah'ın yardımına, Peygamber'imizin rûhâniyetine, kudretlü pâdişâhımızın teveccühât-ı seniyyelerine istinâd ederek işe başladım.

Ordudan iki şey istiyorum: Mutlak bir itâat ve vazîfeyi îfâya geceli gündüzlü gayret. Her zâbit bilmelidir ki terakkîsi ve felâketi yalnız âmirinin elindedir. Orduda ancak âmirlerine bütün ruhuyla itâat edenler, mâ-dûnunu evlâdı kadar, kışlasını hânesi kadar sevenler ve vazîfesine geceli gündüzlü çalışanlar kalabilir. Âmirlerinin tutacağı sicil varakasında itâat vâcib, vazîfe husûsunda kusûrlu olduğu kayd edilenler için feyz ve terakkî kapısı tamamen kapalıdır. Ve terfî' ve terakkî için âmirin hüsn-i şehâdetinden başka çâre yoktur. Son felâketler yüzünden orduya sürülen kara lekeyi temizlemek için her zâbitin vazîfesinin îcâbından daha büyük gayretle, çalışacağını ümîd ederim. Cenâb-ı Hak cümleye tevfîkini refîk etsin."

2) Din ve Ordu – "Dinsiz bir ordunun hiçbir vakit muvaffak olamayacağı bence kat'iyyen muhakkaktır. Vazîfesini yapmak husûsunda askeri teşcî' eden ve her türlü fedâkârlığı göze aldırtan sevâik içinde en müessiri ve en kuvvetlisi din ve îmân-ı kâmildir. Nezâhet-i ahlâkı ve tasfiye-i kalbi emreden din askerlikte intizâm ve vahdet-i emeli te'sîs edecek avâmil-i ma'neviyyedendir. Binâenaleyh gerek müslim ve gerek hıristiyan olsun her askerin ferâiz ve ahkâm-ı dîniyyesine son derecede i'tinâ ile temessük etmesini kat'iyyen taleb ediyorum. Âmirlerin dahi kimsenin bu husûsta mübâlâtsızca hareket edememesine i'tinâ etmelerini sûret-i kat'iyyede tavsiye ederim."

3) Zâbitân Bundan Sonra İşret Edemeyecek – "Zâbitânın sıfat-ı askeriyyeyi hâiz oldukları hâlde gazino ve birahânelerde işret ettikleri haber alınmaktadır. Sıfat-ı askeriyyenin şeref ve meziyyetini ihlâl eden bu hâl esâsen ahkâm-ı celîle-i dîniyyece muharremât-ı kat'iyyedendir. Ba'demâ sıfat ve kıyâfet-i askeriyyeyi lâbis oldukları hâlde gazino ve birahâne gibi yerlerde ve meyhâne köşelerinde ve şurada burada işret ettikleri görülen zâbitânın derhâl ya tekāüde sevk veyahud açığa ihrâc edilmek sûretiyle tecziye edilmeleri kat'iyyen mukarrerdir. Mâ-fevklerin dahi bu husûsa enzâr-ı dikkat ve itinâlarını hasr ile gerek İstanbul'da ve gerek taşrada böyle mahallerde işret eden zâbitân haklarında bu vechile tahdîd-i mücâzât etmeleri elzemdir.

Harbiye Nâzırı ve Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye Reisi
Enver

Müslümanlar İçin Müşterek Bir Vazîfe – Evkāf-ı Hümâyûn Müessesât-ı İlmiyye Kalemi'nden: Hâsılâtı Medîne-i Münevvere'de geçenlerde vaz'-ı esâsı bil-icrâ inşââtına ibtidâr olunan Medrese-i Külliyye-i İslâmiyye'nin ihtiyâcâtına tahsîs ve sarf olunmak üzere Peygamber'imiz hazretlerinin Ravza-i Mutahhara'larında her sene hacc-ı şerîf esnâsında cânib-i vakıftan teyemmünen tilâvet ettirilecek hatemât-ı şerîfe ve ed'iye-i me'sûrede nâmlarının birer birer yâd ve tezkîrine medâr olmak ve kemâl-i i'tinâ ile harem-i melâik-hadem-i Hazret-i Nebevî'de hıfz edilmek üzere bir sicill-i müsteşfiîn tertîbi ve bu sicille beher isim birer lira hesabıyla kendisini ve ber-hayât olan veya vefât etmiş bulunan efrâd-ı âilesini kayd ettirmek isteyenlerin Evkāf Nezâreti Kuyûd-ı Kadîme-i Vakfiyye İdâresi'ne mürâcaat etmeleri Nezâret-i müşârun-ileyhâ dâiresinde evvelki gün akd-i ictimâ' eden medrese-i mezkûre meclis-i idâre-i merkeziyyesinde takarrur etmiş ve meclisi teşkîl eden zevât ile vükelâ-yı fihâm hazerâtı ve evkāf devâir müdürleriyle hey'et-i me'mûrîni taraflarından bir günde kayd ettirilen aded-i esâmî ber-vech-i zîr derc kılınmıştır. (Kesret-i mündericât hasebiyle esâmînin derci maatteessüf mümkün olamamıştır.)

Müddet-i hayâtında bir lira kadar cüz'î bir meblağ mukābilinde nâmının ve âilesi efrâdının merkad-ı münevver-i Nebevî'de ilâ âhiri'z-zamân yâd olunması sûretiyle mazhar-ı şefâ'at olmak ve âlem-i İslâm'ın dâru'l-feyz-i irfânı olacak bir medrese-i külliyyenin ihtiyâcâtını te'mîn etmek gibi ma'nevî ve maddî fevâid-i mühimmeyi istihsâl muvaffakiyetini tazammun edecek bir vesîle-i mebrûre olan bu teşebbüs-i hayra şefâat-cûyân-ı ümmetin şitâbân olacakları kaviyyen meczûmdur.

Hicaz:

Hindlilerin Mürâcaatı – Medîne-i Münevvere'de inşâ edilmekte olan medrese-i İslâmiyyenin hitâm-ı inşâsı iki seneye mütevakkıf bulunduğu hükûmet tarafından nazar-ı i'tibâra alınarak, şehrin münâsib bir mahallinde muvakkaten istîcâr edilecek bir binâda şehr-i Şevvâl ibtidâsına doğru tedrîsâta başlanılması tensîb edilmiş ve bu sûretle karar verilmişti. Bu defa haber aldığımıza göre Hindistan ahâlî-i İslâmiyyesi ile Mısırlılar, Şevvâl'e kadar da intizâr edemeyeceklerini ve her hâlde şu bir ay zarfında tedrîsâta başlanılmak husûsunda lâzım gelen fedâkârlığın kendileri tarafından ihzâr olunacağı hakkında mürâcaatta bulunmuşlar ve medrese-i mezkûre müdürü Şeyh Abdülaziz Çâviş'i Medîne'ye da'vet etmişlerdir. [**319**]

Suriye:

Es-Seyyid eş-Şerîf Muhammed Ukayl – Singapur ahâlî-i İslâmiyyesi vücûh ve eşrâfından ve ulemâ-yı zevi'l-ihtirâmdan olup iki sene evvel memleketinden çıkarak Bağdad ve Basra ile sâir bilâd-ı Arabiyye'yi ziyâret ve kabâil-i urbâna tahsîl-i ulûm ve maârifin fevâidi hakkında vaaz ve nasîhatlerde bulunduktan sonra Hicaz-ı mağfiret-tırâza azîmet eden es-Seyyid eş-Şerîf Muhammed Ukayl'in bu kere kıt'a-i Hicaz'dan Beyrut'a muvâsalat eylediği ve ilm, fazl ve kemâlâtı nisbetinde mazhar-ı i'zâz ve ihtirâm olduğu *el-Islâh* gazetesinde okunmuştur.

Trablus-Vaday:

İslâm Mücâhid Ordularının Muzafferiyetleri – Muhammed Senusî imzâsıyla Trablus'tan *el-İkbâl* cerîdesine yazılan mektuptan muktebestir: "Yazdığım haberlerin doğru olduğuna emniyet edebilirsiniz. Buradaki mücâhidînin sa'y ü gayretlerine hadd ü hesâb yoktur. Her mücâhid vazîfe-i dî-

niyyesinden, âlem-i İslâm'a bilhassa Osmanlılığa karşı ibrâz ettiği hizmetlerden dolayı memnûndur.

Hîniye zâviyesi, Arkūb zâviyesi (sâhil-i bahrden dört sâatlik bir yer) taraflarında cereyân eden mücâhedât pek şanlı olmuştur. Erbâb-ı cihâdın bu melhamelerde iğtinâm ettikleri mühimmât-ı harbiyye, erzâk pek külliyetlidir. Hele Nakis denilen mahaldeki vak'a da her hâlde zikre şâyândır. Burada her türlü mevâni'-i tabîiyyeye rağmen erbâb-ı cihâdın galebesi âdetâ havârık cümlesinden sayılabilir.

Seyyid Senusî hazretleri son günlerde Cebel-i Ahdar hatt-ı harbini Berka'ya Berka'yı da nevâhî-i şimâliyyeye rabt ederek bir hatt-ı harb silsilesi teşkîl etmek istiyor ve bunun için mütemâdî çalışıyor. İşte bu zaman inşâallâh daha mühim haberler işiterek sevineceksiniz. İşte bu zaman inşâallâh "Afrika Avrupalıların mezarı olacak." Darb-ı meseli hakîkat hâlini kesb edecektir. Zâten büyük merkezler ile Seyyid Senûsî hazretleri arasındaki nakliye, posta ve muhâbere vesâiti te'mîn edilmiştir. Seyyid Âbid-i Senûsî hazretleri ordusunu Fizan cihetlerinde kurmuştur. Üstâz Seyyid Muhammed es-Sünnî hazretleriyle diğer ekâbir-i meşâyih hazerâtı da ordularıyla îcâb eden mahallerde yerleşmişlerdir.

Sirt, Sukna taraflarındaki ahvâl de elhamdüllillah pek iyi gidiyor.

Bingazi'de Cebel-i Ahdar taraflarındaki mücâhidîn ordusunun adedi yetmiş bin râddelerindedir. Fizan'ın Merzak taraflarında yirmi beş bin, Cebel-i Garbî ve cihet-i cenûbiyyeden elli günlük mesâfede de on beş bin râddelerinde mücâhidîn silah be-dest cihada hâzır bulunmaktadır. Yakında başlanması me'mûl olan muhârebât-ı umûmiyye esnâlarında da dâhilden ve sevâhilden daha pek çok mücâhidînin iltihâk etmeleri muhakkaktır ki o zaman kuvâ-yı umûmiyyemiz yüz altmış bin râddelerinde olacaktır. İşte o zaman hârikulâde bir kuvve-i ma'neviyye ile mücehhez bir kuvve-i hakîkıyye teessüs etmiş olacaktır… Zâten bu mülâhaza da Şeyh-i ekber Seyyid Senûsî hazretlerinin, evvelce Mısır tarîkıyle huzûr-ı âlîye gelen İtalyan elçilerine söylenen sözlerden müstefâddır. O zaman Seyyid Senûsî hazretleri demişlerdi ki: "Gençleri ihtiyârlatacak kadar şedîd ve uzun muhârebe etmek istiyoruz, günden güne şiddet ve ciddiyet peydâ etmekte olan bu muhârebe yalnız Trablus kıt'asına münhasır kalmayacaktır. Rûhum tenimde kaldıkça, maiyyetimde "Lâ ilâhe illâllah Muhammedün Resûlullâh" diyenler bulundukça belki de Trablus'un öte taraflarına da geçmek kābil olur. Şimdiki gibi binler, milyonlarla sâdık, mücâhid müslümanlar bulunduğu zaman değil, belki maiyyetimde tek bir gülle, bir fişenk kaldığı zaman bile müsâlahaya gelemem…" daha birçok tasrîhi câiz olamayan sözler söylemişti ki: Bizim elbet bu büyük sözlerden çok şeyler anlamaklığımız lâzımdır. Nasıl ki "Kelâmü's-sâdât, sâdâtü'l-kelâm" derler.

Vaday Taraflarına Gelince – Senûsî kardeşler son günlerde hemen Vaday taraflarına yaklaştılar. Aralarındaki mesâfe üç dört günlükten ziyâde değildir. Vadaylıların Senûsîlere ne kadar merbût oldukları ma'lûmdur. Onun için hepsi de Şeyh Senûsî'ye ilticâ ettiler. Fransa'nın hâli iyi değildir. Fransa tarafını iltizâm eden münâfıkların adedi parmak ile sayılacak kadar azdır."

1200 İtalyan Maktûl ve Mecrûhu – Trablus'tan şehrimize vâkı' olan haberlere göre, Kânûnisâni-i Efrencî'nin birinci günü Gadamis'de Senûsîlerden evlâd-ı Abdullah ve Seyyid Seyf şeyhleri maiyyetiyle beraber devekuşu tüyü ve fildişi nakletmekte olan İtalyanlara dehşetli bir ateş açmışlardır. Vukūa gelen şiddetli bir müsâdeme on sâat kadar devam etmiş ve İtalyanlardan 1200 kişi telef ve mecrûh olmuştur. Senûsîler 200 deve zabt ve müsâdere etmişlerdir. Develer devekuşu tüyü ile fildişi yüklü olup, ganâim-i mezkûre, binlerce lira kıymetinde tahmîn edilmekte imiş.

Adalar:

Midilli'de Yunan Mezâlimi – Midilli'den *Anadolu* refikimize yazılıyor: Bugünlerde yine Yunanlıların ve bunlarla beraber bazı âmâl-ı Yunaniyye-perestişleri yerli Rumların zavallı İslâm ahâliye karşı icrâ ettikleri zulüm ve işkenceler tahammül edilemeyecek bir dereceye varmıştır. Molova, Sıgrı kazâlarında yalnız İslâmlara inhisâr eden kıtâl hiçbir gece yok ki vukū' bulmasın! Garîbi şudur ki bu cinâyetleri irtikâb edenler, köy papasları, mektep hocalarıdır. Bundan altı, yedi gün evvel Molova rençberlerinden Ahmed Ağa ismindeki bir zavallı tarlasında çalışmakta iken yine aynı kazâ ahâlisinden Papas Hıristodolos gelerek: "Artık bu topraklarda sizin hakkınız yoktur." diye bîçâre ihtiyârı elindeki kazma ile canavarcasına paralamış ve zavallı müslümanın naaşını pek yakın bulunan sâhile sürüklemek sûretiyle götürerek denize yuvarlayıvermiştir. Bunun üzerine Ahmed Ağa'nın oğlu [**320**] ve familyası hükûmete mürâcaat ederlerse de fenâ hâlde darb ve tahkîr edilmek sûretiyle mukābele görmüşlerdir. Girid'den, Atina'dan gelen bir takım kopuk gürûhu eşkıyâlar, İslâmların sâkin bulundukları köylerde yapmadıkları rezâlet ve zulüm bırakmıyorlar, hayvânât ve mahsûlât her gün ve pek açık sûrette sirkat edilerek sûret-i mahsûsada getirilen korsan kayıklarıyla Siklad Adalarına nakliediliyor. Şikâyetlerimize aldıran ve dinleyen yok. Bâ-husûs bugünlerde sancağımız, dinimiz, namusumuz her gün birer sûretle dûçâr-ı tahkîr oluyor, Allah muînimiz olsun."

Girid'de Yunan Tazyîkātı – İstihsâl olunan ma'lûmâta göre Girid hükûmeti geçenlerde Girid'de mevcûd bulunan üç câmiden birinin kilise ittihâz edilmek üzere hükûmete terkini dâire-i hükûmete da'vet eylediği İslâm vücûhuna teklîf etmiş, bunlar aralarında müzâkere etmeyince bu bâbda bir şey diyemeyecekleri yolunda cevap vermişlerdir. Onu müteâkib ahâlî-i İslâmiyye arasında cereyân eden müzâkere netîcesinde câmiin beytullâh olması cihetiyle onun kilise ittihâz edilmek üzere terkine kat'iyyen muvâfakat etmeyecekleri ve şâyed hükûmet cebren ona vaz'-ı yed etmek isterse bu başka bir mes'ele olduğu yolunda cevap i'tâsı kararlaştırılmış ve o sûretle hareket edilmiştir. Gerçi Yunan hükümeti mezkûr câmii sûret-i cebriyyede henüz almamış ise de Pazar günü dükkanlarını açıp alış-veriş eden müslümanlara her hâlde o gün diğer hıristiyan tebaaya kıyâsen dükkanlarını kapamaları hakkında hükûmetten teblîgāt vâkı' olmuş ve müslümanların bu bâbda vâkı' olan tazallum ve niyâzlarına ve îrâd ettikleri misâllere kulak asılmayarak teblîgāt-ı vâkıa zâbıta vâsıtasıyla tamamen tatbîk olunmuştur.

Bulgaristan:

Tenassur Ettirilen Pomaklar Hakkında Müslümanların Feryâd ve Enîni – Karinâbâd müslümanları dahi Hezargrad, Vidin, Aydos şehirlerinde olduğu vechile bir miting akdiyle Bulgar hükûmetine bir protesto göndermişlerdir.

Protestonâmenin en ruhlu satırları şunlardır: "Dindaşlarımızdan binlerce Pomak insâniyete yakışmaz bir sûrette erkek, kadın, bî-günâh mini mini yavru, âciz, ihtiyâre, envâ'-ı tecâvüzâta ma'rûz kaldılar. Bir kısmı dayak altında bî-rahmâne ezilip öldüler. Bulgar ahâlinin hayâtı, malı, namusu kavânîn-i mer'iyyenin taht-ı tekeffülünde olup alelhusûs hürriyet-i mezhebiyye İstanbul Mukāvelenâmesi'yle de te'yîd olunmuş iken bugün de tecâvüzât ve te'addiyâta nihâyet verilmiyor. Bu binlerce dindaşımızın ıztırâbâtı, âh ü enîni ruhlarımıza fenâ te'sîr ediyor, bir de meyyâl-ı feverân bir hiss-i nefret ve istikrâh uyandırıyor. Buna binâen vicdân-ı insânîyi arzularına cebren imâleye uğraşan şu tecâvüzkârlara karşı sesimizin çıktığı kadar, bağıra bağıra protesto ederiz: Nâzır efendi! Bu cânîlerin dizginleri toplanması için zât-ı asîlânelerine mürâcaat eder, Pomak dindaşlarımızın hürriyet-i mezhebiyyelerini kānûn nâmına te'mîn edilmiş görmek isteriz."

Mısır:

Mısır Dritnotu – Hamiyetli Mısırlı kardeşlerimizin Mısır nâmıyla iştirâ edecekleri bir dritnotu hükûmet-i Osmaniyye'ye hediye edecekleri ve bu emr-i hayrı îfâ maksadıyla Mısır'ın her tarafında iâne derc ve cem'ine mahsûs genç Mısırlılardan müteşekkil hey'etler gönderildiği haber alınmıştır.

Câmi-i Ezher'de Tebaa-i Ecnebiyye Müslümanları – Mısır'da Câmi-i Ezher için ahîren mevki'-i icrâya vaz' edilen kānûn mûcebince câmi-i mezkûra tebaa-i ecnebiyyeden olan İslâmların sinleri on beşten dûn olmamak ve *Kur'ân-ı Kerîm*'in lâ-ekal rub'unu ezberden bilen olmak şartıyla kayd ve kabûllerine mübâşeret olunduğu ve bu sene câmi-i mezkûr mevcûdunun içlerinde Hindli, Afganlı, Habeşli ve Cezayirli olmak üzere iki bin talebeye bâliğ olduğu cerâid-i Mısriyyede mütâlaa olunmuştur.

Sultân Osman Dritnotu ve Arab Matbûât-ı İslâmiyyesi – Arapça münteşir bilumum matbûât-ı İslâmiyye, hükûmetin Sultân Osmân-ı Evvel Dritnotu'nu satın almaya muvaffakiyetinden dolayı izhâr-ı meserret ediyorlar. Hükûmeti, millet-i İslâmiyyeyi tebrîk ediyorlar.

Tunus:

İntibâh-ı Millî Başlıyor – Tunuslu müslüman kardeşlerimiz Paris'te münteşir *L. France İslâmic* nâmındaki cerîdeye göndermiş oldukları telgrafta, Tunuslu müslümanların Dârü'l-Hilâfe'ye, Halîfe hazretlerine olan irtibâtları, bu irtibâtın öyle sûrî bir şey olmayıp pek samîmî olduğunu beyân ediyorlar. Anlaşılıyor ki Tunus müslümanları arasında da bir intibâh-ı millî ve dînî mevcûddur. Sâir memâlik-i İslâmiyyedeki intibâhlar gibi bu intibâhın da tekâmül ederek İslâm âlemi için hayırlı netîceler vermesi için Allah'ımıza duâlar edelim.

Türkistan:

İslâm Arâzisine Taarruz – Türkistan'da kâin Hoçend şehri nüfûsu ve mesâkini tekessür etmekte olduğundan hükûmet şehr-i mezkûru tevsîa karâr vermiş ve etraftaki müslümanların arâzîsinden 11.810 hektar arâzîyi zabt edip şehr-i mezkûr belediyesine ihsân eylemiştir.

Hindistan:

Hindistan'da Galeyân-ı Hamiyyet – Kalküta, Allahâbâd cihetlerinde Hind müslümanlarının Donanma-yı Osmanî Cem'iyeti'ne muâvenette bulunulmak üzere Hindistan'ın her tarafına irşâdiye hey'etleri gönderdikleri ve bu hey'etlerin birçok iâne derc ve cem'ine muvaffak oldukları Mısır cerâidinde okunmuştur.

İHTÂR

Sebîlürreşâd'ın günden güne mazhar olduğu rağbet-i fevkalâdeden dolayı geçen haftaki nüshasının matbûu fazla basıldığı hâlde kâmilen tükenerek İstanbul'daki bazı kāri'lerimiz gazetesiz kalmışlardır. Fakat nüsha-i mezkûre yakında inşâallâh ikinci defa basılarak mevki'-i intişâra konacaktır.

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası'nda Basılmıştır

H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد — Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl: H. Eşref Edib — والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

29 Ocak 1914 — 3 Rebîülevvel 1332 — Perşembe — 16 Kânûnisânî 1329 — Cild: 11 - Aded: 281

ÂLEM-İ İSLÂM'IN ESBÂB-I İNKIRÂZI VE ÇÂRE-İ SALÂHI

Muhakkaktır ki Fâtır-ı hakîm hazretleri insanı ahsen-i takvîm üzere halk ederek onu birçok hasletler ile mükerrem kıldı. Evvelâ zayıf olarak halk etmiş iken bilâhare hiçbir mahlûkta bulunmayan bir kuvvet ile techîz ediyor. Hilkati zamanında hiçbir şeyi bilmez iken sonraları havâs, akıl, nübüvvet gibi en mümtâz hasletler ihsân olunarak bunlar ile mazhar-ı hidâyet oluyor. Pek fakîr, her şeye muhtâc olarak dünyâya gelen bu nev'-i mükerrem bilâhare bütün eşyâyı fazl-ı ilâhî ile kendisine müsahhar kılıyor. Bu sûretle kâinâtı kabza-i teshîrine alan nev'-i insânî –kendisine ihsân olunan havâssin, aklın, nübüvvetin gösterdiği tarîkı tutarak– kâinâtta istediği gibi seyir ve hareket ediyor. Tabîatta meknûz olan birçok şeyleri meydana çıkarıyor. Sa'yi nisbetinde kâşif-i esrâr-ı tabîat oluyor. İnsan kendisine ihsân olunan o kuvvetlere istinâd ederek bu seyrinde aled-devâm gidecektir. İnsan ile kâinât kendileri için mev'ûd olan gāyeye, bunlar hakkındaki kitap, kitâb-ı gayb-i meknûnda nihâyete erinceye kadar insanı bu seyrinde tevkîf edecek hiçbir şey yoktur.

İnsan bu kuvvetleri hüsn-i isti'mâl ettikçe tabîatta bitmek tükenmek bilmeyen pek çok şeyler keşfedecektir. [1](قُلْ لَا يَعْلَمُ مَنْ فِى السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ الْغَيْبَ اِلَّا اللّٰهُ وَمَا يَشْعُرُونَ اَيَّانَ يُبْعَثُونَ. بَلِ ادّٰارَكَ عِلْمُهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ بَلْ هُمْ فى شَكٍّ مِنْهَا بَلْ هُمْ مِنْهَا عَمُونَ)

Hikmet-i celîle-i ilâhiyye insanın ferdî hayâtını, ictimâî hayatının bir nümûnesi kılmıştır: Efrâd-ı insâniyyeden her ferd, sâha-i terakkîde hutuvât-ı tedrîciyye ile yürür. Kâinâtta müşâhede ettiği birçok hâllerden hem-cinsine ârız olan musîbetlerden aldığı tecrübe ve terbiye ile hareket ederek ya aled-devâm terakkī eder, yahud kendisine fesâd ârıza olur da seyrinde tevakkuf gösterir. Bu sûretle vâdî-i helâke yuvarlanarak mevte mahkûm olur.

İşte efrâd böyle olduğu gibi hey'et-i ictimâ'iyye de böyledir: O da kitâb-ı kâinattan aldığı derslerden, kendisinden evvel geçen ümem ve akvâmın hâlinden müteessir olduğu nisbette tedrîcen terakkī eder yahud mahva doğru sürüklenir. Binâenaleyh gerek efrâd ve gerek hey'et-i ictimâ'iyyenin saâdeti, felâketi, hâsılı her şeyi kendi amellerinin netîcesidir. Cenâb-ı Hakk'ın ihsân eylediği kuvvetleri hüsn-i isti'mâl ederlerse saâdete ererler, aksi sûrette kendi elleriyle felâketlerini hazırlamış olurlar. [2](وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ)

İnsanların bir kısmı havâs ile hasenât üzerine istiâne ettiği hâlde, birçokları da havâssi a'mâl-i seyyi'e iktisâbına vâsıta kılıyor. Bazı akvâm mücerred aklı sâyesinde en iyi işleri yapmaya muvaffak olduğu hâlde bazı milletler de bunun aksine olarak aklı ef'âl-i seyyi'ede isti'mâl ediyor. Ümmetlerin bir kısmı din ile sırât-ı müstakīmi bulduğu, tarîk-ı hidâyete erdiği hâlde bir kısmı da yine o din ile azâb-ı elîm, felâket-i azîm içine yuvarlanıp orada boğuluyorlar.

(وَمَا اخْتَلَفَ الَّذينَ اُوتُوا الْكِتَابَ اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ)[3]، (وَمَا اخْتَلَفَ فيهِ اِلَّا الَّذينَ اُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمُ الْبَيِّنَاتُ)[4]، (وَلَقَدْ ذَرَاْنَا لِجَهَنَّمَ كَثيرًا مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ اَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ اٰذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا اُولٰئِكَ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ اُولٰئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ)[5]

Bizden evvel geçen bazı ümmetleri dinleri mağrûr kılmış, mücerred [**322**] mensûbiyet iddiâsıyla din kendilerini her husûsta kâfil, her sıkıldıkları yerde dinin yardım edeceği zu'munda bulunarak ameli bırakmışlardı. Bunun netîcesidir ki vâdî-i inkırâza düştüler. Bu husûsta ne enbiyâya olan intisâbları ne âsfiyâya olan i'timâdları, ne de evliyâlardan vukū' bulan istimdâdları bu zavallılara zerre kadar fayda vermedi. Hatta bunların: "Biz Allah'ın bütün âlemlere tafdîl eylediği, kendisi için ihtiyâr buyurduğu bir kabîleyiz, Cenâb-ı Hakk'ın kitabı olan *Tevrat* bizim elimizdedir, biz hamele-i *Tevrâ'tız*…" demeleri bile kendilerine fayda vermedi.

[1] Neml, 27/65-66.

[2] Âl-i İmrân, 3/117.
[3] Âl-i İmrân, 2/19.
[4] Bakara, 2/113.
[5] A'râf, 7/179.

(اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذينَ اُوتُوا نَصيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُدْعَوْنَ اِلٰى كِتَابِ اللهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلّٰى فَرِيقٌ مِنْهُمْ وَهُمْ مُعْرِضُونَ)[1] ، (ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ قَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ اِلَّا اَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ وَغَرَّهُمْ فى دينِهِمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ)[2]

İşte âlem-i İslâm'ın musâb olduğu bütün marazların esâsı da gurûr fi'd-dîndir. Dinin ortaya koyduğu esasâttan gaflet ederek dini yanlış anlamak dine mücerred mensûbiyet ile iftihâr etmek, müslümanım demekle her işin oluvereceği zu'munda bulunmaktır.

Pek çok asırlardan beri müslümanların zihninde yer tutan bu fikr-i sakīm tamamıyla kendilerinden evvel geçen akvâmın tuttukları tarîkın aynıdır. Bunun içindir ki onların başına gelen felâket, zillet ve mahkûmiyet ile müslümanlar da musâb olmaktadır. Sıhhatinde ittifâk olan şu hadîs-i şerîf ne kadar doğrudur: [3](لَتَتَّبِعُنَّ سَنَنَ مَنْ قَبْلَكُمْ شِبْرًا بِشِبْرٍ، وَذِرَاعًا بِذِرَاعٍ...!)

Gurûr fi'd-dîn, dini yanlış anlamak yüzünden değil midir ki: Müslümanlıklarıyla iftihâr eden asr-ı evvel müslümanları şevket ve saâdetin evc-i bâlâsına yükseldikleri, adedleri üç yüz elliden fazla olmamakla beraber kendilerinden bin kat fazla olan düşmanlarını mahv ü perîşân ettikleri hâlde yine aynı dine mensûb olan üç yüz elli milyon müslüman, zillet ve sefâlet içinde pûyân oluyor. Kendilerinden pek az olan hasımlarının ayakları altında ezilip duruyorlar. Mevcûdiyetlerini sarsan havâdis-i rûz-merreden, her gün bârân gibi üzerlerine yağan musîbetlerden ibret alarak dinlerini, vatanlarını müdâfaa etmek için hazırlanmıyorlar da kabirlerden, ölülerden yardım bekliyorlar! [4](اَوَلَا يَرَوْنَ اَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فى كُلِّ عَامٍ مَرَّةً اَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَّكَّرُونَ...)

Asr-ı evvel müslümanları birçok memleketleri fetih ve istîlâ ederek kürsî-i siyâdete oturduktan sonradır ki bütün emrâz-ı müslimînin esâsını teşkîl eden bu sakīm fikir; gurûr fi'd-dîn meydana çıkıyordu. Sonraki müslümanlar öyle zannettiler ki eslâflarının bu kadar ni'mete gark olmaları, hârikulâde terakkiyât göstermeleri mücerred İslâm'a intisâblarından dolayıdır.

Onlar öyle düşünüyorlardı ki mücerred müslüman olmakla –hiç çalışmadan, cennetlik vücûdu üzmeden– dünyâ ve âhiret saâdetini ihrâz ederiz. Gerçi bu fikre hizmet eden âsâr da yok değildi: Vazzâ'î'nin, Kezzâbî'nin uydurdukları binlerce hadîsler de ahâlinin zihninde bu sakīm fikrin yerleşip kalmasına hizmet ediyor. Bu sûretle dinin dünyâ ve âhiretin ıslâhına dâir olan evâmir-i hakīkıyyesinden gaflet olunuyordu. Bunun netîcesi olarak bilmediğimiz, me'mûl etmediğimiz cihetlerden tevâlî eden felâketler, üzerimize yağan musîbetler ile ne din kaldı, ne vatan! [5](وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرٰى بِظُلْمٍ وَاَهْلُهَا مُصْلِحُونَ)

Fakat ne oldu? Bu kadar felâketten sonra olsun müslümanlar gittikleri yolun besledikleri i'tikādın fenâ olduğunu idrâk edebildiler mi? Hayır! Bu kadar musîbetlerden müteessir olup da kuru kuruya "müslümanım" demenin dünyâca ehemmiyeti olmadığı gibi âhiret için de zerre kadar faydası olmayacağını düşündüler mi? Ne gezer! Herbirisi nefislerine rücû' ederek eslâfın nâil oldukları o saâdet, kuru bir i'tikād ile değil belki çalışmak ile olduğunu anlayarak dünyâ ve âhirette mes'ûd olmak için eslâfın şefâatine istinâd etmekten ziyâde onların gittikleri tarîk-ı müstakīme sülûk etmek lâzım olduğunu der-hâtır ettiler mi? Kat'iyyen!

Hazret-i Halilürrahman'ın babasına hitâben [6](لَاَسْتَغْفِرَنَّ لَكَ وَمَا اَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللهِ مِنْ شَىْءٍ) kavlini Cenâb-ı Peygamber'in amcası Ebû Tâlib'in îmân ile gitmesini o kadar arzu ettiği hâlde yine muvaffak olamamasını, kezâlik [7](وَاَنْذِرْ عَشيرَتَكَ الْاَقْرَبينَ) âyet-i kerîmesi nâzil olduğu zaman [8](يَا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ، اشْتَرُوا أَنْفُسَكُمْ مِنَ اللهِ، لَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللهِ شَيْئًا، يَا بَنِي عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، لَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللهِ شَيْئًا، يَا عَبَّاسَ بْنَ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، لَا أُغْنِي عَنْكَ مِنَ اللهِ شَيْئًا، ...يَا فَاطِمَةُ بِنْتَ رَسُولِ اللهِ، سَلِينِي بِمَا شِئْتِ لَا أُغْنِي عَنْكِ مِنَ اللهِ شَيْئًا) kavl-i şerîfini olsun der-hâtır edip de ehli olmadıkça hiç kimse tarafından ne dünyâda ne âhirette mazhar-ı himâye olamayacaklarını, binâenaleyh dünyâ ve âhirette mes'ûd olmak için behemehâl esbâbına tevessül etmek lâzım geleceğini anlayabildiler mi? Hayır!

Evet, eslâfın yardımı, şefâati ile dünyâda saâdete ereriz diye i'tikād etmek, hiç değil, his ve müşâhedeyi tekzîbdir. Bu böyle olduğu gibi âhirette onların şefâati ile mazhar-ı gufrân oluruz i'tikādında bulunmak da *Kur'ân* ile Sünnet'ten yüz çevirmektir. Her türlü saâdetimizi te'mîn eden *Kur'ân*'ı, Sünnet'i bırakıp da falanın sözü, bilmem kimin evrâd ve ezkârı ile ihticâca kalkışmak cinnet değil de nedir? [9](اَمْ حَسِبَ الَّذينَ اجْتَرَحُوا السَّيِّئَاتِ اَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَاءً مَحْيَاهُمْ وَمَمَاتُهُمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ)

Müslümanların böyle dini yanlış anlamaları ile ellerinde ne ilim kaldı, ne akıl, ne de dünyâ! Dîn-i hakīkī tahsîl-i ilim ile memleketin umrân ve terakkīsine çalışmakla, her şeyi mîzân-ı akla vurmakla emrettiği hâlde müslümanız da'vâsında bulunanlar cehâlet, sefâlet içinde pûyân olup gidiyorlar. [**323**] Memleketleri umrândan mahrûm, din, dünyâ nâmına ortaya atılan birçok hurâfeler, rezâletler bilâ-teemmül kabûl ediliyor.

Felâkete bakınız ki mücerred amellerinin cezâsı olarak bu kadar ukūbete giriftâr olan müslümanlar hâlâ bu felâketlerin hakīkī sebeblerini tedkīk etmek, marazın mevziini keşfedip lâzım gelen edviyeyi isti'mâl etmek istemiyorlar! Her şeyden me'yûs ve nevmîd oluyorlar ve diyorlar ki: Bunların hepsi kıyâmet alâmeti imiş! Müslümanları düştükleri girîveden kurtarmak için çalışmak, asabiyet-i dîniyye ve milliyyeyi tahrîk etmek beyhûde imiş. Müslümanları kurtarmak için kerâmât, havârık lâzım imiş ki bunu da ancak Mehdî yapabilecek imiş. Binâenaleyh müslümanların belini doğrultabilmesi zuhûru takarrub etmiş olan Mehdî'nin gelmesine mütevakkıf imiş. Mehdî çıkmadıkça ne kadar çalışılsa

[1] Âl-i İmrân, 3/23.
[2] Bakara, 2/80.
[3] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Ehâdîsü'l-Enbiyâ, 19.
[4] Tevbe, 9/126.
[5] Hûd, 11/117.
[6] Mümtehine, 60/4.
[7] Şuarâ, 26/214.
[8] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-Îmân, 89.
[9] Câsiye, 45/21.

boş imiş. Bununla beraber Mehdî de pek çok durmayacak hemen dünyâyı ıslâh edip gidecek, ondan sonra da dünyâ altüst olacakmış!

İşte bir i'tikād ki: Dünyânın her tarafında bulunan müslümanlara sirâyet ederek asıl Müslümanlığın meydâna koyduğu pâk akīdeyi zîr u zeber edip bitirmiş. Halbuki *Kur'ân-ı Kerîm* kıyâmetin ne zaman olacağını kat'iyyen bildirmemiştir. Binâenaleyh biz kıyâmete, mukaddimât-ı kıyâmete intizâr etmekle me'mûr değiliz. [1](يَسْئَلُونَكَ كَاَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا قُلْ اِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللهِ وَلٰكِنَّ اَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ)

Şu mesrûdât bize gösteriyor ki: Müslümanları bütün milletlerden geride bırakan emrâz-ı ictimâ'iyye, bir maraza rücû' ediyor ki o da "Dini olduğu gibi anlamamak, yalnız ona mensûbiyetle mağrûr olmaktır" Maamâfih bunu tedâvî etmek muhâl, yahud müteazzir de değildir. Ancak müteazzir olan bu marazın bekāsıyla müslümanların ıslâhıdır.

Bu marazı söküp atmak için isti'mâl edilecek olan devâ müslümanlara usûl-i ictimâ' ve kâinâtta cârî olan sünen ve kavânîne mutâbık bir sûrette ta'lîm ve terbiye göstermek, asr-ı evveldeki müslümanların dine temessük ile irtikā etmeleri, dinde gizli olan bir sırdan yahud o zamanki müslümanların zâtlarını Cenâb-ı Hakk'ın sevdiğinden değil, belki dinin terakkī husûsunda göstermiş olduğu yoldan hârice çıkmadıkları için olduğuna iknâ' etmekten ibârettir. Evet din, asr-ı evvel müslümanlarını saâdete erdirmiş idi. Çünkü onlar dinin gösterdiği tarîk-ı i'tilâyı bırakmadılar. Sonraki müslümanlar ise bu yolu bıraktıklarından netîce de bittabi' ona göre çıktı. İşte aynı dine intisâb eden insanların evveli saâdete gark olduğu hâlde âhirinin felâket içinde yuvarlanmasının esbâbı budur. [2](وَخَلَقَ اللهُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ بِالْحَقِّ وَلِتُجْزٰى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ. اَفَرَاَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهُ هَوٰيهُ وَاَضَلَّهُ اللهُ عَلٰى عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلٰى سَمْعِه وَقَلْبِه وَجَعَلَ عَلٰى بَصَرِه غِشَاوَةً فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللهِ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ.)

İslâm'ın salâh bulmasının en birinci rüknü, ukūl-ı beşeri evhâm ve hurâfât paslarından temizleyecek olan tevhîd-i hâlistir: Evet, müslümanlar yakīnen bilmelidirler ki ibâdet ve istiâne yalnız Allah'a olur. Allah'tan başkasından muâvenet istemek, kabirlerden, ölülerden yardım beklemek şirktir.

Sâniyen: Müslümanlar teyakkun etmelidir ki: Sünen-i ilâhiyye ne tebeddül eder, ne tahavvül! Her kim sünen-i ilâhiyyeye, nevâmîs-i fıtriyyeye tevfîk-ı hareket ederse saâdete vâsıl olur. Her kim onun hâricine çıkarsa helâk olur. [3](وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللهِ تَحْوِيلًا) [4](وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللهِ تَبْدِيلًا)

Sâlisen: Müslümanlar i'tikād etmelidirler ki ümmetin maslahatına münâfî yahud menfaatinin önüne hâil olan her amel mutlaka dünyâ ve âhirette gazab-ı ilâhîyi mûcibdir. Çünkü maslahat her şeye mukaddemdir.

Râbian: Sırf dînî bir fırka meydân-ı mücâhedeye atılarak kavlen, amelen ümmet-i İslâmiyyeyi irşâd etmeli, ilim, amel gibi milletin mâ-bihi'l-hayatı olan şeylere da'vet etmeli, saâdet ve felâket yollarını anlayacakları bir tarzda zihinlerine yerleştirmeli, müslümanları düştükleri yeis ve nevmîdîden tahlîs etmek için mücâhede etmeli. [5](وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ اُمَّةٌ يَدْعُونَ اِلَى الْخَيْرِ وَيَاْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَاُولٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ)

Biz o kadar mutmainniz ki: Kâinât, kâinattaki âyât ve beyyinât, insanların bu zamana kadar keşfettikleri, hatta bundan sonra keşfedecekleri esrâr-ı tabîat, hâsılı kâinâtta olmuş ve olacak ne var ise bunların hepsi de dîn-i fıtrî olan Müslümanlığın bütün edyân üzerine gālib ve zâhir olmasına hizmet ediyorlar. Eğer ciddî bir sûrette hareket edilirse yakın bir âtîde Müslümanlığın parlayacağında şüphe yoktur. [6](وَلَتَعْلَمُنَّ نَبَاَهُ بَعْدَ حِين) Lâkin tahdîd ile ta'yîn-i zamân mümkün değildir. [7](سَنُرِيهِمْ اٰيَاتِنَا فِى الْاٰفَاقِ وَفِى اَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ اَنَّهُ الْحَقُّ) [8](لِمِثْلِ هٰذَا فَلْيَعْمَلِ الْعَامِلُونَ) [9](وَاَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ اَنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَىْءٍ شَهِيدٌ لِكُلِّ نَبَإٍ مُسْتَقَرٌّ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ)

Aksekili Ahmed Hamdi

MÜSLÜMANLIK'TA BİR MİLLİYET VAR

– 2 –*

Hazret-i Mesîh'in –bühtân-ı azîm olan– ulûhiyetine inanan, Salîb'e-i secde-şirk ile *Kur'ân*-ı hakîmi –hâşâ– tekzîb eden bir hıristiyan Arabı mı sever, kucaklar, yoksa câmi-i şerîfte herhangi bir unsurdan Hazret-i Mescûd-ı Ezele cebîn-sâ-yı îmân ve teslîm olan bir mü'mini mi…? O, Arap fakat bir hıristiyan, fakat İslâm'dan, dîn-i haktan rûgerdân, bu, Türk, Kürd, Çerkes, Laz, Gürcü, Tatar, Boşnak, Hindû ilh… Lâkin mü'min ve muvahhid, musallî, müzekkî, sufûf-ı muvahhidîn arasında i'lâ-yı kelimetullâh için muhârib, mücâhid, gāzî veyâ şehîd.

[**324**] Elbette mü'min ve muvahhidi, elbette musallî ve müzekkîyi, elbette fî sebîlillâh muhârib ve mücâhidi… Öyle ise nerede kaldı Arap milliyet-i mevhûmesi! Bir de Ulu Tanrı'nın birliğine candan inanmış, yüce Peygamber'ini yürekten gerçeklemiş, Tanrı'dan getirdiği *Kur'ân*'ını gözleri sevgi yaşlarıyla dolarak öpüp başı üzerine kaldırmış bir Türk'e, haçı göğsünde bir Macar'ı gösterip, "Sen şu haçlı Macar Türkünü mü seversin, yoksa şu müslüman Arabı mı… O, Arap fakat müslüman, bu Türk fakat hıristiyan?" diye sorunuz! Göreceksiniz ki o Türk Macar'a karşı yüzünü ekşiterek: "Vay…. Bu haçlı herif Türk mü? Hiç Türk göğsüne haç takar mı? Ben öyle haçlı Türk tanımam, her kim müslüman ise işte benim öz candan kardeşim odur: Ben onu severim." diyecek. Hatta Macar'ın Türk olduğunu anlayınca Türklüğünden nefret bile edecek. Şimdi nerede kaldı "Türk milliyet-i muhayyelesi" ki Türklerin hayâli bile ondan kemâl-i tevahhuşla kaçıyor?

Sorunuz: Niğbolu melhame-i kübrâsında Hazret-i Yıldırım'ın şemşîr-i kahhârından hevl-i cân ile nasıl kaçacağını bilemeyen Macar Kralı (Türk!) Şir Simund'un mezârına..! sorunuz. Varna meydan-ı gîr u dârında gāzî-i nâmdâr Koca

[1] A'râf, 7/187.
[2] Câsiye, 45/23.
[3] Ahzâb, 33/62.
[4] Fâtır, 35/43.
[5] Âl-i İmrân, 3/104.
[6] Sad, 38/88.
[7] Fussilet, 41/53.
[8] Sâffât, 37/61.
[9] Enâm, 6/67.
* Baş tarafı 279'uncu nüshada.

Hızır'ın sâika-i kahr-ı ilâhî gibi ansızın gerdenine inen palasıyla başını Cenâb-ı Murad-ı Sânî'nin ayakları ucunda gören Macar Kralı (Türk!) Altıncı (Vladislas)ın rûhuna…! Sorunuz, kurûn-ı vüstânın en büyük kahramanlarından addolunmak şerefiyle müşâr bil-benân olmuş olan Şirismund'un veled-i gayr-ı meşrû'u (Türk!) Jan Hunyadi'nin türbesine..! Sorunuz ki: Bu Türk kralları Oğuz Han ahfâdına karşı niçin kılıçlarını sıyırmışlar? Damarlarındaki Türk kanını neden ırkdaşlarının mahv ü ifnâsı uğruna dökmüşler? Arpad'ın cesûr oğulları için bu mensûb oldukları Türklüğe karşı vahşiyâne bir hakāret değil miydi?

Cevap veriniz bakalım! Yoksa ben mi cevabını vereyim? Evet! Bu Türk kralları damarlarındaki o Türk kanını Salîb'in i'lâ-yı şân ve şerefi namına dökmeye Papa'nın ayaklarını öperek yemîn ediyorlar, kan kardeşleri olduklarını zerre kadar bile der-hâtır etmek istemeyerek gayr-ı kābil-i teskîn bir âteş-i kîn ve adâvetin sevkiyle Ertuğrul oğullarına saldırıyorlardı. Onlar karşılarında Türklüğü, Türkleri değil, İslâmiyet'i, müslümanları, Hıristiyanlığı çıldırtan, kudurtan livâü'l-hamd-i tevhîdi görüyorlardı!

Onlar, Türklüklerine daha Salîb'i der-âğūş ettikleri zaman vedâ' etmişlerdi. Müslüman Türkler edvâr-ı fütûhât-ı cihângîrânelerinde livâü'l-hamd-i İslâm'ı hûrşîdlere gark olmuş Hilâl gibi Macaristan sahrâlarında dolaştırır, Budapeşte burçları üzerinde dalgalandırırken o hıristiyan Türkler Avusturya toprağına can atıyorlar ve imparator askeriyle birlikte gālibleri üzerine yürüyorlardı.

Bakınız, işte Bulgarlar da bugün Türk ırkından olduklarını i'tirâfa tenezzül (?!) ediyorlar. Acaba neden? Yoksa asıllarını tahkīka bugün mü lüzûm görmüşler?

Peki, ya öyledir de Rumeli'de kesip doğradıkları, ateşlere atıp cayır cayır yaktıkları ağaçlara gerip kasapvârî her uzvunu ayrı ayrı parçaladıkları, o yüz binlerce insanlar saçlarından tutup sürükleye sürükleye sokaklar, caddeler ortasında cevher-i nikāb-ı ismet ve namuslarını telvîs ve berbâd eyledikleri kızlar, gelinler, genç zevceleri, süngüleri uçlarında kıvrana kıvrana, çırpına çırpına can veren ma'sûmları, ciğer-pâreleri Türk değil miydi?

Neden o Türklük râbıta-i ırkıyyesine zerre kadar bile riâyet etmek şöyle dursun bilakis vahşîliklerinin, canavarlıklarının bütün şiddet-i müfterisânesiyle üzerlerine atılarak doya doya paraladılar, kana kana kanlarını içtilerdi?

Ya o zavallı Pomaklar! İşte onlar doğrudan doğruya kendi ırk-ı hâslarına mensûb idi değil mi! Şu kadar ki vaktiyle ihtidâ etmişler, müslüman olmuşlardı. Haklarında Firavunları, Cengizleri, Hülâguleri utandıracak vahşetler, işkenceler, ukūbetler tatbîk ettiler, hepsini cebren ve ikrâhen kiliselere götürüp Salîb öptürdüler, gerdenlerine astılar!

İyi bilmiş olalım ki Bulgarların bu sibâ'-ı müfterise sürüleri gibi mağlûblarına saldırışları sırf İslâmiyet nâmına idi. Sahibsiz, hâmîsiz kalan o mazlûm câmileri kāzûrât ile telvîsleri, tahrîbleri, kiliseye tebdîlleri, minarelerine çanlar asmaları İslâmiyet'i tahkīrden başka bir maksad için değildi.

Siz, Bulgarların "turçini" ta'bîrini ne kadar iğrenç bir cadı simâsıyla, ne kadar müstekreh bir gûl çehresiyle ne kadar menfûr bir hortlak sadâsıyla telaffuz ettiklerini bilir misiniz? Bilseniz…!

Eğer İslâmiyet'ten, dinden, milliyetten haberi olmayan o zavallı dimâğların tevehhüm ve tahayyül eyledikleri "Türk milliyeti" varsa Macarların, Bulgarların da bu muhît-i millî dâhilinde bulunmaları lâzım gelmez mi? Bu lüzûmun butlânı o kadar vâzıh, o kadar bedîhîdir ki zerre kadar akıl ve idrâki olan hiçbir ferd tasavvur olunamaz ki teslîm ve tasdîkte zerre kadar bile tereddüd etsin.

Akl-ı selîm için felâketin en büyüğü, vuzûh ve bedâheti gözlere batacak derecede olan bir hakīkati en muğlak, en hafî bir nazariye imiş gibi isbât için delâil ve berâhîn îrâdında muztar kalmasıdır.

Ne çâre! Biraz daha devam edelim:

[**325**] Cennet-mekân Hazret-i Ertuğrul, neslinin devlet ve saltanatla mazhar-ı şevket ve iclâl olacağını acaba hatırına getirir miydi. Ya o dûdmân-ı maâlî-ünvân bu ni'met-i celîlü'ş-şânı ne sâyede buldu? Gāzî-i müşârun-ileyh hazretleri *Kur'ân*-ı hakîmi bir gece sabaha kadar kāimen yed-i yemîn-i ta'zîm ve takdîslerinde tilâvet etmelerinin mükâfât-ı ilâhiyyesi değil mi? Bu tebşîr-i lâhûtî Osmanlı târîhinde mütevâtir bir şöhretle ârâyiş-i sahîfe-i şükrân ve mahmidet bulunmuyor mu? Bu saltanat-ı İslâmiyyenin müessis-i ebediyyü'l-iştihârı cennet-makar Gāzî Sultân Osman hazretleri ilk hutbe-i istiklâlini Türklük mü yoksa İslâmiyet nâmına mı okuttular?

Kosova melhame-i kübrâsında muzafferiyet ve şehâdet gibi iki ni'met-i uzmâya bir günde nâil olan cenâb-ı Hüdavendigâr-ı Gāzî hazretleri bir gün evvel müttefikīn-i Ehl-i Salîb'i ordu-yı hümâyûnlarının beş altı misli olduğunu görünce gece sabâha kadar muzafferiyeti uğruna Cenâb-ı Hakk'tan şehâdeti temennî ettiren Türklük müydü yoksa İslâmiyet mi? Müverrih Sa'deddîn merhûmun hâme-i nazmından dinleyiniz:

Âb-ı rû-yi Habîb-i Ekrem için
Kerbelâ'da revân olan dem için

Şeb-i fırkatte ağlayan göz için
Reh-i aşkında sürünen yüz için

Ehl-i derdin dil-i hazîni için
Cana te'sîr eden enîni için

Eyle yâ Rabbî lütfunu hem-râh
Hıfzını eyle bize püşt ü penâh

Ehl-i İslâm'a ol muîn u zahîr
Dest-i a'dâyı bizden eyle taksîr

Bakma yâ Rab bizim günâhımıza
Nazar et cân ü dilden âhımıza

Eyleme yâ Rab mücâhidîni telef
Tîr-i a'dâya kılma bizi hedef

Çeşmimiz sakla gerd-i ma'rekeden
Cünd-i İslâm'ı bekle mühlikeden

Bunca yıl sa'y u ictihâdımızı
Gazavât içre yahşi adımızı

Etme yâ Rab kahrınla tebâh
Yüzümü halk içinde etme siyâh

Râh-ı dîn içre ben fedâ olayım
Siper-i asker-i hüdâ olayım

Din yolunda beni şehîd eyle
Âhirette beni saîd eyle

Mülk-i İslâm'ı pâymâl etme
Menzil-i fırka-i dalâl etme

Keremin çoktur ehl-i İslâm'a
Dilerim kim erişe itmâma.

Bakınız. Halvet-nişînân-ı melekûtu girye-bâr-ı teessür eden, Allah'ın (celle şânuhû) o bî-nihâye deryâ-yı merhametini hurûşa getiren bu ulvî duâ-yı müstecâb içinde Türklüğün i'lâ-yı nâmına bir harf-i tazarru' ve niyâz var mı? "Ya Rab! Şu Türk ordusuna, şu Oğuz Hân ahfâdına nusret ve muzafferiyet ver! Türklüğün şânını yükselt!" diyorlar mı?

Cenâb-ı Hüdavendigâr'ın nâmûs-ı Muhammedî (aleyhi's-salâtü vesselâm) nâm-ı akdesine temennî ettiği devlet-i uzmâ-yı şehâdet o i'câz-nümâ hârika-i muzafferiyyetin –erbâb-ı şirk ve dalâle karşı– ebedî bir şâhid-i ulvîsi olmak hikmetine mebnîdir denilse isâbet edilmiş olur.

Kosova sahrâsının sînesinden arş-ı ulûhiyyete yükselen o meşhed-i mukaddes kıyâmete kadar Salîbiyyûn için bir dâğ-ı derûndur. –daha devam edecek–

M. Fahreddin

* * *

FIKIH VE FETÂVÂ

Mütâlaât-ı fıkhiyye:

ŞERÎAT-İ İSLÂMİYYE NAZARINDA FÂİZİN MEVKİİ

Mevzûun ehemmiyetine mebnî maksada başlamazdan evvel buna dâir bir nebze târihî ma'lûmât serd edelim:

Fâizcilik en eski milletleri bile az çok meşgûl etmiştir. En kadîm bir medeniyeti hâiz olan eski Mısırlıların büyüklerinden "Menes" tarafından vaz' ve tahrîr edilip pek insânî bazı ahkâmı hâvî ve sekiz kitaptan ibâret olan kānûna göre ikrâz olunan herhangi bir meblağın fâizi asla re'sü'l-mâlı tecâvüz edemezdi. Firavunlar memleketinin bu kadîm vâzı'-ı kānûnu, bulunduğu bazı ahvâl karşısında fâizin nisbetini bu sûretle tahdîd etmeye mecbûr kalmıştı.

Eski Roma milletinde fâiz meşrû' idi. Roma'da fâizin nisbeti senevî yüzde 10 idi. Hâkimler tarafından vaz' edilen meşhûr On İki Levha Kānûnu yüzde 10 fâizin meşrûiyetini ibkâ eylemiş idi. Böyle mektûb bir kānûn ile fâizcilik mevkiini tahkîm edince birçok sermayedârlar bankerlikle iştigāle başlamış ve fâizin nisbetini yüzde 40'a kadar yükseltmişlerdi. Roma hukūkunda borçlular için kabûl edilen ahkâm-ı zâlimâne fâizcilik yüzünden ahâliyi büsbütün tazyîk ediyordu. Birçok kimseler fâizin ağırlığından dolayı borcunu edâ edemeyerek dâyinine esir olurdu. Bu hâl milletin isyânını tahrîk etti. Oktavyanus zamanında fâizin nisbeti bil-mecbûriye yüzde 4'e tenzîl edildi.

Hazret-i İsa'nın fâiz hakkında hiçbir emir ve nehyi rivâyet edilmemiştir. Fakat Hazret-i İsa'nın sözleri ve tavsiyeleri ale'l-umum pek insânî olduğu için fâizi tasvîb etmesi gayr-ı me'mûldür. Eldeki *İncil*lerin rivâyetine nazaran Hazret-i İsa diyor ki: "Fukarâ hakkında malını kâmilen fedâ eylemeyi gözüne yedirmeyen benim tilmîzim olamaz, karnımızı nasıl doyuracağız, arkamıza ne giyeceğiz diye zahmet çekmeyiniz! Tarlalardaki zambaklar ne dokuyorlar, ne de çalışıyorlar, halbuki Süleyman bile devr-i şevketinde onlar kadar parlak giyinememiştir. Semâdaki kuşlara bakınız, ne ekiyorlar, ne biçiyorlar, fakat Cenâb-ı Hak onlara dâimâ rızıklarını veriyor." Fukarâ hakkında bu kadar mahviyet tavsiye eden bir peygamber fâizi bittabi' alel-ıtlâk savâb göremez.

Hazret-i İsa'nın bir men'-i sarîhi olmamakla beraber on ikinci ve on üçüncü asırlarda i'tibâr-ı ticârînin mefkūdiyetinden dolayı fâiz ile para ikrâz etmek Hıristiyan kilisesi tarafından men' edildi. O zaman bu gibi muâmelât yalnız Yahudilere inhisâr eylemişti. Yahudiler bu yüzden dâimâ [**326**] halkın nefretine uğrarlar, başlarına giydikleri boynuzlu serpûş ile dâimî bir hakāret içinde yaşarlardı, fakat bütün bu hakāretlerin intikāmını da kendisini tahkīr edenlere ödünç para vererek alırlardı. Husûsiyle taleb ettikleri fâiz gāyet ağır olurdu. Philippe Auguste yüzde 14 fâize müsâade etmişidi. Bu fâizin ekseriya yüzde 60 ve yüzde 100'e çıktığı da vâkı' olmuşidi. Hatta bir İngiliz râhibi 25 lira ödünç almış, dört sene içinde 840 lira fâiz vermişidi. Murâbahacılardan yakayı kurtarmak gāyet müşkildi. Bazı şehirler, surları dâhiline Yahudi kabûl etmemeye karâr vermişlerdi. Fakat krallar, kendileriyle şerîk oldukları için, Yahudilere müsâadâtta bulunmuşlar, kendilerinden buna mukābil gāyet ağır vergiler almışlar idi. Altın Yürekli Richard'ın Yahudilerden aldığı vergi bütün krallık vâridâtının on üçte birini teşkîl eylemiş idi. Sefîh krallar ahâliye tarh ve tahmîl eylemeye cesâret edemedikleri vergileri bu sûretle Yahudi murâbahacılar vâsıtasıyla toplamakta idiler.

Kilisenin mümânaâtına rağmen bilâhare hıristiyanlar tekrar murâbahacılığa başlamışlar idi. En evvel murâbahacılığa başlayan İtalyanlar olmuş idi. Çünkü onları Roma kānûnları kurtarıyordu. Şu vukūâttan anlaşılıyor ki kilisenin fâizi men' etmesi fâizciliği ortadan kaldıramamış, fakat Hıristiyan milletinin Yahudiler menfaatine çalışmasını intâc etmiştir.

Hıristiyan âleminde fâizcilik son zamanlarda pek muntazam bir şekle girip gözlerimizi kamaştıran o muhteşem bankalar hep o maksadla ve o sâyede meydana getirilmiş ve bu tensîkāt bugünkü azîm şirketlerin vücûduna ve binâenaleyh terakkıyât-ı medeniyyeye hayli yardım etmiştir.

İslâmiyet'in zuhûr ettiği zamanlarda Araplarda fâizcilik câri idi. Arabistan'da da en ziyâde fâizcilik eden Yahudiler olmuştur. Yahudiler ba'de'l-İslâm dahi eski müslüman halîfelere para ikrâz etmek sûretiyle fâizcilik etmişlerdir. Nitekim Abbâsî halîfelerinden Muktedir oldukça sefîh idi. O kadar israfât ve tebzîrâtta bulunmuş idi ki masârıfât-ı devletten mâadâ sırf israf ve tebzîr nev'inden olarak sarf etmiş olduğu

paranın mecmûu 70 milyon dinar tahmîn edilmiştir. (Bir dinar yarım İngiliz lirasına muâdildir) Bununla beraber müşârun-ileyh asker ve gılmânı kendisine celb ve bend etmek için nihâyet köylerini, saray mefrûşâtını ve altın evânîsini satmaya mecbûr kaldıktan başka istikrâza da mecbûr olmuş idi. Vezîri Ali bin İsa [yüzde] 20 fâiz ile Yahudilerden para istikrâz eylemiş ve verdiği fâizin mikdarı ayda 2.500 dirheme bâliğ olmuş idi. (Bir dirhem bir franka muâdildir) Ali bin İsa'ya para ikrâz eden sarrâflar Yusuf bin Fenhâs ile Harun bin İmrân nâmlarındaki Yahudiler idi.

Her şeyin hüsn-i isti'mâli iyi, sû'-i isti'mâli fenâ netîceler verir, Yahudiler fâizcilikte ekseriyâ müfritâne hareket etmişlerdir. Rusya'da Yahudi düşmanlığının şiddetli olmasının sebebi de bu ihtikârlıklarıdır. Rusya'da yortu zamanı sarrâf bir Yahudi bir köylüye sene başında on almak şartıyla beş ruble ikrâz ediyor. Köylü parayı alıp kapıdan çıkacağı zaman sarrâf Yahudi kendisine acıyor, ona nasîhat etmeye başlıyor. Bu para ile gidip viski içeceksin diyor, viskiye paranı kâmilen vereceksin, ondan başka sarhoş olup kim bilir başına daha neler getireceksin, gel şu parayı borcuna mahsûben ver de hem melhûz olan bu fenâlıktan kendini muhâfaza et, hem de borcunun yarısını edâ etmiş ol! Bu hayr-hâhâne! nasîhat te'sîr ederek köylü aldığı parayı Yahudiye teslîm ediyor, hiç sebebsiz Yahudiye beş ruble borçlu kalıyor.

Bizim memleketimizde zavallı köylülerimize buna mümâsil neler yapılıyor, fakat şu farkla ki bizde bu husûsdaki faâliyet Yahudilerden ziyâde başka ellerdedir. Yalnız müslümanlardır ki bundan memnû'dur, o zavallılar yalnız verirler, alamazlar.

Son asırlarda Hıristiyanlık âleminde fâzcilik aleyhdârı olan Sosyalistlik mesleği zuhûr etmiştir. Bu meslek erbâbı tafsîl ve izâhı şimdi münâsib olmayan birçok esbâb serdiyle sermayedârlığın ve hakk-ı verâsetin aleyhinde oldukları için bir netîce-i tabîiyye olarak fâizciliği de tecvîz etmezler, fakat bunlardan her hangisi eline geçirdiği birkaç lirayı münhasıran fâizcilik maksadıyla teessüs eden bir bankaya tevdî' ettiği paranın fâizini çekmekte asla tereddüd etmez.

* * *

Gelelim fâiz hakkındaki ahkâm-ı şer'iyyeye:

Fâiz, lisân-ı şer'de, ivazdan hâlî olan ve akd-i mu'âvazada şart kılınan fazlalıktır. Yani iki kimse arasında vukū' bulan bir akidde ma'kūdün-aleyh olan mâlın bedeli ve değeri tarafeynce ma'lûm ve müteayyin olduğu hâlde te'diyenin zaman veya mekanı husûsunda ihtiyâr edilecek müsâadekârlığa mukābil deynin mikdarını tezyîd etmekten ibârettir. Mesela bir liranın bedeli 108 kuruş olduğu ma'lûm iken 110 kuruş verilmek şartıyla karz akd edilse iki kuruş fazlalık ribâdır.

Şer'-i şerîf ribâyı bazı kuyûd ve şürût ile harâm kılmıştır. Hangi nevi' ribânın külliyyen memnû' ve hangisinin şüpheli veya câiz olduğunu bast ve temhîd edeceğiz.

Şerîat-i İslâmiyye nazarında bazı eşhâs arasında her türlü fâiz külliyyen ve fakat istisnâen câizdir. Nitekim:

1- Efendi ile köle arasında

2- Dâr-ı harbde müslim ile harbî arasında (Tarafeyn kavlidir)

3- Dâr-ı harbde İslâmiyet'i kabûl edip de hicret etmeyen kimse ile müslim arasında (Ebû Hanîfe kavlidir) [**327**]

4- Mâl-ı şirkette şirket-i mufâvaza olan şürekâ arasında

5- Şirket-i inân ile olan şürekâ arasında

6- Dâr-ı harbde müslim olup da hicret etmeyen müslümanlar arasında ribâ memnû' değildir.

* * *

Ribânın esbâb-ı hürmeti hakkında ulemâ-i İslâm tarafından birçok mütâlaât serdedilmiştir. Ez-cümle:

1- Ribâ, bir kimsenin elinden meşrû' bir malını (bilâ-ivaz), bilâ-bedel almaktan ibâret olduğu için harâmdır. Fi'l-hakîka bir kimse malını bilâ-bedel vakfetmek istemez, o malı vakf ve habs etmese ticâret edip o para ile intifâ' edebilir, bu kazancı terk edip malını habs ettiğinden dolayı niçin bir mikdar fazla almasın? tarzında hâtıra bir suâl tebâdür eder ise de fukahâ bu fikri kabûl etmemişlerdir. Fukahâya göre rabbü'l-mâlın bu kazancı mevhûmdur, çünkü kazanmayıp parayı bilâ-fâide saklaması da mümkündür. Sermâyeyi bilâ-lüzûm habs etmekten ise âhara (bilâ-ivaz) muâvenette bulunması dahi hayırlı görülmüştür.

2- Ribânın men'ine sâik olan esbâbdan birisi de ticâret ve sanâyiin terakkīsine mâni' olmasıdır. Büyük sermâye sâhibleri bilâ-sa'y ve hâzır gelen fâiz ile geçinmeye alışacakları için tenbel olurlar. Ticaret, san'at, sınâat geri kalır.

Zamanımızda cereyân eden vukūât bu iddiânın aksine sâbit olduğuna dâir insanda bir zehâb hâsıl eder, çünkü birçok sermâyeler vardır ki fâizcilik sâyesinde sanâyi' ve ticâretin terakkīsine hâdim olmuştur. Fâizcilik olmayıp da ashâbı sermâyelerini erbâbına ikrâz ve tevdî' etmeseydi o sermâyeler muattal kalacaktı. Halbuki fâize tama' ederek ikrâz etmesini sermâyenin bir yed-i âtıldan bir yed-i fa'âle geçmesini intâc etmiştir. Bu düşünceler doğru gibi görünür, fakat fukahâca makbûl değildir. Fil-hakîka şer'an ikrâz memnû' olmayıp fâiz memnû'dur. Zikrolunan fevâid ise ikrâzdan mütevelliddir.

3- Ribânın ahlâk ve tabâyi'de huşûneti tevlîd edip hiss-i te'âvün ve müvâlâtı ihlâl eylemesidir. Paraya ihtiyacı olanlara (bilâ-ivaz) muâvenet etmek lâzımdır. Muâvenete mukābil bir ivaz alınırsa o muâvenetin mâhiyet-i fazîletkârîsi tezelzül eder, hâsıl hiss-i merhamet fâizin adem-i mevcûdiyetini iktizâ eder.

Avrupalılara bakılırsa onlar huşûnet-i tab'ı hoş görürler. İngiltere'nin en meşhûr hükümâsından Darwin tarafından teşhîr edilen kāide-i ma'lûme mûcebince dünyâda her vücûd kendi hayatını te'mîn için diğer mevcûdu imhâya, yutmaya mecbûrdur. Hayvânât da böyle insanlar da böyle, hükûmetler, milletler de böyledir. Mesela insan hayatını te'mîn ve idâme etmek için bir takım nebâtâtı, hayvânâtı boğazlayıp bî-rahmâne yutmak mecbûriyetindedir. Bu kāide insanların yek-diğeri arasında da cârîdir. Mevki'-i iktisâdîsini te'mîn etmek isteyen kuvvetliler ve faâller, zayıfları ve beceriksizleri yutmaya çalışırlar. Darwin'e göre böyle olması iyidir, kuvvetliler ve faâller galebe etmeli, miskin ve zayıflar imhâ olunmalıdır. Ona göre ne zaman kuvvetli efrâd ve milletler çoğalıp zayıf ve miskin efrâd ve milletleri kâmilen imhâ ederlerse o zaman mevcûd kalan milletler daha mes'ûd ola-

cak ve dünyâdaki terakkıyât da daha ziyâde artacaktır. Zayıflar âlemi bî-huzur etmekten başka bir şeye yaramazlar. Darwin'in vaz' etmiş olduğu bu esâsât Avrupa milletlerinin zihniyetine hâkimdir, orada hayat mahşer-âsâdır. Herkes geceli gündüzlü çalışıyor, mağlûb ve mahv olmamak, hayatını idâme ve te'mîn etmek için hiçbir ferdin tevakkuf edecek, kahvehânelerde öldürecek boş zamanı yoktur.

Ferdler böyle olduğu gibi milletler de böyledir. Darwin'e göre bir hayâtiyet-i fevkalâde ve faâle yaşamayan her millet, ya o hayatı kabûl etmeli veyahud bir an evvel ortadan kaldırılmalıdır.

Avrupa efkâr-ı ilmiyyesine hâkim olan Darwin'in bu kavâidi hiss-i te'âvün ve muvâhâta münâfî olduğundan nâşî fukahâmızın efkârıyla tamâmıyla zıddır.

Fıkıh nazarında ribâ iki nevi'dir: Birincisi ribe'n-nesîe. İkincisi ribe'l-fazldır.

Ribe'n-nesîe İslâmiyet'in şeref-zuhûr ettiği zamanlarda Arablar arasında câri ve müteârif olan fâizdir. Bu fâiz eski bir akidden mütevellid bir deynin muayyen bir müddet te'cîli için alınan ivazdan ibârettir. Mesela benim Simon'a 100 guruş borcum var, va'desi hulûl etmiş, Kânûnisânî ibtidâsında te'diye etmek lâzım halbuki cepte beş para yok! Simon Efendi'ye bil-mürâcaa deyni bir müddet daha te'cîl etmesini taleb ederim. Simon Efendi bu ricâmı lutfen kabûl edip der ki: Pekâlâ, sana Mart'a kadar bir mühlet veririm, fakat Mart'ta 120 kuruş te'diye edeceksin! Ben bu teklîfi çârnâ-çâr kabûl ederim. Mart gelir, ben de yine beş para yok! Simon Efendi'ye eski ricâmı tekrar ederim. Otuz kuruş daha zammedip iki ay daha mühlet verir. Bu ricâlar ve zamlar birkaç defa tekerrür eder ve Simon Efendi'ye 100 kuruştan ibâret olan borcum iki üç senede bin kuruşu geçer. İşte ribe'n-nesîenin şekli bu tarzdadır. Bu şekildeki ribânın harâm olduğundan bil-cümle eimme ve fukahâ-yı İslâm ittifâk etmişlerdir. Bu fâiz, muzır, hânümân söndürüce bir belâdır. Âyât-ı kerîme ve ehâdîs-i şerîfe ile memnû' ve harâm olan fâiz budur. Fâizin bu nev'i eşyânın kâffesinde ve her zaman câri ve harâmdır.

Fâizin fıkha nazaran ikinci nev'i ribe'l-fazldır. Bu ribâ yalnız hîn-i akidde bilâ-ivaz vaz' edilen fazladır. Bu nevi' fâizin memnûiyeti hakkında eimme ve fukahâ-yı İslâm müttefik değildirler.

Üsâme ve İbni Abbâs hazerâtına göre ribe'l-fazl câiz ve helâldir.[1] (إِنَّمَا الرِّبَا فِي النَّسِيئَةِ – رواه مسلم والطحاوى)[2] (لاَ رِبًا إِلَّا فِي النَّسِيئَةِ – رواه بخارى و الطحاوى [**328**]) hadîs-i şerîfleri menhî olan ribânın ancak ribe'n-nesîe olduğunu isbât ediyor. Nesâî ve İbni Mâce hazerâtının rivâyet ettikleri hadîs-i şerîfe nazaran sarraflık nasıl olursa olsun câiz oluyor.

Bazı tâbiîne ve eimme-i zâhiriyyeye göre ribâ'l-fazl yalnız eşyâ-yı sittenin mübâdelesinde harâmdır. Sâir a'yânda ribe'l-fazl câri olmaz. Eimme-i erbaaya göre eşyâ-yı sittenin mâadâsında da ribâ câri olur. Fakat mâadânın ne olduğu muhtelefün-fîhdir. Mesela İmâm-ı Şâfiî'ye göre bilumum (mat'ûât) İmâm Mâlik'e göre "kūt-ı müddehar" olan şeyler emvâl-i ribeviyyedendir. Bazı fukahâya göre kendisinden intifâ edilen her şey emvâl-i ribeviyyedendir.

İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe hazretlerine göre kile ile ölçülebilen ve vezn ile tartılabilen a'yân eşyâ-yı ribeviyyedendir. Bir akidde ribâ cereyân etmek için mübâdele edilen a'yân, veznî veya keylî olmak ve hem de bir cinsden bulunmak şarttır. Eğer bu iki şarttan birisi mevcûd olmazsa ribe'l-fazl cereyân etmez. Mesela yumurta mübâdelesinde biraz fazl kabûl edilse İmâm-ı A'zam'a göre ribâ olmaz. Çünkü yumurtalar her ne kadar bir cinsten ise de ne kile ile, ne de vezn ile satılan emvâlden değildir. Yumurta aded i'tibârıyla satıldığı için adediyâttandır. Kezâlik İmâm-ı A'zam'a göre ribâ cereyân edecek a'yânın bir cinsten olması şart olduğundan lira ile mecidiyenin mübâdelesinde ribe'l-fazl cereyân etmez. Bir kimse diğerine verdiği altın paraya mukābil biraz fazl ile gümüş para alsa bu fazla helâldir. Zîrâ *Mecelle*'nin 1626'ıncı maddesinden dahi münfehim olacağı üzere altın ile gümüş fukahâya nazaran başka cinsten olduklarından İmâm-ı A'zam hazretlerinin ittihâd-ı cinsiyyet şartı mevcûd değildir.

Hadîs-i şerîfi altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve tuzdan ibâret olan altı şeyin emvâl-i ribeviyyeden olduğunu tansîs eylemektedir. Hadîsin ibâre-i şerîfesine nazaran bu eşyâda ribe'l-fazl cereyân etmek için İmâm-ı A'zam hazretlerinin ictihâdları vechile ittihâd-ı cinsiyyet ile vezn ve keyl şarttır.[3] (الذَّهَبُ بِالذَّهَبِ، وَالْفِضَّةُ بِالْفِضَّةِ ...الخ)

Sûre-i Âl-i İmrân[3/130]'da (لَا تَأْكُلُوا الرِّبٰوا اَضْعَافًا مُضَاعَفَةً) âyet-i celîlesinin ma'nâ-yı sarîh-i münîfi mûcebince şerîat-i İslâmiyye'de memnû' ve harâm olan ribâ, hakîkaten menfûr ve az'âfu muzâafeye bâliğ ve pek zâlimâne olan fâiz-i muzâaftır. Fâiz hakkında vârid olan sâir âyât-ı celîle her ne kadar memnûiyet-i mutlaka ifâde ediyor iseler de işbu âyet-i kerîmede mevcûd (az'âfen muzâafe) kayd-ı şerîfi mutlak olan diğer âyât-ı kerîmenin tazammun ettikleri ma'nâ-yı mutlakları takyîd eylemekte olduğundan hürmet-i kat'iyye fâiz-i muzâafe mahmûldür.

Eytâm ve Nükūd-ı Mevkūfe İdârelerinde fâizi bilâ-zikr almak için ikrâzâtı alelumûm bey'-i îneye rabt ederler. Bey'-i îne birkaç şekilde cereyân eder. Mesela Veli Efendi'nin Bekir Efendi'ye on guruş ikrâz edip bir sene sonra on iki kuruş alması aralarında takarrur eder. Kabûl edilen bu fâizin ismini zikretmeyip Veli Efendi Bekir Efendi'ye 10 guruş kıymetindeki bir malı on iki guruşa bey' eder. Bekir Efendi dahi o malı –aldandığını bilerek– on iki kuruşa bil-kabûl pazarda satarak esmânı olan on kuruşu elde eder. Bilâhare va'desi hulûlünde Veli Efendi'ye on iki guruşu te'diye eder. Verdiği bu iki kuruş fazla fâiz olmaz. Eytâm ve Nükud-ı Mevkūfe İdârelerinde bey'-i înenin başka bir şekli tatbîk olunur. Mesela: Yüz kuruş ikrâz edilecek, 10 kuruş da fâiz alınacak, cem'an 110 kuruş, 100 kuruş re'sü'l-mâl ayrıca ikrâz edildikten sonra beraberinde 10 guruşa mukābil de bir nüsha Ali Efendi fetvâsı veya bir mendil satılır ve müstakriz Ali Efendi fetvâsını satın aldıktan sonra idâreye hibe eder. Bu sûretle cihet-i karzdan 100 ve kitap bedeli on ki cem'an 110 kuruş borçlu olur.

[1] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü't-Talak, 18.

[2] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Buyû', 79.

[3] Müslim, *Sahîh,* (1587) 81.

Asrımızın iktisâdiyâtına hâkim olan ribe'l-fazl esâsen ve zâten harâm olmayıp ancak ribe'n-nesîeye vesîle olmak tehlikesi zâil olmak için harâmdır. Nitekim muhakkîk-ı şehîr İbnü'l-Kayyım'ın tahkîkı da bu merkezdedir. Şu hâlde ribe'l-fazlın harâm olduğuna kāil fukahâ bulunmakla beraber mâdem ki zâten harâm olması icâb etmiyor, iktizâya mebnî helâl kılınması fukahâ-yı müşârun-ileyhimin ictihâdına dahi muhâlif olmaz. Esâsen eimme-i kirâmdan velev yalnız birinin ictihâdına tevâfuk etsin; mâdem ki câiz olduğunu kāil olan İbni Abbâs hazretleri gibi büyük bir imâm vardır, ribe'l-fazlın helâl olduğunu i'lân etmek müstelzim-i dalâlet olmaz, vallâhu a'lemü bi's-savâb.

Gedikpaşa:

Aliçezâde Harun

* * *

Sebîlürreşâd

Makālenizin ahkâm-ı şer'iyyeye âid olan kısmının me'hazı: Dârülfünûn muallimlerinden İsmail Hakkı Bey'in Hukūk Fakültesi için tahrîr ettiği usûl-i fıkıh dersleri olmakla müsâade-i aliyyelerinize iğtirâren ancak bu kısımda aslına göre bazı küçük tashîhât icrâ olunmuştur.

TERÂCİM-İ AHVÂL

İZMİRÎ MEVLÂNÂ MEHMED BİN VELİ BİN RESÛL

Ulemâ-yı İslâmiyye arasında *Mir'ât* muhaşşîsi şöhretiyle be-nâm ihâta-i ilmiyye sâhibi efâzıl-ı ümmetten be-tahsîs fakīh bir zât-ı fezâil-simât olup Kırşehirlidir. Mukaddemât-ı ulûmu vatanında ba'de't-taallüm İstanbul'a [**329**] gelerek Mirza Fâzıl'dan ve cüz'iyyât denilen fünûn-ı sâireyi de fudalâ-yı sâireden tederrüs ederek şürekâsı arasında parlak bir sûrette ahz-ı icâzeye muvaffak olduktan sonra olunan da'vete icâbeten İzmir'e azîmetle usûl-i ma'rûf vechile tedrîse başladı. Biraz sonra memleketçe görülen fazîlet-i fevkalâdesine binâen uhdesine müftülük tevcîh edildi. Ve ilâ-âhiri'l-ömr tedrîs ve iftâ ve te'lîf-i âsâr ile meşgūl olarak 1165 târîhinde âzim-i dâr-ı bekā oldu. İkiçeşmelik caddesindeki Ulu Mezarlık'ta medfûndur. Fâzıl-ı müşârun-ileyhin te'lîfâtı mütenevvi' ve müteaddid olup tahkīk edilebilenleri ber-vech-i âtîdir:

1) Tefsîrden, *Kādı Beyzâvî Tefsîri'ne Hâşiye*; [1](وَاِنْ كُنْتُمْ فِى رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا) (âyet-i kerîmesine kadar bir cild-i kebîr olup itmâmına devam ettikleri muhtasar tercüme-i hâllerinde mündericse de nereye kadar muvaffak oldukları mechûldür.)

2) Fıkıhtan, *Mir'ât Hâşiyesi*; matbû' ve meşhûrdur.

3) Ed'iyeden, *Hizbü'n-Nasr Şerhi*; ismi *Celîlü'l-Kadr* olup gayr-ı matbû'dur.

4) Fıkıhtan, *Eşbâh Şerhi* (gayr-ı matbû' olup bir nüshası Rodos Kütüphânesi'ndedir.)

5) Ed'iyeden, *Delâilü'l-Hayrât Şerhi*; gayr-ı matbû'. İsmi *İsticlâbü'l-Mir'ât*'tır. Muahharan Türkçe'ye de tercüme edilmiştir. Bir nüshası İzmir ulemâsından bir zâtta manzûrum olmuştur.

6) Kelâmdan, *Zübde-i İlm-i Kelâm*. Bir nüshası Akhisar Kütüphanesi'ndedir.

7) Akāid ve mev'izeden, *Zuhrü'l-Müte'ehhilîn Şerhi*; gayr-ı matbû'dur.

8) Kelâmdan, *Mesâil-i Hilâfiyyât*. Eş'arî ile Mâturidîler arasında fer'an altmış yedi mevzı'daki ihtilâfâtın halline dâir olup bir nüshası İstanbul'da Laleli Kütüphanesi'ndedir.

9) İlâhiyât, tabîiyyât ve mantıktan bâhis *Hidâyetü'l-Hikmet Hâşiyesi*; gayr-ı matbû'dur.

10) İlm-i mantıktan, *Fenarî Hâşiyesi*; gayr-ı matbû'dur.

11) İlm-i nahivden, *İmtihânü'l-Ezkiyâ Hâşiyesi*, gayr-ı matbû'dur.

12) Âdâb-ı münâzaradan, *Risâle-i Birgivî Şerhi*, gayr-ı matbû'dur.

13) İlm-i kelâmdan, *Metin ve Şerh*; bir nüshası Sultân Bâyezid-i Sânî Câmi-i şerîfi içindeki Veliyyüddin Efendi Kütüphanesi'nde mevcûd olup *Şerh-i Akāid-i Cedîd* nâmıyla mukayyeddir.

14) İlm-i siyerden, Isâm'ın *Şemâil-i Tirmizî Şerhi'ne Hâşiye*; gayr-ı matbû'dur.

15) İlm-i fıkıhtan Seyyid Şerîf'in *Muhtasaru'l-Müntehâ Şerhi haşiyesine hâşiye*; gayr-ı matbû'dur.

16) İlm-i nahivden *Lübbü'l-Lübâb Şerhi'ne Hâşiye*; bu eserin mevcûdiyeti Karabaş-zâde İzmirî Ahmed Efendi'nin târîh ve terâcimden bâhis te'lîf-i güzîninde mündericdir.

17) İlm-i usûl ve cedelden *Muhtasar-ı İbni Hâcib Şerhi'ne Hâşiye*; gayr-ı matbû'dur.

İşbu âsârdan kısm-ı a'zamının isimleri mahfûz yed-i ihtirâmım olan hatt-ı dest-i fâzılâneleriyle muharrer muhtasar ve müfîd kendi tercüme-i hâllerini mübeyyin varaka-i kıymetdârdan nakledildi.

Bursalı Mehmed Tâhir

NİSÂİYÂT

*"İCTİHÂD"*DAKİ HEZEYÂNLAR

Muhadderât-ı azîzelerimin enzâr-ı dikkatine

İctihâd mecmûasının 86 numaralı nüshası mündericâtından "Haftanâme" makālesindeki hezeyânların bir kısmını nakliyorum:

"Âlem-i İslâmın büyük bir derdi vardır… Hey'et-i ictimâiyyenin temelini teşkîl eden âile hayâtımız, ahlâkımıza şekl-i hâzırıyla pek fenâ, hattâ İslâmiyet'i birçok sebeplerden dolayı ric'ate sevk eden tesettür mes'elesinin şer'a muvâfık ve hayât-ı ictimâiyyemizi kavî esâslara rabt edecek bir sûrette ıslâhı zamanı gelmiştir… Rus müslümanları bu mes'eleyi hemen hemen idrâk ettiler… Geçenlerde Rusya'nın en meşhûr İslâm muharrirelerinden fahrü'l-benât Süleymanova Hanım İstanbul'da gelmişti. Onun şekl-i tesettürünü görerek pek memnûn kaldık. Bu inkılâbın bize de sirâyetini temennî ettik."

[1] Bakara, 2/23.

Şüphesiz ki âlem-i İslâmın en büyük derdi tesettürün muhâfazasıdır. Mestûriyetimizin şekl-i hâzırı âdâb-ı İslâmiyyeye muvâfık olsa gerektir. At canbazı veya kukla kıyâfetinde gezenler bittabi' bahsimizden hâricdir.

Ey müteceddidîn beyler! İslâmiyeti (hâşâ) ric'ate sevk eden tesettürümüz değil, sizin gibi ukalâ-yı bî-insâfın mestûriyeti izâleye kıyâm etmesidir. Mûmâ-ileyhâ Süleymanova Hanım'ı göremediğim için şekli hakkında bir şey diyemem.* Ancak sizin mizâcınıza göre tesettür etmiş ise kabûlü câiz değildir. Bununla beraber her hangi bir müslime için ne Rusyalı Ayşe, ne de Hindli, Mısırlı Fatma Hanım'ın tarz-ı telebbüs ve tesettürü nümûne-i imtisâl olamaz. Ancak âdâb-ı İslâmiyyeye muvâfık sûrette olması şarttır. Aksi hâlde hey'et-i ictimâiyyemizi ifsâda sebeb oluruz.

"Tatarlar tiyatroyu seviyor. İçlerinden tiyatro müellifleri, dram yazanlar… aktörler, hatta aktrisler yetişiyor. Hayret ettiniz mi; müslüman aktrist… Bu biraz kulaklarımızda nâhoş te'sîr bırakacak… Vâkıa onların arasında da olduğu gibi tiyatroya bir mahall-i rezâlet nazarıyla bakan, sathî beyinliler yok değil. Fakat yine onlar öyle hoca yetiştiriyorlar ki o hocalar, sahnenin lüzûm ve fevâidi hakkında dînî bir emirden bahseder gibi kemâl-i şiddet ve harâretle halka vaaz ve nasîhat ediyor… Meselâ; bir imâm efendi Tatar gazetesi olan *Yulduz*'da uzun bir makāle yazıyor. Diyor ki…mes'elesi pek çok yollara ayırıp şerîatten sormalıdır… Erkeklerin, kadınların sahneye çıkması, tiyatroya erkeklerin, kadınların gitmesi, sahneye târîhî oyunlar, hilâf-ı edeb oyunlar vaz' etmek, âşikârdır ki bunların cümlesi şerîat için ne helaldir ne harâmdır. Birinin harâm olmasından diğerinin de harâm olması lâzım gelmez. Hatta hepsinin harâm olduğunu farz etsek her harâmdan bizi men' etmeye kimin hakkı vardır."

[**330**] Tatarlarda tiyatroculuk var ise Osmanlılarda yok mudur? Ammâ ki sizin murâdınız biz de onlar gibi aktris olmak için çalışmalıyız değil mi? Ne güzel (!.) ta'lîmât, ne ma'kūl (!.) irşâdât… Bu nasîhatleri verenlerin niçin kendi âilelerine aktrislik ettirmediklerine şaşılır.

Dini, namusunu seven hangi müslim ebeveyn tasavvur edersiniz ki kerîme veya zevcesinin yüzündeki nikāb-ı hayâyı yırtarak aktrislik gibi bir meslek-i vahîmeye sevk etsin de sahnelerde süründürsün.

Tesettürü kaldırmak gibi bir ihânete cür'etinizden başka bir de nisvân-ı ma'sûme-i İslâmiyyeyi aktrisliğe, rezîlete mi sevk etmek istiyorsunuz? Gûyâ bu fikrinizde bir isâbet var imiş gibi imâm efendinin *Yulduz* gazetesindeki neşriyât-ı fâsidesini nümûne gösteriyorsunuz. Lâkin o makāleyi okuyan erbâb-ı vicdân ve îmân hiçbir vakit kāiline imâmet gibi bir sıfat-ı mukaddeseyi lâyık göremez. Zîrâ şu "hatta hepsinin harâm olduğunu farz etsek her harâmdan bizi men' etmeye kimin hakkı vardır" cümlesindeki hatâ-yı azîm ve isyânıyla kendisinin derece-i akīdesi anlaşılıyor. Şu hâlde gerek maddî, gerek ma'nevî hiçbir kānûnun emrine hürmet ve mutâvaat etmek istemeyen bir şahsın fikrinden selâmet ummak ayn-ı hamâkattir. Yarın o imâm efendi şarâbın, katlin adem-i hürmeti hakkında bir fetvâ uydurursa onu da kabûl ve tasdîk edelim mi? Uzatmayalım müslümanların dest-i ihtirâmında bir rehber-i mukaddes (elhamdülillâh) var iken şunun bunun sözüyle hareket edemezler vesselâm.

F. Latife

* Süleymanova Hâtun'un evvelki haftaki Kadınlar Dünyası'nda bir resimleri intişâr etmişti ki şer'-i şerîfe büsbütün mugāyirdir. *Sebîlürreşâd.*

HAYÂT-I AKVÂM-I İSLÂMİYYE

CAVA MÜSLÜMANLARI

Cava müslümanlarının ahvâline vâkıf fudalâdan bir zâtın ifâdesine göre Cava müslümanları arasında da hayırlı hareketler başlamıştır. Cavalılar ile Arablardan müteşekkil cem'iyet-i hayriyyelerin idârelerindeki medreselerinde fünûn-ı cedîde ile ulûm-i Arabiyye tahsîl ediyorlar. Batavya şehrindeki cem'iyet-i hayriyyenin dört medresesi bulunup herbirinde leylî ve meccânî olarak seksen talebe tahsîl-i ulûm ediyor. Serbaya şehrindeki cem'iyet-i hayriyye-i İslâmiyyenin de iyi ve faydalı hizmetleri çoktur. Cava Adası'nda yüz bin kadar Arap mevcûd olup bunlar ada sekenesinin en münevver, en zengin tabakasını teşkîl ederler.

Bir de Cava'da Şirket-i İslâm namında mühim bir şirket-i ticâriyye mevcûd olup dokuz yüz bin a'zâsı vardır. Resm-i duhûl yarım rupiyedir. Bu şirketin Solo, Batavya şehirlerindeki merkezlerinden başka her tarafta da şu'beleri vardır. Bu şirketin alâmet-i fârikası ay yıldız olup eyyâm-ı resmiyye ve bayramlarda Cava Adası âdetâ bir Osmanlı kıt'ası şeklini alıyor. Bu şirketin her taraftaki şu'belerinde Osmanlı bayrakları temevvüc ediyor.

Hollanda hükûmeti tebaası demek olan ahâlî-i İslâmiyyenin hukūkunu himâye bahânesiyle bu şirketi taht-ı murâkabesine almak istedi ise de cem'iyât-ı İslâmiyye, şirket mensûbîni müsâade etmediler. Hükûmetin şirket ve cem'iyetler hakkındaki kānûnlarına muhâlif olduğunu ileri sürdüler. Şirketin reîs-i umûmîsi Sololu Hacı Semenhuvî nâmındaki bir zât olup ahvâl-i şirket ve ticârete âid bir de gazete neşrediyor.

Cava'nın sultânı Solo şehrinde ikāmet eder. Fakat Hollanda hükûmetinin müdhiş bir tazyîki altında bulunduğundan hiçbir icrââtta bulunamaz. Hollanda hükûmetinin me'mûr-ı mahsûsundan mâadâ hiçbir kimse ile görüşemez. Fakat bununla beraber ahâlinin sultâna karşı olan ihtirâmları pek yüksektir. Cuma günleri namaza hayret verecek kadar azîm bir alây-ı vâlâ ile çıkar. Ahâlinin bu alâyı görmeye olan tehâlükleri dâimâ Hollanda hükûmetinin canını sıkmaktadır.

Batavya, Serbaya şehirlerinde Cuma hutbelerinde imâm, Halîfe-i A'zam hazretleri için ve asâkir-i Osmaniyye için duâ ettikten sonra Cava sultanının ismini zikreder. Hollanda hükûmeti sâir şehirlerde yaptığı gibi bu şehirlerde de icrâ-yı nüfûz edememiş, hutbelerde Halîfe isminin zikrolunmasına mâni' olamamıştır. Arapların kesreti buna mâni' olmuştur.

Cava müslümanları 36 milyon kadar tahmîn olunmaktadır.

Hollanda hükûmeti Cavalıların silah taşımalarına müsâ-

ade etmez. Müslümanlar umumiyet i'tibârıyla burada da büyük bir tazyîk altında bulunuyorlar. Ehl-i Salîb'e câiz olan müslümanlara tecvîz edilmiyor. Maamafîh son günlerde İslâmlarda intibâh eseri görülmeye başladı. Bilhâssa Hollanda mekteplerinde tahsîl gören gençler bu husûsta büyük yararlıklar gösteriyorlar. Ahâlinin gözleri açılmalarına pek ziyâde gayret ediyorlar. Hele Trablus ve Balkan muhârebeleri, Avrupalıların İslâmiyet'e açıktan açığa olan adâvetleri Cavalıların arasında amîk bir te'sîr icrâ etti.

(eş-Şa'b cerîdesinden muktebes)

EHL-İ SALÎB MEZÂLİMİ

POMAK DİNDAŞLARIMIZ HAKKINDA EHL-İ SALÎB MUHÂREBÂTI DEVAM EDİYOR!

Resmî Avrupa'nın iştirâk-ı ma'nevîsiyle Balkan hükûmât-ı müttefikası tarafından i'lân olunan Ehl-i Salîb muhârebe-i ahîri gerek eski Bulgaristan ve gerek [**331**] istîlâya uğrayan eczâ-yı pâk-i vatanda kemâl-i dehşetiyle el-ân devam ediyor. Her gün Yunanistan, Sırbistan ve bilhassa Bulgaristan'dan gelen âteşîn feryâdlar, âh ü enîn ve figanlar ile cerâid-i mahalliyemiz mâl-â-mâl dolu bulunuyor.

Cem'iyetimiz gerek Bulgarlar ve gerek eski müttefikleri tarafından dindaşlarımız üzerinde, husûsiyle Bulgarların Pomak dindaşlarımızı hıristiyan etmek üzere haklarında revâ gördükleri engizisyon mezâlimine dâir yedinde mevcûd vesâika istinâden alâkadâr bulunan merci'-i âidinin nazar-ı dikkatini celb etmek maksadıyla cerâid-i mahalliyye vâsıtasıyla neşreylediği beyânnâmede delâil-i maddiyye ve müsbite irâesiyle Bulgarlar tarafından bidâyet-i harbde cebren ve kahren tenassur ettirilen ve el-ân da hıristiyan bulunan binlerce Pomak dindaşlarımızın din ve mezheb-i aslîlerine rücû' etmelerine hemen müsâade olunmasını taleb etmesi üzerine Bulgar hükûmetinin mürevvic-i efkârı bulunan nîm resmî *Ekodo Bulgari* gazetesi şikâyât-ı muhıkkamızı tenkîd etmekle kalmayıp şikâyât-ı mezbûrenin bî-asl ü esâs olduğunu söyledikten sonra âdetâ bizi tasdîk ve "Bulgar hükûmetinin mevâîdinde sâdık kalarak mes'eleyi mahallinde tedkîk etmek ve İslâmiyet'e avdet etmek isteyen Pomaklara teshîlât-ı lâzımede bulunmak için bir İslâm a'zâyı da muhtevî bulunan bir komisyon-ı mahsûs teşkîl ettiğini" söylemekle beyânât-ı zâtiyyesini de tekzîb ediyor.

Patagonya'da bile din ve mezhebin, kanâat-i vicdâniyyenin hür bulunduğu şu yirminci asr-ı terakkī ve medeniyette Avrupa'nın göbeğinde ve gözü önünde ahâlî-i müslimenin cebren tebdîl-i dîn ve mezhebleri cihetine gidildiğini gördükleri, işittikleri hâlde –resmî Avrupa'nın sükût ettiği gibi– Avrupa cerâid-i meşhûresi muhâbirlerinin mahallinde tahkīkāt icrâ etmemeleri keyfiyeti felâket-zedelerin mahzâ müslüman olmalarından neş'et eylemektedir. Bu hâl utanmak bilmeyen *Ekodo Bulgari* gazetesinin yâve ve tafra-fürûşluğunda devam etmesini istilzâm eylese bile bugün Salîb ellerinde olarak müslüman köylerinde hâne be-hâne dolaşan müz'ic papasların din nâmına icrâ ettikleri şiddet ve tazyîkāttan ve bunların kuvve-i icrâiyyeleri bulunan komitecilerin bî-emân ellerinden canlarını, ırz ve namuslarını kurtarmak için pek çoğu kanlar ile mülemma' oldukları hâlde büyük şehir ve kasabalara ilticâ eden hattâ İstanbul'a bile gelen Pomak dindaşlarımıza bu sûretle zulüm edildikçe biz her türlü tekzîbâta rağmen izhâr-ı hak için sükût etmeyeceğiz, edemeyeceğiz. Ve her hâlde muhik olan âvâz ve şikâyâtımızı sımâh-ı insâniyyete îsâl için de olanca kuvvetimizle bağıracağız. Ve nihâyet hak tarafımızda olduğu için elbette ihrâz-ı gālibiyet edeceğiz!

Rumeli Muhâcirîn-i İslâmiyye Cem'iyeti
Merkez-i Umûmîsi

* * *

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

BURMA EYÂLETİ

Pagoda Memleketi:

Rangon'dan Mandalay'a gitmeyince bu memleketin birçok hakāyıkı, âdâtı ma'lûm olmaz. Rangon'dan i'tibâren kırk altı kilometrelik mesâfeyi üç sâatte tay, sonra tren Pegu'ya erişir. Bu kasaba vaktiyle Burma Eyâleti'ne iki bin beş yüz senelik bir zamana kadar pâyitaht vazîfesini görmüş ve Osmanlıların Edirneleri kadar Budistler nezdinde kıymeti vardır. Burmalıların bil-cümle an'anât-ı târîhiyye ve kavmiyyeleri bu kasaba dâhilinde temessül etmiştir. Şanlı debdebelerin, muan'an tantanaların mehdi, makarrı olan Pegu kasabası el-ân eski revnakını, azametini muhâfaza ediyor.

Buza Puthâneleri:

Shuvay-hmau-Dau ma'bedi etrafındaki küçük yüz yirmi sekiz puthânesiyle kasabanın güzelliğini, servetini tezyîde hâdim bir vâsıtadır. Burayı görmek ve ziyâret etmek için Budistler her taraftan akın akın gelirler. Atebât gibi burası da tamamıyla Budistler için bir ziyaretgâhtır. Zâirlerin kasaba dâhilinde sarf ettikleri mebâliğle ahâlî-i mahalliyye rızık ve maîşetlerini te'mîn eyliyorlar. Mezkûr Pagoda birkaç mil mesafeden kendisini enzâra arz ile züvvârı cezb eylemektedir. Hazret-i İsa'dan 578 sene sonra bu ma'bedin temeli kurulmuş ve günden güne tezyîn ve tanzîmine Budistler bezl-i himmet etmişlerdir.

Pegu'da mevcûd olan Buza heykellerinin câlib-i dikkat olanlarının en iyisi Shuvay-tha-yaung ma'bedinde Gudama-Buzadır–nın hâlet-i nez'deki heykelidir. Mezkûr heykelin uzunluğu 181, yüksekliği de omuz başlarından i'tibâren elli İngiliz kademidir. Yirmi sene evveline kadar bu heykel bir orman dâhilinde gömülü bir hâlde iken ahîren şimendüfer ameliyât-ı hafriyyesi esnâsında zâhire ihrâc edilip bu puthâneye gönderilmiştir.

Birbiri üzerine bulunup etrâfı boş olan iki kaya taşı üzerinde ve doksan kadem irtifâında bulunan diğer küçük bir Buza ma'bedi cidden görülmeye lâyıktır.

Bu küçük put önünde cihânı nurlandıran dört Buza'nın heykelleri arkalarını birbirlerine verip bağdaş kurmuş bir vaz'iyette mevcûddur.

Buzaların herbiri bir tarafa şarka, garba, şimâle, cenûba bakıp ma'nâlı bir sûrette tebessüm etmişlerdir. Heyâkil-i mezkûre onuncu asırda Pegu'da icrâ-yı saltanat eden Cambodiaular tarafından vücûda getirilmiştir.

Buzaların gaybûbetleri üzerine halîfeleri zu'm olunan Mahinda'dan usûl-i diyânet hakkında ta'lîmât almak için Buza râhibleri vaktiyle buraya –bu ma'bede– mürâcaat ediyorlarmış.

A'sâr ve kurûnun mürûruyla hâl-i harâbîye dûçâr olan heyâkil-i mezkûrenin bulundukları ma'bede Buzistler Kalyanisima tesmiye etmişlerdir.

Rangon-Mandalay:

Rangon'dan Mandalay'a 386 mil mesâfe olup yolun bir kısmı çeltik zirâatiyle mezrû' olup aksâm-ı sâiresi ise çay, bahâr tarla, ormanlarıyla mestûrdur. Mısır-ı Ulyâ ve Süflâ gibi bu eyâlet dahi aşağı ve yukarı nâmlarıyla iki kısma münkasemdir. Pyinmaud istasyonunu geçtikten sonra Yukarı Burma hudûduna girilir. Mandalay'a kadar devam eden yol, dağ ve tepeden ibâret olup cibâl ve tilâl-i [**332**] mezkûrenin şevâhıkında ara sıra güzel ve beyaz renkli puthâneler pek câzib manzaralardır. Mandalay sekiz yüz kadem irtifâında bulunan diğer büyük bir ma'bedin sivri kubbesinin mızrağı tâ uzak –seksen milden– mesafelerden enzâr-ı dikkati celb ediyor.

Mandalay:

Mandalay hadd-i zâtında ma'mûr ve zengin bir kasaba olmakla beraber Asya memâlikinin en güzel ve dilberlerinden addolunabilir.

Dümdüz olan bu kasabanın ortasından cesîm İravadi nehri geçiyor.

Sokakların iki tarafında gars olunan ağaçların gölgesinde oturan Şak kabâili efrâdıyla köylülerin –Burma Eyâleti dâhilinde Şak hükûmeti nâmıyla vaktiyle müstakil bir hükûmet var idi. Ahîren İngiltere'nin müstemlekât ve müsta'merâtına ilhâk edilmiştir. Mezkûr memleket ahâlisinin kısm-ı a'zamı umûr-ı zirâ'iyyede ihtisâs ve tecrübeleri olduğundan, öteye beriye te'mîn-i rızk için dağılmışlardır ki çokları el-yevm Mandalay'da zirâatle uğraşmaktadırlar– manzaraları pek hoştur.

Kasaba-i mezkûrede şâyân-ı temâşâ ve ziyâret olan şeylerden biri de vaktiyle burada icrâ-yı saltanat eden Hükümdâr Theecbus'un tik ağacından ma'mûl oymalı saraydır.

Mandalay çarşısı gibi zarîf ve nazîf bir çarşıya umûm Hindistan'da bile tesâdüf edilmez. İki bin yedi yüz küsûr mağaza ve dükkâna mâlik olan mezkûr çarşı beledî tarafından inşâ edilmiş ve el-yevm bir İtalyan müteahhidine ihâle kılınmıştır.

Mandalay manzara-i umûmiyyesini görmek isteyenlere ya sabâh veyahud akşam vakti, bin metre irtifâında bulunan Mandalay Tepesi'ne çıkmalıdırlar. İnsan burada kendisini latîf bir manzara karşısında bulur. Bu mürtefi' noktadan şehir tamamıyla bâriz ve musattah bir harita gibi görünür.

Arakau Puthânesi:

Mandalay'daki ma'bedlerin en iyisi Arakau puthânesidir. Kasabadan iki mil uzak ve bahçelerin içinde vâkı' olan bu ma'bed Rangon'daki büyük puthâneden sonra Burma Eyâleti dâhilinde mevcûd bulunan bil-cümle maâbide tefevvuk eder. Mezkûr ma'bedin dâhili dâimî sûrette müzdehim olup, ma'bede çıkıp girmek için ittihâz olunan dört medhal ile yollar dâimâ insan ile doludur.

Mandalay kasabasının kurbünde bulunan kurâ ve kasabâtta da görülecek birçok Buza ma'bedleri vardır. Maâbid-i mezkûrenin bir iki büyük ve mühimmini gördükten sonra mütebâkīlerini görmeye hâcet kalmaz. Zîrâ evvelkileri görmekle sâirleri hakkında bir fikir edinilebilir.

İravadi Nehri:

Burma'ya gelenler bu nehir ile etrafındaki kurâ ve kasabaları, menâzırı görmeyecek olurlarsa hiçbir şey görmemiş olurlar. Mezkûr nehir içinde seyr u sefer eden küçük vapurlarda –bizim Şirket-i Hayriyye vapurları gibi– birinci ve ikinci kamaralarla hamam ve âbdesthâneler yolcuların istirâhati için tedârik ve ihzâr edilmiştir. Aynı zamanda vapurda taâm ve çay keyfiyeti de istenildiği gibi tertîb ve tanzîm kılınmıştır. Bu vapurlar Flotila Compang nâmındaki bir İngiliz kumpanyasınındır. Mezkûr vapurların bir kısmı sür'atle seyr u sefer ederek muayyen iskelelerde birkaç dakîka tevakkuf ettikleri hâlde diğer kısmı her iskeleye uğrayarak ahmâl ve eskāl teâtî ettikten sonra yoluna devam eder. Her şeyi, her tarafı görmek arzu eden bir seyyâh için yük vapurlarıyla yolculuk etmek daha muvâfıktır. Çünkü fiâtça ehven olduktan mâadâ vapurun sâatlerce durduğu her iskeleye çıkıp orayı ferâğ-ı bâl ile temâşâ ve seyâhat edebilir.

Bu nehir seyâhati Bağdad'la Basra arasındaki yolculuğa tamamıyla müşâbihtir. Yalnız ara yerdeki fark, bu yolculuk esnâsında insanın gözüne aled-devâm ma'rûz kalan manzara, umrân ve âsâyişi, medeniyet ve intizâmı, usûl ve idâre mükemmeliyetini irâe eylediği hâlde, Irak seferi ma'kûsen insana bedâvet ve vahşeti, harâbî ve perîşâniyeti, adem-i âsâyiş ve intizâmı, idâresizlikle yolsuzluğu temsîl eder.

Bu seyâhat-i nehriyye esnâsında sâat başında ticâretle, umrân ve zirâatle müzdehim ve meşgūl olan kasabalarla ahâliye tesâdüf edilir. Her kasaba ve köy onar bin nüfûstan ziyâde ahâli ile meskûndur.

Nehir vapurlarının uğradıkları ilk sâhil Mingun iskelesidir. Burada vapurumuz iki üç sâat kadar durdu. Buzistlik âleminin en azîm, cesîm ma'bedi bu mahalde yıkık bir hâlde âbirînin enzârına kendisini ma'rûz kılmaktadır. Mîlâd'dan 1797 sene sonra Hükümdâr Bo-Dau-Pya tarafından yirmi sene zarfında inşâ edilmiştir.

Ma'bed tam hadd-i hitâma varacağı sırada Buza râhiblerinden mütebahhir bir Potki –râhib demektir– ma'bedin ikmâl edilmemesine sebeb olmuştur. Râhib kralın nezdine giderek ma'bedi ikmâl ettiği anda kendisinin vefât edeceğini nücûm ve kevâkibden istihrâc ve istinbât eylediğini krala ifhâm ve işrâb eylemiş ise de hükümdâr müzahrafât-ı mezkûreye kulak asmayıp ma'bedi itmâm eylemeye karar vermiş ve ibâdethâne resîde-i hadd-i hitâm olunca mezkûr

kral derhâl vefât eylemiştir. Bu hikâye hiçbir vesîka-i târîhiyeye müstenid olmayıp yalnız ağızdan ağıza bir çok mübâlağât ile sirâyet ve intikāl ederek, Buzalılar tarafından rivâyet edilmektedir.

Fakat ahîren hâdis olan bir zelzele, yüce ma'bedi büsbütün yıkmış ve el-yevm harâbezâr bir hâle münkalib eylemiştir. Mezkûr puthânede isti'mâl olunan taşlar bir sıraya dizilse otuz iki milyon kademlik bir hat teşkîl eyler. Ma'bedin hâl-i hâzırdaki iğrenç manzarası insanların cehâlet ve hodbinliklerini temsîl etmektedir. Yıkık ma'bed de Moskova'nın koca çanından sonra en cesîm bir çanı hâizdir. Mezkûr çanın sesi pek kuvvetli olmakla beraber ağırlığı da doksan tondur.

Hülâsa Rangon'a kadar dört beş günlük mesâfe, baştan sona kadar şâirâne ve dil-rübâ menâzırdan ibâret olup yemyeşil, zümrüd gibi tepeler, dağlar, cesîm ormanlar, güzel ve dil-nişîn sâhiller, bahçe ve mezraalar, latîf ve ma'mûr köyler, kasabalar birer birer insanın gözü önünden tedrîci bir sûrette gelip geçer. Bu mevsim pek latîf olduğundan bu memleket dâhilinde seyâhat için pek elverişlidir.

Rangon: **S**[sin]. **M. Tevfik**

Anadolu Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

AYDINCIK (EDİNCİK) NÂHİYESİ

Anadolu'nun bu mübârek toprağın hemen her köşesi ecdâdımızın hâtırât-ı kahrâmânânesiyle meşhûndur. İnsan bu güzel ve sevimli topraklarda gezdikçe kalbinde ne hazîn, ne ulvî hisler duyuyor! Bütün ovalar, bütün ırmaklar, bütün tepeler… Hep Osmanlı târîh-i şehâmetini tertîl ediyor. Şimdi bulunduğum şu tepecikte* bundan altı asır mukaddem Şehzâde Süleyman Paşa kim bilir ne kadar günler geçirmiş, ne kadar planlar kurmuş idi. O ne keskin, ne kuvvetli nazar imiş ki koca bir denizi aşarak tâ Mürefte, Şarköy tepelerine kadar uzanıyordu. Rumeli'nin o zümrüdîn toprakları bu kahraman Asya evlâdları için bir ka'be-i âmâl olmuştu. O esnâda Osmanlıların efkâr-ı celâdetkârânelerine kesb-i vukûf eden Bizans imparatoru sâhillerde hiçbir gemi bırakmadığı için Osmanlılar bir müddet Marmara'nın coşkun dalgaları karşısında bu tepecikte düşünüp durdular. Vâkıa Osmanlıların denizde gemileri yoktu; fakat kalblerindeki imana, azim ve sebâta deniz nasıl hâil olabilirdi? [**333**] Ağaçları kestiler, sallar yaptılar, koca denizi sallarla aştılar. Marmara'nın uykuya daldığı bir gece idi kamerin sath-ı deryâya saldığı nurlar, ziyâlar altında seksen dilâver tahta parçalarıyla Avrupa'ya geçtiler, Sonra da tâ Viyana kapılarına kadar gittiler.

Âh, o zaman ne zamanlar, o günler ne günler imiş! Bugünkü hâlimizle o zamanı mukâyese ediyorum da yeisimden, infiâlimden dimâğım incimâd ediyor…

Burada daha fazla duramayacağım. Kasabaya kendimi atmak daha iyi olacak. Belki orada beni tesliye edecek bir şeye tesâdüf ederim.

* * *

Tesliye mi?.. Oh, ne temennî-i muhâl! Hiç Anadolu'nun yıkık harâbelerinde dolaşan bir zâir için giryeden, teessürden başka bir nasîb var mıdır? Câmileri gezeyim dedim, kimisinin sıvaları dökülmüş, kimisi cemâatsizlik yüzünden baykuşlara me'vâ olmuş, toz toprak içinde âhir-i ömrünü bekliyor. Kasabanın eski hâlini, eski sâkinlerinin hissiyât-ı dindârânelerini düşününüz: Küçük bir nâhiye merkezi iken vaktiyle burada 35 câmi ve mescide ihtiyâc hâsıl olmuş.

Müslümanların bu hâlde bulunan yalnız müessesât-ı dîniyyeleri mi? Hayır, müessesât-ı dünyeviyyeleri de bundan bedter. Zâten din ile dünyâ tev'emdir. Dünyâsı ma'mûr olmayan milletlerin âhiretlerinden de hayır umulmadığı gibi dinleri bozulan müslümanların dünyâları da perîşân olur gider. İşte misâl: Burada câmiler toz toprak içinde kaldığı gibi, hükûmet konağı da yıkılacak bir hâle gelmiştir.

Sonra müslümanların mekteplerine gelince, bunlar da ağlanacak bir hâlde: Binâları yıkık, dökük, duvarları tavanları örümceklerin taht-ı inhisârında. Tedrîsât ise Nuh zamanından kalma usûl ile icrâ edilip durmaktadır. Sâbık nâhiye Müdürü Aziz Efendi'den Allah râzı olsun, burada maârifi canlandırmak için hayli çalışmışlar. Muntazam bir mektep te'sîsi için lâzım gelen altı yüz lira kadar bir meblağın iâne sûretiyle üç senede tesviyesini ahâliye kabûl ettirmişler. İânât-ı milliyyede bulunmaya pek alışmayan Aydıncık Nâhiyesi için bunu kabûl hayli fedakârlıktır. İâne husûsunda nâhiye merkezi köyler kadar hamiyet ve fedakârlık göstermediğini öğrendim ve teessüf ettim. Muhârebe-i ahîrede Aydıncık gibi diğer nâhiyeler tahammülüne göre altı yüz liradan bin liraya kadar iâne-i harbiyyede bulundukları, ayrıca binlerle kile arpa ve buğday, saman da gönderdikleri hâlde maatteessüf Edincik nâhiye merkezi bu şereften mahrûm kalmıştır. Halbuki Edincik Bandırma'ya yakın bulunması, birçok zeytinlikler ile bağlara, bahçelere mâlik olması hasebiyle diğer nâhiyelere nisbetle her hâlde daha zengindir. Her ne ise inşâallâh donanma iânesinde bunu telâfî ederler.

* * *

Fakat ben kusûru yine büsbütün halka atfedemeyeceğim. Zannederim ki sâhib-i haysiyyet ve hamiyyet rehberlerimiz olsa, hakāyık-ı ahvâli halka tamamıyla anlatabilseler ahâlimiz her türlü fedâkârlığı îfâdan geri durmayacaklardır. Fakat maatteessüf ümmetin rehberi olacak zevâtı yola getirmek için rehberlere ihtiyâc var. Bakınız: Bir Aziz Efendi çıkıyor, iâne-i harbiyyede mümessik davranan halktan 600 lira maârif iânesi te'mîn ediyor. Onun için kusûru büsbütün halkta bulmak istemiyorum.

Anâsır-ı gayr-ı müslimede bir terakkī görülüyorsa bu hep ileri gelenlerinin himmetiyle husûl bulmuştur. Burada hıristiyanlar yakın vakitlere kadar bizden bedter cehâlet içinde pûyân oluyorlardı. Hattâ şimdi bile otuz yaşından yukarı bulunanları Ermenice okuyup yazamıyorlar. Fakat gençlerde okumayan, yazmayan kalmamıştır. Her Ermeni yegân yegân mı ilmin kadrini takdîr etmişler? Hayır. Bütün bu hareketleri, faâliyetleri vücûda getiren Artin Efendi nâmında bir doktordur. Bu zât büyük şehirde oturup ilâ âhiri'l-ömr maîşetini te'mîn edecek kadar bir servete mâlik olduğu hâlde her türlü istirâhatini terk ederek kalkıp buraya bir nâhiyeye gelmiş, mektepler te'sîs etmiş, Ermeni çocuklarını oraya

* "Bardak Durmaz" Bayırı.

toplamış, okuyup yazma öğretmiş, milliyetlerini tanıttırmış. Hâsılı az zamanda büyük bir terakkī husûlüne muvaffak olmuş. Ne kadar şâyân-ı gıbta bir fedakârlık, bir muvaffakiyet! Bizim noksânımız işte bu cihetlerdedir. Biraz fikrimiz tenevvür etti mi, âlî bir mektepten diploma aldık mı artık böyle nâhiyelerde, köylerde çalışmayı zül addediyoruz. Mutlak nezâretlerin kadifeli koltuklarına gözlerimizi dikiyoruz. Demek ki tahsîlimiz, milletimiz için değil, sırf kendi menâfi'-i şahsiyyemiz için! Böyle mi olmalı?

Bu acıklı levhaları daha ziyâde mekâtib-i âliyyeden me'zûn arkadaşlarımla, ikmâl-i tahsîl eden talebe efendilerin enzâr-ı ibretlerine arz ediyorum. Bu hakīkatleri görsünler, bu fecâyi'le mâlî levhaları seyretsinler de vicdânlarının itâbları karşısında kusûrlarını i'tirâf ederek millete hizmete şitâbân olsunlar. Karanlıkta kalan bîçâre Anadolu köylerini ilimleriyle, irfânlarıyla nurlandırsınlar.

Gelsinler, buradaki anâsır-ı gayr-ı müslimenin müessesât-ı dîniyye ve dünyeviyyelerini görsünler de millete nasıl hizmet edildiğini öğrensinler. Mektepleri birer saray, kiliseleri granit taşlarından inşâ olunmuş, içlerindeki tezyînâtı ise gözleri kamaştırıyor. Hep bunları hıristiyan ahâlinin iânesiyle te'sîs eylemişler.

Ermeniler böyle. Rumlara gelince onların da "Papadopulo"ları kendilerini ihyâ etmiş. Bu zât Edincik civârında, Bandırma karşısında Perama nâm köyde inşâ ettirdiği cesîm mektebi kâfî göremediğinden şimdi aynı mahalde yeniden üç bin lira sarfıyla mükemmel bir kız mektebi de yaptırmak üzeredir. Rumlar için pek hamiyetli olan bu zâtı hep müslümanlar bilir. Çünkü hepsinin kadınları dantelalarını oradan alıyorlar. "Haci Polo Mağazası" sâhibi işte kazandığı paraları böyle köylerde Rum kardeşlerine mektep yaptırmak sûretiyle bezl etmekte bir hazz-ı vicdânî, bir zevk-i millî duyuyor. Bizim zenginlerimizin ise böyle bir köyde mektep te'sîs ettiğini kim işitmiştir?

* * *

İlim ve irfân cihetiyle gayr-ı müslim anâsırın nisbet kabûl etmeyecek derecede mâ-dûnunda bulunan müslümanların sâha-i iktisâdda gayr-ı müslim vatandaşlarıyla rekâbet edemeyecekleri ise pek tabîî bir netîcedir. Sonra biz fakr u sefâlet içinde, onlar refâh ve saâdet içinde! Bu da tabîî değil mi? Onlar çalışmanın yolunu biliyor, biz ise hep [1](اِنَّا وَجَدْنَا...) nazariyesi ile sürüklenip gidiyoruz. Sonra burada zeytin, koza, üzüm, meyve mahsûlâtı çoktur. Çok ama İslâmların cebine giren para onlara nisbetle ne kadar nisbetsizdir. Fakat tabîî değil mi? Bizim İslâm yağhânelerinde sekiz amele çalışıyor, yağı el ile sıkıyorlar. Rumların ise büyük büyük fabrikaları, şirketleri var. Günde altı, yedi bin okka zeytin yağı çıkarıyorlar!...

Nasıl? Gördünüz mü bizimle onlar arasındaki farkı? Sonra da sıkılmadan onlarla boy ölçüşmeye kalkışırız. Ama sen, yine kendini gālib sayarsan ona diyecek yok. Hemen Allah ümmet-i Muhammed'i gaflet uykusundan uyandırsın. Başka bir ümîd kalmadı.

Ömer Fuad

[1] Zuhruf, 43/22.

Haçin'den Mektup:

MÜSLÜMANLAR MESKENETTE, ERMENİLER FAÂLİYETTE

Her yerde olduğu gibi burada da İslâmlar cehâlet, fakr u zarûret, zillet ve meskenet içinde ömür süregeliyorlar! Karşılarında Ermeni unsuru alabildiğine terakkī ettiği hâlde bizimkiler günden güne tedennî etmektedirler. Bütün ticâret ve san'at Ermeniler elindedir. Her ne kadar arâzi müslümanların elinde ise de mahsûlât Ermenilerin anbarlarına doluyor! Arâzi sâhibleri birer amele menzilesindedir. Müslümanlar çalışıyor, paralar Ermeni kasalarına akıyor.

[**334**] Maârife gelince bizimkiler hâlâ elifi görse mertek sanır. Ermenilerde ise bugün okumak yazmak bilmeyen hiçbir ferde tesâdüf edilmez. Bizim yıkık, harâb mektep vîrâneleri karşısında onların kilise mektepleri birer saraydır. Bu mekteplerde bugün iki binden ziyâde çocuk tahsîl etmektedir. Hârice gönderilen talebe de hayli mikdara bâliğ olmaktadır.

Çocuklara verilen terbiyenin esâsı müdhiş bir taassub-ı hıristiyânîden ibârettir. Çocuklar hep bu mefkûre ile terbiye ediliyor. Her çocuk kiliseye müdâvemete mecbûrdur. O derecede ki bir defa kiliseye gitmeyen çocuktan muallim cezâyı nakdî alır.

Ermeni çocuğunun nazarında Hıristiyanlık pek mukaddes bir din, kilise pek mukaddes bir yerdir. Hıristiyanlık ve kilise Ermeni çocuğunun hayatından mukaddemdir. Hıristiyanlık ve kilise uğrunda Ermeni çocuğu hayatını fedâ etmeyi işten bile saymaz.

Çocuklar işte hep bu sûretle yetiştiriliyor. Bulunduğum hâne komşusunun on yaşında bir çocuğu var ki hizmet ediyor. Geçen Cumartesi günü idi çocuğu çağırdım. Hemşîresi çıktı: –Mardiros kiliseye gitti efendim, dedi.

–Mardiros henüz çocuktur, dedim. Günâhı yoktur ki kiliseye gitsin.

–Evet efendim, çocuğun günâhı olmaz. Fakat kiliseye gitmezse muallim cezâ alır.

Her kiliseye bir muallim gidiyor. Gelen talebeyi yazıyor. Ertesi günü her muallim yaptığı defteri müdüre tevdî' eder. Müdür tarafından tedkīkāt icrâ olunur. Her hangi talebe kiliseye gitmemiş ise bir guruş cezâ-yı nakdî ile mahkûm edilir.

Mektebe gitmemenin cezâsı ise on beş sopadan başlıyor.

Sonra Ermeni lisânına verilen ehemmiyet de pek büyüktür. Çocuk gerek mektepte, gerek hâricinde mutlaka Ermenice konuşmaya mecbûrdur. Ermenice'den başka bir lisân ile konuşan çocuktan beher kelime için beş para cezâ-yı nakdî alınıyor..

Büyüklere gelince rakı ve tütün isti'mâl edenler cemâatin muâvenet-i maddiyye ve ma'neviyyesinden mahrûmdur. Ermeniler için kahveye gitmek, meyhânede oturmak, gençler için sigara içmek en şenî' bir ahlâksızlıktır. Bu gibiler derhâl murahhasa tarafından tecziye edilir. Haçin'de üç meyhâne, bir kahve[hâne] vardır. Bunların müste'ciri ve müşterisi müslüman ahâli ile me'mûrînden ibârettir.

Zaman olur teessürümden sâatlerce ağlarım. Yâ Rabbi bizdeki bu miskinlik, bu ahlâksızlık nedir? Bence bütün bu

idbârın esâsı, menbaı cehildir. Bütün bu fenâlıklar oradan geliyor.

Sonra dalâlette kalan bu halkı irşâd edecek rehberlerimiz, yani ulemâ sınıfı da dünyâdan bi-haber. Bütün gözlerini cennetin hûrilerine çevirmişler. Falan duâyı oku, al sana yetmiş bin hûri! Yüz bin gılmân! Elmas şişelerden şarâblar sunuyorlar. Bizim bütün vaazlarımızın esâsı bundan ibâret! Kurban bayramında bizim hoca efendi kurbanların yevm-i âhirette birer at olacağını, ona binerek sırât köprüsü geçileceğini, müteaddid kurban kesenlerin müteaddid atları olacağını, bunlardan birine binip, diğeri yedekte çekileceğini anlatıp durdu. Ben iki tane kesmeye niyyet etmiştim. Âhirette yedekte çekmek sıkıntısından kurtulmak için bir tane kesmekle iktifâ ettim. Kurbanın biraz da menâfi'-i dünyeviyyesinden, esbâb-ı ictimâiyyesinden bahsedilse olmaz mı? Hayır olmaz. Dünyâ dâr-ı mihnet! Onun sözü mü olur?

Sonra bir de kiliseye gidip papası dinle. Herif, iktisâdî, idârî, ictimâî, hattâ siyâsî bütün hayat için elzem olan mesâilden bahsediyor, cemâatin fikrini tenvîr, harekâtını tanzîm, terakkī yollarını irâe eyliyor. Sonra halk alabildiğine sâha-i terakkīde koşup gidiyor. Beride işte bizimkiler kahve köşelerinde miskin miskin tavla, iskanbil oynuyor.

Âh ne diyeyim, nasıl söyleyeyim… Hemen Allah müslümanlara intibâh versin.

Haçin: **Mehmed**

* * *

Lazkiye'den:

İSTANBUL'UN HAKĪKĪ ULEMÂSI İLE DÂRÜLFÜNÛN İLÂHİYÂT ŞU'BESİ VE MEDRESETÜ'L-VÂİZÎN'İN GENÇ VE FEDÂKÂR TALEBELERİNİN NAZARGÂH-I DİKKATLERİNE

Geçen gün berây-ı seyâhat bazı arkadaşlarla civârımızda bulunan iki Türkmen nâhiyesine gittik. Her köye uğrayarak dindaşlarımızla hasbihâl ettik. Garîbi şu ki bu müslümanların kendilerine âid darb-ı meselleri var iken Ermenilere âid mesellerden temsîl getirerek sohbet edişleri nazarımı celb etti. Kendilerinden suâl ettim: –Yâ hu bu meselleri sizler nereden öğrendiniz? Cevaben dediler ki: –Yâ Efendi! Bizim komşu köylerimiz Ermeni'dir. Her gün de Keseb karyesine gider geliriz. Bize çok i'tibâr ederler. Beraber yer içeriz. Onlardan öğreniriz… dediler.

Mes'ele büsbütün zihnimi teşvîş etti. Dışarı çıkarak gezinmeye başladım. Bir köylü yanıma geldi. Kendisinden ince ince tahkīkāta başladım. Burada dinimizin aleyhinde neler söyleniyor? Dedim.

– Efendim dedi, bizim dinimizin hak olmayıp uydurma olduğunu, hükûmetimizin de yarın öbür gün mahv olacağını söylüyorlar. Hakīkaten gazetelerde böyle yazıyormuş. Sen ne dersin ağa?

Lâzım olan cevap verildi. Kendilerine kitap falan bir şey dağılıp dağılmadığını suâl ettim. Dedi ki:–Geçen gün Keseb'e gitmiştim. Dostumun birisi bana bir kitap verdi. Oku da dinin hangisi hak olduğunu anlarsın dedi. Ben de aldım. Okumak bilmiyorum, çocuğum okusun diye eve getirdim.

Kitabı getirttim, elime aldım, adresine baktım. Ne göreyim: İngiltere'de teşekkül eden bir cem'iyet-i hayriyye (!) tarafından tab' ettirilmiş Türkçe *İncil*! Hemen heybeye attım. Köylüyü topladım, cümlesine suâl ettim: Cümlesinde de bu kitap mevcûd, meccânen veriyorlar. Hemen söze başlayarak bunları yola getirmek ve kitapları yakmak için nesâyihde bulundum. Te'sîr de etti gibi gördüm. Ne kadar olsa sarıklı değilim.

Oradan hayvanıma binip bir sâat mesâfede olan Bağcağız karyesine gittim. (Ermeni köyüdür.) Burasını Latinleştirmek için bir Fransız papası ta'yîn olunmuş. Esasen İspanyol'dur. Mükemmel Türkçe ve Arapça'ya âşinâdır. Büyük bir kilise, müteaddid odalar ve mektep binâsı dâhilinde oturmakta. Yanına girdim. Büyük bir iltifâtla kabûl olundum. Yarım sâat sonra bir de Türkmen geldi. "Yaşı yetmiş" yanımızda oturdu. O gün de Efrencî mîlâd-ı İsa idi. Sofraya oturduk. Taâma başladık. Kebîr bir şarâb şişesi açıldı. Bir bardak bendenize sundular. Basura mübtelâ olduğum için içmeyeceğimi söyledim. Bizim koca Türkmen kendisi doldurup boyuna atıyor. Yemekten kalktık. Türkmeni bir kenara çekip suâl ettim:

[**335**] –Eskiden beri içer misin? dedim. Cevaben: "Hayır, bu reis efendi, yani papas geleli içiyorum. Fâidesini de gördüm. Zararı yokmuş" demesin mi? Kendi kendime bir âh çekip yutkundum.

Oradan da ayrıldık. Köylerde tahkīkāta başladım. Her müslümana meccânen birer *İncil* dağıttıklarını haber aldım. Bazılarında *Tevrat* tercümesi dahi mevcûd. Hele Cisr-i Şugûr kazâsı, ez-cümle Ordu nâhiyesi müslümanlarına âdetâ tahakküm etmişler. Her gün de bunlar kandırılmak üzere. Nasılsa şimdiye kadar burada mevcûd hükûmet bunu haber almamış, görmemiş. Merkeze gelince makām-ı âidine mes'eleyi arz ettim. Onların ne yapacağını bilemem. Fakat bizim cem'iyet-i ilmiyye ve dîniyyemiz gezip de bunları görse olmaz mı? Muhârebe esnâsında merhûm Mahmud Şevket Paşa zamanında Çatalca hatt-ı müdâfaasında bulunur iken, bir hoca gelmişti. Görünüşte hiçti. Fakat söylemeye başladığı zaman ağlattırmadık bir ferd bırakmamıştır. İsmi de vaktiyle Edirne Kādıaskerliği'nde bulunmuş Hüseyin Efendi olacak ki Üçüncü Fırka'nın vâizliğine ta'yîn olunmuştu. O gibi zât-ı şerîfler buralara da gelip müslümanlara nasîhat etseler ne olur! Ez-cümle Nusayrîler burada ekseriyeti teşkîl ederler. Bunlar birer şeyhin emrine tâbi'dir. Kısm-ı küllîsi âsîdir. Ne asker, ne vergi, hiçbir şey vermezler. Bunları yola getirmek de pek kolay, dînî cem'iyetle merâm eder ise bunlar pek çabuk dîn-i mübîn ile müşerref olurlar. Acaba niçin bunlar düşünülmüyor? Düşünülüyor da icrâ olunmuyor?

Âh, ey muhterem zevât! Geliniz, geziniz, görünüz! Cehâlet son derece. Buralarda müteşebbis ulemâ yok. Varsa da bazıları ahlâksız. En birinci fenâlıkları kendileri yapar. Hâmî-i dîn değil, hâin-i dîn olsalar gerek. Nusayrîlerin âdâtlarından elime geçirdiğim birkaç parçaları takdîm ediyorum. Okuyunuz da burada bunlara karşı hiçbir teşebbüste bulunmayan ulemâ olacak zevâtın ne mâhiyette olduklarını anlayınız.

Artık sizler için İstanbul muhîtinden taşralara çıkıp dîn-i mübîn-i Ahmedî'nin selâmeti için çalışmak farzdır. Kusûruma bakmayınız, sevgili ulemâmızdan olduğunuz için şu varaka-i âcizîyi evvelâ sizlere takdîm etmek şerefiyle müşerref oluyorum. Siz de bu mektûbumu İstanbul'un hakîkī ulemâsının, Dârülfünûn İlâhiyât Şu'besi'nin ve Medresetü'l-Vâizîn'in genç ve fedâkâr talebelerinin enzâr-ı munsifâne ve dindârânelerine vaz' ediniz. Me'mûldür ki İslâm'ın derdine çâre düşünülmeye başlanır. Allah tevfîk ve selâmetler ihsân buyursun.

Lazkiye: ***

NUSAYRÎLERİN DUÂLARI

بسمله اللهم انى اسألك يامولاى يا امير النحل يا عظيم يا احسن ما يرا لنائم فى منامه وهو يسمع الصوت ويعرف الحسن ولم يرى الشخص وهو انيادى وهو انيادى ويقول لبيك لبيك سعد يك سعد يك يامولاى يا ابن ابى طالب يا رغبة كل خائف وهارب يا قديم يامن انت الهنا باطنا وظاهراً يامن اظهرين فى ما ابطنت واجتحبت بالمحمدية واكملت بالنورانية ودعوت من نفسك بنفسك اللهم اشرقت انوارك واسطع ضيائك نجنى من شرفمص الموقيه من النسغ والمسح والرسخ والقش والقشقاش وان ترزقنا اماناً لاخوف بعده وعزاً لاذل بعده ونصراً لا كسراً ورضاءً لاسخط وايماناً لاكفراً بعده وغناءً لافراً لنا ولجيمع اخواننا المؤمنين بحق اسمك القديم ونور سر الولى ابن الولى ابى الحسمين محمد بن على الذى اجلى قلوبنا بنور العلم ولاايمان وثبتنا على طاعتك وارزقنا فى الدنيا وفى الأخرة شفاعتك بسر الولى ابن الولى ابى الحسين محمد بن على اسعدهم الله تعالى.

Diğeri

بسمله اللهم انى اسئلك يا مولاى ياعظيم يا مالك الملك يا رب الارباب يا مالك الارقاب يا عزيز يا وهاب ياتواب يا من اذا دعاه عبده المؤمن يستجيب دعاء اللهم انى اسئلك يا مولاى يا امير النحل يا على يا عظيم يالقرة الثمانية بالخمسة المصطفيه بالسنة الجلى والسبعة كواكب الدرية بالثماتى حمالة العرش بالتسعة المحمدية بالعشرين الزكية بالحادى عشر مطلع البالية يامرلاى يا امير النحل يا على يا عظيم.

Okumalarının Sûret-i İcrâsı:

Sabahleyin güneş doğar iken güneşe doğru yürümeye başlarlar, şemse teveccüh edip bunları okurlar. Şâyed o esnâda önlerinden hıristiyan geçer ise (hâşâ) namaz dedikleri bu hâli tekrar ederler. Şâyed müslim geçer ise zarar etmez, yalnız la'net okurlar.

ŞUÛN

Dâru'l-Hilâfe:

İslâm Ticârethânelerinin Bir Karârı – Bugünden i'tibâren Cum'a günleri öğle namazı vakti Dâru'l-Hilâfe'deki İslâm ticârethânelerinin bir buçuk sâat kapanması kendi aralarında karârgîr olmuştur.

Trablus:

Trablus'daki Osmanlı Askeri – *Tan* gazetesinin Dersaâdet muhâbirinden: "İtalya sefîri Türkiye nezdinde Trablusgarb'da bulunan Osmanlı askerinin geriye çağrılması hakkında bir teşebbüste bulunmuş. Bâbıâlî de buna cevaben gerek Trablusgarb ve gerek Bingazi'de Osmanlı askeri bulunmadığını, şâyed kalmış ise Osmanlı ordusu ile hiçbir râbıtaları mevcûd olmayıp onların yerlilerle kendi hesâblarına çalıştıklarını bildirmiştir."

İtalya:

Trablusgarb Masârıf-ı Harbiyyesi – Roma, 24 Kânûnisânî: Trablusgarb muhârebesinin İtalya için bir milyar frank masârıfı bâdî olduğu Meclis-i Vükelâ'da icrâ kılınan tedkīkāt netîcesinde tebeyyün eylemiştir.

Henüz bu bir şey değil. Daha nice milyarlar mahv ü hebâ olup gidecektir. Şeyh Senûsî hazretleri ve maiyyetindeki mücâhidîn-i İslâmiyye inşâallâh Trablus'u İtalya'ya mezar yapacaklardır.

Aden:

Hind Ordusu'nda İtâatsizlik – Londra'dan *Berliner Tageblatt*'a iş'âr olunuyor: Aden'de ârâm-sâz Yüz Dokuzuncu Hind Piyâde Alayı'nın [**336**] Kumandanı Miralay Walker on dört gün hapse mahkûm edilen bir nefer tarafından kurşun ile katlolunmuştur. Miralayın imdâdına şitâb eden yerli bir zâbit dahi katledilmiştir. Maktûllerin cesedleri Aden'de bulunan bil-cümle İngiliz ve Hind asâkiri hâzır olduğu hâlde defnolunmuştur.

İran:

İran'da Meşrûtiyet Aleyhinde – 22 Kânûnisânî târîhiyle Isfahan'dan Viyana gazetelerine iş'âr olunuyor: "Salâhiyetdâr bir menba'dan teraşşuh eden ma'lûmâta nazaran İran'da Meclis-i Meb'ûsân intihâbâtı başlamak üzere olması münâsebetiyle Necef'teki mollalar idâre-i meşrûtiyyenin gayr-ı sâfî olduğunu i'lân eylemişler ve İran'daki diğer ulemâdan dahi aynı yolda i'lânâtta bulunmaları için tahrîren taahhüdnâmeler almışlardır. Hükûmet intihâbâtı icrâda ısrâr edecek olursa gāyet vahîm iğtişâşât zuhûr edecektir."

Talebe Arasında Mücâdelât – Tebriz'de iki medrese talebesi arasında öteden beri zıddiyetten dolayı gāyet şedîd bir müsâdeme vukū' bulup tarafeynden birçoğu mecrûh olmuş ve mücâdele gāyet vahîm bir şekil aldığından polis müdâhaleye mecbûr olmuştur.

Kafkasya:

Bakü'de İslâmların Emlâki – Dünyânın en zengin neft madenleri civârında olmak hasebiyle Rusya'nın en büyük şehirlerinden bulunan Bakü'de ne kadar emlâk olduğu ve bu emlâkin kimler elinde bulunduğu hakkında ahîren bir istatistik tertîb edilmiştir. Bu istatistikte şehr-i mezkûrdaki emlâkin kısm-ı a'zamı İslâmların elinde olduğu tahakkuk ediyor. Şöyle ki şehr-i mezkûrda cem'an 9.425 kıt'a mülk olup bundan müslümanlarda 7.590, Ermenilerde 1.154, Ruslarda 566, Almanlarda 46, Mûsevîlerde 30, Lehlerde 14 ve sâir unsurlarda 30 kıt'asına mâlik bulunmaktadır.

Büyük Bir İslâm Bankası – Bakü'deki İslâm milyonerlerden Zeynelâbidîn Tagiyef Efendi ile Musa Nakiyef Efendi Rusya Başvekili Kokofçef'e bâ-telgraf mürâcaat edip Bakü'de birinci sınıf tüccâra mahsûs iki milyon ruble sermâye ile bir banka te'sîsine müsâade edilmesini iltimâs eylemişlerdir. Bu İslâm bankası Kafkasya'nın en büyük bankalarından biri olacak ve müessislerinin İslâm olması hasebiyle mahallî İslâm tâcirlerine pek çok nef'i bulunacaktır.

Dağıstan:

Mehâkim-i Şer'iyyenin Lağvı Teşebbüsü – Kafkasya'daki Türkçe matbûâtın beyânına nazaran Dağıstan'da Kazavâthâne ta'bîr olunan mehâkim-i şer'iyyenin lağvı için dahi Rusya hükûmeti tarafından teşebbüs vâkı' olmuş ve bu husûsta şimdiden tedârikâta başlanmıştır. Rusya hükûmeti gûyâ mehâkim-i şer'iyyede türlü türlü sû'-i isti'mâlât vukūa gelmekte olduğundan bunların lağvı ile umûm Rusya'da usûl-i adliyyenin tevhîdi lüzûmuna kāil olmuş imiş.

Fas:

Fransız Me'mûr-ı Siyâsîsinin Katli – Tanca 24 Kânûnisânî: Fransa Başkonsolosu ve me'mûr-ı siyâsîsi Mösyö Şövalye de Valdrom, dün şu sûretle itlâf edilmiştir. Mösyö Valdrom'un dün bir öğle ziyâfeti vermesi mukarrer bulunuyordu. Kendisinin aşçısı ansızın iş göremeyeceğini beyân eylediğinden Mösyö Valdrom aşçıyı nezdine celb etmiş ve hizmetine hitâm verildiğini ihbâr eylemiştir. Bunun üzerine aşçı hâmil olduğu tabancayı çıkararak iki defa ateş ve diplomatı mühlik sûrette şakağından yaralamıştır. Mösyö Valdrom hevl-i cân ile ancak "Beni öldürdü!" kelimelerini telaffuza muvaffak olarak derhâl teslîm-i rûh eylemiştir.

Hindistan:

Hindistan'da Afgan Çeteleri – Hindistan'ın şimâl hudûdunda kâin Peşâver'den iş'âr olunduğuna nazaran Hindistan'ın şimâl hudûdunda Afgan çeteleri yeniden faâliyete başlamıştır. Ez-cümle Paşak'tan Kalküta'ya gitmekte olan posta trenine Cihângir istasyonu civârında Afganlılar hücûm ile trenin makinisti olan İngiliz ile ateşçiyi telef ettikten sonra treni yağma ederek posta vagonlarındaki kıymetdâr eşyâ ve nükūdu alıp götürmüşlerdir.

Afganistan:

Afganistan'da Askerî Casusluk Teşkîlâtı – Türkistan-ı Rusî Mahkeme-i Âliyyesi Müddeî-i Umûmîsi, Afganistan tebaasından Muhammed oğlu İbrahim ile Hâce Muhammed Abdülkerim'i Afganistan'ın askerî casusları addederek haklarında ta'kîbât-ı kānûniyyeye ibtidâr eylemiştir. Bu iki Afganlı, Rusya'nın Mâverâ-i Bahr-i Hazar Vilâyeti'nde 1912 ve 1913 senelerinde ikāmet edip Muhammed oğlu İbrahim Kâbil'de Afgan hükûmeti ricâlinden Kuş Hân'a ve Hac Muhammed Abdülkerim'i dahi Afganistan vâlîlerinden Nâibü'l-hükemâ Server Hân'a, Rusya'nın Türkistan'da bulundurmakta olduğu kuvâ-yı askeriyyenin mikdarı ve kıt'aların hangi sunûfa mensûb olduğu, Rus asâkirinin esliha ve echizesi, Afganistan hudûdunda bulunan Köşk, Tahtapazar, Karakolhan, Taşköprü, Merviçak gibi kıt'alarda bulunan Rus kuvâ-yı askeriyyesinin kuvvet ve mikdarı, Rus asâkirinin tarz-ı hareketleri, Köşk ve Merv şehirlerinin planları, Rusya Harbiye Nezâreti tarafından inşâ olunacak Tahtapazar-Taşköprü demiryolunun güzergâhının nerelerden geçeceği hakkında ma'lûmât-ı mufassala göndermişlerdir. Bu iki casusun Afganistan hükûmetine vermiş olduğu ma'lûmât, Afganistan tarafından Rusya'ya bir taarruz vukūunda Afgan ordusunun pek çok işine yarayacak derecede mühimdir. Bu iki Afgan askeri Rusya'da seferberlik esnâsında cârî olan kavânîn-i askeriyye ahkâmına tevfîkan muhâkeme olunacaklardır.

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası'nda Basılmıştır

H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد — Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl: H. Eşref Edib — والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

5 Şubat 1914 — 9 Rebîulevvel 1332 — Perşembe — 23 Kânûnisânî 1329 — Cild: 11 - Aded: 282

HADÎS-İ ŞERÎF

SEBÎLÜRREŞÂD CERÎDE-İ İSLÂMİYYESİ HEY'ET-İ TAHRİYYE-İ MUHTEREMESİNE

انَّ اللهَ تعالى يُؤَيِّدُ هَذَا الدِّينَ برجل فاسقٍ[1]

Birçok mecâlisde işittiğim ve aynen bâlâda yazdığım hadîs-i şerîfin bendenizde hâsıl eylediği bazı mülâhazât ve tahassüsât –bunları hadîs-i şerîfin ihtimâl-i sıhhati münâsebetiyle şimdi tavzîh ve tafsîl etmekten ihtirâz eyledim– sâikasıyla senedinin ve kütüb-i mu'tebere-i ehâdîs-i şerîfenin hangisinde mezkûr bulduğunun tetebbuât-ı dîniyye ve tedkīkāt-ı şer'iyye ile hâiz-i ma'lûmât-ı vâsia olan sizin gibi zevât-ı âliyye-i muhteremeden [2](فَسْئَلُوا...) fermân-ı Sübhânîsine imtisâlen istîzâha mecbûr kaldım. Hadîs-i şerîfin sened-i sahîha müstenid olduğu takdîrde aleyhi's-salâtü vesselâm Efendimiz'in akvâl-i nebeviyyelerinin herbirisinde lâ-yuad ve lâ-yuhsâ hikmet ve menfaat mevcûd olduğu cihetle bu kavl-i şerîfdeki hükm-i celîle ve menâfi'-i adîdenin tahlîlât ve tedkīkātını ve ezhân-ı nâsda sû'-i tefehhümât husûle getirecek efkârın tashîh ve hakīkatin kabûlünü istilzâm eyleyecek sûrette iknâât-ı ilmiyye ve muhâkemât-ı mantıkıyyeyi ihtivâ eyleyecek ve şu asırda âlem-i İslâm'da böyle bir mes'elenin ahvâl-i idâriyye ve ictimâiyye nokta-i nazarından hâiz-i ehemmiyyet-i azîme olmasından bir an evvel tenvîr-i hakīkat ve teb'îd-i şübühât için bu hafta muhterem *Sebîlürreşâd*'ın sahâifini tezyîn edecek bir makāle-i dîniyyeyi nazar-ı ibtihâc ile mütâlaa edebileceğimi ümîd ederim.

Sebîlürreşâd'ın hürmetkâr bir kārii

Mehmed Hâşim

CEVAP

Hadîs-i mezkûr kütüb-i hadîsde şöyle tahrîc olunmuştur: (إِنَّ اللَّهَ لَيُؤَيِّدُ هَذَا الدِّينَ بِالرَّجُلِ الفَاجِرِ – رواه الصحيحان) –Revâhû's-sahîhân.

Hadîs-i şerîf gazve-i Uhûd veya gazve-i Hayber'de vârid olmuştur: Muhârebe esnâsında cânib-i müslimînde bulunan bir zât pek ziyâde yararlık göstermiş olduğu hâlde yaralandıktan sonra intihâr ettiğinden Nebiyy-i Zî-şân efendimiz hazretleri "(إِنَّ اللَّهَ لَيُؤَيِّدُ هَذَا الدِّينَ بِالرَّجُلِ الفَاجِرِ)= Cenâb-ı Hak bu dini (Dîn-i İslâmı) recül-i fâcir ile te'yîd eder" buyurmuşlar idi.

Yine bu hâdiseden dolayı [3](إِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ عَمَلَ أَهْلِ الجَنَّةِ، فِيمَا يَبْدُو لِلنَّاسِ، وَهُوَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ عَمَلَ أَهْلِ النَّارِ، فِيمَا يَبْدُو لِلنَّاسِ، وَهُوَ مِنْ أَهْلِ الجَنَّةِ – رواه البخارى) = "Bir kimse ehl-i nârdan olduğu hâlde zâhirde ehl-i cennet amelini işler, bir kimse zâhirde ehl-i cennet amelini işler de yine ehl-i cennetten olur" hadîs-i şerîfini irâd eylemişler idi.

Yine bu meâlde [4](إِنَّ اللَّهَ يُؤَيِّدُ هَذَا الدِّينَ بِأَقْوَامٍ لَا خَلَاقَ لَهُمْ – رواه الطبرانى و احمد فى منده). "Cenâb-ı Hak bu dini evsâf-ı hamîde ile mevsûf olmayan akvâm ile te'yîd eder" hadîs-i şerîfi vârid olmuştur.

Usûl-i fıkıhda beyân olunduğu üzere husûsî sebebe i'tibâr yoktur, belki umûm lafza i'tibâr vardır. Sebebin hâs olması hükmün umûmuna münâfî değildir. Buna mebnî bazı ulemâ: "Âlim-i fâsık ile imâm-ı câir de buraya dâhil olur" demişlerdir.

"Müşrikten istiâne etmeyiz" meâl-i şerîfinde bulunan [5](إِنَّا لَا نَسْتَعِينُ بِمُشْرِكٍ – رواه ابو داود وابن ماجة) hadîs-i şerîfi, şürrâh-ı hadîsin beyânlarına göre; ihtiyâc-ı ekîd görülmedikçe müşrikten taleb-i muâveneti men' ediyor, maamâfih mevzû'-ı bahsimiz olan hadîs-i şerîfe muârız değildir. Zîrâ müşrik başka, müslim-i fâcir başkadır. Şârih-i Buharî Aynî'nin beyânı-

[1] (وَأَنَّ الله يُؤَيِّدُ هَذَا الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ) şeklinde, Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-Îmân, 47; Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Cihâd (3062).

[2] Nahl, 16/43.

[3] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Cihâd, 76.

[4] Ahmed ibn Hanbel, *Müsned,* 20454.

[5] İbn Mâce, *Sünen,* Kitâbü'l-Cihâd, 27.

na göre: Bazı ulemâ indinde bu hadîs-i şerîf bir vakte hâsdır, müşrikten istiâne câizdir. Nitekim Nebiyy-i efham sallallâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretleri Hevâzin Muhârebesi'nde müşrikînden Safvan bin Ümeyye'den istiâne etmiş, yüz deve almış idi.

Hatta Safvân kendisine: Sen dîn-i Muhammed –sallâllâhu aleyhi ve sellem– üzere olmadığın hâlde nasıl Muhammed –sallâllâhu aleyhi ve sellem– ile beraber mukātele ediyorsun? diyenlere (رب من قريش من رب من هوازن) demiş idi.

Sorduğunuz hadîs-i şerîf tashîh [tasrîh!] ettiğim vechile *Buhârî*'de [**338**] Ebû Hüreyre –radıyallâhu anh–dan gelen tarîk-ı sahîh ile (Ez-Zührî an İbni'l-Müseyyib an Ebî Hüreyre) vârid olmuştur. Zührî'den Şuayb ile Ma'mer rivâyet ediyor. Böylece iki kol ayrılarak *Buharî*'ye vâsıl oluyor.

Hadîs-i şerîfin sebeb-i vürûdu anlaşılınca hikmeti de anlaşılacağından ayrıca hikmetinin yazılmasına hâcet görülmemiştir.

İzmirli İsmail Hakkı

MAKĀLÂT

MÜSLÜMANLARIN UĞRADIKLARI FELÂKETLER KENDİ NEFİSLERİNDENDİR

وَمَا اَصَابَكُمْ مِنْ مُصيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ
اَيْديكُمْ... – فرقان حكيم [1]

İnsan ne acâyib mahlûktur: Kendi eliyle nefsine karşı en büyük cinâyeti irtikâb eder. Onu felâket uçurumlarına sürükler, esbâb-ı sa'âdetini ihmâl eder, turuk-ı refâh ve necâtı bırakır da sonra kendi eliyle hazırladığı, bu cinâyeti, bu felâketi başkalarına, bî-günâh olan ma'sûmlara yükletmeye çalışır; felâketin, cinâyetin sebebini başka taraflarda aramaya kalkışır!

Yahud başına gelen felâketlere sebeb olmak üzere tabîatı gösterir; kendi eliyle hazırlamış olduğu o dehşetli musîbetleri, o elîm felâketleri zamanın fenâlığında, başka kimselerin taksîrâtında görür. Kendisinin ma'zûr olduğunu söyler. Eğer bu da mümkün olmaz, turuk-ı a'zâr kapanır, o kapıdan girmek de güçleşirse o zaman da bu felâket ve mesâibi "kader"e yükletmek ister. Başına gelen felâketin sebebi "kader" olduğu zu'm-ı fâsidinde bulunarak onu levm eder. "İnsanın kazâ ve kaderi kendisine düşman olunca ne yapsa fayda vermez; kader yardım etmedikçe düşündükleri çâreler, planlar hep boştur" demeye kalkışır:

و غدا يعتب القضاء ولا عذ – ر لعاص فيما يسوق القضاء

Biz müslümanlar öyle i'tikād ediyoruz ki: Cenâb-ı Hak, ilm-i ezelî-i ilâhîsinde mesbûk olduğu vechile mahlûkātı irâde ve ihtiyâr sâhibi olarak halk eyledi. Şübhe yok ki nev'-i insan da mahlûkāt cümlesindendir. İnsan her ne işlerse kendi irâde ve ihtiyârı ile işler. Bu irâde ve ihtiyârı da bir ilimden neş'et eder ki: O ilim ile maslahat ve menfaati, mefsedet ve mazarratı anlar, ona göre hareket eder. Bu ilmin zarûrî kısmı olduğu gibi, mükteseb olan kısmı da vardır.

Bu ilmi iktisâb etmek için pek vâzıh tarîkler vardır. O tarîklerden hârice çıkılmadıkça gāyeye pek kolay erişilir.

Acaba insanın ilm-i ezelî-i ilâhîyi, irâde-i Sübhâniyyeyi i'tikād etmesi kendisi için tarîk-ı müstakîmden inhirâf edip de vâdî-i izmihlâle yuvarlanmasına özür olur mu? Acaba âlemin bir hâlika muhtâc olmaksızın mücerred ittifâk ve tesâdüf netîcesi mevcûd olduğunu yahud –hâşâ– irâde ve ihtiyâr sâhibi olmayan bir hâlik-ı câhilin icâd ettiğini farz etmek insanın özrünü izâle eder mi? Hayır, hayır! Bunlar öyle hezeyândır ki erbâb-ı ukūldan sudûru mutasavver bile değildir.

Öyle ise müslümanlara ne oluyor ki her şeyde kazâ ve kaderi öne sürüyorlar? Başka taraflara yükletemedikleri felâket ve mesâibi kadere tahmîl etmek istiyorlar? İkide birde başlarına gelen felâketlerin sebebini tedkīk etmek istemeyerek "Artık ilm-i ilâhîde böyle sebk etmiş olduğundan irâde-i Sübhâniyye de bu yolda tealluk edecektir, başka türlü olmaz" deyip işin içinden çıkıyorlar!

Müslümanlar her şeyi kadere tahmîl etmekle öyle bir derekeye sukūt ettiler ki: Hem kendilerini hem de Müslümanlığın o sâf, pâk olan akīdesini âdetâ milel-i sâirenin maskarası yapdılar: "Müslümanların terakkī edememesi kazâ ve kadere olan i'tikādlarıdır, müslümanlar bu akīdeyi telkīn eden dini bırakmadıkça temeddün edemezler" diye dini, *Kur'ân*'ı tahkīre kadar vardırdılar.

Halbuki irâde ve ihtiyâr sâhibi olan bir insanın –başına gelen felâketten dolayı– hiçbir vakit kazâ ve kaderi levm etmesi doğru değildir. Bunun içindir ki eimme-i müslimînden hiç birisi insanın ilimde, sa'y u amelde olan taksîrâtı üzerine kazâ ve kaderle ihticâc etmesini, onlarda olan taksîrden neş'et eden fenâlığı kazâ ve kadere isnâd etmesini tecvîz etmemişlerdir. Bilakis bu gibi şeyden sarâhaten men' etmişlerdir. Çünkü fenâlığı kadere nisbet etmek, Cenâb-ı Hakk'a nisbet etmek olduğundan sû'-i edebdir. Kitâb'a, Sünnet'e, nusûs-ı eimmeye muhâlifdir. Bunun içindir ki küffârın meşiyet ile ihticâca kalkışmalarından dolayı *Kur'ân-ı Kerîm* onları şiddetle tevbîh ediyor: [2](سَيَقُولُ الَّذينَ اَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللهُ مَا اَشْرَكْنَا وَلَا اٰبَاؤُنَا وَلَا حَرَّمْنَا مِنْ شَيْءٍ كَذٰلِكَ كَذَّبَ الَّذينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتّٰى ذَاقُوا بَاْسَنَا قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا اِنْ تَتَّبِعُونَ اِلَّا الظَّنَّ وَاِنْ اَنْتُمْ اِلَّا تَخْرُصُونَ)

Görülüyor ki *Kur'ân-ı Kerîm*, böyle esbâb-ı sa'âdetini ihmâl edip de kazâ ve kaderle ihticâca kalkışanları şiddetle tevbîh ediyor, onların yalancı olduklarını söylüyor. Çünkü müfessirîn-i kirâm hazerâtı âyet-i kerîmedeki "hırs"ı kizb ile tefsîr ediyorlar. Bu sûretle i'tikād edenleri zecr ve kader ile ihticâcdan men' etmek husûsunda başka bir şey vârid olmasa bile bu âyet kâfî idi. Halbuki bu bâbda daha pek çok âyet vardır ki şu âyet de bu cümledendir: [3](وَاِذَا قيلَ لَهُمْ اَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللهُ قَالَ الَّذينَ كَفَرُوا لِلَّذينَ اٰمَنُوا اَنُطْعِمُ مَنْ لَوْ يَشَاءُ اللهُ اَطْعَمَهُ اِنْ اَنْتُمْ اِلَّا فى ضَلَالٍ مُبينٍ)

Hülâsa: İnsan ilmindeki taksîr, sa'y ve amelindeki yolsuzluk dola [**339**] yısıyla başına gelen musîbetlerden dolayı

[1] Şûrâ, 42/30.

[2] En'am, 6/148.

[3] Yâsîn, 36/47.

kadere kabâhat bulmaya hakkı yoktur. Âyât-ı kerîme, ehâdîs-i nebeviyye, âsâr-ı sahâbe, ekâbir-i müctehidîn bundan şiddetle men' ediyorlar.

İslâm dîn-i fıtrîdir, dîn-i tabîîdir. Binâenaleyh İslâm'da fıtrata muhâlif, akla mugāyir bir şeyler yoktur. [1](مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا (يُولَدُ عَلَى الفِطْرَةِ، فَأَبَوَاهُ يُهَوِّدَانِهِ أَوْ يُنَصِّرَانِهِ، أَوْ يُمَجِّسَانِهِ... حديث شريف Hadîs-i şerîf. [2](فِطْرَتَ اللهِ الَّتِى فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللهِ ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ) *Kur'ân*-ı Hakîm. Berâhînin akvâsı olan fıtrat, bize delâlet ediyor ki: Yapmış olduğumuz şeyleri kendi irâde ve ihtiyârımız ile yapıyoruz, sahîh olan tecrübe ve tetebbuumuz bize isbât ediyorlar ki: Gerek efrâd gerek hey'et-i ictimâ'iyye arasında insanın saâdeti netîce-i a'mâli olduğu gibi, felâketi de âsâr-ı kesbidir. İnsan her hangi bir şey için lâzım gelen esbâb-ı tabîiyyenin hepsine tevessül eder, onları hakkıyla istîfâ ederse o şeyi her hâlde elde eder. Emeli, sa'y u ameli boşa gitmez. Meğer esbâb ile netîce arasına başka bir sebeb hulûl ede ki bu da pek az olur. İslâm fıtrata muvâfık olarak geldiği içindir ki fıtratta cârî olan bu hükmü *Kur'ân* da tasrîh etmektedir:

(وَمَا اَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ اَيْدِيكُمْ)[3]، (وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى)[4]، (ثُمَّ يُجْزٰيهُ الْجَزَاءَ الْاَوْفٰى)[5]، (مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِه)[6]

Bu ma'nâda olan âyât-ı kerîme ve ehâdîs-i şerîfe pek çoktur. Bunlar sarâhaten gösteriyorlar ki: İnsan gerek dünyâ, gerek âhiret için ne nisbette çalışırsa o nisbette saâdete erer, aksi hâlde de o nisbette felâkete dûçâr olur. Binâenaleyh bundan dolayı kimseyi levm ü takbîhe hakkı yoktur. Çünkü Cenâb-ı Hak esbâb-ı sa'âdet ve felâketimizi göstermiştir. Kâinâtta cârî olan sünen ve kavânîne tebaiyet eder, tarîk-ı müstakīmden inhirâf etmezse dalâlete düşmez, felâkete uğramaz. Lâkin kavânîn-i fıtrata muhâlif harekette bulunanlar, şeh-râh-ı şerîatten hârice çıkanlar hem dünyâda, hem âhirette hâib ve hâsir olurlar onlar için ne dünyâda râhat var, ne ukbâda selâmet. [7](وَمَنْ اَعْرَضَ عَنْ ذِكْرٰى فَاِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ اَعْمٰى)

Mâdem ki böyledir, o hâlde müslümanlar nefislerine rücû' etsinler, başlarına gelen bu kadar felâketleri ötekine berikine yükletmeye çalışmanın doğru olmadığını anlasınlar. Hele bu musîbetleri kadere yükletmek ne yapalım kader böyle imiş, ezelde böyle yazılmış diyerek işin içinden kolayca sıyrılıp çıkmak, asırlardan beri âlem-i İslâm'ı mahveden âmilin ne olduğunu tedkīka yanaşmamak zulmün en büyüklerindendir. Bu husûsda ne kaderi ne de başka kimseleri levm etmeye hakkımız yoktur. Bizim levm ü ta'yîb edeceğimiz bir şey varsa o da kendi nefsimizdir. [8](وَمَا ظَلَمُونَا وَلٰكِنْ كَانُوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ)

"Hiç kuluna zulm eder mi Hudâ'sı,
Kişinin çektiği de kendi cezâsı"

Öyle ya, Cenâb-ı Hak bize saâdet ve felâket yollarını göstermedi mi? Bize göz, kulak vermedi mi? Bize kâinâtın kānûnlarının tebeddül ve tağayyür etmeyeceğini, bu kānûnlara riâyet etmeyenlerin dûçâr-ı felâket olacaklarını haber vermedi mi? İyilik yapan kendi nefsinin saâdetini, fenâlık irtikâb eden de felâketini hazırlamış olduğunu *Kur'ân-ı Kerîm*'de okumuyor muyuz? [9](مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِه وَمَنْ اَسَاءَ فَعَلَيْهَا وَمَا رَبُّكَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ)

Cenâb-ı Hak arzda seyr ü seyâhat ile ümem ve akvâmın saâdet ve felâketini intâc eden şeyleri tedkīk edip onlardan ibret almamızı emretmedi mi? [10](قُلْ سِيرُوا فِى الْاَرْضِ) İşte bugün kānûn-ı tabîata, nâmûs-ı fıtrata inkıyâd eden efrâdı sa'y ü amel, kisb ü ticâret husûsunda ileri giden milletleri görüyoruz ki dünyâyı hükümlerine râm ediyorlar, ümem-i sâireyi kendilerine hâdim kılıyorlar. En zayıf olan milletler bile kānûn-ı tabîata muvâfakat, efrâdındaki azm ü himmet sâyesinde az bir zaman zarfında pek yüksek bir mevkie çıkarak karşılarında kendilerinden –aded i'tibârıyla– milyonlarca fazla olanlara meydan okuyorlar. Müslümanlar bunları görüp durur iken hâlâ şahıslarına isâbet eden felâketten dolayı kaderi levm ü takbîh etmek; müslümanların dûçâr olduğu bunca felâketlerden dolayı da istiklâllerini selb etmeye çalışanları zulme, haksızlığa nisbet etmekle iktifâ mı edecekler? Müslümanlar bilmiyorlar mı ki: Kavînin zaîfi istîlâ etmesi, fakīrin servetini ganînin emip alması kānûn-ı fıtrat muktezâsındandır.* Müslümanlar yine bilmiyorlar mı ki: Kānûn-ı fıtrata i'tirâz etmek, Hakîm-i Âdile karşı i'tirâz etmektir! Kānûn-ı fıtratın hilâfını beklemek bir kavmin keyfi için onun tebdîl ve tahvîl edileceğinden ümidvâr olmak hamâkattir, cehâlettir, cinnettir?...

Sübhânallâh! Hep müslümanlar zengin olmak istiyorlar, fakīrliği kat'iyyen sevmiyorlar, azîz olmak mes'ûd yaşamak arzu ediyorlar, zilletten, felâketten hoşlanmıyorlar. Bütün müslümanlar, memleketlerine ecnebîlerin hulûl etmesinden, birçok menâbi'-i serveti ellerine geçirmesinden, müslüman memleketlerinde ecnebîlerin iktisâden, ticâreten hâkim olmasından şikâyet ediyorlar! Pekâlâ her tarafdaki müslümanlar bu hâllerden şikâyet edip durdukları hâlde meşrû' bir sûrette buna mâni' olmak yahud onlar gibi fedakârlıkta bulunmak niçin hatırlarından geçmiyor? Müslümanlarda böyle ulvî bir fikir meydana geldikten i'tibâren birçok milletleri mahkûm edeceklerini niçin düşünmüyorlar?

[**340**] Acaba esâs i'tibârıyla dinleri bu sûretle çalışmalarına müsâid olmayan garblılar, müslüman memleketlerine bu kadar hulûl eder, bu sâyede birçok yerleri de müsta'merelerine ilhâk ederler, milyonlarca İslâmı zîr-i tahakkümlerine

[1] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Cenâiz, 78.
[2] Rûm, 30/30.
[3] Şûrâ, 42/30.
[4] Necm, 53/39.
[5] Necm, 53/41.
[6] Nisâ, 4/123.
[7] Tâhâ, 2/124.
[8] Bakara, 2/57.
[9] Fussilet, 41/46.
[10] En'am, 6/11; Neml, 27/69; Ankebut, 29/20; Rûm, 30/42.

* Hayât-ı uzviyye ve hayât-ı ictimâiyyede tamâmıyla cârî olan ıstıfâ-yı tabîî; ve bekā-yı elyak kānûnu bize gösteriyor ki: Kâinâtta her ferd, şahsını, nev'ini muhâfaza için çalışır. Her ferdin böyle çalışmasından rekābet, bu rekābetten de mübâreze-i hayât husûle gelir. Mübâreze-i hayât netîcesinde kavî zaîfe galebe eder. Kavî hâkim olur, zaîf mağlub ve mahkûm olur. Kavîler kalır, zaîfler ortadan kalkar. Binâenaleyh mevcûdâttan tabîatı mahallin îcâbâtına elyak olanlar bekā buluyor, diğerleri mahv oluyor. O hâlde kavînin zaîfi yutmaya çalışmasına itiraz etmek, doğru değildir, kānûn-ı tabîate karşı gelmektir. Müslümanlar adam olsunlar da kendilerini yutturmasınlar…

alırlarsa müslümanların eli böğründe durmaları, "kader" ne ise öyle olur demeleri sahîh olur mu? Mahkeme-i Kübrâ'da böyle demekle kurtulabilecekler mi? Onlar alabildiklerine çalıştıkları hâlde müslümanların kûşe-i atâlete çekilerek "Elimizden memleketlerimizi cebren alıyorsunuz" diye Avrupalılara ta'n ü teşnî' etmeleri muvâfık-ı akıl mı? Elimizde rehber-i necâtımız olan *Kur'ân*, arzı i'mâr edin, kim i'mâr ederse arza o sâhib olur demiyor mu? [1](يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ) Esbâb-ı sa'âdetinizi ihmâl edip de kendinizi tehlikeye ilkā etmeyin demiyor mu? Başımıza gelen felâketlerden dolayı başkalarını değil, kendimizi tevbîh etmek lâzım geldiğini *Kur'ân* haber vermiyor mu? Binâenaleyh müslümanlar çektikleri felâketlerin müsebbibi yine kendileri olduğunu anlayarak ona göre çalışmalıdırlar. Ve illâ son mevcûdiyetleri de taht-ı tehlikededir. [2](وَمَا اَصَابَكُمْ مِنْ مُصيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ اَيْديكُمْ وَيَعْفُوا عَنْ كَثيرٍ)

Aksekili Ahmed Hamdi

MÜSLÜMANLIK'TA BİR MİLLİYET VAR

– 3 –

Dîn-i celîl-i Muhammedî'nin (aleyhi's-salâtü vesselâm) Arablardan sonra belki Arablar kadar hâdim ve nâşiri olan bu muhterem, bu azîmü'n-nefs, bu fedakâr, Ertuğrul evlâdının seyl-i hurûşân gibi sînelerinden fışkıran sevdâ-yı dînin, aşk-ı Muhammedînin (aleyhi's-salâtü vesselâm) en parlak, en nazar-firîb şâhidlerinden biri de firdevs-âşiyân Sultan Ahmed Hân-ı Evvel hazretlerinin amâme-i hilâfetlerine asdıkları sorguçtur. Bu mübârek sorguca kadem-i akdes-i nebevînin (aleyhi's-salâtü vesselâm) resmini tersîm ve zâde-i tab'-ı hümâyûnları olan:

N'ola tâcım gibi başımda götürsem dâim
Kademi resmini ol Hazret-i Şâh-ı rusülün
Gül-i gül-zâr-ı nübüvvet o kadem sâhibidir
Bahtiyâ durma yüzün sür kademine o gülün

Kıt'a-i garrâsını yazdırmışlardır.

Şevketlü halîfe-i İslâm efendimiz hazretlerinin vâlid-i mâcid-i hümâyûnları cennet-mekân Gāzî Abdülmecid Hân hazretlerinin, Ravza-i Mutahhara-i Hâtemü'l-Enbiyâ (aleyhi's-salâtü vesselâm) efendimiz hazretleri[ne] o kadar şiddetli bir aşk-ı ubudiyyetle merbût idiler ki o mehcer-i ebediyyü'l-iştihâr-ı Muhammedîden (aleyhi's-salâtü vesselâm) şeref-vârid olan ma'rûzât-ı resmiyye ve husûsiyyeyi istimâ' buyurmak için ayağa kalkarlar ve Beyt-i İlâhî'ye müteveccih bir vaz'iyet-i tekrîm ve takdîs alırlardı.

Medîne-i Münevvere'nin ve bilhassa Ravza-i Mutahhara'nın ta'mîr ve tezyîni için birkaç milyon lira sarf buyurmaları hele Ravza-i Mutahhara'nın gıbta-bahş-ı âsumân olan zemîn-i pâkine döşenmek için bilhassa i'mâl ettikleri çinilerin herbiri altında "Günâhkâr Abdülmecid" ibâre-i aşk u garâmını yazdırmaları sultân-ı kişver-i lev-lâk "aleyhi's-salâtü vesselâm" efendimiz hazretlerine ne âteşîn bir rûh-ı îmân ve tasdîk ile merbût bulunduklarına güneş kadar parlak bir bürhândır. Osmanlı târîhi açılır da hangi sahîfesinde selâtîn-i mâziyye hazerâtının bu kabîl menâkıb-ı diyânet ve milliyetpereverânelerinden biri okunmaz?

Osmanlıların üç asırdan beri devam etmekte olan inhitâtı ve husûsuyla şu son felâket-i mağlûbiyetin esbâbı arasında diyânet ve milliyete karşı aldıkları vaz'-ı lâ-kaydâneyi bugün Avrupalılar bile yüzlerine çarpıyorlar. Fransızlar gibi, fevkimizdeki kudret-i kāhire-i Samedâniyyeyi unutarak müfrit bir gurûr ile başlamak cinâyetinde bulunduğumuz şu meş'ûm harbin kan ve âteş tufanları önünde Çatalca'ya kadar nasıl kaçtığımızı bilemedik. Cenâb-ı Hak (celle şânuhû) o mağrûr ve müteazzim burnumuzu zemîn-i tezellül ve ihtikâra süründürdü. Bizi "Aman ….!" diye dergâh-ı merhametine el açtırdı. Sonra da Çatalca harbini kazandırdı değil mi? Ecnebî muhbirleri gazetelerine "Çatalca harbinde Allah, müslümanlarla beraber idi!" diye yazdılar. Bu ne ma'nidâr bir ihbâr idi! Demek Çatalca'ya kadar Allah müslümanlarla beraber değilmiş. Hatta bunu o ecnebîler bile biliyorlarmış! Nusret-i Hakk'ın bulunmadığı tarafın dâimâ mağlûb olacağına kanâat-i vicdâniyyeleri varmış! Zihi intâk-ı Hak!

Hele Edirne'nin istirdâdı mes'elesinde Avrupa'nın o ra'd u berk tarraka-i gayz u tehevvürüyle esmâi sağır etmeye, ezhân ve efkârı ıdlâle çalışan tehdîdât-ı Salîb-perestânesine karşı İslâmiyet'e, Sultân Selîm Câmi-i şerîfine o kadar sarıldık, Edirne'nin bir sevâd-ı İslâm olduğu iddiâsıyla o kadar bağırdık ki az kaldı sesimiz kısılıyordu! O câmi-i şerîfe hasret yaşlarıyla o kadar harâretli takdîs hitâbeleri, vedâ' mersiyeleri yazdık ki gözlerimiz rü'yetten berî oluyordu! O sırada İslâmiyet'e sığınmış, hukūkumuzu yalnız İslâmiyet'le müdâfaaya çalışıyorduk! Türklüğü hiç de hâtırımıza getirmiyor, belki getirmek bile istemiyorduk!

Ya şimdi ne oluyoruz, nereye gidiyoruz? Kuvvet ve kudretin, selâmet ve saâdetin vahdet-i milliyye-i İslâmiyyede olduğunu bilirken neden o kuvveti parçalamaya, bütün bütün düşürmeye çalışıyoruz? Kürd, Laz, Çerkes, Gürcü ilh… Bunca akvâm ve anâsır Türklük'e mi merbût, yoksa İslâmiyet'e mi…? Herkes câmilere kavmiyet duygusuyla mı giriyor, yoksa İslâmiyet, mü'min ve muvahhid hissiyle mi? Mesâcid-i ilâhiyyenin kavmiyetle, unsuriyetle hiçbir münâsebeti var mı?

Uhuvvet, ittihâd, kavmiyette mi, yoksa diyânette, îmân ve İslâm'da mı? Cenâb-ı Hak (انما العرب… انما الترك، انما الكرد الخ… اخوة) mü diyor? Yoksa uhuvvet-i âmmeyi îmân billâha hasrederek [3](اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ) mı buyuruyor

Geçenlerde ulemâ zümresinden geçinen sarıklı bir Gürcü Türklük aleyhinde öyle [**341**] harâretli esip savuruyordu ki hayretle memzûc-ı teessürler içinde kaldım. Bu zavallı, cehl ile ithâm etmekte olduğu Türk milliyetperverliği mürevviclerinden daha câhil! Bin kat câhil! Rüşd ü irfânından mahrûm bu sersemin, veliyyü'n-ni'met-i îmân ve İslâm'ı olan Türklere karşı beslediği iğbirâr ve infiâli şahsında kalsa hiç de ehemmiyeti yok, fakat eyvâh…ki bu, bir uzviyet-i İslâmiyyeyi zehirleyecek, iki din kardeşi arasında imlâsı nâ-kābil bir uçurum vücûda getirecek. Herif bir taraftan ilim sıfat-ı

[1] Enbiyâ, 21/105.
[2] Şûrâ, 42/30.
[3] Hucurât, 49/10.

mümtâzesiyle yüksek mertebeden İslâmiyet da'vâsı ederken husamâ-yı İslâm'a öyle hizmet ediyor ki….! Fakat haberi var mı ya?! Şu Arnavudlardan ibret almaz mıyız? Vahdet-i milliyye-i İslâmiyyeye karşı cür'etyâb oldukları o mevhûm Arnavudluk milliyeti da'vâsı ne müdhiş bir felâkete müncer oldu! Ne izmihlâl-âver bir uçurumdan yuvarladı! Gerçi zâten Roma, Atina mekteplerinde İslâmiyet'ten çıkmış bir takım mürtedler için bu felâket bir ni'met addediliyor. Zulmet, nûra, mevt hayâta, bâtıl hakka, küfür îmâna, teslîs tevhîde tercîh olunuyor. Fakat bunların ulemâsı, hakîkî müslümanları yine bir ekseriyet-i azîme teşkîl ediyorlar. İşte Katolik papaslarının telkînât-ı mel'ûnâneleriyle İslâmiyet'i –hâşâ– yüz karası addeden dört buçuk mürteddin tesvîlât-ı hâinânesine kapılmanın mükâfâtı…! Şimdi İslâmiyet'e sâdık kalan kısmı o mürtedleri başlarında taşımakla ne büyük cinâyet irtikâb etmiş olduklarını anladılar, ırmaklar gibi gözlerinden kanlı yaşlar döküyorlar, yakalarını yırtıyorlar, dizlerini döğüyorlar, "Âh… Halîfe askeri! Bir daha gelmez misiniz?" Ensemize basınız, bize esîriniz gibi emirler veriniz!..." diye çırpınıyorlar, feryâd ediyorlar! Heyhât…?! Arnavudluğun îd-i istiklâline Hilâfet'in o mazlûm o bî-günâh askerciklerinin vahşiyâne kurban edilmesine fetvâ veren, kendilerine Arnavudluk Şeyhü'l-İslâmlığı, şûrâ-yı ilmiyye azâlığı düşlerini gören Saîd Hocalar şimdi Salîbli Arnavudluk bandırasını selamlasınlar, krallarıyla iftihâr etsinler, nâmına hutbe okusunlar! Şaşkınlar! Şaşkınlar! Hilâfet-i Muhammediyye'yi Avrupa'dan çıkarmaya çalışan Salîb, size bir İslâm emîri, bir İslâm hükûmeti verir sandınız öyle mi?

اذا كان الغراب دليل قوم
سيهديهم الى دار البوار

Bed-baht Arnavudların vücûd-ı İslâmiyet'teki beş buçuk asırlık uzviyetlerini kendi öz yatağanlarıyla kesip zemîn-i irtidâda sukût etmeleri kavmiyet iddiâsında bulunan müslümanlar için ne fecî' bir levha-i ibrettir! İslâmiyet, hiç de ayrılık gayrılık götürmez. Şımarık bir kavmi işte böyle sîne-i vahdetinden fırlatır atar.

Bakınız! Bütün âlem-i İslâm şu harbin açtığı felâket yaralarından müteessir, kan ağlıyor. Bu teessür, bu hûn-ı ciğer Türklerin mağlûbiyetinden mi? Hindlilerin bunca tezâhürâtı Türklük'e mi? Yoksa Hilâfet-i İslâmiyye'ye mi?

Hayât-ı dîniyye ve milliyyenin meydân-ı sa'y ü cidâline çıkacaklar İslâm fikriyle meşbû', usûl ve kavâ'id-i İslâmiyye ile mücehhez olarak atılmalı! Tâ ki matlûb-ı âmme olan semere-i fevz ü necât bütün füyûzât-ı selâmet ve saâdetiyle iktitâf olunsun. Biz ise yine yanlış yoldan gidiyoruz, Rumeli'nin ve husûsuyla Arnavudluğun düştüğü uçuruma doğru koşuyoruz: Bütün akvâm ve anâsır-ı İslâmiyyeyi "hayyâle'l-felâh!" zemzeme-i lâhûtîsiyle âğūş-ı tevhîd ve ittihâdına çağıran câmilerimizi dolduracağımıza "Arab, Kürd, Türk Ocağı, Tatar Bucağı ilh…" uyandırmaya gör[e] göre bakıyye-i vücûdumuzu lime lime etmeye çalışıyoruz.

Muhîtimizin nasıl bir yılan, akrep yuvası olduğunu hiç de düşünmüyoruz. Bu muhît içinde ne Boşoların ne Kozmidilerin zehirler kusmakta Ayasofya Câmi-i şerîfi mihrâbına bandıra koymakta ne sarıklı münâfıkların ne fesli müfsidlerin ne kılıçlı hâinlerin sûret-i haktan fesâd âteşleri yakmaya çalışmakta olduklarını nazar-ı dikkate almıyoruz.

Vicdân ve îmânlarını birkaç mangıra satmış dinsiz, milletsiz, vatansız hâinler bu câhil muhîte otuz beşinci maddeden maksad beş vakit namazla otuz gün orucun kaldırılması olduğunu inandırırlarsa artık daha hâtır ve hayâle gelmedik mefsedet tohumları ekilebileceği tereddüd götürür hakîkatlerden midir?

Arapları Türklerden tenfîre, hilâfet-i Arabiyyeyi ihyâya (?!), Türkleri Araplardan tebrîde çalışan ve bu uğurda su yerine altın döken düşmanlarımıza bu kavmiyet ve unsuriyet da'vâları, bu mevhûm milliyetperverlik iddiâları muvaffakiyetlerini tebşîr değil de nedir? Anadolu'nun o sâf müslümanlarına yüz sene telkînât edilse yine bu efsanenin bir harfi bile kafalarına sokulamaz. Onların kalpleri, dimâğları İslâmiyet nûruyla dolmuştur. Bunlar Türklüklerini daha Fâtih-i Türkistan Kuteybe'nin huzûrunda şeref-yâb-ı îmân oldukları anda unutmuşlardır. Bu mesâînin netîcesi kuvvetli bir aks-i cereyânın karşısında durmaktan, ebter kalmaktan ibâret olacaktır. Vallâhi'l-azîm, biz Arablıktan, Türklükten, Kürdlükten vazgeçip de cevâmi-i şerîfeyi doldurmaz, rûh-ı mücerred gibi yek-vücûd bir ittihâd-ı İslâm vücûda getirmezsek Arablığımız, Türklüğümüz, Kürdlüğümüz bizden vazgeçer, a'dâmız ufacık bir vesîle bekliyor, belki bu mahûf bahâneyi îcâda çalışıyor. El-hazer! El-hazer!

Yâ Rabbî! Yâ Rabbî! Bütün kuvvetleriyle muzâaf gayretleriyle çalışmakta olan dâhilî, hâricî düşmanlarımıza karşı bizi şu derin hâb-ı lâ-kayda bırakma! Hilâfet-i celîle-i Muhammediyye'nin hâile-i sukūtunu bize gösterme! Bizi uyandır, barıştır, öpüştür! Bizi son darbe karşısında birleştir! Bünyân-ı mersûs gibi hakîkī, ruhu bir millet-i İslâmiyye olarak o mukaddes serîr-i Hilâfet'i taşıyacak omuzlarımıza kuvvet, bakıyye-i mülk-i *Kur'ân*'ı, nâmûs-ı istiklâl-i İslâm'ı müdâfaa ve muhâfaza edecek kudret ve satvet ihsân eyle!

Mehmed Fahreddin

[342] TENKİD VE TAKRÎZ

"ZÂT-I HAZRET-İ MUHAMMED" MAKĀLESİNE MÜTEALLİK

–Celâl Nuri Beyefendi'ye–

İctihâd'ın 28 Teşrînisânî 1329 târîhli ve 82 numaralı nüshasında münderic makālenizi okuduğum vakit kalbimde her nedense oldukça şedîd bir acı hissettim. Bu his ve teessür, mâhiyet-i celîle-i peygamberîye –hâşâ– halel getirildiğinden yahud âmiyâne bir taassubun galeyânından değil, bilakis o velûd ve serbest olan zekâ ve ma'lûmatınızın nutk-ı hakāyık-beyânına artık bir hastalık ve bu mevzû'da ise küllî bir noksân ve müdhiş bir sathîlik târî olmasındandır.

Bunun sebebini günlerce düşündüm. Me'mûriyet meşâgilinin kesretinden ve bir aralık keyifsizlikten, şu ma'rûzâtımı vakt ü zamânıyla kâğıd üzerine nakle muvaffak olmamakla beraber sizinle epeyce müddet uzaktan konuştum diyebili-

rim. Sebeb olarak bulduğum şey, makālenizin hiçbir tedkīk mahsûlü olmadığı ve hatta yeni yetişen ve hiçbir mes'ele-i ilmiyye ve felsefiyyesi daha teessüs edememiş olan milletlerde birçok mebâhis-i mühimmeyi en yeni ve en nâ-şinîde bir tarzda temhîde sarf-ı himmet eden cevvâl ve mütefekkir dimâğların biri sıfatıyla bu pek mühim ve âdetâ dünyânın şark ve garbını işgāl etmiş olan mes'ele-i azîmeyi –yazdığınız tarzda– muhâkemeye âdetâ "isterik" bir cür'et ile kalkışmanızdır.

* * *

Ben derim ki: Bu eserinizde hiçbir vakit bir iddiâ-yı târîhî ileriye sürmediniz. Hayât-ı cenâbü'l-Emîn'in târîh-i vukū'âtı ma'lûm, ehâdîs-i şerîfesi mazbût ve müdevven, me'âsir-i ber-güzîdesi meşhûd ve muanvendir. Siz Fahr-i Âlem efendimizin dehâsı hakkında Muallim Çezara Lombrozo'nun faraziyyeleri üzerine müesses bir tedkīk-i fennî icrâ etmek arzusuyla büyük hem de pek büyük bir hatâda bulundunuz. Dehâ mes'elesine dâir bu muallimin nazariyelerinden başka bir şey okumadığınız veyahud nazariyât-ı mezkûreyi kendi fikir ve akīdenize muvâfık bulduğunuz için Risâlet-penâh efendimizin zât-ı hümâyûnları hakkında da mütâlaâtınızı o sûretle yürütmek gafletinde bulundunuz. Alel-ıtlâk dehâ bahsinde bendenizin de Adolf Padvan isminde bir mededkârım vardır! Bu zât diyor ki:

"Lombrozo'ya göre bir dâhî, mugāyir-i tabîat –anormal– biri, cânîlere ve mecnûnlara muhtas bil-cümle istihâle-i redî'e alâimini câmi bir vücûddur"

"Halk bunu hakīkate oldukça mukārin kıyâs ederek mahsûlât ve masnûâtı mübâlağa ile medh eden "reklam" sırasına geçirdi. Ve artık tekrar ededurdu. Lombrozo dâru'l-istihzârından çıkan ve dehânın en ulvî numûnelerini dîvânelerin meâyib ve nekāisi ile şâibedâr eden resâilin teâkub ve tevâlîsi önünde bu son zamanlarda protesto etmek, bu umûmî hürmetsizliğin önünü almak her şeyi sürüp götürecek olan seyl-i münhadire karşı bir sed çekmek için tek tük ve maamâfih muktedâ-bih bazı sadâlar yükseldi."

"Maks Nordav Covanni Booyo, Silviyo Venturi ve Covanni Gallarani, yani bir tabîb, bir feylesof, bir ilel-i dimâğiyye mütehassısı ve bir fizyolojya âlimi daha büyük himmet ve daha ziyâde makbûl vesâik ile Lombrozo peyrevânına i'tirâz edenler miyânındadır."

Bakınız, Lombrozo'ya karşı neler olmuş da sizin hiç birinden haberiniz yok!..

Adolf Padvan'ın Lombrozo'dan epeyce müddet sonra çıkan daha derin ve daha mükemmel beyânı böyle başlıyor ve yine o diyor ki: "Dehâyı muâyene ve tedkīk ile bir takım indî istidlâlâtta bulunmazdan dehânın âsâr ve a'mâlini mütâlaa etmeli, hakīkī dâhîler kimler olduğunu göstermeli ve bunları pek az kimselere bahşedilmesi lâzım gelen bir şân ve mefhareti gasb etmiş olanlardan tefrîk etmeliyiz. Bir meşhûr adamın âsârında yeni ve bambaşka bir nişâne olup olmadığını aramalı, bunun ehemmiyeti ile mukadderât-ı âlem ve medeniyete icrâ ettiği te'sîri tezekkür ve tefekkür etmeli velhâsıl bazı dühâtın kemâle erdirdikleri tohumların sen dehâ sâhibisin, sen ise sâhib-i zekâdan başka bir şey değilsin diye her birine hitâb etmemizi haklı gösterecek sûrette iyi ve usâreli meyve yetiştirip yetiştirmediğini görmeliyiz…"

Adolf Padvan iddiâsında daha ileri giderek Lombrozo'nun dâhî olan ve olmayanları birbirine karıştırarak safsataya kuvvet vermek için bir patalojya misâline ihtiyâc hâsıl oldukça bilâ-sebk ü rabt birçok esâmî zikredilerek dâhîlik mebhasinde işitilmemiş bir karışıklık husûle getirdiğinden şikâyet ediyor ve haykırarak diyor ki:

"… Lâkin dâhîleri Desanktis'in yaptığı gibi estetik usûlüyle Dankona'nın yaptığı gibi usûl-i târîhiyye ile değil, Lombrzo'nun ettiği gibi antropolojya ile de değil, belki üç usûl birlikte olduğu hâlde yani bu sayılan tarîklerin hepsinin yardımıyla ve münferiden mütâlaa etmek lâzımdır. İşte o zaman mezarından çıkmış da eski zaman ve mekanında tekrar yaşıyormuş gibi gerek adamın, gerek müellifin sîmâsı yeksân, tâm ve pâk olarak meydana çıkar…

İntihâbı icrâ edip de biz dehâyı zekâdan hemen yakīnen tefrîk edebilince ilm-i ensâc-ı asabiyye ihtimâl ki fizyolojya nazariyesini çünkü bugün mugayyebât-ı istikbâlden ma'dûd olan bir takım inkârı gayr-ı kābil ve pek hakīkī bürhânlar mevcûd olacağından dolayı her türlü münâkaşanın önünü alacak belîğāne bir söz söyleyip, tasvîb etmeye muktedir olacaktır.

[**343**] Şimdi ashâb-ı dehâyı şuârâ ve musîkī-şinâsân, bedîa-perverân ve felâsife erbâb-ı fen ve seyyâhîn, muhâribîn ve peygamberân gibi tecelliyât-ı mahsûsalarında mütâlaa edelim" …ilh.

* * *

Munsif Adolf Padvan muârızlarının dediklerini tamâmen nazar-ı i'tinâya alarak icrâ ettiği tedkīkātı netîcesinde yakīn hâsıl ediyor ki dehâ, "Pesendîde ve müstesnâ bir hassâsiyet-i asabiyyenin hâlet-i fizyolojiyyesi"dir. Buna dâir olan edillesinin burada tekrarı uzar. Fakat Padvan'ın perestişkâr-ı feyz ü keremi olduğu dehânın hiçbir vakit patalojya ile münâsebeti yoktur. Ondaki ulviyet bir hâlet-i marziyye değil bilakis bir hârika-i sıhhat, ondaki fevkalâdelik bir nakīsa değil bilakis kemâlâtın mertebe-i kusvâsıdır. Dehânın ahvâl-i fizyolojiyyesini tasvîr ettiği sırada diyor ki:

"…Dehâ, sâirleri için zulümât olan yerlerde keşf-i envâr eder. Sâirleri için yek-nesak ve yek-tarz olan yerlerde bir tenevvü' bulur. Gayr-ı muntazar bir takım faâliyât ve sarîh ve vâzıh istihrâcâtta bulunur. Hâsılı kerâmet ve i'câz gibi beklenilmeyen ve işitilmeyen şeyleri tevlîd eder.

Hülâsa Adolf Padvan esâs-ı dehâyı ihtinâk-ı rahimde değil kemâlât-ı hissiyyede, huceyrât-ı asabiyyenin sıhhat-i hârikulâdesinde arıyor ve orada tamâmıyla buluyor. Ve "Eğer bir dâhînin cümle-i asabiyyesi gâyetü'l-gâye zengin ise bir gûne tagayyüre uğramaksızın bize bir eser-i nefîs verir. Bilakis bir eser-i sınâat ve fen vücûda getirmek için bezl edeceği gayret hadden efzûn olur ise cümle-i asabiyyesi hastalanır ve böylelikle Lombrozo peyrevânının sebeb-i dehâ gibi gösterdikleri ve bilakis te'sîr-i dehâ olan emrâz-ı asabiyye ve akliyye a'razı zuhûr eder" diyor.

Bendeniz burada Adolf Padvan'ın hakāyık-ı dakīkasını iyice hülâsaya muktedir olamamakla beraber maksadımı kâfî derecede anlatabildim sanırım.

Bendenizin kendi mütâla'a-i kāsırâneme gelince dehânın da zekâ gibi güzeli çirkini, hayırlı ve şerli olanı vardır. Yani sağlam ve hasta dehâ vardır. Dehâ rahmânî ve şeytânî olarak birbirine tamâmen zıd nevi'lere ayrılabilir. Dehâ-yı aklî, dehâ-i vicdânî diye de bir taksîm kabûl eder. Yani dehânın saîdi, şakīsi olur. Nübüvvet ise dehânın da fevkindedir. Bazı üli'l-azm zevât-ı izâmda yani peygamberlerde görülen dehâ-i vicdânînin ilâhî bir mâhiyette inkişâfı nübüvvet demektir ki dehâ hâlinde iken görülen fevkalâdelik bade'n-nübüvve nûr-ı peygamberî yanında ziyâ-pâş olamaz.

Şu kısa mütâlaamdan sonra dehânın Zât-ı Risâlet-penâh ile olan münâsebetine âid tafsîlâta girişmeme elbette lüzûm görmezsiniz. Çünkü nübüvvet dehânın fevkindedir.

Nebiyy-i Zî-şân efendimiz: *Kur'ân*-ı Mecîd'de Cenâb-ı Hakk'ın "hulik-ı azîm" iltifât-ı celîline mazhar o[ldu]kları cihetle evvelâ her türlü mütâlaât ve kıyâsatın fevkal-fevkinde bir mevcûdiyet-i vahîdenin timsâl-i müeyyed ve müebbedidirler. Vahiy ve ilhâm ile Hakk'ın resûlü olduklarından zât-ı âlînizin "Zâten normal olabileceğini Lombrozo da tasdîk ediyor, dâhî ile künhü'l-eşyâ beyninde bir münâsebet-i hissiyye vardır ki avâm bunu müdrik olamaz ve buna ilhâm-ı vahiy nazarıyla bakar" demeniz pek yanlıştır. Hele sadedinize geldiğiniz sırada "İddiâma göre Hazret-i Muhammedü'l-Emîn gayr-ı marîz dâhîdir" diye o nûr-ı dîde-i insâniyyeti yalnız (gayr-ı marîz) ta'bîriyle bilmem kime karşı müdâfaa etmeniz kadar gülünç ve onun kadar hasta bir garâbet tasavvur edemem. Siz bu noktada Peygamber'imizi küçültüyorsunuz, Celâl Bey.

Hem siz kimsiniz? Hangi âlim, hangi feylesof veya müdakkiksizin ki iddiâma göre diye kendinize yine kendi verdiğiniz ihtisâs ile beyân-ı re'yde bulunuyorsunuz. Bu noktada hasta olduğunuz tezâhür ediyor. "Kendisine en büyük insan rütbesini lâyık gördüğümüzden…" diyorsunuz burada biraz za'f-ı te'lîf var. Lâyık gören kim? Siz mi yoksa hep müslümanlar mı? Allah'ın lâyık gördüğü "hulik-i azîm" tevcîh-i cihân-kıymetini, bu yolda uzun ve ma'nâdâr bir ömür-i kâmili çürüttükten sonra bütün havâs ve vicdânıyla şerh ve tasdîk eden ulemâ ve müdekkıkīn bu mebâhisde büyük bir tevâzu', hakīkī bir edeb ve terbiye gözeterek her yazdığı kelimeyi tartmış ve hatta yazıya abdestli bed' ederek Allah'tan huzûr-ı hâtır ve vakār-ı vicdân dilemiştir. Size de bunu tavsiye ederim.

Ne yapıyorsunuz Celâl Nuri Bey?! Kendinize geliniz. Yazınız nâ-mevzûn, şîrâzesizlikle dökülür bir hâlde! Hazret-i fahru'r-rusülün kemâlât-ı seniyyelerini söylerken sözlerinizde yine bir taraftan Sprenger'in, Dozy'nin ma'lûliyet, sar'a, isteri üzerine olan faraziyâtı patlak veriyor. O kadar ki siz bu makālenizle ortada ne yapacağını, ne diyeceğini bilemeyen bir çocuğa, bir hastaya dönüyorsunuz. Hem de inanmanız iktizâ eden *Kur'ân-ı Kerîm*'de Cenâb-ı Hakk'ın Nebiyy-i zî-şânına "hulik-ı azîm" demesi müşârun-ileyh hazretleri hakkında öyle kendi keyfimize bahsetmekten bizi zımnen men' buyurduklarını hissediyorum. Çünkü Hâlik-ı âlim böyle bir sıfat-ı celîle ile en son resûlünü tevkīr ettikten sonra artık bize söz düşer mi bilmem.

Hazret-i Peygamber'de diplomasi pek ziyâde imiş öyle mi? Aman ne kadar derin ve anlayışlısınız!

Sözlerin açığını işitmek ister misiniz? Bendeniz sizi hakk-ı Nebiyy-i zî-şânda bast-ı makāldan men' etmek isterim. Bunu ne hak ile yapmak istediğimi merak ederseniz derim ki: Bu mâni' yalnız ben değilim. Bu yolda i'tidâl-i fikr ü hissi ve behre-i ilmiyyesiyle ihtisâs erbâbı ne kadar mütefekkir müslüman varsa hepsi benimle olacaklardır. Sizin bu husûsdaki hissiyâtınıza [**344**] gelince o şâyân-ı i'timâd değildir. Çünkü siz de az zaman zarfında maalesef çok ilerleyen bir âlimlik hastalığı var. Siz hastasınız ve isteri mi diyeyim, nevrasteni mi tesmiye edeyim, her ne ise öyle bir illet-i asabiyye ile ma'lûlsünüz. Her şeyden bahse kalkışmanızla uslûbunuzdaki fırlak "akse"ler bazen buhrânlı ve kendine çok kulak asar ifâdelerinizle asabî ve bulanık nazarlarınız hep bunu gösteriyor. Bundan biraz evvel hastalığınız hakkında şübhe îrâs ettirecek ve pek sevimli olduğunuz için insanı böyle bir zandan hemen vazgeçirecek mu'tedil hâlleriniz var idi. Yahud o vakit bildiğiniz ve aklınızın erdiği şeylerden bahsediyordunuz. Şimdi o hâliniz de bu "Zât-ı Hazret-i Muhammed" makālenizde olduğu gibi zevâle yüz tuttu. Demek ki hastalık ilerliyor. Bunun ilacı o kadar çok yazmamanız ve yalnız iyi bildiğiniz bahislerde tahrîk-i hâme eylemenizdir.

Görüyorum ki siz, esâsât-ı dîniyye ve ma'neviyet-i nebeviyyeye âid mebâhisde yayasınız. Bu mebâhisle kendi kendinize hukūk-ı düvel yazmak arasında bir fark göremiyorsunuz. Çünkü cehl en muzlim gaflet ve onu bilmemek en a'mâ haslettir. Halbuki sizin bu mebhasde beyân-ı fikr ve bast-ı mütâla'a edebilmeniz için Arapçayı oldukça bilmeniz, zevk-i ma'nâdan behre-mend olmanız, tefsîr ve hadîse ulûm-ı müteferri'asıyla biraz âgâh bulunmanız iktizâ ederdi. Sizde bunların hiç biri yok. Sizce Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'yi techîl ile abd-i âcizin bir manzûmesine i'tirâz beyninde hemen fark yok gibidir. Hâl ve kālini bilemediğiniz, anlayamadığınız zât-ı azîmü'ş-şân hakkında ilmen ve zevken salâhiyeti olmayan Frenklerin alabildiğine sözlerinden isti'âre-i ma'lûmât ile bî-şuûr bir nâkil olmaya –velev pek kolay bulsanız bile– nasıl tenezzül ediyorsunuz? Yalnız bir Lombrozo'nun re'yiyle Hazret-i Nebiyy-i Zî-şân'ı tedkīk edebilmeyi aklınız nasıl alıyor! Demek ki sizde müdekkıklik izzet-i nefsi de yok. Tedkīk ve tetebbu' ihtiyâcına hasredecek vakit de mefkūd!

Haftada iki makāle, ayda bir kitap, senede bir koleksiyon! Celâl Nuri Bey çok yazıyor, her şeyden ve hem de büyük şeylerden bahsediyor. Aman ne ma'lûmâtlı genç! İşte mes'ele hep bu…

Kendinize biraz acıyınız. İyi yazmak için iyi öğrenip iyi tedkīk ederek iyi düşününüz ki memleket de sizden fayda görsün. Sizin bu ta'kīb ettiğiniz yol müceddidlik değil yolsuzluktur. Ve şunu da iyi biliniz ki bu "Zât-ı Hazret-i Muhammed" makāleniz afvı gayr-ı kābil bir kusûr mahvı müstahîl bir leke, nahvı nâ-ma'lûm garîb bir söyleniştir. Ettiğinizden izhâr-ı nedâmet eyleyiniz ki Cenâb-ı Hakk'ın setri ve Nebiyy-i Zî-şân'ın afvına mazhariyetle zihninize hidâyet ve kalbinize basîret gelsin.

Cenâb-ı Seyyidü'l-Beşer'in "fıtraten ve ber-muktezâ-yı dehâ'et asabiyyü'l-mizâc…" oldukları da doğru değildir.

Asabiyyü'l-mizâc olanların o i'tidâl-i meşreb, i'tidâl-i dem, i'tidâl-i kelâm, i'tidâl-i ef'âl, kemâl-i sabr u sebât, kemâl-i şükr ü tâat, kemâl-i azm ü metânet derecesine çıkmak şöyle dursun hatta ekseriyâ taklîdine muvaffak olamayacaklarını arz ederim.

Sprenger'den Dozy'den filandan dolaştırarak Seyyidü'l-Enbiyâ efendimizin dahi dâhîlik nikāt-ı nazarından –hâşâ– ma'lûliyeti ihtimâlini, ihtinâk-ı rahm-ı adalîyi, galeyânları, çehre sararmasını, ra'şa peydâ olmasını, hayâletlere inanılmasını, ve en nihâye Hazret-i Nebiyy-i Zî-şan'ın risâlet-i seniyyelerine inandığını hep o frenk müdekkiklerinin ârâ ve efkârı sırasında irâd ettikten sonra bu nazariyât-ı fenniyyeyi tenkīd ediyorsunuz. Bu sayılan ahvâl-i marziyye ve tereddîlerin aksini iddiânıza zâten mahal yoktur. Çünkü Seyyidü'l-Beşer efendimiz bu nevi' bahislerin mevzûunu teşkîl etmekten pek….pek çok yüksek ve münezzeh ve muallâdırlar. Hele "Efkâr-ı nebeviyyede galeyân çoktur, fakat selâmet-i re'y ve husûsiyle ıttırâd ve ez-ân-cümle diplomasi pek ziyâdedir" tevcîhinizdeki ta'bîrâta ne demeli bilmem!... Selâmet-i re'y gibi, ıttırâd gibi şeyler peygamberliğin değil, hatta şöylece tasavvur olunan akl-i selîmin ilk nişâne-i vücûdudur. O hâlde burada Hazret-i Peygamber hakkında kullandığınız bu ta'bîrât pek mülâhazasızcasınadır.

Hazret-i Nebiyy-i Zî-şân'a müteallik mebâhiste yazı yazmaya alışmadığınız için makālenizde bu bahislere hâs olan tarz-ı teblîğe bit-tabi' riâyet edememişsiniz bunda edeb-i kelâm, ve bir vaz'-ı ihtirâm şart-ı a'zamdır.

Nübüvvet mes'elesinden bahsetmek zarûrî iken bunu sükūt ile geçiştirmenize de bir ma'nâ-yı tâm vermek müşkildir. Hülâsa Cenâb-ı Risâlet-penâha ancak "Hasta olmayan dâhilerin birincisi" diyebilmişsiniz. Halbuki bahis bununla ve siyâset-i rakīka-i nebeviyyenin tasdîkiyle bitmeyecekti. Sonra "Hazret-i Muhammed Cenâb-ı (Hakk)'ı görmüştür. Buna şüphe edilmemelidir. Eğer bu esrâr-âmîz ve fevkalâde olan melekât-ı dimâğiyye-i nebeviyyeyi…." sözlerinizden ne demek istediniz anlaşılacak. Kavs içindeki Hakk'dan maksadınız tavazzuh edecek, esrâr-âmîz ve fevkalâde olan melekât-ı dimâğiyye ta'bîrinden nübüvveti murâd edip etmediğiniz açıkça bilinecekti. Böyle şüpheli, kapalı ve kavsli kelimelerle beraber melekât-ı dimâğiyye-i nebeviyye terkîbindeki şahsiyet-i husûsiyye îzâh edilecekti. Yoksa bu türlü tarz-ı beyân muzırdır. Ve te'vîlât-ı garîbeye sebebiyet verir. Bir türlü idrâkine muktedir, ve zevken ma'rifetine kādir olamadığınızı bazen yüksek bazen münhat! gâh kâmil ve gâh nâkıs, ve inişli yokuşlu beyânâtınızdan anlaşılan hey'et-i celîle-i nebeviyyenin müstereddid nazarlarla görüldüğünü bu makāleniz kadar hiçbir şey isbât edemez. Nübüvvet-i mübîne-i Muhammediyyeye mu'tekid bulunmanız i'tibârıyla bu makāleniz fenâ düşünüldüğü, fenâ ve yanlış tedkīk edildiği kadar da fenâ yazılmıştır. Bendeniz böyle eserleri günâh addederim.

Bir de cenâb-ı risâlet-penâhı öyle yapyalnız düşünmek hiç doğru olamaz. Çünkü Allah'a en yakın insan Hazret-i Peygamber'dir. Allah'ın kendine en ziyâde takrîb ettiği, en büyük teveccüh ve âtıfetine mazhar [**345**] kıldığı en büyük kulu Hazret-i Muhammed'dir. Nebiyy-i Zî-şân'ın ulüvv-i şânı ve feyz ü irfânı ancak peygamber olması ve bütün bir cihân-ı gayb ve ma'nânın doğrudan doğruya Allah tarafından kendisine tahsîs ve ihsânıyla olmuştur. İlhâm, vahiy, *Kur'ân* hep Allahu Azîmü'ş-şândan gelmiştir. Burada dehâ kuvvet-i a'sâb ve dimâğ ikinci derecede kalıyor. Demek isterim ki Hazret-i Risâlet-penâh efendimiz ezelden fahru'r-rusül olarak halk buyurulmuş ve fakat kırk yaşında îfâ-yı vazîfeye me'zûn olmuşlardır. O vakit artık teşekkülât-ı asabiyye ve dimâğiyyeden bahse lüzûm kalmaz. Çünkü bu kemâlât pek tabîîdir. İstiğrâk, asabî buhrânlar geçirmek dâhilikten ziyâde peygamberliğin tecelliyât-ı ilâhiyye huzûrundaki vecd ve i'tilâsı, ma'neviyâtın, mazhariyâtın kurb-i ulûhiyyete doğru pervâzıdır. Bunları böyle arz ettiğim gibi mütâlaa buyurursanız maksad-ı tedkīke doğru yoldan vâsıl olacağınız muhakkaktır.

Kızıltoprak, 17 Kânûnisânî 1329

Ali Suad

NİSÂİYÂT

MUHTEREM *SEBÎLÜRREŞÂD* CERÎDE-İ MUHTEREMESİ HEY'ET-İ TAHRÎRİYYESİ ERKÂN-I KİRÂMINA

Ma'rûz-ı nâçîzeleridir:

Bir zamandan beri teceddüd-perverlerin devam edegeldikleri harekât-ı küstâhânelerine her ehl-i îmân, bâ-husûs dinini canından ziyâde seven biz müslüman kadınları için göz yummak, omuz silkmek gibi lâ-kayd bulunmak vicdâna sığacak şeylerden olmamasına rağmen sâhib-i kemâlât ve ilim ve fazîletle be-nâm olan dindar hanımefendilerimizin iltizâm-ı sükūt eylemeleri mahzâ bu kabîl adamlarla münâkaşaya tenezzül buyurmamalarından münbais ve hasmın sitemin anlamamak hasma sitemdir kavline mâ-sadak bir hareket-i ma'kūlâne ise de âcizeleri asabiyyü'l-mizâc bulunduğumdan ta'cîl ve tesrîi i'tiyâd ve âdetâ tabîat-i sâniyye ittihâz eylediğimden nâşîdir ki bu neşriyât-ı ıdlâlkâraneye karşı i'tidâl-i demimi muhâfazaya ihtiyâr-ı sükūtu iltizâma muvaffak olamayarak hemen ilk evvel cerîde-i muhtereme-i *Sebîlürreşâd*'a bir mektup takdîm ile vicdânımın, rûhumun galeyânını arz etmişidim. Teşekkür olunur ki azîz hemşîrelerimin nazarlarında bir mevki'-i kabûl bularak F. Latîfe Hanımefendi hemşîremiz de haslet-i necîbâneleriyle hissiyât-ı dindârânelerine tercüman olan kalemine sarılarak müessir, müfîd neşriyâta meydan açmaya vesîle-i sâniye oldular. Bu esnâda idi ki bazı hanımefendilerden husûsî mektuplar alarak müdâfa'a-i nâçîzâneme devam arzusu izhâr buyuruldu. Fakat eyâdî-i ihtirâmımızda yegâne bir cerîde-i İslâmiyyemiz olan *Sebîlürreşâd*'ı işgāl ve bî-zâr etmemek emel-i hâssıyla bir müddet ihtiyâr-ı sükūtla erbâb-ı fazl u irfânın, bâ-husûs Âişe Makbûle, Meliha Nigâr hanımefendilerin yazdıkları makālât-ı nâfi'anın mütâlaasıyla teşfiye-i sadr eyliyordum.

Bu kere cerîde-i muhteremenin 281 numaralı nüshasında müşârun-ileyhâ F. Latîfe Hanımefendi'nin yazdıkları mektupta Rusyalı kadınların tarz-ı telebbüsünü tatbîk ve te-

settürün ref'ini teşvîk gibi hezeyânlara karşı müdâfaât pek mühim ve heyecân-âver olduğundan hissiyât-ı dîniyyemizi tahrîk etmemek kābil olamayan bu gibi namus-şikenâne eserlerin kāillerine la'netler, nefretler yağdırmak farz-ı ayndır. Bu gürûh-ı hâinenin dinimize, ırzımıza tecâvüzleri bitmemiş gibi bu defa da İslâm kadınlarını aktiristliğe sevk etmek gibi bir girîve-i mezellete düşürecek kadar cür'etlerini arttıran bu mütecâvizlere F. Latîfe Hanım hemşîremiz pek hakîmâne bir cevap vermekle müşârun-ileyhâ hazretleri meftûr oldukları seciye-i mübeccele-i İslâmiyet'ini meydana koymuşlardır. Acaba o gibi neşriyât-ı muzırra ile tam ma'nâsıyla müslüman olan kadınların kaçta kaçını kendilerine münkād ve mutâvaat ettireceklerinden emîn olabiliyorlar. Elhamdülillâh artık dinin kudsiyetini iffetinin kıymetini bilenlerle bilmeyenlerin hadd-i kıyâsîsi tezâhür etmiştir. Bilemeyen, takdîr edemeyen beyinsizlere de *Tasvîr-i Efkâr*'ın 982 numaralı nüshasındaki Paris'de bir müslüman kadının âkibet-i fecîası kadar ibret-âmîz, esef-engîz bir intibâh olur mu? Sonra da birkaç zavallı fakîr kadının çarşıda yemeni ve sâire satmasını zemîn ittihâz ederek kadınların mahrûmiyetlerine teessüfler, âdât-ı İslâmiyyemize tefevvühler savurarak İslâm kadınlarını mağazalarda destgâhdâr, kasadâr yapmaya çalışanlar varsın ictihâdlarında devam ededursunlar. Biz İslâm kadınlarının feryâd-ı tazallumunu ulemâ-yı kirâm ve fuzalâ-yı be-nâm hazerâtının gûş-ı âlimânelerine ismâ' etmeye lütfen tercüman bulunan muhterem cerîde-i İslâmiyyemiz mevki'-i bülünd-i ta'zîmkârânede bulundukça öyle muhakkar paçavralar dâimâ parça parça edilip yüzlerine çarpılacaktır.

Bu kere hükûmet-i âdilemiz dahi tesettür mes'ele-i mühimmesini nazar-ı basîretinden dûr tutmayarak beyânnâme ile eşkâl ve etvâr-ı gayr-ı meşrû'adan tevakkī muhadderâtın tesettür emr-i celîline riâyet etmek ve hilâfında hareket edenleri ta'kībât-ı kānûniyye ile te'dîb buyuracaklarını âile rüesâsına beyân buyurmak gibi büyüklük göstermeleri biz muhâfaza-i tesettür tarafdârı olan İslâm kadınlarını ne derecelere kadar garîk-i sürûr eylediğini arz etmek zâid söz söylemektir. Bu emir ve tenbîhât-ı musîbenin an-karîb hüsn-i te'sîrini görmekle karîru'l-ayn olacağımız tabîîdir.

Anadoluhisarı: Kārielerinizden

Fatma Zehra

MÜSLÜMAN KADINI HÜRDÜR VE MES'ÛDDUR

Şu son günlerde biz kadınların gayr-ı mes'ûd ve esir olduklarına dâir bazı sefîh gençlerin haddinden fazla tecâvüzâtta bulunduklarını gördüm, müteessir oldum. Hanımlarımızın kendilerine tealluk eden böyle azîm bir mes'elede lâ-kaydîlerini muhâfaza eylemelerine hayret ettim. Fakat geçen nüshanızda Fatma Zehra Hanım'ın namuslu ve mes'ûd kadınları müdâfaa için bir makālesini gördüm. Bu, acılarımı biraz tahfîf eyledi. Buna dâir ben de birkaç söz söylemek mecbûriyetini hissettim.

Bilmem bu milletin mukadderât-ı siyâhı nedir ki ortaya bir Kavm-i Cedîd'ci çıkar, ağzına geleni savurarak ma'sûm milletin efkârını tağlîta kalkar. Sonra bir sefîl çıkar, kadınların çarşafını attırmak ister. Zavallı millet buna da sükūt eder. Bunlar ise karşılarında alçaklıklarını yüzlerine vuran kimseyi bulmayınca fa'âliyet-i rezîlânelerine daha fazla bir küşâyiş verirler. Millet sükûtta, hükûmet uykuda!* artık şu son günlerde her iş olmuş bitmiş gibi şimdi de kadınlarla uğraşmak bir moda hükmünü aldı: Kadınlar mes'ûd değilmiş!... Bunlar kendi muhîtlerini, dinlerini, ırzlarını bir Avrupalı gözüyle gören zavallılardan başka bir şey değillerdir. Tesettürü kaldırmak, nâmûs-ı [**346**] dînî ve millîmiz ile oynamak isteyen bu gürûh-ı sefîleye soruyorum: İsimleri nedir, babaları kimdir, ceddi nedir, dini nasıldır, Allah'ı nasıl tanır, Peygamber'i nasıl bilirler? Sonra dinin ahkâmından olan tesettürü –ki bir kānûn olduğunu kabûl etsek bile her hâlde bir kānûn-ı hayrdır– niçin kaldırmak istiyorlar. Bunun neresinde fenâlık görmüşler?

İşte tesettüre riâyet etmeyen Avrupalıları da görüyoruz: Rezâlet tâ âilelerine kadar sirâyet etmiştir. Yoksa bizden de istenilen bu mudur? Belki tesettürü istemeyen birkaç kimse olabilir. Fakat mahdûd birkaç kimsenin hâtırı için bir mes'ele umûmîleştirilemez. Hem de kadınlık kadınlarındır. Zâhiren bizi müdâfaa etmek bâtınen memât-ı nâmûsumuzu ihzâr etmek isteyen o birkaç sefîlin ellerine kendi haklarını müdâfaa için acaba hangi namuslu kadın, hangi namuslu zevc hüccet-i vekâlet vermiştir?

Kadınları mes'ûd görmeyen gürûh-ı müfsideye alenen söylerim ki: Müslüman kadınları tahayyüllerinin fevkinde mes'ûddur. Bir vâlidenin evlâdı, bir pederin şefkati o âile için büyük bir saâdettir. Kadın o harîm-i ismette bir kuş kadar mes'ûd, bir çiçek kadar nâzende, bir kelebek kadar şûh, fakat bir gül kadar da lekesizdir. Bizim gayr-ı mes'ûd ve esîr olduğumuzu iddiâ edenler bizim lâne-i ismetimize kadar duhûl edebilmişler midir? Zâten şeytân, mukaddes bir ka'be-i ismet olan âileye giremez. Dinimiz, şerîatımız bir kadının ne kadar hür olduğunu i'lân ederken hatta kadın arzusu hilâfına süt vermekten yemek pişirmekten buna mümâsil hidemâttan men' edilirken ona esîr demek Kitâb'ını bile bilmemektir.

Kadınlar esîrdir, gayr-ı mes'ûddur!... diye âtîde oynanılmak istenen bir rolün çizilmiş programı dâhilinde feryâd edenler kadınların yüzünden nûr-ı ismeti yırtmak; kaldırmak, çarşaflarını çıkarıp attırmak ve sonra kendileriyle beraber kahve ve gazinolarda el ele diz dize oturmalarını isteyen serserilerden başkaları değildirler. Bunu yapacak ancak kendi hem-pâlarıdır. Onlar kendi karılarını çırılçıplak çıkarmak, hemşîrelerini teşhîr etmek isterlerse ona kimse mâni' olamaz. Yalnız onlar da kimsenin namusuna müdâhale, ismetine tecâvüz etmesinler. Biz peçelerimizi ancak kendi zevclerimiz için açar, çarşaflarımızı ancak kendi kocalarımız için atarız. Müslüman kadını birkaç sefil nazar için, birkaç südü

* Hükûmet uyanmış, efkâr-ı umûmiyye-i İslâmiyyeyi rencîde eden süfehânın çanlarına ot tıkamıştır. İnşâallâh bundan sonra necâbet ve salâbet-i dîniyyesiyle şöhret-şiâr olan Merkez kumandan-ı muhteremi Halil Beyefendi'nin himmetiyle bu bâbdaki bütün uygunsuzlukların, ahlâksızlıkların önü alınacaktır. *Sebîlürreşâd*

bozuk terbiyesiz için namusundan bir zerresini fedâ edemez. Müslüman kadını yalnız kocası için kadındır.

İzmir: Kārielerinizden
Âişe Meliha

SEBÎLÜRREŞÂD CERÎDE-İ İSLÂMİYYESİNE

Tesettür-i nisvânın ref'i hakkında bazı sebük-mağzânın neşriyâtta bulunmaları ve bir kısım sâf-dil İslâm kadınlarının bunların ilkāât ve ifsâdâtına kapılarak ötede beride açık saçık gezmeleri hissiyât ve âdâb-ı dîniyye ve milliyyesine riâyetkâr olanlarca husûle getirdiği sû'-i te'sîr artık derece-i kemâli bulmuştu. Merkez-i Hilâfet-i İslâmiyyede dîn-i mübîn-i İslâm'ın bir rükn-i mühimmi aleyhine vâkı' olan neşriyât ve harekâtın men'i esbâbına hükûmetçe tevessül olunur ümîdiyle netîceye intizâr edilmekte idi. Dersaâdet Merkez Kumandanlığı'nın âdâb-ı umûmiyye nâmına ahîren neşreylediği beyânnâme ahkâmı bu ümîdimizi lehü'l-hamd takviye etmiştir. Ancak evvelce de bu sıralarda bazı makāmât-ı âliyyeden bu husûsta beyânnâmeler sâdır olmuş ise de bunlar maatteessüf beş on gün bile muammer olamamıştır. Beyânnâme-i ahîrin sevâbıkına iltihâk etmemesini ve tesettüre adem-i ri'âyette ısrâr edecekler olduğu takdîrde bunlar hakkında beyânnâme ahkâmının tatbîk ve icrâ olunmasını temennî ederiz.

Kārielerinizden
Sâliha

TESETTÜR MUÂRIZLARINA MEYDAN OKUNUYOR

İkbâl gazetesinin 543 numarasında Keşle'de[?] Mu'allim Mehmed Emin Efendi-zâde tarafından derc olunan açık mektûba Bakü'de münteşir *Şelâle* gazetesi ber-vech-i âtî cevap veriyor ve meydan okuyor:

"Efendim! Biz *Şelâle*'de "Tesettür-i nisvân mutâbık-ı şerîat-ı mutahharadır ve mâni'-i terakkī değildir" diye yazdık. Siz ve hem-fikirleriniz "*Kur'ân*-ı Şerîf'de yahud başka hadîs-i kudsîde avretlerin açık gezmeleri men' edilen kelâmlara tesâdüf olunmamıştır" diye bize i'tirâz ettiniz.

Biz *Kur'ân*'dan âyât-ı celîleyi şâhid getirdik. Siz ise "Bu âyetleri öz hayâlinize muvâfık ma'nâ ettiniz" bize cevap verdiniz. Sizin de bizim de bu husûsta yazdığımız makāleler kâğıd üzerinde sâbit duruyor. Âyât-ı celîlenin ma'nâları mezâhib-i mevcûdenin tefâsîr-i mu'teberesinde muayyendir.

Matlabı uzatmak lâzım değil, bu mes'eleyi halletmek için iki yol var:

1- Tesettür-i nisvân hakkında *Kur'ân*-ı Şerîf'te olan âyât-ı celîleyi ve onların tefâsîr-i mu'tebereye muvâfık ma'nâlarını ve bu bâbda eimme-i ethârdan yetişen ehâdîs-i sahîhayı nazar-ı dikkate alarak âlem-i İslâm'ın bilâd-ı mühimmesindeki müctehidîn ve ulemâdan istiftâ etmeli.

2- Küre-i arz üzerinde umûm milel ve edyân arasında dâimâ mer'î olan bir âdet olduğu üzere ulemâ-i kirâmdan üç hakem siz ve üç hakem biz intihâb ederiz. O altı zât ise müttefikan yedincisini intihâb ederler. Ve her iki taraf öz yazdığı makāleleri onlara takdîm eder. Onlar da mes'eleyi halleyler ve bize haber verirler. Hükûmetten izin istihsâlini biz taahhüd ediyoruz. Eğer muvâfakat ederseniz bu sûretle bir meclis tertîb ederiz ve Bakü'de sâkin ulemâ ve urefâyı, ashâb-ı kalemi, erbâb-ı akl ü dânişi ve bütün bu mes'eleye i'tinâsı olan kirâmü'n-nâsı oraya da'vet ederiz. Mahkeme-i şer'î sadr-ı meclisde karar tutar. Da'vet olunan eşhâs eğleşirler ve biz de o meclisde hâzır olup herkes öz delîlini söyler ve gazete sütunlarında yazdığı matlabları şerîate muvâfık isbât etmeye var kuvvesiyle sa'y eder. Ondan sonra mahkeme-i şer'iyye öz kat'nâmesini ehl-i meclise i'lân eyler.

Bu ikinci şarta râzı olursanız çok iyi olur. Çünkü esâs-ı matlabdan başka tarafeynin sevâdının ve ma'lûmatının pâyesi de umûma ma'lûm olur." [**347**]

OSMANLI HÂNIMLARINA

Ey muhibb-i vatan ey fırka-i îmân
Secde-i şükr edelim Hudâ'ya her ân
Ne büyük Hazret-i Hakk'ın bize lütf u keremi
En büyük zırhlıyı Osmanlıya etti ihsân
Nâgehân aldı bu şânlı koca zırhlı gemiyi
Çekti sancağı hemen nâmına Sultân Osman
Bu cesîm zırhlıyı İslâm aldı diye ye'se düşüp
Geldi bir dehşet ile kalb-i adûya halecân
Çünkü almaktı merâmı düvel-i sâirenin
Bu drednota ki: Ecânib ona hep gıbta-resân
Telgrafla bu haber âleme tebşîr edilip
Nâgehân cümlesini etti bu vak'a hayrân
Daha destgâhda iken safha tebeddül etti
Şimdi vaz'iyet-i bahriyye değişti der-ân
"Hâzır ol cenge eğer ister isen sulh u salâh"
Demiş ol nâzım-ı nâsih bize bu nutk-ı ayân
İttifâk eyleyelim biz de kavî olmak için
Coşalım şevk-i meserretler ile pür-heyecân
Bu meserretleri tezyîd edecek hizmet var
Ey hamiyetli vatan vâlideleri artık uyan
Uyuma, durma, çalış ki Adalar mahv oluyor
Uyuduk biz büyüdü zaafımız ile düşman
Bugün elbirliği ile çalışıp cehd edelim
Bu fedakârlık ile kesb olunur şöhret ü şân
Şevk u şâdî ile gözyaşları döktük amma
Gülerek borcumuzu derc edelim bir de hemen
Biz kadınlar da fedâkârlık ile nâm alalım
Irz u nâmûsa fedâ etmeli nakdin insan
Yüksel ey İslâm kadını nâmını i'lâ eyle
Seni târîhler eder bir gün olur istihsân
Yükselip uçmak için olma heveskâr aslâ
Şanlı askerler eder cevv-i havâda tayerân
Bize aşkile tesettür yaraşır İslâmız
Hakkımızda denilen lafz-ı esâret hezeyân.

Bursa: **Muhsine**

HAYÂT-I AKVÂM-I İSLÂMİYYE

ÇİN'DE İSLÂMİYET

İsmi "*Çin'de İslâmiyet*" olan bu eser-i mühim, on dokuzuncu asrın en büyük ulemâsından müverrih-i şehîr Profesör Vasilyef'in "*Çin'in Küşâdı*" ünvânlı kitabının dördüncü kısmıdır. Kitâb-ı mezkûrun üç evvelki aksâmı vaktiyle *Hak* gazetesinde intişâr eylemişti. Mezkûr eserin İslâmlığın Çin'e sûret-i duhûl ve tevessüü ile hâl ve istikbâlinden bâhis olan dördüncü kısmının siyâsî bir gazeteden ziyâde bir risâle-i ilmiyye ve târîhiyyede neşri daha ziyâde muvâfık-ı maslahat görülmekle *Sebîlürreşâd*'a takdîm edilmiştir. Eser-i mezkûru vücûda getiren Profesör Vasilyef on dokuzuncu asır ulemâsı miyânında Asya hakkındaki ma'lûmât-ı vesî'a ve tetebbuât-ı amîkası ile ma'rûf idi. Müteveffânın şark kavimlerinin târîh, elsine ve ahvâl-i ictimâ'iyyelerinden bâhis âsârı bütün dünyâca da meşhûrdur. Garb müelliflerinden hiç biri Asya'yı bilhassa Çin'i Vasilyef kadar tanıyamamış, Çinlilerin rûhlarını, hislerini yine onun kadar anlayamamıştır.

Vasilyef şark edyânı ile vukū'ât-ı ictimâ'iyye ve siyâsiyyesi hakkında pek çok kitap yazmıştır ki bunların hemen kâffesi Almanca ve Fransızca gibi elsine-i mühimmeye tercüme edilmiş olduğu hâlde memleketimiz, şark ile alâka-i şedîde ve mühimmesine rağmen bu kıymetli yazıların vücûdundan bile bî-haberdir. İşte "*Çin'de İslâmiyet*" dahi bu kabîldendir. Bugün hemen pek çok kimseler Çin âlem-i İslâmı hakkında birçok sözler söylüyorlar.

Halbuki bu sözler derince tedkīk edildiği hâlde kısmen hatta bazen külliyyen hakāyık-ı târîhiyyeden pek uzak oldukları anlaşılıyor. Profesör Vasilyef'in eser-i mezkûru ise Çin'de geçirilen on senelik bir hayât-ı mesâînin hülâsasıdır ki şübhesiz bir kıymet-i ilmiyyeye mâliktir. Maamafîh müslümanların hîn-i mütâla'ada ihtiyâta riâyet etmeleri muktezîdir.

Mübâhât

* * *

Çin'de İslâmiyet

– 1 –

Bu makālede Çin'in ileride bir hükûmet-i İslâmiyye olup olamayacağı mes'elesini tedkīk edeceğiz. Bugün sâde bir suâl kıymetini hâiz olan bu mes'elenin vukūu şübhesiz ki bütün dünyâ için şâyân-ı ehemmiyyettir. Şâyed Çin, ahâlisi bütün insanların bir sülüsünü tecâvüz eden bu memleket, bir memleket-i İslâmiyye olsa idi elbette bugünkü münâsebât-ı siyâsiyye büsbütün başka bir şekilde olurdu. Cebelü't-Târık'tan Asya'nın tâ ortalarına kadar uzanan âlem-i İslâm tekrar başını kaldırır ve Hıristiyanlık âlemini tehdîd ederdi. O zaman Çin'in bütün dünyâya lüzûmu olan hayât-ı sâkinânesi nihâyet bulacak ve Çin böyle bir asabî ve mutaassıb siyâset elinde akvâm-ı sâire için müdhiş bir silah-ı âteş-feşân olurdu.

Böyle bir hareket âlem-i siyâsette yalnız bir tahavvül intâc etmezdi. Her mütefekkir için bugün garb efkâr-ı münevveresinin şarkın an'anât-ı bâtılesine karşı ihrâz eylemekte olduğu galebeleri tasdîk! eylemekle beraber diğer taraftan insânlığın mücâhedât-ı terakkī-perverânesinin ma'rûz kaldığı müşkilâtı da nazar-ı dikkate almak farzdır.

Yakın zamana kadar dünyânın en kuvvetli en büyük milletinin garb efkârına tamâmıyla takarrub eylemekte olduğu zannolunurdu. Çinliler ulûm-ı garbiyyeyi takdîr ve ta'zîme başlamışlardı. Misyonerler Çin toprağına serbestçe dâhil olabiliyorlardı. Bu hâllere nazaran kim tasavvur ederdi ki edyân-ı hıristiyaniyye mücâhidîni Çin'de sehlü't-terbiye bedevîler yerine İslâmlığın müntesibîn-i muta'assıbesini bulacaklardı? Böyle bir şey Çin'i yalnız seyâhat kitaplarından tanıyan Avrupaların değil, belki Çin'de yaşamış ulemâdan birçoklarının bile hâtır ve hayâlinden geçmemişti. Çin âsâr-ı ilmiyye ve edebiyyesinde Müslümanlığa dâir bir hüküm bulmak kābil olmadıktan mâadâ zamân-ı hâzıra kadar ne Çin milleti ne de hükûmetleri garbdan gelen bu dine atf-ı ehemmiyet etmemişlerdi. Maa-hâzâ sâde şarkta değil her yerde bu gibi tahavvülât-ı ictimâ'iyye bidâyeten üzerine celb-i enzâr eylemez. Çin âsârı; me'mûrların mektep talebelerinin listelerini neşir, her türlü hâdisât-ı tabîiyyeyi kayıd, kâffe-i mebânînin ve kal'a duvarlarının irtifâ' ve vüs'atlerini hesâb eylemekten; Çin [**348**] coğrafyası, Çin'de oturan bilumum ecânibin esâmîsini tahrîr eylemekten milyonlarca Çinlinin İslâmiyeti kabûl eylediğini halka göstermeye vakit bulamıyordu ki… Çin'deki İslâmiyet bahsi son zamanlarda cerâid-i garbiyyeyi işgāl edecek bir mâhiyet aldı. On beş sene zarfında vukūa gelen Tayığlar isyânı Niyangay'ın tahrîbâtı, bir aralık pek ziyâde kesb-i şiddet eden kıtâller ve cinâyetler; fırak-ı siyâsiyye mübârezâtı Çin'i ziyâdesiyle yormuştu. Memleketin tam istirâhat edeceği bir sırada şimâl-i garbî vilâyâtında yeniden bir âteş-i isyân belirdi. Bu yeni ihtilâl bir mâhiyet-i husûsiyyede idi. Bu defa Çin sahne-i ihtilâlinde arz-ı san'at edenler müslümanlar idi. İsyân o derece sür'atle intişâr eylemişti ki müslümanlar ilk hücûmlarında Şansi Vilâyeti'nin makarr-ı hükûmeti olan Siganfu'yu zabt eyleyerek Huang Hu nehrine kadar inmişlerdi. Oralardan teb'îd edildikten sonra Kansu Vilâyeti'ne çekilmişlerdi. İsyândan sonra da mezkûr vilâyet müslümanların yed-i işgālinde kalmıştı. Her ne kadar Çin'in vilâyâtından her biri hükûmât-ı garbiyyeden herhangi birininin cesâmetinde ise de bir vilâyetin gāib olması Çin hükûmet-i hâzırası için ehemmiyetli bir tehlike teşkîl etmemekle beraber Kansu Vilâyeti'nin mevki'-i coğrafîsi dolayısıyla unsur-ı İslâm eline geçmesi Çin hânedân-ı hükümdârîsince mûcib-i telâş olmuştu. Kansu Vilâyeti'nin garben Türkistan ve Sungaras ile hem-hudûd olması işin rengini değiştiriyordu. Çin hânedân-ı hükümdârîsinin müslümanlarla meskûn vilâyetlerden birini aldığını farz edelim. O zaman isyân garba doğru binlerce kilometrelik bir muhît dâhilinde tevessü' edecekti ki isyânı bastırmaya me'mûr olacak bir ordunun buralarda barınması cidden pek müşkil olacaktı. Âtîde işâret edeceğimiz bir vak'a-i târîhiyye mütemâdî dâhilî karışıklıklar yüzünden dûçâr-ı za'f olan hâl-i hâzır hanedan-ı hükümdârîsinin hukūk-ı saltanatını bütün memleket üzerinde idâme edebilmek için ne gibi zahmetleri iktihâma mecbûr kaldığını isbât eder:

"Müstakillen icrâ-yı hareket eyleyen Pogdo Hân yüz bin

kişilik orduyu Türkistan ile Sungaray'ı âsîlerin elinden almaya me'mûr ve istîlâ ordusu başkumandanlığına Liyangaza nâmında âşık-ı şekāvet birisini ta'yîn eylediğini i'lân eylemişti. Liyangaza'nın vefâtından sonra maiyyeti efrâdı Pogdo Hân'ın yüz bin kişilik diye i'lân eylediği kuvvetin ancak 228 piyade ve 61 süvariden mürekkeb olduğunu söylemişlerdir."

Türkistan ile Sungaray da serbestî-i tâmma mâlik olan müslümanlar büyük bir hükûmet teşkîl eyledikten sonra içinde milyonlarca dindaşları bulunan asıl Çin'i tehdîd ve tazyîk eyleyeceklerdir. Bu memleketler bilâhare tekrar Çin nüfûzu altına girseler bile bu hâlden Müslümanlığın dûçâr-ı tezelzül olup olmayacağı bir mes'eledir. Bu müddet zarfında İslâmiyet'e zaaf târî olursa tarafımızdan meydana atılan bu mes'ele o zaman bir müddet için ihtimâl ki birçok seneler, hatta belki bir-iki asır için dûçâr-ı te'ehhur olabilir. Ve bu takdîrde müslümanlar zamân-ı münâsibin hulûlüne kadar intizâr eylemekle iktifâ ederler. Biz burada Türkçe'nin dilini tekellüm eden Türkistan, Buhara, Afganistan, İran müslümanları ile daha garbda Cebelü't-Târık'a kadar uzanan Müslümanlık'tan bahsedecek değiliz. Çin'in taht-ı tâbi'iyyetinde bulunan müslüman Türkler dahi Çin'de hissedilen hareket-i dîniyyede medhaldâr değildirler. Tâli' bu Türkleri birçok asırlardan beri komşularının zîr-i idâresinde yaşamaya mahkûm eylemiştir. Çin hükûmâtının yaramaz Türk tebaalarının her hareketlerinde büyük büyük ehemmiyetler tevehhüm ve bunların tevbîh ve teskîni için birçok eserler neşreyledikleri âşikârdır. Çin'in bu gibi hafif meşreblikleridir ki bazı Avrupa müelliflerini Çin'de cereyân eden bir takım küçük hâdiseleri azîm harekât-ı ihtilâlkârâne tarzında tasvîre mecbûr bırakmıştır. Bu arada şunu da zikredelim ki Türk akvâmından Mongolistan'a mensûb küçük bir kısmı el-yevm asıl Çin'de yaşamakta ve İslâmiyet'le beraber lisânını da muhâfaza eylemektedir. Bunlar Tibet hudûdunda ve Kansu Vilâyeti dâhilinde bulunan Salarlardır. Bizim Rus bu taraflardaki me'mûrîn-i husûsiyyemizin Salarlara atfeyledikleri ehemmiyete ve hakîkaten kendilerindeki âsâr-ı şecâ'at ve celâdete rağmen bunlar da asıl Çin sahne-i siyâsetinde hiçbir rol îfâ edememektedirler. Eğer mes'ele Çin'in alel-ıtlâk zabt ve teshîrinden ibâret olsa idi Çin'de yaşayan akvâm-ı ecnebiyyenin buna muktedir olup olamayacaklarını münâkaşa edemezdik. Meselâ niçin Kaşkar havâlîsindeki Türkler, yahud bizzat Salarlar Çin'in fâtihi olamasınlar ki bunu vaktiyle kendilerinden pek zayıf olan Mongollar ve Mançular olmuşlardır?

Ancak bu akvâm-ı gālibe mağlûb ettikleri kavmin medeniyeti karşısında kendi kavmiyetlerini terke ve Çinlileşmeye mecbûr kalmışlardır. Burada ise sözümüz gāliblerin bilakis asıl Çin'i terk eylemeleridir ki bu da ancak yine memleketin sâhib-i hakīkîleri, yani asıl Çinliler tarafından kābil olabilir. İstikbâlde bu gālibiyet ve inkılâbı vücûda getirecekler hâl-i hâzırda hemen yerden biter gibi zuhûr ediveren asıl Çin müslümanlarıdır.

Bu müslümanlar kendi iddiâları gibi hakīkaten Arabların ahfâdı mıdırlar, yoksa vaktiyle Asya'da sâhib-i nüfûz olup bil-âhare Tangonlarla iştirâk eden Avaygur [Uygur] neslinden midirler? Buraları henüz sûret-i kat'iyyede halledilememiştir. Maa-hâzâ menşe'leri ne olursa olsun bugün Çin'de mensûb oldukları dini vatandaşları arasında tevsî' ve nihâyet bir gün Çin tahtına iclâs etmek için çalışan müslümanların adedi milyonlara bâliğ olmaktadır. Çin müslümanlarının mikdâr-ı hakīkîleri hakkında ma'lûmât alacak bir menba'-ı resmî mevcûd olmamakla beraber, gerek tedkīkāt ve taharriyât-ı husûsiyyemizin gerek Abdülkerim nâm zâtın âsâr ve müellefât ve konferansları sâyesinde bu bâbda bir fikir hâsıl edebiliriz.

Mütercimi
Mübâhât

* * *

[**349**]

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

BURMA EYÂLETİ

Burma Ahvâl-i Târîhiyyesi:

Burma târîhi muakkad ve kör bir düğüm gibidir. Bu memleketin sükkân-ı asliyyesiyle ahvâl-i târîhiyyesine dâir muhakkak ve vesâika, müstenid bir târîh meydanda yoktur. Yazılan kitaplar sırf akvâl ve ehâdîse, nükūl ve hikâyâta müstenid olup, şunun bunun ağzından işitilen şeylerdir.

Ancak muhakkak bir nokta vardır ki o da vaktiyle Hindistan'ın Himalaya dağlarıyla, Tibet ovalarından, Moğolistan'dan buraya bir takım kimseler firâr ve hicret edip harâset ve zirâatle iştigāl eyledikleridir.

Bazı muuahhirîn, Burma sükkân-ı asliyyesinin Çin kavmi olduğunu göstermek istiyor ise de Burma'daki nesl-i hâzırın gerek örf ve âdât, gerek ahlâkıyât ve ictimâiyât noktasından Çinlilerle aralarında hiçbir müşâbehet bulunmadığı gibi, birçok şeylerde mübâyenet-i külliyye de vardır. Ez-cümle Çinliler muhâfazakâr bir kavim olduklarından –bir kuyu dibinde veya dağ zirvesinde bulunsalar– her nerede olsalar mutlaka eski âdetlerine ittibâ' etmekle ma'rûfdurlar. El-yevm Burma'da ticâret ve hirfetle iştigāl eden Çinliler tamâmıyla Çin'de yaşadıkları gibi burada aynı hayat ve meşrebi geçirmekte gayret ettiklerini geçenki makālemle beyân eylemiştim. Burma yerlileri ise, her kavmin örf ve âdetini kabûl etmekte o kadar mâil bulunuyorlar ki kızlarını her isteyen kimseye bilâ-şart u kayd teslîm etmekte tereddüd bile göstermiyorlar. Hâl-i hâzırda bu şehirde Burmalı Buza kadınlarıyla tezevvüc eden binlerce kimseler vardır. Ve zevcesine kendi diyânetini kabûl ettirmeye hiçbir zevc müşkilâta tesâdüf eylemez.

Bundan başka Çinlilerin hutût ve teşekkülât-ı vechiyyeleri Burmalılarınkilere asla benzemiyor. Bir ırk, bir kavim ne kadar değişse yine eski kıyâfet ve kılığını, örf ve âdetini az çok muhâfaza eder.

Binâenaleyh Burma ahâlisi Moğol ve kısmen Hindistan'ın Himalaya dağlarına mensûb oldukları müdekkıkīn ve muhakkıkīn nezdinde sâbit olmuştur.

Vaktiyle Hindistan'ın Bengale taraflarından bir prensin

buraya hücûm edip Burma'yı istîlâ ettiği keyfiyeti bu memleketin târîhinde vâzıh ve muayyen noktalardandır.

Bu esâsı kabûl etmekte herkes ma'zûrdur. Çünkü memleketin ahvâl ve vaz'iyet-i coğrafiyyesi de bunu te'yîd ve isbât etmektedir. Burma Eyâleti Çin'e nisbetle uzak, Bengale Körfezi'ne hemen hemen mülâsık gibidir.

Bengale'den buraya ubûr etmek pek kolay olduğu hâlde, Çin'den gelip memleketi taht-ı istîlâya getirmek oldukça müteassir bir keyfiyet olduğu meydandadır.

Târihin bir tekerrürden ibâret olduğunu nazar-ı dikkate alacak olsak, müddeâmızın daha ziyâde kuvvet kesb edeceği vâreste-i îzâhtır.

El-yevm Burma'daki ahâliyi nazar-ı dikkatten geçirsek bunların çoğunu, Hindli, Arap, Acem anâsır-ı sâbıka ve lâhıkasından olduklarını ve buraya vaktiyle gelerek, ticâret ve zirâatle imrâr-ı hayât ettiklerini yek-nazardan anlayacağız.

Ahvâl-i Coğrafiyyesi:

Burma memleketi Hindistan'ın son nikât-ı şarkiyyesinde vâki' en büyük eyâletlerindendir. Bengale Körfezi'nin sevâhil-i şarkiyyesine doğru imtidâd eden Burma Eyaleti'nin beşte üçü cibâl ve tilâl, mütebâkîsi denizle mestûr ve muhâttır.

Burma altın, yakut ve mücevherlere mâlik olan bir memleket olduğu hâlde, dünyânın memerr-i ubûr ve mürûr olan şâh-râh noktalarında vâkı' olmadığı için kadîm fâtihlerle, kâşiflerin nazar-ı dikkatlerini her nasılsa celb edemeyip, bir müddet metrûk bir hâlde kalmıştır. Halbuki burası kadar servet ve sâmâna, zehârif-i tabîiyyeyi künûz-ı müddeharasında taşımayan memleketler ise gerek berren ve gerek bahren ma'ber ve memer teşkîl eyledikleri cihetle seyyâhîn ve kudemâ-yı müdekkıkînin uğrak yerleri vâkı' olmuştur.

Burma sevâhilinin tûlü bin iki yüz mil kadardır. Burma Eyâleti şimâl-i garbî cihetinden Bengale, Asam, Manipur, şimâl cihetinden Mişmi dağlarıyla Hindistan, Tibet, Çin kabâilinin birleştikleri arâzî, şimâl-i şarkî ile şark cihetinden Çin'in Yunnan Eyâleti'yle Fransa müstemlekâtını teşkîl eden Hind Çini, cenûb cihetinden Şan arâzîsiyle Siyam Körfezi ve Malay arâzîsiyle mahdûddur.

Burma Eyâleti'nin bu ana kadar İngiltere idaresine geçen aksâmının hatt-ı müstakîm i'tibârıyla tûlü bin iki yüz ve arzı beş yüz yetmiş beş ve Burma Eyaleti'nin mecmû'-ı arâzisi 238.738 mil-i murabba'dan ibâret olup Almanya'nın Avrupa'daki arâzisinden –otuz bin mil-i murabba'– daha büyük ve vâsi'dir.

Aynı zamanda eyâlet-i mezkûre Hindistan'ın Bengale Eyâleti'ne nisbeten on yedi bin mil-i murabba' daha cesîmdir.

Burma'da Çin Tepeleri nâmıyla vâkı' olan cibâl ile Şan hükûmet-i müstakille-i kadîmesi arâzisi de İngiltere Adası kadar büyüktür.

Burma'da Terrör:

İsmi mechûl tahtında Rangon Polis ve Emniyet-i Umûmiyyesi Müdîriyeti'ne iki gün evvel yazılıp posta ile kendisine gönderilen mektupta, hükûmet-i mahalliyyenin tevzî'-i adâlet hakkındaki mesleğinin tashîh ve ta'dîli şiddetle taleb edilmiş ve me'mûl hilâfında hareket edildiği takdîrde Hindistan'da her gün vukū' bulmakta olduğu gibi burada da İngiliz me'mûrlarını bomba ve esliha-i nâriyye ile tehdîd edileceği ve bu iş için bir hafî komite teşkîl edilip bu ana kadar yedi aded bomba ihzâr edilmiş olduğu da ilâveten beyân olunmuştur.

Mezkûr mektûbu mahallî gazetelerle neşretmek husûsunda polis müdürü tarafından vukū' bulan teşebbüs zannımca iyi bir tedbîr-i musîb olmasa gerektir.

Hindistan'daki Hükûmet Aleyhdârları:

İngiltere siyâsetinin aleyhinde bulunup konferanslarıyla, makāleleriyle ve daha kuvâ-yı sâireleriyle ahâliyi hükûmet-i mahalliyye aleyhinde teşvîk ve tergīb edenlerin esâmîsini mübeyyin olan bir liste her sene alel-usûl neşredilip, Hindistan vilâyâtındaki emniyet-i umûmiyye müdürlerine gönderilir. Bu liste üç kısma tefrîk olunmuştur:

Birincisi "vatanperverler"in ikincisi hükûmet-i mahalliyye ile İngiltere idâresinin aleyhinde ahâliyi teşvîk ve tergīb eden "müşevvikīn"in üçüncüsü İngiliz idâre ve işgāline hâtime vermek ve onları Hindistan'dan ilk vesîle ile çıkartıp müstakil bir Hind hükûmeti teşkîl için vesâit-i cebriyye ve kahriyyeye tevessül eden –İngilizlerin ta'bîrince– "anarşistler"in isimlerini muhtevîdir.

Bu listeyi ben görmedim. Fakat bana bu hakīkati rivâyet ve hikâyet eden zât gözüyle görmüştür. Onun rivâyetine nazaran bu seneki listede Hindistan'ın birçok gençlerinin isimleri sinîn-i sâbıka listesine ilâve kılınmış olduğunu ve Burma Eyâleti'nde İngilizler aleyhinde tevhîd-i mesâ'î eden on Buzalının ismi de ilâve edildiği anlaşılmıştır.

Hindlilerin Metâlibi:

Günden güne nûr-ı ilm ü ma'rifetle tenevvür eden Hindistan ahâlî-i mahalliyyesi –Hindûlar da dâhildir– memleketlerini bunca zamandan beri işgāl edip tevzî'-i hak ve adâlet husûsunda ihmâl gösteren İngiltere hükûmetinden fırsat düştükçe hukūk-ı mağsûbelerinin hiç olmazsa bir kısmının istirdâdı husûsunda tehâlük [**350**] göstermektedirler. Münevverü'l-fikr ve fâzıl olan yerlilere karşı İngilizler her nedense ebvâb-ı me'mûriyeti –tabîî büyük me'mûriyetlerdir– seddederek vezâ'if-i âliyeyi yalnız beyaz derili kendi ebnâ-yı cinslerine hasr eylemişlerdir. Fakat bu hareketlerine öyle bir şekl-i kānûnî vermişlerdir ki zavallı Hindlileri birçok zaman için aldatmaya muvaffak olmuşlardır.

Hidemât-ı mülkiyyeye girmek isteyenlerin Londra'ya gidip orada imtihân vermelerine dâir bir usûl ittihâz kılınmış ve bu mâhirâne usûl ile ahâliyi iğfâle muvaffak olmuşlardır.

Ahîren Hindû ve müslüman kongreleriyle matbûâtı tarafından bu hâle karşı protesto edilerek bâlâdaki imtihânın Hindistan'da âdilâne bir usûl tahtında icrâ olunması Hind vâlî-i umûmîsinden taleb edilmesi üzerine Londra'da tahkīkāt için sırf İngilizlerden teşekkül eden bir komisyon ta'yîn edilmiş ve eski hâlin devam ve ibkāsı esbâbı yeniden istihzâr edilmişiken bu ikinci adâletsizliğe karşı Hindistan yerlileri daha kuvvetli evvelkinden ve şöhretli sûrette protesto etmeleriyle tarz-ı sâbıkın devâmını imkân hâricinde göstermeye çalışmışlar. Ve en sonra İngilizlerle yerlilerden mürekkeb ol-

mak üzere ikinci bir tahkîk komisyonunun ta'ayyüş [ta'yîn!] ettirilmesine muvaffak olmuşlardır. Muhtelit bir komisyonunun İngiliz a'zâları bir-iki aydan sonra Hindistan'a muvâsalat ederek yerli a'zâlarla yerleştikten [birleştikten!) sonra tahkîkāt icrâsına devâm eyleyeceklerdir.

Bu bâbda Hindistan ileri gelenlerinin nokta-i nazarlarını anlamak ve efkâr-ı umûmiyyeyi hakkıyla ta'yîn edebilmek için hükûmet-i mahalliyye tarafından birçok es'ileyi hâvî defterler îcâb eden eşrâf ve a'yâna tevzî' olunup, mezkûr suâllere cevap vermeleri ricâ edilmiştir.

Yerlilerin metâlibi hülâsaten âtîdeki şeylerdir:

1) Hidemât-ı mülkiyye imtihânında isbât-ı ehliyyet ve liyâkat eden yerlilerin –İngilizler gibi– hidemât-ı âliyyede istihdâmları.

2) Hidemât-ı mezkûre adliye, posta ve telgrafhâne, emniyet-i umûmiyye, vezâ'if-i mâliyye, umûr-ı teftîşiyye ve dâhiliyyeden ibâret bulunduğundan yerlilerin vezâif-i mezkûreye idhâl ve istihdâmları.

3) Mülkiye imtihânlarına fakīru'l-hâl olanların iştirâk edebilmelerini teshîl için, imtihânın Londra'dan Hindistan'a nakil ve icrâsıyla, imtihân komisyonlarına yerli mümeyyizlerin idhâli

4) Lisân-ı mâder-zâdları İngilizce olmayan yerlilere karşı mümkün derece teshîlât irâesi

5) İsbât-ı iktidâr eden yerli me'mûrîn-i mülkiyyesine İngilizlere verilen maâşât ve ta'yînâtın aynının i'tâsı.

Hâsılı bu gibi metâlibde bulunan yerliler günden güne kesb-i kuvvet eylemektedirler. İngiliz idâresi bunları kuvvetli, metânetli, cesur gördükçe metâliblerini tervîc edeceğine şübhe yoktur.

Gençlerle, genç fikirliler bu yeni cereyânların husûlüne bezl-i mesâ'î eylemektedirler. Elkâb-ı mutantanaya mâlik olan ve İngilizlerin ayakkabılarını silmeyi şeref telakkī eden eski kafalıların nüfûzu günden güne mahvolmaya başlamış ve "Hindistan Hindilerindir" fikr-i müstakillini taşıyan, terbiye ve tahsîl gören, cesur gençlerin nüfûzu gittikçe artmaktadır. Londra'daki Seyyid Emîr Ali'nin isti'fâsı bu müddeayâtımı te'yîd ediyor.

Rangon'dan: **S**[sin]. **M. Tevfik**

* * *

ŞUÛN

Dârü'l-Hilâfe:

Tesettür-i Nisvân Hakkında – Dersaâdet Merkez Kumandanlığı'nın beyânnamesi olup Matbûât Müdîriyet-i Umûmiyyesi'nden teblîğ olunmuştur:

"Her memleketin kendine mahsûs ve umûmca vâcibü'r-riâye âdâb ve ahlâk-ı umûmiyyesi vardır. Her yerde olduğu gibi memleketimizde de âdâb-ı umûmiyyeye hürmetsizlik mûcib-i mu'âhaze olmak derecesini tecâvüz ettiği takdîrde hükûmetçe esbâb-ı mâni'aya tevessül zarûrî olur. Hadd-i ma'rûf dâhilinde kadın ve erkek hür ise de nasıl ki erkeklerden kadınlara hatta tecâvüzât-ı lisâniyyede bulunanlar bile hükûmet-i askeriyyece dîvân-ı harbe sevk edilmekte ise muhadderât-ı İslâmiyyeden de kıyâfet ve etvârı şekl-i meşrû'-ı ma'rûfu tecâvüz edenler hakkında da hükûmetçe lâ-kayd kalınamaması tabîîdir. Bazı yerlerde kadınlardan bazılarının göze çarpacak derecede açık saçık dolaşmaları hissiyât ve âdâb-ı İslâmiyyeye hürmetkâr âileleri rencîde etmektedir. Memleketin her tarafı için nümûne olması lâzım gelen merkez-i saltanatta bu tarzdaki mübâlâtsızlığa sûret-i kat'iyyede fakat yalnız hükûmetçe mümânaat mukarrerdir. Nisvân ve zükûrdan her kim olursa olsun vazîfesi olmadığı hâlde kadınlara lisânen ve fiilen tecâvüze cür'et ederse en şiddetli ta'kîbâta dûçâr olacağını bilmelidir. Aynı zamanda polisin ta'kîbâtına uğrayarak tecziye ve teşhîr olunmak istemeyen âile rüesâsı efrâd-ı âilesini örf ve âdet-i memleket dâiresinde tesettüre mecbûr etmelidir."

Dersaâdet Merkez Kumandanı
Halil

Hükûmetin Dini Müdâfa'aya Azmi Tezâhürâtı – Ahkâm-ı celîle-i İslâmiyyeye karşı hürmetsiz ve mütecâvizâne neşriyâtlarıyla efkâr-ı müslimîni rencîde eden *İctihâd* ve *Kadınlar Dünyâsı* gazeteleri bilâ-müddet ta'tîl edilmişlerdir.

Medenî Ictihadcıların Mâhiyetleri – *İctihâd-ı Medenî* ünvânıyla Osman Şefik nâmında biri tarafından tahrîr edilip Şant Matbaası'nda tab' ve neşr edilen kitabın mündericâtı serâpâ ahkâm-ı dîniyyeye mugāyir bulunmasına mebnî toplattırılmasıyla beraber muharrir ve tâbıı hakkında dîvân-ı harb-i örfî tarafından ta'kîbât-ı kānûniyye icrâsına tevessül edilmişti. Bu kere mezkûr kitap muharriri Osman Şefik Polis Müdîriyet-i Umûmiyyesi'nce da'vet olunarak bu risâlenin maksad-ı tahrîr ve neşri hakkında vukū' bulan istîzâhta bir kuvve-i kalemiyye ibrâz ederek halkın enzârını üzerine celb ve bu vesîle ile kendine bir iş tedârik etmek kasd ve niyetinden ibâret bir menfa'at-i zâtiyye ta'kîbi olduğunu ifâde eylediği ve memleketin vaz'iyet ve ihtiyâcı düşünülmeyerek sırf bir menfa'at-i şahsiyye te'mînine tealluk eden bu gibi âsârın intişârına hükûmetçe bittabi' müsâade [**351**] edilmeyeceğinden muharriri hakkında dîvân-ı harb-i örfîce ta'kîbât-ı kānûniyye icrâsına ibtidâr olunduğu istihbâr kılınmıştır.

Trablus:

Trablusgarb'da İtalyanların Tenezzühü! – *eş-Şa'b* gazetesinde okunduğuna göre; "Zâviye-i Beyzâ sâhilinde Hîniye nâm mevki'de mücâhidîn-i İslâmiyye ile İtalyanlar arasında şiddetli müsâdemeler vukū' bulmaktadır. İtalyanlar mücâhidlerin bulunduğu mezkûr mahalli işgāl kasdıyla yedi bin kişilik bir kuvvet ile tecâvüze başlamışlar. Derest kabîlesi şiddetli bir muhârebe netîcesinde İtalyanları mağlûb etmiştir. Mücâhidîn-i İslâmiyye 7 top, iki yüz esîr, birkaç tüfenk, birçok erzak ganîmet almışlardır. Yine refîkımız *eş-Şa'b* gazetesinin istihbârâtına göre Bingazi havâlîsinde Bank Roma'ya âid 1200 koyun ve 70 manda Avâkîr kabîlesi tarafından iğtinâm edilmiştir. Derne'den Akabe'ye gitmekte olan bir İtalyan kafîlesinden yine iki otomobil ve birçok emvâl alınmıştır. Seyyid Senûsî hazretleri Kufra'ya 200 deve yükü tüfenk ve sâir levâzım-ı müdâfa'a irsâl etmiştir. Berka havâlîsinde ve mücâhidîn-i İslâmiyyenin bulunduğu yerlerden alınan ha-

berlere göre o havâlîde yağmurların mebzûliyeti, zirâat ve ticâretin terakkiyâtı mücâhidlere yeni bir şevk-i cihâd vermiştir. Naklolunduğuna göre Senûsî hazretleriyle sulh hakkında müzâkere etmek için üçüncü bir hey'et görüşmek istemişler ise de yine kabûl edilmeyerek hâiben avdet etmişlerdir. Derne'de vebâdan İtalyanlar ve ahâliden günde 25 kişiye yakın vefeyât vardır. Bingazi ile Derne arası berren bütün bütün mesdûd bulunuyor. İtalyanlar Trablus'daki İslâmları İtalyan zâbiti görünce selâm vermeye cebr ve tazyîk ediyorlar."

Mısır:

Mısır'da Meclis-i Teşrî'î'nin Resm-i Iftitâhı – Mısır'da bu sene teşkîline intizâr olunan Meclis-i Teşrî'î merâsim-i mahsûsa ile iftitâh olunmuştur. Mısır'ın yeni meclis azâsı ahâli tarafından umûmî sûrette intihâb edilmiş bir cem'iyet-i teşrî'iyyedir. Sâbıkan Mısır'da Şûrâ-yı Kavânîn nâmıyla yâd olunan meclisin yerine bu Meclis-i Teşrî'î kāim olarak a'zâsı mezkûr meclis azâsından daha çok imtiyâzâta mâlik bulunuyorlar.

Hükûmet-i Mısriyye'nin mezkûr cem'iyet-i teşrî'iyyenin mukarrerâtı ve icrââtı hakkında ne derece müsâadet göstereceği ve cem'iyet-i mezkûrenin âtiyen nasıl bir hatt-ı hareket ittihâz edeceği henüz mechûldür.

Hindistan:

Hindistan'da Huddâmü'l-Ka'be Cem'iyeti – *Eş-Şa'b* gazetesine Hindistan'ın merkez-i idâresi olan Delhi'de müteşekkil Huddâmü'l-Ka'be Cem'iyeti'nin yazdığı bir mektupta ber-vech-i âtî idâre-i kelâm olunmuştur:

"Trablusgarb ve Balkan harbinden sonra bütün müslümanlar şarkın tek bir hükûmet-i İslâmiyyesi olan Devlet-i Osmâniyye hakkında perverde edilen sû'-i kasdları ve Osmanlıların tarîk-ı necâh ve terakkīsinde îkā' olunan müşkilât-ı pek ra'nâ anladılar. Hükûmet-i Osmâniye vurulan darbeler, îkā' edilen müşkilât karşısında kendi bilâdının ta'mîriyle, milleti arasında ulûm ve sanâyiin neşr u ta'mîmiyle iştigāl edecekleri bir zamanda fırsat-cû muhterislerin tecâvüzlerine bin türlü desîselerine nasıl mukābele edeceğini bilmiyordu. Şimdi şu mesâib-i hâzıradan mütenebbih olan İslâmların, belki bütün şarklıların en büyük bir emeli var ise o da Devlet-i Osmâniyye'nin kuvvetli ve her cihetten müterakkī olmasıdır.

Buradaki müslümanlar Huddâm-ı Ka'be nâmıyla bir cem'iyet teşkîl etmişlerdir. Maksadları hükûmet-i Osmâniyye'ye Haremeyn-i Şerîfeyn'in hıfz u himâyesi için her türlü muâvenet etmektir."

Huddâm-ı Ka'be Cem'iyeti'nin Teşebbüsâtı – Hindistan'ın Huddâm-ı Ka'be Cem'iyeti Merkez-i Umûmîsi'nin ahîren Delhi'de Urdu ve Arabî lisânlarıyla büyük bir gazete neşir ve te'sîs edecekleri haber alınmıştır. Bu cem'iyet âdâb-ı İslâmiyyeyi herkese kemâl-i vuzûh ile anlatmak için memâlik-i İslâmiyyenin cihât-ı muhtelifesine merkez-i umûmîsi a'zâlarından muktedir hey'et-i nâsihalar gönderecektir.

Hindistan Muhtâriyeti – Geçen ay zarfında Hindistan'ın Nişavur şehrinde Hindistan Millî Kongresi'nin akd-i ictimâ' ederek müslüman ve Hindû hatîblerin muhtâriyet lehinde nutuklar îrâd ile harâretli alkışlara mazhar oldukları ve "Bütün şarklılar hükûmet-i Osmâniyye'ye dört el ile sarılmalıdırlar. Çünkü hükûmet-i müşârun-ileyhâ şarkın son kal'asıdır" tarzında ittihâz-ı mukarrerât eyledikleri cümle-i müstehbarâtımızdandır.

Hindistan'ın Agra şehrinde de Hind müslümanları kongresi geçen hafta zarfında akd-i ictimâ' eyleyerek cem'iyetin nizâmnâme-i dâhilîsini tedkīk ve bazı mukarrerât ittihâz eylemiştir. Bu esnâda muhtâriyet aleyhinde beyân-ı re'y eden bir murahhas ıslıklarla sükūta mecbûr edilmiş ve Hindistan ahâlisinin sa'y ü gayret ve terakkīleri sâyesinde muhtâriyet değil, istiklâle bile ibrâz-ı liyâkat edecekleri beyân olunmuştur.

Avrupa:

Avrupa Ekâbiri Arasında Intişâr-ı İslâmiyet – İngiltere meşâhîr-i ağniyâsından Lord Headley'in ahîren şeref-i İslâm ile müşerref olmasını müteâkib Dîn-i İslâm memâlik-i garbiyyede peyderpey daha vâsi' bir saha dâhilinde kesb-i inbisât eylemeye başlamıştır. Bu cümleden olmak üzere son haftalar zarfında Belçika mu'teberânından Vikont dö Viter ile İngiltereli Doc of Lister'in [**352**] hemşîresi Lady Copold ve diğer bir Rusyalı asîlzâde dahi Dîn-i İslâm ile müşerref olmuşlardır.

Cava:

Tezâhürât-ı İslâmiyye – Batavya'da mütehayyizân-ı İslâmdan fazîletlü Şeyh Menkūş Efendi hazretleri tarafından Donanma-yı Osmânî iânesi olarak 984 guruş Batavya Başşehbenderi Re'fet Beyefendi vâsıtasıyla cem'iyet-i mezkûre sandığına tevdî' olunmuştur. Mûmâ-ileyhin ibrâz buyurdukları hamiyet-i İslâmiyye şâyân-ı takdîrdir.

Şirketü'l-İslâm Cem'iyet-i Dîniyyesinin Büyük Bir Ictimâ'ı – *Müslim Dorlu* risâlesinin istihbârâtına nazaran Cava Adası'nda Solo mevkiinde ahîren bir ictimâ' akdedilmiş ve bunda 30.000 kişiden fazla ahâli hâzır bulunmuştur. Şirketü'l-İslâm Cem'iyeti tarafından akdedilen mezkûr ictimâ' pek ehemmiyetli olmuş ve hükûmet tarafından işletilen şimendüferlerde müstahdem 1.600 amele de ictimâa kabûl olunmuştur. Cem'iyetin reisi Hacı Samanhudi ve reis-i sânî, Sorabaya gazetecilerinden Dukav Ambetoto idi. Reîs-i sânî tarafından îrâd edilen bir nutukta hâzırûna beyân-ı hoş-âmedî edildikten sonra Flemenk Kraliçesi Wilhelhin'in ismi zikrolunmuştur. Reîs-i sânî Şirketü'l-İslâm'ın teşekkülünden maksad, menâfi'-i İslâmiyyeyi, sanâyi'-i dâhiliyyeyi, serbestî ve uhuvveti vikāye etmek olduğunu söylemiştir. Zannolunduğuna göre Şirketü'l-İslâm genç Cavalılar tarafından te'sîs edilmiş olan Buedi Ositma nâmındaki cem'iyetin halefidir. Fakat yeni cem'iyetin teşkîlâtı daha vâsi'dir ve sâlifi siyasî bir mâhiyeti hâiz olduğu hâlde Şirketü'l-İslâm dînî bir cem'iyettir. Şirketü'l-İslâm'a rekābet etmek için Mocovarno hıristiyanları da ayrıca bir cem'iyet te'sîs eylemişlerdir. Bunun epeyce a'zâsı vardır. Misyonerlerden biri Cava ahvâlinden bahsettiği sırada diyor ki: "Bu harekâtın istikbâlde ne gibi netâic tevlîd edeceği şimdiden kestirilemez. Yalnız şurası ma'lûmdur ki son birkaç sene zarfında Cava efkâr-ı

umûmiyyesinde yirmi beş sene zarfında olduğundan daha büyük bir tebeddül husûle gelmiştir. Cava dahi bir devre-i cedîde önünde bulunuyor."

Çin:

Çin Müslümanlarının Kıyâm ve Hareketleri – *Vakit* gazetesininin Harbin muhâbiri yazıyor: Aksâ-yı Şark halkı arasında Japonlardan başka henüz hiçbir millet kendi istikbâlini te'mîn edemedi. Efkâr-ı milliyyenin hüküm süremediği yerlerde halk ne kadar kalabalık olsa yine o memleketin hürriyet ve istiklâli mümkün olamıyor. İşte bu hâzırsız akvâm arasına sokulan Avrupalılar İran'da, Fas'ta nasıl nasıl her şeyi yapıyorlarsa Çin'de de aynı felâketleri ihzâr etmekte gecikmediler. Çin'de dâhilî ihtilâller, katliâmlar, hâlâ devam ediyor. Halk bu kargaşalıklardan o kadar mutazarrır oluyor ki ta'rîfi kābil değildir. Ahvâl-i iktisâdiyye pek berbâd bir hâldedir. Çin'in en mühim aksâmından olan Moğolistan, Tibet anavatandan ayrılalıdan beri her gün yeni bir ihtilâl havâdisi şüyû' buluyor. Gerçi Yuvan Şi Kay bu harekâtın cümlesini bastırdı. Fakat kazanılan meşrûtiyet Yuvan Şi Kay'ın diktatörlüğünden başka memlekete bir şey kazandırmamıştır. Elyevm Çin parlamentosu a'zâlarının ekserîsi hapse atılıyor, sürgüne gönderiliyor. Pekin etrâfında bugüne kadar kaç zavallı Çin genci darağaçlarında can verdiler. Diğer münevver gençler de korkularından ecnebî memleketlere firâr ediyorlar.

Çin müslümanları ilk ân-ı ihtilâlde Yuvan Şi Kay tarafını tuttular. O zaman reîs-i cumhûr zavallı müslümanlara neler vaad etmemişti?! Fakat şimdi müslümanlar hakkında aynı adam Yuvan Şi Kay pek zâlimâne bir sûrette hareket ediyor. Geçenlerde bütün Çin müslümanlarının hürmet ve muhabbetini kazanan *Ay Kobav* gazetesinin sâhibi Muhammed Sâlih bu gaddâr diktatörün emriyle darağacına çekildi. Bugün Çin müslümanları hakîkatin ne merkezde bulunduklarını anlamış bulunuyorlar. Lâkin ellerinden ne gelir? Bütün bu mezâlime nihâyet verebilmek için bileklerde sarsıcı bir kuvvet gerektir.

Müslümanlar zavallı Muhammed Sâlih'in niçin asıldığını hükûmetten sordular. Fakat mütekebbir hükûmet me'mûrları bu suâllere cevap vermeye lüzûm görmediler. Hükûmet tarafdârı gazeteler asılan müslüman gazeteci hakkında bin türlü iftirâlarda bulunuyorlar. Hükûmet gazeteleri müslümanlara gāyet fenâ müftereyât-ı ahlâkıyyede bulunuyorlar. Bu neşriyât üzerine Pekin müslümanları arasında müdhiş bir galeyân başgösterdi. Derhal mitingler akdedildi ve hükûmete protestolar yağdırıldı. Vak'a Kansu memâlikine de aksetmişti. Derhal bütün Kansu müslümanları harekete geldiler. El-yevm ihtilâlcilerin adedi otuz bine bâliğ olmuştur. Bütün bu halk devâire hücûm edip hükûmet tarafdârı olan me'mûrları tepelemeye başladılar.

İhtilâlciler arasında külliyetli asâkir de var. Söylendiğine göre bu ihtilâl müdhiş bir kıyâm-ı umûmînin mukaddimesidir. Bu defa bütün müslümanların ihtilâlciler tarafını tutacakları söyleniyor. Kansu memâlikinin Çin'den ayrılması el-yevm mevzû'-ı bahs olmaktadır.

Bugün Pekin şehri müdhiş bir devre-i buhrân geçiriyor. Yuvan Şi Kay asıp kesmede devam ederse artık bütün halkın bu zulümlere bir nihâyet vermek üzere müştereken icrâ-yı harekât edeceği tabîîdir. Vukūâtın sonu neye müncer olacağı kestirilemiyor. Vak'a bugünkü hâl-i keşmekeşte devam ederse ecnebî müdâhalesinin vukūu muhtemeldir.

İran:

İran'da Meşrûtiyet – İran gazetelerinin beyânına göre İran'ın her tarafında intihâbât kemâl-i germî ile devam ediyor. Rusların zîr-i istîlâsında bulunan Azerbaycan havâlîsinde ekseriyet-i ahâlinin cehâleti ve hâricî entrikaların te'sîrâtı sâyesinde bugüne kadar intihâbâta iştirâk olunmamıştır. Tebriz'de Rusların entrikalarına âlet olan ulemâ ve ahâliden bir zümre-i kalîle intihâbâta iştirâk etmekten alenen diğerlerini tahzîr ediyorlar. Tebriz Hâkimi Samed Hân ahâliyi Rusların lehinde icrâ-yı tezâhürâta ve hükûmet-i merkeziyyenin icrââtına muhâlefet göstermeye cebren sevk ediyor.

Yemen:

İmâm Yahya Hazretlerinin Donanmaya Muâveneti – İmâm Yahya hazretleri tarafından Donanma-yı Osmânî Cem'iyeti'ne 21 Kânûnisânî 329 târîhiyle gelen telgrafnâme sûrettir:

"Bismillâhirrahmânirrahîm. Osmanlı donanmasının takviyesi için Sultan Osman nâmındaki büyük harb sefînesinin alınması bizi azîm sürûrlara gark eylemiştir. Bu maksad-ı hayr uğrunda Vâlî-i Vilâyet Mahmud Nedim Beyefendi'ye bin aded Osmanlı altını teslîm ettim. Cenâb-ı Hak'dan niyâz ederim ki bu mesâ'î-i cemîle mebde'-i fütûhât-ı İslâmiyyeye vesîle olsun. Dîn-i mübîn-i İslâm'a hizmet, şerîat-i mutahharayı himâye, diyâr-ı müslimîni muhâfaza ve kâffe-i kulûb-i İslâmiyânı cem'a Cenâb-ı Hak cümlemizi muvaffak buyursun, âmîn."

İmâm Yahya

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası'nda Basılmıştır

H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد — Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl: H. Eşref Edib — والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

12 Şubat 1914 — 16 Rebîulevvel 1332 — Perşembe — 30 Kânûnisânî 1329 — Cild: 11 - Aded: 283

TEFSÎR-İ ŞERÎF

Necâib-i Kur'âniyye'den

SÛRE-İ ÂL-İ İMRÂN: – ÂYET 103

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَاءً فَاَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَاَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِه اِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلٰى شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَاَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللهُ لَكُمْ اٰيَاتِه لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ

Cümleniz birlikte Hablullâh'a yapışıp ayrılmayın (Dîn-i İslâma, Kitâbullâh'a şiddetle temessük edin, sakın aranıza ihtilâf ve şikāk düşerek haktan ayrılmayın, zamân-ı câhiliyyette olduğu gibi fırka fırka olup da ittifâk-ı kelimeyi ihlâl etmeyin, tefrikayı mûcib olur ve aranızdaki ülfet ve muhabbeti izâle eder hâlât ihdâs eylemeyin. Elhâsıl habl-i metîn-i İlâhî'ye yapışıp el-hazer muhabbet ve ülfetinizi izâle, cem'iyet ve ittihâdınızı târumâr ve perîşân edecek ahvâl ve esbâba takarrub etmeyin) ve Cenâb-ı Hakk'ın size olan ni'metini yâd ve tahattur edin ki siz (zamân-ı câhiliyyette) biribirinizin düşmanı (olup aranızdaki buğz u adâvetler ve lâ-yenkatı' devam eden muhârebeler ile tâb u tüvânınız kesilmiş, huzûr ve râhatınız bütün bütün münselib olmuş) iken Allâh sizin kulûbunuzu te'lîf edip in'âmıyla (mütehâb, müterâhim, mütenâsıh, kelime-i hak üzerine müctemi' ve müttefik) ihvân oldunuz (zulümât-ı cehl ü nâdânî içinde asabiyet ve gayret-i kavmiyye ile uğraşıp durur iken nûr-ı *Kur'ân* ile basar-ı basîretiniz rûşenâ ve beyninizdeki tefrika-i asabiyyet cihet-i vahdet-i İslâmiyye ile ber-taraf oldu. Bu bir ni'met-i celîle-i dünyeviyyedir, düşününüz, kadrini biliniz, bu ni'met-i bî-adîli elden kaçırmayınız). Ve siz ateşten bir hufrenin kenârında bulunmakta iken (yani siz küfrünüzden nâşî hufre-i dûzahın kenârında bulunup bu hâl üzere fevt olsanız o hufreye düşeceğiniz muhakkak iken) sizi (İslâm'a hidâyet ederek) o hufreden tahlîs eyledi (bu da bir ni'met-i girân-bahâ-yı uhreviyyedir). Allah size âyât ve delâilini işte böyle bir beyân-ı vâzıh ile beyân ediyor, belki tarîk-ı hakka ihtidâ edersiniz (Hak celle ve alâ hazretlerinin bu beyân-ı İlâhîsi sizin tarîk-ı hidâyette sebât ve izdiyâdınızı taleb ve irâde eylediği içindir, sizin salâh ve saâdetiniz içindir.)

İntibâh

Bu aralık bazı akvâm-ı İslâmiyye nâmına husûsî cem'iyetler, lecneler, encümenler teşkîl edildiği işitiliyor. Bir ilmin terakkīsi bir san'atın himâyesi bir ticâretin tevsîi bir şirket teşkîli, teâvün ve müvâsât gibi umûr-ı hayriyyeden bir emr-i hayrın müzâkeresi için cem'iyetler, lecneler encümenler te'sîs ve teşkîl olunursa bu gibi mahâfil-i fazîlet cihet cihet ittihâd ve şevket-i ümmete hâdim olacağı cihetle şübhesiz kabûl-i âmmeye mazhar olur. Bu kadar da değil. Bu gibi meâsir-i ilm ü hamiyyetin kulûb-ı ümmette bir mevki'-i muallâ-yı ihtirâmı olur, ilelebed lisân-ı sitâyiş ve hürmet ile yâd olunur, müessisleri, a'zâsı her dem tebcîl edilir. Fakat bir ferd-i Osmânî nazarında bütün efrâd-ı ümmet, bütün cihât-ı vatan müsâvî olup birini diğer ferdden, diğer kavimden, bir diyârı öbür diyârdan seçmeye hiçbir sebeb-i ma'kūl yok iken ve bir Osmânlı kâffe-i memâlik-i Osmâniyye'nin ikbâl ve idbârına sûret-i mütesâviyede alâkadâr olup nazar ve himmeti bir cihete ve bir kavmin terakkī ve teâlîsine hasrın pîş-i nigâh-ı Osmâniyânda hiçbir ma'nâ-yı müstakīmi olmamak icâb ederken ve alelhusûs ahâlinin **[354]** vükelâsından müteşekkil ve müntehab şûrâ-yı ümmet ve meb'ûsân-ı millet olup bunlar vâsıtasıyla vatanın her tarafınca olan ihtiyâcât-ı umûmiyye ve husûsiyye müctemian düşünülecek iken böyle akvâm nâmına encümenler teşkîli gāye-i cem'iyyet-i kübrâ olan vahdeti ihlâle bâis olacağından muvâfık-ı maslahat-ı âmme olmasa gerektir. Fırka fırka olup da husamâya tu'me-i şikâr olmayalım; bünyân-ı mersûs olalım. [1](اللَّهُمَّ أَرِنَا الْأَشْيَاءَ كَمَا هِيَ)

Burada şerh ve takrîr-i hâlin itmâmını *Mağz-i Kur'ân*'ın terennümât-ı dil-cû-yı hakāik-beyyinâtına havâle edelim:

[1] Fahrüddîn Râzi, *Mefâtihü'l-Gayb,* Beyrut, 1420, c. 13, s. 37.

قول من أمة را يادكير تابالا وخلافيها نذير

(من أمة) kavl-i şerîfini (وخلافيها نذير)'e kadar yâd et. Sûre-i Fâtır[35/24]'daki (وَاِنْ مِنْ اُمَّةٍ اِلَّا خَلَا فيهَا نَذيرٌ) kavl-i kerîmine işâret olunmuş. Hiçbir ümmet yoktur, illâ onda bir nezîr güzâr etmiştir buyuruluyor. Bu kavl-i şerîfi tefsîr ederek Nâzım-ı celîlü'l-kadr beyt-i âtîyi îrâd eyliyor.

كفت خالى خود نبودست امتى از خليفه حق وصاحب همتى

Allâh buyurdu ki sâhib-i himmet bir halîfe-i Hak'tan hiçbir ümmet aslâ hâlî olmamıştır. Her ümmetin bir nezîri, her kavmin bir hâdîsi vardır.

مرغ جانهارا چنان يكدل كند كز صفاشان بيغش وبى غل كند

O nezîr mürg-ı ervâh u efkârı öyle yek-dil ü müttehid eder ki onlar safâlarından bî-gıll ü gış olurlar.

مشفقان كردند همچون والده مسلمون را كفت نفس واحده

Ve mâder gibi biri birlerine müşfik ve mihribân olurlar. Nebiyy-i müctebâ efendimiz [1](المُسلمُونَ كَنَفْسٍ وَاحِدَةٍ) buyurmuş ve müslümanları nefs-i vâhide addeylemiştir. Nâzım hazretleri müslimlerin nefs-i vâhide olmalarının sebebini de beyân ile diyor ki:

نفس واحد از رسول حق شدند ورته هر يك دشمن مطلق بدند

Onlar Peygamber-i Hudâ'dan nefs-i vâhide oldular. Resûlullâh'ın ta'lîm ve irşâdıyla kitle-i vâhide oldular. Yoksa herbiri âharına düşman-ı mutlak idi. Misâl olarak ebyât-ı âtiyyede Evs, Hazrec kabîlelerinin kable'l-İslâm olan hâlleriyle şeref-i İslâm ile müşerref olduktan sonraki ahvâli mukāyese olunuyor.

دو قبيله كاوس و حزرج نام داشت يك زديكر جان خون آشام داشت

Evs ve Hazrec nâmında iki kabîlenin cânı biribirinin kanını içerdi. Bu iki kabîle öteden beri yekdiğere hasm-ı cân olarak biribirlerinin kanını dökerler idi.

كينهاى كهنه شان از مصطفا محو شد در نور اسلام وصف

Onların kadîm adâvet ve kîneleri Muhammed Mustafâ aleyhisselâmın ta'lîm ve irşâdıyla nûr-ı İslâm ve safâ-yı îmân içinde mahvolup gitti.

اولا اخوان شدند آن دشمنان همجو اعداد عنب در بوستان
وزدم «المؤمنون اخوه» بپند در شكستند وتن واحد شدند

O düşmanlar evvelâ bostânda salkım üzerindeki üzüm taneleri gibi ihvân oldular, sonra da [2](اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ) nefesinden vezân olan nush u pend ile kırıldılar ve ten-i vâhid oldular. Kavmiyet dâiyelerini ber-taraf ederek cihet-i câmia-i İslâm içinde biribirine karışıp gittiler.

صورت انكورها اخوان بود چون فشردى شيرهٔ واحد شود

Üzüm taneleri şekil ve sûretleri i'tibâriyle biribirlerine kardeştirler, fakat sıkınca şıra-i vâhid olurlar. Artık şekil ve teayyün kalmaz, cümlesi birden bir şıra olur. Akvâm-ı muhtelife-i İslâmiyye de kavmiyet ve teayyünleri i'tibâriyle biribirini müeyyid ihvândırlar, hakîkatte ise sıkılıp şıra-i vâhid hâlini almış olan üzüm taneleri gibi kendilerinden kavmiyet ve teayyünleri zâil olarak mâhiyet-i vâhide hâlini iktisâb eylemişlerdir.

Bereket-zâde
İsmail Hakkı

HADÎS-İ ŞERÎF

قَالَ رسول الله صلى الله عليه وسلم لَتَتَّبِعُنَّ سَنَنَ مَنْ قَبْلَكُمْ شِبْرًا بِشِبْرٍ،* وَذِرَاعًا بِذِرَاعٍ، حَتَّى لَوْ سَلَكُوا جُحْرَ ضَبٍّ لَسَلَكْتُمُوهُ قُلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ: اليَهُودَ، وَالنَّصَارَى قَالَ: «فَمَنْ؟»

Meâl-i Şerîfi

Resûlullâh sallâllâhu aleyhi ve sellem buyurdu ki: Sizden evvel gelen ümmetlerin yolunu elbette ve elbette karış karış, arşın arşın kovalayacaksınız. Hatta bunlar bir keler yuvasına tıkılmak gibi nâ-ma'kūl bir şeye kalkışsalar bile yine siz onların ardı sıra oraya girersiniz. "Yâ Resûlallâh, bu tâbi' olacağımız ümmetler Yahûd ile Nasârâ mıdır?" diye sorduk. "Ya kim olacak?" buyurdular.

Bu hadîs-i şerîf Ebû Saîd-i Hudrî radiyallâhu anh tarîkıyle ümmete vâsıl olan Buhârî hadîslerindendir. İmâm Ahmed ile İmâm Müslim de bu ibâreye pek yakın elfâz ile rivâyet ediyorlar. İbni Mâce ile Hâkim ise onu Ebû Hüreyre radiyallâhu anh tarîkından istihrâc etmişlerdir. Hâkim'in *Müstedrek*'de İbni Abbâs radiyallâhu anh tarîkından diğer bir rivâyeti daha vardır ki onda: (وَحَتَّى لَوْ أَنَّ أَحَدَهُمْ جَامِعَ امْرَأَتَهُ بِالطَّرِيقِ لَفَعَلْتُمُوهُ) = "O kavimlere mütâbaatınız o derecede olacaktır ki içlerinden **[355]** biri bil-farz zevcesiyle sokak ortasında mücâmaat etse siz de yapmaktan geri kalmazsınız" ziyâdesi de vardır.

Fiten ve ehvâ ehâdîsinden olan bu nutk-ı celîl-i Risâlet-penâhî on üç asır sonra giriftâr olduğumuz bugünkü hâl-i şakāyı tasvîr eden bir mu'cize-i bâhire-i Nebeviyye'dir. Cenâb-ı Seyyidü'l-beşer (sallâllâhu aleyhi ve sellem) efendimiz saâdet-i dâreyne rehber olan sîret-i pâk-sînelerini berât-ı felâh u necâhımız olan sırât-ı müstakīmini, medâr-ı rûh u râhat olan şer'-i şerîfini bir tarafa atıp ve her fiil ve hareketimizde küffâra mütâbaatı ma'rifet sayıp bünyân-ı saâdetimizi kendi elimizle tahrîb edişimizi acı acı yüzümüze çarpıyor. (لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فى رَسُولِ اللهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ) = "Resûlullâh sizin için bir üsve-i hasene yani güzel bir numûne-i imtisâldir" fermân-ı İlâhîsi, [3](وَمَا اٰتيكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهيكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوا) = "Resûl size ne getirdi ise alınız. Ona tebaiyet ediniz. Sizi her neden nehy ettiyse intihâ ediniz. Yani yapmaktan sakınınız) nass-ı kātıı her ân ve dakîka bize hitâb edip dururken kulaklarımızı tıkamanın, şerîat ve Sünnet'e temessükü âdetâ maâyibden saymanın, ahlâk ve âdâbımızı dâü'l-efrence uğratmanın âkıbeti elbette bugünkü perîşânlıktır.

Ta'lîm-i Resûl'den, bize vâsıl olan ahkâm-ı şerîattan hangi devirde ne ziyân gördük ki adem-i kifâyetine kāil ve

[1] İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî,* Beyrut, 1379, c. 4, 86.
[2] Hucurât, 49/10.

* İbni Mâce'nin rivâyetinde burada (وباعاً بباع) ziyâdesi de vardır ki "kulaç kulaç" demektir.
[3] Haşr, 59/7.

ondan rûgerdân olarak ne kadar kerîh olursa olsun yabancı bir metâ'-ı ma'nevîye meylediyoruz? Avrupa'nın İslâma mugāyir teâlîm-i i'tikādiyye ve ahlâkıyyesinden hangi asırda ne fayda gördük –daha doğrusu hangi zararı görmedik– ki onları kendimize düstûru'l-amel ittihâz ediyoruz?

Avrupa'nın bugünkü terakkıyâtını, ilmini, san'atını, hünerini karşımıza dikip de i'tirâza kalkışmayınız. Bahsimiz bunlarda değildir. İlim ve hüner tahsîli zâten furûz-ı kifâyedendir. Dünyâya yarar umûr ve husûsâtın kâffesinde a'dâmızdan müstağnî olacak kadar tedârikli davranmazsak zâten bütün ümmet Allah'ına karşı âsîdir, günâhkârdır. Peygamber'ine karşı taleb-i şefâate bile yüzü olmayacak kadar hacîl ve şermsârdır. Bir de insâf edilsin; biz Garb'ın dünyâda medâr-ı râhat ve selâmetimiz olabilecek terakkıyât-ı maddiyyesine ne zaman ciddî sarıldık ki böyle bir i'tirâza kesb-i salâhiyyet edebilelim. Bizi Frenk elinde esîr eden hep terakkıyât-ı medeniyyede onlardan geri kalmak kebîresi değil midir?

Lâkin bizim en çirkin cürmümüz hem kel, hem fodul olmaktır. Bir taraftan isyânımızı, himmetsizliğimizi gözümüz görmez de sırf kendi bed amellerimizin netâyic-i seyyiesini şerîat-ı münevvereye tahmîl ederiz. Diğer taraftan da Avrupa kuvvetlidir diyerek her yaptığı rezâleti savâb ve hikmet sayarız. Avrupa'dan gelen en sehîf nazariyât bizim nazarımızda ayn-ı hikmettir. Avrupa'nın en iğrenç nekāyıs ve maâyibi bizim için fazîlet kuvvetini hâizdir. Bir Avrupalı kendi kafasına göre cehâlet göstererek dînimizi, akīdemizi, bazı ahkâm-ı şer'iyyemizi beğenmiyor, bizde hemen bu yolda bir bârân-ı i'tirâzdır, kopuyor. Diğer bir müdakkık Avrupalı geliyor, bazı akāyidimizi, bazı te'sîsât-ı şer'iyyemizi medhediyor, derhâl aklımız gûyâ başımıza geliyor. Adımız müslüman olduğuna seviniyoruz ve medhedilen şeylerle alâkadâr olmayı hâtıra bile getirmeyerek kendimize alkışlar yağdırıyoruz. Üçüncü bir Frenk dönüyor, bunun aksini iddiâ ediyor, bizde de ağızlar hemen dönüyor. Niçin? Sormaya bile hâcet yok. Bunları söyleyenler elbette bizden daha akıllı olacağı bedîhî olan başı şapkalı Frenktir. Onun beyaz dediğine beyaz, siyâh dediğine siyâh demek boynumuzun borcu değil mi? Hiç düşünmüyoruz ki biz de insanız. Kābiliyet-i tefekkür denilen meziyet yalnız Avrupalıların yed-i inhisârında değil. Hele kendi dînimize, âdâb ve ahlâkımıza, âdâtımıza tealluk eden ma'lûmâtı Frenkten yalan yanlış öğrenmeye kalkışmak ayıbdır. Yüz kızartacak bir rezâlettir.

Taklîd! Taklîd! "Avrupalılaşalım, Garblılaşalım. Selâmetin tarîk-i yegânesi budur!" diye ter ter tepiniyoruz. Halbuki bu fikir ve nazar da Frenk ta'lîmidir. İliğimize kadar işleyen taklîd eseridir. Çoktan beri işten el çektirdiğimiz aklımızı yine makāmına oturtup çalışmasına bir kere meydan verelim. Düşünelim. Biz Frenk mukallidi olalı yüz sene oluyor. Avrupalıların mahkemelerini taklîd ettik. Yürüyüşlerini, söyleyişlerini, yemek yiyişlerini, ihtifâllerini, el çırpmaya varıncaya kadar nümâyişlerini, çılgınlıklarını taklîd ettik. Son asır modası olan milliyet nizâ'larını taklîd ettik. Mahall-i tatbîkı var mı yok mu diye düşünmeyerek sosyalistlik, demokratlık mes'elelerini memlekete âid mesâil sırasına koyduk. O derecede ki insanlarımız insan taklîdi oldu. Frenklik, Avrupalılık, Garblılık içimizi dışımızı istîlâ etti. Böyle iken biz Avrupalı olabildik mi? Maddeten kuvvetimiz arttı mı? San'atımız, ticâretimiz ilerledi mi? Ma'neviyâtımız yükseldi mi? Ahlâkımız düzeldi mi? Avrupalıların dilendiğimiz hürmetlerini kazanabildik mi? Bunlar adam olacaklar diye kalblerine bir muhabbet veya hiç olmazsa bir merhamet ilkā edebildik mi! Hatta bunlar bize benzediler, bizden oldular diye bize karşı olan adâvetlerini olsun tehdîd [tahdîd!] edebildik mi?

Vukūâttan daha âdil şühûd aramayalım. Frenklere taklîd ve teşebbühe yeltendiğimiz günden beri musîbetten musîbete giriftâr olduk. İlmimiz eksildi, artmadı. San'atımız, ticâretimiz yabancı ellere intikāl etti. Servet-i milliyyemiz azaldı. Tâb u tüvânımız kesildi. Akīdemiz, nefsimize i'timâdımız sarsıldı. Ahlâkımız pek dûn bir derekeye sukūt etti.

Bilirim taklîde tarafdar olanlar yukarıki suâllerimizi yine bize i'tirâz şeklinde tevcîh edecekler ve: "Bizim neremiz Avrupalı? Bizde örümcek ağı bağlamış beyinlerde hâlâ Allah'a îmân var. Fikr-i maâd var. Hâlâ kısas-ı *Kur'ân*iyye'yi, mu'cizâtı hakîkat diye halka telkīn edip duruyorlar. **[356]** Elbisemiz Frenke benziyorsa da hâlâ başımızda fes var. Câmilerimiz hâlâ az çok cemâatle ma'mûr. An'ane-perestlik (dine riâyet ma'nâsını ifâde eder yeni bir ta'bîr) hâlâ dipdiri. Avrupa Protestanlık şeklinde büyük bir inkılâb-ı dînî yapalı üç dört asır geçtiği hâlde bizlere hâlâ nusûsa, an'aneye sımsıkı yapışmak lüzûmundan bahsedenler eksik değil. Fransızlar erkeklerle kadınlara çırçıplak birlikte ve alâ-melei'n-nâs cânbâzlık ettirmek için sultânî mektepleri açıyorken* biz hâlâ kadınlarımızın perde-i ismetini çâk edelim mi etmeyelim mi diye münâkaşa ediyoruz. Bu şerâit dâiresinde Avrupalılaştık demenin ma'nâsı var mı?" diyecekler.

Sünen-i Ebî Dâvûd'da mervî olan [1]سَيَخْرُجُ مِنْ أُمَّتِي أَقْوَامٌ تَجَارَى بِهِمْ تِلْكَ الْأَهْوَاءُ، كَمَا يَتَجَارَى الْكَلْبُ بِصَاحِبِهِ لَا يَبْقَى مِنْهُ عِرْقٌ وَلَا مَفْصِلٌ إِلَّا دَخَلَهُ) = "Benim ümmetimden öyle adamlar çıkacak ki o ma'hûd ehvâ-i fâside kuduz illeti hastasına nasıl musallat olursa öylece musallat olacaktır. Kuduz illeti sâhibinde içine girmedik ne bir damarı ne bir mafsal bırakmaz." hadîs-i şerîfi tamâmen musavvir-i hâl ü şânları olan bu gibi muârızlara sözümüz yok. Yalnız kalbleri henüz nûr-ı îmân ile tâbdâr olan müslüman kardeşlerimize nasîhatimiz şudur: İlim ve ma'rifette, esbâb-ı kuvvet ve miknette Avrupalıların muvaffakıyâtına taklîd değil, tahkīk tarîkıyle –peyrev olmakta zerrece tekâsül etmeyiniz. Buna dört el ile sarılınız. Mukallidlik Müslümanlığa zıddır. Hatta îmân-ı taklîdî sahîh midir? değil midir, işte bu da bir mes'eledir. Lâkin din ve îmânda fikir ve akīdede, ahlâk ve âdâbda Cenâb-ı Fahru'r-rusül'ün teblîğ ettiği şerîata mütâbaat ve şemâil-i mukaddese-i seniyyelerini meşk-ı taklîd ittihâz ediniz. Bu noktadan şaşmayınız. Müfsidlerin ahmakāne tahmîkātına kulak asmadan an'ane-perver olunuz. Bid'at-i dîniyye ve ahlâkıyyeye aslâ yanaşmayınız. Nakledeceğimiz şu hadîs-i şerîfi hiçbir ân ve zaman hâtırdan çıkarmayınız:

---

* 7759 numaralı ve 24 Kânûnisâni sene 1329 târîhli *Sabâh* cerîde-i mu'teberesi.

[1] Ebû Dâvud, *Sünen,* Kitâbü's-Sünne, 1.

عن ابى بحيج العرباض بن سارية رضى الله عنه قال وعظنا رسول الله صلى الله عليه وسلم موعظة وجلت منها القلوب وذرفت منها العيون فقلنا يا رسول الله كأنها موعظة مودّع فاوصنا قال أوصيكم بتقوى الله والسمع والطاعة وان تأمّر عليكم عبد. وان من يعيش منكم فسيرى اختلافا كثيرا فعليكم بسنتى وسنة الخلفاء الراشدين المهتدين عضوا عليها بالنواجذ وإياكم ومحدثات الأمور فان كل بدعة ضلالة.[1]

Meâl-i Şerîfi – Ebû Necîh İrbâd İbni Sâriye'nin şöyle dediği rivâyet olunur: Resûlullâh sallâllâhu aleyhi ve sellem hazretleri bir gün kalbleri korku salan, gözleri seyl-i hurûşân gibi akıtan bir vaazda bulundular. "Yâ Resûlallâh, bu va'z-ı şerîfiniz yârânı bırakıp gidecek bir kimsenin vaazına benziyor. Bârî bize vasiyet buyursanız." dedik. Buyurdular ki: "Size Allah'tan ittikā etmeyi ve âmirinize –üzerinize hükmeden abd-i Habeşî de olsa– itâati vasiyet ederim. Bir de içinizden her kim yaşarsa birçok ihtilâfların tahaddüs ettiğini görecek. İşte o zaman benim sünnetime ve hidâyette olan hulefâ-yı râşidînin sünnetine yapışınız. Sünnete dört el ile sarılınız. Muhdesât-ı umûra ise zinhâr yanaşmayınız. Zîrâ her bid'at dalâlettir."

Ahmed Naim

FELSEFE, KELÂM

Muallim Atâ Efendi'nin Suâline Cevap

S – [2](وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ) âyet-i kerîmesine istinâden Buda, Zerdüşt, Konfüçyüs ve emsâli zevâta peygamberlik isnâd edebilir miyiz?"

C – Âyet-i celîle kable'l-bi'se ta'zîbi nefy ediyor. Âyet-i kerîme ile nefy olunan ta'zîb ya ta'zîb-i uhrevî veya ta'zîb-i dünyevî olur. Ta'zîb-i uhrevî: Azâb-ı nâr, ta'zîb-i dünyevî: Azâb-ı istîsâl ve sâiredir. Âyet-i celîle her ikisine de müsâiddir.

Fakat [3](اِنَّا اَرْسَلْنَا نُوحًا اِلٰى قَوْمِه اَنْ اَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ اَنْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ) âyet-i celîlesi nezîr yani resûl gelmeden evvel nüzûl-i azâb ile tahvîf ediyor. Âyet-i ûlâ kable'l-bi'se azâbın olmayacağını, âyet-i sâniye bilakis kable'l-bi'se azâbın olacağını irâe ediyor. Böylece nasseyn-i celîleyn beyninde bir teâruz görünüyor. Şer'-i celîl-i Ahmedî'de hakîkatte teâruz yoktur; şer'-i enverde nasıl teâruz bulunabilir ki Şârî'-i celîl her ikisini kasdetmiş ise maksûdu hâsıl olmaz; ictimâ'-ı zıddeyn lâzım gelir; bu ise kavânîn-i umûmiyye-i mantıkıyyeye kat'iyyen muhâliftir. Eğer ikisinden birini kasdetmiş ise diğeri abes olur. Şârî'-i hakîm abesten münezzehtir. Fakat bizim nazarımızda iki delîl-i şer'înin temânuu zâhir olabilir. Teâruz ve temânu' ancak bizim anlayışımıza, bizim nazarımıza nazaran bulunur, artık delîlin i'mâli ihmâlinden evlâ olmakla delîleyn beynini cem' lâzım olur. Burada cem'-i delîleyn birkaç vechile olur:

Evvelâ– Âyet-i ûlâda isbât olunan ta'zîb ta'zîb-i dünyevîdir, bi-tarîkı'l-istîsâl olan ta'zîbdir. Âyet-i celîle mûcebince kable'l-bi'se azâb-ı istîsâl yoktur. Nitekim siyâk-ı nazm-ı celîl buna delâlet eder. Âyet-i celîleyi müteâkıb olan [4](وَاِذَا اَرَدْنَا اَنْ نُهْلِكَ قَرْيَةً اَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا) el-âyetü nazm-ı celîli ihlâk-i karye ile ta'zîbi beyân ediyor. Bu karîne sebebiyle [5](وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُولًا) nazm-ı celîlinde menfî olan azâb azâb-ı dünyevîdir, yoksa azâb-ı uhrevî değildir.

Sâniyen– Âyet-i ûlâda nefy olunan ta'zîb, ancak şer'-i enver ile ma'lûm olan a'mâle âiddir, kable'l-bi'se terk-i a'mâl ile azâb yoktur; âyet-i sâniye ile isbât olunan azâb îmâna âiddir, nezîr gelmeden evvel halka hüccet-i îmân lâzımdır demektir.

[357] Sâlisen – Âyet-i ûlâda nefy olunan ta'zîb, ta'zîb-i uhrevî olsa da maksad: Ta'zîb-i uhrevî ile muazzeb olmak demektir. Yoksa ta'zîb-i uhrevîye istihkāk demek değildir. Azâb-ı uhrevînin ba'de'l-istihkāk afvı câizdir. Artık âyet-i ûlâ "Kable'l-bi'set azâb-ı uhrevî ile muazzeb olmak yoktur. Âyet-i sâniye ise kable'l-bi'se azâb-ı uhrevî ile muazzeb olmaya istihkāk hâsıl olur." demek olur.

Âyet-i celîleye tealluk eden mesâile nakl-i kelâm edelim:

1- Eimme-i Hanefiyye her iki âyeti nazar-ı i'tibâra alarak inde'l-Hanefiyye muhtâr olan re'ye göre sabî-i âkıl ile kendine da'vet-i nebî vâsıl olmayan kimsenin bu îmânları mu'teberdir. Çünkü akıl, nebî gelmese de îmânın hüsnünü idrâk eder. Sabiyy-i âkıl ile kendisine da'vet-i nebî vâsıl olmayan kimsenin irtidâd ve şirki de mu'teberdir. Çünkü akıl irtidâd ve şirkin kubhunu da idrâk eder. Şu kadar ki akıl bir şeyi vâcib veya harâm kılmadığından ve bir şeyi vâcib veya harâm kılmak ancak şâri' tarafından vâkı' olacağından sabiyy-i âkıla, kendisine da'vet-i nebî vâsıl olmayan kimseye iman vâcib değildir. Kendisine da'vet-i nebî vâsıl olmayan kimse terk-i a'mâlden nâşî aslâ mes'ûl olmaz. Eş'ariyye yalnız (وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتّٰى نَبْعَثَ رَسُولًا) nazm-ı celîline nazar ederek azâbı azâb-ı uhrevîye haml ile sabî-i âkıl ile kendisine da'vet-i nebî bâliğ olmayan kimsenin îmânları sahîh değildir. İrtidâd ve şirklerinden dolayı mes'ûl olmazlar, ma'zûrdurlar diyor. Eş'ariyye indinde akıl bir şeyin hüsnünü de kubhunu da müdrik değildir.

Şurası unutulmasın ki münâzaun-fîh olan hüsün ve kubuh: Âcilen (dünyâda) medhe, âcilen (âhirette) sevâba müstahak olmak veya âcilen (dünyâda) zemme, âcilen (âhirette) ikāba müstahak olmak ma'nâsına olan hüsün ve kubuhtur. Sıfat-ı kemâl veya sıfat-ı noksân olmak; garaza muvâfık veya garaza muhâlif olmak, tab'a mülâyim veya tab'a münâfir olmak ma'nâlarına gelen hüsün ve kubuh bil-ittifâk aklîdir. Bu bâbda şer'-i enver vârid olmasa bile akıl bunların hasen veya kabîh olduğuna hükmeder.

3- Ebû Mansûr-ı Mâtürîdî ile ona tâbi' olan meşâyih-ı Irâk'dan bir cemâate göre sabî-i âkıla, kendisine da'vet-i nebî vâsıl olmayan kimseye îmân vâcibdir. Zîrâ akıl ma'rifetullâhın vücûbuyla hükmeder, akıl hitâb-ı İlâhî gibi îcâb-ı İlâhîyi bildirir.

4- Ehl-i i'tizâle göre akıl hem hüsn ü kubhu müdrik, hem vücûb ile, hürmet ile, fesâd ile, ibâha ile hâkim olduğundan

[1] Bu şekliyle İ. Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân*, Beyrut, c. 2, s. 232.
[2] İsrâ, 17/15.
[3] Nûh, 71/1.
[4] İsrâ, 17/16.
[5] İsrâ, 17/15.

sabî-i âkıl ile kendisine da'vet-i nebî vâsıl olmayan kimseye hem îmân, hem şerâyi' vâcib olur, akıl bizzat îmân ve şerâyii vâcib kılar. Ehl-i i'tizâle göre şer'in mühim bir vazîfesi kalmıyor. Ancak vezâif-i ibâdet gibi akla mestûr kalan bazı eşyâdan şer'-i enver perde-i hafâyı kaldırıyor. Ehl-i i'tizâl şerîat-i akliyye isbât ediyor da şerîat-i Nebeviyyeyi aklın varamayacağı: Mukadderât-ı ahkâma, muvakkatât-ı tââta ircâ' ediyor. Bu mezheb âlem-i İslâm'da karn-ı sâlis-i hicrînin evâhirine doğru zuhûr etmiş, bir müddet sonra sönmüştür.

Tafsîlât-ı ma'rûzadan müstebân olacağı vechile (وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولًا) âyet-i celîlesine kendilerine da'vet-i nebî vâsıl olmayan kimselerin îmânı mes'elesi terettüb ediyor. Yoksa Buda, Zerdüşt, Konfüçyü ve emsâli zevâta peygamberlik isnâdı mes'elesi terettüb etmiyor. Bu mes'elenin âyet-i mezkûre ile münâsebet-i ilmiyyesi yoktur. Suâlin bu kısmı mâhiyet-i ilmiyyeyi hâiz değildir. Ancak bu mes'elenin (وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ)[1] nazm-ı celîline münâsebeti vardır. Nazm-ı celîl mûcebince rusül-i kirâmın bir kısmı bildirilmiş, bir kısmı bildirilmemiştir. Bildirilen zevât *Kur'ân-ı Kerîm*'de mezkûr olanlardır. *Kur'ân-ı Kerîm*'de ism-i şerîfleri zikrolunmayan enbiyâ da vardır. Fakat kat'î sûrette onları ta'yîn etmek mümkün değildir.

Zerdâşt'ı, Zerdâştiye ve Maneviye tâifeleri, Buda'yı da Maneviye tâifesi nebî addediyor. Bunların nebî olabilmesi mümkündür. Cenâb-ı Hak dilediğine nübüvveti ihsân eder. Fakat nebî olduklarına inanmak için delîl-i kat'î ve nass-ı sarîh bulunmak lâzımdır. Bize vâsıl olan mezhebleri nebî olduklarına delâlet etmiyor. Elimizde bir delîl-i aklî ve sem'î yoktur. Artık nasıl nebî olmalarına hükmedelim? Şu kadar ki mezheblerinin bilâhare muharref ve mübeddel olabilmesi mümkün olduğundan kat'iyyen nebî olmamalarıyla da hükmedemeyiz.

Yalnız[2] (وَخَاتَمَ النَّبِيِّنَ) nazm-ı celîli (لَيْسَ نَبِيٌّ بَعْدِي – رواه البخارى) hadîs-i şerîfi mûcebince Fahrü'l-mürselîn salâvâtullâhi ve selâmühu aleyhim ecmaîn efendimiz hazretlerinden sonra nebî gelmek ihtimâli yoktur. diye kat'iyyen hükmederiz. Bu bâbda hiç bir mü'min şekketmez.

(لقد تحجر ابن آمنة واسعاً بقوله لا نبي بعدى) = İbni Âmine* (لا نبي بعدى) demekle geniş olan nübüvveti daraltmıştır."

Diyen kāil hiç şübhe yok ki müslüman değildir. Hâtemü'l-enbiyâ efendimiz hazretlerini nebî i'tikād eden hiç bir ferd böyle bir söz sarf edemez. Bu söz Abdülhak bin Seb'în el-Mürsî'ye isnâd olunuyor. Eğer İbni Seb'în bu sözü söylemiş ise merkūmun Müslümanlık'ta, Muhammedîlik'te kat'iyyen bir alâkası kalmamıştır. Artık Buda, Zerdâşt ve sâire gibi nübüvvetleri bir tâife tarafından kabûl olunan zevât: Hâtemü'l-enbiyâ sallâllâhu aleyhi ve sellem Efendimiz hazretlerinin asr-ı saâdetlerinden evvel zuhûr ettiklerinden nebî olabilirler. Fakat bil-fiil nebî olduklarına dair elimizde edille-i kâfiye bulunmadığından nebî olduklarına hükmedemeyiz.

İzmirli İsmail Hakkı

[1] Nisâ, 4/164.

[2] Ahzâb, 33/40.

* İsâe-i edebin gılzatına bakmalı ki kāil ism-i pâk-i Muhammedî'yi zikretmeyip "İbni Âmine" diyor! "İbni Ebî Kebşe" diyen müşrikîn-i Kureyş bile bu kadar isâe-i edebde bulunmamıştır. (تباله ولمن تبعه)

[358] İNTİKĀDÂT

***Târîh-i İstikbâl* – Celâl Nûri Bey**

Osmanlı mütefekkirlerinden Celâl Nûri Beyefendi'nin *Târîh-i İstikbâl* ünvânlı bir eseri intişâr ettiğini, müellifin bu eserde bir takım nâ-şinîde ictihâdât ile akliyyât ve nakliyyâtı zîr ü zeber eylediğini işitmiş, lâkin şimdiye kadar vakit bulup bu kitâbı mütâlaa edememiş idim. Nasılsa geçende bir nüshası elime geçti. Nihâyetine kadar okudum, cidden hayretlere müstağrak oldum.

Eser o kadar muhtelif, o kadar mütenâkız efkârı ihtivâ ediyordu ki okuduğum zaman, fikri tekarrür, mesleği teayyün etmiş bir adam tarafından değil, efkâr-ı muhtelifeye hâdim birkaç kişi tarafından te'lîf edilmiş zannettim. Zîrâ müellif kitâbının bir sahîfesinde bir metafizisyen, diğer sahîfesinde maddiyyûndan bir feylesof, bir yerinde bir mü'min, başka bir yerinde bir münkir oluyordu. Bu kadar evsâf-ı mütebâyinenin şahs-ı vâhidde ictimâı aklen müstahîl olduğundan böyle bir fikre zâhib olmaklığım gāyet tabîî idi.

Celâl Nûri Bey iki satırdan ibâret bir hükm-i karakûşî ile felsefeyi i'dâma mahkûm ediyor, ve bir takım ictihâdât-ı sakīme ve sehîfe ile İslâmiyet'i başka bir şekle ifrâğ ederek İslâmiyet nâmıyla kendi tarafından vaz' edilen dîn-i cedîdi halka kabûl ettirmek istiyor.

Bundan başka müellif zât ve sıfât-ı İlâhiyyede de istediği gibi tasarrufâta kıyâm ile cenâb-ı Hakk'a hâşâ sümme hâşâ "İşte şimdi Allah'a benzedin." demeye kadar çıkışıyor. Hülâsa *Kur'ân*'ı tashîh, akāid kitaplarını aforoz etmek filân gibi daha birçok delilikler değilse bile yenilikler gösteriyor.

Bana öyle geliyor ki bu kitap, muayyen bir maksada binâen yazılmış. Fakat her nedense maksada pek uzun, pek dolambaç yollardan gitmek ciheti iltizâm edilmiş. Müellif bir şeyler söylemek istiyor. Lâkin söyleyeceği şeyleri açıktan açığa söylemeye cesâret edemiyor. Yahud çehre-i hakīkatten nikāb-ı istitârın ref'ine muhîti müsâid bulmuyor. "Bugün biraz kapalı, yarın daha açık" kāidesine riâyetkâr görünüyor. Ben onun yerine olsa idim, hiç böyle sakız çiğnemeye lüzûm görmez "Din yoktur, –hâşâ sümme hâşâ– Peygamber kâzibdir. *Kur'ân* da uydurma bir kitaptır." deyip işin içinden çıkardım. Zîrâ böyle bir zamanda insanın hakīkī i'tikādını ketme lüzûm görecek kadar mağlûb-ı cebânet olmasına hiç bir sebeb görmüyorum.

Muhîtin bu gibi üstü açık telkīnâta müsâid, yahud gayr-i müsâid olduğu bahsine gelince meslek sâhibi bir adam için bu cihet de pek o kadar nazar-ı i'tibâra alınacak bir mes'ele değildir.

Yahud iş bizim anladığımız gibi değildir de müellif hakīkaten dimâğında teşekkül etmek üzere bulunan âlem-i endîşenin (chaos) "huy" denilen devr-i perîşânîsinde bulunduğundan onun bir numûnesini kâğıd üzerine resm ediyor.

Elhâsıl müellifin aklında istikrâr yok, zekâsı tıbkı rûzgâra ma'rûz bir mum şu'lesi gibi mütemâdiyen hareket ediyor. Bu dâimî hareketten dolayı hiç bir şeyi hakkıyla tenvîr edemiyor. Fâzıl-ı muhterem Fatin Efendi birâderimizin dediği gibi bu din ya vâhiddir, yahud sıfır. Bunun kesri yoktur. İşte

bunun gibi insan da ya mü'mindir, ya münkirdir; bunun ikisi ortası yoktur. Mesleğinden emîn, cesâretine sâhib olan bir adam fikrini, i'tikādını açıkça söyler. Kimsenin levminden, tahkīrinden tehâşî etmez. Fe-illâ böyle sakız çiğnemek, nazarı sathî, muhâkemesi nâkıs bir takım kimselerin bünyân-ı i'tikādını zîr ü zeber etmek, rûhunun en hassâs noktalarına dokunmak mürüvvete, insaniyete muhâliftir.

Meydâna çıkan hasım ile mücâdele kolaydır, perde arkasından güleşmek isteyenlerle musâraa mümkün değildir. Perde arkasına girmek de yalnız insanın ismini değil, fikrini, i'tikādını ketm etmesidir.

Celâl Nûri Bey dîni i'lâ perdesi altında onu imhâ etmek istiyor ve bu vâdîde oldukça mahâret gösterir gibi oluyor. Çünkü İslâm'ın en esâslı i'tikādâtını birer birer çürütüp sonra da onun ulviyetinden bahsetmek, eline kirpi derisinden bir eldiven takıp halkın yüzünü okşamaya, buna da iltifât, nevâziş ma'nâsı vermeye benzer. Her ne ise yukarıda söylediğimiz vechile müellif bir tekmede felsefeyi yıkıyor. En güzîde dimâğların mahsûl-i ictihâdı, hülâsa-i i'tikādı olan o fenn-i muazzam, onun fikrince bir heyûlâ-yı vehmânîden başka bir şey değil imiş! Kant, Şilling, Spinoza gibi büyük feylesoflar saçma şeylerle uğraşmışlar, izâa-i vakt, israf-ı hayât etmişler. Bu feylesofların dehâsı âlem-i insâniyyet için mahz-ı mazarrat olmuş.

Celâl Nûri Bey üç beş bin seneden beri binlerce dühâtı işgāl eden, bugün bütün Avrupa dârülfünûnlarında "masal" değil, bir fenn-i müstakil olmak üzere tedrîs olunan felsefe gibi muazzam bir ilmi üç beş satır delîlsiz sözle yıktım zanneyledikten sonra ikinci tekme ile İslâm'ın mebnâ-yı akāidini zîr ü zeber etmeye kıyâm ediyor.

İfâdesine nazaran elimizdeki akāid kitapları hezeyân mecmûası imiş, tefsîrlerin de onlardan kalır yeri yok imiş. Çünkü müfessirler *Kur'ân*'ı anlayamamışlar. *Kur'ân*'da birçok hurâfât-ı İsrâiliyye varmış. Müfessirlerin bu hurâfelere hakîkat nazarıyla bakmaları gülünç imiş.

Meselâ Viktor Ugo, Göte ve sâire gibi eâzım-ı şuarânın, ez-ân cümle kendilerinin (yani Celâl Nûri Beyefendi'nin) manzûm, mensûr eserlerinde esâtîre müteallik bir takım hurâfâta telmîhler var imiş. Bu telmîhâttan dolayı kimse o şâirlere ve Celâl Nûri Beyefendi'ye siz bu gibi hurâfâta inanıyorsunuz diyemez imiş. İşte bunun gibi İslâmiyet de **[359]** *Kur'ân*'daki hurâfât-ı İsrâiliyyeye inanmaktan münezzeh ve müteâlî imiş!! (Acaba hangi İslâmiyet?)

Kitâbın akıl ve mantıkla harb etmek için dizilmiş olan bu satırları beni hayli düşündürdü. Serd edilen mütâlaâtı akla tatbîk için mantık denilen mîzân-ı tefekküre vurdum, terâzinin altı üstüne geldi. Nakle tatbîk etmek istedim, o hiç mümkün olamadı. Şâirin "Bende mi ikbâl yok, meylerde mi te'sîr yok" dediği gibi ben de "Bende mi idrâk yok, kāilde mi temyîz yok" demekte muztar kaldım.

Bu kitâbın ihtivâ ettiği sakatâtı, efkâr-ı mütenâkızayı birer birer göstermek lâzım gelse onun beş misli kadar bir eser yazmak iktizâ eder. Buna vakit müsâid değildir. Yalnız pek göze çarpan birkaç yeri hakkında bir iki söz söylemekle iktifâ edeceğim. Celâl Nûri Bey *Târîh-i İstikbâl*'inde söze şöyle başlıyor: "Hakîkate vusûl için bir tek vâsıtamız vardır: Fen. Vusûl kābil olamayan hakîkatin vücûdundan bizi haberdâr eden veya onu bir şekl-i remzîde gösteren vâsıta ise dindir. Muammâ-yı kâinâttan bahseden, bunu şerhe çalışan her ne nazariye, ilim ve fen, felsefe varsa cümlesi boştur."

Müellifin bu sözleri bir da'vâdır. Her da'vânın delîle müstenid olması lâzım gelir. Delîle müstenid olmayan da'vâlara kavl-i mücerred denir. Kavl-i mücerredin de mebâhis-i ilmiyye şöyle dursun, mesâil-i âdiyyede bile zerre kadar kıymeti, ehemmiyeti yoktur. Fikir fikirle reddedilir. Delîl delîl ile ibtâl olunur. Eğer *Târîh-i İstikbâl* müellifi bu da'vâsını isbât edecek delâile mâlik ise onları ityân etmeli, değilse akvâl-i mücerredenin zerre kadar kıymet-i ilmiyyesi olmadığını bilip böyle büyük da'vâlara kalkışmamalı idi.

Çünkü iş kavl-i mücerrede kaldıktan sonra başka biri de "Muammâ-yı kâinâttan bahseden, onu şerhe çalışan ne kadar nazariye, ilim ve fen, felsefe varsa hiçbiri boş değildir. Onlara boş demek boştur." diyerek müellifin da'vâsını reddeder. Reddini te'yîd için ityân-ı delâile de lüzûm görmez. Zîrâ bir da'vânın ityân-ı delâil sûretiyle reddi mümkün olabilmek için müddeînin istinâdgâhı olan delîllerin ma'lûm olması lâzım gelir. O delîller bilinmedikçe nakīzını müeyyid delâilin ityânıyla da'vâsının reddi mümkün olamaz.

Bu gibi boş da'vâlara kalkışmak müellifin kendi ta'bîri vechile "okyanusu kurutmaya teşebbüs etmek" bizim fikrimizce de püf! demekle güneşin nûrunu söndürmeye kalkışmak kabîlindendir.

Müellif diyor ki: "Tecrübe hâricinde yapılacak aklî spekülasyonlar pek vâhîdir. Abuk sabuktur. Meselâ Spinoza'nın veya Kant'ın Panteizm'ini, "zekâ-yı sırfanın tenkīdi"ni ele alınız. Bir takım muâdelât, nazariyât, kıyâsât, netâyic, kazâyâ sizi epeyce meşgūl eder. Ne hâsıl olacağını bilir misiniz? Hiç !!"

Bu satırları okuyunca zihnim durdu. Az kaldı (الجنون فنون) deyip nezâhet dâiresinden çıkacak idim.

Eyyühe'n-nâs! Meselâ bir câhil adam çıkıp da size dese ki:

– Ey mekâtib ve medârisde ulûm ve fünûn nâmına tedrîs olunan türrehât ile vakit geçiren budalalar! O sizin cebir, hendese, müsellesât bilmem ne nâmlarıyla tederrüs ettiğiniz, ve onlara âid mesâilin halli için sabâhtan akşâma kadar örümcek ağına şebîh çizgiler, rakamlar, harflerle tahtalar doldurduğunuz fenler yok mu? Bunların hepsi deli saçmasıdır. Aklı başında olan bir adam böyle şeylerle uğraşmaz. Hele gökteki yıldızların ahvâlinden bahseden, aralarındaki mesâfeleri ölçmeye kalkışan, ismine ilm-i hey'et denilen o ilm-i mevhûm… Artık onun için söyleyecek söz, isti'mâl edecek ta'bîr bulamam. Onunla meşgūl olan adamı hemen elini ayağını bağlayıp tımarhâneye tıkmalı!!

Buyurun efendim! Bu adama ne cevap verirsiniz? Bu fenler hakkındaki i'tikādını ne sûretle tashîh edersiniz? Bana kalırsa bu da'vâya tasaddî eden kimseye, verilecek en muvâfık cevap: Evet efendim hakkınız vardır! deyip yanından savuşmaktır! Yalnız burada bir kör taşı atacağım ki isâbetinden yüzde yüz emînim: Eğer *Târîh-i İstikbâl* müellifi isimlerini ta'dâd ettiği bu eserlerden beşer sahîfe okumuş, ihtivâ ettikleri mebâhisten birini anlamak için beş dakīka

sarf-ı zihn etmiş ise ben buradayım. Usûl-i fıkıh ile mantıka olan vukūfunun derecesi bence kat'iyyen mechûl ise de bu fenler hakkında kullandığı lisâna bakılırsa onlarla da arası pek açık olduğu sarâhaten görülüyor.

Müellif diyor ki: "Bugün Kant ve Hegel-vârî felsefelerin zuhûruna imkân olmadığı şöyle dursun, o nazariyeleri asr-ı hâzır kat'iyyen mahkûm etmiştir."

Bu söz doğru olaydı, bugün Avrupa dârülfünûnları programlarının kâffesinden felsefe dersi ihrâc edilir idi. Fil-hakîka biz de vaktiyle Don Kişot'u okuduğumuz zaman asr-ı hâzırın o gibi kahramanları kat'iyyen mahkûm ettiğine ve Don Kişotvârî adamların bir daha zuhûru mümkün olmadığına kāil olmuş idik. Meğer çok yanılmışız. Henüz rahmetlinin nesli munkarız olmamış.

Müellif diyor ki: "Metafizik denilen mâverâ-yı tabîat ilmi yoktur. Çünkü tabîatin öbür tarafı gayr-i mevcûddur."

Biz de deriz ki: Metafizik denilen mâba'de't-tabîa ilmi vardır. Tefekkürât-ı insâniyyenin, her nev'i metafizikle bazı mertebe alâkadâr olmaktan hâlî değildir. Söz söyleyen, düşünen her şahsın yolu mutlakā metafizik sâhasına uğrar.

Hatta metafizik yoktur diyen müellif de o sâhaya uğruyor, bu inkârıyla metafizliği tasdîk ve kendi kendini tekzîb ediyor. Çünkü metafizik **[360]** yoktur sözü metafizik mebâhisindendir. Bu mes'ele ancak o ilmin iânesiyle hallolunabilir.

Eğer müellif bu sözü bilerek söylüyor, söylediği sözün bir hakîkat olduğuna kāil oluyorsa müddeâsını isbât için behemehâl bir takım delâile mâlik olması lâzım gelir. (Yahud biz öyle zannediyoruz.) Metafiziğin inkârı için ityân edeceği bu delîllerin kâffesi de o fennin hîtası dâhiline girer ve onun tasdîkına hüccet olmuş olur. Âlemde nefyi sübûtunu müstelzim bir şey varsa o da metafiziktir. Metafizik inkâr olunamaz.

Bu sözümüz müellifin, metafizikin butlânını usûlen isbât edebilecek delâile mâlik olmasını takdîr i'tibârıyladır, aksi sûrette yani bu delîllere mâlik olmadığı farz edildiği takdîrde bu sözü de diğer sözleri gibi kavl-i mücerredden ibâret kalır. Kavl-i mücerredin kıymet-i ilmiyyesi olmadığını tekrara hâcet yoktur.

Fakat mâdem ki biz müellife karşı ilm-i mâba'de't-tabîanın vücûdunu iddiâ ediyoruz; şu hâlde müddeâmızı delâil-i fenniyye ile isbât etmekliğimiz lâzım gelmez mi idi? Evet gelir idi. Ancak o zaman bahis ders şeklini alır idi. Öyle zannederiz ki müellifin bizden ders almaya ihtiyâcı olmadığı gibi bizim de kimseye ders vermeye vaktimiz yoktur. Fil-hakîka bizim sözümüz de kavl-i mücerredden ibâret kalıyor. Fakat öyle bir kavl-i mücerred ki binlerce müdevvenât-ı ilmiyye kavl-i mücerredimizin sıdkını müeyyid delâil ile meşhûn.

Târîh-i İstikbâl müellifi müdevvenât-ı felsefiyyedeki metafizik bahsini ta'mîk etmiş olsa idi, "Metafizik yoktur" sözünü söylemek için biraz düşünür idi. Kezâ o bahsi ta'mîk edip anlamış, anladığını da eserinde ber-tafsîl anlatmış olsa idi o zaman da'vâsı başka sûretle reddedilirdi. Mâdem ki kendisi hiç oralara yanaşmayıp herkese kavl-i mücerredini kabûl ettirmek istiyor, biz de bu kadarla iktifâ ederiz.

Müellif diyor ki: "Metafizik İngiliz hakîmi Bakl'a göre kendi kendini mütâlaa eder bir şeydir. Bu mütâlaada zekâ hem bir vâsıta-i müktesebât hem de bir sâha-i tedkīkāttır." Ona şübhe mi var? İlmü'n-nefsin esâsı nedir ya?

Bu sözü humakā-yı Arab'dan Bâkıl söylese o kadar istiğrâb etmez idim. Fakat İngiliz hükemâsından Bakl söylediği için kendi hesâbıma çok taaccüb ettim. Feylesofun bu sözü şuna benzer: Meselâ bir adamın kendini bilmesi "ene"nin hem âlim, hem de ma'lûm olması demektir.

İngiliz feylesofunun mantıkına göre böyle muhtelif iki mâhiyetin şey'-i vâhidde, yani "ene"de ictimâı mümkün olmamak lâzım gelecek.

Şu hâlde "Beni bilen ben değilim, yahud benim bildiğim, ben değilim! Beni bilen de, bende bilinen de benden başka birisidir." demek iktizâ edecek. Doğrusu güzel mantık! Arabların Bâkıl'ı da olsa ancak böyle bir kıyâs tertîb edebilirdi!

Müellif diyor ki: "Volter demiştir ki: Bir kimse söze başladığında kendisini anlamaz ve muhâtablar da onun sözlerinden aslâ bir şey çıkaramazlar ise işte o zaman metafizik başlar."

Metafiziğin anlaşılmaz bir şey olduğunu anlatmak için Volter tarafından söylenen bu sözden vehle-i ûlâda biz de bir şey anlayamadık, nihâyet aslını bulup şübhemizi hallettik.

Volter diyor ki: Quand unhommeparledecequ'iln'ented pas avec un autre qu'iln'entend pas davantage, c'est de la metaphysique.

Meâli şu olacak:

Bir kimse diğer birine, kendi anlayamadığı bir şeyden bahseder, muhâtabı da o sözden bir şey anlayamazsa işte o metafiziktir.

Bu sözü söyleyen Volter vahdâniyet-i İlâhiyyeye kāildir. (Yahud öyle görünmüştür.)

Volter vahdâniyyet-i İlâhiyyeye kāil olmak için mutlakā bu mes'eleyi aklen muhâkeme etmiştir. Çünkü niçin vahdâniyet-i İlâhiyyeye kāilsiniz? diye kendisinden sorulacak olsa idi, behemehâl bu i'tikādını istinâd ettirdiği delîlleri birer birer beyân edecek ve vahdâniyet-i İlâhiyye hakkında birçok mülâhazât serd eyleyecek idi. İşte Volter'in söyleyeceği o sözlerin kâffesi metafiziğin hîtası dâhiline girer.

Bir de Volter metafiziği nasıl inkâr edebilir? Çünkü *Kāmûs-ı Felsefî*'sinde metafiziğe âid birçok mesâilden bahsetmiştir.

Volter öyle diyorsa Avrupa felsefesenin vâzıı, müceddidi, babası olan Dekart da "Ulûm-ı felsefiyyenin kâffesi bir ağaç, metafizik de o ağacın köküdür." diyor.

Târîh-i İstikbâl müellifi Volter'in yukarıki sözünü sened ittihâz ederek metafiziğin vücûdunu inkâr ettiği gibi olabilir ki bazı kimseler de Dekart'ın bu sözüne istinâden onu tasdîk ederler. Halbuki bunun ikisi de makbûl değildir. Hüner odur ki insan muhâkemât-ı akliyye ile kendi kafasını yorup tasdîkını da, inkârını da sağlam delâile ibtinâ ettirmeli.

Müellifin: "Çünkü tabîatin öbür tarafı gayr-i mevcûddur." sözüne gelince deriz ki: Eğer siz tabîat lafzıyla ihâta-i hissiyyemiz dâhiline giren yani havâss-i hamsden biri veya birkaçıyla idrâk olunan bu âlemi murâd ederek onun mâverâsında bir takım şeylerin vücûdunu inkâr etmek istiyorsanız pek acele ediyorsunuz. Zîrâ bu mebhasde son sözü söyleyecek

siz değilsiniz. Fendir. Fen ise henüz o sözü söylememiş ve o da'vâyı **[361]** sûret-i kat'iyyede halleylememiştir. Onun için hükümde isti'câl eser-i hıffet olur.

Kimseye kabûl ettirmek için değil, yalnız mülâhaza kabîlinden olmak üzere söylerim ki: Bizim ihâta-i hissiyyemiz hâricinde birçok şeyler mevcûddur. Buna lisân-ı şerîat ve hikmette mücerredât ve ma'neviyât denir. Onlar da metafiziğin diğer ma'nâsına göre tabîatin mâba'didir. Yani bizim tabîat nâmı verdiğimiz medlûl-i umûmînin başka mâhiyette bir takım tecelliyâtıdır.

Şu hâle nazaran mücerredât da tabîat ta'bîrinin şümûl-i vesîi dâhilinde, fakat bizim havâssimizin hâricinde olan bir takım mevcûdât demek olur. Mücerredât ve ma'neviyâtı, ma'nâ-yı mahdûduna nazaran tabîat hâricinde addetmeye hakkımız olduğu gibi tabîatin şümûl-i vesîi i'tibârıyla onun dâhilinde addetmeye de hakkımız vardır. Mâdem ki tabîat nâmıyla bir mefhûm-i küllînin vücûduna kāil oluyoruz; onun nâ-mütenâhî şuûnu, bilmediğimiz bir takım mahlûkātı, mevcûdâtı olduğunu da kabûl etmekliğimiz lâzım gelir. Yalnız lisân-ı şerîat ile lisân-ı fen ve hikmet o âlemlerin arasına hadler çizmiş, onları başka başka isimlerle tesmiye etmiştir.

Tabîat o âlemin şekl-i mütekâsifi, o âlem de tabîatin cevher-i latîfidir. Lâkin ona tabîat demeye mesâğ-ı şer'î yoktur. Şerîat avâlimi i'tibârât ile takyîd ederek aralarına birer had çizmiş, her haddin mâverâsını yukarıda söylediğimiz gibi başka bir isim ile tesmiye etmiştir. Fil-hakîka müellifin tabîatten murâd ettiği ma'nâ-yı mahdûda nazaran onun hâricinde hiçbir şey olmamak lâzım gelir. Fakat o ma'nânın şümûl-i küllîsine nazaran havâss-i hams hâricinde pek çok şeyler vardır. Bu kadar da söylemeyecek idik. Mevcûdâtı mahsûsâta hasr ile onun mâverâsını inkâra kalkışmak bu fikirleri te'yîd için de tabîatin öbür tarafı yoktur demek istiridyelerin mubsarâtı inkâr etmesine benzer. Yine tekrar ederiz ki şu satırları müellife cevap olmak üzere yazmadık, bil-münâsebe yazdık.

Müellif Şopenhavr ile Hartman'a kaleminin ucuyla şöylece dokunup geçtikten, kurûn-ı vüstâ felsefesinin "kadîm Hind mücelledâtında aşağı yukarı harfiyen münderic" olduğunu beyân [ve] "Bizim mutasavvıfe de bunları almışlar ve bazı kapalı, remizli, kinâyeli elfâz ile ifâde etmişlerdir. Sûfiyyenin en esâslı sermâyesi panteizmdir" sözüyle tasavvufu, felsefeyi te'lîf ve telhîs eyledikten sonra "Cinnet felsefenin süt hemşîresidir, her nevi' felsefede biraz cinnetin yeri vardır" diyor ve te'yîd-i müddeâ için tımarhânede vefât eden Niçe'nin sözlerinden bazılarını (tuhaflık olmak üzere harfiyyen – *Târîh-i İstikbâl*) nakleyliyor.

Deli saçmasıyla teksîr-i sevâd arzusunda olmadığımızdan Niçe'nin defter-i cünûnundan koparılan o yaprağın buraya nakline lüzûm görmedik.

Yalnız şu kadar diyebiliriz ki: Niçe bir feylesof, aynı zamanda bir dîvâne de olabilir. Bunların ikisi de insan içindir. Acaba fünûn-ı müsbete erbâbından tecennün eden, cinnet sâikasıyla saçma söyleyen yok mudur? Fünûn-ı müsbete erbâbından birinin illet-i cünûna mübtelâ olması, sâika-i cinnetle saçma sapan söylemesi müntesib olduğu fenlerin butlânını mı istilzâm eder? Müellif niçin Aristo zamanından bu âna kadar zuhûr eden binlerce esâtîn-i hikmetin akvâl-i ber-güzîdelerinden zâhil oluyor da, Niçe gibi bir bîçârenin buhrân-ı maraz ânında söylediği saçmaları felsefenin butlânına hüccet olmak üzere ityân ediyor?

İmâmları gücendirmeyeceğinden emîn olsam burada meşhûr mesellerden birini îrâd ederdim.

Demek ki müellifin mîzân-ı takdîrinde bir delinin saçmaları bin hakîmin akvâl-i ber-güzîdesinden daha ağır basıyor.

Müellifin "Cinnet felsefenin süt hemşîresidir" sözü tahkîr-i maâlî için söylenen âdî sözlerin en aşağısıdır. İnsan bu kadar maddîleştikten, aklen, rûhen bu dereke-i pestîye düştükten sonra bu sözü yalnız felsefe için değil, her şey için söyleyebilir. Meselâ rûh-ı ulvînin lisân-ı semâvîsi olan şiir için de "Cinnet şiirin öz hemşîresidir" der, ne kadar dühât-ı edeb varsa hepsinin hücre-i iştigāllerinden alınıp tımarhâne hücrelerine tıkılmaları lüzûmuna kāil olunur.

İşbu râddeye gelince kalbde nûr-ı hikmet, rûhda zevk-ı mehâsin kalmaz. İnsanın âlemdeki vazîfesi, kaydı, endîşesi de yalnız ihtiyâcât-ı hayvâniyyesinin def'inden ibâret kalır. Bu derekeye inince insan da tâm ma'nâsıyla bir behîme olmuş olur.

Bu kitâbın sahâif-i müntehiresinden ikisi üçü bize bu kadar yazdırdı. Sahîfelerin adedi yüz yetmiş birdir. Bunların hepsi için ayrı ayrı yazı yazılacak olursa yukarıda söylediğimiz vechile *Târîh-i İstikbâl*'in beş altı misli yazı yazmak iktizâ edecek. Buna da vakit müsâid değildir. Binâenaleyh bir iki makāle ile bahse nihâyet vereceğiz.

Ferid

VİCDÂN-I İSLÂM

.....

"ZÂT-I HAZRET-İ MUHAMMED" MAKĀLESİ MÜNÂSEBETİYLE CELÂL NÛRİ BEY'E İKİNCİ HİTÂB

Sebîlürreşâd'ın geçen Perşembe günkü nüshasında makāle-i ma'lûmenize âid mektubumu neşrettikten sonra cevabınıza intizâr niyetinde iken memleketin münevverü'l-fikr müslümanlarından bazı zevâtın bu bahse dâir mesmûum olan mütâlaât-ı mühimmeleri ve bundan başka bendenizin nâ-tamâm bıraktığım bazı efkâr ve hissiyâtım, bu hafta da şu ikinci hitâbımın yazılmasına sebebiyet verdi.

[362] Mühim mütâlaalar dermiyân eden zevât-ı müşârunileyh[ânı]n hissiyât-ı necîbelerinden vicdân-ı İslâm ta'bîrini işittim; mezkûr makālenizden rencîde olduklarına kesb-i vukūf ettim. Binâen-alâ-zâlik müdâfaâtınız aynı zamanda vicdân-ı İslâm'ı da mazhar-ı istirâhat edeceğinden emîn olunuz. Bununla beraber birçok te'vîlâta da kalkışılacağı cihetle bu mebhasde biraz daha bast-ı kelâm ve temhîd-i merâmıma müsâade buyurunuz.

Pazartesi günü Bâbıâlî caddesinde tesâdüf ettiğim muazzez ve muhterem refîklerimden bir zât-ı fâzıl bendenize dedi ki: "Kütüb-i kadîme-i ilmiyyede bile Allah'ın vücûdunu isbât ve münkirlerini ilzâm için münâkaşât-ı kelâmiyye var iken

ve Celâl Nûri Bey Lombrozo'nun nazariyâtını cerh ederken sen ona karşı neden böyle bir makāle yazdın?.. O zât Hazret-i Peygamber'e bir şey demiyor ki…"

Dostumun cidden şâyân-ı i'timâd bir zât olmasına göre bir aralık düşündüm. Fakat makālenizi tamamen tahattur ederek dedim ki: "O hâlde yalnız Lombrozo'yu zikretmekte ma'nâ ne idi?" Fil-hakīka Lombrozo'nun nazariyelerini tamâmen reddetmiyorsunuz. Onları oldukça kuvvetli olarak ortada bırakıyor, yalnız bir satırda "Zannederim ki İtalyan muallimi dehânın yalnız cihet-i maraziyyesine havâle-i i'tibâr etmiş ve künh-i dehâyı unutmuştur. Maamâfîh tetebbuâtı içinde câ-yı nazar ve i'tibâr birçok şeyler vardır" diyorsunuz. Onlar acaba nelerdir? Ve bilhusûs Fahrü'l-mürselîn efendimize âid bir bahiste bunun ne yeri, ne işi vardır?!.,

Bir de Cenâb-ı Allah'a müteallik mebâhis-i kelâmiyye ve münâkaşât-ı i'tikādiyye ile Nebiyy-i Zî-şân efendimizin o bahsettiğiniz yoldaki esâs-ı mâhiyet ve hakīkat-i celîleleri arasında hiçbir münâsebet yoktur. Ulûhiyet bahsi başka, bu sizin beyânâtınız –velev tasdîkan ve müdâfaaten olsun– yine pek başka. Bu ikincinin beyânât ve mütâlaât-ı ma'lûmeniz tarzında temhîdine kat'an hak ve cevâz yoktur.

Sözüme devâm ile dostuma derim [dedim!] ki:

Celâl Nûri Bey'in tarz-ı teblîği pek fenâ ve dürüştâne idi. Sözlerindeki adem-i intizâm ve nezd-i Peygamberîdeki benliği pek çiğ olarak göze, belki de kalbe çarpıyordu, nübüvvet-i seniyye-i Peygamberîden bahis yoktu. Vahiy ve ilhâm için pek zaîf bulunuyor, hatta bir yerde nass-ı *Kur'ân*'a külliyen muhâlif çıkmamak için bu kaydı gözeterek: "Seyyidü'l-beşer kelimenin ma'nâ-yı gayr-i *Kur'ân*îsiyle pek şâir, hatta hadîd olduğu hâlde herkesten ziyâde zâtına hâkim idi." gibi ulviyet-i nebeviyye ile gayr-i münâsib tevcîhlerde bulunuyor. Nebiyy-i Zî-şân efendimiz hadîd değil, yerinde ve lüzûmu hîninde şedîd idi.

Nebî kelimesinin İbrânîde deli ma'nâsına da gelen "navi"den me'hûz olduğunu ezbere tekrar edecek yerde kelime-i mezkûrenin haber ve peyâm ma'nâsına olan "nebe-e"den müştak bulunduğunu söyleseniz acaba daha az mı doğru olurdu? Hem bu sözün ehemmiyetsizliği nisbetinde oraya konması çirkindir.

Cenâb-ı Nebiyy-i kerîmin gayr-i tâm ve gayr-i tabîî bir vücûda veya a'zâya mâlik olmadığını anlamanız ne kadar gayr-i kâfî ise "Bu noktada yalnız Lombrozo'nun faraziyesi burada biraz topallar." müdâfaa-i garîbesiyle iktifâ ederek "Cenâb-ı Seyyidü'l-beşer fıtraten ve ber-muktezâ-yı dehâet asabiyyü'l-mizâc idi. Âsâr-ı peygamberî içinde bu mizâc-ı asabîyi görmek eshel-i umûrdur. Her cümlede bir rûh-ı asabî kendisini gösterir. Nisâya ziyâdece rağbet de aynı mizâc-ı asabînin netîcesidir." demeye kāil olmanız da o kadar lâübâliyânedir. Nisâya ziyâdece rağbetin en şedîd devri yirmi yaşından başlamak iktizâ ederken Hazret-i Nebiyy-i Zî-şânın kable'n-nübüvve geçen evân-ı şebâbı kâmilen temiz ve her türlü alâik-ı sefîleden berîdir. Yalnız Hazret-i Hadicetü'l-Kübrâ ile on dört sene kaldığı ma'lûmdur. Cenâb-ı Risâlet-penâh'ı bu derece maddî ve cismânî nikāt-ı nazardan mütâlaadan kaçınınız. Bunlar fâhiş hatâlardır, bunlar yenilik değildir, tedkīkte ilerlemek değildir. Bilâkis şân-ı sâmî-i Nebî'ye gayr-i muvâfık sözlerdir.

"A'sâb-ı nebeviyyenin kuvveti dehâ-i Muhammedî'nin müvellididir." sözünüz yine yeni olmakla beraber nazariyelerinizin bir türlü a'sâbdan, adalâttan kurtulamaması mâhiyet-i ulviyye-i Muhammediyye'yi bütün ma'nâsıyla müdrik olmadığınıza bir delîl-i kavî hâlinde kalbe çarpıyor. Hep, bütün mes'ele: Maddiyât ve kuvvet…

Kur'ân-ı Kerîm'inde Cenâb-ı Hakk'ın [1](وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى) âyet-i celîlesiyle nübüvvet-i Muhammediyyeyi sarâhaten beyânına mukābil Seyyidü'l-Beşer'e "Ma'nâ-yı kâinâtı bilâ-tercümân anlamıştır." demeniz yine bir ma'nâ-yı sarîh ifâde etmiyor. Kemâlât-ı nebeviyyeyi tavsîfinizde vahiy ve nübüvvet o kadar görülemiyor.

Kâffe-i ma'neviyyât ve rûhâniyyât sırf akıl ve tedbîr-i zâtî ile husûle gelir. Allâh'la münâsebet ciheti ve râbıta-i Cibrîliyye hep sükût ile geçiyor.

İsmet-i nebeviyyenin bu gibi mütâlaât-ı mantıkıyyeyi tahammülü olmadığı fikrindeyim. Kerem-i nebevînin büyüklüğü ve yüksekliği huzûrunda, zamanımızda serd ü ityân ve redd ü tenkīdine lüzûm hissetseniz bile mütâlaât-ı bâtıla-i efrenciyyenin ta'dâdıyla mâhiyet-i kudsiyye-i Muhammediyye'yi zemîn-i müdâfaa ittihâz etmek bence muzır bir tarîk-ı münâkaşadır.

Hülâsa küre-i arzın şehinşâh-ı zâhir ve bâtını olarak gönderilmiş olan Cenâb-ı Fahrü'r-rusül hakkında –velev müdâfaaten olsun– beğenerek yazdığınız makālelerde çok sâkıt sözler ve garîb benlikler vardır. Bu da ilk mektubumda arz ettiğim gibi bu yolda yazı yazmaya alışmamış ve her şeyde kendinize mahsûs bir mevcûdiyet-i fâika vermek yolunda â[de]tâ sar'alı bir inhimâk ile harîs olmanızdır. Fakat siz de görüyorsunuz ki bu her vakit veya her mevzû'da kābil olamıyor.

İşte bendenizin âşık kerem-i Nebî olan vicdânım bütün bu şeylerden **[363]** muzdarib olmuştur. Bâbıâlî caddesinde tesâdüf ettiğimi söyledi[ği]m azîz ve muhterem dostun sözlerini burada yine tahattur ederek diyorum ki zât-ı âliniz benlikliğinizi böyle bir bahisten uzak tutunuz. Çünkü sözde ve fikirde değil, hattâ ta'bîrdeki bir adem-i isâbet ve ufak bir adem-i mübâlât ile rahnedâr olursunuz. Bu bahislerin inceliği ile mütenâsib bir ilm-i İlâhî ancak *Kur'ân-ı Kerîm* ve ehâdîs-i şerîfenin istiknâh-i gavâmızına sırf rûhânî hislerle himmet sâyesinde mümkün olabilir, hatta bunun da isti'dâd-ı fıtrî nisbetinde derecât-ı zevk ve ihâtası vardır. Fakat onu burada anlatamam.

Artık bu kadar tafsîlât üzerine makālenizin nekāyısını pek iyi anlamış olacağınıza emînim. Geçen haftalarda bendenizi on gün kadar muzdarib etmiş olan influenza keyifsizliğim bu günlerde hamd olsun büsbütün geçmiş olduğu için birinci mektubumun dokuzuncu satırında mezkûr keyifsizliğin mûcib olduğu te'hîr bu defa hiç vaki' olmadı ve bu sâyede söyleyeceklerimi itmâma muvaffak oldum efendim.

Ali Suad

[1] Necm, 53/3.

MAKĀLÂT

İSLÂMIN HAYÂT-I SÂBIKINI İÂDE

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلّٰهِ
وَلِلرَّسُولِ اِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ...[1]

"Ey imân eden kimseler! Allah ile Peygamber'in size hayat verecek da'vetine icâbet ediniz;..."

Bu günlerde en ziyâde tedkīka şâyân bir mes'ele var ise o da, millî hayatımız olan, hayât-ı İslâmiyyedir*; kendilerini ölümden kurtarmak, mevcûdiyetlerinin bekāsını te'mîn edebilmek için İslâmların ne sûretle hareket etmesi lâzımdır; öyle görüyoruz ki, bugünkü hâlimize en ziyâde tealluku olan mevzû' budur. Diyebiliriz ki İslâm matbûâtından başka dünyânın her tarafında bulunan matbûât, mütefekkirler bile bu mühim mes'ele ile uğraşmaktadırlar. Herkes kendi tarz-ı telakkīsine, yahud işine geldiğine göre beyân-ı efkâr ediyor: Kimisi müslümanların bu hâl-i perîşânına sebeb olarak dini, *Kur'ân*'ı gösteriyor da kurtulmak için bunları terk etmek lâzım olduğunu ileri sürüyor. Bir takımı karşımızda olan düşmanların kalbleri fikr-i kavmiyyetle darabân ettiği hâlde bizde o fikrin bulunmadığını, binâenaleyh idealsiz bir millet daima mahkûm-ı inkırâz olacağını söylüyor; bir kısmı da bu hâlin sebebini, nısf-ı ümmet demek olan kadınlarımızın hayatı Avrupa kadınlarına benzemediğinde görüyor. Diğer bir sınıf halk da en kestirme yoldan gidiyor: Şimdi âhir zamandır, böyle İslâmlar azalacak, nihâyet yeryüzünde müslüman kalmayarak kıyâmet kâfirlerin başına kopacak deyip işin içinden çıkıyor. Hülâsa: Her birisi bir telden dem vuruyor. Biz bunların bir kısmına sâika-i garazla ortaya atılmış, diğer bir kısmına da gelişigüzel söylenivermiş sözler nazarıyla baktığımızdan bunlara dâir sözü uzatacak değiliz.

Maamâfîh bu makālemizde müslümanların devre-i terakkīlerinden, satvet ve şevketlerinden, yahud en aşağı bir derekeye sukūt etmelerinden, acz ü meskenet içinde yuvarlanmalarından da bahsedecek değiliz! Çünkü hayat sâhibi olan her millet için bu şuûn ve etvâr birer geçittir; bütün milletler, terkîb ve tahlîl gibi –hayât-ı ümmetin mîzânı olan– iki kuvvetin iki kānûnun taht-ı te'sîrinden kurtulamazlar; daima bu iki kuvvetin te'sîrine tâbi'dirler. Bu cihetle onların şu etvâr ve şuûndan alacakları nasîb, hayât-ı ümmetin mîzânı olan iki kuvvetin gālib tarafına tâbi' olmaktan ibâret kalır, bir millet hey'et-i ictimâiyyesinde şu iki kuvvetin bazen bir tarafı ağır basar, bazen de diğer tarafı! Şübhe yok ki mîzânın tahlîl tarafının rüchânı, mahv u helâke, hayatın külliyen gāib olmasına müeddî olur; binâenaleyh etvâr-ı hayâtiyyesinde kuvve-i tahlîl gālib gelen bir millet yavaş yavaş vâdî-i helâke doğru yuvarlanır; ve bi'n-netîce mahvolup gider.

Bütün milletlerde olduğu gibi, bu iki kuvvet, millet-i İslâmiyye üzerinde de tamâmıyla te'sîrini göstermiştir. Bugün ise müslümanlar üzerinde icrâ-yı te'sîr eden tahlîl kānûnudur. Hayât-ı millîmizin vücûdunda başlayan bu tahlîl ile vücûd-ı İslâm o derece dağıldı, o kadar parçalandı ki, âdetâ gayr-i kābil-i tahlîl bir unsur hâline geldi; Müslümanlık âlemi hayât-ı sâbıkalarını o kadar zâyi' ettiler ki, kendilerinde hâlet-i ihtizârda bulunan bir kimse kadar bile eser-i hayât görülmüyor! Bugünkü Müslümanlık âlemi öyle bir girîve-i dalâle sapmıştır ki onları buradan çekip çıkarmak için kuvvetli bâzûlara muhtâcız. Bunda hiç kimsenin tereddüdü bile olmadığı için tafsîle lüzûm görmüyoruz. Düşünülecek bir cihet varsa o da Müslümanlık âleminin hayât-ı sâbıkını, mecd-i evvelini iâde etmek, o âlemi mahkûm olduğu mevt-i muhakkaktan kurtarmaktır.

Pekâlâ! Müslümanlık âleminin hayât-ı sâbıkını, mecd-i evvelini nasıl iâde edeceğiz?

Acaba ölmüş gitmiş olan millet-i İslâmiyyeyi tekrar diriltmek nasıl mümkün olur; husûsiyle bu ölüm, pek de kısa olmayan bir zaman zarfında onların maâlîden mehcûr olmasından neş'et etmiştir.

Acaba girîve-i dalâle sapmış bir adamı doğru yola çevirmek kolay mıdır? Gaflet uykusuna dalmış, rü'yâlarıyla hülyâlarıyla oyalanan bir adamı îkāz etmek nasıl kābil olur? Bâhusûs ki kulakları sadâ-yı intibâhı duymayacak kadar sağır, mevcûdiyeti itilmekten, dürtülmekten müteessir olmayacak kadar uyuşmuş!

[364] Efrâdının âdetleri, tabîatleri mütebâyin; muhîtleri muhtelif, sonra memleketleri gāyetle vâsi' olan bir ümmet-i azîmenin tefrika hâlindeki âhâdını vahdete sevk edecek bir sayha-i intibâh var mı? Böyle bir milletin ârâ-yı müteferrikasını, âmâl-i mütehâlifesini bir noktada cem' edecek, hem de cehâlet bulutları ortalığı kaplamış, ukūl, yakını uzak, vâdîyi cebel zannedecek kadar şaşırmış olduğu bir zamanda bu teşebbüsü başa çıkaracak böyle bir kuvvet mevcûd mudur? Biz bilâ-tereddüd diyeceğiz ki evet, mevcûddur!

Müslümanları vahdete sevk edecek, onları ölüm döşeğinden kurtaracak, kendilerine hayât-ı sâbıkalarını, mecd-i evvellerini iâde edecek bir kuvvet, hem de pek büyük bir kuvvet mevcûddur ki, o da seleflerine o mes'ûd hayatı bahş eden rûh-ı *Kur'ân*'dır. Binâenaleyh müslümanları bu izmihlâlden kurtaracak olan şey, seleflerinin ta'kīb ettiği hatt-ı hareketi tamâmıyla ta'kīb etmektir. Eslâfımız o hayât-ı mes'ûdeyi, o mecd ü şerefi ne ile iktisâb ettilerse biz de ancak, onunla kazanabiliriz. Şübhe yok ki eslâfımızın iktisâb etmiş olduğu o hayat, ancak rûh-ı *Kur'ân*'a temessük ve onun ahkâm-ı kat'iyyesiyle âmil olmak sâyesinde idi, başka değil, müslümanlar ancak rûh-ı *Kur'ân*'a temessükle hayât-ı evvellerini iâde edecekleri baîd görülmemelidir. Zîrâ eslâfımız o sâyede mes'ûd bir hayata nâil oldukları gibi, biz de onu terk ederek şunun bunun ihdâs ettiği şeyler ile iktifâ ettiğimiz günden i'tibâren o hayatı gāib edip mevte mahkûm olduk. Bunda hiç şübhe yoktur.

O hâlde müslümanlar mecd-i sâbıklarını iâde etmek isterlerse seleflerinin ta'kīb ettiği hatt-ı hareketi tamâmıyla ta'kīb etsinler! Allah'ın, Resûlü'nün kendilerine hayat veren

---

[1] Enfâl, 8/24.

* Buradaki milletten maksadımız bittabi' millet-i İslâmiyyedir; çünkü bizce din ve millet birdir; dînden başka ortaya bir de kavmiyet çıkarmak, maksad-ı İslâmîye münâfî olduğu için dînen merdûddur. (مَنْ فَرَّقَ فَلَيْسَ مِنَّا) [Teberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr,* Kahire, 2/28; nu:535]

da'vetine icâbet etsinler! Başka sûretle hareket, hele körkörüne taklîdcilik geriye kalan mevcûdiyetlerini de bir gün evvel mahvetmekten başka hiçbir şeye yaramayacağını kat'î olarak anlasınlar!

Müslümanlar yakînen bilmelidirler ki, sît ü şöhretleri dünyâları dolduran eslâf-ı ızâm,

(إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ)[1]، (وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا...)[2]، (وَلَا تَنَازَعُوا فَتَفْشَلُوا وَتَذْهَبَ ريحُكُمْ...)[3]، (اَلْمُؤْمِنَ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا)[4]، (يَدُ اللهِ مَعَ الجَمَاعَةِ)[5]، (الإتّفاقُ رحْمةٌ والتفرقة عذابٌ)، (لَيْسَ مِنَّا مَنْ دَعَا إِلَى عَصَبِيَّةٍ)[6]، (مَنْ فَرَّقَ فَلَيْسَ مِنَّا)[7]،

gibi Allah'ın, Resûlü'nün kendilerine hayat veren da'vetine icâbet ederek yorulmak bilmez bir azm ile çalıştılar; ve o hayatı bu sûretle iktisâb ettiler. Onlar nâ-mütenâhî fırkalara ayrılmakla değil, yekdiğerinin düşman-ı bî-emânı olan akvâmı birbirine kaynaştırmak sûretiyle müttefikan hareket ettiler de bu sâyede dünyâyı hükümlerine râm eylediler; kayserleri, kisrâları harâca kestiler.

Müslümanların hayatı bu gibi ravâbıt-ı ictimâiyye ve kavâid-i İslâmiyyeye ittibâ' etmekle olacağını bildiklerindendir ki Avrupalılar var kuvvetlerini sarf ederek –bir dahi o hayatı belirtmemek için– bu râbıtayı bütün bütüne kat' etmek sûretiyle müslümanları şîrâzesi bozulmuş perîşân bir kitap hâline getirmek istiyorlar! Binâenaleyh eğer müslümanlar kendilerini ölümden kurtarmak, ebedî bir hayat bulmak isterlerse, başlarında çevirilmek istenilen entrikalara vâkıf olarak en evvel aralarındaki râbıta-i İslâmiyyeyi kuvvetleştirmeye çalışmalıdırlar; asr-ı ahîrde frenklerde zuhûr edip de bazı frenk mukallidleri vâsıtasıyla bize kadar sirâyet eden ve fakat esâs i'tibârıyla dînin men' eylediği âdât-ı câhiliyyeden olan asabiyet-i kavmiyyeye kapılmamalıdırlar. Her kavim başını alıp bir tarafa çekilecek olursa Müslümanlık âlemi hayât-ı sâbıkını iâde etmek şöyle dursun, bakıyye-i mevcûdiyyetlerini de muhâfaza edebilecekleri şübhelidir. Zâten müslümanlar eslâf-ı izâmın tutmuş olduğu bu tarîk-ı selâmeti bıraktıkları günden i'tibâren değil midir ki vâdî-i hızlâna doğru yuvarlanmaya başladılar! *Kur'ân*'ın hey'et-i ictimâiyyenin hayatına tealluk eden erkân ve kavâidini yüzüstü terk ettiklerinden sonra değil midir ki koca bir Müslümanlık âlemi mevte mahkûm oldu!

Hayât-ı millîmize tealluk eden kavâid ve erkânın birisi de kâinâtta hey'et-i ictimâiyyenin terakkī ve tedennîsini gösteren sünen-i ictimâiyye, nevâmîs-i medeniyyedir. Bunlar öyle sünen ve nevâmîstir ki, seyr ü hareketinde bu kāideye riâyet edenler ebediyen yaşarlar, hilâfını iltizâm edenler hakk-ı hayâttan mahrûm olurlar. *Kur'ân*, felâsifenin nevâmîs-i tabîiyye dedikleri bu sünen-i İlâhiyyeye de bizi irşâd eylemiş, bu sünen ve nevâmîsin, arzda seyr ü hareket ile ümem ü akvâmın ahvâline, onların terakkī ve inhitâtını intâc eden avâmil ve esbâba kesb-i ıttılâ' etmekle bilineceğini bize haber vermiştir.[8] (قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَسيرُوا فِى الْاَرْضِ فَانْظُرُوا), [9](سُنَّةَ اللهِ فِى الَّذينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللهِ تَبديلًا...)

Evvelâ eslâfımız, sonra onlardan görerek Avrupalılar da bu sünen ve nevâmîsi anlamaya muvaffak olup seyr ü hareketlerinde ona hakkıyla riâyetkâr bulunduklarındandır ki eslâfımız bugün ancak târîh sahîfelerinde kalan o hayât-ı mes'ûdeye, Avrupalılar da hâlâ müşâhede etmekte olduğumuz, gözler kamaştıran, akıllara hayret veren terakkīye vâsıl olmuşlardır.

Hayât-ı millete tealluk eden kavâid ve erkânın birisi de, gerek ilim ve gerek dîne müteallik husûsâtın hepsinde aklı isti'mâl etmek; kabûl ettiğini de, reddettiğini de an-delîl kabûl, an-delîl reddetmek, körkörüne hiç kimseyi taklîd etmemektir. *Kur'ân-ı Kerîm* doğrudan doğruya akla hitâb ediyor, körkörüne taklîd edenleri de şiddetle tevbîh eyliyor, hatta o gibileri körlük, sağırlık ile tavsîf ediyor.

(قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقينَ)[10]، (قُلْ هٰذِه سَبيلى اَدْعُوا اِلَى اللهِ عَلٰى بَصيرَةٍ اَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنى)[11]، (صُمٌّ بُكْمٌ عُمْىٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ)[12]

Müslümanlar tedkīk edecek olurlarsa görürler ki selefleri bu kāideye şiddetle temessük etmişler, delîlsiz hiçbir şeyi kabûl etmemişler. Eğer müslümanlar da izmihlâlden kurtulmak isterler ise öyle her fikre, her söze asl u esâsı ma'lûm olmayan cereyânlara kapılmasınlar! Filân millet böyle yapıyor, filân kavim şöyle hareket ediyor diyerek kör körüne mukallid olmasınlar! Milliyetlerine muvâfık olup olmayan şeyleri tedkīk etsinler!

Hayât-ı millete tealluk eden kavâidden biri de şerîatın hudûdu dâhilinde hürriyet-i fikr, hürriyet-i kavl, hürriyet-i ameldir. Eslâfımız fikren, kavlen, amelen, pek hür idiler. Fakat onlardaki hürriyet hiçbir vakit hudûd-ı şerîatı tecâvüz etmemiştir.

Hey'et-i ictimâiyyenin hayatını te'mîn eden bu kavâid ve erkânı mühmel bıraktığımız içindir ki dünyâda meskenet ve mezellet içinde kaldık, hâkim iken mahkûm, hür iken esîr olduk, ne hayatımız kaldı, ne şân u şerefimiz.

Hülâsa: Müslümanlık âleminin hayât-ı sâbıkını iâde etmek için eslâfın ta'kīb eylediği hatt-ı hareketten ayrılmayıp Allah'ın, Resûlü'nün hayat veren da'vetine icâbet etmek lâzım. Başka sûretle hareket, fenâ bir fikirden neş'et etmese bile, vücûd-ı İslâmı sarsan marazı bilmeyerek, teşhîs etmeyerek körkörüne harekettir ki netîcesi pek vahîmdir.[13] (فَسْئَلُوا اَهْلَ الذِّكْرِ اِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ)

Aksekili: **Ahmed Hamdi**

* * *

[1] Hucurât, 49/10.
[2] Âl-i İmrân, 3/103.
[3] Enfâl, 8/46.
[4] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü's-Salât, 87.
[5] Tirmizî, *Sünen,* Kitâbü'l-Fiten, 7.
[6] Metinde kelimeler takdim tehir edilerek yazılmıştır. Ebû Dâvud, *Sünen,* Kitâbü'l-Edeb (5121).
[7] Suyûtî, *Câmiu's-Sagîr,* 12497.
[8] Âl-i İmrân, 137.
[9] Ahzâb, 33/38.
[10] Bakara, 2/111.
[11] Yûsuf, 12/108.
[12] Bakara, 2/18.
[13] Nahl, 16/43.

NİSÂİYÂT

Sebîlürreşâd Mecmûa-i İslâmiyyesi Vesâtatıyla Dersaâdet Merkez Kumandanı Halil Beyefendi Hazretlerine

Geçen hafta makām-ı âlîleri tarafından matbûâta verilen "tesettür-i nisvân" hakkındaki teblîgāt-ı resmiyyelerinden dolayı bütün müslüman kadınları hemşîrelerimizin teşekkürât-ı minnettârânesini takdîm ve bu evâmir-i musîbelerinin semere-i icrâātını görmekle iftihâr eyleriz. Bununla beraber henüz genç ve ma'sûme evlâdlarımızın hissiyât-ı dînîyyelerini teşvîş ve ahlâk-ı sâfiyyelerini ifsâd eylemekte olup kitapçı dükkânlarında, kırtâsiye mağazalarında satılan bir takım muhill-i âdâb tesâvîri hâvî kartpostallar ile te'lîfât-ı müfsidenin men'-i fürûhtu ve gizlice satanlar hakkında mücâzât-ı şedîde icrâ buyurulmasını selâmet-i dîn ü edeb nâmına ricâ ve istirhâm eyleriz, fermân.

F. Latife

* * *

Refîka-i Mücâhidemiz Fâtıma Zehrâ Hanımefendi'ye

Meydân-ı müdâfaada bizlere peyrev olduğunuzdan dolayı sizi tebrîk ve hakk-ı âcizânemde gösterilen hüsn-i teveccühlerinize de teşekkür ederim. Ayşe Meliha Hanımefendi'nin müdâfaanâmeleri dahi sezâ-yı takdîr ve mûcib-i şükrândır.

Kardeşler! Biz sükût ettikçe tesettür düşmanlarının tecâvüzâtı artıyor. Binâenaleyh bizim mestûriyetimizde erkân-ı tahrîriyye-i *İctihâd*'ın alâkası yok ise dîni gibi âilesinin nâmûsunu seven, haysiyetini bilen merd erkeklerimizin tesettürle râbıta-i kaviyyesi vardır.

Allah'ın inâyetine sığınarak, ulemâ ve fuzalâ-yı muhteremelerimizin himem ve muzâheretine güvenerek hukūk-ı mukaddese-i ma'neviyyemizi müdâfaadan geri durmayacağız. Hülâsa müslüman mahallesinde salyangoz sattırmayalım vesselâm.

F. Latife

HAYÂT-I AKVÂM-I İSLÂMİYYE

.....

ÇİN'DE İSLÂMİYET

– 2 –

Kansu vilâyeti Çin Müslümanlığının merkezidir. Kansu livâsı dâhilinde bin üç yüz câmi bulunduğu gibi vilâyetin merkezi ile civâr mevâkiindeki câmilerin adedi hemen bini mütecâvizdir. Buna göre vilâyet-i mezkûrenin aksâm-ı sâiresindeki müslümanların mikdarı hakkında bir fikir edinebilmek mümkündür. Huang Hu'nun en büyük merâkiz-i ticâriyyesinden biri olan Byang Hisa'nın (Tangunlar'ın eski pâyitahtları) ekseriyetle müslümanlar ile meskûn olduğunu bizzat Çin matbûâtının neşriyâtı ile isbât ederiz. Bundan daha büyük bir i'timâdla Liyang Şufu da Parihani (Çin'in şimâl-i garbîsinde), Hami ile büyük duvarlar arasındaki mevâkiin dahi müslümanların elinde olduğunu beyân ederiz. Harîtalarımızda umûmiyetle büyük duvarların kısm-ı şimâlîsi bir çöl olarak irâe olunmaktadır. Halbuki hakîkatte burası Asyâ-yı Vüstâ'nın birinci derecede turuk-ı ticâriyyesindendir. Bunun etrâf-ı erbaası müslüman köyleri, otelleri ve câmileri ile muhâttır. Kansu vilâyetinin mevki'-i coğrâfîsi tedkīk edilince; burasının neden dolayı Müslümanlığın merkezi olduğu anlaşılır. Burası Çin'in âlem-i hâricî-i İslâmiyyeye en yakın olan bir mahallidir. Eskiden Çin'e gitmek isteyen Arab, İran, Buhârâ, hatta Kazan müslümanları vaktiyle buradan geçerlerdi. Aynı sebebden Müslümanlığın ilk vâizleri yine burada zuhûr eylemiştir.

[366] Müslümanlığın Çin'in cihât-ı sâiresinde de münteşir ve müterakkī olduğunu görürüz. Şensi vilâyetinde sâkin bulunan müslümanların ehemmiyetli bir yekûn tuttuğunu, yukarıda zikrettiğimiz ihtilâlin buradan başlamasından istidlâl olunur. İhtilâlin teskînini ve vilâyet-i mezkûrenin Çin tarafından istirdâdını müteâkıb Pekin matbûâtında binlerce müslümanın askerden korkarak Kansu'ya firâr eyledikleri yolundaki havâdisler iddiâmızı te'cîl etmektedir. Hatta muhâcirînin mikdarı o derecede idi ki hükûmet yeni bir fesâd zuhûrunu men' maksadıyla Şensu müslümanlarının mazhar-ı afv-ı imparatorî olduklarını i'lâna mecbûriyet hissetmişti. Buradan biraz ileriye gidince Şansi vilâyetine vâsıl oluruz. Burada yalnız Mongolistan hu[d]ûdu kurbündeki Tas-Tutk-Ku şehri müslümanlarla meskûndur. Mezkûr vilâyetin sâir taraflarındaki ahâli daha ziyâde Buda mezhebine mütemâyildir. Bununla beraber Müslümanlık Mongolistan'ın tekmîl mühim şehirlerinde ma'lûm ve münteşirdir. Seyyâhînden Hug Vigayt Çin'e âid kitaplarından birinde Mongolistan'ın pâyitahtı olan Koha Hoto şehrinde birçok müslümana tesâdüf ettiklerini zikrederler.

Pekin gazetelerinin Yehol civârında müslümanların icrâ-yı şakāvet eylemekte oldukları hakkındaki neşriyâta nazaran o tarafların da müslümanlarla meskûn olduğu anlaşılır. Acaba Müslümanlık buraya nereden gelmiş olabilir? Kasaplık ile iştigāl eden Çinlilerin hepsi müslümandır. Asıl Çin'in çayırları olmadığı cihetle ahâlisi hayvân besleyemezler ve bütün memlekete lâzım olan et Mongolistan'dan idhâl olunmaktadır. Bunları da ahâlî-i İslâmiyye getirir. On sekizinci asrın ibtidâlarında Manimuri'nin Amur vilâyet merkezi olan Sinsikar şehrinde bir câmi olması daha ziyâde şâyân-ı dikkattir. Maahâzâ burası şimâl-i garbîye doğru imtidâd eden Müslümanlığın hudûd-ı garbîsidir.

Pekin şehrinde on üç câmi ve yirmi binden ziyâde müslüman âilesi mevcûddur. Şehr-i mezkûr civârında "müslüman köyleri" kaydı ile gösterilen müteaddid köyler bu hesâbdan hâricdir. Bundan ziyâde şâyân-ı taaccüb bir hâl daha mevcûddur ki o da Pekin'de bulunan ulemâ-yı İslâm'ın pâyitahtın cenûb-ı garbîsinde kâin Lin-Şin-Şu şehrinde ikmâl-i tahsîl eylemeleridir. Şâyed biri bize Pekin'de gördüğümüz hocaların Kansu veya Şensi gibi öteden beri Çin İslâmiyetinin merâkizinden ma'dûd olan yerlerde yetiştiklerini söylese idi kat'iyyen taacüb ve hayret etmez idik. Halbuki şimdi mezkûr iki vilâyetten mâadâ bir de memleketin şimâl-i şarkī-

sinde Pekin de dâhil olduğu hâlde üçüncü bir merkez-i İslâmiyyet olduğunu öğrenince Müslümanlığın derece-i vüs'at ve intişârı hakkında izhâr-ı hayret eylemekte ma'zûruz.

Çin'in vilâyât-ı cenûbiyyesindeki ahâlî-i İslâmiyyenin mikdarları hakkında kat'î bir şey söyleyemeyeceğiz. Ancak, Şe-Kiyang şehrinde birçok minârelerin mevcûdiyetine, Nangin şehrinin Çinlilerce pek meşhûr olan müellifîn-i İslâmiyyeden Li-Şi'nin mahall-i vilâdeti olmasına bakılırsa, dîn-i İslâm'ın bu cihetlerde dahi lüzûmu derecede kuvvetli ve esâslı olduğu tezâhür eder. Bilâhare İslâmiyet'in Çin'e sûret-i duhûlü hakkında i'tâ eyleyeceğimiz ma'lûmât iddiâ-yı vâkıamızı isbât edecektir. Hâsılı Müslümanlık sâhilde de mutavassıttır. Kanton'da kâin bir câmi seksen metre irtifâındaki minâresi dolayısıyla meşhûrdur. Bilhassa son zamanlarda bu taraflardaki müslümanların adedi pek ziyâde tekessür eylediğinden hükûmetçe –Kanton, Nangin– havâlîsinin İslâm müstemlekesi olmak üzere i'lânına lüzûm görülmüştür. Çin'in cenûb-ı garbî vilâyâtından –Yunnan– vilâyetinde müslümanların mevcûdiyeti ziyâdesiyle şâyân-ı dikkattir. Zîrâ burası her ne kadar Hindistan hudûdu üzerinde ise de arada pek çok akvâm-ı vahşiyye yaşamakta olduğundan dîn-i İslâm'ın buraya Hindistan'dan girmesi adîmü'l-imkândır. –Yunnan–da da müslüman bulunduğundan isyânlarının hitâmında *Pekin* cerîdesi vâsıtasıyla haberdâr olduk. Bir isyân olduğu zaman bunu birçok zamanlardan beri sükûn ve âsâyişi hiçbir sûretle muhtel olmamış olan bir memlekette çıkaran bir kuvvetin her hâlde mühimce bir şey olduğu i'tirâf olunur. –Yunnan– İslâmiyet'in pek eski olduğunu, on yedinci asırda yaşamış olan müellifîn-i İslâmiyyeden Manci Yusuf'un orada tevellüd eylemiş olması da te'yîd etmektedir.

Yunnan ile Kansu arasındaki Şensu Ad vilâyetinde dahi müslüman bulunduğunu sâir mahaller ahâlî-i İslâmiyyesinden işittik.

Şin-Şen-Şi nâm eserin mukaddimesinin bir müslüman Çinli tarafından tahrîr olunduğunu nazar-ı dikkate alacak olursak Hokoang'da dahi müslüman bulunduğunu öğreniriz.

Gerçi bize İslâmiyet'in Çin'in kısm-ı vüstâsında münteşir olup olmadığı sûret-i kat'iyyede ma'lûm değilse de, yukarıda verdiğimiz ma'lûmâta istinâden dîn-i İslâm'ın buralara dahi velev şimdilik şâyân-ı ehemmiyyet bir derece olmadığını farz etsek bile; fürceyâb-ı duhûl olduğunu iddiâ eyleyeceğiz. Bu sûretle Çin ülkesinin her cihetine pîşdâr kollarını sevk eylemeye muvaffak olduğunu gördüğümüz İslâmlık her hâlde bir gün, er veya geç, tekmîl kuvâ-yı külliyyesi ile îfâ-yı vazîfeye ibtidâr edecektir.

Çin müslümanlarının mikdarı son zamanlarda âdetâ mûcib-i münâkaşa olmuştu. Bunların mikdarlarını yirmi ile otuz milyon olarak mı yoksa dört milyon olarak mı kabûl etmek doğrudur? İşte bu suâl bazı gûnâ teşevvüşâta bâdî oldu ki bundan daha gülünç bir hâl tasavvur edilemez. Resmî istatistiklere, nüfûs cedvellerine istinâd ettirilmesi **[367]** mümkün olmayan rakamlar üzerinde münâkaşa etmek nasıl câiz olur? Bizim için İslâmlığın münteşir olduğu mevâkıı bilmek de bu bâbda lüzûmu derecede istihsâl-i ma'lûmât eylemeye kifâyet eder. Bugün işârât-ı târîhiyye ile teeyyüd eden bir hakîkat daha vardır ki o da İslâmiyet bir aralık ma'rûz kaldığı müşkilât ve mezâhime rağmen kat'iyyen tezelzül etmemiş ve bilakis yevmen fe-yevmen iktisâb-ı kuvvet eylemiştir.

Mütercimi
Mübâhât

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

BURMA EYÂLETİ

Burmalıların Âdât ve Ahlâkı: Burmalıların zâhirleri –üst başları– gāyet temizdir. Erkek kadın peştamal bağlarlar. Ancak kadınlarınki daima ipeklidir. Erkek kadın saç beslemeyi severler. Saçlarına nargil yağını sürerler. Erkekleri başlarına renkli ve ipekli bir mendil bağladıkları hâlde kadınların saçı meydândadır. Burma kadınlarının saçı simsiyâh, berrâk ve gāyet uzundur. Dizlerinin kapaklarına ve ayaklarının topuklarına kadar saçları uzayan kadınların adedi yüzlerce ve binlercedir.

Burma kadınları aslâ parasız kalmazlar. Parasızlıktan müteessir oldukları zaman saçlarının birkaç tekini bir araya getirip frenk mağazacılarına satar ve ihtiyâclarını te'mîn ederler. Gāyet şûh-meşreb, cilveli ve edâlı olan bu cins-i latîf, burada birçok hukūk ve imtiyâzâta mâlik bulunuyorlar. Maşrıkın hatta Avru[pa]'nın kadınları bile Burma'daki nisâ tâifelerinin mâlik bulundukları hukūk ve hürriyetin yüzde birine mâlik değildirler. Erkek âdetâ evin, zevcesinin –kelimenin bütün ma'nâsıyla– uşağıdır.

Kadın çarşıya gider öte beriyi alır sepeti kocasının kafasına yerleştirir. Beriki önden, öteki arkadan ikāmetgâhlarının boyunu ölçerler. Sonra sebze ayıklamak, patates soymak, süpürmek, kaynatmak, ateş yakmak, yemek pişirmek kocanın vazîfesidir. Hatta beşikteki çocuğuna ninni söylemek, onu uyutmak ve beşik sallamak bile erkeğin vezâifi cümlesindendir.

Ma'kûsen kadınlar Burma'da tamâmıyla erkeklerin kâffe-i hukūkuna mâliktirler. Nikâh, talâk, bey' u şirâ, muâmele ve mücâmele, da'vet ve icâbet, alışveriş hep kadınların elindedir.

Erkenden Rangon çarşısına çıkınca bu arz ettiğim hâlet-i rûhiyye kendisini enzâra ma'rûz kılar. Kadınlar, çarşılarda ve sokaklarda sâbit ve seyyâr dükkânlarda ticâretle meşgüldürler. Ölçmek, biçmek, kesmek ve pazarlık etmek husûsunda Buda kadınlarının mahâret-i mahsûsaları vardır.

Japon kadınları da birçok hukūka mâlik iseler de Burma kadınları kadar hür ve serbest değildirler. Japon kadını kocasına put gibi perestiş ve hürmet ettiği hâlde, Burmalı kadın onu âdetâ bir uşak gibi tanır.

Japon kadınları âdâb-ı muâşeret ve ictimâiyâta son derece mukayyed ve ziyâdesiyle mültefit ve müteârif oldukları hâlde, Burmalılar her râst geldikleri ile senli benli konuşup kemâl-i hürriyyet ve serbestî ile açıktan açığa teâtî-i ârâ ve efkâr ediyorlar.

Japon kadınları merâsime, teklîfe riâyet ederler, Burmalılar ise riyâ ve tekellüften külliyen müstağnî ve âzâde olarak yaratılmışlardır. Her kadın oldukça mâ-fi'z-zamîrini ketm eder ve etmeye çalışır. Burma kadınları bilakis her hislerini, duygularını meydâna çıkarırlar. O kadar ki kocasından nefret ettiği dakîkada "Ben seni artık bundan sonra istemiyorum. Buraya gelme, kendine başka bir çift bul" sözüyle herifi kendi ırklarınca [örflerince!] tatlîk –ve bizce koğar.

Güzel ve kibâr kadınlar bile kendilerinin medîha ve sitâyişlerini işitmeye, ta'kīb olunmaya meyl ve arzuları vardır. Çarşılarda –husûsiyle– sabâh vakitleri herhangi karı ta'kīb edilse, medh u senâ olunsa, mezkûr sözleri kulaklarıyla duysa bile hiç müteessir, müteessif olmaz, bilakis hoşuna gider, gülümser. Burma erkekleri vezâif-i ictimâiyye ile iştigāl etmezler. Tenbel bir hâlde evinin bir köşesinde oturup yarım metre uzununda ve dört parmak kalınlığında bulunan sigarasını çeker durur. Cep harçlığını, tütün parasını elbisesini râhat ve âsâyişini karısı te'mîn eder. Onun vazîfesi yalnız karısının dışarıdan geldiğini görünce istikbâline koşup ceketini sırtından almak ve yüzüne gülmekten ibârettir.

Daha ziyâde râhat ve âsâyiş, şık giyinip kuşanmayı arzu eden Burmalı bir erkek iki üç kadınla evlenir, her kadından bir şey koparır. Birisi elbisesini, diğeri tütün ve çayını, öbürü de cep harçlığını taahhüd edince, koca çomarın maîşeti artık taht-ı intizâma alınmış demektir. Herif yan gelerek gavâil-i dünyâdan âsûde ve âzâde bir vaz'iyetle yalnız keyfine bakar.

Burmalılar –ister kadın, ister erkek olsun– alelıtlâk güler yüze mâliktirler. Nâdir ve ender olarak Burmalının ağladığı görülür. Tramvayda, sokakta, trende kahkahalarla, cünbüşlerle hareket ettiklerine tesâdüf olunur.

Kadınlarına gelince bir iltifâta, bir selâma, bir söze karşı derhâl tebessüm eder, güler. Bu mahlûkāt, cünbüş ve alayla doğup aynı hâl ile mezâra kapanırlar.

Kadın erkek, serhoşluğu, kumarbazlığı severler. Burma erkekleri, İngilizlerin yalnız spor hayatlarını taklîde rağbet göstermişlerdir.

Top, lantens, çelik çomak, kürek çekmek oyunlarında alelekser İngilizlerle beraber oynarlar. Spor ve oyunlara, kumar ve içkiye son derece hâhişger ve meyyâldirler.

Nikâh merâsimi uzun uzadı şeylerden ibâret olmayıp, eviddâ ve ahibbâ ile her iki tarafın –gelin ile güveylere– akrabâ ve teallukātı da'vet edildikten sonra evlenmek isteyen erkekle kadın bir kap içinde yemek yerler. Yemekten sonra nikâh bitmiş addolunur. Zevc ile zevce istedikleri zaman birbirleriyle görüşüp konuşmak salâhiyetine mâlik olurlar.

Talâk dahi pek sâdedir. Kocasının mûcib-i şikâyet olan hâllerini zevce derhâl, güveyin, ileri gelen aksakallısına dermiyân ettikten sonra kendisinden ayrılmak istediğini beyân eyler. Bir iki defa tarafeyni barıştırırlar, imtizâc hâsıl olmadığı takdîrde zevce mutallaka ve nikâh münfesih sayılır.

Nikâh, vilâdet, ad koymak, ölüm gibi ahvâl-i ictimâiyye için Burmalılar tarafından birçok merâsim icrâ edilir. Merâsim-i mezkûre ise her memlekette cârî olduğu misillü hâl ü vakte, pâye vü mâyeye göre yapılır.

Kızların kulaklarını delip, küpe giydirdikleri zaman dahi merâsim yapıp, ziyâfet verirler. Kızların kulaklarını mutlakā altın iğne ile delmek şarttır. Burmalıların –erkek ve kadın– kullandıkları zînet, altın ve cevherdir. Gümüş ma'denini ancak küçük çocuklarına takarlar.

Çocuk doğduktan sonra, akrabâ ve teallukāt toplanır. İçki, yemek tevzî' olunur. Med'uvvîn içindeki en yaşlı adam çocuğun ismini ta'yîn eder.

Ad takmakta, nikâh icrâsında, mutlakā nücûm ve kevâkibin ve seyyârâtın harekât ve evzâına mürâcaat edilir. Müneccimin vereceği karâra göre hareket olunur. **[368]** Sa'd ü nahs, hayr u şer vukūunu, ahvâl-i mezkûrenin ta'yînini, yıldız ve kevâkibden istihrâc ve istinbât ederler.

Mektep, ta'lîm ve terbiye görmeyen her Buda râhibi hakîm mutlakā hekîm ve müneccimdir. Ulûm-ı mezkûre ledünnî olarak irsen onlara intikāl ediyormuş!

Cenâze ve ölü merâsimi de tuhaftır. Ye's ü mâtem yerine zevce ve cünbüş icrâ-yı ahkâm eder.

Ölünün hânesine koşan eviddâ ve ahibbâ meyyiti tekfîn ve techîz edip mazbût bir sandığa koyduktan sonra idâre-i akdâha, kumara başlarlar. Meyyitin akrabâ ve teallukātı da bu merâsime iştirâk ederler. Meyyitin vârisleri kumarı gāib edecek olurlarsa meyyitin âsî ve cennete lâyık bir kimse olmadığı zan ve fikri herkeste peydâ, ve bilakis kazanırlarsa ölmüş adamın her hâlde rûhu illiyyîne suûd eylemiş olduğuna kanâat-i kâmile hâsıl olur.

Bu zevk u safâ âlemi derece ve iktidâra göre bazen de bir hafta devâm eder. Evvelce meyyiti bir ay kadar evde bırakıp sonra defnettikleri hâlde hükûmet-i mahalliyyenin müdâhalesi üzerine ancak bir hafta kadar ölüyü –sandık içinde bulunmak şartıyla– ikāmetgâhında durdurabilirler.

Müddet-i muayyenenin inkızâsında ölünün cenâzesini arabasına koyarak arkasından ahibbâ-i alâkadârân arabalarıyla ta'kīb eyleyerek mezârlığa götürürler. Cenâzenin önünde bir muzika bandosu latîf havâlar çalmakla meyyitin rûhunu tatyîbe gayret edilir.

Meyyitin tekfîn ve techîzi de tuhaftır. Müteveffânın mâlik olup en ziyâde sevdiği ve beğendiği elbise giydirilir. Kulağına, burnuna, ağzına kokulu pamuklar tıkılır. Eline de altından ma'mûl bir sikke sıkıştırırlar ki tekrar dirilecek olursa veyahud Nekîr ve Münker'e rüşvet vermek lâzım gelirse bundan mahrûm kalmasın!

Kurbân Bayramı yarınki Pazartesi gününe tesâdüf ettiğinden müslümanlarla putperestler arasında inek ve hayvân zebhinden dolayı bir münâzaa hâsıl olmamasına hükûmet-i mahalliyye tarafından tedâbîr-i ihtiyâtiyye kemâl-i dikkatle ittihâz edilmiş ve tatbîkına da emniyet-i umûmiyye müdîri me'mûr edilmiştir.

Tedâbîr-i mezkûre şunlardır:

1- Hind puthânelerinin kurbünde müslümanların kurbân kesmemeleri.

2- Kesilen kurbânların her hâlde göze çarpmayacak bir sûrette ve kapalı bir yerde zebh edilmeleri.

3- Kurbân kesilecek olan mahallin lâ-ekal puthânelerden iki yüz yarda uzak bulunması lüzûmu.

4- Alenen sokakta, çarşıda, ma'ber-i âmm u hâs olan yerlerde kurbânların adem-i zebhleri.

5- Kurbân kesecek olanların, kesecekleri hayvânın nev'iyle yerinin ta'rîfi.

6- Kurbân kesmek için mutlakā polis idârehânesinden bir ruhsatnâme istihsâli lüzûmu.

7- Mevâdd-ı mezkûre hilâfında hareket edenlerden yüz rupiye cezâ-yı nakdî alınacağı gibi icâb ederse hapis ve tevkîfe bile istihkāk kesb eder.

Bu hafta zarfında polis dâiresinde fevkalâde bir faâliyet hükümfermâ idi. Hindularla İslâm rüesâ ve eşrâflarını polis müdîri nezdine da'vet ederek kendilerine icâb eden vesâyâda bulunmuştur.

Geçen sene tenbîhât-ı vâkıa hilâfında hareket edenlerden mezkûr polis müdîri almış olduğu cezâ-yı nakdîyi müslümanlara bir cemîle olmak üzere Rangon'daki Hilâl-i Ahmer Şu'besi'ne göndermiştir.

Yarın sabâh müslümanların câmileri önünde, İslâm mahallelerinde birçok müsellah asker ve polis bulundurulacağı gibi emniyet-i umûmiyye müdîri ile maiyyeti bizzat sabâhtan akşama kadar kasabayı devr ü teftîşe me'mûrdurlar.

Kurbân zebhinden dolayı birkaç sene evvel Kalküta ile Hindistan'ın bazı şehirlerinde Hindularla müslümanlar arasında azîm mudârebe ve münâzaa vukū' bulmuş ve netîcede yüzlerce insan itlâf edilmişidi. Târîh-i mezkûrdan i'tibâren hükûmet-i mahalliyye tedâbîr-i lâzımeye tevessül etmektedir.

Rangon'dan: **S**[sin]. **M. Tevfik**

ŞUÛN

Trablusgarb:

Büyük Cihâd Hazırlıkları – İtalya'nın Trablusgarb'a olan ânî tecâvüzâtı, hükûmet-i Osmâniyye'nin şiddetle sükûnete muhtâc olduğu bir zamanda yalnız Osmânlıları değil, belki bütün âlem-i İslâm'ı büyük müşkilâta dûçâr eyledi. Balkan muhârebâtı ve o muhârebâtın sebebiyet verdiği felâketler, mağlûbiyetler, Trablusgarb harbinden ve İtalya'nın çâresiz kalarak îkā' ettiği müşkilât ve ifsâdâttan neş'et etmiş olduğu gayr-i kābil-i inkâr ve İslâmlarca unutulmayacak cümle-i fecâyi'dendir. Arnavutluk isyânında İtalya hükûmetinin Arnavutluk'ta, müslümanların cehl ü nifâkından istifâde ederek ne gibi tohm-ı fesâd saçmış olduğunu hâdisât-i harb ve Arnavutluk'ta cereyân eden bugünkü vekāyi' bize gösterdi. İtalya hükûmeti Balkan harbinin ilk ân-ı iştiâlinde ve hükûmet-i Osmâniyye'nin en gāileli zamanında akdettiği musâlaha ile Trablusgarb'ı kendisine mâl edeceğini, tenezzüh-i askerî(!) metâibinden kurtulacağını, bu musâlaha ile evlâd-ı Arab'ın dahi kendisiyle uyuşacağını zannediyor idi. Halbuki iki seneden beri askeriyle, donanmasıyla, siyâsetiyle, hâsılı her türlü kuvvetiyle çalışan bu harîs hükûmet bugüne kadar olduğu yerden ileri gidemedikten mâadâ gittikçe de nüfûzunu gaybetmiştir. Son haberlere göre Trablusgarb ahâlî-i İslâmiyyesi İtalyanları müdhiş bir nekbet ve felâkete dûçâr için vâsi' bir mikyâsta cihâda hâzırlanıyorlar. Bütün Afrika müslümanları Şeyh Senûsî hazretlerinin etrâfına toplanmaktadır. İnşâallâh kalbleri îmânla dolu olan bu büyük müslümanlar âkıbet Salîb'i Afrika'da ser-nigûn edeceklerdir.

Mısır:

Misyonerlerin Faâliyeti – *eş-Şa'b* gazetesine Portsaid'den yazılan mektupta okunduğuna göre: Her yerde olduğu gibi Portsaid'de dahi misyonerler ahâlî-i İslâmiyyeyi iğvâ etmekten geri durmuyorlar. Akīdelerine sathî vukūfu olan müslümanlar arasında envâ'-ı hîleler ve fesâdlar neşretmekle meşgūldürler. Bunlar âdetleri üzere İslâm ahâlinin kulûbuna ilkā'-i şübühât için husûsiyle âyât-ı *Kur'ân*iyyeden delîller getirerek, istedikleri gibi âyât-ı *Kur'ân*iyyeyi te'vîl, daha doğrusu tahrîf ediyorlar. Halbuki o sâfdil müslümanlar ne o âyetlerin ma'nâsına, ne tefsîrine, ne de sebeb-i nüzûlüne vâkıftırlar. Bu hıristiyan misyonerler, halkı ıdlâl için kendi mahsûl-i fikirlerini ona buna söyledikten mâadâ pek ucuz bir fiyâtla ahâli miyânında müfsid kitaplar da neşrediyorlar. Bu son günlerde Portsaid'de Kütübhâne-i Nîl nâmında bir kütüphâne de te'sîs etmişlerdir. Bu kütüphânedeki kitapların muhteviyâtı diyânet-i İslâmiyye hakkında iftirâ ve hezeyândan başka bir şey değildir.

"Âmedî" Matbaası'nda Basılmıştır

H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد — Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl: H. Eşref Edib — والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

19 Şubat 1914 | 23 Rebîulevvel 1332 | Perşembe | 6 Şubat 1329 | Cild: 11 - Aded: 284

İSLÂMİYETİN ESÂSLARI, MÂZÎSİ VE HÂLİ

Şer'iyyâta dâir bazı kelimât ve mübâhesât-ı mühimmenin tahrîrinde hey'et-i tahrîriyyemiz tarafından da muâvenet edilen *Dâiretü'l-Maârif* eser-i mühim ve muazzamından ehemmiyetine mebnî –sâhiblerinin müsâadesiyle– âtîdeki bahsin nakli münâsib görülmüştür:

Dîn-i İslâm edyân-ı semâviyyenin sonuncusu ve cümlesinin etemm ü ekmeli olup şerîksiz olan İlâh-i Vâhid'e ta'tîl ve teşbîhten münezzeh olarak i'tikād ve Muhammed Mustafâ sallâllâhu aleyhi ve sellem hazretlerinin cânib-i İlâhîden meb'ûs Resûl-i beşîr ve nezîr olduğunu kabûl ve teslîm ve o Nebiyy-i kerîmin taraf-ı Bârî'den teblîğ buyurduğu bil-cümle evâmir ve nevâhî ve ahbârı hak olmak üzere tasdîk eylemek esâsına müsteniddir. Hazret-i Muhammed Mustafâ sallâllâhu aleyhi ve sellem –Ahd-i Atîk ile Ahd-i Cedîd'in hılâl-i sutûrunda erbâb-ı tedkīkın nazar-ı basîretinden hâlâ kendini ihfâ edemeyen mübeşşerâtın da delâlet ettiği üzere– enbiyâ-yı selefin ve bilhassa cenâb-ı Mesîh'in (salavâtullâhi ve selâmuhu alâ nebiyyinâ ve aleyhi) [1](وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتى مِنْ بَعْدِى اسْمُهُ اَحْمَدُ) = "Bir de benden sonra gelecek ve ismi Ahmed olan bir Resûl'ün geleceğini tebşîr ile size ba's olunmuş bir Resûl'üm" nass-ı *Kur'ân*îsi mantûkunca haber verdiği Hâtemü'n-nebiyyîn olup enbiyâ ve ümem-i sâlifenin muntazır olduğu umûr-ı azîme gerek zât-ı akdes-i Risâlet-penâhî'lerinde ve gerek peyrevân-ı hidâyeti olan ümmet-i İslâmiyyede lehü'l-hamdü ve'l-minne bi-tamâmihâ zuhûr etmiştir.

Dîn-i mübîn-i İslâm nâsih-ı şerâyi'-i sâlife olup hükmü ilâ-mâşâallâh pâyidâr olacak olan dîn-i kemâl ve dîn-i fıtrattır. Dîn-i İslâm şerâyi'-i mütekaddimeyi nâsih ise de akāid-i enbiyâyı musaddık ve müeyyiddir. [2](اِنَّ الدّينَ عِنْدَ اللهِ الْاِسْلَامُ) = "Nezd-i İlâhîde dîn, İslâm'dan ibârettir" âyet-i kerîmesi evvel ve âhir İslâm'dan başka nezd-i İlâhîde dîn-i makbûl olmadığını, [3](شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدّينِ مَا وَصّى بِه نُوحًا وَالّذى اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِه اِبْرٰهيمَ وَمُوسٰى وَعيسٰى اَنْ اَقيمُوا الدّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فيهِ) = "Ey hâtime-i ümem! Allâhü teâlânın size din olarak teşrî' ettiği şey, vaktiyle Nûh'a tavsiye ettiği şeydir. Ey Muhammed! Din olarak teşrî' ettiğimiz şey sana şimdi vahiy tarîkıyle bildirdiğimiz ve vaktiyle İbrâhîm'e, Mûsâ'ya, Îsâ'ya tavsiye ettiğimiz şeydir ki o da dîni ikāme ediniz ve din husûsunda sakın tefrikaya düşmeyiniz emir ve nehyinden ibârettir" âyet-i kerîmesi de Nebiyy-i âhir zamandan evvel gelip geçen enbiyâ-yı izâmın dîni dîn-i İslâm olduğunu sarâhaten nâtıktır. Binâenaleyh ehl-i İslâm [4](لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِه) = "Biz Allah'ın resûllerinden hiçbirini diğerlerinden ayrı gayrı tutmayız" demekle beraber el-yevm rusül ve enbiyâya isnâd olunan nukūl ve akāiden ahbâr-ı sarîh-i Muhammedî'ye (sallâllâhu aleyhi ve sellem) muhâlif olanlarının muharref olduğuna kāildirler.

Dîn-i İslâm dîn-i fıtrattır. Çünkü herhangi derece-i aklın kabûlünden ibâ edemeyeceği kadar basît, basît olduğu kadar âlî hakāyıkı telkīn eder. [5](فِطْرَتَ اللهِ الَّتى فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا) = "Allah'ın nâsı, üzerine meftûr kıldığı fıtrattır." Mu'tekadât-ı ehl-i İslâm içinde Nasrâniyet'te olduğu gibi aklı pâ-bend-i esâret edecek serâire tesâdüf edilmez. Bir müslüman hakāik-ı kevni teemmülden men' olunmaz. Bilakis kuru bir îmân ile iktifâ edip enfüs ve âfâkın, semâvât ü zemînin bî-hadd ü intihâ hakāyık ve esrârını teemmül ve tefekkürden âtıl kalanları zemmeden âyât-ı kerîme pek çoktur. Acâib-i semâvât ü zemîni müzekkir olan (اِنَّ فى خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ) (Sûre-i Âl-i İmrân [190]) âyet-i kerîmesinden bahsederken Nebiyy-i Ekrem sallâllâhu aleyhi ve

[1] Saf, 61/6,

[2] Âl-i İmrân, 3/19.

[3] Şûrâ, 42/13.

[4] Bakara, 2/285.

[5] Rûm, 30/30.

sellem efendimiz hazretleri teemmül-i acâib-i hılkatte fütûr edenler hakkında [1](وَيْلٌ لِمَنْ لَاكَهَا بَيْنَ فَكَّيْهِ وَلَمْ يَتَأَمَّلْ فِيهَا) = "Yazıklar olsun bu âyet-i kerîmeyi iki çenesi arasında çiğneyip de ma'nâsını teemmül etmeyen basîretsizlere!" gibi bir takrî'-ı şedîdde bulunuyor.

Dîn-i İslâm akıl ile daima barışık gider. Akl-ı selîm ile nakl-i sahîh arasında teâruz-ı hakīkī yoktur. İslâm'ın telkīn ettiği ahkâm ise dünyevî ve uhrevî ihtiyâcât-ı beşeriyyenin kâffesine muntabık sehlü'l-icrâ ve maddeten ve ma'nen fevâidi hüveydâ şeylerdir. Hitâbât-ı şer'iyye doğrudan doğruya efrâd-ı mükellefînedir. İlm-i dîn hiçbir sınıfın mahsûsâtından değildir. Herkes dînini vüs'u yettiği mertebede öğrenmekle mükelleftir. Âyîn-i ibâdâtı icrâ için abd ile Hâlık arasında **[370]** icrâ-yı tavassut edecek, maâsî ve zünûbu afvettirecek hey'et-i ruhbâniyyenin vücûduna arz-ı iftikārdan müslümanlar lehü'l-hamd âzâdedirler.

Dîn-i İslâm her türlü imtiyâzât-ı dünyeviyyeyi, beyne'l-efrâd hukūkça tefâzulu sâhasından ebediyen tard etmiş uhuvvet ve müsâvât dînidir. Lisân-ı şerîatta her nerede "ahun" kelimesi vârid olmuş ise uhuvvet-i dîniyye kasdedilmiştir. Bu dîn-i mübîn bütün insanlar beyninde hakīkī bir uhuvvet te'sîs etmeyi emretmiştir. [2] (اِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ اِخْوَةٌ)= "Mü'minler kardeşten başka bir şey değildir" âyet-i kerîmesi dâire-i münciye-i İslâm'a bil-fiil dâhil olanlar beyninde uhuvvet-i nesebiyyeden akvâ bir uhuvvet-i ulviyyenin vücûdunu i'lân ettiği gibi [3](وَكُونُوا عِبَادَ اللَّهِ إِخْوَانًا) = "Ey Allah'ın kulları! Kardeş olunuz" hitâb-ı ulvî-i nebevîsi de bütün nev'-i beşere sâlih bir dîn-i umûmî kābiliyetini hâiz olan bu dînin gāye-i kemâlini işrâb etmektedir.

Emr-i müsâvât ve nefy-i kavmiyyet ve cinsiyyeti ise [4](يَا اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَاُنْثٰى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰيكُمْ) = "Ey nâs, biz sizi erkek ile kadından yarattık. Sizleri yekdiğerinizi tanıyasınız, bilişesiniz diye bir takım şuûb ve kabâile ayırdık. Yoksa birbirinize karşı tekâsür ve tefâhur edesiniz diye değil. Şübhesiz nezd-i İlâhîde sizin en kerîminiz en müttakī olanınızdır" ve [5](فَاِذَا نُفِخَ فِى الصُّورِ فَلَا اَنْسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ) = "Ba's için Sûr'a nefh edildiği gün artık ensâbın hiçbir hükmü kalmayacağı gibi kim kimin, nesidir diye kimse kimseye sormaz" gibi âyât-ı kerîme ile [6](لَيْسَ لأَحَدٍ عَلَى أَحَدٍ فَضْلٌ إِلاَّ بِالدِّينِ أَوْ عَمَلٍ صَالِحٍ) = "Hiçbir kimsenin diğer kimse üzerine fazl u meziyeti yoktur. Tefâzul yalnız din veya amel-i sâlih ile olur" ve [7](أَيُّهَا النَّاسُ أَلَا إِنَّ رَبَّكُمْ وَاحِدٌ، أَلَا إِنَّ رَبَّكُمْ وَاحِدٌ، أَلَا لَا فَضْلَ لِعَجَمِيٍّ عَلَى عَرَبِيٍّ، وَلَا لِأَسْوَدَ عَلَى أَحْمَرَ، وَلَا لِأَحْمَرَ عَلَى أَسْوَدَ إِلَّا بِالتَّقْوَى، إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللهِ أَتْقَاكُمْ، أَلَا هَلْ بَلَّغْتُ؟ قَالُوا: بَلَى يَا رَسُولَ اللهِ، قَالَ: فَلْيُبَلِّغِ الشَّاهِدُ الْغَائِبَ) = "Ey nâs! Âgâh olunuz ki Rabbiniz birdir. Âgâh olunuz ki babanız da birdir. Biliniz ki hiçbir Arabînin Acemî, hiçbir Acemînin de Arabî üzerine, kezâlik hiçbir siyâh renklinin siyâh olmayana, hiç siyâh olmayanın da siyâh renkli üzerine fazl u rüchânı yoktur. Meğer ki takvâ ile ola. En kerîminiz nezd-i İlâhîde en müttakī olanınızdır. Söyleyiniz, teblîğ ettim mi? Buna karşı: 'Evet yâ Resûlallâh' denilince 'Öyle ise hâzır olan gāib olana bu sözümü teblîğ etsin' buyurdular." ve [8](لَيْسَ مِنَّا مَنْ دَعَا إِلَى عَصَبِيَّةٍ، وَلَيْسَ مِنَّا مَنْ قَاتَلَ عَلَى عَصَبِيَّةٍ، وَلَيْسَ مِنَّا مَنْ مَاتَ عَلَى عَصَبِيَّةٍ) = "Asabiyet da'vâsına kalkışan, onu tervîc ve teşvîk eden bizden değildir. Asabiyet üzerine kıtâle girişen bizden değildir" gibi ehâdîs-i nebeviyye kökünden kesip atmıştır."

Nazar-ı şerîatta herkes müsâvîdir. [9](اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِى الْاَمْرِ مِنْكُمْ) âyet-i kerîmesi müeddâsınca vâkıâ âmir ve me'mûr, tâbi' ve metbû', mutî' ve mutâ' varsa da veliyyü'l-emre itâat işte bu âyet-i kerîme hükmünce Allah'a ve Resûlü'ne itâat demektir. Yoksa emr-i İlâhîye muhâlif umûrda her kim olursa olsun mahlûka itâat edilmez. [10](لَا طَاعَةَ لِمَخْلُوقٍ فِي مَعْصِيَةِ الخَالِقِ) = "Hâlık'a ısyân husûsunda hiçbir mahlûka itâat ve inkıyâd lâzım değildir."

İslâmiyet müsâvât ve uhuvvet telkīnâtıyla, habl-i İlâhîye i'tisâm hakkındaki evâmiriyle, teferruk ve cemâatten ayrılmak hakkındaki nevâhî-i kat'iyyesiyle arâzî ve kavmiyet hudûdlarını hârikulâde bir sühûletle mass u bel' etmek hâssasını hâiz bir dîn-i celîldir. Maşrık-ı aksâdaki bir müslümanın nefsi Afrika'nın en mechûl bir köşesindeki müslüman kardeşini kendisi ile her vech ile müsâvî tutmaktan ibâ etmez. Hukūk-ı Beşer Beyânnâmesi'ni tasavvura daha düne kadar cür'et-yâb olamayan felâsife-i Garbın hülyâlarını âtîde sâha-i hakīkate çıkaracak mebâdî varsa nûr-ı hakīkati tâ on üç asır evvel işrâk eden mebâdî-i İslâmiyyedir.

İslâm'ın evâmir-i dîniyyesi yalnız i'tikādât ve ibâdâta yani yalnız Hâlık ile mahlûk beynindeki münâsebâta münhasır değildir. Hukūk-ı ibâdın muâmelât ve münâkehât ve ukūbât aksâmına da şâmildir. Dîn-i İslâm Hâlık ile mahlûk arasındaki vâsıtayı, ruhbâniyeti ref' ettiği gibi "Allah'a âid olanı Allah'a, kaysere âid olanı kaysere vermek" düstûrunu da hiç kabûl etmez. Ma'nâ-yı ma'rûflarınca ne hükûmet-i rûhâniyyeyi tanır, ne hükûmet-i cismâniyyeyi. Hükûmet-i rûhâniyye ve cismâniyyenin ayrı ayrı teşekkülüne cevâz vermez. Hükûmet-i cismâniyyeye âid muâmelâtın kâffesi dînen me'mûrun-bih veya menhiyyün-anhdir. Hepsi emr-i İlâhî veya sünnet-i Risâlet-penâhîdir. Kitap ve Sünnet dünyâda da, âhirette de intizâm-ı şuûn-ı efrâd u ümmeti kâfildir ve [11](رَبَّنَا اٰتِنَا فِى الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِى الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً) ta'lîm-i İlâhîsi bu nokta-i mühimmeye işâret-tir. Binâenaleyh a'sâr-ı ahîrede Avrupa'da tatbîk edilen umûr-ı dîniyye ve siyâsiyyeyi tefrîk (seperation de l'Elise et de l'etat) düstûrunun bizde mahall-i intıbâkı yoktur. Zihinleri Frenk terbiyesiyle meşbû' bazı kimselerin böyle bir şeyi tatbîk hakkındaki arzuları ahkâm-ı İslâmiyye hakkındaki cehl-i sarîhinden neş'et eder. Bizde emr-i bil-ma'rûf ile nehy-i ani'l-münker dînin ferâizinden olduğu gibi te'sîs-i hükûmetten ikāme-i hudûd-ı İlâhiyye ve tevzî'-i adâlet ile şuûn-ı siyâsiyyeyi idâre gibi husûsâtın kâffesi dînin ahkâmındandır. Dîn-i İslâm'ca nasb-ı imâm farzdır. İmâma itâat de farzdır. İmâmü'l-müslimînin Cum'ayı ikāme etmesi ile kādî nasb etmesi beyninde de fark yoktur.

---

[1] Fahrüddîn Râzi, *Mefâtihü'l-Gayb,* Beyrut, 1420, c. 9, s. 458; Ayrıca (ويل لمن قرأ هذه الآية ثم لم يتفكر فيها) şeklinde, el-Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl,* 1981, c. 1, s. 570.

[2] Hucurât, 49/10.

[3] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Edeb, 57.

[4] Hucurât, 49/13.

[5] Müminûn, 23/101.

[6] Suyûtî, *Câmiu's-Sagîr,* 9550.

[7] el-Isbahânî, *Hilyetü'l-Evliyâ,* Mısır, 1974, c. 3, s. 100.

[8] Ebû Dâvud, *Sünen,* Kitâbü'l-Edeb, (5121).

[9] Nisâ, 4/59.

[10] Tirmizî, *Sünen,* Ebvâbü'l-Cihâd, 29.

[11] Bakara, 2/201.

Hudûd-ı İlâhiyyenin ikāmesi ahkâm-ı dîniyyenin icrâsı teşkîlât-ı ictimâiyyeye, bunun da bekā ve devâmı hüküm ve kuvvete vâbeste olduğu için bir hükûmet-i muntazama-i İslâmiyyenin esâsları Hicret-i seniyyeyi müteâkıb vahyin germâgerm-i tevâlî olduğu sıralarda bizzat taraf-ı âlî-i Nebevî'den vaz' edilmiştir. Riyâset-i hükûmet asr-ı Risâlet-penâhî'lerinde kendilerinde ve ondan sonra hulefâ ve eimme-i müslimînde idi. İmâm Ömer bin el-Hattâb'ın (والله ما يَزَعُ الله بالسطان اكثر مما يزع بالقرآن) = "Vallâhi, Hak teâlânın nüfûz-i hükûmetle men' ettiği şey, nüfûz-i *Kur'ân* ile men' ettiğinden ziyâdedir" sözü bir hakîkat-i mahza olduğundan ahkâm-ı *Kur'âniyyenin* tatbîkını te'mîn edecek bir hükûmetin teşekkülü zarûrî idi. Hükûmet-i İslâmiyyenin teessüsü ile beraber her hükûmetin bekā ve tevessü' için zarûriyât-ı ahkâmından olan a'dâ ile mukātele emr-i ehemminin de meşrûiyeti akl-ı selîmin bedâheten kabûl edeceği umûr-ı müsellemedendir. Kılıçtan müstağnî hiçbir hükûmet tasavvur edilemeyeceği gibi dîn-i İslâm da gerek cemâat-i müslimînin şürûr-i a'dâdan hıfz u hırâseti ve gerek kelimetullâhı i'lâ yani dâire-i dîni sühûletle tevsî' ile hakāyık ve fezâil-i İslâmiyyenin neşr u ta'mîmi gāyesine vusûl için cihâdı teşrî'den ferâgat edemeyeceği tabîî idi.

Gerek akāid ve ibâdâta ve gerek muâmelât-ı medeniyyeye tealluk eden kavânînin gāyesi siyâset ve idâre-i nüfûs olduğunu unutanlar –Avrupa'da ruhbâniyetin sû'-i isti'mâlâtından bîzâr olarak hükûmet-i cismâniyyeyi rûhâniyyeden tefrîka çârnâçâr tarafdar olmuş olanların efkârına tebean– dîn-i İslâm'ın dîn-i cihâd ve seyf olmasına i'tirâz ederler. Ve hükûmet-i İslâmiyyenin cebir ve tehdîdi olmasaydı bu kadar sür'atle ve belki de cezîretü'l-Arab'ın hâricinde hiç de intişâr etmezdi derler. Böyle bir i'tirâz vâhîdir. Zîrâ kuvvetin hakka hizmetkâr olması mûcib-i şeyn olmak şöyle dursun hak için de, kuvvet için de mûcib-i şereftir. Dîn-i İslâm esâsen cizyeyi kabûl ettiği için süyûf-ı mücâhidînin hizmeti hükûmet-i İslâmiyyenin dâiresini tevsî' etmekten ve sît-i İslâm'ı serbest ve korkusuz **[371]** olarak az zaman içinde çâr-aktâr-ı cihâna îsâl etmekten ibâret idi. Yoksa aded-i müslimîni tezyîd eden şey *Kur'ân-ı Kerîm*'in muhtevî olduğu hitâbât-ı İlâhiyyenin ervâha te'sîr ve nüfûzu, kulûb-ı müstemiîni cezb ü teshîr etmesi idi. O devrin hâline göre ni'met-i hadâretten bî-nasîb olan bir avuç halkın elli sene içinde Çin ve Hind hudûdundan tâ Mağrib-i aksâya kadar bunca milel ü akvâmı kabza-i idâresine râm etmesi elbette yalnız kılıç kuvvetiyle olamazdı. Hem ne hâcet? Bugün artık âlem-i İslâm her tarafından a'dâ ile muhât olarak şükûh ü ikbâli sönmüş, Nasrâniyet'e karşı silâh-ı satveti pâre pâre olmuştur. Böyle iken bunca tazyîkāta, bunca tehdîdâta rağmen yine intişârdan geri kaldığı var mıdır? Dîn-i sulh u selâm olduğu i'lân edilen Nasrâniyet nâşirlerinin Avrupa ve Amerika milyonlarına, mehîb toplarına istinâden sarf ettikleri mesâîye karşı mağlûb oluyor mu? Bu korkunç emekler İslâm'ın seyr-i selâmet-bahşına mâni' olabiliyor mu!

Elhâsıl kim ne derse desin, dîn-i İslâm'ın zuhûru târîh-i nev'-i beşerin sebt ü kayd ettiği inkılâbât-ı medeniyye ve ictimâiyyenin en azîmidir. Sefk-i dimâ ile, zulm ü bîdâd ile şâibedâr olan Fransa inkılâb-ı kebîri inkılâb-ı İslâmî ile kābil-i kıyâs değildir. Üzerinden bir asırdan ziyâde geçtiği hâlde hâlâ nazarî olmaktan kurtulamayan hukūk-ı beşer beyânnâmesini ilhâm eden şübhesiz –on iki asır içinde Avrupa dâire-i zulümâtına tedrîcen ve güçlükle fürce-yâb-ı duhûl olan– hukūk-ı İslâmiyyedir. Avrupa'nın yeni bir keşif olmak üzere âleme telkīn etmeye başladığı hürriyet, adâlet, müsâvât, uhuvvet mebâdîsi efkâr-ı İslâmiyye ile perverde olanlarca artık telkīne bile şâyân görülemeyecek bedîhiyât-ı evveliyyedendir.

Dîn-i İslâmın en büyük te'sîri ahlâk sâhasında görülmüştür. Ve hedef ittihâz ettiği inkılâb-ı ictimâîyi vücûda getirecek ricâlin terbiye-i ferdiyyesinde izhâr ettiği havârık muhayyiru'l-ukūldür. Resûl-i Ekrem (sallâllâhu aleyhi ve sellem) gāye-i bi'set-i seniyyelerini [1](إنما بُعِثْتُ لِأُتَمِّمَ مَكَارِمَ الأخلاق) = "Ben ancak mekârim-i ahlâkı tamamlamak için ba's olundum." kelâm-ı âlîsiyle îzâh buyuruyorlar. Terbiye-i Nebeviyye kavm-i Arabın fıtratında meknûz ü müddehar ne kadar mehâsin varsa tenmiye ve takviye ediyor. Âdât ve ahlâk-ı mezmûme-i câhiliyyeyi istîsâl ediyor. Ve yirmi üç senelik bir müddet-i kalîle zarfında binlerce ricâli tehzîb ve te'dîb ederek akvâma rehnümâ-yı hidâyet, her biri diğer milletlerde olsa sermâye-i mübâhât ü mefharet olabilecek bir hâl-i kemâle ifrâğ ediyor. Akvâm-ı mücâvirenin o zamana kadar hedef-i istihfâf ve istihkārı olmuş bir ümmet-i ümmiyyenin lemhatü'l-basar denilecek bir zaman içinde bu kadar fezâili iktisâb etmesi, yarım asırda âlem-i medenîye istîlâ ederek müeddib ve mürebbî vazîfesini deruhde etmesi dîn-i İslâmın hakīkaten mertebe-i i'câza varan âsâr-ı füyûz ve berekâtındandır. (Ahlâk maddesine bak.)

İslâm bütün ma'nâsınca dîn-i ahlâk ve fazîlet olduğu gibi en yüksek mertebede hâmî-i ilm ü hakīkattir. İslâmiyette din ile ilim tev'emdir. İlmin fezâilini nâtık olan, ilmi tergīb eden ehâdîs-i nebeviyyeden bahsetmek bu sütûnların siasından hâricdir. Ümmî bir ümmetin yarım asır zarfında esâmîsi saymakla tükenmeyen bunca eâzım-ı ulemâyı sîne-i terbiyyesinde yetiştirmesi hep bu sâyede idi. Tahsîl-i ilmin ferâiz-i dîniyyeden bir farz olduğunu söylemek kâfîdir. Zuhûr-ı İslâm'dan daha bir asır geçmemişti ki sırf İslâmî olan tefsîr, hadîs, fıkıh, târîh, siyer, edebiyât gibi ilimler kesb-i revnak u nizâm etmiş ve daha ikinci asrın bidâyetlerinde Yunan ve Hind ve İran metrûkâtından olan "ulûm-ı dahîle" gereği gibi intişâr etmişti. Daha ikinci asr-ı hicrîde medeniyet-i İslâmiyye dünyânın en müterakkī, en mütekâmil medeniyeti hâlini almıştı. Az zaman içinde Bağdad, Basra, Mısır, Merv, Belh, Sistan, Semerkand, Kurtuba, İşbiliye, Kayrevan gibi bilâd-i İslâmiyye vâridîn ve sâdırîni tenvîre hâdim birer meş'al-i medeniyyet, birer dâru'l-ulûm olmuşlardı. Avrupa'nın bugünkü medeniyeti de Endülüs'ten kopmuş bir şu'le-i ma'rifettir.

Medeniyet-i İslâmiyyeye Frenkler medeniyet-i Arabiyye nâmını veriyorlar. Vâkıâ bu medeniyetin ilk bânîleri nâşir-i nûr-ı İslâm olan kavm-i necîb-i Arab olduğu ve hemen bütün müellifîn-i İslâmiyyenin yakın vakitlere kadar hep lisân-ı *Kur'ân* ile te'lîf-i âsâr ettikleri mülâhaza edilince bu tesmiye doğru ise de hakīkat-i hâlde bu medeniyet-i ulyânın bânîleri yalnız Arablar değil idi.

[1] Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ,* 638.

Dâire-i İslâm'a dâhil olan Acem, Türk, Kürd, Berber, Hindli ne kadar akvâm varsa cümlesinin bunda hisse-i iştirâkleri zâhir ve rûh-ı İslâm'ın kabûl etmediği kavmiyet farkı bunu kavm-i Araba tahsîse esâsen mâni'dir. Medeniyet-i İslâmiyye denilen hân-ı ni'metten hiçbir kavim memnû' olmamış ve cümlesi birden lisân-ı *Kur'ân*'ı kendilerine vâsıta-i tefâhüm ittihâz ederek mütesâviyen nevâle-çîn olmuştur.

İslâm'ın, düşman-ı İslâm ve onlara bilmeyerek peyrev olanların hoşuna gitmeyecek yalnız iki türlü ahkâmı vardır ki biri esârete, diğeri kadınlara tealluk edenleridir.

Vâkıâ İslâmiyet Avrupalılarla Amerikalıların Zencîler hakkında havsala-sûz-i insâniyyet muâmelât-ı i'tisâfkârânesini tecvîz edecek ahkâmı hâvî olaydı bu i'tirâz belki vârid olurdu. Bugünkü medenîlerin anladığına göre esîr husûsât-ı zâtiyyede istihdâm edilir zekîce bir hayvândan başka bir şey değildir. Esâret buhâr makinelerinin icâdından evvel bir zarûret-i iktisâdiyye ve ictimâiyye olduğu için bunu ref' ve ilgā etmedi diye dîn-i İslâm'a ta'n etmek haksızlıktır. Dîn-i İslâm hukūk-ı düvel ulemâsının sonradan sonraya taakkul ettikleri ahkâmı on üç asır evvel vaz' ederek mesâib-i harbi gereği gibi tehvîn; esnâ-yı harbde etfâl ü nisvâna, savmaalarına kapanmış ruhbâna taarruz, silâh be-dest olarak esîr edilenlerin kat'-ı a'zâsını, eşcâr ve kürûm ve mezâriin tahrîbini nehy ettiği gibi zarûret-i harbiyye olarak esîr edilen insanlara edilecek insanca muâmeleyi de ta'yîn etmiştir. Dîn-i İslâm –hem küffârın zaafını, hem de dâire-i İslâm'ın adeden ve iktisâden genişleyip kuvvet bulmasını müntic olan– usûl-i esâreti ibkā etmiş ise de insâf ile düşünülsün ki esîri efrâd-ı âile menzilesine tenzîl ederek rıkkın ağırlığını âdetâ hiçe indirmiştir. Bundan mâadâ katl, hatâ ve şibh-i amd ile nakz-ı sıyâm-ı Ramazân ve zıhâr ve îlâ ve yemîn gibi mesâilde ıtk-ı rakabenin keffârete dâhil olmasına ve tedbîr ile kitâbetin ve istîlâd ile tahrîr-i cevârînin meşrûiyetine ve mevâlînin yani âzâdlıların akārib-i nesebiyye hükmüne girerek mîrâsa bile dâhil olmalarına ve bu gibi vesâilin fıkdânı hâlinde de li-vechillâh ıtk-ı rikābın veya ıtka iânenin fezâili hakkındaki tergībât-ı celîle-i nebeviyyeye yani nefs-i i'tâkın bir ibâdet-i mühimme olduğuna bakılacak olursa şer'-i şerîfin rıkkı tecvîz etmekle beraber daima gāilesini ref' ve tehvîne meyyâl olduğu sarâhaten anlaşılır. Hadîs-i şerîf olarak rivâyeti İbni Ömer'e isnâd olunan [1](شَرُّ المَالِ فِي آخِرِ الزَّمَانِ المَمَالِيكُ) = "Âhır zamanda mâlın en kötüsü memlûklerdir" eseri de bu müddeamıza şâhiddir. Şurası muhakkaktır ki hükm-i rıkkın ibkāsıyla beraber vesâil-i i'tâkın teksîri İslâmiyet'e pek çok şeyler kazandırmış, aded-i müslimîni tezyîd ettiği gibi köleleri ahrârdan daha fenâ bir hâlde yaşatmamıştır. Târîh-i İslâm'ı mütâlaa edenler ulûmda, sanâyi'de, siyâsette sâhib-kırân ve ahrâr-ı ümmetle hem-inân-ı rekābet olmuş nice nice mevâlî isimlerine tesâdüf edecekleri gibi ahkâm-ı rıkkın vücûdu birçok kölemen hânedânlarının erîke-nişîn-i saltanat olmasına mâni' olmadığını görürler.

Hukūk-ı nisâ bahsine gelince bu husûsta dîn-i İslâm ile hem-ayâr olacak hiçbir müessese-i dîniyye veya medeniyye henüz zuhûr etmemiştir, kadınlar hakkında **[372]** memâlik-i mütemeddinede cârî ahkâm ile ahkâm-ı İslâmiyyenin sathîce bir mukāyesesi bile aradaki fark-ı azîmi dîde-i intibâha arz eder. Kadınları kable'z-zivâc ebeveynin, ba'de'z-zivâc da zevcin hacr u vesâyetinden kurtulamayan, tasarrufâtı gayr-i mu'teber olan, izdivâc eder etmez –hîn-i akdde hilâfı tasrîh edilmemiş ise– mâllarının nısfı kocalarına geçen memleketlerde nisâiyyûnun (feministes) vücûduna ve iddiâ-yı hukūk etmelerine aklımız erer ise de bizdeki bir sınıf halkın taklîd-i a'mâ kabîlinden hâsılı tahsîl arkasında koşmaları anlaşılır şeylerden değildir. Müslüman kadını bütün hukūk-ı insâniyyesine sâhibdir. Dîn-i İslâm kadınları hânelerinin sâhibesi, evlâdlarının mürebbiyesi kılmakla beraber te'mîn ve tevsî'-i maîşet için husûsiyet-i hâllerinin müsâid olduğu sanâyi'den hiçbiriyle iştigālden men' etmez. Tahsîl-i ilim erkekler kadar kadınlar için de farzdır. Bir müslüman kadını mâl-ı Kārûn'a sâhip olsa kâffe-i tasarrufâtında müstakil ve zevcinin müdâhalesinden âzâdedir. Servet ü sâmânı gerek kendisini ve gerek çocuklarını infâk külfetinden zevcini kurtaramaz. Tesettür ve ihticâb hakkındaki nusûs-ı *Kur'âniyye* ve ehâdîs-i nebeviyye hukūklarını kasr için değildir. Bilakis dâmen-i ismetlerini enzâr-ı edânîden sıyânet gayret-i İlâhiyyesinden münbaistir. Şer'-i şerîfin gözettiği tahâret-i erhâm u ensâbın ve kasr u tahdîd-i fücûrun bundan daha sâlim çâresi yoktur.

Kadîmden bugüne kadar hemen bütün milel ü akvâmın bil-fiil kabûl ve tatbîk etmiş oldukları teaddüd-i zevcât hakkındaki i'tirâz da ötekiler kadar vâhîdir. Zîrâ evvelâ dîn-i İslâm zamân-ı câhiliyyetteki mikdâr-ı ezvâcı tahdîd ederek dörde indirmiştir. Sâniyen dîn-i İslâm'ın vaz' ettiği adâlet şartı bu cevâzı da hadd-i asgarîsine tenzîl etmiştir. Bir sûrette ki bir zevceden ziyâdesini ber-vech-i şer'î beslemek her zenginin harcı değildir. Sâlisen teaddüd-i zevcâtı men' eden âbâ'-i kenîsâiyyenin bu nehiyleri –muvâfık-ı tabîat olmadığı için– bil-fiil nâfiz olamamış ve gerek bu nehiyleri ve gerekse talâkı men' edişleri fuhuş ve zinâyı gereği gibi tervîc etmiştir.

Hülâsa âlem-i insâniyyette bu inkılâb-ı azîmi vücûda getiren şerîat-ı İslâmiyye [2](اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَاَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِى وَرَضِيتُ لَكُمُ الْاِسْلَامَ دِينًا) = "Ey ümmet-i merhûme, işte bugün dîninizi size ikmâl ettim. Üzerinizdeki ni'meti tamâm ettim. Ve İslâm'ın sizin için din olmasını kabûl ederek râzî oldum" âyet-i kerîmesinin nâtık olduğu vech ile ekmel ü etemm-i şerâyi'dir. Bize bergüzâr-ı Risâlet olan Kitâbullâh ile sünnet-i Resûlullâh dünyâ ve ukbâya tealluk eden bil-cümle mesâlihimizin bi-hakkın kesb-i intizâm etmesine kâfîdir. Kitap ile Sünnet vezâif-i dîniyye ve dünyeviyyemizin –ki onlar da dînî addolunabilirler– hutût-ı asliyye ve umûmiyyesini çizmiş ve mansûs olmayan ahkâm da Kitap ve Sünnet'e istinâd eden İcmâ'-ı ümmet ve Kıyâs-ı müctehidîn ile teayyün etmiştir. ("Kitap", "Sünnet", "İcmâ'", "Kıyâs" kelimelerine bak) Şerîat-ı İslâmiyyenin me'hazi, mercii işte bu dört delîldir. [3](يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَاُولِى الْاَمْرِ مِنْكُمْ فَاِنْ تَنَازَعْتُمْ فِى شَىْءٍ فَرُدُّوهُ اِلَى اللّٰهِ وَالرَّسُولِ اِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ) = "Ey îmân edenler, Allah'a itâat ediniz. Resûl'e de itâat ediniz. Ulü'l-emre de öyle. Şâyed bir

[1] Suyûtî, *Câmiu's-Sagîr,* 7135.

[2] Mâide, 5/3.

[3] Nisâ, 4/59.

şeyde aranızda nizâ' ve ihtilâf tahaddüs ederse –eğer Allah'a ve yevm-i âhirete îmânınız varsa– bu mes'eleyi Allah'a ve Resûl'e yani Kitâbullâh ile Sünnet-i Resûlullâh'a redd ü ircâ' ediniz" âyet-i kerîmesi mûcebince Kitap ile Sünnet asıl ve ulü'l-emr demek olan ulemânın icmâ' ile kıyâsı da o iki asla râci' fer'lerdir. Binâenaleyh hiçbir asırda memnû' olmayan, mesâlihin peyderpey hudûsüyle vücûduna ihtiyâc messeden ictihâdât-ı fukahâ da –usûlüne tevfîk yani Kitap ve Sünnet'e reddedilebilmek şartıyla– fürû'-ı dîndendir. Yoksa Kitap ve Sünnet'e muhâlif ictihâdât-ı indiyyenin, Kitap ve Sünnet'le alâkadâr olmayan ahkâmın nazar-ı İslâm'da ifâde-i hüküm i'tibârıyla kadr ü kıymeti yoktur. İşte fürû'-ı dînden bâhis olan fıkıh kitaplarının yanıbaşında keyfiyet-i istinbât-ı ahkâmdan bâhis usûl-i fıkıh nâmıyla diğer bir ilmin vücûd bulması bu ihtiyâc-ı meşrû' sâikasıyladır. Edille-i fıkhiyyenin dörde varması, külliyâtı tansîs eden Kitap ve Sünnet'in yanıbaşında cüz'iyyât-ı mesâili yine aslına muvâfık sûrette fâsıl olmak üzere ictihâd kapısının açık kalması şerîat-ı Ahmediyyeye büyük bir elastikiyet vermiş ve ictihâda ehil hakīkī ulemâ mevcûd oldukça mesâil-i mütehaddise karşısında aslâ sıkıntı çekilmemiştir. Vaktiyle sâha-i İslâm'ın böyle parlak bir medeniyet nûruyla münevver olarak bu derece vüs'at peydâ etmesi hep bu sâyede olmuştur.

İslâmiyet'in mâzîsi böyle. Bir de şimdiki hâline bakalım. Bu nâm altında yaşayan kaç milyon cân varsa maatteessüf cümlesi düşmanlarının zîr-i pâ-yı tahakkümünde zebûn ve esîr, işin daha garîbi bu bâr-ı zell ü esâreti duyamayacak derecede bî-his ve bî-şuûr. Birkaç asır evvel mürebbî-i âlem olan, ilim ve san'atta dünyâyı hayrân eden, maşrık-ı aksâdan mağrib-i aksâya kadar emtia nakleden bu yüz milyonlarca halk bugün ilimden, san'attan, ticâretten külliyen bî-behre. Kendilerini Avrupalı yedirmezse aç, giydirmezse çıplak, taşımazsa kendisini bile bir mahalden diğer mahalle naklet-mekten âciz. Memleketlerinde ecdâdın mîrâs-ı mecd ü mefâhiri olarak tûfân-ı havâdis ü belâyâdan kurtulan cüz'î âsâr-ı umrânı bile muhâfaza kaydından vâreste olacak kadar âtıl ve câhil. Hiçbir hıtta-i İslâmiyye kalmamıştır ki ahâlisi hukūk-ı siyâsiyyelerine ve hatta hukūk-ı ibtidâiyye-i insâniyyelerine sâhip olsunlar. Yalnız burada bir avuç müslümanı ile kalmış bir hükûmetceğiz vardır ki o da yalnız bir hayâl-i istiklâl ile henüz zinde ve pâ-ber-câ. Lâkin o da câhil. O da san'atını, ticâretini istiklâl-i iktisâdîsini düşmanlara kaptırmış, istiklâl-i siyâsîsinin bir kısm-ı azîmini gāib etmiş. Bakıyye-i istiklâli için de kendisini muhît olan nesîm-i udvân ân be-ân mühlik bir kasırgaya inkılâb edecek diye bütün muvahhidler dil-hirâs. İslâm'ın eyyâm-ı sa'dini târ eden bu nekbetler nedir? Hangi dest-i nuhûset eyvân-ı İslâm'ı ser-nigûn etmiş? Biraz da bu ciheti araştıralım.

Hâl ile mâzî beynindeki tezâd –bizleri demeyelim, çünkü bu tezâddı bile gösterecek ilim ve irfânımız kalmamış, vaktiyle ne olduğumuzu, şimdi ne hâlde bulunduğumuzu bize tanıtan vâ esefâ ki yine düşmanlarımızdır– Frenkleri bile hayrete düşürüyor. Hele İslâm'ın giriftâr olduğu bu inhıtât-ı veleh-resân ile beraber yine teksîr-i a'dâd etmesi, teâlîm-i dînimizin yine –haberimiz olmaksızın– intişâr etmekte ber-devâm olması bunların bu hayretlerini dü-bâlâ ediyor. *Yeni Larus Dâiretü'l-Maârif*inin İslamisme maddesinde şu ibâreye müsâdif oluyoruz:

"El-yevm teâlîm-i İslâmiyyenin tevessü' ve intişâr-ı tehdîdkârına bakılınca İslâm'daki inhıtât-ı fikrî insana hayret verir. Târîh-i İslâm'ın –Hulefâ-yı Râşidîn devri istisnâ edilirse– hiçbir devrinde istîlâ ve muvaffakıyet bu kadar serî' olmamıştır. Afrika kıt'ası yirminci asrın en büyük merkez-i İslâmîsi olmaya yüz tutuyor. Halbuki kurûn-ı vüstâda İslâm'ın bâis-i fahr u mübâhâtı olan ulûm bugün bütün âlem-i İslâm'da âdetâ mühmel olup lüzûmsuz ve faydasız addedilmektedir. Kurûn-ı vüstâda Avrupa'ya gerek re'sen ve gerek ahbâr-ı Yahûd vâsıtasıyla Yunan-ı kadîmin mahsûlâtını nakleden müslümanlar en ufak teferruâta varıncaya kadar her husûsta garbın harâc-güzârı olmuşlardır."

Fil-hakîka muharririn dediği doğrudur. Biri bizi dilhûn eden, diğeri husamâya dehşet-nümûn olan bu iki nevi' tezâd nedir? İslâm'ın bugünkü za'f-ı siyâsî ve ictimâî ve iktisâdî ve ilmîsiyle beraber yine tevsî'-i dâire-i intişâr etmesi dînin dîn-i fıtrat, teâlîm-i İlâhiyyenin sâf ve şevâib-i **[373]** garazdan pâk olan kalblere nâfiz olduğunu, neşr-i Nasrâniyyet'e çalışan abede-i Mesîh'in ma'lûm olan satvetleriyle, kudret ve miknetleriyle beraber İslâm'daki o sâdegî-i mûnise rekābetten âciz olduklarını isbât ediyor. Ve bu hâl üzere devâm edersek [1] يَا اَيُّهَا الَّذينَ اٰمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دينِه فَسَوْفَ يَاْتِى اللّٰهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ اَذِلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنينَ اَعِزَّةٍ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فى سَبيلِ اللّٰهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ) = "Ey îmân edenler, içinizden dîninden irtidâd edecek varsa ne beis var. Allâhü azîmü'ş-şân öyle bir kavim getirecek ki onları sever, onlar da onu severler. Öyle bir kavim ki mü'minlere karşı uysal ve zelîl, kâfirlere karşı azîz ve şedîddirler. Öyle bir kavim ki Allâh yolunda mücâhede ederler de hiçbir lâimin levminden korkmazlar" tevbîh-i şedîd-i İlâhîsinin tecellî-i celâliyle sûzân ve perîşân olacağımızı gösteriyor. Bu âyet-i kerîme yevm-i kıyâmete kadar bekāsı mev'ûd olan dîn-i mübîn-i İlâhî ile mütemessik olanların eksik olmayacağını ihbâr ettiği gibi ahkâm-ı şer'-i şerîfi ta'tîl etmenin maâzallâhi teâlâ irtidâda bile müncer olacağını ve ikāme-i şerîatta pâ-ber-câ-yı sebât olanların ne gibi evsâf ile muttasıf olduğunu bildiriyor.

İslâm'ın mecd-i sâbıkı ile zillet-i hâliyyesi beynindeki tezâdd-ı elîme gelince bunun da avâmilini tahlîl edersek görürüz ki, bugün çekilen belâların bir takımı umûm efrâd-ı ümmetin, diğeri de –efrâd-ı ümmetin siyâset-i cismiyye ve rûhiyyesini mütekeffil olan– sınıf-ı ümerâ ve ulemânın terâküm etmiş netâyic-i seyyiâtıdır. Ve bu seyyiâtın kâffesi de min-haysü'l-mecmû' "şer'a muhâlefet" nâmı altında illet-i vâhide-i külliyyeye ircâ' olunabilir. Bu muhâlefetlerin sırf uhrevî olanları –eğerçi şer'a muhâlefet mûcib-i nekbet olmakta diğerlerinden farksızdır– pek ma'lûm olmalarına binâen bırakalım da sırf ictimâî olanlarını zikredelim.

Umûmun irtikâb ettiği muhâlefetler:
1- İ'dâd-ı kuvvette taksîr. [2] وَاَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ به عَدُوَّ اللّٰهِ وَعَدُوَّكُمْ وَاٰخَرينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمْ اَللّٰهُ يَعْلَمُهُمْ) = "Siz onlara ve âharîne karşı

[1] Mâide, 5/54.
[2] Enfâl, 8/60.

elinizden geldiği kadar kuvvet ve cihâd hayvanları hâzırlayınız ki Allah'ın düşmanlarını ve sizin düşmanlarınızı ve bunlardan sizin şimdi bilemeyeceğiniz ve yalnız Allah'ın bildiği diğer düşmanları da korkutasınız" âyet-i kerîmesi i'dâd-ı kuvveti âmir olup dururken müslümanlar bunda gaflet ve tehâvün gösterdiler. "Kuvvet" mefhûmuna –artık hepimiz biliyoruz ki yalnız top, tüfenk, dritnot değil asr-ı hâzırda bunların mâ-yetevakkafü aleyhi olan ulûm ve fünûn ve sanâyi' de, zirâat, ticâret ve hatta şecâat ve himmet de dâhildir. Bunların hepsini tedârik fürûz-ı kifâyedendir. Bütün ümmet-i Muhammediyye bu husûsâtın kâffesinde ecânibe arz-ı iftikār zilletinden tahlîs-i girîbân etmedikçe cümleten âsimdirler. Böyle bir ism-i amîm ile şâibedâr oldukça (اِنْ تَنْصُرُوا اللهَ يَنْصُرْكُمْ)[1] = "Eğer Allah'ın dînine ve Resûlü'ne yardım ederseniz, Allâh size yardım eder" buyuran İlâh-i azamet-penâhın nasr u tevfîkından ümîdvâr olmak bir müslüman için gülünçtür.

2- Vehn-i kalb. Âtîdeki hadîs-i şerîf bugünkü hâlimizi musavvir ne belîğ bir levhadır!

يُوشِكُ أَنْ تَدَاعَى عَلَيْكُمُ الْأُمَمُ مِنْ كُلِّ أُفُقٍ)[2] كَمَا تَدَاعَى الْأَكَلَةُ عَلَى قَصْعَتِهَا. قُلْنَا: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَمِنْ قِلَّةٍ بِنَا يَوْمَئِذٍ. قَالَ: أَنْتُمْ يَوْمَئِذٍ كَثِيرٌ، وَلَكِنكم غُثَاءٌ كَغُثَاءِ السَّيْلِ، تُنْتَزَعُ الْمَهَابَةُ مِنْ قُلُوبِ عَدُوِّكُمْ، وَيَجْعَلُ فِي قُلُوبِكُمُ الْوَهْنَ. قالو وَمَا الْوَهْنُ. قَالَ: حُبُّ الْحَيَاةِ وَكَرَاهِيَةُ الْمَوْتِ) = "Çok sürmez ümmetler, oburlar yemek lengerine birbirini nasıl da'vet ederlerse, her taraftan size hücûm için birbirini da'vet edeceklerdir. Sorduk ki, yâ Resûlallâh, o zaman biz azlık mı olacağız? Hayır, buyurdular. O zaman pek çok olacaksınız. Lâkin sel uğrağındaki çörçöp gibi çörçöp makūlesi olacaksınız. Düşmanlarınızın kalblerinden mehâbet, korku nez' olunur da sizin kalblerinizde vehn sokulur. Vehn nedir? diye sordular. Buyurdular ki, vehn hayatı sevmek ve ölümü sevmemektir." İşte bu vehnin çâresi i'lâ-yı kelimetullâhı, a'dâ-yı dîne maddeten ve ma'nen tefevvuk etmeyi gāye-i emel edinip bu uğurda fedâ-yı cânı teshîl edecek bir kuvvet-i i'tikād ve kadere îmândır.

3- Tebâguz ve tehâzül. Dîn-i İslâm tehâbb u tevâddı emrediyor. Biz tebâguz edip duruyoruz. Teâvün ve tenâsuru emrediyor. Biz tehâzül ediyoruz. Şu hadîs-i şerîfe bakalım:

لَا تَحَاسَدُوا، وَلَا تَنَاجَشُوا، وَلَا تَبَاغَضُوا، وَلَا)[3] تَدَابَرُوا، وَلَا يَبِعْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَيْعِ بَعْضٍ، وَكُونُوا عِبَادَ اللهِ إِخْوَانًا الْمُسْلِمُ أَخُو الْمُسْلِمِ، لَا يَظْلِمُهُ وَلَا يَخْذُلُهُ، ولايكذبه وَلَا يَحْقِرُهُ التَّقْوَى هَهُنَا وَيُشِيرُ إِلَى صَدْرِهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ بِحَسْبِ امْرِئٍ مِنَ الشَّرِّ أَنْ يَحْقِرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ، كُلُّ الْمُسْلِمِ عَلَى الْمُسْلِمِ حَرَامٌ، (دَمُهُ، وَمَالُهُ، وَعِرْضُهُ) = "Birbirinize hased etmeyiniz. Birbirinizi ızrâr için satılan bir mâla fazla bir kıymet vermeyiniz. Birbirinize buğz etmeyiniz. Birbirinizden yüz çevirip darılmayınız. Alışveriş ederken birbirinizin müşterisini ayartmayınız. Ey Allah'ın kulları kardeş olunuz. Müslüman müslümanın kardeşidir. Ona zulmetmez. Yardıma ihtiyâcı olduğu vakitte ondan yardımını dirîğ etmez. Ona yalan söylemez. Ona hakāret etmez. (Sonra sadr-ı şerîfine üç kere işâret ederek) takvâ işte buradadır. Bir kimsenin şer ile muttasıf bed-ahlâk olması için müslüman kardeşine hakāret etmesi kâfîdir. Müslümanın bütünü, kanı, malı, ırzı müslümana harâmdır." Bir de şu hadîs-i şerîfi dinleyelim: (دَبَّ إِلَيْكُمْ داءُ)[4] الأُمَمِ قَبْلَكُمْ: الحَسَدُ والبَغْضاءُ هِيَ الحالِقَةُ حالِقَةُ الدِّينِ لَا حالِقَةُ الشَّعَرِ وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَا تَدْخُلُوا الجَنَّةَ حَتَّى تُؤْمِنُوا وَلَا تُؤْمِنُوا حَتَّى تَحابُّوا أَفَلاَ أُنَبِّئُكُمْ بِشَيْءٍ إِذا فَعَلْتُمُوهُ تَحابَبْتُمْ أَفْشُوا السَّلاَمَ بينكم) = "Sizden evvelki ümmetlerin hastalığı olan hased ile bağzâ' size de sirâyet etti. Bağzâ' yani kat'-ı rahm ise hâlikadır.* Ama saç hâlikası değil, din hâlikası. Dîni kökünden [i]stîsâl eder. Muhammed'in nefsi yed-i kudretinde olan Allâhü azîmü'ş-şâna kasem ederim ki siz îmân etmedikçe Cennet'e girmezsiniz. Sevişmedikçe de îmân etmiş olmazsınız. Size bir şey haber vereyim mi ki onu yapınca sevişeşiniz: Aranızda selâmı ifşâ ediniz." Müslümanlar hutâm-ı dünyâ için muhabbeti buğza, teâvünü adâvete, sıla-i rahmi kat'-ı rahme kalb ettikleri târîhten beri, ne kendi kılıçlarının şerrinden, ne a'dâ-yı dînin tasallut ve tecâvüzünden tahlîs-i girîbân edememişlerdir. (لاَ تَرْجِعُوا بَعْدِي كُفَّارًا،)[5] يَضْرِبُ بَعْضُكُمْ رِقَابَ بَعْضٍ) = "Benden sonra kâfir olup da birbirinizin boynunu vurmayınız" nehy-i celîl-i Nebevîsini unutanların hâli de elbette başka türlü olamazdı.

4- Cehâlet. Cehâlet ümmü'l-mesâibdir. Müslümanların giriftâr oldukları en büyük zilletler, bellerini büken en büyük devâhî, ilim ve ma'rifete ehemmiyet vermedikleri edvâra müsâdiftir. Hadîs-i şerîfte: (إِنَّ مِنْ وَرَائِكُمْ أَيَّامًا يَنْزِلُ فِيهَا الْجَهْلُ،)[6] وَيُرْفَعُ فِيهَا الْعِلْمُ، وَيَكْثُرُ فِيهَا الْهَرْجُ) = "Geride öyle günleriniz olacak ki o günlerde cehl nâzil olur. İlim ref' olunur. Ve fitne ve kıtâl çoğalır" buyurulmuştur ki vâkıa ne kadar mutâbıktır!

5- Ehl-i muâmelât beyninde hıyânetin emânet makāmına kāim olması ve ahde vefâ edilmemesi. Maatteessüf bütün muâmelâtta efrâdın yekdiğere emniyeti zâil olmuş ve bunun seyyiesi olarak ruât ve reâyânın bil-cümle umûru muhtel olmuştur. Ne dâhilen ve ne hâricen doğru bir siyâset, ne ticârette, ne san'atta, ne zirâatta selâmet kalmamıştır. Buna ne kadar ağlansa azdır. Risâlet-penâh Efendimiz hazretlerinin ashâb-ı kirâmına buyurduğu (لَوْ تَعْلَمُونَ)[7] مَا أَعْلَمُ لَضَحِكْتُمْ قَلِيلًا، وَلَبَكَيْتُمْ كَثِيرًا، يَظْهَرُ الزِّنَاقُ، وَتُرْفَعُ الْأَمَانَةُ، وَتُقْبَضُ الرَّحْمَةُ، وَيُتَّهَمُ الْأَمِينُ، وَيُؤْتَمَنُ غَيْرُ الْأَمِينِ، أَنَاخَ بِكُمُ الشُّرْف الجُونُ الفِتَن كامثال الليل المظلم) = "Benim bildiğimi bilseniz az güler, **[374]** çok ağlardınız. Nifâk zâhir olacak, emânet kalkacak, merhamet yok olacak, emîn olan kimse müttehem olacak, emîn olmayan kimseye emniyet edilecek. İşte kara kara deve katarları gelip konuyor. (Deve katarları nedir suâline karşı da) karanlık gece gibi yekdiğere muttasıl fitneler" hadîs-i şerîfi ile (إِذا رأَيْتَ النَّاسَ[8] قَدْ مَرِجَتْ عُهُودُهُمْ وخَفَّتْ أماناتُهُمْ وَكَانُوا هَكَذَا – وشَبَّكَ بَيْنَ أنامِلِهِ – فالْزَمْ بَيْتَكَ واملِكْ عليكَ لِسانَكَ وخُذْ مَا تَعْرِفُ ودَعْ مَا تُنْكِرُ وعليكَ بِخاصَّةِ أَمْرِ نَفْسِكَ ودَعْ عنكَ أَمْرَ العامَّةِ) = Ne zaman görürsen ki halkın ahidleri bozulmuş, emânetlerinin nazarlarında ehemmiyeti kalmamış, (ve parmaklarını birbirine geçirerek) böylece hepsi birbirine geç-

[1] Muhammed, 47/7.

[2] Ahmed İbn Hanbel, *Müsned,* 22397.

[3] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-Birr, 10.

[4] Suyûtî, *Câmiu's-Sagîr,* 5673.

* Hâlika (حالقه) mâtem ve musîbet hengâmında saçını tırâş eden avrete denir. Ve uğursuz meş'ûm nesneye denir. Hâlik gibi. *(Kāmûs Tercümesi)*

[5] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-İlm, 43.

[6] İbn Mâce, *Sünen,* Kitâbü'l-Fiten, 26.

[7] İbn Hibbân, *Sahîhü İbn Hibbân*, 6706.

[8] Suyûtî, *Câmiu's-Sagîr,* 564.

miş, artık evinde otur, lisânını tut, iyi bildiğini işle, fenâ bildiğin şeyi bırak. Ve artık yalnız kendi işine bak da âmmenin işiyle meşgūl olma" hadîs-i şerîfi a'sâr-ı ahîre müslümanlarının tercümân-ı mesâibidir. Fakat vâ esefâ ki bunların – cümûd-ı hissîlerini ısıtacak, gözyaşlarına mecrâ verecek bir ilim ve ma'rifetten mahrûm oldukları için– yüzlerinde alâim-i teessüre bile tesâdüf edilmez.

6- Gayrimüslimlerin ahlâkıyla tahalluk için ma'nâsız bir taklîddir ki fıkdân-ı şevketten ve akvâm-ı gālibeye teşebbüh etmekle gûyâ nazarlarında hürmet ve i'tibâr kazanmak vehm-i bâtılından neş'et ediyor. Halbuki [1](لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِى رَسُولِ اللهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ) = "Hiç şübhe yok ki Resûlullâh sizin için pek güzel bir nümûne ve meşk-ı taklîddir" âyet-i kerîmesi [mûcebince] emr-i taklîdde ittibâ'-ı sünnetten başka cihetlerden nazarımızı sârif olmak lâzım gelir. Ekmel-i nev'-i beşer olan zât-ı Muhammediyyenin (sallâllâhu aleyhi ve sellem) ahlâkını, sünen ve âdâbını bırakıp da frenk mukallidi olmak Benî İsrâîl'in menn ü selvâya bedel soğan, sarımsak istemelerinden farksızdır. Lâkin ne çâre? Ahlâk-ı ecânible ma'neviyâtımızı zehirlemek meyli müdâvâtı en müşkil hastalıklardandır. [2](لَتَتَّبِعُنَّ سَنَنَ مَنْ قَبْلَكُمْ شِبْرًا بِشِبْرٍ، وَذِرَاعًا بِذِرَاعٍ، حَتَّى لَوْ سَلَكُوا جُحْرَ ضَبٍّ لَسَلَكْتُمُوهُ، قُلْنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ: اليَهُودَ، وَالنَّصَارَى قَالَ: فَمَنْ) = "Sizden evvel gelen ümmetlerin yolunu karış karış, arşın arşın ta'kīb edeceksiniz. Hatta bir keler yuvasına bile girseler siz de onların ardınca oraya girersiniz. "Yâ Resûlallâh, bu ümmetler Yahûd ile Nasârâ mı?" diye sorduk. Ya kim olacak? buyurdular."

Ümerâ ve ulemâya âid muhâlefetler: – Ümerânın âlem-i İslâm'a olan âfetleri isti'sâr yani menâfi'-i zâtiyyelerini menâfi'-i ümmete takdîm ve bu uğurda zulm ü i'tisâfı tecvîz olduğu gibi, ulemânın da âfeti, ümerâya takarrub için bilmedikleri şeyleri bilir gibi göstermek, bildikleri husûsâtta da Kitap ve Sünnet'i ehl-i hevânın keyfine göre te'vîl etmek, riyâ ve temelluku meslek edinmek, hâsılı şerîatı vâsıta-i cerr-i menâfi' ittihâz etmektir. Bugünkü tedennî ve inhitât yüzünden ümmetin dûş-ı günahkârına yüklenen bâr-ı mes'ûliyyetin şübhesiz kısm-ı a'zamı bu iki sınıf halka âiddir. Nitekim [3](صنفان من أمتِي إذا صلحا صلح النَّاس وَإِذا فسدا فسد النَّاس الْعلمَاء والأمراء) = "Ümmetimden iki sınıf vardır ki, kesb-i salâh ederlerse halkın da hâli iyileşir. Bozulurlarsa halk da bozulur. Bunlar da ulemâ ile ümerâdır" tarzında rivâyet olunan eser de bu da'vâya şâhittir.

Ümmet-i Muhammediyyenin sıfat-ı kâşifesi, hâssa-i mümeyyizesi şübhesiz emr-i bil-ma'rûf ile nehy-i ani'l-münkerdir. Buna Hazret-i Ömer'e A'râbînin: "Vallâhi eğrildiğin vakit seni bu kılıçlarımızla doğrulturuz" demesine mukābil Hazret-i Ömer'in hamd ü senâ etmesinden büyük delîl mi istersiniz? Hak celle ve alâ hazretleri Kitâb-ı Kerîm'inde bu ümmet-i merhûmeyi medh u senâ ederken [4](كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ) = "Siz halkı îkāz ve irşâd için meydâna çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emredersiniz, kötülükten nehyedersiniz." Benî İsrâîl'i zemm ü takbîh ederken de [5](كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ) = "Onlar yaptıkları kötülükten yekdiğeri men' etmezlerdi" buyuruyor. Bir de şu hadîs-i şerîfi tedkīk edelim: [6](مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ، وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ) = "İçinizden biri bir kötülük (hilâf-ı şer'-i şerîf bir hâl) görürse eliyle değiştirsin. Elinden gelmezse lisânıyla, ona da kādir değilse kalbiyle tağyîr etsin yani hiç olmazsa ona buğz etsin. Bu sonuncusu ise îmânın en zaîfidir." Bu emrin dâire-i vâsi' ve infâziyle bütün ümmet efrâdı mükellef ise de ümerânın münkeri kuvvet ve satvet-i hükûmetle men' ve tağyîr, ulemânın da münkerin münkeriyeti hakkında haysiyet-i ilmiyyelerine istinâden ümerâ ile avâmmı îkāz ve irşâd etmeleri her zaman mütehattimü'l-icrâ bir vazîfe-i dîniyyedir. Yediyle lisânı tağyîr-i münkerden kāsır olan bakıyye-i halk ise yalnız ma'rûfa muhabbet ve münkere buğz etmekle mükelleftirler. Bâ-husûs ulemânın en makbûl cihâdı budur. Nîtekim [7](أَحَبُّ الْجِهَادِ إِلَى اللهِ كَلِمَةُ حَقٍّ تُقَالُ لِإِمَامٍ جَائِرٍ) = "Hak teâlâya en sevgili cihâd, bir imâm-ı zâlime söylenen kelime-i haktır." buyurulmuş ve [8](الْجِهَادُ أَرْبَعٌ: أَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ، وَنَهْيٌ عَنِ الْمُنْكَرِ، وَالصِّدْقُ فِي مَوَاطِنِ الصَّبْرِ، وَشَنَآنُ الْفَاسِقِينَ) = "Nefs ile mücâhede dört türlüdür. Emr-i bil-ma'rûf, nehy-i ani'l-münker, sabr u sebât edilecek mehâlikte azminde sâdık olmak, fâsıka ızhâr-ı buğz etmek" hadîs-i şerîfinde emr-i bil-ma'rûf ile nehy-i ani'l-münker mücâhedât-ı nefsiyyenin diğer envâına takdîm edilmiştir.

Emr-i bil-ma'rûf ile nehy-i ani'l-münker İslâm'da câri oldukça masâlih asl-ı tevhîd [ve] istikāmet üzere câri idi. Ümerâ cevre başladıktan, ulemâ da onlara mümâşât ettikten sonra mesâib tevâlî etti. Ve [9](وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتَأْمُرُنَّ بِالمَعْرُوفِ وَلَتَنْهَوُنَّ عَنِ المُنْكَرِ أَوْ لَيُوشِكَنَّ اللَّهُ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عِقَابًا مِنْهُ ثُمَّ تَدْعُونَهُ فَلَا يُسْتَجَابُ لَكُمْ) = "Nefsimi yed-i kudretinde tutan Allâhü azîmü'ş-şâna kasem ederim ki ya iyiliği emir, kötülüğü nehy edersiniz, yahud çok sürmez Cenâb-ı Cebbâr-ı Müntakım kendi tarafından size bir ikāb inzâl eder de ondan sonra iyi olanlarınız ne kadar duâ ederlerse etsinler, müstecâb olmazlar" vaîd-i şedîdi bi-hakkın zuhûr etti. Şirâr-ı ümmet ümmete musallat oldu ve zillet ve esâretten tahlîs-i girîbâna yol bulunamadı. Bu ümmetin en büyük meziyeti müdâfaa-i haktaki cür'eti idi. Bu cür'et-i medeniyye zâil olduktan sonra medeniyet ve insâniyetten de nasîbi kalmadı. [10](إِذَا رَأَيْتَ أُمَّتِي تَهَابُ الظَّالِمَ أَنْ تَقُولَ لَهُ: أَنْتَ ظَالِمٌ، فَقَدْ تُوُدِّعَ مِنْهُمْ) = "Ümmetimin korkularından, zâlime sen zâlimsin diyemeyecek bir dereke-i pestîye indiklerini görürsen, artık vücûd ve ademleri müsâvî, başı boş bırakılmış mahlûkāta dönmüşler demektir."

Seyyiâtımızı yüzümüze çarpan birkaç hadîs daha nakledelim:

[11](إِنَّكُمْ سَتَلْقَوْنَ بَعْدِي أَثَرَةً، فَاصْبِرُوا حَتَّى تَلْقَوْنِي غدا الحَوْضَ) = "Benden sonra ümerânın hodgâmlığını, menâfii kendi-

[1] Ahzâb, 33/21.

[2] Buhâri, *Sahîh,* Kitâbü'l-Ehâdîsü'l-Enbiyâ, 19.

[3] ed-Deylemî, *el-Firdevs bi-Me'sûri'l-Hitâb,* 3784.

[4] Âl-i İmrân, 3/110.

[5] Mâide, 5/79.

[6] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-Îmân, 20.

[7] Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr,* Kahire, 1994, c. 8, s. 281.

[8] Ebu Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ,* Beyrut, 1974, c. 5, s. 10.

[9] Tirmizî, *Sünen,* Ebvâbü'l-Fiten, 9.

[10] Ahmed İbn Hanbel, *Müsned,* 6784.

[11] (غدا) kelimesi yerine (وَمَوْعِدُكُمُ) ile Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Menâkıb, 68.

lerine hasr ettiklerini göreceksiniz. Yarın bana havuz başında mülâkī oluncaya kadar sabrediniz."

سَيَكُونُ بَعْدِي سَلاَطِينُ الْفِتَنُ عَلَى أَبْوَابِهِمْ كَمَبَارِكِ الإبل لا يعطون أَحَداً شَيْئاً إِلَّا أَخَذُوا مِنْ دِينِهِ مِثْلَهُ[1] = "Benden sonra bir takım selâtîn ve mülûk gelecek ki, fitneler, kapılarında uyuz develerin konduğu yerler kadar sârîdir. Kimseye dîninden ona bedel bir şey almadıkça hiçbir şey vermezler."

إِذَا كَانَ أُمَرَاؤُكُمْ خِيَارَكُمْ، وَأَغْنِيَاؤُكُمْ سُمَحَاءَكُمْ، وَأُمُورُكُمْ شُورَى بَيْنَكُمْ فَظَهْرُ الأَرْضِ خَيْرٌ لَكُمْ مِنْ بَطْنِهَا، وَإِذَا كَانَ أُمَرَاؤُكُمْ شِرَارَكُمْ وَأَغْنِيَاؤُكُمْ بُخَلاءَكُمْ، وَأُمُورُكُمْ إِلَى نِسَائِكُمْ فَبَطْنُ الأَرْضِ خَيْرٌ لَكُمْ مِنْ ظَهْرِهَا[2] = "Ümerânız en iyileriniz, zenginleriniz cömerd olanlarınız, işleriniz de aranızda meşveretle olursa yerin üstü sizin için altından daha hayırlıdır. Bilakis ümerânız en kötüleriniz, zenginleriniz bahîlleriniz, işleriniz de kadınlarınıza mevdû' bulunursa yerin altı sizin için üstünden hayırlıdır."

إِنَّ اللَّهَ لاَ يَقْبِضُ العِلْمَ انْتِزَاعًا يَنْتَزِعُهُ مِنَ العِبَادِ، وَلَكِنْ يَقْبِضُ العِلْمَ بِقَبْضِ العُلَمَاءِ، حَتَّى إِذَا لَمْ يُبْقِ [375] عَالِمًا اتَّخَذَ النَّاسُ رُءُوسًا جُهَّالًا، فَسُئِلُوا فَأَفْتَوْا بِغَيْرِ عِلْمٍ، فَضَلُّوا وَأَضَلُّوا[3] = "Allâhü teâlâ ilmi kullarından birden nez' etmek sûretiyle değil, ulemânın rûhunu kabz etmek sûretiyle kabz edecektir. Nihâyet hiçbir âlim kalmayınca halk câhil bir takım kimseleri kendilerine reîs edinirler. Bunlara öteberi sorulur. Onlar da ilimleri olmadığı hâlde fetvâ verirler de hem kendileri dalâlete düşerler, hem halkı ıdlâl ederler."

إذا رَأَيْتَ العالِمَ يُخالِطُ السُّلْطانَ مُخالطَةً كَثِيرَةً فاعْلَمْ أَنَّهُ لِصٌّ[4] = "Âlimi hükûmet adamlarıyla ziyâde ihtilât eder görürsen bilmiş ol ki hayırsızdır."

Bu sütûnlar müsâid olsa bu silsileyi daha ziyâde uzatmak ve hikem-i şer'iyyenin her türlü ahvâl ve şuûnumuza nasıl muntabık olduğunu göstermek mükündür. Lâkin bu nümûne yeter. Avâm ve havâssımızın gerek ihmâl ve lâkaydîsi ve gerek evâmir-i şer'iyyeye muhâlefeti âlem-i İslâmı nasıl bir dereke-i helâke indirdiğini görüyoruz. Hastalık ma'lûm esbâb ve ileli de ehl-i besâire mekşûftur. İş hastayı müdâvâta, kitle-i İslâmın cânlanmasına, hiç olmazsa bedeninde kalan ramak-ı hayâtın intıfâsına meydân vermemeye kalıyor. Hastalıktan mes'ûl olmayan hiçbir ferdimiz yoktur. Kimsenin kimseye tahmîl-i mes'ûliyyet etmeye hakkı yoktur. كُلُّكُمْ رَاعٍ، وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، الإِمَامُ رَاعٍ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، وَالرَّجُلُ رَاعٍ فِي أَهْلِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، وَالمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ فِي بَيْتِ زَوْجِهَا وَمَسْئُولَةٌ عَنْ رَعِيَّتِهَا، وَالخَادِمُ رَاعٍ فِي مَالِ سَيِّدِهِ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ وَالرَّجُلُ رَاعٍ فِي مَالِ أَبِيهِ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ، وَكُلُّكُمْ رَاعٍ وَمَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ[5] = "Hepiniz râî yani gözetleyicisiniz. Ve raiyyenizden yani gözeteceğiniz şeyden mes'ûlsünüz. İmâm ve hâkim râîdir ve raiyyesinden mes'ûldür. Kadın kocasının evinde râîdir ve raiyyesinden mes'ûldür. Erkek ehlinin râîsidir ve raiyyesinden mes'ûldür. Hizmetkâr efendisinin mâlında râîdir ve raiyyesinden mes'ûldür. İnsan babasının mâlında râîdir ve raiyyesinden mes'ûldür. Elhâsıl hepiniz râîsiniz. Raiyyenizden mes'ûlsünüz." hadîs-i şerîfinin müfâd-ı âlîsine nazaran içimizde maddî ve ma'nevî hesâb ve münâkaşadan yakayı kurtaracak hiçbir ferd yoktur.

Cihâd ve i'lâ-yı kelimetullâh hakkındaki evâmir ve nusûsun hiçbirine nesh târî olmuş değildir. Her zamanın kendine göre cihâdı var. İ'lâ-yı kelimetullâhın turuk-ı adîdesi var. Bugün muhtâc olduğumuz cihâd cihâd-ı ilm ü ma'rifettir. Cihâd-ı hüner ve san'attır. Havze-i İslâmı tecâvüz-i a'dâya karşı hıfz u hırâsettir. Hudûd-ı İslâmı müdâfaa için gece gündüz murâbıt olarak bekçilik etmektir. Za'f-ı maddîmize göre i'lâ-yı kelimetullâh ise saâdet-i dünyâ ve ukbâmızı i'dâd eden mehâsin ve fezâil-i İslâmiyyeye temessük ve hilye-i ilm ü irfân ile tahallî ederek âlem-i medeniyyete insanlık nümûnesi göstermek ve kendimizi sevdiremesek bile –ki bu zâten mümkün değildir– hiç olmazsa etvâr u ef'âlimizi âleme meşk-ı taklîd ittihâz ettirmektir. Bunun için de silâh-ı ilim ve diyânete sarılarak evvel be-evvel cihâd-ı ekber olan cihâd-ı nefse koyulalım. Ferden ferdâ kitap ve sünnetin gösterdiği tarîk-ı müstakīm üzere tehzîb-i nefse çalışalım. İhvân-ı dînimizden bununla mükellef olmadık hiçbir ferd yok ise de İslâm ülkesinin son kal'ası olup Hudâ ne-kerde yıkılması İslâmın da maddeten ve ma'nen müstelzim-i zevâli olan Devlet-i Osmâniyye müslümanları –diğerleriyle kıyâs kabûl etmez derecede– kendilerini mükellef bilmelidirler. Zîrâ buradaki din kardeşlerimizin iyi kötü henüz bir mevcûdiyet-i siyâsiyyeleri vardır. Âlem-i medeniyyet içindeki mevki' ve ehemmiyetlerini himmet-i zâtiyyeleriyle takviye için daha ziyâde imkân ve müsâade bularak her ma'nâsınca zencîr-i esâret altında inim inim inleyen diğer ihvân-ı dîne hüsn-i misâl ve bâis-i feyz u ikbâl olabilirler.

Binâenaleyh dakīka fevt etmeksizin –zîrâ vaktimiz pek azîzdir ve âlem-i Nasrâniyyet âlem-i İslâma son darbe-i helâki vurmaya artık azmetmiş gibi görünüyor– mekteplerimizde, medreselerimizde mecâlis-i va'z u irşâdda bir müddetten beri sönmeye yüz tutan çerâğ-ı hidâyeti uyandırmak, unutulmuş bir hâle gelen hakāyık ve vesâyâ-yı şerîatı beynimizde neşr u ta'mîm etmek, nîm-mürde olan cism-i ictimâîmizi ihyâ etmek akdem-i ferâizdir. Bunun için de her şeyden evvel kalblerde şu'le-i îmânı parlatmak iktizâ eder. Îmân, mü'minin kalbine cânib-i Hak'tan ilkā olunur bir nûr-ı İlâhîdir ki târîh-i İslâmın bize naklettiği havârık-ı muvaffakıyyât hep onun mahsûl-i berekâtıdır. Hiçbir âkıl-ı munsıfın inkâr edemeyeceği mehâsin-i maddiyye ve ma'neviyyeyi câmi' ve saâdet-i dâreyni müstecmi' olan kitap ve sünnetin emrettiği mehâsin-i ahlâkı celb, mesâvî ve rezâili bizden selb edecek şey pâk ve nezîh bir akîde ve îmâna yakīn-ı tâm ile yapışmak, îmânımızı da dem be-dem takviye ve tecdîd edecek ve vezâif-i dînîyyemizi bütün teferruâtıyla beraber ihmâl ve imhâl vâkı' olmaksızın icrâ etmektir. Bütün ef'âl ve harekâtımız bir inkıyâd-ı dindârâne ile şer'-i şerîfe mutâbık olmalıdır. Yaptığımız şeyleri velev ki kendi emr-i maâşımıza, menfaat-i zâtiyyemize tealluk etsin emr-i İlâhîye tevfîk ederek ibâdet bilelim. Bu düstûru re'sü'l-mâl-i saâdet ittihâz ve فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتّٰى يُحَكِّمُوكَ فيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فى اَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْليمًا[6] = … "Hayır, senin Rabbine kasem olsun ki bunlar kendi aralarında tahaddüs eden ihtilâfâtta seni hakem yapmadıkça, ondan sonra da senin hükmünden dolayı nefislerine harec ve sıkıntı ârız olmaktan külliyen âzâde olmadıkça, kalbleri tamâmen

[1] Suyûtî, *Câmiu's-Sagîr,* 7049.
[2] Tirmizî, *Sünen,* Ebvâb'ü'l-Fiten (2266)
[3] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-İlm, 34.
[4] Suyûtî, *Câmiu's-Sagîr,* 1513.
[5] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Cum'a, 10.
[6] Nisâ, 4/65.

teslîm ve inkıyâd etmedikçe îmân etmiş olmazlar." âyet-i kerîmesinin ta'rîf ve teşrîh ettiği teslîm ve inkıyâdı hâsıl etmekle beraber şer'-i şerîfin bizden istediği ahlâk-ı cemîle ile tahalluk edersek ahvâlimizin az zaman içinde diğergûn olacağı ve berât-ı necât ü felâhımızın yedimize verileceği muhakkaktır.

Şer'-i Muhammedînin sağlam bir îmân ve İslâm'dan sonra bizden istediği başlıca ahlâk-ı marzıyye şunlardır: Vera', takvâ, âlâ'-i İlâhiyyeyi ve şuûn-ı kevni tefekkür, ihlâs, tevekkül, hilm, hayâ, tevâzu' ile beraber vakār u sekînet, hiçbir ni'meti istısgār etmeyip Allah'a ve lutfunu gördüğümüz ibâdullâha şükür, ziyâde-i ni'meti Cenâb-ı Hakk'ın lutf u fazlından taleb, mesâib ve mehâlike ve müşkilü'l-husûl işlere karşı sarsılmaz bir sabr u metânet, mahrûmiyetten yılmaz bir kanâat, sıdk, emânet, istikāmet, incâz-i va'd, hamiyet (ki mûcib-i hürmet olan şeylere tecâvüz vukūunda galeyân etmektir), gayret (ki ırz ve nâmûsunu, mehârimini kıskanmaktır), mürüvvet ve merdânegî, kazm-ı gayz, bize karşı taksîri olanları afvetmek, i'tizâr edenlerin özürlerini kabûl etmek, nâsa müdârâ (müdâhene değil, hoş geçinmek demektir.), nasîhat (ki hayırhâhlık demektir), kabûl-i nush, herkese menzilesine göre lâyık olduğu muâmeleyi etmek, mâlâ-ya'nîyi terk, cidâl ve husûmeti terk, ihvân-ı dînimizin meâyibini setr, sıla-i rahm, zuafâ ile eytâm ve erâmile ve ihtiyârlara merhamet, azmettiğimiz bir emr-i hayrı başarmaya bezl-i mechûd, sû'-i avâkıbdan havf u ihtirâz ve bütün a'mâl-i kalbiyye ve bedeniyyemizin nâzımı olmak üzere elimizden gelen ve gelmeyen iyilikleri kendimiz kadar ihvânımıza şâyeste görecek büyük bir hüsn-i niyyet ve hatarât-ı kalbimize varıncaya kadar bütün a'mâl ü ef'âlimizi intikād edecek şiddetli bir muhâsebe-i nefs … ilh.

Küfür ile sû'-i i'tikāddan ve kebâir-i zünûbdan sonra bizi nehyettiği başlıca ahlâk-ı mezmûme de şunlardır: Riyâ ve süm'a, izlâl-i nefs, temelluk, ucb, tekebbür, gazab, bağzâ' (ki katîa-i rahmdır.), bağy, zulüm, tama', hırs, hased, hıkd, gadr, hadîa ve hıyânet, tecessüs, siâyet, mekr u hadîa, ızrâr, kizb, bühtân, yalan yere yemîn, gıybet, iki yüzlülük, nemîme (koğuculuk), müslimi tahkīr, müslimi ta'yîb (ayıplamak), müslimi tervî' (korkutmak), töhmet, isrâf ve tebzîr, buhl, hubb-i medh, sû'-i zan, şemâtet (başkasının musîbetine sevinmek), taammuk **[376]** (her şeyin en iyisini yapacağım diye hiçbir şey yapmamak), tekellüf (ehemmiyetli işi bırakıp zahmetli ve ehemmiyetsiz işlerle uğraşmak), acele, mâlâ-ya'nî ile iştigāl, durup dururken kendini belâlara, töhmetlere ma'rûz kılmak, teşedduk (tab'an fasîh olmadığı hâlde avurt çatlatarak fesâhat taslamak), tefehhuk (çok iyi söyleyeceğim diye elfâzı bir i'tinâ ve edâ-yı mahsûs ile ağzından çıkarmak ki evvelkisi gibi bunu da ekser hutabâmız yapıyor), asabiyet, âbâ ile tefâhur, izâ'-i câhiliyyet ile teazzî (ki kavm u kabîle ile tefâhurdur.), ötekine berikine rû-be-rû meddâhlık, suhriyye ve istihzâ, mirâ' ve cidâl, husûmet, fuhuş ve sebb, her kime olursa olsun la'net, bunların kâffesine vesîle olan mütâbaat-i hevâ … ilh.

Şerîat fezâil-i ictimâiyye ve medeniyye sâhibi olmak için bizi yalnız bunlarla mükellef etmiyor. Binâ-yı ictimâîmizi yıkılmaz esâslar üzerine kurmak için uhuvvet-i İslâmiyyeyi uhuvvet-i nesebiyyeye tafdîl etmiş ve Fahr-i Kâinât sallâllâhu aleyhi ve sellem efendimiz (الْمُؤْمِنَ لِلْمُؤْمِنِ كَالْبُنْيَانِ يَشُدُّ بَعْضُهُ بَعْضًا)[1] = "Mü'minler yekdiğere nisbeten duvar taşları gibidir. Birbirini tutarlar." ve (الْمُؤْمِنُونَ كَرَجُلٍ وَاحِدٍ، إِنْ اشْتَكَى رَأْسُهُ اشْتَكَى كُلُّهُ، وَإِنْ اشْتَكَى عَيْنُهُ اشْتَكَى كُلُّهُ)[2] = "Mü'minler tek bir adama benzerler ki başı ağrısa bütün vücûdu muztarib olur, gözü ağrısa yine bütün vücûdu muztarib olur" gibi ehâdîs-i şerîfe ile bütün mü'minleri bir tek binâya ve bir tek cesede teşbîh buyurmuş olduklarından uhuvvetin levâzımından olan "ıslâh-ı zâtü'l-beyn" ile "teâvün ve tenâsur" ve umûr-ı âmme ve hâssayı "meşveret"le takrîr ve "emr-i bil-ma'rûf" ile "nehy-i ani'l-münker" gibi husûsât da ehemmiyetce en büyük mertebeyi ihrâz ederler. Bütün müslümanlar ferden ferdâ umûmun hâdimi olmakla, umûr ve şuûn-ı âmmeyi ıslâh ve takvîm etmekle mükelleftirler. Dîn-i İslâm'da âmmenin fayda veya zararına tealluk eden husûsâtta "Neme lâzım?" demenin yeri yoktur. (مَنْ أَصْبَحَ وَهَمُّهُ غَيْرُ اللهِ فَلَيْسَ مِنَ اللهِ، وَمَنْ أَصْبَحَ لَا يَهْتَمُّ لِلْمُسْلِمِينَ فَلَيْسَ مِنْهُمْ)[3] = "Her kim en ziyâde düşündüğü, en ziyâde bâis-i ihtimâmı Allah'ın gayri oluverirse Allah'a nisbeti yoktur. Her kimin müslümanların ahvâl ve şuûnu kendisine derd olmaz olursa onlardan değildir" hadîs-i şerîfinin müslimîni i'zâz ve takviyeye mâllarıyla, bedenleriyle, lisân ve kalemleriyle çalışmakta tehâvün gösterenlere ne müdhiş tevbîh olduğu iyice düşünülsün.

Elhâsıl fırsatı fevt etmeksizin "dâire-i İslâm dâhilinde teceddüdât"ımızı icrâya müsâraat edelim. Zîrâ hayrâta müsâraatla me'mûruz. Silâh-ı diyânetle, silâh-ı ahlâk ile, silâh-ı ilim ile, silâh-ı san'atla, silâh-ı ticâretle, silâh-ı felâhatla kendimizi techîz edelim. Durmayıp çalışmak bizden, fevz ü necât da kendi dîninin hâmîsi olan Allâh-ı zü'l-celâlden. (إِنْ تَنْصُرُوا اللهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ)[4]

Ahmed Naim

[1] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü's-Salât, 87.
[2] Ahmed İbn Hanbel, *Müsned,* 18393.
[3] Beyhâkî, *Şu'abu'l-Îmân,* Bombay, 2003, c. 13, s. 155, nu: 10102.
[4] Muhammed, 47/7.

SUÂL - CEVAP

Muallim Atâ Efendi'nin İkinci Suâline Cevap

Suâl: Hızır hakkında hakîkat nedir?

Cevap: Hızır'ın (aleyhisselâm) isminde, sebeb-i telkībinde, nesebinde, asrında, nübüvvetinde, hayatında ulemâ-yı ümmet arasında ihtilâf vardır.

Evvelâ isminde ihtilâf vardır: Vehb bin Münebbih: İsmi Belyâ'dır diyor; Ebû Hâtim es-Sicistânî: İsmi Hızırûn'dur diyor. Bazıları Eremyâ, bir kısmı Âmir, Muammer, diğer biri

Elyesa' diyor. Hatta isminin Ahmed olduğuna bile kāil olan vardır. Meşhûr olan ismi Belyâ'dır.

Sâniyen sebeb-i telkībinde ihtilâf vardır: Hızır hâ'-i mu'cemenin fethi ve zâ'-i mu'cemenin kesriyle Belyâ'nın lakabıdır. Hâ'nın kesri ve fethi ile beraber zâd'ın iskânı da câizdir. Belyâ'nın Hızır ile telkībi bazılarınca üzerinde oturduğu ot yeşil yeşil ihtizâz ettiğinden nâşîdir. Bazılarınca Belyâ güzelliğinden, yüzünün parlaklığından nâşî Hızır lakabını almıştır. İbni Hacer-i Askalânî kavl-i evveli, Hattâbî kavl-i sânîyi tercîh ediyor. Kavl-i sânî ercahtır. Belyâ'nın lakabı ismine galebe etmiş, ismi unutulmuştur. Hızır'ın künyesi bil-ittifâk Ebu'l-Abbâs'tır.

Sâlisen nesebinde ihtilâf vardır. Bazılarına göre Hazret-i Âdem'in sulbî oğludur. Bu kavil metrûktür. Bir kısmına göre Kābil bin Âdem'in (aleyhisselâm) oğludur, bu kavil de makbûl değildir; Vehb bin Münebbih'e göre Belyâ bin Milkân bin Fâli' bin Şâlih bin Âbir bin Erfahşed bin Sâm bin Nûh (aleyhisselâm)'tur, İsmail bin Ebî Üveys'e göre Hızır: Ma'mer bin Mâlik bin Abdillâh bin Nasr bin el-Ezd'dir. Diğer bir kavle göre Hızır: Hızırûn bin Amâîl bin en-Nûr bin el-Ays bin İshâk bin İbrahim (aleyhisselâm)'dir. Bazılarınca Hazret-i Hârûn'un (aleyhisselâm) sıbtındandır. Bu kavil baîddir. İbni İshâk'a göre Hızır: İremyâ bin Halkıyâ'dır. İbni Cerîr bu kavli reddediyor. İbni Ebî Lehîa'dan mervî olduğuna göre Fir'avn'ın kızının oğludur. Hatta Fir'avn'ın sulbî oğludur diyen bile vardır. İbni Şûdî'den veled-i Fars'dan olduğu mervîdir; bazılarınca Hazret-i İbrâhîm'e îmân edip onunla beraber Bâbil diyârından hicret edenlerden birinin oğludur. Bir kısmı da Hazret-i Âdem'in dördüncü oğludur diyor. İlyâs'ın birâderi olduğuna ve pederi ismi Mâlik olduğuna kāil olanlar da vardır. Bazılarınca pederi Fârisî, vâlidesi Rûmiye veyahud bilakis pederi Rûmî, vâlidesi Fârisiyedir. Nesebini ta'yîn pek güçtür.

Râbian, asrında ihtilâf vardır. İbni Cerîr et-Taberî Hızır'ı Feridûn eyyâmında olduğunu hikâye ediyor. Bazıları Hazret-i İbrahim zamanında bulunan Zülkarneyn'in vezîri idi diyor. Zülkarneyn bir kavle göre Feridûn olmakla iki kavil birleşmiş oluyor. Diğer bir kavle göre Hazret-i Süleyman (aleyhisselâm) asrında; bazılarınca Güştasb bin Lehurasib zamanındadır. Bir tâifeye göre Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm) asrındadır. Kavl-i sahîh Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm) asrında olmasıdır. *Kur'ân-ı Kerîm*'de Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm) ile kasasları haber verilen ve [1](فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا) nazm-ı celîli ile ulüvv-i kadri beyân buyurulan **[377]** abd-i sâlih, cumhûr-ı müfessirîn kavline ve ehâdîs-i sahîhanın delâletine göre, Hızır (aleyhisselâm)'dır.

Bazılarınca *Kur'ân-ı Kerîm*'de zikrolunan zât Hızır olmayıp başka bir âlimdir. Bazılarınca Hızır ile kasasları beyân olunan Mûsâ Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm) olmayıp belki Mûsâ bin Mîşâ bin Yusuf bin Ya'kub bin İshâk bin İbrahim (aleyhisselâm)'dır ki birinci Mûsâ'dır ve nebîdir, Hazret-i Yusuf'un hafîdidir. Nitekim Nevfâ el-Bikâlî buna kāildir. Fakat *Sahîh-i Buhârî*'de beyân olunduğuna göre sâhib-i Hızır olan Mûsâ Hazret-i Mûsâ (aleyhisselâm)'dır ki pederi İmrân olup Lâvî bin Ya'kub esbâtındandır.

[1] Kehf, 18/65.

Hâmisen nübüvvetinde ihtilâf vardır: Bir kısmına göre [2](وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ اَمْرِى) nazm-ı celîli mûcebince Hızır (aleyhisselâm) nebîdir. Nitekim Sa'lebî nebî olduğuna kāildir. Nübüvvetine kāil olanlar mürsel olmasında ihtilâf ediyorlar. İbni Abbâs ve Vehb bin Münebbih'ten gelen esere göre nebiyy-i gayr-i mürseldir. İsmail bin Ebî Ziyâd ve Muhammed bin İshâk'tan gelen esere göre hem nebî, hem mürseldir. Kavmine irsâl olunmuştur. İbnü'l-Cevzî bu kavle yardım ediyor. Sûfiyyeden bir cemâate göre, Hanâbile'den Ebû Ali bin Ebî Mûsâ'ya göre, Ebûbekir bin el-Enbârî'ye, Kuşeyrî'ye göre Hızır: Velîdir. Mâverdî üçüncü bir kavil olmak üzere Hızır'ın melâikeden bir melek olduğunu beyân ediyor; bazılarınca Benî İsrâîl'den veya ebnâ'-i mülûkten idi, tezehhüd ederek târik-i dünyâ oldu. Ebü'l-hattâb: Melek midir? Nebî midir? Abd-i sâlih midir? bilemiyoruz diyor. Ekser kavle göre Hızır velîdir.

Sâdisen hayatında ihtilâf olunmuştur: Ulemâdan bir tâifeye, sûfiyye ve zühhâda göre Hızır ber-hayâttır.

Muhakkıkīn-ı ulemâya, eslâftan bir cemâate, ekser ehl-i hadîse göre Hızır vefât etmiştir. Nitekim Buhârî, Ebû Hayyân, Ebü'l-Hattâb İbrahim el-Harbî, İbnü'l-Münâdî, İbnü'l-Cevzî, Ali bin Mûsâ er-Rızâ, Ebü'l-fazl el-Mursî, Ebû Tâhir el-İbâdî, Ebû Ya'lâ el-Hanbelî, Ebûbekir bin el-Arabî, Ebûbekir bin en-Nakkāş, Şeyhülislâm el-Harrânî ve sâir muhakkıkīn hayât-ı Hızır'ı inkâr ediyorlar.

Hayât-ı Hızır hakkında hiçbir hadîs-i sahîh yoktur.

1- Dârekutnî, "Revvâd bin el-Cerrâh an-Mukātil bin Süleyman ani'd-Dahhâk an-ibni Abbâs" tarîkı ile İbni Abbâs'tan zamân-ı ricâle kadar ber-hayât olduğunu naklediyor ise de usûl-i hadîse vâkıf olanlara ma'lûm olacağı vechile ehl-i ilim arasında bu tarîk tarîk-ı vâhîdir, şâyân-ı ihticâc değildir. Revvâd: Zaîf, Mukātil: Metrûktür, Dahhâk da İbni Abbâs'tan işitmemiştir.

2- Hızır ile İlyâs'ın (aleyhimesselâm) her sene mevsimde ictimâ' etmelerini, Hızır'ın denizde, İlyâs'ın karada olduğunu beyân eden hadîs de sahîh değildir. Ruvâtında Abdurrahîm bin Vâkıd, Ebân vardır. Her ikisi de metrûktür. Eğer ictimâ' sahîh olsa İlyâs (aleyhisselâm)'ın da ber-hayât olması lâzım gelir. Halbuki İlyâs (aleyhisselâm)'ın ber-hayât olmasına ehl-i ilimden bir ferd kāil değildir.

3- Ukaylî'nin beyânı üzerine: "Abdullâh bin Mugīre an-Sevr an-Hâlid an-Ka'b" tarîkı ile Ka'b'dan [3](الخضر على منبر من نور بين البحر الأعلى والبحر الأسفل) = "Hızır Bahr-i A'lâ ile Bahr-i Esfel beyninde nûrdan bir minber üzerindedir" sözü mervî ise de Abdullâh bin Mugīre münkerü'l-hadîstir. Ukaylî onlar hakkında aslı olmayan şeyi tahdîs eder diyor.

4- İbni Şâhîn'in "Dört nebî ber-hayâttır, ikisi semâda, ikisi arzdadır. Semâda olanlar Îsâ ile İdrîs, arzda olanlar Hızır ile İlyâs (aleyhimesselâm)'dır." meâlindeki rivâyetin senedi zaîftir. Ehl-i ilimce şâyân-ı ihticâc değildir.

5- Nebiyy-i Efham (sallâllâhu aleyhi ve sellem) efendimiz hazretleri ile Hızır'ın ictimâı ve müşârunileyhin Ehl-i Beyt'e ta'ziyeye gelmesi hakkında İbnü Abdi'l-Berr'in temhîdde zikr ettiği hadîs eimme-i hadîsten Ebü'l-Hattâb'ın tahkīkı

[2] Kehf, 18/82.

[3] İbn Hacer el-Askelânî, *el-Isâbe,* Beyrut, 1415, c. 2, s. 251.

vechile mevzû'dur. Bu hadîs "Abdullâh bin el-Muhriz an-Yezîd bin el-Esamm an-Ali" tarîkı ile beyân olunuyor. İbnü'l-Muhriz metrûktür. *Müslim*'in tahrîci vechile İbnü'l-Mübârek İbnü'l-Muhriz hakkında (فلما رأيت كانت بعرة احب الى منه) demiş, necâseti görmeyi İbnü'l-Muhriz'i görmeye tercîh etmiştir. Hızır'ın Mûsâ (aleyhisselâm)'dan başka bir nebî ile ictimâı sâbit değildir.

6- İbni Ebi'd-Dünyâ'nın "Mekhûl an-Enes" tarîkı ile tahrîc ettiği İlyâs (aleyhisselâm)'ın Fahru'l-Mürselîn efendimiz hazretleriyle ictimâı hadîsi de Ebü'l-Hattâb'ın tahkîkı vechile mevzû'dur.

İmâm Ahmed'den, Yahya bin Maîn'den, İshâk bin Râheveyh'ten, Ebû Zer'iyye'den bu hadîs tekzîb olunmuştur.

Muhakkıkîn-ı ulemânın senedlerini, delîllerini beyân edelim:

1 – Ebûbekir en-Nakkāş *Tefsîr*inde Ali bin Mûsâ er-Rızâ ile, Muhammed bin İsmail el-Buhârî'den Hızır'ın vefât ettiğini naklediyor.

2- İmâmü'l-muhaddisîn Muhammed bin İsmail el-Buhârî Hızır'ın vefât ettiğini şu hadîs ile istidlâl ediyor: [1](أَرَأَيْتَكُمْ لَيْلَتَكُمْ هَذِهِ، فَإِنَّ رَأْسَ مِائَةِ سَنَةٍ مِنْهَا، لاَ يَبْقَى مِمَّنْ هُوَ عَلَى ظَهْرِ الأَرْضِ أَحَد – رواه البخارى) Hadîs-i şerîf mûcebince Fahr-i Rusül efendimizin hadîs-i şerîfi îrâd ettiği târîhinden i'tibâren yüz sene sonra[2] yeryüzünde hiçbir ferd bâkī kalmayacaktır. İmâm-ı Buhârî'den Hızır ile İlyâs'ın ber-hayât oldukları sorulmuş, müşârunileyh "Nasıl olur?" cevabını vermiştir.

3- Ebû Hayyân *Tefsîr*inde: Cumhûra göre Hızır vefât etmiştir, diyor. Ebü'l-fazl el-Mursî'den de Hızır'ın vefât ettiğini naklediyor. Çünkü Hızır ber-hayât olsaydı her hâlde Nebî-i Zî-şân efendimize gelmesi, ona îmân etmesi, ittibâ' eylemesi lâzım gelecek idi. **[378]** Çünkü [3](وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ أَنَّ مُوسَى كَانَ حَيًّا، مَا وَسِعَهُ إِلَّا أَنْ يَتَّبِعَنِى – رواه احمد) Hadîs-i şerîfi mûcebince Mûsâ aleyhisselâm sağ kalsa idi Nebî-i Zî-şân sallâllâhu aleyhi ve sellem efendimize ittibâ' edecek idi. Nasıl olur, Hızır aleyhisselâm sağ kalır da Peygamberimize ittibâ' etmez. Hızır sağ olsaydı Peygamberimizin râyet-i saâdeti altında mücâhede edecek, salât-ı Cum'a ve cemâate hâzır olacak idi.

4- Bazılarına göre her zamanın bir Hızır'ı vardır. Hızır nakîb-i evliyâdır. Bir nakîb vefât eder ise onun yerine diğer bir nakîb ikâme olunur. Bu nakîbe Hızır derler.

Bu kavil sûfiyyeden bir cemâat arasında mütedâvildir. Fakat İbni Hacer-i Askalânî'nin tahkîkı vechile da'vâ bilâ-delîldir.

5- Ebü'l-Hattâb: Hayât-ı Hızır hakkında vârid olan âsârın hiçbiri ehl-i naklin ittifâkı ile sahîh değildir diyor.

6- Ebû Tâhir bin el-İbâdî: Hızır sağ olaydı Nebî-i Zî-şân efendimize gelir idi, diyor.

7- Ebû Ya'lâ bin el-Ferrâ[4] da: Bazı ashâbımızdan Hızır'ın vefâtı sorulmuş, "Evet vefât etti" cevabı verilmiştir, diyor.

8- İbni Cevzî hem hadîs-i şerîf, hem âyet-i kerîme ile Hızır'ın vefât ettiğini isbât ediyor.

(Birinci Hadîs): (وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ – الحديث؛ رواه احمد)'dir. Bu hadîs-i şerîften istidlâlin sûreti ânifen beyân olunmuştur.

(İkinci Hadîs): [5](اللهُمَّ إِنْ تُهْلِكْ هَذِهِ الْعِصَابَةَ مِنْ أَهْلِ الْإِسْلَامِ لَا تُعْبَدْ فِي الْأَرْض – رواه البخارى)'dir. Hadîs-i şerîfi Fahru'l-Enbiyâ efendimiz yevm-i Bedir'de îrâd etmişlerdir. Bedir'de Hızır yok idi. Eğer o gün ber-hayât olsaydı her hâlde şu umûma dâhil olacak idi. Çünkü Hızır aleyhisselâm şübhe yok ki âbiddir.

Âyet: [6](وَإِذْ أَخَذَ اللهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ–الى قوله تعالى: وَلَتَنْصُرُنَّهُ) nazm-ı celîlidir. Nazm-ı celîl bi'set-i celîlede ber-hayât olan nebî her hâlde habîb-i Hudâ Muhammed el-Mustafâ efendimiz hazretlerine îmân edecek, yardım edecek idi. Hızır ahd-i saâdette mevcûd olaydı huzûr-ı risâlete gelir, eli ile, lisânı ile yardım eder, râyet-i saâdet altında mücâhede eder idi.

9- Ebü'l-Hasen bin el-Münâdî, İbrahim el-Harbî'den Hızır'ın vefât ettiğini naklediyor, kendisi de cezmen kāil oluyor; ekser mugfilîn Hızır'ın hayatına kāildir.

Bu bâbdaki ehâdîs-i merfûa vâhîdir, Ehl-i Kitâb sened olamaz diyor. [7](وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ) nazm-ı celîli ise Nebiyy-i Zî-şân efendimiz hazretlerinden evvel hiçbir beşerin muhalled olmadığını ve bu vechile Hızır'ın vefât ettiğini isbât ediyor.

10- *Tefsîr-i İsfahânî*de Hasen-i Basri'den Hızır'ın vefât ettiği rivâyet olunmuştur.

11- Şeyhülislâm el-Harrânî *Minhâcü's-Sünne'*de muhakkıkīn-ı ulemâ ile Hızır'ın (aleyhisselâm) vefât ettiklerine kāildirler. Allâh ile mahlûkāt arasında halkı, rızkı, hidâyeti, nusreti husûsunda beşerden hiçbir ferd vâsıta değildir. Rusül-i kirâm ancak teblîg-ı risâlette vâsıtadırlar. Saâdet ancak tâat-ı rusül ile hâsıldır. Halkı, rızkı, hidâyeti, nusreti, Allâh takdîr eder. Bu ise rusülün hayatına, bekāsına tevakkuf etmez diyor.

Elhâsıl muhakkıkīn-ı ulemâ, eâzım-ı muhaddisîn Hızır'ın vefâtına kāil oluyorlar. Bu husûsta âyât-ı kerîme ve ehâdîs-i şerîfeden beş delîl îrâd ediyorlar:

1- [8](وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْد – صدق الله العظيم)

2- [9](وَإِذْ أَخَذَ اللهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِ وَلَتَنْصُرُنَّهُ – صدق الله العظيم)

3- [10](أَرَأَيْتَكُمْ لَيْلَتَكُمْ هَذِهِ، فَإِنَّ رَأْسَ مِائَةِ سَنَةٍ مِنْهَا، لَا يَبْقَى مِمَّنْ هُوَ عَلَى ظَهْرِ الأَرْضِ أَحَدٌ – رواه البخارى؛ صدق رسول الله)

4- [11](وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ أَنَّ مُوسَى كَانَ حَيًّا، مَا وَسِعَهُ إِلَّا أَنْ يَتَّبِعَنِي –رواه احمد؛ صدق رسول الله)

5- [12](اللهُمَّ إِنْ تُهْلِكْ هَذِهِ الْعِصَابَةَ ... لَا تُعْبَدْ فِي الْأَرْض – رواه البخارى؛ صدق رسول الله)

Hızır'ın bekāsı zâten kānûn-ı tabîate, hayat hakkındaki sünnet-i İlâhiyyeye muhâliftir. Fi'l-vâkı' verâ-i tavr-ı tabîatte

---

1 Metinde son kısım (سنة لايبقى على وجه الارض احد) şeklinde yazılmıştır. Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-İlm, 41.

2 Son üç kelime orijinal 391. sayfadaki tashih sebebi ile girilmiştir.

3 Ahmed İbn Hanbel, *Müsned,* 15156.

4 391. sayfadaki tashih sebebi kelime değiştirilmiştir.

5 Metinde Buhârî hadisi olarak yazılmışsa da bulunamamıştır. bkz. Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-Cihad, 18.

6 Âl-i İmrân, 3/81.

7 Enbiyâ, 21/34.

8 Enbiyâ, 21/34.

9 Âl-i İmrân, 3/81.

10 Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-İlm, 41.

11 Ahmed İbn Hanbel, *Müsned,* 15156.

12 Metinde Buhârî hadisi olarak yazılmışsa da bulunamamıştır. bkz. Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-Cihad, 18.

hârik-ı âde mümkün ise de her hâlde onu nass-ı kātı' ile isbât eylemek elzemdir. Yoksa nass-ı kātı' bulunmayan havârik-ı âde Müslümanlık'ta kabûl olunamaz. Dünyâda ara sıra görülüp gözden nihân olan hiçbir beşer yoktur. Hızır hikâyelerine gelince bunların menşei ya sûfiyyeye göre her asırda bulunup nakîb-i evliyâ olan ve Hızır nâmını alan zât ile cereyân eden muhâveredir; yahud sûfiyyenin kabûl ettikleri âlem-i misâldeki muhâveredir. Nitekim Kâtip Çelebi *Mîzânü'l-Hak*'ta şöyle beyân ediyor: Meşâyih-ı kirâmın âlem-i gaybda nice seyr ü sülûkü ve rûhâniyet ile muâmelesi vardır ki onlar mertebesinde olmayanlara müyesser değildir.

Bu gibi hikâyât nusûs-ı kat'iyyeye, delâil-i akliyyeye, aslâ ve kat'â müzâhim ve muârız olamaz. Hızır'ın vefâtı hakkında rivâyet olunan [1](رحم الله أخي الخضر لو كان حيا لزارني) hadîsi İbni Hacer-i Askalânî'nin tahkîkı vechile sâbit değildir. Artık Hızır'ın hayatından ümîd kat' etmelisiniz. Hızır aleyhisselâm irtihâl-i dâr-ı na'îm etmişlerdir. [2](وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ)

İzmirli İsmail Hakkı

* * *

[379] TEFSÎR-İ ŞERÎF

İSLÂMİYET VE TEADDÜD-İ ZEVCÂT

– 5 –

Bundan evvelki makālede yazdığımız vechile teaddüd-i zevcât İslâmiyet'te me'mûrun-bih değil, belki me'zûnün-fîhdir; Frenklerin, Frenk mukallidlerinin, dinden bî-haber câhillerin, hevâ-perestlerin anladıkları gibi; *Kur'ân* alelıtlâk teaddüd-i zevcât ile âmir değildir. *Kur'ân*'da alelıtlâk teaddüd-i zevcât ile emir değil, belki bundan –mutlak bir teaddüdden– sarâhaten nehiy vardır. İşte müsâade-i teaddüdü gösteren âyet-i kerîme ile mâ-kablindeki âyet-i celîle:

وَاٰتُوا الْيَتَامٰى اَمْوَالَهُمْ وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَهُمْ اِلٰى اَمْوَالِكُمْ اِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا. وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِى الْيَتَامٰى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ذٰلِكَ اَدْنٰى اَلَّا تَعُولُوا. وَاٰتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَىْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا.[3]

Bu âyetler sûre-i Nisâ'ya mensûbdur; Bu sûre-i celîlede (وَاعْبُدُوا اللهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا)[4] âyetine kadar olan âyetler ile tekmîl, ehl ü ıyâl, akrabâ, zevc ve zevceye müteallik olan ahkâm-ı şer'iyye beyân edilmektedir. Bunun içindir ki sûre-i celîlenin evvelinde insanların nefs-i vâhideden halk olunduğu beyân buyurularak insanlar arasındaki uhuvvet-i umûmiyyeye, karâbete işâret buyuruldu. Bundan sonra cenâb-ı Hak insanlardan yetâmâ, kadınlar … gibi zaîf olanların hukūkunu beyâna şürû' ederek bunların hukūkunun iltizâm edilmesini emreyledi. İşte bu âyet-i kerîmelerin birincisi de doğrudan doğruya yetîmlere, ikincisi yetîmler münâsebetiyle kadınlara tealluk ediyor. Yahud bazılarının dedikleri vechile birinci âyet doğrudan doğruya emvâl-i eytâma, ikinci âyet bil-asâle yetîmlerin nefsine, bit-teba' de emvâline tealluk etmektedir. Binâenaleyh buradan müstefâd olan cevâz-ı teaddüd, bir hükm-i müstakil olmak üzere değil, belki bit-teba' ve bil-münâsebe zikredilmiştir.

Âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlüne gelince: Müfessirînin beyânına göre birince âyetin sebeb-i nüzûlü Benî Gatafân'dan bir zâttır; bu zâtın taht-ı vesâyet ve velâyetinde bir yetîm –ki amcasının oğlu idi– bulunuyordu. Yetîm sinn-i rüşde bâliğ olduğu gibi kendine âid olan mâlı istedi ise de amcası olan zât vermekten imtinâ' eyledi. Bunun üzerine (وَاٰتُوا…) âyet-i kerîmesi nâzil oldu. Evvelce mâlı vermekten imtinâ' eden zât âyet-i kerîmeyi işitince (نعوذ بالله من الحوب الكبير) diyerek yetîmin mâlını kendisine verdi.

Müfessirîn-i kirâm hazerâtından Şeyh Muhammed Abduh merhûm diyor ki: "Cenâb-ı Hak bu âyet-i kerîmede mâllarını yetâmâya vermekle emrediyor ki bundan maksad, yetîmlerin mâlını yalnız kendilerine verip, onların mâlından hiç kimsenin ekl etmemesidir. Binâenaleyh sinn-i rüşde bâliğ oluncaya kadar kisve ve nafakalarına lâzım gelen mebâliğ sarf olunur, geriye terâküm eden şey de sinn-i rüşde bâliğ olunca kendisine teslîm edilir, yetîmin mâlından gerek velîsinin, gerek başkalarının hiçbir sûretle istifâde etmeleri câiz değildir. O hâlde âyet-i kerîmeden maksad yetîmin mâlını muhâfaza ve o mâldan yalnız yetîmin intifâ' eylemesidir; çünkü yetîm zaîf olduğu cihetle mâlını hıfz etmeye, hukūkunu müdâfaaya kādir değildir."

Zâten bu, âyet-i kerîmenin ma'nâsından sarâhaten anlaşılmaktadır. Çünkü Cenâb-ı Hak (وَاٰتُوا الْيَتَامٰى اَمْوَالَهُمْ) = "Yetîmlere mâllarını verin!" buyurduktan sonra (وَلَا تَتَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ) = "Helâli bırakıp da harâm ile (kendi mâlınızı sarf etmeniz mübâh olan yerlerde yetîmin mâlıyla) temettu' etmeyin." buyuruyor.

Müfessirîn, buradaki (خبيث)'i harâm ile (طيب)'i de helâl ile tefsîr ettikten sonra diyorlar ki: İnsanın kendi mâlı ile temettü' etmesi, meşrû' olan yerlerde mübâhtır; eğer bu gibi yerlerde kendi mâlı ile intifâ'lanmayı bırakıp da yetîmin mâlı ile intifâa kalkarsa helâle mukābil harâmı irtikâb etmiş olacağından menhîdir. Kendi mâlını sarf etmesi lâzım gelen yere yetîmin mâlını sarf etmesi câiz olmadığı gibi yetîmin mâlını kendi mâlına karıştırarak yemesi de câiz değildir. İşte âyet-i kerîmenin nihâyeti olan (وَلَا تَأْكُلُوا اَمْوَالَهُمْ اِلٰى اَمْوَالِكُمْ اِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا) = "Yetîmlerin mâlını kendi mâlınıza zammederek dahi yemeyin; çünkü bu (yetîmin mâlını kendi mâlı ile karıştırıp yemek, yahud kendi mâlını sarf etmesi mübâh olan yere yetîmin mâlını sarf edip de helâle mukābil harâmı irtikâb eylemek) pek büyük günâhtır."

Görülüyor ki: Birinci âyet-i kerîme ile beyân edilen hüküm zamân-ı câhiliyyette yetîmler hakkında revâ görülen zulüm ve haksızlığı tamâmıyla men' ederek onların hukūkunu sıyânet etmekten ibârettir.

İkinci âyet-i kerîmeye gelince, bunda da deniliyor ki. (وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا فِى الْيَتَامٰى فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنٰى وَثُلٰثَ وَرُبَاعَ فَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً اَوْ مَا مَلَكَتْ اَيْمَانُكُمْ ذٰلِكَ اَدْنٰى اَلَّا تَعُولُوا. وَاٰتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً فَاِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَىْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ هَنِيئًا مَرِيئًا) = "Eğer yetîmler hakkında adâlet edememekten korkarsanız yetîm olmayıp da sizin için tayyib, helâl olan kadın-

[1] Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ,* 1370.
[2] Enbiyâ, 21/34.
[3] Nisâs, 4/2-4.
[4] Nisâs, 4/36.

lardan ikişer, üçer, dörder aded tezevvüc edin; eğer bunlar arasında da adâlet edememekten korkarsanız birden ziyâde almayın, yahud elinizde bulunan câriye ile iktifâ edin! Bu cihet zulüm ve cevrde bulunmamanıza daha yakındır. (Eğer böyle yaparsanız zulüm ve cevrden kurtulursunuz.) Kadınlara, üzerinize vâcib olan mehr-i müsemmâyı verin! Eğer onlar rızâlarıyla mehirlerinden size verirlerse onu istediğiniz gibi yiyiniz."

Birinci âyet yetîmlerin mâlı hakkında olduğu gibi bu âyet-i kerîmede de **[380]** bir yetîm zikrolunuyor, ondan sonra şöyle yapın, böyle yapın deniyor. Binâenaleyh bu âyet-i kerîmeden de maksad-ı İlâhî ne olduğunu anlamak için âyetin sebeb-i nüzûlünü bilmekliğimiz icâb ediyor.

Âyet-i kerîmenin sebeb-i nüzûlü hakkında müteaddid kaviller var ise de netîce i'tibârıyla hepsi bir yere varıyor. *Sahîhayn'*da, *Sünen-i Nesâî*'de, *Beyhakī*'de, İbni Cerîr'in, İbni Münzir'in, İbni Ebî Hâtim'in tefsîrlerinde Urvetü'bnü'z-Zübeyr'den naklen beyân olunduğuna göre: Urve halası olan Hazret-i Âişe radiyallâhu anhâya bu âyet-i kerîmeden suâl ediyor; Hazret-i Âişe radiyallâhu anhâ da îzâhâtta bulunuyor. Hazret-i Âişe'nin cevabından anlaşılıyor ki: Zamân-ı câhiliyyette bir kimse taht-ı vesâyetinde olan yetîmin mâlı, cemâli hoşuna giderse onu hârice tezvîc etmeyip kendisine nikâh ederek mâlına, cemâline tamaan birçok yetîmleri taht-ı nikâhında bulunduruyordu. Fakat bunların mehr-i mislinde adâlet yapmıyordu. O yetîmlere hâricden almış olduğu kadına verdiği mehr-i misil gibi mehir vermeyerek noksân veriyordu.

Bunun içindir ki bu âyet-i kerîme nâzil olarak böyle yapanları bu fiillerinden nehy eyledi. Nafaka ve mehirlerinde adâleti bi-tamâmihâ îfâ etmedikçe velî ve vasîsi bulundukları yetîmleri nikâh etmeleri câiz olmadığı, ve fakat yetîm olmayanlardan dörde kadar nikâh edebilecekleri bildirildi. Maamâfîh onlar arasında da adâletin vücûdunu şart etmekle alelıtlâk dörde kadar almak câiz olmadığını gösteriyordu.

Sebeb-i nüzûlünden anlaşıldığına göre âyet-i kerîmenin meâl-i münîfi şu demek oluyor: "Eğer siz, taht-ı vesâyetinizde bulunan yetîmleri nikâh eder, karâbet dolayısıyla mâllarını yemekten, mehirleri husûsunda îfâ-yı adâlet edememekten korkarsanız onları almayın da yetîm olmayanlardan ikiye, üçe, dörde kadar nikâh edin; eğer bunlar beyninde adâlet yapamamaktan korkarsanız birden ziyâde almayın, yahud hiç almayıp elinizde mülkünüz olan câriye ile iktifâ edin!"

Diğer iki rivâyet daha var ki onlar da netîce i'tibâriyle buraya varıyor. Onun için Şeyh Muhammed Abduh merhûm Hazret-i Âişe'nin kavlini muhtasaran naklettikten sonra diyor ki: "Gûyâ Cenâb-ı Hak bu âyet-i kerîmede şöyle demiş oluyor: Siz yetîmler ile tezevvüc etmek ister ve zevciyet münâsebetiyle mâllarını ekl edivermekten korkarsanız onlar ile tezevvücü terk edin yetîm olmayıp da size nikâhı câiz olan kadınları alınız."

İbni Cerîr bir rivâyet daha zikrediyor ki o da şudur: (وَاٰتُوا الْيَتَامٰى...!) âyet-i kerîmesi nâzil olduktan sonra nâs emvâl-i eytâm hakkında tehavvüb etmeye, acınmaya başladılar, onlara karşı zulmetmekten tehâşî eylediler; lâkin kadınlar hakkında adâletsizlik yapmaktan hiç korkmuyorlardı. Onları sekiz, on, hâsılı istedikleri kadar nikâh ederler ve bu husûsta adâleti de gözetmezlerdi. İşte bu fenâlığı da kaldırmak için (وَاِنْ خِفْتُمْ) âyeti nâzil oldu. Bu tevcîhe göre meâl-i münîfi şöyle olur:

"Yetîmler hakkında adâlet etmemekten nasıl korkuyorsanız kadınlar hakkında da adâlet etmemekten öylece korkun da yalnız birden dörde kadar nikâh edip bundan ziyâdesini taht-ı nikâhınıza almayın; eğer birden ziyâdesi beyninde de adâleti îfâ edememekten havf ederseniz birden ziyâdesini nikâh etmeyin; yahud elinizde bulunan câriye ile iktifâ edin."

İbni Cerîr, bunu naklettikten sonra Saîd bin Cübeyr, Süddî, Katâde, İbni Abbâs'tan, bunu te'yîd edecek rivâyetler îrâd ediyor. Daha sonra İbni Cerîr diyor ki: Zikretmiş olduğum akvâlin evlâsı budur; çünkü Cenâb-ı Hak birinci âyette haksız yere yetîmlerin mâlını yemekten, yahud başkalarının mâllarıyla karıştırmaktan nehiy buyurdu. Bundan sonra da yetîmlerin mâlı hakkında Cenâb-ı Hak'tan korkarak zulümden nasıl vazgeçtilerse kadınlar hakkında da Allah'tan ittikā ederek zulmetmemeleri vâcib olduğunu, bu bâbdaki zulüm ve cevrden kurtulmak ne sûretle olacağını bildirdi. İbni Cerîr'in muhtârı olan bu tevcîhe göre âyet-i kerîme doğrudan doğruya kadınlar hakkında adâlet ve menkûhanın adedini taklîl etmek hakkındadır. O hâlde bu bâbdaki kelâm maksûd li-zâtihî olur, bizzat bu mes'ele için nâzil olmuştur.

Lâkin Hazret-i Âişe'den rivâyet edilen veche göre –ki Şeyh Muhammed Abduh merhûmun ihtiyâr ettiği de budur– teaddüd-i zevcât mes'elesi asâleten değil bit-teba' zikredilmiştir, maksûd-ı aslî yetîmlere tealluk eden ahkâm-ı şer'iyyeyi bildirmektir. Lâkin bu mes'ele de bit-teba' zikredilmiştir. [1](فَاِنْ طِبْنَ) âyet-i kerîmesi de Hazret-i Âişe'nin kavlini te'yîd etmektedir. Hülâsa: Bu âyet-i kerîme öyle zannedildiği gibi doğrudan doğruya teaddüd-i zevcât ile emretmiyor; belki mehr-i misil vermeksizin yahud mehr-i misli tenkīs ederek, mâllarına tamaen yetîmleri tezevvüc etmekten haksız yere onların mâlını yemek yahud onların mâllarıyla ölünceye kadar intifâ' etmek maksadıyla vasîsi bulunduğu yetîmleri başkasına tezvîc etmemek, aralarında adâleti gözetmeyerek birçok kadınları taht-ı nikâhında cem' etmek sûretiyle onlara zulmetmesi gibi zamân-ı câhiliyyette kadınlara, yetîmlere revâ görülen mezâlimin, haksızlığın, dalâletin hepsi kökünden kal' olunacak şeyler olduğuna irşâd ediyor.

Urvetü'bnü'z-Zübeyr'in Hazret-i Âişe'den naklen rivâyetine göre bu âyet nâzil olduktan sonra nâs kadınlar hakkında Hazret-i Peygamber'den fetvâ istemişler; bunun üzerine [2](وَيَسْتَفْتُونَكَ فِى النِّسَاءِ قُلِ اللهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ وَمَا يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِى الْكِتَابِ فِى يَتَامَى النِّسَاءِ الَّتِى لَا تُؤْتُونَهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ) âyet-i kerîmesi nâzil olmuştur. Hazret-i Âişe'nin beyânına göre (يُتْلٰى عَلَيْكُمْ فِى الْكِتَابِ) kavl-i şerîfinden **[381]** maksad (وَاِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تُقْسِطُوا...) âyet-i kerîmesidir; (وَتَرْغَبُونَ اَنْ تَنْكِحُوهُنَّ)'den maksad da evinde olan yetîmenin mâlı, cemâli hoşa gitmediği vakit nikâhından vazgeçmesidir.

---

[1] Nisâ, 4/4.

[2] Nisâ, 4/127.

Mes'elenin pek vâzıh olup îzâh ve tafsîlden müstağnî olmasına rağmen biz biraz daha tafsîlde bulunacağız.

Üstâd el-İmâm Şeyh Muhammed Abduh merhûm diyor ki:

"Teaddüd-i zevcâtın zikri, yetîmlerin –velev ki zevciyet vâsıtasıyla olsun– mâlını yemekten nehiy üzerine vârid olan kelâmın siyâkında zikrolunmuştur. Gûyâ cenâb-ı Hak diyor ki: Ey kullarım, yetîme olan zevcenizin mâlını yemekten nefsinizde korku hissederseniz, yetîmeler ile tezevvüc etmemek üzerinize lâzımdır. Çünkü Cenâb-ı Hak yetîme olmayanlardan dörde kadarı ile tezevvüc etmenizi mübâh kılmış, sizleri yetîmlerden muğnî kılmıştır. Lâkin iki veyahud –dörtten ziyâde olmamak üzere– daha ziyâde zevceler arasında adâlet edememekten de korkarsanız, yalnız bir tane iltizâm etmeniz üzerinize vâcibdir.

Adâlet edememekten korkmak zanna, şekke, hatta tevehhüme de şâmildir. Adâlet yapamayacağını zanneder, yahud bu husûsta şekke, tevehhüme düşerse korkuyor demektir.

Maamâfîh şer'-i şerîf, vehmi afv u mağfiret eder, çünkü vehmde bu gibi umûr çok defa ma'lûm olmaz. Binâenaleyh iki veyahud daha ziyâdesini tezevvüc etmek kendisine mübâh olan kimseler; bi-hakkın îfâ-yı adâlet edeceğinde nefsine vüsûk ve i'timâdı olanlardır; nefsine o kadar i'timâdı olmalı ki, alâ-vechi'l-kemâl adâleti îfâ edeceğinde kat'iyyen tereddüdü olmamalı; yahud tereddüdü gāyet zaîf olmalı.

(فَإِنْ خِفْتُمْ اَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً) kavlini de (ذٰلِكَ اَدْنٰى اَلَّا تَعُولُوا) kavliyle ta'lîl ederek bir kadın ile iktifâ etmenin adem-i cevre, adem-i zulme daha yakın olduğunu bildiriyor. Meşrû' olmak için zulüm ve cevrden uzak olmak lâzım olduğunu gösteriyor. Bu ise adâletin şarta, adâleti taharrî etmek vâcib olduğunu te'kîd etmektir; adlin gāyet azîz bir şey olduğunu tenbîhtir. Âyet-i uhrâda ise [1](وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا اَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ) = "Ne kadar sa'y etseniz kadınlar beyninde adâlet etmeye kudret-yâb olamazsınız" buyuruluyor. Maamâfîh bu âyet-i kerîme meyl-i kalbîdeki adâlete mahmûldür; kadınlar arasında ne kadar çalışsanız kābil değil adâleti îfâ edemezsiniz demek, kalben bir tarafa olan meylinizi çeviremezsiniz demektir. Eğer böyle olmasaydı evvelki âyetle bu âyetin mecmûu hiçbir sûretle teaddüdün câiz olmadığını intâc ederdi.

Bir de [2](فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمَيْلِ فَتَذَرُوهَا كَالْمُعَلَّقَةِ) kavlinin vechi pek de zâhir olmazdı. Fakat kalben adâleti îfâ edememek birini öbürüsünden daha ziyâde sevmek ile müstahakk-ı ıkāb olmaz; çünkü Cenâb-ı Allâh kalbin meyli gibi tâkat-i beşer hâricinde olan şeyleri kullarına mağfiret eder. Hattâ Cenâb-ı Peygamber sallâllâhu aleyhi ve sellem bile ömrünün son günlerinde Hazret-i Âişe'ye diğer zevcelerinden fazla meylederdi. Fakat onların rızâsı bulunmaksızın onu bir sûretle kendine tahsîs etmezdi.

Her kim şu iki âyeti dikkatle düşünürse yakînen bilir ki: İslâmiyet'te teaddüd-i zevcât, kendisinde pek şiddetli tazyîk gösterilen bir şeydir; ihtiyâc hissettikten sonra adâlet edeceğine emîn olmak şartıyla mübâh olan zarûretlerden bir zarûrettir. Teaddüd-i zevcât hakkında *Kur'ân-ı Kerîm*'de mezkûr olan bu kadar kuyûd ve şerâit düşünülürse anlaşılır ki bugün birçok kimselerde görülen teaddüd-i zevcât, kat'iyyen meşrû' değildir; çünkü şer'-i şerîfin i'tibâr ettiği şartlar mefkūddur. Bunun içindir ki: Birçok yerde cârî olan teaddüd-i zevcâta terettüb eden mefsedeti düşünenler, "Teaddüd-i zevcâtın taammüm ettiği ümmeti terbiye etmek hiç mümkün değildir." hükmünü vermekte muztar kalıyorlar. Zîrâ bir erkeğin iki kadını bulunan evlerde –ekseriyetle– nizâm ve intizâm yoktur; o evin hiçbir hâli müstakīm değildir; belki erkek kadınlarıyla birlikte –sanki her birisi yekdiğerine düşman gibi– evin ifsâdına muâvenet eder; sonra evlâdlar meydâna gelerek bazısı bazısına düşman olurlar. Bu sûretle teaddüd-i zevcâtın mefsedeti efrâddan evlere, evlerden de ümmete intikāl ediyor.

Fî-zamâninâ teaddüd-i zevcâttan tevellüd eden musîbetleri, felâketleri tafsîl edecek olsak mü'minlerin tüyleri ürperirdi. Ez-cümle sirkat, zinâ, yalancılık, hıyânet, cebânet, müzevvirlik, belki katl, hatta evlâdın babasını, babanın evlâdını, kadının kocasını, erkeğin de karısını katletmesi gibi birçok şeyler vâkı'dır; mehâkimde sâbittir."

Bunların hepsi vâkı' olmakla beraber bunlardan dîn-i İslâm, *Kur'ân*-ı mübîn zerre kadar lekedâr edilemez. Müslümanların hilâf-ı şer' hareketlerinden dolayı müslümanlığı levm etmek doğru değildir. Eğer teaddüd-i zevcât, *Kur'ân*'ın ta'rîf eylediği dâireyi tecâvüz etmemek şartıyla olursa bu saydıklarımızın hiçbirisi de vâkı' olmaz, teaddüdden mazarrat değil, belki menfaat görülür, nasıl ki bazı âilelerde görülmektedir.

Bazıları makām-ı i'tirâzda diyorlar ki: *Kur'ân*, bu mes'eleyi böyle îfâsı müşkil birçok şartlar ile meşrût kılacağına külliyen men' eylese daha iyi olmaz mı idi? Biz deriz ki: Hayır, olmazdı! Çünkü bu kānûn-ı tabîate mutâbık değildir. Zîrâ mukaddemâtta beyân edildiği vechile –hîn-i zarûrette– şerâitini câmi' olanlar için teaddüde tevessül etmek kānûn-ı tabîate tamâmıyla muvâfıktır. *Kur'ân* da fıtrata, tabîata muvâfık olarak geldiği cihetle bunu külliyen men' etmesi doğru bir şey olmazdı.

Gelecek makālemizde de adâletin ne gibi yerlerde lâzım olduğu îzâh olunacaktır.

Aksekili Ahmed Hamdi

* * *

[382]

MAKĀLÂT

HIFZ-I HAYÂT, HUBB-İ VATAN

Emri Evâmir-i İlâhiyyenin En Mühimlerindendir

En terakkī-perver, en medeniyet-küster bir menba'-ı kavânîn-i hayât olduğunu en hilâfgîri geçinen a'dâsını bile i'tirâfta muztar bırakan *Kur'ân*-ı Hakîm mü'min ve mu'te-

[1] Nisâ, 4/129.

[2] Nisâ, 4/129.

[3] (اللَّهُمَّ هذا قَسْمِي فِيما أَمْلِكُ فَلاَ توأخذنى فِيما تَمْلِكُ) buyururdu.

[3] (اللَّهُمَّ هذا قَسْمِي فِيما أَمْلِكُ فَلاَ تَلُمْنِي فِيما تَمْلِكُ ولا أملك) şeklinde, Suyûtî, *Câmiu's-Sagîr,* 10064.

kıdlerine hitâben *(لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ اَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ...) "Kendi kanlarınızı dökmeyiniz ve kendinizi öz ellerinizle kendi diyârınızdan –yani kendi vatanınızdan– çıkarmayınız!" buyuruyor.

Âyet-i celîle nazmen nefy üslûbuyla şeref-vârid ise de ma'nen nehiydir. Hem de nehy-i tahrîmîdir. İttihâd-ı dînîyi, ki vahdet-i milliyye-i İslâmiyyedir, parçalamak, gerek kavmiyet ve unsuriyet ve gerek herhangi bir sûretle olursa olsun muhâsım fırkalara ayrılarak seyf-i şikāk ve nifâka sarılmak ve yekdiğerinin hûn-ı nâ-hakkını döküp bi'n-netîce düşmanın tecâvüz ve tehâcümü karşısında terk-i diyâr etmek ne büyük cinâyet-i dîniyye ve hürmet-i *Kur'ân*iyyedir!

A'dâ-yı dînin âmâl-i istîlâ-cûyânesini harbden ziyâde dâhilî ihtilâllerin teshîl ve te'mîn ettiğini târîh bize yüzlerce emsâliyle bildirdiği gibi işte şu Balkan harb-i meş'ûmu bir daha gösterdi. Mü'minlerin cehâlet ve atâletle, sefâhet ve meskenetle kuvâ-yı hayâtiyyelerini, şevket ve satvet-i milliyye ve siyâsiyyelerini zaafa düşürerek düşmanlarını cesâretlendirmeleri yine o hâil-i fitne-i istîlâya dûçâr olarak kanlarının dökülmesine sebebiyet vermeleri ve bakıyyetü's-süyûfunun bütün mâ-meleklerini bırakarak çırıl çıplak terk-i diyâr ile sefîl, zelîl, mevt-âlûd bir hayatın âgūş-ı felâket-âferînine iltica eylemeleri âyet-i celîlenin şiddetle men' ve tahrîm eylediği ikinci bir sûrettir. Hülâsa: İster vahdet-i milliyye-i İslâmiyyeyi kavmiyet hançerleriyle, unsuriyet bıçaklarıyla parçalamak, ister cehâletle teslîm-i inân ile hakīkī za'f u zillette hâb-ı sefâhet ü meskenete dalarak a'dâ-yı dînin kılıcı altına düşmek ve kendi öz elleriyle kendilerini ana yurdundan çıkarmak harâmların en şenîi, indallâh en ağır mes'ûliyet-âveridir.

İnsanın, kendi nefsine yaptığı fenâlığı en tehlikeli, en bî-emân hasm-ı cânı bile yapamaz.

Cenâb-ı Hak insanı bir hayat ile yaratır; ona bir de hakk-ı hayât, yani hayatını muhâfaza edecek bir kuvvet ihsân eder. Hayatını tehdîd eden a'dâsına karşı nefsini –her ne sûret, her ne vâsıta ile olursa olsun– müdâfaa ve muhâfaza etmek onun en mukaddes, en meşrû' bir hakkıdır.

Kānûn, müdâfaa-i meşrûa-i ani'n-nefs sûretiyle bil-ıztırâr vukū' bulan katlin fâilini niçin mahkûm etmiyor? Neden ıztırârını kabûl ediyor? Yaşamak hakkına kim kimden ziyâde mâlik olduğunu iddiâ edebilir? Kim kime: "Benim hayatım seninkinden mukaddestir, seni istersem öldürebilirim!" diyebilir?

Hayat bir olduğu gibi o emânet-i kübrâ-yı İlâhiyyeyi taşıyan her ferd-i beşerin yaşamak hakkı da birdir. O mukaddes hakka her kim bilâ-sebeb, bi-gayri hakkın zulmen ve udvânen tecâvüz ederse aynıyla kendi hakk-ı hayâtını pâmâl etmiş, öldürmüş olur, binâenaleyh onun yaşamak hakkı kalmaz. Buyursun darağacına!

Hakīkī bir mü'mine göre cevher-i îmânı cânından yüz bin kerre muazzez ve mukaddes iken hayatını kat'iyyen müdâfaa edemeyeceği bir acz-i mutlak içinde ölümle terk-i dîn arasında muztar kalınca îmân lafzının fedâsına Cenâb-ı Hak lutfen müsâade buyuruyor, *Kur'ân*-ı Hakîm (اِيمَانِه اِلَّا مَنْ اُكْرِهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ) = "Mü'minin kalbi nûr-ı îmân ile münevver olduktan sonra ikrâhen terk-i dîn etmesinin hükmü yoktur."** buyuruyor. Acaba hikmeti nedir? Evet, hayatın her şeyden mukaddes olmasındandır.

Çünkü bütün ahkâm-ı evâmir ve nevâhî ile mükellef ve me'mûr olan hayattır, mevt değil! Hayat gidince ne kalır? Bir na'ş-ı bî-rûh … değil mi? Ölüye, makbereye, ızâm-ı remîmeye ahkâm tealluk eder mi?

Düşünelim ki: Îmân gibi bir sultân-ı hakīkatü'l-hakāyıkın –velev sıfat-ı lafziyyesinin kılıç önünde– fedâsına me'zûn olan bir mü'mini –boynunda la'net halkası gibi sarkan tahta parçasıyla– icrâ-yı İslâm ve ahkâma, ahkâm-ı emir ve nehye değil, ifşâ-yı îmâna imkân kalır mı? Ya iki gün sonra böyle ikrâhen terk-i dîn tehlikesinde bulunan bir mü'min o belâ-yı hâili def' edecek esbâb ve levâzımın âcilen istihzârını bırakır da kuvvetini, kudretini başka yerlere sarf ve istihlâk edebilir mi?

Cenâb-ı Hak mükrehin lafzan terk-i dînine müsâade buyuruyor ise o müdhiş, o îmân-sûz felâkete avuç açsın, çanak tutsun mu diyor? Böylesi nazar-ı *Kur'ân*'da mükreh-i muztar addolunur mu?

İşte bu hikmete mebnîdir ki Kitâb-ı Mecîd: (يُرِيدُ اللهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ) = Allâh size kolaylığı irâde ediyor, güçlüğü murâd etmiyor."[1] buyuruyor.

İrâde-i teysîri isbât, zâten irâde-i ta'sîri nefy iken (وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ) cümle-i âtıfesiyle tansîsan tekrar buyurulması şân-ı ulûhiyyetin şâibe-i zulüm ve tazyîkın zerresinden münezzehiyete, kullarına kemâl-i merhametinin ne kadar vâsi', ne kadar cihân-şümûl olduğuna ne vâzıh bir burhân-ı ezelîdir.

İşte yine bu hikmete işâretendir ki [2](وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِى الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ [383]) = Allâh, ahkâm-ı dînde sizin üzerinize harecin tazyîkıyla zerresini bile tahmîl etmedi." Fahreddîn-i Râzî *Tefsîr-i Kebîr*'inde diyor ki: "Harec, lisân-ı akdes-i cenâb-ı Risâlet-i enbiyâ'-i a'zamîden mervî bir hadîs-i şerîfte "darlık" ile tefsîr buyurulmuştur."

Cenâb-ı Erhamü'r-râhimîn bu darlığı (مِنْ) edât-ı istiğrâkıyla tâ esâsından nefy buyuruyor. "Harec" bir nazm-ı âmdır ki varlık nâmına bütün müsemmeyâtına şâmildir. Ahkâm-ı dîniyyeden her hangisi hatta dînin aslü'l-usûl olan îmân billâh, mükreh bir girîve-i harece düşerse derhâl nefy o hükmün önüne geçer.

Esâsen ahkâm-ı dîniyyemizin hiçbirisinde darlığın zerresi yoktur. Bu ezelen irâde-i yüsr ile menfîdir. Darlığı tevlîd eden a'râz-ı şuûn ve mevâni'-i hâdisâttır. Mâni' zâil olunca memnû' avdet eder.

Dîni Cenâb-ı Hakk'ın kullarına ihsân buyurduğu bir kānûn-ı insâniyyet, bir düstûr-ı medeniyyet, bir mürşid-i şâhrâh-ı selâmet ve saâdettir. Kānûn istikbâl içindir. İstikbâl ise daima teceddüd, daima terakkī ve tekâmülden ibârettir.

İnsan mâzî ile yaşayabilir mi? Bunu iddiâ edenlerin li-

---

* İkinci sûre-i celîle 84'inci âyet. [Metinde "78'inci âyet" yazılmıştır. Orijinal 382. sayfada 1. ve 2. dipnot açıklamaları birbirinin yerine yazılmıştır.]

** 16'üncü sûre-i celîle 106'inci âyet. [Metinde sûre "14", âyet "108" olarak yazılmıştır.]

1 [Bakara, 2/185. Dipnot numarası verilmiş, açıklaması yazılmamıştır.]

2 [Hac, 22/78. Dipnot numarası verilmiş, açıklaması yazılmamıştır.]

bâs-ı hayâtı kabristânda, o iklîm-i ademdedir. Giderler, orada yaldızlı muhteşem mezâr taşları altında ecdâdlarının bırakmış olduğu hayât-ı remîmeyi iktisâ ederler. Sırr-ı hilkati, vazîfe-i insâniyyeti bilmeyenler, sa'y ü amelden, irfân ve cidâlden; İslâmiyet'i, insaniyeti yaşatmak, izzet ve rif'atiyle, şân u şevketiyle, bütün terakkıyât ve tekâmülât-ı maddiyye ve ma'neviyyesiyle nesl-i müstakbele tevdî' etmek zahmetinden âzâde kalmak masûnü't-taarruz bir uzletgâh-ı sükûn içinde boylu boyunca uzanarak ferdâ-yı haşre, o müdhiş inkılâb-ı kübrâya kadar yatıp uyumak isteyenler için o ne âsûde ne râhat-güzîn bir cihân-ı ademdir.

İbzâl-i mesâîde kusûr etme, ki olmuş
Vâbeste bu âlemde sükûtun harekâta
Mevtâ yakışır var ise rahat döşeğinde
İkdâm u tahammül gerek erbâb-ı hayâta

M. Fahreddin

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

BURMA EYÂLETİ

Taksîmât-ı Mülkiyyesi: Burma eyâleti üç kısma taksîm edilmiştir. Garbî, Vüstâ, Şarkī. Kısm-ı garbîsi: Çin, Kaçin, Kana, Myitkyina, Behamu arâzîsini ihtivâ eder.

Kısm-ı Vüstâ: İravadi nehrinin havzasıyla deltasını, Sitang, Salovin nehirleriyle etrâfındaki arâzî-i mezrûayı muhtevîdir.

Şarkīsi: Şan, Karma arâzîsiyle, Tenasserin karad kasabalarını şâmildir. (Yâkūt ma'deniyle bil-cümle maâdin-i sâire bu üçüncü kısımda vâkı' olmuşlardır.)

Burma Hindistan'ın en büyük eyâlât-ı şarkıyyesinden olup makarr-ı hükûmeti Rangon –sâhildir– kasabasıdır. Milyonlarca nüfûsa mâlik olan bu eyâletin birçok mülhakāt ve tevâbii bulunup cümlesini birden bir vâlî idâre etmektedir.

Mülhakātı: (Arakan) dağlık yerlerden ibâret olan bu nevâhîde müteaddid tepeler mevcûddur. Tepelerin zirveleri oldukça yüksektir. 1826 sene-i Mesîhiyyesinde İngiltere'nin zîr-i idâresine geçmiştir. Nüfûsu sekiz yüz bindir.

The Chin Hills (Çin tepeleri) –arâzîsi– 10.250 mil-i murabba' arâzîyi işgāl eder. Mezkûr yerlerde zirâate, harâsete elverişli yer hemen yok gibidir. Musattah arâzî ise dağlar arasındaki vâdîlerdir ki pek derin ve çukurlu olduğundan kābil-i iskân ve i'mâr değildir. Çemenzâr ve münbit arâzîye nâdiren tesâdüf edilir. Köylerin cümlesi dağların tepelerinde vâkı'dır. Cibâl-i mezkûrenin kısm-ı a'zamı çıplak ve zirâatsiz görünür. Bazı dağlar ahalî-i mahalliyyenin ihtiyâcâtını te'mîn edecek kadar mezrû'dur. Ancak cesîm ve güneş görmez ormanlar kesîrdir. Meşhûr Manipur nehri arâzî-i mezkûre dâhilinde olup yatağı sath-ı bahrden 1.300 kadar [kadem!] mürtefi'dir. Meşhûr Haka dağı koca bir silsile teşkîl ederek yetmiş mil kadar imtidâd eder. Bu dağın en yüksek zirvesinin deniz sathından olan irtifâı on bin kademdir.

Arâzî-i mezkûrenin tekmîli ancak 1895 senesinde İngiltere'nin zîr-i idâresine geçip Hindistan'ın tamâmiye-i mülkiyyesini teşkîl eylemiştir. Bu arâzîde imrâr-ı hayât eden nüfûsun mikdarı yüz bindir.

The Kachin Hills (Kaçin) tepeleri Burma eyâletinin şimâl, şimâl-i garbî, şimâl-i şarkīsinde vâkı' bulunan arâzîyi işgāl ediyor. Şevâhik-ı mürtefiaya mâlik olan cibâl-i müselsele bu arâzîde çokçadır. Servet-i tabîîsi noktasından arâzî-i mezkûre zengincedir. Mezkûr arâzînin vüs'ati 19.177 mil-i murabba'dır. Nüfûsu yüz bini mütecâvizdir.

Nortsern District-Şimâl cihetinde vâkı' kurâ ve kasabalarda birçok orman ve maâdin mevcûddur. Gāyet dayanıklı ve metîn olan teak ağaçları mezkûr ormanlarda mebzûlen bulunmakta ve memleketin başlıca menâbi'-i servetini teşkîl eylemektedir. Ve o kasabât-ı mezkûre 40.842 mil-i murabba' arâzîden ibârettir.

Dry zone yahud Irrauody Delta-Burma eyâletinin arâzî-i ma'mûre ve münbitesinden ma'dûddur. Zirâat noktasından ziyâdesiyle zengin olan arâzî ve kurâ hep bu mıntıka dâhilinde vâkı' olmuştur. Buradaki mezârî' ve çiftliklerde buğday, arpa, pirinç ve her türlü zahîre ve hubûbât zer' edilmektedir. Pirinç mahsûlü hadden aşırıdır. Bil-cümle Burma ve Hindistan'ı idâre edecek kadar buralarda pirinç ekilmektedir. Her sene Avrupa'ya küllî ihrâcât ve sevkıyât vukū' buluyor. Arâzî-i mezkûrenin vüs'ati yetmiş bin mil-i murabba'dır. Bu mıntıka Burma eyâletinin gözü ve İngiliz hazînelerinin menbaı gibi telakkī olunmaktadır.

İravadi nehri Fırat ve Dicle kadar cesîm ve imtidâdlı bir nehir değildir. Fakat ameliyât-ı iskāiyye ve irvâiyye ile ilim ve fen sâyesinde mezkûr iki nehirden daha ziyâde fevâid-i azîmeye mâliktir. Nehr-i mezkûrun bir damla suyu boş yere akmaz. Zürrâa hesâb ile para mukābilinde su verilir. Bu yüzden hükûmet-i mahalliyye senevî milyonlarca lira kazanmaktadır.

Islâhât peşinde koşanlar –bu cümle ile millet ve devlete mensûb olan liderleri kasdediyorum– koca Irâk ile Dicle ve Fırat, Şattü'l-Arab nehirleri hakkında ne gibi tasavvurâtta bulunuyorlar? Ne zaman bu menâbi'-i servetten istifâde yolunu te'mîn buyuracaklardır?!

Sittang kazâsının mesâha-i sathiyyesi 25.500 mil-i murabba' olup dağlık yerlerden ibârettir.

[384] Tenasserin (Tenaserin) – Burma eyâletinin hudûd-ı dâhiliyyesini teşkîl eden nevâhîden olup mesâha-i sathıyyesi 18.200 kilometredir. Arâzî-i mezkûre dâhilinde birkaç zengin tuz ma'deni keşf ve istihrâc edilmiştir.

The San States (Şan) – Arâzîsi dümdüz ovalardan ibâret ve yâkūt ma'denlerinin yatağı ve ocağı vâkı' olmuştur. Arâzî-i mezkûre birkaç nâhiyeye münkasem olmuştur ki, min-haysü'l-mecmû' mesâha-i sathıyyesi 63.000 mil-i murabba'dır. Bu nevâhîde çokça çeltik ve sâire zer' edilmektedir.

Dağları: Burma'nın etrâf-ı selâsesi yüce dağ ve tepe silsileleriyle muhâttır. Cibâl-i mezkûrenin bir kısmı Asya kıt'asının dağlarıyla karâbet ve alâkası derkâr bulunduğu gibi nefs-i eyâlete mahsûs müstakil dağlara dahi mâliktir. Binâenaleyh Burma arâzîsinde vâkı' olan cibâl ve tilâlin kesretinden sık sık zelzeleler hükümfermâ olmaktadır.

Bayul, Hka, Sadiya, Patkoi, Singpho, Namkin Burma'nın meşhûr cibâl-i müselselesinden ma'dûddur.

Manipur, Angoching, Naga, Yoma, Arakan, Chin, Taping, Nmaika, Mekhong Burma'nın meşhûr tepelerinden sayılmaktadır.

Nehirleri: Bu eyâlet dâhilindeki nehirlerin en cesîm ve azîmi İravadi nehridir. Bu nehir Burma dâhilindeki dağlardan akıp birçok arâzîyi, kurâ ve kasabaları iskā ve irvâ ettikten sonra denize dökülür. Mart ayında mezkûr nehrin cereyânı artar, Burma dağlarının zirvelerinde tekevvün eden karın da erimesinden ve sık sık yağan yağmurlardan nehrin cereyânı Mart zarfında tezâyüd eder. Mart ayından sonra nehrin cereyânı kesb-i i'tidâl edip bu hâlini Ağustosa kadar muhâfaza ettikten sonra Ağustos'tan Eylül'ün nihâyetine kadar tekrar yağmurların mevsimi başlar. Bu mevsimde İravadi deltası kabarır, dakīka başında nehrin yatağına 75 bin murabba'-ı kadem su döker ki dokuz sene zarfında deltadan nehre nakil ve tahvîl olunan suların mikdarı 418.945.381.942 tona bâliğ olmuştur.

Chindurin nehirleri sâir küçük nehirlerle birleştikten sonra İravadi nehriyle birleşerek koca bir nehir teşkîl ediyor. Bu nehir nehir vapurlarıyla seyr-i sefâine sâlih olup uzunluğu dokuz yüz mildir. Suyu daima çamurlu olan İravadi nehri Asya'nın en meşhûr nehirlerinden olup müteaddid kollara mâliktir.

Mali, Nasni nehirleri İravadi nehrinden münşaib olup hadd-i zâtlarında ayrı nehirler hâline gelmişlerdir. Mali nehrinin ileride seyr-i sefâine sâlih bir hâle getirilmesi hükûmetçe taht-ı tasavvurdadır. Mezkûr nehrin tûlü yüz elli mildir.

İravadi nehrinin arzı bazı noktalarda 420 ve bazı yerlerde de 450 yardadır. Şubat ayında mezkûr nehrin umku otuz İngiliz kademi râddesindedir.

Nehr-i mezkûr Burma'nın cenûb cihetine doğru bir müddet aktıktan sonra Bhamo mevkıfde nehrin iki bin metreye ve Sinto kurbünde de bir buçuk mile gelir.

Chindurin nehri İravadi nehrinin kollarından olup uzunluğu üç yüz mildir. Pakohku nehriyle birleştikten sonra seyr-i sefâine sâlih bir hâle gelir. Mezkûr nehrin suları Kumon silsile-i cibâlinden hâsıl olmaktadır.

Şimâle, şimâl-i garbîye doğru cârî olduktan sonra Hukaung vâdîsinden geçerek cenûba doğru akmaya başlar. Mezkûr nehrin suyu karların erimesinden mütehassıl olduğu cihetle İravadi nehrinin suyu gibi çamurlu bir hâldedir. Mezkûr nehrin vaktiyle Burma krallarından olan Pagan tarafından hafr olunduğu Buzistlerce rivâyet olunmaktadır.

Mekhong, Saliveen, Sittang, Rangon nehirleri de Burma eyâletinin büyük nehirlerinden sayılmaktadır.

Gölleri: Indautgyi gölü, Myitkyind kazâsı dâhilinde vâkı' ve eyâletin en büyük göllerindendir. Mezkûr göl, şimâlden cenûba kadar tûlen on altı ve şarktan garba arzan altı mil mesâfe teşkîl ediyor.

Göller etrâfı dağlarla muhât bulunmuş ve on iki küçük çeşmeden göle alel-ittisâl sular akmaktadır. Zelzele netîcesinde hâsıl olan bir infilâkten mezkûr gölün vücûda geldiği sâbittir.

Katha Indau karyelerinin arasında altmış mil-i murabba' mesâfeyi işgāl eden diğer büyük bir göl daha vardır ki ona Meiktile gölü derler.

Şak arâzîsinde de Inle, Yanenghive nâmıyla iki diğer büyük göl mevcûddur. Mezkûr göller öteden beri Şak arâzîsini iskā ve irvâ etmekle ma'rûftur. Mezkûr eyâlet dâhilindeki küçük göller ise yüzü mütecâvizdir.

Rangon: **S[sin]. M. Tevfik**

Beyrut Mektupları:

– 2 –

İCTİMÂÎ DÜŞÜNCELER

Garbdan Suriye'ye doğru saldıran irfân-ı zamâne; en ziyâde Beyrut'ta dalbudak salabilmiş, en ziyâde Beyrut'ta yerleşebilmiş. Zâten de kadîm bir bender-i ilmîdir. Bunun için hâlihâzırda bir sürü ve türlü türlü –yerli, yabancı, yeni, eski, musîb ve muhtî– efkâr ve tahassüsât-ı ictimâiyyenin meksefesi gibidir. Asırlık, aylık, haftalık, günlük belki de sâatlik cereyânlar gelir, Beyrut'umuzda tekessüf eder. Mektepler, medreseler, külliyeler, kitaplar, gazeteler, kulüpler, cem'iyetler; en faâl birer nâkıldir. Medeniyet; burada herkesi az çok düşündürüyor, hiç olmazsa düşünmeye hâzırlıyor. Burada göz, mutlakā dimâğı işletir; Kulak, behemehâl çok dolgun çok yorgundur. Herkes yorulmayı sever. Efkâr ve hissiyât; cibillet-i ûlâdan bazen fersah fersah aşmış, bazen de ona yapışıp kalmıştır. Yoruluncaya kadar ararsanız taassubu yakalayabilirsiniz; fakat cem'iyetin meşiyyetinde icrâ ettiği müsbet te'sîr; lüzûmundan pek çok azdır. Âvârelik; mektûm kalmasını te'mîn edecek gibi görünen nîm-şeffâf bir hevâ-yı muğfil arkasından sırıtıp duruyor. Avâmil ve netâyiç, esbâb-ı karîbe ve baîde, sevâik ve vâkıât o kadar mebzûl, o kadar girift ki bunlarla boğuştuktan sonra muzaffer çıkmak, hakīkati tâ cân evinden kavrayabilmek her hâlde hayırlı ve güzel bir iştir.

İstiksâ', istikrâ' usûlleri; –bazen ta'lîlin de işe karışmasıyla– bana hiç olmazsa hutût-ı umûmiyyeyi keşfettirdi. Şimdi artık bu havâlîde Müslümanlık âleminde iki büyük "ana düşünce" hükümrân olduğuna kāniim:

1- Müslümanlık kaygısı 2- Cinsiyet denilen Arablık kaygısı.

Bunlardan birincisi bizim için hem pek mûnis, hem pek eskidir. İkincisinin pek eski olduğunu iddiâ etmek de hakīkat-i eşyâdan bir nevi' tegāfül sayılır; fakat bugün eski mâhiyetinden pek uzak düşen **[385]** şekillerine tesâdüf edilemeyeceğini söylemek de isbâttan cüdâ düşmüş bir da'vâdan ibâret kalır. Fil-hakīka Müslümanlık efkâr ve hissiyâtından, mesâil-i ictimâiyye ve hayâtiyyeden asl olan "İslâmiyet kaygısı"dır; asabiyet-i kavmiyye memnû'dur.

Evet, en sağlam ve en kadîm bir menbaa mâlik olan İslâmiyet kaygısı bütün eşkâl ve teferruâtıyla, bugün, cinsiyet derdine karşı gālib ve mütesaltın vaz'iyetindedir. Yürekler, Müslümanlığı daha iyi ve daha metîn hissediyor, *Kur'ân-ı Kerîm*'in ezelî ve fıtrî düstûrlarına munkād ve âşık olan gönüller; kemâl-i îmân ve heyecân-ı îkān erbâbı ise, kavmiyeti hâtıra getirmekten bile sıkılıyorlar.

Bu birinci ve hâkim "ana düşünce"nin şübhesiz anlayışa,

tarz-ı tahassüse göre merâtib-i adîdesi var. Ancak mebde' (prensib); pek nâzik ve hassâs olduğu için bu mertebelerde, bütün tecelliyât ve tezâhürâtında mâhiyetten uzaklaşılmaz; dînî milliyet, kavmiyet ve cinsiyetin daima fevkında tutulur, yahud ona hiç takrîb ve kıyâs bile edilmez. Bu zümre içinde "menfaat" prensibini işe karıştırdığı hâlde yine rûh-ı İslâmiyyet'e sâdık kalmak yolunu bilenler bile bulunur. Esâsen doğrulukla, menfaatin en bâriz sûrette kaynaştığı bir tarz-ı endîşe "miliyet-i İslâmiyye" gâyesine doğru yürünerek pek sâf ve emîn bir verziş-i mukaddesle, kazanılır. Hamd edelim ki Müslümanlığın bu kara câhilliği günlerinde bile sevâd-ı a'zam, bu mes'elede doğru düşünebilir; "Müslümanlık" câmia ve gâyesinin "kemâl"e, "kavmiyet" da'vâsının "naks"a doğru hareket demek olduğunu safvet-i fıtratıyla ihâta edebilir. Gönüllerimizi nûrlandıran, teshîr eden "İslâmiyet câmiası" etrâfında söylenecek pek heyecânkâr sözlerimiz var; bunların usûl-i sarfında (الاشياء تنكشف باضدا دها) = "Eşyâ zıdlarını ortaya koymakla inkişâf eder, kendini gösterebilir." düstûrundan istifâde etmek istiyorum. Cinsiyet da'vâsının bize yani Müslümanlığa pek yabancı şekillerine de tesâdüf ettiğimi söylemiştim. İşte size böyle bir nümûne intihâb ederek bu mühim mevzû' üzerinde bir müddet oyalanacağım:

Ma'lûm ya, son zamanlarda bazı genç ve ihtiyâr dimâğlar; ümîd-i halâsı, kavmiyet hiss-i garîzîsini var kuvvetiyle alevlemekte aramaya başladı. Şuûb ve kabâil, milel ve akvâm; fıtratın bir emr-i vâkiidir. Binâenaleyh vehle-i ûlâda bu hisse karşı gelmenin ma'nâsızlığına pek kolay hükmolunur, gibi gelir. Lâkin Müslümanlık; kan, toprak, mezâr, lisân gibi maddiyet ile ma'neviyet arasında bocalayan ravâbıtı, "efkâr-ı akāid"in bir kelime ile "dîn"in ma'nevî ve müstemir kuvvetleri karşısında ıskāt için uğraşmıştır ve târîh i'tirâf ediyor ki bu uğurda çalışırken temellerini pek güzel atmıştır. İşte benim burada bahsedeceğim "bir nevi' cinsiyet da'vâsı"; Müslümanlığın bu mebde'-i garîzine karşı geliyor, Müslümanlığın semâ-yı efkârını darlatmaya çalışıyor. Bu nasıl şey mi diyorsunuz: Arab müslüman kardeşlerimizden bir genç, (كيف ينهض العرب؟) = *Arab Nasıl Dirilir, Kalkar?* ünvânlı bir risâle neşrediyor; gâyesi bu mühim suâle cevap vermektir. Şübhesiz bu himmet ve taahhüd; büyük bir hürmet ve samîmiyetle karşılanmalıdır. Çünkü muharrir, büyük bir işe girişiyor. Mühim bir mes'ele-i ilmiyyenin hallini deruhde ediyor demektir. Herşeyden evvel risâlenin kabı üzerinde göze çarpan şu sözlere kulak verelim:

"Arab; ancak Arablık yahud Arablık mebdei kendi için bir "diyânet" kuvvetini hâiz bulunmak şartıyla dirilir, kalkabilir. Öyle bir diyânet ki buna müslümanların *Kur'ân-ı Kerîm*'e, hıristiyan katoliklerin *İncil*'e, protestanların Luter'in kavâid-i ıslâhiyyesine, Fransa inkılâb-ı kebîri ihtilâlcilerinin Russo'nun *Mebâdî-i Enâmiyye*'sine sarıldıkları gibi sarılmalı ve Ehl-i Salîb'in Piyer Lermit'in da'vetlerine karşı gösterdiği âsâr-ı taassub nisbetinde bir taassubla merbût bulunmalıdır!"

Muhterem muharririn tavsiye ettiği bu yeni diyâneti anlamamaktan mütevellid bir hiss-i tecessüsle mütâlaaya koyuldukça Müslümanlık kafası için yabancı düşünceler tevâlî edip duruyor:

Risâlenin mukaddimesinde Arablar için bir "gāye-i kemâliyye –Ideal" tavsiye ediliyor. Azîz dindaşımız bu gāye-i kemâliyyenin ne olması lâzım geleceğini uzun uzun düşünmüş, fakat etrâfını kaplayan zulmet-i mechûliyyeti Doktor Gustav Lobo'nun yeni neşrettiği *Fransız İnkılâbı ve Rûh-ı İnkılâbât* ünvânlı eserinde tesâdüf ettiği bir fıkradan başka hiçbir şey izâle edememiş. Bu fıkrayı naklettikten sonra kitabının başına geçirdiği sözü tekrar ediyor, sonra diyor ki:

"İşte risâlemin başlıca düşüncesi budur: İ'tikād-ı dînîye bakmaksızın Arablık nâmına yürüyeceğim ve Arabları siyâsî bir mezhebe da'vet edeceğim –Çünkü istikbâl, mezâhib-i siyâsiyyenindir– bu mezheb ise, haberiniz olsun, kavmiyet-i Arabiyyeden ibârettir!" İlâve ediyor: "Arablığı bir îmân-ı dînî tanımalı ve yolunda her birimiz işini gücünü! saâdetini, hatta hayatını kurbân etmelidir."

Risâlede mebâhis-i muhtelife var. Muharrir, ekseriyetle Garb ulemâ-yı cem'iyyetinin efkârını güderek ilerliyor. Bu muhtelif bahislerden, bazı sözlerini tercüme edeyim de bazan ne kadar sarpa sardığını, çıkmaz yollara saptığını görünüz. Meselâ "Avâmil-i İntibâh" bâbında "Arabların azamet ve şevketlerini te'mîn eden ilk âmil, zuhûr ettikleri zamandır" diye söze başlayarak bu vâdîde epeyce şeyler tekrar ettikten sonra:

"Muhammed (sav)in maksûdu olan gāye-i kemâl –ideal– dînî ve siyâsî idi. Diyânet nâmına bir mülk te'sîs gāyesini ta'kīb etmek ve bütün harekât-ı siyâsiyye ve ictimâiyyeyi bu diyânetten ısdâr etmek yalnız Arab mülkünde görülmüş bir hâdise-i târîhiyyedir" diyor.

Bir müslüman için bir Arab gencinin ağzından Peygamberinin gāye-i kemâli siyâsî olduğunu işitmek kadar acı ve mühlik bir zehir olamaz! Genç muharrire hâlisâne rüşd ü hidâyet temennî ederim. Cenâb-ı Muhammed'i "Gāye-i siyâsiyye" arkasında dolaşan bir hükûmet adamı derekesine indirmekle o yoluna kurbân olmak istediği Arablık hiçbir şey kazanmadıktan başka **[386]** pek çok şeyler gāib eder. Binâenaleyh nef'-i maddî üzerine kurduğu bu nevi' düşüncelerin bile sonu hüsrândır. Müslümanlar; şunu iyi biliyorlar ki Arab, siyâseten ne kazandıysa, ne inbisâta mazhar olduysa onu hep Cenâb-ı Resûl'ün gāyesindeki safvet ve tahârete, aşk-ı hakîkate medyûndur. İslâm târîhini iyi okuyan ve anlayan, *Kur'ân*'ı ihâta edebilen her dimâğ; Hazret-i Muhammed'in mebâdî ve gāyâtını; her hâlde çok yükseklerde arar ve bulur. Muharrir, avâmil-i sükūt bahsinde diyor ki:

"Arab; cihângîrliği ancak diyânet-i Muhammediyye sâyesinde bir kānûn-ı sâbite sarılarak kazanabildi. Cezîretü'l-Arab'daki perîşân kuvvetleri biraraya toplayan, ancak o şerîat oldu. Desâtîr-i Muhammediyye, Arab'ın ihtiyâcâtıyla şiddetle alâkadâr bulunduğu müddetçe bu şer'-i muhkem hâle uygun idi. Fakat terakkıyât-ı medeniyye ile değişmek ihtiyâcı yüz gösterir göstermez eski ve mevrûs i'tiyâdâttan yakayı sıyırmak pek güç geldi. *Kur'ân-ı Kerîm*'in, ahd-i peygamberîde ihtiyâcât-ı Arab'ı tesviye edebilen düstûrları birkaç karn sonra artık mezkûr ihtiyâclara kâfî gelemez oldu ve bu kitap aynı zamanda dînî, medenî, siyâsî bir kānûnnâme olduğu gibi menbaının Allah'a mensûb olması kendine lâ-yetegayyer ve sâbit vasıflarını ihrâz ettirdiğinden mebnî olduğu esâsâtı değiştirmek müstahîl idi. İşte Arab hâkimiyetine vehn ârız olduğu zamanlar, Müslümanlığı tecdîd

nâmına baş gösteren inkılâbât-ı dîniyyenin menşei budur. İnkılâbcılar, harfi harfine müslümanları *Kur'ân*'a ircâ' etmek istiyorlardı. Halbuki Arablar, Bağdad ve Kurtuba edvâr-ı zehebiyyesinde naslarda, hâcât ve zurûfun ve bâ-husûs nusûs-ı mezkûreye ittibâa meyil gösteren akvâmın hissettirdikleri îcâbâta göre ne yolda tebdîlât yapılmak lâzım geldiğini biliyorlardı. Uzun müddet adem-i tefsîrin zararı, Arab'ın desâtîr-i siyâsiyyesinde görüldü. Bütün kuvâ-yı harbiyye, dîniyye ve medeniyyeyi bir adamın eline teslîm eden işte bu düstûrlar idi. Maamâfîh bize koca bir memleket te'sîs ediveren de yine onlardır. Ancak devâmsızlığa en müstaid usûl-i hükûmet de yine bundan ibâret idi."

Genç dindaşımız; ahkâmın ezmâna göre tegayyürü mes'elesini, pek müteşerriâne teşrîh etmiyor. Bu bahiste ecille-i ulemâ-yı İslâm'ın tuttukları yolu öğrenmek; kāri'lerine de öğretmek her hâlde daha âdilâne ve vâkıfâne olurdu.

Fakat bakınız şu sözü ne güzeldir:

"Arab, mağlûb ettiği akvâma dürüştî göstermedi. Çünkü ileri sürdüğü şerîat ve kavânîn, gönül hoşluğu ile kabûl olunuyordu, çünkü: Müslümanlığa girenler, müsâvât-ı mutlaka ile muâmele görüyorlardı. *Kur'ân*, böyle emrediyor, Arab da bu emirden hârice çıkmak istemiyordu. Böylelikle gāliblerle mağlûblardan millet-i vâhide meydâna geldi. Öyle bir millet ki i'tikādları bir, hisleri ve maslahatları bir."

Bir de (الثورة الفكرية والجنسية العربية) faslından tercüme ettiğim şu fikirleri dinleyiniz:

"Muhammed (sav) vaktiyle geldi, Arablara kurtulmalarına sebeb olan bir diyânet kurdu. –Bu diyânetin kavâidi doğru mudur, hatâ mıdır, zamân-ı hâzıra muvâfık mıdır, değil midir? Buralarına bakmayalım; çünkü gönüllere icrâ ettiği te'sîr ve nüfûz-ı azîm onunla alâkadâr değildir.– Bunun üzerine kurûn-ı vüstâ âlemine doğru şiddetlice saldırdılar. İranlara, Romalılara baş eğdirdiler; târîh sahîfelerini dolduran büyük bir medeniyet te'sîsine muvaffak oldular. Nihâyet birinci derecede sebeb-i sukūtları "gāye-i kemâl"lerinin yıpranması oldu. Tıpkı şimdi bulundukları derekeye düştüler: Perîşânlık, herkes başını almış bir tarafa gidiyor, başlı başına bir Ka'be sâhibi olmak, diyânet nâmına savm ve salât gibi nâçîz bir cüz'den başka bir şey anladıkları yok; Peygamber-i kerîmin uğurunda ileri atıldığı o büyük gāye-i siyâsiyyeden, tevhîdlerine vâsıta olan o derin sırdan bî-haber."

Muharrir; bu sözleriyle de ne Hazret-i Muhammed'i, ne de onun ahlâf-ı güzînini anlayamadığını anlatmaktan başka bir şey yapmış olmuyor. Hele Arablara "cinsiyet-i Arabiyye"ye müteveccih bir gāye-i kemâliyye, yahud kendi ta'bîrince bir "diyânet-i cedîde" tavsiye etmekle bütün akvâm-ı İslâmiyyeye aynı rûh-ı milliyyeti nefh eden Müslümanlık esâslarına tamâmen zıd bir yol tutmuş oluyor. Arab satvet ve mehâbet-i ictimâiyyesi; Müslümanlık kusvâ (gāye-i kemâl) sının ihmâl edildiği, bugün Arab intibâhı mes'elesini pek kolay hallettim zannına düşen heveskâr muharririn tavsiye ettiği gāyeye tevcîh olunduğu zamandan i'tibâren zevâle mahkûm olmuş idi. Fahrü'l-kâinât efendimiz; ne Arablığı düşündü, ne Türklüğü, ne de Hindliliği; onun mukaddes ve semâ-karîn mücâhedâtı beşeriyet için, âlemîn için idi. Huluk-ı azîm-i Muhammedî; siyâsî ve zevâl-pezîr, hele pek yakın gāyelere in'itâf etmekten münezzeh ve müteâlîdir. Kavmiyet ve kavmiyetin inbisât-ı siyâsîsi o kadar âdî bir mes'eledir ki onu alelâde bir hükümdâr da düşünür ve halledebilir. Hazret-i Muhammed ise hükümdârlık kurmuş, saltanat-ı dünyeviyye sürmüş bir sîmâ-yı târîhî değildir. Onun kavmiyetlerin, milliyetlerin, hâkimiyet ve mahkûmiyetlerin fevkında ve bütün bunların mâ-bihi'l-kıvâmı olan beşerî, ve kemâl-i ma'nevîye müteveccih bir gāye-i kusvâsı vardı. Hayatı, *Kur'ân*'ı, sünen-i kavliyye ve fiiliyyesi; bu gāyeye doğru hareketlerinin âsârını pek vâzıh gösteriyor. Bundan o rütbe tecâhül; herşeyden evvel ayıbdır. Bâ-husûs Müslümanlık gāyesi gözden düştüğü gibi bunun ilk zararını ilk müslümanlar, ilk muallimîn-i dîn olan Arabların çekeceği pek bedîhî iken Arablığı kurtarmak vâdîsinde o mukaddes gāyeden inhirâfın ma'nâsını anlamak güçleşiyor!

Tekrar edeyim ki o acı kitaptan bu soğuk sözleri nakletmemin sebebi; "Müslümanlık" gāyesinin mâhiyetindeki asâlet ve necâbeti, revnak-ı hakīkati; pek vâzıh bir sûrette göstermeye vesîle olabilmesidir. Fil-hakīka feyz-i îmânla, *Kur'ân-ı Kerîm*'in bütün kavmiyetleri der-âgūş eden ulvî ve ekmel düstûrlarıyla besilenen bir rûh; böyle dar, böyle mahdûd ve ric'atkâr, câhiliyet-pesend düşünceler karşısında sıkılıyor, isyân ediyor. İşte emîn olabilirsiniz ki ekseriyet ve kuvvet; bu nevi' rûhlardadır. Nüfûs-ı mutmainne; İslâmiyet gāyesine âşıktır. Bugün müslüman ulü'l-emr ve'n-nühâsına teveccüh eden vazîfe de bu aşkı besilemek, kuvvetlendirmek için *Kur'ân*'ı bütün kalblara zer' etmekle çalışmaktır.

Beyrut: **Hâris İbni Hümâm**

İnşâallâh mektuplarımdan birinde bugün mevlid-i Peygamberî münâsebetiyle "Mevlid-i Nebevî-i Enver Cem'iyeti"nin cinsiyet-i İslâmiyye ve asabiyet-i dîniyye sâyesinde Müslümanlık râbıtasının tekevvününü ve bu râbıtanın dünyânın her köşesine sırr-ı nüfûzunu belîğ ve âlim bir lisânla teşrîh eden ve Beyrut gazetelerinde neşrolunan beyânnâmesini tercüme eder gönderirim.

H[ha].

[387] HAYÂT-I AKVÂM-I İSLÂMİYYE

BRİTANYA ADALARINDA İSLÂMİYET'İN İNTİŞÂRI

İngiltere'de *İsavik Reviyev* ünvânı altında intişâr eden müslüman cerîdesi sâhibi Hindli Hâce Kemâleddîn Efendi hazretlerinin takrîben bir buçuk seneden beri Britanya adalarında neşr-i dîn-i mübîn için ne kadar büyük bir aşk ve gayretle çalıştığı ihtimâl ki ekser dindaşlarımızca mechûldür. Memleketini neşr-i kelimetullâh için terkederek her türlü şedâidi din uğrunda bî-fütûr ıktihâm eden bu mücâhid-i âlim ve gayûrun mesâîsi lâ-yenkatı' İngiltere kāfile-i İslâm'ına şevk ile katılagelen İngiliz mühtedîlerinin tezâyüd-i adedi ile mes'ûd semereler veriyor. Bunların mikdâr-ı hakīkīsini pek kat'î sûrette öğrenemedikse de kalblerini feyz-ı İslâm'a açan zevât müktesebât-ı fikriyye, rütbe-i ictimâiyyeleri i'tibârıyla birleri yüz sayılmaya sezâ zümre-i ebrârdan olduğundan adedleri ne olursa olsun her hâlde şâyân-ı istiksâr[1] olamaz.

Geçenlerde pâyitaht cerîdeleri İngiltere havâssından

[1] Metinde (استصغار) şeklinde yazılmıştır.

Lord "Hedley"in dîn-i Muhammedî'ye îmân getirdiğini yazdılar. Pek iyi tahattur etmiyoruz. Fakat zannederiz ki bunlardan birinde bu zâtın "Ben her ne kadar müslüman oldumsa da yine iyi bir hıristiyanım." gibi garîb bir ifâdesi de nakledilmişidi. Bunu okuyan hemşehrîlerimiz ma'nâsının ne demek olduğunu anlamamış ve Lord'un Müslüman ve Hıristiyan mezheblerinden hangisine daha çok inanacağına henüz karâr veremediğine zâhib olmuş iseler ta'yîb edilmemelidirler. Çünkü Lord Hedley'in beyânâtı bazı İngiliz cerâidinde de iki dîne sâlik olduğu yolunda tefsîrâtı mûcib olmuştu. Fakat Seyfü'r-Rahmân Şeyh Rahmetullâh-ı Fârûk nâmını alan Lord bu tenkîdât ve isnâdâta aynı gazetenin, *Pal Mal Gazet*'in 19 Teşrînievvel 1913 târîhli nüshasında kat'î ve vâzıh bir sûrette cevap vermekte gecikmedi; diyordu ki:

"Muharririniz beni iki dîne birden sâlik farz etmekle yanılmıştır. Çünkü dînim birdir: Cenâb-ı Hakk'a teslîm ve inkıyâd ve mahlûkātına rahmet ve şefkat. İsa (as) da bundan başka bir şey ta'lîm etmedi. İşte bundan dolayıdır ki iyi bir müslümanın aynı zamanda iyi bir hıristiyan olmaması kābil değildir."

Evet biz müslümanlar İsa aleyhisselâma hakīkaten meb'ûs ve me'mûr olduğu şekilde inanmakla, onun ibnüllâh değil abd ve resûlullâh olduğunu tasdîk etmekle onun şerîatını en doğru bir nazarla görmüş oluyoruz. Binâ-berîn Cenâb-ı İsa'nın müslümanlara Îsevîlerden ziyâde teveccüh ve in'itâf-ı ma'nevîsi olduğunu beyân etmek isteyen Hedley Fârûk yanılmamıştır.

Lord Hedley yalnız müslüman olmakla kalmamış, Hâce Kemâleddîn'e sâdık bir şerîk-i mesâî olmuştur. *İsavik Reviyev* her ay bu zâtın samîm-i kalbinden taşan duâları, nefehât-ı îmân ile başka bir halâvet-i edâ iktisâb etmiş kaleminden akan şiirleri kaydediyor, cemâat-i İslâmiyye huzûrunda okuduğu manzûm bir münâcâtında:

Yâ Rabbî! Tasvîr edilmez bir zevk ve istiğrâk ile kalbime pek karîb olan huzûr-ı muhteşemini hissediyorum, o vakit ki senin pîşgâh-ı cemâl ve izzetinde zânû be-zemîn-i huşû' olurum, artık yüreğimde endîşe-i dünyâdan zerre kalmaz;

Zîrâ aşk-ı lâhût ile endîşe-i nâsût o kadar birleşmez ezddâddandır ki kalb-i beşerde bunların birlikte câygîr olmasına imkân yoktur.

Hem aşk-ı kavîdir; onun hevâ-yı âteşîni gönülden gamâm-ı bîm ü ızdırâbı giderir, yerine pek tatlı zılâl-i sürûr u sükûn bırakır; fakat bu sekînet-i rûh şu âlem-i fânîde efkâr ve kavânîn-i âdemiyyetin anladığı tarzda değildir; belki bir ictihâd ve tehâlük-i ebedî şeklindedir ki senin uğrunda senin hakkın için pür-telâş ü harekettir …." diye tazarru' eylediği gibi

Bir salât-ı Cum'ada okuduğu mensûr münâcâtında dahi:

"Yâ Rab! Peygamber-i muallâ-şânın cenâb-ı Muhammed Mustafâ (sav) ki zât-ı İlâhînden mazhar-ı ilhâmdır, bizi onun gittiği yola teslîk et. Ondaki sıdk u hulûsa, ondaki re'fet ü şefkate imtisâl etmemizi bütün âlem-i beşeriyyete karşı izhâr-ı adl emrindeki arzumuzda onun gibi olmamızı müyesser eyle. Sen ki Rahmân-ı Rahîmsin. İslâm'a hasm ile me'lûf olan kalbleri ve alel-husûs garb âlemine bizim dînimizi bile bile sû-i tasvîr eden gümrâhları îkāz ve irşâd eyle. Senin hidâyet-i İlâhiyyeni mutazarrı'ız; senden başka mültecâmız yoktur. Bizim rehberimiz, mürşidimiz, hâmîmiz sensin. Kelimetü'l-İslâm melfûz-ı yegânemizdir. Ve senin kādir-i küll-i şey olan kulların arasındadır ki selâmet ve tam'aneniyet duyarız, ey kavî ve metîn! Küfür ile İslâm arasında müteredded olan bîçârelere İslâm'ın fâtih-i herçîz olan azamet ve kudsiyetini alenen tasdîka cesâret ver …."

Sûretinde ref'-i niyâz etmişidi.

Hedley Fârûk'dan başka Hâce Kemâleddîn ile neşr-i İslâm için hidemât-ı meşkûre îfâ eden ihvân-ı dînden Halid Şeldriyak ve Con Parkson'un makālâtından ve hâce-i müşârunileyhin mevâiz ve konferanslarından da inşâallâh bahsedeceğiz.

MATBÛÂT

UHUVVET-İ İSLÂMİYYE 1300 SENE EVVEL TEESSÜS ETMİŞ FITRÎ BİR RÂBITADIR

Rusların meşhûr *Novye Vremya* gazetesinin Avrupa efkâr-ı umûmiyyesini tağlît ile İslâmların başına müşkilât çıkarmak için en müessir addettiği silâh, daima müslümanları ittihâd-ı İslâm'a çalışmakla ithâm etmektir. Geçenlerde mezkûr gazete Afganistan'da meşhûd olan âsâr-ı intibâhı mevzû'-ı bahs ederek Afganistan İslâmlarına iftirâlar isnâd ediyor idi. *Sirâcü'l-ahbâr* refîk-ı muhteremimiz *Novye Vremya*'nın müftereyâtına karşı şu yolda cevap veriyor:

"Rus gazetesi diyor ki: Hiçbir zaman Osmanlılar bugünkü gibi Afganistan İslâmları arasında mazhar-ı hürmet ve şöhret olmamışlar idi … Rus gazetesinin bu iddiâsı bâtıldır. Çünkü bütün müslümanlar bin üç yüz senelik bir uhuvvet-i İslâmiyye ile yekdiğerlerine merbûtturlar. Türk, Arab, Kürd, Acem, Afgan … Kim olursa olsun bütün müslümanlar umûm Müslümanlığın elemiyle mükedder, sürûruyla mesrûrdurlar. Mesâib-i hâzıradan dolayı Afganistan müslümanlarının Devletü'l-Hilâfeye karşı teessürât ve hissiyât-ı İslâmiyyelerini [i]zhâr etmeleri yeni bir şey değildir." **[388]** Afganistan İslâmlarının Devletü'l-Hilâfenin mesâib-i hâzırasından mütevellid bugünkü teessürleri 1294 senesindeki teessürlerinden az değildir. Afganistan müslümanları bugün Enver Paşa hazretlerinin besâletini takdîr ettikleri gibi evvelce de Osmân Gāzî paşaların şehâmetini tahsîn etmişler idi. Rus gazetesi bilmelidir ki bu hissiyât, politika ve siyâset âlemine merbût değildir. Belki dînimizin bize bahşettiği terbiye-i asliyyenin semerât-ı meşrûa ve netâyic-i tabîiyyesinden başka bir şey değildir.

Balkan mezâlim ve fezâyihine dâir Afganistan İslâmları arasında elden ele gezdirilen levhalara gelince onlar bizim çıkardığımız fotoğraflar değil, belki bütün Avrupa matbûâtının tersîm ettiği mezâlimdir. O levhalar yalnız Afganistan İslâmları arasında değil belki bütün bâzâr-ı medeniyyette teşhîr edilmiş fecâyi'-i musavveredir.

Acaba bu kabîl neşriyâta sebebiyet verenler kimlerdir? Hiç şübhe yok ki Avrupa'nın cinâyât-ı siyâsiyyesi ve mezâlim-i Nasrâniyyesidir. Bir defa düşününüz, bin üç yüz sene evvel hıristiyanların en büyük ma'bedi olan Beytü'l-Makdis İslâmlar tarafından fetholunduğu hâlde bugüne kadar eski mevki'-i hürmetini muhâfaza ettikten mâadâ birçok merâsim ve imtiyâzâta dahi nâil olmuştur.

Fakat muvakkat bir zaman için Tebrîz ve Horasan'ı işgâl eden Ruslar ise müslümanların takdîs ettiği günlerde en muhterem ulemâ'-i dîniyyeyi salb etmek, İslâmların ziyâret ettiği Meşhed-i İmâm Rızâ'yı topa tutmak, İslâmları katliâm etmekten başka ne yaptılar? Bu fecâyi' İslâmları değil bütün kulûb-ı insâniyyeyi müteessir etti. Ruslar kendi dinleriyle mütedeyyin ve kendi ırklarına mensûb olanları yaptıkları bu vahşetten men' etmedikten başka teşvîk etmekten dahi geri durmadılar. Afganistan İslâmlarının mesâib-i hâzıradan dolayı Devletü'l-Hilâfe müslümanlarına yalnız lisânen arz-ı tehassür ve teessür etmeleri niçin şâyân-ı muâhaze görünüyor? Hıristiyanlar tekâfül-i dîniyyenin yalnız kendilerine mahsûs olduğunu zannediyorlar ise pek çok yanılıyorlar. *Novye Vremya* gazetesi Afganistan İslâmlarının İngilizlere Ruslardan daha ziyâde i'timâd ve itmi'nân göstermelerini iddiâ ediyorsa, ona da Ruslar sebeb olmuşlardır.."

VESÂİK-I TÂRÎHİYYE
DÜVEL-İ MUAZZAMA'NIN NOTASI

"Vâzı'u'l-imzâ Avusturya, İtalya, İngiltere, sefîr-i kebîrleriyle Fransa, Almanya ve Rusya devletleri maslahatgüzârları hükûmetlerinin emrine tevfîkan âti'z-zikr mevâddı hükûmet-i seniyyenin nazar-ı ıttılâına arz etmekle kesb-i şeref eylerler:

Balkan hükûmât-ı müttefikasıyla Devlet-i Aliyye miyânelerinde 17 – 30 Mayıs 1913 târîhiyle akdedilen Londra Muâhedesi'nin Beşinci Maddesi ve yine Bâbıâlî ile Yunan hükûmeti arasında ve Atina'da imzâ edilen 1 Teşrînisânî 1913 târîhli muâhedenin On beşinci Maddesi mûcebince hükûmet-i seniyye Adalar'ın mukadderâtını ta'yîn husûsunu Düvel-i Muazzama'nın karârına terkeyleyeceğini taahhüd eylemiş idi. Binâenaleyh Düvel-i Muazzama, mes'eleyi dikkatle müzâkere ve müdâvele-i efkârdan sonra hükûmet-i Yunâniyye'nin "İmroz" "Bozcaada" adalarını Devlet-i Aliyye'ye terk ve taht-ı işgâlinde bulunan diğer adaları sûret-i kat'iyyede muhâfaza eylemesine karâr verdiler. "Meis" adası dahi hükûmet-i seniyyeye iâde edilecektir.

Düvel-i Muazzama hükûmet-i Yunâniyye'nin Devlet-i Aliyye'ye karşı mezkûr adaları tahkîm ve bir maksad-ı bahrî ve askerî için isti'mâl eylemeyeceğine ve adalarla sâhil arasında kaçakçılığı men' için tedâbîr-i kat'iyye ittihâz edeceğine dâir gerek kendilerine ve gerek Devlet-i Aliyye'ye te'mînât-ı kâfiye vermesine karâr verdiler.

Düvel-i Muazzama, bu şerâiti hulûs ile icrâ ve muhâfaza eylemesini te'mîn için hükûmet-i Yunâniyye üzerinde i'mâl-i nüfûz eylemeyi mütekâbilen taahhüd etmişlerdir.

Düvel-i Muazzama, bundan mâadâ Adalar'da mevcûd ekalliyette bulunan müslümanların hukûkunu himâye edeceğine dâir te'mînât-ı kâfiye vermesini de hükûmet-i Yunâniyye'den taleb edeceklerdir.

Düvel-i Muazzama, mukarrerât-ı sâlifeye hükûmet-i Osmâniyye tarafından riâyet olunacağına i'timâd ederler.

Dersaâdet 15 Şubat 1914"

BÂBIÂLÎ'NİN CEVÂBÎ NOTASI

"Zât-ı Hazret-i Padişâhî'nin âtîde vâzıu'l-imzâ Sadrazam ve Hâriciye Nâzırı şehr-i hâlin on dördü târîhiyle Avusturya ve Macaristan ve İtalya ve İngiltere sefîrleriyle Fransa ve Almanya ve Rusya maslahatgüzârları taraflarından i'tâ edilen müşterek notayı aldığını beyân eder. Hükûmet-i seniyye, Yunanistan tarafından işgâl edilen Adalar'ın ta'yîn-i mukadderâtını Düvel-i muazzama'ya tevdî' etmekle beraber Boğaz civârında bulunan Adalar'la Anadolu'nun aksâm-ı mütemmimesinden ma'dûd olan Adalar'ın behemehâl taht-ı tasarrufunda kalmasını müstelzim mülâhazât-ı âliyyeyi bi'd-defeât şerh ve îzâh etmiş idi. Binâenaleyh hükûmet-i seniyye Düvel-i Muazzama'nın hâiz bulundukları vekâleti bu mes'elede alâkadâr olan tarafeynin menâfi'-i hakîkıyyesine muvâfık bir sûrette hal için isti'mâl edeceklerini kaviyyen ümîd etmekte idi. Hükûmet-i seniyye Düvel-i Muazzama-i Sitte tarafından Devlet-i Aliyye'nin ihtiyâcât-ı hayâtiyyesi derece-i kâfiyede nazar-ı dikkate alınmadığını ve mes'elenin her gûnâ ihtilâfât-ı ciddiyyeyi ref' edecek sûrette halledilmediğini kemâl-i esefle müşâhede etmek[te]dir. Vezâifini ve sulhün fevâid-i âliyyesini bi-hakkın müdrik bulunan hükûmet-i seniyye Düvel-i muazzama-i Sitte'nin İmbroz, Tenedos, Bozcaada, Kastellorizo (Meis) adalarının iâdesi hakkındaki karârlarını sened ittihâz ile beraber muhık ve meşrû' metâlibin te'mîn-i husûlü için sarf-ı mesâî edecektir."

ŞUÛN

Afganistan:

Afgān Emîrine Sûikasd – Geçenlerde Afganistan Emîri Emîr Habîbullâh Hân hazretlerine karşı îkāı mutasavver bir sûikasdın keşfedilmiş olduğu yazılmıştı. Refîkımız *Sirâcü'l-Ahbâr-ı Afgāniyye* mezkûr sûikasd hakkında âtîdeki tafsîlâtı yazıyor:

"Afganistan'ın emîr-i mahbûbuna sûikasd teşebbüsünde bulunan hâin-i dîn ü devletin ismi bir takım cerâidin işâatına rağmen, Muhammed Yunus Hân olmayıp, Muhammed Azîm'dir. Bazı gazetelerin bu sûikasd mes'elesini i'zâm ederek buna siyâsî bir mâhiyet vermeleri mübâlağadan hâlî değildir. Bu gazetelerin tahmînâtı hilâfında olarak sûikasd mes'elesinde Afganistan ekâbir ve eşrâfından hiç bir kimsenin iştirâki muhakkak değildir. Sûikasd müteşebbisi Muhammed Azîm'in kendisi gibi bir takım erâzilin iğvâātına kapılarak bu hıyânete teşebbüs ettiği netîce-i tahkīkāttan anlaşılmıştır.

Muhammed Azîm muhâkeme olunduktan sonra i'dâm edilmiştir. Muhammed Azîm'in akrabâ ve müteallikātı umûmiyetle Afganistan toprağından teb'îd edilmişlerdir. Bunların teb'îdi, merkūmun muhâkemesi için Afganistan eşrâfından teşekkül eden meclisin tensîbi ve Nâibü's-saltana Nasrullâh Hân'ın ısrârı üzerine olmuştur."

"Âmedî" Matbaası'nda Basılmıştır

H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد — Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl: H. Eşref Edib — والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

26 Şubat 1914 — 30 Rebîulevvel 1332 — Perşembe — 13 Şubat 1329 — Cild: 11 - Aded: 285

KELÂM

MEHDÎ MES'ELESİ

Muallim Atâ Efendi'nin Üçüncü Suâline Cevap

S – Mehdî hakkında hakîkat nedir?

C – Mehdî mes'elesi her asırda bütün ehl-i İslâm arasında şâyi' ve meşhûrdur. Yani âhir zamanda Ehl-i Beyt-i Nübüvvetten bir racül zuhûr edecek, dîn-i mübîni te'yîd, adli izhâr ve teşyîd etmekle memâlik-i İslâmiyyeyi istîlâ edecek, müslimîn de ona ıktidâ ve ittibâ' eyleyeceklerdir. İşte o racülün ismi: Mehdî olacaktır.

Mehdî'nin böyle zuhûru ehl-i ilim arasında muhtelefün-fîhtir: Eimme-i hadîsden bir cemâat Mehdî'nin hurûcu hakkında ehâdîs tahrîc ettiklerinden Mehdî'nin zuhûrunu kabûl edenler çoktur. İmâmiye, Sûfiyye de Mehdî'nin zuhûrunu kabûl ediyorlar. Fakat ulemâ-yı ümmetten bir kısmı Mehdî'nin hurûcunu inkâr ediyor ve hurûcu hakkında tahrîc ve rivâyet olunan ehâdîsi cerh ve ta'n ediyor.

İmâmiye'nin mütekaddimîni arasında Mehdî mes'elesi yok idi. Ancak Şeyhayn'den radiyallâhu anhumâ teberrî etmeleri Hazret-i Ali kerremallâhu vechehuyu vasî ve efdal-i ashâb bilmeleri mes'elesi var idi. İmâm-ı Ma'sûm, İmâm-ı Muntazar mes'elesi sonradan tahaddüs etmiş idi.

Mütekaddimîn-i sûfiyye Mehdî bahsine dalmamışlar idi, Mehdî mes'elesine ancak müteehhirîn-i sûfiyye dalmışlar idi.

Mehdî mes'elesi müteehhirîn-i İmâmiyye ve müteehhirîn-i mutasavvıfe için esâslı bir mes'eledir, mütekaddimîn-i İmâmiyye ve mütekaddimîn-i Sûfiyye arasında ise böyle bir mes'ele-i esâsiyye yoktur.

Mehdî'nin hurûcunu kabûl edenler Mehdî'nin Hâşimî olmasında ittifâk ettikleri hâlde bir kısmına göre benî Hasan'dan, şürefâdan; diğer kısmına göre benî Hüseyin'den, sâdâttan; üçüncü bir kısma göre benî Abbâs'tandır. Akvâl-i selâsenin edillesi yekdiğerine nisbet olunursa kavl-i evvel yani şürefâdan olması hakkında îrâd olunan edille Benî Hüseyin'den veya Benî Abbâs'dan olması hakkında îrâd olunan edilleye müreccahtır. İmâmiye indinde Mehdî muhakkak Benî Hüseyin'den olacaktır.

Mehdî'nin hurûcunu kabûl etmeyenlerden bir kısmına göre Mehdî Hazret-i İsa aleyhisselâmdır. Diğer bir kavle göre racül-i sâlihe, emîr-i sâlihe Mehdî ıtlâk olunur.

İşte Mehdî hakkında başlıca akvâl-i hamse vardır:

1- Hazret-i Hasan bin Ali radiyallâhu anhumâ evlâdındandır.

2- Hazret-i Hüseyin bin Ali radiyallâhu anhumâ evlâdındandır.

3- Hazret-i Abbâs bin Abdilmuttalib radiyallâhu anhumâ evlâdındandır.

4- Hazret-i İsa aleyhisselâmdır.

5- Her racül-i sâlih ve emîr-i sâlihtir.

Mehdî mes'elesi Hızır aleyhisselâm mes'elesi gibi değildir. Hızır aleyhisselâm mes'elesi verâ'-i tavr-ı tabîattadır, Mehdî mes'elesi ise verâ'-i tavr-ı tabîatta değildir. Ondan dolayı muhakkıkîn-ı ulemâ Hızır'ın hayatını kabûl etmedikleri hâlde bir kısmı Mehdî'nin zuhûrunu kabûl ediyor, diğer bir kısmı kabûl etmiyor.

Mehdî mes'elesi, ahbâr-ı müstakbeledendir. Nebî-i zî-şân sallâllâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinden birçok ahbâr-ı müstakbele naklolunmuş, bir kısmı tamâmıyla zuhûr etmiş, diğer kısmı da zuhûr edecektir; Mehdî de zuhûr edebilir.

[390] Mehdî'nin hurûc ve zuhûru hem aklen, hem âdeten; hem imkân-ı zâtî ile, hem imkân-ı hissî ile mümkündür. Hisden gāib olan umûru, müstakbele âid olan ahbârı kabûl etmek için evvel be-evvel o umûrun, o ahbârın sübûtu, sâniyen delâleti şarttır. Ehl-i ilim indinde haberin sübûtu için bir takım şerâit vardır ki o şerâit tahakkuk etmeyince haber sâbit olmaz.

Hızır'ın aleyhisselâm hayatı hakkında vârid olan ahbâr nasıl intikād olunmuş ise Mehdî'nin zuhûru hakkında vârid olan ehâdîs de intikād olunmuş, netîcede ehâdîs-i Mehdî'nin kâffesi zaîf çıkmıştır. Ehâdîs-i zaîfe şâyân-ı i'timâd değildir.

Nitekim ehâdîs-i muhtelifetü'l-merâtib hakkında yazılan âsârın güzellerinden olup İbni Hacer-i Askalânî, Şemsüddîn-i Sehâvî, Abdurrahmân-ı Yemânî gibi nukkād-ı hadîsin yazmış oldukları âsârdan telhîs olunan *Esne'l-Metâlib fi Ehâdîsi Muhtelifeti'l-Merâtib* nâm eserde ehâdîs-i Mehdî'nin hiçbirinin şâyân-ı i'timâd olmadığı tasrîh olunmuştur.

Ehl-i ilimce ehâdîs-i zaîfe bâb-ı akāidde, bâb-ı helâl ve harâmda aslâ hüccet değildir.

Mehdî'nin zuhûru hakkında eimme-i hadîsin tahrîc ettikleri ehâdîsi yine eimme-i hadîsin vaz' ettikleri kavâid-i intikād ile intikād edelim:

1- *Ebû Dâvûd* ve *Tirmizî*'nin "Âsım bin Ebin-Necûd an-Zer" tarîkı ile tahrîc ettikleri hadîste [1](حَتَّى يَبْعَثَ الله فِيهِ رَجُلًا مِنِّي، أَوْ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي يُوَاطِئُ اسْمُهُ اسْمِي، وَاسْمُ أَبِيهِ اسْمُ أَبِي) buyuruluyor.

Âsım zaîftir, *Buhârî* ve *Müslim* Âsım'dan infirâden ve aslen hadîs rivâyet etmiyorlar, belki diğer birine makrûn kılarak rivâyet ediyorlar, Yahyâ el-Kattân: "Âsım nâmındakilerin hepsini redîü'l-hıfz buldum" diyor, Muhammed bin Sa'd: "Âsım sikadır, fakat hadîste hatâsı çoktur" diyor.

2- *Ebû Dâvûd*'un "Katan bin Halîfe ani'l-Kāsım bin Murre" tarîkı ile tahrîc ettiği hadîsde [2](لَبَعَثَ اللَّهُ رَجُلًا مِنْ أَهْلِ بَيْتِي) buyuruluyor.

Katan bin Halîfe mat'ûndur, *Dârekutnî* onun hakkında: "Şâyân-ı ihticâc değildir" diyor, Ebûbekir bin Ayyâş: "Sû'-i mezhebinden nâşî ondan rivâyeti terkettim" diyor.

3- *Ebû Dâvûd*'un "Amr bin Ebî Kays an-Şuayb bin Ebî Hâlid an-Ebî İshâk es-Sübey'î" tarîkı ile tahrîc ettiği haberde Hazret-i Ali kerremallâhu vechehu, Mehdî'nin mahdûm-ı mükerremi Hazret-i Hasan (radiyallâhu anhu) sulbünden zuhûr edeceğini haber veriyor.

Amr bin Ebî Kays sadûk ise de evhâm sâhibidir. Ebû İshâk es-Sübey'î ricâl-i *Sahîhayn*'dan ise de âhır-ı ömründe muhtellü'ş-şuûr olduğundan metrûk olmuş idi.

Sened-i sânîde: Hilâl bin Amr Ebü'l-Hasen vardır, her ikisi de mechûldür.

4- *Ebû Dâvûd*, *İbni Mâce*, *Hâkim*'in "Ali bin Nüfeyl an-Saîd ibnü'l-Müseyyeb" tarîkı ile tahrîc ettikleri hadîsde [3](الْمَهْدِيُّ مِنْ وَلَدِ فَاطِمَةَ) buyuruluyor.

İbni Nüfeyl zaîftir. *Ukaylî* onun hakkında (لايتابع عليه) diyor.

5- *Ebû Dâvûd* ve *Hâkim*'in "İmrân el-Kattân an-Katâde" tarîkı ile tahrîc ettikleri hadîste [4](الْمَهْدِيُّ مِنِّي) veya [5](الْمَهْدِيُّ مِنَّا أَهْلَ الْبَيْتِ) buyuruluyor.

İmrân el-Kattân Harûrî hâricî olup zaîftir.

6- *Tirmizî*, *İbni Mâce*, *Hâkim*'in Zeyd el-Amî tarîkı ile tahrîc ettikleri hadîste [6](إِنَّ فِي أُمَّتِي المَهْدِيَّ يَخْرُجُ) buyuruluyor.

Zeyd el-Amî şâyân-ı ihticâc değildir, vâhîdir, metrûktür.

7- *Hâkim*'in Ebu's-Sıddîk en-Nâcî tarîkı ile tahrîc ettiği hadîste [7](يَخْرُجُ فِي آخِرِ أُمَّتِي الْمَهْدِيُّ) buyuruluyor.

Ebu's-Sıddîk en-Nâcî mütekellemün-fîhtir.

8- *İbni Mâce*'nin Yezîd bin Ebî Ziyâd tarîkı ile tahrîc ettiği hadîsde [8](حَتَّى يَدْفَعُوهَا إِلَى رَجُلٍ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي) buyuruluyor. Yezîd bin Ebî Ziyâd zaîftir, reffâ'dır: merfû' olduğu (Nebiyy-i zî-şâna muttasıl olduğu) ma'rûf olmayan hadîsi ref' eder.

9- *İbni Mâce*'nin Yâsîn el-İclî tarîkı ile tahrîc ettiği hadîsde [9](الْمَهْدِيُّ مِنَّا أَهْلَ الْبَيْتِ) buyuruluyor.

Yâsîn el-İclî zaîftir. *Buhârî* onu taz'îf ediyor; ziyâdesiyle taz'îf ettiğini göstermek için ıstılâhı mûcebince (فيه نظر) diyor.

10- *Taberânî*'nin Abdullâh bin Lühey'a tarîkı ile tahrîc ettiği hadîsde Mehdî hakkında (بل منا) buyuruluyor.

İbni Lühey'a zaîfü'l-akl, ahmaktır.

11- *Hâkim*'in Ammâr ez-Zehebî ve Yunus bin Ebî İshâk tarîkı ile tahrîc ettiği haberde Hazret-i Ali kerremallâhu vechehu Mehdî'nin hurûcunu haber veriyor.

Ammâr ez-Zehebî mütekellemün-fîh, Yunus bin Ebî İshâk zaîftir.

12- *İbni Mâce*'nin "İkrime bin Ammâr ve Sa'd bin Abdilhamîd" tarîkı ile tahrîc ettiği hadîsde Mehdî'yi haber veriyor.

İkrime bin Ammâr zaîftir, Sa'd bin Abdilhamîd şâyân-ı ihticâc değildir.

13- *Hâkim*'in "İsmail bin İbrahim bin Muhâcir an-Ebîhi" tarîkı ile tahrîc ettiği haberde İbni Abbâs radiyallâhu anhu Mehdî'yi haber veriyor.

Gerek İsmail bin İbrahim bin Muhâcir olsun, ve gerek pederi İbrahim olsun, her ikisi de zaîftir.

14- *İbni Mâce*'nin Ebû Kılâbe el-Cermî tarîkı ile tahrîc ettiği hadîsde "Halîfetullâhi el-mehdî" buyuruluyor.

[391] Ebû Kılâbe nefsinde sika ise de müdellisdir. Müdellis kendi şeyhini ıskāt edip şeyhinin şeyhine veya daha yukarısına çıkan veya iki şeyhin arasındaki zaîfi ıskāt edip senedin hepsini sika kılan veyahud şeyhini belli etmeyerek ma'rûf olmayan ismi ile zikreden kimseye derler. Müdellis de zuafâ kısmındandır.

15- *İbni Mâce*'nin yukarıda zikr olunan İbni Lühey'a tarîkı ile tahrîc ettiği hadîsde Mehdî zikrolunuyor ise de İbni Lühey'a zaîf, şeyhi Ömer bin Câbir ondan daha zaîftir.

16- *Bezzâr*, *Taberânî*'nin Muhammed bin Mervân el-İclî tarîkı ile tahrîc ettikleri hadîsde (يكون فى امتى المهدى) buyuruluyor.

Muhammed bin Mervân el-İclî muhtelefün-fîhtir, ve bu hadîs de münferiddir. Onun hakkında Abdullâh bin Ahmed bin Hanbel: "Amden hadîsini terkettim." diyor.

17- *Ebû Ya'lâ el-Mavsilî*'nin Recâ' bin Ebî Recâ' el-Yeşkürî tarîkı ile tahrîc ettiği hadîsde [10](لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى يَخْرُجُ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ بَيْتِي) buyuruluyor.

Recâ' bin Ebî Recâ' el-Yeşkürî muhtelefün-fîhtir, Yahyâ bin Maîn ile *Ebû Dâvûd* onun hakkında: "Zaîftir." diyorlar.

18- *Bezzâr*, *Taberânî*'nin "Dâvûd bin el-Muhabber an-Ebîhi" tarîkı ile tahrîc ettikleri hadîsde Mehdî'nin Muhammed bin Abdillâh nâmında bir zât olacağı beyân buyuruluyor.

Dâvûd bin el-Muhabber en meşhûr zuafâdandır, pederi de öyledir.

---

[1] Ebû Dâvud, *Sünen,* Kitâbü'l-Mehdi.
[2] Ebû Dâvud, *Sünen,* Kitâbü'l-Mehdi.
[3] İbn Mâce, *Sünen,* Kitâbü'l-Fiten, 34.
[4] Ebû Dâvud, *Sünen,* Kitâbü'l-Mehdi.
[5] İbn Mâce, *Sünen,* Kitâbü'l-Fiten, 34.
[6] Tirmizî, *Sünen,* Ebvâbü'l-Fiten (2232).
[7] Hakim el-Nişâbûrî, *Müstedrek,* Beyrut, 1990, c. 4, s. 601, nu: 8673.
[8] İbn Mâce, *Sünen,* Kitâbü'l-Fiten, 34.
[9] İbn Mâc, *Sünen,* Kitâbü'l-Fiten, 34.
[10] el-Mavsılî, *Müsned,* Dımeşk, 1994, c. 2, s. 174.

19- *Taberânî*'nin "Abdullâh bin Ömer el-Amî ve Abdullâh bin Lühey'a" tarîkı ile tahrîc ettiği hadîsde [1](وَهُوَ صَاحِبُ رَايَةِ الْمَهْدِيِّ) buyuruluyor.

Abdullâh bin Ömer el-Amî, Abdullâh bin Lühey'a, zuafâdandırlar.

20- *Taberânî*'nin Müsennâ bin es-Sabâh tarîkı ile tahrîc ettiği hadîsde [2](إِنَّ أَمِيرَكُمْ فُلَانٌ) buyuruluyor.

Evvelâ bu hadîs, Mehdî'yi tasrîh etmiyor, sâniyen Müsennâ bin es-Sabâh meşhûr zuafâdandır.

Mehdî'nin zuhûru hakkında vârid olan ehâdîsin isnâd i'tibârıyla en garîbi Ebûbekir el-İskâf'ın rivâyet ettiği (من كذب بالمهدى فقد كفر)'dır ki Ebûbekir el-İskâf vazzâ', kezzâbdır. Kezâ (المهدى رجل من ولدى وجهه كالكوكب الدرى) sözü de bâtıldır. Bunun gibi Hazret-i Ali kerremallâhu vecheye isnâd olunan (اذا دار الزمان على بسم الله الرحمن الرحيم فالمهدى قائم) sözü de kizbdir, İmâm-ı müşârunileyh hazretlerine iftirâdır.

Buhârî ve *Müslim*'de Mehdî'nin zuhûruna dâir ehâdîs yoktur. Ancak Mehdî'nin zuhûrunu kabûl edenler ber-vech-i âtî ehâdîsden istidlâl ediyorlar:

1- [3](كَيْفَ أَنْتُمْ إِذَا نَزَلَ ابْنُ مَرْيَمَ فِيكُمْ، وَإِمَامُكُمْ مِنْكُمْ – رواه الشيخان)

2- [4](يَكُونُ فِي آخِرِ أُمَّتِي خَلِيفَةٌ يَحْثِي الْمَالَ حَثْيًا – عن جابر) (خُلَفَائِكُمْ خَلِيفَةٌ يَحْثُو الْمَالَ حَثْيًا – عن ابى سعيد يَكُونُ فِي آخِرِ الزَّمَانِ) (خَلِيفَةٌ يَقْسِمُ المالَ – رواه مسلم)

Fakat bu hadîs-i şerîflerde Mehdî tasrîh olunmamıştır, *Şeyhayn*'ın tahrîc ettikleri hadîs-i şerîfteki (إِمَامُكُمْ مِنْكُمْ): Sizin şerîatınız, şerîat-ı Muhammediyye hâkimdir demektir. İmâmın Mehdî olması şart değildir. Hadîs-i *Müslim* de Mehdî'ye aslâ delâlet etmez.

Binâenaleyh zikr olunan ehâdîs-i şerîfe ile zuhûr-ı Mehdî'ye istidlâl olunamaz.

Mehdî'ye Hazret-i İsa aleyhisselâmdır, diyenlerin ihticâc ettikleri [5](لَا الْمَهْدِيُّ إِلَّا عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ) hadîsine gelince hadîs-i mezkûr da zaîftir. Ruvâtındaki Yunus bin Abdi'l-A'lâ İmâm-ı Şâfiî'den yalnızca rivâyet ediyor. Şeyhülislâm el-Harrânî: Hadîs zaîftir diyor. Hâfız Zehebî: Hadîs cidden münkerdir diyor. Diğer bir tarîkta da Muhammed bin Hâlid teferrüd ediyor. *Hâkim* Muhammed bin Hâlid'e: Mechûldür diyor. Muhammed bin Hâlid de Ebân bin Sâlih'ten rivâyet ediyor. Ebân da metrûktür: Her hâlde hadîs zaîftir.

Mehdî hakkında zikr olunan akvâl-i hamseden ilk dört kavlin edillesi işte bunlardır.

Kavl-i hâmisi isbâta hâcet yoktur. Çünkü ıstılâhâttan ibârettir.

İbni Ömer'in (radiyallâhu anhu) Muhammed bin el-Hanefiyye'ye Mehdî dediğini Nuaym bin Hammâd tahrîc ediyor. Ömer bin Abdilazîz'e, Ca'fer-i Sâdık'a, Mûsâ bin Talha bin Ubeydillâh bin Muhtâr'a Mehdî denildiği gibi Medîne'de zuhûr eden Muhammed bin Abdillâh bin Hasan'a da Mehdî denilmiştir. Kavl-i ahîre göre her asırda Mehdî bulunabilir.

Mehdî hakkında müteahhirîn-i sûfiyyeden en ziyâde bahseden Şeyh Muhyiddîn bin el-Arabî, İbni Kus, İbni Seb'în bin Ebî Vâtîl'dır. Müteahhirîn-i sûfiyye bu bâbda keşfe de i'timâd ediyorlar. Keşif, sûfiyyenin asl-ı tarâikıdır. Ehl-i hadîs ve fukahâ ve kelâmiyyûn, ilhâmı ilzâm ale'l-gayr olmak üzere hüccet ve sebeb-i ma'rifet addetmiyorlar. Ancak ilhâm velînin yalnız nefsine hüccet olabileceğini mütekellimînden bir kısmı kabûl ediyor. Sûfiyyeye göre ilhâm-ı velî nazar-ı aklî gibi hüccettir.

Elhâsıl: Mehdî'nin zuhûrunu kabûl etmek için ya ehâdîs-i zaîfeyi kabûl etmek, ya ehâdîs-i mezkûreyi tashîh etmek, yahud *Şeyhayn*'ın rivâyet ettikleri hadîs ile istidlâl etmek, yahud keşfin ilzâm ale'l-gayr ma'nâsına hüccet olduğunu kabûl eylemek lâzım gelecektir. Bu tarîklardan başka Mehdî'yi kabûl için bir yol yoktur.

İzmirli İsmail Hakkı

Tashîh: – Geçen haftaki Hızır makālesinde ba'de't-tab' görülen sehv-i tertîblerin ber-vech-i âtî tashîhi iktizâ eder: [Tashihler yerlerine işlendiğinden buraya alınmamıştır.]

[392] **İCTİMÂİYÂT**

İslâmiyet ve Teaddüd-i Zevcât

– 6 –

Geçen makālemizde îzâh olunduğu vechile teaddüd-i zevcâtta adâlet şart kılınıyor, riâyet etmeyenler için teaddüd-i zevcâta kat'iyyen mesâğ verilmiyordu. Onun için biz de adâletin ne derece ve ne gibi yerlerde lâzım olduğunu hülâsaten beyân etmek istiyoruz.

Fakat şurası da hâtırdan çıkmasın ki adâlet, birden ziyâde kadını taht-ı nikâhında cem' etmek salâhiyetini hâiz olan kimseler için lâzımdır. Kendilerinde esâsen bu salâhiyet mevcûd olmayanlar için birden ziyâde evlenmek câiz değil ki orada adâlet aransın; binâenaleyh evvelâ bu ciheti îzâh edip de, teaddüd-i zevcâtta meşrût olan adâletin ne derece ve ne gibi yerlerde olduğunu ondan sonra tedkīk etmemiz lâzımdır.

Her hükmünde adâlete riâyet eden şerîat-ı İslâmiyye kadın mes'elesinde de umrânî, ahlâkī, ictimâî bir takım umûru nazar-ı i'tibârdan dûr tutmamıştır. Bunun içindir ki şerîat-ı İslâmiyye erkekleri üç sınıfa ayırmıştır: Zengin, orta hâlli, fukarâ.

Fukarâ, vâcibât-ı zevciyyeyi hakkıyla îfâdan âciz olanlardır. Bunların velev ki bir tane kadın ile olsun akd-i izdivâc etmelerinde mahzûr vardır. Zîrâ çok kere zevc ile zevce arasındaki dîk-ı maîşet, bu yüzden dûçâr oldukları mihen ü meşakkat bu gibi erkekleri sirkat, hıyânet gibi harâm olan şeyleri irtikâba kadar sevk eder. Onun için şerîat-ı İslâmiyye bu gibilere evlenmek ile değil, belki para kazanıp da orta hâlli bir adam oluncaya kadar sabır ve isti'fâf ile emrediyor. Hatta bazı ehâdîs-i şerîfede şehvetlerini yenmek için bu gibilerin oruç tutmaları emrolunuyor. [6](وَأَنْكِحُوا الْأَيَامَى مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ– فرقان حكيم)

Bununla beraber hey'et-i ictimâiyye-i beşeriyyenin men-

[1] Taberânî, *Mu'cemü'l-Evsat,* Kahire, c. 4, 256.

[2] Taberânî, *Mu'cemü'l-Evsat,* Kahire, c. 5, 59.

[3] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü Ehâdîsü'l-Enbiyâ, 48.

[4] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-Fiten, 18.

[5] İbn Mâce, *Sünen,* Kitâbü'l-Fiten, 23.

[6] Nûr, 24/32.

faati nokta-i nazarından bu kısım üzerine iânede bulunarak bunların izdivâclarını te'mîn etmeleri için zenginleri kat'î sûrette *Kur'ân-ı Kerîm* tahrîz ediyor. [1](وَلْيَسْتَعْفِفِ الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ نِكَاحًا حَتَّى يُغْنِيَهُمُ اللهُ مِنْ فَضْلِهِ – فرقان حكيم)

Orta hâlli olanlara gelince: Onlar da birden ziyâde kadını idâreden âciz olanlardır. Şerîat bunların yalnız bir kadın ile iktifâ etmelerini vâcib kılmış, birden ziyâde kadınları taht-ı nikâhlarında cem' etmelerini mahzûrdan gayr-i sâlim addetmiştir.

Zenginlerden maksad velev ki birkaç tane olsa bile onların idâresini te'mîn edecek bir iktidâra sâhib olanlardır. İşte ihtiyâc messettiği zaman bunların, şer'-i şerîfin beyân eylediği şerâite, –ki en ehemmiyetlisi adâlettir– riâyet eylemekle beraber birden ziyâde kadın alabilmeleri mübâhtır. Eğer şerîat bunları birden ziyâde almaktan men' etmiş olsaydı, her yerde kendisine adâleti düstûr-ı hareket ittihâz eden şerîat-ı İslâmiyye, adâlete riâyet etmemiş, kesret-i nesli, kadınlardan muhtâc-ı himâye olanları, ictimâî, umrânî bazı mesâili nazar-ı ehemmiyyete almamış olurdu. Hülâsa: Şurûtuna riâyet olunmakla beraber, teaddüd-i zevcâtın cevâzı aklen sâbit olduğu gibi, kâffe-i şerâyi'de de sâbittir; bütün enbiyâ-yı kirâm, rusül-i ızâm bunu bil-fiil yapmışlardır.

Acaba adâletin bulunması kolay mı, herkes adâleti *Kur'ân*'ın taleb eylediği gibi îfâya muktedir olabilir mi? İşte muhtâc-ı îzâh olan nokta burasıdır.

Üstâz el-İmâm, Mısır Müftîsi Şeyh Muhammed Abduh merhûm *Teaddüd-i Zevcâtta Şerîatın Hükmü* ünvânıyla Mısır'ın resmî cerîdelerinde neşretmiş olduğu bir makâlede diyor ki:

"Kadınlar arasında îfâ-yı adâlete kudret-yâb olacağını bilen kimseler için dört tane kadını taht-ı nikâhlarında cem' etmeyi şerîat-ı Muhammediyye mübâh kılmıştır. Fakat; dediğimiz gibi; adâleti îfâ edebileceğine mutmain olmalı. Eğer böyle olmazsa birden ziyâdesini alması câiz değildir. Cenâb-ı Hakk: [2](فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً) buyuruyor.

Eğer erkek, kadınlardan her birisinin hakkını vermeye kudret-yâb olamazsa evin nizâm ve intizâmı bozulur; âilenin maîşeti fenâlaşır; zîrâ tedbîr-i menzil için en kavî esâs, ancak efrâd-ı âile beyninde ittihâd ve ülfetin bekâsından ibârettir. Halbuki erkek, –kadının nevbeti olmadığı bir günde ufak bir işini görüvermek gibi velev ki en ehemmiyetsiz bir şey ile olsun– kadınlarından birini diğerlerine tercîh ettiği vakit öbürüsünün gücüne gideceği cihetle kocasına hiddetlenir, hakkı olmayan kimseye takarrüb eylediği için kendi hukûkuna tecâvüz etmiş olduğundan kocasına darılır, bu sûretle aradaki ittihâd, nefrete; muhabbet, buğz u adâvete tebeddül eder.

Evet Cenâb-ı Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem, cemâat-i sahâbe radiyallâhu anhum, hulefâ-yı râşidîn, ulemâ, bu zamana kadar her asırda geçen sulehâ, kadınlar arasında lâzım gelen adâlet hakkındaki hudûd-ı İlâhiyyeyi muhâfaza ederek birden ziyâde kadınları taht-ı nikâhlarında cem' ediyorlardı. Gerek Cenâb-ı Peygamber, gerek sahâbeleri, gerek sulehâ-yı ümmeti bir kadının nevbetinde –o kadının izni olmadıkça– diğer kadının odasına gitmezlerdi.

Bunun içindir ki Cenâb-ı Peygamber sallallâhu aleyhi ve sellem hasta bulundukları zaman, –yürümeye tâkatleri olmadığı cihetle– yârânının omuzları **[393]** üzerinde olduğu hâlde zevcelerinin evlerini dolaşırdı. Bundan maksad-ı Risâlet-penâhî adâleti muhâfaza etmek olduğu için hâssaten birinin evinde ikâmete râzı olmadı. Zevcelerinden birinin yanında bulunduğu zaman "Yarın hangi evde bulunacağım" diye suâl etti, onlar da Hazret-i Âişe'nin nevbetinden sorduğunu bildiklerinden hastalık zamanında orada kalmasına izin verdiler. Cenâb-ı Peygamber: (هل رضيتن) diye sordu, onlar da: "Evet!" cevabını verdiler; binâenaleyh onların rızâsını tahsîl etmedikçe Hazret-i Âişe'nin hânesinde kalmadılar.

Hazret-i Peygamber sallâllâhu aleyhi ve sellemin muhâfaza etmiş olduğu şu vücûb, kendi nesâyih ve vesâyâsına tamâmıyla muntabık olan bir şeydir. Sahîhayn'da şöyle rivâyet olunuyor:

أَنَّ آخِرَ مَا أَوْصَى بِهِ – صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ – ثَلَاثٌ كَانَ يَتَكَلَّمُ بِهِنَّ حَتَّى لَجْلَجَ لِسَانُهُ، وَخَفِيَ كَلَامُهُ الصَّلَاةَ الصَّلَاةَ، وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ لَا تُكَلِّفُوهُمْ مَا لَا يُطِيقُونَ، اللهَ اللهَ فِي النِّسَاءِ فَإِنَّهُنَّ عَوَانٍ فِي أَيْدِيكُمْ – أَيْ أُسَرَاءُ – أَخَذْتُمُوهُنَّ بِأَمَانَةِ اللهِ، وَاسْتَحْلَلْتُمْ فُرُوجَهُنَّ بِكَلِمَةِ اللهِ مَنْ كَانَ لَهُ امْرَأَتَانِ فَمَالَ إِلَى إِحْدَاهُنَّ دُونَ الْأُخْرَى – diğer bir rivâyette وَلَمْ يَعْدِلْ بَيْنَهُمَا – جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، وَأَحَدُ شِقَّيْهِ مَائِلٌ[3]

Cenâb-ı Peygamber kalben bir tarafa olan meylinden şu sûretle i'tizâr buyururlardı: [4] (اللهُمَّ هَذَا – أَيِ الْعَدْلُ فِي الْبَيَاتِ وَالْعَطَاءِ – جُهْدِي فِيمَا أَمْلِكُ وَلَا طَاقَةَ لِي فِيمَا تَمْلِكُ وَلَا أَمْلِكُ – يَعْنِي الْمَيْلَ الْقَلْبِيَّ) Sefere niyet ettikleri zaman aralarında kur'a atar da o sûretle birini ihtiyâr ederdi.

Fukahâ diyorlar ki: Beytûteti taksîmde erkek üzerine müsâvât vâcib olduğunda eimmenin ictimâı vardır. Ekserîsinin indinde hem beytûtet, hem de nafakada müsâvâtı gözetmek erkeğe vâcibdir. Yine diyorlar ki: Bir zarûret-i mübîha bulunmadıkça erkek, birinin nevbetinde iken diğerinin yanına girmek câiz değildir. Şu kadar var ki evinin hâricinde selâm verip hâl ve hâtırını sorabilir. Kütüb-i fıkhiyyede sarâhaten bildirildiğine göre, erkek, nevbeti olan kadının hânesine girmek istediği zaman kadın evin kapısını kapatırsa başka birinin hücresine gitmeyerek onun hücresi önünde yatması vâcibdir; meğer ki soğuk veyahud diğer bir mâni' ola.

Ulemâ-yı Hanefiyye diyorlar ki: [5](فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً) âyetinin zâhirinden anlaşılan adâlet, mücâmaada değil; beytûtet, melbûs, me'kûl, sohbette şarttır. Binâenaleyh bu husûsta recûliyeti bulunan kimseler ile anânet, mecbûb, marîz, sahîh arasında hiç fark yoktur. Adl, hukûk-ı zevciyeden olduğu için zevc üzerine şer'an vâcib olan hukûk-ı sâire gibi adâlet de vâcibdir; çünkü hukûk beyninde tefâvüt yoktur. Eğer erkek adâleti gözetmediğinden kādıya mürâcaat ederlerse kādının erkeği zecr ve nehy eylemesi vâcibdir. Eğer yine eski hâlini muhâfaza edecek olursa o zaman, habs ile değil dayak ile ta'zîr olunur. Bu şübhe yok ki izdivâcdan maksad-ı aslî olan maîşette hüsn-i sülûk ve teâvünü muhâfaza etmek içindir.

---

[1] Nûr, 24/33.

[2] Nisâ, 4/3.

[3] M. Reşid Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr,* Mısır, 1990, c.4, s. 299. (أَخَذْتُمُوهُنَّ بِأَمَانِ اللهِ، وَاسْتَحْلَلْتُمْ فُرُوجَهُنَّ بِكَلِمَةِ اللهِ) kısmı için bkz. Müslim, *Sahîh,* Kitâbü'l-Hac, 19.

[4] M. Reşid Rızâ, T*efsîrü'l-Menâr,* Mısır, 1990, c.4, s. 299.

[5] Nisâ, 4/3.

Pekâlâ! Bu kadar vaîd-i şer'îden, te'vîl ve tahvîle tahammülü olmayan şu ilzâm-ı dakīk-ı vücûbîden sonra, tahakkuk değil, adâleti îfâya kādir olamayacağını tevehhüm zamanında bile birden ziyâde kadını taht-ı nikâhında cem' etmek câiz olur mu? Birden ziyâde kadını taht-ı nikâhımızda cem' etmeye bize nasıl cevâz verilir ki, bizi buna sevk eden şehvet-i fâniyyemizi kazâ, lezzet-i vaktiyye istihsâl etmekten başka bir şey değildir. Evet, bizim birden ziyâde kadını cem' etmemiz yalnız şehvetimizi kazâ etmek içindir; bu bâbda ne maksad-ı şâri'e muvâfakat ediyoruz, ne de bu yüzden gelecek mefâsidi nazar-ı dikkate alıyoruz. Biz görüyoruz ki bu yüzden pek çok fenâlıklar zuhûr ediyor. Çünkü kadının birisi ortağı olan diğer hanımı zemmetmek için kocasından biraz müsâade bulacak olursa onun fenâlığına dâir kocasını iyice iknâ' edinceye kadar var kuvvetini sarf edip çalışır; bu husûsta her ne söylediyse hepsinin doğru olduğuna –halbuki sırf yalandır– yemîn eder; erkek de bunu çokça sevdiği için sözünde sâdık olduğunu i'tikād eder; kendisine söylenen sözlerin doğru olup olmadığını tedkīk ve tefahhus etmeyerek diğer kadınları bol bol döğmeye, onları en kaba kelâmlar ile tahkīr etmeye, söğüp saymaya başlar; hatta tard eder. Zavallı erkek söylenen sözlerin sahîhini fâsidinden temyîz edecek kadar bir akl ü iz'âna, basar u basîrete mâlik olmadığı cihetle kadınlar arasında âteş-i gayz u husûmet bütün ma'nâsıyla alevlenir; her birisi, kendilerini zemmeden ortaklarıyla kocalarından intikām için var kuvvetleriyle çalışırlar. Artık gece ve gündüz evin saâdeti için üzerlerine vâcib olan şeyi bırakarak nifâk u şikāk ile, hırsızlık ile uğraşmaya başlarlar. Gerek kadınlarda olan ahlâk-ı fâside, gerek erkekteki efkâr-ı redîe dolayısıyla o kadınlar erkeğin tatlîkından daima korktuklarından, mâlında, emtiasında erkeğe karşı hıyânet etmek, fırsat buldukça onun mâlını aşırmak gibi şeyler tekessür etmeye başlar.

Yekdiğerinin ortağı olan bu kadınların kalblerinde birbirine karşı beslemiş olduğu buğz u adâvet bazen o derece kesb-i şiddet eder ki, kendilerinden evlâdlarına da sirâyet eder: Her birisi kendi evlâdına, diğer kadınlardan olan kardeşini en büyük düşman telakkī edecek şeyler telkīn eder; onlar için bir çok imtiyâzlar sayıp döker, onlarca kendisinin hiç ehemmiyeti olmadığını söyler. Daha tufûliyette iken onların ahlâkını bozarlar; bunun için yekdiğerine karşı vazîfe-i uhuvveti îfâ etmeye çalışacakları yerde birbirinin düşmanı olurlar, hâl-i tufûliyyette kalblerinde temekkün eden bu fikir, çok kere sinn-i bülûğa geldikleri vakit de kendilerinden zâil olmaz.

[394] Eğer –Allâh etmesin– birinin çocuğu diğerininkine karşı tefâhur edip, bilmeyerekten ona bir şey söyleyecek olursa, artık onların vâlideleri arasındaki nizâı seyr et! Her biri yekdiğerine karşı en müstehcen kelimeleri, fuhş-âlûd kelâmları –her ne kadar ikisi de muhadderâttan olsalar da– sarf etmekten çekinmezler. Bu sırada kocaları gelip de kavl-i leyyin ile bu fitne ateşini söndürmeye çalışsa kolay kolay o da muvaffak olamaz. Çünkü zâten o erkeğin, kendi kadınları indinde kadr ü i'tibârı olsaydı esâsen bu gibi münâzaâta meydan kalmazdı; erkek ya ahmak, za'f-ı irâdeye mâlik, yahud da onların beyninde adâleti bi-tamâmihâ îfâ etmediğinden iş bu râddeye geliyor. Bu gavgā ve gürültünün intâc edeceği esbâb ise gāyet ma'lûm: Ya bunların hepsini tatlîk eder, yahud bunların içinde az sevdiğini ve kapı dışarı çıkarıverir. Eğer tatlîk eylediği kadın da kesret-i evlâda mâlik ise artık kapı dışarı giderken çocuklar kucağında, gözünün yaşı topuğunda ….!

Zavallı kadın çocuklarını bir zaman kendi yanında alıkoyduktan sonra babasının evine gönderir; fakat yine emniyet edemez, getirtir. Bu sûretle bir perîşânlıktır gider. İşte birden ziyâde kadını taht-ı nikâhında cem' eden nâsın –gerek ağniyâdan olsun, gerekse fukarâdan– ekserîsinde müşâhede olunan hâl budur. Anlaşılıyor ki bunlar, teaddüd-i zevcâtın meşrûiyetindeki hikmet-i bâliğa-i İlâhiyyeyi kat'iyyen anlamıyorlar; teaddüd-i zevcâttan maksûd olan hakīkatten gaflet ederek onu, şehevât-ı behîmiyyelerini sarf ve istihsâl-i lezâiz için bir tarîk ittihâz ediyorlar. Halbuki şerîat-ı garrâ-yı Ahmediyye buna kat'iyyen cevâz vermediği gibi, akıl da kabûl etmez. Şerîatın teaddüd-i zevcâtta gözetmiş olduğu maksad pek ulvîdir. Binâenaleyh adâleti îfâya kudret-yâb olamayanlar üzerine lâzım olan [1](فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً) nass-ı *Kur'ân*îsiyle amel ederek birden ziyâde kadın almamaktır. Çünkü (فَانْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ) kavl-i şerîfi, (فَإِنْ خِفْتُمْ) nazm-ı celîli ile mukayyeddir.

Eğer erkeğin aklı başında olur da şer'an onlara karşı îfâsı lâzım olan adâleti bi-hakkın gözetir, gerek kadınlar beyninde, gerek onların evlâdları arasında ülfet ve muhabbetin devâmını te'mîn eder, kat'iyyen gürültü patırtıya sebebiyet vermez, muktezâ-yı şer'î bulunmadıkça talâka tevessül etmez, hülâsa dâire-i münciyye-i şerîattan çıkmazsa bu gibi fuzalâ-yı ümmetin birden ziyâde kadını taht-ı nikâhında bulundurması meşrû'dur; *Kur'ân*'ın gösterdiği hadd-i mübâha kadar kaç tane alırlar ise alsınlar bunları levm etmeye kimsenin hakkı yoktur; çünkü bu hakkı onlara *Kur'ân* bahşetmiştir. Öyle mütefekkir geçinen bazı beyinsizlerin zannettikleri gibi teaddüd-i zevcât hâl-i bedâvete mahsûs bir hüküm değildir. Çünkü âyet-i kerîme kat'îdir. Mensûh değildir. Şerâitini câmi' olanlar için bu hükm-i şer'îden istifâde etmek her zamanda, her mekânda meşrû'dur. Şu kadar var ki bu hükm-i şer'îden istifâde etmek her babayiğitin işi değildir. Maamâfîh bu zevât-ı kirâm her memlekette gāyet nâdir olmakla beraber, pek memdûh kimseler, hatta Allah'ın en sevgili kullarıdır."

Şeyh Muhammed Abduh merhûmun makālesi hülâsa olarak burada nihâyet buluyor. Biz de mes'eleyi şu sûretle hülâsa etmek istiyoruz: Teaddüd-i zevcât, İslâmiyet'in vaz' eylediği bir şey değildir; pek eski zamanlardan beri en fenâ bir tarzda cârî olan bir âdettir. İslâmiyet'in bunda bir te'sîri var ise o da, bu mes'eleyi tenkīh ve tehzîb ederek meşrû' bir hâle ifrâğ etmesidir. Hâcet ve zarûret messettiği zaman teaddüd-i zevcâta tevessül olunmak gāyet tabîî bir şey olduğu, *Kur'ân* da fıtrata muvâfık olarak geldiği cihetle bu mes'eleyi kökünden kaldırıp atmamıştır, çünkü bu, kānûn-ı tabîata muhâlefetten başka bir şey değildir. *Kur'ân*'da mezkûr olan şerâit dâhilinde teaddüd-i zevcât gāyet meşrû'dur, ma'kūldür; âyetin hükmü her zaman ve mekânda bâkīdir. Zama-

[1] Nisâ, 4/3.

nımızda birçok müslümanlarda görülen teaddüd-i zevcât, –şerâitini câmi' olmadıklarından– kat'iyyen *Kur'ân*'a muhâlif olduğu cihetle onların hâli ile Müslümanlığı mukāyese etmek doğru değildir. Hatta bu gibi kimseleri birden ziyâde kadın almaktan men' etmek salâhiyettâr olan makām üzerine vâcib, belki de farzdır. [1](فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً..!)

Aksekili **Ahmed Hamdi**

FIKIH VE FETÂVÂ

"ŞERÎAT-I İSLÂMİYYE NAZARINDA FÂİZİN MEVKİİ"

Makālesi sâhibi Alice-zâde Hârûn Efendi'ye*

Fâiz ve fâizcilik târîhî sergüzeştiyle nazar-ı şer'deki mevkii hakkında vâkıfâne ve müdakkıkāne yazılıp cidden istifâde eylediğim makāle-i fâzılânelerinden dolayı takdîm-i teşekkürât, yalnız istifâde edeceğim bir iki cihetin lutfen îzâhât-ı âlimâneleriyle tavzîh ve tenvîr buyurularak iştibâhımın izâlesi temenniyâtıyla arz-ı ihtirâmât eylerim.

Fâiz [denilince hâtıra] mütebâdir olan ribe'l-fazlın hürmeti müttefekun-aleyh olmadığı gibi, esâsen hürmeti icâb etmeyip, mücerred ribe'n-nesîeye vesîle olmak tehlikesinden harâm kılınmakla, bugün şühûd-i iktizâya mebnî helâl kılınması hem akvâl-i müctehidîne gayr-i muhâlif, hem de İbni Abbâs gibi büyük bir imâmın kavline de mutâbık olacağı beyân, ve İbni Abbâs radiyallâhu anha göre câiz ve helâl olduğu [2](لاَ رِبًا إِلَّا فِي النَّسِيئَةِ) hadîs-i şerîfiyle istidlâl buyuruluyor.

Halbuki İbni Abbâs radiyallâhu anhdan mervî işbu hadîste şürrâh-ı **[395]** hadîs –bit-tabi' manzûr-ı âlîleri olduğu vech ile– İbni Abbâs'ın bir müddet ribe'l-fazlda beis görmediğini ve fakat [3](الدِّينَارُ بِالدِّينَارِ...) hadîs-i şerîfinin râvîsi Ebî Saîd el-Hudrî radiyallâhu anha mülâkātında müşârunileyhin İbni Abbâs'a: "Bunu Peygamber'den mi işittiniz, yoksa Kitâbullâh'ta mı gördünüz?"suâline karşı: "Hayır hiçbirisini diyemem. Sinnen küçük bulunduğumdan siz Resûlullâh'ı daha ziyâde biliyorsunuz. Üsâme'den bu yolda işittim" yollu büyüklüklerine nişâne cevablarını; kezâ müşârunileyhin Ebû Saîd el-Hudrî radiyallâhu anhdan emvâl-i ribeviyyede ribe'l-fazlın cereyân ve hürmetine dâir hadîs-i şerîfi işitmesiyle hemen tevbe ve istiğfâr ve o kavlinden rücû' ile ba'dehû daima ribe'l-fazldan şiddetle men' ve nehy eder olduklarını beyân ettikten sonra İbni Abbâs'a göre helâldir demek doğru olur mu? Mezkûr hadîs-i şerîfin Hazret-i Üsâme'den rivâyet olunmasına nazaran da fukahâ ve muhaddisîn Ebî Saîd el-Hudrî hadîsinin bi-mantûkıhî ribe'l-fazlın hürmetine delâletinden Üsâme hadîsinden maksad nefy-i kemâl olacağı, hadîs-i Üsâme mücmel Ebî Saîd hadîsi mübeyyen olmağla Ebî Saîd hadîsiyle amel vâcib olacağı ve emsâli tevcîhât ile beynlerini cem' ve telfîk ettikleri gibi esbâb-ı adîdeden dolayı Üsâme hadîsinin zâhiriyle amel edilmemesine icmâ'-ı müslimîn olduğunu beyân ve temhîd edildikten sonra artık câiz ve helâl olabilir mi?

Sâniyen zamanımızın hakīkī iktisâdiyâtına hâkim [حاكم] mi, hâkim [هاكم] mi? Hâdim [خادم] mi, hâdim [هادم] mi? olacağını bilmemekle beraber; –öyle olsaydı bile – bu öyle değiştiriverilecek ahkâmdan mıdır?

Bir de fâizi bilâ-zikr almak için bey'-i înenin şekl-i diğeri olmak üzere Eytâm ve Nukūd-ı mevkūfe idârelerinde tatbîk olunduğunu gösterdiğiniz sûrette satılan *Ali Efendi Fetvâsı* veya mendil kimindir veya kimin olmak lâzımdır? Müşterî idâreye hibe ediyor, idâre mevhûbün-leh olabilir mi? Bu cihetler nazar-ı dikkate alınmak iktizâ etmez mi? Aksi takdîrde kaçılmak istenilen vartadan daha büyüğüne düşülmüş olmaz mı?

Tire: Müntesibîn-i İlmiyyeden

Ahmed Sun'ullâh

TESÂDÜM-İ EFKÂRDAN BÂRİKA-İ HAKİKAT ÇIKAR

"Ta'lîm-i İlim de mi Harâm?" serlevhasıyla Bosna Briçka kasabasından aldığınız mektupta kızlarımızın ta'lîm ve teallümü hâşâ harâm dediğimi bildiriliyor.** Sâhib-i mektup hakīkat-i hâli ketm edip söylemiş olduğum [4](لا تعلموا النساء الخط) hadîs-i şerîfini ta'lîm ve teallüm üzerine haml edip [5](طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مسلم ومسلمة) iki hadîs arasında tezâd ne demektir? Şer'an, dînen hâlâ kızlarımızın tahsîli lâzım mıdır? diye soruyor. Halbuki bahis bu mes'elede değil idi. Bahsimiz bütün bütün başka mes'elededir. Şer'-i şerîf dâiresinde zükûre ve inâsın ta'lîm ve teallümü hakkında bu kadar hadîs-i şerîfler var iken küret-i arzda bir müslüman tasavvur edemem ki ahkâm-ı şer'iyye dâiresinde kadınlara ahlâk ve âdâbını din ve dünyâ vezâifini bildirmek, elverişli bir terbiye vermek husûsunda ta'lîm ve teallümü maâzallâh harâmdır diye iddiâda bulunsun. Nerede kaldı ki böyle bir söz ilmiye sınıfından, bâ-husûs bir müderrisin ağzından sudûr eylesin. Bu husûsta böyle bir söz kat'an ve kātıbeten ağzımdan çıkmamıştır. Çünkü (زلة العالم مضروب بها الطبل وزلة الجاهل يخفيها الجهل)

Mevzû'-ı kīl ü kāl olan mes'eleye gelince kasabamızda on beş sene evvel hükûmet tarafından te'sîs olunmuş bir zükûr mekteb-i rüşdiyyesi vardır ki ism-i resmîsi Narudna Usnunaşkola'dır. Bu mektep bu seneye kadar dört İslâm muallimiyle idâre olunurdu ve yalnız İslâm çocuklarına mahsûs idi. Bu mektebe şimdilik ihtiyârî olarak burada resmen müsta'mel Latince yazı yazmasını öğrenmek için bazı kızlarımız devâm etmeye başladılar. Ahâlimizden ashâb-ı hamiyyet ve ashâb-ı insâf böyle zükûr ile muhtelıt olan bir mektepte, bâ-

[1] Nisâ, 4/3.

* *Sebîlürreşâd* - 281

[2] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Büyû', 79.

[3] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Büyû', 79.

** *Sebîlürreşâd* - 272

[4] (وَلَا تُعَلِّمُوهُنَّ الْكِتَابَةَ) şeklinde Beyhâkî, *Şu'abu'l-Îmân,* Bombay, 2003, c. 4, s. 90, nu: 2227.

[5] el-Bagavî, *Tefsîrü'l-Bagavî,* Beyrut, 1420, c. 2, s. 405.

husûs kızlarımızın bu Latince yazı yazmasının öğrenmesinde bulunduğumuz mevkie nazaran şer'an, dînen, hâlâ bir mazarratı, bir seyyiâtı, bir beisi var mı? diye fakīre mürâcaat ederek suâlde bulunmuşlar. Fakīr ise zîrde münderic kitaplarda görmüş olduğum hadîs-i şerîfi söyleyerek bâ-husûs bakıyyetü'l-müctehidîn ve hâtimetü'l-fukahâ ve'l-muhaddisîn Mevlânâ eş-Şeyh Şihâbüddîn rahimehullâhu te'âlâ tenzîhen mekrûh cevâb-ı savâb vermiş olduğu gibi [1](أَجْرَؤُكُمْ عَلَى الْفُتْيَا، أَجْرَؤُكُمْ عَلَى النَّارِ) hadîs-i şerîfine nazaran fakīr de öylece kerâhet diye cevap vermişim. Çünkü kızlarımız bu yazıyı tahsîl eyledikleri takdîrde bu yazı ile yazılan hangi kitabı ellerine verelim ki ırz ve nâmûslarının, ismet ve iffetlerinin muhâfazası tavsiyesinde bulunsun ve şer'-i şerîf dâiresinde o kitaptan istifâde edebilsinler. Mâdem ki bu yazıya bu kadar ehemmiyet veriliyor, ol vakit bunun imlâsıyla kızlarımız şerîat dâiresinde istifâde edebilmek için birkaç kitap yapmak icâb eder. O da bize lâzım değildir. Çünkü bizim Arabî hurûfuyla, bizim lisânımızın imlâsıyla yazımız var iken kızlarımızın ecnebî yazısına din ve dünyâ cihetinden hiçbir ihtiyâcları yoktur. Bu yazının menâfi', mefâsidi, hasenât, seyyiâtı, bulunduğumuz mevkiimizi etrâflıca tahkīk ve tedkīkten sonra tarafeynden birinin diğeri üzerine takdîm ve tercîhi (صاحب الدار ادرى مافيها) kavlince en ziyâde bizim Bosna ulemâsına ve bâ-husûs riyâset-i aliyyesine âid bir mes'eledir. (دع الامور التى تخش عواقبها انظر فى العواقب تسلم من النوائب)

"Müderris Efendi bunu mu'teberât-ı kütüb-i hadîsin hangisinde görmüş ise beyân etsin ki biz de tanıyalım ve derece-i kuvveti hakkında tetebbuâtta bulunabilelim!" diye risâlenizde bizi da'vet buyuruyorsunuz. Bu da'vete icâbet etmeyi vâcibe-i zimmetimden addettiğim için zîrde münderic kitapların ibâresini aynen derce mücâseret eyledim. Şöyle ki: **[396]**

ومما ينبغى تعلمه للرجال فن الخط والكتابة فالكتابه مكروهة للنساء لقوله عليه السلام (لاتعلموا النساء الخط) تفجير تسنيم ص 57 وقالت عايشة رضى الله تعالى عنها قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم (لا تنزلوهن فى الغرف ولا تعلموهن الكتابة وعلموهن سورة النور والغزل) روح البيان جلد ثانى ص ٧٤٣ عن عائشة رضى الله تعالى عنها قالت قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم (لاتنزلوا النساء الغرف ولاتعلموهن الكتابة وعلموهن الغزل وسورة النور) تفسير خازن جلد ثالث س ٣٧٣ و سئل رحمه الله تعالى ما حكم تعليم النساء الكتابة ففى وسيط الواحدى اول سورة النور مايدل على عدم الاستحباب هل هو حيح اوضعيف فاجاب بقوله هو صحيح فقدروى الحاكم وحححه البيهقى عن عايشة رضى الله تعالى عنها ان النبى صلى الله تعالى عليه وسلم قال (لا تنزلوهن فى الغرف ولاتعلموهن الكتابة يعنى النساء وعلموهن الغزل وسورة النور) اى لما فيها من الاحكام الكثيرة المتعلقة بهن المؤدى حفظها وعلمها الى غاية حفظهن عن كل فتنة وريبة كما هو ظاهر لمن تدبرا وروى الحكيم الترمذى عن ابن مسعود رضى الله تعالى عنه ان النبى صلى الله تعالى عليه وسلم قال (لا تسكنو نساءكم الغرف ولاتعلموهن الكتابة واخرج الترمذى الحكيم عن ابن مسعود أيضا رضى الله تعالى عنه انه صلى الله تعالى عليه وسلم قال: (مرّ لُقْمَان على جَارِيَة فِي الكتَّاب فَقَالَ لمن يصقل هَذَا السَّيْف) أَي حَتَّى يذبح بِهِ، وحينئذٍ فَيكون فِيهِ إِشَارَة إِلَى عِلّة النَّهْي عَن الْكِتَابَة، وَهِي أَن الْمَرْأَة إِذا تعلمتها توصلتْ بهَا إِلَى أغراض فَاسِدَة، وَأمكن توصل الفسقة إِلَيْهَا على وَجه أسْرع وأبْلَغ وأخْدَعْ

من توصلهم إِلَيْهَا بِدُونِ ذَلِك، لِأَن الْإِنْسَان يبلغ بكتابته فِي أغراضه إِلَى غَيره مَا لم يَبْلغه بِرَسُولِهِ، وَلِأَن الْكِتَابَة أخْفى من الرَّسُول فَكَانَت أبلغ فِي الْحِيلَة وأسرع فِي الخداع والمَكْر، فلأجل ذَلِك صَارَت الْمَرْأَة بعد الْكِتَابَة كالسيف الصَّقِيل الَّذِي لَا يمر على شَيْء إِلَّا قطعه بِسُرْعَة فَكَذَلِك هِيَ بعد الْكِتَابَة، تصير لَا يطْلب مِنْهَا شَيْء إِلَّا كَانَ فِيهَا قابلية إِلَى إجَابَته إِلَيْهِ على أبلغ وَجه وأسرعه، ثمَّ مَا مَرَّ من الْأَحَادِيث يخصص حَدِيث ابْن النجار عَن أبي هُرَيْرَة رَضِي الله عَنهُ أَن رَسُول الله صلى الله عَلَيْهِ وَسلم قَالَ: (إِنَّ من حق الْوَلَد على وَالِده أَن يُعلّمه الْكتاب أَي الْكِتَابَة وأنْ يُحْسِن اسْمه، وَأَن يُزَوّجه إِذا بلغ) فَقَوله: (أَن يُعلمهُ الْكتاب) أَي الْكِتَابَة خَاص بِالْوَلَدِ الذّكر. وَاعْلَم أَن النَّهْي عَن تَعْلِيم النِّسَاء للكتابة لَا يُنَافِي طلب تعلمهن الْقُرْآن والعلوم والآداب، لِأَن فِي هَذِه مصَالح عَامَّة من غير خَشْيَة مفاسد تتولد عَلَيْهَا بِخِلَاف الْكِتَابَة، فَإِنَّهُ وَإِن كَانَ فِيهَا مصَالح إِلَّا أَن فِيهَا خشيَة مفْسدَة ودرء الْمَفَاسِد مقدم على جلب الْمصَالح. وَأخرج أَبُو نصر عبد الْكَرِيم الشِّيرَازِيّ فِي (فَوَائده) والديلمي وَابْن النجار عَن عَليّ كرم الله وَجهه أَن النَّبِي صلى الله عَلَيْهِ وَسلم قَالَ: (أدبوا أَوْلَادكُم على ثَلَاث خِصَال: حُبّ نَبِيكُم، وحُبّ أهل بَيته، وَقِرَاءَة الْقُرْآن، فَإِن حَملَة الْقُرْآن فِي ظلّ الله يَوْم لَا ظلّ إِلَّا ظله مَعَ أنبيائه وأصفيائه) . فَإِن قلت: أخرج أَبُو دَاوُد عَن الشِّفَاء بنت عبد الله قَالَت: دخل عليّ النَّبِي صلى الله عَلَيْهِ وَسلم وَأَنا عِنْد حَفْصَة فَقَالَ لي: (علميها رُقْيَة النملة كَمَا علمتيها الْكِتَابَة) وَهَذَا يدل على تَعْلِيم النِّسَاء الْكِتَابَة. قلت: لَيْسَ فِيهِ دلَالَة على طلب تعليمهن الْكِتَابَة، وَإِنَّمَا فِيهِ دَلِيل على جَوَاز تعليمهن الْكِتَابَة وَنحن نقُول بِهِ وَإِنَّمَا غَايَة الْأَمر فِيهِ أَن النَّهْي عَنهُ تَنْزِيها لما تقرر من الْمَفَاسِد المترتبة عَلَيْهِ، وَالله سُبْحَانَهُ أعلم.الفتاوى الحديثة ص ٦٢.

Bâlâda derc eylediğim hadîs-i şerîfler sahîh olup olmadıkları, mevzû' ve gayr-i mevzû' bulundukları, ne derece kuvvetli veya zaîf oldukları bende-i âcizîden usûl-i hadîste âlim ve fâzıl, kâmil ve dûrbîn ulemâ-yı zevi'l-ihtirâmın pîş-i nazarlarına arz olunur. (أعقل الرجال لايستغنى عن مشاورة العقلاء)

Bosna Briçka Müderrisi
İbrahim Begoviç Abdülgani

İKTİSÂDİYÂT

ACABA BU MEZİYETLER BİZDE VAR MI?

Artık düşünebilen herkes anladı ki istikbâlin kurtarılması, milletin yaşaması, memleketin belini doğrultabilmesi her şeyden evvel iktisâdiyât âleminde galebe etmemize mütevakkıftır.

Şevket ve azametin en yüksek derecesinde bulunan bir millet bile; iktisâdiyât sâhasında geri kalmış olursa; âkıbetinden emîn olmak hakkını hâiz değildir. O daima korkunç bir istikbâlin tehdîdine ma'rûzdur. Bugünkü şevket ve azameti yarınki zillet ve sefâletin ta'kīb etmesi muhakkaktır.

Fakat, bir millet ki –isterse mahkûm mevkiinde bulunsun– iktisâdiyât sâhasında dev adımlarıyla yürümeye başlamıştır, bugün mahkûm olsa bile; yarın en yüksek dereceye i'tilâ edebilir!...

Biz, bu iki hakīkatin en sûzişli sadmeleriyle inlediğimiz, inlemekte olduğumuz için; nazar-ı intibâhımızı daha çok açmaya mecbûruz.

[1] Dârimî, Sünen, 159.

İçimizde yetişen, bizim olduğunu iddiâ ettiğimiz memleketin servet menba'larını zabteden, iktisâdiyâttaki hiçliğimizden istifâde ederek hayat damarlarımızı emen sülüklerin, bugün başımızı ezecek bir mevkie i'tilâ etmiş olduklarını görüp dururken hâlâ eski i'tiyâdı bırakmaz, eski zihniyeti terk etmezsek her türlü hakāretlere, her nevi' zilletlere müstahak olduğumuzu, cihândan bir nasîbe-i hestî beklemek hakkından mahrûm bulunduğumuzu bil-fiil göstermiş olmaz mıyız?

Parasız ağalığın, servetsiz beyliğin, aç efendiliğin Yanko'ya esîr, Dimitri'ye hizmetkâr olmaktan başka çıkar yolu yoktur. Bu hakîkati artık anlamalıyız! Kuru ünvânlar, yalancı şânlar arkasından koşanların haybet ü hüsrândan başka nasîbeleri olamaz!

Beyhûde kuruntuya ne hâcet! Elimizde kalan şu bedbaht parçanın sâhibi olduğumuz zannıyla oyalanacağımıza biraz fesimizi önümüze, aklımızı başımıza alarak düşünecek olursak bu memlekette hâkim değil mahkûm olduğumuz hakîkatini bütün harâretiyle hissetmez miyiz?!

Anadolu'nun en hücrâ bir köyünden pâyitahtın o müdebdeb mahallâtına kadar bir yer gösterilebilir mi ki orada sâkin olan müslümanlar esîr mevkiinde bulunmasınlar! Anadolu'daki köyün hayat damarlarını emen bakkālın dükkânından açılan mecrâ, İzmir'in Kordonboyu'ndan, İstanbul'un Beyoğlu caddesinden geçen kârîzlerle birleşerek Atina'ya müntehî olduğunu hâlâ idrâk edememiş isek bugünkü nekbetin yarınki inkırâzla nihâyetleneceğine hiç şübhe etmeyelim!

Adalar'ı Yunan'a kazandıran ne Avrupa'nın siyâseti, ne de Venizelos'un mahâretidir. Adalar'ı Yunan'a bağlayan Türkiye'de yaşayan müslümanların gafleti, **[397]** milliyetsizliği, Yunanîlerin ceblerine akan servetidir!

Yunan'ın Averof'u olmasa Adalar istîlâya uğrar mıydı? Hatta Rumeli öyle kolayca elimizden çıkar mıydı?

Adalar'ı Yunan'a te'mîn eden zırhlının, dünkü Yanya vilâyetimizde yetişmiş, müslümanlar sâyesinde zengin olmuş Averof nâmında bir herifin hediyesi olduğunu içimizde bilmeyen kimse kalmadı. Fakat Averof'a yeni yeni arkadaşlar hediye edilmemesi çârelerini düşünen dîndaşlarımızın –maatteessüf– henüz pek az olduğu görülüyor!

Dimâğımızda intibâh nûru, kalbimizde gayret güneşi, doğmaz, yine gaflet zulmetleri altında uyuşup kalırsak –dilimizle ikrâr kalbimizle tasdîk edelim– yarın sevgili Anadolumuz da bedbaht hemşîresi Rumeli gibi yabancı ayaklar altında ezilmek tehlikesine ma'rûz kalacaktır!

Bugün Adalar'ı Yunana temlîk eden Averof'un kardeşleri yarın İzmir'e, öbür gün İstanbul'a göz dikecekler, sonra da, evet, sonra da kalbimizi delmeye yürüyeceklerdir!...

Paralarımızı Yunanistan'a yeni yeni drintnotlar hediye edecek kasalara akıtmamaya çalışmak dînen en mukaddes borcumuz, hayatımızın te'mîni için aklen en birinci vazîfemizdir. Fakat yine iyi bilelim ki o borcu îfâ bu vazîfeye i'tinâ etmekle istikbâlimizi tamâmıyla kurtarmış olmayız!

Bir milletin istikbâlini kurtaracak kuvvet iktisâd sâhasındaki muvaffakıyettir, ne vakit bugün yabancı ceblere akan paralarımız kendi milletimize mensûb tüccârların kasalarına döküldüğünü görürsek o vakit emîn olalım ki istikbâlimiz kurtulmuş, vatanımız tehlikeden âzâde kalmıştır!

Ne zaman köydeki bakkāl dükkânının tezgâhı başında bir müslüman görür, ne vakit şehirdeki büyük ticârethânelerden müslüman sesleri işitirsek o vakit îmân edelim ki gördüğümüz cebhe bir nişâne-i halâs, duyduğumuz ses bir müjde-i beşârettir.

Mülkümüzde şimendüfer lokomotiflerini, ay bayraklı ticâret vapurlarını idâre eden makinistlerin, kapudanların mevki'lerinde müslüman sîmâları müşâhede ettiğimiz gündür ki milletimiz için felâh ve saâdet yollarının açılmış olduğuna kāni' olabiliriz, bu kanâati te'mîn etmek için evlâdlarımızı bu hisle yetiştirmeye, bu yola sevk etmeye çalışmakla beraber müsta'cel bazı tedbîrlere de lüzûm vardır.

Evvelce de arz ettik ki Bakkāl Yanko'ya, Tuhâfiyeci Teofanidis'e borçlu oldukça ne efendi olabiliriz, ne bey olabiliriz, ne de ağa!... Bu vaz'iyette bulunanlara verilecek hakīkī sıfat, esâret ve zilletten başka bir şey değildir.

Pek ziyâde meclûb olduğumuz beylik ve efendiliği ancak ticâret ve iktisâd âleminde kazanabiliriz. Ancak bu sâhadaki muvaffakıyetlerimizle hem zilletten kurtulur, hem de şahsımıza, milletimize, evlâd ü ıyâlimize en faydalı, en hayırlı bir hizmet îfâ etmiş oluruz.

Hepimiz biliyoruz ki bu memlekette az çok münevver sayılan zevât, me'mûrîn sınıfına mensûbdur. Yine hepimiz görüyoruz ki bugün, tekāüd veya suver-i sâire ile işten ayrılan pek çok kimseler Hazîne-i Devlet'ten alacakları beş on guruşa göz dikerek bomboş oturuyor, beyhûde ömür geçiriyorlar. Acaba bu gibi zevât, büyük şehirlerde, mahalle bakkāllığından başlamak üzere ufak mikyâsta şirketler teşkîl etmek sûretiyle İslâmlar arasında bir hayât-ı iktisâdî uyandıramaz mı?

Biz şimdiye kadar çalıştık. Bundan sonra istirâhat edeceğiz fikri bugünkü hayata göre bâtıl ve muzırdır. Dünyâ bir ma'reke-i cidâldir, her ferd bu ma'rekede, ölmedikçe didinmeye, yaşadıkça çarpışmaya mecbûrdur. Furkān-ı Mübîn'in (وَاَنْ لَيْسَ لِلْاِنْسَانِ اِلَّا مَا سَعٰى)[1] âyeti müslümanlara sa'y-i dâimî emretmiyor mu?

İstirâhat ancak kabre girildiği vakit –o da dünyâda iken dîninin, vatanının, milletinin hayrına çalışanlar için– başlar. Tekāüd cüzdânı evvelki hizmetin mükâfâtına istihkākı mübeyyin bir vesîkadır. Yoksa vazîfenin bittiğini müş'ir bir berât değildir. O mükâfâtı almakla beraber başka sûretle, vatanın nef'ine çalışmak borcu insandan hiçbir vakit sâkıt olmaz.

Bugün bizde büyük küçük her ferd, diğer memleketlerdeki efrâddan ziyâde vezâifle mükellef, o vazîfelerin hüsn-i îfâsına mecbûrdur. Çünkü başka memleketlerde hayat teessüs etmiş, istikbâl taht-ı emniyyete alınmış olduğundan efrâda o kadar ağır, o derece devâmlı vezâif teveccüh etmeyebilir. Fakat bizde o hayatı te'sîs, o istikbâli te'mîn etmek bugünkü neslin borcudur. Nesl-i hâzır vazîfesini ihmâl ederse yarınki evlâdlarının mezârını kendi eliyle kazmış, onları bugünkü kayıdsızlığıyla bizzat ölüm çukuruna sürüklemiş olur!

Sefâlet çamurları içinde yüzen, cehâlet kâbûsları altında boğulan İslâm köylerine, saâdet huzmeleri neşretmek, ha-

[1] Necm, 53/39.

yat nûrları saçmak kadar mukaddes bir hizmet-i dîniyye olur mu?..

Hiç şübhe yok ki, İstanbul, İzmir, Bursa gibi büyük şehirlere toplanarak kahvehânelerin küflü muhîtlerinde faydasız laklakalarla ömür geçirmek bir cinâyet, fakat Anadolu ve Arabistân içlerinde bir köyde veya bir nâhiyede yerleşerek oralardaki düşkün ve kimsesiz dindaşlara iktisâd yolları açmak, hayat ve saâdet nûrları saçmak da en büyük bir fazîlet, en faydalı bir ibâdettir!

Tekāüd maâşıyla büyük bir şehirde sıkıntı içinde yaşayan bir zât bir köyde bir kasabada bir nâhiyede aynı maâşla pek müreffeh bir hayat geçirebilir. Aynı zamanda oradaki yabancı bakkālın veya malifaturacının yanıbaşında bir de dükkâncık açacak olursa, hem kendisi para kazanır, hem de memleketimizin mahvına çalışan ellere gidecek paralar kendimizde kalır. Beş on guruş bir sermâye ile İslâm köylerinde dükkân açan Yunânîlerin **[398]** –kazançlarının bir kısmını Yunan bahriyesine göndermekle beraber– az müddet zarfında köyün münbit tarlalarını zavallı Hasan Dayıların elinden alacak kadar zengin çelebi olduklarını görmüyor muyuz? Hiçbir şey gāib etmemek fakat pek çok kazanmak fazla olarak da vatanı kurtarmak, milleti diriltmek gibi faydalar te'mîn eden bu iş kadar mukaddes ve sevâblı bir meşgale olur mu?

Bu gibi zâtın, dünyâdan bî-haber, hayır ve şerrini tefrîkten âciz, câhil köylülere iktisâda, ticârete sa'y ü gayrete, nezâfete, terbiye-i dîniyye ve ahlâkıyyeye, hülâsa insanlığa dâir öğretecekleri şeyler, gösterecekleri örnekler, telkīn edecekleri fikirler müslümanlara az fayda mı te'mîn eder? Fakat bu noktayı düşünmek, o vazîfeye koşmak için biraz fazla hamiyet, biraz derin düşünce lâzım. Acaba bu meziyetler bizde var mı?

M. Şemseddin

TERBİYE VE TA'LÎM

"MEDRESETÜ'L-MEŞÂYIH" DOLAYISIYLA BİR HÂTIRA:

Alel-ekser üzerinde hoca hakkı bulunmaksızın yetişen ve çoğu, mahzâ şeyhzâde olduğu için – [1](وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ) mazhariyetinde iken– makām-ı hilâfet ve mesned-i meşîhata erişen evlâd-ı meşâyıhın ta'lîm ve terbiyesi zımnında Evkāf Nezâret-i Celîlesince "Medresetü'l-Meşâyıh" nâmıyla bir mektep te'sîsine teşebbüs olunduğunu gazeteler yazıyor.

Cihât Nizâmnâme-i musîbine bir tetimme-i muhıkka olan bu teşebbüsü, hâlisâne takdîr ile müteşebbislerini tebrîk eylediğim sırada buna dâir sekiz, on sene evvel cereyân eden bir mükâlemeyi hâtırladım, belki müteşebbislere faydası olur fikriyle de ber-vech-i âtî yazmayı münâsib gördüm:

Yenikapı Mevlevîhânesi'nde bulunuyordum. Kādirîhâne ve Merkez şeyhleri Ahmed Efendi merhûmlar, sâhib-i makām-ı Şeyh Celâleddîn Efendi hazretlerini ziyârete gelmişlerdi. Yanlarında yine meşâyıhtan bir zât vardı ki mürûr-ı zamânla bugün hüviyetini ta'yîn edemeyeceğim.

Sohbet esnâsında tekâyâ ve zevâyânın indirâs-ı ma'nevîsinden bahsolunuyor, müntesibîn-i tarîkatın kısm-ı küllîsinde neşve-i hakîkatle zevk-ı ma'rifetin hemen ma'dûmiyetine hüküm verilecek hâller görüldüğüne dâir teessüfler ediliyordu.

Bu mebâhisin kāil-i müteessifi, yine o meclisin mütekellim-i vahdesi olan Şeyh Celâl Efendi idi. Diğerleri, ârif-i müşârunileyhi tasdîk ile beraber:

– Ne yapalım? İş, bir kere çığırından çıkmış! gibi sözler söylüyordu.

Azîz-i merhûm ki nerede olursa olsun ve kime karşı bulunursa bulunsun düşündüğünü söylemekten çekinmez, [2](وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ) tecellîsinin mazhar-ı etemmi bir zât-ı muazzez idi*. Muhâtablarının mütevekkilâne olmaktan ziyâde lâkaydâne bulunan müteredditd cevaplarına karşı:

– Yooo… Efendiler! Kiminiz Meclis-i Meşâyıh'ın reîsi, kiminiz de a'zâsısınız. Bu husûsta size yakışan, ne yapalım? deyip geçmek değil, niçin olmuş? diye sormak ve çâre-i izâlesini bulmaktır.

Sultân Ahmed, Azîz Mahmûd Hüdâyî hazretlerinden âlemin ne ile ma'mûr ve ne ile harâb olacağını sormuş. Hazret-i Hüdâyî de "Niçin ve neme lâzımla" cevabını vermiş. buyurdu.

– Peki ne yapalım? suâli tekerrür edince:

– Yapılacak pek çok şey varsa da evvelemirde ya meşîhatın "evlâdiye" olmasını ilgā ediniz, yahud meşâyıh evlâdına mahsûs olmak üzere bir mektep açınız. Hakk'a yürüyen bir şeyhin oğlu, yerine geçirilmezse âilesi, tekyeden çıkmaya mecbûr olur, belki de sefîl, sergerdân sokak ortalarında kalır, mütâlaasıyla şıkk-ı evveli kabûl etmeyeceğiniz muhakkak. Hiç olmazsa şıkk-ı sânînin kuvveden fiile çıkmasına himmet buyurunuz.

İstanbul'da küçük büyük üç yüz bu kadar tekye var, bunların postnişînlerinden üst üste ayda onar guruş alsanız üç bin şu kadar guruş eder. Bu para ile mektep binâsını kirâlar ve masârif-i mübremesini te'mîn eyleyebilirsiniz. Âsitâneler ile sia-i vakfı bulunan tekâyâ meşâyıhından daha ziyâde almak da mümkündür.

Açacağınız mektebin programı, devşirme usûlü toplanmış, yahud berây-ı hâtır ta'yîn olunmuş kimselerden değil, tarîkat ve ma'rifete intisâb ve iktisâbı bulunan zevât tarafından tanzîm kılınmalıdır.

Arabî, Fârisî tedrîsâtına ehemmiyet verilmeli; fıkıh, akāid, hadîs, tefsîr ile beraber *Fusûsu'l-Hikem, Fütûhât-ı Mekkiyye, Mesnevî-i Şerîf* gibi kütüb-i hakāik okutulmalı, menâkıb-ı evliyâ ve ıstılâhât-ı sûfiyye ta'lîm olunmalıdır.

[1] Ankebut, 29/48.

[2] Mâide, 5/54.

* Hattâ devr-i istibdâdın en savletli zamanlarında kürsî-i tedrîs üzerinden:

نوبت كركست يوسف قوچاه
نوبت قبطست فرعونست شاه

beyt-i Mesnevî'sini kemâl-i celâdetle okumuş ve ma'nâsını bilâ-fütûr huzzâr-ı meclise anlatmıştı.

Muallimîne gelince: Gerek şeyh, gerek dervîş olsun, tarîkat erbâbından ve zevk-ı ma'nevî ashâbından intihâb edilmelidir. Ma'lûm ya: Dervîşlik, kālden ziyâde hâlden ibârettir. Ararsanız meşâyıh ve dervîşân arasında bu dersleri okutacak zevât-ı fâzıla bulunur, ez-cümle Şeyh **[399]** Ali Fakrî Efendi'den fevkalâde istifâde olunur. Kabûl eylediğiniz takdîrde ben de haftada bir, iki defa gelir, *Mesnevî-i Şerîf* tedrîs ederim. Burada okuyup da "Etvâr-ı seb'a kaçtır?!" tarzında değil, ciddî bir imtihân netîcesinde şehâdetnâme alacak ebnâ-yı meşâyıh, babalarının câ-nişînliğine nâmzed olmalıdır. Siz de birini meşîhata intihâb edeceğiniz vakit, hilâfetnâmesinden evvel şehâdetnâmesini aramalısınız. Böyle yapacak olursanız kahve ocaklarında doğup da meydân odalarına kadar yükselen kavlî ve fiilî hurâfâtın önünü almış ve şu hizmetiniz dolayısıyla "hâdimü'l-fukarâ" ünvânına hak kazanmış olursunuz.

* * *

Müntesibîn-i tarîkat arasında bir söz, cârîdir. "Nutkun cânı var" derler ve bu sözle urefâ-yı ümmetin akvâl-i hâl-âmîzinde hakîkaten bir rûh bulunduğunu kasdederler.

Azîz-i merhûm tarafından îrâd edilen ve Yenikapı Mevlevîhânesi'ndeki şeyh odasının der ü dîvârıyla abd-i âcizin hâfızasında akisler yapıp kalan yukarıki mütâlaât da cidden cânlı olan nutuklardanmış ki söylendiğinden sekiz, on sene sonra zindegî-i ma'neviyyetini gösteriyor ve kāil-i mükriminin [1](وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى) verese-i kâmilesinden olduğunu isbât ediyor.

Gönül isterdi ki mağfûr-ı müşârunileyh, henüz âlem-i cemâle intikāl etmemiş olmalıydı da tasavvurâtını şu sırada tatbîka çalışan hey'et miyânında bulunmalı ve o canlı sözleri ile müzâkerâta hayat bahşetmeliydi.

Maksadım bir hâtıra yazmaktan ibâret olduğu ve müzâkerât ve mukarrerâtı bence mechûl bulunduğu için Medresetü'l-Meşâyıh hey'eti hakkında bir şey söylemeyeceğim, yalnız vaktiyle yazmış olduğum şu kıt'anın tekrarıyla şimdilik sözüme hâtime çekeceğim:

Rûh-ı müştâkı urûc eyleyerek
Verdi fer âlem-i illiyyîne
Biz de ihlâs ile takdîm edelim
Fâtiha rûh-i Celâleddîn'e

Tâhirü'l-Mevlevî

MEDRESE, MEKTEP BİRLEŞMELİ

Bu nâçîz makāleye ünvân edindiğim şu iki kelime hakkında bana söz söyletmek cür'etini bahşeden epeyce zamandan beri gazete sütûnlarında mevzû'-ı bahs olan "medreselerin ıslâhı" ve be-tahsîs Müslümanlığımdır. Bugün pek bedîhî bir hakîkattir ki okumak, okuduğunu yazıp hıfz ve neşr etmek, gāye-i tekâmül-i irfâna vusûl için bir kāide-i esâsiyyedir; beşeriyetin te'mîn-i saâdet ve refâhiyçün yegâne vâsıtadır.

Bu iki kelime vesâit-ı irfânın iki rükn-i kavîmidir. Tek kanadla uçmak mümkün olamadığı gibi ne yalnız okumak, ne de yalnız yazmakla ilim ve irfânın ka'rına vusûl mümkün olamaz.

Efkâr ve mülâhazâtımızı, meşhûdât ve mesmûâtımızı teyakkun ve teblîğde mürâcaat edilen ilk vâsıta lisândır. [2](خذ العلم من أفواه الرجال) Şu hâlde okumak evvel, yazmak sonradır. Her okuyanın yazmak bilmemesi mümkün, fakat her yazmak bilenin okumaması muhâldir. [3](اِقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ...)

Binâ-berîn bizde hakāyık-ı ulûmu pîş-i istifâdemize koyan müessese-i ilmiyyeler bidâyeten okumak ma'nâsına gelen "ders"in ism-i mekânı olan "medrese" kelimesi ile tevsîm edilmiş ve zamanımıza kadar da ilâ-mâşâallâh bu kelime dâru't-tedrîslere olan nisbetini gāib etmemiştir. Arada gāib olan bir şey varsa o da ilel ve esbâbı bilindiği hâlde i'tirâf edilmeyen, tedâvîsine çalışılmayan medreselerimizin tedennîsidir.

Bizim muhîtte "medrese" kelimesini okur veya medlûlünü uzaktan görürsek derhâl pîş-i teessürümüzde her ihtiyâcın (okumak, yazmak, yemek, içmek, istihmâm etmek ...) orada yapılması zarûrî, hıfzıssıhhadan külliyen ârî, kasvet-nümâ bir silsile-i hucurât tecessüm eder ki müdâvimleri mutlakā ihtiyâcât-ı yevmiyyesini hatta okuyacağı kitâbı tedârik etmek için nâ-kābil-i ıktihâm müşkilât, bin türlü ıztırâb içinde çırpınıyor... Evet, niçin ketm-i hakîkat edelim? Medreselerimiz maârifin, be-tahsîs maârif-i İslâmiyyenin ta'mîmindeki gāye ile o gāyeye vusûl kudret ve bahtiyârlığının esbâb ve avâmilini ihzâr ve ikmâl edecek kābiliyette midir? ... (كل اناء يترشح بما فيه) Müslümanlık ta'mîm-i ilm ü maârifften ibâret iken, bunu da ya medrese veya mektep nâmında küşâd edilecek müesseselerle, o müesseselerin ihtiyâc-ı zamânla mütenâsib bir hâl-i mükemmeliyyete vaz'ıyla îfâ ve i'lâya mecbûl iken biri yukarıda söylediğimiz vechile kalbleri, vicdânları cidden müteellim eden sönük, bulanık bir tarîkın mebdeinde hayattan bî-nasîb olanları âgūşuna alan ve dâru't-tedrîs nâmına muhâfaza-i mevcûdiyyet eden medreseleri ve tedrîsâttaki sakīm usûlleri, diğeri sâha-i hayâtta galebe-i kâmileyi te'mîn edecek mücâdeleyi öğretmekten âciz, bütün ma'nâsıyla insanlığı, merdliği sevdirecek ciddî bir terbiye-i medeniyye ve İslâmiyyeyi telkīhtan muhteriz mektepleri ve onların yekdiğerine benzemeyen programlarını yaşatmaktan netîcede ne ondan, ne berikinden bu diyârın bir insân-ı kâmili, maârif-i müdevvene-i hâzıranın el-hak imâm-ı vâkıfı olacak zevât-ı âliyye ve mükemmele yetişemedikten sonra her iki müesseseye mütebâid meslek ta'kīb ettirmekten, sâliklerine yekdiğerinin lisân ve hissiyâtını anlamayacak derecede mütebâyin fikirler telkīn etmekten ne fayda beklenir? Bizde ruhbâniyet yoktur. Bizde ilm-i dîn, ilm-i âhiret ile tevaggulü nefsine hasr edecek bir zümre olamaz. Her müslim, mu'tekadâtını, şahsına ve efrâdından bulunduğu cem'iyete karşı mükellef olduğu vezâif-i ferdiyye ve ictimâiyyesini hakkıyla îfâya vicdânen mecbûrdur. İşte bu vazîfe-i vicdâniyye ve insâniyyeyi hüsn-i **[400]** îfâ için bilinmesi elzem ulûm ve fünûn-ı mütenevviayı tahsîldeki

[1] Necm, 53/3.

[2] Bahâeddin el-Âmilî, *el-Keşkül,* Lübnan, 1998, c. 2, s. 13.

[3] Alak, 96/1.

meşrûiyet ... [1](الْعِلْمُ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مسلم ومسلمة) bu meşrû' mecbûriyettir ki mebde'-i ulûm olan elif-bâdan bil-ibtidâr tedrîcî ve tekâmülî bir sûrette ulûm ve fünûn-ı müdevvene-i hâzırayı medenî ve samedânî esâslara istinâd ettirerek muntazam ve mükemmel programlarla tedvîn ve ta'mîm etmek için mükemmel dâru't-tedrîsler vücûda getirmek lüzûmunu ihtâr ediyor. Bir müessese ki târîh-i tedvînden bugüne kadar eyâdî-i müntesibîninde, hâfıza-i mütehassısîninde kesb-i kudret ve ihtişâm eden ulûm ve fünûnun geçtiği bütün safahâtı teşnegân-ı maârife lâzımı vechile telkîn ve tefhîme müsâid bir tarz-ı nevînde vücûda getirilmiştir; onun ismi ister "medrese" ister "mektep" isterse başka bir isim olsun bence hâiz-i ehemmiyyet değildir. Çünkü lâzım olan, isim değil, onun medlûlüdür.

Hakîkat bundan ibâret olduğu hâlde maatteessüf biz teceddüd göstereceğiz diye senelerden beri aykırı bir vaz'iyet alan medreselerin ıslâhından bahsediyoruz ve bu ıslâhı da mukassî şekillerini, her türlü kifâyetsizliklerini muhâfaza eden müdâvimlerinin tehvîn-i ihtiyâcları ber-taraf edilmeyip Hudâyî nâbit denecek bir hayât-ı mütevekkilâneyi ta'kîb eden o medreselere bir parça fen kırıntısı atmak ile olmuş bitmiş zannediyoruz.

Benim fikrimce medreseler ıslâh edilmemeli, mekteplerle mezcedilmeli. Yani mektep ne ise medrese de o, veya medrese ne ise mektep de o olmalı. Aynı program, aynı nizâm tatbîk edilmeli. Çünkü umûm beşeriyet için refâh-ı hayâtı, saâdet-i mutasavvereyi tekeffül edecek yegâne bilgi, yegâne nûr "ilm-i küll"dür. Bundan istifâde ve istifâza ise sa'y ü sebâta mütevakkıftır. Bu sa'y ü sebâtın mahall-i cereyânı o ilm-i küllden istifâde te'mîni usûllerini ta'lîm eden bir takım müesseselerdir ki biz onlara mektep, medrese, dârülfünûn gibi isimler veriyoruz.

Cenâb-ı Fahr-i Risâlet'in medîne-i ilim olduğunu bize bildiren hadîs-i hakîkat-beyânından o ekmel-i mevcûdâtın şu veya bu ilmin medînesidir diye bir hüküm istihrâcıyla ilm-i peygamberî hasr u tahsîs olunabilir mi?

Böyle bir hükmün vücûdu murâd edilse idi o hadîs-i peygamberîdeki "el-ilm"e bir de mütemmim ilâve edilirdi. Binâenaleyh bizim bu hadîsten çıkaracağımız ma'nâ ıtlâk üzerinedir.

Zâten ulûm-ı evvelîn ve âhırîni câmi' olmak i'tikādı da bütün ma'nâsıyla Cenâb-ı Peygamber-i Zî-şân efendimizin medîne-i ilim olmalarını icâb ettirmez mi? Bâ-husûs eyâdî-i tevkîrde tuttuğumuz *Kur'ân-ı Kerîm* amâ-yı mutlaka perdedâr olan hazâin-i ulûmun nefehât-ı zemzemedârı, bûy-ı cân-perveri değil midir? Bugün alelıtlâk ilimden, hikmetten bizi bîgâne veya rehâvetkârâne bulunduracak bir âyet, bir hadîs gösterilebilir mi?

Bilakis mâhiyet-i eşyâya, semâvât ü zemîne lâkaydâne bir vaz'iyetle cehl ü gafletin tevlîd edeceği eblehâne bir hayretle bakmamız için değil, daima Sâni'-i Hakîm'in âsâr-ı bedâyiini tetebbu' etmekliğimiz için, hayret-i âlimânede bulunmaklığımız için ne latîf teşvîkler, ne ulvî tergîbler var.

Ne yalan söyleyeyim ben medîne-i ilim olmak i'tibârıyla Fahr-i Risâlet'e nisbet edilen "ilm-i mahz" hâricinde başka bir ilim tasavvur edemiyorum. Buna binâendir ki "maârif" denilince "maârif-i İslâmiyye" ve maârif-i İslâmiyye denilince de orada bütün ulûm ve fünûnu görmek istiyorum. Bununla da ilmin nereye merbût olması lâzım geldiğini, bunun hâricinde hiçbir ilmin kalması mümkün olamayacağını serd ettikten sonra ilim ve fen nâmına bilinmesi elzem bütün bu şeyler (طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَة...) hadîs-i nebevîsiyle her ferd için bir farz teşkîl ediyor.

Tasnîf ve bu tasnîfe göre müessesât-ı tedrîsiyyeleri tertîb etmek iktizâ eder diyorum. Fakat bu tasnîf ve tedvîn-i ilimle beraber düşünülecek bir şey vardır ki o da gāyedir, maksaddır.

Bu gāye ve maksadı bir ân gözümüzün önünden ayırmayarak ibtidâî mekteplerden bed' ile hâlen ve âtiyen ihtiyâcımızı ber-taraf edecek sûrette dâru't-ta'lîmler vücûda getirecek olur isek herhangi bir ibtidâî mektebine girmekle maârife intisâb etmiş olan bir tâlib-i ilim kat'-ı merâtib ile tezyîd-i irfân ede ede derece-i tâliyedeki mekteplerin birinden de bir icâzetnâme aldıktan sonra kendisini sâhib-i ihtisâs kılacak medrese-i harbiyye, medrese-i siyâsiyye, medrese-i hukūk, medrese-i dîn ve felsefe veya medrese-i ilâhiyyât .... gibi medâris-i âliyye karşısında bulabilmeli ve daima heves-i sa'y ü tetebbu'la kalbleri dolu tilmîzlerine küşâde duran bu kapılardan birine intisâb ve devâma ise isti'dâd ve kābiliyeti rehber olmalı.

İşte mahz-ı ilim ve fende bu vechile tasnîf ve tedvînden sonra yetişen mütebahhirîn miyânından intihâb edilen bir maârif nâzırı icâbında bir şeyhülislâm veya bir şeyhülislâm icâbında maârif nâzırı olabilecek; belki de bu iki me'mûriyeti tevlîd edecek evsâf ve iktidârı hâiz olmuş olur ki bu sâyede bugün hutût-ı mütebâideyi ta'kîb eden mektep ve medrese arasındaki bu derinlik, bu hendek kaldırılmış olur.

Mehmed Şükrü

HAYÂT-I AKVÂM-I İSLÂMİYYE

ÇİN'DE İSLÂMİYET

– 3 –

İslâmlık da tıpkı Buda mezhebi gibi Çin'e iki yoldan dâhil olmuştur: Denizden ve Türkistân'dan. Yani Çin'in vaktiyle memâlik-i sâire ile münâsebette **[401]** bulunduğu iki mühim tarîkten. O zamanlar Mongolistan ile Mançurî turuk-ı muvâsalaadan addolunmuyordu.

Çin'in Müslümanlık ile ilk temâsı bir sûret-i hasmânede vukūa gelmiştir. Arabların târîh-i zuhûruna kadar Çin nüfûz-ı hükûmetinin İran'a kadar uzandığı muhakkaktır. Arablar ise "Tang" hânedân-ı hükümdârîsinin buralardaki nüfûzunu kırmakla iktifâ eylemeyip Çinlilerin müttefiklerine dahi şiddetli birer sille-i te'dîb indirmişlerdir. Ancak Tibetlilerdir ki Arab istîlâsına "Hung Ling" nehri kenârlarında bir sed çekebilmişlerdir.

Arabların deniz tarafından Çin'e duhûlleri târîhi bunların

[1] el-Bagavî, *Tefsîrü'l-Bagavî,* Beyrut, 1420, c. 2, s. 405.

Kanton'a hücûm eyledikleri 758 senesinden hesâb olunuyor. O sene Arablar hânedân-ı saltanata mahsûs olan zahîre anbarlarını tahrîb ve evleri ihrâk eyledikten sonra tekrar denize açılmışlardır. Vesâik-i sâire-i târîhiyyeden müstebân olduğuna göre Çin ile İslâmlık arasındaki adâvet yine deniz tarîkıyla zâil ve yerine hakīkī bir dostluk kāim olmuştur.

Mürûr-ı zamânla Çinliler ile Arablar beyninde münâsebât-ı ticâriyye dahi teessüs etmiştir. Çin hükûmeti ticârete büyük bir ehemmiyet atfetmemekle beraber me'mûrîn-i mahalliyye tarafından Arablara pek ziyâde müsâmahakârâne muâmeleler edilmiştir.

Çin târîhlerinden 1192 senesinde Kanton vâlîsi tarafından bir müslüman idârehânesinin hilâf-ı nizâm muâmelâtına nazar-ı müsâmaha [ile] bakıldığı ve ecânibin ev yapması kānûnen memnû' iken bunlara müsâade edildiği mezkûrdur.

Sekizinci asır evâhirine doğru ise vilâyâtta ticârete daha büyük bir germî verilmiştir.

O târîhten i'tibâren nüfûz-ı imparatorînin tedrîcen dûçâr-ı za'f olmaya başlaması üzerine vâlîler diledikleri gibi icrâ-yı harekâta cür'et ve vâridât-ı husûsiyyelerini tezyîd emeliyle ticâret-i hâriciyyeyi tevsî' eylemişlerdir.

Arab müellifîn-i meşhûresi Çin'e âid eserlerinde kendilerinin oraya deniz tarîkıyla dâhil olduklarını ifâde ederler. Yine âsâr-ı Arabiyyede sevâhilde yaşayan müslümanların pek kesîr oldukları beyân ve muhâcirînin Çinliler tarafından mazhar-ı i'zâz ve ikrâm oldukları işâret olunmuştur.

Arab tâcirlerinden "Süleyman" hâtırâtında dokuzuncu asır evâilinde Çin'e gittiği vakit müslümanlar tarafından intihâb olunan "kādînin" Halîfe-i İslâm nâmına hutbe kırâat eylediği muharrerdir. Onuncu asrın birinci kısmında yaşamış olan "Mamori" nâm muharrir bir Çinli me'mûrun dûçâr-ı gadri olan bir müslümanın esnâ-yı muhâkemesinde Çin imparatorunun hâzır bulunduğunu hikâye ediyor. O târîhte Çin'de yaşamış olan ahâlî-i İslâmiyyenin mikdarı hakkında takrîbî bir fikir edinebilmek için "Huang Şao"nun –Han-Fu–yu hîn-i zabtında iki yüz binden fazla müslüman, Mûsevî ve hıristiyan telef olduğu hakkındaki kuyûdât-ı târîhiyye pek ziyâde hâiz-i kıymettir. Vaktiyle buraya Basra ile Arab cezâirinden sefâin-i ticâriyye gelip giderdi.

Birçok seneler sonra; Yunnan sülâle-i hükümdârîsi mevki'-i iktidârda bulunduğu târîhte Çin'de seyâhat eden "İbni Batûta" nâm Arab müellifinin eyâlât-ı cenûbiyyede gördüğü müslümanların mikdarı pek büyük bir yekûna bâliğ olmaktadır. Cenâb-ı müellif –Hang-Şu–da sırf müslümanlarla meskûn mahalleler, Arab tarz-ı mi'mârîsinde inşâ edilmiş dükkânlar, birçok cevâmi' ve mesâcid, müezzinler ve kadılar görmüştür. "İbni Batûta"nın metrûkâtı ile Çin'de hiçbir müslüman görmediğini iddiâ eden Avrupalı seyyâh –Marko Polo–nun muharrerâtı arasında pek büyük bir tezâd vardır. Maahâzâ biz bu tezâddı şu sûretle tefsîr edebiliriz. Marko Polo'nun seyâhati –Yunnan Hânedânı'nın– cülûsundan çok evvel vukū' bulmuştur ki o vakte kadar müslümanlar Çin'e serbestçe girebilmek hakkına mâlik değil idiler. Sâniyen bunlardan Çin'i deniz tarîkıyla ziyâret edenlerin hiçbiri müntesibi bulundukları dîni yerli ahâli arasında ta'mîm etmeyi düşünmemişti. –Yunnan– Hânedânı tahta geçinceye kadar geçen seneler zarfında Çin'e gelen müslümanlar şimdiki Avrupalılar gibi orasını bir müddet ikāmetten sonra terkederlerdi. Bu esbâbdan dolayı –Marko Polo– Çin'de kat'iyyen müslüman görmediğini iddiâ etmektedir. Müslümanların kara yolundan Çin'e duhûlleri –Tang– Hânedânı'nın hükûmeti zamanına müsâdiftir. O târîhte yaşamış olan Çin müverrihleri memleketlerine giren tüccârândan müteşekkil kāfile-i Arab'ı "fenâ adamlar" şeklinde tasvîr eylemişlerdir. Ulemâdan "Şeyho"nun sözlerine göre, bu adamlar silâhlarını ibâdethâne-i husûsîlerinde ihfâ ve imparatorun askerleri ile gavgâ eylediklerinden pâyitahttan teb'îd olunmuşlardır. İbni Batûta kendi zamanında Çin'in şimâlinde artık hiçbir müslüman yaşamamakta olduğunu kat'iyetle beyân etmektedir. İbni Batûta'nın bu sözleri Marko Polo tarafından tasdîk edilmektedir. –Marko Polo– Müslümanlığı Türkistân-ı Şarkī'de daha kuvvetli bulmuştur. Bu müellif "Lunyor'un" şarkından i'tibâren Müslümanlığın tedrîcen gāib ve Tangun arâzîsinde ise Buda mezhebinin gālib olduğunu ihbâr ediyor. Aynı seyyâh Çin'in aksâm-ı sâiresinde sâde Buda mezhebine müsâdif olmuş, ve yalnız "Banş" şehrinde –Saraçen– mensûbîni bulmuştur ki bunların oraya Mangur Hân zamanında havâlî-i mezkûreyi istîlâ eden Moğol orduları ile birlikte gelmiş olmaları melhûzdur. Şimdi bahsi geçen –Tangun– hükûmetinin şark târîhinde büyük roller oynaması mukadder imiş. Cengiz Hân'ın hükûmeti[n]den evvelki zamanlara âid bazı vekāyiin bizim için mübhem ve muzlim kalmış olması, hükûmet-i mezkûre târîhinin lâyıkı vechile zabt ve kayd edilmemesinden ileri gelmektedir. Tangun hükûmeti Çin'in şimâl-i şarkīsinde yani şimdiki İslâmiyet'in vatanında teessüs etmişti: Fakat mezkûr **[402]** hükûmetin kuvvet-i esâsiyyesini memleketin gerek dâhilinde gerek hudûdları civârında yaşayan "Avaygur"lar teşkîl ederdi. Hatta bundan dolayıdır ki bazı târîh-şinâslarca "Tangunlar" ile "Avaygur"ların aynı kavim olduğu zehâbı hâsıl olmuştur. "Mongol" müverrihlerinden –Sang– tarafından açılan mübâreze-i ilmiyye netîcesinde hakīkat-i mes'ele anlaşılmıştır.

Bu Tangun –Avaygur–ları muvaffakıyet-i siyâsiyyeleri sâyesinde üç yüz sene Cengiz Hân'ın târîh-i zuhûruna kadar, muhâfaza-i istiklâliyyet ve bu müddet zarfında evvelâ zimâm-ı idâresi –Sung– Hânedânı elinde bulunan Çin'i tamâmıyla zabt ve teshîr, sonra da –Kitan ve Corciyen– hükûmetlerinin tevessüünü men' eylemişlerdir. Bunların nüfûz-ı siyâsîleri Cengiz'in zuhûruna kadar devâm eylemiştir.

–Hatik'in garbında sâkin Türk akvâmı dahi "Tangut"ların taht-ı idâresinde idi. Esâsen denilebilir ki mahâret-i siyâsiyyeleri kadar isti'dâd-ı medenîleri bulunan "Avaygur Tangun"ları ma'nen bütün Asya'ya hâkim idiler. Şimdiye kadar zannederdik ki "Tangun"ların yazısı yalnız Cengiz Hân'ın ensâli ile şimdiki Mancular tarafından taklîd olunmuş idi. Halbuki az zaman evvel elde edilen menâbi'-i ilmiyyeden tahakkuk ettiğine göre –Corcen–ler dahi bunların tarz-ı tahrîrini isti'mâl eylemişlerdir. Kinan–ların da aynı yazıdan istifâde eyledikleri ağleb-i ihtimâldir.

Arab Şâh'ın pek çok medh ve takdîr eylediği "Tangun"-

ların nüfûz-i dînîleri, ki pek mühimdir, henüz tahkîk ve taharrî edilmemiştir.

Biraz evvel şarkta Arab istîlâsına hâil olduklarını söylediğimiz Tibetliler ile –Avaygurlar– yekdiğerinin adüvv-i cânı idiler. Çin ve Garb müelliflerinin ihbârâtına göre –Tang– İmparatorluğu zamanında Manihaismisus" dînini kabûl eyleyen "Avaygur"lar İslâmlığın şarka doğru daha ziyâde sokulmasını men' için pek çok çalışmışlardır.

–Yunnan– hükûmeti zamanında –Avaygurlar– Buda mezhebini kabûl etmişlerdir.

Hükûmetçe Çinceye tercüme edilen Buda kitaplarının tashîh ve ikmâl-i nevâkısı için –Avaygur– ulemâsına mürâcaat edilir idi. Zannederiz ki –Avaygurların kudret-i ilmiyyeleri–Lama– mezhebine pek çok te'sîr icrâ eylemiştir. Avrupa misyonerleri mezkûr Lama mezhebi ruhbânlarının kıyâfetleri ile Rum Katolik papaslarının elbiseleri beynindeki müşâbehete hayret eylemişlerdir. Ancak bunlar Lama mezhebini icâd eden –Son–Kapa–nın bütün Hıristiyanlık mensûbîni ile münâsebette bulunduğunu nazar-ı dikkate almayı unutmuşlardır. Misyonerler bu hakîkat-i târîhiyyeye vâkıf olsalar bu müşâbehetten dolayı izhâr-ı hayret etmezlerdi.

"Yunnan" sülâlesinin gurûbundan sonra da Avaygurlar daha epeyce zaman Buda mezhebinde kalmışlardır. Çin âsâr-ı târîhiyyesinde on altıncı asrın kısm-ı ahîrinde (1570) "Hami"de tebdîl-i dîn ile Müslümanlığı kabûl eyledikleri muharrerdir.

–Turfan– Sultânı Ali ara sıra –Hami'yi istîlâ ederdi– Ali'nin tecâvüzâtından korkan Hami ve sâir şark vilâyâtı ahâlisi Çin'e firâr ederlerdi. Bizim kanâatimize göre İslâmlık bu târîhten i'tibâren mezheb-i hâkime olmaya başlamıştır.

–Ming– Hânedânı târîhi, Müslümanlığın târîh-i tevessüünün –Yunnan– Hânedânı'nın evâil-i saltanatına tesâdüf eylediğini iş'âr eder. Bu iddiâ pek ma'kūldür. Zîrâ Mongollar şark ve garbı fetheyledikten sonra muhtelifü'l-ırk tebaalarının vatanlarından gayri mahallerde iskân ettirilmesinden azîm faydalar husûlüne kāni' olmuşlardı. Mongol imparatorlarının me'mûrîn-i husûsiyyeleri arasında müslüman isimlerine de tesâdüf edilir. Maahâzâ bu Mongolların Müslümanlığa nazar-ı rüchân ile baktıklarına da bir delîl olamaz. İhtimâldir ki Mongol hükûmeti, Mongollar ile Türkler arasında asırlardan beri câygîr olan hissiyât-ı adâvetkârânenin izâlesi maksadıyla böyle bir siyâset ta'kīb etmişlerdir. Elimize geçen Mongolca muharrer imtiyâzât fermânlarında Buda –Tao– mezhebi ve hıristiyan ruhbânından bahsolunduğu hâlde müslüman mollaları kāle bile alınmamıştır. Birkaç batın sonra İran'da ihtidâ eden Mongol hükümdârları ise vatanları ile râbıtaları kat' edilen Mongol prensleridir ki bunlar Müslümanlığı bütün Mongolların Çin'den tard edilmesinden sonra kabûl etmişlerdir.

Mütercimi: **Mübâhât**

GENÇ HİNDİSTAN

Alman muharrirlerinden Gran Von Foniksberg'in *Hindistan'da İngilizler* ismindeki seyâhatnâmesinden muktebes olan bu makāle Hindistan'daki harekât-ı teceddüd ve terakkī-perverânenin ne râddeye vardığını ve Avrupalıların kendilerine yemlik ittihâz ettikleri memâlik ahâlisinin menâfi'-i milliyyelerini düşünmeleri ve bu uğurda sarf-ı himmet eylemelerinden ne derece müteessif ve endîşnâk olduklarını anlattığından, Allâh kısmet ederse tamâmını tercüme edeceğimiz mezkûr seyâhatnâmenin aksâm-ı sâiresine tercîhan vaz'-ı enzâr-ı kāriîn olunmuştur.

M.

Bugün Hindistan'da beyazların, yerlilerin zararına icrâ-yı saltanat eyledikleri zamanlar târîh oldu.

Bugün Hindistan'da yerlilerin mahkûm, ecnebîlerin hâkim oldukları zamanlar târîh oldu.

Bugün Hindistanlıların koyunlar gibi sevk edildikleri cihete koştukları zamanlar târîh oldu.

Şimdi Asyalı da ufk-ı bülend ve haşmete erişti.

Şimdi Asyalı da ufk-ı rü'yet ve âmâlini tevsî' etti.

[403] Hindistanlı anladı ki kendisinin zelîl ve mahkûm yaşaması cehlindendir.

Hindistanlı anladı ki kendisinin bin türlü hastalıkların zebûn ve kurbânı olması cehlindendir.

Artık Hindistanlılar da insanlar gibi yaşamaya karâr verdiler. Pek müsâid olan servetleri sâyesinde arzularına nâil oldular. Şimdi "Malabar" ve "Kumbala Hil"de evlerden ancak pek azları Avrupalıların taht-ı tasarrufundadır. Bunların en güzelleri yerlilerin mâlıdır. Avrupalılar "Malabar" eteklerinde Hindistanlıların zenginleri tarafından inşâ edilen pansiyonlarda oturmayı bile bir saâdet telakkī ediyorlar.

Bugün beyazlar yerlilerin etvâr ve enzâr-ı azamet-fürûşânesine tahammül etmeye mahkûmdurlar. Bu Avrupalıların Bombay'da ve bütün Hindistan'da şikâyet ettikleri bir hâldir. Hindistanlı artık tamâmıyla ihsâs-i mevcûdiyyet ediyor.

Bombay'da bir gün bir tâcir dedi ki: – Beyazlar aleyhinde bir ittifâk-ı millî mevcûd. Öyle bir ittifâk ki yerliler tarafından her sûretle beyazlara tefevvuk etmek azmi ile akdedilmiş. Yerliler sâde en güzel evlere, sarâylara mâlik değiller. Yine onlar aynı zamanda en güzel atlara, en süslü arabalara, en bahâlı otomobillere biniyorlar.

Yerliler ticâret ve sanâyi'de de pek ileridedirler. Bütün büyük fabrikalar Hindistanlıların taht-ı temellükünde: Tekmîl zengin mağazalar onlar tarafından idâre ediliyor. Hindistanlıların bu mesâî-i terakkī-perverâneleri bi'n-netîce İngiliz saltanatını nerelere sevk edecek acaba?..

Hatta şimdi İngiltere'nin Hindistan'da yalnız bir hakk-ı hükûmeti vardır. Ben bunda da bir çok müşkilât ve mehâliki ıktihâm etmekten başka bir zevk göremiyorum. Memlekette âsâyiş ve intizâmdan İngilizler mes'ûl. Yine İngilizlerdir ki ahvâl-i sıhhıyye-i memleketi te'mîn ile meşgūl.

Hindistanlılar ve müslümanlar kemâl-i emniyyetle vezâif-i husûsiyye ve dîniyyelerini îfâ ederken İngilizler onların te'mîn-i saâdet ve selâmeti için düşünmeye, yapmaya, yorulmaya, vuruşmaya mecbûr oluyorlar. Birçok seneler böylece yorulduktan sonra vatan-ı aslîye avdet, biraz sonra

da ölmek… İşte İngilizlerin Hindistan'daki vaz'iyet-i hâzıraları… Nerede kaldı o, yerlinin bir ecnebî görünce selâm ve yol verdiği zamanlar?

Avrupalılar Hindistan'da vaktiyle elde ettikleri mevki'-i iktisâdî ve ictimâîyi bugün terketmeye mecbûr oluyorlar. Hindistanlıların terakkī ve teâlîlerine karşı durmak artık muhâldir. Zaman ve ahkâm o derece tebeddül etmiştir ki Hindistan zenginlerinin konaklarında, dükkânlarında uşaklık, otomobillerinde şoförlük eden Avrupalılar var. Garbın terbiye-i medeniyye ve ilmiyyesi de Hindistan şibh-i cezîresinde "fevkalâde" bir şey olmak mâhiyetini gāib edeli çok oluyor. Bugün garb ma'lûmât ve âdâtına vâkıf binlerce âile mevcûd olduğu gibi yine Hindistanlılar ve müslümanlar arasında ma'lûmât-ı ilmiyyeleri yüksek pek çok zevâta tesâdüf olunur. Bunlar İngiliz dârülfünûnlarında tahsîl etmişlerdir. Her biri garbın bir iki lisânına hâkimdirler.

Avrupa ve Amerika'yı gezen, her sene berây-ı istihmâm Karlsbad Kaplıcaları'na giden Hindistanlı ve müslümanların adedi büyük bir yekûn teşkîl eder.

Bütün bu adamlar gerçi Avrupalılar gibi giyinir ve onlarla görüşürler. Fakat kalben ve rûhen Hindistanlılıktan ayrılmazlar. Bunların en ziyâde şâyân-ı takdîr kıymetleri de budur. Medeniyet-i garbiyyenin Hindistan'daki te'sîrâtı şübhesiz ki pek büyüktür. Fakat tarz-ı tefekkür ve mezâyâ-yı rûhiyye i'tibârıyla Asyalı yüzlerce senelerden beri ne idi ise bugün dahi yine odur; Hindistanlı, müslüman, Çin ve Japonyalı…..

Mütercimi: **Mübâhât**

BRİTANYA ADALARINDA İSLÂMİYET

NE İÇİN MÜSLÜMAN OLDUM?

(Lord Hedley)

"Bazı gazetelerde mu'tekadât-ı mezhebiyyem hakkında tefsîrât ve mülâhazâtı hâvî makāleler intişâr etti. Fakat şimdiye kadar vâkı' olan tenkīdâtın hüsn-i niyyetle meşbû' olması benim için cidden mûcib-i mahzûziyyet olmuştur. Hayatın reftâr-ı mu'tâdından dışarı atılmış hiçbir hatve yoktur ki nazar-ı dikkat-i âmmeyi câlib olmasın.

Ahvâlin şu sûretle zuhûrundan dolayı pek memnûnum. San'at-ı mesleğime merbûtiyetim olduğu gibi riyâzât-ı bedeniyyenin ve kuvvet oyunlarının bazı envâına da pek meclûb olduğum hâlde iştihâr ve ma'rûfiyete hiç de heveskâr olmamıştım. Fakat şimdi, hareket-i vâkıam, nâsda bir fikr-i tesâmüh ve serbestâne tevlîdine medâr olursa hakkımda revâ görülecek her türlü tenkīd ve istihzâlara sabır ve tahammül etmeye hâzırım.

Geçen gün gāyet mütedeyyin bir hıristiyandan bir mektup aldım. Bu zât bana dîn-i İslâm'ın bir dîn-i şehevânî olduğunu ve Hazret-i Resûl-i Ekrem'in (sav) zevcât-ı adîdesi bulunduğunu haber veriyordu. İslâm hakkında ne garîb fikir! Fakat maatteessüf bu, yüz milyondan ziyâde hem-metbû'larının akāid-i mezhebiyyesi gibi sâde ve sehlü'l-ıttılâ' mesâilin tahkīkı külfetine bir türlü katlanamayan İngilizlerin yüzde doksan dokuzunun dimâğında kök salmıştır. Arabistân'ın Resûl-i muhteremi bilhassa nefsine hâkim ve iffetin timsâl-i kemâli idi. Kendisinden on beş yaşı fazla olan zevce-i yegânesi Hazret-i Hadîce'ye sâdık idi. Hazret-i Hadîce peyâm-ı İlâhîye en evvel inanmıştı. Müşârunileyhânın irtihâlinden sonra Hazret-i Âişe'yi tezevvüc buyurdu. Gazâlarda şehîd olan yâr-ı vefâkârlarından dul kalan bazı nisvân-ı sâlihayı da, kendilerine karşı bir gûnâ meclûbiyet ve irtibâtı bulunmaktan değil, belki onlara **[404]** başka türlü nâil olamayacakları bir dâr-ı saâdet vermek, başka türlü ihrâz edemeyecekleri bir mevki'-i ihtirâm kazandırmak için taht-ı nikâhına aldı. Bu kendisinin gayr-endîş ve necîb hayatına pek cesbân bir hareketti. Dünyâlık mâllarından o kadar çoğunu bahş u ihsân buyurdu ki kendisine ancak barınabilecek kadar bir şey kalmıştı.

Bilmem ki biz İngiltereliler ciddiyete ve adâlete muhabbetimizle tefâhur ettiğimiz hâlde nasıl oluyor da ekserimizin yaptığı gibi dîn-i Muhammedî'ye, mu'tekadâtını hiç olmazsa sathî bir sûrette tetebbu' etmeksizin ve kelime-i İslâm'ın ne demek olduğunu anlamaksızın bühtân ve taarruz etmek gibi haksız bir yola sapıyoruz.

Dostlarımdan ekseri beni Muhammedîlerin nüfûz ve teşvîkātına kapılmış kıyâs ederler. Fakat hâl böyle değildir. Bugünkü mezheb ve itmi'nânım medîd-sinîn-i tefekkürâtın mevlûdudur. Din hakkında münevverü'l-efkâr müslümanlarla olan mübâhasât ve mükâlemâtım ancak bundan birkaç haftalar evvel başlamıştır; bütün nazariyât ve müstedellâtımın İslâm ile mutâbakat-ı tâmmesini görmekle ne kadar mahzûz olduğumu söylemeye hâcet var mıdır?

Hatta dostum Hâce Kemâleddîn bile üzerimde hiçbir sûretle i'mâl-i nüfûz etmedi. Kitâbullâh'ın fihrist-i zî-hayâtı olan bu zât kemâl-i sabr ile *Kur'ân*'ın pek iyi anlayamadığım aksâmını tefsîr ve tercüme etti. Bu husûsta icbâr ve hatta iknâ' tarîkını bile medhûl addeden hakīkī müslüman misyonerliği seciyesini şâyân-ı takdîr bir sûrette temsîl etti. *Kur'ân-ı Kerîm*'e nazaran ihtidâ ihtiyâr-ı tâm ile ve muhâkeme-i serbestâne ile olmak gerektir. Hiçbir vakit cebir ve ikrâh ile olmaz. Hazret-i İsa da sâlikînine "Her kim ki size iltifât etmez ve sizi dinlemek istemez; andan ibâ edersiniz" demekle aynı maksadı ifhâm etmiştir.

Birçok gayretkâr Protestanlar tanırım ki içinde oturanları irşâd ve ihdâ etmek için Katolik mahallâtında devr-i ebvâb ederler. Böyle müz'ic ve tevâüd-i hem-civârîye muhâlif harekât, münâfereti mûcib, bazı kere muhâsamayı dâî ve her hâlde dîne karşı müsâid temâyülâtı sâlibdir. Hıristiyan misyonerleri müslümanlara karşı da bu usûle mürâcaat edegeldiklerinden dolayı cidden müteessifim. Alel-husûs Hazret-i İsa'yı kendilerinden daha güzel tanıyanları Nasrâniyet'e da'vet etmeye nasıl cür'et ettiklerini bir türlü anlamıyorum. Dîn-i İslâm'daki merhamet, afv ve tesâmüh, hazm u safh Hazret-i İsa'nın ta'lîmâtına muhtelif hıristiyan kiliselerinin dar fikirli telkīnât ve düstûrlarından daha çok karîbdir. Şu mahdûdiyet-i fikriyyeye bir misâl olmak üzere teslîsten müşevveş bir sûrette bahseden "Akīde Atnasya" irâe olunabilir. Pek ziyâde şâyân-ı ehemmiyyet olan ve hıristiyan kilise dîninin esâsât-ı îmâniyyelerinden birini kat'î bir sûrette mevzû'-ı

bahs eden akîde-i mezkûrede de evvelâ bu akîdenin îmân-ı sahîhi temsîl ettiği ve inkârı mahv-ı ebedîyi müstelzim olacağı sûret-i sarîhada beyân edildikten sonra eğer halâs olmak isteniliyorsa teslîse bu vechile îmân edilmek şart olduğu ilâve edilir; ta'bîr-i âharla şimdi rahîm ve muktedir na'tlarıyla tavsîf olunan Cenâb-ı Bârî'ye bir dakîka sonra en kanlı bir müstebidde isnâd edilebilecek zulm ü bîdâd atfolunur.

Her şeyden kadîm ve her şeyden âlî olan Cenâb-ı Perverdigâr gûyâ ki bir fânînin teslîs hakkındaki zehâbıyla mukayyed olacakmış. Pek muzlim ve anlaşılmaz olan ve hiçbir şeye yaramayan teslîs mes'elesi hakkında it'âb-ı fikre esâsen lüzûm görmezdim, fakat geçen gün hâtırıma bir düşünce geldi, biraz tefekkür ettim. "Sen Atnas"ın düşünüp düşünüp de en akıl almaz bir akîdeyi ortaya koyması ve bunu düstûr-ı ma'lûmu ile ifâde etmesi, ruhbânın tefsîrine mürâcaat etmeksizin efrâdın anlamak imkânını ref' etmekten ileri gelmesini pek muhtemel buldum. Merhametsizliğe bir diğer misâl de geçen gün aldığım bir mektupta İslâm'a olan meyl ü muhabbetim dolayısıyla muharriri, eğer Hazret-i İsa'nın ulûhiyetine inanmazsam halâsım mümkün olamayacağını bildiriyordu. Ulûhiyet-i İsa mes'elesi nazarımda hiçbir vakit "Acaba Hazret-i İsa beşeriyete emr-i İlâhîyi teblîğ etmiş midir?" mes'elesi kadar ehemmiyet ihrâz etmemiştir. Eğer şimdi bu ikinci mes'ele hakkında zerre kadar şübhem kalmış ola idi fikren çok muztarib olacaktım. Fakat elhamdülillâh hiç şübhem yoktur, İsa'ya ve onun Cenâb-ı Hak'tan mazhar-ı vahy olduğuna her bir müslüman ve hıristiyan kadar mutmainnim. Evvelce defeâtle söylediğim vechile İslâmiyet ile Hazret-i İsa'nın ta'lîm ettiği Nasrâniyet-i hakîkıyye mütteḥıdü'l-asl iki öz hemşîredir.

Asrımız insanları kendilerine tahammül-fersâ ve indî mu'tekadât ilzâm edilmek istenilince ilhâda sülûke mütemâyil olup halbuki fikri ve hissiyâtı okşayan din için ber-muktezâ-yı fıtrat-ı beşer bir aşk ve incilâb hükümrândır. Fakat müslümanlardan ilhâda sapanı kim işitmiştir? Belki bazı emsâl vardır. Fakat vücûdunda cidden şübhe ederim. Kalben İslâm olan fakat örf ve âdetten, havf-ı ta'rîzdan, müşkilât ve tahavvülâttan ictinâb arzusundan mütevellid bazı sevâik ve mülâhazât ile izhâr-ı îmân edemeyen binlerce ricâl ü nisvân mevcûd olduğunda şübhem yoktur. Birçok dostlarım, birçok akrabâm bana hufre-i helâke uçmuş bir rûh-ı dâll nazarıyla baktıklarından haberdâr olduğum hâlde hatve-i kat'iyyeyi attım. Halbuki yirmi sene evvelki îmân-ı hakîkîm ile bugünkü i'tikādım arasında fark yoktur. Bana ihvân ve eviddâmın hüsn-i nazarlarını gāib ettiren şey mücerred izhâr-ı i'tikād etmiş olmaklığımdır. Korku ve tereddüd bu dünyâda en büyük sebeb-i felâkettir. Nâs düşündüğünü daha serbest söyleyebile idi bu kadar sû'-i tefehhümât olmayacağı gibi mütekābilen hiss-i hürmet de temennî ederdi. Dîn-i Muhammedî'yi kabûl etmekte istinâd ettiğim **[405]** esbâbdan bazısını muhtasaran zikrettikten ve kendimi müslüman olduğumdan dolayı ne vechile Hazret-i İsa'nın teblîgātını eskisinden daha iyi bir sûrette telakkī eylemiş addetmekte olduğumu îzâh eyledikten sonra artık diğerlerin de pek musîb olduğuna îmânım olan ve hakîkī İseviyet yolunda bir hatve-i ma'kûse değil rif'at ve i'tilâ teşkîl ettiğini takdîr ve teemmül edeceklere saâdet-i sahîha va'd eden isr ü misâlime ıktifâ edeceklerini ümîd etmeye kendimi pek salâhiyettâr bulurum."

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

BURMA EYÂLETİ

Meşhûr Şehirleri: Burma'da yirmi bin, on bin nüfûsa mâlik ma'mûr kasabalar çok ise de bunlara şehir ıtlâk edemeyiz. Elli bin nüfûsu mütecâviz olan kasabalara örfen şehir tesmiye edildiğinden Burma'da üç şehir vardır.

Birincisi: Rangoon (Rangon) Burma eyâletinin makarr-ı hükûmetidir. Rangon veyahud Hlaing nehri kenârında vâkı' olan şehr-i mezkûrun muhîtı yirmi bir mil-i murabba'dadır.

1824 senesinde İngiltere tarafından işgāl edilmiş ise de âsâyişi idâmeye muvaffak olduktan sonra tekrar kasabayı Burma hükümdârına iâde ederek burayı kendilerine mıntıka-i nüfûz –İran Körfezi– addetmekle iktifâ etmişlerdir. Ahîren 1857 senesinde Burma'da husûle gelen iğtişâş sebebiyle ellerine pek sağlam bir mümsek ve bahâne verdiğinden derhâl burayı işgāl ve ilhâk etmişlerdir.

Vaktiyle bu kasabanın nüfûsu yirmi binden ziyâde değildi, kasaba dahi çamur ve kamıştan ma'mûl evlerden ibâret idi. Hâlihâzırda ise şehrin nüfûsu iki yüz elli bini mütecâviz olup kasabada mevcûd olan imârât ve ebniye-i âliyyenin mikdarı otuz bini mütecâvizdir. Kasaba-i mezkûrenin bugünkü hâli eski hâline aslâ benzemez. Rangon ticâret-i nehriyye ve bahriyyenin büyük bir merkez-i menbaıdır.

İkincisi: Mandalay şehridir. İravadi nehrinin sâhil-i yesârında ve iki mil ötesinde vâkı' olan kasaba-i mezkûrenin sath-ı bahrden 315 kadem mürtefi'dir. Kasabanın muhîti şimâlden cenûba altı ve şarktan garba üç mildir. Yolları muntazam ve ağaçlarla müzeyyendir.

1857 senesinde İngilizlerin yed-i işgāllerine geçtiğini müteâkıb kasabayı şehrin hâricine naklederek eski şehri alâ-hâlihî uzakta bırakmışlardır. Üç sene zarfında bu plan ikmâl edilmiştir. Şehrin hâl-i hâzırdaki umrânı altı bin dükkân ve mağaza yirmi dört bin mesken ve sâireden ibâret olup nüfûsu da iki yüz bin râddesindedir.

Bu kasaba anaları Burmalı, babaları Hindli olan müslümanların adedi Rangon'dan ziyâdedir. Başkaca da Hindu, Yahûdî, Çinli, Japonyalı, Hort'tan –Hind'den– gelen müslümanlarla da meskûndur.

Üçüncüsü: Moulmein şehridir. Vaktiyle çirkin bir ormanla otluktan ibâret olan kasaba-i mezkûre şimdiki zamanda memâlik-i şarkıyyenin en güzel, en ma'mûrlarından olmuştur. 1852 senesinde burasını –sâhil olduğu ecilden– İngiliz asker karârgâhı ittihâz etmişlerdi. Nüfûsu yetmiş bin râddesinde olup pirinç tarlalarıyla ormanlarının zengin ağaçları sâyesinde günden güne servet ve umrânı artmaktadır. Ağaç kesmeye, pirinç ayıklamaya mahsûs motorla müteharrik müteaddid makineler şehirde aled-devâm işlemekte ve sâhibleri için servet te'mîn etmektedir.

Bu hesâbca Burma eyâletinin min-haysü'l-mecmû' nüfûsu sekiz milyona karîbdir.

Âb u Havası: Burma'da üç türlü hava hüküm[fe]rmâdır. Kuru – soğuk –kış–, sıcak–yaz–, rutûbetli–yağmur–havalara mâlik olan bu memlekette i'tidâl ve letâfet-i havâ külliyen mefkūddur. Memleketin âb u havası bir yabancı adamı derhâl hasta edecek kābiliyete mâliktir.

Kış zamanı Kânûnisânîden Şubat ayına kadar devâm eder. Fakat aslâ pardesü, palto giymeye insan muhtâc olmadığı gibi ara sıra terlemekten de vâreste olmaz. Sıcak mevsimi Marttan Nisana kadar olup Mayıstan Kânûnievvel ayına kadar yağmurlu zamanlardır. Yağmurlu zamanlarda harâret tahammül-fersâ bir hâle gelir. Gölgede derece-i harâret alelumûm doksan ve doksan beştir. Harâret memâlik-i bâride ve mu'tedilede yaşayanların beyinlerine te'sîr eder. Buralarda alkol isti'mâli gayr-i mümkündür. Bununla beraber İngilizler viski –piski–lerinden vazgeçmiyorlar.

Ara sıra şiddetli rûzgârlarla zelzeleler de burayı ziyâret etmekten çekinmiyorlar.

Şehirlerde doksan ve dağlarda iki yüz elli parmak her sene yağmur yağar.

Hayvânâtı: Bu eyâlet dâhilinde gerek hayvânât-ı müfterise ve gerek hayvânât-ı ehliyye mebzûlen bulunuyor. Dağlarında ve ormanlarında arslan, sırtlan, kaplan, pars ve ona mümâsil yırtıcı hayvânlar pek çok ise de Afrika ve Avrupa hayvânât-ı vahşiyyesi kadar büyük olmazlar.

Kedi gibi küçük bir canavar Burma'ya mahsûstur. Son derece yırtıcı, çevik olan bu hayvân ormanlarda, ağaçlar üzerinde gezip kuşların yuvalarını gāret ve yağmâ eder. Burma filleri oldukça büyüktürler. Bunlar dahi nâfia ve inşâât ve nakliyât işlerinde isti'mâl edilmektedirler. Avcıların polis idâresinden tüfenk isti'mâliyçün mutlakā tezkire-i mahsûsa hâiz olmaları meşrût olduğu gibi saydiye idâresinden de avcılığa me'zûn olduğuna dâir ruhsatnâmesi bulunmak icâb eder. Burmalılar bir tüfenk satın almak için ilk önce bir defaya mahsûs olmak üzere hükûmete üç buçuk İngiliz lirası bir vergi vermek mecbûriyetindedirler.

Tüfengin nerede ve ne gibi zamanlarda isti'mâl edilmesi hakkında izinnâme arkasında birçok mevâdd-ı kānûniyyeyi muhtevîdir. Hilâfında hareket edilirse şedîd mücâzâta dûçâr edilir.

Rangon şehrinde ancak yüz kişiye tüfenk isti'mâli için me'zûniyet verilmiştir. Ruhsatnâmeyi hâiz olan kimse tüfengini hâricde, merâsimlerde, ictimâ' yerlerinde taşıyamaz.

Fil avına çıkanlardan saydiye idâresi iki İngiliz lirası bir vergi alır. Avcı bir fil vurmaya muktedir olursa şübhe yoktur ki, dört beş yüz lira kadar para kazanır. Aynı zamanda tüfengiyle nişân alıp kurşunu hedefine îsâl edemeyecek olursa, filin hücûmuna ma'rûz kalır ki, netîcesi her hâlde ölümdür.

Kanadlı, iki ayaklı, dört ayaklı, zâhif hayvânâtın envâ' ve eşkâli Burma'da mevcûd olup ulûm-ı tabîiyye ile iştigāl edenler için iyi bir dâru't-tecrübe addedilebilir. Beyaz karınca, küçük beyaz fâre, hipopotam –deniz aygırı–, daha bu gibi kıymetli, müdhiş hayvanlar külliyetlidir. Rangon denizinde balıklarla a'lâ havyâr, istiridye, midye, yengeç boldur.

Nebâtât: Memâlik-i hârre, bâride, mu'tedilede yetişen hubûbât ve nebâtâtın tekmîli bu arâzîde yetişir. Meselâ en küçük ve körpe salatalık yetiştiği gibi, Afrika **[406]** ve memâlik-i hârreye mahsûs olan –bir metredir– salatalıklarla ufak ve bir karış uzunluğunda bulunan bamyalar yetişmektedir.

Başka yerlerde bulunmayan ve Burma'ya mahsûs olan birçok otlarla nebâtât dahi yetişir. Hele İravadi nehrinin kenârında elyâf kısmına –nev'ine– mensûb türlü türlü nebâtlara tesâdüf olunur. Elyâf-ı mezkûre her şeyde isti'mâl olunagelmektedir.

Elyâftan nefîs perde ve hasır, kumaş, kilim, şapka, nalın, ayakkabı, süpürge, sepet, tobra, çanta, valiz âdetâ yarı ev mobilyası yapılıyor.

Yine nehirler kenârında öyle otlara râst gelinir ki bir tanesinin tûlü on ve on iki kadem teşkîl ediyor. Râkid ve gayr-i râkid göllerde sâbih ve çiçek veren birçok ot ve nebât vardır. Sâf ve berrâk su yüzünde koyu yeşil renginde bulunan –koca tabak gibi– bu yapraklar arasında açılan benefşe, mâî, sarı renkli irili çiçeklerin manzarası cidden ferah-bahşâdır.

Mevâdd-ı kimyeviyye, lavanta, ıtır istihrâc ve taktîrine mahsûs kırlarda, ormanlarda, dağlarda mebzûlen vücûda gelen Hudâyî nâbit çiçeklerin envâı, bu memleketin sırf bedâyi'-i tabîiyyesinden sayılır.

Çay ve tütün dahi bu memlekette lâyıkıyla yetiştirilir. Tütünler yaprak sigarası i'mâline elverişlidir. Ancak yapılan sigaraların rengi simsiyâh ve sert olduğundan Avrupa'da, Amerika'da ve Hindistan'ın Trichinopoli kazâsında yapılan nefîs sigaralara benzemez.

Burma'da yarım metre uzunluğunda sigaralar i'mâl ve pek ucuz bir fiyâtla satılmaktadır. Bu uzun sigaraları içmek husûsunda Burma kadınları son derece tehâlük gösteriyorlar.

Miyâh-ı Ma'deniyye: Burma eyâletinin her tarafında miyâh-ı tabîiyye-i ma'deniyye bulunur. Şan arâzîsi dâhilinde pek çok ma'den suları akmaktadır. Suların bazısı soğuk, bazısı on iki ve on derece kaynamış su kadar sıcaktır. Bu kaynar sular alel-ekser Burma'daki nehirlerin yatağında avârız-ı tabîiyye netîcesinde husûle gelmiştir. Mezkûr menba' suları be-gāyet berrâk sâf ve lâciverd rengi hâizdirler. Miyâh-ı mezkûrenin cümlesinde sulphur hydrogen maddesi mevcûddur.

Müshil işini gören ve birçok mevâdd-ı kimyeviyyeyi muhtevî bulunan sâir ma'den suları da eyâlet-i mezkûre dâhilinde bulunmaktadır. Miyâh-ı ma'deniyyeden evvelce arz ettiğim vechile Burma'da altın –parça ve toz hâlinde–, kömür, petrol, yâkūt, yeşim, kehribâ, teneke[?], zuz[?], demir, kurşun, bakır, antimon, mika, mermer taşı ve güherçile ma'denleri çoktur. Memleketin hemen her tarafında topraktan zâhire çıkarılan ma'denler sarf ve istihlâk edilmektedir.

Burma Anâsırı: Her yerde olduğu gibi Burma'da da bir çok anâsır mevcûddur. Anâsır-ı mezkûre diyâneten Buda'ya tâbi' iseler de an-asl Çin'den, Tibet'ten, Himalaya dağlarından, Japonya'dan, öteden beriden buraya min-kadîmi'l-eyyâm hicret eden kimselerdir. Memleketin âb u havâsına, mizâcına göre maîşet ve meşreb ve huylarını te'lîf eylemişlerdir.

Burma'daki nesl-i hâzırın an-asl nereden gelip ne vakitten beri burada tavattun ettiklerine dâir bir vesîka-i sahîha-i târîhiyye mevcûd değildir.

Ahâlinin teşekkülât-ı vechiyyelerine bakılsa bâlâdaki memâlikten buraya vaktiyle muhâceret ettikleri anlaşılır.

Binâenaleyh anâsır-ı mezkûre ber-vech-i âtîdir:

Birman unsuru Çenikpa unsuru Kökü Çin unsuru	Tibet'ten buraya vaktiyle hicret edenlerdir ki, akvâm-ı Âriyeye mensûbdurlar.
Tay unsuru Karn unsuru	Çin ile Siyam'dan buraya vaktiyle gelip ırk-ı asfere mensûbdurlar.
Mon Talnig unsuru Varumay unsuru	"Monkmer" sülâlelerinden olup an-asl Moğol ırkına mensûbdurlar.

Anâsır-ı mezkûre mürûr-ı zamânla burada da müteaddid kollara ayrılmışlardır.

Mezkûr kolların her birine ayrı bir isim verilmiştir ki ber-vech-i âtî kaydolunur:

Burmese Arakanese Favoyan Yaw Chaungtha Yabein	Bu altı kol hâlis Burmalıdırlar. Burmalıların zu'munca bu kollar "Arşayg" kolundan teşa'ub ederek hâl-i hâzırı iktisâb eylemişlerdir.
İntha Taungyo Kadu Mru Szi Lashi Maru Hpön	Bu sekiz kol, bâlâdaki altı koldan tevellüd ederek mürûr-ı zamânla müstakil kollar teşkîline muvaffak olmuşlardır ki lisânları da bâlâdakilerinden farklıdır.
Maingtha Lisha La'hu Akha Akö	Şu beş kolun nereden teşa'ub ettikleri külliyen mechûl olduğu gibi, örf ve âdât, lisân ve ahlâk noktasından da bâlâdakilere benzememektedirler.

Rangon: **S**[sin]. **M. Tevfik**

Japonya Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

EBEVEYN MEŞVERET CEM'İYETLERİ

On, on beş günden beri Japonya'nın cenûbunda dolaşmakta, köyleri kasabaları, ma'den sularının menba'larını, mektepleri, demiryollarını tedkîk ve memleketimizdeki ahvâl ile mukāyese ederek vakit geçirmekteyim.

Seyâhatim esnâsında gördüğüm ahvâli muhterem *Sebîlürreşâd* kāri'lerine de ihbâr etmeyi bir vecîbe addettim.

Vasat-ı cenûbî tesmiye olunan bu aksâm Japonya'nın oldukça mütenevvir ve aynı zamanda gāyet fakîr ve sekenesinin kesretine mebnî gāyet dar ve dağlık yerlerdir. Buradaki köylü ahâlinin şiddet-i fakrı o derecededir ki pek çok senelerde vergisini verecek kadar bir şey bile boğazından arttıramamaktadırlar. Bu sebebe mebnî buralarda zirâattan mâadâ dülgerlik, oymacılık, taşçılık ma'rifetlerinin ilerlemesine hükûmet tarafından gāyet büyük gayret sarf olunmakta, vergiler dahi nakden alınamayıp, köylülere civâr dağları kesip tarlalar, yollar, tünel yaptırılmaktadır. Bu vechile vücûda gelen gāyet latîf sâhillerde güzel manzaralı dağ yamaçlarında, âdetâ bizim Boğaziçi'ndeki köşkleri andırır güzel binâlar kurulmakta ve hükûmet tarafından ağniyâ-yı memlekete îcâr olunmaktadır.

Buraları yavaş yavaş kuvve-i beşerin te'sîri sâyesinde âdetâ bir cennet köşesine benzetilmeye çalışılmaktadır.

[407] Kasabalara gelince bunlar sekenesinin kesretine ve fakrına mebnî baştan aşağı sanâyi'-i mütenevvia tezgâhları ile doludur. Husûsan türlü renk ağaçların san'atkârâne birbirine yapıştırılmasıyla vücûda getirilip gāyet müzeyyen kutular, Japonya menâzırından levhalar, gāyet sert ağaçlardan oyulup yapılmış heykeller, mücessem manzaralar i'mâline mahsûs pek çok tezgâhlar ve bunları memâlik-i ecnebiyyeye ve Japonya'nın büyük şehirlerine ihrâc eden kooperatif şirketler her sokakta göze çarpmaktadır.

Şu dağlık arâzîde pek çok ma'den sularına da tesâdüf olunmaktadır. Ekseriyetle dağ tepelerinde, fabrika bacalarından yahud vapurlardan çıkan dumanlar gibi fezâya doğru yükselen buhârlara tesâdüf olunuyor. Uzaktan görüp bir fabrikaya veya tezgâha vusûl için birkaç dakîka yürüdükten sonra ümîdin hilâfında olarak ka'r-ı arzda kaynamakta olan bir maden suyunun buhârını hârice def' için mevzû' ve çömlekten ma'mûl baca görülmektedir. Bu kaynayan maden suyu ekseriyetle pambuk ağacından ma'mûl borular vâsıtasıyla hiçbir damlası gāib edilmeyerek köylere, kasabalara, hânelere ve misâfirhânelere tevzî' olunmaktadır. (Bizim Bursa hamamcılarının nazar-ı dikkatlerini celb ederim.)

Hutût-ı hadîdeden kenârda kalan bu kıt'a, sâir aksâm-ı memleketten ekser yamaçları karlar ile mestûr silsile-i cibâl ile ayrıldığından bundan yirmi sene evveline kadar her nevi' yollardan mahrûm ve binâenaleyh envâr-ı medeniyyetten de uzak kalmış idi. Bu hâli nazar-ı dikkate alan hükûmet birkaç şose yolları inşâsını düşünmüş ve dağları tepeleri aşarak buralarını merkeze rabtetmiştir.

Bununla iktifâ etmek de istemeyen kasaba tüccârı gāyet dar ve hafîf hatlı bir demiryolu vücûda getirmeye karâr verip bundan on beş sene akdem işe mübâşeret etmiştir. Demiryolunu deniz sâhilini ta'kîb eden sarı kayalıklar arasından cerretmek için şirket bütün sermâyesini ve hatta işe şürû' eden hissedârân kendileri bile kazma elde çalışmış ise de sermâye kifâyet etmemiştir.

Birkaç defa hükûmete mürâcaat edip muâvenet talebinde dahi bulunulmuş ise de hükûmetin iktisâden ağır bir hâlde bulunduğu bir zamana müsâdif olan bu taleb de netîcesiz kalarak âkıbet yolda hareket edecek lokomotifler yerine insan kuvveti isti'mâline karâr verilmiş, vagonlar yerine de kum taşımaya mahsûs i'mâl olunmuş küçük arabalar kullanılmaya başlanmıştır. Bu tren pek tuhaf bir şey imiş, yirmi beş amele "vagonları" çekerek koşarlar, dağlara tırmanırlar ve dağ aşağı gitmek icâb ettiği zamanlarda da arabala-

rı arkadan tutarak tevkîfe uğraşırlarmış. Bu ahvâl bundan on beş sene mukaddem cereyân etmiştir. Şimdi ise şirket epey servet kesb etmiş, yolunu ıslâh etmiş, vagonları da oldukça müzeyyen ve artık amele yerine küçük lokomotifler isti'mâl ediyor ve günden güne dağlar arasında saklı şu ülkeyi merkezden taşıdığı envâr-ı maârif ile tezyîn ediyor. Artık velîahdin kış sarayı da bu demiryolun müntehâsına intikāl etmiştir. Bundan başka küberâ ve ağniyâ kesretle buraları ziyâret ediyor ve şu Japonya "Riviera"sı günden güne para ile olsun mükemmeliyet ile olsun garba bile rekābet edecek bir hâle geliyor.

Buradaki köylerde şâyân-ı dikkat daha bir şeye tesâdüf ediyorum: Her köyün bir mektebi, bir sanâyi' meclisi, bir de ebeveyne mahsûs Meşveret Cem'iyeti vardır. Her kasabada da bu müesseselelerden mâadâ bir de rüşdî ve i'dâdî mektebi ile mekâtib-i mezkûre talebesine mahsûs meccânî pansiyonlar vardır.

Bu müesseseler miyânında pansiyonlar ile Ebeveyn Meşveret Cem'iyetlerinin vezâifi şâyân-ı dikkattir.

Pansiyonlarda bulunan talebe her hafta ta'tîl günleri tezgâhlarda yahud tarlalarda hafîf işlerde yarım gün çalıştırılmaktadır. Tezgâhlardan ve tarlalardan ahz olunan ücret de talebe-i mezkûreye ceb harçlığı olarak i'tâ olunmaktadır. Gıdâ ve libâs ve sâire masârifi ise pansiyonların mevkūfâtından tedârik olmaktadır. İdâre-i muhtâreler tarafından bu müesseseler için kâfî mikdarda para ta'yîn olunmaktadır.

Pansiyonlar gāyet sâde ve temiz olup talebeye her gün üç defa gāyet temiz et'ıme verilmekte ve her gün akşamları hamam ihzâr olunmaktadırlar. Sabâhları bütün talebe ta'lîm salonunda mahsûs mahallerde aylık [ılık!] su ile bedenini silmeye mecbûrdur. Her sabâh ve akşam icrâ olunan bu nevi' sıhhî takayyüdât netîcesi olarak talebe sıhhat-i vücûdca gāyet sağlam ve her nevi' te'sîrât-ı hevâiyyeden masûndur.

Ebeveyn Meşveret Cem'iyetleri ise mekâtibin ahvâl-i zamân ve mekâna muvâfık bir hâlde terakkīsine hizmet içindir. Bu cem'iyetlerin mekâtibin dürûs-i ilmiyyesiyle hiçbir alâkaları yoktur.

Bunlar yalnız fünûn-ı zirâat ve ahvâl-i mahalliyyeye mutâbık yeni keşfiyâtı talebeye ta'lîm için beynlerinden bir hey'et-i ta'lîmiyye intihâb ederek onun hüsn-i idâresini ta'kīb, mekâtibin ahvâl-i mâliyyesini teftîş, muallimlerin ahvâlini, ahlâk ve terbiyesini tedkīk etmekte, umûr-ı idârenin tekâmülüne çalışmaktadır.

Şâyân-ı dikkattir ki bir köy veya bir kasabanın ulûm ve fünûn noktasından terakkīsi bu cem'iyet a'zâlarının derece-i iktidârı ile mütenâsib olduğuna hükmedilmektedir.

Ebeveyn Meşveret Cem'iyetleri a'zâsı eyyâm-ı resmiyyede, mektebin büyük salonunda imparatorun resmi altındaki en muhterem mevkii işgāl ederek talebeye nutuklar söylemekte ve merâsimi îfâ etmektedirler. Bir babanın söyleyeceği nutuk ile bir me'mûrun veya bir muallimin söyleyeceği nutuk beyninde büyük bir fark olduğu vâreste-i iştibâhtır. Bir çocuk bir me'mûrdan işittiği söz ile babasından veya arkadaşının babasından veyahud her gün köy içinde râst gelmekte olduğu, Ahmed veya Mehmed Ağa'dan işittiği sözü hiçbir vakit aynı derecede dikkat ile dinleyemez. Tabîîdir ki âhareynin sözleri onun ahvâl-i rûhiyyesine daha karîb ve daha dokunaklı ve binâenaleyh daha müessirdir.

Ebeveyn Meşveret Cem'iyetlerinin vezâif-i mühimmesinden birisi de taht-ı idârelerindeki mekâtibin talebesini yekdiğerine muhabbet-i samîmiyye ile rabt için sarf-ı gayret etmektir. Bu sebebe mebnî daima bir kaç a'zâ mektebi haftada bir iki defa ziyâret ederek orada talebe miyânında birkaç sâat geçirmektedirler. Bu zât arkadaşı ile gavgā eden çocukların arasına hemen girerek ıslâh-ı beyne çalışmaktadır. Bazı vakitlerde de etfâl arasında zuhûr eden bu ihtilâfları kaydederek ebeveyn cem'iyetinin meclisine arz eder ve bu nevi' ihtilâfların adem-i tekerrürüne vâsıtalar aranılmasını temennî eder, yahud, kendi fikrini bir rapor hâlinde takdîm eder.

Etfâlin bedenen ve sıhhatçe tekâmülüne çalışarak ahvâl ve âdât-ı mahalliyyeye göre mukarrerât ittihâz etmek de bu meclisin vezâifindendir.

Birkaç gün akdem bulunduğum misâfirhâne önünden birkaç Japon çocuğunun askerî yürüyüş ile geçmekte oldukları nazar-ı dikkatimi celb etti. Arkalarına düşerek ta'kīb ettim. Kasabanın ibtidâî mekâtibinden birinin önünde tevakkuf ederek gāyet latîf bir ses ile küçük bir efendinin nutuk îrâd etmekte olduğunu gördüm. Bu efendi civâr köylerden birisinin ibtidâî dördüncü sınıf talebesi nâmına vekâleten gelmiş ve karşısındaki mektebin 25'inci sene-i te'sîsini tebrîk ediyordu. Mütevâliyen başkaları da tebrîk nutukları îrâd ettiler. Ta'kīb ettiğim bu efendiler cümlesi mütenevvi' ibtidâî mekteplerin talebesi tarafından gönderilmiş vekîller imiş. Her birisi ebeveyn hey'etleriyle onların îfâ ettiği vezâif ve mevâddı zikrederek iftihâr ediyordu.

Ben de kenârda mahzûn ve mağmûm dinlemekte ve bu ahvâli vatanım ile mukāyese ederek gözümü kaldırıp bakmaya cesâret edemiyordum…… Çünkü farkımız pek büyük idi.

Tokyo: **Abdürreşid oğlu**
Ahmed Münîr

[408] **ŞUÛN**

Hicâz:

Medîne-i Münevvere Merkez-i İrfân Oluyor – Medîne-i Münevvere'den *eş-Şa'b* gazetesine yazılıyor:

Küşâdı mukarrer olan dârülfünûn-ı İslâmî intişâr edecek maârif nûrlarıyla Medînetü'r-Resûl inşâallâh yakında bir kat daha tenevvür edecek, bütün aktâr-ı İsâmiyyeden gelecek tâlibîn-i ilme feyizli bir çeşme-i irfân teşkîl edecektir.

Devlet-i Aliyye tarafından Medîne-i Münevvere ve civârında mevcûd olan bütün mekteplerin Medîne-i Münevvere'de açılacak dârülfünûna tâbi' olması ve bu vâsıta ile umûr-ı ta'lîmiyyede bir intizâm ve vahdetin husûle gelmesi takarrür etmiştir.

El-hâletü hâzihî Medîne civârında hükûmetin mevcûd olan mektepleri şunlardır:

Medîne-i Münevvere'de bir i'dâdî, bir rüşdî, beş ibtidâî mektebi vardır ki bunlardaki talebenin mecmûu 325'tir. Kubâ'da yüz mevcûdlu ibtidâî inâs mektebi ile zükûra mahsûs ayrıca bir ibtidâî mektebi vardır. Yenbuu'l-bahr'de iki ibtidâî, bir rüşdî; bunlardan başka el-Vech, Akabe, el-Alâ, Hayber kasabalarının her birinde dahi bir ibtidâî mektebi açılmıştır. Maârif İdâresi birkaç noktada dahi mektepler te'sîsine çalışmaktadır.

Zikrolunan mekteplerin ekserîsi yeni açılmış olduğu münâsebetle şübhesiz umûr-ı ta'lîmiyyedeki nevâkıs henüz ikmâl edilememiştir.

Medîne-i Münevvere'de tedrîs olunan ulûm-ı şer'iyye ve lugaviyye, fünûn ve belâgat dersleri ise cidden ümîd-bahş bir sûrettedir.

Fıkıh, ferâiz, tefsîr, hadîs, tasavvuf, sâir ulûm-ı dîniyye ve hikemiyye derslerinde binlerce talebe, Hind, Hicâz, Mısır ulemâsının halka-i tedrîsinde hâzır bulunuyorlar.

Medîne-i Münevvere'de ulûm ve fünûna ihtiyâc husûsunda hâsıl olan intibâhın artmakta olduğu, günden güne maârifin terakkī etmekte bulunduğu inkâr olunamaz.

Medîne-i Münevvere'deki talebe-i ulûmun tahsîllerini teshîl eden vesâittan biri, envâ'-ı ulûm ve fünûnda binlerce kitapları muhtevî olan birçok kütüphânelerin mevcûd olmasıdır. Medîne'deki kütüphânelerin mecmûu on dörde bâliğ oluyor ki bunların en câmi' ve en mühimmi Sultân Mahmûd, Sultân Abdülhamîd-i Evvel, Şeyhülislâm Ârif Hikmet kütüphâneleridir…

Trablusgarb:

İtalyanların Uğradığı ve Uğrayacağı Felâketler – Kāhire'de münteşir *eş-Şa'b* refîkımızın Bingazi'den aldığı haberlere göre: Seyyid Ahmed-i Senûsî hazretleri kendi amcazâdesi Seyyid Muhammed İdrîs ile İtalyanlara karşı sevk edilecek kuvâ-yı harbiyyenin emr-i idâresi husûsunda ve kuvâ-yı müdâfianın takviyesi hakkında cereyân eden müzâkerât netîcesinde Cebel-i Ahdar'da mücâhidîn-i İslâmiyye karârgâh-ı umûmîsinin Seyyid Senûsî hazretlerinin bizzat zîr-i idârelerinde bulunması tensîb olunmuştur.

Derne'de olan müdâfiîn-i İslâm karârgâh-ı umûmîsinin riyâseti dahi Seyyid Muhammed İdrîs hazretlerinde bulunmasına ve Bingazi'deki kuvânın Derne'ye tâbi' olmasına karâr verilmiştir.

Bu haberleri Trablusgarb'daki İtalya kuvâ-yı harbiyyesinin bir müddetten beri yazdığımız vechile tevâlî eden inhizâm haberlerine izâfe edecek olursak, İtalya'nın tenezzüh-i askerî diye Trablusgarb'a vâkı' olan tecâvüzünden bugüne kadar çektiği belâlardan başka bundan sonra uğrayacağı felâketlerin ne derece azîm olacağını anlamak müşkil değildir.

Bundan başka bu sene mevsim-i zirâatin Trablusgarb dâhilinde pek iyi geçtiği ve Senûsîlerin müdâfaalarına devâm için pek çok menâfi'-i servete mâlik oldukları nazar-ı i'tibâra alınacak olursa İtalyanların bu son zamanlarda müteaddid inhizâmlara rağmen yine muhârebeye devâm etmelerinin mükerreren envâ'-ı desâyis ile Senûsî hazretlerinden sulh dilemelerinin illeti tebeyyün eder. Halbuki Senûsî hazretlerinin azmi ve mücâhidîn-i İslâmiyyenin metâneti karşısında İtalyanların ne son, fakat vahşiyâne olan tecâvüzleri, ne sulh yolundaki desîseler kat'iyyen müsmir olmayacaktır.

Cenâb-ı Hak Afrikalı müslüman kardeşlerimizi hak yolundaki cihâd ve gālibiyetlerinde sâbit ve dâim eylesin âmîn.

Rusya:

İslâm Ticâretgâhlarının Ta'tîli – Kazan İslâmlarının mağazalarının yalnız eyyâm-ı resmiyye-i dîniyyede ta'tîli mes'elesi epey bir zamandan beri birçok münâkaşâtı mûcib olmakta idi. Bu mes'ele Şehir Duması'nda halledilecek idi. Fakat İslâm tüccârları Duma'nın ictimâından evvel toplanarak ibtidâî bir müzâkerede bulundular ve bu müzâkerede müslümanların müslüman bayramlarında mağaza ve dükkânlarını kapamalarına karâr verdiler. Mes'elenin Şehir Duması'nda müzâkeresine başlandı. Müslümanlar Duma'ya arîza takdîm ederek yalnız eyyâm-ı resmiyye-i İslâmiyyede dükkân ve mağazalarının ta'tîline müsâade verilmesini taleb eylediler. Rus dükkân sâhiblerinin mecâlis-i husûsiyyede müslümanlara "Burası İstanbul değil" diye hitâb ettiklerine bakılırsa bu mes'elenin millî bir renk aldığı anlaşılıyor. Kazan gazetelerinin verdiği ma'lûmâta nazaran Duma bu mes'eleyi kat'iyyen halledememiştir.

Tevhîd-i Mesâî ve Kuvâ – *İkbâl* refîkımız Bakü müslümanlarının Hayriye, Neşr-i Maârif, Ticâret, Saâdet, Safâ nâmında beş cem'iyet-i hayriyyesi bulunduğundan ve binlerle cemâat için çalışanların böyle müteferrik bir sûrette çalışmalarından bir rûhsuzluk hissedildiğinden bahis ile bunları cem'iyet-i hayriyye ile teşrîk-i mesâîye ve lüzûmu takdîrinde şu'belere tefrîka teşvîk ediyor.

MÜSLÜMANLIK ALEYHİNDE YAZILAN *"TÜRK KADINLIĞININ TEREDDÎSİ"* ÜNVÂNLI KİTÂBIN MUHARRİRİ SALÂHADDÎN CİMCOZ BEY MİDİR?

Bu hafta *Türk Yurdu* Kütüphânesi neşriyâtı miyânında *Türk Kadınlığının Tereddîsi* ünvânıyla ve Salâhaddîn Âsım imzâsıyla serâpâ ahkâm-ı celîle-i İslâmiyye aleyhinde edeb ve terbiye-i İslâmiyyeye külliyen mugāyir pek küstâhâne tecâvüzât ile mâlî neşrolunan hezeyânnâme, efkâr-ı İslâmiyyeyi pek ziyâde rencîde ettiği idârehânemize vukū' bulan şifâhî ve tahrîrî mürâcaâttan anlaşılmaktadır. İnşâallâh *Sebîlürreşâd* bu tecâvüzât-ı küstâhâneye lâzım gelen cevabı verecektir. Muharrir-i mezkûrun Âsım Efendi'nin oğlu Cimcoz Salâhaddîn Bey olduğu söyleniyor. İstanbul meb'ûs nâmzedleri miyânında bulunan Cimcoz Salâhaddîn Bey'in böyle Müslümanlık aleyhinde hezeyânda bulunacağına biz inanamıyoruz. Mûmâileyhin tekzîbine intizâr olunmaktadır.

"Âmedî" Matbaası'nda Basılmıştır

H. Eşref Edib

Abone Şerâiti
Memâlik-i Osmâniyye'de seneliği (65), altı aylığı (35) kuruşdur.
Memâlik-i Ecnebiyye'de seneliği (17), altı aylığı (9) frankdır.

İdârehâne
Bâbıâlî Caddesi'nde Dâire-i Mahsûsa

İhtârât
Abone bedeli peşindir.
§
Mesleğe muvâfık âsâr maalmemnuniye kabul olunur. Derc edilmeyen yazılar iâde olunmaz.

İhtârât
Risâlemizden alındığı gösterilmek şartıyle bütün yazılar her hangi bir gazete tarafından iktibâs olunabilir.
§
Mektubların, imzaların vâzıh ve okunaklı olması ve abone sıra numarasını muhtevî bulunması lazımdır.
§
Memâlik-i ecnebiyye için abone olanların adreslerinin Fransızcası da yazılması ricâ olunur.
§
Para gönderildiği zaman neye dâir olduğunun vâzıhan bildirilmesi ricâ olunur.

SEBÎLÜRREŞÂD

Dînî, felsefî, ilmî, edebî, siyâsî haftalık mecmûa-i İslâmiyyedir

اتبعون اهدكم سبيل الرشاد — Sâhib ve Müdîr-i Mes'ûl: H. Eşref Edib — والله يهدى من يشاء الى صراط مستقيم

5 Mart 1914 — 7 Rebîulâhir 1332 — Perşembe — 20 Şubat 1329 — Cild: 11 - Aded: 286

TEFSÎR-İ ŞERÎF

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا[1]

Tercümesi

Hepiniz birden Allah'ın kitâbına sımsıkı tutununuz; birbirinizden ayrılmayınız…

* * *

Müslümanların dinlerine karşı öyle bir i'timâdı, îmân-ı yakînleri husûsunda öyle bir sebâtı vardır ki sâir milletlere onunla izhâr-ı mübâhât ederler. Akîdeleri ise aralarında metîn bir râbıta husûle getirecek esbâbın en sağlamını ihzâr eder. Kulûb-ı müslimînde rüsûh bulan akāid-i esâsiyyedendir ki Allah'a îmân etmek, Cenâb-ı Peygamber'in teblîğ eylediği hakāikı teslîm etmek saâdet-i dâreyni kâfildir; îmândan mahrûm olan saâdet-i fâniyye ve bâkıyyeyi gāib eder. Müslümanlar, hurûc ani'd-dîne mahkûm olmuş bir adama mevte mahkûm olmuş kadar acırlar. Bu hâl ulemâda olduğu gibi âhâd-ı nâsda da vardır. Bir derecede ki âlim olsun câhil olsun bir adam dünyânın herhangi noktasında bulunan diğer bir adamın şeref-i İslâmiyyet'ten tearrî ettiğini haber alır almaz, en büyük bir musîbeti istihbâr etmiş gibi lâhavle-günân olmaya başlar. Hatta değil kendi zamanında, yüzlerce sene evvel geçmiş bir devirde buna benzer bir hâdise zuhûr etse de onu târîhte görse kalbi halecâna, gayret-i dîniyyesi galeyâna gelir.

Müslümanlar şerîatlarının pek sarîh olan nusûsu muktezâsınca havza-i hükûmetlerine dâhil olan büldânı muhâfaza husûsunda indallâh mes'ûldürler. Bu mes'ûliyet efrâd-ı müslimînin kâffesine şâmildir. Yakın, uzak; cinsiyette müttehid, muhtelif ne kadar müslüman varsa bu vazîfe hepsinin üzerine farz-ı ayndır. Akvâm-ı İslâmiyyeden biri havza-i vilâyetini himâye etmezse o kavmi teşkîl eden efrâdın her biri en büyük bir vebâli irtikâb etmiş olur. Kezâlik icâbında mâ-melekini, hayatını fedâ etmek, her türlü şedâidi ıktihâm eylemek, mu'zamât-ı umûru âsân görmek gibi muhâfaza-i memleketin istilzâm edeceği fedâkârlıkların kâffesi müslümanların üzerine farzdır.

Her müslim-i samîm mevcûdiyetinden bir sadânın yükseldiğini duyar ki ona dînen ve şer'an me'mûr olduğu ferâizi îfâ etmesini ihtâr eder. İlhâmât-ı dînin bakıyyesinden başka bir şey olmayan bu sadâ bir hâtif-i Hak'tır. Bununla beraber görüyoruz ki zamanımızdaki müslümanlar lâkaydî-i mahz içinde yaşıyorlar; biri diğerinin hâlinden, öbürü daha ötekinin eleminden haberdâr bile değil. Belucistân sekenesi Afgānîlerin musîbetinden, Afgānîler İran'dakilerin felâketinden hiç müteessir olmuyor.

Akāyid-i dîniyyelerine temessükleriyle beraber müslümanların şu hâli mûcib-i hayrettir. Bunun neden ileri geldiğini mücmelen bildirelim: Gerek efkâr, gerek akāid, gerek ma'lûmât ve ma'neviyât insanın bütün a'mâl-i hâriciyyesi üzerinde yegâne müessir ise de onların kâffesini tesbît eden, tabîat şekline, meleke hâline getiren kuvvet şübhesiz yine a'mâldir.

[410] Evet, insanın insâniyeti fikriyle, akāidiyle kāimdir; ancak mirâyâ-yı akliyyesine in'ikâs eden meşhûdât-ı nazariyye ve müdrekât-ı hissiyyesi kendisini pek şiddetli bir sûrette müteessir eder. Her müşâhede bir fikir, her fikir bir meyil, her meyil bir amel husûle getirir. Ervâh ile ecsâdın münâsebeti dâim oldukça efkâr ile a'mâl arasındaki irtibât zâil olmaz.

Gerek uhuvvetin, gerek sâir karâbet-i nesebiyyenin zihinde bir sûret-i ma'neviyyesi vardır ki nesebdaşlar arasında ilcâ-yı zarûretle bir teâvün-i maddî vukūa gelmedikçe; celb-i menfaat ve def'-i mazarrat için bunlar el ele vermedikçe o sûret-i ma'neviyyenin hiçbir te'sîr-i zâhirîsi olamaz. Lâkin böyle bir ittihâd olur ve devâm ederse o zaman karâbet-i nesebiyye denilen kuvvet kalbde bir mevki', bir nüfûz-i mutlak kazanır. Artık karâbeti olanlara muâvenet rûhun bir zevkı olur; onlara isâbet edecek felâketten nasîbedâr-ı teessür olmak açlık, susuzluk gibi ihtisâsât-i tabîiyye sırasına geçer. Fakat karâbet-i nesebiyye sâbit olduktan sonra onu sûret-i maddiyyede teşyîd edecek hiçbir sebeb-i hayâtî zuhûr et-

[1] Âl-i İmrân, 3/103.

mez, yahud nesebdaşlar bîgâneler arasında kendilerine muzâhir bulacak olursa o vakit karâbet-i nesebiyyenin zihindeki sûreti mahfûzât-ı âdiyye gibi bir şeyden ibâret kalarak zâhirde hiçbir eser-i maddîsi olamaz.

Ravâbıt-ı beyne'l-beşerin en metîni olan râbıta-i nesebiyye hakkında kābil-i tatbîk olan şu misâl hey'et-i ictimâiyye üzerinde te'sîri olan bütün i'tikādât hakkında cârîdir. Evet bir akīde-i fikriyye, eseri a'zâ-yı hâriciyyede sûret-i dâimede tekerrür eden bir amele sâik olmaz ve o amelin eseri tekrar tekrar fikre in'ikâs ederek âdetâ rûhun bir hey'eti, bir şekli derecesine gelmezse öyle bir akīde-i fikriyyenin hiçbir te'sîr-i zâhirîsi olmayarak ancak düşünüldüğü zamanlar tahattur edilebilen suver-i ma'lûmât kabîlinden telakkī edilebilir.

Pek vâzıh olan şu esâslar nazar-ı hikmetle teemmül olunursa müslümanların dinlerine olan temessükleri ile beraber bugünkü meskenetleri, ihvân-ı dînlerine dest-i muâvenet uzatmak gibi vezâiften gafletleri neden ileri geldiği meydâna çıkar. Müslümanlar akīdelerinde en sâbit bir millet olmakla beraber ehl-i İslâm arasında akīde-i dîniyyeden, lâkin a'mâle tâbi' olmayan sırf bir akīde-i dîniyyeden mâadâ cihet-i câmia kalmamıştır. Beynlerinde muârefe munkatı' olmuş, birbirinden hicr-i gayr-i cemîl ile mehcûr olmuşlardır. Akāidi muhâfaza edecek, halka sebîl-i reşâdı gösterecek olan ulemâ arasında ne muvâsale, ne de mürâsele kat'iyyen yok; Türk âlimi, uzaktakiler şöyle dursun, Hicâz'daki âlimin bile hâlinden haberdâr değil. Hindistan ulemâsı Afganistan muhîtındaki şuûna karşı gaflet-i mahz içinde. Hatta bir memleketteki ulemâ arasında bile âhâd-ı nâsı cem' eden esbâb-ı husûsiyyeden mâadâ râbıta mefkūd. Hey'et-i umûmiyyelerine gelince aralarında ne vahdet, ne de bir nisbet mevcûd değil. Her biri yalnız kendisine bakıyor. Başlı başına bir kâinât imiş gibi nefsiyle iktifâ ederek yanı başındakini nazar-ı iltifâta almıyor.

Ulemâ-yı dîn arasındaki bu vahşet, bu mübâadet mülûk-i İslâm arasında da cârî. Saltanat-ı Osmâniyye'nin Merakeş'te, Merakeş'in Osmanlılar nezdinde bir sefîri olmaması garîb değil mi? Devlet-i Aliyye'nin Afgānlılarla, şarktaki diğer tavâif-i müslimîn ile münâsebât-ı samîmiyyesi bulunmaması tuhaf olmuyor mu? Bu tefrikalar, bu bîgâne tavırlar, bütün müslümanlara sirâyet etti. Bir hâlde ki bir kavmin diğeriyle, bir beldenin öbürüyle olanca alâkası aynı dinde, aynı akīdede bulunduklarını hayâl meyâl bilmekten ibârettir denebilir. Hatta bulundukları mevki'leri bile mevsim-i hacda bit-tesâdüf yekdiğerinden öğreniyorlar. Vâ esefâ ki zavallıların birbirleri hakkında sevk-ı tesâdüfle hâsıl ettikleri ma'lûmât kendilerine pek acı bir takım hakīkatler öğretiyor! Millet kaviyyü'l-bünye, sahîhu'l-mizâc bir vücûd-ı azîm iken ma'rûz olduğu hâdisât eczâ-yı mürekkebesi arasındaki âhengi haleldâr etti. O bünyân-ı muazzam inhilâle yüz tuttu. Her cüz' istiklâle yani izmihlâle uğraşıyor.

Ravâbıt-ı İslâmiyyenin bu za'fı; bu inhilâli rütbe-i ilmin mertebe-i Hilâfet'ten infisâli ile başlamıştır. Evet, hulefâ-yı Abbâsiyye, hulefâ-yı Râşidînin meslek-i celîlini ta'kīb ederek usûl ve fürû'-ı dînde ictihâd derecesinde bir ilim edinmeksizin yalnız Hilâfet'in ismiyle iktifâ ettiler. Bundan dolayı mezheb çoğaldı, karn-ı sâlis-i hicretten i'tibâren hilâf o dereceyi buldu ki hiçbir dinde emsâli sebk etmemiştir. Sonra vahdet-i Hilâfet haleldâr olarak birkaç kısma ayrıldı. Abbâsîler Bağdad'da Fâtımîler Mısır'da, Mağrib'de; Emevîler Endülüs'te Hilâfet teşkîl ettiler. Artık cemâat-i müslimîn tefrikaya giriftâr oldu. Rütbe-i Hilâfet vazîfe-i mülk derecesine indi. Nazarlardaki heybet-i sâbıkası kalmadı. Saltanat talebinde bulunanlar yalnız vesâil-i şevket ve kuvveti cem' etmek cihetini iltizâm ederek Hilâfet tarafına hiç bakmadılar.

Hele Cengiz Han ile evlâdının, Timurlenk ile ahfâdının meydâna çıkarak taraf taraf bilâd-o müslimîni kan içinde bırakmaları millet arasındaki ihtilâfı artırdı, ravâbıtı büsbütün mahvetti, mülûk ile ulemâ arasında urve-i ittihâddan eser kalmadı. Her biri kendi başına iş görmeye başladı. Meydân alan nâ-mütenâhî fırkalar ya bir saltanat teşkîline, yahud bir mezheb te'sîsine uğraştı. Vahdete sevk eden, ittihâd ile emreden akāid gevşedi, o akīdelerin ukūldeki eşkâli yukarıda söylediğimiz bî-sûd ve bî-amel birer sûretten ibâret kaldı. Bir hâlde ki bugün bir cemâat-i İslâmiyyeye isâbet eden felâket diğer bir cemâat üzerinde ölüye acımak kabîlinden olarak bir teessür husûle getiriyor da o musîbetin def'i için hiçbir eser-i hayât uyandırmıyor.

Verâset-i enbiyâ ile müşerref olduklarını lisân-ı şâri'den duyan ulemâ **[411]** için hakk-ı verâseti îfâ etmek vâcibdir ki bu vecîbe râbıta-i dîniyyeyi yeniden tahkîm eylemek, dînin âmir olduğu âheng-i ittihâdı kuvvetleştirerek ortadaki vahşet ve ihtilâfı kaldırmakla edâ edilebilir.

Bu maksad-ı hayrın husûlü için câmilerde, medreselerde toplanmalı; her câmi, her medrese rûh-ı ittihâdın hübûtgâhı olmalı, her biri aynı silsileyi teşkîl eden halkalar mesâbesinde bulunmalı. Bütün aktâr-ı âlemdeki âlimler, hatîbler, imâmlar, vâizler akd-i râbıta ederek husûl-i ittihâda âid şuûnun müzâkeresi için mürâcaatgâh olmak üzere arzın muhtelif noktalarında merkezler vücûda getirmeli. Avâmın elinden tutarak Kitâbullâh'ın, ehâdîs-i sahîhanın göstermekte olduğu saâdet-i hakīkıyye ve medeniyet-i fâzılaya doğru sevketmeli. Bu cedelgâh-ı hayâtta müslümanları sâir milletlerden bu derecelerde geri bırakan esbâbı iyice tedkīk ederek bir ân evvel izâlesi çârelerine bakmalı. Ulûm ve fünûnu ta'mîm eylemeli. Şerîat-ı beyzâyı muhât olduğu bid'atlerden kurtarmalı. Eski bid'atleri birer birer mahveyledikten başka yeniden zuhûr isti'dâdını gösterenlerin de şüyûuna kat'iyyen meydân vermemeli.

Cidden teessüf olunur ki bir hizb-i kalîl istisnâ edildiği sûrette ulemâ-yı ümmet bu kadar âsân olan bir vesîleye tevessül etmiyorlar. Mülûk-i müslimînden, hamiyet-perverân-ı ulemâdan ümîd ederiz ki o hizb-i kalîli müzâheretleriyle, nusretleriyle te'yîd ederler de artık bu perîşânlığa bir hâtime verirler. Asırlardan beri tattığımız acı tecrübeler bizim için öyle vâzıh birer derstir ki başkasına ihtiyâcımız yoktur. Yakındakilere dest-i muvâhâtı doğrudan doğruya uzatarak, uzaktakileri de bil-vâsıta muhît-ı uhuvvete alarak dîne, millete müfîd olacak esbâbı elbirliğiyle izâle etmek bilakis zarar verecek hâdisâtı yine elbirliğiyle men' eylemek pek güç bir şey değildir. İşte böyle âlî bir teşebbüste bulunanlar en büyük farîzayı edâ etmiş olurlar. Ye'sin ma'nâsı yoktur. Hayât-ı

ümmetten henüz ramak bâkīdir; ümîdler ise daha munkatı' olmamıştır. [1](وَاِلَى اللهِ الْمَصيرُ)

Şeyh Muhammed Abduh

FIKIH VE FETÂVÂ

Sebîlürreşâd gazetesinin fî 5 Kânûnievvel sene 1329 târîh ve 75 adedli ve 131'inci sahîfesinde vâkı' ribe'l-fazlın tecvîzi hakkında E[elif]. H[ha]. imzâsıyla verilen fetvâya reddiyedir:

Mûmâileyh ribe'l-fazlın câiz olmasına getirmiş olduğu edilleyi bilâ-tahkīk sathî bir nazardan imrâr eylediği, bütün kütüb-i tefsîr ve hadîs ve fıkhiyyenin mantûk ve mefhûmlarından anlaşılmıştır. Şöyle ki kütüb-i tefsîriyyeden *Celâleyn Hâşiyesi*'nde *Fütûhât-ı İlâhiyye* sâhibi Şeyh Süleyman Cemel hazretleri [2](اَلَّذينَ يَاْكُلُونَ الرِّبٰوا) âyet-i celîlesinde (وهو ثلثة ربا الفضل وربا اليد وربا النسيئة) ve *Tefsîr-i Hatîb*'de aynı mes'eleden başka [3](لَا تَاْكُلُوا الرِّبٰوا اَضْعَافًا مُضَاعَفَةً) tefsîrinde (والتخصص بحسب الواقع والا فالربا حرام بلا مضاعفة بل هو من الكبائر مطلقاً) ve kütüb-i fıkhiyyeden *Tenvîrü'l-Ebsâr* ribâyı ta'rîfte "fazl" demesiyle şârihi *Dürrü'l-Muhtâr* (وَلَوْ حُكْمًا فَدَخَلَ رِبَا النَّسِيئَةِ) buyurmuş ve asl-ı taharrüm: Ribâ fi'z-ziyâdede olup ribâ fi'n-nesîe ona tâbi' tutulmuştur. *Dürrü'l-Muhtâr* Hâşiyesi *Reddü'l-Muhtâr* (فَالظَّاهِرُ مِنْ كَلَامِ الْمُصَنِّفِ تَعْرِيفُ رِبَا الْفَضْلِ، لِأَنَّهُ هُوَ الْمُتَبَادَرُ عِنْدَ الْإِطْلَاقِ) ve mezâhib-i erbaada mu'teber ve mu'temedün-aleyh İbni Hacer-i Mekkî hazretleri *Zevâcir* kitâbında (وهو ثلثة ربا الفضل و ربا اليد وربا النسيئة وزاد المتولى نوعاً رابعا وهو ربا الفرض وكل من هذه الانواع الاربعة حرام بالاجماع بنص الايات المذكورة والاحاديث الآتية) buyurmuş ve nice kütüb-i İslâmiyye bu ta'mîmde bulunarak ve ribe'z-ziyâdeyi zikirde takdîm ve asl-ı taharrüm i'tibâr etmişlerdir. Ve ribe'l-fazlın hürmetine dâir âzân-ı sâmiîni dolduracak kadar, *Buhârî* ve *Müslim-i Şerîflerin* getirmiş oldukları ehâdîs-i sahîhadan mâadâ mûmâileyh E[elif]. H[ha]. Efendi'nin gazetede kütüb-i hamse-i sahîhanın ihrâc eylediklerî [4](الذَّهَبُ بِالذَّهَبِ، وَالْفِضَّةُ بِالْفِضَّةِ – الحديث) *Buhârî*'nin ihrâc eylediği [5] (لاَ تَبِيعُوا الذَّهَبَ بِالذَّهَبِ إِلَّا بِسَوَاءٍ) ve *Tahâvî*'nin ihrâc eylediği [6](لا تبيعوا الدينار بالدينارين) ehâdîs-i şerîfesini nakleyledikten sonra ribe'l-fazlın hürmeti kat'î değildir, demesi tuhâftır. Zîrâ [7](وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى) hükm-i celîlince bunca ehâdîs-i şerîfe ile hürmeti sâbit olan bir mes'ele nasıl kat'î olmaz? Gālibâ zu'munca kat'î olmadığını *Buhârî*'nin ihrâc eylediği [8](لاَ رِبًا إِلَّا فِي النَّسِيئَةِ) ve *Müslim*'in [9](إِنَّمَا الرِّبَا فِي النَّسِيئَةِ) hadîs-i şerîflerinden anlamıştır. Bu iki hadîs-i şerîf kasr-ı kalb veya kasr-ı efrâdî olduğu hasebiyle zâhiren ribânın yalnız nesîede harâm olduğunu müş'ir ise de mûmâileyh evvelemirde ribâ fi'z-ziyâdenin hürmeti hakkındaki ehâdîs-i şerîfe ile bu iki hadîs beyninde olan teâruzu ne yaptı? Bir mes'ele edille-i müteârıza ile sâbit olur mu? Sâniyen bu iki hadîs-i şerîfin zâhiriyle amel câiz olup olmadığını iyice tahkīk ve teftîş etmeden nasıl neşre cesâret etti. Zîrâ Efendi-i mûmâileyh İbni Abbâs ve Üsâme hazretlerine nisbet eylediği (لاَ رِبًا إِلَّا فِي النَّسِيئَةِ) ve (إِنَّمَا الرِّبَا فِي النَّسِيئَةِ) hadîs-i şerîflerinin râvîsi yalnız Üsâme hazretleri olup İbni Abbâs hazretleri ondan ahz etmiştir ve bir zaman İbni Abbâs o hadîsin zâhiriyle fetvâ vermiş ise de sonra Ebâ Saîd-i Hudrî hazretlerinin bir gün İbni Abbâs hazretlerinden: Yâ İbni Abbâs sen ribâ fi'z-ziyâdeye fetvâ verir imişsin bunu Hazret-i Peygamber'den işittin veya Kitâbullâh'ta gördün mü? diye suâlinde, cevaben: Hâşâ ne Peygamber'den işittim, ne de Kitâbullâh'ta gördüm. Yalnız bana Üsâme hazretleri Peygamber sallâllâhu aleyhi ve sellemin (لاَ رِبًا إِلَّا فِي النَّسِيئَة) buyurduğunu işittiğini söylemekle müşârunileyh Ebâ Saîd-i Hudrî hazretleri: Ben **[412]** Hazret-i Peygamber'den [10](اَلدِّينَارُ بِالدِّينَارِ، وَالدِّرْهَمُ بِالدِّرْهَمِ، مِثْلًا بِمِثْلٍ، مَنْ زَادَ، أَوِ ازْدَادَ، فَقَدْ أَرْبَى) hadîs-i şerîfini işittim, dedikte Hazret-i İbni Abbâs kavl-i sâbıktan tâib ve müstağfir olarak minba'd ribâ fi'z-ziyâdeyi şedîden nehiy buyurmuş olduğunu ve mezkûr (إِنَّمَا الرِّبَا فِي النَّسِيئَةِ) (لاَ رِبًا إِلَّا فِي النَّسِيئَةِ) hadîslerinin zâhiriyle icmâan câiz olmadığını ve hadîseyn-i mezkûreyn yalnız ecnâs-i muhtelife hakkında vârid olduğunu *Buhârî-i Şerîf şerhi Kastallânî* ve *Kâdî Zekeriyyâ* ve *Müslim şerhi Nevevî* hazretleri tasrîh buyurduklarını ve mezâhib-i erbaadan bütün fuhûl-i eimme-i kirâmın nusûs-ı kātıa ile mutlak ribânın hürmetine müttefik olduklarını tahkīk ve teftîş etmeyerek Efendi-i mûmâileyh kendine bir müctehid-i cedîd süsünü verir gibi kendi mezhebinin hilâfı Hanbelî Mezhebi'nden İbnü'l-Kayyım'ın (اَوْهَن من بيت الْعَنْكَبُوتِ) zaîf kavliyle ekber-i kebâirden olan ve millet-i İslâmiyyeyi tahrîb eden ribânın bir kısm-ı mühimminin ibâhasına hükmederek memâlik-i müslimîne gazeteler vâsıtasıyla neşr u ta'mîm ve kabûlüne sa'y etmesi gayr-i kābil-i tasvîr azîm bir cür'et eseri olduğu inde üli'l-ebsâr zâhirdir. Zîrâ *Müslim* hazretlerinin Muhammed bin es-Sabâh ve Züheyr bin Harb ve Osman bin Şeybe ve Câbir hazretlerinden ihrâc buyurduğu [11](لَعَنَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آكِلَ الرِّبَا وَمُؤْكِلَهُ قَالَ: قُلْتُ: وَكَاتِبَهُ، وَشَاهِدَيْهِ) ve Hatîb Şerbînî hazretlerinin rivâyet eylediği [12](لَعَنَ اللهُ آكِلَ الرِّبَا، وَمُوكِلَهُ، وَشَاهِدَهُ، وَكَاتِبَهُ) [13](وَالْمُحَلَّلَ لَهُ) hadîs-i şerîfleri dahi ma'lûmdur. Ve asr-ı hâzır ulemâsı vaktiyle müctehidîn-i kirâm ve fukahâ-yı izâm taraflarından ictihâd ve tedvîn olunan ve elân mütedâvile olan kütüb-i fıkhiyye ile ancak amel etmeye me'mûr olup âyât ve ehâdîs-i şerîfeden yeniden ahkâm-ı şer'iyyeyi istinbâtına salâhiyetleri yoktur. [14](رحم الله امرأ عرف قدره ولم يتعد طوره) hadîs-i şerîfine imtisâl etmeliyiz ve müddeâmı isbât edecek berâhîn ve edille pek çok ise de erbâbınca ma'lûm olduğundan [15](وَالسَّلَامُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى) kavliyle

---

[1] Âl-i İmrân, 3/28; Nûr, 24/42; Fâtır, 35/18.

[2] Bakara, 2/275.

[3] Âl-i İmrân, 3/130.

[4] Müslim, *Sahîh,* (1587) 81.

[5] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Buyû', 77.

[6] (لا تبيعوا الدرهم بالدرهمين، ولا الدينار بالدينارين) şeklinde Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî,* 2010, c. 3, s. 21.

[7] Necm, 53/3.

[8] Buhârî, *Sahîh,* Kitâbü'l-Buyû', 79.

[9] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü't-Talak, 18.

[10] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü't-Talak, 18.

[11] Müslim, *Sahîh,* Kitâbü't-Talak, 19.

[12] Ahmed İbn Hanbel, *Müsned,* 3725.

[13] (لَعَنَ اللهُ الْمُحَلِّلَ، وَالْمُحَلَّلَ لَهُ) şeklinde, İbn Mâce, *Sünen,* Kitâbü'n-Nikâh, 33.

[14] İ. Hakkı Bursevî, *Rûhulbeyân*, c. 1, s. 358.

[15] Tâhâ, 20/47.

iktifâ ve işbu varaka-i cevabiyyemin hâris-i dîn-i İslâm ve şer'-i Nebiyyü'l-enâm olduğu mesleğiyle müberhen olan cerîde-i ferîdelerinin bir tarafına dercini ricâ eylerim.

Erciş Kazâsında

Mehmed Necmeddin

CEVAP

Şu reddiye sâhibi âcizlerinin gûyâ ribe'l-fazlın câiz olması hakkında îrâd eylediğim edilleyi bilâ-tahkīk ve sathî bir nazar buluyor!

Bunu isbât makāmında *Celâleyn* muhaşşîsi Süleyman Cemel'den ve sâireden ribe'l-fazlın hürmetini naklediyor; ribe'l-fazl hakkındaki beyân ettiğim ehâdîs-i şerîfeyi beyândan sonra ribe'l-fazlın hürmetine kat'î değildir, demekliğimi tuhaf buluyor; [1](وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوٰى) hükm-i celîlince bunca ehâdîs-i şerîfe ile hürmeti sâbit olan bir mes'ele nasıl kat'î olmaz, gālibâ zu'munca kat'î olmadığı *Buhârî*'nin ihrâc ettiği (لاَ رِبًا إِلَّا فِي النَّسِيئَةِ) ve *Müslim*'in (إِنَّمَا الرِّبَا فِي النَّسِيئَةِ) hadîs-i şerîflerinden anlamıştır." diyor.

Sonra; "Bir mes'ele edille-i müteârıza ile sâbit olur mu, bu iki hadîs-i şerîfin zâhiriyle amel câiz olup olmadığını iyice tahkīk ve teftîş etmeden nasıl neşre ictisâr etti?" sözünü ilâve ediyor; (لاَ رِبًا إِلَّا فِي النَّسِيئَةِ) hadîs-i şerîfi hakkında *Kastallânî* ve *Kâdî Zekeriyyâ* ve *Nevevî*'den tevcîhler naklediyor.

Daha sonra kendime müctehid-i cedîd süsü verdiğimi ve kendi mezhebimin hilâfına olarak Hanbelî mezhebinden İbnü'l-Kayyım'ın (اَوْهَن من بيت الْعَنْكَبُوتِ) olan zaîf kavliyle ekber-i kebâirden olan ve millet-i İslâmiyyeyi tahrîb eden ribânın bir kısm-ı mühimminin ibâhasına hükmederek memâlik-i müslimîne gazeteler vâsıtasıyla neşr ü ta'mîm ve kabûle sa'y ettiğimi beyân ediyor; bu hâlin gayr-i kābil-i tasvîr azîm bir cür'et olduğunu söylüyor. Delîl makāmında (لَعَنَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آكِلَ الرِّبَا وَمُؤْكِلَهُ وَكَاتِبَهُ، وَشَاهِدَيْهِ) hadîs-i şerîfini ityân ediyor.

En nihâyet "Asr-ı hâzır ulemâsı vaktiyle müctehidîn-i kirâm ve fukahâ-yı ızâm taraflarından ictihâd ve tedvîn olunan ve el-ân mütedâvil olan kütüb-i fıkhiyye ile ancak amel etmeye me'mûr olup âyât ve ehâdîs-i şerîfeden yeniden ahkâm-ı şer'iyye istinbâta salâhiyetleri yoktur; (رحم الله امرأ عرف قدره ولم يتعد طوره) hadîs-i şerîfine ittibâ' etmeliyiz, müddeâmı isbât edecek berâhîn ve edille pek çok ise de erbâbınca ma'lûm olduğundan (وَالسَّلَامُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى) kavliyle iktifâ eylerim." diyor.

Evvelâ –. Reddiye sâhibinin şu sözü âcizlerini dûçâr-ı hayret etti. Sözümün nasıl yanlış anladığını gördüm. *Sebîlürreşâd*ın 275 numaralı nüshası gözden geçirilsin. [2](النظرة الاولى نظرة الحمقى) mûcebince nazrat-i ûlâ ile değil, nazar-ı dakīk ile bakılsın. Görülür ki bir zât ribe'l-fazl ile ribe'n-nesîe hakkında bir suâl îrâd ediyor. Âcizleri bu iki ribâ arasında bir fark bulunduğunu, şer'-i şerîfte asıl tahrîm buyurulan ribe'n-nesîe olduğunu, ribe'n-nesîe mahz-ı zarar olmakla kasden harâm olduğunu, ribe'l-fazl harâma vesîle olduğundan nâşî harâm kılındığını, ribâ'-i hafî olduğunu, ribe'l-fazlı bazı eimmenin tecvîz ettiğini, ribe'l-fazlın hürmeti kat'î olmayan ribâ olduğunu beyân ettim. Maksadım ribe'l-fazlı tecvîz değil, belki aralarında bir fark bulunduğunu irâe idi, muhakkık-ı şehîr İbnü'l-Kayyım'dan aralarındaki farkı da naklettim. Nasıl oluyor da ben ribe'l-fazlı tecvîz etmiş oluyorum. Neresi sathî nazardır? Neresi bilâ-tahkīk yazılmıştır?

Reddiye sâhibi yanlış anlıyor. Anlayışına göre Süleyman Cemel'den, *Tenvîrü'l-Ebsâr*'dan ve sâireden beyhûde yere nakillerde bulunuyor.

Sâniyen. – Ehâdîs-i şerîfeyi beyân ettikten sonra kat'î değildir denemez imiş. Yâhû! Kat'înin ma'nâsından gaflet buyuruyorsunuz. "Kat'î" münkiri ikfâr olunmaz demektir, ribe'l-fazlın hürmetini inkâr eden ikfâr olunur mu? Ribe'l-fazlı tecvîz eden bir cemâat-i fukahâ vardır. Nitekim tâbiînden **[413]** Atâ, Tâvûs, Câbir bin Zeyd, Saîd bin Cübeyr, İkrime ribe'l-fazlı tecvîz ediyorlar. Ribe'l-fazlı tecvîz edenler şöyle istidlâl ediyorlar: Ribâ ziyâdeden ibârettir, her ribâ harâm değildir, belki [3](وَحَرَّمَ الرِّبٰوا) nazm-ı celîli mûcebince ancak kavim beyninde müteârif olan ve ribâ denilen akd-i mahsûs harâmdır. Bu ise ancak ribe'n-nesîedir. (وَحَرَّمَ الرِّبٰوا) ribe'n-nesîeye mahsûstur. [4](وَاَحَلَّ اللهُ الْبَيْعَ) nazm-ı celîlinde ribe'l-fazl dâhildir. (وَحَرَّمَ الرِّبٰوا) nazm-ı celîli ona şâmil değildir. Artık ribe'l-fazlı asıl üzerine ibkā etmek vâcibdir. Eşyâ-yı sitte hadîsi haber-i vâhiddir, haber-i vâhid zâhir-i *Kur'ân*'ı tahsîs edemez.

Görülüyor ki bu delîl evvelâ *Kur'ân*'ın haber-i vâhid ile tahsîs olunup olunmayacağına, sâniyen emvâlde asıl olan ibâhadır kazıyyesine râci' oluyor, *Kur'ân*'ın haber-i vâhid ile tahsîs olunup olunmayacağı mes'elesi mesâil-i müctehedün-fîhâdandır. Emvâlde asıl olan ibâhadır kazıyyesinde şübhe yoktur.

(إِنَّمَا الرِّبَا فِي النَّسِيئَةِ) hadîs-i şerîfi bu delîli te'yîd ediyor.

Ribe'l-fazlın cevâzı vaktiyle âdetâ fukahâ-yı Mekke mezhebi olmuş idi. Fi'l-vâkı' bu mezheb mezheb-i şâzdır, eimme-i erbaa bunu kabûl etmemişlerdir.

İmâm-ı Şâfiî'den sonra da Mekke'de bunu kabûl eden bir fakīh görülmüyor. Ribe'l-fazlın hürmeti bilâhare mücmeun-aleyh olmuştur. İcmâ' sonradan müstekardır. Bu icmâ' sebk-ı hilâf ile olan icmâ'dır. Hilâf sebk eden icmâı inkâr küfür de değil, dalâlet de değildir.

Eâzım-ı Hanefiyye'den Fahrü'l-İslâm Pezdevî der ki: İcmâ'-ı sahâbe mütevâtir gibidir, münkiri ikfâr olunur. Fakat icmâ'-ı sükûtî böyle değildir, sahâbeden sonra olan icmâ' bilâ-sebk-i hilâf ise meşhûr gibidir, münkiri tadlîl olunur! İstikrâr-ı hilâftan sonra olan icmâın münkiri tadlîl olunmaz, zannı müfîd olur, âhâd ile menkūl gibi olur.

Ribe'l-fazlda sahâbenin icmâı yoktur. Eğer sahâbenin icmâı vâkı' olsaydı, sahâbî olmayan müctehidînin ittibâı vâcib olur idi. Halbuki yukarıda isimleri geçen a'yân-ı Mekke'den, müctehidîn-i tâbiînden bir cemâat ribe'l-fazlı tecvîz etmişlerdir. Bu hilâf bir müddet devâm ettikten sonra icmâ' vâkı' olmuştur.

Fukahâ'-i Mekke'nin ribe'l-fazlı tecvîz etmesi Evzâî zamanına kadar devâm etmiş olacak ki kendisinden şu kavil menkūldür: Ehl-i Mekke'nin kavlinden müt'a ve sarf, ehl-i Medîne'nin kavlinden simâ' ve ityân-ı muhâş, ehl-i Şâm'ın

[1] Necm, 53/3.

[2] "İlk bakış ahmak bakışıdır."

[3] Bakara, 2/275.

[4] Bakara, 2/275.

kavlinden harb ve tâat, ehl-i Kûfe'nin kavlinden nebîz terk olunmalıdır.

Evzâî akvâl-i mezkûreyi zelel-i ulemâdan addeder görünüyor. Bilâhare icmâ' vâkı' olmuş ise bu icmâ' bilâ-sebk-i hilâf olmadığından zannı müfîd olur. Münkiri ikfâr da, tadlîl de olunmaz.

Ehâdîs-i şerîfeye gelinci eşyâ-i sitte hadîsinin medârı ihtilâf-ı elfâz ile beraber Hazret-i Ömer, Ebû Saîd, Ubâde, Muâviye radiyallâhu anhumdur. Bi-tarîkı'l-âhâd sâbit olmuştur.

Hadîs-i Üsâme ile eşyâ-i sitte hadîsi arasını cem' için her nasıl denir ise densin yine şek mündefi' olmaz.

Edille-i şer'iyyenin hepsi kat'î midir? Zannî olanları yok mudur? Bir hadîs-i şerîf müctehid tarafından me'hûz olmayabilir. Kitap ve Sünnet; Kitap ve Sünnet olmak haysiyetiyle her vakit me'hûzdür, aslâ merdûd değildir. Ancak a'zâr-ı selâseden nâşî müctehid Kitap ve Sünnet'i ahz etmez:

1- Müctehid Cenâb-ı Ahkemü'l-hâkimîn'in hükm-i şer'îyi beyân için inzâl ettiği âyet-i kerîme ile veya Resûl-i Rabbi'l-âlemîn'in hükm-i şer'îyi beyân ettiği hadîs-i şerîf ile böyle bir mes'eleyi kasd ve irâde buyurduklarına i'tikād etmez.

2- Müctehid Resûl-i Zî-şân sallâllâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretlerinden böyle bir hadîs-i şerîfin sâdır olduğuna i'tikād etmez.

3- Müctehid böyle bir hükmün mensûh olduğuna i'tikād eder.

Bu a'zâr-ı selâse şer'an makbûldür.

Müctehidden âyât-ı kerîme veya ehâdîs-i şerîfeye muhâlif bir kavil sâdır olur ise o müctehidin âyât-ı kerîme veya ehâdîs-i şerîfe ile amel etmemesinde her hâlde bir hücceti, bir özrü vardır. Çünkü medârik-i ilim gāyet vâsi'dir. Eimmenin cemî' makāsıdına kesb-i ıttılâ' mümkün değildir. Müctehid bazen hüccetini izhâr eder, bazen hüccetini izhâr etmez. Hücceti izhâr ettiği sûrette bu hüccet bazen bize bâliğ olur, bazen bize bâliğ olmaz. Bize bâliğ olan hüccetin mevzi'-i ihticâcını bazen biliriz, bazen bilmeyiz.

Artık delîline vâkıf olamadığımızdan dolayı kabûl-i âmmeye mazhar olan müctehidi tadlîl veya tazyîk aslâ câiz değildir.

Artık a'yân-ı Mekke'nin, müctehidîn-i Mekke'nin, fukahâ'-i dînden bir cemâatin hayr-ı ümmet ve nâsır-ı sünnet, nâtık bil-kitâb, vâris-i enbiyâ olan eimme-i hüdâdan bir fırkanın tecvîz ettiği ribe'l-fazlın hürmetine nasıl kat'î diyebiliriz? Ribe'l-fazlın vesîleten harâm kılındığına, sedd-i zerâyi' için muharrem olduğuna şübhe var mı? Nitekim ribe'l-fazl hadîslerinin birinde [1](إني أخاف عليكم الرماء – رواه مالك و الطحاوى) buyurulmuştur.

*Fethu'l-Beyân'*da musarrah olduğuna göre bilâ-şek ve bil-icmâ' harâm olan ribâ ribe'l-câhiliyyedir ki ribe'n-nesîedir. *İ'lâmu'l-Muvakkıîn'*de musarrah olduğuna göre İmâm Ahmed bin Hanbel şekk olunmayan ribâ ribe'n-nesîedir diyor.

İbni Kesîr'in tahkīkına göre a'zam-ı tâbiînden Saîd bin el-Müseyyeb Hazret-i Ömer'den şu sözü naklediyor: En sonra nâzil olan âyet-i kerîme âyet-i ribâdır. Resûl-i Ekrem sallâllâhu aleyhi ve sellem efendimiz hazretleri ribâyı bize tefsîr etmeden evvel irtihâl-i dâr-ı naîm buyurmuşlardır. Artık ribâyı da, rîbeyi (şübheyi) de terkedin.

İşte ribe'l-fazlın hürmeti hakkında bilâhare vâkı' olan icmâ', ehâdîs-i şerîfe zannı müfîd olduğundan ve bir müddet ehl-i Mekke ribe'l-fazlı tecvîz ettiklerinden **[414]** ribe'l-fazlın hürmetine kat'î demedim. Yoksa zu'munuz gibi değildir. Usûl-i fıkıh, hilâf kitaplarını mütâlaa etmenizi tavsiye ederim. –mâba'di var*–

İzmirli

İsmail Hakkı

[1] Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî,* 2010, c. 3, s. 21.

İNTİKĀD

ZÂT-I HAZRET-İ MUHAMMED

Celâl Nûri Bey'e Üçüncü Hitâbım

Beyefendi,

Hürriyet-i Fikriyye mecmûasının ikinci nüshasındaki "Muârızlara Cevabım" makālenizi bu akşam okudum. Fakat bu hitâbımda da yine *İctihâd*'daki o ma'lûm makālenize azıcık ric'at ediyorum. O makāleye ki siz, bu cevabınızda onun esâslı teferruâtına dâir serd ettiğim i'tirâzlara karşılıklı bir cevap vermediniz; ve yine o makālenize âid ikinci hitâbımdan bahsetmediniz. Yalnız vicdânınızın yüksekliğinden ve şetmiyyât dediğiniz şeylerin ona varamayacağından, hülâsa dîninizden, îmânınızdan söz getirdiniz. Umûmî ve mübhem bir tarzda müdâfaa-i nefsi kâfî gördünüz. Emîn olunuz Beyefendi, size karşı yazdığım o ilk hitâbın esnâ-yı tahrîrinde büyük acılar hissederek dilhûn sâatler geçirdim. Sebebi sizi böyle bir mevzû'da muhâtab ittihâz ettiğimin bence hiç arzu olunmayacak, hiç muvâfık görülmeyecek bir tesâdüf-i bedbaht olduğu idi. Çünkü o ânda bir müslüman kardeşten esâs-ı dîn mebhasinde uzaklaşıyordum. Bu hâl elbette elîm ve ıztırâb-âverdir. Fakat ne yapayım ki ben Resûlullâh sallâllâhu aleyhi ve sellemi [2](فداك ابى وامى) diye sever ve takdîs ederim. Onun nezd-i celîliyyetinde bütün varlığım nâbûd ve kâffe-i ma'neviyyâtım yek-vücûddur.

Nebiyy-i zî-şânın zekâ ve dehâsı eğer ekâbir-i kavme bir te'sîr-i inkıyâd icrâ ettirse idi bu hâl kırk yaşından evvel görülürdü, müşârunileyh hazretlerinin en müdhiş kuvveti taraf-ı İlâhîden evvelâ hisâl (caractere) hâlinde tecellî ettirilmişti.

Samuel Smis dememiş mi ki dünyâda hısâlden başka hiçbir şeye mâlik olmayanlar vardır, bununla beraber onlar bir hükümdâr-ı tâcdâr kadar ihrâz-i mevki' ederler.

Fakat hakk-ı celîl-i Nebevîde bu kâfî olmadığı gibi dehâ da bâdî-i teferrüd olamıyordu. Hazret-i Nebiyy-i Zî-şân'ı mebâdîde ve her şeyde muvaffak eden kuvvet ve azamet, ancak Hâlık-ı Azîmü'ş-şâna âid ve râci' olan Kitâbullâh idi. *Kur'ân* nâzil olmasa, *Kur'ân* Allâh kelâmı değil idiyse Hazret-i Muhammed de müslümanların peygamberi olamaz-

* Reddiye'nin cevabı hitâm bulduktan sonra Muallim Atâ Efendi'nin es'ile-i mütebâkıyesine [devam olunacaktır.]

[2] "Anam babam sana fedâ olsun."

dı. Esâsın hep *Kur'ân*-ı Mecîd olmasına nazaran Cenâb-ı Resûl-i Ekrem'i daima ve her şeyde Kelâmullâh'a izâfeten mütâlaa edeceğiz. Belâgat-i *Kur'ân*iyyenin imdâda yetiştiğini söyleyeceğiz, Hazret-i Muhammed'i *Kur'ân*'ın büyüttüğünü i'tirâf eyleyeceğiz, burada Nebiyy-i Zî-şân hazretlerinin dînin müstakıllen dehâsı fâil ve müessir ve nâzım ve müessisi olmadığına dikkat edeceğiz. Böyle olmazsa *Kur'ân*, Kelâmullâh olmaktan çıkarak ortadan kalkar. O vakit ne nübüvvet kalır, ne din …

* * *

İctihâd'daki makâleniz ikiye ayrılıyordu: Biri meşâhîr-i garbın hakk-ı Peygamberîdeki mütâlaât ve tenkîdâtı, diğeri sizin müdâfaâtınız. Birinci kısma, epeyce mikdardaki mütefekkirîn-i cedîdenin meyli ziyâdedir. O meşâhîr-i garb, bunların nazarında birer "otorite"dirler. Husûsan kimi tabîb, kimi ilmü'r-rûha âşinâ, kimi hakîm-i şöhret-şiârdır. Güzel yazılmış beyânât-ı fenniyyeleri zihin bulandırır, his kamaştırır. Halbuki müdâfaâtınız onlara nisbetle parlak ta'bîrlere gömülmüş akvâl-i mücerrede-i hissiyyedir. "İddiâma göre …", "Elbette …" diye delâil-i akliyye ve nakliyyeden berî sözlerdir. Mu'tekadâtı biraz zaîf olan her fikr-i şebâb sizinkini bırakır, Lombrozo veya Renan'ın mütâlaasını alır gider. İşte böyle mühlik ve hatar-nâk noktalarda sizin garîb bir benliğiniz ve nefsinize bir i'timâd-ı tıflâneniz var. O vakit bu yolda ortaya çıkmanızdan mazarrat mı yoksa menfaat mi hâsıl olacak, hiç düşünmüyor, düşünemiyorsunuz. Nebiyy-i Zî-şân'ın asabiyyü'l-mizâc olduklarını, kadınlara inhimâklerinin sebebi bu olduğunu söylerken müşârunileyh hazretlerinin gençliklerinde, kable'z-zivâc ne türlü hareket buyurdukları suâlini kendi kendine îrâd ile ismet-i Nebeviyye hakkında ne gibi fikirler besleyeceklerini teemmül edemiyorsunuz. Halbuki şerâit-ı nübüvvetten biri "ismet"tir.

Bazı erbâb-ı hikmet ve ahlâk, efkârın ezdâd ile terbiyesi aleyhindedirler. Meselâ bir gence ahlâk dersi verirken beşeriyetin meylettiği kabâyıhın velev zem sûretiyle olsun zikr ü tavsîfi, hissiyâtta bir iz bırakacağı ve sâmiini merâka düşüreceği cihetle muzır görürler. Meselâ: İnsan genç kızlarla bulunmak ve eğlenmekten hoşlanır, bu vâkıâ bir hâl-i fıtrî ise de sonu fenâdır, bundan çok sakınmalıdır, demeyi gayr-i muvâfık addederler. İşte bu da öyledir. Husûsan sizin müdâfaâtınızla hiç işe gelmez.

Nübüvvet çok büyüktür. Dehânın on, yüz kat fevkındedir. Hazret-i Muhammedü'l-Emîn'in kable'n-nübüvve sözleri zabtedilmedi. Bir hikmet-i bâliğa-i ahlâkıyye olarak kimsenin mahfûzu olmadı. Risâlet-penâh-ı zî-şânın te'sîr-i belâğat ve azamet ve ulviyetleri nübüvvetle beraber zâhir oldu. Kable'l-İslâm kavimlerinde şiir ve belâğate olan fart-ı inhimâk hiçbir kavm-i diğerde görülmemiştir. "Muallakāt" âdetâ nazîri işitilmemiş sözler idi.

Bir şâirin zuhûruyla koca bir kabîle düğünler yapar, tefâhurunu **[415]** diğerlerine birçok merâsimle ulaştırırdı; mufâharâtın hadd ü gāyeti yoktu. İşte bunlar hep *Kur'ân-ı Kerîm*'in fesâhat ve belâgati huzûrunda şaşırakaldılar, sükūt ettiler, çünkü *Kur'ân* ne secîa, ne mevzûn ve kāfiyedâr şiire benzemiyordu. O derece belîğ ve üslûbu o kadar yüksek idi ki o âna kadar hiçbir şâir veya hatîbin sözlerinde buna yakın bir şey işitilmemiş idi. İşte *Kur'ân*'ın bu hâli onları cezb ve celb etti. onu âşıkāne bir meclûbiyetle kırâat ve tedkīka başladılar.

Binâenaleyh Frenklerin dehâ' nazariyâtı –velev sizin dediğiniz gibi tâm ve emrâzdan berî olsun– burada kat'iyyen vârid olamaz. Bu; başka bir âlem, başka bir cihândır. Burada müslüman zevkı, müslüman îmânı hükümrândır …

* * *

Gelelim *Hürriyet-i Fikriyye* mecmûasının ilk nüshasındaki "Hâtemü'l-Enbiyâ" makālenize:

Burada müdhiş ve serbâzâne mukāyesât-ı bâtılaya girişmekten kendinizi yine alamıyorsunuz. Hazret-i Nebiyy-i Zî-şân'ı *Kur'ân-ı Kerîm*'den ayırarak tedkīk etmek ne kadar bâtıl ise onu çirkin heykeller şeklinde putları olan bir mezhebin mûcidi "Sakyamuni Buda" ile mukāyeseye kalkışmak da ondan daha ziyâde gayr-i ma'kūl ve pek büyük bir günâhtır. Böyle bir gidiş bu asırların mütenevvir bir müslümanına yakışmaz. Fahr-i Kâinât aleyhissalât efendimiz, bir Mecûsî, bir putperest ile mukāyese edilemez. Buda putperest olmayıp da edyân-ı kadîme-i mefsûhadan birinin *Kur'ân-ı Kerîm*'de ismi mezkûr olmayan enbiyâsından biri olsa idi bu kıyâs yine hâtıra gelmezdi. Böyle şeylerde esâs-ı kıyâs daima vahdâniyet ve bir kitâb-ı münzeldir.

Martin Luter ancak papasların cenneti mâl-i peder gibi satmalarından dilgîr olarak sevdiği dîninin ma'neviyetini kurtarmak isteyen, ve iktidârı ancak oraya kadar giden bir gayûr idi. Teslîse ve binâenaleyh esâsa ilişemeyerek onu evvelemirde göze pek çarpan garâbet-i zâhiriyyeden kurtardı. Resimleri, saçları, paraları reddetti, fakat yine Hıristiyanlığın içinde bozuldu kaldı.

Pavlos meczûbiyetini saklayamayarak sırasına göre ma'nâsız sözler söylemekte kusûr etmedi. Koştu, haykırdı, kesildi, eizze sırasına geçti.

Ben bunlara dâir bu sözleri yazarken Cenâb-ı Hâtemü'l-enbiyâ'dan Hudâ bilir utanıyorum.

Dîn-i İslâm'ı kendi cihân-ı a'lâsında görüp göstermek, Hazret-i Fahrü'r-Rusül'ü olduğu gibi görerek mekârim-i nübüvvet ve maâlî-i risâleti kendi âleminde ta'zîm ile ümmet-i nâciyyesine anlatmak yolu varken kıyâslara ihtiyâc nedendir bilmem.

Nübüvvet, kendi büyüklüğüyle bir gayr-i mütenâhiyyet arz eder. Onun diğeriyle ölçülmeye ihtiyâcı yoktur. Kendi kendine tedkīk edilmelidir. Siz gālibâ Hippolyte Taine'in mütâlaasından korktunuz:

"Mâdem ki insanlar ne dîni inkâr, ne de felsefeyi terketmeyi istemiyor, ve mâdem ki bu iki rehberin her birine aynı derecede bir muhabbetle bağlanıyor, din köhne müddeayâtından vazgeçse, felsefe de bî-pervâ münkirliğini bırakssa ve her ikisi de müttehid ve mahbûb bir tarzda birleşseler; her iki nazariyeler de birbirine yaklaşarak ve her biri insanın bir elinden tutarak onu iki hayırlı dehâ gibi hakīkat-i mev'ûdeye doğru sevk etseler ne olur …"

Dediğine büsbütün hak verdiniz. Fakat bizde dîn-i İslâm ile beraber felsefe-i İslâmiyye de vardır. Ulûm ve fünûn ile İslâmiyet ise biri yerin yüzü, diğeri altı kadar hem-meâldirler. Yalnız İslâmiyet'in bâtını son derecede zengin ve ma'ne-

viyâtı pek derin olduğu için kâffe-i mesâilini fünûn-ı maddiyyeye tatbîk ile halle kalkışmak doğru değildir. Bu muvaffakıyet ağleb-i ihtimâl birkaç asır sonra husûl-pezîr olacaktır.

Dînin maddî, ma'nevî, aklî, hissî, teşrîî, ahlâkī, târîhî, hikemî, hülâsa kâffe-i aksâmını ayrı ayrı düşünerek onların hey'et-i mecmûasında ulûhiyet ve nübüvveti görmelidir. Bu noktada garb fel[â]sife-i müteahhirîninden ekseriyetle ayrı olacağımız için dîn-i İslâm'ı da onların usûlüyle mütâlaa ve bilhassa Hazret-i Nebiyy-i Zî-şân'ı bazı müceddidlerle mukāyese bâtıldır. Bizim dînimizde aslâ eskilik yoktur. Hurâfâtı bir kenâra ayırdığınız gibi asîl ve necîb ve kendine tamâmen sâhib olduğu kadar başkalarına benzemez, zengin ve medeniyet-perver bir din bulursunuz. Burada artık güneşten, ateşten, rûzgârdan toplanmış bir putperestlik içinde fakīr, kirli, medeniyete pek güç alışır olan dilenci papaslarıyla bakınan bir Hindli mezhebi kat'iyyen ayakta duramaz. Böyle şeyleri size büyük gösteren gālibâ yüzlerce milyon sâlikîninin korkutucu kemiyetidir… Bunlar tıbkı kable'l-İslâm Hicâz'daki müşrikîni andırır. O hâlde Fahrü'l-Mürselîn efendimizi Ebû Leheb ile –hâşâ– nasıl mukāyese edersiniz? Bu hâller beni dâğdâr ediyor.

Hülâsa, şâh ile gedâ mukāyese edilir, fakat Hâtemü'l-enbiyâ ile Buda birbiriyle kıyâs edilemez. Zîrâ bunda dîn-i mübîn-i İslâm'ın bâtınına tecâvüz vardır. Bundan sizi vicdânınızla men' ederim. Munsıfâne düşününüz, hak verirsiniz.

* * *

Bilmem ifâde edebiliyor muyum? Zât-ı Nebiyy-i Zî-şân'dan bahsetmek için şerâit-ı lâzimeyi hâiz olmanız, yani yalnız hukūkī, siyâsî, bir muharrir olmak değil, dînen bir ma'neviyet-i âlimâne izhâr ve isbât etmeniz zarûrî idi. Dînimizde âmmenin selâmet-i efkârı için böyle bir kayd-ı hüviyyete lüzûm-ı mahsûs vardır. Ez-cümle bizde ilmen câhil olmaktan ziyâde irfânen ve zevkan gāfil bulunmak daha fenâ ve zâhir-perestlikle mahdûdiyete dâll bir nakīsadır. O hâlde bir "âlim-i zevkī" bir "ârif-i billâh" olmak böyle bahislerde şart-ı a'zamdır. Bendenize: Sen öyle misin? derseniz hiç bir vakit evet diyemem, fakat nübüvveti Frenkçe mütâlaa etmem. Ona mes'ele-i riyâziyyedir demem…

Siz, gālibâ din denince bu kelimenin medlûlü ne varsa hepsini bir **[416]** makāle ve bir kıyâsa sığdırıyorsunuz. Bendeniz de o vakit şübheye düşerek: Dîn-i İslâm'ı acaba dîn-i Mûsâ ve İsa'nın Hazret-i Muhammed efendimiz cânibinden ta'dîl olunarak çıkarılmış bir dîn-i cedîd gibi mi tasavvur ediyorlar, yahud ediyorsunuz? diyorum. Sonra bu sû'-i zannı hâtırımdan hemen tard ederek: Belki iki dînin i'tikād ve ahkâm cihetlerini mukāyese etmek ve sonra münkirlere karşı dîn-i İslâm'ın vahdâniyet-i müstakille-i gayr-i müteessiresini isbât eylemek isterken nasılsa hatâya düşülerek bu ukūd ve ahkâm yerine zâtların mukāyesesine sapılmış ve bunda da Cenâb-ı Fahrü'l-Mürselîn ile İsa aleyhisselâm gibi iki nebiyy-i âlî-şânın zâtiyet-i husûsiyyeleri arasına Buda'lar Pavlos'lar ve Hıristiyanlığın bir fer'-i mütemmimine mensûb bulunan "Luter"ler de karıştırılmak gibi bir mes'ele-i riyâziyyenin bile kabûl edemeyeceği hâl kabûl olunmuştur demekten kendimi alamıyorum.

Cenâb-ı Hak *Kur'ân-ı Kerîm*'inde Hazret-i Peygamber'e vâkıâ "Ben de sizin gibi beşerim" dedirtmiştir, fakat bunun sebebi cühelânın Nebiyy-i celîl-i müşârunileyhden fevka'l-beşer bazı çocukça mutâlebât-ı fevkalâdede bulunmaları; nübüvvet mu'cizât ile teeyyüd eder sanmaları, çarşıya pazara gitmek gibi bazı ef'âl-i zarûriyyeyi enbiyâ yapmazmış gibi bir fikr-i hâma zâhib olmaları, Hâfız'ın:

فقر ظاهر مبين كه حافظرا
سينه كنجينهٔ محبت اوست

Hakīkat-i âşıkānesini vicdânlarında hissetmemelerinden münbaistir.

* * *

Enbiyâ-yı izâmın hasbe'r-risâle hâiz bulunmaları muktezî sıfât-ı asliyye ki: İsmet, emânet, sıdk, fetânet ve teblîğdir; bu kelimelere iyice dikkat olunursa fikirlerde kat'î bir netîce-i mantıkıyye teayyün edebilir. Çünkü bu evsâf, insanlar için kemâline mâlikiyet en güç olan mezâyâ-yı fevkalâdedirler. İşte nübüvvet burada büyüdükçe büyür. O vakit sizin "sadâ-nüvîs" ta'bîr-i galîzınızın, yazıldığı yerden ebediyen silinmesine ihtiyâc messediyor.

Evsâf-ı nübüvvet sizin zannetttiğiniz gibi olsa idi bu beş san'attan [sıfattan!] bazıları hazf olunarak meselâ fetânet yerine ma'lûmât-ı müktesebe, ve teblîğ yerine cerbeze veya hitâbet demek daha muvâfık düşecekti. Buna bir de dehâ'-i felsefî ilâve edilecekti. Halbuki Cenâb-ı Vâcibü'l-Vücûd ilm-i küll-i ezelîyi kendine hâs bir sıfat-ı ulûhiyyet olarak gösteriyor, ve Nebiyy-i muhteremini mezâyâ-yı cibilliyye-i ahlâkıyye ile, *Kur'ân*'ı tevdî' ederek gönderiyor.

Fetânet: İdrâk-i cibillî, cevdet-i isti'dâd. Ne büyük ma'nâ! İsmet: Nâmûs ve hayâ, ve iffet ve istiğnânın enzâr ve ef'âl, ve hissiyât ve akvâlde haddü'l-gāyesi.

Büyüklüğü görüyor musunuz?

"Sıdk" adl ü i'tidâlin ve sırasına göre yine o hadd ü ma'nâ dâhilinde şiddet ve şehâmetin medlûlüdür.

Şimdi geliniz nübüvveti sizin ince ve çok ma'lûmâtlı dimâğınızla (kafa demiyorum) tedkīk ederek bir mes'ele-i riyâzıyye gibi halle uğraşalım ve mu'cize ile kerâmete hep yeni yeni ta'rîfler bulalım. Şurasını hiç unutmayınız ki Cenâb-ı Seyyidü'l-enâm'ın isbât-ı nübüvvetleri izhâr-ı mu'cize-i zâtiyye üzerine müesses değildir. Esâs-ı nübüvvet mu'cizeye bağlanmamıştır. Mu'cize-i Muhammediyye esâsen mu'cize-i İlâhiyyedir ki o da zât-ı Nebiyy-i Zî-şân'a tevdî' buyurulmuş olan *Kur'ân*-ı Mecîd'dir. Onda ne varsa biz onun mü'min ve musaddıkıyız. İnsaniyet üzerine mebnî kulûb-ı âdemiyânı tevhîd eden *Kur'ân-ı Kerîm*'den büyük mu'cize olamaz.

Hazret-i Ali'nin sofra başında uzak yerlerden gelerek şeref-i İslâm ile müşerref olmuş birkaç garîbü'd-diyâr ile yemek yediği esnâda kimbilir nereden gelip müşârunileyh hazretlerine dîn-i cedîd-i İslâm'ın havârıkından ne gibi bir şey göstereceğini suâl eden bir bâdiye-neverde câmia-i İslâmiyyeyi tefhîmen sofrada oturanları gösterdiğini rivâyet ederler.

Siz *Kur'ân*'ın bu te'sîr ve azametini makāle-i ahîre-i cevabiyyenizde mukır bulunduğunuz hâlde diğer taraftan nübüvveti bir şekl-i riyâzîye mu'cizâtı, ta'rîfât-ı cedîdeye ifrâğ

ve idhâl için neden yırtınıyorsunuz? Bunları iyi bilip iyi anlatsanız a.

Siz yine o *Hürriyet-i Fikriyye* mecmûasının birinci nüshasında Hazret-i Peygamber için "Öyle âkılâne tatbîk olunmuş bir müessese-i muazzama vücûda getirdi ki…" derken *Kur'ân-ı Kerîm*'i olduğu yerden alıyorsunuz. Yine o makālenizde: "… Siyer-nüvîslerimize teessüf ederim, Peygamber bugün bile cihânın mühim bir kısmına hâkim bir din, *Kur'ân* gibi bir düstûr-ı metîn bırakmış(!) iken bunların hâricinde havârık aramak cidden pusulayı şaşırmaktır." diyorsunuz. Bendeniz o siyer-nüvîsleri müdâfaa etmedim ve etmem, fakat siz de onlardan daha ziyâde şaşırmış değil misiniz?.. *Kur'ân* gibi bir düstûr-ı metîn bırakmış ne demek? *Kur'ân* kimin, ve onu bırakmak ne ma'nâya?.. Getirmiş deseniz yanlış mı olur? Evvelki parçadaki "Bir müessese-i muazzama vücûda getirdi" ta'bîrini ne ise geçelim, fakat Nebiyy-i zî-şânın bıraktığı ta'bîriyle vasfettiğiniz din için *Kur'ân-ı Mecîd*'de "Allah'ın indindeki din, dîn-i İslâm'dır." ma'nâsına bir âyet-i kerîme var.

Sonra, Hazret-i Peygamber *Kur'ân* gibi bir düstûr-ı metîn bıraktı ifâdesiyle Hazret-i Nebiyy-i- Zî-şân'ı *Kur'ân-ı Kerîm*'in müellif ve mürettibi mi tanıyorsunuz? Eğer öyledir derseniz sonra siz ne olursunuz Celâl Bey?..

İşte ben hep bu ıttırâdsızlıkların dağınık hükümlerinden sıkılıyorum. Allâh ve O'nun kelâmı o kadar büyüktür ki Hazret-i Nebiyy-i Zî-şân'ın büyüklüğü o Kelâmullâh'ı teblîğ ve telkîn etmek ve onun evâmir ve ahkâmını bütün kalb ve vicdânıyla hıfz ve icrâda her türlü fevkalâdeliği gösterip uğraşmak, onu idâre etmek, Kelâmullâh ile taltîfât-ı İlâhiyyeye mazhar olmak, Cenâb-ı Cibrîl'den nutk-ı İlâhîyi ahz etmek gibi hiç kimsenin erişemeyeceği **[417]** bir mertebe-i aksâ-yı ferdiyyete çıkarılmak, sonra *Kur'ân-ı Kerîm*'in kâffe-i hakāyık ve mekârim, ve dakāyık ve mahârimine vâkıf bir zevk-ı lâhûtî-i hikmetle perverişyâb-ı maâlî olmaktadır. Yani sözün kısası: Allah'ın lisânından kullarına tercümân olmak ve bu me'mûriyeti îfâda büyük bir nûr-ı vicdân ile Allah'ın yarattığı insanların hepsinin seyyid ve emîri derecesine varmaktır. İşte siz burasını bir türlü tasvîr edemiyorsunuz. O kadar ki ifâdelerinizde edeb-i kelâma riâyette kusûr ediyorsunuz.

Evvelce de dediğim gibi Nebiyy-i Zî-şân efendimizin kavim ve kabîlesi, ve onların kable'l-İslâm olan hâl ve efkâr, an'ane ve hissiyâtı, âdât ve etvârı, nesebe, yaşa, şehâmet ve belâgate olan i'tinâları ma'lûmunuz olmak lâzım gelir. Hele o bir takım esbâb ve ravâbıt-ı muhayyele-i tefâhur ve tekâsürün aralarında kestiği işler de sizce ma'lûmdur. Teannüdleri, tefâhurları, şarâbları, kan içmeleri, aşkları gibi nahvet ve yekdiğere karşı azm ü hiddetleri, hiss-i intikām ve adâvetleri meşhûrdur. Bu adamlar sanemlerini ta'zîz ile âleme meydân okuyup dururken Nebiyy-i Zî-şân efendimiz eğer Kelâmullâh'ın sihr-i belâgatiyle üzerlerinde tâm bir te'sîr icra etmese idi, yani sözün açıkçası o câhiller Hakk'ın kelâmını fem-i nübüvvetten işitmese idiler acaba kaç kişi îmân ederdi?

Yine söylüyorum: Bu kelâm, bu vazîfe-i ahz u teblîğ o kadar büyük, o kadar şerefli, o kadar mühim, o derece ulvî bir iş ve bir me'mûriyet ki ona ta'yîn buyurulan zât-ı kerîmin, gelmiş ve gelecek insanların en necîb ve âlî ve en bülend ve muhteremi olmaması mümkün değil…

Siz bunu zihin ve kalbinizde böyle takarrür ettiremediğinizden bir satırda cenâb-ı Hâtemü'l-Enbiyâ'yı büyülteyim derken diğerinde Pavlos ve Bismark'ı karıştırıyorsunuz. Siyerciler hatâ edebilirler, ve fil-hakīka onların birçok sözleri iyice tedkīk ve teemmül ile nazar-ı i'tibâra alınmalıdır; fakat sizinkiler de anlayışıma göre pek şübheli ve tehlikeli fikirler ihtâr ediyor. Yanlış düşünüyor ve yanlış yazıyorsunuz.

Bu hâl "Muârızlara Cevab"ınızda pek bâriz sûrette manzûr oluyor. Ta'bîriniz vechile evvelâ o "mev'iza"nızın bir yerinde diyorsunuz ki:

"Mes'ele-i nübüvvete gelince: Eskisi gibi kalın bir kafa, az ve köhne ma'lûmât ile nübüvvete i'tikād bu asırda kābil olamaz. Fünûnun, târîhin, rûhiyâtın mazhar olduğu terakkıyât ile bugün nübüvveti âdetâ riyâzî bir şekilde ta'rîf ve tefsîr mümkündür. Mu'cizenin, kerâmetin, ilâ-âhirihî, hep yeni ta'rîfâtı vardır. Biz bir tarz-ı nevîn siyer, fıkıh, akāid, yazmakla şân-ı İslâmiyyet'e hizmet ediyoruz fikrindeyiz. Şurasını da iddiâ ediyoruz ki tefsîrin de yenileştirilmesi şarttır."

Muârızlarınıza bir taş olan bu sözler ne bî-karâr fikirlerin mahsûlüdür. Fakat bence kalın kafa ta'bîri kadar bî-ma'nâ bir söz olamaz. Az ve köhne ma'lûmât ile nübüvvete i'tikādı da anlamam. Bu sözlerden dolayı sizi bütün mütefekkir müslümanlar afvetseler bile Allâhü Azîmü'ş-şân afveylemez.

Ma'lûmunuz ki edyânın hepsinde havâs ve avâm vardır. Bizde mü'min ve müslim ta'bîrleri mevcûddur. Her dînin ekseriyeti hasbe'l-cehl mukalliddirler. Müslümanlar da böyledir, yani dînin köhne ve [künh ü!] gavâmızına tahsîl ve terbiye ve muhît ve maîşet gibi te'sîrât ile muttali' olamamışlardır. Bunlarınki sâf ve sâde bir i'tikād ile nihâyet bulur. Diğer bir kısmı da babası veya ebeveyni müslüman olduğu için öyle doğarak Ahmed, Mehmed, Hasan, Hüseyin tesmiye olunmuşlardır. Bu derecâta dikkat ederseniz havâs kısmını ayrı bulursunuz. Şimdi o kısm-ı ekall ü mühimme, kalın kafa, az ve köhne ma'lûmat ta'bîriyle tecâvüzünüz elbette bir had-nâ-şinâslıktır.

Nübüvvet, o sizin anlayamadığınız nübüvvet-i muazzama, bugün istinâdgâhınız olan asır kelimesinin değil, ma'nâsının hâkimidir. Rûhiyât, nübüvveti bizim anladığımız gibi anlar; o rûhiyât ki esâs-ı ma'neviyyât ve butûn-ı İslâm ve îmândır.

Nübüvveti riyâzî bir şekilde ta'rîf ve tefsîr sizin fenâ, çirkin kuruntunuzdur. Hissiyât, kalb, vicdân, ma'neviyât, zevk-ı rûh hesâba, hendeseye sığmaz, bunun aksini Frenk efkâr ve mütâlaâtına mürâcaat etmeksizin isbât ediniz.

* * *

Türkçe mükemmel bir tefsîr yok. Mu'terifim, fakat bununla mes'ele-i nübüvvet beyninde ne gibi bir münâsebet var, bâri îzâh buyursanız! Bunu "hadîs" için de tekrar edebilirmişsiniz.

"Hadîs"i iyi ve anlayarak okursanız, tefsîri Arabca bilerek mütâlaa ederseniz bu fikirlerden vazgeçersiniz. Maahâzâ her ikisi de Türkçe'de gāyet mufassal ve mükemmel bir tarzda tedvîn edilmelidir. Fakat bu bahiste bunların zikri esâsa te-alluk etmez. Makālenizin buradan ötesi kelime sürüsüdür. Hatta bir aralık hutbelerimiz, vaazlarımız da mevzû'-ı bahistir. Teyemmünen başladığınız "emr-i teceddüd" ise sırf

bir benlik ve garîb bir teveccüh-i şahsîdir. Hele mugâlatalar olur şey değildir. "Hiç Hazret-i Peygamber'in dehâsı olur mu imiş" isnâdınıza karşı ta'bîr bulmak ve bunu tavsîf etmek muhâldir. Yine tekrar ederim nübüvvetin ne demek olduğunu bilse idiniz bu satırı kābil değil, yazmazdınız. Hele ve hele "Muâhizlerimiz bilsinler ki maksadımız İslâmiyet'i hedm değil ihyâdır" sözü kadar "megalomai"yi ifşâ eder bir … ne diyeyim … bir ifâde-i nâ-becâ … [1](إِنَّ اللهَ مَعَ الصَّابِرِينَ) … tasavvur edemem. Bu dîn-i mübînin hedm veya ihyâsı sizin elinizde ise vay onun ve bizim hâlimize …

Makālenin (sahîfe 3) "Fikrimizi îzâh edelim:" parçası garîb bir tezâdd-ı elîm ile dil-hûndur. "Esâsât-ı celîle-i Muhammediyyeye rücû' mecbûriyeti vardır" derken onun nasıl ve nereden olacağını bilememek felâketi yine mevcûddur.

Bunlardan sonra muârızlara hitâbınız geliyor. Bunda hiçbir şahsî da'vânız olmadığı mezkûrdur. Zâten sizinle kimin şahsî da'vâsı var ki **[418]** sizin onunla olsun? Bendeniz kendi hesâbıma –sizce velev hiç ehemmiyeti olmasın– size yakın vakte kadar en hürmetkâr bir vaz'iyet-i hissiyyede bulunuyordum.

Fakat görüyorum ki "Muârızlara Cevab"ınızın bir yerinde: "Hâşâ kendimi ulü'l-azm müceddidlerle kıyâs etmiyorum." derken diğer tarafta "teyemmünen başladığımız emr-i teceddüd …" i'tirâfıyla yalnız ulü'l-azm olmadığınızı kaydediyor, tevâzu' buyuruyorsunuz. Demek herhâlde bir müceddidlik var. Dahası: Eski tarzda müdâfii olduğumuz İslâmiyet'i, ok ile, kalkan ile, mancınık ile sıyânet ettiğimiz şerîat-ı Ahmediyyeyi siz mavzer, manliher, krup ve dretnot ile müdâfaa ediyormuşsunuz. Silâhlar beyninde bu derecede fark varsa yorgunluğunuza şaşar ve böyle sözlerin avâm-firîbâne maksadlarla dizilmiş pek bayağı ta'bîrler olduğunu söylemeden geçemem. Demek ki nübüvvetin dehâya tekaddümü eski, nebînin yalnız dâhî olması yenidir.

Bir de *Hürriyet-i Fikriyye*'nin ilk nüshasında fâzıl-ı muhterem Mahmûd Es'ad Efendi hazretlerine hitâben yazdığınız "Hâtemü'l-Enbiyâ" makālesinin mukaddimesindeki haşve ne buyurursunuz?!

Esâtîre âid o kısım hakkında tuhaf bir fikre zâhib oldum. Mitolojinin pek az vâkıfîni olan memleketimizde ezhân-ı kāriîn üzerine bir te'sîr icrâ etmek, derin gözükmek için kabûl edilmiş dedim. Fâzıl-ı müşârunileyh hazretlerine hitâbınız için de:

"Celâl Nûri Bey kendini mesâil-i dîniyyede bu sûretle tezkiyede evvel davranarak efkâr-ı âmmeyi iknâ' ve ona büyük ve sağlam gözükmekte böyle bir istinâdgâh arıyor…" demekten kendimi alamadım. Bendenize bundan otuz üç sene evvel ilmihal okutarak "Âmentü billâh" dedirten üstâd-ı maâlînin ve müşârunileyhin ilm ü kemâli, sizin "Hazret-i Peygamber'e psikolog dedim, dâhî dedim, yine makbûle geçmedim" feryâdınıza cevap vermez sanırım. Çünkü sizin bu çığırınızdan hakîkaten korkulur. Yarın öbür gün *Kur'ân-ı Kerîm*'e de el atarak cennet ve cehennemi ölçmeye, melâikeyi yeni tarzda ta'rîfe, şarâb-ı Kevser'in evsâfını kimyâ ile ta'yîne kalkışmayacağınızı kim te'mîn edebilir?!

Çünkü bir defa müceddidlik vâdîsine –velev ulü'l-azm olmasın– girildikten sonra bu bahislerin birbirini ta'kîb etmesi bir cereyân-ı tabîî kabîlinden olacaktır!

Ne ise sizi daha çok üzmeyeyim,

Fakat bugün yegâne mesned-i selâmetimiz olan din mes'elesinde sizin fikir ve vicdânıma uymayan yeniliğinizi görmekten son derecede müteessir oldum. Dînin müdâfii olmak için ise bugün ictihâda ve esâs-ı ahkâmı tağyîre lüzûm yoktur ki nokta-i nazarım yanlış olsa da takdîrinize kesb-i liyâkat etsin. Fakat siz bilmeyerek, tam düşünmeyerek dîne âid bu mebhasde çok kişileri rencîde ettiniz. Onlar velev kalın kafalı, az ve köhne ma'lûmâtlı olsalar bile onlarla kadr-i ukūlünce tekellüm edeceksiniz. İslâmiyet'in eski tarzda müdâfi'leri, onu yalnız ibâdet-i bedeniyyeye, hadesden necâsetten tahârete hasr eden boş kafalardır. Ben onlardan olmadığım ve olamayacağım için bu sözü size red, ve makālenizin başındaki Bulgar Torkum mukaddimesiyle beraber mahall-i âidine iâde ederim. "Cibilletimize dâhil olan istibdâd-ı fikrî"nin en bâriz şekilleri, bütün derecât ve safahâtıyla sizin iddiâlarınızda görülürken bunu mukābiline yükletmek için kudret-i kalemiyye kâfî değildir, i'tikādındayım. Efkâr-ı umûmiyyeden bu sûretle istimdâda lüzûm yok. Salâh-ı hâle, teyakkuza ve intibâha ve da'vet ettikleriniz size en hayırhâh nesâyıhı îfâ etmiş olmak için Hâtemü'l-Enbiyâ aleyhissalât bahsinde be-gāyet muvâzeneli, mu'tedil, edîb, mantıkī, vicdânî, rûhânî, kâmil, vâkıf bir tarz-ı kadîm ve nevînde yani bu evsâfın eskisi yenisi olmayıp ancak onu ilim ve irfân kelimelerinin her ikisinin vereceği his ile duyarak o sûretle yazmanızı ricâ, ve bazı nikāt-ı esâsiyyede i'tikādınızı fevka'l-had gözetmenizi niyâz etmeyi unutmaz. Bunları size yazanın hiçbir garazı yoktur ki sizin onun küçüldüğü hakkındaki zannınızdan müteessir olsun. Fakat Celâl Bey yazılarınıza, hakk-ı Nebiyy-i Zî-şân'daki beyânâtınıza –yine o Nebiyy-i Mukaddes ve mübârekin hâtır-ı hümâyûnu için– pek çok dikkat ediniz.

Ali Suad

TERBİYE VE TA'LÎM

DERS VEKÂLET-İ CELÎLESİ'NİN MÜHİM BİR TEŞEBBÜSÜ:

Medresetü'l-Mütehassısîn

Ders Vekâleti'nce ıslâh-ı medârise esâs olmak üzere Medresetü'l-Mütehassısîn nâmıyla bir dâru'l-ulûm küşâd olunacağını ma'a'l-memnûniyye istihbâr ettik. Ders Vekâleti tarafından tanzîm ve makām-ı muallâ-yı Meşîhat-penâhî'ye takdîm olunan esbâb-ı mûcibe lâyihasıyla nizâmnâmeden birincisini bu nüshamızda derc ediyoruz. Nizâmnâmeyi kesret-i müntericât hasebiyle gelecek nüshaya te'hîr ettik.

Ahîren icrâ ettiğimiz tahkīkāt-ı mevsûkaya nazaran nizâmnâme makām-ı Meşîhat-ı ulyâca kabûl buyurularak Evkāf Nezâreti'ne havâle edilmiş, oradan da makām-ı Sadâret'e– Şûrâ-yı Devlet'e takdîm olunmuştur. Bunun bu seneden i'tibâren tatbîkı mukarrer olmakla bu günlerde prog-

[1] Bakara, 2/53; Enfâl, 8/46.

ramın tanzîm ve kitapların intihâbı ve husûsât-ı ibtidâiyye-i sâiresi için memleketin erbâb-ı fazl u kemâlden mürekkeb bir encümenin teşekkülü derdesttir. Cenâb-ı Hak muvaffak bil-hayr buyursun.

Makām-ı Muallâ-yı Müfti'l-enâmîye

"Muhât-ı ilm-i âlî-i fetvâ-penâhîleridir ki asırlardan beri eâzım-ı ümmete mahrec olan medâris-i İslâmiyyemiz yavaş yavaş eski ihtişâm ve miknetini gāib ederek asran ba'de-asrin inhıtâta yüz tutmuştur. Medreselerde mevcûd olan şu inhıtât ve inkırâzın başlıca esbâbı: Medâris-i mezkûrenin her asrın ihtiyâcâtına göre ta'dîl ve ıslâhı ihmâl edilerek bu sûretle ezmânın ihtilâfıyla ahkâmın da tebeddül edeceği hikmet-i şer'iyyesini âleme **[419]** telkīn eden ulemâ-yı dînin her nasılsa medâris-i İslâmiyye hakkında bu hikmetten tegāfül eylemeleri medâristeki emr-i tahsîlin teceddüd ve terakkīsine bir mâni'-i azîm teşkîl ettiği gibi asr-ı Hazret-i Ebi'l-feth'de ittihâz olunan teşkîlât ve usûl-i tedrîse bile riâyet olunamamakla beraber yine o asr-ı feyz-hasrda lüzûm ve ehemmiyeti bit-takdîr tahsîl ve tedrîsi kabûl olunan fünûn ve kütüb-i müfîde ihrâc olunarak yerine hiç de fâide-bahş olmayan ve sırf ibâre tasarrufâtından başka bir şeye yaramayan şürûh ve havâşî kabûl edilip taassubât-ı bâride sâikasıyla cebir ve riyâziyât ve emsâli fünûn-ı müfîdenin medâristen kapı dışarı edilmesi gibi sakīm mesleklerin ta'kībi yüzünden bugünkü hâl tabîatıyla meydân almıştır.

İşte medârisin bugünkü hâlini nazar-ı dikkat ve ibrete alan ve bi-hakkın telâşa düşen mütefekkirîn, ıslâh-ı medârisin lüzûmundan bahisle uzun uzun makāleler, lâyihalar programlar tertîb ederek bu maksad-ı ıslâhın sâha-ârâ-yı husûl olmasını teemmül ve temennî etmektedirler. Bu emr-i mühim bir vakitten beri meclis-i dâiyânemizce de nazar-ı dikkate alınarak hayli zaman müdâvele-i efkâr edilmiş ve evvelce bu maksadla dershâneler küşâd ve medârise fünûn-ı cedîde idhâl ile bir esâs-ı teceddüd ve teâlî gösterilmiş ise de bugün bu dahi kâfî görülmeyerek âtî için daha vâsi' ve daha esâslı teşebbüsât ve teşkîlâta lüzûm görülmüştür. Binâenaleyh bu bâbda tatbîkı müşkil projeler ihzârıyla tazyî'-ı evkāt etmek ve netîcede yine fevâid-i matlûbeyi te'mîn etmemekten ise mümkinü't-tatbîk bir usûl ve teşkîlâtın ihzârına kâfî ve kâfil bulunmak ve bilâ-ifâte-i vakt tatbîkātına mübâşeret olunmak üzere ıslâh-ı medâris hakkında mevâdd-ı mahsûsayı hâvî bir lâyiha tertîbiyle nazargâh-ı fetvâ-penâhîlerine arz ve takdîmine mücâseret olundu.

Talebenin bir ders veya fenden hakkıyla istifâdelerini te'mîn için her şeyden evvel okutacağı ilim ve fende yed-i tûlâ sâhibi, muktedir, mütehassıs müderris ve muallimlerin vücûduna ihtiyâc tabîî olmağla âtiyen matlûb olan intizâm ve tekemmülü istihsâl ve istikmâl maksadıyla işe yukarıdan başlamak ve binâenaleyh tâ bidâyet-i tedrîsden icâzete kadar birçok ulûm ve fünûnun hepsinde mütehassıs olması kābil olmayan bir müderris ile ta'lîmden kurtararak yalnız ihtisâsı olduğu ilm ü fenni tedrîs ettirmek esâsına hâdim olmak üzere müddet-i tahsîliyyesi dört seneden ibâret ve beş şu'beden mürekkeb ve lede'l-îcâb kābil-i tezyîd olmak üzere Medresetü'l-Mütehassısîn nâmı altında bir müessese-i ilm ü irfân küşâd edilerek işbu dârü'l-ilme gerek İstanbul ve gerek taşra medâris-i mevcûdesinde tahsîl ile icâzet alan ve ruûs imtihânına hâzırlanan talebe-i ulûmdan bil-imtihân ibrâz-ı ehliyyet edenlerden beher şu'beye onar efendiden min-haysü'l-mecmû' elli efendi alınmak sûretiyle dârü'l-ilmin mevcûdu dört senede iki yüze bâliğ ve bu vechile mikdâr-ı kâfî mütehassıs zevât yetişmek mümkün ve buradan adam yetiştikçe medârisin o sûretle tasnîfi müfîd ve müsmir olur.

Mezkûr şu'be şu sûretle taksîm ve tasnîf edilmek muvâfık görülür:

1- Sarf ve nahiv, 2- Mantık ve maânî, 3- Fıkıh ve usûl-i fıkıh, 4- Kelâm ve hikmet, 5- Tefsîr ve hadîs şu'beleri.

Her şu'bede o şu'benin Arabî dersleri ve programda gösterilecek cüz'iyyât ve fünûn-ı cedîde gösterilerek bir şu'beden me'zûn olup bil-imtihân müderrislik ünvânını ihrâz eden bir efendi yalnız neş'et ettiği şu'bede kesb-i ihtisâs ettiği dersleri ve fünûn-ı cedîdeden bir dereceye kadar mütehassıs olduğu fenni tedrîs ile mükellef olacak ve bi'n-netîce bir şu'beden neş'et edenler diğer şu'bede okunan dersleri tedrîs edemeyecektir. Esâsen Medresetü'l-Mütehassısîn'e alınacak olan efendiler medâris-i hâzırada tahsîl görmüş, ikmâl-i nüsah ile icâzet almış, duhûl imtihânında ibrâz-ı ehliyyet etmiş müterakkī kimseler olduğu cihetle bunlar dört sene zarfında göreceği derslerden hakkıyla tekemmül ve te'mîn-i ihtisâs eylemeleri için en esâslı kütüb-i mu'tebere intihâb olunacağı ve bu sûretle maksad-ı âlî cidden nâfi' bir sûretle tecellî edecektir.

Medresetü'l-Mütehassısîn talebesi her sene terfî'-i sınıf imtihânına tâbi' olduğu gibi son sene imtihânını ikmâl ve her derslerin müderrisleri tarafından icâzetnâmelerini aldıktan ve bir de umûmî şehâdetnâmeyi hâiz olduktan sonra ruûs imtihânına girmek hakkına mâlik olacaklar ve imtihânda muvaffak olanları mütehassıs bulundukları derslere müderris ta'yîn edileceklerdir.

Medresetü'l-Mütehassısîn'den müderrisler yetişinceye kadar dört sene ruûs imtihânı icrâ olunmayıp bu dört sene içinde cevâmi'-i şerîfe için icâb eden sarf ve nahiv müderrisleri icâzet vermiş ders-i âmlardan tedârik olunarak bu sûretle her sene lüzûmu derecede mücîz müderrislerden Ders Vekâleti'nce ta'yîn olunacak zevât tarafından okutturulacaktır.

Medresetü'l-Mütehassısîn'de esâs dersler için el-yevm İstanbul'da mevcûd olan beş yüzden fazla müderrisîn miyânından muktedir tanınmış zevât intihâb olunacaktır.

El-yevm İstanbul'da mevcûd müderrisîn efendilerin hukūk-ı müktesebe ve kānûniyyelerine bir vechile halel getirilmemek esâsı muhâfaza olunmakla beraber Medresetü'l-Mütehassısîn'de tedrîs ile meşgūl bulunan müderrislerin terfîi diğerlerine müreccah tutulacaktır.

Medresetü'l-Mütehassısîn'den şehâdetnâme ahzine muvaffak olan efendiler için İstanbul Müderrisliği, Alay Müftîliği, Taşra Müderrisliği mahrec olacak ve bunlardan tâlib var iken başkası hiçbir vechile ta'yîn olunmayacaktır. Ancak bir cihet için bu medrese me'zûnlarından müteaddid tâlib var ise beynlerinde müsâbaka imtihânı icrâ olunacaktır.

Fetvâhâne-i Âlî'ye alınacak zevât münhasıran Medrese-

tü'l-Mütehassısîn'in fıkıh ve usûl-i fıkıh şu'besi me'zûnları miyânından olacak. Makām-ı âlî-i Meşîhatça taşraya müftî ta'yîn ve i'zâmı lâzım geldiği hakkında yine bu me'zûnlar miyânından intihâb olunacaktır. Kürsî Şeyhliği Medresetü'l-Vâizîn me'zûnlarına münhasırdır.

Herhangi medrese talebesinden olursa olsun bil-imtihân Medresetü**[420]**'l-Mütehassısîn'e kayıd ve kabûl olunan talebe Medresetü'l-Mütehassısîn'e tahsîs olunan medresede ikāmet ve beytûtet edecek ve kendilerine şehrî yüz elli guruş maâş verilecek veyahud yemek ve elbiseleri hükûmetçe tedârik olunarak masârif-i zarûriyye için her birine şehrî bir mecîdiye i'tâ olunacaktır.

Haftada altı gün eyyâm-ı tahsîliyyeden addolunarak münhasıran üç günü esâs derslere, iki günü fünûn-ı cedîdeye bir günü de lugat, iştikāk, edebiyât-ı Arabiyyeden *Nehcü'l-Belâga*, *Dîvân-ı İbni Fârız*, usûl-i hadîs, arûz, vaz', âdâb ve münâzara gibi cüz'iyyâta tahsîs olunacaktır.

Her şu'be talebesi esâs derslerini ayrı ayrı mütehassıs müderrisinden okuyacak yalnız fünûn-ı cedîde ve cüz'iyyât derslerinde bir dershânede müctemian bulunacaktır. İşbu esâs dâiresinde Medresetü'l-Mütehassısîn: Ulemâ ve fuzalâ yetiştirdikçe medreselerimiz dahi bu vechile sarf ve nahiv, mantık ve maânî, fıkıh ve usûl-i fıkıh, kelâm ve hikmet, tefsîr ve hadîs sınıflarına taksîm edilecek ve her sınıf talebesi Medresetü'l-Mütehassısîn'den yetişmiş zevâtın kürsî-i tedrîsinde iktisâb-ı feyz u irfân eyleyecektir.

Medârisin hâl-i hâzırdaki vaz'iyeti işbu tertîb ve taksîm-i derecâta müsâid bulunmadığı cihetle lâzım ve ihtiyâca kâfî olacak medâris Fâtih, Süleymâniye, Bâyezîd, Sultân Selîm, Sultân Ahmed ve emsâli mevâzı'da yerleştirilecek ve elyevm İstanbul'da mahallât arasında ve lüzûmsuz mahallerde bulunan medârisin akāra tahvîli mümkün olanlarının tahvîline, mümkün olmayanların da fürûhtuyla nakde tebdîline Evkāf Nezâreti me'zûn olacaktır ve bunlara bedel medârisi tevhîd için mebânî-i lâzıme inşâ olunacaktır. Taşra medârisi hakkında dahi ber-vech-i meşrûh esâsâta göre hareket olunacaktır. Hülâsa ma'rûzât-ı mebsûta dâiresinde bir medrese-i İslâmiyye te'sîs ve tarz-ı idâre ve programı ve okunacak kitapları bir hey'et-i âliyye-i ilmiyye tarafından bir ta'lîmât ile ta'yîn ve medrese-i mezkûre kezâlik muktedir ve faâl müdîr ve muâvin ve müderrislerin dûş-ı fazîlet ve gayretlerine tevdî' buyurulduğu sûrette bugün saçılacak olan bu ilim ve fazîlet tohumlarının dört sene sonra esmâr-ı hayât-bahşâsı arz-ı vücûd edecek ve medreselerin de bu derecât-ı hams üzerine tasnîfiyle talebe-i ulûm bir hayât-ı feyzâ-feyz içinde bulunarak şâhid-i zîbâ-yı terakkī ve teâlî tecellî-sâz-ı avn-i iftihâr olacaktır.

Esâsen ma'lûmât-ı lâzımeyi istihsâl ve bir dereceye kadar istikmâl eden mücâz efendileri âgūş-ı füyûzâtına alacak olan bu dershâne-i fazîlette o efendiler, dâhil oldukları şu'bede yabancı olmadıkları ve belki de bir dereceye kadar mâhir ve vâkıf bulundukları bir fenni tamâm dört sene en güzîde müderrislerden en müntehab ve câmialı kitaplardan okuyacağı ve her sûretle mütehassıs olacağı cihetle böyle mütehassıs zevâtın yetiştireceği talebenin de ihtiyâcât-ı asra göre hakāyık-ı dîniyye ve İslâmiyyeye kesb-i vukūf edeceği ve inâyet-i Hak ile az zaman zarfında bunların adedleri artarak müderrislikle müftîlikle ve suver-i sâire ile memâlik-i mahrûse-i İslâmiyyenin her tarafına yayılarak oralardaki neşr-i ulûm ve efkâra hizmet sûretiyle esâsen mehd-i ilm ü fazl olan memleketimiz ilm ü kemâl nokta-i mu'tenâ-bihâsından şevket-i sâbıkasını iâde ve hatta onu da geçerek reşk-âver-i memâlik ü bilâd olacaktır."

İSLÂM ASKERİNE

İSLÂM TÂRÎHİNDEN BAZI BAHİSLER

Müslüman askerine tedrîs edilmek üzere bazı âsârın te'lîfi için Harbiye Nezâreti tarafından erbâb-ı kalemin müsâbakaya da'vet olunduğunu, beğenilen âsârın müelliflerine de mükâfât i'tâsı mukarrer bulunduğunu geçen günkü gazeteler yazıyordu. Şu da'vete icâbetin orduya ve bi'n-netîce din ile millet ve memlekete pek büyük bir hizmet olacağını anladığım cihetle ben de târîhî bazı şeyler yazmak fikrinde bulundum. Fakat acz-i müsellemim, erbâb-ı kalemle müsâbakaya girişmek cür'etinden beni men' ettiği gibi ordu efrâdının okuması için yazılacak kitaplardan menfaat-i maddiyye beklemek de hesâbıma elvermedi. Binâenaleyh sırf hasbî ve li-vechillâh bir hizmet olmak üzere şu satırları karalamaya başladım.

Mümkün mertebe açık ve ümmî bir asker tarafından anlaşılacak derecede sâde olmalarına çalıştığım nâçîz yazılarım, esnâ-yı hazarda bir koğuş dâhilinde ve hengâm-ı seferde bir çadır altında okunur da sâf yürekli müslüman askerlerinden birkaçına –velev ki pek cüz'î olsun– faydası dokunursa abd-i âciz için en büyük mükâfât yerine geçer, belki de zuhr-i [ذخر] âhiretim ve sebeb-i mağfiretim olur.[1]

وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللهِ بِعَزِيزٍ

اَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ. بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ[2]

Asker!

Âbdestli olduğun hâlde kıbleye dönerek okuduğun ve sevâbını ölmüşlerinin rûhuna gönderdiğin "*Kur'ân-ı Kerîm*" yok mu? İşte onun bir parçası olan şu âyet-i kerîmeyi de oku, hem de ezberine alıp ma'nâsını öğrenerek her vakit oku.

Oku ve düşün ki Müslümanlık'ta askerliğin nasıl olduğunu ve muhârebe esnâsında bir askerin ne yapması lâzım geldiğini anlayasın.

Bak o âyetle cenâb-ı Hak, ne emrediyor:

"Ey müslümanlar! Bir düşman kalabalığına rast geldiğiniz zaman sebât ediniz, yani ondan kaçmaya kalkışmayınız ve Cenâb-ı- Hakk'ı çok çok hâtırlayınız ki felâh bulasınız, yani düşmana galebe çalasınız."

---

[1] İbrahim, 14/20; Fâtır, 35/17.

[2] Enfâl, 8/45.

Dikkat ettin mi hemşehri!

Şu emre göre dünyâda ne kadar müslüman, yani asker, başıbozuk kaç milyon ehl-i îmân varsa icâbında hepsinin de düşmana karşı durması **[421]** lâzım. Fakat bu kadar halkın hep birden muhârebeye gitmesine ve cümlesinin düşmanla döğüşmesine lüzûm olmadığından her vakit içlerinden asker nâmıyla bir kısım; hem kendinin, hem sâir müslümanların dînini, yurdunu, ırzını, nâmûsunu korumaya me'mûr edilmiş, böyle olunca bugün yukarıki emir ibtidâ asker sınıfına, ondan sonra sâir müslümanlara âiddir.

Mâdem ki sen de askerlik mesleğinde bulunuyorsun, o şânlı ocağın ekmeğini yiyor, elbisesini giyiyorsun, dindaşlarının dînine söz söyletmemeyi, yurdlarını yabancı ayaklara çiğnetmemeyi, ırzlarına, nâmûslarına taarruz ettirmemeyi boynuna almış demeksin. Bunun için tüfengini omuzuna asmış, süngünü, yahud kılıcını beline takmışsın.

Bilmiş ol ki:

Bir düşmana râst geldin mi? Benden kuvvetli, yahud bizden kalabalık! diye mevkiini bırakıp savuşmayacaksın.

Kurşunun bitinceye kadar, süngün kırılıp, kılıcın eğrilinceye kadar onunla döğüşeceksin. Savaşırken de Allah'ı hâtırından çıkarmayacaksın. Seni ona gālib getirmesini ulu Tanrı'ndan dileyeceksin. İşte o vakit Hak teâlâ hazretleri de sana felâh verecek, yani seni karşındakine gālib getirecek. Sen, düşmanı yakacak, dînini, yurdunu kurtaracak ve gāzî ünvânını kazanacaksın, ne mutlu sana!

Biliyor musun ki âhirette peygamberlikten sonra şehîdlikten yüce bir rütbe yok.

Öbür dünyâda peygamberlerden sonra gelmesini istemez misin! O büyük şeref, şu birkaç yıllık ömre değmez mi?

Sen; din yolunda, vatan uğurunda şehîd düşecek olursan yerine silâh arkadaşlarından biri geçecek. O da senin gibi, düşman karşısında sebât etmek düşüncesinde bulunduğundan dönmeyecek, kaçmayacak, savuşmayacak, şâyed o da şehîd olursa bir başka dindaşın gelecek, mutlakā düşmanı tepeleyip dîni, memleketi kurtaracak, senin de intikāmını alacak.

Çünkü: Düşmandan yüz çevirmeyip karşı duranların felâh bulacağını Allâh söylüyor, Peygamberi de haber veriyor. Biliriz, inanırız ki: Ne Allâh yalan söyler, ne de Peygamberi yanlış anlatır.

Zâten bunu târîh de bildiriyor.

Sen; evinden, köyünden çıkıp bulunduğun kışlaya gelinceye kadar bir çok müslüman memleketlerinden geçtin, birçok din kardeşlerini gördün. Daha geçmediğin müslüman yurdları, daha görmediğin müslüman kardeşlerin var.

Bu memleketler nasıl alınmış; bu müslümanlar ne sûretle çoğalmış, farkına varıyor musun? Hep sebât sâyesinde, hep düşmana karşı durmak netîcesinde, bunu târîh de bildiriyor, dedim. Târîh nedir, biliyor musun? Kısacası "masal kitâbı" demektir. Lâkin içinde öyle masallar vardır ki ninenin sana söylediği gibi aslı, faslı olmayan şeyleri değil; olmuş vak'aları, gelmiş geçmiş adamları anlatır. Yani sahici masalları, doğru hikâyeleri yazar.

İşte ben de sana o târîhten birçok hikâyeler söyleyeceğim ki dinledikçe şu Müslümanlığın hep sebât sâyesinde ilerlediği, şu müslüman memleketlerinin yine sebât sâyesinde elde edildiğini öğreneceksin.

Fakat peşîn şunu söyleyim ki "kıssadan hisse" sözünü unutma ve işiteceğin hikâyeleri masal gibi dinleyip de kendini avutma. Maksad ne olduğunu düşün ve o kıssalardan anladığın kadar hisse al.

Bilirsin ya! Masal söyleyenler bir varmış, bir yokmuş diye başlarlar. Bu başlama, yabana atılacak bir saçma değil, düşünülecek, ma'nâsı anlaşılacak bir sözdür.

Evet bizim de bir zamanlar, birçok şeylerimiz vardı. Dünyânın hemen dörtte biri bizimdi, müslümanlarındı. Yazık ki o, varlıklar; bugün yokluk hâline girdi, yani varmış, yokmuş oldu. Bunu anla ve için için ağla da hâlince çalış, çabala ki bugünkü yokluklar, yine varlıklara tebeddül etsin.

Gelelim hikâyemize:

Müslümanlık, yani bizim ulu dînimiz; Arabistân'da, Hicâz'da, Mekke'de, Ka'be'nin bulunduğu memlekette zuhûr etti. Zîrâ Peygamberimiz Hazret-i Muhammedü'l-Mustafâ sallâllâhu te'âlâ aleyhi ve sellem efendimiz, orada doğmuş, orada büyümüş, kırk yaşında iken orada Peygamber olmuştu.

Bundan 1345 sene evvel bütün Arabistân halkı gibi Mekke ahâlisi de Allah'ın birliğini unutmuşlardı. Elleriyle taştan, ağaçtan yaptıkları bir takım biçimsiz putlara taparlar ve bunları hâşâ Allah'ın ortağı sanırlardı.

Kime ve nasıl ibâdet edilmek lâzım geldiğini bilmezlerdi. Nasıl ve ne sûretle yaşanacağından da haberleri yoktu. Hem o kadar yoktu ki: Büyük ve mukaddes tanıdıkları Ka'be-i şerîfeyi çırçıplak tavâf ederek hürmetsizlikte bulunurlardı. Büyürlerse besleyemeyiz, yahud düşman gelirse esîr olurlar! diye öz kız çocuklarını diri diri toprağa gömerlerdi. Hülâsa kendilerinde ne Allâh korkusu vardı, ne de insanlık duygusu mevcûddu.

Bunlar, böyle olduğu gibi komşuları bulunan ve nisbeten daha kör gözlü olmaları lâzım gelen iki millet vardı ki biri yaktığı ateşe tapınan İranlılar, öbürü de "Hazret-i İsa Allah'tır." "Yok Allâh değil, Allah'ın oğludur." diye birbirleriyle gavgā eden Rumlar idi. Her ikisi de ahlâksızlıkta ve adâletsizlikte Arabları pek ziyâde ileri geçmişti.

[422] İşte böyle bir zamanda Resûlullâh efendimiz, halka Allah'ın birliğini bildirmek ve insanlara insanca yaşamayı öğretmek için Peygamber oldu. İbtidâ kendi hemşehrîleri olan Mekkelileri "Lâ ilâhe illâllâh" yani "Allah'tan başka Allâh yoktur." demeye da'vet etti.

360 tane puta tapan Mekkelilere, Allah'ın birliğine inanmak güç geldi. İnsanlığa dâir gösterilen yolları da akılları almadı.

Peygamber'i dinlemediler. Dinlememekle beraber münâsebetsizliğe de kalkıştılar. Dilleriyle, elleriyle tecâvüzde bulundular. Üzerine işkenbe, yemeğine süprüntü attılar. Kendisini taşa tutup mübârek ayaklarını kanattılar.

Resûlullâh hazretleri ise yalnız başına bunlara karşı sebât ediyordu. Allah'ın emrini yerine getirmekten geri durmuyordu. Bu sebât sâyesinde Mekkelilerden birazı müslüman oldu, bunlar da türlü türlü hakārete uğradılar. Lâkin sabrettiler, sebât gösterdiler, dinlerinden dönmediler.

On üç sene kadar bu hâlde geçti. Nihâyet Medînelilerden yetmiş, seksen kişi îmâna geldi. Da'vetleri üzerine Hazret-i Peygamber de gizlice Mekke'den kalkıp Medîne'ye gitti.

Mekke müslümanları da aldıkları izin mûcebince Peygamber'den evvel oraya gitmişler ve Medîne müslümanlarından pek ziyâde yardım ve ikrâm görmüşlerdi.

Mekke'de müslüman olup da Medîne'ye gidenlere "muhâcirîn" muhâcirîne yardım edenlere "ensâr" ve cümlesine birden "ashâb-ı Resûlullâh" denilir. Allâh cümlesinden râzı olsun ki onların sebâtı ve çalışması ile Müslümanlık her tarafa yayıldı ve bugün ehl-i îmânın sayısı hemen hemen 400 milyonu buldu.

* * *

Resûllullâh sallâllâhu aleyhi ve sellem efendimiz, Mekke'de bulunduğu sırada kendisine tâbi' olan müslümanlar müşriklerin yani putlara tapanların pek ziyâde tecâvüzüne uğradıkları cihetle:

– Yâ Resûlallâh! Bize izin ver. Şu din düşmanlarıyla çarpışalım. Ya onlara galebe çalalım, yahud din yolunda şehîd olalım, derlerdi. Peygamber efendimiz ise daha muhârebeye izin olmadığını bildirdi. Çünkü: Mekke'deki müslümanlar pek azlıktı, henüz düşmanlarla uğraşacak derecede değildi. Fakat Medîne'ye geldikleri gibi iş değişti. Orada müslümanlar ziyâdeleşti ve Müslümanlık oldukça kuvvet buldu.

Bunun üzerine müşriklerle muhârebe edilmesi için Allâh tarafından Peygamber'e emir geldi. O da kendi kumandan olarak yahud müslümanlardan birini kumandan ta'yîn ederek muhârebelere başladı.

Resûlullâh hazretlerinin ilk harbe çıkışı, Medîne'ye gelişinin ikinci senesinde ve Safer ayı içerisinde idi. Kumandası altındaki kuvvet de altmış süvârîden ibâret bulunuyordu.

Bugünkü teşkîlâta göre bir bölük mevcûdundan daha az olan bu kuvvet ne yaptı biliyor musun?

Harb etmek değil, yalnız bir görünmekle Benî Damra[1] isminde bir Arab kabîlesini musâlaha yapmaya mecbûr etti. Halbuki; o kabîle halkı üzerine gelen kuvvetten yirmi, otuz kat fazla idi. Lâkin kendilerinde o altmış süvârînin düşüncesi yoktu. Zîrâ o süvârîler, kaçmayı değil, düşmana karşı durmayı, din yolunda şehîd olmayı zihinlerine koymuşlardı. Acaba böyle bir askere kim mağlûb olmazdı? Nitekim Benî Damra kabîlesi mağlûb olacağını anladı da çarçabuk musâlaha yapalım teklîfinde bulundu.

Tâhirü'l-Mevlevî

–mâba'di var–

MEKÂTÎB

Hindistan Muhâbir-i Mahsûsumuzdan:

ŞARK-I KARÎB GAZETESİ

İngiltere hükûmeti daha doğrusu Balkan Komitesi tarafından haftalık neşrolunmakta olan "*Şark-ı Karîb*" gazetesi daima devlet ve millet-i Osmâniyyenin en fenâ ve zaîf taraflarını Hind müslümanlarına göstermek ve memâlik-i Osmâniyye'de âsâr-ı ihtilâl ve isyânın temelli bir sûrette mevcûd olduğunu kendi muhbirlerinin uydurma, yalan mektuplarıyla bildirerek müslümanları nâ-ümîd etmek ve onlara Osmanlılar hakkında bedbînâne fikirler ilkā etmek için bil-iltizâm neşredilmektedir.

Mezkûr gazeteye muâvenet-i nakdiyye nâmına Hind hükûmeti tarafından külliyetli bir meblağ verilmektedir. Mezkûr gazeteden binlerce nüsha abone olan Hind hükûmeti, bu cerîdeyi her yerde polis müdîrleri vâsıtasıyla resmen nüfûzlu müslümanlara tevzî' eylediklerini kendi gözümle Hindistan'da gördüm. Bu açıktan açığa ihtiyâr edilen adâvetten ne İngiltere, ne de *Şark-ı Karîb* gazetesi bir şey kazanmayacaklardır! Onlar her ne yazsalar Hind müslümanlarına bizim hakkımızda fenâ bir fikir ilkā edemeyeceklerdir! Çünkü Hind müslümanları *Şark-ı Karîb* gazetesini bir düşman gazetesi ve İslâm adüvvü tanıdıklarını bana birçok defa söyledikten sonra "Bu varakpâreyi hükûmet bize bedâva gönderdiği hâlde biz bir kere açıp da yüzüne bakmayız. Çünkü ne gibi safsatalarla dolu olduğunu esâsen biliriz." sözlerini de ilâve eylediler.

Bunlara Karşı Bir Çâre: Biz dahi Londra'da bir İngilizce gazete –hiç olmazsa üsbûî olsun– neşrine çalışmalıyız ki, bu sû'-i tefehhümler yerine kendi doğru siyâset ve havâdisimizi müslümanlara ve hatta İngilizlere anlatabilelim. Bu uğurda ne kadar masraf ihtiyâr edilse yeri vardır. Evvelâ İngiliz efkâr-ı umûmiyyesini kazanmak ve onları tenvîr etmek, sâniyen müslümanlara devlet ve milletimiz hakkında nâfi' fikir ve haberler verebilmekle siyâsetimizi tahkîme muvaffak oluruz.

Londra'da tahsîl ile iştigāl eden Hindli, Arab, Türk, İranlı birçok talebe-i ulûm vardır ki, böyle bir iş için cân atarlar. Hele makāle mukābilinde az çok para kendilerine verildikten sonra bu işi lâyıkıyla çevirmek kābildir.

Bir Urdu Gazetesinin Lüzûmu: İstanbul'da üsbûî olarak bir Urdu gazetesi te'sîs edilse bunun da her hâlde fevâid ve muhassenâtı şübhesizdir. Bu vesâil-i sahîha ile Hind müslümanlarını sû'-i zan ve zehâba düşmekten vikāye etmek kolaydır.

* * *

Hind Müslümanları Bizden Ne Bekliyorlar?

Bizim Avrupalılara, hıristiyanlara ziyâde i'timâd etmemekliğimizi buradaki din **[423]** kardeşlerimiz taleb ediyor. Gerek Trablusgarb ve gerek Balkan muhârebesi esnâsındaki felâket ve mesâibimizin cümlesini buna haml ediyorlar. Bu sözleri hemen her ağızdan işittiğim için Osmanlı efkâr-ı umûmiyyesine bildirmeyi vazîfe biliyorum:

Birincisi – Gayrimüslimlerden asker almamak ve onlardan evvelkisi gibi bedel-i askerî almak, aksi takdîrde, kabûl olunmadığı hâlde gayrimüslim askerleri meydân-ı harbe göndermemek, muhârebeye iştirâk ettirmemeye çalışmak.

[1] (بنی خمره) şeklinde yazılmıştır.

(وَلَنْ تَرْضٰى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارٰى ...الخ)[1] âyet-i kerîmesini delîl olarak gösteriyorlar.

İkincisi – Bâdiye ve sahrâ-nişîn olan Arabları askerlik usûlüne alıştırıp, onları düşmana karşı sevkedebilmek için kendilerine îcâb-ı hâlde meşk ve ta'lîmi öğrettikten sonra cümlesini silâhlandırmak. Şeyhlerine bir rütbe-i askeriyye ve onun maâşını tahsîs etmek.

Üçüncüsü – Osmanlı tâbiiyetini hâiz olan anâsır-ı müslimeyi bazı müfsid ve garazkârlar kendi menâfi'-i şahsiyyeleri için ara sıra ifsâd ile tahrîk ve teşvîk ettikleri hâlde hükûmet tarafından bu gibi anâsır nezdine duât gönderip râh-ı savâba celb etmek için teşebbüsât-ı muktezıyeye tevessül olunmadığına Hind müslümanları izhâr-ı hayret ediyorlar.

Dördüncüsü – Memâlik-i Osmâniyyede sırf sanâyii, mensûcât ve ma'mûlât-ı dâhiliyyenin takdîr ve tezyîdine dâir efrâd-ı milleti teşvîk edecek vesâilin hükûmet tarafından ittihâzıyla az müddet zarfında Japonya gibi millet-i Osmâniyye'yi askerlikle ticâret noktasından evc-i a'lâya çıkarmak. Bu sûretle ecnebî ticâreti günden güne azalacak ve dolayısıyla imtiyâzât-ı ecnebiyyenin tabîatıyla hükmü zâil olacaktır.

Beşincisi – Japonya'daki terakkıyâtı görmek ve Japonlardan birçok amelî ve tecrübeli şeyler öğrenmek için Japonya'ya birkaç adam ve talebe göndermek.

Altıncısı – Hindistan ile mehmâ-emken –az olsa bile– bir râbıta-i ticâriyye kāim etmek ve bunu tedrîcî sûrette ileri götürüp büyütmek.

Yedincisi – Sermâyesi Osmanlılardan –bilhassa müslümanlardan– mürekkeb olmak üzere birkaç banka ve şirketler ihdâs etmek ve bu sûretle müslümanları hem kâr ve ticârete alıştırmak, hem de memâlik-i Osmâniyye'deki gayrimüslim muhtekir ve mütegallibelerden müslümanları kurtarmak.

Sekizincisi – Memâlik-i Osmâniyyede yapılan eşyâ ve emtiayı –nefîs olmasa, kaba olsa bile– ecnebî metâ'larına tercîhan ahâliye isti'mâlini millî bir sûrette tavsiye etmek ve böylece Osmanlı parasını Avrupa'ya ve hıristiyanların cebine sokmamak için vesâil-i ciddiyyeye tevessül eylemek.

Dokuzuncusu – Âsâr-ı atîka taharrîsi imtiyâzını Avrupalılara vermemek için mehmâ-emken şedîd kānûnlar vaz' ve ihdâs etmek.

Onuncusu – Avrupa'da ve sâir icâb eden nikāt-ı mühimmede Osmanlı menâfiini gözetip, ona göre hafî raporlar vermek için gözler ta'yîn etmek. İstanbul'da ve memâlik-i Osmâniyyenin en mühim vilâyetlerinde ecnebîlerle, onların tâbiiyetinde bulunan müslümanları girip çıktıklarında taht-ı tarassuda aldırmak.

On birincisi – Hindistan'ın birçok mühim şehirlerinde yeni konsülatolar ihdâs eylemek.

On ikincisi – Memâlik-i İslâmiyyeden İstanbul'a gelen talebe-i ulûmu Osmanlı mekteplerine kayıd ve kabûl etmek.

On üçüncüsü – Hicâz'a hac için giden müslümanlardan bir dînî vergi almak ve bu para ile donanma ihzâr etmek.

On dördüncüsü – Devletin mühim ve sır işlerini gayrimüslim me'mûrlara tevdî' etmemek.

On beşincisi – Müslümanları alenen müskirât ve fevâhiş isti'mâlinden her ne vesîle ile olursa men' etmek ve onları dîne ittibâ' etmeye mecbûr kılmak. Meselâ bu gibi hâlleri meşhûd olanların hakk-ı intihâbdan veyahud o gibi mühim hukūk-ı İslâmiyyeden ıskātı sûretiyle kendilerini dâire-i dîne ircâa çalışmak.

On altıncısı – Ya zât-ı Hilâfet-penâhî veyahud velîahd-i saltanat hazretlerinin bir defa olsun memâlik-i sâire-i İslâmiyyeyi ziyâret ve seyâhat buyurmaları lüzûmu.

On yedincisi – Mekâtib-i âliyyede dârülfünûndaki efendilere elsine-i İslâmiyyeyi tahsîle bir dereceye kadar icbâr ve teşvîk etmek, hatta Urdu lisânını kendilerine bir müddet için icbârî olarak tedrîs etmek.

On sekizincisi – Hicâz'a ve Atebât'a giden huccâc ve züvvâr-ı İslâmiyyeyi min-külli'l-vücûh tatyîb edip kendilerine her türlü teshîlât irâe etmek ve hükûmet-i mahalliyyeyi onlara muntazam ve kuvvetli gösterebilmek esbâbının istikmâline himmet etmek.

On dokuzuncusu – Hindistan'a, Cava'ya Burma'ya, sâir bilâd-i İslâmiyyeye her nevi' vesîle ile olursa olsun bir Osmanlı harb vapurunu gönderip mevcûdiyet-i bahriyye-i Osmâniyyeyi müslümanlara göstermek.

Yirmincisi – Misyonerlerin yaptıkları gibi Osmanlılar da dîn-i mübîn-i İslâmiyyet'i neşr ve işâa için bir misyoner cem'iyeti te'sîsine teşebbüs etmek ve mezkûr cem'iyete Bâb-ı Meşîhat'la Evkāf Nezâreti ve hükûmet tarafından külliyetli sûrette müzâheret-i ma'neviyye ve muâvenet-i maddiyye ibrâz eylemek.

Buna benzer birçok mevâd daha vardır ki en mühimlerini zikrettim.

Bana kalırsa Hind müslümanlarının bu metâliblerinin cümlesi değilse, hemen kısm-ı a'zamı doğrudur. Ve eğer âlem-i İslâmiyyet'in gönlünü yapıp onları kendi tarafımıza celb etmek istersek her hâlde bu nesâyıh-ı hayırhâhânelerini kabûl etmeliyiz. Bir de kendimizi onlara müslüman oğlu müslüman olduğumuzu göstermeye dikkat eylemeliyiz. Aksi takdîrde teveccühlerini gāib edeceğiz.

Bahupal: **S[sin]. M. Tevfik**

Beyrut Mektupları:

– 3 –

MEVLİD-İ NEBEVÎ İHTİFÂL-İ MUAZZAMI, TAYYÂRECİLERİMİZİN İSTİKBÂL-İ MUHTEŞEMİ

Beyrut'umuz, son günlerde iki büyük hareket-i milliyyeye tecellîgâh oldu: Mevlid-i Nebevî ihtifâl-i muazzamı; merkez-i Hilâfet'ten selâm getiren kahraman tayyârecilerimizin istikbâl-i muhteşemi.

Mevlid-i Peygamberî ihtifâlini tertîb eden "Mevlidü'n-Nebiyyi'l-enver" Cem'iyetinin gazetelerde intişâr eden beyânnâmesini tercüme edeceğimi geçen mektubumda yazmıştım:

"Ahvâl-i ümem ve etvâr-ı akvâm ile târîh-i şerâyi' ve edyâna muttali' olanlar arasında müttefekun-aleyhdir ki Seyyid-i veled-i Adnân ve mefhar-i Benî Ya'rub ve Kahtân,

[1] Bakara, 2/120.

daha doğrusu Seyyid-i nâşirîn-i şerâyi' ve edyân hazretlerinin tevellüd buyurduğu asırda Arab ümmeti; müteferrik ve müteşettit idi. Aralarında hiçbir râbıta yoktu, asabiyât ve kavmiyât nâmına **[424]** birbirleriyle didişip duruyorlardı. İşte o sırada Cenâb-ı Mustafâ asabiyât ve cinsiyâtı mahveden dînini neşretti ve bunların yerine "Cinsiyet-i İslâmiyye ve asabiyet-i dîniyye"yi ikâme eyleyerek bu sâyede şarktan garba, şimâlden cenûba doğru küre-i arzın sülüsünü istîlâ eden bir Müslümanlık râbıta-i kaviyyesi meydâna geldi. İşte bu mukaddes râbıta; diğer kuvvetlerin sekiz asırda yapabildikleri fütûhâtı seksen sene içinde başa çıkardı ve Arab'ı, Türk'ü, İranlı'yı, Habeş'i, Kürd'ü, Deylemî'yi, Hindli'yi, Çinli'yi, Cavalı'yı, Çerkes'i, Arnavud'u … hâsılı müslim ıtlâk edilen bütün akvâmı etrâfına topladı.

Dünyânın her tarafına yayılan ümmet-i İslâmiyye, on üç asırdan beri varlığını ancak râbıta-i dîniyye sâyesinde muhâfaza edebildi, hasâis ve mümeyyizât-ı hayâtiyyesini ancak o sûretle koruyabildi, bundan sonra tevâlî edecek asırlarda da mevcûdiyetine göz diken, parça parça ettikten sonra diğer milliyetlere mezc etmek isteyen ve bu sûretle Müslümanlık kuvvetini ortadan yok etmeyi kuran akvâm ve ümem arasında hakk-ı hayâtını, havâs ve meziyyât-ı milliyyesini yine ancak o sâyede vikâye edebilecektir. Bugünün müslümanları (ve bâ-husûs Arablar) ancak başlarında en koyu Arab yani sallâllâhu aleyhi ve sellem efendimiz bulunan ilk müslümanların vâsıta-i intibâh ve teâlîsi olan "râbıta-i dîniyye" kuvveti sâyesinde kendilerini toplayabileceklerdir. Bu râbıtanın en büyük alâmetlerinden biri de dünyânın her tarafında bulunan bütün müslümanların bu mübeccel râbıta-i dîniyyenin müessisi olan Seyyidü'l-Ümem (sallâllâhu aleyhi ve sellem)'in yevm-i vilâdetini ihtifâller, tekrîm ve ta'zîzler ile istikbâl eylemeleridir.

İşte bu râbıta-i kaviyyeyi, bâ-husûs garb milletleriyle garîb muhârebeler ettiğimiz bu esnâda, size hâtırlatmak için cem'iyetimiz; Mevlid-i Nebevî-i Şerîf Bayramı günü her türlü tekrîmât ve ta'zîzâtı icrâ etmenizi; dükkânlarınızı, mağazalarınızı kapamanızı, sadakaları, hayırlı işleri çoğaltmanızı, efendimiz, göz bebeğimiz Muhammed Resûlullâh sallâllâhu aleyhi ve alâ âlihî ve sahbihî ve selleme bol bol salât ü selâm getirmenizi tavsiye eyler."

Bu beyânnâmeyi kalb gözüyle okuyanlar; râbıta-i dîniyyeyi müslümanların bugünlerde daha âcil, daha zarûrî bir ihtiyâc hâlinde idrâk etmeye başladıklarını hissederler.

Fi'l-vâkı' artık, îmânları bir, Allâhları bir, Peygamberleri bir olan muvahhidînin bugün derdleri de bir olduğunu takdîr ederek başbaşa verecekleri zaman çoktan gelmiş, hatta geçmek üzere bulunmuştur! Hamdler şükürler edelim ki Müslümanlık âleminde bir kımıldanma, bir gerinme başlamıştır.

Beyrut'ta Peygamber'imizin doğduğu gün pek ulvî bir ihtifâl ile tebcîl olundu. Yukarıda ismini zikrettiğim Cem'iyet-i muhtereme tarafından tertîb olunan program; Mekteb-i Hukūk'un merâsim salonunda kemâl-i muvaffakıyyet, kemâl-i izz ü şerefle tatbîk olundu. Gurûbî sâat dörtten altıya kadar devâm eden bu resm-i bihînde Vâlî Beyefendi, erkân-ı hükûmet, beldenin bütün müslüman a'yân ve eşrâfı; binlerce zevât hâzır bulunuyordu. Mekteb-i Hukūk binâsı, müctemiîni istîâb edemiyor, dolup taşıyordu. İhtifâl-i mukaddese tilâvet-i *Kur'ân* ile başlandı. Müteâkıben müteaddid kasîdeler, nutuklar okundu ve Devlet-i Aliyye'mizin te'yîdini mütemennî bir duâyı müteâkıb mevkib-i ziyârât tertîb olundu. Nutuklar, kasîdeler arasında muhtelif mekteplerin musikaları terennüm ediyordu. Talebe-i Osmâniyye Müdîri Beşir Efendi el-Kassâr'ın "râbıta-i dîniyye" hakkında yarım sâat kadar nutk-ı mufassalı; pek belîğ; pek şâyân-ı ibret ve dikkat idi.

Bu îd-i kudsî ile şâdân olan Beyrut müslümanları; müteâkıben Müslümanlığın fevz ü necâhını göklerden teblîğ eden bir beşîr-i semâvîyi istikbâl ile de ümîdlendiler, müteselli oldular. Beyrut müslümanlarının bağrı yanıktır. Bir iki ay evvel Fransız tayyârı geldiği zaman hepimizin başı aşağı alınmıştı; bir türlü semâya doğru bakamıyorduk. Osmanlılığı yerde arayan gözler, gökte bulmak istiyordu.

Nihâyet merkez-i Hilâfet'in akl-ı amelî ashâbı; Beyrut'un semâ-yı zucretine bir kevser-i semâvî sundular. O günü Fethi Bey'in Beyrut'a, hayır Beyrutluların sînesine –çünkü Beyrut müslümanları, Fethi'yi ve arkadaşını tayyâreden elleri üzerinde başları üzerinde çıkardılar– konduğu günü görmeliydiniz! On beş, yirmi bin muvahhid; re's-i Beyrut'ta sevgili Hilâl'i der-âgûş ederek merkez-i Hilâfet'ten yükselen selâm-ı uhuvveti istikbâle şitâb etmişlerdi.

Sevgili tayyâremiz kemâl-i muvaffakıyyetle yere konar konmaz binlerce halk muhterem tayyârın etrâfını sardılar. Herkes Fethi ve Sâdık beyler ile musâfahayı onların beşûş ve mütevâzı' sîmâlarını görmeyi şeref biliyordu. Nihâyet söylediğim gibi muhterem tayyârlar eyâdî-i ihtirâm üzerinde Vâlî Bey'in çadırına getirildiler. Halk, cûşâcûş idi. Herkes birbirini tes'îd ediyor, elhamdülillâh böyle bir gün gördük diyordu.

Tayyâremizin burada gördüğü heyecân-ı hürmet ve şükrânı; Beyrut matbûâtı tesbît etti. Teferruât ve tafsîlâtı öğrenmek için onları okumak lâzımdır. Maamâfîh Beyrut Maârif-i Osmâniyyesi'nin gösterdiği eser-i cemîl-i kadr-şinâsîyi, ilim ve hamiyete, hayât-ı vatana en ziyâde alâkadâr bir uzvu bulunduğunu isbât etmek için tertîb ettiği ihtifâl-i sâf u samîmîyi mevzû'-ı bahs etmeden geçemeyeceğim: Mekteb-i Hukūk tedrîsâtı Arabca icrâ edilmek üzere küşâd olunan yeni sultânî ve dâru'l-muallîmîn bil-iştirâk Vâlî ve Kumandan beyefendiler ile, sevgili tayyârecilerimiz ve Beyrut Maârif-i İslâmiyyesi erkânından mürekkeb bir hey'ete bir çay ziyâfeti tertîb ettiler. Bu münâsebetle her mektepten iki şâkird Arabca ve Türkçe nutuklar ile kahramanları, Hilâl-i Osmânîyi selâmladılar. Suriye şübbânı nâmına gāyet harâretli bir hutbe îrâd eden Osmanlı genci; bütün kalblerde heyecân-ı ümîd ve selâmet uyandırdı. Nihâyet Kumandan Beyefendi, tâm bir asker tavır ve lisân-ı merdânesiyle gençliğe açık ve metîn tavsiyelerde bulundular:

"Gençler, her şeyden evvel nefislerine hâkim olmalıdırlar. Her şey isbât ediyor ki bu hâssa sâyesinde elimizden gelmeyen şey bulunmayacaktır. Peygamber'den tutunuz da birçok eâzım-ı ulemâya kadar büyük adamlar yetiştiren bu millet niçin bugün mahrûm-ı kābiliyyet olsun. Nefsinize galebe ediniz, vazîfenizi tanıyınız, bakınız ne çabuk ilerlemeye başlarız." diyorlardı.

Ben de vatanın mürebbî-i irfân ve fazîleti olan kahraman askerlerimizin **[425]** mühim bir sîmâ-yı idrâk ve hamiyyeti bulunan muhterem Kumandanın asîl fikirleriyle sözümü bitirmek isterim.

Hâris bin Hümâm

SEBÎLÜRREŞÂD

Şu pek sevimli mektubu ne tecellîdir ki, sürûr ile hüznün ictimâ'-ı ezdâda zemîn-i imkân bulmaya çalıştığı bir ânda okuduk. Beyrut'un o şevketli ihtifâl-i dînî ve millîsi önünde rûhumuz diz çökmüş, fakat solgun bir sîmâ-yı hüzün içinde dökülen göz yaşlarıyla arz-ı takdîsât ediyordu. Evet, çünkü birkaç dakîka evvel kalbimize sukūt eden ânî bir sâika-i felâketle rûhumuzun sızladığını acı acı hissediyorduk: Livâü'l-hamd-i İslâm'ın semâvî bir burc-ı tâiri olan tayyâremizin hıred-sûz bir cilve-i takdîr ile sükūt ederek Yüzbaşı Fethi ve Mülâzım Sâdık Bey kardeşlerimizin şehâdetleri haber-i hâili karşısında mebhût bulunuyorduk.

Artık bu mukaddes mektubu nasıl mâtem-engîz, girye-bâr bir hâlet-i rûhiyye içinde okuduğumuz tasavvur buyurulsun. Zavallı Hâris'imiz! O ma'sûm, o nezîh kalb için teellümlerin pâyânı mı var?

Fakat bu pâyânsızlık hiçbir vakit girdâb-ı ye's ile temâs edemez. Evet bu fâci' bir kazâ-yı takdîr olmakla beraber yine İslâmiyet'in faâl rûhuna bir darbe-i kesel olamaz. Tayyâremiz, zemîne değil, kalb-i İslâm'a sukūt etti. Ordu-yı İslâm'ın pîş-i ibretine yuvarlandı. Vazîfe uğruna terk-i cânın ne kadar muazzam, ne kadar ulvî, ne kadar lâhûtî bir gāye olduğunu lisân-ı hâl ile söyledi. Vazîfe uğruna düşman karşısında bir kurşun ile yere serilmekle semâdan sukūt beyninde hiçbir fark olmadığını gerçekten kahramânâne anlattı. Ordunun, şevketli Halîfe-i İslâm ordusunun bu ufak hâdiseden zerre kadar za'fa düşmesi tasavvur bile olunamaz. O, âsumân-ı şehâdette hâiz-i kasabu's-sebak olan Fethi ve Sâdık nâmlarını rûhunda saklar, muhterem nâmları –yeni tayyârelerle– semâlarda gezdirir; mübârek rûhlarını cüstücûya çalışır. Biz İslâm ordusundan pek yakın bir istikbâlde hudûdlarımızın semâvî sûrluğunu yapacak tayyâre fırkaları bekleriz ve inşâallâh bu ni'met-i terakkī ve teâlîyi pek yakın bir âtîde görmekle karîrü'l-ayn olacağımızda mutmainniz.

Vücûdun kim hamîr-i mâyesi hâk-i vatandandır;
Ne gam râh-ı vatanda çâk olursa cevr-i mihnetten!

Filipin Mektupları:

Amerikalıların da'veti üzerine Filipin adalarındaki müslümanlara Müslümanlıklarını ta'lîm etmek üzere makām-ı celîl-i Meşîhatca intihâb buyurulup i'zâm olunan genç ve münevver ulemâ-yı muhteremeden Muhammed Vecîh Efendi hazretleri tarafından gönderilen mektuplardır:

–1–

Yolda: Bombay'dan

Geçen Cuma günü Bombay'a vâsıl oldum. "Cum'a Mescid" Câmi'-i şerîfinde tilâvet-i hutbe kābil olamadı. Çünkü "Zekeriyâ Mescid" Câmi'-i şerîf imâmı diğer İmâm Efendi'ye galebe edip bendenizi Zekeriyâ Mescidi'ne götürdü. Hutbeyi orada okudum. Mevzû'-ı hutbe uhuvvet-i İslâmiyyeden ve vezâif-i müslimînden ibâret idi. Ba'de's-salât ahâliden gördüğüm âsâr-ı hürmet beni alkışlattı Zât-ı eşref-i Hazret-i Hilâfet-penâhî'ye ettiğim duâya cümlesi ağlayarak âmîn-hân oluyorlardı.

Ertesi günü şimendüfer ile altı sâat mesâfede kâin "Surat" şehrine, oradan "Rander, Beryad" kasabalarına gittim. Buralarda gerek mesâcidde, gerek İslâm kulüplerinde mev'izalar îrâd ettim. Mev'izalarımda esbâb-ı hilkatten, saâdet ve şakāvet-i ezeliyye, bi'set-i kâinâttan, İslâmiyet'in iki rükn-i azîmi ilim ve fazîlet olduğundan, ehl-i İslâm'ın dünyânın neresinde olursa olsun yekdiğere karşı îfâsıyla mükellef oldukları vezâiften, İslâmiyete her nasılsa giren bazı hurâfât-ı İsrâiliyyeden bahsettim.

Bazı yerde Arabî, bazı yerde Fârisî ibâre ile dilim döndüğü kadar ifâde-i merâm ediyordum. Ancak "Rand" kasabasının Encümen-i İslâm nâm kulübünde verdiğim mev'iza Fransız lisânıyla idi. Fransızcaya vukūfu olan bir zât Urducaya nakil ve tercüme ediyordu. Her yerde müslümanlar âcize gül demetleri, gerdanlıkları takdîm ettiler. Huzzâra şekerler, şerbetler tevzîi sûretiyle ikrâmda bulundular. Bunları haber alan Bombay Şehbenderi Halil Beyefendi bittabi' Hâriciye Nezâreti'ne yazmıştır. Dün gece Bombay'a avdet ettim. Halil Hâlid Bey'le görüştüm. Daha ziyâde vakit geçirmeyerek hemen Kalküta'ya azîmetim takarrur etti. İnşâallâh bu akşam Delhi, Bahupal, Agra tarîkıyle Kalküta'ya gideceğim. Fî 11 Muharrem 332

Mehmed Vecih

* * *

İkinci Mektup

Aligarh Medrese-i İslâmiyyesi:

Dehli etibbâ-yı İslâmiyyesi meşâhîrinden Doktor Muhtâr Ahmed Ensârî –ki vaktiyle Hind Hilâl-i Ahmer hey'etiyle Dersaâdet'e gelmişti– birâder-i muhteremi Hakîm Muhammed Ahsen Sâhib'i âcizlerine terfîk ederek Aligarh'da bulunan medrese-i İslâmiyyenin ziyâretine gönderdi. "Aligarh" kasabası Dehli'den serî' şimendüfer ile iki buçuk sâat mesâfede kâindir.

Bu kasabadaki medrese-i İslâmiyye, câmi, dershâne, ikāmetgâh-ı talebe ve muallimîn gibi aksâmı dâhil olduğu hâlde beş, altı mil-i muhîtında bir dâire içindedir. Mescidine yalnız 125 bin rupiye –bir rupiye sekiz guruştur– câmi'-i şerîfi cebhesine menkūş sûre-i Ve'l-fecr'in yalnız nakşına altı yüz bin rupiye sarf olunmuş. Medrese-i mezkûre ibtidâî, rüşdî ve âlî kısımlarını hâvî olmak üzere başlıca on muazzam binâdan mürekkebdir. Bu binâlardan kısm-ı âlî dershâneleriyle bazı talebe hücrelerini muhtevîdir. Üç yüz kadem tûlünde ve hemen o kadar kadem arzındadır. **[426]** İrtifâı da 6-7 metreden eksik değildir. Talebenin mikdarı 1.300'dür. Bunların 1.100 neferi şehirlidir ki 24 rupiye ücret i'tâ ediyorlar; iki yüz kadarı da meccânen kabûl edilmiştir. Medreseleri leylîdir. Ta'tîl zamanları Pazar gününün tamâmı ile Cuma gününün yalnız salât vaktidir. Pazar ta'tîlinin sebebi fünûn-ı asriyye muallimleriyle müdîr-i umûmînin İngiliz olmalarıdır. Medre-

senin müdîr-i sânîsi ve muâvini, kâtib ve vekîl-i umûru, altı kadar muallimi de müslümandır.

Bu medresede ulûm-ı dîniyye, fünûn-ı cedîde okunmaktadır. Câlib-i dikkat olarak edebiyât-ı Arabiyyeyi bir Alman Yahûdî okutmaktadır. Bu zâtın ahâlî-i İslâmiyyeye muhabbeti herkesin taht-ı i'tirâf ve tasdîkındadır. Arabcayı pek fasîh söyler. Bir de medresenin müsâfirîn-i İslâmiyyeyi kabûle mahsûs bir büyük salon, dört yatak odası, iki küçük salon ve levâzım-ı sâireyi hâvî misâfirhânesi vardır.

İşte âcizleri refîkımla buraya misâfir olmuş idik. Vusûlümün ikinci günü ba'de'z-zuhr sâat üçte Medrese Müdîr-i Sânîsi Doktor Ziyâeddîn Sâhib'in da'veti üzerine bilcümle muallimîn-i İslâmiyye ve talebenin huzûruyla konferans salonuna girdik. Talebeye zuhûr-ı İslâmiyyet, ilim ve fazîlet, erkân-ı İslâm, menâfi'-i maddiyye ve ma'neviyyesi, İslâmların sebeb-i za'fiyyet ve inhıtâtı, vezâif-i müslimîn hakkında bir mev'iza îrâd ettim. Mev'izayı ulemâdan Süleyman Eşref Efendi Urducaya nakil ve tercüme etti. İbtidâ ve intihâda, mev'izanın hîn-i îrâdında bir kısmı Arabca bilen talebe tarafından müteaddid defalar vukū' bulan alkışlar salonda hüküm-fermâ olan samt u sükûneti ihlâl ediyordu. Alman Yahûdî muallim dahi hâzır idi. Konferansın tamâmından sonra bilhassa elimi sıkıp beyân-ı teşekkür etti. Bunları mektebin gazetesi tafsîlen yazacaktır, bir nüshasını elde edersem gönderirim.

Aligarh, 17 Muharrem 332 **Mehmed Vecih**

MEHMED ÂKİF BEY

Başmuharririmiz Mehmed Âkif Beyefendi hazretleri Mısır ve Medîne-i Münevvere'den sıhhat ve selâmetle avdet buyurdular. İnşâallâh gelecek haftadan i'tibâren "Fâtih Kürsîsinden" ümmet-i İslâmiyyeye hitâbelerine devâm buyuracaklardır.

.....

UMÛM ABONELERİMİZİN ENZÂR-I DİKKATİNE

Avn-i Hak'la *Sebîlürreşâd*ın on birinci cildi de hitâm buldu. İnşâallâh gelecek nüshadan i'tibâren on ikinci cilde başlayacağız. Bu cild nihâyetinde abone müddetleri hitâm bulan kāriîn-i kirâmımızın aboneleri kat' olunmayıp bir ay daha irsâlâtta devâm edilecektir; bu müddet zarfında ya yeni abone bedelinin gönderilmesi, yahud ba'demâ devâm edilmeyecekse lutfen bir kart ile bildirilmesi bilhassa ricâ olunur.

Abone bedelâtının tesviyesi husûsunda bazı kāri'lerimizin gösterdikleri terâhî ve ihmâl cerîdenin emr-i idâresini hayli tas'îb ediyor. Risâlemizin muntazaman devâm-ı intişâr ve terakkīsini arzu eden muhterem kāri'lerimiz inşâallâh ba'demâ bizi dûçâr-ı müşkilât etmez, vakt ü zamânıyla abone bedellerini irsâl buyururlar.

329 ve 28 senelerinden borçları terâküm edip de husûsî mektupla mikdâr-ı deynleri bildirildiği ve tesviyesine himmet buyurulması ricâ olunduğu hâlde henüz te'diye etmeyen kāri'lerimiz de, bu nüshadan sonra maatteessüf irsâlâtta bulunamayacağımızdan dolayı bizi ma'zûr görürler, ümîdindeyiz. Biz kāriîn-i kirâmımıza diğer gazete idârelerinin aslâ göstermediği teshîlât ve i'timâdı ibrâz etmiş olduğumuzdan bir müddet risâlemize devâm buyuran bu müslüman kardeşlerimizin de ne vakit olsa borçlarını göndermek lutfunda bulunacaklarına i'timâd-ı tâmmımız vardır.

"Tevsî'-i Tıbâat" Matbaası'nda Basılmıştır

H. Eşref Edib

YAZAR İNDEKSİ

YAZAR İNDEKSİ[1]

***: 294

*** (Lazkiye): 335

A[Ayın]. Fahreddin Necib: 42

A[Ayın]., Mısır: 14

A[Elif]. H[Ha].: 231, 261

A[Elif]. N.: 178

A'yân-zâde Nâmık Ekrem: 299

Abdüllatif Nevzad: 5, 21

Abdürreşid İbrahim: 291

Ahmed Agayef: 14, 33, 65, 78, 95, 112, 114, 127, 144, 173, 189, 206, 222

Ahmed Hamdi, Aksekili: 44, 56, 69, 85, 107, 118, 125, 148, 164, 179, 196, 221, 227, 244, 259, 310, 322, 339, 363, 380, 392

Ahmed Münir, Abdürreşid İbrahim oğlu, Tokyo: 156, 220, 406

Ahmed Naim, Baban-zâde, Meclis-i Maârif Azâsından: 355, 369

Ahmed Sun'ullâh, Müntesibîn-i İlmiyyeden, Tire: 395

Âişe Makbûle, Kāri'elerden, Sultanahmed: 309

Âişe Meliha, Kārielerden, İzmir: 346

Ali Ekrem: 22, 39, 87, 102, 134, 150, 211, 245

Ali Selahaddin: 265

Ali Suad, Kızıltoprak: 342, 361, 413

Aliçe-zâde Hârun, Gedikpaşa: 326

Anadolu, İzmir: 168

Babalık, Konya: 284

el-Belâğ: 224, 271, 284

Bulgaristan'dan Firâr Eden Bir Müslüman, Romanya: 31

Bursalı Mehmed Tâhir: 42, 175, 265, 329

Dobriçli ***, Deliorman'da hasbe'l-hamiyye seyahat eden: 89

Ebû Saîd el-Arabî el-Hindî: 201, 283

es-Seyyid eş-Şerîf Muhammed Ukayl: 319

F. Latife, Kārielerden: 293, 329, 365

Fatma Zehra, Kārielerden, Anadoluhisarı: 278, 345

Ferid, Hariciye Tercüme Şubesi Mümeyyizi: 24, 216, 232, 266, 358

Gran Von Foniksberg: 402

H. Feyzi, Talebeden, Ödemişli: 213

H. Osman Niyâzi, Talebe-i Ulûmdan: 24

H[Ha].: 12, 30, 195

H[Ha]. S[Se].: 200

Hacı Murâd: 114

Hâfız İbrahim, Beşiktaş: 247

Halim Sâbit: 274, 306

Hâlis Tal'at: 183

Hâris İbni Hümâm, Beyrut: 281, 385, 422

Hasan Tahsin, Şehzâdebaşı: 62

İbrahim Begoviç Abdülgani, Bosna Briçka Müderrisi: 395

el-İkbâl: 236

İslamic Review: 33

İsmail Hakkı Zîver, Yunanistan-Gargaliyan, Üserâ-yı Osmâniyye'den: 127

İsmail Hakkı, Bereket-zâde, Başmüdde'î-i Umûmî: 177, 354

İsmail Hakkı, İzmirli, Dârülfünûn Muallimlerinden: 307, 338, 357, 377, 390, 412

İsmail Hakkı, Milaslı: 225

İştibli Nâci: 122

Kampana: 222

Kuyaş: 238, 249

Lord Hedley: 403

Lütfullah Ahmed: 215

M. A[Elif].: 66, 117

M. Es'ad, Müftî-zâde: 8, 58, 71

M. Fahreddin: bkz. Mehmed Fahreddin

M. Sâlih Vecdi, Talebe-i Ulûmdan, Birgili: 6, 105

M. Şemseddin: 4, 20, 54, 100, 146, 396

M. V.: 41

[1] Yazarlara dair burada yer alan bilgiler, yazılarının yayınlandığı sayılarda, dergi kapağında ve yazarının adı yanında verilen mâlûmâttır. Yazarın o sıradaki durumunu göstermektedir. Ayrıca kendilerinden iktibasta bulunulan gazete ve dergiler de italik dizilerek indekse alınmıştır.

Mahmud Es'ad, Gedikpaşa: 276, 290

Mahmud Tarzî, *Sirâcü'l-Ahbâr-ı Afgāniyye*'nin müdür ve muharriri: 236

Mecdüddin: 90

Mehmed Âkif: 3, 19, 35, 51, 67, 83, 99, 115, 131, 162, 194, 226

Mehmed Ali, Karacabey Kazâsı Feyziye Mekteb-i İbtidâîsi Sâbık Muallim-i Evveli: 14

Mehmed Fahreddin: 210, 262, 297, 324, 341, 382

Mehmed Hâşim, Bir Kāri: 338

Mehmed İsmet, Cemâlî-zâde, Haleb Sultânî Talebesinden: 32, 202

Mehmed Necmeddin, Erciş: 411

Mehmed Reşid, Talebe-i Osmâniyyeden, Londra.: 32

Mehmed Şükrü: 399

Mehmed Tâhir, Bursa mebusu: bkz. Bursalı Mehmed Tâhir

Mehmed Vecih: 424

Mehmed, Haçin: 334

Meliha Nigar, Kāri'elerden: 292

Misbâh, Bosna-Saray: 283

el-Menâr: 237

Muhammed Ferid Vecdi: 104, 116, 132, 242

Muhsine, Bursa: 347

Mübâhât: 348, 365, 400, 402

Novye Vremya: 254

Observer: 255

Osman Niyâzî, Talebe-i Ulûm Arkadaşlar Nâmına: 72

Ömer Avni, Habeşistan - Harâr: 63

Ömer Fuad, Anadolu Muharrir-i Mahsûsu: 11, 49, 76, 110, 142, 172, 333

Ömer Rıza, el-Kâhire: 68, 84, 163

Reşid Rızâ: 107, 148, 164, 179, 196

S[Sin]. M. Tevfik, Hindistan Muhâbir-i Mahsûsu: 9, 26, 45, 59, 73, 90, 108, 122, 141, 153, 169, 186, 203, 218, 234, 250, 268, 280, 299, 317, 331, 349, 366, 384, 404, 421

Sa'dullah, Talebe-i Ulûmdan: 122

Sadâ-yı Hak, Bakü: 202

Sâliha, Kārielerden: 347

Sebîlürreşâd: 36, 39, 52, 140, 152, 157, 159, 159, 159, 168, 169, 175, 183, 214, 238, 238, 248, 258, 289, 301, 318, 321, 387, 408, 417, 425, 425

Sirâcü'l-Ahbâr: 236, 388

Sîretî, Balıkesir: 64

eş-Şa'b: 237, 254, 269, 330

Şelâle, Bakü: 182, 279, 279, 347

Şerefüddin, Bayezid Câmi'-i Şerîfi Dersiâmlarından: 296

Şeyh Muhammed Abduh: 409

Tâhirü'l-Mevlevî: 41, 136, 166, 184, 197, 229, 248, 263, 295, 398, 419

Tanin: 168

Tarsus: 285, 285, 302

Tasvîr-i Efkâr: 249

Ufa Ulemâsı ve Halktan Kimseler: 312

Umûm Çeteler Kumandanı: 66

Vasilyef: 348, 365, 400

Zâkircan Alhan*, Şûrâ Mecmûası,* Orenburg: 150

Ziyâ Behlûl, Ünye: 71

ez-Zühûr, Bağdad: 205

Sırâtımüstakīm-Sebîlürreşâd

Yayınlanan ciltlerin tamamı

PDF olarak internette aşağıdaki adresten okunabilir ve indirilebilir:

http://www.bagcilar.bel.tr/kategori/1137/6/siratimustakim.aspx